श्री ।

सारस्वतव्याकरणम् ।

(वृत्तित्रयात्मकम्)

अनुभूतिस्वरूपाचार्यप्रणीतम् ।

इदं च

खेमराजश्रीकृष्णदास

इत्यनेन

मुम्बय्यां

स्वकीये

"श्रीवेङ्कटेश्वर" यन्त्रालयेऽङ्कितम् ।

श्रीविक्रमादित्यसंवत् १९५२

शाके १८१७

कैतम् । कुत्से -
अमा - मोमो - प्रतिषेधे
ईषत् । अल्पे
किल । निश्चये - वार्त्तायामलीके
खलु । निषेधे - वाक्यालङ्कारे - निश्चये
नि । निश्चये
आरात् । दूर - समीपयो
दूरात् । दूरे
भृशा । अतिशये
ऋते । विनार्थे
साक - सार्द्ध - सहार्थे
सम - । उत्पार्थे
(अत् तस् स्वरान्म)
हे । सम्बोधने - अधिक्षेपे - निषेधेन
आ । तस्मार्थयो - वाक्यस्मरणयोश्च
इ - ईं - नत्सने
उं ऊं परकरन - वितर्कयो
कें - के - उवर्ण स्मिमे)
एं सम्बोधने
ऐं आश्चर्ये
ओं नमस्कर्थे
औं अङ्गीकारे
स्वधा । पितृदाने
स्वाहा । देव हविर्दाने
वौषट् । वौषट् । - हविर्दाने
दिष्ट्या - हर्षे
बहिस् - ओमस् - वाक्ये
हन्त - खेदे

अथ सारस्वतस्य सूचीपत्रम् ।

पूर्वार्धं । प्रथमा वृत्तिः

उत्तरार्धं । द्वितीया वृत्तिः

श्रीः ।

सारस्वतं प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

प्रणम्य परमात्मानं बालधीवृद्धिसिद्धये ॥
सारस्वतीमृजुं कुर्वे प्रक्रियां नातिविस्तराम् ॥ १ ॥
इन्द्रादयोऽपि यस्यान्तं न ययुः शब्दवारिधेः ॥
प्रक्रियां तस्य कृत्स्नस्य क्षमो वक्तुं नरः कथम् ॥ २ ॥

तत्र तावत्संज्ञा संव्यवहाराय संगृह्यते ॥ अइउऋऌसमानाः । १ । अनेन प्रत्याहारग्रहणाय वर्णाः परिगण्यन्ते । तेषां समानसंज्ञा च विधीयते । नैतेषु सूत्रेषु संधिरनुसंधेयोऽविवक्षितत्वात् । विवक्षितस्तु संहितेति नियमात् । लौकिकप्रयोगनिष्पत्तये समयमात्रत्वाच्च ॥ ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः सवर्णाः । २ । एतेषां ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाः परस्परं सवर्णा उच्यन्ते । लोकाच्छेषस्य सिद्धिरिति वक्ष्यति । ततो लोकत एव ह्रस्वादिसंज्ञा ज्ञातव्याः । एकमात्रो ह्रस्वः । द्विमात्रो दीर्घः । त्रिमात्रः प्लुतः । व्यञ्जनं चार्धमात्रकम् ॥

एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥
त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्धमात्रकम् ॥ ३ ॥

चाषस्त्वेकां वदेन्मात्रां द्विमात्रां वायसो वदेत् ॥
त्रिमात्रं तु शिखी ब्रूयान्नकुलश्चार्धमात्रकम् ॥ ४ ॥

एषामप्युदात्तादिभेदाः सन्ति । उच्चैरुपलभ्यमान उदात्तः । नीचैरनुदात्तः । समवृत्त्या स्वरितः ॥ एऐओऔ संध्यक्षराणि । ३ । एषां ह्रस्वा न सन्ति ॥ उभये स्वराः । ४ । अकारादयः पञ्च एकारादयश्चत्वारश्चोभये स्वरा उच्यन्ते । अप्रत्याहारे एऐओऔ ॥ अवर्ण्यामामिम । ५ । अवर्णवर्ज्याः स्वरा नामिन उच्यन्ते ॥ अनुक्रान्तास्तावत्स्वराः । प्रत्याहारं निमाहमितया व्यञ्जनान्यनुक्राम-ति ॥ हयवरल । ६ । ञणनङम । ७ । झढधघभ । ८ । जडदगब । ९ । खफछठथ । १० । चटतकप । ११ । शषस । १२ । आद्यन्ता-भ्याम् । १३ । प्रत्याहारं निवृत्ताद्यन्ताभ्यामेते वर्णा ग्राह्याः । आदिरन्त्ये-नेत्येन गृह्यमाणस्तन्मध्यमानां प्रत्याहारः । तद्यथा । अकारो णकारेण गृह्यमाणोऽणप्रत्या-हारः । स च अइउऋऌएऐओऔहयवरलञणनङमझढधघभजडदगब इति अणप्र-त्याहारः । झढधघभ इति झभप्रत्याहारः । एवं यत्र यत्र येन येन प्रत्याहारेण कार्यं

उत्तरार्धं । तृतीया वृत्तिः

पुस्तक मिलनेका ठिकाना खेमराज श्रीकृष्णदास,

स्वरे ।१। इवर्णो यत्वमापद्यते स्वरे परे । दध् य् अत्र इति जातमवधि ॥
हसेऽर्हसि ।२। स्वरात्परो रेफहकारवर्जितो हसो हसे परे द्विर्भवति । स्वरे परे इति वक्तव्यम् । तेन धकारस्य न पुनर्द्वित्वम् इति धकारस्य द्वित्वम् ॥
जबे जबा ।३। झसानां जबे परे जबा भवन्ति । इति पूर्वधकारस्य दकारः सवर्णत्वात् । वर्गो वर्गेण सवर्ण इति वचनात् । यथासंख्यं वा वक्तव्यम् । दद् ध् य् अत्र इति स्थितम् । पश्चात् ॥ स्वरहीनं परेण संयोज्यम् ।४।
मिश्रोच्चारणं कर्तव्यम् । दद्ध्यत्र ॥
तर्के न रोचतेऽस्माकं दुग्धं वा मधुरं प्रिये ॥
अस्मद्रोचनतार्थाय दद्ध्यानय वरानने ॥ ७ ॥
कृतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं नहि ॥
पिष्टस्य पेषणं नास्ति द्वितीयं मिलनं नहि ॥ ८ ॥
नारी अत्र इति स्थिते । इ य स्वरे (प्र १ सू १) नार् य् अत्र जातमवधि
पत्वे कृते नार्य इति स्थिते रेफस्य द्वित्वं किं तु ॥ रात्परो द्विः ।५।
स्वरपूर्वात्परात्परो यपो द्विर्भवति । इति यपस्य द्वित्वम् । नार् य् य् अत्र । स्वरहीनं परेण संयोज्यम् (प्र २ सू ४) ॥
तुम्बिका तृणकाष्ठं च तैलं जलसमागमे ॥
ऊर्ध्वस्थानं समायान्ति रेफाणामीदृशी गतिः ॥ ९ ॥
जलतुम्बिकान्यायेन रेफस्योर्ध्वगमनम् ॥
रेफः स्वरपरं यत्र ह्रस्वाल्लोपोऽस्ति तच्छिरः ॥
पुरःस्थितं यदा यत्स्यात् संक्रमेत स्वरम् ॥ १० ॥
नार्य्यत्र । स्वर इत्यनुवर्तते । एवमन्यत्रापि यत्र न सूत्राक्षरं कार्यविधिरित्यत्र सर्वत्र सूत्रान्तरात्सम्बन्धानुवृत्तिर्बोद्धव्या । मन्दभयस्वमयाभ्यासाभिर्निर्दिष्यते ॥ सर्वविशेषम् ।६। उवर्णो वत्वमापद्यते स्वरे परे । हसेऽर्हसि (प्र० १ सू २) जबे जबा (प्र० १ सू ३) मधु अत्र मध्वत्र । मधु अरिः मध्वरिः । मधु आसनं मृद्वासनम् ॥ ऋ रम् ।७। ऋवर्णो रत्वमापद्यते स्वरे परे । पितृ अर्थं पित्रर्थं ॥ ऌ लम् ।८। ऌवर्णो लत्वमापद्यते स्वरे परे । लृ अनुबन्धः लनुबन्धः ॥ ए अय् ।९। एकारो अय् भवति स्वरे परे । ने अनं नयनम् ॥ ओ अव् ।१०। ओकारो अव् भवति स्वरे परे । भो अति भवति । गवादेरवर्णागमोऽभावो वक्तव्यः । गो अक्षः गवाक्षः । गो इन्द्रः गवेन्द्रः ॥ अ इ ए ।११। अवर्ण इवर्णे परे सह ए भवति । गो अग्रं गवाग्रम् । गो अजिनं गवाजिनम् । अइए (प्र २ सू ११) एऐऐ ।१२। अवर्ण एकारे ऐकारे च परे सह ऐकारो भवति । स्व ईरिणी स्वैरिणी । सहरिप्रपरपर्यायस्ये मत्सवाभिमतं पार्थमाती स्यात् । मित्राभित्त्यार्थे निरूपितविचिन्तान् ॥ उ ओ ।१३। अवर्ण उवर्णे परे सह ओ भवति । ओ औ औ ।१४। अवर्ण ओकारे औकारे च परे सह औकारो भवति । अथ ओदनी माप्सयौदनी । अत्र प्रौढः ॥ इति गवादयः ॥ अनिर्दिष्टस्वभावोऽयो गपारो द्रष्टव्यः ॥

भवति स स तत्र तत्र भाव्यः । अस्याहाराणां संज्ञाभिप्रायस्तु नास्ति ॥ हसा व्यञ्जनानि । १४ । हकारादयः सकारान्ता वर्णा हसा व्यञ्जनानि भवन्ति । स्वराधीनं व्यञ्जनम् । स्वरेभ्योऽन्यत्स्वराधीनम् । अन्यथा स्वरेषु स्वरो नास्तीति तेषां स्वराणामपि व्यञ्जनता स्यात् । यथा मातृगर्भाणो निर्देशः स्वरतन्त्रीणमित्यर्थः । तेष्वकारः सुखोच्चारणार्थमनाविर्त्संज्ञकः ॥ कार्यायेत् । १५ । अस्यादिभिरिक्तः कस्मैचित्कार्याय योऽनुच्चार्यमाणो वर्ण इत्संज्ञो भवति ॥ यस्येत्संज्ञा तस्य लोपः । १६ । वर्णादर्शनं लोपः । १७ । वर्णविरोधी लोपः । १८ । एक वर्ण नाश्यति अन्यस्योत्पत्तिं प्रतिपादयति स वर्णविरोधः ॥ मित्रवदागमः । १९ । शत्रुवदादेशः । २० । स्वरानन्तरिता हसाः संयोगः । २१ । कुटुंब सुधुवर्णाः । २२ । वकारः पञ्चवर्णपरिग्रहणार्थः ॥ अरल्लोनामिना गुणः । २३ । नामिनः स्थानिका अर् ए ओ एते गुणसंज्ञका भवन्ति ॥ आरैभौ वृद्धिः । २४ । आ आर् ऐ औ एते वृद्धिसंज्ञा भवन्ति ॥ अन्त्यस्वरादिष्टिः । २५ । अन्त्यो यः स्वरस्तदादिवर्णष्टिसंज्ञो भवति ॥ अन्त्यात्पूर्व उपधा । २६ । अन्त्याद्वर्णात्पूर्वो यः स उपधासंज्ञो भवति ॥ असंयोगादिपरो ह्रस्वो लघुः । २७ । विसर्गानुस्वारसंयोगपरो दीर्घश्च गुरुः । २८ । मुखनासिकाभ्यामुच्चार्यमाणोऽनुनासिकः । २९ । मुखेनोच्चार्यमाणो निरनुनासिकः । ३० । अः इति विसर्जनीयः वर्णशिरोबिन्दुरनुस्वारः । ३१ । अं अः इति अच्परावनुस्वारविसर्गौ । अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः । इचुयशानां तालु । ऋटुरषाणां मूर्धा । लृतुलसानां दन्ताः । उपूपध्मानीयानामोष्ठौ । ञमङणनानां नासिका च । एदैतोः कण्ठतालु । ओदौतोः कण्ठोष्ठम् । वकारस्य दन्तोष्ठम् । जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् । नासिकाऽनुस्वारस्य । ᳵक ᳵख इति कखाभ्यां प्राग्अर्धविसर्गसदृशो जिह्वामूलीयः । ᳶप ᳶफ इति पफाभ्यां प्राग्अर्धविसर्गसदृश उपध्मानीयः । शषसहा ऊष्माणः । कादयो मावसानाः स्पर्शाः । यरलवा अन्तस्थाः ॥

> हकारं पञ्चभिर्युक्तमन्तस्थाभिश्च संयुतम् ॥
> उरस्यं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ ५ ॥
> अष्टौ स्थानानि वर्णानामुरः कण्ठः शिरस्तथा ॥
> जिह्वामूलं च दन्ताश्च नासिकोष्ठौ च तालु च ॥ ६ ॥

इति संज्ञाप्रक्रिया ।

अथाधुना स्वरसन्धिरभिधीयते ॥ दधि आनय इति स्थिते । वर्णग्रहणे सवर्णग्रहणं परग्रहणे केवलग्रहणं तपरग्रहणे तावन्मात्रग्रहणमिति शिष्टसंकेतः । तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य । सप्तमीनिर्देशेन विधीयमानं कार्यं वर्णान्तरेणाव्यवहितस्य पूर्वस्य बोध्यम् । अतो वृद्धौ परे इति व्याचष्टे । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् ॥ इ य

ऋते च तृतीयासमासे प्रपाऽऽर्द् । २६ । अन्यत्र परमर्तः । उपसर्गाद् वर्णान्तादृकारादौ धातौ आर् भवति । २७ । उपार्छति प्रार्छति ॥ ऋकारादौ नामधातौ वा । २८ । उपार्षभीयति उपर्षभीयति । प्रार्षभीयति प्रर्षभीयति॥ ऋकारादौ आर् नेति वाच्यम् । २९ । उपऋकारीयति उपर्कारीयति ॥ ऋ अल् । ३० । अवर्णे ऋवर्णे परे सह अल् भवति । तव लृकारः तवल्कारः ॥ ऋलृवर्णयोः सावर्ण्यं वक्तव्यम् । ३१ । भिन्नवर्णस्थानिकत्वादनयोरपि सावर्ण्यं वाच्यम् । होतृ लृकारः होतॄकारः होतॢकारः । परिभाषा ३ प्रस्तर (प्र २ सू १) तपरो हि (प्र २ सू ५) पर्यन्त पश्यत ॥

ऋलृवर्णयोश्चैव ह्रस्वयोर्दीर्घयोस्तथा ॥
वदन्त्येषां च सावर्ण्यमशकारादिको जनाः ॥ १५ ॥

ए ऐ ऐ । ३२ । अवर्णे एकारे ऐकारे च परे सह ऐकारो भवति । तव एषा तवैषा । तव ऐश्वर्यं तवैश्वर्यम् ॥ ओ औ औ । ३३ । अवर्णे ओकारे औकारे च परे सह औकारो भवति । तव ओदनं तवौदनं । तव औन्नत्यं तवौन्नत्यम् ॥ ओष्ठोत्वोर्वा । ३४ । अवर्णस्य ओष्ठोत्वोः परयोः समासे सति सह वा ओ भवति । बिम्ब ओष्ठ बिम्बोष्ठ बिम्बौष्ठ । स्थूल ओतु स्थूलोतु स्थूलौतु । समासे किम् । तव ओष्ठः तवौष्ठः ॥ इति स्वरसंधिप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ प्रकृतिभाव उच्यते । प्रकृतेर्भावः स्थितरूपस्य स्वरस्य भवनं प्रकृतिभावः ॥ नामी । १ । अवसोऽमी सन्धिं न प्राप्नोति । अमी आदित्याः ॥ ईदूदेद्द्विवचनम् ।२। ई च ऊ च ए च ईदूदेत् ईकारान्तं ऊकारान्तं एकारान्तं च यत् द्विवचनं तत् संधिं न प्राप्नोति । मणीवादिवर्जम् । अमी अत्र । पटू अत्र । माले आनय । मणी इव मणीव ॥

मणीवोष्ट्रस्य लम्बेते प्रियौ वत्सतरौ मम ॥
रिपुनाशौ रुद्रौ दन्त्यौ माणिक्यश्चैवमब्रवीत् ॥ १६ ॥

रोदसी इव रोदसीव दम्पती इव दम्पतीव जम्पती इव जम्पतीव जायापती इव जायापतीव ॥ औ निपातः । ३ । आच औच अथ इव उत नाव हय पव एव ओच औ च अर्थाभावे औ इति पृथक् पद वा निपातः आकारोनिपातः आकारोनिपातः एकस्वरश्च संधिं न प्राप्नोति । आ एवं मन्यसे । औ अत्र स्यात्वम्यम् । उ उत्तिष्ठ । इ इन्द्रं पश्य । अ अपेहि । आमन्त्रणादौ न निषेधः । तद्यथा चौतकम् ॥

ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च यः ॥
एतमातं ङितं विद्याद्वाक्यस्मरणयोरङित् ॥ १७ ॥
भीतेर्भरेक्षणे ने त्वमामृताबि प्रवोधिरहिः ॥
आ एवं स्वार्थेवार्थे आ एवं सम्यो हरेः ॥ १८ ॥

गवाक्षश्च गवेन्द्रश्च गवाग्रं च गवाजिनम् ॥
स्वैरमक्षौहिणी प्रौढ प्रैषे प्रौढा गवादयः ॥ ११ ॥

क्वचित्स्वरेऽपकारः । यथान्यपरिमाणे मौ मूर्ति मन्मूर्ति बोलपुमकम् । अन्य- पान्नः परिमाणाभावे यथा मिश्रीम यौ मोमूर्ति ॥ प्रभाप् । १५ । ऐकार आय् भवति स्वरे परे । नै अक नायक ॥ नौ आय् । १६ । औकार आव् भवति स्वरे परे । नौ इह नाविह ॥ य्वोर्लोपश्च वा पदान्ते । १७ । पदान्ते स्थितानामयादीनां यकारवकारयोर्लोपश्च वा भवति । ते आगता त आगता तयागता ॥ पटो इह पट इह पटविह । तस्मै आसनं तस्मा आसनम् तस्मायासनम् । महौ एतु महा एतु महावेतु ॥ लोपशेषे पुनर्न संधिः । १८ । छन्दसि तु भवति । ईशस इति ई सखेति ई सखायिति ॥ एदोतोऽतः । १९ । पदान्ते स्थितादेकारौकाराच्च परस्याकारस्य लोपो भवति । ते अत्र तेऽत्र । पटो अत्र पटोऽत्र ॥ सवर्णे दीर्घः सह । २० । समानस्य सवर्णे परे सह दीर्घो भवति । मद्य अत्र मद्यात्र ॥

अदीर्घो दीर्घतां याति नास्ति दीर्घस्य दीर्घता ॥
पूर्वदीर्घस्वरं दृष्ट्वा परलोपो विधीयते ॥ १२ ॥
दधि इह दधीह । मधु उदकं मधूदकम् ॥
सामान्यशास्त्रतो नूनं विशेषो बलवान्भवेत् ॥
परेण पूर्वबाधो वा प्रायशो दृश्यतामिह ॥ १३ ॥

बहुव्यापकं सामान्यम् । अल्पव्यापको विशेषः । अ इ ए (प्र २ सू ११) उप इदं उपेदम् । मम इदं ममेदम् । सर्वविधिभ्यो लोपविधिर्बलवान् ॥ ह्रस्वादेः दीर्घादौ टेर्लोपो वक्तव्यः । २१ । क्वचित्तदादिनिर्णयाभावे केवलस्वरस्यापि टिसंज्ञा वक्तव्या । हल ईषा हलीषा । लाङ्गल ईषा लाङ्गलीषा । मनस् ईषा मनीषा । शक अन्धु शकन्धु । कर्क अन्धु कर्कन्धु । सीमन् अन्त सीमन्त केशवेशे । अन्यत्र सीमान्त । कुल अटा कुलटा । पतत् अञ्जलि पतञ्जलि । सार अङ्ग सारङ्गः पशुपक्षिणो । अन्यत्र साराङ्ग ॥

हलीषा लाङ्गलीषा च मनीषाद्यास्तथैव च ॥
शकन्ध्वाद्य कर्कन्धु सीमन्तः कुलटा तथा ॥
पतञ्जलिश्च सारङ्ग एते प्रोक्ता हलादयः ॥ १४ ॥

ओमाङोश्चापि । २२ । अवर्णात्परौ ओमाङौ टिलोपनिमित्तौ स्तः । अद्य ओम् अद्योम् । शिव आ इहि शिवेहि ॥ ओमि नित्यम् । २३ । ओमि परे नित्यमवर्णस्य लोपो भवति । स्वर ओम् स्वरोम् । उ ओ (प्र २ सू ११) गङ्गा उदकं गङ्गोदकम् ॥ ऋ अर् । २४ । अवर्णे ऋवर्णे परे सह अर् भवति । तव ऋद्धिः तवर्द्धिः । रायणो रि (प्र २ सू ५) कचिन्नाद् । २५ । अवर्णे ऋवर्णे परे सह क्वचिदार् भवति । ऋण ऋणं ऋणार्णम् । शीत ऋतः शीतार्तः ॥

प्रावे च तृतीयासमासे वधाऽघ्र् । २६ । अन्यत्र परमर्त. । उपसर्गाद् वर्णाम्बाद्ऋकारादौ धातौ आर् भवति । २७ । उपार्छति मार्छति ॥ ऋकारादौ नामधातौ वा । २८ । उपार्षभीयति उपऋषभीयति । मार्षभीयति मऋषभीयति ॥ ऋकारादौ आर् भवति वाच्यम् । २९ । उपऋकारीयति उपकारीयति ॥ सह अल् । ३० । अवर्गे वर्गे परे सह अल् भवति । तत्र लकार. तल्लकार ॥ ऋऌवर्णयोः सावर्ण्यं वक्तव्यम् । ३१ । मानवर्णस्थानिक-त्वादृत्वयोरपि सावर्ण्य वाच्यम् । होतृ लकारः होतृकार होत्लकारः । परिभङ्गु इ ये स्वरे (प्र २ सू १) सप्तमी द्वि (प्र २ सू ५) पपङ्गु पल्पङ्गु ॥

रलयोर्डलयोश्चैव शसयोर्बवयोस्तथा ॥
वदन्त्येषां च सावर्ण्यमलंकारविदो जनाः ॥ १५ ॥

ए ऐ ऐ । ३२ । अवर्णे एकारे ऐकारे च परे सह ऐकारो भवति । तत्र एषा तत्रैषा । तत्र ऐश्वर्यं तत्रैश्वर्यम् ॥ आ ओ औ । ३३ । अवर्ण ओकारे औकारे च परे सह औकारो भवति । तत्र ओदन तत्रौदन । तत्र औपसवं तत्रौपसवम् ॥ ओष्ठौत्वयोर्वा । ३४ । अवर्णस्य ओष्ठोत्वयोः परयोः समासे सति सह वा ओ भवति । बिम्ब ओष्ठ बिम्बोष्ठ बिम्बौष्ठ । स्थूल ओतु स्थूलोतु स्थूलौतु । समासे किम् । तव ओष्ठ तवौष्ठ ॥ इति स्वरसंधिप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ प्रकृतिभाव उच्यते । प्रकृतेर्यथास्थितस्य रूपस्य भवनं प्रकृतिभावः ॥ नामी । १ । अस्तोऽमी संधिं न प्राप्नोति । अमी आदित्या ॥ यौ द्विस्व । २ । ई च ऊ च ए च द्वे द्विवे ईकारान्त ऊकारान्त एकारान्तश्च शब्दो द्विवे वर्तमान संधिं न प्राप्नोति । अग्नी इत्यादिवत्यम् । अमी अत्र । पटू अत्र । माले आनय । मणी इव मणीव ॥

मणीवोष्ट्रस्य लम्बेते प्रियौ वत्सतरौ मम ॥
दिपमाणौ तु तौ दृष्ट्वा माक्तिस्तमदमप्रयोत् ॥ १६ ॥

रोदसी इव रोदसीव । दम्पती इव दम्पतीव । जम्पती इव जम्पतीवेत्यादि । जायापती इव जायापतीव ॥ ओ निपात । ३ । आच आप अथ इच उच अच वच एच ऐच ओच औच आमा मी इति पूर्वस्य पदा ओ निपात । आकारनिपात आकारनिपात एकस्वरश्च संधिं न प्राप्नोति । आ एवं मन्यसे । नो अत्र स्यादन्यम् । उ उत्तिष्ठ । इ इन्द्र पश्य । अ अपेहि । आमन्त्र्यवाची न निषेध । तथा चोक्तम् ॥

ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च यः ॥
एतमातं ङितं विद्याद्वाक्यस्मरणयोरङित् ॥ १७ ॥
ओष्ठ्यमेरेत्स्व न स्यमामृतादि अथोअभिराङ्क ॥
आ एवं सर्वदेवाय आ एवं सतत्त्वा हरे ॥ १८ ॥

भुज । ४ । प्रश्न संधि न भवति । [illegible] । देवदत्ता १ मत्र गावात्र ॥ दूराद्धाह्वाने च टेः प्लुत । ५ । [illegible] गान शस्त्र [illegible] गम्यमाने टे प्लुतो भवति । [illegible] संधिनगारी [illegible] [illegible] ॥ [illegible] संधिम [illegible] । ६ । ६ मनग्न ॥ [illegible] माला या । ७ । [illegible] [illegible] संधि [illegible] वा । [illegible] [illegible] ॥ ॥ इति प्रकृतिभावसंधिप्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ व्यञ्जनसंधिरुच्यते ॥ [illegible] अर्थे जया । १ । परस्मै [illegible] मन्त्रा भवति [illegible] परे । [illegible] । [illegible] । [illegible] । २ । [illegible] मम परे [illegible] वा भवन्ति । [illegible] [illegible] ॥ [illegible] निरर्थं [illegible] । ३ । [illegible] । [illegible] निरर्थमिति [illegible] । [illegible] । ४ । [illegible] [illegible] वा भवति [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । ५ । [illegible] वा भवन्ति । [illegible] [illegible] भवन्ति । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । ६ । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] ॥

[illegible] ॥

ततः शुभि [illegible] [illegible] वा ॥ १ ॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ न [illegible] । ७ । [illegible] न भवति । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । ८ । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] । [illegible] भवति । [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] । १० । [illegible] । [illegible] भवति । म पि । ११ । [illegible] न भवति । [illegible] । १२ । [illegible] न भवति । [illegible] । [illegible] । १३ । [illegible]

णगागमो भवति ॥ डिस्किलाघापन्तयोधकाग्मो । १४ । चिल्वारावी चिल्वारन्ते । राजन् चिनम् राजाश्चनम् । भवान् तनोति भवांस्तनोति ॥ नॄन् पे वा । १५ । नॄनस्य पस्य शे परे वा यगागमो भवति । भवान् शूर महास्थूर महाच्छूर महोशूर महाभिशूर ॥ ङ्णनो ह्रस्वाद् द्विः स्वरे । १६ । पदान्ते स्थिता ङकारणकारनकारा ह्रस्वादुत्तरा द्विर्भवन्ति स्वरे परे । प्रत्यङ् इव प्रत्यङ्ङिवम् । सुगण् इव सुगण्णिव । राजन् इव राजन्निव । राजन् इदं राजन्निदम् ॥ छे । १७ । ह्रस्वादुत्तरश्छकारो द्विर्भवति ॥ खसे चपा झसानाम् । १८ । झसानां खसे परे चपा भवन्ति । तत्र छत्र तच्छत्रम् ॥ दीर्घात्पदान्ताद्वा । १९ । दीर्घादुत्तरश्छकारो द्विर्भवति । म्लेच्छ म्लेच्छ । ह्रीच्छ ह्रीच्छ ॥ अभिप्राय्यदीर्घाभिप्रायान्तादिर्विनाश्यम् । लक्ष्मी छाया लक्ष्मीच्छाया लक्ष्मीछाया ॥ आङ्माङ्भ्यां च यथाक्रमम् । २० । आच्छादयति । मोच्छिदत् ॥ मोऽनुस्वारः । २१ । पदान्ते वर्तमानस्य मकारस्यानुस्वारो भवति हसे परे । तम् हसति तं हसति । पटुम् यथा पटुं यथा । कौमारास्त्ववसानेऽप्यनुस्वारमिच्छन्ति ॥ अवसाने वा । २२ । अवसाने मकारस्यानुस्वारो वा भवति । देवं देवम् ॥ नश्चापदान्ते झसे । २३ । नकारस्य मकारस्य चापदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारो भवति झसे परे । यशान्सि यशांसि । पयान्सि पयांसि । कम्स कंस ॥ यमा यपेऽस्य । २४ । अनुस्वारस्य यमा वा भवन्ति यपे परे । यस्य यस्यानुस्वारस्य ये यमा प्राप्ता तेन क्रमेण भवन्ति यस्य यपस्य सवर्णा । शान्त शान्त ॥ वा पदान्ते । २५ । पदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारस्य यमा वा भवति यपे परे । तं करोति तङ्करोति । तं तनोति तन्तनोति । तं जानाति तञ्जानाति ॥ वर्ग्ये वर्ग्यः । २६ । वर्ग्ये परे वर्गान्तो भवति । वर्गमात्रे परत्वे स्यात् । संयता संयता । यकारस्याप्यसवर्णमात्रेऽपि मकारस्य मकार एव सवर्णः । सं वत्सरः संवत्सरः ॥ ममयपकपरे हकारेऽनुस्वारस्य ते यथाक्रमं भवन्ति । २७ । किं ह्मलयति किम् ह्मलयति । किं ह्नुते किन्ह्नुते । किं ह्य किंम्ह्य । किं ह्वलयति किंव्ह्वलयति । किं ह्रादयति किंह्रादयति ॥ ङ्णोः कुक्टुक् शरि । २८ । ङकारणकारयोः शसे परे कुक्टुकावागमौ वा स्तः । प्राङ् षष्ठ प्राङ्क्षष्ठ प्राङ्षष्ठ । सुगण् षष्ठ सुगण्ट्षष्ठ सुगण्षष्ठ ॥ मः स्वरे । २९ । अनुस्वारस्य मकारो भवति स्वरे परे किं अस्ति किमस्ति ॥ छन्दसि । ३० । अनुस्वारस्य छन्दसि स्वरमात्रप्रयोगे परत्वे । ... । सामिस्यू निविष्टं साम । सि ... । ... राजा ॥ तकारस्य चटवर्गेषु पररूपमापद्यते ॥ ३१ ॥ ... गिठ ॥

इति व्यञ्जनसंधिप्रक्रिया ॥ ५ ॥

अथ विसर्गसंधिर्निरूप्यते ॥

विसर्जनीयस्य सः । १ । विसर्जनीयस्य सकारो भवति तसे परे । कः तनोति कस्तनोति ॥ शषसे वा । २ । विसर्जनीयस्य वा सकारो भवति शषसे परे । कः शेते कश्शेते । कः षण्डः कष्षण्डः । कः साधुः कस्साधुः ॥ कुप्वोः ᳵकᳶपौ वा । ३ । विसर्जनीयस्य कवर्गपवर्गसम्बन्धिनि खसे परे ᳵकᳶपौ वा भवतः । वर्णौ उच्चारणार्थौ । कः करोति कᳵकरोति । कः खनति कᳵखनति । कः पठति कᳶपठति ॥ पाशकल्पकाद्यः संज्ञाशब्दा निपातास्तथा । ४ । कास्ति इति बृहस्पतिः कास्करः पास्करः भास्करः तस्करः हरिश्चन्द्रः । बहुलत्वात् वनस्पतीश्चोरोदरयोः पुंस्कोकिलश्च । इत्यादि ॥ अह्नो रो रात्रिषु । ५ । अह्नो विसर्जनीयस्य रकारो न भवति । रूपरात्रिरथंतरेषु परतः । अहः पाति अहःपाति । अहः गण अहर्गणः । अहः अम्ब अहरम्ब । अहरादीनामिति विसर्गस्य रेफादेशः । अहः रूपं अहोरूपम् । अहोरात्रः अहोरथन्तरम् । रूपरात्रिरथन्तरेषु न रेफ इत्यर्थः ॥ अतोऽत्युः । ६ । अकारात्परस्य विसर्जनीयस्य उकारो भवति अति परतः । पूर्वोक्त (अ० १ सू० १८) कः अर्थः कोऽर्थः ॥ हबे । ७ । अकारात्परस्य विसर्जनीयस्य उकारो भवति हबे परे । कः गतः कोगतः । देवः याति देवो याति । मनः रथः मनोरथः ॥ आदर्थे लोपश् । ८ । अवर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च भवत्यचि परे । देवाः अत्र देवा अत्र । बालाः यान्ति बाला यान्ति ॥ स्वरे यत्वं वा । ९ । अवर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य यत्वं वा भवति स्वरे परे । देवाः अत्र देवायत्र देवा अत्र भोः अत्र भोयत्र । १० । भोस् भगोस् अघोस् इत्येतस्य-परस्य विसर्जनीयस्य लोपश् भवत्यचि परे । भोः यदि भो यदि । भगो नमस्ते भगो नमस्ते । अघो याति अघो याति ॥ नामिनोऽर् । ११ । नामिनः परस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति अचि परे । अग्निः अत्र अग्निरत्र । वायुः अगतो वायुर्गतः ॥ रेफस्य कृतिविसर्गस्य लोपे वा । १२ । रेफाद्विसर्गस्य विसर्जनीयस्य लोपे परे वा रेफो भवति । गीः पतिः गीर्पतिः गीᳶपतिः । धूः पतिः धूर्पतिः धूᳶपतिः ॥ र । १३ । रेफसम्बन्धिनो विसर्जनीयस्य रेफो भवति अचि परे । प्रातः अत्र प्रातरत्र ॥ रि लोपो दीर्घश्च । १४ । रेफस्य रेफे परे लोपो भवति । पूर्वस्य च दीर्घः । पुनः रमते पुनारमते । हरिः रम्यः हरी रम्यः । शम्भुः राजते शम्भू राजते ॥ सैषादर्थे । १५ । एतत्सदादिपरस्य विसर्जनीयस्य लोपश् भवति हसे परे । एषः करोति एष करोति । एषः हसति एष हसति । सैषादिविसर्गलोपः ॥ समासे क्वचिदुपस्थाना वा । सैष दाशरथी राम इत्यादौ पादपूरणे संधिर्वा क्रिया ॥

सैष दाशरथी रामः सैष राजा युधिष्ठिरः ॥
सैष कर्णो महात्यागी सैष भीमो महाबलः ॥ २० ॥

क्वचिदामिनोऽपि लोपश्च। १६। आमिनः परस्य विसर्जनीयस्य लोपश्च भवति क्वचिद्वे परे। भूमी भाति भूम्भाति॥

मयूरं लौकिकायेद तद्दर्शं बहुलं भवेत्॥
तेषां मूम्यादवे सोपामिस्यादीनामनुष्टता॥ २१॥

क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव॥
विधेर्विधानं बहुधा समीक्ष्य चतुर्विधं बाहुलकं वदन्ति॥ २२॥

वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ॥
धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पञ्चविधं निरुक्तम्॥ २३॥

वर्णागमो गवेन्द्रादौ सिंहे वर्णविपर्ययः॥
षोडशादौ विकारश्च वर्णनाशः पृषोदरे॥ २४॥

वर्णविकारनाशाभ्यां धातोरतिशयेन यः॥
योगः स उच्यते प्राज्ञैर्मयूरभ्रमरादिषु॥ २५॥

निरनुनासिकेन निरनुनासिकेन। मुन सीप विद् अनधिकोऽम्। ह्रस्व तदा पूर्वरम्॥ भास्वरतपोरः। १७। भाकारे वर्षे च परे विसर्जनीयस्य रह् च क्वचिद्भवति गूर्भिः॥ ॥ इति विसर्गसन्धिप्रक्रिया॥ ५॥

अथ विभक्तिर्विभज्यते। सा द्विधा। स्यादिस्त्यादिश्च॥ विभक्त्यन्तं पदम्॥१। तत्र स्यादिर्विभक्तिर्नाम्नो योज्यते॥ अविभक्ति नाम। २। विभक्तिरहितं धातुवर्जितं अर्थवच्छब्दरूपं नामोच्यते। कृत्तद्धितसमासाश्च प्रातिपदिकसंज्ञा इति केचित्॥ तस्मात्। ३। तस्मान्नाम्नः परा स्यादयः सप्त विभक्तयो भवन्ति। तत्राद्यैकवचनविवक्षायां प्रथमैकवचनं सि॥

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
१	सि	औ	जस्
२	अम्	औ	शस्
३	टा	भ्याम्	भिस्
४	ङे	भ्याम्	भ्यस्
५	ङसि	भ्याम्	भ्यस्
६	ङस्	ओस्	आम्
७	ङि	ओस्	सुप्

अकारान्तः पुंलिङ्गो देवशब्दः। देव सि इति स्थिते। इकारः सोरिति विशेषणाय॥ स्मोर्विसर्गः। ४। सकाररेफयोर्विसर्जनीयादेशो भवत्यवसाने रसे परतो च। अकारान्ताद् द्वयोरनुनासिकौ। देवः। द्विवचनविवक्षायां औ। औऔ औ (प्र० ३ सू० १४) देवौ।

जसीति विशेषणाय । अकारस्येत्संज्ञायां तस्य लोपः । देव अस् इति स्थिते । दीर्घो विसर्गः । देवाः ॥ अकाराज्जसोऽसुक् वक्तव्यश्छन्दसि । ५ । विप्रादन्ते । देवासः । आम्ब्रणास । द्वितीयैकवचने देव अम् इति स्थिते ॥ अम् शसोरत्स्य । ६ । समानादुत्तरयोरम्शसोरकारस्य लोपो भवति अपवादः । देवम् । पूर्ववत् देवौ । बहुत्वविवक्षायां देव शस् इति स्थिते । शकारः शसौ (प्र ९ सू ८) इति विशेषणार्थः ॥ शसो नः पुंसः । ७ । पुंलिङ्गात्समानादुत्तरस्य शस अकारस्य नकारादेशो भवति ॥ शसि । ८ । शसि परे पूर्वस्य दीर्घो भवति ॥ पदाद्दत्वस्योपलक्षयति । ९ । देवान् । तृतीयैकवचने देव टा इति स्थिते । टकारोऽनुबन्धत्वेन (प्र ९ सू १) इति विशेषणार्थः । [illegible] ॥ टेन । १० । अकारात्परष्टा इना भवति । आद्गुणः (प्र २ सू ११) देवेन ॥ भ्यामि । ११ । अकारस्य आ भवति भकारे परे । देवाभ्याम् ॥ [illegible] । १२ । अकारान्तस्य भिसो ऐकारादेशो भवति । ऐ इ ए (प्र २ सू ११) देव ऐस् इति स्थिते वृद्धिरेचि । देवैः ॥ अकारस्य भिसि छन्दस्येकारो वक्तव्यः । १३ । देवेभिः । चतुर्थ्येकवचने देव ङे इति स्थिते ॥ ङकारो विशेषणार्थः सर्वत्र ॥ ङेर्यः । १४ । अकारान्तस्य ङे इत्येतस्यागमो भवति । विप्रादन्ते । य भव (प्र २ सू ५) दीर्घः । देवाय । देवाभ्याम् ॥ एस्भि बहुत्वे । १५ । अकारस्य एत्वं भवति सकारे भकारे च परे बहुत्वे सति । देवेभ्यः । पञ्चम्येकवचने देव ङसि इति स्थिते । इकारः प्रत्ययभेदज्ञापनार्थः ॥ ङसिरत् । १६ । अकारात्परो ङसिरत् भवति । देवात् देवाभ्याम् । देवेभ्यः । षष्ठ्येकवचने देव ङस् इति स्थिते ॥ ङस्स्य । १७ । अकारात्परो ङस् स्यो भवति । देवस्य ॥ ओसि । १८ । अकारस्य ओसि परे एत्वं भवति । एअय् (प्र १२ सू ९) देवयोः ॥ नुडामः । १९ । समानादुत्तरस्यामो नुडागमो भवति । टित्वादादौ उकार उच्चारणार्थः ॥ नामि । २० । नामि परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । देवानाम् । सप्तम्येकवचने देव ङि इति स्थिते । आद्गुणः (प्र २ सू ११) देवे । देवयोः । बहुत्वविवक्षायां देव सुप् इति स्थिते । पकारः विशेषणार्थः । एस्भि बहुत्वे (प्र ९ सू १५) ॥ किलात्षः सः कृतस्य । २१ । कवर्गादिवर्ण अवर्णादुत्तरस्य केनचित्सूत्रेण कृतस्य सकारस्य षकारादेशो भवति । अन्ते स्थितस्य तु न भवति । देवेषु ॥ आमन्त्रणे सिर्धिः । २२ । आमन्त्रणमाभिमुखीकरणं तस्मिन्नर्थे विहितः सिर्धिसंज्ञो भवति ॥ समानाद्धेर्लोपोऽधातोः । २३ । समानादुत्तरस्य धेर्लोपो भवत्यधातोः । धातुसमानादुत्तरस्येति किम् ॥ आभिमुख्याभिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः । २४ । हे देव हे देवौ हे देवाः । एवं घटपटस्तम्भकुम्भादयोऽप्यकारान्ताः पुंलिङ्गाः । अकारान्तानामपि सर्वादीनां तु विशेषः । सर्व विश्व उभ उभय अन्य अन्यतर इतर कतर कतम यतर यतम सम सिम नेम एक पूर्व पर अवर दक्षिण उत्तर अपर अधर स्व अन्तर त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् द्वि किम् युष्मद् अस्मद् भवतु । एते सर्वादयस्त्रिलिङ्गाः । तत्र पुंलिङ्गे रूपाणि । अकारान्ता सर्वशब्दाः । सर्वः । सर्वौ ॥

जसी । २५ । सर्वादेरकारान्तात्परो जसी भवति । अइए (प्र० २ सू० ११)
सर्वे । सर्वम् सर्वौ सर्वान् । पूर्ववत्प्रक्रिया ॥ रषृवर्णेभ्यो नो णोऽनन्ते । २६ । रकाररे-
फऋवर्णेभ्यः परस्य नकारस्य णकारादेशो भवति । अन्ते स्थितस्य न भवति । तेन
सर्वानित्यादि ॥ अचकुप्वन्तरेऽपि । २७ । अकारस्याद्यवरेण कवर्गेण पवर्गेण च
मध्ये व्यवधानेऽपि भवति नान्येन । सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वैः । चतुर्थ्येकवचने सर्व
ङे इति स्थिते ॥ सर्वादेः स्मट् । २८ । सर्वादेरकारान्तात्परस्य चतुर्थ्येकव-
चनस्य स्मडागमो भवति । ङेऽये (प्र० २ सू० १२) । सर्वस्मै सर्वाभ्याम्
सर्वेभ्यः । पञ्चम्येकवचने सर्व ङसि इति स्थिते ॥ स्मात् । २९ । सर्वादेरकारा-
न्तात्परस्मात् स्मादागमो भवति । दीर्घः । सर्वस्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः । सर्वयोः ॥
सुडामः । ३० । सर्वादेरवर्णान्तात्परस्यामः सुडागमो भवति । सर्वेषाम् ॥
ङि स्मिन् । ३१ । सर्वादेरकारान्तात्परो ङि स्मिन् भवति । सर्वस्मिन् सर्वयोः
सर्वेषु । हेसर्व हेसर्वौ हेसर्वे इत्यादि । एवं विश्वादीनामेकशब्दपर्यन्तानां सर्वशब्दव-
द्रूपं ज्ञेयम् डतरडतमौ विहाय । तौ प्रत्ययौ डतरडतमान्ताः शब्दा ग्राह्याः ।
तथैव विश्वशब्दः । विश्वः विश्वौ विश्वे इत्यादि । उभशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः ।
उभौ २ उभाभ्याम् ३ उभयोः २ हेउभौ । उभयशब्दस्य द्विवचनाभावादेकवच-
नबहुवचने भवतः । उभयः उभये । उभयम् उभयान् । उभयेन उभयैः । उभय-
स्मै उभयेभ्यः । उभयस्मात् उभयेभ्यः । उभयस्य उभयेषाम् । उभयस्मिन् उभयेषु ।
हेउभय हेउभये । अन्यः अन्यौ अन्ये इत्यादि । इतरः इतरौ इतरे इत्यादि ।
कतरः कतरौ कतरे इत्यादि । एवमेकशब्दपर्यन्तानां रूपं ज्ञेयम् । पूर्वादीनां तु
विशेषः । पूर्वः पूर्वौ ॥ पूर्वादीनां तु नवानां जस ईकारो वा वक्तव्यः
। ३२ । पूर्वे-पूर्वाः । पूर्वम् पूर्वौ पूर्वान् । पूर्वेण पूर्वाभ्याम् पूर्वैः । पूर्वस्मै पूर्वाभ्याम्
पूर्वेभ्यः ॥ पूर्वादिभ्यो नवभ्यो ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ वा वक्तव्यौ
। ३३ । पूर्वस्मात्-पूर्वात् पूर्वाभ्याम् पूर्वेभ्यः । पूर्वस्य पूर्वयोः पूर्वेषाम् । पूर्वस्मि-
न्-पूर्वे पूर्वयोः पूर्वेषु । हेपूर्व हेपूर्वौ हेपूर्वे-हेपूर्वाः । परशब्दः । परः परौ परे-
पराः इत्यादि । एवमन्तरशब्दपर्यन्तानां रूपं ज्ञेयम् ॥

सर्वादि सर्वनामाख्या न केवलोऽर्थोऽन्यथाभिधा ॥ १७ ॥
पूर्वादिष्व व्यवस्थायां समोऽतुल्येऽन्तरोऽपुरि ॥
परिधाने बहिर्योगे स्यौ पक्षाम्यन्यथाप्युपि ॥ २६ ॥

एताभिर्थेभ्यो नादिनियमो व्यवस्था । व्यवस्थायां किम् । दक्षिणा गायका
कुशला इत्यर्थः ॥ प्रथमचरमतयायाल्पार्धकतिपयनेमानां जसी वा
। ३४ । प्रथमः प्रथमौ प्रथमे-प्रथमाः । चरमः चरमौ चरमे-चरमाः । शेषं पूर्ववत् ।
तयपरो प्रत्ययौ । तदन्ताः शब्दा ग्राह्याः । तयप्रत्ययान्तो द्वितयशब्दः । द्वितय
द्वितयौ द्वितये । द्वितयाः । एवं त्रितयप्रभृतयः । अयट्प्रत्ययान्तो द्वय उभय । एवं
नेमपर्यन्तानां रूपं ज्ञेयम् । तीयस्य ङित्सु वा वक्तव्यम् । द्वितीयः द्वितीयौ
द्वितीयाः । द्वितीयं द्वितीयौ द्वितीयान् । द्वितीयेन द्वितीयाभ्याम् द्वितीयैः । द्वितीयस्मै-

द्वितीयाय द्वितीयाभ्याम् द्वितीयेभ्यः । द्वितीयस्मात्–द्वितीयात् द्वितीयाभ्यां द्वितीये-
भ्यः । द्वितीयस्य द्वितीययोः द्वितीयानाम् । द्वितीयस्मिन्–द्वितीये द्वितीययोः द्विती-
येषु । हे द्वितीय हे द्वितीयौ हे द्वितीयाः । एवं तृतीयशब्दः । अकारान्तः पुंल्लिङ्गो
मासशब्दः ॥ मासस्याकारलोपो वा । १५ । मासशब्दस्याकारस्य लोपो वा
वक्तव्यः शसादिषु विभक्तिषु परतः ॥ हलोपः सेर्लोपः । १६ । हसन्ताच्चाबन्ता-
त्परस्य सेर्लोपो भवति । मा–मासः मासौ–मासौ मासः–मासाः । मासम्–
मासम् मासौ–मासौ मासः–मासान् । मासा–मासेन । स्वरहीनं (प्र०
१ सू० ४) मासे लोपम् (प्र० ५ सू०८) माभ्याम्–मासाभ्याम्
माभिः–मासैः । मासे–मासाय माभ्याम्–मासाभ्याम् माभ्यः–मासेभ्यः । मासः–
मासात् माभ्याम्–मासाभ्याम् माभ्यः –मासेभ्यः । मासः–मासस्य मासोः–मासयोः
मासाम्–मासानाम् । मासि–मासे मासोः–मासयोः मास्सु–मासेषु । हे मा–हे मास
हे मासौ–हे मासौ हे मासः–हे मासाः । आकारान्तः पुंल्लिङ्गः सोमपाशब्दः । सोमपाः
सोमपौ सोमपाः । सोमपाम् सोमपौ ॥ आतो धातोर्लोपः । १७ । धातुसंब-
न्धिन आकारस्य लोपो भवति शसादौ स्वरे परे । सोमपः । क्विबन्ता धातवो भवन्ति
शब्दत्वं प्राप्तास्तथापि धातुत्वं न जहति । सोमपा सोमपाभ्याम् सोमपाभिः । सोमपे
सोमपाभ्याम् सोमपाभ्यः । सोमपः सोमपाभ्याम् सोमपाभ्यः । सोमपः सोमपोः
सोमपाम् । सोमपि सोमपोः सोमपासु । धातोरिति विशेषणाद्धेर्लोपो न भवति ।
हे सोमपाः हे सोमपौ हे सोमपाः । एवं कीलालपाः शंखध्माः मधुपाः विश्वपाः धनदाः
पर्वोदयादयश्च । आकारान्तो हाहाशब्दः । हाहाः हाहौ हाहाः । हाहाम् हाहौ
हाहान् । आदन्ताच्छसो नत्वाभावः इत्येके । तेन हाहाः । स्वरे दीर्घः सह (प्र०
२ सू० २०) हाहा हाहाभ्याम् हाहाभिः । एऐऐ (प्र० २ सू० १२)
हाहै हाहाभ्याम् हाहाभ्यः । हाहाः हाहाभ्याम् हाहाभ्यः । हाहाः हाहौः
आकारान्तेषु धात्वन्तानामेव सुरामी धात्वीयामिति नियमात् स्वरे दीर्घः सह
(प्र० २ सू० २०) हाहाम् । हाहे हाहौः हाहासु । हे हाहाः हे हाहौ हे हाहाः ।
एवं हूहूशब्दः । इकारान्तः पुंल्लिङ्गो हरिशब्दः । तस्य प्रथमैकवचने हरि सि इति
स्थिते । सोर्विसर्गः (प्र० १ सू० ४) हरिः ॥ औ पू । १८ । इकारान्तादु-
कारान्ताच्च परं औकारो पूर्वमापद्यते । इं उ भवतः । हरी ॥ एओजसि । १९ ।
इकारान्तस्य उकारान्तस्य च जसि परे एकार ओकारश्च भवति । एअय् (प्र०
२ सू० ९) हरयः ॥ धौ । ४० । इकारान्तस्य उकारान्तस्य च धिसंज्ञे ए-
कार ओकारश्च भवति । हे हरे हे हरी हे हरयः । हरिम् हरी हरीन् ॥ टानाऽस्त्रियाम्
। ४१ । इकारान्तादुकारान्ताच्च परस्य टा ना भवति अस्त्रियाम् । हरिणा हरिभ्याम्
हरिभिः ॥ ङिति । ४२ । इकारान्तस्य उकारान्तस्य च ङिति परे एकार ओ-
कारश्च भवति । एअय् (प्र० २ सू० ९) हरये हरिभ्याम् हरिभ्यः ॥ ङस्य ।
।४३। एदोद्भ्यां परस्य ङसिङसोरकारस्य लोपो भवति । हरेः हरिभ्याम् हरिभ्यः ।
हरेः हर्योः हरीणाम् ॥ ङेरौ डित् । ४४ । इदुद्भ्यामुत्तरस्य ङेरौ भवति स च
डित् । डित्यन्त्यस्वरादेर्लोपः ॥ डिति । ४५ । डिति परे टेर्लोपो भवति । हरौ हर्योः

हरिषु । एवमग्निगिरिरविकविप्रभृतयः । उकारान्ताश्च विष्णुवायुभानुप्रभृतयोऽप्येवं सुधीभिः सिध्यन्ति । भानुः भानू भानवः । भानुम् भानू भानून् । भानुना भानुभ्याम् भानुभिः । भानवे भानुभ्याम् भानुभ्यः । भानोः भानुभ्याम् भानुभ्यः । भानोः भान्वोः भानूनाम् । भानौ भान्वोः भानुषु । हे भानो हे भानू हे भानवः । इत्यादि । एवं विष्णुवायुप्रभृतयः । सखिशब्दस्य भेदः । सखि सि इति स्थिते ॥ सेर्डा धेः । ४६ । सखिशब्दस्य सेर्डा भवति । डित्वाट्टिलोपः । सखा ॥ ऐ सख्युः । ४७ । सखिशब्दस्यैकारादेशो भवति शिडर्थेषु पञ्चसु परेषु ॥ षष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशास्तदन्तस्य ज्ञेयः । ४८ । आयादेशः । सखायौ ॥ द्विवचनस्या वा छन्दसि । ४९ । द्विवचनस्यौकारस्य छन्दस्याकारमापद्यते । सखाया सखायः । सखायम् सखायौ—सखाया सखीन् ॥ सखिपत्योरिङि ५० सखिपतिशब्दयोरिमागमो भवति टादिषु परतः । दीर्घत्वाभावो न भवति । सख्या । कश्चिन्मोमसिद्धमर्थमाह ॥ आगमजमनित्यम् । ५१ । आगमजं कार्यमनित्यं स्यात् । सखिना सखिभ्याम् सखिभिः । सख्ये सखिभ्याम् सखिभ्यः ॥ ख्यत्यात् । ५२ । सखिपतिशब्दयोरुकारागमो भवति ङसिङसोरकारे परे । सख्युः अस् इति स्थिते ॥ ऋतो ङः सः । ५३ । ऋकारान्तात्परस्य ङसिङसोरकारस्य उकारो भवति स च डित् । डित्वाट्टिलोपः । सख्युः सखिभ्याम् सखिभ्यः । सख्युः सख्योः सखीनाम् । सप्तम्येकवचने औ इति स्थिते ङौ सखिपत्योरिमागमः । सख्यौ सख्योः सखिषु । अपेक्षितः विशेषणादेकत्वेऽपि नित्यम् । हे सखे हे सखायौ हे सखायः । पतिशब्दस्य भेदः । पतिशब्दस्य प्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्प्रक्रिया । पतिः पती पतयः । पतिम् पती पतीन् । तृतीयादौ तु सखिशब्दवत्प्रक्रिया । पत्या—पतिना पतिभ्याम् पतिभिः । पत्ये पतिभ्याम् पतिभ्यः । पत्युः पतिभ्याम् पतिभ्यः । पत्युः पत्योः पतीनाम् । पत्यौ पत्योः पतिषु । हे पते हे पती हे पतयः ॥ पतिरसमासे एव सखिशब्दवदुच्यते । ५४ । पतीमुखस्त्वपि वा । सीतायाः पतये नमः इत्यादि प्रयोगदर्शनात् । ततः समस्तस्य नादयो भवन्ति । प्रजापतिना प्रजापतये इत्यादि । त्रिशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः । त्रि भी इति स्थिते ॥ त्र्युत्रेरेः स्यादौ । ५५ । त्यदादेरेकारो भवति स्यादौ परे । द्वौ द्वौ द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वयोः द्वयोः । त्रिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तः । त्रि अस् इति स्थिते । एको जसि (अ० ६ सू० १) त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः ॥ त्रैरयः । ५६ । त्रिशब्दस्यायादेशो भवति आमि परे । इकारोऽत्राप्यादेशार्थं ॥ डिर्द्वन्त्रपस्य वक्तव्यः । ५७ । त्रयाणाम् त्रिषु । कतिशब्दो नित्यं बहुवचनान्तेषु सरूपः । कति जस् इति स्थिते ॥ डतेश्च । ५८ । डत्यन्तस्य जश्शसोर्लुक् भवति ॥ लुकि न तन्निमित्तम् । ५९ । लुकि कृते सति तन्निमित्तं कार्यं न स्यात् । कति कति कतिभिः कतिभ्यः कतिभ्यः कतीनाम् कतिषु इत्यादि । इकारान्तः पुंलिङ्गः सुधीशब्दः । सुधीः ॥ ध्वोपान्तोरियुवौ स्वरे । ६० । धातोरिवर्णोवर्णयोरियुवौ भवतः स्वरे परे ।

[illegible]

सुधियौ सुधियः । सुधियम् सुधियौ सुधियः । सुधिया सुधीभ्याम् सुधीभिः । सुधिये सुधीभ्याम् सुधीभ्यः । सुधियः सुधीभ्याम् सुधीभ्यः । सुधियः सुधियोः सुधियाम् । सुधियि सुधियोः सुधीषु । हेसुधीः हेसुधियौ हेसुधियः । एवं सुधीवत् मनु ध्यायतीति सुधीः सुधियौ सुधियः । सुधियम् इत्यादि । ऊकारान्तः स्वयम्भूशब्दः । स्वयं भवतीति स्वयम्भूः स्वयम्भुवौ स्वयम्भुवः । स्वयम्भुवम् स्वयम्भुवौ स्वयम्भुवः । स्वयम्भुवा स्वयम्भूभ्याम् स्वयम्भूभिः । स्वयम्भुवे स्वयम्भूभ्याम् स्वयम्भूभ्यः । स्वयम्भुवः स्वयम्भूभ्याम् स्वयम्भूभ्यः । स्वयम्भुवः स्वयम्भुवोः स्वयम्भुवाम् । स्वयम्भुवि स्वयम्भुवोः स्वयम्भूषु । हेस्वयम्भूः हेस्वयम्भुवौ हेस्वयम्भुवः इत्यादि । सेनानीशब्दस्याभेदो ङसादौ तु भेदः । सेनां नयतीति सेनानीः । यण् वा । ६१ । धातावयवासंयोगपूर्वो य ईकारस्तदन्तस्यानेकस्वरस्य धातोरवयवभूतस्य ईकारस्य च धातोरीकारस्य ऊकारस्य च यकारवकारौ भवतः स्वरे परे । यथासम्भवमनुवर्तितं ... सुधीशब्दे पर्युदस्तत्वात् ... नियमः । सेनान्यौ सेनान्यः । सेनान्यम् सेनान्यौ सेनान्यः । सेनान्या सेनानीभ्याम् सेनानीभिः । सेनान्ये सेनानीभ्याम् सेनानीभ्यः । सेनान्यः सेनानीभ्याम् सेनानीभ्यः । सेनान्यः सेनान्योः ॥ सेनान्याम् ... याम्-सेनान्याम् । ६२ । सेनानीनाम्-सेनान्याम् । सेनानी ङि इति स्थिते ॥ आम्ङेर्निषेधः । ६३ । आम्प्रत्ययस्य ... सेनान्याम् सेनान्योः सेनानीषु । हेसेनानीः हेसेनान्यौ हेसेनान्यः । एवं ग्रामणीप्रभृतयः । ऊकारान्तः खलपूशब्दः । खलपूः खलप्वौ खलप्वः । खलप्वम् खलप्वौ खलप्वः । खलप्वा खलपूभ्याम् खलपूभिः । खलप्वे खलपूभ्याम् खलपूभ्यः । खलप्वः खलपूभ्याम् खलपूभ्यः । खलप्वः खलप्वोः खलप्वाम् । खलप्वि खलप्वोः खलपूषु । हेखलपूः हेखलप्वौ हेखलप्वः । एवंवर्षाभूपुनर्भूप्रभृतयः । संयोगपूर्वस्य तु सुश्रियौ यवक्रियौ । एकस्वरे तु भियौ लुवौ । कार... अन्यपूर्वत्वाभावे तु परमनियौ । धातवयवसंयोगपूर्वीकारोकारयोरेव न स्यात् । तेन ... । गामिन्या कृत्वा समास इति समासे पद ... समासे तु न स्यात् । ... सुधियौ इति । बहुश्रीरितु ... एव । ईकारान्तो वातप्रमीशब्दः । वातप्रमी
३　वातप्रम्यौ वातप्रम्यः । वातप्रमीम् वातप्रम्यौ वातप्रमीन् । वातप्रम्या वातप्रमीभ्याम् वातप्रमीभिः । वातप्रम्ये वातप्रमीभ्याम् वातप्रमीभ्यः । वातप्रम्यः वातप्रमीभ्याम् वातप्रमीभ्यः । वातप्रम्यः वातप्रम्योः वातप्रम्याम् । वातप्रमी वातप्रम्योः वातप्रमीषु । हेवातप्रमी हेवातप्रम्यौ हेवातप्रम्यः ॥

अमि वातप्रमीमाहुः शसि वातप्रमीनिति ॥
ङौ तु वातप्रमी तथा दीर्घं प्राप्नोति चान्ति तु ॥ २७ ॥

तथैवोकारान्तो हूहूशब्दः । हूहूः हूहौ हूहः । हूहूम् हूहौ हूहून् । हूहा हूहूभ्याम् हूहूभिः इत्यादि । ऋकारान्तः पितृशब्दः । पितृ सि इति स्थिते ॥ सेरा ६४

ऋकारान्तात्परस्य सेरा भवति स च डित् । डित्वाट्टिलोपः । पिता ॥ आर् पञ्चसु । ६५ । ऋकारस्यार् भवति पञ्चसु परेषु । पितरौ पितरः । पितरम् पितरौ पितॄन् । आरम् (प्र २ सू ७) पित्रा पितृभ्याम् पितृभिः । पित्रे पितृभ्याम् पितृभ्यः । ऋतोऽङ्ङ (प्र० ६ सू० ५२) पितुः पितृभ्याम् पितृभ्यः । पितुः पित्रोः पितॄणाम् ॥ ङौ ॥ ६६ । ऋकारस्यार् भवति ङौ परे । पितरि पित्रोः पितृषु । पितृ धि इति स्थिते ॥ धेरर् । ६७ । ऋकारान्तात्परस्य धेरर् भवति । स च डित् । डित्वाट्टिलोपः । हे पितः हे पितरौ हे पितरः । एवं जामात्रादयः । एवं नृशब्दः । सेरा (प्र ७ सू ६४) ना नरौ नरः । नरम् नरौ नॄन् । न्रा नृभ्याम् नृभिः । न्रे नृभ्याम् नृभ्यः । ऋतो ङ च (प्र ६ सू ५२) नुः नृभ्याम् नृभ्यः । नुः न्रोः ॥ नृ षा नामिर्दीर्घः । ६८ । नृशब्दस्य नामि परे दीर्घो भवति । नृणां-नृणाम् । ङौ (प्र ६ सू ६६) नरि न्रोः नृषु । हे न हे नरौ हे नरः । कर्तृशब्दस्य पञ्चसु विशेषः । स्तुरार् । ६९ । तकारात्परस्य सम्बन्धिन ऋकारस्यार् भवति पञ्चसु परेषु । कर्तार् सि इति स्थिते । मध्येऽस्य दीर्घत्वात् सेरा (६५) डित्वाट्टिलोपः । कर्ता कर्तारौ कर्तारः । कर्तारम् कर्तारौ कर्तॄन् । कर्त्रा कर्तृभ्याम् कर्तृभिः । कर्त्रे कर्तृभ्याम् कर्तृभ्यः । ऋतोऽङ्ङ (५२) कर्तुः कर्तृभ्याम् कर्तृभ्यः । कर्तुः कर्त्रोः कर्तॄणाम् । कर्तरि कर्त्रोः कर्तृषु । धेरर् (६७) हे कर्तः हे कर्तारौ हे कर्तारः इत्यादि । एवं भर्तृनेष्टृत्वष्टृपोतृउद्गातृप्रभृतयः ॥

स्वसा भर्ता च नेष्टा च त्वष्टा कर्ता तथैव च ॥
होता पोता प्रशास्ता च क्षत्ता न्यस्मादयः स्मृताः ॥ २८ ॥

उकारान्तस्यापि क्रोष्टुशब्दस्य पञ्चस्वपि तृजन्तवद्रूपान्तरता वा वक्तव्या । ७० । क्रोष्टु सि इति स्थिते । स्तुरार् (प्र ६ सू ६९) सेरा (प्र ६ सू ६५) क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः । क्रोष्टारम् क्रोष्टारौ । अधेरिति विशेषणात् हे क्रोष्टो हे क्रोष्टारौ हे क्रोष्टारः । शसि तृजन्तवद्भावाभावात् क्रोष्टून् । अमि शसि तृजन्तवद्भावो वेति केचित् । क्रोष्टुम् क्रोष्टून् ॥ तृतीयादौ स्वरादौ तृजन्तवद्रूपान्तरता वा वक्तव्या । ७१ । क्रोष्ट्रा-क्रोष्टुना क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभिः । क्रोष्ट्रे क्रोष्टवे क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभ्यः । ङसि क्रोष्टोः क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभ्यः । क्रोष्टुः-क्रोष्टोः क्रोष्ट्रोः-क्रोष्ट्वोः । उकारान्तमसमी या विधिः स नित्यः । नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान् । इति न्यायानुगमे नुटि तृजन्तत्वाभावात् तृजन्तवद्भावो न भवति । क्रोष्टूनाम् । क्रोष्टरि-क्रोष्टौ क्रोष्ट्रोः-क्रोष्ट्वोः क्रोष्टुषु । स्वरान्ता व्यञ्जनान्ता नकारान्ता धातवः पदानि बहुधा । कीलालपास्वमस्यधातवस्य कुबेर्वादौ रूपभूयस्त्वात् । अनभिधाना इति व्युत्पत्तौ मतभिधानाद्वौ । तेन पञ्चनिग्रहविभागेन ग्रन्थस्य सुकरमोक्षायां तथा अनेकार्थत्वम् ॥

धर्मस्यमातरि स्यादृभ्यामस्तु छत्वान्तरे ॥
पाम्यादित्ये मदीये च विष्णाव पै भक्तीर्तिवौ ॥ २९ ॥

मन गकारस्य एरारौ । आरम् (प्र २ सू ७) म् रै ८ । मम् रै

नन् । ए नृभ्याम् नृभिः । हेनः हेनरौ हेनरः इत्यादि । नागमस्य दान्तादिस्वरूप वर्णाक्रिया । ना नरौ नरः । नरम् नरौ नन् । ना नृभ्याम् नृभिः । हे नृ-भ्याम् नृभ्यः । नन् नृभ्याम् नृभ्यः । नन् हो नृणाम् । नि नो नृषु । हेनृ हेनरौ हेनरः । इति नृशब्दरूपाणि । एकारान्तस्य तु पर्यायस्थो न दीर्घः विधि इत्यत्र निमित्तलोपे कृते उपरे इति समस्तं नाम । उपरे उपरयौ उपरयः । हेउपरे हेउपरयौ हेउपरयः । समानसामान्यात् धिलाप । उपरयम् उपरयौ उपरयः । उपरया उपरेभ्याम् उपरेभिः । उपरये उपरेभ्याम् उपरेभ्यः । उपरेः उपरेभ्याम् उपरेभ्यः । उपरे । उपरे (प्र १ सू ५३) सकारलोपः । उप-रयोः उपरयाम् । उपरयि उपरयोः उपरेषु । ऐकारान्तः पुंलिङ्गः सुरैशब्दः ॥ रैरिभ । ७२ । रैशब्दस्याकारादेशो भवति सकारभकारादौ विभक्तौ परतः । सुराः सुरायौ । रायौ सर्वत्रापरिशेषः । सुरायः । सुरायम् सुरायौ सुरायः । सुराया सुराभ्याम् सुराभिः । सुराये सुराभ्याम् सुराभ्यः । सुरायः सुराभ्याम् सुराभ्यः । सुरायः सुरायोः सुरायाम् सुरायि सुरायोः सुरासु । हेसुराः हेसुरायौ हेसुरायः । एवं रैशब्दः । ओकारान्तः पुंलिङ्गो गोशब्दः । गो सि इति स्थिते ॥ औरोः । ७३ । ओकारस्यौकारादेशो भवति घसु परेषु गौः । औ आत् (प्र २ सू १६) गावौ गावः ॥ आमुपास्ति । ७४ । ओकारस्यात् भवति अमि शसि च परे । गाम् । औ आव् (प्र २ सू १६) गावौ गाः । गवा गोभ्याम् गोभिः । गवे गोभ्याम् गोभ्यः । ङसि (प्र १ सू ५३) सलोपः । गोः गोभ्याम् गोभ्यः । गोः गवोः गवाम् ॥ गोरामीत्यन्ते वक्ष्यति । ७५ । आमन्ते वर्तमानस्य गोशब्दस्य नुडागमो भवति । गोनाम् । गवि गवोः गोषु । हेगौः हेगावौ हेगावः । औ-कारान्तः पुंलिङ्गो ग्लौशब्दः । तस्य स्वरादानविशेषः । ग्लावौ ग्लावः । ग्लौः ग्लावौ ग्लावः । हेग्लौः हेग्लावौ हेग्लावः । ग्लावम् । ग्लावौ ग्लावः । ग्लावा ग्लौभ्याम् ग्लौभिः । ग्लावे ग्लौभ्याम् ग्लौभ्यः । ग्लावः ग्लौभ्याम् । ग्लौभ्यः । ग्लावः ग्लावोः ग्लावाम् । ग्लावि ग्लावोः ग्लौषु इत्यादि ॥ इति स्वरान्तपुंलिङ्ग प्रक्रिया ॥

अथ स्वरान्ता स्त्रीलिङ्गा प्रदर्श्यन्ते । तत्राकारान्तो गङ्गाशब्दः । गङ्गा सि इति स्थिते ॥ आपः । १ । आकारान्तस्य सिर्लोपो भवति । गङ्गा ॥ औरी । २ । आकारान्तात् औरीकारमापद्यते । आइए (प्र २ सू ११) गङ्गे गङ्गाः ॥ धि-टि । ३ । आकारान्तात् धिर्लोपः । हेगङ्गे हेगङ्गे हेगङ्गाः । गङ्गाम् गङ्गे गङ्गाः ॥ टौसोरे । ४ । आकारस्य टौसोः परयोरेत् भवति । एअय् (प्र २ सू० ९) गङ्गया गङ्गाभ्याम् गङ्गाभिः ॥ स्त्रियां यद् । ५ । आकारान्तात्स्त्रियां ङेङसिङस्-ङि इत्येतेषां स्त्रियां यकारागमो भवति । टकारः स्थाननियमार्थः । गङ्गायै गङ्गाभ्याम् गङ्गाभ्यः । गङ्गायाः गङ्गाभ्याम् गङ्गाभ्यः । गङ्गायाः गङ्गयोः गङ्गाना म् । आमोनियम (प्र १ सू० ६६) गङ्गायाम् गङ्गयोः गङ्गासु । एवं अम्बा अक्काप्रभृतयः । अम्बा अम्बे अम्बाः शेषं गङ्गावत् ॥ अम्बादीनां धौ

ह्रस्वः । ६ । अम्बादीनां धौ परे ह्रस्वो भवति । हेअम्ब हेअम्बे हेअम्बाः । समानायामन्त्रो द्विस्वरो मातृवर्थः । एवं ये द्विस्वरा मातृवर्थास्तेषां धौ परे ह्रस्वत्वं स्यात् । हेअक्क हेअक्के हेअक्काः । हेअल्ल हेअल्ले हेअल्लाः । अम्बादीनामिति किम् । मर्यादावचनानां जननीवाचकानां द्विस्वराणां समानानां धौ परे ह्रस्वो भवति ॥ डलकवतीनां न । ७ । डलकवतीनां अम्बादीनां धौ परे ह्रस्वो न भवति । असंयोगा डलकवा माता । असंयोगा इति किम् । हेअम्बाडे हेअम्बाडे हेअम्बिके । एवं अक्कामेयाक्काअम्बालोऽल्लारोऽम्मभवप । सर्वादीनां तु त्रिषु निक्षेपः ॥ आपतः स्त्रियाम् । ८ अकारान्तादाप् स्त्रियां वर्तमानादाप् प्रत्ययो भवति । सर्वा सर्वे सर्वाः । सर्वाम् सर्वे सर्वाः । सर्वया सर्वाभ्याम् सर्वाभिः । सर्वाे इति स्थिते ॥ यट्डेताः । ९ । आबन्तात्सर्वादेः परस्य ङवः सुडागमो भवति पूर्वस्य चाकारोऽकारो भवति । सर्वस्यै सर्वाभ्याम् सर्वाभ्यः । सर्वस्याः सर्वाभ्याम् सर्वाभ्यः । सर्वस्याः सर्वयोः] आमि नित्यं (प्र ६ सू ६८) सर्वासाम् सर्वयोः सर्वासु । हेसर्वे हेसर्वे हेसर्वाः । एवं विश्वादीनां सर्वावद्रूपं ज्ञेयम् । उभयशब्दस्य द्विवचनाभावत्वादन्यत्र प्रयोगः कर्तव्यः । भवच्छब्दरूपं ज्ञेयम् । द्वितीयातृतीयाशब्दयोस्तु ङित्सु वा सर्वाशब्दवद्रूपं ज्ञेयम् । अन्यस्मादेव महाप्रभवत् इयीमयीहित्वयीत्रियीकतिषयीशब्दास्तु नदीवत् । सीमा पूर्ववत् । जराशब्दस्य भेदः ॥ जराया ङ्वयादौ जरस्वा वक्तव्यः । १० । जरस् इति स्थिते । दीर्घः । आप् । (प्र ७ सू १) इति लोपः । जरा-जरसौ-जरे जरसः-जराः । जरसम्-जराम् । जरसौ-जरे जरसः जराः । जरसा-जरया जराभ्याम् जराभिः । जरसे-जरायै जराभ्याम् जराभ्यः । जरसः-जरायाः जराभ्याम् जराभ्यः । जरसः जरायाः जरसोः-जरयोः जरसाम्-जराणाम् । जरसि जरायाम् जरसोः-जरयोः जरासु । हेजरे हेजरसौ-हेजरे हेजरसः-हेजराः । एतच्च त्रिविधमैप्यते । एकदेशविकृतमनन्यवद्भवतीति न्यायात् । केचिद्द्व्यादावेव आदेशमिच्छन्ति । जरस् स्वरादौ निर्जरस्यापि भवति । निर्जरः निर्जरसौ निर्जरौ निर्जरसः निर्जराः । निर्जरसम्-निर्जरम् निर्जरसौ-निर्जरौ निर्जरसः निर्जरान् निर्जरसेन-निर्जरसा-निर्जरेण निर्जराभ्याम् ॥ भिस ऐस् वक्तव्यः । ११ । निर्जरसैः-निर्जरैः । निर्जरसे-निर्जराय निर्जराभ्याम् निर्जरेभ्यः । निर्जरसः-निर्जरसात्-निर्जरात् निर्जराभ्याम् निर्जरेभ्यः । निर्जरसः-निर्जरस्य निर्जरसोः-निर्जरयोः निर्जरसाम् निर्जराणाम् । निर्जरसि-निर्जरे निर्जरसोः निर्जरयोः निर्जरेषु । हेनिर्जर हेनिर्जरसौ-निर्जरौ हेनिर्जरसः-हेनिर्जराः । इकारान्तः स्त्रीलिङ्गो बुद्धिशब्दः । तस्य पञ्चसु ह्रस्ववत्प्रक्रिया । बुद्धिः । औ ई (प्र ६ सू १८) बुद्धी बुद्धयः । हेबुद्धे हे बुद्धी हेबुद्धयः । बुद्धिम् बुद्धी बुद्धीः । पुंस इति विशेषणसामर्थ्यात् शसः सकारस्य नकारादेशो न भवति । बुद्ध्या बुद्धिभ्याम् बुद्धिभिः ॥ इदुतः स्त्रियाम् । २१। स्त्रियां वर्तमानाभ्यामिकारोकाराभ्यां परेषां ङितां वचनानां वा आडागमो भवति । ऐ एसरे (प्र० २ सू० १) । एऐऐ (प्र २ सू १२) बुद्ध्यै (स्थिति प्र ६

सू ४२) ङे अय् (प्र १ सू ९) बुद्धये बुद्धिभ्याम् बुद्धिभ्यः । बुद्धेः । ङस्य (प्र १ सू ४२) बुद्धेः बुद्धिभ्याम् बुद्धिभ्यः । बुद्ध्योः -बुद्धे बुद्धेः बुद्धीनाम् ॥ स्त्रियां ङ्याम् । ११ । स्त्रियाम् इद उवर्ण परयो ङ्यामान्तानुवर्ण- स्याथ स्त्रियां ङ्यामादीनामवर्णोऽत्वमोषो भवति । बुद्ध्याम् । बहुत्वमाश्रीयते प्रभाः । ङौ । डिद् (प्र १ सू ४४) बुद्धौ बुद्धये । बुद्धिषु । एवं मत्यादि- बुद्धिशब्दवद्गिरस्तद्युदय । एवं धनुरस्त्रयुक्तभनपाल्पुष्करारूपता गीयन्ते सर्वे- षेप मुखे सिद्धर्थन्तौ । धेनु धेनू । धेनुम् धेनू धेनूः । स्त्रीलिङ्गत्वात्पत्न्याः धेन्वा धेनुभ्याम् धेनुभिः । धेन्वै-धेनवे धेनुभ्याम् धेनुभ्यः । धेन्वाः-धेनोः धेनुभ्यः धेनुभ्यः । धेन्वाः-धेनोः धेन्वोः धेनूनाम् । धेन्वाम्-धेनौ-धेन्वोः धेनुषु । हे धेनो हे धेनू हे धेनवः । इत्यत ईकारान्ता नदीशब्दः । इमन्त संहेलेप (प्र १ सू २१) नदी नद्यौ नद्यः । नदीम् नद्यौ नदीः । नद्या नदीभ्याम् नदीभिः ॥ ङितामट् । १४ । ङितां वचनानामीकारान्तानामूकारान्तानां परेषां ङितां वचनानामडागमो भव- ति । नद्यै नदीभ्याम् नदीभ्यः । नद्याः नदीभ्याम् नदीभ्यः । नद्याः नद्योः नदी- नाम् । नद्याम् नद्योः नदीषु ॥ धौ ह्रस्वः । १५ । ईदूदन्तानामस्त्रियां धौ परे नीतीयो दीर्घस्य च स्त्रियां धौ परे ह्रस्वो भवति । हे नदि हे नद्यौ हे नद्यः । इत्य- विभिन्नमन्यस्त गुणम् एवं गौरीगौतमीमहीधरणीतिथ्यागौरीकौमारीप्रभृतय । गौरी गौर्यौ गौर्यः । हे गौरि हे गौर्यौ हे गौर्यः । गौरीम् गौर्यौ गौरीः इत्यादिर्गौतमी गौत- म्यौ गौतम्यः । हे गौतमि । सरस्वती सरस्वत्यौ सरस्वत्यः । हे सरस्वति । भवानी भवान्यौ भवान्यः । हे भवानि । कुमारी कुमार्यौ कुमार्यः । हे कुमारि । मधुमती मधुमत्यौ मधुमत्यः । हे मधुमति । इत्यादि ॥ क्रोष्टुः स्त्रियां तृजन्तवत् । १६ । क्रोष्टी क्रोष्ट्र्यौ क्रोष्ट्र्यः । क्रोष्ट्रीम् इति नदीवत् । हे क्रोष्ट्रि हे क्रोष्ट्र्यौ हे क्रोष्ट्र्यः इत्यादि । ईकारान्तो लक्ष्मीशब्दः । लक्ष्मीशब्दस्यैकत्वात्तावस्थेयौ नास्ति । लक्ष्मीः लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः । लक्ष्मीम् लक्ष्म्यौ लक्ष्मीः । शेषं नदीवत् । हे लक्ष्मीः हे लक्ष्म्यौ हे लक्ष्म्यः । श्रीशब्दस्यैकान्तत्वात्सेर्लोपोऽस्ति । स्त्री इ स्त्रीषु स्त्री । १७ । स्त्रीशब्दस्य भूशब्दस्य च इयुवौ भवतः स्वरे परे । स्त्रियौ स्त्रियः । हे स्त्रि हे स्त्रियौ हे स्त्रियः ॥ स्त्र्यम्वाशि । १८ । स्त्रीशब्दस्य अमि शसि च परे वा इय् भवति । स्त्रियम्-स्त्रीम् स्त्रियौ स्त्रियः-स्त्रीः । स्त्रिया स्त्रीभ्याम् स्त्रीभिः । स्त्रियै स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः स्त्रियोः स्त्रीणाम् । स्त्रिया- म् स्त्रियोः स्त्रीषु इत्यादि । ईकारान्तः श्रीशब्दः । सवर्णे च्यापा यामिति श्री । च्वोर्वतोरियुवौ स्वरे (प्र १ सू ५०) श्रियौ श्रियः । श्रियम् श्रियौ श्रियः । श्रिया श्रीभ्याम् श्रीभिः ॥ वेयुवः । १९ । इयुवस्थानस्त्रियां वर्तमानस्येकारो ङि- तां वचनानां वा अडागमो भवति । न तु स्त्रीशब्दस्य विकल्पेन । श्रियै-श्रिये श्रीभ्याम् श्रीभ्यः । श्रियाः श्रियः श्रीभ्याम् श्रीभ्यः । श्रियाः-श्रियः श्रियोः श्रि- याम् । श्रीणाम् नामो नुट् वक्तव्यः । श्रीणाम् । श्रियाम्-श्रियि श्रियोः श्रीषु । हे श्रीः हे श्रियौ हे श्रियः । एवं श्रीशब्दवद्धीशब्दोऽप्यन्यीमन्यता धी धियौ धियः । हे धीः हे धियौ हे धियः । ह्री ह्रियौ ह्रियः । हे ह्रीः ॥

अवीलक्ष्मीतरीतन्त्रीधीह्रीश्रीणामुणादितः ॥
सप्तानामपि शब्दानां सिलोपो न कदाचन ॥ १० ॥

एवं भूशब्दो भ्रूशब्दश्च । भूः भुवौ भुवः । भुवम् भुवौ भुवः । भुवा भूभ्याम् भूभिः । भुवै-भुवे भूभ्याम् भूभ्यः । भुवाः-भुवः भूभ्याम् भूभ्यः । भुवाः-भुवः भुवोः भुवाम्-भूनाम् । भुवाम्-भुवि भुवोः भूषु । हे भूः हे भुवौ हे भुवः । एवं भ्रूशब्दः । भ्रूः भ्रुवौ भ्रुवः । भ्रुवम् भ्रुवौ भ्रुवः । भ्रुवा भ्रूभ्याम् भ्रूभिः । भ्रुवै-भ्रुवे भ्रूभ्याम् भ्रूभ्यः । भ्रुवाः-भ्रुवः भ्रूभ्याम् भ्रूभ्यः । भ्रुवाः-भ्रुवः भ्रुवोः भ्रुवाम्-भ्रूणाम् । भ्रुवाम्-भ्रुवि भ्रुवोः भ्रूषु । हे भ्रूः हे भ्रुवौ हे भ्रुवः । एवं सुभ्रूशब्दः । सुभ्रूः सुभ्रुवौ सुभ्रुवः । सुभ्रूशब्दस्य यौ ह्रस्व इति केचित् । हे सुभ्रु हे सुभ्रूः हे सुभ्रुवौ हे सुभ्रुवः । पङ्गुजम्ब्वादीनां नदीवत् । वधूः वध्वौ वध्वः । हे वधु हे वध्वौ हे वध्वः । शेषं नदीवत् । एवं जम्बूः जम्ब्वौ जम्ब्वः । हे जम्बु इत्यादि । ऋकारान्तो मातृशब्दस्तस्य पितृवत्प्रक्रिया । शेरा (प्र ६ सू ६४) माता मातरौ मातरः । मातरम् मातरौ । स्त्रीलिङ्गत्वाच्छसि मातॄः इत्यादि । हे मातः हे मातरौ हे मातरः । स्वसृशब्दस्य कर्तृशब्दवत्प्रक्रिया । स्वसा स्वसारौ स्वसारः । स्वसारम् स्वसारौ । शसि (प्र ६ सू० ८) स्वसॄः । हे स्वसः हे स्वसारौ हे स्वसारः । रैशब्दस्य पुरैशब्दवत्प्रक्रिया । राः रायौ रायः । हे राः । गोशब्दस्तु पुंवत् । नौशब्दस्य ग्लौशब्दवत्प्रक्रिया । नौः नावौ नावः । हे नौः हे नावौ हे नावः ॥ ॥ इति स्वरान्तस्त्रीलिङ्गप्रक्रिया ॥ ७ ॥

अथ स्वरान्ता नपुंसकलिङ्गा प्रदर्श्यन्ते । तत्राकारान्तः कुण्डशब्दः । तस्य प्रथमाद्वितीयैकवचने ॥ अतोऽम् । १ । अतः अम् । अकारान्तान्नपुंसकलिङ्गात्परयोः स्यमोरम् भवत्येव । अमो अदर्शनं लुम्पापूर्ववत्वम् । अम्शसोरस्य (प्र ६ सू १) कुण्डम् ॥ ईमौ । २ । नपुंसकलिङ्गात्परः औ ईकारमापद्यते । आदेप (प्र० २ सू० ११) कुण्डे ॥ जश्शसोः शि । ३ । नपुंसकलिङ्गात्परयोर्जश्शसोः शिर्भवति । शकारः सर्वादेशार्थः ॥ शित् सर्वस्य परस्य । ४ । षष्ठीनिर्दिष्टस्येत्यस्यापवादः ॥ नुमयमः । ५ । नुम् अयमः । नपुंसकस्य नुमागमो भवति शौ परे । यमस्याप्यन्तस्य न भवति ॥ मिदन्त्यात्स्वरात्परः वक्तव्यः । ६ । उकार उच्चारणार्थः । मकारः स्थाननियमार्थः ॥ नोपधायाः । ७ । नः उपधायाः । नान्तस्योपधाया दीर्घो भवति सौ परे शि घुटेषु पञ्चसु परेषु नामि च । नोपधाया इत्यत्र छन्दसि तु भवतीति नियमात् ॥ छन्दोवत्सूत्राणि भवन्तीति वचनात् । कुण्डानि । पुनरपि कुण्डम् कुण्डे कुण्डानि । शेषं देववत् । कुण्डेन कुण्डाभ्याम् कुण्डैः । कुण्डाय कुण्डाभ्याम् कुण्डेभ्यः । कुण्डात् कुण्डाभ्याम् कुण्डेभ्यः । कुण्डस्य कुण्डयोः कुण्डानाम् । कुण्डे कुण्डयोः कुण्डेषु । हे कुण्ड हे कुण्डे हे कुण्डानि । एवं मूलफलपद्मपुष्पपुण्यकुटुम्बादयः । सर्वादीनामकारान्तानामन्यादिपञ्चकव्यतिरिक्तानां प्रथमाद्वितीययोः कुण्डशब्दवत्प्रक्रिया । सर्वं सर्वे सर्वाणि । पुनरप्येवम् । शेषं पुंवत् । सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वैः । सर्वस्मै सर्वाभ्याम्

सु ४१) ए अत् (प्र १ सू ५) बुद्धये बुद्धिभ्याम् बुद्धिभ्यः । बुद्ध्याः । ङस्य (प्र १ सू ४३) बुद्धेः बुद्धिभ्याम् बुद्धिभ्यः । बुद्ध्याः -बुद्धेः बुद्ध्योः बुद्धीनाम् ॥ स्त्रियां ङ्योः । ११ । स्त्रियाम् इय उव यू वर्णौ इकारान्तादुकारान्ताच्च स्त्रियां वर्तमानात्परस्य ङसामाङेसो भवति । बुद्ध्याम् । सवर्णाभावे ङेरौ च्छमात् । ङौ ङित् (प्र १ सू ४४) बुद्धौ बुद्ध्योः बुद्धिषु । एवं मतिधृतिकीर्तिनिवृत्तिप्रभृतयः । एवं धेन्वाद्युकारान्ता अप्युकारान्ता शौरिवत् वत्येन सूत्र विधेर्वच्याधेनु धेनू धेनवः । धेनुम् धेनू धेनूः । स्त्रीलिङ्गत्वाभावात् धेन्वा धेनुभ्याम् धेनुभिः । धेन्वै-धेनवे धेनुभ्याम् धेनुभ्यः । धेन्वाः-धेनोः धेनुभ्याम् धेनुभ्यः । धेन्वाः-धेनोः धेन्वोः धेनूनाम् । धेन्वाम्-धेनौ-धेन्वोः धेनुषु । हेधेनो हे धेनू हेधेनवः । ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गो नदीशब्दः । इतोऽन्त्यस्य सलोपः (प्र १ सू १६) नदी नद्यौ नद्यः । नदीम् नद्यौ नदीः । नद्या नदीभ्याम् नदीभिः ॥ स्त्रियामदः । १४ । स्त्रियां वर्तमानादीकारान्तादूकारान्ताच्च परेषां ङितां वचनानामडागमो भवति । नद्यै नदीभ्याम् नदीभ्यः । नद्याः-नदीभ्याम् नदीभ्यः । नद्याः नद्योः नदीनाम् । नद्याम् नद्योः नदीषु ॥ धौ ह्रस्वः । १५ । इयुवस्थानरहितयोरीकारोकारयोः स्त्रीशब्दस्य च नित्यं धौ परे ह्रस्वो भवति । हेनदि हेनद्यौ हेनद्यः । ह्रस्वविधिसामर्थ्यान्न गुणः । एवं गौरीगौतमीमहीसरस्वतीब्रह्माणीकुमारीप्रभृतयः । गौरी गौर्यौ गौर्यः । हेगौरि हेगौर्यौ हेगौर्यः । गौरीम् गौर्यौ गौरीः इत्यादि । गौतमी गौतम्यौ गौतम्यः । हेगौतमि । सरस्वती सरस्वत्यौ सरस्वत्यः । हेसरस्वति । ब्रह्माणी ब्रह्माण्यौ ब्रह्माण्यः । हेब्रह्माणि । कुमारी कुमार्यौ कुमार्यः । हेकुमारि । मधुमती मधुमत्यौ मधुमत्यः । हेमधुमति । इत्यादि ॥ क्रोष्टु स्त्रियां तृजन्तवत् । १६ । क्रोष्टी क्रोष्ट्र्यौ क्रोष्ट्र्यः । क्रोष्ट्रीम् शेषं नदीवत् । हेक्रोष्ट्रि हेक्रोष्ट्र्यौ हेक्रोष्ट्र्यः इत्यादि । ईकारान्तो लक्ष्मीशब्दः । लक्ष्मीशब्दस्याङ्यन्तत्वाभावात्सेर्लोपो नास्ति । लक्ष्मीः लक्ष्म्यौ लक्ष्म्यः । लक्ष्मीम् लक्ष्म्यौ लक्ष्मीः । शेषं नदीवत् । हेलक्ष्मि हेलक्ष्म्यौ हेलक्ष्म्यः । स्त्रीशब्दस्याङ्यन्तत्वात्सेर्लोपोऽस्ति । स्त्री ॥ स्त्रीषु वी । १७ । स्त्रीशब्दस्य भ्रूशब्दस्य च इयुवौ भवतः स्वरे परे । स्त्रियौ स्त्रियः । हेस्त्रि हेस्त्रियौ हेस्त्रियः ॥ वाम्शसि । १८ । स्त्रीशब्दस्य अमि शसि च परे वा इय् भवति । स्त्रियम्-स्त्रीम् स्त्रियौ स्त्रियः-स्त्रीः । स्त्रिया स्त्रीभ्याम् स्त्रीभिः । स्त्रियै स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः स्त्रीभ्याम् स्त्रीभ्यः । स्त्रियाः स्त्रियोः स्त्रीणाम् । स्त्रियाम् स्त्रियोः स्त्रीषु इत्यादि । ईकारान्तः श्रीशब्दः । श्रयन्ते जना यामिति श्रीः । य्वोर्धातोरियुवौ स्वरे (प्र १ सू ६०) श्रियौ श्रियः । श्रियम् श्रियौ श्रियः । श्रिया श्रीभ्याम् श्रीभिः ॥ वेयुवः । १९ । इयुवस्थानिनां वर्तमानात्परेषां ङितां वचनानां वा अडागमो भवति । न तु स्त्रीशब्दस्य नित्यत्वेन । श्रियै-श्रिये श्रीभ्याम् श्रीभ्यः । श्रियाः-श्रियः श्रीभ्याम् श्रीभ्यः । श्रियाः-श्रियः श्रियोः श्रियाम् । आमादीनां वामो नुट् वक्तव्यः । श्रीणाम् । श्रियाम्-श्रियि श्रियोः श्रीषु । हेश्रीः हेश्रियौ हेश्रियः । एवं धीह्रीप्रभृतयोऽप्यनीकान्ताः । धीः धियौ धियः । हेधीः हेधियौ हेधियः । ह्रीः ह्रियौ ह्रियः । हेह्रीः ॥

यन्निमित्तमुपादाय पुंसि शब्दः प्रवर्तते ॥
नपुंसके तदेव स्यादुक्तपुंस्कं तदुच्यते ॥ १२ ॥

ग्रामण्या-ग्रामणिना ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभिः । ग्रामण्ये-ग्रामणिने ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभ्यः । ग्रामण्यः-ग्रामणिनः ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभ्यः । ग्रामण्यः-ग्रामणिनः ग्रामण्योः-ग्रामणिनोः ग्रामण्याम् । नुमन्तस्यापि दीर्घः । ग्रामणीनाम् । ग्रामण्याम् ग्रामणिनि ग्रामण्योः-ग्रामणिनोः ग्रामणिषु । हेग्रामणे-हेग्रामणि हेग्रामणिनी हेग्रामणीनि ॥

एक एव हि यः शब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु वर्तते ॥
एकमेवार्थमाख्याति उक्तपुंस्कं तदुच्यते ॥ १३ ॥
पीलुर्वृक्षः फलं पीलु पीलुने न तु पीलवे ॥
वृक्षे निमित्तं पीलुत्वं तज्जातं तत्फले पुनः ॥ १४ ॥

ह्रस्वादेशे संप्रसारणानामिकारोकारौ च वक्तव्यौ । १८ । सुष्ठु रायो यस्य तत् सुरि सुरिणी सुरीणि । पुनरप्येवम् । सुरिणा-सुराया । हेसुरे-हेसुरि हेसुरिणी हेसुरीणि । उकारान्तो मधुशब्दः । मधु मधुनी मधूनि । पुनरप्येवम् । वारिवत् नामिनः स्वरे (सू ११) इत्यादि । ऋकारान्तः कर्तृशब्दः । कर्तृ कर्तृणी कर्तॄणि । पुनरप्येवम् । हेकर्त-हेकर्तृ हेकर्तृणी हेकर्तॄणि । कर्त्रा-कर्तृणा इत्यादि । शोभना द्यौर्यस्य तत् सुद्यु सुद्युनी सुद्यूनि । हेसुद्यो-हेसुद्यु हेसुद्युनी हेसुद्यूनि । सुद्युना-सुद्य्वा इत्यादि सर्वं सुगमम् ॥ इति स्वरान्तनपुंसकलिङ्गप्रक्रिया ॥ ८ ॥

अथ हसान्ताः पुंलिङ्गाः प्रदर्श्यन्ते । तत्र हकारान्तोऽनडुह्शब्दः । अनडुह् सि इति स्थिते ॥ पञ्चस्वनडुहः । १ । पञ्चस्वनडुह आमागमो भवति ॥ सावनडुहः । २ । अनडुह्शब्दस्य सौ परे नुमागमो भवति ॥ संयोगान्तस्य लोपः । ३ । संयोगान्तस्य लोपो भवति रसे पदान्ते च । हसेपः सेर्लोपः (प्र १ सू १६) नुमिविधिसामर्थ्याद्धत्वाभावः । अनड्वान् अनड्वाहौ अनड्वाहः । अनड्वाहम् अनड्वाहौ अनडुहः । अनडुहा ॥ वसां रसे । ४ । वस् स्रस् ध्वंस् अनडुह् इत्येतेषां रसे पदान्ते च दत्वं भवति । अनडुद्भ्याम् अनडुद्भिः । अनडुहे अनडुद्भ्याम् अनडुद्भ्यः । अनडुहः अनडुद्भ्याम् अनडुद्भ्यः । अनडुहः अनडुहोः अनडुहाम् । अनडुहि अनडुहोः । सत्वे चपा झसानाम् (प्र ४ सू १८) अनडुत्सु ॥ धावम् । ५ । अनडुह्शब्दस्य धौ परे अमागमो भवति । हेअनड्वन् हेअनड्वाहौ हेअनड्वाहः । गोदुह्शब्दस्य भेदः ॥ दादेर्घः । ६ । दादेर्धातोर्हकारस्य घत्वं भवति धातोर्झसि परे भावे च रसे पदान्ते च । गोदुह् सि इति स्थिते ॥ आदिजबानां झभान्तस्य झभाः स्ध्वोः । ७ । धातोर्झभान्तस्यादिजबानां झभा भवन्ति सकारे ध्वशब्दे च परे भावे च रसे पदान्ते च ॥ वावसाने । ८ । अवसाने वर्तमानानां झसानां जपा भवन्ति चपा वा ॥ विरामोऽवसानम् । ९ । वर्णानामभावोऽवसानसंज्ञः स्यात् । गोधुक्-गोधुग् गोदुहौ गोदुहः । गोदुहम् गोदुहौ गोदुहः । गोदुहा । भ्यादौ दादेः (सू० ६)

सर्वेभ्यः । सर्वस्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः । सर्वस्य सर्वयोः सर्वेषाम् । सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु । हे सर्व हे सर्वे हे सर्वाणि । अन्यादीनां पञ्चानां विशेषोऽस्ति । अन्य सि इति स्थिते ॥ अदन्यादेः ।८। एषु अन्यादेः । अन्यादेर्नपुंसकात्परयोः स्यमोः दुर्भवति । दकार उच्चारणार्थः । तकार उच्चारणार्थः । वावसाने । (प्र० १ सू० ८) इति पक्षे तकारोऽपि भवति । अन्यत्-अन्यद् अन्ये अन्यानि । पुनरप्येवम् । शेषं सर्ववत् । अन्यतरत्-अन्यतरद् अन्यतरे अन्यतराणि । इतरत्-इतरद् इतरे इतराणि । कतरत्-कतरद् कतरे कतराणि । कतमत्-कतमद् कतमे कतमानि । शेषं सर्ववद्रूपम् । प्रथमादयः पुंवत् । प्रथमं प्रथमे प्रथमानि । अकारान्तो नपुंसकलिङ्गः सोमपाशब्दः । सोमपा सि इति स्थिते ॥ नपुंसकस्य ।९। नपुंसकस्य ह्रस्वो भवति सर्वासु विभक्तिषु परतः । अतोऽम् (प्र० ८ सू० ९) सोमपम् सोमपे सोमपानि । हे सोमप शेषं पुंवत् । इकारान्तोऽस्थिशब्दः ॥ नपुंसकात्स्यमोर्लुक् ।१०। नपुंसकलिङ्गात्परयोः स्यमोर्लुग्भवति । अस्थि ॥ नामिनः स्वरे ।११। नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य नुमागमो भवति विभक्तिस्वरे । परे अस्थिनी । अस्थीनि । पुनरप्येवम् ॥ अस्थ्यादीनामन् टादौ ।१२। [illegible] । [illegible] । टादौ अस्थ्यादीनां नुमागमो भवति इकारस्य चाकारादेशो भवति टादौ स्वरे परे । टस् आदिर्यस्य स टादिः तस्मिन् टादि । टादावित्यतद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः । यथा [illegible] ॥ अल्लोपः स्वरेऽम्वयुक्ताच्छसादौ ।१३। नान्तस्यौपधाया अकारस्य लोपो भवति शसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । मकारवकारान्तसंयोगादुत्तरस्य न भवति । अम्वयुक्ताच्छसादावित्यत्र तद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः । लम्बकर्णमितिवत् । अत्र शसोऽपि ग्रहणम् । अस्थ्ना अस्थिभ्याम् अस्थिभिः । अस्थ्ने । अस्थिभ्याम् अस्थिभ्यः । अस्थ्नः अस्थिभ्याम् अस्थिभ्यः । अस्थ्नः अस्थ्नोः अस्थ्नाम् ॥ वेङ्ङ्योः ।१४। [illegible] । इङ्ङ्योः परयोर्वा अकारस्य लोपो भवति । अस्थ्नि-अस्थनि अस्थ्नोः अस्थिषु ॥ इगन्तानां नपुंसके पुंवद्वा गुणो वक्तव्यः ।१५। [illegible] । उक्तं हि ॥

संबोधने तूशनसस्त्रिरूपं सान्तं तथा
नान्तमथाप्यदन्तम् ॥ माध्यन्दिनिर्वष्टि
गुणं त्विगन्ते नपुंसके व्याघ्रपदां वरिष्ठः ॥२१॥

[illegible] इति पाणिनीयानामभिप्रायात् । हे अस्थे-हे अस्थि हे अस्थिनी हे अस्थीनि । एवं दधिसक्थ्यक्षिप्रभृतयः । इकारान्तो वारिशब्दः । वारि वारिणी वारीणि । पुनरप्येवम् । वारिणा वारिभ्याम् वारिभिः । वारिणे वारिभ्याम् वारिभ्यः । वारिणः वारिभ्याम् वारिभ्यः । वारिणः वारिणोः वारीणाम् । वारिणि वारिणोः वारिषु । हे वारे-हे वारि हे वारिणी हे वारीणि ॥ नपुंसकस्य ।१६। नपुंसकस्य ह्रस्वो भवति स्वरादौ । नामिनः स्वरे (सू० ११) इति नुमागमः । ग्रामणि ग्रामणिनी ग्रामणीनि । पुनरप्येवम् ॥ स्वरादावुक्तपुंस्कं पुंवद्वा ।१७। उक्तपुंस्कं नाम्यन्तं नपुंसकलिङ्गं टादौ स्वरे परे पुंवद्वा भवति ॥

अवयाः अवयाजौ अवयाजः । अवयाजम् अवयाजौ अवयाजः । अवयाजा अवयो-भ्याम् अवयोभिः । अवयाजे अवयोभ्याम् अवयोभ्यः । अवयःसु-अवयस्सु । हे अवयाः हे अवयाजौ हे अवयाजः । पुरोडाश्शब्दस्य भेदः । डो डः (सू० ११) ॥ सदेः षः साति । १५ । सदेः सकारस्य षकारादेशो भवति साति सति । वावसाने (सू० ८) पुरोषाड्-पुरोषाट् पुरोषाहौ पुरोषाहः । पुरोषाहम् पुरोषाहौ पुरोषाहः । पुरोषाहा पुरोषाड्भ्याम् पुरोषाड्भिः । पुरोषाहे पुरोषाड्-भ्याम् पुरोषाड्भ्यः इत्यादि । हे पुरोषाड्-हे पुरोषाट् हे पुरोषाहौ हे पुरोषाहः । रेफा-न्तचतुर्शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः ॥ चतुरां शौ च । १६ । चतुरशब्दस्या-मागमो भवति पञ्चसु परेषु शौ च परे । चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः ॥ रः संख्यायाः । १७ । रेफान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति । णत्वसिद्धेः । चतुर्णाम् ॥ रः सुपि । १८ । सप्तमीबहुवचने परे रेफस्य विसर्जनीयो नास्त्येकस्य । चतुर्षु । अत्र शार्ङ्गरवे मङ्गलचतुर्णिव सूत्रम् । चत्वा:प्रियचत्वारो यस्य सः प्रियचत्वा प्रियचत्वारौ प्रियचत्वारः । प्रियचत्वारम् प्रियचत्वारौ प्रिय-चतुरः । प्रियचतुरा प्रियचतुर्भ्याम् प्रियचतुर्भिः । गौणत्वे नुट् नेष्यते । प्रियचतुरा-म् । भाषायां तु स्यादेव । परमचतुर्णाम् इति भाष्यम् । १९ । चतुरशब्दस्य धौ परे अमागमो भवति । हे प्रियचत्वः हे प्रियचत्वारौ हे प्रियचत्वारः । नकारान्तो राजन् शब्दः । राजन् सि इति स्थिते । नोपधायाः (प्र० ८ सू० ७) ॥ नाम्नो नो लोपशधौ । २० । नाम्नः न लोपः अधौ । नाम्नो नकारस्यान्तस्य लोपश्च भवति शसे परन्ते चाधौ । नकारापवर्गविकल्पो नकारस्य लोपश्च न भवति । सुप्ति-ङन्तं पदमिति सुतिर् । राजा राजानौ राजानः । राजानम् राजानौ । अल्लो-पः स्वरे (प्र० ८ सू० १३) स्तोः श्चुभिः श्चुः (प्र० ४ सू० ६) इति नकारस्य ञकारः ॥ ज्ञयोर्ज्ञः । २१ । जकारञकारसंयोगे ज्ञ इत्यक्षरं भवति । राज्ञः । राज्ञा राजभ्याम् । यीमानामनुवर्तते सन्धिः । लोपश्च पुनः सन्धिः (प्र० ९ सू० १८) । इति निषेधात् । भस्ज्ञौ (प्र० ६ सू० ११) त्वासां न । राजभिः । राज्ञे राजभ्याम् राजभ्यः । राज्ञः राजभ्याम् राजभ्यः । राज्ञः राज्ञोः राज्ञाम् । राज्ञि । वेडनौ (प्र० ८ सू० १४) राजनि राज्ञो राजसु । सम्बो-धिते शिरोपमाद्धेराजन् हेराजानौ हेराजानः । एवं यज्वन्शब्दस्यापि भेदाः । यज्वा यज्वानौ यज्वानः । यज्वानम् यज्वानौ । मन्वमुपधायामिति नि-षेधात्लोपो नास्ति । यज्वनः । यज्वना यज्वभ्याम् यज्वभिः । यज्वने यज्वभ्याम् यज्वभ्यः । यज्वनि । इत्यादि । हेयज्वन् हेयज्वानौ हेयज्वानः । आत्मा आत्मानौ आत्मानः । आत्मानम् आत्मानौ आत्मनः । आत्मना आत्मभ्याम् आत्मभिः इत्यादि । हेआत्मन् हेआत्मानौ हेआत्मानः । सुपर्वा सुपर्वाणौ सुपर्वाणः । सुपर्वा-णम् सुपर्वाणौ सुपर्वणः । सुपर्वणा सुपर्वभ्याम् सुपर्वभिः इत्यादि । हेसुपर्वन् हेसुपर्वाणौ हेसुपर्वाणः । अन्यदपि सर्वमन्नन्तस्थानी पञ्चसु राजन्शब्दवत्प्रक्रिया । श्वा श्वानौ श्वानः । श्वानम् श्वानौ ॥ श्वादेः । २२ । श्वादेरन्तस्य भवति

इति धत्वे कृते भादिलक्षणात् (सू ७) इत्यनेन दकारस्य धकारे कृते सुभ्यो वत्वा (सू ९ सू ५) गोधुग्भ्याम् गोधुग्भिः । गोदुहे गोधुग्भ्याम् गोधुग्भ्यः । गोदुहः गोधुग्भ्याम् गोधुग्भ्यः । गोदुहः गोदुहोः गोदुहाम् । गोदुहि गोदुहोः । गोधुग् सु इति स्थिते । षत्वे षत्वं समानाम् (सू ४ सू १८) इति षकारः । धकार किलाजगौ क्रूरस्य (सू० ६ सू ११) इति कत्वम् । प्रथमसंयोगादा ११ । धकारस्थानस्थसंयोगस्य हस्वे भवति । गोधुक्षु । हेगोधुक्-हेगोधुग् हेगोदुहौ हेगोदुहः । मधुलिह्शब्दस्य भेदः ॥ हो ढः । ११ । हकारस्य ढो भवति धातोश्च परे नाम्नश्च रसे पदान्ते च । वाऽवसाने (सू ८) मधुलिट् मधुलिड् मधुलिहौ मधुलिहः । मधुलिहम् मधुलिहौ मधुलिहः । मधुलिहा मधुलिड्भ्याम् मधुलिड्भिः । ढो ढे (सू ११) तस्य चत्वा समानाम् (सू० १८) मधुलिट्सु । हेमधुलिट्-हेमधुलिड् हेमधुलिहौ हेमधुलिहः इत्यादि । मित्रद्रुह्शब्दस्य भेदः ॥ द्रुहादीनां सर्वेषां वा । १२ । द्रुह् मुह् ष्णुह् ष्णिह् इत्येतेषां हकारस्य घत्व ढत्वे वा भवतः धातोश्चेति परे नाम्नश्च रसे पदान्ते च । वाऽवसाने (सू ८) मित्रध्रुग्-मित्रध्रुक् मित्रध्रुट् मित्रध्रुड् मित्रद्रुहौ मित्रद्रुहः । मित्रद्रुहम् मित्रद्रुहौ मित्रद्रुहः । हेमित्रध्रुक्-हेमित्रध्रुग्-हेमित्रध्रुट्-हेमित्रध्रुड् । मित्रद्रुहा मित्रध्रुग्भ्याम्-मित्रध्रुड्भ्याम् मित्रध्रुग्भिः-मित्रध्रुड्भिः इत्यादि । तथा तत्त्वमुह्शब्दः । तत्त्वे मुह्यतीति तत्त्वमुक्-तत्त्वमुग्-तत्त्वमुट्-तत्त्वमुड् तत्त्वमुहौ तत्त्वमुहः । तत्त्वमुहम् तत्त्वमुहौ तत्त्वमुहः । हेतत्त्वमुक्-हेतत्त्वमुग्-हेतत्त्वमुट्-हेतत्त्वमुड् इत्यादि । भारवाह्शब्दस्य भेदः । हो ढः (सू० ११) वाऽवसाने (सू० ८) भारवाट् भारवाड् भारवाहौ भारवाहः । भारवाहम् भारवाहौ ॥ वाहो वो वसादौ स्वरे । १३ ॥ वाहः वा औ शसादौ स्वरे । वाहो वकारस्यौकारादेशो भवति शसादौ स्वरे परे भारौहः । भारौहा भारवाड्भ्याम् भारवाड्भिः । श्वेतवाहुक्थशास् पुरोडाश् अवयाजां डस् रसे पदान्ते चेति वक्तव्यम् । १४ । दित्वादिलोपः । अत्वसोः सौ (सू ११) श्वेतवाः श्वेतवाहौ श्वेतवाहः । श्वेतवाहम् श्वेतवाहौ श्वेतौहः । अत्र वाहो वो शसादौ स्वरे नेति केचित् । श्वेतौहः । श्वेतौहा-श्वेतवाहा श्वेतवोभ्याम् श्वेतवोभिः । श्वेतौहे-श्वेतवाहे श्वेतवोभ्याम् श्वेतवोभ्यः । श्वेतौहः-श्वेतवाहः श्वेतवोभ्याम् श्वेतवोभ्यः । श्वेतौहः-श्वेतवाहः श्वेतौहोः-श्वेतवाहोः श्वेतौहाम्-श्वेतवाहाम् । श्वेतौहि-श्वेतवाहि श्वेतौहोः-श्वेतवाहोः श्वेतवःसु-श्वेतवस्सु । अथवा श्वेतवाः पुरोडाशौ इत्यनयोः संबुद्धौ निपात्यन्ते । क्वचित् उक्थशाः इति केचित् । हेश्वेतवाः इति केचित् । हे श्वेतवः हेश्वेतवाहौ हेश्वेतवाहः । श्वेतमश्वं वहतीति श्वेतवाः इति व्युत्पत्तिः । उक्थशाः उक्थशासौ उक्थशासः । उक्थशासम् उक्थशासौ उक्थशासः । उक्थशासा उक्थशोभ्याम् उक्थशोभिः । उक्थशासे उक्थशोभ्याम् उक्थशोभ्यः । उक्थशःसु-उक्थशस्सु । हे उक्थशाः-हे उक्थशः हेउक्थशासौ हेउक्थशासः इत्यादि । पुरोडाः पुरोडाशौ पुरोडाशः । पुरोडाशम् पुरोडाशौ पुरोडाशः । पुरोडाशा पुरोडोभ्याम् पुरोडोभिः । पुरोडाशे पुरोडोभ्याम् पुरोडोभ्यः । पुरोडःसु-पुरोडस्सु । हेपुरोडाः-हेपुरोडः हेपुरोडाशौ हेपुरोडाशः ।

स्येत मस्य णत्वं स्यात्प्रान्यस्य। ब्रह्मम्। ब्रह्मणा ब्रह्मभ्याम् ब्रह्मभिः। ब्रह्मणे ब्रह्मभ्याम् ब्रह्मभ्यः। ब्रह्मणः ब्रह्मभ्याम् ब्रह्मभ्यः। ब्रह्मणः ब्रह्मणोः ब्रह्मणाम्। ब्रह्मणि ब्रह्मणि ब्रह्मणोः ब्रह्मसु। हे ब्रह्मन् हे ब्रह्माणौ हे ब्रह्माणः। पूषा पूषणौ पूषणः। पूषणम् पूषणौ पूष्णः। पूष्णा पूषभ्याम् पूषभिः। पूष्णे पूषभ्याम् पूषभ्यः। पूष्णः पूषभ्याम् पूषभ्यः। पूष्णः पूष्णोः पूष्णाम्। पूष्णि- पूषणि। औ टिल्लोपो वेति वेदितव्यः। पूष्णि पूष्णोः पूषसु। हे पूषन् हे पूषणौ हे पूषणः। अर्यमा अर्यमणौ अर्यमणः। अर्यमणम् अर्यमणौ अर्यम्णः। अर्यम्णा अर्यमभ्याम् अर्यमभिः इत्यादि। हे अर्यमन् हे अर्यमणौ हे अर्यमणः। संख्यासंज्ञा पञ्चन्प्रभृतयो बहुवचनान्ता एव सरूपाः। पञ्चन् जस् इति स्थिते ॥ जश्शसोर्लुक्। ३२। षकारनकारान्तसंख्यायाः परयोर्जश्शसोर्लुग्भवति ॥ लुकि न तन्निमित्तम्। ३३। लुकि सति तन्निमित्तं कार्यं न स्यात्। तेन नोपधायाः (प्र ८ सू ७) इति दीर्घत्वं न। पञ्च पञ्च पञ्चभिः पञ्चभ्यः पञ्चभ्यः ॥ ष्णः। ३४। षकारनकारान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति। नोपधायाः (प्र ८ सू ७) नान्तो नो लोपश्च (सू २) पञ्चानाम् पञ्चसु। एवं सप्तन्नवन्दशन्प्रभृतयः। अष्टन्शब्दस्य भेदः ॥ अष्टनो दीर्घो वा। ३५। अष्टन्शब्दात्परयोर्जश्शसोरौ भवति। टित्त्वादि लोपः। अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट ॥ यासु। ३६। वा आ भासु। अष्टन्शब्दस्य भासु परासु विभक्तिषु वाऽऽकारान्तत्वं भवति। अष्टभिः-अष्टाभिः। अष्टभ्यः-अष्टाभ्यः। अष्टभ्यः-अष्टाभ्यः। अष्टानाम्। अष्टसु अष्टासु। यौगमेऽपि भाते प्रशस्तेऽष्टौ वेत्यके प्रियाष्टा-प्रियाष्टः प्रियाष्टानौ-प्रियाष्टौ प्रियाष्टान-प्रियाष्टनः-प्रियाष्टौ-प्रियाष्टः। प्रियाष्टानं प्रियाष्टम् प्रियाष्टानौ-प्रियाष्टौ प्रियाष्टन-प्रियाष्टौ-प्रियाष्टान् प्रियाष्टः। प्रियाष्टना-प्रियाष्टा प्रियाष्टभ्याम्-प्रियाष्टाभ्याम् प्रियाष्टभिः प्रियाष्टाभिः। प्रियाष्टने-प्रियाष्टे प्रियाष्टभ्याम्-प्रियाष्टाभ्याम् प्रियाष्टभ्यः-प्रियाष्टाभ्यः। प्रियाष्टनः-प्रियाष्टः प्रियाष्टभ्याम्-प्रियाष्टाभ्याम् प्रियाष्टभ्यः-प्रियाष्टाभ्यः। प्रियाष्टनः-प्रियाष्टः प्रियाष्टनोः-प्रियाष्टोः प्रियाष्टनाम्-प्रियाष्टाम्। प्रियाष्टनि-प्रियाष्टनि-प्रियाष्टे प्रियाष्टनोः-प्रियाष्टोः प्रियाष्टसु-प्रियाष्टासु। हे प्रियाष्टन्-हे प्रियाष्टः हे प्रियाष्टानौ-हे प्रियाष्टौ हे प्रियाष्टानः हे प्रियाष्टौ-हे प्रियाष्टः॥

षडेव त्रीण्येव रूपाणि द्वाविंशतिश्चत्वारि वै पुनः ॥
द्वावपि त्रीणि रूपाणि षष्ठे द्वे द्वे प्रियाष्टनः ॥ १५ ॥

मकारान्त इदम्शब्दः ॥ इदमोऽम् पुंसि। ३७। इदम् अयम् पुंसि। इदम्शब्दस्य पुंसि सिमि अयमादेशो भवति सिलोपश्च। अयम्। त्यदाद्यत्वम् (प्र ६ सू ५५) इति सकारस्य अत्वे इद औ इति स्थिते ॥ दस्य मः। ३८। दस्य मः। त्यदादीनां दकारस्य मकारो भवति स्यादौ परे। औ औङ् (प्र २ सू १४) इमौ। प्रथमयोः पूर्वसवर्णः (प्र ६ सू २५) इमे। इमम् इमौ इमान् ॥ अन टौसोः। ३९। अन टौसोः। इदमोऽनादेशो भवति टौसोः परयोः हलस्य। टेन (प्र ६ सू १) अनेन। इस्य ॥ इदम्।

१

झसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । तद्धिते स्वरे तु न भवति । अत्र नियामकं भामिनीपक्षसूत्रम् । अपुरमघोनामतद्धिते । तेन माघवनं भवति । शुनः । शुना श्वभ्याम् श्वभिः । शुने श्वभ्याम् श्वभ्यः । शुनः श्वभ्याम् इत्यादि । हेश्वन् हेश्वानौ हेश्वानः । युवा युवानौ युवानः । युवानम् युवानौ । युवन्शब्दस्य वकारस्योत्वे कृते । सवर्णे दीर्घः सह (प्र २ सू १०) यूनः । यूना युवभ्याम् युवभिः । यूने युवभ्याम् युवभ्यः इत्यादि । हेयुवन् हेयुवानौ हेयुवानः । मघवा मघवानौ मघवानः । मघवानम् मघवानौ । मघवन्शब्दस्योत्वे कृते । उभो (प्र २ सू ११) मघोनः । मघोना मघवभ्याम् मघवभिः । मघोने । मघवभ्याम् मघवभ्यः इत्यादि । हेमघवन् हेमघवानौ हेमघवानः ॥ मघवा बहुलम् ।२३। मघवन्शब्दस्य वा तृ इत्यन्तादेशः स्यात् । ऋकारो रित्कार्यार्थः । मघुट्महन्त्वसर्वे नियमो न्नमिधरम्बि । त्रिसौ नुम् (प्र ६१) मघवान् । नश्चापदान्ते झले (प्र ४ सू २४) मघवन्तौ मघवन्तः । मघवन्तम् मघवन्तौ मघवतः । मघवता मघवद्भ्याम् मघवद्भिः । मघवते मघवद्भ्याम् मघवद्भ्यः इत्यादि । हेमघवन् हेमघवन्तौ हेमघवन्तः । ॥ 'स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मघवतः प्रतिपद्य महारथः ' इति प्रयोगदर्शनात् ॥ अर्वणस्त्रसावनञः ।२४। अनञ्पूर्वस्यार्वन्शब्दस्य तृ इत्यन्तादेशः स्यात् सौ विभक्तौ परतः । अर्वा अर्वन्तौ अर्वन्तः । अर्वन्तम् अर्वन्तौ अर्वतः । अर्वता अर्वद्भ्याम् अर्वद्भिः अर्वते अर्वद्भ्याम् अर्वद्भ्यः इत्यादि । हेअर्वन् हेअर्वन्तौ हेअर्वन्तः । अनञ्पूर्वस्येति किम् । नोपधायाः (प्र ८ सू ७) अनर्वा अनर्वाणौ अनर्वाणः । अनर्वाणम् अनर्वाणौ अनर्वणः । अनर्वणा अनर्वभ्याम् अनर्वभिः अनर्वसु इत्यादि । पथिन्शब्दस्य भेदः ॥ इदोत्पथसु ।२५। इत् अत् पथसु । पथसु स्यादिषु पथ्यादीनामिकारस्याकारो भवति ॥ थो न्थ् ।२६। पथ्यादीनां थकारस्य न्थ् इत्यागमो भवति पथसु परेषु । पथ् मन् सि इति स्थिते ॥ आ सौ ।२७। आ सौ । पथ्यादीनां टेरात्वं भवति सौ परे । पन्था पन्थानौ पन्थानः । पन्थानम् पन्थानौ ॥ पथां टेः ।२८। पथ्यादीनां टेर्लोपो भवति झसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । पथः । पथा पथिभ्याम् पथिभिः । पथे पथिभ्याम् पथिभ्यः । पथः पथिभ्याम् पथिभ्यः । पथः पथोः पथाम् । पथि पथोः पथिषु । हेपन्था हेपन्थानौ हेपन्थानः । एवं मथिन् ऋभुक्षिन् प्रभृतयः । मन्था मन्थानौ मन्थानः । ऋभुक्षा ऋभुक्षाणौ ऋभुक्षाणः इत्यादि । दण्डिन्शब्दस्य भेदः ॥ इन्हन्पूषार्यम्णां शौ सौ ।२९। इन् हन् पूषन् अर्यमन् इत्येतेषां शौ सौ चाधौ परे उपधाया दीर्घो भवति । दण्डी दण्डिनौ दण्डिनः । दण्डिनम् दण्डिनौ दण्डिनः । दण्डिना दण्डिभ्याम् दण्डिभिः । दण्डिने दण्डिभ्याम् दण्डिभ्यः । दण्डिषु इत्यादि । हेदण्डिन् हेदण्डिनौ हेदण्डिनः । ब्रह्महा ब्रह्महणौ ब्रह्महणः । ब्रह्महणम् ब्रह्महणौ । अल्लोपः स्वरे (प्र ८ सू ११) हनो घ्नि ।३०। हन घ्ने । हन्तेर्धातोर्हकारस्य घत्वं भवति अल्लोपवति नकारे परे स्वरभावे ञिति णिति च परे ॥ असंयोगो ऽन्तमिमेवार्थं ॥ इन्हेरपूर्वस्य ।३१। इन्हेरकारपूर्व

स्यैव नस्य णत्वं स्यान्नान्यस्य । [illegible] । [illegible]णा [illegible]भ्याम् [illegible]भिः । [illegible]णे [illegible]-भ्याम् [illegible]भ्यः । [illegible]णः [illegible]भ्याम् [illegible]भ्यः । [illegible]णः [illegible]णोः [illegible]णाम् । [illegible]णि [illegible]णोः [illegible]सु । हे[illegible]न् हे[illegible]णौ हे[illegible]णः । पूषा पूषणौ पूषणः । पूषणम् पूषणौ पूष्णः । पूष्णा पूषभ्याम् पूषभिः । पूष्णे पूषभ्याम् पूषभ्यः । पूष्णः पूषभ्याम् पूषभ्यः । पूष्णः पूष्णोः पूष्णाम् । पूष्णि- पूषणि । औ टिलोपो वेति केचित् । पूषि पूष्णोः पूषसु । हेपूषन् हेपूषणौ हेपूषणः । अर्यमा अर्यमणौ अर्यमणः । अर्यमणम् अर्यमणौ अर्यम्णः । अर्यम्णा अर्यमभ्याम् अर्यमभिः इत्यादि । हेअर्यमन् हेअर्यमणौ हेअर्यमणः । संख्याशब्दाः पञ्चन्प्रभृतयो बहुवचनान्ताश्चैव सरूपाः । पञ्चन् जस् इति स्थिते ॥ ष्णान्ताः षट् । ३१। षकारनकारान्ता संख्याया परयोर्जस्शसोर्लुग्भवति ॥ लुकि न तन्निमित्तम् । ३२ । लुकि सति तन्निमित्तं कार्यं न स्यात् । तेन नोपधायाः (अ ८ सू ७) इति दीर्घत्वं न । पञ्च पञ्च पञ्चभिः पञ्चभ्यः पञ्चभ्यः ॥ ष्णः । ३४ । षकारनकारान्तसंख्यायाः परस्यामो नुडागमो भवति । नोपधायाः (अ ८ सू ७) नान्तो ना लोपश्चेति (सू २) पञ्चानाम् पञ्चसु । एवं सप्तन्नवन्दशन्प्रभृतयः । अष्टन्शब्दस्य भेदः ॥ अष्टनो दीर्घात् वा । ३५ । अष्टन्शब्दात्परयोर्जस्शसोर्वा औ भवति । विभक्त्यादिलोपः । अष्टौ अष्ट अष्टौ अष्ट ॥ भासु । ३६ । हा भा भासु । अष्टन्शब्दस्य भासु परासु विभक्तिषु वाऽऽकारान्तत्वं भवति । अष्टाभिः-अष्टभिः । अष्टाभ्यः-अष्टभ्यः । अष्टाभ्यः-अष्टभ्यः । अष्टानाम् । अष्टसु अष्टासु । गौणत्वेऽपि आत्वं जश्शसो-र्हत्वं वेत्येके प्रियाष्टा-प्रियाष्ट प्रियाष्टानौ-प्रियाष्टौ प्रियाष्टान -<u>प्रियाष्टन्</u> -प्रियाष्टौ-प्रियाष्ट । प्रियाष्टान प्रियाष्टाम् प्रियाष्टानौ-प्रियाष्टौ प्रियाष्टन -प्रियाष्टौ-प्रियाष्टान् प्रियाष्टः । प्रियाष्टूम्-प्रियाष्टा प्रियाष्टाभ्याम्-प्रियाष्टभ्याम् प्रियाष्टाभिः-प्रियाष्टभिः । प्रियाष्टे-प्रियाष्टे प्रियाष्टाभ्याम्-प्रियाष्टभ्याम् प्रियाष्टाभ्यः-प्रियाष्टभ्यः । प्रियाष्टुः-प्रिया ष्टाः प्रियाष्टाभ्याम्-प्रियाष्टभ्याम् प्रियाष्टाभ्यः-प्रियाष्टभ्यः । प्रियाष्टुः-प्रियाष्टः प्रिया-ष्ट्रोः-प्रियाष्टोः प्रियाष्टां-प्रियाष्टाम् । प्रियाष्टि-प्रियाष्टनि-प्रियाष्टे प्रियाष्टोः -प्रियाष्टोः प्रि-याष्टसु-प्रियाष्टसु । हेप्रियाष्टन्-हेप्रियाष्ट हेप्रियाष्टानौ-हेप्रियाष्टौ हेप्रियाष्टानः हेप्रियाष्टौ-हेप्रियाष्ट ॥ [illegible]

जसि त्रीण्येव रूपाणि शसि चत्वारि च पुनः ॥
द्वावपि त्रीणि रूपाणि जाते द्वे द्वे प्रियाष्टन ॥ ३५ ॥

मकारान्त इदमशब्दः ॥ इदमोऽयं पुंसि । ३७ । इदम अयम्पुंसि । इदमः इत्यस्य पुंसि विषये अयमादेशो भवति सिप्रत्यये । अयम् । त्यदादीनामः (अ ६ म ५५) इति सर्वत्राकारः । इद अ औ इति स्थिते ॥ दश्च मः । ३८ । इदम मः । त्यदादीनां दकारस्य मत्वं भवति स्यादौ परे । औ औ-आँ (अ २ सू १४) इमौ । जसःशी (अ ६ सू २५) इमे । इमम् इमौ इमान् ॥ अन् टोसोः । ३९ । अन टौसोः । इदमोऽनादेशो भवति टौसोः परतो ककारस्य । तेन (अ ६ सू १) अनेन ॥ [illegible] ।

इदम् सकारे भकारे च परे अकारादेशो भवति इदमस्य । त्यदादित्वा-
दत्वसिद्धौ पुनरत्वविधानं सर्वादेशार्थम् । वृत्ताइ । ह्रस्वस्येति । अती (प्र १ सू
११) भ्यातम् । आभ्याम् ॥ भिसभिस् । ४१ । इदमदसोर्भिस् भिसेव भवति ।
तेन भकारस्य ऐसं न । परेभि बहुले (प्र १ सू १५) एभिः । इदम् के
इति स्थिते । त्यदादेष्टेरःस्यादौ (प्र १ सू ५५) सर्वादे स्मट् (प्र १ सू
२८) स्म्य (सू २९) अस्मै आभ्याम् एभ्यः । ङसिरत् (प्र १ सू १६)
स्मात् (प्र० १ सू २९) अस्मात् आभ्याम् एभ्यः । टङस्य (प्र १ सू
१७) अस्य । अन दीर्घो (सू ३९) ओसि (प्र १ सू १८) एत्वम् (प्र
२ सू ९) अनयोः । सुडामः (प्र १ सू १) स्म्य (२९) परेभि बहुले
(१५) किलात् (प्र १ सू २१) एषाम् । ङि स्मिन् (प्र १ सू ३१)
अस्मिन् अनयोः एषु । त्यदादीनां संबोधनाभावः ॥ इदमोऽप्यन्वादेशे द्वि-
तीयाटौस्स्वेनादेशो वक्तव्यः ।४२। एतस्य पुनर्भाषणमन्वादेशस्तस्मिन् एने-
नाद् । एनेन एनयोः एनयोः । प्रशाम्शब्दस्य भेदः । मो नो धातोः ।४३।
धातोर्मकारस्य नकारादेशो भवति रसे पदान्ते च । प्रशान् प्रशानौ प्रशानः । हे
प्रशान् हेप्रशानौ हेप्रशानः । प्रशानम् प्रशानौ प्रशानः । प्रशाना प्रशान्भ्याम् प्रशा-
न्भिः इत्यादि । किंशब्दस्य भेदः । किंशब्दस्य त्यदादेष्टेरः स्यादाविति सर्वत्राकारे
कृते सर्वशब्दवद्रूपं ज्ञेयम् । कः कौ के । कम् कौ कान् । केन काभ्याम् कैः ।
कस्मै काभ्याम् केभ्यः इत्यादि । जकारान्तस्तत्त्वभुज्शब्दः तस्य रसे पदान्ते च भा-
विजकारो भजन्तस्य सभावः स्वो (सू ७) वावसाने (सू ८) तत्त्वभुक्-त
त्त्वभुग् तत्त्वभुजौ तत्त्वभुजः । तत्त्वभुजम् तत्त्वभुजौ तत्त्वभुजः । तत्त्वभुजा तत्त्वभुग्भ्या-
म् तत्त्वभुग्भिः । इत्यादि । हे तत्त्वभुक्-हेतत्त्वभुग् हेतत्त्वभुजौ हेतत्त्वभुजः । जका-
रान्त सम्राज्शब्दः ॥ छशषराजादेः षः ।४४। छकारान्तस्य शकारान्तस्य
षकारान्तस्य राजृयजसृजभ्रस्जभ्राजादेश्च षकारो भवति धातोर्धसे परे नाम्नश्च रसे
पदान्ते च । यस्य षत्वं तन्निषेधार्थम् । तेन भास्यादौ सेट्यादौ न भवति ॥
षो डः ।४५। ष ड । षकारस्य डत्वं भवति धातोर्धसे परे नाम्नश्च रसे प-
दान्ते च । वावसाने (सू ८) ॥ मोराजि समः क्वौ ।४६। क्विबन्ते रा-
जतौ परे समो मस्य म एव स्यात् । तेनानुस्वाराभावः । सम्राड्-सम्राट् सम्राजौ
सम्राजः । सम्राजम् सम्राजौ सम्राजः । सम्राजा सम्राड्भ्याम् सम्राड्भिः इत्या-
दि । सम्राट्सु । हेसम्राड्-हेसम्राट् हेसम्राजौ हेसम्राजः । एवं विराजादयः ॥
युजेरसमासे ।४७। युजे नुटि नुम् स्यादसमासे ॥ क्विप्रत्ययस्य कुः ।
४८। क्विबन्तस्य धातोः कत्वमेतेभ्यो वा स्यादसमासे सति पदान्ते च । अनुप-
सर्गेण नकारान्तस्य नत्वम् । युङ् । अनुस्वारपरसवर्णौ । युञ्जौ युञ्जः । युञ्जम्
युञ्जौ युजः । युजा युग्भ्याम् युग्भिः । युजे युग्भ्याम् युग्भ्यः । चोः कुः (सू ५२)
ससे षत्वं (प्र ४ सू १८) किलात् (प्र १ सू २१) कषसंयोगे क्षः
(सू १०) युक्षु । हेयुङ् हेयुञ्जौ हेयुञ्जः इत्यादि । असमासे किम् । अश्वयुक्-

अश्वयुग् अश्वयुजौ अश्वयुजः । अश्वयुजम् अश्वयुजौ अश्वयुजः । अश्वयुजा अश्व
युग्भ्याम् अश्वयुग्भिः इत्यादि । समासार्थस्य युजेर्न नुम् । युङ् समासाभावादित्यर्थः ।
दकारान्तो द्विपाच्छब्दः । द्विपात् द्विपाद् द्विपादौ द्विपादः । द्विपादम् द्विपादौ ॥ पादः
पत् । ४९ । पाच्छब्दस्य पदादेशः स्याच्छसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे
च । द्विपदः । द्विपदा द्विपाद्भ्याम् द्विपाद्भिः । द्विपदे द्विपाद्भ्याम् द्विपाद्भ्यः इ-
त्यादि । हे द्विपात्-हे द्विपाद् हे द्विपादौ हे द्विपादः । दकारान्तस्त्यदाद्यन्तर्गतस्त्यच्छ-
ब्दः । त्यद् सि इति स्थिते अ स्त । ५० । सू ८ । त्यदादेर्दकारस्य अत्वं
भवति सौ परे । स्यः त्यौ त्ये । त्यम् त्यौ त्यान् । त्येन त्याभ्याम् त्यैः । त्यस्मै त्या-
भ्याम् त्येभ्यः । त्यस्मात् त्याभ्याम् त्येभ्यः । त्यस्य त्ययोः त्येषाम् । त्यस्मिन् त्य
योः त्येषु । सः तौ ते । तम् तौ तान् । तेन ताभ्याम् तैः । तस्मै इत्यादि । यः
यौ ये । यम् यौ यान् । येन याभ्याम् यैः । यस्मै इत्यादि । एषः एतौ एते ॥ ए
तदोऽन्वादेशे द्वितीयाटौस्स्वेनो वा वक्तव्यः । ५१ । कथितस्य पुनर्भाष-
णमन्वादेशः । एतम्-एनम् एतौ-एनौ एतान्-एनान् । एतेन-एनेन एताभ्याम् एतैः ।
एतस्मै एताभ्याम् एतेभ्यः । एतस्मात् एताभ्याम् एतेभ्यः । एतस्य एतयोः-एनयोः
एतेषाम् । एतस्मिन् एतयोः-एनयोः एतेषु । एतेन व्याकरणमधीतमेनं छन्दोऽध्याप
य । छकारान्तस्तत्त्वप्राच्छ्शब्दः । छशषराजादेः षः (सू ५३) वावसाने (सू
८) तत्त्वप्राट्-तत्त्वप्राड् तत्त्वप्राच्छौ तत्त्वप्राच्छः । तत्त्वप्राच्छम् तत्त्वप्राच्छौ तत्त्वप्राच्छः ।
तत्त्वप्राच्छा । छशषराजादेः षः (सू ५३) षो डः । (सू ५४) तत्त्वप्राड्भ्या-
म् तत्त्वप्राड्भिः । तत्त्वप्राच्छे तत्त्वप्राड्भ्याम् तत्त्वप्राड्भ्यः । तत्त्वप्राच्छः तत्त्वप्राड्
भ्याम् तत्त्वप्राड्भ्यः । तत्त्वप्राच्छः तत्त्वप्राच्छोः तत्त्वप्राच्छाम् । तत्त्वप्राच्छि तत्त्वप्राच्छोः
तत्त्वप्राट्सु । थकारान्तोऽग्निमथ्शब्दः । वावसाने (सू ८) अग्निमत्-अग्निमद्
अग्निमथौ अग्निमथः । अग्निमथम् अग्निमथौ अग्निमथः । अग्निमथा अग्निमद्भ्याम्
अग्निमद्भिः । इत्यादि । हे अग्निमत्-हे अग्निमद् हे अग्निमथौ हे अग्निमथः । चकारान्त
प्रत्यच्शब्दः ॥ अञ्चेः पञ्चसु नुमागमो वक्तव्यः । ५२ । ॥ क्विनः कुः ।
५३ । क्विन्नन्तस्य कवर्गादेशो भवति धातोर्झलि परे नाम्नि रसे पदान्ते च । स्तो
श्चुना श्चुः । (अ ४ सू १) संयोगान्तस्य लोपः (सू १) प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ
प्रत्यञ्चः । प्रत्यञ्चम् प्रत्यञ्चौ ॥ अचोर्दीर्घश्च । ५४ । अचोऽकारस्य लोपो भवति
पूर्वस्य च दीर्घः शसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । प्रतीचः । निमित्ताभा
वे नैमित्तिकस्याप्यभावः । प्रतीचा प्रत्यग्भ्याम् प्रत्यग्भिः । प्रतीचे प्रत्यग्भ्याम् प्र
त्यग्भ्यः । प्रत्यक्षु । हे प्रत्यङ् हे प्रत्यञ्चौ हे प्रत्यञ्चः ॥ अञ्चेः पूजायाम् । ५५ ।
पूजार्थस्याञ्चतेरुपधाभूतस्य नस्य लोपो न स्यात् । अलुप्तनकारत्वात् नुम् । क्विन्प्र-
त्ययस्य कुः (सू ५३) संयोगान्तस्य लोपः (सू १) प्रत्यङ् प्रत्यञ्चौ प्रत्यञ्चः । प्र
त्यञ्चम् । प्रत्यञ्चौ नलोपाभावादकारस्याप्यलोपः । प्रत्यञ्चः । प्रत्यञ्चा प्रत्यङ्भ्याम् प्र
त्यङ्भिः इत्यादि ॥ ङ्णोः कुक् टुक् शरि वा । २६ । ङकारणकारयो-
र्यथाक्रमं कुक्टुकावागमौ वा स्तः शरि परे । प्रत्यङ्क्षु-प्रत्यङ्षु । ॥ तिर्यच्छब्दः । तिर्यङ्

तिर्यञ्चौ तिर्यञ्चः । तिर्यञ्चम् तिर्यञ्चौ ॥ तिरश्चादयः । ५७ । तिरसस्य अञ्चा निवृत्तस्ने अकारादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । तिरश्चः । तिरश्चा । तिर्यग्भ्याम् तिर्यग्भिः । तिर्यक्षु । हे तिर्यङ् हे तिर्यञ्चौ हे तिर्यञ्चः । विष्वग्देवयोश्चाद्रेरद्रयञ्चतौ यमप्रत्यये । ५८ । अनयोः सर्वनाम्नश्च टेरद्र्यादेशः स्यादञ्चत्यन्तेऽवणा परे । अमुममञ्चतीति विग्रहे । अदसष्टेरद्र्यादेशः ॥ अद्रसोऽसेर्दादु दो मः । ५९ । अदसोऽसान्तस्य दात्परस्य उवर्णौ स्तो दस्य च मः स्यात् । अमुमुयङ् अमुमुयञ्चौ अमुमुयञ्चः ॥

परतः केचिदिच्छन्ति केचिदिच्छन्ति पूर्वतः ॥
उभयोः केचिदिच्छन्ति केचिदिच्छन्ति नोभयोः ॥ १६ ॥

विष्वद्र्यङ् देवद्र्यङ् । अदद्र्यङ् अदद्र्यञ्चौ अदद्र्यञ्चः । अदद्र्यञ्चम् अदद्र्यञ्चौ ॥ उद ईत् । ६० । उदः परस्य लुप्तनकारस्याञ्चतेरकारस्येकारादेशो भवति अकारादौ स्वरे परे तद्धिते ईपि ईकारे च । उदीचः । उदीचा उदग्भ्याम् उदग्भिः । उदक्षु हे उदङ् हे उदञ्चौ हे उदञ्चः । एवं सम्यञ्चुशब्दः । सम्यङ् सम्यञ्चौ सम्यञ्चः । सम्यञ्चम् सम्यञ्चौ समीचः । समीचा इत्यादि । तकारान्तो मरुच्छब्दः । व्यञ्जनान्त (सू ८) मरुद्-मरुत् मरुतौ मरुतः । मरुतम् मरुतौ मरुतः । मरुता मरुद्भ्याम् मरुद्भिः इत्यादि । हे मरुद् हे मरुत् हे मरुतौ हे मरुतः । एवमग्निचित्प्रभृतयः । अग्निचित्-अग्निचिद् अग्निचितौ अग्निचितः । हे अग्निचित्-हे अग्निचिद् हे अग्निचितौ हे अग्निचितः । तकारान्त उकारानुबन्धो महच्छब्दः ॥ मितो नुम् । ६१ । उम् ऋ ऌ इत् यस्य स मित् तस्य मितः नुम् । उकारानुबन्धस्य ऋकारानुबन्धस्य च नुमागमो भवति धुटि पञ्चसु परेषु ॥ न्सम्महतोऽधो दीर्घः सौ च । ६२ । नुम सुम महत् महतश्च पदयोः समाहारः न्सम्महत् तस्य न्सम्महतः । अधो दीर्घः स्यादुपधायाः । न्सन्तस्योपधाभूतस्य महच्छब्दस्य च दीर्घो भवति पञ्चसु परेषु विसर्जितेषु सौ च परे । संयोगान्तस्य लोपः (सू १) महान् । अनुषङ्गान्ते (म ४ सू २४) महान्तौ महान्तः । महान्तम् महान्तौ महतः । महता महद्भ्याम् महद्भिः । महते महद्भ्याम् महद्भ्यः इत्यादि । हे महन् हे महान्तौ हे महान्तः । न्सन्तस्येत्यादिभजनकारयुक्तसान्तस्य ग्रहणम् । तेन ध्वंसावस्य क्विबन्तस्य न दीर्घः । संयोगान्तस्य लोपः (सू १) कन् कंसौ कंसः । कंसम् कंसौ कंसः । कंसा कन्भ्याम् कन्भिः । कन्सु । हेमन् । शोभना आपो यस्मिन्नसौ स्वाप्-स्वाब् स्वापौ स्वापः । स्वापि इत्यादीनि । तकारानुबन्धो भवच्छब्दः ॥ अत्वसोः सौ । ६३ । अत्वसो सौ इति पदद्वयम् । अत्वन्तस्यासन्तस्य च दीर्घो भवति विसर्जिते सौ परे । भवान् भवन्तौ भवन्तः । भवन्तम् भवन्तौ भवतः । भवता भवद्भ्याम् भवद्भिः । भवते भवद्भ्याम् भवद्भ्यः । भवतः भवद्भ्याम् भवद्भ्यः । भवतः भवतोः भवताम् । भवति भवतोः भवत्सु । हे भवन् हे भवन्तौ हे भवन्तः । भवच्छब्देऽप्युगित्त्वमात्रस्येति विशेषितम् । तेन पिबन्तं सत्यपीति पिबन् । पिबन्तौ पि-

भवमस् पिपठिषम् पिपठिषौ पिपठिषः इत्यादि । भवच्छब्दस्य नुमागम
एव । अत्वसन्तस्याधातोः दीर्घः । उगितो नुम् (सू ६१) संयोगान्तस्य लोपः
(सू ३) भवान् भवन्तौ भवन्तः । भवन्तम् भवन्तौ भवतः । भवता
भवद्भ्याम् भवद्भिः । भवत्सु इत्यादि । हेभवन् हेभवन्तौ हेभवन्तः । एवं
पचच्छब्दस्य । पचन् पचन्तौ पचन्तः । पचन्तम् पचन्तौ पचतः । पचत्सु
इत्यादि । हेपचन् हेपचन्तौ हेपचन्तः ॥ [illegible]
[illegible] पुंलिङ्गे [illegible] नपुंसके यो वो च
। ६४ । ददत्-ददद् ददतौ ददतः । ददतम् ददतौ ददतः । ददता दद-
द्भ्याम् ददद्भिः इत्यादि । नपुंसके ददत् ददद् ददती ददति-ददन्ति । अथ
जान्तः [illegible] शास् दीर्घी [illegible] चकारादुपधि [illegible] । शकारान्तो विशशब्दः ।
व्रश्चभ्रस्जादि (सू ४३) इति षत्वम् । झलां जशः (सू ४४) इति डत्वम् ।
वावसाने (सू ८) विट्-विड् विशौ विशः । विशम् विशौ विशः । विशा विड्भ्याम्
विड्भिः । विट्सु इत्यादि । हेविट् हेविड् हेविशौ हेविशः । षकारान्त षड्शब्दो नित्यं
बहुवचनान्तस्त्रिषु सरूपः । षष् जस् इति स्थिते । षड्भ्यो लुक् (सू० ३२) झलां
जशः (सू ४५) वावसाने (सू ८) षट्-षड् षड्भिः षड्भ्यः षड्भ्यः । षष्
(सू १४) इति नुट् । झलां ज (४५) षड् नाम् इति स्थिते ॥ यरो । ६५ ।
[illegible] । [illegible] नकारस्य णत्वं भवति नामि परे । ष्टुना ष्टुः (प्र ४
सू ८) षण्णाम् । [illegible] परान्तत्वाश्रयणीया । षड् सु इति स्थिते ।
झलां ज (४५) खरि च (प्र ४ सू १८) इति टकारे कृते । षट्सु इत्यत्र
ष्टुना ष्टुः (८) इति सकारस्य षत्वे प्राप्ते परान्तत्वाश्रयणीया । टोरन्त्या (प्र
४ सू १९) इति ष्टुत्वनिषेधः ॥ दोषाम् । ६६ । दोषुपञ्जुप्तमासिष्ठुस्तविषु
पदान्तां षकारस्य रेफो भवति रसे पदान्ते च । दो दोषौ दोषः । दोषम् दोषौ ।
[illegible] वा वक्तव्या । दोष -दोष्णः । दोषा-दोष्णा दोर्भ्यां-दोषभ्याम् दो-
र्भि-दोषभि । दोषे-दोष्णे दोर्भ्यां-दोषभ्याम् दोर्भ्य -दोषभ्य । दोष -दोष्णः । दो-
र्भ्या दोषभ्याम् दोर्भ्य-दोषभ्य । दोषः-दोष्णः दोषो -दोष्णो दोषां-दोष्णाम् ।
[illegible] (प्र ८ सू १४) दोष्णि-दोषणि-दोषि दोषो -दोष्णो दोष् सु इति
स्थिते दोषाम् (६६) इति निसर्ग । शर्से वा (प्र ५ सू) इति सत्वे कृते
[illegible] (प्र ६ सू ११) इति षत्वम् । नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि
[illegible] तस्य षत्वं वाच्यम् । [illegible] निःपः । दोष्षु-
दोःषु-दोष्षु । हेदोः हेदोषौ हेदोषः । सप्तमीबहुवचने इति [illegible] । एवं स-
जुषाम् ॥ सजुषाशिषा रसे पदान्ते च दीर्घो वक्तव्यः । ६७ ॥
[illegible] (प्र १ सू ७) इति सिद्धे इर न यत्नम् । अपवा तस्यैव
सूत्रम् दोषाम् (६६) सजूः सजुषौ सजुषः । सजुषम् सजुषौ सजुषः । सजुषा
सजूर्भ्याम् सजूर्भिः । सजूःषु-सजूष्षु इत्यादि । हेसजूः हेसजुषौ हेसजुषः । अथ-
[illegible] पुंस्शब्दः । पुंस् सि इति स्थिते ॥ पुंसोऽसुङ् । ६८ । पुंसशब्दस्य म

सुपाश्चो भवति इति वचनं चेत् । दकारोऽस्त्यादेशात्मकः । वकारो मुविरवनार्थः ॥

रेफः स्वरपरं यत्र दृष्ट्वा ऽभ्यागति तत्पिठरः ॥
पुरः स्थितं यथा पश्यत्प्य संक्रमते स्वरम् ॥ १७ ॥

अनुस्वारो ममरूपेण यावत्तद्व्यपयोगतः ॥
मूर्ध्नि खड्गः स्वभक्तायमेसर्व पुरतः स्वरम् ॥ १८ ॥

मः स्वरे । ६९ । अनुस्वारस्य मकारो भवति स्वरे परे । पुमस् सि इति स्थिते । पिता पुम् (सू० ६१) सम्महत (सू० ६०) इति दीर्घः । संयोगान्तस्य लोपः (प्र १) हसेपः सेर्लोपः (प्र १ सू ११) पुमान् पुमांसौ पुमांसः । पुमांसम् पुमांसौ पुंसः । पुंसा । पुंस पुंसा । पुंस सु इति स्थिते असंभव पुंस पदत्वे । ७ । अथमव इति कोऽर्थः । वेदान्तकवचस्य परमात्मनो वपुरोसंभव वाच्य सात पुंसुकस्य वमागमो भवात सुपि परे । ककारः विरचकाथाथ मकार उच्चारणाय ॥ स्यान्तरोपाम । ७१ । समामाप्य सकारककारयोर्लोपो भवति वातासे परे नामव रखे पदान्ते च । किरणाद (प्र० ६ सू० २१) इति रस्य पत्वम् । नपुंसयोर्मे सः (प्र १०) पुंसु । ननु पुंसि अत्र मकार एव संयोगादन सकारस्वाह कथ लोपः । पुंसु अत्र स्कोरस्याधिक्येन संयोगादस्य लोपे प्राप्ते मकारस्य लोपो भवेत न तु सकारस्य । मारत्वाभावात् । संयोगादस्तु पुम् इत्यत्र विरसि मकार एव । तस्मादादिलं ताविचम् । मुख्यत्वमापक्षिकत्वं च । अत्र सत्यादित्वमापेक्षिकम् । पुंसु क इत्यत्र पकारापेक्षया सकार आरम्भकत्वापेक्षया मकार आदिरिति सकारस्य लोपः । इमुमन् हेपुमांसौ हेपुमांसः । एव गिरहस्वम् । गिरम् गिरांसौ गिरांसः । गिरसिम् महांसौ ॥ यसोर्यं च । ७२ । वसो संबन्धी वकार उत्वं प्राप्नोति इकारौ स्वरे परे उद्दिते ईत ईकारे च । विदुषः । विदुषा । वसां रसे (सू० ४) इति वत्वम् । विद्वद्भ्याम् विद्वद्भिः । विदुषे विद्वद्भ्याम् विद्वद्भ्यः । विद्वत्सु । हेविद्वन् इत्यादि । तद्विति पेतुष्यम् । एवं तस्थिवस्प्रभृतयः । तस्थिवान् तस्थिवांसौ तस्थिवांसः । तस्थिवांसम् तस्थिवांसौ । निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावः । इति वकारस्य उत्वप्राप्तमभावाद्यस्योत्वे तस्थिवान् । आर्योऽपि (तृ २ प्र १ सू १२१) इत्यनोपः । तस्थुषः । तस्थुषा तस्थिवद्भ्याम् तस्थिवद्भिः । तस्थिवत्सु इत्यादि । हेतस्थिवन् हेतस्थिवांसौ हेतस्थिवांसः । सकारान्तः पुंलिङ्गः । अनडुह् अनडुवांसौ अनडुवांसः । अनडुवांसम् हेअनडुवांसौ अनडुहः इति स्थिते । चतुर्ना वा (सू ७२) आर्योऽपि स्वरे (प्र ६ सू १०) स्वरहीनं परेण संयोज्यम् । किरणाद (प्र ६ सू २१) इति वत्वम् । अनडुहे । अनडुहा । वसां रसे (सू ४) अनडुद्भ्याम् (प्र ४ सू १८) अनडुत्सु । हेअनडुन् हेअनडुवांसौ हेअनडुवांसः । एवं चेकितान् चेकितांसौ चेकितांसः । चेकितांसं चेकितांसौ । इति वसोरन्ते ककारे पर मम-

स्यादिष्वलोपः । पेचुषः । पेचुषा पेचिवद्भ्याम् इत्यादि । सकारान्तो जग्मिवस्शब्दः । जग्मिवान् जग्मिवांसौ जग्मिवांसः । जग्मिवांसम् जग्मिवांसौ । इट. वकारमुपीस्य माससाद्स्योसे कृते इटोऽपि निवृत्तिः । गमां स्वरे (पू २ प्र १ सू १०३) इत्यनेन उपधालोपः । जग्मुषः । जग्मुषा जग्मिवद्भ्याम् । जग्मिवत्सु इत्यादि । जगन्वान् जगन्वांसौ जगन्वांसः । जगन्वांसम् जगन्वांसौ । अस्मिन् पक्षे कृते मकारनिमित्तस्य मो नो धातोः (सू ५२) इति मकारस्यापि नकारः । गमां स्वरे (१०७) इति उपधालोपः जग्मुषः । जग्मुषा जगन्वद्भ्याम् इत्यादि । एवं जघन्वान् जघन्वांसौ जघन्वांसः । जघन्वांसम् जघन्वांसौ जघ्नुषः । जघ्नुषा जघन्वद्भ्याम् इत्यादि । सकारान्तः सुवचस्शब्दः । अत्वसो सौ (सू ६१) सुवचाः सुवचसौ सुवचसः । सुवचसम् । सुवचसौ इत्यादि । हे सुवचः हे सुवचसौ हे सुवचसः । एवं चन्द्रमस्शब्दः । अत्वसो सौ (सू ६१) इत्येन सेर्दीर्घः (प्र १ सू ११) चन्द्रमाः चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । चन्द्रमसम् चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । चन्द्रमसा चन्द्रमोभ्याम् चन्द्रमोभिः । चन्द्रमस्सु-चन्द्रमःसु । हे चन्द्रमः हे चन्द्रमसौ हे चन्द्रमसः इत्यादि । उशनस्शब्दस्य भेदः ॥ उशनसश्च ॥ ७३ । उशनस् पुरुदंशस् अनेहस् इत्येतेषां सेर्डा भवतीति डित्वाट्टिलोपः । उशना उशनसौ उशनसः । उशनसम् उशनसौ उशनसः । उशनसा उशनोभ्याम् उशनोभिः । उशनस्सु-उशनःसु इत्यादि । उशनसो धौ नान्तताऽदन्तता वा वक्तव्या । हे उशनम्-हे उशनन्-हे उशन हे उशनसौ हे उशनसः । सम्बोधने रूपत्रयम् । संबोधने तूशनसस्त्रिरूप-मिति वचनात् । पुरुदंशा पुरुदंशसौ पुरुदंशसः इत्यादि । अनेहा अनेहसौ अनेहसः । अनेहसम् हे अनेहः इत्यादि । अदस्शब्दस्य भेदः । त्यदादेः (प्र० ६ सू० ६५) इति सर्वत्राकारः अद सि इति स्थिते ॥ सौ सः । ७४ । अदसो दकारस्य सौ परे सत्वं भवति ॥ सेरौ । ७५ । अदसः सेरौकारादेशो भवति । असौ । द्विवचने अदस् औ इति स्थिते ॥ दस्य मः । ७६ । त्यदादीनां दकारस्य मत्वं भवति स्यादौ परे औमौ (प्र० २ सू० १४) अमौ इति स्थिते ॥ मादू । ७७ । अदसो मकारात्परस्य ह्रस्वस्य ह्रस्व उकारादेशो भवति दीर्घस्य च दीर्घ ऊकारादेशो भवति । अमू । सर्वादित्वाज्जसः (प्र० ६ सू० २५) दस्य मः (७६) अदए (प्र० २ सू० ११) अमे इति स्थिते ॥ एरी बहुत्वे । ७८ । एः ई बहुत्वे । बहुत्वे सति मकारात्परस्य अदस एकारस्य ईकारादेशो भवति । अमी । ईकारविधिसामर्थ्यान्नमुकारः । अमुम् अमू अमून् । अतोऽन्ते कृते टानाऽस्त्रियाम् । अमुना अमूभ्याम् अमीभिः । अदस् ङे इति स्थिते । ङकारे इत्यनुवर्तते । त्यदादेः स्यादौ (प्र० ६ सू० ६५) दस्य मः (सू० ७६) सर्वादि स्मट् (प्र० सू० १८) मादू (सू० ७७) अमुष्मै अमूभ्याम् अमीभ्यः । त्यदादेः स्यादौ (६५) दस्य मः (७६) ङसिरत् (प्र० ६ सू० १६) अत (प्र० १ सू० ११) सवर्णे दीर्घः (प्र० २ सू० १०) मादू (७) अमुष्मात् अमूभ्याम् अमीभ्यः । दस्य (प्र० ६ सू० १७) मादू (७७) ङिरताय (प्र०

६ सू० २१) अमुष्य अमुयोः अमीषाम् । अमुष्मिन् अमुयोः अमीषु ॥ सामान्ये अदसः वा स्यादित्यव । ७६ । सामान्येऽर्थे वाच्ये सति अदसश-ब्दात्परः पः अकची भवति च स्यादित्यन्यत्र । एकस्योच्चारणेन बहूनां ग्रहणे तत्सामान्यम् । स्वरादहेर् स्वाको (५५) इत्य मः (७६) मादू (७७) अमुकः अमुकौ अमुके । अमुकम् अमुकौ अमुकान् । अमुकेन अमुकाभ्याम् अमुकैः इत्यादि । शेषं सर्वमप्युक्तम् शेषम् । यकाराकारपरस्याकारम् येन स्वरादौ (५५) सौ स (प्र० ६ सू० ७४) मादू (७०) अमुकः स्त्वादि । इत्यपि भवति ॥

॥ इति हलन्तपुंलिङ्गप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः प्रदर्श्यन्ते ॥ तत्र हकारान्त उपानह्शब्दः ॥ नहो धः । १ । नहः हकारस्य धकारादेशो भवति धातोस्तु पदे परे नाम्नश्च रसे पदान्ते च । वाऽवसाने (प्र० १ सू० ८) उपानत्-उपानद् उपानहौ उपानहः । रसे च वा प्रशान्तम् (प्र० ४ सू० १८) उपानत्सु । हे उपानत्-हे उपानद् हे उपानहौ हे उपानहः । वकारान्तो दिव्शब्दः ॥ दिव औ । २ । दिव औ । दिवो वकारस्य औकारादेशो भवति सौ परे । इयं स्वरे (प्र० २ सू० १) द्यौः दिवौ दिवः । दिवम् ॥ घामि । ३ । दिवो वकारस्य वा आत्वं भवति अमि परे । द्याम् दिवम् दिवौ दिवः । दिवा ॥ उ रसे । ४ । उ रसे । दिवो वकारस्य उकारादेशो भवति रसे पदान्ते च । द्युभ्याम् द्युभिः । दिवे द्युभ्याम् द्युभ्यः । दिवः । द्युषु । हे द्यौः हे दिवौ हे दिवः । रेफान्तश्चतुर्शब्दो बहुवचनान्तः ॥ त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृ चतसृ च । ५ । त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृ चतसृ इत्येतावादेशौ भवतः । स्त्रियां वर्तमा-नयोस्त्रिचतुरोस्तिसृ चतसृ इत्येतावादेशौ भवतः । ऋकारश्च भवत् । ततः स्वरात् (प्र० ६ सू० १८) इत्यादि भवति न रम् (प्र० १ सू० ७) तिस्रः तिस्रः तिसृभिः तिसृभ्यः तिसृभ्यः ॥ तिसृचतसृभ्यामीनामि दीर्घत्वं न वक्तव्यम् । ६ । छन्दसि वा दीर्घत्वम् । तिसृणाम्-तिसॄणाम् । तिसृषु । चतस्रः चतस्रः चतसृभिः चतसृभ्यः चतसृभ्यः चतसृणाम्-चतसॄणाम् चतसृषु । स्त्रिया-मिति त्रिचतुरोर्विशेषणात्स्त्रियां गौणयोर्नैतावादेशौ स्तः । प्रियास्त्रयोऽपि वा यस्याः सा प्रियत्रिः प्रियत्री प्रियत्रयः । बुद्धिवत् । यदा स्त्रियां पुंस्यौ त्रिचतुरौ तदा तदादेशौ स्त एव । प्रियास्तिस्रो यस्य सः प्रियतिसा । सेरा (प्र०६ सू०१२) प्रियतिस्रौ प्रियतिस्रः । प्रियतिस्रम् प्रियतिस्रौ प्रियतिस्रः । प्रियतिस्रा प्रियतिसृ-भ्याम् प्रियतिसृभिः । प्रियतिसृषु । क्लीबे प्रियास्तिस्रो यस्य तस्मिन्कुले प्रियति-सृणी प्रियतिसृणि । एवं प्रियाश्चतस्रो यस्य सः प्रियचतस्रा प्रियचतस्रौ प्रियचत-स्रः । क्लीबे । प्रियचतसृ प्रियचतसृणी प्रियचतसृणि । रेफान्तो गिर्शब्दः ॥ र्वोर्विरसे । ७ । धातोरिकारोकारयोर्दीर्घो भवति रेफवकारयोर्हसपरयोः । गीः गिरौ गिरः । गिरम् गिरौ गिरः । गिरा गीर्भ्याम् गीर्भिः । हे गीः हे गिरौ हे

गिरः । एवं पुर्धुरादयः । धकारान्तः समिध्शब्दः । वाऽवसाने । (अ० १ सू० ८) समित्-समिद् समिधौ समिधः । समिधम् समिधौ समिधः । समिधा समिद्भ्याम् समिद्भिः । खसे चपा झसानाम् (अ० ४ सू० १८) समित्सु । भकारान्तः । ककुभ्शब्दः । वाऽवसाने (अ० १ सू० ८) ककुप्-ककुब् ककुभौ ककुभः । ककुभम् ककुभौ ककुभः । ककुभा ककुब्भ्याम् ककुब्भिः । ककुप्सु हे ककुप्-हे ककुब् हे ककुभौ हे ककुभः । दकारान्तास्त्यदादयः । त्यदादेष्टेः स्यादौ (अ० १ सू० ५५) इति सर्वत्राकारः । आपतः स्त्रियाम् (अ० ७ सू० ८) इति आप् । पकार इत्संज्ञार्थः । सवर्णे दीर्घत्वे कृते शीलिङ्गे सर्वोत्र-म्यवरूपं ज्ञेयम् ॥ स्त्र । ८ । त्यदादेस्तकारस्य सौ परे सत्वं भवति । स्या । औ-ङी (अ ७ सू २१) आङ(अ १ सू ११) स्ये स्यास्ता वा । या ये याः । एषा एते एताः । एताम्-एनाम् एते-एने एताः-एनाः । एतया-एनया एतयोः-एनयोः । का के काः । मकारान्त इदम्शब्दः ॥ इयं स्त्रियाम् । ९ । इदम्शब्दस्य स्त्रियामियं भवति विभक्तिरस्यान्यम् इमे इमाः । इमाम् एनाम् इमे एने इमाः एनाः । अन टौसोः (अ १ सू १९) टौसोरे (अ ७ सू ४) अनया-एनया आभ्याम् आभिः । इदम् दे इति स्थिते । त्यदादेष्टेः स्यादौ (अ १ सू ५५) इस्य म (अ १ सू ३७) आपतः स्त्रियाम् (अ ७ सू ८) ङितां यट् (अ ७ सू ५) यटोच (अ ७ सू १) स्य (अ १ सू १९) सवर्णे दीर्घः (अ २ सू १) अस्यै आभ्याम् आभ्यः । अस्याः आभ्याम् आभ्यः । अस्याः अनयोः एनयोः आसाम् । आम्ङेर्नियम (अ ६ सू ६२) अस्याम् अनयोः-एनयोः आसु । चकारान्तस्त्वच्शब्दः । चो कुः (अ १ सू ५१) इति कुत्वम् । वाऽवसाने (अ १ सू ८) त्वक्-त्वग् त्वचौ त्वचः । त्वचम् त्वचौ त्वचः । त्वचा त्वग्भ्याम् त्वग्भिः । चो कुः (५१) निमित्त (अ० १ सू २१) कष्संयोगे ष्णः (अ० १ सू १) त्वक्षु । हे त्वक्-हे त्वग् हे त्वचौ हे त्वचः । एवम् वाक्सुच्प्रभृतयः । पकारान्तोऽप्-शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः स्त्रीलिङ्गः । न्सम्महतोरौ धौ दीर्घौ शौ च (अ १ सू ६२) आपः अपः ॥ भिस्याम् । १ । भि दे अपाम् । अपादीनां भकारे परे दत्वं भवतीत्यर्थः अद्भिः अद्भ्यः अपाम् अप्सु है आपः । अपादीनामित्यादिशब्दं गीर्वाणोऽपि दत्वार्थम् । अप्शब्दस्य पञ्चसु पदेषु एव स्वपूर्वस्वरूपम् । अपादी-नामित्यत्र अपः पाठे अपूर्वपदस्यैव पञ्चमे अपाभिरत्र बहुवचनात् अप् स्वप् बह्वप् एते आपाः । स्वाम्पि तडागानि बह्वाम्पि तडागानि । शोभना आपो य-स्मिन् सरसि स्वाप् स्वापौ स्वापः । हेस्वप् इत्यादि । शकारान्तो दिश्शब्दः ॥ दिशाम् ११ । दिश् दिव् स्पृश् इत्यादीनां शो परस्थे च कुत्वं भवति । दिशु दिश दृश् स्पृश् मृश् धृष् ऋत्विज् स्पृश् दधृष् उष्णिह् अञ्च् युज् कुञ्च् एते दिशामिति बहुवचनेन गृह्यन्ते । वाऽवसाने (सू० ८) दिक्-दिग् दिशौ दिशः । दिशम् दिशौ दिशः । दिशा दिग्भ्याम् दिग्भिः । दिशे । दिशाम् । दिक्षु (सू

२१) दिक्षु । हेदिक्-हेदिग् । दृक्-दृग् दृशौ दृशः । स्पृक्-स्पृग् स्पृशौ स्पृशः । मृक्-मृग् मृशौ मृशः । कर्मिक् कर्मिग् कर्मिषौ कर्मिषः । दधृक्-दधृग् दधृषौ दधृषः । रत्नमुष्-रत्नमुट् रत्नमुषौ रत्नमुषः । उष्णिक्-उष्णिग् उष्णिहौ उष्णिहः पकारान्तस्त्रीलिङ्ग नामः । पो वः (प्र ९ सू ४४) वासधाने (प्र० ९ सू० ८) सिद् लिड् लिपौ लिपः । लिपम् लिपौ लिपः । लिपा लिब्भ्याम् लिब्भिः । लिप्सु लिप्सु । हेलिट्-हेलिड् हेलिपौ हेलिपः ॥ सजुषाशिषो रस्य पदान्ते च दीर्घो वक्तव्यः । १२ । सजूः सजुषौ सजुषः । आशीः आशिषौ आशिषः । आशिषम् आशिषौ आशिषः । आशिषा आशीर्भ्याम् आशीर्भिः इत्यादि । आशीःषु-आशीष्षु । हे आशीः हे आशिषौ हे आशिषः । शीलिङ्गस्यादस्-शब्दस्य सौ न विशेषः । असौ । हित्यमादौ त्यदादेः (प्र ९ सू ५५) अले कृतेऽनन्तरम् आवतः सिपाम् (प्र ७ सू० ८) इत्याप् । सवर्णे दीर्घः सह (प्र २ सू० १) विभक्तिकार्य मात् पश्चात्माप् (प्र ९ सू ७७) अमू अमूः । अमूम् अमू अमूः अमुया अमूभ्याम् अमूभिः । अमुष्यै अमूभ्याम् अमूभ्यः अमुष्याः अमूभ्याम् अमूभ्यः । अमुष्याः अमुयोः अमूषाम् । अमुष्याम् अमुयोः अमूषु ॥ इति हलन्तस्त्रीलिङ्गप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः प्रदर्श्यन्ते ॥ तत्र रेफान्तो वार्शब्दः । नपुंसका-त्स्यमोर्लुक् (प्र ८ सू १) रेफस्य विसर्गः । वाः । ईमौ (प्र ८ सू २) वारी । अत्र इति विशेषाभावप्रसक्ति । जस्शसोः शिः । (प्र ८ सू ३) वारि । पुनरपि वाः वारी वारि । वारा वार्भ्याम् वार्भिः । वार्षु । वार्षु इत्यत्र न विसर्गः द्योपामिति सूत्रेण कृतस्यैव रेफस्य सप्तमीबहुवचने परे विसर्गो नान्यस्ये-ति वक्तव्यात् । हे वाः हे वारी हे वारि । चतुर्शब्दस्य चतुराम् शौ च (प्र ९ सू १६) इत्याम् । चत्वारि चत्वारि चतुर्भिः चतुर्भ्यः चतुर्भ्यः । रः सुप्यायाः (प्र ९ सू १७) चतुर्णाम् चतुर्षु । नकारान्तोऽहन्शब्दः ॥ अहः सः । १ । अ हन्शब्दस्य नकारस्य सकारो भवति रसे पदान्ते च । नपुंसकात्स्यमोर्लुक् (प्र ८ सू १) सोर्विसर्गः (प्र १ सू ४) अहः । ईमौ (प्र ८ सू २) विकल्पो । (प्र० ८ सू १४) अह्नी-अहनी । जस्शसोः शिः (प्र ८ सू ३) अ-हानि । पुनरपि अहः अह्नी अहनी अहानि । अल्लोपः स्वरे (प्र ८ सू ११) अकारलोपः । अह्ना । अहः सः (प्र० ११ सू १) सोर्विसर्गः ( ) हशे (प्र ५ सू ७) उत्वम् ओ (प्र १ सू ११) अहोभ्याम् अहोभिः । अह्ने अ-होभ्याम् अहोभ्यः । विकल्पो (१४) अह्नि-अहनि । अहः सः (१) सोर्विसर्गः (४) अहस्सु-अहःसु । हे अहः हे अह्नी-हे अहनी हे अहानि । नामन्शब्दस्य रसे पदान्ते च नलोपः । नपुंसकात्स्यमोर्लुक् (प्र ८ सू १) नाम्नो नो लोपश्चधौ (प्र ९ सू १) नाम । ईमौ (२) नामनी । जस्शसोः शिः (३) नोपधायाः (७) नामानि । पुनरपि नाम नामनी नामानि । नाम्ना । नाम्नो नो लोपश्चधौ

(२) अहोभ्याम् अहोभिः । अह्ने अहोभ्याम् अहोभ्यः । अहःसु इत्यादि ॥ संबोधने नपुंसकानां नलोपो वा वक्तव्य ।२। हेम-हेमन् हेमनी हेमानि । एवं चर्मन्‌वर्मन्‌कर्मन्‌प्रभृतयः । चर्म चर्मणी चर्माणि पुनरपि । वर्म वर्मणी वर्माणि पुनरपि । एवं व्योमन्‌शब्दः । व्योम । ईमौ (प ८ सू २) वैकल्प्ये (प ८ सू १४) व्योम्नी-व्योमनी व्योमानि । पुनरपि ॥ मान्ताद्वान्ताच्छन्दसि नियोर्वा लोपो वक्तव्य ॥ ३ ॥ छन्दस्यागमजामागमजयोर्लोपालोपौ च वक्तव्यौ ।४। परमे व्योमन् । सर्वाभूतानि । सर्वा इत्यत्र शिलोपे कृते नलोपः । दीर्घत्वं नास्त्यत्र । निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभाव इत्येतस्यागमत्वसंभावितत्वात् । स्यदादीनां स्यमोर्लुकि कृते टेरत्व न भवति । कस्मात् । स्यदादिविधौ निषेधनात् । लुकि न तन्निमित्त (प० ६ सू ५८) नपुंसकात्स्यमोर्लुक् (प ८ सू १) वावसाने (प० १ सू ८) स्यद्-स्यत् । स्यदादेष्टेः स्यादौ (प ६ सू ५५) इति सर्वत्राकारः । ईमौ (२) स्ये । जस्शसोः शिः (प ८ सू ५) नोपधायाः (प ८ सू ७) त्यानि । पुनरपि । शेषं सर्ववत् । तद्-तत् ते तानि । पुनरपि । यद्-यत् ये यानि । पुनरपि । एतद्-एतत् एते एतानि । पुनरपि ॥ इदमेतदोर्द्वितीयैकवचने नपुंसके एनद्वा वाच्य ।५। एतद्-एतत् एनद्-एनत् एते-एने एतानि-एनानि । एतेन-एनेन इत्यादि । किम् के कानि । पुनरपि । इदम् इमे इमानि पुनरपि इदम्-एनत् । एनद् इमे-एने इमानि-एनानि । अनेन एनेन इत्यादि । नपुंसकात्स्यमोर्लुक् (१) न्वोर्कुः (प १ सू ५६) वावसाने (८) प्रत्यक् प्रत्यग् । ईमौ (२) अनेर्दीर्घश्च (प १ सू ५४) प्रतीची । जस्शसोः शिः (५) नुमयमः (प १ सू ५) स्तोः श्चुभिः श्चुः (प ४ सू ६) प्रत्यञ्चि पुनरपि । शेषं पूर्ववत् । तकारान्तो जगच्छब्दः । वावसाने (८) जगद्-जगत् । ईमौ (२) जगती । नुमयमः (प सू ५) नश्चापदान्ते झसे (प ४ सू १४) जगन्ति । पुनरपि । महद् महत् महती । न्सम्महतो (प १ सू ६२) नश्चापदान्ते झसे (१४) महान्ति । पुनरपि । सकारान्ताः पयस्‌यशस्‌मनस्‌तेजस्प्रभृतयः । पय पयसी । न्सम्महतो (६२) पयांसि । पुनरपि । यशः यशसी यशांसि । पुनरपि । मनः मनसी मनांसि । पुनरपि । तेजः तेजसी तेजांसि । इत्यादि । अदस्शब्दस्य स्यमोर्लुकि कृते स्रोर्विसर्गः (प ६सू ४) अदः । द्विवचनादौ टेरत्वे कृते मत्वोत्वे कृते । अदू । त्यदादेष्टेः स्यादौ (प ६सू ५५) दस्य मः (प १ सू ७५) जस्शसोः शिः (प ८ सू ५) नुमयमः (५) नोपधायाः (प ८ सू ७) मादू (प १ सू ७६) अमूनि । पुनरपि । अमुना । अमि (प १ सू ११) मादू (७६) अमूभ्याम् एभिस् (प ६ सू १५) एदी बहुत्वे (प १ सू ७७) अमीभिः । सर्वादेः स्मट् (प ६ सू १८) ङे (प १ सू ११) मादू (७६) अमुष्मै अमूभ्याम् अमीभ्यः । ङसिरत् (प ६ सू १६) अत (प ६ सू २१) समाने दीर्घः सह (प २ सू १)

अमु (७६) अमुष्मात् अमूभ्याम् अमीभ्य । ङस्य (प्र १ सू १७) अमु (७६) अमुष्य । ओसि (प्र १ सू १८) एयम् (प्र २ सू १) अमुयोः । सुडाम (प्र १ सू ३) एत्विम बहुत्वे (७५) अमीषाम् । ङि स्मिन् (प्र १ सू ३१) अमुष्मिन् अमुया । एत्विम बहुत्वे (७५) किशात् (प्र १ सू ३१) अमीषु ॥ ॥ इति हलन्तपुंलिङ्गप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथ युष्मदस्मदो रूपं निरूप्यते ॥ ॥ तयोश्च वाच्यलिङ्गत्वात्त्रिष्वपि लिङ्गेषु समानं रूपम् । अत एवास्पलिङ्गानि । अलिङ्गे युष्मदस्मदी ॥ त्वमहं सिना । १ । सिसहितयोर्युष्मदस्मदोस्त्वमहमित्येतावादेशौ भवतो यथासंख्येन । त्वम् । अहम् ॥ युवावौ द्विवचने । २ । युष्मदस्मदोर्द्विवचने परे युव आव इत्येतावादेशौ भवतः ॥ आमौ । ३ । युष्मदस्मद्भ्यां परः औ आम् भवति । सवर्णे दीर्घः सह (प्र २ सू २) युवाम् आवाम् ॥ यूयं वयं जसा । ४ । जसा सहितयोर्युष्मदस्मदोर्यूयं वयमित्येतावादेशौ भवतः । यूयम् वयम् ॥ त्वन्मदेकत्वे युष्मदस्मदोः । ५ । त्वन्मदित्येतावादेशौ भवत एकत्वे गम्यमाने ॥ आम्भौ । ६ । आ अम्भौ । युष्मदस्मदोरात्वं भवति अमि सकारे भिसि च परे । अमशसोरस्य (प्र १ सू १) त्वाम् माम् । युवाम् आवाम् । स्वरादेते (प्र १ सू ५५) इत्यत्र हृते सति दीर्घत्वम् ॥ शसो नो यकारश्च । ७ । युष्मान् अस्मान् । त्वन्मदेकत्वे (प्र ११ सू ५) ए टाङ्योः । ८ । युष्मदस्मदोरेत्वं भवति टा ङि इत्येतयोः परयोः । एयम् (प्र २ सू १) त्वया मया । युवावौ द्विवचने (२) आत्वं (प्र १ सू ११) युवाभ्याम् आवाभ्याम् । आम्भौ (६) युष्माभिः अस्माभिः ॥ तुभ्यं मह्यं ङया । ९ । ङया सहितयोर्युष्मदस्मदोस्तुभ्य मह्य इत्येतावादेशौ भवतः । तुभ्यम् मह्यम् । युवाभ्याम् आवाभ्याम् ॥ भ्यसस्भ्यम् । १० । युष्मदस्मद्भ्यां परो भ्यस् भ्यम् भवति । अकारो भकारपरेऽभ्यम्यामुत्पत्यर्थं । तेनात्वैत्वे न भवतः । स्वरादेते (५५) युष्मभ्यम् अस्मभ्यम् ॥ ङसिभ्यसोरत् । ११ । पञ्चम्या ङसिभ्यसोः अत् भवति । तकारः सर्वादेशार्थः । अकार उच्चारणार्थः । त्वत् मत् । युवाभ्याम् आवाभ्याम् । स्वरादेते (प्र १ सू ५५) युष्मत् अस्मत् ॥ तव मम ङसा । १२ । ङसा सहितयोर्युष्मदस्मदोस्तव मम इत्येतावादेशौ भवतः । तव मम । युवावौ द्विवचने (प्र ११ सू २) ओसि (प्र १ सू १८) एयम् (प्र २ सू १) युवयोः आवयोः ॥ सामाकम् । १३ । युष्मदस्मद्भ्यां परः साम् आकं भवति । स्वरादेते (५५) युष्माकम् अस्माकम् । त्वन्मदेकत्वे (प्र ११ सू ५) ए टाङ्योः (प्र ११ सू ८) एयम् (९) त्वयि मयि । युवयोः आवयोः । आम्भौ (प्र ११ सू ६) युष्मासु अस्मासु । अथानयोर्गौणत्वे रूपविशेषो निरूप्यते । यदा एकत्वे स्थिते च युष्मदस्मदी

समासार्थस्तु अन्यसंख्यस्तदा त्वमहौ युवावौ न भवतः । वैपरीत्ये तु न स्तः । सिजसूङेङस्सु परेषु ये आदेशास्ते सदा भवेयुः । तथा चोक्तं पाणिनीये ॥

समस्यमाने द्व्येकत्ववाचिनी युष्मदस्मदी ॥
समासार्थोऽन्यसंख्यश्चेद्युवावौ त्वमदावपि ॥ ४९ ॥

सुजस्ङेङस्सु परतः आदेशाः स्युः सदैव ते ॥
त्वाहौ यूयवयौ तुभ्यमह्यौ तवममावपि ॥ ५० ॥

एते परत्वाद्बाधन्ते युवावौ विषये स्वके ॥
त्वमावपि बाधन्ते पूर्वविप्रतिषेधतः ॥ ५१ ॥

द्व्येकसंख्यः समासार्थो बह्वर्थे युष्मदस्मदी ॥
तयोरद्व्येकतार्थत्वान्न युवावौ त्वमावपि ॥ ५२ ॥

समासश्चान्वये नाम्नाम् (अ० १६ सू० १) इति समाससंज्ञायाम् । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयया । क्रान्ताद्यर्थे अत्यादयो द्वितीयया सह समस्यन्ते स द्वितीयातत्पुरुषः समासो भवतीति तत्पुरुषः समासः । त्वां मां वा अतिक्रान्त इति विग्रहे । अतित्वम् अत्यहम् । अतित्वाम् अतिमाम् । अतियूयम् अतिवयम् । अतित्वाम् अतिमाम् । अतित्वाम् अतिमाम् । अतित्वान् अतिमान् । अतित्वया अतिमया । अतित्वाभ्याम् अतिमाभ्याम् । अतित्वाभिः अतिमाभिः । अतितुभ्यम् अतिमह्यम् । अतित्वाभ्याम् अतिमाभ्याम् । अतित्वभ्यम् अतिमभ्यम् । अतित्वत् अतिमत् । अतित्वाभ्याम् अतिमाभ्याम् । अतित्वत् अतिमत् । अतितव अतिमम । अतित्वयोः अतिमयोः । अतित्वाकम् अतिमाकम् । आमि टेरेत्वं केचिदिच्छन्ति । अतित्वयाम् अतिमयाम् । अतित्वयि अतिमयि । अतित्वयोः अतिमयोः । अतित्वासु अतिमासु । युवाम् आवां वा अतिक्रान्त इति विग्रहे । अत्र सिजस्ङेङस्सु मान्तवत् । औअम्शसु तुल्यम् । अतित्वम् अत्यहम् । अतियुवाम् अत्यावाम् । अतियूयम् अतिवयम् । अतियुवाम् अत्यावाम् । अतियुवाम् अत्यावाम् । अतियुवान् अत्यावान् । अतियुवया अत्यावया । अतियुवाभ्याम् अत्यावाभ्याम् । अतियुवाभिः अत्यावाभिः । अतितुभ्यम् अतिमह्यम् । अतियुवाभ्याम् अत्यावाभ्याम् । अतियुवभ्यम् अत्यावभ्यम् । अतियुवत् अत्यावत् । अतियुवाभ्याम् अत्यावाभ्याम् । अतियुवत् अत्यावत् । अतितव अतिमम । अतियुवयोः अत्यावयोः । अतियुवाकम् अत्यावाकम् । अतियुवयाम् अत्यावयाम् । इति केचित् । अतियुवयि अत्यावयि । अतियुवयोः अत्यावयोः । अतियुवासु अत्यावासु । युष्मान् अस्मान् वा अतिक्रान्त इति विग्रहे । अतित्वम् अत्यहम् । अतियुष्माम् अत्यस्माम् । अतियूयम् अतिवयम् । अतियुष्माम् अत्यस्माम् । अतियुष्माम् अत्यस्माम् । अतियुष्मान् अत्यस्मान् । अतियुष्मया अत्यस्मया । अतियुष्माभ्याम् अत्यस्माभ्याम् । अतियुष्माभिः अत्यस्माभिः । अतितुभ्यम् अतिमह्यम् । अतियुष्माभ्याम् अत्यस्-

स्माभ्याम् । अतियुष्मभ्यम् अत्यस्मभ्यम् । अतियुष्मत् अत्यस्मत् । अतियुष्मा-भ्याम् अत्यस्माभ्याम् । अतियुष्मत् अत्यस्मत् । अतितव अतिमम । अतियुष्मयोः अत्यस्मयोः । अतियुष्माकम् अत्यस्माकम् । अतियुष्मयाम् अत्यस्मयाम् । इति केचित् । अतियुष्मयि अत्यस्मयि । अतियुष्मयोः अत्यस्मयोः । अतियुष्मासु अत्य-स्मासु । अनेनैव प्रकारेण सर्वमूह्यम् ॥ इति युष्मदस्मत्स्वरूपप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथानयोरादेशविशेषोऽभिधीयते ॥ ॥ युष्मदस्मदां षष्ठीचतुर्थी-द्वितीयाभिस्सह वांनौ वस्नसौ । १ । युष्मदस्मदोर्यथासंख्येनामी आदेशाः स्युः । कौतानाये षष्ठीचतुर्थीद्वितीयासहितयोः । सहितग्रहणाद्युष्मे युष्म युष्मत्सुत्र । अस्मयो युत्र अस्मत्पुत्र इत्यादौ विभक्तिलोपे कृते आदेशा नेति ज्ञेयम् । एकैकवचनेन सह तेमे भवतः । द्विवचनेन वां नौ बहुवचनेन वस्नसौ ॥

स्वामी ते स समायातः स्वामी मे चाश्रितं गतः ॥
नमस्ते भगवन् ! भूयो देहि मे मोक्षमव्ययम् ॥ ५३ ॥
स्वामी वां स महादेवो दृष्टा नौ वामलोचनाम् ॥
राजा वां दास्यते दानं ज्ञानं नौ मधुसूदनः ॥ ५४ ॥

देवो वामनरूपाविष्णुर्नरकारिर्जनार्दनः ॥
स्वामी वो यादवानाम् राजा स्वामी नोऽस्तु जनार्दनः ॥ ५५ ॥

नमो वो ब्राह्मणेभ्यो ज्ञानं नो दीयतां धनम् ॥
सामन्तान्वः प्रपश्यामः पश्यामो नः सुहृत्तमान् ॥ ५६ ॥

त्वा मामा । २ । अमा सहितयोर्युष्मदस्मदोस्त्वा मा इत्येतावादेशौ भवतः ॥

पश्यामि त्वा महादेवं पश्य मा भक्तवत्सलम् ॥
पश्यामि त्वा जगत्पूज्यं पश्य मा जगतां पतिम् ॥ ५७ ॥

मायो । ३ । ङसादौ वर्तमानयोर्युष्मदस्मदोस्तेमे आदेशा भवन्ति ॥

मम स्वामी भवेत्कृष्णस्तव स्वामी महेश्वरः ॥
तव मित्राणि यानि स्युर्मम मित्राणि तान्यपि ॥ ५८ ॥

तव ये बान्धवा राजन् ! मम तेऽप्यतिशोभनाः ॥
संबोधनपदादग्रे न भवन्ति वसादयः ॥ ५९ ॥

मनो तव । देवास्मान्पातु ॥ पदात्परयोरनयोरेते आदेशा वक्तव्याः । ४ । त्वां पातु । मां पातु ॥ एते आदेशा अन्वादेशे नित्यमनन्वादेशे वा वक्तव्याः । ५ ।

यस्यां विश्वस्य जनकस्तस्मै ते विष्णवे नमः ॥
अनन्वादेशे तु त्वं मे मम वा देवोऽस्ति ॥ विद्यमानपूर्वात्प्रथमान्तात्पर-

योरमयोरन्वादेशेऽप्येते आदेशा वा वक्तव्याः । ६ ।

भक्तस्त्वमप्यहं तेन हरिस्त्वां पायते स माम् ॥ ५० ॥

अचाक्षुषज्ञानार्थधातूनां योगे नैते आदेशा वक्तव्याः । ७ । चेतसा त्वामीक्षते ध्यायति स्मरतीति वा । चाक्षुषज्ञानार्थधातुयोगे तु भक्तस्त्वा पश्यति । चक्षुषा युक्तायुक्तेऽपि निषेधः । भक्तस्त्वद्रूपं ध्यायति । ध्यायते रूपेण सह सम्बन्धाद्ध्यानेन युक्तं रूपं स्वरूपेण युक्तस्य त्वीयस्य युक्तायुक्तत्वात् ॥

संबोधनपदात्परे न भवन्ति वसादयः ॥

विशेष्यपूर्वं संबोधनेतरपूर्वं सम्बोधनं हित्वा अन्यस्मात्संबोधनात्परयोर्नैते आदेशा भवन्ति । ८ । इति केचित् ॥

देवास्मान्पाहि भूदेवैः विष्णोऽस्मान्पाहि सर्वतः ॥ ५१ ॥

विशेष्यपूर्वात् । हरे कृपालो नः पाहि । संबोधनेतरपूर्वात् । सर्वदा रक्ष देव नः ॥ चादिभिश्च । ९ । चादिभिरपि योगे नैते आदेशा भवन्ति ॥

युवयोरावयोरीशो हरिर्मामिव रक्षतु ॥
तुभ्यं मह्यं च देवेशो दद्याच्छं तुभ्यमेव च ॥ ५२ ॥

च वा ह अह एव । आदिशब्देनैते पञ्चैव गृह्यन्ते नान्ये । न चवाहाहैवयुक्ते इति पाणिनीयवचनात् । समाहारयोगेऽपि निषेधः । न पुनर्युक्ते शिवो हरिश्च मे स्वामीत्यत्र इति आदेशविधिप्रक्रिया ॥ १६ ॥

चादिर्निपातः । १ । च वा ह अह एव एवं नूनम् पृथक् विना नाना स्वस्ति अस्ति दोषा मृषा मिथ्या मिथस् अथ अथो शम् अम् उच्चैस् नीचैस् स्वर् अन्तर् प्रातर् पुनर् मृषम् आहो स्थित सह नमस् अते अन्तरेण अन्तरा अवश्यम् कृतम् । अभावानीमा प्रतिषेधे । ईषत् किल खलु वै आरात् दूरात् भर्स पद् तद् । स्वाहा । इत्येवमादिर्गणो निपातसंज्ञो भवति । द्व्यक्षरो नेति ज्ञेयम् ॥ तसादिर्विभक्त्यर्थे निपात्यते । ११ । तस्मिन्निति तत्र । यस्मिन्निति यत्र । कस्मिन्निति कुत्र कुह क्व । अस्मिन्निति अत्र । तस्मिन्काले तदा । यस्मिन्काले यदा । कस्मिन्काले कदा । अन्यस्मिन्काले अन्यदा । सर्वस्मिन्काले सर्वदा । तेन प्रकारेण तथा । येन प्रकारेण यथा । केन प्रकारेण कथम् । अनेन प्रकारेण इत्थम् । सर्वथा उभयथा अन्यथा अन्यतरथा इतरथा । तस्मादिति ततः । यस्मादिति यतः । अस्मादिति अतः । कुतः अमुतः युष्मतः अस्मतः भवतः । सार्वविभक्तिकस्तस् इत्येके । पूर्वतः सर्वतः पूर्वस्मिन्निति पुरस्तात् । अपरस्मिन्नित्य-परस्तात् । परस्मिन्निति परेण—परस्तात् ॥ आदिश्च दूरे । १२ । दूरेऽर्थे वाच्ये सति आदिन् प्रत्ययो भवति । दक्षिणस्यां दिशि दूरे इति दक्षिणाहि वसन्ति

रमाभ्याम् । अतियुष्मभ्यम् अत्यस्मभ्यम् । अतियुष्मत् अत्यस्मत् । अतियुष्मा-भ्याम् अत्यस्माभ्याम् । अतियुष्मत् अत्यस्मत् । अतितव अतिमम । अतियुष्मयोः अत्यस्मयोः । अतियुष्माकम् अत्यस्माकम् । अतियुष्मयम् अत्यस्मयम् । इति केचित् । अतियुष्मयि अत्यस्मयि । अतियुष्मयोः अत्यस्मयोः । अतियुष्मासु अत्यस्मासु । अनेनैव प्रकारेण सर्वमूह्यम् ॥ इति युष्मदस्मत्स्वरूपप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथानयोरादेशविशेषाभिर्निरूप्यते ॥ ॥ युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयाभिस्तेमे वांनौ वस्नसौ ॥ १ ॥ युष्मदस्मदोर्यथासंख्यमेते आदेशाः स्युः । षष्ठ्यादयो षष्ठीचतुर्थीद्वितीयासहितयोः । सविभक्तिकयोरेव युष्मत्सु । अस्मयोः युष्म अस्मत्सु इत्यादौ विभक्तिलोपे कृते आदेशा नेति ज्ञेयम् । तत्रैकवचनेन तद्य तेमे भवतः । द्विवचनेन वां नौ बहुवचनेन वस्नसौ ॥

स्वामी ते स समायातः स्वामी मे शोभनं गतः ॥
नमस्ते भगवन् ! भूयो देहि मे मोक्षमव्ययम् ॥ ४३ ॥

स्वामी वां स जगदीशो द्रष्टा नौ रामपावनाम् ॥
रामा वां दास्यते दानं ज्ञानं नौ मधुसूदनः ॥ ४४ ॥

देवो वामवताद्विष्णुर्भरक्षतान्नौ जनार्दनः ॥
स्वामी वो बलवान् राजा स्वामी नोऽस्ति जनार्दनः ॥ ४५ ॥

नमो वो ब्रह्मविद्भ्यो ज्ञानं नो दीयतां धनम् ॥
धामस्वाम्यः प्रपश्याम पश्यामो नः सुहृज्जनः ॥ ४६ ॥

त्वा मा ॥ २ ॥ अमा सहितयोर्युष्मदस्मदोस्त्वा मा इत्येतावादेशौ भवतः ॥

पश्यामि त्वा महाकीर्ते पश्य मा मदभेदकम् ॥
पश्यामि त्वा जगत्पूज्यं पश्य मा जगतां पतिम् ॥ ४७ ॥

नादौ ॥ ३ ॥ पादादौ वर्तमानयोर्युष्मदस्मदोर्नैते आदेशा भवन्ति ॥

मम स्वामी भवेत्कृष्णस्तव स्वामी महेश्वरः ॥
तव मित्राणि यानि स्युर्मम मित्राणि तान्यपि ॥ ४८ ॥

तव ये बान्धवा राजन् ! मम तेऽप्यतिबान्धवाः ॥
संबोधनपदात्पूर्वे न भवन्ति वसादयः ॥ ४९ ॥

मने तव । देवास्मान्पाहि ॥ पदात्परयोरेवैते आदेशा वक्तव्याः ॥ ४ ॥ त्वां पातु । मां पातु ॥ पदे आदेशा अन्वादेशे नित्यमनन्वादेशे वा वक्तव्याः ॥ ५ ॥

यस्त्वं विश्वस्य जनकस्तस्मै ते विष्णवे नमः ॥
अनन्वादेशे तु त्वं मे मम वा देवोऽसि ॥ विद्यमानपूर्वात्प्रथमान्तादक्र

वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः ॥
आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा ॥ ५५ ॥

अवगाहः वगाहः । अपिहितम् पिहितम् । अपिधानम् पिधानम् ॥ ह्रस्वो वा स्त्रियाम् । ३ । क्वापि परे तरादौ च पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति । तरतमरूपकल्पचेलडब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः । वेण्येव वेणिका वेणीका । नद्येव नदिका नदीका । अतिशयेन श्रेयसी इति श्रेयसितरा श्रेयसीतरा ॥ तरप पूर्वस्य पुंवत् । ४ । श्रेयस्तरा । विदुषितरा-विदुषीतरा-विद्वत्तरा । भवतितरा-भवतीतरा-भवत्तरा । सतितरा-सतीतरा-सत्तरा । नौकारो न भवति ॥ आबन्तस्याबन्तस्यापि कप्रत्यये परे बहुव्रीहौ वा । ५ । बहुमालाकः-बहुमालकः । सुसोमपाकः-सुसोमपकः । वामरूपादेरेवेयं शिक्षा । निद्धीनि पर्वतरने-त्यप्येवेति निपाताः । निपातानामनेकार्थत्वात् । तदुक्तं हि ॥

निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति ते त्रयः ॥
अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥ ५६ ॥

न्यन ईप् । ६ । नकारान्तादकारान्तादन्नन्ताच्च स्त्रियामीप् प्रत्ययो भवति । दण्डिनी करिणी मालिनी । ईपि परतो नलोपो वक्तव्यः । राज्ञी । भार्ये (अ १ सू ११) शुनी कर्त्री हर्त्री भोगवती ॥ यस्य लोपः । ७ । इस अत्र य वस्य लोपो भवति स्वरे यकारे च परे । विभक्तिस्वरे गुणमयं च वर्जयित्वान्य-स्मिन्स्वरे यकारे च परे इति ज्ञेयम् । तेन देवे वातासु कर्मसु इत्यत्र न भवति । समासतद्धितस्त्रीप्रत्ययेषु विधिर्नेरित्यन्या ॥ स्वस्रादीनामनन्तानां स्व-प्यायाधिनोत्त नेप् वक्तव्यः । ८ ।

स्वसा तिस्रश्चतस्रश्च ननान्दा दुहिता तथा ॥
याता मातेति सप्तैते स्वस्रादय उदाहृताः ॥ ५७ ॥

स्वसा दुहिता सीमा पचेत्यादि ॥ पादन्तात्स्त्रियामीप वाचक्तव्यः । ९ । द्विपदी-द्विपदा ॥ ऋचि पादन्तात्स्त्रियामीप वक्तव्यो न ईप् । १० । पाद पद् (अ १ सू ५५) द्विपदा ऋक् ॥ अनन्ताद्बहुव्रीहेर्डाप् वा वाच्य । ११ । बहुसीमा बहुसीमे बहुसीमाः । पक्षे बहुसीमा बहुसीमानौ बहुसीमानः । बहुयज्वा बहुयज्वे बहुयज्वाः । पक्षे बहुयज्वा बहुयज्वानौ बहुयज्वानः ॥ उप-धालोपिनोऽनन्ताद्बहुव्रीहेरीप् वा । १२ । बहुराज्ञी बहुराज्ञ्यौ । पक्षे डाप् । बहुराजा बहुराजे डापोऽप्यभावे बहुराजा बहुराजानौ ॥ संख्याव्ययादेर्ङीप् । १३ । द्विराज्ञी ॥ द्विदुघ । १४ । ऋकारटकारडकारणकारान्तानुबन्धाच्च स्त्रियामीप्प्रत्य-यो भवति । ऋ च ट् च ड् च ण् च एतां समाहार ऋट् । ऋट् इत् यस्येति ऋटि-त् । तस्मात् ऋटित । ऋ कर्त्री । ट् कुरुचरी । ड मोभर्ती । ण पचन्ती । पठ-न्ती ॥ भातापादिसी न । १५ । पर्यन्तत् उदाहृत ॥ अप्ययोरपनिस्य म् । १६ । अपूर्वस्यस्याप्यसर्वनाम्नोऽकारात्परस्य स्थानित्य नुमागमो भवति

यावदादयः । पश्चात्प्राक् । दक्षिणा ॥ किम सामान्ये चिदादि । ११ ।
सर्वे किमस्तदर्थवाचित्वात्सामान्येऽर्थे चित् चन च इत्येते प्रत्यया भवन्ति ।
कश्चित् कथन कोऽपि कचन ॥ तदधीनकारकयोर्वा सात् । १४ ।
तदधीनार्थे कारके परे वा सात्प्रत्ययो भवति । राज्ञोऽधीनं राजसात् । सर्वं भस्म
इति भस्मसात् । अग्नेः अधीनमित्यग्निसात् । सात्प्रत्ययस्य भेद भेद्यन्ति । एवं
सर्वत्रीकरणम् ।१५। ... काले निपात्यते ।१६।
अथ अथ तथापि अधुना इदानीम् सम्प्रति साम्प्रतम् पुरा पुरः प्रातः प्रायः ...
सायम् श्वः परश्वः ... ह्यः ... ॥ प्रादिरुपसर्ग
। १७ । प्र परा अप सम् अनु अव निर् निस् दुर् दुस् वि आङ् नि अधि अपि
अति सु उत् अभि प्रति परि उप अद् अन्तर् आविर् । अयं गण उपसर्गसंज्ञः ॥ प्राग्धातोः । १८ । उपसर्गाः प्राग्धातोः प्रयोक्तव्याः ॥ तदव्ययम् ।
१९ । तदिदं स्वरादिनिपातसमुदायरूपमव्ययसंज्ञं भवति ॥ क्त्वाद्यन्तं च । २० ।
क्त्वाद्यन्तं शब्दरूपमव्ययसंज्ञं भवति । क्त्वा त्वि णम् तुम् णम् ...
... इत्यादि । कृत्वा मत्वा श्रुत्वा इत्यादि । ...
करोति घटवत् कुलवत्करम् ॥ अव्ययादिर्विभक्तेर्लुक् । २१ । अव्ययात्परस्य
विभक्तेर्लुक् भवति । ... ॥ न शब्दभिन्नत्वे । २२ । ...
... रूपनिर्देशे सति विभक्तेरलुग्भवति । ... न च ...
तदुक्तं च ॥

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ॥
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥ ५३ ॥

स्वराद्यव्ययप्रकरणम् ॥ १४ ॥

अधुना स्त्रीविशेषणविशिष्टापभिन्नया स्त्रीप्रत्यया प्रस्तूयन्ते ॥ आवन्त स्त्रियाम्
(म० ४ सू० ८) खट्वा माला शाला मेधा धारा इत्यादि ॥ अजादेश्चाप् च
वक्तव्यः । १ ।

अजाश्वैडकचटकाबालावत्साहोढा विपन्नादिके ॥
ज्येष्ठाकनिष्ठामध्यमाजादेर्लक्षणं पृथक् ॥ ५४ ॥

अजाद्येति चकारग्रहणाद्भूरा ... प्रथमवयोवाचकत्वेन जातिवाच-
कत्वेन च ईप् प्राप्तः सोऽनेनाधिकेन भवतीति सूचितम् । अजा एडका कोकिला
मूषिका गणिका इत्यादि ॥ क्षिप्यत । २ । आपि इ अतः । स्त्रियां आपि
परे पूर्वस्याकारस्य इकारो भवति क्वचित्कारो न भवति । करोतीति कारिका ।
पचतीति पाचिका । पठतीति पाठिका ॥

क्रोडादिषु विकल्पः । बह्वजादिषु न वक्तव्यः । बिम्बोष्ठी–बिम्बोष्ठा । चारुकर्णी–चारुकर्णा । समदन्ती–समदन्ता । पृथुजघना । सुमनमना ॥ नखमुखात्संज्ञायां नेप् । ३८ । शूर्पणखा गौरमुखा ॥ नासिकाद्यस्वाङ्गात्केवलात्तेप् । ३९ । नासिका ॥ कृदिकारादक्तेरीप् वा वक्तव्यः । ४० । अङ्गुली–अङ्गुलिः । धूली–धूलिः । आली–आलिः । अक्तेरिति किम् । सृष्टिः । भूतिः ॥ ये च मन्वादेः । ४१ । मन्वादेर्जातिवर्जितादीप्प्रत्ययो भवति ऐकारादेशश्च । चकारान्मनोरैरौ वा । मानविशाम्बाचन्द्रमसिनाकपिपूतक्रतुकुसितकुसीदा मन्वादयः । मनोर्भार्या मनायी–मनावी । अत्र विकल्पेन पक्षे मनुः । अग्नेर्भार्या अग्नायी । पूता क्रतवो यस्येति पूतक्रतुः । पूतक्रतोर्भार्या पूतक्रतायी इत्यादि ॥ पत्न्यादयः । ४२ । पत्न्यादयः शब्दा निपात्यन्ते । पाणिग्रहणकर्ता पतिः तस्य स्त्री पत्नी यज्ञसंयोगे एव । अन्यत्र ग्रामस्य पतिः स्त्री । समानः पतिर्यस्याः सा सपत्नी । भर्तृयोगे एव अन्तर्वत्नी । अन्यत्र अन्तर्वती । पतिवत्नी सभर्तृका अन्या पतिमती । सखी अशिश्वी च पलिक्नी युवती । प्रथमं सूर्योऽस्ति यस्यां सा प्राची । पश्चादस्ति यस्यां सा प्रतीची । उदीची । गुणस्य णीप्प्रत्ययो भवति ॥ ङीपि परे तुर्लुग्घ्रस्वो वा । ४३ । मशी । दाराश्शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः पुंलिङ्गः । दाराः । दारान् । दारैः । दारेभ्यः । दारेभ्यः । दाराणाम् । दारेषु ॥ वोतो गुणात् । ४४ । उकारान्ताद्गुणवाचिनो वा स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति । पट्वी–पटुः । मृद्वी–मृदुः । तन्वी–तनुः ॥ खरुसंयोगोपधान्न । ४५ । खरुः । पाण्डुः ॥ ऊत ऊङ् । ४६ । उकारान्तादूङ्प्रत्ययो भवति । पङ्गुः–पङ्गूः । वामोरु–वामोरूः । यज्ञाप्यप्रत्ययान्तादयं न भवति । रज्जुः । धेनुः ॥ यूनस्तिः । ४७ । युवन्शब्दात्स्त्रियां तिः प्रत्ययो भवति । युवतिः । एभ्यो नामस्थानसंज्ञकम् । आबन्तादाप (प्र ७ सू १) इति सिद्धम् । ईबन्तादीप (प्र ६ सू ३६) ॥ इति स्त्रीप्रत्ययप्रक्रिया ॥ १४ ॥

अथ विभक्त्यर्थो निरूप्यते ॥ तत्र क्रियासिद्ध्युपकारकं कारकम् । तच्च षड्विधम् ॥

कर्ता कर्म च करणं संप्रदानं तथैव च ॥
अपादानाधिकरणे इत्याहुः कारकाणि षट् ॥ ५९ ॥

उक्तानुक्ततया द्वेधा कारकाणि भवन्ति षट् ॥
उक्ते तु प्रथमैव स्यादनुक्ते तु यथाक्रमम् ॥ ६ ॥

तत्र विभक्तिरभिधीयते । लिङ्गार्थे प्रथमा । १ । धातुप्रत्ययातिरिक्तमर्थवच्छब्दस्वरूपं लिङ्गं तस्यार्थे तन्मात्रे प्रथमा विभक्तिर्भवति । लिङ्गार्थे प्रथमा यतस्य स्वभावानुसारमात्रे उच्चैः नीचैरित्यादीनि । तत्र प्रथमा-

ईकारे ङीपि च परे । यथा पचन्ती पठन्ती दीव्यन्ती ॥ वाऽदीपो शतुः । १७ । अवर्णान्तस्य शतुर्वा नुमागमो भवति ईकारे ङीपि च परे । तुदती तुदन्ती ॥ नदादेः । १८ । नदादेर्नित्यं स्त्रियामीप्रत्ययो भवति । नदी गौरी मौनी । नदादिराकृतिगणः । तेन चतुर्थी पञ्चमी तामसी पौर्णमासी इत्यादि ॥ ईप्यनडुहो वाम् वक्तव्यः । १९ । अनडुही अनड्वाही ॥ हायनाद्वयसि च । २० । द्विहायनी । चतुर्हायणी ॥ पुरुषाद्वा परिमाणे । २१ । द्विपुरुषी-द्विपुरुषा वा परिखा ॥ इन्द्रादेरानीप् च । २२ । इन्द्रादेर्गणात्स्त्रियामानीप्रत्ययो भवति । इन्द्रादेरित्यस्मादिन्द्र-वरुण-भव-शर्व-मृड-वरुणादयः । इन्द्राणी ॥ मनुशब्दस्य नलोपो वाच्यः । २३ । मनावी । रुद्राणी मृडानी वरुणानी । यवनाल्लिप्यां मातुलाचार्यक्षत्रियोपाध्यायार्यमत्रिभ्यो वा ॥ अर्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे । २४ । अर्याणी-अर्या ॥ हिमारण्ययोर्महत्त्वे । २५ । महद्धिमं हिमानी महदरण्यमरण्यानी ॥ यवाद्दोषे । २६ । दुष्टो यवो यवानी ॥ यवनाल्लिप्याम् । २७ । यवनानां लिपिर्यवनानी ॥ ईप् समाहारे द्विगोश्च । २८ । त्रयाणां समाहारः त्रयी ॥ पुंयोगे च । २९ । पुंयोगे च स्त्रियामीप्रत्ययो भवति । शूद्रस्य भार्या शूद्री । गणकी ॥ गोपालिकादीनां न । ३० । गोपालिका पशुपालिका ॥ सूर्याद्देवतायां चाप् । ३१ । सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या । अन्या सूरी ॥ जातेरयोपधात् । ३२ । जातिवाचिनोऽयकारोपधादकारान्तात्स्त्रियामीप्रत्ययो भवति । अनित्योऽयमिति वाच्यम् । तेन मक्षिका बलाका इत्यादौ न ॥ गवयहयमुकयमत्स्यमनुष्याणां न निषेधः । ३३ । गवयी इत्यादि । सूकरी । हंसी । कुक्कुटी । अत्र यकारोपधत्वाभावात् क्षत्रिया वैश्या ॥ शूद्राजातौ न । ३४ । शूद्रस्य जातिः शूद्रा ॥ महत्पूर्वात्तु ईप् । ३५ । महाशूद्री आभीरजातिः । पुंयोगे च । महाशूद्रस्य भार्या महाशूद्री ॥ प्रथमवयोवाचिनोऽपि ईप् वक्तव्यः । ३६ । कन्यासम्भवात् । कुमारी । किशोरी । कलभी । प्रथमवयोवचनाद्वा स्थविरा इत्यत्र न । वधूटी चिरण्टी इत्यत्र ईप् भवत्येव । अत्यन्तताप्पित्युक्तः ॥ स्वाङ्गाद्वा । ३७ । स्वाङ्गवाचिनो वा स्त्रियामीप्रत्ययो भवति । सुमुखी-सुमुखा । मृगाक्षी-मृगाक्षा । तन्वङ्गी-तन्वङ्गा । सुष्ठु असम्भवाद् स्वाङ्गम् । स्वस्य प्राणिनो अङ्गं स्वाङ्गमित्यव्युत्पत्तिभावेन ज्ञानादेरपि स्वाङ्गत्वं स्यात् । अतः स्वाङ्गलक्षणमाह ॥

> प्राणिस्थमद्रवन्मूर्तं स्वाङ्गं स्यादविकारजम् ॥
> तत्र दृष्टमतत्स्थं चेत्तस्यापि तद्वद्ध तावति ॥ ५८ ॥

पूर्वार्धस्य प्रत्युदाहरणानि । सुमुखा शाला अप्राणिस्थत्वात् । सुस्वेदा द्रवत्वात् । सुज्ञाना अमूर्तत्वात् । सुशोफा विकारजत्वात् । उत्तरार्धस्योदाहरणानि । सुकेशी सुकेशा वा रथ्या अप्राणिस्थस्यापि प्राणिनि दृष्टत्वात् । सुस्तनी-सुस्तना वा प्रतिमा । प्राणिवत्प्राणिसदृशे स्थितत्वात् । स्वाङ्गत्वेऽपि पासमपस्य प्रतिसितत्वाभितत्वात् ।

चतुर्विधं संस्कारः । संस्कारमर्हतीति संस्कार्यम् । विकारो नाम पूर्वावस्थापरि-त्यागेनावस्थान्तरप्राप्तिः ॥

कटं करोति कारुको रूपं पश्यति चाक्षुषः ॥
ग्राम्यं प्राप्नोति धर्मिष्ठः सोमं सुनोति सोमपाः ॥ ६७ ॥

कटादिकमुत्पाद्यादि चतुर्विधं कर्म । गुणाधिक्यं संस्कार्यम् । व्रीहीन् प्रोक्ष्य प्रोक्षति प्रोक्षणेन । व्रीहिषु कश्चिद्गुणातिशयो जन्यते । गुणाधानमसंस्कार्य-स्योदाहरणम् । वस्त्रं रजयति देवदत्तः । रजको वस्त्रं क्षालयति ॥

अभितः सर्वतसोः कार्या धिगुपर्यादिषु त्रिषु ॥
द्वितीयाम्रेडितान्तेषु ततोऽन्यत्रापि दृश्यते ॥ ६८ ॥

अभितो ग्रामं सर्वतो ग्रामं नदी वहति । धिग्देवदत्तं देवदत्तस्य धिक् ॥ उ-पर्यध्यधसः सामीप्ये ॥ ७ ॥ एषां द्विः स्यात् सामीप्ये ॥ तस्य परमाम्रेडितम् । ८ । द्विरुक्तस्य परं रूपमाम्रेडितसंज्ञं स्यात् । उपर्यु-परि पुरोहिताः यापकाः पठन्ति । अधोऽधो नगरं निधानानि सन्ति । परितः स-मयानिकषाहाप्रतियोगेऽपि । परितः कृष्णं गोपाः । निकषा समया सामीप्ये । समया ग्रामं उपवनानि वर्तन्ते । निकषा ग्रामं गिरयः सन्ति । हा कृष्णाभ-क्तम् । तस्य शौर्यमेवमर्थं । बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् ॥ लक्षणेत्थं-भूताख्यानभागवीप्सासु प्रतिपर्यनवः । ९ । एष्वर्थेषु विषयभूतेषु प्रत्या-दय कर्मप्रवचनीयसंज्ञाः स्युः ॥ कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया । १० । एतेन योगे द्वितीया स्यात् । लक्षणे । वृक्षं प्रतिपर्यनु वा विद्योतते विद्युत् । इत्थंभू-ताख्याने । भक्तो विष्णुं प्रतिपर्यनु वा । भागे । लक्ष्मीर्हरिं प्रतिपर्यनु वा हरेर्भाग इत्यर्थः । वीप्सायाम् । वृक्षं वृक्षं प्रतिपर्यनु वा सिञ्चति ॥ कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे । ११ । अविच्छिन्नसंयोगः अत्यन्तसंयोगः । कालाध्वभावदेशवाचिनां अत्यन्तसंयोगे गम्ये सति द्वितीया विभक्तिर्भवति । मासमधीते देवदत्तः । क्रोशं पर्वतः । अत्यन्त-संयोगे किम् । मासस्य द्विरधीते । क्रोशस्यैकदेशे पर्वतः ॥ कर्तरि प्रधाने क्रियाश्रये स्वातन्त्र्ये च । १२ । प्रधाने कर्तरि क्रियासिद्धयुपकारक करणे च तृतीया विभक्तिर्भवति ।

क्रियायाः परिनिष्पत्तिर्यद्व्यापारादनन्तरम् ॥
विवक्ष्यते यदा यत्र करणं तत्तदा स्मृतम् ॥ ६९ ॥

भित्त्वा शरेण रामेण रावणो भाग्यवर्जितः ॥
रामेण निहतोऽपि नामरैर्दृश्यते युधि ॥ ७० ॥

प्रकृत्यादिभ्य । १३ । प्रकृत्यादिभ्यः सर्वेभ्यस्तृतीया स्यात् । प्रकृत्या चारुः । प्रायेण याज्ञिकः । सुखेन याति । गोत्रेण गार्ग्यः । गार्ग्योऽस्य गोत्रमित्यर्थः ॥

एकमेवत्सूक्ष्मं वस्तु सत्ता । लिङ्गार्थयोऽपि प्रथमार्थो इति केचित् । आदिग्रहणात् परिमाणमात्रेऽपि प्रथमा । कृष्णः श्रीः ज्ञानम् । वचने । एकः द्वौ बहवः । परिमाणे । खारी द्रोणः आढकम् ॥ [illegible]

अष्टमुष्टि भवेत्किञ्चित्किञ्चिदष्टौ च पुष्कलम् ॥
पुष्कलानि च चत्वारि आढकं परिकीर्तितम् ॥ ११ ॥

चतुर्भिराढकैर्द्रोणः खारी षोडशभिश्च तैः ॥

वस्तुमात्रे ॥

रविरिव राजते राजा सोमात्कुमारी रोचते ॥
श्रीमुग्धत मूर्य भवाब्ध मागास्त्वां रामलक्ष्मणौ ॥ १२ ॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ॥
परगुणपरमाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ १३ ॥

कुमार्यः शेरते स्वैरं रोचयन्ते च भारती ॥
गेगीयन्ते च गीतज्ञा मर्मृज्यन्ते रमार्जिता ॥ १४ ॥

आमन्त्रणे च । आमन्त्रणं आभिमुख्यीकरणे प्रथमा विभक्तिर्भवति ।

मां समुद्धर गोविन्द प्रसीद परमेश्वर ॥
कुमारी स्वैरमाभाषां क्षमध्वं भोस्तपस्विनः ॥ १५ ॥

भोस् भगोस् अघोस् । ३ । एते शब्दा निपात्यन्ते विनिश्चये । भवद्भगवदघवच्छब्दानां भोस् भगोस् अघोस् इत्येतत्सम्बोधनस्य क्रमेण निपात्यते ॥

क्षमस्व भो गुणराध्य भगोस्तुभ्यं नमोऽस्तु ते ॥
अघोस्व भो महाभाग पातयाघी स्वयमस्मरम् ॥ १६ ॥

शेषाः कर्मणि ।४। कर्तृज्ञापनयोर्विभक्तौ निर्दिष्टायां सत्यां आधारभावयोः शेषा विभक्तयो द्वितीयाद्याः सप्तम्यन्ताः भवन्ति । कर्मणि कर्मकारके तदर्थे आप्ये संस्कार्ये विकार्ये च द्वितीया विभक्तिर्भवति ॥ कर्तुरीप्सिततमं कर्म ।५। कर्तुः क्रियया आप्तुमिष्टतमं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् । हरिं भजति ॥ तथायुक्तं चा नीप्सितम् । ६ । ईप्सिततमवत्क्रियया युक्तमनीप्सितमपि कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् तच्चानीप्सितं त्रिविधम् । द्वेष्यमितरच्च । विषं भुङ्क्ते ग्रामं गच्छंस्तृणं स्पृशति । तच्च कर्मकारकं चतुर्विधम् । उत्पाद्यम् आप्यं संस्कार्यं विकार्यं च । यस्त्वप्रकृतेरुत्पाद्यते वा यद्भूत्वा नास्ति तदुत्पाद्यम् । यस्मिन्नेव प्राप्यते तदाप्यम् । संस्कारो नाम आरम्भकर्मजो गुणः कार्यविधानातिशयो वा गुणाधान मलापकर्षो वा इति

कटे शेते कुमारोऽसौ वटे गावः सुशेरते ॥
तिलेषु विद्यते तैलं हृदि ब्रह्मामृतं परम् ॥ ७६ ॥

युद्धे संनह्यते धीरोऽङ्गुल्यग्रे करिणां शतम् ॥
भूमस्तु पादपाः सन्ति गङ्गायां वरघोषकाः ॥ ७७ ॥

भावे सप्तमी । १९ । क्रियालक्षणे भावलक्षणेऽपि सप्तमी । प्रसिद्धक्रियया अप्रसिद्धक्रियया लक्षणबोधनं भावः । देवे वर्षति चौर आयातः । पतत्सु गृहमागतेषु पथिकोऽयाति ॥ विनासहनमस्कुर्वे निर्धारणस्वाम्यादिभिश्च । २० । एतैरपि योगे द्वितीयाद्या विभक्तयो भवन्ति । विना पापं सर्वे भवन्ति । अन्तरेण हरिं भीतिरेव किम् । अन्तरा त्वां मां हरिरित्यादिपदानुक्रमम् ॥ अधिशीङ्स्थासां कर्म । २१ । अधिपूर्वाणामेषामाधारः कर्मसंज्ञः स्यात् । अधिशेते अधितिष्ठति अध्यास्ते वा वैकुण्ठं हरिः ॥ अभिनिविशश्च । २२ । अभिनीत्येतत्सङ्घातपूर्वस्य विशतेराधारः कर्मसंज्ञः स्यात् । ग्राममभिनिविशते ॥ उपान्वध्याङ्वसः । २३ । उपादिपूर्वस्य वसतेराधारः कर्मसंज्ञः स्यात् । ग्राममुपवसति अनुवसति अधिवसति आवसति ॥ सहादियोगे तृतीयाऽप्रधाने । २४ । सह सत्रा साकं सार्धं सममिति सहार्थाः । सह शिष्येणागतो गुरुः । सत्रा श्रोत्री मैत्रेण । साकं भक्ताभ्यां लक्ष्मणा हन्ता । सार्धं वाजिना रथ सायुः । समं शिष्याभ्यामधीते । समं शिष्येण गुरुणा भुज्यते ॥ आशिष्टव्यवहारे दाण्प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया । २५ । दास्या संयच्छते कामुकः । धर्म्ये तु भार्यायै संयच्छति ॥ वारणार्थयोगे तृतीया । २६ । अर्के विवादेन ॥ नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगे चतुर्थी । २७ नमो नारायणाय । स्वस्ति प्रजे । सोमाय स्वाहा । पितृभ्यः स्वधा । अलं मल्लो मल्लाय । वषट् इन्द्राय ॥ रुच्यर्थानां प्रीयमाणः । २८ । रुच्यर्थानां धातूनां प्रयोगे प्रीयमाणोऽर्थः सम्प्रदानसंज्ञः स्यात् । हरये रोचते भक्तिः ॥ प्रभृत्यादियोगे पञ्चमी । २९ । ऋते अन्य आरात् इतर अनुत्तरपद दिग्वाचक शब्द आहि आप् एते भव-भावः । अन्यस्मिन्नेनामपायं गृह्यन्ते । ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः । अन्यो मुरारेः । आरात् ग्रामात् । इतरो रामात् ॥ पृथक्‌योगे द्वितीयापि । ३० । ग्रामपृथग्विनानानादियोगे तृतीयापञ्चम्यौ स्तः । विना ग्रामात् । ज्ञानेन विना ॥ यतश्च निर्धारणम् । ३१ । जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः समुदायादेकस्य पृथक्करणं यतस्तत्र षष्ठीसप्तम्यौ स्तः । भवतां भवत्सु वा भवन्तु भवतां वा । क्रियायाः गमनादिषु वा । गवां गोषु वा कृष्णा गौः संपन्नक्षीरा । तेषां वा पथिषु क्षत्रियः शूरतमः ॥ स्वाम्यादिभिश्च । ३२ । स्वाम्यादिभिर्योगे षष्ठीसप्तम्यौ स्तः । गोषु स्वामी गवां स्वामी । भवसमवायितिः गोधाधिपति ॥ कर्तृकर्मणोः कृति षष्ठी । ३३ । कर्तरि कर्मणि च कृद्योगे षष्ठी भवति कारिणः क्रियते सर्वे प्रयुज्यमाने । व्यासस्य कृतिः । व्यासकर्तृ-

दानपात्रे संप्रदानकारके चतुर्थी । १४ । सम्यक् श्रेयोबुद्ध्या यस्मै दीयते तत्संप्रदानकारकम् । विप्राय गां ददाति । अन्यत्र रजकाय वस्त्रं ददाति । रजकस्य वस्त्रं ददाति ॥

प्रददाति स्वर्णं पुरुषो महीपतेर्न चातिभक्त्या
न च दानकाम्यया ॥ यदीयते शासनया
सुपात्रे तत्संप्रदानं कथितं च बुधैः ॥ ७१ ॥

अनभिहिते इत्येव । दानीयो विप्रः । कश्चित्सम्यक्श्रेयोबुद्ध्याभावेऽपि चतुर्थी । श्रद्धेन रथाय कल्पते इति महाकाव्यप्रयोगदर्शनात् । तच्च संप्रदानं त्रिविधम् । प्रेरकमनिराकर्त्रनुमन्तृ चेति ॥

त्यागेन कर्मणा व्याप्तं प्रेरकं चानुमन्तृ च ॥
अनिराकर्तृ चेत्येवं संप्रदानं त्रिधा स्मृतम् ॥ ७२ ॥

देहीति प्रेरयितृत्वात्प्रेरकम् । यथा बटवे भिक्षां ददाति यस्तु ददामीत्युक्तेऽनुमन्यते ओमित्याह तदनुमन्तृ । यथा शिष्यो गुरवे गां ददाति । यस्तु नानुमन्यते न निराकरोति तदनिराकर्तृ । यथा सूर्यायार्घ्यं ददाति ॥ क्रियया यमभिप्रैति सोऽपि संप्रदानम् । १५ । पत्ये शेते ॥ विश्लेषावधौ पञ्चमी । १६ । विश्लेषो विभागस्तत्र योऽवधिः स चलतया अचलतया वा विवक्षितस्तत्रापादाने पञ्चमी । विश्लेषो नाम संयोगपूर्वको विभागः । आधाराधेययोर्मध्ये आधारत्वेन गम्यमानः सोऽवधिः । धावतोऽश्वात्पतति । धावतोऽश्वात्पतति गङ्गा ॥ संबन्धे षष्ठी । १७ ।

अपभ्रंशकयोः स्थित्वा संबन्धोऽन्योन्यमुच्यते ॥
द्विष्ठो यद्यपि संबन्धः षष्ठ्युत्पत्तिस्तु भेदकात् ॥ ७३ ॥

भेद्यं विशेष्यमित्याहुर्भेदकं तु विशेषणम् ॥
विशेष्यं तु प्रधानं स्यादप्रधानं विशेषणम् ॥ ७४ ॥

प्रधानाप्रधानयोर्मध्येऽप्रधाने षष्ठी । क्रियाऽपि प्रधानं क्रियाकारकमप्रधानम् ॥

राज्ञः स पुरुषो ज्ञेयो पित्रोरेवात्मपूजनम् ॥
गुरूणां वचनं पथ्यं कवीनां रसवद्वचः ॥ ७५ ॥

सेव्यसेवकभावसंबन्धः पुत्रपितृकभावसंबन्धो शेष्यशेषकभावसंबन्धो वाच्यवाचकभावसंबन्ध इति संबन्धचतुर्विधः ॥ आधारे सप्तमी । १८ । आधारो नामाधिकरणम् । चतुर्थमधिकरणम् । औपश्लेषिकं सामीप्यकमभिव्यापकं वैषयिकं नैमित्तिकमौपचारिकं चेति । औपश्लेषिकं त्रिविधम् । एकदेशानुपनिम्नाप्य-वृत्ति व्याप्यवृत्तीति वैशेषिकमतम् ॥

निमित्तात्कर्मयोगे सप्तमी च वक्तव्या । ४६ ।
चर्मणि द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरम् ॥
केशेषु चमरीं हन्ति सीम्नि पुष्कलको हतः ॥ ८० ॥
गुणभेदान्तराकाङ्क्षं सीमेति मोक्षपदे बुधे ॥
पुष्कलो मृगभेदः स्यात्तस्य सौगन्ध्यहेतुकः ॥ ८१ ॥

विषये च । ४७ । सर्वे चतुर । विषयो नामान्यत्र भावः ॥ षष्ठी सप्तम्यौ चानादरे । ४८ । बहूनां क्रोशतां गतश्चोरः । मातापित्रो रुदतो प्रव्रजति पुत्रः । बहुषु साधुषु वदत्स्वपि स्वप्नास्थो याति साधुमार्गेण । बहुषु वदत्स्वपि स्वमनास्थो यात्यसाधुमार्गेण ॥ अभ्योक्ते प्रथमा । ४९ । यदि कार्योपयोगाख्यातेन कृता भवेत् भवति तदा प्रथमा प्रयोक्तव्या । यथा क्रियते । घटः कर्म । भातक्षुरं पश्चिमि भाद्योपरके भागः । छन्दसि स्यादिः सर्वत्र । इति गृहोतीत्यस्मिन्नर्थे यथा गृहीति । पुनस्तु भवत्स्यति । भगवतीभिरिष्टुः ॥

कर्ता कर्म च करणं संप्रदानं तथैव च ॥
अपादानाधिकरणमित्याहुः कारकाणि षट् ॥ ८२ ॥
द्वितीया कर्मणि ज्ञेया कर्तरि प्रथमा सदा ॥
उक्तकर्तृप्रयोगोऽयं स तथा यत्र प्रयुज्यते ॥ ८३ ॥
तृतीया कर्तरि यत्र कर्मणि प्रथमा तथा ॥
उक्तकर्मप्रयोगोऽयं न तथा परस्मैपदम् ॥ ८४ ॥

स्वतन्त्रः कर्ता । ५० । क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्ता स्यात् । भवानीमुपयास्यत्यभयः कर्ता ॥ साधकतमं करणम् । ५१ । क्रियासिद्धौ प्रकृष्टोपकारकं करणसंज्ञं स्यात् ॥ कर्तृकरणयोस्तृतीया । ५२ । अनभिहिते कर्तरि करणे च तृतीया स्यात् ॥ अकथितं च । ५३ । अपादानादिविशेषैरविवक्षितं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् ॥

दुह्याच्पच्दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमथ्मुषाम् ॥
कर्मयुक् स्यादकथितं तथा स्यान्नीहृकृष्वहाम् ॥ ८५ ॥

दुहादीनां द्वादशानां तथा नीप्रभृतीनां चतुर्णां कर्मणा यद्युज्यते तदेवाकथितं कर्मेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः । गां दोग्धि पयः । बलिं याचते वसुधाम् । अविनीतं विनयं याचते । तण्डुलानोदनं पचति । गर्गान् शतं दण्डयति । व्रजमवरुणद्धि गाम् । माणवकं पन्थानं पृच्छति । वृक्षमवचिनोति फलानि । माणवकं धर्मं ब्रूते शास्ति वा । शतं जयति देवदत्तम् । सुधां क्षीरनिधिं मथ्नाति । देवदत्तं शतं मुष्णाति । ग्राममजां नयति । हरति कर्षति वहति वा । अर्थनिबन्धनेयं संज्ञा । बलिं भिक्षते वसुधाम् । माणवकं धर्मं भाषते अभिधत्ते वक्तीत्यादि ॥ अकर्मकधातुभिर्योगे देशः कालो भावो गन्तव्योऽध्वा च कर्मसंज्ञः स्या

पा कृतिरित्यर्थः । भारतस्य श्रवणम् ॥ उभयप्राप्तौ कर्मणि । ३४ । उभये प्राप्तिर्यस्मिन्नस्ति तत्र कर्मण्येव षष्ठी स्यात् । चित्रं गवां दोहोऽगोपेन ॥ स्मृत्यर्थे च कार्ये । ३५ । स्मृत्यर्थे धातौ प्रयुज्यमाने च कार्ये षष्ठी भवति । मातुः स्मरति मातरं स्मरतीत्यस्मिन्नर्थे । बहुलग्रहणाद्द्वितीयापि । मातरं स्मरति ॥ न शाकव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् । ३६ । एषां प्रयोगे षष्ठी न । लोकेषु । कुर्वन् कुर्वाणः सन्ति हरिं । उ । हरिं दिदृक्षुः अलंकरिष्णुर्वा । उक । दैत्यान्घातुको हरिः । अव्ययम् । जगत्सृष्ट्वा । सुखं कर्तुम् । निष्ठा । विष्णुना हता दैत्याः । दैत्यान् हतवान् विष्णुः । खलर्थः । ईषत्करः प्रपञ्चो हरिणा । तृन् । कर्ता लोकान् ॥ हेतौ तृतीया पञ्चमी च वक्तव्या । ३७ । अभिन्न इव शवः इन हतवत्त्वात्कथमित्याह ॥ भयहेतौ पञ्चमी च वक्तव्या ३८ । चौराद्बिभेति । व्याघ्राद्बिभेति । विपुलाच्चौरात्पलायते ॥ षष्ठी च हेतुप्रयोगे । ३९ । हेतुप्रयोगे हेतौ द्योत्ये षष्ठी स्यात् । बहुलग्रहणात्तृतीयापि । अन्नस्य हेतोर्वसति । कस्य हेतोर्गमितः । केन हेतुना वा गमितः ॥ इत्थंभावे तृतीया । ४० । किंचिदप्रकारं प्राप्त इत्थंभावः । शिष्यं पुत्रेण पश्यति । संसारमसारेण पश्यति ॥ येनाङ्गविकारः । ४१ । येन विकृतेनाङ्गेनाङ्गिनोऽङ्गविकारो लक्ष्यते तस्मात्तृतीया विभक्तिर्भवति । अक्ष्णा काणः । पादेन खञ्जः । कर्णेन

ए बधिरः । शिरसा खल्वाटः । स्पृष्टनाभित्व आधिक्यपाधितथ । मुखेन त्रिलोचनः । पुष्पाधनुमुग ॥ आमिकर्तुं प्रकृति । ४२ । जायमानस्य कार्यस्योपादानमपादानसंज्ञं भवति । तत्रापादाने पञ्चमी । अस्मात्पश्यात्प्रजायन्तेऽवलम्बोऽपि ॥ आङादियोगे । ४३ । आङादियोगे पञ्चमीविभक्तिर्भवति । आङ् मर्यादाभिविध्योः च । अपपरी वर्जने । एते आङादयः । आपाटलिपुत्राद्वृष्टो देवः । आकुमारेभ्यो हरिभक्तिः । आलिङ्गाब्धपरिभिन्नर्तेभ्यो वृष्टो देवः । अपत्रिगर्तेभ्यो वृष्टो देवः । तादर्थ्ये चतुर्थी वक्तव्या ॥

संयमाय श्रुतं धत्ते नरो धर्माय संयमम् ।
धर्मं मोक्षाय मेधावी धनं दानाय भुक्तये ॥ ७८ ॥

आशिषि चतुर्थी । राज्ञे चिरं सौभाग्यं भूयात् ॥ क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यंप्रति कोपः । ४४ । क्रुधाद्यर्थानां प्रयोगे यंप्रति कोपः स संप्रदानसंज्ञकः स्यात् । हरये क्रुध्यति द्रुह्यति ईर्ष्यति असूयति । गुहाद्योऽपि कोपप्रभवा एव गृह्यन्ते । सोपसर्गयोः क्रुधद्रुहोर्योगे द्वितीया वक्तव्या । क्रूरमभिक्रुध्यति । मित्रमभिद्रुह्यति । अप्राप्तमारोप्यार्थे ॥ ल्यब्लोपे कर्मण्यधिकरणे च पञ्चमी वक्तव्या । ४५ । हर्म्यात्प्रेक्षते । हर्म्यमारुह्य प्रेक्षत इत्यर्थः । आसनात्प्रेक्षते आसने उपविश्य प्रेक्षत इत्यर्थः ॥

ल्यब्लोपे दृश्यते पञ्च ल्यबन्तं नैव दृश्यते ।
तथैव हि ल्यब्लोपेऽपि इदं ज्ञातव्यं च सदा बुधैः ॥ ७९ ॥

अव्ययीभावः"।३। अव्यये पूर्वपदे सति योऽन्यः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति । इति समाससंज्ञायाम् ॥ "समासप्रत्यययोः"।४। समासे च वैभाषाया विभक्तेः प्रत्यये च परे विभक्तेर्लुग्भवति नामसंज्ञायां स्यादिविभक्ति भवति ॥ "स नपुंसकम्"।५। सोऽव्ययीभावः समासो नपुंसकलिङ्गो भवति। नपुंसकत्वाद्ध्रस्वत्वम् ॥ "अव्ययीभावाच्च"।६। अव्ययीभावात्परस्या विभक्तेर्लुग् भवति। अधिपति गृहकार्यम् । राज्यमावक्रान्तमतिरि कुलम् । नात्मतीवकान्तम-तिनु जलम् ॥ "अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयया"।७। क्रान्ताद्यर्थे वर्तमाना अत्यादयो द्वितीयया सह समस्यन्ते स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ "ह्रस्वादिष्टो सोऽपक्षराणामिकारोकारौ च वक्तव्यौ"।८। यथाऽसादृश्ये"।९। यथाशब्दोऽसादृश्ये वर्तमानः समस्यते सोऽव्ययीभावः समासो भवति । योग्यता वीप्सा पदार्थानतिवृत्ति सादृश्यं चेति यथार्थाः । शक्तिमनतिक्रम्य करोतीति यथाशक्ति करोति । सादृश्ये किम् । यथा हरिस्तथा हरः । कुम्भस्य समीपमिति विग्रहे समासादिपूर्ववत् । अव्ययीभावात् (अ० ११ सू० ६) इति प्राप्ते ॥ "नाव्ययीभावादतोऽम्त्वपञ्चम्याः" ।१०। अकारान्तादव्ययीभावात्परस्या विभक्तेरम् भवति । अतः वर्णोऽस्या । यथा च पाणिनीये ॥ "नाव्ययीभावादतोऽम्त्वपञ्चम्याः"।११। अदन्तादव्ययीभावात्सुपो लुक् तस्य पञ्चमीं विनाऽमादेशः स्यात् । उपकुम्भं वर्तते ॥ "वा तृतीयासप्तम्योः"।१२। टा ङि इत्येतयोर्वा अम् भवति । अतोऽम्त्व (अ० ११ सू० १०) वा टाङ्योः । अत्र टाङि एवत्वमभ्यासतोमासद्वयोर्द्विवचनबहुवचनयोरप्युपलक्षणम् । तेन द्विवचनबहुवचनयोरपि वा अम् भवति न लुक् । पञ्चम्यास्तु अम् नैव । उपकुम्भेन कृतमुपकुम्भं कृतम् । उपकुम्भं देहि । अनत इति निषेधणादुपकुम्भादानय । उपकुम्भं देहि । उपकुम्भं निधेहि, उपकुम्भे निधेहि ॥ "अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या" ॥ "अवधारणार्थे यावति" च"।१३। अवधारणार्थे यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने अव्ययपूर्वपदाभावेऽपि योऽन्यः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति । यावन्त्यमत्राणि तावतो ब्राह्मणानामन्त्रयस्वेति यावदमत्रम् ॥ "यावदवधारणे"।१४। अवधारणार्थे यावच्छब्दो नित्यं समस्यते ॥ "आङ्मर्यादाभिविध्योः"।१५। मर्यादायामभिविधौ च आङ् वा समस्यते । आपाटलिपुत्रं मर्यादीकृत्यपाटलिपुत्रम् । आसमभिव्याप्ये आबालम् । तेन विनेति मर्यादा । तेनसहेत्यभिविधि ॥ "पारेमध्ये षष्ठ्या वा" ।१६। पारमध्यशब्दौ षष्ठ्या वा समस्येते । एदन्तौ निपातौ स्वतः ॥ "प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम्"।१७। समासशास्त्रे प्रथमानिर्दिष्टमुपसर्जनसंज्ञं स्यात् ॥ "उपसर्जनं पूर्वम्"।१८। समासे उपसर्जनं प्राक् प्रयोज्यम् । गङ्गायाः पारे इति पारेगङ्गम्-गङ्गापारे । गङ्गाया मध्ये इति मध्येगङ्गम्-गङ्गामध्ये । मक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकं वर्तते ॥ "अमादौ तत्पुरुषः"।१९। द्वितीयाप्रभृतौ पूर्वपदे सति योऽन्यः स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ "द्वितीया श्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः" ।२०। अन्यपदे सति समस्यते स

दिति वाच्यम् । ५५ । दुहन्नादिति माणवकादि गौणेऽस्मिन्कर्मणि गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्ता स णौ । ५६ गत्यादयर्थानां शब्दकर्मकाणामकर्मकाणां चाणौ यः कर्ता स णौ कर्म स्यात् ॥

शत्रूनगमयत्स्वर्गं वेदार्थं स्वानवेदयत् ॥
आशयच्चामृतं देवान्वेदमध्यापयद्विधिम् ॥ ८९ ॥
आसयत्सलिले पृथ्वीं यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥
गौणे कर्मणि दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृष्वहाम् ॥ ९० ॥
बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणां च निजेच्छया ॥
प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ण्यन्तानां लादयो मताः ॥ ९१ ॥

गौर्दुह्यते पयः । अजा ग्रामं नीयते । बोध्यते माणवकं धर्मं माणवको धर्ममिति वा । देवदत्तो ग्रामं गम्यते । अकर्मकाणां कालादिकर्मणां च कर्मणि भावे च लकार इष्यते । मासो मासं वा आस्यते देवदत्तेन । णिजन्तात्तु प्रयोज्ये प्रत्ययः । मासमास्यते माणवकः ॥ तत्प्रयोजको हेतुश्च । ५६ । कर्तुः प्रयोजकः कर्तृसंज्ञो हेतुसंज्ञश्च स्यात् । स्वार्थं परित्यज्य अन्यपदार्थाभिधायित्वमुपसर्जनत्वम् । क्रियाजन्यफलाश्रयत्वं कर्मत्वम् । साक्षात्सम्बन्धेन क्रियान्वयित्वं मुख्यत्वम् । परम्परासम्बन्धेन क्रियान्वयित्वं गौणत्वम् ॥ इति कारकप्रक्रिया ॥ १५ ॥

अथार्थवशाद्विभक्तिविशिष्टानां पदानां समासो निरूप्यते ॥ समासश्चान्वये नाम्नाम् । १ । नाम्नामन्वयप्रतीतौ सत्येव समासो भवति । पचकरात्तद्दितोऽपि तथा भार्या पुरुषस्येत्यादौ समासो न भवति । स च षोढा । अव्ययीभावस्तत्पुरुषो द्वन्द्वो बहुव्रीहिः कर्मधारयो द्विगुश्चेति । अव्ययस्य अव्ययेन वा भवनं अव्ययीभावः । १ । स एवाभिन्नः पुरुषः प्रधानं यस्यासौ तत्पुरुषः । २ । द्वन्द्वाविव उभयपदार्थौ येनासौ द्वन्द्वः । ३ । बहु समासातिरिक्तं व्रीहिः प्रधानं यस्मिन्नसौ बहुव्रीहिः । ४ । कर्म भेदकं धारयतीति कर्मधारयः । ५ । द्वाभ्यां गच्छतीति द्विगुः । ६ । पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः । द्विगुतत्पुरुषौ परपदप्रधानौ । द्वन्द्वकर्मधारयौ उभयपदप्रधानौ । बहुव्रीहिरन्यपदप्रधानः । प्रधानत्वमसमासप्रविष्टस्य उभयपदार्थानो वक्ष्यमाण । तस्य क्रियाभिसम्बन्धात् । द्वयोर्बहूनाम्समभिव्याहृते पदेऽन्यैकसमासप्रसिद्धिस्त्वविषयम् । निपातस्त्वव्ययीभावेरित्यत्र तत्पुरुषबहुव्रीहिकर्मधारयाणां समासनिर्णयमाह । समानाधिकरणव्यधिकरणयोर्मध्ये समानाधिकरणो बलवान् । एकविभक्त्यन्तमेकार्थनिष्ठत्वं समानाधिकरणत्वम् । भेदे च तत्पुरुषे च भेदोऽस्त्येव । भिन्नविभक्त्यन्तं भिन्नार्थनिष्ठत्वं वैयधिकरण्यम् । ऐकपद्यमैकस्वर्यमेकविभक्तिकत्वं च समासलक्षणम् । अपि वा इति स्मृते । वाक्यस्याविग्रहवाचनम् । विग्रहविकल्प भवतीति विग्रहोऽसमस्योऽन्यार्थसमर्पकः परस्परमेकार्थी विग्रहो वाक्यमिति यावत् ॥ कृते समासे अव्ययानां पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ २ ॥ पूर्वे-

व्यर्थेऽव्ययीभावः"। ३। अव्यये पूर्वपदे सति योऽन्वयः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति। इति समाससंज्ञायाम् ॥ "समासप्रत्ययपयो"। ४। समासे च समासाख्या विभक्तेः प्रत्यये च परे विभक्तेर्लुग्भवति नामसंज्ञायां स्यादिविभक्तिर्भवति ॥ "स नपुंसकम्"। ५। सोऽव्ययीभावः समासो नपुंसकलिङ्गो भवति। नपुंसकत्वाद्ध्रस्वत्वम् ॥ "अव्ययीभावाच्च"। ६। अव्ययीभावात्परस्याविभक्तेर्लुग्भवति। अधिहरि गृहकार्यम्। रामप्रतिक्रान्तमतिरि कुलम्। गामतिक्रान्तमतिगु गच्छम् ॥ "अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयया"। ७। क्रान्ताद्यर्थे वर्तमाना अत्यादयो द्वितीयया सह समस्यन्ते स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ "अत्यादयो संख्यासमानाभिकापेक्षार्थे च पदकर्म्यौ"। ८ ॥ "यथाऽसादृश्ये"। ९। यथाशब्दोऽसादृश्ये वर्तमानः समस्यते सोऽव्ययीभावः समासो भवति। योग्यता वीप्सा पदार्थानतिवृत्तिः सादृश्यं चेति यथार्थाः। शक्तिमनतिक्रम्य करोतीति यथाशक्ति करोति। सादृश्ये किम्। यथा हरिस्तथा हरः। कुम्भस्य समीपमिति विग्रहे समासादिपूर्ववत्। अव्ययीभावात् (अ० १६ सू० ६) इति प्राप्ते ॥ "अतोऽमन्तः"। १०। अकारान्तादव्ययीभावात्परस्याविभक्तेरम् भवति। अतः पर्यन्तता। तथा च पाणिनीये ॥ "नाव्ययीभावादतोऽम्त्वपञ्चम्याः"। ११। अदन्तादव्ययीभावात् सुपो लुक् तस्य पञ्चमीं विनाऽम्भावः स्यात्। उपकुम्भं वर्तते ॥ "वा टाङ्याः"। १२। टा ङि इत्येतयोर्वा अम् भवति। अतोऽमन्तः (अ० १६ सू० १०) वा टाङ्यो। अत्र टाङि एतत्सम्भावनीयसप्तम्योर्द्विवचनबहुवचनयोरप्युपलक्षणम्। तेन द्विवचनबहुवचनयोरपि वा अम् भवति न लुक्। पञ्चम्यास्तु अम्लुकोर्निषेधः। उपकुम्भस्य कृतमुपकुम्भकृतम्। उपकुम्भं देहि। आगत इति शिष्यादुपकुम्भादानय। उपकुम्भं देहि। उपकुम्भं निधेहि, उपकुम्भे निधेहि ॥ "अवधारणार्थे यावति च"। १३। अवधारणार्थे यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने अव्ययपूर्वपदसमासेऽपि योऽन्वयः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति। यावन्त्यमत्राणि तावतो ब्राह्मणानामन्त्रयस्वेति यावदमत्रम् ॥ "यावदवधारणे"। १४। अवधारणार्थे यावच्छब्दो नित्यं समस्यते ॥ "आङ्मर्यादाभिविध्योः"। १५। मर्यादायामभिविधौ च आङ् वा समस्यते। आपाटलिपुत्रं मर्यादीकृत्येत्यापाटलिपुत्रम्। आबालमभिव्याप्य आबालम्। तेन विनेति मर्यादा। तत्सहितमभिविधिः ॥ "पारेमध्ये षष्ठ्या वा"। १६। पारमध्यशब्दौ षष्ठ्या वा समस्येते। एदन्तौ निपात्यौ सूत्रात् ॥ "प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम्"। १७। समासशास्त्रे प्रथमानिर्दिष्टमुपसर्जनसंज्ञं स्यात् ॥ "उपसर्जनं पूर्वम्"। १८। समासे उपसर्जनं प्राक् प्रयोज्यम्। गङ्गायाः पारे इति पारेगङ्गम्-गङ्गापारे। गङ्गाया मध्ये इति मध्येगङ्गम्-गङ्गामध्ये। अविभाषामव्ययीभावो विकल्पितो वर्तते ॥ "अमावौ तत्पुरुषः"। १९। द्वितीयाद्यन्ते पूर्वपदे सति योऽन्वयः स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ "द्वितीया श्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः"। २०। अन्वये सति समस्यते स

दिति वाच्यम् । ५४ । कुरून्स्वपिति मासमास्ते गोदोहमास्ते क्रोशमास्ते । गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्ता स णौ । ५५ । गत्यर्थानां ज्ञानार्थकर्मकाणामकर्मकाणां चाणौ यः कर्ता स णौ कर्म स्यात् ॥

शत्रूनगमयत्स्वर्गं वेदार्थं स्वानवेदयत् ॥
आशयच्चामृतं देवान्वेदमध्यापयद्विधिम् ॥ ८९ ॥
आसयत्सलिले पृथ्वीं यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥
गौणे कर्मणि दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृष्वहाम् ॥ ९० ॥
बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्मणां च निजेच्छया ॥
प्रयोज्यकर्मण्यन्येषां ण्यन्तानां लादयो मताः ॥ ९१ ॥

गौर्दुह्यते पयः । अजा ग्रामं नीयते । बोध्यते माणवकं धर्मं माणवको धर्ममिति वा । देवदत्तो ग्रामं गम्यते । अकर्मकाणां कालादिकर्मणां च कर्मणि भावे च लकार इष्यते । मासो मासं वा आस्यते देवदत्तेन । णिजन्तात्तु प्रयोज्ये प्रत्यय । मासमास्यते माणवकः ॥ तत्प्रयोजको हेतुश्च । ५६ । कर्तुः प्रयोजकः कर्तृसंज्ञो हेतुसंज्ञश्च स्यात् । स्वार्थं परित्यज्य अन्यार्थाभिधायित्वमुपसर्जनत्वम् । क्रियाजन्यफलाश्रयत्वं कर्मत्वम् । साक्षात्संबन्धेन क्रियान्वयित्वं मुख्यत्वम् । परम्परासंबन्धेन क्रियान्वयित्वं गौणत्वम् ॥ इति कारकप्रक्रिया ॥ १५ ॥

अथार्थवशाद्विभक्तिविशिष्टानां पदानां समासो निरूप्यते ॥ समासश्चान्वये नाम्नाम् । १ । नाम्नामन्वये सत्येव समासो भवति । चकारात्तद्धितोऽपि । ततो राजपुरुषयेत्यादौ समासो न भवति । स च षड्विधः । अव्ययीभावस्तत्पुरुषो द्वन्द्वो बहुव्रीहिः कर्मधारयो द्विगुश्चेति । अव्ययस्य अव्ययेन वा भवनं सोऽव्ययीभावः । १ । स एवाभिन्नः पुरुषः प्रधानं यस्यासौ तत्पुरुषः । २ । द्वन्द्वौ उभयपदार्थौ येनासौ द्वन्द्वः । ३ । बहु समासातिरिक्तं व्रीहिः प्रधानं यस्मिन्नसौ बहुव्रीहिः । ४ । कर्म भेदकं धारयतीति कर्मधारयः । ५ । द्वाभ्यां गच्छतीति द्विगुः । ६ । पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः । द्विगुतत्पुरुषौ परपदप्रधानौ । द्वन्द्वकर्मधारयौ चोभयपदप्रधानौ । बहुव्रीहिरन्यपदप्रधानः । प्रायेणैतत्समासप्रायिकत्वात् उभयपदप्राधान्यं वक्तव्यम् । तस्य क्रियाभिसंबन्धात् । एकस्मिन्समस्यते परेऽनेकसमासप्रसक्तिस्तत्रैवम् । निषादस्थपति याजयेदित्यत्र तत्पुरुषबहुव्रीहिकर्मधारयसमासो सत्यं निर्णयमाह । समानाधिकरणव्यधिकरणयोर्मध्ये समानाधिकरणो बलवान् । एकविभक्त्यन्तमेवार्थनिष्ठत्वं सामानाधिकरण्यम् । नीलं च तदुत्पलं च नीलोत्पलम् । भिन्नविभक्त्यन्तं भिन्नार्थनिष्ठत्वं वैयधिकरण्यम् । एकपदस्यैकस्मिन्नेव विभक्तिपदार्थे च समासप्रयोजनम् । अपि वा इति स्थिते । शब्दाभ्यागतिमेव वचनम् । विग्रहविकल्प भवतीति विग्रहोऽन्ययोर्मार्थसमर्पकः परस्परसमो विग्रहो वाक्यमिति यावत् ॥ कृते समासे अव्ययानां पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ २ ॥ पूर्वो-

रिति ॥ देवताद्वन्द्वे 'पूर्वपदस्य वा दीर्घो वक्तव्यः' । ३२ । वामदेवा-
स्वचित्र मनस्यमिमास्वाविरपारो । अग्निश्च सोमश्च अग्नीषोमौ ॥ अग्न्यादेः सो
मादीनां षत्वं वक्तव्यम्' ॥ ३३ । इन्द्रश्च बृहस्पतिश्च इन्द्राबृहस्पती ॥ प
कषष्ठाद्वी वा 'समाहार वक्तव्यः' । ३४ । समाहारस्यैकत्वात्समाहारे एक-
वचनं सिद्ध एव । तर्हि ग्रहणं किमर्थम् । ग्रहणात्क्वचिद्बहुवचनमितरेतरयोगे
एकवचनं क्वचिद्बहुवचनमितरेतरयोगे एकवचनम् । शशाश्च कुशाश्च पलाशाश्च श-
शकुशपलाशाः शशकुशपलाशम् ॥ अन्यादीनां विभक्तिलोपे 'कर्मव्यति
हारे' पूर्वपदस्य सुगागमो भवति' । ३५ । अन्योन्यमेव क्रियाकरणं कर्म-
व्यतिहारः । अन्यश्च अन्यश्च अन्योन्यं विप्रा नमन्ति । परश्च परश्च परस्परम् ।
परस्परमित्यत्र कस्कादित्वाद्विसर्गस्योपध्मानीयाभावः ॥ एकार्थे द्विगुश्चन्द्रौ । ३६ ।
एकार्थे वर्तमानौ द्विगुद्वन्द्वौ नपुंसकलिङ्गौ भवतः ॥ संख्यापूर्वो द्विगुः' । ३७ ।
संख्यापूर्वः समासो द्विगुर्निगद्यते ॥ समाहारेऽत्र ईप् द्विगुः' । ३८ । समाहा-
रेऽर्थे द्विगुः समासो भवति तदोऽकारान्तादीप् प्रत्ययो भवति ॥ पात्राद्यन्तौ
द्विगुर्नैवन्तः' । ३९ । पञ्चानां पात्राणां समाहारः पञ्चपात्रम् । त्रिभुवनम् । त्रि
भुवनम् । चतुर्युगम् । दशानां मण्डनां समाहारो दशमण्डनम् । पञ्चानाम् समाहृता
इति पञ्चाम्रि । पञ्चानां गवां समाहारः पञ्चगु । नपुंसकत्वाद्ध्रस्वत्वम् । त्रिफला
स्त्रीत्वं ॥ बहुव्रीहिरन्यार्थे । ४० । अन्यपदार्थप्रधानो यः समासः स बहुव्री-
हिसंज्ञो भवति । बहु धनं यस्य स बहुधनः । अन्यद्धनं यस्य सोऽप्रतिधनः
अव्ययत्वात्प्रत्यादीनां पूर्वनिपातः अन्यपदार्थप्राधान्याद्बहुव्रीहिः । अन्तरङ्गं यस्यासा-
वन्तरङ्गः । वीररङ्गः । अधोमुखः ॥ तेन 'सहेति तुल्ययोगे' । ४१ । सहेत्य-
व्ययं तुल्ययोगेन समस्यते स तुल्ययोगबहुव्रीहिः ॥ सहादेः सादिः । ४२ । स-
हादीनां सादिर्भवति । पुत्रेण सह वर्तमानः सपुत्रः । सो वधि केचित् । सहपुत्रो
वा मतः । तुल्ययोगवचनं प्रायिकम् । कर्मणा सह वर्तमानः सकर्मकः । सलोम-
कः । यस्य प्रधानस्यैकदेशो विशेषणतया यत्र समस्यते स तद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः
लम्बौ कर्णौ यस्य स लम्बकर्णः ॥ बहुव्रीहौ विशेषणसप्तम्यर्थयोः' पू
र्वनिपातो वक्तव्यः । ४३ । चक्रं करे यस्य स चक्रकरः । मतिः कृष्णे यस्य
सः कृष्णमतिः । बुद्धिर्धर्मे यस्य स धर्मबुद्धिः । कण्ठे हस्तो यस्य स कण्ठहस्तः
करे कङ्कणं यस्यासौ करकङ्कणः । भुवने कीर्तिर्यस्यासौ भुवनकीर्तिः ॥ प्रहर
णार्थेभ्य परे निष्ठासप्तम्यौ वक्तव्यौ । ४४ । कण्ठवत् निष्ठा । ४५ ।
कमलवत् मत्यया निष्ठासिद्धी स्तः । चक्रं पाणौ यस्य स चक्रपाणिः । दण्डः पाणौ
यस्य स दण्डपाणिः । असुपत उपलक्षितिरपि भवति ॥ प्रियादीनां वा
। ४६ । प्रियगुरुः गुरुप्रियः ॥ इन्द्रादिभ्यश्च । ४७ । इन्द्रादिभ्यः सप्तम्य-
न्तस्य पूर्वनिपातो न । इन्दुः शिरसि यस्यासाविन्दुशेखरः । पद्मं नाभौ यस्य
सः पद्मनाभः । चक्रिभक्तः ॥ प्रमाणिपयोरश्चुक्' । ४८ । सुभगा । सुभगा ॥
निरयमप्रमाणिपयाः' । ४९ । नपुंसकस्य प्रमाणस्याभिमतस्य स्या

तत्पुरुषः । कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः । मासं भावी मासभावी । मन्त्रेण हरिं त्रि-पन्न कृष्णं श्रितवरे सानुम् । दात्रेण छिन्नं दात्रच्छिन्नम् । यथाव शाट यूपाय दारु यूपदारु । भयस्मीभयं वृकभयम् । राज्ञः पुरुषः राजपुरुषः । अक्षेषु शौण्डः अक्षशौण्डः । कर्मधारयस्य परायम् ॥ २१ । सभी आदित इत्यादितमीन पूर्व पूर्व इति मतपुरः ॥ पिशाचाद् समाहारो नपुंसकत्वं वा ॥ २२ । स्त्रीणां सभा इति स्त्रीसभम् । स्त्रीसभा । गृहस्थणम्-गृहस्थणा । प्रयोजन-समेवे भिन्नत्वे प्रत्यासारतद्यादि समासे सति कर्मधारयत्वं वक्तव्यम् । शरणं वन सरणम् । आम्राणां वनमाम्रवणम् ॥ संज्ञायां वा ॥ २३ । भीमि सरवनि सरपसेर क्रियन -क्रियपन ॥ पानस्य वा ॥ २४ । सुरायाः पानं सुरापान-सुरापाणम् ॥ नञिः ॥ २५ । नाम पूर्वपदे सति येन्त्र तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ नञ् ॥ २६ । नञ् सुबन्तेन समस्यते । नञ् उभयार्थत्वं प्रसिद्धम् । तथा चोक्तं वार्तिककारेण ॥

द्वौ नञौ समाख्यातौ पर्युदासप्रसज्यकौ ॥
पर्युदासः सदृग्ग्राही प्रसज्यस्तु निषेधकृत् ॥ ९ ॥
प्राधान्यं तु विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता ॥
पर्युदासः स विज्ञेयो यत्रोत्तरपदेन नञ् ॥ १० ॥
अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधे प्रधानता ॥
प्रसज्यप्रतिषेधोऽयं क्रियया सह यत्र नञ् ॥ ११ ॥

न ब्राह्मणोऽब्राह्मणः ॥ अत् ॥ २७ । समासे सति नञोऽकारादेशो भवति नाकादिवर्जम् । नाक नाक नग नपुंसकात् नपात् नपुंसक नक्षत्र नकुल नासत्य नमुचि नर इत्यादि । नाक नमुचि नकुल नासत्य नासिका नमेरु नगापि नखरौ नास्तीय नक्र नख नग नद नपात् नवेद नासत्य नापित नकुल नभ्रम इत्येते नाकादयः केचिदिच्छन्ति । अनश्वापि नाकादौ न भवति ॥ अन् स्वरे ॥ २८ । समासे सति नञोऽनादेशो भवति स्वरे परे ॥ अनादिरनीशोऽपदान्तवन्नञः ॥ २९ । तेन कृष्ण (अ० ४ सू० १६) इति न सिद्धम् । अश्वादन्योऽनश्वः । धर्मविरुद्धोऽधर्मः । ब्राह्मणाभावोऽब्राह्मण्यम् । तदन्यतद्विरुद्धतदभावेषु नञ् वर्तते । तस्मादन्यस्तदन्यः । तेन विरुद्धस्तद्विरुद्धः । तस्य अभावस्तदभावः । तदन्यश्च तद्विरुद्धश्च तदभावश्च तदन्यतद्विरुद्धतदभावास्तेषु ॥ चार्थे द्वन्द्वः ॥ ३० । समु-च्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहारार्थास्तेषु चार्थेषु द्वन्द्वः समासो भवति । तत्रेश्वरं गुरुं च भजस्वेति परस्परनिरपेक्षाणामनेकेषामेकस्मिन्नन्वये समुच्चये समासो नास्ति । भिक्षा-मट गां चानयेति अन्यतरस्यानुषङ्गिकत्वेऽन्वाचये समासो नास्ति । भागानां परस्परसंबन्धात् । इतरेतरयोगे समाहारे चार्थे द्वन्द्वः समासो भवति ॥ द्वन्द्वेऽ-ल्पस्वरस्याद्यन्तेकारोकारान्तस्याल्पान्तस्य पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ ३१ ॥ प्लक्षश्च न्यग्रोधश्च प्लक्षन्यग्रोधौ । इतरेतरयोगे द्विवचनम् । चकारः चकारार्थानामप्रयोगः । अग्निश्च मारुतश्च अग्निमारुतौ । भोक्ता च भोग्यश्च भोक्तृभोग्यौ । धवश्च खदिरश्च पलाश-

रिरी ॥ देवताद्वन्द्वे पूर्वपदस्य वा दीर्घो वक्तव्यः । ३२ । ब्राह्मणा-
क्षत्रिय मनस्यभिमास्याविस्यादौ । अग्निश्च सोमश्च अग्नीषोमौ ॥ अग्न्यादेः स्त्री-
मादीनां परत्वं वक्तव्यम् । ३३ । इन्द्रश्च वरुणश्च इन्द्रावरुणौ ॥ प
कपद्मादौ वा समाहारे वक्तव्यः । ३४ । समाहारस्यैकत्वात्समाहारे एक-
वचनं सिद्ध एव । तर्हि वाग्रहणं किमर्थम् । वाग्रहणमकस्मिन्नपीतरेतरयोगे
एकवचनं कचिद्भवतीति इतरेतरयोगे एकवचनम् । कुशाश्च कुशाश्च पलाशाश्च कु-
शकुशपलाशाः-कुशकुशपलाशम् ॥ अन्यादीनां विभक्तिलोपे कर्मव्यति
हारे पूर्वपदस्य सुगागमो भवति । ३५ । अन्योन्यस्य क्रियाकरणं कर्म-
व्यतिहारः । अन्यस्य अन्यस्य अन्योन्यस्य क्रिया भवन्ति । परश्च परश्च परस्परम् ।
परस्परमित्यत्र कस्कादित्वात्विसर्गोपध्मानीयाभावः ॥ एकार्थे द्विगुद्वन्द्वौ । ३६ ।
एकार्थे वर्तमानो द्विगुद्वन्द्वो नपुंसकलिङ्गो भवति ॥ संख्यापूर्वो द्विगुः । ३७ ।
संख्यापूर्वः समासो द्विगुर्भवति ॥ समाहारेऽस्य ईप् द्विगुः । ३८ । समाहा-
रेऽर्थे द्विगुः समासो भवति ततोऽकारान्तादीप् प्रत्ययो भवति ॥ पात्राद्यन्तौ
द्विगुर्नैवान्तः । ३९ । पञ्चानां पात्राणां समाहारः पञ्चपात्रम् । त्रिभुवनम् । त्रि
भुवनम् । चतुष्पथम् । दशानां ग्रामाणां समाहारो दशग्रामं । पञ्चानां समाहृता
इति पञ्चाग्नि । पञ्चानां गवां समाहारः पञ्चगु । नपुंसकत्वाद्ध्रस्वत्वम् । त्रिफला
स्त्रीत्वं ॥ बहुव्रीहिरन्यार्थे । ४० । अन्यपदार्थप्रधानो यः समासः स बहुव्री-
हिसंज्ञको भवति । बहु धनं यस्य स बहुधनः । अस्ति धनं यस्य सोऽस्तिधनः
अव्ययत्वादस्त्यादीनां पूर्वनिपातः अन्यपदप्रधानत्वाद्बहुव्रीहिः । अन्तरङ्गं यस्यासा-
वन्तरङ्गः । नीरङ्गः । उन्मुखः ॥ तेन सहेति तुल्ययोगे । ४१ । सहेत्ये-
तत्तृतीयान्तेन समस्यते स तुल्ययोगबहुव्रीहिः ॥ सहादेः सादिः । ४२ । स-
हादीनां सादिर्भवति । पुत्रेण सह वर्तमानः सपुत्रः । सो यति केचित् । सहपुत्रो
वा भवेत् । तुल्ययोगवचनं प्रायिकम् । कर्मणा सह वर्तमानः सकर्मकः । सलोम-
कः । यस्य प्रधानस्यकस्यापि विशेषणतया प्रतीयते स बहुव्रीहिसंज्ञको बहुव्रीहिः-
कृष्णौ कर्णौ यस्य स कृष्णकर्णः ॥ बहुव्रीहौ विशेषणसप्तम्यन्तयोः पू-
र्वनिपातो वक्तव्यः । ४३ । धनं करे यस्य स करधनः । मतिः कृष्णे यस्य
स कृष्णमतिः । बुद्धिर्धर्मे यस्य स धर्मबुद्धिः । कण्ठे हारो यस्य स कण्ठहारः
करे कङ्कणं यस्यासौ करकङ्कणः । भुवने कीर्तिर्यस्यासौ भुवनकीर्तिः ॥ प्रहर-
णार्थेभ्यः परे निष्ठासप्तम्यौ वक्तव्यौ । ४४ । सप्तमी च निष्ठा । ४५ ।
सप्तमी प्रथमा निष्ठासंज्ञा स्त । वज्रं पाणौ यस्य स वज्रपाणिः । दण्डः पाणौ
यस्य सः दण्डपाणिः । अस्युद्यतः उद्यतासिरित्यपि भवति ॥ प्रियादीनां वा
। ४६ । प्रियगुडः गुडप्रियः ॥ इन्द्रादिभ्यश्च । ४७ । इन्द्रादिभ्यः सप्तम्य-
न्तस्य पूर्वनिपातो न । इन्दुः शिरसि यस्यासाविन्दुशेखरः । पद्मं नाभौ यस्य
सः पद्मनाभः । हरिश्चन्द्रः ॥ प्रजामेधयोरसुक् । ४८ । सुप्रजाः । दुर्मेधाः ॥
नित्यमसिच्प्रजामेधयोः । ४९ । नञ्दुःसुभ्यः प्रजामेधयोर्नित्यमसिच् स्या

द्रुमौसी । अप्रजा सुप्रजा ॥ प्रजाः अमेधा दुर्मेधा सुमेधा ॥ धर्मादनि च्केवलात्' ५० । केवलात्पूर्वपदात्परो यो धर्मशब्दस्तदन्ताद्बहुव्रीहेरन् प्रत्ययः स्यात् । परमधर्मा । सुधर्मा । केवलादिति किम् । परमः स्वो धर्मो यस्य परमस्वधर्मः ॥ जायाया निङ्बहुव्रीहौ' बहुव्रीहौ जायाशब्दस्य निङ् युवजानिः । सत्पूतिसुसुरभिभ्यो गन्धशब्दस्येकारान्तादेशो बहुव्रीहौ पदादौ वक्तव्य' ५२ । सुगन्धि । पूतिगन्धिः । सुरभिगन्धि । सुगन्धिरिति भाग सुगन्धिपदान्तस्य वा' ५३ । सुगन्धि आपणम्—सुगन्धो प्रत्ययान्तपदार्थ वा' ५४ । अल्पपदार्थो गन्धशब्दः । सूपोऽल्पो गन्धो यस्मिन् तत् सूपगन्धि भोजनम् । घृतगन्धि । क्वचित् । सुगन्धम् । घृतगन्धम् ॥ उपमानाद्वा' ५५ । पद्मस्य गन्ध इवास्य गन्धो यस्य पद्मगन्धि । मधुगन्धि । निष्कुटपर्यन्तदन्तस्य' ५६ । व्यान्तपूर्वपदस्य दन्तस्य दत्रादेशः स्यादवयवे । कुन्दकोशैरिव दन्ता अस्य कुन्ददन् गोमयम् ॥ धनुषश्च । ५७ । शार्ङ्गं धनुर्यस्य स शार्ङ्गधन्वा ॥ संज्ञायां वा । ५८ । शतधन्वा–शतधनुः ॥ पुष्पधन्वा । ५९ । समासे सति समासान्तविधेः पूर्वस्य दीर्घान्तस्य ह्रस्वः स्यात् । यथा रत्नाख्यानमिति स्त्रियामी न भवति । पुत्रकाम्यादीनामेतेन निषेधः । पचमानाद्य ॥ पत्न्यामिति । ६० धीशब्दस्त्र्यर्थे वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति ॥ यदि अभिनवपरवर्ती स्त्रीवाचकस्य परे । ६१ । एतेन भाषितपुंस्कमिति प्रतिपाद्यते । पत्न्यादिलक्षणो भवः । पचिरत्नमिनी । पद्मा भार्या यस्य पद्मश्च । भरण्यक इति भरण्या । पद्मभ्रामा । पद्मवत् । पद्मवाचकपद्मस्त्रीत्यात् पद्मरोहिणीया । भरण्य इति किम् । शुभाभव्या । प्रियादौ च । प्रियाभक्ति मनोज्ञा सुवधा दुर्भगा कान्ता सम्पाली चपला वामना वनिता समा बाला तनया दुहिता स्वसा । इति प्रियादयः ॥ एषु परेषु भाषितपुंस्कस्य स्त्रीवाचकस्य न पुंवत्' । ६२ ॥ स्वाङ्गपदान्तस्य च न पुंवत्' । ६३ । दीर्घकेशभार्यः ॥ अभाषितपुंस्कस्य च न पुंवत्' । ६४ । गङ्गाभार्यः ॥ कोपधपूरणीसंज्ञानां च न पुंवत्' । ६५ । पाचकभार्यः । पञ्चमीभार्यः दत्ताभार्यः ॥ जातिधात्वकारस्वाङ्गवाचकार्थेदमस्वस्य न पुंवद्भावनिषेधः । ६६ । अजातगोभार्यः । सुकेशीभार्यः । अमानिनीति किम् । न सम्मानिनी ॥ पुत्रजिताकारलक्षणीकारापधर्मविवर्जितस्त्रीवाचकस्य न पुंवत्' ६७ । मैथिलीभार्यः । पुत्रजितकारणिकमार्मिकेति किम् । वैयाकरणभार्यः कालाकालस्य हैमसुकिनः । वामनकारिव निपता ॥ गौः । ६८ । गोशब्दस्य समासार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति । चित्रा गावो यस्यासौ चित्रगुः । संख्यासुप्रभातादिपूर्वस्य पादशब्दस्याऽ कारस्य लोपो वक्तव्यः । सहौ पादौ यस्यासौ द्विपात् । व्याघ्रस्य पादाविव पादौ यस्यासौ व्याघ्रपात् । शोभनौ पादौ यस्य स सुपात् । पादः पत् (प्र ९ सू ४८) द्विपदः द्विपदा द्विपदी द्विपदी । प्रभावितापीत्यर्थे ॥ समासान्तः ६९ । समासे सति ट अ ष ड क इत्येते प्रत्यया भवन्ति ॥

टच् तत्पुरुषे ज्ञेयो अकारो द्वन्द्व एव च ॥
डकारस्तु बहुव्रीहौ ककारोऽनियमो मतः ॥ ९२ ॥

अचिन्त्यो महिमा यस्य सोऽचिन्त्यमहिम ॥ "नो वा" । ७० । नान्तस्य पद-
स्य टेर्लोपो वा भवति स्वरे यकारे च परे । सामान्यात्कत्वविधौ भवति किं तूपधा-
लोपश्च । महो मत्स्य मत्स्याह । द्वयोरह्नोः समाहारो द्व्यहः ॥ "रात्राह्नाहाः पुंसि"
। ७१ । एते पुंस्येव स्युः । सर्वरात्रः । सर्वाह्णः । द्व्यहः । कवीनां राजा इति क-
विराजः । टप्रत्यय ईकर्षे कविराजी इति (प्र १४ सू १४) राज्ञां पूः इति
राजपुरम् । अप्रत्ययः । वाक् च मनश्च वाङ्मनसम् । दी षु (प्र ९ सू ५२)
अमे अमा वा (प्र ४ सू २) दक्षिणस्यां दिशि पन्था इति दक्षिणापथः । अ-
हश्च रात्रिश्च अहोरात्रम् । अप्रत्ययः ॥ "अहोरात्रमित्यत्र नपुंसकत्वं वा
वक्तव्यम्" । ७२ । अहोरात्रः । द्वौ च त्रयश्च द्वित्राः । पञ्चषाः । बहुत्वविवक्षा-
यां बहुवचनं ज्ञेयम् । महान्तो राजानो यस्यां सा महाराजा नगरी । अत्र टिलोपे कृ-
ते आपत स्त्रियाम् (प्र ७ सू ८) इत्याप् अप्रत्ययः । बहवः कर्तारो यस्या-
सौ बहुकर्तृको ग्रामः ॥ "कर्मधारयस्तुल्यार्थे" । ७३ । पदद्वयं तुल्यार्थे एकार्थ-
निष्ठं चेति कर्मधारयसंज्ञकः समासो भवति । नीलं च तदुत्पलं च नीलोत्पल-
म् । रक्ता चासौ लता च रक्तलता । पुमांश्चासौ कोकिलश्च पुंस्कोकिलः ॥
"पुंसः खपे चयापरेऽखति चाम्परे संयोगान्तस्य लोपो वक्तव्यः" । ७४ ।
तेन पुंस्कामः पुंक्षीरं भवति ॥ "नाम्नश्च कृता समासः" । ७५ । नाम्न उपसर्गस्य
नाम्नश्च कृदन्तेन समासः स तत्पुरुषसंज्ञको भवति । चकाराद्गत्यन्तस्याव्ययस्य
स्वीकारादिकसम्पोम्बिमत्ययान्तादेश कृदन्तेन समासस्तत्पुरुषो भवति । अग्रे
पाद भवाद । कुम्भकारः । सहादे सावि (प्र ११ सू ४१) सहतिरसो
सध्रितिरी । सह अञ्चतीति सध्र्यङ् सम्यञ्चतीति सम्यङ् । तिरः अञ्चतीति
तिर्यङ् । क्वचिन्न भवति । सह चरतीति सहचरः ॥ "कुगतिप्रादयः" । ७६ ।
कुप्रभृती गतिसंज्ञाः प्रादयश्च समर्थेनान्येन समस्यन्ते स तत्पुरुषः । कुपुरुषः ।
कुत्सितमन्नं कदन्नम् ॥ "कुत्सितेऽचरथवदयोः" । ७७ । कुत्सितेऽचरथवदयोर्वर्तमा-
नस्य कुशब्दस्य कत् कव कद् इत्येते आदेशा भवन्ति तत्पुरुषे न तु बहुव्रीहौ । बहु-
व्रीहौ तु । कुत्सिता प्रिया यस्यासौ कुप्रियः । कुत्सिता दंष्ट्रा यस्य सः कुदंष्ट्रः । कु-
त्सितः पन्था यस्मिन्नसौ कुपथो देशः ॥ "काकवौ चोष्णे" । ७८ । उष्णशब्दे
परे कुशब्दस्य का कव कद् इत्येते आदेशा भवन्ति । कु ईषदुष्णं कोष्णम्—कवो-
ष्णम्—कदुष्णम् । कु ईषत् लवणं कालवणम् ॥ "पुरुषे वा" । ७९ । पुरुषशब्दे
परे कुशब्दस्य का आदेशो भवति तत्पुरुषे ॥

> विभाषा पुरुषे का स्यान्नियमेन रथे परे ॥
> अपि विरथवदे यो कस्काक्षे वा पुरुषे पथि ॥ १६ ॥
> ईषदर्थे च याच्ये स्युरुष्णाकुष्णे काकवकवाः ॥

कुत्सितादयः प्रत्ययः । कदश्व कदन्न कदम्ब कदध्व कुपथ कुपुरुष कापु-
रुष ॥ "पर्व दले दृषोदरे" । ८० । न पल दूरदूरतरापत्येषु इत्येव
वस्तु वा भवतीति वाच्यम् । बहुवचनं ज्ञेयम् । अमूर्द्धमस्तकात् (प्र ९ सू ३९)

नाम्नो वा दाक्षिणा (अ ७ सू १) बहुभिर्विदग्धा इव भासे । बहुराज- मिति केचित् । वासु शब्दस्यापि विकल्पात् समासान्ताभावे चे कः (अ १६ सू ४४) इति कप् कृतम् । बहुला । ईदन्तपदः प्रकारे वा (अ १० सू ११०) अव्ययादिभिर्बहुव्रीह (अ ११ सू २५) बहुरूपा वाप इति सिद्धे । विभ- क्तिर्लोप 'मुख' शब्दस्य दृष्टा'' ८१ । बहु दृष्टा यस्याऽसौ बोबहु ॥ तद्धि- तो ''परपदार्थप्राधान्यतया सुद 'तल्लोपश्च'। ८२ । इत्यादि बहि इत्य- ति । तद् परः तत्पर ॥ मद्दर्भिरात्मार्थे भर्यादि समानाधिकरणे ''। ८३ । महाप्राणो इत्यत्र महाप्र ॥ 'स्त्रिया' 'पायाम' ८४ । स्त्रियन्त पाराशो भवति । दीर्घ मनिश पापाभूमी । भारतियत्नोऽयम् । स्त्रिद समा- नाधिपुरुष्य पदस्थारोणाऽसन्निवान स्त्रियन्त भव स भारतिमत ॥ मद्रुदं र्थम्''। ८५ । तमाते पूर्वस्थेऽपि स्त्रियतेरूपभाति । कृष्णानुमुक् । मप्र- मीनिमभेत्यपमुपीति । वरति सामानि यस्याऽसौ वरतिशोभ । इति सूत्रार्थ- तारिसूत्र । परेनमड यापोपुपि स्त्रियोद्गण पस्यवादरा इत्यादि ॥ समासे समानाधिकरणे 'शाकपार्थिवादीनां' मध्यमपदस्य लोपो वक्तव्य''।८६। शाकप्रियश्चासौ पार्थिवश्च शाकपार्थिव । देवपूजकश्चासौ ब्राह्मणश्च देवब्राह्मण ॥ 'मातृ' 'द्वन्द्वे' । ८७ । द्वन्द्वसमासे सति मातृपदस्य लोपो भवति । माता च पिता च पितरौ । दुहिता च पुत्रश्च पुत्रौ । श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ । 'मातरं' 'द्वन्द्वे'' ८८ । मातरपितरौ द्वन्द्वसमासे सति पूर्वपदस्य वा आकारो वक्तव्य । मातापितरौ ॥ 'द्वन्द्वे' 'इत्यादिकर्मधारये' वा'' ८९ । ब्राह्मणाश्च आश्रमाश्च इतरे च व- र्णाश्रमेतरे-वर्णाश्रमेतराः ॥ 'व्यधिकरणे' बहुव्रीहौ 'मध्यमपदलोपो' व- क्तव्य'' ९० । कुसुमस्य गन्ध इव गन्धो यस्याऽसौ कुसुमगन्धि ॥ उपमानात् च'' ९१ । उपमानाद्गमसमस्येत्यरः स्यात् । हंसस्य गमनमिव गमनं यस्य सा हंसगमना ॥ 'दिक्संख्ये' 'संज्ञायाम्' । ९२ । दिग्वाचकसंख्यावाचकश- ब्दावुत्तरपदेनाऽस्यामी संज्ञायां समस्येते स तत्पुरुष । संज्ञायामिति परेन नित्यस- मासो दर्शित । अविग्रहो नित्यसमास । अन्यपदस्वपदविग्रहोऽपि भवति । अस्व- पदेन समासव्यतिरिक्तेनापि पदेन विग्रहो वाक्यं यत्र सविग्रह तेन कृष्णो कर्मी यस्य स सप्तमपर्णः । राजेन स्त्रियमिति स्वपदविग्रह । अस्वपदविग्रहो नित्य । यस्मिन्समासवाक्यं वाक्यं न तिष्ठति स नित्य । वक्ष्यन्ति । सप्तमम ॥ ॥ इति समासप्रक्रिया ॥ १६ ॥

अथ तद्धिता निरूप्यन्ते ॥ अपत्ये अण्'' १ । नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽण्प्रत्ययो भवति । उपगोरपत्यं पुमानिति विग्रहे । उपगो- अण् इति स्थिते । समासप्रत्य- ययोः (अ १६ सू ४) इति षष्ठीलोप । णकारो इत्संज्ञकं ईर्षव ॥ आदि- स्वरस्य ञ्णिति च वृद्धि । २ । स्वराणां मध्ये य आदिस्वरस्तस्य वृद्धिर्भ- वति ञिति णिति च तद्धिते परत । उकारस्यौकारो वृद्धिः ॥ ओस्वरे ।३।

उकारस्य औकारस्य च अव् भवति स्वरे यकारे च परे । कृत्तद्धितसमासाश्चेति नामत्वम् । नामत्वात्स्वादयः । औपगवः । वसिष्ठस्यापत्यं वासिष्ठः । गौतमस्यापत्यं गौतमः । शिवादिभ्योऽणित्यण् वक्तव्यः । अन्यथा इञ् प्राप्तिः शिवस्य अपत्यं शैवः । विदेहस्यापत्यं वैदेहः ॥ मातुरणि ।४। मातृशब्दस्य ऋकारस्य उर् भवति अणि परे । णो ड (अ १ सू ४४) स्वम्रेफत्वे (अ ११ सू ५) इति सूत्राभ्यां णकारस्य ... कृतेऽपि सङ्ख्या–सम्भद्रपूर्वायाः । षण्णां मातृणामपत्यं षाण्मातुरः । तिसृणां मातृणामपत्यं त्रैमातुरः । द्वयोर्मात्रोरपत्यं द्वैमातुरः ॥ अत इञनृपे ।५। अकारान्तात्प्रातिपदिकादपत्येऽर्थे इञ्प्रत्ययो भवति । यस्य लोप (अ १४ सू ७) देवदत्तस्यापत्यं दैवदत्तिः सौधरस्यापत्यं सौधरिः । पराशरस्यापत्यं पाराशरिः । पौरदरिः । क्वचिच्छिवेभ्योऽपि भवति । तेन मौद्–दायः ॥ बाह्वादिभ्यश्च ।६। बाह्वादेः परे इञ्प्रत्ययो भवत्यपत्येऽर्थे । बाहोरपत्यं बाहविः । उपबिन्दोरपत्यमौपबिन्दविः । कृष्णस्यापत्यं कार्ष्णिः । उडुलोम्नोऽपत्यमौडुलोमिः । नो वा (अ १६ सू ६१) अनिक्षुर्मणोऽपत्यमानिक्षुर्मिः ॥ ण्यायमणे यञ्णीयागर्गनडादिभ्योऽपि तद्वत्सांवे ।७। गर्गादेर्नडादेरश्मादेः शौण्डि–स्तिगृप्वमादेश्च य्य आयनण् एयनुण् यीय इत्येते प्रत्यया भवन्ति अपत्येऽर्थे यथासंख्येन । यकारादिप्रत्ययकारेरेयञ्प्रत्ययो भवति । गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः । वत्सस्यापत्यं वात्स्यः । जमदग्नेरपत्यं जामदग्न्यः । सोमस्यापत्यं सौम्यः । नडस्यापत्यं नाडायनः । चरस्यापत्यं चारायणः । चन्द्रस्यापत्यं चान्द्रायणः । अमुष्य कस्यचित् (अ १६ सू ८४) अमुष्यापत्यमामुष्यायणः । यस्य लोपः (अ १४ सू ७) अत्रेरपत्यमात्रेयः । मृकण्डस्यापत्यं मार्कण्डेयः । कपेरपत्यं कापेयः । गङ्गाया अपत्यं गाङ्गेयः । मघा अपत्यं माघेयः । क्वचित्स्त्रीलिङ्गमपि भवति । मुनेरपत्यं मौनिः ॥ मातृपितृभ्यां स्वसा ।८। मातृपितृभ्यां शब्दाभ्यां परस्य स्वसृशब्दस्य सकारस्य षकारः स्यात्समासे इति । पितुः स्वसा–पितृष्वसा । पितृष्वसुरपत्यं पैतृष्वस्रीयः । मातुः स्वसा मातृष्वसा । मातृष्वसुरपत्यं मातृष्वस्रीयः ॥ छस्य लोपः ।९। पितृष्वसुश्छस्य लोपः स्यात् ठकि । अत एव ठक् ॥ आयनेयीनीयियः फढखछघां प्रत्ययादीनाम् ।१०। प्रत्ययादिभूतानां फादीनां क्रमादायनादय आदेशाः स्युः । आयन् एय् ईन् ईय् इय् एते आयनादयः ॥ किति च ।११। किति तद्धिते परे अचामादेरचो वृद्धिः स्यात् । पैतृष्वसेयः ॥ मातृष्वसुश्च ।१२। पितृष्वसुर्यदुक्तं तन्मातृष्वसुरपि स्यात् । मातृष्वसेयः ॥ मातृपितृभ्यां पितरि डामहच् ।१३। आभ्यां परो डामहच् प्रत्ययो भवति । मातुः पिता मातामहः । पितुः पिता पितामहः ॥ युवबहुत्वे लुग्वा ।१४। अपत्येऽर्थे उत्पन्नस्य प्रत्ययस्य बहुत्वे लुग्भवति ... पुमांसो गर्गाः । बहुत्वविवक्षायां जस् । अत्रेरपत्यानि अत्रयः । एषो जसि (अ ९ सू २९) विदेहस्यापत्यानि विदेहाः ॥ भृग्वत्रिकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्च तत्सम्बन्धिभ्यः परस्य प्रत्ययस्य लुग्भवति ।१५। मृ

माला मो ह्रस्वः (प्र ७ सू २) बहूमालिका इव मालाः । बहुमाल मिति स्थिते । यस्तु मालतन्त्यामति निरन्तराद् यस्योत्वाभावो न च (प्र ९ सू ४४) इति यस्य लुकम् । बहुला । संख्यायाः प्रकार वा (प्र १७ सू ११७) अम्यर्थाभिधेयत्वे (प्र ११ सू १५) बहून्वा यस्य इति विग्रहे । विभक्तिलोपे 'ह्रस्व'श्चान्तस्य'द्वद'॥ ८१ ॥ बहू ऽन्वा यस्यासौ बीजन् ॥ तत्र [illegible] 'परपरस्याधारवयवयो' सुद'वक्तव्य॥ ८२ ॥ [illegible] [illegible] । तत् पर [illegible] ॥ महतस्त्वाकारो भवति समानाधिकरणे'॥ ८३ ॥ महांश्चासौ ईश्वरश्च महेश्वरः ॥ 'स्त्रियां'पादस्य'॥ ८४ ॥ [illegible] पादादेशो भवति । पाद भूमिश्च पादाभूमी । भाष्टिगमोऽयम् । [illegible] [illegible] तदनुसारेणाऽसन्निपातं क्रियते यत्र स भाष्टिगमः ॥ 'अलुक् कचित्'॥ ८५ ॥ समासे कुत्रचिदपि विभक्तेरलुग्भवति । कण्ठेकालः । अप्सुयोनिः अप्स्वपि योनिः । परस्मै पदानि यस्यासौ परस्मैपदम् । इति स्पृष्टमेवेति [illegible] । कण्ठेकाल वाचोयुक्तिः दिवीकस्य यस्येतरः इत्यादि ॥ समासे समानाधिकरणे 'शाकपार्थिवादीनां'मध्यमपदलोपो'वक्तव्य'॥ ८६ ॥ शाकप्रियश्चासौ पार्थिवश्च शाकपार्थिवः । देवपूजकश्चासौ ब्राह्मणश्च देवब्राह्मणः ॥ 'आद्'श्च'द्वन्द्वे'॥ ८७ ॥ द्वन्द्वसमासे सति आदिपदस्य लोपो भवति । माता च पिता च पितरौ । दुहिता च पुत्रश्च पुत्रौ । श्वश्रूश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ । 'ऋतां द्वन्द्वे'॥ ८८ ॥ ऋकारान्तानां द्वन्द्वसमासे सति पूर्वपदस्य वा आकारो वक्तव्य । मातापितरौ ॥ द्वन्द्वे घसंज्ञं'पा'॥ ८९ ॥ यत्रापि मातापितरौ इतरे च च यौ समेतरे-तर्थमभेदता ॥ 'व्यधिकरणे' बहुव्रीहौ'मध्यमपदलोपो'व क्तव्यः'॥ ९० ॥ कुसुमस्य गन्ध इव गन्धो यस्यासौ कुसुमगन्धिः ॥ उपमाना[1] च'॥ ९१ ॥ उपमानाद्गन्धशब्दस्येकारः स्यात् । हंसस्य गमनमिव गमनं यस्य सा हंसगमना ॥ 'दिक्संख्ये'संज्ञायाम्'। २ । दिगवाचकसंख्यावाचकस्याद्युत्तरपदमुत्तरार्थो सहार्थो समस्येते स तत्पुरुषः । संज्ञायामिति वचनेन नित्यसमासो दर्शितः । अविग्रहो नित्यसमासः । अस्वपदविग्रहोऽपि भवति । अस्वपदेन समासव्यतिरिक्तेनापि पदेन विग्रहो वाक्यं यत्र स नित्यः येन कृष्णो कर्णौ यस्य स कृष्णकर्णः । एवमेव विग्रहणमिति स्वपदविग्रहः । अस्वपदविग्रहो नित्या । यस्मिन्समासार्थबोधकं वाक्यं न तिष्ठति स नित्यः । इन्द्रियाणि । सततगमाः ॥ ॥ इति समासप्रक्रिया ॥ १६ ॥

अथ तद्धिता निरूप्यन्ते ॥ अपत्ये अण्'॥ १ ॥ नाम्नोऽपत्येऽर्थेऽण्प्रत्ययो भवति । उपगोरपत्यं पुमानिति विग्रहे । उपगो अण् इति स्थिते । समासप्रत्ययो (प्र ११ सू ४) इति ङसो लोपः । णकारो वृद्ध्यर्थं ईतर्थश्च ॥ आदि स्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः'। २ । स्वराणां मध्ये य आदिस्वरस्तस्य वृद्धिर्भवति ञिति णिति च तद्धिते परतः । उकारस्यौकारो वृद्धिः ॥ ओरावस्वरे ॥३॥

वरिष्ठौ । भवेऽप्यव्ययात् ॥ त्यतनौ ॥ २९ ॥ भव अर्थे त्यतनौ । किमा-
देरव्ययेभ्यो भवार्थे त्यतनौ प्रत्ययौ भवतः । कुत्र भवः कुत्रत्यः । कुतो भवः कुत-
स्त्यः । अत्र भवोऽत्रत्यः । तत्र भवस्तत्रत्यः । ततो भवस्ततस्त्यः । अग्र भवोऽग्रत्यः ।
अतो भवोऽतस्त्यः । सदा भवः सदातनः । ह्यो भवो ह्यस्तनः । श्वो भवः श्वस्तनः । पुरा
भवः पुरातनः । चिरं भवश्चिरन्तनः । सायं भवः सायन्तनः । प्राह्णे भवः प्राह्णेतनः ॥
चिरादिभ्यः स्नः ॥ ३० ॥ चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नो भवार्थे । चिरे भवश्चिर-
त्नः । परुत् भवः परुत्नः । परारि भवः परारित्नः ॥ स्वार्थेऽपि ॥ ३१ ॥ तद्धिताः
प्रत्ययाः स्वार्थेऽपि भवन्ति । देवता एव दैवतम् । चत्वारो वर्णा एव चातु-
र्वर्ण्यम् । चोर एव चौरः ॥ अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टेः ॥ ३२ ॥ अव्य-
यस्य सर्वनाम्नश्चान्त्यस्वरात्पूर्वोऽकच्प्रत्ययो भवति । उच्चैरुच्चकैः । नीचैर्नीच-
कैः । सर्व एव सर्वकः । विश्व एव विश्वकः । मया एव मयका । त्वया एव त्व-
यका । तवेव तवकत् । ममेव ममकत् । एतवेव एतकत् ॥ अणीनयोर्युष्मदस्म-
दोस्तवकममकादि ॥ ३३ ॥ अण् च ईनञ् चानयोः अणीनयोः । अनयो-
र्प्रत्यययोः परतो युष्मदस्मदोस्तवकममकादेशा भवन्ति । आदिशब्दाद्युष्म-
दस्माकयोः युष्माकास्माकौ । एकत्वे तवकममकौ । द्वित्वे बहुत्वे च युष्माकास्माकौ । त-
वेदं तावकम् । ममेदं मामकम् । तवायं तावकीनः । ममायं मामकीनः । युवयोरयं
यौष्माकः । आवयोरयमास्माकः । युवयोरयं यौष्माकीणः । आवयोरयमास्माकी-
नः । युष्माकमयं यौष्माकः । अस्माकमयमास्माकः । युष्माकमयं यौष्माकीणः
अस्माकमयमास्माकीनः ॥ वतुल्ये ॥ ३४ ॥ तुल्ये धात्वर्थेऽपि वत् प्रत्ययो भव-
ति । चन्द्रेण तुल्यं चन्द्रवन्मुखम् । घटेन तुल्यं घटवद्घटम् । पटेन तुल्यं पटव-
त्कम्बलम् ॥ भावे त्वतलौ ॥ ३५ ॥ भावे तव त्वम् अण् च ते तद्धिताः ।
शब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तं भावः तस्मिन्भावे त्व तल अण् इत्येते प्रत्यया भवन्ति । ब्रा-
ह्मणस्य भावो ब्राह्मणता । तलन्तस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गत्वात् ॥ समाहारे ता
च वैगुण्यम् ॥ ३६ ॥ जनानां समाहारश्चेत् गजगवादिसमूहे प्रत्ययान्तरमपि । तेन
हस्तिनां समूहो हास्तिकम् । धेनूनां समूहो धैनुकम् । अत्र ठगागमः । तस्य इ-
कादेशादिप्रक्रिया ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ ३७ ॥ कवचानां समूहः कावचिक-
म् । अपूपानां समूहः आपूपिकम् । शष्कुलीनां समूहः शाष्कुलिकम् ॥ कवचि-
न्यादिभ्यष्ठक् ॥ ३८ ॥ कवचिनां समूहः कावचिकम् ॥ गणिकाया यञ् ।
। ३९ । गणिकानां समूहो गाणिक्यम् ॥ केदाराद्यञ् च ॥ ४० ॥
चकाराट्ठञ् । केदाराणां समूहः कैदार्यम् । कैदारिकम् ॥ भिक्षादिभ्यो-
ऽण् ॥ ४१ ॥ युवतीनां समूहो यौवतम् । भिक्षाणां समूहो भैक्षम् ॥
पाशादिभ्यो यः ॥ ४२ ॥ स च स्त्रियाम् । पाशानां समूहः पाश्या ।
वातानां समूहो वात्या । रथानां समूहो रथ्या । खलानां समूहः खल्या ॥
खलगोरथेभ्य इनित्रकट्यचः ॥ ४३ ॥ खलिनी । रथानां समूहो रथकट्या
रथ्येत्र । गवां समूहो गोत्रा । ग्रामेत्यादिसमोदा कथा । जनानां समूहो जनता ।

नः पुत्रः पालितः ॥ इयतदर्थे । १६ । तदस्य इदमर्थे योऽत्ता प्रत्यय भवन्ति । इन्द्रो देवता यस्य ऐन्द्रं हविः । सामो देवता यस्येति साम्यं हविः । दै वस्नापायिन देवतस्य पक्षम् ॥ पथ्यपि द्विषे । १७ । वर्णान्तूर्ध्वं तरपतरेत्ती इति भंभति मिति निति च तद्धित परे । अदितिश्च । देवो यस्य तदाभिमवर्त्तं यम । शुद्ध इदयं यस्यासौ सुहृत् सुहृदो भावः सौहृदम् । अम भाषेऽण् ब्रह्मणः । सुदु भावः सौहृदम् । अम सुदु अम्ययम् । यथेन भव्यं विभाति । सुभगस्य भावः सौभाग्यम् । जितो या । १८ । यता वा यमागाद भवत्या निजन्तर मितो वा भवन्ति । अजा नैर्ऋत्यासागमनु भिन । मैत्र (प्र १६ सू ६६) इति प्रकृत बीजहारे (प्र १७ सू ३) तस्यरं पमुराजगर—अजगर वा । कुमुदादेव यस्यो यस्याः वा कुमुदमन्वि । तस्याः अपत्यं स्त्री पौमुदयम्या वा कुमुदवन्यः । आपत्य विवाम् (प्र ७ सू ८) इत्यादि । अतुरस्यापत्यं वासुर्वो भाम । रि ष्णोरिदं वैष्णवम् । मारिदं मन्यन । कुत्से भवं कुत्स्यम् । तवेव तदीयम् । ममेदं मदीयम् । अत्र नीयप्रत्ययो न भिद् ॥ चतुरव्यलोपो य्यणीययोः ॥१९॥ चतुर शब्दस्य वकारस्य लोपो भवति य्यणीययो प्रत्ययो परतः ॥ पूरणार्थे य्यणीयो भवत । २० । चतुर्णां संख्यापूरकं तुर्य-तुरीयम् ॥ अम्यस्य देवद् । २१ । अन्य-त्रस्य दगागमो भवति नीयप्रत्यये परे । अन्यस्येदमन्यदीयम् । अत जर वस्या सार्थजरती अर्धजरत्या इदमर्धजरतीयम् ॥ स्वपरयोर्वक । २२ । स्वकीयम् । परकीयम् ॥ कारकाद्वित्रयायुक्ते । २३ । कारकार्थे भवाद्य प्रत्यया भवन्ति विभायुक्ते कर्त्तरि कर्मणि वाभिधेये । कुङ्कुमेन रक्तं वस्त्रं कौङ्कुमम् । मथुरायां आगतो जातो वा माथुर । ग्रामे भवो ग्राम्य-ग्रामीण । पुरं वहतीति पुर्य-पौरेयः ॥ केर्मेयकाः । २४ । क ईन इय इकेत्येते प्रत्यया भवन्ति यथायोग्यं । नित्यं पीनो नैत्यमिथकम् । कर्णाटे भवः कर्णाटक-कर्णाटक । ग्रामादागतस्तत्र जातो वा ग्रामक ग्रामीणः । अचेरिन्त्यः (प्र ९ सू ५६) सध्रीचि भवो वा सध्रीचा युक्तः सध्रीचीनः । समीचि भवो वा समीचा युक्तः समीचीनः । तिरश्चादयो निपात्यन्ते (प्र ९ सू ५६) तिरश्चि भवो वा तिरश्चा युक्तः तिरश्चीनः । वाचीचि भवो वा वाचीचा युक्तः वाचीचीनः ॥ यखोर्यणम । २५ । कन्यादीनामन्त्यवकारस्य लोपो भवति यकारे स्वरे परे । कन्यादीनामुपधाया भवति यकारस्य लोपो भवति स्वरे मकारे च तद्धिते परे । यस्य लोप (प्र १४ सू ७) कन्यायां भवः कानी-नः । पुष्येण युक्ता पौर्णमासी पौषी ॥ नक्षत्राद्वुण् बकाण्य । २६ । अग-स्त्यादीन् । पौष्यां भवः पौषीयः । चतुर्मासेषु भवमाचरतीति चातुर्मासिकः ॥ इ यौ वा । २७ । तमसस्थाया एयमत्यो भवति । तदापत्ये इति लक्षण सत्रा-मा निपात्यन्ते । सत्रे भवः साक्षिकः सत्रा ॥ सत्रद्वायद्युक्तम् सक्तम्यौ । २८ । शुक्रो देवता यस्य तच्छुक्रियम्-शौक्रम् । इन्द्रो देवता यस्येन्द्रियम्-इन्द्रियम् । अ धीयानमधीत्यधिक तर्क चतुर तार्किक । सप्ते इत्यका सामिकः । वेदे भवा

न् । वार्त ॥ शृङ्गवृन्दाभ्यामारकन्"। ६४ । प्रशस्तं शृङ्गमस्यास्तीति शृङ्गारकः । प्रशस्तं वृन्दमस्यास्तीति वृन्दारकः । मध्वादेरः"। ६५ । मधुरः । मुखरः । कुञ्जरः । रम्भरानिस्यर्थः । कुञ्जरः । कुञ्जौ हस्तिहनू ॥ सिध्मादे-र्लः"। ६६ । सिध्ममस्यास्तीति सिध्मलः । चूडास्यास्तीति चूडालः ॥ अहङ्को च मत्वर्थे"। ६७ । मत्वर्थे भार्योऽस्यस्यी भवतः । वमयन्ती पताका यस्यासौ वैजयन्तः । माया विद्यते यस्यासौ मायिकः ॥ मान्तोपधात्रविनौ"। ६८ । मान्तोपधात् वतिनौ । मश्च मश्च मौ मन्तश्च उपधा च मन्तोपधं मौ मन्तोपधे यस्यासौ मान्तोपधस्तस्माद्वतिनौ मकारान्तान्मकारोपधादकारान्तादकारोपधाच्च वतिनौ भवतः मत्वर्थे । मघोऽस्यास्तीति मघवान् ॥

श्रियां प्रशस्ति सौभाग्ये यत्नौ कान्तौ महिम्नि च ॥
सूर्ये संज्ञाविशेषे च मृगाङ्केऽपि भगः स्मृतः ॥ २४ ॥

भगं भाग्यं विद्यते यस्यासौ भगवान् । लक्ष्मीरस्यास्तीति लक्ष्मीवान् । पुत्रोऽ-स्यास्तीति पुत्रवान् । धनमस्यास्तीति धनवान्-धनी । छत्रमस्यास्तीति छत्रवान् छत्री । रुगो ग्रो रो (प्र ९ सू १९) रुग्णोविद्यते यस्यासौ रुग्णवान्-रुग्णी । क्षेमं विद्यते यस्यासौ क्षेमवान्-क्षेमी । विद्यास्यास्ति विद्यावान् । कृषो विद्यन्ते यस्यासौ, कृषान् कृषवती भूमिः । भूमिः (प्र १४ सू १७) यशोऽस्यास्तीति यशस्वान् किं विद्यते यस्यासौ किंवान् । कामो विद्यते यस्यासौ कामी । कृमयो विद्यन्ते य-स्यासौ कृमिवान् । क्षमोऽस्यास्तीति क्षमी । दमोऽस्यास्तीति दमी ॥ तडिदा-दिभ्यश्च"। ६९ । तडिदादिभ्यः शब्देभ्यो वतु प्रत्ययो भवति । तडिद्विद्यते यस्यासौ तडित्वान् । भानि नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्यासौ भवान् । मरुत्वान् । मर्मविद्यते यस्यासौ मरुत्वान् ॥ तकारान्तस्य सकारान्तस्य वसादीनां सत्पर्ये प्रत्यये परे अपदान्तता वक्तव्या । ७० । मस्त्वादी प्रत्ययमात्रे परे लोपमपदान्तता भवति ईये परे पदान्तता । तेन भवदीयम् ॥ यत्तदेतद्भ्य परिमाणे वतु । ७१ । यत्तदेतद्भ्यः शब्देभ्यः परिमाणेऽर्थे वतु प्रत्ययो भवति ॥ यत्तदारा । ७२ । यत्तदोरात्वं भवति वतौ परे । यत्परिमा-णमस्येति यावान् तावान् ॥ किम इयश्च । ७३ । किम्शब्दस्य कियादेशो भवति यकारस्य वकारादेशो भवति । किंपरिमाणमस्येति कियान् ॥ आ इदमेतदो वा । ७४ । एतदोरात्वं भवति वतौ परे । यस्मिन्पक्षे आत्वं न तस्मिन्पक्षे इ-कारेशः स्यात् । इयत्परिमाणमस्येति एतावान् । इयान् । एतदेशो आत्वम् । यस्मिन्पक्षे आत्वं न तत्र एतद इत्यादेशः । वकारस्य तोर्यकारस्य वकारः । वाशब्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । तेन इदमो वतु प्रत्ययः । इदम इश् च-कारादकारस्य घदेति वाच्यम् । इदं परिमाणं यस्य स इयान् । सकारः स-र्वादेशार्थः ॥ तुन्दादेरिलः । ७५ । तुन्दादेर्मत्वर्थे इलः प्रत्ययो भवति । प्रश-स्तं तुन्दं यस्यासौ तुन्दिलः । बलिलः ॥ औचित्ये वृन्दारकः । ७६ । औ-चित्येऽर्थे मत्वर्थे यति एतद्भावाद प्रत्ययो भवति । [illegible]

ब्राह्मणस्य भावः ब्राह्मण्यम् । रमणस्य भावः मनुष्यकम् । ब्राह्मणस्य भावो ब्रह्मत्व सुमनसो भावः सौमनस्यम् । सुमनस्य भावः सौभाग्यम् । त्रिवो भावः त्रैवु वर्णार्थे च (प्र० सू० ७१) ॥ गणवचनादपि यण् वक्तव्य ॥ ४४ ॥ य प्यर्थास्थिपाम्रमसादावैत्वे यण् तस्य णित्वं च । सख्युर्भावः साख्यम् । क साधु कर्मण्य । सभायां साधु सभ्य । ब्राह्मणस्यैव कर्म ब्राह्मण्यम् । रा कर्म राजन्यम्—राज्यम् । ना ना (प्र० १६ सू० ६९) इति टेर्लोप । कर्म यण् प्रत्यय ॥ समानस्य यास इरपाद्यम् । ४५ । समाने उदरे शयितः मानोदर्यः—सोदर्यः । शतेन क्रीतः शत्य ॥ पृथ्वादिभ्य इमन् ॥ ४ पृथिव्यादिभ्यः इमन् प्रत्ययो भवति । इमन् प्रत्ययो भवति । नि ढ्याप । पृथोर्भावो प्रथिमा । इत्यादि अनेकस्वराद् टिव मत्र प्रकृतस्वरस्य न टित् । पृथ्वादेरिमन्—प्रत्ययः । तेन लौकिक लाम् । कालस्य भावः कालिमा । रुपोर्भावो रूपिमा । भणोभावः भणि मुर्धादे (प्र० १० सू० १००) इति गुणागमादेशः । गुरोर्भावो गरिमा । वा भावो वरिमा ॥ इमनि दघ्याप । ४७ । इमनि प्रत्यये परे वकारस्य लोपो भवति । स्थूलस्य भावः स्थेमा । स्थूलस्य स्थवादेशः ॥ प्रवृद्धेः इमनि । ४८ । इमनि प्रत्यये परे इकारोकारयोरकारस्य रो भवति । पृथोर्भावः प्रथिमा । द्र भावो द्रढिमा । मृदोर्भावो म्रदिमा । भृशस्य भावो भ्रशिमा । कृशस्य भावः क्रशिमा । इत्यादिलाभावात् । ऋजोर्भावः ऋजिमा । लघुत्वाभावात् । कृष्णस्य भावः कृष्णिमा । स्वपोमपूर्वकस्याम स्तु । महोर्भाव इति निमदे । बहोरिलोपो भू च बहो । ४९ । बहोरुत्तरेषामिमनादीनामिकारस्य लोपो भवति बहो भू आदेश । भूमा ॥ मतस्यर्थे मतुः ।५०। मानो मतुः प्रत्ययो भवति अस्य स्मिन्नास्तीत्यस्मिन्नर्थे । यथापि गुणिणामार्थे । गौरस्यास्तीति गोमान्—गो मती ॥ फलबर्हरथेभ्य इनो वा वक्तव्यो' । ५१ । फलमस्यास्तीति फ लिन—फली । बर्हमस्यास्तीति बर्हिण—बर्ही । रथोऽस्यास्तीति रथिन—रथी वसवादिभ्यासुक' । ५२ । वसुकः । वासुकः ॥ वातातिसारस्यां कि । ५३ । वातकी । अतिसारकी ॥ कर्णादिभ्यो भुगः' । ५४ । अस्यार्थे कर्णपः । भारपः । प्रयंयुः ॥ अर्मीकियार्थे' । ५५ । अर्मस्य सकीय अर्मिणः । केशवः ॥ शंकंभ्यां बभयुस्तितुतयसः' । ५६ । आम्यमेते स्यमा सुरस्यार्थे । सं निमते यस्यासौ शंव । शंभः । शंयुः । शंतिः । शंतुः शंतः । शंय । कं निमते यस्यासौ कंव । कंभः । कंयुः । कंति । कंतुः । कंत कंय । इत्यादि ॥ लोमादिभ्यः शः । ५७ । लोमशः ॥ पामादेर्न । ५८ पामन । अङ्गना ॥ पिच्छादेरिलच् । ५९ । पिच्छिल ॥ फेनादिभ्यः लच्' । ६ । फेनिल ॥ तुन्दिवलिवटिभ्यो भ । ६१ । तुन्दिभ । व लिभ । वटिभ ॥ कृष्यादिभ्यो वलच् दीर्घश्च । ६२ । कृषीवल ॥ मालाम्भसामाजिभ्योऽस्य । ६३ । मालाऽस्यास्तीति माल । आर्म । मा-

जातार्थे"। ९६। जातार्थे इत प्रत्ययो भवति। तृष्णा संजाता यस्यासौ तृषित.। भ्रमा संजाता यस्यासौ भ्रमित। सुखा संजाता यस्यासौ सुखित ॥ "तरतमेयस्विष्ठा प्रकर्षे"। ९७। अतिशयेऽर्थे तर तम ईयसु इष्ठ इत्येते प्रत्यया भवन्ति। अतिशयेन कृष्ण: कृष्णतर:। अतिशये कृष्ण: कृष्णतम:। अतिशयेन शुक्ल: शुक्लतर: शुक्लतम: ॥ "ईयस्विष्ठौ विंतोविति वक्तव्यौ"। ९८। अतिशयेन लघुर्लघीयान् अति लघुर्लघीयसी। अति लघुर्लघिष्ठ:। अति पापी इति पापीयान्। अति पापी इति पापीयसी। अति पाप इति पापिष्ठ ॥ "विन्मतुणतुवमत्पयानां लोपश्च इष्ठादौ"। ९९। मतिर्विद्यते यस्यासौ मतिमान्। अति॰ मतिमान् इति मतिष्ठ:। अति मायावी इति मायिष्ठ:। अति बलवान् इति बलिष्ठ। अति॰ कर्ता इति करिष्ठ: ॥ "गुर्वादेरिष्ठेमेयस्सु गरादिरपलोपश्च"। १००। इष्ठेमेयस्सु परतो गुर्वादेर्गरादिरादेशो भवति टेर्लोपश्च। गुरोर्गरादेश:। अ॰ गुरुर्गरीयान्-गरीयसी-गरिष्ठ। गुरोर्भावो गरिमा। प्रियस्य प्रादेश:। अ॰ प्रिय इति प्रेयान्-प्रेयसी-प्रेष्ठ। लोहितादिभ्य इमन् (प्र १० सू ४६) प्रेमा। स्थूलस्य स्थवादेश:। अ॰ स्थूल: स्थवीयान्-स्थवीयसी-स्थविष्ठ-स्थेमा। स्थिरस्य स्थादेश:। स्थेयान्-स्थेयसी-स्थेष्ठ-स्थेमा। बहुलस्य बंहादेश:। अ॰ बहुल बंहीयान्-बंहीयसी-बंहिष्ठ। तृप्रस्य त्रपादेश। त्रपिष्ठ। ह्रस्वस्य ह्रसादेश। ह्रसिष्ठ। वृद्धस्य वर्षादेश। अ॰ वृद्ध वर्षीयान्-वर्षीयसी-वर्षिष्ठ। अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ। अ॰ अन्तिक नेदीयान्-नेदीयसी-नेदिष्ठ। अ॰ बाढ साधीयान्-साधीयसी-साधिष्ठ। दूरस्य दवादेश। अ॰ दूर दवीयान्-दवीयसी-दविष्ठ। युवन्नस्य यवादेश। अ॰ युवा यवीयान् यवीयसी-यविष्ठ। अल्पस्य कनादेश। अ॰ अल्प: कनीयान्-कनीयसी-कनिष्ठ ॥ "ईलोपो ज्याद्यसादीयस"। १०१। ज्यादेशादीयस ईकारस्य लोपो भवति। वृद्धस्य ज्यादेश। अ॰ वृद्ध इति ज्यायान्-ज्यायसी-ज्येष्ठ-ज्येमा। उरुमस्य वरादेश। अ॰ उरुम इति वरीयान्-वरीयसी-वरिष्ठ-वरिमा। दीर्घस्य द्राघादेश। अ॰ दीर्घ इति द्राघीयान्-द्राघीयसी-द्राघिष्ठ-द्राघिमा। प्रशस्यस्य श्रादेश। अ॰ प्रशस्य: श्रेयान्-श्रेयसी-श्रेष्ठ-श्रेमा ॥ "बहोरिष्ठे यि"। १०२। बहुशब्दस्य इष्ठे वर्तमानस्येकारस्य यिर्भवति बहोर्भूरादेश:। अ॰ बहुरिति भूयान्-भूयसी-भूयिष्ठ-भूमा। क्षिप्रस्य क्षेपादेश। अ॰ क्षिप्र क्षेपीयान् क्षेपीयसी-क्षेपिष्ठ:। क्षुद्रस्य क्षोदादेश:। अ॰ क्षुद्र क्षोदीयान्-क्षोदीयसी-क्षोदिष्ठ ॥ "तिबाद्यव्ययादेरामपातौ तरतमयोरद्रव्यस्य"। १०३। अ॰ कुत्र कुत्रतरां भाषते। अ॰ कुत्र इति कुत्रतमाम् वैयाकरणस्य। अ॰ उच्चैरिति उच्चैस्तरां भाषति। अ॰ उच्चैरिति उच्चैस्तमाम्। नीचैस्तराम्-नीचैस्तमाम्। किंतराम्-किंतमाम्। अ॰ पठति इति पठतितराम्-पठतितमाम्। अ॰ पचति इति पचतितराम्-पचतितमाम् ॥ "परिमाणे द्वयसट्"। १०४। परिमाणेऽर्थे वाच्ये सति द्वयसट् दघ्नट् मात्रट् इत्येते प्रत्यया भवन्ति। ऊरु परिमाणं यस्य उ-

मुरः ॥ श्रद्धादिभ्यस्तु । ७७ । श्रद्धा विद्यते यस्यासौ श्रद्धालुः । कृपा विद्यते यस्यासौ कृपालुः । मायालुः । दयालुः ॥ हिमाच्चेलुः । ७८ । हिमेलुः । शैत्येऽपि ॥ अस्मायामेधास्रग्भ्योऽस्त्यर्थे विनर्वक्तव्यः । ७९ । तपो विद्यते यस्यासौ तपस्वी । यशस्वी । मायावी । मेधावी । स्रग् विद्यते यस्यासौ स्रग्वी ॥ वाचो ग्मिनिः । ८० । वाक्शब्दात् ग्मिनिः प्रत्ययो भवति अस्त्यर्थे । ग्मिनौ गकारो व्यवधानार्थः तेन भसंज्ञा न (प्र ४ सू ९) इत्यस्य भावि । प्रशस्ता वाक् विद्यते यस्यासौ वाग्मी ॥ एकादाकिनिरसहाये । ८१ । न विद्यते एक सहायो यस्य स एकाकी । स्त्री चेत् एकाकिनी ॥ आलजाटौ कुत्सितभाषिणि । ८२ । कुत्सितभाषिण्यर्थे वाच्ये इति आलजाटौ प्रत्ययौ भवतः । आलप्रत्यये वाचालो कुत्सितभाषिणि च आटप्रत्यये वाचाटः कुत्सितभाषिणि । कुत्सिता वाक् विद्यते यस्यासौ वाचाटः । एवं वाचालः ॥ समाहारप्रकृद्यः । ८३ । नाम्नः समाहारप्रकृत्यर्थे च प्रत्ययो भवति । द्वेष्यस्य तमप् मनाः द्वेष्या वा द्वेष्यः ॥ ईषदपरिसमाप्तौ कल्पदेश्यदेशीयाः । ८४ । ईषदपरिसमाप्ता सत्रा इति सत्राकल्पः । ईषदपरिसमाप्तः पटुरिति पटुदेशीयः । ईषदून कविरिति कविदेशीयः । कविदेश्यः ॥ प्रशंसायां रूपः । ८५ । प्रशंसायां रूपः प्रत्ययो भवति । प्रशस्तो वैयाकरणो वैयाकरणरूपः ॥ याप्यः कुत्सायाम् । ८६ । कुत्सायां वाच्यायां सत्यां याप्यः प्रत्ययो भवति । कुत्सितो वैयाकरणो वैयाकरणयाप्यः ॥ भूतपूर्वे चरट् । ८७ । भूतपूर्वेऽर्थे वाच्ये सति चरट् प्रत्ययो भवति । पूर्वं भूत इति भूतपूर्वः । पूर्वं भूत इति भूतचरः । पूर्वं दृष्ट इति दृष्टचरः । स्त्री चेद्दृष्टचरी । दृष्टैव (प्र १५ सू १४) ॥ प्राचुर्यविकारप्राधान्यादिषु मयट् प्रायशः भवति । ८८ । गोश्च पुरीषे च । ८९ । गोः पुरीषं गोमयम् । अन्नं प्रचुरं यस्मिन्काले अन्नमयो यज्ञः । मृदो विकारो मृन्मयो घटः । स्त्री प्रधानं यस्यासौ स्त्रीमयो जाल्मः । आदिशब्दात्स्वरूपार्थे मयट् । अमृतस्वरूपोऽमृतमयश्चन्द्रः ॥ तदधीते वेद वेत्त्यधीयानोऽण्वक्तव्यः । ९० । अधीतेऽध्येता वेद इत्यर्थे द्वितीयान्तान्नाम्नोऽण् च वक्तव्यः । व्याकरणमधीते वेद वा वैयाकरणः । द्वारि नियुक्तो दौवारिकः । स्वस्ति इत्याह सौवस्तिकः । न्यग्रोधस्येदं नैयग्रोधम् ॥ व्यासादेः फिः । ९१ । व्यासस्यापत्यं वैयासिः ॥ श्वादेरिञ् च । ९२ । श्वापुरिम् स्यात्वक्तव्यम् । श्वापुरस्य सौवापुरिः । श्रोममोऽपत्यः स्वस्य उ वेदेति सौवमः । न्याये कुशलो नैयायिकः ॥ न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् च । ९३ । सन्धिजौ यौ सन्धिस्थौ तयोः सन्धिजन्यकार्यकारणौ यकारवकारौ स्वरस्य वृद्धिर्न भवति किन्तु तयोरैदौतौ आगमौ भवतः । इदं पदं इत्येवासाममी भवतः । किं कृत्वा वर्णविश्लेषं कृत्वा । यकारात्पूर्वं ऐकारः वकारात्पूर्वं औकारः । पश्चादादिस्वरस्य वृद्धिर्न भवति । (प्र १० सू १) चटकाया ऐरक् । ९४ । चटकस्यापत्यं चाटकैरः ॥ कल्याण्यादीनामिनङ् । ९५ । कल्याण्या अपत्यं काल्याणिनेयः ॥ इतो

॥ श्री ॥

सारस्वते द्वितीयवृत्तौ

परस्मैपदिप्रक्रिया ।

लक्ष्मीनृसिंहौ प्रणिपत्य वाग्धीं शुभां च पद्मा-
करमप्युपास्य ॥ सारस्वतीयां च तिबादिवृ-
त्तिं क्रमात्करोम्येव गणपप्रसादात् ॥ १ ॥

अथाख्यातप्रक्रिया लिख्यते ॥ धातो । १ । तस्मात्परं प्रत्यया धातोर्ज्ञेया ॥ यादि । २ । भू सत्तायामित्यादिः शब्दो धातुसंज्ञो भवति । स च त्रिविधः आत्मनेपदी परस्मैपद्युभयपदी चेति । अनुदात्तङित । ३ । अनुदात्तेत इत्धातोरित आत्मनेपदं भवति ॥ ञित्स्वरितेत उभे । ४ । ञित स्वरितेतश्च धातोरुभे आत्मनेपदपरस्मैपदे भवतः । आत्मगामि चेत्फलमात्मनेपदं परगामि चेत्फलं परस्मैपदं प्राकाम्यम् । अन्यथा तु मतार्थबोधकत्वात् ॥ परस्मै-पदम् । ५ । पूर्वोक्तनिमित्तद्वयरहितादस्माद्धातोः परस्मैपदं भवति ॥ अथ परस्मैपदानि । ६ । तिबादीनामष्टादशसंख्याकानामाद्यानि नव वचनानि परस्मैपदसंज्ञानि भवन्ति । शेषाण्यात्मनेपदानि भवन्ति ॥ वर्तमाने । ७ । प्रारब्धापरिसमाप्तक्रियोपलक्षित काले वर्तमानस्तस्मिन्वर्तमाने धात्वर्थे तिबादयः प्रत्यया भवन्ति । अस्य तिबादेर्नामिनीयानां लडिति संज्ञा ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	तिप्	तस्	अन्ति
२	सिप्	थस्	थ
३	मिप्	वस्	मस्

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ते	आते	अन्ते
२	से	आथे	ध्वे
३	ए	वहे	महे

पादुदघ्नं जङ्घम् । शिरः परिमाणं यस्य तच्छिरोदघ्नम् । पुरुषपरिमाणं प्र
मापुरुषमात्रं जलम् ॥ द्वयोर्बहूनां चैकस्य निर्धारणे किमादिभ्यो ड
तरडतमौ प्रत्ययौ । १०५ । कतरो भवतोर्मध्ये कठः । क इति कत
कतमो भवतां तार्किकः । क इति कतमः । भवतोर्यतरस्तार्किकस्तत्र म
गु । य इति यतर । त इति ततर । यतम । ततम ॥ संख्यापूर्वार्थोपाधेः
रणे द्वित्रिभ्यां तीयः । १०६ । द्वयोः संख्यापूरकः द्वितीयः ॥ त्रेः सं
प्रसारणं सस्वरस्य । १०७ । त्रयाणां संख्यापूरकः तृतीयः ॥ षट्चतुरो
स्थः । १०८ । षण्णां संख्यापूरकः षष्ठः । थुमागमः (प्र० ४ सू० ८) चतु
संख्यापूरकः चतुर्थः ॥ पञ्चादेर्मः । १०९ । पञ्चम । सप्तम । अष्टमः । न
वम । दशम इत्यादि ॥ एकादशादेर्डट् । ११० । पूर्वोक्तविषय एव एका
दश एकादशानां संख्यापूरकः एकादशः—ण द्वादशो ॥ विंशत्यादेस्तमड्
वैकल्पिकः । १११ । आड्भ्रमरन्भसीतिबहुगीयमीरिति वक्तव्यम् । द्वादश-द्वाद
शयोदश-त्रयोदशी । चतुर्दश-चतुर्दशी । सप्तदश सप्तदशी । अष्टादशः अष्टादशी ।
विंशत्यादेर्वा तमट् । ११२ । त्रिंशत् संख्यापूरकः त्रिंशत्तमः । एवं
विंशतितमस्त्रिंशः । ११३ । विंशः ॥ षष्ट्यादेरसंख्यादेर्वा । ११४ । ष
ष्टितमः-षष्टः । सप्ततितमः-सप्ततः । अशीतितमः-अशीतः । नवतितमः-न
वतः । एकषष्टितमः । एकषष्टः । एकसप्ततितमः-एकसप्ततः । द्विनवतितम
नवतिस्वरस्य । अशीतितमः-एकाशीतः । अशीतितमः । अशीतः ॥ स
र्वत्र नित्यम् । ११५ । शततम ॥ सहस्रतमः ॥ कतिकतिपयाभ्यां थट् । ११६ । क
तिथः । कतिपयथः ॥ संख्याया धा प्रकारे । ११७ । संख्यावाचकशब्दात्
प्रकारेऽर्थे वाच्ये धा प्रत्ययो भवति । द्विप्रकारं द्विधा त्रिप्रकारं त्रिधा । चतु
प्रकारं चतुर्धा ॥ एकाद्ध्यमुञ् च । ११८ । संख्यावाचकस्य धास्य स्थाने ध्यमुञ्वा भ
वति । ध्यमुञ् च वा भवति । द्विप्रकारं द्वैधम् । त्रिप्रकारं त्रैधम् । संख्याया
स्वार्थेऽण् । द्विधा एव द्वैधम् । त्रैधम् ॥ एकाद् ध्यमुञ्वा । ११९ । ऐकध्यम्
एकधा ॥ क्रियाया आवृत्तौ कृत्वसुच् । १२० । पञ्चवारान्भुङ्क्ते इति पञ्चकृ
त्वो भुङ्क्ते । शतकृत्वः ॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् । १२१ । द्वित्रिचतुर्भ्यः सु
प्रत्ययो भवति । द्विवारमिति द्विः । त्रिवारमिति त्रिः । चतुः । द्विकम् ॥ त्रिकम् ।
बह्वर्थे कारकाद्धस्त्यस् । १२२ । बह्वर्थे शस्प्रत्ययो भवति । बहूनर्था
निति बहुशः । अल्पशः । शतशः । सहस्रशः । कृतशः । कोटिशः इत्यादि । ब
हुशः धनं ददाति । कारकार्थमित्यम् । बहूनां स्वामी ॥ तयायचौ संख्याया
अवयवे । १२३ । संख्याया अवयवे वाच्ये इति तयायचौ प्रत्ययौ भवतः । द्वौ
अवयवौ यस्य तद् द्वितयम् । त्रितयम् । द्वौ अवयवौ यस्य तद् द्वयम् । त्रयम् । चतु
ष्टयी ॥ अल्पार्थे कुटीशमीशुण्डाभ्यो रः । १२४ । अल्पा कुटी इति कु
टीरः । अल्पा शमी इति शमीरः । अल्पा शुण्डा इति शुण्डारः ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां
नञ्स्नञौ । १२५ । स्त्रैणम् । पौंस्नम् । तेषां निरूपणं कल्पादयः । भाविसम्भा
दृ भ संख्या येषां ते भति । सा संख्या येषां ते सति । क संख्या येषां कति ।
[illegible]

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ईत	ईयाताम्	ईरन्
२	ईथास्	ईयाथाम्	ईध्वम्
३	ईय	ईवहि	ईमहि

याईं । १९ । अकारान्तात्परो या ई भवति । भवेत् (अ॰ १ ६ १ सू॰ ११) भवेत् भवेताम् भवेयुः । युस इट् । २० । अकारान्तस्य युस इडागमो भवति । भवेः । भवेतम् । भवेत । यामियम् । २१ । अकारान्तात्परो यामियं भवति । भवेयम् भवेव भवेम । सिद्धे गुरुलघुभूयस्त्वे भवेदिति विधिः । भवेदसौ वै एतयो मामनतादिति समाधानम् । भवेत भवेयाताम् भवेरन् । भवेथाः भवेयाथाम् भवेध्वम् । भवेय भवेवहि भवेमहि । भो हरिभक्तिं भजेय । आशीःप्रेरणयोः । २२ । अप्राप्तप्रार्थनमाशीः परस्येष्टार्थसंपादनं वा । प्रेरणं प्रवर्तनं तत्र पुरुषस्य प्रत्यया भवन्ति । एषां संज्ञा लोट् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	तुप्	ताम्	अन्तु
२	हि	तम्	त
३	आनिप्	आवप्	आमप्

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ताम्	आताम्	अन्ताम्
२	स्व	आथाम्	ध्वम्
३	ऐप्	आवहैप्	आमहैप्

तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् । २३ । भवतु भवतात् भवताम् भवन्तु । भव । २४ । अकारान्तस्य हेर्लुग्भवति । न तु तातङः । तातङिति ङित्करणं गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थं नतस्थानेऽर्थम् । भव-भवतात् भवतम् भवत । भवानि भवाव भवाम । आयुष्मान् भवतु भवान् । अध्ययनसम्पत्ती भव सौम्य । भवताम् भवेताम् भवन्ताम् । भवस्व भवेथाम् भवध्वम् । भवै भवावहै भवाम- है । हरिं भजस्व त्वम् । अनद्यतनेऽतीते । २५ । अतीतायाः रात्रेर्यामद्वयात्परिस्थायिन्या रात्रावित्यस्य यामस्य सोऽद्यतनस्ततोऽन्योऽनद्यतनस्तस्मिन्ननद्यतनेऽतीते काले द्योत्ये प्रत्यया भवन्ति एषां संज्ञा लङ् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	तिप्	ताम्	अन्
२	सिप्	तम्	त

मध्यमश्च युष्मदि अस्मद्युत्तमः । ८ । नामपरिगृहीते युष्मदि सति त्रिभिर्भागैरेव प्रत्यया भवन्ति । ते च क्रमशो मध्यमा भवन्ति, यथा सर्वं प्रथमप्रत्ययेन प्रत्यया भवन्ति । नामनि प्रयुज्यमाने अप्रयुज्यमानेऽपि प्रथमपुरुषः युष्मदि मध्यमः अस्मद्युत्तमः । भू सत्तायाम् ॥ वर्तमाने लट् । ९ । तं च परस्मैपदं कर्तरि भवति वकारादयस्मनेपदसंज्ञार्थाः । तत्र भू इत्येतस्मात्परस्मैपदमोऽप्रथमैकवचने तिप्रत्ययो भवति । अत्रैतत्प्रथमैकवचने भू ति इति स्थिते । पकारः पित्कार्यार्थः ॥ अप् कर्तरि । १० । धातोरप्प्रत्ययो भवति कर्तरि विहितेषु सार्वधातुकेषु परतः । पकारः पित्कार्यार्थः गुणार्थश्च । भवतीत्यत्र भवति च प्रत्ययः स विकरणः ॥ गुणः । ११ । धातोरन्त्यस्य नामिनो गुणो भवति । भवादेश । भवति । सर्वं विज्ञेयं तत् ॥ अपित्सादिर्ङित् । १२ । पकारेत्संज्ञकौ च सिद्धप्रत्ययौ ङित्संज्ञौ भवतः । अत्र इति किम् । इदमादयोऽसितौ प्रत्ययकाणत्व भवति । भारिसम्भवास्तीतिप्रयुज्यन्ते ॥ द्विरपदे गुणः ।१३। ङिति ङिति च परे नामी गुणो भवति इत्युक्तं वर्जयित्वा । धातोर्निमित्तस्य तस्मिन् परे तु गुणो भवति । तस्मिन् निमित्तात्तेऽपि गुणप्रतिषेधे ऽप्रत्ययनिमित्तो गुणो भवत्येव । कोऽर्थः (सू. १४ १ सू. ४) भवतः । बहुवचनविवक्षायां भव अन्ति इति स्थिते ॥ अते । १४ । अकारस्य लोपो भवति अकारे एकारे च परे । अते इत्यत्र अकारैकारौ विभक्तिसम्बन्धिनौ । भवन्ति । भवसि । भवथः । भवथ ॥ म्वोश्च । १५ । अकारस्य दीर्घो भवति वकारे मकारे च परे । भवामि । भवावः । भवामः । स राजा धार्मिको भवति । त्वं साधुर्भवसि । अहमात्मनि प्रतिष्ठितो भवामीत्यादि प्रयोगाः ॥ अव्ययमर्थानाम् पुरुषविशेषः । १६ । यस्य क्रियायोगेन प्रयोगो नास्ति तत्र पुरुषविशेषः । अत्र प्रयोगाने सूत्रस्य मार्गः ननु वाक्यस्य । सूत्रक्रमेण पुरुषभेदो भवति । साधु स च त्वं च भवथः । अहं त्वं स च पण्डिता भवामः । भूङ् प्राप्तावात्मनेपदी । तस्मात्तेआतांअन्त आदीनि भवन्ति भवोपयोगानि । अप्पुगमः भवते ॥ आत्मनेपदे ईः । १७ । आकारान्तस्य आत्मनेपदे आकारस्य ईकारो भवति भवेते । भवन्ते । भवसे । भवेथे । भवध्वे । भवे । भवावहे । भवामहे । स भिक्षां भवते ॥ विध्यादिसंभावनयोः । १८ । विधिः कर्तव्यार्थोपदेशः । संभावनं सम्भवनमूहस्तत्र यादयः प्रत्यया भवन्ति । लिङिति चैषां संज्ञा पाणिनीयानाम् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	यात्	याताम्	युस्
२	यास्	यातम्	यात
३	याम्	याव	याम

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ईत	ईयाताम्	ईरन्
२	ईथास्	ईयाथाम्	ईध्वम्
३	ईय	ईवहि	ईमहि

यार्थ । १९ । अकारात्परो या ई भवति । भवेत् -(इ १ इ २ इ ११) भवेत् भवेताम् भवेयुः ॥ युस इट् । २० । अकारात्परस्य युस इडागमो भवति । भवेः । भवेतम् । भवेत ॥ यामियम् । २१ । अकारात्परो यामियं भवति । भवेयम् भवेव भवेम । क्रियायां मुख्यमुख्यको भवेदिति विधि । भवेयुषो वे इयमसौ भवमनपरिति समासनम् । भवेत भवेयाताम् भवेरन् । भवेथाः भवेयाथाम् भवेध्वम् । भवेय भवेवहि भवेमहि । अत्र इरिभर्ति भवय ॥ आशीर्लिङ्पक्षे । २२ । अप्राप्तप्राप्तन्याशी परस्मैपदार्थसेनन वा । भेरणे भेवर्तने वाक्यासप अत्पया भवन्ति ॥ एषां संज्ञा लोट् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	तुप्	ताम्	अन्तु
२	हि	तम्	त
३	आनिप्	आवप्	आमप्

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ताम्	आताम्	अन्ताम्
२	स्व	आथाम्	ध्वम्
३	ऐप्	आवहैप्	आमहैप्

तुह्योस्तातङाशिषि वा वक्तव्यम् । २३ । भवतु भवतात् भवताम् भवन्तु ॥ अतः । २४ । अकारात्परस्य हेर्लुग्भवति । न तु तातङः । तातङिति ङित्करणं गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थम् नतु स्थान्यादेशार्थम् । भव-भवतात् भवतम् भवत । भवानि भवाव भवाम । आयुष्मान् भवतु भवान् । अध्ययनायोद्यतो भव सौम्य । भवताम् भवेताम् भवन्ताम् । भवस्व भवेथाम् भवध्वम् । भवै भवावहै भवामहै । इति भवस्तु लस्य ॥ अनद्यतनेऽप्यतीत । २५ । अतीतायाः रात्रेर्यामद्वय पारभ्यागामिन्याः प्रथमयामद्वय योऽद्यतनस्ततोऽन्योऽनद्यतनस्तस्मिन्भूत-तनेऽतीते काले क्रियायाः प्रत्यया भवन्ति एषां संज्ञा लङ् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	तिप्	ताम्	अन्
२	सिप्	तम्	त

नाम्नि च युष्मदि चास्मदि च भागे । ८ । नामादिषु त्रिषु भागेषु सत्सु त्रिभिर्भागैरेव प्रत्यया भवन्ति । ते च भागा यथाक्रमं प्रथममध्यमोत्तमसंज्ञा भवन्ति । नाम्नि प्रयुज्यमाने अप्रयुज्यमानेऽपि प्रथमपुरुषः युष्मदि मध्यमः अस्मद्युत्तमपुरुषः । भू सत्तायाम् ॥ कर्तरि शप् । ९ । शप् च परस्मै परे कर्तरि भवति शकारपकारावनुबन्धौ । तत्र भू इत्यस्मात्परस्मैपदेऽभिधेयेऽव्यक्तकर्तरि विवक्षया योज्यन्ते । तत्रैकत्वादिसंख्यायां प्रथमपुरुषैकवचने भू तिप् इति स्थिते । पकारः पित्कार्यार्थः ॥ अप् कर्तरि । १० । धातोरप्प्रत्ययो भवति कर्तरि विहितेषु शादिषु शित्प्रत्ययेषु परतः । पकारो पित्करणमेव-चनार्थं गुणार्थश्च । अदादिप्रत्ययस्य पकारोऽपि च प्रत्ययः स विकरणः ॥ गुणः । ११ । नाम्यन्तस्य धातोः नामिनो गुणो भवति । भवादेशः । भवति । द्वित्व-विवक्षायां तस् ॥ अपित्तादिर्ङित् । १२ । पकारेतरानादिर्वं च तिप्प्रत्य प्रत्ययो ङित्संज्ञो भवति । भवत् इति ङित् । ङकारानुबन्धः शब्दाधी-त्वि । भाविसम्प्रसारणादिप्रयोजनम् ॥ ङ्ति यद्गुणेऽपि ।१३। ङिति ङिति च परे धातो-र्गुणो भवति इत्युक्ते पर्यावसिता । एतदेवानन्तरस्य यदि परे तु गुणो भवति । तयो-रित्यादावपि गुणप्रतिषेधे सुपप्रत्ययनिमित्तो गुणो भवत्येव । सोऽपि सर्व (पृ १४ ९ सू ४) भवतः । बहुत्वविवक्षायां भव अन्ति इति स्थिते ॥ अपे । १४ । अ-कारस्य लोपो भवति अकारे एकारे च परे । अपे इत्यत्र अकारैकारौ विभक्तिप्रत्ययस्यैतदर्थम् । भवन्ति । भवसि । भवथः । भवथ ॥ अस्योश । १५ । अकारस्य आत्वं भवति मकारे वकारे च परे । भवामि । भवावः । भवामः । स राजा धार्मिको भ-वति । त्वं साधुर्भवसि । अहमात्मनिष्ठः प्रभावीत्यादि प्रयोक्तव्यम् ॥ अस्मद्युत्तमपुरुषविशेषः । १६ । यस्य क्रियापदेन व्यवधानं नास्ति तत्र पुरुष विशेषः । अथ व्यवधाने युष्मदं भाष्य नतु वाक्यस्थम् । युष्मदस्मत्पुरुषयोगी भवति । साधु स च त्वं च भवथः । अहं त्वं स च पण्डिता भवामः । भूष् भावी आत्मनेपदी । तस्मात्तेऽप्रभवतीनि नव वचनानि प्रयोज्यानि । अत्रानुमतं भवते ॥ आदाय ई । १७ । आकारान्तस्मात् आप्सुपन्थिन आकारस्य ईकारो भवति भवेते । भवन्ते । भवसे । भवथे । भवध्वे । भवे । भवावहे । भवामहे । स श्रियं भवते ॥ विधिसम्भावनयोः । १८ । लिङि कर्तव्यायोपदेश । सम्भावन वाक्यप्रयुक्तस्येष यात्प्रभृतयः प्रत्यया भवन्ति । लिङिति चैषां संज्ञा पाणिनीयानाम् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	यात्	याताम्	युस्
२	यास्	यातम्	यात
३	याम्	याव	याम

बभूवे बभूवाते बभूविरे । बभूविषे बभूवाथे । नामिनोऽन्त्यस्य षुण्या धो ढः ।३६। यण्वन्तान्नामिनोऽन्तरस्य विभाषितिपुष्कर्षस्य लिङ्लुक्लिटेषु धस्य ढो भवति । अत्र षेटो इकारोऽपि वक्तव्यम् । बभूविध्वे बभूविढ्वे । बभूवे बभूविवहे बभूविमहे । रम्ये राज्य बभूवे च आशिषि । ३७ । आशीरर्थेऽपि धातोर्यो म भवति । एवं संज्ञा लिङ् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	यात्	यास्ताम्	यासुः
२	याः	यास्तम्	यास्त
३	यासम्	यास्व	यास्म

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	सीष्ट	सीयास्ताम्	सीरन्
२	सीष्ठाः	सीयास्थाम्	सीध्वम्
३	सीय	सीवहि	सीमहि

आशीर्वादार्थे पं लिङिति वक्तव्यम् । ३८ । ततो गुणाभावः । भूयात् भूयास्ताम् भूयासुः । भूयाः भूयास्तम् भूयास्त । भूयासम् भूयास्व भूयास्म । भू भीमान् भूयात् । भू सीष्ट इति स्थिते ॥ स्विष्टतासीस्यपामिट् ।३९ । धातोः परेषां सि त तासी स्यप् एतेषामिडागमो भवति । गुणस्तोऽसो । भवम् । भविषीष्ट भविषीयास्ताम् भविषीरन् । भविषीष्ठाः भविषीयास्थाम् भविषीध्वम् । षीध्वमस्यापि प्रि ढत्वम् । भविषीढ्वम् । भविषीय भविषीवहि भविषीमहि । इतिभक्ति भविषी ढः ॥ भस्तमे । ४० । न भामतेऽपि भविष्यर्थे तासमे भवन्ति । एवं संज्ञा लुट् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	ता	तारौ	तारः
२	तासि	तास्थः	तास्थ
३	तास्मि	तास्वः	तास्मः

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ता	तारौ	तारः
२	तासे	तासाथे	ताध्वे
३	ताहे	तास्वहे	तास्महे

इडागमादि । भविता भवितारौ भवितारः । भवितासि भवितास्थः भवितास्थ । भवितास्मि भवितास्वः भवितास्मः । धस्य इति भत्मनो भविता । भवितारौ भ

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	त	आताम्	अन्त
२	थास्	आथाम्	ध्वम्
३	ई	वहि	महि

दिबादिषु ह्यस्तनसमिज्ञकेषु प्रत्ययेषु तदा अडागमः इत्युक्तमर्थेऽपि विधेयम् । धातोः (पृ १ म ९ मु ८) इति प्रकारस्य लकारः । दिवादावट् ।२६। दिबादौ परे धातोरडागमो भवति । अभवत् अभवताम् अभवन् अभवः अभवतम् अभवत । अभवम् अभवाव अभवाम । धौऽभावत्वम् । अभवत अभवेताम् अभवन्त । अभवथाः अभवेथाम् अभवध्वम् । अभवे अभवावहि अभवामहि । स प्रयत्नमभवत् । परोक्षे ।२७। धातोः परोक्षेऽतीते काले णबादयः प्रत्यया भवन्ति । एषां संज्ञा लिट् ।

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	णप्	अतुस्	उस्
२	थप्	अथुस्	अ
३	णप्	व	म

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ए	आते	इरे
२	से	आथे	ध्वे
३	ए	वहे	महे

णादिः कित् ।२८। अपित् ण्यादि कित् भवति ॥ द्विश्च ।२९। णकारादिप्रत्यये धातोर्द्विर्वचनम् । स स्वरादिर्द्विरुच्यते ।३०। तत्राद्योऽभ्यासोऽभ्यस्तो द्विर्भवति । भू भू णप् इति स्थिते । णकारो वृद्ध्यर्थः । पकारः पित्कार्यार्थः । आस्योर्णोर्ध्वौ ।३१। आ मम भूम आम्भो तयोः पूर्वस्याकारस्य भूसम्बन्ध च आकारो भवति णादौ सति । ह्रस्वः ।३२। पूर्वसम्बन्धिनो दीर्घस्य ह्रस्वो भवति । झपानां जबचपाः ।३३। पूर्वसम्बन्धिनां झपानां जबाश्चपाश्च भवन्ति । अ-घ्वसभानां जबस्तथा भवन्ति । चपसूक्ष्माणां चपस्तथा भवन्ति । भुवो वुक् ।३४। भुवो वुगागमो भवति णादौ स्वरे परे । बभूव बभूवतुः बभूवुः । कादेर्णादेः ।३५। स्कम्भु स्तम्भे । स्तु स्तुतौ । स्कुम्भ् स्तम्भपोषणयोः । स्मृ स्मरणे । द्रुगतौ । स्रु स्रवणे । श्रु श्रवणे । स्तुञ् स्तुतौ । कसवमूकश्रु स्तेतस्मात्तरस्य स्वरादेर्णादेरिडागमः न भवतीत्यस्माद्भवतीति नियमादिटोऽपीदानम् । भवभम-स्वाद्भूभीभूतास्तवामहम् भूयते इति न्यायासिद्धेऽपि भवाम्यत्वेन भवि युक् । बभूविथ बभूवथुः बभूव । बभूव बभूविव बभूविम । धीर्दधन्वात् बभूव ।

।८। अचेतिष्यत् अचेतिष्यताम् अचेतिष्यन् ।९। चित सि त इति स्थिते सिजन्त (प्र १ सू ३८) इतीट् ॥ सेट् ।५५। सिज्मध्यस्थयोरिटोरीका- रो भवति ॥ इट ईटि ।५६। इट उत्तरस्य सेर्लोपो भवति ईटि परे । अचे तीत् अचेतिष्टाम् ॥ स्थाधित् ।५७। सेरुपधान्त्यादिलोपोत्तरस्यान उस भव ति । अचेतिषुः । अचेतीः अचेतिष्टम् अचेतिष्ट । अचेतिषम् अचेतिष्व अचे तिष्म । श्चुतिर् आसेचने । इर् अनुबन्ध इरितो वेति विशेषणार्थः । इकारस्तम- सो ऽनुबन्धः । श्च्योतति श्च्योतेत् श्च्योततु अश्च्योतत् । श्चुत् णप् लिटम् ॥ पू र्वस्य इत्यादि लोप ।५८। पूर्वस्यादिर्हस् शिष्यते अन्यो लुप्यते । चुश्चोत चुश्चुततुः चुश्चुतुः । चुश्चोतिथ चुश्चुतथुः चुश्चुत । चुश्चोत चुश्चुतिव चुश्चुतिम । श्चुत्यात् श्च्योतिता श्च्योतिष्यति अश्च्योतिष्यत् । अश्च्योतीत् अश्च्योतिष्टाम् अश्च्योति- षुः । अश्च्योतीः अश्च्योतिष्टम् अश्च्योतिष्ट । अश्च्योतिषम् अश्च्योतिष्व अश्च्योतिष्म ॥ इरितो वा ।५९। इरितो धातोर्वा ङ आगमो भवति दिमादिषु परस्मैपदे । सेरपवादः । ङकारो गुणप्रतिषेधार्थः । अश्चुतत् अश्चुतताम् अश्चुतन् । अश्चुतः अश्चुततम् । अश्चुतत । अश्चुतम् अश्चुताव अश्चुताम । श्च्युतर् क्षरणे । श्च्यो- तति श्च्योतेत् श्च्योततु अश्च्योतत् लिटम् ॥ शसात् खपा ।६०। द्वित्वभावे कृते पूर्वस्य यस्य शसादुत्तरा खपाः शिष्यन्ते न शसाः । इति चकारलोपः । चुश्च्योत चुश्च्युततुः चुश्च्युतुः । श्च्युत्यात् श्च्योतिता श्च्योतिष्यति अश्च्योतिष्यत् अ श्च्युतत् अश्च्योतीत् । मन्थ विलोडने । मन्थति मन्थेत् मन्थतु अमन्थत् ममन्थ ॥ नो लोप ।६१। न लोपस्यानुस्वारस्य मकारस्य लोपो भवति किति ङिति च परे ह्रस्वाननुस्वारौ माते ॥ असंयोगात् परोक्षकित्त्वं वाच्यम् ।६२। तेन नलोपाभावः । ममन्थतुः ममन्थुः । ममन्थिथ ममन्थथुः ममन्थ । ममन्थ मम- न्थिव ममन्थिम ॥ केचित्संयोगादपीति वक्तव्यम् ।६३। ममथतुः ममथुः । नो लोप (प्र १ सू ६) मथ्यात् मन्थिता मन्थिष्यति अमन्थिष्यत् अम न्थीत् अमन्थिष्टाम् अमन्थिषुः । पुथि लुथि मथि कुथि हिंसासंक्लेशनयोः ॥ इदितो नुम् ।६४। इदितो धातोर्नुमागमो भवति । कुन्थति कुन्थेत् कुन्थतु अकुन्थत् । लिटम् । कुहोश्चुः ।६५। पूर्वस्थयोः कवर्गहकारयोश्चुत्वं भवति । वर्गेषु पूर्वो ह्रस्य सार्थे । चुकुन्थ चुकुन्थतुः चुकुन्थुः । चुकुन्थिथ चुकुन्थथुः चुकुन्थ चुकुन्थ चुकुन्थिव चुकुन्थिम । इङ्कुपधालाभाभावाद्गुणः ॥ इदितो नलोपाभा वो वाच्यः ।६६। कुन्थ्यात् कुन्थिता कुन्थिष्यति अकुन्थिष्यत् । अकुन्थीत् अकुन्थिष्टाम् अकुन्थिषुः । षिधु गत्याम् । षकार सकारस्थाने ॥ धात्वादेः षः सः ।६७। षोपदेशस्य णोपदेशस्य च धातोरादौ वर्तमानयोः षकारणकारयोः सका रनकारौ भवतः । [illegible] ॥ षकारा षोप देशाः ष्वष्कसिसृसृजिस्तृस्त्यसृप्स्मिङ् ।१। सेध गतौ । णय गतौ । णगतौ णु माध्यापने । णम् निसर्गे । स्व पालने । षमे ष्टमे सम्भक्षणयोः । पष्मोऽ- स्मै हस्मादम्यसादयः । षकारा षोपदेशाः हसादम्यसादयः । हस्वे भव हस्व

सिताः । भवितासे भवितासाथे भविताध्वे । भविताहे भवितास्वहे भवितास्म-हे इति भविता ॥ स्यादौ भविष्यति स्यप् । ४१ । धातोर्भविष्यति का-ले स्यप् प्रत्ययो भवति तिबादिष्वात्मसु परेषु । अस्य संज्ञा लृट् । भविष्यति भविष्यतः भविष्यन्ति । भविष्यसि । भविष्यथः भविष्यथ । भविष्या-मि भविष्यावः भविष्यामः । कर्तर्यात्मनेपदपक्षे भविष्यते । भविष्यते भविष्येते भविष्यन्ते । भविष्यसे भविष्येथे भविष्यध्वे । भविष्ये भविष्यावहे भविष्यामहे । सार्थी राज्यं भविष्यते ॥ स्यप् क्रियातिपत्तौ । ४२ । धातोः क्रियाया अ-तिपत्तौ कुतश्चिद्वैगुण्यादनिष्पत्तौ सत्यां तिबादिपरः स्यप्प्रत्ययो भवति भविष्यदर्थे क्वचिद्भूतेऽपि । अस्य संज्ञा लृङ् । अडागमः । अभविष्यत्-अभविष्यद् अभवि-ष्यताम् अभविष्यन् । अभविष्यः अभविष्यतम् अभविष्यत । अभविष्यम् अभ-विष्याव अभविष्याम । यदि सुवृष्टिः सुराज्यं चाभविष्यत्तदा सुभिक्षमभविष्यत् । अ-भविष्यत अभविष्येताम् अभविष्यन्त । अभविष्यथाः अभविष्येथाम् अभविष्यध्व-म् । अभविष्ये अभविष्यावहि अभविष्यामहि । यद्यभविष्यत द्रव्यं मर्त्यास्तदा-रम्भमभविष्यत ॥ भूते सिः । ४३ । धातोर्भूतमात्रे काले सिः प्रत्ययो भवति । तिबादिपरः । अस्य संज्ञा लुङ् । इकारः सेडिति निर्देशार्थः । अभूत् इ इते स्थिते ॥ धातोः पे । ४४ । परस्मैपदे परे अस्तिदाधास्थेणूभूपिबतिभ्यः परस्य सेर्लोपो भवति ॥ शाच्छासाह्वाव्यावेपां यैति वक्तव्यम् । ४५ ॥ भुव सि-र्लोपो गुणवाच्यः । ४६ । लुकि न तन्निमित्तम् । लुकि सति तन्निमित्तं कार्यं न स्यात् (द्र १ प्र १ सू ५९) तेन गुणे[illegible] । अभूत् अभूताम् ॥ भुव सिर्लोपे स्वरे वुगवक्तव्यः । ४७ । अभूवन् । अभूः अभूतम् अभूत । अभूवम् अभूव अभूम । अभूवि । आत्मनेपदे । सि इट् गुणावौ [illegible] अट् । अभ-विष्ट अभविषाताम् ॥ आत्तोऽन्त्योऽप्यनतः । ४८ । आत् आत्मनेपदस्यान्त इत्येतस्मात्परतो अकारादुत्तरस्य न भवति । अभविषत । अभविष्ठाः अभविषा-थाम् । ध्वे च सेर्लोपः । ४९ । ध्वे परे सेर्लोपो भवति वा सस्य द इति के-चित् । अभविध्वम् अभविढ्वम् । अभविषि अभविष्वहि अभविष्महि । देवत्वो राज्यमभविष्ट ॥ माङि लुङेव वक्तव्यः । ५० । सर्वलकारापवादः ॥ अट् । ५१ । माङ्योगे अप्रयुज्यमाने अटो लोपो भवति । मा हर्षमको भवान् भूत् ॥ स्मयोगे भूतार्थता वक्तव्या । ५२ ॥ माङ्स्मयोगे लङ् च । ५३ । मा स्म भवत् । मा स्म भूत् । चिती संज्ञाने । ईकार ईदित्कार्यार्थः । पूर्ववत्तिबादय-श्च कर्तरि (प्र १ सू १) ॥ उपधाया लघोः । ५४ । धातोरुपधाया लघोर्नामिनो गुणो भवति । चेतति चेततः चेतन्ति ।१। चेतेत् चेतेताम् चेतेयुः ।२। चेततु-चेततात् चेतताम् चेतन्तु ।३। अचेतत् अचेतताम् अचेतन् ।४। चिचेत । चिचेत । किन्त्वाद्गुणाभावः । चिचिततुः चिचितुः । चिचेतिथ चिचितथुः चिचित । चिचेत चिचितिव चिचितिम ।५। किन्त्वाद्गुणाभावः । चित्यात् चित्यास्तां चित्या-सुः ।६। चेतिता चेतितारौ चेतितारः ।७। चेतिष्यति चेतिष्यतः चेतिष्यन्ति ।

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नेर्गदादौ णत्वं वाच्यम् । ८० । गद् नद् पत पद् स्था मस्थि दा धा मा सो हन् या वा द्रा प्सा वप् वह् चि शाम् दिह् एते ग दादय । गद् व्यक्तायां वाचि । नद् अव्यक्ते शब्दे । पत्ल पतने । पद् गतौ । घु संज्ञिनौ । डुदाञ् दाने । डुधाञ् धारणपोषणयोः । माङ् माने । षोऽन्तकर्मणि हन् हिंसागत्योः । या प्रापणे । वा गतिगन्धनयोः । द्रा कुत्सायां गतौ च । प्सा भक्षणे । डुवप् बीजसन्तुसन्ताने । वह् प्रापणे । चिञ् चयने । शम् उपशमे । दिह् उपचये । प्रणिगदति । गदेत् गदतु अगदत् । कुहोश्चुः (म १ सु ६४) ज-गाद जगदतुः जगदुः । जगदिथ जगदथुः जगद । गद्यात् गदिता गदिष्यति अग दिष्यत् । अगादीत्-अगदीत् । रद विलेखने । रदति रदेत् रदतु अरदत् ररद ॥ लोप पथो किस्ये चास्य । ८१ । एषादीनामनादेशादीनां किति च्यादी सति पूर्वस्य लोपः । असंयुक्तहस्तोर्मध्यस्थस्याकारस्यैकारः । रेदतुः रेदुः । सेटि थलि परपूर्वलोपौ वक्तव्यौ । ८२ । रेदिथ रेदथुः रेद । ररद-ररद रेदिव रेदिम । रद्यात् रदिता रदिष्यति अरदिष्यत् । अरादीत् अरादिष्टाम् अरादिषुः । अरदीत् । णद अव्यक्ते शब्दे । णो नः (म १ सू ६६) नदति प्र नेद नदतु अनदत् अपूर्वं । प्रादेश्च (म १ सू ६८) इति णत्वम् प्रणदति । गदादित्वात् प्रणिनदति । ननाद नेदतुः नेदुः । नेदिथ नेदथुः नेद । ननाद-ननद नेदिव नेदिम । नद्यात् । नदिता नदिष्यति अनदिष्यत् । अनादीत् अनादिषाम् अनादिषुः । अनदीत् अनदिष्टाम् । अर्द गतौ याचने च । अर्दति । अर्दत् । अ र्दतु आर्दत् । द्विर्वचने कृते आत्वोऽभ्यासे (म १ सु ३) आ अर्द इति स्थिते तस्मान्नुट् द्विहलः । ८३ । अभ्यासेऽकारादिधातुनां संयोगान्तानामकारादिधातुनां च पूर्वस्य नुडागमो भवति आदौ सति । आनर्द आनर्दतुः आनर्दुः । आनर्दिथ आनर्दथुः आनर्द । आनर्द आनर्दिव आनर्दिम । अर्द्यात् अर्दिता अर्दिष्यति आर्दिष्यत् । आर्दीत् आर्दि ष्टाम् आर्दिषुः । इदि परमैश्वर्ये । इन्दति इन्देत् इन्दतु ॥ स्वरादेः । ८४ । स्व-रादेर्धातोरादेरचो वृद्धिर्भवति विभाषा परे । अटू (म १ म २ सू ११) पेरपे (मू १ म० २ म १२) ऐन्दत् । इदू णत् इति स्थिते । कृतादि भ्रमणचलनयोः ग्रसत् भक्षणे । ८५ । णावादीनाम् अनु अग् गाम्याङ्क्ष्मदात् मिकासरपाद्युम्न. मत्यन्तस्थानां णकारो परे आम् भावो भवति । स च ह्रस्वत्-भवः प्रत्ययः । काश दीप्तौ । भास् चपलभे । दम् दानभर्तिहिंसादानेषु । अस् गतौ । एते काशादय ॥ विदूकदरिद्राजागृकाण्डभाग्भावाभ्यो वाम् । ८६ । चिर् हाने । दरिद्रा दुर्गतौ । काश्र निष्पन्ने । जागृ निद्राक्षये । कम शाते । एते विदादय । इन्दां च णत् इति स्थिते । एतस्यतस्य लित्वम् । ९० । ८७ । पूरस्य प्रत्ययस्य आकारस्याप्यतो भवति । गुणम् ॥ धातोर्नामिनः । ८८ । धात्वारम्भकस्य नामिनो वृद्धिर्भवति जिति णिति च परे । इन्दांचकार इन्दांच-क्रतुः । इन्दांचक्रुः । कृञोऽस्त्वामदः । इन्दांचकर्थ इन्दांचक्रथुः इन्दांचक्र । इन्दां-चकार-इन्दांचकर इन्दांचकृव इन्दांचकृम । इन्दामास इन्दामासतुः इन्दामासुः ।

स्नसय भम दस्याची तौ मन्थौ परत स दस्याजन्तः स मासौ सब मस्तं न्तशः स भावर्यैर्वा व दस्याज उभारय । स्नस पैनाल्स्त्स न तु स्ने नाऽपि । ध्यन्मादीनां पृथगपठनात् । ध्यन्क गतौ । शिघ्विदा गात्रप्रक्षरणे । ६ द्द भास्वारने । सम परिप्लुते । मिन्प् क्षेपे । रिमह् पदहने । एते गोपेशा णोपदेशास्तरनर्दनदिनाथृनाधृनमनाथमृनुत ॥ नर्द गतौ । नद नर्दने । नाद पू याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु । टुनदि समृद्धौ । नक्क नाशने । नृ नये । नृती ग निक्षेपे । एभ्योऽन्ये णोपदेशाः ॥

मकारजोपसनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु ॥
सकारजः शकारश्च पाट्टवर्गस्तवर्गजः ॥ १ ॥
नामधातुष्वष्किष्ठिवां च सो मेति वाच्यम् ।६८।

मुष्क । सेवति । निपुर्णे ॥मादेश्च तथा सो सुनमाम् ।६९। मादेरस्स सादेर्वा स्तादीनां नमादीनां च धातूनां सकारस्य षकारयोस्तो पूर्वभागिनानेव षकार कारी भवत परणस्तनिमित्ते सति । निषेधति । सेवेद् सेधतु । अडभ्यासव्यवाये चलम् । न्यषेवत । द्वित्वस्यपानेऽपि चलम् । सिषेव सिषिवतु । सिषिवु सिषेविथ सिष्यात् सेविता सेविष्यति असेविष्यत् । असेवीत् असेविषम् असे विषु । षिधु शास्त्रमाङ्गल्ये च । ऊकार इदित्कार्यः । सेधति सेधेत् सेधतु असे धत् सिषेध सिध्यात् ॥ ऊदितो वा ।७०। ऊदितो धातोः परस्य वसादेरि भवति ॥ स्वसुविसृपतिधूञ्स्यादीनामिड्वा वक्तव्य ।७१। ६ शब्दे । धूञ् माणिगर्भविमोचने । सूङ् प्रसवे । धूञ् च कम्पने । रध हिंसायाम् । अ मर्षणे । तप् मोचने । वप इर्गतिमोचनयोः । द्रुह जिघांसायाम् । मुह वैचित्ये ष्णुह उद्गिरणे । स्निह प्रीतौ । एधि स्पर्धायाम् । सेधिता । पक्षे ॥ तपीर्य ।७२ इत्यादि विना प्रमाण्याद्धातो परयोस्तकारथकारयोर्धकारादेशो भवति । तते अर्थ (सू १ प० २ सू १) सेद्धा सेत्स्यति—सेत्स्यति । असेधिष्यत्—असेत्स्यत असेधीत् असेधिषम् असेधिषुः । इडभावे ॥ भाभिडीनाभिमता ।१७। नामि वतोऽनिटो धातोः परस्मैपदे परे सिमत्यये वृद्धिर्भवति । अभूलम् । सि (प्र १ सू ५४) असैत्सीत् असैत्साम् ॥ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणं कार्यं भवति ।७४। ह्रस्वात् ।७५। ह्रस्वादुत्तरस्य सेर्लोपो भवति झसे परे । असैद्धम् । असै त्सी असैत्सम् असैद्ध । असैत्सम् असैत्स असैत्स्म । सम स्पर्धे हिंसायां च । समति असेद् समतु असमत् ॥ अत उपधायाः ।७६। धातोरुपधाया अका रस्य वृद्धिर्भवति ञिति णिति च परे । ससाम । ससमतुः ससमुः । स समिथ ससमथुः ससम ॥ णलुत्तमो वा णिद्वक्तव्य ।७७। ससाम—स सम ससमिव ससमिम । समात् समिता समिष्यति असमिष्यत् ॥ णित्वे ॥ ७८। णे परस्मैपदे परे सिर्णिद्भवति । अत उपधायाः (प्र १ सू ७५) इति वृद्धि । असमीत् असमिषम् असमिषु ॥ इडादेर्व्यञ्जनादेरुपधस्य वा वृद्धिः सेटि सौ वाच्या ।७५ असमीत् । मद् व्यक्तायां वाचि । गदति ॥

उपसर्गस्थनिमित्तान्नेर्गदादौ णत्वं वाच्यम् । ८० । गद् नद् पत् पद् घुसंज्ञकौ दा धा मा सो हन् या वा द्रा प्सा वप् वह् शम् चि दिह् एते ग-णादयः । गद् व्यक्तायां वाचि । नद् अव्यक्ते शब्दे । पत्लृ पतने । पद् गतौ । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । डुदाञ् दाने । डुधाञ् धारणपोषणयोः । माङ् माने । षोऽन्तकर्मणि । हन् हिंसागत्योः । या प्रापणे । वा गतिगन्धनयोः । द्रा कुत्सायां गतौ च । प्सा भक्षणे । टुवप् बीजसन्ताने । वह् प्रापणे । चिञ् चयने । शम् उपशमे । दिह् उपचये । प्रणिगदति । गदेत् गदतु अगदत् । कुहोश्चुः (अ १ सू १४) ज-गाद जगदतुः जगदुः । जगदिथ जगदथुः जगद । गद्यात् गदिता गदिष्यति अग-दिष्यत् । अगादीत्-अगदीत् । रद विलेखने । रदति रदेत् रदतु अरदत् रराद ॥ लोपः पचां किरये चास्य । ८१ । पचादीनामनादेशादीनां किति धातौ सति पूर्वस्य लोपः । असंयुक्तहलोर्मध्यस्थस्याकारस्यैकारः । रेदतुः रेदुः ॥ थलि च सेटि पूर्वलोपौ वक्तव्यौ । ८२ । रेदिथ रेदथुः रेद । रराद-ररद रेदिव रेदिम । रद्यात् रदिता रदिष्यति अरदिष्यत् । अरादीत् अरादिष्टाम् अरादिषुः । अरदीत् । नद् अव्यक्ते शब्दे । णो नः (अ १ सू ६५) नदति न-देत् नदतु अनदत् अपूर्व । नादेश (अ १ सू ६८) इति णत्वम् प्रणदति । गदादित्वात् प्रणिनदति । ननाद नेदतुः नेदुः । नेदिथ नेदथुः नेद । ननाद-ननद नेदिव नेदिम । नद्यात् । नदिता नदिष्यति अनदिष्यत् । अनादीत् अनादिष्टाम् अनादिषुः । अनदीत् अनदिष्टाम् । अर्द गतौ याचने च । अर्दति । अर्देत् । अर्दतु आर्दत् । द्विर्वे कृते मात्वोर्मादेः (अ १ सु २) आ अर्द इति स्थिते नुगागमः । ८३ । अभ्यासेऽकारादिधातूनां संयोगान्ताकारादिधातूनां च पूर्वस्य नुगागमो भवति णादौ सति । आनर्द आनर्दतुः आनर्दुः । आनर्दिथ आनर्दथुः आनर्द । आनर्द आनर्दिव आनर्दिम । अर्द्यात् अर्दिता अर्दिष्यति आर्दिष्यत् । आर्दीत् आर्दिष्टाम् आर्दिषुः । इदि परमैश्वर्ये । इन्दति इन्देत् इन्दतु ॥ स्वरादेः । ८४ । स्व-रादेर्धातोर्द्वितीयो भवति लिटादौ परे । आटश्च (अ १ प १ सू० ११) ऐत्ये (अ १ प० १ सू ११) ऐन्दत् । इद् नप् इति स्थिते ॥ कासादि-प्रत्ययानाम् च अमन्त्रे । ८५ । कासधातोः दय् अय् आस्याद्युकारादा-देशगुरुमतः प्रत्ययान्ताच्च णादौ परे आम् प्रत्ययो भवति । स च इन्धमु-भयोः प्रयोक्तव्यः । कास वीप्तौ । भास दीप्तौ । कस्य दानगतिहिंसादानेषु । अय् गतौ । एते कासादयः ॥ त्रिपूर्वाद्धिर्द्वितीयकास्काससूजात्वस्य पश्चात् तासाम् । ८६ । शिव् दाने । दीक्षा दुर्गतौ । कास् निकषणे । आस् निवासे । स्म रागे । एते रिरादयः । इन्दां कृ णप् इति स्थिते । इन्द्रेरितस्य द्विरुक्तम् ॥ ८७ । पूर्वस्थितिस्य ऋकारस्याकारो भवति । कुरुम् ॥ धातोर्णितिमिता । ८८ । धातोरन्त्यमतस्य मामिना वृद्धिर्भवति णिति णिति च परे । इन्दाञ्चकार इन्दाञ्च-क्रतुः । इन्दाञ्चक्रुः । कर्तरि लामट् । इन्दाञ्चकर्थ इन्दाञ्चक्रथुः इन्दाञ्चक्र । इन्दा-ञ्चकार-इन्दाञ्चकर इन्दाञ्चकृव इन्दाञ्चकृम । इन्दाम्बभूव इन्दाम्बभूवतुः इन्दाम्बभूवुः ।

दन्त्यश्च मध्य दन्त्यादौ यो धात्वौ यश्च स दन्त्यादन्त्यः स धातौ यश्च दन्त्य
न्तयः स मादिर्मध्ये ते दन्त्यादन्त्यसादयः । दन्त्य केवलदन्त्यः न तु दन्तोष्ठ
योऽपि । ष्वष्कर्मिनो पृथग्भावात् । ष्वष्क गतौ । षिष्विदा मानमक्षरणे । ष्व-
द् आस्वादने । षाम परिच्छेदे । ष्मिण्ष् स्वपे । ष्मिङ् ईषद्धसने । एते षोपदेशाः ।
णोपदेशास्तु नर्दनादिनाथ्नृनाधृनन्दनक्रनृतः ॥ नर्द शब्दे । नट नर्तने । नाथृ ना-
धृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु । टुनदि समृद्धौ । नक्र नाशने । नृ नये । नृती गात्र-
विक्षेपे । एभ्योऽन्ये णोपदेशाः ॥

नकारजावनुस्वारपञ्चमौ झलि धातुषु ।
सकारजः शकारश्च षाट्टवर्गस्तवर्गजः ॥ १ ॥
नामधातुष्वस्कसिर्षां च सौ नेति वाच्यम् ।६८।

गुण । सेवति । सिषूर्ष ॥ मादेश्च तथा वौ सुसमताम् ।६९। मादेः सर्वा-
स्तेषां स्तादीनां समादीनां च धातूनां सकारतकारयोस्तौ पूर्वमादिनाकेत षकारण-
कारौ भवतः षत्वणत्वनिमित्ते सति । निषेवति । सेवेत् सेवतु । अतूम्यवायेऽपि
षत्वम् । न्यषेवत् । द्वित्वव्यवायेऽपि षत्वम् । निषिषेव सिषिवतुः । सिषिव ।
सिषेविथ सिष्यात् सेविता सेविष्यति असेविष्यत् । असेवीत् असेविषाम् असे
विषुः । षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च । ऊकार इत्संज्ञार्थः । सेधति सेधेत् सेधतु असे
धत् सिषेध सिध्यात् ॥ ऊदितो वा ।७०। ऊदितो धातोः परस्य वसादेरिड्वा
भवति ॥ स्नुक्रमिसूयतिधूञ्वर्जधातोर्भिश्च वक्तव्यः ।७१। सू
प्रसवे । धूञ् प्राणिगर्भविमोचने । षूद् क्षरणे । षूष् च स्पर्शे । रध् हिंसायाम् । क्लृ
अवसंसने । रञ्ज् मीमने । यम वर्षविमोचनयोः । क्षुध् विपासायाम् । शुष शैथिल्ये ।
क्षुध् पवित्रत्वे । स्निह प्रीतौ । पचे व्यापचः । सेधिता । पचे ॥ तयोर्ध ।७२।
वपधि विना झकारान्तधातोः परयोस्तकारथकारयोर्धकारादेशो भवति । तवे अत
(पू० १ प्र० १ सू० १) सेद्धा सेधिष्यति—सेत्स्यति । असेधिष्यत्—असेत्स्यत् ।
असेधीत् असेधिषाम् असेधिषुः । इट्पक्षे ॥ अनिट्सोमामिषव ।७३। नामि
मतोऽपमिटो धातोः परस्मैपदे परे सिच्प्रत्यये वृद्धिर्भवति । पपूलम् । सेः (प्र० १
सू० ५४) असैत्सीत् असैद्धाम् ॥ अस्यपलोपे प्रत्ययलक्षणं कार्यं भवति
।७४। झसात् ।७५। झसात्परस्य सेर्लोपो भवति झसे परे । असैद्धुः । असै-
त्सीः असैद्धम् असैद्ध । असैत्सम् असैत्स्व असैत्स्म । खाद स्थैर्ये हिंसायां च ।
खादति खादेत् खादतु अखादत् ॥ अत उपधायाः ।७६। धातोरुपधाया अका-
रस्य वृद्धिर्भवति ञिति णिति च परे । चखाद । चखादतुः चखादुः । च-
खादिथ चखादथुः चखाद ॥ णलुत्तमो वा णिद्वक्तव्यः ।७७। चखाद—च-
खद चखादिव चखादिम । खाद्यात् खादिता खादिष्यति अखादिष्यत् ॥ सिचि ॥
७८। ते परस्मैपदे परे सिचि भवति । अत उपधायाः (प्र० १ सू० ७५) इति
वृद्धिः । अखादीत् अखादिषाम् अखादिषुः ॥ हयन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदितां वा
वृद्धिर्नेति सौ वाच्या ।७९। अखादीत् । गद व्यक्तायां वाचि । गदति ॥

शकिस्तु कान्तेष्वनिडेक इष्यते घसिश्च सान्तेषु वसिः प्रसारणी।
रभिश्च भान्तेष्वथ मैथुने यभिस्ततस्तृतीयो लभिरेव नेतरे ॥ ४ ॥
यमिर्यमान्तेष्वनिडेक इष्यते रमिश्च यश्च श्यनि पठ्यते मनिः ॥ न-
मिश्चतुर्थो हनिरेव पञ्चमो गमिस्तु षष्ठः प्रतिषेधवाचिनाम् ॥ ५ ॥
दिहिर्दुहिर्मेहतिरोहती वहिर्नहिस्तु षष्ठो दहतिस्तथा लिहिः ॥
इमेऽनिटोऽष्टाविह मुक्तसंशया गणेषु हान्ता प्रविभज्य कीर्तिताः
॥ ६ ॥ दिशिं दृशिं दंशिमथो मृशिं स्पृशिं रिशिं रुशिं क्रोशति-
मष्टमं विशिम् ॥ लिशिं च शान्ताननिटः पुराणगाः पठन्ति पाठेषु
दशैव नेतरान् ॥ ७ ॥ रुधिः सराधिर्युधिबन्धिसाधयः क्रुधिक्षु-
धी शुध्यतिबुध्यती व्यधिः ॥ इमे तु धान्ता दश चानिटो मता-
स्ततः परं सिध्यतिरेव नेतरे ॥ ८ ॥ शिषिं पिषिं शुष्यतिपुष्यती
त्विषिं श्लिषिं विषिं तुष्यतिदुष्यती द्विषिम् ॥ इमान्दशैवोपदि-
शन्त्यनिड्विधौ गणेषु षान्तान्कृषिकर्षती तथा ॥ ९ ॥ तपिं तिपिं
चापिमथो वपिं स्वपिं लुपिं लिपिं तृप्यतिदृप्यती सृपिम् ॥ स्वरे-
ण नीचेन शपिं छुपिं क्षिपिं प्रतीहि पान्तान् पठितांस्त्रयोदश
॥ १० ॥ अदिं हदिं स्कन्दिभिदिच्छिदिक्षुदीन् शदिं सदिं स्विद्य-
तिपद्यतिखिद्यतीन् ॥ तुदिं नुदिं विद्यति विन्द इत्यपि प्रतीहि दा-
न्तान् दश पञ्च चानिटः ॥ ११ ॥ पचिं वचिं विचिरिचिरञ्जिपृच्छ-
तीन्निजिं सिचिं मुचिभजिभञ्जिभृज्जतीन् ॥ त्यजिं यजिं युजिरु-
जिसञ्जिमज्जतीन्भुजिं स्वजिं सृजिं मृजिं विद्ध्यनिट्स्वरान् ॥ १२ ॥

॥ इत्यनिट्कारिका ॥

यथा अजिता ऐष्यति-अजिष्यति आजिष्यत्-अजेष्यत् आजीत् । आर्धधातु-
के (अ १ सू ८७) ऐ (अ १ सू ५४) अजैषीत् । कुलम् । अजै-
षम् अजतु । क्षि क्षये । क्षयति क्षयेत् क्षयतु अक्षयत् चिक्षाय । कुशाठो (अ
१ सू १७) चिक्षियतुः क्षेपे । ९८ । अजपि परस्मै पूर्वस्य दीर्घो भवति । क्षीयात्
क्षेता क्षेष्यति अक्षेष्यत् । अक्षैषीत् (अ १ सू ८७) । अक्षैष्टाम् अक्षैषुः
अक्षैषम् । कटे वर्षावरणयोः । कटति कटेत् कटतु अकटत् चकाट । कटयन्त
क्षणश्वसिजागृणिश्व्येदिताम् हयन्तस्य वृद्धिः । ९९ । हलादेः परस्मैपदे ।
अकटीत् अकटिष्टाम् अकटिषुः । गुपू रक्षणे । आयः । १०० । गुपूधूपविच्छि-
पणिपनिभ्य आयः । सनाद्यन्ता धातवः । आयप्रत्ययो भवति । सनपि वा आयपो गुणः । स धातुः
। १ १ । स प्रत्ययान्तस्य नाम्नो धातुसंज्ञो भवति । धातुलाभिकारस्य । गो-
पायति गोपायेत् गोपायतु अगोपायत् । कासप्रत्ययादाम् (अ १ सू ८४)
गोपायाञ्चकार । गोपायाम्बभूव । गोपायामास । जुगोप । पवाः १ २ । पकार
स्थानस्य च लोपो भवसनि । गोपाय्यात्-गुप्यात् । गोपायिता-गोपिता । क

इन्दामासिष इन्दाञ्चकार इन्द्यात् इन्दिता इन्दिष्यति । स्वरादेः (प्र १ सू ८१)
ऐन्दिष्यत् ऐन्दीत् ऐन्दिष्टाम् ऐन्दिषुः । ऐन्दीः ऐन्दिष्टम् ऐन्दिष्ट । ऐन्दिषम् ऐन्दि-
ष्व ऐन्दिष्म । णिदि कुत्सायाम् । निन्दति ॥ णिसः निरामिन्द्याद्युपसर्गोऽन्य-
त्रैव वा वाच्यम् । ८९ । प्रणिन्दति प्रनिन्दति । निन्देत् निन्दतु अनिन्दत् नि-
निन्द निन्द्यात् निन्दिष्यति अनिन्दिष्यत् अनिन्दीत् । णिक्ष चुम्बने । नि-
क्षति निक्षेत् निक्षतु अनिक्षत् निनिक्ष निक्ष्यात् निक्षिता निक्षिष्यति अनिक्षि-
ष्यत् अनिक्षीत् । उख गतौ । ओखति ओखेत् ओखतु औखत् । ऊखे वर्णस्युने
च इटे ॥ असवर्णे स्वरे पूर्वस्येकारोकारयोरियुवौ वक्तव्यौ । ९० । उ
वोख । सवर्णे दीर्घः (पू १ प्र १ सू २) ऊखतुः ऊखुः । पक्षान्तरे च
रपात् ओखिता ओखिष्यति औखिष्यत् औखीत् । अञ्चु गतिपूजनयोः । अञ्चति ।
नुमागम् (प्र १ सू ८१) आनञ्च आनञ्चतुः आनञ्चुः ॥ पूजायामर्थे न
लोपाभावो वाच्यः । ९१ । अञ्च्यात् गतौ तु अच्यात् । अञ्चिता अञ्चिष्यति
आञ्चिष्यत् आञ्चीत् । आञ्चिममासमे । आञ्छाञ्च आनाञ्छ । आञ्छपर्युमेले कै-
चित् । आञ्छ आञ्छयात् आञ्छिता आञ्छिष्यति आञ्छिष्यत् आञ्छीत् ।
दुर्वी हिंसायाम् । ध्वान्तिरिते (पू १ प्र १ सू ७) इति दीर्घः । दूर्वति दु
दूर्व (प्र १ सू १४) वर्गवर्जुर्वो ह्रस्व सवर्णः । ध्वनो लक्षणः (प्र १
सू ३२) शृधुर्ध अदूर्वीत् । व्रज गतौ । व्रजति व्रजेत् व्रजतु अव्रजत् ॥ हा
सयवस्त्वादिगुणप्रवाकारायां नैरवपूर्वलोपौ वक्तव्यौ । ९२ । व्रज नि-
सामान्य । दद दाने । ददाति दददौ । ददाद ददद्दु । ददाज ददजुः ददजुः
पर्वजिष अवाजीत् अव्रजीत् । व्रज गतौ । व्रजति व्रजेत् व्रजतु अव्रजत् । ववाज
ववजतुः ववजुः व्रज्यात् व्रजिता व्रजिष्यति अव्रजिष्यत् ॥ वदिव्रजन्योः सौ
सिद्धये वृद्धिः । ९३ । अव्राजीत् । अज गतौ क्षेपणे च । अजति अजेत् अजतु
आजत् ॥ अजेरार्धधातुके वी वक्तव्य अघाञि वा । ९४ । एतच्च निय
विकल्पम् सार्वधातुक परमार्धधातुकसंज्ञं पाणिनीयानाम् । विव्याय वृद्धि । वि-
वाय ॥ गुणवृद्धौ । ९५ । विकरणस्य योगादौरवधर्मिर्देयोरियुवौ भवतः स्वरे
परे । अनेकस्वरस्यादयोगपूर्वस्य गुण्यौ । विव्यतुः विव्युः ॥ स्वरान्त्यामिस्या
नित्यस्यपो वेट् । ९६ । नियमिथ-विवेथ आजिथ विव्यथुः विव्य । विवाय-वि
वय सविमिव-आजिव विविम-आजिम । वीयात् ॥ नैकस्वरमदृग्धातात् ९७
एकस्वरादृत्तोर्भोपदेशेऽनुदात्त इणेव पठितादिडागमो भवति ॥

॥ अथानिट्कारिका ॥

अनिट्स्वरान्तो भवतीति दृश्यतामिमांस्तु सेटः प्रवदन्ति तद्विदः ॥ अदन्तमृदन्तमृतां च वृङ्वृञौ श्विडीङिवर्णेष्वथ शीङश्रियावपि ॥१॥ गणस्थमूदन्तमुतां च रुस्नुवौ क्षुवं तथोर्णोतिमथो युणुक्ष्णुवः ॥ इति स्वरान्ता निपुणैः समुच्चितास्ततो हलन्तानपि सन्निबोधत ॥२॥

पर्व इमे परे भरो ऽ भरति । रार इति चन्द्रोक्तत्वे तेन वा भार ऽ भर । स-
मुद्धरिष्मनेकोपस्मरक उन्नम् । पुत्सम् '। कथ्य ॥ कृपादीनां चो वा च
काम्य । ११५ । कर्ष्य । रारो हसे पुराम् ॥ पडो ष्ठ से । ११६ । पातो
पकारककारयो करने भवति सकारे परे । किलात स कृतस्य (द १ म
१ सू २१) कमसंयोगे क्ष (इ १ म १ सु १) कल्पति- कल्पति
भकल्पत्-भकल्पत् भकल्पसीत् । अनिटो नामित (म १ सु ७२) भकल्प-
र्सीत् ॥ कृपादीनां वा सिचकाम्य । ११७ । कृप् सृप् मृष् दृप् तृप् इसे
कृपस्य । दृप्सी ॥ इडभावाम्वास्त्वक । ११८ । इकारान्तात् शकारान्तात्
पकारान्ताच्च धात्पुपधायांनियमस्मैटो सिचौ परे सस्प्रमत्यय भवति हस्व पर्गमैति
ता । सिचावार । मकक्षत्-अक्षताम् अक्षन् । रुष् हिंसायाम् । उपधाया उ-
घो (म १ सू ५३) रोषति रोषेत् रोषतु अरोषत् । रुरोष रुरुपतु रुरुपु ।
रुरोषिथ रुष्यात् रोषिता रोष्टा रोषिष्यति अरोषिष्यत् अरोषीत् । उष् दाहे । ओष-
ति ओषेत् ओषतु औषत् ॥ उपविदजागृणामाम्वा वक्तव्य । ११९ । ओ
पांचकार उवोष उवोषिथ उष्यात् ओषिता ओषिष्यति औषिष्यत् औषीत् । मिह से-
चने । मेहति मेहेत् मेहतु अमेहत् । मिमेह मिमिहतु मिमिहु । मिमेहिथ मिह्या-
त् । होढ (इ १ म ९ सु ११) तथार्थ । (म १ सू ७१) हृत्सम ॥
ढि ढो लोपो दीर्घश्च । १२० । ढकारस्य ढकारे परे लोपो भवति पूर्वस्य च
दीर्घ । मेढा मेक्ष्यति अमेक्ष्यत् । हशान्ताद् सक् (म १ सु ११८) होढ
(११) षढो क: से (म १ सु ११६) अमिक्षत् अमिक्षताम् अमिक्षन् ।
दह भस्मीकरणे । दहति दहेत् दहतु अदहत् । ददाह देहतु देहुः । देहिथ-ददग्ध
दह्यात् दग्धा । दादेर्घ (इ १ म ९ सू० ६) भादिजबसां झषान्तस्य झमा
सुध्वे (इ १ म ९ सू ७) झषो धषा (इ १ म ४ सु १८) किला-
त: स कृतस्य (इ १ म ६ सु २१) कमसंयोगे क्ष (इ १
म ९ सु १) धक्ष्यति अधक्ष्यत् अधाक्षीत् । झसात् (म १
सू ७४) अदाग्धाम् अधाक्षु । ग्लै म्लै हर्षक्षये । आदन्तेसु । ग्लायति ग्लायेत्
ग्लायतु अग्लायत् ॥ सम्प्रसारणानामात् । १२१ । सम्प्रसारणं धातूनामात्वं भ-
वति भनपि शिपबे । णप् । द्विच (म १ सू २८) हृस्व । (म० १ सू २१)
पूर्वस्य इकारि होम (म १ सू ५७) कुहोश्चु (म १ सू ६४) ॥
आतो णप् औ । १२२ । आकारान्ताद्धातो परो णप् औ भवति । टिलोप ।
जग्लौ ॥ आतोऽलिपि । १२३ । आकारान्तस्य लोपो भवति अनपि किति
ङिति स्वरे सेटि पपि च । जग्लतु जग्लु । ग्लायत्व-जग्लाथ जग्लथु जग्ल ।
जग्लौ जग्लिव जग्लिम ॥ संयोगादेरादन्तस्य किति यादावेकारो
वा वक्तव्य । १२४ । ग्लायात् ग्लेयात् ग्लाता ग्लास्यति अग्लास्यत् । अ-
ग्लासीत् अग्लासिष्टाम् अग्लासिषु । गै रै कै शब्दे । गायति गायेत् गायतु अ-
गायत् जगौ जगतु जगु । धातूर । १२५ । अपित्तरा धातोरीरांशूनियमोस्यमा-

विधी वा (प्र० १ सू० ६९) गोप्ता । गोपायिष्यति-गोपिष्यति-गोप्स्यति । अ-
गोपायिष्यत्-अगोपिष्यत् । अगोप्स्यत् । अगोपायीत्-अगोपीत् । अनिटो नामिन
० (प्र० १ सू० ७१) अगौप्सीत् । स्तृहः (प्र० १ सू० ७८) अगोपाम् ।
एवं धूप् सन्तापे । धूपायति । धूपायांचकार । धूपायामास । धूपायांबभूव । दुधू-
दीर्घोपधस्यापि गुणः । तप सन्तापे । तपति तपेत् तपतु अतपत् । तताप-तेपतुः
तेपुः । तेपिथ ॥ अत्वतो नित्यानिटस्थपो वेट् । १०२ । ततप्थ । तप्या-
द् । तप्ता । तप्स्यति । अतप्स्यत् । अताप्सीत् । क्रमु पादविक्षेपे ॥ क्रमुक्लमु-
त्रसित्रुटिलषभ्राशभ्लाशां वा यः स्यर्थो वक्तव्यः । १०३ । क्रमुः
क्राम्यति ॥ क्रमः प ष्ठिवुं दीर्घता वक्तव्या । १०४ । क्रामति क्राम्येत्
क्रामेत् । क्राम्यतु क्रामतु अक्राम्यत् अक्रामत् चक्राम क्रम्यात् क्रमिता क्रमि-
ष्यति अक्रमिष्यत् अक्रमीत् । यम उपरमे ॥ गमां छः । १०५ । गमयमिषां
छो भवति । यच्छति यच्छेत् । यच्छतु अयच्छत् । ययाम येमतुः येमुः ।
येमिथ ययन्थ यम्यात् यन्ता यंस्यति अयंस्यत् ॥ आदन्तानां यमिरमिन-
मीनां सेरिट् सक् च वा पे वक्तव्यौ । १०६ । अयंसीत् अयंसिषाम् अयंसि-
षुः । णमु प्रह्वत्वे शब्दे च । नमति नमेत् नमतु अनमत् । ननाम नेमतुः नेमुः ।
नेमिथ-ननन्थ नम्यात् नन्ता नंस्यति अनंस्यत् । अनंसीत् अनंसिषाम् अनंसिषुः ।
गम्लृ गतौ । लृकारो ङित्कार्यार्थः । गच्छति गच्छेत् गच्छतु अगच्छत् जगाम ॥
गमां स्वरे । १०७ । गम् हन् जन् खन् घस् एतेषामुपधाया लोपो भवति
क्ङिति स्वरे । जग्मतुः जग्मुः जगमिथ-जगन्थ गम्यात् गन्ता ॥ हनृतः स्यस्य
। १०८ । हन्तेर्ऋकारान्तस्य स्यस्य इडागमो भवति । गमेश्च पे । गमिष्यति अग-
मिष्यत् ॥ लृदित्पुषादेङ् । १०९ । लृदितो धातोः पुषादेर्द्युतादेश्च अङ्प्रत्ययो भ-
वति सिजादौ परस्मैपदे । अगमत् अगमताम् अगमन् । इषु इच्छायाम् । इच्छति इच्छेत् इच्छतु ऐच्छत् । इयेष ईषतुः ई-
षुः । इयेषिथ इष्यात् ॥ इषुसहलुभरिषरुषामनादि तस्येड्वा वक्तव्य
। ११० । एषिता-एष्टा एषिष्यति ऐषिष्यत् । ऐषीत् ऐषिषाम् ऐषिषुः । ञिफला
विशरणे । फलति फलेत् फलतु अफलत् पफाल । आदेशादित्वेपूर्वलोपनिमित्ते मा-
से ॥ तृफलभजत्रपां किति णावेत्वे सेटि थपि चैत्वपूर्वलोपौ वक्त-
व्यौ । १११ । फेलतुः फेलुः । फेलिथ फल्यात् फलिता फलिष्यति अफलिष्य-
त् । उपकाशेपमलेन इत्यपि वक्तव्ये न दो ॥ ह्रस्वस्याकारस्य सौ नित्य
वृद्धिर्वक्तव्या । ११२ । अफालीत् । जि जये । जयति जयेत् जयतु अजयत् ॥
सन्परोक्षयोर्गेः । ११३ । सन्परोक्षे परोक्षे च जि जय इति धातोर्गिरादेशो
भवति । जिगाय जिग्यतुः जिग्युः । जिगयिथ-जिगेथ जीयात् जेता जेष्यति अ-
जेष्यत् अजैषीत् । अजैषाम् अजैषुः । कृष् विलेखने । कर्षति कर्षेत् कर्षतु अ-
कर्षत् चकर्ष । उपधाया लघोः (प्र० १ सू० ६१) चकृषतुः चकृषुः । चक-
र्षिथ कृष्यात् । कृषे कृषेः पारोक्ष्ये ह्यशाम् । ११४ । कृषस्पृशमृश-

षम् (प्र १ सू ८) सेधतु सेद्धुः । सेधिम ससस्य सधाद् सत्ता सत्स्यति असत्स्यत् । सेधिराष्ट्रः । असरत् । वस्वसिसरणमस्थसारनधु । सम्पन् । सी- सरिष्ठ । सीसाति । ससाद सेदतु सेदुः । सेदिम-ससस्य सघाद् सत्ता सत्स्यति म सत्स्यत् मसदत् । निपूर्वः । न्यषदत् । पा पाने । पिबादेशः । पिबति पिबेत् पिबतु अपिबत् । पपौ पपतुः पपुः । पपिथ-पपाथ । घुमास्थे (प्र १ सू १२) पेयात् पाता पास्यति अपास्यत् । हाते पै (प्र १ सू ४४) अपात् । घ्रा गन्धोपा- दाने । जिघ्रादेशः । जिघ्रति जिघ्रेत् जिघ्रतु अजिघ्रत् जघ्रौ जघ्रतुः जघ्रुः । ज- घ्रिथ जघ्राथ । घ्रायात् घ्रेयात् घ्राता घ्रास्यति अघ्रास्यत् अघ्रासीत् अघ्रात् । ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः । धमादेशः । धमति धमेत् धमतु अधमत् दध्मौ ध्मायात् ध्मेयात् ध्माता ध्मास्यति अध्मास्यत् अध्मासीत् । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । धात्वादेः ष्णः (प्र १ सू ६६) सकारे जाते निमित्ताभावेन ठस्य थः । तिष्ठादेशः । तिष्ठति तिष्ठेत् तिष्ठतु अतिष्ठत् । शर्प्रसवकरा (प्र १ सू ९१) तस्थौ तस्थ- तुः तस्थुः । स्थेयात् स्थाता स्थास्यति अस्थास्यत् । निपूर्वः । न्यस्थत् न्य- स्थात् । म्ना अभ्यासे । मनादेशः । मनति मनेत् मनतु अमनत् । मम्नौ मम्नतुः मम्नुः । मम्निथ-मम्नाथ म्नायात् म्नेयात् म्नाता म्नास्यति अम्नास्यत् अम्नासीत् । दाण् दा- ने । यच्छादेशः । यच्छति यच्छेत् यच्छतु अयच्छत् । ददौ ददतुः ददुः । घुमास्थे (प्र १ सू ११५) देयात् दाता दास्यति अदास्यत् अदात् । हृ कौटिल्ये । हृ- रति ह्वरेत् ह्वरतु अह्वरत् जह्वार । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (प्र १ सू १२) ज- ह्वरतुः जह्वरुः । ऋतश्चसंयोगादेः पयो मेऽद्धु । १२४ । जह्वर्थ जह्वरतु जह्वर । ज- ह्वर-जह्वर जह्वरिव जह्वरिम । ह्वर्यात् ह्वर्ता । इट्स्यप (प्र १ सू १८) ह्वरिष्यति अह्वरिष्यत् । वृद्धिः । अह्वार्षीत् अह्वार्ष्टाम् । स्कन्दिर् गतिशोषणयोः । स्कन्दति स्कन्देत् स्कन्दतु अस्कन्दत् । चस्कन्द चस्कन्दतुः चस्कन्दुः । चस्कन्- दिथ । झयात्परस्य हसस्य सवर्णे झसे लोपो वाच्यः । १३५ । च स्कन्थ । मो लोप (प्र १ सू ६) स्कद्यात् स्कन्ता स्कन्त्स्यति अस्कन्- त्स्यत् । सावनिट्को निरयं वृद्धिः । १३६ । गिरत्यागमानसाम्ययोर्गुणा- भूतस्याप्यपवादो वृद्धिः । अस्कान्त्सीत् । इरितो वा (प्र १ सू ९८) अस्कद- त् । तृ प्लवनतरणयोः । तरति तरेत् तरतु अतरत् । किरत्यामारगुण । ऋकारे संयोगादिर्वान्तात्किरत्यर्थ वाच्यम् । १३७ । तृफलभजत्रपाम् (प्र १ सू १११) इत्येत्वपूर्वलोपौ । ततार तेरतुः तेरुः । तेरिथ । ऋतः इर् । १३८ । ऋकारस्य इर् स्यात् किति ङिति च परे । म्वोर्दीर्घः (द्वि १ प्र १ सू ७) तीर्यात् । इटो महाम् । १३९ । महादेर्नामिट् ईकारो भवति । तरीता-तरि- ता तरीष्यति-तरिष्यति अतरीष्यत्-अतरिष्यत् । अतारीत् अतारिष्टाम् अता- रिषुः । वृद्धिहेतौ सावनिटि न दीर्घो वाच्यः । १४० । रम क्रीडायाम् । रम- णादौ । मरिपरस्मईशपत्नपवचसाम् । १४१ । पराम्नुस्वारस्य लोपो भवत्य- ति परे । रमति रमेत् रमेत् रमेत रमतु रमताम् अरमत् अरमत । रराम र-

माकारस्यैकारो भवति भासीमासादी परस्मै परे सेटि । मेमा गाताद् मास्यति म मास्यत् । अमासीत् अमासिष्टाम् अमासिषुः । ष्ण शब्दसंघातयोः । स्नातिष्णे । ष्ण स्नाति स्नायेत् स्नायतु अस्नायत् । सम्प्रसारण मा (म १ सू १११) सहस्नपरा (मं० १ म ५९) सावर्णस्वसर्गज इति मकारे मते सकार स्नायते स्नायन्त् स्नेयात् स्नाता स्नास्यति अस्नास्यत् अस्नासीत् । ष्टै वेष्टने । स्नायति स्नायेत् स्नायतु अस्नायत् स्नाता स्नास्यति अस्नास्यत् । अस्नासीत् अस्ना स्नाताम् अस्नासिषुः । पिरनात्सक रामार स्नाति । घट चाने । ट ईर्ष्ये । पयति पयेत् पयतु अपयत् स्नौ पेयात् पाता पास्यति अपास्यत् । या सद्वोष । अपासीत् अपासिष्टाम् । अपासिषुः । अपान अपासाम् । स्यादिति (म १ म ५६) ॥ उस्यालोप । १२६ । पशेः पाठोराद्वास्य लोपो भवति । अपुः । घेट सेर (पालोऽति वेति केचित् । आतोऽभ्यपि । १२७ । आतोरकारस्य लोपो भवति किति डिति परे सेटि वाचे च । अदध्यत् अदधताम् अदधन् । दभिट् मेक्षणे ॥ दशादेः परस्मै । १२८ । दशादिर्योगी परस्मादिरादेशा भवति चतुर्षु परेषु । दम् श्र ष प्र दा घ्रा ध्मा स्था म्ना दाण् इति दशादयः । पश्य च्छ धी शिप सीद तिष्ठ धम जिघ्र मन यच्छ पश्य ध इत्यादयः । पश्यति पश्येत् पश्यतु अपश्यत् । दृशे व दृश्यतु दृश्यतु । श्मेऽश्योऽस्यपी वेदूः । दर्शिप । गुण (म १ सू० ११) तुष्टे दर्शाम् (म० १ सू० १४) मत्त्यम् दृशम् । दृष्ट दृष्ट्या दृश्या । दर्शिन दर्शिम । दृश्यात् द्रष्टा द्रक्ष्यति अद्रक्ष्यत् । अग परस्मैपा (म १ सू ७५) अद्राक्षीत् । अशात् (म १ सू० ७४) दृशम् । अद्र दृशम् अद्राक्षुः पश्ये । दृशि वा (म १ सू० ५८) दृशादे गुण अदर्शत अदर्शताम् अदर्शन् ऋ गतौ । ऋच्छादेशः । ऋच्छति ऋच्छेत् ऋच्छतु आर्च्छत् । ऋ (म १ सू ८६) पमात्र ससमट् (सू० १ म २ सू २४) गुणः । आर आरतु आरुः अस्यर्तिह्व्यपतीनां यपी नित्यमिट् । १२९ आरिथ आरथुः आर । अर आरिव आरिम ॥ गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः । १३० । ऋते संयोगादेर्ऋदन्तस्य च गुणो भवति यकि भकि किति लाशा याशीर्ष्यादौ च । अर्यात् अर्ता । इवप स्वप (म १ सू० १ ८) अरिष्यति आरिष्यत् ॥ सर्तिशास्त्यर्तिभ्यो वा ङ्कि । १३१ । सेरयवाच । स्तिसुधादेर्ङ् (म १ सू १ ९) आरत् आरताम् आरन् । अर्तेरि । सेरपवादो दृशीति केचित् । आर्षीत् । प्य गतौ । धावादेश । धावति । शीघ्रगतावेव धावादेश । सरति । ससार सस्रतुः सस्रुः । ससर्थ सस्रथुः सस्र । ससार-ससर सस्रिव सस्रिम ॥ धावादौ । १३२ । ऋकारस्य रिङादेशो भवति धावादौ परस्मैपदे परे । सस्रयात् स्मर्तावामार्थे । तेन वै (म० १ सू ९७) इति न दीर्घः । स्रियात् सर्ता सरिष्यति असरिष्यत् । पुषादि द्युताद्यृ । असरत् असरताम् असरन् । शद्लृ शातने ॥ शीयादेश आत्मने पदं च वाच्यम् । १३३ । शीयते शीयेत शीयताम् अशीयत शशाद । लोप च–

ग्रहिर्ज्यावयी व्यधिर्वष्टिर्विचतिर्वृश्चतिस्तथा ॥
पृच्छतिर्भृज्जतिश्चैव षडेते तु ग्रहादयः ॥ १४ ॥

ईकारस्येत्वे । अत उपधायाः (प्र १ सू ७५) इत्यात् । उवाच ऊचतुः इति स्यात् । यजां यवराणां ग्रहत् संप्रसारणं किति । १४९ । यजादीनां संप्रसारणं भवति किति परे ॥

यजिर्वपिर्वहिश्चैव वेञ्व्येञौ ह्वयतिः श्वयिः ॥
वदवसौ श्वयतिर्वीप्सेरेकादश यजादयः ॥ १५ ॥

सवर्णे दीर्घः सह (प्र १ म २ सू १) ॥ यस्तादेः षः । १५० । घसि-भसिवसीनां सस्य षो भवति प्रत्ययनिमित्ते सति । ऊषतुः । ऊषुः । उवसिथ—उवस्थ । संप्रसारणम् । उष्यम् । उष्यात् वस्ता ॥ सस्तोऽनपि । १५१ । सकारस्य तकारो भवति अनपि सकारे परे । वत्स्यति अवत्स्यत् । इन्द्रिः । अवात्सीत् । स सः (प्र १ सू ७४) प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणमिति न्यायात् । अवात्ताम् । अवात्सुः । वद व्यक्तायां वाचि । वदति वदेत् वदतु अवदत् उवाद ऊदतुः ऊदुः । उवदिथ उद्यात् वदिता वदिष्यति अवदिष्यत् अवादीत् । टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । टुकारौकारौ इत्संज्ञकौ । इदुदित्संज्ञक । श्वयति श्वयेत् श्वयतु अश्वयत् ॥ श्वयतेर्णौ प्रथमं संप्रसारणं वा वक्तव्यम् । १५२ । ततो द्वित्वम् । शुशाव शुशुवतुः शुशुवुः । शुशविथ । संप्रसारणाभावपक्षे शिश्वाय शिश्वियतुः शिश्वियुः । शिश्वयिथ । संप्रसारणं च (प्र १ सू ९७) शूयात् श्वयिता श्वयिष्यति अश्वयिष्यत् ॥ श्वयतेः सौ वृद्ध्यभावो वाच्यः । १५३ । अश्वयीत् अश्वयिष्टाम् अश्वयिषुः । इरितो वा (प्र १ सू ५८) ॥ श्वयतेरङ्लोपौ वक्तव्यः । १५४ । अश्वत् ॥ श्वयतेर्ङे द्वित्वं वा । १५५ । अशिश्वियत् इत्यादि ॥ इति भ्वादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ भ्वादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ एध वृद्धौ । एधते एधेत एधताम् ऐधत । कासादिप्रत्ययादाम् (प्र १ सू ४८) एधांचक्रे ॥ आम्प्रत्ययवत् यस्माद्विहितः स चेदात्मनेपदी तर्हि अनुप्रयुक्तकृञ आत्मनेपदं भवत्यात्मनेपदम् । १ । एधामास एधाम्बभूव विभाषासम्पर्कादस्येर्मुमागो न इट् । एधिषीष्ट एधिता एधिष्यते एधिष्यत ऐधिष्ट ऐधिषाताम् । ईक्ष दर्शने । ईक्षते ईक्षेत ईक्षताम् । ऐक्षत ईक्षांचक्रे ईक्षिषीष्ट ईक्षिता ईक्षिष्यते ऐक्षिष्यत ऐक्षिष्ट । दद दाने । ददते ददेत ददताम् अददत । न शसदद (प्र १ सू ११) इति एत्वाभ्यासलोपौ न । ददे ददाते । ददिरे ददिषीष्ट ददिता ददिष्यते अददिष्यत अददिष्ट । ष्वष्क गतौ । नामधातु (प्र १ सू १७) अनेन सत्वाभाव । ष्वष्कते ष्वष्केत ष्वष्कताम् अष्वष्कत षष्वष्के ष्वष्किषीष्ट ष्वष्किता

अरराट्-रराट् । रराटिथ रराट्थ रराटथुः रराट । ररटे ररणाद् रटिता ररटा । रटिष्यति रटिष्यत अरटिष्यत् अरटिष्यत । वोः गुः (पू १ प ० सू ५१) इति वा (पू १ प ४ सू १८) पतन् मरात्मनाम् अराइन्तुः । अरट्क अरट्यपत अरत्मनत । दंश दंशने । दशाति दशेत् दशतु अदशत् । ददंश ददंशतुः दंशः ददंशिथ-ददंष्ठ ददंशथुः ददंश । ददंश । दशिता दङ्क्ष्यति अदङ्क्ष्यत् दिशेः (प १ सू ७७) गिरयाङिच । चरोः प इ (प १ सू ११६) अदाङ्क्षीत् । षम ग्रा । सजति सजेत् सजतु असजत् ससञ्ज ससञ्जथ-ससङ्क्थ सज्याद् सङ्क्ता सङ्क्ष्यति असङ्क्ष्यत् । असाङ्क्षीत् असाङ्क्ताम् असाङ्क्षुः । मित रोमापनयने इत्यस्य च । गुप्भ्यः । १४२ । गुप् तिज् कित् मान् बध दान् शान् एभ्य-स्सार्थे सन्प्रत्ययो भवति चाचीप दिलम् । जुगुप्सु (प १ सू ६७) गुप्तिज्किद्भ्य इत्यभिधानस्य समारोपाप्सनयनेषु सः । तेन गोपति तेजति केतति । सधातु (प १ सू १००) गुपादिभ्य सन्नेमेवात ॥ मामिमिटि छः । १४३ । इत्यर्थे सन्नन्ते परे वा-दोर्गुणो न भवति । तिप् । चिकित्सति चिकित्सेत् चिकित्सतु अचिकित्सत् चि-कित्सांचकार चिकित्सामास चिकित्सांबभूव । चिकित्स्यात् चिकित्सिता चिकि-त्सिष्यति अचिकित्सिष्यत् अचिकित्सीत् अचिकित्सिषुः । पत्ल पतने । पतति पतेत् पततु अपतत् । पपात पेततुः पेतुः । पत्याद् पतिता पतिष्यति अपतिष्यत् लिदुपाद्ये (प १ सू ११९) ॥ पतेरङि पुमागमो वाच्यः । १४४ । अपप्तत् । भ्रमु चलने ॥ शमां दीर्घः । १४५ । शमादीनां दीर्घो भवति शकारे परे । शम् तम् दम् श्रम् भ्रम् क्षम् मद् एते शमादयः । भ्राम्यति-भ्रमति भ्रम्येत्-भ्रमेत् भ्राम्यतु-भ्रमतु अभ्राम्यत् अभ्रमत् बभ्राम ॥ फणादीनामेत्वपू-र्वलोपौ वा वाच्यौ । १४६ ।

फणतिस्त्रसिमिराजी च भाजिभ्राजी स्यमिस्वनी ।
भ्रमिवमी ओर्भीतिश्च वदौति तु फणादयः ॥ ११ ॥

भ्रेमतुः-बभ्रमतुः भ्रेमुः-बभ्रमुः । भ्रेमिथ-बभ्रमिथ भ्रम्याद् भ्रमिता भ्रमिष्यति अभ्रमिष्यत् अभ्रमीत् । टुवम् उद्गिरणे । टुरनुबन्धः । वमति वमेत् । वमतु अवमत् ववाम ॥ वम एत्वपूर्वलोपौ वा वाच्यौ । १४७ । वेमतुः-ववमतुः वेमुः-ववमुः । वम्याद् वमिता वमिष्यति अवमिष्यत् अवमीत् । फण गतौ । फणति फणेत् फणतु अफणत् पफाण फेणतुः फेणुः । फण्याद् फणिता फणिष्यति अफणिष्यत् अफाणीत् अफणीत् । स्यमस्यमू शब्दे । स्वनति स्वनेत् स्वनतु अस्वनत् । सस्वान स्वेनतुः स्वेनुः । स्वन्याद् स्वनिता स्वनिष्यति अस्वनिष्यत् अस्वानीत्-अस्वनीत् । वस निवासे । वसति वसेत् वसतु अवसत् । वस् वप् इति स्थिते । द्वित्वम् ॥ यवाद्यौ पूर्वस्य । १४८ । यकारो वैर यकारादीनां वकारादीनां च पूर्वस्य सम्प्रसा-रणं भवति । यकारवकाररेफाणामिकारोकारऋकारा भवन्ति । ससारस्य संप्रसा-रणे दीर्घस्य दीर्घा ह्रस्वस्य ह्रस्व ॥

ग्रहिज्यावयिर्व्यधिर्वष्टिर्विचतिर्वृश्चतिस्तथा ॥
पृच्छतिर्भृज्जतिश्चैव गणेऽस्मिन्तु ग्रहादयः ॥ १४ ॥

वृश्चिदमस्योति ले । अत उपधाया (प्र १ सू ७५) उवास । ऊषतुः ऊषुः इति सिद्धे ॥ यजां यवराणां ग्रहादीनां संप्रसारणं किति । १४९ । यजादीनां संप्रसारणं भवति किति परे ॥

यजिर्वपिर्वहिश्चैव वेञ्व्येञौ ह्वयति स्वपि ॥
वदवसी श्वयतिर्यजोकिरेकादश यजादयः ॥ १५ ॥

सवर्णे दीर्घः सह (पू १ प्र ० सू २) ॥ घसादेः षः । १५० । वसि-घसिशासीनां सस्य षो भवति प्रत्ययनिमित्ते सति । ऊषतुः । ऊषुः । उवसिथ-उवस्थ । संप्रसारणम् । ऊषथुः । ऊष । उवास उवस । सस्योऽर्धधातुके । १५१ । सकारस्य तकारो भवति अनपि सकारे परे । वत्स्यति अवत्स्यत् । वसिता । अवात्सीत् । अ-स्य (प्र १ सू ७४) अत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणमिति न्यायात् । अवात्ताम् । अवात्सुः । वद व्यक्तायां वाचि । वदति वदेत् वदतु अवदत् उवाद ऊदतुः ऊदुः । उवदिथ ऊदथुः ऊद वदिता वदिष्यति अवदिष्यत् अवादीत् । टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । टुकारौकारौ कार्यार्थौ । इदुदाश्वयतीनां । श्वयति श्वयेत् श्वयतु अश्वयत् ॥ श्वयतेर्णौ अपरं संप्रसारणं वा वक्तव्यम् । १५२ । ततो द्वित्वम् । शुशाव शुशुवतुः शुशुवुः । शुशविथ । संप्रसारणाभावपक्षे शिश्वाय शिश्वियतुः शिश्वियुः । शिश्वयिथ । संप्रसारणे ये (प्र १ सू १७) श्वयिता श्वयिष्यति अश्वयिष्यत् ॥ श्वयतेः सौ वृद्धयभावो वाच्यः । १५३ । अश्वयीत् अश्वयिष्यत् अश्वयिषुः । इरितो वा (प्र १ सू ५८) ॥ श्वयतेरिङ्लोपोऽङ् वक्तव्यः । १५४ । अश्वत् ॥ श्वयतेरङि द्विरुक्तं वा । १५५ । अशिश्वियत् इत्यादि ॥
इति भ्वादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ भ्वादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ एध वृद्धौ । एधते एधेत एधताम् ऐधत । कास्प्रत्ययादाम् (प्र १ स ८४) एधांचक्रे ॥ आत्मनेपदी यस्माद्विहितः स धातुरात्मनेपदी तस्मिन् अनुप्रयुक्तस्य आत्मनेपदं स्यादित्यात्मनेपदम् । १ । एधांचक्राते एधांचक्रिरे । एधांबभूव एधामास इत्यादि अनुप्रयोगस्य तु भूतोऽप्यस्तेर्भूभावो न इह । एधांचकृषे एधिता एधिष्यते ऐधिष्यत ऐधिषीष्ट ऐधिषाताम् । ईक्ष दर्शने । ईक्षते ईक्षेत ईक्षताम् । ऐक्षत ईक्षांचक्रे ईक्षिषीष्ट ईक्षिता ईक्षिष्यते ऐक्षिष्यत ऐक्षिष्ट । दद दाने । ददते ददेत ददताम् अददत । अत्ययदा (प्र १ सू ११) इति नैत्वपूर्वाभ्यासलोपौ । दददे दददाते । दददिरे ददिषीष्ट ददिता ददिष्यते अददिष्यत अददिष्ट । स्यन्द गतौ । नाम्यादेः (प्र १ सू १७) अनेन नलोपः । स्यन्दते स्यन्देत स्यन्दताम् अस्यन्दत सस्यन्दे स्यन्दिषीष्ट स्यन्दिता

व्यापिष्यते अव्यापिष्यत अव्यापिष्ट अव्यापिषाताम् । अर्ज सर्ज अर्जने च । उपधाया लघोः (प्र १ सू ५२) अर्जते अर्जेत अर्जताम् आर्जत । गुरुमतः (प्र १ सू ८२) आम्पोर्गातौ (प्र १ सू १) आनृजे अर्जिषीष्ट अर्जिता अर्जिष्यते आर्जिष्यत आर्जिष्ट । ष्वञ्ज परिष्वङ्गे । सञ्ज । अनिदितां हलउपधायाः (प्र १ सू १४१) सजते सजेत सजताम् असजत । सस्वजे सस्वजाते सस्वजिरे ॥ स्वजश्चर्णावतो वा कित्वम् । २ । सस्वजे सस्वजाते सस्वजिरे । चोः कुः (पू १ प्र ९ सू ५१) कत्वे चत्व (पू १ प्र ४ प्र १८) भावम् । कषसंयोगे सः (पू १ प्र ९ सू १) स्वङ्क्षीष्ट स्वङ्क्ता स्वङ्क्ष्यते अस्वङ्क्ष्यत । झलाद (प्र १ सू ७४) अस्वङ्क्त अस्वङ्क्षाताम् अस्वङ्क्षत । अस्वङ्क्थाः । त्रपूष् लज्जायाम् । अकारस्याकारो वा । त्रपते त्रपेत त्रपताम् अत्रपत । तृफलभजत्रपाम् (प्र १ सू १११) एत्वाभ्यासलोपौ । त्रेपे त्रेपाते त्रेपिरे । ऊदितो वा (प्र १ सू ६९) त्रपिषीष्ट-त्रप्सीष्ट त्रपिता-त्रप्ता त्रपिष्यते त्रप्स्यते अत्रपिष्यत-अत्रप्स्यत । अत्रपिष्ट अत्रपिषाताम् अत्रपिषत अत्रप्त । तिज् निशाने क्षमायां च । गुप्तिज्कि (प्र १ सू १४७) तितिक्षते । तितिक्षेत तितिक्षताम् अतितिक्षत तितिक्षांचक्रे तितिक्षांबभूव तितिक्षामास तितिक्षिषीष्ट तितिक्षिता तितिक्षिष्यते अतितिक्षिष्यत-अति तितिक्षिष्ट । गुप् गोपनकुत्सनयोः । जुगुप्सते जुगुप्सेत जुगुप्सताम् अजुगुप्सत जुगुप्सांचक्रे जुगुप्सांबभूव जुगुप्सामास जुगुप्सिषीष्ट जुगुप्सिता जुगुप्सिष्यते अजुगुप्सिष्यत अजुगुप्सिष्ट । मान विचारणे । इतम् । इत्सः (प्र १ सू ११) स से । ३ । पूर्वस्याकारस्येकारो भवति से परे ॥ मानबधदानशानां पूर्वस्य दीर्घो वक्तव्यः । ४ । मीमांसते मीमांसेत मीमांसताम् अमीमांसत मीमांसांचक्रे मीमांसामास मीमां० बिभुव मीमांसिषीष्ट मीमांसिता मीमांसिष्यते अमीमांसिष्यत अमीमांसिष्ट । बध निरोधाम् । आदिर्जबगडदाम् (पू १ प्र० ९ सू ७) बीभत्सते बीभत्सेत बीभत्सताम् अबीभत्सत बीभत्सांचक्रे बीभत्सिषीष्ट बीभत्सिता बीभत्सिष्यते अबीभत्सिष्यत अबीभत्सिष्ट । पण व्यवहारे स्तुतौ च पन च । आयः (प्र १ सू ६९) पणायते पणायेत पणायताम् अपणायत पणायांचक्रे आमभावपक्षे । पेणे पेणाते पेणिरे । पणायिषीष्ट-पणिषीष्ट पणायिता-पणिता पणायिष्यते-पणिष्यते अपणायिष्यत-अपणिष्यत अपणायिष्ट-अपणिष्ट । एवं पन च । कमु कान्तौ ॥ कमेः स्वार्थे णिङ् आयपक्षो वक्तव्यः । ५ । अनादि तु वा इति । लघ्वादि (प्र १ सू १) अग्गुणौ । अणस्तेषा । कामयते कामयेत कामयताम् अकामयत कामयांचक्रे-चकमे कामयिषीष्ट-कमिषीष्ट कामयिता-कमिता कामयिष्यते-कमिष्यते अकामयिष्यत-अकमिष्यत । अकामयित म् इति स्थिते ॥ सेटस्त्विय । ६ । ण्यन्तधातोर्ङे परे उपधायाः ह्रस्वो भवति परत । सिचवाद । बाधोऽत्र इतम् ॥ ५ । ७ । इणनमनागिति अनयि विषये सेऽन्यो भवति । द्वित्व (प्र १ सू ११) कृपेशुः (प्र० १ सू० १७) ॥ मालि लघी परस्य

उपधायाः ।८। अणि सन्वत्परे ह्रस्वो भवति पूर्वसन्निभोऽकारस्येकारो भवति च्युनि चालक्षरे परे । लघोर्दीर्घः ।९। अणि सति ह्रस्वाक्षरेभ्यो पूर्वस्य दीर्घो भवति च्युनि धात्वक्षरे परे । अचीकमत अचीकमेताम् अचीकमन्त । अरमापसे । कमेरङ्कुङ्खिये वाच्ये ।१०। ण्यन्तत्वाभावात् दीर्घौकारौ । अचकमत अय गतौ । अयते अयेत अयताम् आयत । परापूर्व अयतावुपसर्गरेफस्य लत्वं वाच्यम् ।११। पलायते पलायेत पलायताम् पलायत । अयांचक्रे अयमास अयाम्बभूव अयिषीष्ट अयिता अयिष्यते आयिष्यत । आयिष्ट आयिषाताम् आयिषत । आयिढ्वम् आयिध्वम् इत्य वामगतिविशेषतानेषु । इत्यते अयतिप्रक्रिया । घट चेष्टायाम् । घटते घटेत घटताम् अघटत घुडोष्व (प्र० १ सू ४४) जघटे घटिषीष्ट घटिता घटिष्यते अघटिष्यत अघटिष्ट । ईड चेष्टायाम् । ईडते ईडेत ईडताम् ऐडत ईडांचक्रे ईडिषीष्ट ईडिता ईडिष्यते ऐडिष्यत ऐडिष्ट । कासृ दीप्तौ कासते कासेत कासताम् अकासत । निरस्यादि (प्र १ सू ८५) कासांचक्रे चकासे कासिषीष्ट कासिता कासिष्यते अकासिष्यत अकासिष्ट । कासृ शब्दकुत्सायाम् । कासते कासेत कासताम् अकासत कासांचक्रे चकासे कासिषीष्ट कासिता कासिष्यते अकासिष्यत अकासिष्ट । षेवृ सेवने । सत्वम् । सेवते सेवेत सेवताम् असेवत सिषेवे सिषेवाते सेविषीष्ट सेविता सेविष्यते असेविष्यत् असेविष्ट । गाङ् गतौ । सवर्णदीर्घे कृते । आतो लोपोऽन्तोऽरनत (प्र १ सू ७७) गाते गाते गेत गाताम् अगात । जगे जगाते जगिरे । गासीष्ट गाता गास्यते अगास्यत अगास्त अगासाताम् । रभ गतौ भाषणे च । रभः (प्र १ सू ११) रभते रभेत रभताम् अरभत अरभताम् । अनेकव्यञ्जनस्योपधापूर्वस्याकारस्य एत्वे मासे । नाशम्य्योर्वः ।१२। अनपि निरये च द्योस्वर्णस्य एत्वं न भवति । रत वह मुखातो (प्र १ सू ७४) ररभे ररभाते ररभिरे । रभिषीष्ट रभिता रभिष्यते अरभिष्यत अरभत । रेट् पालने । रपते रपेत रपताम् अरपत । त्रपवर्णादौ लिङ्गादेशो द्विरभावश्च वक्तव्यः ।१३। रेभे एष्यमणत्वामा (प्र १ सू ११) रासीष्ट राता रास्यते अरास्यत । अपि दापादस्यामितरे शेर्दिरपे आत्मनेपदे वाच्यम् ।१४। मित्वात् गुणः । लोपो ह्रस्वाभ्यासे ।१५। ह्रस्वादुत्तरस्य शेर्लोपो भवति झसे परे । अरित आरसाताम् अरिषत । ढौकृ विद्यामला गतौ । ढौकते ढौकेत ढौकताम् अढौकत । गुपायी (प्र १ सू ९४) डुढौके ढौकिषीष्ट ढौकिता ढौकिष्यते अढौकिष्यत अढौकिष्ट । दैङ् मैङ् पालने । दायते दायेत दायताम् अदायत । दीङो वायौ दिग्पादेशो द्विरभावश्च ।१६। दिग्ये दासीष्ट । अपि दाभ्यामि (प्र० १ सू १२) दाता दास्यते (प्र १ सू १५) अदित । दम । अदासत । प्युङ् योजने । पपाया इत्या (प्र १ सू ५६) प्यायते प्ये प्येत प्यायत अप्योत्त । ष्युषः पूर्वस्य संप्रसारणं वक्तव्यं णाशौ परे ।१७। पिप्युवे प्योविषीष्ट प्यायिता प्यायिष्यते अप्यायिष्यत अप्योषत । पुवादिभ्यो लुङि

प्याप्यिष्यते अप्याप्यिष्यत अप्याप्यिष्ट अप्याप्यिषाताम् । ऋज गतौ स्थैर्ये अर्जे च । उपधाया लघोः (प्र १ सू ५६) अर्जते अर्जेत अर्जताम् आर्जत । गुणश्चाम् (प्र १ म ८२) आम्योर्नादौ (प्र १ सू १) आनृजे अर्जिषीष्ट अर्जिता अर्जिष्यते आर्जिष्यत आर्जिष्ट । ष्वञ्ज परिष्वङ्गे । स्वजते । अनिदमदंसणभण्भाम् (प्र १ सू १४१) स्वजते स्वजेत स्वजताम् अस्वजत । ञस्यभे सस्वजाते सस्वजिरे ॥ स्वञ्जेर्वाणादौ वा कित्त्वम् । २ । सस्वजे सस्वजाते सस्वजिरे । चोः कुः (प्र १ म ९ सू ५६) स्कोः षा (प्र १ म ४ सू १८) सवम् । पञ्चम्योमे खः (प्र १ म ९ सू १) स्वङ्क्षीष्ट स्वङ्क्ता स्वङ्क्ष्यते अस्वङ्क्ष्यत । ससाय (प्र १ सू ७४) अस्वङ्क अस्वङ्क्षाताम् अस्वङ्क्षत । अस्वङ्क्थाः । त्रपूष् लज्जायाम् । एकारपकारौ इत्संज्ञौ । त्रपते त्रपेत त्रपताम् अत्रपत । तृफलभजत्रपाम् (प्र १ सू १११) एत्वम् पूर्वलोपौ । त्रेपे त्रेपाते त्रेपिरे । उदितो वा (प्र १ सू ६९) त्रपिषीष्ट-त्रप्सीष्ट त्रपिता—त्रप्ता त्रपिष्यते त्रप्स्यते अत्रपिष्यत-अत्रप्स्यत । अत्रपिष्ट अत्रपिषाताम् अत्रपिषत अत्रप्त । तिज् निशाने क्षमायां च । गुप्तिज् (प्र १ सू १४७) तितिक्षते । तितिक्षेत तितिक्षताम् अतितिक्षत तितिक्षांचक्रे तितिक्षांबभूव तितिक्षामास तितिक्षिषीष्ट तितिक्षिता तितिक्षिष्यते अतितिक्षिष्यत-अतितिक्षिष्ट । गुप् गोपनकुत्सनयोः । जुगुप्सते जुगुप्सेत जुगुप्सताम् अजुगुप्सत जुगुप्सांचक्रे जुगुप्सांबभूव जुगुप्सामास जुगुप्सिषीष्ट जुगुप्सिता जुगुप्सिष्यते अजुगुप्सिष्यत अजुगुप्सिष्ट । मान विचारणे । द्वित्वम् । ह्रस्वः (प्र १ सू ३१) च से । ३ । पूर्वस्याकारस्येकारो भवति से परे ॥ मानादीनां पूर्वस्य दीर्घो वक्तव्यः । ४ । मीमांसते मीमांसेत मीमांसताम् अमीमांसत मीमांसांचक्रे मीमांसामास मीमांबभूव मीमांसिषीष्ट मीमांसिता मीमांसिष्यते अमीमांसिष्यत अमीमांसिष्ट । बध निन्दायाम् । भाविजधानाम् (प्र १ म० ९ सू ७) बीभत्सते बीभत्सेत बीभत्सताम् अबीभत्सत बीभत्सांचक्रे बीभत्सिषीष्ट बीभत्सिता बीभत्सिष्यते अबीभत्सिष्यत अबीभत्सिष्ट । पण व्यवहारे स्तुतौ च पन च । आयः (प्र १ सू ९९) पणायते पणायेत पणायताम् अपणायत पणायांचक्रे आयाभावपक्षे । पेणे पेणाते पेणिरे । पणायिषीष्ट-पणिषीष्ट पणायिता-पणिता पणायिष्यते-पणिष्यते अपणायिष्यत-अपणिष्यत अपणायिष्ट-अपणिष्ट । एवं पन च । कमु कान्तौ ॥ कमेः स्वार्थे णिङ् प्रत्ययो वक्तव्यः । ५ । अयादि तु वा इति । सनाद्यु (प्र १ सू १) अयुगुणौ । अयादेशः । कामयते कामयेत कामयताम् अकामयत कामयांचक्रे-चकमे कामयिषीष्ट-कमिषीष्ट कामयिता-कमिता कामयिष्यते-कमिष्यते अकामयिष्यत-अकमिष्यत । अकामयेत ण् इति स्थिते ॥ णेर वृद्धिश्च । ६ । ण्यन्तस्याद्योर्ध्वे अप्रमयो भवति विचारे परतः । सेरपवाद । पादोऽस्य द्वित्वम् ॥ सै अ इत्यस्य सनि भवति लिप्ये नेमेपो भवति । ह्रस्व (प्र १ सू ११) कुहोश्चुः (प्र० १ सू० १४) ॥ आदि लघ्वी पादस्य

सनो द्विति ये आकारो वा वक्तव्यः । १ । खायात् खनिषीष्ट खनिता खनिता खनिष्यति खनिष्यते अखनिष्यत् अखनिष्यत अखानीत् अखनीत् अखनिष्ट । हृञ् हरणे । हरति हरते हरेत् हरेत हरतु हरताम् अहरत् अहरत । जहार जह्रतुः जह्रुः ॥ ऋदन्तस्य यणो गेट् ।२। जहर्थ जह्रे । जहारौ । ह्रियात् ष । ३ । ऋकारस्य गुणो न भवति सिस्योरभिटोः परतः । हृषीष्ट । हर्ता , ऋद्ध स्यप (प्र १ सू १८) हरिष्यति हरिष्यते अहरिष्यत् अहरिष्यत अहार्षीत् । लोपो ह्रस्वाज्झसे (प्र २ सू १५) अहृत अहृषाताम् अहृषत । गुहू संवरणे ॥ गुहेरुपधाया ऊत्वमोतो स्वरे । ४ । गूहति-गूहते जुगूह जुगुहतुः जुगुहिम-जुगुहिव जुगुहे-जुगुहाते जुगुहिरे जुगुहे गुह्यात् गूहिषीष्ट घुक्षीष्ट गूहिता-गोढा गूहिष्यति-घोक्ष्यति ॥ दुहदिहलिहगुहूभ्यः सको लुग्वा पकारतकारयोरादि । ५ । अगूढ-अघुक्षत ॥ आदि सको अकारलोप स्वरे । ६ । अघुक्षाताम् अघुक्षत अघुक्षा-अघुक्षथा अघुक्षाथाम् अघुढ्वम् अघुक्षध्वम् । अघुक्षि अघुक्षहि अघक्षावहि अघुक्षामहि । दान आर्जवे । गुप्य (प्र० १ सू १४२) प से (प्र २ सू ३) मानादीनां पूर्वस्य दीर्घो वक्तव्यः । (प्र २ सू ४) दीदांसते दीदांसेत दीदांसेत दीदांसतु दीदांसताम् अदीदांसत अदीदांसत दीदांसांचक्रे दीदांसामास दीदांसांबभूव दीदांस्यात् दीदांसिषीष्ट दीदांसिता दीदांसिष्यति दीदांसिष्यते अदीदांसिष्यत् अदीदांसिष्यत अदीदांसीत् अदीदांसिष्ट शान तेजने । शीशांसति शीशांसते दानवत् । भज सेवायाम् भजति भजते भजेत् भजतु भजताम् अभजत् अभजत बभाज । तृफलभजत्र(प्र० १ सू० १११)इत्येत्वपूर्व लोपौ । भेजतुः भेजुः बभजिथ बभक्थ । भेजे भेजाते भेजिरे । भज्यात् भक्षीष्ट भक्ता भक्ता भक्ष्यति भक्ष्यते अभक्ष्यत् अभक्ष्यत अभाक्षीत् अभाक्ताम् अभाक्षुः अभक्त अभक्षाताम् अभक्षत । डुपचष् पाके डुकारषकारौ अनुबन्धौ । पचति पचते पचेत् पचेत पचतु पचताम् अपचत् अपचत । पपाच पेचतुः पेचुः । पेचे पच्यात् पक्षीष्ट पक्ता पक्ता पक्ष्यति पक्ष्यते अपक्ष्यत् अपक्ष्यत अपाक्षीत् । अपक्त अपक्षाताम् अपक्षत । अमगती याचने च । आमीत् । भ्रम गतौ । बभ्रमे अभ्रमीत् । षिञ् बन्धने । धुनः (प्र १ सू ११) असति असते सिषाय सिष्यिषु सिषिये सीयात् असिषीष्ट असिता असिता असिष्यति असिष्यत असेष्यत् असेष्यत ॥ स्तुभिस्तुधां सेरट् धातोरित्वं च । ७ । असैषीत् असेषिष्ट । तिप् दीप्तौ । तपति तेपते तितेप तितिपे तिप्यात् तिप्सीष्ट तेप्ता तेप्स्यति तेप्स्यते अतेप्स्यत् अतेप्स्यत । एकस्वरात् (प्र १ सू ११८) अतिप्सत ॥ सस्वादेर्भये पद स्वरे द्विर्भेया वक्तव्यः । ८ । अत्वादावपि हवे भातोऽम्लोऽपि (प्र १ सू ७७) अतेप्ताम् अतिप्सत यज देवपूजासंगतिकरणदानेषु । यजति यजते यजेत् यजेत यजतु यजताम् अयजत् अयजत । ग्रहो ज्यस्य (प्र १ सू १४८) इयाज । यजां यसराणां व्यतः संप्रसारणम् (प्र १ सू १४९) इज-

धा परस्मैपदं वाच्यम् ।१८। स्तुगादेर्ध ।(प्र १ सू ११) अ-
वृतत् । वृतु वर्तने । वर्तते वर्तेत वर्तताम् अवर्तत ववृते वर्ति-
षीष्ट वर्तिता वर्तिष्यते अवर्तिष्यत ॥ वृतादिभ्यः स्यसनोर्वा पं पैर्भविष्यत्
वा ।१९। वृतु वृधु शृधु स्यन्दू कृपू एते वृतादयः । वर्त्स्यति अवर्त्स्यत् अवर्तिष्ट
परस्मैपदपक्षे स्तुगादेर्ध (प्र १ सू १९) अवृतत् वृधु वृद्धौ । वर्धते
वर्धेत वर्धताम् अवर्धत ववृधे वर्धिषीष्ट वर्धिता वर्धिष्यते अवर्धिष्यत वर्त्स्यति अ
वर्त्स्यत् अवर्धिष्ट अवृधत् । शृधु शर्धने । शर्धते शर्धेत शर्धताम् अशर्धत शशृधे
शर्धिषीष्ट शर्धिता शर्धिष्यते अशर्धिष्यत अशर्धिष्ट शर्त्स्यति अशर्त्स्यत् अशृ-
धत् । स्यन्दू प्रस्रवणे । स्यन्दते स्यन्देत स्यन्दताम् अस्यन्दत सस्यन्दे । ऊ-
दितो वा (प्र० १ सू ७१) स्यन्दिषीष्ट स्यन्त्सीष्ट स्यन्दिता-स्यन्ता स्यन्दि-
ष्यते-स्यन्त्स्यते स्यन्त्स्यति अस्यन्दिष्यत् अस्यन्त्स्यत अस्यन्त्स्यत् अस्यन्दिष्ट अ-
स्यन्त । पक्षे अस्यदत् । कृपू सामर्थ्ये । गुणः ॥ कृपो रो लः ।२०। कृपः
रेफस्य लो भवति ऋकारस्य लृकारो भवति । कल्पते कल्पेत कल्पताम् अक-
ल्पत चक्लृपे कल्पिषीष्ट ॥ इडभावपक्षे ॥ सिस्योः ।२१। उपधाया
गुणो न भवति सिस्योरनिटोः परतः । क्लृप्सीष्ट कल्पिता-कल्प्ता कल्पि-
ष्यते कल्प्स्यते कल्प्स्यति अकल्पिष्यत-अकल्प्स्यत अकल्प्स्यत् अकल्पिष्ट।
अक्लृप्त अक्लृप्साताम् अक्लृप्सत अक्लृपत् । व्यथ दुःखभयचलनयोः ।
व्यथते व्यथेत व्यथताम् अव्यथत ॥ व्यथतेर्णादौ पूर्वस्य संप्रसारणं च
वक्तव्यम् ।२२। विव्यथे व्यथिषीष्ट व्यथिता व्यथिष्यते अव्यथिष्यत अव्यथिष्ट
रमु क्रीडायाम् । रमते रमेत रमताम् अरमत ॥ व्याङ्परिभ्यो रमः पम्
।२३। विरमति आरमति परिरमति उपरमति रेमे रंसीष्ट रन्ता रंस्यते अरंस्यत
अरंस्त अरंसाताम् अरंसत । विपूर्वः । आरम्यतामाम् (प्र १ सू ११) ई
टसकौ । व्यरंसीत् व्यरंसिषाम् । ञित्वरा संभ्रमे । ञिमावितौ । त्वरते त्वरेत
त्वरताम् अत्वरत तत्वरे त्वरिषीष्ट त्वरिता त्वरिष्यते अत्वरिष्यत अत्वरिष्ट अत्व-
रिषु-अत्वरिष्यम् । षह मर्षणे । सहते सहेत सहताम् असहत सेहे सहिषीष्ट सहि-
ता । तुरुस्तु (प्र १ सू ११) इति वेट् । ढोढे (प्र १ प्र सू ११)
ढ्रलोपे (प्र १ सू ७१) ढुत्वम् । ढ्लोप ॥ सहिवहोरोदवर्णस्य ।२४।
सहिवहोरवर्णस्योकारादेशो भवति ढलोपनिमित्ते ढकारे परे । सोढा सहिष्यते
असहिष्यत असहिष्ट ॥ इति भ्वादिरात्मनेपदप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथोभयपदप्रक्रिया ॥ राजृ दीप्तौ । ऋकार इदितकार्यार्थः । राजति राजते
राजेत् राजेत राजतु राजताम् अराजत् अराजत रराज । फणादित्वादेत्वपूर्व-
लोपौ रेजतुः-रराजतुः रेजुः-रराजुः रेजे रराजे राज्यात् राजिषीष्ट राजिता रा-
जिता राजिष्यति राजिष्यते अराजिष्यत् अराजिष्यत अराजीत् अराजिष्ट । खन
अवदारणे । खनति खनते खनेत् खनेत खनतु खनताम् अखनत् अखनत चखान।
गमहनेति (प्र० १ सू १४) चख्नतुः चख्नुः । चख्ने खन्यात् ॥ जनसनखन

सनो ङिति ये आकारो वा वक्तव्यः ॥ १ ॥ सायात् सनिषीष्ट सनिता सनिता सनिष्यति सनिष्यते असनिष्यत् असनिष्यत असानीत् असनीत् असनिष्ट। हृञ् हरणे। हरति हरते हरेत् हरेत हरतु हरताम् अहरत् अहरत। जहार जह्रे जह्रुः ॥ ऋदन्तस्य थपो नेट् ॥ २ ॥ जहर्थ जह्रे। जहारौ। ह्रियात्॥ ष्ट । ३ । ऋकारस्य गुणो न भवति सिस्योरनिटोः परतः । हृषीष्ट । हर्ता इट् स्ये (म १ सू १८) हरिष्यति हरिष्यते अहरिष्यत् अहरिष्यत अहार्षीत् । ह्रस्वो ह्रस्वाङ्गस्य (म १ सू १५) अहृत अहृषाताम् अहृषत । धृञ् धारणे ॥ गुरोरनघापा ऊर्णोतेरौ स्वरे । ४ । गूहति-गूहते जुगूह जुगुहतुः जुगूहिथ-जुघोथ जुगुहे-जुगूहिषे जुगूहिध्वे जुघुढ्वे गूहिषीष्ट घुक्षीष्ट गूहि-ता-गोढा गूहिष्यति-घोक्ष्यति ॥ दुहदिहलिहगुहूनां सको लुग्वा त-कारतकारयोरादिः । ५ । अगूढ-अघुक्षत ॥ आदि सको अकारलोप स्वरे । ६ । अघुक्षाताम् अघुक्षत अघुक्षथाः-अगूढाः अघुक्षाथाम् अघूढ्वम्-अघु-क्षध्वम् । अघुक्षि अघुक्षावहि अघुक्षामहि । दान आर्जवे । गुप्व्यः (म० १ सू १४२) स ईः (म २ सू १) मानादीनां पूर्वस्य दीर्घो वक्तव्यः । (म २ सू ४) दीदांसति दीदांसते दीदांसेत् दीदांसेत दीदांसतु दीदांसताम् अदीदांसत् अदीदांसत दीदांसांचकार दीदांसांचक्रे दीदांसामास दीदांसांबभूव दीदांस्यात् दीदांसिषीष्ट दीदांसिता दीदांसिष्यति दीदांसिष्यते अदीदांसिष्यत् अदीदांसिष्यत अदीदांसीत् अदीदांसिष्ट शान तेजने । शीशांसति शीशांसते दानवत् । भज सेवायाम् भजति भजते भजेत भजतु भजताम् अभजत् अभजत बभाज । तृफलभजत्रपां च (म० १ सू० १११) एत्वपूर्व लोपौ । भेजतुः भेजुः भेजिथ बभक्थ । भेजे भेजाते भेजिरे । भज्यात् भक्षीष्ट भक्ता भक्ता भक्ष्यति भक्ष्यते अभक्ष्यत् अभक्ष्यत अभाक्षीत् अभाक्ताम् अभाक्षुः अभक्त अभक्षाताम् अभक्षत । डुपचष् पाके डुकारषकारौ अनर्थकौ । पचति। पचते पचेत् पचेत पचतु पचताम् अपचत् अपचत । पपाच पेचतुः पेचुः । पेचे पच्यात् पक्षीष्ट पक्ता पक्ता पक्ष्यति पक्ष्यते अपक्ष्यत् अपक्ष्यत अपाक्षीत् । अ पक्त अपक्षाताम् अपक्षत । अजमती याचने च । आसीत् । व्यय गतौ । व व्यय अव्ययीत् । श्रिञ् सेवायाम् । गुण (म १ सू ११) श्रयति श्रयते शिश्राय शिश्रियतुः शिश्रिये श्रीयात् श्रयिषीष्ट श्रयिता श्रयिता श्रयिष्यति श्रयिष्यते अश्रयिष्यत् अश्रयिष्यत ॥ ण्युश्रिद्रुषो लरङ् धातोर्द्वित्वं च । ७ । अशिश्रियत् अशिश्रियत । लिप् दीप्तौ । लेपति लेपते लिलेप लिलिपे लिप्यात् लिप्सीष्ट लेप्ता लेप्स्यति लेप्स्यते अलेप्स्यत् अलेप्स्यत । ऋ-दुपान्त्यात्सङ् (म १ सू ११८) अलिपत् ॥ सस्यात्मनेपदे स्वरे द्वितीयो वाच्यः । ८ । सकारहीने कृते आतोऽन्त्योऽनतः (म १ सू ७०) अलिप्साताम् अलिप्सत यज देवपूजासंगतिकरणदानेषु । यजति यजते यजेत् यजेत यजतु यजताम् अयजत् अयजत । ज्यादी ग्रहस्य (म १ सू १४८) इयाज । यजां यरयोर्यतः संप्रसारणम् (म १ सू १४९) इज-

तु ह्वयतु । इत्यमेव-ह्वयेत ईजे इज्यात् यक्षीष्ट यष्टा यष्टा यक्ष्यति यक्ष्यते अयक्ष्यत् अयक्ष्यत अयाक्षीत् अयाक्षाम् अयाक्ष्म अयष्ट अयक्षाताम् अयक्षत अयष्ठा अयक्षाथाम् ॥ वेञ् च वेञोऽप् । ९ । व यम् । सम्मे यनाः (द्व १ म १ सू १) हुवम् । अयजवुम् । अयपस अयपत्यत्र अयप्स्महि । टुवप् बीजसन्ताने । दुवप वपति वपेत् । उवाप ऊपतुः ऊपुः । उवपिथ उवप्थ ऊप उप्यात् वप्सीष्ट वप्ता वप्स्यति वप्स्यते अवप्स्यत् अवप्स्यत अव प्सीत् अवाप्त । वह प्रापणे । वहति वहते । उवाह ऊहतुः ऊहुः । उवहिथ । ढोढ (द्व १ म ९ सू ११) ढलोपे (म १ सू ७१) ऊढम् । वक्षीष्ट । सहिवहोरोदवर्णस्य (म १ सू २१) वयोढ उह्यात् वक्षीष्ट वोढा वक्ष्यति वक्ष्यते अवक्ष्यत् अवक्ष्यत अवाक्षीत् अवोढाम् अवाक्षुः अवक्षाताम् अवक्षत । वेञ् तन्तुसन्ताने । वयति वयते ॥ वेञा णादौ संप्रसारणाभावो वाच्यः । १० । संप्रसारणाच्च (म १ सू ११२) ववौ वविता वतुर्थ्याणी । ववतुः ववुः ववे ॥ वेञो यवपणादौ वा वक्तव्यः । ११ । उवाय ॥ ग्रहज्यादीति च । १२ । ग्रहादीनां संप्रसारणं स्यात् किति ङिति च परे । इति संप्रसारणम् । वकारस्य संप्रसारणनिषेधः । ऊयतुः ऊयुः उवयिथ ऊयथुः । ऊय ऊयाते ऊयिरे ॥ यथा यस्य किति णादौ वा वक्तव्यः । १३ । ऊवतुः ऊवुः ऊवे ऊयात् वासीष्ट वाता वाता वास्यति वास्यते अवास्यत् अवास्यत अवास्त अवासिष्ट । आदन्तानाम् (म १ सू १ ६) इति इट्सकौ । अवासिषाम् अवासत । व्येञ् संवरणे । व्ययति व्ययते ॥ व्येञो णादौ आत्वम् । १४ । विव्याय विव्यतुः विव्युः ॥ व्यस्यति व्ययतीनां यपी णिरयमित् । १५ । विव्ययिथ विव्ये वीयात् व्यासीष्ट व्याता व्याता व्यास्यति व्यास्यते अव्यास्यत् अव्यास्यत अव्यासीत् अव्यास्त । ह्वेञ् स्पर्धायाम् । ह्वयति ह्वयते ॥ अभ्यस्तस्य ह्वयतेः संप्रसारणं वक्तव्यम् । १६ । जुहाव जुहुवतुः जुहुवुः । जुहविथ जुहोथ । जुहुव जुहुवाते जुहुविरे । हूयात् ह्वासीष्ट ह्वाता ह्वाता ह्वास्यति ह्वास्यते अह्वास्यत् अह्वास्यत ॥ अस्यति वक्तिख्यातिलिपिसिचिह्वयतीनां सिचोऽङ् वा वाच्यः । १७ । अह्वत अह्वेताम् अह्वन्त । अह्वास्त अह्वासाताम् अह्वासत । मत जुगुप्सायां कृपायां च ॥ अस्तेरपि स्वार्थेऽनपि तु वा । १८ । मार्तीयते मार्तीयांचक्रे आमर्तं मर्तीयिष्यते मार्तीत् मार्तीयिष्ट ॥

॥ इति भ्वादिपूर्वपरस्मैपदप्रक्रिया ॥ १ ॥ इत्याद्यस्य भ्वादयो धातवः ॥

इदानीं लुग्विकरणादादयोऽत्रिर्गणस्तदंतरितादयः वक्ष्यन्ते ॥ अद् भक्षणे । अदु (म १ सू १) ॥ अदादेर्लुक् । १ । अदादेर्गणादुत्तरस्याप्रो लुक् स्यात् । परस्मै यथा प्रस्वानाम् (द्व १ म ४ सू १८) अत्ति अत्तः अदन्ति । अत्सि अत्थ अत्थ । अद्मि अद्वः अद्मः । अद्यात् अद्याताम् अद्युः ॥ हुझल्भ्यो हेर्धिः । झलन्तादुत्तरस्य हेर्धिर्भवति । अद्धि-अत्तात् अत्तम् अत्त । अदानि अदाव अदाम ॥ अदोऽदिस्तीरडागमो वक्तव्यः । २ । पूर्ववत् । अदो सर्वे (म १ सू १ ७)
(सिसपेर) [illegible]

क्से चास (पृ १ म १ सू १८) प्रसारे च (म० १ सू १५१) हा । प प्रतु पप्तुः । अपस्थिव । पश्ये । मास मासत् मातु । मासिष अपाप्त् मप्ता म स्पति भप्स्यत् ॥ स्थादित्वादत् ।४। अ प्सत् अपसताम् अपसन् । प्सा भक्षणे । प्साति प्साव प्सान्ति । प्सायात् प्सायाताम् प्सायु । प्साप्ताता प्सातााम् प्सान्तु । अप्सात् अप्साताम् ॥ आदन्तादिवृद्धि- यामन इस् वा वक्तव्य ।५। कस्यादेः (म १ सू १२६) अप्सुः अ प्सात् । पप्सौ पप्सतु पप्सु । पाप्सव-पप्साव पेप्सात् प्सायात् प्साता प्सास्यति अप्सास्यत् । आदन्तानाम् (म १ सू १६) इडीट्सकौ । अ प्सासीत् अप्सासिष्टाम् । मा माने । माति मायात् मातु । अमात् अमाताम् अमु । ममा२ ममौ । दादेरे (म १ सू १२५) मेयात् माता मास्यति अमास्यत् अमासीत् । पा भाषणे । पाति पायात् पातु । अपात् अपाताम् अपु । अपान् पपा पायात् पाता पास्यति अपास्यत् अपासीत् । वा गतिगन्धनयो । वाति वा तिवत् । रा दाने । ददत् । ला दानमहणयो । लाति लयौ ददत् । द्रा कुत्सायां गतौ च । द्राति ददौ द्रायात् द्रेयात् द्राता द्रास्यति अद्रास्यत् अद्रासीत् । क्ष्णु प्रकल्पने । क्ष्णौति क्ष्णायात् क्ष्णातु अक्ष्णात् चक्ष्णौ क्ष्णायात् क्ष्णेयात् क्ष्णाता क्ष्णास्यति अक्ष्णास्यत् । पुषादित्वात् अ । आतोऽनपि (म १ सू० १२३) अ क्ष्णत् । पा रक्षणे पाति पायात् पातु अपात् पपौ पाता पास्यति अपास्यत् अ पासीत् । मा शौचे । माति ममौ अमासीत् । ख्या प्रथने । ख्याति चख्यौ ख्यायात् ख्ये यात् अख्यासीत् । वच्च भाषणे । अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् (पृ १ म ९ सू ७५) इति अवचम् । पुलम् । वचि । वचो द्विरिति च (म १ सू १२) उपः उवचिथ पत्तम् । वचो वः उ (म १ सू ११६) उः । वक्ति वक्तः वच वक्ति उवाच वच्मि । उच्यात् वक्ष्याताम् वक्षु वचु-उच्यात् वक्ताम् वक्षन्तु । अवचत्वे (म ४ सू २) सभे अवा (पृ १ म ९ सू १) पुलम् । वष्टि उष्टः उशन्ति उश । वश्मि वश्व वश्म ॥ द्विस्वरीर्ङसाद् ।६। इतावुत्तरयोर्ङसिपो- र्लोपौ भवति । अवष्टम् । वो ड (पृ १ म ९ सू ७४) पाकवाने (पृ १ म ९ सू ८) अवट्-अवड् । संप्रसारणम् । अवाष्यम् । वष्टा (पृ १ म २ सू १२) मौशौर्मो (पृ १ म २ सू १४) मौशम् मौशन् । अवट्-अवड् मौटम् मौट । अवशाम् मौश मौशम । वशाम उशिम उशीम । उ श्यात् उश्यास्ताम् उश्यासु । वशिता वशिष्यति अवशिष्यत् अवशीत् । इन् हि सावयोः । इन्ति ॥ लोपश्चानुदात्तानाम् ।७। अनुदात्तानां वनादीनां च मस्य लोपो भवति क्ङिति किति सके परे । सुहाम्यामकविदत्योऽपि मध्यनुमत्व- गादी मस्य लोप ॥

यमिरमिनमिगमी हन्मिमन्तुवनता गमिर्नेमि ॥

तनु क्षणु क्षिणुऋणु तृणुर्घृणुर्मनुस्तथा वनय ॥ ५ ॥

हतः । हनो हते (म १ सू १७) हनो घ्ने (पृ १ म ९ सू १)

घ्नन्ति । हंसि हथः हथ । हन्मि हन्वः हन्मः । हन्यात् हन्यताम् हन्युः । हतु-हतात् हताम् घ्नन्तु ॥ जहोधिशाधि । ८ । हन्तेर्जहिरस्तेरेधिस्तथा शासेः शाधिरभ्यो हिप्रत्यये हिविषये । जहि-हतात् हतम् हत हनानि हनाव हनाम । अहन् अहताम् अघ्नन् अहन् अहतम् अहत । अहनम् अहन्व अहन्म । हनौ है (सू १) वृद्धि । जघान जघ्नतुः जघ्नुः । द्विरुक्तस्य हन्तेरपि घत्वं वाच्यम् । ९ । जघनिथ जघन्थ जघ्नथुः जघ्न । जघान-जघन जघ्निव जघ्निम । हन्तेः स्यादाशीर्लिङ्गोर्वधादेशौ वक्तव्यः । १० । वध्यात् वध्यास्ताम् वध्यासुः । हन्ता हन्तारौ हन्तारः । ऋतुत स्यपः (प्र १ सू १८) हनिष्यति हनिष्यतः हनिष्यन्ति । अहनिष्यत् अहनिष्यताम् अहनिष्यन् ॥ हन्ति वाय्योर्म वृद्धिः । ११ । वधादेशे कृते इट् । अवधीत् अवधिष्टाम् अवधिषुः । अवधीः अवधिष्टम् अवधिष्ट । यु मिश्रणे । युन् (प्र १ सू ११) औरौ । १२ । उकारस्याद्विरुक्तस्य औकारादेशो भवति पिति हलि अपादौ विषये । यौति युतः । यु धातो (प्र १ सू १४) युवन्ति । यौषि युथः युथ । यौमि युवः युमः । युयात् यौतु-युतात् युताम् युवन्तु । युहि-युतात् युतम् युत । यवानि यवाव यवाम । अयौत् अयुताम् अयुवन् । अयौः अयुतम् अयुत । अयवम् अयुव अयुम । धातोर्नामिनः (प्र १ सू ८०) युयाव । नामन्यौर्म (प्र १ सू ११) युयुवतुः युयुवुः । युयविथ युयुवथुः-यूयात् यविता यविष्यति अयविष्यत् । अयावीत् अयाविष्टाम् अयाविषुः । रु गतिवृद्धिहिंसासु ॥ तुरुस्तुशम्योरीड्विकल्पेन्यो त्यादीनां चतुर्णामीडा । १३ । रौति-रवीति रुतः रुवीतः रुवन्ति । रौषि-रवीषि रुथः-रुवीथः रुथ रुवीथ । रौमि-रवीमि रुवः-रुवीवः । रौतु-रवीतु रुतात्-रुवीतात् रुताम्-रुवीताम् रुवन्तु । रुहि-रवीहि अरौत्-अरवीत् रुराव रोता रोष्यति अरोष्यत् अरावीत् । रु शब्दे । रौति-रवीति रुतः-रुवीतः रुवन्ति । रौषि-रवीषि रुयात्-रुवीयात् रौतु-रवीतु रुतात्-रुवीतात् । अरौत् अरवीत् अरुताम्-अरुवीताम् अरुवन् । अरौः-अरवीः । रुराव रुरुवतुः रुरुवुः । रुविथ रुयात् रोता रोष्यति अरोष्यत् अरौषीत् । तु गतौ । सौत्रादिकः । तवीति तुयात् तवीतु अतवत् तुताव तूयात् तोता तोष्यति अतोष्यत् । अतौषीत् अतौष्टाम् अतौषुः । णु स्तुतौ । णो नः (प्र १ सू १६) नौति-नवीति नुतः-नुवीतः नुवन्ति नुनाव नूयात् नोता नोष्यति अनोष्यत् अनौषीत् । टुक्षु शब्दे । क्षुत । क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति । क्षुयात् क्षौतु अक्षौत् । चुक्षाव चुक्षुवतुः चुक्षुवुः । क्षूयात् क्षविता क्षविष्यति अक्षविष्यत् अक्षावीत् । स्नु प्रस्रवणे । स्नौति स्नुतः स्नुवन्ति । स्नुयात् स्नौतु अस्नौत् सुस्नाव स्नूयात् स्नविता स्नविष्यति अस्नविष्यत् अस्नावीत् । क्ष्णु तेजने । क्ष्णौति क्ष्णुयात् क्ष्णौतु अक्ष्णौत् चुक्ष्णाव क्ष्णूयात् क्ष्णविता क्ष्णविष्यति अक्ष्णविष्यत् अक्ष्णावीत् । इणु गतौ । इणः (प्र १ सू ११) एति इतः । इणः क्विति स्वरे यो वक्तव्यः । १४ । यन्ति । एषि इथः इथ । एमि इवः इमः । इयात् इयाताम् इयुः । एतु-इतात् इताम् यन्तु । इहि-इतात् इतम् इत ।

अयानि अयाव अयाम । अडागमस्य । ऐत् ऐताम् आयन् । ऐः ऐतम् ऐत । आयम् ऐव ऐम । इयात् । गादि । पूर्वस्य इयादेश । इयाय ॥ इण किति धातौ पूर्वस्य दीर्घो वक्तव्यः । १५ । ईयतु ईयुः । इययिथ इयेथ ईयथु ईय । इयाय-इयय ईयिव ईयिम । ए (प्र १ सू १७) ईयात् ईयास्ताम् ईयासुः । एता एष्यति एष्यतु । एते पे (प्र १ सू ४२) ॥ इणिको लिङ्लोपे गा वक्तव्यः । १६ । अगात् अगाताम् अगुः । इक् स्मरणे । इरिकावप्युपसर्गतो न व्यभिचरतः । अध्येति अधीतः अधियन्ति । अधीयात् अध्येतु अध्यैत् अध्यैताम् अध्यायन् । अधीयाय अधीयात् अध्येता अध्येष्यति अध्येष्यत् अध्यगात् । [illegible] । विद् ज्ञाने । उपधाया लघो (प्र १ सू ५२) वेत्ति वित्तः विदन्ति । वेत्सि वित्थः वित्थ । वेद्मि विद्वः विद्मः ॥ विदो नवानां स्यादीनां णलादिर्वा । १७ । विद उत्तरेषां तिबादीनां नवानां णलादिर्नवको वा भवति । वेद विदतु विदुः । वेत्थ विदथुः विद । वेद विद्व विद्म । विद्यात् वेत्तु-वित्तात् वित्ताम् विदन्तु । हुझल्भ्यो हेर्धिः (प्र ४ सू २) विद्धि-वित्तात् वित्तम् वित्त । वेदानि वेदाव वेदाम । सिप्योरीसात् (प्र ४ सू ७) अवेत् अवेद् अवित्ताम् । अवेः अवेत् वा (प्र ४ सू ५) अविदन्-अविदुः ॥ ष० ८ । १८ । दकारस्य वा सकारो भवति सिप्परे । अवेः अवेत् अविदतम् अविदत । अवेदम् अविद्व अविद्म । विवेद विविदतुः विविदुः । विवेदिथ । पक्षे ॥ आमि विदस्तु गुणः । १९ । विदाञ्चकार विदामास विदाम्बभूव । विद्यात् विद्यास्ताम् वेदिता वेदिष्यति अवेदिष्यत् अवेदीत् अवेदिषम् अवेदिषुः । अस भुवि । अस्ति ॥ श्नसोरल्लोपः । २० । श्नम् इत्येतस्य विकरणस्यास्तेश्चेति तयोराकारस्य लोपो भवति क्ङिति परे । स्तः सन्ति ॥ सि स्व । २१ । अस्ते सकारस्य लोपो भवति सकारे परे । सि स इत्यत्र अस्ते सकारेण सकारस्याभावे न तु सिपि । तेन भवसि । असि स्थः स्थ । अस्मि स्वः स्मः । स्यात् स्याताम् स्युः । अस्तु-स्तात् स्ताम् सन्तु । घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च (प्र ४ सू ८) एधि स्तात् स्तम् स्त । असानि असाव असाम ॥ अस्तेरीट् । २२ । अस्तेः परयोः स्योरीडागमो भवति । आसीत् ॥ आडागमयोर्मध्ये आगमविधिर्बलवान् । २३ । आस्ताम् आसन् । आसीः आस्तम्-आस्त आसम् आस्व आस्म ॥ अस्तेरमपि भू वक्तव्यः । २४ । बभूव । मृजूष् शुद्धौ ॥ मृजेर्गुणनिमित्ते प्रत्यये परे वृद्धिर्वक्तव्या क्ङिति किति स्वरे वा । २५ । पलम् पुलम् ॥ पादस्य । २६ । रेफायुक्तस्य सर्वत्र ष्टुः पः स्याद्वद्वलन्तस्य । मार्ष्टि मृष्टः मृजन्ति मा मार्जेत । मार्क्षि मृष्ठः मृष्ठ । मार्ज्मि मृज्वः मृज्मः । मृज्यात् मार्ष्टु-मृष्टात् मृष्टाम् मृजन्तु-मार्जन्तु । मृड्ढि-मृष्टात् मृष्टम् मृष्ट । मार्जानि मार्जाव मार्जाम । अमार्ट् अमार्ड् अमृष्टाम् अमृजन्-अमार्जन् । अमार्ट्-अमार्ड् अमृष्टम् अमृष्ट । अमार्जम् अमृज्व अमृज्म । ममार्ज ममृजतुः-ममार्जतुः ममृजुः-ममार्जुः । ममार्जिथ-ममार्ष्ठ ममृजथुः-ममार्जथुः मृज्यात् मार्जिता-मार्ष्टा मार्जिष्यति-मार्क्ष्यति अमार्जिष्यत्-अमार्क्ष्यत् । अमार्जीत् अमार्जिष्टाम् अमार्जिषुः । अमार्क्षीत् अमा-

घ्नन्ति । हंसि हथः हथ । हन्मि हन्वः हन्मः । हन्यात् हन्याताम् हन्युः । हन्तु-हतात् हताम् घ्नन्तु ॥ भानुधियानाधि ।८। हन्तेर्मीप्सिम्यो प्रत्ययेऽसिम घातेः णापिषम्यो निपात्यते हिविषये । जहि-हतात् हतम् हत हनानि हनाव हनाम । अहन् अहताम् अघ्नन् अहन् अहतम् अहत । अहनम् अहन्व अहन्म । हनो णे (सू १) वृद्धिः । जघान जघ्नतुः जघ्नुः । द्विरुक्तस्य हन्तेस्यापि घत्वं वाच्यम् ।९। जघनिथ जघन्थ जघ्नथुः जघ्न । जघान-जघन जघ्निव जघ्निम । हन्तेः स्याशीर्याद्याद्यो वधादेशो वक्तव्यः ।१०। वध्यात् वध्यास्ताम् वध्यासुः । हन्ता हन्तारौ हन्तारः । स्नुव स्यपः (प्र १ सू १ ८) इति स्यति हनिष्यतः हनिष्यन्ति । अहनिष्यत् अहनिष्यताम् अहनिष्यन् ॥ लुङि वध्योर्न वृद्धिः ।११। वधादेशे कृते इट् । अवधीत् अवधिषाम् अवधिषुः । अवधीः अवधिषम् अवधिष । यु मिश्रणे । गुणः (प्र १ सू ११) औरौ ।१२। उकारस्यादिककस्य औकारादेशो भवति पिति सिस्म अदादौ विषये । यौति युतः । यु वाते (प्र १ सू १४) युवन्ति । यौषि युथः युथ । यौमि युवः युमः । युयात् यौतु-युतात् युताम् युवन्तु । युहि-युतात् युतम् युत । यवानि यवाव यवाम । अयौत् अयुताम् अयुवन् । अयौः अयुतम् अयुत । अयवम् अयुव अयुम । धातोर्नामिनः (प्र १ सू ८७) युयाव । नामव्योर्वे (प्र २ सू १९) युयुवतुः युयुवुः । युयविथ युयुवथुः यूयात् यविता यविष्यति अयविष्यत् । अयावीत् अयाविष्टाम् अयाविषुः । तु गतिवृद्धिहिंसासु ॥ तुरुस्तुम्यादिकोभ्यो हलादीनां चतुर्णामीड्वा ।१३। तौति-तवीति तुतः तुवीतः तुवन्ति । तौषि-तवीषि तुथः-तुवीथः तुथ तवीथ । तौमि-तवीमि तुयात्-तुवीयात् तौतु-तवीतु तुतात्-तुवीतात् तुताम्-तुवीताम् तुवन्तु । तुहि-तवीहि अतौत्-अतवीत् तुताव तोता तोष्यति अतोष्यत् अतौषीत् । रु शब्दे । रौति-रवीति रुतः-रुवीतः रुवन्ति । रौषि-रवीषि रुयात्-रुवीयात् रौतु-रवीतु रुतात्-रुवीतात् । अरौत् अरवीत् अरुताम्-अरुवीताम् अरुवन् । अरौः-अरवीः । रुराव रुरुवतुः रुरुवुः । रुरविथ रूयात् रोता रोष्यति अरोष्यत् अरावीत् । नु स्तुतौ । नौत्यादिः । नुवन्ति नुयात् नौतु अनौत् नुनाव नूयात् नोता नोष्यति अनोष्यत् । अनावीत् अनाविष्टाम् अनाविषुः । णु स्तुतौ । आदेः ष्णः स्नः (प्र १ सू १५) नौति-नवीति नुतः-नवीतः नुवन्ति नुनाव नूयात् नोता नोष्यति अनोष्यत् अनावीत् । टुक्षु शब्दे । क्षुत । क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति । क्षुयात् क्षौतु अक्षौत् । चुक्षाव चुक्षुवतुः चुक्षुवुः । क्षूयात् क्षविता क्षविष्यति अक्षविष्यत् अक्षावीत् । क्ष्णु तेजने । क्ष्णौति क्ष्णुतः क्ष्णुवन्ति । क्ष्णुयात् क्ष्णौतु अक्ष्णौत् चुक्ष्णाव क्ष्णूयात् क्ष्णविता क्ष्णविष्यति अक्ष्णविष्यत् अक्ष्णावीत् । ष्णु प्रस्रवणे । स्नौति स्नुयात् स्नौतु अस्नौत् सुष्णाव स्नूयात् स्नविता स्नविष्यति अस्नविष्यत् अस्नावीत् । इण् गतौ । गुणः (प्र १ सू ११) एति इतः ॥ इणो यिः स्वरे यो वक्तव्यः ।१४। यन्ति । एषि इथः इथ । एमि इवः इमः । इयात् इयाताम् इयुः । एतु-इतात् इताम् यन्तु । इहि-इतात् इतम् इत ।

गर । जागर्तेः क्ङिति गुणो वक्तव्यः । ३४ । जजागरतुः जजागरुः । जजागरिथ जजागरथुः जजागर । जजागार-जजागर जजागरिव जजागरिम । ति (अ १ सू ८५) इति पक्षे आम् । जागरांचकार जागरामास जागरां-बभूव । जागर्यात् जागरिता जागरिष्यति अजागरिष्यत् । इत्यन्तक्षणे ति (अ १ सू १८) न वृद्धिः । अजागरीत् । दरिद्रा दुर्गतौ । दरिद्राति । दरिद्राते-रिदालोपश्च क्ङिति । ३५ । दरिद्रातेराकारस्य लोपो भवति क्ङिति सार्वधातुके हले परे । दरिद्रितः दरिद्रति । दरिद्रासि दरिद्रिथः दरिद्रिथ । दरिद्रामि दरिद्रिवः दरिद्रिमः । दरिद्रियात् । दरिद्रातु-दरिद्रितात् दरिद्रिताम् दरिद्रतु । दरिद्राहि-दरिद्रितात् दरिद्रितम् दरिद्रित । दरिद्राणि दरिद्राव दरिद्राम । अदरिद्रात् अदरिद्रिताम् अदरिद्रुः । अदरिद्राः अदरिद्रितम् अदरिद्रित अदरि-द्राम् अदरिद्रिव अदरिद्रिम । णल् कुप्सपुष्टे द्वित्वा मन्यस्मादरिद्रा-तेरप्यालोपो लुङि वा । ३६ । ददरिद्रौ ददरिद्रतुः ददरिद्रुः । ददरिद्रिथ ददरिद्रथुः । पक्षे । दरिद्रांचकार दरिद्रियात् दरिद्रिता दरिद्रिष्यति अदरिद्रिष्यत् । अदरिद्रीत् अदरिद्रिष्टाम् अदरिद्रिषुः । पक्षे । अदरिद्रासीत् अदरिद्रासिष्टाम् अदरिद्रासिषुः । शासु अनुशिष्टौ । शास्ति । शास इदङ्हलोः । ३७ । शासेरुपधाया इकारादेशो भवति क्ङिति णिति हले अङि च परे । शासिहलोः च (अ १ सू० १५) शिष्टः शासति । शास्सि शिष्ठः शिष्ठ । शास्मि शिष्वः शिष्मः । शिष्यात् । शास्तु शिष्टात् शिष्टाम् शासतु । शास्सुधिरपि (अ ४ सू ८) शाधि-शिष्टात् शिष्टम् शिष्ट । शासानि शासाव शासाम ॥ सिपि धातोरुर्वा । ३८ । सिपि परे धातोः सकारो भवति सिपि तु वा भवति । अशात् अशिष्टाम् अशासुः । अशाः-अशात् अशिष्टम् अशिष्ट । अशासम् अशिष्व अशिष्म । शशास शशासतुः शशासुः । शिष्यात् शासिता शासिष्यति अशासिष्यत् । सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च (अ १ सू १९) अशिषत् । चकासृ दीप्तौ । चकास्ति । चकास्तः चकासति । चकास्यात् । चकास्तु-चकास्तात् चकास्ताम् चकासतु । तसिचोः (अ ४ सू २) ॥ धौ सलोपो वाच्यः । ३९ । चकाधि । चकास्तात् चकास्तम् चकास्त । अचकात् अचकास्ताम् अचकासुः । अचकात्-अचकाः । कास्प्रत्ययादाम् (अ १ सू ८४) चकासांचकार चकास्यात् चकासिता चकासिष्यति अचकासिष्यत् । अचकासीत् अचकासि-ष्टाम् अचकासिषुः ॥ इत्यदादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ ४ ॥

अथात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि । इकार उच्चारणार्थः ङकार आत्मनेपदार्थः । स्तोःश्चुनाश्चुः (१ अ १ सू ७) चष्टे । चक्षाते चक्षते । आतोऽनुपसर्गे कः (अ १ सू ७७) चक्षते । चक्षे षः कः से (अ १ सू ११६) चक्ष्वे चक्षाथे चड्ढ्वे । चक्षे चक्ष्वहे चक्ष्महे । चक्षीत चक्षाताम् । अचष्ट अचक्षाताम् अचक्षत । चक्षिङोऽख्याञ् वा चार्धधातुके । आर्धधातुके वा चक्ष्यी । ४० ।

र्थम् अमार्सुः । वच् परिभाषणे । वक्ति वक्तः ॥ नान्तिर्विद्यतेऽत्र प्रयोक्तव्यः किन्तु वदन्तीत्युच्चारणीयम् । २७ । वक्षि । वक्थ वक्थः वक्थ । वच्मि वच्वः वच्मः । वच्यात् वक्तु-वक्तात् वक्ताम् वग्धि-वक्तात् वक्तम् वक्त । अवक्-अवग् अवक्ताम् अवचन् । अवक्-अवग् अवक्तम् अवक्त । अवचम् अवच्व अवच्म । पचादौ पूर्वस्य (प्र १ सू १४८) उवाच । यजादीनां यकारादीनां सम्प्रसारणम् (प्र १ सू १४९) ऊचतुः ऊचुः । उवचिथ-उवक्थ उच्यात् वक्ता वक्ष्यति अवक्ष्यत् ॥ अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् वक्तव्यः । २८ । वचोऽडि (प्र० ३ प्र १ सू ११) अवोचत् अवोचताम् अवोचन् । रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ रुदादेः पञ्चभ्य इडादेः । २९ । रुदादेः परस्य विभक्तेर्यकारवर्जितव्यञ्जनादेरादौ इकारागमो भवति ॥

रोदितिः स्वपितिश्चैव श्वसितिः प्राणितिस्तथा ॥
जक्षितिश्चैव विज्ञेयो रुदादिः पञ्चको गणः ॥ १ ॥

रोदिति रुदितः रुदन्ति । रोदिषि रुदिथः रुदिथ । रोदिमि रुदिवः रुदिमः । रुद्यात् रोदितु-रुदितात् रुदिताम् रुदन्तु । रुदिहि-रुदितात् रुदितम् रुदित । रोदानि रोदाव रोदाम ॥ रुदादेर्दिस्योरीडटौ च वक्तव्यौ । ३० । अरोदीत् अरोदत् अरुदिताम् अरुदन् रुरोद रुरुदतुः रुरुदुः रुद्यात् रोदिता रोदिष्यति अरोदिष्यत् अरोदीत् । इरितो वा (प्र १ सू ९८) अरुदत् । ञिष्वप् शये । स्वपिति स्वप्यात् स्वपितु-स्वपितात् अस्वपीत् अस्वपत् । सुष्वाप सुषुपतुः सुषुपुः । सुष्वपिथ-सुष्वप्थ सुप्यात् स्वप्ता स्वप्स्यति अस्वप्स्यत् अस्वाप्सीत् अस्वाप्ताम् अस्वाप्सुः । श्वस् प्राणने । श्वसिति श्वस्यात् श्वसितु-श्वसितात् अश्वसीत्-अश्वसत् अश्वसीताम् अश्वसन् । शश्वास शश्वसतुः शश्वसुः । श्वस्यात् श्वसिता श्वसिष्यति अश्वसिष्यत् ह्म्यन्तक्षणेति (प्र १ सू ५८) इत्यादि । अश्वसीत् । अन प्राणने ॥ अनीति मसूर्धः । उपसर्गस्थान्निमित्तात् परस्यानितेर्नस्य णत्वं वाच्यम् । ३१ । प्राणिति । अन्यात् अनितु आनीत् आनत् । आन आनतुः आनुः । अन्यात् अनिता अनिष्यति आनिष्यत् आनीत् आनिषाम् आनिषुः । जक्ष भक्षहसनयोः । जक्षिति जक्षितः ॥ जक्षादेरन्तोऽभ्यस्तत् । ३२ । जक्षादिभ्यः परस्य अन्तः अत् भवति । जक्षति जक्षिषि जक्ष्यात् जक्षितु अजक्षीत् अजक्षत् जजक्ष जजक्षतुः जक्ष्यात् जक्षिता जक्षिष्यति अजक्षिष्यत् अजक्षीत् । जागृ निद्राक्षये । जागर्ति जागृतः जाग्रति । जागृयात् जागर्तु-जागृतात् जागृताम् जाग्रतु । जागृहि-जागृतात् जागृतम् जागृत । जागराणि जागराव जागराम । गुणः (प्र १ सू ११) रिस्योरीत्वात् (प्र ४ सू ७) सोर्विसर्गः (प्र १ प्र ६ सू ०४) अजागः अजागृताम् ॥ जक्षिजागर्त्योर्वीस्यामो वक्तव्यः । ३३ । अजागरुः । अजागः अजागृतम् अजागृत । अजागरम् अजागृव अजागृम । जजा-

इण्निष्ठायामसूयय सको गुणा वकारस्तवर्गयोरपि ॥ ३ ॥ मधुरथ मधुराताम् मधुरत । मधुरत:-मधुरथा: मधुराताम् मधुरध्वम् मधुरध्वम् । मधुराणि-मधुराणि मधुरस्मानि । सिद्ध् उपचये । वेच्मि । उदव् । स्तिह आस्वादने । स्तेह (१ । म० २ सू० ११) स्तेहि । उप्य । ष्टुञ् स्तुतौ । भाष्ये ज्ञ च (म १ सू ६८) मोदये (म ४ सू १२) स्तौति-स्तुवीति स्तुत-स्तुवित स्तुवन्ति । स्तुषे-स्तुवीषे स्तुयात्-स्तुवीयात् । स्तौतु-स्तुवीतु स्तुतात्-स्तुवीतात् स्तुताम् स्तुवीताम् स्तुवन्तु । स्तुहि-स्तुतात् स्तुतात्-स्तुवीतात् अस्तौत् । अस्तवीत् अस्तुताम् अस्तुवीताम् अस्तुवन् । अस्तुत अस्तुवीत । तुष्टाव तुष्टुवतुः तुष्टुवु । भारद्वाजेट् । तुष्टविथ । तुष्टुवथु तुष्टुव । तुष्टाव तुष्टुव तुष्टुम । तुष्टुवे स्तूयात् स्तोषीष्ट स्तोता स्तोता स्तोष्यति स्तोष्यते अस्तोष्यत् अस्तोष्यत ॥ स्तुसुधूञ्भ्यो ये परस्मै पदेष्वपि । ४ । अस्तावीत् अस्तोष्ट । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ॥ अब्रवावीत्यपि तिरिस्म । ५ । ब्रुव ईडागमः भवति सार्वधातुकेऽपादौ पिति परे अचादौ निषेधे । ब्रवीति ब्रूतः ब्रुवन्ति । ब्रवीषि ब्रूथः ॥ आहस्थपञ्चानाम् । ६ । ब्रुव पञ्चानां तिबादीनां णलादयः पञ्चादेशा भवन्ति ब्रुव आहश्चादेशो भवति । आह आहतु: आहु: ॥ आहस्थः । ७ । आहो हकारस्य थकारादेशो भवति झलि परे । आत्थ आहथु: ब्रुव । ब्रवीमि ब्रूवः ब्रूमः । ब्रूयात् ब्रवीतु ब्रवीतु ब्रूताम् अब्रवीत् ब्रूव ॥ ब्रुवो वचि । ८ । ब्रुवो वचिरादेशो भवति आर्धधातुके विषये । उवाच उवक्थ उवचिथ अवोचत् अवोचत । ऊर्णुञ् आच्छादने ॥ ऊर्णोतेर्वा वृद्धिः । ९ । इस्तादौ पिति । ऊर्णौति-ऊर्णोति ॥ ऊर्णोतेर्गुणो विरयो । १० । इत्युत्रत्वात् । और्णोत् और्णौत् ॥ ऊर्णोतेराम्न ॥ ११ ॥ स्वरादेः परः । १२ । स्वरादेर्धातोर्द्वितीयोऽवयवोऽभीष्टक स स्वरो द्विर्भवति ॥ न्दराःसंयोगादयो ... द्विर्न । १३ । ऊर्णुनाव ऊर्णुनुवतुः ॥ ऊर्णोतेरिडादिः ... वा ङित् । १४ । ऊर्णुनविथ-ऊर्णुनुविथ ऊर्णुयात् ऊर्णुविषीष्ट-ऊर्णविषीष्ट ऊर्णुविता-ऊर्णविता ॥ ऊर्णोतेर्वा वृद्धिः सौ परे । १५ । पक्षे गुण और्णावीत्-और्णवीत् और्णावीत्-और्णुवीत् और्णुवीत् ॥ इत्यदादिपरस्मैपदिप्रक्रिया ॥ ६ ॥ ॥ इत्युभयपदिनो लुग्विकरणा अदादयो धातवः ॥

लुग्विकरणस्यापि जुहोत्यादिगणस्य निरूप । हु दानादनयोः ॥ श्लावेर्द्वित्वम् । १ । हु इत्यादेर्धातुगणस्य श्लुर्भवति तस्मिन् श्लौ सति धातोर्द्वित्वम् । कुहोश्चुः (म १ सू ६८) गुण (म १ सू ११) । जुहोति जुहुत ॥ अदभ्यस्तात् । २ । द्विरुक्ताद्धातोरन्त इत्येतस्यात्भवति । जुह्वति । जुहुधि जुहुथ जुहुथ ॥ । जुहोमि जुहुव जुहुम । जुहुयात् जुहुयाताम् जुहोतु जुहुतात् जुहुताम् जुह्वतु ॥ हुधि । ३ । हुर्धातोरन्तस्य हिर्भवति । अभ्यस्तस्य गुण । अजुहोत् । अजुहुत अजुहुवम् अजुहुव अजुहवम् अजुहुव अजुहुम । जुहाव जुहुवतुः जुहुवु: जुहविथ जुहोथ ॥ भीह्रीभृहुवामम्वा चकास्य च सुत्वत् । ४ । श्लुकि सति धातोर्द्वित्वम् । जुहवाञ्चकार हूयात् होता होष्यति अहोष्यत् । अहौषीत् अहौषाम्

चख्यौ चख्यतुः चख्युः । चक्शौ चक्शतुः चक्शुः । चचक्षे ख्यायात् ख्येयात् क्शायात् क्शेयात् । ख्यासीष्ट क्शासीष्ट ख्याता २ क्शाता २ ख्यास्यति ख्यास्यते क्शास्यति क्शास्यते अख्यास्यत् अख्यास्यत अक्शास्यत् अक्शास्यत । पुषादित्वान्ङ । अख्यत ॥ अस्यतिवक्तिख्यातीनामात्मनेपदे ङेर्वा वाच्यः ।२। अख्यत अक्शासीत् अक्शास्ताम् । ईड स्तुतौ । सस्वाभाव (इ १ प्र ४ सू १८) ईट्टे ईडाते ईडते ॥ ईडीशोः सध्वयोरिड्वक्तव्यः ।३। ईडिषे ईडाथे ईडिध्वे । ईडे ईड्वहे ईड्महे । ईडीत ईडाम् ऐट । इशो ध्वस्यनेट् ।४। ऐड्ढ्वम् ईडांचक्रे ईडिषीष्ट ईडिता ईडिष्यते ऐडिष्यत ऐडिष्ट । ईश ऐश्वर्ये । ईष्टे ईशिषे । ईशीत ईशाम् ऐष्ट । ईशांचक्रे ईशिषीष्ट ईशिता ईशिष्यते ऐशिष्यत ऐशिष्ट । आस् उपवेशने । आस्ते आसीत आस्ताम् आस्त । कासादित्वादाम् । आसांचक्रे आसिषीष्ट आसिता आसिष्यते आसिष्यत आसिष्ट । वस् आच्छादने । वस्ते वसीत अवस्त । षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । आदेः ष्णः स (प्र १ सू० ६६) सूते सुवीत सूताम् ॥ सूतेः पिति गुणाभावो वाच्यः ।५। सुवै सुवावहै सुवामहै । असूत सुषुवे । स्वरति (प्र० १ सू० १) इति वेट् । सविषीष्ट-सोषीष्ट सविता सोता सविष्यते-सोष्यते असविष्यत असोष्यत असविष्ट-असोष्ट । शीङ् स्वप्ने ॥ शीङः सार्वधातुके गुणो भवत्यपि विषये ।६। शेते शयाते ॥ शीङो रुट् ।७। शीङः परस्यान्तादेशस्य रुडागमो भवति । शेरते शयीत । शेताम् शयाताम् शेरताम् । अशेत अशयाताम् अशेरत । शिश्ये शिश्याते शयिषीष्ट शयिता शयिष्यते अशयिष्यत अशयिष्ट । इङ् अध्ययने । अधिपूर्वः । अधीते । अधीयाते । अधीयते । अधीयीत अधीताम् अधीयाताम्-अधीयताम् । अध्यैत । इणादेशे कृते पश्चादडागमः । अध्यैयाताम् । अध्यैयत ॥ इङो गाङ् लिटि वाच्यः ।८। अधिजगे अध्येषीष्ट अध्येता अध्येष्यते अध्यैष्यत ॥ इङो वा गीङ् लुङि च तत्परस्य प्रत्ययस्य ङित्त्वं वाच्यम् ।९। क्ङिति गुणो न । अध्यगीष्यत । अध्यगीष्येताम् अध्यगीष्यन्त । अध्यैष्यत । अध्यगीष्ट अध्यगीषाताम् अध्यगीषत अध्यैष्ट अध्यैषाताम् अध्यैषत ॥ इत्यदादिरात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ ५ ॥

अथोभयपदिप्रक्रिया प्रदर्श्यते ॥ द्विष अप्रीतौ । अकार उभयपदार्थः । द्वेष्टि द्विष्यात् द्विषीत द्वेष्टु द्विष्टात् द्विष्टाम् अद्वेट्-अद्वेड् अद्विष्टाम् अद्विषुः । अद्विषन् अद्विष दिद्वेष दिद्विषे द्विष्यात् द्विक्षीष्ट द्वेष्टा द्वेक्ष्यति द्वेक्ष्यते अद्वेक्ष्यत् अद्वेक्ष्यत । शल इगुपधादनिटः क्सः (प्र० १ सू ११८) अद्विक्षत् अद्विक्षताम् ॥ क्सस्यात्मनेपदे स्वरे ट्विलोपो वाच्यः ।१। अद्विक्षाताम् अद्विक्षत । दुह प्रपूरणे । दादेर्घः (इ १ प्र ५ सू ६) दोग्धि दुग्धः दुहन्ति । धोक्षि दुग्धः दुग्ध । दोह्मि दुह्वः दुह्मः । दुह्यात् दुहात् । दुहीत दोग्धु ॥ हकारस्य ढत्वजश्त्वभावो वाच्यः ।२। दुग्धि दुहाम् । अधोक्-अधोग् अदुग्धाम् अदुहन् । अदुग्ध दुदोह दुदुहे दुह्यात् धुक्षीष्ट दोग्धा धोक्ष्यति धोक्ष्यते अधोक्ष्यत् अधोक्ष्यत अधुक्षत् अधुक्षत ॥

। अथात्मनेपदिनः । ओहाङ् गतौ । भृञामित् । १ । डुभृञ् धारण-पोषणयो ओहाङ् गतौ माङ् माने इत्येतेषां पूर्वस्याभ्यासस्य इकारो भवति श्लुकि सति । श्लौ (अ ७ सू १) जिहीते जिहाते जिहते । जिहीत जिहीताम् अजिहीत घो र्लोपः हाता हास्यते अहास्यत । अहास्त अहासाताम् अहासत । माङ् माने । मिमीते मिमाते मिमते । मिमीते मि मीताम् अमिमीत ममे मासीष्ट माता मास्यते अमास्यत अमास्त ॥ ॥ इति जुहोत्यादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ ८ ॥

। अथोभयपदिनः । डुभृञ् धारणपोषणयोः । भृञामित् । बिभर्ति बिभृतः बिभ्रति । बिभृते बिभ्राते बिभ्रते बिभृयात् बिभ्रीत बिभर्तु बिभृताम् । अबिभः अबिभृताम् अबिभरुः । अबिभृत । बभार बभ्रतुः बभ्रुः । बभर्थ बभ्रे बिभराञ्चकार बिभराञ्चक्रे बिभरामास बिभराम्बभूव । भर्तासि । भ्रियात् भृषीष्ट भर्ता । ऋद्धनोः स्ये (अ ७ सू १ ८) भरिष्यति भरिष्यते अभरिष्यत् अभरिष्यत अभार्षीत् । (अ० २ सू १) अभृत । डुदाञ् दाने । ददाति ददत्तः दादति । १ । श्नाभ्यस्तयोरातः लोपो भवति क्ङिति परे । दत्तः ददति । दत्ते ददाते ददते । दद्यात् ददीत । ददातु-दत्तात् दत्ताम् ददतु । दा हौ । २ । दाधातोरभ्यासस्यैकारो भवति पूर्वस्य च लोपो भवति हौ परे । देहि दत्तम् । अददाम् अददताम् अददुः । अदत्त ददौ ददे देयात् दासीष्ट दाता दास्यति दास्यते अदास्यत् अदास्यत । दारे च (अ १ सू ७९) अदात् अदाताम् अदुः । दाधास्वामित्यर्थे केऽपि सेटित्वम् । ३ । डुधाञ् धारणपोषणयोः । दधो दुस्तथ्वोः (अ २ सू १५) अधित अधिषाताम् अधिषत । डुधाञ् धारणपोषणयोः । दधाति । दधे (अ ४ सू १) । पूर्वस्य भिरि वसे भः । ४ । धाधातोरभ्यासस्य धकारस्य पूर्वस्य भकारो भवति तिवि वसे परे । धत्तः दधाति धत्ते दध्मः धत्ते दधात् दधीत धत्ताम् अधत्त अधत्ताम् अधत्त धत्ते दधौ दधे धेयात् धासीष्ट धाता धास्यति धास्यते अधास्यत् अधास्यत । स्थो घे (सू ७९) अधात् अधित । णिजिर् शौचपोषणयोः । इरित् । अतो बहु (अ १ सू ११) । णिजां गुणः । ५ । णिजादिर्धातोः पूर्वस्य गुणो भवति श्लुकि सति । नेनेक्ति नेनिक्तः नेनिजति । नेनिक्ते नेनिजाते नेनिजते । नेनिज्यात् नेनिजीत । नेनेक्तु-नेनिक्तात् नेनिक्ताम् नेनिजतु । नेनिग्धि-नेनिक्तात् नेनिक्तम् नेनिक्त । अनेनिजन्तुष्वपि नोपधागुणः । ६ । णिजादीनाम् धातोरपि पिति सार्वधातुके गुणो न भवति । नेनिजानि नेनिजाव नेनिजाम । नेनिक्ताम् अनेनेक्-अनेनेग् अनेनिक्ताम् अनेनिजुः । अनेनिक्त निनेज निनिजे निज्यात् । इरितो (अ १ सू २) निक्षीष्ट नेक्ता नेक्ष्यति नेक्ष्यते अनेक्ष्यत् अनेक्ष्यत अनिजत् अनिजताम् । अनिक्त नाभित (अ १ सू ७९) अनैक्षीत् अनैक्ताम् अनैक्षुः । विजिर् पृथग्भावे । वेवेक्ति वेविक्तः वेविजति । विष्लृ व्याप्तौ । वेवेष्टि वेविष्टः वेविषति वेविष्यात् वेविषीत वेवेष्टु वेविष्टाम्

बिभेतु । ञिभी भये । भि इत् । बिभेति बिभीतः ॥ किति हसे भिय इका-
रो वा वक्तव्यः ॥ ५ ॥ सार्वधातुके । बिभितः बिभ्यति बिभीयात्-बिभियात् ।
बिभेतु बिभितात्-बिभीतात् बिभिताम् बिभीताम् । अबिभेत् अबिभिताम् अबि-
भीताम् बिभयांचकार बिभाय । पक्षे भाम् । बिभयामास भीयात् भेता भेष्यति
अभेष्यत् अभैषीत् । ह्री लज्जायाम् । जिह्रेति जिह्रीतः जिह्रियति । जि-
ह्रियात् जिह्रेतु । अजिह्रेत् अजिह्रीताम् अजिह्रयुः । जिह्राय जिह्रियतुः जिह्रियुः ।
जिह्रयांचकार ह्रीयात् ह्रेता ह्रेष्यति अह्रेष्यत् अह्रैषीत् । पॄ पालनपूरणयोः ॥
अर्त्तिपिपर्त्योरिः पूर्वस्य ॥ ६ ॥ अनयोः पूर्वस्य ऋकारस्य इकारो भवति गुणि सति ।
गुणः (प्र १ सू ११) पिपर्त्ति ॥ पॄत् ॥ ७ ॥ ओष्ठ्योत्तरस्य ऋकारस्य
उर् भवति किति ङिति च परे । व्योर्दिहसे (वृ १ प्र १ सू ७) पिपू-
र्तः । पिपुरति । पिपूर्यात् । पिपर्तु पिपूर्तात् पिपूर्ताम् पिपुरतु । पिपूर्हि अपिप ।
अर्त्तिपिपर्त्योरिस्योरिकारागमो वा वक्तव्य इति केचित् । अपिपरत् अपिपूर्ताम् अपिपरुः ।
अपिपः-अपिपरः अपिपूर्तम् अपिपूर्त । अपिपरम् अपिपूर्व अपिपूर्म । पपार ॥
ऋत्संयोगादेर्गुणर्द्धिः किरवे वाच्यम् ॥ ८ ॥ किरवाभावाद्गुणः । पपरतुः
पपरुः । पपरिथ पूर्यात् । ईटो ग्रहाम् (प्र १ सू १२९) परीता-परिता
परीष्यति-परिष्यति अपरीष्यत्-अपरिष्यत् अपारीत् ॥ वृद्धिरिटो वाचिवे
न दीर्घः ॥ ९ ॥ अपारिष्टाम् अपारिषुः । ह्रस्वोऽपि पिपर्तिरस्ति । पिपर्ति पिपृ-
तः पिप्रति । पिपृयात् पिपर्तु अपिपः । अपिपृताम् अपिपरुः अपि-
अपिपर । पपार पप्रतुः पप्रुः । ऋतोरिद् प्रियात् पर्ता । इट् स्वरः (प्र १
सू १८) परिष्यति अपरिष्यत् अपारीत् । ओहाक् त्यागे । ओहाङ् गतौ ।
जहाति ॥ जहस्तौ लोपोऽनुपसर्गे इकारश्च ॥ १० ॥ द्विरुक्तस्य धातो-
राकारस्य लोपो भवति किति ङिति इकारश्च किति हसे परे । जहीतः ॥ जहा-
तेराकारस्य ङिति हसे इर्वा वाच्यः ॥ ११ ॥ जहितः जहति ॥ जहाते-
र्याकारस्यालोपो वाच्यः ॥ १२ ॥ जह्यात् जहातु-जहीतात्-जहितात्
जहीताम् जहिताम् जहतु ॥ ईर्वा हौ ॥ १३ ॥ जहातेर्हौ परे ईकारः सिद्ध
एव । पक्षे आकारेकारौ भवतः । जहीहि जहिहि-जहाहि अजहात् । अज-
हिताम् अजहीताम् अजहुः । जहौ जहतुः जहुः । जहिथ-जहाथ । लोपे (प्र
१ सू १२५) हेयात् हाता हास्यति अहास्यत् । अहासीत् । ऋ गतौ । ऋमोरिः
पूर्वस्य (प्र ७ सू ६) ॥ असवर्णे स्वरे पूर्वस्य इयादेशो भवति
॥ १४ ॥ इयर्ति इयृतः इयृति । इयृयात् । इयर्तु-इयृतात् इयृताम् इयृतु ।
इयृहि-इयृतात् इयृतम् । इयृत इयराणि इयराव इयराम । ऐयः-ऐयरत् ऐयृताम्
ऐयरुः । ऐयः-ऐयरः ऐयृतम् ऐयृत ऐयरम् ऐयृव ऐयृम । र (प्र १ सू ६१)
वृद्धिः । आर आरतुः आरुः । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (प्र १ सू ११) अर्यात्
अर्ता अरिष्यति आरिष्यत् । [illegible] पुषादित्वात् ङस्य । आरत् । गुण
(प्र १ सू ११) आरत ॥ ॥ इति जुहोत्यादिः परस्मैपदप्रक्रिया ॥ ७ ॥

क्रमेन । तपिता-तप्ता-तप्तौ । तपोऽनुतापे च (अ १ सू ११४) तपिष्य-ति-तप्स्यति-तप्स्यीत । अतपिष्यत्-अताप्स्यत् अतप्स्यत ॥ रधुशमुणक्षुष् तुषो सिर्षा वक्तव्य । ६ । रधादिभ्यश्च । अतपिष्ट-अताप्सीत्-अता-प्सीत् । पुषादित्वात् ङ । अतृपत् । एवं दृप् हर्षमोहनयोः । दृप्यति । मुह वै-चित्ये । मुह्यति मुह्येत् मुह्यतु । द्रुहादीनां वलादौ वा (इ १ अ १ सू १२) मोग्धा मोढा मोहिता । रधादिभ्यश्च । मोक्ष्यति-मोहिष्यति अमोक्ष्यत्-अमोहि-ष्यत् । पुषादित्वात् ङ । अमुहत् अमोहिष्ट अमोहीत् अमुक्षत् । णश् अदर्शने । नश्यति नश्यतु । रधादिभ्यश्चेति वेट्पक्षे । नेशतुः नेशुः । नश्यात् ॥ मस्जिनशो-र्झलि नुम् वक्तव्य । ७ । नशःषान्तस्य णः (इ १ अ १ सू ७२) नंष्टा ॥ नशेः षान्तस्य । ८ । नशेः षान्तस्य णत्वं न स्यात् । प्रनेष्टा-नशिता नंक्ष्यति-नशिष्यति । अनशिष्यत् अनंक्ष्यत् । पुषादित्वात् ङ ॥ के नशेरत्वं परस्मैपदे वा वाच्यम् । ९ । अनेशत्-अनशत् । शम् दम् उपशमे ॥ शमां दीर्घे ।१०। शमादीनां दीर्घो भवति ये परे अनादौ विषये च । शाम्यति शाम्येत् शाम्यतु अ-शाम्यत् । शशाम शेमतुः शेमुः । शम्यात् शमिता शमिष्यति अशमिष्यत् । शिष्टं पूर्ववत् । अशमत् अशमीदिति केचित् । तम् श्रम् दम् भ्रम् क्षम् क्लम् मद् एते शमादयः । क्रम् दमन । मिमिदा स्नेहने । मादी दृतौ ॥ मिदेर्वै गुणो वक्तव्य । ११ । मेद्यति मेद्येत् मेद्यतु अमेद्यत् । मिमेद मिमिदतुः मिमिदुः । मिद्यात् मे-दिता मेदिष्यति अमेदिष्यत् अमिदत् । असु क्षेपणे । अस्यति आस असिता अ-सिष्यति ॥ अस्यतेर्थुक् सुखवक्तव्य । १२ । आस्थत् । इति दिवादिषु परस्मै-पदिप्रक्रिया ॥ १ ॥

॥ अथात्मनेपदिनः ॥ षूङ् प्राणिप्रसवे । ईकारेत् ॥ ओ दीङ् क्षये । १ । षूङ् प्राणिप्रसवे प्राणिगर्भविमोचने अनयोरात्मनेपदं भवति धातुर्दु धरेतु । सूयते सूयेत सूयताम् असूयत । स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा (अ १ सू १७) सुषुवे । स्वरतीति (इ १ अ १ सू २१) सविषीष्ट सविता सविष्यते असविष्यत-असविष्ट ॥ पद्यादेस्तमिकर्तर्यपि खेरिण् वक्तव्यः दीपादिभ्यो वा । २ । पद् दीप् जन् बुध् पूरि तायि प्यायि एते पद्यादयः ॥ चिण् । ३ । एतेभ्यश्चिण्वा तो लोपो भवति । जनिवध्योश्च वृद्धिः (अ ४ सू ११) अजनि अजनिषाताम् । दीपी दीप्तौ । दीप्यते दीप्येत दीप्यताम् अदीप्यत । दिदीपे दीपिषीष्ट दीपिता दी-पिष्यते अदीपिष्यत अदीपिष्ट अदीपि । पूरी आप्यायने । पूर्यते पूर्येत पूर्यताम् अपूर्यत पुपूरे पूरिषीष्ट पूरिता पूरिष्यति अपूरिष्यत अपूरि अपूरिष्ट । पद् गतौ । पद्यते पद्येत पद्यताम् अपद्यत पेदे पत्सीष्ट पत्ता पत्स्यते अपत्स्यत । अपादि अ-पत्साताम् अपत्सत । बुध अवगमने । बुध्यते बुध्येत बुध्यताम् अबुध्यत बुबुधे भावित्वमधानाम् (इ १ अ १ सू ७) झिलिङ्गिः (अ २ सू १) भष्मे भष-भावनाम् (इ १ अ ४ सू १८) भुत्सीष्ट बोद्धा भोत्स्यते । अबुद्ध अबुत्सा-

९

अवेवेद्-अवेवेट् विवेष विविषे विष्यात् विषीष्ट वेष्टा वेक्ष्यति वेक्ष्यते अवेक्ष्यत् अवेक्ष्यत । क्सिदुपधेटः (प्र १ सू ११) अविक्षत् । वो वेवेष्टि अविषत् । इगुपान्त्यात्सकः (प्र १ सू ११८) अविक्षत् अविक्षत ॥ इति जुहोत्यादिस्तृतीय विभक्त्या ॥ ९ ॥ इति हुविकरणा द्वादश ॥

अथ दिवादयः ॥ दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु ॥ दिवादेर्यः । १ । दिवादेर्गणात् यप्रत्ययो भवति कर्तरि परे । प्वोर्विहसे (प्र १ म १ सू ७) दीव्यति दीव्येत् दीव्यतु अदीव्यत् दिदेव दिदिवतुः दिदिवुः । दिदेविथ दीव्यात् देविता देविष्यति अदेविष्यत् अदेवीत् । षिवु तन्तुसन्ताने । सीव्यति सीव्येत् सीव्यतु असीव्यत् सिषेव सीव्यात् सेविता सेविष्यति असेविष्यत् असेवीत् । नृती गात्रविक्षेपे । ननर्त नृत्यति नृत्येत् नृत्यतु अनृत्यत् । ननर्त ननृततुः ननृतुः । नृत्यात् नर्तिता नर्तिष्यति अनर्तिष्यत् ॥ नृतवृतचृतच्छृदतृदां सेऽदिट् वा वक्तव्यः । २ । नर्त्स्यति अनर्त्स्यत् अनर्तीत् । जॄष् वयोहानौ । ऋत इर् (प्र १ सू ११८) प्वोर्विहसे (प्र १ म १ सू ७) जीर्यति जीर्येत् जीर्यतु अजीर्यत् जजार । गुणः (प्र १ सू ११) जजरतुः जजरुः । जीर्यात् । ईटो ग्रहाम् (प्र १ सू १२१) जरीता-जरिता जरिष्यति-जरीष्यति अजरिष्यत्-अजरीष्यत् । ऋदितो वा (प्र १ सू ५८) अजरत् अजारीत् । शो तनूकरणे । ओतः श्ये । ३ । श्यप्रत्यये परे धातोरोकारस्य लोपो भवति । श्यति श्येत् श्यतु अश्यत् शशौ शायात् शाता शास्यति अशास्यत् । वा लसौप । अशात् अशासीत् । छो छेदने । छ्यति छ्येत् छ्यतु अछ्यत् चच्छौ छायात् छाता छास्यति अच्छास्यत् अच्छात् अच्छासीत् । षोऽन्तकर्मणि । स्यति स्येत् स्यतु अस्यत् ससौ सेयात् साता सास्यति असास्यत् असात् असासीत् । दो अवखण्डने । द्यति द्येत् द्यतु अद्यत् ददौ देयात् दाता दास्यति अदास्यत् अदात् । राध साध संसिद्धौ । राध्यति राध्येत् राध्यतु अराध्यत् रराध ॥ राधतेर्हिंसायामेवेति णत्वौ सेटि थपि चैत्वपूर्वलोपौ वा । ४ । रेधतुः रराधतुः राध्यात् राद्धा रात्स्यति अरात्स्यत् अरात्सीत् अराद्धाम् । इष गतौ । इष्यति इष्येत् इष्यतु ऐष्यत् इयेष इष्यात् एषिता एषिष्यति ऐषिष्यत् ऐषीत् । असु क्षेपणे । असो थुक् च (प्र २ सू १२) अस्यति अस्येत् अस्यतु आस्यत् आस अस्यात् असिता असिष्यति आसिष्यत् । आस्थत् आस्थताम् आस्थन् । पुष पुष्टौ । पुष्यति पुष्येत् पुष्यतु अपुष्यत् पुपोष पुष्यात् पोष्टा पोक्ष्यति अपोक्ष्यत् अपुषत् । श्लिष आलिङ्गने । श्लिष्यति श्लिष्येत् श्लिष्यतु अश्लिष्यत् शिश्लेष श्लिष्यात् श्लेष्टा श्लेक्ष्यति अश्लेक्ष्यत् । इगुपान्त्यात्सकः (प्र १ सू ११८) ॥ श्लिषेरालिङ्गने सक् । ५ । हाप्वादः । अश्लिक्षत्कन्यां चैत्रः । अनालिङ्गने समाश्लिषत् जतु काष्ठम् । तृप प्रीणने । तृप्यति तृप्येत् तृप्यतु अतृप्यत् ततर्प तृप्यात् । रधादिभ्यो

वरीष्यति वरिष्यते–वरीष्यते अवरिष्यत् अवरिष्यत अवरीष्यत् अवरीष्यत । अवा-रीत् अवरिष्ट–अवरीष्ट अवृताम् । धूञ् कम्पने । धूनोति धूनुते दुधाव धून्वीत धूनोतु धुनुताम् अधूनोत् अधूनुत धूयात् दुधुवे धूयात् धविषीष्ट–धोषीष्ट ॥ स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा । ८ । धविता–धोता धविष्यति–धोष्यति अधविष्यत्–अधोष्यत् अधावीत् अधविष्ट–अधोष्ट । ॥ इति स्वादिषूभयपदप्रक्रिया ॥ १३ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ ॥ हि गतौ वृद्धौ च । हिनोति ॥ हिकारस्य हिनोतेः कुत्वं वाच्यम् । १ । जिघाय हीयात् हेता हेष्यति अहेष्यत् अहैषीत् । शक्लृ शक्तौ । शक्नोति शशाक । लोपः पत्वो किति वास्य (अ १ सू ८) शेकतुः शेकुः । शक्यात् शक्ता शक्ष्यति अशक्ष्यत् । पिवि प्रीतौ । इदित–(अ १ सू १२) इति नुम् ॥ पिन्विकृण्व्योरनो लोपो वाच्यः । २ । चतुर्षु ॥ धवयोर्वसि इकारि च लोपः । ३ । पिनोति पिनुयात् पिनोतु अपिनोत् । पिपिन्व पिन्व्यात् पिन्विता पिन्विष्यति अपिन्विष्यत् अपिन्वीत् । कृवि हिंसायाम् । कृणोति चकृण्व । पिनोतिवत् । ष्टु प्रस्रवणे ॥ स्तुनोति । ४ । स्तुनः स्तु-मति चतुर्षु परेषु । स्तुनोति स्तुष्टाव स्तुनोतु स्तूयात् स्तोता स्तोष्यति अस्तोष्यत् अस्तौषीत् । ॥ इति स्वादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १४ ॥

॥ अथात्मनेपदिनः ॥ ॥ अशूङ् व्याप्तौ । सङ्घाते च । अश्नुते अश्नुवीत अश्नुताम् आश्नुत । अश्नुषाम् (अ १ सू ८२) आनगोर्नुटौ (अ १ सू १) आनशे । ऋदितो वा (अ १ सू ९९) अशिषीष्ट–अक्षीष्ट आशिता–अष्टा अशि-ष्यते–अक्ष्यते आशिष्यत–आक्ष्यत । आशिष्ट–आष्ट आक्षाताम् आक्षत ॥ इति स्वादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १५ ॥ इति श्नुविकरणाः स्वादयः ॥

॥ अथ रुधादयः ॥ रुधादावुभयपदिनः । रुधिर् आवरणे । इदित् ॥ रुधादेः श्नम् । १ । रुधादिभ्यः श्नम् भवति चतुर्षु परेषु । अपोऽपवादः । मकारः स्थाननियमार्थः । श्नसोरल्लोपः (अ १ सू ११) इत्यल्लोपः । श्नसोऽस्य (अ ४ सू १) इत्यादाकारस्य सवर्णे शुद्धे लोपो वाच्यः ॥ २ ॥ रुन्धः रुन्धन्ति । रुणत्सि रुन्थः रुन्थ । रुणध्मि रुन्ध्वः रुन्ध्मः । रुन्धे रुन्धाते रुन्धते । रुन्ध्यात् रुन्धीत रुणद्धु रुन्धाम् अरुणत्–अरुणद् अरुन्ध । रुरोध रुरुधतुः रुरुधुः । रुरोधिथ रुरुधे रुध्यात् रुत्सीष्ट रोद्धा रोत्स्यति रोत्स्यते अरोत्स्यत् अरोत्स्यत । इरितो वा (अ १ सू ७२) अरुधत् । झलो झलि (अ २ सू १८) अरुद्ध अरुत्साताम् अरुत्सत । इरितो वा (अ १ सू ५६) अरुधत् । छृदिर् दीप्ति

षाम् अमुसत । अमोषि । तायृ पालनसन्तत्योः । तायते तताये तायिषीष्ट ता- यिता तायिष्यते अतायिष्यत अतायिष्ट अतायि । ओप्यायिह् वृद्धौ । प्यायते प- प्याये प्यायिषीष्ट प्यायिता प्यायिष्यते अप्यायिष्यत अप्यायिष्ट अप्यायि अप्या- यिषाताम् । इमौ द्वौ प्यायितौ ॥ इति दिवादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ ११ ॥

॥ अथोभयपदिन ॥ णह बन्धने । नह्यति नह्यते नह्येत् नह्येत नह्यतु नह्य- ताम् अनह्यत् अनह्यत । ननाह नेहतुः नेहुः । नेहिथ-ननद्ध । नेहे । नह्यात् नत्सीष्ट । नहो धः (पृ १ अ १ न १) नद्धा नत्स्यति-नत्स्यते अनत्स्यत्-अनत्स्यत अनात्सीत् अनाद्धाम् अनात्सुः अनद्ध अनत्साताम् अनत्सत ॥ इति दिवादिषूभ- यपदिप्रक्रिया ॥ १२ ॥ इति षष्ठीप्रकरणं दिवादयो धातवः ॥

॥ अथ स्वादयः ॥ तत्रादावुभयपदिनः । षुञ् अभिषवे । नु श्नुप्रत्ययः । मार्ष्टि ष्ण स (प्र १ सू ६६) ॥ स्वादेर्नुः ॥ १ ॥ स्वादेर्ग- णात् प्रत्ययो भवति कर्तरि परे । अपोऽपवादः ॥ नुपः ॥ २ ॥ विकरणस्य नुप्रत्ययस्य अनुप्रत्ययस्य च गुणो भवति पिति परे । सुनोति सुनुतः । नु धातोः (प्र १ सू १४) सुन्वन्ति । सुनोषि सुनुथः सुनुथ । सुनोमि ॥ ओर्वमोर्वा लोपः ॥ ३ ॥ असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययसम्बन्धिन उकारस्य वा लोपो भवति वमोः परयोः । सुनुवः-सुन्वः सुनुमः-सुन्मः । सुनुते सुन्वाते सुन्वते । सुनुयात् सुन्वीत सुनोतु सुनुताम् । सुनुताम् सुन्वन्तु ॥ ओर्वा हेः ॥ ४ ॥ प्रत्ययसम्बन्धिन उकारादुत्त- रस्य हेर्लुग्भवति असंयोगपूर्वश्चेत् । तेन तक्ष्णुहि लक्ष्णुहीत्यत्र न । सुनु सुनु- तात् सुनवानि सुनुताम् असुनोत् असुनुत । सुषाव सुषुवतुः । सुषविथ-सुषोथ । सुषुवे । सूयात् सोषीष्ट सोता सोष्यति सोष्यते असोष्यत् असोष्यत ॥ स्तुसुधूञ्भ्यः प- रस्मैपदे सेरिड् वक्तव्यः ॥ ५ ॥ असावीत् असोषीत् । इड्भावपक्षे गुणाभावे इति केचित् । असविष्ट असोष्ट । चिञ् चयने । चिनोति चिनुते चिनुयात् चिन्वीत चिनोतु चिनुताम् अचिनोत् अचिनुत ॥ चिनोतेः सन्नादौ किस्त्वं वा वा- च्यम् ॥ ६ ॥ चिकाय चिचयतुः चिक्युः । चिचाय चिक्ये-चिच्ये चीयात् चेषीष्ट चेता २ चेष्यति-चेष्यते अचेष्यत्-अचेष्यत अचैषीत् अचेष्ट । स्तृञ् आच्छादने । स्तृणोति स्तृणुते । तस्तार । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (प्र १ सू ११) तस्तरतुः तस्तरुः । तस्तर्थ तस्तरे स्तर्यात् ॥ संयोगादेर्ऋतः कृत्वा ऋतो लिङ्स्योरात्मनेपदे इड्वा वक्तव्यः ॥ ७ ॥ स्तरिषीष्ट । ऋ (प्र १ सू २) स्तृषीष्ट-स्तर्ता २ स्तरिष्यति-स्तरिष्यते अस्तरिष्यत् अस्तरिष्यत अस्तार्षीत् अस्तरिष्ट अस्तृत । वृञ् वरणे । वृणोति वृणुते । ववार ववरतुः ववरुः । वृणोतेस्त- यो नियमविद् । ववरिथ ववृव ववृम । ववार-ववर ववृव ववृम । ववे ववृषे वियात् वरिषीष्ट । इटो महाम् (प्र १ सू १३५) वरीषीष्ट वरिता-वरीता वरिष्यति

वरीष्यति वरिष्यते-वरीष्यते अवरिष्यत् अवरिष्यत अवरीष्यत् अवरीष्यत । अवा-
र्षीत् अवरिष्ट-अवरीष्ट अवृषाताम् । धूञ् कम्पने । धूनोति धूनुते धूनुयात् धून्वीत धूनोतु
धूनुताम् अधूनोत् अधूनुत दुधाव दुधुवे धूयात् धविषीष्ट-धोषीष्ट ॥ स्वरतिसू-
तिसूयतिधूञूदितो वा । ८ । धविता-धोता धविष्यति-धोष्यति अ-
धविष्यत्-अधोष्यत् अधावीत् अधविष्ट-अधोष्ट । ॥ इति स्वादिषूभयपदप्र-
क्रिया ॥ १३ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ ॥ हि गतौ वृद्धौ च । हिनोति ॥ हिनुषकारस्य
हिनोतेः कुत्वं वाच्यम् । १ । जिघाय हीयात् हेता हेष्यति अहेष्यत् अहै-
षीत् । शक्लृ शक्तौ । शक्नोति शशाक । लोपः पञ्चमे किति वाच्यः (अ ३ सू ८)
शेकतुः शेकुः । शक्यात् शक्ता शक्ष्यति अशक्ष्यत् । चिवि प्रीतौ । इदितो- (अ १
सू ६१) इति नुम् ॥ चिन्विकृण्व्योर्नलोपो वाच्यः । २ । चतुर्षु ॥
यवयोर्वसे हकारे च लोपः । ३ । चिनोति चिनुयात् चिनोतु अचिनोत् ।
चिचिन्व चिन्व्यात् चिन्विता चिन्विष्यति अचिन्विष्यत् अचिन्वीत् । कृवि हिंसा-
याम् । कृणोति चकृण्व । किमीतित्वत् । श्रु श्रवणे ॥ श्रुवः शृ । ४ । श्रुवः शृ
भवति चतुर्षु परेषु । शृणोति शुश्राव श्रूयात् श्रोता श्रोष्यति अश्रोष्यत्
अश्रौषीत् । ॥ इति स्वादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १४ ॥

॥ अथात्मनेपदिनः ॥ ॥ अशूङ् व्याप्तौ । व्याप्तिरौ । अश्नुते अश्नुवीत
अश्नुताम् आश्नुत । नुम्भाम् (अ १ सू ८२) आम्बोर्धारी (अ १सू १)
आनशे । स्वरतौ वा (अ १ सू ६१) अशिषीष्ट-अक्षीष्ट अशिता-अष्टा अशि-
ष्यते-अक्ष्यते आशिष्यत-आक्ष्यत । आशिष्ट-आष्ट आक्षाताम् आक्षत ॥ इति
स्वादिष्वात्मनेपदप्रक्रिया ॥ १५ ॥ इति श्नुविकरणाः स्वादयः ॥

॥ अथ रुधादयः ॥ रुधादावुभयपदिनः । रुधिर् आवरणे । इदित् ॥ रुधादे
श्नम् । १ । रुधादेर्गणस्य श्नम् प्रत्ययो भवति चतुर्षु परेषु । अकारोऽश्नमात् । मकारः
स्थाननियमार्थः । णत्वम् । श्नसोर्ऽ (अ १ सू ११) रुणद्धि । श्नसोरल्लोपः
(अ ४ सू १) इत्याकारस्य सवर्णे झले लोपो वाच्यः ॥ २ ॥
रुन्धः रुन्धन्ति । रुणत्सि रुन्धः रुन्ध । रुणध्मि रुन्ध्वः रुन्ध्मः । रुन्धे रुन्धाते
रुन्धते । रुन्ध्यात् रुन्धीत रुणद्धु रुन्धाम् अरुणत्-अरुणद् अरुन्ध ।
रुरोध रुरुधतुः रुरुधुः । रुरुधिम रुरुधे रुरुधाते रुध्यात् रुत्सीष्ट रोद्धा
२ रोत्स्यति रोत्स्यते अरोत्स्यत् अरोत्स्यत । अनिटो माभिरुद (अ
१ सू ७१) अरौत्सीत् । झलो झलि (अ २ सू १८) अरुद्ध अरुत्साताम्
अरुत्सत । इरितो वा (अ १ सू ५८) अरुधत् । छृदिर् दीप्ति

देवनयोः । शराविति । छृणत्ति छृन्तः छृन्दन्ति । छृन्ते छृन्द्यात् छृन्दीत छृणत्तु छृन्ताम् अच्छृणत् अच्छृन्त ॥ दृ श । १ । ऋकारस्य वा रकारो भवति सिचि सिचे । अच्छृणः अच्छृणत् अच्छृणतम् अच्छृन्त । चच्छर्द चच्छृदे छृद्यात् छृत्सीष्ट-छर्दिषीष्ट छर्दिता छर्दिष्यति-छर्त्स्यति छर्दिष्यते-छर्त्स्यते अच्छर्दिष्यत् अच्छर्त्स्यत् अच्छर्दिष्यत-अच्छर्त्स्यत । इरितो वा (अ १ सू ५८) अच्छृदत् अच्छर्दीत् अच्छर्दिष्ट । उतृदिर् हिंसानादरयोः । तृणत्ति तृन्तः तृन्दन्ति तृन्ते तृन्द्यात् तृन्दीत तृणत्तु तृन्ताम् अतृणत् अतृन्त ततर्द ततृदे तृद्यात् तृत्सीष्ट-तर्दिषीष्ट तर्दिता तर्दिष्यति-तर्त्स्यति तर्दिष्यते-तर्त्स्यते । अतर्दिष्यत्-अतर्त्स्यत् अतर्दिष्यत-अतर्त्स्यत अतृदत् अतर्दीत् ॥ [illegible] । ४ । अतर्दिष्ट । इति रुधादिषूभयपदिप्रक्रिया ॥ १६ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ शिष्लृ विशेषणे । शिनष्टि शिंष्टः शिंषन्ति । शिंष्यात् शिनष्टु अशिनट् शिशेष शिष्यात् शेष्टा शेक्ष्यति अशेक्ष्यत् अशिषत् । हिसि हिंसायाम् । इदितः (अ १ सू ६२) नम् । १ । नमऽन्त्यात्स्वरात्परस्य नस्य लोपो भवति । हिनस्ति हिंस्तः हिंसन्ति । हिंस्यात् हिनस्तु । तो सलोपो वा सस्य ट इति केचित् । हिन्धि हिन्द्धि अहिनत्-अहिनद् ॥ सिपि धस्य वः सिपि वा । २ । अहिनत् अहिनः जिहिंस हिंस्यात् हिंसिता हिंसिष्यति अहिंसिष्यत् अहिंसीत् । भञ्जो आमर्दने । भनक्ति भंक्तः भञ्जन्ति भज्यात् भनक्तु अभनक् बभञ्ज भज्यात् भंक्ता भंक्ष्यति अभंक्ष्यत् ॥ [illegible] । ३ । अनिटो धातोर्नित्यं वृद्धिर्भवति परस्मैपदे सौ परे । अभाङ्क्षीत् अभांक्ताम् अभाङ्क्षुः । अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु । अनक्ति अञ्ज्यात् अनक्तु आनक्-आनग् आनञ्ज अज्यात् । अञ्जिता अंक्ता अञ्जिष्यति अङ्क्ष्यति आञ्जिष्यत् आङ्क्ष्यत् ॥ अञ्जेः सौ नित्यमिडागमः । ४ । आञ्जीत् ॥ इति रुधादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १७ ॥

॥ अथात्मनेपदिनः ॥ ञिइन्धी दीप्तौ । ञिई इतौ । इन्धे इन्धीत इन्धाम् ऐन्ध इन्धाञ्चक्रे इन्धिषीष्ट इन्धिता इन्धिष्यते ऐन्धिष्यत ऐन्धिष्ट । इति रुधादि आत्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १८ ॥ इति श्नम्विकरणा रुधादयः ॥

अथ तनादयः ॥ सर्वे उभयपदिनः । तनु विस्तारे ॥ तनादेरुप् । १ । तनादेर्गणादुप् प्रत्ययो भवति कर्तरि परे । अनोऽस्याः । गुणः (अ ११ सू २) तनोति तनुते तनुयात् तन्वीत तनोतु तनुताम् अतनोः अतनुत । ततान तेनतुः तेनुः । तेने तन्यात् तनिषीष्ट तनिता २ तनिष्यति तनिष्यते अतनिष्यत् अतनिष्यत अतानीत्-अतनीत् अतनिष्ट ॥ तनादिभ्यस्तथासोर्वा सिचो लोपो वाच्यः । २ । लोपस्त्वनुदात्ततनाम् (अ ४ सू ७) अतत अतथाः

अतनिष्ठाः । क्षणु क्षिणु हिंसायाम् । क्षणोति क्षणुते क्षणुयात् क्षणुवीत क्षणोतु क्षणुताम् अक्षणोत् अक्षणुत । चक्षाण चक्षणे क्षण्यात् क्षणिषीष्ट क्षणिता २ क्षणिष्यति क्षणिष्यते अक्षणिष्यत् अक्षणिष्यत ह्म्यन्तक्षणश्वसेदिताम् (अ १ सू ९८) न वृद्धिः । अक्षणीत् अक्षणिष्ट-अक्षत अक्षथाः-अक्षणिष्ठाः ॥ तनादिभ्यस्तथासोः लुपो वा सिचि । ३ । क्षिणोति-क्षेणति अक्षणीत् अक्षित अक्षणिष्ट । षणु दाने । सेने सनात् सन्यात् असात-असनिष्ट असथाः-असनिष्ठाः । डुकृञ् करणे । कुर्यादिति । गुणः (अ १ सू ११) गुणः (अ १२ सू २) । करोति ॥ कित्यनु । ४ । करोतेरकारस्य उकारो भवति ङिति विभक्तौ परतः । कुरुतः कुर्वन्ति । करोषि कुरुथः कुरुथ । करोमि ॥ कुरुच्छुरोर्न दीर्घः । ५ । कुर्मो नित्यं वमोरुकारलोपो वाच्यः । ६ । कुर्वः कुर्मः कुरुते ॥ कुर्वाते । ७ । कुञ उकारस्य लुप्यमानस्य लोपो भवति ये परे कुर्यात् कुर्वीत करोतु करवाणि कुरुताम् करवै अकरोत् अकुरुत । चकार चकृतुः चकृ । चकर्थ चक्रे क्रियात् कृषीष्ट कर्ता करिष्यति अकरिष्यत् अकार्षीत् अकृत अकृषाताम् अकृषत ॥ संपरिभ्यां करोतेर्भूषणेऽर्थे सुट् । ८ । संस्करोति ॥ समवायेऽपि सुट् । ९ । समस्करोत् समस्कार ॥ ससुट् कुञो भावी नित्यमिष्यते । १० । समस्कार्षीत् । पयमुपस्कुरुते । मनु अवबोधने । मनुते मेने मन्ता । वनु याचने । परस्मैपदमित्येके । वनुते ॥ इति तना-दुभयपदिप्रक्रिया ॥ १९ ॥ इत्युभयविकरणप्रक्रिया ॥

अथ तुदादयः ॥ तुदादावुभयपदिनः । तुद व्यथने । अकार उभयपदार्थः ॥ तुदादिभ्यः शः । १ । तुदादेर्धातोः शप्रत्ययो भवति चतुर्षु परेषु । अतोऽपवादः । ङित्वान्न गुणः । तुदति तुदते तुदेत् तुदेत तुदतु तुदताम् अतुदत् अतुदत तुतोद तुतुदे तुद्यात् तुत्सीष्ट तोत्ता तोत्स्यति तोत्स्यते अतोत्स्यत् अतोत्स्यत । अतौ-त्सीत् अतौत्ताम् अतौत्सुः । अतुत्त अतुत्साताम् अतुत्सत । भ्रस्जो पाके । भौवः ॥ अन्यच सोऽर्गः । ३ । हलुपधालामात्र सस्यजो भवति महां क्रिय प (अ १ सू १२) ॥ अमस्यपो क्रियत् । ३ । भृज्जति भृज्जते बभ्रज्ज । ग्रहिज्यावयि (अ १ सू ६१) इति भिरयामात्र संप्रसारणम् । बभ्रज्जतु-बभ्रज्जुः । बभ्रज्जिथ-बभ्रष्ठ बभ्रज्ज ॥ भ्रस्जो रोपधयो रेफोपधयोर्लोपो रमागमोऽपि वा वाच्यः । ४ । बभर्ज बभर्जे भृज्यात्-भर्ज्यात् भ्रक्षीष्ट-भर्क्षीष्ट भ्रष्टा-भर्ष्टा भ्रक्ष्यति-भर्क्ष्यति अभ्राक्षीत् अभर्क्षीत् अभ्राक्षीत्-अभार्क्षीत् अभ्रष्ट-अभर्ष्ट । क्षिप प्रेरणे । क्षिपति क्षिपते चिक्षेप चिक्षिपे क्षिप्यात् क्षिप्सीष्ट क्षेप्ता । अक्षैप्सीत् अक्षिप्त । कृष विलेखने । कृषति कृषते कृष्यात् कृक्षीष्ट क्रष्टा कर्ष्टा अक्राक्षीत् अकार्क्षीत् । अकृक्षत अकृक्षाताम् अकृक्षत । मिल संगमने । मिलति मिलते मिमेल । मुच्लृ मोक्षणे ॥ मुचादीनां नुम् । ५ । मुचादीनां नुमागमो भवति शप्रत्यये परे । मुञ्चति मुञ्चते मुञ्चेत् मुमुचे मुच्यात् । लिङ्सिचौ (अ २ सू २) अनेन गुणाभावः । मो-

देवनयोः । छृणत्ति छृन्तः छृन्दन्ति । छृन्ते छृन्द्यात् छृन्दीत छृणत्तु छृन्ताम् अच्छृणत् अच्छृन्त ॥ ऋ छ । ३ । इकारस्य वा अकारो भवति सिचि विषये । अच्छाण अच्छृन्त् अच्छृणत्म् अच्छृन्त । चच्छर्द चच्छृदे छृत्सीष्ट-छर्दिषीष्ट छर्दिता छर्दिष्यति-छर्त्स्यति छर्दिष्यते-छर्त्स्यते अच्छर्दिष्यत् अच्छर्त्स्यत् अच्छर्दिष्यत-अच्छर्त्स्यत । इरितो वा (प्र १ सू ५८) अच्छृदत् अच्छर्दीत् अच्छर्दिष्ट । उतृदिर् हिंसानादरयोः । तृणत्ति तृन्तः तृन्दन्ति तृन्ते तृन्द्यात् तृन्दीत तृणत्तु तृन्ताम् अतृणत् अतृन्त ततर्द ततृदे तृद्यात् तर्दिषीष्ट तर्दिष्यति-तर्त्स्यति तर्दिष्यते-तर्त्स्यते । अतर्दिष्यत्-अतर्त्स्यत् अतर्दीष्ट अतर्त्स्यत अतृदत् अतर्दीत् ॥ कृतचृतछृदतृदनृतोऽसेः स्यस्य वेट् । ४ । अतर्दिष्ट । इति रुधादिषूभयपदिप्रक्रिया ॥ १६ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ शिष्लृ विशेषणे । शिनष्टि शिंष्टः शिंषन्ति । शिंष्यात् शिनष्टु अशिनट् शिशेष शिष्यात् शेष्टा शेक्ष्यति अशेक्ष्यत् अशिषत् । हिसि हिंसायाम् । इदित (प्र १ सू ६२) नम् । १ । नमागमे कृते नस्य लोपो भवति । हिनस्ति हिंस्तः हिंसन्ति । हिंस्यात् हिनस्तु । यौ सकारे वा दस्य द इति केचित् । हिन्धि हिन्द्धि अहिनत्-अहिनद् ॥ सिपि दस्य दः सिपि वा । २ । अहिनत् अहिनः जिहिंस हिंस्यात् हिंसिता हिंसिष्यति अहिंसिष्यत् अहिंसीत् । भञ्जो आमर्दने । भोज्द । भनक्ति भंक्ता बभञ्ज भज्यात् भंक्ता भंक्ष्यति अभंक्ष्यत् ॥ स्वाघन्तिषो नित्यमसिद्धिः । ३ । भञ्जेर्वाऽऽदेर्नलोपः इदिर्भवति परस्मैपदे सौ परे । अभाङ्क्षीत् अभाङ्क्ताम् अभाङ्क्षुः । अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु । अनक्ति अञ्ज्यात् अनक्तु आनक्-आनग् आनञ्ज अज्यात् । अञ्जिता अङ्क्ता अञ्जिष्यति अङ्क्ष्यति आञ्जिष्यत् आङ्क्ष्यत् ॥ अञ्जेः सौ नित्यमिडागमः । ४ । आञ्जीत् ॥ इति रुधादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ १७ ॥

॥ अथात्मनेपदिनः ॥ ञिइन्धी दीप्तौ । इन्द्धे इन्धाते । इन्धे इन्धीत इन्धाम् ऐन्द्ध इन्धाञ्चक्रे इन्धिषीष्ट इन्धिता इन्धिष्यते ऐन्धिष्यत ऐन्धिष्ट । इति रुधादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १८ ॥ इति रुधादिप्रकरणं समाप्तम् ॥

अथ तनादयः ॥ तत्रोभयपदिनः । तनु विस्तारे ॥ तनादेरुप् । १ । तनादिभ्यो गणेभ्य उप् भवति कर्तरि परे । तनोऽस्याद । गुणः (प्र १२ सू १) तनोति तनुतः तनुयात् तन्वीत तनोतु तनुताम् अथ ते अतनुत । ततान तेनतुः तेनुः । तेने तन्यात् तनिषीष्ट तनिता २ तनिष्यति तनिष्यते अतनिष्यत् अतनिष्यत अतानीत्-अतनीत् अतनिष्ट ॥ तनादेस्तथासोर्वा सिज्लोपो वाच्यः । २ । कोपदेशानुदात्तानाम् (प्र ४ सू ७) अतत अतथाः

य मपेक्षीत् । पिश अवयवे । पिंशति पेशिता ॥ इति तुदादिषु परस्मैपदिन
न्य ॥ ११ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ मृङ् प्राणत्यागे ॥ अयकि । १ । ऋकारस्य रिङादेशो
भवति अकारे प्रत्यये यकि च परे । तुपातो (अ १ सू १४) म्रियते ॥
लुङ्लिङोस्त्वादौ म्रियते परस्मैपदं वाच्यम् । २ । ममार ममृतुः
ममृथ मर्ता मरिष्यति अमरिष्यत् । दीर्घो हृस्वान्ते (अ १ सू १५) । अ
मृत अमृषाताम् अमृषत । दृङ् आदरे । द्रियते दद्रे दर्षीष्ट दर्ता । दृस्व स्वरा
(अ १ सू १८) दरिष्यते अदरिष्यत अदृत । धृङ् अवस्थाने । ध्रियते । द
धे । पृङ् व्यायामे । व्याप्रियते व्यापरिष्यते व्यापृत व्यापृषाताम् । ओविजी भय-
चलनयोः । विजते विजेत विजताम् अविजत विविजे विजिता ॥ विजेः पर
इट् ङिद्वत्स्यात् । ३ । ततो गुणाभावः । विजिष्यते अविजिष्यत अविजिष्ट
ओलजी व्रीडायाम् । अन्यत्र । सो न (अ २ सू १) लज्जते लज्जे अ
लजिष्ट ॥ इति तुदादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १२ ॥ इति अविकरणास्तुदादयः ॥

अथ क्र्यादयः ॥ तत्रादावुभयपदिनः । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ॥ श्ना क्र्यादिः
।१। क्र्यादिभ्यः श्नाप्रत्ययो भवति धातुभ्यः परेषु । अपोऽपवादः । णत्वम् । क्रीणाति ।
ई हल्यघोः । २ । श्ना इत्यस्याकारस्य ईकारो भवति क्ङिति हलि परे । क्रीणीतः ॥
श्नाभ्यस्तयोरातः । ३ । श्ना इत्यस्याकारस्य लोपो भवति क्ङिति स्वरे परे । क्रीणन्ति क्री-
णासि क्रीणीथः क्रीणीथ । क्रीणामि क्रीणीवः क्रीणीमः । क्रीणीते क्रीणीयात्
क्रीणीत क्रीणातु क्रीणीताम् अक्रीणात् अक्रीणीत । चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः
चिक्रयिथ-चिक्रेथ चिक्रिये क्रीयात् क्रेषीष्ट क्रेता २ क्रेष्यति क्रेष्यते अक्रेष्यत् अ
क्रेष्यत अक्रैषीत् अक्रेष्ट । प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च । पिप्रिये । मीञ् हिंसायाम् ।
मीनाति ॥ मीनातिमिनोतिदीङां गुणवृद्धिविषये ल्यपि च आत्वं
वाच्यम् । ४ । ममौ मिम्यतुः मिम्युः । ममिथ-ममाथ मासीष्ट माता अमासीत्
अमेष्ट । स्कुञ् आप्रवणे । स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च ।५।
स्कुनोति स्कुनाति अस्कुनोत् चुस्कुविषे अस्कौषीत् अस्कोष्ट । स्तम्भु स्तुम्भु
स्कम्भु स्कुम्भु रोधने । स्तभ्नोति-स्तभ्नाति स्तुभ्नोति-स्तुभ्नाति स्कभ्नोति स्कभ्नाति
स्कुभ्नोति-स्कुभ्नाति स्तभान-स्तुभान-स्कभान-स्कुभान अस्तम्भत् ॥ स्तम्भुस्तुम्भु
स्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च वा । ६ । अस्तम्भीत् । धूञ् क-
म्पने ॥ प्वादीनां ह्रस्वः । ७ । प्वादीनां ह्रस्वो भवति धातुषु परेषु । धुनाति धुनीते
धुनीयात् धुनीत धुनातु धुनीताम् अधुनात् अधुनीत धुनाव धुधुवे धूयात् धविषीष्ट
धविता २ धविष्यति धविष्यते अधविष्यत् अधविष्यत अधावीत् अधविष्ट । लूञ्
छेदने । लुनाति लुनीते ललाव लुलुवे । अलावीत् अलविष्ट अलावीत् पूञ्

कु (वृ १ म १ सू ५१) मुसीष मोक्ता २ मोक्ष्यति मोक्ष्यते अमोक्ष्य अमोक्ष्यत अमुचत्-अमुक्त । क्षुद्र छेदने । क्षुम्णति क्षुप्सीष अक्षुदत् । मिर भाभे । भिन्दति अभिदिष । अभिदत्वमित्वेके । भेत्ता । छिद् घर्षेवे । मुच् जुष् । बद् छिद् सिन् कद पिष् सिष् एते मुचादयः । सिम्पति सिलेप आकल्प अलिपत ॥ लिपिसिचिह्वस्वतीमामात्मनेपदे सेकौ वा वाच्यः । ६ । अलिप्त । सिच क्षरणे । सिञ्चति सिषेच सिच्यात् सिक्षीष सेक्ता २ सेक्ष्यति असिचत् असिचत असिक्त ॥ ॥ इति तुदादिपूमकरणप्रक्रिया ॥ २ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ कृती छेदने । कृन्तति चकर्त कृत्यात् कर्तिता कर्तिष्यति अकर्तिष्यत् अकर्तीत् । क्षुभ विमोहने । क्षोभिता क्षोब्धा अक्षोभीत् घृती हिंसाग्रन्थनयोः । चर्तिष्यति चर्त्स्यति अचर्तीत् । विध विधाने । वेधिता कुट कौटिल्ये ॥ कुटादेर्ङिणिद्वर्ज्यं प्रत्ययो ङिद्वत् । १ । कुकोट कुकुटिव कुटिता अकुटीत् । त्रुट् छेदने । त्रुटयति त्रुटति । ओव्रश्चू छेदने । व्रश्च्य वृश्चति । व्रश्चि ङ्किति च (म १ सू १२) वृश्चति । वव्रश्च वव्रश्चतुः वव्रश्चुः । वव्रश्चिथ-वव्रष्ठ वृश्च्यात् । स्वरतेर्वा (म १ सू ६९) व्रश्चिता-व्रष्टा । स्कोरादेश्च (वृ १ म ९ सू ७) व्रश्चिष्यति व्रक्ष्यति अव्रश्चीत् अव्राक्षीत् अव्राक्षम् । कृ विक्षेपे । ऋत इर् (म १ सू १३८) किरति चकार चकरतुः कीर्यात् करिता । ईटो महम् (म १ सू १३९) करीता करीष्यति करिष्यति अकरीष्यत् अकरिष्यत् अकारीत् ॥ उपात्किरतेश्छेदे सुट् वाच्यः ॥ २ ॥ हिंसायां प्रतेश्च । ३ । उपस्किरति उपचस्कार प्रतिस्किरति । गृ निगरणे । गिरति ॥ गिरतेः रस्य वा लः स्वरे वाच्यः । ४ । गिलति । जगार जगाल जगरतुः जगलतुः जगरुः जगलुः । अगारीत् अगालीत् । स्पृश् स्पर्शने । स्पृशति पस्पर्श स्पृश्यात् स्प्रष्टा-स्पर्ष्टा स्प्रक्ष्यति-स्पर्क्ष्यति अस्प्रक्ष्यत् अस्पर्क्ष्यत् अस्प्राक्षीत् ॥ कृषादीनां वा सिचः किन्मत्वा । ५ । तत्पक्षे हशषान्ता-त्सक् (म १ सू ११८) अस्पृक्षत् । मस्ज शुद्धौ स्नाने । संमज्जनम् । म-ज्जति । ममज्ज ममज्जतुः ममज्जिथ-ममङ्क्थ मज्ज्यात् मङ्क्ता मङ्क्ष्यति अमाङ्क्षीत् । सृज विसर्गे । सृजति ससर्ज ससृजतुः ससृजुः । ससर्जिथ-सस्रष्ठ सृज्यात् । रागे ... (म १ सू ११४) स्रष्टा स्रक्ष्यति अस्राक्षीत् । टुमस्जो शुद्धौ । टु ओ इतौ । अन्त्यस्य सो ... (म २ सू १) मज्जति ममज्ज ममज्ज । ममज्जि-थ-ममङ्क्थ मुम् (म १ सू ७) मङ्क्ष्यति अमाङ्क्षीत् अमाङ्क्ताम् अमाङ्क्षुः । विश् प्रवेशने । वेष्टा अविक्षत् । मृश् आमर्षणे । अम्राक्षीत् अमार्क्षीत् अमृक्षत् । विच्छ गतौ । आय (म १ सू ११) विच्छायति विच्छायाञ्चकार विविच्छ विच्छाय्यात्-विच्छ्यात् विच्छायिता विच्छिता अविच्छायीत् । इषु इच्छायाम् । गमां छः (म १ सू १५) इच्छति इयेष इषेष एषिता एष्टा । लुभ स्तम्भे । लोब्धा अलोभीत् । क्षिप गतौ । क्षेप्ता अक्षिपत् । विश परिरम्भे । विश्यति

वेष्टा अवेष्टीत् । पिश अवयवे । पिंशति पेशिता ॥ इति तुदादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ मृङ् प्राणत्यागे ॥ अयमिति ।१। ऋकारस्य रिङादेशो भवति शकारे असार्वधातुके यकि च परे । तुदादौ (प्र १ सू १४) म्रियते ॥ लुङ्लिङोश्चात्मनेपदी म्रियते परस्मैपदं वाच्यम् ।२। ममार मम्रतु मृषीष्ट मर्ता मरिष्यति अमरिष्यत् । लोपो व्योर्वलि (प्र २ सू १५) । अमृत अमृषाताम् अमृषत । दृङ् आदरे । द्रियते द्रे दृषीष्ट दर्ता । ऋद्धनोः स्ये (प्र १ सू १८) दरिष्यते अदरिष्यत अदृत । धृङ् अवस्थाने । ध्रियते । धर्ता । पृङ् व्यायामे । व्याप्रियते व्यापरिष्यते व्यापृत व्यापृषाताम् । ओविजी भयचलनयोः । विजते विजेत विजताम् अविजत विविजे विजिता ॥ विज इट् पर इड् ङिद्वत्स्यात् ।३। यतो नोपधागुणः । विजिष्यते अविजिष्यत अविजिष्ट ओलस्जी व्रीडायाम् । लज्जते । झलां जश् (प्र २ सू २) लज्जते लज्जेत लज्जिता ॥ इति तुदादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १२ ॥ इति अविकरणास्तुदादयः ॥

अथ क्र्यादयः ॥ तत्रादावुभयपदिनः । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ॥ क्र्यादिभ्यः श्ना ।१। क्र्यादिभ्यः श्ना प्रत्ययो भवति सार्वधातुके परे । अतोऽनुबन्धः । श्नम् । क्रीणाति । ई हल्यघोः ।२। श्ना इत्यस्याकारस्य ईकारो भवति क्ङिति हलि परे । क्रीणीतः ॥ श्नाभ्यस्तयोरातः ।३। श्नाभ्यस्तयोराकारस्य लोपो भवति क्ङिति स्वरे परे । क्रीणन्ति क्रीणासि क्रीणीथः क्रीणीथ । क्रीणामि क्रीणीवः क्रीणीमः । क्रीणीते क्रीणीयात् क्रीणीत क्रीणातु क्रीणीताम् अक्रीणात् अक्रीणीत । चिक्राय चिक्रियतु चिक्रियु चिक्रयिथ-चिक्रेथ चिक्रिये क्रीयात् क्रेषीष्ट क्रेता २ क्रेष्यति क्रेष्यते अक्रेष्यत् अक्रेष्यत अक्रैषीत् अक्रेष्ट । प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च । पिप्रिये । मीञ् हिंसायाम् । मीनाति ॥ मीनातिमिनोतिदीङां गुणवृद्धिविषये ल्यपि च आत्वं वाच्यम् ।४। ममौ मिम्यतु मिम्यु । ममिथ-ममाथ मासीष्ट माता अमासीत् अमेष्ट । स्कुञ् आप्रवणे ॥ स्तन्भुस्तुन्भुस्कन्भुस्कुन्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च ।५। स्कुनोति स्कुनाति अस्कौषीत् चुस्कुविषे अस्कौषीत् अस्कोष्ट । स्तम्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु रोधने । स्तभ्नोति-स्तभ्नाति स्तुभ्नोति-स्तुभ्नाति स्कभ्नोति स्कभ्नाति स्कुभ्नोति-स्कुभ्नाति स्तभान-स्तुभान-स्कभान-स्कुभान अस्तम्भत् ॥ जृस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च अङ् वा ।६। अस्तम्भीत् । युञ् बन्धने ॥ प्वादीनां ह्रस्वः ।७। प्वादीनां ह्रस्वो भवति शित्सु परेषु । युनाति युनीते युनीयात् युनीत युनातु युनीताम् अयुनात् अयुनीत युयाव युयुवे यूयात् यविषीष्ट यविता २ यविष्यति यविष्यते अयविष्यत् अयविष्यत अयावीत् अयविष्ट । कॄञ् हिंसायाम् । कृणाति कृणीते चकार चकरे । करीष्यति करीषीष्ट अकारीत् वृञ्

षु (पृ १म ९म ५०) तुर्णेन नेष्यति । नेष्यति नेष्यते मनो-
मनोऽपत अनुवान मनुन । तुम्प हेरले । तुम्पति तुम्फति मनुप । तप
तम्भे । तिम्पत मतिप । मनतदर्भित्वे । वेदा । तिर् वासते । तुप् तुप
तिप् तिप् तिप् चप् तिप् तिप् तप तुम्पाटप । तिम्पति किम्पति मनव
मदिन ॥ त्रिरिशिपिदिपत्सानामागमनपदे खेदो वा वाच्य ॥ १ ॥
मत्ति । तिम्प एप्त । मृत्पति मितप तिम्पन् तिम्पति तम्प ॥ हेत्पति
मलिपत् मितप मतिन ॥ ॥ इति तुदादिप्रकरणम् ॥ ॥

॥ अथ रुधादिरेव ॥ रुधी हेरले । रुणद्धि रुधतः रुन्धन्ति वाऽसौ
वन्धिपि वारुन्धिपा अरुन्धत् । गुम निवाहन । छेदिता छेत्प अच्छैत्
चुनी विभजनतः । छेत्स्यति चच्छेद अच्छैत्सीत् । भिद विदारणे । भेत्ता
भुज भेत्स्यति ॥ हूयतरम्पितक्षम मतपता भिन्दन ॥ २ ॥ युजिर युक्तेर
युक्ति मयुर्क्त । युज् देवले । युनक्ति युयोज । भाजन् हेरले । भोग
ण्या । मही क्लिति च (प्र ३ सू १) इत्यान । कथ गुम्फनु गुम्फु ।
ग्रथिषकत्व गुम्फत् । काश्य च (प्र १ सू ६९) मामित्तद्य । रक्षे-
पादेष (पृ १म ९मू ७) अभिषपति अम्पति आयर्थत अमर्षीत
अमजन् । कृषती । मद्य इर् (प्र १ सू ११८) विशन भवर भव-
तन भिन्नान् भविता । मय महन (प्र १ सू ११९) भवीत भविष्यते भवि
म्यति भजस्यात् भजरिष्यत् अभवीत् ॥ रुपाम्भिरलोपोऽभ्यासस्य ॥
हिंसायाँ मतम ॥ ३ ॥ उन्त्तिमति भप्तम्भार आजम्भिवांत । कृ विसर्ग ।
निवृति ॥ मिरम रम्भ वा भ म्भार वाच्य ॥ ४ ॥ विहति । मदार मदक
मदाडु मनहत भवत भवत् । मभवीत् मभावीत् । रम्भ रभने । रम्भते
रभस रम्भस्व रभनत्भाव रभर्मति-रारभीवि भरत्याम्न भरत्स्व भरत्थिष्य
र्त्त वा । अमर्त्तीत् ॥ कृपाणीनां वा तिवन्तम्य ॥ ५ ॥ दास्ते ह्वयाम्या-
वर (प्र १ सू ११८) भरलपत । भय दीप्तापयम् । संसारण्य । गु
र्वाति । भवन्त भवन्तु भर्तिवम-भवत गुम्फत भय मरवति भवाबीत ।
भव निलर्ने । भर्त्ति ससम समगु समादू । समर्मिम-समन समत् । भवे
हरि इतम् (प्र १ सू ११४) भव भवन्त भमर्त्सीत् । कुमम्पा कुन्दी ।
दु भो कुरौ । भम्पक सीप (प्र १० म २) ममति मनम मभुा । भर्मिम-
भाविस्से भुन (प्र १ सू ७) मदूत्पति भमरतीत् भना त्माम् भमाप्तुष ।
तिम् मोसले । वेष भमसन् । भम् भापर्नेत । भमार्भीत् भमभित् भनकात् ।
भिच मनो । भम्ब (प्र १ सू ९९) विभम्पति विभलाभवान सिचिष
विभभयत्रु-विवक्तद् विभर्भवम-तिम्भया भविम्भार्थात् । तृपु तृप्तायाम् ।
मर्वांत (प्र १ सु १ ५) तृपन तृपेत् तृपन भविता भया । तृप तृपौ ।
टेशा मर्नीर्मीत् । तिप मनी । टेषा भविष्यत् । मिर पीसते । भिन्दानि

भेत्ता मभैत्सीत्। षिञ् बन्धने। सिनाति सेता ॥ इति तुदादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ मृङ् प्राणत्यागे ॥ म्रियते। १। अकारान्त रिङादेशौ मार्ति मच्यरे मस्वे यकि च परे। तुदादौ (अ १ सू ९४) म्रियते ॥ लुङ्लिङोस्तथापि म्रियते परस्मैपदं वाच्यम्। २। ममार मम्रतुः मृषीष्ट मर्ता मरिष्यति अमरिष्यत्। ह्रस्वो ह्रस्वादङ्गात् (अ २ सू १५)। अ मृत अमृषाताम् अमृषत। दृङ् आदरे। द्रियते दद्रे दृषीष्ट दर्ता। ऋद्धनोः स्ये (अ १ सू १८) दरिष्यते अदरिष्यत अदृत। धृङ् अवस्थाने। ध्रियते। ध्र त। पृङ् व्यायामे। व्याप्रियते व्यापरिष्यते व्यापृत व्यापृषाताम्। ओविजी भय-चलनयोः। विजते विजते विजताम् अविजत विविजे विजिता ॥ विज इट् परः ङित् कन्यः। १। उद्विजते उद्विजिता। विजिष्यते अविजिष्यत अविजिष्ट ओलस्जी ब्रीडायाम्। लज्जते। यो च (अ ९ सू १) लज्जते लज्जे अ लज्जिष्ट ॥ इति तुदादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ १२ ॥ इति अनिटकारणासुतादयः ॥

अथ क्र्यादयः ॥ उभयपदिनः। डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ॥ ना क्र्यादिभ्यः ॥१॥ क्र्यादिभ्यश्च श्ना प्रत्ययः स्यात् सार्वधातुके परेषु। क्रीणोऽप्यादः। क्रीणम्। क्रीणाति। ई हल्ये। २। ना हल्यसार्वधातुके ईकारो भवति हलादि ङिति परे। क्रीणीतः ॥ भात। ३। श्नाभ्यस्तयोरातः लोपो भवति हलादि स्वरे परे। क्रीणन्ति क्रीणासि क्रीणीथ क्रीणीथ। क्रीणामि क्रीणीवः क्रीणीमः। क्रीणीते क्रीणीमात् क्रीणीत क्रीणातु क्रीणीताम् अक्रीणात् अक्रीणीत। चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः चिक्रयिथ-चिक्रेथ चिक्रिये क्रियात् क्रेषीष्ट क्रेता २ क्रेष्यति क्रेष्यते अक्रेष्यत् अ क्रेष्यत अक्रैषीत् अक्रेष्ट। प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च। पिप्रिये। मीञ् हिंसायाम्। मीनाति ॥ मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च गुणवृद्धिविषये क्वचिदपि च आत्वं वाच्यम्। ४। ममौ मिम्यतुः मिम्युः। ममिथ-ममाथ मासीष्ट माता अमासीत् अमेष्ट। स्तुन्भु स्तम्भने॥ स्तन्भुस्तुन्भुस्कन्भुस्कुन्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च। ५। स्तुभ्नोति स्तुभ्नाति अस्तुभ्नोत् तुस्तुम्भ अस्तम्भीत् अस्तोभीत्। स्तम्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु रोधने। स्तभ्नोति-स्तभ्नाति स्तुभ्नोति-स्तुभ्नाति स्कभ्नोति स्कभ्नाति स्कुभ्नोति-स्कुभ्नाति स्तभान-स्तुभान-स्कभान-स्कुभान अस्तम्भत् ॥ स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यश्चहलः श्नः शानज्झौ वा। ६। अस्तम्भीत्। धूञ् कम्पने। प्वादीनां ह्रस्वः। ७। प्वादीनां ह्रस्वो भवति शित्सु परेषु। धुनाति धुनीते धुनीमः धुनीत धुनातु धुनीताम् अधुनात् अधुनीत दुधाव दुधुवे धूयात् धविषीष्ट धविता २ धविष्यति धविष्यते अधविष्यत् अधविष्यत अधावीत् अधविष्ट। कृञ् हिंसायाम्। कृणाति कृणीते चकार चकरे। कीर्यात् करिषीष्ट अकारीत् कृञ्

कम्पने । धुनाति धुनीते धुनात अधावीत् अधोष्ट । ग्रह उपादाने । ग्रहां गृह्णि च (प्र १ सू ११) गृह्णाति गृह्णीतः गृह्णीते गृह्णीयात् गृह्णीत । गृह्णातु गृह्णीताम् गृह्णीताम् गृह्णन्तु ॥ हलश्चानः शौ । ८ । हलन्ताद्धातोरुत्तरस्य श्नाप्रत्ययस्य आनः स्यात् हौ परे । गृहाण । गृहाण अगृह्णात् अगृह्णात् जग्राह जगृहे गृह्यात् । ग्रहो ग्रहाम् (प्र १ सू ११९) इट ईः । ग्रहीष्यति ग्रहीता २ ग्रहीष्यति अग्रहीष्यत् अग्रहीष्यत अग्राहीत् अग्रहीष्ट ॥ इति क्र्यादिषूभयपदिप्रक्रिया ॥ २३ ॥

अथ परस्मैपदिनः ॥ पुष पुष्टौ । पुष्णाति पुष्णीयात् । पुष्णातु पुष्णीतात् पुष्णीताम् पुष्णन्तु । पुषाण अपुष्णात् पुपोष पुष्यात् पोषिता पोषिष्यति अपोषिष्यत् अपोषीत् । मुष स्तेये । मुष्णाति मुमोष मुष्यात् मोषिता मोषिष्यति अमोषिष्यत् अमोषीत् । शॄ हिंसायाम् । शृणाति शशार शशरतुः शशरुः । शीर्यात् शरिता शरिष्यति अशरिष्यत् अशारीत् । ज्या वयोहानौ । ग्रहादित्वात्संप्रसारणम् । जीनाति जीनीयात् । जिज्यौ जिज्यतुः जिज्युः । जिनीहि-जिनात् जीयात् ज्याता ज्यास्यति अज्यास्यत् अज्यासीत् । ज्ञा अवबोधने । ज्ञाजनोर्जा (प्र ११ सू १) जानाति जज्ञौ ज्ञायात् ज्ञेयात् ज्ञाता अज्ञासीत् । क्री मैत्र्ये । क्रिनाति । क्रीञ्कीरादयो वा । १ । क्रीणीहि क्रिणात् क्रीयात् क्रेता-क्रेता अक्रैषीत् अक्रैषीत् । क्नूय् क्नूयने । क्नाति चक्नूय चक्नूयतुः अक्नासीत् । मन्थ विलोडने । मथ्नाति । कुष निष्कर्षे । कुष्णाति कुष्णाण कुष्णीत कुष्यात् कोषिता अकोषीत् । अश भोजने । अश्नाति अश्नीयात् अश्नातु अश्नीतात् अश्नीताम् अश्नन्तु । अशान आश अशिता आशीत् ॥ इति क्र्यादिषु परस्मैपदिप्रक्रिया ॥ २४ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ वृङ् संभक्तौ ॥ वृणीते वृणीत वृणीताम् अवृणीत वव्रे वरिषीष्ट-वरीषीष्ट ॥ संयोगादिऋवर्णान्तस्य धातोः सिस्योरात्मनेपदे इड्वा वाच्यः । १ । वृषीष्ट । ऋतः (प्र १ सू १) अवरिष्ट-अवरीष्ट अवृत । इत्यादि ॥ इति क्र्यादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ २५ ॥ इति नवविकरणो क्र्यादयः ॥

अथ चुरादयः ॥ चुर स्तेये ॥ चुरादेः । १ । चुरादिगणात् स्वार्थे त्रि प्रत्ययो भवति । उपधाया गुणः । उभयतः (प्र १ सू० १) मध्यगुणादयः । चोरयति चोरयेत् चोरयतु अचोरयत् चोरयाञ्चकार चोरयाम्बभूव चोरयामास चोरयाञ्चक्रे । णेः (प्र १ सू ७) चार्यात् चोरयिता चोरयिष्यति अचोरयिष्यत् । मेरङ् द्विश्च (प्र १ सू १) अति लघौ ह्रस्व उपधायाः (प्र १ सू० ८) लघोर्दीर्घः (प्र १ सू १) अचूचुरत् । चिती संज्ञाने । चेतयति अचीचितत् । चिति स्मृत्याम् । ... (प्र १ सू ११) चिन्तयति

कथेरमात्रस्य दीर्घः । अचिचिन्तत् । चुरादेर्णिजिति केचित् । चिन्तयति । पीड अवगाहने । पीडयति ॥ भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडां चोपधाया ह्रस्वो वा चपरे णौ ।२। अपीपिडत्-अपिपीडत् । भम भस्माने । भमयति ॥ स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशां पूर्वस्यातोऽच्चपरे णौ ।३। इत्वापवादः । अभमत् । पृथ प्रक्षेपे ॥ उपधाया ऋवर्णस्याकि ऋ वा वक्तव्यः ।४। इत्याभ्यासः । अपीपृथत् अपपर्थत् । ज्ञप ज्ञानज्ञापनयोर्मित् ॥ मितां ह्रस्वः ।५। मितां धातूनां ह्रस्वो भवति णौ परे । ज्ञपयति । चिञ् चयने । मित् ॥ चिस्फुरोर्णौ आत्वं वा ।६। आतो णौ पुक् ।७। च भवति अस्याऽऽकारस्य च पुगागमो भवति णौ परे । चापयति-चययति । अर्च पूजायाम् । अर्चयति ॥ स्वरादेः परः ।८। स्वरादेर्धातोर्णोऽच्कोऽपी-वच सहरो द्विर्भवति । नन्द्राः संयोगादयो न द्विः (अ ६ सू ११) इति रेफस्य न द्वित्वम् । आर्चिचत् । कृत संशब्दे ॥ धातोरुपधाया ऋकारस्य ईकारादेशो वाच्यो णिप्रत्यये परे ।९। कीर्तयति अचिकीर्तत् । गण संख्याने । अकारान्तः । अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वान्न वृद्धिः । गणयति ॥ अल्लोपिनो नाङ्कार्यम् ।१०। अजगणत् । गणमण्योरङ्कार्यं चेति केचित् । अजीगणत् । कथ वाक्यप्रबन्धे । कथयति अचकथत् अचीकथत् । ऊन परिहाणे । ऊनयति ॥ णिनिमित्तस्वरादेशो द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिवत् ।११। स्वरादेः परः (सू ८) । अर्थ याचने । अर्थयते आर्तथत । संग्राम युद्धे । अससंग्रामत । अन्ध दृष्ट्युपघाते । आन्दधत् । अङ्क अङ्क पदे लक्षणे च । आञ्चकत् । ॥ इति चुरादिप्रक्रिया ॥ २६ ॥

अथ ण्यन्ता ॥ ॥ धातोः प्रेरणे ।१। प्रयोजकव्यापारेऽर्थे धातोर्णिप्रत्ययो भवति । कुर्वन्तं प्रेरयति यः स प्रयोजकः । कारयति कारयते अचीकरत् । पाचयति अपीपचत् । भवन्तं प्रेरयति भावयति भावयते भावयांबभूव ॥ अह्रस्वयोः ।२। पूर्वस्योकारस्येत्वं पवर्गयण्जकारेष्ववर्णपरेषु परतः ॥ द्विनिमित्तेऽचि ।३। द्वित्वनिमित्तेऽचि अच आदेशो न द्वित्वे कर्तव्ये । अबीभवत् । मूङ् बन्धने । मावयति अमीमवत् । यु मिश्रणे । अयीयवत् । रु शब्दे । अरीरवत् । लू छेदने । अलीलवत् । जु गतौ । अजीजवत् ॥ स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनाम् ।४। अभ्यासस्यैः पूर्वस्यैव पवर्गयण्परे वा लघुनि णौ परे । असिस्रवत् असुस्रवत् अशिश्रवत् अशुश्रवत् ॥ ह्रो यत् ।५। ह्रस्वादेशो भवति स्मिधातोः णपुगमितो परतः । घातयति अजीघतत् । शद्लृ शातने ॥ शदेः शात् ।६। सतो शकारादेशो भवति अगतौ णौ परे । शातयति । गतौ तु शादयति । अशीशदत् । रुहो णौ पुक् च (अ ६ सू० ७) रुहम् रोहे । रोपयति अरीरुपत् रोहयति अरीरुहत् ॥ दुष

मन्थने । मुनाति मुनीते मुनात् अमथीत्- अमथीत् । ग्रह उपादाने । ग्रहां लिटि च (अ १ सू १२) गृह्णाति गृह्णीते गृह्णीते गृह्णीयात् गृह्णीत । गृह्णातु गृह्णीताद् गृह्णीताम् गृह्णन्तु ॥ हलश्शानज् हौ । ८ । हलन्तात्परस्याः श्नाः शानजादेशो भवति हौ परे । गृहाण । गृह्णाताम् । गृह्णन् अगृह्णात् अगृह्णीत । ईटो ग्रहाम् (अ १ सू ११९) इति ईट् । गृहीतीत गृहीता १ ग्रहीष्यति अग्रहीष्यत् अग्रहीष्यत अग्रहीत् अग्रहीत ॥ इति क्र्यादिषूभयपदिप्रक्रिया ॥ २३ ॥

अथ परस्मैपदिनः ॥ पुष् पुष्टौ । पुष्णाति पुष्णीयात् । पुष्णातु पुष्णीतात् पुष्णीताम् पुष्णन्तु । पुषाण अपुष्णात् पुपोष पुष्यात् पोषिता पोषिष्यति अपोषिष्यत् अपोषीत् । मुष स्तेये । मुष्णाति मुमोष मुष्यात् मोषिता मोषिष्यति अमोषिष्यत् अमोषीत् । शॄ हिंसायाम् । शृणाति शशार शशरतुः शशरुः । शीर्यात् शरिता शरिष्यति अशरिष्यत् अशारीत् । ज्या वयोहानौ । ग्रहिज्यावयिव्यधि० (सम्प्र०) । जीनाति जीनीयात् । जिज्यौ जिज्यतुः जिज्युः । जिज्यिथ-जिज्याथ जीयात् ज्याता ज्यास्यति अज्यास्यत् अज्यासीत् । ज्ञा अवबोधने । ज्ञाजनोर्जा (अ ११ सू १) जानाति जज्ञौ ज्ञायात् ज्ञेयात् ज्ञाता अज्ञासीत् । क्री बन्धने । क्रिणाति चिक्राय चिक्रियतुः क्राता-क्रेता अक्रासीत् अक्रैषीत् । बन्ध् बन्धने । बध्नाति बबन्ध भन्त्स्यति अभान्त्सीत् । मन्थ विलोडने । मथ्नाति । कुष् निष्कर्षे । कुष्णाति कुषाण चुकोष कुष्यात् कोषिता अकोषीत् । अश भोजने । अश्नाति अश्नीयात् अश्नातु अश्नीतात् अश्नीताम् अश्नन्तु । अशान आश अशिता आशीत् ॥ इति क्र्यादिषु परस्मैपदि प्रक्रिया ॥ २४ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ वृङ् संभक्तौ ॥ वृणीते वृणीत वृणीताम् अवृणीत वव्रे वरिषीष्ट-वृषीष्ट ॥ संयोगादेर्ऋदन्तस्य वा सिस्यौरात्मनेपदे इट् वाच्यः । १ । वृषीष्ट । वा (अ १ सू १) अवरिष्ट-अवरीष्ट अवृत । इत्यादि ॥ इति क्र्यादिष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ २५ ॥ इति क्र्यादिगणः समाप्तः ॥

अथ चुरादयः ॥ चुर स्तेये ॥ चुरादेर्णिच् । १ । चुरादेर्णिच्प्रत्ययो भवति स्वार्थे भिन्नसंज्ञश्च भवति । उपधाया गुणः । सनाद्यन्ताः (अ १ सू० १) धातुसंज्ञकाः । चोरयति चोरयेत् चोरयतु अचोरयत् चोरयाञ्चकार चोरयाम्बभूव चोरयामास चोरयाञ्चक्रे । णेः (अ १ सू ७) चोर्यात् चोरयिता चोरयिष्यति अचोरयिष्यत् । ओरद् द्विः (अ १ सू ६) णौ कर्ता हस्व उपधायाः (अ० १ सू० ८) लघोर्दीर्घः (अ १ सू १) अचूचुरत् । चिती संज्ञाने । चेतयति अचीचितत् । चिति स्मृत्याम् । इदितो नुम् (अ १ सू ११) चिन्तयति

त्वोरभ्यासस्य दीर्घः । अचिचिन्तत् । चुरादेर्णिचिति केचित् । चिन्तयति । पीड अवगाहने । पीडयति ॥ भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडां वोपधाया ह्रस्वो चङ्परे णौ ।२। अपीपिडत्-अपिपीडत् । अथ अत्याने । अथयति ॥ स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशां पूर्वस्यातोऽत्वं चङ्परे णौ ।३। इत्यभ्यास। अपप्रथत् । पृथ प्रक्षेपे ॥ उपधाया ऋवर्णस्याच्चङि ऋत् वा वक्तव्य ।४। इत्यभ्यासस्य । अपीपृथत् अपपर्थत् । शप मान्द्यावमर्योर्मित् ॥ मितां ह्रस्वः ।५। मितां धातूनां ह्रस्वो भवति णौ परे । शपयति । चिञ् चयने । णिचि ॥ चिस्फुरोर्णावात्वं वा ।६। रातो णौ पुक् ।७। आ अन्तादि-स्याऽऽकारस्य च पुगागमो भवति णौ परे । चपयति-चययति । अथ पूजायाम् । अर्चयति ॥ स्वरादेः परः ।८। स्वरादेर्धातोः परोऽवयवोऽची-त्यक्षरो द्विर्भवति । नन्द्राः संयोगादयो न द्वि (अ १ सू ११) इति रेफस्य न द्वित्वम् । आर्चिचत् । ऊर्ज संभ्रमे ॥ धातोरुपधाया ऋकारस्य ईकारादेशो वाच्या ञिमरपरे परे ।९। कीर्तयति अचिकीर्तत् । अथ संख्याने । अकारान्तः । अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वान्न वृद्धि । गणयति ॥ अग्लो पिनो मात्वकार्यम् ।१०। अजगणत् । कथयत्योरद्भ्यासे चेति केचित् । अजीगणत् । कथ वाक्यप्रबन्धे । कथयति अचकथत् अचीकथत् । वन परि हाणे । वनयति ॥ णिनिमित्तस्वरादेशो द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिवत् ।११। स्वरादे परः (सू ८) । अर्थद् याचने । अर्थयते आर्तथत । संग्रामद् युद्धे । अससंग्रामत । अन्ध दृष्ट्युपघाते । आन्दधत् । अङ्क अङ्ग पदे लक्षणे च । आञ्चकत् । ॥ इति चुरादिप्रक्रिया ॥ २६ ॥

अथ ण्यन्ता ॥ ॥ धातोः प्रेरणे ।१। प्रयोजकव्यापारेऽर्थे धातोर्णि-च्प्रत्ययो भवति । कुर्वन्तं प्रेरयति य स प्रयोजकः । कारयति कारयते अचीक-रत् । भावयति अबीभवत् । भवन्तं प्रेरयति भावयति भावयते भावयाम्बभूव ॥ अतुल्ययोः ।२। पूर्वस्योकारस्येत्व पवर्गयणजकारेष्ववर्णपरेषु परतः ॥ द्वि-र्निमित्तेऽपि ।३। द्वित्वनिमित्तेऽपि अच आदेशो न द्वित्वे कर्तव्ये । अचीम-वत् । मुह मोहने । मोहयति अमीमुहत् । पु मिश्रणे । अपीपवत् । द्रु गतौ । अ दिद्रवत् । हुन् ऊने । अहीकवत् । प्रु गतौ । अपिप्रवत् ॥ स्रवतिशृणोति-द्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनाम् ।४। अभ्यासस्य पूर्वस्येत्वं वाऽवर्णपरे वा-राक्षरे परे । असिस्रवत् असुस्रवत् अशिश्रवत् अशुश्रवत् असिद्रवत् अदुद्रवत् ॥ हनो घत् ।५। हन्तेर्घकारादेशो भवति ञ्णिति णिति परतः । घातयति अजीघतत् । मप्र शातने ॥ शदेः शात् ।६। शदेः शकारादेशो भवति अगतौ णौ परे । शातयति । गतौ तु शादयति । अशीशदत् । शतो णौ पुक् च (अ २१ सू० ७) दुरुन् दाने । दापयति अदीदपत् पापयति अपीपपत् ॥ पुग

पवने । पुनाति पुनीते पुनातु अपावीत् अपवीष्ट । मह कणवाने । महाति वृद्धिश्च (प्र २ सू १२) गृह्णाति गृह्णीत गृह्णीते गृहीष्यत् गृहीत । गृह्णातु गृह्णीतात् गृह्णीताम् गृह्णन्तु ॥ हलादानन्ते ह्नौ । ८ । हलन्ताद्धातोरुत्तरस्य आन इत्ययमादेशो भवति ह्नौ परे । गृहाण गृह्णीतात् । एतावत् अगृह्णात् अगृहीत् अगृह्णीत गृहाण । ईटो ग्रहाम् (प्र १ सू ११९) इति ईः । गृहीतः गृहीता २ गृहीष्यति अगृहीष्यत् अगृहीष्यत अगृहीत् अगृहीत ॥ इति क्र्यादिगणे आत्मनेपदप्रक्रिया ॥ २१ ॥

अथ परस्मैपदिनः ॥ पुष् पुष्टौ । पुष्णाति पुष्णीयात् । पुष्णातु पुष्णीतात् पुष्णीताम् पुष्णन्तु । पुषाण अपुष्णात् पुपोष पुष्यात् पोषिता पोषिष्यति अपोषिष्यत् अपोषीत् । मुष स्तेये । मुष्णाति मुमोष मुष्यात् मोषिता मोषिष्यति अमोषिष्यत् अमोषीत् । शॄ हिंसायाम् । शृणाति शशार शशरतुः शशरुः । शीर्यात् शरिता शरिष्यति अशरिष्यत् अशारीत् । ज्या वयोहानौ । ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टि इत्यादिना सम्प्रसारणम् । जिनाति जिनीयात् । जिज्यौ जिज्यतुः जिज्युः । जिज्ज्ञिव-जिज्याथ जीयात् ज्याता ज्यास्यति अज्यास्यत् अज्यासीत् । ज्ञा अवबोधने । ज्ञाजनोर्जा (प्र ११ सू १) जानाति जज्ञौ ज्ञायात् ज्ञेयात् ज्ञाता अज्ञासीत् । क्री क्रेयणे । क्रिणाति क्रीणीते क्रीणीतात् क्रीतात् वा । १ । चिक्राय चिक्रियतुः क्रेता-क्रेता अक्रासीत् अक्रैषीत् । बन्धु बन्धने । बध्नाति बबन्ध भन्त्स्यन्ति अभान्त्सीत् । मन्थ विलोडने । मथ्नाति । कुष् निष्कर्षे । कुष्णाति कुषाण चुकोष कुष्यात् कोषिता अकोषीत् । अश भोजने । अश्नाति अश्नीयात् अश्नातु अश्नीतात् अश्नीताम् अश्नन्तु । अशान आश अशिता आशीत् ॥ इति क्र्यादिषु परस्मैपदप्रक्रिया ॥ २४ ॥

अथात्मनेपदिनः ॥ वृङ् सम्भक्तौ ॥ वृणीते वृणीत वृणीताम् अवृणीत वव्रे वरिषीष्ट-वृषीष्ट ॥ संयोगादेर्ऋदन्तस्य वा इट्सिस्योरात्मनेपदे इड्वा वाच्यः । १ । वृणीते । च (प्र १ सू १) अवरिष्ट-अवरीष्ट अवृत । इत्यादि ॥ इति क्र्यादिष्वात्मनेपदप्रक्रिया ॥ २५ ॥ इति नवविकरणा अध्यायाः ॥

अथ चुरादयः ॥ चुर स्तेये ॥ चुरादेः । १ । चुरादेर्गणात् स्वार्थे ञिप्रत्ययो भवति । उपधाया गुणः । सनाद्यन्ता धातवः (प्र १ सू० १) अप्रत्ययः । चोरयति चोरयेत् चोरयतु अचोरयत् चोरयाञ्चकार चोरयाम्बभूव चोरयामास चोरयाञ्चक्रे । णेः (प्र १ सू ७) चोर्यात् चोरयिता चोरयिष्यति अचोरयिष्यत् । णेरद् द्विश्च (प्र १ सू १) ञौ चङ्गुपधाया ह्रस्वः (प्र० २ सू० ८) दीर्घो लघोः (प्र २ सू १) अचूचुरत् । चिती संज्ञाने । चेतयति अचीचितत् । चिति स्मृत्याम् । इदितो नुम् (प्र १ सू ६१) चिन्तयति

ह्लादते सोऽचस्ति अहुह्लदत् । दन् चेटायाम् ॥ मितां ह्रस्वः । २६ । धातुपाठे मित इत्येवं पठितानां धातूनां ह्रस्वो भवति णौ परे । घटयति अजीघटत् । व्यथ दुःखभयचलनयोः । व्यथयति अविव्यथत् । एवं णकारादयो ज्ञेयाः ॥ जनीजृष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च । २७ । एतेऽपि मितः । जनयति अजीजनत् । जॄ वयोहानौ । जुरत् । जरयति अजीजरत् । क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । क्नसयति अचिक्नसत् । रञ्ज रागे ॥ रञ्जेर्णौ मृगरमणेऽर्थे नलोपो वाच्यः । २८ । रजयति मृगान् अरीरजत् । शम दम उपशमने । शमयति अशीशमत् दमयति अदीदमत् ॥ ज्वलादीनां वा ह्रस्वः । २९ । ज्ञाऽप्रयोजन । यत्र ज्ञा-पयति अन्यः प्रेरयतीति ज्ञपयति अजिज्ञपत् ॥ ग्लास्नावमाश्च वा मितः । ३० । ज्वल दीप्तौ । ज्वलयति ज्वालयति अजिज्वलत् । ग्लै हर्षक्षये । ग्लप-यति ग्लापयति अजिग्लपत् । स्ना शौचे । आर्दे ज्ञा च (अ १ सू ६६) स्नपयति स्नापयति असिस्नपत् । ओस्फायी वृद्धौ ॥ स्फायो वकारः स्यात् णौ परे । ३१ । स्फावयति अपिस्फवत् ॥ भियो णौ वा षुगात्मने वाच्ये । ३२ । भीषयति भाययति भापयति अबीभिषत् अबीभयत् अबीभपत् ॥ स्फा-यस्मात्ते मितकरणं स च मित् । ३३ । इन गृह्णातीति एवमादि ॥ इति ण्यन्तप्रक्रिया ॥ १७ ॥

अथ सन्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ इच्छायामात्मनः सन् । १ । धातोरिच्छाया-मर्थे सन् प्रत्ययो भवति स चेत्समानकर्तृको भवेत् । भवितुमिच्छति बुभूषति । स धातुः (अ १ सू १) धातुत्वात्तिबादि । सदे (अ १ सू १४) ॥ श्रु सि । २ । उक् आप ॥ उक्मात् श्रु । उवर्णान्तादवर्णान्ताच्च धातोर्विहिते से परे इट् न भवति ॥ मानिटि से । ३ । इवर्णान्ते सन्प्रत्यये परे गुणो न भवति । श्रु श्रवणयोः ॥ नाम्यन्तात्परस्य सस्य कित्त्वं वाच्यम् ।४। मत इट् (अ १ सू ११८) तरितुमिच्छति तितीर्षति अतितीर्षीत् । डु कृञ् करणे । कर्तुमिच्छति चिकीर्षति ॥ से दीर्घः । ५ । से परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । चिञ् चयने ॥ चिनोतेः सणादौ कित्त्वं वा वाच्यम् । ६ । चिकीषति चिचायति । जि जये । सस्येतृणोर्मिमि । (अ १ सू १११) जे-तुमिच्छति जिगीषति । षु प्रसवे । सुषूषति । दुरावृ पाने । ष. से (अ २ सू २) पातुमिच्छति पिपासति । पातुमिच्छति पिपासति ॥ गौण्य अहस्यपाठ स्यात् । ७ । प्रकृतिप्रत्ययोर्मध्ये प्रत्ययार्थं प्रधानीभूतं । अत्र सप्तम्ये तु वैपरीत्यं प्रकृत्यर्थं प्रधानीभूतं । तेन पाकेन पिपक्षतीत्यत्र पचिधातोः पाकेन सम्बन्धो न विवक्ष्यते । मृङ् प्राणत्यागे । मर्तुमिच्छति मुमूर्षति । पोदर् (अ ७ सू ७) ॥ ग्रहणयोः । जुघूर्षति ॥ वृङ् ह्रस्वस्य सकारस्य । ८ । वृङ् वरणे । वरितुमिच्छति वुवूर्षति ॥ इवर्णान्तादुपधाईदसन्धिः सः कि-द्वाच्यः । ९ । दीप् अनुचिमार्जने । दिदीपति । विद् ज्ञाने । विविदिषति ।

वस्यगुणो वक्तव्यः ।७। अर्पयति स्वराके पः (अ० २१ सू० ८) आ-
र्पिपत् । ष्ठा गतिनिवृत्तौ । स्थापयति ॥ तिष्ठतेरुपधाया इकारो वक्तव्यो
ङि परे ।८। ततो द्वित्वम् । अतिष्ठिपत् ॥ पातेर्लुक् ।९। पश्चात्प्रत्ययो-
र्देन्सा लुगागमो भवति णौ परे । पाययति ॥ पिबतेरुङि पूर्वस्यैकारोपधा
लोपौ वक्तव्यौ । १० । अपीप्यत् । शो तनूकरणे । संप्रसारणाख्य (अ० १
सू० ११२) शाययति अशीशयत् । छो छेदने । अचीच्छयत् । षोऽन्तकर्मणि,
साययति असीषयत् । ह्वेञ् स्पर्धायाम् ॥ ह्वयतेरुङि संप्रसारणं गुणाभावश्च
वक्तव्यः । कृतसंप्रसारणस्य ह्वयतेरुङि क्रमाद्गुणवृद्धी वाच्ये ।११।
अजूहवत् अजुहवत् अजूहवताम् । व्येञ् संवरणे । व्याययति अविव्ययत् । वेञ्
तन्तुसंताने । वाययति अवीवयत् ॥ पातेर्णौ लुग्वक्तव्यः । १२ । पुकोऽ-
पवादः । पाययति अपीपयत् । रभ राभस्ये । रभला भेदार्हणयोः ॥ रभलभो-
स्वरे णावपौ विना नुम्वाच्यः । १३ । रम्भयति अररम्भत् । डुलभष्
प्राप्तौ । लम्भयति अललम्भत् ॥ मीञ्धूञोर्नुक् । १४ । मन्यागुर्नागमो भ-
वति णौ परे । मीञ् वधे । मीनयति अमिमीनत् । धूञ् कम्पने । धूनयति अदू-
धुनत् । स्मिङ् ईषद्धसने ॥ स्मयतेस्त्वात्पार्थे णौ वाच्यम् । १५ । विस्मा-
पयते अविस्मपत । भाति किम् विस्माययति अविस्मयत् ॥ रुहेर्णौ पो वा
वाच्यः । १६ । रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोपयति । रोहयति अरूरुहत्
अरूरुपत् । शकॢ सामर्थ्ये । शको रौ उः (अ० २ सू० ११) शकयति ॥ उप-
धाया ऋवर्णस्याकि ऋ वा वक्तव्यः । १७ । इरराराभपवादः । अची-
कृतत् अचकर्तत् । वृतु वर्तने । वर्तयति अवीवृतत् अववर्तत् । मृजूष् शुद्धौ ।
मार्जयति अमीमृजत् अममार्जत् ॥ इकारादेर्णौ पुक् च । १८ । इङ्क्रीङ्जीना-
मात् भवति णौ परे । ह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यीनां पुगागमो भवति णौ परे । इङ् अ-
ध्ययने । अध्यापयति अध्यापिपत् ॥ अधिपूर्वे णौ इको गाङ् वा वक्तव्यः
। १९ । अध्यजीगपत् । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये । क्रापयति अचिक्रपत् । जि जये ।
जापयति अजीजपत् । ह्री लज्जायाम् । ह्रेपयति अजिह्रिपत् । ब्ली वरणे । ब्ले-
पयति अबिब्लिपत् । रीङ् क्षरणे रेपयति अरीरिपत् । क्नूयी दुर्गन्धे ॥ यवयो-
र्वले हकारे च लोपो वक्तव्यः ।२०। क्नोपयति अचुक्नुपत् । क्ष्मायी विधू-
नने । एक क्ष्मापयति चक्ष्म मेरयति क्ष्मापयति अचिक्ष्मपत् । लीङ् श्लेषणे ॥
लीयतेर्णावात्वं वा । २१ । विलापयति ॥ लीलोर्नुक् वक्तव्यः ।२२।
विलेपयति । अलीलिपत् अलीलपत् ॥ लीलोर्णौ क्रमान्नुग्लुकौ वा । २३ ।
विलीनयति अलीलिनत् । ला आदाने । लापयति अलीलपत् । लालयति अलील-
लत् अलीललताम् ॥ न रितः । २४ । ऋकारितोऽनेकस्वरस्य धातोरङि ह्रस्व-
त्वं न भवति । ढौकृ गतौ । ढौकयति अडुढौकत् । टुयाचृ याच्ञायाम् । याचयति
अययाचत् । स्मृ आध्याने । स्मारयति अससमारत् । दरिद्रा दुर्गतौ । दरिद्रयति
अददरिद्रत् अददरिद्रताम् । चुर स्तेये ॥ चुरेर्णौ वा दीर्घो वक्तव्यः ।२५।

दूषयति दोषयति अदूदुषत् । वा चित्तविरागे ॥ मितां ह्रस्वः । २६ । धातुपाठे मित इत्येवं पठितानां धातूनां ह्रस्वो भवति ञौ परे । घटयति अजीघटत् । व्यथ दुःखभयचलनयोः । व्यथयति अवीव्यथत् । एवं पचपचादयो रूपम् ॥ जनीजॄष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च । २७ । एतेऽपि मितः । जनयति अजीजनत् । जॄष् वयोहानौ । जरयति अजीजरत् । क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । क्नसयति अचिक्नसत् । रञ्ज रागे ॥ रञ्जेर्णौ मृगरमणेऽर्थे नलोपो वाच्यः । २८ । रजयति मृगान् अरीरजत् । शम दम उपशमने । शमयति अशीशमत् दमयति अदीदमत् ॥ मानाविर्णौ वा ह्रस्वः । २९ । ज्ञाऽवबोधने । एक ज्ञानाति स्वमन्यं प्रेरयतीति ज्ञपयति अजिज्ञपत् ॥ ग्लास्नावनुवमां च वा मितः । ३० । ष्णा शौचे । स्नपयति स्नापयति असिस्नपत् । ग्लै हर्षक्षये । ग्लपयति ग्लापयति अजिग्लपत् । ष्मा शब्दे । आदेः ष्णः स्नः (अ १ सू ६६) स्मपयति स्मापयति असिस्मपत् । स्फायी वृद्धौ ॥ स्फायो वकारः स्यात् णौ परे । ३१ । स्फावयति अपिस्फवत् ॥ मियो ञौ वा पुगात्वे वाच्ये । ३२ । मीनयति मापयति मायपति अमीमिपत् अमीमपत् अमीमयत् ॥ स्था पारमार्थे त्रिर्वक्तव्यः स च विद् । ३३ । ह्लं गृह्णातीति ह्लयति ॥ इति ण्यन्तप्रक्रिया ॥ २७ ॥

अथ सन्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ इच्छायामात्मनः सः । १ । धातोरिच्छायामर्थे सः प्रत्ययो भवति सा चेत्स्वसम्बन्धिनी स्यात् । भवितुमिच्छति बुभूषति । स धातुः (अ १ सू १) धातुत्वादुत्पत्त्यादि । अतेः (अ १ सू १४) ॥ सु से । २ । यस्य मात्र इ तस्मात् सुः । अवर्णान्तादवर्णान्ताच्च महतश्च से परे इट् न भवति ॥ नामिति से । ३ । इडभिदे सप्रत्यये परे गुणो न भवति । पू प्रवनयोः ॥ नाम्यन्तात्परस्य सस्य कित्त्वं वाच्यम् । ४ । अत इत् (अ १ म ११८) तरितुमिच्छति तितीर्षति अतितीर्षीत् । डु कृञ् करणे । कर्तुमिच्छति चिकीर्षति ॥ से दीर्घः । ५ । से परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । चिञ् चयने ॥ चिनोतेः सन्यादौ कित्त्वं वा वाच्यम् । ६ । चिचीषति चिकीषति । जि जये । सन्परोक्षयोर्जेर्गिः । (अ १ सू १११) जेतुमिच्छति जिगीषति । षु प्रसवे । सुषूषति । डु पचष् पाके । प. से (अ २ सू २) पक्तुमिच्छति पिपक्षति । पातुमिच्छति पिपासति ॥ गौणः प्रकृत्यर्थोऽन्यथ स्यात् । ७ । प्रकृतिप्रत्ययोर्मध्ये प्रत्ययार्थः प्रधानीभूतः । अत्र सप्रत्यये तु वैपरीत्यं प्रकृत्यर्थः प्रधानीभूत । तेन कर्मणा विवक्षितस्य वर्तीपाया पाठेन सम्बन्धो न विवक्षया । मृङ् प्राणत्यागे । मर्तुमिच्छति मुमूर्षति । पोरद् (अ ७ सू ७) गॄ वाक्यपूरणयोः । जुघूर्षति ॥ ग्रह इग्यस्य चकोष्य । ८ । धृङ् धारणे । धर्तुमिच्छति दुधूर्षति ॥ रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः सः कित् स्याद्वा । ९ । दिवु क्रीडाविजिगीषा... । दिदेविषति । विद् ज्ञाने । विविदिषति ।

न्तस्य गुणो वक्तव्य ।७। अर्पयति स्मरतेः पर (प्र २९ सू ८) आ-र्पिपत् । इण् गतिनिवृत्तौ । स्मापयति ॥ तिष्ठतेरुपधाया इकारो वक्तव्यो ड-डि परे ।८। ततो ह्रिस्वम् । अतिष्ठिपत् ॥ पातेर्लुक् ।९। पाशाच्छासाह्वा-व्येवां युगागमो भवति णौ परे । पाययति ॥ पिबतेरङि पूर्वस्येकारोपधा लोपौ वक्तव्यौ । १० । अपीप्यत् । शो तनूकरणे । शाच्छसाह्वा (प्र १ सू १११) शाययति अशीशयत् । छो छेदने । अचीछयत् । षोऽन्तकर्मणि, साययति असीषयत् । ह्वेञ् स्पर्धायाम् ॥ ह्वयतेरङि संप्रसारणं युगभावश्च वक्तव्य । कृतसंप्रसारणस्य ह्वयतेरङि क्रमाद्गुणवृद्धी वाच्ये ।११।

अजूहवत् अजूहवत् अजूहवताम् । व्येञ् स्वरणे । व्याययति अविव्ययत् । वेञ् तन्तुसंताने । वाययति अवीवयत् ॥ पातेर्णौ लुग्वक्तव्य । १२ । पुकोऽ-पवाद । पालयति अपीपलत् । रभ राभस्ये । रभलभो येमहस्यो ॥ रभलभो-स्वरे णायपौ विना नुम्वाच्य । १३ । रम्भयति अररम्भत् । डुलभष् प्राप्तौ । लम्भयति अललम्भत् ॥ प्रीञ्धूञोर्नुक् । १४ । अनयोर्नुगागमो भ-वति णौ परे । प्रीञ् तर्पणे । प्रीणयति अपिप्रीणत् । धूञ् कम्पने । धूनयति अदू-धुनत् । स्मिङ् ईषद्धसने ॥ स्मयतेरात्त्वं णौ वाच्यम् । १५ । विस्मा-पयते असिस्मपत । भाति किम् विस्माययति असिस्मयत् ॥ रुहेर्णौ पो वा वाच्य । १६ । रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोहयति । रोपयति अरूरुहत् अरूरुपत् । शदू सामर्थ्ये । शदो रो ल (प्र० १ सू ११) शातयति ॥ उप-धाया ऋवर्णस्यारि ऋ वा वक्तव्य । १७ । ऋकारमपवाद । अची-कृतत् अचकर्तत् । वृतु वर्तने । वर्तयति अवीवृतत् अववर्तत् । मृजूष् शुद्धौ । मार्जयति अमीमृजत् अममार्जत् ॥ इङादेर्णौ पुक् च । १८ । इङ्क्रीजीनामा-मात्वं भवति णौ परे । ह्रीब्लीरीक्नूयीक्ष्मायीनां पुगागमो भवति णौ परे । इङ् अ-ध्ययने । अध्यापयति अध्यापिपत् ॥ अङ्परे णौ इङो गाङ् वा वक्तव्य । १९ । अध्यजीगपत् । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये । क्रापयति अचिक्रपत् । जि जये । जापयति अजीजपत् । ह्री लज्जायाम् । ह्रेपयति अजिह्रिपत् । ब्ली वरणे । ब्ले-पयति अबिब्लिपत् । रीङ् क्षरणे रेपयति अरीरिपत् । क्नूयी दुर्गन्धे ॥ यवयो-र्वर्णे इकारे च लोपो वक्तव्य । २० । क्नोपयति अचुक्नुपत् । क्ष्मायी विधू-नने । एवं क्ष्मापयति समस्य मेरयति क्ष्मापयति अचिक्ष्मपत् । लीङ् श्लेषणे ॥ लीयतेर्णावात्वं वा । २१ । लापयति ॥ लीलो पुग् वक्तव्य । २२ । विलेपयति । व्यलीलिपत् व्यलीलयत् ॥ लीलोर्णौ क्रमान्नुग्लुकौ वा । २३ । विलीनयति व्यलीलिनत् । ला ग्रहणे । लापयति अलीलपत् । लालयति अलील-लत् अलीलालताम् ॥ न रिति । २४ । ककारेतोऽनेकस्वरस्य ह्रस्वादि कार्यं न भवति । लोकृ दर्शने । लोकयति अलुलोकत् । डुयाच् याच्ञायाम् । याचयति अययाचत् । शासु अनुशिष्टौ । शासयति अशशासत् । दरिद्रा दुर्गतौ । दरिद्रयति अददरिद्रत् अददरिद्रताम् । डुप वेष्टने ॥ डुपेर्णौ वा दीर्घो वक्तव्य । २५ ।

तुम्पति तोम्पयति अतुतुम्पत् । घट चेष्टायाम् ॥ मितां ह्रस्वः । २६ । धातुपाठे मित इत्येवं पठितानां धातूनां ह्रस्वो भवति ञौ परे । घटयति अजीघटत् । त्वर संभ्रमे । त्वरयति अतित्वरत् । एवं पचपचाशठो कथम् ॥ कमीभूगुमन्दुरसोऽमन्ताश्च । २७ । एतेऽपि मितः । गमयति अजीगमत् । जॄ वयोहानौ । जुरत् । जरयति अजीजरत् । अनु ह्रस्वदीर्घौ । मनयति अ- मिमनत् । रञ्ज रागे ॥ रञ्जेर्ञौ मृगरमणेऽर्थे नलोपो वाच्यः । २८ । रजयति मृगान् अरीरजत् । शम दम उपशमने । शमयति अशीशमत् दमयति अदीदमत् ॥ ज्ञाजोर्ञौ वा ह्रस्वः । २९ । ज्ञा अवबोधने । ज्ञः ज्ञा- नादि समन्य मेरपठीति ज्ञपयति अजिज्ञपत् ॥ ज्वलह्वलह्मलनमाश्च वा मितः । ३० । ज्वल दीप्तौ । ज्वलयति ज्वालयति अजिज्वलत् । ग्लै हर्षक्षये । ग्लप- यति ग्लापयति अजिग्लपत् । स्ना शौचे । मावे स्न स्न (अ १ सू ११) स्नपयति स्नापयति असिस्नपत् । ओस्फायी वृद्धौ ॥ स्फायो वकारः स्यात् ञौ परे । ३१ । स्फावयति अपिस्फवत् ॥ मियो ञौ वा पुगात्व वाच्य । ३२ । भीषयति भापयति भाययति अबीभिषत् अबीभपत् अबीभयत् ॥ स्फा यात्मावे स्थिर्ततकस्य स च षित् । ३३ । इतं पूयातीति हृव्यति ॥ इति ण्यन्तप्रक्रिया ॥ २० ॥

अथ सन्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ इष्यद्धातोरात्मन सन् । १ । धातोरिच्छाया- मर्थे सन् प्रत्ययो भवति सा चेत्सत्वसमानकर्तृका क्रिया । भवितुमिच्छति बुभूषति । स धातुः (अ १ सू १) धातुत्वादृतिमादि । भीर (अ १ सू १४) ॥ गु से । २ । एषां मात्र इ तस्मात् गु । उवर्णान्ताद्दवर्णान्ताच्च धातोरेष स परे इट् न भवति ॥ नानिटि से । ३ । इगन्ते समस्ये परे गुणो न भवति । इ अग्रगतप्रस्यो. ॥ नाम्यन्तात्परस्य सस्य कित्त्वं वाच्यम् । ४। भव इ (अ १ स ११८) तरितुमिच्छति तितीर्षति अतितीर्षत् । कृ हिंसायां करणे । कर्तुमिच्छति चिकीर्षति ॥ से दीर्घः । ५ । स परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । चिम् चयने ॥ चिनोतेः सणादौ कित्त्वं वा वाच्यम् । ६ । चिकीषति चिचीषति । जि जये । सपरोक्षयोर्जेर्गि । (अ १ सू ११२) जि- गीषति जिगीषति । पु भिन्नये । पुपूषति । पुषन् पाक । ष. से (अ २ सू १) पठितुमिच्छति पिपठिषति । पातुमिच्छति पिपासति ॥ गौण प्रकृत्यर्था- म्यम स्यात् । ७ । मञ्जतिम्यपदेष्विद्ये प्रत्ययार्थः प्रधानीभूत । अत्र सनस्यते द्वि वेदमोर्थे प्रकृत्यर्थे प्रधानीभूत । तेन प्रयोगेन पिपठिषति इत्यत्र द्वितीयाया कालेन सम्बन्धो न विवक्षा । मृङ् प्राणत्यागे । मर्तुमिच्छति मुमूर्षति । मोरर (अ ३ सू ३) इ पाकयोरुपरयो: । पुर्षति ॥ पृङ् इरयस्य वर्णस्य । ८ । पृङ् वरणे । वरितुमिच्छति वुवूर्षति ॥ इदयिकमुपपादितस्वपिभव्य स कि- दाप्य । ९ । वीरर मनुष्मिन्नाच्चन । वरीवर्षति । शिर हाने । शिशिरिषति ।

न्तस्य गुणो वक्तव्यः ।७। अर्पयति स्वरादेः परः (प्र ११ सू ८) आ-र्पिपत् । छो गतिनिवृत्तौ । छापयति ॥ तिष्ठतेरुपधाया इकारो वक्तव्यो ङि परे ।८। ष्ठो स्थितम् । अतिष्ठिपत् ॥ पातेर्लुक् ।९। पातस्मकोऽभ्-वेर्णौ लुगागमो भवति णौ परे । पालयति ॥ पिबतेरङि पूर्वस्येकारोपधा-लोपौ वक्तव्यौ ।१० । अपीप्यत् । शो तनूकरणे । शोऽभ्यासाभावः (प्र १ सू १११) शाययति अशीशयत् । छो छेदने । अचिच्छयत् । षोऽन्तकर्मणि, साययति असीषयत् । ह्वेञ् स्पर्धायाम् ॥ ह्वयतेरङि संप्रसारणे युगभावश्च वक्तव्यः । कृतसंप्रसारणस्य ह्वयतेरङि क्रमाद्गुणपूर्वौ वाच्यौ ।११। अजूहवत् अजूहवत् अजूहवताम् । ष्मेञ् स्मरणे । स्माययति असिष्मयत् । वेञ् तन्तुसंताने । वाययति अवीवयत् ॥ पातेर्णौ लुग्वक्तव्यः ।१२। पुकोऽ-पवादः । पाययति अपीपयत् । रम रामस्ये । रमतो वैमहर्ष्ये ॥ रभलभो-स्वरे णायपो विना नुम्वाच्यः ।१३। रम्भयति अररम्भत् । डुलभष् प्राप्तौ । लम्भयति अललम्भत् ॥ मीञ्धूञोर्नुक् ।१४। मनयोर्नुगागमो भवति णौ परे । प्रीञ् तर्पणे । प्रीणयति अपिप्रीणत् । धूञ् कम्पने । धूनयति अदू-धुनत् । स्फिट् ईषद्हसने ॥ स्मयतेरात्वपक्षे णौ वाच्यम् ।१५। विस्मा-पयते अविस्मिपत । भाति किम् विस्मापयति असिष्मपत् ॥ रुहेर्णौ पो वा वाच्यः ।१६। रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोहयति । रोपयति अरूरुहत् अरूरुपत् । शक्लृ सामर्थ्ये । इणो गौ रः (प्र० २ सू ११) अगमयति ॥ उप-धाया ऋवर्णस्यानि ऋ वा वक्तव्यः ।१७। इररुपमपवादः । अवी-वृतत् अववर्तत् । वृतु वर्तने । वर्तयति अवीवृतत् अववर्तत् । मृजूष् शुद्धौ । मार्जयति अमीमृजत् अममार्जत् ॥ ह्रकारेर्णौ पुक् च ।१८। ह्रीरीगीना-मन्ते भवति णौ परे । ह्रीब्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यीनां पुगागमो भवति णौ परे । ह्रस म-त्सरणे । अत्यापयति अत्यापिपत् ॥ अकृपरे णौ इको गाङ् वा वक्तव्यः ।१९। अध्यजीगपत् । दुक्रीञ् द्रव्यविनिमये । क्रापयति अचिक्रपत् । जि जये । जापयति अजीजपत् । ह्री लज्जायाम् । ह्रेपयति अजिह्रिपत् । क्ष्मी चलने । क्ष्मा-पयति अचिक्ष्मपत् । रीङ् स्रवणे रेपयति अरीरिपत् । क्नूयी दुर्गन्धे ॥ यययो-र्वसे इकारे च लोपो वक्तव्यः ।२०। क्नोपयति अचुक्नुपत् । क्ष्मायी विधू-नने । एकः क्ष्मायति चमत्य मेरवति क्ष्मापयति अचिक्ष्मपत् । चीङ् मैत्र्ये ॥ चीपतेर्लोपात्वं वा ।२१। चिचपयति ॥ चीञो पुगः वक्तव्यः ।२२। चिचपयति । अचीचिपत् अचीचयत् ॥ चीञोर्णौ क्रमात्पुक्लुकौ वा ।२३। विवीपयतिस्मचीचिपत् । डा लवने । लापयति अलीलपत् । लालयति अलील-यत् अलीलपताम् ॥ न रिच ।२४। अकारोऽन्तोऽनेकस्वरस्य धातु वर्ग-वर्ग न भवति । लोङ् गतौ । लेपयति अलुलोपत् । पुनः स्मायवाद । पाययति अपपायत् । शासु अनुशिष्टौ । शासयति अशशासत् । दरिद्रा दुर्गतौ । दरिद्रयति अददरिद्रत् अददरिद्रताम् । दुष वैकृत्ये ॥ दुषेर्णौ वा दीर्घो वक्तव्यः ।२५।

दुष्यते दोषयति अदूदुषत् । घट चेष्टायाम् ॥ मितां ह्रस्वः । २६ । धातुपाठे मित इत्येवं पठितानां धातूनां ह्रस्वो भवति णौ परे । घटयति अजीघटत् । अथ ज्ञप ज्ञापनयोः । ज्ञपयति अजीज्ञपत् । एवं पञ्चपञ्चाशतो रूपम् ॥ जनीजॄष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च । २७ । एतेऽपि मितः । जनयति अजीजनत् । जॄ वयोहानौ । जरत् । जरयति अजीजरत् । क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । क्नसयति अ-चिक्नसत् । रञ्ज रागे ॥ रञ्जेर्णौ मृगरमणेऽर्थे नलोपो वाच्यः । २८ । रजयति मृगान् अरीरजत् । शम तम उपशमने । शमयति अशीशमत् तमयति अतीतमत् ॥ ज्ञानातेर्णौ वा ह्रस्वः । २९ । ज्ञा अवबोधने । एकः ज्ञा नाति एतस्य मित्संज्ञेति ज्ञपयति अजिज्ञपत् ॥ ज्वलह्वलकान्ताश्च वा मितः । ३० । ज्वल दीप्तौ । ज्वलयति ज्वालयति अजिज्वलत् । ग्लै हर्षक्षये । ग्लपयति ग्लापयति अजिग्लपत् । ष्णा शौचे । आतो युक् ण्यन्तः (अ १ सू ६६) स्नापयति स्नपयति असिष्णपत् । ओस्फायी वृद्धौ ॥ स्फायो वकारः स्यात् णौ परे । ३१ । स्फावयति अपिस्फवत् ॥ भियो णौ वा षुगात्वे वाच्ये । ३२ । भीषयति भापयति भाययति अबीभिषत् अबीभपत् अबीभयत् ॥ स्फा-पारमार्थे णिर्वक्तव्यः स च चित् । ३३ । हल गृह्णातीति हलयति ॥ इति ण्यन्तप्रक्रिया ॥ १७ ॥

अथ सन्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ इच्छायामात्मनः सन् । १ । धातोरिच्छाया-मर्थे सन् प्रत्ययो भवति सा चेत्स्वसम्बन्धिनी स्यात् । भवितुमिच्छति बुभूषति । सन्धातु (अ १ सू १) धातुत्वात्सुबादि । अचो (अ १ सू १४) ॥ सन् सि । २ । वर्म भाव ॥ तस्मात् सन् । अवर्णान्तादवर्णान्ताच्च मध्यगुरोश्च से परे इट् न भवति ॥ मानिति से । ३ । इट्सहिते सनप्रत्यये परे गुणो न भवति । वृ प्रवरणयोः ॥ मात्यन्तात्परस्य सनस्य कित्त्वं वाच्यम् ।४। अत इट् (अ १ सू ११८) तरितुमिच्छति तितीर्षति अतितीर्षीत् । डुकृञ् करणे । कर्तुमिच्छति चिकीर्षति ॥ से दीर्घः । ५ । से परे पूर्वस्य दीर्घो भवति । चिञ् चयने ॥ चिनोतेः सनादौ कित्त्वं वा वाच्यम् । ६ । चिचीषति चिचीनति । जि जये । सन्लिटोर्जेर्गि । (अ १ सू ११३) जि-तुमिच्छति जिगीषति । पु मिश्रणे । पुपूषति । डुपचष् पाके । ष से (अ २ सू २) पक्तुमिच्छति पिपक्षति । पातुमिच्छति पिपासति ॥ गौणं मकारयथा-न्यच स्यात् । ७ । मत्र विमशमकर्मकत्वे भवत्यर्थे भवानीभूत । मत्र सप्तम्ये तु वैपरीत्ये मकारस्य भवानीभूत । तेन कर्मेण विपक्षतीत्यत्र वदीयमाना पाकेन सम्बन्धो न विवक्षया । मृङ् प्राणत्यागे । मर्तुमिच्छति मुमूर्षति । पोरद् (अ ७ सू ७) ऋ धात्वगुरुवयोः । मुमूर्षति ॥ वृङ् वरणस्य सर्वार्थस्य । ८ । वृङ् वरणे । वरितुमिच्छति वुवूर्षति ॥ इवधिषसुषमाविस्वपिमप्यवः सः कि-द्वाच्यः । ९ । वीरद् मवुविमाचने । ध्वनिषति । विद् ज्ञाने । विविदिषति ।

मुष स्तेये । मुमुषिषति । मह् उपादाने । हो ढः (पृ १म०१सू ११) भष्भावार्थं
(पृ १म १ सू ७) पढो कः से (म १ सू ११६) षत्वम् । ग । घत्वं
जिघृक्षति जिघृक्षति । जुगुप्सति । मन्थ क्षीप्सायाम् ॥ ऋदुपधादन्यस्मादिहर
सन्प्रत्ययविधिस्य सस्येट् भवत्यपि । १० । पिपृच्छिषति । करिकुर्मिषति
चिकरीषति । जिगरीषति जिगरिषति दिदरिषति दिदरीषति सिस्मयिषति । सनीः
पर (म २६ सू ८) अभिजिगिषति अभिजिगांसते अरिरषति । मद मदने ।
स्मिपूङ्ञ्ज्वशां सनि (म ४ सू ४) इति पक्षे ॥ । सस्तोऽसार्वे (म १ सू० १५१)
मत्तुमिच्छति जिघत्सति ॥ इन्धीकाराणो सो मित् । ११ । इन्धीकारोपधयोः से
निमित्तपति । इन् हिंसागत्योः । जिघांसति । पूर्वस्य इत्यादि लोपः (म १ सू ५७)
कुमोःचुः (म १ सू १४) अभ्यासे चर्चपा । (म १ सू ११) य
से (म २ सू १) हनो घे (पृ १म १सू १०) नत्वं घत्वं
(म १ सू ७५) नश्चापदान्ते झस्य (पृ १म ४ सू १४) इ
पावु (म १ सू १) अप् (म १ सू १) भवे (म० १ सू १७)
इन्तुमिच्छति जिघांसति ॥ इकः से गमः प्राप्ये । १२ । अधिजिगमि-
षति अधिजिगांसते ॥ गमेः सि इड्वाच्य । १३ । मन्तुमिच्छति जिगमि-
षति । इत्सेः । १४ । अभ्यासाकारभृतमूहस्ति यवन्मिमीमामदमेदृहिंसार्थदादा
स्वरस्य से परे इसादेशो भवति पूर्वस्य च लोपः । दित्सति । धित्सति । स्कोरा-
द्योश्च (पृ १म १सू ७०) पक्षे चपा (पृ १म ४सू १८)
रिप्सति लिप्सति लिप्सते पित्सते ॥ पतो वेट् । १५ । पित्सति पिपतिषति ।
इदन्तो इत्यस्यैकपी न भवतः । मीञ् हिंसायाम् । डुमिञ् प्रक्षेपे । मित्सति ।
माङ् माने । मेङ् शोभने । मित्सते । राधृ संसिद्धौ । रित्सति ॥ आप्नोतेरीः ।
। १६ । आप्नोतेराकारस्येकारो भवति से परे पूर्वस्य च लोपः । आप्तुं व्याप्तो ।
ईप्सते ॥ अशोरस्त्यावी वा । १७ । अशोरिच्छायां सन्नामे वा अनाम भवती
भवति । अशिशयति अचिकीर्षति ॥ यतवनद्रिहादिभ्यः से वा इड्वाच्यः ।
। १८ । तितनिषति तितंसति ॥ तनेः से वा दीर्घः । १९ । तितांसति
दिदरिद्रिषति दिदरिद्रासति ॥ वेदिवस्त्रे दीर्घता च । २० । दम्भिश्रयोर्वा
दीर्घो इट् भवति सन्नये परे । मनानेट् यदा किम् । अनयोर्दम्भिश्रयोर्वाकारो
सानुस्वारस्य स्वरस्य इत् भवति इकारस्य दीर्घता इम्भेरिकारस्य वा दीर्घता ।
अकारात्पूर्वस्य लोपः । दम्भ दम्भने । आत्मनः दम्भितुमिच्छति दिदम्भिषति ।
द्विरुक्तम् । इस् । भाविष्यामाणम् (पृ १म १सू ७) पक्षे चपा इत्वागम्
(पृ १म ४सू १८) स्कोरादीश्च (पृ १म १सू ७) वा
दीर्घता । धीप्सति धिप्सति । श्रञ् सेवायाम् । इच्छायामामा भवा सः (म १८सू
१) द्विश्च (म १सू २८) इस्वः (म १सू ११) पूर्वस्य इत्यादि
लोपः (म १सू ५७) पक्षे (म १सू १) वा इट् इणः (म १सू
११) इत्वम् (पृ १म १सू १) स्वरादीनाम् (पृ १म १सू ४)

प्सम् । स धातुः (अ १ सू १) क्विप् । अप् (अ १ सू १) अर्थे (अ १ सू १४) आत्मनः ज्ञापयितुमिच्छतीति जिज्ञापयिषतीति । कर्मे । जि- ज्ञापि स इति स्थिते । सस्य इट् तस्य दीर्घता । पूर्वस्य लोपः । मे (अ २ सू ७) स्कोरपोश्च (सू १ अ ९ सू ७०) ज्ञीप्सति । ज्ञप ज्ञानज्ञापनयोः । जिज्ञापयिषति । मितां ह्रस्वः (अ २९ सू ५) जिज्ञपयिषति ज्ञीप्सति ॥ इति सन्प्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ यङ्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ अतिशये हलादेरेकाचः क्रियायाः ॥ १ ॥ हलादेरेकाचः पदस्य सोऽर्थवशात् अर्थे यङ् प्रत्ययो भवति तस्मिन्सति धातोर्द्वित्वम् ॥ यङि ॥ २ ॥ यङि सति लुकि च पूर्वस्य नाम्नो गुणो भवति । सधातुः (अ १ सू १) ङित्वादात्मनेपदम् । अप् (अ १ सू १) अतिशयेन भव- तीति बोभूयते बोभूयेत बोभूयताम् अबोभूयत बोभूयाञ्चक्रे बोभूयिषीष्ट बोभूयिता बोभूयिष्यते अबोभूयिष्यत अबोभूयिष्ट । बोभूयते ॥ अनपि च हलात् ॥ ३ ॥ हलाद्युत्तरस्य यङो लुग्भवति अनपि विषये ॥ धात्वंशलोपनिमित्ते आर्धधा- तुके परे तन्निमित्तेऽसमाननाम्नो गुणवृद्धी न वाच्ये ॥ ४ ॥ बोभु- यांचक्रे । शुभ् दीप्तौ । शोशुभ्यते । छिद् आस्वादने । लेलिह्यते । हु दानादनयोः । जोहूयते । निर् द्रावे । वेविद्यते ॥ आतः ॥ ५ ॥ यङि लुकि च सति पूर्वस्य अकारस्य आकारो भवति अकितीति । पापच्यते । पठ व्यक्तायां वाचि । पाप- ठ्यते ॥ सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णोतिभ्यो यङ् वाच्यः ॥ ६ ॥ सोसू- च्यते सोसूत्र्यते मोमूत्र्यते । गम्यर्थाल्लौट्यिप एव यङ् । स्वरादेः परः (अ २६ सू ८) अट गतौ । यङ्सहितस्य द्वित्वम् । अट्य ट्य इति स्थिते । पूर्वस्य हलादिः शेषः (अ १ सू ५७) आतः (अ २९ सू ५) इति पूर्वस्यात्वम् कुटिलं अटतीति अटाट्यते अटाटाञ्चक्रे अटाटिषीष्ट । व्रज गतौ । कुटिलं व्रजतीति वाव्रज्यते । भुज् भोजने । अभ्यास्यते । ऊर्णुञ् आच्छादने ऊर्णोनूयते । नन्द्राः संयोगादयो द्विर्ने (अ ६ सू १२) धुगोर्द्विसंयोगादेः (अ १ सू १२) ॥ यकारपरस्य रेफस्य द्विरत्वं वाच्यम् ॥ ७ ॥ अरार्यते ॥ लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायामेव यङ् ॥ ८ ॥ गर्हितं लुम्पतीति लोलुप्यते । सासद्यते ॥ जपजभो लुप् ॥ ९ ॥ जपजभयोः अभ्यासस्य पूर्वस्य नुमागमो भवति यङि लुकि च सति । जप् जभ् दह् दश् भञ्ज् पश् एते जपादयः । जञ्जप्यते जञ्जभ्यते । अनुस्वार- स्यानुस्वारः । भोगेमिना भोक्तो निर्दिश्यते । दन्दह्यते । भज नाशे । बाभज्यते । दन्दश्यते । गृ निगरणे । जेगिल्यते । चञ्चूर्यते । पश गतौ । पम्पश्यते । गृ शब्दे । जागृयते । गॄ निगरणे । गर्हितं गिरतीति जेगिल्यते । दह भस्मीकरणे । दन्दह्यते । गी लोपः (अ १ सू ६) दन्द- शीति । जञ्जभ्यते । चरतीति चञ्चूर्यते । फल् गात्रचञ्चलयोः ॥ चरफलोरत्व- मभ्यासस्य ॥ १० ॥ अनयोर्यङि लुकि च सति पूर्वस्य नुमागमो भवति पूर्वोत्तरस्य

मुष स्तेये । मुमुषिषति । मह उपादाने । हो ढः (पृ १ प्र ५ सू ११) भादिकार्यं (पृ १ प्र ९ सू ७) षढो कः से (प्र १ सू ११६) षत्वम् । क्ष । ईर्क्षु-मिक्षति जिघृक्षति । जुगुप्सति । गुप्त गोपनाथाम् ॥ कृगृधृदृमच्छप्रच्छसेकृर-मृगधगृकृतिभ्य इटस्येट् चत्कादयः । १० । चिकीर्षति । करितुमिच्छति चिकरिषति । जिगरिषति जिगरिषति दिदरिषति दिधरिषति चिरमायिषति । सनीङ्-परः (प्र २६ सू ८) अभिभिनषति अभिजिगमिषते आरिरषति । मर मरणे । डिझपो (प्र ४ सू ४) इति असारोरम । सस्तोऽमापि (प्र १ सू० १११) मर्तुमिच्छति मिमरिषति ॥ हन्तीकोः सो णिद् । ११ । हन्तीशोर्वाणिः सौ णिद्भवति । हन् हिंसागत्योः । जिघ्नम् । पूर्वस्य हस्यादि लोपः (प्र १ सू १७) कुहोश्चुः (प्र १ सू १४) अभ्यासे जश्चपा । (प्र १ सू २२) चः से (प्र २ सू १) हनो घे (पृ १ प्र ९ सू १०) मत उत्तरान्त (प्र १ सू ७५) गमागमानां स्से (पृ १ प्र० ४ सू २४) इ धातु (प्र १ सू १) मन् (प्र १ सू १) अभे (प्र० १ सू १७) हन्तुमिच्छति जिघांसति ॥ इणः से गम् वाच्यः । १२ । अध्येतुमि-च्छति अधिजिगांसते ॥ गमेः सौ इङ्वाच्यः । १३ । गन्तुमिच्छति जिगमि-षति । इस्से । १४ । अप्तिदापाराभूलभ्शकुपतपदामिमीमामरमेघृहिंसार्थरावा स्वरस्य से परे इसादेशो भवति पूर्वस्य च लोपः । दित्सति । धित्सति । स्फोरा-योश्च (पृ १ प्र १ सू ७०) खसे चपा (पृ १ प्र ४ सू १८) दिप्सति लिप्सति शिक्षति पित्सते ॥ पतो वेट् । १५ । पित्सति पिपतिषति । इदभ्यो इसुपूर्वलोपौ न भवतः । मीञ् हिंसायाम् । डुमिञ् प्रक्षेपे । मित्सति । माङ् माने । मेङ् शोधने । मीत्सते । राध संसिद्धौ । रित्सति ॥ आप्नोतेरी । १६ । आप्नोतेराकारस्येकारो भवति से परे पूर्वस्य च लोपः । आप्ल व्याप्तौ । ईप्सते ॥ अशेरत्रायो वा । १७ । अशेरिच्छायां सस्यागमे वा भवाय अत्रो भवति । अत्राणयति अशिशिषति ॥ पततमदरिद्राभ्यः सौ वा इङ्वाच्यः । १८ । तितनिषति तितंसति ॥ तनेः सौ वा दीर्घः । १९ । तितांसति दिदरिद्रिषति दिदरिद्रासति ॥ चेवितस्से दीर्घता च । २० । दम्भिज्ञप्योर्वा-मोर्वा इट् भवति सम्भवे परे । भवानेट् तदा किम् । भनयोर्दम्भिज्ञप्योर्वालोः अनुस्वारस्य स्वरस्य इत् भवति इकारस्य दीर्घता दम्भेरिकारस्य वा दीर्घता । चकारात्पूर्वस्य लोपः । दम्भ दम्भने । आसम दम्भितुमिच्छति दिदम्भिषति । धिप्सम् । इत् । अर्धिरमयासाम् (पृ १ प्र ९ सू ७) खसे चपा लक्षामाम् (पृ १ प्र ४ सू १८) स्फोरायोश्च (पृ १ प्र १ सू ७) वा दीर्घता । धीप्सति-धिप्सति । ज्ञा अवबोधने । इच्छायामात्मना सः (प्र २८ सू १) द्वित्व (प्र १ सू २८) हस्व (प्र १ सू ११) पूर्वस्य हसादि शेष (प्र १ सू ५७) पसे (प्र २ सू १) वा इट् तत्र (प्र १ सू ११) यमाद् (पृ १ प्र १ सू १) स्तादीनम् (पृ १ प्र २ सू ४)

यङ् । ङे । ३ । द्विवचनस्य विधि सार्वधातुके सत्योऽपि लोपस्यास्य गुण । बो-
भुवीति-बोभोति अबोभुवीत् अबोभोत् चर्करीति-चर्करति चाखटीति-चाखटि ॥
मुख्यानामनामुपयामो च यङ्लुकि च सति पूर्वस्य दर्शनि-
रीक् आगमा वक्तव्या । ४ । ८ (प्र १ सू ८६) डुकृञ् करणे । च-
र्करीति-चरिकरीति चरीकरीति । चर्कर्ति-चरिकर्ति-चरीकर्ति चर्कृत-चरिकृत
चरीकृत चर्करति-चरिकरति-चरीकरति अचर्करीत्-अचरिकरीत् अचरीकरीत्
चर्वर्तीति-चरिवर्तीति-चरीवर्तीति । वर्वर्ति वरिवर्ति-वरीवर्ति । अवर्व-
र्तीत्-अवरिवर्तीत्-अवरीवर्तीत् ॥ रास्वस्य । ५ । रेफऋदुपरस्य स
लैन लोपो नान्यस्य । अवर्वर्त्-अवरिवर्त्-अवरीवर्त् । अवर्वृताम्-अवरिवृताम्
अवरीवृताम् । वर्वर्तीचकार-वरिवर्तीचकार-वरीवर्तीचकार । वनीवञ्चीति
वनीवक्ति । नी लोप (प्र १ सू १) वनीवच्य वनीवञ्चति । जङ्गमीति
जङ्गन्ति । लोपस्तनुदात्ततनाम् (प्र ४ सू ७) जङ्गत गमो ग्वौ (प्र १
प १ ७) जङ्गन्ति । धातुमात्रोत यङ्लुकि वेति केचित् । जङ्गमीति जङ्
गीति ॥ मो नो धातोः । ६ । धातोर्मकारस्य नकारो भवति झसे परन्त्वि
तस्मीष । जङ्गन्मि जङ्गन्व जङ्गन्म ॥ द्विवचनस्य हन्तेः कुत्वं वाच्यम्
। ७ । जङ्घनीति जङ्घन्ति जङ्घत जङ्घ्नति । जाहेति-जाहाति जाहीत जाहति ।
एव दाधेत्यादि । दाधेति-दाधाति दधः दाधति दाधेतु दाधेयात् अदाधात् । एव
धेट् । दाधेति-दाधाति दाधः दाधति । दाधेयात् अदाधासीत् अदाधात् अदाधत् ।
नाम् । इत्यादि वत । स्थिरोऽस्तु दाधेति दाधीत दाधीहि दाधायात् अदाधासीत् ।
जाघ्रते पूर्वस्य दीर्घो नेति केचित् । जाघाति ॥ ॥ इति यङ्लुक्प्रक्रिया ॥१॥

अथ नामधातुप्रक्रिया ॥ मातरो च ई वास्य ।१।नाम इच्छायामर्थे या
लभ्ये भवति तत्सन्नियोगे चाकारस्य ईकारः । मात्मनः पुत्रमिच्छतीति पुत्री
यति । पुत्रीयेत् पुत्रीयतु अपुत्रीयत् इत्यादि ॥ यात्री प्रत्यये औकारऐकार
यारयावी वक्तव्यौ । २ । गामिच्छतीति गव्यति । नावमिच्छतीति नाव्यति ।
तद्यति मयति । दुष्यति । अध्वयति । यमीयति ॥ काम्यच । ३ । पुत्रमि-
च्छति पुत्रकाम्यति मागाचकार ॥ यकारस्यानपि वा लोपो वाच्य ।४।
मनोचकार अम्यात् भविता-भविता । अगम्यीत् अयवीत् भगभिषाम-अमनि
ष्ट अभवियुः अम अयुः । मान्यात् माम्यिता-मायिता अमान्यीत् अमायीत् ॥
इणामन्यवस्य लोपो वै । ५ । मार्गीयति वाम्यति ॥ इहायस्य लोपो
वाच्यति । ६ । समिध्यिष्य समिधिता ॥ मान्वाम्ययाम्यो यो म । ७ ।
किमिच्छति दामिच्छति सारिच्छति ॥ करणे च । ८ । नाम्नः करणेऽर्थे ण
प्रत्यये भवति । कण्डू करोतीति कण्डूयति नमस्यति तपस्यति वरिवस्यति ।
लोहं इत्यतः इत्यर्थ ॥ क्षीरलवणयोस्तुम्या यो वा सुक् च । ९ । क्षीर

भकारस्य धकारः । बम्भूर्यते । फल निष्पत्तौ । पम्फुल्यते ॥ फलपान्तस्य वा स्तुक् । ११ । मन स्वास्थ्ये । मंमम्यते-माम्मयते । चल कम्पने । चञ्चल्यते । दयन् दाने । दन्दम्यते-दादम्यते ॥ रीगृदुपधस्य । १२ । ऋकारोपधस्य धातोर्यङि सति पूर्वस्य रीगागमो भवति । किरत्याद्यप्रमाणक । वृतौ मात्रनिभेये । अनिमषेन वृस्यति मरीवृस्यते मटः ॥ अत्र वावामयो वाच्य । १३ । वृतु वर्तने । वरीवृत्यते । मद रक्षणे । मरीमृदते ॥ ऋत्वतो रिग्वाच्य । १४ । मीवृष् स्पर्शने । वरीवृष्यते । भक्ष हीस्कामायाम् । वरीवृश्चन्ते । वृष् सामर्थ्ये । दणो रो ल । (प्र १ सू १) कल । वरीवृल्यते ॥ यङि न सम्प्रसारणम् । १५ । वावस्यते ॥ पचस्तंसुध्वंसुभ्रंसुपतक सृषम्बुपतस्कन्दां यङि लुकि च सति पूर्वस्य नुगागमो वाच्य । १६ । पनीपच्यते । नौ लोप (प्र १ सू ६) ध्वंसु भ्रंसु भ्रश पतने । सनीस्रस्यते । दनीध्वस्यते । बनीभ्रस्यते । वञ्चु वञ्चने । वनीवच्यते दनीदस्यते चनीकस्यते पनीपत्यते चनीस्कद्यते ॥ ऋमुवीति । १७ । ऋमुकारस्य दिरोसके भवति यङि सति । ततो द्वित्वम् । ये (प्र १ सू १७) चेक्रीयते चेक्रीयते चेक्रीयते ॥ तालेरिः । १८ । आपिष्यमाणोऽकाराकारयोरस्थानाभिकारो भवति लिपि विति इले परे । देदीयते देदीयाञ्चक्रे । ये (१७) देधीयते मेमीयते चेगीयते जेहीयते पेपीयते सेषीयते तेष्टीयते ॥ आप्यादी । १९ । अनयो-रीकारो भवति यङि सति । मेमीयते पेप्यीयते ॥ इन्तेर्हिसायां घ्नी वा वाच्य । २० । जेघ्नीयते । अभ्यासा कुः (प्र ११ सू १) ॥ द्विरुक्त-स्य हन्ते कुत्वं वाच्यम् । २१ । जङ्घन्यते ॥ चायो यङि ची वाच्य । २२ । चायृ सन्तानपूजनयोः । चेकीयते ॥ कवतेर्यङि कुत्वाभावो वाच्य । २३ । कु शब्दे । चोकूयते ॥ शीङोऽयङ् क्ङिति ये वक्तव्य । २४ । शाशय्यते । शीङ गतौ । शोशीयते । शौङ गतौ । शोशीयते इति यङ्प्रक्रिया ॥ ९९ ॥

अथ यङ्लुक्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ धात्वच लुगनुवर्तते । १ । अन्यत्रैतस्य प्रयोगे विनापि वा यङो लुग्भवति ॥ लुकि सति चितितस्य वा ईकारो वक्तव्य । २ । बोभवीति बोभोति बोभुव बोभुवति । बाहुलकात् परस्मैपदे द्वाविंशत् ग्रहणम् । द्वाविंशत्या छन्द् द्वित्वमपि ज्ञातव्यम् । बोभूयात् । बोभवीतु बोभोतु-बोभूतात् बोभूताम् बोभुवतु । अबोभवीत् । अबोभोत् अबोभूताम् अबोभवु । बोभवांचकार बोभूयात् बोभविता बोभविष्यति अ बोभविष्यत् । दोर्दे पे (प्र १ सू ४२) गुणे कर्तव्ये निषेधाद्वुक् । अबो-भूवीत्-अबोभोत् अबोभूताम् अबोभुवु । पापचीति-पापक्ति पापक्तः पापचति । पापच्यात् पापचीतु-पापक्तु । प्रशासिरौ (प्र ४ सू १) पापचि अपापचीत् अपापक् पापचांचकार पापच्यात् पापचिता पापचिष्यति अपापचिष्यत् अपाप-

यत् । है ॥ ३ ॥ ऋवर्णस्य णिति सार्वधातुके स्वरेऽपि नोपधाया गुणः । चो-
कूर्यति-चोकूरीति अचोकूर्यीत् अचोकोः वावरीति-वावर्ति वावर्धीति-वावर्ति ॥
ऋकारान्तानामृकारोपधानां च यङ्लुकि च छति पूर्वस्य रुक्रीरिक्
रीक् आगमा वक्तव्याः । ४ । ८ (अ १ सू ८६) कृञ् करणे । च-
र्करीति-चरिकरीति चरीकरीति । चर्कर्ति-चरिकर्ति-चरीकर्ति चर्कृत -चरिकृत
चरीकृतः चर्कति-चरिकति-चरीकति अचर्करीत्-अचरिकरीत् अचरीकरीत्
चार्करीति-चरिकरीति-चरीकरीति । चर्कर्ति चरिकर्ति-चरीकर्ति । अचर्क-
रि-अचरिकरीत्-अचरीकरीत् ॥ रास्वस्य । ५ । रेफप्रत्ययस्य स-
त्रैव लोपो भवत्येव । अचर्कर्त्-अचरिकर्त्-अचरीकर्त् । अचर्कृषम्-अचरिकृषम्
अचरीकृषम् । चर्कर्तीचकार-चरिकर्तीचकार-चरीकर्तीचकार । चनीनमीति
चनीनन्ति । नो लोप (अ १ सू ६) चनीनतः चनीनमीति । जङ्गमीति
जङ्गन्ति । लोपस्त्वनुदात्ततनाम् (अ ४ सू ७) जङ्गतः गमो स्वरे (अ १
सू १ ७) जङ्गमति । जङ्गम्यतीति यङ्लुकि नेति केचित् । जङ्गमति जङ्
मीति ॥ मो नौ धातोः । ६ । धातोर्मकारस्य नकारो भवति झले परान्ते
पदान्ते च । जङ्गन्मि जङ्गन्व जङ्गन्म ॥ द्विवचनस्य हस्ते ज्रुत्वं वाच्यम्
। ७ । जङ्गमीति जङ्गन्ति जङ्गतः जङ्गति । जाहाति-जाहाति जाहति जाहति ।
एवं दाधेत्यादि । दाधेति-दाधाति दत्तः दाधति दाधतु दाधेयात् अदाधात् । एवं
मद । दाधाति-दाधाति दाद्धः दाधति । दाधेयात् अदाधासीत् अदाधात् अदाधत् ।
भाष् । दाधाति दद्धः । णिशोस्तु दाधति दाधीत दाधीति दाधात्यत् अदाधासीत् ।
जाहाते पूर्वस्य दीर्घो नेति केचित् । जहाति ॥ ॥ इति यङ्लुक्प्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ नामधातुप्रक्रिया ॥ नाम्नो य इच्छायाम् । १ । नाम इच्छाकर्मणं यः
प्रत्ययो भवति तत्सन्नियोगे चाकारस्य ईकारः । आत्मनः पुत्रमिच्छतीति पुत्री
यति । पुत्रीयेत् पुत्रीयतु अपुत्रीयत् इत्यादि ॥ यादौ प्रत्यये ओकारौकार
योरवावौ वक्तव्यौ । २ । गामिच्छतीति गव्यति । नावमिच्छतीति नाव्यति ।
तपति मयति । पुष्यति । अम्भयति । मनीयति ॥ काम्यश्च । ३ । पुत्रमि-
च्छति पुत्रकाम्यति अस्मात् अकारः ॥ यकारस्यापि वा लोपो वाच्यः । ४ ।
समिधमिच्छतीति समिध्यति । समिध्यीत् समिध्यीत् अ समिध्यिताम्-असमि-
ताम् अ समिध्यु अस.मु । समिध्यत् समिध्या-समिता असमिध्यीत् असमितीत् ॥
हलादिप्रत्ययस्य लोपो वा । ५ । मार्गीयति मार्ष्यति ॥ हलादस्य लोपो
भवति । ६ । समिध्यि समिधिता ॥ मा न्याप्यस्याम्यो यो न । ७ ।
विभिच्छति इमिच्छति सरिच्छति ॥ करणे च । ८ । मात्रा करणेऽर्थे य
प्रत्ययो भवति । कण्डू कण्डूयति कण्डूयति नमस्यति तपस्यति वरिवस्यति ।
इत्य उकारत इत्वं ॥ क्षीरलवणयोस्तृष्णायां च सुगृच । ९ । क्षीर

अकारस्य उकारः । चञ्चूर्यते । फल निष्पत्तौ । पम्फुल्यते ॥ चकपाम्यस्य वा मुक् । ११ । मन स्तम्भे । मंमम्यते-मामम्यते । चल कम्पने । चञ्चल्यते-चाचल्यते । रुपट् दाने । दन्दम्यते-दादम्यते ॥ रीगृदुपधस्य । १२ । ऋकारोपधस्य धातोर्यङि सति पूर्वस्य रीमागमो भवति । क्लिव्याद्यकारस्य ऋ । वृतो गात्रविक्षेपे । अभिक्रमेण नृत्यति नरीनृत्यते नटः ॥ अथ अरथाभावो वाच्यः । १३ । वृतु वर्तने । वरीवृत्यते । मृद् अपादाने । मरीमृद्यते ॥ ऋत्वतो रिग्वाच्यः । १४ । भ्रस्ज पाके । वरीभृज्यते । प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् । परीपृच्छ्यते । वृषू सामर्थ्ये । वृषो ये ऋः । (प्र १ सू २) वरीवृष्यते ॥ यङि न संप्रसारणम् । १५ । वावश्यते ॥ पदस्कन्दसूपसंसुध्वंसुभ्रंश-स्वपस्कन्दुपतस्कन्दां यङि लुकि च सति पूर्वस्य नुगागमो वाच्यः । १६ । पनीपद्यते । नी लोपः (प्र १ सू ६) स्रंसु ध्वंसु भ्रंश पतने । सनीस्रस्यते । दनीध्वस्यते । बनीभ्रस्यते । वञ्चु गतौ । वनीवच्यते चनीकस्यते पनीपत्यते चनीस्कद्यते ॥ ऋतो रिः । १७ । ऋकारस्य रिरादेशो भवति यङि सति । ततो द्वित्वम् । ये (प्र १ सू १७) चेक्रीयते चेक्रीयमाणो जेह्रीयते ॥ घ्राध्मोरीः । १८ । अपि घ्राध्मयोराकारस्य ईकारो भवति किति ङिति हसे परे । जेघ्रीयते देध्मीयते । ये (७) देधीयते मेमीयते जमीयते जेहीयते पेपीयते सेषीयते तेष्ठीयते ॥ घ्राध्मोरीः । १९ । अनयो-रीकारो भवति यङि सति । जेघ्रीयते देध्मीयते ॥ हन्तेर्हिंसार्थे घ्नी वा वाच्यः । २० । जेघ्नीयते । जङ्गन्यते जुह्व् (प्र ११ सू १) ॥ द्विरुक्तस्य हन्तेः कुत्वं वाच्यम् । २१ । जङ्घन्यते ॥ चायो यङि की वाच्यः । २२ । चायृ पूजानिशामनयोः । चेकीयते ॥ कवर्गे यङि गुणाभावो वाच्यः । २३ । कु शब्दे । चोकूयते ॥ शीङो ऽयङ् ङिति ये वक्तव्यः । २४ । शाशय्यते । शीङ् गतौ । शोशीयते । शीङ् गतौ । लोलूयते इति यङ्प्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथ यङ्लुक्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ धात्वर्थ उपगृह्यते । १ । अश्योनेत्यधस्तात्संयमे विनापि धातौ द्वित्वमाह ॥ लुकि सति पिपठिसे वा ईकारो वक्तव्यः । २ । बोभवीति बोभोति बोभुतः बोभुवति । यङ्लुगन्तं परस्मैपदं द्वारिकामुद्रणम् । द्वाविंशत्यां भुञ्जत् द्वित्वमपि वक्तव्यम् । बोभूयात् । बोभवीतु बोभोतु-बोभूतात् बोभूतात् बोभुवतु । अबोभवीत् । अबोभोत् अबोभूताम् अबोभवुः । बोभवांचकार बोभूयात् बोभविता बोभविष्यति अ-बोभविष्यत् । गाते ये (प्र १ सू ४६) गुणं बाधित्वा निष्पत्तावुक् । अबो-भूवीत्-अबोभोत् अबोभूताम् अबोभूवुः । पापचीति-पापक्ति पापक्तः पापचति । पापच्यात् पापचीतु-पापक्तु । स्थादिभ्यो (प्र ४ सू २) पापचि अपापचीत् अपापक् पापचांचकार पापच्यात् पापचिता पापचिष्यति अपापचिष्यत् अपाप

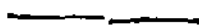
च ॥ आङो दोऽनास्यविहरणे । ६ । आङ्पूर्वाद्ददातेरात्मनेपदं भवति मुखविकसनभिन्नेऽर्थे । आदत्ते । मुखं व्याददाति अत्र न । क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । ७ । अनुसंपरिभ्यः क्रीडतेरात्मनेपदं स्यात् । क्रीड विहारे शब्दे च । अनुक्रीडते संक्रीडते परिक्रीडते ॥ शब्दे तु न । ८ । संक्रीडति चक्रम् ॥ समवप्रविभ्यः स्थः । ९ । एभ्यस्तिष्ठतेरात्मनेपदं भवति । सन्तिष्ठते अवतिष्ठते प्रतिष्ठते वितिष्ठते ॥ आङो यमहनः । १० । आङ्पूर्वाभ्यां यमहनिभ्यामात्मनेपदं भवति । आयच्छते । आहते । अकर्मकयोरस्मात्कर्मकयोर्वा आयच्छते पाणिम् । आहते शिरः । अन्यथा वधिर आयच्छति । समुदाङ्भ्यो ॥ हन्तेरात्मनेपदे सिच् किद्वाच्यः । ११ । नो लोपः (अ १ सू ६) आहत । लोपस्तत्र (अ ४ सू ७) ॥ हन्तेः स्याद्योर्लिङ्योर्वधादेशो भवति वा । १२ । आवधिष्ट ॥ उपविभ्यां यमः । १३ । उपविभ्यां परस्माद्-कर्मकस्य वा यमेरात्मनेपदं भवति । उपयच्छते नियच्छते पाणिम् । अन्यथा महीं नियच्छति ॥ उदश्चरः सकर्मकात् । १४ । उत्पूर्वाच्चरतेः सकर्मकेऽर्थे आत्मनेपदं भवति । धर्ममुच्चरते उल्लङ्घ्य गच्छतीत्यर्थः । सकर्मकात् किम् । अन्यथा उच्चरति ॥ समस्तृतीयायुक्तात् । १५ । संपूर्वाच्चरतेस्तृतीयान्तेन पदेन युक्तादात्मनेपदं भवति । अश्वेन संचरते ॥ व्यवपरिभ्यः क्रियः । १६ । एभ्यः क्रीणातेरात्मनेपदं भवति । विक्रीणीते अवक्रीणीते परिक्रीणीते ॥ शप उपालम्भे । १७ । उपालम्भेऽर्थे शपतेरात्मनेपदं भवति । वाचा शरीरस्पर्शनमुपालम्भः । विभाय न पठे । शिष्यश्चरं स्पृशति शपथं करोतीत्यर्थः । उपालम्भे किम् शुद्धं शपति । आक्रोशतीत्यर्थः ॥ ज्ञाश्रुस्मृदृशां सन्नामामात् । १८ । सन्नन्तानामेषामात्मनेपदं भवति । न से (अ २ सू ३) जिज्ञासते शुश्रूषते सुस्मूर्षते दिदृक्षते ॥ अनुपसर्गाज्ज्ञातेरात्मगामिनि फले आत्मनेपदं वाच्यम् । १९ । गां जानीते ॥ कर्मव्यतिहारेऽन्यत्र हिंसार्थात् । २० । कर्मव्यतिहारेऽर्थे हिंसार्थभिन्नेभ्यो गत्यर्थेभ्यश्चान् विहाय इतरेतरान्योन्योपपदरहितेभ्यश्च धातुभ्य आत्मनेपदं भवति । परस्परमेकक्रियाकरणं कर्मव्यतिहारः । अन्ये-भ्यस्त्वनुवृत्तिः । अद्य व्यतिभवते । परस्परं भवतीत्यर्थः । व्यतिलुनीते । हिंसार्थे वर्जितेन । अन्यत्रेति किम् । व्यतिघ्नन्ति व्यतिगच्छन्ति व्यतिपठन्ति व्यतिगर्जन्ति व्यतिहसन्ति । इतरेतरं परस्परं अन्योन्यं वा व्यतिलुनन्ति ॥ भुजो भोजने आत्मनेपदं वाच्यम् । २१ । भुङ्क्ते ओदनम् । भुनक्ति महीं नृपः ॥ इत्यात्मनेपदपरस्मैपदप्रक्रिया ॥ २२ ॥

अथ भावकर्मणोर्यकि प्रक्रिया ॥ पठ व्यक्तायां वाचि । १ । धातोर्भावे कर्मणि च यक् प्रत्ययो भवति चतुर्षु पूर्वोक्तेषु परतः । अकारो मुखमात्रोच्चारणार्थः ॥ भावे सति कर्मणि । २ । अकर्मकेभ्यो धातुभ्यो भावे सकर्मकेभ्यश्च कर्मण्यात्मनेपदं

स्वति कष्णस्यति ॥ शब्दादिभ्यो यङ् । १० । वे (अ १ सू १४) शब्दायते वैरायते कलहायते अभ्रायते मेघायते कण्वायते ॥ कष्टकक्षाभ्या-मुद्यमने यङ् वाच्य । ११ । कष्टायत्युद्यमति कष्टायते कक्षायते ॥ णिर्विस्फारणे । १२ । नाम्नो णि प्रत्ययो भवति करणेऽर्थे स च णित् । णकार पक्षपसार्थ । घटं करोतीति घटयति । अस्त्वोपिनो णाहेत्कार्यम् । अघ-टयत् । महान्तं करोतीति महयति । अममहत् ॥ आविष्ठवत्कार्यम् ॥ १३॥ पृथ्वादेरः । १४ । पृथ्वादेर्ऋकारस्य रो भवति णौ परे । पृथुं करोति प्रथयति म्रदयति ब्रढयति । स्थूलं करोति स्थवयति । अति णौ ह्रस्व उपधाया (अ २ सू ८) अतिस्थवत् । दवयति अदीदवत् । प्रियं करोति प्रापयति । गुरुं करोति गरयति । स्थिरं करोति स्थापयति । स्फीतं करोतीति स्फावयति । श्रेष्ठ प्रिय (अ २ सू ६) मा (अ २ सू ७) स्थाने पर (अ २१ सू ८) अदिपूर्वस्य ह्रस्व वा णः । औणिणत् औणिणत् ऊनं करोतीति ऊनयति ॥

यङ् क्यवङ्गी क्यचसंप्रसारे डीकस्तयोर्ध्वं द्रुमिणा विहस्य ॥
कठिय णिर्विस्फारणे स धातुर्वरक् स्वरादेर्द्वय मौणिणत ॥ १॥

मौणिणत् ॥ कर्तुर्यङ् । १५ । कर्तुरुपमानादाचारेऽर्थे यङ् प्रत्ययो भवति । श्येन इव आचरतीति श्येनायते काकः । पण्डितायते मूर्खः ॥ यङि सलोपो वाच्य । १६ । पयसस्तु विभाषया । १७ । अप्सरायते ओजायते पय-स्ये पयस्यते सुमनायते ॥ नाम्न आचारे क्विप् वाच्य । १८ । कृष्ण इव आचरति कृष्णति । क्विपो लोपः ॥ आचार उपमानात् । १९ । कर्मणाचार णोऽपमानात् य प्रत्ययो भवति आचारेऽर्थे । मकारस्यकारः । पुत्रीयति शिष्य-मुपाध्याय । प्रासादीयति कुट्याम् ॥ भृशादिभ्योऽभूततद्भावे यङ् वाच्य । २० । अभृशो भृशो भवतीति भृशायते । श्यामायते इत्यादि ॥ अश्वक्षीर-मिथुनेच्छायां च प्रत्ययः सुगागमश्च । २१ । अश्वस्यति वडवा । वृष-स्यति गौः ॥ सुखादिभ्यो ज्ञापनायां यङ् । २२ । सुखं ज्ञापयति सुखायते । इति नामधातुप्रक्रिया ॥ ३१ ॥

अथात्मनेपदव्यवस्था ॥ निविशादेः । १ । नेर्व्युपसर्गपूर्वकाद्विशादेर्धा-तोरात्मनेपदं भवति । निविशते ॥ विपराभ्यां जेः । २ । विजयते पराजयते ॥ समो गम्यादिभ्यः । ३ । संगच्छते ॥ गमः पचौ सिस्यौ आत्मनेपदे वा कितौ वाच्यौ । ४ । लोपश्चधुटानाम् (अ ४ सू ७) संगसीष्ट संग-सीष्ट । लोपो ह्रस्वात्स्वे (अ १ सू १५) समगत समगंस्त । वाच गमीन्नि प्रच्छसमृर्तिमादेषु । संपृच्छते । संमृच्छते । स्व सम्बोधनयोः । संस्वरते संस्वरीष्ट संस्वरिषीष्ट । समितुते संश्रुणुते संविते संविदाते ॥ विदेरन्तो वा रुट् भवति । ५ । संविदते संविद्रते संपश्यते अम गच्छ गच्छ सु म सु विर वश दृशे समा-

रः ॥ आङो दोऽनास्यविहरणे । ६ । आङ्पूर्वाद्दातेरात्मनेपदं भवति मु-
खव्यादानव्यतिरिक्तेऽर्थे । आदत्ते । मुखं व्याददाति अत्र न । क्रीडोऽनुसंपरि-
भ्यश्च । ७ । अनुसंपरिभ्यः क्रीडतेरात्मनेपदं स्यात् । क्रीड विहारे शब्दे च ।
अनुक्रीडते संक्रीडते परिक्रीडते ॥ शब्दे तु न । ८ । संक्रीडति चक्रम् ॥
समवप्रविभ्यः स्थः । ९ । एभ्यस्तिष्ठतेरात्मनेपदं भवति । संतिष्ठते अव-
तिष्ठते प्रतिष्ठते वितिष्ठते ॥ आङो यमहनः । १० । आङ्पूर्वाभ्यां य-
महनोरात्मनेपदं भवति । आयच्छते । आहते । अकर्मकयोरास्मात्कर्मकयोर्वा -
आयच्छते पाणिम् । आहते शिरः । अन्यथा परशिर आयच्छति । आहुमाहन्ति ॥
हन्तेरात्मनेपदे सिचः किद्वाच्यः । ११ । मो स्रोप (अ १ सू ६)
आहत । आत्मनेपदेषु (अ ४ सू ७) ॥ हन्तेः स्थानीयाद्वधौ धातोर्वा
भवति वा । १२ । अवधिष्ट ॥ उदश्चरः सकर्मकात् । १३ । उदश्चरतेः सकर्मकात्-
कर्मकस्याप्यकर्मकस्य वा तपतेरात्मनेपदं भवति । उत्तपते वितपते पाणिम् ।
अन्यथा मही वितपत्यर्कः ॥ उद्धमरस्त्यागे । १४ । उत्पूर्वाच्चरतेस्त्यागेऽर्थे
आत्मनेपदं भवति । धर्ममुच्चरते त्यजतीत्यर्थः । त्यागे किम् । मन्त्रमुच्चरति ॥
समस्तृतीयायुक्तात् । १५ । संपूर्वाच्चरतेस्तृतीयान्तेन पदेन युक्तादात्मनेपदं
भवति । अश्वेन संचरते ॥ व्यवपरिभ्यः क्रीञः । १६ । एभ्यः क्रीणातेरात्म-
नेपदं भवति । विक्रीणीते अवक्रीणीते परिक्रीणीते ॥ शप उपालम्भे । १७ ।
उपालम्भेऽर्थे शपतेरात्मनेपदं भवति । बाधा शरीरस्पर्शनमुपालम्भः । विभाय श-
पते । विभज्य शरीरं स्पृशति शपथं करोतीत्यर्थः । उपालम्भे किम् । दुष्टं शपति । शापं
ददातीत्यर्थः । ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः । १८ । सन्नन्तानामेषामात्मा-
नेपदं भवति । स स (अ १ सू १) जिज्ञासते शुश्रूषते सुस्मूर्षते दिदृक्षते
अनुपसर्गाज्ज्ञाभावेऽपरस्मैपदनिमित्तके आत्मनेपदं वाच्यम् । १९ ।
गां जानीते ॥ कर्तरि कर्मव्यतिहारे । २० । कर्मव्यतिहारेऽर्थे
वाच्ये हिंसार्थान्गत्यर्थांश्च वर्जयित्वा विहाय इतरेतरान्योन्यपरस्परपदानि च,
तेभ्यो धातुभ्य आत्मनेपदं भवति । परस्परमेकक्रियाकरणं कर्मव्यतिहारः । भद्रा
व्यतिस्वपुरिति । भद्रा व्यतिभवते । परस्परं भवतीत्यर्थः । व्यतिलुवते । किमर्थं
गतिहिंसार्थेभ्य इति किम् । व्यतिगच्छन्ति व्यतिगच्छन्ति व्यतिपठन्ति व्यतिगच्छ-
न्ति व्यतिहसन्ति । इतरेतरं परस्परं अन्योन्यं वा व्यतिलुनन्ति ॥ भुजो भो
जने आत्मनेपदं वाच्यम् । २१ । भुङ्क्ते ओदनम् । भुनक्ति महीं नृपः ॥
इत्यात्मनेपदस्य व्यवस्थाप्रक्रिया ॥ २२ ॥

अथ भावकर्मणोर्विधि प्रक्रिया ॥ भावकर्मणोः । १ । धातोर्भावे कर्मणि च
लप् प्रत्ययो भवति कर्तरि लकारेषु परतः । भावकर्मणि गुणभावविशेषार्थं ॥ आत्
सीय कर्मणि । २ । अकर्मकेभ्यो धुनि भाव सकर्मकेभ्यश्च कर्मण्यात्मनेपदं

भवति । ये कर्मनिरपेक्षां क्रियामाहुस्ते अकर्मकाः भूसत्तास्शीङ्स्वपप्रभृतय उक्तम् ॥

लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिक्षयभय-
जीवितमरणम् ॥ शयनक्रीडारुचिदीप्त्य-
र्थं धातुगणं तमकर्मकमाहुः ॥ १ ॥

भावस्यैकत्वादेकवचनमेव भवति प्रथमपुरुषस्य । भूयते भवता । भूये भूयताम् अभूयत बभूवे ॥ स्यतास्यन्तानां हन्ग्रहदृशां च भावकर्मणोः *सिचतासीस्यपामिट् वा इण्वत्कार्यं* । ३ । यस्मात्सेटो धातो- नित्यमिट् स विकल्पेन स्यात् । अनिटो धातुना विकल्पेन इट् स नित्यं स्यात् । एवं च हन्त्यस्योपनिरोधात् इट् स च नित्यं स्यात् । महद्धातुस्तु सेट् । तत्र परे नित्यमिट् स च वा स्यात् । भाविताहे । भाविषीष्ट । भविताहे । अभावि । भाविता-भविता भाविष्यते-भविष्यते अभाविष्यत-अभविष्यत ॥ इण् तस्य कर्तरि । ४ । धातोस्तनि परे भावे कर्मणि च इण् प्रत्ययो भवति । तेरन्वाद्यो- ऽसवर्णः ॥ लोप । ५ । इण्संयोगे तनो लोपो भवति । अभावि । अकर्मकोऽपि कदाचित् सकर्मकतामनुभवति । उक्तं च ।

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ॥
विहाराहारसंहारप्रतिहारप्रहारवत् ॥ २ ॥
धात्वर्थं बाधते कश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते ॥
विशिनष्टि तमेवार्थमुपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ ३ ॥

सुखमनुभूयते स्वामिना । अन्वभावि भवी भवता । अन्वभाविषाताम् अन्वभवि- षाताम् अन्वभाविषत । अन्वभविषत ॥ शीङोऽयङ् किति ङिति ये वक्तव्यः । ६ । शय्यते शिश्ये शायिषीष्ट शयिषीष्ट अशायि । अन्वशायि अन्व- शायिषाताम् अन्वशयिषाताम् अन्वशयिषत-अन्वशायिषत । ये कर्मसापेक्षां क्रियामाहुस्ते सकर्मकाः । डुकृञ् करणे । घटः क्रियते देवदत्तेन । त्वं गुरुणा क्रियसे त्वया । निरामयैः सुखमाप्तुं क्रिये । चक्रे कारिषीष्ट-कृषीष्ट कारिता-कर्ता कारिष्यते करिष्यते अकारिष्यत-अकरिष्यत । अकारि अकारिषाताम् अकृषाताम् अका- रिषत-अकृषत । चिञ् चयने । चीयते चिच्ये चायिषीष्ट-चेषीष्ट चायिता-चेता चायिष्यते-चेष्यते अचायिष्यत अचेष्यत । अचायि अचायिषाताम्-अचेषाताम् । दातेरिः (प्र २१ सू १८) दीयते । ददे ददाते ददिरे ॥ आतो युक् । ७ । आकारान्तस्य धातोर्युगागमो भवति चिणि ञिति णिति च परे । दायिषीष्ट-दासीष्ट दायिता-दाता दायिष्यते-दास्यते । अदायि अदायिषाताम् । दाधास्थामित्वम् अदिषाताम् । धीयते अधायि अधायिषाताम् । अधिषाताम् । स्थीयते अस्थायि । स्तूयते तुष्टुवे अस्तावि अस्ताविषाताम्-अस्तोषाताम् हरिहरौ भक्तेन । इज्यते ।

एतो मे (६ १ म १ सू ६) जग्मे घानिषीष्ट ईसीष्ट ॥ हन्ते स्पार्शी पोंद्रायोर्वधात्रेशी वक्तव्य आति वा । ८ । वधिषीष्ट घानिता-हन्ता घानिष्यते-हनिष्यते अघानिष्यत-अहनिष्यत अघानि अघानिषाताम् ॥ हन आत्मनेपदे सि किद्वाच्य । ९ । लोपस्तनुदात्ततनाम् (म० ४ मू ७) अहसातां अघानिषत-अहसत अनथि अवधिषाताम् । महो ह्रिति च (म २ सू १२) गृह्यते जगृहे माहिषीष्ट ईटो महम् (म १ सू १२) महिषीष्ट माहिता-महिता माहिष्यते-महिष्यते अग्राहिष्यत-अग्रहीष्यत अग्राहि अग्राहि- षातां-अग्रहीषाताम् । दृश्यते ददृशे दर्शिषीष्ट-दृक्षीष्ट दर्शिता-द्रष्टा दर्शिष्यते-द्रक्ष्यते अदर्शि अदर्शिषाताम्-अदृक्षाताम् । डुपचष् पाके । पच्यते पेचे पक्षीष्ट पक्ता पक्ष्यते अपक्ष्यत अपाचि अपक्षाताम् ॥ तनोतेर्वा । १ । तनोतेर्यकारस्य वा आकारो भवति यकि परे । तायते तन्यते तेने अतानि अतानिषाताम्-अतनि षाताम् । भञ्जो आमर्दने । नो लोप (म १ सू ६०) भज्यते । भञ्जिरवात् बभञ्जे भङ्क्षीष्ट भङ्क्ता भङ्क्ष्यते ॥ भञ्जेश्चिणि वा नलोपो वाच्य । ११ । अभाजि-अभञ्जि । शम उपशमे । शम्यते मुनिना । घातो मेरणे (म २७ सू १) मितो ह्रस्वः (म २६ सू ५) मे (म २ सू० ७) शम्यते मोहो हरिणा । दम्भयाञ्चके ॥ स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च । १२ । अशामि अशमि अशामिषाताम्-अशमि षाताम् । चिण्वदिड्भावपक्षे अशमिषाताम् । गुणोर्ज्ञिसंयोगाद्यो (म १ सू ११०) अर्यते स्मर्यते । यत्कर्म गुणसंयोगात्स्वयमेव निष्पद्यते स कर्मकर्ता । तदुक्तम् ॥

क्रियमाणं तु यत्कर्म स्वयमेव प्रसिद्धयति ॥
सुकरैः स्वैर्गुणैर्यस्मात्कर्मकर्तेति तद्विदुः ॥ ४ ॥

तस्मात्पूर्वोक्तस्योदाहरणम् ॥ कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रिय । १३ । कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्ता कर्मवत्स्यात् । लूयते केदारः स्वयमेव । लु- लुवे अलावि अलाविषाताम् । पच्यते ओदनः स्वयमेव । भिदिर् विदारणे । भि द्यते काष्ठं स्वयमेव । अभेदि ॥ दुहस्नुनमां कर्मकर्तरि यगिणौ न । १४ । दुग्धे स्नुते गौ स्वयमेव । नमते दण्डः स्वयमेव । अदुग्ध अदोह अनंस्त ॥ अथ द्विकर्मकाः ॥

दुह्याच्पच्दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमथ्मुषाम् ॥
कर्मयुक् स्यादकथितं तथा स्यान्नीहृकृष्वहाम् ॥ ५ ॥
ण्यन्ते यो ण्यन्तनिष्कर्मतया सुगपकर्मभि ॥
गत्यर्थे पाम्ति दुह्यादिर्गणोऽन्ये तु यथाक्रम ॥ ६ ॥

भवति । ये कर्मनिरपेक्षां क्रियामाहुस्ते अकर्मकाः । भूरप्स्मासूसीत्यत्रा-प्युक्तम् ॥

लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिक्षयभय-
जीवितमरणम् ॥ शयनक्रीडारुचिदी-
प्त्यर्थं धातुगणं तमकर्मकमाहुः ॥ १ ॥

भावस्यैकत्वादेकवचनमेव भवति प्रथमपुरुषस्य । भूयते भवता । भूयेत भूयताम् अभूयत अभूवि । स्वरान्तानां हन्ग्रहदृशां च भावकर्मणोः स्यतासीस्याशीःषु वा इण्वत्कार्यम् ।३। यत्सम्प्रदायोऽयं धातूनां नित्यमिट् स विकल्पेन णित् । अनिटां धातूनां विकल्पेन इट् स नित्यं णित् । एवं च इण्वद्भावेऽपि अनिटोऽपि इट् स च नित्यं णित् । सेड्धातुस्तु सेट् । तत्र यो नित्यमिट् स च वा णित् । णित्वाद्वृद्धिः । भाविषीष्ट । णित्वाभावे । भविषीष्ट भाविता-भविता भाविष्यते भविष्यते अभाविष्यत-अभविष्यत ॥ इण् तन्म कर्तरि ।४। धातोस्तनि परे भावे कर्मणि च इण् प्रत्ययो भवति । तेरभावः । णोरद्वर्णः ॥ इणोऽपः ।५। इण्संयोगे तनो लोपो भवति । अभावि । अकर्मकोऽपि कदाचित् सकर्मकत्वमनुभवति । उक्तं च ।

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ॥
विहाराहारसंहारप्रतिहारप्रहारवत् ॥ २ ॥
धात्वर्थं बाधते कश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते ॥
विशिनष्टि तमेवार्थमुपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ ३ ॥

सुखमनुभूयते स्वामिना । अन्वभावि भवो भवता । अन्वभाविषाताम् अन्वभवि-षाताम् अन्वभाविषत । अन्वभविषत ॥ दीङोऽन्त्य् किति ङिति ये वक्तव्यः ।६। अध्यते श्रिष्ये शासिषीष्ट शसिषीष्ट अशासि । अन्वशासि अन्व-शासिषाताम् अन्वशसिषाताम् अन्वशासिषत-अन्वशसिषत । ये कर्मसापेक्षां क्रियामाहुस्ते सकर्मकाः । अथकि । घटः क्रियते देवदत्तेन । स्तं कुम्भी क्रियते धनैः । निराभौ कुस्यद् क्रिये । चक्रे कारयीष्ट-कृषीष्ट कारिता-कर्ता कारिष्यते करिष्यते अकारिष्यत-अकरिष्यत । अकारि अकारिषाताम् अकृषाताम् अकार-िषत अकृषत । चिम् चयने । चीयते चिच्ये चायिषीष्ट-चेषीष्ट चायिता-चेता चायिष्यते-चेष्यते अचायिष्यत अचेष्यत । अचायि अचायिषाताम्-अचेषाताम् । दारैरिति (म ९९ सू १८) दीयते । ददे ददाते ददिरे ॥ भावे युक् ।७। आकारान्तानां धातोर्युगागमो भवति किति ञिति च परे । दायिषीष्ट-दासीष्ट दायिता-दाता दायिष्यते दास्यते । अदायि अदायिषाताम् । दामादानामित्वम् अदिषाताम् । धीयते अधायि अधायिषाताम् । अधिषाताम् । स्तीर्यते अस्तारि । स्तूयते तुष्टुवे अस्तावि अस्ताविषाताम्-अस्तोषाताम् ह्रियते ह्रियेत अहारि । हन्यते ।

स्वरिते (ष १ म १ सू ३) णत्वे घानिषीष्ट हनिषीष्ट ॥ हन्तेः स्याशी-र्लिङोर्वधादेशो वक्तव्यः भावे च ।८। वधिषीष्ट घातिता-हन्ता घानिष्यते-हनिष्यते अघानिष्यत-अहनिष्यत अघानि अघानिषाताम् ॥ हन आत्मनेपदे सिचि किद्वाच्यः ।९। लोपस्त्वनुदात्ततनाम् (अ० ४ सू ७) अहसातां अघानिषत-अहसत अवधि अवधिषाताम् । महि वृद्धौ च (अ १ सू ११) मह्यते ममहे महिषीष्ट ईटि महाम् (अ १ सू १२९) महिषीष्ट माहिता-महिता माहिष्यते-महिष्यते अमाहिष्यत-अमहिष्यत अमाहि अमाहि-षाताम्-अमहिषाताम् । दृश्यते ददृशे दर्शिषीष्ट-दृक्षीष्ट दर्शिता-द्रष्टा दर्शिष्यते-द्रक्ष्यते अदर्शि अदर्शिषाताम्-अदृक्षाताम् । डुपचष् पाके । पच्यते पेचे पक्षीष्ट पक्ता पक्ष्यते अपक्ष्यत अपाचि अपक्षाताम् ॥ तनोतेर्यकि वा ।१०। तनोतेर्यकारस्य वा आकारो भवति यकि परे । तायते तन्यते तेने अतानि अतानिषाताम्-अतनि-षाताम् । भञ्जो आमर्दने । नो लोपः (अ १ सू ६०) भज्यते । बभञ्जे भङ्क्षीष्ट भङ्क्ता भङ्क्ष्यते ॥ भञ्जेश्चिणि वा नलोपो वाच्यः ।११। अभाजि अभञ्जि । लभ प्राप्तौ । लभ्यते लुभिमा । धातोः पेरत्वे (अ २७ सू १) चित्तो दृष्ट (अ २६ सू ५) ईटि (अ १ सू ०७) लभ्यते मोदी दीप्य । ग्रहणात्के ॥ ष्यप्स्वानौ मिताभिणि चिण्णिटि च वा वृद्धि वाच्या चिण्णिटि चित्वीपरम ।१२। अशमि अशामि अशामिषाताम्-अशमि-षाताम् । चिरविद्भावपक्षे अशमिषाताम् । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (अ १ सू ११०) अर्यते स्मर्यते । यत्कर्म गुणसंयोगात्कर्तृत्वेन निगद्यते स कर्मकर्ता । तदुक्तम् ॥

क्रियमाणं तु यत्कर्म स्वयमेव प्रसिध्यति ॥
सुकरैः स्वैर्गुणैर्यस्मात्कर्मकर्त्तेति तद्विदुः ॥४॥

तत्राप्येतदेवोदाहरणम् ॥ कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः ।१३। कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्ता कर्मवत्स्यात् । लूयते केदारः स्वयमेव । लु-लुवे अलावि अलाविषाताम् । पच्यते ओदनः स्वयमेव । भिदिर् विदारणे । भि-द्यते काष्ठं स्वयमेव । अभेदि ॥ दुहस्नुनमां कर्मकर्तरि यगिणौ न ।१४। दुग्धे स्नुते गौः स्वयमेव । नमते दण्डः स्वयमेव । अदुग्ध अदोह अमानिष्ट न मेस ॥ अथ द्विकर्मकाः ॥

दुह्याच्पच्दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमथ्मुषाम् ॥
कर्मयुक् स्यादकथितं तथा स्यान्नीहृकृष्वहाम् ॥५॥
ण्यादयो ण्यन्तनिष्कर्मगत्यर्था मुख्यकर्मणि ॥
प्रयोज्यं यान्ति दुह्यादिर्गौणेऽन्ये तु यथारुचि ॥६॥

भिन्ने विजममगारे रजनीमगमिमवृमयाचि संभोगम् ।
गोपी हास्यमकार्यत मावश्चैभामनन्तेन ॥ ७ ॥

कर्तुरिष्टतमं यथार्थं कर्म । मन्यस्वपायम् । नगरं नीयते नाम रक्षैर्निचर ।
भोजनं कर्म । भोजनं पाच्यते यजमाना याचकेन । पृच्छ्यते पन्थानं पथिकेन
पान्थ । शिष्येणाचार्यस्तत्त्वं पृच्छ्यते । कर्टविधिकर्मण्यते दयरत्तेन । पठ (प्र १
सू ११) बोभूयते । मनपि च इत्यत् (प्र ११ सू ६) पाच्यते तेन ।
पाचयिता अपाचयि इत्यादि ॥ इति भावकर्मप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथ लकारार्थप्रक्रिया ॥ लट् त्रीन पुष्पयोर्वर्तमानपुरुषे लवनाम्यता निरा-
स्यते सर्वकाले सर्वपुरुषतिरुप भवीते काले ॥

पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि
हरामराङ्गनाः ॥ विगृह्य चक्रे मनुमिविद्विषा च
श्री च इत्यमस्वास्थ्यमहर्निशं दिवः ॥ १ ॥

वर्तमानार्थीया अपि विभक्ते स्मयोगे भूताथता वक्तव्या ॥ २ ॥
आह स्म हरीत । यमति स्म युधिष्ठिरः ॥ वैचित्र्यापह्नवयोरत्यन्तकालेऽपि
णाविर्वक्तव्य । २ । सुप्तोऽहं किल विललाप । नाहं कलिङ्गानगम ॥ या
वत्पुराभिपातयोर्योगे भविष्यदर्थे विभाषया लट् । ३ । पुरा करोति ।
यावत्करोति । करिष्यतीत्यर्थ ॥ स्मृत्यर्थधातुयोगे भूतेऽर्थे लट् । ४ । स्मर
सिमित्र यदुपकरिष्यति । उपकृत्या इत्यर्थं ॥ ॥ इति लकारार्थप्रक्रिया ॥ १४ ॥

आत्मनामप्यनन्तस्वामामार्यत्वाच्च सर्वथा ॥
अभिधातुमशक्यत्वादाख्यातसमापनैरतम् ॥ २ ॥
इति श्रीमदनुभूतिस्वरूपाचार्यविरचितायां सार
स्वतीप्रक्रियायामाख्यातप्रक्रिया समाप्ता ॥

इति द्वितीया वृत्तिः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

निजभक्तैर्विधिना निखिलापदो झटिति यो
विनिवर्तयति स्मृत ॥ जलधिजापरिरम्भण
लालसो नरहरिः कुरुतां जगतां शिवम् ॥ १ ॥

अथ कृदन्तप्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ कृत्कर्तरि च । १ । अस्मा-त्प्रत्ययाः कृत्संज्ञकास्ते च कर्तरि च भवन्ति । अकारणमात्मकर्मणोरपि ॥ स्वतन्त्रः कर्ता । २ । क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्ता स्यात् । शुद्धो धात्वर्थो भावः । कर्तुरीप्सिततमं कर्म । ३ । कर्तुः क्रियया आप्तुमिष्टतमं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् ॥ तथायुक्तं चानीप्सितम् । ४ । ईप्सिततमवदनीप्सितमपि कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् । विषं भुङ्क्ते देवदत्तः । अत्र भुङ्क्ते देवदत्त ॥ तृच्तृणौ । ५ । धातोस्तृच्तृणौ प्रत्ययौ भवतः । डुपचष् पाके । पच् तृ इति स्थिते । चोः कुः (पू० ३ प्र ९ सू ५२) पक् तृ इति स्थिते । कृत्तद्धितसमासाश्च । प्रातिपदिकसंज्ञा इति केचित् । इति नामत्वम् । नामसंज्ञायां स्यादिर्विभक्तिर्भवति । ऋदुशनस् (पू १ प्र ६ सू ६७) सेरा (पू १ प्र ६ सू० ६२) पचतीति पक्ता । पकारो नकारः पचारम् पुंलिङ्गे पक्ता । ऋित (पू १ प्र १४ सू १७) स्त्रियां पक्त्री । नपुंसके पक्तृ पक्तृणी पक्तृ-णि इत्यादि । डुकृञ् करणे । करोतीति कर्ता । हृञ् हरणे । हरतीति हर्ता । मृङ् प्राणत्यागे । म्रियते इति मर्ता । डुभृञ् धारणपोषणयोः । बिभर्तीति भर्ता ॥ कृत । ६ । सेट्धातोः परस्य कृत्प्रत्ययस्य वसादेरिडागमो भवति । कृत इदं सूत्रम् सेट्प्रत्ययविषयम् ॥ स्वसृतिसूयतिधूञृदित्यादीनां इडा वक्तव्यः । षूङ् प्राणिप्रसवे । सूते वा सुवतेऽसौ सोता-सविता । स्तृ शब्दे । गुण (पू २ प्र १ सू ११) वा इट् । स्वरतीति स्वरिता-स्वर्ता । ष्टुञ् स्तुतौ । स्तौतीति स्तोता । षद्लृ अर्दी । पवतेऽसौ पविता । यु मिश्रणे । यौतीति यविता । रु शब्दे । रौतीति रविता । णु स्तुतौ । नौतीति नविता । भू सत्तायाम् । भवतीति भविता । गुङ् शब्दे ॥ क्वचित्तो वा । ८ । क्वचिद्धातोरिड्वा भवति । गो-पायतीति गोपिता-गोपायिता-गोप्ता । सिधु शब्दे माङ्गल्ये च । सेधिता-सेद्धा ॥ इषुसहलुभरिषरुषामतापि तस्मेड्वा भवति । । इषु इच्छायाम् । इ-च्छतीति एषिता-एष्टा । क्षमू सहने । क्षुभ् सञ्चलने । क्षोभतीति क्षोभिता । इत्यादयः । सर्वे धातवः (पू १ प्र २ सू १) तदीर्घ (पू २ प्र १ सू ७१) क्षुभ्यतीति क्षोब्धा । रिष हिंसायाम् । रेषतीति वा रिष्यतीति रेषिता । रेष्टा । रुष रोषे । रोषतीति रोषिता । रोष्टा । वह प्रापणे । आदेर्ष्यः (पू १ प्र १ सू ६६) द्विगाठ (पू १ प्र ५ सू ११) तदोप्य (पू २ प्र १ सू ७१) हूभि ह । (पू १ प्र ४ सू० ८) ढि ढो लोपः (पू १ प्र० १ सू ११) ॥ सहिवहोरोदवर्ण-स्य । १० । सहिवहोरवर्णस्य ओत्वं भवति । ओढवान् वोढा । वह

निम्ये विनममगारे रममीमगमिमवमपाथि सम्भोगम् ।
गोपी हास्यमकार्यत भावमेनाममन्वैन ॥ ७ ॥

कर्तुरिष्टतमं प्रधानं कर्म । अन्यदप्रधानम् । नगरं नीयते ग्राम रेफेनयत । भोजनं कर्म । भोजनं याच्यते यजमानो याचकेन । पृच्छते पन्थानं पान्थेन वाक्यम् । शिष्येणाचार्यस्तत्त्वं पृच्छते । कश्चित्कर्मणि देवदत्तेन । यत (प्र १ सू ११) बोभूयते । मनसि च इत्यत् (प्र ११ सू ३) पाप्मते तेन । पापचिता अपापचि इत्यादि ॥ इति भावकर्मप्रक्रिया ॥ १३ ॥

अथ ककारार्थप्रक्रिया ॥ कृदाः पीन पुम्प्ययोर्लाभस्यमपुरुषेऽप्यवमाग्यणा निपात्यते सर्वकाले सर्वपुरुषविषय अतीते काले ॥

पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि
हरामराङ्गनाः ॥ विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा ब
ली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्निशं दिवः ॥ १ ॥

वर्तमानार्थाया अपि विभक्तेः स्मयोगे भूतार्थता वक्तव्या ॥ २ ॥ आह स्म हारीतः । भजति स्म युधिष्ठिरः ॥ नैविध्यापादयोरल्पकालेऽपि णाविवक्षकमृण्या । २ । मुग्धोऽहं किल विललाप । भाइ कलिङ्गाज्जगाम ॥ या वच्चुराभिपातयोर्योगे भविष्यदर्थे विभाव्यः छट् । ३ । पुरा करोति । यावत्करोति । करिष्यतीत्यर्थं ॥ स्मृत्यर्थयातुयोगे भूतेऽर्थे लृट् । ४ । स्मर सिमित्र भ्रूपकरिष्यसि । उपकृतवा इत्यर्थः ॥ ॥ इति ककारार्थप्रक्रिया ॥ १४ ॥

धातूनामप्यनन्तत्वाज्ज्ञानार्थत्वाच्च सर्वथा ॥
अभिधातुमशक्यत्वादाख्यातस्यापमीरितम् ॥ २ ॥
इति श्रीमदनुभूतिस्वरूपाचार्यविरचितायां सार
स्वतीप्रक्रियायामाख्यातप्रक्रिया समाप्ता ॥

इति द्वितीया वृत्तिः ॥ २ ॥

नन्दिग्रहादल्युणिनि । २१ । पचादेर्नन्द्यादेर्ग्रहादेश्च अ युणिनि इत्येते प्रत्यया भवन्ति यथासंख्येन । पचतीति पचः । वदतीति वद । सेवतीति सेव । चरतीति चर ॥ चरिचलिपतिवदिहनिपतीनां वा द्वित्वं पूर्वस्याऽऽगागमश्च । २२ । अमस्यमे परे । इत्यादि सेवाभावः । चर गतिभक्षणयोः । चरतीति चराचर-चर । चल चलने । चलतीति चलाचल-चल । पत्लृ पतने । पततीति पतापत-पत । वदतीति वदावद-वद ॥ हन्तेर्घश्च । २३ । हन्तीति घनाघन-घन । चकारात्स्वन शब्दे । स्वनतीति स्वनास्वन-स्वन इत्यादि । णद अव्यक्ते शब्दे । नदतीति नदः । प्लुङ् गतौ । प्लवतेऽसौ प्लवः । चरतेऽसौ चरः । क्षमूष् सहने । क्षमतेऽसौ क्षम । पचादिषु देवट् मवट् इति टकारानुबन्धत्वादीप् । दीव्यतीति देवी । षिवु तन्तुसन्ताने । षेवृ सेवने । सेवतेऽसौ सेव । सीव्यतीति सेव । व्रण क्षते । व्रण दत्ति । व्रण शब्दे । व्रणतीति व्रण । अन प्राणने । प्राणितीति प्राण । दृशिर् प्रेक्षणे । पश्यतीति दर्श । सृप्लृ गतौ । सर्पतीति सर्प । मृष् मर्षे । मरते वा मरतीति मरः । डुभृञ् धारणपोषणयोः । बिभर्ति वा बिभर्तेऽसौ भर । सहतेऽसौ सह । पचादिराकृतिगण । पचादेरप्रत्ययो भिन्न प्रत्ययैन ज्ञातव्य ॥ इति पचादि ॥

अथ नन्द्यादिर्निरूप्यते ॥ टुनदि समृद्धौ । इदितो नुम् (पू २ प्र १ सू ६३) नन्दति वा नन्दयतीति नन्दन । नन्दतीति नन्दकः । रमु क्रीडायाम् । रमतेऽसौ रमणः । वाम क्मम सर्पे । वामयतीति वामन । कामयतीति कामन । वाश शब्दे । वाशयतीति वासन । मितां ह्रस्वः (पू ३ प्र ११ सू ५) मदि हर्षे । मादयतीति वा मदयतीति मदनः । दुष वैकृत्ये ॥ दुषेर्णौ ऊति च दीर्घो वक्तव्य । २४ । दूषयतीति दूषणः । राध् साध् संसिद्धौ । राध्यतीति वा राधयतीति राधन साधन । वृधु वृद्धौ । वर्धयतीति वर्धन । रु शब्दे ॥ रार्दुण् । २५ । रु इत्येतस्माद्धातोर्दुण् प्रत्ययो भवति । रौति वा रावयतीति रवण ॥ वहशब्दाद् युडपि वक्तव्य । २६ । वहन रवण ॥ ऋकारान्ताच्च । २७ । ऋकारान्ताद्युडुण्प्रत्ययौ भवति । करोतीति वा कारयतीति कारणः कारकः । शुभ् शोभने रोचने च । शोभयतीति शोभनः । रुच दीप्तौ । रोचयतीति रोचन । निभीषयतीति विभीषण । जन् मर्दने । चित्त चित्तविनाशयतीति चित्तविनाशन । युध्यते इति योधन । षदे व्यक्तायां । सदतेऽसौ सदन । तपतीति तपन । ज्वल दीप्तौ । ज्वलतीति ज्वलन । शम् दम् तप उपशमे । शामयतीति शमन । दाम्यतीति दमन । जल्पतीति जल्पन । तृप् प्रीणने तर्पयतीति तर्पणः । रमण । दुष् वैरे । दूष्यतीति दूषणः । क्लन्द आह्वाने । क्रदि आह्वाने रोदने च । संक्रन्दयतीति वा संक्रन्दयतीति संक्रन्दन । कृष् विलेखने । कृष् आकर्षे । संकर्षयतीति संकर्षण । मर्द मर्द मर्दने । अर्द गतौ याचने च । जनान् अर्दयतीति जनार्दन । मर्दयतीति मर्दन । घृष संघर्षे । संघर्षयतीति संघर्षणः ।

प्रापणे । वहति इति वोढा ॥ पुषोरमाकौ । ११ । पु षु इत्येताभ्यामनयक (स्येतावादिशौ भवतः समासंस्येन । विलावादिः । भव सपवादाः । (पृ १ म १ सू १५) पचति वा पाचयतीति पाचकः पाचकौ पाचकाः वैयाकरणः । पठति वा पाठयतीति पाठकः । एवं याचते वा याचयतीति याचकः । मवति वा भावयतीति भावकः । लुनाति वा लावयतीति लावकः । पुनाति वा पावयतीति पावकः । भ्रम् भयने । भ्रमति वा भ्रामयतीति भ्रामकः । यु मिश्रणे । औ आत् (पृ १ म २ सू १६) यौति वा यावयतीति यावकः । वध हिंसायाम् । वधतीति वधकः । हनो घत् (पृ २ म १७ सू ५) हन्ति वा घातयतीति घातकः । जायते वा जनयतीति जनकः । जनिवध्योर्न वृद्धिः (पृ २ म ४ सू ११) मितां ह्रस्वः (पृ २ म २६ सू ५) घटते वा घटयतीति घटकः ॥ आतो युक् । १२ । आकारान्ताद्धातोर्युगागमो भवति णिति कि-ति च परे । डुदाञ् दाने । ददाति वा दापयतीति दायकः । दैप् शोधने । ग्लास्नावापायामा(पृ १ म १ सू १२१)दापयतीति दायकः ॥ युजन्तमुद्दौ हित्वा दरिद्रातेरप्यालोपो युकि वा वक्तव्यः । १३ । दरिद्रा दुर्गतौ । दरिद्राति वा दरिद्रयतीति दरिद्रायकः । दरिद्रिता । नृतिखनिरञ्जिभ्यो वुन् वक्तव्यः । नृती गात्रविक्षेपे । लघूपधस्य (पृ १ म १ सू ५१) रायणे हि (पृ १ म २ सू ५) नृत्यतीति नर्तकः । नद्यादेः (पृ १ म० १४ सू १८) नर्तकी । खनकः खनकी ॥ रञ्जेर्नलोपो वा । १४ । रजकः-रञ्जकः रजकी-रञ्जकी इति वक्तव्यमिति भाष्यम् । तेन अव्ययम् ॥ नाम्युपधात्कः । १५ । नाम्युपधाद्धातोः कः प्रत्ययो भवति । ककारो गुणाभावार्थः । क्षिप् प्रेरणे । क्षिपतीति क्षिपः । लिखिर् अक्षरविन्यासे । लिखतीति लिखः । भिदिर् विदारणे । भिनत्तीति भिदः । बुध अवगमने । इत्यादिनामावाक्यकृतो अवयवाः बुधः । कामान् बोधि सा कामदुघा ॥ दुह के वा घो वाच्यः । १६ । तेन कामदुघा । दुह-दुघः । तुद व्यथने । तुदतीति तुदः । विद ज्ञाने । वेत्तीति विदः । प्रिञ् प्रीतौ । प्रीणातीति प्रियः । सुर ऐश्वर्यदीप्त्योः । सुरतीति सुरः । ष्णुञ् श्रोमाथाम् । होमयते क्षरत् सुमं कल्याणम् ॥ ज्ञानातेश्च । १७ । जानातेर्धातोरपि कः प्रत्ययो भवति । ज्ञानातेश्चेति चकारात्प्रीकृपृगृभ्योऽपि कः प्रत्ययो भवति । पृ विक्षेपे ॥ अदन्त इर् । १८ । दीर्घऋकारान्तस्येर् नाम्यन्तस्य । किर तीति किरः । गृभ्रू वारणे । गरतीति गरः । प्रीञ् तर्पणे । प्रीणाति वा प्रीणीते प्रियः । गु शब्दे (पृ १ म १ सू १४) गृ निगरणे । गिरतीति गिरः ॥ स्वरे परे गिरस्य रस्य वा वाच्यम् । १९ । गिलो परोऽगिलस्य । २० । गिलग्रहणे निराम पूर्वस्य मुम् वक्तव्यः । तिमिं गिलतीति तिमिंगिलः । अगिलस्येति किम् । गिलगिलः । भम् भक्तवामधारि । तु शब्दे । (पृ १ म १ सू १४) भ्रमतीति भ्रमः । अपिशामान्यपर्वरि मेहरापि कः प्रत्ययो भवति । गृहातीति गृहम् । तात्स्थ्यात् गृह्णन्ति ते गृहा दाराः ॥ यदि-

क्षमतीति क्षाम-क्षमः । पच सत्याम् । पचतीति पाच-पचः । मथ गात्रे । मथ-
तीति माथ-मथः । सहतेऽसौ साह-सहः । ॥ इति ज्वलादि ॥ अपाठ्य ॥
कार्येष्वण् । १२ । धातो कर्मणि पयुज्यमाने अण् प्रत्ययो भवति । कुम्भो नि-
र्मातीति निर्मः । गौ धारो आमतऽसौ निर्मः । पूर्वैरैः सह तिष्ठतीति पुरस्थः ।
गिरिशः । क्षीर् स्नाने ॥ पासं पिबतीति पापः । ह गतौ । शूर्मं हरतीति शूरः ॥
शुषः शुष्के । १३ । शुषः शूपदेशो भवति ईं परे ॥ अरसः सलोपो
सुम्या । १४ । अरस अकारस्य लोपो भवति अरसमान्ते गमी सुमागमश्च
वा । अरसा गच्छतीसुरगः अरट् सर्पः ॥ विहायसो विहश्च । १५ ।
विहायस्शब्दस्य विहादेशो भवति अकारान्मुम्या वान्ते गमो । विहायसि
आकाशे गच्छतीति विहगः विहङ्गः ॥ भुजस्य च सुम्या डमस्य
गमो । १६ । भुगो वक्रार्थे । भुजं वक्रं गच्छतीति भुजगः भुजङ्गः ।
विहायसो विहश्चेति अकारात् तरसस्तुरादेशः । सुम्येति अनुवर्तनीयम् । तरस-
स्तुरादेशः तुरस्य सुम्या डान्ते गमी । तरसा वेगेन गच्छतीति तुरग-तुरङ्गः ॥
भृतौ । १७ । नाम्नि कार्ये च उपपदे सति भृतौ प्रत्ययो भवत । भस्त्र
हरतीति भस्त्रिहरः कः वा । कवचं हरतीति कवचहरः कुमारः । धृञ् धारणे ।
धनुर्धरतीति धनुर्धरः क्षत्रियो वा राजा । चर गतौ । कुरुषु देशेषु चरतीति
कुरुचरः । ट ईर्णः । तृज (द १ म १४ मु १४) ङी चाद् कुरुचरी
मद्रचरी सेनाचरी भिक्षाचरी दीक्षाचरी । अप्यस्य सर्वधातुसाधारणा । टमस्य-
मस्तु कारोदेश भवति । श्लोकं करोतीति श्लोककरी कन्या । यशः करोतीति
यशस्करी विद्या । स गतौ । पुरः सरतीति पुरःसरः । अग्रे सरतीति अग्रेसरः ।
पार्श्वे शेतेऽसौ पार्श्वशयः । उभये पृष्ठे शेतेऽसौ पृष्ठशयः । उदरशयः । उत्तानादिषु
कर्तृषु । उत्तानः शेतेऽसौ उत्तानशयः । स्तम्बे रमतेऽसौ स्तम्बेरमः हस्ती ।
पाप आत्मनपदार्थो धातव । कर्णेजपः । मद उन्मादने । इरां गृह्णातीति इरम्मदः ।
इन्दुदमदः पूर्णिमदः मेघङ्कमदः सोमरमदः पयोमदः धनुर्मदः सुभ्रमदः सुम्भमदः
फलमदः काममदः मधुमदः । संपूर्वं करम् । शं सुखं वा कल्याणं करोतीति
शंकरः । शंवदः मारंवदः । अत्र कर्मणि भवति सम्भक्ष्यः । भारवाहः मेघवाहः
इत्यादि ॥ इत्यादि । १८ । धातोर्णाम कार्ये च सति इ पच खि पुरे प्रत्यया
भवन्ति । धनुकर इति परस्मैपदि सुमस्य विशेषणार्थं ॥ खिति च्युतस्य ।१९।
खिति प्रत्यये परे पूर्वपदस्याव्ययवर्जितस्य सुमागमो भवति । तेन हाथम्भवः ।
आत्मानं हाथ मन्यते दर्शोपमन्यं भव ।

शकृत्स्तम्भात्कृञः फले ग्रहेर्मथात्मभृद्धा ताम ॥
हविमायोदयपातासीय कर्तरि वाच्य इ ॥ १ ॥

शकृत्कारीत्यर्थ । कृतम् फलम् । शकृत्करोतीति शकृत्करिः वत्स ।
स्तम्बं करोतीति स्तम्बकरिः व्रीहिः । फले गृह्णातीति फलेग्रहिः वा
फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिः वृक्षः । फल्गुमैत्यकारं निपातनात् । त्वौ गृहा-

पुनातीति पवनः । पवतेऽसौ पवनः । षूद क्षरणे षूद निरसने सूदी हिंसायाम् । मधुं सूदयतीति मधुसूदनः । जुनातीति जवनः । अत्र भवने निपात्यते । शत्रून् दमयति वा दाम्यतीति शत्रुदमनः ॥ इति नन्द्यादि ॥ अथ ग्रहादिर्निरूप्यते ॥ ग्रह उपादाने । णिनी णौ सौ (पृ १ प ९ सू ११) इत्येकस्येऽपि (पृ १ ९ प ६ १९) णिनिमन्नयन्ताः सर्वे दण्डिवत् । गृह्णातीति ग्राही उत्साही । षह उपरोधने । उत्सहतेऽसौ उत्साही । दाश दाने । उत्सूर्यः उदाशी । भास दीप्तौ । उद्भासतेऽसा उद्भासी । आतो युक् (प्र १ सू १२) ष्ठा गतिनिवृत्तौ स्था तिष्ठतीति स्थायी । मत्रि गुप्तभाषणे मत्रि अवधारणे । मन्त्रयतीति मन्त्री । मृद मर्दने । मर्द आमर्दने । मृजू मार्जने । संमर्दति वा संमर्दयतीति संमर्दी । निरपो-वीति निरपवाधी । निश्रृणोतीति निश्रावी । रक्ष पालने । निरक्षतीति निरक्षी । वस निवासे । निवसतीति निवासी । डुवप् बीजसन्ताने । निवपतीति निवापी । शो तनूकरणे । निश्यतीति निशायी ॥ नञ्पूर्वेभ्य आवश्यकेऽपि शापवादिभ्यो णिनिश्च ।२८। न करोतीति वा कुरुतेऽसौ अकारी । णिनी णौ सौ (पृ १ प ९ सू ११) न हरतीत्यहारी । णीञ् प्रापणे । न नयतीत्यनायी । न यातेऽसौ अयायी । न वदतीत्यवादी । रध हिंसायाम् । णिनिश्चेति चकाराद्वरणपरिभ्यो णिनि । अपराध्यतीत्यपराधी । रुधिर् आवरणे । अवरुणद्धीत्यवरोधी । परिभवतीति परिभावी । विपूर्वं विपरतीति विपारी । विशेषेण रौतीति विरावी ॥ इति ग्रहादयः ॥ अथ इगुपधादिर्निरूप्यते ॥ इगुपधादेः कः ।२९। इक् इत् धेट् ध्मा मा गा दा वा किर् एभ्य कः प्रत्ययो भवति । ककारः क्ङिति चतुर्थत्वार्थः ॥ क्ङितीति चतुर्थत्वम् ।३०। क्ङिति प्रत्यये परे विभाषितु परेषु अकारमेवुक्तं भवति । इस्मादेः पस्मादि (पृ २ प १ सू ११८) अप् । अदे (पृ २ प १ सू १४) पस्यतीति पस्पः । वस्तुर्थः वद् स्वर्णे वस्यतीति वस्तन्त्र । हर हिंसागत्योः । अप् । अदे (पृ २ प १ सू १४) अदाविरगादेो गुरुः । अनित्यादिरिति (पृ २ प १ सू १२) अमी स्वरे । (पृ २ प १ सू १७) इतो ले (पृ १ प ९ सू १) गो इच्छतीति गोपः । पाठस्य । वेद् पाने अप् । अदे (१४) पपतीति पप । ध्मा शब्दाग्निसंयोगे । धमतीति धमः । उद्धम-तीति उद्धम । मा जिघ्रतीति जिघ्र । पा पाने । पिबादेश । पिबतीति पिब । अप् । अदे (१४) इत्येधिव (पृ २ प ७ सू १) बालो (पृ २ प ९ सू १) इत्याकारस्य लोप । ददाति वा दत्तेऽसौ दद । दधाति वा धत्तेऽसौ दध । सुधातोर्लुप (पृ २ प २ सू ५) सुधातोः (पृ २ प २ सू १) विद्ल लाभे । गां विन्दतीति गोविन्द ॥ ज्वलादिभ्यो णः । ३१ । ज्वलादेर्णः प्रत्ययो भवति । ज्वलादेर्णो नेति केचित् । पक्षे पचादित्वात् । ज्वल दीप्तौ । ज्वलतीति ज्वालः ज्वलः । तपतीति तापः तपः । पचि गतौ । तुदादि । इत्वि नमयतीति वा नाम्यतीति नाम्यः नमः । अथ दृशेरनन्तरं सुमागमः । ज्वला-दिगणपाठसामर्थ्यात् । पत्न मतौ वर्तेतोः । पततीति पातः-पतः । अथ श्यादेः ।

कामयतीति काम-कमः । मय गत्याम् । मयतीति माय-मयः । मव गतौ । मव-तीति माव-मवः । सहतेऽसौ साहः-सहः । ॥ इति ण्यन्तादि ॥ अथाण् ॥
कर्मण्यण् । १२ । धातोः कर्मणि प्रयुज्यमाने अण् प्रत्ययो भवति । ग्रामं पि-बतीति पिबः । पा पाने पातेऽसौ पिबः । गोर्वारैः सह तिष्ठतीति गहस्य । मिरिश । शीङ् स्वप्ने । भाव शिवतीति भावकः । हृ गतौ । गुणं हरतीति गुणहः ॥
गुण ग्राम् । १३ । गुण भूपादेशो भवति दे परे ॥ उरस्य सलोपो गुम्भा । १४ । उरस सकारस्य लोपो भवति अन्त्यान्ते गमौ गुमागमश्च वा । उरसा गच्छतीत्युरगः उरङ्गः सर्पः ॥ विहायसो विहश्च । १५ । विहायस्शब्दस्य विहादेशो भवति अकारान्तगुम्भा डान्ते गमौ । विहायसि आकाशे गच्छतीति विहगः विहङ्गः ॥ तुरस्य च गुम्भा हसस्य डान्ते गमौ । १६ । गमो डकार्ये । तुरं वर्ग गच्छतीति तुरगः तुरङ्गः । विहायसो विहश्चेति चकारात् उरसस्तुरादेशः । गुम्भेति अनुवर्तनीयम् । उरस-स्तुरादेशः तुरस्य गुम्भा डान्ते गमौ । उरसा वेगेन गच्छतीति तुरगः-तुरङ्गः ॥
हृञो । १७ । नामि कर्मणि च उपपदे हृञ् धातोः अच् प्रत्ययो भवति । अस्थि हरतीति अस्थिहरः श्वा । कवचं हरतीति कवचहरः कुमारः । धृञ् धारणे । धनुर्धरतीति धनुर्धरः क्षत्रियो वा राजा । चर गतौ । कुरुषु देशेषु चरतीति कुरुचरः । ट ईपे । स्त्रिया (पृ १ प्र १४ सू १४) ङी चेत् कुरुचरी महीचरी सेनाचरी भिक्षाचरी दीक्षाचरी । अग्रस्य सर्वधातुसाधारणः । टप्रत्य-यस्तु चरादेरेव भवति । श्लोकं करोतीति श्लोककरी कन्या । यशः करोतीति यशस्करी विद्या । सृ गतौ । पुरः सरतीति पुरःसरः । अग्रे सरतीति अग्रेसरः । पार्श्वे शेतेऽसौ पार्श्वशयः । उभये पृष्ठे शेतेऽसौ पृष्ठशयः । उदरशयः । उत्तानादिषु कर्तृषु । उत्तानः शेतेऽसौ उत्तानशयः । स्तम्बे रमतेऽसौ स्तम्बेरमः हस्ती । जप जपने व्यक्तायां वाचि । कर्णेजपः । मद् उपादाने । शक्तिं गृह्णातीति शक्तिग्रहः । लाङ्गलग्रहः सृणिग्रहः अङ्कुशग्रहः तोमरग्रहः घटीग्रहः धनुर्ग्रहः सूत्रग्रहः पुष्पग्रहः फलग्रहः कामग्रहः मधुग्रहः । शंपूर्व कृञ् । शं सुखं वा कल्याणं करोतीति शंकरः । भारः मारहरः । अत्र कर्मणि अणपि वक्तव्यः । भारवाहः वेतवाहः इत्यादि ॥ ह्लाचि । १८ । धातोर्नामि कर्मणि च सति [illegible] प्रत्यया भवन्ति । [illegible] इति सूत्रस्य विशेषणार्थं ॥ खिति पदस्य । १९ । खिति प्रत्यये परे पूर्वपदस्याव्ययवर्जितस्य मुमागमो भवति । तेन [illegible] । आत्मानं [illegible] मन्यते [illegible] भवः ।

शकृत्स्तम्बात्कृञः फले रजोमलात्तु ग्रहो तथा ॥
दारिमायादेवनाथादाय कर्तरि वाच्यय इः ॥ १ ॥

वत्सव्रीह्योरेव । डुकृञ् करणे । शकृत्करोतीति शकृत्करिः वत्सः वा । स्तम्बं करोतीति स्तम्बकरिः वा व्रीहिः । फले गृह्णातीति फलेग्रहिः वा फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिः वृक्षः । फलस्यैकारान्तत्वं निपातनात् । रजो ग्राह

पुनातीति पवनः । पवतेऽसौ पवनः । षूङ् क्षरणे षूङ् निष्पादने सूते शिवम् । मधुं
सूदयतीति मधुसूदनः । लुनातीति लवनः । अत्र णत्वं निपात्यते । रमूङ् राम-
तीति वा रामयतीति रामरमनः ॥ इति न वाधि ॥ अथ णिन्नादिर्निरूप्यते ॥ णा
उपवासने । णौ श्रौ सौ (वृ १ प्र १ सू २१) इत्येवमेकोऽपि (वृ १
१ प्र ६ ११) णिनिमन्त्यस्यान्त्या सर्वे वृद्धिवत् । गृह्णातीति ग्राही उपवासी । वस्
उपवेशने । उपवसतेऽसौ उपवासी । दाञ् दाने । उपपूर्वः उपदासी । भाव शैली ।
उद्भासतेऽसौ उद्भासी । भावो युक् (प्र १ सू १२) इमे स्थेमोद्भवतीति स्थायी ।
स्थितवतीति स्थायी । मथि सुखमात्मने मथि अवधारणे । मन्थयतीति मन्थी । मृश
मर्शने । मर्श आमर्शने । मृशु मार्जने । संमर्दति वा संमर्दयतीति संमर्दी । निरसै-
तीति निरसावी । निक्षणोतीति निक्षावी । रक्ष पालने । निरक्षतीति निरक्षी ।
वस् निवासे । निवसतीति निवासी । दुवप् बीजसन्ताने । निवपतीति निवापी ।
शो तनूकरणे । निश्यतीति निशायी ॥ नञ्पूर्वेभ्यः कृत्सगीयापाकृयतिभ्यो
णिनिर्वा । २८ । न करोति वा कुरुतेऽसौ अकारी । णौ श्रौ सौ (वृ १ प्र
१ सू २१) न हरतीत्यहारी । श्रीञ् प्रापणे । न नयतीत्यनायी । न भजतेऽसौ
अभाजी । न वदतीत्यवादी । रथ हिंसायाम् । णिनिश्चेति चकारादपरपरिरिभ्यो
णिनिः । अपराध्यतीत्यपराधी । रुधिर् आवरणे । अवरुणद्धीत्यवरोधी । परिभवतीति
परिभावी । विपूर्व विचरतीति विचारी । विशेषेण रौतीति विरावी ॥ इति णि-
न्नाद्य ॥ अथ ष्कादिर्निरूप्यते ॥ इच्छायां ष्कः । २९ । इष् एष् वेद चा अ
पा दा वा विद् एभ्यः ष्कः प्रत्ययो भवति । सकारः क्षिति चतुर्थैकार्थे ॥
क्षिति चतुर्थैकम् । ३० । क्षिति प्रत्यये परे तिपादिषु परेषु गुणवृद्धी न भ-
वति । इसावे पसादि (वृ १ प्र १ सू १२८) अप् । अरे (वृ १ प्र
१ सू १४) पश्यतीति पश्यः । वसुपूर्वः छद् कर्मे पश्यतीति वसुपश्यः । हन्
हिंसागत्योः । अप् । अरे (वृ १ प्र १ सू १४) अपादिरागमो गुणः । म
पित्तादिर्वित् (वृ १ प्र १ सू १२) गमा स्वरे । (वृ १ प्र १ सू १ ७)
हनो घ्न (वृ १ प्र १ सू १) गां हन्तीति गोघ्नः । पाघ्नः । वेद् पाने
अप् । अरे (१४) धयतीति धयः । ध्मा शब्दाग्निसंयोगे । धमतीति धमः । स्तन-
धीत स्तनन्धमः । घ्रा जिघ्रतीति जिघ्रः । पा पाने । पिबादेशः । पिबतीति पिबः ।
अप् । अरे (१४) इत्येविम (वृ १ प्र ७ सू १) दाणे (वृ २
प्र १ सू १) इत्याकारलोप । ददाति वा दत्तेऽसौ ददः । दधाति वा धत्तेऽसौ
दधः । युवादेर्ष्म (वृ १ प्र २ सू ५) युवादेर (वृ २ प्र २ सू
१) विद्लृ लाभे । गां विन्दतीति गोविन्दः ॥ ण्यन्ताद्वेर्णः । ३१ । ण्यन्तात्
धेनादू णः प्रत्ययो भवति । ण्यन्तधर्मो वेति केचित् । णौ णकारस्याद । ण्यन्त
धातोः । ण्यन्तः ण्यन्त । तपतीति धाता तपः । णि मतौ । गुणादिः । इति
पाचयतीति वा पाचयतीति पाचः पचः । अत्र इत्यनन्तरं गुणाभावः । ण्यन्त-
धिमणाव्यसामर्थ्यात् । अत्र मतेर्वर्णयोः । गच्छतीति घातः-गतः । अत्र स्वयं ।

त्यक्तः । स्वार्थेऽनुस्वारः स्यात् । स्म न्यायर्जन्तेऽर्थे । नहि सद-
र्थो सहितः दरिद्रः । सान्ते पूर्वस्य रुमेत वाच्य ।४१।
द्वितः द्वितः दुर्गितः दुर्गितः दर्गितः दर्गितः वर्गितः वाच्य
स्मर्य स्मर्यः । सहितेऽर्थे वर्णितः । ॥

मा वाधिधातवर्णौ रजसौ तु च्छत ॥
मर्वद्युतिहात्तु स्यात्स्वपौमाद्दिशर्ष्य ॥ ६ ॥
सकार्यो वहनार्द्ध मियमानमसापि ॥
वावाद्दीरिपाया मद् मदापि शयतस्पपा ॥ ७ ॥

कार्यौ मयाति वाशिकः । योगेन परिस्य । दतो मः । वद् मन्ये दत्-
र्थे । दृश्यमानमीति दृष्टद्वृतः । दृश्यमानि दृश्यगः । यत्र हि । मन्त्र-
मम् । मत्सुतीव मम्ब्द महुर मनुर । इति दैव । मधुरे ममर्द
मर्दुमाद् के पयमा । उभमाद् समाप्तः । क्रि मातापे । वर्द्ध छि-
ति वर्षितः ममेतः । मित्र यवनात्र निरीतन सन्दीत मनेत । न-
वात्तः । मत्र मते क्षेमे च । दातमवर्तन मात्मा । नौ मयनतः । इ-
त्या मायवीति इमर । मोदन् मावे । दर्प अर्द्धेति दर्पमय मात ॥
इति मसूत्रमः । मधुद् वावे । मादौ मार्गेऽर्थ मधुद् ममतो मात ॥ मधु
ततद्वार्थ । ५० ॥ भावयसुमगस्यकपरिवनमा पत्रिपिपुष्प
मधुद् वाच्य । ५१ । मनाम मात्मः क्रिकेऽमनति मात्मिकार्थ सूत्रम् ।
सुममकरणम् । मूलकरण कि वाप । वामकरणे दितीयमसुनीसम् । मनमः
मम क्रिके मनेति ममकरण सूत्रम् । मनकरण कि सूत्रस्तेमनमनात्मन् ।
मसिद् विद क्रिके मनेति मिमकरण मेमम् । सम इतो मनु मकल्प ॥
मकारस च ट । पत्रिपिपी वाच्य । ५४ । दयम् (द १ प ५ सु
) दम माहन्तीति मसोमाद ॥ मादीना । ५ । मार्ग माहन्तीति मसो-
मद-मार्गाम्पत कर्मणि । संपूर्णेन । ५६ । मर्गाम् संहन्तीति मर्गसंघात ॥
मामामस्पोरह । ५७ । मामामस्पोरपरमवर्तन्तमम्ययो भवति दसमर्थेन
मर्तरि । मामी इन्तीति मायाम मा । पिपि इन्तीति पतिपी पौ ॥ ममत्तुष्यम
सैक च । ५८ । मामाम विष्कासक कपासे ममरा । पतिपी पारदा ॥
पाणिपवादयो शिल्पिनि निपात्यन्ते । ५९ । दानय सपर्शत्यानम्
। ५० । मभौ विष् । ५१ । ममसदारो कर्तरि मिव मम्पयो भवति । मनारो
दर्पणं ॥ वे । ५२ । वेवीतो भवति । मम वेशम्पम् । मम ममवीति मम-
माद । मो कुरु । (पृ १ म १ सू ५९) सुकमपद तु दमात् । सद म-
मे । वेर (पृ १ म १ सू ११) पाम्रामे (पृ १ म ५ सु ८)
हर्दे मर्पि (पृ १ म ११ सू ७१) इति सूत्रेन शरगमासुमान्त । म्या
मह्ना देव हरोऽस्तौ द्युपाद ॥ सद च दर्दि । ७१ । ४८ दमसम
मयमे भवति मादि पदि । दुपधादे द्युपाद । वद मात्म । मार्ग नर्दनिस

हीति रजोमहिः महामहिः । धृतिं हरतीति धृतिहरिः । नाथहरिः । भाष्यकारौ । ईशान् आप्नोतीति ईशापिः पदं आप्नोतीति पदापिः ॥

करीषकूलसर्वाभ्रात्कषः प्रियवशाद्वदः ॥
भृतिमेघभयात्तु सः क्षेममद्रप्रियात्तु खः ॥ ३ ॥

कष निकर्षे । करीषं कषतीति करीषंकषः । करीषं शुष्कगोमयमित्यमरः । कूलं कषतीति कूलंकषः । सर्वं कषतीति सर्वंकषः । अभ्रं कषतीति अभ्रंकषः । खकारो मुमागमार्थः । वद व्यक्तायां वाचि । प्रियं वदतीति प्रियंवदः वशंवदः । भृतिं करोतीति भृतिंकरः मेघंकरः भयंकरः । विकल्पपक्षे कार्ये अण् । क्षेमं करोतीति क्षेमंकरः-क्षेमकारः । मद्रं करोतीति मद्रंकरः-मद्रकारः । प्रियं करोतीति प्रियंकरः-प्रियकारः ॥

आशिताच्च भुवो भावे करणे च सुपाग्नुणात् ॥
विहायसः सुतोरोभ्यां तद्वयाच्च जनात् भुवात् ॥
गच्छतेः प्रत्ययः खः स्यात्तृभ्रो धातोस्तु खिर्भवेत् ॥
आत्मन्कुक्ष्युदरेभ्यः स्तुस्वथ वाचंयमादयः ॥ ४ ॥

आशितेन भूयते इति आशितंभवम् । भावे नपुंसकता वाच्या । आशितो भवत्यनेनेति आशितंभवः ओदनः । उरः गच्छतीति उरगमः भुजंगमः विहंगमः सुतंगमः तुरंगमः हृदयंगमः पन्नगमः । प्लवेन गच्छतीति प्लवंगमः । भृञ् धारणपोषणयोः । आत्मानं बिभर्तीति आत्मंभरिः कुक्षिंभरिः उदरंभरिः । कुक्षि-बिभर्तेश्च पराभावत्वं निपात्यम् । मतं परं वाचंयमम् कल्पयति । वाचंयमादयो निपात्याः । वाचं यच्छतीति वाचंयमः । अत्र मकारो निपात्यते । दृ विदारणे । पुरं दारयतीति पुरंदरः । तप संतापे । द्विषं तापयतीति द्विषंतपः । परंतपः । सर्वं सहतेऽसौ सर्वंसहः । विश्वं बिभर्तीति विश्वंभरः । भगं दारयतीति भगंदरः । तॄ प्लवनतरणयोः । रथं तरतीति रथंतरः । वृञ् वरणे । पतिं वृणोतीति वा वृणुते सा पतिंवरा । जि जये । धनं जयतीति धनंजयः । धृञ् धारणे । वसूनि वा वसु धरति वा धरतेऽसौ वसुंधरा । शत्रुं सहतेऽसौ शत्रुंसहः । अरिं दाम्यतीति अरिंदमः । शत्रुंजयः । एते वाचंयमादयः ॥ एजो खश् । ४० । एजृ कम्पने । इत्यादीनां खश् प्रत्ययो भवति । खकारो मुमागमार्थः । शकारः शिति चतुर्वत्कार्यार्थः । धातो गेरणे (इ २ म २५ सू १) इति णिः प्रत्ययः । जनान् एजयतीति जनमेजयः ॥

स्पृश्यन्वैमेर्मस्पर्शेर्मुसकूलास्यपुष्पता धयेः ॥
नाडीमुष्टिशुनीपाणिकरस्तनगारसनासिकात् ॥ ५ ॥

मनु अवबोधने । दिवादिकः (इ २ म १ सू १) आत्मानं पण्डितं म न्यते स पण्डितंमन्यः । धेट् पाने । स्तनं धयतीति स्तनंधयः स्तनंधयः आस्यंधयः

मुम्पचः । ध्माधेटोस्तनासिकयोरुपपदे खश् । ध्मा शब्दाग्निसंयोगयो । नाडीं धम-तीति नाडिंधमः नाडिंधमः ॥ खित्यनव्ययस्य पूर्वपदस्य ह्रस्वो वाच्यः । ५१ । मुष्टिंधयः मुष्टिंधमः शुनिंधयः शुनिंधमः पाणिंधयः पाणिंधमः करंधयः करंधमः स्तनंधयः स्तनंधमः । नासिकां धयतीति नासिकंधयः नासिकंधमः ॥

ध्मा धारीषादपदीशो रजवहौ तु कृत्य ॥
मर्षविधुविहाशुष् स्यादसूर्योगादितिस्त्वपि ॥ ६ ॥
ललाटतो वहाभ्राभिह् मितमानननासपवि ॥
वातादगिरिरध्या मह् कहाति हार्धवस्त्वया ॥ ७ ॥

धारी धमतीति धारिंधम । वातधम घटिधम । रुजो भङ्गे । वह प्रापणे उत् कृ-षे । कूलमुद्रुजतीति कूलमुद्रुजः । कूलमुद्वहतीति कूलमुद्वहः । अरुः किं । मर्मस्पा-नम् । अरुन्तुदतीति अरुन्तुदः विधुन्तुदः तिलन्तुदः । दृशिर् प्रेक्षणे । न सूर्यं पश्यतीति असूर्यंपश्याः वै राजदाराः । अग्निंपश्य ललाटंपश्य । लिह् आस्वादने । वहं लि-हीति वहंलिहः अभ्रंलिहः । मितं पचतीति मितंपच मस्तंपचः नासंपचः । न पाथ । भज सवी सेवने च । वातमजतीति वातमजः । मवी गर्भविमोचने । इ-रया मापतीति इरंमद । जीहाक् त्यागे । हाक् जहातीति शर्धंजहः माषाः ॥ इति खशप्रत्ययः । स्फुट् करणे । भावो करणेऽर्थे क्युट् प्रत्ययो भवति ॥ अमू तदृशार्थे । ५२ ॥ आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् वाच्यः । ५३ । अनाढ्य आढ्यः क्रियतेऽनेनेति आढ्यंकरणं धनम् । सुभगंकरणम् । स्थूलंकरणं किं दधि । पलितंकरणं किं शीतवस्तुसेवनम् । अनग्नः नग्नः क्रियते अनेनेति नग्नंकरणं द्यूतम् । अन्धंकरणं किं सूर्यालोकनमसकृत् । अप्रियः प्रियः क्रियते अनेनेति प्रियंकरणं प्रेम्णम् । खच इनो अण् वक्तव्यः ॥ टकारस्य च ट ॥ मन्त्रार्थ्यादी वक्तव्याः । ५४ । अवम् (इ १ म १ सु १) स्वत आगत्येति गर्भोपाय ॥ भार्यावा । ५५ । भार्ये आइन्तीति भार्या-घाटः-भार्याघात कमपि ॥ संयुक्ता । ५६ । अर्मान् सान्तीति धर्मसंघातः ॥ जायापत्योरुपसर्गो । ५७ । जायापत्योरुपपदयोर्हन्तेष्टक्प्रत्ययो भवति लक्षणवति कर्तरि । जायां हन्तीति जायाघ्न ना । पतिं हन्तीति पतिघ्नी स्त्री ॥ अमनुष्यकर्तृके च । ५८ । जायाघ्नं तिलकालकः कपाले भ्रमरः । पतिघ्नी पाणिरेखा ॥ पाणिघताडघौ शिल्पिनि निपात्येते । ५९ । राजघ उपसंख्यानम् । ६० । भजो ण्वि । ६१ । भजसहचरे कर्तरि ण्वि प्रत्ययो भवति । ण्वप्रत्यये इत्संज्ञा ॥ ये । ६२ । वैरोऽत्र भवति । भज सेवायाम् । अर्ध भजतीति अर्ध-भाक् । वी गुणः । (इ १ म १ सु ६२) सुखभाक् दुःखभाक् । सह म-र्षणे । हो ढः (इ १ म १ सु ११) वावसाने (इ १ म १ सु ८) सहेः साडः (इ १ म १६ सु ४१) इति सूत्रेण सकारस्य षत्वम् । तुरं सहते येन सहतेऽसौ तुरासाट् ॥ सर्वे च साहि । ६३ । सहे सकारस्य षकारो भवति साहि सति । तुरासाहौ तुरासाहः । यह मार्गणे । मार्ग वर्तीति

तीति रजोमहिः मलम्रुहि । वृत्तिं हरतीति वृत्तिहरिः । नाथहरि । आत्मम्भरी । ईवान् आप्नोतीति वनापिः वातं आप्नोतीति वातापिः ॥

करीषकूलसर्वाभ्रात्कष प्रियवशाद्वदः ॥
मतिमेघभयात्खश क्षेममद्रप्रियात्तु वा ॥ २ ॥

कष हिंसार्थे । करीषं कषतीति करीषंकषः । करीषं शुष्कगोमयमित्यमरः । कूलं कषतीति कूलंकषः । सर्वं कषतीति सर्वंकषः । अभ्रं कषतीति अभ्रंकषः । मकारो मुमागमार्थः । वद व्यक्तायां वाचि । प्रियं वदतीति प्रियंवदः वशंवदः । मतिं करोतीति मतिंकरः मेघंकरः भयंकरः । विकल्पपक्षे कर्मण्यण् । क्षेमं करोतीति क्षेमंकरः-क्षेमकारः । मद्रं करोतीति मद्रंकरः-मद्रकारः । प्रियं करोतीति प्रियंकरः-प्रियकारः ॥

आशितात्तु भुवो भावे करणे च सुतङ्गमात् ॥
विहायसः सुतोरोभ्यां तथपात्त जनात् प्लवात् ॥ ३ ॥
गच्छतेः प्रत्ययः खः स्याद्भृञो धातोस्तु विर्भवेत् ॥
आत्मकुक्ष्युदरेभ्यः स्युस्तथा वाचंयमादयः ॥ ४ ॥

आशितेन भूयते इति आशितंभवम् । भावे नपुंसकता वाच्या । आशितो भवत्यनेनेति आशितंभवः ओदनः । सुतं गच्छतीति सुतङ्गमः मुतङ्गमः विहङ्गमः सुतङ्गमः उरङ्गमः तुरङ्गमः पतङ्गमः । प्लवन् गच्छतीति प्लवङ्गमः । डुभृञ् धारणपोषणयोः । आत्मानं बिभर्तीति आत्मंभरिः कुक्षिंभरिः उदरंभरिः । कुक्ष विशेषणत्वे पराभवत्वं निपात्यम् । अत परं वाचंयमान् कथयति । वाचंयमादयो निपात्याः । वाचं यच्छतीति वाचंयमः । अत्र मकारो निपात्यते । दृ विदारणे । पुरं दारयतीति पुरंदरः । तप संतापे । द्विषं तापयतीति द्विषंतपः । परंतपः । सर्वं सहतेऽसौ सर्वंसहः । विश्वं बिभर्तीति विश्वंभरः । भगं धारयतीति भगंधरः । तॄ प्लवनतरणयोः । रथं तरतीति रथंतरः । वृञ् वरणे । पतिं वृणोतीति वा वृणुते सा पतिंवरा । जि जये । धनं जयतीति धनंजयः । धृञ् धारणे । वसूनि वा वसु धरति वा धरतेऽसौ वसुंधरा । सत्तु सहतेऽसौ इ हुंसहः । अरिं दाम्यतीति अरिंदमः । शत्रुंतप । एते वाचंयमादयः ॥ धणां वाप । ५० । एजृ कम्पने । इत्यादीनां खश् प्रत्ययो भवति । शकारो गुणागमार्थः । खकारः क्विति मुमुर्थकारार्थः । खकारो मैत्रमे (प्र २ प्र २४ सू १) इति मि प्रत्ययः । जनान् एजयतीति जनमेजयः ॥

स्पन्धिजेर्मन्यतेर्मुअकूदास्यपुष्पवी धयेः ॥
नाडीमुष्टिघुटीपाणिकरस्तनात्स्तनाशिपात् ॥ ५ ॥

मनु अवबोधने । दिवादिः (प्र १ प्र १ सू १) आत्मानं पण्डितं म न्यते स पण्डितंमन्यः । धेट् पाने । स्तनं धयतीति स्तनंधयः कुलंधयः आस्यंधयः

सुपीवा । घृतं पिबतीति घृतपीवा । धनरिवा महरिवा मातरिश्वा धनमीवा सुधीवा रोगधीवा ॥ क्वनिप् क्वचिदन्येभ्योऽपि दृश्यते । ६६ । सुष्ठु करोतीति सुकर्मा । सुष्ठु शृणोतीति सुशर्मा । भज सामने । भज क्विप् । भाग-तीति भाज् भाजौ भाजः । ह्मान् ॥ भज । ६७ । पदान्ते वर्तमानस्यापि भजो गस्य गतं स्यात् । भजी इति विधानमाद्यमपो न अनूनीमः । ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् । ६८ । ह्रस्वस्य पिति कृति परे तुगागमो भवति । इण् गतौ । मातरेतीति मातरित्वा ॥ वमिपि अमस्याऽत्वं वाच्यम् । ६९ । वनी मानुर्नीति । निभयतेऽसौ निजासा । केवलेभ्योऽपि वनिप् । मोमृ अपनयने । मोमतीति अवासा अवासामौ ॥ इपि वनो नस्य रो वाच्यः । ७० । मन इप् (तृ १ म १४ सू ६) मोम्बति सा अवावरी । पारं पश्यतीति पारदृश्वा । पारं पश्यतीति सा पारदृश्वरी । केवलेभ्योऽपि क्वनिप् । धुम् अभिषवे । पूर् प्राणिकर्मनिर्मोचने । सुनोतीति सनोतीति सुत्वा । सुत् । धेट् पाने । धय-तीति धीवा । गै शब्दे । गायतीति गीवा । जहातीति हीत्वा । पीवा ॥ क्विप् । ७१ । उपपदे सति असति च सर्वधातुभ्यः क्विप् प्रत्ययो भवति । क्विपः सर्वापहारिलोपः कृदादिषु । के (म १ सू ५२) ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् (६८) कर्म करोतीति कर्मकृत् । मार्गं चिनोतीति अग्निचित् । देवान् स्तौतीति देवस्तुत् । सोमं पिबतीति सोमपा । सर्वं पश्यतीति सर्वदृक् । दिशाम् (दृ १म १ सू ११) इति कुत्वम् । दिश अतिसर्जने । दिशतीति दिक् ॥ क्विप्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घः संप्रसारणाभावश्च वक्तव्यः । ७२ । वचयत्यसौ सा वाक् या वच्यते असौ वा वाक् । प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् । तत्पूर्वं । तत्त्वं पृच्छतीति तत्त्वप्राट् । व्रश्चभ्रस्जादेः षः (दृ १ प्र ९ सू ४३) ॥ च्छ्वोः शूड्वनुनासिके क्विति झलि परेऽनुनासिके क्वौ च । ७३ । तेन तत्त्वप्राशौ तत्त्वप्राशः । स्तुम् स्तुतौ । आयतं स्तौतीति आयतस्तूः । कट् गतौ । कटं प्रवतेऽसौ कटप्रूः । जु गतौ । जवतेऽसौ जूः । श्रयतीति श्रीः । पा ग्रहु श्रीमन्यस्याऽसौ सुश्रीः । अयन्ते जना यामिति श्रीः ॥ नहिवृतिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वन्तेषु पूर्वपदस्योपसर्गस्यान्ते दीर्घो वाच्यः । ७४ । णह् बन्धने । ज्वलितेः पदा (दृ १ म १ सू ११) नहो धः (दृ १ म १ सू ३) उप समीपे नह्यतीति उपानत् । नितरां वर्ततेऽसौ नीवृत् । व्यध ताडने । ग्रहिज्येति च (दृ १ म २ सू १२) मर्माणि विध्यतीति मर्माविध् । रुच दीप्तौ । मन्दरुचेन नरतीति आरुक् । षह क्षान्तौ । नितरां रोचतेऽसौ नीरुक् ॥ गम्‌यम्‌नम्‌हन्‌तनादीनां क्विपि अमस्य लोपो वाच्यः अपि वा । ७५ । तुच् परितः तनोतीति परीतत् । कट चिकीर्षतीति कटचिकीः । चिकीर्षतेः क्विप् । अतः (दृ १ म १ सू ११) इत्यकारलोपः । रोताम् (दृ १ म १ सू ६५) इति यस्य रेफः । रिङोपो दीर्घश्च (दृ १ म ५ सू १४) इति

भारवाद् भारवाड् भारवाहौ भारवाहः। भारवाहं भारवाहौ ॥ वाहो वौ। ५४। वाहो वाकारस्य औकारादेशो भवति शसादौ स्वरे परे। भारौहः। भारौहा भारवाड्भ्याम् भारवाड्भिः इत्यादि ॥ पृच्छतेर्विण्। ५५। तत्त्वं पृच्छतीति तत्त्वप्राट्। अम्बूनि वहतीति अम्बुवाट्। शसादौ तु अम्बूहः ॥ अन ऊ। ५६। अनकारादुत्तरस्य वाहो वाकारस्य ऊ स्यात् शसादौ स्वरे परे। शालिवाट् शाल्यूहः ॥ शमेरपि क्विप् वक्तव्यः। ५७। मो नो धातोः। ५८। मान्तस्य धातोर्मकारस्य नकारो भवति धातोर्झसे परे नाम्नः पदान्ते च। शम शम उपशमने। प्रशाम्यतीति प्रशान् प्रशामौ प्रशामः ॥ अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे मात्रच्विः। ५९। अभूततद्भावेऽर्थे कृ भू अस् इत्येतेषु धातुष्वाः च्विर्भवति ॥ संपद्यकर्तरीति वक्तव्यम्। ६०। तेन अगृहे गृहे भवतीति गृहीभवति। चकारश्च्वौ दीर्घ इति विशेषणार्थः। वकारः प्रत्ययमेलापनार्थः। वेः (प्र १ सू ५२) ॥ च्वौ दीर्घ ई-त्वास्य। ६१। च्वौ प्रत्यये परे अवर्णस्य ईकारादेशो भवति अन्यस्य स्वरस्य दीर्घो भवत्यव्ययवर्जितस्य। अमिथुनं मिथुनं संपद्यमानं करोतीति मिथुनीकरोति। किं वाक्यमुक्तम्। च्व्यन्तस्याव्ययत्वम्। अव्ययस्यादिमतेर्लुक् (प्र १ म ११ सू १५) असहायः सहायः संपद्यमानस्तथा स्यात् इति सहायीस्यात्। अकृष्णः कृष्णः यथा संपद्यमानस्तथा करोतीति कृष्णीकरोति। दिवाभूतम्। अव्ययस्य न दीर्घत्वम्। अस्वस्थः स्वस्थो यथा संपद्यमानस्तथा स्यादिति स्वस्थीस्यात्। संपद्यकर्तरीति किम्। अगृहे गृहे भवतीति गृहेभवति। अरुद् क्वचित् (प्र १ म ११ सू ४८) इति विसर्गलुक् ॥ च्वौ सलोपश्च। ६२। मनस् महस् रजस् इत्यादीनां सकारस्य लोपो भवति च्वौ प्रत्यये परे। ई च्वौ भवतीत्यर्थमनुसरत। उत्सुकं मनो यस्यासौ उन्मनाः। न उन्मनाः अनुन्मनाः। अनुन्मनाः उन्मना संपद्यमानस्तथा भवति इति उन्मनीभवति। विगतं मनो यस्याऽसौ विमनाः। न विमनाः अविमनाः। अविमना विमनाः संपद्यमानस्तथा भवति इति विमनीभवति। न विगतं मनो यस्यासौ अमनाः। न अमनाः अनमनाः। अनमनाः अमनाः संपद्यमानस्तथा भवति इति अमनीभवति। तथा सुमनीभवति दुर्मनीभवति महीकरोति अरूकरोति चक्षूकरोति ॥ डाच् क्वचिद्वक्तव्यः। ६३। अभूततद्भावेऽर्थे क्वचित् डाच् प्रत्ययो भवति। अदुःखं दुःखं संपद्यते तत् करोतीति दुःखाकरोति। तथा सुखाकरोति ॥ आतो मनिन्क्वनिब्वनिपः। ६४। धातो नाम्नि च अनुपपदे आकारान्तेभ्यो धातुभ्यो मनिन् क्वनिप् वनिप् इत्येते प्रत्यया भवन्ति। सुष्ठु ददातीति सुदामा। राजन्शब्दवद्रूपम्। यत्ते चना अश्वमात्र (प्र १ म ४ सू १४) अश्वं तिष्ठतीति अश्वत्थामा ॥ स्थामी। ६५। इच ईच ई। इत्येतस्य इकारो भवति। अभिप्रभूतेर्वदीनां दीर्घ ईकारो भवति तकारादौ क्विपि इति परे न भवति क्वचि वा। कारिष्यमाण। सुष्ठु गिरतीति सुगीरा। गिरि वदतीति

स्याम इति वा अग्निष्टोमेन अयाक्षीत् इति अग्निष्टोमयाजी। वा अग्निष्टोमं यष्टुं शीलं यस्य स अग्निष्टोमयाजी। अमांसं भुङ्क्ते इत्येवंशील अमांसभोजी। अर्धं भुङ्क्ते इत्येवंशील अर्धभोजी। सुखभोजी। उष्णं भुङ्क्ते इत्येवंशील वा उष्णवान् इति उष्णभोजी। इनो वत् (पृ २ भ १७ सू ५)॥ हस्तेनि न्यायो णिनिर्वाच्य।८९। पितरं अघान वा अघनीत् इत्येवंशील पितृघाती। इत्यादिसमनुरूपं ज्ञेयम्॥ कर्तर्युपमाने णिनिर्वाच्यः।९०। अश्व इव धावतीति अश्वधावी। मत्त इव करोतीति मत्तकारी। हंस इव गच्छतीति हंसगामी। स्त्री चेत् हंसगामिनी। ईप्॥ क्विप्क्वनिप्क्वा।९१। धातोरतीते काले शीलेऽर्थे च क्विप् क्वनिप् वा इत्येते प्रत्यया भवन्ति॥ क्विप्।९२। ब्रह्म भ्रूण वृत्रेषूपपदेषु हन्ते क्विप् स्यात्। अतीते एव। ब्रह्म हतवानिति ब्रह्महा। भ्रूणहा। वृत्रहा। अन्यत्र शत्रुघातीत्यत्र णिनिः। शत्रून् घ्नतीत्येवंशील शत्रुघाती। सुष्ठु करोति स्मासौ सुकृत्। कर्मकृत् पापकृत् पुण्यकृत् शास्त्रकृत्। सोमं सुनोति स्मासौ सोमसुत्। अग्निं चिनोति स्मासौ अग्निचित्। इत्येते क्विबन्ताः। क्वनिप्। युधि संप्रहारे। राजानं युध्यते स्मासौ राजयुध्वा। राजानं करोतीत्येवंशील राजकृत्वा। सह युध्यते स्मासौ सहयुध्वा। सहकृत्वा। दृश् प्रेक्षणे। क्वनिप् दृशः। किञ्चिद्गुणाभाव। सुनोति स्मासौ सुतवान् इति सुत्वा। यत्वा। यजति स्मासौ यज्वा। पारमदृक्षत् इति पारदृश्वा। इत्येते क्वनिबन्ताः। जनी प्रादुर्भावे॥ सप्तम्यां जनेर्डः।९३। सप्तम्यन्तोपपदे डप्रत्ययो भवति अतीते काले। सरसि जायते स्म तत् सरसिजं पद्मम्। अलुक् क्वचित् (पृ १ भ १६ सू ८४) सरसि जातं सरोजम्। संस्कारका अजा अजा द्विज। परितः खाता इति परिखा। अन्येन जायते स्मेति अजा। सर्वं गतवान् इति सर्वगः वा सर्वं गच्छति स्मासौ सर्वगः। गै शब्दे। साम गीतवान् गायति स्मासौ सामगः॥ इति भूतार्थप्रत्ययान्ताः॥ इति कृदन्तप्रक्रिया॥ १॥

॥ अथ निष्ठाप्रक्रिया॥ क्तक्तवतू।१। धातोरतीते काले क्तक्तवतू प्रत्ययौ भवतः। भावकर्मणोः क्तः। क्तवतु कर्तरि। ककारावितौ। उकारः ... ग्या शीघ्रे। कामयते स्म तत् कांतं रूपम्। आगम्यते स्म तत् आगतम्। स्थीयते स्म तत् स्थितं देवदत्तेन ॥ भावसौकर्यार्थमेतदर्थं नपुंसकत्वं च। भावे नपुंसकता॥

भव्यं भावेऽप्यतिके नाली स्वरूपे च मर्मोदरे॥
पात्रवर्षे देवदत्त शुक्लो भाव इत्यभिधीयते॥ १॥

क्रियतेस्मासौ कृतः कटस्तेन। स कटं कृतवान्। करोति स्मासौ कृतवान् कृत्वा सर्वं कृतवान्। श्रिञो युम् (पृ १ भ स ६) इतिनुमागमः॥ गत्यर्थाकर्मकाच्च कर्तरि क्तः।२। गत्यर्थादकर्मकाच्च कर्तरि क्तः प्रत्ययो

मध्यमरेफस्य लोपः नतु संयोगान्त्यस्य लोपः । रसे पदान्ते ऊर्ति चकारस्य । वारुषस्य । ७६ । रेफादुत्तरस्य सस्यैव लोपो भवति नान्यस्येत्यर्थः । ऊर्जस्य (तृ १ प्र १ सू ४) कटधिकीर्षों कणविकीर्ष । पद्मावये । मत्रो मत्स्याणाम् (तृ १ प्र १ सू १४९) मनी वहतीति मनडुत् । क्विबन्ते यवनसो दान्तादेशो वाच्यः । ७७ । मनडुही मनडुहः । राजृ दीप्तौ । क्विबन्ते राजतौ परे समो मस्यानुस्वाराभावो वाच्यः । ७८ । तेन सम्यक् राजतेऽसौ सम्राट् । ध्यै चिन्तायाम् । ध्यायतेः क्विपि संप्रसारणं दीर्घता च वक्तव्या । ७९ । सुष्ठु ध्यायतीति सुधीः । सुविगमित्वं होवीनां क्विपि क्वचित् द्वित्वं वाच्यम् । ८० । इत्यनेन भेदाभाव । पोवते कारिपूर्वस्य क्विपि संप्रसारणं वाच्यम् । ८१ । पोवतेऽसौ रिपुः । गच्छति अस्मिन्नितिस्पतिस्मान् मामोतीति चमत । पुरोदेवीर्विशेष पुरेस्व मया सा गुरुः । इदंकिमदसखे दीर्घमाने कार्यं । ८२ । दीर्घतो सर्वादिषु टक्सकौ मस्यो भवत उपमाने कर्मे सति । चकाराद् क्विप् । तकारः । आ सर्वादेः । ८३ । एतेषु सत्स्वेषु परेषु सर्वादि पूर्वस्य टेरात्वं भवति । ए सिद्ध मेस्वे । अन्य इव दृश्यतेऽसौ अन्यादृक् । छ्यावयाद्यादि च (तृ १ प्र १ सू ५२) क्वौ क से (तृ १ प्र १ सू ११६) तिवन्मव (तृ १ प्र १ सू २१) अन्यादृक्ष: अन्यादृक् । स इव दृश्यतेऽसौ तादृक्-तादृश-तादृक् । य इव दृश्यतेऽसौ यादृश-यादृक्ष-यादृक् । एष इव दृश्यतेऽसौ एतादृश-एतादृक्ष-एतादृक् ॥ किमिदम् कोमर्देशी । ८४ । किम्शब्दस्य इदम्शब्दस्य च कीश् ईश् इत्येतावादेशौ भवतः टक्सादिषु सत्स्वेषु परेषु । प्रकार सर्वादिशेषार्थः । क इव दृश्यतेऽसौ कीदृश-कीदृक्ष-कीदृक् । अयमिव दृश्यतेऽसौ ईदृश ईदृक्ष-ईदृक् । ईदृशीमार्ता । सर्वादित्वाद्देत्वम् । भवदादिषु दृ भिडकारादस्य पूर्वस्य टेर्दीर्घता च वक्तव्या । भवानिव दृश्यतेऽसौ भवादृश-भवादृक्ष-भवादृक् । चकारात् एतेषु सत्स्वेषु परेषु समानशब्दस्य सो वाच्य । समान इव दृश्यतेऽसौ सदृश-सदृक्ष सदृक् ॥ अवसोऽस्म् आदेशः । ८५ । अदस्शब्दस्य दृगादिषु सत्सु अमुमादेशो भवति क्विपे परे । अमुमिव दृश्यतेऽसौ अमुदृश-अमुदृक्ष -अमुदृक्-ग् ॥ मदपयोत्तरपदयोः परतो युष्मदस्म दोरेकार्थे त्वत् मत् इत्येतावादेशौ भवतः । ८६ । त्वमिव दृश्यतेऽसौ त्वादृश-त्वादृक्ष-त्वादृक्-ग् । अहमिव दृश्यतेऽसौ मादृश-मादृश-मादृक्-ग् । त्यदादेरस्क्वौ (तृ १ प्र १ सू ५४) इत्यकारः । युयमिव दृश्यतेऽसौ युष्मादृश-युष्मादृक्ष-युष्मादृक् । वयमिव दृश्यतेऽसौ अस्मादृश अस्मादृक्ष अस्मादृक् । टकारमुक्तपतारीप् । तादृशी मादृशी एतादृशी त्वादृशी मादृशी अन्यादृशी युष्मादृशी अस्मादृशी भवादृशी इत्यादि स्त्रियां रतीर्थे । ८७ । मालोरवीति वर्णो शीर्ष्णे च त्रिभिर्वर्णो भाति ॥ वर्णे च पपते पर्णेनिर्मापेण । ८८ । इमा ही सी (तृ १ प्र १ सू ११) अभिवमिन

सोमम् इति वा अग्निष्टोमेन अयाक्षीत् इति अग्निष्टोमयाजी । वा अग्निष्टोमं यष्टुं शीलं यस्य स अग्निष्टोमयाजी । अमांसं भुङ्क्ते इत्येवंशीलः अमांसभोजी । अर्धं भुङ्क्ते इत्येवंशीलः अर्धभोजी । उष्णभोजी । उष्णं भुङ्क्ते इत्येवंशीलः वा भुक्तवान् इति उष्णभोजी । मनो मन् (पृ १ म २७ सू ५) ॥ इन्वौणि म्यापो णिनिर्वाच्यः । ८९ । पितरं अघान वा अवधीत् इत्येवंशीलः पितृघाती । इणिमुभ्रमसृप क्षेपम् ॥ कर्तर्युपमाने णिनिर्वाच्यः । ९० । मल इव चरतीति मल्लचारी । मत्त इव करोतीति मत्तकारी । हंस इव गच्छतीति हंसगामी । स्त्री चेत् हंसगामिनी । दृश् ॥ विभाषपूर्वमिदपूर्वका । ९१ । धातोरतीते काले शीलेऽर्थे च क्विप् क्वनिप् वा प्रत्ययौ भवतः ॥ क्विप् । ९२ । एवं भ्रम सृप एवम्पूर्वकस्य क्विप् स्यात् । अतीते च । ब्रह्म हतवानिति ब्रह्महा । भ्रूणहा । वृत्रहा । अन्यत्र मधुघातीत्यत्र णिनिः । मधु हन्तीत्येवंशीलः मधुघाती । सुष्ठु करोति स्माऽसौ सुकृत् । कर्मकृत् पापकृत् पुण्यकृत् मन्त्रकृत् । सोमं सुनोति स्माऽसौ सोमसुत् । अग्निं चिनोति स्माऽसौ अग्निचित् । इत्येते क्विबन्ताः । क्वनिप् । युधि संप्रहारे । राजानं युध्यते स्माऽसौ राजयुध्वा । राजानं करोतीत्येवंशीलः राजकृत्वा । सह युध्यते स्माऽसौ सहयुध्वा । सहकृत्वा । दृश् प्रेक्षणे । क्वनिप् दृश् । दृशिर्प्रेक्षणार्थः । सुनोति स्माऽसौ सुतवान् इति सुत्वा । सत्वा । यजति स्माऽसौ यज्वा । पारमद्राक्षीत् इति पारदृश्वा । इत्येते क्वनिबन्ताः । जनी प्रादुर्भावे ॥ सप्तम्यां जनेर्डः । । ९३ । सप्तम्यां जनधातोः डप्रत्ययो भवति अतीते काले । सरसि जायते स्म तत् सरसिजं पद्मम् । अलुक् क्वचित् (पृ १ म ११ सू ७४) सरसि जातं सरोजम् । संस्कारार्थ अजा अजः क्षिप । परितः खाता इति परिखा । अन्येष्वपि जायते इत्यपि अजः । सर्वं गतवान् इति सर्वगः वा सर्वं गच्छति स्माऽसौ सर्वगः । गै शब्दे । साम गीतवान् गायति स्माऽसौ सामगः ॥ इति कत्यर्थप्रत्ययाः ॥ इति कर्त्रर्थप्रक्रिया ॥ १ ॥

॥ अथ निष्ठाप्रक्रिया ॥ क्तक्तवतू । १ । धातोरतीते काले क्तक्तवतू प्रत्ययौ भवतः । भावकर्मणोः क्तः । कर्तरि क्तवतुः । अकर्मकेभ्यः । अजुगमर्थ । ग्ला ग्लैः । ग्लास्तेऽस्म तद् ग्लानं रया । आगच्छते स्म तद् आगतम् । स्थीयते स्म तद् स्थितं देवदत्तेन । भावस्यैकत्वादेकवचनं नपुंसकत्वं च । भावे नपुंसकत्वात् ॥

अस्ति मात्स्येऽस्मिंस्तु भाती न्वरूपे च मनोहरे ॥
धारयन्ते वैपरा शुद्धो भाव इत्यभिधीयते ॥ १ ॥

क्रियते स्माऽसौ कृतः कटो देवदत्तेन । स कटं कृतवान् । करोति स्मासौ कृतवान् कृतम् सर्वं कृतवान् । क्रियो ग्रम् (पृ १ म सू ९) इतिसूत्रम् ॥ गत्यर्थाकर्मकश्लिष कर्तरि क्तः । २ । गत्यर्थकर्मकेभ्यो कर्तरि क्तः प्रत्ययो

भवति चाकर्मकेभ्योऽपि । शीङस्त्वनुदात्तत्वनाम् (पृ १ म० ४ सू ७) शयते स्म इति मतः । स्थामी (म १ सू ९५) तिष्ठति स्म इति स्थितः । भट (म १ सू ६) भटति स्म इति भटितः । शम उपशमे ॥ शमान्तस्य क्तिति झले दीर्घः ।३। शमान्तस्य धातोर्दीर्घो भवति क्तिति झले परे किति वा । शाम्यति स्म इति शान्तः । दाम्यति स्म इति दान्तः । क्लमु ग्लानौ । क्लाम्यति स्म इति क्लान्तः ॥ यस्य कथंचित्कर्मेदं तस्य क्रियायां भेद वाच्याः ॥ अधिशीङ्स्थासां कर्म ।५। अधिपूर्वाणामेषामाधारः कर्मसंज्ञः स्यात् ॥ श्लिषशीङ्स्थासभिवसजनरुहजीर्यतीनां सोपसर्गत्वेन सकर्मकाणामपि कर्तरि क्तो वाच्यः ।६। रमामाश्लिष्यति स्मेति आश्लिष्टः कः हरिः । हरिरमयाश्लिष्टः । शेषमधिशेते इति अधिशयितः को विष्णुः । शेषमधिशयितो विष्णुः । सर्वमधितिष्ठति स्मेत्यधिष्ठितः सर्वमधिष्ठितः उपास्तोपास्ते इति उपासितः भक्तो हरिम् । भक्तैर्हरिरुपासितः । आसनमासितम् इति आसितः । एकादशीमुपोषितः इति उपोषितः वा हरिदिनमुपोषितः इति च पोषितः ॥ शकिपुप्योरिट् ।७। आभ्यां नित्यमिट् स्यात् । शकोरे ग (पृ १ म ७ सू १५) शमभ्युक्ते इति अनुजातोऽभ्युत शम्भुनात । पुष्याम्बोद इति आत्मक सिद्ध । गृह उपादाने । ग्रह इट् (पृ १ म १ सू ११८) ग्रहोऽलिटि दीर्घः (पृ १ म १ सू ७) जगाद अनुजग्राह इति अनुगृहीतोऽच्युतः । जगदनुगृहीतं वासुदेव ॥ ८ ।८। रैफादुत्तरस्य क्तस्य नो भवति । मतम् । पूर्वे तेन रमाऽऽश्लिष्टा हरिणा इत्यादिकेऽपि ॥ क्तो वा सेट् ।९। वकारोपधान्मूलस्य परः सेट् क्तः सत्पर्यः किद्वा भवति ॥ शीङ्कर्तस्यादेर्मिति स्विदिविद्युपूतः क्षेमार्थे ।१०। एभ्यः परौ सेटौ क्तक्तवतू प्रत्ययौ कितौ न भवतः । स्विद्यते स्म स्वेदितम् । क्ष्वेदते स्म क्ष्वेदितम् । प्रकर्षेण स्विद्यते स्माऽसौ प्रस्वेदितः । प्रकर्षेण धृष्टं भावः वा प्रधर्षते स्माऽसौ प्रधर्षितः । पूङ् शुद्धौ । संपूत सम्यक् पवते तत् संपवितं-संपावितम् । पवते भावः पवतेस्माऽसौ पवितः । रोदनं भावः रोदितः वा रोदिति स्माऽसौ रोदितः-रुदितः । मुष्णाति स्माऽसौ मोषितः मुषितः । मर्षे क्तिति च (पृ १ म १ सू १२) ग्रसते स्माऽसौ ग्रसितः । गुप्यते स्म इति गोपितः गुपितः । वेदितः विदितः ॥ पूङः सा क्तसेट् ।११। पूङः परस्य क्तस्य सेडिडागमो भवति । पूङ् शोधने । पुपुवेऽसौ पवितः पूतः । क्लिश्यतेऽसौ क्लिशितः ॥ क्लिशः ।१२। अवर्णान्तात् ज्ञपर्णान्तात् विधिविषय धातोः परस्य क्तिप्रत्ययस्य प्रसारे रिट् न भवति । अभूलोऽसौ वा भवति स्म इति भूतः । णु स्तुतौ । नौति स्म इति नुतः । वृञ् वरणे । अवार इति वृतः । दुर्भोजनमादिरूपयोः । भिन्नयति भिन्नः । अमते स्म इति मितः ॥ शयते र्दिं प्रसारणस्य दीर्घः । १३ । आङ्शासिवावादि हस्त ॥ आशीर्गतिः ।१४। आर्तिः ईडितश्च परस्य क्तस्य इट् न भवति ॥ मतौ तथा वर्तमानेऽपि ।१५। मतौ बाह्यार्थां मतिबुद्धिपूजार्थानां च वर्तमानेऽपि क्तः प्रत्ययो भवति । अभिमन्ता

दे भावकर्मणोरपि ॥ हस्तस्य भो वृक्ष । १६ । दकारादुत्तरस्य निष्ठातस्य
नो भवति । दकारात्परस्य नकारो भवति । भिन्नः छेदे ॥ आदितश्च ॥
आदित इत्युक्तानां निष्ठा कर्तरि च वाच्या ।१७। मिद्यते स्म मिन्नः मिन्नवान् तैलेन वर्तते।
भावे कर्तरि चादित क्तस्येड् वा वाच्य । १८ । मिदेर्गुण । १९ ।
मेद्यतेऽसौ मेदितः मिद्यते स्म मेदितम् । हुरस भयहुतावने ॥ निष्ठायां हृस्वो
वाच्या ।२०। हृष्यतेऽसौ हृष्ट । मिश्रिता मात्रमसरणे हृष्यने च । माषप्रेन
मसिनघटोऽसौ मसिनः मसीमिति संवरित तेन । मिश्रिता संपूर्णने । क्लिश्यतेऽ
सौ क्लिष्टः । क्लिश्यते स्म क्लेशितं तेन । मिश्रणा भामकन्ये । स्वादिषु । दृष्यो-
तीति भक्ति-दाढः । मन्यतेऽसौ मत । भुज अवनमने । भुग्नतीति भुग्न । भुज
मर्दनाम् । भुजतीति भुजितः स । भीतो वस्तु वर्तमानेऽपि स्वपिसमात् भावे
कर्मसीश्वरोरल्प्ड् । हा भयगोपने । मर्षे भुजायम् । हृ हरणगमम् । शीङ स्वप्ने ।
वर्तेनो वस्तु भवति । ज्ञात । भवित । इष्यतेऽसौ इषितः । शीलयतेऽसौ शीलित
क्तस्य च वर्तमाने । २१ । वर्तमानार्थस्य क्तस्य योगे षष्ठी स्यात् । तेन
राज्ञां पूजित । पूज पूजने । अन्यत्र कर्मणि क सामान्य । इस्तस्य नो दधेति
नकारान्मर्ध्वेनेति वाच्यम् । तेन मापतीति मत । मदी हर्षे ॥ मदो जपुः
॥२२। मदो जपुरभेदो भवति निष्ठायां किति तकारे परे भवति च वकार तथा
त्वार्थः ॥ क्तक्तवतू निष्ठा ।२३। एतौ प्रत्ययौ निष्ठासंज्ञौ स्तः । तयोर्यः
(पृ २म १सू ७१) इते यथा. (पृ १म २सू १) भद्र मदने ।
मदते स्म तद् भत्तं किं भवतम् । र (म २सू ७) पृ विदारणे । क हि
स्वानम् । कृ हिंसे । भत एत् (पृ २म १सू ११८) ज्योर्मिष्ठे (पृ १
म १ सू ७) विदीर्यते स्मासौ विदीर्ण । पृृ भयोहानौ । भकार पिनि-
हम इत्यस्य निषेधनार्थं । जीर्यते स्म तद् जीर्णम् किं शरीरम् । मर्ज्यते स्म तत्
भीमम् । पूरी पूर्ती । पूर्यतेस्मासौ पूर्ण ॥ र हाति मुर्ध म पिपर्तेः २४।
पोपट (पृ २म ७ सू १) पिपर्तेरस्य इति पूर्तः ॥ स्वापेरित्व । २५ ।
स्वापेर्णेरित्वम् चातोः णित्वतो नो भवति । सूप्त् छेदने सूप्यते स्मासौ सूपः ।
ज्यायसी वयोहानौ । महां विवित च (पृ २म १सू १२) जीनातिस्मासौ जीनः ।
भुजो कौटिल्ये । भो जु (पृ १म ९सू ५२) भुज्यते स्मासौ भुग्न । ओ-
हाक् त्यागे । त्यागी । इस ई स ई (म १सू १५) हीयतेस्मासौ हीना । हृड्
हृड् वीड् वीड् रीड् मीड् धीड् डीड् लीड् एते सप्त ओदितः । हूयत्यादिवत्ते । सूयते
सूनः । दूड् परितापे । दूड् दुःखे । दूयतेस्मासौ दून । डीड् विहायसा गतौ ॥
डीयते इत्यमाप ।२६। डीयते स्मासौ डीन । धीङ् धारणे । धीङ् सामर्थ्ये ।
धीयतेस्मासौ धीन । रीङ् क्षरणे । रीङ् गतौ । रीयतेस्मासौ रीण । मीङ्
भाण्डीबधने । मीङ् हिंसायाम् । मीयतेस्मासौ मीन । लीङ् श्लेषे । लीयतेस्माऽ
सौ लीनः । वीङ् माहेरन् । व्रीङ् विवरणे । व्रीयतेस्मासौ व्रीणः । मीङ्
नये । मीयतेस्मासौ मीनः । एते ओदितः । ओप्यायी वृद्धौ ॥ प्यायः पी

।२७। प्याय पी आदेशो भवति निष्ठायाम् । प्यायते स्माऽसौ पीनः । क्षि क्षये ।
क्षियो निष्ठायां कर्तरि दीर्घो वाच्यः ।२८। दीर्घादेव क्षियो निष्ठा-
यास्तस्य नो वाच्यः ।२९। क्षीयते स्माऽसौ क्षीणः । क्षीणवान् । अत्र
कर्मणोऽस्तु क्षीयते स्म तत् क्षितं तेन । क्षितः कामो मया वा कणः । परस्व
संयोगादेरातन्तान्निष्ठातस्य नो वाच्यः । घ्रा गन्धे । घ्रायतेस्माऽसौ
घ्राणः । ग्लै म्लै हर्षक्षये । ग्लायतेस्माऽसौ ग्लानः । म्लानः । हि
गतौ । हीयतेस्माऽसौ हितः । त्रैङ् पालने ॥ त्राणत्राता वा ।३१। त्रायतेर्नो
नत्वं वा निपात्यते । त्रायते स्माऽसौ त्राणः-त्रातः । मा मन्योपादाने । मीयते
स्माऽसौ माणः मातः । ह्री लज्जायाम् । ह्रीयते स्माऽसौ ह्रीतः-ह्रीणः । नुद
प्रेरणे । नुद्यतेस्माऽसौ नुन्नः-नुत्तः विदिर् विचारणे विद्यतेस्माऽसौ विन्नः वित्तः ।

वेत्ति रूपं विद् ज्ञाने विन्ते विविद् विचारणे ॥
विद्यते विद् सत्तायां विद्लृ लाभे च विन्दति ॥२॥

उन्दी क्लेदे । उन्द्यतेस्माऽसौ उत्तः उन्नः । वा गतिगन्धनयोः । निर्वातिस्म वा
निर्वायते स्माऽसौ निर्वाणः-निर्वातः । विद् सत्तायाम् । विद्यतेस्माऽसौ विन्नः वित्तः
एते त्राणाद्या ह्रियाः संपरिभ्युपपन्न्य परस्य करोतेर्भूषणे समवाये
अर्थे च वाच्ये सति सुट् प्रत्ययो भवति ।३२। ... । संस्क्रियते
स्माऽसौ संस्कृतः । परिष्क्रियते स्माऽसौ परिष्कृतः । उपस्क्रियते स्माऽसौ उपस्कृतः
यदा अलङ्कारार्थं तदा संक्रियतेस्माऽसौ संकृतः । परिक्रियतेस्माऽसौ परिकृतः
उपकृतः । भावे घञ् । संस्क्रियतेऽसौ संस्कारः अलङ्क्रियतेऽसौ अलङ्कारः
विद ज्ञाने । विद्यतेस्माऽसौ विदितः ॥ दो दत्ति ।३३। दा इत्यस्य दत्
क्तिति परे । दीयतेस्माऽसौ दत्तः । ददाति स्म इति दत्तवान् । प्रदा सुम (१
१ म १ सू १) ॥ स्वरात्तो वा ।३४। स्वरादुत्तरस्य दा इत्यस्य वा तो
भवति क्तिति तकि परे । अवदीयते स्माऽसौ अवत्तः अवदत्तः । अवदीयतेस्मा-
ऽसौ अवदत्त-अवत्त ॥ नाम्यन्तोपसर्गस्य दीर्घो भवति ।३५। दधाते
स्तो वाच्यः ।३६। निधत्तं दीयते स्म तत् नीत्तं निदत्तम् । पर्यादिसमन्वागमा-
देन दीयतेस्म तत् परीत्तम्-परिदत्तम् ॥ दधातेर्हिर्निष्ठायां वाच्यः ।३७।
धीयतेस्माऽसौ हितः । दधाति स्मासौ हितवान् ॥ जहातेश्चक्तिति ।३८।
जहातेर्धातोः क्तिति प्रत्यये परे हिरादेशः स्यात् । तेन पूर्वं हित्वा । हीयतेस्माऽसौ
हितः । महासौहित्ये हितपान् ॥ प्यायस्फायमूर्च्छिमदां कस्य भावाभावौ
वाच्यौ ।३९। स्फै विस्तारे । स्फायतेस्माऽसौ स्फीतः । स्फा वृद्धौ ।
स्फायतेस्माऽसौ स्फातः । पूङ् पावने । पूयते स्माऽसौ पूतः । पीनः (पु १ म
७ सू ७) प्योषिदिवे (पु १ म १ सू ७ (मूर्च्छी मोहसमुच्छ्राययोः ॥
पालोपन्नौ ।४०। रेफस्योत्तरस्य मूर्च्छेर्लोपो भवति क्तिति तकारे परे । मूर्च्छ्य
ते स्माऽसौ मूर्तः । मदी हर्षे । मद्यतेस्म इति मत्तः । अत्र वैयाकरणसंस्कारणा-
भेषु । मदेः तः । मदस्य मुत्तम् । दीपमारम्भ । इष्यते स्म तत् इष्टम्-इष्टवान् ।

हुप् गीमतनुस्थाने । घ्यायतेस्म तत् ध्यातम् । वद् भाषणे । हो ड (४ १म ९सू ११) स्थानीव (४ २म १सू ७१) इति वो लोपो दीर्घश्च (४ २म १सू ११) उद्यतेस्माऽसौ उक्तः भारः । ऋोऽस्मादृसद् । वेञ् तन्तुसन्ताने । ऊयतेस्माऽसौ उतः । व्येञ् संवरणे । संवीयतेस्माऽसौ संवीतः । ह्वेञ् स्पर्धायाम् । ह्वेञ् आह्वाने । ह्वेञ् कौटिल्ये । सम्प्रसारणम् दीर्घः । आहूयतेस्माऽसौ आहूतः । वद् व्यक्तायां वाचि । सम्प्रसारणम् । उद्यते स्माऽसौ उदितः । वच परिभाषणे । उच्यतेस्माऽसौ उक्तः । वसिक्षुध्योरिट् (म २ सू ७) वस् निवासे । उष्यते स्माऽसौ उषितः । वसादेः षः (४ १म १सू १५) क्षुध बुभुक्षायाम् । क्षुध्यते स्माऽसौ क्षुधितः । क्षिणुम् क्षये । क्षुभ्यते स्माऽसौ क्षुब्धः । ओव्रश्चू छेदने ॥ वेञ्च निष्ठायां हृद् म । ५१ । स्कोप्योश्च (४ १म ९सू ७) संप्रसारणम् । व्रश्चभ्रस्जः (म २सू २४) इति षत्वम् । ष्टुत्वम् । चो कुः (४ १म ९सू ५३) वृश्च्यतेस्माऽसौ वृक्णः ॥ ओलजेर्जो निष्ठायाम् । ५२ । ओलजेर्जोर्गो भवति निष्ठायां परतः । लज्ज लज्जने । लज्ज्यते स्माऽसौ लग्नः ॥ फलेरात्त्व निष्ठायाम् । ५३ । फल फलने । फल्यते स्म सौ फुल्लः ॥ पचो वः । ५४ । पचः परस्य तस्य वो भवति निष्ठायाम् । पच्यते स्माऽसौ वा पाकस्यानेन निर्वृत्तः पक्वः । पचति स्माऽसौ पक्ववान् ॥ क्षायो मः । ५५ । क्षायः परस्य तस्य मो भवति निष्ठायाम् । क्षै क्षये । संध्यक्षराणामा (४ २म १सू ११९) क्षायतेस्माऽसौ क्षामः ॥ शुषः कः । ५६ । शुषे परस्य तस्य को भवति । शुष् शोषणे । शुष्यते स्माऽसौ शुष्कः ॥ स्फायः स्फी । ५७ । स्फायः स्फीरादेशो भवति निष्ठायां परतः । ओस्फायी वृद्धौ । स्फायते स्माऽसौ स्फीतः । धेट् पाने । धीयतेस्म तत् धीतम् । घ्वा ई (म १सू ६५) गै शब्दे । गीयते स्म तत् गीतम् । पा पाने । पीयते स्म तत् पीतम् । दो अवखण्डने । दीयतेस्म तत् दितम् । षोऽन्तकर्मणि । सीयते स्म तत् सितम् । माङ् माने । मीयते स्म तत् मितम् । स्थेति निष्ठायां योर्गोपो वाच्यः । ५८ । स्थीयतेस्माऽसौ स्थितः । धाप्यते स्माऽसौ धापितः ॥ क्तक्तवतू निष्ठासंज्ञौ ॥ ॥ इति निष्ठाविधानप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ क्त्वादिप्रक्रिया ॥ समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । १ । भावे समानकर्तृकयोर्मध्ये भवतः अतीते काले वाच्ये सति क्त्वा च णमु एतौ परस्मैपदे भवतः । तत्परित्यागपूर्वकत्वे न तु क्त्वो निरवकाशविधिरित्याशयः । यथा च णमु परस्मैपदे तथा क्त्वापि । यथा आत्मनेपदे च तथा क्त्वा । क्त्वाया गुणनिषेधार्थः । ... । भिन्नार्थः । कुञ्च कौटिल्ये । ... इति ... । मृडो गुम (४ १म ९सू ६) ... । ... । वसोर्वः (४ १म ९सू ७१) ... । ... । ... (४ १म ९सू

।२७। ष्टन्न वै मातेते भवति निष्टपन् । ष्टायते स्नाता स्तैन । धि इते ॥ सियो निष्ठायां भवति दीर्घो वाच्य ।२८॥ वीपादव शियो निष्ठा- यामन्तस्य नो वाच्य ।२ ।हीयते स्मात्सा हीन । हीनवत् । सत- मसङ्गेषु क्षित्व सन तद् क्षितं तेन । क्षित्र कानी मत वा कन्द । परछव संयोगादन्तादन्त्वामिशातम्य मा वाच्य । द्रा स्वप्न । द्रात्वान्तक्तो द्रात । गहै स्ता हृष्यप । गत्यपैत्स्नाक्त्सा ग्लान । म्लानः । दि गतो । हीयपेत्यमाऽक्तो हित । मैङ् पाटने ॥ चापायाया वा । ३१ । मन्दीतो मत वा मितात्यत । मसते स्माऽत्सा मान -मात । प्रा गन्धोपादाने । निर्गते स्माऽत्सा मान प्रात । ह्री लज्जायाम् । ह्रीयते स्मऽक्तो ह्रीत-ह्रीण । धुर मेरण । धुवतेस्माऽक्तो धुमः-धुत शिरिर् विघातने निपतेस्मात्तो शिम शिष ।

येनि रूपं चिन् माने चिन्ते विविद् विचारणे ॥

विचते विद् सत्तायां विद्रन्त पाभ च विन्दति ॥ २ ॥

उन्दी क्लेदे । उन्दतेस्माऽक्ता उन्त: उन्त । वा मतिरन्धनयो । निर्वाणस्य वा निवायते स्माऽक्तो निवात-निवाण । निर् वनम्पम् । निपनेऽस्मात्तो गल पत्र एते कमपा मैथा संपरिकपपम्य परस्य करोतेर्धातोभूषणेऽर्थे सीमर्थे ऽर्थे च वाच्य सति सुट् मत्ययो भवति ।३२ । ठिताम्परो । सँस्क्रियते स्माऽक्तो संस्कृत । परिष्क्रियते स्मात्सी पारष्कृत । उपस्क्रियते ओऽपस्कृत यदा सदाविन तदा संस्क्रियतेस्माऽक्तो संहृत । परिष्क्रियतेस्माऽक्तो परिष्कृत उपस्कृतः । माने मन् । संस्क्रियतऽक्तो संस्कृत अलंक्रियतेऽक्तो अलंकृत गिर् माने । गिरतेस्माऽक्तो गिरित ॥ वा वृत्ति । ३३ । वा इत्यस्य स्मदीर्घ शिति परे । दायतेस्माऽक्तो दत्त । ददाति स्म दान दत्तवान् । त्रिवा गुम(३ १ म १ सु १)॥ स्वरातो वा । ३४ । सायुत्तरस्य वा इत्यस्य वा तो भवति शिति वाकि परे । मकर्षेन दीयते स्माऽक्तो मत्त मदत्त । अवदीयतेस्मा ऽक्तो अवदत्त-अवत्त ॥ मान्यन्तोपसर्गस्य दीर्घो भवति ।३५॥ व्यवति स्तेत वाच्य ।३६। निदत्तं दीयते स्म तद् नीत निदत्तम् । पर्यस्यनन्त- मेव दीयतेस्म तद् परीत्तम् परिदत्तम् ॥ कृयातेर्हिर्निष्ठायां वाच्य ।३७। धीयतेस्माऽक्तो हित । दधाति स्मासौ हितवान् ॥ जहातेर्वाक्ति । ३८ । जहातेर्धातो हिरिति भवति परे हिरादेशः स्यात् । तेन वर्ष हित्वा । हीयतेस्मासौ हित । जहसीति हितवान् ॥ स्याकम्पापृष्ठम्युष्मधूर्छ कस्य मारमामानो वाच्य ।३९। ध्यै चिन्तायाम् । ध्यायतेस्माऽक्तो ध्यात । स्था गतिनिवृत्तौ । स्थापतेस्माऽक्तो स्थापित । पृ पालने । पूर्यते स्माऽक्तो पूर्ण । पीस्म् (इ १ म १ सु १) प्यायि वृद्धौ (इ १ म १ सु १ (मुर्छा मोहसमुच्छ्रायपयोः ॥ धातोरपऽक्तौ ।४०। रेफाद्युत्तरपेयमुक्तोऽन्तो भवति नित्यं तकारे परे । मुर्छ्यते स्माऽक्तो मूर्छ । मदी हर्षे । मद्यतेस्म इति मत्तः । मज वैरपूर्वमंगतिसत्यपा- मेषु । यजी ऊन । यजम् मुतम् । संग्रामम् । इपते स्म यद् इष्ट-इषवान् ।

उख् गीतावनुसन्धाने। ईप्यतेस्म तद् उतम्। वह प्रापणे। हो ढः (पू १ म १ सू ११) ढ्लोपे (पू २ म १ सू ७१) ति ढो लोपो दीर्घश्च (पू १ म १ सू १२) वह्यतेस्मासौ ऊढः भारः। कूलोऽन्याधातु। हेम् उन्मुखस्थाने। ऊयतेस्मासौ उतः। व्यञ् संवरणे। संवीयतेस्मासौ संवीतः। ह्वेञ् स्पर्धायाम्। ह्वेञ् आह्वाने। ह्वेञ् कान्त्यर्थे। सम्प्रसारणम् दीर्घः। आहूयतेस्मासौ आहूतः। वद व्यक्तायां वाचि। सम्प्रसारणम्। उद्यते स्मासौ उदितः। वस परिमाणे। उष्यतेस्मासौ उषः। वसिक्षुध्योरिट् (म १ सू ७) वस् निवासे। उष्यते स्मासौ उषितः। यसाने च (पू १ म १ सू १५) क्षुध बुभुक्षायाम्। क्षुध्यते स्मासौ क्षुधितः। सिध्यपू हते। शुष्यते स्मासौ शुषः। मापद् क्षेपणे ॥ पिबतो निष्ठायां इट् न। ५१। स्फायोपीश्च (पू १ म १ सू ७) सम्प्रसारणम्। स्फायादित्वः (म १ सू २४) इति मतम्। जतम्। षो कुः (पू १ म १ सू ५२) मज्ज्यतेस्मासौ मग्नः ॥ जनेर्जा निष्ठायाम्। ५२। जनेर्धातोर्जा आदेशो भवति निष्ठायां परतः। जन जनने। जन्यते स्मासौ जातः ॥ खनेरात्वं निष्ठायाम्। ५३। खन खनने। खन्यते स्मासौ खातः ॥ पचो वः। ५४। पचः परस्य तस्य वो भवति निष्ठायाम्। पच्यते स्मासौ वा पाकक्रियया निर्वृत्तः पक्वः। पचति स्मासौ पक्ववान् ॥ क्षायो मः। ५५। क्षायः परस्य तस्य मो भवति निष्ठायाम्। क्षै क्षये। संध्यक्षराणामा (पू २ म १ सू १२१) क्षायतेस्मासौ क्षामः ॥ शुषेः कः। ५६। शुषेः परस्य तस्य को भवति। शुष् शोषणे। शुष्यते स्मासौ शुष्कः ॥ स्फायः स्फीः। ५७। स्फायः स्फीरादेशो भवति निष्ठायां परतः। ओस्फायी वृद्धौ। स्फायते स्मासौ स्फीतः। धेट् पाने। धीयतेस्म तद् धीतम्। स्था गै (म १ सू ६५) गै शब्दे। गीयते स्म तद् गीतम्। पा पाने। पीयते स्म तद् पीतम्। दो अवखण्डने। दीयतेस्म तद् दितम्। षोऽन्तकर्मणि। सीयते स्म तद् सितम्। माङ् माने। मीयते स्म तद् मितम्। स्वेदि निष्ठायां नेडीयो वाच्यः। ५८। धावतेस्मासौ धावितः। धाव्यते स्मासौ धावितः ॥ कर्तृवद् निष्ठान्तौ ॥ ॥ इति निष्ठाविषयप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ कृदन्तप्रक्रिया ॥ कर्तृकाले ण्वुल्तृचौ। १। धातोः कर्तृकारके प्रत्ययौ भवतः अतीते काले वाच्ये सति तो च ण्वुल् तृच् परस्मैपदात्मनेपदे भवतः। भवतिरित्यादिवचने न तु नयी निरपाद्यनुदात्तत्वात्। यथा च ण्वुल् परस्मैपदे तत् कृत्। यथा आत्मनेपदे एव तथा कर्ता। ककार गुणवृद्धिनिषेधार्थः। उकारो गुणिवाच्यर्थः। डुकृञ् करणे। अकार इति अकारान्त। णितो वृद्धिः (पू १ म १ सू ६) कारकः कर्तरि वा कारकः। कर्तरि। कृतम् कर्तारौ। कर्तारः (पू १ म १ सू ७१) कारकः। कर्तृका। कर्ता ऐ (पू १ म १ सू

।३७। ध्याङ् पी भावेऽतो भवति निष्ठायाम् । ध्यायते स्माऽसौ पीनः । शिङ् शये । शियो निष्ठायां परतः दीर्घो वाच्यः ।३८। दीर्घान्तस्य क्षियो निष्ठा-यास्तस्य नो वाच्यः । ३९ । क्षीयते स्माऽसौ क्षीणः । क्षीणम् । अत्र कर्मणस्तु क्षीयते स्म तत् क्षितं तेन । भित्तं शकलं भस्म वा कथ्यते । यत्सम-र्थयोगादेरागन्ताविष्टादस्य नो वाच्यः । ग्ला हर्षक्षये । ग्लायतेस्माऽसौ ग्लानः । ग्लै म्ला हर्षक्षये । म्लायतेस्माऽसौ म्लानः । म्लानः । दी क्षये । दीयतेस्माऽसौ दितः । भिद् पाटने । वाण्याप्या वा । ४१ । भावकर्मणो-र्नस्य वा भिन्नस्यते । भाव्यते स्माऽसौ भावः -भावः । भा मन्यीभावने । भिन्ति स्माऽसौ भावः भावः । ह्री लज्जायाम् । ह्रीयते स्माऽसौ ह्रीणः-ह्रीतः । नुद् प्रेरणे । नुद्यतेस्माऽसौ नुन्नः-नुत्तः । विदिर् विचारणे विद्यतेस्माऽसौ विन्नः वित्तः ।

वेत्ति रूपं विद् ज्ञाने विन्ते विविद् विचारणे ॥
विद्यते विद् सत्तायां वित्तस्तु लाभे च विन्दति ॥२॥

उन्दी क्लेदे । उन्द्यतेस्माऽसौ उत्तः उन्नः । त्रा भतिमत्वनयोः । निर्वातिस्म च निर्वायते स्माऽसौ निर्वाणः-निर्वातः । निर् समाधम् । निवातेस्माऽसौ नाम वात एवे भावात्या तेयाः संपरिउपपरस्य परस्य करोतेः पातीभूषणार्थे समवाये च वाच्ये सति सुट् भवत्यथा भवति ।४२। टिल्लारौ । संस्क्रियते स्माऽसौ संस्कृतः । परिष्क्रियते स्माऽसौ परिष्कृतः । उपस्क्रियते प्रोकभकृतः यदा सत्कारार्थं तदा संस्क्रियतेस्माऽसौ संकृतः । परिक्रियतेस्माऽसौ परिकृतः उपकृतः । भावे यत् । संस्क्रियतऽसौ संस्कारः भर्त्सिक्रियतऽसौ अलंकारः विद् लाभे । विन्दतेस्माऽसौ विदितः ॥ वो वृत्ति । ४३ । वा हस्वस्य दकति क्विति परे । दीयतेस्माऽसौ दत्तः । ददाति स्म इति दत्तवान् । प्रियो जुर (इ १म ९सु ६) ॥ स्वरात्सो वा । ४४ । स्वरादुत्तरस्य दा हस्वस्य वा तो भवति क्विति तकि परे । प्रदीयते स्माऽसौ प्रत्तः प्रदत्तः । अवदीयतेस्मा-ऽसौ अवत्तः-अवदत्तः ॥ भाम्यन्तोपसर्गस्य दीर्घो भवति ।४५। दद्यार्थे स्त्रौ वाच्यः । ४६ । नितरां दीयते स्म तत् नीत्तं निदत्तम् । परिसमन्तात्-देन दीयतेस्म तत् परीत्तम्-परिदत्तम् ॥ दधातेर्हिर्निष्ठायां वाच्यः । ४७ । धीयतेस्माऽसौ हितः । दधाति स्मासौ हितवान् ॥ जहातेश्चकिति । ४८ । जहातेर्धातोः क्विति प्रत्यये परे हिरादेशः स्यात् । तेन पूर्वं हित्वा । हीयतेस्माऽसौ हितः । महासीदिति हित्वान् ॥ ष्यारप्यापुभूर्ष्पिक्षमवत्वा कस्य भत्वाभावो वाच्यः । ४९ । ष्ये स्त्यामाम् । स्त्यायतेस्माऽसौ स्त्यानः । स्फाय भयकंपने । स्त्यायतेस्माऽसौ स्त्यानः । पृ पालने । पूर्यते स्माऽसौ पूर्णः । पीवर (इ १म ४सु ४) प्योर्विद्धे (इ १म १सु ४ (मूर्च्छा मोहसमुच्छ्राययोः ॥ पातोपसर्गी । ५० । रेफादुत्तरयोश्छ्वोर्लोपो भवति क्विति तकारे परे । मूर्च्छ्य-ते स्माऽसौ मूर्तः । मवी हर्षे । मव्यतेस्म इति मत । अत्र हेतुभावमतिकरणस्य हेतु । पवैः कः । पतस् तुतस् । संप्रसारणम् । इज्यते स्म तत् इष्टम्-इष्टवान् ।

मासेर्योतोः परस्य आन आकारस्य ईकारादेशो भवति । आस् उपवेशने । आस्ते इति आसीनः ॥ आच्छीनद्योर्नुम् । १३ । अवर्णान्तस्य शतृप्रत्ययस्य वा नुम् आगमो भवति ईकारे ईपि च परे । तुद व्यथने । तुदतीति तुदन् । तुदन्तौ तुदन्तः । स्त्रीलिङ्गे तुदतीति सा तुदन्ती तुदती तुदन्त्यौ-तुदत्यौ तुदन्त्यः-तुदत्यः । नपुंसके तुदतीति तुदत् तुदती-तुदन्ती तुदन्ति इत्यादि ॥ शप्श्यनोर्नित्यम् । १४ । अनुपसर्गश्यनयोरवयवस्य अकारात्परस्य शतुर्नित्यं नुमागमो भवति ईपो परे । भवति इति भवन् भवन्तौ भवन्तः । भवतीति सा भवन्ती भवन्त्यौ भवन्त्यः । भवतीति तत् भवत् भवन्ती भवन्ति । पचतीति पचन् पचन्ती स्त्री । नपुंसके पचतीति तत् पचत् पचन्ती पचन्ति । दिवु क्रीडादिषु । दीव्यतीति दीव्यन् । दीव्यन्ती स्त्री । नपुंसके दीव्यतीति तत् दीव्यत् दीव्यन्ती दीव्यन्ति । पठतीति पठन् पठन्ती स्त्री । पठत् पठन्ती पठन्ति । हसतीति हसन् । हसन्ती स्त्री । हसत् नपुंसके । क्षिपतीति क्षिपन् क्षिपन्ती क्षिपत् । जयतीति जयन् जयन्ती जयत् ॥ नाभ्यस्ताच्छतुः ॥ धातुरित्यभ्यस्तात् द्विरुक्तानां जक्षादीनां च धातूनां नित्यं नुममप्रतिषेधो वक्तव्यो नपुंसके तु वा । १५ । ददातीति ददत् ददती ददती । जक्ष भक्षहसनयोः । जक्षतीति जक्षत् जक्षती जक्षत् जक्षन्ति जक्षति । जागृ निद्राक्षये । जागर्तीति जाग्रत् जाग्रती । जाग्रन्ति जाग्रति । दरिद्रा दुर्गतौ ॥ दरिद्रातेरालोपो वक्तव्यः । १६ । दरिद्रातीति दरिद्रत् दरिद्रती दरिद्रती दरिद्रन्ति । चकास्तीति चकासत् चकासती चकासन्ति-चकासति । शास्तीति तत् शासत् । अनुशास्ति तत् अनुशासत् । दाते (पृ २ प ९ सू १) ददत् ददती ददन्ति-ददति । दधत् इत्यादि ॥ विदेः शतुर्वसुः । १७ । विदेः परस्य शतुः स्थाने वा वसुः प्रत्ययो भवति । वेत्तीति विद्वान्-विदन् ॥ भविष्यदर्थे लृटः सद्वा शत्रशानचौ भवतः । १८ । अर्हमवयवमवयच्छन्तौ पूज्यार्थे निपात्यते । १९ । पूजार्थे पाठः । मह मान्यौ महामेधा । तत्रमत्वन्निर्गमतार्थेऽमितम् । तृन् ॥ तृन् । २० । तच्छीलादिषु प्रत्ययो भवति शीले सामान्येऽर्थे । तकारः प्रत्ययभेदज्ञापनार्थः । करोतीत्येवंशीलः कर्ता । विचरतीत्येवंशीलः विचरिता । णीञ् प्रापणे नयतीत्येवंशीलः नेता । वर्ती भ्रियते इत्येवंशीलः भर्ता । स्मरतीत्येवंशीलः स्मर्ता । सविता इत्यादि ॥ इति शत्रादिप्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ शीलार्थप्रक्रिया ॥ तृन् । १ । आक्वेः शीले सामान्येऽर्थे तृन् स्यु इत्येते प्रत्यया भवन्ति । अलंपूर्वः ॥ अलंकृञ् निराकृञ् प्रजन् उत्पच उत्पत उन्मद रुच्यपत्रप वृतु वृधु सह चर भू भ्राज भ्यस्नापम्य इष्णुच् । २ । अलंकरोतीत्येवंशील अलंकरिष्णुः निराकरिष्णुः । प्रजायते इत्येवंशीलः प्रजनिष्णुः । उत्पचतीत्येवंशीलः उत्पचिष्णुः । पत पतने । उत्पततीत्येवंशीलः उत्पतिष्णुः । मद् मदे ।

४) चकाङ्क्षाम् चकाङ्क्षिरे इत्यादि । चक्रे इति चकमाग । संविग्ने चक्षुषी । मयूरो चकन चक्षुषी चक्षुषि । भिदिर् विदारणे । बिभेद इति बिभिदवान् बिभिदवांसौ बिभिदवांसः । बिभिदवांसम् । बिभिदवांसौ । वसोर्व उः (पू १ म ९ सू ७१) बिभिदुषः । बिभिदुषा । वसां रसे (पू १ म ९ सू ४) बिभिदवद्भ्याम् बिभिदवत्सु इत्यादि । बिभिदे इति बिभिदान । भक्षो भक्षणे । बभक्ष इति बभक्ष्वान् । बभक्षे इति बभक्षाण । जागृ निद्राक्षये । जजागार इति जजागृवान् जजागरांश् इत्यादि भवति ॥ जागर्तेः किति गुणो वक्तव्यः । २ । तेन जजागरुः ॥ पूर्वद्विरुक्तानामेकस्वराणामाबन्तानां च घसेरेव वसोरिड्वाच्यो नान्येषाम् । ३ । बभूव इति बभूवान् । ऋ गतौ । आर इति आरिवान् । पपौ इति पपिवान् । अद भक्षणे । आद इति आदिवान् । तस्थौ इति तस्थिवान् । बभौ इति बभिवान् । ययौ इति ययिवान् । घ मापने । दरिद्रातेरन्येषु निमासोपिलेनेद् । ददरिद्रौ इति ददरिद्रिवान् ॥ गुणवृद्धी विहाय दरिद्रातेरनभ्यासलोपो वाच्यो लुङि वा । ४ । ददरिद्रुः । हृञ् हरणे । ददौ इति ददिवान् ददुषः । घस्लृ अदने । जघास इति जक्षिवान् । शासे-श्चः (पू २ म १ सू १७) शासां घकारस्य (पू २ म १ सू १९) घसे-स्तोः (पू २ म १ सू १७) घसेः षत्वं खलाभाम् (पू १ म० ४ सू १८) किरवाद् (पू १ म १ सू २१) वसोरिडे कृते इकार । जक्षुषः ॥ गमहनविदविशदृशां वसौ वेट् । ५ । गम्लृ गतौ । जगाम इति जग्मिवान् जगन्वान् । मो नो धातोः (म १ सू ५८) द्विवचनस्य इत्वेईकारस्य पाक्षे वक्तव्यम् । ६ । जघान इति जघ्निवान्-जघन्वान् । विद ज्ञाने । विवेद इति विविदिवान्-विविद्वान् । विशु प्रवेशने । विवेश इति विविशि-वान्-विविश्वान् । दृशिर् प्रेक्षणे । ददर्श इति ददृशिवान् ददृश्वान् । इण् गतौ ॥ इणो दीर्घता वक्तव्या । ७ । इयाय इति ईयिवान् । उपेयाय इति उपेयिवान् अपेयः पचां कि (पू २ म १ सू ९) पपाच इति पेचिवान् ॥ शानचानशौ विशेषवद् क्रियायाम् । ८ । क्रियायां गम्यमाने सति धातोः शतृशानौ प्र-त्ययौ भवतः वर्तमानेऽर्थे तौ च लिपुङ्गवद् परस्मैपदात्मनेपदयोर्भवतः । भवे (पू २ म १ सू १४) पचतीति पचन् आस्ते ॥ अकारान्तस्य मुमागम एव भवति न दीर्घता वक्तव्या । ९ । पठतीति पठन् । तिष्ठतीति तिष्ठन् । मामतीति मामन् । गच्छतीति गच्छन् । पिबतीति पिबन् ॥ मुगागमोऽत्र । १ । अकारस्य आने परे मुगागमो भवति । पचतेऽसौ पचमानः पचति वा पठति । एज वैपनुमा । यजतेऽसौ यजमानः स्तौति । मन ज्ञाने । मन्यतेऽसौ मन्यमानः । मृङ् प्राणत्यागे । तनादेरुप (पू २ म १९ सू १) मनुतेऽसौ मन्वानः पराजयति । करोतीति कुर्वन् च । कित्यतु (पू २ म १९ सू ७) कुरुतेऽसौ कुर्वाणः क्रियतेऽसौ क्रियमाणः ॥ उपसर्गस्यमिमस्तात् अकार-स्य नौ वाच्यः । ११ । मनीषतेऽसौ मनीषमाण ॥ आसेरान ई । १२ ।

ण ग्रथे। वृतु वर्तने। वर्ततीत्येवंशीलः वर्तुकः। लसतीत्येवंशील लासुकः। कमु कान्तौ। कामयते इत्येवंशीलः वा कामिनृ शीलमस्यास्तीति कामुकः। गम्लृ गतौ। गच्छतीत्येवंशीलः गामुकः। शॄ हिंसायाम्। शृणातीत्येवंशील शा-रुकः। सृघस्यदः क्मरच्। १४। सृघस्यदिभ्यः क्मरच् प्रत्ययो भवति। सृमरः। घस्मरः। स्पृहि गृहि पति शीङ् एभ्य आलुर्वाच्यः। १५। स्पृह ईप्सायाम्। ईप्सा इच्छा। गृह ग्रहणे। पत ऐश्वर्ये। अपघुरादेरोऽन्त्या। आलुचि णिलोपाभावो वाच्यः। १६। स्पृहयतीत्येवंशील स्पृहयालुः। गृहयतीत्येवंशील। गृहयालुः पतयतीत्येवंशील पतयालुः। शीङ् स्वप्ने। शेते इत्येवंशील श-यालुः। नमादिरः। १७। नम् कपि स्मिङ् नञ्पूर्वी जस् कम् हिंस् दीप् एभ्यो रः प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे। णमु प्रह्वत्वे शब्दे च। नमतीत्येवंशील नम्रः। कपि चलने। कम्पतीत्येवंशील कम्प्रः। स्मिङ् ईषद्धसने। स्मयते इत्येवंशील स्मेरः। जसु मोक्षणे। जसु गात्रविनतौ। दिवादि। न जस्यतीत्येवंशील अज-स्रम्। कामयते इत्येवंशील कम्रः। हिसि हिंसायाम्। हिनस्तीत्येवंशील हिंस्रः। दीपी दीप्तौ। दीप्यते इत्येवंशील दीप्रः। घसादेः क्मरः। १८। घस् च मद् एभ्यः क्मरः प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे। घस्लृ अदने। घसतीत्येवंशीलः घस्मरः। सृ गतौ। सृ सरणे। सृ हिंसायाम्। सरतीत्येवंशील सृमरः। मद् मदने। म-दतीत्येवंशील मद्मरः। भिदि छिदि विदि एभ्यः कुरच्प्रत्ययः शीलेऽर्थे। १९। भिनत्तीत्येवंशील भिदुरः। विद् ज्ञाने। वेत्ति इत्येवंशील विदुरः। छिदिर् द्वैधीकरणे। छिनत्तीत्येवंशील छिदुरः। भासादेर्घुरः। २०। भास् भञ्ज मिद् एभ्यो घुरः प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे। चकारो चित्कार्यार्थः। भासृ दीप्तौ। भासती-त्येवंशील भासुरः। चजोः कु घिति। २१। चकारजकारयोः क-कारगकारौ भवतः घिति प्रत्यये परे। भञ्जो आमर्दने। भनक्तीत्येवंशील भङ्गुरः। ञिमिदा स्नेहने। मेद्यते इत्येवंशील मेदुरः। यङ ऊकः। २२। यज् जप् दंश् वद् एभ्यो यङ्प्रत्ययान्तेभ्य ऊकः प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे। यङो लुक् वास्तक्रियोगे धातोर्गर्हवचनम्। २३। यज देवपूजासंगतिकरणदाने-षु। अतिशयेन यजतीति वा इज्यते इत्येवंशील यायजूकः। जप व्यक्तायां वाचि। मानसे च। जपजभदहदशभञ्जपशां च (पृ० २ म० २१ सू० ९) जञ्जप्यते इत्येवंशील जञ्जपूकः। दंशू दशने दंदशूकः। वावदते इत्येवंशील वावदूकः। जागर्तेरूको वाच्यः। २४। जागर्तीत्येवंशील जागरूकः। इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् वाच्यः। २५। इण् गतौ। ह्रस्वस्य पिति (म० १ सू० ९८) एती-त्येवंशील इत्वरः। णश अदर्शने। नश्यतीत्येवंशीलः नश्वरः। जयतीत्येवंशीलः जित्वरः। सरतीत्येवंशील सृत्वरः। गत्वरो निपात्यते शीलेऽर्थे। २६। गच्छतीत्येवंशील गत्वरः। भियः क्रुकुकनौ वक्तव्यौ। २७। बिभेतीत्येवं-शील भीरुः भीरुकः। ईशो वरच्। २८। ईशः वरः प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे। ईष्ट इत्येवंशीलः ईश्वरः। वरः। २९। स्था ईश् भास् पिस् कसादिभ्यो वरः

मसतीत्येवंशील: मसिष्णु: । उन्मादयतीत्येवंशील: उन्मादिष्णु: । रुचि दीप्तौ । रोचतीत्ये-
वंशील: रोचिष्णु: । भ्रसु सम्भावाम् । भ्रस्मति वा भ्रस्यते इत्येवंशील: भ्रस्निष्णु: ।
वृतु वर्तने । वर्तते इत्येवंशील: वर्तिष्णु: । वृधु वृद्धौ । वर्धते इत्येवंशील: वर्धिष्णु: ।
सहति सहते इत्येवंशील: सहिष्णु: । चरतीत्येवंशील: चरिष्णु: मन्तिष्णु: । भ्राजृ
दीप्तौ । भ्राजते इति भ्राजिष्णु: ॥ इष्णुप्रत्यये परे ण्यन्तानां णिलोपा-
भावो वाच्य: । ३ । धारयतीत्येवंशील: धारयिष्णु: ॥ एते इष्णुप्रत्ययान्ता: ॥
ग्लै जि स्था भू स्ना रिं चम् दम् परिमृज् एभ्य: स्नु: । ४ ।
ग्लै हर्षक्षये । ग्लायतीत्येवंशील: ग्लास्नु: । जयतीत्येवंशील: जिष्णु: । भवतीत्ये-
वंशील: भूष्णु: ॥ जिस्थ्वो: स्नौ गुणाभावो न इट् । ५ ॥ क्षेप तथा ।
। ६ । तिष्ठतीत्येवंशील: स्थास्नु: । क्षि क्षये । क्षयतीत्येवंशील: क्षिष्णु: । पचती-
त्येवंशील: पक्ष्णु: । दशतीत्येवंशील: दक्ष्णु: । मृजू शुद्धौ ॥ मृजेर्गुणनि-
मित्ते प्रत्यये परे वृद्धिर्वाच्या । ७ । परिमार्ष्टीत्येवंशील: परिमार्क्ष्णु: ॥
त्रिप् त्रस् गृध् धृष् क्षिप् एभ्य: क्नु: । ८ । त्रिपृ व्याप्तौ । वेवेष्टि इत्ये-
वंशील: विष्णु: । त्रसी उद्वेगे । त्रसी भये । त्रस्यतीत्येवंशील: त्रस्नु: । गृधु अभिका-
ङ्क्षायाम् । दिवादि: । गृध्यतीत्येवंशील: गृध्नु: । ञिधृषा प्रागल्भ्ये । स्वादि । धृ-
ष्णोतीत्येवंशील: धृष्णु: । क्षिप् प्रेरणे । क्षिपतीत्येवंशील: क्षिप्नु: । ककारो गुण-
निषेधार्थ: ॥ चाकीकरण । ९ । धातो: शीलार्थे षाक: प्र इन्द्र इत्येते प्र-
त्यया भवन्ति ॥ जल्प भिक्ष कुट्ट लुण्ट् वृङ् एभ्य: षाक: प्रत्ययो
भवति । १० । जल्प व्यक्तायां वाचि । जल्पतीत्येवंशील: जल्पाक: । भिक्ष
याच्ञायाम् । भिक्षतीत्येवंशील: भिक्षाक: । कुट्ट छेदने छेदन वा । कुट्टतीत्येवं-
शील: कुट्टाक: । लुण्ठ चौर्ये । लुण्ठयेवंशील: लुण्ठाक: । वृङ् संभक्तौ । वृञ्
संवरणे । वर निवारणे । वृणुते वा वरतीत्येवंशील: वा वृणीत इत्येवंशील: वराक
न ईर्ष्य । वराकी ॥ सान्तावांस् भिक्ष एभ्य उ: प्रत्ययो भवति । ११ ॥
सान्ताशंसयोश्च । १२ । समस्तधान्ताशंसुर्शव्द भसु स्तुवानिस्समाद्यन्तेभ्य
शीलार्थे विनापि उ: प्रत्ययो भवति । दव परिभाषणे । चिपदतीति चिपदु: ।
इच्छायामात्मन उ: (पृ २ म २८ सू १) इति सन् । पूर्वस्य इत्यादि सेट्
(पृ १ म १ सू ५७) अत इत् (पृ २ म १ सू ११८) ष्योरिति
(पृ १ म १ सू ७) कुरोश्च (पृ १ म १ सू ९४) चिकीर्षतीत्ये-
वंशील: चिकीर्षु: जिघृक्षतीत्येवंशील: जिघृक्षु: । आङ्पूर्व शंसु स्तुतौ शंसु
कथने । आशंसतीत्येवंशील आशंसु: । भिक्षतीत्येवंशील: भिक्षु: । पिपासतीत्येवंशील:
पिपासु: । तितीर्षतीत्येवंशील तितीर्षु: ॥ कम लष पद भिक्ष स्था भू वृष
हन् कम् गम् शृ एभ्य उकञ् प्रत्ययो भवति । १३ । कम कान्तौ ।
कामयतीत्येवंशील: कामुक: । पततीत्येवंशील: पातुक: । भिक्ष याच्ञायाम् । भि-
क्षतीत्येवंशील: भिक्षुक: । पद गतौ । स्थितावृत्ति: । पद्यतेत्येवंशील: पादुक: ।
तिष्ठतीत्येवंशील: स्थायुक: । भवतीत्येवंशील: वा भविष्णु शीलमस्यास्तीति भावुक: ।

होमः । ईर्मः । कुसेरीति ईर्मः । म्रियते इति मर्म । षि निवासगत्योः । क्षयतीति क्षेमः । टुक्षु शब्दे । क्षौतीति क्षोमः । भातीति भामः । भाम । यातीति यामः । वातीति वामः । पद्ल मद्ल इत्यनयो । पद्मः । रमयतीति रामः । नेमः । स्यमेरीट् ईतो स्यमति इति स्यमः । यमः ॥ भीष्योर्वा मक् ।९। बिभेत्यस्मादिति भीमः । धूमयेऽसौ धूमः ॥ ध्यायेरलिङ् ।१०। ध्यायेर्धातोरलिङ् प्रत्ययो भवति । ध्मातीति वा धूमवेऽसौ धूमः । भासि दीप्ति रुचि गत्यर्थाः इति । भाद्रवेऽसौ भद्रुकः ॥ भविष्यदर्थे णिनि ।११। आगमिष्यतीति आगामी । भविष्यतीति भावी ॥ दाशादेः करणे षष्ठ् ।१२। दाशादिर्धातोः करणेऽर्थे षष्ठ् प्रत्ययो भवति सर्वधातुभ्यस्त्रमनी ।१३। शसु हिंसायाम् । शंसति वा श-स्यते अनेनेति शस्त्रम् । शास अनुशिष्टौ । शास्यते अनेनेति शास्त्रम् । मसु से-चने । मस्यते अनेनेति मस्त्रम् । पीयते अनेनेति पात्रम् । पा पाने । मीयते अ-नेनेति मेत्रम् । दा प्रमने । दीयते अनेनेति दात्रम् ॥ युवृदाशिभ्योऽनि ।१४। एभ्यो धातुभ्यो नि प्रत्ययो भवति । यु मिश्रणे । यौति इति योनिः । वददीति वोढः । अङ्कुरेऽसौ भाभिः ॥ इदिचविद्वादिकदिभ्यो रः ।१५। एभ्यो रप्रत्ययो भवति । इदि परमैश्वर्ये इदी च । इन्दतेऽसौ इन्द्रः । चन्दतेऽसौ चन्द्रः । कन्दतीति क्रन्दः । विदीर्यतीति रुद्रः ॥ पुष्पादेरुः ।१६। पुष्पादेर्धातो रः प्रत्ययो भवति । पुष्प विकसने । पुष्पति तत् पुष्पम् । फल निष्पत्तौ । फ-लति तत् फलम् । मूल प्रतिष्ठायाम् । मूलति तत् मूलम् । रघ सामर्थ्ये ॥ रघमस्यय ।१७। रघते शास्त्राणि सम्पूर्णं च अर्थं गच्छति प्राप्नोतीति रघुः ॥ गमेर्गों ।१८। गमेर्धातोर्गो प्रत्ययो भवति । गच्छतीति गौः ॥ ग्लानुदिभ्यो डौ ।१९। ग्लायतीति ग्लौः । नुदतीति नौः । मुद मेदने । द्यौ द्यै शब्द-घातयोः । स्थापयतेर्डेद् ।२०। डित्यभस्यापि टेर्लोपः । संयोगान्तस्य लोपः । (पृ १ म ९ सू ३) तिल्वसीतु स्थापयति सभूत करोति सा स्त्री । पश दर्शनाङ्कनयो ॥ पशेरीमुन् च ।२१। पशेर्धातोरीमुन् प्रत्ययो भवति तस्य ईमकारस्य मुरागमश्च । पश्यते पुमान् अनया सा पशुमीः ॥ राजादेः कन् ।२२। राजादिर्धातोः कन् प्रत्ययो भवति । राजृ तक्ष यु पु मविवितिर् तृषु वस् धन्व अमूर् मु मद एते राजादयः । राजृ दीप्तौ । राजतेऽसौ राजा । तक्ष तनौ । तक्षतीति तक्षा । यु मिश्रणे । यौतीति युवा । पु गतौ । पौतीति पुवा । मतिविरिक्मतीति मतिरिश्वा । वृषु वृष्टौ । वर्षतीति वृषा । तमु तनूकरणे । तम्नोतीति तक्षा । वसतीति वस । धन्व निस्वारे । धन्व सम्भाने । इरित् । धातूपदेशेदुक् (पृ १ म ९ सू ३२) धन्वतीति धन्व । मद् संमदे । मद् म-नने । अमूर व्याप्तौ ॥ मर्यादयो ऽन्विति सुख प्रवक्तव्य ।२३। तपन्ति ते तप्त । अशुरवे इति अश्व । षु स्तुतौ । अस्य गुण ।२४। सुवन्ति ते सत्र । मद् पूजायाम् ॥ अस्य धान्वादेशौ तुगागमश्च निपात्यते मन्प्रत्यये परे ।२५। मघते इति मघवा ॥ इति राजादयः ॥ इत्सम्प्रकाशक सर्वे

वरप्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे । स्थिरतीत्येवंशीलः स्थावरः । ईश् ऐश्वर्ये । ईष्टे इत्येवंशील ईश्वरः । भास् दीप्तौ । भासते इत्येवंशीलो भास्वरः । पिस् गतौ । पेसतीत्येवंशीलः पेस्वरः । कस् गती । कसतीत्येवंशीलः कस्वरः ॥ आकारः क्विड्विप भूते । ३ । आकारान्तात्कारकोपान्त्यात्सर्वधातोर्मनिन्वनिप्क्वनिप्विच्च शीलेऽर्थे भूतकाले कि प्रत्ययो भवति यथाविधानमन्यत्र द्विर्वचनं भवति । आतोऽनापि (इ १ म १ सू ११२) ॥

राम सोमं पपिवांसे ददिर्गामग्निरग्रजुवम् ।
याजकान् चमिराजार्हे पौण्डरीके महाद्रिजान् ॥ १ ॥
तथा यतिर्मेहामर्य नेमिर्नृपगणोऽपि तम् ।
ब्राह्मणानां श्रुतिविदां गणो जगिमर्थनं मुदा ॥ २ ॥

॥ इति कृदन्तप्रक्रियायां शीलार्थप्रक्रिया ॥ ४ ॥

अथोणादयो निरूप्यन्ते ॥ कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् । १ । एतस्मिन्नर्थे उणादयः प्रत्यया भवन्ति ॥ कृ वा पा जि मि स्वदि साधि अशू इत्येभ्य उण् प्रत्ययो भवति । २ । णकारो वृद्ध्यर्थः । करोतीति कारुः कारकः । वा गतिगन्धनयोः । आतो युक् (म १ सू ११) वातीति वायुः । पा पाने । पातीति पायुः । जयति मनेनेति जायुः । डुमिञ् प्रक्षेपणे । मि कौटिल्ये । मिनोतीति मायुः । स्वदि आस्वादने । स्वदते इति स्वादुः । साध्नोतीति साधुः । अश्नोतीति आशुः ॥ सि तनि गमि मसि साधि आदि हि या कुषि इत्येभ्यस्तुन् प्रत्ययो भवति । ३ । षिञ् बन्धने । सिनोतीति सेतुः । तनोतीति तन्तुः । गच्छतीति गन्तुः । मसि परिणामे रक्षणे च । मस्यतीति मस्तुः । सच् समवाये । सचतीति सक्तुः । अव रक्षणे । अवतेर्वकारस्य उकारः । अवतीति ओतुः । हि गतौ वृद्धौ च । हिनोतीति हेतुः । यातीति यातुः । कुषा आह्वाने कुष्णो रोदने च । कुस् आक्रोशे । उपधायाश्च (इ १ म १ सू ४३) पुगन्त (इ १ म ४ सू ८) क्रोशतीति क्रोष्टुः । अव रक्षणे पालने च । क्रियासमभिहारेऽनुस्वारः ॥ अवतेर्मुक् । ४ । अवतेर्धातोर्मुक्प्रत्ययो भवति । अवतीति ओम् ओमौ ओमः ॥ सर्तिवृतिभ्यां मनिण् । ५ । अत सातत्यगमने । सततमततीति आत्मा वा भवति अजिह्वकनाम्नीत्यादिनियमेन शुक्लशुक्लादि-मीमि पश्यतीति आत्मा । वृञ् वृती ॥ सप्तपर्याया ज्ञ रः । ६ । मनिप्रत्यये परे पकारस्य रेफो भवति वृत्रेतीति ब्रह्मा ॥ धृञ्पचो मः । ७ । धृञ् धारणे दीप्तौ च । धरतीति वा ध्रियते इति धर्मः । पृ पालने । परतीति वा प्रियतेऽसौ धर्मः । घृ गतौ । स्पर्शे ध्वज् । स्मृ । ध्रु स्तु स्नु त्रु हु याचि हु भा मा पा या वा पद सुवं र ध्री स्पृ पद् इत्येभ्यो मः मन्प्रत्ययो भवति । ८ । भा गतौ । भ्राम्यतीति धर्मः भ्रमरोमा । स्तौतीति स्तोम । पूङ् पवने । पुनातेऽसौ

क्षेम । धर्म । क्षुरतीति क्षेम । ध्रियते इति धर्म । क्षि निवासगत्योः । क्षयतीति क्षेम । उक्ष सेचने । ओक्षतीति क्षोम । भातीति भामः । भाम । यातीति याम । पातीति पाम । अम भ्रम रुधमयोः । भस्म । रामतीति राम । नेम । स्तैङ् शौचे स्तायति इति स्तामः । यमः ॥ भीव्रीभ्यां मक् ।९। बिभेत्यस्मादिति भीम । धूयतेऽसौ धूम ॥ ग्याहेरुरिक् ।१०। ग्याहेर्धातोरुरिक् प्रत्ययो भवति । ध्रूतीति वा धूयतेऽसौ धूम । भागि दधि दधि गत्यर्थाः इरिताः । भगुरेते सा भगुरुरि ॥ भविष्यद्रूपे णिनि ।११। आगमिष्यतीति आगामी । भविष्यतीति भावी ॥ धाराद्रे करणे मक् ।१२। इस्वारेर्धातो करणेऽर्थे मक् प्रत्ययो भवति सर्वधातुभ्यश्चमनी ।१३। अस हिंसायाम् । शंसति वा श्रूयते अनेनेति शस्त्रम् । शास अनुशिष्टौ । शिष्यते अनेनेति शास्त्रम् । अस्तु क्षेपे । अस्यते अनेनेति अस्त्रम् । पीयते अनेनेति पात्रम् । पा पाने । भीयते अ- मनति भेत्रम् । दा गतने । दीयते अनेनेति दात्रम् ॥ पुषदागिभ्योमिः ।१४। एभ्यो धातुभ्यो मिः प्रत्ययो भवति । यु मिश्रणे । यौति इति योमि । वहतीति वहि । भह्रतेऽसौ भग्नि ॥ हृपिषादिशाखिभदिभ्यो ञः ।१५। एभ्यो ञप्रत्ययो भवति । हरि पचि आह्वाने दीप्तौ च । हृयतेऽसौ हर । चमतेऽसौ चम्प । चम्पतीति हाक । रोदितीति रुद ॥ पुष्पादेर ।१६। पुष्पादेर्धातो र प्रत्ययो भवति । पुष्प विकसने । पुष्पति तद् पुष्पम् । फल निष्पत्तौ । फलति तद् फलम् । मूल प्रतिष्ठायाम् । मूलति तद् मूलम् । रघ सामर्थ्ये ॥ लघमस्यपः ।१७। रघते शास्त्राणां समूहां च अन्तं गच्छति प्राप्नोतीति रघु ॥ गमेर्डोः ।१८। गमेर्धातोर्डोः प्रत्ययो भवति । गच्छतीति गौः ॥ ग्लानुदिभ्यां डौः ।१९। ग्लायतीति ग्लौ । नुदतीति नौ । नुद प्रेरणे । ष्ठै ष्ठै शब्दसंघातयोः । स्त्यायतेर्ड्रट् ।२०। स्त्यादिरित्येषः । संयोगान्तस्य लोपः । (पृ १ म ९ पृ १) टित्वादीप् स्त्यायति समूहं करोतीति सा स्त्री । अम दर्शनाद्गत्योः ॥ अमतेरीमुग् च ।२१। अमतेर्धातोरीर् प्रत्ययो भवति तस्य ईमित्यस्य मुगागमश्च । अमयते पुमान् अनया वा अमी ॥ राजादेः कनिन् ।२२। राजादेर्धातोः कनिन् प्रत्ययो भवति । राज् अन्न पु पु प्रतिदिव् यद् तद् इम् पचि यद् अग्रह् पु मह् पते राजादय । राजृ दीप्तौ । राजतेऽसा राजा । अन्न गतौ । अन्नतीति अन्ना । पु मिश्रणे । यौतीति युवा । प्रु गतौ । प्रोतीति प्रुवा । प्रतिदीव्यतीति प्रतिदिवा । दृशु दृष्टौ । पश्यतीति दृशा । तक्ष् तनूकरणे । तक्ष्णोतीति तक्षा । इमतीति इमा । पचि विस्तारे । पचि संख्याने । हृतिव् । पस्पृहसोर्हुक् (पृ १ म १ पृ ११) पचतीति पच । यद् संयमने । यद् म- नन । मगूह् व्याप्तौ ॥ पचेरस्थे किति गुणः पश्चात्प ।२३। तक्ष्णुवन्ति ते तत । मह्राते इति अह । गु स्तुतौ । अम्य गुण ।२४। गुणन्ति ते गन । मह् पूजायाम् ॥ अस्य पाण्वार्थेशा पुगागमश्च निपात्यते पश्चमप्रत्यये परे ।२५। महते इति मघवा ॥ इति राजादय ॥ इस्तमनशासुफः कर्मे

प्रत्ययो भवति शीलेऽर्थे । तिष्ठतीत्येवंशीलः स्थावरः । ईश् ऐश्वर्ये । ईष्टे इत्येवंशील ईश्वरः । भास दीप्तौ । भासते इत्येवंशीलो भास्वरः । पिस गतौ । पेसतीत्येवंशीलः पेस्वरः । कस् गतौ । कसतीत्येवंशीलः कस्वरः ॥ आदृत किकिनौ भूते । १ । आकारान्तादृकारान्ताद्गमिहनिजनिभ्यश्च शीलेऽर्थे भूतकाले किः प्रत्ययो भवति चकारादिनश्च द्विर्वचनं भवति । मातास्त्रपि (पू २ प्र १ सू १०३) ॥

राम सोमं पपिर्येवै दधिर्गाश्चकिरद्भुवम् ॥
याजकान् चक्रिरागाहि पौण्डरीके महाद्विजान् ॥ १ ॥
तदा चक्रिर्महाश्चर्यं नेमिर्नृपगणोऽपि तम् ॥
ब्राह्मणानां श्रुतिविदां गणो जग्मिर्धनं मुदा ॥ २ ॥

॥ इति कृत्प्रक्रियायां शीलार्थप्रक्रिया ॥ ४ ॥

अथोणादयो निरूप्यन्ते ॥ उणादयः । १ । सर्वस्मिन्काले उणादयः प्रत्यया भवन्ति ॥ कृ वा पा जिमि स्वदि साधि अशूभ्य उण् प्रत्ययो भवति । २ । णकारो वृद्ध्यर्थः । करोतीति कारुः कारकः । वा गतिगन्धनयोः । आतो युक् (प्र १ सू १२) वातीति वायुः । पा पाने । पातीति पायुः । जयति अनेनेति जायुः । डुमिञ् प्रक्षेपणे । मि कौटिल्ये । मिनोतीति मायुः । स्वद आस्वादने । स्वदते इति स्वादुः । साध्नोतीति साधुः । अश्नोतीति आशुः ॥ सि तनि गमि मसि सचि अवि हि धा क्रुशिभ्यस्तुन् प्रत्ययो भवति । ३ । षिञ् बन्धने । सिनोतीति सेतुः । तनोतीति तन्तुः । गच्छतीति गन्तुः । मसि परिणामे रसने च । मस्यतीति मस्तुः । षच् समवाये । सचतीति सक्तुः । अव रक्षणे । अवतेर्वकारस्य ऊकारः । अवतीति ओतुः । हि गतौ वृद्धौ च । हिनोतीति हेतुः । दधातीति धातुः । क्रुश आह्वाने रोदने च । कुश् आक्रोशे । छ्वशषराजादेः षः (पू १ प्र ९ सू ४२) ष्टुभिः ष्टुः (पू १ प्र ४ सू ८) क्रोशतीति क्रोष्टा । अव रक्षणे पालने च । त्विषादिसंप्रसारणमुकारः ॥ अवतेर्मुङ् । ४ । अवतेर्धातोर्मुङ्प्रत्ययो भवति । अवतीति ओम् ओमौ ओमः ॥ अतिसृवृहिभ्यो मनिण् । ५ । अत सातत्यगमने । सततमततीति आत्मा वा अतति अधिकरणमात्मानं तिष्ठत्यनेन सुखदुःखादयमोति गच्छतीति आत्मा । वृहि वृद्धौ ॥ मन्युपधायाश्च ऋतः । ६ । मनिण्प्रत्यये परे उपधाया ऋकारस्य रेफो भवति वृंहतीति ब्रह्मा ॥ धृषूपधो मः । ७ । धृ धरणे दीप्तौ च । धरतीति वा ध्रियते इति धर्मः । धृ धारणे । धरतीति वा ध्रियतेऽसौ धर्मः । चर गतौ । चरतीति चर्म ॥ स्तु सु हु तृ मृ भा मा या वा जस पै नी स्यै चर पस्भ्यो मः प्रत्ययो भवति । ८ । न पयौ । स्वरूपदीति अर्थः हेमादेमः । स्तौतीति स्तोमः । षूङ् प्रसवे । सूयतेऽसौ

होमः । हर्म । जुहोतीति होम । म्रियते इति मर्म । षि भिन्नावगत्यौ । सर्पतीति
सेमः । दुस् सम् । सौतीति सोम । भातीति भाम । भाम । यातीति याम ।
वातीति वामः । नञ् भस् दीप्त्यर्थः । भस्म । रमतीति राम । नेम । स्मेर् वीतौ
स्मयति इति स्मामः । यमः ॥ भीम्योर्वा मक् ।९। बिभेत्यस्मादिति भीम ।
धूमेऽस्यौ धूमः ॥ प्यादेर्धातोरुक्तिक् ।१०। प्यादेर्धातोरुक्तिक् प्रत्ययो भवति ।
धूनोति वा धूमेऽस्यौ धूम्र । भगि शब्द रवे प्रत्ययो इरिण । भाद्रवेषा भग्
गुर्फ ॥ भविष्यदर्थे णिनि ।११। भामभिष्यतीति भामामी । भविष्य-
तीति भावी ॥ प्रसादे भरणे मक् ।१२। प्रसादेर्धातो भरणऽर्थे मक् प्र-
त्ययो भवति सर्वधातुभ्यष्ट्रमनो ।१३। ष्णु पिठास्यम् । सीव्यति वा प्र-
स्येव भवेनेति स्तवम् । रास अनुमाधौ । प्रस्यते भवेनेति रासनम् । भस से-
वने । भस्यते भवेनेति भस्नम् । पीयते भवेनेति पात्रम् । पा पाने । नीयते भ
भवेनेति नेत्रम् । दा प्रदने । दीयते भवेनेति दात्रम् ॥ युवदागिभ्योऽनि ।१४।
एभ्यो धातुभ्यो नि प्रत्ययो भवति । यु मिश्रणे । यातीति योनि । वहतीति
वह्नि । अद्रुतेऽस्यौ अग्नि ॥ इषिवषिवृषादिकितिभ्यो ऽ: ।१५। एभ्यो
प्रत्ययो भवति । इषि गति अपवादने दीप्तौ च । इन्धतेऽस्यौ इन्द्र । चन्द्रतेऽस्यौ
चन्द्र । शक्नोतीति शक्र । रोदतीति रुद्र ॥ पुष्पादेर्ल ।१६। पुष्पादेर्धातो
र प्रत्ययो भवति । पुष्प विकसने । पुष्पति तत् पुष्पम् । फल निष्पत्तौ । फ-
लति तत् फलम् । मूल प्रतिष्ठौ । मूलति तत् मूलम् । रघ सामर्थ्ये ॥ रघमरपय
।१७। रघत ग्रामार्थ्ये सत्पूर्णो च मन्धे यच्छति भासोतीति रघु ॥ गमेर्डो
।१८। गमेर्धातोर्डो प्रत्ययो भवति । गच्छतीति गौः ॥ ग्लानुदिभ्यां डौ
।१९। ग्लायतीति ग्लौ । नुदतीति नौ । नुद प्रेरणे । ग्लै हर्षे क्षयक-
वाचयो । स्त्यायतेर्ड्रट् ।२०। टित्वाद्ङीप् । संयोगान्तस्य लोपः ।
(अ १ म ९ सू १) टित्वादीप् स्त्यायति असूत् करोतीति सा स्त्री ।
स्त्र हर्षेणानुनयो ॥ स्वसतेर्यमुट् च ।२१। स्वसतेर्धातोरी प्रत्ययो भवति
तस्य ईप्रमवस्य मुडागमश्च । स्वस्यते पुमान् अनया सा स्वस्री ॥ राजादेः
कन् ।२२। राजादेर्धातोः कन् प्रत्ययो भवति । राज् धन्व पु धु मीवोदर् दद
दन् दंश् पवि तन् मसूर् अ मद पते राजादय । राज् दीप्तौ । राजतेऽसौ राजा ।
धन्व गतौ । धन्वतीति धन्वा । पु भिमत्वे । पीयतीति पुवा । धु गतौ । धावतीति
धूना । मवितीप्यतीति मवितिला । उदु वृद्धौ । वर्धतीति वरा । दन्स् दर्शनस्ये ।
दन्मोतीति दशा । पंसतीति पशा । पवि निरवरे । पवि संक्रमाने । इरित् ।
नास्कृपतेर्नुक् (अ १ म १ सू ११) पचतीति पथ । पद् संकल्पे । पद् म-
नाथ । मसूर् भ्याती ॥ चपरता फिरति शुष्क वक्त्रम् ।२३। तत्सिन्ध पै
धात । अधुरते इति भद्र । गु स्तुती । अन्य गुण ।२४। गुणन्ति ते पर ।
मद् पूजायाम ॥ अन्य पाश्चादेर्धो गुणागमश्च निपात्यते पदमात्मये
परे ।२५। मद्यते इति मधा ॥ इति राजादयः ॥ इसमनादासुक् सर्वे

धातुभ्यः । २६ । सर्वधातुभ्य इस् मन् त्र इत्येते प्रत्यया भवन्ति । चक्षादेरस् । २७ । चक्षादेर्धातोरस् प्रत्ययो भवति वा सर्वधातुभ्योऽप्रत्यय चक्ष्यते इति चक्षः । मन्यते इति मनः । पीङ् पाने । पीयते तद् पयः ॥ पिबतेरपि । २८ । पिबतेर्धातोरसुन्प्रत्ययो भवति इकारस्याकारश्च । पीयते इति पयः । तिज् निशाने क्षमायां च । तितिक्षतीति तेजः । तप्यते इति तपः । रञ्जने ॥ अस्ति मनोऽपि बाध्यः । २९ । रज्यते तद् रजः । रक्ष हिंसायाम् रक्षतीति रक्षः ॥ अर्चिशुचिहुसृपिछादिछर्दिभ्य इस् प्रत्ययो भवति । ३० । अर्चिरग्नी दीप्ती । अर्चतीति अर्चिः । शुचः । शोचिः शोचिः । हूयते इति हविः । सर्पिः ॥ छादेरिस्मन्त्रन्क्विप्सु ह्रस्वो वाच्यः । ३१ छद संवरणे । छादयतीति छदिः । छदिषि दीप्तिरेखनयो । छन्दतीति छर्दिः ॥ सर्वधातुभ्यस्त्रमनौ । ३२ । तनु विस्तारे । तनोति तद् तन्त्रम् मन ज्ञाने । मन्यते इति मन्त्रः । यम् उपरमे । यच्छतीति यन्त्रः । छदि संवरणे च्छत्रः । छादयतीति छद्म । क्रियते तत्कर्म । वृञ् आच्छादने । वृणोतीति वर्म । मर्म । दाम । धर्म । छादयतीति छद्म ॥ पतनार्तिचमितपवपिपशिपितनि पजिभ्य उस् प्रत्ययो भवति । ३३ । धन धान्ये । धनतीति धनुः । च मती । गुणः अतः । चक्षः ल्पककान्त्योः गापि । चष्टे इति चक्षुः । तिरतीति पयः । वपतीति वपुः । जायते इति जनुः । यजतीति यजुः ॥ अवधृसृभृव मिवकण्ठिभ्य ई । ३४ । अवतीति अवी । तरतीति तरीः स्तृम् आच्छादने । स्तृणातीति स्तरीः । तन्त्रि धारणे । लक्ष्म अलङ्कारे तन्त्रयति वा तन्त्रयते सा तन्त्री । लक्ष्मयतीति लक्ष्मी । लोकार्थे कोकिम । ३५ । सुखेन भिद्यते तद् भिदेलिमं वा भेत्तुं सुकरं भिदेलिमं किं काष्ठम् । सुखेन पच्यते इति पचेलिम मासकस्य वा प" सुकरा पचेलिमाः किं कम्बुला ॥

> संज्ञासु धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे ।
> कार्याद्विद्यादनुबन्धमेतच्छास्त्रमुणादिषु ॥ १ ॥
> उणादयोऽपरिमिता येषु संख्या न गम्यते ।
> प्रयोगमनुसृत्याज्ञा प्रयोक्तव्यास्ततस्ततः ॥ २ ॥

॥ इति कृदन्ते उणादिप्रक्रिया ॥ ५ ॥

तुम् तदर्थायां भविष्यति । १ । धातोर्भविष्यति काले तुम् प्रत्ययो भवति तदर्थायां क्रियायां प्रयुज्यमानायाम् । भुज पालनाभ्यवहारयोः । भोक्ष्यतीति भोक्तुं व्रजति । पठिष्यतीति पठितुं ईहते । स्तोष्यतीति स्तोतुं ईहते । स्नातुं ईहते ॥ तुमर्थे तुम् वक्तव्यः । २ । इच्छतीति तुम् कर्तुं भवति । न्यस्तेको भवति । कालसमयवेलासु तुम् । ३ । भोक्तुं कालः । अध्येतीति अध्येतुं समयः । स्तोष्यतीति स्तोतुं वेला ॥ भाव भावे । ४ । धातोर्भावे

घञ् प्रत्ययो भवति । चजोः कुघी घिति (प्र ४ सू २१) पच्यते तत् प-
चनं पाकः । त्यज् वयोहानौ । त्यज्यते तत् त्यजनं त्यागः । भज्यते तत् भजनं
भागः । युज्यते तत् यजनं यागः । विभज्यते तत् विभजनं विभागः । युजिर्
योगे । अनुयुज्यतेऽसौ अनुयोगः । अनुरज्यते तत् अनुरञ्जनं-अनुरागः । रुज्
भङ्गे । रुजादित्वात् । ततो अनादेशः । गुणः वृद्धिः अयनम् आयः । मयते
तत् मानं मानः । भावा युरू (प्र १ सू १२) वीयते तत् वानं वायः ।
पानं पायः ॥ भावे करणेऽर्थे घञि रञ्जेर्नलोपो वाच्यः । ५ । रज्यते अ-
नेनेति रञ्जनं वा रागः । भावे घिम् । रज्यतेऽस्मिन्निति रङ्गः । रम रामस्ये ॥
रमन्तमी स्वरेण्यापयी विना हुम् वाच्यः । ६ । आरम्भः । मधु ग-
तिपूजनयोः । परितो भवतीति भागः ॥ संज्ञायामकर्तरि च । ७ । कर्तृ-
वर्जिते कारके भावे कर्मणि च घञ् प्रत्ययो भवति संज्ञायां विषये कर्मकार्ये
प्रति आह्रियते इति प्रत्याहारः । दीयते अस्मिन् इति दायः । पीयते अस्मिन् इति
पायः । विक्रियते अनेनेति विकारः । भजुघ् सुखे । प्रसाद्यते अनेनेति प्र-
सादः । लिख आलेखने । लिख्यतेऽस्मिन्निति लेखः । आचर्यतेऽस्मिन्निति
आचारः । उपलीयतेऽस्मादिति उपाध्यायः ॥ स्वराद् । ८ । स्वरान्तेभ्यो
धातुभ्यो अ प्रत्ययो भवति भावादौ । चयोऽचयः । संचीयतेऽसौ संचयः । च-
यनं चयः । जीयते इति जयः । नीयते तत् नयनं नयः । उन्नीयते इति उन्नयः ।
भूयते तत् भवनं भवः । स्तवनं स्तवः । स्तूयते तत् स्तवनं स्तवः । कॄ विक्षेपे ।
कीर्यते इति करः करः । नृ निक्षेपे क्रियते निक्षिप्यते कामादिभिरिति नरः । चिञ्
चयने । विशेषेण चीयते चयते अनेनेति विचयः ॥ भव्रामः । ९ । भवादीनां
भ प्रत्ययो भवति भावादौ कर्तृवर्जिते । भवो हर्षे । भयते तत् भवने भवः । भ-
यते अनेनेति भवः । भयते पुरुषो अनया सा भयता । पच्यते तत्
पचनं पचः । शमु दमु उपशमे । शाम्यतेऽसौ शमः । दमनं दमः । श्रम
खेदे । श्रम्यते इति श्रमः । भ्रमः । यमु उपरमे । यम्यते इति यमः ।
दीव्यति विजयमनेनेति देवः । जन्यतेऽसौ जन्मा । हिंसि हिंसायाम् ॥ सिंहे
वर्णविपर्ययश्च । १० । चकारात् मयम् । हिनस्तीति सिंहः ॥ मूर्छा यमः
। ११ । मूर्छी काठिन्ये परेभ्योऽर्थे वाभिधेये इन्धेतः प्रत्ययो भवति भावादौ इन्धे
धैमादेशश्च । दीर्घ काठिन्ये इन्धते इति वर्धयमः । परितोषम् धैम्यन्ते इन्धते इति
धैम्यायनः ॥ इर्मो यथादेशाभावमश्चयः । १२ । इन्धते इति इन्दः ॥ द्वितीऽ
पु । १३ । ण्विा पातोरथु प्रत्ययो भवति भावादौ । टुवेपृ कम्पने । वेप्यते
अनेनेति वेपथुः । टुनदि समृद्धौ नन्दते अनेनेति नन्दथुः । टुदर बीजतन्तुस
न्ताने । वप्यते इति वपथुः । टुक्षुभ् क्षेपणे । क्षेप्यते अनेनेति क्षेपथुः । टुश्वी
श्वयतिवृद्धौ । श्वयथुः । टुभृ भरणे । भूयते इति भरथुः । टुमस्ज् कटिदेशे ।
ममथुः ॥ द्वितस्त्रिमक् । १४ । ड्वितो धातोस्त्रिमक् प्रत्ययो भवति । तेन वा
त्वर्थेन कर्तृऽर्थे वाच्ये इति । क्रियया निर्वृत्तं कृत्रिमं वस्त्रं । संभारेण संभृत

या निर्वृत्ते संपद्भिमं युदम् । पाकेन निर्वृत्तं पाकिमं पक्वम् । वापनेन निर्वृत्तं वापित्रिमं कि शिमपनम् ॥ भावर्थे । १५ । धातोर्भावर्थे इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः भावादौ ॥ यज् याच् यत् विच्छ प्रच्छ स्वप् यन्या नङ् प्रत्ययो भवति । १६ । स्वाः शुभि शुः (पृ १ म ४ सू ६) मर्मन-सारम्भम् । इज्यते अनेनेति यज्ञः । याच्यते सा याच्ञा । यती प्रयत्ने । यत्यते तद् यतनं यत्नः ॥ छः शे । १७ । छकारस्य शकारादेशो भवति नप्रत्यये परे भावादौ । शकारादेशः संप्रसारणाभावार्थः । विच्छ गतौ । विच्छ्यते इति विश्नः । प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् । प्रच्छ्यतेऽसौ प्रश्नः । स्वप्यतेऽसौ स्वप्नः । तृष्यते इति तृष्णा ॥ उपसर्गकर्मण्याचेषु दाधो किः । १८ । उपसर्गे कर्मण्युपपदे भावादौ च दाधो किः प्रत्ययो भवति । अन्तर्धीयते इति अन्तर्धिः । आधिः । आदिः । निधिः । आधीयते तद् आधानं आधिः । आदीयते तद् आदानं आदिः । आतोऽन्ति (पृ २ म १ सू १२७) इत्याकारलोपः । विधीयते तद् विधानं विधिः । संधीयते तद् संधानं संधिः । उदकं धीयतेऽस्मिन्निति उदधिः ॥ उदकस्य । १९ । उदकशब्दस्य उदादेशो भवति अधिकरणे । पयोधिः । अम्भो निधीयते यत्र स अम्भोनिधिः ॥ भावे युट् । २० । धातोर्भावे युट् प्रत्ययो भवति । युवोरनाकौ (प्र १ सू ११) ज्ञायते तद् ज्ञानम् । क्रियते तद् करणम् । सीव्यते तद् सेवनम् । दीयते तद् दानम् । भूष अलंकारे । भूष्यते तद् भूषणम् । ह्रियते तद् हरणम् । हन्यते तद् हननम् । उह्यते तद् वहनम् । भाष व्यक्तायां वाचि । भाष्यते तद्भाषणम् । कुष वैचित्ये । कुष्यते तद् कूषणम् । मीयते तद् मानम् । पीयते तद् पानम् । मीयते तद् मानम् ॥ उद स्थास्तम्भोः सलोपश्च । २१ । उद् उपसर्गात्परयोः स्थास्तम्भोः सकारस्य लोपो भवति । उत्थीयते तद् उत्थानम् । स्तम्भ रोधने । उत्तम्भ्यते तद् उत्तम्भनम् ॥ करणाधारयोर्युट् । २२ । करणे आधारे चार्थे युट् प्रत्ययो भवति । पच्यते अनेनेति पचनः अग्निः । पच्यतेऽस्यां स्थाल्यां सा पचनी स्थाली ॥ ईषद्दुःसुषु खल् । २३ । ईषदादिषु प्रयुज्यमानेषु खल् प्रत्ययो भवति । भावादौ । लकारः स्वरमेवज्ञापनार्थः । खकारो गुणनिषेधार्थः मुमागमार्थश्च । ईषत् अकृच्छ्रार्थे । दुः कृच्छ्रार्थे । ईषदनायासेन भूयते इति ईषद्भवः । दुर्भवः सुभवः । ईषदनायासेन क्रियते हाथ ईषत्करः अश्वो हरिणा । दुःखेन क्रियते इति दुष्करः । सुखेन क्रियतेऽसौ सुकरः । ईषदाढ्यः क्रियते अनेनेति ईषदाढ्यंकरः । दुराढ्यंकरः । आढ्यंकरश्चैवो भवता । ईषद् पीयते असौ ईषत्पानः सोमो भवता । दुष्पानः । सुपानः । गुपि संवरणे । दुःखेन गोपयितुं शक्यः दुर्गोपनः । सुखेन पाययितुं शक्यः सुपीयनः । ईषच्छासनः । दुःखेन शासयितुं शक्यः दुःशासनः । सुशासनः ॥ इति कृदन्ते भावादिप्रक्रिया ॥ ९ ॥

अथ कृत्यप्रक्रिया ॥ तव्यादीनां कृत्यसंज्ञा पाणिनीयानाम् । १ ।

कृत्यादिभावकर्मणोरेव ॥ तव्यानीयौ । २ । धातोस्तव्यानीयौ प्रत्ययौ भवतः भावादौ । एध वृद्धौ । एध्यते वा एधितुमर्हं एधितव्यम् । एधनीयम् धनं त्वया । भावस्यैकत्वादेकवचनं नपुंसकत्वं च । भूयते वा भवितुमर्हं भवितव्यं भवनीयम् । क्रियते वा कर्तुमर्हं कर्तव्यं करणीयम् । आस्यते वा आसितुमर्हम् आसितव्यम् आसनीयम् । कर्तव्यः करणीयो वा धर्मस्त्वया । या प्रापणे । प्रयातुमर्हं प्रयातव्यं प्रयाणीयम् । ईटो ग्रहाम् (सू प्र १ सू ११९) गृह्यते तद् ग्रहीतव्यं ग्रहणीयम् । वृङ् संभक्तौ । व्रियते वा वरितुं योग्यं वरितव्यं वरीतव्यं वरणीयम् । वृञ् वरणे । व्रियते तद् वरितव्यं वरीतव्यं वरणीयम् ॥ स्वराद्यः । ३ । स्वरान्ताद्धातोर्यः प्रत्ययो भवति भावादौ । चीयते वा चेतुमर्हं चेयं नेयं जेयम् । गीयते तद् गेयम् ॥ असरूपोऽपवादः प्रत्ययोऽस्त्रियां वा बाधकः सरूपस्तु नित्यम् । ४ । चीयते वा चेतुमर्हं चेतव्यं चयनीयम् । विकीर्यते वा विकरितुं वा विकीर्य्यम् । दातुमिच्छतीति दित्सति वा दित्स्यते इति दित्स्यम् ॥ क्षय्यजय्यौ च शक्यार्थे निपात्येते । ५ । क्षेतुं शक्यं क्षय्यम् । जेतुं शक्यं जय्यम् । अन्यत्र क्षेयं पापं जेयं मनः । क्षय्यजय्यौ चेति चकारात्क्रय्यमिति निपात्यते न क्रीणीति इत्यर्थं संमतम् ॥ ईच्चात् । ६ । आकारान्ताद्धातोर्यः प्रत्ययो भवति आकारस्य च ईकारादेशः । दीयते वा दातुमर्हं देयम् । ध्यातुं योग्यं ध्येयम् । मीयते तद् मेयं ग्लेयं पातुमर्हं पेयम् । धीयते तद् धेयम् ॥ पुशकात् । ७ । अकारोपधात् पवर्गान्तात् शकारेभ्य य प्रत्ययो भवति भावादौ । शप् च पालम्भे आक्रोशे च । शप्यते इति शप्यम् । लब्धुं योग्यं लभ्यम् । सरूपत्वात् पक्षे न ण्यत् । लभ्यम् । गद् सह् मद् मद् चर् यम् तक् शस् चत् यत् पत् जन् हन् हस रप् पठ इत्यादयः । चर् गतौ । सोढुं शक्यं सह्यम् । सह्यते वा सोढुमर्हं सह्यम् । मद्यते वा मदितुमर्हं मद्यम् । मद्यते वा मदितुमर्हं मद्यम् । चरितुमर्हं चर्यम् । यम्यम् । तक् हसने । तक्यते वा तकितुमर्हं तक्यम् । शसु हिंसायाम् शसितुमर्हं शस्यम् । चते याचने । यते प्रयत्ने । चत्यत इति चत्यम् यत्यम् पत्यं जन्यम् ॥ हनो वधादेशो च । ८ । हन्यते वा हन्तुमर्हं वध्यम् । शल् शोभायाम् । शल्यम् । पेलितुं शक्यं पल्यम् । कुत्सन् मातौ । कम्यु योग्यं कम्यम् । यम् मैथुने । यभ्युं शक्यं यभ्यम् । शक् सामर्थ्ये । शक्ल शक्तौ । शक्यते तद् शक्यम् ॥ ऋदुपधात् क्यप् । ९ । ऋवर्णोपधाद्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति भावादौ । ककारो कित्त्वार्थः । पकारो ह्रस्वार्थः । क्रियते वा कर्तुमर्हं कार्यम् । वृत् वर्तने नियते वर्त्यं वार्यं वर्त्म वार्यम् । हस् हसने । हास्यम् । ह्रियते तद् हार्यम् । हनो वत् (सू २ म १० सू ५) हन्यते तद् घात्यम् । भजो ण्यो ण्विति (प्र ४ सू ११) भक्तुं योग्यं भाज्यम् । याच्यते तद् याच्यम् । रच्यते तद् रोच्यम् । वच परिभाषणे ॥ वचः शब्दसंज्ञायां कुत्वं वाक्यम् । १० । वेन वाक्यम् । अन्यत्र वाच्यम् ॥ प्रयाज्योपयाज्यभुज्यत्यज्यपूज्यगर्ज्यभुजो ण्यति कुत्वाभावः । ११ । याज्यं याज्यं

वा निर्वृत्तं संयामिमं युद्धम् । पाकेन निर्वृत्तं पाकिमं फलम् । पावकेन निर्वृत्त
पाचिमिति किं विमथनम् ॥ नङ्यजौ ।१५। यातोर्यजश्च इत्येतौ प्रत्ययौ
भवतः भावार्थे ॥ यज् याच् यत् विच्छ प्रच्छ स्वप् एभ्यो नङ्
प्रत्ययो भवति ।१६। स्तो श्चुभि श्चु (पृ १ प्र ४ सू ६) प्रसं-
सारण्यम् । इज्यते अनेनेति यज्ञः । याच्यते सा याच्ञा । यती प्रयत्ने । यत्यते
तद् यतनं यत्नः ॥ छ श्ने ।१७। छकारस्य शकारादेशो भवति नप्रत्यये परे
भावार्थे । शकारादेशः संप्रसारणाभावार्थः । विच्छ गतौ । विच्छ्यते इति विश्नः ।
प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् । प्रच्छ्यतेऽसौ प्रश्नः । रक्ष्यतेऽसौ रक्ष्णः । सुप्यते इति स्वप्नः ॥
उपसर्गेष्कर्मत्यादिषु दाधो किः ।१८। उपसर्गे कर्मण्युपपदे धाधातोर्दा
धातोः किः प्रत्ययो भवति । अन्तर्धीयते इति अन्तर्धिः । आधिः । आदिः । विधिः ।
आधीयते तद् आधानं आधिः । आदीयते तद् आदानं आदिः । आतोऽनपि
(पृ २ प्र १ सू १२०) इत्याकारलोपः । विधीयते तद् विधानं विधिः ।
संधीयते तद् संधानं संधिः । उदकं धीयतेऽस्मिन्निति उदधिः ॥ उदकस्य
।१९। उदकशब्दस्य उदादेशो भवति अधिकरणे । पयोधिः । अम्भो निधीयते
यत्र स अम्भोनिधिः ॥ भावे युट् ।२०। धातोर्भावे युट् प्रत्ययो भवति ।
युवोरनाकौ (प्र १ सू ११) शास्यते तद् शासनम् । क्रियते तद्
करणम् । शीयते तद् देशनम् । दीयते तद् दानम् । भूष अलंकारे । भूष्यते
तद् भूषणम् । ह्रियते तद् हरणम् । हूयते तद् हवनम् । वह्यते तद् वहनम् । भाष
व्यक्तायां वाचि । भाष्यते तद्भाषणम् । पुष वैचित्र्ये । पुष्यते तद् पूषणम् । गी-
यते तद् गानम् । पीयते तद् पानम् । मीयते तद् मानम् ॥ युट् स्थास्तम्भोः
उदीपरयोः ।२१। उद् उपसर्गात्परयोः स्थास्तम्भोः सकारस्य लोपो भवति ।
उत्थीयते तद् उत्थानम् । स्तम्भ रोधने । उत्तम्भ्यते तद् उत्तम्भनम् ॥ खाघ
माधारयोर्युट् ।२२। खाघने आधारे चार्थे युट् प्रत्ययो भवति । पच्यते अ
नेनेति पचनः अग्निः । पच्यतेऽस्यां स्थाल्यां सा पचनी स्थाली ॥ ईषद्दुःसु
खल् ।२३। ईषदादिषु प्रयुज्यमानेषु खल् यु इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः । खा
वेतौ । ककारः अव्ययसमासार्थः । लकारो गुणविधानार्थः मुमागमार्थश्च । ई-
षद् आढ्यभूर्मी । दुःखाढ्यार्थ । ईषदनायासेन सुपते इति ईषत्सुप । दुर्लभः सु-
लभ । ईषदनायासेन क्रियते इति ईषत्करः अनया हरिणा । दुःखेन क्रियते इति
दुष्करः । सुखेन क्रियतेऽसौ सुकरः । ईषदाढ्यः क्रियते अनेनेति ईषदाढ्यंकरः ।
दुराढ्यंकरः । भावकर्मणोरेतौ भवतः । ईषत् पीयते असौ ईषत्पानः सोमो भ-
वता । दुष्पानः । सुपानः । शुचि संग्रहे । दुःखेन यापयितुं शक्यः दुर्योधनः ।
सुखेन योधयितुं शक्यः सुयोधनः । ईषच्छासनः । दुःखेन शासयितुं शक्यः दु-
शासनः । सुशासनः ॥ इति कृदन्ते भावाधिकारप्रक्रिया ॥ १ ॥

[illegible]

मन । ख्याप्योऽख्येनम् । ख्याप्यायो नाम वेदः । श्रु श्रवणे । श्रवणार्हं श्रोतव्यः । श्रोतुं योग्यं श्रवणीयम् । मान पूजायाम् । मानितुं योग्यो मानितव्यः माननीयः । ध्यै चिन्तायाम् । ध्यानार्हो ध्यातव्यः । ध्यातुं योग्यो ध्यानीयः । मन ज्ञाने । मननार्हो मन्तव्यः । मन्तुं योग्यो माननीयः ॥ समस्तप्रत्ययान्तेष्वपि एते प्रत्यया भवन्ति । १९ । नितरां ध्यातुमेष्टव्यो निदिध्यासितव्यः । श-निश्चेष्यते शुश्रूषितव्य-शुश्रूषणीयः । तव्यानीयौ तव्यपूर्वगुणः ॥

कृत्याः पञ्च समाख्याता ण्यत्क्यपौ भावकर्मणोः ॥
तव्यानीयौ स्वरान्ताश्च दाम्भाशाम्भविचक्षणे ॥ १५ ॥

॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥ ७ ॥

अथ स्त्र्यधिकारः ॥ स्त्रियां यजां भावे क्यप् । १ । यजादिभ्यो स्त्रियां भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । यज् व्रज् समज् निषद् निपत् मन् मन् विद् षुञ् शीङ् भृञ् इण् कृ डुभृञ् परिहन् परिचर अटाट्य आस् चर् जागृ हन् एते यजादयः । किद्यादिसंप्रसारणम् । इज्यते सा इज्या देवतापूजा । व्रज्यते सा व्रज्या । अज गतौ क्षेपणे च । समज्यते सा समज्या वा शिबिका । प्रकर्षेण अज्यते अस्यामिति प्रव्रज्या । षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । निषद्यते सा निषद्या । निपत्या । मन ज्ञाने । मन्यते सा मन्या । नम्या । विद्यते सा विद्या ॥ सुत्या शीङोऽप्यत् शिति वै वक्तव्यम् । २ । शय्या भृत्या । ईयते सा इत्या कृत्या ॥ कृञो यक् वा वाच्यः । ३ । भवति । क्रियते सा क्रिया ॥ इषस्यान्ता देशो यकोपश्च । ४ । इष्यते सा इच्छा ॥ सर्त्तेर्गुणः । ५ । परिसर्या परे चर्या अटाट्या आस्या चर्या ॥ जागर्तेर्गुणः । ६ । जागर्या । हनस्तकारान्तादेशो हिंसायामर्थे । हन्यते सा हत्या ॥ हन्तेस्त । ७ । हन्तेर्नकारस्य तकारादेशो भवति क्यपि स्त्रियाम् । अत हन्यते इति अहत्या ॥ स्त्रियां भावे क्तिः । ८ । धातोः स्त्रियां भावे क्तिः प्रत्ययो भवति । क्रियते सा कृतिः । स्तूयते सा स्तुतिः । स्मृ चिन्तायाम् । स्मर्यते सा स्मृतिः । पच्यते सा पक्तिः । यचि विस्तारे । पच्यते तद् पचन-पक्तिः । संप्रसारणम् । इज्यते सा इष्टिः । संचीयते सा संचितिः ॥ शामो दीर्घः । ९ । शमादीनां दीर्घो भवति क्तिप्रत्यये परे । शाम्यते सा शान्तिः । दम्यते सा दान्तिः । गम्यते सा गतिः । रम्यते सा रतिः । भ्रमु चलने । भ्रम्यते सा भ्रान्तिः । अनुभूयते तद् अनुभवनम् अनुभूतिः । विशिष्टा भूतिः विभूतिः । प्रभूतिः । भवनं भूतिः शुच शोके । शोचनं शुचिः ॥ ईषद्भीरुकीर्त्यादिसत्स्थमो भेदः गुणश्च । १० । ईषद्भीरुकीर्त्यादिप्रत्ययो स्त्री वा भवत्यादि निमित्तस्य च इट् च । शीङो गुणोऽपि न भवति । ईष्यते तद् ईषत्पदम् । कीर्तिः । ईहा ईहते ईहा गता । ईहते इति ईहितम् जागरणम् जागृतिः । निषद्यते सा निषदीति । कुच संकोचने । कुच संकुच-

भाव्यं रोध्यं प्राप्यम् अर्घ्यं साध्यं पूज्यम् । गर्ज शब्दे । गर्ज्यते तद् गर्ज्यम् । भुज्यते तद् भोग्यम् । माङ् हिंसायाम् । माङितु योग्यं माध्यम् । मार्जितु योग्यं मार्ग्यम् ॥ ओरावश्यके ण्यण् । १२ । उवर्णान्ताद्धातोरावश्यकेऽर्थे ण्यण् प्रत्ययो भवति ॥ ओर्दीर्घोर्य प्रत्यय स्वरवत् । १३ । धातोरोकारौकारयोर्निमित्तं या संज्ञो य प्रत्ययः स स्वरवत् स्यात् । समास अवश्यमादीनामन्तलोपमिच्छन्ति शाब्दिकाः ॥

लुम्पेदवश्यमः कृत्ये तुंकाममनसोरपि ॥
समो वा हितततयोर्मांसस्य पचि युड्घञोः ॥ १ ॥

लूञ् छेदने । लूयते वा अवश्यं लाव्यं । अवश्यं लाव्यो अवश्यलाव्यः । भोक्तुं कामो यस्य स भोक्तुकामः । भोक्तुं मनो यस्य स भोक्तुमनाः । सम्यक् प्रकारेण हितं सहितं-संहितम् । संततं सततम् । मांसस्य पचनं मांसपचनम् । मुकुलमो पचि घञि मांसस्यावकारी वा लुम्पेत् । मांसस्य पचनं मांसपचनम् । मांसस्य पाकः मांसपाकः मांसपाकः ॥ ऋदुपधात् क्यप् । १४ । ऋकारोपधाद्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति भावकर्मणोः । कृती छेदने । कर्तितुमर्हं कृत्यम् । मितर्दं वृतुं योग्यं मिकृत्यम् । वृत्यम् । वृत्यते तद् वृत्यम् ॥ कृपिचृत्योर्न क्यप् । १५ । कृपू सामर्थ्ये । कृपो रो लः (पृ २ प्र २ सू २) कल्प्यम् । चृत शैथे । चर्त्यम् ॥ मृजो वा क्यप् । १६ । मृज्य-मार्ग्यम् ॥ ह्रस्वाच्च क्यप् । १७ । ह्रस्वान्ताद्धातोर्भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । तस्य प्रत्ये तकारस्य आगमः । क्रियते तत्कृत्यम् ॥ वृञ् क्यपि वा दीर्घ वक्तव्यः गुणाभावश्च । १८ । वृत्या वित्या ॥ क्विबन्तेष्वाकारोऽप्यादेशस्य वन्तस्यैव वक्तव्यः । १९ । गुपगुहोः क्यप् । २० । गोप्तुं योग्यं गुप्यम् । गूहितुं योग्यं गुह्यम् ॥ वदेः क्यप् भावादौ । २१ । वदेर्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति भावादौ । मृषा उद्यते इति मृषोद्यम् । ब्रह्मणा उद्यते या कथा सा ब्रह्मोद्या ॥ भजेः क्यप् । २२ । भर्तुंनयत्वा सेना ॥ भुवो भावे क्यप् । २३ । नाम्नि उपपदे भुवो भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । ब्रह्मणो भावः ब्रह्मभूयं गतः । ब्रह्मणा भूयते तद् ब्रह्मभूयं गतः । नाम्नि किम् । भवितव्यं भव्यम् । इण् स्तु वृ दृ भृ शास् जुष् खन् एभ्यः क्यप् वाच्यः । २४ । इण् । ईयते इति इत्यः स्तुत्यः वृत्यः । दृङ् आदरे । दृत्यः भृत्या । शास्तेरि (पृ० १ प्र ४ सू १०) शिष्यः । जुषी प्रीतिसेवनयोः । जुष्यः ॥ खन पुरुषे क्यपि वाच्यम् । २५ । खन्यते इति खेयम् ॥ भिद्योद्ध्यौ नदे भिदाध्येद्रौ । २६ । भिनत्ति कूलमिति भिद्यः । उज्झ उत्सर्गे । उज्झति जलमिति उद्ध्यः नदः । नदे किम् । भेत्ता भेत्तव्यः ॥ कृवृष्योर्वा क्यप् । २७ । क्रियते तद् कृत्यम् । कर्तुं योग्यं कार्यम् । वृष वृद्धौ । वृष्यं वर्ष्यम् ॥ एते भावकर्मणोर्विहिताः कृत्याः संज्ञाप्यावयवस्थेऽर्थविधौ च वक्तव्या । २८ । रमोरभ्ये लभाम् (पृ १ प्र १ सू ११४) सर्वनाम्नो लभ्यम् । लब्धुम् अर्हः लभनीय-लभ्यम् । रम् अभ्य-

र्ण । साध्वर्थेऽप्येतत्व्य । स्वाध्यायो नाम वेदः । श्रु श्रवणे । श्रवणार्हं श्रो-तव्यः । श्रोतुं योग्यं श्रवणीयम् । मान पूजायाम् । मानितुं योग्यो मानितव्यो-माननीय । ध्यै चिन्तायाम् । ध्यानार्हो ध्यातव्य । ध्यातुं योग्यो ध्यानीय । मन ज्ञाने । मननार्हो मन्तव्य । मन्तुं योग्यो माननीय ॥ सम्प्रसारणान्तावपि पदे गत्यया भवन्ति । १९ । भिदादिभ्यो व्याप्तुमेभ्यो निदिध्यासितव्य । म दिधुमेभ्यो बुभुक्षितव्य-बुभूषणीय । समर्थनीयी कृत्यप्रत्ययाः ॥

कृत्या पञ्च समाख्याता व्यण्क्यपौ भावकर्मणोः ॥
तव्यानीयौ स्वप्रत्यय शब्दशास्त्रविचक्षणैः ॥ १५ ॥

॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥ ७ ॥

अथ स्त्र्यधिकारः ॥ स्त्रियां यजां भावे क्यप् । १ । व्रजादिभ्यो धातुभ्यः स्त्रियां भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । व्रज् यज् समज् निषद् निपत् मन् भम् विद् षुञ् शीङ् भृञ् इण् च इषु परिचर परिसर मृगया आस् चर् जागृ हन् एते य-जादयः । किदत्वसम्प्रसारणम् । इज्यते सा इज्या शीलासनाय् । व्रज्यते सा व्र-ज्या । व्रज गतौ क्षपणे च । समज्यते सा समज्या का शिबिका । व्रजन्ति व्रज्यते अस्यामिति व्रज्या । षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु । निषद्यते सा निषद्या । निपत्या । मन ज्ञाने । मन्यते सा मन्या । भम्या । विद्यते सा विद्या ॥ सुत्या शीङ्गोऽयङ् क्ङिति ये च क्यपि । २ । शय्या भृत्या । ईयते सा इत्या कृत्या ॥ कृञो यक् वा वाच्य । ३ । क्रमाकि । क्रियते सा क्रिया ॥ इषुव्यवस्थान्ता-देशः परोक्षम । ४ । इष्यते सा इच्छा ॥ सरतेर्गुण । ५ । परिसर्या परि चर्या मृगया आस्या चर्या ॥ जागर्तेर्गुण । ६ । जागर्या । हनस्तकारान्ताद् शो हिंसायाम् । हन्यते सा हत्या ॥ हन्तेस्त । ७ । हन्तेर्नकारस्य तकारा-देशो भवति क्यपि क्वियाम् । भव हन्यते इति भवहत्या ॥ स्त्रियां भावे क्तिः । ८ । धातोः स्त्रियां भावे क्तिः प्रत्ययो भवति । क्रियते सा कृतिः । बुध्यते सा बुद्धिः । स्मृ चिन्तायाम् । स्मर्यते सा स्मृतिः । तन्यते सा त-न्तिः । तनु विस्तारे । तन्यते तत् तन्तन-तन्तिः । सम्प्रसारणम् । इज्यते सा इष्टिः । संविद्यते सा संवित्तिः ॥ शमां दीर्घः । ९ । शमादीनां दीर्घो भवति क्तिप्रत्यये परे । शाम्यते सा शान्तिः । दम्यते सा दान्तिः । गम्यते सा गतिः । रम्यते सा रतिः । भ्रमु चलने । भ्रम्यते सा भ्रान्तिः । अनुभूयते तद् अनुभवनम् अनुभूतिः । विभीषा मृति विभूतिः । प्रभुतिः । मरणं मृतिः शुच शोके । शोचने शुचिः ॥ रिकुशीकोर्घर्तिकगादयश्च गेहु गुणश्च । १० । शसोर्नरति-प्रत्यये सति सम्प्रसारणम् निःप्रत्ययस्य च इट् न । शोर्दे गुणोऽपि न भवति । सराप्यते तद् सराप्यम् । स्फीतिः । ईर्ष्याः ईर्ष्याः ह्रीः मतिः । हृष्यते इति हृतिः । आचरणम् आचारः । निगृह्यते सा निगृहीतिः । कुच संकोचने । कुच संकोच-

वाच्यं रोच्यं प्रवाच्यम् अर्च्यं भाग्यं पूज्यम् । गर्ज शब्दे । गर्ज्यते तद् गर्ज्यम् । भुज्यते तद् भोग्यम् । वध् हिंसायाम् । बाधितुं योग्यं बाध्यम् । भाक्तुं योग्यं भाग्यम् ॥ भोज्यभक्ष्ये ण्यण् ।१२। उवर्णान्ताद्धातोरावश्यके ऽर्थे ण्यण् प्रत्ययो भवति ॥ ओर्दातोर्यः प्रत्ययः स्वरवत् ।१३। धातोरोकारौकार-योर्निमित्तं यो ऽयं यः प्रत्ययः स स्वरवत् स्यात् । समासे भवश्यमादीनामन्त्य-लोपमिच्छन्ति शाब्दिकाः ॥

तुम्पदस्यम मनसोरपि ॥
समो वा हितततयोर्मांसस्य पचि युङ्घञोः ॥ १ ॥

कम् ऐच्छने । कम्यते वा इच्छितुं योग्यं काम्यं । भवार्थे लग्नो भगस्य काम्यम् भोक्तुं कामो यस्य स भोक्तुकामः । भोक्तुं मनो यस्य स भोक्तुमनाः । सम्यक् मकारेण हितं सहितं-संहितम् । सततं संततम् । मांसस्य पचनं मांसपचनम् । युङ्घञौ परे मांसस्याकारो वा लुप्यते । मांसस्य पचनं मांस्पचनम् । मांसस्य पाकः मांस्पाकः मांसपाकः ॥ ऋदुपधात् क्यप् ।१४। ऋकारोपधाद्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति भावकर्मणोः । कृती छेदने । कर्तितुमर्हं कृत्यम् । भिदिरं न कितुं योग्यं भिदुरम् । वृत्यम् । वृत्यते तद् वृत्यम् ॥ कृपिवृत्यार्त क्यप् ।१५। कृपू सामर्थ्ये । कृपो रो लः (पृ २ म २ सू २) कल्प्यम् । चृत दीप्तौ । चर्त्यम् ॥ मृजो वा क्यप् ।१६। मृज्य-मार्ज्यम् ॥ ह्रस्वाच्च क्यप् ।१७। ह्रस्वान्ताद्धातोर्भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । तस्य प-रत्वे तदन्तस्य तगागमः । क्रियते तत् कृत्यम् ॥ कृञ क्यपि वा रिङ् वक्तव्यः गुणाभावश्च ।१८। कृत्या क्रिया ॥ क्विब्विधिकालत्वेऽप्यादेशस्य धान्तस्यैव वक्तव्यः ।१९। गुहदुहो क्यप् ।२०। गोप्तुं योग्यं गुह्यम् । दोग्धुं योग्यं दुह्यम् ॥ वदे क्यप् भावादौ ।२१। वदेर्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति भावादौ । मृषा वदते इति मृषोद्यम् । ब्रह्मणा उच्यते या कथा सा ब्रह्मोद्या ॥ भुवेः क्यप् ।२२। भर्तुमर्हा सेना ॥ भुवो भावे क्यप् ।२३। भाविनि उपपदे भुवो भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । ब्रह्मणो भावः ब्रह्मभूयं गतः । ब्रह्मणा भूयते तद् ब्रह्मभूयं गतः । भाविनि किम् । भवितव्यं भव्यम् । इण् स्तु शास् वृ दृ जुष् खन् एभ्यः क्यप् वाच्यः ।२४। इण् । इत्यं इति इत्य स्तुत्य वृत्य । दृङ् आदरे । दृत्य भृत्य । शासेरिः (पृ २ म ४ सू १०) शिष्यः । जुषी प्रीतिसेवनयोः । जुष्य ॥ खन पदार्थे क्यपि वाच्य-म् ।२५। खन्यते इति खेयम् ॥ भिद्योद्ध्यौ नदे निपात्येते ।२६। भि-नत्ति कूलमिति भिद्यः । उज्झ उत्सर्गे । उज्झति जलमिति उद्ध्यः नदः । नदे किम् । भेत्ता उज्झिता ॥ कृवृष्योर्वा क्यप् ।२७। क्रियते तद् कृत्यम् । कर्तुं योग्यं कार्यम् । वृष वृषा । वृष्यं वर्ष्यम् ॥ पक्षे भावकर्मणोर्विहिता-स्तव्यादयस्तेऽर्हविधौ च वक्तव्याः ।२८। तयोरेवं कृत्याः (पृ २ म १ सू ११४) स्तोतुमर्हः स्तव्यः । स्तुत्यः भवति स्तोतव्यस्तवः । दृढ् भव-

ष्य २५। भज सवी । भाजि । भव सातत्यगमने । भावि ॥ इष्ठ कृष्णा दिभ्यः मावादौ । २६ । कृष्यते सा कृषि । किरि किरि । सर्वधातुभ्य इ । कषि । रवि ॥ ॥ इति क्यपिकारप्रक्रिया ॥ ८ ॥

॥ अथ क्त्वादयो प्रत्ययाः ॥ पूर्वकाले क्त्वा । १ । धातो क्त्वा प्रत्ययो भवति पूर्वकाले समानकर्तृके धातौ प्रयुज्यमाने । देवदत्त स्नात्वा भुङ्क्ते । भुक्त्वा व्रजति ॥ न क्त्वा सेट् । २ । सेट् क्त्वा किन्न भवति । वर्तित्वा शयित्वा म नित्वा । सेट् किम् । कृत्वा ॥ रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च । ३ । रलन्त इग्र धी ते उपधे यस्य तस्माद्धलादेरलन्तात्परौ क्त्वासनौ सेटौ वा कितौ स्तः । दिव क्रीडे । दिवित्वा-देवित्वा । लिखित्वा । द्युतित्वा । व्युपधात्किम् । वर्तित्वा । रल किम् । सेवित्वा । हलादेः किम् । एषित्वा । सेट् किम् । भुक्त्वा ॥ मृड मृदगुधकुषक्लिशवदवसमुषग्रहिभ्यः । ४ । सेट् कित् भवति । मृड सुखने । मृडित्वा । मृद क्षोदे । मृदित्वा । गुध रोषणे । गुध रोषे । कु- षित्वा । गुध रोषे । गुध संवरणे । गुधित्वा । कुष निष्कर्षे । कुषित्वा । क्लिश विबाधे । क्लिशित्वा । वद व्यक्तायां वाचि । उदित्वा । वस निवासे । उषित्वा । मुषित्वा । गृहीत्वा ॥ नोपधात् थफान्ताद्वा कित् । ५ । नकारोपधात् थफान्ताद्धातोः सेट् क्त्वा वा किद्भवति । ग्रन्थ संदर्भे । नो लोपः (पृ० २ म १ सू ५) ग्रथित्वा-ग्रन्थित्वा । गुम्फ ग्रन्थने । गुफित्वा-गुम्फित्वा इत्यादि ॥ अलंखल्वोः प्रतिषेधे क्त्वा । ६ । प्रतिषेधार्थयोरलंखल्वोरुपपदयोः पूर्वकालो सतो पूर्वकाले विनापि क्त्वाप्रत्ययो भवति । अमाङ्खलुशब्दौ निषेधार्थौ तयोरुपपदत्वात् । अलं भुक्त्वा न भोक्तव्यम् ॥ भोजनं मा कुरु इत्यर्थः । खलु भुक्त्वा न भोक्तव्यम् ॥ उदित्वा क्त्वा वेट् । ७ । उदितो धातोः परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य वा इडागमो भवति । पूषित्वा-पूर्त्वा । शमु उपशमे । शमित्वा शा न्त्वा । अदो जग्धि (म १ सू ११) जग्ध्वा ॥ समासे क्त्वो ल्यप् । ८ । समासे सति पूर्वकाले क्त्वः ल्यप् प्रत्ययो भवति तत्कर्तृके धातौ प्रयुज्यमाने । हस्व स्य पिति कृति तुक् (म १ सू १८) तुगागम् कारणलोपमौ । संभृत्या क- रोतीति संभृत्य करोति । अनु महत्वे साम्ये च । प्रकर्षेण धारयन्त्यनेकयोमिर्जला इति प्रणम्य गच्छति । मनसूर्यं इत्येके । प्रकृत्वा गच्छति । प्रकृत्वा गच्छति ॥

अजिरया शास्त्रवाम्बुवामिकृत्वा विमर्श यतः ॥
अप्रहृत्वा वित्तमर्थिभ्यः कथं जीवन्ति भूभुजः ॥ १६ ॥

क्यपि लोपोऽनः । ९ । क्यपि लघुपूर्वस्य णेरयादेशोऽपि वाच्यः । चीरिं मयित्वा इति परिगम्य भुङ्क्ते । विगमय्य । नियमय्य । लघुपूर्वस्य न । तेन वैशेषिको वाच्यः । प्रतार्य । तत्र पातयित्वा इति संपात्य । निपात्य करोति । आप्य आप्ती । अभ्योषी । मापय्य माप्य ॥ ह्रादीनां क्यपि ह्रस्वाभावो वाच्यः । १ । क्यपि स्थाने इति ईत्वरो न भवति । दो अवखण्डने ।

क्लेदिस्यमविशम्मविवेचनेषु । गुहाते । निकुषितिः । निघृष्टिः । नि-
भास्करदने । छपामोरेति । निपठितिः । विशेषेण भिषते सा विभाति ॥ ग्ला-
म्लाम्याद्याक्षरादिभ्य स्त्रियर्थे निस्प्रत्ययो भवति । ११ । ग्लायते सा
ग्लानिः म्लानिः हानिः । मिलनं संभ्रमे ॥ स्वरान्तेर्यस्य वास्ये वाच्यम् ।
१२ । तर्यते सा तूर्णिः ॥ कृस्वादिभ्यश्च स्त्र्यर्थे निः प्रत्ययो भवति ।
१३ । कृत् ईर् (पू २ प्र १ सू ११८) कीर्यते सा कीर्णिः लूनिः धूनिः
पूर्णिः ॥ संपदादेः क्विप् वा वाच्यः । १४ । संपत् संपत्तिः ॥ कर्तरि
स्त्रियां संज्ञायाम् । १५ । कर्मार्थे धातोः क्तिः प्रत्ययो भवति संज्ञायां वि-
षये । डुकृञ् करणे । प्रकुरुते सा प्रकृतिः । धृञ् धारणे विपूर्वः विशेषेण धर-
तीति विधृतिः ॥ षिद्भिदादिभ्यः । १६ । षितो धातोर्भिदादेश्च स्त्रियामङ् प्रत्य-
यो भवति भावादौ । पच्यते सा पचा । मृज्यते सा मृजा । जृष् वयोहानौ ॥
जरतो वाभुवन्धपीडितो भः प्रत्ययो भवति । १७ । जीर्यतेऽनया सा
जरा ॥ इषु इच्छायामिति निर्देशाज्ज्ञापकादिच्छा इत्यादि निपा-
त्यते । १८ । इच्छा ॥ इणादेरस्त्र्यर्थे युट् । १९ । एषणमिति एषणा । भिद्यते
अनया सा भिदा । छिद्यतेऽनया सा छिदा । क्षिपा । गुहू संवरणे । गुहा । मेध
हिंसायाम् । मेधृ सङ्गमेधासंगमेषु । मेध्यते इति मेधा । रुपा । पीड बाधायाम् ।
पीडा । बाध पीडायाम् । बाधा । क्षपा रात्रिः ॥ गुरोर्हलः । २० । गुरुमतो
हलन्तधातोः स्त्रियामङ् प्रत्ययो भवति भावादौ न क्तिः । ईह चेष्टायाम् । ईहते
सा ईहा । ऊह्यते सा ऊहा । ईक्ष दर्शनाङ्कनयोः ईक्ष्यते तद् ईक्षणं ईक्षा । एध्यते
सा एधा । गुरोः किम् । भक्तिः । हलः किम् । नीतिः । लिख् रिख् लेखने ।
लिख्यते लेखनं लेखा । रिख्यते लेखनं रेखा । शुध परिवेषने । शुध्यते
इति शोधा । चेट् पाने । शुश्रु बीभत्से इति शुधा । डुधाञ् धारणपोषणयोः ।
श्रद्धीयते सा श्रद्धा ॥ क्तिरापादिभ्यः । २१ । आप्तिः । दीप्यते सा दीप्तिः ।
राध्यते सा राद्धिः । प्रसाप्तिः ॥ प्रत्ययान्ताद् । २२ । प्रत्ययान्ताद्धातोः
स्त्रियामङ् प्रत्ययो भवति भावादौ । चिकीर्ष्यते सा चिकीर्षा । आत्मनः कर्तुमि-
च्छा चिकीर्षा । आत्मनः पुत्रेच्छा या पुत्रीयते सा पुत्रीया । मक्षितुमिच्छा बुभु-
क्षा । लोलूयते सा लोलूया । प्रत्यया । कण्डूञ् गात्रविघर्षणे । कण्डूयते सा
कण्डूया । मुमूर्षा मुमूर्षा ॥ इकश्तिपौ धातुनिर्देशे । २३ । धातुनिर्देशे
वाच्ये सति इकश्तिपौ प्रत्ययौ भवतः । अजरः क्तिप्ति अनुबन्धलोपार्थः । पच्
इत्यये धातुः पचिः । पचति पचतिः भवतिः ॥ ण्यासश्रन्थघट्टवन्दविदिभ्यो
ण्यन्तपूर्विदविदविदादिभ्यः स्त्रियां युर्वाच्यः । २४ । डुकृञ् करणे । पु-
मोरनाकौ (प्र १ सू ११) कारणा आसना । अर्थ याचनायाम-
प्रत्ययोः । अर्थना । ग्रन्थ संदर्भे । ग्रन्थ्यते ग्रन्थनमिति ग्रन्थना । उपास्यन-
मिति उपासना । अभि वैदिवासे । अभ्यना । घट्टनमिति घट्टना । विद्यते
वेदनमिति वेदना । वन्द्यते सा वन्दना । एषणमिति एषणा ॥ इष् अनादि-

णिचय-परियाल-फिडिया णरवइ-गुणा-इरेगा इच्छियभोगा सुहसंपललिया किपागफलोवम च मुणिय विसयसोक्ख, जल-

स्फुटिता, तत्र धनानि-गणिम-धरिमादीनि, धान्यानि-शाल्यादीनि तेषा निचया राशय, बहवश्चामा धनधान्यनिचयाश्च, परिवारा —दासीदासादिपरिकरा, तै स्फुटिता =प्रकाशिता, 'नरवइ-गुणाइरेगा' नरपति-गुणा-तिरेका, नरपतिगुणैर्विभवविलासादिभिरतिरेक आधिक्य येषा ते तथा, 'इच्छियभोगा' इष्मितभोगा -इष्मिता -वाञ्छिता भोगा-भुज्यन्त इति भोगा =शब्दरूपाद्यो विषया येषा ते तथा, परमविलासिन, 'सुहसपलल्यिा' सुखसम्प्रलालिता -सुखेन-अनुकूलवेदनायेन-शुभपरिणामोपार्जितानुकूलशब्दा-र्जितकपुण्यपुञ्जेन सम्प्रलालिता -सम्यक् वर्धिता, एवविधा पूर्वं सुखिनोऽपि प्रव्र-जिता, किं कृत्वा प्रव्रजिता इत्याह-'किंपागफलोवम च' इत्यादि। किम्पाक फलो-पम=किंपाको वृक्षविशेषस्तत्फलतुल्यम्, किम्पाकफल दर्शने आस्वादे च मनोरम परिणामे प्राणहारक भवति तद्वदित्यर्थ। 'विसयसोक्ख' विषयसौख्यम्-विषयाणा-शब्दस्पर्शा-दाना सौख्य सुख 'मुणिय'-ज्ञात्वा, च-पुन 'जल-बुब्बुय-समाण' जल-बुद्बुद-समा-

दासीदास आदि परिवार समुदाय से राजसी ठाठ वाले थे, जो वाञ्छित शब्द-रूपादिक विषयों मे तल्लीन थे, परम विलासी थे, एव पुण्य के पुज से ही जिनका मानों लालन-पालन होता रहता था। (किंपाक-फलो-वम च मुणिय विसय-सोक्ख जलबुब्बुय-समाण कुसग्ग-जल-बिंदु-चचल जीविय य णाऊण) उन्होंने क्या समझकर के दीक्षा धारण की 'इस प्रश्न का समाधान करते हुए सूत्रकार कहते हैं-उन्होंने यह समझा कि ये वैषयिक सुख किंपाकफलके समान परिणाम में अनिष्टकारक है, और यह मानवजीवन पानी के बुलबुले के समान क्षणभगुर है, एव कुश के अग्र पर रहे हुए जल के बिन्दु के समान चचल है

ઠાઠવાળા હતા, જે મનવાછિત શબ્દરૂપ આદિક વિષયોમા તલ્લીન હતા, બહુજ વિલાસી હતા, તેમજ પુણ્યના ઢગલાથી જ જાણે જેમનુ લાલન પાલન થતુ રહેતુ હતુ (किंपाग-फलो-वम च मुणिय विसयसोक्ख जल-बुब्बुय-समाण कुस ग्ग-जल-बिंदु-चचल जीविय य णाऊण) તેઓ એ શુ સમજીને દીક્ષા ધારણ કરી હતી? એ પ્રશ્નનુ સમાધાન કરતા સૂત્રકાર કહે છે-તેઓ એમ સમજ્યા કે આ વિષયસુખ કિપાકફલની પેઠે પરિણામે અનિષ્ટકારક છે, અને આ માનવ જીવન પાણીના પરપોટાની પેઠે ક્ષણભગુર છે, તેમજ કુશના છેડાપર રહેલા પાણીના ટીપાની પેઠે ચચલ છે એમ જાણીને (अद्धुवमिण रयमिव पडग्ग

बुब्बुयसमाण कुसग्ग-जल-बिंदु-चचलं जीवियं च णाऊण, अद्धुवमिणं रयमिव पडग्गलग्ग सविधुणित्ताण, चइत्ता हिरण्ण, चिच्चा सुवण्णं, चिच्चा धणं, एव धण्णं बलं वाहण कोस कोट्ठा-

नम्-यथा जले बुद्बुदा प्रादुर्भवन्ति झटित्येव नश्यन्ति च तद्वत् आशुविनाशि, तथा 'कुसग्ग-जलबिंदु-चचल' कुशाग्र-जलबिन्दु-चञ्चल-कुशाऽग्रे-दर्भपत्राग्रभागे यो जलबिन्दु तद्वच्चञ्चल-झटिति पतनशील, 'जीविय' जीवित-मनुष्यजीवनम्, 'णाऊण-ज्ञात्वा-अवगत्य, 'अद्धुवमिण' अध्रुवमिदम्-इद विषयसौख्यधनादिसञ्च याऽऽदिकम्, अध्रुवम् अनियतरूप, 'पडग्गलग्ग' पटाग्रलग्न, 'रयमिव-रज इव-धूलि-कणमिव 'सविधुणित्ताण' सविधूय-सम्यक्-विशेषरूपेण, पृथक्कृत्य, तथा 'चइत्ता' त्यक्त्वा, 'हिरण्ण' हिरण्य-रूप्यम्, 'चिच्चा सुवण्ण' त्यक्त्वा सुवर्णम्, 'चिच्चा धण' त्यक्त्वा धनम्, 'एव' एवम्-अनेन प्रकारेण 'धण्ण'-धान्य-शाल्यादिसञ्चयम्, बल-चतुर्विध सैन्यम्, 'वाहण' वाहन-रथादिकम्, 'कोस' कोशम्-स्वर्णरजतादि गृहम्, 'कोट्ठागार' कोष्ठागार धान्यराशिगृहम्' 'रज्ज'-राज्य-राजाधिकृतदेशम्

ऐसा जानकर (अद्धुवमिण रयमिव पडग्गलग्ग सविधुणित्ताण) तथा ये विषयसुख एव धन आदि का सचय सब के सब अध्रुव-अनित्यस्वरूप है, ऐसा विचार कर, उन्होने पटके अग्रभाग में लगी हुई धूलि के समान उन्हे भावत मन से सर्वथा दूर कर दिया। और ये द्रव्यत बाह्यरूप से भी (चइत्ता हिरण्ण, चिच्चा सुवण्ण, चिच्चा धण एव धण्ण बल वाहण कोस कोट्ठागार रज्ज रट्ठ पुर अतेउर चिच्चा, विउल-धण कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल रत्तरयण माइय सत सार-सावतेज्ज विच्छड्डइत्ता विगोवइत्ता, दाण च दाइयाण परिभायइत्ता, मुडा भवित्ता, अगाराओ अणगारिय पव्वइया) हिरण्य-चादी का परित्याग कर, सुवर्ण का परित्याग कर, सोनाचादी से अतिरिक्त धन का परित्याग कर, इसी तरह धान्य का,

लग्ग सविधुणित्ताण) तथा આ વિષયસુખ તેમજ ધન આદિનો સચય તમામે તમામ અધ્રુવ-અનિત્યસ્વરૂપ છે, એમ વિચારીને તેઓએ વસ્ત્રના છેડા ઉપર લાગેલ ધૂળની જેમ તેમનો ભાવપૂર્વક મનમાથી તદ્દન ત્યાગ કર્યો અને તેઓ દ્રવ્યથી બાહ્યરૂપે પણ (चइत्ता हिरण्ण, चिच्चा सुवण्ण, चिच्चा धण, एव धण्ण बल वाहण कोस कोट्ठागार रज्ज रट्ठ पुर अतेउर चिच्चा, विउल-धण कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माइय सत-सार-सावतेज्ज विच्छड्डइत्ता विगोवइत्ता, दाण च दाइयाण परिभायइत्ता, मुडा भवित्ता, अगाराओ अणगारिय पव्वइया) હિરણ્ય આદીનો પરિત્યાગ કરીને, સુવર્ણનો પરિત્યાગ કરીને,

गारं रज्जं रट्टं पुरं अंतेउरं चिच्चा, विउल-धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माइयं संत-सार-सावतेज्जं विच्छड्डइत्ता विगोवइत्ता, दाणं च दाइयाणं परिभाय-

एकभूपालावगवर्तिदेशम्। 'रट्ठ' राष्ट्र-देशम्, 'पुरं'-प्राकारयुक्त नगरम्। 'अंतेउरं' अन्तःपुर-राजस्त्रीणां निवासगृहम्,। 'चिच्चा' त्यक्त्वा 'विउल-धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माइयं', विपुल-धन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शङ्ख-शिलाप्रवाल-रक्तरत्नाऽऽदिकम्, तत्र विपुलानि धनानि-गोवृषादीनि, कनक-सुवर्णम्-अघटितसुवर्णसमूहम्, रत्नानि-कर्केतनादीनि, मणयः-चन्द्रकान्तादयः, मौक्तिकानि-मुक्ताफलानि, शङ्खाः-पञ्चशङ्खादयः, शिलाप्रवालानि-विद्रुमाणि, रक्तरत्नानि-पद्मरागादीनि, आदिशब्दात् शय्यासिंहासनादिपरिग्रहः। एतत्सर्वसारभूतं कथयति-'संत-सार-सावतेज्जं' सत्सारस्वापतेयम्-सत्=विद्यमानः सारो=बहुमूल्यता यत्र तत् सत्सारं, स्वपतौ साधु स्वापतेयं-धनं, सत्सारञ्च तत्स्वापतेयं सत्सारस्वापतेयं प्रधानधनं त्यक्त्वा, पुनः 'विच्छड्डइत्ता' विच्छर्दय-परित्यज्य, विच्छर्दवत् कृत्वेत्यर्थः। 'विगोवइत्ता' विगोप्य

चतुर्विध सैन्य का, रथादिकरूप वाहनका, स्वर्ण रजत आदि के स्थानभूत कोशका, कोष्ठागार का, राज्यका, देशका, पुरका, अन्तःपुरका परित्याग कर, एवं विपुलधन-गोवृषभादिकका, कनक-सामान्य सुवर्णका, रत्न का, मणि-मौक्तिकका, शंख-पञ्चशंख आदि का, शिलाप्रवाल-विद्रुम का, रक्तरत्न-पद्मरागादिक मणियों का, आदि शब्द से गृहीत शय्यासिंहासन वगैरह इन सबका परित्याग कर, तथा उत्तमसारभूत-कोहीनूर जैसे बहुमूल्य होने से जिसमें सार विद्यमान है ऐसे स्वापतेय-प्रधानधन को भी छोडकर, वमन के समान उससे ममत्व बुद्धि हटाकर, एवं जो खजाने में भी पहिले से गुप्त

સોના ચાન્દીથી અતિરિક્ત ધનનો પરિત્યાગ કરીને, અને એવી રીતે ધાન્યનો, ચતુર્વિધ સૈન્યને, રથ આદિરૂપ વાહનનો, સોના ચાંદી આદિના સ્થાનભૂત ખજાનાનો, કોષ્ઠાગારનો, રાજ્યનો, દેશનો, પુરનો, અંતઃપુરનો પરિત્યાગ કરીને, તેમજ વિપુલ (બહુ) ધનનો-ગાય બળદ આદિકનો, કનકનો-સામાન્ય સુવર્ણનો, રત્નનો, મણિમોતીનો, શંખ-પઞ્ચશંખ આદિનો, શિલાપ્રવાલ-વિદ્રુમનો, રક્તરત્ન-પદ્મરાગ આદિક મણિઓનો, આદિ શબ્દથી એમ સમજવાનું કે શય્યા સિંહાસન વગેરે એ બધાનો પરિત્યાગ કરીને, તથા ઉત્તમ સારભૂત કોહીનૂર જેવા કિંમતી હોવાથી જેમા સાર મોજુદ છે એવા સ્વાપતેય-મુખ્ય ધનને પણ છોડીને, વમન (ઉલટી) ની પેઠે તેમાથી મમત્વ બુદ્ધિ હટાવી દઈને તેમજ જે ખજાનામા પણ પહેલેથી જ ગુપ્ત દ્રવ્ય હતું તેને પણ બહાર

इत्ता, मुंडा भवित्ता, अगाराओ अणगारियं पव्वइया, अप्पेगइया अद्धमासपरियाया, अप्पेगइया मासपरियाया, एवं दुमास-

यदपि गुप्त–निधौ निक्षिप्त धन प्रागासीत् तदपि प्रकटीकृत्य=निःसार्य, उदारतापूर्वक 'दाण' दान दत्त्वा, 'दाइयाण' दायादेभ्य–स्वगोत्रिकेभ्य 'परिभायइत्ता' विभागशो दत्त्वा च 'मुडा भवित्ता' मुण्डा भूत्वा=द्रव्यत शिरोलुञ्चनेन, भावत क्रोधाद्यपनयनेन च मुण्डिता भूत्वा, 'पव्वइया' प्रव्रजिता –श्रमणा जाता इत्यर्थ । 'अप्पेगइया' अप्येके–केचिद् 'अद्धमासपरियाया' अर्द्धमासपर्याया कस्यचित्प्रागवस्थायोगेन अवस्थान्तराऽऽसौ पर्याय, स पर्यायो जन्मना दीक्षया चेति द्विविध, प्रथमो जन्मपर्याय, द्वितीयो दीक्षापर्याय, अत्र दीक्षापर्यायो गृह्यते, केचिदर्द्धमासाद् गृहीतश्रमणपर्याया । 'अप्पेगइया' अप्येके–केचन, 'मासपरियाया' मासपर्याया –मासाऽवधे कालाद् गृहीतश्रमणपर्याया । एवम्–अमुना प्रकारेण केचिद्द्विमासपर्याया, केचित् त्रिमास

द्रव्य था उसे भी बाहर निकाल कर, और उदारतापूर्वक उसे दान में व्यय करके तथा सगोत्रियों में विभक्त करके, मुंडित हो–द्रव्यरूप से मस्तक लुचितकर एव भावरूप से क्रोधादिक का परिहार कर प्रव्रजित हुए थे। (अप्पेगइया) कितनेक (अद्धमासपरियाया) इनमे ऐसे थे जिन्हे दीक्षा ग्रहण किये केवल अर्धमास ही हुआ था। (अप्पेगइया मासपरियाया एव दुमासपरियाया तिमासपरियाया जाव एक्कारसमासपरियाया) इसी प्रकार कितनेक ऐसे थे जिन्हे दीक्षा लिये हुए दो मास हुए थे, कितनेक ऐसे थे जिन्हे दीक्षा लिये ३ मास हुए थे, कितनेक ऐसे थे जिन्हे चार, पाच, छह, सात, आठ, नौ, दश एव ११ ग्यारह

કાઢીને અને ઉદારતાપૂર્વક તેનો દાનમા વ્યય કરીને તથા સગોત્રિઓમા વહેચી દઈને મુંડિત થઈ–દ્રવ્યરૂપથી મસ્તકને લુંચિત કરીને તથા ભાવરૂપથી ક્રોધાદિકને છોડીને પ્રવ્રજિત થયા હતા (अप्पेगइया) કેટલાએક (अद्धमास परियाया) એમા એવા હતા જેઓને દીક્ષા લીધાને માત્ર અરધો મહિનો જ થયો હતો (अप्पेगइया मासपरियाया एव दुमासपरियाया तिमासपरियाया जाव एक्कारसमासपरियाया) તેવીજ રીતે કેટલાએક તેઓમા એવા હતા કે જેઓને દીક્ષા લીધાને એક માસ થયો હતો, કેટલાએક એવા હતા કે જેઓને દીક્ષા લીધાને બે માસ થયા હતા, કેટલાએક એવા હતા કે જેઓને દીક્ષા લીધાને ત્રણમાસ થયા હતા, કેટલાએક એવા હતા જેમને ચાર, પાચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ તેમજ અગિયાર મહિના થયા હતા (अप्पेगइया

परियाया, तिमासपरियाया जाव एक्कारसमासपरियाया, अप्पेगइया वासपरियाया, दुवासपरियाया, तिवासपरियाया, अप्पेगइया अणेगवासपरियाया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ सू २३ ॥

पर्याया यावदेकादशमासपर्यायाः, केचिद्वर्षपर्यायाः, केचिद् द्विवर्षपर्यायाः, केचित् त्रिवर्षपर्यायाः, केचिदनेकवर्षपर्यायाः, 'संजमेण' संयमेन सप्तदशविधेन, तपसा कर्मनिवारकेण द्वादशविधेन 'अप्पाणं' आत्मानं 'भावेमाणा' भावयन्तो विहरन्ति ॥ सू० २३ ॥

महिने हुए थे । (अप्पेगइया वासपरियाया दुवासपरियाया तिवासपरियाया) कितनेक इनमें ऐसेभी थे कि जिन्हें दीक्षा लिये हुए १ वर्ष, २ वर्ष, एवं तीनवर्ष आदि हो चुके थे। (अप्पेगइया अणेगवासपरियाया) कितनेक ऐसे भी मुनिजन थे जिन्हें दीक्षा लिए हुए अनेक वर्ष व्यतीत हो चुके थे। ये सबके सब मुनिजन (संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरंति) १७ प्रकार के संयम से एवं १२ प्रकारके तपसे अपनी आत्माको भावित करते हुए विचरते थे ॥

भावार्थ—भगवान् महावीर प्रभुकी शिष्यमंडली मे अनेक मुनिजन थे। कोइ उग्रकुलके थे, कोइ भोगकुलके थे, कोइ राजन्यकुलके थे। कोई कौरव वंश के थे, कोइ क्षत्रियवंश के थे। कितनेक भट—सामान्य वीर, योधा, सेनापति, प्रशासक, श्रेष्ठी और इभ्य आदि थे। विनय विज्ञान आदि अनेक सद्गुणो से संपन्न वे मुनिजन दीक्षा लेने के पहिले अनेक प्रकार के धनादिक से, एवं भोगोपभोग की सामग्री

वासपरियाया दुवासपरियाया तिवासपरियाया) કેટલાએક તેઓમાં એવા પણ હતા કે જેમને દીક્ષા લીધાને ૧ વર્ષ, ૨ વર્ષ, તેમજ ત્રણ વર્ષ આદિ થઈ ગયા હતા (अप्पेगइया अणेगवासपरियाया) કેટલાએક એવા પણ મુનિ હતા કે જેઓને દીક્ષા લીધાને અનેક વર્ષ વીતી ગયેલા હતા તે તમામે તમામ મુનિજનો (संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति) ૧૭ પ્રકારના સંયમથી તેમજ ૧૨ પ્રકારના તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરતા હતા

ભાવાર્થ—ભગવાન મહાવીર પ્રભુની શિષ્યમંડલીમાં અનેક મુનિજનો હતા કોઈ ઉગ્રકુળના હતા, કોઈ ભોગકુળના હતા, કોઈ રાજન્યકુળના હતા, કોઈ કૌરવ વંશના હતા, કોઈ ક્ષત્રિય વંશના હતા, કેટલાએક ભટ સામાન્યવીર યોદ્ધા–વિશિષ્ટવીર, સેનાપતિ, પ્રશાસક, શ્રેષ્ઠી અને ઈભ્ય આદિ હતા વિનય વિજ્ઞાન આદિ અનેક સદ્ગુણોથી સંપન્ન એવા આ મુનિજન દીક્ષા લીધા પહેલા

मूलम्—तेणं कालेणं तेण समएणं समणस्स भगवओ

टीका—'तेण कालेण' इत्यादि,

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतेवासी'

से युक्त थे। इनका वैभवविलास राजाओं के वैभवविलास तुल्य था। इन्होंने अपने जीवन मे यह विचार किया था कि ये सासारिक विषयभोग किंपाकफल के समान बाहर से ही मनोहर लगते हैं, परिणाम मे ये जीवको महान दुखदायी हैं। जलबिन्दु के समान ये क्षणविनश्वर हैं । कुशाग्रभागमें स्थित ओसकी बूद के तुल्य देखते २ नष्ट हो जाते हैं। अत इनका परित्याग ही सर्वश्रेयस्कर है। ऐसा समझ कर ही इन्होंने समस्त धनधान्यादिक परिग्रहका परित्याग किया और प्रभु के पास दीक्षित हो गये। इनमे कितनेक मुनिजनोंकी दीक्षापयाय १५ दिन, एकमास आदि की थी, कितनेक मुनिजनों की १ वर्ष २ वर्ष आदि का थी, एव कितनेक मुनिजनों की अनेक वर्ष की थी ॥ सू २३ ॥

'तेण कालेण' इत्यादि०

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल में और उस समयमें (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (बहवे) अनेक (अतेवासी) शिष्य

અનેક પ્રકારના ધન આદિક તેમજ ભોગોપભોગની સામગ્રીવાળા હતા તેમના વૈભવ વિલાસ રાજાઓના વૈભવવિલાસ જેવા હતા તેઓએ પોતાના જીવનમા એમ વિચાર કર્યો હતો કે આ સાસારિક વિષયભોગ કિંપાકફલની પેઠે બહારથી જ મનોહર લાગે છે, પરિણામમા તે આ જીવને દુ ખદાયી છે પાણીના ટીપાની પેઠે તે ક્ષણમા નાશ પામે તેવા છે કુશના અગ્રભાગમા રહેલા ઓસના ટીપાની પેઠે જોતજોતામાજ નાશ પામી જાય છે આથી તેમનો પરિત્યાગ જ સર્વશ્રેયસ્કર છે એમ સમજીને તેઓએ તમામ ધન ધાન્ય આદિક પરિગ્રહનો પરિત્યાગ કર્યો, અને પ્રભુની પાસે દીક્ષિત થઇ ગયા તેઓમા કેટલાએક મુનિજનોની દીક્ષાપર્યાય ૧૫ દિવસ, એક માસ વગેરે મુદતની હતી, અને કેટલાએક મુનીજનોની દીક્ષાપર્યાય ૧ વર્ષ ૨ વર્ષ આદિની હતી, તેમજ કેટલાક મુનિજનોની અનેક વર્ષની હતી (સૂ ૨૩)

"तेण कालेण" ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલમા અને તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (बहवे) અનેક (अतेवासी)

महावीरस्स अंतेवासी बहवे निग्गंथा भगवतो, अप्पेगइया आभिणिवोहियणाणी जाव केवलणाणी, अप्पेगइया मणवलिया

अंतेवासिन –शिष्या ' बहवे ' बहव –बहुसख्यका , ' निग्गथा ' निर्ग्रन्था –ग्रन्थो द्विविध आभ्यन्तरो बाह्यश्च, तत्र–कषायादिरूप आभ्यन्तर , धनधान्यादिपरिग्रहरूपो बाह्य , तेन द्विविधेन बाह्याभ्यन्तररूपेण ग्रन्थेन निर्मुक्ता निर्ग्रन्था , अथवा ग्रन्थान्निर्गता निर्ग्रन्था –क्रोधादिभिर्धनादिभिश्च मुक्ता इत्यर्थ , भगवत ' अप्पेगइया ' अप्येकके–केचित् ' आभिणिवोहियणाणी ' आभिनिबोधिकज्ञानिन –' अभि ' इति आभिमुख्ये, ' नि '–इति नैयत्ये, ततश्च–अभिमुखो=वस्तुयोग्यदेशाऽवस्थानाऽपेक्षी बोध –अभिनिबोध , स एव आभिनिबोधिकम्, स्वार्थे विनयादित्वात् इकण् प्रत्यय , क्वचित्स्वार्थिको ऽपि प्रत्यय प्रकृतिं वचनश्चातिवर्तते, तत अभिनिबोधस्य पुस्त्वेऽपि आभिनिबोधिकस्य नपुसकत्व, यथा विनय एव वैनयिकम्, आभिनिबोधिक च तज्ज्ञानम् आभिनिबोधिकज्ञानम्, तदस्त्येषामित्याभिनिबोधिकज्ञानिन , ' जाव ' यावत् ' केवलणाणी ' केवलज्ञानिन – केवल – शुद्ध – निर्मल – सकलाऽऽवरणमलकलङ्कविगमसम्भूतत्वात्, अथवा

थे, जो (निग्गथा) बाह्य एव अन्तरग परिग्रह के सर्वथा त्यागी थे, तथा (भगवतो) त्याग एव वैराग्य से जिनका अन्त करण भरपूर था । इनमे (अप्पेगइया) कितनेक (आभिणिवोहियनाणी) आभिनिबोधिक ज्ञानी थे । जो ज्ञान अभिमुख एव योग्यक्षेत्र में स्थित वस्तु को इन्द्रिय और मनकी सहायता से जानता है वह अभिनिबोध है, अभिनिबोध ही आभिनिबोधिक है । आभिनिबोधिक ज्ञान का दूसरा नाम मतिज्ञान है । इस ज्ञान से जो युक्त थे वे आभिनिबोधिकज्ञानी कहे गये है । (जाव केवलणाणी) कितनेक श्रुतज्ञानी थे, कितनेक अवधिज्ञानी थे, कितनेक मन पर्ययज्ञानी थे और कितनेक केवलज्ञानी

શિષ્યો હતા (निग्गथा) જે બાહ્ય તેમજ અ તરગ પરિગ્રહના સર્વથા ત્યાગી હતા, તથા (भगवतो) ત્યાગ તેમજ વૈરાગ્યથી જેમના અ ત કરણ ભરપૂર હતા તેઓમા (अप्पेगइया) કેટલાએક (आभिणिवोहियनाणी) આભિનિબોધિકજ્ઞાની હતા જે જ્ઞાન અભિમુખ એટલે યોગ્ય ક્ષેત્રમા રહેલ વસ્તુને ઇન્દ્રિય અને મનની સહાયતાથી જાણે છે તે અભિનિબોધ છે અભિનિબોધ એજ આભિનિબોધિક છે આભિનિબોધિક જ્ઞાનનુ જ બીજુ નામ મતિજ્ઞાન છે આ જ્ઞાનથી જે યુક્ત હતા તેમનેજ આભિનિબોધિકજ્ઞાની કહેવામા આવે છે (जाव केवलणाणी) કેટલાએક શ્રુતજ્ઞાની હતા, કેટલાએક અવધિજ્ઞાની હતા, કેટલાએક મન પર્યયજ્ઞાની હતા, તથા કેટલાએક કેવલજ્ઞાની હતા કેવલ

वयवलिया कायवलिया णाणवलिया दंसणवलिया चारित्त-

सकल—परिपूर्ण—सम्पूर्णज्ञेयग्राहित्वात्, यद्वा केवलम् असाधारण तादृशाऽपरज्ञानाऽभावात्, केवलञ्च तद् ज्ञान केवलज्ञान, तदस्ति येषा ते केवलज्ञानिन । अत्र—आभिनिबोधिकज्ञानि-केवलज्ञानिनोर्मध्ये यावन्त्ञ्छ ज्ञान्म यवधि-मन पर्ययज्ञानिनोऽपि गृग्यन्ते, विस्तरभयादेषा व्याख्यातो विरम्यते, 'अप्पेगइया' अप्येकके—केचित् 'मणवलिया' मनोवलिका —अनुकूलप्रतिकूलपरिषहेऽपि तत्सहनशीलतया मनोवलधारिण, 'वयवलिया' वाग्वलिका -प्रतिज्ञातार्थनिर्वाहक्षमा, 'कायवलिया' कायवलिका —क्षुधादि—परिषहेषु तावेषु ग्लानिरहितदेहा, 'णाणवलिया'

थे। केवल शब्दका शुद्ध परिपूर्ण अथवा असाधारण ऐसा अर्थ है। यह ज्ञान शुद्ध इसलिये कहा गया है कि यह आत्मा म चतुर्विध घातिकर्मों के सर्वथा विनाश से उद्भूत होता है। परिपूर्ण—सपूर्ण इसलिये है कि यह त्रिकालगत समस्त ज्ञेयराशि को युगपत् जानता है। असाधारण इसलिये है कि इसके जैसा और कोई दूसरा ज्ञान नही है। यह केवलज्ञान जिनके आत्मामे अभिव्यक्तरूपमें विद्यमान है वे केवलज्ञानी है। (अप्पेगइया मणवलिया वयवलिया कायवलिया) कितनेक मनोवलधारी थे। इसवल के प्रभाव से ही अनुकूल एव प्रतिकूल परिषहों के सहनेम शक्ति आत्मा को मिलती है। कितनेक वचनबल के धारी थे। प्रतिज्ञात अर्थ को निर्वाह करने की क्षमता इस बलद्वारा आत्मा को प्राप्त होती है। कितनेक कायबल के धारी थे। इसके द्वारा तीव्र क्षुधादिक परीषहों के होने पर भी देहमे थोडीसा भी ग्लानि उद्भूत नहा होने पाती है। (णाणवलिया दसणवलिया चारित्तवलिया) कितनेक निरति-

શબ્દનો અર્થ શુદ્ધ પરિપૂર્ણ અથવા અસાધારણ એવો છે આ જ્ઞાન શુદ્ધ એટલા માટે કહેવામા આવ્યુ છે કે તે આત્માના ચતુર્વિધ ઘાતિકર્મોના સર્વથા વિનાશથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરિપૂર્ણ—સપૂર્ણ એટલા માટે છે કે તે ત્રણે કાળમા સમસ્ત જ્ઞેયરાશિને યુગપત્ જાણે છે અસાધારણ એટલા માટે છે કે તેના જેવુ બીજુ કોઇ જ્ઞાન નથી આ કેવળજ્ઞાન જેના આત્મામા અભિવ્યક્તરૂપમા વિદ્યમાન છે તે કેવલજ્ઞાની છે (अप्पेगइया मणबलिया वय-बलिया कायवलिया) કેટલાએક મનોબલધારી હતા, આ બલના પ્રભાવથીજ અનુકૂળ તેમજ પ્રતિકૂળ પરીષહોને સહન કરવાની શક્તિ આત્માને મળે છે કેટલાએક વચનબલના ધારી હત, પ્રતિજ્ઞાત અર્થાત્ પ્રતિજ્ઞા કરેલા અર્થનુ પાલન કરવાની ક્ષમતા આ બલથી જ આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે કેટલાએક કાયબલના ધારી હતા તેના દ્વારા તીવ્ર ક્ષુધા આદિક પરિષહો આવતા પણ

लिया, अप्पेगइया मणेणं सावा-णुग्गह-समत्था, एव वएणं

ज्ञानबलिका-निरतिचारज्ञानवन्त । 'दसणबलिया' दर्शनबलिका दर्शन-श्रद्धा तद्रूप बलमस्त्येषामिति दर्शनबलिका -सुरैरपि सम्यक्त्वधर्मतश्चालयितुमशक्या इत्यर्थ, 'चारित्तबलिया' चारित्रबलिका-दृढचारित्रबलयुक्ता, 'अप्पेगइया' अप्येकके-केचित, 'मणेण सावा-णुग्गह-समत्था' मनसा शापाऽ-नुग्रह-समर्था-मनसैव मनोभावादेव परपा शापाऽनुग्रहौ=निग्रहाऽनुग्रहौ कर्तुं समर्था, 'एव' एवम्-अनेन प्रकारेण 'वएण काएण' वाचा कायेन च निग्रहाऽनुग्रहयो समर्था । 'अप्पेगइया' अप्येकके-'खेलोसहिपत्ता' खेलौषधिप्राप्ता-खेल-श्लेष्मा, स एवौषधि सकलरोगादय-

चारज्ञानवान थे। कितनेक श्रद्धारूपबलसपन्न थे। इस बल की प्राप्ति होने पर सम्यक्त्व से चलायमान करने के लिये कोई भी शक्ति कार्यकर नही हो सकती है। कितनेक चारित्ररूपबलविशिष्ट थे। इस शक्ति की जागृतिमे आत्मा अपने गृहीत चारित्र से रचमात्र भी शिथिल नही होता है। (**अप्पेगइया मणेण सावा-णुग्गह-समत्था एव वएण कायेण**) कितनेक मन से ही शाप एव अनुग्रह करने मे समर्थ थे। इसी तरह वचन और काय से भी समझ लना चाहिये। (**अप्पेगइया खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता, विप्पोसहिपत्ता, आमोसहिपत्ता, सव्वोसहिपत्ता**) कितनेक ऐसे थे जिन्हे खेलौषधिरूप लब्धि प्राप्त थी। इस लब्धिवाले मुनिजन का स्वेद-ज मल भी समस्त शारीरिक उपद्रवों का अपहारक होता है। कितनेक ऐसे थे जिन्हे विप्रुडौषधि प्राप्त थी। इस लब्धिवाले मुनि के थूक की बूदे तक भी रोगापर औषधिका

देहमा જરા-કેટલીએ ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થતી નથી (णाणबलिया दसणबलिया चारित्तबलिया) કેટલાએક નિરતિચાર જ્ઞાનવાન હતા કેટલાએક શ્રદ્ધારૂપ-બલ-સપન્ન હતા, આ બલની પ્રાપ્તિ થતા સમ્યક્ત્વથી ચલાયમાન કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી કેટલાએક ચારિત્રરૂપ બલવિશિષ્ટ હતા આ શક્તિની જાગૃતિમા આત્મા પોતે ગ્રહણ કરેલ ચારિત્રથી થોડો પણ શિથિલ થતો નથી (अप्पेगइया मणेण सावाणुग्गहसमत्था एव वएण कायेण) કેટલાએક મનથી જ શાપ તેમ જ અનુગ્રહ કરવામા સમર્થ હતા એવી જ રીતે વચન અને કાયાથી પણ સમજી લેવા જોઈએ (अप्पेगइया खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता विप्पोसहिपत्ता आमोसहिपत्ता सव्वोसहिपत्ता) કેટલાએક એવા હતા જેઓને જલ્લૌષધિ લબ્ધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિ (સિદ્ધિ)વાળા મુનિજનના સ્વેદ (પરસેવા)ના મલ પણ સમસ્ત શારીરિક ઉપદ્રવોનો નાશ કરે છે કેટલાએક એવા હતા

काएणं, अप्पेगइया खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता, विप्पोसहिपत्ता, आमोसहिपत्ता, सव्वोसहिपत्ता, अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव

नर्थोपशमनहेतुत्वात्, ता प्राप्ता, येषा श्लेष्मस्पर्शेन सर्वे रोगा विनश्यन्ति ते इत्यर्थ, एवम्-अमुना प्रकारेण 'जल्लोसहिपत्ता' जल्लौषधिप्राप्ता — जल्ल—स्वेदजो मल स एवौषधि सकलव्याधिप्रशमनहेतुत्वात्ता प्राप्ता, येषा स्वेदजमलस्पर्शेन रोगा विनश्यन्ति ते इति भाव, 'विप्पोसहिपत्ता' विप्रुडोषधिप्राप्ता —विप्रुष —निष्ठीवनादिबिन्दव, तद्रूपा ओषधिस्ता प्राप्ता, 'आमोसहिपत्ता' आमर्षौषधिप्राप्ता — आमर्षणम्—आमर्ष —हस्तादिसस्पर्श इति, स ओषधिरिव इत्यामर्षौषधिस्ता प्राप्ता । 'सव्वोसहिपत्ता' सर्वौषधिप्राप्ता —सर्वे खेलजल्लविप्रुट्केशनखादयस्ते सर्वे एवौषधयस्ता प्राप्ता, एषु एकैकस्य सर्वविधरोगोपशमकतयौषधित्वाऽऽरोप । 'अप्पेगइया' अप्येकके—केचित्—'कोट्ठबुद्धी' कोष्ठबुद्धय —कोष्ठवत्—कुशूलवत् सूत्राऽर्थरूपधान्यस्य यथालब्धस्याऽविस्मृतस्य आजीवनधारणात् कोष्ठबुद्धय, यथा धान्य-

काम करती है। कितनेक ऐसे थे जिन्हें आमर्षौषधि प्राप्त हो चुकी थी। इस लब्धि के प्रभाव से इस लब्धिप्राप्त मुनिजन का हस्तादिक स्पर्श औषधि का काम करता है। कितनेक ऐसे भी मुनिजन थे जिन्हे सर्वौषधि नामकी लब्धि प्राप्त हो चुकी थी। इस लब्धिप्राप्त मुनिजन के खेल—श्लेष्मा, जल्ल—स्वेदज मेल, विप्रुट्—थूक आदि के कण, केश और नखादिक सब औषधि का काम करते हैं। इन सब को औषधि इस लिये कहा गया है कि जिस प्रकार औषधिया रोगोपशामक होती है उसी प्रकार ये सब भी रोगोपशामक होते हैं। (अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव बीयबुद्धी, पडबुद्धी, अप्पेगइया पयाणुसारी, अप्पेगइया सभिन्नसोया) कितनेक ऐसे थे जिन्हे कोष्ठ—

જેમને વિપ્રુડોષધિ લબ્ધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિવાળા મુનિના થૂકનુ ટીપુ પણ ઓષધીનુ કામ કરે છે કેટલાએક એવા મુનિજનો હતા જેઓને આમર્ષૌષધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિના પ્રભાવથી આ લબ્ધિવાળા મુનિજનના હસ્તાદિકનો સ્પર્શ પણ ઓષધીનુ કામ કરે છે કેટલાક એવા પણ મુનિજન હતા, જેમને સર્વૌષધિ નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિવાળા મુનિજનના ખેલ—કફ, જલ્લ—સ્વેદજ મેલ, વિપ્રુટ્—થૂક આદિના કણ, કેશ અને નખ આદિક બધુ ઓષધિનુ કામ કરે છે એ બધાને ઓષધિઓ એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે જે પ્રકારે ઔષધીઓ રોગને મટાડે છે તે જ પ્રકારે એ પણ સમસ્ત રોગ મટાડે છે (अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव बीयबुद्धी, पडबुद्धी, अप्पेगइया पयाणुसारी, सभिन्नसोया) કેટલાએક

बीयबुद्धी पडबुद्धी, अप्पेगइया पयाणुसारी, अप्पेगइया संभि-

सम्भृतकुशूला इष्टदेवताऽनुग्रहप्रभावात्सदा पूर्णा आसते तथा प्रवर्धमानमेधापरिपूर्णास्तेऽप्यन्तेवासिन इति भाव । 'एवम्'-इत्थम् 'बीयबुद्धी' बीजबुद्धय -विविधसूत्राऽर्थागमरहस्याधिगमविशालवृक्षजननाद् बीजमिव बुद्धिर्येषा ते बीजबुद्धय -अल्पेनापि पदेन बह्वर्थप्रतिपादकबुद्धिशालिन इति भाव । 'पडबुद्धी' पटबुद्धय -अत्र पट-शब्देन पटसदृशा विस्तीर्णा सूत्रार्था गृह्यन्ते, तद्विषयिका बुद्धिर्येषा ते तथा, तन्तुसमुदायात्मकवस्त्र प्रभूतसूत्रार्थसंग्रहणसमर्थानानन्त इत्यर्थ । 'अप्पेगइया पयाणुसारी' अप्येकके पदानुसारिण -पदेनैकेनैव सूत्रपदेन तदनुकूलानि तदाकाङ्क्षितानि पदशतान्य-

बुद्धि प्राप्त थी। जिस प्रकार कोठा धान्य से इष्टदेवता के अनुग्रहवश सदा भरा हुआ रहता है उसी प्रकार इस बुद्धि की प्राप्ति से मुनिजन भी सूत्रार्थरूप धान्य से जीवन-पर्यन्त भरे हुए रहते हैं। वह उन्हें कभी भी विस्मृत नहीं होता है। कितनेक ऐसे थे जिन्हें बीजबुद्धि प्राप्त थी। जिस प्रकार सूक्ष्म से भी सूक्ष्म बीज से विशालवृक्ष तैयार हो जाता है उसी प्रकार इस बुद्धि के धारक मुनिजन भी विविध सूत्रों के अर्थों के अर्थात् आगमों के रहस्यों के ज्ञाता हो जाते हैं। अल्पपद से भी ये विस्तृत अर्थ के प्रतिपादन करने की योग्यता से विशिष्ट बन जाते हैं। कितनेक पटबुद्धि के धारक थे। पट शब्द से यहा विस्तृत सूत्रार्थ गृहीत हुए हैं। जिस प्रकार वस्त्र तन्तुओंका समुदायात्मक होता है उसी प्रकार इस बुद्धि के प्रभाव से मुनिजन भी विस्तृत-सूत्रार्थ के ज्ञानविशिष्ट होते हैं। कितनेक पदानुसारी थे। एक ही सूत्र के पद से इतर तदनुकूल एव उस सूत्र

એવા હતા કે જેમને કોષ્ઠબુદ્ધિ પ્રાપ્ત હતી, જે પ્રકારે ઇષ્ટદેવતાના અનુગ્રહથી કોઠાર ધાન્યથી સદા ભરેલા રહ્યા કરે છે તેજ પ્રકારે આ બુદ્ધિની પ્રાપ્તિથી મુનિજન પણ સૂત્રના અર્થરૂપ ધાન્યથી જીવનપર્યન્ત ભરેલા રહ્યા કરે છે તેઓ તેને કદી પણ ભૂલી જતા નથી

કેટલાએક એવા પણ હતા કે જેમને બીજબુદ્ધિ પ્રાપ્ત હતી જે પ્રકારે સૂક્ષ્મના પણ સૂક્ષ્મ બીજથી વિશાલ વૃક્ષ તૈયાર થઇ જાય છે તે જ પ્રકારે આ બુદ્ધિના ધારક મુનિજન પણ વિવિધ સૂત્રોના અર્થોને એટલે આગમોના રહસ્યોને જાણનારા થઇ જાય છે અલ્પપદથી પણ વિસ્તૃત અર્થનુ પ્રતિપાદન કરવાની યોગ્યતાવાળા બની જાય છે કેટલાએક પટબુદ્ધિના ધારક હતા પટ શબ્દથી અહી વિસ્તૃત સૂત્રાર્થ લીધેલ છે જે પ્રકારે વસ્ત્ર એ તતુઓનુ સમુદાયાત્મક હોય છે તેજ પ્રકારે આ બુદ્ધિના પ્રભાવથી મુનિજન પણ વિસ્તૃત સૂત્રાર્થના જ્ઞાનવિશિષ્ટ થાય છે કેટલાક પદાનુસારી હતા એક જ સૂત્રના

काएणं, अप्पेगइया खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता, विप्पो-सहिपत्ता, आमोसहिपत्ता, सव्वोसहिपत्ता, अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव

नर्थोपशमनहेतुत्वात्, ता प्राप्ता, येषा श्लेष्मस्पर्शेन सर्वे रोगा विनश्यन्ति ते इत्यर्थ, एवम्-अमुना प्रकारेण '**जल्लोसहिपत्ता**' जल्लौषधिप्राप्ता – जल्ल –स्वेदजो मल स एवौषधि सकलव्याधिप्रशमनहेतुत्वात्ता प्राप्ता, येषा स्वेदजमलस्पर्शेन रोगा विनश्यन्ति ते इति भाव, '**विप्पोसहिपत्ता**' विप्रुडौषधिप्राप्ता –विप्रुष –निष्ठीवनादिबिन्दव, तद्रूपा औषधिस्ता प्राप्ता, '**आमोसहिपत्ता**' आमर्षौषधिप्राप्ता – आमर्षणम्–आमर्ष –हस्तादिस्पर्श इति, स औषधिरिव इत्यामर्षौषधिस्ता प्राप्ता । '**सव्वोसहिपत्ता**' सर्वौषधिप्राप्ता –सर्वे खेलजल्लविप्रुट्केशनखादयस्ते सर्वे एवौषधयस्ता प्राप्ता, एषु एकैकस्य सर्वविधरोगोपशमकतयौषधित्वाऽऽरोप । '**अप्पेगइया**' अप्येकके–केचित्–'**कोट्ठबुद्धी**' कोष्ठबुद्धय –कोष्ठवत्–कुशूलवत् सूत्राऽर्थरूपधान्यस्य यथालब्धस्याऽविस्मृतस्य आजीवनधारणात् कोष्ठबुद्धय, यथा धान्य–

काम करती है । कितनेक ऐसे थे जिन्हें आमर्षौषधि प्राप्त हो चुकी थी। इस लब्धि के प्रभाव से इस लब्धिप्राप्त मुनिजन का हस्तादिक स्पर्श औषधि का काम करता है । कितनेक ऐसे भी मुनिजन थे जिन्हे सर्वौषधि नामकी लब्धि प्राप्त हो चुकी थी। इस लब्धिप्राप्त मुनिजन के खेल–श्लेष्मा, जल्ल–स्वेदज मेल, विप्रुट्–थूक आदि के कण, केश और नखादिक सब औषधि का काम करते हे । इन सब को औषधि इसलिये कहा गया है कि जिस प्रकार औषधिया रोगोपशामक होता है उसी प्रकार ये सब भी रोगोपशामक होते है । (**अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव बीयबुद्धी, पडबुद्धी, अप्पेगइया पयाणुसारी, अप्पेगइया सभिन्नसोया**) कितनेक ऐसे थे जिन्हे कोष्ठ–

જેમને વિપ્રુડૌષધિ લબ્ધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિવાળા મુનિના થૂકનુ ટીપુ પણ ઔષધીનુ કામ કરે છે કેટલાએક એવા મુનિજનો હતા જેઓને આમર્ષૌષધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિના પ્રભાવથી આ લબ્ધિવાળા મુનિજનના હસ્તાદિકનો સ્પર્શ પણ ઔષધીનુ કામ કરે છે કેટલાક એવા પણ મુનિજન હતા, જેમને સર્વૌષધિ નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત હતી આ લબ્ધિવાળા મુનિજનના ખેલ–કફ, જલ્લ–સ્વેદજ મેલ, વિપ્રુટ્–થૂક આદિના કણ, કેશ અને નખ આદિક બધુ ઔષધિનુ કામ કરે છે એ બધાને ઔષધિઓ એટલા માટે કહેવામા આવે છે કે જે પ્રકારે ઔષધીઓ રોગને મટાડે છે તે જ પ્રકારે એ પણ સમસ્ત રોગ મટાડે છે (अप्पेगइया कोट्ठबुद्धी, एव बीयबुद्धी, पडबुद्धी, अप्पेगइया पयाणुसारी, सभिन्नसोया) કેટલાએક

गइया सप्पियासवा, अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया, एव

मधुरवचनान्यास्रवंति येषा ते तथा, 'अप्पेगइया सप्पियासवा' अप्येकके सर्पिरास्रवा -घृतवच्छ्रोतृणा स्नेहातिशयसम्पादका, श्रोतृस्नेहातिशयसपादकत्वादेव ते क्षीरास्रवमध्वास्रवेभ्यो भेदेन कथिता, 'अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया' अप्येकके अक्षीणमहानसिका - अक्षीणमहानसी नाम लब्धि प्राप्ता, अत्र महानसम्-अन्न पाकस्थान, तदाश्रितत्वादन्नमपि महानसमुच्यते, अक्षीण-भिक्षार्थमागताय लब्धिविशेष धारिणे साधवेऽन्न प्रदत्ते सति तदवशिष्टमन्न पुरुषशतसहस्रेभ्योऽपि दीयमान न क्षीयते, यावत्तदन्नस्वामी स्वय न भुङ्क्ते, अपिच भिक्षापात्रगत तदन्न लब्धिविशेषप्रभावादेव साधुशतसहस्रेभ्योऽपि परिविष्यमाण न क्षीयते यावत् तदन्नभिक्षाग्राहक स्वय न भुङ्क्ते,

---

निकला करते थे। क्षीरास्रवलब्धि का काम यही है कि यह जिसे प्राप्त होता है वह क्षीर के समान मधुर वचनों को सदा बोला करता है। कितनेक ऐसे मुनिजन थे जो मध्वास्रव थे, जिनके मुखकमल से मधु के तुल्य मधुर वचन निकला करते थे। कितनेक ऐसे थे जो सर्पिरास्रव थे-घृत के समान स्नेहापादन करनेवाले वचनों के प्रयोक्ता थे। कितनेक अक्षीणमहानसिक थे। इस लब्धिप्राप्त मुनिजन का यह प्रभाव होता है कि यह जिस घर से भिक्षा ले आवे उस घर का अवशिष्ट अन्न जबतक देनेवाला स्वय न खा लेवे, तबतक लाख आदमियों को भी वितरित करने पर खूटता नहीं है। तथा उस साधुद्वारा लाया गया वह भिक्षान्न भी जबतक लानेवाला साधु स्वय न खा लेवे तबतक लाख साधुओं द्वारा आहारित होने पर भी

શ્રોતાજનોના પ્રતિ દૂધપાક જેવા મધુર-મીઠા વચન નીકળ્યા કરતા હતા ક્ષીરાસ્રવ લબ્ધિનુ કામ એજ છે કે તે જેને પ્રાપ્ત થાય છે તે દૂધપાક જેવા મધુર વચનો જ સદાય બોલ્યા કરે છે કેટલાએક એવા પણ મુનિજનો હતા જે મધ્વાસ્રવ હતા જેમના મુખકમલમાથી મધના જેવા મધુર વચન નીકળે છે તે મધ્વાસ્રવ છે કેટલાએક એવા હતા કે જે સર્પિરાસ્રવ હતા, ઘીની પેઠે સ્નેહાપાદન કરવાવાળા વચનો બોલનારા હતા કેટલાએક અક્ષીણમહાનસિક લબ્ધિધારી હતા, આ લબ્ધિપ્રાપ્ત મુનિજનનો એવો પ્રભાવ હોય છે કે તે જે ઘેરથી ભિક્ષા લઇને આવે તે ઘરનુ બાકીનુ અન્ન જ્યા સુધી દેવાવાળો પોતે ન ખાય ત્યા સુધી લાખો માણસોમા વહેચી આપે તો પણ ખૂટી જતુ નથી તથા તે સાધુએ લાવેલુ તે ભિક્ષાનુ અન્ન પણ તે લઈ આવનાર સાધુ પોતે ખાય નહિ, ત્યા સુધી લાખો સાધુઓ તેનો આહાર કરે તોય પણ

न्नसोया, अप्पेगइया खीरासवा, अप्पेगइया महुयासवा, अप्पे-

नुसरति तच्छीग । अप्योऽगान्यकल्पका इत्यर्थ । 'अप्पेगइया संभिन्नसोया' अप्येकके संभिन्नश्रोतार:-संभिन्नान शब्दान्-पृथक् २ युगपच्छृण्वन्ति इति संभिन्न श्रोतार, यद्वा संभिन्नानि-शब्देन सम्बद्धानि शब्दग्राहकाणि श्रोतांसि-सर्वाणीन्द्रियाणि येषा ते संभिन्नश्रोतस । 'अप्पेगइया खीरासवा' अप्येके क्षीराऽऽस्रवा:-मधुरत्वेन क्षीरवद्-दुग्धवत् श्रोतृणा सुखकराणि वचनान्यास्रवन्ति-मुखेभ्यो विनिर्गच्छन्ति येषा ते क्षीराऽऽस्रवा, 'अप्पेगइया महुयासवा' अप्येके मध्वास्रवा:-मधुवत्

मे आकाक्षित अन्य सैकडों पदों का भी जो अनुसरण करनेवाले होते हैं वे पदानु सारी कहलाते है । कितनेक संभिन्नश्रोता थे । संभिन्नश्रोता मुनिजन अनेक भेदों से भिन्न २ शब्दों को भी युगपत् पृथक् २ रूप से सुन लिया करते हे। एक ही साथ अनेक शब्द एकत्र हो रह हों, तो भी संभिन्नश्रोता उन शब्दों को पृथक् २ रूप से युगपत् जान लिया करते है, अथवा 'श्रोतस्' शब्द समस्त इन्द्रियों का वाचक है, इससे यह अर्थ लब्ध होता है कि संभिन्नश्रोता मुनिजन की समस्त इन्द्रियाँ शब्दों से सबद्ध रहा करती है, अर्थात् वह श्रोत्र-इन्द्रियका काम शेष चार इन्द्रियों से भी लेते है, एक इन्द्रिय से अन्य इन्द्रियों का काम लेते हे। (**अप्पेगइया खीरासवा अप्पेगइया महुयासवा अप्पेगइया सप्पियासवा अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया**) कितनेक ऐसे भी थे जिनके मुख से श्रोताजनों के प्रति क्षीर के जैसे मधुर-मीठे वचन

પદથી બીજા તેને અનુકૂળ તેમજ તે સૂત્રમાં આકાંક્ષિત અન્ય સેંકડો પદોના પણ જે અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે તે પદાનુસારી કહેવાય છે કેટલાએક સંભિન્ન-શ્રોતા હતા સંભિન્નશ્રોતા મુનિજનો અનેકભેદોવાળા જુદા જુદા શબ્દોને પણ યુગપત્ જુદા જુદા રૂપથી સાંભળી લે છે એકીસાથે અનેક શબ્દ એકત્ર થઈ જાય છે તો પણ સંભિન્નશ્રોતા તે શબ્દોને જુદા જુદા રૂપથી યુગપત્ જાણી લે છે અથવા શ્રોતસ્ શબ્દ ઇંદ્રિયોનો વાચક છે તેથી એવો અર્થ નીકળે છે કે સંભિન્ન-શ્રોતા મુનિજનની સમસ્ત ઇંદ્રિઓ શબ્દ સાથે સંબદ્ધ રહ્યા કરે છે (જોડાએલી રહે છે), અર્થાત્ તે શ્રોત્ર ઇંદ્રિયનુ કામ બીજી ચાર ઇંદ્રિયો પાસેથી પણ લે છે એક ઇંદ્રિય પાસે બીજી ઇંદ્રિયોનુ કામ લે છે (अप्पेगइया खीरासवा अप्पेगइया महुयासवा अप्पेगइया सप्पियासवा अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया) કેટલાએક એવા પણ હતા, જેમના મુખથી

गइया सप्पियासवा, अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया, एवं

मधुरवचनान्यास्रवन्ति येषां ते तथा, 'अप्पेगइया सप्पियासवा' अप्येकके सर्पिरास्रवा-घृतवच्छ्रोतृणां स्नेहातिशयसम्पादकाः, श्रोतृस्नेहातिशयसंपादकत्वात्ते क्षीरास्रवमध्वास्रवेभ्यो भेदेन कथिताः, 'अप्पेगइया अक्खीणमहाणसिया' अप्येकके अक्षीणमहानसिकाः- अक्षीणमहानसा नाम लब्धिं प्राप्ताः, अत्र महानसम्-अन्नपाकस्थानं, तदाश्रितमन्नमपि महानसमुच्यते, अक्षीण-भिक्षार्थमागताय लब्धिविशेषधारिणे साधवेऽन्नं प्रदत्ते सति तदवशिष्टमन्नं पुरुषशतसहस्रेभ्योऽपि दीयमानं न क्षीयते, यावत्तदन्नस्वामी स्वयं न भुङ्क्ते, अपिच भिक्षापात्रगतं तदन्नं लब्धिविशेषप्रभावादेव साधुशतसहस्रेभ्योऽपि परिविष्यमाणं न क्षीयते यावत् तदन्नभिक्षाग्राहकः स्वयं न भुङ्क्ते,

निकला करते थे। क्षीरास्रवलब्धि का काम यही है कि यह जिसे प्राप्त होता है वह क्षीर के समान मधुर वचनों को सदा बोला करता है। कितनेक ऐसे मुनिजन थे जो मध्वास्रव थे, जिनके मुखकमल से मधु के तुल्य मधुर वचन निकला करते थे। कितनेक ऐसे थे जो सर्पिरास्रव थे-घृत के समान स्नेहापादन करनेवाले वचनों के प्रयोक्ता थे। कितनेक अक्षीणमहानसिक थे। इस लब्धिप्राप्त मुनिजन का यह प्रभाव होता है कि यह जिस घर से भिक्षा ले आवे उस घर का अवशिष्ट अन्न जबतक देनेवाला स्वयं न खा लेवे, तबतक लाख आदमियों को भी वितरित करने पर खूटता नहीं है। तथा उस साधुद्वारा लाया गया वह भिक्षान्न भी जबतक लानेवाला साधु स्वयं न खा लेवे तबतक लाख साधुओं द्वारा आहारित होने पर भी

શ્રોતાજનોના પ્રતિ દૂધપાક જેવા મધુર-મીઠા વચન નીકળ્યા કરતા હતા ક્ષીરાસ્રવ લબ્ધિનુ કામ એજ છે કે તે જેને પ્રાપ્ત થાય છે તે દૂધપાક જેવા મધુર વચનો જ સદાય બોલ્યા કરે છે કેટલાએક એવા પણ મુનિજનો હતા જે મધ્વાસ્રવ હતા જેમના મુખકમલમાથી મધના જેવા મધુર વચન નીકળે છે તે મધ્વાસ્રવ છે કેટલાએક એવા હતા કે જે સર્પિરાસ્રવ હતા, ઘીની પેઠે સ્નેહાપાદન કરવાવાળા વચનો બોલનાર હતા કેટલાએક અક્ષીણમહાનસિક લબ્ધિધારી હતા, આ લબ્ધિપ્રાપ્ત મુનિજનનો એવો પ્રભાવ હોય છે કે તે જે ઘેરથી ભિક્ષા લઈને આવે તે ઘરનુ બાકીનુ અન્ન જ્યા સુધી દેવાવાળો પોતે ન ખાય ત્યા સુધી લાખો માણસોમા વહેચી આપે તો પણ ખૂટી જતુ નથી તથા તે સાધુએ લાવેલુ તે ભિક્ષાનુ અન્ન પણ તે લઈ આવનાર સાધુ પોતે ખાય નહિ, ત્યા સુધી લાખો સાધુઓ તેનો આહાર કરે તોય પણ

उज्जुमई, अप्पेगइया विउलमई विउव्वणिड्ढिपत्ता चारणा विज्जा-

एवम् 'उज्जुमई' ऋजुमतय –मनन मति, मनःपर्यवमित्यर्थः –ऋज्वी सामान्यग्राहिणी मतिर्येषा ते ऋजुमतय । अर्धतृतीयोच्छ्रयाङ्गुलन्यूनमनुष्यक्षेत्रवर्तिसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-मनोद्रव्यप्रत्यक्षीकरणहेतुमन पर्ययज्ञानविशेषवन्त इत्यर्थः । ऋजुमतिनामकलब्धि विशेषधारिण इति भाव । अप्पेगइया विउलमई' अप्येकके विपुलमतय – विपुला सविशेषणवस्तुग्राहितया विस्तीर्णा मति –मन पर्ययज्ञान येषा ते विपुलमतय । ऋजुमतिविपुलमतिमतामयं तात्त्विको भेद, विपुलमतय – घटोऽनेन चिंतित, स घटो द्रव्यत – सुवर्णघटित, क्षेत्रत – पाटलिपुत्रनगरस्थ, कालत – शारदीय, भावत –पीतवर्ण इत्येवमशेषविशेषणयुक्त वस्तु जानन्ति, ऋजुमतयस्तु सामान्यत एव जानन्ति। अर्द्धतृतीयोच्छ्रयाऽङ्गुलन्यूने मनुजक्षेत्रे वर्तमानाना सज्ञिपञ्चेन्द्रि-

खूटता नहीं है। (एवं उज्जुमई, अप्पेगइया विउलमई विउव्वणिड्ढिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासाइवाई) इस प्रकार कितनेक तपस्वी शिष्यजन ऋजुमति–मन पर्यवज्ञानवाले थे । ऋजुमति–मन पर्यवज्ञानी सामान्यत सज्ञी–पचेन्द्रिय के मन के भावों को जानते है । कितनेक विपुलमति–मन पर्यव के धारक थे–विशेषणसहित वस्तु को ग्रहण करने की बुद्धिवाले थे। जैसे किसी ने द्रव्य की अपेक्षा सुवर्ण का, क्षेत्र की अपेक्षा पाटलिपुत्र का, काल की अपेक्षा शरदकाल का और भाव की अपेक्षा पीत वर्णका घट चिंतित किया, विपुलमति इन समस्त विशेषणों सहित उस घट को जान लेते है । अर्द्धतृतीय अगुलसे न्यून इस मनुष्य क्षेत्रमें वर्तमान सज्ञि पचेन्द्रिय जीवों के मनमें स्थित वस्तु को सामान्यत जाननेवाला ऋजुमति–मन पर्य-

ખૂટતુ નથી (एवं उज्जुमई अप्पेगइया विउलमई विउव्वणिड्ढिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासाइवाई) તેજ પ્રકારે કેટલાએક તપસ્વી શિષ્યજન ઋજુમતિ મન –પર્યવજ્ઞાની હતા ઋજુમતિમન –પર્યવજ્ઞાની સામાન્યત સંજ્ઞી–પંચેન્દ્રિયના મનના ભાવોને જાણે છે કેટલાએક વિપુલમતિ–મન પર્યવના ધારક હતા, વિશેષણસહિત વસ્તુને જાણનારી બુદ્ધિવાળા હતા જેમ કે કોઇએ દ્રવ્યની અપેક્ષા સુવર્ણના, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પાટલિપુત્રના, કાલની અપેક્ષાએ શરદકાલના, અને ભાવની અપેક્ષાએ પીળા રંગના ઘટનુ ચિંતવન કર્યું, ત્યારે વિપુલમતિ એ બધા વિશેષણો સહિત તે ઘટને જાણી લે છે અર્ધતૃતીયઅંગુળન્યૂન આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા વર્તમાન સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનમા રહેલ વસ્તુને સામાન્યત જાણવાવાળા ઋજુમતિ–મન પર્યવજ્ઞાન થાય છે, તેમજ સંપૂર્ણ મનુષ્યક્ષેત્રમા વર્તમાન

योगा मनोऽवस्थितवस्तुन सामान्यतो ग्राहिका ऋजुमति । सम्पूर्णे मनुजक्षेत्रेऽशेष-विशेषवस्तुग्राहिका विपुलमति । विपुलमतिनामकलब्धिविशेषधारिण इति भाव । 'विउव्वणिड्ढिपत्ता' विकुर्वणर्द्धिप्राप्ता –विकुर्वणा–वैक्रियकरणलब्धि सैव ऋद्धि, ता प्राप्ता ये ते तथा।'विकुर्व' विक्रियाम् इति पारिभाषिक सौत्रो धातु, अस्माद्धातोर्युच्प्रत्यये विकुर्वणा, नानारूपा विक्रिया– रचनेत्यर्थ, बाह्यपुद्गलान भवधारणीय-शरीरावगाढक्षेत्रप्रदेशवर्तिना वैक्रियसमुद्घातेन गृहीत्वा एका विकुर्वणा क्रियते, एवम् आभ्यन्तरपुद्गला भवधारणीयेनौदारिकेण वा शरीरेण ये क्षेत्रप्रदेशमवगाढास्तेष्वेव ये वर्तन्ते तान् गृहीत्वा द्वितीया। एव बाह्यान्तरपुद्गलयोगेन तृतीया विकुर्वणा बोध्या। स्थानाङ्गसूत्रे–(३ ठा १३०) सविस्तर वर्णिता। 'चारणा' चारणा –चरण=गमनम् अतिशययुक्तमस्ति येषा ते चारणा, 'ज्योत्स्नादिभ्योऽण्' इति पाणिनिसूत्रान्मत्वर्थीयोऽण्प्रत्यय । आकाशगमनागमनरूपलब्धिसम्पन्ना इत्यर्थ । ते द्विविधा –विद्याचारणा, जङ्घाचारणाश्च। तत्र विद्या–पूर्वगतविवक्षितश्रुतज्ञानाश, तदभ्याससमये षष्ठषष्ठनिरन्त

ज्ञान होता है, एव सम्पूर्ण मनुष्यक्षेत्र म वर्तमान समस्त वस्तुओं–बादर पदार्थों को विशेषरूप से जाननेवाला विपुलमतिमन पर्यवज्ञान होता है। कितनेक वैक्रिय–लब्धि के धारी थे। वैक्रियलब्धि अनेक प्रकार की होती है। इस ऋद्धि के धारी मुनिजन अनेक प्रकार से अपने शरीर की विकुर्वणा कर लेते है। इसका विशेष वर्णन स्थानाग सूत्र के तृतीय ठाणे के प्रथम उद्देशक में किया गया है। कितनेक चारणलब्धि के धारक थे। चारणलब्धि के धारी मुनिजनों का गमन अतिशयसपन्न होता है। इस ऋद्धि के धारक मुनियों का गमनागमन आकाश में होता है। चारणऋद्धिधारी मुनिजन दो प्रकार के होते हैं- एक विद्याचारण, दूसरे जघाचारण। १४ पूर्वों मे विवक्षित श्रुतज्ञान

સમસ્ત વસ્તુઓ બાદર પદાર્થોને વિશેષરૂપે જાણવાવાળા વિપુલમતિ–મન પર્યવજ્ઞાન થાય છે કેટલાએક વૈક્રિયલબ્ધિના ધારક હતા વૈક્રિયલબ્ધિ અનેક પ્રકારની થાય છે એ ઋદ્ધિના ધારક મુનિજનો અનેક પ્રકારથી પોતાના શરીરની વિકુર્વણા કરે છે આનુ વિશેષ વર્ણન સ્થાનાગ સૂત્રના તૃતીય ઠાણા પ્રથમ ઉદ્દેશકમા કરેલુ છે કેટલાક ચારણલબ્ધિના ધારક હતા ચારણલબ્ધિના ધારક મુનિજનોનુ ગમન અતિશયસપન્ન હોય છે આ ઋદ્ધિના ધારક મુનિઓનુ ગમનાગમન આકાશ માર્ગે થાય છે ચારણ–ઋદ્ધિધારી મુનિજન બે પ્રકારના થાય છે–એક વિદ્યા ચારણ અને બીજા જઘાચારણ ૧૪ પૂર્વોમા વિવક્ષિત શ્રુતજ્ઞાનનુ અ શ વિદ્યા

रतप करणेन द्विच गारिग्डोपनर्जनपूर्वकसाभिग्रहा तप्रा नतु रुक्षाभिग्रहणरूपया पिण्ड-विशुद्धया च विद्याचारणनामकलब्धिरुपयते, ये तया लब्ध्या युक्तास्ते विद्याचारणा उच्यन्ते। यद्यपि पिण्डविशुद्धयादिक सर्वेषां साधूनामपेक्ष्य तथा यत्रा तप्रातान्मिाभिग्रहग्रहणमाव श्य मिति विशेष। विद्याचारणास्तिर्यग्गत्या प्रथमेनोपातेन मानुषोत्तर पर्वत गच्छति, ततो द्वितीयोपातेनाष्टम नन्दीश्वर गच्छति, तत पर तेषा गतिर्नास्ति, नन्दीश्वरद्वीपात् प्रति-निवर्तमाना एकेनैवोपातेन स्वस्थानमायाति। ते पुनरूर्ध्वगत्या मेरु जिगमिषव प्रथमे

का अग किया है। इस विद्या के अभ्यास के समय म मुनिजन अतररहित षष्ठ षष्ठ तपस्या करते है, और पारणा के दिन ४२ दोषों को टालकर अन्तप्रात एव तुच्छ–रूक्षादिक आहार ग्रहण करते हैं। इसपर भी अभिग्रह रखते हैं। इस तरह उन्हे विद्याचारण नामकी लब्धि प्राप्त होता है। इस लब्धि से युक्त मुनिजन विद्या चारण कहे गये है। यद्यपि पिण्डादिक की विशुद्धि समस्त साधुओं के लिये सापेक्ष हे, तथापि इस ऋद्धि की प्राप्ति के लिये साभिग्रह अन्त–प्रातादि आहार का ग्रहण करना आवश्यक है। विद्याचारण ऋद्धि के धारक मुनिजन यदि तिरछे गमन करें तो इस ऋद्धि के प्रभाव से प्रथम उत्पात मे मानुषोत्तर पर्वत तक चले जाते हैं। द्वितीय उत्पात से आठवे नदीश्वर द्वीप तक जाते हैं। इससे आग उनका गमन नहीं होता है। पुन एक ही उत्पात से ये नदीश्वर द्वीप से वापिस अपने स्थान पर आ जाते है। यदि ये ऊपर की ओर गमन करे, और मेरु पर्वत पर जाने के इच्छुक हों तो प्रथम उत्पात से नदनवन तक जाते है और द्वितीय उत्पात से

છે આ વિદ્યાના અભ્યાસના સમયમા મુનિજન અતરરહિત છઠછઠ તપસ્યા કરે છે અને પારણાને દિવસે ૪૨ દોષોથી રહિત અતપ્રાત તેમજ તુચ્છ રૂક્ષ આદિક આહાર ગ્રહણ કરે છે તે ઉપરાત પણ અભિગ્રહ રાખે છે આવી રીતે તેમને વિદ્યાચારણ નામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લબ્ધિવાળા મુનિજન વિદ્યાચારણ કહેવાય છે જો કે પિડાદિકની વિશુદ્ધિ સમસ્ત સાધુઓ માટે સાપેક્ષ છે, તો પણ આ ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે સાભિગ્રહ અતપ્રાતાદિ આહાર ગ્રહણ કરવો આવશ્યક છે વિદ્યાચારણ ઋદ્ધિના ધારક મુનિજન જો તિરછા ગમન કરે તો આ ઋદ્ધિના પ્રભાવથી પ્રથમ ઉત્પાતમા માનુષોત્તર પર્વતસુધી ચાલ્યા જાય છે, બીજા ઉત્પાતમા આઠમા નદીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય છે તેનાથી આગળ તેમનુ ગમન થતુ નથી પાછા એક જ ઉત્પાતથી એ નદીશ્વર દ્વીપથી પોતાના સ્થાને આવી જાય છે જો તેઓ ઉપરની તરફ ગમન કરે અને મેરૂપર્વત પર જવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ ઉત્પાતથી નદનવન

नोपातेन नन्दनवनं गच्छति, ततो द्वितीयोपातेन पण्डकवनम्, तत प्रतिनिवर्तमाना एकेनैवोपातेन स्वस्थानमागच्छन्ति। पण्डकवनादूर्ध्वं तेषां गतिर्नास्ति।

येऽष्टमाष्टमेनिरन्तरतप कर्मणेनाऽऽत्मान भावयन्ति तेषा जङ्घाचारणनामक-लब्धि समुपद्यते, ये तया लब्ध्या युक्तास्ते जङ्घाचारणा उच्यन्ते। जङ्घाचारणास्तिर्यग्गत्या एकेनोपातेनत्रयोदश रुचकवरद्वीप गच्छन्ति, तत पर तेषा गतिर्नास्ति, तत प्रतिनिवर्तमाना प्रथमोपातेन नन्दीश्वरद्वीपमागच्छन्ति, द्वितीयोपातेन स्वस्थानम्। ते पुनरूर्ध्वगत्या मेरु जिगमिषव स्वस्थानादेकोपात्या पण्डकवनमधिरोहन्ति। तत प्रतिनिवर्तमाना प्रथमोपातेन नन्दनवनमागच्छन्ति, ततो द्वितीयोपातेन स्वस्थानमायाति। पण्डकवनादूर्ध्वं जङ्घाचारणानामपि गतिर्नास्ति।

पण्डकवन तक चले जाते हैं। फिर वहा से लौटकर एक ही छलाग में अपने स्थान पर वापिस आजाते है। पण्डकवन से आगे इनका गमन नहा है। जघाचारण नामकी लब्धि उन साधुजनों को प्राप्त होती है, जो निरन्तर—अन्तररहित अष्टम की तपस्या करते हैं। इस लब्धिसपन्न मुनिजन यदि तिरछे गमन करे तो प्रथम ही उत्पात में तेरहवा द्वीप जो रुचकवर द्वीप है वहा तक पहुँच जाते हैं, इसके आगे नहीं जाते है। क्यों कि आगे इनकी गति नहीं होती है। वहा से वापिस होकर ये प्रथम उपात मे नन्दीश्वर द्वीप आ जाते हैं और द्वितीय उत्पात में अपने स्थान पर आ जाते हैं। यदि ये ऊपर की ओर उडें और मेरुपर्वत पर जाने की इच्छावाले हों तो अपने स्थान से एक ही उपात मे पण्डकवन मे पहुँच जाते हैं। वहा से जब ये वापिस होते है तो प्रथम उपात में ये नदनवन आजाते है और फिर द्वितीय उपात से अपने स्थान पर। पण्डकवन से आगे जघाचारणवालों की भी गति नहीं है।

सुधी જાય છે, અને બીજા ઉત્પાતથી પડકવન સુધી ચાલ્યા જાય છે પછી ત્યાથી પાછા આવતા એક જ છલાગમા પોતાના સ્થાનપર પાછા આવી જાય છે પડકવનથી આગળ તેમનુ ગમન નથી

જઘાચારણ નામની લબ્ધિ એ સાધુઓને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે નિરતર-સતત અષ્ટમ-અષ્ટમની તપસ્યા કરે છે આ લબ્ધિવાળા મુનિજનો જો તિરછા ગમન કરે તો પ્રથમ જ ઉત્પાતમા તેરમો દ્વીપ જે રૂચકવર નામે દ્વીપ છે, ત્યા સુધી પહોચી જાય છે, તેનાથી આગળ નથી જતા, કેમ કે આગળ તેમની ગતિ થતી નથી ત્યાથી પાછા વળતા તેઓ પ્રથમ ઉત્પાતમા નદીશ્વરદ્વીપ આવી જાય છે, અને બીજા ઉત્પાતમા પોતાના સ્થાનપર આવી જાય

चारणलब्धिसम्पन्नो हि साधु खलु भगवद्वर्णितगणितानुयोग विज्ञाय, स्वेन स्वेन गम्य द्वीपवनादिक विलोकयितुमौत्सुक्यवशात् स्वस्वलब्धि स्फोटयित्वा तत्र तत्र जिगमिषति। गत्वा च तत्र तत्र यथाभगवद्वर्णित द्वीपवनादिक विलोक्य सञ्जाताह्लाद-श्चैत्यानि वन्दते, अथात् भगवतोऽनन्तानि ज्ञानानि स्तौति, स्तुत्वा प्रतिनिवर्तते, प्रतिनिवृत्य इह स्वस्थानमागच्छति, आगत्य इह चैत्यानि वन्दते–अर्थात्–ज्ञानानि स्तौति। ज्ञानानन्त्याद् बहुवचनम्। सर्वमेतद् भगवतीसूत्रेऽभिहितम्। अधिकजिज्ञासुभिस्तत्र द्रष्टव्यम्। 'विज्जाहरा' विद्याधरा –रोहिणीप्रज्ञप्त्यादिविविधविद्याविशेषधारिण। 'आगा

चारणलब्धिसम्पन्न साधुजन प्रभुद्वारा वर्णित गणितानुयोग को जान करके अपने२ द्वारा गम्य द्वीपवनादिक को देखने के लिये उत्कण्ठा के वशवर्ती हो, अपनी२ लब्धि को प्रगट करते है और वहा२ जाते है। भगवान् ने द्वीपवनादिक का स्वरूप जैसा कहा है वैसा वे वहा उसे देखते है और अपार आनन्द से पुलकित होते है। प्रभु के अपार ज्ञान की अतिशय स्तुति करते है। फिर वहा से वापिस अपनी जगह पर आजाते है। आकर यहा पर भी चैत्यों की अर्थात् प्रभु के ज्ञान की स्तुति करते है। यह सब प्रकरण भगवतीसूत्र मे कहा हुआ है। जिन्हे अधिक जानने की इच्छा हो वह वहा से देख लेवें। कितनेक मुनि रोहिणी–प्रज्ञप्ति–आदि विविध प्रकार की विद्याओं के धारण करनेवाले

છે જો તેઓ ઉપરની તરફ ઉડે અને મેરૂ પર્વત પર જવાની ઈચ્છા કરે તો પોતાના સ્થાનથી એક જ ઉત્પાતમા પ ડકવનમા પહોચી જાય છે ત્યાથી જ્યારે તેઓ પાછા વળે ત્યારે પ્રથમ ઉત્પાતમા નદનવન આવી જાય છે, અને પછી બીજા ઉત્પાતમા પોતાના સ્થાન પર આવે છે પ ડકવનથી આગળ જ ઘાચારણવાળાની પણ ગતિ હોતી નથી

ચારણલબ્ધિસપન્ન સાધુજન પ્રભુએ વર્ણવેલા ગણિતાનુયોગને જાણીને પોતપોતાથી ગમ્ય દ્વીપવન આદિકને જોવા માટે ઉત્કઠાને વશવર્તી થઈને પોતપોતાની લબ્ધિને પ્રગટ કરે છે, અને ત્યા ત્યા જાય છે ભગવાને દ્વીપવન આદિકના સ્વરૂપ જેવા કહેલા છે તેવા જ તેઓ ત્યા જુએ છે, અને અપાર આનદથી પુલકિત થાય છે પ્રભુના અપાર જ્ઞાનની અતિશય સ્તુતિ કરે છે પછી ત્યાથી પાછા પોતાના સ્થાને આવી જાય છે આવીને અહી પણ ચૈત્યની અર્થાત્ પ્રભુના જ્ઞાનની સ્તુતિ કરે છે કેટલાએક મુનિ રોહિણી પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ વિવિધ પ્રકારની વિદ્યાઓના ધારણ કરવાવાળા હતા કેટલાએક મુનિજન

हरा आगासाइवाई,अप्पेगइया कणगावलितवोकम्मं पडिवण्णा,एव एगावलि खुड्डागसीहनिक्कीलियं तवोकम्म पडिवण्णा,अप्पेगइया

साइवाई ' आकाशनिपातिन –आकाश–व्योम अनिपतति–अतिक्रामन्ति–आकाशगामि-विद्याप्रभावात्–ये ते तथा। 'अप्पेगइया कणगावलितवोकम्म पडिवण्णा ' अप्येकके कनकावलीतप कर्म प्रतिपन्ना, 'एव ' एवम्–अनेन प्रकारेण 'एगा-वलिं ' एकावलीं प्रतिपन्ना, एकावलीनामकतप कर्मण आख्यानिम्यत्रोक्ता–इति न सा विव्रियते। 'खुड्डागसीहनिक्कीलिय तवोकम्म पडिवण्णा ' क्षुल्लक–सिंह–निष्की-डितम्–क्षुल्लक–लघु, सिंहनिष्कीडित–सिंहगमन तद्वत् यत्तपस्तत् सिंहनिष्कीडितम्, एत-त्तपो वक्ष्यमाणमहासिंहनिष्कीडितापेक्षया क्षुल्लक, सिंहगमनञ्च अतिक्रान्तदेशाऽवलोक-नतो भवति, एवमतिक्रान्ततप सेवनन अपूर्वतपसोऽनुष्ठान यस्मिन् तत् सिंहनिष्की-

थे। कितनेक ऐसे मुनिजन थे जो आकाशगामी थे। इनके पास आकाशगामिनी विद्या थी। उसके ही प्रभाव से ये आकाशमें उडते थे। (अप्पेगइया कणगावलितवोकम्म पडिवण्णा एव एगावलिं खुड्डागसीहनिक्कीलिय तवोकम्म पडिवन्ना) कितनेक ऐसे मुनिजन थे जो कनकावली तप को तपते थे, और कितनेक मुनिजन एकावली तप तपते थे। कितनेक ऐसे थे जो लघुसिंहनिष्कीडित तप की आराधना करते थे। इस तप के साथ "क्षुल्लक" पद का प्रयोग हुआ है सो महासिंहनिष्कीडित तपकी अपेक्षा समझना चाहिये। जिस प्रकार सिंह अपने द्वारा अतिक्रान्त देश को अवलोकन करते हुए आगे २ गमन करता है। उसी प्रकार इस तप में भी अतिक्रान्त तप के सेवन की अपेक्षा रखते हुए अपूर्व २ तपों का अनुष्ठान किया जाता है।

એવા હતાકે જે આકાશગામી હતા તેમની પાસે આકાશગામિની વિદ્યા હતી તેનાજ પ્રભાવથી તેઓ આકાશમા ઉડતા હતા (अप्पेगइया कणगावलितवोकम्म पडिवण्णा, एव एगावलिं खुड्डागसीहनिक्कीलिय तवोकम्म पडिवन्ना) કેટલાએક એવા મુનિજનો હતા કે જે કનકાવલી તપ તપતા હતા, અને કેટલાક મુનિજન એકાવલી તપ તપતા હતા કેટલાક એવા હતા જે લઘુસિંહ–નિષ્ક્રીડિત તપની આરાધના કરતા હતા આ તપની સાથે "ક્ષુલ્લક" પદનો પ્રયોગ થયો છે, તે મહાસિંહનિષ્ક્રીડિત તપની અપેક્ષાએ સમજવો જોઈએ જે પ્રકારે સિંહ પોતાથી અતિક્રાત દેશને જોતો થકો આગળ આગળ ગમન કરે છે તેજ પ્રકારે આ તપમા પણ અતિક્રાત તપના સેવનની અપેક્ષા રાખતા અપૂર્વ અપૂર્વ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવામા આવે છે

महालय सीहनिक्कीलिय तवोकम्म पडिवण्णा, भद्दपडिमं महाभद्दपडिम सव्वओभद्दपडिम आयंबिलवद्धमाण तवोकम्मं पडिवण्णा, मासियं भिक्खुपडिम, एव दोमासियं पडिम, तिमासियं

डित तप कर्म प्रतिपन्ना, 'अप्पेगइया महाल्य सीहनीक्कीलिय तवोकम्म पडिवण्णा' अप्येकके महासिंहनिष्क्रीडित तप कर्म प्रतिपन्ना, 'भद्दपडिम' भद्र प्रतिमा 'महाभद्दपडिम' महाभद्रप्रतिमा, 'सव्वओभद्दपडिम' सर्वतोभद्रप्रतिमा प्रतिपन्ना, 'आयंबिलवद्धमाण तवोकम्म पडिवण्णा' आचामाम्लवर्द्धमानक तप-कर्म प्रतिपन्ना। 'मासिय भिक्खुपडिम' मासिकीं भिक्षुप्रतिमा—मासपरिमाणा मासिकी ता भिक्षुप्रतिमाम्—अभिग्रहरूपाम्, तत्र हि मास यावदेका दत्ति—अविच्छिन्न-दानम्, अर्थात्—अविच्छिन्नधारया करस्थाल्यादिभ्य यद् भक्त पान च पतति सा

(अप्पेगइया महालय सीहनीक्कीलिय तवोकम्म पडिवन्ना) कितनेक मुनिजन महासिंह-निष्क्रीडित तप करते थे। (भद्दपडिम महाभद्दपडिम सव्वओभद्दपडिम आयंबिल-वद्धमाण तवोकम्म पडिवण्णा) कितनेक मुनि ऐसे थे जो भद्रप्रतिमा, महाभद्र-प्रतिमा एव सर्वतोभद्रप्रतिमा—रूप तप का आराधन करते थे। कितनेक ऐसे भी थे जो आयंबिलवर्द्धमान तप को करते थे। इनका विस्तृत वर्णन अन्य शास्त्रों में है। (मासिय भिक्खुपडिम, एव दोमासिय पडिम तिमासिय पडिम जाव सत्तमासिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) कितनेक मुनिराज ऐसे थे जो एकमासिक भिक्षुप्रतिमा के धारी थे। इस प्रतिमा मे एक महिने तक एक दत्ति होती है। भिक्षापात्र में अविच्छिन्नधारापूर्वक जो भिक्षा दाता के हाथ अथवा थाली आदिसे गिरती

(अप्पेगइया महालय सीहनीक्कीलिय तवोकम्म पडिवन्ना) કેટલાક મુનિજન મહાસિંહનિષ્ક્રીડિત તપ કરતા હતા (भद्दपडिम महाभद्दपडिम सव्वओभद्दपडिम आयबिलवद्धमाण तवोकम्म पडिवण्णा) કેટલાએક મુનિઓ એવા હતા કે જેઓ ભદ્રપ્રતિમા મહાભદ્રપ્રતિમા તેમજ સર્વતોભદ્રપ્રતિમા રૂપ તપનું આરાધન કરતા હતા કેટલાક એવા પણ હતા જે આયબિલ-વર્દ્ધમાન તપ કરતા હતા આનુ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન અન્ય શાસ્ત્રોમા છે (मासिय भिक्खु पडिम, एव दोमासिय पडिम तिमासिय पडिम जाव सत्तमासिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) કેટલાએક મુનિરાજ એવા હતા કે જે એકમાસિક ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારક હતા આ પ્રતિમામા એક મહીના સુધી એક દત્તિ થાય છે ભિક્ષા

पडिम जाव सत्तमासिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा, पढमं सत्तराइं-दिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा जाव तच्च सत्तराइदिय भिक्खु-

त्ति, एव द्वितीयाया समस्यन्ता एकैकदत्तिसंनियुक्ता । एव 'दोमासिय पडिम' द्वैमासिकीं प्रतिमाम् प्रतिपन्ना । 'तिमासिय पडिम' त्रैमासिकीं प्रतिमा प्रतिपन्ना । 'जाव सत्तमासिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा' यावत् सप्तमासिकीं भिक्षुप्रतिमा प्रतिपन्ना । 'पढम सत्तराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा जाव तच्च सत्तराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा' प्रथमा सप्तरात्रिन्दिवा भिक्षु-प्रतिमा प्रतिपन्ना —यावत्तृतीया सप्तरात्रिन्दिवा भिक्षुप्रतिमा प्रतिपन्ना । तत्र सप्तरात्रिन्दिवा-

है उसका नाम दत्ति है । इस प्रकार १ महीने तक आहार की एक दत्ति और पानी की एक दत्ति ग्रहण की जाती है। इसी प्रकार दोमास प्रमाणवाली-भिक्षुप्रतिमा को, तीन मास की प्रमाणवाली भिक्षुप्रतिमा को यावत सातमास प्रमाणवाली भिक्षुप्रतिमा को पालन करनेवाले मुनिजन थे। द्विमासिक भिक्षुप्रतिमामें २ दत्तियाँ आहार की २ दत्तियाँ पानी की ली जाती है । इस क्रमिक वृद्धि से सातमास-प्रमाणवाली सप्तम-भिक्षुप्रतिमा मे ७ दत्तियाँ आहार की और सात दत्तियाँ पानी की ली जाती हैं। (पढम सत्तराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा जाव तच्च सत्तराइदिय भिक्खुपडिम पडिवन्ना) और पहली सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमा के, दूसरी सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमा के, तथा तीसरी सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमा के धारी थे। इन तीनों

પાત્રમા અવિચ્છિન્ન-ધારાપૂર્વક જે ભિક્ષા દાતાના હાથે અથવા થાળીથી પડે છે તેનુ નામ દત્તિ છે આ પ્રકારે એક મહિના સુધી આહારની એક દત્તિ અને પાણીની એક દત્તિ ગ્રહણ કરાય છે એ પ્રકારે બે માસના પ્રમાણ વાળી ભિક્ષુ-પ્રતિમાનુ, ત્રણ માસ પ્રમાણવાળી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ, યાવત્ સાત માસ પ્રમાણ વાળી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ પાલન કરવાવાળા મુનિજન હતા દ્વિમાસિકભિક્ષુપ્રતિમામા ૨ દત્તિ આહારની, ૨ દત્તિ પાણીની લેવામા આવે છે આ પ્રકારે ક્રમિક વૃદ્ધિથી સાત માસના પ્રમાણવાળી સપ્તમ ભિક્ષુપ્રતિમામા ૭ દત્તિ આહારની અને ૭ દત્તિ પાણીની લેવામા આવે છે (पढम सत्तराइन्दिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा जाव तच्च सत्तराइन्दिय भिक्खुपडिम पडिवन्ना) અને પહેલી સાત દિવસ રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાના, બીજી સાત દિવસ-રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાના તથા ત્રીજી સાત દિવસરાતની ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારક હતા આ ત્રણેય સાત દિવસ-રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાઓની વિધિ આ પ્રકારે છે—

पडिमं पडिवण्णा, अहोराइदियं भिक्खुपडिमं पडिवण्णा, एक्क-

सप्त रात्रिंदिवानि=अहोरात्रा यस्या सा सप्तरात्रिन्दिया—सप्ताऽहोरात्रप्रमाणा। प्रथमाया च चतुर्थचतुर्थेन पानकाऽऽहारविरहित उत्तानको वा पार्श्वशायी वा निपद्योपगतो वा ग्रामादिभ्यो बहिर्विहरति। द्वितीया सप्तरात्रिन्दियाऽप्येवविधैव, नवरम्—दण्डाऽऽयतो वा लगण्डशायी वा उत्कुटुको वा विहरति। एव तृतीया सप्तरात्रिंदिवाऽपि, नवर वीराऽऽसनिको वा गोदोहिकास्थितो वा आम्रकुब्जको वाऽऽस्ते। 'अहोराइदिय भिक्खुपडिम

सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमाओं की विधि इस प्रकार है—प्रथम सप्तरात्रिन्दिव भिक्षुप्रतिमा मे—अष्टमी भिक्षुप्रतिमा में—एकान्तर चउविहार उपवास करते हुए ग्राम से बाहर कायोत्सर्ग करे, और तीन आसन करे। उनके नाम (१) **उत्तानासन**=चित्त होकर सोना (२) एकपार्श्वासन=एक करवट से सोना, और (३) निपद्यासन—पर्यङ्कासन से रहना। दूसरी और तीसरी सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमायें—नवमी तथा दसमी भिक्षुप्रतिमायें भी इसी प्रकार की है। केवल आसन के भेद है। नौमी के तीन आसन—दण्डासन, लगण्डासन, उत्कुटुकासन। (१) दण्डासन=दण्ड के समान सीधे शयन करना। (२) लगण्डासन=टेढे काठ के जैसे शयन करना अर्थात् मस्तक और ऍडी को पृथ्वी पर सटा कर पीठ को अधर रख कर सोना, (३) उत्कुटुकासन=पैरों के बल बैठना। दसमी के तीन आसन—वीरासन, गोदोहिकासन, आम्रकुब्जकासन। (१) वीरासन=पृथ्वी पर पैर रख कर सिंहा-

પ્રથમ સપ્તરાત્રિ દિવ ભિક્ષુપ્રતિમામા—અષ્ટમી ભિક્ષુપ્રતિમામા—એકાન્તર ચૌવિહાર ઉપવાસ કરતા ગામથી બહાર જઈ કાયોત્સર્ગ કરવો અને ત્રણ આસન કરવા તેમના નામ—(૧) ઉત્તાનાસન—ચિત્તા થઈને સુવુ (૨) એકપાર્શ્વાસન—એક પડખે રહી સુવુ, અને (૩) નિષદ્યાસન—પર્યંકાસનથી રહેવુ બીજી અને ત્રીજી સાત દિવસ-રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાઓ—નૌમી અને દશમી ભિક્ષુપ્રતિમાઓ—પણ આ પ્રકારની છે કેવલ આસનમા ફેર છે નવમી પ્રતિમાના ત્રણ આસન—દડાસન, લગડાસન, ઉત્કુટુકાસન (૧) દડાસન—દડની પેઠે સીધા સુઈ જવુ, (૨) લગડાસન—વાકા લાકડાની પેઠે શયન કરવુ અર્થાત્ માથુ અને એડી (પાની) ને પૃથ્વીપર લગાડી પીઠને અધર રાખી સુવુ, (૩) ઉત્કુટુકાસન—પગના બલથી (ઉભડક પગે) બેસવુ.

દશમી પ્રતિમાના ત્રણ આસન—વીરાસન, ગોદોહિકાસન, આમ્રકુબ્જકાસન (૧) વીરાસન—પૃથ્વીપર પગ રાખીને સિહાસન પર બેઠેલાની પેઠે

राइंदियं भिक्खुपडिम पडिवण्णा, सत्तसत्तमियं भिक्खुपडिमं,

पडिवण्णा ' अहोरात्रिं दिवा भिक्षुप्रतिमा प्रतिपन्ना —आहोरात्रिकीमित्यर्थ । अत्र—रात्रिन्दिवशब्दो रात्रिपरो बोध्य । अस्याञ्च षष्ठोपवासिको ग्रामादिभ्यो बहि प्रलम्बभुजस्तिष्ठति । ' एकराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा ' एकरात्रिन्दिवाम्=एकरात्रप्रमाणा भिक्षुप्रतिमा प्रतिपन्ना, अत्रापि 'रात्रिन्दिव' शब्दो रात्रिपरो बोध्य । अस्या चाऽष्टमभक्तिको ग्रामाद् बहिरीषत्प्रनतगात्रोऽनिमिषनयन शुष्कपुद्गलनिरुद्धदृष्टिर्जिनमुद्रास्थापि-

सन पर बैठे हुए के समान घुटने अलग २ रखकर बिना सहारे स्थिर रहना, (२) गोदोहिकासन—गोदोहिक के समान बैठना अर्थात् जैसे गाय दूहने वाला जब दूध दूहता है तब वह अपने दोनों पैरों के अग्रभाग के सहारे बैठता है, उसी प्रकार बैठना। (३) आम्रकुब्जकासन=आम्रफल के समान कुबडे होकर स्थिर रहना। आठवी नौमी दशमी प्रतिमा में तीन २ आसन बताये है, उन तीन तीन म से किसी एक आसन से रहे। तथा (अहोराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) ग्यारहवीं अहोरात्रिक भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। इसमें चउविहार वेला किया जाता है, और गाम के बाहर आठ प्रहरों तक काउसग किया जाता है। (एक्कराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) बारहवीं एकरात्रिक भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। इसमे चउविहार तेले के दिन गाम से बाहर श्मशान भूमि म जाकर किसी एक पुद्गल पर दृष्टि स्थिर करके चार प्रहरों तक कायोत्सर्ग किया जाता है। इन सभी प्रतिमाओं—अभिग्रहविशेषों मे सभी का

ગોઠણો જુદા જુદા રાખીને ટેકો લીધા વિના સ્થિર રહેવુ, (૨) ગોદોહિકાસન-ગોદોહિકની પેઠે બેસવુ અર્થાત્ જેમ ગાય દોહવાવાળો જ્યારે દૂધ દોહે છે ત્યારે તે પોતાના બન્ને પગના અગ્રભાગને ટેકે બેસે છે, તેવી જ રીતે બેસવુ (૩) આમ્રકુબ્જકાસન—આમ્રફલની પેઠે કુબડા થઈને સ્થિર રહેવુ આઠમી નોમી અને દશમી પ્રતિમામા ત્રણ ત્રણ આસન બતાવ્યા છે તે ત્રણ ત્રણમાથી કોઈ પણ એક આસનથી રહેવુ તથા (अहोराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) અહોરાત્ર દિવસરાતની અગ્યારમી ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારકો હતા આમા ચૌવિહાર છઠ કરાય છે, અને ગામની બહાર આઠ પહોરનો કાઉસગ કરાય છે (एक्कराइदिय भिक्खुपडिम पडिवण्णा) બારમી એકરાત્રિક ભિક્ષુ પ્રતિમાના ધારક હતા આમા ચૌવિહાર તથા અઠ્ઠમને દિવસે ગામથી બહાર શ્મશાન ભૂમિમા જઈને એક પુદ્ગલપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને કાયોત્સર્ગ કરાય છે આ બધી પ્રતિમાઓમા

तपाद प्रलम्बितभुजस्तिष्ठति। एतासु प्रतिमासु न सर्वेषामधिकार, किन्तु विशिष्टसहननवतामेव। आह च, 'पडिवज्जइ एयाओ, सघयणधिइजुओ महासत्तो। पडिमाउ भावियप्पा सम्म गुरुणा अणुन्नाओ ॥ १ ॥ इति, 'सत्तसत्तमिय भिक्खुपडिम' सप्तसप्तमिका भिक्षुप्रतिमा—सप्त सप्तमानि दिनानि यस्या सा सप्तसप्तमिका, इय च सप्तभिर्दिनाना सप्तकैर्भवति अर्थात्—सप्तभि सप्ताहैरिति। तत्र च प्रथमदिने एका दत्तिर्भक्तस्य, एकैव दत्ति पानकस्य, एव द्वितीयादिषु दिनेषु क्रमेणैकैकदत्तिवृद्धचा सप्तमदिने सप्त दत्तय। एवम्

अधिकार नहीं है, किन्तु विशिष्ट सहननवाले ही इन प्रतिमाओं का आराधन कर सकते है। कहा भी है–'पडिवज्जइ एयाओ, सघयण–धिइ–जुओ महासत्तो। पडिमाउ भावियप्पा, सम्म गुरुणा अणुन्नाओ ॥" छाया–प्रतिपद्यते एता सहनन धृतियुतो महासत्व। प्रतिमा भावितात्मा, सम्यग्गुरुणा अनुज्ञात ॥ अर्थात्–महासत्वशाली, सहनन और धैर्य से युक्त भावितात्मा मुनिजन ही गुरु से सम्यक् अनुज्ञात होकर इन प्रतिमाओं को स्वीकार करते है। तथा (सत्तसत्तमिय भिक्खुपडिम) सात है सातवें दिन जिसमे ऐसी भिक्षुप्रतिमा के अर्थात् ऊनपचास दिन की भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। यह प्रतिमा सातसप्ताहों म की जाती है। इसमे प्रथम सप्ताह के प्रथमदिन मे एक दत्ति आहार की और एक दत्ति पानी की ली जाती है, द्वितीय-दिन मे दो दत्तियाँ आहार की और दो दत्तियाँ पानी की ली जाती है। इसी तरह प्रतिदिन एक एक दत्ति की वृद्धि से सातवे दिन सात दत्तियाँ आहार की और

અભિગ્રહ વિશેષોમા બધાનો અધિકાર નથી, પરતુ વિશિષ્ટસહનનવાલા જ આ બધી પ્રતિમાઓનુ આરાધન કરી શકે છે કહ્યુ પણ છે–

" पडिवज्जइ एयाओ, सघयण–धिइ–जुओ महासत्तो।
पडिमाउ भावियप्पा, सम्म गुरुणा अणुन्नाओ" ॥

छाया—प्रतिपद्यते एता सहनन–धृतियुतो महासत्व।
प्रतिमा भावितात्मा, सम्यग्गुरुणा अनुज्ञात ॥

અર્થાત્ મહાસત્ત્વશાલી સહનન અને ધૈર્યથી યુક્ત ભાવિતાત્મા મુનિજન સમ્યક્ અનુજ્ઞાત થઈને અર્થાત્ ગુરુની આજ્ઞા લઈને, પ્રતિમાઓનો સ્વીકાર કરે છે તથા (सत्तसत्तमिय भिक्खुपडिम) સાતછે સાતમો દિવસ જેમા એવી ભિક્ષુપ્રતિમાના અર્થાત્ ઓગણપચાસ દિવસની ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારક હતા, આ પ્રતિમા સાત સપ્તાહોમા કરાય છે તેમા પ્રથમ સપ્તાહના પ્રથમ દિવસે એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની લેવાય છે બીજે

अट्टअट्ठमियं भिक्खुपडिमं, णवणवमियं भिक्खुपडिमं, दसदस-

'अट्टअट्ठमियं 'भिक्खुपडिमं' अष्टाऽष्टमिका भिक्षुप्रतिमाम्, 'णवणवमियं' नवनवमिका भिक्षुप्रतिमाम्, 'दसदसमियं' दशदशमिका भिक्षुप्रतिमाम्, नवरम्—दत्तिवृद्धि

सात दत्तियाँ पानी की ली जाती हैं। इसी प्रकार दूसरे सप्ताह से लेकर सातवे सप्ताह तक की दत्तियों के विषय मे भी समझना चाहिये। इस प्रकार आहार और पानी की सब दत्तियाँ ३९२ होती हैं। तथा (अट्टअट्ठमियं भिक्खुपडिमं) अष्टाष्टमिक भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। यह भिक्षुप्रतिमा आठ अष्टाहों मे अर्थात् चौसठ दिनों मे की जाती है। इसमे प्रथम अष्टाह के प्रथम दिन मे एकदत्ति आहार की और एक दत्ति पानी की ली जाती है। प्रत्येक दिन मे एक एक दत्ति की वृद्धि होने के कारण आठवें दिन मे आठ दत्तियाँ आहार की और आठ दत्तियाँ पानी की ली जाती हैं। इसी प्रकार अवशिष्ट सातों अष्टाहों के बारे मे भी समझना चाहिये। इस प्रकार आहार और पानी की कुल दत्तियाँ ५७६ होती हैं। तथा (नवनवमियं भिक्खुपडिमं) नवनवमिका भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। यह भिक्षुप्रतिमा नौ नवाहों मे, अर्थात् ८१ दिनों मे पूरी होती है। प्रत्येक नौ दिनों के अंतिम दिन मे एक एक दत्ति की वृद्धि होने से नौ दत्तियाँ आहार की और नौ दत्तियाँ पानी की होती हैं।

દિવસે બે દત્તિ આહારની અને બે દત્તિ પાણીની લેવાય છે એવી રીતે પ્રતિદિન એક એક દત્તિના વધારાથી સાતમે દિવસે ૭ દત્તિ આહારની અને ૭ દત્તિ પાણીની લેવાય છે આ પ્રકારે બીજા સપ્તાહથી લઈને ૭ મા સપ્તાહ સુધીની દત્તિઓના વિષયમા પણ સમજી લેવુ જોઈએ આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની બધી દત્તિઓ ૩૯૨ થાય છે તથા (अट्टअट्ठमियं भिक्खुपडिमं) અષ્ટાષ્ટમિક ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારકો હતા આ ભિક્ષુપ્રતિમા આઠ અષ્ટાહોમા અથાત્ ચોસઠ દિવસોમા કરાય છે તેમા પ્રથમ અષ્ટાહના (અઠવાડિયાના) પ્રથમ દિવસે એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની લેવાય છે પ્રત્યેક દિવસે એક એક દત્તિનો વધારો થવાના કારણે આઠમે દિવસે આઠ દત્તિઓ આહારની અને આઠ દત્તિઓ પાણીની લેવાય છે એજ પ્રકારે બાકીના ૭ અષ્ટાહો (અઠવાડિયા)ના બારામા પણ સમજવુ જોઇએ એવી રીતે આહાર અને પાણીની કુલ દત્તિઓ ૫૭૬ થાય છે તથા (नवनवमियं भिक्खुपडिमं) નવનવમિકા ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારકો હતા આ ભિક્ષુપ્રતિમા નવનવાહોમા અથાત ૮૧ દિવસોમા પૂરી થાય છે પ્રત્યેક નવ

मियं भिक्खुपडिमं, खुड्डिय मोयपडिम पडिवण्णा, महल्लिय मोय-
पडिमं पडिवण्णा, जवमज्झं चदपडिम पडिवण्णा, वइर-

सङ्ख्याक्रमेण कार्या। केचित् 'खुड्डिय मोयपडिम पडिवण्णा' क्षुल्लिका मोक-प्रतिमा प्रतिपन्ना, अस्या क्षुल्लकत्व महत्यपेक्षया बोध्यम्। तथा 'महल्लिय मोय पडिम पडिवण्णा' महती मोकप्रतिमा प्रतिपन्ना। अनयो प्रतिमयोर्व्याख्या ग्रन्थान्तरे विलोकनीया। 'जवमज्झ चदपडिम पडिवण्णा' यवमध्या चन्द्रप्रतिमा प्रतिपन्ना—यवस्येव मध्य यस्या सा यवमध्या, चन्द्र इव कलावृद्धिहानिभ्या या प्रतिमा सा चन्द्रप्रतिमा, तथा हि शुक्लप्रतिपदि–एक कवलम् अभ्यवहृत्य प्रतिदिनमेकैक

इस प्रकार आहार और पानी की सब दत्तियाँ ८१० होती हैं। तथा (दसदसमिय भिक्खुपडिम) दशदशमिका भिक्षुप्रतिमा के धारक थे। यह भिक्षुप्रतिमा दश दशाहों मे, अर्थात् सौ दिनों मे पूरी होती है। इसमे प्रत्येक दशवें दिनमें दस दत्तियाँ आहार की और दस दत्तियाँ पानी की होती हैं। इस प्रकार आहार और पानी की कुल दत्तियाँ ११०० होती है। कितनेक मुनिजन (खुड्डिय मोयपडिम पडिवण्णा) क्षुल्लक मोकप्रतिमा के धारक थे। तथा–(महल्लिय मोयपडिम पडिवण्णा) महामोकप्रतिमा के धारक थे। तथा कितनेक मुनिजन (जवमज्झ चदपडिम पडिवण्णा) यवमध्य चन्द्रप्रतिमा के धारक थे। इस प्रतिमा मे शुक्ल पक्ष की एकम तिथि मे एक कवल आहार किया जाता है। प्रतिदिन एक एक कवल की वृद्धि से पूर्णिमा मे १५ कवल आहार

દિવસોના અતના દિવસે એક એક દત્તિની વૃદ્ધિ થવાથી નવ દત્તિઓ આહારની અને નવ દત્તિઓ પાણીની થાય છે આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની બધી દત્તિઓ ૮૧૦ થાય છે તથા (दसदसमिय भिक्खुपडिम) દશદશમિકા ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારકો હતા આ ભિક્ષુપ્રતિમા દશ દશાહોમા અર્થાત સો દિવસોમા પૂરી થાય છે એમા પ્રત્યેક દશમા દિવસે દશ દત્તીઓ આહારની અને દશ દત્તિઓ પાણીની હોય છે આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની કુલ દત્તિઓ ૧૧૦૦ થાય છે કેટલાક મુનિજન (खुड्डिय मोयपडिम पडिवण्णा) ક્ષુલ્લકમોકપ્રતિમાના ધારક હતા તથા (महल्लिय मोयपडिम पडिवण्णा) મહામોક પ્રતિમાના ધારક હતા તથા કેટલાક મુનિજન (जवमज्झ चदपडिम पडिवण्णा) યવમધ્યચન્દ્રપ્રતિમાના ધારક હતા આ પ્રતિમામા શુક્લપક્ષની એકમ તિથિમા એક કોળિઆનો આહાર કરાય છે પ્રતિદિન એક એક કોળિઆનો વધારો

मज्झ चदपडिमं पडिवण्णा, विवेगपडिम विओसग्गपडिमं उव-

कवलवृद्धया पञ्चदश पौर्णमास्या, कृष्णप्रतिपदि च पञ्चदशैव भुक्त्वा द्वितीयादौ प्रतिदिनम् एकैककवलहान्या अमावास्यायामेकमेव यस्या भुङ्क्ते सा स्थूलमध्यत्वाद् यवमध्येति ता प्रतिपन्ना । 'वइर-(वज्र)मज्झ चदपडिम पडिवण्णा' वज्रमध्या चन्द्रप्रतिमा प्रतिपन्ना —वज्रस्येव मध्य यस्या सा तथा, यस्या हि कृष्णप्रतिपदि पञ्चदश कवलान् भुक्त्वा तत प्रतिदिनमेकैकहान्या अमावास्यायामेक, शुक्लप्रतिपद्यपि एकमेव, ततो द्वितीयादौ पुनरेकैकवृद्धया पौर्णमास्या पञ्चदश भुङ्क्ते सा तनुमध्यत्वाद् वज्रमध्या इति ता प्रति-

किया जाता है। तथा कृष्णपक्ष की एकम तिथि मे १५ कवल आहार किया जाता है, और द्वितीया से एक एक कवल घटाने से अमावास्या तिथि में मात्र एक कवल आहार किया जाता है। जैसे–यव का मध्यभाग स्थूल होता है, उसी प्रकार इस प्रतिमा का भी मध्यभाग पूर्णिमा और कृष्ण पक्षकी एकम, पन्द्रह पन्द्रह कवल आहार-लेने के कारण स्थूल है। इसलिये इस प्रतिमा को '**यवमध्यचन्द्रप्रतिमा**' कहते हैं। तथा–कितनेक मुनिजन (**वइरमज्झ चदपडिम पडिवण्णा**) वज्रमध्य चन्द्रप्रतिमा को धारण किये हुए थे। यह प्रतिमा कृष्णपक्ष की एकम के दिन पन्द्रह कवल आहार कर के प्रारम्भ की जाती है। प्रतिदिन एक एक कवल घटाने से अमावास्या मे एक कवल तथा–शुक्लपक्ष की एकमतिथि मे एक कवल आहार किया जाता है। फिर प्रतिदिन एक एक कवलकी वृद्धि से पूर्णिमा के दिन पन्द्रह कवल आहार लिया जाता

કરવાનો હોવાથી પૂનમના દિવસે ૧૫ કોળિઆનો આહાર કરાય છે, તથા કૃષ્ણપક્ષની એકમ તિથિએ ૧૫ કોળિઆનો આહાર કરાય છે, અને બીજથી એક એક કોળિઆનો આહાર ઘટાડતા અમાવાસ્યા તિથિમા માત્ર એક કોળિઆનો આહાર કરાય છે જેમ યવનો મધ્યભાગ સ્થૂલ હોય છે તેવી જ રીતે આ પ્રતિમામા પણ મધ્યભાગ પૂનમ અને કૃષ્ણપક્ષની એકમ, પદર પદર કોળિઆ આહાર લેવાને કારણે, સ્થૂલ છે, તેથી આ પ્રતિમાને 'યવમધ્ય ચદ્રપ્રતિમા' કહે છે તથા કેટલાક મુનિજન (वइरमज्झ चदपडिम पडिवण्णा) વજ્રમધ્યચદ્રપ્રતિમાને ધારણ કરવાવાળા હતા આ પ્રતિમા કૃષ્ણપક્ષની એકમને દિવસે પદર કોળિઆ આહાર લઈને શરૂ કરાય છે પ્રતિદિન એક એક કોળિઓ આહાર ઘટાડતા અમાવાસ્યાને દિવસે એક કોળિઓ તથા શુક્લ પક્ષની એકમ તિથિએ એક કોળિઓ આહાર કરાય છે પછી પ્રતિદિન

हाणपडिमं पडिसंलीणपडिमं पडिवण्णा संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ सू २४ ॥

पन्ना । तथा–केचित् 'विवेगपडिमं' विवेकप्रतिमा–विवेचनं विवेक=त्यागः, स च आन्तराणां कषायादीनां बाह्यानां च गणशरीरानुचितभक्तपानादीनाम्, तस्य प्रतिमा=प्रतिपत्तिर्विवेकप्रतिमा ताम्, 'विओसग्गपडिमं' व्युत्सर्गप्रतिमा=कायोत्सर्गप्रतिमाम्, 'उवहाणपडिमं' उपधानप्रतिमाम्–मोक्षं प्रति उप=सामीप्येन दधाति=नयतीत्युपधानम्–अनशनादिकं तपस्तद्विषया प्रतिमा=अभिग्रहस्ताम्, तथा 'पडिसंलीणपडिमं' प्रतिसंलीनप्रतिमा=क्रोधादिनिरोधाऽभिग्रहं 'पडिवण्णा' प्रतिपन्नाः संयमेन तपसा आत्मानम् भावयन्तः विहरन्ति ॥ सू० २४ ॥

है। जैसे वज्रका मध्यभाग पतला होता है उसी प्रकार इस प्रतिमा का भी मध्यभाग अमावास्या और शुक्लपक्ष की एकम, एक एक कवल आहार लेने के कारण पतला है, इसीलिये इस प्रतिमा को 'वज्रमध्यचन्द्रप्रतिमा' कहते हैं। तथा कितनेक मुनिजन 'विवेगपडिमं' विवेकप्रतिमाके अर्थात् आभ्यन्तरिक कषायादिकों के, तथा–गण, स्वशरीर और अकल्पनीय भक्तपानादिकों के त्याग की प्रतिमा के, 'विओसग्गपडिमं' व्युत्सर्गप्रतिमा के, अर्थात् कायोत्सर्गप्रतिमा के, 'उवहाणपडिमं' उपधान प्रतिमा के अर्थात् अनशनादिरूप उग्र तपस्या की प्रतिमा के, तथा–(पडिसंलीणपडिमं) प्रतिसंलीन प्रतिमा के अर्थात् क्रोध आदि कषायों के निरोध करने के अभिग्रह के (पडिवण्णा) धारक थे। पूर्वोक्त सभी प्रकार के मुनिराज सत्रह प्रकार के संयम से

એક એક કોળિઓ વધારતા જઈ પૂનમને દિવસ ૧૫ કોળિઆ આહાર લેવાય છે જેમ વજ્રનો મધ્યભાગ પાતળો હોય છે તેવી જ રીતે આ પ્રતિમામાં પણ મધ્યભાગ–અમાવાસ્યા અને શુકલ પક્ષની એકમ, એક એક કોળિઓ આહાર લેવાના કારણે પાતળો છે, એ માટે જ આ પ્રતિમાને "વજ્રમધ્ય–ચન્દ્રપ્રતિમા" કહેવાય છે તથા કેટલાએક મુનિજન (विवेगपडिमं) વિવેક પ્રતિમાના અર્થાત્ આભ્યન્તરિક કષાય આદિના, તથા–ગણના, પોતાના શરીરના અને અકલ્પનીય ભોજન પાન આદિના ત્યાગની પ્રતિમાના (विओसग्गपडिमं) વ્યુત્સર્ગપ્રતિમા એટલે કાયોત્સર્ગપ્રતિમાના, (उवहाणपडिमं) ઉપધાનપ્રતિમાના અર્થાત્ અનશન આદિરૂપ ઉગ્ર તપસ્યાની પ્રતિમાના, તથા (पडिसंलीणपडिमं) પ્રતિસંલીનપ્રતિમાના અર્થાત્ ક્રોધ આદિ કષાયોના નિરોધ કરવાના અભિગ્રહના (पडिवण्णा) ધારક હતા પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રકારના મુનિરાજ સત્તર પ્રકારના સંય-

मूलम्—तेणं कालेण तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीर-स्स अंतेवासी वहवे थेरा भगवंतो जाइसपण्णा कुलसंपण्णा वलसंपण्णा रूवसपण्णा विणयसंपण्णा णाणसंपण्णा दसणसंपण्णा

टीका—'तेण कालेण' इत्यादि। तस्मिन काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतेवासी' अतेवासिन—शिष्या वहव स्थविरा = चिरतरकाल-पालितश्रामण्यपर्याया, भगवन्त =सयमशोभाशालिन, एषा विशेषणान्याह—'जाइ-सपण्णा' जातिसम्पन्ना -उत्तममातृकवशयुक्ता, एवम् 'कुलसपण्णा' कुलसम्पन्ना —श्रेष्ठ-पैतृकवशयुक्ता, 'वलसपण्णा' वलसम्पन्ना —वल—सहननसमुत्थित पराक्रम, तेन सम्पन्ना - युक्ता, 'रूवसपण्णा' रूपसम्पन्ना —रूपम्—आकृति -सुन्दराऽऽकारस्तेन युक्ता। 'विण-

तथा वारह प्रकार के तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरते थे॥ सू० २४॥

'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि.

(तेण कालेण तेण समएण) उसकाल उस समय मे (समणस्स भगवओ महावीरस्स अतेवासी वहवे थेरा भगवतो) श्रमण भगवान् महावीर के अन्तेवासी—शिष्य अनेक स्थविर भगवन्त थे। दीक्षापयाय से युक्त एव धर्म से प्रचलित को पुन धर्म मे स्थिर करनेवाले को स्थविर कहते हैं। सयमशोभासे जो युक्त हों उन्हे 'भगवन्त' कहते है। ये (जाइसपण्णा) जातिसपन्न—उत्तममातृवश के थे, और (कुलसपण्णा) कुल—सम्पन्न—उत्तमपितृवश के थे। (वलसपण्णा) सहनननामकर्मसे प्राप्त वल से विशिष्ट थे। (रूवसपण्णा) सुन्दर आकृतिवाले थे। (विणयसपण्णा)जिससे अष्टविध कर्ममल

મથી તથા બાર પ્રકારના તપથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરતા હતા (સૂ ૨૪)

'तेण कालेण तेण समएण' ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स अतेवासी वहवे थेरा भगवतो) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના અ તેવાસી—શિષ્ય અનેક સ્થવિર ભગવ તો હતા ધર્મથી ચલાયમાન થતા સાધુઓને ફરીથી ધર્મમા સ્થિર કરવાવાળાને સ્થવિર કહે છે જે સ યમ-શોભાવાળા હોય તેમને ભગવ ત કહે છે તેઓ (जाइसपण्णा) જાતિસ પન્ન—ઉત્તમ માતૃવ શના હતા, અને (कुलसपण्णा) કુલ સ પન્ન—ઉત્તમ પિતૃવ શના હતા (वलसपण्णा) સ હનનનામકર્મથી પ્રાપ્ત થયેલ બલવડે વિશિષ્ટ હતા (रूवसपण्णा) સુ દર આકૃતિવાળા હતા (विणयसपण्णा) જેનાથી

चरित्तसंपण्णा लज्जासपण्णा लाघवसंपण्णा ओयंसी तेयंसी

यसपण्णा' विनयसम्पन्ना –विनीयतेऽपनीयते- सङ्क्लेशकारकमष्टविध कर्म येन स विनय – अभ्युत्थानादि–गुरुसेवालक्षण तेन युक्ता, **'णाणसपण्णा'** ज्ञानसम्पन्ना, ज्ञान=श्रुतचारित्र-लक्षण तेन युक्ता, **'दसणसपण्णा'** दर्शनसम्पन्ना –दर्शन–सम्यक्त्व तेन युक्ता **'चरित्त-सपण्णा'** चरित्रसम्पन्ना चरित्र-समितिगुप्त्यादिक तेन युक्ता, **'लज्जासपण्णा'** लज्जा-सम्पन्ना लज्जा–सयमविराधनाया हृदयसकोचरूपा तया युक्ता, **'लाघवसपण्णा'** लाघवसम्पन्ना लाघव द्रव्यतो ऽल्पोपधिता, भावतो गौरवत्रयत्याग –तेन युक्ता, **'ओयसी'** ओजस्विन, ओजो-मानसी शक्तिस्तद्वन्त, **'तेयसी'** तेजस्विन –तेज अन्तर्वहिर्देदीप्यमान न तेजोलेश्यादि वा तद्वन्त, **'वचसी'** वचस्विन, वच आदेयवचन–सौभाग्याद्युपेतमेषामस्तीति ते वचस्विन,

अपनीत–नष्ट होता है वह विनय है, ऐसे विनय से युक्त थे। गुरुओं के आने एव जाने आदि पर खडे होना इत्यादिक क्रियाएँ सब विनय के ही अन्तर्गत है। (**णाण-सपण्णा**) विशिष्टज्ञान से सपन्न थे। (**दसण-सपण्णा**) विशिष्टदर्शनसे–सम्यक्त्व से सपन्न थे। (**चरित्तसपण्णा**) समिति–गुप्ति–आदिरूप चारित्र से सपन्न थे। (**लज्जा सपन्ना**) सयमविराधनामे जो स्वाभाविक हृदयका सकोच उसे लज्जा कहते हैं, उससे वे युक्त थे। (**लाघवसपण्णा**) अल्प–उपधिरूप द्रव्यलाघव एव तीन गौरवका परि-त्यागरूप भावलाघव से युक्त थे। (**ओयसी**) ये ओजस्वी थे, अर्थात् तप और सयम के प्रभाव से युक्त थे। (**तेयसी**) ये तेजस्वी थे, अर्थात् भीतर और बाहर देदीप्यमान थे, अथवा द्रव्यभावरूप तेजोलेश्या आदिसे युक्त थे। (**वचसी**) ये आदेयवचन से,

અષ્ટવિધ કર્મમલ અપનીત–નષ્ટ થાય છે તેને વિનય કહે છે એવા વિનયથી યુક્ત હતા ગુરૂઓ આવે તેમ જ જાય ત્યારે ઉભા થવુ વિગેરે ક્રિયાઓ બધી વિનયની જ અતર્ગત છે (णाणसपण्णा) વિશિષ્ટજ્ઞાનવાળા હતા (दसणसपण्णा) વિશિષ્ટ દર્શનથી–સમ્યક્ત્વથી સપન્ન હતા (चरित्तसपण्णा) સમિતિગુપ્તિ–આદિરૂપ ચારિત્રથી સપન્ન હતા (लज्जासपण्णा) સયમવિરાધ નામા જે સ્વાભાવિક હૃદયનો સકોચ થાય તેને લજ્જા કહે છે તેનાથી યુક્ત હતા (लाघनसपण्णा) અલ્પ–ઉપધિરૂપ દ્રવ્યલાઘવ તેમજ ત્રણ ગૌરવના પરિત્યાગરૂપ ભાવલાઘવથી યુક્ત હતા (ओयसी) તેઓ ઓજસ્વી હતા, અર્થાત્ તપ અને સયમના પ્રભાવવાળા હતા (तेयसी) તેઓ તેજસ્વી હતા અર્થાત્ અદર અને બહાર દેદીપ્યમાન હતા, અથવા દ્રવ્યભાવરૂપ તેજોલેશ્યા આદિવાળા હતા (वचसी) તેઓ આદેયવચનવાળા, અથવા તપ સયમના

वच्चसी जियकोहा जियमाणा जियमाया जियलोभा जिइंदिया जियणिद्दा जियपरीसहा जीवियास-मरण-भय-विप्पमुक्का वय-

अथवा—वर्च तेज प्रभाव—तद्वन्तो वर्चस्विन । **'जससी'** यगस्विन तप सयमसमाराधनख्यातिप्राप्ता । **'जियकोहा'** जितक्रोधा -जित क्रोधो यैस्ते जित क्रोधा , क्रोधजय —उदयप्राप्तक्रोधनिष्फलीकरणतो ज्ञातव्य । **'जियमाणा'** जितमाना , तत्र मान -मन्यतेऽनेनेति मान -अभिमान -ज्ञानादिना अहमनुपमोऽस्मीत्यभिमानरूप —गर्व इति यावत् । **'जियमाया'** जितमाया - तत्र माया—परवञ्चनाभिप्रायेग शरीराकारनपथ्यमनोवाक्कायकौटिल्यकरणरूपा, सा जिता यैस्ते तथा, उदयप्राप्तपरवञ्चनकर्मनिष्फलीकारका , **'जियलोभा'** जितलोभा **'जिइंदिया'** जितेन्द्रिया **'जियणिद्दा'** जितनिद्रा **'जियपरीसहा'** जितपरीषहा **'जीवियास-मरण-भय-विप्पमुक्का'** जीवितोऽऽशा—मरग—भय—विप्रमुक्ता —जीवितस्य—प्राण-

अथवा तपसयमके प्रतापसे युक्त थे । **(जससी)** ये यगस्वी थे, अर्थात् तप और सयमकी आराधना से प्रसिद्धि पाये हुए थे । **(जियकोहा)** क्रोधको जिन्होंने जीत लिया था । **(जियमाणा)** मानको जिन्होंने दूर कर दिया था, अर्थात् " मै ज्ञानादिक गुणोंसे अनुपम हूँ" इस प्रकार अभिमानरूप गर्वको जिन्होंने परास्त कर दिया था। **(जियमाया)** दूसरोंको वचन करनेके अभिप्रायसे वेष बनाना, एव मन—वचन और कायको कुटिलतामे परिणत करना इसका नाम माया है, इस मायाका भी जिन्होंने अपनी शुभपरिणति द्वारा निवारण कर लिया था । **(जियलोभा)** इसी प्रकार लोभको भी जिन्होंने नष्ट कर दिया था। **(जिइंदिया)** इन्द्रियोंको जिन्होंने अच्छी तरह अपने वशमे कर रखा था । **(जियणिद्दा जियपरीसहा)** निद्रा और परीषहो को जिन्होंने जीत लिया था । **(जिवियास मरण-भय विप्पमुक्का)** जीनेकी आशा एव मरणके

प्रतापवाળા હતા (जससी) તેઓ યશસ્વી હતા, અર્થાત્ તપ અને સયમની આરાધનાથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા હતા (जियकोहा) ક્રોધ જેમણે જીત્યો છે (जियमाणा) માન જેઓએ દૂર કરેલુ છે, અર્થાત્ ' હુ જ્ઞાનાદિક ગુણોથી અનુપમ છુ ' એવા અભિમાનરૂપ ગવને જેઓએ પરાસ્ત કર્યો છે (जियमाया) બીજાની વચના-છેતરપિ ડી કરવાના હેતુથી વેષ બનાવવા તેમ જ મન વચન-કાયાથી કુટિલતા કરવી તેનુ નામ માયા છે આ માયાનુ પણ જેઓએ પોતાની શુભપરિણતિથી નિવારણ કર્યુ છે (जियलोभा) તેવી જ રીતે લોભને પણ જેઓએ નાશ કર્યો છે (जिइदिया) જેઓએ સારીરીતે ઇન્દ્રિયોને પોતાને વશ કરી લીધી હતી (जियणिद्दा जियपरीसहा) નિદ્રા અને પરીષહોને જેઓએ જીતી

प्पहाणा गुणप्पहाणा करणप्पहाणा चरणप्पहाणा णिग्गहप्प-
हाणा निच्छयप्पहाणा अज्जवप्पहाणा मद्दवप्पहाणा लाघवप्पहाणा

धारणस्य-आशा जीविताऽऽशा, मरणस्य भय=त्रास, एताभ्यां विप्रमुक्ताः, 'वयप्पहाणा' व्रतप्रधानाः-व्रत-संयमः प्रधानम्-उत्तमः-शाक्यादिभिक्षुकाऽपेक्षया निर्ग्रन्थत्वाद् येषां ते व्रतप्रधानाः, अथवा व्रतेन-संयमेन प्रधानाः श्रेष्ठाः-निर्ग्रन्थश्रमणा इत्यर्थः । ते च न केवलं व्यवहारत एव इत्यत आह-'गुणप्पहाणा' गुणप्रधानाः-गुणाः कारुण्यादयः, यथोक्तं- 'परोपकारैकरतिर्निरीहता, विनीतता संयमनुर्यचित्तता । श्रुते विनोदोऽनुदिनं न दीनता, गुणा इमे सत्त्ववतां स्वभावजाः । इति, एतैर्गुणैः प्रधानाः । 'करणप्पहाणा' करण-प्रधानाः-करणं=क्रिया, तच्चेह पिण्डविशुद्ध्यादिरूपं, तेन प्रधानाः, अथवा करणं-पिण्डविशु-द्ध्यादिरूपं प्रधानं येषां ते करणप्रधानाः, 'चरणप्पहाणा' चरणप्रधानाः-चरणं=महा-व्रतादिमूलगुणरूपं तत्प्रधानाः, 'णिग्गहप्पहाणा' निग्रहप्रधानाः-इन्द्रियनोइन्द्रियदमनप्रधानाः, 'निच्छयप्पहाणा' निश्चयप्रधानाः-निश्चयः-तत्त्वनिर्णयः, तत्र प्रधानाः, अथवा अव-श्यकरणीयासु संयमक्रियासु निश्चितचित्ताः, 'अज्जवप्पहाणा' आर्जवप्रधानाः-आर्जवं-माया-राहित्यं तत्प्रधानाः, कर्पूरवदन्तर्बहिर्निर्मलाः, 'मद्दवप्पहाणा' मार्दवप्रधानाः-मार्दवं-मानो

भयसे जो सर्वथा विप्रमुक्त थे। (वयप्पहाणा) व्रतपालन करनेके कारण प्रधान थे, (गुण-प्पहाणा) क्षान्त्यादि गुणोंसे प्रधान थे, (करणप्पहाणा) पिण्डविशुद्ध्यादि रूप मुनियोंकी क्रियामें प्रधान थे, (चरणप्पहाणा) महाव्रत आदि मूल गुणोंसे प्रधान थे, (णिग्गहप्पहाणा) इन्द्रिय, नोइन्द्रिय (मनके) दमन करनेमें प्रधान थे, (णिच्छयप्पहाणा) तत्त्वनिर्णय तथा अवश्य-करणीय संयम क्रियामें प्रधान थे। (अज्जवप्पहाणा) सरलतामें प्रधान थे, अर्थात् कपूर के तुल्य अन्तर बाहर निर्मल थे। (मद्दवप्पहाणा) मानके उदयका निरोध करनेवाले

લીધા હતા, (जीवियास मरण भय-विप्पमुक्का) જીવવાની આશા તેમજ મરણના ભયથી જેઓ સર્વથા મુક્ત હતા (वयप्पहाणा) વ્રતપાલન કરવાના કારણે પ્રધાન હતા, (गुणप्पहाणा) ક્ષાન્તિ આદિ ગુણોથી પ્રધાન (મુખ્ય) હતા, (करणप्पहाणा) પિંડવિશુદ્ધિ-આદિરૂપ મુનિઓની ક્રિયામાં પ્રધાન હતા, (चरणप्पहाणा) મહાવ્રત આદિ મૂલગુણોથી પ્રધાન હતા, (णिग्गहप्पहाणा) ઇંદ્રિય નોઇંદ્રિયનું દમન કરવામાં પ્રધાન હતા, (णिच्छयप्पहाणा) તત્ત્વ નિર્ણય તથા અવશ્ય કરવાની સંયમક્રિયામાં પ્રધાન હતા (अज्जवप्पहाणा) સરલતામાં પ્રધાન હતા, અર્થાત્ કપૂરની પેઠે અંતર બહારથી નિર્મળ હતા, (मद्दवप्पहाणा) માનના ઉદયનો નિરોધ કરવાવાળા અર્થાત્ જાત્યાદિ આઠ પ્રકા

खंतिप्पहाणा मुत्तिप्पहाणा विज्जापहाणा मंतप्पहाणा वेयप्पहाणा वभप्पहाणा नयप्पहाणा नियमप्पहाणा सच्चप्पहाणा सोयप्पहाणा

दयनिरोध, तत्प्रधाना –जात्याद्यष्टविधमदवर्जिता, 'लाघवप्पहाणा' लाघवप्रधाना, लाघव-द्रव्यतोऽल्पोपधित्व भावतो गौरवत्रयत्याग, तत्प्रधाना । 'खंतिप्पहाणा' क्षान्तिप्रधाना - क्षान्ति -क्रोधोदयनिरोध -तत्प्रधाना । 'मुत्तिप्पहाणा' मुक्तिप्रधाना –मुक्तिर्लोभोदयनिरोध, तत्प्रधाना, निर्लोभा इत्यर्थ । 'विज्जापहाणा' विद्याप्रधाना –वेदन विद्या–ससाधना रोहिणीप्रज्ञप्तिप्रभृतिर्देव्यधिष्ठिता सा प्रधान येषा ते विद्याप्रधाना । 'मतप्पहाणा' मन्त्रप्रधाना, 'वेयप्पहाणा' वेदप्रधाना –वेद्यते ज्ञायत जीवाजीवादिस्वरूपमेभिरिति वेदा - आचाराङ्गादय आगमा, तत्प्रधाना, 'वभप्पहाणा' ब्रह्मप्रधाना, ब्रह्म–ब्रह्मचर्य–कुश-लानुष्ठान तत्प्रधाना । 'नयप्पहाणा' नयप्रधाना –नयति बोधयति अनेकधर्मात्मकवस्तुन एकाशम् इति नया –नैगमादय सप्त, तत्प्रधाना, 'नियमप्पहाणा' नियमप्रधाना, नियमो द्रव्य-क्षेत्रकालभावतो विविधाभिग्रहग्रहणम् तत्प्रधाना, 'सच्चप्पहाणा' सत्यप्रधाना –जीवा-

अर्थात् जात्यादि आठ प्रकारके मदसे रहित थे। (लाघवप्पहाणा) द्रव्यसे अल्प-उपधियुक्त होने कारण तथा भावसे गौरवत्रयरहित होनेके कारण प्रधान थे। (खंति-प्पहाणा) क्रोधके उदयका निरोध करनम प्रधान थे। (मुत्तिप्पहाणा) लोभ के उदयका निरोध करने म प्रधान थे। (विज्जापहाणा) रोहिणी प्रज्ञप्ति आदि विद्याओंसे प्रधान थे। (मतप्पहाणा) मन्त्रोंसे प्रधान थे। (वेयप्पहाणा) आचाराङ्ग आदि शास्त्रों से प्रधान थे। (वभप्पहाणा) ब्रह्मचर्यसे प्रधान थे। (नयप्पहाणा) नैगमादि सात–नयोंके स्वरूप निरूपण करनेम प्रधान थे। (निगमप्पहाणा) द्रव्य क्षेत्र काल भावसे विविध प्रकार के अभिग्रह करनेम प्रधान थे। (सच्चप्पहाणा) जीवा-

રના મદથી રહિત હતા, (लाघवप्पहाणा) દ્રવ્યથી અલ્પ–ઉપધિવાળા હોવાના કારણે તથા ભાવથી ત્રણ ગૌરવથી રહિત હોવાના કારણે પ્રધાન હતા (खंति प्पहाणा) ક્રોધના ઉદયનો નિરોધ કરવામા પ્રધાન હતા, (मुत्तिप्पहाणा) લોભના ઉદયનો નિરોધ કરવામા પ્રધાન હતા, (विज्जापहाणा) રોહિણી પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ વિદ્યાઓમા પ્રધાન હતા (मतप्पहाणा) મન્ત્રોથી પ્રધાન હતા (वेयप्पहाणा) અચારાગ આદિ શાસ્ત્રોથી પ્રધાન હતા (वभप्पहाणा) બ્રહ્મચર્યથી પ્રધાન હતા, (नयप्पहाणा) નૈગમ આદિ સાત નયોના સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવામા પ્રધાન હતા (नियमप्पहाणा) દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાલ–ભાવથી વિવિધ પ્રકારના અભિ ગ્રહ કરવામા પ્રધાન હતા, (सच्चापहाणा) જીવ અજીવ આદિ પદાર્થોના

चारुवण्णा लज्जा-तवस्सी-जिइंदिया सोही अणियाणा अप्पोसुया

जीवादिपदार्थाना यथावस्थितस्वरूपकथन सत्य तत्प्रधाना, 'सोयप्पहाणा' शौचप्रधाना शौचम्—अन्त करणशुद्धिरूपम्, तत्प्रधाना । यद्यप्यत्र चरणकरणग्रहणेऽप्यार्जवादिक गृहीत भवति, तथापि आर्जवादीना पृथक्कथन प्रधानताख्यापनार्थम्-इत्यवगन्तव्यम् । 'चारुवण्णा' चारुवर्णा —वर्ण —कान्ति, कीर्ति, मतिश्च;—चारुवर्णो येषा ते, गौरवर्णयुक्ता, अथवा उत्तमकीतिमन्त, प्रशस्तमतियुक्ता वा, 'लज्जा—तव—स्सी जिइंदिया' लज्जातप —श्री-जितेन्द्रिया —लज्जया=सयमविराधनाया हृदयसकोचरूपया तप श्रिया=तपस्तेजसा जितानि इन्द्रियाणि यैस्ते तथा, यद्यपि जितेन्द्रिया इति प्रागुक्त, तथाप्यत्र लज्जातप श्रीविशेषितत्वान्न पुनरुक्तिदोष । 'सोही' शोधय —शोधियोगात् शोधिरूपा —शुद्धा —अकलुषहृदया इत्यर्थ,

जीवादि पदार्थोके यथावस्थित स्वरूपकथनको सत्य कहते हैं, उससे वे प्रधान थे। (सोयप्पहाणा) अन्त करणकी शुद्धिको शौच कहते है, उसमें वे प्रधान थे। (चारुवण्णा) वर्णशब्दका प्रयोग कान्ति, कीर्त्ति एव मतिमे होता है । इस अपेक्षासे ये सब गौरवर्ण विशिष्ट थे, अथवा उत्तमकीर्तिसपन्न थे, या उत्तमबुद्धि—आत्मकल्याणमे आगे अधिकाधिकरूपसे प्रेरणा करनेवाली बुद्धिसे युक्त थे । (लज्जा—तव—स्सी—जिइंदिया) लज्जा—सयमविराधनामें सकोच, एव तप श्री के प्रभावसे इन्होंने इन्द्रियोंको जीत लिया था। यद्यपि "जिइंदिया" इस पद—द्वारा उनमे जितेन्द्रियता प्रकट कर दी गई है, फिर भी यहा पर जो पुन जितेन्द्रियता वर्णित हुई है, वह लज्जा एव तपके प्रभाव से उनमें जितेन्द्रियता थी यह विशेषरूपसे कथित हुआ है, अत इस कथनमे पुन

યથાવસ્થિત સ્વરૂપનુ કથન સત્ય કહેવાય, તેમા તેઓ પ્રધાન હતા (सोयप्पहाणा) અ ત કરણની શુદ્ધિને શૌચ કહે છે, તેમા તેઓ પ્રધાન હતા (चारुवण्णा) વર્ણ શબ્દનો પ્રયોગ કાતિ, કીર્તિ તેમજ મતિમા થાય છે આ અપેક્ષાએ તેઓ બધા ગૌરવર્ણ વિશિષ્ટ હતા, અથવા ઉત્તમ કીર્તિ સ પન્ન હતા, અથવા ઉત્તમબુદ્ધિ—આત્મ કલ્યાણમા આગળ આગળ વધારેમા વધારે રૂપથી પ્રેરણા કરવાવાળી બુદ્ધિવાળા હતા (लज्जा—तवस्सी—जिइंदिया) લજ્જા=સ યમવિરાધનામા સ કોચ તેમ જ તપશ્રીના પ્રભાવથી તેઓએ ઇંદ્રિઓને જીતી લીધી હતી જો કે "जिइंदिया" એ પદથી તેમનામા જિતે દ્રિયપણુ પ્રકટ કરી દીધેલુ છે, છતા પણ અહી જે ફરીને જિતે દ્રિયતાનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે તે લજ્જા તેમજ તપના પ્રભાવથી તેમનામા જિતે દ્રિયપણુ હતુ તેનુ વિશેષરૂપથી કથન કર્યું છે માટે આ કથનમા પુન

अवहिल्लेसा अप्पडिलेस्सा सुसामण्णरया दंता इणमेव णिग्गंथं पावयणं पुरओकाउं विहरंति ॥ सू० २५॥

यद्वा–सुहृद –प्राणिमात्रस्य मित्ररूपा, ' **अणियाणा** ' अनिदाना –निदायते=छिद्यते मोक्ष-फलमनेन इति निदान–स्वर्गादिऋद्धिप्रार्थनम्, न विद्यते निदान येषा ते अनिदाना, '**अप्पोसुया**' अल्पौत्सुक्या –अल्पम्–अपगतम् औत्सुक्यम्–उत्सुकता येषा ते–अल्पौत्सुक्या - विषयौत्सुक्यरहिता, '**अवहिल्लेसा**' अवहिर्लेश्या –सयमादवहिर्भूता लेश्या मनोवृत्तयो येषा ते इत्यर्थ । '**अप्पडिलेस्सा**' अप्रतिलेश्या –अविद्यमाना प्रतिलेश्या –सदृशमनोवृत्तयो येषा ते–अप्रतिलेश्या प्रवर्धमानपरिणामसम्पन्ना, '**सुसामण्णरया**' सुश्रामण्यरता -श्रमणस्य भाव श्रामण्य, शोभन श्रामण्य सुश्रामण्य–सम्पूर्ण सकलसावद्यनिवृत्तिरूप सयम तस्मिन् रता =सलग्ना, ' **दता** ' दान्ता –इन्द्रिय–नोइन्द्रियदमनपरायणा इति भाव । '**इणमेव**' इदमेव '**णिगथ**' नैर्ग्रन्थ्य–निर्ग्रन्थाना भावो नैर्ग्रन्थ्य–श्रमणधर्ममयम् '**पावयण**' प्रवचन–प्र=प्रकृष्टतया उच्यते जीवादिस्वरूप यस्मिन् तत्प्रवचन जैनागम तत् '**पुरओकाउ**' पुरस्कृत्य=प्रमाणीकृत्य '**विहरति**' विहरन्ति ॥ सू० २५ ॥

रुक्तिदोष नहीं आता है । (**सोही**) ये शोधि–अकलुषहृदयवाले थे, अथवा प्राणिमात्रके मित्रस्वरूप थे । (**अणियाणा**) मोक्षरूप फल जिसके द्वारा काट दिया जाता है वह निदान है, इस निदानसे ये सर्वथा रहित थे । (**अप्पोसुया**) इनमें विषयसम्बन्धी कोइ उत्सुकता नहीं थी । (**अवहिल्लेसा**) इनका मानसिक व्यापार सयमकी आराधनासे बाहिरकी ओर थोडा भी नहीं जाता था । (**अप्पडिलेस्सा**) मनके साधारण प्रवृत्तिको प्रतिलेश्या कहते है, परन्तु वे अप्रतिलेश्या से–प्रवर्द्धमान मनके शुभ परिणामोंसे युक्त थे । (**सुसामण्णरया**) वे सुश्रामण्य में रत थे, अर्थात् सकल सावद्यकी

रुक्ति દોષ આવતો નથી (सोही) તેઓ શોધિ–અકલુષિતહૃદયવાળા હતા અથવા પ્રાણિમાત્રના મિત્રસ્વરૂપ હતા (अणियाणा) મોક્ષરૂપ ફલ જેનાથી કપાઈ જાય છે તેને નિદાન કહે છે, તેવા નિદાનથી તેઓ સર્વથા રહિત હતા (अप्पोसुया) તેમનામા વિષયસબધી કોઇ ઉત્સુકતા નહોતી, (अवहिल्लेसा) તેમનો માનસિક વ્યાપાર સયમની આરાધનાથી બહારની તરફ જરાપણ જતો નહોતો (अपडिलेसा) મનની સાધારણ પ્રવૃત્તિને પ્રતિલેશ્યા કહે છે, પરતુ તેઓ અપ્રતિલેશ્યાથી=પ્રવર્દ્ધમાન મનના શુભ પરિણામોથી યુક્ત હતા (सुसा मण्णरया) તેઓ સુશ્રામણ્યમા રત (લાગી રહેલા) હતા, અર્થાત્ સઘળા સાવદ્યની નિવૃત્તિરૂપ સયમમા તેઓ સદા સલગ્ન રહેતા હતા, (दता) દાન્ત હતા–

मूलम्–तेसि णं भगवंताणं आयावाया वि विदिता भवंति, परवाया वि विदिता भवंति, आयावाय जमइत्ता नलवणमिव-

टीका—'तेसि णं भगवंताणं' इत्यादि। तेषां खलु श्रीमहावीरशिष्याणां भगवतां=संयमविभूषितानाम् 'आयावाया वि' आत्मवादा अपि–स्वसिद्धान्तवादा अपि-आर्हतवादा अपीत्यर्थः, विदिता–विज्ञाता भवन्ति, 'परवाया वि विदिता भवंति' परवादा अपि विदिता भवन्ति–परेषां–शाक्यादीनां वादाः–मतानि विदिता भवन्ति, स्वपर–

निवृत्तिरूप संयममें ये सदा संलग्न रहते थे। (दंता) दांत थे, अर्थात् इन्द्रिय और नोइन्द्रिय-मन के दमन करनेवाले थे। (इणमेव णिग्गंथ पावयण पुरओ काउ विहरंति) ये मुनिजन इसी निर्ग्रन्थ प्रवचनको आगे रखकर विचरते थे, अर्थात् इनकी सब प्रवृत्ति आगमानुकूल ही होती थी ॥ सू० २५ ॥

'तेसि ण भगवताण' इत्यादि—

(तेसि ण भगवताण) भगवान् महावीर के संयम से विभूषित उन शिष्यों के (आयावाया वि) आत्मवाद–स्वसिद्धान्तप्रतिपादित –आर्हतवाद भी (विदिता भवंति) विदित था, अर्थात् भगवान् महावीर के ये शिष्य स्वसिद्धान्त–प्रतिपादित तत्त्वों के पूर्ण ज्ञाता थे। (परवाया वि विदिता भवंति) तथा शाक्यादिकों का क्या सिद्धान्त है, यह भी इन्हें विदित था। मतलब कहने का यह है कि ये मुनिजन स्वपरसिद्धान्त के पूर्णवेत्ता थे। ऐसा कोइ भी सिद्धान्त नहीं था जो इनकी

અર્થાત્ ઇંદ્રિય અને નોઇંદ્રિયનું દમન કરવાવાળા હતા, (इणमेव णिग्गंथ पावयण पुरओ काउ विहरंति) તે મુનિજનો આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનને આગળ રાખીને વિચરતા હતા, અર્થાત્ તેમની સર્વ પ્રવૃત્તિ આગમને અનુકૂળ જ થતી હતી (સૂ. ૨૫)

'तेसि ण भगवताण ઇત્યાદિ

(तेसि ण भगवताण) સંયમથી વિભૂષિત ભગવાન મહાવીરના તે શિષ્યો (आयावायावि) આત્મવાદ–સ્વસિદ્ધાંત–પ્રતિપાદિત તત્ત્વ–આર્હતવાદ પણ (विदिता भवंति) જાણતા હતા, અર્થાત્ ભગવાન મહાવીરના તે શિષ્યો સ્વસિદ્ધાંતપ્રતિપાદિત તત્ત્વોના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા હતા (परवायावि विदिता भवंति) તથા શાક્ય આદિકોનો શું સિદ્ધાંત છે તે પણ તેઓ જાણતા હતા કહેવાનો મતલબ એ છે કે તે મુનિજનો સ્વપર-સિદ્ધાંતના પૂર્ણ જ્ઞાતા હતા એવો કોઇ પણ સિદ્ધાંત નહોતો કે જે તેમની નજર બહાર હોય હજુ તેઓ કેવા

मत्तमातंगा अच्छिद्दपसिणवागरणा रयणकरडगसमाणा कुत्तिया-

सिद्धान्तप्रवीणतया न किञ्चिदविन्ति तेषा भवतीति भाव । पुनस्ते कीदृशा ? इत्यनके विशेषणै कथयति-'आयावाय जमइत्ता' आमनादान् ग्मयित्वा-स्वसिद्धान्तान् पुन पुनरभ्यस्य-अतिपरिचितान् विधाय, 'नलवणमिव मत्तमातगा' नलवनमिव मत्त-मातङ्गा -क्रीडायर्थं पुन पुन प्रवेशेन कमलवन यथा मदोन्मत्ता गजेन्द्रा अतिपरिचित कुर्वन्ति तथैव ते पुन पुनरभ्यासेन निजसिद्धान्त परिचित कृतवन्तोऽतस्ते तत्तुल्या इत्यर्थ । 'अच्छिद्द-पसिण-वागरणा' अच्छिद्र-प्रश्न-व्याकरणा -अच्छिद्रा -निरन्तरा -धारा-वाहिकरूपा प्रश्ना, निरन्तराण्युत्तराणि येषु तादृशानि व्याकरणानि-विस्तारयुक्तव्याख्या-नानि येषा ते-अच्छिद्रप्रश्नव्याकरणा -पुन पुन प्रश्नोत्तरसमुचितव्याख्यानिपुणा, अत एव-'रयण-करडग-समाणा' रत्न-करण्डक-समाना -रत्नाना=मणिमाणिक्या-दीना करण्डको मञ्जूषा तस्य समानास्तत्तुल्या, करण्डको यथा बहुविधरत्नपूर्णो भवति

दृष्टि से बाहर हो। और भी ये कैसे थे ? सो इस बात को आगे के विशेषणों द्वारा सूत्रकार कहते है-(आयावाय जमइत्ता नलवणमिव मत्तमायगा) जिस प्रकार मदोन्मत्त गजराज सरोवर आदि में क्रीडा करने के लिये पुन पुन प्रवेश कर कमलवन से पूर्ण परिचित हो जाते है उसी प्रकार ये भी ज्ञानरूपी सरोवर में क्रीडा करने के लिये पुन २ प्रवेश कर स्वपर-सिद्धान्तरूपी कमलवन से पूर्ण परिचित थे। (अच्छिद्द-पसिण-वागरणा) जब ये प्रवचन करते थे तब उसमें श्रोताजन धारा-वाहिकरूप से प्रश्न किया करते थे, उनका उत्तर भी ये उसी ढग से देते थे। (रयण-करडक-समाणा) इसलिये ये ऐसे ज्ञात होते थे कि मानों रत्नकरण्डक है, जैसे रत्नों का करण्डक अनेक प्रकार के उत्तमोत्तम अमूल्य रत्नों से भरपूर होता

હતા તે વાત આગળના વિશેષણોદ્વારા સૂત્રકાર કહે છે-(आयावाय जमइत्ता नलवणमिव मत्तमायगा) જેવી રીતે મદોન્મત્ત ગજરાજ સરોવર આદિમા ક્રીડા કરવા માટે વારવાર પ્રવેશ કરીને કમલોના વનથી પૂર્ણ પરિચિત થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે તેઓ પણ જ્ઞાનરૂપી સરોવરમા ક્રીડા કરવાના કારણે વારવાર પ્રવેશ કરીને સ્વપર-સિદ્ધાતરૂપી કમલવનથી પૂર્ણ પરિચિત હતા (अच्छिद्द-पसिण-वागरणा) જ્યારે તેઓ પ્રવચન કરતા હતા ત્યારે તેમા શ્રોતા જનો એકધારી રીતે પ્રશ્ન કર્યા કરતા હતા અને તેના ઉત્તર પણ તેઓ તેવીજ રીતે આપતા હતા (रयण करडग-समाणा) એથી તેઓ એવા લાગતા હતા કે જાણે રત્નનો કરડિઓ હોય જેમ રત્નોનો કરડિઓ અનેક પ્રકારના ઉચામા ઉચા

वणभूया परवाइपमद्दणा आयारधरा चोद्दसपुव्वी दुवालसंगिणो

तथैव तेऽपि मुनिवरा सम्यग्ज्ञानादिरत्नपूर्णा सन्ति। पुनस्ते कीदृशा ? इत्याह-'कुत्तियावणभूया' कुत्रिकाऽऽपणभूता=कुत्रा=स्वर्गमर्त्यपातालभूमीनां त्रिकं कुत्रिकं, तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेश इति कृत्वा तत्र स्थितं वस्त्वपि कुत्रिकमुच्यते, कुत्रिकस्य आपणः कुत्रिकापणः। देवाधिष्ठितत्वेन स्वर्गमर्त्यपाताललोकत्रयसंभविवस्तुसम्पादकहट्ट इत्यर्थः, तद्भूताः-समीहितार्थसम्पादनलब्धियुक्तत्वेन तत्तुल्या इति भावः। 'परवाइपमद्दणा' परवादिप्रमर्दनाः-परवादिनां शाक्यादीनां मतनिराकरणेन विजेतारः इत्यर्थः। 'आयारधरा' आचारधराः-आचाराङ्गसूत्रस्य धारकाः यावद्विपाकसूत्रधराः, 'चोद्दसपुव्वी' चतुर्दशपूर्विणः-चतुर्दश पूर्वाणि विद्यन्ते येषां ते चतुर्दशपूर्विणः षड्गुणहानिवृद्धिरूपस्थानसंस्थिताः परस्परं भवन्ति न्यूनाधिक्येन, तथाहि-यः कश्चित् सकलाभिलाप्यवस्तुवेदितया चतुर्दशपूर्वी स उत्कृष्टः, ततोऽन्ये सूत्रार्थतदुभयरूपतारतम्याच्चतुर्दशपूर्वधराः। 'दुवालसंगिणो' द्वादशाङ्गिनः-द्वादशानि-अङ्गानि आचाराङ्गादीनि सन्ति

है उसी प्रकार ये साधुजन भी सम्यग्दर्शन एवं सम्यग्ज्ञान आदि विविध गुणरूप रत्नों से भरपूर थे। (कुत्तियावणभूया) ये कुत्रिकापण तुल्य थे। जिस आपण (दूकान) में स्वर्ग मर्त्य, पाताल—तीनों लोक की वस्तुएँ रहती हैं, उसको 'कुत्रिकापण' कहते हैं। उस कुत्रिकापण से सभी अभिलषित वस्तुएँ मिलती हैं। उसी प्रकार ये अभिलषित तीनों लोक के पदार्थों के सम्पादन करने की लब्धियों से युक्त थे। अत एव कुत्रिकापण—तुल्य थे। (परवाइपमद्दणा) परवादियों के मत को निराकरण करने से ये उनके विजेता थे। (आयारधरा) आचाराग सूत्र से लेकर विपाकसूत्रतक के आगमों के ये धारक थे। (चोद्दसपुव्वी) चौदहपूर्वों के ये पाठी थे। इस प्रकार ये सब के सब (दुवालसंगिणो) द्वादशाग के वेत्ता थे। (समत्त-

કિંમતી રત્નોથી ભરપૂર હોય છે તેમ એ સાધુજનો પણ સમ્યગ્દર્શન તેમજ સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ વિવિધ ગુણરૂપ રત્નોથી ભરપૂર હતા, (कुत्तियावणभूया) તેઓ કુત્રિકાપણ જેવા હતા જે આપણ (દુકાન)મા સ્વર્ગ મર્ત્ય અને પાતાળ ત્રણે લોકોની વસ્તુઓ રહેતી હોય તેને 'કુત્રિકાપણ' કહે છે તે કુત્રિકાપણમા બધી ઈચ્છિત વસ્તુઓ મળે છે, તેવી રીતે તેઓ પણ ત્રણે લોકોના ઈચ્છિત પદાર્થો મેળવવાની લબ્ધિઓવાળા હતા એથી તેઓ કુત્રિકાપણ જેવા હતા (आयारधरा) આચારાગસૂત્રથી લઈને વિપાકસૂત્ર સુધીના આગમોના તેઓ ધારક હતા (चोद्दसपुव्वी) ચૌદ પૂર્વોના તેઓ જાણનારા હતા એ પ્રકારે એ તમામે તમામ (दुवालसंगिणो) દ્વાદશાગના જ્ઞાતા હતા (समत्तगणिपिडगधरा) સમસ્ત

समत्तगणिपिडगधरा सव्वक्खरसण्णिवाइणो सव्वभासाणुगामिणो अजिणा जिणसंकासा जिणा इव अवितहं वागरमाणा संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ सू० २६ ॥

येषा ते द्वादशाङ्गिन -द्वादशाङ्गागमज्ञातार , द्वादशाऽङ्गज्ञातृत्वेऽपि समस्तश्रुतधरत्व न सिध्यतीत्यत आह-'**समत्तगणिपिडगधरा**'समस्तगणिपिटकधरा गणो-गच्छ ,गुणगणो वाऽस्याऽस्तीति गणी-आचार्य तस्य पिटक इव पिटक सर्वस्वमित्यर्थ , समस्तस्य गणिपिटकस्य धरा:=धारका अतएव-'**सव्वक्खर-सण्णिवाइणो**' सर्वाऽक्षरसन्निपातिन ,यद्यपि न क्षरति-स्वभावान्न कदाचित्प्रच्यवते इत्यक्षर पर तत्त्व केवलज्ञानादिरूपम् , तथाप्यत्र अक्षर शब्दो स्वरव्यञ्जनभेदेन भिन्ने वर्णसमुदाये, ततश्च—अक्षराणा सन्निपाता सयोगा स्ववर्गपरवर्गे समीलनानि-अक्षरसन्निपाता , सर्वे च-तेऽक्षरसन्निपाता , ते सन्ति येषा ते सर्वाऽक्षरसन्निपातिन सर्वाक्षरज्ञानवन्त इतिभाव ।'**सव्वभासाणुगामिणो**' सर्वभाषानुगामिन —सर्वाश्च ता भाषा:—भाषणानि, यद्वा भाष्यन्ते इति भाषा = व्यक्तवचनानि, आसा भाषाणा सस्कृतप्राकृताऽऽदय आर्याऽनार्यादयो बहवो भेदा भवन्ति, ता सर्वभाषा अनुगच्छति एव शील सर्वभाषानुगामिन , '**अजिणा**' अजिना - असर्वज्ञत्वादिति भाव । जयन्ति कर्मरिपून् इति जिना =सर्वज्ञा , ये जिना न भवन्ति ते अजिना —असर्वज्ञा , तथापि—'**जिणसकासा**, जिनसङ्काशा —जिनसदृशा पृष्टनिर्वचनकारि-

गणिपिटग—धरा) समस्तगणिपिटक के धारक थे। (**सव्वक्खरसण्णिवाइणो**) यद्यपि केवलज्ञानादिरूप तत्त्व—अक्षर शब्द से गृहीत होना चाहिये था, परन्तु ऐसा अक्षर यहा गृहीत नहीं हुआ है, किंतु स्वर एव व्यजन के भेद से भिन्न वर्णसमुदाय का ही यहा अक्षर शब्द से ग्रहण किया गया है। सन्निपात शब्द का अर्थ सयोग है। ये मुनिजन, सर्व प्रकार के अक्षरों के सयोग से क्या अर्थ होता है, उसके ज्ञाता थे। (**सव्व—भासा—णुगामिणो**) आर्य एव अनार्य सब देश की भाषा के ये सब जानकार थे। (**अजिणा**) ये सर्वज्ञ तो नहीं थे पर (**जिणसकासा**) सर्वज्ञ के जैसे थे।

ગણિપિટકના તેઓ ધારક હતા (सव्वक्खरसण्णिवाइणो) જો કે કેવલજ્ઞાન આદિરૂપ તત્ત્વ—અક્ષર શબ્દથી લેવો જોઈતો હતો, પરંતુ એવો અક્ષર અહીં લેવાયો નથી, પણ સ્વર તેમજ વ્યંજનના ભેદથી જુદા વર્ણસમુદાયજ અહીં અક્ષર શબ્દથી લેવામાં આવ્યો છે સન્નિપાત શબ્દનો અર્થ સંયોગ છે એ મુનિજનો સર્વ પ્રકારના અક્ષરોના સંયોગથી શું અર્થ થાય છે તેના જ્ઞાતા હતા (सव्व भासा-णुगामिणो) આર્ય તેમજ અનાર્ય બધા દેશની ભાષાના તેઓ બધા જાણકાર હતા (अजिणा) તેઓ સર્વજ્ઞ તો નહોતા, પણ (जिणसंकासा)

मूलम्-तेण कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी बहवे अणगारा भगवंतो, इरियासमिया

त्वाद् अनिभ्राादिवचनत्वाचेति भाव । 'जिणा इव अवितह वागरमाणा' जिना इव अवितथ व्याकुर्वाणा –जिनवद् याथातथ्येन–यद्वस्तु यादृगेव तथा कथयन्त 'सजमेण' सयमेन सावद्ययोगविरमणलक्षणेन 'तवसा' तपसा 'अप्पाण भावेमाणा विहरति' आत्मान भावयन्तो विहरन्ति ॥ सू० २६ ॥

टीका–'तेण कालेणं' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासिनो बहवोऽनगारा, 'भगवतो' भगवन्त –यशशोभावन्त, 'इरियासमिया' ईर्यासमिता -ईरण–गमनमीर्या, तस्या समिता =सम्यक्प्रवृत्ता, गमने

(जिणा इव अवितह वागरमाणा) जिन–सर्वज्ञ–प्रभु जिस प्रकार यथार्थ की प्ररूपणा करते है उसी प्रकार ये भी अवितथ–जो वस्तु जैसी थी उसी तरह से उसकी व्याख्या करने वाले थे। (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति) ये सब के सब साधुजन सावद्ययोगविरमणलक्षणरूप १७ प्रकार के सयम से एव अनशनादि १२ प्रकार के तप से आत्मा को भावित करते हुए प्रभु के साथ विचरते थे ॥सू० २६॥

'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि—

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अतेवासी) पास में रहनेवाले (बहवे अणगारा भगवतो) सभी अनगार भगवान (इरियासमिया) ईर्यासमिति से युक्त थे, अर्थात् अन्य जीवों की किसी भी प्रकार से विराधना न

सर्वज्ञ જેવા હતા (जिणा इव अवितह वागरमाणा) જિન–સર્વજ્ઞ–પ્રભુ જે પ્રકારે યથાર્થની પ્રરૂપણા કરે છે તેજ પ્રકારે તેઓ પણ અવિતથ–જે વસ્તુ જેવી હતી તેવીજ રીતથી તેની વ્યાખ્યા કરનારા હતા (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरंति) તેઓ તમામ સાધુજનો સાવદ્યયોગ વિરમણ લક્ષણરૂપ ૧૭ પ્રકારના સયમથી તેમ જ અનશન આદિ ૧૨ પ્રકારના તપથી આત્માને ભાવિત કરતા કરતા પ્રભુની સાથે વિચરતા હતા (સૂ૦ ૨૬)

"तेण कालेण तेण समएण" ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાળ અને તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (अतेवासी) પાસે રહેવાવાળા (बहवे अणगारा भगवतो) ઘણા અનગાર ભગવાન (इरियासमिया) ઇર્યાસમિતિ

भासासमिया एसणासमिया आयाण-भंड-मत्त-निक्खेवणा-समि-

दत्तावधाना इत्यर्थ, यथाऽन्यजीवस्य कथमपि विराधना न भवतु तथोपयोगपूर्वकगमन-शीला इति भाव । 'भासासमिया' भाषासमिता – भाषासमितियुक्ता –भाषासमितिर्निरवद्यवचनप्रवृत्तिस्तया युक्ता इत्यर्थ । 'एसणासमिया' एषणासमिता –एषणायामुद्गमादिद्विचत्वारिंशद्दोषवर्जनेन समिति –सम्यक्प्रवृत्तिरेषणासमितिस्तया युक्ता, विशुद्धाऽऽहारादिग्रहणान्वेषणोपयोगयुक्ता इत्यर्थ । 'आयाण-भड-मत्त निक्खेवणा-समिया' आदान-भाण्ड-मात्र निक्षेपणासमिता –आदान=ग्रहण–अस्य भाण्डमात्रयोरित्यनेन सम्बन्ध –प्रत्यासत्तिन्यायात्, साहचर्याद्वा । देहलीदीपन्यायाद्वा भाण्डमात्रशब्दस्य आदाननिक्षेपाभ्या सम्बन्ध, भाण्डमात्रयो –भाण्डस्य=पात्रस्य, मात्रस्य=वस्त्राद्युपकरणस्य चेत्यर्थ,

हो इस प्रकार उपयोगपूर्वक गमन करने के स्वभाववाले थे। (भासासमिया) निरवद्यवचनप्रवृत्ति से युक्त थे। (एसणासमिया) एषणा मे उद्गमादिक ४२ दोषों का परिवर्जनपूर्वक प्रवृत्ति करना इसका नाम एषणासमिति है। इस समिति से युक्त एषणासमित है। ये साधुजन विशुद्ध आहारादिके ग्रहण मे एव अन्वेषणमे उपयोग-विशिष्ट थे। (आयाण-भड-मत्त-निक्खेवणा-समिया) आदान शब्द का अर्थ ग्रहण है। इसका सम्बन्ध प्रत्यासत्तिन्याय से, अथवा साहचर्य से भाण्डमात्र के साथ है। अथवा–भाण्डमात्र शब्द का सम्बन्ध 'देहली-दीपक' न्याय से आदान और निक्षेप इन दोनों के साथ होता है। ये साधुजन भाण्ड=पात्र एव मात्र=वस्त्रादिक उपकरण के आदान–ग्रहण और निक्षेपण–रखना रूप समिति से युक्त थे।

વાળા હતા, અર્થાત્ બીજા જીવોની કોઈ પણ પ્રકારે વિરાધના ન થાય એવી રીતે ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરવાના સ્વભાવવાળા હતા (भासासमिया) નિરવદ્ય વચન-પ્રવૃત્તિવાળા હતા (एसणासमिया) એષણામા ઉદ્ગમ આદિક ૪૨ દોષોના પરિવર્જનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી તેનુ નામ એષણાસમિતિ છે આ સમિતિથી યુક્ત જે છે તે એષણાસમિત છે તે સાધુજનો વિશુદ્ધ આહારાદિક લેવામા તેમજ તેના અન્વેષણમા ઉપયોગવિશિષ્ટ હતા, (आयाण भड मत्त निक्खेवणा-समिया) આદાન શબ્દનો અર્થ ગ્રહણ છે, તેનો સબધ પ્રત્યાસત્તિન્યાયથી અથવા સાહચર્યથી ભાડમાત્રની સાથે છે અથવા ભાડમાત્ર શબ્દનો સબધ 'દેહલીદીપક' ન્યાયથી આદાન અને નિક્ષેપ એ બેઉની સાથે થાય છે, તે મુનિઓ ભાડપાત્રના અને વસ્ત્રાદિક ઉપકરણના આદાન=ગ્રહણ અને નિક્ષેપણ=મૂકવારૂપ સમિતિથી યુક્ત હતા, અર્થાત્ પાત્ર તેમજ વસ્ત્રાદિક ઉપકરણોના

या उच्चार-पासवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-पारिट्ठावणिया-समिया मण-गुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिंदिया गुत्तबंभयारी अममा अकिं

तयोर्निक्षेपणे—अवस्थापन समिता —सुप्रतिलेखन—प्रमार्जनाद्युपयोगपूर्वकप्रवृत्तियुक्ता, 'उच्चार पासवण—खेल—जल्ल—सिंघाण—पारिट्ठावणिया—समिया' उच्चार—प्रस्रवण—श्लेष्म—जल्ल सिंघाण—परिष्ठापनिका—समिता, तत्र उच्चार -पुरीषम्, प्रस्रवण-मूत्र, खेल -श्लेष्मा, उपलक्षण त्वान्निष्ठीवनस्यापि ग्रहणम्, 'जल्ल —स्वेदजमलम्, सिंघाण—नासिकामलम्, एतेषा परिष्ठापनिका—परिष्ठापना—परित्याग —सैव परिष्ठापनिका, स्वार्थ क, तस्या समिता, शुद्धस्थण्डिलाश्रयणा त्सम्यगुपयुक्ता । 'मणगुत्ता' मनोगुप्ता –(१) त्रिविधा मनोगुप्तयः—आर्त्तरौद्रध्यानानुबन्धि-कल्पनाजालवियोग प्रथमा (२) शास्त्रानुसारिणी परलोकसाधिका धर्मध्यानानुबन्धिनी माध्यस्थ्य परिणतिर्द्वितीया, (३) सकलमनोवृत्तिनिरोधेन योगनिरोधाऽवस्थाभाविनी=आत्मरमणरूपा

अर्थात् पात्र एव वस्त्रादिक उपकरणों के सुप्रतिलेखन प्रमार्जनादिक में ये सब उपयोगपूर्वक प्रवृत्ति करने वाले थे। (**उच्चार—पासवण—खेल—जल्ल—सिंघाण—पारिट्ठावणिया—समिया**) उच्चार—पुरीष, प्रस्रवण—मूत्र, खेल—श्लेष्मा, उपलक्षण से निष्ठीवन थूकना, जल्ल—स्वेदज मेल, सिंघाण—नासिका का मेल, इन सबके परिष्ठापन—रूप समिति से युक्त थे। (**मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता**) गुप्ति तीन प्रकार की है—मनोगुप्ति, वचनगुप्ति और कायगुप्ति, इनमें मनोगुप्ति तीन प्रकारकी है-आर्त्त एव रौद्रध्यान का परित्याग करना प्रथम मनोगुप्ति है, शास्त्र के अनुसार, परलोक की साधक और धर्मध्यान के साथ अनुबन्ध रखने वाली माध्यस्थ्यपरिणतिरूप द्वितीय मनोगुप्ति है। सकल मनोवृत्ति के निरोध से योगों की निरोधावस्था मे होनवाली परिणति—आत्मा में रमणरूप परिणति

સુપ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન આદિકમા તે બધા ઉપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા હતા (उच्चार पासवण-खेल-जल्ल सिंघाण पारिट्ठावणिया—समिया) ઉચ્ચાર=પુરીષ, પ્રસ્રવણ=મૂત્ર, ખેલ=શ્લેષ્મા, ઉપલક્ષણથી નિષ્ઠીવન-થૂકવુ, જલ્લ-પરસેવાનો મેલ, શિંઘાણ—નાકનો મેલ, આ બધાના પરિષ્ઠાપનરૂપ સમિતિથી યુક્ત હતા (मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता) ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ, તેમા મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે-આર્ત્ત તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનનો પરિત્યાગ કરવો એ પ્રથમ મનોગુપ્તિ છે, શાસ્ત્રને અનુસરનારી પરલોકની સાધક અને ધર્મ ધ્યાનની સાથે અનુબધ રાખનારી માધ્યસ્થ્યપરિણતિરૂપ બીજી મનોગુપ્તિ છે બધી મનોવૃત્તિ માત્રના નિરોધથી યોગોની નિરોધાવસ્થામા થનારી પરિણતિ—આત્મામા

तृतीया। उक्तं च योगशास्त्रे—

विमुक्तकल्पनाजालं समत्वे सुप्रतिष्ठितम्।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैर्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥इति॥

तया मनोगुप्त्या युक्ता—मनोगुप्ता। 'वयगुत्ता' वचोगुप्ता—वचनगुप्तियुक्ता, वचनगुप्तिश्चतुर्विधा, उक्तं च—

सच्चा तहेव मोसा य सच्चामोसा तहेव य।
चउत्थी असच्चमोसा य, वयगुत्ती चउव्विहा ॥ (उत्त० अ० २४ गा० २२)

छाया—सत्या तथैव मृषा च सत्यमृषा तथैव च।
चतुर्थ्यसत्यमृषा च वचोगुप्तिश्चतुर्विधा ॥

वचोगुप्तिः=वचनगुप्तिश्चतुर्विधा—सत्या, मृषा, सत्यमृषा असत्यमृषा चेति। जीवं प्रति—'अयं जीवः' इति कथनं सत्या, जीवं प्रति 'अयमजीवः' इति कथनं मृषा, पूर्वमनिर्णीय वदति 'अद्यास्मिन्

तीसरी मनोगुप्ति है। योगशास्त्र में यही बात कहा है—

विमुक्तकल्पनाजालं समत्वे सुप्रतिष्ठितम् ॥
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैर्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥

इस मनोगुप्ति से युक्त होने का नाम मनोगुप्त है। वचनगुप्ति से युक्त होना सो वचनगुप्त है। वचनगुप्ति ४ प्रकार की है—

"सच्चा तहेव मोसा य, सच्चामोसा तहेव य ॥
चउत्थी असच्चमोसा य वयगुत्ती चउव्विहा ॥ (उत्त० अ० २४ गा० २२)

अर्थ इस गाथा का इस प्रकार है। सत्य, मृषा, सत्यमृषा और असत्यमृषा, इस प्रकार वचन ४ प्रकार के होते है, (१) जिस वस्तु का जैसा स्वरूप

રમણરૂપ પરિણતિ એ ત્રીજી મનોગુપ્તિ છે યોગશાસ્ત્રમાં એજ વાત કહી છે—

विमुक्तकल्पनाजालं, समत्वे सुप्रतिष्ठितम्।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञैः, – र्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥

આ મનોગુપ્તિથી યુક્ત હોવાનું નામ મનોગુપ્ત છે વચનગુપ્તિથી યુક્ત વચનગુપ્ત છે વચનગુપ્તિ ૪ પ્રકારની છે

सच्चा तहेव मोसा य सच्चामोसा तहेव य।
चउत्थी असच्चमोसा य वयगुत्ती चउव्विहा ॥ (उत्त० अ० २४गा० २२)

ગાથાનો અર્થ આ પ્રકારનો છે સત્ય ૧, મૃષા ૨, સત્યમૃષા ૩ અને અસત્યમૃષા ૪-એ પ્રકારે વચન ૪ પ્રકારના થાય છે

(૧) જે વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ હોય તે વસ્તુને તે જ સ્વરૂપથી પ્રકાશિત

या उच्चार-पासवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-पारिट्ठावणिया-समिया मण गुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिंदिया गुत्तबंभयारी अममा अकिं

तयोर्निक्षेपणे—अवस्थापन समिता —सुप्रतिलेखन—प्रमार्जनाद्युपयोगपूर्वकप्रवृत्तियुक्ता, 'उच्चार पासवण—खेल—जल्ल—सिंघाण—पारिट्ठावणिया—समिया' उच्चार—प्रस्रवण—श्लेष्म—जल्ल शिंघाण—परिष्ठापनिका—समिता, तत्र उच्चार -पुरीषम्, प्रस्रवण-मूत्र, खेल -श्लेष्मा, उपलक्षण त्वान्निष्ठीवनस्यापि ग्रहणम्, जल्ल —स्वेदजमलम्, शिंघाण—नासिकामलम्, एतेषा परिष्ठापनिका—परिष्ठापना—परित्याग —सैव परिष्ठापनिका, स्वार्थे क, तस्या समिता, शुद्धस्थण्डिलाश्रयणा त्सम्यगुपयुक्ता । 'मणगुत्ता' मनोगुप्ता —(१) त्रिविधा मनोगुप्तयः—आर्त्तरौद्रध्यानानुबन्धि-कल्पनाजालवियोग प्रथमा (२) शास्त्रानुसारिणी परलोकसाधिका धर्मध्यानानुबन्धिनी माध्यस्थ्य परिणतिर्द्वितीया, (३) सकलमनोवृत्तिनिरोधेन योगनिरोधाऽवस्थाभाविनी=आत्मरमणरूपा

अर्थात् पात्र एव वस्त्रादिक उपकरणों के सुप्रतिलेखन प्रमार्जनादिक में ये सब उपयोगपूर्वक प्रवृत्ति करने वाले थे। (**उच्चार—पासवण—खेल—जल्ल—सिंघाण—पारिट्ठावणिया—समिया**) उच्चार—पुरीष, प्रस्रवण—मूत्र, खेल—श्लेष्मा, उपलक्षण से निष्ठीवन थूकना, जल्ल—स्वेदज मेल, शिंघाण—नासिका का मेल, इन सबके परिष्ठापन—रूप समिति से युक्त थे। (**मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता**) गुप्ति तीन प्रकार की है—मनोगुप्ति, वचनगुप्ति और कायगुप्ति, इनमे मनोगुप्ति तीन प्रकारकी है आर्त्त एव रौद्रध्यान का परित्याग करना प्रथम मनोगुप्ति है, शास्त्र के अनुसार, परलोक की साधक और धर्मध्यान के साथ अनुबन्ध रखने वाली माध्यस्थ्यपरिणतिरूप द्वितीय मनोगुप्ति है। सकल मनोवृत्ति के निरोध से योगों की निरोधावस्था मे होनेवाली परिणति—आत्मा मे रमणरूप परिणति

સુપ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન આદિકમા તે બધા ઉપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા હતા (उच्चार पासवण-खेल-जल्ल सिंघाण पारिट्ठावणिया—समिया) ઉચ્ચાર=પુરીષ, પ્રસવણ=મૂત્ર, ખેલ=શ્લેષ્મા, ઉપલક્ષણથી નિષ્ઠીવન—થૂકવુ, જલ્લ—પરસેવાનો મેલ, શિંઘાણ—નાકનો મેલ, આ બધાના પરિષ્ઠાપનરૂપ સમિતિથી યુકત હતા (मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता) ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ, તેમા મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—આર્ત્ત તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનનો પરિત્યાગ કરવો એ પ્રથમ મનોગુપ્તિ છે, શાસ્ત્રને અનુસરનારી પરલોકની સાધક અને ધર્મધ્યાનની સાથે અનુબધ રાખનારી માધ્યસ્થ્યપરિણતિરૂપ બીજી મનોગુપ્તિ છે બધી મનોવૃત્તિ માત્રના નિરોધથી યોગોની નિરોધાવસ્થામા થનારી પરિણતિ—આત્મામા

प्रतिलेखनाप्रमार्जनादिसमयोक्तक्रियाकलापपुर सर शयनासनादि विधेयम्, तत शयनासननिक्षेपादानादिषु स्वेच्छया चेष्टापरिहारेण नियता=शास्त्रनियमानुसारिणी या कायचेष्टा सा द्वितीयेति।

उक्त च—उपसर्गप्रसङ्गेऽपि कायोत्सर्गजुषो मुने ।
स्थिरीभाव शरीरस्य कायगुप्तिर्निगद्यते ॥१॥
शयनासननिक्षेपादानसक्रमणेषु च ।
स्थानेषु चेष्टानियम कायगुप्तिस्तु सा परा ॥२॥इति॥

तथा युक्ता । '**गुत्ता**' गुप्ता–अशुभयोगनिग्रहो गुप्तिस्तया युक्ता, '**गुत्तिंदिया**' गुप्तेन्द्रिया–गुप्तानि–असयमस्थानेभ्य सुरक्षितानि–इन्द्रियाणि यैस्ते गुप्तेन्द्रिया, '**गुत्त-**

अथवा भूमि आदिकी प्रतिलेखना एव प्रमार्जन करते समय जो अपनी इच्छानुसार शारीरिक चेष्टाओं का परित्याग करना है, एव गुरु आदि की आज्ञानुसार शयन, आसन, निक्षेपण एव आदानादिक म कायचेष्टा का नियमन करना है वह दूसरी कायगुप्ति है। कहा भी है–**उपसर्गप्रसगेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुनेः। स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥१॥ शयनासननिक्षेपा,–दानसक्रमणेषु च। स्थानेषु चेष्टानियमः कायगुप्तिस्तु सा परा ॥२॥** श्लोकों का अर्थ ऊपर लिखे भावके अनुसार है। ये साधुजन कायगुप्ति के आराधक थे। अत एव (**गुत्ता**) अशुभ योग के निग्रहरूप गुप्ति से ये मुनिजन युक्त थे। (**गुत्तिंदिया**) असयमस्थानों से इन्द्रिया को सुरक्षित रखनेवाले थे, इसलिये इन्हें गुप्तेन्द्रिय कहा गया है। (**गुत्तबभयारी**) नौ–

નિવૃત્તિરૂપ પહેલી કાયગુપ્તિ છે ગુરુને પૂછીને શારીરિક ક્રિયાઓની (શૌચાદિની) નિવૃત્તિના સમયે અથવા ભૂમિ આદિની પ્રતિલેખના તેમજ પ્રમાર્જના કરવાના સમયે જે પોતાની ઈચ્છાપ્રમાણે શારીરિક ચેષ્ટાઓનો પરિત્યાગ કરવાનો છે, તેમજ ગુરુ આદિની આજ્ઞા–અનુસાર શયન, આસન, નિક્ષેપણ, તેમજ આદાનાદિકમા કાયચેષ્ટાનુ નિયમન કરવાનુ હોય છે, તે બીજી કાયગુપ્તિ છે કહ્યુ પણ છે કે– उपसर्गप्रसङ्गेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुने ।
स्थिरीभाव शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥
शयनासननिक्षेपा,–दानसक्रमणेषु च ।
स्थानेषु चेष्टानियम कायगुप्तिस्तु सा परा ॥

શ્લોકોનો અર્થ ઉપર લખેલા ભાવ પ્રમાણે છે તે સાધુજનો કાયગુપ્તિના આરાધક હતા માટેજ (गुत्ता) અશુભયોગના નિગ્રહરૂપ ગુપ્તિથી તે મુનિજનો યુકત હતા (गुत्तिंदिया) અસયમના સ્થાનોથી ઇંદ્રિયોને સુરક્ષિત રાખવાવાળા

नगरे शत बाल्का जाता ' इति तथा सत्यमृषा । ' स्वाध्यायसम तपो नास्ति ' इति कथन चतुर्थी असत्यमृषा, यद्वचनं न सत्यं नापि मृषा, सा चतुर्थी इति, चतुर्विधवचनयोग-निवृत्तिर्वचोगुप्तिरिति भाव । ' कायगुत्ता ' कायगुप्ता -गमनागमनप्रचलनादिक्रियाया गोपन-कायगुप्ति , कायगुप्तिर्द्विधा-चेष्टानिवृत्तिरूपा, यथागम चेष्टा-नियमरूपा च । तत्र परीषहोपसर्गादिसद्भावेऽपि यत् कायोत्सर्गकरणादिना कायस्य निश्चलताकरणम्, सर्वयोगनिरोधावस्थाया वा सर्वथा यत् कायचेष्टानिरोधन सा प्रथमा । गुरुमापृच्छ्य शरीरसंस्तारकभूम्यादि-

है उस वस्तु को उसी स्वरूप से प्रकाशित करनेवाला वचन सत्यवचन है, जैसे-यह जीव है । (२) जीव को अजीव कहना मृषावचन है । (३) मिश्रितवचन सत्यमृषा वचन है, जैसे-आज इस नगर में सौ बालक जन्मे है । यह वचन मिश्ररूप इसलिये है कि इसमे सौ का निर्णय नहीं है । (४) जो वचन मृषा भी न हो और सत्य भी न हो ऐसे वचन का नाम असत्यमृषा है, जैसे-स्वाध्याय समान तप नहीं है "-ऐसा वचन न सत्य है और न असत्य ही है, अर्थात् व्यवहार वचन है । इस ४ प्रकार के वचनयोग का वचनगुप्ति में निरोध हो जाता है । गमन-आगमन आदि क्रिया का जिसमें निरोध है वह कायगुप्ति है । यह कायगुप्ति २ प्रकारकी है-चेष्टा निवृत्तिरूप १, यथा-आगम-चेष्टानियमनरूप २ । परीषह एव उपसर्ग के आनेपर भी शरीर से ममत्व का परित्याग कर जो उसे निश्चल करना है, अथवा सर्वयोगों की निरोध-अवस्था मे जो सर्वथा काय की चेष्टाओं का निरोध करना है वह चेष्टानिवृत्तिरूप पहली कायगुप्ति है । गुरु से पूछकर शारीरिक क्रियाओं की निवृत्ति के समय,

કરવાવાળુ વચન સત્યવચન છે જેમકે આ જીવ છે (૨) જીવને અજીવ કહેવુ એ મૃષાવચન છે (૩) મિશ્રવચન સત્યમૃષાવચન છે, જેમ કે આજે આ નગરમા સો બાળક જન્મ્યા છે આ વચન મિશ્રરૂપ એટલા માટે છે કે એમા સોનો નિર્ણય નથી (૪) જે વચન મૃષા પણ ન હોય અને સત્ય પણ ન હોય એવા વચનનુ નામ અસત્યમૃષા છે, જેમ " સ્વાધ્યાયના જેવુ તપ નથી " એવા વચન નથી તો સત્ય કે નથી અસત્ય, અર્થાત્ વ્યવહારવચન છે. આ ચાર પ્રકારના વચનયોગનો વચનગુપ્તિમા નિરોધ થઇ જાય છે ગમન-આગમન-આદિ ક્રિયાઓનો જેમા નિરોધ હોય તેને કાયગુપ્તિ કહે છે આ કાયગુપ્તિ બે પ્રકારની છે-૧ ચેષ્ટાનિવૃત્તિરૂપ, અને ૨ યથા-આગમ-ચેષ્ટાનિયમનરૂપ પરીષહ તેમજ ઉપસર્ગના આવવા છતા પણ શરીરથી મમત્વનો ત્યાગ કરીને જે તેને નિશ્ચલ કરવુ, અથવા સર્વ યોગોની નિરોધ-અવસ્થામા જે સર્વથા કાયની ચેષ્ટાઓનો નિરોધ કરવુ તે ચેષ્ટા

प्रतिलेखनाप्रमार्जनादिसमयोक्तक्रियाकलापपुर सर शयनासनादि विधेयम्, तत शयनासननिक्षेपादानादिपु स्वेच्छया चेष्टापरिहारेण नियता=शास्त्रनियमानुसारिणी या कायचेष्टा सा द्वितीयेति।

उक्त च—उपसर्गप्रसङ्गेऽपि कायोत्सर्गजुषो मुने ।
स्थिरीभाव शरीरस्य कायगुप्तिर्निगद्यते ॥१॥
शयनासननिक्षेपादानसक्रमणेपु च ।
स्थानेपु चेष्टानियम कायगुप्तिस्तु सा परा ॥२॥इति॥

तया युक्ता । '**गुत्ता**' गुप्ता –अशुभयोगनिग्रहो गुप्तिस्तया युक्ता, '**गुत्तिंदिया**' गुप्तेन्द्रिया –गुप्तानि–असयमस्थानेभ्य सुरक्षितानि–इन्द्रियाणि यैस्ते गुप्तेन्द्रिया, '**गुत्त-**

अथवा भूमि आदिकी प्रतिलेखना एव प्रमार्जन करते समय जो अपनी इच्छानुसार शारीरिक चेष्टाओं का परित्याग करना है, एव गुरु आदि की आज्ञानुसार शयन, आसन, निक्षेपण एव आदानादिक म कायचेष्टा का नियमन करना है वह दूसरा कायगुप्ति है। कहा भी है–**उपसर्गप्रसगेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुनेः। स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥१॥ शयनासननिक्षेपा,–दानसक्रमणेपु च। स्थानेपु चेष्टानियमः कायगुप्तिस्तु सा परा ॥२॥** श्लोकों का अर्थ ऊपर लिखे भावके अनुसार है। ये साधुजन कायगुप्ति के आराधक थे। अत एव (**गुत्ता**) अशुभ योग के निग्रहरूप गुप्ति से ये मुनिजन युक्त थे। (**गुत्तिंदिया**) असयमस्थानों से इन्द्रियों को सुरक्षित रखनेवाले थे, इसलिये इन्हें गुप्तेन्द्रिय कहा गया है। (**गुत्तबभयारी**) नौ–

निवृत्तिरूप पहेली कायगुप्ति छे गुरुने पूछीने शारीरिक क्रियाओनी (शौचादिनी) निवृत्तिना समये अथवा भूमि आदिनी प्रतिलेखना तेमज प्रमार्जना करवाना समये जे पोतानी ईच्छाप्रमाणे शारीरिक चेष्टाओनो परित्याग करवानो छे, तेमज गुरु आदिनी आज्ञा–अनुसार शयन, आसन, निक्षेपण, तेमज आदानादिकमा कायचेष्टानु नियमन करवानु होय छे, ते बीजी कायगुप्ति छे कह्यु पण छे के– उपसर्गप्रसङ्गेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुने ।
स्थिरीभाव शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥
शयनासननिक्षेपा,–दानसक्रमणेपु च ।
स्थानेपु चेष्टानियम कायगुप्तिस्तु सा परा ॥

श्लोकोनो अर्थ उपर लखेला भाव प्रमाणे छे ते साधुजनो कायगुप्तिना आराधक हता माटेज (गुत्ता) अशुभयोगना निग्रहरूप गुप्तिथी ते मुनिजनो युक्त हता (गुत्तिंदिया) असयमना स्थानोथी ईद्रियोने सुरक्षित राखवावाळा

चणा अकोहा अमाणा अमाया अलोभा संता पसंता उवसंता परिणिव्वुया अणासवा अग्गंथा छिण्णग्गंथा छिण्णसोया निरुवलेवा,

वंभयारी' गुप्तब्रह्मचारिण –गुप्त ब्रह्मचर्यगुप्तिभा रक्षित ब्रह्म–मैथुनविरमण चरति तच्छीला, 'अममा' अममा –ममत्वरहिता, 'अकिंचणा' अकिंचना –नास्ति किंचन येषा ते अकिंचना –धर्मोपकरणातिरिक्तवस्तुरहिता। 'अकोहा' अक्रोधा =क्रोधवर्जिता, 'अमाणा' अमाना = मानरहिता, 'अमाया' अमाया = मायावर्जिता, अलोभा' अलोभा =लोभरहिता, 'संता' शान्ता =बहिर्वृत्त्या शान्तियुक्ता, 'पसंता' प्रशान्ता = अन्तर्वृत्त्या शान्तियुक्ता, अत एव 'उवसंता' उपशान्ता =शीतीभूता 'परिणिव्वुया' परिनिर्वृता = कर्मकृतविकाररहितत्वात् स्वस्थीभूता, अतएव 'अणासवा' अनास्रवा = आस्रवरहिता, 'अग्गंथा' अग्रन्था =निर्ग्रन्था, 'छिण्णग्गंथा' छिन्नग्रन्था ग्रथाति बध्नाति आत्मानं कर्मणेति ग्रन्थ, स द्विविध – द्रव्यभावभेदात्, द्रव्य हिरण्यादि,

वाटिका–सहित ब्रह्मचर्य के धारक थे, इसलिये गुप्तब्रह्मचारी थे। (**अममा**) ममत्व से रहित थे। (**अकिंचणा**) धर्मोपकरण से अतिरिक्त और इनके पास कुछ नहीं था। (**अकोहा**) क्रोधरहित थे। (**अमाणा**) मानरहित थे। (**अमाया**) मायारहित थे। (**अलोभा**) लोभरहित थे। (**संता**) बाहरसे शान्तियुक्त थे, (**पसंता**) आभ्यन्तर से शान्तियुक्त थे, अत एव (**उवसंता**) शान्तीभूत थे। (**परिणिव्वुया**) कर्मकृत विकार से रहित होने के कारण स्वस्थ थे, अत एव (**अणासवा**) आस्रव से रहित थे। (**अग्गंथा**) निर्ग्रन्थ थे। (**छिण्णगंथा**) जो आत्मा को कर्मों से जकडे (बाँधे) उसका नाम ग्रन्थ है। यह दो प्रकार का होता है। १ द्रव्यग्रन्थ, दूसरा भावग्रन्थ। हिरण्यादि द्रव्यग्रन्थ है।

હતા, તેથી તેમને ગુપ્તેન્દ્રિય કહે છે (गुत्तबंभयारी) નવવાટિકા (વાડ) સહિત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરનાર હતા (अममा) મમત્વથી રહિત હતા (अकिंचणा) ધર્મોપકરણથી અતિરિક્ત બીજું તેમની પાસે કંઈ નહોતું (अकोहा) ક્રોધરહિત હતા (अमाणा) માનરહિત હતા (अमाया) માયારહિત હતા (अलोभा) લોભરહિત હતા (संता) બહારથી શાન્તિયુક્ત હતા (पसंता) આભ્યન્તરથી શાન્તિયુક્ત હતા, અત એવ (उवसंता) ઉપશાન્ત–શીતીભૂત અન્દર અને બહારથી શીતલ હતા (परिणिव्वुया) કર્મકૃત વિકારથી હોવાને કારણે સ્વસ્થ હતા, અત એવ (अणासवा) આસ્રવથી રહિત હતા (अग्गंथा) નિર્ગ્રન્થ હતા (छिण्णगंथा) જે આત્માને કર્મોથી જકડી રાખે (બાંધે) તેનું નામ ગ્રન્થ છે એ બે પ્રકારના થાય છે ૧ દ્રવ્યગ્રન્થ અને ૨ ભાવગ્રન્થ;

कसपाईव मुक्कतोया, सख इव निरगणा, जीवो विव अप्पडिहयगई

भावो मिथ्यात्वादि, स द्विविधो ग्रन्थिश्छिन्नो येस्ते तथा। 'छिण्णसोया' छिन्नस्रोत-स -छिन्नसमारप्रवाहा। 'निरुवलेवा' निरुपलेपा -कर्मबन्धहेतुरुपलेपो रागादिस्तेन रहिता, निरुपलेपतामेव 'कसपाईव' इत्यादि-'सुहुयहुयासणो इव' इत्यन्तैरुपमानोपमेयभावैः प्रदर्शयति, तत्र-'कसपाईव मुक्कतोया' कांस्यपात्रीव मुक्ततोया-मुक्त-त्यक्त तोयमिव ससारबन्धहेतुत्वात्स्नेहो यैस्ते तथा, यथा कांस्यपात्र्या पतितमपि जल लिप्त न भवति तथा ससारबन्धहेतुस्तेषु लिप्तो न भवतीति भाव, 'सख इव निरगणा' शङ्ख इव

मिथ्यात्वादि भावग्रन्थ है। इन दोनों प्रकार के ग्रन्थों से रहित होने के कारण ये 'छिन्नग्रन्थ' कहे गये हैं। (छिण्णसोया) ससार का प्रवाहरूप स्रोत इनसे अलग हो चुका था। (णिरुवलेवा) कर्मबन्ध म कारणभूत रागादिक लेप से भी ये रहित थे, इसलिये निरुपलेप थे। इसी बात को आगे के 'कसपाईव' से लेकर 'सुहुय-हुयासणो इव' यहाँ तक के उपमान पदों के द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं। (कसपाईव मुक्कतोया) कॉंसे का भाजन जिस प्रकार पानी के ससर्ग से सर्वथा रहित होता है उसी प्रकार जल के तुल्य स्नेह को ससार का बधन का हेतु होने से जिन्होंने सर्वथा छोड दिया, अथवा कॉंसे के भाजन मे गिरा हुआ जल जैसे लिप्त नहीं होता उसी प्रकार ससारबन्धहेतु आस्रव जिनमे लिप्त नहीं होता, अत वे कॉंसे के भाजन के समान निरुपलेप कहे गये है। (सख इव निरगणा) शख मे

હિરણ્ય આદિ દ્રવ્યગ્રથ છે મિથ્યાત્વ આદિ ભાવગ્રન્થ છે આ બન્ને પ્રકારના ગ્રન્થોથી રહિત હોવાના કારણે તેઓને છિન્નગ્રથ કહેવામા આવ્યા છે (छिण्णसोया) સસારના પ્રવાહરૂપ સ્રોત તેમનાથી અલગ થઈ ચુકયા હતા (णिरुवलेवा) કર્મબધમા કારણભૂત રાગાદિકલેપથી પણ તેઓ રહિત હતા, તેથી નિરૂપલેપ હતા આજ વાતને આગળના 'कसपाईव' થી લઈને 'सुहुयहुयासणो इव' અહી સુધીના ઉપમાનપદોથી સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે (कसपाईव मुक्कतोया) કાસાનુ વાસણ જેમ પાણીના સસર્ગથી સર્વથા રહિત હોય છે તેજ રીતે જલના તુલ્ય સ્નેહ જે, સસારના બધનનો હેતુ છે તેને જેમણે સર્વથા છોડી દીધો, અથવા કાસાના વાસણમા પડેલા પાણી જેમ લિપ્ત થતા (ચોટતા) નથી, તેવીજ રીતે સસારબધનનો હેતુ આસ્રવ જેઓમા લિપ્ત થતો નથી, તેથી તેઓને કાસાના વાસણની પેઠ નિરૂપલેપ કહેવામા આવ્યો છે (सख इव निरगणा) શખમા જેમ કોઈ પણ રગ હોતો નથી તેવીજ રીતે

जच्चकणगं पिव जायरूवा, आदरिसफलगा इव पागडभावा, कुम्मो

नीरङ्गणा —रङ्गण—रागादिपरक्ता तस्मान्निर्गता, शङ्खे यथा किमपि रङ्गनद्रव्य स्थितिं न लभते तथैतेष्वनगारेषु रागादयो न तिष्ठन्तीत्यर्थः। 'जीवो विव अप्पडिहयगई' जीव इव अप्रतिहतगतयः—जीवो यथा शुभाशुभकर्मप्रेरणादव्याहतगत्या सर्वत्र याति तथा अप्रतिहता गतिर्येषां ते तथा, देशनगरादिषु अनियतविहारित्वेन वादादिषु—कुतीर्थिकमतनिराकरणसामर्थ्योपेतत्वेन च अस्खलितगतयः, 'जच्चकणगं पिव जायरूवा' जात्यकनकमिव जातरूपाः—शोधितसुवर्णमिव निर्मलाः—रागादिरहिता इत्यर्थः। 'आदरिसफलगा इव पागडभावा' आदर्शफलका इव प्रकटभावाः—प्रकटाः=प्रकटिताः, भावाः—उत्पादव्ययध्रौव्यस्वभावका जीवाजीवादिपदार्था यैस्ते तथा, आदर्शफलका

जैसे कोइ भी रंग स्थिति नहीं पा सकता, उसी प्रकार रागादिक भी उन अनगारों में ठहर नहीं सकते थे। अतः ये शंख के समान नीरङ्गण कहे गये हैं। (जीवो विव अप्पडिहयगई) जीव जिस प्रकार शुभ और अशुभ कर्म के वश प्रेरित होकर अव्याहत गति से सर्वत्र चला जाता है उसी प्रकार इनकी भी देश, नगर आदिमें अप्रतिहतगतिविहार होने से एवं वाद—विवाद आदि में कुतीर्थिक मतों के निराकरण करने की सामर्थ्य से युक्त होने से ये भी जीव के समान अस्खलितगतिवाले थे। (जच्चकणगं पिव जायरूवा) शोधितसुवर्ण के समान ये बिल्कुल निर्मल थे। (आदरिसफलगा इव पागडभावा) आदर्श अर्थात् काच जिस प्रकार प्रतिबिम्बित मुखादिक अवयवों को यथावस्थित प्रकट करता है उसी प्रकार ये भी अपने ज्ञान के द्वारा उत्पाद व्यय एवं ध्रौव्य—विशिष्ट जीवाजीवादिक पदार्थों को प्रकट करते थे। इनकी

રાગાદિક પણ તે અનગારોમાં રહી શકતા નથી, તેથી તેઓ શંખની પેઠે નીરંગણ કહેવાય છે (जीवोविव अप्पडिहयगइ) જીવ જેમ શુભ અને અશુભ કર્મવશ પ્રેરિત થઇને અવ્યાહત ગતિથી સર્વત્ર ચાલ્યો જાય, તેમ તેઓની પણ દેશ નગર આદિમાં અપ્રતિહતગતિ—વિહાર હોવાથી તેમજ વાદવિવાદ આદિમાં કુતીર્થિકમતોનું નિરાકરણ કરવાનું સામર્થ્ય હોવાથી તેઓ પણ જીવની પેઠે અસ્ખલિતગતિવાળા હતા (जच्चकणग पिव जायरूवा) શોધેલા સુવર્ણના જેવા તેઓ બિલકુલ નિર્મળ હતા (आदरिसफलगा इव पागडभावा) આદર્શ અર્થાત્ અરીસો જેમ પ્રતિબિંબિત મુખ આદિક અવયવોને યથાવસ્થિત પ્રકટ કરે છે (દેખાડે છે) તેમ તેઓ પણ પોતાના જ્ઞાનદ્વારા ઉત્પાદ, વ્યય તેમ જ ધ્રૌવ્ય—વિશિષ્ટ જીવ—અજીવ—

इव गुत्तिदिया, पुक्खरपत्त व निरुवलेवा, गगणमिव निरालवणा,

यथा प्रतिबिम्बितान् मुखाद्यवयवान् यथास्थित प्रकटीकुर्वन्ति, तथा यत्कृतदेशनया जनाना चित्तदर्पणे जीवाजीवात्मकस्वरूपतया सुस्पष्ट प्रकाशते इत्यर्थ । '**कुम्मो इव गुत्तिदिया**' कूर्म इव गुप्तेन्द्रिया—कूर्मो यथा भयहेतौ सति सवृतसर्वेन्द्रियो भवति तथा ससार-भ्रमणभयाद् गुप्तानि=विषयकषायेभ्य सरक्षितानि इन्द्रियाणि येषा ते गुप्तेन्द्रिया । '**पुक्खरपत्त व निरुवलेवा**' पुष्करपत्रमिव निरुपलेपा—यथा कमलपत्र निर्लिप्त सत् जलोपरि तिष्ठति तथा निरुपलेपा—पङ्कजलतुल्यस्वजनविषयसम्बन्धरहिता भवन्तीति भाव । '**गगणमिव निरालवणा**' गगनमिव निरालम्बना—कुलग्रामनगराद्यालम्बनवर्जिता,

जीवाजीवादिविषयक देशना ऐसी होती थी कि जिससे मनुष्यों के चित्तरूपी दर्पण में उत्पादादि—स्वभाव वाले समस्त जीवादिक पदार्थ अच्छी तरह—स्पष्टरूप से प्रतिभासित होने लगते थे। (**कुम्मो इव गुत्तिदिया**) कच्छप जिस प्रकार भय के कारणों के उपस्थित होने पर समस्त इन्द्रियों को सगोपित कर लेता है उसी प्रकार ये मुनिजन भी ससारपरिभ्रमण के भयसे विषय—कषायों की ओर से अपनी २ इन्द्रियों को सुरक्षित किये हुए रहते थे। (**पुक्खरपत्तव निरुवलेवा**) जिस प्रकार कमलपत्र जल मे निर्लिप्त होकर उस के ऊपर रहता है और कीचड से उत्पन्न होने पर भी जैसे वह उसके सबध से रहित होता है उसी प्रकार ये साधुजन भी कीचड एव जलतुल्य स्वजन, एव विषयों के सबध से बिलकुल रहित थे। (**गगणमिव निरालवणा**) आकाश की तरह ये कुल, ग्राम और नगर आदि के सहारे की अपेक्षा नहीं रखते थे। (**अणिलो इव निरालया**) पवन की तरह घर

આદિક પદાર્થોને પ્રકટ કરતા હતા તેમની જીવાજીવાદિ વિષયની દેશના એવી થતી હતી કે જેથી મનુષ્યોના ચિત્તરૂપી દર્પણમા ઉત્પાદ આદિ સ્વ-ભાવવાળા સમસ્ત જીવાદિક પદાર્થ સારી રીતે સ્પષ્ટરૂપે પ્રતિભાસિત થતા હતા (કુમ્મો ઇવ ગુત્તિદિયા) કાચબો જેમ ભયના કારણો આવી પડતા સમસ્ત ઇંદ્રિઓને સગોપિત કરી લે છે તેમ એ મુનિજનો પણ સસાર–પરિભ્રમણના ભયથી વિષયકષાયોની તરફથી પોતપોતાની ઇંદ્રિઓને સુરક્ષિત રાખતા હતા (પુક્ખરપત્ત વ નિરુવલેવા) જેમ કમળપત્ર જલથી નિર્લિપ્ત થઈને તેની ઉપર રહે છે અને કીચડથી ઉત્પન્ન થાય છે તો પણ જેમ તે તેના સબધથી રહિત હોય છે તેવી જ રીતે સાધુજન પણ કીચડ તેમ જ જલતુલ્ય સ્વજન તેમ જ વિષયોના સબધથી બિલકુલ રહિત હતા (ગગણમિવ નિરાલવણા) આકાશની પેઠે તેઓ કુળ, ગામ અને નગર આદિના આશ્રયની

अणिलो इव निरालया, चंदो इव सोमलेस्सा, सूरो इव दित्ततेया, सागरो इव गभीरा, विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का, मदरो इव अप्पकपा, सारयसलिलव सुद्धहियया, खग्गिविसाण व एगजाया,

'अणिलो इव निरालया' अनिल इव निरालया –पवन इव गृहरहिता, 'चंदो इव सोमलेस्सा' चन्द्र इव सौम्यलेश्या –अनुपतापहेतुमन परिणामधारिण, 'सूरो इव दित्ततेया' सूर्य इव दीप्ततेजस –द्रव्यत शरीरकान्त्या भावतो ज्ञानेन च देदीप्यमाना। 'सागर इव गभीरा' सागर इव गम्भीरा –हर्षशोकादिकारणसंयोगेऽपि निर्विकारचित्ता। 'विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का' विहग इव सर्वतो विप्रमुक्ता –परिवारपरित्यागात् नियत-वासरहिताश्चेति भाव। 'मदरो इव अप्पकपा' मन्दर इव अप्रकम्पा –मेरुवत् परिषहोपसर्गपवनैरचलिता। 'सारयसलिल व सुद्धहियया' शारदसलिलमिव शुद्ध-हृदया –यथा शरदृतौ जल निर्मल भवति तथा परमनिर्मलहृदया इति भाव। 'खग्गिविसाण

से रहित थे। (चदो इव सोमलेस्सा) चन्द्र के समान इनकी लेश्या सौम्य थी। (सूरो इव दित्ततेया) सूर्य के समान ये दीप्त तेजवाले थे। शारीरिक काति द्रव्यतेज, एव ज्ञान यह भावतेज है। (सागर इव गभीरा) सागर के तुल्य ये गभीर प्रकृति के थे। हर्ष शोक आदि के कारणों के उपस्थित होने पर भी इनके चित्त में किसी भी तरह का विकार उत्पन्न नहीं होता था। (विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का) पक्षी की तरह ये नियमित निवास से रहित थे। (मदरो इव अप्पकपा) मेरुपर्वत की तरह परीषह एव उपसर्गरूप पवन से ये अचलित थे। (सारयसलिल व सुद्धहियया) शरद ऋतु के जल समान उनका हृदय निर्मल था। (खग्गिविसाण व एगजाया) खड्गी

અપેક્ષા રાખતા નહતા (अणिलो इव निरालया) પવનની પેઠે ઘરથી રહિત હતા (चदो इव सोमलेस्सा) ચદ્રની પેઠે તેમની લેશ્યા સૌમ્ય હતી (सूरो इव दित्ततेया) સૂર્યની પેઠે તેઓ દીપ્ત-તેજસ્વી હતા શારીરિક કાતિ દ્રવ્યતેજ તેમ જ જ્ઞાન એ ભાવતેજ છે (सागर इव गभीरा) સાગરના જેવા ગભીર પ્રકૃતિના તેઓ હતા હર્ષ શોક આદિના કારણો આવી જતા પણ તેમના ચિત્તમા કોઇ પણ જાતનો વિકાર ઉત્પન્ન થતો નહોતો (विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का) પક્ષીની પેઠે તેઓ નિયમિત નિવાસથી રહિત હતા (मदरो इव अप्पकपा) મેરુ પર્વતની પેઠે પરીષહ તેમજ ઉપસર્ગરૂપ પવનથી તેઓ અચલિત હતા (सारयसलिल व सुद्धहियया) શરદ ઋતુના જલની પેઠે તેમના હૃદય નિર્મળ હતા (खग्गिविसाण व एगजाया) ખડ્ગી (ગેંડા)ના શીંગડાની પેઠે,

भारडपक्खीव अप्पमत्ता, कुंजरो इव सोंडीरा, वसभो इव जाय-

व एगजाया' खड्‌गिविषाणमिवैकजाता—खड्‌गा=आरण्यजीव—तस्य विषाण शृङ्ग, तदेकमेव भवति, तद्वत् एकजाता—एकीभूता—रागादिसहायरहिता, कुटुम्बादिसहायवर्जिता इत्यर्थ। 'भारडपक्खीव अप्पमत्ता' भारण्डप क्षीवऽप्रमत्ता—भारण्डपक्षी=भारण्डश्चासौ पक्षी च भारण्डपक्षी, अय किल पक्षी त्रिचरणवान द्वाभ्या ग्रीवाभ्या द्वाभ्या मुखाभ्या च युक्त, द्वयोर्जीवयोरेकमेवोदर भवति, तौ चात्यन्तमप्रमत्ततया निर्वाह कुरुते। यदि कदाचिद्दैवात् तयोरेकोऽपि जीव प्रमाद करोति, तदा उभयोर्नाशो भवति, तस्मात् सर्वदा चकितचित्तौ प्रमादरहितौ तौ तिष्ठत । तद्वत्-प्रमत्ता—तप सयमादिधर्मरक्षण प्रमादरहिता इत्यर्थ । 'कुंजरो इव सोंडीरा' कुञ्जर इव शौण्डीरा—हस्तीव शूरा—कषायादिरिपुभञ्जनशील । 'वसभो इव जायत्थामा' वृषभ इव जातस्थामान—जात स्थाम—बल येषा ते जातस्थामान—वृषभवत्सजातपराक्रमा

(गैंडा) के सींग की तरह, ये रागादिकों की सहायता से रहित होने के कारण, एक-स्वरूप थे। (भारडपक्खीव अप्पमत्ता) भारड पक्षी की तरह ये अप्रमत्त थे। यह पक्षी दो जीववाला होता है। इसके तीन पैर होते है। ग्रीवा और मुख इसके दो होते हैं। उदर अर्थात् पेट एक ही होता है। ये दोनों जीव अत्यत अप्रमत्त होते हैं। यदि कदाचित एक जीव प्रमाद करे तो दोनों का नाश होवे। इसलिये अप्रमत्तचित्त होकर ये दोनों बहुत ही सावधानी से रहते हैं। उसी तरह ये मुनिजन भी तप एव सयमादिक धर्म के रक्षण करने में प्रमादवर्जित थे। (कुंजरो इव सोंडीरा) कुजर के समान ये कषायादिक के भजन में शौण्डीर—शूरवीर थे। (वसभो इव जायत्थामा) वृषभ के

तेओ रागादिकोनी सहायताथी रहित होवाने कारणे, एकस्वरूप हता (भारंड पक्खीव अप्पमत्ता) भारंड पक्षीनी पेठे तेओ अप्रमत्त हता आ पक्षी बे जीववाळा होय छे तेने त्रण पग होय छे डोक अने मुख तेने बे होय छे उदर (पेट) तेने एक ज होय छे ते बन्ने जीव बहु अप्रमत्त होय छे जो कदाचित् एक जीव प्रमाद (भूल) करे छे तो बन्नेनो नाश थाय छे तेथी अप्रमत्तचित्त (चतुर) थईने ते बन्ने बहु ज सावधानीथी रहे छे तेवी ज रीते ए मुनिजनो पण तप तेमज सयम आदि धर्मना रक्षण करवामा प्रमादरहित हता (कुंजरो इव सोंडीरा) कुंजर (हाथी)नी पेठे तेओ कषाय आदिकना भग (नाश) करवामा शौंडीर-शूरवीर हता (वसभो इव जायत्थामा) वृषभनी पेठे तेओ बलिष्ठ हता (सीहो इव दुद्ध-

स्थामा, सीहो इव दुद्धरिसा, वसुधरा इव सव्वफासविसहा, सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता ॥ सू० २७॥

इत्यर्थ । 'सीहो इव दुद्धरिसा' सिंह इव दुर्धर्षा -सिंहवत्परीषहादिभिर्दुर्धर्षा इत्यर्थ । 'वसुधरा इव सव्वफासविसहा' वसुधरा इव सर्वस्पर्शविषहा -पृथ्वी यथा सर्व सहमसह्य वा स्पर्शं सहते सर्वंसहति नो यत तथैव साधवोऽपि अनुकूलप्रतिकूलपरीषहोपसर्गं सुसहा भवन्ति। 'सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता' सुहुतहुताशन इव तेजसा ज्वलन्त -सुहुत =सुष्ठु हुत -घृताद्याहुतिभिस्तर्पितो यो हुताशनो वह्नि -तद्वत्तेजसा-तप - संयमतेजसा ज्वलन्तो दीप्यमाना इति भाव ॥

अत्र उपमानसंग्राहकम् इद गाथाद्वयम —

'कसे १ सखे २ जीवे ३, जच्चे कणगे य ४ आदरिसे ५ ।
कुम्मे ६ पुक्खरपत्ते ७, गयणे ८ अणिले ९ य चदे १० सूरे य ११॥
सागर १२ विहगे १३ मन्दर १४, सारयसलिल च १५ खग्गी य १६।
भारडे १७ गय १८ वसह १९, सीह २० वसुधरा २१ सुहुयहुए २२॥ २॥ इति ॥ सू० २७ ॥

समान ये बलिष्ठ थे। (सीहो इव दुद्धरिसा) सिंह के समान ये दुर्धर्ष थे। सिंह जैसे मृगादिकों से अप्रधृष्य होता है, उसी प्रकार मृग जैसे परीषहादिकों से ये भी चलितचित्त नहीं होते थे। (वसुधरा इव सव्वफासविसहा) पृथिवी के समान सर्वस्पर्शसह थे। पृथिवी जिस तरह सहने योग्य अथवा नहीं सहन करने योग्य ऐसे भी स्पर्श को सहती है उसी प्रकार ये मुनिजन भी अनुकूल एव प्रतिकूल परीषहों के उपनिपात को अच्छी तरह सहन करते थे (सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता) सुहुत अग्नि की तरह ये तप और सयम के तेज से देदीप्यमान थे ॥सू० २७॥

रिसा) સિંહના જેવા તેઓ દુર્ધર્ષ હતા સિંહ જેમ મૃગ આદિકોથી અપ્રધષ્ય હોય છે તેવી જ રીતે મૃગસમાન પરીષહ આદિકોથી તેઓ પણ ચલિત ચિત્ત થતા નહોતા (वसुधरा इव सव्वफासविसहा) પૃથિવીની પેઠે સર્વ સ્પર્શ સહન કરતા હતા પૃથિવી જેમ સહેવા યોગ્ય અથવા ન સહન કરવા યોગ્ય એવા પણ સ્પર્શને સહન કરે છે તેવી જ રીતે એ મુનિજનો પણ અનુકૂળ તેમ જ પ્રતિકૂળ પરીષહોના ઉપનિપાત ને સારી રીતે સહન કરતા હતા (सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता) સુહુત અગ્નિની પેઠે તેઓ તપ અને સંયમના તેજથી દેદીપ્યમાન હતા (સૂ० २७)

मूलम्—नत्थि णं तेसिं णं भगवंताणं कत्थइ पडिबंधे भवइ। से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते, तंजहा-दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं-सचित्ताचित्तमीसिएसु

टीका—'नत्थि' इत्यादि। नास्ति अयं पक्षः, यत् खलु 'तेसिं णं भगवंताणं' तेषां खलु भगवताम्-श्रीमहावीरस्वामिनः शिष्याणाम् 'कत्थइ' क्वापि-कस्मिन्नपि विषये 'पडिबंधे भवइ' प्रतिबन्धः-आसक्तिः भवतीति, श्री महावीर-स्वामिनोऽन्तेवासिनां संयमप्रतिबन्धीभूतः कोऽपि हेतुः कुत्राऽपि न भवतीति भावः। 'से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते' स च प्रतिबन्धश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा-भेद-प्रकारश्चेयम्-द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च। तेषु 'दव्वओ णं' द्रव्यतः खलु 'सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु' सचित्ताऽचित्त-मिश्रितेषु द्रव्येषु। तत्र-सचित्त=शिष्यादिकम्, अचित्त=वस्त्रादिकम्, मिश्रितम्=शिष्यसहितवस्त्रादिकम्, एतेषु द्रव्येषु, 'खेत्तओ' क्षेत्रतः-

'नत्थि णं' इत्यादि।

(तेसिं णं भगवंताणं) भगवान महावीर के समीप मे रहनेवाले उन स्थविर भगवंतों का (कत्थइ) किसी भी विषय मे (पडिबंधे) प्रतिबंध (नत्थि) नहीं था। अर्थात् भगवान् वीर प्रभु के ये समस्त मुनिजन संयम के विघातक किसी भी विषय मे आसक्ति नहीं रखते थे। (से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते) वह प्रतिबंध चार प्रकार का कहा गया है, (तंजहा) वह इस प्रकार है-(दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्य से, क्षेत्र से, काल से एवं भाव से। (दव्वओ णं सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्य से प्रतिबंध ३ प्रकार का है-(१) सचित्त (२) अचित्त (३) सचित्ताचित्त।

'नत्थि णं' ઈત્યાદિ

(तेसिं णं भगवंताणं) ભગવાન મહાવીરના સમીપમાં રહેવાવાળા તે સ્થવિર ભગવંતોને (कत्थइ) કોઈપણ વિષયમાં (पडिबंधे) પ્રતિબંધ (नत्थि) ન હોતો, અર્થાત્-ભગવાન્ વીરપ્રભુના તે સમસ્ત મુનિજનો સંયમના વિઘાતક હોય એવા કોઈ પણ વિષયમાં આસક્તિ રાખતા નહોતા (से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते) તે પ્રતિબંધ ચાર પ્રકારના કહેલા છે (तंजहा) તે આ પ્રકારે છે (दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી તેમજ ભાવથી (दव्वओ [illegible] सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) દ્રવ્યથી પ્રતિબંધ ત્રણ પ્રકારનો છે [illegible], (૨) અચિત્ત, (૩) સચિત્તાચિત્ત, શિષ્ય આદિક સચિત્ત છે

स्थामा, सीहो इव दुद्धरिसा, वसुंधरा इव सव्वफासविसहा, सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता ॥ सू० २७॥

इत्यर्थः । 'सीहो इव दुद्धरिसा' सिंह इव दुर्धर्षाः-सिंहवत्परीषहादिमृगैर्धर्षयितुमशक्याः इत्यर्थः । 'वसुंधरा इव सव्वफासविसहा' वसुंधरा इव सर्वस्पर्शविषहाः-पृथ्वी यथा सह्य सम-मसह्य वा स्पर्शं सहते सर्वमर्दनं चोपगत तथैवैते मामोऽपि अनुकूलप्रतिकूलपरीषहोपसर्गान् सुसहा भवति । 'सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता' सुहुतहुताशन इव तेजसा ज्वलन्तः-सुहुतः=सुष्ठु हुतः-घृताद्याहुतिभिस्तर्पितो यो हुताशनो वह्निः-तद्वत्तेजसा-तपः-संयमतेजसा ज्वलन्तो दीप्यमाना इति भावः॥

अत्र उपमानसंग्राहकम् इदं गाथाद्वयम् —

'कंसे १ संखे २ जीवे ३, जच्चे कणगे य ४ आदरिसे ५ ।
कुम्मे ६ पुक्खरपत्ते ७, गयणे ८ अणिले ९ य चंदे १० सूरे य ११॥
सागर १२ विहगे १३ मंदर १४, सारयसलिलं च १५ खग्गी य १६।
भारंडे १७ गय १८ वसहे १९, सीहे २० वसुंधरा २१ सुहुयहुए २२॥ २॥ इति ॥ सू० २७ ॥

समान ये बलिष्ठ थे। (सीहो इव दुद्धरिसा) सिंह के समान ये दुर्धर्ष थे। सिंह जैसे मृगादिकों से अप्रधृष्य होता है, उसी प्रकार मृग जैसे परीषहादिकों से ये भी चलितचित्त नहीं होते थे। (वसुंधरा इव सव्वफासविसहा) पृथिवी के समान सर्वस्पर्शसह थे। पृथिवी जिस तरह सहने योग्य अथवा नहीं सहन करने योग्य ऐसे भी स्पर्श को सहती है उसी प्रकार ये मुनिजन भी अनुकूल एवं प्रतिकूल परीषहों के उपनिपात को अच्छी तरह सहन करते थे (सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता) सुहुत अग्नि की तरह ये तप और संयम के तेज से देदीप्यमान थे ॥सू० २७॥

रिसा) સિંહના જેવા તેઓ દુર્ધર્ષ હતા સિંહ જેમ મૃગ આદિકોથી અપ્રધૃષ્ય હોય છે તેવી જ રીતે મૃગસમાન પરીષહ આદિકોથી તેઓ પણ ચલિત ચિત્ત થતા નહોતા (वसुंधरा इव सव्वफासविसहा) પૃથિવીની પેઠે સર્વ સ્પર્શ સહન કરતા હતા પૃથિવી જેમ સહેવા યોગ્ય અથવા ન સહન કરવા યોગ્ય એવા પણ સ્પર્શને સહન કરે છે તેવી જ રીતે એ મુનિજનો પણ અનુકૂળ તેમ જ પ્રતિકૂળ પરીષહોના ઉપનિપાત ને સારી રીતે સહન કરતા હતા (सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंता) સુહુત અગ્નિની પેઠે તેઓ તપ અને સંયમના તેજથી દેદીપ્યમાન હતા (સૂ० २७)

मूलम्—नत्थि ण तेसि ण भगवंताण कत्थइ पडिबंधे भवइ। से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते, तंजहा—दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं—सचित्ताचित्तमीसिएसु

टीका—'नत्थि' इत्यादि। नास्ति अय पक्ष, यत् खलु 'तेसि ण भगवंताण' तेषा खलु भगवताम्—श्रीमहावीरस्वामिन शिष्याणाम् 'कत्थइ' क्वापि—कस्मिन्नपि विषये 'पडिबंधे भवइ' प्रतिबन्ध—आसक्ति भवतीति, श्री महावीरस्वामिनोऽन्तेवासिना सयमप्रतिबन्धीभूत कोऽपि हेतु कुत्राऽपि न भवतीति भाव।
'से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते' स च प्रतिबन्धश्चतुर्विध प्रज्ञप्त 'त जहा' तद्यथा-भेदप्रकारश्चेत्थम्—द्रव्यत क्षेत्रत कालतो भावतश्च। तेषु 'दव्वओ ण' द्रव्यत खलु 'सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु' सचित्ताऽचित्त-मिश्रितेषु द्रव्येषु। तत्र—सचित्त=शिष्यादिकम्, अचित्त=वस्त्रादिकम्, मिश्रितम्=शिष्यसहितवस्त्रादिकम्, एतेषु द्रव्येषु, 'खेत्तओ' क्षेत्रत —

'नत्थि ण' इत्यादि।

(तेसि ण भगवंताण) भगवान महावीर के समीप में रहनेवाले उन स्थविर भगवंतों का (कत्थइ) किसी भी विषय में (पडिबंधे) प्रतिबंध (नत्थि) नहीं था। अर्थात् भगवान् वीर प्रभु के ये समस्त मुनिजन सयम के विघातक किसी भी विषय में आसक्ति नहीं रखते थे। (से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते) वह प्रतिबंध चार प्रकार का कहा गया है, (तजहा) वह इस प्रकार है—(दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्य से, क्षेत्र से, काल से एव भाव से। (दव्वओ ण सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्य से प्रतिबंध ३ प्रकार का है—(१) सचित्त (२) अचित्त (३) सचित्ताचित्त।

'नत्थि ण' ઈત્યાદિ

(तेसि ण भगवंताण) ભગવાન મહાવીરના સમીપમાં રહેવાવાળા તે સ્થવિર ભગવંતોને (कत्थइ) કોઈપણ વિષયમાં (पडिबंधे) પ્રતિબંધ (नत्थि) ન હોતો, અર્થાત્—ભગવાન્ વીરપ્રભુના તે સમસ્ત મુનિજનો સંયમના વિઘાતક હોય એવા કોઈ પણ વિષયમાં આસક્તિ રાખતા નહોતા (से य पडिबंधे चउव्विहे पण्णत्ते) તે પ્રતિબંધ ચાર પ્રકારના કહેલા છે (तजहा) તે આ પ્રકારે છે (दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી તેમજ ભાવથી (दव्वओ ण सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) દ્રવ્યથી પ્રતિબંધ ત્રણ પ્રકારનો છે—(૧) સચિત્ત, (૨) અચિત્ત, (૩) સચિત્તાચિત્ત, શિષ્ય આદિક સચિત્ત છે

दव्वेसु । खेत्तओ–गामे वा णयरे वा रण्णे वा खेत्ते वा खले वा घरे वा अंगणे वा । कालओ–समए वा आवलियाए वा आणा-

'गामे वा' ग्रामे वा, 'णयरे वा' नगरे वा 'रण्णे वा' अरण्ये वा, 'खेत्ते वा' क्षेत्रे वा, 'खले वा' धान्यमर्दनसंशोधनस्थाने वा, 'घरे वा अंगणे वा' गृहे वाऽङ्गणे वा । 'कालओ समए वा आवलियाए वा' कालतः–समये सर्वतो जघन्ये काले, समयस्य विस्तृतोऽर्थ उपासकदशाङ्गस्यागारधर्मसञ्जीवनी वृत्तितोऽवसेयः । 'आवलिकायाम्' असंख्यातसमयरूपायाम् 'आणापाणुए वा' आनप्राणे वा=

शिष्यादिक सचित्त है। वस्त्रादिक अजीव पदार्थ अचित्त हैं। शिष्यसहित वस्त्रादिक सचित्ताचित्त हैं। इनमें इन मुनिजनों को बिलकुल भी आसक्ति नहीं थी। (**खेत्तओ गामे वा णयरे वा रण्णे वा खेत्ते वा खले वा घरे वा अगणे वा**) इसी तरह क्षेत्र की अपेक्षा–ग्राम में, नगर में, जंगल में, क्षेत्र में, खल–धान्यादिक के कूटने और फटकने के स्थान ऐसे खलिहान में, घर में अथवा आंगन में प्रतिबंध नहीं था। (**कालओ समए वा आवलियाए वा आणापाणुए वा थोवे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा अयणे वा अण्णयरे वा दीहकालसंजोगे**) कालकी अपेक्षा से समय–सब से छोटे काल में, इस समय और कालका विस्तृत अर्थ 'उपासकदशांग' की 'अगारधर्मसंजीवनी' वृत्ति में कहा है, वहां से जान लेना चाहिये। आवलिका में, असंख्यात समयकी एक आवलिका होती है, उच्छ्वासनिश्वासकालरूप आनप्राण में, स्तोकमें–सप्तप्राणप्रमाणवाले कालविशेषमें–सात उच्छ्वासमें, लवमें–सात-

वस्त्राहिक अछव पहार्थ अयित्त छे शिष्यसहित वस्त्राहिक सयित्ताचित्त छे तेमा ए मुनिजनोने बिलकुल ज आसक्ति नहोती (खेत्तओ गामे वा णयरे वा रण्णे वा खेत्ते वा खले वा घरे वा अगणे वा) तेवी ज रीते क्षेत्रनी અપેક્ષા–ગામમા, નગરમા, જગલમા, ખેતરમા, ખલ–ધાન્ય વગેરેને કૂટવા ખાડવાના સ્થાનભૂત એવા ખલિહાનમા, ઘરમા, આગણામા પ્રતિબધ નહોતો (कालओ समए वा आवलियाए वा आणापाणुए वा थोवे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा अयणे वा अण्णयरे वा दीहकालसजोगे) કાલની અપેક્ષાએ સમય–સૌથી થોડા કાળમા (આ સમય અને કાલનો વિસ્તૃત અર્થ 'ઉપાસકદશાગની' 'અગારધર્મસંજીવની' વૃત્તિમા કહેલો છે ત્યાથી જાણી લેવો જોઈએ), આવલિકામા (અસખ્યાત સમયની એક આવલિકા થાય છે), ઉચ્છ્વાસ–નિશ્વાસ–કાલરૂપ આનપ્રાણમા, સ્તોકમા–સપ્તપ્રાણના પ્રમાણ

पाणुए वा थोवे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे वा अयणे वा अण्णयरे वा दीहकालसंजोगे। भावओ–कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा। एव तेसि ण भवइ ॥ सू० २८ ॥

उच्छ्वसनि श्वासकाल इत्यर्थ, 'थोवे वा' स्तोके वा=सप्तप्राणमाने वा कालविशेषे, 'सत्त पाणाणि से थोवे' इत्युक्ते। 'लवे वा'–'सत्त थोवाणि से लवे' इति सप्तस्तोकमिते काले वा, 'मुहुत्ते वा' मुहूर्ते वा–लवाना सप्तसप्ततिप्रमाणे काले, 'अहोरत्ते वा' अहोरात्रे वा–रात्रिन्दिवसप्रमाणे काले वा, 'पक्खे वा' पक्षे–पञ्चदशदिवस-प्रमाणके काले वा 'मासे वा' त्रिंशद्दिनसप्रमाणके काले वा, 'अयणे वा' अयने–उत्तरायणदक्षिणायनभेदाद्द्विविधे षण्मासप्रमिते काले वा, 'अण्णयरे वा दीहकालसजोगे' अन्यतरस्मिन् वा दीर्घकालसयोगे–उक्तप्रभेदाद् भिन्ने वा सवत्सरादिरूपे काले। 'भावओ' भावत –'कोहे वा' क्रोधे वा 'माणे वा'–माने वा, 'मायाए वा'–मायाया वा, 'लोहे वा' लोभे वा 'भए वा' भये वा, हासे वा। 'एव तेसिं ण भवइ' एव तेषा न भवति, एव–पूर्ववर्णितप्रकारेण तत्र तत्र प्रतिबन्ध –आसक्तिस्तेषा मुनीना न भवति ॥सू० २८॥

स्तोक अर्थात् ४९ उच्छ्वास–प्रमित कालमें, मुहूर्त्तमे–७७ लवोंसे प्रमित कालमें, अहोरात्रम, पक्ष–१५ दिनके कालमे, मास–३० दिन–प्रमाण समयमे, अयनमें–उत्तरायण–दक्षिणायन रूप छ छ महिनोंमे, एव और भी सवत्सरादिरूप बृहत्समयमं प्रतिबध नहीं था। (भावओ) भावकी अपेक्षासे (कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एव तेसिं ण भवइ) क्रोधमे, मानमे, मायामें, लोभमें, भयमे, अथवा हास्यमे उन मुनिजनोंको किसीभी तरहका प्रतिबध नहीं था ॥ सू० २८ ॥

જેટલા કાળવિશેષમા–સાત ઉચ્છ્વાસમા, લવમા–સાત સ્તોક અર્થાત્ ૪૯ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણના કાળમા, મુહૂર્ત્તમા–૭૭ લવોથી પ્રમિત કાળમા, અહોરાત્રિમા, પક્ષ–૧૫ દિવસના કાળમા, માસ–૩૦ દિવસના સમયમા, અયનમા ઉત્તરાયણ–દક્ષિણાયનરૂપ છ છ મહિનામા, તેમજ બીજાપણ સવત્સર આદિરૂપ લાબા સમયમા પ્રતિબધ નહોતો (ભાવઓ) ભાવની અપેક્ષાએ (कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एव तेसिं ण भवइ) ક્રોધમા, માનમા, માયામા, લોભમા, ભયમા અથવા હાસ્યમા તે મુનિઓને કોઇ પણ તરેહનો પ્રતિબધ નહોતો (સૂ ૨૮)

मूलम्–ते णं भगवंतो वासावासवज्जं अट्ठ गिम्हहेमतियाणि मासाणि गामे एगराइया णयरे पचराइया, वासीचदणसमाण-

'ते ण भगवतो' इत्यादि। ते=श्रीवर्धमानस्वामिन शिष्या खलु भगवतो 'वासावासवज्ज' वर्षावासवर्जम् 'अट्ठ गिम्हहेमतियाणि' अष्टौ ग्रैष्महैमन्तिकान 'मासाणि' मासान्, 'गामे एगराइया' ग्रामे एकरात्रिका –यस्मिन् दिवसेऽनगारा ग्राममागच्छन्ति स दिवस पुनर्यावत्सप्तावर्तते तावत्पर्यन्त काल एकरात्रशब्देन गृह्यते, तेनैकसप्ताहनिवासिन इत्यर्थ। 'णयरे पचराइया'–नगरे पञ्चरात्रिका –यस्मिन् दिवसेऽनगारा नगरमागच्छन्ति स दिवस पञ्चवारमावर्तित पञ्चरात्रमुच्यते, तेनैकोनत्रिंशद्दिवसवासिन इत्यर्थ। स्थविरकल्पिना शेषकाले एकस्मिन् नगरे मासकल्पविहारित्वात्। 'वासी–चदण–समाण–कप्पा' वासी–चन्दन–समान–कल्पा, वासी–'वसुल' इति प्रसिद्ध काष्ठतक्षणशस्त्रविशेष, वासीव वासी अपकारी, ता चन्दनसमान–चन्दनवत् कल्पयति=मन्यन्ते ये ते वासीचन्दनसमानकल्पा –अपकारिण-मप्युपकारकत्वेन मन्यमाना इत्यर्थ। तथा चोक्तम्—

'तेण भगवतो' इत्यादि,

(तेण भगवतो) वर्द्धमान स्वामी के वे सयमी शिष्यजन (वासावासवज्ज) वर्षाकाल–चौमासा छोडकर (अट्ठ गिम्हहेमतियाणि मासाणि) ग्रीष्मकाल एव शीत-कालके ८ महीनोंमे (गामे) छोटे गाममें (एगराइया) एकरात्रिपर्यन्त–एक सप्ताह तक और (णयरे) नगरमें (पचराइया) पाच रात्रितक–२९ दिवस–पर्यन्त ठहरते थे। (वासी-चदण-समाण कप्पा) ये अपने अपकारीजनको भी उपकारीरूपसे मानते थे। अथवा कोई चाहे इन्हे वसूलास छीले, चाहे चदनसे चर्चे, दोनों पर समान दृष्टि रखते थे। कहा भी है

'तेण भगवतो' ઇત્યાદિ

(तेण भगवतो) વર્દ્ધમાન સ્વામીના તે સયમી શિષ્યજનો (वासावास-वज्ज) વર્ષાકાલ–ચોમાસુ છોડીને (अट्ठ गिम्हहेमतियाणि मासाणि) ગ્રીષ્મકાલ તેમજ શીતકાલના આઠ મહિનામા (गामे) નાના ગામમા (एगराइया) એક રાત્રિ સુધી–એક અઠવાડીયા સુધી, અને (णयरे) નગરમા (पचराइया) પાચ રાત્રિ સુધી–૨૯ દિવસ સુધી રોકાતા હતા (वासीचदणसमाणकप्पा) તે પોતાના અપકારીજનોને પણ ઉપકારીરૂપ ગણતા હતા અથવા કોઈ ભલે તેમને વાસલાથી છોલે કે ભલે ચદનથી ચર્ચે બેઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખતા હતા કહ્યું પણ છે–

"यो मामपकरोत्येष, तत्त्वेनोपकरोत्यसौ ॥

शिरामोक्षाद्युपायेन, कुर्वाण इव नीरुजम् ॥" इति ॥

यद्वा—वास्या चन्दनसमान कल्प आचारो येषां ते वासीचन्दनसमानकल्पा,

यो मामपकरोत्येष तत्त्वेनोपकरोत्यसौ ।

शिरामोक्षाद्युपायेन, कुर्वाण इव नीरुजम् ॥ १ ॥

सज्जनोंका जब कोई मनुष्य अपकार करता है, तब वे ऐसा समझते हैं कि यह जो मेरा अपकारी है सो तो वस्तुतः उपकारी ही है। क्यों कि इसके अपकार से हमारी सहनशीलता आदि गुणोंकी परीक्षा होती है, शत्रु-मित्रमें, निन्दा-स्तुति-आदिमें समदृष्टिता बढती है। अतः यह मेरा अपकारी नहीं, प्रत्युत उपकारी है। जैसे किसीकी गर्दनकी नस यदि चढ जाती है, उसको यथास्थानमें बैठानेके वैद्य उसका शिर पकडकर बायें-दायें घुमाता है, उस समय रोगीको पीडा होती है, परन्तु नसके अपने स्थान पर बैठ जाने पर पीडितकी पीडा शान्त हो जाती है, वह नीरोग हो जाता है, उसी प्रकार अपकारी भी अपकारके द्वारा सज्जनोंकी आत्माको, जो अनादिकालसे स्व-स्थानच्युत हो संसारमें भ्रमण कर रही है, स्वस्थानमें स्थित करता है। इसलिये सज्जन अपने अपकारीको उपकारीही मानते हैं, उस पर आक्रोश कभी भी नहीं करते

यो मामपकरोत्येष तत्त्वेनोपकरोत्यसौ ।

शिरामोक्षाद्युपायेन कुर्वाण इव नीरजम् ॥ १ ॥

સજ્જનોનો કોઈ મનુષ્ય જ્યારે અપકાર કરે છે ત્યારે તેઓ એમ સમજે છે કે આ જે અમારો અપકારી છે તે તો ખરીરીતે ઉપકારી જ છે કેમકે તેના અપકારથી અમારી સહનશીલતા આદિગુણોની પરીક્ષા થાય છે, શત્રુ-મિત્રમાં, નિંદા-સ્તુતિ આદિમાં સમદૃષ્ટિપણું વધે છે તેથી તે અમારો અપકારી નથી, પરંતુ ઉપકારી છે જેમકે કોઇની ગરદનની નસ જો ચડી જાય છે તો તે બરાબર ઠેકાણે બેસાડી દેવાને માટે વૈદ્ય તેનું માથું પકડીને જમણું-ડાબું ફેરવે છે તે વખતે રોગીને પીડા થાય છે, પરંતુ નસને પોતાને ઠેકાણે બેસી જવાથી તે રોગીની પીડા શાંત થઇ જાય છે, અને તે નિરોગી થઇ જાય છે તેવીજ રીતે અપકારી પણ અપકારદ્વારા સજ્જનોના આત્માને-કે જે અનાદિકાલથી પોતાના સ્થાનથી ચ્યુત થઇ સંસારમાં ભ્રમણ કરી રહેલો છે તેને-પોતાના સ્થાનમાં સ્થિર કરે છે તેથી સજ્જન પોતાના અપકારીને ઉપકારીજ માને છે તેના પર ગુસ્સો કદી પણ કરતા નથી

कप्पा समलेट्ठुकंचणा समसुहदुक्खा इहलोग-परलोग-अप्पडिबद्धा संसारपारगामी कम्मणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिया विहरंति॥सू २९॥

तथाचोक्तम्—

"अपकारपरेऽपि परे, कुर्वन्त्युपकारमेव हि महान्त ।
सुरभीकरोति वासीं, मलयजमपि तक्षमाणमपि ॥" इति ।

'समलेट्ठुकंचणा' समलेष्टुकाञ्चना =लेष्टु —मृत्तिकाखण्ड, काञ्चन—सुवर्णं, ते उभे सम तुल्ये येषा ते तथा, 'समसुहदुक्खा' समसुखदुःखा, सुखे दुःखे च समानपरिणामा

है, अथवा—वासी—अपकारीमें चदनके समान है आचार जिनका ऐसे वे साधुजन थे। चदन वासी द्वारा—वसूला द्वारा—काटे जाने पर भी वसूलाके मुखको सुवासित करता है। कहा भी है—

अपकारपरेऽपि परे, कुर्वन्त्युपकारमेव हि महान्तः ।
सुरभीकरोति वासी मलयजमपि तक्षमाणमपि ॥ १ ॥

तथा दुष्ट—स्वभाववाले मनुष्य यद्यपि सज्जनोंका निरन्तर अपकार ही करते रहते हैं, तो भी वे सज्जन उन अपकारियों पर कभी भी क्रुद्ध नहीं होते हैं, उनका कभी भी अपकार नहा करते है। प्रत्युत वे अपकारियोंका भी उपकार ही करते है। जैसे चदनवृक्ष अपने अङ्गको काटनेवाले मनुष्यको, काटने के साधन कुठारके मुखको भी सुरभित ही करता है ॥१॥ (समलेट्ठुकचणा) पाषाण और सुवर्ण इन दोनों को बराबर समझते थे। (समसुह-

અથવા વાસી—અપકારી પ્રતિ ચદનના સરખો આચાર છે જેમનો એવા તે સાધુજનો હતા ચદન વાસીદ્વારા—વાસલાથી કપાઇ જવા છતા પણ વાસલાના મુખને સુવાસિત કરે છે કહ્યુ પણ છે—

अपकारपरेऽपि परे, कुर्वन्त्युपकारमेव हि महान्त ।
सुरभीकरोति वासीं मलयजमपि तक्षमाणमपि ॥

તથા તે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા મનુષ્ય જો કે સજ્જનોનો હમેશ અપકાર જ કર્યા કરે છે તો પણ તે સજ્જનો તે અપકારીઓ ઉપર કદી પણ ક્રોધ કરતા નથી, કદી પણ તેમનો અપકાર કરતા નથી, પરતુ તે અપકારીઓ ઉપર પણ ઉપકાર જ કરે છે જેમ ચદનવૃક્ષ પોતાના અગને કાપવાવાળા મનુષ્યને, અને કાપવાના સાધન કુહાડાના મુખને પણ સુગધિત કરે છે (૧) (समलेट्ठु कचणा) પાષાણ અને સુવર્ણ એ બન્નેને બરાબર સમજતા હતા (समसुह

मूलम्—तेसि ण भगवताण एएण विहारेण विहरमा-

इ यर्थ । 'इहलोग-परलोग-अप्पडिबद्धा' इहलोकपरलोकाऽप्रतिबद्धा -लोकद्वयसुखास-क्तिरहिता, 'ससार-पार-गामी' ससार-पार-गामिन -भवसमुद्रत स्वपरामतारका, 'कम्मणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिया विहरति' कर्मनिघातनार्थमभ्युत्थिता -सकलकर्मनिर्जरणार्थं कृतोद्यमा विहरन्ति ॥ सू० २९ ॥

टीका—'तेसि ण' इत्यादि । तेषा श्रीमहावीरस्वामिशिष्याणा 'भगवताण' भगवता-तप-सयमशोभाशालिनाम्, 'एएण विहारेण विहरमाणाण' एतेन विहारेण विहरताम्-अत्र विहार =विचरण-मुनिचर्या, यद्वा विविधैरनेकप्रकारैस्तपविभारवहन-पादचलन-परीषहसहनादिरूपै कायक्लेशै कर्माणि हियन्तऽनेनेति विहार, एतेन विहारेण-ग्रामनगरा-

दुक्खा) सुख एव दु खम समान परिणाम वाले थे। सुखमें हर्ष एव दु खम विषाद इस प्रकार विषमता लिये इनके परिणाम नहीं थे। (इहलोग परलोग-अप्पडिबद्धा) इस लोक-सबधी एव परलोक सबधी सुखोकी आसक्ति इनके हृदयमें नहीं थी। (ससार-पारगामी) ये भवरूपी समुद्रको तिरनेवाले थे। (कम्मणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिया विहरति) समस्त कर्मोंकी निर्जरा करनेके लिये ही सयमाराधनमे तत्पर होकर विचरते थे ॥ सू० २९ ॥

'तेसि ण भगवताण' इत्यादि,

(तेसि ण भगवताण) महावीर स्वामीके इन स्थविर भगवतोंका जो (एएण विहारेण विहरमाणाण) इस प्रकारके विहार करते थे। विहार शब्दका अर्थ मुनिचर्या

दुक्खा) सुખ તેમજ દુ ખમા સમાન પરિણામવાળા હતા સુખમા હર્ષ તેમ જ દુ ખમા વિષાદ (શોક) એવી વિષમતા તેમનામા નહોતી (इहलोग परलोग-अप्पडिबद्धा) આ લોક-સબધી તેમજ પરલોક-સબધી સુખોની આસક્તિ તેમના હૃદયમા નહોતી (ससारपारगामी) તેઓ ભવરૂપી સમુદ્રને તરવાવાળા હતા (कम्मणिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिया विहरति) સમસ્ત કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે જ સયમ-આરાધનમા તત્પર થઈને વિચરતા હતા (સૂ ૨૯)

'तेसि ण भगवताण' ઇત્યાદિ,

(तेसि ण भगवताण) એ મહાવીર સ્વામીના તે સ્થવિર ભગવતો (एएण विहारेण विहरमाणाण) આ પ્રકારે વિહાર કરતા હતા, વિહાર શબ્દનો

जहा–इत्तरिए य १ आवकहिए य २। से किं तं इत्तरिए? इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते, त जहा–चउत्थभत्ते १ छट्टभत्ते २ अट्ठमभत्ते

रिक च–एति–गच्छति तच्छीलम् इत्वर, तदेव–इत्वरिकम्–अल्पकालिकम्, यथा श्रीमहावीरस्वामिनस्तीर्थे नमस्कारसहितप्रत्याख्यानकालादारभ्य षण्मासपर्यन्तम्, श्रीनाभेयतीर्थङ्करतीर्थे संवत्सरपर्यन्तम्–इति १। 'आवकहिए य' याव कथिकश्च–यावत्–यदवधिर्मनुष्योऽयमिति मुख्यव्यवहाररूपा कथा यावत्कथा, तत्र भव यावत्कथिक–आजन्मपर्यन्तम् अनशनमिति। अनयोरित्वरिक पृच्छति–'**से किं त इत्तरिए**' अथ किं तद् इत्वरिकम्?, अस्योत्तरमाह–'**इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते**' इत्वरिकम् अनेकविध प्रज्ञप्तम्, '**त जहा**'–तद्यथा–तानि यद्रूपाणि सन्ति तथा कथयति–'**चउत्थभत्ते**' चतुर्थभक्तम्–एकोपवासरूपम्१। '**छट्ठभत्ते**' षष्ठभक्तम्–निरन्तरदिनद्वयोपवासरूपम्२। '**अट्ठमभत्ते**' अष्टमभक्त–निरन्तरदिनत्रयोपवासरू-

स्वामी के तीर्थ मे इत्वरिक तप नमस्कारसहित=नौकारसी प्रत्याख्यान काल से लेकर छह मासपर्यन्त का कहा गया है। श्री आदिनाथ तीर्थंकर के शासनमे इसकी मर्यादा नौकारसी से लेकर एकवर्ष पर्यन्त की थी। शेष २२ तीर्थंकरों के शासनमे अष्टमास पर्यन्त इसकी अवधि थी। (**से किं त इत्तरिए?**) इत्वरिक तप क्या है? उत्तर–(**इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते**) यह इत्वरिक तप अनेक प्रकार का कहा गया है, (त जहा) वे प्रकार ये है–(**चउत्थभत्ते छट्ठभत्ते अट्ठमभत्ते दसमभत्ते बारसभत्ते चउद्दसभत्ते सोलसभत्ते अद्धमासियभत्ते मासियभत्ते दोमासियभत्ते तेमासियभत्ते चउमासियभत्ते पचमासियभत्ते छम्मासियभत्ते**) चतुर्थभक्त–एक उपवास, षष्ठभक्त–दो उपवास–निरन्तर–लगातार–दो दिन का उपवास, अष्टमभक्त–निरतर तीन दिन तक उपवास, दशमभक्त–चार–उपवास–लगातार

સ્વામીના તીર્થમા ઇત્વરિક તપ નમસ્કારસહિત–નૌકારસી પ્રત્યાખ્યાનકાલથી લઈને છ માસ સુધીનુ કહેલુ છે શ્રી આદિનાથ તીર્થંકરના સમયે તીર્થમા તેની મર્યાદા નૌકારસીથી લઈને એક વર્ષ સુધીની હતી બાકીના ૨૨ તીર્થંકરોના તીર્થમા ૮ માસ સુધીની તેની અવધિ હતી (से किं त इत्तरिए?) ઇત્વરિક તપ શુ છે? ઉત્તર–(इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते) આ ઇત્વરિક તપ અનેક પ્રકારનુ કહેલુ છે, (तजहा) તે આમ છે (चउत्थभत्ते छट्ठभत्ते अट्ठमभत्ते दसमभत्ते बारसभत्ते चउद्दसभत्ते सोलसभत्ते अद्धमासियभत्ते मासियमभत्ते दोमासियभत्ते तेमासियमभत्ते चउमासियमभत्ते पचमासियभत्ते छम्मासियभत्ते) ચતુર્થ–ભક્ત એક ઉપવાસ, ષષ્ઠભક્ત–બે ઉપવાસ–નિરન્તર–લગાતાર બે દિવસનો ઉપવાસ, અષ્ટમભક્ત–એક સાથે ત્રણદિવસનો ઉપવાસ–ત્રણ ઉપવાસ, દશમ

३ दसमभत्ते ४ वारसभत्ते ५ चउद्दसभत्ते ६ सोलसभत्ते ७ अद्ध-मासियभत्ते ८ मासियभत्ते ९ दोमासियभत्ते १० तेमासियभत्ते ११ चउमासियभत्ते १२ पचमासियभत्ते १३ छम्मासियभत्ते १४,

पम् ३ । 'दसमभत्ते' दशमभक्तम्–निरन्तरचतुर्दिनचतुष्टयोपवासरूपम् ४ । 'वारसभत्ते' द्वादशभक्तम्–निरन्तरदिनपञ्चकोपवासरूपम् ५ । 'चउद्दसभत्ते' चतुर्दशभक्तम्–निरन्तरदिनषट्कोपवासरूपम् ६ । 'सोलसभत्ते' षोडशभक्तम्–निरन्तरदिनसप्तकोपवासरूपम् ७ । 'अद्धमासियभत्ते' अर्द्धमासिकभक्तम् निरन्तरपञ्चदशदिनोपवासरूपम् ८ । 'मासियभत्ते' मासिकभक्तम्–निरन्तरत्रिंशद्दिवसोपवासरूपम् ९ । 'दोमासियभत्ते' द्वैमासिकभक्तम् 'तेमासियभत्ते' त्रैमासिकभक्तम् । 'चउमासियभत्ते' चातुर्मासिकभक्तम् । 'पचमासियभत्ते' पाञ्चमासिकभक्तम् । 'छम्मासियभत्ते' षाण्मासिकभक्तम् । 'से त इत्तरिए' तदेतदित्वरिकम् । 'से किं त आवकहिए' अथ किन्तद् यावत्कथिकम् ? 'आवकहिए' यावत्कथिकम्–यावत्–यदवधि

४ दिन के उपवास, द्वादशभक्त–पाँच उपवास–लगातार पाँच दिन तक उपवास, चतुर्दशभक्त–६ उपवास–लगातार ६ दिनतक उपवास करना, षोडशभक्त–७ दिन उपवास–लगातार ७ दिनतक उपवास करना, अर्द्धमासिकभक्त–निरन्तर–लगातार १५ दिनतक उपवास करना, मासिकभक्त–लगातार एक महिने भरके उपवास करना, द्वैमासिकभक्त–लगातार एकही साथ दोमास के उपवास, त्रैमासिकभक्त–लगातार–एकही साथ ३ मास के उपवास, चातुर्मासिकभक्त–लगातार–एकहीसाथ चार महिने का उपवास, पाञ्चमासिकभक्त–पाँच महिने के लगातार उपवास, और षाण्मासिकभक्त–लगातार छह महिने के उपवास करना । यह सब इत्वरिक नामका अनशन तप है । यावत्कथिक का मतलब है–जबतक " यह मनुष्य है " इस

ભક્ત–ચાર ઉપવાસ–એક સાથેજ ચાર દિવસને ઉપવાસ, દ્વાદશભક્ત–પાચ ઉપવાસ–એકસાથે પાચ દિવસ સુધી ઉપવાસ, ચતુર્દશભક્ત–એક સાથે ૬ દિવસો સુધી ઉપવાસ કરવો, ષોડશભક્ત–૭ દિવસ એક સાથે ઉપવાસ કરવો, અર્ધમાસિકભક્ત નિરતર એક સાથે ૧૫ દિવસ સુધી ઉપવાસ કરવો, માસિકભક્ત–એક સાથે એક મહિના સુધી ઉપવાસ કરવો, દ્વૈમાસિકભક્ત–એક સાથે બે મહીના સુધીના ઉપવાસ, ત્રૈમાસિક ભક્ત–એક સાથે ત્રણ માસ સુધી ઉપવાસ, ચાતુર્માસિક ભક્ત–એક સાથે ચાર મહિનાના ઉપવાસ, પાચમાસિકભક્ત–પાંચ મહિના સુધી એકીસાથે ઉપવાસ, અને ષાણ્માસિક ભક્ત–છ મહિના સુધી એકીસાથે ઉપવાસ કરવો આ બધુ ઈત્વરિકનામનુ અનશન તપ છે યાવત્ક-

जहा—इत्तरिए य १ आवकहिए य २। से किं त इत्तरिए ? इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते, त जहा—चउत्थभत्ते १ छट्ठभत्ते २ अट्ठमभत्ते

रिक च—एति—गच्छति तच्छीलम् इत्वर, तदेव—इत्वरिकम्—अल्पकालिकम्, यथा श्रीमहावीरस्वामिनस्तीर्थे नमस्कारसहितप्रत्याख्यानकालादारभ्य षण्मासपर्यन्तम्, श्रीनाभेयतीर्थङ्करतीर्थे वत्सरपर्यन्तम्—इति १। 'आवकहिए य' याव कथिकश्च—यावत्—यदवधिर्मनुष्योऽयमिति मनुष्यव्यवहाररूपा कथा यावत्कथा, तत्र भव याव कथिक—जीवनपर्यन्तम अनशनमिति। अनयोरित्वरिक पृच्छति—'से किं त इत्तरिए' अथ किं तद् इत्वरिकम् ?, अस्योत्तरमाह—'इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते' इत्वरिकम् अनेकविध प्रज्ञप्तम्, 'त जहा'—तद्यथा—तानि यद्रूपाणि सन्ति तथा कथयति—'चउत्थभत्ते' चतुर्थभक्तम्—एकोपवासरूपम १। 'छट्ठभत्ते' षष्ठभक्तम्—निरन्तरदिनद्वयोपवासरूपम्२। 'अट्ठमभत्ते' अष्टमभक्त—निरन्तरदिनत्रयोपवासरू-

स्वामी के तीर्थ मे इत्वरिक तप नमस्कारसहित=नौकारसी प्रत्याख्यान काल से लेकर छह मासपर्यन्त का कहा गया है। श्री आदिनाथ तीर्थंकर के शासनमे इसकी मर्यादा नौकारसी से लेकर एकवर्ष पर्यन्त की थी। शेष २२ तीर्थंकरो के शासनमे अष्टमास पर्यन्त इसकी अवधि थी। (से किं त इत्तरिए ?) इत्वरिक तप क्या है ? उत्तर—(**इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते**) यह इत्वरिक तप अनेक प्रकार का कहा गया है, (त जहा) वे प्रकार ये है—(**चउत्थभत्ते छट्ठभत्ते अट्ठमभत्ते दसमभत्ते बारसभत्ते चउद्दसभत्ते सोलसभत्ते अद्धमासियभत्ते मासियभत्ते दोमासियभत्ते तेमासियभत्ते चउमासियभत्ते पचमासियभत्ते छम्मासियभत्ते**) चतुर्थभक्त—एक उपवास, षष्ठभक्त—दो उपवास—निरन्तर—लगातार—दो दिन का उपवास, अष्टमभक्त—निरन्तर तीन दिन तक उपवास, दशमभक्त—चार—उपवास—लगातार

સ્વામીના તીર્થમા ઇત્વરિક તપ નમસ્કારસહિત—નૌકારસી પ્રત્યાખ્યાનકાલથી લઈને છ માસ સુધીનુ કહેલુ છે શ્રી આદિનાથ તીર્થંકરના સમયે તીર્થમા તેની મર્યાદા નૌકારસીથી લઈને એક વર્ષ સુધીની હતી બાકીના ૨૨ તીર્થકરોના તીર્થમા ૮ માસ સુધીની તેની અવધિ હતી (से किं त इत्तरिए?) ઇત્વરિક તપ શુ છે ? ઉત્તર—(इत्तरिए अणेगविहे पण्णत्ते) આ ઇત્વરિક તપ અનેક પ્રકારનુ કહેલુ છે, (तजहा) તે આમ છે (चउत्थभत्ते छट्ठभत्ते अट्ठमभत्ते दसमभत्ते बारसभत्ते चउद्दसभत्ते सोलसभत्ते अद्धमासियभत्ते मासियमभत्ते दोमासियभत्ते तेमासियमभत्ते चउमासियमभत्ते पचमासियभत्ते छम्मासियभत्ते) ચતુર્થ-ભક્ત એક ઉપવાસ, ષષ્ઠભક્ત—બે ઉપવાસ—નિરન્તર—લગાતાર બે દિવસનો ઉપવાસ, અષ્ટમભક્ત—એક સાથે ત્રણદિવસનો ઉપવાસ—ત્રણ ઉપવાસ, દશમ

वगमणे? पाओवगमणे दुविहे पण्णत्ते, त जहा—वाघाइमे य १ निव्वाघाइमे य २ नियमा अप्पडिकम्मे। से तं पाओवगमणे। से किं त भत्तपच्चक्खाणे? भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते, त

पगमन द्विविध प्रज्ञप्तम्, 'त जहा' तद्यथा—'वाघाइमे य' व्याघातवच्च—व्याघात —व्याघ्र-सिंह—दावानलादि—सजातोपद्रव, तेन सहित व्याघातवत्। 'निव्वाघाइमे य' निर्व्याघातवच्च—सिंहदावानलाद्युपद्रवरहित यत्प्रतिपद्यते तत् निर्व्याघातवत्, व्याघातविरहितमित्यर्थ। एतद् द्विविध 'नियमा अप्पडिकम्मे' नियमादप्रतिकर्म=नियमत शरीरचलनादिक्रियारहित भवति। 'से त पाओवगमणे' तदेतत्पादपोपगमनम्। 'से किं त भत्तपच्चक्खाणे?' अथ किं तद् भक्तप्रत्याख्यानम्?,—'भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते' भक्तप्रत्याख्यान द्विविध प्रज्ञप्तम्, तत्र—भक्तप्रत्याख्यान—चतुर्विधस्याऽऽहारस्य, त्रिविधस्य पानकरहितस्य वाऽऽहारस्य वर्जनरूप द्विविध प्रज्ञप्तम्—द्विप्रकारक कथितम्। 'त जहा' तद्यथा—'वाघाइमे य'

प्रकार से—(वाघाइमे य १ निव्वाघाइमे य २ नियमा अप्पडिकम्मे) १ व्याघातवत्, २ निर्व्याघातवत्। जो व्याघ्र, सिंह एव दावानल आदि से उद्भूत उपद्रव से सहित होता है वह व्याघातवत् है। जिसमे इस प्रकार के उपद्रव न हों वह निर्व्याघातवत् है। यह पादपोपगमन नियमत शारीरिक हलनचलन आदि क्रियाओं से रहित होता है। तथा इसमें औषधो-पचार आदि नहीं किया जाता है। (से त पाओवगमणे) यह पादपोपगमन संथारा है। अब भक्तप्रत्याख्यान का वर्णन करते है—(से किं त भत्तपच्चक्खाणे) यह भक्तप्रत्या-ख्यान कितने प्रकार का होता है?, (भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते) यह भक्तप्रत्या-ख्यान दो प्रकार का है, (त जहा) वह इस प्रकार—(वाघाइमे य निव्वाघाइमे य

छे—(त जहा) ते आ प्रकारे—(वाघाइमे य १ निव्वाघाइमे २ य नियमा अप्पडिकम्मे) १ व्याघातवत् अने બીજો निर्व्याघातवत् જે વાઘ (સાવજ) તેમજ દાવાનલથી થતા ઉપદ્રવવાળા હોય છે તે વ્યાઘાતવત્ છે જેમા એ પ્રકારના ઉપદ્રવ ન હોય તે નિર્વ્યાઘાતવત્ છે આ પાદપોપગમન નિયમ પ્રમાણે શારીરિક હલનચલન આદિ ક્રિયાઓથી રહિત હોય છે, તથા એમા ઔષધો-પચાર આદિ નથી કરતા (से त पाओवगमणे) એ પાદપોપગમન સથારો આ પ્રમાણે થાય છે હવે ભક્તપ્રત્યાખ્યાનનુ વર્ણન કરે છે—(से किं त भत्तपच्चक्खाणे?) આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કેટલા પ્રકારના થાય છે? (भत्तपच्चक्खाणे दुविहे पण्णत्ते) એ બે પ્રકારના છે—(त जहा) તે આ પ્રકારે—(वाघाइमे य निव्वाघाइमे य नियमा

-से त इत्तरिए। से किं त आवकहिए ? आवकहिए दुविहे पण्णत्ते, त जहा—पाओवगमणे य १ भत्तपच्चक्खाणे य २। से किं तं पाओ-

कथा—'मनुष्योऽयम्' एतद्रूपा सा यावत्कथा, तत्र भव यावत्कथिकम्—यावज्जीवनमित्यर्थ, तद् '**दुविहे पण्णत्ते**' द्विविध प्रज्ञप्तम्। '**त जहा**' तद्यथा—'**पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य**' पादपोपगमन च भक्तप्रत्याख्यान च, तत्र—पादपस्येव वृक्षस्येवोपगमनम्—अस्पन्दतया—निश्चलतयाऽवस्थान पादपोपगमनम्—चतुर्विधाऽऽहारपरित्यागेन शरीरप्रतिक्रियावर्जनेन च वृक्षवन्निश्चलावस्थानमित्यर्थ। '**से किं त पाओवगमणे**'—अथ किं तत्पादपोपगमनम्?—पादपोपगमन कीदृशम्? अत्राह—'**पाओवगमणे दुविहे पण्णत्ते**' पादपो-

प्रकार का उसके—तप करने वाले के—साथ व्यवहार चलता रहे तबतक जो व्रत किया जाय वह यावत्कथिक है—जीवनपर्यंत आराधित अनशन व्रत यावत्कथिक है। (**से किं त आवकहिए ?**) यावत्कथिक तप कितने प्रकार का है? उत्तर—(**आवकहिए दुविहे पण्णत्ते**) यह तप दो प्रकार का है—(**त जहा**) वह इस प्रकारसे (**पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य**) पादपोपगमन और दूसरा भक्तप्रत्याख्यान। जिसम कटे वृक्ष की तरह निश्चल हो कर स्थिति रहे वह पादपोपगमन है—चारो प्रकार के आहार के परित्याग से एव शरीर की शुश्रूषा आदि क्रियाओं के परित्याग से कटे वृक्ष की तरह निश्चल हो जाना इसका नाम पादपोपगमन है। (**से किं त पाओवगमणे ?**) पादपोपगमन कितने प्रकार का है?, (**पाओवगमणे दुविहे पण्णत्ते**) यह पादपोपगमन स्थारा दो प्रकार का है, (**त जहा**) वह इस

થિકની મતલબ છે, જ્યા સુધી "આ મનુષ્ય છે" એ પ્રકારનો તેના—તપ કરનારના સાથે વ્યવહાર ચાલતો રહે ત્યા સુધી જે વ્રત કરવામા આવે તે યાવત્કથિક છે—જીવનપર્યંત આરાધિત અનશન વ્રત યાવત્કથિક છે (से किं त आवकहिए) યાવત્કથિક વ્રત કેટલા પ્રકારના છે ? ઉત્તર (आवकहिए दुविहे पण्णत्ते) આ તપ બે પ્રકારનુ છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે (पाओवगमणे य भत्तपच्चक्खाणे य) (૧) પાદપોપગમન અને બીજુ ભક્તપ્રત્યાખ્યાન જેમા કાપેલા વૃક્ષની પેઠે નિશ્ચલ જેવી સ્થિતિ રહે તે પાદપોપગમન છે—ચારેય પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને તેમજ શરીરની સેવા—શુશ્રૂષા આદિ ક્રિયાઓના ત્યાગ કરીને કાપેલા વૃક્ષની પેઠે નિશ્ચલ થઈ જવુ તેનુ નામ પાદપોપગમન છે (से किं त पाओवगमणे?) પાદપોપગમન કેટલા પ્રકારના છે ? (पाओवगमणे दुविहे पण्णत्ते) આ પાદપોપગમન સથારા બે પ્રકારના

यरिया य २। से किं तं दव्वोमोयरिया? दव्वोमोयरिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—उवगरणदव्वोमोरिया य १ भत्तपाणदव्वोमोयरिया य २। से किं त उवगरणदव्वोमोयरिया? उवगरणदव्वोमोयरिया तिविहा पण्णत्ता, तं जहा—एगे वत्थे १ एगे पाए २ चिय-

रा कथिता 'त जहा' तद्यथा—'दव्वोमोयरिया य' द्रव्यावमोदरिका च। 'भावोमोयरिया य' भावाऽवमोदरिका च। 'से किं त दव्वोमोयरिया?' अथ का सा द्रव्याऽवमोदरिका?, 'दव्वोमोयरिया दुविहा पण्णत्ता' द्रव्यावमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा'—तद्यथा 'उवगरणदव्वोमोयरिया य' उपकरणद्रव्यावमोदरिका च १। 'भत्तपाणदव्वोमोयरिया य' भक्तपानद्रव्यावमोदरिका च २। 'से किं त उवगरणदव्वोमोयरिया' अथ का सा उपकरणद्रव्यावमोदरिका? 'उवगरणदव्वोमोयरिया तिविहा पण्णत्ता' उपकरणद्रव्यावमोदरिका त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा—१ 'एगे वत्थे' एक वस्त्रम्—एक—चोलपट्टरूप वस्त्र न द्वितीयम्, २—'एगे पाए' एक पात्रम्, ३—'चियत्तोवगरणसाइ-

दो प्रकार का है, [त जहा] वे दो प्रकार ये है—[दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य] एक द्रव्यावमोदरिका और दूसरी भावावमोदरिका। [से किं त दव्वोमोयरिया] प्रश्न—वह द्रव्यावमोदरिका क्या है—कितने भेदवाली है? उत्तर—[दव्वोमोयरिया दुविहा पण्णत्ता] द्रव्यावमोदरिका दो भेदवाली है, [त जहा] वे दो प्रकार इस तरह है—[उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाणदव्वोमोयरिया य] १ उपकरणद्रव्यावमोदरिका और २ भक्तपानद्रव्यावमोदरिका। [उवगरणदव्वोमोयरिया तिविहा पण्णत्ता] इनमे उपकरणद्रव्यावमोदरिका तीन प्रकार की है। (त जहा) वे तीनप्रकार ये हे—[एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया] एक वस्त्र १, एक पात्र २, और तीसरा त्यक्तोपकरणस्वादनता

છે (तजहा) તે બે પ્રકાર આ છે–(दव्वोमोयरिया य भावोमोयरिया य) એક દ્રવ્યાવમોદરિકા અને બીજી ભાવાવમોદરિકા. (से किं त दव्वोमोयरिया) પ્રશ્ન– એ દ્રવ્યાવમોદરિકા શુ છે? કેટલા પ્રકારની છે? (दव्वोमोयरिया दुविहा पण्णत्ता) ઉત્તર–તે બે પ્રકારની છે–(त जहा) તે બે પ્રકાર આવી રીતે છે (उवगरणदव्वोमोयरिया य भत्तपाणदव्वोमोयरिया य) ૧ ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા અને બીજી ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા. (उवगरणदव्वोमोयरिया तिविहा पण्णत्ता) તેમા ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા ત્રણ પ્રકારની છે (त जहा) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે–(एगे वत्थे एगे पाए चियत्तोवगरणसाइज्जणया) ૧ એક વસ્ત્ર, બીજુ એક પાત્ર, અને ત્રીજુ ત્યક્તોપકરણસ્વા

जहा—वाघाइमे य १ निव्वाघाइमे य २ णियमा सप्पडिकम्मे। से तं भत्तपच्चक्खाणे। से त अणसणे। से किं तं ओमोयरिया? ओमोयरिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—दव्वोमोयरिया य १ भावोमो-

व्याघातवच्च विघ्नयुक्तश्च। **'निव्वाघाइमे य'** निर्व्याघातवच्च—विघ्नरहित च। एतद् द्वय **'णियमा सप्पडिकम्मे'** नियमात् सप्रतिकर्म—नियमत शरीरचलनादिक्रियासहित भवति। तेन बाह्यौ-षधोपचारो वैयावृत्त्य च तस्य भवति। **'से त भत्तपच्चक्खाणे'** तदेतद् भक्तप्रत्याख्यानम्। **'से त अणसणे'** तदेतदनशनम्।

'से किं त ओमोयरिया' अथ का साऽवमोदरिका?, **'ओमोयरिया दुविहा पण्णत्ता'** अवमोदरिका द्विविधा प्रज्ञप्ता—अवमोदरिका—अवमम्—ऊनम्, उदर यस्मिन् भोजने तद् अवमोदर, तदस्त्यस्यामिति अवमोदरिका—तपोरूपा क्रिया, सा द्विविधा प्रज्ञप्ता,—द्विप्रका

नियमा सप्पडिकम्मे) १ व्याघातवत् २ निर्व्याघातवत्। इस भक्तप्रत्याख्यान में चौ-विहार एव तेविहार दोनों किया जाता है। विघ्नयुक्त का नाम व्याघातवत् एव विघ्नरहित का नाम निर्व्याघातवत् है। इस तप मे नियमत शारीरिक हलन—चलनादिक क्रियाएँ होती है। उनका इसमे परित्याग नहीं है। इसलिये इसमें बाह्य औषधोपचार, एव वैयावृत्य किये जाते है। (**से त भत्तपच्चक्खाणे**) यह भक्तप्रत्याख्यान के भेदों का वर्णन है। (**से त अणसणे**) इस प्रकार तपके १२ भेदों मे से अनशन नामका १ प्रथम बाह्यतप का वर्णन सम्पूर्ण हुआ। (**से किं त ओमोयरिया?**) प्रश्न—अवमोदरिका किसे कहते है और वह कितने प्रकार की है? (**ओमोयरिया दुविहा पण्णत्ता**) उत्तर-यह अवमोदरिका

सप्पडिकम्मे) १ व्याघातवत् २ निर्व्याघातवत् આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમા ચૌવિહાર ૪ ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ તેમજ તેવિહાર બન્ને કરવામા આવે છે વિઘ્ન વાળાનુ નામ વ્યાઘાતવત્ તેમજ વિઘ્નરહિતનુ નામ નિર્વ્યાઘાતવત્ છે આ તપમા નિયમપ્રમાણે શારીરિક હલનચલન આદિક ક્રિયાઓ થાય છે તેનો આમા પરિત્યાગ નથી તેથી આમા બાહ્ય ઔષધોપચાર તેમજ વૈયાવૃત્ય કરાય છે (से त भत्तपच्चक्खाणे) આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનના ભેદોનુ વર્ણન છે (से त अणसणे) એ પ્રકારે તપના ૧૨ ભેદોમાથી અનશનનામના ૧ પ્રથમ બાહ્ય તપનુ વર્ણન સપૂર્ણ થયુ

(से किं त ओमोयरिया) પ્રશ્ન—અવમોદરિકા કોને કહે છે? અને તે કેટલા પ્રકારની છે? (ओमोयरिया दुविहा पण्णत्ता) ઉત્તર—એ અવમોદરિકા બે પ્રકારની

माणे अप्पाहारे १, दुवालस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहार-माणे अवड्ढोमोयरिया २, सोलस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोयरिया ३, चउवीसं कुक्कुडियंडगप्प-

ण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् य आहरन् भवति, तस्य स आहारः अल्पाहारः । द्वात्रिंशत्परिमितैः कवलैः पुरुषाऽऽहारः पर्याप्तः, तत्र चतुर्थांशस्य ग्रहणादल्पाहारस्तेनैव भक्तपानकृत्यावमोदरिकाऽपि सिद्धा (१) । 'दुवालस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अवड्ढोमोयरिया' द्वादश कुक्कुटाऽण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहरन् यो भवति तस्य स आहारः अपार्द्धावमोदरिका, षोडश कवलाः अर्द्धम्,तस्मात् अपकृष्टा = न्यूना द्वादशकवलात्मकत्वाद् याऽवमोदरिका सा-अपार्द्धाऽवमोदरिका (२) । 'सोलस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोयरिया' षोडश कुक्कुटाण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहरन् द्विभागप्राप्ताऽवमोदरिका-षोडश कुक्कुटाण्डकप्रमाणमात्रान कवलान आहरन् यो भवति तस्य स आहारो द्विभागप्राप्तावमोदरिका=द्वितीयभागप्राप्तावमोदरिका भवति । अयं भावः-पर्याप्तपुरुषाहारद्वात्रिंशत्कवलाना भागद्वये कृते सति प्राप्तान् षोडश कवलान् भुञ्जानस्य द्विभागप्राप्तावमोदरिका तपस्या भवतीति (३)। 'चउवीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले

कुक्कुटके अण्ड प्रमाण आठ कवल का आहार होता है । पुरुष के लिये ३२ कवलप्रमाण आहार पर्याप्त होता है। इनमें चतुर्थांश-आठ कवल प्रमाण आहार के लेने से यह अल्पाहार कहा गया है (१)। (दुवालस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अवड्ढोमोयरिया) दूसरा भेद अपार्द्ध-अवमोदरिका है, इसमें-कुक्कुड अंड प्रमाण १२ कवलों का आहार लिया जाता है (२)। (सोलस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोयरिया) तीसरा भेद द्विभागप्राप्तावमोदरिका है, इसमें-कुक्कुट-अंड-प्रमाण १६ कवलों का आहार किया जाता है (३)। (चउवीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे

જેટલો-કોળિઆનો આહાર થાય છે પુરૂષને માટે ૩૨ કોળિઆ જેટલો આહાર પર્યાપ્ત થાય છે તેમાથી ચતુર્થાંશ કોળિઆ-જેટલો આહાર લેવાથી એને અલ્પાહાર કહેવાય છે (૧) (दुवालस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अवड्ढोमोयरिया) બીજો ભેદ અપાર્દ્ધ-અવમોદરિકા છે એમા કુકડાના ઈંડા જેવડા ૧૨ કોળિઆનો આહાર લેવાય છે (૨) (सोलस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे दुभागपत्तोमोयरिया) ત્રીજો ભેદ દ્વિભાગપ્રાપ્તાવમોદરિકા છે એમા કુકડાના ઈંડા જેવડા ૧૬ કોળિઆનો આહાર લેવાય છે (૩) (चउवीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पत्तोमोयरिया) ચોથો ભેદ પ્રાપ્તાવ

त्तोवगरणसाइज्जणया ३ से त उवगरणदव्वोमोयरिया। से किं तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया ? भत्तपाणदव्वोमोरिया–अणेगविहा पण्णत्ता, त जहा–अट्ठ कुक्कुडियंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहार-

ज्जणया' त्यक्तोपकरणस्वादनता, त्यक्ता–उपकरणस्य स्वादनता–आसक्तिर्यस्यामवमोदरिकाया सा तथा, भाण्डोपकरणादिषु मूर्च्छापरित्यागितेत्यर्थ । 'से त उवगरणदव्वोमोयरिया' सैषा उपकरणद्रव्यावमोदरिका। 'से किं त भत्तपाणदव्वोमोयरिया' अथ का सा भक्तपान-द्रव्यावमोदरिका ? ' भत्तपाणदव्वोमोयरिया '–भक्तपानद्रव्यावमोदरिका–' अणेगविहा पण्णत्ता' अनेकविधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा-'अट्ठ कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे अप्पाहारे' अष्टौ कुक्कुटाऽण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहरन्नल्पाहार -अष्ट कुक्कुटा-

३ । वस्त्र मे एक ही वस्त्र रखना, जैसे कोइ चोलपट्ट रखता हे तो वह वही रखेगा, अन्य दूसरा वस्त्र नहीं रख सकता। दूसरे प्रकार में एक ही पात्र रखना दूसरा पात्र नहीं। जिस अवमोदरिका मे उपकरण की आसक्ति त्यक्त हो जाता हे वह उसका तीसरा प्रकार है, अर्थात्–भाण्डोपकरण मे मूर्च्छा का परित्याग। (से त उवगरणदव्वोमोयरिया) इस प्रकार ये तीन भेद उपकरणद्रव्यावमोदरिका के कहे गये है। [से किं त भत्तपाण-दव्वोमोयरिया] प्रश्न–भक्तपानद्रव्यावमोदरिका क्या हे ?, अर्थात्–भक्तपानद्रव्यावमोदरिका के कितने भेद है ?, (भत्तपाणदव्वोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता) यह भक्तपान-द्रव्यावमोदरिका अनेक प्रकार की कही गयी है, (त जहा) वे प्रकार ये है–(अट्ठ-कुक्कुडियडगप्पामाणमेत्ते कवले आहारमाणे अप्पाहारे) प्रथम भेद अल्पाहार है, इसमे

दनता वस्त्रमा એકજ વસ્ત્ર રાખવુ જેમ કોઈ ચોલપટ્ટ રાખે છે તો તે તે જ રાખે, બીજુ વસ્ત્ર રાખી શકે નહિ બીજા પ્રકારમા એક જ પાત્ર રાખવુ બીજુ (દ્વિતીયાદિક) પાત્ર નહિ જે અવમોદરિકામા ઉપકરણની આસક્તિ ત્યક્ત થઈ જાય છે તે તેનો ત્રીજો પ્રકાર છે અર્થાત્ ભાડોપકરણમા મૂર્છાનો પરિત્યાગ (से त उवगरणदव्वोमोयरिया) એ પ્રકારના આ ત્રણ ભેદ ઉપકરણદ્રવ્યાવ મોદરિકાના કહેલા છે (से किं त भत्तपाणदव्वोमोयरिया) પ્રશ્ન–ભક્તપાનદ્રવ્યાવ મોદરિકા શુ છે ? અર્થાત્ ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાના કેટલા પ્રકાર છે ? (भत्तपाणदव्वोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता) આ ભકતપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા અનેક પ્રકારની કહેલી છે, (तजहा) તે આ પ્રકારે છે –(अट्ठ कुक्कुडियडगप्पमाण मेत्ते कवले आहारमाणे अप्पाहारे) પ્રથમ ભેદ અલ્પાહાર છે તેમા કુકડાના ઇંડા

भोइत्ति वत्तव्वं सिया। से तं भत्तपाणदव्वोमोयरिया। से तं दव्वोमोयरिया। से किं तं भावोमोयरिया? भावोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा—अप्पकोहे १, अप्पमाणे २, अप्पमाए ३,

लेभ्य —एकेनाऽपि ग्रासेनोनकमाहारमाहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थो नो प्रकामरसभोजी-नात्यन्तभोजनशीलोऽस्तीति वक्तव्यम् स्यात्, अथ भाव —किंचिदूनावमोदरिका तपस्या कुर्वन् 'प्रकामभोजी' इति नोच्यते इति। 'से त भत्तपाणदव्वोमोयरिया' सैषा भक्तपानद्रव्यावमोदरिका। अत पर भावाऽमोदरिकामाह—'से किं त भावोमोयरिया' अथ का सा भावाऽवमोदरिका? 'भावोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता' भावाऽमोदरिका अनेकविधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा 'अप्पकोहे' अल्पक्रोध -क्रोधन क्रोध -क्रोधमोहनीयोदयसम्भाव्य अक्षमापरिणतिरूप, अल्पशब्दोऽत्र प्रतनुवाचक —तेन अल्प —स्वल्प क्रोध —अल्पक्रोध। 'अप्पमाणे'

निर्ग्रंथ एक कवल भी आहार कम करते हैं वे पकामभोजी नहीं है, अर्थात् जिह्वा-इन्द्रिय के विजेता है—ऐसा समझना चाहिये। (से त भत्तपाणदव्वोमोयरिया) इस प्रकार यहा तक भक्तपानद्रव्यावमोदरिका का कथन किया, अर्थात् इस पूर्वोक्त प्रकार से भक्तपानद्रव्यावमोदरिका का स्वरूप है। (से त दव्वोमोयरिया) इस प्रकार यह द्रव्यावमोदरिका का स्वरूप है। यहा से आगे अव भावावमोदरिका का कथन करते हैं—(से किं त भावोमोयरिया?) प्रश्न—यह भावावमोदरिका क्या है? कितने प्रकार की है? (भावोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता) उत्तर—भावावमोदरिका अनेक प्रकार की कही गइ है, (त जहा) जैसे—(अप्पकोहे) अल्पक्रोध—अक्षमापरिणतिका नाम क्रोध है, अल्पशब्द प्रतनुवाची है, अर्थात् क्रोधकषाय मे अल्पता करना। (अप्प-

એક કોળિયો પણ આહાર ઓછો કરે તે પ્રકામભોજી નથી, અર્થાત્ જીભ-ઇંદ્રિયનો વિજેતા છે—એમ સમજવુ જોઇએ (से त भत्तपाणदव्वोमोयरिया) એ પ્રકારે અહીં સુધી ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાનુ કથન કર્યું, અર્થાત્ એ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાનુ સ્વરૂપ છે (से त दव्वोमोयरिया) આ પ્રકારે આ દ્રવ્યાવમોદરિકાનુ સ્વરૂપ છે અહિંથી આગળ હવે ભાવાવમોદરિકાનુ કથન કરે છે—(से कि त भावोमोयरिया?) પ્રશ્ન—આ ભાવાવમોદરિકા શુ છે, કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે? (भावोमोयरिया अणेगविहा पण्णत्ता) ઉત્તર ભાવાવમોદરિકા ઘણા પ્રકારની કહેવાય છે (त जहा) જેમકે (अप्पक्कोहे) અલ્પક્રોધ, અક્ષમા-પરિણતિનુ નામ ક્રોધ છે, અલ્પ શબ્દ પ્રતનુવાચી છે—અર્થાત્ ક્રોધકષાયમા અલ્પપણુ (ઓછુ) કરવુ (अप्पमाणे अप्पमाए

माणमेत्ते कवले आहारमाणे पत्तोमोयरिया ४, एक्कतीस कुक्कुडियंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोयरिया ५, बत्तीसं कुक्कुडियंडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाणपत्ते, एत्तो एगेण वि घासेणं ऊणयं आहारमाहारेमाणे समणे निग्गंथे णो पकामरस-

आहारमाणे पत्तोमोयरिया'—चतुर्विंशतिं कुक्कुटाण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहरन् प्राप्ताऽवमोदरिका—द्वात्रिंशत्कवलाना चतुर्थांशन्यूनमाहारम् आहरन् यो भवति, तस्य स आहार प्राप्तावमोदरिका—पादमात्रोनतया प्राप्तोऽवमोदरिका प्राप्तावमोदरिका भवति, ॥४॥ 'एकतीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोयरिया' एकत्रिंशत कुक्कुटाऽण्डकप्रमाणमात्रान् कवलान् आहरन् यो भवति तस्य किञ्चिदूनावमोदरिका=कवलैकयूनावऽमोदरिका भवति ॥५॥ 'बत्तीस कुक्कुडियगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाणपत्ते' द्वात्रिंशत कुक्कुटाऽण्डप्रमाणमात्रान् कवलान आहरन् प्रमाणप्राप्त =प्रमाणप्रमिताऽऽहारयुक्तो भवतीत्यर्थ, 'एत्तो एगेण वि घासेण ऊणय आहारमाहारेमाणे समणे निग्गथे णो पकामरसभोइत्ति वत्तव्व सिया' इत एकेनापि ग्रासेन ऊनकम् आहारम् आहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थो नो प्रकामरसभोजीति वक्तव्य स्यात्—इत —एतेभ्य —द्वात्रिंशत्कव-

पत्तोमोयरिया) चौथा भेद प्राप्तावमोदरिका है, इसमे कुकुटाण्डप्रमाण २४ कवलों का आहार किया जाता है (४)। (एक्कतीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोयरिया) पाँचवाँ भेद किंचित्—न्यून—अवमोदरिका है। इसमे कुकुट अड प्रमाण ३१ कवलों का आहार लिया जाता है। (बत्तीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाणपत्ते) ३२—कवल—प्रमाण आहार करना पर्याप्त आहार है। यह अवमोदरिका तप नहीं है। (एत्तो एगेणवि घासेण ऊणय आहारमाहारेमाणे समणे निग्गथे णो पकामरसभोइत्ति वत्तव्व सिया) ३२ कवलप्रमाण आहार में से जो श्रमण

મોદરિકા છે એમા કુકડાના ઇંડા જેવડા ૨૪ કોળિઆનો આહાર કરાય છે (४) (एक्कतीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचूणोमोयरिया) પાંચમો ભેદ કિંચિત્—ન્યૂન—અવમોદરિકા છે તેમા કુકડાના ઇંડા જેવડા ૩૧ કોળિઆનો આહાર લેવાય છે (बत्तीस कुक्कुडियडगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे पमाण पत्ते) ૩૨ કોળિઆ જેટલો આહાર કરવો એ મર્યાદા છે આ અવમોદરિકા તપ નથી (एत्तो एगेणवि घासेण ऊणय आहारमाहारेमाणे समणे निग्गथे णो पकाम-रसभोइत्ति वत्तव्व सिया) ૩૨ કોળિયા જેટલા આહારમાથી જે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ

खेत्ताभिग्गहचरए २, कालाभिग्गहचरए ३, भावाभिग्गहचरए ४, उक्खित्तचरए ५, णिक्खित्तचरए ६, उक्खित्तणिक्खित्तचरए ७,

चरति=भिक्षामटति, द्रव्याश्रिताऽभिग्रह ना चरति-आसेवते य स द्रव्याभिग्रहचरक, इह च भिक्षाचर्याया प्रकान्ताया यद द्रव्याभिग्रहचरक इयुक्त तद्धर्मधर्मिणोरभेदविवक्षणात्। द्रव्याभिग्रहश्च लपट्टकादिद्रव्यविषय ।१। 'खेत्ताभिग्गहचरए' क्षेत्राऽभिग्रहचरक -क्षेत्राऽभिग्रह 'अमुकस्थान ग्रहीष्यामि' इत्यादिरूप ।२। 'कालाभिग्गहचरए' कालाभिग्रहचरक, कालाभिग्रह -पूर्वाह्णादिविषय ।३। 'भावाभिग्गहचरए' भावाभिग्रहचरक -भावाभिग्रहो-गानहसनादिप्रवृत्तपुरुषादिविषय, तेन चरतीति ।४। 'उक्खित्तचरए' उत्क्षिप्तचरक -उत्क्षिप्त-गृहस्थेन स्वप्रयोजनाय पाकभाजनादुद्धृत तदर्थमभिग्रहतश्चरति-गच्छतीत्युत्क्षिप्तचरक। ।५। 'णिक्खित्तचरए' निक्षिप्तचरक -निक्षिप्त-पाकादिभाजनादुद्धृत्य अन्यभाजने स्थापित, तदर्थमभिग्रह कृत्वा चरति-इति निक्षिप्तचरक ।६। 'उक्खित्त-णिक्खित्त-चरए' उत्क्षिप्त-निक्षिप्तचरक -पाकभाजनादुत्क्षिप्त तदेव अन्यत्र स्थाने निक्षिप्त यत् तदुत्क्षिप्तनिक्षिप्तम्,

---

मिलेगी तो ही लूगा, अन्यथा नहीं। भिक्षाचर्या का यद्यपि प्रकरण है, परन्तु जो "द्रव्याभिग्रहचरक" ऐसा निर्देश किया है वह धर्म और धर्मी मे अभेद की विवक्षासे समझना चाहिये। २ क्षेत्राभिग्रहचरक-अमुक स्थान मे मिलेगा तो लूगा। ३ कालाभिग्रहचरक-अमुक समय मे लूगा। ४ भावाभिग्रहचरक-अमुक प्रकार का दाता देगा तो लूगा। ५-(उक्खित्तचरए) उत्क्षिप्तचरक-गृहस्थने पाकभाजन से अपने लिये निकाला हो, उसमें से यदि देगा तो लूगा। (६) (निक्खित्तचरए) निक्षिप्तचरक-गृहस्थने पाक भाजन से निकाल कर अन्य भाजन मे रख दिया हो, उसमे से देगा तो लूगा। ७-(उक्खित्त-

---

ભિગ્રહચરક-મુનિ અભિગ્રહ કરે છે કે મને જે અમુક વસ્તુ ભિક્ષામા મળશે તે જ હુ લઈશ, બીજી નહિ ભિક્ષાચર્યાનુ જો કે પ્રકરણ છે, પરતુ જે 'દ્રવ્યાભિગ્રહચરક' એમ નિર્દેશ કરેલો છે તે ધર્મ અને ધર્મીમા અભેદની વિવક્ષાએ સમજવો જોઇએ [૨] ક્ષેત્રાભિગ્રહચરક-અમુક સ્થાનમા મળશે તો લઇશ, [૩] કાલાભિગ્રહચરક-અમુક સમયમા લઈશ, [૪] ભાવાભિગ્રહચરક-અમુક પ્રકારનો દાતા આપશે તો લઇશ, [૫] (उक्खित्तचरए) ઉત્ક્ષિપ્તચરક-ગૃહસ્થે રાધવાના પાત્રમાથી પોતાને માટે કાઢેલુ હોય તેમાથી જો આપશે તો લઈશ, [૬] (निक्खित्तचरए) નિક્ષિપ્તચરક-ગૃહસ્થે રાધવાના પાત્રમાથી કાઢીને બીજા વાસણમા રાખી દીધુ હોય તેમાથી આપશે તો લઇશ [૭] (उक्खित्त-निक्खि-

अप्पलोहे ४, अप्पसद्दे ५, अप्पकलहे ६, अप्पझंझे ७। से तं भावोमोयरिया। से त ओमोयरिया। से किं त भिक्खायरिया? भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा-दव्वाभिग्गहचरए १,

अल्पमान -जात्याद्यभिमानराहित्यम्। 'अप्पमाए' अल्पमाया, 'अप्पलोहे' अल्पलोभ,- 'अप्पसद्दे' अल्पशब्द,-'अप्पकलहे' अल्पकलह =कलहाभाव, 'अप्पझंझे' अल्पझञ्झ = परस्परभेदोत्पादकवचनव्यापारो झञ्झ, तस्याभाव। 'से त भावोमोयरिया' सैषा भावाऽवमोदरिका। 'से त ओमोयरिया' सैषाऽवमोदरिका।

'से किं त भिक्खायरिया' अथ का सा भिक्षाचर्या?, 'भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता' भिक्षाचर्या अनेकविधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा-दव्वाभिग्गहचरए' द्रव्याभिग्रहचरक -द्रव्याऽऽश्रिताभिग्रहेण 'अमुकवस्तु ग्रहीष्यामि' इति रूपेण

माणे अप्पमाए अप्पलोहे अप्पसद्दे अप्पकलहे अप्पझंझे) मान को अल्प करना, माया को अल्प करना, लोभ को अल्प करना, शब्द को अल्प करना अर्थात् कम बोलना, कलह को अल्प करना-अभाव करना, झंझा को अर्थात्-गण में जिस वचन से छेद-भेद उत्पन्न होता है उस वचनका अल्प करना-अभाव करना, यहाँ पर 'अल्प' शब्द अभावार्थक है। (से त भावोमोयरिया) ये सभी भावावमोदरिका हे। (से त ओमोयरिया) यह अवमोदरिका तपका वर्णन संपूर्ण हुआ।

(से किं त भिक्खायरिया?) भिक्षाचर्या क्या है-कितने तरह की है?

उत्तर-(भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता) भिक्षाचर्या अनेक तरह की कही गई है। (त जहा) जैसे (दव्वाभिग्गहचरए, खेत्ताभिग्गचरए, कालाभिग्गहचरए भावाभिग्गहचरए) १ द्रव्याभिग्रहचरक-मुनि अभिग्रह लेता हे कि मुझे जो अमुक वस्तु भिक्षा में

अप्पलोहे अप्पसद्दे अप्पकलहे अप्पझंझे) માન અલ્પ(ઓછુ)કરવુ, માયા અલ્પ કરવી, લોભ અલ્પ કરવો, શબ્દ અલ્પ કરવા અર્થાત્ ઓછુ બોલવુ, કલહ (કકાસ) ઓછા કરવા, ઝંઝા અર્થાત્ લોકોના સમૂહમા જે વચનોથી છેદ-ભેદ ઉત્પન્ન થાય એવા વચન નહી બોલવા, (से त भावोमोयरिया) આ બધા ભાવાવમોદરિકા છે. (से त ओमोयरिया) આ અવમોદરિકા તપનુ વર્ણન સંપૂર્ણ થયુ (से किं त भिक्खायरिया) ભિક્ષાચર્યા શુ છે-કેટલા જાતની છે? ઉત્તર (भिक्खायरिया अणेगविहा पण्णत्ता) ભિક્ષાચર્યા અનેકજાતની કહેવાય છે (त जहा) જેમકે (दव्वाभिग्गहचरए, खेत्ताभिग्गहचरए, कालाभिग्गहचरए, भावाभिग्गहचरए) १ द्रव्या

खेत्ताभिग्गहचरए २, कालाभिग्गहचरए ३, भावाभिग्गहचरए ४, उक्खित्तचरए ५, णिक्खित्तचरए ६, उक्खित्तणिक्खित्तचरए ७,

चरति=भिक्षामटति, द्रव्याश्रिताऽभिग्रहं वा चरति—आसेवते य स द्रव्याभिग्रहचरकः, इह च भिक्षाचर्याया प्रक्रान्ताया यद् द्रव्याभिग्रहचरक इत्युक्त तद्धर्मधर्मिणोरभेदविवक्षणात्। द्रव्याभिग्रहश्च लेपकृतादिद्रव्यविषय ।१। 'खेत्ताभिग्गहचरए' क्षेत्राऽभिग्रहचरकः-क्षेत्राऽभिग्रह 'अमुकस्थाने ग्रहीष्यामि' इत्यादिरूप ।२। 'कालाभिग्गहचरए' कालाभिग्रहचरक, कालाभिग्रह —पूर्वाह्णादिविषय ।३। 'भावाभिग्गहचरए' भावाभिग्रहचरक —भावाभिग्रहो—गानहसनादिप्रवृत्तपुरुषादिविषय, तेन चरतीति ।४। 'उक्खित्तचरए' उत्क्षिप्तचरक —उत्क्षिप्त—गृहस्थेन स्वप्रयोजनाय पाकभाजनादुद्धृत तदर्थमभिग्रहतश्चरति—गच्छतीत्युक्षिप्तचरक । ।५। 'णिक्खित्तचरए' निक्षिप्तचरक —निक्षिप्त—पाकादिभाजनादुद्धृत्य अन्यभाजने स्थापित, तदर्थमभिग्रह कृत्वा चरति—इति निक्षिप्तचरक ।६। 'उक्खित्त-णिक्खित्त-चरए' उत्क्षिप्त-निक्षिप्तचरक —पाकभाजनादुत्क्षिप्त तदेव अन्यत्र स्थाने निक्षिप्त यत् तदुत्क्षिप्तनिक्षिप्तम्,

मिलेगी तो ही लूगा, अन्यथा नहीं। भिक्षाचर्या का यद्यपि प्रकरण है, परन्तु जो "द्रव्याभिग्रहचरक" ऐसा निर्देश किया है वह धर्म और धर्मी में अभेद की विवक्षासे समझना चाहिये। २ क्षेत्राभिग्रहचरक—अमुक स्थान में मिलेगा तो लूगा। ३ कालाभिग्रहचरक-अमुक समय में लूगा। ४ भावाभिग्रहचरक—अमुक प्रकार का दाता देगा तो लूगा। ५—(उक्खित्तचरए) उत्क्षिप्तचरक—गृहस्थने पाकभाजन से अपने लिये निकाला हो, उसमें से यदि देगा तो लूगा। (६) (निक्खित्तचरए) निक्षिप्तचरक-गृहस्थने पाक भाजन से निकाल कर अन्य भाजन मे रख दिया हो, उसम से देगा तो लूगा। ७—(उक्खित्त-

ભિગ્રહચરક—મુનિ અભિગ્રહ કરે છે કે મને જે અમુક વસ્તુ ભિક્ષામા મળશે તે જ હુ લઈશ, બીજી નહિ ભિક્ષાચર્યાનુ જો કે પ્રકરણ છે, પરતુ જે 'દ્રવ્યાભિગ્રહચરક' એમ નિર્દેશ કરેલો છે તે ધર્મ અને ધર્મીમા અભેદની વિવક્ષાએ સમજવો જોઇએ [૨] ક્ષેત્રાભિગ્રહચરક—અમુક સ્થાનમા મળશે તો લઇશ, [૩] કાલાભિગ્રહચરક—અમુક સમયમા લઈશ, [૪] ભાવાભિગ્રહચરક—અમુક પ્રકારનો દાતા આપશે તો લઇશ, [૫] (उक्खित्तचरए) ઉત્ક્ષિપ્તચરક—ગૃહસ્થે રાધવાના પાત્રમાથી પોતાને માટે કાઢેલુ હોય તેમાથી જો આપશે તો લઈશ, [૬] (निक्खित्तचरए) નિક્ષિપ્તચરક—ગૃહસ્થે રાધવાના પાત્રમાથી કાઢીને બીજા વાસણમા રાખી દીધુ હોય તેમાથી આપશે તો લઇશ [૭] (उक्खित्त-निक्खित्त

णिक्खित्तउक्खित्तचरए ८, वट्टिज्जमाणचरए ९, साहरिज्जमाणचरए १०, उवणीयचरए ११, अवणीयचरए १२, उवणीय–अवणीयचरए

तदर्थमभिग्रहतश्चरति स उत्क्षिप्तनिक्षिप्तचरक इत्युच्यते ।७। 'णिक्खित्त–उक्खित्त–चरए' निक्षिप्तोत्क्षिप्तचरक –निक्षिप्त–पाकभाजनाद् यत्र स्थापितमुत्क्षिप्त–तदेव पुनरुद्धृत–हस्ते गृहीत, तदर्थमभिग्रह कृत्वा चरति स निक्षिप्तोत्क्षिप्तचरक ।८। 'वट्टिज्जमाणचरए' वर्त्य मानचरक -वर्त्यमान-परिविष्यमाण ग्रहातु चरति स वर्त्यमानचरक ।९। 'साहरिज्जमाणचरए' संहृियमाणचरक –अत्युष्ण व्यञ्जनसूपादि शीतलीकरणाय स्थाल्यादिषु विस्तारित तत्पुनर्भाजने क्षिप्यमाण संहृियमाणमुच्यते, तद् ग्रहीतु चरति इति संहृियमाणचरक ।१०। 'उवणीयचरए' उपनीतम्=अन्येन केनचिद् गृहस्थाय प्रेषित यत् तदुपनीत, तदेव ग्रहीतु चरति इत्युपनीत–चरक ।११। 'अवणीयचरए' अपनीतचरक –अपनीत गृहस्थेन अन्यस्मै कस्मैचिद्दातु

निक्खित्त–चरए) उत्क्षिप्तनिक्षिप्तचरक–दाताने पहले पाकभाजन से अन्नादिक निकाला, फिर उसको उसने अन्य पात्रमे रखा, उसमे से यदि देगा तो लूगा । ८–(निक्खित्त-उक्खित्त–चरए) निक्षिप्तउत्क्षिप्तचरक–दाताने पाकभाजन से अन्नादिक को निकाल कर दूसरे पात्र मे रख दिया हो, उसीको हाथ में उठाया हुआ हो, उससे यदि देगा तो लूगा । ९–(वट्टिज्जमाणचरए) वर्त्यमानचरक–दाता द्वारा परोसी जाती हुइ वस्तु म से देगा तो लूगा । १०–(साहरिज्जमाणचरए) संहृियमाणचरक–दाताने उष्ण व्यञ्जन एव सूपादिक को ठडा करने के लिये स्थाली आदि मे रखा, फिर उस व्यञ्जनादिक को उसी पात्र म रखता हुआ उसमें से देगा तो लूगा । ११–(उवणीयचरए) उपनीतचरक–दाता से मै उसी पदार्थ को लूगा जो उसके लिये अन्य किसी व्यक्तिने भेजा होगा । १२ (अवणीयचरए) अपनीतचरक–मै दाता से वही पदार्थ लूगा जो उसने अन्य किसी

त्तचरए) ઉત્ક્ષિપ્તનિક્ષિપ્તચરક–દાતાએ પહેલા રાધવાના વાસણમાથી અન્નાદિક કાઢયુ પછી તેને તેણે બીજા વાસણમા રાખ્યુ હોય, તેમાથી એ આપશે તો લઈશ [૮] (वट्टिज्जमाणचरए) વર્ત્યમાનચરક–દાતા દ્વારા પીરસવામાં આવતી વસ્તુમાથી આપશે તો લઈશ [૧૦] (साहरिज्जमाणचरए) સંહ્રિયમાણચરક–દાતાએ ગરમ વ્યજન તેમજ સૂપ (દાલ) આદિ ને ઠડા કરવા માટે થાળી આદિમા રાખ્યા હોય, પછી તે વ્યજન આદિકને તે જ પાત્રમા રાખતા તેમાથી આપશે તો લઈશ [૧૧] (उवणीयचरए) ઉપનીતચરક–દાતા પાસેથી હુ એ જ પદાર્થ લઈશ કે જે બીજા કોઇએ તેને માટે મોકલ્યો હોય [૧૨] (अवणीयचरए) અપનીતચરક–હુ દાતા પાસેથી તે જ પદાર્થ લઇશ કે જે

१३, अवणीय-उवणीयचरए १४, ससट्टचरए १५, असंसट्टचरए १६, तज्जायसंसट्टचरए १७, अण्णायचरए १८, मोणचरए १९,

नि मायान्यत्र स्थापितं तदेव अपनीतं, तदर्थं चरति-इत्यपनीतचरकः ।१२। 'उवणीय-अवणीय चरए' उपनीतापनीतचरकः-यदेव उपनीतम्-अन्येन प्रेषितं तदेव अपनीतं स्थानान्तरे स्थापितं तद् ग्रहीतुं चरति इत्युपनीताऽपनीतचरकः ।१३। 'अवणीय-उवणीय चरए' अपनीतोपनीतचरकः -अपनीतम्=कस्मैचित् अन्यस्मै दातुं निमायान्यत्र स्थापितं, तदेव उपनीतं=यस्य गृहस्थस्य समीपे प्रेषितं तस्य गृहस्थस्य गृहं प्रापितं तदपनीतोपनीतं, तदर्थं चरतीत्यपनीतोपनीतचरकः ।१४। 'ससट्ठचरए' संसृष्टचरकः -संसृष्टेन=खरण्टितेन हस्तादिना दीयमानं संसृष्टमुच्यते, तद् ग्रहीतुं चरति-इति संसृष्टचरकः ।१५। 'असंसट्ठचरए' असंसृष्टचरकः -असंसृष्टेन=अखरण्टितेन चरति-इत्यसंसृष्टचरकः ।१६। 'तज्जायसंसट्ठचरए' तज्जातसंसृष्टचरकः -तज्जातेन=परिदिष्यमाणद्रव्येण यत्संसृष्टं हस्तादि, तेन दीयमानं वस्तु ग्रहीतुं य-

दूसरे को देने के लिये निकाल कर रख दिया होगा। १३-(उवणीय-अवणीय-चरए) उपनीत-अपनीतचरक-मैं वही पदार्थ लूंगा जो उस दाता के लिये किसी दूसरेने उसके पास भेजा होगा, और दाताने उसी पदार्थ को यदि दूसरे को देने के लिये एक तरफ रख छोडा होगा। १४-(अवणीय-उवणीय-चरए) अपनीतउपनीतचरक-किसी गृहस्थने किसी व्यक्ति को देने के लिये अन्नादिक अन्यत्र स्थापित कर रखा होगा और उसको उसने उसके यहां भेज दिया होगा, तथा वह उसके घर भी पहुँच चुका होगा, उसमें से देगा तो लूंगा। १५-(ससट्ठचरए) संसृष्टचरक-भरे हुए हाथ से देगा तो लूंगा। १६-(असंसट्ठचरए) असंसृष्टचरक-विना भरे हुए हाथ से देगा तो लूंगा। १७ (तज्जायससट्ठचरए) तज्जातसंसृष्टचरक-हाथ जिस चीज से संसृष्ट भरा रहा होगा, वही चीज यदि

तेणे બીજા કોઈ માણસને દેવાને માટે કાઢી રાખેલ હોય [१३] (उवणीय-अवणीयचरए) ઉપનીત-અપનીત-ચરક-હું તે જ પદાર્થ લઈશ કે જે કોઇ બીજાએ તે દાતાને માટે તેની પાસે મોકલ્યો હોય અને દાતાએ તે જ પદાર્થને કોઈ બીજાને દેવા માટે એક તરફ રાખી મૂકયો હોય [१४] (अवणीय उवणीयचरए) અપનીત-ઉપનીત-ચરક-કોઇ ગૃહસ્થે કોઇ વ્યકિતને દેવા માટે અન્નાદિક બીજે ઠેકાણે રાખી મુકેલ હોય અને તે તેણે તેને ત્યાં મોકલી દીધુ હોય અને તે તેને ઘેર પણ પહોચી ગયુ હોય તેમાથી આપશે તો લઈશ [१५] (ससट्ठचरए) સંસૃષ્ટચરક-શાક આદિથી ભરેલા હાથથી આપશે તો લઈશ (१६) (असंसट्ठचरए) અસંસૃષ્ટચરક વગર ભરેલા હાથથી આપશે તો લઈશ

दिट्ठलाभिए २०, अदिट्ठलाभिए २१ पुट्ठलाभिए २२, अपुट्ठलाभिए

श्चरति स तज्जातसंसृष्टचरकः ।१७। 'अण्णायचरए' अज्ञातचरकः—अज्ञातम्—अज्ञात-साधुनियमं कुलं चरति यः सोऽज्ञातचरकः । १८ । 'मोणचरए' मौनचरकः—मौनम्= वाक्संयमनं, तेन चरति यः स मौनचरकः ।१९। 'दिट्ठलाभिए' दृष्टलाभिकः—दृष्टस्यैव भक्तादेर्लाभो दृष्टलाभः, यद्वा दृष्टात्प्रथमदृष्टादेव दातुर्गृहाद्वा लाभो दृष्टलाभः, सोऽस्ति यस्य स दृष्टलाभिकः ।२०। 'अदिट्ठलाभिए' अदृष्टलाभिकः—अदृष्टस्य—आवरणाऽऽच्छादितस्य दात्रादिभिः कृतोपयोगस्य भक्तादेर्लाभः, अथवा अदृष्टात्=पूर्वं कदापि न दृष्टाद् दायकाल्लाभः, सोऽस्याऽस्तीत्यदृष्टलाभिकः ।२१। 'पुट्ठलाभिए' पृष्टलाभिकः—भिक्षार्थं समागतं यं साधुं 'भो साधो ! त्वं किमिच्छसि ?' एवं कश्चिद् गृहस्थः पृच्छति स पृष्ट इत्युच्यते, तस्य साधो-

मुझे देगा तो लूगा । १८—(अण्णायचरए) अज्ञातचरक—जो साधुओं के नियमों से अनभिज्ञ होगा उसी कुल की मै भिक्षा लूगा। १९—(मोणचरए) मौनचरक—मैं वहीं से भिक्षा प्राप्त करूँगा जो मेरे बिना बोले मुझे भिक्षा लाकर देगा। २०—(दिट्ठलाभिए) दृष्टलाभिक—मै वही भिक्षा लूगा जो सर्वप्रथम मेरी दृष्टि मे आवेगी, अथवा मै उसीसे भिक्षा लूगा जो सर्वप्रथम मुझे दिखाई देगा, अथवा मे उसी स्थान से भिक्षा लूगा जो सबसे पहिले मुझे दिख जायगा । २१—(अदिट्ठलाभिए) अदृष्टलाभिक—जो अशनादिक आवरण से आच्छादित होने की वजह से दिखलाई तो न पडे, परंतु दाता उसे अपने उपयोग में ला चुका हो, उसमें से भिक्षा देगा तो लूगा, अथवा—जिस दाता को मै पहिले कभी भी नहीं देखा वह देगा तो लूँगा । २२—(पुट्ठलाभिए) पृष्टलाभिक—दाता यदि पूछेगा,

[१७] (तज्जायससट्ठचरए) तज्जातसंसृष्टचरक—હાથ જે ચીજથી સંસૃષ્ટ થઈ જાય તે ચીજ જો મને આપશે તો લઈશ (૧૮) (अण्णायचरए) અજ્ઞાતચરક—જે સાધુઓના નિયમોથી અજ્ઞાત હોય એવા કુળની હુ ભિક્ષા લઈશ (૧૯) (मोणचरए) મૌનચરક—હુ તેના પાસેથી ભિક્ષા લઈશ કે જે મારા બોલ્યા વિનાજ મને ભિક્ષા લાવીને આપી દેશે (૨૦) (दिट्ठलाभिए) દૃષ્ટલાભિક—હુ એ જ ભિક્ષા લઈશ કે જેને હુ સર્વથી પહેલા જોઈશ અથવા હુ તેના જ હાથથી ભિક્ષા લઈશ જે માણસ મારે સર્વપ્રથમ જોવામા આવશે, અથવા હુ તેજ જગ્યાથી ભિક્ષા લઈશ જે જગ્યા મારે સર્વ-પ્રથમ દેખાશે (૨૧) (अदिट्ठलाभिए) અદૃષ્ટલાભિક—જે ખાવાના પદાર્થો ઢાંકણાથી ઢાંકેલા હોવાના કારણથી દેખાય નહિ પણ દાતા તેને પોતાના ઉપયોગમા લાવી ચૂકેલા હોય તેમાથી ભિક્ષા આપશે તો લઈશ અથવા જે દાતાને મે પહેલા કદી જોયેલા ન હોય તે આપશે તો લઈશ (૨૨) (पुट्ठलाभिए) પૃષ્ટલાભિક—દાતા જો

२३, भिक्खालाभिए २४, अभिक्खालाभिए २५, अण्णगिलायए

स्तम्माद् गृहस्थाद् यो लाभ स पृष्टलाभ , सोऽस्याऽस्तीति पृष्टलाभिक ।२२। 'अपुट्ठलाभिए' अपृष्टलाभिक –केनचिद गृहस्थेनाऽपृष्टस्यैव साधोर्यस्तस्माद् गृहस्थाल्लाभ सोऽपृष्टलाभ, सोऽस्याऽस्ती यपृष्टलाभिक ।२३। 'भिक्खालाभिए' भिक्षालाभिक –कस्यचित क्षेत्राद् गृहाद्वा याचित्वा गृहस्थेन समानीततुच्छचनकचणककोद्रवादिकनिष्पादित आहारो भिक्षा, तस्या लाभोऽस्यास्तीति भिक्षालाभिक ।२४। 'अभिक्खालाभिए' अभिक्षालाभिक -- अयाचितलाभ –अभिक्षा, तस्या लाभोऽस्याऽस्ती यभिक्षालाभिक ।२५। 'अण्णगिलायए' अन्नग्लायक –अन्नेन–आहारेण विना ग्लायक, रात्रिनिष्पन्नमन्न ग्रहीष्यामी यभिग्रह कृत्वा भिक्षाचरक इत्यर्थ, पर्युषितान्नभिक्षाचरक इति भाव ।२६। 'ओवणिहिए' औपनिहितिक – उपनिहित–कथञ्चिद् गृहस्थेन स्वसमीपे समानीतमन्नादिकम्, तेन चरति इत्यौपनिहितिक

महाराज! आप क्या चाहते हैं, तभी लूँगा। २३–(अपुट्ठलाभिए) अपृष्टलाभिक–दाता यदि नहीं पूछेगा तभी लूँगा। २४–(भिक्खालाभिए) भिक्षालाभिक–दाता गृहस्थ वाल चना एव कोद्रव आदि अन्न को किसी क खेत से अथवा किसी क घर से माग कर लाया होगा उस अन्न से निष्पादित आहारम से यदि देगा तो लूगा। २५ (अभिक्खालाभिए) अभिक्षालाभिक–दाता माँग कर जो पदार्थ नहीं लाया होगा उसमें से देगा तो लूगा। २६–(अन्नगिलायए) अन्नग्लायक–जो अशनादिक रात्रिमें पकाया गया होगा वही लूगा, अर्थात्–पर्युषित अन्न की भिक्षा लेने का अभिग्रह लेनेवाला सयमी जन अन्नग्लायक है। २७ (ओवणिहिए) औपनिहितिक–गृहस्थ अपने समीप में किसी प्रकार से लाया गया अशनादिक में से देगा तो लूँगा। २८-(परिमियपिंड-

---

પૂછશે કે મહારાજ! આપને શુ જોઈએ છે ત્યારે લઈશ (૨૩) (अपुट्ठलाभिए) અપૃષ્ટલાભિક-દાતા જો નહિ પૂછશે તો જ લઈશ (૨૪) (भिक्खालाभिए) ભિક્ષાલાભિક-દાતા ગૃહસ્થ જે વાલ ચણા તેમજ કોદરા આદિ અનાજ કોઈના ખેતરથી અથવા કોઈને ઘેરથી માગીને લાવ્યા હોય તે અનથી બનાવેલા આહાર માથી આપશે તો લઈશ (૨૫) (अभिक्खालाभिए) અભિક્ષાલાભિક-દાતાએ માગીને જે પદાર્થ નહી લાવ્યો હોય તેમાથી આપશે તો લઈશ (૨૬) (अन्नगिलायए) અન્નગ્લાયક-જે ભોજન રાતમા રાધેલુ હશે તે જ લઈશ-અર્થાત્ વાસી અન્નની ભિક્ષા લેવાનો અભિગ્રહ લેનાર સયમી જન અન્નગ્લાયક છે (૨૭) (ओवणिहिए) ઔપનિહિતિક-ગૃહસ્થ પોતાની સમીપમા કોઇ પણ પ્રકારે લાવેલા ભોજનમાથી

२६, ओवणिहिए २७, परिमियपिंडवाइए २८, सुद्धेसणिए २९, संखादत्तिए ३०। से त भिक्खायरिया ॥ सू ३० ॥

।२७। 'परिमियपिंडवाइए' परिमितपिण्डपातिक –परिमितपिण्डस्य – प्रमाणोपेतपिण्डस्य पातो लाभ परिमितपिण्डपात, सोऽस्यास्तीति परिमितपिण्डपातिक –आधाकर्मादिदोषरहित भक्तादिकमेकस्माद् गृहाद्यदि पर्याप्त लभ्येत तदा ग्राह्यम्–इत्यभिग्रहवान ।२८। 'सुद्धेसणिए' शुद्धैषणिक –शुद्धैषणा–शङ्कादिदोषरहितता, शुद्धस्य=उद्गमादिदोषरहितस्य वा एषणा, साऽस्याऽस्तीति शुद्धैषणिक, सर्वथा शुद्धमेव ग्राह्यमित्यभिग्रहधारीति भाव ।२९। 'संखादत्तिए' संख्यादत्तिक –संख्याप्रधाना दत्ति संख्यादत्ति, तया चरतीति संख्यादत्तिक । दर्वीकटोरकादितोऽविच्छिन्नधारया या भिक्षा पतति सा, तथा–एकक्षेपरूपा च भिक्षा दत्तिरित्युच्यते ।३०। 'से त भिक्खायरिया' सैषा भिक्षाचर्या ॥ सू ३० ॥

वाइए) परिमितपिण्डपातिक–आधाकर्मादिक दोषों से रहित भक्तादिक यदि एक ही गृह से पर्याप्तमात्रा मे मिल जाय तो लूँगा। २९ (सुद्धेसणिए) शुद्धैषणिक–शकादिक दोषों से रहित अथवा उद्गमादिक दोषों से वर्जित आहार लेने वाला। ३० (संखादत्तिए) संख्यादत्तिक वह है जो इस प्रकार का सकल्प करता है कि दर्वी–कुडछी एव कटोरे आदि से अविच्छिन्न धारारूप मे जो भिक्षा मेरे पात्र मे पड जायगी उतनी ही भिक्षा मैं ग्रहण करूगा। (से त भिक्खायरिया) भिक्षाचर्या के ये ३० भेद है ॥ सू० ३० ॥

આપશે તો લઈશ (૨૮) (परिमियपिंडवाइए) પરિમિતપિંડપાતિક–આધાકર્મ આદિક દોષોથી રહિત ભકતાદિક જો એક જ ઘેરથી પુરતા પ્રમાણમા મળી જાય તો લઈશ (૨૯) (सुद्धेसणिए) શુદ્ધૈષણિક–શકા આદિક દોષોથી રહિત અથવા ઉદ્ગમાદિક દોષોથી વર્જિત આહાર લેવાવાળા ૩૦ (संखादत्तिए) સંખ્યાદત્તિક તે છે કે જે એવો સકલ્પ કરે છે કે દર્વી–કડછી તેમજ કટોરી આદિથી સતત ધારારૂપમા જેટલી પણ ભિક્ષા મારા પાત્રમા પડી જશે એટલી જ ભિક્ષા લઈશ (से त भिक्खायरिया) ભિક્ષાચર્યાના આ ૩૦ ભેદ છે (સૂ ૩૦)

मूलम्—से किं त रसपरिच्चाए? रसपरिच्चाए अणेगविहे पण्णत्ते, त जहा १ निव्विइए, २ पणीयरसपरिच्चाए, ३ आयविलिए,

टीका—'से किं त' इत्यादि–'से किं त रसपरिच्चाए' अथ कोऽसौ रसपरित्याग ?, 'रसपरिच्चाए' रसपरित्याग 'अणेगविहे पण्णत्ते' अनेकविध प्रज्ञप्त, 'त जहा' तद्यथा–तदनेकविधत्व चैवम्–'निव्विइए' निर्विकृतिक –निर्गता घृतादिरूपा विकृतिर्यस्मात् स निर्विकृतिक १, 'पणीयरसपरिच्चाए' प्रणीतरसपरित्याग –प्रणीतरस प्रचुरत्वात् द्रवद्घृतबिन्दुसन्दोहोऽपूपादि, तस्य परित्याग २, 'आयविलिए' आचामाम्लम्–विकृतिरहितानामान्नभर्जितचणकादीना रूक्षान्नानामचित्त उदके प्रक्षिप्यैकासनस्थेन सकृद्भोजनमाचामाम्ल नाम तप उच्यते। तथा चोक्तम्–

'से किं त रसपरिच्चाए ?' इत्यादि।

(से किं त रसपरिच्चाए ?) रसपरित्याग तप किसे कहते है ? वह कितने प्रकार का है ? इस प्रकार शिष्य प्रश्न करता है। उत्तर–(रसपरिच्चाए) रसपरित्याग तप (अणेगविहे पण्णत्ते) अनेक प्रकारका कहा गया है। वह इस प्रकार से है–(निव्विइए) निर्विकृतिक–जिस आहार से घतादिक विकृति निर्गत हो चुकी हो ऐसे आहारका ग्रहण करना सो निर्विकृतिक है। अर्थात्–विगय नहीं लेना (१)। (पणीयरसपरिच्चाए) प्रणीतरसपरित्याग–अपूप अर्थात् मालपुआ आदि सरस आहार का परित्याग करना (२)। (आयविलिए) आचामाम्ल–विगयरहित ओदन, भूँजे हुए चने आदि रूक्ष अन्नको अचित्त पानी मे डालकर एकस्थान पर बैठ एक बार ही खाना सो आचामाम्ल तप है।

'से किं त रसपरिच्चाए ?' ઇત્યાદિ

(से किं त रसपरिच्चाए) હવે અહીં રસપરિત્યાગ તપ કોને કહે છે–તે કેટલા પ્રકારના છે ? આ પ્રકારે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે ઉત્તર (रसपरिच्चाए) રસ પરિત્યાગ તપ (अणेगविहे पण्णत्ते) અનેક પ્રકારના કહેવાય છે તે આ પ્રકારે છે–(निव्विइए) નિર્વિકૃતિક–જે આહારમાંથી ઘી વગેરેની વિકૃતિ નીકળી ગઈ હોય એવો આહાર લેવો તે નિર્વિકૃતિક છે અર્થાત્ વિગય (ઘી–દૂધ વગેરે) લેવુ નહિ (૧) (पणीयरसपरिच्चाए) પ્રણીતરસપરિત્યાગ–અપૂપ અર્થાત્ માલપુઆ આદિ સરસ આહારનો પરિત્યાગ કરવો (૨) (आयविलिए) આચામામ્લ–વિગયરહિત ભાત, ભુંજેલ ચણા આદિ લુખુ અન્ન અચિત્ત પાણીમા નાખી

४ आयामसित्थभोई, ५ अरसाहारे, ६ विरसाहारे, ७ अताहारे,

विगइरहियस्स ओयण,-भज्जियचणगाऽऽलुक्ख-अन्नस्स ।
खित्ता जले अचित्ते, खाण आयविल जाण ॥ ३ ॥ इति

'आयाम सित्थ-भोई' आयाम सिक्थ भोजी,=अन्नस्रावणगतसिक्थभोक्ता, ४ 'अरसाहारे' अरसाऽऽहार अरस =जीरक हिङ्ग्वादिभिरसंस्कृत आहारो यस्य सोऽरसाऽऽहार ५। 'विरसाहारे' विरसाऽऽहार -विरस =विगतरस -पुराणधान्यौदनादि आहारो यस्य स विरसाहार ६। 'अताहारे' अन्त्याऽऽहार -अन्ते भवम् अन्त्य-जघन्यधान्य कोद्रवादि तदेवाऽऽहारो यस्य सोऽन्त्याहार ७। 'पताहारे' प्रान्ताऽऽहार -प्रकर्षेणान्त प्रान्त-पाक पात्रादन्ने नि सारिते तत्पात्रश्लिष्ट दर्व्यादिना घर्षणेन नि सारितमन्न, वल्लचणकादिनिष्पादि

कहा भी है-"विगइरहियस्स ओयणभज्जियचणगाइलुक्खअन्नस्स। खित्ता जले अचित्ते खाण आयविल जाण" इसका अर्थ आयविल का जो अर्थ किया है वही है (३)। (आयामसित्थभोई) आयामसिक्थभोजी-ओसामण मे आये हुए सीथ मात्र का आहार करना (४)। (अरसाहारे) अरसाहार-जीरे हींग आदि से विना बघारे हुए आहार का लेना (५) (विरसाहारे) विरसाहार-विगत रसवाले पुराने धान्य का आहार लेना (६)। (अताहारे) अन्ताहार कोद्रव आदि तुच्छ धान्य का आहार लेना (७)। (पताहारे) प्रान्ताहार-पकाने के वर्तन में से अन्न के निकालने पर करछी आदि के घर्षण से पात्र मे लगा हुआ जो कुछ अन्न निकाला जाता है वह, अथवा वल्ल चणा आदि से बना हुआ पश्चात् खट्टी छाछ से मिश्रित अन्नादि

એક ઠેકાણે બેસી એકવાર ખાવુ તે આચામામ્લ તપ છે "विगइरहियस्स ओयणभज्जियचणगाइलुक्खअन्नस। खित्ता जले अचित्ते खाण आयविल जाण" આનો અર્થ આયબિલનો જે અર્થ કર્યો છે તે જ છે (૩) (अयामसित्थभोई) આયામસિકથભોજી-ઓસામણમા આવેલા સીથનો જ માત્ર આહાર કરવો (૪) (अरसाहारे) અરસાહાર-જીરૂ હીંગ આદિથી વધાર્યા વગરના ભોજનનો આહાર કરવો (૬) (विरसाहारे) વિરસાહાર-રસ વગરના જુના ધાન્યથી બનેલુ આહાર લેવો (अताहारे) અંતાહાર-કોદરા આદિ તુચ્છ ધાન્યનો આહાર લેવો (૭) (पताहारे) પ્રાન્તાહાર-રાધવાના વાસણમાથી અન્ન કાઢી લીધા પછી કડછી આદિના ઘર્ષણથી પાત્રમા લાગેલુ જે કાંઈ અન્ન નિકાળવામા આવે છે તે અથવા વાલ -ચણા આદિનો બનેલો (લોટ) પછી ખાટી છાશમા મેળવી રાખેલુ અન્ન આદિ તે

८ पंताहारे, ९ लूहाहारे, १० तुच्छाहारे, से तं रसपरिच्चाए।
से किं तं कायकिलेसे ? कायकिलेसे अणेगविहे प-
ण्णत्ते, तंजहा—ठाणट्ठिइए १, उक्कुडुयासणिए २, पडिमट्ठाई ३,

तमल्लनकमिश्रित पर्युषित वाऽन्न, तदाहारो यस्य स तथा ८। 'लूहाहारे' रूक्षाहार — रूक्षम्=अस्निग्धमन्नमेवाहारो यस्य स तथा ९। 'तुच्छाहारे' तुच्छाहार —तुच्छ —अल्पोऽसारश्च श्यामाकादिनिष्पादित आहारो यस्य स तथा १० इति। उपसंहरन्नाह—'से तं रसपरिच्चाए' स एष रसपरित्याग इति।

इत्थं दशविध रसपरित्याग वर्णयित्वा कायक्लेश वर्णयति—'से किं तं कायकिलेसे' अथ कोऽसौ कायक्लेश ? उत्तरमाह—'कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते' कायक्लेशोऽनेकविध प्रज्ञप्त। 'तंजहा' तद्यथा—'ठाणट्ठिइए' स्थानस्थितिक —स्थान कायोत्सर्ग, तेन स्थितिर्यस्य स स्थानस्थितिक ।१। 'उक्कुडुयासणिए' उत्कुटुकाऽऽसनिक —भूमावसलग्नपुतेन

प्रांत है, अथवा प्रान्तका अर्थ वासा अन्न भी है। इसका आहार करना प्रान्ताहार है (८)। (लूहाहारे) रूक्षाहार—रूक्षस्वभाववाला कुलथी आदि का आहार रूक्षाहार है (९)। (तुच्छाहारे) तुच्छाहार—असार—जिसमे कुछ भी सार नहीं है ऐसा श्यामाक, मचीचा आदि तुच्छ धान्य का आहार तुच्छाहार है (१०)। (से तं रसपरिच्चाए) ये दस प्रकार के रस परित्याग तप है। अब कायक्लेश का वर्णन सूत्रकार करते है—(से किं तं कायकिलेसे?) प्रश्न—वह कायक्लेश तप कितने प्रकार का है? (कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते) उत्तर-कायक्लेश तप अनेक प्रकार का है, (तं जहा) वे प्रकार इस तरह है—(ठाणट्ठिइए) स्थान-स्थितिक, स्थान शब्द का अर्थ कायोत्सर्ग है, इस कायोत्सर्ग से जिसकी स्थिति सर्वदा रहती है वह स्थानस्थितिक है। (उक्कुडुयासणिए) उत्कुटुकासनिक—उकडु—आसन से बैठना

પ્રાન્ત છે, અથવા-પ્રાન્તનો અર્થ વાસી અન્ન પણ છે, તેનો આહાર કરવો તે પ્રાન્તાહાર છે (૮) (लूहाहारे) રૂક્ષાહાર-રૂક્ષ સ્વભાવના કુળથી આદિ નો આહાર રૂક્ષાહાર છે (૯) (तुच्छाहारे) તુચ્છાહાર-અસાર-જે અન્નમા કાંઈ પણ સાર નથી એવુ સામો મલીચા આદિ તુચ્છ ધાન્યનો આહાર તે તુચ્છાહાર છે (૧૦) (से तं रसपरिच्चाए) આ દસ પ્રકારના રસપરિત્યાગ તપ છે હવે કાયકલેશનુ વર્ણન સૂત્રકાર કરે છે-(से किं तं कायकिलेसे) પ્રશ્ન-તે કાયકલેશ તપ કેટલા પ્રકારના છે ?-(कायकिलेसे अणेगविहे पण्णत्ते) કાયકલેશ અનેક પ્રકારના છે, (तं जहा) તે પ્રકાર આમ છે-(ठाणट्ठिइए) સ્થાનસ્થિતિક-સ્થાન શબ્દનો અર્થ કાયોત્સર્ગ છે આ કાયોત્સર્ગથી જેની સ્થિતિ સર્વદા રહે છે તે

वीरासणिए ४, नेसज्जिए ५, दडायइए ६, लउडसाई ७, आया-

बद्धाञ्जलिपुटेन भूमौ चरणतलमारोप्योपवेशनम्-उत्कुटुक, तदासनमस्यास्तीति उत्कुटुकाऽऽसनिक ।२। 'पडिमट्ठाई' प्रतिमास्थायी-प्रतिमा=मासिक्यादय नियमविशेषा, ताभि स्तिष्ठति तच्छील प्रतिमास्थायी ।३। 'वीरासणिए' वीराऽऽसनिक-सिंहासनोपरि समुपविष्टस्य भूमिस्थितचरणस्य सिंहासनापनयने कृते सिंहासनोपविष्टवदवस्थान वीरासन, तदस्यास्तीति वीरासनिक ।४। 'नेसज्जिए' नैषधिक-निषद्या-पुताभ्या भूम्यामुपवेशन, तया चरतीति नैषधिक ।५। 'दडायइए' दण्डायतिक-दण्डस्येवायतम्=आयामोऽस्याऽस्तीति

यह उत्कुटुक-आसन है, जो इस आसन से बैठता है वह उत्कुटुकासनिक है । इस आसन मे भूमि पर दोनों चरणों के तलियों को जमाया जाता है और पुत (बेठक) जमीन को स्पर्श नहा करते, तथा दोनों हाथों की अजली बधी रहती है । (पडिमट्ठाई) प्रतिमास्थायी-साधु की १२ प्रतिमाओं का धारण करने वाला प्रतिमास्थायी है । (वीरासणिए) वीरासनिक-वीरासन से ठहरनेवाला वीरासनिक है । इस आसन का यह लक्षण है-कोइ मनुष्य सिंहासन पर बैठा हुआ है, उस सिंहासन को हटा लेने पर वह वैसे ही खडा रह जाय, उसे 'वीरासन' कहते है । उस आसन से तप करनेवाले को वीरासनिक कहते हे । (नेसज्जिए) नैषधिक-निषद्याका अर्थ है-पालथी मार कर बैठना । इस आसन से तप करनेवाले को नैषधिक कहते है । (दडायइए) दण्डायतिक-दड की तरह लबा होकर आसन मे स्थिति करनेवाला दडायतिक है । (लउडसायी) लकुटशायी-वक्रकाष्ठ का नाम

સ્થાનસ્થિતિક છે (उक्कुडुयासणिए) ઉત્કુટુકાસનિક=ઉકડુ આસનથી બેસવુ તે ઉત્કુટુક આસન છે જે આ આસન કરે છે તે ઉત્કુટુકાસનિક છે આ આસનમા ભૂમિ ઉપર બન્ને પગના તળિયાને જમાવી દેવામા આવે છે અને પુત (વેઠક) જમીનને સ્પર્શ કરતી નથી તથા બન્ને હાથની અંજલિ બાધેલી રહે છે (पडिमट्ठाई) પ્રતિમાસ્થાયી-સાધુની ૧૨ પ્રતિમાઓનો ધારણ કરવાવાળો પ્રતિમાસ્થાયી છે (वीरासणिए) વીરાસનિક-વીરાસનથી બેસનાર વીરાસનિક છે આ આસનનુ એ લક્ષણ છે કે-કોઈ મનુષ્ય સિંહાસન ઉપર બેઠો હોય તે સિંહાસનને હટાવી લેવાથી તે જ પ્રમાણે ઉભો રહી જાય તેને વીરાસન કહે છે તે આસનથી તપ કરવાવાળાને વીરાસનિક કહે છે (नेसज्जिए) નૈષધિક-નિષદ્યાનો અર્થ છે પલાઠી મારીને બેસવુ આ આસનથી તપ કરવાવાળાને નૈષધિક કહે છે (दडायइए) દડાયતિક-દડની પેઠે લાબા થઈને આસનમા સ્થિતિ કરવાવાળા દડાયતિક છે (लउडसाई) લકુટશાયી-વાકા લાકડાનુ નામ

वए ८, अवाउडए ९, अकंडुयए १०, अणिट्ठूहए ११, सव्वगाय-परिकम्म-विभूस-विप्पमुक्के १२, से तं कायकिलेसे।

दण्डायतिक ।६। 'लउडसाई' लकुटशायी-लकुटो=वक्रकाष्ठ तद्वच्छेते तच्छीलो लकुटशायी-उत्तान सन् शयित्वा पार्ष्णिकद्वय ('एडी' इति भाषाप्रसिद्धद्वय) शिरश्चेति त्रय भूमौ स्थापयित्वा शेते तच्छील ।७। 'आयावए' आतापक -आतापयति शीतोष्णादिभिर्देह सतापयति-क्लेशयती यातापक, आतापना च सूर्यातपादिसहनम् ।८। 'अवाउडए' अप्रावृतक -शीतकाले प्रावरणरहित -सदोरकमुखवस्त्रिकाचोलपट्टातिरिक्तवस्त्ररहित ।९। 'अकडूयए' अकण्डूयक -कण्डूयन-गात्रघर्षण, तद्रहित ।१०। 'अणिट्ठूहए' अनिष्ठीवक -निष्ठीवनरहित ।११। 'सव्वगाय-परिकम्म-विभूस-विप्पमुक्के' सर्वगात्र-परिकर्म-विभूषा-विप्रमुक्त =सर्वस्य गात्रस्य परिकर्म-मार्जन विभूषा-विभूषण च, ताभ्या विप्रमुक्त -त्यक्तसमार्जनविभूषण ।१२। 'से तं कायकिलेसे' स एष कायक्लेश ।

लकुट है। इस तरह होकर जो शयन करता है वह लकुटशायी है। ऊपर मुँह कर पहिले सोना पश्चात् दोनों पैरों की एडियों को एव शिर को जमीन पर टकना, इस प्रकार शरीर को अधर रखकर आसन करना 'लकुटशयनासन' है। (आयावए) आतापक-सूर्यादि की आतापना लेने वाला, (अवाउडए) अप्रावृतक-शीतकाल में सडोरक मुँहपत्ती एव चोलपट्ट के अतिरिक्त अन्य वस्त्रों से रहित हो खुले शरीर से शीतको सहन करनेवाला अप्रावृतक है। (अकडूयए) अकण्डूयक-खुजली चलने पर भी शरीर को नहीं खुजलाने वाला अकण्डूयक है। (अणिट्ठूहए) अनिष्ठीवक-थूँक आने पर भी नहीं थूँकनेवाला अनिष्ठीवक है। (सव्वगाय-परिकम्म-विभूस-विप्पमुक्के) सर्वगात्रपरिकर्मविभूषाविप्रमुक्त-शरीर की सर्वथा शुश्रूषा-विभूषा नहीं करनेवाला सर्वगात्रपरिकर्मविभूषाविप्रमुक्त है। (से तं काय-

લકુટ છે એવી રીતે થઈને જે શયન કરે છે તે લકુટશાયી છે ઉપર મોઢું રાખીને પહેલા સુવુ, પછી બન્ને પગની એડીઓને તેમજ શિરને જમીન ઉપર ટેકાવવુ-આ પ્રકારે શરીરને અધર રાખીને આસન કરવુ તે 'લકુટ શયનાસન' છે (आयावए) આતાપક-સૂર્ય આદિની આતાપના લેવાવાળા, (अवाउडए) અપ્રાવૃતક-શીતકાલમા દોરાસાથે મુહપત્તી તેમજ ચોલપટ્ટા સિવાયના બીજા વસ્ત્રો રહિત થઈને ખુલ્લે શરીરે શીતને સહન કરવાવાળા અપ્રાવૃતક છે (अकडूयए) અકડૂયક-ખુજલી આવતા છતા પણ જે શરીરને ખજવાળે નહિ તે અકડૂયક છે (अणिट्ठूहए) અનિષ્ઠીવક-થૂક આવવા છતા પણ ન થૂકવાવાળા અનિષ્ઠીવક છે (सव्वगाय परिकम्म विभूस-विप्पमुक्के) સર્વગાત્રપરિકર્મ

से किं त पडिसंलीयणा? पडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता, तंजहा—१ इंदियपडिसलीणया, २ कसायपडिसंलीणया, ३ जोग-पडिसंलीणया, ४ विवित्त-सयणा-सण-सेवणया। से किं त इंदियप-डिसंलीणया? इंदियपडिसंलीणया पचविहा पण्णत्ता, त जहा—

'से किं त पडिसलीणया?' अथ का सा प्रतिसलीनता=प्रतिसलीनता=गोपन, सा कतिविधा? उत्तरमाह—'पडिसलीणया' प्रतिसलीनता—'चउव्विहा पण्णत्ता' चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा १—'इंदियपडिसलीणया' इन्द्रियप्रतिसलीनता—इन्द्रिय-निरोधकरणशीलता। २—'कसायपडिसलीणया' कषायप्रतिसलीनता। ३—'जोग-पडिसलीणया' योगप्रतिसलीनता। ४—'विवित्त—सयणा—सण—सेवणया' विविक्त—शयना ऽऽसन—सेवनता। 'से किं त इंदियपडिसलीणया' अथ का सा इन्द्रियप्रतिसलीनता?, 'इंदिय

किलेसे) कायक्लेश के ये १२ भेद है। (से किं त पडिसलीणया) प्रतिसलीनता तप कितने प्रकार का है? (पडिसलीणया चउव्विहा पण्णत्ता) प्रतिसलीनता तप चार प्रकार का है। (त जहा) वे चार प्रकार ये है—(इंदियपडिसलीणया) इन्द्रियप्रतिसलीनता—इन्द्रियों को गोप करके रखना। (कसायपडिसलीणया) कषायप्रतिसलीनता—क्रोधादिकषायों को गोप करके रखना, (जोगपडिसलीणया) योगप्रतिसलीनता—मन वचन काया के व्यापार को गोप करके रखना (विवित्त—सयणा—सण—सेवणया) विविक्तशयनासनसेवनता स्त्री पशु पण्डक-रहित स्थान में शयनासन करना। (से किं त इंदियपडिसलीणया) इन्द्रियप्रतिसलीनता कितने प्रकार की है? (इंदियपडिसलीणया पचविहा पण्णत्ता) यह

વિભૂષાવિપ્રમુક્ત—શરીરની સર્વથા શુશ્રૂષા (સેવા શણગાર) ન કરવા વાળાને સર્વગાત્રપરિકર્મવિભૂષાવિપ્રમુક્ત કહે છે (से त कायकिलेसे) કાયકલેશના આ ૧૨ પ્રકાર થાય છે (से किं त पडिसलीणया) પ્રતિસલીનતા તપ કેટલા પ્રકારના છે? (पडिसलीणया चउव्विहा पण्णत्ता) પ્રતિસલીનતા તપ ચાર પ્રકારના છે (त जहा) તે ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે છે (इंदियपडिसलीणया) ઇન્દ્રિઓને ગોપી રાખવી (कसायपडिसलीणया) કષાયપ્રતિસલીનતા—ક્રોધ આદિ કષાયોને રોકી રાખવા (जोगपडिसलीणया) યોગપ્રતિસલીનતા—વાણી, મન અને કાયાના વ્યાપારને રોકી રાખવા (विवित्त-सयणा-सण सेवणया) વિવિક્તશયનાસનસેવનતા સ્ત્રીપશુપંડકરહિત સ્થાનમા શયનાસન કરવુ (से किं त इंदियपडिसलीणया) ઇન્દ્રિયપ્રતિસલીનતા કેટલા પ્રકારની છે? (इंदियपडिसलीणया पचविहा पण्णत्ता)

सोइंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा सोइंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा १, चक्खिंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा चक्खि-

पडिसंलीणया' इन्द्रियप्रतिसंलीनता 'पंचविहा पण्णत्ता' पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा-'सोइंदिय-विसय-पयार-निरोहो वा, सोइंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु राग-दोसनिग्गहो वा' श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा श्रोत्रेन्द्रियविषयप्राप्तेष्वर्थेषु रागद्वेषनिग्रहो वा-श्रोत्रेन्द्रियस्य=कर्णस्य विषये=शब्दे प्रचारस्य=प्रवृत्तेः, निरोधः-निषेधः, संयमशान्तताविघा-तकः शब्दो न श्रोतव्यः, यद्यकस्मात्कर्णकुहरगतः स्यात् तदा यत्कार्यं तदाह-श्रोत्रेन्द्रिय विषय-प्राप्तेष्वर्थेषु=श्रुतेषु भावेषु, रागद्वेषयोर्निग्रहो विधेयः, अथात्-मधुरमृदङ्गसङ्गीतेषु-अनुरागो न कर्तव्यः, आक्रोशादिषु शब्देषु द्वेषः-अप्रातिलक्षणश्चित्तविकारो न कार्यः १। 'चक्खिंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा, चक्खिंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्ग-हो वा' चक्षुरिन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा चक्षुरिन्द्रियविषयप्राप्तेष्वर्थेषु रागद्वेषनिग्रहो वा-

इन्द्रियप्रतिसंलीनता पाच प्रकार की है, (तं जहा) वे प्रकार ये हैं-(सोइंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा, सोइंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) श्रोत्र-इन्द्रिय को विषय-शब्द में प्रवृत्ति करने से रोकना, संयम एवं शील को विघात करनेवाले शब्दों को नहीं सुनना, यदि अकस्मात् इस प्रकार के शब्द कानमें आकर पड भी जावें तो उस विषयमें राग-द्वेष नहीं करना, यह प्रथम प्रकार है १। मतलब इसका यह है कि मधुर मृदङ्ग सङ्गीत आदि प्रिय एवं आक्रोशादि अप्रिय शब्दों के प्रति प्रीति-अप्रीतिलक्षणरूप चित्तविकार नहीं करना सो श्रोत्रेन्द्रियविषयप्रचारनिरोध, एवं श्रोत्रेन्द्रियविषयप्राप्तार्थरागद्वेषनिग्रहनामक प्रथम प्रकार है १। चक्खिंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा चक्खिंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) चक्षु इन्द्रिय को अपने विषयभूत पदार्थों में प्रवृत्त होने से रोकना,

આ ઇંદ્રિયપ્રતિસંલીનતા ૫ પ્રકારની છે-(तं जहा) તે પ્રકાર આ છે-(सोइन्दिय विसय-प्पयार-निरोहो वा, सोइन्दिय विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) શ્રોત્ર-ઇંદ્રિયને વિષય-શબ્દમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી રોકવી, સંયમ તેમજ શીલનો વિઘાત કરવાવાળા શબ્દો સાંભળવા નહિ જો અકસ્માત્ આવા પ્રકારના શબ્દ કાનમાં આવીને પડી પણ જાય તો તે વિષયમાં રાગદ્વેષ ન કરવો એ ૧ પ્રથમ પ્રકાર છે મતલબ તેની એ છે કે મધુર મૃદંગ સંગીત આદિ પ્રિય, તેમજ આક્રોશ આદિ અપ્રિય શબ્દોમાં પ્રીતિ અપ્રીતિ-લક્ષણરૂપ ચિત્તવિકાર ન કરવો તે શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષય-પ્રચારનિરોધ તેમજ શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તાર્થરાગદ્વેષનિગ્રહ નામનો પ્રથમ પ્રકાર છે (चक्खिन्दिय विसय-प्पयार-निरोहो वा चक्खिंदिय विसय पत्तेसु अत्थेसु

दिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा २, घाणिंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा घाणिंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा ३, जिब्भिंदिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा जिब्भिंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा ४, फासिंदिय-विसय-प्पयार-

चक्षुरिन्द्रियस्य=नेत्रस्य विषये=रूपे प्रचारस्य=प्रवृत्तेर्निरोध कार्य, वा–अथवा चक्षुरिन्द्रिय विषयप्राप्तेषु=दृष्टेषु अर्थेषु–मनोज्ञामनोज्ञरूपेषु रागद्वेषयोर्निग्रह कर्तव्य इति शेष ।२। **'घाणिंदिय–विसय–प्पयार–निरोहो वा, घाणिंदिय–विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोस-निग्गहो वा'** घ्राणेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा घ्राणेन्द्रियविषयप्राप्तेष्वर्थेषु रागद्वेषनिग्रहो वा–घ्राणेन्द्रिय=नासिका, तस्य विषयो=गन्धस्तस्य प्रवृत्तेर्निषेधो विधेय –सुरभिगन्धे दुरभिगन्धे वा नासिकामागते रागद्वेषौ निराकर्तव्यौ ।३। **'जिब्भिंदिय–विसय–प्पयार–निरोहो वा, जिब्भिंदिय–विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा'** जिह्वेन्द्रियविषयस्य भोजनरसस्य प्रचारनिषेध, जिह्वायामागतेऽपि मनोज्ञामनोज्ञरसे रागद्वेषयोर्निग्रह ।४। **'फासिं-**

अथवा प्रवृत्त होने पर उसके विषय मे राग और द्वेष नहीं करना, यह द्वितीय प्रकार है २। **(घाणिंदिय–विषय–प्पयार–निरोहो वा, घाणिंदिय विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोस-निग्गहो वा)** घ्राण–इन्द्रिय को अपने विषय मे प्रवृत्त होने से रोकना, तथा प्रवृत्त होने पर उस विषयमे राग द्वेष नहीं करना, यह तृतीय प्रकार है ३। **(जिब्भिंदिय–विसय–प्पयार-निरोहो वा जिब्भिंदिय–विसय–पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा)** जिह्वा–इन्द्रिय को अपने विषयमें प्रवृत्त होने से रोकना, एव उस विषय में उसके प्रवृत्त होने पर प्राप्त विषयम राग–द्वेषका निग्रह करना, यह चौथा प्रकार है ४। **(फासिंदिय विसय प्पयार निरोहो वा, फासिंदिय–विसयपत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा)** इसी प्रकार स्पर्शन, इन्द्रिय

रागदोसनिग्गहो वा) ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત પદાર્થોમા તેની પ્રવૃત્તિ રોકવી અથવા પ્રવૃત્તિ થઈ જતા તે બાબત રાગ અને દ્વેષ ન કરવો. એ બીજો પ્રકાર છે (घाणिंदिय विसय प्पयार निरोहो वा घाणिंदिय विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) ઘ્રાણ–ઇન્દ્રિયના વિષયમા તેની પ્રવૃત્તિ રોકવી, અથવા પ્રવૃત્તિ થઇ જતા તે બાબતમા રાગ–દ્વેષ ન કરવો એ ત્રીજો પ્રકાર છે (जिब्भिंदिय विसय प्पयार-निरोहो वा जिब्भिंदिय विसय पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) જીભ ઇન્દ્રિયના વિષયમા પ્રવૃત્તિ રોકવી તેમજ તેના વિષયમા તે પ્રવૃત્ત થઈ જાય તો પછી પ્રાપ્ત બાબતમા રાગ દ્વેષ થતા રોકવો એ ચોથો પ્રકાર છે (फासिंदिय–विसय

निरोहो वा फासिदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा ५, से त इदियपडिसलीणया। से किं त कसायपडिसंलीणया ? कसायपडिसंलीणया चउव्विहा पण्णत्ता, त जहा–१ कोहस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरणं। २ माण-

दिय-विसय-प्पयार-निरोहो वा, फासिंदिय-विसय-पत्तेसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा' स्पर्शेन्द्रियविषयप्रचारनिरोधो वा स्पर्शेन्द्रियविषयप्राप्तेष्वर्थेषु रागद्वेषनिग्रहो वा-स्पर्शेन्द्रिय=त्वक्, तस्य विषय स्पर्श =शीतोष्णादिक, तत्र प्रवृत्ते प्रतिषेध, प्राप्तेष्वपि शुभाशुभस्पर्शेषु रागद्वेषयोर्निषेध। 'से त इदियपडिसलीणया' सैषा इन्द्रियप्रतिसलीनता। 'से किं त कसायपडिसलीणया' अथ का सा कषायप्रतिसलीनता ?, 'कसायपडिसलीणया' कषायप्रतिसलीनता 'चउव्विहा पण्णत्ता' चतुर्विधा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा–'कोहस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरण' क्रोधस्योदयनिरोधो वा, उदयप्राप्तस्य वा क्रोधस्य विफलीकरणम्–प्रथमतस्तु क्रोधस्य उदय एव निषे-

को भी अपने विषय म प्रवृत्त होने से रोकना एव उस विषय मे उसके प्रवृत्त होने पर उसमे राग द्वेष होने का वर्जन करना, यह पाचवाँ प्रकार है। इन पाचों प्रकारों का भाव यही है कि इद्रियों पर विजय प्राप्त करना, तथा प्राप्त उनके अपने २ मनोज्ञ एव अमनोज्ञ विषयों के ऊपर राग एव द्वेषकी परिणति से विरक्त रहना। (से त इदियपडिसलीणया) यह सब इन्द्रियप्रतिसलीनता है। (से किं त कसायपडिसलीणया) कषायप्रतिसलीनता क्या है ? (कसायपडिसलीणया चउव्विहा पण्णत्ता) कषायप्रतिसलीनता चार प्रकार की है। (त जहा) वह इस प्रकार से है–(१–कोहस्सुदयनिरोहो वा, उदय–

प्पयार–निरोहो वा फासिन्दियविसयपत्तसु अत्थेसु रागदोसनिग्गहो वा) એ પ્રકારે સ્પર્શન–ઇંદ્રિયના વિષયમા તેની પ્રવૃત્તિ રોકવી તેમજ તે વિષયમા તેની પ્રવૃત્તિ થઇ જાય તો તે માટે રાગ દ્વેષ ન કરવો એ પાચમો પ્રકાર છે આ પાચેય પ્રકારોનો ભાવ એ જ છે કે ઇંદ્રિઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો, તથા તે પ્રાપ્ત થતા પોતપોતાના મનોજ્ઞ તેમજ અમનોજ્ઞ વિષયો ઉપર રાગ કે દ્વેષની પરિણતિથી વિરક્ત રહેવુ (से त इदियपडिसलीणया) આ બધુ ઇંદ્રિયપ્રતિસલીનતા છે (से कि त कसायपडिसलीणया) પ્રશ્ન–કષાયપ્રતિસલીનતા શુ છે ? ઉત્તર–(कपायपडिसलीणया चउव्विहा पण्णत्ता) કષાયપ્રતિસલીનતા ચાર પ્રકારની છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે–(कोहस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा

स्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफल
३ मायाउदयणिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए ।
करणं । ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा लो.

धनीय, यथा क्रोधो नोदयेत तथा यतितव्यम्, अथापि यदि क्रोध उदय प्राप्नुया. तदा तस्य विफलीकरणम्=व्यर्थीकरणम् ।१। '**माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण**'—मानस्योदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा मानस्य निष्फलीकरणम्—मानस्य—अभिमानस्योदय एव निषेधितव्य, माने उदय प्राप्तेऽपि निष्फलीकरणम्=सतोऽपि असत इव करणम् ।२। '**माया—उदय—निरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण**' मायाया उदयनिरोधो वा, उदयप्राप्ताया वा मायाया विफलीकरणम्—उदयमानाया एव मायाया =परवञ्चनारूपाया निषेध कर्तव्य, कथञ्चिदुदिताया वा मायाया = कपटक्रियाया विफलीकरणम् ।३। '**लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा लोहस्स**

पत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरण, २—माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण, ३ मायाउदयनिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण, ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण) प्रथम तो क्रोध के उदय का ही निरोध करना, यह सर्वोत्तम पक्ष है, उदयनिरोध होने से क्रोध का मूल विनष्ट हो जाता है । यदि क्रोध उदित हो जाय तो उसे विफल कर देना चाहिये १ । प्रथम तो ऐसा ही यत्न करना चाहिये कि जिससे मानकषाय का उदय ही न हो, यदि मानकषाय उदित हो जाय तो उसे निष्फल कर देना चाहिये २ । उत्तम बात यही है कि मायाकषाय आत्मा में उदित न हो, यदि वह उदित हो जाती है तो उसको विफल बना देना

कोहस्स विफलीकरण, माणुस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण, माया उदयनिरोहो वा उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण, लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण) પ્રથમ તો ક્રોધનો ઉદય થતા જ નિરોધ કરવો એ સર્વોત્તમ પક્ષ છે ઉદયનિરોધ થવાથી ક્રોધનુ મૂળ જ નાશ પામે છે જો ક્રોધનો ઉદય થઈ જાય તો તેને વિફલ કરી દેવો જોઇએ ૧ પહેલા તો એવો જ યત્ન કરવો જોઇએ કે જેથી માનકષાયનો ઉદય જ ન થાય જો માનકષાયનો ઉદય થઈ જાય તો તેને વિફલ કરી દેવો જોઇએ ૨ ઉત્તમ વાત એ જ છે કે માયાકષાય પણ આત્મામા ઉદય ન થઈ શકે એવી જાતની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ જો તેનો ઉદય થઈ ચુકયો હોય તો તેને વિફલ કરી દેવુ જોઇએ ૩ એ જ પ્રકારે લોભ પણ આત્મામા ઉદિત ન થાય

विफलीकरण, से त कसायपडिसलीणया । से कि तं जोगपडिसलीणया ? जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता, त जहा—१ मणजोगपडिसलीणया, २ वयजोगपडिसंलीणया, ३ कायजोगपडिसलीणया,

विफलीकरण '—लोभस्योदयनिरोधो वा, उदयप्राप्तस्य वा लोभस्य विफलीकरणम्—परस्वग्रहणादात्मा लोभस्तस्योदय एव निराकरणीय, कथञ्चित्स्वापि वस्तुनि लोभे सत्यपि स लोभ उदितोऽपि निषधनात् ।४। 'से त कसायपडिसलीणया' सैषा कषायप्रतिसलीनता ।४। 'से किं त जोगपडिसलीणया' अथ का सा योगप्रतिसलीनता? 'जोगपडिसलीणया' योगप्रतिसलीनता—'तिविहा पण्णत्ता' त्रिविधा प्रज्ञप्ता 'त जहा' तद्यथा 'मणजोगपडिसलीणया' मनोयोगप्रतिसलीनता—योगो=बन्ध, कर्मणा सह मनसो योगो—मनोयोग, तस्य प्रतिसलीनता—निरोधशालिता १। 'वयजोगपडिसलीणया'—वाग्योगप्रतिसलीनता २। 'कायजोगपडिसलीणया' काययोगप्रतिसलीनता ३। 'से किं त

चाहिये ३ । इसी प्रकार लोभ भी आत्मा में उदित न हो सके, इस प्रकार प्रवृत्ति करनी चाहिये, यदि वह उदित हो चुका हो तो उसे विफल कर देना चाहिये ४ । तात्पर्य यह है कि चारों कषायों को जैसे भी बने उस प्रकार से जीतना । (से त कसायपडिसलीणया) यह कषायप्रतिसलीनता है। (से किं तं जोगपडिसलीणया) योगप्रतिसलीनता क्या है? (जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता) योगप्रतिसलीनता तीन प्रकार की कही गई है, (तजहा) वह इस तरह से, (मणजोगपडिसलीणया वयजोगपडिसलीणया कायजोगपडिसलीणया) कर्मों के साथ मनका बधन होना सो मनोयोग है, उसका गोपन करना मनोयोगप्रतिसलीनता है। वचनयोगप्रतिसलीनता एव काययोगप्रतिसलीनता भी वचनयोग को गोपना एव काययोग को गोपना है। इसी विषय को आगे के सूत्रांश से सूत्र

આ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કદાચ તે ઉદિત થઇ ચુકયો હોય તો તેને નિષ્ફળ કરી દેવુ જોઇએ ૪

તાત્પર્ય એ છે કે ચારેય કષાયોને જેમ બને તેવા પ્રકારે જીતવા (से त कसाय डिसलीणया) આ કષાયપ્રતિસલીનતા છે (से किं त जोगपडिसलीणया) પ્રશ્ન—યોગ પ્રતિસલીનતા શુ છે? ઉત્તર—(जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता) યોગપ્રતિસલીનતા ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે, (त जहा) તે આ પ્રમાણે છે—(मणजोगपडिसलीणया वय जोगपडिसलीणया कायजोगपडिसलीणया) કર્મોની સાથે મનનુ બધન થાય તે મનોયોગ છે તેનુ ગોપન કરવુ તે મનોયોગપ્રતિસલીનતા છે વચનયોગપ્રતિસલીનતા તેમજ કાયયોગપ્રતિસલીનતા પણ વચનયોગને ગોપવુ તેમજ કાય

स्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरणं। ३ मायाउदयणिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफली-करणं। ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा लोहस्स

धनीय, यथा क्रोधो नोदयेत तथा यतितव्यम्, अथापि यदि क्रोध उदय प्राप्नुयात् तदा तस्य विफलीकरणम्=व्यर्थीकरणम् ।१। 'माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण'—मानस्योदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा मानस्य विफलीकरणम्—मानस्य—अभिमानस्योदय एव निषेधितव्य, माने उदय प्राप्तेऽपि विफलीकरणम्=सतोऽपि असत इव करणम् ।२। 'माया-उदय-निरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण' मायाया उदयनिरोधो वा, उदयप्राप्ताया वा मायाया विफलीकरणम्—उदयमानाया एव मायाया =परवञ्चनारूपाया निषेध कर्तव्य, कथञ्चिदुदिताया वा मायाया = कपटक्रियाया विफलीकरणम् ।३। 'लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा लोहस्स

पत्तस्स वा कोहस्स विफलीकरण, २-माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण, ३ मायाउदयनिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफली करण, ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण) प्रथम तो क्रोध के उदय का ही निरोध करना, यह सर्वोत्तम पक्ष है, उदयनिरोध होने से क्रोध का मूल विनष्ट हो जाता है। यदि क्रोध उदित हो जाय तो उसे विफल कर देना चाहिये १। प्रथम तो ऐसा ही यत्न करना चाहिये कि जिससे मानकषाय का उदय ही न हो, यदि मानकषाय उदित हो जाय तो उस विफल कर देना चाहिये २। उत्तम बात यही है कि मायाकषाय आत्मा मे उदित न हो, यदि वह उदित हो जाती है तो उसको विफल बना देना

कोहस्स विफलीकरण, माणुस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण, माया-उदयनिरोहो वा उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण, लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण) प्रथम तो क्रोधनो उदय थता ज निरोध करवो ए सर्वोत्तम पक्ष छे उदयनिरोध थवाथी क्रोधनु मूळ ज नाश पामे छे जो क्रोधनो उदय थई जाय तो तेने विफल करी देवो जोइए १ पहेला तो एवो ज यत्न करवो जोइए के जेथी मानकषायनो उदय ज न थाय जो मानकषायनो उदय थई जाय तो तेने विफल करी देवो जोइए २ उत्तम वात ए ज छे के मायाकषाय पण आत्मामा उदय न थई शके एवी जातनी प्रवृत्ति करवी जोइए जो तेनो उदय थई चुकयो होय तो तेने विफल करी देवु जोइए ३ ए ज प्रकारे लोभ पण आत्मामा उदित न थाय

कायजोगपडिसंलीणया-जं णं सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सव्वगायपडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसंलीणया। से कि त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया? विवित्त-सयणा-सण-सेवणया--जं ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणि-

काययोगप्रतिसलीनतामाह—'से किं त कायजोगपडिसलीणया?' अथ का सा काययोगप्रतिसलीनता? 'कायजोगपडिसलीणया' काययोगप्रतिसलीनता नाम—'ज ण सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सव्वगायपडिसलीणे चिट्ठइ' यत् खलु सुसमाहितपाणिपाद कूर्म इव गुप्तेन्द्रिय सर्वगात्रप्रतिसलीनस्तिष्ठति। यत् खलु=निश्चयेन सुसमाहितपाणिपाद =सुसयतहस्तचरण, अत एव कच्छपवद् गुप्तेन्द्रिय =सुरक्षितसर्वेन्द्रिय, सर्वगात्रप्रतिसलीन --सर्वै गात्रै =अवयवै प्रतिसलीन —निवारितवृत्तिस्तिष्ठति—कायिकसावद्याऽनुष्ठानवर्जितो भवति। 'से त कायजोगपडिसलीणया' सपा काययोगप्रतिसलीनता। 'से किं त विवित्त—सयणा—सण—सेवणया' अथ का सा विविक्तशयनाऽऽसनसेवनता? विविक्तानि=दोषरहितानि शयनासनानि, तेषा सेवनता—सेवनम्, सा कीदृशी? इति प्रश्न, उत्तरमाह—'विवित्त—सयणा—सण—सेवणया—ज ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणियगिहेसु पणियसालासु इत्थी—पसु—पडग—ससत्त—विरहियासु वसहीसु फासुएसणिज्ज पीढ—फलग—सेज्जा—सथारग उवसपज्जित्ताण

पडिसलीणया—ज ण सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सव्वगायपडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसलीणया) हाथ पैरों को तथा इन्द्रियों को कच्छप के समान अच्छी तरह विषयों से गोप कर रखना काययोगप्रतिसलीनता है। (से किं त विवित्त-सयणा-सण सेवणया) विविक्तशयनासन—दोषरहित शयन तथा आसन की सेवनता क्या है? (विवित्त—सयणा—सण—सेवणया—ज ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु, सहासु, पवासु, पणियगिहेसु, पणियसालासु, इत्थीपसुपडगससत्तविरहियासु

કાયયોગપ્રતિસલીનતા શેનુ નામ છે?—(कायजोगपडिसलीणया—ज ण सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सव्वगायपडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसलीणया) હાથ, પગ, તથા ઈંદ્રિયોને કાચબાની પેઠે સારી રીતે વિષયોથી ગોપવી રાખવા તે કાયયોગપ્રતિસલીનતા છે (से किं त विवित्त सयणा सण सेवणया) વિવિક્તશયનાસન દોષરહિત શયન તેમજ આસનનુ સેવન શુ છે? (विवित्त-सयणा सण सेवणया ज ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणियगिहेसु पणियसालासु,

णया। से किं तं मणजोगपडिसंलीणया? मणजोगपडिसंली-णया—१ अकुसलमणनिरोहो वा, २ कुसलमणउदीरणं वा। से तं मण-जोग-पडिसंलीणया। से किं तं वयजोगपडिसंलीणया? वयजोग-पडिसंलीणया—१ अकुसलवयणिरोहो वा, २ कुसलवयउदीरणं वा। से तं वयजोगपडिसंलीणया। से किं तं कायजोगपडिसंलीणया?

मणजोगपडिसंलीणया' अथ का सा मनोयोगप्रतिसंलीनता? 'मणजोगपडिसंलीणया' मनोयोगप्रतिसंलीनता 'अकुसल—मण—णिरोहो वा' अकुशलमनोनिरोधो वा, 'कुसल—मण—उदीरणं वा' कुशलमनउदीरणं वा, शुभमनस उदीरणं=प्रवर्तनम्, 'से तं मण—जोग—पडिसंलीणया' सैषा मनोयोगप्रतिसंलीनता,। 'से किं तं वयजोग-पडिसंलीणया' अथ का सा वाग्योगप्रतिसंलीनता? 'वयजोगपडिसंलीणया' वाग् योगप्रतिसंलीनता-'अकुसलवयनिरोहो वा' अकुशलवाङ्निरोधो वा १, 'कुसलवयउदीरणं वा' कुशलवागुदीरणं वा २। 'से तं वयजोगपडिसंलीणया' सैषा वाग्योगप्रतिसंलीनता।

कार प्रकट करते है—(से किं तं मणजोगपडिसंलीणया) वह मनोयोगप्रतिसंली नता क्या है? (मणजोगपडिसंलीणया—अकुसलमणनिरोहो, कुसलमणउदीरणं वा, से तं मणजोगपडिसंलीणया) अकुशल—अशुभ मनका निरोध होना, अथवा शुभमन का प्रवर्त्तन होना सो यह मनोयोगप्रतिसंलीनता है। (से किं तं वयजोगपडिसंलीणया) वचनयोगप्रतिसंलीनता क्या है? (वयजोगपडिसंलीणया अकुसलवयनिरोहो वा कुसलवयउदीरणं वा, से तं वयजोगपडिसंलीणया) अकुशलवाणी का निरोध करना अथवा कुशलवाणी का उदीरण करना, यह वचनयोगप्रतिसंलीनता है। (से किं तं कायजोगपडिसंलीणया) काययोगप्रतिसंलीनता किसका नाम है? (कायजोग-

યોગને ગોપવું એ છે આ વિષયને આગળના સૂત્રના અંશમાં સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે—(से किं तं मणजोगपडिसंलीणया) તે મનોયોગપ્રતિસંલીનતા શું છે? (मणजोगपडिसंलीणया अकुसलमणनिरोहो कुसलमणउदीरणं वा, से तं मणजोगपडिसंली णया)—અકુશલ—અશુભ મનનો નિરોધ થવો, અથવા શુભ મનમાં પ્રવર્તન થવું તે મનોયોગપ્રતિસંલીનતા છે (से किं तं वयजोगपडिसंलीणया)—વચનયોગપ્રતિ સંલીનતા શું છે? (वयजोगपडिसंलीणया अकुसलवयनिरोहो वा कुसलवयउदीरणं वा, से तं वयजोगपडिसंलीणया)—અકુશલ વાણીનો નિરોધ કરવો, અથવા શુભ વાણીનું ઉદીરણ કરવું તે વચનયોગપ્રતિસંલીનતા છે (से किं तं कायजोगपडिसंलीणया)

मूलम्—से किं तं अब्भितरए तवे ?, अब्भितरए तवे छव्विहे पण्णत्ते, त जहा—१ पायच्छित्ते, २ विणए, ३ वेयावच्चं ४ सज्झाओ, ५ झाण, ६ विउसग्गो।

णाय=निरवद्यम पाठफलकशय्यासस्तारकम उपसम्पद्य विहरति। 'से त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया' सैषा विविक्त-शयना-सन-सेवनता। 'से त पडिसलीणया' सैषा प्रतिसलीनता, 'से त बाहिरए तवे' तदेतद् बाह्य तप ॥ सू० ३० ॥

टीका—अथाभ्यन्तर तप प्रोच्यते-'से किं त अब्भितरए तवे ?' अथ किं तद् आभ्यन्तर तप ?, उत्तरमाह-'अब्भितरए तवे छव्विहे पण्णत्ते' आभ्यतर तप षड्विध प्रज्ञप्तम्, 'त जहा' तद्यथा-१ 'पायच्छित्त' प्रायश्चित्तम्, २-'विणए' विनय, ३ 'वेयावच्च' वैयावृत्यम्, ४-'सज्झाओ' स्वाध्याय, ५-'झाण' ध्यानम्, ६-'विउसग्गो' व्युत्सर्ग इति। तत्र प्रायश्चित्तमाह-'से किं त पायच्छित्ते' अथ किं

शय्या एव सस्तारक अगीकार कर विचरता है, (से त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया) यह विविक्तशयनासनसेवनता है। (से त पडिसलीणया) इस प्रकार यह प्रतिसलीनता है। (से त बाहिरए तवे) इस प्रकार यह छह प्रकार के बाह्य तप के भेद-प्रभेद कहे गये हैं ॥ सू० ३० ॥

अब आभ्यन्तर तप का सूत्रकार वर्णन करते हैं-'से किं त अब्भितरए तवे ?' इत्यादि।

(से किं त अब्भितरए तवे ?) आभ्यन्तर तप क्या है—कितने प्रकार का है ? (अब्भितरए तवे छव्विहे पण्णत्ते) आभ्यतर तप छह प्रकार का हैं, (त जहा) वह इस प्रकार से है, (पायच्छित्त, विणए, वेयावच्च, सज्झाओ, झाण, विउसग्गो) १ प्रायश्चित्त, २ विनय, ३ वैयावृत्य, ४ स्वाध्याय, ५ ध्यान और ६

પીઠ, ફલક, શય્યા તેમજ સન્તારક અગીકાર કરીને વિચરે છે (से त विवित्त सयणा-सण-सेवणया) તે વિવિક્ત શયનાસનસેવનતા છે (से त पडिसलीणया) આ પ્રકારે આ પ્રતિસલીનતા છે (से त बाहिरए तवे) આ પ્રકારે તે છ પ્રકારના બાહ્યતપના ભેદ-પ્રભેદ કહેલા છે (સૂ ૩૦)

હવે આભ્ય તર તપનુ સૂત્રકાર વર્ણન કરે છે-'से किं त अब्भितरए तवे ?' ઈત્યાદિ

(से किं त अब्भितरए तवे ?) પ્રશ્ન-આભ્યન્તર તપ શુ છે ? કેટલા પ્રકારના છે ? (अब्भितरए तवे छव्विहे पण्णत्ते) ઉત્તર-આભ્યન્તર તપ છ પ્રકારના છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે-(पायच्छित्त विणए वेयावच्च, सज्झाओ झाण विउसग्गो) ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન ૬

यगिहेसु पणियसालासु इत्थी-पसु-पंडग-ससत्त-विरहियासु वसहीसु फासुएसणिज्जं पीढ-फलग-सेज्जा-संथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ, से तं विवित्तसयणासणसेवणया । से तं पडिसंलीणया । से तं बाहिरए तवे ॥ सू०३० ॥

विहरइ' विविक्तशयनासनसेवनता—यत् खल्वारामेषु उद्यानेषु देवकुलेषु प्रपासु पणितगृहेषु पणितशालासु स्त्री-पशु-पण्डक-संसक्त-विरहितासु वसतिषु प्रासुकैषणीयं पीठ-फलक-शय्या-संस्तारकम् उपसम्पद्य विहरति, 'स्त्री-पशु-पण्डक-संसक्त-विरहितासु' इत्यस्य लिङ्गविपरिणामेन आरामादिपदेष्वप्यन्वयः कार्यः, ततश्च—यत् खलु=निश्चयेन अनगारः, स्त्री-पशु-पण्डक-संसक्त-विरहितेषु=स्त्रियः, पशवः, पण्डकाः=नपुंसकाः, एते सर्वे संसक्तः=

संयोगः, तेन विरहितेषु आरामेषु=कृत्रिमवनेषु, उद्यानेषु=कुसुमकाननेषु, देवकुलेषु=यक्षकुलेषु, तथा स्त्र्यादिससक्तवर्जितासु सभासु, प्रपासु=पानीयशालासु, पणितगृहेषु=व्यावहारिकजनोचितेषु पण्यगृहेषु, पणितशालासु = बहुग्राहकदायकजनयोग्यासु, स्त्र्यादिसंसर्गरहितासु वसतिषु=सामान्यगृहिगृहेषु, एवंविधानेकस्थानेषु 'फासुएसणिज्ज' प्रासुकैषणीय—प्रगताः असवः=असुमन्तः प्राणिनो यस्मात् तत्प्रासुकम्=अचित्तम्, अत एव एष

वसहीसु फासुएसणिज्जं पीढफलगसेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ) दोषरहित शयन एवं आसन की सेवनता यह इस प्रकार से होती है—जो अनगार स्त्रियों, पशुओं, एवं नपुंसकों से रहित आरामों में—कृत्रिमवनों मे, उद्यानों में—कुसुमित काननों में, देवकुलों में—यक्षायतनों मे, सभाओं में, प्रपाओं में—पानीयशालाओं मे पणितगृहों मे—व्यावहारिक जनोचित पण्यगृहों मे, पणितशालाओं मे—अनेक ग्राहक एवं दायक जनों के योग्य ऐसे स्थानों मे, वसतियों में—सामान्य गृहस्थजनों के घरों में, अचित्त एवं निरवद्य पीठ, फलक,

इत्थीपसुपंडगसंसत्तविरहियासु वसहीसु फासुएसणिज्जं पीढफलगसेज्जासंथारगं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ, से तं पडिसंलीणया) દોષરહિત આસન તેમજ શયનનું સેવન કરવું તે આ પ્રકારે થાય છે કે જે અનગાર સ્ત્રીઓ, પશુઓ, તેમજ પંડકો-નપુંસકોથી રહિત આરામોમાં-એટલે કૃત્રિમવનોમાં, ઉદ્યાનોમાં-ફુલવાડીઓમાં, દેવકુલોમાં-યક્ષાયતનોમાં, સભાઓમાં, પ્રપાઓમાં-પાનીયશાલાઓમાં (પરબના સ્થાનમાં) પણિતગૃહોમાં-વ્યવહારિક-લોકોચિત દુકાનોમાં, પણિતશાલાઓમાં -અનેક ગ્રાહકો તેમજ દાયકો (દેનારા) લોકોને યોગ્ય એવા સ્થાનોમાં એટલે ગોદામોમાં,વસતિઓમાં-સામાન્ય ગૃહસ્થ લોકોના ઘરોમાં, અચિત્ત તેમજ નિરવદ્ય

यर्हति भिक्षाचर्यादौ गजानमतिचारजात तदालोचनार्हं,तद्विशोधकमालोचनालक्षण प्रायश्चित्तरूप कार्यमपि अतिचाररूपे कारणे कार्योपचारादालोचनार्हमित्युच्यते। 'पडिक्कमणारिहे' प्रतिक्रमणार्हम्–प्रतिक्रमण =प्रतिनिवर्तन–शुभयोगादशुभयोगङ्कतस्यात्मन पुन शुभयोगं प्रत्यानयन, मिथ्यादुष्कृतप्रदानरूपरिचर्य । अय भाव –गुप्तित्रये समितिपञ्चके च सहसाकारतोऽनाभोगतो वा कथमपि प्रमाद सति मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षण प्रतिक्रमणम् । तत्र सहसाकारतोऽनाभोगतो वा यदि मनसा दुश्चिन्तित, तथा वचसा दुर्भाषित, कायेन दुश्चेष्टित, तथा–इर्याया यदि कथा कथयन् व्रजेत, भाषायामपि यदि गृहस्थभाषया, प्रहररात्र्यनन्तर-

---

प्रायश्चित्त है। भिक्षाचर्या आदि म लगे हुए अतिचारस्वरूप पापों की गुरु के समीप विशुद्धि के लिये आलोचना की जाती है, अत ये पाप आलोचना के योग्य है। आलोचना के योग्य जो प्रायश्चित्त को कहा है वह कारण म कार्य के उपचार से जानना चाहिये। (पडिक्कमणारिहे) प्रतिक्रमण शब्द का अर्थ पीछे हटना है, शुभ योग से अशुभ योग की तरफ झुके हुए आत्मा को पुन शुभ योग म लाने के लिये मिथ्यादुष्कृत देना सो प्रतिक्रमण के योग्य प्रायश्चित्त है। इसका भाव यह है–तीन गुप्तियों मे, एव पाच समितियों में अकस्मात्–सहसाकार से, अथवा अनाभोग–अनुपयोग से कथमपि प्रमाद के हो जाने पर मिथ्यादुष्कृत प्रदान करना सो प्रतिक्रमण है। इसम यदि सहसाकार से अथवा अनाभोग मे मन द्वारा खोटा चिन्तवन हो गया हो, वचन से दुर्भाषण हो गया हो, एव काय से–दुश्चेष्टित हो गया हो, तथा इर्यापथ म प्रवृत्ति करते (मार्गमे चलते) समय यदि कथा कहा गया हो, भाषासमिति म यदि गृहस्थ की भाषा के अनुसार, अथवा प्रहररात्रि के

આદિમા લાગેલા અતિચારસ્વરૂપ પાપોની ગુરુની પાસે વિશુદ્ધિને માટે આલોચના કરાય છે આથી તે પાપ આલોચનાયોગ્ય છે આલોચનાને યોગ્ય જે પ્રાયશ્ચિત્ત ને કહ્યુ છે તે કારણમા કાર્યના ઉપચારથી જાણવુ જોઈએ ૧ (पडिक्कमणारिहे) પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ 'પાછુ હટવુ' છે શુભયોગથી હટી જઈને અશુભ યોગની તરફ વળતા ચિત્તને ફરીને શુભયોગમા લાવવા માટે મિથ્યાદુષ્કૃત દેવુ તે પ્રતિક્રમણને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત છે તેનો આ ભાવ છે–ત્રણ ગુપ્તિઓમા, તેમજ પાચ સમિતિઓમા અકસ્માત્–અચાનક, અથવા અનાભોગ–અનુપયોગથી કાંઈ પણ પ્રમાદ થઈ જતા મિથ્યાદુષ્કૃત પ્રદાન કરવુ તે પ્રતિક્રમણ છે આમા જો અચાનક અથવા અનાભોગે મનથી ખોટુ ચિંતવન થઈ ગયુ હોય, વચનથી ખરાબ ભાષણ થયુ હોય, તેમજ કાયાથી ખરાબ ચેષ્ટા થઈ હોય, તથા ઈર્યાપથમા પ્રવૃત્તિ કરતા (માર્ગે ચાલતા) જો કથા કહેવાઈ ગઈ હોય, ભાષાસમિતિમા જો ગૃહસ્થની ભાષા

से किं तं पायच्छित्ते? पायच्छित्ते–दसविहे पण्णत्ते, तं जहा-आलोयणारिहे १, पडिक्कमणारिहे २, तदुभयारिहे ३, विवे-

त प्रायश्चित्तम् ?–प्रायश्चित्त किंस्वरूप कतिविधञ्चेति पृच्छति, उत्तरमाह–'**पायच्छित्ते दसविहे पण्णत्ते**' प्रायश्चित्त दशविध प्रज्ञप्तम्–प्राय =पाप, तस्मात् चित्त=जीव शोधयति=कर्ममलिन विमलीकरोतीति प्रायश्चित्तमिति । यद्वा–प्रायो=बाहुल्येन चित्तम्= अन्तःकरण स्वेन स्वरूपेण अस्मिन् सति भवति–इति प्रायश्चित्तम्–अनुष्ठानविशेष । सवरादिरपि तथैवात्मन शुद्धिकरणात् प्रायोग्रहणमिति । अस्य दशविधत्व दर्शयति– '**त जहा**' तद्यथा–'**आलोयणारिहे**' आलोचनाऽर्हम्–आलोचना गुरुसमीपे पापस्य निवेदन, तावन्मात्रेणैव यस्य पापस्य शुद्धिस्तदालोचनार्हम् । आलोचना=गुरुनिवेदना विशुद्धये

व्युत्सर्ग । (**से किं त पायच्छित्ते**) प्रायश्चित्त कितने प्रकार का है ?—(**पायच्छित्ते दसविहे पण्णत्ते**)–प्रायश्चित्त १० प्रकारका है । (त जहा) वे प्रकार ये हैं– (**आलोयणारिहे**[1] **पडिक्कमणारिहे**[2] **तदुभयारिहे**[3] **विवेगारिहे**[4] **विउसग्गारिहे**[5] **तवारिहे**[6] **छेयारिहे**[7] **मूलारिहे**[8] **अणवट्ठप्पारिहे**[9] **पारंचियारिहे**[10]) कर्मों से मलिन चित्त–जीवका सशोधन जिससे होता है, अथवा जिसके होने पर प्राय करके अन्त करण अपने स्वरूप में स्थित होता है, वह प्रायश्चित्त है । सवरादिक से भी आत्मा की शुद्धि होती है इसलिये उनसे इसे पृथक् करनेके लिये प्रायश्चित्त मे 'प्राय' शब्दका प्रयोग हुआ है । इस मे प्रथम प्रायश्चित्त आलोचनार्ह होता है । गुरु के समीप पापों का निवेदन करना इसका नाम आलोचना है । इस आलोचनामात्र से जिस पाप की शुद्धि हो जाती है वह आलोचनार्ह

વ્યુત્સર્ગ (से किं त पायच्छित्ते) પ્રાયશ્ચિત્ત કેટલા પ્રકારના છે ? (पायच्छित्ते दसविहे पण्णत्ते) –પ્રાયશ્ચિત્ત ૧૦ પ્રકારના છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે– (आलोयणारिहे[1] पडिक्कमणारिहे[2] तदुभयारिहे[3] विवेगारिहे[4] विउसग्गारिहे[5] तवारिहे[6] छेयारिहे[7] मूलारिहे[8] अणवट्ठप्पारिहे[9] पारंचियारिहे[10], से त पायच्छित्ते) કર્મોથી મલિન થયેલા ચિત્તનુ સશોધન જેનાથી થાય છે અથવા જે થવાથી પ્રાય અત કરણ પોતાના સ્વરૂપમા આવી જાય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે સવરાદિકથી પણ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે તેથી તેનાથી આને જુદુ કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત્તમા પ્રાય શબ્દ લીધો છે આમા પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચનાર્હ થાય છે ગુરૂની પાસે પાપોનુ નિવેદન કરવુ તેનુ નામ આલોચના છે આ આલોચનામાત્રથી જે પાપની શુદ્ધિ થઈ જાય છે તે આલોચનાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ભિક્ષાચર્યા

गारिहे ४, विउस्सग्गारिहे ५, तवारिहे ६, छेदारिहे ७, मूलारिहे ८, अणवट्टप्पारिहे ९, पारंचियारिहे १०। से त पायच्छित्ते ।

योग्यम् ।३। 'विवेगारिहे' विवेकार्हम्–विवेक –अनेषणीयभक्तादिपरित्याग, तदर्हम् ।४। 'विउस्सग्गारिहे' व्युत्सर्गार्हम्–व्युत्सर्ग =कायोत्सर्ग, तद्योग्यम् ।५। 'तवारिहे' तपोऽर्हम्–तप =नमस्कारसहितकालादारभ्य षण्मासपर्यन्तमनशनम, तत्र कस्यापि तपसो योग्य तपोऽर्हम–अतिचार, तद्विशोधकत्वात् प्रायश्चित्तमपि तपोऽर्हमुच्यते–इति ।६। 'छेदारिहे' छेदार्हम–छेद –दिनपञ्चकादारभ्य षण्मासपर्यन्त साधुपर्यायस्य न्यूनताकरण, तदर्हम् ।७। 'मूलारिहे' मूलाऽर्हम्–मूल–पुनर्व्रतस्योपस्थापनम्–पुनर्दीक्षारोपणम्, तदर्हम् ।८। 'अणवट्टप्पारिहे' अनवस्थाप्यार्हम्–यस्मिन् आसेविते क चन काल व्रतेषु अनवस्थाप्य कृत्वा पश्चात्तपश्चीर्णतया तद्दोषोपरतो व्रतेषु स्थाप्यते तदनवस्थाप्यार्हम् ।

योग्य होता है वह तदुभयार्ह प्रायश्चित्त है ३ । (विवेगारिहे) अनेषणीय भक्तादिक का परित्याग करना विवेक है, इसके योग्य जो प्रायश्चित्त है वह विवेकार्ह प्रायश्चित्त है ४ । (विउसग्गारिहे) व्युत्सर्ग शब्द का अर्थ कायोत्सर्ग है। इसके योग्य प्रायश्चित्त का नाम व्युत्सर्गार्ह प्रायश्चित्त है ५ । (तवारिहे) जो प्रायश्चित्त तपस्या के योग्य होता है वह तपोऽर्ह प्रायश्चित्त है। यह प्रायश्चित्त नोकारसी से लेकर छ मास तक होता है ६ । (छेदारिहे) साधुपर्याय मे पाँच दिनसे लेकर छ मास तक की साधुपर्याय की न्यूनता करना छेदार्ह प्रायश्चित्त है ७ । (मूलारिहे) जो प्रायश्चित्त पुन दीक्षा आरोपण के योग्य होता है वह मूलार्ह प्रायश्चित्त है ८ । (अणवट्टप्पारिहे) जिस दोषके सेवन करने पर सयमीजन कुछ काल तक महाव्रतों के विषय मे अनवस्थापित अलग–कर दिये जाते है,

પ્રતિક્રમણ, એ બન્નેને યોગ્ય હોય છે તે તદુભયાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૩ (विवेगारिहे) અનેષણીય ભોજન આદિકનો પરિત્યાગ કરવો તે વિવેક છે તેને યોગ્ય જે પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે વિવેકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૪ (विउसग्गारिहे) વ્યુત્સર્ગ શબ્દનો અર્થ કાયોત્સર્ગ છે તેને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્તનુ નામ વ્યુત્સર્ગાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૫ (तवारिहे) જે પ્રાયશ્ચિત્ત તપસ્યાને યોગ્ય હોય છે તે તપોઽર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે આ પ્રાયશ્ચિત્ત નોકારસીથી લઈને છ માસ સુધી થાય છે ૬. (छेयारिहे) સાધુપર્યાયમા પાચ દિવસથી લઈને છ માસ સુધીની સાધુપર્યાયની ન્યૂનતા કરવી તે છેદાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૭ (मूलारिहे) જે પ્રાયશ્ચિત્ત ફરીને દીક્ષા આરોપણને યોગ્ય હોય છે તે મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ૮ (अणवट्टप्पारिहे) જે દોષનુ સેવન કરવાથી સયમી જન કેટલાક કાળ સુધી મહાવ્રતોના વિષયમા

मुच्चै स्वरेण वा, अन्यथा सावद्यवचनन भापेत, तथा—एषणायाः=भक्तपानगवेषणवेलाया-मनुपयुक्त सदोषमाहारादिक गृह्णीयात्, तथा सहसाऽनाभोगतो वा भाण्डोपकरणस्या-दान निक्षेप प्रमार्जन प्रतिलेखन च कुर्यात्, तथा—अप्रत्युपेक्षिते स्थण्डिले उच्चारादीना परिष्ठापन सहसाऽनाभोगतो वा कुर्यात् । उपलक्षणमेतत्—तेन यदि चतुर्विधा विकथा, क्रोधादय कषाया, शब्दादिविषयेष्वासक्तिर्वा सहसाऽनाभोगतो वा कृता स्यात्, तदा एतेषु सर्वेषु स्थानेषु मिथ्यादुष्कृतप्रदानलक्षण प्रायश्चित्त, तच्च पूर्ववत् कारणे कार्योप चारात्प्रतिक्रमणार्हमित्युच्यते ।२। 'तदुभयारिहे' तदुभयाऽर्हम्—आलोचनाप्रतिक्रमणोभय-

अनन्तर उच्चस्वर से वचनकी प्रवृत्ति हो गई हो, या सावद्यवचन निकल गया हो, एषणा-समिति में—भक्तपानगवेषण के काल मे अनुपयुक्त होकर यदि सदोष आहार ग्रहण करने में आगया हो, अनाभोग से—अनुपयोग से अथवा सहसाकार से भाण्डोपकरण का आदान एव निक्षेपण, प्रमार्जन या प्रतिलेखन हो गया हो, तथा अप्रत्युपेक्षित स्थडिल में उच्चार आदिका परिष्ठापन सहसाकार से या अनाभोग से कर दिया गया हो, इसी तरह यदि सहसाकार से एव अनाभोग से चार विकथाओं म, चार क्रोधादिक कषायों में, एव शब्दादि पाच इन्द्रियों के विषयों मे आसक्ति हो गइ हो तो इन समस्त स्थानो में "मेरे दुष्कृत मिथ्या हों" इस प्रकार मिथ्यादुष्कृतप्रदानस्वरूप यह प्रतिक्रमण प्रायश्चित्त है । पहिले की तरह यह प्रायश्चित्त भी कारण मे कार्य के उपचार से प्रतिक्रमणार्ह कहा गया है २। (तदुभयारिहे) जो प्रायश्चित्त आलोचना एव प्रतिक्रमण इन दोनों के

અનુસાર અથવા પ્રહરરાત્રિ વીત્યા પછી ઉંચા સ્વરથી વચન બોલાઈ ગયુ હોય, અથવા સાવદ્ય વચન નીકળી ગયુ હોય, એષણાસમિતિમા—આહારપાણીના ગવેષણ કાલમા અનુપયુક્ત થઇને જો સદોષ આહાર ગ્રહણ કરવામા આવી ગયો હોય, અનાભોગથી અથવા અચાનક ભાંડોપકરણના આદાન તેમજ નિક્ષેપણ, પ્રમાર્જન અથવા પ્રતિલેખન થઇ ગયુ હોય, તથા અપ્રત્યુપેક્ષિત સ્થંડિલમા ઉચ્ચાર આદિનુ પરિષ્ઠાપન સહસાકારથી કે અનાભોગથી (અચાનક કે અનાભોગથી) કરાઇ ગયુ હોય, એવી જ રીતે જો સહસાકારથી કે અનાભોગથી ચાર વિકથાઓમા, ચાર ક્રોધાદિક કષાયોમા, તેમજ શબ્દાદિ પાચ ઇંદ્રિઓના વિષયોમા આસક્તિ થઇ ગઈ હોય તો એ બધા સ્થાનોમા "મારૂ દુષ્કૃત મિથ્યા થાઓ" એ પ્રકારે મિથ્યાદુષ્કૃતપ્રદાનસ્વરૂપ આ પ્રતિક્રમણ-પ્રાયશ્ચિત્ત છે પહેલાની પેઠે આ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કારણમા કાર્યના ઉપચારથી પ્રતિક્રમણાર્હ કહેવાય છે ૨ (तदुभयारिहे) જે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના તેમજ

तदनन्तरं व्रतपु स्थाप्यते। संहननादिगुणयुक्तः एवानवस्थाप्य क्रियते, अन्यस्य तु मूलमेव दीयते। संहननादिगुणयुक्तोऽपि यदि अनन्यसाध्यकुलगणसङ्घकार्यकारी बहुजनसाध्य-कार्यकारी वा भवेत्, तर्हि द्विविधोऽप्यनवस्थाप्य गच्छ गुरुमुखात् सङ्घसाक्षितया च स्तोकं स्तोकतरं वा मासद्वयं मासैकमात्रं वा अनवस्थाप्यतपो वहेत्। यद्वा—चतुर्विधसङ्घाधारभूतोऽयं परमभद्रकः स्वयमेव तपश्चर्यादिनाऽनवस्थाप्ययोग्यमतिचारमलं क्षालयिष्यतीति कृत्वा सर्वं मुञ्चेत्=अनवस्थाप्यतपो न कारयेदिति।

और उत्कृष्ट से बारह वर्ष का। इस प्रकार तपस्या करने के बाद वह साधु महाव्रतों में स्थापित किया जाता है। संहननादिगुणयुक्त ही इस प्रायश्चित्त के अधिकारी हैं। दूसरे को तो मूलार्ह प्रायश्चित्त ही दिया जाता है। संहननादिगुणयुक्त साधु यदि दूसरों से असाध्य ऐसे कुल गण संघ के कार्य करनेवाला हो, अथवा कुल गण संघ का जो कार्य बहुजनसाध्य हो उस कार्य को वह अकेले ही करनेवाला हो तो ऐसे आशातनाऽन-वस्थाप्य और प्रतिसेवनाऽनवस्थाप्य साधु के लिये संघकी साक्षी में गुरुके मुख से स्तोक—दो मास का, अथवा स्तोकतर—एकमास का तप दिया जाता है। तदनन्तर वह महाव्रतों में स्थापित किया जाता है। अथवा यदि कोइ साधु चतुर्विध संघ का आधार हो, परमभद्रक हो, वह स्वयमेव तपस्या करके अनवस्थाप्य तप के द्वारा विशोधनीय पापमल का प्रक्षालन कर लेगा, ऐसा विश्वास हो, तो ऐसे साधु को अनवस्थाप्य प्राय-श्चित्त नहीं दिया जाता है।

આ પ્રાયશ્ચિત્ત જઘન્યથી એક વર્ષનુ થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષનુ થાય છે આ પ્રકારે તપસ્યા કર્યા પછી તે સાધુ મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરાય છે સહનનાદિગુણયુક્ત જ તે પ્રાયશ્ચિત્તના અધિકારી છે બીજાને તો મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત જ અપાય છે સહનનાદિગુણયુક્ત સાધુ જો બીજાથી અસાધ્ય (ન બને) એવા કુલ ગણ સઘના કાર્ય કરવાવાળો હોય અથવા કુલ ગણ સઘના જે કાર્ય બહુજનસાધ્ય હોય, એવા કાર્યોને તે એકલો જ કરવાવાળો હોય તો એવા આશાતનાનવસ્થાપ્ય અને પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય સાધુને માટે સઘની સાક્ષીમા ગુરૂના મુખથી સ્તોક-બે માસનુ, અથવા સ્તોકતર-એક માસનુ તપ અપાય છે ત્યાર પછી તે મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરાય છે અથવા જો કોઇ સાધુ ચતુર્વિધ સઘનો આધાર હોય, પરમભદ્રક હોય, તે પોતે જ તપસ્યા કરીને અનવસ્થાપ્ય તપ દ્વારા વિશોધનીય પાપમલ ધોઈ નાખશે એવો વિશ્વાસ હોય તો એવા સાધુને અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત અપાતુ નથી।

अथ भाव —अनवस्थाप्यो द्विविधो भवति—आशातनाऽनवस्थाप्य , प्रतिसेवनानवस्थाप्यश्चेति। तत्र तीर्थकर–सघ–श्रुता ऽऽचार्यो–पाध्याय–गणधर–महर्द्धिकान आशातयन् अनवस्थाप्यार्ह-नामक नवम प्रायश्चित्त प्राप्नोति । स जघन्येन षण्मासान् उत्कर्षत सवत्सर यावत् तप कुर्वन् आशातनतपोऽनवस्थाप्य कर्तव्य । तावता च तपसा क्षपिताऽऽशातनाजनितकर्मवा-दूर्ध्वं महाव्रतेषु स्थाप्यते । प्रतिसेवनानवस्थाप्यस्तु साधर्मिकाऽन्यधार्मिकवस्तुस्तैन्याभ्या हस्त-तालादिभिश्च भवति। स च जघन्यतो वर्षम् उत्कृष्टतो द्वादश वर्षाणि तप कुर्वन् भवति,

---

एव पुन उस दोष के निवारण के लिये तपस्या मे लगाये जाते हैं, इस प्रकार जब तपसे उस दोषकी पूर्णतया शुद्धि हो जाती हे तब दोषोपरत वे सयमी महाव्रतो मे स्थापित कर दिये जाते है । इस प्रकार क प्रायश्चित्त का नाम अनवस्थाप्यार्ह है, मतलब इसका यह है–अनवस्थाप्य दो प्रकारका होता है–१ आशातनानवस्थाप्य, २ प्रतिसेवनानवस्थाप्य । जो तीर्थंकर, सघ, श्रुत, आचार्य, उपाध्याय, गणधर एव लब्धिधारियों की आशातना करता हे एसा सयमी इस अनवस्थाप्यार्ह नामक नवम प्रायश्चित्त का भागी होता है । इनसे आशातनाजन्य दोष की शुद्धि के लिये जघन्य से छहमाह तक, और उत्कृष्ट से एक वर्ष तक तप कराया जाता है। इतने तप से आशातनाजन्य दोष की जब शुद्धि हो जाती है तब बाद मे वह साधु महाव्रतों मे स्थापित कर दिया जाता है । जो स्वधर्मी और अन्यधर्मी की वस्तु चुराता है, अथवा दयारहित बुद्धि से थप्पड आदि मारता है, उसे प्रतिसेवनाऽनवस्थाप्यार्ह प्रायश्चित्त करना पडता है । यह प्रायश्चित्त जघन्य से एक वर्ष का होता है,

---

અનવસ્થાપિત કરવામા આવે છે, તેમજ પાછા તે દોષના નિવારણ માટે તપ સ્યામા લગાડવામા આવે છે, એ પ્રકારે જ્યારે તપસેવનથી દોષની સપૂર્ણ શુદ્ધિ થઈ જાય છે ત્યારે દોષોપરત (દોષમુક્ત) તે સયમી મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરવામા આવે છે આ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તનુ નામ અનવસ્થાપ્યાર્હ છે એની મતલબ એ છે કે–અનવસ્થાપ્ય બે પ્રકારના થાય છે ૧ આશાતનાનવસ્થાપ્ય અને ૨ પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય જે તીર્થંકર, સઘ, શ્રુત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણધર, તેમજ લબ્ધિધારિઓની આશાતના કરે છે, એવા સયમી આ અનવસ્થાપ્યાર્હ નામના નવમા પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગી થાય છે તેનાથી આશાતનાજન્ય દોષની શુદ્ધિને માટે જઘન્યથી છ મહિના સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક વર્ષ સુધી તપ કરાય છે એટલા તપથી આશાતનાજન્ય દોષની જ્યારે શુદ્ધિ થઇ જાય છે ત્યાર બાદ તે સાધુ મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરી દેવાય છે જે સાધર્મીની અને અન્યધર્મીની વસ્તુને ચોરી લે છે, અથવા દયારહિત બુદ્ધિથી લાફો આદિ મારે છે તેને પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્યાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ પડે છે

द्दिनं प्रतिलेखयम्, न चाय भवता प्रतिलेखयिष्यति। भक्तपानमस्मै न देय, नाप्यस्मादग्राह्यम्, अनेन सार्धं नोपवेष्टव्यम्, न चाप्यनेन सहैकमण्डल्या भोक्तव्यम्, अनेन सार्धं किमपि न कार्यमिति।" अथ नवदीक्षित साधु वन्दते, एन न कोऽपि वन्दते, ग्रीष्मे चतुर्थषष्ठाष्टमानि, शिशिरे षष्ठाष्टमदशमानि, वर्षास्वष्टमदशमद्वादशानि जघन्यमध्यमोत्कृष्टानि, पारणके च निर्लेप, एवरूप सुदुश्चर तपश्चरति। अस्य गच्छेन सह वास एकक्षेत्रे एकोपाश्रये एकस्मिन् पार्श्वे शेषसाधुपरिभोग्यप्रदेशे कल्पते, नत्वालपनादीनि शेषाणि। रोगादौ समुत्पन्ने सति रोगादिनिवृत्तिपर्यन्त

इसके उपकरण की प्रतिलेखना तुम लोग मत करना, यह भी तुम लोगोंके उपकरण की प्रतिलेखना नहीं करेगा, न तुम लोग इसे भक्तपान दो, न इससे भक्तपान लो, न इसके साथ बैठो, न इसके साथ एक मण्डली में आहारादि करो, और न इसका सहकार लेकर कोई अन्य कार्य करो।" यह साधु नवदीक्षित साधु की वन्दना करता है, इसको वन्दना कोई भी नहीं करता। यह साधु ग्रीष्म ऋतु में–जघन्य से उपवास, मध्यम से वेला, और उत्कृष्ट से तेला करता है, शिशिर ऋतु में–जघन्य से वेला, मध्यम से तेला और उत्कृष्ट से चौला करता है, एव वर्षा ऋतु में–जघन्य से तेला, मध्यम से चोला और उत्कृष्ट से पँचोला करता है, पारणा में विकृतिवर्जित आहार लेता है। अनवस्थाप्य–प्रायश्चित्ती इस प्रकार का दुष्कर तप करता है। इस साधु को अन्य साधुओं के वसतियोग्य प्रदेश में रहना कल्पता है। यह गच्छ के साथ एकक्षेत्र में, एक उपाश्रय में, एक ही पार्श्व में रह सकता है, किन्तु इसको आलपन (वातचीत) आदि नहीं

ઉપકરણની પ્રતિલેખના તમારે ન કરવી તે પણ તમારા ઉપકરણની પ્રતિલેખના નહિ કરે ન તમારે તેને આહારપાણી દેવા કે ન તેની પાસેથી આહારપાણી લેવા ન તેની સાથે બેસવુ, ન તેની સાથે એકમડલીમા આહાર આદિ કરવા અને ન તેનો સહકાર લઈને કોઈ અન્ય કાર્ય કરવુ" આ સાધુ નવ દીક્ષિત સાધુની વદના કરે છે, તેની વદના કોઈ પણ કરતુ નથી આ સાધુ ગ્રીષ્મઋતુમા જઘન્યથી ઉપવાસ, મધ્યમથી બેલા, અને ઉત્કૃષ્ટથી તેલા કરે છે, શિશિરઋતુમા જઘન્યથી બેલા, મધ્યમથી તેલા અને ઉત્કૃષ્ટથી ચૌલા કરે છે, તેમજ વર્ષાઋતુમા જઘન્યથી તેલા, મધ્યમથી ચૌલા અને ઉત્કૃષ્ટથી પચોલા કરે છે પારણામા વિકૃતિવર્જિત આહાર લે છે અનવસ્થાપ્યપ્રાયશ્ચિત્તી આ પ્રકારનુ દુષ્કર તપ કરે છે આ સાધુને અન્ય સાધુઓના વસતિયોગ્ય પ્રદેશમા રહેવુ કલ્પે છે તે ગચ્છની સાથે એક ક્ષેત્રમા, એક ઉપાશ્રયમા, એક જ પાર્શ્વમા રહી શકે છે પરતુ તેને આલપન (વાતચીત) આદિ કલ્પતુ

अनवस्थाप्यतपोविधिरुच्यते–अनवस्थाप्यप्रायश्चित्ती साधुः प्रशस्तेषु द्रव्यक्षेत्रकालभावेषु गुरुसमीपे सरलभावेन स्वातिचारमालोचयति। आलोचनाऽनन्तरं गुरुः कायोत्सर्गं कारयति, तथाहि-ऐर्यापथिकीं समग्रां श्रावयति, 'तस्सुत्तरीकरणेण' इत्यारभ्य यावत्–'अप्पाणं वोसिरामि' इति पठित्वा कायोत्सर्गे वारद्वयं चतुर्विंशतिस्तवमनुचिन्त्य पारयित्वा पुनश्चतुर्विंशतिस्तवमुच्चार्याचार्यं साधूनामन्त्र्य वदति–"एषोऽनवस्थाप्यो मुनिस्तपः प्रतिपद्यते, एष युष्मान्नालपिष्यति, युष्माभिरपि नालपनीयः, एष सूत्रार्थं शरीरवार्तां सुखशातारूपां वा न प्रक्ष्यति, युष्माभिरपि न प्रष्टव्यः, परिष्ठापनादिकमस्य भवद्भिर्न कर्तव्यम्, न चाऽयं भवतां करिष्यति। उपकरणमस्य भव

अत्र अनवस्थाप्यप्रायश्चित्त की विधि कहते है–अनवस्थाप्य प्रायश्चित्त लेने वाला साधु प्रशस्त द्रव्य क्षेत्र काल भावमे गुरु के निकट सरल भावसे अपने अतीचारों की आलोचना करता है। जब वह आलोचना कर चुकता है तब गुरु महाराज उसे कायोत्सर्ग करवाते हैं। वह इस प्रकार है–गुरु महाराज पहले समग्र ईर्यापथिकी सुनाते है, फिर '**तस्सुत्तरीकरणेण**' यहा से लेकर "**अप्पाण वोसिरामि**" यहाँ तक पढकर कायोत्सर्ग में दो वार चतुर्विंशतिस्तव की अनुचिन्तना कर, पाल कर, फिर एकवार चतुर्विंशतिस्तव का उच्चारण करते है, और आचार्य तथा साधुओं को बुलाकर इस प्रकार कहते है–"यह अनवस्थाप्य मुनि तपस्या कर रहा है, यह न तुम लोगों से बोलेगा, न तुम लोग इससे बोलना। यह तुम लोगों से सूत्रार्थ और शरीर की सुखशाता आदि नहीं पूछेगा, तुम लोग भी इस से मत पूछना। इसकी परिष्ठापनिका आदि तुम लोग मत करना, यह भी तुम लोगों की नहीं करेगा।

હવે અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ કહે છે–

અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાવાળો સાધુ પ્રશસ્ત દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવમા ગુરૂની પાસે સરલભાવથી પોતાના અતીચારોની આલોચના કરે છે જ્યારે તે આલોચના કરી લે છે ત્યારે ગુરૂ મહારાજ તેને કાયોત્સર્ગ કરાવે છે તે આ પ્રકારે છે–ગુરૂ મહારાજ પહેલા સમગ્ર ઈર્યાપથિકી સંભળાવે છે પછી 'तस्सुत्तरीकरणेण' અહીંથી લઈને 'अप्पाण वोसिरामि' અહીં સુધી ભણીને કાયોત્સર્ગમા ચતુર્વિંશતિસ્તવની અનુચિંતના કરીને, પાળીને, પછી ચતુર્વિંશતિસ્તવનુ ઉચ્ચારણ કરે છે, અને આચાર્ય તથા સાધુઓને બોલાવીને આ પ્રકારે કહે છે–"આ અનવસ્થાપ્ય મુનિ તપસ્યા કરી રહ્યો છે, તે ન તો તમારી સાથે બોલશે અને ન તમારે એને બોલાવવો. એ તમોને સૂત્રાર્થ અને શરીરની સુખશાતા આદિ નહિ પૂછે અને તમારે પણ તેને પુછવુ નહિ તેની પરિષ્ઠાપનિકા આદિ તમારે ન કરવી અને તે પણ તમારી નહિ કરે તેના

आशातनापाराञ्चिक । तस्य पाराञ्चिकार्हनामक दशम प्रायश्चित्त प्राप्नोति । स जघन्येन षण्मासान्, उत्कर्षतो द्वादश मासान् गच्छतो नि सारितस्तपसि तिष्ठति । प्रतिसेवनापाराञ्चिकस्त्रिविध —दुष्ट, प्रमत्त, अन्योन्य कुर्वाणश्चेति । तत्र दुष्टो द्विविध —कषायदुष्टो, विषयदुष्टश्चेति । तत्र कषायदुष्टो द्विविध -स्वपक्षदुष्ट, परपक्षदुष्टश्च। अत्र चतुर्भङ्गी, तद्यथा—स्वपक्ष स्वपक्षे दुष्ट १, स्वपक्ष परपक्षे दुष्ट २, परपक्ष स्वपक्षे दुष्ट ३, परपक्ष परपक्षे दुष्ट ४ । प्रथमभङ्गे—मृतगुरुदन्तभञ्जक १, गुरुगलमर्दक २, नेत्रोत्पातक ३, दन्तैर्दंशक ४, इत्यादान्युदाहरणानि । द्वितीयभङ्गे—राजादिगृहस्थवधक २, तृतीये—यथा कनापि गृहस्थानरथाया वादे पराजित कश्चिद् आसीत्,

करता है वह 'आशातनापाराञ्चिक' है। इसे पाराञ्चिकार्ह' नामक दसवाँ प्रायश्चित्त दिया जाता है। यह जघन्य से छ मास तक और उत्कृष्ट से बारह मास तक गच्छ से बहिष्कृत होकर तपस्या करता है। 'प्रतिसेवनापाराञ्चिक' तीन प्रकार का होता है। वे प्रकार ये हैं–(१) दुष्ट, (२) प्रमत्त और (३) अन्योऽन्य-कुर्वाण। इनमे 'दुष्ट' दो प्रकार का होता है–(१) कषायदुष्ट और (२) विषय-दुष्ट। कषायदुष्ट दो प्रकार का है–(१) स्वपक्षदुष्ट और (२) परपक्षदुष्ट। यहाँ पर चतुर्भङ्गी होती है। चतुर्भङ्गी का प्रकार इस प्रकार है–(१) स्वपक्ष, स्वपक्ष मे दुष्ट–साधुओं से द्वेष करनेवाला साधु। इसका उदाहरण है–मृत गुरु का दाँत पाडनेवाला, मृत गुरु का गर्दन मरोडनेवाला, मृत गुरु तथा साधु की आँखों को निकालनेवाला, दाँतों से साधु को काटनेवाला–साधु। (२) स्वपक्ष–परपक्ष मे दुष्ट–गृहस्थों से द्वेष करनेवाला साधु। इसका उदाहरण है–राजा आदि गृहस्थों का वध

શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને લબ્ધિધારીની આશાતના કરે છે તે 'આશાતના-પારાચિક' છે તેને પારાચિકાર્હ નામનુ દશમુ પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે એ જઘન્યથી છ માસ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર માસ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત થઇને તપસ્યા કરે છે 'પ્રતિસેવનાપારાચિક' ત્રણ પ્રકારના થાય છે તે આ પ્રકારે છે-(૧) દુષ્ટ, (૨) પ્રમત્ત અને (૩) અન્યોઽન્યકુર્વાણ તેમા 'દુષ્ટ' બે પ્રકારના થાય છે (૧) કષાયદુષ્ટ અને (૨) વિષયદુષ્ટ કષાયદુષ્ટ બે પ્રકારના છે-(૧) સ્વપક્ષદુષ્ટ અને (૨) પરપક્ષદુષ્ટ અહી ચતુર્ભંગી થાય છે ચતુર્ભંગીના પ્રકાર આમ છે-(૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ-સાધુઓનો દ્વેષ કરવાવાળો સાધુ તેનુ ઉદાહરણ છે-મરેલા ગુરૂના દાત પાડવાવાળો, મરેલા ગુરૂની ગરદન મરડવાવાળો, મરેલા ગુરૂ તથા સાધુની આંખો કાઢી લેવાવાળો, દાતેથી સાધુને બટકા ભરવાવાળો સાધુ (૨) સ્વપક્ષ, પરપક્ષમા દુષ્ટ-ગૃહસ્થોનો દ્વેષ કરવાવાળો સાધુ તેનુ ઉદાહરણ છે-રાજા આદિ ગૃહસ્થોનો વધ કરવા

तद्वैयावृत्यं करणीयं, तस्मिन्निवृत्ते सति पुनस्तपसि संस्थाप्य । इति संक्षेपतोऽनवस्थाप्यतपोविधिः । इदं नवमं प्रायश्चित्तम् ।९।

'**पारंचियारिहे**' पाराञ्चिकार्हम्-पार=तीरं तपसाऽपराधस्य अञ्चति=गच्छति ततो दीक्ष्यते यः स पाराञ्ची, स एव पाराञ्चिकः, तस्य यदर्हं तत् पाराञ्चिकार्हं दशमं प्रायश्चित्तम्। यद्वा-पारमन्तं प्रायश्चित्तानां तत उत्कृष्टतरप्रायश्चित्ताऽभावाद् अञ्चति-गच्छतीत्येवंशीलः साधुः पाराञ्चिकस्तदर्हं प्रायश्चित्तम् ।१०। पाराञ्चिकः संक्षेपतो द्विविधः-आशातनापाराञ्चिकः, प्रतिसेवनापाराञ्चिकश्चेति । तत्र-तीर्थंकर-संघ-श्रुताचार्य-गणधर-महर्द्धिकान् आशातयति यः स

कल्पता है। यदि उस साधु को रोगादि हो जाय तो जबतक रोगादि का निवृत्ति न हो तबतक अन्य साधु उसकी वैयावृत्त्य कर सकते हैं। जब वह साधु रोग से निर्मुक्त हो जाय तो फिर उससे तपस्या करानी चाहिये। यह अनवस्थाप्यार्ह नामक नवमा प्रायश्चित्त हुआ।

'**पारंचियारिहे**' जो साधु तप के द्वारा अपने किये हुए अपराध को पार करता है, अर्थात् अपराधजनित पापसे मुक्त होता है, फिर उसे दीक्षा दी जाती है, वह साधु '**पाराञ्चिक**' है। उस साधु को पापविशोधनार्थ जो प्रायश्चित्त दिया जाता है, वह '**पाराञ्चिकार्ह**' प्रायश्चित्त है। अथवा जो साधु उत्कृष्टतर अन्य प्रायश्चित्त के न होने के कारण मात्र अंतिम प्रायश्चित्त का अधिकारी होता है वह '**पाराञ्चिक**' कहा जाता है। उस अंतिम प्रायश्चित्त को '**पाराञ्चिकार्ह**' कहते हैं। पाराञ्चिक साधु दो प्रकार का है-पहला आशातनापाराञ्चिक, दूसरा प्रतिसेवनापाराञ्चिक। जो तीर्थंकर, संघ, श्रुत, आचार्य, गणधर और लब्धिधारी की आशातना

નથી જો તે સાધુને રોગાદિ થઈ જાય તો જ્યાં સુધી રોગાદિની નિવૃત્તિ ન થાય ત્યાં સુધી અન્ય સાધુ તેનું વૈયાવૃત્ત્ય કરી શકે છે જ્યારે તે સાધુ રોગથી નિર્મુક્ત થઈ જાય ત્યાર પછી તેની પાસે તપસ્યા કરાવવી જોઈએ આ અનવસ્થાપ્યાર્હ નામનું નવમું પ્રાયશ્ચિત્ત થયું

'પારંચિયારિહે' જે સાધુ તપદ્વારા પોતે કરેલા અપરાધને પાર કરે છે અર્થાત્ અપરાધજનિત પાપથી મુક્ત થાય છે તેને ત્યાર પછી દીક્ષા દેવાય છે તે સાધુ 'પારાઞ્ચિક' છે તે સાધુને પાપવિશોધનાર્થ જે પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે તે 'પારાઞ્ચિકાર્હ' પ્રાયશ્ચિત્ત છે, અથવા જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટતર અન્ય પ્રાયશ્ચિત્ત ન હોવાના કારણે માત્રથી અંતિમ પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે તે 'પારાઞ્ચિક' કહેવાય છે તે અંતિમ પ્રાયશ્ચિત્તને 'પારાઞ્ચિકાર્હ' કહેવાય છે પારાઞ્ચિક સાધુ બે પ્રકારના છે-પહેલા આશાતનાપારાઞ્ચિક, બીજા પ્રતિસેવનાપારાઞ્ચિક જે તીર્થંકર, સંઘ,

पाराञ्चिकार्हं प्रायश्चित्त कर्तव्यम्। तत साधुवेषपरित्यागेन स गुरुनिर्देशात कपर्दिका वणिग्भ्यो याचित्वा गुरवे प्रदर्शयति, ततो गुरुर्मुनिवेष दत्त्वा दीक्षा ददाति। पाराञ्चिकतपोविधान प्रागुक्तानवस्थाप्यतपोवद् ग्रीष्मे चतुर्थषष्ठाष्टमानि, शिशिरे षष्ठाष्टमदशमानि, वर्षास्वष्टम-दशमद्वादशानि जघन्यमध्यमोत्कृष्टानि, पारणके च निर्लेप इति।

द्वितीयभङ्गेऽपि चानुपरत प्रथमभङ्गवत् साधुवेषापहारेण गच्छाद् वहिष्करणीय, उपर-

ऐसे साधु को गुरु पाराञ्चिकार्ह प्रायश्चित्त दें। ऐसा साधु साधुवेष का परित्याग कर शिर के ऊपर कपडा बाँधकर गुरु की आज्ञा से बाजार में जाकर व्यापारियों से अपना पाप-निवेदनपूर्वक एक एक कौडी माँगता है, माँग कर उन कौडियों को गुरु महाराज को दिखलाता है। तब गुरु महाराज उसे मुनिवेष देकर फिर से दीक्षा देते है। पाराञ्चिक तप का विधान पूर्वोक्त अनवस्थाप्य तप के समान है। इस तपस्या मे वह साधु ग्रीष्म ऋतु में जघन्य से उपवास, मध्यम से वेला, उत्कृष्ट से तेला, शिशिर ऋतु में जघन्य से से वेला, मध्यम से तेला, उत्कृष्ट से चौला, और वर्षा ऋतु में जघन्य से तेला, मध्यम से चौला, उत्कृष्ट से पँचोला करता है। पारणा में विकृतिवर्जित आहार लेता है।

द्वितीयभङ्ग में जो साधु अनुपरत है अर्थात् राजा आदि गृहस्थों के घातरूप व्यापार से निवृत्त नहीं होता है, ऐसे साधु का साधुवेष छीनकर गुरु महाराज उसे गच्छ से निकाल दे। जो साधु राजादिक गृहस्थ के घातरूप व्यापार

સાધુ ઘાત પાડવા આદિ દુષ્કૃત્યોથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે અને નિયમ કરે છે કે-'હવે હુ ફરીને એવુ કામ નહિ કરૂ' એવા સાધુને ગુરૂ પારાચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે એવો સાધુ, સાધુનો વેષ છોડી દઈ શિરના ઉપર કપડુ બાધી ગુરૂની આજ્ઞા લઈ બજારમા જાય છે અને વ્યાપારીઓની પાસે પોતાનુ પાપનુ નિવેદન કરી એક એક કોડી માગે છે માગીને તે કોડિઓને ગુરૂ મહારાજને બતાવે છે ત્યારે ગુરૂ મહારાજ તેને મુનિવેષ આપીને ફરીને દીક્ષા આપે છે પારાચિક તપનુ વિધાન આગળ કહેલ અનવસ્થાપ્ય તપના સમાન છે આ તપસ્યામા તે સાધુ ગ્રીષ્મઋતુમા જઘન્યથી ઉપવાસ, મધ્યમથી બેલા, ઉત્કૃષ્ટથી તેલા, શિશિરઋતુમા જઘન્યથી બેલા, મધ્યમથી તેલા, ઉત્કૃષ્ટથી ચૌલા, અને વર્ષાઋતુમા જઘન્યથી તેલા, મધ્યમથી ચૌલા, ઉત્કૃષ્ટથી પચોલા કરે છે પારણામા વિકૃતિવર્જિત આહાર લે છે

દ્વિતીયભગમા—જે સાધુ અનુપરત હોય અર્થાત્ રાજા આદિ ગૃહસ્થોના ઘાતરૂપ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થતો નથી, એવા સાધુનો સાધુવેષ છીનવી લઈને

स तस्य गृहस्थावस्थाया विजयिन सावैरिको जात, यथा स्कन्दकुमारस्य पालक इति ।३। यो राज्ञो युवराजस्य वा वधक स चतुर्थभङ्गान्तर्गत । अदीक्षितत्वात् वधक परपक्ष, राजा तु परपक्ष एवास्ति ।४।

प्रथमभङ्गे योऽनुपरत स प्रायश्चित्तानर्ह, तस्मात् तस्य साधुवेषमपहृत्य गुरुणा बहिर्निस्सारण करणीयम्, यस्तूपरत 'पुनर्नैव करिष्यामी' ति प्रतिजानाति तस्य तपोरूप

करनेवाला साधु। (३) परपक्ष, स्वपक्ष मे दुष्ट—साधु से द्वेष करनेवाला गृहस्थ। **इसका उदाहरण इस प्रकार है**—किसी साधुने गृहस्थावस्था मे वादविवाद मे किसी को पराजित किया था। पराजित मनुष्य उसका वैरी हो गया। बाद मे विजयी मनुष्यने दीक्षा लेकर साधुत्व को अङ्गीकार किया, उस समय पराजित मनुष्य तीव्र वैरानुबन्ध के कारण उस साधु को मार डाला। जैसे—पालकने स्कन्दक आदि पाँचसौ मुनियों को मार डाला। तथा (४) परपक्ष—परपक्ष मे दुष्ट—गृहस्थ से द्वेष करनेवाला गृहस्थ। **इसका उदाहरण है**—राजा वा युवराज का वध करनेवाला गृहस्थ। हत्या करनेवाला अदीक्षित होने के कारण परपक्षी है, राजा आदि तो परपक्षी है ही, इसलिये यह चतुर्थ भङ्ग का उदाहरण है।

प्रथमभङ्ग में जो साधु अनुपरत है, अर्थात् मृतगुरु के दात पाडना आदि दुष्कृत्य से निवृत्त नहीं होता है, वह प्रायश्चित्त का अधिकारी नहा है। गुरु को चाहिये कि ऐसे साधु का वेष छीन ले, और गच्छ से उसको निकाल दे। जो साधु दाँत पाडना आदि दुष्कृत्यों से निवृत्त हो जाता है, और प्रतिज्ञा करता हे कि "मै अब फिर कभी ऐसा काम नहीं करूँगा"

વાળો સાધુ (૩) પરપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ—સાધુનો દ્વેષ કરવાવાળો ગૃહસ્થ આનુ ઉદાહરણ આમ છે—કોઈ સાધુએ ગૃહસ્થાશ્રમમા વાદવિવાદમા કોઈને પરાજિત કર્યો હતો પરાજિત માણસ તેનો વેરી થઈ ગયો પછી વિજયી મનુષ્યે દીક્ષા લઇ સાધુત્વ અગીકાર કર્યું, તે સમયે પરાજિત મનુષ્યે તીવ્ર વૈરાનુબધને કારણે તે સાધુને મારી નાખ્યો જેમ, પાલકે સ્કદક આદિ પાચસો મુનિઓને મારી નાખ્યા તથા (૪) પરપક્ષ, પરપક્ષમા દુષ્ટ—ગૃહસ્થોનો દ્વેષ કરવાવાળો ગૃહસ્થ તેનુ ઉદાહરણ છે—રાજા અથવા યુવરાજનો વધ કરવાવાળો ગૃહસ્થ હત્યા કરવાવાળો અદીક્ષિત હોવાને કારણે પરપક્ષી છે, રાજા આદિ તો પરપક્ષી છેજ, આથી એ ચતુર્થ ભગનુ ઉદાહરણ છે

પ્રથમ ભગમા—જે સાધુ અનુપરત છે અર્થાત્ મરેલા ગુરૂના દાત પાડવા આદિ દુષ્કૃત્યથી નિવૃત્ત થતો નથી તે પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી નથી ગુરૂએ એવા સાધુનો વેષ છીનવી લેવો જોઈએ અને ગચ્છથી તેનો બહિષ્કાર કરવો જોઇયે જે

परपक्ष परपक्षे दुष्ट ४ । तत्र—बालाया तरुण्या वा साध्व्या व साधुर्दुष्ट =शीलभङ्गकारक, स प्रथमो भङ्ग । साधुर्व शय्यातरगृहिण्याम यतीर्थिकाया वा अनुपपन्न इति द्वितीय । गृहस्थो बालाया तरुण्या वा साध्व्यामनुपपन्न इति तृतीय । गृहस्थो गृहस्थायामिति चतुर्थ । एव विषयदुष्टोऽपि चतुर्विधो भवत्य ।

तत्र—प्रथमभङ्गे वर्तमानो योऽनुपरत स लिङ्गपाराञ्चिक कर्तव्य —साधुवेषापहारेण सर्वथा गच्छाद् बहिष्करणीय । यस्तूपरत =उपशान्त 'पुनर्नैव करिष्यामी'–ति प्रतिजानाति, तस्मै पाराञ्चिकार्हं तपोरूप प्रायश्चित्त दापयति तत साधुवेषमनपहृत्य दीक्षाप्रदान कर्तव्यम् उपरतस्य । विषयदुष्टस्य लिङ्गपाराञ्चिकविधानाभावात ।

परतीर्थिक की स्त्री से व्यभिचार करनेवाला साधु । (३) परपक्ष, स्वपक्ष में दुष्ट=बाला या तरुणी साध्वी का शीलभङ्ग करनेवाला गृहस्थ । (४) परपक्ष, परपक्ष में दुष्ट—गृहस्थ स्त्री के साथ व्यभिचार करने वाला गृहस्थ । विषयदुष्टके ये चार भङ्ग हुए । इनमें प्रथम-भङ्ग में वर्तमान साधु अपने दुष्कर्म से निवृत्त न हो तो गुरु उसको लिंगपाराञ्चिक करते हैं, अर्थात्—उसका साधुवेष ले ले, और उसका गच्छ से सर्वथा बहिष्कार कर दे । जो साधु अपने दुष्कर्म से निवृत्त एव उपशान्त होकर ऐसी प्रतिज्ञा करे कि "मैं अब फिर कभी भी ऐसा नहीं करूँगा" उसको गुरु पाराञ्चिकार्ह तपोरूप प्रायश्चित्त देते हैं । ऐसे साधुका साधु-वेष नहीं छीना जाता है, मात्र उसे नयी दीक्षा दी जाती है । अपने दुष्कर्म से निवृत्त विषयदुष्ट के लिये लिङ्गपाराञ्चिक का विधान नहीं है, अर्थात्—उसका वेष नहीं छीना जाता है ।

પરપક્ષમા દુષ્ટ–શય્યાતરની સ્ત્રી અથવા પરતીર્થિકની સ્ત્રીથી વ્યભિચાર કરવાવાળો સાધુ (૩) પરપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ–બાલા અથવા તરુણી સાધ્વીનુ શીયળ ભગ કરવાવાળો ગૃહસ્થ (૪) પરપક્ષ, પરપક્ષમા દુષ્ટ–ગૃહસ્થ સ્ત્રીની સાથે વ્યભિચાર કરવાવાળો ગૃહસ્થ વિષયદુષ્ટના આ ચાર ભગ થયા તેમા પ્રથમ ભગમા વર્તમાન સાધુ પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત ન થાય તો ગુરૂ તેને લિગપારાચિક કરી દે, અથાત્ તેનો સાધુ વેપ લઈ લે અને ગચ્છમાથી તેનો સર્વથા બહિષ્કાર કરી દે જે સાધુ પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત તેમ જ ઉપશાત થઈને એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે 'હુ હવે ફરીને કદી એવુ નહિ કરૂ' તેને ગુરૂ પારાચિકાર્હ–તપોરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે એવા સાધુનો સાધુવેપ છીનવી લેવાતો નથી માત્ર તેને નવી દીક્ષા અપાય છે પોતાના દુષ્કમથી નિવૃત્ત વિષયદુષ્ટને માટે લિગપારાચિકનુ વિધાન નથી અર્થાત્ તેનો વેપ છીનવી લેવાતો નથી

तश्चेत् तर्हि तस्य न पाराञ्चिकतप करण, नापि च साधुवेषापहार , किं तु पुनर्दीक्षाप्रदानमात्र प्रायश्चित्तम् ।

तृतायभङ्गे चतुर्थभङ्गे च–यद्यतिशयज्ञानी 'उपशान्तोऽयम्' इति मन्यते, तदा स्वदेशे दीक्षितु न कल्पते, किंतु अन्यस्मिन देशे गत्वा दीक्षा दातव्या ।

विषयदुष्टोऽपि पूर्ववद् द्विविध –स्वपक्षदुष्ट , परपक्षदुष्टश्चेति । तत्रापि चतुर्भङ्गी-तद्यथा–स्वपक्ष स्वपक्षे दुष्ट १, स्वपक्ष परपक्षे दुष्ट २, परपक्ष स्वपक्षे दुष्ट ३,

---

से निवृत्त हो जाय तो उससे गुरु पाराञ्चिक तप नहीं करावे, न उसका साधुवेष ही छीने, किंतु उसे क्षेत्रपाराञ्चिक करके फिर से दीक्षा दे, यह उसका प्रायश्चित्त है ।

तृतीयभङ्ग मे–जो गृहस्थ साधु का घातक है वह यदि दीक्षा लेना चाहे, गुरुमहाराज को वह उपशान्त ज्ञात हो तो उसे गुरुमहाराज अन्यदेश मे ले जाकर दीक्षा दे। क्यों कि स्वदेश मे इसके लिये दीक्षा नहीं कल्पती है । चतुर्थभङ्ग मे–जो कोई गृहस्थ, राजा युवराज आदि गृहस्थ का घातक है, वह यदि दीक्षा लेना चाहे और गुरु महाराज को वह उपशान्त मालूम हो, तो उसको परदेश मे ले जाकर दीक्षा दे। स्वदेश मे उसके लिये दीक्षा नहीं कल्पती है ।

विषयदुष्ट भी पूर्ववत् दो प्रकार का होता है–स्वपक्षदुष्ट और परपक्षदुष्ट । यहाँ पर भी चतुर्भङ्गी है । वह इस प्रकार है–(१) स्वपक्ष, स्वपक्ष मे दुष्ट–बाला या तरुणी साध्वी का शील भङ्ग करनेवाला साधु । (२) स्वपक्ष, परपक्ष मे दुष्ट–शय्यातर की स्त्री या

ગુરૂ મહારાજે તેને ગચ્છથી બહાર કરવો જો સાધુ રાજાદિક ગૃહસ્થના ઘાતરૂપ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઇ જાય તો તેને ગુરૂ પારાચિંક તપ ન કરાવે, ન તેનો સાધુવેશપણુ છીનવી લે, પરંતુ તેને ક્ષેત્રપારાચિક કરીને ફરીથી તેને દીક્ષા આપે, એ જ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે

તૃતીયભગમા–જે ગૃહસ્થ સાધુનો ઘાતક હોય તે જો દીક્ષા લેવા ચાહે તો અતિશયજ્ઞાની ગુરૂમહારાજને જો તે ઉપશાત જણાય તો તેને ગુરૂમહારાજ અન્ય દેશમા લઇ જઇને દીક્ષા આપે કેમકે સ્વદેશમા તેને માટે દીક્ષા કલ્પતી નથી ચતુર્થભગમા–જો કોઇ ગૃહસ્થ, રાજા યુવરાજ આદિ ગૃહસ્થનો ઘાતક હોય, તે જો દીક્ષા લેવાને ચાહે તો તેને પરદેશમા લઇ જઈને દીક્ષા દેવી સ્વદેશમા તેને માટે દીક્ષા કલ્પતી નથી

વિષયદુષ્ટ પણ પૂર્વ પ્રમાણે બે પ્રકારના થાય છે સ્વપક્ષદુષ્ટ અને પરપક્ષ દુષ્ટ અહીં પણ ચતુર્ભંગી છે તે આ પ્રકારે છે–(૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ–બાલા અથવા તરૂણી સાધ્વીનું શીયળ ભગ કરવાવાળો સાધુ (૨) સ્વપક્ષ,

नगर्यां यस्मिन् गृहस्थकुले दोष उत्पन्न, उत्पत्स्यते वा, तत्रापि कुले प्रवेष्टु वारणीय। तथा--यत्र निर्गमप्रवेशयोर्द्वारमेकमेवास्ति तत्र, तथा द्वयोर्ग्रामयोरपान्तराले यत्र द्व्यादिगृहाणां सन्निवेश स्तत्रापि गमनागमन वारणीयम्। अथ क्षेत्रपाराञ्चिक इत्युच्यते।

द्विविधेऽपि दुष्टपाराञ्चिक प्रथमभङ्गाधिकार। शेषाणि पुनर्द्वितीयभङ्गादीनि शिष्य-बुद्धिवैशद्यार्थं प्रदर्शितानि।

अथ प्रमत्तपाराञ्चिक उच्यते--स्त्यानर्द्धिनिद्रावान प्रमत्तपाराञ्चिक, तस्य सामान्य-लोकबलाद् द्विगुण त्रिगुण चतुर्गुण वा बल भवति, तस्मात्सौ गुरुणा एव प्रज्ञापनीय – सौम्य! लिङ्ग मुञ्च, चारित्र तव नास्ति। यद्येव गुरुणा सानुनयमुक्त साधुवेष मुञ्चति, तत

जिन ग्रामनगरादि स्थानों में विहार करता है वहाँ विहार नहीं करने दिया जाता है। द्वितीयभङ्ग के साधु को जिस नगरी में, जिस कुलमें उससे दोष हो गया और होने की संभावना है, वहा नहीं जाने दिया जाता है, और जहाँ निकलने तथा प्रवेश करने का द्वार एक ही है वहाँ, तथा दो गावों के बीच में जहाँ दो तीन घर वसे हुए हों वहाँ भी, इस साधु का गमनागमन रोक दिया जाता है। यही क्षेत्रपाराञ्चिक कहा जाता है।

प्रतिसेवनापाराञ्चिक के दुष्ट नामक प्रथम भेद के कषायदुष्ट और विषयदुष्ट ये दो भेद हुए। इन दोनों भेदों में प्रथम भङ्गका ही यहाँ अधिकार है, क्यों कि प्रथम भङ्ग में ही पाराञ्चिकार्ह प्रायश्चित्त दिया जाता है। द्वितीयभङ्ग आदि तो शिष्यों की बुद्धि विशद हो, इसलिये दिखलाये गये है।

अब **प्रमत्तपाराञ्चिक** कहते है। स्त्यानर्द्धिनिद्रावान् साधु प्रमत्तपाराञ्चिक है। उसे सामान्य लोगों के बलसे द्विगुण, त्रिगुण वा चतुर्गुण बल होता है। ऐसे साधु को

દ્વિતીય ભંગના સાધુને, જે નગરીમાં જે કુળમાં તેનાથી દોષ થઈ ગયો હોય અને હોવાની સંભાવના હોય ત્યાં જવા દેવાતા નથી અને જ્યાં નીકળવાનું તથા પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર એક જ હોય ત્યાં, તથા બે ગામોની વચ્ચે જ્યાં બે ત્રણ ઘર વસેલા હોય ત્યાં પણ તે સાધુનું ગમનાગમન રોકવામાં આવે છે, આ જ ક્ષેત્રપારાચિક કહેવાય છે

પ્રતિસેવનાપારાચિકના દુષ્ટ નામના પ્રથમ ભેદના કષાયદુષ્ટ અને વિષય દુષ્ટ, એ બે પ્રકાર થયા એ બન્ને પ્રકારોમાં પ્રથમ ભંગનો જ અહીં અધિકાર છે, કેમકે પ્રથમ ભંગમાં જ પારાચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે દ્વિતીય ભંગ આદિ તો શિષ્યોની બુદ્ધિ વિશદ થાય તે માટે બનાવ્યા છે

હવે પ્રમત્તપારાચિક કહે છે સ્ત્યાનર્દ્ધિનિદ્રાવાન્ સાધુ પ્રમત્તપારાચિક છે તેનામાં સામાન્યલોકોના બળ કરતા બમણું ત્રણગણું અથવા ચારગણું બળ

द्वितीयभङ्गेऽपि वर्तमानो योऽनुपरत स एव लिङ्गपाराश्चिक कर्तव्य, उपरतस्तु न लिङ्गत पाराश्चिक कर्तव्य, क्षेत्रत एव पाराश्चिक कर्तव्य, पुनर्दीक्षाप्रदानमात्र तस्य प्रायश्चित्तम्। तृतीये चतुर्थे च भङ्गे यद्युपशान्तस्तदाऽन्यस्मिन् देशे दीक्षा दातव्या, अत्र पाराश्चिकतपस प्रस्तुतत्वात् परपक्षे तस्यासम्भवात्। यद्यनुपशान्तस्तर्हि दीक्षा न दातव्या। येषु ग्रामादिषु ता साध्व्यो विहरन्ति तेषु तेषु स्थानेषु विहर्तुं स प्रथमभङ्गे वर्तमान साधुर्निवार्यते। द्वितीयादिष्वपि भङ्गेषु तानि स्थानानि ग्रामादीनि परिहर्तव्यानि। एतदुक्त भवति द्वितीयभङ्गे यस्या

द्वितीयभङ्गमें वर्तमान साधु यदि अपने दुष्कर्म से निवृत्त न हो तो गुरु महाराज उस साधुको लिङ्गपाराश्चिक कर दें, अथात् उसका साधुवेष लेकर उसको गच्छ से सर्वथा के लिये निकाल दें। जो साधु निवृत्त हो जाय उसको लिङ्गसे पाराश्चिक न करें, अथात् उसका साधुवेष नहीं छीने, किन्तु उसको क्षेत्र से पाराश्चिक कर दें। ऐसे साधुको फिर से दीक्षा दें। यही इसके लिये प्रायश्चित्त है। तृतीय चतुर्थ भङ्गमे वर्तमान गृहस्थ उपशान्त अर्थात् अपने दुष्कर्म से निवृत्त हो तो उसको अन्यदेश में दीक्षा देनी चाहिये। यदि वह उपशान्त न हो तो अन्य देश मे भी दीक्षा नहीं दे। यहाँ पाराश्चिक का प्रस्ताव, अर्थात्—उपक्रम है, पाराश्चिक तप परपक्ष अर्थात् गृहस्थ के लिये सम्भवित नहीं है, इसलिये गृहस्थ के लिये देशान्तर में दीक्षा देने का विधान किया है।

प्रथमभङ्ग के साधु को, जिन साध्वियों का उसने शील भङ्ग किया है वे साध्वियाँ

દ્વિતીયભગમા વર્તમાન સાધુ જો પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત ન થાય તો ગુરૂ તે સાધુને લિગપારાચિક કરી દે, અર્થાત્ તેનો સાધુ વેષ લઈ લે અને તેને ગચ્છથી સર્વથા માટે બહિષ્કાર કરે જે સાધુ નિવૃત્ત થઇ જાય તેને લિગથી પારાચિક ન કરે, અર્થાત્ તેનો સાધુવેષ ન લઈ લે પરતુ તેને ક્ષેત્રથી (તે સ્થળથી) પારાચિક કરે એવા સાધુને ફરીને દીક્ષા દે, એ જ તેને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત છે

તૃતીય ચતુર્થભગમા વર્તમાન ગૃહસ્થ ઉપશાત અર્થાત્ પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત થાય તો તેને બીજા દેશમા દીક્ષા દેવી જોઇએ જો તે ઉપશાત ન થાય તો બીજા દેશમા પણ દીક્ષા ન દેવી અહી પારાચિકનો પ્રસ્તાવ, અર્થાત્ ઉપક્રમ છે, પારાચિક તપ પરપક્ષ અર્થાત્ ગૃહસ્થને માટે સભવિત નથી, તેથી ગૃહસ્થને માટે દેશાતરમા દીક્ષા દેવાનુ વિધાન કર્યું છે

પ્રથમ ભગના સાધુને, જે સાધ્વીઓનુ તેણે શીલભગ કર્યું હોય તે સાધ્વીઓ જે ગામ નગરાદિ સ્થાનોમા વિહાર કરતી હોય ત્યા વિહાર કરવા દેવામા આવતો નથી.

श्रावकत्व सम्यक्त्वं वा नेच्छति, तदा तस्य सहवासो वर्जनीय ।

अथाऽन्योऽन्यकुर्वाणपाराञ्चिक उच्यते—मुखपायुभ्यां मैथुनी अन्योन्यकुर्वाणपाराञ्चिक । स पुनर्न दीक्षणीय । यदि तु अतिशयज्ञानी आचार्य —'अय न पुनरेव करिष्यति' इति जानाति, तदा पाराञ्चिकार्ह तप कारयित्वा पुनस्तस्मै दीक्षा प्रदद्या ।

विषयदुष्टोऽनुपरत एव लिङ्गत पाराञ्चिक क्रियते। यस्तु विषयदुष्ट उपरत स उपाश्रयादिक्षेत्रत एव पाराञ्चिक क्रियत, न तु लिङ्गत । शेषा कषायदुष्टप्रमत्तान्योन्यकुर्वाणा नियमाल्लिङ्गपाराञ्चिका क्रियन्ते।

वह श्रावकत्व अथवा सम्यक्त्व का स्वीकार करना नहीं चाहे तब संघ उसका सहवास कभी भी नहीं करे, सर्वदा के लिये उसका बहिष्कार कर दे ।

अब अन्योऽन्यकुर्वाण पाराञ्चिक कहते है—जो साधु मुखमैथुनी और गुदा-मैथुनी हो, वह 'अन्योऽन्यकुर्वाण पाराञ्चिक' है । ऐसे साधु को फिर से दीक्षा नहीं दी जाती है। यदि अतिशयज्ञानी गुरु महाराज को ऐसा अनुभव हो कि—यह फिर ऐसा नहीं करेगा, तब वे उससे पाराञ्चिकार्ह तप करा कर फिर से उसे दीक्षा दे ।

विषयदुष्ट साधु यदि अपने दुष्कर्म से निवृत्त नहीं होता है तो वह लिङ्गपाराञ्चिक होता है, अर्थात् उसका साधुवेष ले लिया जाता है, और उसे गच्छ से निकाल दिया जाता है। जो विषयदुष्ट साधु अपने दुष्कर्म से निवृत्त हो जाता है, वह उपाश्रयादि क्षेत्र से ही पाराञ्चिक किया जाता है, अर्थात् वह अन्य प्रदेश मे भेज दिया जाता है, उसका साधुवेष

જો તે શ્રાવકત્વ અથવા સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરવા ન ચાહે તો સંઘ તેનો સહવાસ કદી પણ કરે નહિ, સર્વદા માટે તેનો બહિષ્કાર કરી દે

હવે અન્યોઽન્યકુર્વાણ–પારાચિક કહે છે–જે સાધુ મુખમૈથુની અને ગુદા મૈથુની હોય તે 'અન્યોઽન્યકુર્વાણ–પારાચિક' છે એવા સાધુને ફરીને દીક્ષા અપાતી નથી જો અતિશયજ્ઞાની ગુરૂમહારાજને એવો અનુભવ થાય કે આ ફરીને એવુ નહિ કરે, તો તેઓ તેની પાસે પારાચિકાર્હ તપ કરાવીને ફરીને તેને દીક્ષા આપે

વિષયદુષ્ટ સાધુ જો પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત ન થાય તો તેને લિંગ-પારાચિક કરાય છે, અર્થાત્ તેનો સાધુવેષ લઇ લેવાય છે, અને તેને ગચ્છથી કાઢી મૂકવામા આવે છે જે વિષયદુષ્ટ સાધુ પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે તે ઉપાશ્રયાદિ ક્ષેત્રમાથી જ પારાચિક કરાય છે, અથાત્ તેને બીજા પ્રદેશમા મોકલવામા આવે છે તેનો સાધુવેષ લઇ લેવામા આવતો નથી વિષયદુષ્ટથી જુદા જે કષાયદુષ્ટ, પ્રમત્ત અને અન્યોઽન્યકુર્વાણ છે, એ ત્રણને નિયમપ્રમાણે લિંગપારાચિક કરવામા આવે છે, અર્થાત્ તેમનો સાધુવેષ લઈ લેવાય છે

शोभनम्। अथ न मुञ्चति तत सघो मिलित्वा तस्य साधुवेष हरति, न एकैकः एव जन, तस्यैकस्योपरि प्रद्वेषसंभवात्, प्रद्वेषयुक्तश्च स तस्य हिंसनमपि कुर्यात्। तस्मै पुनर्दीक्षा न दीयते। यस्तु ज्ञानातिशयवान् आचार्य एव जानाति–'यत्र पुनर्नैतस्य स्त्यानर्द्धिनिद्रोदयो भविष्यतीति, तत पाराञ्चिकार्हं प्रायश्चित्त कारयित्वा तस्मै दीक्षा ददाति। सघन मिलित्वा तस्य साधुवेषापहारे कृते पुनराचार्य एवमुपदिशति–स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि देश-व्रतानि गृहाण, तानि चेत् प्रतिपत्तु न समर्थस्ततो दर्शन (सम्यक्त्व) गृहाण। अथैवमुक्तोऽपि

गुरमहाराज इस प्रकार कहे–"सौम्य! तुम साधुवेष छोड दो, क्यों कि तुम मे चारित्र का अभाव है। गुरु से इस प्रकार सरल भाव से कहे जाने पर यदि वह साधुवेष का परित्याग कर दे तो अच्छा है, नहीं तो सघ मिलकर उसका साधुवेष छीन ले, अकेले नहीं, क्यों कि साधुवेष छीने जाने के समय उस साधु को द्वेष उत्पन्न होगा, और द्वेषयुक्त वह साधु मनुष्य की हिंसा भी कर सकता है। ऐसे साधु को फिर से दीक्षा नहीं दी जाती है। यदि अतिशयज्ञानी गुरु को ऐसा अनुभव हो कि यह प्रकृतिभद्रक है, इसे अब स्त्यानर्द्धिनिद्रा आदि नहीं होगी, तो गुरु उस साधु को पाराञ्चिकार्ह प्रायश्चित्त देकर फिर से दीक्षा दे। सघ मिलकर उस साधु का जब वेष छीन ले, तब गुरु महाराज स्त्यानर्द्धि निद्रावान् प्रमत्तपाराञ्चिक साधु को इस प्रकार उपदेश दे–आज से तुम स्थूलप्राणातिपात विरमणरूप श्रावक धर्म को स्वीकार करो। यदि तुम इसका आचरण करने मे असमर्थ हो तो तत्त्वार्थश्रद्धानरूप सम्यक्त्व को स्वीकार करो। इस प्रकार उपदेश देने पर भी यदि

હોય છે એવા સાધુને ગુરૂમહારાજ આ પ્રમાણે કહે–" સૌમ્ય ! તું સાધુવેષ છોડી દે, કેમકે તારામાં ચારિત્રનો અભાવ છે ગુરૂ તરફથી આ પ્રકારે સરલ ભાવે કહેવામાં આવતાં જો તે સાધુવેષનો પરિત્યાગ કરી દે તો સારૂં છે, નહિ તો સઘે મળીને તેનો સાધુવેષ છીનવી લેવો, એકલાએ નહિ કેમકે સાધુવેષ છીનવી લેતી વખતે તે સાધુને દ્વેષ ઉત્પન્ન થશે, અને દ્વેષવાળો તે સાધુ મનુષ્યની હિંસા પણ કરી શકે છે એવા સાધુને ફરીને દીક્ષા દેવાતી નથી જો અતિશય જ્ઞાનવાન્ ગુરૂને એવો અનુભવ થાય કે આ પ્રકૃતિભદ્રક છે, હવે એને સ્ત્યાનર્દ્ધિનિદ્રા આદિ નહિ થાય તો ગુરૂ તે સાધુને પારાંચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત દઈ ને ફરીને દીક્ષા આપે સઘ મળીને તે સાધુનો જ્યારે વેષ છીનવી લે ત્યારે ગુરૂમહારાજ સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રાવાન્ પ્રમત્તપારાંચિક સાધુને આ પ્રકારે ઉપદેશ આપે–આજથી તું સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપ શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર જો તું તેનું આચરણ કરવામાં અસમર્થ હોય તો તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કર આ પ્રકારે ઉપદેશ દેવા છતાં પણ

से किं तं विणए ? विणए सत्तविहे पण्णत्ते, त जहा-

गच्छान्नि सारितोऽस्मीत्यशुभो भाव स्वल्पतरोऽपि न विद्यते स एवंविधगुणसम्पन्न पाराञ्चिक प्रायश्चित्त कर्तुमर्हति। यस्त्वेतद्गुणरहितस्तस्य पाराञ्चिकापत्तिं प्राप्तस्य मूलमेव यश्चित्त भवति।

आशातनापाराञ्चिको जघन्येन षण्मासान्, उत्कर्षतश्च द्वादश मासान् भवति, एतावन्त ल गच्छान्निर्यूढ (निष्कासित) स्तिष्ठति। प्रतिसेवनापाराञ्चिको जघन्येन सवत्सरमुत्कर्षतो दश वर्षाणि निर्यूढ आस्ते। विस्तरस्तु-अन्यत्र द्रष्टव्य । 'से त पायच्छित्ते' तदेत- त्प्रायश्चित्तम्।

'से किं त विणए' अथ कोऽसौ विनय ? विनय किंस्वरूप इति प्रश्न । उत्तरमाह-'विणए' विनय -विनयति-अपनयति अष्टविधकर्माणीति विनय =अभ्युत्थानवन्दन-

गया हूँ' यह अशुभ भाव अणुमात्र भी न हो, इस प्रकार के गुणों से युक्त ही साधु पारा- ञ्चिक प्रायश्चित्त का अधिकारी है। जो साधु इन गुणों से रहित है, उससे पाराञ्चिकार्ह प्रायश्चित्त योग्य अपराध हो गया है, उसको मूलार्ह प्रायश्चित्त ही दिया जाता है।

आशातनापाराञ्चिक साधु जघन्य से छ मास तक और उत्कर्ष से बारह मास तक गच्छ से बहिष्कृत रहता है। प्रतिसेवनापाराञ्चिक साधु जघन्य से एक वर्ष और उत्कर्ष से बारह वर्ष गच्छ से बहिष्कृत रहता है। इसका विस्तृत वर्णन अन्यत्र देखना चाहिये। (से त पायच्छित्ते) ये दस प्रकार के प्रायश्चित्त हे ॥सू० ३०॥

(से किं त विणए) विनय का क्या स्वरूप है? (विणए सत्तविहे पण्णत्ते) विनय सात प्रकार का है। जो अष्टविध कर्मों को दूर करता है, वह विनय है।

માથી કાઢેલા છતા પણ જેના મનમા 'હુ ગચ્છથી બહિષ્કાર પામેલો છુ' એ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર પણ ન હોય, એ પ્રકારના ગુણોવાળો જ સાધુ પારાચિક પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે જે સાધુ એ ગુણોથી રહિત છે તેનાથી પારાચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ થઈ ગયો હોય તો તેને મૂલાર્હ પ્રાય- શ્ચિત્ત જ અપાય છે આશાતનાપારાચિક સાધુ જઘન્યથી છ માસ સુધી અને ઉત્કર્ષથી બાર માસ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે પ્રતિસેવના પારાચિક સાધુ જઘન્યથી એક વર્ષ અને ઉત્કર્ષથી બાર વર્ષ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે તેનુ વિસ્તૃત વર્ણન બીજેથી જોઈ લેવુ જોઈએ (से त पायच्छित्ते) આ દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત છે (સૂ૦ ૩૦)

(से किं त विणए) વિનય તપનુ સ્વરૂપ શુ છે? ઉત્તર-(विणए सत्तविहे पण्णत्ते) તે સાત

यस्तु साधु कर्मदोषात् पाराञ्चिकापत्तियोग्यात् उत्कृष्टमपराधपद प्राप्त, स यदि भद्रक 'पुनरेव न करिष्यामी'-ति व्यवसितस्तदा स तप पाराञ्चिक -अर्थात् तप समाराधन-तत्पर पाराञ्चिक क्रियते। तस्य तप करणयोग्यता यथा भवति तदुच्यते-वज्रऋषभनाराच सहनन, वज्रकुड्यसमान वीर्यं, सागरवद्गम्भीरता, मेरुवद्धीरता, आगमज्ञान-जघन्येन नवमपूर्वान्तर्गतमाचाराख्य तृतीय वस्तु, उत्कर्षतो दशमपूर्वं सपूर्णं, तच सूत्रतोऽर्थतश्च यदि परिचित भवति। एतै सहननादिभि सम्पन्न, तथा सिंहविक्रीडितादितप कर्मभावित, इन्द्रिय-कषायाणा निग्रहे समर्थ, प्रवचनरहस्यार्थज्ञानसम्पन्नश्च, तथा गच्छान्नि सारितस्यापि यस्य

नहीं छीना जाता है। विषयदुष्ट से भिन्न जो कषायदुष्ट, प्रमत्त और अन्योऽन्यकुर्वाण हैं, ये तीन नियमत लिङ्गपाराञ्चिक किये जाते हैं, अर्थात् इनका साधुवेप ले लिया जाता है।

जिस दुष्कर्म से साधु पाराञ्चिक होता है, उस दुष्कर्म के कारण जो साधु उत्कृष्ट अपराधी हो गया हो, वह साधु यदि भद्रक हो और वह ऐसा नियम करे कि "मै अब फिर कभी भी ऐसा नहीं करूँगा" तब वह साधु तप पाराञ्चिक किया जाता हे, अर्थात् उससे पाराञ्चिक तप कराया जाता है। पाराञ्चिक तप करने की योग्यता जैसे होती है सो कहते है-जो साधु वज्र-ऋषभ नाराच-सहननवाला हो, वज्र की भींत के समान दृढ जिसका वीर्य=पराक्रम हो, समुद्र के समान जिसमें गाम्भार्य हो, मेरु के समान जिसमें धीरता हो, तथा जो आगम को जानने वाला हो अर्थात् जघन्य से नवमपूर्वान्तर्गत आचाराख्य तृतीय वस्तु को, उत्कृष्ट से सम्पूर्ण दशम पूर्व को सूत्र से और अर्थ से जानने वाला हो, सिंहविक्रीडित आदि तप कर चुका हो, इन्द्रिय और कषायों के निग्रह करने मे समर्थ हो, प्रवचन के गूढार्थ को जानने वाला हो, गच्छ से निकाले जाने पर भा जिसके मनमे 'मै गच्छ से निकाला

જે દુષ્કર્મથી સાધુ પારાચિક થાય છે તે દુષ્કર્મના કારણે જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી થયો હોય તે સાધુ જો પ્રકૃતિભદ્રક હોય અને જો તે એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે 'હુ હવે ફરીને કદી આવુ નહિ કરૂ' તો તે સાધુ તપ પારાચિક કરાય છે, અર્થાત્ તેની પાસે પારાચિક તપ કરાવવામા આવે છે પારાચિક તપ કરવાની યોગ્યતા કેવી હોય તે કહે છે-જે સાધુ વજ્રઋષભનારાચ સહનનવાળા હોય, વજ્રની ભીતના જેવા દૃઢ જેનુ વીર્ય-પરાક્રમ હોય, સમુદ્રની જેમ જેનામા ગાભીર્ય હોય, મેરૂની પેઠે જેનામા ધીરતા હોય, તથા જે આગમને જાણુવાવાળા હોય અર્થાત્ જઘન્યથી નવમપૂર્વગત આચારાખ્ય ત્રીજી વસ્તુને, ઉત્કૃષ્ટથી સપૂર્ણ દશમ પૂર્વને સૂત્રથી તથા અર્થથી જાણુનારા હોય, સિહવિક્રીડિત આદિ તપ કરી ચૂકયા હોય, ઇદ્રિય અને કાષાયોના નિગ્રહ કરવામા સમર્થ હોય, પ્રવચનના ગૂઢાર્થને જાણુવાવાળા હોય, ગચ્છ

से किं तं विणए ? विणए सत्तविहे पण्णत्ते, तं जहा-

गच्छान्निःसारितोऽस्मीत्यशुभो भावः स्वल्पतरोऽपि न विद्यते स एवंविधगुणसम्पन्नः पाराञ्चिकं प्रायश्चित्तं कर्तुमर्हति। यस्त्वेतद्गुणरहितस्तस्य पाराञ्चिकापत्तिं प्राप्तस्य मूलमेव दत्तं भवति।

आशातनापाराञ्चिको जघन्येन षण्मासान्, उत्कर्षतश्च द्वादश मासान् भवति, एतावन्तं गच्छान्निर्यूढ (निष्कासित) स्तिष्ठति। प्रतिसेवनापाराञ्चिको जघन्येन संवत्सरमुत्कर्षतो द्वादश वर्षाणि निर्यूढ आस्ते। विस्तरस्तु-अन्यत्र द्रष्टव्यः। 'से तं पायच्छित्ते' तदेतत्प्रायश्चित्तम्।

'से किं तं विणए' अथ कोऽसौ विनयः? विनयः किंस्वरूप इति प्रश्नः। उत्तरमाह-'विणए' विनयः-विनयति-अपनयति अष्टविधकर्माणीति विनयः=अभ्युत्थानवन्दन-

---

गया हूँ' यह अशुभ भाव अणुमात्र भी न हो, इस प्रकार के गुणों से युक्त हो साधु पाराञ्चिक प्रायश्चित्त का अधिकारी है। जो साधु इन गुणों से रहित है, उससे पाराञ्चिकार्ह प्रायश्चित्त योग्य अपराध हो गया है, उसको मूलार्ह प्रायश्चित्त ही दिया जाता है।

आशातनापाराञ्चिक साधु जघन्य से छ मास तक और उत्कर्ष से बारह मास तक गच्छ से वहिष्कृत रहता है। प्रतिसेवनापाराञ्चिक साधु जघन्य से एक वर्ष और उत्कर्ष से बारह वर्ष गच्छ से बहिष्कृत रहता है। इसका विस्तृत वर्णन अन्यत्र देखना चाहिये। (से तं पायच्छित्ते) ये दस प्रकार के प्रायश्चित्त है ॥सू० ३०॥

(से किं तं विणए) विनय का क्या स्वरूप है? (विणए सत्तविहे पण्णत्ते) विनय सात प्रकार का है। जो अष्टविध कर्मों को दूर करता है, वह विनय है।

માથી કાઢેલો છતાં પણ જેના મનમાં 'હું ગચ્છથી બહિષ્કાર પામેલો છું' એ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર પણ ન હોય, એ પ્રકારના ગુણોવાળો જ સાધુ પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે જે સાધુ એ ગુણોથી રહિત છે તેનાથી પારાંચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ થઈ ગયો હોય તો તેને મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત જ અપાય છે આશાતનાપારાંચિક સાધુ જઘન્યથી છ માસ સુધી અને ઉત્કર્ષથી બાર માસ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે પ્રતિસેવના પારાંચિક સાધુ જઘન્યથી એક વર્ષ અને ઉત્કર્ષથી બાર વર્ષ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન બીજેથી જોઈ લેવું જોઈએ (से तं पायच्छित्ते) આ દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત છે (સૂ૦ ૩૦)

(से किं तं विणए) વિનય તપનું સ્વરૂપ શું છે? ઉત્તર-(विणए सत्तविहे पण्णत्ते) તે સાત

यस्तु साधु कर्मदोषात् पाराञ्चिकापत्तियोग्यात् उत्कृष्टमपराधपदं प्राप्त, स यदि भद्रक 'पुनरेव न करिष्यामी'–ति व्यवसितस्तदा स तप पाराञ्चिक –अर्थात् तप समाराधन तत्पर पाराञ्चिक क्रियते। तस्य तप करणयोग्यता यथा भवति तदुच्यते–वज्रऋषभनाराच सहनन, वज्रकुडयसमान वीर्यं, सागरवद्गम्भीरता, मेरुवद्धीरता, आगमज्ञान–जघन्येन नवम-पूर्वान्तर्गतमाचाराख्य तृतीय वस्तु, उत्कर्षतो दशमपूर्वं सम्पूर्णं, तच्च सूत्रतोऽर्थतश्च यदि परिचित भवति। एतै सहननादिभि सम्पन्न, तथा सिंहविक्रीडितादितप कर्मभावित, इन्द्रिय-कषायाणा निग्रहे समर्थ, प्रवचनरहस्यार्थज्ञानसम्पन्नश्च, तथा गच्छान्नि सारितस्यापि यस्य

नहीं छीना जाता है। विषयदुष्ट से भिन्न जो कषायदुष्ट, प्रमत्त और अन्योऽन्यकुर्वाण है, ये तीन नियमत लिङ्गपाराञ्चिक किये जाते हैं, अर्थात् इनका साधुवेष ले लिया जाता है।

जिस दुष्कर्म से साधु पाराञ्चिक होता है, उस दुष्कर्म के कारण जो साधु उत्कृष्ट अपराधी हो गया हो, वह साधु यदि भद्रक हो और वह ऐसा नियम करे कि "मै अब फिर कभी भी ऐसा नहीं करूँगा" तब वह साधु तप पाराञ्चिक किया जाता है, अर्थात् उससे पाराञ्चिक तप कराया जाता है। पाराञ्चिक तप करने की योग्यता जैसे होती है सो कहते है-जो साधु वज्र-ऋषभ-नाराच-संहननवाला हो, वज्र की भींत के समान दृढ जिसका वीर्य=पराक्रम हो, समुद्र के समान जिसमे गाम्भीर्य हो, मेरु के समान जिसमें धीरता हो, तथा जो आगम को जानने वाला हो अर्थात् जघन्य से नवमपूर्वान्तर्गत आचाराख्य तृतीय वस्तु को, उत्कृष्ट से सम्पूर्ण दशम पूर्व को सूत्र से और अर्थ से जानने वाला हो, सिंहविक्रीडित आदि तप कर चुका हो, इन्द्रिय और कषायों के निग्रह करने मे समर्थ हो, प्रवचन के गूढार्थ को जानने वाला हो, गच्छ से निकाले जाने पर भी जिसके मनमे 'मै गच्छ से निकाला

જે દુષ્કર્મથી સાધુ પારાચિક થાય છે તે દુષ્કર્મના કારણે જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી થયો હોય તે સાધુ જો પ્રકૃતિભદ્રક હોય અને જો તે એવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે 'હુ હવે ફરીને કદી આવુ નહિ કરૂ' તો તે સાધુ તપ પારાચિક કરાય છે, અર્થાત્ તેની પાસે પારાચિક તપ કરાવવામા આવે છે પારાચિક તપ કરવાની યોગ્યતા કેવી હોય તે કહે છે–જે સાધુ વજ્રઋષભનારાચ સહનનવાળા હોય, વજ્રની ભીતના જેવા દૃઢ જેનુ વીર્ય–પરાક્રમ હોય, સમુદ્રની જેમ જેનામા ગાભીર્ય હોય, મેરૂની પેઠે જેનામા ધીરતા હોય, તથા જે આગમને જાણુવાવાળા હોય અર્થાત્ જઘન્યથી નવમપૂર્વગત આચારાખ્ય ત્રીજી વસ્તુને, ઉત્કૃષ્ટથી સપૂર્ણ દશમ પૂર્વને સૂત્રથી તથા અર્થથી જાણુનારા હોય, સિહવિક્રીડિત આદિ તપ કરી ચૂકયા હોય, ઇન્દ્રિય અને કષાયોના નિગ્રહ કરવામા સમર્થ હોય, પ્રવચનના ગૂઢાર્થને જાણુવાવાળા હોય, ગચ્છ

मणपज्जवणाणविणए ४, केवलणाणविणए ५। से किं तं दसणविणए? दसणविणए दुविहे पण्णत्ते तं जहा-सुस्सूसणाविणए १, अणच्चासायणाविणए २। से किं तं सुस्सूसणाविणए? सुस्सू-

विणए' श्रुतज्ञानविनय, 'ओहिणाणविणए' अवधिज्ञानविनय 'मणपज्जवणाणविणए' मनःपर्ययज्ञानविनय, 'केवलणाणविणए' केवलज्ञानविनय। अथ दर्शनविनयं पृच्छति-'से किं तं दसणविणए' अथ कोऽसौ दर्शनविनयः? 'दसणविणए' दर्शनविनयः-दर्शनमोहनीयक्षयादिजनितस्तत्त्वश्रद्धानरूप आत्मपरिणामो दर्शनं, तत्सम्बन्धी विनयो दर्शनविनयः, स 'दुविहे पण्णत्ते' द्विविधः प्रज्ञप्तः, द्वैविध्यं दर्शयति-'तं जहा' तद्यथा-'सुस्सूसणाविणए' शुश्रूषणाविनयः-विधिवत्सामीप्येन गुर्वादेः सेवनं शुश्रूषणा, तद्रूपो विनयः। 'अणच्चासायणाविणए' अनत्याशातनाविनयः-'अति=अनादि, आय= सम्यक्त्वादिलाभः-अत्यायः, तस्य शातना=ध्वंसना-अत्याशातना, तन्निषेधरूपो विनयोऽनत्याशातनाविनयः, गुर्वादिरवर्णवादादिनिवारणम्। पृषोदरादित्वात्सिद्धिः।

णाणविणए, ओहिणाणविणए मणपज्जवणाणविणए केवलणाणविणए) आभिनिबोधिकज्ञानविनय, श्रुतज्ञानविनय, अवधिज्ञानविनय, मनःपर्ययज्ञानविनय, एवं केवलज्ञानविनय। (से किं तं दसणविणए) दर्शनविनय कितने प्रकार का है? (दसणविणए दुविहे पण्णत्ते) दर्शनविनय दो प्रकार का है। (तं जहा) वे प्रकार ये हैं-(सुस्सूसणाविणए अणच्चासायणाविणए) पहला-शुश्रूषाविनय-गुरु आदि के समीप रह कर विधिपूर्वक सेवा करना। दूसरा-अनत्याशातनाविनय-सम्यक्त्वादिक के लाभ को जो नष्ट करता है वह अत्याशातना है, उसका निषेधरूप जो विनय है वह अनत्याशातनाविनय है। गुरु आदि के अवर्णवाद को दूर करना-निवारण करना, इसका नाम अनत्याशातनाविनय है।

मणपज्जवणाणविणए, केवलणाणविणए) १ આભિનિબોધિકજ્ઞાનવિનય, ૨ શ્રુતજ્ઞાન વિનય, ૩ અવધિજ્ઞાનવિનય, ૪ મનઃપર્યયજ્ઞાનવિનય, ૫ કેવલજ્ઞાનવિનય પ્રશ્ન-(से किं तं दसणविणए) દર્શનવિનય કેટલા પ્રકારનો છે? ઉત્તર-(दसणविणए दुविहे पण्णत्ते) દર્શનવિનય બે પ્રકારનો છે, (तं जहा) તે આ પ્રકારે છે-(सुस्सूसणाविणए अणच्चासायणाविणए) પહેલો-શુશ્રૂષાવિનય-ગુરુ આદિની પાસે રહીને વિધિપૂર્વક સેવા કરવી, બીજો અનત્યાશાતનાવિનય-સમ્યક્ત્વ આદિકના લાભનો જે નાશ કરે છે તે અત્યાશાતના છે, તેનો નિષેધરૂપ જે વિનય છે તે અનત્યાશાતનાવિનય છે ગુરુ આદિના અવર્ણવાદને દૂર કરવો-તેનું નિવારણ કરવું તેનું નામ અનત્યાશાતનાવિનય છે પ્રશ્ન-(से किं तं सुस्सूसणा

णाणविणए १, दसणविणए २, चरित्तविणए ३, मणविणए ४, वयविणए ५, कायविणए ६, लोगोवयारविणए ७। से किं त णाणविणए ? णाणविणए पंचविहे पण्णत्ते, त जहा- आभिणिबोहियणाणविणए १, सुयणाणविणए २, ओहिणाणविणए ३,

भक्त्याद्रिरूप, स 'सत्तविहे पण्णत्ते' सप्तविध प्रज्ञप्त । 'त जहा' तद्यथा—१—'णाणविणए' ज्ञानविनय, २—'दसणविणए' दर्शनविनय, ३—'चरित्तविणए' चारित्रविनय, ४ 'मणोविणए' मनोविनय, ५—'वइविणए' वाग्विनय, ६ 'कायविणए' काय विनय, ७—'लोगोवयारविणए' लोकोपचारविनय। एप सप्तविधोऽपि विनय क्रमेण स्वरूपतो भेदतश्च निरूप्यते—'से किं त णाणविणए' अथ कोऽसौ ज्ञानविनय ? उत्तरमाह— 'णाणविणए' ज्ञानविनय 'पचविहे पण्णत्ते' पञ्चविध प्रज्ञप्त, 'त जहा' तद्यथा— तत्पञ्चविधत्व दर्शयति—'आभिणिबोहियणाणविणए' आभिनिबोधिकज्ञानविनय, 'सुयणाण-

यह विनय गुरु आदि के आने पर खडे हो जाना, तथा वदना, शुश्रूपा, भक्ति आदि करना, इस रूप से शास्त्रों मे प्रतिपादित किया गया है। (त जहा) विनय के सात प्रकार ये हे-(णाणविणए, दसणविणए, चरित्तविणए, मणविणए, वइविणए, कायविणए, लोगोवयारविणए) ज्ञानविनय, दर्शनविनय, चारित्रविनय, मनोविनय, वचनविनय, कायविनय, और लोकोपचारविनय। अब यथाक्रम इनके स्वरूप और भेदों का वर्णन सूत्रकार करते हे—(से किं त णाणविणए) वह ज्ञानविनय क्या है ? अर्थात् जिसमे ज्ञान का विनय किया जाता है ऐसा वह ज्ञानविनय कितने प्रकार का है?, (णाणविणए पचविहे पण्णत्ते) ज्ञानविनय पाच प्रकार का कहा है। (त जहा) वे पाच प्रकार ये है—(आभिणिबोहियणाणविणए, सुय-

પ્રકારના છે જે આઠ જાતના કર્મોને દૂર કરે છે તે વિનય છે આ વિનય તપ, ગુરુ આદિ પધારતા ઉભા થઇ જવુ, તથા વદના શુશ્રૂષા આદિ કરવા, એ રૂપે શાસ્ત્રોમા પ્રતિપાદન કર્યું છે (त जहा) વિનય તપના તે સાત પ્રકાર આ છે-(णाणविणए दसणविणए चरित्तविणए मणविणए वयविणए कायविणए लोगोवयारविणए) ૧ જ્ઞાનવિનય, ૨ દર્શનવિનય, ૩ ચારિત્રવિનય, ૪ મનોવિનય, ૫ વચનવિનય, ૬ કાય વિનય, અને ૭ લોકોપચારવિનય હવે તેનુ ક્રમવાર સ્વરૂપ તથા પ્રકારોનુ વર્ણન સૂત્રકાર કરે છે-(से किं त णाणविणए) તે જ્ઞાનવિનય શુ છે ?, અર્થાત્ જેમા જ્ઞાનનો વિનય કરાય છે એવો તે જ્ઞાનવિનય કેટલા પ્રકારનો છે ? (णाणविणए पचविहे पण्णत्ते) જ્ઞાનવિનય પાચ પ્રકારનો કહેલો છે (त जहा) તે પાચ પ્રકાર આ છે-(आभिणियोहियणाणविणए, सुयणाणविणए, ओहिणाणविणए,

//

स्स अणुगच्छणया ८, ठियस्स पज्जुवासणया ९, गच्छंतस्स पडिसंसाहणया १०, से त सुस्सूसणाविणए। से किं त अणच्चासायणाविणए? अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पण्णत्ते, तं जहा- अरहंताणं अणच्चासायणया १, अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स अण-

'अंजलिप्पग्गहे इ वा' अञ्जलिप्रग्रह इति वा-अञ्जलिप्रग्रह=गुरुसम्मुखे अञ्जलीकरणम् ।७। 'एतस्स अणुगच्छणया' आगच्छतोऽनुगमनता-गुर्वादिकम् आयान्तं प्रति सम्मुखे गमनम् ।८। 'ठियस्स पज्जुवासणया' स्थितस्य पर्युपासनता-उपविष्टस्य गुर्वादेरिच्छानुकूलसेवा ।९। 'गच्छतस्स पडिससाहणया' गच्छतं प्रति साधनता=गच्छतो गुर्वादेः पश्चाद् गमनशीलता ।१०। 'से त सुस्सूसणाविणए' स एष शुश्रूषणाविनयः । अनत्याशातना पृच्छति-'से किं त अणच्चासायणाविणए' अथ कोऽसौ अनत्याशातनाविनयः ? 'अणच्चासायणाविणए' अनत्याशातनाविनयः-'पणयालीसविहे पण्णत्ते' पञ्चचत्वारिंशद्विध प्रज्ञप्तः । 'त जहा' तद्यथा-'अरहताण अणच्चासायणया' अर्हतामनत्याशातनता-

रुकों का सविधि वन्दना करना (६)। (अंजलिप्पग्गहे इ वा) गुरु के सन्मुख हाथ जोडना (७)। (एतस्स अणुगच्छणया) गुर्वादिक आ रहे हों तो उनके सन्मुख जाना (८)। (ठियस्स पज्जुवासणया) जब वे बैठे हों तो उनकी इच्छानुकूल सेवा करना (९)। (गच्छतस्स पडिससाहणया) जब वे जाने लगें तो उनके पीछे २ चलना (१०)। (से त सुस्सूसणाविणए) यह सब शुश्रूषणाविनय है। (से किं त अणच्चासायणाविणए) अनत्याशातनाविनय कितने प्रकार का है? (अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पण्णत्ते) अनत्याशातनाविनय पैंतालीस प्रकार का है, (त जहा) वे प्रकार ये हैं-(अरहताण अणच्चासायणया) अर्हंत भगवान् का अवर्णवाद आदि नहीं करना (१),

म्मे इ वा) यथाविधि वंदना करवी ए कृतिकर्म छे, अर्थात् गुरु आदिकोनी सविधि वंदना करवी (६) (अंजलिप्पग्गहे इ वा) गुरुनी सामे बन्ने हाथ जोडवा (७) (एतस्स अणुगच्छणया) गुरु आदि पधारता होय त्यारे तेमनी सामे जवुं (८) (ठियस्स पज्जुवासणया) ज्यारे तेओ बेठा होय त्यारे तेमनी ईच्छाने अनुकूळ सेवा करवी (९) (गच्छतस्स पडिससाहणया) ज्यारे तेओ जवा लागे त्यारे तेमनी पाछळ पाछळ चालवुं (१०) (से त सुस्सूसणाविणए) ए बधा शुश्रूषणाविनय छे प्रश्न-(से किं त अणच्चासायणाविणए) अनत्याशातनाविनय केटला प्रकारनो छे? उत्तर-(अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पण्णत्ते) अनत्याशातना विनय पिस्तालीस प्रकारनो छे, (त जहा) ते प्रकार आ छे-(अरहताण अणच्चासायणया) अर्हंत

सणाविणए अणेगविहे पण्णत्ते, त जहा–अब्भुट्ठाणे इ वा १, आसणाभिग्गहे इ वा २, आसणप्पदाणे इ वा ३, सक्कारे इ वा ४, सम्माणे इ वा ५, किइकम्मे इ वा ६, अजलिप्पग्गहे इ वा ७, एंत-

'से किं त सुस्सूसणाविणए' अथ कोऽसौ शुश्रूषणाविनय ?–'सुस्सूसणाविणए' शुश्रूषणाविनय 'अणेगविहे पण्णत्ते' अनेकविध प्रज्ञप्त -'त जहा' तद्यथा–'अब्भुट्ठाणे इ वा' अभ्युत्थानमिति वा, 'इति' 'वा' इति पदद्वय वाक्यालङ्कारे, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । अभ्युत्थानम्–आचार्यादेरागतस्य अभिमुखम्–उत्थानम् अभ्युत्थान–विनयाऽर्हस्य दर्शनादेवाऽऽसनत्याग ।१। 'आसणाभिग्गहे इ वा' आसनाभिग्रह इति वा, आसनाभिग्रह –गुर्वादिर्यत्र यत्रोपवेष्टुमिच्छति तत्र तत्राऽऽसनप्रापणम् ।२। 'आसणप्पदाणे इ वा' आसनप्रदानमिति वा, गुरौ समागते सति आसनदानम् ।३। 'सक्कारे इ वा' सत्कार इति वा–विनयाऽर्हस्य गुर्वादे वन्दनादिनाऽऽदरकरण-सत्कार ।४। 'समाणे इ वा' सम्मान इति वा, समानो वा–गुर्वादे आहारवस्त्रादिप्रशस्त-वस्तुना समाननम् ।५। 'किइकम्मे इ वा' कृतिकर्म इति वा–कृतिकर्म=यथाविधि वन्दनम् ।६।

(से किं त सुस्सूणाविणए) शुश्रूषणाविनय कितने प्रकार का–है ? (सुस्सूसणाविणए अणेगविहे पण्णत्ते) शुश्रूषणाविनय अनेक प्रकार का है, (त जहा) जैसे (अब्भुट्ठाणे इ वा) आये हुए आचार्य आदि के आने पर खडे होना । विनय के योग्य साधुजन को देखते ही आसन का परित्याग करना (१) । (आसणाभिग्गहे इ वा) गुर्वादिक जहा २ बैठना चाहे वहा २ आसन लेकर उपस्थित रहना, अथवा आसन पहुँचाना (२)। (आसणप्पदाणे इ वा) गुरुके आने पर आसन प्रदान करना (३) (सक्कारे इ वा) विनययोग्य गुर्वादिक का वन्दना आदि द्वारा सत्कार करना (४) । (समाणे इ वा) गुर्वादिकों का आहार, वस्त्रादिक प्रशस्तवस्तुओं द्वारा समान करना (५) । (किइकम्मे इ वा) यथाविधि वन्दना करना यह कृतिकर्म है, अर्थात्–गुर्वा-

विणए) शुश्रूषणाविनय કેટલા પ્રકારનો છે ? (सुस्सूसणाविणए अणेगविहे पण्णत्ते) शुश्रूषणाविनय અનેક પ્રકારનો છે, (त जहा) જેમ કે–(अब्भुट्ठाणे इ वा) અહીં "इ" "वा" એ બે શબ્દો વાકયાલંકારમાં વપરાયા છે પધારેલા આચાર્ય આદિની સામે જવું, વિનયને યોગ્ય સાધુજનોને જોતા જ આસનનો પરિત્યાગ કરવો (१) (आसणाभिग्गहे इ वा) ગુરુ આદિક જ્યાં જ્યાં બેસવા ચાહે ત્યાં ત્યાં આસન લઈને હાજર રહેવું, અથવા આસન પહોંચાડવું (२) (आसणप्पदाणे इ वा) ગુરુ આવે ત્યારે આસન પ્રદાન કરવું (३) (सक्कारे इ वा) વિનય યોગ્ય ગુરુ આદિકનો વંદના આદિ દ્વારા સત્કાર કરવો (४) (समाणे इ वा) ગુરુ આદિકનું આહાર–વસ્ત્રાદિક પ્રશસ્ત વસ્તુઓથી સન્માન કરવું (५) (किइक

१२, ओहिणाणस्स १३, मणपज्जवणाणस्स १४, केवलणाणस्स १५, एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे ३०, एएसि चेव वण्णसजलणया ४५ से त अणच्चासायणाविणए। से किं त चरित्तविणए?,

'ओहिणाणस्स' अवधिज्ञानस्य ।१३। 'मणपज्जवणाणस्स' मन पर्यवज्ञानस्य ।१४। 'केवलणाणस्स' केवलज्ञानस्य ।१५। 'एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे' एतेषामेव भक्तिबहुमानम्–भक्तियुक्त बहुमानम् 'अरहताण' इत्यारभ्य 'केवलणाणस्स' इति–पर्यन्तानामनयाशातनता पञ्चदशविधा, पुनरेतेषामेव अर्हदादीना भक्तिबहुमानयोगे त्रिंशद्विधत्वम् । पुन –'एएसिं चेव वण्णसजलणया' एतेषामेव वर्णसज्वलनता=सद्भूतगुणोत्कीर्तनता, अत्रेद वोध्यम्–अनत्याशातनाविनयो हि पञ्चचत्वारिंशद्विध प्रोक्त, तत्र–अर्हदादिविनया पञ्चदश, अर्हदादिभक्तिबहुमानानि पञ्चदश, अर्हदादीना वर्णसज्वलनताश्च पञ्चदश, तदित्थमनत्याशातनाविनय पञ्चचत्वारिंशद्विध इति । उपसहरन्नाह–'से त अणच्चासायणाविणए' स एषोऽनत्याशातनाविनय । इति । 'से किं त चरित्तविणए ?' अथ कोसौ चारित्र-

(१२), **(ओहिणाणस्स)** अवधिज्ञान का (१३), **(मणपज्जवणाणस्स)** मन पर्यवज्ञान का (१४) और **(केवलणाणस्स)** केवलज्ञान का अवर्णवाद नहीं करना (१५)। **(एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे)** तथा इन्हीं पन्द्रह भेदों का भक्तिपूर्वक बहुमान करना। इस प्रकार इन पन्द्रह भेदों को भक्तिबहुमान के साथ द्विगुणित करने से तीस भेद हो जाते हैं। पुन **(एएसिं चेव वण्णसजलणया)** इन्हीं के सद्भूत गुणों का उत्कीर्तन करना। इस तरह तीस में पन्द्रह वर्णसज्वलनता मिलाने से पैतालीस भेद अनत्याशातनाविनय के होते हैं। इस प्रकार **(से त अणच्चासायणाविणए)** यह सब अनत्याशातनाविनय है। प्रश्न–**(से किं त चरित्तविणए)** चारित्रविनय कितने प्रकार का है? उत्तर–**(चरित्त-**

(१२), (ओहिणाणस्स) અવધિજ્ઞાનનો (૧૩), (मणपज्जवणाणस्स) મન પર્યવ જ્ઞાનનો (૧૪), અને (केवलणाणस्स) કેવલજ્ઞાનનો અવર્ણવાદ ન બોલવો. (૧૫) (एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे) તથા આ જ ૫દર પ્રકારોનું ભક્તિપૂર્વક બહુમાન કરવા એ પ્રકારે ૫દર પ્રકારના ભક્તિબહુમાનની સાથે બમણા કરવાથી તીસ પ્રકાર થઈ જાય છે વળી (एएसिं चेव वण्णसजलणया) તેમના સદ્ભૂત ગુણોનું ઉત્કીર્તન કરવુ એ રીતે તીસ મા ૫દર વર્ણસજ્વલનતા મેળવવાથી પિસતાલીસ પ્રકાર અનત્યશાતનાવિનયના થાય છે (से त अणच्चासायणाविणए) આ પ્રકારે એ બધા અનત્યાશાતનાવિનય છે પ્રશ્ન–(से किं त चरित्तविणए) ચારિત્રવિનય-કેટલા પ્રકારનો છે? ઉત્તર–(चरित्तविणए पचविहे पण्णत्ते) ચારિત્રવિનય પાચ પ્રકારનો

ज्ञासायणया २, आयरियाणं अणच्चासायणया ३, एवं उवज्झायाण ४, थेराणं ५, कुलस्स ६, गणस्स ७, संघस्स ८, किरियाणं ९, संभोगस्स १०, आभिणिबोहियणाणस्स ११, सुयणाणस्स

अर्हद्भगवतामवर्णवादादिनिवारणम् ।१। 'अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणया' अर्हत्प्रज्ञप्तस्य धर्मस्य अनत्याशातनता–सर्वज्ञकथितधर्मस्याऽवर्णवादादिनिवारणम् ।२। 'आयरियाण अणच्चासायणया' आचार्याणामनत्याशातनता ।३। एवम्–'उवज्झायाण' उपाध्यायानाम् ।४। 'थेराण' स्थविराणाम् ।५। 'कुलस्स' कुलस्य–एकाचार्यसन्ततिरूपस्य समानाऽऽचारसाधुसमूहस्य ।६। 'गणस्स' गणस्य–परस्परसापेक्षाऽनेककुलसाधुसमुदायस्य ।७। 'संघस्स' संघस्य-सम्यग्दर्शनादियुक्तसाधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपस्य ।८। 'किरियाण' क्रियाणाम्–ईर्यापथिकादानाम् ।९। "संभोगस्स' सम्भोगस्य–सम्=एकत्र भोगो=भोजन–सम्भोग –समानसामाचारी तथा साधूनां परस्परमुपध्यादिदानग्रहणरूपव्यवहारस्तस्य, एकसामाचारिकताया इत्यर्थः ।१०। 'आभिणिबोहियणाणस्स' आभिनिबोधिकज्ञानस्य ।११। 'सुयणाणस्स' श्रुतज्ञानस्य ।१२।

(अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणया) अर्हंत भगवान् द्वारा प्रज्ञप्त धर्मका अवर्णवाद आदि नहीं करना (२), (आयरियाण अणच्चासायणया) आचार्य महाराज का अवर्णवाद नहीं करना (३), इसी तरह (उवज्झायाण) उपाध्याय का (४), (थेराण) स्थविरों का (५), (कुलस्स) एक आचार्य के सन्ततिरूप समान आचार वाले साधुओं के समूह का (६), (गणस्स) परस्पर सापेक्ष अनेककुलवाले साधुसम्प्रदाय का (७), (संघस्स) सम्यग्दर्शन आदि से युक्त साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविकारूप संघ का (८), (किरियाण) ईर्यापथिक आदि क्रियाओं का (९), (संभोगस्स) सम्भोग–एकसामाचारिकता का (१०), (आभिणिबोहियणाणस्स) आभिनिबोधिक ज्ञान का (११), (सुयणाणस्स) श्रुतज्ञान का

ભગવાનનો અવર્ણવાદ ન બોલવો (૧), (अरहंतपण्णत्तस्स धम्मस्स अणच्चासायणया) અર્હંત ભગવાન દ્વારા પ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનો અવર્ણવાદ ન બોલવો (૨), (आयरियाण अणच्चासायणया) આચાર્ય મહારાજનો અવર્ણવાદ ન બોલવો (૩), એ રીતે (उवज्झायाण) ઉપાધ્યાયોનો (૪), (थेराण) સ્થવિરોનો (૫), (कुलस्स) એક આચાર્યના સંતતિરૂપ સમાન આચારવાળા સાધુઓના સમૂહનો (૬), (गणस्स) પરસ્પર સાપેક્ષ અનેક કુળવાળા સાધુસંપ્રદાયનો (૭), (संघस्स) સમ્યગ્દર્શન આદિથી યુક્ત સાધુ–સાધ્વી–શ્રાવક–શ્રાવિકા રૂપ સંઘનો (૮), (किरियाण) ઇર્યાપથિક આદિ ક્રિયાઓનો (૯), (संभोगस्स) સંભોગ–એકસામાચારિકતાનો (૧૦), (आभिणिबोहियणाणस्स) આભિનિબોધિક જ્ઞાનનો (૧૧), (सुयणाणस्स) શ્રુતજ્ઞાનનો

छेदोवट्ठावणियचरित्तविणए २, परिहारविसुद्धिचरित्तविणए ३, सुहुमसपरायचरित्तविणए ४, अहक्खायचरित्तविणए ५, से तं

नय ।१। 'छेदोवट्ठावणियचरित्तविणए' छेदोपस्थापनीयचारित्रविनय —छेदन=पूर्वपर्याय-च्छेदन उपस्थाप्यते=आरोप्यते यन्महाव्रतलक्षण चारित्र तच्छेदोपस्थापनीयम्, तच्च तच्चारित्र च, तत्सम्बन्धी विनय ।२। 'परिहारविसुद्धिचरित्तविणए' परिहारविशुद्धि-चारित्रविनय —परिहरण—परिहारस्तपोविशेष, तेन कर्मनिर्जगरूपा विशुद्धिर्यस्मिन् चारित्रे तत्परिहारविशुद्धि, तादृश चारित्र, तत्सम्बन्धी विनय ।३। 'सुहुमसपरायचरित्तविणए' सूक्ष्मसपरायचारित्रविनय —सम्पर्येति ससारमनेनेति सम्पराय =कषायोदय, सूक्ष्मो लोभांशाव-शेष सम्परायो यत्र तत्सूक्ष्मसम्पराय, तद्रूप यच्चारित्र, तत्सम्बन्धी विनय, ।४। 'अह-क्खायचरित्तविणए' यथाख्यातचारित्रविनय —याथातथ्येनाऽभिविधिना च यदाख्यात

कर पुन महाव्रतों का जिसमे आरोपण किया जाता है वह छेदोपस्थापनीयचारित्र है । इस चारित्रसबधी जो विनय है वह छेदोपस्थापनीयचारित्रविनय है २। "परिहरण परिहार" परिहरण अर्थात् गच्छ का परित्याग करने का नाम परिहार है, यह परिहार एक प्रकार का विशेष तप है । इससे कर्मों की निर्जरारूप विशुद्धि जिस चारित्र मे होती है उसका नाम परिहारविशुद्धिचारित्र है, इस चारित्रसबधी जो विनय है वह परिहारविशुद्धिचारित्रविनय है ३। 'सपराय' शब्द का अर्थ कषाय है, क्यों कि इसके वश मे होकर जीव ससार मे परिभ्रमण किया करता है । जिस चारित्र मे सूक्ष्म लोभ के अंश का सद्भाव पाया जाता है वह सूक्ष्मसपरायचारित्र है । इस चारित्र के विनय करने का नाम सूक्ष्मसपरायचारित्रविनय है ४। तीर्थंकर प्रभु ने जिस यथार्थता एव अभिविधि के अनुसार चारित्र का प्रतिपादन किया

સામાયિક ચારિત્રનો જે વિનય તે સામાયિકચારિત્રવિનય છે પૂર્વ દીક્ષા-પર્યાયનુ છેદન કરી ફરીને મહાવ્રતોનુ જેમા આરોપણ કરાય છે તે છેદોપ સ્થાપનીયચારિત્ર છે આ ચારિત્રસબધી જે વિનય છે તે છેદોપસ્થાપનીય-ચારિત્રવિનય છે "परिहरण परिहार," પરિહરણ અર્થાત્ ગચ્છનો પરિત્યાગ કરવાનુ નામ પરિહાર છે, આ પરિહાર એક પ્રકારનુ વિશેષ તપ છે તેનાથી કર્મોની નિર્જરારૂપ વિશુદ્ધિ જે ચારિત્રમા થાય છે તેનુ નામ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર છે આ ચારિત્રસબધી જે વિનય છે તે પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રવિનય છે 'સપરાય' શબ્દનો અર્થ કષાય છે, કેમકે એને જ વશ થઈને જીવ સસારમા પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે જે ચારિત્રમા સૂક્ષ્મલોભના અશનો સદ્ભાવ મળે છે તે સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્ર છે આ ચારિત્રના વિનયનુ નામ સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્રવિનય

चरित्तविणए पञ्चविहे पण्णत्ते, त जहा—सामाइयचरित्तविणए १,

विनय ?—अनकजन्मसञ्चिताऽष्टविधकर्मसञ्चयरग क्षयाय चरण चारित्र—सर्वविरतिलक्षणम्, तत्सम्बन्धी विनयश्चारित्रविनय , स कतिविध ?, इति प्रश्न , उत्तरमाह—'**चरित्तविणए पच-विहे पण्णत्ते**' चारित्रविनय पञ्चविध प्रज्ञप्त '**त जहा**' तद्यथा—'**सामाइयचरित्तविणए**' सामायिकचारित्रविनय —सर्वजीवेषु रागद्वेषपरिरहितो भाव सम , तस्य समस्य=प्रतिक्षणम-पूर्वापूर्वकर्मनिर्जराहेतुभूताया विशुद्धेरायो लाभ समाय , स एव सामायिकम्—सावद्ययोग-विरतिरूपम्, विनयादित्वात् स्वार्थे ठक्, तद्रूप चारित्र, तस्य विनय —सामायिकचारित्रवि-

विणए पचविहे पण्णत्ते) अनेक जन्म म उपार्जित आठ प्रकार के कर्मों के क्षय के लिये जो आचरण किया जाय वह सर्वविरतिरूप चारित्र है । इस चारित्र का विनय करना सो चारित्रविनय है । वह पाँच प्रकार का है । (**त जहा**) वे प्रकार ये है (**सामाइयचरित्तविणए छेदोवट्ठावणियचरित्तविणए परिहारविसुद्धिचरित्तविणए सुहुम सपरायचरित्तविणए अहक्खायचरित्तविणए**) सामायिकरूप चारित्र का विनय, छेदो-पस्थापनीयचारित्र का विनय, परिहारविशुद्धिचारित्र का विनय, सूक्ष्मसम्परायचारित्र का विनय, एव यथाख्यातचारित्र का विनय । समस्त जीवों मे राग एव द्वेष की परिणति का परिहार करना इसका नाम "सम" है । प्रतिक्षण अपूर्व अपूर्व कर्मनिर्जरा के कारण इस समरूप विशुद्धि का आय=लाभ होना इसका नाम 'समाय' है । "समाय" ही सामायिक है । यह सामायिक सर्वसावद्ययोगविरतिरूप है । इस प्रकार इस सर्वसावद्ययोगविरतिरूप सामायिकचारित्र का जो विनय है वह सामायिकचारित्रविनय है १। पूर्वदीक्षापर्याय का छेदन

છે અનેક જન્મમા ઉપાર્જિત આઠ પ્રકારના કર્મોના ક્ષયને માટે જે આચરણ કરાય છે તે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર છે (त जहा) તે પ્રકાર આ છે-(सामाइय चरित्तविणए छेदोवट्ठावणियचरित्तविणए परिहारविसुद्धिचरित्तविणए, सुहुमसपराय चरित्तविणए, अहक्खायचरित्तविणए) સામાયિકરૂપચારિત્રનો વિનય, છેદો પસ્થાપનીયચારિત્રનો વિનય, પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રનો વિનય, સૂક્ષ્મસપરાયચારિત્રનો વિનય, તેમ જ યથાખ્યાતચારિત્રનો વિનય સમસ્ત જીવોમા રાગ તેમજ દ્વેષની પરિણતિનો પરિહાર (ત્યાગ) કરવો તેનુ નામ 'સમ" છે પ્રતિક્ષણે અપૂર્વ અપૂર્વ કર્મનિર્જરાના કારણભૂત આ સમરૂપ વિશુદ્ધિનો લાભ થવો તેનુ નામ "આય" છે સમ અને આય એ બન્ને પદોને મેળવવાથી 'સમાય' એવુ પદ બની જાય છે સમાય એ જ સામયિક છે આ સામાયિક સર્વસાવદ્યયોગવિરતિરૂપ છે આ પ્રકારે આ સર્વસાવદ્યયોગવિરતિરૂપ

सकिरिए २, सकक्कसे ३ कडुए ४, णिट्ठुरे ५, फरुसे ६, अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्दवणकरे ११, भूओवघाइए १२, तहप्पगारं मणो णो पहारेज्जा, से त अप्पस-

य मणे' यच मन –'सावज्जे' सावद्य–सपापम् ।१। 'सकिरिए' सक्रियम्=प्राणातिपाताद्यारम्भक्रियायुक्तम् ।२। 'सकक्कसे' सकार्कश्यम्=कर्कशतासहितम् ।३। 'कडुए' कटुकम्–स्वस्य परस्य च कटुकरसवद् उद्वेजकम् ।४। 'णिट्ठुरे' निष्ठुर–दयारहितम् ।५। 'फरुसे' परुष–कठोरम् ।६। 'अण्हयकरे' आस्रवकरम्=आस्रवकारि ।७। 'छेयकरे' छेदकरम्=सयमसमाधिविनाशकम् ।८। 'भेयकरे' भेदकरम्=समाधिविघातकम् ।९। 'परितावणकरे' परितापनकरम्–प्राणिना स तापजनकम् ।१०। 'उद्दवणकरे' उपद्रवणकरम्–प्राणान्तकष्टकारकम् ।११। 'भूओवघाइए' भूतोपघातिकम्-भूताना=प्राणिनामुपघातो हिंसा, सोऽस्याऽस्तीति भूतोपघातिकम् ।१२॥ 'तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा' तथाप्रकार=तादृश मनो नो प्रधारयेत् =नो प्रवर्तयेत्–असयमक्रियासु मनो नोदीरयेत्। 'से त अप्पसत्थमणविणए' स एषोऽप्रशस्तमनोविनय । 'से किं त पसत्थमणविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तमनोविनय ?–

अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्दवणकरे ११, भूओवघाइए १२)–जो मन सावद्य–पापसहित हो १, सक्रिय–प्राणातिपातादिक आरम्भक्रियायुक्त हो २, सकर्कश–प्रेमभाव से रहित हो ३, कटुक–अपने तथा पर के लिये कटुकरस के समान उद्वेजक हो ४, निष्ठुर–दयारहित हो ५, परुष–कठोर हो ६, आस्रवकर–आस्रवकारी हो ७, छेदकर–सयमरूपसमाधि का वि वसक हो ८, भेदकर–समाधिविघातक हो ९, परितापनकर–प्राणियों को सन्ताप का जनक हो १०, उपद्रवणकर–उपद्रव का कर्त्ता हो ११, एव भूतोपघातिक–प्राणियोंका प्राणहर्त्ता हो १२, वह मन अप्रशस्त है। (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) ऐसे मन को असयम क्रियाओं में प्रवृत्त नहीं करना। (से त अप्पसत्थमणविणए) वह अप्रशस्तमनोविनय है। (से किं त पसत्थमणविणए) प्रशस्तमनोविनय क्या है ? उत्तर–

જે મન સાવદ્ય–પાપસહિત હોય, સક્રિય–પ્રાણાતિપાતાદિક આરંભક્રિયાયુક્ત હોય, પ્રેમભાવથી રહિત હોય, પોતાના તથા પારકા માટે કડવા રસની પેઠે ઉપદ્રવજનક હોય, નિષ્ઠુર–દયારહિત હોય, પરુષ–કઠોર હોય, આસ્રવકારી હોય, સંયમરૂપ સમાધિનો વિધ્વંસક હોય, શરીરાદિકનું ભેદક હોય, પ્રાણિઓને સંતાપજનક હોય, ઉપદ્રવ કરનારું હોય, તેમ જ પ્રાણિઓનું પ્રાણ લેનારું હોય તે મન અપ્રશસ્ત છે (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) એવા મનને અસંયમ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્ત ન કરવું, (से त अप्पसत्थमणविणए) તે અપ્રશસ્તમનોવિનય છે પ્રશ્ન–(से किं त पसत्थमणविणए)

चरित्तविणए। से किं त मणविणए? मणविणए दुविहे पण्णत्ते, त जहा–पसत्थमणविणए १, अप्पसत्थमणविणए २। से किं त अप्पसत्थमणविणए? अप्पसत्थमणविणए–जे य मणे सावज्जे १,

तीर्थकरै कथितमकषाय चारित्रमिति तत् यथाख्यातचारित्र, तस्य कषायरहितचारित्रस्य विनय ।५। **'से त चरित्तविणए'** स एष चारित्रविनय । **'से किं त मणविणए'** अथ कोऽसौ मनोविनय ? उत्तरमाह–**'मणविणए'**–मनोविनय –मन्यत विन्यतेऽननेति मन, तत्सम्बन्धी विनय, **'दुविहे पण्णत्ते'** द्विविध प्रज्ञप्त, **'त जहा'** तद्यथा–**'पसत्थमणविणए'** प्रशस्तमनोविनय –प्रशस्तम्=अवद्यरहित मनोऽन्त करण, तस्य विनय ।१। **'अप्पसत्थमणविणए'** अप्रशस्तमनोविनय –अप्रशस्तमनसो विनय ।२। **'से किं त अप्पसत्थमणविणए'** अथ कोऽसौ अप्रशस्तमनोविनय ? उत्तरमाह–**'अप्पसत्थमणविणए–जे**

है, इस रूप के चारित्र का नाम यथाख्यातचारित्र है। इस चारित्र का विनय करना सो यथाख्यातचारित्रविनय है ५। (**से त चरित्तविणए**) यह सब चारित्रविनय है। प्रश्न–(**से कि त मणविणए**) मन का विनय कितने प्रकार का है? उत्तर–(**मणविणए दुविहे पण्णत्ते**) मनोविनय दो प्रकार का कहा गया है, (**त जहा**) जैसे–(**पसत्थमणविणए**) प्रशस्त मन का विनय–पापरहित मन को अपनाना प्रशस्तमनोविनय है। (**अप्पसत्थ मणविणए**) अप्रशस्त मन का विनय करना सो अप्रशस्तमनोविनय है। प्रश्न–(**से किं त अप्पसत्थमणविणए**) अप्रशस्तमनोविनय क्या है? उत्तर–(**अप्पसत्थमणविणए जे य मणे सावज्जे १, सकिरिए २, सकक्कसे ३, कडुए ४, णिट्ठुरे ५, फरुसे ६,**

છે તીર્થંકર પ્રભુએ જે યથાર્થતા તેમજ અભિવિધિના અનુસાર ચારિત્રનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તે રૂપના ચારિત્રનુ નામ યથાખ્યાતચારિત્ર છે આ ચારિત્રનો વિનય કરવો તે યથાખ્યાતચારિત્રવિનય છે (से त चरित्तविणए) આ બધા ચારિત્રવિનય છે

પ્રશ્ન–(से किं त मणविणए) મનનો વિનય શુ છે? કેટલા પ્રકારનો છે?

ઉત્તર–(मणविणए दुविहे पण्णत्ते) મનોવિનય બે પ્રકારનો કહેલો છે (त जहा) જેમ કે–(पसत्थमणविणए) પ્રશસ્ત મનનો વિનય–પાપરહિત મનને અપનાવવુ તે પ્રશસ્તમનોવિનય છે (अप्पसत्थमणविणए) અપ્રશસ્ત મનનો વિનય કરવો તે અપ્રશસ્તમનોવિનય છે પ્રશ્ન–(से किं त अप्पसत्थमणविणए) અપ્રશસ્તમનોવિનય શુ છે? ઉત્તર–(*अप्पसत्थमणविणए–जे य मणे सावज्जे*, सकिरिए, सकक्कसे, कडुए, णिट्ठुरे, फरुसे, अण्हयकरे, छेयकरे, भेयकरे परितावणकरे, उद्दवणकरे, भूओवघाइए)

सकिरिए २, सकक्कसे ३, कडुए ४, णिट्ठुरे ५, फरुसे ६, अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्दवणकरे ११, भूओवघाइए १२, तहप्पगारं मणो णो पहारेज्जा, से त अप्पस-

य मणे' यच्च मन –'सावज्जे' सावद्य–सपापम् ।१। 'सकिरिए' सक्रियम्=प्राणातिपाताद्यारम्भक्रियायुक्तम् ।२। 'सकक्कसे' सकार्कश्यम्=कर्कशतासहितम् ।३। 'कडुए' कटुकम्–स्वस्य परस्य च कटुकरसवद् उद्वेजकम् ।४। 'णिट्ठुरे' निष्ठुर–दयारहितम् ।५। 'फरुसे' परुष–कठोरम् ।६। 'अण्हयकरे' आस्रवकरम्=आस्रवकारि ।७। 'छेयकरे' छेदकरम्=सयमसमाधिविनाशकम् ।८। 'भेयकरे' भेदकरम्=समाधिविघातकम् ।९। 'परितावणकरे' परितापनकरम्–प्राणिना सन्तापजनकम् ।१०। 'उद्दवणकरे' उपद्रवणकरम्–प्राणान्तकष्टकारकम् ।११। 'भूओवघाइए' भूतोपघातिकम्-भूताना=प्राणिनामुपघातो हिंसा, सोऽस्याऽस्तीति भूतोपघातिकम् ।१२॥ 'तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा' तथाप्रकार=तादृश मनो नो प्रधारयेत् =नो प्रवर्तयेत्–असयमक्रियासु मनो नोदीरयेत्। 'से त अप्पसत्थमणविणए' स एषोऽप्रशस्तमनोविनय । 'से किं त पसत्थमणविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तमनोविनय ?–

अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्दवणकरे ११, भूओवघाइए १२)–जो मन सावद्य–पापसहित हो १, सक्रिय–प्राणातिपातादिक आरम्भक्रियायुक्त हो २, सकर्कश–प्रेमभाव से रहित हो ३, कटुक–अपने तथा पर के लिये कटुकरस के समान उद्वेजक हो ४, निष्ठुर–दयारहित हो ५, परुष–कठोर हो ६, आस्रवकर–आस्रवकारी हो ७, छेदकर–सयमरूपसमाधि का विध्वसक हो ८, भेदकर–समाधिविघातक हो ९, परितापनकर–प्राणियों को सताप का जनक हो १०, उपद्रवणकर–उपद्रव का कर्त्ता हो ११, एव भूतोपघातिक–प्राणियों का प्राणहर्त्ता हो १२, वह मन अप्रशस्त है। (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) ऐसे मन को असयम क्रियाओं मे प्रवृत्त नहीं करना। (से त अप्पसत्थमणविणए) वह अप्रशस्तमनोविनय है। (से किं त पसत्थमणविणए) प्रशस्तमनोविनय क्या है ? उत्तर–

જે મન સાવદ્ય–પાપસહિત હોય, સક્રિય–પ્રાણાતિપાતાદિક આરંભક્રિયાયુક્ત હોય, પ્રેમભાવથી રહિત હોય, પોતાના તથા પારકા માટે કડવા રસની પેઠે ઉપદ્રવ જનક હોય, નિષ્ઠુર–દયારહિત હોય, પરુષ–કઠોર હોય, આસ્રવકારી હોય, સયમ-રૂપ સમાધિનો વિધ્વંસક હોય, શરીરાદિકનું ભેદક હોય, પ્રાણિઓને સંતાપજનક હોય, ઉપદ્રવ કરનારુ હોય, તેમ જ પ્રાણિઓનું પ્રાણ લેનારુ હોય તે મન અપ્રશસ્ત છે (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) એવા મનને અસંયમ ક્રિયાઓમા પ્રવૃત્ત ન કરવું, से त अप्पसत्थमणविणए) તે અપ્રશસ્તમનોવિનય છે પ્રશ્ન–(से किं त पसत्थमणविणए)

-त्थमणविणए । से किं त पसत्थमणविणए ? पसत्थमणविणए-त चेव पसत्थं णेयव्व। एवं चेव वइविणओवि एएहिं पएहिं चेव णेयव्वो। से त वइविणए।

'पसत्थमणोविणए' प्रशस्तमनोविनय 'त चेव पसत्थ णेयव्व' तदेव प्रशस्त नेतव्यम्=अप्रशस्ते यद्विशेषण तदेव प्रशस्तरूपेण परिवर्तनीयम्, यथा-प्राक् तत्र सावद्य मित्युक्त, अत्र तु निरवद्यमिति वाच्यम्। इत्थं सर्वाणि विशेषणानि परिवर्तनीयानि, तथा सति प्रशस्तमनोविनय । '**एव चेव वइविणओवि एएहिं पएहिं चेव णेयव्वो**' एवमेव वाग्

(**पसत्थमणविणए त चेव पसत्थ णेयव्व**) अप्रशस्त मन के जो विशेषण है उनका प्रश स्तरूप मे परिवर्तन करने से प्रशस्तमन होता है। जैसे-जो मन निरवद्य-पापरहित हो १, अक्रिय-प्राणातिपातादिक क्रिया से विरत हो २, अकर्कश-प्रेमसहित हो ३, अकटुक-स्वपर का उद्वेग करने वाला नहीं हो ४, अनिष्ठुर-दयायुक्त हो ५, अपरुष-कोमल हो ६, अनास्रवकर-संवरयुक्त हो ७, अच्छेदकर-छेदकर नहीं हो, अर्थात् संयमसमाधि से युक्त हो ८, अभेदकर-भेदकर नहीं हो, अर्थात् समाधियुक्त हो ९, अपरितापनकर-प्राणियों के लिये संतापकर नहीं हो, अर्थात् शान्तिजनक हो १०, अनुपद्रवकर-प्राणियों का उपद्रवकारी नहीं हो ११, और अभूतोपघातिक-प्राणियों का उपघात करनेवाला नहीं हो १२। ऐसा मन प्रशस्तमन कहा गया है। इसका जो विनय-आदर सो प्रशस्तमनोविनय है। (**एव चेव वइविणओवि एएहिं पएहि चेव णेयव्वो**) इसी प्रकार वचन का विनय भी प्रशस्त

प्रशस्तमनोविनय शुं छे? उत्तर-(पसत्थमणविणए-त्त चेव पसत्थ णेयव्व) अप्रशस्त मनना जे विशेषणो छे तेमनुं प्रशस्त रूपमा परिवर्तन करवाथी प्रशस्त मन थाय छे जेमके-जे मन निरवद्य-पापरहित होय, अक्रिय-प्राणातिपातादिक क्रियाओथी विरत होय, अकर्कश-प्रेमसहित होय, अकटुक-स्वपरनो उद्वेग करवावाळु न होय, अनिष्ठुर-दयावाळु होय, अपरुष-कोमळ होय, अनास्रवकर-संवरवाळु होय, अच्छेदकर-छेदन करवावाळु न होय अर्थात् संयमसमाधिथी युक्त होय, अभेदकर-भेद करनार न होय, अर्थात् समाधियुक्त होय, अपरितापनकर प्राणिओने माटे संतापकर न होय, अर्थात् शांतिजनक होय, अनुपद्रवकर-प्राणिओने उपद्रवकारी न होय अने अभूतोपघातिक-प्राणिओनो उपघात करनार न होय, एवु मन प्रशस्तमन कहेवाय छे तेनो जे विनय-आदर ते प्रशस्तमनोविनय छे (एव चेव वइविणओवि एएहिं पएहिं चेव णेयव्वो) ए ज

विनयोऽप्येतैः पदैरेव वक्तव्य-प्रथम प्रशस्ताऽप्रशस्तभेदेन द्विविधं विभाव्य, तत्र प्रथम् अप्रशस्तवाग्विनये सावद्यादिविशेषणानि ज्ञेयानि, प्रशस्तवाग्विनये निरवद्यादीनि विशेष-

और अप्रशस्त भेद से दो प्रकार का है। जो वचन सावद्य-पापसहित हो, सक्रिय-प्राणातिपातादिक की आरम्भक्रिया से युक्त हो, सकर्कश-कर्कशता से युक्त हो, कटुक-स्वपर को कटुकरस के समान उद्विग्न करने वाला हो, निष्ठुर-दयारहित हो, परुष-कठोर हो, आस्रवकर-आस्रवका उत्पादक हो, छेदकर-संयमसमाधि का विनाशक हो, भेदकर-समाधि का विघातक हो, परितापनकर-प्राणियों के लिये संतापजनक हो, उपद्रवणकर-प्राणियों के लिये उपद्रवकारी हो, तथा भूतोपघातिक-प्राणियों की हिंसा करने वाला हो, ऐसा वचन अप्रशस्तवचन है। इस तरह का वचन नहीं बोलना अप्रशस्तवचनविनय है। तथा-जो वचन निरवद्य-पापरहित हो, अक्रिय-प्राणातिपातादिक क्रिया से विरत हो, अकर्कश-प्रेमसहित हो, अकटुक-स्वपर के लिये उद्वेगजनक नहीं हो, अनिष्ठुर-दया-सहित हो, अपरुष-कोमल हो, अनास्रवकर-संवरयुक्त हो, अच्छेदकर-छेदकर नहीं हो अर्थात् संयमसमाधि से युक्त हो, अभेदकर-भेदकर नहीं हो, अर्थात् समाधियुक्त हो, अपरितापनकर-प्राणियों को संताप देने वाला नहीं हो, अनुपद्रवणकर-प्राणियों के लिये उपद्रव करने वाला नहीं हो, और अभूतोपघातिक-प्राणियों की हिंसा करने वाला नहीं हो,

प्रકારે વચનનો વિનય પણ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત ભેદે કરીને બે પ્રકારનો છે જે વચન સાવદ્ય-પાપસહિત હોય, સક્રિય-પ્રાણાતિપાતાદિકની આરંભ ક્રિયાથી યુક્ત હોય, સકર્કશ-કર્કશતાવાળુ હોય, કટુક-સ્વપરના કટુ (કડવા) રસની પેઠે ઉદ્વિગ્ન કરવાવાળુ હોય, નિષ્ઠુર-દયારહિત હોય, પરુષ-કઠોર હોય, આસ્રવકર-આસ્રવનુ ઉત્પાદક હોય, છેદકર-સંયમ સમાધિનુ વિનાશક હોય, ભેદકર-સમાધિનુ વિઘાતક હોય, ઉપદ્રવણકર-પ્રાણિઓને માટે ઉપદ્રવકારી હોય, તથા ભૂતોપઘાતિક-પ્રાણીઓની હિંસા કરનારુ હોય, એવુ વચન અપ્રશસ્ત વચન છે એવી જાતનુ વચન બોલવુ નહિ તે અપ્રશસ્તવચનવિનય છે તથા જે વચન નિરવદ્ય-પાપરહિત હોય, અક્રિય-પ્રાણાતિપાતાદિક ક્રિયાથી વિરત હોય, અકર્કશ-પ્રેમસહિત હોય, અકટુક-સ્વપરના માટે ઉદ્વેગજનક ન હોય, અનિષ્ઠુર-દયાવાળુ હોય, અપરુષ-કોમળ હોય, અનાસ્રવકર-સંવર યુક્ત હોય, અચ્છેદકર-છેદકર ન હોય, અર્થાત્ સંયમ-સમાધિવાળુ હોય, અભેદકર-ભેદકર ન હોય, અર્થાત્ સમાધિયુક્ત હોય, અપરિતાપનકર-પ્રાણિઓને સંતાપ આપનાર ન હોય, અનુપદ્રવકર-પ્રાણિઓને માટે ઉપદ્રવ કરનારુ ન હોય અને અભૂતોપઘાતિક-પ્રાણિઓની હિંસા કરવાવાળુ ન હોય એવા

से किं तं कायविणए?, कायविणए दुविहे पण्णत्ते; तं जहा-पसत्थकायविणए १, अप्पसत्थकायविणए २। से किं तं अप्पसत्थकायविणए? अप्पसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते, तं जहा-अणाउत्त गमणे १, अणाउत्त ठाणे २, अणाउत्तं

णानि योजनीयानि। 'से त वइविणए' स एप वागविनय।

कायविनय पृच्छति-'से किं त कायविणए' अथ कोऽसौ कायविनय? उत्तरमाह-'कायविणए'-कायविनय 'दुविहे पण्णत्ते' द्विविध प्रज्ञप्त, १ 'पसत्थ कायविणए' प्रशस्तकायविनय, २-'अप्पसत्थकायविणए' अप्रशस्तकायविनय। 'से किं त अप्पसत्थकायविणए' अथ कोऽसौ अप्रशस्तकायविनय? 'अप्पसत्थ कायविणए' अप्रशस्तकायविनय 'सत्तविहे पण्णत्ते' सप्तविध प्रज्ञप्त। सप्तविधत्व दर्शयति-'त जहा' तद्यथा-'अणाउत्त गमणे' अनायुक्त गमनम्=ऐर्यापथिक्यामसावधानतया गमनम्।१। 'अणाउत्त ठाणे' अनायुक्त स्थानम्=उपयोगाभावेन अवस्थानम्

ऐसे वचन को प्रशस्तवचन कहते हैं। ऐसे वचन का बोलना सो प्रशस्तवचनविनय है। (से त वइविणए) सो यह पूर्वोक्त वचनविनय है। अब कायविनय क्या है? इस बात को शिष्य पूछता-है (से किं त कायविणए) कायविनय क्या-कितने प्रकार का है? उत्तर (कायविणए दुविहे पण्णत्ते) कायविनय दो प्रकार का है (पसत्थकायविणए अप्पसत्थकायविणए) एक प्रशस्तकायविनय और दूसरा अप्रशस्तकायविनय। 'से किं त अप्पसत्थकायविणए?' अप्रशस्तकायविनय कितने प्रकार का है? 'अप्पसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते' अप्रशस्तकायविनय सात प्रकार का है, (त जहा) जैसे-(अणाउत्त गमणे) अनुपयुक्त गमन-ईर्यापथ मे विना उपयोग के गमन करना, (अणाउत्त ठाणे) विना उपयोग के खडा होना, (अणाउत्त निसीयणे)

વચનને પ્રશસ્ત વચન કહે છે એવા વચન બોલવા તે પ્રશસ્તવચનવિનય છે હવે કાયવિનય શુ છે? તે વાત શિષ્ય પૂછે છે-(से किं त कायविणए) કાયવિનય શુ છે-કેટલા પ્રકારનો છે? ઉત્તર-(कायविणए दुविहे पण्णत्ते) કાયવિનય બે પ્રકારનો છે (पसत्थकायविणए अप्पसत्थकायविणए) એક-પ્રશસ્તકાયવિનય અને બીજો-અપ્રશસ્ત કાયવિનય (से किं त अप्पसत्थकायविणए) અપ્રશસ્તકાયવિનય કેટલા પ્રકારનો છે? (अप्पसत्थकायविणए सत्तविहे पण्णत्ते) અપ્રશસ્તકાયવિનય સાત પ્રકારનો છે, (त जहा) જેમ કે (अणाउत्त गमणे) અનુપયુક્ત ગમન-ઈર્યાપથમા વિના ઉપયોગનુ ગમન કરવુ, (अणाउत्त ठाणे) વિના ઉપયોગનુ ઉભા રહેવુ (अणाउत्त निसीयणे)

निसीयणे ३, अणाउत्तं तुयट्टणे ४, अणाउत्तं उल्लंघणे ५. अणाउत्तं पल्लंघणे ६, अणाउत्तं सव्विंदियकायजोगजुंजणया ७, से तं अप्पसत्थकायविणए?। पसत्थकायविणए एवं चेव पसत्थं भाणियव्वं। से तं पसत्थकायविणए। से तं कायविणए। से किं

।२। 'अणाउत्तं निसीयणे' अनायुक्तं निषदनम्=अनुपयोगेनोपवेशनम् ।३। 'अणाउत्तं तुयट्टणे' अनायुक्तं त्वग्वर्तनम्=अनवधानतया त्वग्वर्तनं=संस्तारके पार्श्वपरिवर्तनम् ।४। 'अणाउत्तं उल्लंघणे' अनायुक्तमुल्लङ्घनम्=कर्दमादीनामतिक्रमणम् ।५। 'अणाउत्तं पल्लंघणे' अनायुक्तं प्रोल्लङ्घनम्=पुनः पुनरुल्लङ्घनम् ।६। 'अणाउत्तं सव्विंदियकायजोगजुंजणया' अनायुक्तं सर्वेन्द्रियकाययोगयोजनता=सर्वेषामिन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनं=प्रवर्तनम्—असावधानतया सर्वेन्द्रियकाययोगव्यापारणम् ।७। 'से तं अप्पसत्थकायविणए' स एषोऽप्रशस्तकायविनयः। 'से किं तं पसत्थकायविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तकायविनयः? 'पसत्थकायविणए' प्रशस्तकायविनयः—'एवं चेव पसत्थं भाणियव्वं' एवमेव=अप्रशस्तवदेव प्रशस्तकायविनयो भणितव्यः=वक्तव्यः, यथा तत्राना-

विना उपयोग के बैठना, (अणाउत्तं तुयट्टणे) विना उपयोग के बिस्तर पर करवट बदलना, (अणाउत्तं उल्लंघणे) विना उपयोग के कीचड़ आदि का लांघना, (अणाउत्तं पल्लंघणे) विना उपयोग के बार बार कीचड आदिका उल्लंघन करना। (अणाउत्तं सव्विंदियकायजोगजुंजणया) विना उपयोग के समस्त इन्द्रियों की एवं काययोग की प्रवृत्ति करना, (से तं अप्पसत्थकायविणए) इन सभी अप्रशस्त क्रियाओं से काय को रोकना अप्रशस्तकायविनय है। प्रश्न—(से किं तं पसत्थकायविणए) प्रशस्तकायविनय क्या है? उत्तर—(पसत्थकायविणए एवं चेव भाणियव्वं से तं पसत्थकायविणए) इसी तरह प्रशस्तकायविनय है, अर्थात् अप्रशस्तकायविनय में अनुपयुक्त अवस्था से होने वाली गमनादिक क्रियाएँ रोकी

विना ઉપયોગનું બેસવું, (अणाउत्तं तुयट्टणे) विना ઉપયોગનું પથારીમાં પાસાં બદલવાં, (अणाउत्तं उल्लंघणे) विना ઉપયોગે કીચડ વગેરે ટપવું, (अणाउत्तं पल्लंघणे) ઉપયોગવગર વારંવાર કીચડ વિગેરેનું ઉલ્લંઘન કરવું, (अणाउत्तं सव्विंदियकायजोगजुंजणया) विना ઉપયોગનું સમસ્ત ઇંદ્રિયોની તેમજ કાયયોગની પ્રવૃત્તિ કરવી, (से तं अप्पसत्थकायविणए) એ બધી અપ્રશસ્ત ક્રિયાઓથી કાયાને રોકવી તે અપ્રશસ્તકાયવિનય છે. પ્રશ્ન—(से किं तं पसत्थकायविणए) પ્રશસ્તકાય વિનય શું છે? ઉત્તર—(पसत्थकायविणए—एवं चेव भाणियव्वं से तं पसत्थकायविणए) પ્રશસ્તકાયવિનય આ જ રીતે છે અર્થાત્ અપ્રશસ્તકાયવિનયમાં અનુપયોગી અવ

त लोगोवयारविणए? लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते, त जहा–अब्भासवत्तिय १, परच्छंदाणुवत्तिय २, कज्जहेओ ३, कयपडिकिरिया ४, अत्तगवेसणया ५, देसकालण्णुया ६, सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया ७, से त लोगोवयारविणए। से त विणए ॥ सू० ३० ॥

युक्तमुक्तम्, अत्र सोपयोग गमनादिक वाच्यमित्यर्थ । 'से त पसत्थकायविणए' स एप प्रशस्तकायविनय । 'से त कायविणए' स एप कायविनय । 'से किं त लोगोवयार विणए' अथ कोऽसौ लोकोपचारविनय ? लोकानामुपचरण लोकोपचार, तत्सम्बन्धी विनयो, लोकोपचारविनय, लोकव्यवहारसाधको विनय इत्यर्थ, 'लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते' लोकोपचारविनय सप्तविध प्रज्ञप्त,–'त जहा' तद्यथा–'अब्भासवत्तिय' अभ्यासवृत्तिता=कलाचार्यादिसमीपस्थितिशीलता ।१। 'परच्छंदाणुवत्तिय' परच्छन्दानुवर्तिता=पराभिप्रायानुवर्तनम् ।२। 'कज्जहेओ' कार्यहेतो =विद्याप्राप्तिनिमित्त–'श्रुत

जाती है और इस प्रशस्तकायविनय में ये सब ही कायसबंधी क्रियाएँ उपयुक्त होकर की जाती हैं। प्रश्न–(से किं त लोगोवयारविणए) लोकोपचार विनय क्या–कितने प्रकार का है? उत्तर–(लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते) लोकव्यवहारसाधक यह लोकोपचारविनय सात प्रकार का कहा गया है, (त जहा) वे सात सात प्रकार ये है–(अब्भासवत्तिय) अभ्यासवर्तिता–कलाचार्य आदि के समीप मे स्थितिशीलता, अर्थात्–गुरु आदि के निकट रहने का स्वभाव होना, (परच्छदाणुवत्तिया) परच्छन्दानुवर्तिता–गुरु आदि की आज्ञा के अनुकूल अपनी प्रवृत्ति रखना, (कज्जहेओ) विद्या आदि की प्राप्ति के निमित्त भक्तपान

स्थाथी थवावाळी गमनआदिक क्रियाओने रोकाय छे अने आ प्रशस्तकायविनयमा ते बधी कायसबधी क्रियाओ उपयोगी अवस्थाथी कराय छे प्रश्न–(से किं त लोगोवयारविणए) लोकोपचार विनय शु छे–केटला प्रकारनो छे ? उत्तर–(लोगोवयारविणए सत्तविहे पण्णत्ते) लोकव्यवहारसाधक आ लोकोपचारविनय सात प्रकारनो कहेलो छे, (त जहा) ते सात प्रकार आ छे–(अब्भासवत्तिय) अभ्यासवर्तिता–कलाचार्यआदिना समीपमा स्थितिशीलता, अर्थात् गुरु आदिनी पासे रहेवानो स्वभाव होवो, (परच्छदाणुवत्तिया) परच्छदानुवर्तिता–गुरु आदिनी आज्ञाने अनुकूळ पोतानी प्रवृत्ति राखवी, (कज्जहेओ) विद्या आदिनी प्राप्तिने निमित्ते

मूलम्—से किं त वेयावच्चे? वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते,

प्रापितोऽहमनेन'-ति हृतो शुश्रूषा। ३। 'कयपडिकिरिया' कृतप्रतिक्रिया "भक्ताग्निोपचार कृते सति प्रसन्ना गुरवो मे श्रुतज्ञानरूपा प्रतिक्रिया-प्रत्युपकार करिष्यन्ता"ति बुद्धया गुरुणा शुश्रूषाकरणम्।४। 'अत्तगवेसणया' आर्तगवेषणता-आर्तस्य=दुःखितस्य गवेषणा-औषधभैषज्यादिना पालितस्योपकार इत्यर्थ।५। 'देसकालण्णुया' देशकालज्ञता=देशकालोचितार्थसम्पादनम्।६। 'सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया' सर्वार्थेषु अप्रतिलोमता=सर्वप्रयोजनेषु आनुकूल्यम्। 'से त लोगोवयारविणए, से त विणए' स एष लोकोपचारविनय, स एष विनय ॥ सू० ३०॥

टीका—आभ्यन्तरतपसस्तृतीयभेद वैयावृत्य नाम तप पृच्छति-'से किं त वेयावच्चे' अथ किं तद् वैयावृत्यम्? साधूनामाहारादिभि साहाय्यकरण वैयावृत्यम्, तत्

आदि लाकर देना, (कयपडिकिरिया) कृतप्रतिक्रिया-कृत उपकार का ध्यान रखकर प्रत्युपकार करने की भावना से प्रीतियुक्त व्यवहार करना, (अत्तगवेसणया) आर्तगवेषणता-रोगादि अवस्था से युक्त गुरु महाराज आदि का औषध-भेषज द्वारा उपचार करना, (देसकालण्णुया) देशकालज्ञता-देशकाल के अनुसार प्रवृत्ति करना, (सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया) सब कार्यों में अप्रतिकूलता अर्थात् अनुकूलता रखना। (से त लोगोवयारविणए) यह सब लोकोपचारविनय है। (से त विणए) इस प्रकार विनय तप का वर्णन जानना चाहिये ॥ सू० ३० ॥

'से किं त वेयावच्चे'।

सूत्रकार अब आभ्यन्तर तप का जो तृतीय भेद वैयावृत्य तप है उसका

ખાન-પાન આદિ લાવી આપવુ, (कयपडिकिरिया) કૃતપ્રતિક્રિયા-કરેલા ઉપકારને ધ્યાનમા રાખીને પ્રત્યુપકાર કરવાની ભાવનાથી પ્રીતિયુક્ત વ્યવહાર કરવો, (अत्तगवेसणया) આર્તગવેષણતા-રોગાદિ અવસ્થાવાળા ગુરુમહારાજ આદિનો ઔષધ-ભેષજથી ઉપચાર કરવો, (देसकालण्णुया) દેશકાલજ્ઞતા-દેશ કાલને અનુસરીને પ્રવૃત્તિ કરવી, (सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया) બધા કાર્યોમા અપ્રતિકૂલતા અર્થાત્ અનુકૂળતા રાખવી (से त लोगोवयारविणए) એ બધા લોકોપચારવિનય છે (से त विणए) એ પ્રકારે વિનય તપનુ વર્ણન જાણવુ જોઈએ (સૂ ૩૦)

'से किं त वेयावच्चे' ઈત્યાદિ

સૂત્રકાર હવે આભ્યન્તર તપનો જે ત્રીજો ભેદ વૈયાવૃત્ય તપ છે તેનુ

त जहा–आयरियवेयावच्चे १, उवज्झायवेयावच्चे २, सेहवेयावच्चे ३, गिलाणवेयावच्चे ४, तवस्सिवेयावच्चे ५, थेरवेयावच्चे ६, साहम्मिय-

'दसविहे पण्णत्ते' दशविध प्रज्ञप्तम्, त जहा–तद्यथा 'आयरियवेयावच्चे' आचार्य वैयावृत्यम्–आचार्यस्य वैयावृत्यम्=आहारादिभि शुश्रूषाकरणम् ।१। 'उवज्झायवेयावच्चे' उपाध्यायवैयावृत्यम् ।२। 'सेहवेयावच्चे' शैक्षवैयावृत्यम्–नवदीक्षितो बाल शैक्ष, तस्य प्रथमसाहाय्यदानम् ।३। 'गिलाणवेयावच्चे' ग्लानवैयावृत्यम्–ग्लानस्य=तपसा रुजया वा खिन्नस्य वैयावृत्यम् ।४। 'तवस्सिवेयावच्चे' तपस्विवैयावृत्यम्=निरन्तर चतुर्भक्तादि करणशीलस्य मासक्षपणादिकरणशीलस्य वा वैयावृत्यम्, 'थेरवेयावच्चे' स्थविरवैयावृत्यम्–स्थवि

वर्णन करते है । शिष्य पूछता हे–हे भदन्त ! (से किं त वेयावच्चे) वैयावृत्य तप क्या–कितने प्रकार का हे? उत्तर–(वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते) यह वैयावृत्यतप दस प्रकार का है । आहार औषध आदि द्वारा सहायता करना वैयावृत्य हे । (त जहा) उसके ये दस भेद इस प्रकार से है–(आयरियवेयावच्चे, उवज्झायवेयावच्चे, सेहवेयावच्चे, गिलाणवेयावच्चे, तवस्सिवेयावच्चे, थेरवेयावच्चे, साहम्मियवेयावच्चे, कुलवेयावच्चे, गणवेयावच्चे, सघवेयावच्चे, से त वेयावच्चे) आचार्य महाराज का वैयावृत्य–आहार पानी आदि द्वारा सेवा करना, उपाध्याय का वैयावृत्य, शैक्ष–नवदीक्षित साधु का वैयावृत्य, ग्लान–तपस्या से अथवा रोग से ग्लान साधु का वैयावृत्य, तपस्वी–निरन्तर चतुर्थभक्त आदि तपस्या करने वाले अथवा मासक्षपणादि की तपस्या करनेवाले तपस्वी महाराज का वैयावृत्य, स्थविर–जरा से जर्जरित अथवा ज्ञान से वृद्ध साधु का वैयावृत्य, साधर्मिक–समान

वर्णन करे छे शिष्य पूछे छे–हे भदन्त ! (से किं त वेयावच्चे) वैयावृत्य तप शु छे–केटला प्रकारनु छे ? उत्तर–(वेयावच्चे दसविहे पण्णत्ते) आ वैयावृत्य तप १० प्रकारनु छे आहार औषध आदि द्वारा सहायता करवी ते वैयावृत्य छे (त जहा) तेना ए दश भेद आ प्रकारे छे (आयरियवेयावच्चे, उवज्झाय वेयावच्चे, सेहवेयावच्चे, गिलाणवेयावच्चे, तवस्सिवेयावच्चे, थेरवेयावच्चे, साहम्मियवेयावच्चे, कुलवेयावच्चे, गणवेयावच्चे, सघवेयावच्चे, से त वेयावच्चे) आचार्य महाराजनु वैयावृत्य–आहार पाणी आदि द्वारा सेवा करवी, उपाध्यायनु, वैयावृत्य, शैक्ष–नवदीक्षित साधुनु वैयावृत्य, ग्लान–तपस्याथी अथवा रोगथी क्लान्त (दुर्बळ) साधुनु वैयावृत्य, तपस्वी–निरन्तर चतुर्थभक्त आदि तपस्या करवावाळा अथवा मासक्षपण आदिनी तपस्या करवावाळा तपस्वी महाराजनु वैयावृत्य, स्थविर–वृद्धावस्थाथी जर्जरित अथवा ज्ञानथी वृद्ध साधुनु वैया

वेयावच्चे ७, कुलवेयावच्चे ८, गणवेयावच्चे ९, सघवेयावच्चे १०, से तं वेयावच्चे । से किं त सज्झाए ? सज्झाए पंचविहे पण्णत्ते, त जहा—वायणा १, पुच्छणा २ परियट्टणा ३ अणुप्पेहा ४,धम्म-

स्य=जराजीर्णस्य ज्ञानवृद्धस्य वा वैयावृत्यम् ।६। 'साहम्मियवेयावच्चे' सार्धर्मिकवैयावृत्यम्—समानधर्मणा वैयावृत्यम् ।७। 'कुलवेयावच्चे' कुलवैयावृत्यम—एकाचार्यसन्ततिरूप कुल, तस्य वैयावृत्यम् ।८। 'गणवेयावच्चे' गणवैयावृत्यम—कुलाना समूहो गणो—गच्छस्तस्य वैयावृत्यम् ।९। 'सघवेयावच्चे' सघवैयावृत्यम—गणाना समुदाय सङ्घ तस्य वैयावृत्यम् ।१०। 'से त वेयावच्चे' तदेतद् वैयावृत्यम । 'से किं त सज्झाए' अथ क स स्वाध्याय ? स्वाध्याय किंस्वरूप कतिविध ? इति प्रश्ने—उत्तरमाह—'सज्झाए पचविहे पण्णत्ते' स्वाध्याय पञ्चविध प्रज्ञप्त, स्वाध्याय —सु=सुष्ठु आ=मर्यादया कालवेलापरिहारेण पौरुष्यपेक्षया वा अध्याय =श्रुतस्य अध्ययन स्वाध्याय । तत्पञ्चविधत्व दर्शयति—'त जहा' तद्यथा—'वायणा' वाचना—अध्यापनम्,

धर्मवालों का वैयावृत्य, कुल—एक आचार्य का सततिरूप मुनिजनों का वैयावृत्य, गण—कुल-समूहरूप गच्छ का वैयावृत्य और गण के समूहरूप सघका वैयावृत्य करना सो यह सब वैयावृत्य तप के भेद हैं । प्रश्न—(से किं त सज्झाए) स्वाध्याय तप क्या—कितने प्रकार का है ? उत्तर—(सज्झाए पचविहे पण्णत्ते) स्वाध्याय तप पाच प्रकार का है । अकाल—वेला का परिहार करते हुए अपनी शक्ति के अनुसार श्रुतका अध्ययन करना स्वाध्याय है, उसके वे पाच प्रकार ये हैं-(वायणा, पुच्छणा, परियट्टणा, अणुप्पेहा, धम्मकहा) वाचना, प्रच्छना, परिवर्तना, अनुप्रेक्षा एव धर्मकथा । (से त सज्झाए) इस प्रकार स्वाध्याय पाच प्रकार का है । आचार्यादिक

वृत्त्य, साधर्मिक—समानधर्मवाळानु वैयावृत्त्य, कुळ—एक आचार्यनी सतति रूप मुनिजनोनु वैयावृत्त्य, गणु—कुळसमूहरूप गच्छनु वैयावृत्त्य, अने गणुना समूहरूप सघनु वैयावृत्त्य करवु, ए बधा वैयावृत्त्य तपना भेद छे प्रश्न-(से किं त सज्झाए) स्वाध्याय तप शु छे—केटला प्रकारनु छे ? उत्तर-(सज्झाए पचविहे पण्णत्ते) स्वाध्याय तप पाच प्रकारनु छे अकालवेळानो त्याग करीने पोतानी शक्ति अनुसार श्रुतनु अध्ययन करवु ते स्वाध्याय छे तेना ए पाच प्रकार आ छे-(वायणा, पुच्छणा, परियट्टणा, अणुप्पेहा, धम्मकहा) वाचना, प्रच्छना, परिवर्तना, अनुप्रेक्षा तेमज धर्मकथा (से त सज्झाए) आ प्रकारे स्वाध्याय पाच प्रकारना छे आचार्य आदिक पासेथी सूत्र आदिक ग्रहणु करवा ते 'वाचना' छे सूत्र आदिने पूछवा ते 'प्रच्छना' छे शीखावेला सूत्रनु विस्मरणु न थई जाय ते

कहा ५, से त सज्झाए। से किं त झाणे? झाणे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–अट्टज्झाणे १, रुद्दज्झाणे २, धम्मज्झाणे ३, सुक्कज्झाणे ४।

'पुच्छणा' प्रच्छना, ।२। 'परियट्टणा' परिवर्तना=अगतस्य सूत्रस्य 'मा भूद् विस्मरण'–मिति कर्मनिर्जरार्थं पुन पुन कस्मिंश्चिदेकस्मिन् वस्तुनि अन्तर्मुहूर्तमात्रकाल चित्त स्थिरीकृत्य चिंतन, तपठन, सूत्रस्य गुणनमित्यर्थ ।३। 'अणुप्पेहा' अनुप्रेक्षा–सूत्रवदर्थेऽपि विस्मरण संभवति, अत सोऽपि परिभावनीय इत्यनुप्रेक्षण–चिंतनिकेत्यर्थ ।४। 'धम्मकहा' धर्मकथा–धर्मस्य=श्रुतरूपस्य या कथा=व्याख्या सा ।५। 'से त सज्झाए' स एष स्वाध्याय । 'से किं त झाणे' अथ किं तद् ध्यानम्? 'झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' ध्यान चतुर्विध प्रज्ञप्तम्, **त जहा**–तद्यथा–१–'**अट्टज्झाणे**' आर्तध्यानम्–ऋत=दु ख, तस्य निमित्त, यद्वा–तत्र भवम्–आर्तं तच्च तद् ध्यानम्, आर्तस्य=दु खितस्य वा ध्यानम्–आर्तध्यानम्–मनोज्ञामनोज्ञवस्तुसंयोगवियोगादि-निबन्धनचित्तवैक्लव्यरूपम्। **तथा चोक्तम्**—

से सूत्रादिक का ग्रहण करना '**वाचना**' है । सूत्र आदि का पूछना '**प्रच्छना**' है । अर्थात सूत्र का विस्मरण न हो जाय, इस विचार से पुन पुन उसकी आवृत्ति करना '**परिवर्त्तना**' है। सूत्रार्थ का पुन पुन चिंतन करना '**अनुप्रेक्षा**' है। तथा धर्म की कथा करना–'**धर्मकथा**' है । प्रश्न–(**से किं त झाणे**) ध्यानका क्या स्वरूप है–वह कितने प्रकार है? उत्तर–(**झाणे चउव्विहे पण्णत्ते**) ध्यान के चार प्रकार है, (त जहा) वे चार प्रकार ये है–(**अट्टज्झाणे, रुद्दज्झाणे, धम्मज्झाणे, सुक्कज्झाणे**) आर्त्तध्यान, रौद्रध्यान, धर्मध्यान, एव शुक्लध्यान। इनमे दु ख के निमित्त अथवा दु ख मे जो ध्यान होता है वह आर्त्तध्यान है, मनोज्ञ एव अमनोज्ञ वस्तु के संयोग और वियोग मे जो एक प्रकार की चित्त मे विकलता होती है वह आर्त्तध्यान है । कहा भी है–

વિચારથી ફરી ફરીને તેની આવૃત્તિ કરવી તે 'પરિવર્ત્તના' છે સૂત્રના અર્થનું ફરી ફરીને ચિંતન કરવું તે 'અનુપ્રેક્ષા' છે તથા ધર્મની કથા કરવી 'ધર્મ-કથા' છે પ્રશ્ન–(से किं त झाणे) ધ્યાનનું શું સ્વરૂપ છે? તે કેટલા પ્રકારનું છે? ઉત્તર (झाणे चउव्विहे पण्णत्ते) ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે, (त जहा) તે આ છે–(अट्टज्झाणे, रुद्दज्झाणे, धम्मज्झाणे, सुक्कज्झाणे,) આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મ-ધ્યાન તેમજ શુક્લધ્યાન તેમાં દુઃખને નિમિત્તે અથવા દુઃખને સમયે જે ધ્યાન થાય છે તે આર્ત્તધ્યાન છે, મનોજ્ઞ તેમજ અમનોજ્ઞ વસ્તુના સંયોગથી તેમજ વિયોગથી જે એક પ્રકારની ચિત્તમાં વિકળતા થાય છે તે આર્ત્તધ્યાન છે કહ્યું પણ છે—

राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु, स्त्रीगन्धमाल्यमणिरत्नविभूषणेषु ।
इच्छाभिलापमतिमात्रमुपैति मोहाद्, ध्यान तदार्त्तमिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥१॥

२–'रुद्रध्याने' रौद्रध्यानम्–रोदयत्यपरान् इति रुद्र =प्राण्युपघातादिपरिणतो जीवस्तस्य कर्म रौद्रम्–हिंसाद्यतिक्रूरतारूप, तद्रूप ध्यान रौद्रध्यानम् । तदुक्तम्—

सञ्छेदनैर्दहनभञ्जनमारणैश्च बन्धप्रहारदमनैर्विनिकृन्तनैश्च ।
यो याति रागमुपयाति च नानुकम्पा ध्यान तु रौद्रमिति तत्प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥२॥ इति ।

राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु, स्त्रीगन्धमाल्यमणिरत्नविभूषणेषु ।
इच्छाभिलापमतिमात्रमुपैति मोहाद्, ध्यान तदार्त्तमिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञा " ॥ १ इति॥

राज्य का उपभोग, पलग आदि सुकोमल शय्या, सुन्दर आसन, घोडे हाथी आदि वाहन, मनोहारिणी स्त्रियाँ, इत्र आदि सुगन्धित वस्तुएँ सुन्दर सुन्दर पुष्पो की सुलित मालाय, तथा मणिरत्नमय आभूषण, इन सबों म मोह के कारण जो मनुष्य की उत्कट अभिलापा है, उस अभिलापा को विद्वान 'आर्त्तध्यान' कहते है ॥ १ ॥

"रोदयति अपरान् इति रुद्र " जो दूसरो को रुलाता है वह रुद्र है, अर्थात् प्राणियो की उपघात आदि क्रिया मे रचापचा जो जीव है वह रुद्र है, रुद्र का जो कर्म वह रौद्र है। उसका हिंसादिक अतिक्रूरतारूप जो ध्यान है वह रौद्रध्यान है॥ कहा भी है—

सञ्छेदनैर्दहनभञ्जनमारणैश्च बन्धप्रहारदमनैर्विनिकृन्तनैश्च ।
यो याति रागमुपयाति च नानुकम्पा, ध्यान तु रौद्रमिति तत्प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥२॥

राज्योपभोगशयनासनवाहनेषु स्त्रीगन्धमाल्यमणिरत्नविभूषणेषु ।
इच्छाभिलापमतिमात्रमुपैति मोहाद्, ध्यान तदार्त्तमिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥१॥

રાજ્યનો ઉપભોગ, પલગ આદિ સુકોમલ શય્યા, સુદર આસન, ઘોડા હાથી આદિ વાહન, મનોહારિણી સ્ત્રીઓ, અત્તર આદિ સુગધિત વસ્તુઓ, સુદર સુદર પુષ્પોની બનાવેલી સુલલિત માળાઓ, તથા મણિરત્નમય આભૂષણો, આ બધામા મોહને કારણે જે મનુષ્યની ઉત્કટ અભિલાષા છે તે અભિલાષાને વિદ્વાનો 'આર્ત્તધ્યાન' કહે છે (૧)

"रोदयति अपरान् इति रुद्र " જે બીજાને રોવરાવે તે રુદ્ર છે, અર્થાત્ પ્રાણિઓની ઉપઘાત (મારવુ) આદિ ક્રિયાઓમા લવલીન રહેતો જે જીવ છે તે રુદ્ર છે, રુદ્રનુ જે કર્મ તે રૌદ્ર છે તેનુ હિંસાદિક અતિક્રૂરતા-રૂપ જે ધ્યાન છે તે રૌદ્રધ્યાન છે કહ્યુ પણ છે–

सञ्छेदनैर्दहनभञ्जनमारणैश्च, बन्धप्रहारदमनैर्विनिकृन्तनैश्च ।
यो याति रागमुपयाति च नानुकम्पा, ध्यान तु रौद्रमिति तत्प्रवदन्ति तज्ज्ञा ॥२॥

३–'धम्मज्झाणे' धर्मध्यानम्=सर्वज्ञाऽऽज्ञाद्यनुचिन्तनम्। उक्तञ्च—

" सूत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणेषु,
बन्धप्रमोक्षगमनागमनेषु चिन्ता।
पञ्चेन्द्रियव्युपरमश्च दया च भूते,
ध्यानं तु धर्ममिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञाः " ॥३॥ इति।

जो मनुष्य छेदन, दहन अर्थात् जलाना, भञ्जन–तोडना–भाँगना, मारण–प्राणरहित करना, बाँधना, प्रहार करना, दमन करना, काटना आदि क्रियाओं में आनन्द मानता है, प्राणियों पर जिसको अनुकम्पा नहीं होती है, ऐसे मनुष्य की उन दुष्प्रवृत्तियों को विज्ञ जन 'रौद्रध्यान' कहते है॥ २॥

सर्वज्ञ की आज्ञा आदि का अनुचिन्तनरूप धर्मध्यान है। कहा भी है—

सूत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणेषु, बन्धप्रमोक्षगमनागमनेषु चिन्ता।
पञ्चेन्द्रियव्युपरमश्च दया च भूते, ध्यानं तु धर्ममिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञाः॥३॥

सूत्र और सूत्र के अर्थ का चिन्तन करना, साधन का चिन्तन करना, अर्थात् साधूपकरण की प्रतिलेखना करने में तत्परता रखना, महाव्रत धारण का चिन्तन करना अर्थात् महाव्रत जो धारण किये है उनमे कोई अतिचार न लगे इसके लिये सर्वदा प्रयत्नशील होना, बन्ध और मोक्ष के स्वरूप का चिन्तन करना, 'चतुर्गतिक संसार में जीव का गमनागमन किस कारण से होता है' उसका चिन्तन करना, पाँचों इन्द्रियों का निग्रह करना,

જે મનુષ્ય છેદન, દહન અર્થાત્ બાળવુ, ભજન=તોડવુ–ભાગવુ, મારણ–પ્રાણરહિત કરવુ, બાધવુ, પ્રહાર કરવો, દમન કરવુ, કાપવુ આદિ ક્રિયાઓમા આનદ માને છે, પ્રાણિઓ ઉપર જેને દયા નથી આવતી એવા મનુષ્યના એ દુષ્પ્રવૃત્તિઓને વિદ્વાનો 'રૌદ્રધ્યાન' કહે છે (૨)

સર્વજ્ઞની આજ્ઞા આદિનુ અનુચિતનરૂપ ધર્મધ્યાન છે કહ્યુ પણ છે –

सूत्रार्थसाधनमहाव्रतधारणेषु, बन्धप्रमोक्षगमनागमनेषु चिन्ता।
पञ्चेन्द्रियव्युपरमश्च दया च भूते, ध्यानं तु धर्ममिति सम्प्रवदन्ति तज्ज्ञाः॥३॥

સૂત્ર અને સૂત્રના અર્થનુ ચિતન કરવુ, સાધનનુ ચિતન કરવુ અર્થાત્ સાધુના ઉપકરણની પ્રતિલેખના કરવામા તત્પરતા રાખવી, મહાવ્રત ધારણનુ ચિતન કરવુ, અર્થાત્ મહાવ્રત જે ધારણ કર્યા છે તેમા કોઇ અતિચાર ન લાગે તે માટે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવુ, બધ અને મોક્ષના સ્વરૂપનુ ચિતન કરવુ, ચતુર્ગતિક સસારમા જીવનુ આવવા–જવાનુ શુ કારણથી થાય છે?

४-'सुक्कज्झाणे' शुक्लध्यानम्-शुच=शोकं क्लमयति=अपनयतीति शुक्ल-भवक्षयकारण, शुक्ल च तद् ध्यान शुक्लध्यानम् । तथा चोक्तम्—

"यस्येन्द्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि,
सकल्पकल्पनविकल्पविकारदोषैः ।
योगैः स च त्रिभिरहो निभृतान्तरात्मा,
ध्यानोत्तम प्रवरशुक्लमिद वदन्ति ॥ ३ ॥ इति ।

एव सभी प्राणियो पर दया रखना, इस प्रकार का आत्मा को शुभ प्रवृत्ति को विज्ञ जन 'धर्मध्यान' कहते है ॥३॥

"शुच-शोक क्लमयतीति शुक्ल" शोक को जो नष्ट करे वह 'शुक्ल' है। "शुक्लं च तद् ध्यान च शुक्लध्यान" शुक्लरूप जो ध्यान वह शुक्लध्यान है। अर्थात् जो भवक्षय का कारण होता है अथवा जिससे शोक का अपनयन होता है, वह शुक्लध्यान है। कहा भी है—

यस्येन्द्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि, सकल्पकल्पनविकल्पविकारदोषैः।
योगैः स च त्रिभिरहो निभृतान्तरात्मा, ध्यानोत्तम प्रवरशुक्लमिद वदन्ति ॥

जिनकी इन्द्रिया विषयप्रवृत्तियो से रहित है, जो सकल्प-विकल्प-जनित विकार-दोषों से वर्जित है, कायिक, वाचिक, मानसिक तीनों योगों को वश कर लेने के कारण जिनकी आत्मा निश्चल है, ऐसे महात्माओं की प्रशस्त परिणति को विज्ञ जन 'शुक्लध्यान' कहते है ॥४॥

तेनु चिंतन કરવુ, પાચેય ઇંદ્રિઓનો નિગ્રહ કરવો, તેમ જ બધા પ્રાણિઓ ઉપર દયા રાખવી, એ પ્રકારની આત્માની શુભ પ્રવૃત્તિને વિદ્વાનો 'ધર્મધ્યાન' કહે છે

"शुच-शोक क्लमयतीति शुक्ल" શોકનો જે નાશ કરે તે 'શુક્લ' છે "शुक्ल च तद् ध्यान च-शुक्लध्यान" શુક્લરૂપ જે ધ્યાન તે શુક્લધ્યાન છે, અર્થાત્ જે ભવક્ષયનુ કારણ હોય છે અથવા જેનાથી શોકનુ અપનયન થાય છે તે શુક્લધ્યાન છે કહ્યુ પણ છે-

यस्येन्द्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि, सकल्पकल्पनविकल्पविकारदोषै ।
योगै स च त्रिभिरहो निभृतान्तरात्मा, ध्यानोत्तम प्रवरशुक्लमिद वदन्ति ॥१॥

જેની ઇંદ્રિયો વિષયપ્રવૃત્તિથી રહિત છે, જે સંકલ્પવિકલ્પજનિત વિકારદોષોથી વર્જિત છે, કાયિક, વાચિક, માનસિક, ત્રણેય યોગોને વશ કરી લેવાના કારણે જેનો આત્મા નિશ્ચલ છે, એવા મહાત્માઓની પ્રશસ્ત પરિણતિને વિદ્વાનો 'શુક્લધ્યાન' કહે છે (૧)

अट्टज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते, त जहा–अमणुण्णसंपओग-सपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ १, मणुंण्ण-

एपु चतुर्विधेपु ध्यानेपु प्रथममार्तध्यान चतुर्विधमाह–'अट्टज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' आर्तध्यान चतुर्विध प्रज्ञप्तम्, 'त जहा' तद्यथा–१–'अमणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ' अमनोज्ञसम्प्रयोगसम्प्रयुक्तस्तस्य विप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति–अमनोज्ञ=अनिष्टो य शब्दादि, तस्य सम्प्रयोगा=योगस्तेन सम्प्रयुक्तो य स तथाविध सन् तस्य अमनोज्ञशब्दादे विप्रयोगस्मृति=वियोगचिन्ता, तया समन्वागत=अनुगतश्चापि भवति, एतद् आर्तध्यानम्, ध्यानध्यानवतोरभेदोपचाराद ध्यानवानपि ध्यान-मुच्यते, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । २–मणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइस

इन चार प्रकार के ध्यानों म प्रथम जो आर्तध्यान है, वह चार प्रकार का है, इसी बात को बताने के लिये सूत्रकार कहते है–(अट्टज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते) आर्तध्यान ४ प्रकार का कहा गया है। (त जहा) वह इस प्रकार से–(अमणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) अमनोज्ञ–अनिष्ट शब्दादि के सबध होने पर उसके विप्रयोग–दूर करने के लिये जो बारबार विचार किया जाता है वह अनिष्टसयोगज आर्तध्यान है। यहा ध्याता को जो ध्यान कहा है वह ध्यान और ध्यान-वान् में अभेद के उपचार से जानना चाहिये। इसी तरह से आगे के ध्यानों मे भी अभेद का उपचार जानना। (मणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि

આ ચારેય પ્રકારના ધ્યાનોમાંથી પ્રથમ જે આર્ત્તધ્યાન છે તે ચાર પ્રકારનું છે, એ વાત કહેવા માટે સૂત્રકાર કહે છે–(अट्टज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते) આર્ત્તધ્યાન ચાર પ્રકારના કહેલા છે (त जहा) તે આ પ્રકારે છે–(अमणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) અમનોજ્ઞ–અનિષ્ટ શબ્દાદિકનો સબધ થતાં તેને વિપ્રયોગ–દૂર કરવા માટે જે વારવાર વિચાર કરવામાં આવે છે તે અનિષ્ટસયોગજન્ય આર્ત્તધ્યાન છે અહીં ધ્યાન કરનારને જે ધ્યાન કહેવામાં આવ્યું છે તે ધ્યાન અને ધ્યાનવાનમાં અભેદ (એકતા)ના ઉપચારથી થયો છે તેમ જાણવું જોઈએ, એ જ રીતે આગળના ધ્યાનોમાં પણ અભેદનો ઉપચાર જાણી લેવો (मणुण्णसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) મનોજ્ઞ–ઇષ્ટ શબ્દાદિક વિષયોની

सपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ २, आयंकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ ३, परिजूसियकामभोगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ ४। अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा

मण्णागए यावि भवइ' मनोज्ञसम्प्रयोगसम्प्रयुक्तस्तस्याऽविप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति–मनोज्ञ =इष्टो यः शब्दादिः, तस्य सम्प्रयोग =संयोगस्तेन सम्प्रयुक्तः सन् तस्य= मनोज्ञशब्दादेरविप्रयोगस्मृति =अवियोगचिन्ता, तया समन्वागत =संयुक्तश्चापि भवति। ३ – 'आयंकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ' आतङ्कसम्प्रयोगसम्प्रयुक्तस्तस्य विप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति–आतङ्को रोग, तस्य सम्प्रयोग =संयोग, तेन सम्प्रयुक्तः सन् तस्याऽऽतङ्कस्य विप्रयोगस्मृति =वियोगचिन्ता, तया समन्वागतश्चापि भवति। ४–'परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ' परिजुष्टकामभोगसम्प्रयोगसम्प्रयुक्तस्तस्याऽविप्रयोगस्मृतिसमन्वागतश्चापि भवति, परि=समन्तात्, जुष्ट =सेवित –प्रीतो वा यः कामभोगस्तस्य सम्प्रयोगसम्प्रयुक्तः सन्, तस्य कामभोगस्य अविप्रयोगस्मृति =अवियोगचिन्ता तया, समन्वागत = संयुक्तश्चापि भवति। 'अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' आर्तस्य खलु ध्या-

भवइ) मनोज्ञ–इष्ट शब्दादिक विषयों की सम्प्राप्ति होने पर उनके अविप्रयोग–वियोग न होने का वारवार चिन्तवन करना सो यह इष्टसंयोगज आर्तध्यान है। (आयंकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) आतंक–रोग के संप्रयोग– योग होने पर जो उसके वियोग होने का वारवार चिन्तवन करना है वह वेदनाजन्य आर्तध्यान है। (परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) सेवित कामभोगों की प्राप्ति होने पर उनका कभी भी वियोग न हो ऐसा विचार करना सो यह चौथा आर्तध्यान है। (अट्टस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा

प्राप्ति थता तेमनो अविप्रयोग–वियोग न थाय तेनुं वारंवार चिंतवन करवुं ते इष्टसंयोगजन्य आर्तध्यान छे (आयंकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) आतंक–रोगनो संप्रयोग–संयोग थतां जे तेनो वियोग थवानुं वारंवार चिंतवन करे छे ते वेदनाजन्य आर्तध्यान छे (परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) सेवन करेल कामभोगोनी प्राप्ति थतां तेमनो कदी पण वियोग न थाय

क्खणा पण्णत्ता, तं जहा–कंदणया १, सोयणया २, तिप्पणया ३, विलवणया ४। रुद्दज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते, त जहा–हिंसाणुबंधी १, मोसाणुवधी २, तेणाणुवधी ३, सारक्खणा-

नस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, 'त जहा' तद्यथा–१ 'कदणया' क्रन्दनता=महाशब्देनाऽश्रुप्रक्षेपरूपा। २ 'सोयणया' शोचनता=मानसग्लानिरूपा। ३ 'तिप्पणया' तेपनता=निःशब्दाश्रुमोचनम्। ४ 'विलवणया' विलपनता=पुन पुन स्वकृताशुभकर्मणामुच्चारणम्, "कीदृश पूर्वजन्मनि मया दुष्कृतमाचरित यत्फलमधुनाऽत्र मया लभ्यते" इत्यादिरूपम्। 'रुद्दज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते' रौद्रध्यान चतुर्विध प्रज्ञप्तम्, 'त जहा' तद्यथा–१ 'हिंसाणुबधी' हिंसानुबन्धि–हिंसा=परप्राणहरणरूपामनुबध्नाति=करोतीति हिंसानुबन्धि, २–'मोसा

पण्णत्ता) इस आर्तध्यान के ४ चार लक्षण बतलाए गये हैं, (त जहा) व इस प्रकार है–(कदणया सोयणया तिप्पणया विलवणया) क्रन्दनता–शब्दसहित आसुओं को निकालते हुए रोना (१)। शोचनता–मानसिक ग्लानि करना (२)। तेपनता–ऐसा रोदन हो कि जिसमे रोने का आवाज आवे नहीं, परन्तु आँसू निकलते रहे (३)। विलपनता वारवार अपने किये हुए कर्मों का जिसमे चिन्तवन करते हुए उच्चारण हो, जैसे–मैंने पूर्वजन्म मे कैसे पाप किये, जिसका फल मुझे भोगना पड रहा है, ये सब आर्तध्यान के लक्षण है। इन लक्षणों से आर्त्तध्यान की सत्ता जानी जाती है। (रुद्दज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते) रौद्रध्यान चार प्रकार का कहा गया है, जैसे–(हिंसाणुबधी, मोसाणुवधी, तेणाणुबधी, सारक्खणाणुवधी) जिस ध्यान मे हिंसा का अनुबध हो वह हिंसानुबधी रौद्रध्यान है।

એવો વિચાર કરવો તે આ ચોથુ આર્તધ્યાન છે (अट्टस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता) આ આર્તધ્યાનના ચાર લક્ષણ બતાવેલા છે, (त जहा) તે આ પ્રકારે છે–(कदणया सोयणया तिप्पणया विलवणया) ક્રન્દન–શબ્દ સાથે આસુઓ પાડતા રડવુ (૧), શોચન–માનસિક ગ્લાનિ કરવી (૨), તેપન–એવુ રોદન થાય કે જેમા રોવાનો અવાજ આવે નહિ, પરતુ આસુ વહેતા રહે (૩), વિલપન–વારવાર પોતે કરેલા કર્મોનુ ચિતવન કરતા મોટેથી વિલાપ કરવો, જેમકે–મે પૂર્વ જન્મમા કેવા પાપ કર્યા કે જેનુ ફળ મારે ભોગવવુ પડે છે આ બધા આર્તધ્યાનના લક્ષણ છે એ લક્ષણોથી આર્તધ્યાનની સત્તા જાણી લેવાય છે (रुद्दज्झाणे चउव्विहे पण्णत्ते) રૌદ્રધ્યાન ચાર પ્રકારનુ કહેલુ છે, (त जहा) જેમ કે (हिंसाणुबधी, मोसाणुबधी, तेणाणुबधी, सारक्खणाणुबधी)

णुवधी ४। रुद्दस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता, त जहा-उसण्णदोसे १, वहुदोसे २, अण्णाणदोसे ३, आमरणतदोसे

णुवधी' मृषानुबन्धि-मृषा=असत्य, तदनुबध्नाति=करोतीति मृषानुबन्धि,असत्यवचनेन धमाप घातकुमार्गप्ररूपणादिनाऽऽत्मिकापकर्षमित्यर्थः। ३-'तेणाणुबन्धी' स्तैन्यानुबन्धि=अदत्तादानकारणम्,४ 'सारक्खणाणुबन्धी' सरक्षणानुबन्धि-विषयसाधनस्य धनादिकस्य रक्षणे अनुबन्ध = सम्बन्धोऽस्यास्तीति तत् सरक्षणानुबन्धि। 'रुद्दस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' रौद्रस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, 'त जहा' तद्यथा -'उसण्ण दोसे' बाहुल्यदोष -अनुपरततया बाहुल्येन=प्राचुर्येण दोषो हिंसाऽनृताऽदत्ताऽऽदानसरक्षणानामन्यतम -बाहुल्यदोष। 'उसन्न' इति बाहुल्यार्थे देशीयशब्द ।१। तथा-'बहुदोसे' बहुदोष -बहुषु हिंसादिषु प्रवृत्तिलक्षणो दोषो बहुदोष ।२। 'अण्णाणदोसे' अज्ञानदोष -अज्ञानात्=कुशास्त्रादिसस्कारात् हिंसादिषु अधर्मस्वरूपेषु धर्मबुद्धया प्रवृत्तिलक्षणो दोषोऽज्ञानदोष ।३।

जिस ध्यान मे मृषा-झूठ का अनुबन्ध हो वह मृषानुबन्धी रौद्रध्यान है। जिस ध्यान मे चोरी करने का अनुबन्ध हो वह स्तेयानुबन्धी रौद्रध्यान है। जिस ध्यान मे विषय के साधनभूत धनादिक के रक्षण का अनुबन्ध है वह सरक्षणानुबन्धी रौद्र ध्यान है। (रुद्दस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता) इस रौद्र ध्यान के ४ लक्षण कहे हुए है, जैसे-(उसण्णदोसे, बहुदोसे, अण्णाणदोसे आमरणतदोसे) हिंसा, झूठ, चोरी आदि पापकर्मों मे से किसी एक पापकर्म मे जो बाहुल्येन प्रवृत्ति होना सो **उसन्नदोष** है। हिंसादिक सभी पाप कर्मों मे जो बाहुल्येन प्रवृत्ति होना सो **बहुदोष** है। कुशास्त्रादिक के सस्कारजन्य अज्ञान से हिंसादिकों मे धर्मबुद्धि से प्रवृत्त होना सो **अज्ञानदोष** है। मरणपर्यन्त पश्चात्ताप नहीं करते हुए हिंसा

જે ધ્યાનમા હિંસાનો અનુબન્ધ હોય તે હિંસાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન છે જે ધ્યાનમા મૃષા-જુઠાણાનો અનુબન્ધ હોય તે મૃષાનુબન્ધી રૌદ્ર ધ્યાન છે જે ધ્યાનમા ચોરી કરવાનો અનુબન્ધ હોય તે સ્તૈન્યાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન છે જે ધ્યાનમા વિષયના સાધનભૂત ધન આદિકના સરક્ષણનો અનુબન્ધ છે તે સરક્ષણાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન છે (रुद्दस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता) આ રૌદ્રધ્યાનના ચાર લક્ષણ કહેલા છે,(त जहा) જેમ કે-(उसण्णदोसे, बहुदोसे, अण्णाणदोसे, आमरणतदोसे) હિંસા જુઠાણુ, ચોરી, આદિ પાપકર્મોમાથી કોઇ પણ એક પાપકર્મમા જે બળવાન પ્રવૃત્તિ થવી તે ઉસન્નદોષ છે હિંસાદિક બધા પાપકર્મોમા જે બળવાન પ્રવૃત્તિ થવી તે બહુદોષ છે કુશાસ્ત્રઆદિકના સસ્કારજન્ય અજ્ઞાનથી હિંસાદિકમા ધર્મબુદ્ધિથી પ્રવૃત્તિ થવી તે અજ્ઞાનદોષ છે મરણપર્યન્ત પશ્ચાત્તાપ કર્યા વગર હિંસાદિક કર્મોમા

४। धम्मज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते, त जहा–आणा-

'आमरणतदोसे' आमरणान्तदोष –मरणमेव अन्तो मरणान्त, मरणपर्यन्तम् अमस्त्रातानु तापस्य कालशौकरिकादेरिव या हिंसादिषु प्रवृत्ति सा प्रवृत्तिरेव आमरणान्तदोष । ४। एषु ध्यानेषु आर्तरौद्रे ध्याये धर्मशुक्ले तु ध्येये । 'धम्मज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते' धर्मध्यान चतुर्विध चतुष्प्रत्यवतार प्रज्ञप्तम् । धर्मध्यान चतुर्विध–चत्वारो विधा =स्वरूप-लक्षणालम्बनानुप्रेक्षारूपा प्रकारा यस्मिन तत् तथोक्तम् । चतुष्प्रत्यवतार च–स्वरूपादिषु एकैकस्य चतुष्प्रकारतया प्रत्यवतारो=विचारणीयत्वेन अवतरण यस्मिन् तत्, प्रत्येक चतुर्विधमित्यर्थ, प्रज्ञप्तम् । तत्र स्वरूपस्य चातुर्विध्यमाह–तद्यथा–'आणाविचए' आज्ञाविचयम्–आज्ञा=जिनप्रवचन, तस्या विचय =पर्यालोचन यत्र तत्तथा, आज्ञागुणाऽनुचिन्तनमित्यर्थ, आज्ञामेव चिन्तयेत–आज्ञा भगवत सर्वज्ञस्य पूर्वापरविशुद्धा निरवद्यजीवकार्यहिताऽनवद्या महार्था महानुभावा निपुणजन

हिंसा म प्रवृत्तिशील रहना भी आमरणान्तदोष ह । इन चार ध्यानो म आर्त्त–रौद्र–ध्यान छोडने योग्य है, और धर्मध्यान एव शुक्लध्यान ये दो ध्यान ग्राह्य है । अब धर्मध्यान का भेद कहते है–(धम्मज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते) धर्मध्यान–स्वरूप, लक्षण, आलम्बन, एव अनुप्रेक्षा के भेद से चार प्रकार का है, इन चारों म भी एक एक के चार चार भेद होते है । इस प्रकार कुल इसके १६ भेद हो जाते है । धर्मध्यान के चार स्वरूप ये है–(आणाविचए, अवायविचए, विवागविचए, सठाणविचए,) आज्ञाविचय, अपायविचय, विपाकविचय, और स्थानविचय । तीर्थकर प्रभु की आज्ञा का जिसम विचार किया जाय वह आज्ञाविचय धर्मध्यान है। तीर्थकर प्रभुकी आज्ञा का चिन्तवन इसम इस प्रकार किया जाता है–भगवान का आज्ञारूप प्रवचन पूर्वापर म निर्दोष है, निरवद्य जीवो का हितकर्त्ता

પ્રવૃત્તિશીલ રહેવુ તે આમરણાંત દોષ છે આ ચારેય ધ્યાનોમા આર્ત–રૌદ્ર ધ્યાન છોડવા યોગ્ય છે અને ધર્મ ધ્યાન તેમજ શુક્લ ધ્યાન એ બે ધ્યાન ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે હવે ધર્મ ધ્યાનના પ્રકાર કહે છે–(धम्मज्झाणे चउव्विहे चउप्प डोयारे पण्णत्ते) ધર્મધ્યાન, સ્વરૂપ, લક્ષણ, આલંબન તેમજ અનુપ્રેક્ષાના ભેદથી ચાર પ્રકારનુ છે આ ચારમા પણ એકએકના ચાર ચાર ભેદ થાય છે એ રીતે કુલ તેના સોળ (૧૬) ભેદ થઈ જાય છે (तजहा) ધર્મધ્યાનના ચાર ૪ સ્વરૂપ આ છે–(आणाविचए, अवायविचए, विवागविचए, सठाणविचए) આજ્ઞા વિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય અને સંસ્થાનવિચય, તીર્થકર પ્રભુની આજ્ઞાનો જેમા વિચાર કરવામા આવે તે આજ્ઞાવિચય ધર્મધ્યાન છે તીર્થ કર પ્રભુની આજ્ઞાનુ ચિંતવન એમા આ રીતે કરાય છે–ભગવાનનુ આજ્ઞારૂપ પ્રવચન પૂર્વાપરમા નિર્દોષ છે, તમામ જીવોને હિતકર્તા છે, અનવદ્ય છે,

विचए १ अवायविचए २ विवागविचए ३ संठाणविचए ४। धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता, तं जहा-आणा-

विशेषा द्रव्यपर्यायप्रपञ्चबोधिका अनादिनन्ता भवप्रपञ्चमोचना नरकनिगोदादि दुःखविनाशिनी कर्मग्रन्थिभञ्जिनी विचय। २-'अवायविचए' अपायविचयम्-अपाया=रागद्वेषादिजन्या अनर्थास्तेषां विचयो यत्र तत्तथा, विषयदोषाऽनुचिन्तनमित्यर्थः। ३ 'विवागविचए' विपाकविचयम्-विपाक=कर्मफलं, तस्य विचयो यत्र तत्तथा कर्मफलाऽनुचिन्तनमित्यर्थः। ४-'संठाणविचए' संस्थानविचयम्-संस्थानानि=लोकद्वीपसमुद्राद्याकृतयः, तेषां विचयो यत्र तत् तथा, 'धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा-१-'आणारुई' आज्ञारुचि:-आज्ञा=सर्वज्ञवचनरूपा, तया

है, अनवद्य है, गंभीर है, प्रभावशाली है, निपुणजनविज्ञेय है, द्रव्य एवं पर्यायों का बोधक है, अनादि एवं अनंत है, संसार का अन्त करने वाला है, नरक एवं निगोदादिक के दुःखों का विनाशक है और कर्मग्रन्थि का उच्छेदक है ॥१॥ अपायविचय-रागद्वेष आदि से जन्य अनर्थों का नाम अपाय है। इनका विचारना जिसमें होता है-अर्थात् शब्दादि विषयों के दोषों का अनुचिन्तन जिसमें किया जाता है वह अपायविचय धर्मध्यान है ॥२॥ विपाकविचय-कर्मफल का नाम विपाक है, इसका चिन्तन करना अर्थात् कर्म से बद्ध हो आत्मा चतुर्गतिक संसार में भ्रमण करता है ऐसा जो विचारना सो विपाकविचय है ॥३॥ संस्थानविचय-चौथा भेद है, संस्थानका अर्थ लोकत्रय एवं समुद्रादिक का आकार है, इनका विचार करना सो संस्थानविचय है ॥४॥ (धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता)

ગંભીર છે, પ્રભાવશાળી છે, નિપુણ લોકોથી જાણવા યોગ્ય છે, દ્રવ્ય તેમજ પર્યાયોનું બોધક છે, અનાદિ અનંત છે, સંસારનો અંત કરવાવાળું છે, નરક તેમજ નિગોદ આદિકના દુઃખોનું વિનાશક છે, કર્મની ગ્રન્થિનું ઉચ્છેદક છે (૧) અપાયવિચય-રાગદ્વેષ આદિથી થતા અનર્થોનું નામ અપાય છે તેનો વિચાર જેમાં કરાય છે અર્થાત્ શબ્દાદિ વિષયોના દોષોનું અનુચિંતન જેમાં કરાય છે તે અપાયવિચય ધર્મધ્યાન છે (૨) વિપાકવિચય-કર્મફલનું નામ વિપાક છે તેનું ચિંતન કરવું, અર્થાત્ કર્મથી બંધાયેલો આત્મા ચતુર્ગતિક સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે એમ જે વિચારવું તે વિપાકવિચય છે (૩) સંસ્થાનવિચય ચોથો પ્રકાર છે સંસ્થાનનો અર્થ લોક, દ્વીપ તેમજ સમુદ્રાદિનો આકાર છે, તેનો વિચાર કરવો તે સંસ્થાનવિચય છે (૪) (धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता) ધર્મધ્યાનના ચાર લક્ષણ કહ્યાં છે

रुई १, णिसग्गरुई २, उवएसरुई ३, सुत्तरुई ४। धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि आलवणा पण्णत्ता, त जहा—वायणा १, पुच्छणा

धर्मानुष्ठानगता रुचि =श्रद्धानम् । २–'णिसग्गरुई' निसर्गरुचि =स्वभावतस्तत्त्वश्रद्धानम । ३–'उवएसरुई' उपदेशरुचि =साधूपदेशात्तत्त्वश्रद्धानम। ४–'सुत्तरुई' सूत्ररुचि सूत्रे=आगम रुचि =श्रद्धानम्। आज्ञाऽऽराधनविषया रुचि –आज्ञारुचि 'आज्ञा पूर्वापरविशुद्धाऽनवद्या'–एतद्रूपा याऽऽगमविषया रुचि सा सूत्ररुचिरिति तयोर्भेद । 'धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि आलवणा पण्णत्ता' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चत्वार्यालम्बनानि प्रज्ञप्तानि–धर्मध्यानशिखरारोहणार्थं या या लम्ब्यन्ते=आश्रीयन्ते तान्यालम्बनानि चतुर्विधानि कथितानि, 'तजहा' तद्यथा–१–'वायणा'

धर्मध्यान के चार लक्षण कहे गये है, (त जहा) वे इस प्रकार से हैं–(आणारुई,णिसग्गरुई, उवएसरुई, सुत्तरुई) आज्ञारुचि, निसर्गरुचि, उपदेशरुचि, सूत्ररुचि। तीर्थंकर भगवान् की आज्ञा के आराधन करने मे श्रद्धा का उत्पन्न होना **आज्ञारुचि** है १। स्वभाव से जिन-प्ररूपित तत्त्वों मे श्रद्धा होना **निसर्गरुचि** है २ । साधु–मुनिराजो के उपदेश से तत्त्वों मे श्रद्धा होना **उपदेशरुचि** है ३ । जैनागमों मे श्रद्धा होना **सूत्ररुचि** है ४ । आज्ञारुचि और सूत्ररुचि मे क्या भेद है? इसका उत्तर यह है कि तीर्थंकर भगवान की आज्ञा का आराधन करना–आज्ञारुचि है, तथा तीर्थंकर भगवान् की आज्ञा पूर्वापरविशुद्ध है अनवद्य है–इस प्रकार आगम के विषय मे दृढश्रद्धा होना–सूत्ररुचि है। यही इन दोनो मे भेद है। (**धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि आलवणा पण्णत्ता**) धर्मध्यान के आलम्बन ४ चार हैं। ये आलम्बन धर्मध्यान के शिखर पर चढने के लिये जीवों को सहारे का काम देते है, (त जहा)

(त जहा) ते આ પ્રકારે છે–(आणारुई, णिसग्गरुई, उवएसरुई, सुत्तरुई) આજ્ઞારુચિ, નિસર્ગરુચિ, ઉપદેશરુચિ, સૂત્રરુચિ તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાનુ આરાધન કરવામા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવી તે આજ્ઞારુચિ છે ૧, સ્વભાવથી જ જિનપ્રરૂપિત તત્ત્વોમા શ્રદ્ધા થવી તે નિસર્ગરુચિ છે ૨, સાધુ મુનિરાજોના ઉપદેશથી તત્ત્વોમા શ્રદ્ધા થવી તે ઉપદેશરુચિ છે ૩, જૈન આગમોમા શ્રદ્ધા થવી તે સૂત્રરુચિ છે ૪, આજ્ઞારુચિ અને સૂત્રરુચિમા શુ ભેદ છે? તેનુ ઉત્તર આ છે કે–તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાનુ આરાધન કરવુ તે આજ્ઞારુચિ છે, તથા–તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞા પૂર્વાપરવિશુદ્ધ છે, અનવદ્ય છે એ પ્રકારે આગમના વિષયમા દૃઢ શ્રદ્ધા થવી તે સૂત્રરુચિ છે આ જ એ બન્નેમા તફાવત છે (धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि आलवणा पण्णत्ता) ધર્મધ્યાનના આલબન ચાર છે તે આલબન ધર્મધ્યાનના શિખર ઉપર ચડવા માટે જીવોને આશ્રય-આધારનુ કામ કરી દે

२, परियट्टणा ३, धम्मकहा ४। धम्मस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ, त जहा—अणिच्चाणुप्पेहा १, असरणाणुप्पेहा २, एगत्ताणुप्पेहा ३, ससाराणुप्पेहा ४।

वाचना, २ 'पुच्छणा' प्रच्छना, ३—'परियट्टणा' परिवर्तना, ४—'धम्मकहा' धर्मकथा, 'धम्मस ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ' धर्मस्य खलु ध्यानस्य चतस्रोऽनुप्रेक्षा प्रज्ञप्ता 'त जहा' तद्यथा—'अणिच्चाणुप्पेहा' अनित्यानुप्रेक्षा=अनित्यचिन्तनिका, तथा चोक्तम्—

"काय सनिहितापाय, सपद पदमापदाम्।
समागमा सापगमा, सर्वमुत्पादि भङ्गुरम्" ॥ १ ॥ इति ॥

व इस प्रकार है—(वायणा) वाचना १, (पुच्छणा) प्रच्छना २, (परियट्टणा) परिवर्तना ३, (धम्मकहा) धर्मकथा ४। इनका स्वरूप पीछे कह दिया गया है। (धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ) धर्मध्यान की चार अनुप्रेक्षा कही हे, (त जहा) वे ये हे—(अणिच्चाणुप्पेहा) अनित्यानुप्रेक्षा—इसमे समस्त पौद्गलिक पदार्थों का अनित्यरूप से चिन्तवन किया जाता है, जैसे—

काय सनिहितापाय., सपदः पदमापदाम्।
समागमाः सापगमा., सर्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥१॥

इस शरीर के पीछे अपाय—रोगादि लगा हुआ हे। इसलिये यह नष्ट होने वाला है। यह धनधान्यादि सम्पत्ति, आपत्तियो का स्थान है। क्यो कि इसके कारण स्त्री, पुत्र, मित्र, स्वजन, परिजन और ग्रामजन आदि से शत्रुता होता है, लडाई होती है, अन्त मे

છે, (त जहा) તે આ પ્રકારે છે—(वायणा) વાચણા—વાચવુ ૧, (प्रच्छना) પ્રચ્છના—પુછવુ ૨, (परियट्टणा) પરિવર્તના—આવૃત્તિ કરવી ૩, (धम्मकहा) ધર્મકથા ૪, એમનુ સ્વરૂપ પાછળ કહેવાઈ ગયુ છે (धम्मस्स ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ) ધર્મધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા કહી છે, (त जहा) તે આ પ્રમાણે છે—(अणिच्चाणुप्पेहा) અનિત્યાનુપ્રેક્ષા—આમા સમસ્ત પૌદ્ગલિક પદાર્થોનુ અનિત્યરૂપથી ચિતવન કરવામા આવે છે જેમકે—

काय सनिहितापाय, सपद पदमापदाम्।
समागमा सापगमा, सर्वमुत्पादि भङ्गरम् ॥ १ ॥

આ શરીરની પાછળ અપાય—રોગ—આદિ લાગી રહેલા છે, તે માટે તે નાશ પામવાવાળુ છે આ ધન—ધાન્યાદિ—સપત્તિ આપત્તિઓનુ સ્થાન છે

'असरणाणुप्पेहा' अशरणाऽनुप्रेक्षा—अशरण त्वपर्यालोचना अस्या संसृतौ न कस्यापि रक्षक एतद्रूपा, जन्मजरामरणभयैरभिद्रुत व्याधिवेदनाग्रस्ते जिनवरवचनात् शरण क्वचिल्लोके—इत्येवमशरणस्य=अत्राणस्य अनुप्रेक्षा=पर्यालोचना ।

प्राण तक खोना पडता है । जिन जिन अभिलषित प्रिय स्त्री, पुत्र, धन आदि का स अर्थात् प्राप्ति होता है, व सब बिछुडने वाले हैं । क्यो कि संयोग के बाद वियोग होता है । अधिक क्या, जो जो उत्पन्न होता है, वह सब नियमसे नाश भी होता । क्यो कि उत्पत्तिशील सभी पदार्थ विनश्वर अथात नाशवान होते हैं । ऐसे विनश्वर पदार्थों म फिर आसक्ति और प्रेम क्यो ! उचित यह है कि जो धर्म कभी भी नष्ट होने वाला नहीं है, उसी पर मुझे आकर्षण होना चाहिये, इन विनश्वर सासारिक पदार्थों पर नहीं ! इस प्रकार सासारिक समस्त पदार्थों के प्रति अनित्यता का चिंतन करना अनित्यानुप्रेक्षा है ॥१॥

(असरणाणुप्पेहा) अशरणानुप्रेक्षा—ससार में इस जीव का कोई भी शरण नहीं है । जन्म, जरा एवं मरण के भय से व्याकुल हुए एवं व्याधि और वेदना से ग्रस्त बने हुए इस प्राणी का यदि लोक में कोई शरण है तो वह एक जिनवर का धर्म ही है, और कोई नहीं ! इस प्रकार से इस अनुप्रेक्षा में विचार किया जाता है । कहा भी है—

કેમકે તેના જ કારણે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, સ્વજન, પરિજન અને ગામના લોકો આદિ સાથે શત્રુતા થાય છે, લડાઈ (ઝગડા) થાય છે, આખરે પ્રાણ સુધી ખોવો પડે છે જે જે અભિલષિત પ્રિય સ્ત્રી, પુત્ર, ધન આદિનો સમાગમ અથાત્ પ્રાપ્તિ થાય છે તે બધા વિખૂટા પડનાર છે, કેમકે સયોગ પછી વિયોગ અવશ્ય થાય છે, વધારે શુ ? જે જે ઉત્પન્ન થાય છે તે બધુ નિયમપ્રમાણે નાશ પણ પામે છે જ, કેમકે ઉત્પત્તિશીલ તમામ પદાર્થ વિનશ્વર અર્થાત નાશવાન હોય છે, તો એવા વિનશ્વર પદાર્થોમા વળી આસક્તિ અને પ્રેમ શા માટે ? ઉચિત તો એ છે કે-જે ધર્મ કદી પણ નાશ પામનાર નથી તે ઉપર જ મને આકર્ષણ થવુ જોઇએ, આ વિનશ્વર સાસારિક પદાર્થો પર નહિ એ પ્રકારે સાસારિક તમામ પદાર્થો માટે અનિત્યપણાનુ ચિતન કરવુ તે અનિત્યાનુપ્રેક્ષા છે (૧) (असरणाणुप्पेहा) અશરણાનુપ્રેક્ષા—સસારમા આ જીવનુ કોઇ પણ શરણુ નથી જન્મ, જરા તેમજ મરણના ભયથી વ્યાકુળ થતા તેમજ વ્યાધિ અને વેદનાથી ગ્રસ્ત બની જતા આ પ્રાણીનુ જો કોઈ શરણુ (આશ્રય) હોય તો તે એકમાત્ર આ લોકમા જિનવરનો ધર્મ જ છે, બીજુ કોઇ નહિ આ પ્રકારના આ અનુપ્રેક્ષામા વિચાર કરવામા આવે છે કહ્યુ પણ છે—

कलत्रमित्रपुत्रादि,-स्नेहग्रहनिवृत्तये ।
इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् ॥१॥

अशरणभावना चैवम्—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते यन्मृत्योर्यान्ति गोचरम् ।
अहो तदन्तकातङ्के कः शरण्यः शरीरिणाम् ॥१॥
पितुर्मातुः स्वसुर्भ्रातुस्तनयानां च पश्यताम् ।
अत्राणो नीयते जन्तुः कर्मभिर्यमसद्मनि ॥२॥

कलत्रमित्रपुत्रादि,-स्नेहग्रहनिवृत्तये ।
इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् ॥१॥

शुद्धबुद्धियुक्त भव्य प्राणी स्त्री, पुत्र, मित्र, स्वजन-सम्बन्धी आदिकों के स्नेह-बन्धन से मुक्त होने के लिये इस प्रकार से अशरणभावना का चिंतन करे।

अशरणभावना इस प्रकार से करना चाहिये—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते, यन्मृत्योर्यान्ति गोचरम् ।
अहो ! तदन्तकातङ्के, कः शरण्यः शरीरिणाम् ॥१॥

ये महापराक्रमी अजेय इन्द्र, उपेन्द्र आदियों को भी जब कालने कवलित कर-लिया, तो, अरे ! इस संसार में साधारण मनुष्य की फिर गणना ही क्या है ? उस सर्वविजयी काल के आने पर मनुष्य का क्या कोई त्राण, शरण हो सकता है ? कोई नहीं ! ॥१॥

पितुर्मातुः स्वसुर्भ्रातुस्तनयानां च पश्यताम् ।
अत्राणो नीयते जन्तुः, कर्मभिर्यमसद्मनि ॥२॥

कलत्रमित्रपुत्रादि-स्नेहग्रहनिवृत्तये ।
इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् ॥१॥

શુદ્ધબુદ્ધિયુક્ત ભવ્ય પ્રાણી સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, સ્વજન, સંબંધી આદિના સ્નેહ-બંધનથી મુક્ત થવા માટે આ પ્રકારે અશરણભાવનાની ચિંતા કરે.

અશરણભાવના આ પ્રકારે કરવી જોઈએ—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते, यन्मृत्योर्यान्ति गोचरम् ।
अहो! तदन्तकातङ्के, कः शरण्यः शरीरिणाम् ॥ १ ॥

એ મહાપરાક્રમી અજેય ઈન્દ્ર, ઉપેન્દ્ર આદિઓને પણ જ્યારે કાળ કોળિઓ કરી ગયો, તો અરે ! આ સંસારમાં સાધારણ મનુષ્યની વળી ગણત્રી જ શું છે ? તે બધાનો વિજેતા એવો કાલ આવી જતાં મનુષ્યનું શું કોઈ રક્ષણ કે શરણ થઈ શકે છે ? કોઈ જ નહિ (૧)

शोचन्ति स्वजनानन्त नीयमानान् स्वकर्मभि ।
नेष्यमाण न शोचन्ति स्वात्मान मूढबुद्धय ॥३॥
ससार दु खदावाग्नि-ज्वलज्ज्वालाकरालिते ।
वने मृगार्भकस्येव शरण नास्ति देहिन ॥४॥

असहाय जीव अपने कर्मों के द्वारा मृत्यु के समीप पहुँचाये जाते हैं। अर्थात्-माता, पिता, भाई, बहन, पुत्र, पुत्री, स्त्री आदि के देखते हुए दुखते जीव को उसका स्वकृत कर्म मृत्यु के लिये समर्पित कर देता है, उस समय उस जीव के त्राण करने में माता पिता आदि कोई भी समर्थ नहीं होते हैं, जीव अकेला ही मृत्यु प्राप्त कर स्वकृत कर्मानुसार फल भोगता है ॥२॥

शोचन्ति स्वजनानन्त, नीयमानान् स्वकर्मभिः ।
नेष्यमाण न शोचन्ति, स्वात्मान मूढबुद्धयः ॥३॥

अज्ञानी जीव स्वकृत कर्मों के द्वारा मरते हुए स्वजनों के लिये शोक करता है, परन्तु वह अज्ञानी जीव अपने लिये नहीं सोचता है, जो वह स्वय अपने कर्म के द्वारा स्वय मृत्यु के निकट पहुँच रहा है ॥३॥

ससारे दु.खदावाग्नि,-ज्वलज्ज्वालाकरालिते ।
वने मृगार्भकस्येव, शरण नास्ति देहिन. ॥४॥

पितुर्मातु स्वसुर्भ्रातु-स्तनयाना च पश्यताम् ।
अत्राणो नीयते जन्तु, कर्मभिर्यमसद्मनि ॥२॥

પિતા, માતા, બહેન, ભાઇ, પુત્ર આદિના જોતજોતામા જ અસહાય જીવ પોતાના કર્મોદ્વારા મૃત્યુની સમીપે જાય છે, અર્થાત્-માતા, પિતા, ભાઇ, બહેન પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી આદિના જોતજોતામા જ જીવને તેનુ પોતાનુ કર્મ મૃત્યુને સમર્પણ કરી દે છે, તે સમયે તે જીવનુ રક્ષણ કરવામા માતા પિતા આદિ કોઇપણ સમર્થ થતા નથી જીવ એકલો જ મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરીને સ્વકૃત (પોતે કરેલા) કર્માનુસાર ફળ ભોગવે છે (૨)

शोचन्ति स्वजनानन्त, नीयमानान् स्वकर्मभि ।
नेष्यमाण न शोचन्ति, स्वात्मान मूढबुद्धय ॥३॥

અજ્ઞાની જીવ સ્વકૃત કર્મોદ્વારા મરી જતા સ્વજનો માટે શોક કરે છે, પરતુ તે અજ્ઞાની જીવ પોતાને માટે નથી વિચાર કરતા કે તે પોતે પોતાના કર્મ દ્વારા મૃત્યુની પાસે પહોચી રહ્યા છે (૩)

ससारे दु खदावाग्नि-ज्वलज्ज्वालाकरालिते ।
वने मृगार्भकस्येव, शरण नास्ति देहिन ॥४॥

अयन—परलोकमहायार्थं पिता माता न तिष्ठत ।
न पुत्रदार न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवल ॥१॥

३–'एगत्ताणुप्पेहा' एकत्वानुप्रेक्षा–आत्मन एकाकित्वचिन्तनम्, तथा चोक्तम्—

उपद्यते जन्तुरिहैक एव विपद्यते चैकक एव दु खी ।
कर्मार्जयत्येकक एव चित्रम् आसेवते तत्फलमेक एव ॥१॥

जैसे प्रचण्ड दावाग्नि की ज्वाला से जलते हुए वन म मृग के बच्चे का कोई रक्षक नहीं होता है, उसी प्रकार दु खरूपी दावाग्नि का प्रचण्ड ज्वाला से जलते हुए इस ससार में आत्मा का कोई रक्षक नहीं है ॥४॥ और भी कहा है—

परलोकसहायार्थ, पिता माता न तिष्ठतः ।
न पुत्रदार न ज्ञाति–र्धर्मस्तिष्ठति केवलः ॥

माता-पिता परलोक में जीव को सहायता के लिये नहा जाते हैं, न स्त्री, पुत्र, स्वजन-सबधी आदि हो जाते है। मात्र एक धर्म ही परलोक में जीव के साथ जाता है॥४॥

—इस प्रकार से चिन्तन करना सो अशरणानुप्रेक्षा है।

(**एगत्ताणुप्पेहा**) एकत्वानुप्रेक्षा—आत्मा अकेला है। इस प्रकार से चिन्तन करना–एकत्वानुप्रेक्षा है। एकत्वानुप्रेक्षा का चिन्तन इस प्रकार से करना चाहिये, जैसे—कर्म के फलों को यह जीव अकेला ही भोगता है। माता पिता आदि कोई भी इस जीव को साथ नहीं देते हैं। सब अपने २ स्वार्थ के है। कहा भी है—

જેમ પ્રચણ્ડ દાવાગ્નિની જ્વાલાથી બળતા વનમા મૃગના બચ્ચાઓનો કોઈ રક્ષક થતો નથી, તેજ પ્રકારે દુ ખરૂપી દાવાગ્નિની પ્રચણ્ડ જ્વાલાથી બળતા આ સસારમા આત્માનો કોઈ રક્ષક નથી (૪)

વળી પણ કહ્યુ છે—

परलोकसहायार्थं, पिता माता न तिष्ठत ।
न पुत्रदार न ज्ञाति,-धर्मस्तिष्ठति केवल ॥५॥

માતા-પિતા પરલોકમા જીવની સહાયતા માટે જતા નથી, ન સ્ત્રી, પુત્ર, સ્વજન, સબધી આદિ પણ જાય છે માત્ર એક ધર્મ જ પરલોકમા જીવની સાથે જાય છે આ પ્રકારે ચિતન કરવુ તે અશરણાનુપ્રેક્ષા છે (૫)

(एगत्ताणुप्पेहा) એકત્વાનુપ્રેક્ષા–આત્મા એકલો છે એ પ્રકારે ચિતન કરવુ તે એકત્વાનુપ્રેક્ષા છે એકત્વાનુપ્રેક્ષાનુ ચિતન આ રીતે કરવુ જોઈએ, જેમકે–કર્મના ફળને આ જીવ એકલો જ ભોગવે છે, માતા પિતા આદિ કોઈ પણ આ જીવને સાથ દેતા નથી સૌ પોતપોતાના સ્વાર્થના છે

यज्जीवेन धन स्वय बहुविधै कष्टैरिहोपार्ज्यते,
तत्सभूय कलत्रमित्रतनयैर्भ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्तत्कर्मवशाच्च नारकनरस्वर्वासितिर्यग्भवे–,
ष्वेक सैष सुदु सहानि सहते दुःखान्यसह्यान्यहो ॥२॥

उत्पद्यते जन्तुरिहैक एव, विपद्यते चैकक एव दुःखी ।
कर्मार्जयत्येकक एव चित्रम्, आसेवते तत्फलमेक एव ॥१॥

जीव अकेला ही इस ससार में उपन्न होता है, अकेला ही अपार दुःख का अनुभव करते हुए मृत्यु को प्राप्त होता है, अकेला ही वह नानाविध कर्मों का उपार्जन करता है, तथा अकेला ही उसका फल भोगता है ॥१॥

यज्जीवेन धन स्वय बहुविधैः कष्टैरिहोपार्ज्यते,
तत्सभूय कलत्रमित्रतनयैर्भ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्तत्कर्मवशाच्च नारकनरस्वर्वासितिर्यग्भवे,—
ष्वेक सैष सुदु सहानि सहते दुःखान्यसह्यान्यहो ॥२॥

जीव जो अनेकविध कष्टों से स्वय धनोपार्जन करता है, उस धन का उपभोग स्त्री, पुत्र, भाई–बन्धु, मित्र, स्वजन–सम्बन्धी आदि करते हैं। परन्तु धनोपार्जन करनेवाला वह जीव तो स्वकृत उन उन कर्मों के अनुसार देव मनुष्य नारक तिर्यक् आदि

કહ્યુ પણ છે—

उत्पद्यते जन्तुरिहैक एव, विपद्यते चैकक एव दु खी ।
कर्मार्जयत्येकक एव चित्रम्, आसेवते तत्फलमेक एव ॥१॥

જીવ એકલો જ આ સસારમા ઉત્પન્ન થાય છે, એકલો જ અપાર દુ ખનો અનુભવ કરતો કરતો મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે, એકલા જ તે અનેક પ્રકારના કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે, તથા એકલો જ તેનુ ફળ ભોગવે છે (૧)

यज्जीवेन धन स्वय बहुविधै कष्टैरिहोपार्ज्यते,
तत्सभूय कलत्रमित्रतनयैर्भ्रात्रादिभिर्भुज्यते ।
तत्तत्कर्मवशाच्च नारक–नर–स्वर्वासितिर्यग्भवे–
ष्वेक सैष सुदु सहानि सहते दु खान्यसह्यान्यहो ॥२॥

જીવ જે વિધવિધ અનેક કષ્ટોથી પોતે ધન ઉપાર્જન કરે છે તે ધનનો ઉપભોગ સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઇ–બધુ, મિત્ર, સ્વજન–સબધી આદિ કરે છે પરતુ ધનોપાર્જન કરવાવાળો તે જીવ તો પોતે કરેલા તે તે કર્મો અનુસાર દેવ મનુષ્ય નારક તિયક્ આદિ ભવોમા એકલો જ અતિદુ સહ અનત

जीवो यस्य कृते भ्रमत्यनुदिन दैन्य समालम्बते,
धर्माद् भ्रश्यति वञ्चयत्यतिहितान् न्यायादपक्रामति।
देह सोऽपि सहात्मना न पदमप्येक परस्मिन् भवे,
गच्छत्यस्य तत कथ वदत भो! साहाय्यमाधास्यति ॥३॥
स्वार्थैकनिष्ठ स्वजन स्वदेह,-मुख्य तत सर्वमवेत्य सम्यक्।
सर्वस्य कल्याणनिमित्तमेक, धर्मं सहाय विदधीत धीमान् ॥इति॥

भवों में अकेला ही अतिदु सह अनन्त दुःखों को सहता रहता है। अहो! इस ससार में कोइ भी अपना नहीं है ॥ २ ॥ और भी कहा है—

जीवो यस्य कृते भ्रमत्यनुदिन दैन्य समालम्बते,
धर्माद् भ्रश्यति वञ्चयत्यतिहितान् न्यायादपक्रामति।
देहः सोऽपि सहात्मना न पदमप्येकः परस्मिन भवे,
गच्छत्यस्य ततः कथ वदत भो! साहाय्यमाधास्यति ॥३॥

जीव जिस शरीर के लिये चारों दिशाओं में घूमता-फिरता रहता है, दीनता प्रदर्शित करता है, धर्म से भ्रष्ट होता है, अपने अत्यन्त हितैषियों को भी ठगता है, न्यायमार्ग से विचलित होता है, वह शरीर भी जीव के साथ परभव में एक पग भी नहीं साथ देता। हे भव्यो! सोचो-विचारो! यह शरीर तुम्हारी क्या सहायता कर सकता है, कुछ नहीं ॥३॥ और भी कहा है--

स्वार्थैकनिष्ठ स्वजन स्वदेह,-मुख्य तत. सर्वमवेत्य सम्यक्।
सर्वस्य कल्याणनिमित्तमेक, धर्मं सहाय विदधीत धीमान् ॥४॥

दुःखोने सहन करतो रहे छे अहो! आ ससारमा कोई ए आपणु नथी (२) बीजु पण कह्यु छे—

जीवो यस्य कृते भ्रमत्यनुदिन दैन्य समालम्बते,
धर्माद् भ्रश्यति वञ्चयत्यतिहितान् न्यायादपक्रामति।
देह सोऽपि सहात्मना न पदमप्येक परस्मिन् भवे,
गच्छत्यस्य तत कथ वदत भो! साहाय्यमाधास्यति ॥३॥

જીવ જે શરીરને માટે ચારેય દિશાઓમા ભટકતો ફરતો રહે છે, દીનતા બતાવે છે, ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે, પોતાના અત્યત હિતેચ્છુઓને પણ ઠગે છે, ન્યાયમાર્ગથી ચલિત થાય છે, તે શરીર પણ જીવની સાથે પર ભવમા એક ડગલુએ સાથ આપતુ નથી હે ભવ્યો! સોચો-વિચારો! આ શરીર તમારી શુ સહાયતા કરી શકશે? કાઇ પણ નહિ!

४–'ससाराणुप्पेहा' समारानुप्रेक्षा–ससारस्य चतसृषु गतिषु मन्मानस्यानु ' सरणलक्षणस्य अनुप्रेक्षा–तथा चोक्तम्—

माता परभवे पुत्री सैव जन्मान्तरे स्वसा।
पुनर्भार्या भवेत् सैव प्राणिना गतिरीदृशी॥ १॥

माता, पिता, स्त्री, पुत्र, स्वजन, सम्बन्धी आदि सभी भी स्वार्थ के हैं, अपना शरीर स्वार्थ का ही है, इसलिये बुद्धिमान मनुष्य इन सर्व विषयों पर अच्छी तरह विचार कर सभी का कल्याण करने वाले धर्म का ही सहायक बनावे ॥४॥

–इस प्रकार से चिंतन करना एकत्वानुप्रेक्षा है

(ससाराणुप्पेहा) समारानुप्रेक्षा–चतुर्गतिकलक्षण ससार के विषय मे चिन्तन करना–मसारानुप्रेक्षा है। कहा भी है—

माता परभवे पुत्री, सैव जन्मान्तरे स्वसा।
पुनर्भार्या भवेत् सैव, प्राणिना गतिरीदृशी ॥१॥

इस भव में इस जीव की जो माता होती है, वह दूसरे भव मे उसकी पुत्री हो जाती है, फिर भवान्तर मे उसकी बहन हो जाती है, उसके बाद अन्य जन्म में फिर वह उसकी भार्या हो जाती है। अधिक क्या कहा जाय! ससार की कुछ ऐसी ही विचित्र दशा है ॥ १ ॥ और भी कहा है—

ફરી પણ કહ્યુ છે—

स्वार्थैकनिष्ठं स्वजनं स्वदेहं,–मुख्यं ततः सर्वमवेत्य सम्यक्।
सर्वस्य कल्याणनिमित्तमेकं, धर्मं सहायं विदधीत धीमान् ॥४॥

માતા, પિતા સ્ત્રી, પુત્ર, સ્વજન–સબધી આદિ બધા સ્વાર્થના છે પોતાનુ શરીર પણ સ્વાર્થનુ જ છે, તેથી બુદ્ધિમાન્ મનુષ્ય એ બધા વિષયો ઉપર સારી રીતે વિચાર કરી સર્વનુ કલ્યાણ કરવવાળા ધર્મને જ સહાયક બનાવે આ પ્રકારે ચિતન કરવુ તે એકત્વાનુપ્રેક્ષા છે (૫)

(ससाराणुप्पेहा) સસારાનુપ્રેક્ષા–ચતુર્ગતિલક્ષણવાળા સસારના વિષયમા ચિતન કરવુ તે સસારાનુપ્રેક્ષા છે કહ્યુ પણ છે—

माता परभवे पुत्री, सैव जन्मान्तरे स्वसा।
पुनर्भार्या भवेत् सैव, प्राणिना गतिरीदृशी ॥१॥

આ ભવમા જે આ જીવની માતા હોય છે તે જ બીજા ભવમા તેની પુત્રી થઇ જાય છે વળી ભવાન્તરમા તેની બહેન થઈ જાય છે ત્યાર પછી બીજા જન્મમા વળી તે તેની સ્ત્રી થઇ જાય છે વધારે શુ કહેવાય! સસારની કોઇ એવી જ વિચિત્ર દશા છે (૧) ફરી પણ કહ્યુ છે—

पिता परभव पुत्र स तु भ्राता भवान्तर ।
पुनस्तात पुन पुत्र प्राणिना गतिरीदृशी ॥२॥
मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
समारेष्वनुभूतानि यान्ति यास्यन्ति चापरे ॥३॥
कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभि स्थीयते गर्भवासे,
कान्ताविश्लेषदु खव्यतिकरविषम यौवन चोपभोग ।

पिता परभवे पुत्र., स तु भ्राता भवान्तरे ।
पुनस्तात. पुनः पुत्र., प्राणिना गतिरीदृशी ॥२॥

इस ससार म जीव की पर्याय एकसी शाश्वत नही रहती है। जो इस भव म पिता होता है, वही परभव म पुत्र बन जाता है, एव भवान्तर म भ्राता भी हो जाता है, पश्चात फिर पिता हो जाता है, फिर पुत्र हो जाता है। इस ससार मे प्राणियो का ऐसा ही कुछ विचित्र गति है ॥२॥ और भी कहा है—

मातापितृसहस्राणि, पुत्रदारशतानि च ।
ससारेष्वनुभूतानि, यान्ति यास्यन्ति चापरे ॥३॥

इस ससार म इस जीव के हजारो माता और पिता वन चुके है, हजारो पुत्र-कलत्र हो चुके है। इस समय भी ये माता, पिता पुत्र और कलत्र इस जीवके हे, और आगे भी ये होंगे ॥३॥और भी कहा है—

कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभि., स्थीयते गर्भवासे,
कान्ताविश्लेषदु'खव्यतिकरविषमे यौवने चोपभोग' ।

पिता परभवे पुत्र स तु भ्राता भवान्तरे ।
पुनस्तात पुन पुत्र , प्राणिना गतिरीदृशी ॥२॥

આ સ સારમા જીવની પર્યાય એક જેવી કાયમ રહેતી નથી જે આ ભવમા પિતા હોય છે તે જ પરભવમા પુત્ર થઇ જાય છે, તેમજ ભવાન્તરમા ભાઇ પણ થઈ જાય છે પછી પિતા થઈ જાય છે વળી પુત્ર થઈ જાય છે આ સ સારમા પ્રાણિઓની એવી જ કઇ વિચિત્ર ગતિ છે (૨) ફરી પણ કહ્યુ છે–

मातापितृसहस्राणि, पुत्रदारशतानि च ।
ससारेष्वनुभूतानि, यान्ति यास्यन्ति चापरे ॥३॥

આ સ સારમા આ જીવના હજારો માતાપિતા થઇ ચુકયા છે હજારો પુત્ર-કલત્ર થઇ ચુકયા છે આ સમયે પણ એ માતા, પિતા, પુત્ર અને કલત્ર આ જીવના છે, અને આગળ પણ આ માતા-પિતા આદિ આ જીવને થશે જ (૩) વળી કહ્યુ પણ છે

सुक्कज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते, त जहा-

नारीणामप्यवज्ञा विलसति नियत वृद्धभावेऽप्यसाधु,
ससारे रे मनुष्या! वदत यदि सुख स्वल्पमप्यस्ति किंचित् ॥४॥
—इद धर्मध्यानम् ॥

'सुक्कज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते' शुक्लध्यान चतुर्विध चतुष्प्र

नारीणामप्यवज्ञा विलसति नियत वृद्धभावेऽप्यसाधुः,
ससारे रे मनुष्याः! वदत यदि सुख स्वल्पमप्यस्ति किंचित् ॥४॥

अत्यन्त अपवित्र गर्भवास में रह कर यह जीव अनेक कष्टों को सहता रहता है। वहाँ इसका शरीर सिकुडा रहता है। यौवन अवस्था में यह जीव विषय भोग के समय स्त्रीवियोगजनित दुःख से अत्यन्त दुःखी होता है। स्त्री यदि जीवित रहे तो वृद्धावस्था में यह अपनी उसी स्त्री का असह्य अपमान सहन करता है। फिर हे भव्यो! तुम ही कहो, इस ससार में किंचिन्मात्र भी सुख है? कुछ भी नही ॥५॥

इस प्रकार जीव को ससार के विषय मे विचार करना चाहिये। इस प्रकार धर्मध्यान समझना चाहिये।

अब शुक्लध्यान कहते है-(सुक्कज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते) शुक्लध्यान चार प्रकार का है, और यह स्वरूप लक्षण, आलम्बन एव अनुप्रेक्षा के भेद से सोलह

कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभि स्थीयते गर्भवासे,
कान्ताविश्लेषदु खव्यतिकरविषमे यौवने चोपभोग ।
नारीणामप्यवज्ञा विलसति नियत वृद्धभावेऽप्यसाधु,
ससारे रे मनुष्या ! वदत यदि सुख स्वल्पमप्यस्ति किंचित् ॥४॥

અત્યત અપવિત્ર ગર્ભવાસમા રહીને આ જીવ અનેક કષ્ટોને સહન કરતો રહે છે ત્યા તેનુ શરીર સકોચાઈને રહે છે જુવાન અવસ્થામા આ જીવ વિષયભોગના સમયે સ્ત્રીવિયોગથી ઉત્પન્ન થતા દુખથી બહુ જ દુખી થાય છે સ્ત્રી જો જીવતી હોય તો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામા તે પોતાની તે જ સ્ત્રીનુ અસહ્ય અપમાન સહન કરે છે માટે હે ભવ્યો! તમે જ કહો, આ સસારમા જરાપણ સુખ છે? જરાય નહિ (૮)

આ પ્રકારે જીવને સસારના વિષયમા વિચાર કરવો જોઇએ એ પ્રકારે ધર્મ-ધ્યાન સમજવુ જોઇએ

હવે શુકલધ્યાન કહે છે (सुक्कज्झाणे चउव्विहे चउप्पडोयारे पण्णत्ते) શુકલધ્યાન ચાર પ્રકારનુ છે, અને તે સ્વરૂપ લક્ષણ, આલ

पुहुत्तवियक्के सवियारी १, एगत्तवियक्के अवियारि २, सुहुमकिरिए अप्पडिवाई ३, समुच्छिन्नकिरिए अणियट्टी ४। सुक्कस्स णं झाणस्स

त्यवतार प्रज्ञप्तम् । यथा मलापगमेन शुचिताधर्माभिसम्बन्धात् पट शुक्ल इत्युच्यते, तथा रागद्वेषमलापनयनाच्छुचिताधर्मसम्बन्धाद् ध्यानमपि शुक्लमित्युच्यते, तच्चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद् यथा–'**पुहुत्तवियक्के सवियारी**' पृथक्त्ववितर्कं सविचारि १, '**एगत्तवियक्के अवियारि**' एकत्ववितर्कमविचारि २, '**सुहुमकिरिए अप्पडिवाई**' सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति, ३, '**समुच्छिन्न-किरिए अणियट्टी**' समुच्छिन्नक्रियमनिवर्ति ४–इति ।

तत्र पूर्वगतश्रुतज्ञानानुसारेण ध्येयविशेषगतोत्पादादिनानापर्यायाणां द्रव्यार्थिक-पर्यायार्थिकादिनानानयैरर्थव्यञ्जनयोगसंक्रान्तिसहितानुचिन्तनं पृथक्त्ववितर्कसविचारम् ॥ १ ॥

प्रकार का कहा गया है। जिस तरह मैल के दूर होने से वस्त्र बिलकुल साफ हो जाता है और "शुक्लः पटः" इस प्रकार कहा जाता है, उसी तरह रागद्वेषरूपी मैल के अपगमसे ध्यान भी शुद्ध हो जाता है और इससे वह शुक्ल ध्यान कहा जाता है। (त जहा) इसके वे चार प्रकार ये है (**पुहुत्तवियक्के सवियारी**) पृथक्त्ववितर्कसविचार, (**एगत्तवियक्के अवियारि**) एकत्ववितर्क अविचार, (**सुहुमकिरिए अप्पडिवाई**) सूक्ष्मक्रिय–अप्रतिपाती, (**समुच्छिन्नकिरिए अणियट्टी**) समुच्छिन्नक्रिय–अनिवर्त्ति। इनका वर्णन इस प्रकार है–पूर्वगत श्रुतज्ञान के अनुसार ध्येयविशेषगत उत्पाद, व्यय एवं ध्रौव्य आदि पर्यायों का द्रव्यार्थिक एवं पर्यायार्थिक नयों से अर्थसंक्रान्ति, व्यञ्जनसंक्रान्ति एवं योगसंक्रान्ति युक्त होकर विचार करना सो **पृथक्त्ववितर्कसविचार शुक्ल ध्यान** का प्रथम भेद है ॥१॥ जिस तरह सिद्धगारुडिक आदि

ધ્યાન તેમજ અનુપ્રેક્ષાના ભેદથી સોળ પ્રકારનું કહેવાય છે જેવી રીતે મેલ ધોવાઈ જવાથી વસ્ત્ર બિલકુલ સાફ થઈ જાય છે અને "शुक्ल पट" એ પ્રકારે કહેવાય છે, એ જ રીતે રાગદ્વેષરૂપી મેલ દૂર થઈ જવાથી ધ્યાન પણ શુદ્ધ થઈ જાય છે, અને તે કારણથી તેને શુકલધ્યાન કહેવાય છે (त जहा) તેના ચાર પ્રકાર આ છે–(पुहुत्तवियक्के सवियारी) પૃથક્ત્વવિતર્ક–સવિચાર (एगत्तवियक्के अवियारि) એકત્વવિતર્ક–અવિચાર (सुहुमकिरिए अप्पडिवाई) સૂક્ષ્મક્રિય–અપ્રતિપાતી (समुच्छिन्नकिरिए अणियट्टी) સમુચ્છિન્નક્રિય–અનિવૃત્તિ

પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર ધ્યેયવિશેષથી થતા ઉત્પાદ, વ્યય તેમજ ધ્રૌવ્ય આદિ પર્યાયોના દ્રવ્યાર્થિક નયોથી, અર્થસંક્રાંતિ, વ્યંજનસંક્રાંતિ તેમજ યોગસંક્રાંતિથી યુક્ત થઈને વિચાર કરવો તે પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર શુક્લ–ધ્યાનનો પ્રથમ પ્રકાર છે (૧)

यथा सिद्धगारुडिकादिमन्त्र सकलशरीरस्यापि विषम विष मन्त्रसामर्थ्येन सर्वात्र यवेभ्य समाकृष्य दशस्थाने समानीय स्तम्भयति, तथा पूर्वगतश्रुतानुसारतोऽर्थव्यञ्जनयोग सङ्क्रान्तिराहित्येनाशेषविषयेभ्य सहृत्यैकस्मिन्नेव पर्याये योगस्य निर्वातस्थाने दीपशिखावत स्थिरीकरणम् एकत्ववितर्कोऽविचारम् ॥२॥

यदा जघन्ययोगस्य सज्ञिपर्याप्तस्य मनोद्रव्याणि समये निरुन्धन् असख्यातसमयै सपूर्ण मनोयोग तत्पश्चात् पर्याप्तद्वीन्द्रियस्य वाग्योगपर्यायतोऽसख्यातगुणन्यूनवाग्योगपर्या यान् प्रतिसमय निरुन्धन् असख्यातसमयै सपूर्ण वाग्योग, ततश्च प्रथमसमयसमुत्पन्ननिगो दजीवस्य जघन्यकाययोगपर्यायतोऽसख्यातगुणहीनकाययोग प्रतिसमय निरुन्धन्, असख्यात

मत्रवाला पुरुष समस्त शरीर के अवयवों मे व्याप्त विषम विष को मत्र के प्रभाव से खेचकर काटे हुए स्थानपर स्तभित कर देता है उसीतरह पूर्वगतश्रुतज्ञान के अनुसार अर्थ, व्यजन एव योगों की सक्रान्ति से रहित होने के कारण, अशेषविषयों से योगों को हटा कर एक ही पर्याय मे योग का, वातरहित स्थान मे दीपक की लौ की तरह, स्थिर करना सो **एकत्ववितर्क–अविचार–नामक शुक्लध्यान** का दूसरा भेद है ॥२॥ सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्लध्यान सिर्फ सूक्ष्मकाययोगवाले जीव को होता है। सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्ल ध्यान के सन्मुख हुआ जीव सर्वप्रथम मनोद्रव्यों का प्रतिसमय निरोध करता हुआ असख्या तसमयप्रमाणकाल में समस्तमनोयोग का, इसीतरह प्रतिसमय वाग्योगपर्यायों का निरोध करता हुआ असख्यातसमयप्रमाणकाल मे समस्तवाग्योग का, एव प्रथम समयमें समुत्पन्न निगोदजीवकी जघन्य–अवगाहनास्वरूप काययोगपर्यायों से असख्यात

જેવી રીતે સિદ્ધ ગારુડિક આદિ મત્રવાળો પુરુષ આખા શરીરના અવય વોમા પ્રસરેલા વિષમ ઝેરને મત્રના પ્રભાવથી ખેચીને કરડેલા સ્થાન ઉપર સ્તભિત કરી દે છે, તેવી જ રીતે પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર અર્થ, વ્યજન તેમજ યોગોની સક્રાતિથી રહિત હોવાને કારણે, બીજા વિષયોથી યોગોને હટાવીને એક જ પર્યાયમા યોગને હવા વગરના સ્થાનમા દીપકની જ્યોતની પેઠે સ્થિર કરવો તે શુકલધ્યાનના એકત્વવિર્તકઅવિચાર નામનો બીજો પ્રકાર છે (૨)

સૂક્ષ્મક્રિય–અપ્રતિપાતિ શુકલધ્યાનને સન્મુખ થયેલો જીવ સર્વપ્રથમ મનોદ્રવ્યોના હરવખત નિરોધ કરતા કરતા અસખ્યાત–સમય–પ્રમાણુ કાલે સમસ્ત મનોયોગનો, તેમ જ વારવાર વાગ્યોગપર્યાયોનો નિરોધ કરતા કરતા અસખ્યાત–સમય–પ્રમાણે કાળે સમસ્ત વાગ્યોગનો, તેમ જ પ્રથમ સમયમા સમુત્પન્ન નિગોદ જીવની જઘન્યઅવગાહનાસ્વરૂપ કાયયોગની પર્યાયોથી અસખ્યાતગુણહીનકાયયોગનો વારવાર નિરોધ કરતા

समग्रैबादरकाययोग च सर्वथा निरुणद्धि, तदेव सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति ध्यानमुपक्रमते ॥३॥ तत्र श्वासोच्छ्वासस्वरूप सूक्ष्ममपि काययोग निरुध्य अयोगित्व प्राप्य शैलेशीमवस्था प्रतिपद्यते, मध्यमकालेन 'अ इ उ ऋ लृ' इत्येवरूप पञ्चलघ्वक्षरोच्चारणसमकालस्थितिक समुच्छिन्न-क्रियानिवर्ति ध्यानमनुभवति ॥४॥ दशवैकालिकसूत्रस्याचारमणिमञ्जूषाटीकायामस्माभि सविस्तर शुक्लध्यानवर्णन कृतम्, अतस्ततोऽवगन्तव्यम् ।

तथा–तत् शुक्लध्यान चतुष्प्रत्यवतार प्रज्ञप्तम् । '**सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता**' शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञप्तानि । '**त जहा**' तद्यथा

गुणहीनकाययोग को प्रतिसमय म निरोध करता हुआ असख्यातसमयप्रमाणकाल में बादरकाययोग का सर्वथा निरोध कर देता है, तब जाकर इसे सूक्ष्मक्रिय–अप्रतिपातिनामक शुक्लध्यान की प्राप्ति होती है, यह **सूक्ष्मक्रिय–अप्रतिपातिनामक** तीसरा भेद है ।३। इस अवस्थामें श्वासोच्छ्वासरूप सूक्ष्मकाययोगका भी निरोध कर, अयोगि–अवस्था को प्राप्त हो, शैलेशी अवस्था को प्राप्त कर लेता है, वहा '**अ इ उ ऋ लृ**' इन पाच लघु अक्षरों के मध्यम काल से उच्चारण करने मे जितना समय लगता है उतने समय तक वहा ठहर कर समु-च्छिन्नक्रिय–अनिवर्त्तिनामक शुक्लध्यानका अनुभव करता है ।४। इस शुक्लध्यान का विशेष विस्तारपूर्वक वर्णन दशवैकालिक सूत्र के चौथे अध्ययन की 'आचारमणिमजूषा' नामकी टीका में लिखा गया है, अत विशेषार्थी को इसका विशेष वर्णन वहा से देख लेना चाहिये । (**सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता**) इस शुक्ल-ध्यान के चार लक्षण है, (**त जहा**) वे इस प्रकार है–(**विवेगे**) विवेक–देह से आत्माको

કરતા અસખ્યાતસમયપ્રમાણ કાળે બાદરકાયયોગનો સર્વથા નિરોધ કરી દે છે, ત્યારે તેને સૂક્ષ્મક્રિય–અપ્રતિપાતિ નામક શુકલધ્યાનની પ્રાપ્તિ થાય છે આ સૂક્ષ્મક્રિય–અપ્રતિપાતિ નામે ત્રીજો પ્રકાર છે (૩)

તે અવસ્થામા શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ સૂક્ષ્મકાયયોગનો પણ નિરોધ કરી, અયોગિ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ, શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે ત્યા અ इ उ ऋ लृ આ પાચ લઘુ અક્ષરોનુ મધ્યમકાલથી ઉચ્ચારણ કરવામા જેટલો સમય લાગે તેટલા સમયસુધી રોકાઈને સમુચ્છિન્નક્રિય–અનિવર્તિ નામક શુકલધ્યાનનો અનુભવ કરે છે (૪) આ શુકલધ્યાનનુ વિશેષ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન દશવૈકાલિકસૂત્રના ચોથા અધ્યયનની આચારમણિમજૂષા નામની ટીકામા લખવામા આવ્યુ છે તેથી વિશેષ જાણવાવાળાને માટે તેનુ વિશેષ વર્ણન ત્યાથી જોઇ લેવુ જોઈએ

(सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता) આ શુકલધ્યાનના ચાર લક્ષણ છે. (त जहा) તે આ પ્રકારે છે–(विवेगे) વિવેક–દેહથી આત્માને જુદો જાણવો,

यथा सिद्धगारुडिकान्मिन्त्र सकलशरीरस्थापि विषम विष मन्त्रमाहात्म्येन सर्वाव यवेभ्य समाकृष्य दंशस्थाने समानीय स्तम्भयति, तथा पूर्वगतश्रुतानुसारतोऽर्थव्यञ्जनयोग-सङ्क्रान्तिराहित्येनाशेषविषयेभ्य सद्द्यैकस्मिन्नेव पर्याये योगस्य निर्वातस्थाने दीपशिखावत स्थिरीकरणम् एकत्ववितर्कोऽविचारम् ॥२॥

यदा जघन्ययोगगत सनिपथानस्य मनोद्रव्याणि समये निरुन्धन असङ्ख्यातसमये सम्पूर्णं मनोयोग तत्पश्चात् पर्याप्तद्वीन्द्रियस्य वाग्योगपर्यायतोऽसङ्ख्यातगुण यूनवाग्योगपर्या यान् प्रतिसमय निरुन्धन् असङ्ख्यातसमये सम्पूर्णं वाग्योग, ततश्च प्रथमसमयसमुत्पन्ननिगो दजीवस्य जघन्यकाययोगपर्यायतोऽसङ्ख्यातगुणहीनकाययोग प्रतिसमय निरुन्धन्, असङ्ख्यात

मन्त्रवाला पुरुष समस्त शरीर के अवयवों म व्याप्त विषम विष को मन्त्र के प्रभाव स खेचकर काटे हुए स्थानपर स्तभित कर देता है उसीतरह पूर्वगतश्रुतज्ञान के अनुसार अर्थ, व्यजन एव योगों की सक्रान्ति से रहित होने के कारण, अशेषविषयों से योगों को हटा कर एक ही पर्याय मे योग का, वातरहित स्थान म दीपक की लौ की तरह, स्थिर करना सो एकत्ववितर्क–अविचार–नामक शुक्लध्यान का दूसरा भेद है ॥२॥ सूक्ष्मक्रिय–अप्रति-पाति शुक्लध्यान सिर्फ सूक्ष्मकाययोगवाले जीव को होता है। सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्ल ध्यान के सन्मुख हुआ जीव सर्वप्रथम मनोद्रव्यों का प्रतिसमय निरोध करता हुआ असङ्ख्या-तसमयप्रमाणकाल में समस्तमनोयोग का, इसीतरह प्रतिसमय वाग्योगपर्यायों का निरोध करता हुआ असङ्ख्यातसमयप्रमाणकाल मे समस्तवाग्योग का, एव प्रथम समयमे समुत्पन्न निगोदजीवकी जघन्य–अवगाहनास्वरूप काययोगपर्यायों से असङ्ख्यात

જેવી રીતે સિદ્ધ ગારુડિક આદિ મંત્રવાળો પુરુષ આખા શરીરના અવય વોમાં પ્રસરેલા વિષમ ઝેરને મંત્રના પ્રભાવથી ખેંચીને કરડેલા સ્થાન ઉપર સ્તંભિત કરી દે છે, તેવી જ રીતે પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર અર્થ, વ્યંજન તેમજ યોગોની સંક્રાતિથી રહિત હોવાને કારણે, બીજા વિષયોથી યોગોને હટાવીને એક જ પર્યાયમાં યોગને હવા વગરના સ્થાનમાં દીપકની જ્યોતની પેઠે સ્થિર કરવો તે શુકલધ્યાનના એકત્વવિતર્કઅવિચાર નામનો બીજો પ્રકાર છે (૨)

સૂક્ષ્મક્રિય–અપ્રતિપાતિ શુકલધ્યાનને સન્મુખ થયેલો જીવ સર્વપ્રથમ મનોદ્રવ્યોના હરવખત નિરોધ કરતા કરતા અસંખ્યાત–સમય–પ્રમાણ કાલે સમસ્ત મનોયોગનો, તેમ જ વારવાર વાગ્યોગપર્યાયોનો નિરોધ કરતા કરતા અસંખ્યાત–સમય–પ્રમાણે કાળે સમસ્ત વાગ્યોગનો, તેમ જ પ્રથમ સમયમાં સમુત્પન્ન નિગોદ જીવની જઘન્યઅવગાહનાસ્વરૂપ કાયયોગની પર્યાયોથી અસંખ્યાતગુણહીનકાયયોગનો વારંવાર નિરોધ કરતા

ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ, त जहा—अवा-याणुप्पेहा १ असुभाणुप्पेहा २ अणंतवत्तियाणुप्पेहा ३ विपरि-णामाणुप्पेहा ४। से त झाणे॥ सू० ३०॥

खलु ध्यानस्य चतस्रोऽनुप्रेक्षा प्रज्ञप्ता, 'त जहा' तद्यथा—'अवायाणुप्पेहा' अपाया नुप्रेक्षा—अपायाना प्राणातिपातायास्रवद्वारजनितानाम् अनर्थानामनुचि तनम् ॥१॥ 'असुभा-णुप्पेहा' अशुभानुप्रेक्षा-ससारस्यैव अशुभस्वरूपतयाऽनुचि तनम्॥२॥ 'अणतवत्तियाणुप्पेहा' अनन्तवृत्तिताऽनुप्रेक्षा—अनन्तवृत्तिता=तैलिकचक्रयोजितस्य वृषस्य मार्गाऽनवसानवत्कदाप्यस-माप्तिशीलता तस्या अनुप्रेक्षा—अनुचिन्तनम् ॥३॥ 'विपरिणामाणुप्पेहा' विपरिणामानुप्रेक्षा—उत्पादव्ययध्रौव्यस्वभावाना पर्यायाना यो विपरिणाम—प्रतिक्षण नवनवपर्यायरूप तस्यानु चिन्तनम् ॥४॥ 'से त झाणे' तदेतद् ध्यानम् ॥ सू० ३० ॥

अपायों का अथात् प्राणातिपातादिक पाप, जो कर्मों के आस्रव के लिये द्वार जैसे है उनसे जनित अनर्थों का वारवार विचार करना सो अपायानुप्रेक्षा है १। (असुभाणुप्पेहा) अशुभानु-प्रेक्षा—ससार स्वय अशुभस्वरूप है, ऐसा वारवार विचार करना सो अशुभानुप्रेक्षा है २। (अणतवत्तियाणुप्पेहा) अनन्तवत्तितानुप्रेक्षा—भवपरपरा की अनतवृत्ति का विचार करना, अर्थात् जिस प्रकार तेली का बैल कोल्हू मे जोता जाने पर चक्कर काटता है उसी प्रकार इस जीव के भी, जबतक यह ससार मे रहता है तबतक इसके भ्रमण की कभी भी समाप्ति नहीं होती है, इस प्रकार का अनुचि तन करना अनतवर्तितानुप्रेक्षा है ३। (विपरिणामाणुप्पेहा) विपरि-णामानुप्रेक्षा—प्रत्येक द्रव्य, उत्पाद, व्यय और ध्रौव्य स्वभाववाले है, अत वस्तु प्रतिसमय

અપાયાનુપ્રેક્ષા-અપાયોના અર્થાત્-પ્રાણાતિપાતાદિક પાપ જે કર્મોના આસ્રવને માટે દ્વાર જેવા છે તેમનાથી થતા અનર્થોના વારવાર વિચાર કરવો તે અપાયાનુપ્રેક્ષા છે (असुभाणुप्पेहा) અશુભાનુપ્રેક્ષા-સસાર પોતે અશુભસ્વરૂપ છે, એવો વારવાર વિચાર કરવો તે અશુભાનુપ્રેક્ષા છે (अणतवत्तियाणुप्पेहा) અનતવત્તિતાનુપ્રેક્ષા-ભવપરપરાની અનતવૃત્તિતાના વિચાર કરવો, અર્થાત્ જેવી રીતે ઘાચીના બળદ ઘાણીમા જોડાઈને ચક્કરો-(આંટા) ફર્યા કરે છે એવી રીતે આ જીવ પણ જ્યા સુધી સસારમા રહે છે ત્યા સુધી તેના ભ્રમ ણની કદી પણ સમાપ્તિ થતી નથી, એ પ્રકારનુ અનુચિતન કરવુ તે અનત વર્તિતાનુપ્રેક્ષા છે (विपरिणामाणुप्पेहा) વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા-પ્રત્યેક દ્રવ્ય ઉત્પાદ, વ્યય તેમજ ધ્રૌવ્ય સ્વભાવવાળા છે, તેથી હરવખત વસ્તુ પરિણમન

चत्तारि लक्खणा पण्णत्ता, तं जहा–विवेगे १, विउस्सग्गे २, अव्वहे ३, असम्मोहे ४। सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता, तं जहा–खंती १, मुत्ती २, अज्जवे ३, मद्दवे ४। सुक्कस्स

'विवेगे' विवेकः–पृथक्करणम्, स च पृथक्कारः–देहादात्मनो बुद्ध्या विवेचनम् ॥१॥ 'विउस्सग्गे' व्युत्सर्गः–निस्सङ्गतया देहोपधित्यागः ॥२॥ 'अव्वहे' अव्यथम्–देवाद्युपसर्गजनितं भयं व्यथा–तया रहितम् ॥३॥ 'असमोहे' असंमोहः–देवमायाजनितस्य मूढत्वस्य निषेधः ॥४॥ 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता' शुक्लस्य खलु ध्यानस्य चत्वार्यालम्बनानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा–'खंती' क्षान्तिः–परकृतापकारसहनम् ॥१॥ 'मुत्ती' मुक्तिः–निर्लोभता ॥२॥ 'अज्जवे' आर्जवं–सरलता ॥३॥ 'मद्दवे' मार्दवं–मृदुता ॥४॥ 'सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ' शुक्लस्य

भिन्न जानना १। (विउस्सग्गे) व्युत्सर्ग–देह तथा उपधि का परित्याग करना २। (अव्वहे) अव्यथ–व्यथारहित होना–देवादिकृत उपसर्गजनित भय का नाम व्यथा है, इससे रहित का नाम अव्यथ है, अर्थात्–देवादिकृत उपसर्गों का निश्चल भावसे सहन करना ३। (असमोहे) असमोह–मोहरहित होना–देवादिक द्वारा प्रदर्शित मायाकी ओर आकृष्ट नहीं होना ४। (सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता) शुक्लध्यान के चार आलंबन हैं, (तं जहा) वे इस प्रकार हैं–(खंती) क्षान्ति–परकृत अपकार का सहन करना १, (मुत्ती) मुक्ति–लोभका परित्याग करना २, (अज्जवे) आर्जव–चित्त मे सरलता रखना ३, और (मद्दवे) मार्दव गुणका होना ४। (सुक्कस्स णं झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ) शुक्लध्यान की चार अनुप्रेक्षा है, (तं जहा) वे ये है–(अवायाणुप्पेहा) अपायानुप्रेक्षा–

(विउस्सग्गे) વ્યુત્સર્ગ–દેહ તથા ઉપધિનો પરિત્યાગ કરવો. (अव्वहे) અવ્યથ–વ્યથા રહિત હોવું–દેવાદિકૃત ઉપસર્ગથી થયેલ ભયનું નામ વ્યથા છે, તેનાથી રહિતનું નામ અવ્યથ છે, અર્થાત્–દેવાદિકથી કરાએલ ઉપસર્ગોને નિશ્ચલ ભાવથી સહન કરવા (असमोहे) અસમોહ મોહરહિત થવું–દેવાદિકદ્વારા પ્રદર્શિત માયા તરફ આકર્ષાવું નહિ (सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि आलंबणा पण्णत्ता) શુક્લધ્યાનના ચાર આલંબન છે, (तं जहा) તે આ પ્રકારે છે–(खंती) ક્ષાન્તિ–બીજાએ કરેલ અપકારને સહન કરવો, (मुत्ती) મુક્તિ–લોભનો પરિત્યાગ કરવો, (अज्जवे) આર્જવ ચિત્તમાં સરળતા રાખવી, અને (मद्दवे) માર્દવ–મૃદુતા ગુણ થવું (सुक्कस्स ण झाणस्स चत्तारि अणुप्पेहाओ पण्णत्ताओ) શુક્લધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા છે, (तं जहा) તે આ છે (अवायाणुप्पेहा)

विउस्सग्गे, २ गणविउस्सग्गे, ३ उवहिविउस्सग्गे, ४ भत्तपाणविउस्सग्गे। से त दव्वविउस्सग्गे। से कि त भावविउस्सग्गे? भावविउस्सग्गे तिविहे पण्णत्ते, तं जहा-१ कसायविउस्सग्गे, २ ससारविउस्स-

'गणविउस्सग्गे' गणव्युत्सर्ग ।२। 'उवहिविउस्सग्गे' उपधिव्युत्सर्ग —उपधेरुपकरणस्य त्याग ।३। 'भत्तपाणविउस्सग्गे' भक्तपानव्युत्सर्ग —अन्नजलत्याग ।४। 'से त दव्वविउस्सग्गे' स एष द्रव्यव्युत्सर्ग । 'से किं त भावविउस्सग्गे' अथ कोऽसौ भावव्युत्सर्ग । 'भावविउस्सग्गे तिविहे पण्णत्ते' भावव्युत्सर्ग त्रिविध प्रज्ञप्त , 'त जहा' तद्यथा—'कसायविउस्सग्गे' कषायव्युत्सर्ग ।१। 'ससारविउस्सग्गे' ससारव्युत्सर्ग ।२। 'कम्मविउस्सग्गे' कर्मव्युत्सर्ग ।३। 'से किं त कसायविउस्सग्गे' अथ कोऽसौ कषायव्युत्सर्ग ? 'कसाय-

(सरीरविउस्सग्गे १, गणविउस्सग्गे २, उवहिविउस्सग्गे ३, भत्तपाणविउस्सग्गे ४) शरीरव्युत्सर्ग १, गणव्युत्सर्ग २, उपधिव्युत्सर्ग ३, और भक्तपानव्युत्सर्ग ४ । इनमे शरीर के ममत्व का त्याग करना सो शरीरव्युत्सर्ग है १ । पडिमा आदि आराधन करने के लिये गण—सम्प्रदाय से ममत्वका त्याग करना सो गणव्युत्सर्ग है २। वस्त्रादिक उपधि के ममत्व का त्याग करना सो उपधिव्युत्सर्ग है ३। भोजन एव पानी का त्याग करना सो भक्तपानव्युत्सर्ग है ४। (से त दव्वविउस्सग्गे) यह सब द्रव्यव्युत्सर्ग है। (से किं त भावविउस्सग्गे) भावव्युत्सर्ग क्या—कितने प्रकार का है ? (भावविउस्सग्गे तिविहे पण्णत्ते) भावव्युत्सर्ग तीन प्रकार का है, (त जहा) वे प्रकार ये है—(कसायविउस्सग्गे १ ससारविउस्सग्गे२ कम्मविउस्सग्गे३) कषायव्युत्सर्ग १, ससारव्युत्सर्ग २, एव कर्मव्युत्सर्ग ३ । (से किं त कसायविउस्सग्गे) कषायव्युत्सर्ग क्या कितने प्रकारका है ? (कसाय-

જેમકે-(सरीरविउस्सग्गे गणविउस्सग्गे उवहिविउस्सग्गे भत्तपाणविउस्सग्गे) શરીર વ્યુત્સર્ગ, ગણવ્યુત્સર્ગ, ઉપધિવ્યુત્સર્ગ અને ભક્તપાનવ્યુત્સર્ગ તેમા શરીરના મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે શરીરવ્યુત્સર્ગ છે પડિમા આદિ આરાધન કરવા માટે ગણ—સપ્રદાયથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે ગણવ્યુત્સર્ગ છે વસ્ત્રાદિક ઉપધિથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે ઉપધિવ્યુત્સર્ગ છે ભોજન તેમજ પાણીનો ત્યાગ કરવો તે ભક્તપાનવ્યુત્સર્ગ છે આ બધા દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ છે (से किं त भावविउस्सग्गे) ભાવવ્યુત્સર્ગ શુ-કેટલા પ્રકારનો છે ?(भावविउस्सग्गे तिविहे पण्णत्ते) ભાવવ્યુત્સર્ગ ત્રણ પ્રકારનો છે, (त जहा) તે આ પ્રકારે છે-(कसायविउस्सग्गे ससारविउस्सग्गे कम्मविउस्सग्गे) કષાયવ્યુત્સર્ગ, સસારવ્યુત્સર્ગ તેમજ કર્મવ્યુત્સર્ગ

मूलम्—से किं त विउस्सग्गे ? विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-१ दव्वविउस्सग्गे, २ भावविउस्सग्गे य । से किं तं दव्वविउस्सग्गे ? दव्वविउसग्गे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-१ सरीर-

टीका—आभ्य तरतपम षष्ठभेदमाह-'से किं त विउस्सग्गे' अथ कोऽसौ व्युत्सर्ग ? व्युत्सर्ग किंस्वरूप कतिविधश्चेति प्रश्न । व्युत्सर्ग -वि=विशेषेण, उत्=उत्कृष्ट भावनया सर्ग =त्याग । 'विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते' व्युत्सर्गो द्विविध प्रज्ञप्त , 'त जहा' तद्यथा १-'दव्वविउस्सग्गे' द्रव्यव्युत्सर्ग , २-'भावविउस्सग्गे' भावव्युत्सर्ग । 'से किं त दव्वविउस्सग्गे ?' अथ कोऽसौ द्रव्यव्युत्सर्ग ? 'दव्वविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' द्रव्यव्युत्सर्ग -चतुर्विध प्रज्ञप्त , 'त जहा' तद्यथा-'सरीरविउस्सग्गे' शरीरव्युत्सर्ग ।१।

परिणमती रहती है । इस प्रकार जो चि तन करना इसका नाम विपरिणामानुप्रेक्षा है । (से त झाणे) इस प्रकार चार ध्यानका वर्णन हुआ ॥ सू० ३० ॥

'से किं त विउस्सग्गे' इत्यादि,

अब आभ्यन्तर तपका जो छठा भेद व्युत्सर्ग है उसका वर्णन करते है-(से किं त विउस्सग्गे) विशेष रीति से उत्कृष्ट भावनापूर्वक परित्याग करना व्युत्सर्ग है, वह व्युत्सर्गतप क्या-कितने प्रकार का है ? (विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते) व्युत्सर्ग के दो भेद है, (त जहा) वे ये है-(दव्वविउस्सग्गे भावविउस्सग्गे) १-द्रव्यव्युत्सर्ग और २-भावव्युत्सर्ग । (से किं त दव्वविउस्सग्गे) द्रव्यव्युत्सर्ग क्या-कितने प्रकार का है ? (दव्वविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) द्रव्यव्युत्सग चार प्रकार का है । (त जहा) जैसे-

કરતી હોય છે, એક જ રૂપે કદી નથી રહેતી એ પ્રકારે જે ચિંતન કરવું તેનું નામ વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા છે (से त झाणे) એ પ્રમાણે ચાર ધ્યાનનું વર્ણન થયું (સૂ૦ ૩૦)

'से किं त विउस्सग्गे?' ઇત્યાદિ

હવે સૂત્રકાર આભ્યન્તર તપનો જે છઠ્ઠો પ્રકાર વ્યુત્સર્ગ છે તેનું વર્ણન કરે છે-(से किं त विउस्सग्गे) વિશેષરીતિથી ઉત્કૃષ્ટભાવનાપૂર્વક પરિત્યાગ કરવો તે વ્યુત્સર્ગ છે વ્યુત્સર્ગ તપ કેટલા પ્રકારનું છે ? (विउस्सग्गे दुविहे पण्णत्ते) એના બે પ્રકાર છે,-(त जहा) તે આ છે-(दव्वविउस्सग्गे भावविउस्सग्गे य) ૧ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ અને ૨ ભાવ-વ્યુત્સર્ગ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ શું-કેટલા પ્રકારનું છે ? (दव्वविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) એ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનું છે (त जहा)

यससारविउस्सग्गे, ३ मणुयसंसारविउस्सग्गे, ४ देवससारविउ-स्सग्गे। से त ससारविउस्सग्गे। से कि त कम्मविउस्सग्गे? कम्म-विउस्सग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते, त जहा, १ णाणावरणिज्जकम्मविउ-स्सग्गे, २ दरिसणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे, ३ वेयणिज्जकम्मविउस्स-ग्गे, ४ मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे, ५ आउकम्मविउस्सग्गे, ६ णामक-म्मविउस्सग्गे ७, गोयकम्मविउस्सग्गे ८, अतरायकम्मविउस्सग्गे। से त कम्मविउस्सग्गे। से त भावविउस्सग्गे ॥ सू० ३० ॥

स्सग्गे' मनुजससारव्युत्सर्ग ।३। 'देवससारविउस्सग्गे' देवससारव्युत्सर्ग ।४। 'से त ससारविउस्सग्गे' स एष ससारव्युत्सर्ग । 'से किं त कम्मविउस्सग्गे' अथ कोऽसौ कर्मव्युत्सर्ग ''कम्मविउस्सग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते' कर्मव्युत्सर्ग अष्टविध प्रज्ञप्त । 'त जहा' तद्यथा-'णाणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे' ज्ञानावरणीयकर्मव्युत्सर्ग ।१। 'दरिसिणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे' दर्शनावरणीयकर्मव्युत्सर्ग ।२। 'वेयणिज्जकम्मवि-उस्सग्गे' वेदनीयकर्मव्युत्सर्ग ।३। 'मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे' मोहनीयकर्म-

---

ग्गे ३, देवससारविउस्सग्गे ४) नैरयिकससारव्युत्सर्ग, तिर्यक्ससारव्युत्सर्ग, मनुजससारव्युत्सर्ग, एव देवससारव्युत्सर्ग, (से त ससारविउस्सग्गे) इस प्रकार चारगतिरूप ससार का यह व्युत्सर्ग (परित्याग) ससारव्युत्सर्ग है। (से किं त कम्मविउस्सग्गे) कर्मव्युत्सर्ग क्या कितने प्रकार का है। (कम्मविउस्सग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते) जिसमे आठ प्रकार के कर्मोंका व्युत्सर्ग—परित्याग हो वह कर्मव्युत्सर्ग आठ प्रकार का है, (त जहा) जैसे (णाणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे १, दरि-सणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे २, वेयणिज्जकम्मविउस्सग्गे ३, मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे

देवससारविउस्सग्गे) નૈરયિકસંસારવ્યુત્સર્ગ, તિર્યક્સંસારવ્યુત્સર્ગ, મનુજસંસારવ્યુત્સર્ગ તેમજ દેવસંસારવ્યુત્સર્ગ (से त ससारविउस्सग्गे) એ પ્રકારે ચારેય ગતિરૂપ સંસારનો આ વ્યુત્સર્ગ (પરિત્યાગ) તે સંસારવ્યુત્સર્ગ છે (से कि त कम्मविउस्सग्गे) કર્મવ્યુત્સર્ગ કેટલા પ્રકારનો છે? (कम्मविउस्सग्गे अट्ठविहे पण्णत्ते) જેમાં આઠેય પ્રકારના કર્મોનો વ્યુત્સર્ગ—પરિત્યાગ થઈ જાય છે એવો આ કર્મવ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારનો છે, (त जहा) જેમકે—(णाणावरणिज्ज कम्मविउस्सग्गे, दरिसणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे, वेयणिज्जकम्मविउस्सग्गे, मोहणि

गे, ३ कम्मविउस्सग्गे। से किं तं कसायविउस्सग्गे,? कसायविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-कोहकसायविउस्सग्गे, २ माणकसाय विउस्सग्गे,३ मायाकसायविउस्सग्गे,४ लोहकसायविउस्सग्गे। से तं कसायविउस्सग्गे। से किं तं ससारविउस्सग्गे? संसारविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—१ णेरइयसंसारविउस्सग्गे, २ तिरि-

विउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' कपायव्युत्सर्ग चतुर्विध प्रज्ञप्त, 'त जहा' तद्यथा-'कोहकसायविउस्सग्गे' क्रोधकपायव्युत्सर्ग ।१। 'माणकसायविउस्सग्गे' मानकपायव्युत्सर्ग । 'मायाकसायविउस्सग्गे' मायाकपायव्युत्सर्ग ।३। 'लोहकसायविउस्सग्गे' लोभकपायव्युत्सर्ग ।४। 'से त कसायविउस्सग्गे' स एप कपायव्युत्सर्ग । 'से किं ससारविउस्सग्गे' अथ कोऽसौ ससारव्युत्सर्ग ? 'ससारविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते' ससारव्युत्सर्ग चतुर्विध प्रज्ञप्त, 'त जहा' तद्यथा—'णेरइयससारविउस्सग्गे' नैरयिकससारव्युत्सर्ग ।१। 'तिरियससारविउस्सग्गे' तिर्यक्ससारव्युत्सर्ग ।२। 'मणुयससारविउ

विउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) कपायव्युत्सर्ग चार प्रकारका है। (त जहा) वे चार प्रकार ये है-(कोहकसायविउस्सग्गे१, माणकसायविउस्सग्गे २, मायाकसायविउस्सग्गे ३, लोहकसायविउस्सग्गे ४) क्रोधकपायव्युत्सर्ग१, मानकपायव्युत्सर्ग२, मायाकपायव्युत्सर्ग ३ एव लोभकपायव्युत्सर्ग ४। (से त कसायविउसग्गे) इन क्रोधादि चार कपायोंका परित्याग करना यह कपायव्युत्सर्ग है। (से किं त ससारविउस्सग्गे) ससारव्युत्सर्ग क्या—कितने प्रकार का है? (ससारविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) ससारव्युत्सर्ग चार प्रकार का है, (त जहा) वे चार प्रकार ये हैं-(णेरइयससारविउस्सग्गे १ तिरियससारविउस्सग्गे २ मणुयससारविउस्स-

(से किं त कसायविउस्सग्गे) કષાયવ્યુત્સર્ગ કેટલા પ્રકારનો છે? (कसायविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) કષાયવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો છે (त जहा) જેમકે-(कोहकसायविउस्सग्गे माणकसायविउस्सग्गे मायाकसायविउस्सग्गे लोहकसायविउस्सग्गे) ક્રોધકષાયવ્યુત્સર્ગ, માનકષાયવ્યુત્સર્ગ, માયાકષાયવ્યુત્સર્ગ, તેમજ લોભકષાયવ્યુત્સર્ગ (से त कसायविउस्सग्गे) એ ક્રોધાદિ ચારેય કષાયોનો પરિત્યાગ કરવો તે આ કષાય વ્યુત્સર્ગ છે (से किं त ससारविउस्सग्गे) સંસારવ્યુત્સર્ગ કેટલા પ્રકારનો છે? (ससारविउस्सग्गे चउव्विहे पण्णत्ते) સંસારવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો છે, (त जहा) તે ચાર પ્રકાર આ છે-(णेरइयससारविउस्सग्गे तिरियससारविउस्सग्गे मणुयससारविउस्सग्गे

जाव विवागसुयधरा तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे गच्छागच्छि गुम्मागुम्मि फड्डाफड्डि अप्पेगइया वायंति, अप्पेगइया पडि-

स्तुमन्तश्च आसन्, तेषु शिष्येषु 'अप्पेगइया' अप्येकके=केचित्-'आयारधरा जाव विवागसुयधरा' आचारधरा यावद् विपाकश्रुतधरा -आचाराङ्गादि-विपाकान्त-सर्वश्रुत-धारिण, इमे पूर्वं वर्णिता, 'तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे' तत्र तत्र तस्मिन् तस्मिन् देशे देशे-अत्र वीप्सया स्थानबाहुल्यकथनात् साधूनामधिकता अप्रतिबन्धविचरणं च सूचितम्, तथा बहवो बहुविधग्रामनगरवनादिषु गता इति च गम्यते। 'गच्छागच्छि' गच्छागच्छि-एकाचार्यपरिवारो गच्छ -गच्छेन गच्छेन विभज्य वाचनादिकं प्रवृत्तम्, इति विग्रह 'तत्र तेनेदमिति सरूपे' इत्यनेन गच्छागच्छि, इत्यस्य साधुत्वम्। एवं 'गुम्मागुम्मि' गुल्मागुल्मि-गुल्म=गच्छैकभाग, गुल्मेन गुल्मेन विभज्य इदं वाचनादिकं प्रवृत्तमिति गुल्मागुल्मि। 'फड्डाफड्डि' फड्डकाफड्डकि-फड्डक=लघुतरो गच्छैकभाग, फड्डकेन फड्डकेन विभज्येदं वाचनादिकं प्रवृत्तम्, इत्यर्थे फड्डकाफड्डकि-एषु प्रयोगेषु समासे कृते पूर्वपदस्य दीर्घ समासान्त इच्-प्रत्ययश्च। 'अप्पेगइया वायंति' अप्येकके

वे अनगार भगवंत थे, उनमें (अप्पेगइया) कितनेक (आयारधरा जाव विवागसुयधरा) आचारागसूत्र के धारक थे, 'यावत्' शब्द से कितनेक सूत्रकृताङ्ग से लेकर प्रश्नव्याकरण पर्यन्त सूत्रों में से एक २ सूत्र के धारक थे और कितनेक विपाकश्रुत के धारक थे, उपलक्षणसे कितनेक सबके भी धारक थे। (तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे) वे उसी बगीचे में भिन्न २ जगह पर (गच्छागच्छि) गच्छ गच्छरूप में विभक्त होकर, (गुम्मागुम्मि) गच्छ के एक २ भाग में विभक्त होकर (फड्डाफड्डि) फुटकर फुटकर रूप में विभक्त होकर विराजते थे। इनमें से (अप्पेगइया वायंति) कितनेक सूत्र की वाचना प्रदान करते थे-सूत्र पढाते

અનગાર ભગવંત હતા, તેમનામા (अप्पेगइया) કેટલાક (आयारधरा जाव विवाग सुयधरा) આચારાગ સૂત્રના ધારક હતા, 'यावत्' શબ્દથી કેટલાક સૂત્રકૃતાગથી લઈને પ્રશ્નવ્યાકરણ સુધીના સૂત્રોમાથી એક એક સૂત્રના ધારક હતા, અને કેટલાક વિપાકસૂત્રના ધારક હતા, ઉપલક્ષણથી કેટલાક બધા સૂત્રોના ધારક હતા (तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे) તે જ બગીચામા જુદી જુદી જગ્યાએ (गच्छागच्छि) ગચ્છ ગચ્છ રૂપમા વિભક્ત થઈને, (गुम्मागुम्मि) ગચ્છના એક એક ભાગમા વિભક્ત થઈને (फड्डाफड्डि) છૂટા-છવાયા રૂપમા વિભક્ત થઈને વિરાજતા હતા તેમનામાથી (अप्पेगइया वायंति) કેટલાક સૂત્રની વાચના આપતા હતા-સૂત્ર ભણાવતા

मूलम्—तेणं कालेणं तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अणगारा भगवंतो अप्पेगइया आयारधरा

व्युसर्ग ।४। 'आउकम्मविउस्सग्गे' आयुष्कर्मव्युसर्गः । ।५। 'णामकम्मविउस्सग्गे' नामकर्मव्युसर्ग ।६। 'गोयकम्मविउस्सग्गे' गोत्रकर्मव्युसर्ग ।७। 'अंतरायकम्मविउस्सग्गे' अंतरायकर्मव्युसर्ग ।८। 'से तं कम्मविउस्सग्गे' स एष कर्मव्युसर्ग, 'से तं भावविउस्सग्गे' स एष भावव्युसर्ग । इत्थमनशनादिभेदेन षड्विध बाह्य प्रायश्चित्तादिभेदेन षड्विधमाभ्यन्तर च तपो व्याख्यातम् ॥ सू० ३० ॥

टीका—'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'बहवे अणगारा भगवंतो' बहवोऽनगारा भगवन्त —वर्णिता पुनर्वर्ण्यमाना गिना

४, आउकम्मविउस्सग्गे ५, णामकम्मविउस्सग्गे ६, गोयकम्मविउस्सग्गे, ७ अंतरायकम्मविउस्सग्गे ८) ज्ञानावरणीयकर्मव्युत्सर्ग १, दर्शनावरणीयकर्मव्युसर्ग २, वेदनीयकर्मव्युसर्ग ३, मोहनीयकर्मव्युत्सर्ग ४, आयुकर्मव्युसर्ग ५, नामकर्मव्युसर्ग ६, गोत्रकर्मव्युत्सर्ग ७, एवं अंतरायकर्मव्युत्सर्ग ८, (से तं भावविउस्सग्गे) ये सब भाव व्युत्सर्ग है । इस तरह यहा तक अनशनादिक के भेद से छह प्रकार बाह्यतप का और प्रायश्चित्त आदि के भेद से छह प्रकार आभ्यतर तप का वर्णन हुआ ॥ सू०३० ॥

'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल और उस समय (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर प्रभु के, जो (बहवे अणगारा भगवंतो) बहुत

ज्जकम्मविउस्सग्गे, आउकम्मविउस्सग्गे, णामकम्मविउस्सग्गे, गोयकम्मविउस्सग्गे, अंतरायकम्मविउस्सग्गे) જ્ઞાનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, દર્શનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, વેદનીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, મોહનીય કર્મવ્યુત્સર્ગ, આયુકર્મવ્યુત્સર્ગ, નામકર્મવ્યુત્સર્ગ, ગોત્રકર્મવ્યુત્સર્ગ તેમજ અંતરાયકર્મવ્યુત્સર્ગ, (से तं कम्मविउस्सग्गे) આ પ્રકારે આ કર્મવ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારનો છે (से तं भावविउस्सग्गे) એ બધા ભાવવ્યુત્સર્ગ છે એ રીતે અહીં સુધી અનશન આદિના ભેદથી છ પ્રકારના બાહ્યતપનું અને પ્રાયશ્ચિત્ત આદિના ભેદથી છ પ્રકારના આભ્યંતર તપનું વર્ણન થયું (સૂ૦ ૩૦)

'तेण कालेण तेण समएण' ઈત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ અને તે સમયે (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુના જે (बहवे अणगारा भगवंतो) ઘણા

बहुविहाओ कहाओ कहंति, अप्पेगइया उड्ढजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ सू० ३१ ॥

=नैगायमान निमायन नाभिरता, एतादृशा बहुविधा कथा कथयन्ति=श्रावयन्ति। या विविधा कथा शृण्वन् श्रोता मोह परित्यज्य तत्त्व प्रति आक्षिप्तो भवति, तथा विक्षिप्त =कुमार्गविमुखो भवति, एवं संवेदनीय =मोक्षसुखाभिलाषी, निर्विण्ण =संसारादुद्विग्नो भवति। 'अप्पेगइया उड्ढजाणू अहोसिरा' अप्येकके ऊर्ध्वजानव, अधःशिरस =अधोमुखा-नोर्ध्वं तिर्यग् वा दत्तदृष्टय 'झाणकोट्ठोवगया' ध्यानकोष्ठोपगता -ध्यानरूपो य कोष्ठस्तमुपगता, संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन्तो विहरन्ति ॥ सू० ३१ ॥

जिस कथा के सुनने से प्राणी मोक्षसुख का अभिलाषावाला बन जाता है उस कथा का नाम 'संवेदनी कथा' है ३, जिस कथा के सुनने से प्राणी संसार से विरक्त हो जाता है उस कथा का नाम 'निर्वेदनी कथा' है ४। इन कथाओं का सुनने वाला श्रोता मोह का परित्याग कर तत्त्व के प्रति आकृष्ट होता है, कुमार्ग से विमुख होता है, मोक्ष सुखका अभिलाषी होता है और निर्विण्ण-संसारसे-उद्विग्न-होता है। (अप्पेगइया उड्ढजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति) कितनेक मुनिजन दोनों घुटनों को ऊँचा कर नीचे मस्तक किये हुए-माथा झुकाये हुए- ध्यानरूपी कोष्ठ में प्राप्त थे। इस प्रकार संयम और तपसे अपना आत्मा को भावित करते हुए साधुगण विचर रहे थे ॥सू० ३१॥

મોક્ષના સુખ માટે અભિલાષાવાળો બને છે તે કથાનું નામ 'સંવેદની કથા' છે, જે કથા સાભળવાથી પ્રાણી સંસારથી વિરક્ત થાય છે તે કથાનું નામ 'નિર્વેદની કથા' છે આ કથાઓના સાભળનાર શ્રોતા મોહનો પરિત્યાગ કરીને તત્ત્વના તરફ આકર્ષિત થાય છે, કુમાર્ગથી વિમુખ થાય છે, મોક્ષના સુખના અભિલાષવાળા થાય છે અને સંસારથી નિર્વિણ્ણ-ઉદ્વિગ્ન થાય છે (अप्पेगइया उड्ढजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति) કેટલાક મુનિજન બન્ને ઘુટણો ઉંચા રાખી, માથુ નીચે રાખી-માથુ નીચે કરીને-ધ્યાનરૂપી કોઠામાં પ્રાપ્ત હતા એ પ્રકારે સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા સાધુગણ વિચરતા હતા (સૂ० ૩૧)

पुच्छति, अप्पेगइया परियट्टंति, अप्पेगइया अणुप्पेहति, अप्पेगइया अक्खेवणीओ विक्खेवणीओ सवेयणीओ णिव्वेयणीओ

वाचयति—सूत्रवाचना ददते—गच्छैकदेश गणाऽवच्छेदकाधिष्ठित निकाय सूत्रवाचना वाचयति। 'अप्पेगइया पडिपुच्छति' अप्येकक प्रतिपृच्छन्ति=सूत्रार्थौ पृच्छति, 'अप्पेगइया परियट्टति' अप्येकके परिवर्तयन्ति=सूत्रार्थौ पुन पुनरभ्यस्यति। 'अप्पेगइया अणुप्पेहति' अप्येकके अनुप्रेक्षते=परिचिन्तयति। 'अप्पेगइया अक्खेवणीओ विक्खेवणीओ सवेयणीओ णिव्वेयणीओ बहुविहाओ कहाओ कहति' अप्येकके आक्षेपणी विक्षेपणी सवेदिनी निर्वेदिनीर्बहुविधा कथा कथयन्ति, मोहादपनीय तत्त्व प्रति आक्षिप्यते=आकृष्यते प्राणी याभिस्ता आक्षेपण्यस्ता—'कथा' इत्यस्य विशेषणम्। विक्षेपणी—विक्षिप्यते=कुमार्ग प्रसक्त प्राणी कुमार्गात्पृथक् क्रियते याभिस्ता विक्षेपण्यस्ता। सवेदिनी — वेद्यते=मोक्षसुखाभिलाष क्रियते याभिस्ता। निर्वेदिनी-निर्वेद्यते=ससाराद् निर्विण्णो

थे, (अप्पेगइया) कितनेक (पडिपुच्छति) सूत्र और अर्थ को पूछते थे, (अप्पेगइया) कितनेक (परियट्टति) सूत्र और अर्थ की आवृत्ति करते थे, (अप्पेगइया) कितनेक (अणुप्पेहति) सूत्र—अर्थ की अनुप्रेक्षा—परिचिन्तन करते थे, (अप्पेगइया) कितनेक (अक्खेवणीओ १, विक्खेवणीओ २, सवेयणीओ ३, णिव्वेयणीओ ४, बहुविहाओ कहाओ कहति) आक्षेपणी, विक्षेपणी, सवेदिनी, और निर्वेदिनी, इन अनेक प्रकार की कथाओं को कहते थे। मोह से दूर कराकर प्राणी जिस कथा के द्वारा तत्त्व के प्रति आकृष्ट किया जाता है उस कथा का नाम 'आक्षेपणी कथा' है १, कुमार्ग मे रत प्राणी जिस कथा से उस कुमार्ग की ओर से पृथक् किया जाता है उस कथा का नाम 'विक्षेपणी कथा' है २,

હતા, (अप्पेगइया) કેટલાક (पडिपुच्छति) સૂત્ર તથા અર્થ પૂછતા હતા (अप्पेगइया) કેટલાક (परियट्टति) સૂત્ર તથા અર્થની આવૃત્તિ કરતા હતા (अप्पेगइया) કેટલાક (अणुप्पेहति) સૂત્ર-અર્થની અનુપ્રેક્ષા-પરિચિંતન કરતા હતા (अप्पेगइया) કેટલાક (अक्खेवणीओ, विक्खेवणीओ, सवेयणीओ णिव्वेयणीओ, बहुविहाओ कहाओ कहति) આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, સવેદની, અને નિર્વેદની, એ પ્રકારે અનેક પ્રકારની કથાઓ કરતા હતા મોહથી દૂર કરીને જે કથા તત્ત્વના તરફ આકર્ષણ કરે છે તે કથાનુ નામ 'આક્ષેપણી કથા' છે કુમાર્ગમા મગ્ન થયેલા પ્રાણીને જે કથાથી તે કુમાર્ગ તરફથી જુદો કરાવાય તે કથાનુ નામ 'વિક્ષેપણી કથા' છે જે કથા સાભળવાથી પ્રાણી

चिता–पसग–पसरिय–वह–बंध–महल्ल–विउल–कल्लोल–कलुण-
विलविय–लोभ–कलकलंत–बोलबहुल अवमाणण–फेण–तिव्व-

काङ्क्षायामाह-'सजोग-विओग-वीइ-चिंता पसग पसरिय वह-बध महल्ल-विउल-कल्लोल-कलुण विलविय-लोभ-कलकलत-बोल बहुल' सयोग-वियोग वाचि चिताप्रसङ्ग–प्रसृत-वध-बन्ध-महाविपुल-कल्लोल-करुण विलपित-लोभ-कलकलायमान-बोल-(ध्वनि)-बहुलम्–सयोग-वियोगा =अप्रियशब्दादिसयोग प्रियशब्दादिवियोगा एव वाचय =तरङ्गा यत्र सागरे स सयोग-वियोगवाचि, चिन्ताप्रसङ्ग =पुन पुनश्चिन्ताप्राप्ति स एव प्रसृत=प्रसरण यस्य स तथा, वधा =हननानि, बन्धा =सयमनानि, त एव महान्तो=गाढा, विपुला =विस्तीर्णा कल्लोला –महोर्मयो यत्र स वधबन्धमहाविपुलकल्लोल, करुणानि=करुणरसजनकानि विल-पितानि=विलापवचनानि, लोभा =लोभसम्भूताऽऽक्रोशाश्च त एव कलकलायमाना बोला =ध्वनयो बहुला यत्र स तथा, तत सयोगवियोगवाचिश्चासौ चिन्ताप्रसङ्गप्रसृतश्च तथा वधबन्धमहा-विपुलकल्लोलश्चासौ करुणविलपितलोभकलकलबोलबहुलश्च स तथा, त तादृश, सयोगादितर-ङ्गतरङ्गित चिन्ताविस्तारं वधबन्धकल्लोल करुणविलापलोभसम्भूताक्रोशप्रचण्डनादनादितमित्यर्थ। पुन कथम्भूतम्? 'अवमाणणफेणतिव्वखिंसणपुलपुलप्पभूयरोगवेयणपरिभवविणिवाय-

(सजोग–विओग-वीइ-चिंतापसग-पसरिय-वह बध-महल्ल विउल-कल्लोल-कलुण–विल-विय लोभ-कलकलत-बोल-बहुल) सयोग=अमनोज्ञ शब्दादिकों का सबध, वियोग=मनोज्ञ शब्दादिकोंका अभाव, ये जिसमें वाचि–कल्लोल है, चिंता जिसका विस्तार है, वध एव बधन ही जिसमें विस्तृत तरगे है, करुणारसजनक विलापवचन एव लोभ से सभूत आक्रोशवचन, ये जो जिसकी बहुल कलकलायमान ध्वनिया है–गर्जना है, (अवमाणण फेण-तिव्व-खिंसण पुलपुल-प्पभूय रोगवेयण-परिभव–विणिवाय फरुस-धरिसणा-समावडिय कढिण-कम्म-पत्थर-तरग रगत निच्चमच्चुभय तोयपट्ठ) अपमान ही जिसमें फेनराशि है। दु सहनिंदा, निर

(सजोग विओग वीइ चिंतापसग पसरिय-वह बध महल्ल विउल-कल्लोल-कलुण विलविय-लोभ-कलकलत-बोल-बहुल) સયોગ-મનને ન ગમે તેવા શબ્દ આદિકોનો સબધ, મનને ગમે તેવા શબ્દ આદિકોનો વિયોગ, એ જેમા વીચિ-લહેરો છે, ચિતા જેનો વિસ્તાર છે, વધ તેમજ બધન જ જેમા મોટા મોજા છે, કરુણાજનક વિલાપવચન તેમજ લોભથી ઉત્પન્ન થયેલ આક્રોશવચન એ બે જેની મોટી કલકલાટ ધ્વનિઓ છે-ગર્જના છે, (अवमाणण फेण तिव्व खिंसण-पुलपुल-प्पभूय-रोगवेयण-परिभव-विणिवाय-फरुस – धरिसणा – समावडिय कढिण-कम्म-पत्थर- तरग-रगत-निच्चमच्चुभय-तोयपट्ठ) અપમાન જ જેમા ફીણના

मूलम्—संसारभउव्विग्गा भीया जम्मण–जर–मरण-
गभीर–दुक्ख–पक्खुभिय–पउर–सलिल सजोग–विओग–वीइ-

टीका—भगवत श्रीमहावीरस्वामिनोऽनगारा पुन कादृशा ' इत्याह–' ससार भउव्विग्गा ' इत्यादि । ससारभयोद्विग्ना –चतुर्गतिभ्रमणलक्षणसमारभयादुद्विग्ना =व्याकुला, 'केनोपायेन ससारसागरात् तरिष्याम ' इतिचिन्ताजालाकुला इत्यर्थ । अत एव 'भीया'–भीता = भययुक्ता, अस्य तरन्ती यत्नान्वय । सूत्रकार ससारसागर वर्णयति–' जम्मण–जर–मरण करण-गभीर दुक्ख पक्खुभिय पउर सलिल' जन्म-जरा मरण करण-गम्भीर दु ख-प्रक्षुभित प्रचुर–सलिलम्–जन्मजरामरणान्येव करणानि=साधनानि यस्य तत तथा, तदेव गम्भीर दु ख=प्रगाढदु ख, तदेव प्रक्षुभित=प्रचलितम्, प्रचुर=विपुल सलिल=जल यस्मिन् स जन्म जरा–मरण–करण–गम्भीर–दु ख–प्रक्षुभित प्रचुरसलिलस्त, पुन कादृश ससारसागरम् ' इत्या-

' ससारभउव्विग्गा ' इत्यादि ।

भगवान महावीर के अनगार और भी कैसे थे ? इस बातको प्रकट करने के लिये सूत्रकार इस सूत्रकी प्ररूपणा करते हुए कहते है कि–भगवान् महावीर स्वामी के ये अन गार (ससारभउव्विग्गा) चतुर्गति मे भ्रमण करने रूप ससार के भय से उद्विग्न थे, 'किस उपाय से हम लोग इस अथाह ससारसागर से पार होंगे' इस प्रकार का चिन्तवन सर्वदा करते रहते थे । (भीया) इसलिये ये ससारभीरु थे । अब यहा से यह ससारसागर कैसा है ? इस बात का नीचे लिखित विशेषणों द्वारा सूत्रकार स्पष्ट करते है–(जम्मण–जर–मरण करण–गभीर–दुक्ख–पक्खुभिय–पउरसलिल) जन्म, जरा और मरण, ये ही जिसके साधन है ऐसा प्रगाढ दु ख ही जिसमे उछलता हुआ अगाध जल भरा हुआ है, तथा

' ससारभउव्विग्गा ' ઇत्याहि

ભગવાન્ મહાવીરના અનગાર ફરીપણ કેવા હતા ? તે વાતને પ્રકટ કરવા સૂત્રકાર આ સૂત્રની પ્રરૂપણા કરતા કહે છે કે-ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના તે અનગાર (ससारभउव्विग्गा) ચતુર્ગતિમા ભ્રમણ કરાવવારૂપ સ સારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન હતા, 'કયા ઉપાયથી અમે આ અગાધ સ સારસાગરથી પાર થઇએ' એ પ્રકારનુ ચિંતવન સર્વદા કર્યા કરતા હતા (भीया) એથી તેઓ સ સારભીરૂ હતા હવે અહીંથી આ સ સારસાગર કેવો છે ? તે વાત નીચે લખેલા વિશેષણો દ્વારા સૂત્રકાર સ્પષ્ટ કરે છે-(जम्मण जर मरण करण गभीर दुक्ख पक्खुभिय पउरसलिल) જન્મ, જરા અને મરણ, એ જ જેના સાધન છે એવા પ્રગાઢ દુ ખ જ જેમા વિસ્તારથી ઉછળતા પાણીના જેમ ભરેલા છે તથા

कलुस–जल–संचयं पइभयं अपरिमिय–महिच्छ–कलुसमइ–वाउवेग - उद्धम्ममाण–दगरय–रयधआर–वरफेण–पउर–आसा-

न्तर्गतः कलुषजलसञ्चयो यत्र स तथा तम्। 'पइभयं' प्रतिभयम्=महाभयङ्करम्, 'अपरिमिय-महिच्छ कलुसमइ-वाउवेग-उद्धम्ममाण दगरय रयंधआर-वरफेण पउर-आसा–पिवास धवलं' अपरिमित महेच्छ-कलुषमति-वायुवेगो-द्धूयमानो-दकरजोऽन्धकार वरफेन-प्रचुराऽऽशा-पिपासा–धवलम्–अपरिमिता =अत्यधिका ये महेच्छा –ताऽभिलाषवन्तो लोकाः, तेषां कलुषा= मलिना या मतिः सैव वायुवेगेन उद्धूयमानम्–उदकरजोरयः–जलकणसमूहः, तेन अन्धकारं इव यत्र स तथा वरफेनमिव–आशापिपासाभिर्धवलः इव धवलो यः स तथा तं, तत्राप्राप्तार्थानां प्राप्तिभावना आशा, धनसम्बन्धि यस्तीव्रलालसा पिपासा। 'मोहमहावत्तभोगभममाण गुप्प-माणुच्छलंतपच्चोणियत्तपाणियपमायचंडबहुदुट्ठसावयसमाहयुद्धायमाणपब्भार – घोर-कंदियमहारवरवंतभेरवरवं'-मोहमहावर्तभोगभ्राम्यद्गुप्यदुच्छलत्प्रत्यवनिपतत्पानीयप्रमादचण्ड-

सार रूप है। जिसमें कलुष–मलिन–जल का संचय है, (पइभयं) महाभयङ्कर है। (अपरि-मिय-महिच्छ कलुसमइ-वाउवेग-उद्धम्ममाण दगरयरयंधयार–वरफेण पउर-आसा पिवास-धवलं) अपरिमित–अत्यधिक अभिलाषावाले मनुष्यों की जो विविध प्रकार की बुद्धियाँ हैं वे ही मानो इसके वायुके झोकों से उडाये हुए जलकण हैं, इनसे यह संसारसमुद्र अंध-कार से युक्त जैसा हो रहा है। आशा एवं पिपासारूप प्रचुर फेन से यह धवलित हो रहा है। अप्राप्त अर्थ की प्राप्ति की भावना का नाम आशा है, और धन संबंधी तीव्र लालसा का नाम पिपासा है। (मोह-महावत्त-भोग भममाण गुप्पमाणु च्छलंत पच्चोणियत्त पाणिय पमाय–चंड-बहुदुट्ठ-सावयसमाहयुद्धायमाण पब्भार घोर-कंदिय महारवरवंत भेरव-रव) इस संसार

મ જલ-સંચય) લાખો ભવરૂપ જ જેમાં કલુષ–મેલા પાણીનો સંચય છે, (पइभयं) મહાભયંકર છે (अपरिमिय-महिच्छ कलुसमइ वाउवेग उद्धम्ममाण–दगरय–रयंध यार वरफेण पउर आसा पिवास धवलं) અપરિમિત–બહુ જ અભિલાષાવાળી મનુષ્યોની જે વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિ છે તે જાણે તેના વાયુના ઝપાટાથી ઉડતા જલકણો છે તેનાથી આ સંસારસમુદ્ર અંધકારથી ભરેલ જેવો થઈ ગયો છે આશા તેમજ પિપાસા (તૃષ્ણા) રૂપ પ્રચુર ફીણથી તે સફેદ થઇ રહેલો છે અપ્રાપ્ત અર્થની પ્રાપ્તિની સંભાવનાનું નામ આશા છે અને ધન સંબંધી તીવ્ર લાલસાનું નામ પિપાસા છે (मोह महावत्त भोग भममाण गुप्पमाणु च्छलंत–पच्चोणियत्त–पाणिय पमाय–चंड बहुदुट्ठ–सावय-समाहयुद्धायमाण पब्भार–घोर-

खिंसण-पुलपुल (पल्लुपण)—प्पभूयरोग-वेयण—परिभव—विणिवाय-
फरुस—धरिसणा—समावडिय—कढिण-कम्म—पत्थर—तरंग -रंगंत-
निच्चमच्चुभयतोयपट्ठं कसाय—पायाल—सकुल भवसयसहस्स—

फरुसधरिसणासमावडियकढिणकम्मपत्थरतरंगरंगतमच्चुभयतोयपट्ठं' अपमानन-फेन तीव्र—खिंसन—पुलम्पुल-प्रभूत रोग वेदना परिभव विनिपात परुष धर्षणा—समापतित—कठिनकर्म प्रस्तर-तरङ्ग-रङ्गन्नि यमृत्युभय तोयपृष्ठम्—अपमाननमेव फेनो यत्र सोऽपमाननफेन , तथा—तीव्र खिंसनम्=दु सहनिन्दा, पुलम्पुलप्रभूता=निरन्तरमुत्पन्ना या रोगवेदना परिभवा =अनादर , विनिपाता =नाशा , अथवा परिभवविनिपात —परिभव =पराभव पराजयो हानिर्वा, तस्य विनिपात =प्राप्ति परुषधर्षणा —निष्ठुरवचननिर्भर्त्सनानि, तथा—समापन्नानि=बद्धानि यानि कठिनानि=कठोरोदयानि कर्माणि=नानाऽऽवरणीयादीनि, एतान्येव प्रस्तरा —पाषाणास्तै कृत्वा तत्सङ्घट्टन प्राप्य समुत्थितै , तरङ्गै , रिङ्गत=प्रचलत् , नित्य=ध्रुव यन्मृत्युभय=मरणभीति तदेव तोयपृष्ठ=जलोपरितनभागो यत्र स तथा तादृशम्, पुन कीदृश ' कसायपायालसकुल' कषायपातालसङ्कुलम्—कषाया एव पाताला =पातालकलशा —अधस्तलानि तै सङ्कुल —व्याप्तम्। ' भवसयसहस्स—कलुस—जल—सचय ' भवशतसहस्रकलुषजलसञ्चयम्—भवशतसह

न्तर समुत्पन्न रोगवेदना, पराभव, विनिपात—विनाश, अथवा पराभव की प्राप्ति, निष्ठुर वचन, अपमान के वचन, एव कठोर उदयवाले सचित ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्म, ये ही जिसमे पाषाण है, और उन पाषाणो के सघट्टन से अनेक प्रकार की आधिव्याधिरूप तरङ्गे उत्पन्न होती हे, इन तरंगो द्वारा चलायमान अवश्यभावी मृत्युभय ही जिसमे तोय पृष्ठ—जल का उपरितनभाग है, ऐसा यह ससारसागर हे। तथा यह (कसाय—पायाल सकुल) कषायरूप पातालकलशो से व्याप्त है। (भव सयसहस्स कलुस जल सचय) लाखों

ઢગલારૂપ છે, દુ સહ નિંદા, નિરતર થતી રોગવેદના, પરાભવ, વિનિપાત વિનાશ, અથવા પરાભવની પ્રાપ્તિ, નિષ્ઠુર વચન, અપમાનના વચન, તેમજ કઠોર ઉદયવાળા સચિત જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મો, એ જ જેમા પાષાણ (ખડકો) છે, અને આ પાષાણો સાથે ભટકાવાથી જે અનેક પ્રકારના આધિ વ્યાધિરૂપ મોજા ઉત્પન્ન થતા રહે છે અને તે દ્વારા ચલાયમાન અવશ્યભાવી મૃત્યુ ભય જ જેમા પાણીની સપાટીના ભાગ છે, એવો આ સસારસાગર છે તથા આ (कसायपायालसकुल) કષાયરૂપ પાતાળકળશોથી વ્યાપ્ત છે (भव सयसहस्स कलु

चउपरिहत्थ-अणिहुयिंदिय-महामगर-तुरिय-चरिय-खोखुब्भमाण-नच्चंत-चवल-चंचल-चलंत-घुम्मंत-जल-समूह अरइ-भय-विसाय-सोग-मिच्छत्त-सेल-संकड अणाइसंताण-कम्मबंधण-किलेस-

रागद्वेष-त्वरितचरित-क्षोक्षुभ्यमाण-नृत्यचपलाचञ्चल-चलद्-घूर्णज्जल-समूहम्-अज्ञाना येव भ्रमन्तो मत्स्या प्रतिहस्ता जलजन्तुविशेषा, यस्मिन् संसारसागरे स तथा, अनिभृतानि-अनुपशान्तानि यानीन्द्रियाणि तान्येव महामकरास्तेषां यानि त्वरितानि=शीघ्राणि चरितानि=चेष्टा तैः-क्षोक्षुभ्यमाणं अत्यन्तमुच्छलन् नृत्यन्निव नृत्यन्, चपलात्चञ्चलं यथा स्यात् तथा चलन् घूर्णन्=विद्युत्समानवेगेन चक्रवदाकारं भ्रमन् जलसमूहः, संसारपक्षे तु जडसमूहो=विवेकविकलानां समूहो यत्र स तथा, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, तं तादृशम्। 'अरइ-भय-विसाय-सोग मिच्छत्त-सेल संकड' अरतिभयविषादशोकमिथ्यात्वशैलसङ्कटम्-अरति, भय, विषाद, शोक, मिथ्यात्वम् एतानि प्रतिरोधकतया शैलास्तैः सङ्कटम्=अतिनिकटं, तं तादृशम्, 'अणाइ संताण कम्म-बंधण किलेस चिक्खिल्ल-सुदुत्तारं' अनादि संतान-कर्मबन्धनक्लेशकर्दमसुदुस्तरम्-अनादिसंतानम्=अनादिप्रवाहं यत्कर्मबन्धनं तच्च, क्लेशाश्च रागादयस्तल्लक्षणं यत्

इस संसार समुद्र में अज्ञान ही घूमते हुए मत्स्य एवं परिहस्त-जलजन्तुविशेष हैं। अनुपशान्त इन्द्रियाँ ही इसमें विकराल मगर हैं। इन इन्द्रियरूप महामकरों के चंचल चेष्टाओं से इसमें अज्ञानियों का समूहरूप जलसमूह क्षुब्ध हो रहा है, नाच रहा है, विद्युद्वेग से चक्र जैसे घूम रहा है। (अरइ भय विसाय सोग मिच्छत्त सेल संकड) अरति अप्रीति, भय भीति, विषाद, शोक एवं मिथ्यात्वरूप पर्वतों से यह संसारसमुद्र अत्यंत निकट बना हुआ है। (अणाइ संताणकम्मबंधणकिलेस चिक्खिल्ल-सुदुत्तारं) अनादिकाल से इस जीव के साथ

ब्भमाण नच्चंत चवलचंचल चलंत घुम्मंत जल समूह) આ સંસારસમુદ્રમાં અજ્ઞાન જ ઘુમતા માછલા તેમજ પરિહસ્ત-જલજન્તુવિશેષ છે. અનુપશાન્ત ઇન્દ્રિયો જ એમાં વિકરાળ મગર છે. તે ઇન્દ્રિયરૂપ મહામકરોની ચંચળ ચેષ્ટાઓથી તેમાં અજ્ઞાનીઓના સમૂહરૂપ જલસમૂહ ક્ષુબ્ધ થઈ રહ્યો છે, નાચી રહ્યો છે, વીજળીવેગે ચક્રની પેઠે ફરી રહ્યો છે. (अरइ-भय-विसाय-सोग-मिच्छत्त-सेल संकड) અરતિ-અપ્રીતિ, ભય-ભીતિ, વિષાદ-શોક, તેમજ મિથ્યાત્વરૂપ પર્વતોથી આ સંસારસમુદ્ર અત્યંત વિકટ બનેલો છે. (अणाइ-संताण कम्म बंधण किलेस चिक्खिल्ल सुदुत्तारं) અનાદિ કાળથી આ જીવની સાથે બંધન

पिवास–पवल मोहमहावत्त–भोग–भममाण-गुप्पमाण-उच्छलंत–पचोणियत्त–पाणिय–पमाय–चंड–बहुदुट्ठ–सावय-समाहयुद्धाय-माण–पब्भार–घोर-कंदियमहारवरवन्त-भेरवरव अण्णाण-भमंतम-

बहुदुष्टश्वापदसमाहतोद्धायमानप्राग्भारघोरक्रन्दितमहारवरवद्भैरवरव-मोहरूपे महावर्ते भोग एव भ्राम्यत–चक्राकारेण भ्रमत्, गुप्यत्=चपलीभवत, उच्छलत्=उछलत, 'पचोणिय' प्रत्यवनिपतत–अध पतत्, पानीय=जल यत्र स तथा, प्रमादा =भयानकमत्त एव चण्डबहुदुष्टश्वापदा –चण्डा =क्रोधशाला बहुदुष्टा =अतिदुष्टस्वभावा, श्वापदा –हिंसक जीवास्तैर्यै 'समाहय' समाहता =प्रहता–आघात प्राप्ता 'उद्धायमाण' उद्धावन्त = उच्छलन्त विविध चेष्टमाना वा समुद्रपक्षे मत्स्यादय ससारपक्षे पुरुषादय, तेषा 'पब्भार' प्राग्भार –समूहो यत्र स तथा, तथा घोरेय क्रन्दितमहारव =रोदनमहाशब्द स एव रवन– प्रतिरवन्–प्रति ध्वनि कुर्वन भैरवरवो=भयानकशब्दो यत्र स तथा, ततस्रयाणा पदाना कर्मधारय, तम् –'अण्णाण भमंत मच्छ–परिहत्थ अणिहुयिंदिय महामगर- तुरिय-चरिय खोखुब्भ माण नचंत चवलचचल चलंत घुम्मंत जलसमूह' अज्ञान–भ्रम मत्स्य-परिहस्तानिभृतेन्द्रिय

समुद्र के मोहरूप महा–आवर्त्त में भोगरूप जल चक्राकार से घूम रहा है, अत्यंत चंचल हो रहा है, उछल रहा है, उछल कर फिर नीचे गिर रहा है। तथा–इस संसार समुद्र में प्रमाद आदि ही क्रोधी एवं अतिदुष्ट स्वभाव वाले हिंसक जीव हैं। इन के द्वारा आघात को प्राप्त होकर समस्त संसारी जीवों–पुरुष आदि (समुद्रपक्ष में मत्स्यादिक जलचर जीवों) का समूह इधर–उधर भागता फिरता है। उन्हीं संसारी जीवों के भयंकर आक्रन्दन की महाभीषण प्रतिध्वनि इस संसार समुद्र में हो रही है। तथा–(अण्णाणभमंतमच्छपरिहत्थ-अणिहुयिंदिय महासागर तुरिय चरिय खोखुब्भमाणनचंत-चवल चंचल-चलंत-घुम्मंत - जलसमूह)

कंदिय–महारव–रवंत–भेरव–रव) આ સંસાર સમુદ્રના મોહરૂપ મહા આવર્ત્તમાં ભોગરૂપ જલચક્રની પેઠે ઘૂમી રહ્યું છે બહુ વેગ થઈ રહ્યો છે, ઉછળી રહ્યું છે ઉછળીને પાછું નીચે પડે છે તથા–આ સંસારસમુદ્રમાં પ્રમાદ આદિ જ ક્રોધી તેમજ અતિદુષ્ટ સ્વભાવવાળા હિંસક જીવ છે, તેમના દ્વારા આઘાત પામીને સમસ્ત સંસારી જીવો–પુરુષ આદિ (સમુદ્ર પક્ષમાં મત્સ્યાદિક જલચર જીવો)નો સમૂહ આમતેમ ભાગનાસ કરે છે તે સંસારી જીવોના ભયંકર આક્રન્દનનો મહાભીષણ પડઘો આ સંસારસમુદ્રમાં પડે છે તથા (अण्णाण–भमंत मच्छ परिहत्थ अणिहुयिंदिय–महासागर–तुरिय चरिय खोखु

भीमदरिसणिज्जं तरंति, धिइ-धणिय-निप्पकंपेण तुरिय-चवल सवर-वेरग्ग-तुगकूवय-सुसपउत्तेण णाण-सिय-विमल-मूसिएण सम्मत्त-विसुद्ध-लद्ध-णिज्जामएणं धीरा संजमपोएण सीलक-

'संसारसागरम् तरन्ति,-अस्य 'संयमपोतेन' इत्यग्रे वर्तमानेन सम्बन्धः । संसारभयोद्विग्ना यतयः संयमपोतेन तत्पारं यान्तीत्यर्थः । किम्भूतेन संयमपोतेनेत्याह-'धिइधणियनिप्पकंपेण' धृतिः-निजनिजकर्तव्यरूपा धृतिः रज्जुः तयोत्तमं धणियम्=अत्यर्थं निष्प्रकम्प = कम्पनरहितस्तेन संयमपोतेन, 'तुरियचवल' त्वरितचपलम्=अतिशीघ्रम,-'सवर-वेरग्ग-तुग-कूवय सुसपउत्तेण' संवरवैराग्य तुङ्ग कूपक-सुसंप्रयुक्तेन तत्र संवर=प्राणातिपातादिविरतिरूप, वैराग्य=विषयानभिष्वङ्गः एतद्द्वयम् एव तुङ्गः=उच्चः कूपकः-पोतस्य मध्यस्थितः स्तम्भः, तेन सुसंप्रयुक्त-सम्यग्रचनया प्रयोजितस्तेन, 'णाण सिय विमल मूसिएण' ज्ञान सित-विमलोच्छ्रितेन, ज्ञानमेव सितं=श्वेतं वस्त्रं तदेव विमलम् उच्छ्रितं यत्र तेन, मूले मस्तके प्रावृतमास्ते । पवनाकम्पित वस्त्रखण्डस्थगितपटाकर्षणेन नौका वेगगामिनी भवति । सति साधनोपेतेऽपि पोते कर्णधारं भाव्यमित्याह-'सम्मत्तविसुद्धलद्धणिज्जाम-

(धिइधणियणिप्पकंपेण) धृतिरूप रज्जुबन्धन से जो अत्यन्त निष्प्रकंप है। (तुरियचवल) गति जिसकी अत्यन्त शीघ्रगामी है (सवर वेरग्ग तुग कूवय सुसपउत्तेण) संवर-प्राणातिपातादि से निवृत्तिरूप विरति एवं वैराग्य-विषयों में अनभिष्वङ्गरूप वृत्ति-ये दोनों ही जिसके मध्य में एक ऊँचा कूपक-स्तम्भ है। (णाण-सिय विमल मूसिएण) ज्ञानरूपी सफेद-वस्त्र का जिसमें पाल तना हुआ है। नौका में एक लकड़ी का खंभ लगा रहता है जिस पर एक कपड़ा तना रहता है। उससे हवा की रुकावट होने से नौका बड़े वेग से चलती है। यही रूपक यहाँ घटित किया गया है। (सम्मत्त विसुद्ध लद्ध णिज्जामएण) जिसमें

સંબંધ છે-(धिइ धणियणिप्पकंपेण) ધૃતિરૂપ દોરડાના બંધનથી જે બહુજ નિષ્પ્રકંપ (સ્થિર) છે (तुरियचवल) ગતિ જેની અત્યન્ત વેગવાળી છે (सवर वेरग्ग तुग कूवय सुसपउत्तेण) સંવર-પ્રાણાતિપાતાદિથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ તેમજ વૈરાગ્ય વિષયોમાં અનાસક્તિરૂપ વૃત્તિ-એ બન્ને જેના વચમાં એક ઉંચો કૂપકસ્તંભ છે (णाण-सिय विमल मूसिएण) જ્ઞાનરૂપી સફેદ વસ્ત્રનો જેમાં સઢ હોય છે વહાણમાં એક લાકડાનો થાંભલો લાગેલો હોય છે જેના પર એક કપડું (સઢ) તાણેલો હોય છે તેમાં હવા ભરાઈ જાય છે તેથી ભગરીને વહાણ બહુ વેગથી ચાલે છે આ જ રૂપક અહીં ઘટાવેલું છે (सम्मत्त-विसुद्ध लद्ध णिज्जामएण)

चिक्खल्ल–सुदुत्तारं अमर–णर–तिरिय–णरयगइ-गमण-कुडिल-परियत्त–विउलवेलं चउरंतं महंतमणवदग्गं रुद्दं संसारसागरं

'चिक्खल्ल'–कर्दम , तेन सुष्ठु दुस्तरं स तथा तम्। 'अमर-णर-तिरिय-णरय-गइ-गमण-कुडिल-परियत्तविउल-वेल' अमर-नर-तिर्यङ्नारक-गतिगमन-कुटिल–परिवर्त–विपुल–वेलम्, सुर-नर-तिर्यङ्नारक-गतिषु चतसृषु गमनं तदेव कुटिलपरिवर्त्ता=वक्रभ्रमणानि एव विपुला= विशाला वेला यस्मिन् स तथा तं–चतुर्गतिगमनरूपकुटिलभ्रमणविपुलतटम्। 'चउरंत' चतुरन्तम्–दिग्भेदगतिभेदाभ्यां चतुर्विभागम्। 'महंत' महान्तम्=विशालम्। 'अणवदग्ग' अनवदग्रम्–अपर्यवसानम्। 'रुद्द' रौद्रम्–भयजनकम्। 'भीमदरिसणिज्ज' भीमदर्शनीयम् भीमं यथा भवतीत्येवं दृश्यते यः स भीमदर्शनीयस्तम्, यस्य दर्शनाद् भयमुत्पद्यते तमित्यर्थः।

बंधन अवस्था को प्राप्त–चला आ रहा जो कर्म उन उनसे उद्भूत जो रागादिक परिणाम हैं, ये ही जहां चिकना कादव है। इसीसे इसका तिरना दुष्कर हो रहा है। (अमर–णर तिरिय णरयगइ-गमण-कुडिल परियत्त विउल वेल) देवगति मनुष्यगति, तिर्यग्गति एवं नरकगति इन चार गतियों में जो निरन्तर जीव का परिभ्रमण है वही इसकी वक्र परिवर्द्धमान विस्तृत वेला है। (चउरंत) चतुर्गतिरूप चार दिशाओं के चार विभागों से जो विभक्त है। (महंत) जो बडी विशाल है। (अणवदग्ग) जिसका पार पाना बहुत ही कठिन है। (रुद्द) जो बड़ा ही विकरालस्वरूप वाला है। (भीमदरिसणिज्ज) जिसके देखने मात्र से ही भय का संचार होता है। ऐसा यह संसारसमुद्र है। इसका पार पाना विना संयमरूप जहाज के हो नहीं सकता है। अब यहां से संयमरूप जहाज का वर्णन सूत्रकार करते हैं–

અવસ્થાથી ચાલ્યા આવતા જે કર્મ તેમજ તેમનાથી પેદા થતા જે રાગાદિક પરિણામ છે તે જ ચીકણો કાદવ છે અને તેથી તેને તરવું મુશ્કેલ થાય છે (अमर णर तिरिय णरय गइ गमण कुडिल परियत्त विउल वेल) દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ તેમજ નરકગતિ આ ચાર ગતિઓમાં જે નિરંતર જીવનું પરિભ્રમણ છે તે જ તેની વાંકી, પરિવર્તિત થતી વિશાળ વેલા છે (चउरंत) ચતુર્ગતિરૂપ ચાર દિશાઓના ચાર વિભાગોથી જે વિભક્ત છે (महंत) જે બહુ મોટી છે (अणवदग्ग) જેનો પાર પામવો બહુ જ કઠણ છે (रुद्द) જે બહુ જ વિકરાળ સ્વરૂપવાળો છે (भीमदरिसणिज्ज) જેના દર્શન માત્રથી જ ભયનો સંચાર થાય છે એવો આ સંસારસમુદ્ર છે તેનો પાર પામવો તે સંયમરૂપ નાવ વગર બની શકતો નથી હવે અહીંથી સંયમરૂપ નાવ (વહાણ)નું વર્ણન

वयवर-भङ-भरियसारा जिणवर-वयणोवदिट्ठ-मग्गेण अकुडिलेण
सिद्धिमहापट्टणाभिमुहा समणवर-सत्थवाहा सुसुइ-सुसभास-

महान्त तदेव भाण्ड =क्रयगो वस्तुजातरूप, भृत =स्थापित सागे=रत्नादिरूप पदार्थो यैस्ते तथा, केन पथा प्रयान्त इत्यत आह-'जिणवरवयणोवदिट्ठमग्गेण' जिनवरवचनोपदिष्टमार्गेण जिनवरवचनम्= आगमस्वरूप तेन उपदिष्ट =कथित -मार्ग = संयमपथ तेन,'अकुडिलेन' अकुटिलेन-कापट्यादिदोषरहितेन, 'सिद्धिपट्टणाभिमुहा' सिद्धिपत्तनाभिमुखा -सिद्धिरेव पत्तन वणिक्पुर तदभिमुखा -तत्सम्मुखा । 'समणवरसत्थवाहा' श्रमणवरसार्थवाहा -श्रमण

प्रमाद का परित्याग एव व्यवसाय अर्थात मोक्ष प्राप्त करने का दृढ निश्चय, इन दोनों मूल्यों से खरीद-क्रीत वरव्रत-महाव्रतरूप-भाण्डों का क्रयणीय वस्तुओं का-कि जो निर्जरा, यतना, उपयोग, ज्ञान, दर्शन एव (चारित्र) से विशुद्ध हैं, जिनमें सार भरा हुआ है ऐसे मुनिजन इस ससाररूप महासमुद्र से पार होते हैं। किस मार्ग पर चलते हुए ये पार होते हैं? सो बताते हैं-(जिणवरवयणोवदिट्ठमग्गेण) जिनवर का जो वचन है-आगम है, उसके द्वारा उपदिष्ट जो सयमरूप मार्ग है, उस पर चलकर ही ये मुनिजन इस ससाररूप समुद्र को पार करते हैं। यह मार्ग कैसा है, इसके लिये सूत्रकार (अकुडिलेण) इस विशेषण से स्पष्ट करते हैं-यह मार्ग कपटता आदि मायासे रहित है, अर्थात्-सरल है-आडा-टेढा नहीं है। ऐसे मार्ग से प्रयाण करने वाले ये मुनिजन पुनः कैसे होते हैं यह अब यहा से स्पष्ट किया जाता है-(सिद्धिपट्टणाभिमुहा) इस प्रकार के मार्ग से प्रयाण करने वाले

પ્રમાદનો પરિત્યાગ તેમજ વ્યવસાય અર્થાત મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય, એ બન્ને મૂલ્ય (કિંમત) થી લીધેલ-વેચાતા લીધેલ ૧૨ વ્રત-મહાવ્રતરૂપ વાસણોના-વેચાતી લીધેલી વસ્તુઓના કે જે નિર્જરા, યતના, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન તેમજ ચારિત્રથી વિશુદ્ધ છે જેમા સાર ભરેલો છે એવા મુનિજન આ સંસારરૂપ મહાસમુદ્રથી પાર થઈ જાય છે કયા માર્ગ પર ચાલતા તેઓ પાર થાય છે? તે બતાવે છે- (जिणवरवयणोवदिट्ठमग्गेण) જિનવરનું જે વચન છે-આગમ છે-તેના દ્વારા ઉપદેશાએલ જે સયમરૂપ માર્ગ છે, તેના પર ચાલીને જ તે મુનિજનો આ સંસારરૂપ સમુદ્રને પાર કરે છે આ માર્ગ કેવા છે? તે માટે સૂત્રકાર (अकुडिलेण) આ વિશેષણથી સ્પષ્ટ કરે છે આ માર્ગ કપટતા આદિ દોષોથી રહિત છે-અર્થાત્ સરળ છે, આડોઅવળો નથી એવા માર્ગથી પ્રયાણ કરનારા એ મુનિજનો વળી કેવા હોય છે તે બધું અહીંથી સ્પષ્ટ કરવામા આવે છે (सिद्धिपट्टणाभिमुहा) એ પ્રકારના માર્ગે પ્રયાણ કરવાવાળા મુનિજનો સિદ્ધિરૂપ

लिया पसत्थज्झाण–तव–वाय-पणोल्लिय-पहाविएणं उज्जमववसाय-ग्गहिय–णिज्जरण–जयण–उवओग-णाण-दंसण-[चरित्त] विसुद्ध-

एण' सम्यक्त्वविशुद्धसर्वनियामकेन ... =प्राप्तो नियामकः = कर्णधारो -नौकाचालको यत्र स तथा तेन, सम्यक्त्वरूपकर्णधारयुक्तेन यत्र ... भावा, 'संजमपोएण' संयमपोतेन= संयमनौकया। 'सीलकलिया' शीलकलिताः =अष्टादश-सहस्रशीलाङ्गधारकाः –नाम युक्ताः, 'पसत्थज्झाणतववायपणोल्लियपहाविएण' प्रशस्त-ध्यानतपोवातप्रणोदितप्रधावितेन–प्रशस्तं ध्यानं धर्मशुक्लादिकं तद्रूपं तपः तदेव वातः=वायुः, तेन प्रणोदित =प्रेरितं, अतएव प्रधावितस्तेन ' उज्जम ववसाय ग्गहिय णिज्जरण जयण उवओगणाणदंसणचरित्तविसुद्धवयवरभंडभरियसारा ' उद्यम ... निर्जरयतनो-पयोगज्ञानदर्शनचारित्रविशुद्धव्रतवरभाण्डभृतसाराः -उद्यम =प्रमादपरित्यागः ... मोक्षप्राप्ति निश्चय -ताभ्यां मूल्यरूपाभ्यां गृहीताः=क्रीता निर्जरायतनोपयोगज्ञानदर्शनचारित्रविशुद्धव्रतवर=

विशुद्ध सम्यक्त्व हो नियामक–कर्णधार के स्थानापन्न है, अर्थात् विशुद्ध समकित का लाभ जिसमें खेवटिया के समान है। (पसत्थ ज्झाणतव वाय पणोल्लिय पहाविएण) प्रशस्त ध्यान-रूप तपरूपी वायु से प्रेरित होकर जो आगे २ बढ़ता रहता है। इस तरह इन पूर्वोक्त विशेषणों से विशिष्ट इस संयमरूपी जहाज के द्वारा इस संसाररूप अपार दुस्तर समुद्र को (धीरा) धीरवीर स्थिर स्वभाववाले मुनिजन ही (तरंति) पार करते हैं। अब यहाँ से मुनिजनों के लिये प्रयुक्त विशेषणों का अर्थ स्पष्ट किया जाता है–(सीलकलिया) ये मुनिजन–शील–१८ हजार शील के भेदों को धारण करने वाले हैं। (उज्जम-ववसाय ग्गहिय णिज्जरण-जयण उवओग णाण दंसण [चरित्त]विसुद्धवयवरभंडभरियसारा) उद्यम अर्थात्

જેમાં વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ જ નિર્યામક–કર્ણધારને સ્થાને (સુકાની) છે, અર્થાત્ વિશુદ્ધ સમકિતનો લાભ જ જેમાં સુકાનીના સમાન છે (पसत्थ ज्झाण तव वाय पणोल्लिय पहाविएण) પ્રશસ્ત ધ્યાનરૂપ તપરૂપી વાયુથી પ્રેરિત થઈને જે આગળ આગળ વધતો રહે છે એ રીતે તે પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી વિશિષ્ટ આ સંયમરૂપી વહાણદ્વારા સંસારરૂપ અપાર દુસ્તર સમુદ્રને વીર ધીર સ્થિર સ્વભાવ વાળા મુનિજનો જ (तरंति) પાર કરે છે હવે અહીંથી મુનિજનો માટે લગાડેલા વિશેષણોના અર્થ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે–(सीलकलिया) એ મુનિજનો શીલ–૧૮ હજાર શીલના પ્રકારને ધારણ કરવાવાળા છે (उज्जम-ववसाय ग्गहिय-णिज्ज रण जयण उवओग णाण-दंसण [चरित्त] विसुद्ध वयवर भंड भरिय-सारा) ઉદ્યમ અર્થાત્

जिइंदिया णिब्भया गयभया सचित्ताचित्तमीसिएसु दव्वेसु विरागय गया सजया [विरता] मुत्ता लहुया णिरवकखा साहू णिहुया चरंति धम्मं ॥ सू० ३२ ॥

या गयभया' निर्भया गतभया, 'सचित्ताचित्तमीसिएसु दव्वेसु' सचित्ताऽचित्तमिश्रितेषु द्रव्येषु=वस्तुषु 'विरागय गया' विरागता गता=वैराग्य प्राप्ता। 'सजया' संयता=संयमवन्त। 'विरता' विरता=हिंसादिभ्यो निवृत्ता, 'मुत्ता' मुक्ता=लोभरहिता, 'लहुआ' लघुका-स्वल्पोपधिधारितया लघुभूता। 'णिरवकखा' निरवकाङ्क्षा=उभयलोकसुखाभिलाषवर्जिता, यत पूर्वोक्तगुणविशिष्टा, अतएव 'साहू' साधव:-मोक्षसाधका। 'णिहुया' निभृता-विनीता जात्यादिमदवर्जिता इत्यर्थ, 'धम्म' धर्म-श्रुतचारित्रलक्षणम्। 'चरंति' चरन्ति=आराधयन्ति ॥ सू० ३२ ॥

(**णिब्भया गयभया**) निर्भय थ, इस हेतु इन्हे कहा भी भय नहा लगता था, (**सचित्ताचित्तमीसिएसु दव्वेसु विरागय गया**) सचित्त, अचित्त और सचित्ताचित्त द्रव्यों म ये वैराग्य युक्त थ, (**सजया विरता मुत्ता**) सयमशाली, हिंसादि-निवृत्त और लोभरहित थे, [**लहुया**] स्वल्प उपधि क धारक होन से ये लघु—लाघवगुण-सपन्न थ, (**णिरवकखा**) इहलोक और परलोक के सुखों का अभिलाषा से रहित थे, अत एव ये मुनि गण (**साहू**) साधु, अथात् मोक्षसाधक थ। भगवान महावीरके ये साधु (**णिहुया**) निभृत—जात्यादि मद से रहित होनेक कारण विनीत होकर (**धम्मं**) श्रुत-चारित्रलक्षण धर्म का (**चरंति**) आराधना करते थ ॥ सू०३२ ॥

આ સાધુઓ જિતેન્દ્રિય હતા, (णिब्भया गयभया) નિર્ભય હતા, તેથી તેમને કોઇ ઠેકાણે ભય લાગતુ નહિ તેઓ (सचित्ताचित्तमीसिएसु दव्वेसु विरागय गया) સચિત્ત, અચિત્ત અને સચિત્તાચિત્ત દ્રવ્યોમા વૈરાગ્યવાન હતા, (सजया विरता मुत्ता) સયમશાલી, હિંસાદિથી નિવૃત્ત અને લોભરહિત હતા, (लहुया) સ્વલ્પ ઉપધિના ધારક હોવાથી તેઓ લઘુ-લાઘવગુણ સપન્ન હતા, (णिरवकखा) ઇહલોક અને પરલોકના સુખોની અભિલાષાથી રહિત હતા તેથી જ તે મુનિઓ (साहू) સાધુ એટલે મોક્ષસાધક હતા ભગવાન મહાવીરના આ સાધુઓ (णिहुआ) નિભૃત-જાત્યાદિ મદથી રહિત હોવાને કારણે વીનીત થઇને (धम्म) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની (चरंति) આરા ધના કરતા હતા (સૂ ૩૨)

सुपण्ह-सासा गामे गामे एगराय णगरे णगरे पंचरायं दूइज्जता

श्रेष्ठा —सार्थवाहा — धागृत यवसायिन । 'सुसुइ सुसभास सुपण्ह सासा' सश्रुनि(सुरुनि) सुसम्भाषा—सुप्रश्न—स्वाशा —सुष्ठु श्रुतयो येषा त सुश्रुतय —स ।ग्गत्र या —मसिद्धा ता, अथवा सुशुचय —सम्यक्शुद्धिम त । सुस =सुखकारक सम्भाषो येषा त सुसम्भाषा कदा चिदपि कटूच्चारण न कुर्वत । शोभना प्रश्ना येषा त सुप्रश्ना —प्रमितमशुचितप्रश्नकर्त्तारः, शोभना आशा येषा ते स्वाशा —मुक्तिमात्रेच्छ, चतुर्णामपा कर्मधार्ये—सुश्रुतिसुसभाषासुप्रश्न स्वाशा, एवविधा स त 'गामे गामे एगराय' ग्राम ग्रामे एकरात्रम् प्रतिग्रामम् एकरात्रम्, अस्य 'दूइज्जता' इत्यनेन सहा वय । 'णगरे णगरे पचराय' नगरे नगरे पञ्चरात्रम्—प्रतिनगर पञ्चरात्र, 'दूइज्जता' द्रवत =वसत, धातूनामनेकार्थ वा, 'जिइंदिया' जितेन्द्रिया 'भिम

मुनिजन सिद्धिरूप प'ग—पत्तन क म सुग्व होत है। (समणवरसत्थवाहा) इनके साथी श्रमणश्रेष्ठरूप सार्थवाह व्यवसायिजन होत हे। (सुसुइ-सुसभास सुपण्हसासा) सतसिद्धा तों के ये पारगत होते हे, अथवा इनका सिद्धान्त समीचीन—निर्दोष होता ह, अथवा ये विशिष्ट—शुद्धि—सपन्न होते ह । भाषा इनकी बडा ही मनोमुग्धकारी होता है । कभी भी ये कटुक भाषा का उच्चारण नहा करते हे । ये जो भी प्रश्न करते ह वह प्रमाणोपेत होता है—व्यर्थ के अक्षरों का उसम समावेश नहीं रहता । सासारिक पदार्थो म किसी म भी इनकी इच्छा जागृत नहीं होती, सिर्फ मुक्ति प्राप्त करन का भावना ही एक इनकी रहा करती है । (गामे गामे एगराय णयरे पचराय दूइज्जता) ये साधु ग्रामों मे एक रात और नगरों म पाच रात निवास करत थ । (जिइंदिया) ये जितेन्द्रिय थे

पट्टण-पत्तननी सन्मुख होय छे (समणवरसत्थवाहा) तेमना साथी श्रमणश्रेष्ठ३प सार्थवाह-व्यवसायी जन होय छे (सुसुइसुसभाससुपण्हसासा) सत्-सिद्धातोमा तेओ पारगत होय छे अथवा-तेओना सिद्धान्तो निर्दोष होय छे, अथवा तेओ विशिष्ट शुद्धिसपन्न होय छे भाषा तेमनी बहु ज मनोमुग्धकरवावाळी होय छे कदीपण तेओ कडवीभाषानो उच्चार करता नथी तेओ जे कोई प्रश्न करे छे ते प्रमाणवाळो होय छे-व्यर्थ अक्षरोनो तेमा समावेश रहेतो नथी सासारिक पदार्थोमा कोईमा पण तेमनी इच्छा जागृत थती नथी मात्र मुक्ति प्राप्त करवानी भावना ज एक तेमने रह्या करे छे (गामे गामे एगराय णयरे णयरे पचराय दूइज्जता) आ साधुओ गामडाओमा एक रात सुधी अने नगरोमा पाच रात सुधी निवास करता हता (जिइन्दिया)

सिय-सयवत्तमिव पत्तलनिम्मला-ईसी-सिय-रत्त-तवणयणा गरुला-यय-उज्जु-तुंग-णासा ओयविय-सिलप्पवाल-विंवफल-मणिभा-हरोट्ठा पंडुर-ससिसयल-विमल-णिम्मल-सख-गोखीर-फेण-दगरय-

सिय-रत्त-तव-णयणा' पत्रल निर्मलेषसित-रक्त-ताम्र नयना –पत्रलानि=पक्ष्मवन्ति–सूक्ष्मरोमयुक्तानि, तथा निर्मलानि तथा इषत् सितानि–श्वेतानि तथा ईषद्रक्तानि तथा ईषत्ताम्राणि=अरुणानि नयनानि येषा ते तथा–विकसितशतपत्रतुल्यकिञ्चिच्छुभ्ररक्तनेत्रा इत्यर्थ । 'गरुला–यय–उज्जु–तुंग–णासा' गरुडाऽऽयतर्ज्जुतुङ्गनासिका –गरुडस्येव आयता=दीर्घा, ऋज्वी=सरला तुङ्गा=उच्चा नासिका येषा ते तथा–सरलदीर्घसुन्दरनासिकावन्त । 'ओयविय-सिलप्पवाल–विंवफल–सण्णिभा–हरोट्ठा' उपचित–शिलाप्रवाल–बिम्बफल–सन्निभाऽधरोष्ठा –उपचित =पुष्टो य शिलाप्रवाल =विद्रुम , बिम्बफलम्–अतारारण पुष्ट वनवल्लीफलम्, तत्सन्निभौ तुल्यौ अधरोष्ठौ–ओष्ठद्वय येषा ते, तथा–विद्रुमबिम्बफलवत् अतीवरक्तोष्ठद्वयवन्त , 'पंडुर–ससियल–विमल णिम्मल सख-गोखीर फेण दगरय-मुणालिया धवल-दतसेढी' पाण्डुर शशिशकल-विमल-निर्मल-शङ्ख-गोक्षीर-फेन-उदकरजो-मृणालिका-धवल-दन्तश्रेणय , पाण्डुर-शशिशकल=शुभ्रचन्द्रखण्ड , तद्वद्विमलनिर्मला विमलेष्वपि निर्मला -अतीवोज्ज्वला ,अतएव शङ्ख-

इनके नेत्र थे। (पत्तल-णिम्मला-ईसी-सिय-रत्त तव-णयणा) ये नेत्र पक्ष्मल थे सूक्ष्म रोमयुक्त थे, निर्मल थे, कुछ श्वेत थे, इषद्रक्त थे, और कुछ २ लाल भी थे। (गरुला-यय-उज्जुतुंग-नासा) गरुड के समान दीर्घ, ऋजु–सरल एव ऊँची इनकी नासिका थी। (ओयविय-सिलप्पवाल-विंवफल सण्णिभा हरोट्ठा) पुष्ट शिलप्रवाल–विद्रुम (मूँगा), एव अतीव अरुण बिम्बफल के समान लाल इनके दोनों ओष्ठ थे। (पंडुर–ससि–सयल–विमल–णिम्मल–सख–गोखीर–फेण–दगरय–मुणालिया–धवल–दतसेढी) धवलचन्द्र के खड के

ઈન્દીવર-કમલના જેવા એમના નેત્ર હતા (पत्तल णिम्मला ईसी सिय रत्ततवणयणा) એ નેત્ર પક્ષ્મલ હતા–સૂક્ષ્મ રોમ (વાળ) યુક્ત હતા, નિર્મળ હતા, કંઈક ધોળા હતા, ઈષદ્રક્ત હતા, અને જરા જરા લાલ પણ હતા (गरुलायय उज्जु तुंग-नासा) ગરુડના જેવી લાંબી, સરલ અને ઊંચી એમની નાસિકા હતી (ओयविय सिलप्पवाल बिंवफल-सण्णिभा हरोट्ठा) પુષ્ટ શિલપ્રવાલ વિદ્રુમ (મૂગા) અને અતિશય લાલ વર્ણના બિમ્બફલના જેવા રાતા એમના બન્ને હોઠ હતા (पंडुर–ससिसयल–विमल दगरय-मुणालिया–धवल–दतसेढी) મહેદ ચન્દ્રખંડના

मूलम्—तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स वहवे असुरकुमारा देवा अतियं पाउब्भवित्था, काल-महानील-सरिस-णील-गुलिय-गवल-अयसिकुसुम-प्पगासा विय-

टीका–'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'वहवे असुरकुमारा देवा अतिय पाउब्भवित्था' बहवोऽसुरकुमारा देवा अतिक प्रादुरभूवन्–भगवत श्रीमहावीरस्वामिनोऽतिक=समीपमागत्य प्रादुर्भूता। असुरकुमाराणा वर्णनमाह–'काल महानील-सरिस-णील गुलिय-गवल-अय सिकुसुम प्पगासा' काल-महानील सदृश नील-गुलिक गवलाऽतसीकुसुम प्रकाशा –कालो यो महानीलो–मणिविशेष, त सदृशा वर्णतो ये ते तथा, पुनर्नीलो मणिविशेष, गुलिका=नाम्ना गुटिका, गवल=माहिष शृङ्गम्, अतसीकुसुम च, एतेषा प्रकाश इव प्रकाशो येषा ते तथा। 'वियसिय सयवत्तमिव' विकसितशतपत्रमिव=प्रफुल्लेन्दीवरतुल्य 'पत्तल णिम्मला ईसी

'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि।

इस सूत्रद्वारा सूत्रकार श्रमण भगवान महावीर के निकट आये हुए असुरकुमार देवों का वर्णन करते हैं— (तेण कालेण तेण समएण) उस काल एव उस समय मे (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर क (अतिय) समीप (वहवे) अनेक (असुरकुमारादेवा) असुरकुमार देव (पाउब्भवित्था) प्रकट हुए। (काल-महानील सरिस णील गुलिय-गवल अयसिकुसुम-प्पगासा) कृष्ण महानील मणि, नीलमणि, गुलिका, भैस के सीग के अदरका भाग, अलसीका फूल, इन सबों के समान ये असुरकुमार कृष्णवर्ण थे। (वियसियसयवत्तमिव) विकसित शतपत्र क समान–अर्थात् इन्दीवर–कमल–के तुल्य

"तेण कालेण तेण समएण" ઇત્યાદિ

આ સૂત્ર દ્વારા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે આવેલા અસુર કુમાર દેવોનુ વર્ણન કરવામા આવે છે (तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ તે સમયને વિષે (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अतिय) પાસે (वहवे) અનેક (असुरकुमारा देवा) અસુરકુમાર દેવ (पाउब्भवित्था) પ્રગટ થયા તેમના શરીરનો વર્ણ કહે છે–(काल–महानील–सरिस-णील गुलिय–गवल अयसिकुसुम–प्पगासा) કૃષ્ણ મહાનીલ મણિ, નીલમણિ, ગુલિકા, ભેસના શીગ-ડાની અંદરનો ભાગ અને અળસીના ફૂલ, આ સર્વની સમાન તે અસુરકુમાર કૃષ્ણ વર્ણના હતા (वियसियसयवत्तमिव) વિકસેલા શતપત્રના સમાન, અર્થાત્

साइ असकिलिट्ठाइं सुहुमाइ वत्थाइ पवरपरिहिया, वय च पढम समइक्कता बिइय च असपत्ता भद्दे जोव्वणे वट्टमाणा, तलभगय-

घृष्टचन्दनचर्चितशरीर । अथ वस्त्रविशेषणमाह-'इसी सिलिंध पुप्फ प्पगासाइ' ईषत् सिलीन्ध्रपुष्पप्रकाशानि मनाक्सिलीन्ध्रकुसुमप्रभाणि–ईषत्सितानीत्यर्थ , सिलीन्ध्रकुसुम–वर्षर्तौ भूमिं भित्त्वा छत्रकमिव बहिर्निस्सरति, मतान्तरे तु एतत्कुसुम रक्तवर्णमप्यस्ति यतोऽसुरा रक्तवसना प्रायो भवन्ति। पुन कीदृशानि वस्त्राणि? अत्राऽऽह 'सुहुमाइ' सूक्ष्माणि'असकिलिट्ठाइ' असक्लिष्टानि–दूषणरहितानि। 'वत्थाइ' वस्त्राणि–'पवरपरिहिया' प्रवरपरिहिता –प्रवरम्–उत्कृष्ट यथा तथा परिहिता =परिधृतवन्त । 'वय च पढम समइक्कता' वयश्च प्रथमम्=षोडशवर्षपर्य-

उनका समस्त शरीर लिप्त था। (इसी सिलिंध-पुप्फ प्पगासाइ) इन्होंने जो वस्त्र पहिन रखे थे वे कुछ कम सफेद थे, जैसे सिलीन्ध्र पुष्पका प्रकाश होता है वैसा ही उनका प्रकाश था। वर्षाऋतु में जमीन को फोड कर छत्र के आकार जैसा जो पुष्प उत्पन्न होता है उसका नाम सिलीन्ध्र है। कितनों के मत है कि यह पुष्प रक्तवर्ण भी होता है। अत इसके ग्रहण से उनके वस्त्र रक्तवर्ण के थे ऐसा ही समझना चाहिये। क्यों कि असुर जाति के देव प्राय लालवस्त्र धारण करने वाले होते हैं। (सुहुमाइ) ये वस्त्र–जिन्हें इन्होंने पहिन रखे थे, अत्यन्त सूक्ष्म–पतले थे, (असकिलिट्ठाइ) और दोषरहित थे। (वत्थाइ पवरपरिहिया) ऐसे वस्त्र इन्होंने अच्छी तरह से अपने शरीर पर धारण कर रखे थे। (वय च पढम समइक्कता) प्रथम वय को ये उल्लङ्घन कर चुके थे, अर्थात् ये सब सोलह वर्ष से ऊपर के जैसे मालूम होते

આર્દ્ર (ભીના) ચન્દન (સૂખડ) વડે તેમના આખા શરીર લિપ્ત હતા (इसी–सिलिंध–पुप्फ–प्पगासाइ) તેઓએ જે વસ્ત્ર પહેર્યા હતા તે કંઇક ઓછા સફેદ હતા. જેવો સિલીન્ધ્ર પુષ્પનો પ્રકાશ હોય છે તેવો જ તેમનો પ્રકાશ હતો. વર્ષાઋતુમાં જમીનને ફાડીને છત્રના આકાર જેવા જે પુષ્પ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નામ સિલીન્ધ્ર છે. કોઇ કોઇના મત છે કે આ પુષ્પ લાલ રંગના થાય છે ત્યારે એ અર્થ ગ્રહણ કરવાથી તેમના વસ્ત્ર લાલરંગના હતા–એમ જ સમજવું જોઇએ કેમકે અસુર જાતિના દેવ ઘણું કરીને લાલવસ્ત્ર ધારણ કરવાવાળા હોય છે (सुहुमाइ) આ વસ્ત્ર જે તેઓએ પહેર્યા હતા તે અત્યંત સૂક્ષ્મ–પાતળા હતા (असकिलिट्ठाइ) અને દોષરહિત હતા (वत्थाइ पवर परिहिया) એવા વસ્ત્રો તેઓએ સારી રીતે પોતાના શરીરે ધારણ કર્યા હતા (वय च पढम समइक्कता) પ્રથમ વયનું તેઓ ઉલ્લંઘન કરી ચૂક્યા હતા, અર્થાત્

मुणालिया-धवल-दंतसेढी, हुयवह-णिद्धत-धोय-तत्ततवणिज्ज-रत्त तल-तालुजीहा अजण-घणकसिण-रुयग-रमणिज्ज-णिद्ध-केसा, वा-मेग-कुडलधरा अद्द-चदणा-णुलित्त-गत्ता ईसी-सिलिध-पुप्फ-प्पगा-

गोक्षीरफेनदकरजोमृणालिकावद् धवला दन्तश्रेणयो येषा त तथा, तत्र दकरज —जलकण । 'हुतवह णिद्धत धोय-तत्ततवणिज्ज-रत्ततल तालुजीहा' हुतवह-निर्मात धौत-तप्ततपनीयरक्तलतालुजिह्वा —हुतवहेन=वह्निना निर्मात-प्रतापित, धौत—जलप्रमार्जित तप्त यत् तपनीय—सुवर्ण, तद्वद् रक्ततलम्-अरुणोपरिप्रदेश तालुजिह्व येषा ते तथा-अतिप्रतप्तसमृष्टसुवर्णवर्णतालुजिह्वावन्त । '**अजण घणकसिण-रुयग रमणिज्जणिद्धकेसा**' अञ्जनघनकृष्णरुचकरमणीयस्निग्धकेशा — अञ्जन—कज्जल, घनो—मेघ, एतत्सदृशा कृष्णा कृष्णवर्णा, तथा रुचको—मणिविशेष, तद्वत् स्निग्धा —चिक्कणा —केशा येषा ते तथा, '**वामेगकुडलधरा**' वामैककुण्डलधरा —वामे कर्णे—एककुण्डलधारिण , न तु दक्षिण कर्णे, तज्जातीयस्वभावात् एकस्मिन्नेव कर्णे कुण्डलधारका दक्षिणे कर्णे त्व याभरणधारिण इतिभाव । '**अद्दचदणाणुलित्तगत्ता** आर्द्रचदनानुलिप्तगात्रा -सद्यो-

समान शुभ्र, एव शङ्ख, गोक्षीर, फेन, जलकण, और मृणाल के समान अत्यत निर्मल इनकी दतपङ्क्ति थी। (**हुतवह-णिद्धत धोय तत्त तवणिज्ज रत्ततल-तालुजीहा**) पहिले वह्नि मे तपाये गये पश्चात् तेजाब में धोये गये पुन अग्नि मे तपाकर उज्ज्वल किये गये सुवर्ण क समान रक्ततलवाले इनके तालु और जिह्वा थी। (**अजण—घण—कसिण—रुयग—रमणिज्ज णिद्ध—केसा**) इनके केश अजन एव काले मेघ के समान काले तथा रुचक के समान चिकने थे । (**वामेगकुडलधरा**) इनके वाम कर्ण मे कुण्डल शोभित हो रहा था । इनमे ऐसी प्रथा है कि, ये लोग बाये कान मे कुण्डल पहनते है ओर दाहिने कान मे अन्य आभूषण । दाहिने कान मे ये कभी भी कुण्डल नही पहनते है । (**अद्दचदणाणुलित्तगत्ता**) आर्द्र चन्दन से

સમાન શુભ્ર અને શખ, ગોક્ષીર (દૂધ), ફીણ, જલકણ અને મૃણાલ (કમળ કદ) ના જેવી અત્યન્ત નિર્મળ એમની દન્તપ ક્તિઓ હતી (हुतवह् णिद्धत धोय तत्त–तवणिज्ज रत्ततल तालु जीहा) પહેલા અગ્નિમા તપાવેલા પછી તેજાબમા ધોએલા સુવર્ણના જેવા લાલ તળા વાળા એમના તાળવા અને જીભ હતા (अजण घण कसिण रुयग रमणिज्ज णिद्ध केसा) એમના વાળ આજણ અને કાળા વાદળા જેવા કાળા તથા રુચકના જેવા ચીકણા હતા (वामेगकुडलधरा) એમના ડાબા કાનમા કુડળ શોભી રહ્યા હતા એઓમા એવી પ્રથા છે કે એ લોક ડાબા કાનમા કુડળ પહેરે છે અને જમણા કાનમા બીજુ ઘરેણુ આ લોકો જમણા કાનમા ક્યારે પણ કુડળ પહેરતા નથી (अद्दचदणाणुलित्तगत्ता)

महब्बला महासोक्खा महानुभागा हार-विराइय-वच्छा कडग-तुडिय-थंभिय-भुया अंगय-कुंडल-मट्ठ-गंडयल-कण्णपीढधारी विचित्त-वत्था-भरणा विचित्त-माला-मउलि मउडा कल्लाणग-पवर-

स्वरा । 'महब्बला' महाबला –विशेषबलशालिनः । 'महायसा' महायशसः –विशालकीर्तिमन्तः, 'महासोक्खा' महासौख्याः –विशिष्टसुखसम्पन्नाः । 'महाणुभागा' महानुभागाः –अचिन्त्यप्रभावयुक्ताः । 'हारविराइयवच्छा' हारविराजितवक्षसः । 'कडगतुडियथंभियभुया' कटकत्रुटिकस्तम्भितभुजाः –कटकैः=वलयैः त्रुटिकैः –बाहुरक्षकभूषणविशेषैः स्तम्भिताः–सज्जिताः भुजा येषां ते तथा । 'अंगय कुंडल मट्ठ गंडयल-कण्णपीढ-धारी' अङ्गद-कुण्डल-मृष्ट गण्डतल-कर्णपीठधारिणः –अङ्गदानि=बाह्वाभरणानि कुण्डलमृष्टगण्डतलानि कर्णपीठानि–कर्णाभरणविशेषान् धरन्ति तच्छीलाः । 'विचित्त-वत्था-भरणा'–विचित्र-वस्त्राभरणाः –विचित्राणि=

ज्जुइया) शरीर एवं आभरण आदि की विशिष्ट प्रभा से ये मण्डित थे । (महब्बला) विशेष शक्तिसम्पन्न थे । (महायसा) इनकी कीर्ति दिग्दिगन्त में फैली हुई थी । (महासोक्खा) विशिष्ट सुख के ये भोक्ता थे । (महाणुभागा) अचिन्त्य प्रभाव के धारक थे । (हार-विराइय-वच्छा) इनका वक्षस्थल हार से शोभायमान था । (कडग तुडिय–थंभिय-भुया) कटक, वलय एवं त्रुटिक–भुजबन्ध से इनकी भुजायें सज्जित थीं । (अंगय कुंडल मट्ठ-गंडयल–कण्णपीढ धारी) अंगद-बाजूबन्ध, कुण्डल कर्णाभरणविशेष कि जिससे इनके कपोल घर्षित हो रहे हैं–इन दोनों को एवं और भी अन्य विशिष्ट कर्णाभरणों को ये धारण किये हुये थे । (विचित्तवत्थाभरणा) विविध प्रकार के वस्त्र एवं आभरणों को ये पहने हुए थे । (विचित्त-

ऋद्धिथी आ सर्व देवो संपन्न हता (महज्जुइया) विशिष्ट शरीर अने आभरण आदिनी प्रभाथी तेओ मंडित हता (महब्बला) विशेषशक्तिसंपन्न हता (महायसा) तेमनी कीर्ति चोतरफ फेलाई गई हती (महासोक्खा) विशिष्ट सुखना तेओ भोक्ता हता, (महाणुभागा) अचिन्त्य प्रभावना धारक हता (हार विराइय–वच्छा) तेमनुं वक्षस्थल (छाती) हार वडे शोभायमान हतुं, (कडग तुडिय थंभिय भुया) कटक–वलय अने त्रुटिक–भुजबन्धथी तेमनी भुजाओ सज्जित हती (अगय कुडल मट्ठ गंडयल कण्णपीढधारी) अंगद बाजूबन्ध, कुंडल–कानोना आभरण विशेष के जेना वडे तेमना गाल घर्षित थता हता, ए बन्ने तथा ते उपरांत बीजा विशिष्ट कर्ण आभरणोने तेओए धारण कर्या हता (विचित्तवत्थाभरणा) विविध प्रकारना वस्त्र तथा आभरणोने तेओए धारण कर्या हता

तुडिय - पवर - भूसण - णिम्मल-मणि-रयण-मंडिय-भुया दसमुद्दा-मंडिय-ग्गहत्था चूलामणि-चिंध-गया सुरूवा महड्ढिया महज्जुइया

न्तमतिक्रान्ता । 'विइय च असपत्ता' द्वितीयञ्चाऽसम्प्राप्ता —द्वितीय—तरुण वय , असम्प्राप्ता = नाद्यापि प्राप्तवन्त । अतएव—'भद्दे जोव्वणे वट्टमाणा' भद्रे यौवने वर्तमाना —सदा यौवनवयो धारिण ।'तलभगय तुडिय पवरभूसण-निम्मल मणि रयण मडिय-भुया'तलभङ्गक तुटिक प्रवरभूषण निर्मल-मणि रत्नमण्डित-भुजा —तलभङ्गक=बाहाभरणम् तुटिकानि च बाहुरक्षकाणि, तान्येव भूषणानि तैर्निर्मलमणिरत्नैश्च मण्डिता भुजा येषा ते तथा—विविधवरभूषणमणिरत्नभूषित भुजा इत्यर्थ , 'दसमुद्दामडियग्गहत्था' दशमुद्रामण्डिताऽग्रहस्ता -दशभिर्मुद्राभि =मुद्रिकाभि मण्डिता =भूषिता -अग्रहस्ता अङ्गुल्यो येषा ते तथा। 'चूलामणिचिंधगया' चूडामणिचिह्नगता - चूडामणिरूपचिह्नधारका इत्यर्थ । 'सुरूवा' सुरूपा —सुन्दराऽऽकारा 'महड्ढिया' महर्द्धिका= विशिष्टविमानपरिवाराद्युक्ता । 'महज्जुइया' महाद्युतिका —विशिष्टशरीराऽऽभरणादिप्रभाभा

थे, (विइय च असपत्ता) और अभीतक ये तरुण अवस्था को जैसे प्राप्त नहीं हुए हों ऐसे दीखते थे । इसलिये ये सदा (भद्दे जोव्वणे वट्टमाणा) अभिनव यौवन अवस्थासे सम्पन्न थे । (तलभगय तुडिय पवरभूषण णिम्मल मणि रयण मडिय-भुया) इनकी भुजाएँ तल भगक—बाहु के एक आभरण एव त्रुटिक—बाहुरक्षक—भुजबध इन उत्तम दोनों आभूषणों से और निर्मल मणिरत्नों से मण्डित थीं । (दसमुद्दा मडिय ग्गहत्था) हाथ की सबकी सब अगुलियाँ दस मुद्रिकाओं से मण्डित था, अर्थात्—हाथ की दसों अगुलियों म मुद्रिकायें था । (चूडामणि-चिंध-गया) चूडामणिचिह्न के ये धारक थे। (सुरूवा) इनका रूप बडा ही सुन्दर था। (महड्ढिया) विशिष्ट विमान एव परिवारादि रूप ऋद्धि के ये सभी देव धारक थे । (मह

તેઓ બધા નોગ વર્ષથી ઉપરના હોય એવા દેખાતા હતા (विइय च असपत्ता) અને હજુ સુધી તેઓએ તરુણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન કરી હોય એવા તેઓ દેખાતા હતા, આથી તેઓ સદા (भद्दे जो वणे वट्टमाणा) અભિનવ યૌવન અવસ્થાથી સમ્પન્ન હતા (तलभगय तुडिय पवर भूसण णिम्मल मणि रयण मडिय भुया) તેમની ભુજાઓ તલભગક—બાહુના આભરણ અને ત્રુટિક—બાહુરક્ષક—ભુજબધ એ બન્ને ઉત્તમ આભૂષણોથી તથા નિર્મળ મણિરત્નોથી મડિત હતી (दस मुद्दा मडिय ग्गहत्था) હાથની તમામેતમામ આગળીઓ દશ મુદ્રિકાઓથી (વીંટીઓથી) મડિત હતી અથાત હાથની દશેય આગળીઓમા મુદ્રિકાઓ હતી, (चूलामणि चिंध गया) ચૂડામણિચિહ્નના ધારક તેઓ હતા (सुरूवा) તેમનું રૂપ બહુજ સુદર હતા (महड्ढिया) વિશિષ્ટ વિમાન અને પરિવાર આદિ રૂપ

एवं फासेण सघाएण मठाणेणं दिव्वाए इड्ढीए जुईए पभाए छायाए अच्चीए, दिव्वेण तेएणं दिव्वाए लेसाए दस दिसाओ उज्जोयमाणा पभासेमाणा समणस्स भगवओ महावीरस्स अतियं

रूवेण' इति येन रूपाग 'एव फासेण' एव स्पर्शेन 'सघाएण' सहननेन। 'सठाणेण' स्थानेन–समचतुरस्रलक्षणेन। 'दिव्वाए इड्ढीए' दिव्यया ऋद्धया–देवोचितया परिवारादिरूपया। 'दिव्वाए जुईए' दिव्यया द्युत्या, 'दिव्वाए पभाए' दिव्यया प्रभया–प्रभया= विमानदीप्त्या। 'दिव्वाए छायाए' दिव्यया छायया–शोभया। 'दिव्वाए अच्चीए' दिव्यया अर्चिषा–शरीरस्थरत्नादितेजोज्वाल्या। 'तेएण' तेजसा–शरीरसम्बन्धिरोचिषा, प्रभावेण वा। 'दिव्वाए लेसाए' दिव्यया लेश्यया–शरीरकान्त्या 'दस दिसाओ उज्जोयमाणा' दश दिशा उद्द्योतयन्त प्रकाशकरणेन, 'पभासेमाणा' प्रभासयन्त –शोभयन्त 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिय' अन्तिक–समीपम्– 'आगम्मागम्म' आगत्याऽऽगत्य–वारवारमुपेत्य। 'रत्ता' रक्ता –सानुरागा 'समण भगव

जुईए पभाए छायाए अच्चीए दिव्वेण तेएण दिव्वाए लेसाए) दिव्य ऋद्धि से, दिव्य द्युति से, दिव्य प्रभासे–विमान आदिकी दीप्ति से, दिव्य छाया से–शोभासे, शरीरस्थ रत्न आदि क दिव्य तेज से, दिव्य शारीरिक कान्ति से एव दिव्यलेश्यासे (दस दिसाओ उज्जोयमाणा) दस दिशाओं को उद्द्योतयुक्त करते हुए (समणस्स भगवओ) श्रमण भगवान् (महावीरस्स) महावीर के (अतिय) समीप (आगम्मागम्म) वारवार आ आकर (रत्ता) बडी भक्ति क साथ (समण भगव महावीर) श्रमण भगवान महावीर को (तिक्खुत्तो) तीन

દિવ્ય વર્ણ વડે, દિવ્ય ગધ વડે, દિવ્ય સ્વરૂપ વડે, તે જ પ્રકારે દિવ્ય સ્પર્શ વડે, દિવ્ય સહનન વડે, સમચતુરસ્ર સમચોરસ-સસ્થાન વડે, તથા (दिव्वाए इड्ढीए जुईए पभाए छायाए अच्चीए दिव्वेण तेएण दिव्वाए लेसाए) દિવ્ય ઋદ્ધિ વડે, દિવ્ય દ્યુતિ વડે, દિવ્ય પ્રભા વડે–વિમાન આદિની દીપ્તિ વડે, દિવ્ય છાયા એટલે શોભા વડે, શરીર ઉપરના રત્ન આદિના દિવ્ય તેજ વડે, દિવ્ય શારીરિક કાંતિ વડે, અને દિવ્ય લેશ્યા વડે (दस दिसाओ उज्जोयमाणा) દશે દિશાઓને ઉદ્દ્યોત-યુક્ત (પ્રકાશિત) કરતા થકા (समणस्स भगवओ) શ્રમણ ભગવાન્ (महावीरस्स) મહાવીરની (अतिय) પાસે (आगम्मागम्म) વારવાર આવી આવીને (रत्ता) બહુ જ ભક્તિપૂર્વક (समण भगव महावीर) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (तिक्खुत्तो) ત્રણવાર (आयाहिण-पयाहिण) અજલિપુટ બાંધીને તેને

वत्थ-परिहिया कल्लाणग-पवर-मल्ला-णुलेवणा भासुरबोंदी पल-ववणमालधरा दिव्वेणं वण्णेण दिव्वेण गंधेणं दिव्वेण रूवेण

विविधानि वस्त्राणि आभरणानि च येषां ते तथा, 'विचित्तमाला' विचित्रमाला—विचित्रा = विविधाऽऽकारा माला पुष्पस्रजो येषां ते तथा, 'मउल्मिउडा' मौल्मिुकुटा —मौल्मिषु=मस्तकेषु मुकुटानि येषां ते तथा 'कल्लाणग पवरवत्थ परिहिया' कल्याणक प्रवरवस्त्र परिहिता कल्याण-कानि=माङ्गलिकानि प्रवराणि=श्रेष्ठानि वस्त्राणि परिहिता =परिधृतानि त परिधृतमाङ्गलिकश्रेष्ठ-वस्त्रा । 'कल्लाणग-पवर-मल्ला णुलेवणा' कल्याणक प्रवर माल्यानुलेपना -कल्याणकानि प्रवराणि माल्यानुलेपनानि च येषां ते तथा, माङ्गलिकमाल्यानुलेपनवन्त । 'भासुरबोंदी' भास्वरदेहा —देदीप्यमानशरीरा 'पलम्ब-वणमाल-धरा' प्रलम्बवनमालाधरा, प्रलम्ब — लुम्बनक तद्युक्ता वनमाला तस्या धरा, वनमाला कण्ठतो जानुपर्यन्त लम्बमाना भवति तस्या धारका, 'दिव्वेण वण्णेण' दिव्येन वर्णेन—'दिव्वेण गंधेण' दिव्येन गन्धेन—'दिव्वेण

माला) इन्हों ने जो मालाये धारण कर रखी थी वे विचित्र पुष्पों से गूँथी हुइ थी। अत ये विचित्र—अनेक प्रकार की मालाओं को धारण किये हुए थे । (मउलिमउडा) इनका मस्तक मुकुटों से शोभित थे । (कल्लाणग पवर वत्थ परिहिया) कल्याणकारी एव विशेष कीमती वस्त्रों को इन्होंने धारण कर रखाथा । (कल्लाणग पवर-मल्ला णुलेवणा) आनन्ददायक एव सुन्दर आकार युक्त मालाओं से एव विलेपनों से इनका शरीर सज्जित हो रहा था। (भासुरबोंदी) इनका शरीर विशिष्ट आभा से युक्त हो रहा था । (पलम्बवणमालधरा) इन्होने जो वनमालाये धारण कर रखी थीं वे घुटनों तक लटक रही था। ये सब (दिव्वेण) रूवेण एव फासेण सघाएण सठाणेण) दिव्य वर्ण से, दिव्य गन्ध से, दिव्य स्वरूपसे, इसी प्रकार दिव्य स्पर्श से, दिव्य सहनन से, समचतुरस्र सस्थान से, तथा—(दिव्वाए इड्ढीए

(विचित्तमाला) तेओએ જે માળાઓ ધારણ કરેલી હતી તે વિચિત્ર પુષ્પોથી ગુંથાએલી હતી આમ તેઓએ વિચિત્ર—અનેક પ્રકારની માળાઓ ધારણ કરી હતી (मउलिमउडा) તેમના મસ્તક મુકુટો વડે શોભી રહ્યા હતા (कल्लाणग पवर वत्थ परिहिया) કલ્યાણકારી અને વિશેષ કિંમતી વસ્ત્રો તેઓએ ધારણ કરી રાખેલા હતા (कल्लाणग-पवर-मल्ला-णुलेवणा) આનંદદાયક અને સુંદર આકાર યુક્ત માળાઓથી તેમજ વિલેપનોથી તેમના શરીર સજ્જિત હતા (भासुरबोंदी) તેમના શરીર વિશિષ્ટ આભા વડે યુક્ત હતા (पलम्ब-वणमालधरा) તેઓએ જે વનમાલાઓ ધારણ કરી હતી તે ઘુટણ સુધી લટકી રહી હતી આ બધા (दिव्वेण वण्णेण दिव्वेण गंधेण दिव्वेण रूवेण एव फासेण सघाएण सठाणेण)

मूलम्—तेण कालेण तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे असुरिंदवज्जिया भवणवासी देवा अंतियं पाउब्भ-

टीका—अवशिष्टान भवनवासिनो वर्णयन्नाह—'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन काले तस्मिन समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, 'बहवे असुरिंदवज्जिया भवणवासी देवा अंतिय' बहवोऽसुरेन्द्रवर्जिता भवनवासिनो देवा अन्तिकं 'पाउब्भवित्था' प्रादुर्बभूवु—भगवतः श्रीमहावीरस्य समीपे प्रादुर्भूता इत्यर्थः। भवनवासिदेवाना जातिभेदमाश्रित्य दश भेदा भवन्ति, तथाहि—असुरा=असुरकुमाराः नागकुमाराः सुपर्णकुमाराः विद्युत्कुमाराः अग्निकुमाराः द्वीपकुमाराः उदधिकुमाराः दिशाकुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमाराश्चेति। कुमारवत् क्रीडनपराश्चैते कुमारा उच्यन्ते। भवनेषु=पातालोकदेशाऽऽवासविशेषेषु वसन्ति तच्छीला भवन-

भगवान के निकट आये हुए भवनवासी देवों के भेदस्वरूप असुरकुमारों का वर्णन कर, अब सूत्रकार अवशिष्ट भवनवासी देवों का वर्णन करते हैं—'तेण कालेण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर के (अंतिय) पास (बहवे) अनेक (असुरिंदवज्जिया) असुरेन्द्रों को छोडकर (भवणवासी देवा) भवनवासी देव (पाउब्भवित्था) प्रकटित हुए। इन भवनवासी देवों के दस भेद, जाति भेदको लेकर होते हैं। जैसे—असुरकुमार १, नागकुमार २, सुपर्णकुमार ३, विद्युकुमार ४, अग्निकुमार ५ द्वीपकुमार ६ उदधिकुमार ७, दिशाकुमार ८, पवनकुमार ९, स्तनितकुमार १०। कुमार की तरह ये क्रीडा करने में सदा तत्पर रहते हैं, इसलिये इनका कुमार नाम है। पाताल लोक में जो देवों के आवास-

ભગવાનની પાસે આવેલા ભવનવાસી દેવોના ભેદ-સ્વરૂપ અસુર કુમારોનુ વર્ણન કરે છે-'तेण कालेण' ઇત્યાદિ (तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ અને તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अंतिय) પાસે (बहवे) અનેક (असुरिंदवज्जिया) અસુરેન્દ્રો છોડીને બીજા (भवणवासी देवा) ભવનવાસી દેવો (पाउब्भवित्था) પ્રગટ થયા આ ભવનવાસી દેવોના દશ ભેદ જાતિભેદને લઇને થાય છે, જેમકે-અસુરકુમાર ૧, નાગ કુમાર ૨, સુપર્ણકુમાર ૩, વિદ્યુત્કુમાર ૪ અગ્નિકુમાર ૫, દ્વીપકુમાર ૬, ઉદધિકુમાર ૭, દિશાકુમાર ૮, પવનકુમાર ૯ સ્તનિતકુમાર ૧૦ કુમાર-બાળકની પેઠે તેઓ ક્રીડા કરવામા સદા તત્પર રહે છે એ કારણથી તેમની કુમાર સંજ્ઞા છે પાતાલ લોકમા જે દેવોના આવાસ-વિશેષ છે તેમા તેઓ રહે છે તે કારણથી તેઓ ભવનવાસી કહેવાય છે સૂત્રકાર આવા

आगम्मागम्म रत्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेति, करित्ता वंदति नमंसति, वंदित्ता नमंसित्ता साइं साइं नामगोयाइं सावेंति, णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा नमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ सू० ३३ ॥

महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणम्-अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन चक्राकारं त्रिः परिभ्राम्य ललाटदेशे स्थापनरूपं कुर्वन्ति, कृत्वा 'वंदंति' वन्दन्ते=स्तुवन्ति, 'नमंसंति' नमस्यन्ति-नमस्कुर्वन्ति, 'वंदित्ता' वन्दित्वा 'नमंसित्ता' नमस्यित्वा 'साइं साइं णामगोयाइं सावेंति' स्वानि स्वानि नामगोत्राणि श्रावयन्ति=कथयन्ति। 'णच्चासण्णे णाइदूरे' नात्यासन्ने नातिदूरे 'सुस्सूसमाणा' शुश्रूषमाणाः-सेवां कुर्वाणाः 'नमंसमाणा' नमस्यन्तः=नमस्कुर्वन्तः 'अभिमुहा' अभिमुखाः 'विणएणं' विनयेन 'पंजलिउडा' प्राञ्जलिपुटाः-बद्धाञ्जलयः 'पज्जुवासंति' पर्युपासते=सेवन्ते ॥सू० ३३॥ ॥

बार (आयाहिणपयाहिणं) अंजलिपुट बाँध कर उसे दक्षिण कान से लगा कर मस्तक के पास से बाये कान तक चक्राकार घुमाते हुए पुनः मस्तक पर (करेंति) रखते थे, (करित्ता) रखकर (वंदंति नमंसंति) वंदना करते थे, नमस्कार करते थे, (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार करके (साइं साइं नामगोयाइं सावेंति) अपने अपने नाम एवं गोत्रों का उच्चारण करते थे। (णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा नमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति) न अतिसमीप और न अति दूर हो, अर्थात्-भगवान से थोडी दूर पर भगवान के सामने बैठ कर विनयपूर्वक दोनों हाथ जोड कर सेवा करने लगे॥ सू० ३३॥

જમણા કાનથી લઈને મસ્તકની પાસેથી ડાબા કાન સુધી ચક્રાકાર ફેરવીને, ફરીને મસ્તક પર (करेंति) રાખતા હતા (करित्ता) રાખીને (वंदंति नमंसंति) વંદન કરતા હતા, નમસ્કાર કરતા હતા (वंदित्ता नमंसित्ता) વંદના-નમસ્કાર કરીને (साइं साइं नामगोयाइं सावेंति) પોત-પોતાના નામ એવં ગોત્રના ઉચ્ચારણ કરતા હતા (णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा नमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति) બહુ સમીપ નહિ, તેમ બહુ દૂર નહિ, અર્થાત્ ભગવાનથી થોડે જ દૂર ભગવાનની સામે બેસીને વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડી સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ ૩૩)

कलस-सीह-हयवर-गयक-मयरंक-वर-मउड-वद्धमाण-णिज्जुत्त-वि-
चित्त-चिंधगया सुरूवा महिड्डिया, सेसं तं चेव जाव पज्जुवा-
संति ॥ सू० ३४ ॥

ह्नानि उदधिकुमाराणां मुकुटेष्वश्वचिह्नानि, दिशाकुमाराणां मुकुटेषु हस्तिचिह्नानि, पवन-कुमाराणां च मुकुटेषु मकरचिह्नानि, तथा स्तनितकुमाराणां मुकुटेषु वर्धमानचिह्नानि भवन्ति, तानि नागफणादीनि वर्धमानान्तानि 'निज्जुत्त' निर्युक्तानि-मुकुटेषु स्थितानि, 'विचित्त' विचित्राणि-नाना-विधानि, 'चिंध' चिह्नानि गता=प्राप्ता ये ते तथा नागफणादीनि वर्धमानान्तानि यथा-स्थानस्थितानि विचित्ररूपाणि लक्षणानि तेषां मुकुटेषु भवन्तीत्यर्थः । 'सुरूवाः' सुरूपाः-सुन्दराकाराः । 'महिड्डिया'-महर्द्धिकाः-महत्या ऋद्ध्या युक्ताः । 'सेसं तं चेव' शेष तदेव-शेषम्=अवशिष्टं तदेव=पूर्ववदेव वाच्यम्, कियत्पर्यन्तं वाच्यम् ? इत्याह-'जाव पज्जुवासंति' यावत् पर्युपासते-इति । ते नागकुमारादयः नवनिकायभवनवासिदेवाः असुर-कुमारवद् भगवन्तं सेवन्ते इति भावः ॥सू० ३४ ॥

में सिंह का चिह्न है ॥५॥ उदधिकुमारों के मुकुटों में अश्व का चिह्न है ॥६॥ दिशाकुमारों के मुकुटों में हाथी का चिह्न है ॥७॥ पवनकुमारों के उत्तम मुकुटों में मगर का चिह्न है ॥८॥ तथा स्तनितकुमारों के मुकुटों में वर्धमान (स्वस्तिक) का चिह्न है ॥९॥ ये सब चिह्न निर्युक्त-यथास्थान स्थित हैं, और विचित्र रूपवाले हैं । (सुरूवा) ये सब देव सुंदर आकार सम्पन्न, एवं (महिड्डिया) महती ऋद्धि से युक्त हैं । (सेसं तं चेव जाव पज्जुवासंति) ये सब भवनवासी देवों का नौ प्रकार के निकाय असुरकुमार देवों की तरह भगवान की सेवा करने लगे ॥ सू० ३४ ॥

વજનુ ચિહ્ન છે ૩ અગ્નિકુમારોના મુકુટમાં પૃથુ-કલશનુ ચિહ્ન છે ૪ દ્વીપકુમારોના મુકુટમાં સિંહનુ ચિહ્ન છે ૫ ઉદધિકુમારોના મુકુટોમાં અશ્વનુ ચિહ્ન છે ૬ દિશાકુમારોના મુકુટમાં હાથીનુ ચિહ્ન છે ૭ પવનકુમારોના મુકુટમાં મગરનુ ચિહ્ન છે ૮ તથા સ્તનિતકુમારોના મુકુટમાં વર્ધમાન (સ્વસ્તિક)નુ ચિહ્ન છે ૯ આ બધા ચિહ્નો નિર્યુક્ત-યથાસ્થાન હોય છે અને વિચિત્ર-રૂપવાળા હોય છે (સુરૂવા) આ બધા દેવો સુંદર આકાર-સંપન્ન, એમ (મહિડ્ડિયા) મહાન ઋદ્ધિથી યુક્ત હોય છે (सेसं तं चेव जाव पज्जुवासंति) આ બધા ભવન-વાસી દેવોના નવ પ્રકારના નિકાય અસુર કુમાર દેવોની પેઠે ભગવાનની સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ ૩૪)

त्तिस्था-णागपइणो सुवण्णा विज्जू अग्गीय दीव उदही दिसाकुमा-
रा य पवणा थणिया य भवणवासी णागफडा-गरुल-वइर-पुण्ण-

वासिन इत्युच्यन्ते-भवनवासिनामतेषु दशसु भेदेषु प्रथमभेदं परित्यज्य नव भेदानत्र दर्शयति-'णागपइणो' नागपतयो-नागकुमारा । 'सुवण्णा' सुपर्णकुमारा । 'विज्जू'-विद्युत्कुमारा 'अग्गी य' अग्निकुमाराश्च। 'दीवा' द्वीपकुमारा । 'उदही' उदधिकुमारा । 'दिसा कुमारा य' दिशाकुमाराश्च 'पवणा' पवनकुमारा 'थणिया य' स्तनित कुमाराश्च। एते 'भवणवासी' भवनवासिन । एतेषां नागकुमारादीनां नागफणादीनि चिह्नानि भवन्ति, तानि क्रमशो दर्शयन्नाह-'णागफडा-गरुल-वइर-पुण्णकलस-सीह-हयवर-गयक-मयरक वरमउड वद्धमाण णिज्जुत्त विचित्त चिंधगया' नागफणा गरुड-वज्र पूर्णकलश सिंह हयवर-गजाङ्क मकराङ्क-वरमुकुट-वर्द्धमान निर्युक्त विचित्र-चिह्नगता - नागकुमाराणां मुकुटेषु नागफणाचिह्नानि,सुपर्णकुमाराणां मुकुटेषु गरुडचिह्नानि, विद्युत्कुमाराणां मुकुटेषु वज्रचिह्नानि, अग्निकुमाराणां मुकुटेषु पूर्णकलशचिह्नानि, द्वीपकुमाराणां मुकुटेषु सिंहचि

विशेष है उनमें ये रहते है, इसलिये ये भवनवासी कहलाते है। सूत्रकार यहाँ भवनवासियों के प्रथम भेदको छोडकर अन्य नौ भेदों को यहा बतला रहे है-(णागपइणो) नागपति-नागकुमार (सुवण्णा) सुपर्णकुमार (विज्जू) विद्युत्कुमार (अग्गी य) अग्निकुमार (दीवा) द्वीपकुमार (उदही) उदधिकुमार (दीसाकुमारा य) दिशाकुमार (पवणा) पवनकुमार (थणिया य) स्तनितकुमार (भवणवासी) ये इस प्रकार भवनवासी देवों के भेद है। इनमें (णागफडा-गरुल-वइर-पुण्णकलस-सिंह-हयवर-गयक-मयरक-वरमउड-वद्धमाण-णिज्जुत्त-विचित्त-चिंध-गया) नागकुमारों के मुकुटमे नागकी फणाका चिह्न है ॥१॥ सुपर्णकुमारों के मुकुटमें गरुडका चिह्न है ॥२॥ विद्युत्कुमारों के मुकुटों मे वज्रका चिह्न है ॥३॥ अग्निकुमारों के मुकुटों में पूर्णकलशका चिह्न है ॥४॥ द्वीपकुमारो के मुकुटों

ભવનવાસિઓના પ્રથમ ભેદ છોડીને અહીં બીજા નવ ભેદોને બતાવે છે-(णागपइणो) નાગપતિ-નાગકુમાર (सुवण्णा) સુપર્ણકુમાર (विज्जू) વિદ્યુત્કુમાર (अग्गी य) અગ્નિકુમાર, (दीवा) દ્વીપકુમાર (उदही) ઉદધિકુમાર (दिसाकुमारा य) દિશાકુમાર (पवणा) પવનકુમાર (थणिया य) સ્તનિતકુમાર, (भवणवासी) આ દશ પ્રકારે ભવનવાસી દેવોના ભેદ છે આમાં (णागफडा गरुल-वइर पुण्णकलस-सिंह-हयवर-गयक-मयरक - वरमउड-वद्धमाण - णिज्जुत्त-विचित्त-चिंध-गया) નાગકુમારોના મુકુટમાં નાગની ફણાનું ચિહ્ન છે ૧ સુપર્ણકુમારોના મુકુટમાં ગરુડનું ચિહ્ન છે ૨ વિદ્યુત્કુમારોના મુકુટમાં

रक्खसा किंनर-किंपुरिस-भुयगपइणो य महाकाया गंधव्व-णिकाय-गणा णिउण-गंधव्वगीय-रइणो अणवण्णिय-पणवण्णिय-इसिवा-इय-भूयवाइय-कंदिय-महाकंदिया य कुहंड-पययदेवा चचल-च-

२, 'जक्ख-रक्खसा' यक्षा ३, राक्षसा ४, 'किंनर-किंपुरिस-भुयगपइणो' किंनर-किंपुरुष भुजगपतय -किन्नरा ५, किम्पुरुषा ६, भुजगपतय -महोरगा ७, 'महाकाया' महाकाया =विशालशरीरधारिण, ८, 'गंधव्व-णिकाय गणा' गन्धर्वनिकायगणा -गन्धर्वसमूहगणा, गन्धर्वजातय इत्यर्थ, 'णिउण गंधव्व गीय रइणो' निपुण गान्धर्व गीत-रतय -निपुण प्रशस्त, गान्धर्व=नाट्योपेत गान, गानञ्च नाट्यवर्जितगान, तत्र रतिर्येषां ते तथा, 'अणवण्णिय-पणवण्णिय-इसिवाइय-भूयवाइय कंदिय महाकंदिया य कुहंड पयय-देवा' अणपन्निक-पणपन्निक ऋषिवादिक-भूतवादिक क्रन्दित महाक्रन्दिताश्च कूष्माण्ड-पतगदेवा -एतेऽष्टौ व्यन्तरा निकायविशेषभूता रत्नप्रभापृथिव्या उपरितनयोजन

रक्खसा किंनर-किंपुरिस-भुयगपइणो य महाकाया गंधव्वणिकायगणा) पिशाच १, भूत २, यक्ष ३, राक्षस ४, किन्नर ५, किंपुरुष ६, भुजगपति ७, एवं विशाल शरीर धारण करनेवाले महोरग ८, गंधर्वनिकायगण, अर्थात्-गन्धर्व ९, ये व्यन्तर देव हैं। ये सब (णिउण-गंधव्व-गीय-रइणो) प्रशस्त नाटकीयगान में एवं नाट्यवर्जित गानविद्या में रति रखनेवाले होते हैं। (अणवण्णिय-पणवण्णिय-इसिवाइय-भूयवाइय-कंदिय-महा-कंदिया य कुहंड-पययदेवा) अणपन्निक पणपन्निक, ऋषिवादिक, भूतवादिक, क्रन्दित, महाक्रन्दित, कूष्माण्ड और पतगदेव, ये भी आठ व्यन्तरनिकाय के देव हैं। इन सब का निवास रत्नप्रभापृथिवी के ऊपरी भाग में १०० योजन तक है। ये कैसे होते हैं? सो

भूया य जक्ख-रक्खसा किन्नर-किंपुरिस-भुयगपइणो य महाकाया गंधव्वणिकाय गणा) पिशाच १, भूत २, यक्ष ३ राक्षस ४, किन्नर ५, किंपुरुष ६, भुजगपति ७, એવં વિશાલ શરીર ધારણ કરવાવાળા મહોરગ ૮, ગંધર્વ નિકાયગણ અર્થાત્ ગંધર્વ ૯, એ વ્યન્તર દેવ છે આ બધા (णिउण-गंधव्व-गीय-रइणो) પ્રશસ્ત નાટકીય ગાનમાં, તેમજ નાટ્ય-વર્જિત ગાનવિદ્યામાં પ્રેમ રાખવાવાળા હોય છે (अणवण्णिय-पणवण्णिय-इसिवाइय-भूयवा इय-कंदिय-महाकंदिया य कुहंड-पयय-देवा) અણપન્નિક, પણપન્નિક, ઋષિ વાદિક, ભૂતવાદિક, ક્રન્દિત, મહાક્રન્દિત, કૂષ્માંડ અને પતગદેવ આ પણ આઠ વ્યન્તર નિકાયના દેવ છે આ બધાનો નિવાસ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ઉપ-રના ભાગમાં ૧૦૦ યોજન સુધી છે તેઓ કેવા હોય છે? તે કહે છે-(चचल-

मूलम्—तेणं कालेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे वाणमतरा देवा अंतियं पाउब्भवित्था-पिसाय-भूया य जक्ख-

टीका–'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन काले तस्मिन समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'बहवे वाणमतरा देवा अतिय पाउब्भवित्था' बहवो व्यन्तरा देवा अन्तिकं प्रादुर्बभूवु, तत्र-व्यन्तरा अन्तरम्=अवकाश, तच्चेहाश्रयरूपम्, विविधम् अन्तरं=पर्वतान्तर कन्दरान्तर वनान्तर वा आश्रयरूप येषा ते व्यन्तरा –देवविशेषा, यद्वा 'वाणमन्तरा' इतिच्छाया। तत्रैव व्युत्पत्ति –वनानामन्तराणि वनान्तराणि, तेषु भवा वानमन्तरा, पृषोदरादित्वात् मध्ये मकारागम। भगवन्महावीरस्वामिसन्निधौ समवसरणे व्यन्तरा देवा प्रकटीभूता इत्यर्थ, ते कतिविधा ? अत्राऽऽह – 'पिसाय–भूया य' पिशाचा १, भूताश्च

'तेण कालेण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर के (अतिय) समीप (बहवे) अनेक (वाणमतरा देवा) व्यन्तर देव (पाउब्भवित्था) आये। व्यन्तर इनका नाम इसलिये है कि इनका अन्तर=अवकाश अर्थात् निवासस्थान अनेक प्रकार के हैं, जैसे–पर्वत, गिरिकन्दरा, वन आदि। अथवा–'वाणमन्तर' की संस्कृत छाया 'वानमन्तर' भी होती है। वनान्तरों मे–वनों के मध्य में–जिनका रहना हो वे वानमन्तर हैं। ये वानमन्तर भगवान महावीर के समवसरण में उपस्थित हुए। ये व्यन्तर देव कितने प्रकार के हैं? इस प्रकार की आशंका होने पर सूत्रकार उसका समाधान करते हुए उनके भेदों को गिनाते हैं–(पिसाय–भूया य जक्ख

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ અને તે સમયને વિષે (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अतिय) પાસે (बहवे) અનેક (वाणमतरा देवा) વ્યંતર દેવો (पाउब्भवित्था) આવ્યા. વ્યંતર એવું તેમનું નામ એ કારણથી છે કે તેમનું અન્તર-અવકાશ, અર્થાત્–નિવાસ સ્થાન, અનેક પ્રકારનું છે, જેમકે પર્વતો, પર્વતોની ગુફા, તથા વન આદિ. અથવા 'वाणमतर'ની સંસ્કૃત છાયા 'वानमन्तर' થાય છે. વનાન્તરોમાં–વનોના મધ્યમાં–જેમનું રહેવાનું થાય તે વાનમન્તર છે. આ વાનમન્તર ભગવાન મહાવીરના સમવસરણમાં ઉપસ્થિત થયા. આ વ્યન્તર દેવ કેટલા પ્રકારના છે? આવી શંકાનું સમાધાન કરતાં સૂત્રકાર તેના ભેદો કહે છે–(पियास

विभूसण-धरा सव्वोउय-सुरभि-कुसुम-सुरइय-पलंबसोभंत-कंत-वियसंत-चित्त-वणमाल-रइय-वच्छा कामगमा कामरूवधारी णाणाविह-वण्ण-राग--वरवत्थ--चित्त-चिल्लय-णियंसणा विविह-देस-

...येन चारुविभूषणानि तेषां धरा। 'सव्वोउय-सुरभि-कुसुम-सुरइय-पलंब-सोभंत-कंत-वियसंत चित्त वणमाल-रइय वच्छा' सर्वर्तु-सुरभि-कुसुम सुरचित प्रलम्ब-शोभमान-कान्त-विकसच्चित्रवनमाला-रतिद वक्षसः-सर्वेषु ऋतुषु सुरभीणि यानि कुसुमानि तैः सुरचिता प्रलम्बा च शोभमाना च कान्ता च विकसन्ती च चित्रा=विचित्रा चासौ वनमाला=पुष्पस्रक्, तथा रतिदानि=सुन्दराणि वक्षांसि येषां ते तथा, 'कामगमा' कामगामिनः—इच्छागामिनः। 'कामरूवधारी' कामरूपधारिणः—स्वेच्छानुसाररूपधारकाः। 'णाणाविह-वण्ण-राग वरवत्थ-चित्त चिल्लिय णियसणा' नानाविध-वर्ण-राग वरवस्त्र चित्र-देदीप्यमान-निवसनाः नानाविध-वर्णो रागो येषु तानि-नानाविधवर्णरागाणि तानि तथाभूतानि वरवस्त्राणि चित्राणि—विचित्राणि 'चिल्लिय' देदीप्यमानानि, निवसनानि=परिधानानि येषां ते तथा, 'चिल्लिय' इतिदेशीयशब्दः, रक्तानि बहुविधपरिधानवसनानि परिदधाना इत्यर्थः। 'विविह-देसणेवच्छ-गहिय वेसा' विविध देश-नेपथ्य-गृहीत-वेषाः विविधानाम्=अनेकेषां देशानां नेपथ्यैः=प्रसाधनविशेषैः गृहीत

हैं। (सव्वोउय-सुरभि-कुसुम-सुरइय-पलंब-सोभंत-कंत-वियसंत-चित्त-वन-माल-रइय-वच्छा) इनके वक्षःस्थल, सदा समस्त ऋतुओं के सुरभित पुष्पों द्वारा रचित लंबे २ सुन्दर विकसित चित्र-विचित्र वनमालाओं द्वारा सुहावने रहा करते हैं। (कामगमा) इनका गमन इच्छानुसार हुआ करता है। (कामरूवधारी) इच्छानुसार ये रूपों को धारण करते रहते हैं। (णाणाविह-वण्ण-राग-वरवत्थ-चित्त-चिल्लिय-णियसणा) अनेक प्रकार के रंगवाले तथा चित्र-विचित्र प्रभावाले ऐसे चमकते हुए वस्त्रों को ये पहिरा करते हैं। (विविह-देसी-णेवच्छ-गहिय-वेसा) अनेक देशों

(सव्वोउय-सुरभि कुसुम सुरइय पलब सोभत-कंत-वियसत चित्त वनमाल रइय वच्छा) તેમના વક્ષસ્થલ હમેશા સમસ્ત ઋતુઓના સુંદર પુષ્પો દ્વારા બનાવેલી લાંબીલાંબી સુંદર વિકસિત ચિત્ર-વિચિત્ર વનમાલાઓથી શોભાયમાન રહે છે (कामगमा) તેમનું ગમન ઇચ્છાનુસાર થતું હોય છે (कामरूवधारी) ઇચ્છા-નુસાર તેઓ રૂપ ધારણ કરતા રહે છે (णाणाविह वण्ण राग-वरवत्थ-चित्त चिल्लिय-णियसणा) અનેક પ્રકારના રંગવાળા તથા ચિત્રવિચિત્ર પ્રભાવાળા એવા ચમકદાર વસ્ત્રો તેઓ પહેરે છે (विविह देसी णेव च्छगहिय वेसा) અનેક દેશોના તેઓ પોશાક પહેરે છે (पमुइय कद्दप्प कलह केली-कोलाहल प्पिया) પ્રમુદિતોના

वल-चित्त-कीलण-दवप्पिया गभीर-हसिय-भणिय-पीयगीय-णच्च-ण-रई वणमाला-मेल-मउड-कुडल-सच्छद-विउव्वियाहरण-चारु-

गतवर्त्तिन, ते कीदृशा ? अत्राऽऽह—'चचल चवल-चित्त कीलण-दवप्पिया' चञ्चल चपल चित्त क्रीडन-द्रव प्रिया —चञ्चलान्यपि चपलानि चित्तानि येषा ते चञ्चलचपलचित्ता =अनिचपल मानसा, क्रीडन—क्रीडा, द्रवश्च परिहास क्रीडाद्रवौ प्रियौ येषा त क्रीडाद्रवप्रिया, तत पद द्वयस्य कर्मधारय । 'गभीर-हसिय भणिय-पीय गीय-णच्चण रई' गम्भीर हसित-भणित-प्रिय-गीत-नर्तन रतय -गम्भीरम्=इतरैरज्ञेय हसित—हास्यम्, भणित—वाक्प्रयोग, प्रिय येषा ते गम्भीर-हसित भणित प्रिया, गीतनर्तनयो रतिर्येषा त गीतनर्तनरतय, तत पदद्वयस्य कर्मधारय। 'वणमाला मेल मउड कुडल सच्छद- विउव्विया हरण-चारु-विभूसण धरा' वनमाला ऽऽमेल मुकुट कुण्डल-स्वच्छन्द-विकुर्विताऽऽभरण चारु विभूषण धरा —वनमाला—रत्नादिमयाऽऽभरणविशेष, आमेल —पुष्परचितालङ्कारविशेष, मुकुट=सुवर्णमय शिरोभूषणम्, कुण्डल कर्णाऽऽभरणम्, एतदतिरिक्तानि-स्वच्छ दविकुर्वितानि=स्वाभिप्रायानुसारात्सय प्रकटीकृतानि आभरणानि,

कहते हैं–(चचल–चवल–चित्त–कीलण–दव–प्पिया) अति चपल चित्तवाले ये व्यन्तर देव, क्रीडा एव परिहास–प्रिय हुआ करते हे। (गभीर–हसिय–भणिय–पीय–गीय–णच्च–णरई) दूसरो द्वारा अज्ञेय ऐसे हसित–हँसन मे तथा बोलने की चतुराइ मे ये विशेष निपुण होते है, अथवा हसित एव भणित, ये दो बाते इन्हे विशेष प्रिय होती हे। गीत और नर्तन मे इन्हे विशेष अनुराग होता है। (वणमाला–मेल–मउड–कुडल–सच्छद–विउव्विया–हरण–चारु–विभूसण–धरा) वनमाला–रत्नादि द्वारा निर्मित आभरणविशेष, आमेलक–पुष्पों द्वारा रचित अलकार विशेष, मुकुट–सुवर्णमयशिरोभूषण, कुडल–कर्णाभरण, एव अपनी इच्छानुसार निष्पादित और भी अन्य आभरण ये ही जिनके सुहावने आभूषण

चवल–चित्त–कीलण–दव–प्पिया) બહુ જ ચચલ ચિત્તવાળા તે વ્યન્તર દેવ ક્રીડા એવ પરિહાસપ્રિય હોય છે (गभीर हसिय–भणिय पीय–गीय णच्चण रई) બીજાથી ન જાણી શકાય એવા હસિત–હસવામા તેમ જ ભણિત–બોલવામા તેઓ વિશેષ નિપુણ હોય છે અથવા હસિત એવ ભણિત આ બે વાતો તેમને વિશેષ પ્રિય હોય છે ગીત અને નાચમા તેમને વિશેષ અનુરાગ હોય છે (वणमाला-मेल मउड कुडल सच्छद विउव्विया हरण चारु विभूसण धरा) વનમાળા રત્નાદિ દ્વારા નિર્મિત આભરણ વિશેષ, આમેલ–પુષ્પો દ્વારા રચિત અલકાર વિશેષ, મુકુટ–સુવર્ણ મય શિરોભૂષણ, કુડલ–કર્ણાભરણ, તેમ જ પોતાની ઈચ્છાનુસાર નિષ્પાદિત બીજા પણ આભરણો, એ જ જેમના સોહામણા આભૂષણો છે

मूलम्–तेणं कालेण तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जोइसिया देवा अंतियं पाउब्भवित्था–विहस्सई चद-सूर-सुक्क-सणिच्छरा राहू धूमकेतु-बुहा य अंगारका य तत्त-तवणिज्ज-

टीका–'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जोइसिया देवा अतिय पाउब्भवित्था' ज्योतिष्का देवा अन्तिके प्रादुर्बभूवु –श्रीमहावीरस्य समीपे प्रकटीभूता। नामभिर्ज्योतिष्कान् कथयति–'विहस्सई' बृहस्पतय –ज्योतिष्काणामसंख्यातत्वात् प्रत्येक ते बहव सन्ति-इति। 'चद-सूर-सुक्क-सणिच्छरा' चन्द्रसूर्यशुक्रशनैश्चरा, 'राहू' राहव, 'धूमकेउ-बुहा य' धूमकेतुबुधाश्च, 'अगारका य' अङ्गारका –मङ्गलाश्च, किंवर्णा एते ? इत्याह–तत्त-तवणिज्ज–कणग-वण्णा' तप्त-तपनीय-कनक-वर्णा –तप्ततनीय=रक्तसुवर्णं, कनक=पीतसुवर्णं तद्वर्णा येषा ते तथा। केचिद्रक्ता केचित्पीता इत्यर्थ, तथा–जे य गहा जोइसमि चार चरति' ये च ग्रहा ज्योतिषे

'तेण कालेण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल एव उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अतिय) समीप (जोइसिया देवा) ज्योतिषी देव (पाउब्भवित्था) प्रकटित हुए। ज्योतिषी देवों के ये नाम है–(विहस्सई चद–सूर–सुक्क–सणिच्छरा राहू, धूमकेतु–बुहा य अगारका य) बृहस्पति, चद्र, सूर्य, शुक्र, शनैश्चर, राहु, धूमकेतु, बुध और अगारक–मगल। (तत्त–तवणिज्ज–कणग–वण्णा) ये देव तप्ततपनीय–रक्त सुवर्ण और कनक–पीत सुवर्ण इनके समान वर्णवाल होते है। (जे य गहा जोइसमि चार चरति) उक्त से अतिरिक्त

'तेण कालेण' ઇत्यादि

(तेण कालेण तेण समएण) ते કાલ તેમજ તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अतिय) પાસે (जोइसिया देवा) જ્યોતિષી દેવ (पाउब्भवित्था) પ્રકટ થયા જ્યોતિષી દેવોના નામ આ પ્રમાણે છે–(विहस्सई चद सूर सुक्क-सणिच्छरा राहू धूमकेतु बुहा य अगारका य) બૃહસ્પતિ, ચદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, શનૈશ્ચર, રાહુ, ધૂમકેતુ, બુધ અને અગારક–મગલ (तत्त तवणिज्ज कणग वण्णा) તે દેવો તપ્ત તપનીય–રક્ત સુવર્ણ અને કનક–પીળા સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળા હોય છે અર્થાત કેટલાએક લાલવર્ણવાળા તથા કેટલાએક પીળાવર્ણવાળા હોય છે (जे य गहा जोइसमि चार चरति) ઉક્ત

णेवच्छ-गहिय-वेसा पमुइय-कंदप्प-कलह-केली-कोलाहल-प्पिया हास-बोल-बहुला अणेग-मणि-रयण-विविह-णिज्जुत्त-विचित्त-चि-धगया सुरूवा महिड्ढिया जाव पज्जुवासंति ॥ सू० ३५ ॥

=कृत वेष =शरीरशोभाऽऽधायकप्रसाधन यैस्ते तथा, तत्र नेपथ्य-'पोशाक'-इतिभाषाप्रसिद्धम्, 'पमुइय कदप्प-कलह-केली कोलाहल प्पिया' प्रमुदित-कन्दर्प-कलह-केलि-कोलाहल-प्रिया प्रमुदिताना य कन्दर्पप्रधान कलह केली=क्रीडा, तज्ज य कोलाहल –कलकल प्रियो येषा ते तथा, कामकलहक्रीडाकोलाहलपरायणा इत्यर्थ । 'हास-बोल बहुला' हास वनिबहुला 'अणेग मणि रयण विविह णिज्जुत्त विचित्त चिंध-गया' अनेक-मणि-रत्न विविध निर्युक्त-विचित्र चिह्नगता -अनेकानि यानि मणिरत्नानि तानि विविधनिर्युक्तानि=विविधप्रकारेण यथास्था नस्थितानि, तान्येव विचित्रचिह्नानि तानि गता =प्राप्ता । 'सुरूवा' सुरूपा –सुन्दराऽऽकारा । महिड्ढिया' महर्द्धिका –महासम्पत्तियुक्ता । 'जाव पज्जुवासति' याव पर्युपासते–आद क्षिणप्रदक्षिण व दनादीनि पूर्ववत् कृत्वा भगवत श्रीमहावीरस्याभिमुखे स्थिता कृतप्राञ्जलिपुटा भगव त श्रीमहावीर सेवन्ते-इति ॥ सू० ३५ ॥

की ये पोशाक धारण किये रहते है। (पमुइय–कदप्प–कलह–केली–कोलाहल प्पिया) प्रमुदितों का जो क दर्पप्रधान कलह एव क्रीडा होती है इससे जन्य जो कोलाहल होता है वह इ हे अधिक प्रिय रहा करता है। (हास–बोल–बहुला) ये हँसी–मजाक करने मे बडे चतुर होते है। (अणेग–मणि–रयण–विविह–णिज्जुत्त–विचित्त–चिंध–गया) अनेक मणिरत्न, जो कि विविध प्रकार से यथास्थान पर निवेशित रहा करते हैं वे ही जिनके विचित्र चिह्न हे ऐसे, (सुरूवा) सुन्दर आकार विशिष्ट, (महिड्ढिया) एव महाऋद्धियुक्त वे व्यन्तर देव (जाव पज्जुवासति) पूर्ववर्णित असुरकुमारों की तरह दोनों हाथ जोडकर वदना एव नमस्कार करके प्रभु महावीर की सेवा में लग्न हुए ॥ सू० ३५॥

જે કન્દર્પપ્રધાન કલહ એવ ક્રીડા થાય છે તેમાથી જે કોલાહલ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેમને અધિક પ્રિય લાગે છે (हास बोल बहुला) હાસી–મજાક કરવામા આ બહુ જ ચતુર હોય છે (अणेग मणि रयण विविह णिज्जुत्त विचित्त चिंध गया) અનેક મણિરત્ન કે જે વિવિધ પ્રકારે યથાસ્થાન નિવેશિત રહે છે તે જ જેઓના વિચિત્ર ચિહ્ન છે એવા (सुरूवा) સુ દર આકાર યુક્ત (महिड्ढिया) એવ મહા–ઋદ્ધિયુક્ત તે વ્યન્તરદેવ (जाव पज्जुवासति) પૂર્વે કહેલા અસુરકુમારોની પેઠે બન્ને હાથ જોડી વદના તેમજ નમસ્કાર કરીને પ્રભુ મહાવીરની સેવામા લગ્ન થયા (સૂ ૩૫)

पचवण्णाओ ताराओ ठियलेसा चारिणो य अविस्सामम डलगई पत्तेय णामकपागडियचिंधमउडा महिड्ढिया जाव पज्जुवासंति ॥ सू० ३६ ॥

एतावन्त्यश्च एव। नक्षत्रसख्या उक्ता एव। अष्टाशीतिर्ग्रहा। एकस्य खलु चन्द्रमसस्तारा कोटाना कोट्च एतावन्तो भवन्ति–षट्षष्टिसहस्राणि नव च शतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि **'णाणा-सठाण-सठियाओ'** नाना-संस्थान-संस्थिता, **'पचवण्णाओ'** पञ्चवर्णा, **'ताराओ'** तारा, **'ठियलेसा'** स्थिरलेश्या निश्चलप्रकाशा। **'चारिणो य'** चारिणश्च-सञ्चरणशीला, **'अविस्साम मडल-गई'** अविश्राम-मण्डल-गतय –निरन्तरसचरणशीला, **'पत्तेय'** प्रत्येकम्-पृथक् पृथक् **'णामक-पागडिय-चिंध मउडा'** नामाऽङ्क-प्रकटित चिह्न-मुकुटा -नामाङ्कानि=नामाङ्कितानि-नामाक्षरयुक्तानि प्रकटितचिह्नानि=स्पष्टचिह्नयुक्तानि मुकुटानि येषा ते तथा, **'महिड्ढिया'** महर्द्धिका –महर्द्धियुक्ता सन्तो ज्योतिष्का देवा **'जाव पज्जुवासति'** यावत्=पूर्वोक्तप्रकारेण भगवन्तमभि पर्युपासते ॥ सू० ३६ ॥

सा इस प्रकार समझना चाहिये। ग्रह अट्ठासी है। नक्षत्र की सख्या ऊपर कही गयी है। प्रकीर्णतारकाओं मे केवल चन्द्रमा के ही परिवार के तारे ६६९७५ (छियासठ हजार नौ सौ पचहत्तर) कोटाकोटी है। इसी तरह और के भी तारों के परिवार शास्त्रान्तर से समझना।

(णाणा–सठाण–सठियाओ) इन ताराओं का आकार एकसा निश्चित नहीं है, इनका आकार अनेक प्रकार का है। (पचवण्णाओ) ये पॉच वर्णवाले है। (ठियलेसा) इनकी लेश्या स्थिर है–इनकी लेश्या मे कोई परिवर्तन नही होता है। (चारिणो य) ये सचरण-शील है। अत (अविस्साम–मडल–गई) निरन्तर गमन

सूर्यनी सख्या એકસોબત્રીસ છે ચદ્રમાની સખ્યા પણ એટલી જ સમજી લેવી જોઈએ ગ્રહ ૮૮ છે નક્ષત્રની સખ્યા ઉપર કહી છે પ્રકીર્ણતારાઓમા કેવળ ચદ્રમાના પરિવારના તારા ૬૬૯૭૫ (છાસઠ હજાર નવસો પીચોતેર) કોડાકોડી છે એવી જ રીતે બીજા ચદ્રમાના પણ તારા-પરિવાર શાસ્ત્રાન્તરથી સમજી લેવા

(णाणा सठाण सठियाओ) આ તારાઓના આકાર એક જેવો નિશ્ચિત નથી તેમના આકાર અનેક પ્રકારના છે (पचवण्णाओ) તેઓ પાચ વર્ણવાળા છે (ठियलेसा) તેમની લેશ્યા સ્થિર છે, તેમની લેશ્યામા કોઈ ફેરફાર થતો નથી (चारिणो य) તેઓ સચરણશીલ છે (अविस्साम-मडल गई) આમ નિર-

कणग-वण्णा, जे य गहा जोइसमि चारं चरंति केऊ य गइरइया अट्ठावीसविहा य णक्खत्तदेवगणा णाणा संठाण-संठियाओ य

चार चरन्ति–उक्तातिरिक्ता ये ग्रहा ज्योतिषे=ज्योतिश्चक्रे–चक्रवदवभासमाने ज्योतिर्मण्डले भ्रमण कुर्वन्ति। बहुत्वाद् बहुवचनम्। '**केऊ य गइरइया**' केतवश्च गतिरतिका – केतवो–जलकेत्वादय, किम्भूता ' अत्राऽऽह–गतिरतिका –मनुष्यलोकापेक्षया गतिमन्त। '**अट्ठावीसविहा य णक्खत्त देव गणा**' अष्टाविंशतिविधाश्च नक्षत्रदेवगणा –अष्टाविंशतिर्नक्षत्रदेवता। अत्र-प्रसङ्गादन्येषामपि ज्योतिष्कदेवाना सख्या उच्यन्ते–ज्योतिष्कदेवा पञ्चविधा भवन्ति, सूर्या १, चन्द्रमस २, ग्रहा ३, नक्षत्राणि ४, प्रकीर्णतारकाश्च ५, तत्र द्वौ सूर्यौ जम्बूद्वीपे, लवणे चत्वार, धातकीखण्डे द्वादश, कालोदधौ द्विचत्वारिंशत्, पुष्करार्द्धे द्विसप्तति–इत्येव मनुष्यलोके द्वात्रिंशदधिक शत सूर्या सन्ति, चन्द्रमसोऽपि

जो ग्रह ज्योतिश्चक्र में–चक्र की तरह प्रतिभासमान इस ज्योतिर्मण्डलमे–भ्रमण करते है वे (**केऊ य गइरइया**) जलकेतु आदि केतुग्रह, जो कि मनुष्यलोक की अपेक्षा ही सदा गतिविशिष्ट है। अथात् यह समस्त ज्योतिश्चक्र इस मनुष्यलोक रूप ढाइ द्वीप मे ही गति विशिष्ट है, अन्यत्र नहीं। (**अट्ठावीसविहा य णक्खत्तदेवगणा**) तथा जो अट्ठाइस (२८) प्रकार के नक्षत्र जाति के देवता है।

यहाँ पर प्रसगवश अन्य ज्योतिषी देवों की भी सख्या कहते हैं। ज्योतिषी देव पाँच प्रकार के है–सूर्य १, चन्द्रमा २, ग्रह ३, नक्षत्र ४, और प्रकीर्ण तारा ५। इन सबों में प्रत्येक की सख्या इस प्रकार है–जम्बूद्वीप मे दो सूर्य है, लवण समुद्र मे चार सूर्य हैं, धातकीखण्ड मे बारह सूर्य है, कालोदधि मे बयालीस सूर्य हे और पुष्करार्द्ध मे बहत्तर सूर्य है। इस प्रकार मनुष्यलोक में सूर्य की सख्या एक सौ बत्तीस है। चन्द्रमा की सख्या

वर्णवेलाथी બીજા જે ગ્રહો જ્યોતિશ્ચક્રમા–ચક્રની પેઠે પ્રતિભાસિત આ જ્યોતિર્મ ડલમા-ભ્રમણ કરે છે તે (केऊ य गइरइया) જળકેતુ આદિ કેતુગ્રહ કે જે મનુષ્યલોકની અપેક્ષા જ હમેશા ગતિ–વિશિષ્ટ છે અથાત્–આ સમસ્ત જ્યોતિશ્ચક્ર આ મનુષ્યલોકરૂપ અઢી દ્વીપમા જ ગતિવિશિષ્ટ છે, બીજે નહિ (अट्ठावीसविहा य णक्खत्त देवगणा) તથા જે ૨૮ પ્રકારના નક્ષત્ર જાતિના દેવતા છે

અહી પ્રસગવશ બીજા જ્યોતિષી દેવોની પણ સખ્યા કહે છે જ્યોતિષી દેવ પાચ પ્રકારના છે–સૂર્ય ૧ ચદ્રમા ૨ ગ્રહ ૩ નક્ષત્ર ૪ તથા પ્રકીર્ણ તારા ૫ આ બધામા પ્રત્યેકની સખ્યા આ પ્રકારે છે–જબૂદ્વીપમા ૨ સૂર્ય છે લવણ સમુદ્રમા ચાર સૂર્ય છે ધાતકીખડમા ૧૨ સૂર્ય છે કાલોદધિમા ૪૨ સૂર્ય છે તથા પુષ્કરાર્દ્ધમા ૭૨ સૂર્ય છે આ પ્રકારે મનુષ્યલોકમા

अच्चुयवई पहिट्ठा देवा जिण-दसणु-स्सुया-गमण-जणिय-हासा पालग-पुप्फग-सोमणस-सिरिवच्छ-णदियावत्त-कामगम-पीइगम-

सौधर्माद्यच्युतान्ता कल्पा सन्ति, एषु वैमानिका देवा भवन्ति, अत एव सौधर्माद्यच्युतान्ताना देवलोकाना पतय =स्वामिन 'पहिट्ठा' प्रहृष्टा =अतिहर्षं प्राप्ता देवा =वैमानिका । 'जिण-दसणु-स्सुया गमण-जणिय हासा' जिन-दर्शनोत्सुका ऽऽगमन-जनित-हासा —जिनदर्शनार्थं उत्सुकानाम् एषा, देवानामागमन, तेन जनितो हास =आनन्दो येषा ते तथा । जिनेन्द्रदर्शनोत्कण्ठाऽऽगमनजातप्रमोदा । सौधर्मादिद्वादशकल्पाना दशसख्यका इन्द्रा सन्ति, तत्र नवम-दशमयोरेक इन्द्रो भवति । शक्रादीनामच्युतान्ताना दशानामिन्द्राणा पालकादीनि सर्वतोभद्रान्तानि दश विमानानि भवन्ति, तान्याह—'**पालग १, पुप्फग २, सोमणस ३, सिरिवच्छ ४, णदियावत्त ५, कामगम ६, पीइगम ७, मणोगम ८, विमल ९, सव्वओभद्द १० सरिसणामधेज्जेहिं विमाणेहिं ओइण्णा**' पालक पुष्पक-सौमनस-श्रीवत्स-नन्द्यावर्त—काम-गम—प्रीतिगम-मनोगम-विमल-सर्वतोभद्र-सदृशनामधेयैर्विमानैरवताणा =ते दश इन्द्रा पाल-

---

महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत ये देवलोक है। ये सौधर्मादिक, वैमानिक देवताओं के रहने के स्थान है। ये देवलोक १२ हैं। इनका कल्प सज्ञा है। ये वैमानिक देव इनके पति है। इन कल्पों मे जो उत्पन्न होते है वे वैमानिक या कल्पवासी देव कहलाते है। (**पहिट्ठा**) अतिहर्ष को प्राप्त हुए (**देवा**) ये वैमानिक देवेन्द्र कि जिन्हें (**जिण—दसणु—स्सुया—गमण—जनिय—हासा**) जिनेन्द्र के दर्शन के लिये उत्सुकतापूर्वक आगमन से अति आनद हुआ है। (**पालग—पुप्फग—सोमणस सिरिवच्छ-णदियावत्त कामगम—पीइगम—मणोगम—विमल—सव्वओभद्द— सरिस —णामधेज्जेहिं विमाणेहिं**) वे दस वैमानिक देवेन्द्र अपने २ पालक, १ पुष्पक २ सौमनस, ३ श्रीवत्स,

---

૬, મહાશુક્ર ૭, સહસ્રાર ૮, આનત ૯, પ્રાણત ૧૦, આરણ ૧૧, અને અચ્યુત ૧૨, આ દેવલોક છે આ સૌધર્માદિક, વૈમાનિક દેવતાઓના રહેવાના સ્થાન છે તે દેવલોક ૧૨ છે તેમની કલ્પ સજ્ઞા છે તેમના સ્વામી ૧૦ છે આ કલ્પોમા જે ઉત્પન્ન થાય છે તે વૈમાનિક અથવા કલ્પવાસી દેવ કહેવાય છે (पहिट्ठा) બહુ હર્ષ પ્રાપ્ત થતા (देवा) આ વૈમાનિક દેવેન્દ્ર કે જેને (जिण—दसणु—स्सुया—गमण—जनिय—हासा) જિનેન્દ્રના દર્શન માટે ઉત્સુકતાપૂર્વક આગમનથી અતિ આનદ થયો છે (पालग—पुप्फग—सोमणस—सिरिवच्छ—णदिया वत्त—कामगम—पीइगम—विमल—सव्वओभद्द—सरिसणामधेज्जेहिं विमाणेहिं) તે દશ

मूलम्–तेण कालेणं तेण समएणं समणस्स भगवओ महा-वीरस्स वेमाणिया देवा अंतियं पाउब्भवित्था, सोहम्मी-साण-सणं-कुमार-माहिंद-बंभ-लंतग-महासुक्क-सहस्सारा–णय–पाणया–रण-

टीका–'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'वेमाणिया देवा अंतिय पाउब्भवित्था' वैमानिका देवा अन्तिके प्रादुर्बभूवु । के ते वैमानिका देवा ? इत्याह–सोहम्मी-साण सणकुमार-माहिंद-बंभ-लंतय महासुक्क-सहस्सारा-णय पाणया रण-अच्चुयवई' सौधर्मे १-शान २-सनत्कुमार ३-माहेन्द्र ४, ब्रह्म ५-लान्तक ६-महाशुक्र ७ सहस्रारा ऽऽनत ९-प्राणता १०ऽऽ-रणा ११ च्युतपतय १२,

करते रहना यही इनका स्वभाव है। (पत्तेय णामक–पागडिय–चिंध–मउडा) प्रत्येक के मुकुट अपने अपने नामों से युक्त एवं स्पष्ट चिह्न वाले है। (महिड्ढिया) ये सब महाऋद्धि के धारी है। (जाव पज्जुवासंति) पूर्व में वर्णित असुरकुमारों की तरह ये सब ज्योतिषी देव भी भगवान महावीर की सेवा करने लगे ॥ सू० ३६ ॥

'तेण कालेण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएणं) उस काल और उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अंतिय) समीप (वेमाणिया देवा) वैमानिकदेव (पाउब्भवित्था) प्रकट हुए। वैमानिक देव कौन हैं ? सो कहते है–(सोहम्मी–साण–सणकुमार–माहिंद–बंभ–लंतग–महासुक्क–सहस्सारा–णय–पाणया–रण–अच्चुय–वई) सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लांतक

तर गमन करता रहेवु એ જ તેમનો સ્વભાવ છે (पत्तेय णामक पागडिय चिंध मउडा) પ્રત્યેકના મુકુટ પોતપોતાના નામોથી યુક્ત એવ સ્પષ્ટ ચિહ્નવાળા છે (महिड्ढिया) એ બધા મહાઋદ્ધિના ધારક છે (जाव पज्जुवासंति) પૂર્વે કહેલ અસુરકુમારોની પેઠે આ બધા જ્યોતિષીદેવ પણ ભગવાન મહાવીરની સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ૦૩૬)

'तेण कालेण' ઈત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ અને તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अंतिय) પાસે (वेमाणिया देवा) વૈમાનિક દેવ (पाउब्भवित्था) પ્રગટ થયા તે વૈમાનિક દેવો કોન છે? તે કહે છે–(सोहम्मी साण सणकुमार-महिंद बंभ लंतग-महासुक्क सहस्सारा णय पाणया-रण अच्चुय वई) સૌધર્મ ૧, ઈશાન ૨, સનત્કુમાર ૩, માહેન્દ્ર ૪, બ્રહ્મલોક ૫, લાન્તક

धारी कुंडल-उज्जोविया-णणा मउड-दित्त-सिरया रत्ताभा पउम-पम्ह-

नि येषां ते तथा । तत्र ऋषभो वृषभ, मृगमहिषादिचिह्नयुक्तमुकुटसहिता **'पसिढिल-वर मउड तिरीड-धारी'** प्रशिथिल-वरकेशविन्यास किरीटधारिण, प्रशिथिला ये **'वरमउड'** वरकेशविन्यासा =प्रशस्तकेशविन्यासा किरीटाश्च तान् धरन्ति ये ते तथा, 'मउड' इति केश-विन्यासार्थका देशीशब्द । **'कुडल-उज्जोविया णणा'** कुण्डलो द्द्योतिता नना -कुण्डलैन उद्द्योतित=प्रकाशितम् आनन=मुख येषा ते तथा, कुण्डलोद्भासितमुखा इत्यर्थ । **'मउड-दित्त-सिरया'** मुकुट-दीप्त-शिरोजा -मुकुटेन रत्न-खचितेन दीप्ता शिरोजा= केशा येषा ते तथा, **'रत्ताभा'** रक्ताऽऽभा =अरुणकान्तिमन्त । **'पउम पम्ह-गोरा'**

हय=घोडा, गजपति-गजेन्द्र, भुजग-सर्प, खड्ग और वृषभ इनके चिह्न[1] थे। (**पसिढिल-वर-मउड-तिरीड-धारी**) प्रशिथिल उत्तम मउड=केशविन्यास एव किरीट-मुकुट को ये धारण किये हुए थे, अर्थात् भगवान् के दर्शन करने की त्वरा मे इनके प्रशस्त केश-विन्यास और मुकुट शिथिल हो गये थे। (**कुडल-उज्जोविया-णणा**) कुडलों की विशिष्ट आभा से इनका मुखमण्डल प्रकाशित हो रहा था। (**मउड-दित्त-सिरया**)

(१) ये चिह्न १० ह, देवलोक १२ है। पर इनके इन्द्र १० ह-(१) सौधर्मका इन्द्र, (२) ईशानका इन्द्र, (३) सनत्कुमारका इन्द्र, (४) माहेन्द्र का इन्द्र, (५) ब्रह्मलोक का इन्द्र, (६) लान्तकका इन्द्र, (७) महाशुक्रका इन्द्र, (८) सहस्रारका इन्द्र, (९) आनत एव प्राणतका इन्द्र और (१०) आरण एव अच्युत देवलोकका इन्द्र, इस प्रकार ये १० इन्द्र इन १२ कल्पों के है। इन इन्द्रों के ये क्रमश पालकादिक १० विमान होते है। मृग महिष आदिके क्रमश ये १० चिह्न मुकुटों में इनके होते है।

પતિ [હાથી], ભુજગ-સર્પ, ખડ્ગ અને વૃષભ [બળદ], એના ચિહ્ન[1] હતા (पसिढिल-वर-मउड-तिरीड-धारी) પ્રશિથિલ ઉત્તમ મઉડ-કેશવિન્યાસ એવ કિરીટ-મુકુટ તેમણે ધારણ કર્યા હતા અર્થાત્ ભગવાનના દર્શન કરવાની ઉતાવળમા તેમના પ્રશસ્ત કેશ-વિન્યાસ અને મુકુટ શિથિલ થઇ ગયા હતા (कुडल-उज्जोविया-णणा) કુડલોની વિશિષ્ટ આભા (પ્રકાશ)થી તેમના મુખ

(૧) આ ચિહ્ન ૧૦ છે, દેવલોક ૧૨ છે, પણ તેના ઇદ્ર ૧૦ છે (૧) સૌધર્મનો ઇદ્ર, (૨) ઈશાનનો ઇદ્ર, (૩) સનત્કુમારનો ઇદ્ર, (૪) માહેન્દ્રનો ઇદ્ર, (૫) બ્રહ્મલોકનો ઇદ્ર, (૬) લાતકનો ઇદ્ર, (૭) મહાશુક્રનો ઇદ્ર, (૮) સહસ્રારનો ઇદ્ર, (૯) આનત એવ પ્રાણતનો ઇદ્ર, તથા (૧૦) આરણ એવ અચ્યુત દેવલોકનો ઇદ્ર આ પ્રકારે આ ૧૦ ઇદ્ર આ ૧૨ કલ્પોના છે આ ઇદ્રોના ક્રમથી પાલક

विमल-सव्वओभद्द-सरिसणामधेज्जेहिं विमाणेहिं ओइण्णा वंदगा जिणिंद मिग-महिस-वराह-छगल-दद्दुर-हय-गयवइ-भुयग-खग्ग-उसभंक-विडिम-पागडिय-चिंध-मउडा पसिढिल-वरमउड-तिरीड-

कादिसर्वतोभद्रान्तनामकैः, तथा तत्सदृशनामकैः—पूर्णभद्र—सुभद्रादिनामकैश्चान्यैर्विमानै-रन्येऽपि देवा 'ओइण्णा'=अवतीर्णा =भुवमागताः। 'वंदगा जिणिंद' वन्दका जिनेन्द्रस्य =जिनेन्द्रं वन्दितुकामा इत्यर्थः। 'मिग महिस वराह छगल दद्दुर-हय गयवइ-भुयग खग्ग उसभंक विडिम पागडिय चिंध मउडा' मृग-महिष-वराह छगल-दर्दुर-हय गजपति भुजग-खड्ग-ऋषभाऽङ्क-विडिमप्रकटित चिह्नमुकुटाः, मृगमहिषादि-ऋषभान्ता अङ्काः—चिह्नानि विडि-मेषु=विस्तीर्णभागेषु येषां मुकुटानां तानि मृगमहिषवराह-छगल-दर्दुरहयगजपतिभुजगखड्ग-ऋषभाङ्कविडिमानि, तानि अतएव प्रकटितचिह्नानि=रत्नादिरचनाभिः प्रकाशितचिह्नयुक्तानि मुकुटा

४ नद्यावर्त, ५ कामगम, ६ प्रीतिगम, ७ मनोगम, ८ विमल, ९ सर्वतोभद्र १० इन नामवाले विमानों से और पूर्वोक्त विमानों से अतिरिक्त पूर्णभद्र सुभद्र आदि विमानों से दश देवेन्द्रों से भिन्न अन्य वैमानिक देव (ओइण्णा) पृथ्वी पर अवतरित हुए—आये, अर्थात्—इन पूर्वोक्त नामवाले विमानों द्वारा दस देवेन्द्र, तथा और भी अन्य देव अपने अपने विमानों द्वारा इस भूमण्डल पर अवतीर्ण हुए—उतरे। क्यों कि ये सब (वंदगा जिणिंद) जिनेन्द्र की वन्दना करने की कामना वाले थे। (मिग—महिस—वराह—छगल—दद्दुर—हय—गयवइ—भुयग—खग्ग—उसभंक—विडिम—पागडिय—चिंध—मउडा) इनके मुकुटों के विडिमों—विस्तीर्ण भागों में क्रमशः मृग, महिष, वराह, छगल—बकरा, दर्दुर—मेंढक,

વૈમાનિક દેવેન્દ્રો પોતપોતાના પાલક ૧, પુષ્પક ૨, સૌમનસ ૩, શ્રીવત્સ ૪, નંદ્યાવર્ત ૫, કામગમ ૬, પ્રીતિગમ ૭, મનોગમ ૮, વિમલ ૯, સર્વતોભદ્ર ૧૦, આ નામવાળા વિમાનોથી, તથા પૂર્વોક્ત વિમાનોથી અતિરિક્ત પૂર્ણભદ્ર સુભદ્ર આદિ વિમાનોથી દશ દેવેન્દ્રોથી ભિન્ન બીજા વૈમાનિક દેવો (ओइण्णा) પૃથ્વી પર આવ્યા અથાત્ આ પૂર્વોક્ત—નામવાળા વિમાનો દ્વારા તે દેવેન્દ્ર તથા બીજા પણ દેવ પોતપોતાના વિમાનો દ્વારા આ ભૂમંડલ પર ઉતરી આવ્યા કેમકે એ બધા (वंदगा जिणिंद) જિનેન્દ્રની વંદના કરવાની કામના વાળા હતા (मिग—महिस—वराह—छगल—दद्दुर—हय—गयवइ भुयग—खग्ग—उसभंक विडिम पागडिय चिंध मउडा) તેમના મુકુટોના વિડિમો—વિસ્તીર્ણ ભાગોમાં ક્રમશઃ મૃગ, મહિષ, વરાહ, છગલ—બકરા, દર્દુર—મેંડક [દેડકો], હય—ઘોડો, ગજ-

मूलम्—तए ण चपाए णयरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह-पहेसु महया जणसद्दे इ वा जणवूहे इ वा

टीका—'तए ण' इत्यादि। तत =तदनन्तर—चतुर्निकायदेवानामागमनाऽनन्तर, खलु 'चपाए णयरीए' चम्पाया नगर्याम् 'सिंघाडग–तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापह–पहेसु' शृङ्गाटक–त्रिक–चतुष्क–चत्वर–चतुर्मुख–महापथ–पथेषु–तत्र-शृङ्गाटक–'सिंगाडा' इति भाषाप्रसिद्ध जलज फल, तदाकार स्थान, त्रिकोणमित्यर्थ, त्रिक–मिलितत्रिमार्गस्थानम्, चतुष्क–यत्र चत्वारो मार्गा मिलिता सन्ति तत्–'चौराहा' इति भाषाप्रसिद्ध स्थानम्, चत्वर=बहुमार्गसमेलनस्थानम्, चतुर्मुख=चतुद्वार स्थानम्—आगन्तुकाना विश्रामस्थानम्, महापथ—राजमार्ग, पथा—रथ्यामात्रम्, तेषु सर्वेषु स्थानेषु यत्र 'महया जणसद्दे इ वा' महान् जनशब्द—परस्पराऽऽलापादिरूपो भवति 'इकारो' वाक्यालङ्कारार्थ, 'वा'–प्रकारार्थ, तथा 'जणवूहे इ वा' जनव्यूह—लोकसमूह, 'जण-

'तए ण चपाए णयरीए' इत्यादि।

(तए ण) चतुर्निकाय के देवों के आगमन के अनन्तर (चपाए णयरीए) चपा नगरी मे (सिंघाडग–तिय–चउक–चच्चर–चउम्मुह–महापह–पहेसु) शृगाटक–तीनकोनवाले स्थान पर, त्रिक–जहा पर तीन रास्ते आकर मिलते है ऐसे स्थान पर, चतुष्क–जहा पर चार मार्ग आकर मिले रहते है ऐसे चौराहे पर, चत्वर–अनेकमार्गोंका समेलन जहाँ होता है ऐसे स्थान पर, चतुर्मुख–आगन्तुक जनों के विश्रामार्थ निर्मापित स्थान पर, महापथ–राजमार्ग पर, एव पथ अर्थात जहाँ से गली निकलती हो ऐसे स्थान पर, (महया जणसद्दे इ वा) महान् जन शब्द होने लगा–परस्पर मिलजुल कर लोग बातचीत करने लगे। (जणवूहे इ वा) एक मनुष्य दूसरे मनुष्य से पूछने लगा, अथवा—

પૂર્વે કહેલા અસુરકુમારોની પેઠે ત્રણવાર અંજલિપૂર્વક સવિધિ વદના કરીને પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ ૩૭)

'तए ण चपाए णयरीए' ઈત્યાદિ

(तए ण) ચતુર્નિકાયના દેવોના આગમન પછી (चपाए णयरीए) ચપા નગરીમા (सिंघाडग तिय चउक्क चच्चर-चउम्मुह महापह पहेसु) શ્રૃગાટક–ત્રણ કોણવાળા સ્થાન પર, त्रिक–જ્યા ત્રણ રસ્તા આવીને મળે છે એવા સ્થાન પર, चतुष्क–જ્યા ચાર માર્ગ આવીને મળે છે એવા ચૌટા પર, चत्वर–અનેક માર્ગોનુ સમેલન જ્યા થાય છે એવા સ્થાન પર, चतुर्मुख–આવનાર માણસોના વિશ્રામ માટે મુકરર કરેલા સ્થાન પર, महापथ–રાજમાર્ગ પર, એવ पथ–અર્થાત્ જ્યાથી ગલી નીકળી હોય તેવા સ્થાનો પર, (महया जणसद्दे इ वा) મહાન્ જન–શબ્દ થવા લાગ્યા–પરસ્પર મેલામલાપ કરી લોકો વાતચીત

गोरा सेया सुभ-वण्ण-गंध-फासा उत्तमवेउव्विणो विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी महिड्ढिया महज्जुइया जाव पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ सू०३७ ॥

पद्म पक्ष्म गौरा -पद्मकिञ्जल्कवद् गौरवर्णा । 'सेया' श्वेता शुभ्रकान्तिशालिन । 'सुभ वण्ण-गध फासा' शुभ-वर्ण-गन्ध-स्पर्शा । 'उत्तम-वेउव्विणो' उत्तम विकुर्विण = उत्तमविकुर्वणाकारिण 'विविह-वत्थ-गध मल्ल-धारी' विविध-वस्त्र-गन्ध-माल्य-धारिण 'महिड्ढिया' महर्द्धिका —महासम्पत्तिशालिन । 'महज्जुइया' महाद्युतिका —अतिशय द्युतिमन्त । 'जाव पजलिउडा पज्जुवासति' यावत्प्राञ्जलिपुटा पर्युपासते—यावच्छब्दात् पूर्ववत् त्रिकृत्व, आदक्षिणप्रदक्षिण—वन्दन-नमनादय सूच्यन्ते, प्राञ्जलिपुटा =बद्धाऽञ्जलय पर्युपासते=समन्तादुपासना कुर्वते ॥ सू०३७ ॥

मस्तक की केशपक्ति मुकुट की काति से दीप्त हो रही थी। (रत्ताभा) इनकी काति अरुण—लाल थी, (पउम—पम्ह—गोरा) पर इनका शरीर कमल के केशरों के समान गौर वर्णवाला था। इसलिये (सेया) ये शुभ्रकाति से शोभित थे। (सुभ—गध—वण्ण—फासा) इनके शरीर के गध, वर्ण और स्पर्श शुभ थे। (उत्तमवेउव्विणो) ये उत्तम वैक्रिय शरीर करनेवाले थे। (विविह—वत्थ—गध—मल्ल—धारी) अनेक प्रकार के उत्तमोत्तम वस्त्रों को ये धारण किये हुए थे। गले मे इनके सुगधित पुष्पों की माला सुशोभित हो रही थी। तथा ये (महिड्ढिया) महर्द्धिक थे। एव (महज्जुइया) महाद्युतिधारी थे। (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) ये पूर्ववर्णित असुरकुमारों की तरह तीन बार अजलिपूर्वक सविधि वदना कर प्रभु की सेवा करने लगे ॥ सू० ३७ ॥

મકુટ પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા (मउड—दित्त—सिरया) મસ્તકની કેશપક્તિ મુકુટની કાતિથી દીપી ઉઠતી હતી (रत्ताभा) તેમની કાતિ અરુણ—લાલ હતી (पउम—पम्ह—गोरा) પણ તેમના શરીર કમલના કેશરો જેવા ગૌર વર્ણના હતા આથી (सेया) તેઓ શુભ્રકાતિથી શોભતા હતા (सुभ—गध—वण्ण—फासा) એમના શરીરના ગન્ધ, વર્ણ અને સ્પર્શ શુભ હતા (उत्तमवेउव्विणो) તેઓ ઉત્તમ વૈક્રિય—શરીર ધારણ કરવાવાળા હતા (विविह—वत्थ—गध—मल्ल—धारी) અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્રો તેમણે ધારણ કર્યા હતા, તેમના ગળામા સુગધિત પુષ્પોની માળા શોભી રહી હતી તથા તેઓ (महिड्ढिया) મહર્દ્ધિક હતા એવ (महज्जुइया) મહાદ્યુતિધારી હતા (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) તેઓ

આદિ૦ ૧૦ વિમાન હોય છે મૃગ મહિષ, આદિના અનુક્રમે તેઓના મુકુટમા ચિહ્નો હોય છે

मूलम्—तए ण चंपाए णयरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह-पहेसु महया जणसद्दे इ वा जणवूहे इ वा

टीका—'तए ण' इत्यादि। तत =तदनन्तर—चतुर्निकायदेवानामागमनाऽनन्तर, खलु 'चपाए णयरीए' चम्पाया नगर्याम् 'सिंघाडग—तिग—चउक्क—चच्चर—चउम्मुह—महापह—पहेसु' शृङ्गाटक—त्रिक—चतुष्क—चत्वर—चतुर्मुख—महापथ—पथेषु—तत्र-शृङ्गाटक—'सिंघाडा' इति भाषाप्रसिद्ध जलज फल, तदाकार स्थान, त्रिकोणमित्यर्थ, त्रिक—मिलितत्रिमार्गस्थानम्, चतुष्क—यत्र चत्वारो मार्गा मिलिता सन्ति तत्—'चोराहा' इति भाषाप्रसिद्ध स्थानम्, चत्वर=बहुमार्गसमेलनस्थानम्, चतुर्मुख=चतुर्द्वार स्थानम्—आगन्तुकानीना विश्रामस्थानम्, महापथ —राजमार्ग, पथा —रथ्यामात्रम्, तेषु सर्वेषु स्थानेषु यत्र 'महया जणसद्दे इ वा' महान् जनशब्द —परस्पराऽऽलापादिरूपो भवति 'इकारो' वाक्यालङ्कारार्थ, 'वा'—प्रकारार्थ, तथा 'जणवूहे इ वा' जनव्यूह —लोकसमूह, 'जण-

'तए ण चपाए णयरीए' इत्यादि।

(तए ण) चतुर्निकाय के देवों के आगमन के अनन्तर (चपाए णयरीए) चपा नगरी मे (सिंघाडग—तिय—चउक्क—चच्चर—चउम्मुह—महापह—पहेसु) शृगाटक—तीनकोनवाले स्थान पर, त्रिक—जहा पर तीन रास्ते आकर मिलते है ऐसे स्थान पर, चतुष्क—जहा पर चार मार्ग आकर मिले रहते है ऐसे चौराहे पर, चत्वर—अनेकमार्गोका समेलन जहाँ होता है ऐसे स्थान पर, चतुर्मुख—आगन्तुक जनो के विश्रामार्थ निर्मापित स्थान पर, महापथ—राजमार्ग पर, एव पथ अर्थात जहॉ से गली निकलती हो ऐसे स्थान पर, (महया जणसद्दे इ वा) महान् जन शब्द होने लगा—परस्पर मिलजुल कर लोग वातचीत करने लगे। (जणवूहे इ वा) एक मनुष्य दूसरे मनुष्य से पूछने लगा, अथवा—

પૂર્વે કહેલા અસુરકુમારોની પેઠે ત્રણવાર અંજલિપૂર્વક સવિધિ વંદના કરીને પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા (સૂ ૩૭)

'तए ण चपाए णयरीए' ઈત્યાદિ

(तए ण) ચતુર્નિકાયના દેવોના આગમન પછી (चपाए णयरीए) ચંપા નગરીમાં (सिंघाडग तिय चउक्क चच्चर-चउम्मुह महापह पहेसु) શૃગાટક—ત્રણ કોણવાળા સ્થાન પર, ત્રિક—જ્યા ત્રણ રસ્તા આવીને મળે છે એવા સ્થાન પર, चतुष्क—જ્યા ચાર માર્ગ આવીને મળે છે એવા ચૌટા પર, चत्वर—અનેક માર્ગોનું સમેલન જ્યા થાય છે એવા સ્થાન પર, चतुर्मुख—આવનાર માણસોના વિશ્રામ માટે મુકરર કરેલા સ્થાન પર, महापथ—રાજમાર્ગ પર, એવ પથ—અર્થાત્ જ્યાથી ગલી નીકળી હોય તેવા સ્થાનો પર, (महया जणसद्दे इ वा) મહાન્ જન-શબ્દ થવા લાગ્યા—પરસ્પર મેલામલાપ કરી લોકો વાતચીત

गोरा सेया सुभ-वण्ण-गंध-फासा उत्तमवेउव्विणो। विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी महिड्ढिया महज्जुइया जाव पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ सू०३७ ॥

पद्म पक्ष्म गौरा -पद्मकिञ्जल्कवद् गौरवर्णा । 'सेया' श्वेता शुभकान्ति शालिन । 'सुभ वण्ण गध फासा' शुभ-वर्ण गन्ध-स्पर्शा । 'उत्तम-वेउव्विणो' उत्तम विकुर्विण = उत्तमविकुर्वणाकारिण 'विविह-वत्थ-गध मल्ल धारी' विविध-वस्त्र-गन्ध-माल्य धारिण 'महिड्ढिया' महर्द्धिका –महासम्पत्तिशालिन । 'महज्जुइया' महाद्युतिका –अतिशय द्युतिमन्त । 'जाव पजलिउडा पज्जुवासति' यावत्प्राञ्जलिपुटा पर्युपासते–यावच्छब्दात् -पूर्ववत् त्रिकृत्व , आदक्षिणप्रदक्षिण–वन्दन-नमनादय सूच्यन्ते, प्राञ्जलिपुटा =बद्धाऽञ्जलय पर्युपासते=समन्तादुपासना कुर्वते ॥ सू०३७ ॥

मस्तक की केशपक्ति मुकुट की काति से दीप्त हो रही थी। (रत्ताभा) इनकी काति अरुण–लाल थी, (पउम–पम्ह–गोरा) पर इनका शरीर कमल के केशरों के समान गौर-वर्णवाला था। इसलिये (सेया) ये शुभ्रकाति से शोभित थे। (सुभ–गध–वण्ण–फासा) इनके शरीर के गध, वर्ण और स्पर्श शुभ थे। (उत्तमवेउव्विणो) ये उत्तम वैक्रिय शरीर करनेवाले थे। (विविह–वत्थ–गध–मल्ल–धारी) अनेक प्रकार के उत्तमोत्तम वस्त्रों को ये धारण किये हुए थे। गले मे इनके सुगधित पुष्पों की माला सुशोभित हो रही थी। तथा ये (महिड्ढिया) महर्द्धिक थे। एव (महज्जुइया) महा-द्युतिधारी थे। (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) ये पूर्ववर्णित असुरकुमारों की तरह तीन बार अजलिपूर्वक सविधि वन्दना कर प्रभु की सेवा करने लगे ॥ सू० ३७ ॥

મ ડળ પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા (मउड–दित्त–सिरया) મસ્તકની કેશપક્તિ મુકુટની કાતિથી દીપી ઉઠતી હતી (रत्ताभा) તેમની કાતિ અરુણ–લાલ હતી (पउम–पम्ह–गोरा) પણ તેમના શરીર કમલના કેશરો જેવા ગૌર વર્ણના હતા આથી (सेया) તેઓ શુભ્રકાતિથી શોભતા હતા (सुभ–गध–वण्ण–फासा) એમના શરીરના ગન્ધ, વર્ણ અને સ્પર્શ શુભ હતા (उत्तमवेउव्विणो) તેઓ ઉત્તમ વૈક્રિય-શરીર ધારણ કરવાવાળા હતા (विविह–वत्थ–गध–मल्ल–धारी) અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્રો તેમણે ધારણ કર્યા હતા, તેમના ગળામા સુગધિત પુષ્પોની માળા શોભી રહી હતી તથા તેઓ (महिड्ढिया) મહર્દ્ધિક હતા એવ (महज्जुइया) મહાદ્યુતિધારી હતા (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) તેઓ

આદિક ૧૦ વિમાન હોય છે મૃગ મહિષ, આદિના અનુક્રમે તેઓના મુકુટમા ચિહ્નો હોય છે

समणे भगव महावीरे आइगरे तित्थगरे सयंसंबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव संपाविउकामे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते, इह समोसढे, इहेव चंपाए णयरीए बहिं

किं कथयतीति सूत्रकार आह—'एव खलु देवाणुप्पिया' इत्यादि। एव खलु भो देवानुप्रिया! श्रमणो भगवान् महावीर, 'आइगरे तित्थयरे सयसबुद्धे' आदिकरस्तीर्थकर स्वयमबुद्ध, 'पुरिसुत्तमे' पुरुषोत्तम, 'जाव सपाविउकामे' यावत्-सम्प्राप्तुकाम —सिद्धिगतिनामधेय स्थान सप्राप्तुकाम इति भाव। 'पुव्वाणुपुव्वि' पूर्वानुपूर्वी—तीर्थंकरपरम्परागतमर्यादाम् 'चरमाणे' चरन्—आचरन्, 'गामाणुगाम दूइज्जमाणे' ग्रामानुग्राम व्रजन्—प्रत्येक ग्राम गच्छन्—क्रमप्राप्तग्राममत्यजन, 'इहमागए' इहाऽऽगत, इह—चम्पायामागत इति भाव, 'इह सपत्ते' इह सम्प्राप्त, इह पूर्णभद्रे

कोइ बिना पूछे ही दूसरे से इस प्रकार कहने लगे, (एव परूवेइ) कोई कोइ पूछे जाने पर दूसरे से इस प्रकार कहने लगे। क्या कहने लगे? इसको सूत्रकार कहते है—(एव खलु देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रियो! (समणे भगव महावीरे) श्रमण भगवान् महावीर कि, (आइगरे तित्थगरे सयसबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव सपाविउकामे पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे इहमागए इह सपत्ते इह समोसढे) जो अपने शासन की अपेक्षा से धर्म के आदि कारक हैं, चतुर्विध सघ के सस्थापक हैं, स्वयमबुद्ध हैं, एव पुरुषों में उत्तम हैं, यावत् मोक्ष प्राप्त करने के कामी है, वे अन्य तीर्थंकरों की परम्परा से आगत मर्यादा का सरक्षण करते हुए एव ग्रामानुग्राम विचरण करते हुए आज यहाँ पधारे हुए है, यहा प्राप्त हुए हैं, साधुसमाचारी के अनुसार यहाँ समवसृत

वगर ज બીજાથી આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા, (एव परूवेइ) કોઈ કોઇ પૂછવા પર બીજાઓથી કહેવા લાગ્યા શુ કહેવા લાગ્યા? આ વાતને સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-(एव खलु देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિયો (समणे भगव महावीरे) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર (आइगरे तित्थगरे सयसबुद्धे पुरिसुत्तमे जाव सपाविउकामे पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगाम दूइज्जमाणे इहमागए इह सपत्ते इह समोसढे) જેઓ પોતાની શાસનની અપેક્ષાથી ધર્મના આદિકારક છે, ચતુર્વિધ સઘના સસ્થાપક છે, સ્વયસબુદ્ધ છે તેમજ પુરૂષોમા ઉત્તમ છે, યાવત્ મોક્ષપ્રાપ્ત કરવાની કામનાવાળા છે, તેઓ અન્ય તીર્થંકરોની પરપરાથી ચાલતી મર્યાદાનુ સરક્ષણ કરતા કરતા, એવ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા વિચરતા આજે અહી પધાર્યા છે અહીં સપ્રાપ્ત થયા છે, સાધુસમાચારીને અનુસાર અહી

जणवोले इ वा जणकलकले इ वा जणुम्मी इ वा जणुक्कलिया इ वा जणसण्णिवाए इ वा, बहुजणो अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ, एवं भासइ, एवं पण्णवेइ, एवं परूवेइ, एवं खलु देवाणुप्पिया!

बोले इ वा' जनानामव्यक्तो ध्वनिर्वा, 'जणकलकले इ वा' जनकल्कलो—जनाना व्यक्तवर्णात्मको नाद 'जणुम्मी इ वा' जनोर्मि=जनसबाध—तरङ्गवज्जनानामुपर्युपरि समागमनम्, 'जणुक्कलिया इ वा' जनोत्कलिका वा—जनाना लघुतर समुदाय, 'जणसण्णिवाए इ वा' जनसन्निपात—जनाना सघर्षरूपेण सम्मिलन भवति, तत्र—'बहुजणो' बहुजन 'अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ' अन्योऽन्यमेवमाचष्ट—एकोऽपर वक्ति सामान्यरूपेण, 'एव भासइ' एव भाषते—वक्ष्यमाणप्रकारेण विशेषत कथयति 'एव पण्णवेइ' प्रज्ञापयति—अपृष्ट सन् कथयति 'एव परूवेइ' एव प्ररूपयति=पृष्ट सन् कथयति,

मनुष्यों का एकत्र जमघट होने लगा। (जणवोले इ वा) मनुष्यों की अव्यक्तध्वनि होने लगी। (जणकलकले इ वा) प्रगट रूप मे कहीं २ मनुष्यों का कलकल अर्थात स्पष्ट ध्वनि सुनाई देने लगी। (जणुम्मी इ वा) समुद्र के तरग समान ऊपर के ऊपर लोगों के झुड आने लगे। कहीं २ पर (जणुक्कलिया इ वा) सामान्य रूप से जनसमुदाय एकत्रित हुआ। (जणसण्णिवाए इ वा) कहीं २ पर मनुष्यों का इतना अधिक सघट्ट हुआ कि वे सब परस्पर में एक दूसरे से सघृष्ट होने लगे। इन सब मे (बहुजणो) अनेक मनुष्य (अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ) परस्पर मे एक दूसरे से इस प्रकार सामान्यरूप में कहने लगे, (एव भासइ) कोई २ इस प्रकार विशेषरूप से कहने लगे, (एव पण्णवेइ) कोई

કરવા લાગ્યા (जणवूहे इ वा) એક માણસ બીજાને પૂછવા લાગ્યો—અથવા માણસોનું ટોળું એકત્ર થવા લાગ્યું (जणवोले इ वा) લોકોની અવ્યક્ત ધ્વનિ થવા લાગી (जणकलकले इ वा) પ્રગટરૂપે ક્યાંક ક્યાંક મનુષ્યોની કલકલ અર્થાત સ્પષ્ટ ધ્વનિ સંભળાવા લાગી (जणुम्मी इ वा) સમુદ્રના મોજાની પેઠે ઉપરા ઉપર લોકોના ટોળા આવવા લાગ્યા (जणुक्कलिया इ वा) સામાન્યરૂપે જન સમુદાય એકત્રિત થયો (जणसण्णिवाए इ वा) કોઈ કોઈ સ્થાને મનુષ્યો એટલા એકઠા થયા કે તે બધા પરસ્પરમાં એક બીજાની સાથે અથડાવા લાગ્યા આ બધામાં (बहुजणो) અનેક મનુષ્ય (अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ) પરસ્પરમાં એક બીજાને આ પ્રકારે સામાન્યરૂપમાં કહેવા લાગ્યા (एव भासइ) કોઈ કોઈ આ પ્રકારે વિશેષરૂપમાં કહેવા લાગ્યા, (एव पण्णवेइ) કોઈ કોઈ પૂછયા

पुण अभिगमण-वंदण-णमसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए ? एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमग ! पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ? तं गच्छामो णं

आयुष्मन् ! तेषामभिगमनेन, वन्दनेन=स्तवेन, नमस्यनेन=नमस्कारेण, प्रतिप्रच्छनेन=प्रतिप्रश्नेन, पर्युपासनया=सेवनया पुन यत् फल भवति तत् किं वक्तव्यम् , अकथितमपि सुबुद्ध भवतानिति भाव । 'एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए' एकस्यापि आचार्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया-एकस्याऽपि आचार्यस्य-आचार्यप्रोक्तस्य, धार्मिकस्य=धर्मप्रयोजकस्य,अत एव सुवचनस्य=सदुपदेशस्य श्रवणतया=श्रवणेन महाफल भवति, 'किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए' किमङ्ग ! पुनर्विपुलस्यार्थस्य ग्रहणतया-यावदुपदिष्टस्य अर्थस्य ग्रहणेन किं वक्तव्यम्, यावप्रोक्तार्थग्रहणेन सर्वथा कृतार्थो भवतीति भाव । 'त' तत्-तस्मात् खलु 'देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्रिया ! 'गच्छामो' गच्छाम =तदन्तिक व्रजाम ,

वासणयाए) हे अग-आयुष्मन ! उनके समीप जाने से, उनको वन्दना करने से-उनकी स्तुति करने से, उन्हे नमन करने से, प्रश्न पूछने से और उनकी पर्युपासना करने से जीवों को किस अनुपम फल की प्राप्ति न होती होगी, अर्थात् सब कुछ फल की प्राप्ति होगी, इसमें सन्देह के लिये अल्पमात्र भी स्थान नहीं है। (एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए) जब तथारूप आचार्य अरिहंत भगवंत से कहे हुए धार्मिक सदुपदेशरूप एक भी वचन के सुनने से जीव महाफल का भागी होता है, तब हे आयुष्मन् ! उनके द्वारा कथित विपुल अर्थों के ग्रहण करने से जो फल होता है उसके विषय में तो कहना ही क्या ? (त गच्छामो ण देवा-

જવાથી, તેમને વદના કરવાથી, તેમની સ્તુતિ કરવાથી, તેમને નમસ્કાર કરવાથી, તેમને પ્રશ્ન પૂછવાથી તથા તેમની પર્યુપાસના કરવાથી જીવોને કયા અનુપમ ફલની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે ? અર્થાત્ સર્વ ફલની પ્રાપ્તિ થશે એમા સદેહ માટે અલ્પમાત્ર પણ સ્થાન નથી (एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए) જ્યારે તથારૂપ અરિહન્ત ભગવન્ત તરફથી કહેવામા આવતા ધાર્મિક સદુપદેશરૂપ એક પણ વચનને સાભળવાથી જીવ મહાફલના ભાગી થાય છે ત્યારે હે આયુષ્મન્ ! તેમના દ્વારા કહેવામા આવતા વિપુલ અર્થોનુ ગ્રહણ કરવાથી જે ફલ થાય છે તે વિષયમા તો કહેવાનુ જ શુ ? (त गच्छामो ण देवाणुप्पिया) માટે હે

पुण्णभद्दे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तं महप्फलं खलु भो देवाणुप्पिया! तहारूवाणं अरहंताणं णामगोयस्स वि सवणयाए, किमंग

सम्प्राप्त इति भावः, 'इह समोसढे' इह समवसृतः, साधुकल्प्यावग्रहे समवसृत इति भावः, तदेवाह-'इहेव चंपाए णयरीए' इत्यादि, इहैव चम्पाया नगर्याः, 'बहिं' बहिः-बहिर्भागे प्रदेशे, 'पुण्णभद्दे चेइए' पूर्णभद्रे चैत्ये-पूर्णभद्रनामक उद्याने, 'अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता' यथाप्रतिरूपमवग्रहमवगृह्य-संयमानुकूलमावासस्थानं याचित्वा, 'संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' संयमेन तपसाऽऽत्मानं भावयन् विहरति।

'तं महप्फलं खलु भो देवाणुप्पिया!' तन्महत्फलं खलु भो देवानुप्रियाः! 'तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोत्तस्सवि सवणयाए' तथारूपाणामर्हतां भगवतां नामगोत्रयोरपि श्रवणतया=तादृशानां सर्वातिशयवतां भगवतां तीर्थङ्कराणां नामगोत्रश्रवणेनापि महत्फलं भवति, 'किमंग पुण अभिगमण-वंदण-णमंसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए' किमङ्ग पुनरभिगमन-वन्दन-नमस्यन-प्रतिप्रच्छन-पर्युपासनया हे अङ्ग!=हे

हुए है, और (इहेव चंपाए णयरीए बहिं पुण्णभद्दे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) इस चम्पा नगरी के बाहर पूर्णभद्र उद्यान मे ठहरने के लिये वनपाल की आज्ञा लेकर संयम एवं तप से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचर रहे है। इसलिये (भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! जब (तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोयस्स वि सवणयाए) तथारूप सर्वातिशय संपन्न भगवान् तीर्थंकरों के नाम एवं गोत्र के श्रवण से भी (महप्फलं) जीवों को महाफल प्राप्त होता है, तब (किमंग! पुण अभिगमण-वंदण-णमंसण-पडिपुच्छण-पज्जु

સમવસૃત થયા છે તથા તેઓ (इहेव चंपाणयरीए बहिं पुण्णभद्दे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) આ ચંપાનગરીની બહાર પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમાં ઉતરવા માટે વનપાલની આજ્ઞા લઇને સંયમ તેમજ તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે આ માટે (भो देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય! જ્યારે (तहारूवाणं अरहंताणं भगवंताणं णामगोयस्सवि सवणयाए) તથારૂપ સર્વાતિશયસંપન્ન ભગવાન તીર્થંકરોના નામ તેમજ ગોત્રના શ્રવણથી પણ (महप्फलं) જીવોને મહાફલ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે (किंमंग पुण अभिगमण वंदण-णमंसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए) હે અંગ-આયુષ્મન્! તેમના સમીપ

आणुगामियत्ताए भविस्सइ–त्ति कट्टु वहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता, एवं दुपडोयारेणं राइण्णा खत्तिया माहणा भडा जोहा

हिताय=जीवनादिनिर्वाहाय, 'सुहाए' सुखाय=भोगमपायानन्दाय, 'खमाए' क्षमाय=समुचितसुखसामर्थ्याय, 'णिस्सेयसाए' निःश्रेयसाय=भाग्योदयाय, 'आणुगामियत्ताए' आनुगामिकतायै=अनुगमनशीलत्वेन भवपरम्पराऽनुबन्धिसुखाय भविष्यति। 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा इति=एवं कृत्वा=आख्यानं भाषणं प्रज्ञापनां प्ररूपणां च अन्योऽन्यं कृत्वा 'बहवे' बहवः, 'उग्गा उग्गपुत्ता' उग्रा उग्रपुत्राः, तत्र-उग्राः—आदिदेवाऽवस्थापिता रक्षकवंशजाः, उग्रपुत्राः—त एव कुमारावस्थासम्पन्नाः, 'भोगा भोगपुत्ता' भोगाः—भोगपुत्राः—भोगाः=आदिदेवावस्थापिता गुरुवंशजाः, भोगपुत्राः—त एव कुमारावस्थासम्पन्नाः, 'एवं दुपडोयारेणं' एवं द्विपदोच्चारणेन—ते च तत्पुत्राश्चेति द्विवारोच्चारणेन 'राइण्णा' राजन्याः—भगवद्वयस्यवंशजाः, राजन्यपुत्राः—राज-

आनन्द प्राप्ति के लिये (खमाए) समुचित सुख देने के लिये (णिस्सेयसाए) निःश्रेयस अर्थात् भाग्योदय के लिये, तथा (आणुगामियत्ताए) जन्म–जन्मान्तर मे सुख देने के लिये (भविस्सइ) होगा, (त्तिकट्टु) इस प्रकार विचार कर (वहवे) बहुत से (उग्गा) भगवान् आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित रक्षकवंश मे उत्पन्न 'उग्र' कहलाते हैं, ऐसे उग्रवंशीय लोग, और (उग्गपुत्ता) उन उग्रवंशीय लोगों के पुत्र, तथा बहुत से (भोगा) भगवान आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित गुरुवंश में उत्पन्न 'भोग' कहलाते है, ऐसे भोगवंशीय लोग और (भोगपुत्ता) उन भोगवंशीय लोगों के पुत्र, (एवं दुपडोयारेण) इसी तरह आगे के पदों का भी दुबारा उच्चारण करना चाहिये, जैसे–'राइण्णा राइण्णपुत्ता' इत्यादि। तथा–बहुत से (राइण्णा) राजन्य–अर्थात् भगवान आदिनाथ के मित्रों के वंशज एवं उनके पुत्र, (खत्तिया)

માટે, (सुहाए) સુખ માટે અર્થાત્ ભોગજનિત આનંદ પ્રાપ્તિ માટે, (खमाए) સમુચિત સુખ દેવા માટે (णिस्सेयसाए) નિશ્રેયસ્ અર્થાત્ ભાગ્યોદયને માટે, તથા (आणुगामियत्ताए) જન્મ–જન્માંતરમાં સુખ દેવા માટે (भविस्सइ) થશે (त्ति कट्टु) આ પ્રકારે વિચાર કરીને (वहवे) ઘણા લોકો (उग्गा) ભગવાન આદિનાથ પ્રભુ દ્વારા સ્થાપિત રક્ષકવંશમાં ઉત્પન્ન 'ઉગ્ર' કહેવાય છે, એવા ઉગ્રવંશીય લોક, તથા (उग्गपुत्ता) તે ઉગ્રવંશીય લોકોના પુત્ર, (भोगा) ભગવાન આદિનાથ પ્રભુ દ્વારા સ્થાપિત ગુરુવંશમાં ઉત્પન્ન 'ભોગ' કહેવાય છે, એવા ભોગવંશી લોક, તથા (भोगपुत्ता) તે ભોગવંશી લોકોના પુત્ર, (एव दुपडोयारेण) એ રીતે આગળના પદોના પણ બીજીવાર ઉચ્ચારણ કરવું જોઇએ, જેમકે–"राइण्णा, राइण्णपुत्ता" ઇત્યાદિ, તથા ઘણા (राइण्णा) રાજન્ય–અર્થાત્ ભગવાન આદિનાથના મિત્રોના વંશજ એવં તેમના પુત્ર, (खत्तिया) ક્ષત્રિય

देवाणुप्पिया! समणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासामो। एयं णे इहभवे पेच्चभवे य हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए

'**समणं भगवं महावीरं वंदामो**' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे—स्तुमः गुणगानेन, '**णमंसामो**' नमस्कुर्मः पञ्चाङ्गनमनेन, '**सक्कारेमो**' सत्कुर्मः अभ्युत्थानादिना, '**सम्माणेमो**' सम्मानयामः—परमादरेण—भक्तिबहुमानेनेत्यर्थः, '**कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासामो**' कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं विनयेन पर्युपास्महे—कल्याणं=कल्याणप्राप्तिकारणम्, मङ्गलं=दुरितदूरीकरणकारणम्, दैवतं=देवोचितप्रभावोपचितम्, चैत्यं=केवलज्ञानयुक्तं-चित्तप्रसादहेतुं वा एतादृशं भगवन्तं पर्युपास्महे=विनयेन सेवामहे, '**एयं णे**' एतद् नः—एतद्=भगवद्वन्दनादि, नः—अस्माकम्, '**इहभवे पेच्चभवे य**' इहभवे प्रेत्यभवे—परभवे च '**हियाए**'

णुप्पिया) इसलिये हे देवानुप्रिय! उनके पास अपने चलें, वहां जाकर (**समणं भगवं महावीरं**) श्रमण भगवान् महावीर को (**वंदामो**) वन्दना करें अर्थात् उनका गुणगान करें। (**णमंसामो**) पंचांग—नमन—पूर्वक नमस्कार करें। (**सक्कारेमो**) अभ्युत्थानादिक क्रियाओं द्वारा उनका सत्कार करें। (**सम्माणेमो**) भक्ति बहुमान के साथ उनका सम्मान करें। (**कल्लाणं**) कल्याण प्राप्ति के कारणभूत, (**मंगलं**) पापों को दूर करने के लिये निमित्तरूप, (**देवयं**) देवाधिदेव के प्रभाव से युक्त, (**चेइयं**) केवलज्ञान युक्त, ऐसे श्री भगवान् महावीर स्वामी की (**विणएणं**) विनयपूर्वक (**पज्जुवासामो**) सेवा करें। (**एयं णे इहभवे पेच्चभवे य**) यह भगवान का वन्दन और नमस्कार आदि इस भव में और परभव में (**हियाए**) आजीवन कल्याण के लिये (**सुहाए**) सुख के लिये अर्थात् भोगजनित

દેવાનુપ્રિય! તેમની પાસે આપણે જઈએ, ત્યાં જઈને (समणं भगवं महावीरं) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (वंदामो) વંદના કરીએ અર્થાત્ તેમના ગુણગાન કરીએ (णमंसामो) પંચાંગ—નમનપૂર્વક નમસ્કાર કરીએ (सक्कारेमो) અભ્યુત્થાન આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા તેમનો સત્કાર કરીએ (सम्माणेमो) ભક્તિ બહુમાન સાથે તેમનું સન્માન કરીએ (कल्लाणं) કલ્યાણ પ્રાપ્તિના કારણભૂત (मंगलं) પાપોનો નાશ કરવા માટે નિમિત્તરૂપ, (देवयं) દેવાધિદેવના પ્રભાવથી યુક્ત, (चेइयं) કેવલજ્ઞાન યુક્ત, એવા શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામીની (विणएणं) વિનયપૂર્વક (पज्जुवासामो) સેવા કરીએ (एयं णे इहभवे पेच्चभवे य) આ ભગવાનને વંદન તથા નમસ્કાર આદિ આ ભવમાં તથા પરભવમાં (हियाए) આજીવન કલ્યાણ

यद्वा–महदुटुम्बपोषका, इभ्या=इभो हस्ती, तत्प्रमाण द्रव्यमर्हन्तीति तथा, ते च जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रिप्रकारास्तत्र हस्तिपरिमितमणिमुक्ताप्रवालसुवर्णरजतादिद्रव्यराशिस्वामिनो जघन्या, हस्तिपरिमितवज्रहीरकमणिमाणिक्यराशिस्वामिनो मध्यमा, हस्तिपरिमितकेवलवज्रहीरकराशिस्वामिन उत्कृष्टा, हस्तिप्रमाणोच्छ्रितधनराशिस्वामिन इभ्या इत्यर्थ। श्रेष्ठिन = लक्ष्मीकृपाकटाक्षप्रत्यक्षलक्ष्यमाणप्रविणलक्षलक्षणविलक्षणहिरण्यपट्टसमलङ्कृतमूर्धानो नगरप्रधानव्यवहारा, सेनापतय =चतुरङ्गसैन्यनायका, सार्थवाहा =गणिम–धरिम–मेय–

हस्ति प्रमाण द्रव्यसम्पन्न धनिक जन, ये जघन्य, मध्यम एव उत्कृष्ट के भेद से ३ प्रकार के होते हैं, इनमे जिनके पास हस्तिप्रमाणपरिमित मणि, मुक्ता, प्रवाल, सुवर्ण एव रजत आदि द्रव्य की राशि होती है वे जघन्य इभ्य हैं, जिनके पास हस्तिप्रमाण परिमित वज्र हीरे, मणि, माणिक्य की राशि होती है वे मध्यम इभ्य है, परन्तु जिनके पास केवल हस्ति-प्रमाण–परिमित वज्र हीरों की राशि होती है वे उत्कृष्ट इभ्य है। श्रेष्ठी–लक्ष्मी की जिन पर पूरी २ कृपा हो, उस कृपाकोरके कारण जिनके लाखो के खजाने हों, तथा जिनके शिर पर उन्हीं को सूचित करने वाला चान्दी का विलक्षण पट्ट शोभायमान हो रहा हो, जो नगर के प्रधान व्यापारी हों, उन्हें श्रेष्ठी कहते हैं, ऐसे श्रेष्ठी जन, सेनापति=चतुरङ्ग सेना के नायक, सार्थवाह–जो **गणिम**=गिन कर खरीदने–बेचने योग्य नारियल, सुपारी, केला आदि वस्तुओं को, **धरिम**=तौलकर खरीदने–बेचने योग्य धान, जौ, नमक, शक्कर आदि वस्तुओं को, **मेय**=सरावा, आदि छोटे बर्तन आदि से माप कर खरीदने बेचने योग्य दूध,

વાળા, ઇભ્ય–હસ્તિ–પ્રમાણ–દ્રવ્ય–સંપન્ન ધનિક જનો, આ જઘન્ય, મધ્યમ તેમજ ઉત્કૃષ્ટના ભેદથી ૩ પ્રકારના હોય છે તેમા જેમની પાસે હસ્તિપ્રમાણ પરિમિત મણિ, મુક્તા, પ્રવાલ, સુવર્ણ તેમજ ચાંદી આદિ દ્રવ્યના ઢગલા હોય તે જઘન્ય ઇભ્ય છે, જેની પાસે હસ્તિપ્રમાણપરિમિત વજ્ર, હીરા, મણિ, માણેકના ઢગલા હોય તે મધ્યમ ઇભ્ય છે પરંતુ જેમની પાસે કેવલ હસ્તિ પ્રમાણપરિમિત વજ્ર હીરાના ઢગલા હોય તે ઉત્કૃષ્ટ ઇભ્ય જન છે **શ્રેષ્ઠી**–લક્ષ્મીની જેમના પર પુરેપુરી કૃપા હોય, તે કૃપાના કારણે જેના લાખોના ખજાના હોય તથા જેમના માથા ઉપર તેનું સૂચન કરવાવાળા ચાંદીના વિલક્ષણ પટ્ટ (પાઘડી) શોભી રહી હોય, જે નગરના મુખ્ય વ્યાપારી હોય તેમને શ્રેષ્ઠી કહેવાય છે એવા શ્રેષ્ઠીજન, **સેનાપતિ**–ચતુરંગ સેનાના નાયક, **સાર્થવાહ**–જે ગણિમ=ગણતરી કરીને ખરીદાય તથા વેચાય તેને યોગ્ય નારિયલ, સોપારી, કેળા આદિ વસ્તુઓ, ધરિમ=તોળીને ખરીદવા, વેચવા યોગ્ય ધાન, જવ, મીઠું, સાકર આદિ વસ્તુઓ, મેય=પાવળુ કે કળો એવા નાના વાસણથી

पसत्थारो मल्लई लेच्छई लेच्छइपुत्ता अण्णे य बहवे राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-

-यकुमाराश्च, 'खत्तिया' क्षत्रिया, क्षत्रियकुमाराश्च, 'माहणा' ब्राह्मणा, ब्राह्मणकुमाराश्च, 'भडा' भटा भटकुमाराश्च, 'जोहा' योधा -युद्धव्यवसायवन्त, तेषा कुमाराश्च, 'पसत्थारो' प्रशास्तार धर्मशास्त्रपाठका, तेषा पुत्राश्च, 'मल्लई' मल्लकिन =विशिष्टक्षत्रियजातीया, तेषा पुत्राश्च, 'लेच्छई' लेच्छकिन -क्षत्रियजातिभेदवन्त, 'लेच्छइपुत्ता' लेच्छकिपुत्रा, 'अण्णे य बहवे' अन्ये च बहव 'राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-प्पभिइओ' राजे-श्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिके-भ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह प्रभृतय, तत्र-राजानो=माण्डलिका नरपतय, ईश्वरा =ऐश्वर्यसम्पन्ना युवराजा, तलवरा = तुष्ट-भूपालदत्तपट्टबन्धपरिभूषिता राजकल्पा, माडम्बिका =ग्रामपञ्चशतीपतय, यद्वा-सार्धक्रोशद्वय-परिमितप्रान्तरैर्विच्छिद्य विच्छिद्य स्थितानां ग्रामाणामधिपतय, कौटुम्बिका =कुटुम्बभरण तत्परा,

क्षत्रिय और उनके पुत्र, (माहणा) ब्राह्मण और ब्राह्मणपुत्र, (भडा) भट और भटपुत्र, (जोहा) योधा-युद्ध के व्यवसायवाले व्यक्ति और उनके पुत्र, (पसत्थारो) धर्मशास्त्रपाठक और उनके पुत्र, (मल्लई) मल्लकी-मल्लकि जाति के क्षत्रिय और उनके पुत्र, (लेच्छई) लेच्छकी-लेच्छकी जाति के क्षत्रिय और (लेच्छइपुत्ता) लेच्छकियों के पुत्र, तथा और भी बहुत से (राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-प्पभिइओ) राजा-माडलिक नृपति, ईश्वर-ऐश्वर्यसम्पन्न युवराज, तलवर-सतुष्ट हुए नृपतिद्वारा प्रदत्त पट्टबध से परिभूषित राजा जैसे विशिष्ट व्यक्ति, माडंबिक-पाचसौ गाव के अधिपति, अथवा ढाइ २ कोस पर बसे हुए ग्रामों के स्वामी, कौटुम्बिक-अपने कुटु म्ब का भरण-पोषण करने वाले, अथवा-बहुत कुटुम्ब का पालनपोषण करने वाले, इभ्य

તથા તેમના પુત્ર, (माहणा) બ્રાહ્મણ તથા બ્રાહ્મણપુત્ર, (भडा) ભટ તથા ભટ પુત્ર, (जोहा) યોદ્ધા-યુદ્ધમા વ્યવસાયવાળા લોક તથા તેમના પુત્ર, (पसत्थारो) ધર્મશાસ્ત્રપાઠક તથા તેમના પુત્ર, (मल्लई) મલ્લ-મલ્લજાતિના ક્ષત્રિય અને તેના પુત્ર, (लेच्छई) લેચ્છકી-લેચ્છકી જાતિના ક્ષત્રિય તથા (लेच्छइपुत्ता) લેચ્છકિઓના પુત્ર તથા બીજા પણ ઘણા (राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुंबिय इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-प्पभिइओ) **રાજા**-માડલિક નૃપતિ, **ઈશ્વર**-ઐશ્વર્ય-સપન્ન યુવરાજ, **તલવર**-સતોષ પામેલા નૃપતિ દ્વારા પ્રદત્ત પટ્ટબધથી પરિભૂષિત રાજા જેવા વિશિષ્ટ લોક, **માડબિક**-પાચસો ગામના અધિપતિ, અથવા અઢી ૨ કોસ પર વસેલા ગામોના સ્વામી, **કૌટુબિક**-પોતાના કુટુબના ભરણ-પોષણ કરવાવાળા, અથવા ઘણા કુટુબના પાલન પોષણ કરવા

गइया अट्ठविणिच्छयहेउ अस्सुयाइ सुणेस्सामो सुयाइ निस्स-
कियाइ करिस्सामो, अप्पेगइया अट्टाइ हेऊइ कारणाइ वागर-
णाइ पुच्छिस्सामो, अप्पेगइया सव्वओ समता मुडे भवित्ता

अपूर्वदृष्टदर्शनार्थमित्यर्थ । 'अप्पेगइया' अप्येकके-केचित् 'अट्ठ-विणिच्छय-हेउ' अर्थविनिश्चयहेतु-अर्थाना=जीवाजीवादिभावाना यत स्वरूप तस्य विनिश्चयो हेतुर्यस्मिस्तत्, जीवाजीवादिस्वरूपविनिश्चयार्थमित्यर्थ, 'अस्सुयाइ' अश्रुतानि आगमरहस्यानि, 'सुणेस्सामो' श्रोष्याम -इत्याशया, 'सुयाइं निस्सकियाइ करिस्सामो' श्रुतानि निश्शङ्कितानि करिष्याम -इत्याशया, 'अप्पेगइया' अप्येकके-केचित्-'अट्ठाइ हेऊइ कारणाइ वागरणाइं' अर्थान् हेतून् कारणानि व्याकरणानि, तत्र-अर्थान्-जीवाजीवादिनवतत्त्वरूपान् भावान्, हेतून् -- जीवादिस्वरूपसाधकान्, कारणानि=अन्यथाऽनुपपत्तिमात्ररूपाणि व्याकरणानि=परपृष्टार्थोत्तररूपाणि 'पुच्छिस्सामो' प्रक्ष्याम, 'अप्पेगइया' अप्येकके, 'सव्वओ समता मुडे भवित्ता' सर्वत समन्ताद् मुण्डा भूत्वा-सर्वत सावद्यव्यापार-

(अप्पेगइया) कितनेक (अट्ठविणिच्छयहेउ) जीव अजीव-आदि पदार्थों के स्वरूप को निश्चय करने के लिये, तथा (अस्सुयाइ सुणेस्सामो) आगम के रहस्य जो पहिले कभी सुनने मे नहीं आये है उन्हें सुनेगे, और (सुयाइ निस्सकियाइ करिस्सामो) जो आगम के रहस्य सुने है उन्हें शका रहित करेंगे इस प्रकार की भावना से, (अप्पेगइया) और कितनेक (अट्ठाइ हेऊइ कारणाइ वागरणाइ पुच्छिस्सामो) जीव अजीव आदि नव तत्त्वरूप भावो को, जीवादिक के स्वरूप के साधकरूप हेतुओं को, अन्यथानुपपत्तिरूप कारणों को, एव पर के द्वारा पूछे गये अर्थ के उत्तररूप व्याकरण को पूछेगे इस प्रकार की भावना से, (अप्पेगइया) कितनेक (सव्वओ समता मुडे भवित्ता आगाराओ अणगारिय पव्व-

नहि तेथी तेमने जोवा माटे, (अप्पेगइया) केटलाक (अट्ठविणिच्छयहेउ) जीव-अजीव आदि पदार्थोना स्वरूपनो निश्चय करवाने माटे तथा (अस्सुयाइ सुणेस्सामो) आगमना रहस्य जे पहेला कदी साभळ्या नहोता ते साभळशु, तथा (सुयाइ निस्सकियाइ करिस्सामो) जे आगमनु रहस्य साभळ्यु छे तेने शकारहित करशु ए प्रकारनी भावनाथी, (अप्पेगइया) तथा केटलाक (अट्ठाइ हेऊइ कारणाइ वागरणाइ पुच्छिस्सामो) जीव अजीव आदि नवतत्वरूप भावोने, जीव आदिकना स्वरूपना साधकरूप हेतुओने, अन्यथानुपपत्ति रूप कारणोने तेमज बीजा द्वारा पूछाता अर्थना उत्तररूप व्याकरणने पूछशु-ए प्रकारनी भाव नाथी, (अप्पेगइया) केटलाक (सव्वओ समता मुडे भवित्ता अगाराओ अणगा

प्पभिइओ अप्पेगइया वदणवत्तियं अप्पेगइया पूयणवत्तिय एवं सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं दंसणवत्तिय कोऊहलवत्तियं, अप्पे-

परिच्छेद्यरूपक्रेयविक्रेयवस्तुजातमादाय लाभेच्छया देशान्तराणि व्रजता सार्थं वाहयन्ति=योगक्षेमाभ्या परिपालयन्तीति, दीनजनोपकाराय मूलधन दत्त्वा तान समर्द्धयन्तीति तथा, एत प्रभृतय, एपु-'अप्पेगइया' अप्येकके-केचित्-'वदणवत्तिय' वन्दनावृत्तिकम्-वन्दनाय वृत्ति=प्रवृत्तिर्यस्मिन कर्मणि तत् तथा, क्रियाविशेषणमिद, वन्दनार्थमित्यर्थ, 'अप्पेगइया' अप्येकके-केचित् 'पूयणवत्तिय' पूजनवृत्तिकम्-सेवाकरणार्थम्, 'सक्कारवत्तिय' सत्कारवृत्तिकम्-सत्कारार्थम्, 'सम्माणवत्तिय' सम्मानवृत्तिकम्-सम्मानार्थम्, 'दसणवत्तिय' दर्शनवृत्तिकम्-दर्शनार्थम्, 'कोऊहलवत्तिय' कौतूहलवृत्तिकम्-कौतूहलार्थम्-

घी, तेल आदि वस्तुओं को, तथा-परिच्छेद्य=कसौटी आदि पर परीक्षा करके खरीदने बेचने योग्य मणि, मोती, मूगा, गहना आदि वस्तुओं को लेकर नफा के लिये देशान्तर में जाने वाले सार्थ (समूह) को ले जाते है, तथा योग (नयी वस्तु की प्राप्ति) और क्षेम (प्राप्त वस्तु की रक्षा) के द्वारा उनका पालन करते है, गरीबों की भलाई के लिये उन्हें पूँजी देकर व्यापार द्वारा उन्हे धनवान बनाते है, वे सार्थवाह कहलाते हैं, ऐसे सार्थवाह लोग, इनमें से-(अप्पेगइया) कितनेक (वदणवत्तिय) वन्दना करने के लिये (अप्पेगइया) कितनेक (पूयणवत्तियं) सेवा करने के लिये, (एव) इसी तरह (सक्कारवत्तिय) सत्कार करने के लिये, (सम्माणवत्तिय) सम्मान करने के लिये, (दसणवत्तिय) दर्शन करने के लिये, (कोऊहलवत्तिय) पहिले कभी भी भगवान को नहीं देखे थे, अत उनको देखने के लिये,

માપીને ખરીદવા વેચવા યોગ્ય દૂધ, ઘી, તેલ આદિ વસ્તુઓ તથા પરિચ્છેદ્ય =કસોટી આદિ ઉપર પરીક્ષા કરીને ખરીદવા વેચવા યોગ્ય મણિ, મોતી, પરવાળા, ઘરેણા આદિ વસ્તુઓ લઇને નફો કરવા માટે દેશાતરમા જવાવાળા સાર્થ (સમૂહ)ને લઇ જાય છે, તથા યોગ (નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિ) અને ક્ષેમ (પ્રાપ્ત વસ્તુની રક્ષા) દ્વારા તેમનુ પાલન કરે છે, ગરીબોના ભલા માટે તેમને પુજી દઈને વ્યાપાર દ્વારા ધનવાન બનાવે છે તે સાર્થવાહ કહેવાય છે એવા એવા સાર્થવાહ લોક, એમાના (अप्पेगइया) કેટલાક (वदणवत्तिय) વદના કરવા માટે (अप्पेगइया) કેટલાક (पूयणवत्तिय) સેવા કરવા માટે, (एव) એવી રીતે (सक्कारवत्तिय) સત્કાર કરવા માટે (सम्माणवत्तिय) સન્માન કરવા માટે (दसणवत्तिय) દર્શન કરવા માટે (कोऊहलवत्तिय) પહેલા કદી પણ ભગવાનને જોયેલા

पायच्छित्ता, सिरसा कंठे मालकडा आविद्ध-मणि-सुवण्णा कप्पिय-हार-द्धहार-तिसर-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा पवर-वत्थ-परिहिया चंदणो-लित्त-गाय-सरीरा, अप्पे-

कृत कौतुक=मषीपुण्ड्रादिक, मङ्गल-दध्यक्षतादि, एतद्द्वय प्रायश्चित्त दुःस्वप्नादिप्रतिगमनत्वेनावश्यकरणीयत्वाद् यैस्ते तथा, कौतुकमङ्गलरूप प्रायश्चित्त कृतवन्त इत्यर्थ । 'सिरसा कंठे मालकडा' शिरसि कण्ठे कृतमाला 'आविद्ध-मणि-सुवण्णा' आविद्ध-मणि-सुवर्णा -परिभृतमणिकनकभूषणा, भूषणान्येव नामभिर्निर्दिशति-' कप्पिय हार-द्धहार-तिसर पालंब पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा' कल्पित-हारा-ऽर्द्धहार-त्रिसर-प्रालम्बप्रलम्बमान-कटिसूत्र-सुकृत-शोभाऽऽभरणा, तत्र-हार अर्द्धहार त्रिसरकश्च प्रसिद्ध, तथा प्रालम्ब =झुम्बनक स एव प्रलम्बमान यत्र तत् कटिसूत्र च तानि सुकृतशोभानि आभरणानि कल्पितानि-रचितानि यैस्ते तथा, विविधभूषणभूषितशरीरा इत्यर्थ, तथा-' पवर-वत्थ-परिहिया' प्रवरवस्त्रपरिहिता -श्रेष्ठवस्त्रधारका, 'चंदणो-लित्त-गाय-सरीरा' चन्दनो लिप्तगात्र शरीरा -चन्दनचर्चितशरीरा । 'अप्पेगइया' अप्येकके-'हयगया एव गयगया रहगया

मषीतिलक दधि अक्षत आदि धारण किये, (सिरसा कंठे मालकडा आविद्ध-मणि-सुवण्णा) मस्तक एव कठ म मालाएँ धारण किये, जिनमें मणि जडे हुए है ऐसे सुवर्णों के आभूषण पहिन, तथा (कप्पिय हार-द्धहार-तिसर-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा) शरीरशोभावर्द्धक अठारह लर के हार, ९ लर के अर्धहार, तीन लर के तिसरक, और नीचे की ओर लटकते हुए झूमक वाले कटिसूत्र पहिरे, (पवर-वत्थ-परिहिया) अच्छे २ सुन्दर बहुमूल्य वस्त्र पहिरे, (चंदणो-लित्त-गाय सरीरा) शरीर पर चदन लगाये, जब इस प्रकार वहाँ की जनता सज-धज कर तैयार हो चुकी तब उसम से (अप्पेगइया) कितनेक (चलने के लिये), (हयगया) घोडों पर सवार हुए, (एव गयगया)

मालकडा आविद्ध मणि-सुवण्णा) मस्तक तेमज कंठमा मालाओ धारण करी, जेमा मणि जडेला होय एवा सुवर्णना आभूषण पहेर्या, तथा (कप्पिय हार-द्धहार-तिसर-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा) शरीरशोभावर्धक अढार सेर (लट)ना हार, ९ सेरना अर्धहार, त्रण सेरना हार, नीचेनी तरफ लटकता झूमखावाळा कटिसूत्र पहेर्या, (पवर-वत्थ-परिहिया) सारा सारा सुन्दर बहुमूल्य वस्त्रो पहेर्या, (चंदणो-लित्त-गाय सरीरा) शरीर पर चंदन लगाव्यु ज्यारे आ प्रकारे त्यांनी जनता सज्जधज्जने तैयार थई गई त्यारे तेमांथी (अप्पेगइया) केटलाक चालवा माटे (हयगया) घोडा पर

अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सामो, [अप्पेगइया] पचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइय दुवालसविहं गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो, अप्पेगइया जीयमेयति कट्टु ण्हाया कयवलिकम्मा कय-कोउय-मगल-

निरतिपूर्वक मुण्डिता —कृतकचलुञ्चना सन्तः 'अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सामो' अगाराद्=गृहाद् अनगारिकता=साधुत्वं प्रव्रजिष्याम =प्राप्स्याम —अनगारा भविष्याम ,'अप्पेगइया' अप्येकके 'पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो' पञ्चानुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं द्वादशविधं गृहिधर्म प्रतिपत्स्याम , 'अप्पेगइया' अप्येकके 'जिण-भत्ति-रागेण' जिनभक्तिरागेण, 'अप्पेगइया' अप्येकके, 'जीयमेयति कट्टु' जातमेतदिति कृत्वा—कुलाचारोऽयमिति मत्वा, 'ण्हाया' स्नाता —'कयबलिकम्मा' कृतबलिकर्माण , 'कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता' कृत—कौतुक—मङ्गल—प्रायश्चित्ता —

इस्सामो) सावद्य व्यापारों से सर्वथा विरत होकर, कचलुञ्चनपूर्वक गार्हस्थिक अवस्था का परित्याग कर अनगार बनेंगे—इस प्रकार की भावना से, तथा कितनेक—(पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो) पाच अणुव्रत एव सात शिक्षाव्रत के भेद से १२ भेदरूप गृहस्थ के धर्म को स्वीकार करेंगे—इस भावना से, (अप्पेगइया) कितनेक (जिणभत्तिरागेण) जिनेन्द्र की भक्ति करेंगे इस प्रकार भक्ति के अनुराग से, (अप्पेगइया,) कितनेक (जीयमेयत्ति कट्टु) यह हम लोगों का कुलाचार है—इस प्रकार मान कर, (ण्हाया) स्नान किये, (कयबलिकम्मा) काक आदि को अन्नादि दान रूप बलिकर्म किये, (कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता) दुःस्वप्नादि निवारण के लिये

रिय पव्वइस्सामो) सावद्य व्यापारोथी सर्वथा विरत थईने केशलुंचनपूर्वक गार्हस्थिक अवस्थानो परित्याग करीने अनगार बनशुं—ओ प्रकारनी भावनाथी, तथा केटलाक (पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो) पांच अणुव्रत तेमज सात शिक्षाव्रतना भेदथी १२ भेद रूप गृहस्थना धर्मनो स्वीकार करशुं ओवी भावनाथी, (अप्पेगइया) केटलाक (जिणभत्तिरागेण) जिनेन्द्रनी भक्ति करशुं ओ प्रकारनी भक्तिना अनुरागथी, •(अप्पेगइया) केटलाक (जीयमेयति कट्टु) आ अमारो कुलाचार छे—ओ प्रकारनी मान्यताथी, (ण्हाया) स्नान करी (कय-बलि-कम्मा) कागडा आदिने अन्न आदि दानरूप बलिकर्म करी, (कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता) दुःस्वप्नादि निवारणने माटे मसी तिलक दही चोखा आदि धारण करी, (सिरसा कंठे

मज्झेणं णिग्गच्छति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासति, पासित्ता जाणवाहणाई ठवेति, ठवित्ता जाणवाहणेहिंतो पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता जेणेव

चम्पानगरं महाकोलाहलमयां कुर्वन्त, 'चंपाए णयरीए' चम्पाया नगर्या 'मज्झ मज्झेण' मध्यमध्येन सर्वतो मध्यमार्गेण 'णिग्गच्छति' निर्गच्छन्ति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव पुण्णभद्दे चेइए' यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्यम्, 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसमीपे 'छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासति' छत्रादीन् तीर्थकरातिशेषान्=तीर्थंकरातिशय-द्योतकानि कानिचिच्छत्रादीनि चिह्नानि पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'जाणवाहणाइं ठवेंति' यानवाहनानि स्थापयन्ति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'जाणवाहणेहिंतो

भित महासमुद्र के महाध्वनि से मानो युक्त करते हुए, (चंपाए णयरीए) उस चंपा नगरी के (मज्झमज्झेण) ठीक बीचो बीच के मार्ग से (णिग्गच्छति) निकले, (णिग्गच्छित्ता) ये सब निकल कर (जेणेव पुण्णभद्दे चेइए) जहां पर वह पूर्णभद्र नामका उद्यान था (तेणेव उवागच्छति) वहाँ पर पहुँचे, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासति) वहाँ पहुँच कर उन्होंने भगवान् महावीर के न अतिदूर और न अतिनिकट तीर्थंकरों के अतिशय स्वरूप छत्र आदिकों को देखा, ये छत्रादिक तीर्थंकरों के अतिशय द्योतक चिह्न माने गये हैं, (पासित्ता जाणवाहणाइं ठवेंति) इन चिन्हों के देखते ही उन सबों ने अपने २ यानवाहनादिकों को वहाँ रोक

પ્રક્ષુભિત મહાસમુદ્રના મહાધ્વનિથી જેમ યુક્ત કરતા હોય તેમ (चंपाए णयरीए) તે ચંપા નગરીની (मज्झमज्झेण) બરાબર વચ્ચોવચ્ચના માર્ગથી (णिग्गच्छति) નીકળ્યા, (णिग्गच्छित्ता) તે બધા નીકળીને (जेणेव पुण्णभद्दे चेइए) જ્યાં તે પૂર્ણભદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું (तेणेव उवागच्छति) ત્યાં પહોંચ્યા, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासति) ત્યાં પહોંચીને તેઓએ ભગવાન મહાવીરથી બહુ દૂર નહિ તેમ તીર્થંકરોના અતિશયસ્વરૂપ છત્ર આદિને જોયાં, આ છત્ર આદિક તીર્થંકરોના અતિશયદ્યોતક ચિહ્ન મનાય છે, (पासित्ता जाणवाहणाइ ठवेंति) એ ચિહ્નોને જોતાં જ તે બધાએ પોત

गइया हयगया एव गयगया रहगया सिवियागया सदमाणियागया, अप्पेगइया पाय-विहार-चारिणो पुरिस-वग्गुरा-परिक्खित्ता महया उक्किट्टि-सीह-णाय-बोल-कलकल-रवेणं पक्खुभिय-महासमुद्द-रव-भूयं पिव करेमाणा चंपाए णयरीए मज्झ-

सिवियागया सदमाणियागया ' हयगता एव गजगता रथगता शिविकागता स्यन्दमानिकागता -तत्र शकटोपरि दत्ता शिबिका स्यन्दमानिका, ' अप्पेगइया ' अप्येकके ' पाय-विहार-चारिणो ' पादविहारचारिण ' पुरिसवग्गुरापरिक्खित्ता ' पुरुषवागुरापरिक्षिप्ता - पुरुषसमूहेन परिवेष्टिता , 'महया' महता ' उक्किट्ठि-सीहणाय-बोल-कलकल-रवेण ' उत्कृष्टि-सिंहनाद-बोल-कलकल - रवेण - उत्कृष्टि =आनन्दमहाध्वनि , सिंहनाद =प्रसिद्ध , बोल =वर्णव्यक्तिसहितो ध्वनि , कलकल =वर्णव्यक्तिरहितो ध्वनि , एषा समाहार , तदेव यो रव स तथा तेन, 'पक्खुभिय-महासमुद्द-रवभूय पिव ' प्रक्षुभित-महासमुद्र-रवभूत मिव-प्रक्षुभितमहासमुद्रस्य यो रवभूत =सजातशब्दस्तमिव=तद्वत् नगर 'करेमाणा' कुर्वन्त -

इसी प्रकार कितनेक हाथी पर आरूढ हुए, (रहगया) कितनेक रथों पर बैठे, (सिवियागया) कितनेक पालखियों मे चढे, (सदमाणियागया) कितनेक बहेलियों-पालकीविशेष मे बैठे, (अप्पेगइया) तथा कितनेक (पुरिस-वग्गुरा-परिक्खित्ता) पुरुषों के समूह से घिरे हुए होकर (पाय-विहार-चारिणो) पैदल ही निकले, ये सभी (महया) महान् (उक्किट्ठि-सीहणाय-बोल-कलकल-रवेण) 'उक्किट्ठि'-उत्कृष्टि-अतिशय आनन्द जनित ध्वनि से, (सीहणाय) सिंहनाद-सिंहनाद से, 'बोल'-व्यक्तवर्णयुक्त ध्वनिसे, तथा 'कलकलरव'-अव्यक्त ध्वनि से (पक्खुभिय-महासमुद्द-रवभूय पिव) चम्पानगरी को प्रक्षु-

સવાર થયા (एव गयगया) આ પ્રકારે કેટલાક હાથીપર આરૂઢ થયા (रहगया) કેટલાક રથ ઉપર બેઠા (सिवियागया) કેટલાક પાલખીઓમા ચડયા (सदमाणियागया) કેટલાક પાલખીવિશેષોમા બેઠા, (अप्पेगइया) તથા કેટલાક (पुरिस-वग्गुरा-परिक्खित्ता) પુરૂષોના ટોળા સાથે ધીમે-ધીમે પગલે (पाय विहार-चारिणो) પેદલજ નીકળ્યા, આ બધા (महया) મહાન્ (उक्किट्ठि-सीहणाय-बोल-कलकलरवेण) 'उक्किट्ठि' ઉત્કૃષ્ટિ-અતિશય આનદ જનિત ધ્વનિથી, (सीहणाय) સિહનાદ-સિહનાદથી, (बोल) વ્યક્તવર્ણયુક્ત ધ્વનિથી તથા (कलकलरव) અવ્યક્ત ધ્વનિથી (पक्खुभिय-महासमुद्द-रवभूय पिव) ચપા નગરીને

मूलम्—तए णं से पवित्तिवाउए इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए ण्हाए जाव अप्प-महग्घा-भरणा-

टीका—'तए ण से पवित्तिवाउए' इत्यादि।

'तए ण से पवित्तिवाउए' तत खलु स प्रवृत्तिव्यापृत =भगवद्विहारादिवृत्तान्तनिवेदनऽधिकृत, 'इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे' अस्या कथाया लब्धार्थ सन् 'हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए' हृष्ट-तुष्ट-यावद्धृदय 'ण्हाए जाव अप्प महग्घा-भरणा लंकिय सरीरे' स्नातो यावदल्पमहार्घाभरणाऽलङ्कृतशरीर 'सयाओ गिहाओ' स्वकाद् गृहात् 'पडिणि-

कर चुकने बाद फिर उस आगत जनसमूहने (वदंति नमंसति) वन्दना एव नमस्कार किया, (वंदित्ता णमंसित्ता णच्चासण्णे णाऽदूरे सुस्सूसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएण पंजलिउडा पज्जुवासंति) वदना एव नमस्कार करने के पश्चात् भगवान से, न अतिसमीप म एव न अतिदूर हो उनके सामने उचित स्थान पर बैठ कर वे सब विनयपूर्वक हाथ जोडकर सेवा करने लगे ॥ सू ३८ ॥

'तए ण से पवित्तिवाउए' इत्यादि।

(तए ण) इस के बाद (से पवित्तिवाउए) वह भगवान के विहार आदि के समाचार लाने मे नियुक्त किया हुआ व्यक्ति, (इमीसे कहाए) इस कथासे–भगवान के आगमन के वृत्तान्त से (लद्धट्ठे समाणे) परिचित होकर, (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियए) अपने अन्त करण म विशेषरूप से हर्षित एव सतुष्ट हुआ, फिर उसने (ण्हाए जाव अप्प – महग्घा – भरणा – लंकिय – सरीरे) स्नान किया, पश्चात् थोडे

समूहे (वदंति णमंसति) वदना तेमज नमस्कार कर्या, (वंदित्ता णमंसित्ता णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएण पंजलिउडा पज्जुवासंति) वदना तेमज नमस्कार कर्या पछी भगवानथी बहु दूर नहि तेम बहु समीप नहि एम तेमनी सामा उचित स्थान पर बेसीने ते बधा विनयपूर्वक हाथ जोडीने सेवा करवा लाग्या (सू ३८)

'तए ण से पवित्तिवाउए' इत्यादि

(तए ण) त्यार पछी (से पवित्तिवाउए) ते भगवानना विहार आदिना समाचार लाववा माटे नियुक्त करेल माणुस (इमीसे कहाए) आ वातथी–भगवानना आगमनना वृत्तान्तथी (लद्धट्ठे समाणे) परिचित थईने (हट्ठ–तुट्ठ जाव हियए) पोताना अत करणमा विशेषरूपथी हर्षित तेमज सतुष्ट थयो पछी तेणे (ण्हाए जाव अप्प महग्घा भरणा–लंकिय सरीरे) स्नान कर्यु पछी थोडा भारवाळा तथा

समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति, करित्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता णमंसित्ता णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पंजलिउडा पज्जुवासंति ॥ सू० ३८ ॥

पच्चोरुहंति' यानवाहनभ्यः प्रत्यवरोहन्ति–अधस्तादवतरन्ति, **'पच्चोरुहित्ता'** प्रत्यवरुह्य, **'जेणेव समणे भगवं महावीरे'** यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः [विराजते] **'तेणेव उवागच्छन्ति, उवागच्छित्ता'** तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागत्य **'समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति'** श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रिकृत्व आदक्षिण प्रदक्षिणं कुर्वन्ति–त्रिवारमादक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, **'करित्ता'** कृत्वा **'वंदंति'** वन्दन्ते–स्तुवन्ति, **'णमंसंति'** नमस्यन्ति=प्रणमन्ति, **'वंदित्ता णमंसित्ता'** वन्दित्वा नमस्यित्वा **'णच्चासण्णे णाइदूरे'** नात्यासन्ने नातिदूरे **'सुस्सूसमाणा'** शुश्रूषमाणा **'णमंसमाणा'** नमस्यन्त **'अभिमुहा'** अभिमुखा =संमुखा, **'विणएणं पंजलिउडा'** विनयेन प्राञ्जलिपुटा –विनय–विनम्रबद्धाञ्जलय, **'पज्जुवासंति'** पर्युपासते–उपासना कुर्वन्ति ॥ सू० ३८ ॥

दिये, **(ठवित्ता जाणवाहणेहिंतो पच्चोरुहंति)** जब वे अच्छी तरह रुक चुके तब वे सब-के-सब अपने २ वाहनों से नीचे उतरे, **(पच्चोरुहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति)** उतर कर फिर वे सब लोग जहाँ श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहाँ पहुँचे, **(उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति)** बाद उन्होंने भगवान् महावीर को तीनबार हाथ जोडकर प्रदक्षिणा की, **(करित्ता)** प्रदक्षिणा

પોતાના યાનવાહનાદિકોને ત્યાં રોકી દીધા, (ठवित्ता जाणवाहणेहिंतो पच्चोरुहंति) જ્યારે તેઓ સારી રીતે રોકાઈ ગયા ત્યારે તે બધા પોતપોતાના વાહનોમાંથી નીચે ઉતર્યા, (पच्चोरुहित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति) ઉતરીને પછી તે લોકો બધા જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेंति) બાદ તેઓએ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર હાથ જોડીને પ્રદક્ષિણા કરી (करित्ता) પ્રદક્ષિણા કરી લીધા પછી વળી તે આવેલા જન

व्वया जाव णिसीयइ, णिसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अद्ध-तेरस-सयसहस्साइ पीइदाण दलयइ, दलइत्ता सक्कारेइ सम्माणेइ सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ ॥ सू०३९ ॥

तत्रोपविश्य यावत् 'नमोऽत्थु णं' पठति 'जाव' यावत् सिंहासने 'णिसीयइ' निषीदति=उपविशति, 'णिसीइत्ता' निषद्य=उपविश्य,' तस्स पवित्तिवाउयस्स अद्धत्तेरससयसहस्साइ पीइदाण दलयइ' तस्मै प्रवृत्तिव्यापृताय अर्द्धत्रयोदशशतसहस्राणि प्रीतिदान ददाति—सार्द्धद्वादशशतसहस्राणि रजतमुद्रा प्रीतिदान=पारितोषिक समर्पयति। 'श्रमणो भगवान महावीरस्वामी चम्पानगर्या उपनगरग्राममुपागत चम्पानगर पूर्णभद्रचैत्य समवसर्तुकाम' इति निवेदित प्रवृत्तिव्यापृतेन, अतस्तत्राऽष्टोत्तरैकलक्षव्यक रजतमुद्रारूप प्रीतिदान प्रदत्तम। अत्र तु अस्यामेव चम्पानगर्याम् अतिसन्निकृष्टे स्थाने पूर्णभद्रचैत्ये समवसृत—इति वार्ता निवेदिता, अतो हर्षातिशयादतद्वार्तानिवेदने सार्धद्वादशलक्षरजतमुद्रारूप प्रीतिदान प्रवृत्तिव्यापृताय दत्तम्—इति भाव । 'दलइत्ता सक्कारेइ सम्माणेइ' दत्त्वा सत्कारयति—वस्त्रादिनार्पणेन, सम्मानयति—प्रियवचनेन, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ' सत्कृत्य सम्मान्य प्रतिविसर्जयति ॥ सू०३९ ॥

वे एकदम सिंहासन से उठ के खडे हुए और नीचे उतरकर जिस दिशा में भगवान विराजमान थे, उस दिशा की ओर, सात आठ पग जाकर और बैठकर विधिपूर्वक "नमोत्थु ण" दिये। बाद सिंहासन पर बैठे, (णिसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अद्धत्तेरस—सय—सहस्साइ पीइदाण दलयइ) बैठ कर उन्होंने उस संदेशवाहक के लिये साढे बारह लाख चांदी की मुद्राओं का प्रीतिदान—पारितोषिक प्रदान किया, (दलइत्ता) प्रीतिदान देकर उन्होंने (सक्कारेइ) उसका सत्कार किया (सम्माणेइ) मधुर वचनों से सन्मान किया। इस प्रकार (सक्कारित्ता समाणित्ता) सत्कार एव सन्मान करके उन्होंने उसे (पडिविसज्जेइ)

જઈ તેઓ એકદમ સિંહાસનેથી ઊઠીને ઉભા થયા તથા નીચે ઉતરીને જે દિશામા ભગવાન વિરાજમાન હતા તે દિશાની તરફ સાત આઠ પગલા જઈને તથા બેસીને વિધિપૂર્વક "नमोत्थु ण" દીધુ બાદ સિંહાસનપર બેઠા, (णिसीइत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अद्धत्तेससयसहस्साइ पीइदाण दलयइ) બેસીને તેઓએ તે સદેશવાહકને માટે સાડાબાર લાખ ચાદીના સિક્કાઓનુ પ્રીતિદાન—પારિતોષિક પ્રદાન કર્યુ (दलइत्ता) પ્રીતિદાન આપીને તેઓએ (सक्कारेइ) તેનો સત્કાર કર્યો, (सम्माणेइ) મધુર વચનોથી સન્માન કર્યું આ પ્રકારે

लकिय-सरीरे सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता चपाणयरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव बाहिरिया सा चेव हेट्ठिल्ला वत्त-

क्खमइ पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य 'चपाणयरिं मज्झमज्झेण' चम्पानगर्या मध्यमध्येन, 'जेणेव बाहिरिया' यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला 'सा चेव हेट्ठिल्ला वत्तव्वया' सैवाऽधस्ताद् वक्तव्यता, अथात्—यत्रैव राज्ञः कोणिकस्य गृहं यत्र कोणिको राजा भम्भसारपुत्रस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य करतलपरिगृहीतं शिरआवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धयति, वर्धयित्वा एवमवादीत्=भगवतः समवसरणं सविस्तरं निगदितवान्, तन्नु भूपो भगवदागमनं श्रुत्वा हृष्टतुष्टः सन् सिंहासनादुत्थाय राजचिह्नानि परित्यज्य भगवदभिमुखं सप्ताष्टपदानि गत्वा

भार वाले तथा बहुमूल्य आभरणों से अलङ्कृतशरीर होकर (सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ) अपने घर से निकला, (पडिणिक्खमित्ता) निकलकर (चपाणयरिं मज्झमज्झेण) ठीक चपा नगरी के बीचोंबीच मार्ग से होता हुआ, (जेणेव बाहिरिया सा चेव हेट्ठिल्ला वत्तव्वया जाव णिसीयइ) जहा नीचे बाहिर की ओर वह उपस्थानशाला थी, एव जहा राजा कोणिक का गृह था, तथा जहा पर वे विराजमान थे, वहा पर वह पहुँचा, पहुँचकर दोनों हाथों को जोडकर उसने कोणिक नरेशको सादर नमस्कार किया, पश्चात् आपकी जय हो और विजय हो—इस रूपसे उन्हे बधाई दी। बधाई दे चुकने के अनन्तर फिर उसने 'हे राजन्! आज श्रमण भगवान महावीर प्रभु चपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान म समवसृत हुए हैं'—इत्यादि विस्तृत रूप से भगवान् के समवसरण का वृत्तान्त कहा। राजा ने जब प्रभु के आगमन का वृत्तान्त सुना तब वे भी चित्त में अधिक प्रसन्न एव सतुष्ट हुए। मारे हर्ष के

બહુ મૂલ્યવાળા આભરણોથી શરીરને શણગારીને તે (सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ) પોતાના ઘેરથી નીકળ્યો, (पडिणिक्खमित्ता) નીકળીને (चपाणयरिं मज्झमज्झेण) બરાબર ચ પાનગરીની વચ્ચોવચ્ચને માર્ગે થઇને (जेणेव बाहिरिया सा चेव हेट्ठिल्ला वत्तव्वया जाव णिसीयइ) જ્યા નીચે બહારની તરફ તે ઉપસ્થાનશાલા હતી તેમજ જ્યા રાજા કોણિકનુ ગૃહ હતુ તથા જ્યા તે વિરાજમાન હતા ત્યા પહોંચ્યો, પહોંચીને બન્ને હાથ જોડીને તેણે કોણિક નરેશને સાદર નમસ્કાર કર્યા પછી આપની જય થાવો તથા વિજય થાવો એ રૂપે તેણે વધાઇ આપી વધાઈ દઈ ચુકયા પછી તેણે કહ્યુ, હે રાજન્! આજે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ ચ પાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમા સમવસૃત થયા છે આ પ્રકારે તેણે વિસ્તૃતરૂપથી ભગવાનના સમવસરણનો વૃત્તાન્ત કહ્યો રાજાએ જ્યારે પ્રભુના આગમનો વૃતાન્ત સાભળ્યો ત્યારે તેઓ પણ મનમા બહુ પ્રસન્ન તેમજ સતુષ્ટ થયા આનદમા આવી

प्पया ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि, हय-गय-रह-पवर-जोहकलिय च चाउरगिणि सेण सण्णाहेहि, सुभद्दापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ उवट्ठवेहि, चप च णयरि सब्भि-

पडिकप्पेहि' आभिषेक्य हस्तिरत्न परिकल्पय-पट्टहस्तिरत्न सज्जित कुरु, 'हय-गय रह पवर-जोह कलिय च चाउरंगिणिं सेण सण्णाहेहि' हय-गज-रथ-प्रवरयोध-कलिता च चतुरङ्गिणीं सेना सन्नाहय=सुसज्जिता कुरु, 'सुभद्दापमुहाण य देवीण' सुभद्राप्रमुखानाञ्च दवानाम् 'वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए' बाह्यायामुपस्थानशालायाम्, 'पाडियक्कपाडियक्काई' प्रत्येकप्रत्येकानि-सर्वासा पृथक् पृथक् 'जत्ताभिमुहाइ' यात्राभिमुखानि-गमनार्थमुद्यतानि, 'जुत्ताई' युक्तानि-योजितबलीवर्दानि 'जाणाइ' यानानि=धार्मिकरथान 'उवट्ठवेहि' उपस्थापय=सज्जीकृत्य समानय, 'चप च णयरिं सब्भितरबाहिरिय'

मेव भो देवाणुप्पिया) ह देवानुप्रिय ! शीघ्र ही (आभिसेक्कं हत्थिरयण पडिकप्पेहि) तुम पट्टहस्तिरत्न को सज्जित करो, (हय-गय-रह-पवरजोह-कलिय च चाउरंगिणि सेण सण्णाहेहि) साथ में घोडा, हाथियों, रथों एव उत्तम योधाओं से युक्त चतुरगिणी सेना को भी सुसज्जित करना, तथा (सुभद्दापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए) सुभद्राप्रमुख देवियों के लिये भी बाहिर उपस्थानशाला मे (पाडियक्कपाडियक्काइ) अलग २ रूप मे (जत्ताभिमुहाइ) चलन म अच्छे (जुत्ताइ) एव अच्छे बैलों वाले (जाणाइ) धार्मिक रथों को (उवट्ठवेहि) सज्जित करके ले आओ। (चप च णयरिं सब्भि-

કહ્યુ-(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય ! શીઘ્ર જ (आभिसेक हत्थिरयण पडिकप्पेहि) તમે પટ્ટહસ્તિરત્નને સજ્જિત કરો (हय-गय-रह-पवर-जोह-कलिय च चाउरगिणिं सेण सण्णाहेहि) સાથમા ઘોડા, હાથી, રથો, તેમજ ઉત્તમ યોદ્ધાઓથી યુક્ત ચતુરંગિણી સેનાને પણ સુસજ્જિત કરો તથા (सुभद्दापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए) સુભદ્રાપ્રમુખ દેવીઓને માટે પણ બાહરી ઉપસ્થાનશાલામા (पाडियक्क-पाडियक्काइ) અલગ અલગ રૂપમા (जत्ताभिमुहाइ) ચાલવામા સારા (जुत्ताइ) તેમજ સારા બળદવાળા (जाणाइ) ધાર્મિક રથોને (उवट्ठवेहि) સજ્જિત કરીને લઈ આવો (चप च णयरिं सब्भितरबाहिरिय) ચ પાનગરીને અદર તેમજ બહારથી (आसित्त-सित्त-

मूलम्—तए ण से कूणिए राया भभसारपुत्ते बल-
वाउयं आमतेइ, आमंतित्ता एवं वयासी–खिप्पामेव भो देवाणु-

टीका–'तए ण से' इत्यादि। 'तए ण' तत गाउ 'से कूणिए राया भभमारपुत्ते' स कूणिको राजा भभसारपुत्र 'बलवाउय' बलव्यापृत=सैन्यव्यापारपरायण–सेनापतिमित्यर्थ, 'आमतेइ' आमन्त्रयति=आह्वयति, 'आमंतित्ता' आमन्त्र्य=आहूय, 'एव वयासी'–एवम वादीत्–'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! 'आभिसेक हत्थिरयण

निदा किया। श्रमण भगवान् महावीर स्वामी चपानगरी के उपनगरग्राम में पधारे हुए हैं और वे चपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान में पधारनेवाले है–इस प्रकार का समाचार कोणिक राजा को जब इस देशवाहक ने सुनाया था तब उस समय राजाने उसे पारितोषिक रूप में १ लाख चादी की मुद्राएँ दी थीं। परतु जब उसने यह खबर दी कि प्रभु चपानगरी के पूर्णभद्र उद्यान में पधार चुके है तब इस बात को सुनकर उह अत्यत हर्षका आवेग बढा, और इस आवेग के प्रभाव से उन्होने उसे १२॥ लाख चादी की मुद्राएँ दीं॥सू० ३९॥

'तए ण से कूणिए राया' इत्यादि।

(तए ण) इसके अनतर (भभसारपुत्ते) भभसार, अर्थात् श्रेणिक का पुत्र (से कूणिए राया) उस कूणिक राजा ने (बलवाउय) अपने बलव्यापृत–सेनापति को (आमतेइ) बुलाया, (आमतित्ता) बुलाकर (एव वयासी) इस प्रकार कहा–(खिप्पा

(सक्कारित्ता सम्माणित्ता) सत्कार तेमज सन्मान करीने तेमणे तेने (पडिविसज्जेइ) विदाय कर्यो श्रमण भगवान महावीर स्वामी चपानगरीना उपनगर ग्राममा पधार्या छे तथा तेओ चपानगरीना पूर्णभद्र उद्यानमा पधारवाना छे–ए प्रकारना समाचार कोणिक राजाने ज्यारे आ सदेशवाहके सभळाव्या त्यारे ते समये राजाए तेने पारितोषिकरूपमा एकलाख आठ चादीना सिक्काओ आप्या हता परतु ज्यारे तेणे आ खबर आपी के प्रभु चपा नगरीना पूर्णभद्र उद्यानमा पधारी चुक्या छे त्यारे आ वात साभळी तेमने अत्यत हर्षनो आवेग वध्यो अने आवेगना प्रभावथी तेमणे तेने १२॥ लाख चादीनी महोरो आपी (सू ३९)

'तए ण से कूणिए राया' इत्यादि

(तए ण) त्यार पछी (भभसारपुत्ते) भभसार अर्थात् श्रेणिकना पुत्र (से कूणिए राया) ते कूणिक राजाए (बलवाउय) पोताना बलव्यापृत–सेनापतिने (आमतेइ) बोलाव्या, (आमतित्ता) बोलावीने (एव वयासी) आ प्रकारे

करेहि य कारवेहि य, करेत्ता य कारवेत्ता य एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि, णिज्जाहिस्सामि समणं भगवं महावीरं अभिवंदिउं ॥ सू ४० ॥

छोटय' इति देशीय शब्द, गोमयादिना भूमौ यद् लेपन सेटिकादिना कुड्यादिषु च यद् धवलन तद् '**लाउल्लोइय**' तेन महिताम्=युक्ताम्, '**गोसीस-सरस-रत्तचंदण-जाव-गंधवट्टिभूय करेहि य**' गोशीर्ष-सरस-रक्तचन्दन-यावद्-गन्धवर्तिभूता कुरु—गोशीर्ष = चन्दनविशेषं सरसरक्तचन्दनेन यावद् गन्धवर्तिभूता=समुपचितगन्धद्रव्यरूपा कुरु, '**कारवेहि य**' कारय च, अन्यानपि तथा कर्तुं प्रेरय, '**करेत्ता य कारवेत्ता य**' कृत्वा च कारयित्वा च '**एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि**' एतामाज्ञा प्रत्यर्पय, आज्ञापिताऽर्थान् सम्पाद्य मह्य कथय, '**णिज्जाहिस्सामि समणं भगवं महावीरं अभिवंदिउं**' निर्यास्यामि= निर्गमिष्यामि श्रमण भगवन्त महावीरमभिवन्दितुम् ॥ सू ४० ॥

और भातों को खडी से पुतवाओ, (**गोसीस-सरस रत्तचदण-जाव-गधवट्टि-भूय**) गोशीर्ष-चदन विशेष, एव सरस रक्तचदन से समस्त नगर को सुगधित बनवाओ ताकि वह सुगध-पुज जैसा मालूम पडने लगे। (**करेहि य कारवेहि य**) यह सब काम स्वय करो तथा दूसरों को भी इस तरह करने के लिये प्रेरित करो। (**करेत्ता य कारवेत्ता य**) करके एव करवा करके(**एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि**) इस मेरी आज्ञा को पुन मुझे प्रत्यर्पित करो-आपकी आज्ञानुसार सब काम हो चुके है इसकी मुझे खबर दो। (**णिज्जाहिस्सामि समण भगवं महावीरं अभिवदिउ**) बाद में मै श्रमण भगवान महावीर की वन्दना के लिये निकलूगा ॥ सू ४० ॥

જમીનને લીપાવો અને ભીંતોને ખડીથી ધોળાવો. (गोसीस-सरस-रत्तचदण जाव-गंधवट्टि-भूय) ગોશીર્ષ-ચન્દન વિશેષ તેમજ સરસ રક્તચંદનથી સમસ્ત નગરને સુગંધિત બનાવો જેથી તે સુગંધપુંજ જેવી જણાવા લાગે (करेहि य कारवेहि य) આ બધુ કામ જાતે કરો તથા બીજાને પણ એવી રીતે કરવા પ્રેરિત કરો, (करेत्ता य कारवेत्ता य) કરીને તેમજ કરાવીને (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि) આ મારી આજ્ઞાને પાછી મને પ્રત્યર્પિત કરો—આપની આજ્ઞાનુસાર બધુ કામ થઈ ચૂકયુ છે એની મને ખબર દો. (णिज्जाहिस्सामि समण भगवं महावीरं अभिवदिउ) બાદ હુ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની વંદના માટે નીકળીશ (સૂ. ૪૦)

तरवाहिरियं आसित्त-सित्त-सुइ-सम्मट्ट-रत्थतरा-वण-वीहिय मचा-इमच-कलिय णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा-इपडाग-मडि-यं लाउल्लोइयमहियं गोसीस-सरस-रत्तचदण-जाव-गधवट्टिभूयं

चम्पा च नगरी साभ्यन्तरबाहिराम्, 'आसित्त-सित्त-सुइ-समट्ठ-रत्थतरावण-वीहिय' आसिक्त-सिक्त-शुचि-समृष्ट-रथ्यान्तरा-ऽऽपण-वीथिकाम्—आसिक्तानि=ईषत्सिक्तानि, सिक्तानि=भूयसा जलेन धौतानि अतएव शुचीनि=पवित्राणि समृष्टानि=कचवरापनयनेन सशोधितानि रथ्यान्तराणि=रथ्यामध्यानि आपणवीथयश्च-हट्टमार्गा यस्या सा आसिक्त-सिक्त शुचि-समृष्ट रथ्याऽन्तराऽऽपण-वीथिका, ताम्, 'मचा इमच-कलिय' मञ्चा तिमञ्च कलिताम् मञ्चा =मालका -प्रेक्षकजनोपवेशनयोग्या, अतिमञ्चा =मञ्चोपरिमञ्चा, तै कलिता—युक्ता ताम्, 'णाणाविह राग उच्छिय-ज्झय पडागा इपडाग मडिय' नानाविध रागोच्छ्रित ध्वज-पताकाऽतिपताका-मण्डिताम्—नानाविधरागा =विविधवर्णा ये उच्छ्रिता ध्वजा, पताका निपताका - पताका - ध्वजाग्रवर्तिचेलाञ्चलानि, पताकामतिक्रान्ता अतिपताका =पताकोपरिवर्तिन्य पताका, ताभिर्मण्डिताम्=सुशोभिताम्—नानाविधवर्णसमुच्छ्रित ध्वज-पताकाऽतिपताकाभिर्मण्डितामित्यर्थ । 'लाउ-ल्लोइय महिय' लाउल्लोइयमहिताम्—'लाउ-

तरवाहिरिय) चंपानगरी को भीतर एव बाहिर से (आसित्त सित्त सुइ समट्ठ-रत्थतरा वणवीहिय) पहिले थोडे से जल से छिडकवा कर पीछे अधिक जल से छिडकवाकर गलियों के एव बजारों के रस्ता को साफ-सूफ करवाओ और जहा भी कूडा-कर्कट पडा हो उसे झड वाकर साफ करवाओ, (मचा-इमच-कलिय णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा इपडाग-मडिय) मार्ग मे आजू-बाजू मचों पर मच जमवाकर लगवा दो, ताकि लोग उन पर अच्छी तरह से बैठ सके । अनेक रगों की ऊँची २ ध्वजाएँ, पताकाएँ एव अतिपताकाए नगर भर म लगाओ, (लाउल्लोइयमहिय) जगह २ पर गोबर से जमीन को लिपवाओ

सुइ-समट्ठ-रत्थतरावण-वीहिय) પહેલા થોડાક પાણીનો છટકાવ કરીને પછી વધારે પાણી છટાવીને ગલિયોના તેમજ બજારોના રસ્તાઓને સાફસૂફ કરાવો, અને જ્યા પણ કૂડા-કર્કટ (કચરોપૂજો) પડયો હોય તેને ઝાડુ ભરાવી સાફ કરાવો (મચા-इमच-कलिय णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा-इपडाग-मडिय) માર્ગમા આજુબાજુ મચ ઉપર મચ ગોઠવાવી દો જેથી લોકો તેમનાપર સારી રીતે બેસી શકે અનેક રગોની ઉચી ઉચી ધજાઓ, પતાકાઓ તેમજ અતિ પતાકાઓ નગરભરમા લગાઓ (लाउल्लोइयमहिय) જગા જગાપર છાણથી

करेहि य कारवेहि य, करेत्ता य कारवेत्ता य एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि, णिज्जाहिस्सामि समणं भगवं महावीरं अभिवंदिउ ॥ सू. ४० ॥

ल्लोइय' इति देशीय शब्द, गोमयादिना भूमौ यद् लेपन सेटिकादिना कुड्यादिषु च यद् धवलन तद् 'लाउल्लोइय' तेन महिताम्=सुमञ्जिताम्, **'गोसीस सरस रत्तचदण-जाव-गधवट्टिभूय करेहि य'** गोशीर्ष-सरस-रक्तचन्दन यावद्-ग धवतिभूता कुरु—गोशीर्ष = चन्दनविशेष सरसरक्तचन्दनेन यावद् गन्धवतिभूता=समुपचितगन्धद्रव्यरूपा कुरु, **'कारवेहि य'** कारय च, अन्यानपि तथा कर्तुं प्रेरय, **'करेत्ता य कारवेत्ता य'** कृत्वा च कारयित्वा च **'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि'** एतामाज्ञा प्रत्यर्पय, आज्ञापिताऽर्थान् सम्पाद्य मह्य कथय, **'णिज्जाहिस्सामि समण भगव महावीर अभिवदिउ'** निर्यास्यामि= निर्गमिष्यामि श्रमण भगवन्त महावीरमभिवन्दितुम् ॥ सू ४० ॥

और भातों को खडा से पुतवाओ, (**गोसीस सरस रत्तचदण जाव गधवट्टि-भूय**) गोशीर्ष-चन्दन विशेष, एव सरस रक्तचदन से समस्त नगर को सुगधित बनवाओ ताकि वह सुगध पुज जैसा मालूम पडने लगे। (**करेहि य कारवेहि य**) यह सब काम स्वय करो तथा दूसरों को भी इस तरह करने के लिये प्रेरित करो। (**करेत्ता य कारवेत्ता य**) करके एव करवा करके (**एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि**) इस मेरी आज्ञा को पुन मुझे प्रत्यर्पित करो-आपकी आज्ञानुसार सब काम हो चुके हैं इसकी मुझे खबर दो। (**णिज्जाहिस्सामि समण भगव महावीर अभिवदिउ**) बाद मे मैं श्रमण भगवान महावीर की वन्दना के लिये निकलूगा ॥ सू ४० ॥

જમીનને લીપાવો અને ભીંતોને ખડીથી ધોળાવો (गोसीस-सरस-रत्तचदण जाव-गधवट्टि-भूय) ગોશીર્ષ-ચન્દન વિશેષ તેમજ સરસ રક્તચંદનથી સમસ્ત નગરને સુગંધિત બનાવો જેથી તે સુગંધપુંજ જેવી જણાવા લાગે (करेहि य कारवेहि य) આ બધું કામ જાતે કરો તથા બીજાને પણ એવી રીતે કરવા પ્રેરિત કરો, (करेत्ता य कारवेत्ता य) કરીને તેમજ કરાવીને (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि) આ મારી આજ્ઞાને પાછી મને પ્રત્યર્પિત કરો-આપની આજ્ઞાનુસાર બધું કામ થઈ ચૂક્યું છે એની મને ખબર દો (णिज्जाहिस्सामि समण भगव महावीर अभिवदिउ) બાદ હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની વંદના માટે નીકળીશ (સૂ ૪૦)

तरवाहिरियं आसित्त-सित्त-सुइ-सम्मट्ठ-रत्थंतरा-वण-वीहियं मचा-इमच-कलियं णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा-इपडाग-मंडि-यं लाउल्लोइयमहियं गोसीस-सरस-रत्तचंदण-जाव-गंधवट्टिभूयं

चम्पा च नगरीं साभ्यन्तरबाह्याम्, 'आसित्त-सित्त-सुइ-समट्ठ-रत्थंतरावण-वीहियं' आसिक्त-सिक्त-शुचि-सम्मृष्ट-रथ्यान्तरा-ऽऽपण-वीथिकाम्-आसिक्तानि=ईषत्सिक्तानि, सिक्तानि=भूयसा जलेन धौतानि अतएव शुचीनि=पवित्राणि सम्मृष्टानि=कचवरापनयनेन संशोधितानि रथ्यान्तराणि=रथ्यामध्यानि आपणवीथयश्च-हट्टमार्गा यस्या सा आसिक्त-सिक्त शुचि-सम्मृष्ट रथ्याऽन्तराऽऽपण-वीथिका, ताम्, 'मचा-इमच कलियं' मञ्चा तिमञ्च कलिताम् मञ्चा =मालका -दर्शकजनोपवेशनयोग्या, अतिमञ्चा =मञ्चोपरिमञ्चा, तै कलिता-युक्ता ताम्, 'णाणाविह राग उच्छिय-ज्झय पडागा-इपडाग मंडिय' नानाविध रागोच्छ्रित ध्वज-पताकाऽतिपताका-मण्डिताम्-नानाविधरागा =विविधवर्णा ये उच्छ्रिता ध्वजा, पताका तिपताका - पताका - ध्वजाग्रवतिचेलाञ्चलानि, पताकामतिकान्ता अतिपताका =पताकोपरिवर्त्तिन्य पताका, ताभिर्मण्डिताम्=सुशोभिताम्-नानाविधवर्णसमुच्छ्रितध्वज-पताकाऽतिपताकाभिर्मण्डितामित्यर्थ । 'लाउल्लोइय महियं' लाउल्लोइयमहिताम्-'लाउ

तरवाहिरियं) चपानगरी को भीतर एव बाहिर से (आसित्त सित्त सुइ समट्ठ-रत्थतरा वणवीहियं) पहिले थोडे से जल से छिडकवा कर पीछे अधिक जल से छिडकवाकर गलियों के एव बजारों के रस्तो को साफ-सूफ करवाओ और जहा भी कूडा-कर्कट पडा हो उसे झड वाकर साफ करवाओ, (मचा-इमच-कलिय णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा इपडाग-मडिय) मार्ग मे आजू-बाजू मचों पर मच जमवाकर लगवा दो, ताकि लोग उन पर अच्छी तरह से बैठ सके । अनेक रगों की ऊँची २ ध्वजाएँ, पताकाएँ एव अतिपता काए नगर भर मे लगाओ, (लाउल्लोइयमहिय) जगह २ पर गोबर से जमीन को लिपवाओ

सुइ-समट्ठ-रत्थतरावण-वीहिय) પહેલા થોડાક પાણીનો છટકાવ કરીને પછી વધારે પાણી છટાવીને ગલિયોના તેમજ બજારોના રસ્તાઓને સાફસૂફ કરાવો, અને જ્યા પણ કૂડા-કકટ (કચરોપૂજો) પડયો હોય તેને ઝાડુ ભરાવી સાફ કરાવો (मचा-इमच-कलिय णाणाविह-राग-उच्छिय-ज्झय-पडागा-इपडाग-मडिय) માર્ગમા આજુબાજુ મચ ઉપર મચ ગોઠવાવી દો જેથી લોકો તેમનાપર સારી રીતે બેસી શકે અનેક રગોની ઉચી ઉચી ધજાઓ, પતાકાઓ તેમજ અતિ પતાકાઓ નગરભરમા લગાઓ (लाउल्लोइयमहिय) જગા જગાપર છાણથી

खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि, हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहेहि, सण्णाहेत्ता एयमाणत्तियं पच्च-प्पिणाहि ॥ सू० ४१ ॥

आमतेइ' हस्तिव्यापृतमामन्त्रयति=महामात्रमाहयति, '**आमंतेत्ता**' आमन्त्र्य-आहूय '**एवं वयासी**' एवमवादीत्-'**खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि**' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! कूणिकस्य राज्ञो भम्भसारपुत्रस्य आभिषेक्यं हस्तिरत्नं परिकल्पय, आभिषेक्यं हस्तिरत्नं=प्राप्ताभिषेकं, मुख्यं हस्तिरत्नं परिकल्पय=सुसज्जितं कुरु, '**हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं**' हय-गज-रथ-प्रवरयोध-कलिताम्, '**चाउरंगिणिं सेणं**' चतुरङ्गिणीं सेनाम्, '**सण्णाहेहि**' सन्नाहय-सन्नद्धां कुरु, '**एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि**' एतामाज्ञप्तिकां प्रत्यर्पय-इमा मस्मीयामाज्ञां सम्पाद्य मह्यं निवेदय-इत्थं राज्ञाऽऽज्ञप्तो बलव्यापृतो हस्तिव्यापृत माज्ञापयामास ॥ सू० ४१ ॥

(**पडिसुणित्ता हत्थिवाउयं आमंतेइ**) राजा का आदेश प्रमाण कर उसने तुरत ही हाथियों के अधिकारी को बुलाया, (**आमंतेत्ता**) बुलाकर (**एवं**) इस प्रकार (**वयासी**) वह बोला-(**खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया**) हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र ही (**कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि**) भभसार अर्थात् श्रेणिक राजा के पुत्र कूणिक राजा के पट्टहस्ती को सुसज्जित करो। (**हय-गय-रह-पवरजोह कलियं चाउ-रंगिणिं सेणं सण्णाहेहि**) साथ मे हय-अश्व, गज-अन्यहाथी, रथ, प्रवरभट इनसे युक्त

આદેશનો સ્વીકાર કરી લીધો (पडिसुणित्ता हत्थिवाउयं आमंतेइ) રાજાના આદેશને પ્રમાણ કરી તેણે તરતજ હાથીઓના અધિકારીને બોલાવ્યો (आमंतेत्ता) બોલાવીને (एवं) આ પ્રકારે (वयासी) તેણે કહ્યુ-(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય ! તમે તુરત જ (कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेहि) ભભસાર અર્થાત્ શ્રેણિક રાજાના પુત્ર કૂણિક રાજાના પટ્ટહસ્તિને તૈયાર કરો (हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहेहि) સાથે સાથે હય ઘોડા, ગજ-બીજા હાથી, રથ, પ્રવરભટ એથી યુક્ત ચતુરંગિણી સેનાને પણ તૈયાર કરો (सण्णाहेत्ता) સન્નદ્ધ કરીને (एयमाणत्तियं

मूलम्-तए णं से वलवाउए कूणिएणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठ - जाव - हियए करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अजलिं कट्टु एव सामित्ति आणाए विणएणं वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता हत्थिवाउयं आमंतेइ, आमतेत्ता एव वयासी-

टीका-'तए णं' इत्यादि। 'तए ण से वलवाउए' तत खलु स बलव्यापृत - सेनापति 'कूणिएणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे' कूणिकेन राज्ञा एवमुक्त सन्, 'हट्ठतुट्ठ जाव-हियए' हृष्टतुष्टयावद्धृदय 'करयलपरिग्गहिय' करतलपरिगृहीत=बद्धकरतलयुगलम्, 'सिरसावत्तं' शिरआवर्त 'मत्थए अजलिं कट्टु' मस्तके अञ्जलिं कृत्वा 'एवं सामित्ति आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ,' एव स्वामिन्! इति आज्ञाया विनयेन वचन प्रतिशृणोति=एव स्वामिन्! यद्यथाज्ञापयति देवस्तत्तथैव सपादयामि-इत्युक्त्वा आज्ञाया वचन सविनय प्रतिशृणोति=स्वीकरोति, प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य-'हत्थिवाउय

'तए ण से वलवाउए' इत्यादि।

(तए णं) इसके बाद (से वलवाउए) वह सेनापति (रण्णा एववुत्ते समाणे) राजा के द्वारा इस प्रकार से आज्ञापित होता हुआ (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए करयल-परिग्गहिय सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्टु एव सामित्ति आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ) विशेष हर्षित एव सतुष्ट हुआ, यावत् अन्त करण मे प्रफुल्लित हो गया। दोनों हाथों को जोडकर मस्तकपर अजलिरूप मे उन्हे स्थापित करते हुए फिर वह इस प्रकार बोला कि हे स्वामिन्! आपने जिस प्रकार का आदेश प्रदान किया है वह मै उसी प्रकार से सपादित करूंगा। इस रीति से विनयपूर्वक उसने राजा के आदेश को स्वीकार कर लिया।

'तए ण से बलवाउए' ઈત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से बलवाउए) તે સેનાપતિ (रण्णा एव वुत्ते समाणे) રાજાની દ્વારા આ પ્રકારે આજ્ઞાપિત થતાં (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए करयल-परिग्गहिय सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्टु एव सामित्ति आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ) વિશેષ હર્ષિત તેમજ સંતુષ્ટ થયો, યાવત્ અંતઃકરણમાં પ્રફુલ્લિત થઈ ગયો બન્ને હાથો જોડીને મસ્તક ઉપર અંજલિરૂપે તેમને સ્થાપિત કરી પછી તે આ પ્રકારે બોલ્યો કે હે સ્વામિન્! આપે જે પ્રકારનો આદેશ પ્રદાન કર્યો છે તે હું તેવીજ રીતે સંપાદિત કરીશ આ રીતે વિનયપૂર્વક તેણે રાજાના

हव्व–परिवत्थिय सुसज्ज धम्मिय–सण्णद्ध–वद्ध–कवइय–उप्पी-
लिय–कच्छ–वच्छ–गेवेय–बद्ध–गलवर–भूषण-विरायत अहिय-
तेय-जुत्त सललिय–वर–कण्णपूर–विराइय पलंब-ओचूल-महुयर-

णेवत्थ–हव्व–परिवत्थिय' उज्ज्वल–नेपथ्य–शीघ्र–परिवस्त्रितम्–उज्ज्वलनेपथ्येन=निर्मलवेषरचनया शीघ्रं, परिवस्त्रित–आच्छादितम्, अलङ्कृतमित्यर्थः अतएव 'सुसज्ज' कृतसन्नाहम्, 'धम्मिय–सण्णद्ध–बद्ध–कवइय–उप्पीलिय–कच्छ–वच्छ–गेवेय–बद्ध–गलवर–भूसण–विरायत' धार्मिक–सन्नद्ध–बद्ध–कवचिको–त्पीडित–कक्ष–वक्षो–ग्रैवेय–बद्ध–गलवर–भूषण–विराजमानम्, धार्मिक सन्नद्ध=सज्जीकृत बद्ध यत् कवच=सन्नाहविशेष, तदस्यास्तीति–धार्मिकसन्नद्धबद्धकवचिकम्, उत्पीडिता=आकृष्य बद्धा, कक्षा=बन्धन रज्जु, वक्षसि=वक्षःस्थले यस्य तत् तथा, ग्रैवेयक=ग्रीवाभूषण बद्ध गले=कण्ठे यस्य तत् तथा, वरभूषणै = अन्यैर्गजस्य श्रेष्ठाभरणैर्विराजमानम् 'अहियतेयजुत्त' अधिकतेजोयुक्तम्=परमतेजस्वि, 'सललिय–वरकण्णपूर–विराइय' सललित–वरकर्णपूर–

यों के शृगार करने वाले (सुणिउणेहिं) निपुण व्यक्तियों से (उज्जल णेवत्थ-हव्व-परिवत्थिय) हाथीका शृगार करवाया, इसमें सर्वप्रथम उन कुशल पुरुषों ने उसे निर्मल भूषणों की रचना से अलकृत किया। (सुसज्ज) उस पर अच्छी तरह से झूलें वगैरह सजायीं। (धम्मिय सण्णद्ध-वद्ध-कवइय-उप्पीलिय कच्छ वच्छ गेवेय-बद्ध-गलवर-भूषण-विरायत) धार्मिक उत्सव के समय जैसा हाथी का शृगार होता है ठीक वैसा ही शृगार इसका किया गया। पेट या छाती पर इसके मजबूत कवच कसकर बाधा गया। गले मे इसके आभूषण पहिनाए गये। और इसके अग–उपागों मे सुन्दर २ उसके योग्य आभूषण

દ્વારા વિવિધ પ્રકારોથી હાથીઓના શૃગાર કરવાવાળા (सुणिउणेहिं) નિપુણ વ્યકિતઓ દ્વારા (उज्जल णेवत्थ हव्व परिवत्थिय) હાથીના શણગાર કરાવ્યા, તેમા સવથી પ્રથમ તે કુશળ પુરૂષોએ તેને સુન્દર અલકારોની રચનાથી અલકૃત કર્યા, (सुसज्ज) તેના ઉપર સારી રીતે ઝૂલો વગેરે સજાવી (धम्मिय सण्णद्ध–वद्ध–कवइय–उप्पीलिय–कच्छ–वच्छ–गेवेय–बद्ध–गलवर–भूषण–विरायत) ધાર્મિક ઉત્સવના સમયે જેવો હાથીનો શણગાર હોય છે તેવો જ બરાબર શણગાર તેનો કર્યો પેટ અથવા છાતી ઉપર મજબૂત કવચ કસીને તેને બાધ્યુ ગળામા તેને આભૂષણો પહેરાવવામા આવ્યા તેના બીજા અગો તથા ઉપાગોમા સુન્દર સુદર તેને યોગ્ય આભૂષણો પહેરાવ્યા (अहिय–

मूलम्—तए णं से हत्थिवाउए बलवाउयस्स एयमट्ठं सोच्चा आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता छेयायरिय-उवएस-मइ-कप्पणा-विकप्पेहिं सुणिउणेहिं उज्जल-णेवत्थ-

टीका—'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं' ततः=बलव्यापृताज्ञाऽनन्तरं खलु 'से हत्थिवाउए' स हस्तिव्यापृतः—महामात्रः, 'बलवाउयस्स एयमट्ठं सोच्चा' बलव्यापृतस्य एतमर्थं=सुसज्जितगजाऽऽनयनादिरूपं वचनं श्रुत्वा, 'आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ' आज्ञाया विनयेन वचनं प्रतिशृणोति—विनयपूर्वकमाज्ञावचनं=सेनापतिनिर्देशमङ्गीकरोति, 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य 'छेयायरिय-उवएस-मइ-कप्पणा-विकप्पेहिं' छेकाऽऽचार्योपदेश-मति-कल्पना-विकल्पैः—छेकाचार्यस्य=पटुतरशिल्पशिक्षकस्योपदेशाज्जाता या मतिः=बुद्धिः तया या कल्पना=सज्जना—हस्तिनां शृङ्गारसमारचना, तां विविधप्रकारेण कल्पयन्ति ये ते तथा तैः सुशिक्षकोपदेशलब्धबुद्ध्या विशिष्टशिल्पकल्पनाकारकैरित्यर्थः, अतएव 'सुणिउणेहिं' सुनिपुणैः—गजादिशृङ्गाररचनाकुशलैः 'उज्जल-

चतुरंगिणी सेना को भी सुसज्जित करो। (सण्णाहेत्ता) सन्नद्ध करके (एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि) बाद में इस मेरी आज्ञा के यथावत् पालन करने की हमें पीछे खबर दो ॥सू. ४१॥

'तए णं से हत्थिवाउए' इत्यादि।

(तए णं) सेनापति के आदेश देने के बाद (से हत्थिवाउए) वह हाथियों का अधिकारी (बलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ठं) इस बातको (सोच्चा) सुनकर (आणाए वयणं) आज्ञा के वचन को (विणएणं) विनयपूर्वक (पडिसुणेइ) स्वीकार किया। (पडिसुणित्ता) स्वीकार कर उसने (छेयायरिय-उवएस मइ कप्पणा विकप्पेहिं) छेकाचार्य—विशिष्टनिपुणशिल्पशिक्षक के उपदेश से उद्भूत बुद्धि द्वारा विविध प्रकारकी रचना से हाथि-

पच्चप्पिणाहि) પછી આ મારી આજ્ઞાને યથાવત્ પાળી તેની મને પાછી ખબર આપો (સૂ. ૪૧)

'तए णं से हत्थिवाउए' ઈત્યાદિ

(तए णं) સેનાપતિએ આદેશ દીધા પછી (से हत्थिवाउए) તે હાથીઓના અધિકારી (बलवाउयस्स) સેનાપતિની (एयमट्ठं) એ વાતને (सोच्चा) સાંભળીને (आणाए वयणं) આજ્ઞાના વચનને (विणएणं) વિનયપૂર્વક (पडिसुणेइ) સ્વીકાર કર્યો, (पडिसुणित्ता) સ્વીકાર કરીને તેણે (छेयायरिय-उवएस-मइ-कप्पणा विकप्पेहिं) છેકાચાર્ય વિશિષ્ટ નિપુણ શિલ્પ શિક્ષકના ઉપદેશથી ઉદ્ભવેલી બુદ્ધિ

हव्व-परिवत्थिय सुसज्जं धम्मिय-सण्णद्ध-बद्ध-कवड्य-उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-बद्ध-गलवर-भूषण-विरायत अहियतेय-जुत्तं सललिय-वर-कण्णपूर-विराइय पलंब-ओचूल-महुयर-

णेवत्थ-हव्व-परिवत्थिय' उज्ज्वल-नेपथ्य-गात्र-परिवस्त्रितम्-उज्ज्वलनेपथ्येन=निर्मलवेषरचनया गात्र, परिवस्त्रित-आच्छादितम्, अलङ्कृतमित्यर्थः अतएव 'सुसज्ज' कृतसन्नाहम्, 'धम्मिय-सण्णद्ध-बद्ध-कवड्य-उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-बद्ध-गलवर-भूसण-विरायत' धार्मिक-सन्नद्ध-बद्ध-कवचिको-त्पीडित-कक्ष-वक्षो-ग्रैवेय-बद्ध-गलवर-भूषण-विराजमानम, धार्मिक सन्नद्ध=सज्जीकृत बद्ध यत् कवच=सन्नाहविशेष, तदस्यास्तीति-धार्मिकसन्नद्धबद्धकवचिकम्, उत्पीडिता=आकृष्य बद्धा, कक्षा=बन्धनरज्जु, वक्षसि=वक्षःस्थले यस्य तत् तथा, ग्रैवेयक=ग्रीवाभूषण, बद्ध गले=कण्ठे यस्य तत् तथा, वरभूषणे = अन्यैर्गजस्य श्रेष्ठाभरणैर्विराजमानम् 'अहियतेयजुत्त' अधिकतेजोयुक्तम्=परमतेजस्वि, 'सललिय-वरकण्णपूर-विराइय' सललित-वरकर्णपूर-

यों के शृगार करने वाले (सुणिउणेहिं) निपुण व्यक्तियों से (उज्जल णेवत्थ-हव्व परिवत्थिय) हाथीका शृगार करवाया, इसमे सर्वप्रथम उन कुशल पुरुषों ने उसे निर्मल भूषणों की रचना से अलकृत किया। (सुसज्ज) उस पर अच्छी तरह से झूलें वगैरह सजायीं। (धम्मिय सण्णद्ध-बद्ध-कवड्य उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ गेवेय-बद्ध-गलवर-भूषण-विरायत) धार्मिक उत्सव के समय जैसा हाथी का शृगार होता है ठीक वैसा ही शृगार इसका किया गया। पेट या छाती पर इसके मजबूत कवच कसकर बाधा गया। गले मे इसके आभूषण पहिनाए गये। और इसके अग-उपागो मे सुदर २ उसके योग्य आभूषण

દ્વારા વિવિધ પ્રકારોથી હાથીઓના શૃગાર કરવાવાળા (सुणिउणेहिं) નિપુણ વ્યક્તિઓ દ્વારા (उज्जल णेवत्थ हव्व परिवत्थिय) હાથીના શણગાર કરાવ્યા, તેમા સર્વથી પ્રથમ તે કુશળ પુરૂષોએ તેને સુન્દર અલકારોની રચનાથી અલકૃત કર્યો, (सुसज्ज) તેના ઉપર સારી રીતે ઝૂલો વગેરે સજાવી (धम्मिय सण्णद्ध-बद्ध-कवड्य-उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-बद्ध-गलवर - भूषण - विरायत) ધાર્મિક ઉત્સવના સમયે જેવો હાથીનો શણગાર હોય છે તેવો જ બરાબર શણગાર તેનો કર્યો પેટ અથવા છાતી ઉપ મજબૂત કવચ કસીને તેને બાધ્યુ ગળામા તેને આભૂષણો પહેરાવવામા આવ્યા તેના બીજા અગો તથા ઉપાગોમા સુદર સુદર તેને યોગ્ય આભૂષણો પહેરાવ્યા (अहिय-

कयधयारं चित्त-परित्थोम-पच्छय पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-

विराजितम्-सलल्तिौ=लालित्ययुक्तौ यौ वरकर्णपूरौ-प्रशस्तकर्णाभरणे ताभ्या विराजितम्, 'पलव-ओचूल-महुयर - कयधयारं' प्रलम्बाऽवचूलमधुकरकृतान्धकारम् - प्रलम्बानि अवचूलानि=गजपृष्ठात्प्रलम्बिशृङ्गारवस्त्रागरूपाणि यस्य तत्तथा, तथा मधुकरैर्मदजलगन्ध लुब्धै कृत अन्धकारो यत्र तत्तथा, तत -अनयो कर्मधारय, तत, 'चित्त-परिच्छेय-पच्छय' चित्र-परिच्छेक-प्रच्छदम्-चित्रो=विचित्र परिच्छेको=लघु प्रच्छद -आच्छादन-वस्त्रविशेषो यस्य तत्तथा तत्, 'पहरणा-वरण भरिय जुद्ध-सज्ज' प्रहरणा-वरण-भृतयुद्ध सज्जम्-प्रहरणावरणैरायुधकवचैर्भृत=सम्भृतम्, अत एव युद्धसज्ज=युद्धाय समुद्यतम्, 'सच्छत्त'

पहिरा दिये गये। (अहियतेयजुत्त) इससे स्वाभाविकरूप से तेजसपन्न वह गजराज देखने मे और अधिक तेजस्वी दीखने लगा। (सलल्लिय वर-कण्णपूर-विराइयं) इसके कान में जो आभूषण-कर्णपूर पहिराने मे आये थे वे चलते समय इधर उधर जब हिलते थे तब उनके द्वारा यह गजराज बडा ही सुहावना लगता था। (पलब ओचूल महुयर-कयधयार) इस पर जो झूल डाली गई था वह पीठ से नीचे तक लटक रही थी। इसके कपोल स्थल से जो मदजल झर रहा था और उसकी सुगधि से जो भ्रमरसमूह उसके आसपास मडरा रहा था वह ऐसा मालूम होता था कि मानो इसका शरण में अधकार ही आया है। (चित्त-परित्थोम-पच्छय) इसकी पीठ पर झूल के ऊपर जो छोटा सा आच्छादकवस्त्र डाला गया था वह सुन्दर वेलबूटियों से युक्त था। (पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-सज्ज) प्रहरण-शस्त्र और आवरण-कवच से सुसज्जित यह हाथी ऐसा मालूम पडता था कि मानो यह युद्ध के लिये ही सजाया गया है। (सच्छत्त) यह छत्रसहित था।

तेयजुत्तं) આથી સ્વાભાવિક તેજથી સપન્ન તે ગજરાજ વધારે તેજસ્વી દેખાતો હતો (सलल्लिय वर-कण्णपूर-विराइय) તેના કાનમા જે આભૂષણ-કર્ણપૂર પહેરાવવામા આવ્યા હતા તે ચાલતી વખતે જ્યારે આમતેમ હાલતા હતા ત્યારે તેનાથી આ ગજ૨ાજ બહુ જ શોભાયમાન લાગતો હતો (पलब ओचूल-महुयर-कयधयार) તેના પર જે ઝૂલ રાખી હતી તે પીઠથી નીચે સુધી લટકી રહી હતી તેના ગડસ્થલથી જે મદજલ ઝરી રહ્યુ હતુ તથા તેની સુગધથી જે ભમરાઓના સમૂહ તેની આસપાસ ફરતો રહેતો હતો તેથી એમ જણાતુ હતુ કે જાણે તેના શરણમા અધકાર જ આવ્યો છે (चित्त-परिच्छेय पच्छय) તેની પીઠ પર ઝૂલ ઉપર જે નાનુ ઢાકેલુ વસ્ત્ર નાખ્યુ હતુ તે સુદર વેલ-બૂટિયોથી યુક્ત હતુ (पहरणा वरण भरिय जुद्ध सज्ज) પ્રહરણ-શસ્ત્ર અને આવરણ-કવચથી સુસજ્જિત આ હાથી એવો લાગતો હતો કે

सज्ज सच्छत्त सज्झय सघट सपडाग पचामेलय–परिमंडिया-भिरामं ओसारिय–जमल–जुयल–घट विज्जुपिणद्ध व कालमेह उप्पाइयपव्वय व चंकमत मत्त गुलगुलत मण–पवण–जइण–वेग

सच्छत्रम्–छत्रयुक्तम्, 'सज्झय' सध्वजम्–ध्वजयुक्तम् 'सघट' सघण्टम्–घण्टाभूषितोभयपार्श्वम्, 'पचामेलय–परिमडिया–भिराम' पञ्चामेलक–परिमण्डिताऽभिरामम्–पञ्चभिरामेलकै =पञ्चवर्णाभि पुष्पमालाभि परिमण्डितम्–अतएव अभिराम=सुन्दर यत्तथा तत्, 'ओसारिय–जमल–जुयल–घट' अवसारित–यमल–युगल–घण्टम्–अवसारितम्=अधोऽवलम्बित यमल=सम युगल=द्विक घण्टयोर्यत्र तत् तथा तत, 'विज्जुपिणद्धं विद्युपिनद्धम्–विद्युद्विद्योतित 'कालमेह व' कालमेघमिव–गजस्य कृष्णवर्णत्वात उच्चतया च मेघोपमा, 'उप्पाइय–पव्वय व' औत्पातिकपर्वतमिव–अकस्मान्नूतनसमुद्भूतपर्वतमिव, 'चंकमत' चङ्क्रम्यमाणम्–अतिशयेन क्राम्यत–स्वाभाविकपर्वतो हि न चङ्क्रम्यते इति भाव । 'गुलगुलत' ध्वनत्=महामघवद ध्वनि कुर्वत्–इत्यर्थ, 'मण–पवण–जइण–वेग'

(सज्झय) ध्वजासहित था (सघट) घटाओं से इसके उभयपार्श्व युक्त थे। (पचामेलय–परिमडिया–भिराम) पाचवर्ण के पुष्पमाला पहनाने के कारण यह अत्यन्त सुन्दर लगता था। (ओसारिय–जमल–जुयल–घट) नीचे तक एक ही साथ लटकते हुए दो घटों से यह शोभित था। (विज्जुपिणद्ध) इस पर जो भी आभरण सजाये गये थे वे विजली के समान चमकते थे, अत यह गजराज (कालमेह व) कृष्णवर्ण होने से काला मेघ के जैसा ज्ञात होता था। (चकमत उप्पाइयपव्वय व) चलते समय यह औपातिक पर्वत के समान दिखायी देता था। (गुलगुलतं) जब यह चिंघाडता था तो ऐसा प्रतीत होता

જાણે એ યુદ્ધને માટે જ સજ્જએલો છે (सच्छत्त) એ છત્રસહિત હતો (सज्झय) ધ્વજાસહિત હતો (सघट) ઘટાઓ બન્ને બાજુ લટકતી હતી (पचामेलय–परिमडिया–भिराम) પાચ વર્ણની પુષ્પમાલા પહેરાવવાથી એ સુદર લાગતો હતો (ओसारिय–जमल–जुयल–घट) નીચે સુધી એક સાથે લટકતા બે ઘટાઓથી તે શોભતો હતો (विज्जुपिणद्ध) તેના પર જે કોઈ આભરણ સજાએલા હતા તે વીજળીના જેવા ચમકતા હતા આથી આ ગજરાજ (कालमेह व) કૃષ્ણવર્ણ હોવાથી કાલા મેઘના જેવો જણાતો હતો (चकमत उप्पाइयपव्वय व) ચાલતી વખતે એ ઔત્પાતિક પર્વતના જેવો દેખાતો હતો (गुलगुलत) જ્યારે તે બરાડતો હતો ત્યારે એમ પ્રતીત થતુ હતુ કે જાણે

भीम सगामियाओज्ज आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेइ, पडिकप्पित्ता हय – गय–रह – पवरजोह–कलियं चाउरंगिणीं सेण सण्णाहेइ, जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४२ ॥

मन पवनजयिवेग–न था मन पवनाधिकवेगयुक्त, 'भीम' भयङ्करम्, 'सगामियाओज्जं' साग्रामिकाऽऽयोज्यम् ग्राम एव साग्रामिक तस्मिन् आयोज्यम्=आयोजनीय–स्राम योग्यमित्यर्थ, 'आभिसेक्क हत्थिरयण' आभिषेक्य हस्तिरत्नम् – अभिषेकार्ह हस्तिश्रेष्ठम, 'पडिकप्पेइ' परिकल्पयति, 'पडिकप्पित्ता' परिकल्प्य, 'हय-गय-रह-पवरजोह-कलिय' हय–गज–रथ–प्रवरयोध–कलिता–हयैर्गजै रथै प्रवरयोधै महारथिभि र्युक्ताम्, 'चाउरगिणि सेण' चतुरङ्गिणीं सेनाम्=चतुरङ्गवती सेनाम्, 'सण्णाहेइ' सना ह्यति, 'जेणेव बलवाउए' यत्रैव बलव्यापृत –सेनापति, 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य, 'एयमाणत्तिय' एतामाज्ञप्तिकाम्–सेना पतेराज्ञाम् 'पच्चप्पिणइ' प्रत्यर्पयति–तदीयामाज्ञा सम्पाद्य पश्चान्निवेदयति, भवदाज्ञानुसारेण सर्वं सपादितमस्माभिरिति ॥ ४२ ॥

कि मानो महामेघकी गर्जना हो रहा है। (मण–पवण–जइण–वेग) इसकी गति मन और पवन के वेग को जीतने वाली था, (भीम) देखने मे यह बडा भयकर जैसा लगता था। (सगामियाओज्ज) इस के ऊपर जितना भा सामग्रियाँ रखने म आइ थीं वे सब सग्राम के योग्य था। (आभिसेक्क हत्थिरयण) इस प्रकार इस पट्टहस्ति को (पडिकप्पेइ) उन निपुण मतिवाले पुरुषों से सजवाया, (पडिकप्पित्ता) सजवाने के बाद फिर उस हाथी के अधिकारी न उन निपुण पुरुषो से (हय–गय–रह–पवरजोह–कलिय चाउरगिणि

મહામેઘની ગર્જના થાય છે (मण–पवण–जइण–वेग) તેની ગતિ મન તથા પવનના વેગને જીતે એવી હતી (भीम) જોવામા એ બહુ ભયકર જેવો લાગતો હતો (सगामियाओज्ज) તેના ઉપર જેટલીએ સામગ્રીએ રાખવામા આવી હતી તે બધી સગ્રામને યોગ્ય હતી (आभिसेक्क हत्थिरयण) આ પ્રકારે એ પટ્ટહસ્તિને (पडिकप्पेइ) તે નિપુણ બુદ્ધિવાલા પુરૂષોએ સજાવ્યો હતો (पडिकप्पित्ता) તૈયાર કરી લીધા પછી તે હાથીના અધિકારીએ તે નિપુણ પુરૂષોદ્વારા (हय–गय रह–पवर–जोहकलिय चाउरगिणि सेण सण्णाहेइ) ઘોડા,

मूलम्—तए ण से वलवाउए जाणसालिय सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! सुभद्दा-पमुहाण देवीणं वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काइ

टीका—'तए णं से' इत्यादि। 'तए ण से वलवाउए' तत सलु स बलव्यापृत –तदनन्तरम्–चतुरङ्गिणीसेनासज्जीकरणानन्तर स सेनापति 'जाणसालिय' यानशालिक=यानशालाधिकृतम्, 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता एव वयासी' शब्दयित्वा एवमवादीत् 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया!' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! 'सुभद्दापमुहाण देवीण' सुभद्राप्रमुखाना=सुभद्रादीना देवीना 'वाहिरियाए उवट्ठाण-

सेण सण्णाहेइ) घोडा, हाथी, रथ एव सुभटों से युक्त चतुरगिणी सेना सजवायी, सजवा कर (जेणेव वलवाउए) जहाँ पर सेनापति थे (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पर गया, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) उसने निवेदन किया कि आपने जो आज्ञा प्रदान की थी वह सब मैंने आपकी आज्ञानुसार ठीक कर लिया है ॥ सू० ४२ ॥

'तए ण से वलवाउए' इत्यादि ।

(तए णं) चतुरगिणी सेना जब सजी जा चुकी तब (से वलवाउए) उस सेनापतिने (जाणसालिय) यानशाला के अधिकारी को (सद्दावेइ) बुलाया, (सद्दावित्ता) बुलाकर (एव वयासी) इस प्रकार कहा–(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! तुम शीघ्र ही (सुभद्दापमुहाण देवीण) सुभद्रा आदि देवियों के लिये (वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए) बाहिर की उपस्थानशाला में (पाडियक्कपाडियक्काइ) एक एक रानी

હાથી, રથ તેમજ સુભટોથી યુક્ત ચતુરંગિણી સેના તૈયાર કરાવી તૈયાર કરાવીને (जेणेव वलवाउए) જ્યાં સેનાપતિ હતા (तेणेव उवागच्छइ) ત્યાં ગયા, (उवागच्छित्ता) તેણે ત્યાં પહોંચીને (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) નિવેદન કર્યું કે આપે જે આજ્ઞા આપી હતી તે બધું મેં આપની આજ્ઞાપ્રમાણે ઠીક કરી લીધું છે (સૂ૦ ૪૨)

'तए ण से वलवाउए' ઇત્યાદિ

(तए ण) ચતુરંગિણી સેના જ્યારે તૈયાર થઈ ચુકી ત્યારે (से वलवाउए) તે સેનાપતિએ (जाणसालिय) યાનશાલાના અધિકારીને (सद्दावेइ) બોલાવ્યો, (सद्दावित्ता) બોલાવીને (एव वयासी) આ પ્રકારે કહ્યું–(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય! તમે જલદી (सुभद्दापमुहाण देवीण) સુભદ્રા આદિ દેવીઓ માટે (वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए) બહારની ઉપસ્થાનશાલામાં (पाडियक्क

जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइं जाणाइं उवट्ठवेहि, उवट्ठवित्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४३ ॥

मूलम्—तए णं से जाणसालिए बलवाउयस्स एयमट्ठं

सालाए' नाटायामुपस्थानशालायाम्, 'पाडियक्कपाडियक्काइ' प्रत्येक प्रत्येकम्=प्रत्येकार्थम्, 'जत्ताभिमुहाइ' यात्राभिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनानुकूलानि 'जुत्ताइं' युक्तानि 'जाणाइ' यानानि 'उवट्ठवेहि' उपस्थापय—सज्जीकृत्य समानय, 'उवट्ठवित्ता' उपस्थाप्य 'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' एतामाज्ञप्तिका प्रत्यर्पय—मदीयामाज्ञा पश्चात् समर्पय—सर्वं सम्पादितम् इति ब्रूहि ॥ सू० ४३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि।

तत खलु स 'जाणसालिए बलवाउयस्स एयमट्ठ' यानशालिको बलव्यापृत स्यैतमर्थम्=यानसज्जीकरणाऽऽनयनरूप निर्देशं श्रुत्वा, आज्ञाया विनयेन वचन 'पडिसुणेइ'

के बैठने योग्य अलग २ रूप म (जत्ताभिमुहाइ) यात्रा के लायक—भगवान के दर्शन करने के लिये जिसमे बैठकर जाया जाता है ऐसे (जुत्ताइ) एव अच्छे २ बैलों से युक्त (जाणाइ) रथादिक वाहनों को (उवट्ठवेहि) उपस्थित करो, (उवट्ठवित्ता) उपस्थित करके (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणेहि) इस मेरी आज्ञा को यथावत् पालन करने की खबर पीछे मुझे बहुत जल्दी भेजो ॥ सू० ४३ ॥

'तए ण से जाणसालिए' इत्यादि।

(तए ण) सेनापति के आदेश देने के बाद (से जाणसालिए) उस यानशाला के अधिकारी ने (बलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ठ) यान को सज्जित करके लानेकी

पाडियक्काइ) એક એક રાણીને બેસવા યોગ્ય અલગ અલગ રૂપમા (जत्ता भिमुहाइ) યાત્રાને લાયક ભગવાનના દર્શન કરવા માટે જેમા બેસીને જવાય એવા, (जुत्ताइ) તેમજ સારા સારા બળદોથી યુક્ત (जाणाइ) રથ આદિક વાહનોને (उवट्ठवेहि) હાજર કરો (उवट्ठवित्ता) હાજર કરીને (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणहि) આ મારી આજ્ઞાનુ પાલન કરવાની ખબર પછી મને બહુ જલ્દી મોકલો (સૂ૦ ૪૩)

"तए ण से जाणसालिए" ઈત્યાદિ

(तए ण) સેનાપતિના આદેશ દીધા પછી (से जाणसालिए) તે યાનશાલાના અધિકારીએ (बलवाउयस्स) સેનાપતિની (एयमट्ठ) યાનને તૈયાર કરીને લાવ

आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता जेणेव जाण-साला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाणाइ पच्चुवेक्खेइ, पच्चु-वेक्खित्ता जाणाइ संपमज्जेइ, सपमज्जित्ता जाणाइ सवट्टेइ, सवट्टित्ता जाणाइ णीणेइ, णीणित्ता जाणाण दूसे पवीणेइ, पवीणित्ता जाणाइ

प्रतिशृणोति=स्वीकरोति, प्रतिश्रुत्य=आज्ञावचन स्वीकृत्य यत्रैव यानशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'जाणाइ पच्चुवेक्खेइ' यानानि प्रत्युपेक्षते=सम्यक् पश्यति, प्रत्युपेक्ष्य=दृष्ट्वा 'जाणाइ सपमज्जेइ' यानानि सम्प्रमार्जयति-निगतरजांसि कुरुते, सम्प्रमार्ज्य, 'जाणाइ सवट्टेइ' यानानि सवर्तयति-एकस्मिन् स्थाने स्थापयति, 'संवट्टित्ता' सवर्त्य 'जाणाइं णीणेइ' यानानि नयति-शालातो बहिष्करोति, नीत्वा 'जाणाण' यानाना 'दूसे' दूष्याणि=आच्छादनवस्त्राणि 'पवीणेइ' प्रविनयति=अपसारयति, प्रविनाय-अपसार्य,

आज्ञाको सुनकर (आणाए विणएण वयण) उस आज्ञावचन को विनयपूर्वक (पडिसुणेइ) स्वीकार किया, (पडिसुणित्ता) स्वीकार करके फिर वह (जेणेव जाणसाला) जहा यानशाला था (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पहुँचा, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर (जाणाइ पच्चुवेक्खेइ) उसने वहा पहिले रथ आदि यानो को अच्छी तरह से देखा। (पच्चुवेक्खित्ता) देखकर (जाणाइ सपमज्जेइ) उसने उन्हे अच्छी तरह झाड-झूड कर साफ किया। (सपमज्जित्ता जाणाइं सवट्टेइ) साफ करने के बाद उसने फिर जितने चाहिये थे उतने यान एक जगह एकत्रित किये। (सवट्टित्ता) इकट्ठे करने के बाद (जाणाइ णीणेइ) वहा से उसने उन सब को बाहिर निकाला। (णीणित्ता) बाहिर

વાની આજ્ઞા સાભળીને (आणाए विणएण वयण) તે આજ્ઞાવચનનો વિનયપૂર્વક (पडिसुणेइ) સ્વીકાર કર્યો (पडिसुणित्ता) સ્વીકાર કરીને પછી તે (जेणेव जाणसाला) જ્યા યાનશાલા હતી (तेणेव उवागच्छइ) ત્યા પહોચ્યો (उवागच्छित्ता) પહોચીને (जाणाइ पच्चुवेक्खइ) તેણે ત્યા પહેલા રથ આદિ યાનોને સારી રીતે જોયા (पच्चुवेक्खित्ता) જોઇને (जाणाइ सपमज्जेइ) તે તેણે સારી રીતે વાળી-ઝૂડી સાફ કર્યા (सपमज्जिता जाणाइ सवट्टेइ) સાફ કરી લીધા પછી તેણે જેટલા જોઈતા હતા તેટલા યાન (વાહન) એક જગાએ એકઠા કર્યા (सवट्टिता) એકઠા કરી લીધા પછી (जाणाइ णीणेइ) ત્યાથી તેણે એ બધાને બહાર કાઢયા (णीणित्ता) બહાર કાઢીને (जाणाण दूसे

जत्ताभिमुहाइं जुत्ताइ जाणाइं उवट्ठवेहि, उवट्ठवित्ता एयमणत्तियं पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४३ ॥

मूलम्—तए णं से जाणमालिए बलवाउयस्स एयमट्ठ

सालाए' यानशालायामुपस्थानशालायाम्, 'पाडियक्कपाडियक्काइ' प्रत्येक प्रत्येकम्=प्रत्येकार्थम्, 'जत्ताभिमुहाइ' यात्राभिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनानुकूलानि 'जुत्ताइ' युक्तानि 'जाणाइ' यानानि 'उवट्ठवेहि' उपस्थापय–सज्जीकृत्य समानय, 'उवट्ठवित्ता' उपस्थाप्य 'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' एतामाज्ञप्तिका प्रत्यर्पय–मदीयामाज्ञा पश्चात् समर्पय–सर्वं सम्पादितम् इति ब्रूहि ॥ सू० ४३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि।

ततः खलु स 'जाणसालिए वलवाउयस्स एयमट्ठ' यानशालिको बलव्यापृतस्यैतमर्थम्=यानसज्जीकरणाऽऽनयनरूप निर्देशं श्रुत्वा, आज्ञाया विनयेन वचन 'पडिसुणेइ'

के बैठने योग्य अलग २ रूप मे (जत्ताभिमुहाइ) यात्रा के लायक–भगवान के दर्शन करने के लिये जिसमे बैठकर जाया जाता है ऐसे (जुत्ताइ) एव अच्छे २ बैलों से युक्त (जाणाइ) रथादिक वाहनों को (उवट्ठवेहि) उपस्थित करो, (उवट्ठवित्ता) उपस्थित करके (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणेहि) इस मेरी आज्ञा को यथावत् पालन करने की खबर पीछे मुझे बहुत जल्दी भेजो ॥ सू० ४३ ॥

'तए ण से जाणसालिए' इत्यादि।

(तए ण) सेनापति के आदेश देने के बाद (से जाणसालिए) उस यानशाला के अधिकारी ने (वलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ठ) यान को सज्जित करके लानेकी

पाडियक्काइ) એક એક રાણીને બેસવા યોગ્ય અલગ અલગ રૂપમા (जत्ताभिमुहाइ) યાત્રાને લાયક ભગવાનના દર્શન કરવા માટે જેમા બેસીને જવાય એવા, (जुत्ताइ) તેમજ સારા સારા બળદોથી યુક્ત (जाणाइ) રથ આદિક વાહનોને (उवट्ठवेहि) હાજર કરો (उवट्ठवित्ता) હાજર કરીને (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणेहि) આ મારી આજ્ઞાનુ પાલન કરવાની ખબર પછી મને બહુ જલ્દી મોકલો (સૂ० ૪૩)

" तए ण से जाणसालिए " ઈત્યાદિ

(तए ण) સેનાપતિના આદેશ દીધા પછી (से जाणसालिए) તે યાનશાલાના અધિકારીએ (बलवाउयस्स) સેનાપતિની (एयमट्ठ) યાનને તૈયાર કરીને લાવ

आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता जेणेव जाण-साला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाणाइ पच्चुवेक्खेइ. पच्चु-वेक्खित्ता जाणाइ सपमज्जेइ,सपमज्जित्ता जाणाइ सवट्टेइ,सवट्टित्ता जाणाइ णीणेइ, णीणित्ता जाणाण दूसे पवीणेइ, पवीणित्ता जाणाइं

प्रतिशृणोति=स्वीकरोति, प्रतिश्रुत्य=आज्ञावचन स्वीकृत्य यत्रैव यानशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'जाणाइ पच्चुवेक्खेइ' यानानि प्रत्युपेक्षते=सम्यक् पश्यति, प्रत्युपेक्ष्य=दृष्ट्वा 'जाणाइ सपमज्जेइ' यानानि सम्प्रमार्जयति–विगतरजांसि करोति, सम्प्रमार्य, 'जाणाइं सवट्टेइ' यानानि सवर्तयति–एकस्मिन स्थाने स्थापयति, 'संवट्टित्ता' सवर्त्य 'जाणाइं णीणेइ' यानानि नयति–शालातो वहिष्करोति, नीत्वा 'जाणाण' यानाना 'दूसे' दूष्याणि=आच्छादनवस्त्राणि 'पवीणेइ' प्रविनयति=अपसारयति, प्रविनीय–अपसार्य,

आज्ञाको सुनकर (आणाए विणएण वयण) उस आज्ञावचन को विनयपूर्वक (पडिसु-णेइ) स्वीकार किया, (पडिसुणित्ता) स्वीकार करके फिर वह (जेणेव जाणसाला) जहा यानशाला था (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पहुँचा, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर (जाणाइ पच्चुवेक्खेइ) उसने वहा पहिले रथ आदि यानों को अच्छी तरह से देखा। (पच्चुवेक्खित्ता) देखकर (जाणाइ सपमज्जेइ) उसने उन्हे अच्छी तरह झाड–झूड कर साफ किया। (सपमज्जित्ता जाणाइ सवट्टेइ) साफ करने के बाद उसने फिर जितने चाहिये थे उतने यान एक जगह एकत्रित किये। (सवट्टित्ता) इकट्ठे करने के बाद (जाणाइ णीणेइ) वहा से उसने उन सब को बाहिर निकाला। (णीणित्ता) बाहिर

વાની આજ્ઞા સાભળીને (आणाए विणएण वयण) તે આજ્ઞાવચનને વિનયપૂર્વક (पडिसुणेइ) સ્વીકાર કર્યો (पडिसुणित्ता) સ્વીકાર કરીને પછી તે (जेणेव जाणसाला) જ્યા યાનશાલા હતી (तेणेव उवागच्छइ) ત્યા પહોચ્યો. (उवागच्छित्ता) પહોચીને (जाणाइ पच्चुवेक्खइ) તેણે ત્યા પહેલા રથ આદિ યાનોને સારી રીતે જોયા (पच्चुवेक्खित्ता) જોઇને (जाणाइ सपमज्जेइ) તે તેણે સારી રીતે વાળી-ઝૂડી સાફ કર્યા (सपमज्जिता जाणाइ सवट्टेइ) સાફ કરી લીધા પછી તેણે જેટલા જોઈતા હતા તેટલા યાન (વાહન) એક જગાએ એકઠા કર્યા (सवट्टिता) એકઠા કરી લીધા પછી (जाणाइ णीणेइ) ત્યાથી તેણે એ બધાને બહાર કાઢયા (णीणित्ता) બહાર કાઢીને (जाणाण दूसे

समलंकरेइ, समलंकरित्ता जाणाइं वरभंडगमंडियाइं करेइ, करित्ता जेणेव वाहणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वाहणसालं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता वाहणाइं पच्चुवेक्खेइ, पच्चुवेक्खित्ता वाहणाइं संपमज्जइ, संपमज्जित्ता वाहणाइं णीणेइ, णीणित्ता वाह-

'जाणाइं समलंकरेइ' यानानि समलङ्करोति=यथोचिताभिः शृङ्गारालङ्कारैः करोति, समलङ्कृत्य 'जाणाइं वरभंडगमंडियाइं' यानानि वरभाण्डकमण्डितानि=वराभरणभूषितानि 'करेइ' करोति, कृत्वा यत्रैव वाहनशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, वाहनशाला मनुप्रविशति, अनुप्रविश्य 'वाहणाइं पच्चुवेक्खेइ' वाहनानि प्रत्युपेक्षते, तेषामङ्गप्रत्यङ्ग-सौन्दर्यं पश्यति, दृष्ट्वा—वाहनानि 'संपमज्जइ' सम्प्रमार्जयति=निर्मलीकरोति, सम्प्रमार्ज्य वाह-

निकालकर (जाणाण दूसे पवीणेइ) उनके ऊपर के वस्त्रों को उसने दूर किया। (पवीणित्ता) जब वस्त्र कि जिनसे ये ढके हुए थे दूर हो चुके तब उसने (जाणाइं समलंकरेइ) उन सब यानों को अलंकृत किया। (समलंकरित्ता) जब वे अच्छी तरह अलंकृत हो चुके तब (जाणाइं वरभंडगमंडियाइं करेइ) उन यानों को उसने अच्छी रीति से गादी-तकिया आदि उपकरणों से मंडित किया। (करित्ता) सुसज्जित कर (जेणेव वाहणसाला तेणेव उवागच्छइ) फिर वह जहां वाहनशाला थी वहाँ पहुँचा, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर (वाहणसालं अणुपविसइ) वह उस वाहनशाला के भीतर प्रविष्ट हुआ। (अणुपविसित्ता) प्रविष्ट होकर (वाहणाइं पच्चुवेक्खेइ) उसने वाहनों को देखा (पच्चुवे

पवीणेइ) તેમના ઉપરના વસ્ત્રોને તેણે દૂર મૂક્યા (पवीणित्ता) જ્યારે તે વસ્ત્રો કે જેનાથી તે ઢંકાયા હતા તે દૂર થઈ ગયા ત્યારે તેણે (जाणाइं समलंकरेइ) તે બધા યાનોને શણગાર્યા (समलंकरित्ता) જ્યારે તે સારી રીતે અલંકૃત થઈ ચુકયા ત્યારે (जाणाइं वरभंडगमंडियाइं करेइ) તે યાનોને તેણે સારીરીતથી ગાદી તકિયા આદિ ઉપકરણોથી મંડિત કર્યા (करित्ता) સુસજ્જિત કરીને (जेणेव वाहणसाला तेणेव उवागच्छइ) પછી તે જ્યાં વાહનશાલા હતી ત્યાં પહોંચ્યા (उवागच्छित्ता) પહોંચીને (वाहणसालं अणुपविसइ) તે એ વાહનશાલાની અંદર દાખલ થયા (अणुपविसित्ता) દાખલ થઈને (वाहणाइं पच्चुवेक्खेइ) તેણે વાહનોને જોયા (पच्चुवेक्खित्ता) જોઈને (वाह

णाइं अप्फालेइ, अप्फालित्ता दूसे पवीणेइ, पवीणित्ता वाहणाइं समलकरेइ, समलकरित्ता वाहणाइ वरभंडगमडियाइ करेइ,करित्ता वाहणाइ जाणाइ जोएइ, जोइत्ता पओयलट्ठिं पओयधरए य

नानि 'णीणेइ' नयति=बहिष्करोति, नीत्वा वाहनानि 'अप्फालेइ' आस्फालयति=हस्तेन आस्फालयति, आस्फाल्य 'दूसे पवीणेइ' दूष्याणि प्रविनयति=आच्छादनवस्त्राण्यपनयति, प्रविनीय 'वाहणाइं समलंकरेइ' वाहनानि समलङ्करोति, समलङ्कृत्य वाहनानि 'वरभंडगमडियाइं करेइ' वरभाण्डकमण्डितानि करोति, कृत्वा 'वाहणाइ जाणाइं जोएइ' वाहनानि यानेषु योजयति, योजयित्वा यानशालिक 'पओयलट्ठिं' प्रतोदयष्टिं वाहनचालनार्थां यष्टिं 'पराणी' इति भाषाप्रसिद्धा 'पओयधरए य' प्रतोदधरान्= शकटवाहकान्, समं=युगपत्—एकस्मिन् काले 'आडहइ' आहरति=एकस्मिन् स्थाने सवा-

---

(पडिलेहित्ता) देखकर (वाहणाइं सपमज्जइ) उसने उन्हें साफ किया। (सपमज्जित्ता) साफ-सूफ कर (वाहणाइं णीणेइ) वाहनों को उसने वहां से बाहिर निकाला, (णीणित्ता) बाहिर निकालकर (वाहणाइ अप्फालेइ) उसने फिर उनके पीठ पर हाथ फिराया, (अप्फालित्ता) हाथ फिराकर (दूसे पवीणेइ) फिर उसने उनकी झोलियों को अलग किया। (पवीणित्ता) जब झोलिया उनकी अलग हो चुकी तब फिर उसने (वाहणाइं समलंकरेइ) उन वाहनोंको शृंगारित किया। (समलंकरित्ता) जब वे अच्छी तरह से सजा दिये गये तब (वाहणाइं वरभंडगमडियाइं करेइ) उसने उनको उपकरणों से मंडित किया, (करित्ता) करा के बाद (वाहणाइं जाणाइं जोएइ) फिर उसने उन वाहनों—बैलों को रथों में जोते, (जोइत्ता) जोतने के बाद (पओयलट्ठिं पओयधरए य समं आडहइ) उसने

णाइ सपमज्जइ) तेणे तेमने साफ कर्या (सपमज्जित्ता) साफ-सूफ करीने (वाहणाइ णीणेइ) वाहनोने तेणे त्याथी बहार काढ्या (णीणित्ता) बहार काढीने (वाहणाइ अप्फालेइ) तेणे फरीने तेमनी पीठ उपर हाथ फेरव्यो (अप्फालित्ता) हाथ फेरवीने (दूसे पवीणेइ) पछी तेणे तेमनी झोळोने जुदी करी, (पवीणित्ता) ज्यारे झोळो तेमनी जुदी कराई गई त्यार पछी तेणे (वाहणाइ समलंकरेइ) ते वाहनोने शणगार्या, (समलंकरित्ता) ज्यारे ते सारी रीते तैयार थई (सजाई) गया त्यारे (वाहणाइ वरभंडगमडियाइ करेइ) तेणे तेमने उपकरणोथी मंडित कर्या (करित्ता) कर्या पछी (वाहणाइ जाणाइ जोएइ) तेणे ते वाहनोना बळदोने रथोमा जोडाव्या, (जोइत्ता) जोडाव्या पछी (पओयलट्ठिं

सम आडहइ, आडहित्ता वट्टमग्ग गाहेइ, गाहित्ता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता वलवाउयस्स एयमाणत्तियं पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४४॥

मूलम्—तए ण से वलवाउए णयरगुत्तिय आमंतेइ,

हनयानानि तेषु प्रतोदयष्टी प्रतोदधरान=शकटवाहकाश्च स्थापयति। 'आडहित्ता' आहृत्य, 'वट्टमग्ग' वर्तमार्गम्=शकटादिगम्यमार्ग-राजमार्गं 'गाहेइ' ग्राहयति, ग्राहयित्वा यत्रैव बलव्यापृतस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ' बलव्यापृताय एतामाज्ञप्तिका प्रत्यर्पयति=आज्ञा सम्पाद्य पश्चान्निवेदयतीत्यर्थः ॥ सू०४४ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से वलवाउए' ततः खलु स बलव्यापृतो

उन यानों मे हाकने का चाबुक एव हाकने वालों को एक ही साथ स्थापित कर दिया, (आडहित्ता) चाबुक लेकर हाकने वाले जब अच्छी तरह उन यानों पर जमकर बैठ चुके तब (वट्टमग्ग गाहेइ) उसने उन यानों को राजमार्ग पर उपस्थित किये। (गाहित्ता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) उन्हें राजमार्ग पर उपस्थित कर फिर वह यान शालाधिकारी जहा सेनापति थे वहा पहुचा। (उवागच्छित्ता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पहुँचकर उसने कहा कि हे स्वामिन्! आपके आज्ञानुसार सभी यान तैयार है ॥ सू० ४४ ॥

'तए ण से वलवाउए' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (से वलवाउए) उस सेनापतिने (णयरगुत्तिय) नगर की रक्षा

पओयधरए य सम आडहइ) तेणे ते यानोमा હાંકવાની ચાબુકો તેમજ હાંકવાવાળાને એક જ સાથે સ્થાપિત કરી દીધા (आडहित्ता) ચાબુક લઈને હાંકવાવાળા જ્યારે સારી રીતે તે યાનો ઉપર બેસી ચુકયા ત્યારે (वट्टमग्ग गाहेइ) તેણે તે યાનોને રાજમાર્ગ પર હાજર કર્યા, (गाहित्ता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) તેમને રાજમાર્ગ પર હાજર કરીને પછી તે યાનશાળાધિકારી સેનાપતિની પાસે પહોંચ્યો (उवागच्छित्ता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) પહોંચીને તેણે કહ્યુ કે હે સ્વામિન્! આપની આજ્ઞાપ્રમાણે બધા યાન તૈયાર છે (सू० ४४)

"तए ण से वलवाउए" ઈત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से वलवाउए) તે સેનાપતિએ (णयरगुत्तिय) નગરની

आमतित्ता एव वयासी–खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! चंप णयरिं सब्भितरबाहिरियं आसित्त जाव कारवेत्ता एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४५ ॥

'णयरगुत्तिय' नगरगुत्तिक=नगरगोमाग्म् **'आमतेइ'** आमन्त्रयति=आह्वयति,–**'आमतित्ता' 'एव वयासी'** आमन्त्र्यैवमवादीत् **'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया'** क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! **'चप णयरिं'** चम्पा नगरं **'सब्भितरबाहिरिय'** साभ्यन्तर-बाह्याम् **'आसित्त जाव कारवेत्ता'** आसिक्तशुचिसम्मृष्टरथ्यान्तरापणवीथिका यावद्गन्ध वर्तिभूता कुरु, कारय, कृत्वा, कारयित्वा **'एयमाणत्तिय'** एतामाज्ञप्तिका **'पच्चप्पिणाहि'** प्रत्यर्पय ॥ सू०४५ ॥

करने वाले कोटवाल को (आमतेइ) बुलाया, और (आमतित्ता) बुलाकर (एवं वयासी) इस प्रकार कहा–(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! तुम शीघ्र ही (चंप णयरिं) इस चंपा नगरी की (सब्भितरबाहिरिय) भीतर बाहिर से सफाई कराओ। पानी से इसमें छिडकाव कराओ। जगह २ इसे पानी से धुलवाओ। कहीं भी कूडा–करकट का नाम न मिले, इस तरह से इसकी सफाई हो जानी चाहिये। प्रत्येक गली एवं बाजारों के मार्ग सब बहुत ही अच्छी तरह से साफसूफ किये जावें। जगह २ सुगंधित जल का, गोरोचन का एवं सरस लाल चंदन का छिटकाव हो, जिससे यह नगरी सुगंधित द्रव्य जैसी बन जावे। तुम से यही कहना है, जाओ और इस आदेश की शीघ्र से शीघ्र पूर्ति करो और उन कामों को पूरा कर के मुझे शीघ्र सूचित करो ॥ सू० ४५ ॥

रक्षा करवाळा कोटवालने (आमतेइ) बोलाव्या अने (आमतित्ता) बोलावीने (एव वयासी) आ प्रकारे कह्यु (खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! तमे जलदीथी (चप णयरिं) आ चंपानगरीनी (सब्भितरबाहिरिय) अंदर तथा बहारथी सफाई करावो, तेमां पाणीना छंटकाव करावो, ठेकठेकाणे तेने पाणीथी धोवरावो क्याय पण कचरकटनु नाम न रहे एम तेनी सफाई थवी जोइए प्रत्येक गली तेमज बजारना रस्ता खूबज सारी रीते साफसूफ करवा ठेकठेकाणे सुगंधित जलनो, गोशीर्ष–सुखडनो तेमज सरस रक्त चंदननो छंटकाव होय, जेथी आ नगरी सुगंधित चीज जेवी बनी जाय तमने एज कहेवानु छे जाओ अने आदेशने जल्दी पूर्ण करो अने ते कामो पूरा करीने मने जल्दी खबर करो (सू० ४५)

सम आडहइ, आडहित्ता वट्टमग्गं गाहेइ, गाहित्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता बलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४४॥

मूलम्—तए ण से बलवाउए णयरगुत्तिय आमतेइ,

हनयानानि तेषु प्रतोदयष्टीः प्रतोदधरान्=शकटवाहकांश्च स्थापयति । 'आडहित्ता' आहूय, 'वट्टमग्ग' वर्तमार्गम्=शकटादिगम्यमार्ग–राजमार्गं 'गाहेइ' ग्राहयति, ग्राहयित्वा यत्रैव बलव्यापृतस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'बलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ' बलव्यापृताय एतामाज्ञप्तिका प्रत्यर्पयति=आज्ञा सम्पाद्य पश्चान्निवेदयतीत्यर्थः ॥ सू०४४ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए ण से बलवाउए' ततः खलु स बलव्यापृतो

उन यानों मे हाकने का चाबुक एव हाकने वालों को एक ही साथ स्थापित कर दिया, (आडहित्ता) चाबुक लेकर हाकने वाले जब अच्छी तरह उन यानों पर जमकर बैठ चुके तब (वट्टमग्ग गाहेइ) उसने उन यानों को राजमार्ग पर उपस्थित किये । (गाहित्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ) उन्हें राजमार्ग पर उपस्थित कर फिर वह यानशालाधिकारी जहा सेनापति थे वहा पहुचा । (उवागच्छित्ता बलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पहुँचकर उसने कहा कि हे स्वामिन् ! आपके आज्ञानुसार सभी यान तैयार है ॥ सू० ४४ ॥

'तए ण से बलवाउए' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (से बलवाउए) उस सेनापतिने (णयरगुत्तिय) नगर का रक्षा

पओयधरए य सम आडहइ) तेणे ते यानोमा હાંકવાની ચાબુકો તેમજ હાંકવાવાળાને એક જ સાથે સ્થાપિત કરી દીધા (आडहित्ता) ચાબુક લઈને હાંકવાવાળા જ્યારે સારી રીતે તે યાનો ઉપર બેસી ચુકયા ત્યારે (वट्टमग्ग गाहेइ) તેણે તે યાનોને રાજમાર્ગ પર હાજર કર્યા, (गाहित्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ) તેમને રાજમાર્ગ પર હાજર કરીને પછી તે યાનશાળાધિકારી સેનાપતિની પાસે પહોંચ્યો (उवागच्छित्ता बलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) પહોંચીને તેણે કહ્યું કે હે સ્વામિન્ ! આપની આજ્ઞાપ્રમાણે બધા યાન તૈયાર છે (સૂ० ૪૪)

" तए ण से बलवाउए " ઈત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से बलवाउए) તે સેનાપતિએ (णयरगुत्तिय) નગરની

आमतित्ता एव वयासी—खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया! चंप णयरि सब्भितरबाहिरिय आसित्त जाव कारवेत्ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४५ ॥

'णयरगुत्तिय' नगरगुत्तिक=नगरगोनाम्म् 'आमतेड' आमन्त्रयति=आह्वयति,—'आमतित्ता 'एव वयासी' आमन्त्र्यैवमवादात 'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय! 'चप णयरिं' चम्पा नगर 'सब्भितरबाहिरिय' साभ्यन्तर-बाह्याम् 'आसित्त जाव कारवेत्ता' आसिक्तशुचिसमृष्टर यान्तरापगर्वीथिका यावद्गन्ध वर्तिभूता कुरु, कारय, कृत्वा, कारयित्वा 'एयमाणत्तिय' एतामाज्ञप्तिका 'पच्चप्पिणाहि' प्रत्यर्पय ॥ सू०४५ ॥

करने वाले कोटवाल को (आमतेइ) बुलाया,और (आमतित्ता) बुलाकर (एवं वयासी) इस प्रकार कहा—(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय! तुम शीघ्र ही (चप णयरिं) इस चपा नगरी की (सब्भितरबाहिरिय) भीतर बाहिर से सफाई कराओ। पानी से इसमे छिडकाव कराओ। जगह २ इसे पानी से धुलवाओ। कहीं भी कूडा—करकट का नाम न मिले, इस तरह से इसकी सफाई हो जानी चाहिये। प्रत्येक गली एव बाजारो के मार्ग सब बहुत ही अच्छी तरह से साफसूफ किये जावें। जगह २ सुगधित जल का, गोरोचन का एव सरस लाल चन्दन का छिडकाव हो, जिससे यह नगरी सुगन्धित द्रव्य जैसी बन जावे। तुम से यही कहना है, जाओ और इस आदेश का शीघ्र से शीघ्र पूर्ति करो और उन कामों को पूरा कर के मुझे शीघ्र सूचित करो ॥ सू० ४५ ॥

રક્ષા કરવાળા કોટવાલને (आमतेइ) બોલાવ્યા અને (आमतित्ता) બોલાવીને (एव वयासी) આ પ્રકારે કહ્યુ (खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય! તમે જલદીથી (चप णयरि) આ ચપાનગરીની (सब्भितरबाहिरिय) અદર તથા બહારથી સફાઈ કરાવો, તેમા પાણીના છટકાવ કરાવો, ઠેક-ઠેકાણે તેને પાણીથી ધોવરાવો ક્યાય પણ કચરકટનુ નામ ન રહે એમ તેની સફાઈ થવી જોઇએ પ્રત્યેક ગલી તેમજ બજારના રસ્તા ખૂબજ સારી રીતે સાફસૂફ કરવા ઠેકઠેકાણે સુગધિત જલનો, ગોશીર્ષ-સુખડનો તેમજ સરસ રકત ચદનનો છટકાવ હોય, જેથી આ નગરી સુગધિત ચીજ જેવી બની જાય તમને એજ કહેવાનુ છે જાઓ અને આદેશને જલ્દી પૂર્ણ કરો અને તે કામો પૂરા કરીને મને જલ્દી ખબર કરો (સૂ० ૪૫)

मूलम्—तए णं से णयरगुत्तिए बलवाउयस्स एयमट्ठं (सोच्चा) आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता चप णयरिं सब्भिंतरबाहिरियं आसित्त जाव कारवेत्ता जेणेव

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से णयरगुत्तिए' ततः खलु स नगरगुप्तिको 'बलवाउयस्स एयमट्ठं' बलव्यापृतस्यैतमर्थं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ' आज्ञाया विनयेन वचन प्रतिशृणोति, 'पडिसुणित्ता चप णयरिं सब्भिंतरबाहिरियं आसित्त जाव कारवेत्ता' प्रतिश्रुत्य चम्पा नगरीं साभ्यन्तरबाह्यामासिच्य यावत् कारयित्वा 'जेणेव बलवाउए तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव बलव्यापृतस्त

'तए णं से णयरगुत्तिए' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (से णयरगुत्तिए) उस नगररक्षक कोटवालने (बलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ठ) नगर का सफाई कराने के आदेश को (सोच्चा) सुनकर (आणाए वयण विणएण) आज्ञा के वचन को बडे विनय के साथ (पडिसुणेइ) स्वीकार किया। (पडिसुणित्ता चप णयरिं सब्भिंतरबाहिरियं) स्वीकार करने बाद ही उसने चपानगरी के भीतर बाहिर सब तरफ से (आसित्त जाव कारवेत्ता) सफायी करवा दी। पहिले उसने उस सब जगह पानी के छिडकाव से सिंचवाया। गली कूचों में जो कूडा—करकट पडा हुआ था उसकी सफाई करवाई। बाजारों के रास्तों को तथा नालियों को अच्छी तरह से झाड–पोंछकर साफ करवाया, मतलब यह कि सफाई मे किसी भी तरह की त्रुटि नहीं रखी। जब नगरी अच्छी तरह भीतर–बाहिर से साफ हो

"तए ण से णयरगुत्तिए" ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से णयरगुत्तिए) તે નગરરક્ષક કોટવાલે (बलवाउयस्स) સેનાપતિના (एयमट्ठ) નગરની સફાઇ કરાવવાના આદેશને (सोच्चा) સાભળીને (आणाए वयण विणएण) આજ્ઞાના વચનોને બહુ વિનયપૂર્વક (पडिसुणेइ) સ્વીકાર કર્યો, (पडिसुणित्ता चप णयरिं सब्भिंतरबाहिरियं) સ્વીકાર કર્યા પછી જ તેણે ચપાનગરીની અદર અને બહાર બધી તરફથી (आसित्त जाव कारवेत्ता) સફાઇ કરાવી લીધી પહેલા તેણે તેમા બધી જગાએ પાણીના છટકાવ કરાવ્યા ગલીકુચીમા જે કચરો પૂજો પડયો હતો તેની સફાઈ કરાવી બજારોના રસ્તા સારી રીતે વાળઝુડ કરી સાફ કરાવ્યા મતલબ એ કે સફાઇમા કોઇપણ પ્રકારની ત્રુટિ રાખી નહિ જ્યારે નગરી સારી રીતે અદર અને

वलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४६ ॥

मूलम्—तए णं से वलवाउए कोणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पियं पासइ हय–गय–

त्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ' उपागत्य एतामाज्ञप्तिका प्रत्यर्पयति ॥ सू० ४६ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से वलवाउए' ततः खलु स वलव्यापृत 'कोणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स' कूणिकस्य राज्ञो भभसारपुत्रस्य 'आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पिय' आभिषेक्य हस्तिरत्न परिकल्पित 'पासइ' पश्यति, 'हयगय जाव सण्णाहियं' हय गज यावत् सन्नाहिता 'पासइ' पश्यति, अत्र यावच्छन्देन

चुकी तब फिर वह कोटवाल (जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) जहाँ सेनापति था वहाँ पर पहुँचा। पहुँच कर उसने नगरी साफ हो चुकी है इस वात की उसे खबर दी ॥ सू० ४६ ॥

'तए ण से वलवाउए' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (से वलवाउए) उस सेनापतिने (भभसारपुत्तस्स) भभसार अर्थात् श्रेणिक के पुत्र (कोणियस्स रण्णो) कूणिक राजा के (आभिसेक्क) अभिषिक्त पट्ट (हत्थिरयण) हस्तिरत्नको (पडिकप्पिय) अच्छी तरह से शृंगारित किया हुआ (पासइ) देखा। (हयगय जाव सण्णाहिय पासइ) तथा–हय–गज आदि से युक्त चतुरंगिणी सेना को भी सन्नद्ध देखा। (सुभद्दापमुहाण देवीण

નગરથી સાફ થઈ ત્યારે વળી તે કોટવાલ (जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં સેનાપતિ હતા ત્યાં પહોંચ્યો. અને પહોંચીને તેણે નગરી સાફ થઈ ગઈ છે, એ વાતની તેને ખબર દીધી (સૂ૦ ૪૬)

'तए ण से वलवाउए' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યારપછી [से वलवाउए] તે સેનાપતિએ [भभसारपुत्तस्स] ભભસાર અર્થાત્ શ્રેણિકના પુત્ર (कोणियस्स रण्णो) કૂણિક રાજાના [आभिसेक्क] આભિષેક્ય–પટ્ટ (हत्थिरयण) હાથીરત્નને (पडिकप्पिय) સારી રીતે શણગારેલો (पासइ) જોયો. (हयगय जाव सण्णाहिय पासइ) તથા–હય ગજ આદિથી યુક્ત ચતુરંગિણી

जाव-सण्णाहिय पासइ, सुभद्दापमुहाण देवीण पडिजाणाइ उवट्ठवियाइ पासइ चप णयरि सब्भितर जाव गधवट्टिभूय कय पासइ, पासित्ता हट्टतुट्टचित्तमाणदिए पीयमणे जाव हियए जेणेव कूणिए राया भभसारपुत्ते तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता

'रथ प्रवरयोध-कलिता च चतुरङ्गिणीं सेनाम्' इति द्वयम्, 'सुभद्दापमुहाण देवीण' सुभद्राप्रमुखाणा=सुभद्रादीना देवाना 'पडिजाणाइ उवट्ठवियाइ' प्रतियानानि=शकटानि उपस्थापितानि 'पासइ' पश्यति, 'चप णयरि सब्भितर जाव गधवट्टिभूय कय पासइ' चम्पा नगरी साऽभ्यन्तरा यावद् गन्धवर्तिभूता कृता पश्यति, दृष्ट्वा 'हट्ठ-तुट्ठ-चित्त माणदिए' हृष्टतुष्टचित्ताऽऽनन्दित 'पीयमणे जाव हियए' प्रीतमना यावद् हृदयो 'जेणेव कूणिए राया भभसारपुत्ते' यत्रैव कूणिको राजा भभसारपुत्र, 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'करयल जाव एव वयासी'

पडिजाणाइ उवट्ठवियाइ पासइ) सुभद्राप्रमुख देवियों के लिये आये हुए रथों को भी देखा। (चप णयरि सब्भितर जाव गधवट्टिभूय कय पासइ) और यह भी देखा कि चपानगरी भीतर बाहिर से अच्छी तरह से स्वच्छ हो चुकी है, एव उससे सुगधि की महक उठ रही है। (पासित्ता हट्ठ-तुट्ठ-चित्त-माणदिए पीयमणे जाव हियए जेणेव कूणिए राया भभसारपुत्ते तेणेव उवागच्छइ) यह सब देखकर वह बहुत ही खुश हुआ हर्ष के मारे वह फूला नहीं समाया। प्रसन्न मन होकर वह शीघ्र ही जहा श्रेणिक के पुत्र कूणिक राजा थे वहा पहुँचा। (उवागच्छित्ता करयल जाव एव वयासी) पहुँचकर उसने सर्वप्रथम राजा को दो हाथ जोड़कर प्रणाम किया और

સેનાને પણ પાસેજ જોઈ (सुभद्दापमुहाण देवीण पडिजाणाइ उवट्ठवियाइ पासइ) સુભદ્રાપ્રમુખ દેવીઓને માટે આવેલા રથોને પણ જોયા (चप णयरिं सब्भितर जाव गधवट्टिभूय कय पासइ) અને એ પણ જોયુ કે ચપાનગરી અદર અને બહારથી સારી રીતે સ્વચ્છ થઈ ગઈ છે, તેમજ તેમાથી સુગધીની મહેક આવી રહી છે (पासित्ता हट्ठ-तुट्ठ-चित्त-माणदिए पीयमणे जाव हियए जेणेव कूणिए राया भभसारपुत्ते तेणेव उवागच्छइ) આ બધુ જોઈને તે બહુ જ ખુશ થયો અને અત્યત હર્ષિત થઈ ગયો મન પ્રસન્ન થવાથી તુરત જ જ્યા શ્રેણિકના પુત્ર કૂણિક રાજા હતા ત્યા પહોચ્યો। (उवागच्छित्ता करयल जाव

करयल जाव एव वयासी—कप्पिए ण देवाणुप्पियाण आभिसेक्के हत्थिरयणे, हय-गय-जाव-पवर-जोह-कलिया य चाउरगिणी सेणा सण्णाहिया, सुभद्दापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ उवट्ठावियाइ,

करतल यावदेवम् अवादीत—'कप्पिए ण देवाणुप्पियाण आभिसेक्के हत्थिरयणे' कल्पित खलु देवानुप्रियाणामाभिषेक्य हस्तिरत्नम् 'हयगयरहपवरजोहकलिया य' हयगजरथप्रवरयोधकलिता च 'चाउरगिणी सेणा सण्णाहिया' चतुरङ्गिणी सेना सन्नाहिता, 'सुभद्दापमुहाण य देवीणं' सुभद्राप्रमुखाना च देवीना 'वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए' बाह्यायामुपस्थानशालाया 'पाडियक्कपाडियक्काइ' प्रत्येक प्रत्येक 'जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ उवट्ठावियाइ' यात्राभिमुखानि युक्तानि यानानि उपस्थापितानि,

फिर इस प्रकार कहने लगा कि (कप्पिए णं देवाणुप्पियाण आभिसेक्के हत्थिरयणे) हे देवानुप्रिय! आपका आभिषेक्य हस्तिरत्न शृगारित हो चुका है। (हय-गय-रह-पवरजोह-कलिया य चाउरगिणी सेणा सण्णाहिया) घोडे, हाथी, रथ एव सुभटो से युक्त चतुरगिणी सेना भी सजा-बजाकर तैयार की जा चुकी है। (सुभद्दापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइं जाणाइ उवट्ठावियाइ सुभद्राप्रमुख देवियों के भी बाहिर की उपस्थानशाला मे अलग २ बैठने के लिये, यात्रा के योग्य एव अच्छे २ बैलों से युक्त ऐसे रथ लाकर उपस्थित कर दिये

एव वयासी) પહોચીને તેણે સર્વથી પહેલા રાજાને બન્ને હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા અને પછી તે આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યો કે (कप्पिए ण देवाणुप्पियाण आभिसेक्के हत्थिरयणे) હે દેવાનુપ્રિય! આપનો આભિષેક્ય હાથીરત્ન શણગારાઈ ગયો છે (हय-गय-रह-पवरजोह-कलिया य चाउरगिणी सेणा सण्णा हिया) ઘોડા, હાથી, રથ તેમજ સુભટોથી યુક્ત ચતુરગિણી સેના પણ સજ્જ થઈ ગઇ છે (सुभद्दापमुहाण य देवीण बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ उवट्ठावियाइ) સુભદ્રાપ્રમુખ દેવીઓને માટે પણ બહારની ઉપસ્થાનશાલામા અલગ અલગ બેસવાને સારૂ, યાત્રાને યોગ્ય તેમજ સારા સારા બળદથી યુક્ત એવા રથ લઈ આવી હાજર રાખેલા છે (चपा णयरी सब्भितरबाहिरिया आसित्त-जाव गधवट्टिभूया कया)

चंपा णयरी सब्भिंतरबाहिरिया आसित्त जाव गंधवट्टिभूया कया, त णिज्जतु ण देवाणुप्पिया ! समण भगवं महावीर अभिवंदिउ ॥ सू० ४७ ॥

मूलम्—तए ण से कूणिए राया भंभसारपुत्ते बल-

'चपा णयरी सब्भितरबाहिरिया' चम्पा नगरी साऽभ्यन्तरबाह्या 'आसित्त जाव गंधवट्टिभूया कया' आसिक्त यावद् गन्धवर्तिभूता कृता, 'त णिज्जतु ण देवाणुप्पिया' तन्निर्यातु खलु देवानुप्रिया ! 'समण भगव महावीर अभिवदिउ' भगवन्त महावीरमभिवन्दितुम् ॥ सू० ४७ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' तत =सेनापतिनिवेदनानन्तर खलु 'से कूणिए राया भभसारपुत्ते' स कूणिको राजा भभसारपुत्र 'बलवाउयस्स अतिए' बलव्यापृतस्याऽन्तिके=बलव्यापृतमुखात 'एयमट्ठ' एतमर्थ—'भगवानानुसारेण सर्व सम्पा-

है। (चपा णयरी सब्भितरबाहिरिया आसित्त जाव गधवट्टिभूया कया) तथा चपानगरी भी भीतर बाहिर से अच्छी तरह झडवाकर साफ करा दी गई है। उसमे जल भी छिडकवा दिया गया है, यावत् वह सुगधित द्रव्य जैसी बन चुकी है, (त देवाणुप्पिया) अत हे देवानुप्रिय ! (समण भगव महावीर अभिवदिउ णिज्जतु) अब आप श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना करने के लिये पधारे ॥ सू० ४७ ॥

'तए ण से कूणिए राया भभसारपुत्ते' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (भभसारपुत्ते से कूणिए राया) भभसार अर्थात् श्रेणिक के पुत्र कूणिक राजा (बलवाउयस्स) सेनापति के मुख से (एयमट्ठ सोच्चा) हाथी आदि का

તથા ચપાનગરી પણ અદર-બહારથી સારી રીતે વાળીઝૂડી સાફ કરાવી દીધી છે તેમા પાણી પણ છટાવ્યુ છે જેથી તે સુગધિત દ્રવ્ય જેવી બની ગઇ છે (त देवाणुप्पिया) માટે હે દેવાનુપ્રિય ! (समण भगव महावीर अभिवदिउ णिज्जतु) હવે આપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદના કરવા સારૂ પધારો (સૂ ૪૭)

'तए ण से कूणिए राया भभसारपुत्ते' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (भभसारपुत्ते से कूणिए राया) ભભસાર અર્થાત્ શ્રેણિકના પુત્ર કૂણિક રાજા (बलवाउयस्स) સેનાપતિના મુખથી [एयमट्ठ सोच्चा] હાથી

वाउयस्स अनिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हियए जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अट्टणसालं अणुपविसइ, अणुपविसित्ता अणेग-वायाम-जोग्ग-वग्गण-वामद्दण-मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते सयपागसहस्सपागेहिं सुगंध-

न्तिम -एतद्रूपा वार्ता 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य-हृदि कृत्वा 'हट्ठ-तुट्ठ जाव हियए' हृष्ट-तुष्ट-यावद्धृदय -परमप्रसन्नमानस सन 'जेणेव' यत्रैव 'अट्टणसाला' अट्टनशाला-व्यायामशाला 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अट्टणसालं अणुप्पविसइ' अट्टनशालामनुप्रविशति, 'अणुप्पविसित्ता' अनुप्रविश्य 'अणेग-वायाम-जोग्ग-वग्गण-वामद्दण-मल्लजुद्ध-करणेहिं' अनेक-व्यायाम-योग्य-वल्गन-व्यामर्दन-मल्लयुद्ध-करणै -अनेके ये व्यायामा =शारीरिकपरिश्रमा तद्योग्य=तदनुकूल, वल्गन=कूर्दन, व्यामर्दन=परस्परबाह्वावद्धमोटन, मल्लयुद्ध-मल्लक्रीडनम्, करणानि=मुद्गरादिचालनानि तै सर्वै 'सते' श्रान्त -सामान्यत , 'परिस्सते'

पूरा तयारी के समाचार को सुनकर (णिसम्म) एव अच्छी तरह से विचार कर (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए) अपने मनमे बहुत ही अधिक हर्षित हुए एव सतुष्ट हुए। (जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ) पश्चात वे जहा व्यायामशाला थी वहाँ पर पहुँचे। (उवागच्छित्ता अट्टणसालं अणुपविसइ) पहुँचते ही वे उसमे प्रविष्ट हुए। (अणुपविसित्ता अणेग-वायाम-जोग्ग-वग्गण-वामद्दण-मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते) प्रविष्ट होकर उन्होने वहा पर अनेक प्रकार का व्यायाम-शारीरिक परिश्रम किया, शारीरिक परिश्रम के योग्य दौडना-कूदना प्रारभ किया। अपने अग उपागोको अच्छी तरह से मर्दन

આદિની પુરેપુરી તૈયારીના સમાચારને સાભળીને (णिसम्म) તેમજ સારી રીતે વિચાર કરીને (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए) પોતાના મનમા બહુજ હર્ષિત થયા, તેમજ સતુષ્ટ થયા (जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ) પછી તેઓ જ્યા વ્યાયામશાળા હતી ત્યા પહોચ્યા (उवागच्छित्ता अट्टणसालं अणुपविसइ) પહોચતાજ તે તેમા દાખલ થયા (अणुपविसित्ता अणेग-वायाम-जोग्ग-वग्गण-वामद्दण-मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते) દાખલ થઈને તેમણે ત્યા અનેક પ્રકારના વ્યાયામ-શારીરિક કસરત કરી શારીરિક પરિશ્રમને યોગ્ય દોડવા-કૂદવાનો પ્રારભ કર્યો પોતાના અગ-ઉપાગોને આમ તેમ વાળ્યા મલ્લોની સાથે કુસ્તી કરી ત્યા રાખવામા આવેલ મુદ્ગરો ફેરવ્યા આ ક્રિયાઓથી તેઓ પહેલા

तेल्लमाइएहिं पीणणिज्जेहिं दप्पणिज्जेहिं मयणिज्जेहिं विंहणिज्जेहिं सव्विंदियगायपल्हायणिज्जेहिं अब्भिंगेहिं अब्भिंगिए

परिश्रान्त –अङ्गप्रत्यङ्गापभया, '**सयपाग-सहस्सपागेहिं**' शतपाकसहस्रपाकै, शतकृत्व पाको येषु ते शतपाका, शतसंख्यकौषधिमिश्रणेन वा पाको येषु ते, शतरूप्यकमूल्यक-द्रव्यमिश्रणेन वा पाको येषु ते शतपाकास्तैस्त्रिविधा, एव सहस्रपाका अपि, ततस्तयो द्वन्द्व, तैस्तैलविशेषै, सुगन्धितैलादिकै '**पीणणिज्जेहिं**' प्रीणनीयै =रसरुधिरादिधातुसुखप्रदै, '**दप्पणिज्जेहिं**' दर्पणीयै =बलवर्द्धकै, '**मयणिज्जेहिं**' मदनीयै =कामवर्द्धक, '**विंहणिज्जेहिं**' बृहणीयै –मांसोपचयकारिभि, '**सव्विंदिय-गाय-पल्हायणिज्जेहिं**' सर्वेन्द्रिय–गात्र–प्रह्लादनीयै, सर्वेषाम् इन्द्रियाणाम्, गात्राणा प्रह्लादनीयै –प्रह्लादजनकै,

किया। मल्लों के साथ कुश्ती लडी। वहा पर रखे हुए मुद्गरों को भी फिराया। इन क्रियाओं से वह पहिले साधारण श्रान्त हुए एव बाद में अधिक परिश्रान्त हुए। इस तरह जब अच्छी रीति से वे खूब व्यायाम कर चुके तब (**सयपागसहस्सपागेहिं**) उन्हों ने शत *पाकवाले एव सहस्रपाकवाले तैलों से (**पीणणिज्जेहिं दप्पणिज्जेहिं**) जो तेल प्रीणनीय–रस–रुधिर आदिवर्धक एव दर्पणीय–बलवर्द्धक होते है, (**मयणिज्जेहिं**) कामवर्द्धक होते है, (**विंहणिज्जेहिं**) बृहणीय–मांसबढानेवाले होते है, (**सव्विंदिय–गाय–पल्हायणिज्जेहिं**) समस्त इन्द्रिय एव समस्त शरीर को आनन्द देनेवाले होते है ऐसे तेलों से तथा (**अब्भिंगेहिं**)

* सौ वार पकाये गये, अथवा सौ प्रकार की औषधियों को मिश्रित कर पकाये गये, अथवा सौ रुपये मूल्यवाली औषधियों को गलाकर पकाये गये ऐसे तैलों से। इसी प्रकार सहस्र पाक में भी समझना चाहिये।

સાધારણ થાક્યા, તેમજ ત્યાર પછી વધારે થાક લાગ્યો આવી રીતે જ્યારે બહુ કસરત કરી લીધી ત્યારે (सयपागसहस्सपागेहिं)[1] તેમણે શતપાકવાળા તેમજ સહસ્રપાકવાળા તેલોથી કે જે તેલો (पीणणिज्जेहिं दप्पणिज्जेहिं) પ્રીણનીય રસ રૂધિર આદિ વર્ધક તેમજ દર્પણીય–બલવર્ધક હોય છે, (मयणिज्जेहिं) કામવર્ધક હોય છે, (विंहणिज्जेहिं) બહુણીય–માંસવર્ધક હોય છે, (सव्विंदिय–गाय–पल्हायणिज्जेहिं) સમસ્ત ઇંદ્રિયો તેમજ સમસ્ત શરીરને આનંદ

[१] સોવાર પકાવેલુ અથવા સો પ્રકારની ઓષધીઓથી મિશ્રિત કરી પકાવેલુ અથવા સો રૂપિયાની કિંમતની ઓષધીઓને ગાળીને પકાવેલ એવા તેલો આજ રીતે સહસ્રપાકમા પણ સમજવુ જોઇએ

समाणे तेल्लचम्मसि पडिपुण्ण-पाणि-पाय-सुउमाल-कोमल-तलेहिं पुरिसेहिं छेएहिं दक्खेहिं पट्ठेहिं कुसलेहिं मेहावीहिं निउण–

'अब्भिगेहिं' अभ्यङ्गैः–स्नेहनैः 'अब्भिगिए समाणे' अभ्यङ्गित–कृताभ्यङ्गः सन् 'तेल्लचम्मसि' तैलचर्मणा, अत्र तृतीयार्थे सप्तमी, तैलानुलिप्तशरीरस्य मर्दनसाधनरूपं चर्म 'तैलचर्म' इत्युच्यते, 'संवाहिए समाणे' संवाहित सन्–इत्युत्तरेण अन्वयः, कैः संवाहित इत्याह–'पुरिसेहिं' पुरुषैः–अङ्गसंवाहननियुक्तभृत्यैः, ते कीदृशैरित्याह– 'पडिपुण्ण पाणिपाय-सुउमाल-कोमल-तलेहिं' प्रतिपूर्ण–पाणिपाद–सुकुमार–कोमल–तलैः–प्रतिपूर्णानाम्=अविकलानां, पाणिपादानां सुकुमारकोमलानि=अतिमृदुलानि तलानि येषां ते तथा तैः, 'छेएहिं' छेकैः=मर्दनकलानिपुणैः, 'दक्खेहिं' दक्षैः=अविलम्बित-कारिभिः, मर्दनकार्येऽप्रमत्तैः, 'पट्ठेहिं' प्रष्ठैः, 'कुसलेहिं' कुशलैः=मर्दनविधिज्ञैः, 'मेहावीहिं' मेधाविभिः–प्रतिभाशालिभिः, 'निउण-सिप्पोवगएहिं' निपुणशिल्पोपगतैः,

उबटनों से (अब्भिगिए समाणे) शरीर का खूब मालिश कराई। *(तेल्लचम्मसि) तैल-चर्मसे मालिश करनेवाले (पुरिसेहिं) पुरुषों ने कि जिनके (पडिपुण्ण–पाणि–पाय–सुउ-माल–तलेहिं) हाथ और पैर के तलवे अधिक सुकुमार थे, (छेएहिं) मर्दन करनेकी कला में जो अधिक निपुण थे, (दक्खेहिं) इसालिये जो इस कला के जाननेवालों में सर्वप्रथम गिने जाते थे, (पट्ठेहिं) मर्दन करने की विधि क्या है और किस ढंग से किस समय कैसा मर्दन करना चाहिये–इत्यादि बातों में जो विशेष पटु थे, (मेहावीहिं) नवीन २ रीति से

* यहां तृतीया के अर्थ में सप्तमी विभक्ति हुई है, तैल से चिकने हुए शरीर को मर्दन करने का साधनरूप चर्म तैलचर्म कहलाता है।

દેવાવાળા હોય છે, એવા તેલોથી, તથા (अब्भिगेहिं) ઉવટનોથી (अब्भिगिए समाणे) શરીરની ખૂબ માલિશ કરાવી [1](तेल्लचम्मसि) તૈલચર્મથી માલિશ કરવાવાલા (पुरिसेहिं) પુરૂષો કે જેના (पडिपुण्ण–पाणि–पाय–सुउमाल–तलेहिं) હાથ તથા પગના તળા બહુ સુકુમાર કોમળ હતા, (छेएहिं) મર્દન કરવાની કળામા જે બહુ નિપુણ હતા, (दक्खेहिं) આથી જે આ કળાના જાણકારમા સર્વપ્રથમ ગણાતા હતા, (पट्ठेहिं) મર્દન કરવાની વિધિ શું છે અને કેવી રીતે કેવા સમયે કેમ મર્દન કરવુ જોઈએ–ઈત્યાદિ વાતોમા જે વિશેષ કુશળ હતા, (मेहावीहिं) નવી નવી રીતે જે મર્દન કરવાની કલાના આવિ

[1] અહી તૃતીયાના અર્થમા સપ્તમી વિભક્તિ થઇ છે તેલથી ચીકણા થયેલ શરીરને મર્દન કરવાનુ સાધનરૂપ ચર્મ તૈલચર્મ કહેવાય છે

सिप्पो-वगएहिं अब्भिगण परिमद्दणु-व्वलण-करणगुण-णिम्मा-
एहिं अट्ठिसुहाए मंससुहाए तयासुहाए रोमसुहाए चउव्विहाए

निपुणानि=सूक्ष्माणि यानि शिल्पानि=अङ्गमर्दनादीनि तान्युपगतानि=अधिगतानि यस्त तथा ते, अङ्गमर्दनक्रियाज्ञानसम्पन्नैरित्यर्थः । 'अब्भिगण परिमद्दणु व्वलण-करण गुण-णिम्मा एहिं' अभ्यञ्जन परिमर्दनो द्वलन करण गुण निर्मातृभिः अभ्यञ्जनम्=अभ्यङ्गः तैलमर्दनम्, परिमर्दनम्=अङ्गसंवाहनम्, उद्वलनम्=उद्वर्तनम् तेषां करणे ये गुणाः शरीरस्वास्थ्यकान्तितुष्टिपुष्टिस्फूर्त्यादिरूपा, तेषां निर्मातृभिः=विधायकैः, कथं संवाहित 'इत्याऽऽह-'अट्ठिसुहाए' अस्थिसुखया=अस्थिसुखकारिण्या, 'मंससुहाए' मांससुखया=मांससुखकारिण्या, 'तयासुहाए' त्वक्सुखया, 'रोमसुहाए' रोमसुखया 'चउव्विहाए' चतुर्विधया, 'संवाहणाए'

जो मर्दन करने की कला के आविष्कारक थे, (निउण-सिप्पो-वगएहिं) सूक्ष्म से सूक्ष्म भी अंगमर्दन आदि क्रियाओं के जो पूर्णरूप से ज्ञाता थे, अथवा जिन्होंने इस क्रिया को निपुण कलाचार्य से सीखा था। (अब्भिगण-परिमद्दणु-व्वलण-करण-गुण-निम्मा एहिं) अभ्यंगन-तैलमर्दन, परिमर्दन-अंग के संवाहन एवं उद्वलन-उबटन करने से जो शरीरस्वास्थ्य, कांति, तुष्टि-पुष्टि तथा हर एक कार्य में स्फूर्ति आदि गुण होते हैं, उन गुणों को वे अपने अभ्यङ्गन आदि कला के द्वारा प्रत्यक्ष कर देते थे। इनलोगों ने राजा का किस प्रकार से संवाहन किया सो कहते हैं-(अट्ठिसुहाए) हड्डियों में सुखकारी (मंससुहाए) मांस में सुखकारी (तयासुहाए) चमडी में सुखकारी (रोमसुहाए) रोम २ में सुखकारी इस प्रकार अस्थिसुखजनक, मांससुखजनक, चर्मसुखजनक एवं रोमसुखजनक रूप से (चउव्विहाए) चार प्रकार की (संवाहणाए) मालिश क्रिया से (संवाहिए समाणे)

આવિષ્કારક હતા, (निउण-सिप्पो-वगएहिं) સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ પણ અંગમર્દન આદિ ક્રિયાઓના જે સંપૂર્ણ જ્ઞાતા હતા, અથવા જેઓ આ ક્રિયાઓ નિપુણ કલાચાર્ય પાસેથી શીખેલા હતા, (अब्भिगण-परिमद्दणु-व्वलण-करण-गुण निम्माएहिं) અભ્યંગન તૈલમર્દન, પરિમર્દન-અંગનું સંવાહન તેમજ ઉદ્વલન ઉવટન કરવાથી જે શરીરસ્વાસ્થ્ય, કાંતિ, તુષ્ટિ-પુષ્ટિ તથા હરેક કાર્યમાં સ્ફૂર્તિ આદિ ગુણ હોય છે તે ગુણોને તેઓ પોતાના અભ્યંગન આદિ કલાઓ દ્વારા પ્રત્યક્ષ કરી દેતા હતા તે લોકોએ રાજાનું કેવા પ્રકારે સંવાહન કર્યું તે કહે છે-(अट्ठिसुहाए) હાડકામાં સુખકારી (मंससुहाए) માંસમાં સુખકારી (तयासुहाए) ચામડીમાં સુખકારી (रोमसुहाए) રોમ રોમમાં સુખકારી, એ રીતે અસ્થિસુખજનક, માંસસુખજનક, ચર્મસુખજનક તેમજ રોમસુખ

सवाहणाए संवाहिए समाणे अवगय-खेय-परिस्समे अट्टण-सालाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ, अणुपविसित्ता समुत्त-जाला-उला-भिरामे विचित्तमणि-रयण-

मवाहनया=मर्दनेन **'सवाहिए समाणे'** सवाहितो=मर्दित सन्, **'अवगय-खेय-परिस्समे'** अपगत-खेद-परिश्रम =समपनीतखेदपरिश्रम, **'अट्टणसालाओ'** अट्टनशालात =व्यायामशालात **'पडिनिक्खमइ'** प्रतिनिष्क्रामति, **'पडिणिक्खमित्ता'** प्रतिनिष्क्रम्य, **'जेणेव मज्जणघर तेणेव उवागच्छइ'** यत्रैव मज्जनगृह तत्रैवोपागच्छति, **'उवागच्छित्ता'** उपागत्य, **'मज्जणघर अणुपविसइ'** मज्जनगृहमनुप्रविशति, **'अणुपविसित्ता'** अनुप्रविश्य **'समुत्त-जाला-उला-भिरामे'** समुक्त-जाल-ऽऽकुला-ऽभिरामे-समुक्त-जालेन=मुक्तासहितेन जालेन=गवाक्षेण आकुलो=व्याप्त, अतएव अभिराम =सुन्दरस्तस्मिन्, **'विचित्त-मणि-रयण-कुट्टिम-तले'** विचित्र-मणि-रत्न-कुट्टिम-तले-विचित्रमणिर-

राजा की खूब मालिश का। जब राजा की अच्छी तरह से मालिश हो चुकी तब वे (**अवगय-खेय-परिस्समे**) परिश्रम एव खेद से रहित हो (**अट्टणमालाओ**) उस व्यायामशाला से (**पडिणिक्खमइ**) बाहर निकले, (**पडिणिक्खमित्ता**) निकल कर (**जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ**) जहा स्नान घर था वहाँ पहुँचे। (**उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ**) पहुँच कर स्नानघर मे प्रविष्ट हुए। (**अणुपविसित्ता**) वहाँ प्रविष्ट होकर (**समुत्त-जाला-उला-भिरामे**) मोतियों की लडियों वाले गोखलों से युक्त होने के कारण अति सुदर (**विचित्त-मणिरयण-कुट्टिम-तले**) तथा विविध मणियों से जटित

જનકરૂપી (चउव्विहाए) ચાર પ્રકારની (सवाहणाए) માલિશથી (सवाहिए समाणे) રાજાની ખૂબ માલિશ કરી જ્યારે રાજાની સારી રીતે માલિશ થઇ રહી ત્યારે તેઓ (अवगय खेय परिस्समे) પરિશ્રમ તેમજ ખેદથી મુક્ત થઇ (अट्टण सालाओ) તે વ્યાયામશાલામાંથી (पडिणिक्खमइ) બહાર નીકળ્યા (पडिणिक्खमित्ता) નીકળીને (जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ) જ્યા સ્નાનઘર હતુ ત્યા પહોચ્યા (उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ) પહોચીને સ્નાનઘરમા દાખલ થયા. (अणुपविसित्ता) તેમા દાખલ થઇને (समुत्त जाला उला भिरामे) મોતિઓની લટિઓવાળા ગોખલાઓથી યુક્ત હોવાના કારણે અતિસુંદર, (विचित्त

कुट्टिमयले रमणिज्जे ण्हाणमडवंसि णाणा-मणि-रयणभत्ति-चित्तंसि ण्हाणपीढंसि सुहणिसण्णे सुद्धोदएहिं गंधोदएहिं पुप्फोदएहि सुहोदएहि पुणो पुणो कल्लाणग-पवर-मज्जण-विहीए मज्जिए, तत्थ कोउयसएहि बहुविहेहि कल्लाणग-पवर-मज्जणा-

---

तै र्खचित कुट्टिमतल=भूभागो यस्य स तथा तस्मिन्, 'रमणिज्जे' रमणीये=मनोहरे, 'ण्हाणमडवंसि' स्नानमण्डप, 'णाणा-मणि-रयण-भत्ति-चित्तंसि' नाना-मणि-रत्न-भक्ति-चित्रे=विविध-मणि-रत्न-रचनाविचित्रे, 'ण्हाणपीढंसि' स्नानपीठे 'सुहणिसण्णे' सुखनिषण्ण =सुखाऽऽसीन, 'सुद्धोदएहिं' शुद्धोदकै =निरवद्यजलै 'गंधोदएहिं' गन्धोदकै =श्रीखण्डादिमिश्रितै जलै, 'पुप्फोदएहिं' पुष्पोदकै =पुष्पमिश्रितजलै, 'सुओदएहिं' सुखोदकै =नातिशीतोष्णै 'पुणो पुणो' पुन पुन 'कल्लाणग पवर-मज्जण विहीए' कल्याणक प्रवर-मज्जन-विधिना=कल्याणकारक-श्रेष्ठस्नान-विधानेन, 'मज्जिए' मज्जित -स्नपित, 'तत्थ' तत्र=स्नानावसर, 'कोउयसएहिं' कौतुकशतै, कौतुकाना=दृष्टिदोषनिवारणार्थं

अगन वाले (रमणिज्जे) मनोहर (ण्हाणमडवंसि) स्नानमडप मे रक्खे हुए (णाणा-मणि-रयण-भत्ति-चित्तंसि) अनेक मणि और रत्नों की रचना से युक्त (ण्हाणपीढंसि) ऐसे स्नान करने के पाठ (बाजोट) पर (सुहणिसण्णे) सुख से बैठे, और वहां बैठ कर (सुद्धोदएहि) शुद्ध-निर्मल जलसे, (गंधोदएहिं) गंधोदक-चंदनमिश्रित जल से (पुप्फोदएहिं) पुष्पमिश्रितजल से, (सुहोदएहि) किंचिदुष्ण जल से (पुणो पुणो) बार बार। (कल्लाणग पवर-मज्जण-विहीए मज्जिए) उन्होंने कल्याणकारक श्रेष्ठ स्नानविधि-से स्नान किया। (तत्थ कोउयसएहि बहुविहेहिं) उस अवसर मे विविध प्रकार के अनेक कौतुकों से दृष्टि

मणि रयण कुट्टिम तले) तथा विविध भणिओथी જડित આગણવાળા, (रमणिज्जे) મનોહર (ण्हाणमडवंसि) સ્નાનમંડપમાં રાખેલા (णाणा-मणि-रयण-भत्ति-चित्तंसि) અનેકમણિ તથા રત્નોની બનાવટથી યુક્ત (ण्हाणपीढंसि) એવી સ્નાન કરવાની પીઠ (બાજોઠ) ઉપર (सुहणिसण्णे) સુખેથી બેઠા અને બેસીને (सुद्धोदएहिं) શુદ્ધ-નિર્મળ જળ વડે, (गंधोदएहिं) ગંધોદક-ચંદન-મિશ્રિત જલવડે, (पुप्फोदएहिं) પુષ્પમિશ્રિત જલ વડે, (सुहोदएहिं) જરા ઉષ્ણ જલવડે, (पुणो पुणो) વારંવાર (कल्लाणग-पवर-मज्जण-विहीए मज्जिए) તેમણે કલ્યાણકારક શ્રેષ્ઠ સ્નાનવિધિથી સ્નાન કર્યું (तत्थ कोउयसएहिं

वसाणे पम्हल–सुकुमाल–गंध–कासाइय–लूहियंगे सरस-सुरहि-गोसीस–चंदणा–णुलित्त-गत्ते [अहय-सुमहग्घ-दूस-रयण-सुसंवुए

रक्षाबन्धनादीनां शतैः=बहुविधैर्युक्तः 'कल्लाणग–पवर–मज्जणा–वसाणे' कल्याणक-प्रवरमज्जनावसाने, स्नानानन्तरमित्यर्थः, 'पम्हल–सुकुमाल–गंध–कासाइय–लूहियंगे' पक्ष्मल–सुकुमार–गन्धकाषायिका–रूक्षिताङ्गः, पक्ष्मला=उत्थितसूक्ष्मतन्तुसमूहयुक्ता, सा च सुकुमारा=सुकोमला गन्धवती च एतादृशी या काषायिका=कषायरक्तशाटिका–अङ्गप्रोञ्छनिका तया रूक्षिताङ्गः–निर्जलीकृतशरीरः, 'सरस–सुरहि–गोसीस–चंदणा–णुलित्त–गत्ते' सरस–सुरभि–गोशीर्ष–चन्दना–नुलिप्त-गात्रः, तत्र गोशीर्षचन्दनं=गोशीर्षनाम्ना प्रसिद्धं चन्दनम्। 'अहय–सुमहग्घ–दूस–रयण–सुसंवुए' अहत–सुमहार्घ–दूष्य–रत्न–सुसंवृतः–अहतम्–अखण्डितं=कीटमूषिकादिभिरकर्तितं नूतनमिति भावः, सुमहार्घं=बहुमूल्यं यद् दूष्यरत्नं=प्रधानवस्त्रं तेन सुसंवृतः=सुष्ठु आच्छादितः, परिहितनूतनबहुमूल्यवस्त्र इत्यर्थः।

दोष निवारणार्थ रक्षाबंधनादिकों के अनेक प्रकारों से युक्त उन राजा ने (कल्लाणग–पवर–मज्जणा–वसाने) जब उस कल्याणकारक श्रेष्ठ स्नान की समाप्ति हो चुकी तब (पम्हल सुकुमाल–गंध–कासाइय–लूहियंगे) पक्ष्मल–उठे हुए कोमल तंतु वाले सुकुमार एवं सुगंधित कषाय रंग की तोलिया से अपने समस्त शरीर को पोंछा। पश्चात् (सरस–सुरहि-गोसीसचंदणा–णुलित्त–गत्ते) समस्त शरीर पर सरस सुगंधित गोशीर्षचन्दन का लेप किया। (अहय–सुमहग्घ–दूसरयण–सुसंवुए) जब लेप अच्छी तरह से शुष्क हो चुका तब अहत–कीटमूषक आदि से नहीं काटे गये, नवीन–ऐसे बहुमूल्य प्रधान वस्त्रों को उन्होंने शरीर पर धारण किया। (सुइ–माला–वण्णग–विलेवणे) पश्चात् शुद्धपुष्पों की माला

बहुविहेहिं) ते अवसरे विविध प्रकारना अनेक कौतुको. वळे-दृष्टिदोष-निवारणार्थ रक्षाबंधनादि अनेक प्रकारयुक्त ते राजाओ (कल्लाणग–पवर–मज्जणा-वसाने) ज्यारे ते कल्याणकारक श्रेष्ठ स्नाननी समाप्ति थई चुकी त्यारे (पम्हल सुकुमाल-गंधकासाइय लूहियंगे) पक्ष्मल-उपसी आवेला सुवाळा सुतरवाळा कोमळ तेमज सुगंधित कषाय रंगना टुवाल वडे पोताना समस्त शरीरने लुई नाख्युं पछी (सरस–सुरहि गोसीस चंदणा णुलित्त गत्ते) समस्त शरीर पर सरस तेमज सुगंधित गोशीर्ष चंदननो लेप कर्यो. (अहय सुमहग्घ दूसरयण सुसंवुए) ज्यारे लेप सारी रीते सुकाई गयो त्यारे अहत–कीटमूषक (कीडा के उंदर) आदिथी कपायेला नहि एवा, नवीन-एवा बहुकिंमती वस्त्रोने तेमणे शरीर उपर धारण कर्यां (सुइ–माला–वण्णग–विलेवणे) पछी शुद्ध पुष्पोनी

सुइ–माला–वण्णग–विलेवणे आविद्ध–मणि–सुवण्णे कप्पिय–हार–द्धहार–तिसरय–पालंब–पलंबमाण–कडिसुत्त–सुकय-सोभे पिणद्ध–गेविज्ज–अंगुलिज्जग–ललियगय–ललिय-कयाभरणे वर-

'सुइ–माला–वण्णग–विलेवणे' शुचि–माला–वर्णक–विलेपन –शुचि=शुद्ध यत् माला वर्णकविलेपन -तत्र–माला=पुष्पमाला, वर्णक =अङ्गरागविशेष तस्य विलेपन, एतदद्वय यस्य स तथा, 'आविद्ध–मणि–सुवण्णे' आविद्ध–मणि–सुवर्ण =परिहितमणिकनक–भूषण 'कप्पिय–हार–द्धहार–तिसरय–पालंब–पलंबमाण–कडिसुत्त–सुकय–सोभे' कल्पित हारा–र्द्धहार–त्रिसरक–प्रालम्ब–प्रलम्बमान–कटिसूत्र–सुकृत – शोभ , कल्पित =परिधृत, हार =अष्टादशसरिक , अर्धहार =नवसरिक , त्रिसरिकश्च–'तिलडीहार' इति प्रसिद्ध येन स तथा, प्रालम्ब –झुम्बनक, प्रलम्बमानो यस्मिन् कटिसूत्रे तत् तेन कटिसूत्रेण= 'कन्दोरा' इति भाषाप्रसिद्धेन सुकृता=सुष्ठु रचिता शोभा येन स तथा, पदद्वयस्य कर्मधारय, हारादिधारणन परमशोभासम्पन्न इत्यर्थ । 'पिणद्ध–गेविज्जग–अगुलिज्जग–ललियगय–ललिय–कयाभरणे' पिनद्ध–ग्रैवेयका–ङ्गुलीयक–ललिताऽङ्गक–ललित–कृताऽऽभरण , पिनद्धानि ग्रैवेयकाणि=ग्रीवाभूषणानि, अङ्गुलीयकानि च, येन स तथा, ललिताङ्गके=सुन्दरशरीरे ललित यथा स्यात् तथा कृत=विन्यस्तमाभरण येन स तथा,

पहनी, एव शुद्ध सुगधित द्रव्य का विलेपन किया । (आविद्ध–मणि–सुवण्णे) पुन सुवर्ण के आभूषण कि जिनमें मणि जडे हुए थे पहिने । (कप्पिय–हार–द्धहार–तिसरय–पालब पलबमाण–कडिसुत्त–सुकय–सोभे) अठारह लरका हार पहिरा, नव लर का हार पहिरा, तीन लर का हार पहिरा ओर लम्बा लटकता हुआ कटिसूत्र (कन्दोरा) पहिरा । (पिणद्ध-गेविज्जग–अगुलिज्जग–ललियगय–ललिय–कयाभरणे) गले मे और भी सुन्दर आभूषण धारण किये । हाथों की अगुलियों मे मुद्रिकाएँ पहिरा तथा शरीर पर उस समय के

માળા પહેરી તેમજ શુદ્ધ સુગધિત દ્રવ્યનુ વિલેપન કર્યું (आविद्ध-मणि-सुवण्णे) વળી સુવર્ણના ઘરેણા કે જેમા મણિ જડેલા હતા તે પહેર્યા (कप्पिय-हार द्धहार–तिसरय–पालब–पलबमाण–कडिसुत्त–सुकय–सोभे) અઢાર સરનો હાર પહેર્યો, નવ સરનો હાર પહેર્યો, ત્રણ સરનો હાર પહેર્યો તથા લાબો લટકતો કટિ-સૂત્ર (કદોરો) કમરમા ધારણ કર્યો (पिणद्ध–गेविज्जग–अगुलिज्जग–ललियगय ललिय–कयाभरणे) ગળામા બહુ જ સુદર આભૂષણ ધારણ કર્યા હાથોના આગળામા વીટીઓ પહેરી તથા શરીર ઉપર તે સમયને ઉચિત બીજા પણ

कडग-तुडिय-थंभिय-भुए अहिय-रूव-सस्सिरीए मुद्दिया-पिंगलंगुलीए कुंडल-उज्जोविया-णणे मउड-दित्त-सिरए हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे पालंब-पलंबमाण-पड-सुकय-उत्तरिज्जे णाणा-

ततस्तयो कर्मधारय । यद्वा—पिनद्धानि यानि ग्रैवेयकाणि अङ्गुलीयकानि च तैर्ललिताङ्गक, तत्र ललित कनमाभरणम्=अन्यद् भूषणजात येन स तथा। 'वरकडग-तुडिय-थंभिय-भुए' वरकटक-त्रुटिक-स्तम्भित-भुज, वरकटकत्रुटिकै=श्रेष्ठवलयबाहुरक्षकाख्यैर्भूषणैर्भूषित-बाहु, 'अहिय-रूव-सस्सिरीए' अधिकरूपसश्रीक—अधिकसौन्दर्येण शोभासम्पन्न, 'मुद्दिया-पिंगल-गुलीए' मुद्रिका-पिङ्गला-ङ्गुलीक—मुद्रिकाभि=अङ्गुलीयकै पिङ्गला अङ्गुल्यो यस्य स तथा, 'कुडलउज्जोवियाणणे' कुण्डलोद्द्योतिताऽऽनन—कुण्डलदीप्त्या विद्योतितमुख, 'मउड-दित्त-सिरए' मुकुट-दीप्त-शिरस्क, 'हारो-त्थय-सुकय-रइय-वच्छे' हारा-वस्तृत-सुकृत-रतिद-वक्षा—हारेण अवस्तृतम्=आच्छादित सुकृत=शोभनाकृतम् अतएव रतिद=दृष्टिसुखद वक्षो यस्य स तथा, 'पालंब-पलंबमाण-पड-सुकय-उत्तरिज्जे' प्रालम्ब-प्रलम्बमान-पट-सुकृतो-त्तरीय—प्रालम्बेन=दीर्घेण

उचित और भी आभूषण धारण किये। (वर-कडग-तुडिय-थंभिय-भुए) दोनों हाथों में सुन्दर कडे पहिरे एव बाहुओं पर भुजबंध बाधे, (अहियरूवसस्सिरीए) इस प्रकार उनके शरीर की शोभा और भी अधिक द्विगुणित हो गई। (मुद्दिया-पिंगल-गुलीए) उनने जो मुद्रिकाएँ अगुलियों में पहिर रक्खी थीं उनसे उनकी अगुलिया सब पीली झायीं से चमकने लगीं। (कुडलउज्जोवियाणणे) कुण्डलों से मुख चमकने लगा। (मउड-दित्त-सिरए) मुकुट से मस्तक शोभित होने लगा। (हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे) हार से आच्छादित उनका वक्षस्थल बडा ही मनोहर मालूम होने लगा, अत देखनेवालों को आनन्द होता था। (पालंब-पलंबमाण-पड-सुकय-उत्तरिज्जे) अधिक लंबे वस्त्र का इनने

આભૂષણ ધારણ કર્યા (वर-कडग-तुडिय-थंभिय-भुए) બન્ને હાથમા સુંદર કડા પહેર્યા, તેમજ બાહુઓ ઉપર ભુજબંધ બાધ્યા (अहिय-रूव-सस्सिरीए) આ પ્રકારે તેના શરીરની શોભા બહુ વધારે થઇ ગઇ (मुद्दिया-पिंगल-गुलीए) તેમણે જે વીંટીઓ આગળીમા પહેરી હતી તેનાથી તેમની બધી આગળીઓ પીળી ઝાંઇથી ચમકવા લાગી (कुडल-उज्जोविया-णणे) કુંડળોથી મુખ ચમકવા લાગ્યુ (मउड-दित्त-सिरए) મુકુટથી મસ્તક શોભવા લાગ્યુ (हारोत्थय-सुकय रइय-वच्छे) હારથી ઢંકાયેલ તેનુ વક્ષસ્થલ (છાતી) બહુજ મનોહર દેખાતુ

मणि-कणग-रयण-विमल-महरिह-णिउणो-विय-मिसिमिसत-विर-इय-सुसिलिट्ठ-विसिट्ठ-लट्ठ-संठिय-पसत्थ-आविद्ध-वीर-वलए,]

प्रलम्बमानेन पटेन=वस्त्रेण सुकृत=सुविरचितम् उत्तरीयम्=उत्तरासङ्गवस्त्र येन स तथा, **'णाणा-मणि-कणग-रयण-विमल-महरिह-णिउणो-विय-मिसिमिसत-विरइय-सुसिलिट्ठ-विसिट्ठ-लट्ठ-संठिय-पसत्थ-आविद्ध-वीर-वलए'** नाना-मणि-कनक-रत्न-विमल-महार्ह-निपुण-परिकर्मित-देदीप्यमान-विरचित-सुश्लिष्ट-विशिष्ट-लष्ट--संस्थित-प्रशस्ता-ऽऽविद्ध-वीर-वलय -नानाविधानि मणिकनकरत्नानि = चन्द्रकान्तादिमणि-सुवर्ण-कर्केतनादि-रत्नानि यस्मिन् स, अत एव विमल =निर्मल महार्ह = महता योग्यश्च, तथा-निपुणपरकर्मितदेदीप्यमान -निपुणेन=शिल्पकलादक्षेण शिल्पिना 'उविय' परिकर्मित =संस्कारमापादित, तत एव **'मिसिमिसत'** देदीप्यमान = दीप्तिसम्पन्नश्च, पुन -विरचित - सुश्लिष्ट-विशिष्ट-संस्थित -विरचित=निर्मित-सुश्लिष्ट, शोभनसधिक विशिष्टम्=उत्कृष्टम् लष्ट=मनोहर संस्थित=संस्थानम्-आकारो यस्य स तथा, अत एव-प्रशस्त =प्रशसनीय, एतादृश आविद्ध =परिधृत वीरवलयो=विजयवलयो येन

उत्तरासङ्ग किया था। (**णाणा-मणि-कणग-रयण-विमल-महरिह-निउणो-विय मिसमिसत-विरइय-सुसिलिट्ठ-विसिट्ठ-लट्ठ-सठिय-पसत्थ-आविद्ध-वीरवलये**)देदीप्यमान तथा निपुण कारीगरों द्वारा सुसस्कारित एव बडे भाग्यशालियों के धारण करने योग्य ऐसे निर्मल अनेक मणियों एव रत्नों से युक्त सुवर्ण के बने हुए वीरवलय को कि जो सुसधि से सम्पन्न, उत्कृष्ट, मनोहर और सुन्दर आकार से विशिष्ट तथा प्रशसनीय था इनने धारण कर रक्खा था। जिस वलय (कडे) को धारण कर शत्रु पर विजय प्राप्त की जाती है उस वलय का नाम वीरवलय है अथवा-जो इस वलय को धारण करता है वह

હતુ, આથી જોનારને આનદ થતો હતો. (पालव पलबमाण पड-सुकय-उत्तरिज्जे) ઘણા લાબા વસ્ત્રનુ તેમણે ઉત્તરાસગ (પછેડી) કર્યું હતુ (णाणा-मणि-कणग रयण विमल महरिह निउणो विय मिसमिसत-विरइय सुसिलिट्ठ विसिट्ठ-लट्ठ सठिय पसत्थ आविद्ध-वीरवल्ये) દેદીપ્યમાન અને નિપુણ કારીગરો દ્વારા સુસસ્કારિત, તેમજ ભાગ્યશાળીઓને ધારણ કરવા યોગ્ય એવા નિર્મળ, અનેક મણિઓ તથા રત્નોવડે યુક્ત સોનાનુ બનાવેલુ વીરવલય જે સુસધિથી સપન્ન, ઉત્કૃષ્ટ, મનોહર અને સુદર આકારથી વિશિષ્ટ તથા પ્રશસનીય હતુ તે તેણે ધારણ કર્યું હતુ જે વલય (કડા)ને ધારણ કરવાથી શત્રુ ઉપર વિજય મેળવાય છે તે વલયનુ નામ વીરવલય છે અથવા જે આ વલયને ધારણ

किं बहुणा ! कप्परुक्खए चेव अलंकिय-विभूसिए णरवई सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेण उभओ चउ चामर-वाल-वीइ-

स तथा, य वलय धृत्वा विजयते तादृशवलयधारक इत्यर्थ । यदा-यदि कश्चिदस्ति वीरस्तर्हाऽसौ मा विजित्य मम हस्तादवहिष्कृत्यैव वलयमिति स्पर्धयन य कटक हस्ते परिधत्ते स वीरवलय इत्युच्यते । '**किं बहुणा**' किम्बहुना-किमधिकेन वर्णनेन ? '**कप्परुक्खए चेव अलंकियविभूसिए णरवई**' कल्पवृक्ष इवाऽलङ्कृतविभूषितो नरपति - अलङ्कृतो मणिरत्नाऽऽभूषणै, विभूषितश्च महार्हपरिधानादिविचित्रवसनै नरपति कूणिको राजा साक्षात्कल्पवृक्ष इव शोभते इति भाव । स नरपति '**सकोरंट-मल्ल-दामेण**' सकोरण्ट-माल्य-दाम्ना-कोरण्टस्य माल्यानि=कुसुमानि तेषा दामानि=मालास्तै सहितेन '**छत्तेण धरिज्जमाणेण**' छत्रेण ध्रियमाणेन शोभमान, '**उभओ चउ-चामर-वाल-वीइयंगे**' उभयत चतुश्चामरवालवीजिताङ्ग, '**मंगल-जयसद्द-कया-लोए**' मङ्गल-जयशब्द कृताऽऽलोक -

इस बात की घोषणा करता है कि जो भी कोई वीर हो वह मेरे हाथ से इस वलय को खेंचें-छुडावे, इस प्रकार की स्पर्धा से वीरों द्वारा जो वलय धारण किया जाता है वह भी वीरवलय कहा गया है। (**किं बहुणा**) अधिक क्या कहा जाय ? (**अलंकिय-विभूसिए**) मणिरत्नादिक के आभूषणों से अलकृत एव बहुमूल्य अनेक प्रकार के सुन्दर सुदर वस्त्रों से विभूषित (**णरवई**) वे राजा (**कप्परुक्खए चेव**) कल्पवृक्षकी तरह शोभित होने लगे। उनके ऊपर (**सकोरंट-मल्ल-दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण**) कोरंट के पुष्पों की मालाओं से युक्त छत्र धरा हुआ था, एव उनके ऊपर (**उभओ चउ-चामर-वाल-वीइयंगे**) दोनों ओर से चार चामर ढोरे जा रहे थे, (**मगल-जयसद्द-कया लोए**) तथा उनके देखते ही मनुष्यों ने 'मगल हो, जय

કરે છે તે એ વાતની ઘોષણા કરે છે કે જે કોઈ પણ વીર હોય તે મારી પાસેથી હાથમાથી આ વલયને ખેચીને છોડાવી જાય આ પ્રકારની સ્પર્ધાથી વીરો દ્વારા જે વલય ધારણ કરવામા આવે છે તેને વીરવલય કહેવામા આવે છે (किं बहुणा) વધારે શુ કહેવુ હોય ! (अलंकिय-विभूसिए) મણિરત્નોયુક્ત આભૂષણોથી અલકૃત તેમજ બહુમૂલ્ય (ઘણા કિમતી) અનેક પ્રકારના સુદર વસ્ત્રોથી વિભૂષિત (णरवई) તે રાજા (कप्परुक्खए चेव) કલ્પવૃક્ષની પેઠે શોભવા લાગ્યા તેમના ઉપર (सकोरंट मल्ल दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण) કોરટના પુષ્પોની માલા વડે યુક્ત છત્ર ધારણ કરાયેલ હતુ તેમજ તેમના ઉપર (उभओ चउ-चामर-वालवीइयंगे) બન્ને બાજુએ મળી ચાર ચામર ઢોળાઇ રહ્યા હતા (मगल-जयसद्द-कया-लोए) તથા તેમને

यगे, मगल-जयसद्द-कयालोए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता अणेग-गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिवुडे धवल-महामेह-णिग्गए इव गहगण-दिप्पंत-

मङ्गलरूपो जयशब्द कृतो जनन आलोके=दर्शने यस्य स तथा, 'मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ' मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति=बहिर्निर्गच्छति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'अणेग-गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-माडबिय-कोडुबिय-इब्भ सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिवुडे' अनेक-गणनायक-दण्डनायक-राजेश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिकभ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह-दूत-सधिपाल सार्द्ध सम्परिवृत -अत्रत्यानि पदानि प्राग् व्याख्यातानि, मज्जनगृहान्निष्क्रान्तो नरपति क इव शोभते? इत्याह-'धवल' इत्यादि। 'धवल महामेह-णिग्गए इव' धवल महामेघनिर्गत इव-धवलमहामेघतो निर्गत =मेघावरणविनिर्मुक्त इव 'गहगण-दिप्पत रिक्ख तारागणाण मज्झ

हो' इस प्रकार का शब्द करने लगे। इस प्रकार वे राजा (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) स्नान घर से निकले। (पडिणिक्खमित्ता) निकलते ही। (अणेग-गणनायग-दडनायग राई-सर तलवर-माडबिय-कोडुबिय इब्भ-सेट्ठि सेणावइ-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिवुडे) अनेक गणनायकों, अनेक दडनायकों, राजा, ईश्वर, तलवर, माडबिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति, सार्थवाह, दूत एव सधिपालों से घिरे हुए वे राजा (धवल महामेह णिग्गए इव) धवल महामेघ के आवरण से रहित (गहगण दिप्पत रिक्ख तारागणाण मज्झे ससिव्व) ग्रहगणों के बीच म वर्तमान तथा दीप्यमान ऐसे

જોતાજ મનુષ્યો 'મગલ હો જય હો' એ પ્રકારના શબ્દ બોલવા લાગ્યા આવી રીતે તે રાજા (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) સ્નાન ઘરમાથી નીકળ્યા (पडिणिक्खमित्ता) નીકળતા જ (अणेग-गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-माड बिय-कोडुबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिवुडे) અનેક ગણુનાયકો, અનેક દડનાયકો, રાજા, ઇશ્વર, તલવર, માડબિક, કૌટુબિક, ઇભ્ય, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ, સાર્થવાહ, દૂત તેમજ સધિપાલકોથી ઘેરાએલા (णरवई) તે રાજા (धवल-महामेह-णिग्गए इव) ધવલ મહામેઘના આવરણથી મુક્ત (गह गण-दिप्पत-रिक्ख-तारागणाण मज्झे ससिव्व) ગ્રહગણોના વચમા વર્તમાન તથા

रिक्ख-तारागणाण मज्झे ससिव्व पियदंसणे णरवई जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अजण-गिरिकूड-सण्णिभं गयवइं णरवई दुरूढे ॥ सू० ४८ ॥

ससिव्व' ग्रहगण दीप्यमान-ऋक्ष तारागणाना मध्ये शशीव=दीप्यमानानाम् ऋक्षाणा=नक्षत्राणा तारागणाना च मध्ये चन्द्र इव, 'पियदसणे' प्रियदर्शन 'णरवई' नरपति 'जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला' यत्रैव बाह्योपस्थानशाला, 'जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे' यत्रैवाऽभिषेक्य=पट्ट हस्तिरत्नम्, 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अजणगिरि-कूड-सण्णिभ गयवइ णरवई दुरूढे' अञ्जनगिरिकूटसन्निभ गजपतिं नरपतिर्दूरूढ = अञ्जनपर्वतशिखराऽऽकार गजेन्द्र नरेन्द्रो दूरूढ =आरूढवान् ॥ सू० ४८ ॥

नक्षत्र एव तारागणों के मध्य मे सुशोभित चद्रमा के समान (पियदसणे) देखने मे बहुत ही सुदर मालूम होते थे। मतलब इसका यह है कि यहाँ पर राजा को चद्रमा का और उनके स्नान घर को शुभ्र मेघों की, तथा गणनायक आदि को नक्षत्र और ताराओं की उपमा दी गई है। इस प्रकार से वे राजा (जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) जहा पर बाहिर की ओर उपस्थानशाला थी और जहा वह आभिषेक्य हस्तिरत्न खडा हुआ था वहा पहुँचे। (उवागच्छित्ता अजणगिरि-कूड-सण्णिभ गयवइ णरवई दुरूढे) पहुँचते ही वे अजनगिरि के शिखर के समान उस हाथी पर आरूढ हो गये ॥ सू० ४८ ॥

દીપ્યમાન એવા નક્ષત્ર તેમજ તારાગણોના મધ્યમા સુશોભિત ચદ્રમા જેવા (पियदसणे) જોવામા બહુજ સુદર લાગતા હતા મતલબ એ છે કે અહી રાજાને ચદ્રમાની અને તેમના સ્નાનઘરને શુભ્રમેઘોની તથા ગણનાયક આદિને નક્ષત્ર અને તારાઓની ઉપમા આપી છે આ પ્રકારે તે રાજા (जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) જ્યા બહારની બાજુએ ઉપસ્થાનશાલા હતી અને જ્યા તે આભિષેક્ય હાથીરત્ન ઉભો રહ્યો હતો ત્યા પહોચ્યા (उवागच्छित्ता अजणगिरि-कूड-सनिभ गयवइ णरवई दुरूढे) પહોચતા જ અજનગિરિના શિખરના જેવા તે હાથી ઉપર આરૂઢ થઈ ગયા (સૂ૦ ૪૮)

मूलम्—तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे अट्ठ मंगलया पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया, तंजहा-सोत्थिय-

टीका—गजेन्द्राधिरूढो नरेन्द्रो भगवदभिमुखं यियासतीति तस्य पुरतः प्रयातम् अष्टमङ्गलादिपदार्थनाकान्त कान्त राजोचितवस्तुजातं वर्णयति—'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः=तदनन्तरम्—सेनापतिनिमानीतपट्टगजरत्नमधिरोहणाऽनन्तरं 'तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरूढस्स समाणस्स' तस्य कूणिकस्य राज्ञो भंभसारपुत्रस्याऽऽभिषेक्यं हस्तिरत्नमधिरूढस्य सतः 'तप्पढमयाए इमे अट्ठ मंगलया पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया' तत्प्रथमतया इमान्यष्टाष्ट मङ्गलानि पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थितानि, 'तंजहा'–तद्यथा–'सोत्थिय–सिरिवच्छ–णंदियावत्त–वद्धमाणग–भद्दासण–कलस–मच्छ–दप्पणा'–सौवस्तिक–श्रीवत्स–नन्द्यावर्त – वर्द्धमानक–भद्रासन–कलश–मत्स्य–दर्पणाः, तत्र–मत्स्य –चित्रपटलिखितमत्स्यरूपं। एते

'तए णं तस्स कूणियस्स' इत्यादि।

(तए णं) इसके बाद (भंभसारपुत्तस्स) भंभसार अर्थात् श्रेणिक के पुत्र (तस्स कूणियस्स रण्णो) उस कूणिक राजा के (आभिसेक्कं हत्थिरयणं) आभिषेक्य हस्तिरत्न के ऊपर (दुरूढस्स समाणस्स) सवार होते ही (तप्पढमयाए) सर्वप्रथम उनके (पुरओ) आगे आगे (इमे अट्ठ मंगलया अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया) ये आठ आठ मांगलिक द्रव्य अनुक्रम से संप्रतिष्ठित हुए—चलने लगे, (तं जहा) वे मांगलिक द्रव्य ये हैं, (सोवत्थिय–सिरिवच्छ–णंदियावत्त वद्धमाणग–भद्दासण–कलस–मच्छ–दप्पणा) स्वस्तिक, श्रीवत्स, नन्द्यावर्त, वर्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य और दर्पण। इनमें से स्वस्तिक, श्रीवत्स, नन्द्यावर्त

"तए णं तस्स कूणियस्स" ઈત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (भंभसारपुत्तस्स) ભંભસાર અર્થાત્ શ્રેણિકના પુત્ર (तस्स कूणियस्स रण्णो) તે કૂણિક રાજાના (आभिसेक्कं हत्थिरयणं) આભિષેક્ય હસ્તિ રત્નના ઉપર (दुरूढस्स समाणस्स) સવાર થઈ જતાં જ (तप्पढमयाए) સૌથી પહેલાં તેમની (पुरओ) આગળ આગળ (इमे अट्ठ मंगलया अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया) આ આઠ આઠ માંગલિક દ્રવ્ય અનુક્રમથી ગોઠવામાં આવ્યાં, (तंजहा) તે માંગલિક દ્રવ્ય આ હતાં (सोवत्थिय–सिरिवच्छ–णंदियावत्त वद्धमाणग भद्दासण–कलस मच्छ दप्पणा) ૧ સ્વસ્તિક, ૨ શ્રીવત્સ, ૩ નન્દ્યાવર્ત, ૪ વર્ધ

सिरिवच्छ-णंदियावत्त-वद्धमाणग-भद्दासण-कलस-मच्छ-दप्पणा । तयाणतर च णं पुण्ण-कलस-भिंगार दिव्वा य छत्तपडागा सचामरा दसण-रइय-आलोय-दरिसणिज्जा वाउ-द्धूय-विजय-

माङ्गल्यतया यात्रायामुपयुक्ता । तदनन्तर च खलु 'पुण्ण-कलस-भिंगार' पूर्ण कलश-भृङ्गार,जलपरिपूर्णा घटा भृङ्गाराश्च, तत्र भृङ्गार -'झारी' इति प्रसिद्ध , एते पुर प्रस्थिता । 'दिव्वा य' दिव्या-शोभना च 'छत्तपडागा' छत्रपताका-छत्रेण सहिता पताका-छत्र पताका 'सचामरा' सचामरा=चामराभ्या युक्ता च, 'दसण-रइय-आलोय-दरिसणिज्जा' दर्शनरचिता-लोक-दर्शनाया दर्शने=राज्ञो दृष्टिविषये रचिता=कृता, आ=समन्तात् लोकै =जनै-र्दर्शनीया=दृश्या च, 'वाउ-द्धूय-विजय-वेजयंती य' वातो-द्धूत-विजय-वैजयन्ती च -वातोद्धूता = पवनप्रकम्पिता चासौ विजयवैजयन्ती च = विजयसूचिका ध्वजपताका

और वर्धमानक ये साथिये कहलाते हैं । मत्स्य से यहा चित्रपट मे लिखित मत्स्य का ग्रहण किया हुआ समझना चाहिये। ये आठ मगलस्वरूप होने से प्रस्थान में उपयुक्त गिने जाते हैं । (तयाणतर च ण) इसके वाद (पुण्णकलसभिंगारं दिव्वा य छत्तपडागा सचामरा दसण-रइय-आलोय-दरिसणिज्जा वाउ-द्धूय-विजय-वेजयंती य ऊसिया गगणतलमणु-लिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया) कितनेक लोग पूर्णकलश=जल से भरे हुए कलश, तथा जल से भरी हुई झारियाँ लेकर आगे २ चलने लगे । कितनेक चामरसहित सुन्दर छत्र-पताकाओं को लेकर आगे २ चलने लगे । और कितनेक तो राजा की दृष्टि मे आ सके इस प्रकार से रची हुई, देखने मे सुन्दर ऊँची अत एव आकाश को छूती हुइ ऐसी विजय

मानक, ५ भद्रासन, ६ कलश, ७ मत्स्य अने ८ दर्पण એમાથી સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નન્દ્યાવર્ત અને વર્ધમાનક એ સાથિયા કહેવાય છે મત્સ્ય એટલે અહી ચિત્રપટમા આળેખેલા માછલાનુ ચિત્ર સમજી લેવુ આ આ૦ મંગલ સ્વરૂપ હોવાથી પ્રસ્થાન (બહાર જતી વખતે) ઉપયોગી ગણાય છે (तयाणतर च ण) ત્યાર પછી (पुण्णकलसभिंगार दिव्वा य छत्तपडागा सचामरा दसण-रइय-आलोय-दरिसणिज्जा वाउ-द्धूय-विजय-वेजयंती य ऊसिया गगणतलमणुलिहंती पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया) કેટલાક લોક પૂર્ણ કલશ—જલથી ભરેલા કળશ તથા જલથી ભરેલી ઝારીઓ લઈને આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા કેટલાક ચામર સહિત સુંદર છત્ર પતાકાઓને લઈને આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા, અને કેટલાક તો રાજાની નજર પડી શકે એમ રાખેલી, જોવામા સુંદર

वेजयती य ऊसिया गगणतलमणुलिहती पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिया । तयाणतर च णं वेरुलिय-भिसत-विमल-दड पलंब-कोरंट-मल्लदामो-वसोभियं चंदमंडलणिभं समूसियं विमल आयवत्त पवरं सीहासणं वरमणिरयणपादपीट सपाउयाजोयसमा-

'ऊसिया' उच्छ्रिता-उत्थापिता, अतएव 'गगणतलमणुलिहन्ती' गगनतलमनुलिखन्ती=व्योमतल स्पृशन्ती-अत्युच्चा, पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थिता=प्रचलिता । छत्र वर्णयन्नाह-'वेरुलिय' इत्यादि। तदनन्तर खलु 'वेरुलिय-भिसंत-विमल-दड' वैडूर्यभासमान विमल-दण्डम्-वैडूर्यस्य=रत्नविशेषस्य भासमानो=दीप्यमानो विमलो दण्डो यत्र तत् तादृशम्,-'पलब-कोरट-मल्ल-दामोवसोभिय' प्रलम्बमान-कोरण्ट-माल्यदामोपशोभितम्' प्रलम्बमानेन कोरण्टाख्यमालोपयोगिकुसुमाना दाम्ना=मालया उपशोभितम् । अतएव-'चद मडलणिभ' चन्द्रमण्डलनिभ-चन्द्रमण्डलेन समानम्, 'समूसिय' समुच्छ्रितम्=विस्तारितम्, 'विमल आयवत्त' विमलम् आतपत्रम्, सिंहासन वर्णयन्नाह-'पवर सीहासण' इति, प्रवर सिंहासनम्, तत् कीदृशम्' इत्याह-'वर-मणि-रयण-पाद-पीढ' वर-मणि-रत्न-पाद-

वैजयन्ती-विजय ध्वजों को लेकर आगे २ चलने लगे। (तयाणतर च णं) इसके बाद (वेरुलिय-भिसत-विमल-दड पलव-कोरट मल्ल-दामो-वसोभिय चदमडलणिभ समूसिय विमल आयवत्त पवर सीहासण वर मणि-रयण-पादपीठ सपाउयाजोयसमाउत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) कितनेक लोग वैडूर्य मणि की प्रभा से प्रकाशित दण्डवाले, लटकती हुई कोरटमाला से सुशोभित, चद्रमण्डलसदृश तथा ऊँचे उठाये हुए ऐसे छत्र को लेकर आगे २ चले। तथा बहुत से नौकर-चाकर और सैनिक लोग श्रेष्ठ सिंहासनको तथा पादुकासहित, उत्तम मणि-

ઉંચી એટલે કે આકાશને અડતી હોય તેવી વિજયવૈજયન્તી વિજયધ્વજાઓને લઈને આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા (तयाणतर च ण) ત્યાર પછી (वेरुलिय-भिसत-विमल-दड पलब-कोरट-मल्ल-दामो-वसोभिय चद-मडल-णिभ समूसिय विमल आयवत्त पवर सीहासण वर-मणि-रयण-पाद-पीठ सपाउया-जोय-समाउत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहापुणुव्वीए सपट्ठिय) કેટલાક લોક વૈડૂર્યમણિની પ્રભાથી પ્રકાશિત દંડવાળા, લટકતી કોરંટમાળાથી શોભતા, ચદ્રમંડલ જેવા, તથા ઉંચે ઉપાડેલા છત્રને લઈ

उत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठियं। तयाणतर च ण बहवे लट्ठिग्गाहा कुंतग्गाहा चावग्गाहा चामरग्गाहा पासग्गाहा पोत्थयग्गाहा फलगग्गाहा पीढग्गाहा वीणग्गाहा कूवग्गाहा हडप्पयग्गाहा पुरओ अहाणुपुव्वीए संप-

पाठम्-श्रेष्ठ-मणि-रत्न-खचित-पादस्थापनपाठ-सहितम्, 'सपाउया-जोय-समाउत्त' स्वपादुकायोग-समायुक्तम्-स्वपादुकयोर्यो योग =सबन्ध, तेन समायुक्तम्, 'बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त' बहु किङ्कर-कर्मकर-पुरुष पादात परिक्षिप्तम्-बहुभि =अनेकै किङ्करै =स्वामिन पृष्ट्वा कार्यकरै, कर्मकरै =भृत्यै, पुरुषै =साधारणजनै, पादातेन=पदातिसमूहेन परिक्षिप्तम्=उत्थापितम्, पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम्। 'तयाणतर च ण' तदनन्तरञ्च खलु 'बहवे लट्ठिग्गाहा' बहवो यष्टिग्राहिण, 'कुतग्गाहा' कुन्तग्राहिण =भल्लधारका 'चावग्गाहा' चापग्राहिण =धनुर्धारिण, 'चामरग्गाहा' चामरग्राहिण, 'पासग्गाहा' पाशग्राहिण -उद्धतगजाश्वादिबन्धनसाधन पाशस्तस्य धारका। 'पोत्थयग्गाहा' पुस्तकग्राहिण, 'फलगग्गाहा' फलकग्राहिण -फलक ='ढाल' इतिख्यातस्तस्य धारका, 'पीढग्गाहा' पीठग्राहिण पीठानि=आसनविशेषास्तेषा धारका इत्यर्थ। 'वीणग्गाहा' वीणाग्राहिण -वीणा=वाद्य-

रत्नों के बने हुए पादपीठ को लेकर आगे २ चलने लगे। इसके बाद (बहवे लट्ठिग्गाहा) अनेक लाठीधारी चलने लगे। (कुंतग्गाहा) अनेक भल्लधारी (चावग्गाहा) धनुर्धारी (चामरग्गाहा) चामरधारी (पासग्गाहा) उद्धत हाथी और घोडों को जिसके द्वारा वश मे किया जाये ऐसे पाश को धारण करने वाले, (पोत्थयग्गाहा) पुस्तकधारी, (फलगग्गाहा) ढाल को धारण करने वाले (पीढग्गाहा) आसनविशेष के धारी (वीणग्गाहा) वीणाधारी (कुतु

આગળ આગળ ચાલ્યા, તથા ઘણા નોકર-ચાકર અને સૈનિક લોક શ્રેષ્ઠ સિંહાસનને તથા પાદુકાસહિત ઉત્તમ મણિરત્નોની બનેલી પાદપીઠને લઈને આગળ આગળ ચાલ્યા ત્યાર પછી (बहवे लट्ठिग्गाहा) અનેક લાઠીધારી ચાલવા લાગ્યા (कुतग्गाहा) અનેક ભાલાધારી, (चावग्गाहा) ધનુર્ધારી, (चामरग्गाहा) ચામરધારી, (पासग्गाहा) ઉદ્ધત હાથી અને ઘોડાને જેના દ્વારા વશમાં લઈ શકાય એવા પાશને ધારણ કરવાવાળા, (पोत्थयग्गाहा) પુસ્તકધારી, (फलगग्गाहा) ઢાલને ધારણ કરવાવાળા, (पीढग्गाहा) આસન વિશેષના ધારણ કરવાવાળા, (वीणग्गाहा) વીણાધારી, (कुतुवग्गाहा) કુતુપ અર્થાત્ ચામડાના તેલ પાત્રને

ट्ठिया। तयाणतरं च णं वहवे दंडिणो मुंडिणो सिहंडिणो जडिणो पिच्छिणो हासकरा डमरुयकरा चाडुकरा वादकरा कंदप्पकरा दवकरा कोक्कुइया किड्डकरा य वायंता य गायंता य हसंता य णच्चंता य भास-

विशेषस्तस्या धारका इत्यर्थः, 'कुतुवग्गाहा' कुतुपग्राहिणः—तैलादीनां चर्ममयं पात्रं कुतुपस्तस्य धारकाः, 'हडप्पयग्गाहा' हडप्फग्राहिणः—ताम्बूलादिभाजनं हडप्फस्तस्य धारका इत्यर्थः, 'पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया' पुरतो यथानुपूर्व्या संप्रस्थिताः। 'तयाणतरं च णं' तदनन्तरं च खलु 'वहवे' वहवो 'दंडिणो' दण्डिनः 'मुंडिणो' मुण्डिनः 'सिहंडिणो' शिखण्डिनः=शिखाविशेषधारिणः, 'जडिणो' जटिनः=जटावन्तः, 'पिच्छिणो' पिच्छिनः=मयूरादिपिच्छवन्तः 'हासकरा' हास्यकराः 'डमरुयकरा' डमरुककराः='डुगडुगी'—तिप्रसिद्धवाद्यवादिनः, 'चाडुकरा' चाटुकारिणः=प्रियवचनवादिनः, 'वादकरा' वादकारिणः, 'कंदप्पकरा' कन्दर्पकारिणः=कामकथाकारिणः, 'दवकरा' द्रवकराः=परिहासकारिणः 'कोक्कुइया' कौतुकिकाः=कुतूहलकारिणः, 'कीड्डकरा' क्रीडाकराः, 'वायंता य' वादयन्तश्च—मृदङ्गादिक

वग्गाहा) कुतुप अर्थात् चमडे के तैलपात्र को धारण करने वाले, (हडप्पयग्गाहा) तथा हडप्फ—ताम्बूल पात्र को धारण करने वाले अनुक्रम से आगे २ चलने लगे। (तयाणतरं च णं) इसके बाद (वहवे) बहुत से (दंडिणो) दंडी, (मुंडिणो) मुण्डी, (सिहंडिणो) शिखाधारी, (जडिणो) जटाधारी, (पिच्छिणो) मयूर आदि पिच्छ के धारी (हासकरा) हँसाने वाले (डमरुयकरा) डुगडुगी बजाने वाले, (चाडुकरा) प्रिय वचन बोलने वाले (वादकरा) वादविवाद करने वाले, (कंदप्पकरा) कामकथा करने वाले, (दवकरा) हँसी मजाक करने वाले, (कोक्कुइया) कुतुहल करने वाले, (किड्डकरा य) खेल-तमाशा करने वाले, (वायंता य) मृदंगादिक बाजे बजाने वाले, (गायंता य) गाना गाने वाले, (हसंता य) विना कारण

(कुतुपीઓને) ધારણ કરવાવાળા, (हडप्पयग्गाहा) તથા હેડપ્ફ (તાંબૂલપાત્ર)ને ધારણ કરવાવાળા અનુક્રમથી આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા. (तयाणतरं च णं) ત્યાર પછી (बहवे) અનેક (दंडिणो) દંડી (मुंडिणो) મુંડી (सिहंडिणो) શિખાધારી (जडिणो) જટાધારી (पिच्छिणो) મયૂર આદિ પીંછાના ધારણ કરનારા (हासकरा) હસાવનારા (વિદૂષકો) (डमरुयकरा) ડુગડુગી વગાડનારા (चाडुकरा) પ્રિયવચન બોલનારા, (वादकरा) વાદવિવાદ કરનારા, (कंदप्पकरा) કામકથા કરનારા, (दवकरा) હાંસીમજાક કરનારા, (कोक्कुइया) કુતૂહલ કરનારા, (किड्डकरा) ખેલ તમાસા કરનારા, (वायंता य) મૃદંગાદિક (ઢોલ) વાજાં વગાડનારા. (गायंता य)

ता य सावेता य रक्खता य आलोय च करेमाणा जयसद पउजमाणा पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिया । तयाणतर च ण जच्चाण तर-मल्लिहायणाणं हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण चचुच्चिय-ललिय-

नाटयन्त, 'गायता' गायन्त =गान्धर्वमनुतिष्ठन्त, 'हसता' हसन्त, च-पुन 'णच्चता' नृत्यन्त, 'भासता' भाषमाणा 'सावेता' श्रावयन्त =भूत-भविष्यद्-वादिन, 'रक्खता' रक्षन्त -राज्ञो देहरक्षा कुर्वन्त, 'आलोय च करेमाणा' आलोक च कुर्वन्त -राजादिदर्शन कुर्वन्त, 'जयसद्द पउजमाणा' जयशब्द प्रयुञ्जाना =वदन्त । 'पुरओ' पुरत -अग्रत, 'अहाणुपुव्वीए' यथानुपूर्व्या=क्रमण 'सपट्ठिया' सम्प्रस्थिता -प्रचलिता । 'तयाणतर च ण' तदनन्तरञ्च खलु 'जच्चाण' जात्यानाम्-उत्तमजाति-भवानाम, 'तर-मल्लि-हायणाण' तरोमल्लिहायनाना-तरो=वेग तस्य मल्लि =धारक - 'मल्ल मल्ल धारणे' इति धातुपाठ स्थितान्मल्लधातो कर्तरि इ, ततश्च तरोमल्लि =वेगधारक हायन =वत्सरो येषा ते तरोमल्लिहायना -यौवनवय स्थितास्तेषाम्, तुरगाणामित्यग्रेण अन्वय, पुन कादृशानाम ? अत्राऽऽह—'हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण' हरिमेला-मुकुल-मल्लिका-ऽक्षाणाम-हरिमेला=वृक्षविशेष तस्य मुकुल=कलिका, मल्लिका=वसन्तज

हँसने वाले, (णच्चता य) नाचने वाले, (भासता य) भाषण करने वाले, (सावेंता य) भूत-भविष्यत कहने वाले, (रक्खता य) राजा के आत्मरक्षक, (आलोय च करेमाणा) राजा का दर्शन करने वाले पुरुष, तथा-(जयसद्द पउजमाणा) 'जय जय' शब्द करने वाले, ये सभी (पुरओ) आगे २ (अहाणुपुव्वीए) यथाक्रम से (सपट्ठिया) चलने लगे। (तयाणतर च ण) इसके बाद (जच्चाण तरमल्लिहायणाण) उत्तम जाति के, वेगवाले नौजवान घोडे चलने लगे। (हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण) ये घोडे हरिमेला-वृक्षविशेष की

ગાયન ગાનારા, (हसता य) વિનાકારણ હસનારા, (णच्चता य) નાચનારા, (भासता य) ભાષણ કરનારા, (सावेंता य) ભૂત ભવિષ્ય કહેનારા, (रक्खता य) રાજાના આત્મ રક્ષક, (आलोय च करेमाणा) રાજાના દર્શન કરનારા, તથા (जयसद्द पउजमाणा) 'જય જય' શબ્દ કરવાવાળા, એ બધા (पुरओ) આગળ આગળ (अहाणुपुव्वीए) યથાક્રમથી (सपट्ठिया) ચાલવા લાગ્યા (तयाणतर च ण) ત્યાર પછી (जच्चाण तरमल्लिहायणाण) ઉત્તમ જાતિના વેગવાળા નવજુવાન ઘોડા ચાલવા લાગ્યા (हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण) આ ઘોડા હરિમેલા-વૃક્ષવિશેષની કળી તેમજ મલ્લિકાપુષ્પ-વેલાના ફૂલ જેવી આંખો

पुलिय-चल-चवल-चंचल-गईणं लंघण-वग्गण-धावण-धोरण-तिव-ई-जइण-सिक्खिय-गईणं ललंत-लाम-गललाय-वर-भूसणाण मुह-

कुसुमविशेष 'वेली' इतिख्यातस्तद्वद्दक्षिणी येषा ते तथा तेषा, 'चंचु चिय ललिय-पुलिय-चल-चवल-चंचल-गईण' चञ्चू-चित-ललित पुलित-चल-चपल चञ्चल-गतीनाम्, चञ्चु=शुकचञ्चु -तद्वद्वक्रतया उचित=चरणयोरुत्थापन तेन ललित=सविलास यत् पुलित=गमनविशेष -तद्रूपा-चलना=गतिमता चपलचञ्चला=अतिचञ्चला, यद्वा-चपला विद्युत्, तद्वच्चञ्चला गतिर्येषा ते तथा तेषा, वक्रपदक्षेपगमनविशेषाऽतिशयचञ्चलगमनवताम्, 'लघण-वग्गण-धावण-धोरण-तिवई-जइण-सिक्खिय-गईण' लङ्घन वल्गन धावन-धोरण- त्रिपदी-जयिनी-शिक्षित-गतीनाम लङ्घन-गर्त्तादिरुल्लङ्घनम्, वल्गनम्=उत्कूर्दनम्, धावन=शीघ्रमृजुगमनम्, धोरण=गतिचातुर्यम्, त्रिपदी=भूमौ पदत्रयन्यास , जयिनी=जयिन्या ख्या अतितीव्रगति , एता शिक्षिता=अभ्यस्ता गतयो यैस्ते तथा तेषाम् । 'ललत-लाम-गललाय-वर-भूसणाण' लल-ल्लामद्-गललात-वर-भूषणानाम्-ललन्ति=दोलायमानानि, लामन्ति=रम्याणि, गललातानि=ग्रीवास्थितानि वरभूषणानि येषा ते तथा तेषा,-चञ्चलसुन्दरग्रावाभरण

कली एव मल्लिकापुष्प-वेला के फूल के समान आंखोंवाले थे । (चंचु चिय-ललिय पुलिय चल-चवल-चचल-गईण) शुक की चचु के समान वक्र पैर उठा कर सविलास चलने के कारण वे बहुत भले माद्धम होते थे, तथा चलन मे बिजली के समान चचल थे । (लघण वग्गण-धावण-धोरण-तिवई-जइण-सिक्खियगईण) लघन-खड्डे आदि का लाघना, वल्गन-कूदना, धावन-शीघ्रतापूर्वक दौडना, धोरण-सूगर के समान नीचे सिर कर के दौडना, त्रिपदी-तीन पैरों से खडा होना, जयिनी-अतितीव्र चालका चलना,-इन सबों में ये अति-निपुण थे । (ललत-लाम-गललाय-वर-भूसणाण) इनके गले मे जो आभूषण थे वे इधर उधर हिलते डुलते थे और बहुत ही सुन्दर थे । (मुहभडग ओचूलग थासग-अहि

વાળા હતા (चचु चिय-ललिय पुलिय चल चवल चचल गईण) પોપટની ચાંચની જેમ વાંકા પગ ઉપાડીને વિલાસ કરતા ચાલવાના કારણે તેઓ બહુ ભલા લાગતા હતા, તથા ચાલવામા વિજળીની પેઠે ચંચળ હતા (लघण-वग्गण धावण धोरण तिवई जइण सिक्खिय गईण) લંઘન-ખડ્ડા આદિને લાંઘવુ (ટપવુ) વલ્ગન-કૂદવુ, ધાવન-ઝડપથી દોડવુ, ધોરણ-સૂકરની પેઠે નીચુ માથુ રાખી દોડવુ, ત્રિપદી-ત્રણ પગે ઉભા રહેવુ, જયિની-અતિ ઝડપવાળા ચાલથી ચાલવુ આ બધામા તેઓ નિપુણ હતા (ललत-लाम गललाय वर भूसणाण) તેમના ગળામા જે આભૂષણ હતા તે આમતેમ હાલતા-ડોલતા હતા અને

भडग-ओचूलग-थासग-अहिलाण-चामर-गड - परिमंडिय - कडीण किंकर-वर-तरुण-परिग्गहियाण अट्ठसयं वरतुरगाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठियं। तयाणतर च ण ईसीदत्ताण ईसीमत्ताणं ईसीतुगाण

भूपितानाम्। 'मुहभडग–ओचूलग–थासग–अहिलाण–चामरगड–परिमडिय कडीण' मुखभाण्डका ऽवचूलक–स्थासका-भिलान चामरगण्ट-परिमण्डित कटीनाम् –मुखभाण्डक=मुखा-भरणम्, अवचूला =प्रलम्बमानगुच्छा, स्थासका =दर्पणाऽकारा अलङ्कारा, अभिलाना =मुख नधविशेषाश्च, येषा ते, तथा चामरगण्डै =चामरसमूह, परिमण्डिता कटिर्येषा ते तथा, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, तेषा तथाभूतानाम्। 'किंकर–वर–तरुण–परिग्गहियाण' किङ्कर-वरतरुण–परिगृहीतानाम् -किंकरवराश्च ते तरुणा -तरुणकिङ्करश्रेष्ठा, तै परिगृहीतानाम्, 'अट्ठसय वरतुरगाण' अष्टशत वरतुरगाणा=श्रेष्ठहयानामष्टाऽधिक शतम्, 'पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय' पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम्। ' तयाणतर च ण ' तदनन्तर च खलु-'ईसीदताण' ईषद्दन्तानाम्=अल्पदन्तवताम् 'ईसीमत्ताण' ईषन्मत्तानाम्=किञ्चिन्मदशालिनाम्,

लाण–चामरगड–परिमडिय–कडीण) मुखभाण्डक–मुख का आभूषण, अवचूल–प्रलम्बमान गुच्छे जो मस्तक के ऊपर मुर्गे का कलगा के समान लगाये जाते है, स्थासक–दर्पण के आकार जैसे आभरणविशेष, तथा–अहिलाण–मुखबन्धविशेष से ये शोभित हो रहे थे, तथा चामरगड – चामरसमूह–से इनका कटिभाग विशेष अलकृत हो रहा था। (किंकर–वरतरुण–परिग्गहियाणं) इनको पकडने वाले सईस उत्तम एव तरुण अवस्था वाले थे।(अट्ठसय वर तुरगाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठियं)इस प्रकार १०८ घोडे आगे आगे अनुक्रम से चलने लगे। (तयाणतर च ण ईसीदताण ईसीमत्ताणं ईसीतुगाणं

બહુજ સુદર હતા. (मुहभडग ओचूलग थासग-अहिलाण चामरगड परिमडिय-कडीण) મુખભાંડક–મુખનું આભૂષણ, અવચૂલ–પ્રલબમાન ગુચ્છા જે મસ્તકના ઉપર કુકડાની કલગીના જેમ લગાવાય છે, સ્થાસક–દર્પણના આકાર જેવા આભરણ વિશેષ, તથા અહિલાણ–મુખબધનવિશેષ, એ બધાથી તેઓ શોભિત થઈ રહ્યા હતા, અને ચામરગડ–ચામરસમૂહથી તેમનો કેડનો ભાગ વિશેષ અલકૃત થઇ રહ્યો હતો. (किंकर–वर–तरुण–परिग्गहियाण) તેમને પકડનારા સઈસ ઉત્તમ તેમજ તરુણ અવસ્થાના હતા. (अट्ठ सय वर तुरगाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) આ પ્રકારના ૧૦૮ ઘોડા અનુક્રમથી આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા (तयाणतर च ण ईसीदताण ईसी

ईसी उच्छंग-विसाल-धवल-दताण कचण-कोसी-पविट्ट-दताणं क-चण-मणि-रयण-भूसियाण वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण अट्ठसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय । तयाणतरं च णं सच्छ-

'ईसीतुगाण' इपत्तुङ्गानाम्=मनागुन्नतानाम्, 'ईसी-उच्छंग-विसाल-धवल-दताण' इप दुत्सङ्ग-विशाल-धवल-दन्तानाम्-इपदुत्सङ्गे=मध्यभागे विशाल अल्पतरकत्वात्, तथा धवला दन्ता येषा ते धवलदन्ता, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, तेषाम्, 'कचण-कोसी पविट्ठ दताण' काञ्चन-कोश प्रविष्ट-दन्तानाम्, कचण-मणि-रयण-भूसियाण' काञ्चनमणि रत्न-भूषितानाम्, 'वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण' वर-पुरुषा ऽऽरोहक-सम्प्रयुक्तानाम् वर पुरुषा =श्रेष्ठपुरुषाश्चामी-आरोहका तै सम्प्रयुक्तानाम्=युक्तानाम्, एतादृशा-'गयाण' गजानाम्=हस्तिनाम्, 'अट्ठसय' अष्टशतम्=अष्टाधिक शतम्, 'पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय' पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् । अथ रथाना वर्णनमाह-'तयाणतर' इत्यादि । 'तयाणतर

ईसी-उच्छग विसाल धवल दताण कचण-कोसी पविट्ठ-दताण कचण मणि रयण भूसियाण वर-पुरिसा रोहग सपउत्ताणं अट्ठसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) इनके बाद आगे आगे १०८ हाथी चले,ये हाथी अल्पदतवाले थे,पूरे दात इनके बाहिर नहीं निकल पाये थे । किंचित मदशाली थे । थोडे ही ऊँचे थे, अधिक नहा, इनका मध्यभाग भी अधिक विशाल नहीं था । दात इनके अत्यत धवल थे । इनके दातों मे सोने की खोलियाँ पहनायी गयी थीं । ये सुवर्ण एव मणिरत्नों से विभूषित हो रहे थे । इनके ऊपर श्रेष्ठ पुरुष बैठे हुए थे । (तयाणतर च ण सच्छत्ताणं सज्झयाण सघटाण सपडागाण सतोरणवराण सणदिघोसाण स-खिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त

मत्ताण ईसीतुगाण ईसी-उच्छग विसाल धवल दताण कचण कोसी पविट्ठ दताण कचण मणि-रयण भूसियाण वर पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्ठसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) त्यारपछी आगळ आगळ १०८ हाथी चाल्या आ हाथी अल्प दांत वाळा हता-तेना दांत पूरा बहार नीकळेला नहोता किंचित् मदशाळी हता थोडाक उंचा हता बहु नहि तेमनो पीठनो भाग वधारे पहोळो नहोतो तेमना दांत बहु धोळा हता तेमना दांतमां सोनानी खोळो पहेरावी हती तेओ सुवर्ण तेमज मणिरत्नो वडे विभूषित बन्या हता तेमना उपर श्रेष्ठ पुरुष बेठा हता (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण सतोरणवराण सणदिघोसाण स-खिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त-तिणिस-कणग-

त्ताणं सज्झयाणं सघंटाणं सपडागाणं सतोरणवराणं सणंदि-

च ण' तदनन्तरञ्च खलु 'सच्छत्ताणं' सच्छत्राणाम्=छत्रयुक्तानाम्, 'सज्झयाणं' सध्वजानाम्-ध्वजयुक्तानाम् 'सघंटाणं' सघण्टानाम्, 'सपडागाणं' सपताकानाम्-ध्वजो गरुडादिचिह्नयुक्तस्तदन्या तु पताका तद्वताम् 'सतोरणवराणं' सतोरणवराणाम्=श्रेष्ठतोरणवताम्, 'सणंदिघोसाणं' सनन्दिघोषाणाम्-नन्दी=द्वादशविधवाद्यनिर्घोष, तद् यथा-१ भभा, २ मउद, ३ मद्दल, ४ कडब, ५ झल्लरि, ६ हुडुक्क, ७ कसाला। ८ काहल, ९ तलिमा, १० वंसो, ११ संखो, १२ पणवो य वारसमो ॥ १ ॥ तत्र-'भभा' भम्भा=भेरी १, 'मउद' मुकुन्द = वाद्यविशेष २, 'मद्दल' मर्दल =मृदङ्ग ३, 'कडब' कडम्ब =वाद्यविशेष ४, 'झल्लरि' झर्झरी 'झालर' इति ख्यातो वाद्यविशेष ५, 'हुडुक्क' हुडुक्क =वाद्यविशेष, अय देशीय शब्द ६, 'कसाला' कास्याल =वाद्यविशेष ७, 'काहल' काहल =वाद्यविशेष ८, 'तलिमा' तलिमा=

तिगिंस-कणग-णिज्जुत्त-दारुयाण कालायस-सुकय-णेमि-जंत-कम्माण) इनके बाद आगे आगे १०८ रथ चल रहे थे, ये रथ छत्रसहित थे, ध्वजासहित थे, इनके ऊपर ध्वजाएँ फहरा रही थीं, इनमें घण्टे लटक रहे थे, जिससे चलते समय इनकी मधुर आवाज आती थी। पताकासहित थे। (गरुड आदि के चिह्नों से युक्त का नाम ध्वजा है और चिह्नरहित का नाम पताका है।) इन रथों पर तोरण बंधे हुए थे। ये रथ नन्दिघोष सहित थे। बारह प्रकार के वाद्यों का नाम नन्दिघोष है, वे १२ बारह प्रकार के बाजे ये है-भभा-भेरी, मउद-मुकुद (यह एक जात का वाजा होता है), मर्द्दल-मृदंग, कडव (यह भी एक जात का वाजा होता है), झल्लरी-झालर, हुडुक्क (यह भी एक जात का वाजा विशेष होता है), कसाल-(यह भी एक जातका बाजाविशेष है), काहल-(यह भी एक जात का बाजा विशेष है), तलिमा-वाद्यविशेष, वंश-वाद्यविशेष, शंख, एवं १२वां पणव-

णिज्जुत्त-दारुयाण कालायस-सुकय-णेमि-जंत-कम्माण) त्यार पछी आगळ आगळ १०८ रथ चालता हता आ रथ छत्रवाळा हता ध्वजावाळा हता तेमना उपर ध्वजा फरकी रही हती तेमा घंट लटकी रह्या हता जेथी चालती वखते तेमनो मधुर अवाज आवतो हतो पताकावाळा हता (गरुड आदिना चिह्नो जेमा होय ते ध्वजा कहेवाय अने जे चिह्नविनानी [illegible] पताका कहेवाय) आ रथो उपर तोरण बांधेला हता नंदिघोषवाळ[illegible] प्रका-रना वाद्यो (वाजा)ना नाम नंदिघोष छे तेओ १२ [illegible]
छे-भभा-भेरी, मउद-मुकुद (आ एक जातनु वाजु [illegible]
हुडुक्क (आ पण एक अमुक जातनु वाजु होय छे) क[illegible]
वाजु विशेष छे) काहल-आ पण एक अमुक जातनु वा[illegible]

ईसी उच्छग-विसाल-धवल-दताणं कचण-कोसी-पविट्ठ-दताणं क-चण-मणि-रयण-भूसियाणं वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण अट्ठसयं गयाणं पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिय । तयाणतरं च णं सच्छ-

'ईसीतुगाण' ईषत्तुङ्गानाम्=मनागुन्नतानाम्, 'ईसी-उच्छंग-विसाल-धवल-दताण' ईष दुत्सङ्ग-विशाल-धवल-दन्तानाम्-ईषदुत्सङ्गे=मध्यभाग विशाला अल्पविस्तृतत्वात्, तथा धवला दन्ता येषा ते धवलदन्ता, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, तेषाम्, 'कचण-कोसी पविट्ठ दताण' काञ्चन-कोश प्रविष्ट-दन्तानाम्, कचण-मणि-रयण-भूसियाण' काञ्चनमणि रत्न-भूषितानाम्, 'वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण' वर-पुरुषा-ऽऽरोहक-सम्प्रयुक्तानाम् वर पुरुषा =श्रेष्ठपुरुषाश्चामी-आरोहका तै सम्प्रयुक्तानाम्=युक्तानाम्, एतादृशा-'गयाण' गजा नाम्=हस्तिनाम्, 'अट्ठसय' अष्टशतम्=अष्टाधिक शतम्, 'पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय' पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् । अथ रथाना वर्णनमाह-'तयाणतर' इत्यादि । 'तयाणतर

ईसी-उच्छग विसाल धवल दताण कचण-कोसी पविट्ठ-दताण कचण मणि रयण भूसि याण वर-पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्ठसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) इनके बाद आगे आगे १०८ हाथी चले,ये हाथी अल्पदतवाले थे,पूरे दात इनके बाहिर नहीं निकल पाये थे । किंचित् मदशाली थे । थोडे ही ऊँचे थे, अधिक नही, इनका मध्यभाग भी अधिक विशाल नहीं था । दात इनके अत्यत धवल थे । इनके दातों मे सोने की खोलियाँ पहनायी गयी थीं । ये सुवर्ण एव मणिरत्नों से विभूषित हो रहे थे । इनके ऊपर श्रेष्ठ पुरुष बैठे हुए थे । (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण सतोरणवराण सणदिघोसाण स-खिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त

मत्ताण ईसीतुगाण ईसी-उच्छग विसाल धवल दताण कचण कोसी पविट्ठ दताण कचण-मणि-रयण भूसियाण वर पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्ठसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) त्यारपछी आगळ आगळ १०८ हाथी चाल्या आ हाथी अल्प दात वाळा हता-तेना दात पूरा बहार नीकळेला नहोता किंचित् मदशाळी हता थोडाक ऊंचा हता बहु नहि तेमनो पीठनो भाग वधारे पहोळो नहोतो तेमना दात बहु धोळा हता तेमना दातमा सोनानी खोळो पहेरावी हती तेओ सुवर्ण तेमज मणिरत्नो वडे विभूषित बन्या हता तेमना उपर श्रेष्ठ पुरुष बेठा हता (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण सतोरणवराण सणदिघोसाण स-खिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त-तिणिस-कणग-

लिट्ठ-वत्त-मडल-धुरगणं आइण्ण-वर-तुरग-सपउत्ताण कुसल-नर-च्छेय-सारहि-सुसपग्गहियाण बत्तीस-तोण-परिमंडियाण सकंकड-वडेंसगाण सचाव-सर-पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-सज्जाणं अट्ठसय

वृत्तमण्डलधुरकाणाम्। 'आइण्ण - वर - तुरग - सपउत्ताण' आकीर्ण-वर-तुरग-सम्प्रयुक्तानाम् - योजितोत्तमजातिमदघोटकानाम्, 'कुसल-नर-च्छेय-सारहि-सुसंपग्गहियाण' कुशल-नर-छेक-सारथि-सुसम्प्रगृहीतानाम्-कुशलाश्च=विज्ञपुरुषा एव ये छेका=निपुणाः सारथयः तैः सुसम्प्रगृहीतानाम्=सञ्चालितानाम्। 'बत्तीस-तोरण-परिमंडियाण' द्वात्रिंशत्तोरणपरिमण्डितानाम्-तोरणानि=अर्धचतुरस्राऽऽकाराणि द्वाराणि-तैर्द्वात्रिंशत्संख्यकैः तोरणैः=वन्दनवारैः परिमण्डितानाम्, प्रतिरथं द्वात्रिंशद्वन्दनवाराणि सन्तीति भावः। 'सकंकडवडेंसगाण' सकङ्कटावतंसकानाम्-कङ्कटाः=कवचाः, अवतंसकाः=शिरस्त्राणानि 'टोप' इति प्रसिद्धाः, तैर्युक्ता सकङ्कटावतंसकाः तेषाम्-'सचाव-सर-पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-सज्जाणं' सचाप-शर-प्रहरणा-ऽऽवरण-भृत-युद्ध-सज्जानाम्-चापैः सहिताः शराः, सचापशराः प्रहरणानि=शस्त्राणि, आवरणानि='ढाल'

(आइण्ण-वर-तुरग-सपउत्ताण) इनमें जो घोडे जोतने में आये थे वे बहुत ही उत्तम जाति के थे। (कुसल-नर-च्छेय-सारहि-सुसपग्गहियाण) इनके जो सारथी थे वे अश्व चालन क्रिया में विशेष निपुण थे। वे ही इन्हें चला रहे थे। (बत्तीस तोरण-परिमंडियाण) प्रत्येक रथों पर बत्तीस २ वन्दनवारें बंधी हुई थीं। (सकंकडवडेंसगाण) इनमें कवच और शिरस्त्राण-सिर के टोप भी रखे हुए थे। (सचाव-सर-पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-सज्जाण) ये सब रथ चाप-धनुष, शर-बाण, प्रहरण-हथियार तथा आवरण-ढाल आदिकों से भरे हुए थे, अतः देखने वालों को ऐसा मालूम पड़ते थे कि मानो

તેમના ધોસરા બહુજ મજબૂત તેમજ ગોળ આકારના હતા (आइण्णवरतुरग-सपउत्ताण) તેમાં જે ઘોડા જોડવામાં આવ્યા હતા તે બહુજ ઉત્તમ જાતિના હતા (कुसल नर-च्छेय-सारहि-सुसपग्गहियाण) તેના જે સારથી હતા તે અશ્વસંચાલન ક્રિયામાં વિશેષ નિપુણ હતા, તેઓજ તેમને ચલાવતા હતા (बत्तीस-तोरण-परिमंडियाण) પ્રત્યેક રથોના ઉપર બત્રીસ બત્રીસ વંદનવારો બાંધી હતી (सकंकडवडेंसगाण) તેમાં કવચ અને શિરસ્ત્રાણ-માથાના ટોપ પણ રાખેલા હતા (स-चाव-सर-पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-सज्जाण) એ બધા રથ ચાપ-ધનુષ, શર-બાણ, પ્રહરણ-હથિયાર તેમજ આવરણ-ઢાલ આદિથી

घोसाणं सखिंखिणीजालपरिक्खित्ताणं हेमवय-चित्त-तिणिस-कण-ग-णिज्जुत्त-दारुयाणं कालायस-सुकय-णेमि-जंत-कम्माणं सुसि-

वाद्यविशेष ९, 'वंसो' वंश=वाद्यविशेष १०, 'संखो' शंख प्रसिद्ध, 'पणवो य बारसमो' पणवश्च द्वादश -तत्र पणव -पटह 'ढोल' इति प्रसिद्ध । 'स-खिंखिणी-जालपरिक्खित्ताणं' सकिङ्किणी-जाल-परिक्षिप्तानाम्-सह किङ्किणीभिः=क्षुद्रघण्टिकाभिः सहितं यज्जालकं=आभरणविशेषः तेन जालकेन परिक्षिप्ता =सुशोभितास्तेषाम्, 'हेमवय-चित्त-तेणिस कणग णिज्जुत्त-दारुयाणं' हैमवत-चित्र-तैनिश-कनक-निर्युक्त-दारुकाणाम्-हैमवतानि= हिमवद्गिरिसम्भूतानि, चित्राणि=विचित्राणि, तैनशानि=तिनशनामकतरुसम्बधीनि, कनकनिर्युक्तानि=सुवर्णरचितानि, दारुकाणि=काष्ठानि येषु रथेषु तेषाम्, 'कालायस-सुकय णेमि-जंतकम्माणं' कालायस सुकृत-नेमि-यन्त्र-कर्मणाम्-कालायसेन=कर्कशलौहेन सुष्ठु कृतं नेमेः=चक्रधारायाः यन्त्रकर्म=बन्धनक्रिया येषां ते तथा तेषां कर्कशलौहसम्पादितनेमिबन्धनबद्धानाम्, 'सुसिलिट्ठ-वत्त-मंडलधुराणं' सुश्लिष्ट-वृत्त-मण्डल-धुराणाम्-सुष्ठु श्लिष्टा वृत्तमण्डला-अपतनगोलाकारा धूर्येषां ते तथा तेषां दृढघटित-

पटह-ढोल। इन बारह प्रकार के वादित्रों से विशिष्ट ये रथ थे। इन पर जो जालक-आभरणविशेष सजाने में आये थे, अथवा इन रथों में जो जालियां थीं वे सब क्षुद्र-छोटी छोटी घंटियों से युक्त थीं। इनसे रथों की शोभा में अधिक वृद्धि हो रही थी। ये रथ जिस काष्ठ के बने हुए थे, वह काष्ठ तिनश नामका था। यह हिमवत गिरि से मगाया गया था और बहुत सुन्दर था। इस काष्ठ के ऊपर सुवर्ण का काम किया हुआ था। ये रथ इन्हीं काष्ठों के बने हुए थे। इनके पहियों पर मजबूत लोहे के पट्टे चढाये हुए थे। (सुसिलिट्ठ वत्त मंडल धुराणं) इनकी धुरायें बहुत ही मजबूत एवं गोल आकार की थीं।

વાદ્યવિશેષ-એક જાતનું વાજું, વંશ-વાંસનું વાદ્યવિશેષ, શંખ, અને બારમું પણવ-પટહ-ઢોલ આ બારેય પ્રકારના વાજિંત્રોથી વિશિષ્ટ આ રથ હતા. તેના ઉપર જે જાલક આભરણવિશેષ સજાવવામાં આવ્યા હતા, અથવા આ રથોમાં જે જાળીઓ હતી તે બધી ક્ષુદ્ર-નાની નાની ઘંટડીઓવાળી હતી એનાથી રથોની શોભામાં અધિક વૃદ્ધિ થતી રહેતી હતી આ રથ જે લાકડાનો બનાવ્યા હતા તે લાકડા તિનશ નામના હતા એ હિમવત ગિરિથી મંગાવેલા હતા અને બહુ જ સુંદર હતા આ લાકડાની ઉપર સુવર્ણનું કામ કરવામાં આવેલું હતું એ રથ આ જ લાકડાના બનાવ્યા હતા તેમના પૈડા ઉપર મજબૂત લોઢાના પટ્ટા ચડાવ્યા હતા (સુસિલિટ્ઠ-વત્ત-મંડલ-ધુરાણં)

मूलम्—तए णं से कूणिए राया हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे कुंडलउज्जोइयाणणे मउडदित्तसिरए णरसीहे णरवई णरिंदे णरवसहे मणुयरायवसहकप्पे अब्भहिय रायतेयलच्छी-

टीका—'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं' ततस्तदनन्तरम्=अष्टमङ्गलपृष्ठानुगतहयगजादिप्रस्थानानन्तरं 'से कूणिए राया' स कूणिको राजा 'हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे' हारावस्तृत-सुकृत-रतिद-वक्षा-हारावस्तृत=हारप्रावृत, सुकृत=सुरचितम् अतएव रतिदम्-प्रीतिप्रदं वक्षः=हृदयदेशो यस्य स तथा, 'कुंडल-उज्जोइयाणणे' कुण्डलोद्योतिताऽऽननः, मुकुटदीप्तशिरस्कः, 'णरसीहे' नरसिंहो, 'णरवइ' नरपतिः, 'णरिंदे' नरेन्द्रः 'णरवसहे' नरवृषभ—अङ्गीकृतकार्यभारनिर्वाहकत्वात्। 'मणुय-

'तए णं से कूणिए राया' इत्यादि।

(तए णं) इसके बाद (से कूणिए राया) वह कूणिक राजा कि जिनका वक्षस्थल (हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे) हारों से व्याप्त, सुरचित और रतिद-प्रीतिप्रद था, (कुंडल-उज्जोइया-णणे) जिनका मुख कुंडलों की आभा से अधिक दीप्तिसम्पन्न हो रहा था। (मउड-दित्त-सिरए) मुकुट धारण करने से जिनका मस्तक सुशोभित हो रहा था। (णरसीहे) जो मनुष्यों में सिंह जैसे थे। (णरवई) जो मनुष्यों के स्वामी थे, क्यों कि हर तरह से उनका पालन-पोषण करते थे। इसीलिये (णरिंदे) जो नरों में इन्द्र जैसे थे। (णरवसहे) जो नरों में वृषभसमान थे, क्यों कि वे अपने ऊपर जो कार्य लेते थे उसे अवश्यमेव पूरा करते थे। (मणुयराय-वसह-कप्पे) मानवों के राजाओं के भी जो राजा-चक्रवर्ती-जैसे

'तए णं से कूणिए राया' इत्यादि

(तए णं) त्यार पछी (से कूणिए राया) ते कूणिक राजा के जेनुं वक्षःस्थल (छाती) (हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे) हारोथी व्याप्त, सुरचित अने प्रीतिप्रद हतुं (कुंडल-उज्जोइया-णणे) जेमनुं मुख कुंडळोनी आभा-प्रकाश वडे अधिक दीप्तिसंपन्न थई रह्युं हतुं (मउड-दित्त-सिरए) मुकुट धारण करवाथी जेनुं मस्तक सुशोभित थई रह्युं हतुं (णरसीहे) जे मनुष्योमां सिंह जेवा हता, (णरवई) जे मनुष्योना स्वामी हता, केमके हर तरेहथी तेमनुं पालन-पोषण करता हता आथी (णरिंदे) तेओ नरोना इंद्र जेवा हता (णरवसहे) जे पुरुषोमां वृषभ-समान हता, केमके तेओ पोताना उपर जे कार्य लेता हता ते अवश्यमेव पूरूं करता हता (मणुयराय-वसह

रहाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय । तयाणतर च ण असि-सत्ति-कुत-तोमर-सूल-लउल-भिंडिमाल-धणु-पाणि-सज्जं पायत्ताणी-य पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय ॥ सू० ४९ ॥

इनि प्रसिद्धानि, तैर्भूता, अतएव युद्धाय इव सज्जास्तेषा 'रहाण' रथानाम् 'अट्ठसय' अष्टशतम्=अष्टाधिकशत 'पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्ठिय' पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् । अथ पदातिसैन्यवर्णनमाह-'तयाणतर च णं' इत्यादि। तदनन्तरञ्च खलु '**असि-सत्ति-कुत-तोमर-सूल-लउल-भिंडिमाल-धणु-पाणि-सज्जं**' असि-शक्ति-कुन्त-तोमर-शूल-लकुट-भिन्दिपाल-धनु-पाणि-सज्जम्-असि=खड्ग, शक्ति=अस्त्रविशेष, कुन्त=भल्ल, तोमर=बाणविशेष, शूलम्=एकशूलम्-'बरछी' इति प्रसिद्धम्, '**लउल**' लकुट=यष्टि, '**भिंडिमाल**' भिन्दिपाल-अस्त्रविशेष, 'गोफण' इति भाषाप्रसिद्ध, धनु-प्रसिद्धम्, एतानि पाणौ हस्ते यस्य तत् तथा, तच्च तत् सज्ज चेति समास, तादृशम्, '**पायत्ताणीय**' पदात्यनीकम्=पदातिसैन्यम्, '**पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय**' पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् ॥ सू० ४९ ॥

ये युद्ध के मैदान मे जाने के लिये ही तैयार किये गये है, ऐसे (**रहाणं अट्ठसय**) १०८ एक सौ आठ रथ (**पुरओ**) आगे २ (**अहाणुपुव्वीए**) यथाक्रम से (**सपट्ठिय**) चलने लगे। (**तयाणतर च ण असि-सत्ति-कुत-तोमर-सूल-लउल-भिंडिमाल-धणु-पाणि-सज्ज पायत्ताणीय पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय**) इनके आगे २ असि तलवार, शक्ति-अस्त्रविशेष, कुन्त-भाला, तोमर-अस्त्रविशेष, शूल-बरछी, लकुट-लाठियाँ, भिंडिमाल-भिन्दिपाल-गोफण और धनुष ये सब जिनके हाथों मे थे, ऐसे पदातिसैन्य अनुक्रम से चलने लगे ॥सू० ४९॥

ભરેલા હતા આથી જોનારને એમજ લાગે કે જાણે યુદ્ધના મેદાનમા જવા માટે જ તૈયાર થયા છે એવા (रहाण अट्ठसय) એકસો આઠ १०८ રથ (पुरओ) આગળ આગળ (अहाणुपुव्वीए) યથાક્રમથી (सपट्ठिय) ચાલવા લાગ્યા (तयाणतर च ण असि सत्ति-कुत-तोमर-सूल लउल-भिंडिमाल-धणु-पाणि-सज्ज पायत्ताणीय पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिय) તેમની આગળ આગળ અસિ તલ-વાર, શક્તિ-અસ્ત્રવિશેષ, કુન્ત ભાલા, તોમર-અસ્ત્રવિશેષ, શૂલ-બરછી, લકુટ-લાકડીઓ, ભિંડિમાલ-ભિંદિપાલ-ગોફણ અને ધનુષ એ બધા જેના હાથોમા હતા એવા પદાતિસૈન્ય અનુક્રમે ચાલવા લાગ્યા (સૂ ૪૯)

लियाए चाउरंगिणीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ सू० ५० ॥

मूलम्—तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स

प्रथितकीर्ति, 'हय-गय-पवर-जोह-कलियाए चाउरंगिणीए सेणाए' हयगजरथ-प्रवरयोधकलितया चतुरङ्गिण्या सेनया—हयैर्गजै रथैः प्रवरयोधैः रथिभिर्महारथिभिः कलितया=युक्तया, चत्वारि अङ्गानि यस्याः सा चतुरङ्गिणी तया—हयगजरथपदातिरूपैश्चतुभिरङ्गैः समेतया सेनया 'समणुगम्ममाणमग्गे' समनुगम्यमानमार्गः—समनुगम्यमानो मार्गो यस्य स तथा, 'जेणेव पुण्णभद्दे चेइए' यत्रैव पूर्णभद्रं चैत्य 'तेणेव' तत्रैव 'पहारेत्थ' प्रधारितवान् 'गमणाए' गमनाय=पूर्णभद्रोद्याने गन्तु मनसि निश्चयं कृतवान् ॥सू० ५०॥

'तए णं' इत्यादि । 'तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स पुरओ' ततः खलु तस्य कूणिकस्य राज्ञो भम्भसारपुत्रस्य पुरतः 'महं' महान्तः=उच्चाः, 'आसा' अश्वाः=तुरङ्गमाः, 'आसवरा' अश्ववराः—जात्या शृङ्गारेण च वराः=श्रेष्ठाः अश्वाः

समान ऋद्धि के कारण विख्यात कीर्तिवाले थे (हय-गय-पवरजोह-कलियाए चाउरंगिणीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) घोडा, हाथी और श्रेष्ठ योद्धाओं से युक्त चतुरंगिणी सेना से युक्त हो जहाँ पूर्णभद्र नामका उद्यान था उस ओर चले ॥ सू. ५० ॥

'तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो' इत्यादि ।

(तए णं) इसके बाद (तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स) भंभसार के पुत्र उन कूणिक राजा के (पुरओ) आगे आगे (महं आसा) बडे ऊँचे २ घोडे एवं (आसवरा) जाति और शृंगार से उत्तम घोडे चलने लगे । (उभओ पासिं णागा णाग

गय-पवरजोह-कलियाए चाउरंगिणीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) घोडा, हाथी अने श्रेष्ठ योद्धाओथी युक्त चतुरंगिणी सेनाथी युक्त थई ज्यां पूर्णभद्र नामनुं उद्यान हतुं ते तरफ चाल्या (सू. ५०)

'तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो' इत्यादि

(तए णं) त्यार पछी (तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स) भंभसारना पुत्र ते कूणिक राजानी (पुरओ) आगळ आगळ (महं आसा) बहु ऊंचा ऊंचा घोडा तेमज (आसवरा) जाति तथा शणगारथी उत्तम घोडा चालवा

ए दिप्पमाणे हत्थिक्खधवरगए सकोरटमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण सेयवरचामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं २ वेसमणे चेव णरवई अमरवइसण्णिभाए इड्ढीए पहियकित्ती हय-गय-पवरजोहक-

राय-वसहकप्पे' मनुजराज-वृषभ-कल्प -मनुजराजाना=राजा वृषभा=नायकाश्चक्रवर्तिनस्तैस्तुल्य -मनाङ्न्यूनतया समान, उत्तरभरतार्धस्यापि साधने प्रवृत्तत्वादिति भाव । 'अब्भहिय' अभ्यधिक-यथा स्यात तथा-'राय-तेय-लच्छीए' राजतेजोलक्ष्म्या, 'दिप्पमाणे' दीप्यमान, 'हत्थि-क्खध-वर-गए' हस्ति-स्कन्ध-वर-गत, 'सकोरट-मल्ल-दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण' सकोरण्ट-माल्य-दाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन, 'सेय-वर-चामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं उद्धुव्वमाणीहिं' श्वेतवरचामरैरुद्धूयमानैरुद्धूयमानै शोभमान 'वेसमणे चेव' वैश्रवण इव=लोकपाल कुबेर इव 'णरवई' नरपति, 'अमरवइसण्णिभाए इड्ढीए' अमरपतिसन्निभया=इन्द्रसदृश्या ऋद्ध्या, 'पहियकित्ती'

थे। 'चक्रवर्ती जैसे थे'-इसका मतलब यह है कि उत्तर भरतार्ध के साधन मे प्रवृत्त होने से चक्रवर्ती जैसे थे। (अब्भहिय रायतेयलच्छीए दिप्पमाणे) जो राजसी तेज से और राजलक्ष्मी से अधिक देदीप्यमान थे। ऐसे ये कूणिक राजा (हत्थि-क्खध-वर-गए) जब हाथी पर बैठे तब इन्हों ने अपने ऊपर (सकोरट-मल्ल-दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण) कोरट पुष्पों की मालाओं से युक्त छत्र धारण किया, और इनके ऊपर (सेय वर-चामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं २) सफेद चमर दुलने लगे। इनसे ये (णरवई) राजा (वेसमणे चेव) कुबेर के समान दिखने लगे। तथा (अमरवइसण्णिभाए इड्ढीए पहियकित्ती) इन्द्र के

कप्पे) માણસોના રાજાઓના પણ રાજા-ચક્રવતી જેવા હતા 'ચક્રવતી જેવા હતા'-એની મતલબ એ છે કે ઉત્તર ભરતાર્ધને સ્વાધીન કરવામા પ્રવૃત્ત હોવાથી ચક્રવતી જેવા હતા (अब्भहिय रायतेयलच्छीए दिप्पमाणे) જેઓ રાજસી તેજથી તથા રાજલક્ષ્મીથી અધિક દેદીપ્યમાન હતા એવા આ કૂણિક રાજા (हत्थि-क्खध-वरगए) જ્યારે હાથી ઉપર બેઠા ત્યારે તેમણે પોતાના ઉપર (सकोरट-मल्ल-दामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण) કોરટપુષ્પોની માળાઓથી યુક્ત છત્ર ધારણ કર્યું, અને તેમના ઉપર (सेयवरचामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं २) સફેદ ચામર ઢોળાવા લાગ્યા તેનાથી તેઓ (णरवई) રાજા (वेसमणे चेव) કુબેરના જેવા દેખાવા લાગ્યા તથા (अमरवइसण्णिभाए इड्ढीए पहियकित्ती) ઇન્દ્રના જેવી ઋદ્ધિના કારણથી વિખ્યાત કીર્તીવાળા તેઓ (हय-

वाल-वीयणीए सव्विड्ढीए सव्वज्जुईए सव्वबलेण सव्वसमु-
दएणं सव्वादरेण सव्वविभूईए सव्वविभूसाए सव्वसंभमेण
सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकारेणं सव्व-तुडिय-सद्द-सण्णिणा-

यस्य स तथा। 'पवीइय-वाल-वीयणीए' प्रवाजित-वाल-व्यजनिक-प्रवीजिता=प्रचालिता वालव्यजनिका यस्य स तथा, 'सव्विड्ढीए' सर्वर्द्ध्या=सर्वया ऋद्ध्या। 'सव्वज्जुईए' सर्वद्युत्या=वस्त्राभरणानां प्रभया, 'सव्वबलेण' सर्वबलेन=सर्वसैन्येन, 'सव्वसमुदएण' सर्वसमुदयेन = सर्वपरिवारादिसमुदायेन, 'सव्वादरेण' सर्वादरेण=सर्वप्रयत्नेन, 'सव्वविभूईए' सर्वविभूत्या=सर्ववैभवेन, 'सव्वविभूसाए' सर्वविभूषया = सर्ववस्त्रपर्याभरणादिधारणेन, 'सव्वसंभमेण' सर्वसम्भ्रमेण = सर्वेण औत्सुक्येन=स्नेहमयेन चावश्यकत्वार्थं, 'सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकारेण' सर्व-पुष्प-गन्ध-माल्या-ऽलङ्कारेण, 'सव्व-तुडिय-सद्द-सण्णिणाएण' सर्व-त्रुटित-शब्द-सन्निनादेन-सर्वविधानां त्रुटितानां=वाद्यानां यो शब्दः तस्य सन्निनादेन=प्रतिध्वनिना। 'महया

ऐसे वे कूणिक राजा (सव्विड्ढीए) अपनी समस्त राज्य ऋद्धिसे (सव्वज्जुईए) समस्त वस्त्र और आभरणों की प्रभासे (सव्वबलेण) अपनी समस्त सेनाओं से (सव्वसमुदएण) अपने समस्त परिजनों से, (सव्वादरेण) आदरसत्काररूप सभी प्रयत्नों से (सव्वविभूईए) अपने समस्त ऐश्वर्य से (सव्वविभूसाए) सभी प्रकार के वस्त्राभरणों की शोभा से, (सव्वसंभमेण) भक्तिजनित अत्यधिक उत्सुकता से (सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकारेण) सब तरह के पुष्पों से, सब तरह के गन्ध द्रव्यों से, सब तरह की मालाओं से, एवं सब तरह के अलंकारों से (सव्व-तुडिय-सद्द-सण्णिणाएण) सभी प्रकार के वादित्रों की मधुर ध्वनि से, तथा-(महया

णीए) જેના ઉપર વાળવ્યજન અર્થાત્ ચમર ઢોળાઈ રહ્યા હતા, એવા તે કૂણિક રાજા (सव्विड्ढीए) પોતાની સમસ્ત રાજ્ય ઋદ્ધિથી, (सव्वज्जुईए) સમસ્ત વસ્ત્ર તથા આભરણોના પ્રભાવ વડે, (सव्वबलेण) પોતાની સમસ્ત સેનાઓ વડે, (सव्वसमुदएण) પોતાના સમસ્ત પરિજનો વડે, (सव्वादरेण) આદર સત્કાર રૂપ સઘળા પ્રયત્નો વડે (सव्वविभूईए) પોતાના સમસ્ત ઐશ્વર્ય વડે, (सव्वविभूसाए) તમામ પ્રકારના વસ્ત્રાભરણોની શોભા વડે, (सव्वसंभमेण) ભક્તિજનિત અત્યંત ઉત્સુકતા વડે, (सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला लंकारेण) સર્વ પ્રકારના પુષ્પો વડે, સર્વ પ્રકારના ગંધદ્રવ્યો વડે, સર્વ પ્રકારની માળાઓ વડે તેમજ સર્વ પ્રકારના અલંકારો વડે, (सव्व तुडिय-सद्द-सण्णिणाएण) સર્વ પ્રકારના વાજિંત્રોના મધુર ધ્વનિ વડે, તથા (महया इड्ढीए) પોતાની વિશિષ્ટ

पुरओ महं आसा आसवरा उभओ पासिं णागा णागवरा पिट्ठओ रहसंगेल्ली ॥ सू० ५१ ॥

मूलम्—तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते अब्भुगयभिंगारे पग्गहियतालयंटे ऊसविय-सेय-च्छत्ते पवीइय-

सम्प्रस्थिता, 'उभओ पासिं' उभयोः पार्श्वयोः=वामदक्षिणयोः 'णागा' नागाः=महान्तो गजाः 'णागवरा' नागवराः=जात्या शृङ्गारेण च वराः=श्रेष्ठा गजाः सम्प्रस्थिताः, तथा-'पिट्ठओ' पृष्ठतः='रहसंगेल्ली' रथसंगेल्ली=रथसमूहः सम्प्रस्थितः। 'संगेल्ली' इति समूहवाचको देशीयः शब्दः ॥ सू० ५१ ॥

टीका—'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते' ततः खलु स कूणिको राजा भंभसारपुत्रः 'अब्भुग्गयभिंगारे' अभ्युद्गतभृङ्गारः—अभ्युद्गतः=पुरतः प्रस्थितः भृङ्गारः='झारी' इति प्रसिद्धः जलपात्रं यस्य स तथा 'पग्गहियतालयंटे' प्रगृहीततालवृन्तः—प्रगृहीतं तालवृन्तं यस्मै स प्रगृहीततालवृन्तः। 'ऊसविय-सेय-च्छत्ते' उच्छ्रितश्वेतच्छत्रः—'ऊसविय' उच्छ्रितम्=उपरि वितानितं श्वेतं=धवलं छत्र

वरा) तथा उनके दोनों तरफ बडे २ हाथी एवं जाति से और शृंगार से श्रेष्ठ गजराज चलने लगे, और (पिट्ठओ) उनके पीछे २ (रहसंगेल्ली) रथका समूह चला ॥ ५१ ॥

'तए णं से कूणिए राया' इत्यादि।

(तए णं) उसके बाद (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) भंभसार के पुत्र वे कूणिक राजा कि, जिनके आगे (अब्भुग्गयभिंगारे) जल से भरी हुई झारियाँ थीं, (पग्गहियतालयंटे) जिनके दोनों ओर पवनपंखे हो रहे थे, (ऊसविय-सेय छत्ते) जिनके ऊपर श्वेत छत्र धरा हुआ था, तथा (पवीइय वाल वीयणीए) जिनके ऊपर वाल-व्यजन अर्थात् चमर ढोरा जा रहा था,

લાગ્યા (उभओ पासिं णागा णागवरा) તથા તેમની બન્ને તરફ મોટા મોટા હાથી તેમજ જાતિથી શણગારથી શ્રેષ્ઠ ગજરાજ ચાલવા લાગ્યા તથા (पिट्ठओ) તેમની પાછળ પાછળ (रहसंगेल्ली) રથનો સમૂહ ચાલ્યો. (સૂ ૫૧)

"तए णं से कूणिए राया" ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) ભંભસારના પુત્ર તે કૂણિક રાજા કે જેના આગળ (अब्भुग्गयभिंगारे) જલથી ભરેલી ઝારીઓ હતી, (पग्गहियतालयंटे) જેની બન્ને બાજુએ પવનપંખા થઈ રહ્યા હતા, (ऊसविय-सेय-छत्ते) જેના ઉપર શ્વેત છત્ર ધરેલું હતું, તથા (पवीइयवालवीय

मूलम्—तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो चंपाए णय-रीए मज्झंमज्झेणं निग्गच्छमाणस्स बहवे अत्थत्थिया कामत्थि-या भोगत्थिया लाभत्थिया किब्बिसिया कारोडिया कारवाहिया संखिया चक्किया नंगलिया मुहमंगलिया वद्धमाणा पूसमाणया

टीका—'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः=चम्पानगरामध्येन निर्गमनाऽनन्तरं खलु 'तस्स कूणियस्स रण्णो' तस्य कूणिकस्य राज्ञः, 'चंपाए णयरीए मज्झंमज्झेणं निग्गच्छमाणस्स' चम्पाया नगर्या मध्यमध्येन निर्गच्छतः 'बहवे' बहवः=अनेके 'अत्थ-त्थिया' अर्थाऽर्थिकाः=धनार्थिकाः, 'कामत्थिया' कामार्थिकाः=सुखार्थिकाः। 'भोग-त्थिया' भोगार्थिकाः, 'लाभत्थिया' लाभार्थिकाः=लाभाऽभिलाषिणः, 'किब्बिसिया' किल्बिषिकाः=भाण्डचेष्टाकारिणः-हास्यकरा इत्यर्थः, 'कारोडिया' कापालिकाः, 'कारवाहिया' कारवाधिताः-कर एव कारः, तेन बाधिताः=राजकरपीडिताः, 'संखिया' शाङ्खिकाः=शङ्खवादकाः 'चक्किया' चाक्रिकाः=चक्रधारकाः 'नंगलिया'

'तए णं तस्स कूणियस्स' इत्यादि।

(तए णं) उसके बाद (तस्स कूणियस्स रण्णो) उस कूणिक राजा के (चंपाए णयरीए मज्झंमज्झेणं) चंपा नगरी के मध्यभाग से होकर निकलते समय (बहवे अत्थत्थिया कामत्थिया) अनेक धनार्थियों ने-सुखार्थियों ने-(भोगत्थिया लाभत्थिया) अनेक भोगार्थियों ने, अनेक लाभार्थियों ने, (किब्बिसिया) भण्डचेष्टा करने वालोंने हँसी मजाक करने वालों ने, (कारोडिया) अनेक कापालिकों ने-एक प्रकार के भिक्षुकोंने, (कारवाहिया) अनेक राजकरपीडितों ने, (संखिया) अनेक शंख बजाने वालों ने (चक्किया) अनेक चक्रधारियोंने, (नंगलिया) अनेक कृषकों ने, (मुहमंगलिया) अनेक शुभाशीर्वाद

'तए णं तस्स कूणियस्स' ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (तस्स कूणियस्स रण्णो) તે કૂણિક રાજાના (चंपाए णयरीए मज्झंमज्झेणं) ચંપા નગરીના મધ્યભાગમાંથી નીકળતી વખતે (बहवे अत्थत्थिया कामत्थिया) અનેક ધનાર્થિઓએ, અનેક કામાર્થિઓએ-સુખાર્થિઓએ (भोगत्थिया लाभत्थिया) અનેક ભોગાર્થિઓએ, અનેક લાભાર્થિઓએ, (किब्बिसिया) ભંડચેષ્ટા કરવાવાળાઓએ-હાંસી મજાક કરવાવાળાઓએ, (कारोडिया) અનેક કાપાલિકોએ-એક પ્રકારના ભિક્ષુઓએ, (कारवाहिया) અનેક રાજકરપીડિતોએ, (संखिया) અનેક શંખ બજાવવાવાળાઓએ, (चक्किया)

एण महया इड्ढीए महया जुईए महया बलेणं महया समुद-एण महया वर-तुडिय-जमगसमग-प्पवाइएण्ण संख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरय-मुअंग-दुंदुहि-णिग्घोस-णाइय-रवेणं चपाए णयरीए मज्झ-मज्झेण णिग्गच्छइ ॥ सू० ५२ ॥

इड्ढीए' महत्या ऋद्ध्या 'महया जुईए' महत्या द्युत्या, 'महया बलेण' महता बलेन-विपुलसैन्येन, 'महया समुदएण' महता समुदायेन=समूहेन। 'महया वर-तुडिय-जमग-समग-प्पवाइएण' महता वर-त्रुटित-यमकसमक-प्रवादितेन-महता=बृहता, वरत्रुटिताना = श्रेष्ठविविधवाद्याना-यमकसमक = युगपत्प्रवादितेन 'सख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक-मुरय-मुअग-दुदुहि-णिग्घोस-णाइय-रवेण' शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-हुडुक्क-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-निर्घोष-नादित-रवेण-शङ्खादिदुन्दुभ्यन्ताना वाद्यविशेषाणा निर्घोषस्य नादितरवेण=प्रतिध्वनिना चम्पाया नगर्या मध्यमध्येन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति ॥ सू ५२ ॥

इड्ढीए) अपनी विशिष्ट ऋद्धि से, (महया जुईए) अपनी विशिष्ट द्युति से, (महया बलेण) अपनी विशिष्ट सेना से (महया समुदएण) अपने विशिष्ट परिजनों से (महया वर-तुडिय-जमग-समग-पवाइएण) एक ही साथ बजने वाले बाजों की मनोहर महाध्वनि से, तथा (सख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक-मुरय-मुअग-दुदुहि-णिग्घोस णाइय-रवेण) शख, पणव, पटह, भेरी, झल्लरी, खरमुखी, हुडुक्क, मुरज, मृदङ्ग एव दुन्दुभि के निर्घोष का प्रतिध्वनि से शोभित होते हुए (चपाए णयरीए मज्झमज्झेण णिग्गच्छइ) चम्पा नगरी के बीचो-बीच से होकर चले ॥ सू ५२ ॥

ऋद्धि व, (महया जुईए) पोतानी विशिष्ट द्युति वडे, (महया बलेण) पोतानी विशिष्ट सेना वडे, (महया समुदएण) पोताना विशिष्ट परिजनो वडे, (महया वर-तुडिय-जमगसमग-पवाइएण) એકસાથે વગાડતા વાજાના મનોહર મહાધ્વનિ વડે, તથા (सख पणव पडह-भेरी झल्लरि-खरमुहि-हुडुक-मुरय-मुअग दुदुहि णिग्घोस णाइय रवेण) શંખ, પણવ, પટહ, ભેરી, ઝલ્લરી, ખરમુખી, હુડુક્ક, મુરજ, મૃદંગ, તેમજ દુંદુભિના નિર્ઘોષની પ્રતિધ્વનિ વડે શોભતા (चपाए णयरीए मज्झ-मज्झेण णिगाच्छइ) ચંપા નગરીના વચ્ચો-વચ્ચ થઈને ચાલ્યા (સૂ ૫૨)

जय जय णंदा ! जय जय भद्दा ! भद्दं ते, अजियं जिणाहि, जियं च पालेहि, जियमज्झे वसाहि । इंदो इव देवाणं, चमरो इव असुराणं, धरणो इव नागाणं, चंदो इव ताराणं, भरहो इव

ननान–इति नन्द, तत्सम्बोधने हे नन्द ! जय जय=त्वं विजयवान् भव । 'जय जय भद्दा' जय जय भद्र ! हे भद्र !=कल्याणस्वरूप ! विजयस्व । 'भद्दं ते' भद्रं तुभ्यमस्तु । 'अजियं जिणाहि' अजितं जय=अजितं देशादिकं जय, 'जियं च पालेहि' जितं च पालय, 'जियमज्झे वसाहि' जितमध्ये वस । तथा त्वम् 'इंदो इव देवाणं' इन्द्र इव देवानाम्, 'चमरो इव असुराणं' चमर इव=एतन्नामक इन्द्र इव असुराणाम्=सुरविरोधिनाम्, 'धरणो इव नागाणं' धरणेन्द्र इव नागानाम्, 'चंदो इव ताराणं' चन्द्र इव ताराणाम्, 'भरहो इव मणुयाणं' भरत इव मनुजानाम्, 'बहूइं वासाइं' बहूनि वर्षाणि, 'बहूइं वाससयाइं' बहूनि वर्षशतानि, 'बहूइं वाससहस्साइं' बहूनि वर्षसहस्राणि,

जय भद्दा) हे नन्द–मनुष्यों को अपार आनंद प्रदान करनेवाले स्वामिन् ! आपका जय हो जय हो । हे भद्र !–कल्याणस्वरूप ! आप सदा विजयशाली रहें । (भद्दं ते) आपका सदा कल्याण हो ! (अजियं जिणाहि) आपने जिसको नहीं जीता हो, उस पर विजय करें । (जियं च पालेहि) जिसको आपने जीता है उसका पालन करें । (जियमज्झे वसाहि) जीते हुए प्रदेश में सदा आपका निवास रहे ! (इंदो इव देवाणं, चमरो इव असुराणं, धरणो इव नागाणं, चंदो इव ताराणं, भरहो इव मणुयाणं) देवों में इन्द्र की तरह, असुरों में चमरेन्द्र की तरह, नागकुमारों मे धरणेन्द्र की तरह, ताराओं मे चंद्र की तरह और मनुष्यों में भरत की तरह आप (बहूइं वासाइं बहूइं वाससयाइं बहूइं

स्तुति કરતા આ પ્રકારે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો (जय जय णंदा जय जय भद्दा) હે નંદ–મનુષ્યોને અપાર આનંદ આપવાવાળા સ્વામિન્! આપની જય હો જય હો ! હે ભદ્ર !–કલ્યાણ સ્વરૂપ ! આપ સદા વિજયશાળી રહો ! (भद्दं ते) આપનું સદા કલ્યાણ હો. (अजियं जिणाहि) આપે જેને ન જીત્યા હોય તેના ઉપર વિજય મેળવો (जियं च पालेहि) જેને આપે જીત્યા હોય તેમનું પાલન કરો (जियमज्झे वसाहि) જીતેલા પ્રદેશમાં સદા આપનો નિવાસ રહે (इंदो इव देवाणं, चमरो इव असुराणं, धरणो इव नागाणं, चंदो इव ताराणं, भरहो इव मणुयाणं) દેવોમાં ઇંદ્રની જેમ, અસુરોમાં ચમરેંદ્રની જેમ, નાગકુમારોમાં ધરણેંદ્રની જેમ, તારાઓમાં ચંદ્રની જેમ અને મનુષ્યોમાં ભરતની જેમ, આપ (बहूइं वासाइं बहूइं वाससयाइं बहूइं वाससहस्साइं) ઘણાં વરસો સુધી,

खडियगणा ताहिं इट्ठाहि कंताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणाभिरामाहि हिययगमणिज्जाहि वग्गूहिं जय-विजय-मंगल-सएहिं अणवरय अभिणदंता य अभित्थुणंता य एवं वयासी-

लाङ्गलिका =कर्षका 'मुहमगलिया' मुखमङ्गलिका -मुखे मङ्गलं येषामस्ति ते मुखमङ्गलिका =शुभवचनवादका, 'वद्धमाणा' वर्द्धमाना =स्कन्धेष्वारोपिता पुरुषा, 'पूसमाणवा' पुष्यमानवा =मागधा, 'खंडियगणा' खण्डिकगणा =छात्रसमुदाया । एते सर्वे 'ताहिं' ताभि =विवक्षिताभि, 'इट्ठाहिं' इष्टाभिर्वाञ्छिताभि, 'कंताहिं' कान्ताभि कमनीयाभि, 'पियाहि' प्रियाभि, 'मणुण्णाहिं' मनोज्ञाभि =सुन्दरतया मनोऽनुकूलाभि, 'मणामाहिं' मनोऽमाभि -मनसा अम्यन्ते=गम्यन्ते इति मनोऽमास्ताभि -मनसाऽवगमनीयाभि -हृदयाह्लादकत्वात्, 'मणाभिरामाहि' मनोऽभिरामाभि, 'वग्गूहि' वाग्भि, 'जय-विजय-मंगल-सएहिं' 'जय-विजय' इत्यादिभिर्मङ्गलकारकवचनशतै 'अणवरय' अनवरतम्, 'अभिणदंता य' अभिनन्दयन्तश्च, 'अभित्थुणंता य' अभिष्टुवन्तश्च ते पूर्वोक्ता अर्थार्थिकादयो विरुदावलीपाठादिना राजानं प्रसादयन्त 'एवं वयासी' एवमवादिषु -'जय जय णंदा' जय जय नन्द ! नन्दयति=आनन्दयति

देने वालों ने, (वद्धमाणा) कंधों पर बैठे हुए अनेक पुरुषों ने, (पूसमाणया) विरदावली बोलने वालों ने (खंडियगणा) छात्रगणों ने (ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणाभिरामाहिं) अपनी २ भाषा के अनुसार इष्ट, कमनीय, प्रिय, मनोज्ञ, हृदयाह्लादक, मनोभिराम (हिययगमणिज्जाहिं) एवं हृदयंगम (वग्गूहिं) वचनों से (जयविजयमंगलसएहिं) कि जिनमें जय और विजय के ही मंगलकारक शब्दों का समावेश था, (अणवरय) अच्छी तरह (अभिणंदता य अभित्थुणता य एवं वयासी) अभिनन्दन एवं स्तुति करते हुए इस प्रकार कहना प्रारंभ किया-(जय जय णंदा जय

અનેક ચક્રધારીઓએ (नंगलिया) અનેક ખેડૂતોએ (मुहमंगलिया) અનેક શુભાશીર્વાદ દેવાવાળાઓએ (वद्धमाणा) કાંધ ઉપર બેઠેલા અનેક પુરુષોએ (पूसमाणया) બિરદાવલી બોલનારાઓએ (खंडियगणा) છાત્રગણોએ (ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणाभिरामाहिं) પોતપોતાની ભાષા અનુસાર ઇષ્ટ, કમનીય, પ્રિય, મનોજ્ઞ, હૃદયાહ્લાદક, મનોભિરામ, (हियय-गमणिज्जाहिं) તેમજ હૃદયંગમ (वग्गूहिं) વચનો દ્વારા (जय विजय मंगलसएहिं) કે જેમાં જય અને વિજયના મંગલકારક શબ્દોનો સમાવેશ હતો, (अणवरय) સારી રીતે (अभिणंदता य अभित्थुणता य एवं वयासी) અભિનંદન તેમજ

कब्बड–दोणमुह–मडब–पट्टण–आसम–निगम–सवाह-सनिवे-
साण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित्त महत्तरगत्तं आणा–ई-

द्रोणमुख=जलस्थलपथोपेतम्, मडम्बम्=अविद्यमानासन्नग्रामा तरम्, 'पट्टण' पत्तनम्=जलप-थेन स्थलपथेन वा निर्गमप्रवेशौ यत्र तत् पत्तनम्, यथा काञ्चीतो मुम्बापुरी, यद्वा–जलपथेनैव निर्गमप्रवेशौ न तु स्थलपथेन, यथा–भारताद् आङ्गलराजधानी 'इङ्लेण्ड' इति प्रसिद्धा, तत्, किंच–स्थलपथेनैव निर्गमप्रवेशौ न तु जलपथेन तत, एतत् सर्वं पत्तनमुच्यते। यद्वा–यत्र सर्वं वस्तु लभ्यते तत् पत्तनम्। आश्रम =तापसाद्यावास, निगम =वाणिज्यप्रधान नगरम्, संवाह =कृषीवलाना धान्यरक्षणस्थानम्, सनिवेश =सार्थकटकादीनामुत्तरणस्थानम्। तेषाम्–'आहेवच्च' आधिपत्यम्, 'पोरेवच्च' पौरोवृत्त्यम्=पुरोवर्तित्वम्–अग्रेसरत्वम् 'सा-

ऐसी बस्तियों के, खेटों के–धूलि के प्राकार से परिवेष्टित बस्तियों के, कर्वटों के–सामान्य नगरों के, द्रोणमुखों–जलमार्ग एव स्थलमार्ग से युक्त प्रदेशों के, मडम्बों–जिनके आसपास दूसरे ग्राम नहीं होते हैं ऐसे प्रदेशों के, पत्तनों के–जहा जलपथ से भी एव स्थलपथ से भी आना–जाना होता है, जैसे कराँची से बम्बई, अथवा जहा सिर्फ जलमार्ग से ही आना-जाना होता है, जैसे भारत से इङ्गलैन्ड, अथवा स्थलमार्ग से ही जहा आना–जाना होता है, ये सभी पत्तन कहलाते है। अथवा समस्त वस्तुओं का लाभ जहा होता है वह भी पत्तन है, ऐसे पत्तनों के आश्रमों के अर्थात् तापस आदि के आवासों के, निगमों के अर्थात् व्यापारिक नगरों के, सवाहों के अर्थात् किसानों के धान्य आदि रखने के स्थलों के, तथा सनिवेशों के अर्थात् सार्थवाह और सेना आदि के उतरने के स्थानों के आधिपत्य को, पौर-वृत्य को–अग्रेसरत्वको, स्वामित्व को–प्रभुत्व को, उनके भर्तृत्व को–पोषकत्व को, उनमें मह-

ખેટોના–ધૂળ (માટી)ના પ્રાકારથી પરિવેષ્ટિત વસ્તીઓના, કર્બટોના–સામાન્ય નગરોના, દ્રોણમુખોના–જલમાર્ગ તેમજ સ્થલમાર્ગથી યુક્ત પ્રદેશોના, મડ-બોના–જેની આસપાસ બીજા ગામો ન હોય તેવા પ્રદેશોના, પત્તનોના–જ્યા જલમાર્ગથી તેમજ સ્થલમાર્ગથી પણ આવી જઇ શકાતુ હોય જેમકે કરાંચીથી મુબઇ, અથવા જ્યા માત્ર જલમાર્ગથી જ આવી જઇ શકાય, જેમકે ભારતથી ઇંગલાડ, અથવા માત્ર સ્થલ માર્ગથી જ જ્યા જઇ આવી શકાય તે બધા પત્તન કહેવાય છે, અથવા સમસ્ત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ જ્યા થઈ શકે તે પણ પત્તન છે એવા પત્તનોના, આશ્રમોના અર્થાત્ તાપસ આદિના આવાસોના, નિગમોના અર્થાત્ વ્યાપારિક નગરોના, સવાહોના અર્થાત્ ખેડુતોના ધાન્ય આદિ રાખવાના સ્થળોના, તથા સનિવેશોના અર્થાત્ સાર્થવાહ અને સેના આદિના ઉતરવાના સ્થાનોના આધિપત્યને, પૌરવૃત્યને – અગ્રેસર

मणुयाण, बहूइ वासाइ बहूइ वाससयाइ बहूइ वाससहस्साइ अणहसमग्गो हट्ठतुट्ठो परमाउ पालयाहि, इट्ठजणसपडिवुडो चपाए णयरीए अण्णेसि च बहूण गामा-गर-णयर-खेड-

'**अणहसमग्गो**' अनघसमग्र, अनघश्चासौ समग्रश्चेति विग्रह, निष्पाप परिपूर्णसम्पत्तिपरिवारादिभि सम्पन्नश्च, यद्वा-अनघेन=पुण्येन समग्र=पूर्ण, यद्वा-न अघसमग्र=अनघसमग्र=सर्वविधपापरहित इत्यर्थ, '**हट्ठतुट्ठो**' हृष्टतुष्ट सन् '**पालयाहि**' पालय '**परमाउ**' परमायु-परमम्=उत्कृष्टम् अपमृत्युवर्जितमखण्डित पूर्णमायु, तथा-'**इट्ठ-जण-संपरिवुडो**' इष्टजनसम्परिवृत=परिवारादिसमेत, चम्पाया नगर्या, '**अण्णेसिं च बहूण गामा-गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडब-पट्टण-आसम-निगम-सवाह - सनिवेसाण**' अन्येषाञ्च बहूना ग्रामा-ऽऽकर-नगर-खेट-कर्वट-द्रोणमुख-मडम्ब-पत्तना-ऽऽश्रम-निगम-संवाह-सन्निवेशानाम्-तत्र-ग्राम=साधारणजनवासस्थानम्, आकर=लवणादिसम्भवस्थानम्, नगरम्=अविद्यमानकरम्, खेट=धूलीप्राकारवेष्टितम्, कर्वट=कुनगरम्,

वाससहस्साइं) बहुत वर्षोंतक, बहुत सैकडों वर्षों तक, बहुत हजार वर्षों तक (**अणहसमग्गो**) पूर्ण पुण्यशाली रहते हुए अथवा परिपूर्ण सम्पत्ति एव परिवार आदि से सपन्न अथवा सर्वविधपापरहित होते हुए (**हट्ठतुट्ठो परमाउ पालयाहि**) सदा आनद और सतोष के साथ अखण्ड आयु भोगवे। (**इट्ठ-जण-सपडिवुडो चपाए णयरीए अण्णेसिं च बहूण गामा-गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडब-पट्टण-आसम-निगम सवाह सनिवेसाण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित्त महत्तरगत्त आणाईसरसेणावच्च कारेमाणे पालेमाणे**) इष्ट जनों से परिवृत होते हुए आप चपानगरी के तथा और भी बहुत से गांवा के, आकर-लवण आदि के उत्पत्ति स्थानों के, नगरों-जिनमे कर नहीं लगता हो

ઘણા સેંકડો વરસો સુધી, ઘણા હજાર વરસો સુધી (अणहसमग्गो) પૂર્ણ પુણ્યશાલી રહેતા અથવા પરિપૂર્ણ સંપત્તિ તેમજ પરિવાર આદિથી સંપન્ન અથવા સર્વરીતે પાપરહિત રહેતા (हट्ठतुट्ठो परमाउ पालयाहि) સદા આનંદ તથા સંતોષપૂર્વક અખંડ આયુ ભોગવો, (इट्ठजणसपडिवुडो चपाए णयरीए अण्णेसिं च बहूण गामा गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडब-पट्टण-आसम निगम सवाह-सन्निवेसाण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित्त महत्तरगत्त आणाईसर सेणावच्च कारेमाणे पालेमाणे) ઈષ્ટ માણસો વડે પરિવૃત (વિંટાયેલા) આપ ચંપાનગરીના તથા બીજા પણ ઘણા ગામોના, આકરોના-લવણ આદિના ઉત્પત્તિસ્થાનોના, નગરોના-જેમાં કર ન લેવાતો હોય એવી વસ્તીઓના

कव्वड–दोणमुह–मडंब–पट्टण–आसम–निगम–संवाह-संनिवे-
साण आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणा–ई-

द्रोणमुख=जलस्थलपथोपेतम्, मडम्बम=अविद्यमानासन्नग्रामान्तरम्, 'पट्टण' पत्तनम्=जलपथेन स्थलपथेन वा निर्गमप्रवेशौ यत्र तत् पत्तनम्, यथा काञ्चीतो मुम्बापुरी, यद्वा–जलपथेनैव निर्गमप्रवेशौ न तु स्थलपथेन, यथा–भारताद् आङ्ग्लराजधानी 'इंग्लेण्ड' इति प्रसिद्धा, तत्, किंच–स्थलपथेनैव निर्गमप्रवेशौ न तु जलपथेन तत्, एतत् सर्वं पत्तनमुच्यते। यद्वा–यत्र सर्वं वस्तु लभ्यते तत् पत्तनम्। आश्रम =तापसाद्यावास, निगम =वाणिज्यप्रधान नगरम्, सवाह =कृषीवलाना धान्यरक्षणस्थानम्, संनिवेश =सार्थकटकादीनामुत्तरणस्थानम्। तेषाम्–'आहेवच्च' आधिपत्यम्, 'पोरेवच्च' पौरोवृत्यम्=पुरोवर्तित्वम्–अग्रेसरत्वम् 'सा-

ऐसी वस्तियों के, खेटों के–धूलि के प्राकार से परिवेष्टित वस्तियों के, कर्बटों के–सामान्य नगरों के, द्रोणमुखों–जलमार्ग एवं स्थलमार्ग से युक्त प्रदेशों के, मडम्बों–जिनके आसपास दूसरे ग्राम नहीं होते हैं ऐसे प्रदेशों के, पत्तनों के–जहां जलपथ से भी एवं स्थलपथ से भी आना–जाना होता है, जैसे करॉची से बम्बई, अथवा जहां सिर्फ जलमार्ग से ही आना-जाना होता है, जैसे भारत से इङ्गलैण्ड, अथवा स्थलमार्ग से ही जहां आना–जाना होता है, ये सभी पत्तन कहलाते हैं। अथवा समस्त वस्तुओं का लाभ जहां होता है वह भी पत्तन है, ऐसे पत्तनों के, आश्रमों के अर्थात् तापस आदि के आवासों के, निगमों के अर्थात् व्यापारिक नगरों के, संवाहों के अर्थात् किसानों के धान्य आदि रखने के स्थलों के, तथा संनिवेशों के अर्थात् सार्थवाह और सेना आदि के उतरने के स्थानों के आधिपत्य को, पौरवृत्य को–अग्रेसरत्वको, स्वामित्व को–प्रभुत्व को, उनके भर्तृत्व को–पोषकत्व को, उनमें मह

ખેટોના–ધૂળ (માટી)ના પ્રાકારથી પરિવેષ્ટિત વસ્તીઓના, કર્બટોના–સામાન્ય નગરોના, દ્રોણમુખોના–જલમાર્ગ તેમજ સ્થલમાર્ગથી યુક્ત પ્રદેશોના, મડંબોના–જેની આસપાસ બીજા ગામો ન હોય તેવા પ્રદેશોના, પત્તનોના–જ્યાં જલમાર્ગથી તેમજ સ્થલમાર્ગથી પણ આવી જઈ શકાતું હોય જેમકે કરાચીથી મુંબઈ, અથવા જ્યાં માત્ર જલમાર્ગથી જ આવી જઈ શકાય, જેમકે ભારતથી ઇંગલાંડ, અથવા માત્ર સ્થલ માર્ગથી જ જ્યાં જઈ આવી શકાય તે બધાં પત્તન કહેવાય છે, અથવા સમસ્ત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ જ્યાં થઈ શકે તે પણ પત્તન છે એવા પત્તનોના, આશ્રમોના અર્થાત્ તાપસ આદિના આવાસોના, નિગમોના અર્થાત્ વ્યાપારિક નગરોના, સંવાહોના અર્થાત્ ખેડુતોના ધાન્ય આદિ રાખવાના સ્થળોના, તથા સંનિવેશોના અર્થાત્ સાર્થવાહ અને સેના આદિના ઉતરવાના સ્થાનોના આધિપત્યને, પૌરવૃત્યને – અગ્રેસર

सर–सेणावच्च कारेमाणे पालेमाणे महया–हय–नट्ट–गीय–वाइय–तती–तल–ताल–तुडिय–घण–मुअंग–पडु –प्पवाइय-रवेण विउलाइ भोगभोगाइ भुंजमाणे विहराहित्ति कट्टु जय जय सद्द पउजंति ॥ सू. ५३ ॥

मित्त भट्टित्त महत्तरगत्त' स्वामित्व=प्रभुत्वम्, भर्तृत्वम्=पोषकत्वम्, महत्तरकत्वम्=नायकत्वम्, 'आणा -ईसर–सेणावच्च' आज्ञेश्वर–सेनापत्यम्–आज्ञेश्वर =आज्ञाप्रद सेनापतिपु य स आज्ञेश्वरसेनापति, यस्याज्ञामुपादाय सेनापति स्वकार्ये प्रवर्तते स इत्यर्थ, तस्य भावस्तत्त्व तत् 'कारेमाणे' कारयन् 'पालेमाणे' पालयन्=प्रजाजनान् रक्षन् 'महया–हय–नट्ट–गीय–वाइय–तती–तल ताल–तुडिय–घण–मुअग–पडु–प्पवाइय–रवेण' महता अहत–नाट्य–गीत–वादित्र–तन्त्री–तल–ताल–तौर्यिक–घन–मृदङ्ग–पटु–प्रवादित–रवेण–महता=दीर्घेण, अहतम्=अव्यवच्छिन्न यन्नाट्य=नाटकम् तत्र यद् गीत=गेयम्, वादित्र–वाद्यम्, तथा तन्त्री=वीणा, तलताल =हस्तास्फोटा, तौर्यिकम्=शेषवाद्यसमुदाय, घनमृदङ्ग =मेघवद् ध्वनिकारको मर्दल –एतत्सर्वं समुदित पटुप्रवादित=दक्षपुरुषप्रवादित तस्य रवेण=नादन–आनन्दित इति गम्यते, तथाभूत सन् 'विउलाइ' विपुलानि=अत्यधि-

त्तरकत्व–नायकत्व को, एव आज्ञेश्वरसेनापत्य को–सेनापतियों के आज्ञाप्रदत्वरूप अधिकार को (**कारेमाणे पालेमाणे**) कराते हुए, पालते हुए एव सदा (**महया ऽहय-नट्ट-गीय वाइय तती–तलताल–तुडिय–घणमुअग–पडु–प्पवाइयरवेण**) व्यवधानरहित-अव्यवच्छिन्न निरन्तर प्रवर्तित–नाटक मे गाये गये गीतों के, चतुरपुरुषों द्वारा बजाये गये वादित्रों के, तथा तत्री-वीणा के, तलताल=हस्तस्फोटशब्द–तालियों के, तौर्यिक–और भी अवशिष्ट बाजों के समूह के, घनमृदगों–मेघकी तरह गरजने वाले ढोलों के एव मर्दलों के अविरल शब्दों से आनदित

त्वने, स्वामित्वने–प्रभुत्वने, भर्तृत्वने–पोषकत्वने, तेमा महत्तरकत्वने–नायकत्वने तेमज आज्ञेश्वरसेनापत्यने – सेनापतिओना आज्ञाप्रदत्वरूप अधिकारने (कारेमाणे पालेमाणे) करावता अने पालता थका, तेमज सदा (महयाऽहय–नट्ट–गीय–वाइय–तती–तलताल–तुडिय–घणमुअग–पडु–प्पवाइय–रवेण) व्यवधानरहित अव्यवच्छिन्न–निरतर प्रवर्तित–नाटकमा गवाता गीतोना तेमज चतुर पुरुषो द्वारा वगाडाता वाजित्रोना, तथा तत्री–वीणाना, तलताल–तालिओना, तौर्यिक–बीजा बाकीना वाजाओना समूहना, घनमृदगो–मेघनी पेठे गर्जनारा ढोलोना, तेमज मर्दलोना अविरल शब्दो द्वारा आनदित थता

मूलम्——तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते नयण-मालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे, हियमालासहस्सेहिं

कानि, 'भोगभोगाइ' भोगभोगान 'भुजमाणे विहराहित्ति कट्टु' भुञ्जन् विहर इति कृत्वा=इत्युक्त्वा, 'जय जय सद्दं पउजंति' जयजयशब्द प्रयुञ्जते-जय जयेति शब्दानुचारयन्ति ॥ सू ५३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से कूणिए राया भंभसारपुत्ते' तत, खलु स कूणिको राजा भम्भसारपुत्र 'नयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे' नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाण प्रेक्ष्यमाण बहुविधदर्शकजननयनपङ्क्तिभिर्वार वार निरीक्ष्यमाण, 'हिययमालासहस्सेहिं अभिणंदिज्जमाणे अभिणंदिज्जमाणे' हृदयमालासहस्रैरभिनन्द्यमान अभिनन्द्यमान –धन्योऽय कृतपुण्योऽय सफलजन्माऽयमित्यादि-

होते हुए (विउलाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहराहि) विपुल—अत्यधिक भोगभोगों को भोगते हुए अपना समय निर्विघ्नरीति से व्यतीत करें, (त्तिकट्टु) इस प्रकार (जय जय सद्द पउजंति) वे पूर्वोक्त अर्थाभिलापी आदि समस्त जय जय शब्द बोलते थे ॥ सू० ५३ ॥

'तए णं से' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (भंभसारपुत्ते) भंभसार के पुत्र (से) वे (कूणिए) कूणिक (राया) राजा (णयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे) हजारों दर्शकजनों की हजारों नयनपंक्तियों द्वारा निरीक्षित होते हुए, (हियमालासहस्सेहिं अभिणंदिज्जमाणे अभिणंदिज्जमाणे) हजारों मनुष्यों के हृदयसहस्रों द्वारा अभिनंदित होते हुए, अर्थात्-"इस राजा को धन्यवाद है, यह बडा पुण्यशाली है, इसका जन्म सफल है" इत्यादि-रीति से बार

(विउलाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहराहि) विपुल—अतिशय भोगभोगोने भोगवता आपनो समय निर्विघ्न रीते व्यतीत करो (त्ति कट्टु) आ प्रकारे (जय जय सद्द पउजंति) ते उपर कहेला अर्थाभिलाषी आदि बधा जय जय शब्द बोलता हता (सू ५३)

'तए ण से' इत्यादि

(तए ण) त्यार पछी (भंभसारपुत्ते) भंभसारना पुत्र (से) ते (कूणिए) कूणिक (राया) राजा (णयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे) हजारो जोनारा लोकोनी हजारो आंखो द्वारा जोवाता, (हियमालासहस्सेहिं अभिणदिज्ज माणे अभिणदिज्जमाणे) हजारो मनुष्योना हजारो हृदय द्वारा अभिनंदित थता, अर्थात्—"आ राजाने धन्यवाद छे तेओ बहु बहु पुण्यशाली छे तेमनो जन्म सफल छे" इत्यादि रीतथी वारवार हजारो लोको द्वारा हार्दिक भावना

अभिणंदिज्जमाणे अभिणंदिज्जमाणे, मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छि-प्पमाणे विच्छिप्पमाणे, वयणमालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे, कंति-दिव्व-सोहग्ग-गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्ज-

रीत्याऽसकृत् सहस्राऽधिकजनहृदयैः स्तूयमान, 'मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे विच्छिप्पमाणे' मनोरथमालासहस्रैर्विस्पृश्यमान निस्पृश्यमान =हीनदीनरक्षणपूर्वक सकलमनोरथपूरकत्वात्–जनाना मनोरथमालासहस्रैर्मुहुर्मुहु स्पृश्यमान –'नृपोऽयमस्माक-मापदुद्धारक पालकश्च, अतोऽय शत वर्षाणि जीवतु' इत्यादि मनोरथसहस्रविषयीभवन् इत्यर्थ । 'वयणमालासहस्सेहिं' वचनमालासहस्रै –मञ्जुलोदारवचनरचनानिचयै, 'अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे' अभिष्टूयमान अभिष्टूयमान, 'कंति-दिव्व-सोहग्ग-गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे' कान्तिदिव्यसौभाग्यगुणै प्रार्थ्यमान प्रार्थ्यमान, कान्त्या=देहदीप्त्या, प्रशस्तसौभाग्यादिगुणैश्च हेतुना जनै सातिशयम् अभिलष्यमाण अभिलष्यमाण, 'बहूण नरनारीसहस्साण दाहिणहत्थेण अजलिमालासहस्साइ

बार सहस्राधिक जनों द्वारा हार्दिक भावना से स्तुत होते हुए, (मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे विच्छिप्पमाणे) हजारों जनों के मनोरथ सहस्ररूपी मालाओं द्वारा स्पृष्ट होते हुए, अर्थात्–हीनदीन जनों के रक्षापूर्वक समस्त मनोरथों का पूरक होने से ये राजा हम लोगों की आपत्ति से रक्षा करने वाले है, एव पालक हैं, इसलिये ये सौ वर्ष तक जीवित रहें" इस प्रकार से जनों के हजारों मनोरथ का पात्र होते हुए (वयणमालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे) मजुल एव उदार वचनों की रचनाओं द्वारा अभिष्टुत होते हुए, (कंति–दिव्व–सोहग्ग–गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे) देह की दीप्ति से एव दिव्य–असाधारण सौभाग्यादिक गुणों से जनों द्वारा प्रार्थित होते हुए, (बहूण नरनारि-

पूर्वक स्तुति કરાતા, (मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे विच्छिप्पमाणे) હજારો લોકોના હજારો મનોરથરૂપી માલાઓ દ્વારા સ્પર્શાતા, અર્થાત્ હીનદીનજનોની રક્ષાપૂર્વક સમસ્ત મનોરથો પરિપૂર્ણ કરતા હોવાથી આ રાજા અમારી આપત્તિથી રક્ષા કરવાવાળા છે તેમજ પાલક છે, તેથી તેઓ સો વર્ષ સુધી જીવતા રહે–આ પ્રકારના લોકોના હજારો મનોરથોને પાત્ર થતા, (वयण-मालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे) મંજુલ તેમજ ઉદાર વચનોની રચના દ્વારા અભિષ્ટુત થતા, (कंति दिव्व सोहग्ग गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे) દેહની દીપ્તિથી તેમજ દિવ્ય–અસાધારણ સૌભાગ્ય આદિક ગુણોથી લોકો દ્વારા પ્રાર્થિત થતા, (बहूण नरनारिसहस्साण अजलिमालासहस्साइ

माणे, बहूण नरनारीसहस्साण दाहिणहत्थेण अंजलिमालासहस्साइ पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे, मजुमजुणा घोसेण पडिबुज्झमाणे पडिबुज्झमाणे, भवणपंतिसहस्साइ समइच्छमाणे समइच्छमाणे, चपाए नयरीए मज्झमज्झेण निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समणस्स

'पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे' बहूना नरनारीसहस्राणा दक्षिणहस्तेनाञ्जलिमालासहस्राणि- बहूना नरनारीसहस्राणा यानि अञ्जलिमालासहस्राणि=राज सत्काराय विरचितानि मालारूपाणि सहस्राणि प्राञ्जलिपुटानि तानि उत्थापितेन दक्षिणहस्तेन प्रतीच्छन् प्रतीच्छन्=वारंवार स्वी-कुर्वन्, 'मजुमंजुणा घोसेण पडिबुज्झमाणे पडिबुज्झमाणे' मञ्जुमञ्जुना घोषेण=अति-कोमलेन शब्देन प्रतिबुध्यमान २=अनुमोदयन् २, 'भवण पति सहस्साइ समइच्छमाणे समइच्छमाणे' भवनपङ्क्तिसहस्राणि समतिक्रामन् समतिक्रामन्, 'चपाए नयरीए मज्झ मज्झेणं' चम्पाया नगर्या मध्यमध्येन, 'निग्गच्छइ' निर्गच्छति=निस्सरति, 'निग्गच्छित्ता' निर्गत्य, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अदूरसामते'

सहस्साण दाहिणहत्थेण अजलिमालासहस्साइ पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे) हजारों नरनारियों की अजलिरूप माला के सहस्रों को जो राजा के सत्कारार्थ विरचित हुई थीं, अपने दक्षिण (दाहिने) हाथ से स्वीकृत करते हुए, (मजुमजुणा घोसेण पडिबुज्झमाणे पडि-बुज्झमाणे) अत्यन्त मधुर स्वर से उनलोगों के द्वारा किये हुए सत्कार-सम्मान का अनु-मोदन करते हुए, (भवण-पति-सहस्साइ समइच्छमाणे समइच्छमाणे) एव हजारों महलों की पक्ति को पार करते हुए (चपाए णयरीए मज्झ मज्झेण निग्गच्छइ) चपा नगरी के बीचमार्ग से होकर निकले, (निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवाग-

माणे) હજારો નરનારીઓના હાથની હજારો અજલીરૂપ માલાઓ જે રાજાના સત્કારાર્થ રચાઈ હતી તેનો પોતાના જમણા હાથથી સ્વીકાર કરતા (मजु मजुणा घोसेण पडिबुज्झमाणे पडिबुज्झमाणे) અત્યત મધુર સ્વરથી તે લોકો દ્વારા કરેલા સત્કાર-સમ્માનનુ અનુમોદન કરતા, (भवणपतिसहस्साइ समइच्छमाणे समइच्छमाणे) તેમજ હજારો મહેલોની હારને પસાર કરતા (चपाए णयरीए मज्झमज्झेण निगच्छइ) ચપા નગરીના વચ્ચેના માર્ગમા થઈને નીકળ્યા (निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छइ) નીકળીને જ્યા પૂર્ણભદ્ર

भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ, पासित्ता अभिसेक्क हत्थिरयणं ठवेइ, ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं, तंजहा–खग्गं छत्तं उप्फेसं वाहणाओ वालवीयणिं, जेणेव समणे

अदूरसामंते=नातिदूरे नातिसमीपे, किञ्चिद्दूरे इत्यर्थः । 'छत्ताईए तित्थयराइसेसे' छत्रादिकान् तीर्थकरातिशेषान्=तीर्थकरातिशयान् 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा, 'आभिसेक्क हत्थिरयण' आभिषेक्यं हस्तिरत्नम् 'ठवेइ, ठवित्ता' स्थापयति, स्थापयित्वा, 'आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ' आभिषेक्यात् हस्तिरत्नात् 'पच्चोरुहइ' प्रत्यवरोहति=अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य, 'अवहट्टु पंच रायककुहाइं' अपहृत्य पञ्च राजककुदानि–त्यक्त्वा पञ्च राजचिह्नानि=राजाऽयमिति ज्ञापकानि चिह्नानि, 'तंजहा' तद्यथा–तानि चिह्नानि यथा–'खग्ग' खड्गम्, 'छत्त' छत्रम् 'उप्फेस' मुकुटम् 'उप्फेस' इति

च्छइ) निकल कर जहाँ पूर्णभद्र उद्यान था वहाँ आये, (**उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ**) आकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर के न अतिसमीप और न अतिदूर–किन्तु कुछ ही दूर पर तीर्थंकरों के अतिशयस्वरूप छत्रादिकों को देखा, (**पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ**) देखते ही उन्होंने अपने हाथी को खडा करवाया, (**ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ**) हाथी के खडे होते ही वे उस हाथी से नीचे उतरे, (**पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं**) नीचे उतरते ही उन्होंने इन पांच राजचिह्नों का परित्याग किया, (**तं जहा**) वे पांच राजचिह्न ये हैं–(**खग्ग छत्त उप्फेस वाहणाओ वालवीयणिं**) खड्ग-

ઉદ્યાન હતુ ત્યાં આવ્યા, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताइए तित्थयराइसेसे पासइ) આવીને તેઓએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરથી બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ સમીપ નહિ, પણ જરા દૂરે, તીર્થંકરોના અતિશય સ્વરૂપ છત્રાદિકોને જોયા, (पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ) જોતાંજ તેઓએ પોતાના હાથીને ઉભો રખાવ્યો, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ) હાથી ઉભો રહેતા જ તેઓ તે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા, (पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं) નીચે ઉતરીને જ તેઓએ પાંચ રાજચિહ્નોનો ત્યાગ કર્યો (तंजहा) તે પાંચ રાજચિહ્નો આ છે–(खग्ग छत्त उप्फेस वाहणाओ वालवीयणिं) ખડ્ગ=તલવાર, છત્ર, ઉપ્ફેસ–મુ-

भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पञ्चविहेण अभिगमेणं अभिगच्छइ, तजहा-(१) सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए, (२) अचित्ताणं दव्वाणं अविओसरणयाए, (३) एगसाडिय उत्तरासगकरणेणं, (४)

दशाय शब्द, 'वाहणाओ उपानहौ 'वालवीयणि' वाल्यजनीम्-चामरम्, एतानि त्यक्त्वा, 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान महावीर, 'तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, 'समण भगव महावीर' श्रमण भगवन्त महावीर 'पचविहेणं अभिगमेण अभिगच्छइ' पञ्चविधेनाऽभिगमेनाभिगच्छति-पञ्चप्रकारेण अभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिमुख गच्छति, 'तजहा' तद्यथा-त पञ्चविधाभिगमन यथा-'सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए' सचित्ताना द्रव्याणा व्युत्सर्जनतया-हरितफलकुसुमादीना वस्तूना त्यागन १, 'अचित्ताण दव्वाणं अविओसरणयाए' अचित्ताना द्रव्याणामव्युत्सर्जनतया, अचित्ताना वस्त्राभरणादीनाम् अत्यागन २, 'एगसाडियमुत्त-

तलवार, छत्र, मुकुट, उपानत्-पगरख, एव वालव्यजनी-चामर। फिर वे (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) जहा श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहाँ पर आये, (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ) जाते ही वे पाच प्रकार के अभिगमन-सत्कारविशेष से युक्त होकर प्रभु के सन्मुख पहुँचे। वे पाच प्रकार के सत्कारविशेष इस प्रकार है-(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए) हरित फल फूल आदि सचित्त द्रव्यो का परित्याग करना, (अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए) वस्त्र आभरण आदि अचित्त द्रव्यो का परित्याग नही करना, (एगसाडियमुत्तरासगकरणेण) भाषा की यतना के लिये अखण्ड अर्थात् जो सीया हुआ न हो

પગરખા, તેમજ વાલવ્યજની-ચામર પછી તેઓ (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) જ્યા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજતા હતા ત્યા આવ્યા (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ) આવતા જ તેઓ પાચ પ્રકારના અભિગમન-સત્કારવિશેષથી યુક્ત થઈને પ્રભુના સન્મુખ પહોચ્યા તે પાચ પ્રકારના સત્કારવિશેષ આ પ્રકારના છે-(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए) લીલા ફળ ફૂલ આદિ સચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ કરવો, (अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए) વસ્ત્ર-આભરણ આદિ અચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ ન કરવો, (एगसाडियमुत्तरासगकरणेण) ભાષાની યતના

भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ, पासित्ता अभिसेक्कं हत्थिरयणं ठवेइ, ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं, तंजहा—खग्गं छत्तं उप्फेसं वाहणाओ वालवीयणिं, जेणेव समणे

अदूरसामंते=नातिदूरे नातिसमीपे, किंचिद्दूरे इत्यर्थः । 'छत्ताईए तित्थयराइसेसे' छत्रादिकान् तीर्थकरातिशेषान्=तीर्थकरातिशयान् 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा, 'आभिसेक्कं हत्थिरयणं' आभिषेक्यं हस्तिरत्नम् 'ठवेइ, ठवित्ता' स्थापयति, स्थापयित्वा, 'आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ' आभिषेक्यात् हस्तिरत्नात् 'पच्चोरुहइ' प्रत्यवरोहति=अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य, 'अवहट्टु पंच रायककुहाइं' अपहृत्य पञ्च राजककुदानि—त्यक्त्वा पञ्च राजचिह्नानि=राजाऽयमिति ज्ञापकानि चिह्नानि, 'तंजहा' तद्यथा—तानि चिह्नानि यथा—'खग्गं' खड्गम्, 'छत्तं' छत्रम्, 'उप्फेसं' मुकुटम् 'उप्फेसं' इति

च्छइ) निकल कर जहाँ पूर्णभद्र उद्यान था वहाँ आये, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ) आकर उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर के न अतिसमीप और न अतिदूर—किन्तु कुछ ही दूर पर तीर्थकरों के अतिशयस्वरूप छत्रादिकों को देखा, (पासित्ता आभिसेक्कं हत्थिरयणं ठवेइ) देखते ही उन्होंने अपने हाथी को खडा करवाया, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ) हाथी के खडे होते ही वे उस हाथी से नीचे उतरे, (पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं) नीचे उतरते ही उन्होंने इन पांच राजचिह्नों का परित्याग किया, (तं जहा) वे पांच राजचिह्न ये हैं—(खग्गं छत्तं उप्फेसं वाहणाओ वालवीयणिं) खड्ग-

ઉદ્યાન હતું ત્યાં આવ્યા, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते छत्ताइए तित्थयराइसेसे पासइ) આવીને તેઓએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરથી બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ સમીપ નહિ, પણ જરા દૂરે, તીર્થંકરોના અતિશય સ્વરૂપ છત્રાદિકોને જોયા, (पासित्ता आभिसेक्कं हत्थिरयणं ठवेइ) જોતાજ તેઓએ પોતાના હાથીને ઉભો રખાવ્યો, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ) હાથી ઉભો રહેતા જ તેઓ તે હાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા, (पच्चोरुहित्ता अवहट्टु पंच रायककुहाइं) નીચે ઉતરીને જ તેઓએ પાંચ રાજચિહ્નોનો ત્યાગ કર્યો (तंजहा) તે પાંચ રાજચિહ્નો આ છે—(खग्गं छत्तं उप्फेसं वाहणाओ वालवीयणिं) ખડ્ગ=તલવાર, છત્ર, ઉપ્ફેસ—મુકુટ -ઉપાનત

भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ, तजहा-(१) सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए, (२) अचित्ताण दव्वाणं अविओसरणयाए, (३) एगसाडिय उत्तरासगकरणेणं, (४)

देशीय शब्द, 'पाहणाओ' उपानहौ 'वालवीयणि' वाल्व्यजनीम्-चामरम्, एतानि त्यक्त्वा, **'जेणेव समणे भगव महावीरे'** यत्रैव श्रमणो भगवान महावीर, **'तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता'** तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, **'समण भगव महावीर'** श्रमण भगवन्त महावीर **'पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ'** पञ्चविधेनाऽभिगमेनाभिगच्छति-पञ्चप्रकारेण अभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिमुख गच्छति, **'तजहा'** तद्यथा-त पञ्चविधाभिगमन यथा-**'सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए'** सचित्ताना द्रव्याणा व्युत्सर्जनतया-हरितफलकुसुमादाना वस्तूना त्यागेन १, **'अचित्ताण दव्वाणं अविओसरणयाए'** अचित्ताना द्रव्याणामव्युत्सर्जनतया, अचित्ताना वस्त्राभरणादानाम् अत्यागन २, **'एगसाडियमुत्त-**

तलवार, छत्र, मुकुट, उपानत-पगरख, एव वाल्व्यजनी-चामर। फिर वे **(जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ)** जहा श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहाँ पर आये, **(उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ)** जाते ही वे पाच प्रकार के अभिगमन-सत्कारविशेष से युक्त होकर प्रभु के सन्मुख पहुँचे। व पाच प्रकार के सत्कारविशेष इस प्रकार हैं-**(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए)** हरित फल फूल आदि सचित्त द्रव्यों का परित्याग करना, **(अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए)** वस्त्र आभरण आदि अचित्त द्रव्यों का परित्याग नहीं करना, **(एगसाडियमुत्तरासगकरणेण)** भाषा की यतना के लिये अखण्ड अर्थात् जो सांधा हुआ न हो

પગરખા, તેમજ બાલવ્યજની-ચામર પછી તેઓ (जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ) જ્યા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરાજતા હતા ત્યા આવ્યા (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छइ) આવતા જ તેઓ પાચ પ્રકારના અભિગમન-સત્કારવિશેષથી યુક્ત થઈને પ્રભુના સન્મુખ પહોચ્યા તે પાચ પ્રકારના સત્કારવિશેષ આ પ્રકારના છે-(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए) લીલા ફળ ફૂલ આદિ સચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ કરવો, (अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए) વસ્ત્ર-આભરણ આદિ અચિત્ત દ્રવ્યોનો પરિત્યાગ ન કરવો, (एगसाडियमुत्तरासगकरणेण) ભાષાની યતના

चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण, (५) मणसो एगत्तभावकरणेण, समणं भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ नमसइ, वदित्ता नमसित्ता तिविहाए पज्जुवासण-

रासगकरणेण' एकशाटिकोत्तराऽऽसङ्गकरणेन–मापायतनार्थम् अस्यूतन एकपटन उत्तरासङ्गकरण तेन ३, '**चक्खुप्फासे**' चक्षु स्पर्शे–श्रीमहावीरे दृष्टिमागते, '**अजलिपग्गहेण**' अञ्जलिप्रग्रहेण=कृताऽञ्जलिपुटेन ४, '**मणसो एगत्तभावकरणेण**' मनस एकत्रभावकरणन–मनस चित्तस्यैकत्र=भगवद्विषये भावकरणेन=स्थिरीकरणेन, एव पञ्चविधाभिगमेन '**समण भगव महावीर**' श्रमण भगवन्त महावीरम् अभिगम्य, तस्य श्रमणस्य भगवतो महावारस्य '**तिक्खुत्तो**' त्रिकृत्व '**आयाहिणपयाहिण**' आदक्षिणप्रदक्षिणम्=अञ्जलिपुट नद्ध्वा, त नद्धाञ्जलिपुट दक्षिणकर्णमूलत आरम्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन चक्राकार त्रिपरिभ्राम्य ललाटदेशे स्थानरूप, '**करेइ**' करोति, '**करित्ता**' कृत्वा '**वदइ नमसइ**' वन्दते नमस्यति–स्तौति नमस्करोति, '**वदित्ता नमसित्ता**' वन्दित्वा नमस्यित्वा, '**तिवि-**

ऐसे वस्त्र का उत्तरासङ्ग करना, (**चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण**) जब से भगवान दिखायी दे, तभी से दोनों हाथों को जोडना, और (**मणसो एगत्तभावकरणेण**) मन को एकाग्र करके भगवान मे लगाना । इस प्रकार इन पाँच अभिगमनों से युक्त होकर राजाने भगवान् महावीर प्रभु को तीन बार (**आयाहिणपयाहिण**) आदक्षिणप्रदक्षिण-अञ्जलिपुट को दाहिने कान से लेकर शिर पर घुमाते हुए बाये कान तक ले जाकर फिर उसे घुमाते हुए दाहिने कान पर ले जाना और बाद मे उसे अपने ललाट पर स्थापन करना–रूप आदक्षिणप्रदक्षिण (**करेइ**) किया, (**करित्ता**) आदक्षिणप्रदक्षिण कर के (**वदइ नमसइ**) वन्दना और नमस्कार किया। (**वदित्ता नमसित्ता**) वदना नमस्कार कर के (**तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ**)

માટે અખંડ અર્થાત્ જે સીવેલા ન હોય તેવા વસ્ત્રનુ ઉત્તરાસંગ કરવુ, (चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण) જ્યારથી ભગવાન દેખાય ત્યારથી જ બન્ને હાથને જોડવા, અને (मणसो एगत्तभावकरणेण) મનને એકાગ્ર કરીને ભગવાનમા જોડવુ આ પ્રકારે આ પંચ અભિગમનોથી યુક્ત થઈને રાજાએ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને ત્રણ વાર (आयाहिणपयाहिण) આદક્ષિણપ્રદક્ષિણ–અંજલિપુટને જમણા કાનથી લઈને શિર ઉપર ઘુમાવતા ડાબા કાન સુધી લઈ જઈને પાછો તેને ઘુમાવીને જમણા કાને લઈ જવો અને પછી તેને પોતાના કપાળે સ્થાપન કરવારૂપ આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણ (करेइ) કર્યું, (करित्ता) આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણ કરીને (वदइ नमसइ) વદના અને નમસ્કાર કર્યા (वदित्ता नमसित्ता) વદના

ज्जुवासइ, तजहा-काइयाए वाइयाए माणसियाए। ए-ताव सकुइयग्गहत्थपाए सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अ-हे विणएण पंजलिउडे पज्जुवासइ। वाइयाए-ज जं भगव

ज्जुवासणयाए पज्जुवासइ' त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते-भगवत पर्युपासना 'तजहा' तद्यथा-तत् त्रिविधत्व दर्शयति-'काइयाए वाइयाए माणसियाए' कायिक्या वाचिक्या मानसिक्या, पर्युपास्ते इति पूर्वेणान्वय। तत्र कायिक्या पर्युपासनया तावत् 'सकुइयग्गहत्थपाए' सङ्कुचिताऽग्रहस्तपाद, 'सुस्सूसमाणे' शुश्रूषमाण = सेवमान, 'णमसमाणे' नमस्यन्-अभिमुखे विनयेन प्राञ्जलिपुट पर्युपास्ते, 'वाइयाए-ज ज भगव वागरेइ' वाचिक्या पर्युपासनया-यद् यद् भगवान् व्याकरोति=व्याख्याति,

त्रिविध पर्युपासना से उनकी उपासना की। वह त्रिविध उपासना इस प्रकार है-(काइयाए वाइयाए माणसियाए) काय से उपासना करना, वचन से उपासना करना एव मन से उपासना करना। (काइयाए ताव) कायिक उपासना इस प्रकार से उसने की-(सकुइयग्ग-हत्थपाए सुस्सूसमाणे णमसमाणे अभिमुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासइ) प्रभु के समीप वे हाथपावों को सकुचित करके उचित आसन से बैठे। उनसे धर्म सुनने की इच्छा करने लगे, उन्हे वारवार नमस्कार करने लगे, पुन नम्र होकर प्रभु के सम्मुख दोनों हाथों को जोडते हुए प्रभु की सेवा करने लगे। (वाइयाए) वचन से उपासना उन्होंने इस प्रकार की-(ज ज भगवं वागरेइ) जो जो भगवान् कहते थे, उस पर राजा इस प्रकार कहते थे, हे भगवान्! (से जहेयं तुब्भे वदह) आप जैसा कहते हैं, (एवमेय भंते!) हे

नमस्कार करीने (तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ) त्रिविध पर्युपासना वडे तेमनी उपासना करी ते त्रिविध उपासना आ प्रकारे छे-(काइयाए वाइयाए माणसियाए) कायाथी उपासना करवी, वचनथी उपासना करवी तेमज मनथी उपासना करवी (काइयाए ताव) कायिक उपासना तेणे आ प्रकारे करी-(सकुइयग्गहत्थपाए सुस्सूसमाणे णमसमाणे अभिमुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासइ) प्रभुनी पासे तेओ हाथ-पगने सकुचित करीने उचित आसन पर बेठा तेओ पासेथी धर्म साभळवानी ईच्छा करवा लाग्या, तेमने वारवार नमस्कार करवा लाग्या, अने नम्र थइने प्रभुना सन्मुख बन्ने हाथ जोडीने प्रभुनी सेवा करवा लाग्या (वाइयाए) वचनथी तेमणे आ प्रमाणे उपासना करी-(ज ज भगव वागरेइ) जे जे भगवान कहेता हता ते उपर राजा आ प्रकारे बोलता हता-हे भगवान्! (से जहेय तुब्भे वदह) आप जेम कहो छो

वागरेइ, एवमेयं भंते ! तहमेयं भंते ! अवितहमेयं भं
संदिद्धमेयं भंते ! इच्छियमेय भते ! पडिच्छियमेयं
इच्छियपडिच्छियमेय भंते ! से जहेय तुब्भे वदह–अपडिकूल-

तत्र तत्र–'एवमेयं भते !' एवमेतद् भन्त !=हे भगवन् ! यद् भवानुपदिशति तद् एवमे वास्ति, 'तहमेयं भते !' तथैतद् भदन्त !=हे भगवन् ! भवता यदुपदिष्ट तत्तथैव । 'अवितहमेय भते !' अवितथमेतद् भदन्त !=हे भगवन् ! भवदुक्तमेतत् सर्वं सत्यमेव । 'असदिद्धमेयं भते !' असन्दिग्धमेतद् भदन्त !=हे भगवन् ! एतत् सन्देहरहित=देश शङ्कासर्वशङ्कावर्जितम् । 'इच्छियमेय भते !' इष्टमेतद् भदन्त !=हे भगवन् ! एतद्भव द्वचनमस्माभिर्वाञ्छितमेव, 'पडिच्छियमेय भते !' प्रतीष्टमेतद् भदन्त !=हे भगवन् ! पुन पुनरिष्टमेतद् भवद्वचनम्, 'इच्छियपडिच्छियमेय भते !' इष्टप्रतीष्टमेतद् भदन्त !=हे भगवन् ! एतद् वचनम् इष्टप्रतीष्टोभयरूप वर्तते । 'से जहेय तुब्भे वदह' तद्यथैतद् यूय वदथ–तदेतद् यथा भवन्त कथयन्ति तत्तथैवेति वदन् 'अपडिकूलमाणे पज्जुवासइ' अप्रतिकूलयन्=प्रतिकूलाचरण वर्जयन् पर्युपास्ते । 'माणसियाए' मानसिक्या=मन-

भगवन् ! यह ऐसा ही है, (तहमेय भते !) हे भगवन् ! यह वैसा ही है, (अवितहमेय भते !) हे भगवन् ! आपने जो कहा सो सत्य है, (असदिद्धमेय भंते !) हे भगवन् ! यह देश-शङ्का और सर्वशङ्का से सर्वथा रहित है, (इच्छियमेय भते !) हे भगवन् ! आपका यह वचन हम लोगों के लिए सर्वदा वाञ्छनीय है, (पडिच्छियमेय भते !) हे भगवन् ! यह आपका वचन हम लोगों के लिये सर्वथा वाञ्छनीय है, (इच्छियपडिच्छियमेय भते !) हे भगवन् ! यह आपका वचन हम लोगों के लिये सर्वदा और सर्वथा वाञ्छनीय है। इस प्रकार राजा-(अपडिकूलमाणे) भगवान के साथ अनुकूल आचरण करते हुए (पज्जुवासइ) उनकी उपासना करने लगे। (माणसियाए) राजा ने भगवान् की मानसिक उपा

(एवमेय भते !) હે ભગવન્ ! એ એમજ છે, (तहमेय भते !) હે ભગવન્ ! એ એમજ છે, (अवितहमेय भते !) હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યુ તે સત્ય છે (असदिद्धमेय भते !) હે ભગવન્ ! આ તમારૂ વચન દેશશકા અને સર્વ–શકાઓથી સર્વથા રહિત છે (इच्छियमेय भते !) હે ભગવન્ ! આપના આ વચન અમારા માટે સર્વદા વાછનીય છે (पडिच्छियमेय भते !) હે ભગવન્ ! આ આપના વચન અમારા માટે સર્વથા વાછનીય છે, (इच्छिय-पडिच्छियमेय भते !) હે ભગવન્ ! આ આપના વચન અમારા માટે સર્વદા અને સર્વથા વાછનીય છે આ પ્રકારે રાજા (अपडिकूलमाणे) ભગવાનની સાથે અનુકૂલ

माणे पज्जुवासइ । माणसियाए-महयासवेगं जणइत्ता तिव्वध-म्माणुरागरत्ते पज्जुवासइ ॥ सू० ५४ ॥

मूलम्—तए ण ताओ सुभद्दप्पमुहाओ देवीओ अंतो अंतेउरसि ण्हायाओ जाव पायच्छित्ताओ सव्वालंकारविभूसि-

सम्बन्धिया पर्युपासनया, 'महयासवेग' महान्वेग=महद्वैराग्य 'जणइत्ता' जनयित्वा 'तिव्व-धम्मा-णुराग-रत्ते' तीव्र-धर्मा-नुराग-रक्त सन 'पज्जुवासइ' पर्युपास्ते अनेन वीतरागाण पुष्पधूपादिभि सावद्यपूजा निराकृता ॥ सूत्र ५४ ॥

टीका—'तए ण ताओ' इत्यादि । 'तए ण' तत खलु 'ताओ सुभद्दप्प-मुहाओ' तत तदनन्तरम्-सुभद्राप्रमुखा 'देवीओ' देव्य =राज्य 'अतो अतेउरसि' अन्तरन्त पुरस्य स्त्रीभवनमध्ये, 'ण्हायाओ जाव पायच्छित्ताओ' स्नाता यावत् प्राय-

सना इस प्रकार की-(महयासंवेग जणइत्ता तिव्व धम्मा णुराग रत्ते पज्जुवासइ) प्रभु के मुख से धर्म का उपदेश सुन कर राजा के हृदय में परम वैराग्य उत्पन्न हुआ और धर्मानुराग से प्रेरित होकर वे प्रभु की उपासना करने लगे । इस सूत्र से वीतरागों की पुष्प-धूप आदि से सावद्य पूजा करना सर्वथा निषिद्ध है—यह सूचित होता है ॥ सू० ५४ ॥

'तए ण ताओ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (ताओ सुभद्दप्पमुहाओ देवीओ) वे सुभद्राप्रमुख देविया भी (अतो अतेउरसि) अत पुरस्थ स्त्रीभवन के मध्यवर्ती स्नानागार मे (ण्हायाओ जाव

આચરણ કરતા (पज्जुवासइ) તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યા (माणसियाए) રાજાએ ભગવાનની માનસિક ઉપાસના આ પ્રકારે કરી-(महयासवेग जणइत्ता तिव्व-धम्मा-णुराग-रत्ते पज्जुवासइ) પ્રભુના મુખથી ધર્મનો ઉપદેશ સાભળીને રાજાના હૃદયમા પરમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયુ, અને ધર્માનુરાગથી પ્રેરિત થઇને તેઓ પ્રભુની ઉપાસના કરવા લાગ્યા આ સૂત્રથી વીતરાગોની પુષ્પ ધૂપ આદિ વડે સાવદ્યપૂજા કરવી એ સર્વથા નિષિદ્ધ છે તે સૂચિત થય છે (સૂ० ५४)

"तए ण ताओ" ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (ताओ सुभद्दप्पमुहाओ देवीओ) તે સુભદ્રા પ્રમુખ દેવીઓ પણ (अतो अतेउरसि) અત પુરમા સ્ત્રીભવનના મધ્યવર્તી સ્નાનાગારમા (ण्हायाओ जाव पायच्छित्ताओ) સ્નાન કરીને કૌતુક તથા બલિકર્મથી

याओ बहूहि खुज्जाहिं चिलाईहि वामणीहिं वडभीहिं बब्बरीहिं
बउसियाहिं जोणियाहि पल्हवियाहिं ईसणियाहिं चारुडणियाहिं

श्चित्ता -यावत् शब्दात् 'कृतवलिकर्माण कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता' इति सग्रह, तथा 'सव्वालकार-विभूसियाओ' सर्वा-ऽलङ्कार-विभूषिता -सर्वैरलङ्कारैरलङ्कृता 'बहूहिं खुज्जाहिं' बह्वीभि कुब्जाभि -वक्रशरीराभि 'कूनडी' इति प्रसिद्धाभि, 'चिलाईहिं' किरातीभि =किरात देशोत्पन्नाभि, 'वामणीहिं' वामनाभि -अतिहूस्व शरीराभि, 'वडभीहिं' वटभिकाभि =वक्राऽध कायाभि, 'बब्बरीहिं' बर्बराभि =बर्बरदेशोपन्नाभि, 'बउसियाहिं' बकुशिकाभि, 'जोणियाहिं' योनिकाभि =योनिकदेशोपन्नाभि, 'पल्हवियाहिं' पह्लविकाभि =पह्लवदेशोत्पन्नाभि, 'ईसिणियाहिं' 'ईसिन' नामकोऽनार्यदेशस्तत्रोपन्नाभि 'चारुडणियाहिं' चारकिनिकाभि, 'चारुकिनिक' देशविशेषोत्पन्नाभि, 'लासियाहिं' लासिकाभि =लासकदेशो

पायच्छित्ताओ) स्नान करके कौतुक तथा बलिकर्म से निवृत्त होकर, (सव्वा-लकार-विभूसियाओ) एव समस्त अलकारों को धारण कर (बहूहिं खुज्जाहिं चिलाईहिं) अनेक कुबडी दासियों से, अनेक किरातिनियों-किरात देशमे उत्पन्न दासियों से, (वामणीहिं) अनेक वामनियोंसे--जिनका शरीर अत्यत हूस्व-छोटा था ऐसी दासियों से, (वडभीहिं) अनेक वटभियों-जिनकी कमर बिल्कुल झुक गई थी ऐसी दासियों से, (बब्बरीहि) बर्बर देशोद्भव अनेक दासियों से, (बउसियाहिं) बकुश देश की दासियों से, (जोणियाहिं) यूनान देश की दासियों से, (पल्हवियाहिं) अनेक पह्लविकाओं-पह्लवदेश की दासियों से, (ईसिणियाहिं) इसिन नाम का एक अनार्यदेश है इस देश की दासियों से, (चारुइणियाहिं) चारुकिनिक देश की दासियों से, (लासियाहिं) लासकदेश की दासियों से, (लउसियाहिं)

निवृत्त थईने (सव्वालकारविभूसियाओ) तेमज सर्व अलकारोने धारण करीने (बहूहिं खुज्जाहिं चिलाईहिं) અનેક કુબડી દાસીઓથી, અનેક કિરાતીઓ-કિરાત દેશમા ઉત્પન્ન થયેલી દાસીઓથી, (वामणीहिं) અનેક વામનિઓ-જેના શરીર અત્યત નાના-(ઠીગણા) હતા એવી દાસીઓથી, (वडभीहिं) અનેક વટભીઓ-જેમની કમર છેક વળી ગઇ હતી એવી દાસીઓથી (बब्बरीहिं) બર્બર--દેશોત્પન્ન અનેક દાસીઓથી, (बउसियाहिं) બકુશ દેશની દાસીઓથી, (जोणियाहिं) યૂનાન દેશની દાસીઓથી, (पल्हवियाहिं) અનેક પહ્લવિકાઓ-પહ્લવ દેશની દાસીઓથી, (ईसिणियाहिं) ઇસિન નામનો એક અનાર્ય દેશ છે તે દેશની દાસીઓથી, (चारुइणियाहिं) ચારૂકિનિક દેશની દાસીઓથી, (लासियाहिं) લાસક દેશની દાસીઓથી, (लउसियाहिं) લકુશદેશની દાસીઓથી (सिंहलीहिं) સિહલ દેશની

लासियाहिं लउसियाहिं सिहलीहिं दमलीहिं, आरबीहि पुलि-
दीहिं पक्कणीहि वहलीहिं मरुडीहिं सवरीहि पारसीहि णाणादे-
सीहि विदेस–वेस–परिमंडियाहि इगिय–चिंतिय–पत्थिय–
वियाणियाहिं सदेसणेवत्थ-ग्गहिय–वेसाहिं चेडिया–चक्कवाल-व-

त्पन्नाभि, 'लउसियाहिं' लकुशिकाभि =लकुशदेशोपन्नाभि, 'सिंहलीहिं' सिंहलीभि = सिंहलदेशोपन्नाभि 'दमिलीहिं' द्रविडीभि =द्रविडदेशोपन्नाभि, 'आरबीहिं' आरबीभि = अरबदेशोपन्नाभि, 'पुलिंदीहिं' पुलिन्दीभि =पुलिन्ददेशोपन्नाभि, 'पक्कणीहिं' पक्कणीभि = पक्कणदेशोपन्नाभि, 'वहलीहिं' वहलीभि =वहलनामकोऽनार्यदेशस्तत्रोत्पन्नाभि, 'मुरुंडीहिं' मुरण्डाभि =मुरण्डदेशोपन्नाभि, 'सवरीहिं' शबरीभि =शबरदेशोत्पन्नाभि, 'पारसीहिं' पारसाभि =पारसदेशोत्पन्नाभि, किरातादय सर्वेऽनार्यदेशा, 'णाणादेसीहिं' नानादेशीयाभि, 'विदेस वेस परिमडियाहिं' विदेश-वेष-परिमण्डताभि =विविध-देशपरिमण्डनयुक्ताभि, 'इगिय-चिंतिय-पत्थिय–वियाणियाहिं' इङ्गित-चिन्तित–प्रार्थित विज्ञाभि, इङ्गितम्=अभिप्रायानुरूप-

लकुशदेश की दासियों से, (सिंहलीहिं) सिंहलदेश की दासियों से, (दमिलीहिं) द्रविडदेश की दासियों से, (आरबीहिं) अरबदेश की दासियो से, (पुलिंदीहिं) पुलिन्ददेश की दासियों से, (पक्कणीहिं) पक्कणदेश की दासियों से, (वहलीहिं) वहल नाम के अनार्य देश की दासियों से, (मुरुडिहिं) मुरण्डदेश की दासियों से, (सवरीहिं) शबरदेश की दासियों से, (पारसीहिं) पारसदेश की दासियों से, (ये किरात आदि जितने भी देश है वे सब अनार्य देश है) इन (णाणादेसीहिं) अनेक देश की दासियाँ, जो (विदेस–वेस परिमडियाहिं) विदेशी वेष भूषा से सज्जित थीं, (इगिय–चिंतिय–पत्थिय–वियाणियाहिं) इंगित को अर्थात् अभिप्राय के अनुरूप चेष्टा को, चिंतित को अर्थात् मनोगत भावको,

દાસીઓથી, (दमिलीहिं) દ્રવિડ દેશની દાસીઓથી, (आरबीहिं) અરબ દેશની દાસીઓથી (पुलिंदीहिं) પુલિંદ દેશની દાસીઓથી (पक्कणीहि) પક્કણ દેશની દાસીઓથી, (वहलीहिं) બહલ નામના અનાર્ય દેશની દાસીઓથી, (मुरुडीहिं) મુરુંડ દેશની દાસીઓથી, (सवरीहिं) શબર દેશની દાસીઓથી, (पारसीहिं) પારસ દેશની દાસીઓથી, આ કિરાત આદિ જેટલા દેશ છે તે બધા અનાર્ય દેશ છે, આ (णाणादेसीहिं) અનેક દેશની દાસીઓ જે (विदेस–वेस परि-मडियाहिं) વિદેશી વેષ ભૂષાથી સજ્જિત હતી, (इगिय चिंतिय पत्थिय वियाणियाहिं) ઇંગિતને એટલે અભિપ્રાયને અનુરૂપ ચેષ્ટાને, ચિન્તિતને એટલે મનોગત ભાવને,

रिसवर-कंचुइज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ अंतेउराओ णिग्गच्छन्ति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पाडियक्कजाणाइ तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइं दुरू-

चेष्टितम्, चिंतित=मनोगत, प्रार्थितम्=अभिलषित तेषा विज्ञाभि, 'सदेस-णेवत्थ-ग्गहिय-वेसाहिं' स्वदेश-नेपथ्य-गृहीत-वेषाभि -स्वदेशस्य यानि नेपथ्यानि=वस्त्रभूषण धारणरीतय, तैर्गृहीता वेषा याभि तास्तथा ताभि, 'चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कंचुइज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ' चेटिका-चक्रवाल-वर्षवर-कञ्चुकीय-महत्तर-वृद परिक्षिप्ता —चेटिकाना=दासीना चक्रवाल मण्डलम्, वर्षवरा,=क्लीबा, कञ्चुकीया =अन्त पुरबहि प्रदेशरक्षका, तदन्ये ये महत्तरा =प्रामाणिका अन्त पुररक्षका, तेषा यद् वृद तेन परिक्षिप्ता =परिवेष्टिता यास्तास्तथा सुभद्राप्रमुखा देव्यो=राज्ञ्य 'अंतेउराओ णिग्गच्छति' अन्त पुरात्-स्त्रीगृहान्निर्गच्छन्ति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य, 'जेणेव पाडियक्कजाणाइ' यत्रैव प्रत्येकयानानि=पृथक् २ यानानि सन्ति, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'पाडियक्क-पाडि-

प्रार्थित को अर्थात्-अभिलषित को जानने मे विज्ञ थीं, (सदेस णेवत्थ ग्गहिय वेसाहिं) अपने २ देश की रीति के अनुसार वेषभूषा धारण की हुई थीं, ऐसी इन विदेशी दासियों से, तथा-(चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कंचुइज्ज-महत्तर-वंद-परिक्खित्ताओ) विदेशी दासियों से भिन्न दासियों के समूह से, वर्षवरों से-नपुसकों से, कचुकियों से तथा और भी अन्य प्रामाणिक अन्त पुर रक्षकों से परिक्षिप्त घिरी हुई होकर (अंतेउराओ णिग्गच्छति) अत पुर से निकलीं, (णिग्गच्छित्ता) निकलकर (जेणेव पाडियक्कजाणाइ) जहा अपने २ योग्य अलग २ यान रखे हुए थे, (तेणेव उवागच्छति) वहा पर पहुँची, (उवागच्छित्ता, पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ दुरूहति) पहुँच कर उन पृथक् २

પ્રાર્થિતને એટલે અભિલાષાને જાણી લેવામા નિપુણ હતી, (सदेसणेवत्थ-ग्गहियवेसाहिं) જેઓએ પોતપોતાના દેશની રીત પ્રમાણે વેષ ધારણ કરેલો હતો એવી આ વિદેશી દાસીઓથી, તથા (चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कचुइज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ) વિદેશી દાસીઓથી જુદી દાસીઓના સમૂહથી, તથા વર્ષવર-નપુસકોથી, કચુકીઓથી, તથા બીજા પણ પ્રામાણિક અત પુરરક્ષકોથી પરિક્ષિપ્ત-વીટાએલી બનીને (अंतेउराओ णिग्गच्छति) અત પુરથી નીકળી, (णिग्गच्छित्ता) નીકળીને (जेणेव पाडियक्कजाणाइ) જ્યા પોતપોતાને યોગ્ય જુદા જુદા યાન (વાહનો) રાખવામા આવ્યા હતા (तेणेव उवागच्छति) ત્યા પહોચી (उवागच्छित्ता पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ दुरू

हंति, दुरूहित्ता णियग-परियाल सद्धिं सपरिवुडाओ चंपाए णयरीए मज्झमज्झेणं णिग्गच्छति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासंति,

यकाइ' प्रयेकप्रत्येकानि=पृथक् २ कल्पितानि 'जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ'-यात्राभिमुखानि युक्तानि यानानि-यात्राभिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनाय सज्जितानि युक्तानि=बलीवर्दै योजितानि, यानानि=रथान् 'दुरूहति' अधिरोहन्ति, 'दुरूहित्ता' अधिरुह्य, 'णियग-परियाल सद्धिं' निजकपरिवारै सार्द्धम्, 'सपरिवुडाओ' सम्परिवृता=समन्ताद्वेष्टिता, चम्पाया नगर्या मध्यमध्येन, 'णिग्गच्छति' निर्गच्छति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य, 'जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छति' यत्रैव पूर्णभद्र चैत्य तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते' उपागत्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यादूरसमीप 'छत्तादीए तित्थयराइसेसे' छत्रादिकान तीर्थकरातिशेषान्=तीर्थकरातिशयान्

यानों पर, जो भगवान के दर्शन के लिये ले जाने के निमित्त पहिले से सज्जित कर रखे हुए एव बलीवर्द आदिकों से युक्त थे, सवार हुईं। (दुरूहित्ता णियग-परियाल सद्धिं) सवार होकर अपने २ परिवारों के साथ (सपरिवुडाओ) परिवेष्टित होती हुईं वे सब देवियां (चपाए णयरीए मज्झमज्झेण) चपा नगरी के ठीक बीचों बीच के मार्ग से होकर (णिग्गच्छति) निकलीं, (णिग्गच्छित्ता) निकलकर (जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छति) जिस ओर पूर्णभद्र चैत्य (उद्यान) था, उस ओर आयीं, (उवागच्छित्ता) आकर (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासति) उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर से कुछ दूर पर रहे हुए तीर्थंकरों के अतिशय

हुति) पडोचीने ते જુદા જુદા યાનો-રથો પર જે ભગવાનના દર્શને લઇ જવા માટે પહેલાથી તૈયાર કરી રાખવામા આવ્યા હતા તેમજ બળદો જોડી રાખેલા હતા તેમા બેઠા, (दुरूहित्ता णियग-परियाल सद्धिं) બેસીને પોતપોતાના પરિવારની સાથે (सपरिवुडाओ) યુક્ત થઇને તે બધી દેવીઓ (चपाए णयरीए मज्झमज्झेण) ચ પાનગરીના બરાબર વચ્ચો-વચ્ચના માર્ગે થઇને (णिग्गच्छति) નીકળી, (णिग्गच्छित्ता) નીકળીને (जेणेव पुण्णभद्दे चेइए तेणेव उवागच्छति) જે તરફ પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતુ તે તરફ આવી, (उवागच्छित्ता) આવીને (समण स्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासति) તેમણે

पासित्ता पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति, ठवित्ता जाणेहिंतो पच्चोरुहंति, पच्चोरुहित्ता, बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जे· णेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छंति,

'पासंति' पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा, 'पाडियक्क पाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति' प्रत्येकप्रत्येकानि यानानि स्थापयन्ति, स्थापयित्वा, 'जाणेहिंतो पच्चोरुहंति' यानेभ्य प्रत्यवरोहन्ति=अवतरन्ति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य, 'बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ' बह्वीभि कुब्जिकाभिर्यावत् परिक्षिप्ता =परिवेष्टिता ,यावच्छब्दात्पूर्वोक्ता विविधदेशजातिसमुद्भूता ग्राह्या , 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य ' समणं भगवं महावीरं पंचविहेण अभिगमेण अभिगच्छंति ' श्रमणं भगवन्तं महावीरं पञ्चविधेनाऽभिगमेनाभिगच्छन्ति, पञ्चविधमभिगमनं स्फुटीकरोति–' तं जहा ' तद्यथा

स्वरूप छत्रादिकों को देखा, (पासित्ता) देख कर उन सबोंने (पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति) अपने २ (पृथक् २) यानों को रोक दिया और वे (जाणेहिंतो पच्चोरुहंति) उन यानों से नीचे उतरीं, (पच्चोरुहित्ता) उतर कर (बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति) उन अनेक कुब्जादिक दासियों से परिवृत होती हुईं वे जहां श्रमण भगवान् महावीर थे वहां पर आयीं, (उवागच्छित्ता) आकर उन्हों ने (समणं भगवं महावीरं पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छंति) प्रभु के निकट जाने के लिये पांच प्रकार के अभिगमनों को अच्छी तरह धारण किया। वे पाँच प्रकार के अभिगमन ये है–(सचित्ताणं दव्वाणं विओसरणयाए, अचित्ताणं दव्वाणं अवि

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરથી જરા દૂર રહેલા તીર્થંકરોના અતિશય સ્વરૂપ છત્રાદિકોને જોયા, (पासित्ता) જોઈને બધી (पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति) પોતપોતાના (જુદા જુદા) યાનો-રથોને રોકી દીધા, અને તેઓ (जाणेहिंतो पच्चोरुहंति) તે યાનોમાંથી નીચે ઉતરી, (पच्चोरुहित्ता) ઉતરીને (बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति) તે અનેક કુબ્જા આદિક દાસીઓના પરિવાર સહિત જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર હતા ત્યાં આવી, (उवागच्छित्ता) આવીને તેઓએ (समणं भगवं महावीरं पंचविहेण अभिगमेण अभिगच्छंति) પ્રભુની પાસે જવા માટે પાંચ પ્રકારના અભિગમનોને સારી રીતે ધારણ કર્યા તે પાંચ પ્રકારના અભિગમન આ છે–(सचित्ताणं दव्वाणं

तंजहा-१ सचित्ताणं दव्वाणं विओसरणयाए, २-अचित्ताणं दव्वाणं अविओसरणयाए, ३-विणओणयाए गायलट्ठीए, ४-चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं, ५-मणसो एगत्तीभावकरणेणं समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति,

'सचित्ताणं दव्वाणं विओसरणयाए' सचित्तानां द्रव्याणां व्युत्सर्जनतया-सचित्तद्रव्यत्यागेन,१, 'अचित्ताणं दव्वाणं अविओसरणयाए' अचित्तानां द्रव्याणामव्युत्सर्जनतया-अचित्तद्रव्याणां=वस्त्राभरणादीनामपरित्यागेन २, 'विणओणयाए गायलट्ठीए' विनयावनतया गात्रयष्ट्या ३, 'चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं' चक्षुःस्पर्शेऽञ्जलिप्रग्रहेण=श्रीवर्धमाने महावीरे चक्षुर्विषये सति अञ्जलिविरचनेन ४, 'मणसो एगत्तीभावकरणेणं' मनस एकत्रीभावकरणेन-मनसः=चित्तस्य एकत्रीभावकरणं-एकत्र=भगवद्विषये स्थिरीकरणं तेन ५, एतद्रूपेण पञ्चप्रकारेण अभिगमेन, 'समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता वंदंति णमंसंति, वंदित्ता णमंसित्ता' श्रमणस्य

ओसरणयाए, विणओणयाए गायलट्ठीए, चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं, मणसो एगत्तीभावकरणेणं) सचित्त द्रव्यों का परित्याग करना-प्रभु के दर्शन करने के लिये जाते समय अपने पास सचित्त वस्तुओं को नहीं रखना, अचित्तवस्त्रादिकों का त्याग नहीं करना, विनय से अवनत गात्र-शरीर होना-विनयभार से नम्रीभूत होना, प्रभु के दिखते ही दोनों हाथों को जोडना, एवं प्रभु की भक्ति में मन को एकाग्र करना। इन पांच अभिगमनों से युक्त सपरिवार उन रानियों ने (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति) श्रमण भगवान महावीर को तीन बार आदक्षिणप्रदक्षिण किया, (करित्ता वंदंति नमंसंति)

विओसरणयाए, अचित्ताणं दव्वाणं अविओसरणयाए, विणओणयाए गायलट्ठीए, चक्खुप्फासे अंजलिपग्गहेणं, मणसो एगत्तीभावकरणेणं) सथित्त द्रव्योनो परित्याग करवो-प्रभु दर्शन करवा माटे जती वखते पोतानी पासे सचित्त वस्तुओ न राखवी १, अचित्त वस्त्रादिकोनो त्याग करवो २, विनयथी नमावेल गात्र-शरीर राखवु-विनयभारथी नम्रीभूत थवु ३, प्रभुने जोताज बन्ने हाथ जोडवा ४, तेमज प्रभुनी भक्तिमा मनने एकाग्र करवु ५, आ पांच अभिगमनोथी युक्त सपरिवार ते राणीओए (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति) श्रमण भगवान महावीरने त्रणवार आदक्षिणप्रदक्षिण कर्या, (करित्ता वंदंति णमंसंति) पछी वंदना तेमज नमस्कार कर्या,

करित्ता वदंति णमसंति, वंदित्ता णमसित्ता कूणियरायं पुरओ कट्टु ठिइयाओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासंति ॥ सू० ५५ ॥

मूलम्—तए णं समणे भगवं महावीरे कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्य सुभद्दापमुहाणं देवीण तीसे य महइमहा-

भगवतो महावीरस्य त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिण कुर्वन्ति, कृत्वा वदन्ते नमस्यति, वदित्वा नमस्यित्वा, 'कूणियराय पुरओ कट्टु ठिइयाओ चेव' कूणिकराज पुरत कृत्वा स्थिता एव 'सपरिवाराओ' सपरिवारा—परिजनसमेता, 'अभिमुहाओ' अभिमुखा भगवद्दृष्टिपथे, 'विणएणं पजलिउडाओ पज्जुवासति' विनयेन प्राञ्जलिपुटा =कृताञ्जलिपुटा पर्युपासते ॥ सू० ५५ ॥

'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' तत =द्वादशविधपरिपदुपस्थितिसमनन्तर खलु 'समणे भगव महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीर 'कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स' कूणिकस्य राज्ञो भभसारपुत्रस्य 'सुभद्दापमुहाण देवीण' सुभद्राप्रमुखाणा देवीनाम्—'तीसे

पश्चात् वदना एव नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता कूणियराय पुरओ कट्टु ठिइयाओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएण पजलिउडाओ पज्जुवासति) वदना नमस्कार कर चुकने के बाद फिर वे, कूणिक राजा को आगे कर के खडी खडी विनयपूर्वक हाथ जोड कर भगवान की सेवा करने लगीं ॥ सू ५५ ॥

'तए ण' इत्यादि ।

(तए ण) बारह प्रकार के परिषद जम जाने पर (समणे भगव महावीरे) श्रमण भगवान् महावीर ने (कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स) भभसार अर्थात् श्रेणिक

(वदित्ता णमसित्ता कूणियराय पुरओ कट्टु ठिइयाओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएण पजलिउडाओ पज्जुवासति) વદના નમસ્કાર કરી લીધા પછી વળી તે કૂણિક રાજાને આગળ કરીને ઉભી ઉભી વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને ભગવાનની સેવા કરવા લાગી (સૂ ૫૫)

"तए ण" ઇત્યાદિ

(तए ण) બાર પ્રકારની પરિષદ ભરાઇ જતા (समणे भगव महावीरे) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે (कूणियस्स रण्णो भभसारपुत्तस्स) ભભસાર અર્થાત્ શ્રેણિ

लियाए परिसाए इसिपरिसाए मुणिपरिसाए जइपरिसाए देव-परिसाए अणेगसयाए अणेगसयवदाए अणेगसयवदपरिवाराए

य महइमहालियाए' तस्याश्च महातिमहत्या 'परिसाए' परिषद =सभाया, 'इसिपरिसाए' ऋषिपरिषद —ऋषन्ति=जानन्ति अवधिज्ञानादिनेति ऋषय —अतिशयज्ञानवन्त, तेषा परिषत्-सभा तस्या, 'मुणिपरिसाए' मुनिपरिषद —मुणन्ति—मन्यन्ते वा=प्रतिजानन्ति सर्वसावद्य-व्यापारोपरतिम् इति मुणयो—मुनयो वा—सर्वविरतिमन्त, तेषा परिषत् तस्या मुणिपरिषदो, मुनिपरिषदो वा, 'जइपरिसाए' यतिपरिषद —यतन्ते दशविधयतिधर्मे इति यतय। तथा चोक्तम्—

एवं यः शुद्धयोगेन, परित्यज्य गृहाऽऽश्रमान्।
सयमे रमते नित्य, स यतिः परिकीर्तितः ॥ १ ॥

इति तेषा यतीना परिषत्—तस्या, 'देवपरिसाए' देवपरिषद —देवाना=भवन-पत्यादिचतुर्विधदेवाना परिषत्—तस्या, 'अणेगसयाए' अनेकशताया —अनेकानि शतानि यस्या साऽनेकशता तस्या, 'अणेगसयवदाए' अनेकशतवृन्दाया =अनेकशतानि वृन्दानि= समूहा यस्या साऽनेकशतवृन्दा तस्या, 'अणेगसयवदपरिवाराए' अनेकशतवृन्दपरि-

के पुत्र कूणिक राजा को, तथा—(सुभद्दापमुहाण देवीण) सुभद्राप्रमुख राजरानियों को, (तीसे य महइमहालियाए) तथा उस बडी भारी (परिसाए) सभा को, (इसि-परिसाए) ऋषियों—अवधिज्ञान से पदार्थों को जानने वालों की सभा को, (मुणिपरिसाए) मुनियों—सर्वसावद्य व्यापारों के मन वचन एव काय आदि से त्यागियों की सभा को, (जइपरिसाए) गृहाश्रम का परित्याग कर जो मन, वचन, काय के शुद्धयोग से सयम में अर्थात् दश प्रकार के यतिधर्म मे नित्य यत्नवान होते है वे यति है, उनकी सभा को, (देवपरिसाए) भवनपति आदि चतुर्निकाय के देवों की सभा को, (अणेगसयाए) अनेकशतसख्यावाली (अणेगसयवदाए) अनेकशत वृन्द (समूह) वाली (अणेग-

કના પુત્ર કૂણિક રાજાને, તથા-(सुभद्दापमुहाण देवीण) સુભદ્રા-પ્રમુખ રાજરાણીઓને (तीसे य महइमहालियाए) તથા તે બહુ મોટી (परिसाए) સભાને, (इसि परिसाए) ઋષિઓ-અવધિજ્ઞાનથી પદાર્થોને જાણવાવાળાઓની સભાને, (मुणि परिसाए) મુનિઓ સર્વસાવદ્યવ્યાપારોને મન વચન તેમજ કાયા આદિથી ત્યાગ કરનારની સભાને, (जइपरिसाए) ગૃહસ્થાશ્રમનો પરિત્યાગ કરી જે મન, વચન, કાયના શુદ્ધયોગથી સયમમા અર્થાત્ દશ પ્રકારના યતિધર્મમા નિત્ય યત્નવાન રહે છે તે યતિ છે તેમની સભાને, (देवपरिसाए) ભવનપતિ આદિ ચતુર્નિકાયના દેવોની સભાને, (अणेगसयाए) અનેક શત (સો) સખ્યા

ओहवले अइबले महब्बले अपरिमिय-बल-वीरिय-तेय-माह-प्प-कति-जुत्ते सारय-णवत्थणिय-महुर-गंभीर-कोंच-णि-

वाराया -अनेकशतवृन्द परिवारो यस्या सा तथा तस्या, इत्यम्भूताया निनिधाया परिषद, अत्र कर्मण सम्बन्धमात्रविवक्षाया षष्ठी, 'ओहबले' ओघबल =अप्रतिनद्धबलशाली,' अइबले' अतिबल =अतिशयबलवान्, 'महब्बले' महाबल =अनुपमप्रशस्तशक्तिमान्, 'अपरिमिय-बल-वीरिय-तेय-माहप्प-कति-जुत्ते' अपरिमित-बल-वीर्य-तेजो-माहात्म्य कान्ति-युक्त, अपरिमितम्=अत्यधिक बल=शारीरिकम्, वीर्यं=जीवसम्भूतम्, तेजो=दीप्ति, माहात्म्यम्=प्रभाव, कान्ति =सौन्दर्यम्, एतैर्युक्त, 'सारय-णव-त्थणिय-महुर-गभीर कोंच-णिग्घोस-दुदुभि-स्सरे' शारद-नव-स्तनित मधुर गम्भीर-क्रौञ्च-निर्घोष-दुदुभि स्वर -शारद=शरत्कालिक यन्नवस्तनित-नवघनगर्जित तद्व मधुरो गम्भीरश्च तथा क्रौञ्चनि

सय-वंद-परिवाराए) अनेकशत-समूह-युक्त परिवार वाली उस सभा को, (अरहा) अर्हत प्रभु (धम्म) श्रुतचारित्ररूप धर्म का (भासइ) उपदेश देते है-इस शाश्वत नियम के अनुसार (अद्धमागहाए भासाए) अर्धमागधी भाषा द्वारा (धम्म) श्रुत चारित्ररूप धर्म का (परिकहेइ) उपदेश दिया। भगवान् कैसे थे ? सो कहते हैं-भगवान् महावीर प्रभु (ओहवले अइवले महब्बले अपरिमिय-बल-वीरिय-तेय-माहप्प-कंति-जुत्ते) अप्रतिनद्धबलशाली थे। अतिशयबलिष्ठ थे। अनुपम-प्रशस्त शक्ति-सपन्न थे। अपरिमित बल, वीर्य, तेज, माहात्म्य एव काति से युक्त थे। बल से यहा पर शारीरिक शक्ति का सग्रह हुआ है। वीर्य से जीव की असाधारण शक्ति का ग्रहण किया गया है। प्रभाव का नाम माहात्म्य है, शारीरिक सुन्दरता का नाम काति है। (सारय-णव-

વાળી (अणेगसयवदाए) અનેકશત વૃન્દ (સમૂહ) વાળી (अणेग सय वद परिसाए) અનેક-શત-સમૂહ યુક્ત પરિવારવાળી તે સભાને, (अरहा) અર્હંત પ્રભુ (धम्म) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો (भासइ) ઉપદેશ આપે છે-આ શાશ્વત નિયમને અનુસરીને (अद्धमागहाए भासाए) અર્ધ-માગધી ભાષા દ્વારા (धम्म) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો (परिकहेइ) ઉપદેશ આપ્યો ભગવાન કેવા હતા ? તે કહે છે-ભગવાન મહાવીર પ્રભુ (ओहबले, अइबले, महब्बले, अपरिमिय बल-वीरिय तेय माहप्प-कंति-जुत्ते) અપ્રતિબદ્ધ બલશાળી હતા, અતિશય બળવાન હતા અનુપમ પ્રશસ્ત-શક્તિ-સપન્ન હતા અપરિમિત બલ, વીર્ય, તેજ, માહાત્મ્ય તેમજ કાંતિથી યુક્ત હતા બલથી અહીં શારીરિક શક્તિનો સગ્રહ સમજવું વીર્યથી જીવની અસાધારણ શક્તિનો અર્થ ગ્રહણ કર્યો છે પ્રભાવનો અર્થ માહાત્મ્ય છે શારીરિક સુંદરતા એટલે કાંતિ છે (सारय-णव-त्थणिय-महुर-गभीर-कोंच

ग्घोस-ददुभि-स्सरे उरे वित्थडाए कंठे वट्टियाए सिरे समाइण्णाए अगरलाए अमम्मणाए सव्व-क्खर-सण्णिवाइयाए

घोषवत्-क्रौञ्च =पक्षिविशेषस्तस्य मञ्जुलकूजनवत्, दुदुभिस्वरश्च स्वरो यस्य स तथा-शारदजलधरध्वनिवत् क्रौञ्चकलकूजनवद् दुन्दुभिस्वरवन्मधुरगम्भीरदूरगामिध्वनियुक्त इत्यर्थ । 'उरे वित्थडाए' उरसि विस्तृतया-वक्ष स्थलस्य विस्तीर्णत्वात् तत्र विस्तारमुपगतया, 'कठे वट्टयाए' कण्ठे वृत्ततया, स्वार्थे तल्, वृत्तया इत्यर्थ, कण्ठस्य वर्तुलत्वात् तत्र वृत्तरूपेण स्थितया, 'सिरे समाइण्णाए' शिरसि समाकीर्णया-शिरसि=मूर्ध्नि समाकीर्णया=व्याप्तया, तत 'अगरलाए' अगरल्या=व्यक्तया-मूर्ध्नं परावृत्य वक्रमागत्य तान्वादितत्तत्स्थान प्राप्य वर्णसमुदायस्वरूप प्राप्तया इति भाव, 'अमम्मणाए' अमन्मनया=वर्णपदवैकल्यरहितया, 'सव्वक्खरसन्निवाइयाए' सर्वाक्षरसन्निपातिन्या-सर्वे अक्षरसन्निपाता =वर्णसयोगा सन्ति यस्या सा तथा-सकलवाङमयस्वरूपा तया, भगवत सर्वज्ञतया सर्वार्थवाचकशब्दप्रयोगकरणादिति भाव, 'पुण्णरत्ताए' पूर्णरक्तया-पूर्णा=स्वरकलादि-

त्थणिय-महुर-गभीर-कोंच-णिग्घोस-दुदुभि-स्सरे) भगवान् की ध्वनि शरत्कालीन नवीन मेघ की गर्जना जैसी मधुर एव गभीर थी। तथा क्रौचपक्षी के मजुल निर्घोष की तरह मीठी एव दुदुभि के स्वर की तरह बहुत दूर तक जानेवाली थी। (उरे वित्थडाए) वक्षस्थल के विस्तीर्ण होने से वहाँ पर विस्तार को प्राप्त हुई ऐसी (कठे वट्टयाए) कठ के वृर्त्तुल होने के कारण वहाँ पर गोलरूप से स्थित, (सिरे समाइण्णाए) मस्तक में व्याप्त, (अगरलाए) मस्तक से वक्ररूप मे आकर उन २ तान्वादिकस्थानों में प्राप्त होकर वर्णसमुदायस्वरूप को प्राप्त, अत एव स्पष्ट उच्चारणवाली, (अमम्मणाए) मण-मण शब्द से रहित अर्थात् वर्ण एव पद की विकलता से रहित, (सव्वक्खरसण्णिवाइयाए) सकलवाङ्मयस्वरूप-समस्त अक्षरों के सयोगवाली-सकल

णिग्घोस-दुदुभि-स्सरे) ભગવાનનો ધ્વનિ, શરદ કાળના નવીન મેઘની ગર્જના જેમ મધુર તેમજ ગભીર હોય તેવો હતો તથા ક્રૌચ પક્ષીના મજુલ નિર્ઘોષના જેમ મીઠો તેમજ દુદુભિના સ્વરના જેમ બહુ દૂર સુધી જાય તેવો હતો. (उरे वित्थडाए) વક્ષસ્થલ વિસ્તીર્ણ (પહોળુ) હોવાથી ત્યા વિસ્તારને પ્રાપ્ત થયેલી, (कठे वट्टयाए) કઠ ગોળ હોવાના કારણે ત્યા ગોળ રૂપથી સ્થિત, (सिरे समाइण्णाए) મસ્તકમા વ્યાપ્ત, (अगरलाए) મસ્તકથી વક્રરૂપમા આવી તે તે તાલુ આદિક સ્થાન પ્રાપ્ત કરી વર્ણસમુદાયસ્વરૂપને પ્રાપ્ત હોવાથી સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ વાળી, (अमम्मणाए) મણ-મણ શબ્દ રહિત અર્થાત્ વર્ણ તેમજ પદની વિકલતાથી રહિત (सव्व-क्खर-सण्णिवाइयाए) સકલ વાઙ્મયસ્વરૂપ સમસ્ત અક્ષ-

पुण्णरत्ताए सव्वभासाणुगामिणीए सरस्सईए जोयणणीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए भासइ, अरिहा धम्मं परिकहेइ । तेसिं सव्वेसि आरियमणारियाण अगिलाए धम्मं आइक्खइ, सावि य णं अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आरिय-

भिरुपपन्ना रक्ता च गेयरागेण मालकोशाख्येन युक्ता च तया, 'सव्वभासाणुगामिणीए' सर्वभाषानुगामिन्या=सर्वभाषापरिणमनशील्या, 'सरस्सईए' सरस्वत्या=वाण्या, 'जोयणणीहारिणा' योजननिर्हारिणा=योजनप्रमाणदूरगामिना 'सरेण' स्वरेण=ध्वनिना, अद्ध मागध्या भाषया भाषते । 'अरिहा धम्म परिकहेइ' अर्हन् धर्मं परिकथयति । 'तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण' तेषां सर्वेषामार्याऽनार्याणाम्—आर्याणाम्=आर्यदेशोत्पन्नानाम्, अनार्याणाम्=अनार्यदेशोत्पन्नानाम्, 'अगिलाए' अग्लायन=ग्लानिरहितो 'धम्म' धर्मं=श्रुत चारित्रलक्षणम्, 'आइक्खइ' आख्याति=कथयति । 'सावि य अद्धमागहा भासा' साऽपि च अर्द्धमागधी भाषा—प्राकृतभाषालक्षणबहुला, 'तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण' तेषां

भाषामय, (पुण्णरत्ताए) स्वर एवं कलादिकों से उत्पन्न तथा मालकोश नामक गेयराग से युक्त, (सव्वभासाणुगामिणीए) और सर्वभाषापरिणमनस्वभाववाली ऐसी (सरस्सईए) सरस्वती—वाणी से, जो (जोयणणीहारिणा) एक योजन तक दूर जाने वाले स्वर से युक्त था और जिसका दूसरा नाम अर्धमागधी भाषा था, (तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण अगिलाए धम्म आइक्खइ) उन समस्त आर्यदेशोत्पन्न एवं अनार्यदेशोत्पन्न मानवों को श्रुतचारित्र रूप धर्म का विना किसी खेद के प्रभु ने उपदेश दिया । (सा वि य ण अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण अप्पणो सभासाए परिणामेण परिणमइ) प्रभु ने जिस अर्द्धमागधी भाषा द्वारा उन

રેના સંયોગવાળી—સકલભાષામય, (पुण्णरत्ताए) સ્વર તેમજ કલાદિકોથી ઉત્પન્ન માલકોશ નામક ગેયરાગથી યુક્ત, (सव्वभासाणुगामिणीए) સર્વભાષા-પરિણમન-સ્વભાવવાળી એવી (सरस्सईए) સરસ્વતી—વાણીથી, કે જે (जोयणणीहारिणा) એક યોજન સુધી દૂર જાય તેવા સ્વરથી યુક્ત હતી તથા જેનું બીજું નામ અર્ધ માગધી ભાષા હતુ, (तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण अगिलाए धम्म आइक्खइ) તે સમસ્ત આર્ય—અનાર્ય—દેશોત્પન્ન માનવોને શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનો કંઈ પણ ખેદ વિના પ્રભુએ ઉપદેશ આપ્યો. (सा वि य ण अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण अप्पणो सभासाए परिणामेण परिणमइ) પ્રભુએ જે અર્ધ માગધી

मणारियाण अप्पणो सभामाए परिणामेण परिणमइ। तजहा-अत्थि लोए, अत्थि अलोए, एव जीवा अजीवा बंधे मोक्खे पुण्णे

सर्वेषाम् आर्याणामनार्याणाम्, 'अप्पणो' आत्मन =स्वस्य, 'सभासाए' स्वभाषाया, 'परिणामेण परिणमइ' परिणामेन परिणमति, यादृश धर्मं कथयति त दर्शयति-'त जहा' तद्यथा-'अत्थि लोए' अस्ति लोक -इत्यादि 'सफले कल्लाणपावए' इत्यन्तो ग्रन्थो धर्मस्वरूपप्रदर्शक। लोक -पञ्चास्तिकायमय। 'अत्थि अलोए' अस्त्यलोक -अलोक =केवलाकाशरूप -एतयोरस्तित्वाभिधान शून्यवादनिरासार्थम्। 'एव जीवा' "अत्थि जीवा" सन्ति जीवा -जावा =उपयोगलक्षणा। इद नास्तिकमतनिराकरणार्थम्। 'अस्ति अजीवा' सन्ति अजीवा =जडलक्षणा, एतत्कथनमद्वैतवादनिराकरणार्थम्। 'अत्थि बंधे' अस्ति बन्ध -

समस्त आर्य और अनार्यों को श्रुतचारित्ररूप धर्म का उपदेश दिया वह प्रभु की भाषा, उन समस्त आर्य-अनार्यों की अपनी २ भाषा मे परिणमित होने के स्वभाववाली थी। भगवान् ने जिस तरह धर्म का उपदेश दिया सूत्रकार उसे यहा प्रकट करते हैं-

(अत्थि लोए) पच-अस्तिकायमय यह लोक अस्ति-स्वरूप है। (अत्थि अलोए) केवल आकाशस्वरूप अलोक भी अस्तिस्वरूप है। लोक और अलोक मे अस्तित्वस्वरूपता का कथन बौद्धों द्वारा समत शून्यवाद के निराकरण करने के लिये जानना चाहिये। (एव जीवा) इसी तरह उपयोगलक्षणवाला जाव भी अस्तित्वविशिष्ट है। जीव में अस्तित्वविधान नास्तिकमत के परिहारनिमित्त जानना चाहिये। (अजीवा) जिसका लक्षण जड है ऐसा अजीव पदार्थ भी भावस्वभावविशिष्ट है। अजीव पदार्थ की सत्ता का वह निरूपण अद्वैतवाद के निराकरण के लिये जानना चाहिये। (बंधे) जीव और कर्मों का बंध

ભાષા દ્વારા તે સમસ્ત આર્ય અને અનાર્ય લોકોને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, પ્રભુની તે ભાષા તે સમસ્ત આર્યો અનાર્યોની પોતપોતાની ભાષામા પરિણામ પામવાવાળા (સમજાય તેવા)-સ્વભાવવાળી હતી ભગવાને જેવી રીતે ધર્મનો ઉપદેશ દીધો તે અહી સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-(अत्थि लोए) પચઅસ્તિકાયમય આ લોક અસ્તિસ્વરૂપ છે (अत्थि अलोए) કેવલ આકાશ સ્વરૂપ અલોક પણ અસ્તિસ્વરૂપ છે લોક અને અલોકમા અસ્તિસ્વરૂપતાનુ કથન બૌદ્ધો દ્વારા સમત શૂન્યવાદનુ નિરાકરણ કરવા માટે જાણવુ જોઈએ (एव जीवा) આ રીતે ઉપયોગલક્ષણવાળા જીવ પણ અસ્તિત્વ-વિશિષ્ટ છે જીવમા અસ્તિત્વનુ વિધાન નાસ્તિકમતના પરિહારનિમિત્ત જાણવુ જોઈએ (अजीवा) જેનુ લક્ષણ જડ છે તેવા અજીવ પદાર્થ પણ ભાવ-સ્વભાવ-વિશિષ્ટ છે અજીવ પદાર્થની સત્તાનુ આ નિરૂપણ અદ્વૈતવાદના નિરાકરણ (પરિહાર)

कर्मणा जीवसम्बन्धोऽस्ति, बन्धनं बन्धः=आत्मप्रदेशानां ज्ञानावरणीयादिकर्मपुद्गलानां च परस्परं क्षीरोदकवत् सम्बन्ध इत्यर्थः । एतत्कथनं सांख्यादिमतनिराकरणार्थम्। **'अत्थि मोक्खे'** अस्ति मोक्षः=जीवस्य अखिलकर्मक्षयो मोक्षः सोऽस्ति । सकलकर्मणां क्षयः=आत्मप्रदेशेभ्योऽपगमः, तथासति सकलकर्मविमुक्तस्य ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षणस्यात्मनः स्वस्वरूपेऽवस्थानं मोक्ष इत्यर्थः । सकलकर्मक्षयसमकालमेव औदारिकशरीरायन्तवियुक्तस्यास्य मनुष्यजन्मनः समुच्छेदः, बन्धहेत्वभावाच्चोत्तरजन्मनः पुनरप्रादुर्भावः, आत्मा ज्ञानाद्युपयोगलक्षण

स्वरूप बंध भी है। जिस प्रकार दूध और पानी का परस्पर एकक्षेत्रावगाहरूप संबंध होता है उसी प्रकार ज्ञानावरणीय आदि कर्मपुद्गलों का आत्मप्रदेशों के साथ एक क्षेत्रावगाहरूप जो संबंध है उसका नाम बंध है। बंध के अस्तित्व का विधान सदा आत्मा को एकांत शुद्ध माननेवाले सांख्य आदि की मान्यता को निराकरण करने के लिये जानना चाहिये। (मोक्खे) मोक्ष है। जब बंध है तो उसके अत्यंताभावस्वरूप जीव के समस्त कर्मोंका क्षयस्वरूप मोक्ष भी है। आत्मा जब समस्त कर्मों से बिल्कुल रिक्त हो जाता है तब ज्ञानदर्शनरूप अपने स्वरूप मे इसका शाश्वतिक अवस्थान हो जाता है। इसीका नाम आत्मा की मुक्ति है। मतलब इसका यह है कि आत्मा से जिस समय शुक्लध्यान के प्रभाव से समस्त कर्मों का क्षय हो जाता है उसी समय इसके गृहीत औदारिक शरीर का अत्यंत वियोग हो जाता है। इस औदारिक शरीरका अत्यंत वियोग होना ही मनुष्यजन्मका समुच्छेद है। बंध के हेतुओंका अभाव होने से इस आत्मा को फिर उत्तरकाल मे जन्मकी प्राप्ति होती नहीं है।

માટે જાણવુ જોઇએ (बंधे) જીવ અને કર્મોના સંબંધસ્વરૂપ બંધ પણ છે જેવી રીતે દૂધ અને પાણીનો પરસ્પર એકક્ષેત્ર-અવગાહ રૂપ સંબંધ થાય છે તેજ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપુદ્ગલોના આત્મપ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રાવગાહ રૂપ જે સંબંધ છે તેનુ નામ બંધ છે બંધના અસ્તિત્વનુ વિધાન, સદા આત્માને એકાન્ત શુદ્ધ માનવાવાળા સાંખ્ય આદિની માન્યતાનુ નિરાકરણ કરવા માટે જાણવુ જોઇએ (मोक्खे) મોક્ષ છે જ્યારે બંધ છે ત્યારે તેના અત્યંત અભાવ સ્વરૂપ-જીવના સમસ્ત કર્મોના ક્ષય સ્વરૂપ મોક્ષ પણ છે આત્મા જ્યારે સમસ્ત કર્મોથી બિલકુલ રિક્ત (મુક્ત) થઈ જાય છે ત્યારે જ્ઞાન-દર્શન-સ્વરૂપ પોતાના સ્વરૂપમા શાશ્વતિક તેનુ અવસ્થાન થઈ જાય છે આનુજ નામ આત્માની મુક્તિ છે એની મતલબ એ છે કે આત્મામાથી જે વખતે શુકલધ્યાનના પ્રભાવથી સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થઇ જાય છે તેજ વખતે તેનાથી ગ્રહણ કરાયેલા ઔદારિક શરીરનો અત્યંત વિયોગ થઈ જાય છે આ ઔદારિક શરીરનો અત્યંત વિયોગ થવો એ જ મનુષ્ય જન્મનો સમુચ્છેદ છે બંધના હેતુઓનો અભાવ થવાથી આ આત્માને ઉત્તરકાળમા ફરી જન્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી આ માટે આ આત્મા, પોતાના-જ્ઞાન-દર્શન ઉપ-

पावे आसवे संवरे वेयणा णिज्जरा अरिहंता चक्कवट्टी बलदेवा

केवलं शुद्ध इत्येपाऽवस्था मोक्ष इत्याख्यायते इति भावः । 'अत्थि पुण्णे' अस्ति पुण्यम्-पूयते=पवित्रीक्रियत आत्मा अनेनेति, पुनाति आत्मानमिति वा पुण्यम्=शुभकर्म, 'पूञ् पवने' इत्यस्माद्धातो 'पूञो यण्णुक् ह्रस्वश्च' इत्यौणादिकसूत्रेण सिद्धिः, पुण्यं हि संसारपारावारोत्तरणे तरणिभूतम् । अनेनैवार्यजनपदाभिजनकुलोदियाननिजम्माप्तिप्राप्तिर्जायते । किं बहुना तीर्थकरगोत्रमपि पुण्येनैव बध्यते, यो हि पुण्यं सर्वथा हेयं मन्यमानस्तत् त्यजति, असौ समुपेक्षिततरणिरिवाऽप्राप्तपरतीरो मध्येसमुद्रं मज्जनवसादति । 'अत्थि पावे' अस्ति पापम्-पातयति=शुभपरिणामाद् ध्वंसयत्यात्मानमिति पापम्, पापमेवाऽपचीयमानं सुखजन-

इसलिये यह आत्मा अपने ज्ञानदर्शनोपयोगरूप स्वभाव में मग्न होता हुआ केवल शुद्ध अवस्थावाला हो जाता है। आत्माकी इसी अवस्थाका नाम मोक्ष है। (पुण्णे) पुण्य है। आत्मा जिसके द्वारा पवित्र किया जाय उसका नाम पुण्य है, अथवा जो आत्मा को पवित्र करे ऐसा जो शुभकर्म है उसका नाम पुण्य है। यह पुण्यकर्म जीव को संसाररूप पारावार से पार करने के लिये नौकास्वरूप है। इसीके प्रभाव से आर्यदेश, उच्चकुल में जन्म, बोधिबीज-इत्यादि समस्त उत्तमोत्तम वस्तु की प्राप्ति इस जीव को होती है। ज्यादा और क्या कहा जाय ? तीर्थंकरगोत्रकर्म का बंध भी तो साक्षात् इसी पुण्य का फल है। जो व्यक्ति इसे पुण्य कर्म को सर्वथा हेय समझकर उसका परित्याग कर देते हैं वे, जिसने दूसरे तीर को प्राप्त किये बिना समुद्र के बीच में ही जहाज का परित्याग कर दिया है उस मनुष्य के समान है। (पावे) पाप है। जो इस जीव को शुभपरिणाम से गिरा देता है उसका नाम पाप है। शंका-पाप जब अपचीयमान होता जाता है तब इस जीव को सुख की

યોગરૂપ સ્વભાવમાં મગ્ન રહીને, કેવલ શુદ્ધ અવસ્થાવાળો થઈ જાય છે આત્માની આ અવસ્થાનું જ નામ મોક્ષ છે (पुण्णे) પુણ્ય છે આત્મા જેના દ્વારા પવિત્ર કરાય તેનું નામ પુણ્ય છે અથવા જે આત્માને પવિત્ર કરે એવા જે શુભ કર્મ છે તેનું નામ પુણ્ય છે આ પુણ્યકર્મ જીવને સંસારરૂપ પારાવાર (સમુદ્ર)થી પાર કરવા માટે હોડી રૂપ છે તેના પ્રભાવ વડે જીવને આર્ય દેશ, ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ, બોધિબીજ ઇત્યાદિ સમસ્ત ઉત્તમોત્તમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે વધારે બીજું શું કહેવું, તીર્થંકરગોત્રકર્મનો બંધ પણ સાક્ષાત્ એજ પુણ્યકર્મનું ફલ છે જે વ્યક્તિ આ પુણ્ય કર્મને સર્વથા હેય સમજીને તેનો પરિત્યાગ કરી દે છે તેઓ જેમ કોઈ સામે કાંઠે પહોંચ્યા વિનાજ સમુદ્રની વચમાં વહાણનો પરિત્યાગ કરી દીએ એવા મનુષ્ય જેવા છે (पावे) પાપ છે જે આ જીવને શુભપરિણામથી પાડી દે છે તેનું નામ પાપ છે શંકા-પાપ જ્યારે અપચીયમાન (સ્વલ્પ) થઈ જાય છે ત્યારે આ જીવને

यति, उपचीयमान तदेव दु ख जनयति न पुण्य पृथगस्ति, अथवा पुण्यमेवोपचीयमान सुख जनयति, तदेवापचीयमान दु ख जनयति, न पाप विद्यते—इत्येववादिमतनिराकरणार्थं पुण्यपापयो पृथगभिधानम्, केवलैकस्वभाववादिनिरासार्थं वा सर्वेषा पृथक् पृथगुक्ति । 'अत्थि आसवे' अस्याख्या—आ=समन्तात् स्रवति=प्रविशति आत्मनि ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्म येन स आस्रव, आश्रव इतिच्छायापक्षे तु—आश्रीयते=समुपार्ज्यते कर्म येन स, पृषोदरादित्वाद् यस्य व, सर्वथा जीवतडागे कर्मसलिलप्रवेशाय नालिका—

प्राप्ति होती है एव पाप जब उपचीयमान होता है तब दु ख की प्राप्ति होती है, इससे यह निष्कर्ष निकलता है कि पाप के अपचय और उपचय के अधीन ही जीवों को सुख—दु ख की प्राप्ति होती है, अत सुख का कारण पुण्य एव दु ख का कारण पाप इस प्रकार से दो स्वतत्र तत्त्व मानना ठीक नहीं है, या तो पुण्य ही मानो या पाप ही मानो, दोनों को एक साथ मत मानो। इसी तरह पुण्य का ह्रास जब होने लगता है तब जीवों को दु ख की प्राप्ति होती है और जब पुण्य का उपचय होता है तब जीवों को सुखकी प्राप्ति होता है। इस कथन से भी यही निष्कर्ष निकलता है कि सुखदु ख, पुण्य के उपचय और अपचय के आधीन हैं। अत इनका कारण उसका ही उपचय एव अपचय है। इससे यह एक पुण्य तत्व ही मानना चाहिये—सो एसा कहने वाले वादियों के मतव्य को निराकरण के लिये दोनों तत्त्वों की स्वतत्ररूप से सत्ता प्रतिपादित की है। अथवा जो वस्तुका एक ही स्वभाव मानते है उन वादियों के मत को निराकरण करने के लिये भिन्न २ रूप से समस्तपदार्थों का यह निरूपण हुआ है। (आसवे) आस्रव तत्त्व है। जिसके कारण से ज्ञानावरणीय

સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમજ પાપ જ્યારે ઉપચીયમાન (सचित्त) થાય છે ત્યારે દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી એ નિષ્કર્ષ (સાર) નીકળે છે કે પાપના અપચય અને ઉપચયને આધાન જીવોને સુખ દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી સુખનુ કારણ પુણ્ય તેમજ દુ ખનુ કારણ પાપ આ પ્રકારના બે સ્વતત્ર તત્ત્વ માનવા ઠીક નથી કા તો પુણ્યને માનો અગર તો પાપને માનો બન્નેને એક સાથે ન માનો આવી રીતે પુણ્યનો હ્રાસ જ્યારે થવા લાગે છે ત્યારે જીવોને દુ ખની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જ્યારે પુણ્યનો ઉપચય થાય છે ત્યારે જીવોને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે આ કથનની પણ એજ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે સુખ દુ ખ, પુણ્યના ઉપચય અને અપચયને આધીન છે આથી આનુ કારણ તેનોજ ઉપચય તેમજ અપચય છે તેથી એ એક પુણ્ય તત્ત્વજ માનવુ જોઈએ આમ કહેવાવાળા વાદિઓના મતવ્યના નિરાકારણને માટે બન્ને તત્ત્વોની સ્વતત્ર રૂપે સત્તાનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે અથવા જે વસ્તુનો કેવળ એકજ સ્વભાવ માને છે તેવા વાદિઓના મતનુ નિરાકરણ કરવા માટે જુદા જુદા રૂપથી સમસ્ત પદાર્થોનુ આમ નિરૂપણ કર્યુ છે (आसवे) આસ્રવ ... જેના

रूप इति यावत्। कर्मबन्धहेतुरास्रव, स च मिथ्यात्वादि। 'अत्थि संवरे' अस्ति संवर=आस्रवनिरोध, संव्रियते=निरुध्यते आस्रवत्=आगच्छत् कर्म येन स-संवर, एष च द्रव्यभावभेदाभ्या द्विविध, तत्र द्रव्यतस्तथाविधद्रव्येण (चिक्कणमृत्तादिना) सलिलोपरि तरण्यादावनवरतप्रविशज्जलागमा निरोध, भावत आत्मतरण्या प्रविशत्कर्मजलाना समितिगुप्तिप्रभृतिभिर्निरोध। इह भावसंवरस्य ग्रहणम्। एतत्कथन च बन्धमोक्षयोर्निष्कारणत्वप्रति-

आदिक अष्ट-प्रकार का कर्म आत्मा में प्रविष्ट होता है उसका नाम आस्रव है। (आसवे) इस पद का 'आश्रव' जब इस प्रकार की संस्कृत छाया रखी जायगी तब इसका अर्थ होगा जिसके द्वारा जीव कर्मों का आश्रय-समुपार्जन करे वह आश्रव है। जिस प्रकार तालाब में पानीका आना नालों द्वारा होता है इसी प्रकार इस जीव में जिसके द्वारा कर्मरूपी पानी आता रहता है वह आस्रव है। यह आस्रव ही नवीन कर्मों के बन्ध का कारण होता है। यह आस्रव तत्त्व मिथ्यात्वादिक के भेद से अनेक प्रकार का है, क्यों कि ये जो मिथ्यात्वादिक हैं वे कर्मों के आगमन के कारण हैं। (संवरे) संवर तत्त्व है। आस्रव का रुकना इसका नाम संवर है। द्रव्यसंवर और भावसंवर इस प्रकार से संवर के दो भेद हैं। द्रव्यकर्मों के आगमन को रोकने में आत्मा का जो परिणाम कारण होता है वह परिणाम भावसंवर है, एवं जो कर्मपुद्गलों का रुकना है वह द्रव्यसंवर है। नौका में पानी के आगमन का रुकना इसे द्रव्यसंवर के स्थानापन्न, एवं जिस छिद्र से वह आता था उसको बंद कर

કારણે જ્ઞાનાવરણીય આદિક આઠ પ્રકારના કર્મ આત્મામા પ્રવિષ્ટ થાય છે તેનુ નામ આસ્રવ છે (आसवे) આ પદની (आश्रव) આ પ્રકારની જે સસ્કૃત છાયા રાખવામા આવે તો એનો અર્થ એમ થાય કે જેના દ્વારા જીવ, કર્મોનો આશ્રય (સમુપાર્જન) કરે તે આશ્રવ છે જેમ તળાવમા પાણીનુ આવવુ નાળા દ્વારા થાય છે તેમ આ જીવમા જેના દ્વારા કર્મરૂપી પાણી આવે છે તે આસ્રવ છે આ આસ્રવ જ નવીન કર્મોના બન્ધનુ કારણ થાય છે એવુ તે આસ્રવ તત્ત્વ મિથ્યાત્વ આદિકના ભેદથી અનેક પ્રકારનુ છે, કેમકે આ જે મિથ્યાત્વ આદિક છે તે કર્મોના આગમનનુ કારણ છે (संवरे) સવર તત્ત્વ છે આસ્રવને રોકવુ તેનુ નામ સવર છે દ્રવ્યસવર અને ભાવસવર આ પ્રકારના સવરના બે ભેદ છે દ્રવ્યકર્મોના આગમનને રોકવામા આત્માનુ જે પરિણામ કારણ હોય છે તે પરિણામ ભાવસવર છે તેમજ જે કર્મપુદ્ગલોને રોકે તે દ્રવ્યસવર છે વહાણમા પાણીના આવવાને રોકવુ એ દ્રવ્યસવરનુ સ્થાનાપન્ન તેમજ જે છિદ્રમાથી તે આવતુ હતુ તેને બધ કરી દેવુ તે ભાવસવરનુ સ્થાનાપન્ન સમજવુ જોઈએ સમિતિગુપ્તિ આદિ એ બધા

पेधार्थम्। 'अत्थि वेयणा' अस्ति वेदना–वेदना=वेदनम्–स्वभावादुदीरणा कृत्वा वा उदयावलिकामनुप्रविश्य कर्मणो योऽनुभव =फलमनुभूतसुखदुःखानुभव, तत्स्वरूपा। 'अत्थि णिज्जरा' अस्ति निर्जरा–निर्जरा=देशत कर्मक्षय, 'अत्थि अरिहंता' सन्त्यर्हन्त, 'अत्थि चक्कवट्टी' सन्ति चक्रवर्तिन, 'अत्थि बलदेवा' सन्ति बलदेवा, 'अत्थि वासुदेवा' सन्ति वासुदेवा –अर्हदादीना चतुर्णामभिधान तु तेषा भुवनातिशायित्व–प्रतिपादनार्थं तेषामतिशयचमत्कारधता श्रद्धाविधानार्थं च। 'अत्थि नरगा' सन्ति नरका –

देना इसे भावसवर के स्थानापन्न जानना चाहिये। समितिगुप्ति आदि ये सब भावसवर के ही भेद है। इनसे ही आत्मा मे आते हुए कर्म रुकते है[1]। यहा पर भावसवर का ग्रहण हुआ है। भावसवर का कथन बध और मोक्ष को जो निष्कारणक मानने वाले है उनकी धारणा का प्रतिषेध करने के निमित्त समझना चाहिये। (वेयणा) वेदना है। कर्म की स्वभावत उदीरणा करके अथवा उदयावलि मे उसे लाकर उसके सुखदु खादिक रूप फल का अनुभव करना इसका नाम वेदना है। (णिज्जरा) निर्जरा है। एकदेश से कर्मों का क्षय होना सो निर्जरा है। (अत्थि अरिहंता अत्थि चक्कवट्टी) अर्हंत है, चक्रवर्ती है,। (अत्थि बलदेवा अत्थि वासुदेवा) बलदेव है, वासुदेव है। इन चार अर्हंत आदिका प्रतिपादन त्रिभुवन मे इनकी सर्वोत्कृष्टता जाहिर करने के निमित्त है। अथवा जो इनमे अतिशयत्व नहीं मानते है, वे इस प्रतिपादन से उनके विषय में अपनी श्रद्धा जाग्रत करें इसके लिये भी यह अर्हंत आदि चार का प्रतिपादन किया गया जानना चाहिये। (अत्थि

ભાવસવરના ભેદ છે એનાથી જ આત્મામા આવતા કર્મ [1]રોકાય છે અહી ભાવસવરનુ ગ્રહણ થયુ છે ભાવસવરનુ કથન બધ અને મોક્ષને જેઓ નિષ્કારણક માને છે તેમની ધારણાનો પ્રતિષેધ કરવા નિમિત્તે સમજવુ જોઇએ (वेयणा) વેદના છે કર્મની સ્વભાવત ઉદીરણા કરીને અથવા ઉદયાવલિમા તે લાવીને તેના સુખ દુ ખ આદિક રૂપ ફલનો અનુભવ કરવો તેનુ નામ વેદના છે (णिज्जरा) નિર્જરા છે એકદેશથી કર્મોનો ક્ષય થવો તે નિર્જરા છે (अत्थि अरिहंता अत्थि चक्कवट्टी) અર્હંત છે ચક્રવર્તી છે (अत्थि बलदेवा अत्थि वासुदेवा) બલદેવ છે, વાસુદેવ છે આ ચાર અર્હંત આદિનુ પ્રતિપાદન, ત્રિભુવનમા તેમની સર્વોત્કૃષ્ટતા જાહેર કરવાને નિમિત્તે છે અથવા તેઓમા જે અતિશયત્વ ન માનતા હોય તેઓ આ પ્રતિપાદનથી તેમના વિષયમા પોતાની શ્રદ્ધા જાગ્રત કરે તે માટે પણ આ અર્હંત આદિ ચારનુ પ્રતિપાદન કરેલુ

(१) चेदणपरिणामो जो कम्मस्सासवणिरोहणे हेऊ।
सो भावसंवरो खलु दव्वासवरोहणे अण्णो ॥
वदसमिदीगुत्तीओ धम्माणुपिहा परीसहजओ य।
चारित्त बहुभेय णायव्वा, भावसंवरविसेसा ॥ द्रव्यसंग्रह गाथा ३४–३५ ॥

वासुदेवा नरगा णेरइया तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ माया पिया रिसओ देवा देवलोया सिद्धी सिद्धा परिणिव्वुया,

अनेकविधनरकस्थानानि सन्ति। 'अत्थि णेरइया' सन्ति नैरयिका=नरकनिवासिन सन्ति, 'अत्थि तिरिक्खजोणिया' सन्ति तिर्यग्योनिका, 'तिरिक्खजोणिणीओ' सन्ति तिर्यग्योनिजाता स्त्रिय, नरकनैरयिकादीनामदृश्यानां सत्तास्थापनाय कथनम्। 'अत्थि माया अत्थि पिया' अस्ति माता अस्ति पिता, कश्चिदेव मन्यते—मातापितृव्यवहारो न वास्तविक, यतो हि—यूकाकृमिगण्डोल्कादय स्वजनक विनैवोपद्यन्ते, तन्मत निराकरणार्थमिद भगवता प्रोक्तमिति भाव। 'अत्थि रिसओ' सन्ति ऋषय—ऋषय= अतीन्द्रियाऽर्थद्रष्टार सन्ति। केचित्त्वेव वदन्ति—अतीन्द्रियार्थस्य द्रष्टारो न सम्भवन्ति,

नरगा अत्थि णेरइया अत्थि तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ) अनेकविध नरकस्थान हे और उनमे रहने वाले जीव नारकी है, तिर्यचयोनि के जीव हे तिर्यंच योनि मे उत्पन्न तिर्यञ्च स्त्रिया भी है। नरक एव नारकी आदि अदृश्य जीवों का जो कथन किया है वह उनकी सत्ता प्रदर्शित करने के लिये जानना चाहिये। **(अत्थि माया अत्थि पिया)** माता है, पिता है। कोइ २ ऐसे मानते हे कि माता-पिता यह व्यवहार वास्तविक नहा हैं, क्यों कि ऐसे भी कई जीव है कि जो माता-पिता के विना भी उत्पन्न होते रहते है। उनकी इस कल्पना को निराकरण करने के लिये भगवान् ने यह कहा है। **(अत्थि रिसओ)** अतीन्द्रिय अर्थ को देखने वाले ऋषिजन है। इस कथन का तात्पर्य यह है कि बहुत से वादी ऐसा कहते है कि अतीन्द्रियार्थ द्रष्टा कोइ नहा है, कारण कि पुरुष रागादि से कभी निर्मुक्त नहीं हो सकता। अत जैसे हमलोग रागादिसम्पन्न होने से अतीन्द्रियार्थ के

જાણવુ જોઇએ (अत्थि नरगा अत्थि णेरइया अत्थि तिरिक्खजोणिया तिरिक्खजोणिणीओ) અનેકવિધ નરકસ્થાન છે, અને તેમા રહેવાવાળા જીવ નારકી છે તિર્યચયોનિના જીવ છે, તિર્યચયોનિમા ઉત્પન્ન તિર્યચ સ્ત્રીઓ પણ છે નરક તેમજ નારકી આદિ અદૃશ્ય જીવોનુ જે કથન કર્યુ છે તે તેમની સત્તા પ્રદર્શિત કરવા માટે જાણવુ જોઈએ (अत्थि माया अत्थि पिया) માતા છે પિતા છે કોઈ કોઇ એમ માને છે કે માતા પિતા એ વ્યવહાર વાસ્તવિક નથી, કેમકે એવા પણ કેટલાય જીવ છે કે જે માતાપિતા વિના પણ ઉત્પન્ન થતા રહે છે તેમની આ કલ્પનાનુ નિરાકરણ કરવા માટે ભગવાને એમ કહ્યુ છે તથા (अत्थि रिसओ) અતીન્દ્રિય અર્થને જોવાવાળા ઋષિજન છે આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે ઘણા વાદિઓ એમ કહે છે કે અતીન્દ્રિય-અર્થ-દ્રષ્ટા કોઈ છે નહિ, કારણ કે પુરુષ રાગાદિથી કદી પણ નિર્મુક્ત થઇ શકતો નથી

पुरुषाणा रागादिदोषवत्त्वात् अस्मदादिवत् इति, तन्मतनिरासार्थमिदमुक्तम्। 'अत्थि देवा अत्थि देवलोया' सन्ति देवा =भवनपत्यादय, सन्ति देवलोका –देवाना लोका= स्थानानि सौधर्मादीनि। यदाहु –न सन्ति देवादयोऽप्रत्यक्षत्वात् इति, तन्मतव्युदासार्थमिद मुक्तम्, 'अत्थि सिद्धी अत्थि सिद्धा' अस्ति सिद्धि, सन्ति सिद्धा –सिद्धि =सिध्यन्ति निष्ठितार्था भवन्ति यस्या सा तथा, सिद्धिमन्त सिद्धा। 'परिणिव्वाणे' परिनिर्वाण मस्ति–परिनिर्वाण=कर्मकृतस तापोपशान्त्या सुस्थत्वम्। नि शेषत सकलकर्मक्षयजन्यमात्यन्तिक सुखमित्यर्थ। 'अत्थि परिणिव्वुया' सन्ति परिनिर्वृता =अपुनरावृत्त्या सकलस ताप

दर्शक नहीं हो सकते है उसी प्रकार कोइ भी व्यक्ति रागादिक से विशिष्ट होने के कारण अतीन्द्रियार्थ पदार्थों का द्रष्टा नहीं हो सकता है। इस प्रकार जो यह मीमासकों की मान्यता है उस मान्यता को दूर करने के लिये अतीन्द्रियार्थ द्रष्टा की यह स्थापना की है। (अत्थि देवा अत्थि देवलोया) पुण्यजनित अलौकिक क्रीडा का जो अनुभव करते हैं उनका नाम देव है। वे देव भवनपति आदि के भेद से ४ प्रकार के हैं। इनके रहने के स्थान भी हैं। जिन्हे स्वर्ग या देवलोक कहते है। जो यह कहते हैं कि अप्रत्यक्ष होने से देवादिक नहीं है उनके इस मत का निराकरण करने के लिये देवों का स्वरूप कहा है। (अत्थि सिद्धी अत्थि सिद्धा) सिद्धि है, और सिद्धि जिन्हे प्राप्त हो चुकी है ऐसे सिद्ध भी हैं। (परिणिव्वाणे) परिनिर्वाण–मुक्ति है। कर्मकृत सताप की उपशाति से उद्भूत सुस्थत्व का नाम परिनिर्वाण है। समस्त कर्मों के अत्यत विनाश से जन्य जो आत्यतिक सुख है उसका नाम सुस्थत्व है। (अत्थि परिणिव्वुया) अपुनरावृत्तिविशिष्ट होने से सकल सताप

આથી જેમ આપણે રાગ આદિ સપન્ન હોવાથી અતીન્દ્રિયાર્થના દર્શક બની શકતા નથી તેજ પ્રકારે કોઇ પણ વ્યક્તિ રાગ આદિકોથી વિશિષ્ટ હોવાના કારણે અતીન્દ્રિય પદાર્થોના દ્રષ્ટા બની શકે નહિ એવી જે આ મીમાસકોની માન્યતા છે તે માન્યતાને દૂર કરવાને માટે અતીન્દ્રિયાર્થ દ્રષ્ટાની આ સ્થાપના કરી છે (अत्थि देवा अत्थि देवलोया) પુણ્યજનિત અલૌકિક ક્રીડાનો જે અનુભવ કરે છે તેમનુ નામ દેવ છે તે દેવો ભવનપતિ આદિના ભેદથી ૪ પ્રકારના છે તેમના રહેવાના લોક એટલે સ્થાન પણ છે જે એમ કહે છે કે અપ્રત્યક્ષ હોવાથી દેવ આદિક નથી તેમના આ મતનુ નિરાકરણ કરવા માટે દેવોનુ સ્વરૂપ કહેલુ છે (अत्थि सिद्धी अत्थि सिद्धा) સિદ્ધિ છે અને સિદ્ધિ જેને પ્રાપ્ત–થઇ ગઈ છે એવા સિદ્ધ પણ છે (परिणिव्वाणे) પરિનિર્વાણ–મુક્તિ છે કર્મકૃત જે સતાપ તેની ઉપશાતિથી ઉત્પન્ન થતુ જે સુસ્થત્વ તેનુ નામ પરિનિર્વાણ છે સમસ્ત કર્મોના અત્યત વિનાશથી પેદા થતુ જે આત્યતિક સુખ છે તેનુ નામ સુસ્થત્વ છે (अत्थि परि-

१ पाणाइवाए, २ मुसावाए, ३ अदिण्णादाणे, ४ मेहुणे, ५

कल्पपपरिवर्जिता । 'अत्थि पाणाइवाए' अस्ति प्राणातिपात –प्राणा =उच्छ्वास नि श्वासादयस्तेषामतिपात =वियोजन–प्राणानिपात –प्राणिहिंसनमिति यावत्, तदुक्तम्—

पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविध बल च, उच्छ्वासनि श्वासमथान्यदायु ।
प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्ता–स्तेषा वियोगीकरण तु हिंसा ॥ १ ॥ इति ।

'अत्थि मुसावाए' अस्ति मृषावाद –मृषा=मिथ्या, वाद =वचनम्–असद्भूतार्थभाषणमिति यावत् । 'अदिण्णादाणे' अदत्ताऽऽदानमस्ति–न दत्तमदत्तम्=देवगुरुभूपगाथापतिसाधर्मिकैरननुज्ञात, तस्याऽऽदान=ग्रहणम् । 'अत्थि मेहुणे' अस्ति मैथुनम्–मिथुनेन=स्त्रीपुसाभ्या निर्वृत्त कर्म मैथुन–कामक्रीडेत्यर्थ । 'अत्थि परिग्गहे' अस्ति परिग्रह –परि=

के कलापों से परिवर्जित ऐसे जीव है। (अत्थि पाणाइवाए) प्राणिहिंसा पाप है, उच्छ्वासनि श्वास आदि प्राण हैं, इनका अतिपात करना अर्थात् प्राणियों के प्राण का वियोग करना प्राणातिपात है। कहा भी है—

"पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविध बल च उच्छ्वासनि श्वासमथान्यदायुः ।
प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषा वियोगीकरण तु हिंसा ॥

शास्त्रों मे पाच इन्द्रिय, तीन बल, आयु, श्वासोच्छ्वास इस प्रकार से ये १० प्राण भगवानने बतलाये हैं। इनका वियोग करना इसका नाम हिंसा है। (अत्थि मुसावाए) मृषावाद पाप है। असद्भूत अर्थ का कथन करना इसका नाम मृषावाद है। (अदिण्णादाणे) अदत्तादान पाप है। देव, गुरु, भूप, गाथापति एव साधर्मिक आदि की कोई वस्तु जो उनकी आज्ञा के विना लेना सो अदत्तादान है। (अत्थि मेहुणे) मैथुन पाप है। (अत्थि परिग्गहे) परिग्रह भी पाप है। जो मूर्च्छापूर्वक ग्रहण किया जाय उसका नाम परिग्रह है, अर्थात्

णिव्वुया) અપુનરાવૃત્તિવિશિષ્ટ થવાથી તમામ સતાપના કલાપોથી પરિવર્જિત એવા જીવ છે (अत्थि पाणाइवाए) પ્રાણિહિંસા પાપ છે ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસ આદિ પ્રાણ છે તેનો અતિપાત કરવો અર્થાત્ પ્રાણિઓનો પ્રાણથી વિયોગ કરવો પ્રાણાતિપાત છે કહ્યું પણ છે —

"पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविध बल च उच्छ्वासनि श्वासमथान्यदायु ।
प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषा वियोगीकरण तु हिंसा ॥

શાસ્ત્રોમા પાચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ બલ, આયુ, શ્વાસોચ્છ્વાસ આ પ્રકારથી ૧૦ પ્રાણ ભગવાને બતાવ્યા છે તેનો વિયોગ કરવો તેનુ નામ હિંસા છે (अत्थि मुसावाए) મૃષાવાદ પાપ છે અસદ્ભૂત અર્થનુ કથન કરવુ તે મૃષાવાદ છે (अदिण्णादाणे) અદત્તાદાન પાપ છે દેવ, ગુરુ, ભૂપ, ગાથાપતિ તેમજ સાધર્મિક આદિની કોઈ વસ્તુને તેમની આજ્ઞા વગર લેવી તે અદત્તાદાન છે

परिग्गहे, ६ अत्थि कोहे, ७ माणे, ८ माया, ९ लोभे, अत्थि

सर्वतो भावेन गृह्यते=जन्मजरामरणादिदुःखैर्वेष्ट्यते आत्मा अनेनेति, यद्वा परिगृह्यते=सम्मूर्छ्य स्वीक्रियत इति । 'अत्थि कोहे माणे माया लोभे' अस्ति क्रोध, अस्ति मान, अस्ति माया, अस्ति लोभ । क्रोध =क्रोधमोहनीयप्रकृत्युदयेन स्वपरचित्तप्रज्वलनरूपविकृतिजनक आत्मन परिणामविशेष । मान =स्वापक्षयाऽन्यं हीनं मन्यते जनो येन स, मानमोहनीयोदयसमुत्थोऽन्यहीनतामननलक्षण आत्मन परिणामविशेष । माया=मायामोहनीयोदयसमुत्थो जीवस्य वञ्चनपरिणतिविशेष –स्वपरव्यामोहोत्पादकमाचरणमिति यावत । लोभः=लोभप्रकृत्युदयवशात् द्रव्याद्यभिलापलक्षणो जीवस्य परिणतिविशेष । 'अत्थि जाव मिच्छादंस

जन्म, जरा एव मरणादि दुःखों से जिसके द्वारा आत्मा वेष्टित होता है उसका नाम परिग्रह है । (ममेद) भाव का नाम मूर्च्छा है । (अत्थि कोहे माणे माया लोभे) ये चार कषाय हैं–क्रोध, मान, माया और लोभ । क्रोधमोहनीय प्रकृति के उदय से स्व और पर की चित्तवृत्ति में प्रज्वलन रूप विकारजनक जो आत्मा का परिणामविशेष होता है, उसका नाम क्रोध है । मानमोहनीय के उदय से अन्य को हीन समझने का जो आत्मा का परिणामविशेष होता है वह मान है । इसके सद्भाव में जीव अपनी अपेक्षा अन्य जन को हीन समझता है । मायामोहनीय के उदय से पर को वचित करने का जो आत्मा का परिणामविशेष होता है वह माया है । इसके वश में रहा हुआ जीव स्व और पर का व्यामोहक आचरण किया करता है। लोभप्रकृति के उदय के वश से द्रव्यादिक को चाहने की जो आत्मा का परिणतिविशेष है उसका नाम लोभ है ।

(अत्थि मेहुणे) મૈથુન પાપ છે (अत्थि परिग्गहे) પરિગ્રહ પણ પાપ છે, જે મૂર્છાપૂર્વક ગ્રહણ કરાય તેનુ નામ પરિગ્રહ છે, અર્થાત્ જન્મ જરા તેમજ મરણ આદિ દુ ખોથી આત્મા જેના દ્વારા વેષ્ટિત થઈ (વીંટળાઈ) જાય છે તેનુ નામ પરિગ્રહ છે મૂર્છાભાવનુ નામ પણ પરિગ્રહ છે (ममेद) ભાવનુ નામ મૂર્છા છે (अत्थि कोहे माणे माया लोभे) આ ચાર કષાય છે–ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ ક્રોધમોહનીય પ્રકૃતિના ઉદયથી સ્વ અને પરની ચિત્ત વૃત્તિમા પ્રજ્વલનરૂપ વિકારજનક જે આત્માનુ પરિણામ–વિશેષ હોય છે તેનુ નામ ક્રોધ છે માન–મોહનીયના ઉદયથી એક બીજાને હીન સમજવાનુ જે આત્માનુ પરિણામવિશેષ થાય છે તે માન છે આના સદ્ભાવમા જીવ પોતાના કરતા બીજા માણસને હીન સમજે છે માયામોહનીયના ઉદયથી બીજાની વચના કરવાનુ જે આત્માનુ પરિણામવિશેષ થાય છે તે માયા છે, તેને વશ થયેલો જીવ સ્વ તથા પરનુ વ્યામોહક આચરણ કર્યા કરે છે

जाव मिच्छादंसणसल्ले। अत्थि पाणाइवायवेरमणे मुसावाय-

णसल्ले' अस्ति यावत् मिथ्यादर्शनशल्यम्, अत्र यावच्छब्दात्–'**पेज्जे, दोसे, कलहे, अब्भक्खाणे, पेसुण्णे, परपरिवाए, अरइरई, मायामोसे**' इत्येषां संग्रहः। अस्ति प्रेम–प्रेम=राग –पुत्रकलत्रादिष्वभिष्वङ्गपरिणामविशेषः। '**अत्थि दोसे**' अस्ति द्वेषः–द्वेषः=आत्मनोऽप्रीतिलक्षणपरिणामः, अस्ति कलहः –कलं=आनन्दस्तं हन्तीति कलहः-वाचिकद्वन्द्वः, '**अत्थि अब्भक्खाणे**' अस्त्यभ्याख्यानम्–अभ्याख्यानम्=असद्दोषारोपणम्। '**अत्थि पेसुण्णे**' अस्ति पैशुन्यम्–पैशुन्य=प्रच्छन्नतया परदोषाऽऽविष्करणम्, '**अत्थि परपरिवाए**' अस्ति परपरिवादः–परेषां काक्वादिभिरपकथनम्, '**अत्थि अरइरई**' स्त अरतिरता–अरति=अरतिमोहनीयोदयाच्चित्तोद्वेगरूपः आत्मनः परिणतिविशेषः, रति=

(**जाव मिच्छादंसणसल्ले**) यावत मिथ्यादर्शन आदि शल्य है। यहा "**यावत्**" शब्द से "**पेज्जे, दोसे, कलहे, अब्भक्खाणे, पेसुण्णे, परपरिवाए, अरइरई, मायामोसे**" इस पाठ का संग्रह हुआ है। पुत्रकलत्रादिकों में जो आसक्तिरूप परिणामविशेष है उसका नाम प्रेम है। अप्रीतिलक्षण जो आत्माका परिणाम है वह द्वेष है। आनन्द जिससे नष्ट होता है उसका नाम कलह है। असत्य दोषोंका आरोपण करना इसका नाम अभ्याख्यान है। पीठ पीछे दूसरे के दोषोंको प्रकट करना इसका नाम पैशुन्य है। दूसरे की निंदा करना इसका नाम परपरिवाद है। अरति एव रति ये दोनों पाप है। अरतिमोहनीय के उदय होने से संयम के अंदर जो चित्तोद्वेग होता है उसको 'अरति' कहते है। सासारिक विषयोंकी अभिलाषा को 'रति' कहते है। कपटसहित मिथ्याभाषण करना इसका नाम मायामृषा

લોભપ્રકૃતિના ઉદયને વશ થવાથી દ્રવ્યાદિકને ચાહવાની જે આત્માની પરિણતિ-વિશેષ છે તેનું નામ લોભ છે (जाव मिच्छादंसणसल्ले) યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય છે અહીં 'यावत्' શબ્દથી "पेज्जे दोसे कलहे अब्भक्खाणे पेसुण्णे परपरिवाए अरइरई मायामोसे" આ પાઠનો સંગ્રહ કર્યો છે તેમાં પુત્રકલત્ર આદિમાં જે આસક્તિરૂપ પરિણામવિશેષ છે તેનું નામ પ્રેમ છે અપ્રીતિ લક્ષણ જે આત્માનું પરિણામ છે તે દ્વેષ છે આનંદ જેનાથી નષ્ટ થાય છે તેનું નામ કલહ છે, અને અસત્ય દોષોનું આરોપણ કરવું તેનું નામ અભ્યાખ્યાન છે કોઈની ગેરહાજરીમાં (પીઠપાછળ) તેના દોષો પ્રકટ કરવા તેનું નામ પૈશુન્ય (ચાડી) છે બીજાની નિંદા કરવી તેનું નામ પરપરિવાદ છે અરતિ તેમજ રતિ એ બન્ને પાપ છે અરતિ–મોહનીયનો ઉદય થવાથી સંયમની અંદર જે ચિત્તને ઉદ્વેગ થાય છે તેને 'अरति' કહે છે સાંસારિક વિષયોની અભિલાષાને 'रति' કહે છે કપટવાળું મિથ્યાભાષણ કરવું તેનું નામ

वेरमणे आदिण्णादाणवेरमणे मेहुणवेरमणे परिग्गहवेरमणे जाव मिच्छादसणसल्लविवेगे। सव्व अत्थिभाव अत्थित्ति वयइ,

विपयाभिरुचि । ' अत्थि मायामोसे ' अस्ति मायामृपा-मायया सह मृपा-मायामृपा= सकपटमिथ्याभापणम्, ' मिच्छादसणसल्ले ' मिथ्यादर्शनशल्यम्-मिथ्यादर्शन शल्यमिव, प्रतिक्षण विविधव्यथाविधायकत्वात। ' अत्थि पाणाइवायवेरमणे मुसावायवेरमणे अदिण्णादाणवेरमणे मेहुणवेरमणे परिग्गहवेरमणे ' अस्ति प्राणातिपातविरमणम्, मृपावादविरमणम्, अदत्तादानविरमणम्, मैथुनविरमणम्, परिग्रहविरमणम्। केपाञ्चिन्मते प्राणातिपातादिविरमणस्याशक्यत्व प्रतिपादित तन्निरासार्थं तत्सत्ताऽभिधानम्। ' जाव मिच्छादसणसल्लविवेगे ' यावन्मिथ्यादर्शनशल्यविवेक -मिथ्यादर्शनशल्यस्य विवेक = पृथग्भाव, तस्मान्निवृत्तिरित्यर्थ, सोऽप्यस्ति। ' सव्व अत्थिभावं अत्थित्ति वयइ ' सर्व मस्तिभावमस्तीति वदति-सर्वं=सकलम् अस्तिभाव-सत्तारूपक्रियासहितो भाव =वस्तुसत्त्वम्

है। तथा कुदेव कुगुरु कुधर्म मे श्रद्धा रखना मिथ्यादर्शन है। शल्य की तरह प्रतिक्षण अत्यत दु खदायी होने के कारण यह मिथ्यादर्शन शल्य कहलाता है। (अत्थि पाणाइवायवेरमणे परिग्गहवेरमणे जाव मिच्छादसणसल्लविवेगे) जो लोग हिंसादिक पाच पापों से विरक्त होने में अशक्यता प्रतिपादित करते हैं उनके लिये प्रभु कहते है कि ऐसी बात नही है, प्राणातिपात से जीव विरक्त होता है, मृपावाद से जीव विरक्त होता है, एव परिग्रह से जीव विरक्त होता है, यावत् मिथ्यादर्शनशल्य से भी जीव विरक्त होता है। (सव्व अत्थिभाव अत्थित्ति वयइ सव्व णत्थिभाव णत्थित्ति वयइ) " अस्ति " यह पद सब को "अस्ति" इस रूपसे कहता है और " नास्ति " यह पद समस्त भाव को

'मायामृपा' छे, अने कुदेव, कुगुरु, कुधर्मभा श्रद्धा राखवी ते मिथ्यादर्शन छे, ते शल्यनी माफक प्रतिक्षण दु खदायी होवाथी ' मिथ्यादर्शनशल्य ' कहेवाय छे (अत्थि पाणाइवायवेरमणे, मुसावायवेरमणे, अदिण्णादाणवेरमणे, मेहुणवेरमणे, परिग्गहवेरमणे, जाव मिच्छादसणसल्लविवेगे) जे लोक हिसा आदिक पाच पापोथी विरक्त होवामा अशक्यता प्रतिपादित करे छे तेमना माटे प्रभु कहे छे के एवी वात कोई छे नहि प्राणातिपातथी जीव विरक्त थाय छे, मृषावादथी जीव विरक्त थाय छे, अदत्तादानथी जीव विरक्त थाय छे, मैथुनथी जीव विरक्त थाय छे तेमज परिग्रहथी जीव विरक्त थाय छे, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यथी पण जीव विरक्त थाय छे (सव्व अत्थिभाव अत्थित्ति वयइ सव्व णत्थिभाव णत्थित्ति वयइ) "अस्ति" ए पद बधाने अस्ति (छे) ए रूपे कहे छे, अने "नास्ति" ए पद

सव्वं णत्थिभाव णत्थित्ति वयइ, सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवंति, दुचिण्णा कम्मा दुचिण्णफला भवंति, फुसइ पुण्णपावे,

'जीवोऽस्त्यजीवोऽस्ति, पुण्यमस्ति, पापमस्ति' इत्यादिरूपेण वस्तुयथार्थस्वरूपनिरूपण-मिति यावत, तम 'अस्ति' इति कृत्वा वदति, यथा जीवत्वे सति जीव, अजीवत्वे सति अजीव इत्यादि। '**सव्व णत्थिभाव णत्थित्ति वयइ**' सर्व नास्तिभाव नास्तीति वदति-सर्व नास्तिभावम्-अजीवत्वे सति अजीव, अपटत्वे सति अपट इत्येवरूपो भावो नास्ति-भावस्त नास्तीतिपदेन वदति। '**सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवति**' सुचीर्णानि कर्माणि सुचीर्णफलानि भवन्ति-सुचीर्णानि-सु=प्रशस्ततया चीर्णानि=पालितानि कर्माणि=दानादीनि, सुचीर्णफलानि-सुचीर्ण फल येषा तानि, सुचरितमूलकत्वात् पुण्यकर्मबन्धादि-फलन्तीत्यर्थ। '**दुचिण्णा कम्मा दुचिण्णफला भवति**' दुश्चीर्णानि कर्माणि दुश्चीर्ण-फलानि भवन्ति-दुश्चीर्णानि=कुत्सितानीत्यर्थ, दुश्चीर्णफलानि=कुत्सितफलवन्ति-नरक-निगोदादिगमनादिरूपफलदायकानि भवन्तीत्यर्थ। '**फुसइ पुण्णपावे**' स्पृशति

"नास्ति" इस रूप से कहता है। स्वसत्तारूप क्रिया से युक्त का नाम अस्तिभाव है एव पररूप से असत्ता का नाम नास्तिभाव है। मतलब इसका यह है कि प्रत्येक पदार्थ स्व-द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव की अपेक्षा से ही अस्तित्वविशिष्ट है और पर-द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव की अपेक्षा प्रत्येक द्रव्य नास्तित्वविशिष्ट है। इससे स्याद्वादसिद्धान्त का कथन किया गया है। (**सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवति**) प्रशस्तभावों से सपादित दानादिक सत्कर्म पुण्य कर्म के बध करनेवाले होते है। पुण्यकर्म का बध कराना ही इनका फल माना गया है। (**दुचिण्णा कम्मा दुचिण्णफला भवति**) कुत्सितभावों से किये कार्य कुत्सित-नरकनिगोदादि-फलवाले होते है, अर्थात् कुत्सित कर्मों को करनेवाला

બધા ભાવને નાસ્તિ (નથી) એ રૂપે કહે છે સ્વસત્તારૂપ ક્રિયાથી યુક્તનુ નામ અસ્તિ-ભાવ છે તેમજ પરરૂપથી અસત્તાનુ નામ નાસ્તિભાવ છે આનો મતલબ એ છે કે પ્રત્યેક પદાર્થ સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવની અપેક્ષાથી જ અસ્તિત્વવિશિષ્ટ છે અને પર-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષા તેજ પદાર્થ નાસ્તિત્વવિશિષ્ટ છે આથી સ્યાદ્વાદસિદ્ધાતનુ કથન કરવામા આવેલુ છે (सुचिण्णा कम्मा सुचिण्णफला भवति) પ્રશસ્તભાવોથી સપાદિત દાન આદિક સત્કર્મ પુણ્ય કર્મનુ બધ કરવાવાળા થાય છે પુણ્યકર્મનો બધ કરવો એજ એનુ ફળ કહેવામા આવ્યુ છે (दुचिण्णा कम्मा दुचिण्णफला भवति) કુત્સિત ભાવોથી કરેલુ કાર્ય કુત્સિત-નરક નિગોદ આદિ ફળવાળા થાય છે

पच्चायति जीवा, सफले कल्लाणपावए। धम्ममाइक्खइ-इणमेव

पुण्यपापे-जीव सुचरितक्रियाभि पुण्यम्, असुचरितक्रियाभि पाप च स्पृशति=बध्नाति। 'पच्चायति जीवा' प्रत्यायाति जीवा -तेनैव स्पर्शनेन=बद्धेन -शुभाऽशुभकर्मसंतानेन पुनर्जीवा उत्पद्यन्ते, 'भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमन कुत'-इति नास्तिकवचन न सत्यम् इति भाव । तत उत्पत्तौ सत्याम् 'सफले कल्लाणपावए' सफलं कल्याणपापकं-सौभाग्य-दौर्भाग्यहेतुत्वात् पुण्य पापञ्च शुभाशुभ कर्म सफल भवतीति भाव । प्रकारान्तरेणापि धर्मो पदेश भगवान ददाति, तदेव सूत्रकार-'धम्ममाइक्खइ' इत्यारभ्य 'पडिरूवे'

प्राणी नरकनिगोदादिक का पात्र बनता है। (फुसइ पुण्णपावे) जीव सुचरित क्रियाओं द्वारा पुण्य एव असुचरित क्रियाओं द्वारा पाप का बंध करनेवाला होता है। (पच्चायति जीवा) शुभाशुभ कर्मों से बद्ध हुआ जीव इस संसार में जन्ममरण के दु खों को प्राप्त करता है, अथात् जबतक कर्म-तति जीव में अस्तित्वविशिष्ट रहती है-जीव कर्मों से जबतक बधा रहता है तबतक ही वह ससार मे उत्पन्न होता रहता है। इस कथन से नास्तिक के इस वाद का कि-"भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमन कुत" अर्थात् जब देह भस्मीभूत हो जाता है तो पुन उसकी प्राप्ति नहीं होता है-निराकरण हो जाता है। (सफले कल्लाणपावए) सौभाग्य एव दौर्भाग्य के हेतु होने से पुण्य और पाप सफल है।

प्रकारान्तर से भी प्रभुने श्रुतचारित्र रूप धर्म का उपदेश दिया-इस बात को सूत्रकार-'धम्ममाइक्खइ' से लेकर 'पडिरूवे' यहाँ तक के मूलपाठ से प्रदर्शित करते

કુત્સિત કર્મો કરવાવાળો પ્રાણી નરક-નિગોદ આદિકના પાત્ર બને છે (फुसइ पुण्णपावे) જીવ સુચરિત ક્રિયાઓ દ્વારા પુણ્ય તેમજ અસુચરિત ક્રિયાઓ દ્વારા પાપના બંધ કરવાવાળા થાય છે (पच्चायति जीवा) શુભાશુભ કર્મોથી બંધાએલા જીવ આ સંસારમાં જન્મ-મરણના દુઃખોને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ જ્યાં સુધી કર્મસંતતિ જીવમાં અસ્તિત્વવિશિષ્ટ રહેતી હોય છે-જીવ જ્યાં સુધી કર્મોથી બંધાયેલ રહે છે ત્યાં સુધી જ તે સંસારમાં ઉત્પન્ન થયા કરે છે આ કથનથી નાસ્તિકનો એવો વાદ કે "भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमन कुत" અર્થાત્ જ્યારે દેહ ભસ્મીભૂત થઇ જાય છે તો પછી વળી ફરી તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી આનું નિરાકરણ થઇ જાય છે (सफले कल्लाणपावए) સૌભાગ્ય તેમજ દૌર્ભાગ્યના હેતુભૂત હોવાના કારણે પુણ્ય અને પાપ સફળ (ફળ આપનારા) છે

બીજી રીતે પણ પ્રભુએ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો-એ વાતને સૂત્રકાર-'धम्ममाइक्खइ'થી લઈને 'पडिरूवे' અહીં સુધીના મૂળપાઠ

णिग्गथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवलिए ससुद्धे पडिपुण्णे णेया-

टयतेन प्रयेन। 'धम्ममाइक्खइ' धर्ममाख्याति–'इणमेव णिग्गथे पावयणे सच्चे' इदमेव नैर्ग्रन्थ प्रवचन सत्यम्–इदं=प्रत्यक्षतया विद्यमान, नैर्ग्रन्थ–निर्ग्रन्थाना=द्रव्यभावग्रन्थिरहिताना संयमिना सम्बन्धि प्रवचनम्=आगम, सत्य=सद्भ्यो हित वास्तविकञ्च। 'अणुत्तरे' अनुत्तरम्–नास्त्युत्तर यस्मात, नास्मात्प्रधानतममन्यदस्तीति भाव, 'केवलिए' कैवलिक=केवलिप्रणीतम्–अद्वितीय वा, 'ससुद्धे' संशुद्धम्=कषादिभि संशुद्ध सुवर्णमिव निर्दोषम्, 'पडिपुण्णे' प्रतिपूर्णम्–सर्वथा समग्र–सूत्रापेक्षया मात्राबिन्द्वादिभि, अर्थापेक्षया चाकाङ्क्षाऽध्याहारादिभिर्विवर्जितम्, 'णेयाउए' नैयायिकम्=न्यायानुगत=प्रमाणाऽबाधितम्, 'सल्लकत्तणे' शल्यकर्तनम्=मायादिशल्यच्छेदनक्षमम्–तद्भावभावितानां

है। 'धम्माइक्खइ' भगवान ने प्रकारान्तर से भी धर्मोपदेश किया। जैसे–(इणमेव णिग्गथे पावयणे सच्चे) प्रत्यक्षतया विद्यमान यह निर्ग्रन्थों–द्रव्य एव भावरूप ग्रन्थि से रहित संयमियों का प्रवचन–आगम सत्य–भव्यों का हितकारक एव यथार्थ है। (अणुत्तरे) यह अनुत्तर है–इससे उत्तर–प्रधान और दूसरा कोई नहीं है। (केवलिए) कारण कि यह केवलज्ञानी द्वारा प्रणीत हुआ है, इसलिये यह अद्वितीय है। (ससुद्धे) कषादिक द्वारा शुद्ध किये हुए सोने के समान यह शुद्ध है। (पडिपुण्णे) यह सर्वथा प्रतिपूर्ण है, न तो सूत्र की अपेक्षा से इसमें मात्रा एव बिंदु आदि के अध्याहार की आवश्यकता है और न अर्थ की अपेक्षा से इसमें आकाक्षा आदि के अध्याहार की आवश्यकता है, अर्थात् सब प्रकार से यह पूर्ण है। (णेयाउए) इस भगवदुपदिष्ट आगम में किसी भी प्रमाण से बाधा नहीं आती है। (सल्लकत्तणे) मायामिथ्यात्व एव निदान शल्यों का

द्वारा प्रदर्शित करे छे 'धम्ममाइक्खइ' भगवाने प्रकारान्तरथी पण धर्मोपदेश कर्यो जेमके (इणमेव णिग्गथे पावयणे सच्चे) प्रत्यक्षतया (नजरनी सामेज) विद्यमान (मोजुद) आ निर्ग्रन्थो–द्रव्य तेमज भाव रूप ग्रन्थिथी रहित संयमीओना प्रवचन–आगम सत्य–भव्योने माटे हितकारक तेमज यथार्थ छे (अणुत्तरे) आ अनुत्तर छे आनाथी उत्तर–प्रधान (मुख्य) बीजुं कांई नथी (केवलिए) कारण के आ केवळज्ञानी द्वारा प्रणीत थयेलुं (रचायेलुं) छे ते माटे आ अद्वितीय छे (ससुद्धे) कषादिक द्वारा शुद्ध करेला सोना जेवुं ते शुद्ध छे (पडिपुण्णे) ए सर्वदा परिपूर्ण छे–सूत्रनी अपेक्षाए तेमां मात्रा तेमज बिंदु आदिना अध्याहारनी आवश्यकता नथी अने अर्थनी अपेक्षाथी तेमां आकाक्षा आदिना अध्याहारनी पण आवश्यकता नथी तमाम प्रकारे ए पूर्ण छे (णेयाउए) आ भगवदुपदिष्ट आगममां कोई पण प्रमाणथी

उए सल्लकत्तणे सिद्धिमग्गे मुत्तिमग्गे णिज्जाणमग्गे अवितहम-
विसधि मव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इहट्ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति

भावगन्यानि निच्छेदमायातानि। 'सिद्धिमग्गे' सिद्धिमार्ग –सिद्धि =कृतकृत्यता–तस्या मार्ग =उपाय, 'मुत्तिमग्गे' मुक्तिमार्ग =सकलकर्मवियोगस्य हेतु, 'णिव्वाणमग्गे' निर्वाणमार्ग –निर्वाणस्य=सकलकर्मक्षयजन्यस्य पारमार्थिकसुखस्य मार्ग, 'णिज्जाणमग्गे' निर्याणमार्ग –निर्याणम्=अपुनरावृत्त्या ससारात् प्रस्थान तस्य मार्ग, 'अवितह' अवितथम्–वितथ=मिथ्या तद्विपरीत–त्रिकालाबाधितमित्यर्थ । 'अविसधि' अविसधि= अव्यवच्छिन्न–न कदाचिदपि विच्छेदमुपगतम्। 'सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे' सर्वदु खप्रहाण मार्ग –सर्वाणि=जन्ममरणादीनि दु खानि प्रहीणानि यत्र स सर्वदु खप्रहीणो मोक्षस्तस्य

कर्तन (छेदन) इसी आगम से होता है। (सिद्धिमग्गे) यह आगम ही सिद्धि–कृत कृत्यता का एक मार्ग है। (मुत्तिमग्गे) समस्त कर्मों के क्षय का यही एक उपाय है। (णिव्वाणमग्गे) समस्त कर्मों के क्षय से उद्भूत पारमार्थिक सुख का यही एक रास्ता है। (णिज्जाणमग्गे) ससार में जीव का पुन आगमन न हो इस रूप से जो जीव का ससार से प्रस्थान होता है उसका प्रधान कारण एक यही आगम है। (अवितह) यह आगम त्रिकाल म भी कुतर्कों द्वारा बाधित नहीं है। (अविसधि) महाविदेह क्षेत्र की अपेक्षा से–न इसका कभी विच्छेद होता है, और न कभी विच्छेद होगा। (सव्व दुक्खप्पहीणमग्गे) समस्त दु खो का जिसमे सर्वथा अभाव है ऐसे मोक्ष का यही एक उत्तम मार्ग ह। जिस लिये यह प्रभु द्वारा प्रतिपादित आगम पूर्वोक्त प्रकार से इन सद्गुणों

બાધા આવતી નથી (मल्लकत्तणे) માયા, મિથ્યાત્વ તેમજ નિદાન શલ્યોના કતન (છેદન) આ આગમથી થાય છે (सिद्धिमग्गे) આ આગમજ સિદ્ધિ–કૃત કૃત્યતાનો એક માર્ગ છે (मुत्तिमग्गे) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયનો આ એક ઉપાય છે (णिव्वाणमग्गे) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા પારમાર્થિક સુખનો આજ એક રસ્તો છે (णिज्जाणमग्गे) સસારમા જીવનુ પુન આગમન ન થાય એ રૂપથી જે જીવનુ સસારથી પ્રસ્થાન થાય છે તેનુ પ્રધાન કારણ એક આજ આગમ છે (अवितह) આ આગમ ત્રણ કાળમા પણ કુતર્કો દ્વારા બાધિત નથી (अविसधि) મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નથી આનો કદી વિચ્છેદ થયો, નથી વિચ્છેદ થાતો અને નથી કદી વિચ્છેદ થવાનો (सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे) સમસ્ત દુ ખોનો જેમા અભાવ છે એવા મોક્ષનો આ એક ઉત્તમ માર્ગ છે જેથી પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલુ આ આગમ પૂર્વોક્ત એવા સદ્દગુણોથી યુક્ત

मुच्चंति परिणिव्वायति सव्वदुक्खाणमंतं करेंति। एगच्चा पुण

मार्ग, यत एव सद्गुणगुम्फित नैर्ग्रन्थ प्रवचनम्, अतएव '**इहट्ठिया जीवा सिज्झति**' इह स्थिता जीवा सिध्यन्ति-इह=नैर्ग्रन्थप्रवचने स्थिता =एतदाराधका जीवा सिध्यन्ति= सिद्धिपद प्राप्नुवन्ति, अणिमादिसिद्धिं वा '**बुज्झति**' बुध्यन्ते-केवलज्ञानप्राप्त्या नि शेष-विशेष जानन्ति, '**मुचति**' मुच्यन्ते-भवोपग्राहिणा कर्मणा निरवशेषत्वात्, '**परिणिव्वायति**' परिनिर्वान्ति-कर्मजन्यसकलसतापविरहात्, सक्षेपसार वक्ति-'**सव्वदुक्खाणमत करेंति**' सर्वदु खानामन्त कुर्वन्ति-सर्वेषा शारीरिकमानसिकाना दु खानाम् अत=नाश कुर्वन्ति।

'**एगच्चा पुण एगे भयतारो**' एकार्चा पुनरेके भन्ता - एकैव अर्चा=भविष्यन्ती मनुष्यतनुर्येषा ते एकार्चा सन्त, पुनरेके=केचिद् भदन्ता =नैर्ग्रन्थप्रव-

से युक्त है। इसलिये (**इहट्ठिया जीवा सिज्झति**) जो जीव इसकी आराधना मे अपने जीवन का उत्सर्ग कर देते हैं वे नियमत सिद्धिपद के प्रापक होते है, (**अणिमादि-सिद्धिं वा**) अथवा इस लोक म अणिमादि सिद्धि के धारक होते ह। (**बुज्झति**) केवलज्ञान की प्राप्ति से सभी वस्तुओं को जानते है। (**मुचति**) भवोपग्राहिकर्मों का सम्पूर्णरूप से नाश होने के कारण वे मुक्त हो जाते ह। (**परिणिव्वायति**) कर्मजन्य समस्त सताप के विरह से वे शीतलीभूत हो जाते है। (**सव्वदुक्खाणमत करेंति**) शारीरिक एव मानसिक समस्त दु खों का वे ही अन्त करनेवाले होते है। (**एगच्चा पुण एगे भयतारो**) इस निर्ग्रन्थ प्रवचन की आराधना करनेवाले भव्य जीव वर्तमान शरीर के छूट जाने के बाद मात्र एक बार मनुष्य शरीर धारण करते हे, अर्थात् व एकावतारी होते हैं। वे भव्य जीव इस शरीर के छूटने पर (**पुव्वकम्मावसेसेण**) पूर्वकर्मों के बाकी

છે તેથી જ (इहट्ठिया जीवा सिज्झत्ति) જે જીવ આની આરાધનામા પોતાના જીવનનો ઉત્સર્ગ કરી દે છે તેઓ નિયમત -નિશ્ચયથી-સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે, (अणिमादिसिद्धिं वा) આ લોકમા અણિમાદિ-સિદ્ધિને પામે છે (बुज्झति) કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી બધી વસ્તુઓ જાણે છે (मुच्चति) ભવોપગ્રાહિ કર્મોનો સપૂર્ણ રૂપે નાશ થવાના કારણે તેઓ મુક્ત થઇ જાય છે (परिणिव्वायति) કર્મ-જન્ય સમસ્ત સતાપના વિરહથી (ત્યાગથી) તેઓ શીતલીભૂત બની જાય છે (सव्वदुक्खाणमत करेंति) શારીરિક તેમજ માનસિક સમસ્ત દુ ખોના તેઓ અત કરવાવાળા હોય છે (एगच्चा पुण एगे भयतारो) આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની આરાધના કરવાવાળા ભવ્ય જીવ વર્તમાન શરીર છૂટી જવા બાદ માત્ર એકવાર મનુષ્ય શરીરને ધારણ કરે છે અર્થાત્ તેઓ એકાવતારી થાય છે તે ભવ્ય

उए सल्लकत्तणे सिद्धिमग्गे मुत्तिमग्गे णिज्जाणमग्गे अवितहम-
विसंधि सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इहट्ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति

भावशल्यानि विच्छेदमायातानि। 'सिद्धिमग्गे' सिद्धिमार्ग–सिद्धि=कृतकृत्यता–तस्या मार्ग=उपाय, 'मुत्तिमग्गे' मुक्तिमार्ग=सकलकर्मवियोगस्य हेतु, 'णिव्वाणमग्गे' निर्वाणमार्ग–निर्वाणस्य=सकलकर्मक्षयजन्यस्य पारमार्थिकसुखस्य मार्ग, 'णिज्जाणमग्गे' निर्याणमार्ग–निर्याणम्=अपुनरावृत्त्या संसारात प्रस्थान तस्य मार्ग, 'अवितह' अवितथम्–वितथ=मिथ्या तद्विपरीत–त्रिकालाबाधितमित्यर्थ। 'अविसंधि' अविसंधि=अव्यवच्छिन्न–न कदाचिदपि विच्छेदमुपगतम्। 'सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे' सर्वदु खप्रहीण मार्ग–सर्वाणि=जन्ममरणादीनि दु खानि प्रहीणानि यत्र स सर्वदु खप्रहीणो मोक्षस्तस्य

कर्त्तन (छेदन) इसी आगम से होता है। (सिद्धिमग्गे) यह आगम ही सिद्धि–कृत कृत्यता का एक मार्ग है। (मुत्तिमग्गे) समस्त कर्मों के क्षय का यही एक उपाय है। (णिव्वाणमग्गे) समस्त कर्मों के क्षय से उद्भूत पारमार्थिक सुख का यही एक रास्ता है। (णिज्जाणमग्गे) संसार में जीव का पुन आगमन न हो इस रूप से जो जीव का संसार से प्रस्थान होता है उसका प्रधान कारण एक यही आगम है। (अवितह) यह आगम त्रिकाल मे भी कुतर्कों द्वारा बाधित नहीं है। (अविसंधि) महाविदेह क्षेत्र की अपेक्षा से–न इसका कभी विच्छेद होता है, और न कभी विच्छेद होगा। (सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे) समस्त दु खो का जिसमें सर्वथा अभाव है ऐसे मोक्ष का यही एक उत्तम मार्ग है। जिस लिये यह प्रभु द्वारा प्रतिपादित आगम पूर्वोक्त प्रकार से इन सद्गुणों

બાધા આવતી નથી (सल्लकत्तणे) માયા, મિથ્યાત્વ તેમજ નિદાન શલ્યોના કર્તન (છેદન) આ આગમથી થાય છે (सिद्धिमग्गे) આ આગમજ સિદ્ધિ–કૃત કૃત્યતાનો એક માર્ગ છે (मुत्तिमग्गे) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયનો આ એક ઉપાય છે (णिव्वाणमग्गे) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા પારમાર્થિક સુખનો આજ એક રસ્તો છે (णिज्जाणमग्गे) સ સારમા જીવનુ પુન આગમન ન થાય એ રૂપથી જે જીવનુ સ સારથી પ્રસ્થાન થાય છે તેનુ પ્રધાન કારણ એક આજ આગમ છે (अवितह) આ આગમ ત્રણ કાળમા પણ કુતર્કો દ્વારા બાધિત નથી (अविसंधि) મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નથી આનો કદી વિચ્છેદ થયો, નથી વિચ્છેદ થાતો અને નથી કદી વિચ્છેદ થવાનો (सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे) સમસ્ત દુ ખોનો જેમા અભાવ છે એવા મોક્ષનો આ એક ઉત્તમ માર્ગ છે જેથી પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલુ આ આગમ પૂર્વોક્ત એવા સદ્ગુણોથી યુક્ત

मुच्चंति परिणिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंत करेंति। एगच्चा पुण

मार्ग, यत एव सद्गुणगुम्फित नैर्ग्रन्थ प्रवचनम्, अतएव 'इहट्ठिया जीवा सिज्झंति' इह स्थिता जीवा सिध्यन्ति-इह=नैर्ग्रन्थप्रवचन स्थिता =एतदाराधका जीवा सिध्यन्ति= सिद्धिपद प्राप्नुवन्ति, अणिमादिसिद्धिं वा 'बुज्झंति' बुध्यन्ते-केवलज्ञानप्राप्त्या निःशेष-विशेष जानन्ति, 'मुच्चंति' मुच्यन्ते-भवोपग्राहिणा कर्मणा निरवशेषनष्टत्वात्, 'परिणिव्वायंति' परिनिर्वान्ति-कर्मजन्यसकलसन्तापविरहात्, वक्तव्यसार वक्ति-'सव्वदुक्खाणमंत करेंति' सर्वदुःखानामन्त कुर्वन्ति-सर्वेषा शारीरिकमानसिकाना दुःखानाम् अन्त=नाश कुर्वन्ति।

'एगच्चा पुण एगे भयंतारो' एकार्चा पुनरेके भदन्ता — एकैव अर्चा=भविष्यन्ती मनुष्यतनुर्येषा ते एकार्चा सन्त, पुनरेके=कचिद् भदन्ता =नैर्ग्रन्थप्रव-

से युक्त है। इसालिये (इहट्ठिया जीवा सिज्झंति) जो जीव उसकी आराधना मे अपने जीवन का उत्सर्ग कर देते है वे नियमत सिद्धिपद के प्रापक होते हे, (अणिमादि-सिद्धिं वा) अथवा इस लोक में अणिमादि सिद्धि के धारक होते हे। (बुज्झंति) केवलज्ञान की प्राप्ति से सभी वस्तुओं को जानते हे। (मुच्चंति) भवोपग्राहिकर्मों का सम्पूर्णरूप से नाश होने के कारण वे मुक्त हो जाते है। (परिणिव्वायंति) कर्मजन्य समस्त संताप के विरह से वे शीतलीभूत हो जाते हैं। (सव्वदुक्खाणमंत करेंति) शारीरिक एव मानसिक समस्त दुःखों का वे ही अन्त करनेवाले होते है। (एगच्चा पुण एगे भयंतारो) इस निर्ग्रन्थ प्रवचन की आराधना करनेवाले भव्य जीव वर्तमान शरीर के छूट जाने के बाद मात्र एक बार मनुष्य शरीर धारण करते है, अर्थात् वे एकावतारी होते है। वे भव्य जीव इस शरीर के छूटने पर (पुव्वकम्मावसेसेण) पूर्वकर्मों के बाँकी

છે તેથી જ (इहट्ठिया जीवा सिज्झंति) જે જીવ આની આરાધનામા પોતાના જીવનનો ઉત્સર્ગ કરી દે છે તેઓ નિયમત -નિશ્ચયથી-સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે, (अणिमादिसिद्धिं वा) આ લોકમા અણિમાદિ-સિદ્ધિને પામે છે (बुज्झंति) કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી બધી વસ્તુઓ જાણે છે (मुच्चंति) ભવોપગ્રાહિ કર્મોનો સપૂર્ણ રૂપે નાશ થવાના કારણે તેઓ મુક્ત થઇ જાય છે (परिणिव्वायंति) કર્મ-જન્ય સમસ્ત સતાપના વિરહથી (ત્યાગથી) તેઓ શીતલીભૂત બની જાય છે (सव्वदुक्खाणमंत करेंति) શારીરિક તેમજ માનસિક સમસ્ત દુ ખોના તેઓ અત કરવાવાળા હોય છે (एगच्चा पुण एगे भयंतारो) આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનની આરા-ધના કરવાવાળા ભવ્ય જીવ વર્તમાન શરીર છૂટી જવા બાદ માત્ર એકવાર મનુષ્ય શરીરને ધારણ કરે છે અર્થાત્ તેઓ એકાવતારી થાય છે તે ભવ્ય

एगे भयतारो पुव्वकम्मावसेसेण अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति, महड्ढिएसु जाव महासुक्खेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिइएसु। ते णं तत्थ देवा भवति–महिड्ढिया जाव चिर-

चनस्याराधका भव्या, 'पुव्वकम्मावसेसेण' पूर्वकर्मावशेषेण, 'अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति' अन्यतमेषु देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति 'महड्ढिएसु जाव महासुक्खेसु दूरगइएसु चिरट्ठिइएसु' महर्द्धिकेषु यावन्महासौख्येषु–अत्र याव च्छब्दात्='महज्जुइएसु, महाबलेसु, महायसेसु, महाणुभागेसु' इति द्रष्टव्यम्। प्राग्व्याख्यातमेतत्। दूरगतिकेषु=अनुत्तरविमानादिषु चिरस्थितिकेषु–चिरा=बहुसागरो पमा स्थितिर्येषु तेषु। 'ते ण तत्थ देवा भवति' ते खलु तत्र देवा भवन्ति, कीदृशा देवा भवन्तीत्यत्राऽऽह–'महिड्ढिया' महर्द्धिका=महर्द्धिसम्पन्ना, यावत्–'चिरट्ठिया' चिर

रहने के कारण (अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति महड्ढिएसु जाव महासुक्खेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिइएसु) महर्द्धिक–विमान आदि महासम्पत्तिवाले, महाद्युतिक= विविध रत्न आदि का महाकान्तिवाले, महाबल–अत्यन्त स्थिर अर्थात् द्रव्यरूप से शाश्वत, महायशस्वी–शास्त्रों द्वारा प्रशंसित, महानुभाग–महाप्रभावशाली, महासौख्य–अत्यन्त सुख के निधानरूप, चिरस्थितिक–बहुत सागरोपमकी स्थितिवाले, दूरगतिक–मनुष्यलोक आदि से अत्यन्त दूरवर्ती, ऐसे अनुत्तर विमानादिक देवलोकों मे से किसी एक देवलोक मे उत्पन्न होते है। (ते ण तत्थ देवा) व देव वहाँ पर (भवति महिड्ढिया जाव चिरट्ठिइया) महर्द्धिक–विमान आदि की महासम्पत्तिवाले, महाद्युति–शरीर और आभरण का महा

આ શરીર છૂટી જતા (पुव्वकम्मावसेसेण) પૂર્વ કર્મો બાકી રહેવાના કારણે (अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति महड्ढिएसु जाव महासुक्खेसु दूरगइएसु चिरट्ठिइएसु) મહર્દ્ધિક–વિમાન આદિ મહાસંપત્તિવાળા, મહાદ્યુતિક વિવિધ રત્નઆદિની મહાકાન્તિવાળા, મહાબલ–અત્યંત સ્થિર અર્થાત્ દ્રવ્યરૂપથી શાશ્વત, મહાયશસ્વી–શાસ્ત્રો દ્વારા પ્રશંસિત, મહાનુભાગ મહાપ્રભાવશાલી, મહાસૌખ્ય–અત્યંત સુખના નિધાન રૂપ, ચિરસ્થિતિક–ઘણા સાગરોપમની સ્થિતિવાળા, દૂરગતિક–મનુષ્ય લોક આદિથી અત્યંત દૂરવર્તી, એવા અનુત્તર વિમાનાદિક દેવલોકમાંના કોઇ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (ते ण तत्थ देवा) તે દેવ ત્યાં (भवति महिड्ढिया जाव चिरट्ठिइया) મહર્દ્ધિક–વિમાન આદિની મહાસંપત્તિ વાળા, મહાદ્યુતિ–શરીર અને આભરણની મહાકાન્તિવાળા, મહાબલ

हिइया हार-विराइय-वच्छा जाव पभासमाणा कप्पोवगा गति-

स्थितिका =चिरकालस्थितिका, 'हारविराइयवच्छा' हारविराजितवक्षस्का =हारभूषितहृदया, 'जाव पभासमाणा' यावत् प्रभासमाना —यावच्छब्दादिद दृश्यम्-'कडय-तुडिय-थंभिय-भुया' कटक-त्रुटित-स्तम्भित-भुजा 'अगय-कुडल-मट्ठ-गडयल-कण्णपीढ-धारी' अङ्गद-कुण्डल-गण्डतल-कर्णपीठ-धारिण 'विचित्त-वत्था-भरणा' विचित्र-वस्त्रा-ऽऽभरणा, 'विचित्तमाला' विचित्रमाला, 'मउलिमउडा' मौलिमुकुटा, 'कल्लाणग-पवर-वत्थ-परिहिया' कल्याणक-प्रवर-वस्त्र-परिहिता, 'कल्लाणग-पवर-मल्ला-णुलेवणा' कल्याणक-प्रवर-माल्या-नुलेपना, 'भासुरबोंदी' भास्वरदेहा, 'पलंब-वणमालधरा' प्रलम्बवनमालाधरा 'दिव्वेण संघाएण' दिव्येन संघातेन, 'दिव्वेण संठाणेण' दिव्येन संस्थानेन=सुन्दरेणाऽऽकारेण, 'दिव्वाए इड्ढीए' दिव्यया ऋद्ध्या, 'दिव्वाए जुईए' दिव्यया द्युत्या, 'दिव्वाए पभाए' दिव्यया प्रभया 'दिव्वाए छायाए' दिव्यया छायया, 'दिव्वाए अच्चीए' दिव्येन अर्चिषा=दिव्येन तेजसा, 'दिव्वाए लेसाए' दिव्यया लेश्यया, 'दस दिसाओ उज्जोयमाणा' दश दिशा उद्योतयन्त —समन्तात्सर्वान् दिगाभोगान् विभासयन्त इति। 'पभासमाणा' प्रभा-

---

कान्तिवाले, महाबल-शरीर से अत्यन्त बलवान्, महायशस्वी-अत्यन्त यशवाले, महानुभाग-अत्यन्त प्रभावशाली, महासौख्य-सुखपुंज को भोगनेवाले और चिरस्थितिक-अनेक सागरोपमस्थितिवाले होते हैं। इनका वक्षस्थल सदा हारों की मालाओं से सुशोभित रहा करता है। (जाव पभासमाणा) यहाँ 'जाव' शब्द से (कडय-तुडिय-थंभिय-भुया अगय-कुडल-गडयल-कण्णपीढ-धारी विचित्त-वत्था-भरणा विचित्तमाला मउलिमउडा कल्लाणग-पवर-वत्थ-परिहिया कल्लाणग-पवर-मल्ला-णुलेवणा भासुरबोंदी पलंब-वणमाल-धरा दिव्वेण संघाएण दिव्वेण संठाणेण दिव्वाए इड्ढीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अच्चीए दिव्वाए

શરીરે ઘણા બળવાન્, મહાયશસ્વી-અત્યંત યશવાળા, મહાનુભાગ-અત્યંત પ્રભાવશાળી, મહાસૌખ્ય-સુખપુંજને ભોગવવાવાળા અને ચિરસ્થિતિક-અનેક સાગરોપમ સ્થિતિવાળા થાય છે એમનુ વક્ષઃસ્થલ સદા હારોની માલાઓથી સુશોભિત રહ્યા કરે છે (जाव पभासमाणा) અહીં 'जाव' શબ્દથી (कडय-तुडिय-थंभिय भुया अगय-कुडल-गडयल-कण्णपीढ-धारी विचित्त-वत्था-भरणा विचित्त-माला मउलिमउडा कल्लाणग-पवर-वत्थ-परिहिया कल्लाणग-पवर-मल्ला-णुलेवणा भासुर बोंदी पलंब-वणमाल-धरा दिव्वेण संघाएण दिव्वेण संठाणेण दिव्वाए इड्ढीए दिव्वाए जुईए, दिव्वाए पभाए, दिव्वाए छायाए, दिव्वाए अच्चीए, दिव्वाए लेसाए दस

कल्लाणा ठिइकल्लाणा आगमेसिभद्दा जाव पडिरूवा। तमाइक्खइ-

समाना =प्रकर्षेण शोभमाना 'कप्पोवगा' कल्पोपगा —कल्प =इन्द्र-सामानिक-त्रायस्त्रिंश पारिषद्य आत्मरक्ष लोकपाल नीक प्रकीर्णक आभियोग्य-किल्बिषिक-व्यवहारस्तत्कल्प आचारस्तमुप गता =प्राप्ता, सौधर्मादिदेवलोकवासिवैमानिकदेवा प्राप्ता, 'गइकल्लाणा' गतिकल्याणा – कल्याणा गतिर्येषां ते तथा, अथवा—गया=चतुर्गतिकलोके देवगतिरूपया कल्याणा=

लेसाए दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासमाणा) इस पाठ का संग्रह हुआ है, इस का अर्थ इस प्रकार है—इनकी भुजाएँ कटक-कडे और त्रुटित—भुजबन्ध इन आभूषणों से विभूषित रहा करती है। बाकी के इन समस्त पदों का अर्थ पीछे जहां पर देवों के आगमन का वर्णन किया गया है उस ३३वें सूत्र में लिखा जा चुका[1] है। (कप्पोवगा) इन्द्र, सामानिक, त्रायस्त्रिंश, पारिषद्य, आत्मरक्षक, लोकपाल, अनीकाधिपति, प्रकीर्णक, आभियोग्य, किल्बिषिक, ये दश प्रकार के देव जहाँ होते हैं उन देवलोकों का नाम कल्प है। इन कल्पों में जो उत्पन्न होते हैं उनका नाम कल्पोपग है। सौधर्मादिक देवलोक से अच्युत देवलोक तक के देव कल्पोपग कहलाते हैं, क्यों कि यहीं तक इन्द्रादिक १० प्रकार के देवों का व्यवहार होता है, इनके बाद नहीं। (गइकल्लाणा) इनकी गति कल्याणकारी होती है, अथवा चतुर्गतिक इस लोक में ये देवगति में रहनेवाले होने के कारण उत्तम होते है, इस अपेक्षा ये गतिकल्याण कहे गये है। (ठिइकल्लाणा) अनेक पल्योपम—

(१) असुरकुमारों के वर्णन मे इन समस्त पदों का अर्थ लिखा गया है।

दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासमाणा) આ પાઠનો સંગ્રહ કર્યો છે આનો અર્થ આ પ્રકારે છે એમની ભુજાઓ કટક (કડા) અને ત્રુટિત—ભુજબંધ એ આભૂષણોથી શણગારેલી રહે છે બાકીના આ બધા પદોનો અર્થ અગાઉ જ્યાં દેવોના આગમનનું વર્ણન કર્યું છે તે ૩૩મા સૂત્રમાં લખાઈ ગયું છે[1] (कप्पोवगा) ઈંદ્ર, સામાનિક, ત્રાયસ્ત્રિંશ, પારિષદ, આત્મરક્ષક, લોકપાલ, અનીકાધિપતિ, પ્રકીર્ણક, આભિયોગ્ય, કિલ્બિષિક, આ દશ પ્રકારના દેવ જ્યાં હોય છે તે દેવલોકનું નામ કલ્પ છે આ કલ્પોમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે તેમના નામ કલ્પોપગ છે સૌધર્માદિક દેવલોકથી લઈને અચ્યુત દેવલોક સુધીના દેવ કલ્પોપગ કહેવાય છે કેમકે અહીં સુધી ઇંદ્રાદિક ૧૦ પ્રકારના દેવોનો વ્યવહાર થાય છે ત્યાર પછી નહિ (गइकल्लाणा) તેમની ગતિ કલ્યાણકારી હોય છે અથવા ચતુર્ગતિક આ લોકમાં તેઓ દેવગતિમાં રહેવાવાળા હોવાને કારણે ઉત્તમ હોય છે આ અપેક્ષાથી તેઓ ગતિકલ્યાણ કહેવાય છે

(૧) અસુરકુમારોના વર્ણનમાં આ બધા પદોનો અર્થ લખાઈ ગયો છે

एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति,

भद्ररूपा, 'ठिइकल्लाणा' स्थितिकल्याणा=अनेकपल्योपमसागरोपमरूपचिरस्थितिका 'आगमेसिभद्दा' आगमिष्यद्भद्रा -आगमिष्यत्=आगामिकालभावि भद्र=कल्याण-निर्वाणरूप येषा ते तथा, 'जाव पडिरूवा' यावत्प्रतिरूपा=अतिरमणीयाऽऽकारा, यावच्छब्दात्- 'प्रासादीया दर्शनीया अभिरूपा' इति सग्रहः। पुनरपि 'तमाइक्खइ' तदाचष्टे=तत्प्रवचन कथयति-'एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति' एव खलु चतुर्भिः स्थानैर्जीवा नैरयिकतायाः कर्माणि प्रकुर्वन्ति, तत्र नैरयिकतायाः=नारकित्वस्य,

सागरोपम तक देवलोक में इनकी स्थिति होने के कारण ये देव स्थितिकल्याण कहे गये हैं। इनमें से आकर ही तो मनुष्यपर्याय लेकर जीव निर्वाण-मुक्ति का लाभ करते है, अतः वे (आगमेसिभद्दा) आगमिष्यद्भद्र कहे गये है। (जाव पडिरूवा) यहाँ पर 'यावत्' शब्द से "प्रासादीयाः, दर्शनीयाः, अभिरूपाः" इन पदों का भी सग्रह हुआ है। 'प्रासादीयाः' इन्हे देखने से मन प्रसन्न हो जाता है। अत एव ये 'दर्शनीयाः' दर्शनीय हैं। 'अभिरूपाः' इनके रूप की सुन्दरता प्रतिक्षण नवीन नवीन भाव से बढती रहती हो ऐसे ये मालूम होते हैं, इसलिये ये अभिरूप हैं। 'प्रतिरूपाः' इनके रूप की तुलना नहीं हो सकता है, क्यों कि इनका रूप असाधारण होता है, अर्थात् ये अनुपम सुन्दर होते हैं। अब इस प्रवचन का क्या फल है? इसको कहते है—

(एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति) यह जीव चार कारणों द्वारा नरक में ले जानेवाले कर्मों को करते है, अब इस बात को प्रभु प्रकट

(ठिइकल्लाणा) અનેક પલ્યોપમ સાગરોપમ સુધી દેવલોકમાં તેમની સ્થિતિ હોવાના કારણે તે દેવો સ્થિતિકલ્યાણ કહેવાય છે તેમાથી આવીને જ મનુષ્યપર્યાય પ્રાપ્ત કરી જીવ નિર્વાણ-મુક્તિનો લાભ કરે છે, માટે તેઓ (आगमेसिभद्दा) આગમિષ્યદ્ભદ્ર કહેવાય છે (जाव पडिरूवा) અહીં યાવત્ શબ્દથી 'प्रासादीया, दर्शनीया, अभिरूपा' એ પદોનો પણ સંગ્રહ થયો છે "प्रासादीया"-એમને જોતા મન પ્રસન્ન થઇ જાય છે આ માટે જ તેઓ 'दर्शनीया' દર્શનીય છે 'अभिरूपा' એમના રૂપની સુંદરતા પ્રતિક્ષણ નવીન નવીન ભાવથી વધતી જતી હોય તેમ તેઓ જણાય છે, તે માટે તેઓ અભિરૂપ છે 'प्रतिरूपा' તેમના રૂપની તુલના ન થઇ શકે, કેમકે તેમનુ રૂપ અસાધારણ હોય છે, અર્થાત્ તેઓ અનુપમ સુંદર હોય છે હવે આ પ્રવચનનુ શુ ફલ છે? તે કહે છે-

(एवं खलु चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति) આ જીવ ચાર

णेरइयत्ताए कम्म पकरेत्ता णेरइएसु उववज्जति, तं जहा—महा-रभयाए १ महापरिग्गहयाए २ पंचिंदियवहेणं ३ कुणिमाहारेणं ४, एव एएणं अभिलावेण। तिरिक्खजोणिएसु—१ माइल्लयाए

'णेरइयत्ताए कम्म पकरेत्ता णेरइएसु उववज्जति' नैरयिकतायै कर्माणि प्रकृत्य=प्रकर्षेण विधाय नैरयिकेषु उपपद्यन्ते=नारकजीवाना मध्ये जायन्ते, तजहा—तद्यथा=येन प्रकारेण नैरयिकेषु जायन्ते तत् कथयति सूत्रकार—१ 'महारभयाए' महारम्भतया=सावद्याऽऽरम्भ बाहुल्येन,—२ 'महापरिग्गहयाए' महापरिग्रहतया=परिग्रहाधिक्येन, ३ 'पचिंदियवहेण' पञ्चेन्द्रियवधेन=पञ्चेन्द्रियप्राणिना हिंसया, ४ 'कुणिमाहारेण' कुणपाहारेण=मासाहारेण, 'एव एएण अभिलावेण' एवमेतेनाभिलापेन=कथनेन 'तिरिक्खजोणिएसु' तिर्यग्योनिषु—तिरश्चां योनय =उत्पत्तिस्थानानि तत्र, १—माइल्लयाए णियडिल्लयाए' मायावितया निकृतिमत्तया—माया=परवञ्चना सैषामस्तीति मायाविन तेषा भावस्तत्ता तया, निकृति —मायाच्छादनार्थं माया तरकरण सैषामस्तीति निकृतिमन्त , तद्भावो निकृतिमत्ता तया, २ 'अलियवयणेण'

करते हैं—(त जहा) वे चार कारण ये हैं—(महारभयाए) महा—आरम्भ, (महापरिग्गहयाए) महापरिग्रह, (पचिंदियवहेण) पचेन्द्रिय जीवों का वध करना, (कुणिमाहारेण) मास का आहार करना । इन चार कारणों से (णेरइयत्ताए कम्म पकरेत्ता णेरइएसु उववज्जति) नरक में ले जाने के योग्य कर्मों का उपार्जन होता है, इस लिये ये जीव नरक में उत्पन्न होते है । (एव एएण अभिलावेण) इसी प्रकारका चार कारण रूप कथन (तिरिक्खजोणिएसु) तिर्यञ्च गति में उत्पन्न कराने वाले कर्मों का भी है । व चार कारण ये है—(माइल्लयाए) मायाचारी करना (णियडिल्लयाए) एव माया को स्वरण करन के लिये और अधिक मायाचारी करना १, (अलियवयणेण) असत्य

કારણો દ્વારા નરકમા લઈ જનારા કર્મો કરે છે, (तजहा) તે ચાર કારણ આ છે—(महारभयाए) મહા આરભ, (महापरिग्गहयाए) મહાપરિગ્રહ, (पचिंदियवहेण) પચેન્દ્રિય જીવોનો વધ કરવો, (कुणिमाहारेण) માસનો આહાર કરવો આ ચાર કારણોથી (णेरइयत्ताए कम्म पकरेत्ता णेरइएसु उववज्जति) નરકમા લઈ જવા યોગ્ય કર્મોનુ ઉપાર્જન થાય છે તેથી તે જીવ નરકમા જાય છે (एव एएण अभिलावेण) આ પ્રકારના ૪ ચાર કારણ રૂપ કથન (तिरिक्खजोणिएसु) તિર્યચ ગતિમા ઉત્પન્ન કરાવનારા કર્મોનુ પણ છે તે ચાર કારણ આ છે—(माइल्लयाए) માયાચારી કરવુ, (णियडिल्लयाए) તેમજ માયાનુ સવરણ કરવા માટે—ઢાકવા માટે અન્ય માયાચારી કરવુ (૧)

णियडिल्लयाए, २ अलियवयणेण, ३ उक्कंचणयाए, ४ वंचणयाए। मणुस्सेसु-पगइभद्दयाए १, पगइविणीययाए २, साणुक्को-

अलीकवचनेन=असत्यभाषणेन, ३ 'उक्कंचणयाए' उत्कञ्चनतया-उत्कञ्चनता नाम कंचन सरलहृदयं वञ्चयितुं प्रवृत्तस्य परं चतुरतरं नरं पार्श्वस्थं विलोक्य क्षणं वञ्चनानिवृत्ततयाऽवस्थानं तया, कपटवृत्त्या, ४ 'वंचणयाए' वञ्चनतया। एतैश्चतुर्भिः स्थानैर्जीवास्तिर्यग्योनिषु यान्ति। मनुष्ययोनिषु पुनः कैश्चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यन्ते? तद्दर्शयितुमाह-'मणुस्सेसु' इत्यादि। मनुष्येषु, 'पगइभद्दयाए' प्रकृतिभद्रतया=स्वभावसरलतया १, 'पगइविणीययाए' प्रकृतिविनीततया=स्वभावतो विनयशालतया २, 'साणुक्कोसयाए' सानुक्रोशतया-अनुक्रोशो=दया तेन सह वर्तते इति सानुक्रोशस्तस्य भावः सानुक्रोशता तया-सदयतया ४, 'अमच्छरियाए' अमत्सरितया-मत्सरोऽन्यशुभद्वेषस्तदभावोऽमत्सरः= परगुणग्राहित्वं सोऽस्त्येषामित्यमत्सरिणस्तद्भावोऽमत्सरिता तया-ईर्ष्याराहित्येन। एतैश्चतुर्भिः

भाषण करना २, (उक्कंचणयाए) किसी सरल हृदयवाले व्यक्ति को ठगने के लिये प्रवृत्त हुए ठगिया-मायाचारी वाले का, उस सरल पुरुष के पास किसी चतुर पुरुष की स्थिति देखकर कुछ समयतक वचनामय अपनी प्रवृत्ति को स्थगित कर ठहर जाना-कपटवृत्ति को रोक रखना ३, (वंचणयाए) दूसरों को ठगना ४। इन चार कारणोंसे जीव तिर्यंचगति में ले जाने वाले कर्मों का उपार्जन करते है। (मणुस्सेसु) मनुष्यगति मे जीव चार कारणों से जाते हैं। वे कारण ये है-(पगइभद्दयाए) प्रकृति से भद्र होना १, (पगइविणीययाए) प्रकृति से विनीत होना २, (साणुक्कोसयाए) दयालु होना ३, एवं (अमच्छरियाए) मत्सरभाव नहीं रखना अर्थात् गुणग्राही होना ४। इन चार कारणों से ये जीव मनुष्यगति मे उत्पन्न

(अलियवयणेण) અસત્ય ભાષણ કરવુ (૨) (उक्कंचणयाए) કોઈ સરલ હૃદયવાળા માણુસને ઠગવા-છેતરવા-માટે પ્રવૃત્ત થનારા ઠગ-માયાચારીવાળાનુ, તે સરળ પુરુષની પાસે કોઈ ચતુર પુરુષની હાજરી જોઈ થોડા સમય માટે વચનામય પોતાની પ્રવૃત્તિને સ્થગિત કરી રોકાઈ જવુ-પોતાની કપટવૃત્તિને રોકી રાખવુ (૩) (वंचणयाए) બીજાને ઠગવા (૪) આ ચાર કારણોથી જીવ તિર્યંચ ગતિમા લઈ જવા જેવા કર્મોનુ ઉપાર્જન કરે છે (मणुस्सेसु) મનુષ્ય ગતિમા આ જીવ ૪ કારણોથી જાય છે તે કારણો આ છે-(पगइभद्दयाए) પ્રકૃતિથી ભદ્ર હોવુ (૧), (पगइविणीययाए) પ્રકૃતિથી વિનીત હોવુ (૨), (साणुक्कोसयाए) દયાળુ હોવુ (૩), તેમજ (अमच्छरियाए) મત્સરભાવ ન રાખવો અર્થાત ગુણગ્રાહી થવુ (૪) આ ચાર કારણોથી આ જીવ મનુષ્ય

सयाए ३, अमच्छरियाए ४। देवेसु-सरागसंजमेणं १, संजमासजमेणं २, अकामणिज्जराए ३, बालतवोकम्मेणं ४। तमाइक्खइ–

स्थानैर्जीवा मनुजत्व प्राप्नुवन्ति । देवत्वप्राप्तिहेतुभूतानि चत्वारि स्थानानि दर्शयति–'देवेसु' इत्यादि । देवेषु–' सरागसंजमेण ' सरागसंयमेन–रागेण=आसक्त्या सहित सराग स चासौ संयमश्च सरागसंयमस्तेन–सकषायचारित्रेण १, ' संजमासंजमेण ' संयमासंयमेन= देशसंयमेन २, ' अकामणिज्जराए ' अकामनिर्जरया–अकामेन=अभिलाषमन्तरेण निर्जरा= क्षुधादिसहन तया ३, ' बालतवोकम्मेण ' बालतप कर्मणा=बालसादृश्याद् बाला = मिथ्यादृश , तेषा तप कर्म बालतप कर्म, तेन ४, एतै स्थानैर्जीवा देवभव प्राप्नुवन्तीति भाव । पुन प्रकारान्तरेण ' तमाइक्खइ ' तदाख्याति=तत् कथयति ' जह णरगा गम्मती '

कराने वाले कर्मों का उपार्जन करते है । (देवेसु) चार कारणों से जीव देवगति में उत्पन्न होते है । वे चार कारण ये है–(सरागसजमेण) सरागसयम का पालन करना १, (संजमासजमेण) देशविरति पालन करना २, (अकामणिज्जराए) अकामनिर्जरा ३, एव (बालतवोकम्मेण) बाल तपस्या ४ । जिस सयम मे राग (आसक्ति) विद्यमान होता है उस का नाम सरागसयम है । मतलब–कषायसहित चारित्र का पालना सरागसयम है । १२ बारह व्रतों का–देशविरति का धारण करना इसका नाम सयमासयम है । अभिलाषा–इच्छा के विना क्षुधा आदि का सहन करना इसका नाम अकामनिर्जरा है । मिथ्यादृष्टियों के तप का नाम बालतप है। इन कामों के करने से जीव देवगति में जाने योग्य कर्मों का उपार्जन करते है । (जह णरगा गम्मती जे णरगा जा य वेयणा णरए। सारीरमाणसाइ दुक्खाइ

गतिमा उत्पन्न करावनारा कर्मोनु उपार्जन करे छे (देवेसु) चार कारणोथी जीव देवगतिमा उत्पन्न थाय छे–(सरागसजमेण) सराग सयमनु पालन करवु १, (सजमासजमेण) देशविरतिनु पालन करवु २, (अकामणिज्जराए) अकाम-निर्जरा ३, तेमज (बालतवोकम्मेण) बाल तपस्या४ जे सयममा राग–आसक्ति विद्यमान होय छे तेनु नाम सराग–सयम छे मतलब–कषाय सहित चारित्रनु पालन करवु ते सरागसयम छे (१) १२ बार व्रतो–देशविरति धारण करवा तेनु नाम सयमासयम छे (२) अभिलाषा–इच्छा–विना भूख आदि सहन करवु तेनु नाम अकाम निर्जरा छे (३) मिथ्यादृष्टिना तपनु नाम बालतप छे (४) आ कामो करवाथी जीव देवगतिमा जवा योग्य कर्मोनु

" जह णरगा गम्मती, जे णरगा जा य वेयणा णरए ।
सारीरमाणसाइं दुक्खाइ तिरिक्खजोणीए ॥ १ ॥
माणुस्सं च अणिच्चं, वाहि-जरा-मरण-वेयणा-पउरं ।
देवे य देवलोए, देविड्ढि देवसोक्खाइं ॥ २ ॥

इत्यादिगाथाभि । 'जह णरगा गम्मती' यथा नरका गम्यन्त-जीवैर्यन प्रकारेण नरका =नरकस्थानानि गम्यते=प्राप्यते, 'जे णरगा' ये नरका -यद्रूपा नरका = नारकिण सन्ति, 'जा य वेयणा णरए' याश्च वेदना नरके-या =यादृश्यो वेदना = यातनाश्च नरके भवन्ति, तत्सर्वं कथयतीति पूर्वेणान्वय । 'सारीरमाणसाइ दुक्खाइ तिरिक्खजोणीए' शारीरमानसानि दु खानि तिर्यग्योन्याम्-यथा च शरीरसम्बन्धीनि मन सम्बन्धीनि च दु'खानि भवन्ति प्राणिनामिति शेषस्तथा भगवान परिकथयति ॥ १ ॥ एव 'माणुस्स च अणिच्च वाहि-जरा-मरण-वेयणा-पउर' मानुष्यश्चाऽनित्य व्याधि-जरा-मरण-वेदना-प्रचुरम्-व्याधयो=ज्वरादय जरा=वार्धक,मरण=प्रसिद्ध, वेदना = शीतोष्णादिस्वरूपा , प्रचुरा =विपुला यस्मिंस्तादृशम्, अतएव अनित्य=क्षणभङ्गुर मानुष्य=मनुष्यभव परिकथयति । 'देवे य देवलोए देविड्ढि देवसोक्खाइं' देवान् च देवलोकान् देवर्द्धिं देवसौख्यानि-तथा देवान , च पुन देवलोकान , देवर्द्धि=देवसमृद्धि, देवसौख्यानि=देवसम्बन्धीनि सुखानि कथयतीति शेष ॥ २ ॥ एता येन नरकादीनि

तिरिक्खजोणीए) जीव जिस प्रकार नरकों में जाते है, और वहा जैसे नारकी है, एव उन्हें जिस प्रकार की वेदना भोगनी पडती है यह सब प्रभु ने (आइक्खइ) बतलाया। तिर्यग्गति में पहुँचने पर इस जीव को जितने भी शारीरिक एव मानसिक कष्ट भोगने पडते है, यह भी भगवानने स्पष्ट किया । (माणुस्स च अणिच्च वाहि-जरा मरण-वेयणा पउर) यह मानवपर्याय अनित्य है, व्याधि, जरा, मरण एव वेदना से प्रचुर-भरा है । (देवे य

ઉપાર્જન કરે છે (जह णरगा गम्मती जे णरगा जा य वेयणा णरए । सारीरमाणसाइ दुक्खाइ तिरिक्खजोणीए) જીવ જે પ્રકારે નરકોમા જાય છે, અને ત્યા જેવા નારકી હોય છે, તેમજ તેમને જે પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે, એ બધુ પ્રભુએ (आइक्खइ) બતાવ્યુ तिर्यच-ગતિમા પહોચતા આ જીવને જેટલા શારીરિક તેમજ માનસિક દુ ખ હોય છે તે બધા ભોગવવા પડે છે, એ પણ ભગવાને સ્પષ્ટ કર્યું (माणुस्स च अणिच्च वाहि-जरा-मरण वेयणा-पउर) આ

णरगं तिरिक्खजोणिं, माणुसभाव च देवलोगं च।
सिद्धे य सिद्धवसहिं, छज्जीवणियं परिकहेइ ॥ ३ ॥
जह जीवा बज्झती मुच्चती जह य सकिलिस्संति।
जह दुक्खाणं अंत, करेति केई अपडिबद्धा ॥ ४ ॥

मगृह्य मूते-'णरग' नरक=नरकावास, 'तिरिक्खजोणिं' तिर्यग्योनिं, 'माणुसभाव' मनुष्यभाव=मनुष्यत्व च 'देवलोग' देवलोकञ्च कथयति। तथा 'सिद्धे य' सिद्धाश्च 'सिद्धवसहिं'-सिद्धवसतिं=सिद्धक्षेत्र, 'छज्जीवणिय' षड्जीवनिका परिकथयति ॥ ३ ॥ एव 'जह जीवा बज्झती' यथा जीवा बध्यन्ते=बन्ध प्राप्नुवन्ति, 'मुचती' मुच्यन्ते= मुक्ता भवन्ति, 'जह य सकिलिस्सति' यथा च सक्लिश्यन्ति, 'जह दुक्खाण अंत करेंति केई अपडिबद्धा' यथा दु खानामन्त कुर्वन्ति केऽपि अप्रतिबद्धा -केऽपि=कति चिज्जीवा अप्रतिबद्धा =प्रतिबन्धरहिता -मुक्ता सन्तो दु खानामन्त=नाश कुर्वन्ति, तत्सर्व

देवलोए देविड्ढिं देवसोक्खाइ) एव देवगति मे देवताओं को देवसबधी अनेक ऋद्धिया एव देवपर्यायसबधी अनेक सौख्यों की प्राप्ति होती है-यह सब भी प्रभुने अच्छी तरह स्पष्ट करके अपनी दिव्यध्वनि द्वारा प्रदर्शित किया। (णरग तिरिक्खजोणिं माणुसभाव च देव लोग च। सिद्धे य सिद्धवसहिं छज्जीवणिय परिकहेइ) इस प्रकार प्रभु ने नरक, तिर्यंच, मनुष्य एव देवगति का कथन किया, साथ मे यह भी बतलाया कि सिद्ध कैसे होते है और सिद्धस्थान कैसा है, एव षड्जीवनिकाय कौन २ हे। (जह जीवा बज्झती मुचती जह य सकिलिस्सति। जह दुक्खाण अत करेंति केई अपडिबद्धा) जीव जिस प्रकार कर्मों

માનવપર્યાય અનિત્ય છે વ્યાધિ, જરા, મરણ તેમજ વેદનાથી પ્રચુર-ભરેલી છે (देवे य देवलोए देविड्ढिं देवसोक्खाइ) તેમજ દેવગતિમા દેવતાઓને દેવ-સબધી અનેક ઋદ્ધિઓ તેમજ દેવપર્યાય-સબધી અનેક સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે એ બધુ પણ પ્રભુએ સારી રીતે સ્પષ્ટ કરીને પોતાના દિવ્ય ધ્વનિ દ્વારા પ્રદર્શિત કર્યું (णरग तिरिक्खजोणि माणुसभाव च देवलोय च। सिद्धे य सिद्धवसहिं छज्जीवणिय परिकहेइ) આ પ્રકારે પ્રભુએ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય તેમજ દેવગતિનુ કથન કર્યું, તે સાથે એ પણ બતાવ્યુ કે સિદ્ધ કેવા હોય છે, અને સિદ્ધસ્થાન કેવુ છે, તેમજ ષડ્જીવનિકાય કોણ કોણ છે (जह जीवा वज्झती मुच्चती जह य सकिलिस्सति। जह दुक्खाण अत करेंति केई अपडिबद्धा) જીવ જે પ્રકારે કર્મોથી

अट्टा अट्टियचित्ता जह जीवा दुक्खसागरमुवेंति।
जह वेरग्गमुवगया कम्मसमुग्ग विहाडेंति ॥ ५ ॥
जह रागेण कडाण कम्माण पावगो फलविवागो।
जह य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुवेंति ॥ ६ ॥सू० ५६॥

कथयति ॥ ४ ॥ 'अट्टा अट्टियचित्ता' आतार्तार्तितचित्ता —आतात्=आर्त यानाद् आर्तित=पाडित चित्त येषा ते तथा, 'जह जीवा' यथा जावा 'दुक्खसागरमुवेंति' दु ख-सागर=दु खरूप समुद्रमुपयन्ति=प्राप्नुवन्ति, तत् कथयति। 'जह वेरग्गमुवगया कम्म-समुग्गं विहाडेंति' यथा च वैराग्यमुपगता =प्रामा कर्मसमुद्ग—कर्मणा समुद्ग=मञ्जूषा कर्मराशिमिति यावत् विघाटयन्ति=त्रोटयन्ति—नाशयन्तीति यावत्, तत् कथयति। 'जह रागेण कडाण कम्माण पावगो फलविवागो' यथा रागेण=पुत्रकलत्रादिष्वभिष्वङ्गरूपेण कृतानाम्=उपार्जितानां कर्मणा=ज्ञानावरणीयादीनां पापक =पापमय फलविपाक =फलपरिणामो भवति।

से बधते है और जिस प्रकार उनसे छूटते है तथा जिस प्रकार से अनक सक्लेशों को भोगते हैं और फिर अप्रतिबद्ध होकर जिस प्रकार से कितनेक भव्यजीव समस्त प्रकार के दु खों का विनाश करते ह यह विषय भी प्रभु न आगत जनता को अच्छी तरह समझाया। (अट्टा अट्टियचित्ता जह जीवा दुक्खसागरमुवेंति। जह वेरग्गमुवगया कम्मसमुग्ग विहाडेंति) प्रभु ने यह भी बतलाया कि आर्त्तध्यान से पीडित चित्तवाले प्राणी—जीव किस तरह दु ख सागर म गोते खाते रहते है और किस प्रकार से वैराग्य को प्राप्त कर जीव कर्म-राशि को विनष्ट कर देते हे। (जह रागेण कडाण कम्माण पावगो फलविवागो।

બધાય છે, અને જે પ્રકારે તેથી છૂટે છે, તથા જે પ્રકારે અનેક સંક્લેશોને ભોગવે છે, અને પાછા અપ્રતિબદ્ધ થઈને જે પ્રકારે કેટલાક ભવ્ય જીવ સમસ્ત પ્રકારના દુ ખનો વિનાશ કરે છે એ વિષય પણ પ્રભુએ આવેલ જનતાને સારી રીતે સમજાવ્યો (अट्टा अट्टियचित्ता जह जीवा दुक्खसागरमुवेंति। जह वेरग्गमुवगया कम्मसमुग्ग विहाडेंति) પ્રભુએ એ પણ બતાવ્યું કે આર્ત્ત-ધ્યાનથી પીડાતા ચિત્તવાળા પ્રાણી—જીવ કેવી રીતે દુ ખસાગરમા ગોથા ખાધા કરે છે, અને કેવી રીતે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને જીવ કર્મરાશિનો નાશ કરે છે (जह रागेण कडाण कम्माण पावगो फलविवागो। जह य परिहीण कम्मा सिद्धा सिद्धालयमुवेंति) પુત્ર—કલત્ર આદિમા આસક્તિ રૂપ રાગથી ઉપા-

मूलम्—तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ, तं जहा—अगार

'जह य' यथा च—येन प्रकारेण 'परिहीणकम्मा' परिहीनकर्माण —परिहीणानि=विनष्टानि कर्माणि येषा ते, सिद्धा —'सिद्धालयमुवेंति' सिद्धालयमुपयन्ति—लोकाग्रक्षेत्रलक्षण स्थान प्राप्नुवन्ति, तथा भगवान् परिकथयतीति पूर्वेणान्वय ॥ सू० ५६ ॥

टीका—'तमेव' इत्यादि। 'तमेव धम्म दुविह आइक्खइ' तमेव= पूर्वोक्तमेव धर्मं द्विविध=द्विप्रकारम्, आख्याति=कथयति, 'तं जहा' तद्यथा—'अगारधम्म अणगारधम्मं च' अगारधर्मम्, अनगारधर्मं च—अगार=गृह तात्स्थ्यादगारा गृहस्था, गृहा दारा इत्यादिवत्, यद्वा—अगारमस्त्येषामित्यर्थे 'अर्श आदिभ्योऽच्' इति मत्वर्थीयाच् प्रत्यय, तेषा धर्म —वक्ष्यमाणस्वरूपस्तम्, तथा—अनगारधर्मं=न विद्यतेऽगार-गृह येषा तेऽनगारा साधवस्तेषा धर्मस्त च आख्याति। तत्र प्राधान्यात् प्रथम

जह य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुवेंति) पुत्रकलत्रादिकों मे आसक्तिरूप राग से उपार्जित ज्ञानावरणीय आदिक कर्मों का पापमय फल जैसे होता है और कर्मों को नष्ट कर जीव सिद्धावस्थापन्न हो सिद्धालय में जैसे पहुँचते है यह सब भी प्रभु ने अपनी देशना में स्पष्ट किया ॥ सू ५६ ॥

'तमेव धम्म दुविह आइक्खइ' इत्यादि

प्रभु ने (तमेव धम्म दुविह आइक्खइ) इस धर्म को दो प्रकार से कहा है। ([1]अगारधम्म अणगारधम्म च) १ गृहस्थ का धर्म और दूसरा अनगार—मुनि का धर्म।

(१) 'अगार' नाम घर का है। परन्तु इस पद से यहाँ उनमे रहने वाले गृहस्थों का ग्रहण हुआ है, अथवा "अर्श आदिभ्योऽच्" इस सूत्र से अस्त्यर्थ मे अच् प्रत्यय करने से भी उनमें रहने वाले गृहस्थों का ग्रहण हो जाता है।

જ'ન કરેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિક કર્મોના પાપમય ફલ જેમ થાય છે અને કર્મોનો નાશ કરી જીવ સિદ્ધ-અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધાલય (મુક્તિ સ્થાનમા) જેમ પહોચે છે તે બધુ પણ પ્રભુએ પોતાની દેશનામા સ્પષ્ટ કર્યું (સૂ ૫૬)

"तमेव धम्म दुविह आइक्खइ" ઈત્યાદિ

પ્રભુએ (तमेव धम्म दुविह आइक्खइ) આ ધર્મ બે પ્રકારનો કહ્યો છે ([1]अगारधम्म अणगारधम्म च) ૧—ગૃહસ્થના ધર્મ અને બીજા અનગાર—મુનિના

(૧) અગાર એટલે ઘર પરતુ આ પદથી અહી તેમા રહેવાવાળા ગૃહસ્થો એવો અર્થ ગ્રહણ કર્યો છે, અથવા "अर्श आदिभ्योऽच्" આ સૂત્રથી 'अस्ति' અર્થમા અચ્ પ્રત્યય લગાડવાથી પણ તેમા રહેવાવાળા ગૃહસ્થો—એવો અર્થ થાય છે

धम्मं अणगारधम्मं च। अणगारधम्मो ताव-इह खलु सव्वओ सव्वत्ताए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइयस्स सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावाय-अदिण्णादाण-मेहुण-परिग्गह-

मनगारधर्ममेव व्याचष्टे-'अणगारधम्मो ताव' इति। अनगारधर्मस्तावत्-तावत्= प्रथमम् अनगारधर्म उच्यते-'इह खलु सव्वओ सव्वत्ताए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइयस्स सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं' इह खलु सर्वतः सर्वात्मना मुण्डो भूत्वाऽगारादनगारितां प्रव्रजितस्य सर्वस्मात् प्राणातिपाताद्विरमणम्-इह जगति खलु सर्वतः=द्रव्यतो भावतश्चेत्यर्थः, सर्वाऽऽत्मना=परमवैराग्येण मुण्डो भूत्वा-द्रव्यतो मुण्डो मस्तके लुञ्चितकेशः, भावतस्तु कषायागामपनयनमिति मुण्डलक्षणवर्मयोगात्पुरुषो मुण्ड उच्यते, अत्र 'अर्श आदिभ्योऽच्' इत्यच्प्रत्ययः, तादृशो भूत्वेत्यर्थः, अगारात्=गृहात्-गृह

(अणगारधम्मो ताव) अनगार का धर्म वे ही जीव पालन करते हैं जो (इह खलु सव्वओ सव्वत्ताए [1]मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइयस्स सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण मुसावाय-आदिण्णादाण-मेहुण-परिग्गह-राईभोयणवेरमण) यहा सर्व प्रकार से-द्रव्य एव भावरूप से, सर्वात्मना-परमवैराग्य सपन्न होकर मुडित हो जाते हैं। यह मुडित अवस्था द्रव्य एव भाव के भेद से दो प्रकार का है-केशों का लुचन करना द्रव्यमुडन है, एव कषायों का त्याग करना भावमुडन है, मुडित होकर जो अपने गृह का परित्याग कर साधु की दीक्षा से दीक्षित हो जाता है। इसका नाम अनगार है। इस अनगार अवस्था में

(१) मुड पद से मुडित पुरुष का मत्वर्थीय अच्प्रत्यय करने से ग्रहण हुआ है।

धर्म (अणगारधम्मो ताव) અનગારના ધર્મ તેજ જીવ પાલન કરે છે જે (इह खलु सव्वओ सव्वत्ताए [1]मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइयस्स सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण मुसावाय-अदिण्णादाण-मेहुण-परिग्गह-राईभोयण-वेरमण) અહીં સર્વ પ્રકારથી-દ્રવ્ય તેમજ ભાવ રૂપથી સર્વ પ્રકારે પરમ-વૈરાગ્ય-સંપન્ન થઈ જાય છે આ મુડિત અવસ્થા દ્રવ્ય તેમજ ભાવના ભેદથી બે પ્રકારની છે-'કેશલુચન કરવુ' એ દ્રવ્યમુડન છે, તેમજ કષાયોનો ત્યાગ કરવો' એ ભાવમુડન છે મુડિત થઈ ને પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરી સાધુની દીક્ષાથી દીક્ષિત થઈ જાય છે તેમનુ નામ અનગાર છે આ અનગાર અવ-

(૧) મુડ શબ્દથી મુડિત પુરુષનો મત્વર્થીય અચ્ પ્રત્યય લગાડવાથી ગ્રહણ કર્યો છે

मूलम्—तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ, त जहा–अगार

'जह य' यथा च–येन प्रकारेण **'परिहीणकम्मा'** परिहीनकर्माणः–परिहीणानि=विनष्टानि कर्माणि येषां ते, सिद्धाः–**'सिद्धालयमुवेंति'** सिद्धालयमुपयन्ति–लोकाग्रक्षेत्रलक्षणं स्थानं प्राप्नुवन्ति, तथा भगवान् परिकथयतीति पूर्वेणान्वयः ॥ सू० ५६ ॥

टीका—**'तमेव'** इत्यादि। **'तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ'** तमेव=पूर्वोक्तमेव धर्मं द्विविधं=द्विप्रकारम्, आख्याति=कथयति, **'तं जहा'** तद्यथा–**'अगारधम्मं अणगारधम्मं च'** अगारधर्मम्, अनगारधर्मं च–अगारं=गृहं तात्स्थ्यादगाराः गृहस्थाः, गृहा दारा इत्यादिवत्, यद्वा–अगारमस्त्येषामित्यर्थे 'अर्श आदिभ्योऽच्' इति मत्वर्थीयाच् प्रत्ययः, तेषां धर्मः–वक्ष्यमाणस्वरूपस्तम्, तथा–अनगारधर्मं=न विद्यतेऽगार–गृहं येषां तेऽनगाराः साधवस्तेषां धर्मस्तं च आख्याति। तत्र प्राधान्यात् प्रथम

जह य परिहीणकम्मा सिद्धा सिद्धालयमुवेंति) पुत्रकलत्रादिकों में आसक्तिरूप राग से उपार्जित ज्ञानावरणीय आदिक कर्मों का पापमय फल जैसे होता है और कर्मों को नष्ट कर जीव सिद्धावस्थापन्न हो सिद्धालय में जैसे पहुँचते है यह सब भी प्रभु ने अपनी देशना में स्पष्ट किया ॥ सू ५६ ॥

'तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ' इत्यादि

प्रभु ने (**तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ**) इस धर्म को दो प्रकार से कहा है। (**[1]अगारधम्मं अणगारधम्मं च**) १ गृहस्थ का धर्म और दूसरा अनगार–मुनि का धर्म।

(१) 'अगार' नाम घर का है। परन्तु इस पद से यहाँ उनमें रहने वाले गृहस्थों का ग्रहण हुआ है, अथवा "अर्श आदिभ्योऽच्" इस सूत्र से अस्त्यर्थ में अच् प्रत्यय करने से भी उनमें रहने वाले गृहस्थों का ग्रहण हो जाता है।

र्जन करेला ज्ञानावरणीय आदिक कर्मोना पापमय फल जेम थाय छे अने कर्मोनो नाश करी जीव सिद्ध–अवस्था प्राप्त करी सिद्धालय (मुक्ति स्थानमां) जेम पहोंचे छे ते सघुं पण प्रभुए पोतानी देशनामां स्पष्ट कर्युं (सू. ५६)

"तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ" ईत्यादि

प्रभुए (तमेव धम्मं दुविहं आइक्खइ) आ धर्म बे प्रकारनो कह्यो छे ([1]अगारधम्मं अणगारधम्मं च) १–गृहस्थना धर्म अने बीजा अनगार–मुनिना

(१) अगार एटले घर परंतु आ पदथी अहीं तेमां रहेवावाळा गृहस्थो एवो अर्थ ग्रहण कर्यो छे, अथवा "अर्श आदिभ्योऽच्" आ सूत्रथी 'अस्ति' अर्थमां अच् प्रत्यय लगाडवाथी पण तेमां रहेवावाळा गृहस्थो–एवो अर्थ थाय छे

राइभोयण-वेरमणं। अयमाउसो! अणगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते, एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए णिग्गथे वा णिग्गथी वा विहरमाणे आणाए आराहए भवति।

अर्थात् परिगृह्यते=समृद्धैः स्वाक्रियत इति परिग्रह -धर्मोपकरणभिन्न सर्वमित्यर्थस्तस्माद् विरमणम् ॥ ५ ॥ रात्रिभोजन-रात्रौ भोजन तस्माद् विरमणम् ॥ ६ ॥ '**अयमाउसो? अणगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते**' अयमायुष्मन्? अनगारसामयिक -अनगाराणा=साधूना समये=सिद्धान्ते, यद्वा आचारे भव, धर्म प्रज्ञप्त =कथित । '**एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए**' एतस्य धर्मस्य शिक्षायाम्=आसेवने उपस्थित =उद्युक्त, '**णिग्गथे वा**' निर्ग्रन्थ =साधुर्वा '**णिग्गथी वा**' निर्ग्रन्थी वा उपस्थिता साध्वी वा-'**विहरमाणे**' विहरमाण =विचरन् '**आणाए आराहए भवइ**' आज्ञाया =सर्वज्ञोपदेशस्य आराधको भवति । इत्थमनगारधर्ममुपदिश्य सम्प्रत्यगारधर्ममुपदिशति, तदेवाह-'**अगारधम्म**' इत्यादि ।

गया है । क्यों कि प्राणियों को इनमे '**ममेदभाव**' होता है । इस परिग्रह से विरक्त होना परिग्रहविरमण महाव्रत है । रात्रि मे भोजन नहीं करना-इसका नाम रात्रिभोजनविरमण व्रत है । (**अयमाउसो! अणगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते**) हे आयुष्मन्! सिद्धान्त में यह साधुओं का आचारजन्य धर्म प्रतिपादित किया गया है । (**एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए**)इस साधु के धर्म के आसेवन में उपस्थित (तत्पर) चाहे निर्ग्रन्थ-साधु हो, चाहे निर्ग्रन्थी-साध्वी हो, (**विहरमाणे**) जो इसे अपने आचरण में लाता है वह (**आणाए आराहए भवइ**) प्रभु सर्वज्ञ के आज्ञा का आराधक माना जाता है । इस प्रकार अनगार-धर्म की प्ररूपणा कर के प्रभुने 'गृहस्थ का क्या धर्म है?' इसकी प्ररूपणा इस प्रकार की

બધા ધન ધાન્ય આદિકની, પરિગ્રહમા ગણના થાય છે કેમકે પ્રાણિઓને એમા 'ममेदभाव' થાય છે એ પરિગ્રહથી વિરક્ત થવુ એ પરિગ્રહ-વિરમણ મહાવ્રત છે રાત્રિમા ભોજન ન કરવુ તેનુ નામ રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત છે (अयमाउसो! अणगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते) હે આયુષ્યમાન્! સિદ્ધાતમા સાધુઓના આચાર જન્ય આ ધર્મનુ પ્રતિપાદન કરેલ છે (एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए) સાધુના આ ધર્મને પાળવામા ઉપસ્થિત-તત્પર, ચાહે તે નિર્ગ્રન્થ સાધુ હોય કે ચાહે તે નિર્ગ્રન્થી-સાધ્વી હોય (विहरमाणे) જે આને આચરણમા લાવે તે (आणाए आराहए भवइ) પ્રભુ સર્વજ્ઞની આજ્ઞાના આરાધક મનાય છે આ પ્રકારે અનગાર ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને પ્રભુએ 'ગૃહસ્થનો શુ ધર્મ છે?' તેની

परित्यज्येत्यर्थ, अनगारिता=साधुत्व प्रव्रजितस्य=पर्यायग समस्तममत्वपरित्यागपूर्वक स्वीकृतवत, सर्वस्मात=त्रिकरणत्रियोगतो जायमानात अतिपात प्राणातिपातात्–प्राणा = स्पर्शेन्द्रियादय सन्त्येपामिति प्राणा –एकेन्द्रियाद्यो जीवास्तेषामतिपातो=वियोजन–हिंसन मित्यर्थस्तस्माद् विरमण=निवर्त्तनम् ॥ १ ॥ '**मुसावाय–अदिण्णादाण–मेहुण–परिग्गह–राइभोयणाओ वेरमण**' मृपावादा–ऽदत्ताऽऽदान–मैथुन–परिग्रह–रात्रिभोजनाद्विरमणम्–मृषावाद =असत्यभाषण तस्माद विरमण=निवृत्ति ॥ २ ॥ अदत्तादान–न दत्तमदत्त=देव गुरु–भूप–गाथापति–साधर्मिकैरननुज्ञात, तस्यादान=ग्रहण तस्माद विरमणम्, ॥ ३ ॥ मैथुन–मिथुनन=स्त्रीपुमाभ्या निर्वृत्त कर्म—कामक्रीडालक्षण, तस्माद् विरमणम् ॥ ४ ॥ परिग्रह –परि=सर्वतो भावेन गृह्यते=जन्मजरामरणादिजनितैर्दुःखैर्वेष्ट्यत आत्मा अनेनेति,

कृत, कारित, अनुमोदना एव मन, वचन और काय इस प्रकार त्रिकरण और त्रियोग से प्राणातिपातादिक पापों का सर्वथा त्याग कर दिया जाता है। प्राणातिपात का त्याग करना–इसीका नाम प्राणातिपातविरमण है। 'प्राण' शब्द से प्राणवाले एकेन्द्रियादिक जीवों का ग्रहण हुआ है। '**अतिपात**' शब्द का अर्थ वियोग करना है। एकेन्द्रियादिक प्राणियों की हिंसा से विरक्त–सर्वथा दूर–होना इसका नाम प्राणातिपातविरमण–अहिंसा–महाव्रत है। इसी तरह त्रियोग–त्रिकरण से मृपावाद से विरक्त होना इसका नाम मृषावादविरमण–सत्य-महाव्रत है। देव, गुरु, भूप, साधर्मिक एव गाथापति द्वारा अदत्त का ग्रहण करना इसका नाम अदत्तादान है, उससे निवृत्त होना उसका नाम अदत्तादानविरमण महाव्रत है। तीन करण तीन योग से जो मैथुन से निवृत्त होना उसका नाम मैथुनविरमण महाव्रत है। जिसके ग्रहण से आत्मा, जन्म, जरा एव मरण आदि जनित दुःखों से वेष्टित होती है उसका नाम परिग्रह है। धर्मोपकरण सिवाय अन्य सब धन–धान्यादिक को परिग्रह मे परिगणित किया

સ્થામા કૃત, કારિત અનુમોદના તેમજ મન, વચન અને કાય એ પ્રકારે ત્રિકરણ અને ત્રિયોગથી પ્રાણાતિપાત આદિક પાપોનો સર્વથા ત્યાગ કરાય છે પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવો એનુ જ નામ પ્રાણાતિપાત–વિરમણ છે 'પ્રાણ' શબ્દથી પ્રાણવાળા એકેન્દ્રિયાદિક પ્રાણિઓની હિંસાથી વિરકત–સર્વથા દૂર થવુ એનુ નામ પ્રાણાતિપાતવિરમણ–અહિંસામહાવ્રત છે એવી જ રીતે ત્રિયોગત્રિકરણથી મૃષાવાદથી વિરકત થવુ એનુ નામ મૃષાવાદવિરમણ સત્ય મહાવ્રત છે દેવ, ગુરુ, ભૂપ, સાધર્મિક તેમજ ગાથાપતિ દ્વારા અદત્તનુ ગ્રહણ કરવુ તેનુ નામ અદત્તાદાન છે, તેથી નિવૃત્ત થવુ અદત્તાદાનવિરમણ મહાવ્રત છે ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી મૈથુનથી નિવૃત્ત રહેવુ એનુ નામ મૈથુન-વિરમણ મહાવ્રત છે જેના ગ્રહણથી આત્મા, જન્મ, જરા તેમજ મરણ આદિ દુઃખોથી ઘેરાઇ જાય છે તેનુ નામ પરિગ્રહ છે ધર્મોપકરણ સિવાય અન્ય

थूलाओ मुसावायाओ वेरमणं २, थूलाओ अदिण्णादाणाओ वेरमण ३, सदारसतोसे ४, इच्छापरिमाणे ५। तिण्णि गुणव्व-

'मुसावायाओ वेरमण' स्थूलान्मृषावाद्विरमणम्=स्थूलासत्यवचनकथनान्निवृत्ति । 'थूलाओ अदिण्णादाणाओ वेरमण' स्थूलाददत्तादानाद्विरमणम्—अदत्तस्य आदान=ग्रहण तस्मा द्विरमण=निवृत्ति ३। 'सदारसतोसे' स्वदारसन्तोष =परदारवेश्यादिविवर्जनम् ॥४॥ 'इच्छा-परिमाणे' इच्छापरिमाण —इच्छाया =धनाद्यभिलापरूपाया परिमाण=नियमनम्—इच्छापरि-माणम् देशत परिग्रहनिवृत्ति, यद्वा-इच्छा=परिग्राह्यवस्तुविषया वाञ्छा तस्या परिमाणम्=इयत्ता। इदमेतावदत्र मया धार्यमुपार्जनाय नेति नियमनमिच्छापरिमाणम् ॥५॥ 'तिण्णि गुणव्वयाइ' त्रीणि

तिपात से विरमण होना ही अहिंसा अणुव्रत है। (**थूलाओ मुसावायाओ वेरमण**) स्थूल मृषावाद से विरक्त होना—स्थूल असत्य वचनों के कहने से दूर रहना सो स्थूलमृषावाद-विरमण अणुव्रत है। (**थूलाओ अदिण्णादाणाओ वेरमण**) स्थूल अदत्तादान से विरमण होना सो अचौर्य अणुव्रत है। (**सदारसतोसे**) अपनी स्त्री मे ही सतोष रखना—परदारा (**परस्त्री**) एव वेश्या आदि का परित्याग कर देना—सो स्वदारसतोष अणुव्रत है। (**इच्छापरिमाणे**) धन एव धान्यादिक की अभिलाषा रूप इच्छा का प्रमाण करना—एक देशसे परिग्रह का त्याग करना, अथवा परिग्राह्यवस्तुविषयक वान्छा का नाम इच्छा है, उसका परिमाण इस प्रकार करना कि मै अमुक वस्तु इतनी रखूगा, इतनी कमाऊँगा, उससे अधिक नही। यह इच्छा-परिमाण नामका अणुव्रत है (**तिण्णि गुणव्वयाइ**) गुणव्रत तीन है—ये गुणव्रत अणुव्रतों के

थवु એ જ 'અહિંસા અણુવ્રત' છે (थूलाओ मुसावायाओ वेरमण) સ્થૂલ–મૃષા-વાદથી વિરક્ત થવુ–સ્થૂલ અસત્ય વચનો કહેવાથી દૂર રહેવુ તે 'સ્થૂલ–મૃષા વાદ–વિરમણ અણુવ્રત' છે (थूलाओ अदिण्णादाणाओ वेरमण) સ્થૂલ અદત્તા દાનથી વિરમણ થવુ એ 'અચૌર્ય અણુવ્રત' છે (सदारसतोसे) પોતાની સ્રીમા જ સતોષ રાખવો–પરદારા–પરસ્રી તેમજ વેશ્યા આદિનો પરિત્યાગ કરી દેવો તે 'સ્વદાર–સતોષ અણુવ્રત' છે (इच्छापरिमाणे) ધન તેમજ ધાન્ય આદિકની અભિલાષા રૂપ ઈચ્છાનુ પ્રમાણ કરવુ (હદ રાખવી)–દેશ થકી પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો અથવા પરિગ્રહ કરવાની વસ્તુ બાબતની જે વાછા તેનુ નામ ઈચ્છા છે, તેનુ પરિમાણ (માપ–મર્યાદા) આ પ્રકારે કરવુ કે હુ અમુક વસ્તુ આટલી રાખીશ, આટલી કમાઈશ, આથી વધારે નહિ આ ઈચ્છાપરિમાણ નામનુ અણુવ્રત છે (तिण्णि गुणव्वयाइ) ગુણવ્રત ત્રણ છે આ ગુણવ્રત અણુવ્રતોના ઉપકારક

अगारधम्मं दुवालसविहं आइक्खइ, तं जहा–पंच अणुव्वयाइं १, तिण्णि गुणव्वयाइं २, चत्तारि सिक्खावयाइं ३। पंच अणुव्वयाइं, तं जहा–थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १,

'अगारधम्म दुवालसविह आइक्खइ' अगारधर्मं द्वादशविधमाख्याति, 'त जहा' तद्यथा, 'पच अणुव्वयाइ' पञ्चाऽणुव्रतानि 'तिण्णि गुणव्वयाइ' त्रीणि गुणव्रतानि 'चत्तारि सिक्खावयाइ' चत्वारि शिक्षाव्रतानि, शिक्षा=अभ्यास–पुन पुनरभ्ययन तत्प्रधानानि व्रतानि–शिक्षाव्रतानि। यद्यपि पुन पुनरासेवनायोग्यानि शिक्षाव्रतानि पुरो वक्ष्यमाणानि चत्वार्येव, तथापि त्रयाणा गुणव्रताना शिक्षाव्रतेष्ववान्तर्भावात् सप्त शिक्षाव्रतानि इत्यप्युच्यते ३। स्वरूपख्यापनाय आह–'पच अणुव्वयाइ' पञ्चाऽणुव्रतानि–'त जहा' तद्यथा–'थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण' स्थूलात्प्राणातिपाताद्विरमणम्–प्राणाना= प्राणिनामतिपातो=हिंसन–तस्मात् स्थूलात् विरमण=निवृत्ति, न तु सूक्ष्मात्॥ १॥ 'थूलाओ

है–(अगारधम्म दुवालसविह आइक्खइ) प्रभुने कहा कि गृहस्थ धर्म १२ प्रकार का है, (त जहा) उसके वे १२ प्रकार इस तरह से है–(पच अणुव्वयाइ तिण्णि गुणव्वयाइ चत्तारि सिक्खावयाइ) ५ अणुव्रत, ३ गुणव्रत, एव ४ शिक्षाव्रत। कहा २ पर शिक्षाव्रत सात भी कहे गये है सो उसका कारण यह है कि उनमे ३ गुणव्रतों को सम्मिलित कर लिया गया है। शिक्षाप्रधान व्रतों का नाम शिक्षाव्रत है। (पच अणुव्वयाइ त जहा) पाच अणुव्रत ये है–(थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण) स्थूल प्राणातिपात से विरक्त होना सो अहिंसा अणुव्रत है। 'स्थूल' शब्द यहा यह बतलाता है कि सूक्ष्म से नहीं, किन्तु स्थूल प्राणा-

પ્રરૂપણા આ પ્રકારે કરી છે–(अगारधम्म दुवालसविह आइक्खइ) પ્રભુએ કહ્યુ કે ગૃહસ્થ ધર્મ ૧૨ બાર પ્રકારના છે (तजहा) તેના એ ૧૨ બાર પ્રકાર આવી રીતના છે–(पच अणुव्वयाइ तिण्णि गुणव्वयाइ चत्तारि सिक्खावयाइ) ૫ અણુવ્રત, ૩ ગુણવ્રત, તેમજ ૪ શિક્ષાવ્રત ક્યાંક ક્યાંક શિક્ષાવ્રત સાત પણ કહેવામા આવ્યા છે, તેનુ કારણ એ છે કે તેમા ત્રણ ગુણવ્રતોને સમ્મિલિત કરી લેવામા આવ્યા છે શિક્ષાપ્રધાન વ્રતોનુ નામ શિક્ષાવ્રત છે (पच अणुव्वयाइ तजहा) પાચ અણુવ્રત આ છે–(थूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત થવુ તે 'અહિંસા અણુવ્રત' છે 'સ્થૂલ', શબ્દ અહીં એ બતાવે છે કે સૂક્ષ્મથી નહિ પણ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ

परिभोगपरिमाण ८। चत्तारि सिक्खावयाइ, त जहा-सामाइय ९, देसावयासिय १०, पोसहोववासे ११, अतिहिसविभागे,

परतस्तदधिके इयेनम्भूत दिग्व्रतम् ॥ ७ ॥ 'उवभोग-परिभोग-परिमाण' उपभोग-परिभोग-परिमाणम्-उपभोग =सकृद्भोगोऽशनपानानुलेपनादीनाम्, परिभोगस्तु पुन पुनर्भोग आसनशयनवसनादीनाम्, तयो परिमाणम् ॥ ८ ॥ 'सामाइय' सामायिकम्-समाना=ज्ञानदर्शनचारित्राणामायो=लाभ समाय -तत्र भव सामायिकम् ॥ ९ ॥ 'देसावयासिय' देशावकाशिकम्-देशे=दिग्व्रतगृहीतदिक्परिमाणस्य विभागे अवकाशो=गमनाद्यवस्थान

नहीं, इस प्रकार १० दिशाओं म आने-जाने का मर्यादा करना सो 'दिग्व्रत' है। एक वार जो भोगने मे आता है उसका नाम उपभोग है, जैसे-अशन, पान एव अनुलेपन आदि। जो वार २ भोगने म आते है ऐसे आसन, शयन, वसन आदि को परिभोग कहा गया है। इन दोनों का प्रमाण करना सो 'उपभोग-परिभोग-परिमाण' है। (चत्तारि सिक्खावयाइ) शिक्षाव्रत चार है, (त जहा) वे ये है-(सामाइय देसावयासिय पोसहोववासे अतिहिसविभागे) सामायिक, देशावकाशिक, पौषधोपवास एव अतिथि-सविभाग। दर्शन, ज्ञान एव चारित्र का नाम सम है। इस सम के आय (लाभ) का नाम समाय है। इसमे जो समतापरिणाम होता है उसका नाम सामायिक है। 'दिग्व्रत' मे जो मर्यादारूप से आने-जाने के लिये जीवनपर्यन्त दिशारूपी क्षेत्र रख लिया था उसीके भीतर २ प्रतिदिन सकोच करना सो 'देशावकाशिक' है, जैसे-मै आज इस दिशा के

એનાથી આગળ-બહાર નહિ આ પ્રકારે ૧૦ દિશાઓમા આવવા-જવાની મર્યાદા કરવી તે દિગ્વ્રત છે એક વાર જે ભોગવવામા આવે છે તેનુ નામ ઉપભોગ છે, જેમકે-અશન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર ભોગવવામા આવે છે એવા આસન, શયન, વસન આદિને પરિભોગ કહેવાય છે આ બન્નેનુ પ્રમાણ રાખવુ તે 'ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ' છે (चत्तारि सिक्खावयाइ) શિક્ષાવ્રત ચાર છે (त जहा) તે આ છે-(सामाइय देसावयासिय पोसहोववासे अतिहिसविभागे) સામાયિક ૧, દેશાવકાશિક ૨, પોષધોપવાસ ૩, તેમજ અતિથિસવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે આ સમના આય (લાભ)નુ નામ સમાય છે એમા જે સમતા-પરિણામ થાય છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ દિગ્વ્રતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા-જવાને માટે જીવનપર્યંત દિશારૂપી ક્ષેત્ર રાખ્યુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનતા કરવી તે દેશાવકાશિક છે જેમકે હુ આજ આ દિશામા આ સ્થાન સુધી

याइं, त जहा–अणत्थदडवेरमणं ६, दिसिव्वयं ७, उवभोग

गुणव्रतानि, 'त जहा' तद्यथा 'अणत्थदंडवेरमणं' अनर्थदण्डविरमणम्–अर्थ =प्रयोजन गृहस्थस्य क्षेत्र-वास्तु धन शरीरपरिपालनायादिविषय, तदर्था दण्ड =आरम्भ प्राण्युपमर्दोऽर्थदण्ड। दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्याया। दण्ड =निष्प्रयोजन हिंसादि करणमित्यर्थ, तस्माद्विरमण=निवर्तनम् १, 'दिसिव्वय' दिग्व्रतम्–दिश पूर्वदक्षिणादय ऊर्ध्वमधश्चेति दशविधा, तत्र दिशा सम्बधि व्रत दिग्व्रतम्–एतावत्सु पूर्वादिदिग्विभागेषु मया गमनागमन विधेय न

उपकारक है, (त जहा) वे तीन प्रकार ये हैं (अणत्थदडवेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) अनर्थदडविरमण व्रत, दिग्व्रत, उपभोग–परिभोग–परिमाणव्रत। क्षेत्र, वास्तु, धन, धान्य, एव शरीर के परिपालन आदि के निमित्त जो आरभ किया जाता है इसका नाम अर्थ है। इस आरम मे प्राणिवध अवश्यभावी है। अत इसमे जो दड–प्राणियो का विनाश होता है उससे पाप का बध जीव को होता है। अत यह वध अर्थदड है। अर्थात् प्रयोजन को लेकर जो प्राण्युपमर्दनरूप दड किया जाता है उसका नाम अर्थदड है। दण्ड, निग्रह, यातना एव विनाश ये सब पर्यायवाची शब्द है। इससे जो विपरीत है उसका नाम अर्थदड है। अर्थात् निष्प्रयोजन हिंसादिक पाप करना सो अनर्थदड है। इससे विरक्त होना सो '**अनर्थदंडविरमण**' है। दश दिशाओं मे आने–जाने का प्रमाण करना सो '**दिग्व्रत**' है। चारदिशा और विदिशा तथा उर्ध्व एव अध इस प्रकार ये १० दिशाएँ हैं। मै अमुक दिशा की ओर इतनी दूर तक जाऊँगा और आऊँगा, इससे आगे बाहिर

છે, (तजहा) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે (अणत्थ दड वेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) અનર્થદંડ-વિરમણ વ્રત, દિગ્વ્રત, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ કરવામા આવે છે તેનુ નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અવશ્યભાવી છે આથી એમા જે દડ–પ્રાણિઓનો વિનાશ થાય છે તેનાથી પાપનો બધ જીવોને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત પ્રયોજનને લઇને જે પ્રાણિ–ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનુ નામ અર્થદડ છે દડ, નિગ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે તેનાથી જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનુ નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિષ્પ્રયોજન હિસા આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવુ તે અનર્થદડ વિરમણ છે દશ દિશાઓમા આવવા–જવાનુ પ્રમાણ રાખવુ તે દિગ્વ્રત છે ચાર દિશા અને વિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ દશ ૧૦ દિશાઓ છે હુ અમુક દિશા તરફ આટલે દૂર સુધી જઈશ કે આવીશ

परिभोगपरिमाण ८। चत्तारि सिक्खावयाइ, त जहा—सामाइय ९, देसावयासिय १०, पोसहोववासे ११, अतिहिसविभागे,

परतस्तन्धिके इयेवम्भूत दिग्व्रतम् ॥ ७ ॥ 'उवभोग-परिभोग-परिमाण' उपभोग-परिभोग-परिमाणम्—उपभोग =सकृद्भोगोऽशनपानानुलेपनादीनाम्, परिभोगस्तु पुन पुनर्भोग आसनशयनवसनादीनाम्, तयो परिमाणम ॥ ८ ॥ 'सामाइय' सामायिकम्—समाना=ज्ञानदर्शनचारित्राणामायो=लाभ समाय —तत्र भव सामायिकम् ॥ ९ ॥ 'देसावयासिय' देशावकाशिकम्—देशे=दिग्व्रतगृहीतदिक्परिमाणस्य विभागे अवकाशो=गमनाद्यवस्थान

नहीं, इस प्रकार १० दिशाओं म आने-जाने का मर्यादा करना सो 'दिग्व्रत' है। एक वार जो भोगने म आता है उसका नाम उपभोग है, जैसे—अशन, पान एव अनुलेपन आदि। जो वार २ भोगने म आते हे ऐसे आसन, शयन, वसन आदि को परिभोग कहा गया है। इन दोनों का प्रमाण करना सो 'उपभोग-परिभोग-परिमाण' है। (चत्तारि सिक्खावयाइं) शिक्षाव्रत चार ह, (त जहा) वे ये ह—(सामाइय देसावयासिय पोसहोववासे अतिहिसविभागे) सामायिक, देशावकाशिक, पौषधोपवास एव अतिथि-सविभाग। दर्शन, ज्ञान एव चारित्र का नाम सम है। इस सम क आय (लाभ) का नाम समाय है। इसम जो समतापरिणाम होता है उसका नाम सामायिक है। 'दिग्व्रत' मे जो मर्यादारूप स आने-जाने के लिये जीवनपर्यन्त दिशारूपी क्षेत्र रख लिया था, उसीके भीतर २ प्रतिदिन सकोच करना सो 'देशावकाशिक' है, जैसे—मै आज इस दिशा के

એનાથી આગળ-બહાર નહિ આ પ્રકારે ૧૦ દિશાઓમા આવવા-જવાની મર્યાદા કરવી તે દિગ્વ્રત છે એક વાર જે ભોગવવામા આવે છે તેનુ નામ ઉપભોગ છે, જેમકે-અશન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર ભોગ વવામા આવે છે એવા આસન, શયન, વસન આદિને પરિભોગ કહેવાય છે આ બન્નેનુ પ્રમાણુ રાખવુ તે 'ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણુ' છે (चत्तारि सिक्खावयाइ) શિક્ષાવ્રત ચાર છે (त जहा) તે આ છે-(सामाइय देसावयासिय पोसहोववासे अतिहिसविभागे) સામાયિક ૧, દેશાવકાશિક ૨, પૌષધોપવાસ ૩, તેમજ અતિથિસવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે આ સમના આય (લાભ)નુ નામ સમાય છે એમા જે સમતા-પરિણામ થાય છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ દિગ્વ્રતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા-જવાને માટે જીવનપર્યંત દિશારૂપી ક્ષેત્ર રાખ્યુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનતા કરવી તે દેશાવકાશિક છે જેમકે હુ આજ આ દિશામા આ સ્થાન સુધી

याइ, तं जहा—अणत्थदंडवेरमणं ६, दिसिव्वय ७, उवभोग-

गुणव्रतानि, 'त जहा' तद्यथा 'अणत्थदंडवेरमणं' अनर्थदण्डविरमणम्—अर्थ =प्रयोजन गृहस्थस्य क्षेत्र वास्तु धन शरीरपरिपालनायादिविषय, तदर्था दण्ड =आरम्भ प्राण्युपमर्दोऽर्थदण्ड। दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्याया। दण्ड =निष्प्रयोजन हिंसादिकरणमित्यर्थ, तस्माद्विरमण=निवर्तनम् १, 'दिसिव्वय' दिग्व्रतम्—दिश पूर्वदक्षिणाद्यय ऊर्ध्वमधश्चेति दशविधा, तत्र दिशा सम्बन्धि व्रत दिग्व्रतम्—एतास्वसु पूर्वादिदिग्विभागेषु मया गमनागमन विधेय न

उपकारक हैं, (त जहा) वे तीन प्रकार ये हैं (अणत्थदंडवेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) अनर्थदडविरमण व्रत, दिग्व्रत, उपभोग–परिभोग–परिमाणव्रत। क्षेत्र, वास्तु, धन, धान्य, एव शरीर के परिपालन आदि के निमित्त जो आरभ किया जाता है इसका नाम अर्थ है। इस आरभ में प्राणिवध अवश्यभावी है। अत इसमे जो दड–प्राणियों का विनाश होता है उससे पाप का बध जीव को होता है। अत यह वध अर्थदड है। अर्थात् प्रयोजन को लेकर जो प्राण्युपमर्दनरूप दड किया जाता है उसका नाम अर्थदड है। दण्ड, निग्रह, यातना एव विनाश ये सब पर्यायवाची शब्द है। इससे जो विपरीत है उसका नाम अर्थदड है। अर्थात् निष्प्रयोजन हिंसादिक पाप करना सो अनर्थदड है। इससे विरक्त होना सो '**अनर्थदंडविरमण**' है। दश दिशाओं मे आने–जाने का प्रमाण करना सो '**दिग्व्रत**' है। चारदिशा और विदिशा तथा ऊर्ध्व एव अध इस प्रकार ये १० दिशाएँ हैं। मैं अमुक दिशा की ओर इतनी दूर तक जाऊँगा और आऊँगा, इससे आगे बाहिर

છે, (तजहा) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે (अणत्थ दड वेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) અનર્થદંડ–વિરમણ વ્રત, દિગ્વ્રત, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ કરવામા આવે છે તેનુ નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અવશ્યભાવી છે આથી એમા જે દડ–પ્રાણિઓનો વિનાશ થાય છે તેનાથી પાપનો બધ જીવોને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત પ્રયોજનને લઇને જે પ્રાણિ–ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનુ નામ અર્થદડ છે દડ, નિગ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે તેનાથી જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનુ નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિષ્પ્રયોજન હિંસા આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવુ તે અનર્થદડ વિરમણ છે દશ દિશાઓમા આવવા–જવાનુ પ્રમાણ રાખવુ તે દિગ્વ્રત છે ચાર દિશા અને વિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ દશ ૧૦ દિશાઓ છે હુ અમુક દિશા તરફ આટલે દૂર સુધી જઈશ કે આવીશ

परिभोगपरिमाण ८। चत्तारि सिक्खावयाइ, त जहा–सामाइय ९, देसावयासिय १०, पोसहोववासे ११, अतिहिसंविभागे,

परतस्तदधिक इत्येवम्भूत दिग्व्रतम् ॥ ७ ॥ 'उवभोग–परिभोग–परिमाण' उपभोग–परिभोग–परिमाणम्–उपभोग =सकृद्भोगोऽशनपानानुलेपनादीनाम्, परिभोगस्तु पुन पुनर्भोग आसनशयनवसनादीनाम्, तयो परिमाणम् ॥ ८ ॥ 'सामाइय' सामायिकम्–समाना=ज्ञानदर्शनचारित्राणामायो=लाभ समाय –तत्र भव सामायिकम् ॥ ९ ॥ 'देसावयासिय' देशावकाशिकम्–देशे=दिग्व्रतगृहीतदिक्परिमाणस्य विभागे अवकाशो=गमनाद्यवस्थान

नहीं, इस प्रकार १० दिशाओं म आने–जाने का मर्यादा करना सो 'दिग्व्रत' है। एक वार जो भोगने म आता हे उसका नाम उपभोग है, जैसे–अशन, पान एव अनुलेपन आदि। जो वार २ भोगने म आते हे उसे आसन, शयन, वसन आदि को परिभोग कहा गया है। इन दोनों का प्रमाण करना सो 'उपभोग–परिभोग–परिमाण' है। (**चत्तारि सिक्खावयाइ**) शिक्षाव्रत चार ह, (**त जहा**) वे ये ह–(**सामाइय देसावयासिय पोसहोपवासे अतिहिसविभागे**) सामायिक, देशावकाशिक, पौषधोपवास एव अतिथि-सविभाग। दर्शन, ज्ञान एव चारित्र का नाम सम है। इस सम के आय (लाभ) का नाम समाय है। इसम जो समतापरिणाम होना है उसका नाम सामायिक है। '**दिग्व्रत**' मे जो मर्यादारूप से आने–जाने क लिये जीवनपर्यन्त दिशारूपी क्षेत्र रख लिया था, उसीके भीतर २ प्रतिदिन सकोच करना सो '**देशावकाशिक**' है, जैसे–मै आज इस दिशा के

એનાથી આગળ-બહાર નહિ આ પ્રકારે ૧૦ દિશાઓમા આવવા–જવાની મર્યાદા કરવી તે દિગ્વ્રત છે એક વાર જે ભોગવવામા આવે છે તેનુ નામ ઉપભોગ છે, જેમકે–અશન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર ભોગવવામા આવે છે એવા આસન, શયન, વસન આદિને પરિભોગ કહેવાય છે આ બન્નેનુ પ્રમાણ રાખવુ તે 'ઉપભોગ–પરિભોગ–પરિમાણ' છે (चत्तारि सिक्खावयाइ) શિક્ષાવ્રત ચાર છે (त जहा) તે આ છે-(सामाइय देसावयासिय पोसहोपवासे अतिहिसविभागे) સામાયિક ૧, દેશાવકાશિક ૨, પૌષધોપવાસ ૩, તેમજ અતિથિસવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે આ સમના આય (લાભ)નુ નામ સમાય છે એમા જે સમતા–પરિણામ થાય છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ દિગ્વ્રતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા–જવાને માટે જીવનપર્યંત દિશારૂપી ક્ષેત્ર રાખ્યુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનતા કરવી તે દેશાવકાશિક છે જેમક હુ આજ આ દિશામા આ સ્થાન સુધી

याइं, त जहा–अणत्थदडवेरमणं ६, दिसिव्वयं ७, उवभोग-

गुणव्रतानि, 'त जहा' तद्यथा 'अणत्थदंडवेरमण' अनर्थदण्डविरमणम्–अर्थ =प्रयोजन गृहस्थस्य क्षेत्र-वास्तु धन शरीरपरिपालनादिविषय, तदर्था दण्ड =आरम्भ प्राण्युपमर्दोऽर्थदण्ड । दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्याया । दण्ड =निष्प्रयोजन हिंसादिकरणमित्यर्थ, तस्माद्विरमण=निवर्तनम् १, 'दिसिव्वय' दिग्व्रतम्–दिश पूर्वदक्षिणाद्य ऊर्ध्वमधश्चेति दशविधा, तत्र दिशा सम्बधि व्रत दिग्व्रतम्–एतासु पूर्वादिदिग्विभागेपु मया गमनागमन विधेय न

उपकारक है, (त जहा) वे तीन प्रकार ये है (अणत्थदडवेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) अनर्थदडविरमण व्रत, दिग्व्रत, उपभोग–परिभोग–परिमाणव्रत । क्षेत्र, वास्तु, धन, धान्य, एव शरीर के परिपालन आदि के निमित्त जो आरभ किया जाता है, इसका नाम अर्थ है । इस आरभ में प्राणिवध अवश्यभावी है । अत इसमे जो दड–प्राणियों का विनाश होता है उससे पाप का बध जीव को होता है । अत यह वध अर्थदड है । अर्थात् प्रयोजन को लेकर जो प्राण्युपमर्दनरूप दड किया जाता है उसका नाम अर्थदड है । दण्ड, निग्रह, यातना एव विनाश ये सब पर्यायवाची शब्द है । इससे जो विपरीत है उसका नाम अर्थदड है । अर्थात् निष्प्रयोजन हिंसादिक पाप करना सो अनर्थदड है । इससे विरक्त होना सो '**अनर्थदंडविरमण**' है। दश दिशाओं में आने–जाने का प्रमाण करना सो '**दिग्व्रत**' है। चारदिशा और विदिशा तथा ऊर्ध्व एव अध इस प्रकार ये १० दिशाएँ हैं। मैं अमुक दिशा की ओर इतनी दूर तक जाऊँगा और आऊँगा, इससे आगे बाहिर

છે, (तजहा) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે (अणत्थ दड वेरमण दिसिव्वय उवभोगपरिभोगपरिमाण) અનર્થદડ-વિરમણ વ્રત, દિગ્વ્રત, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ કરવામા આવે છે તેનુ નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અવશ્યભાવી છે આથી એમા જે દડ-પ્રાણિઓનો વિનાશ થાય છે તેનાથી પાપનો બધ જીવોને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત પ્રયોજનને લઇને જે પ્રાણિ-ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનુ નામ અર્થદડ છે દડ, નિગ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે તેનાથી જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનુ નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિષ્પ્રયોજન હિસા આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવુ તે અનર્થદડ વિરમણ છે દશ દિશાઓમા આવવા-જવાનુ પ્રમાણ રાખવુ તે દિગ્વ્રત છે ચાર દિશા અને વિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ દશ ૧૦ દિશાઓ છે હુ અમુક દિશા તરફ આટલે દૂર સુધી જઈશ કે આવીશ

माउसो! अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते। एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहर-माणे आणाए आराहए हवइ ॥ सू० ५७ ॥

कर्मधारये–अपश्चिममारणान्तिकसंलेखना, तस्या जूपणा=सेवना–मरणकाले संलेखनानाम्ना तपसा शरीरस्य कषायादीनाञ्च कृशीकरणं, तस्या आराधना=निरवच्छिन्नतया संपादनम् ॥ १२ ॥ '**अयमाउसो**' अयमायुष्मन्! '**अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते**' अगार-सामयिको धर्मः प्रज्ञप्तः '**एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणो-**

फिर भी यहां जो उसे अपश्चिम कहा है वह अमंगलपरिहार के निमित्त से जानना चाहिये। क्यों कि "अन्तक्रियाधिकरणं तपःफलं सकलदर्शिनः स्तुवते" तप का फल संलेखनापूर्वक प्राणों का विसर्जन करना प्रभुने बतलाया है, अतः यदि यह अंतिम समय आचरित नहीं होती है तो जीवनभर की गई व्रताराधना तपस्या आदि एक प्रकार से निष्फल ही समझना चाहिये। अतः इस अपेक्षा से यह अपश्चिम–सर्वोत्कृष्ट कही गई है। यह संलेखना (**मारणान्तिकी**) मरण के समय धारण की जाती है। काय और कषाय आदि जिसके द्वारा अथवा जिसमें कृश किये जाते हैं उसका नाम संलेखना है। यह संलेखना भी एक तप–विशेष है। इसे प्रेम से धारण करना चाहिये इस अर्थ को द्योतित करने के लिये ही "जूपणा" यह पद दिया गया है। (**अयमाउसो!**) इस प्रकार हे आयुष्मन्! यह (**अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते**) गृहस्थ का धर्म सिद्धान्त में कहा गया है। (**एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे आणाए**

છે તે અમંગલ પરિહારનું નિમિત્ત જાણવું જોઈએ કેમકે "अन्तक्रियाधिकरणं तपःफलं सकलदर्शिनः स्तुवते" તપનું ફલ સંલેખના–પૂર્વક પ્રાણોનું વિસર્જન કરવું એમ પ્રભુએ બતાવ્યું છે આથી જો આ અંતિમ સમયે આચરવામાં નથી આવતી તો જીવનભર કરેલી વ્રત–આરાધના તપસ્યા આદિ એક પ્રકારે નિષ્ફલ જ માનવી જોઈએ આમ આની અપેક્ષાએ આ અપશ્ચિમ–સર્વોત્કૃષ્ટ કહેલી છે આ સંલેખના (मारणान्तिकी) મરણના સમયે ધારણ કરાય છે કાય અને કષાય આદિ જેના દ્વારા અથવા જેમાં કૃશ કરાય છે તેનું નામ સંલેખના છે આ સંલેખના પણ એક તપવિશેષ છે તેને પ્રેમથી ધારણ કરવી જોઈએ આ અર્થને દ્યોતિત (પ્રકાશિત) કરવા માટે જ "जूपणा" એ પદ આપેલું છે (अयमाउसो) આ પ્રકારે હે આયુષ્મન્! આ (अगारसामा

अपच्छिमा–मारणंतिया–सलेहणा–झूसणा–राहणा १२। अय-

लेन निर्वृत्त देशावकाशिकम्–दिग्व्रतगृहीतपरिमाणस्य प्रतिदिन संक्षेपकरणम् ॥ १० ॥ 'पोसहोववासे' पोषधोपवास –पोषण पोष =पुष्टिरित्यर्थस्त धत्ते=गृह्णातीति पोषध, स चासावुपवासश्चेति पोषधोपवास, एतत्तु अस्य व्युत्पत्तिमात्रम्, प्रवृत्तिनिमित्त तु–आहारादि चतुष्टयपरित्याग एवेति बोध्यम्, अष्टमीचतुर्दश्यमावास्यापौर्णमासीषु अनुष्ठेयो व्रतविशेष। तदुक्तम्—

'आहार–तनुसत्कारा–ऽब्रह्म–सावद्य–कर्मणाम्।
त्यागः पर्वचतुष्टय्या, तद्विदुः पोषधव्रतम् ॥ ११ ॥ इति।

'अतिहिसंविभागे' अतिथिसंविभाग –अतिथि =साधुस्तस्मै संविभाग =स्वात्म कल्याणभावनया समर्पणम् 'अपच्छिमा–मारणंतिया–सलेहणा–झूसणा–राहणा' अपश्चिम–मारणान्तिक–संलेखना – जूषणा–ऽऽराधना=अपश्चिमा–पश्चिमैवाऽमङ्गलपरिहारार्थ मपश्चिमेत्युच्यते, मरण=प्राणत्यागलक्षणम्, तदेवान्तो मरणान्त, तत्र भवा मारणान्तिकी, संलिख्यते=कृशीक्रियतेऽनया शरीरकषायादि–इति संलेखना=तपोविशेषलक्षणा, एतत्पदत्रयस्य

इस स्थान तक जाऊँगा, इस गली तक जाऊँगा, आगे नहीं! इत्यादि। चारों प्रकार के आहार का परित्याग करना इसका नाम 'पोषधोपवास' है। यह व्रत प्रत्येक महिने की प्रत्येक अष्टमी, चतुर्दशी, अमावस्या एवं पूर्णमासी के दिन किया जाता है। कहा भी है–पर्वचतुष्टय में–चारपर्वों मे आहारका परित्याग, शारीरिक संस्कार का परित्याग, कुशील का परित्याग आदि सावद्य कर्मोंका जो त्याग है सो 'पोषधव्रत' है। अतिथि नाम साधु का है। साधु के लिये जो संविभाग–अपनी आत्मा के कल्याण की भावना से आहार पानी आदि समर्पण करना–सो 'अतिथिसंविभाग' है। (अपच्छिमा–मारणंतिया–सलेहणा–झूसणा–राहणा) संलेखना यद्यपि पश्चिम है–अर्थात्–अन्त मे धारण की जाती है,

જઈશ, આ ગલી સુધી જઈશ આગળ નહિ જાઉં! ઇત્યાદિ ચારેય પ્રકારના આહારનો પરિત્યાગ કરવો તેનું નામ પોષધોપવાસ છે આ વ્રત પ્રત્યેક માસની પ્રત્યેક અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા તેમજ પૂર્ણિમાને દિવસ કરાય છે. કહ્યું પણ છે–પર્વચતુષ્ટયમાં–ચાર પર્વમાં આહારનો પરિત્યાગ, શારીરિક સંસ્કારનો પરિત્યાગ, કુશીલનો પરિત્યાગ આદિ સાવદ્ય કર્મોનો જે ત્યાગ છે તે પોષધવ્રત છે અતિથિ નામ સાધુનું છે સાધુ માટે જે સંવિભાગ–પોતાના આત્માના કલ્યાણની ભાવનાથી આહાર પાણી આદિ સમર્પણ કરવું તે અતિથિસંવિભાગ છે ૪ (अपच्छिमा–मारणतिया–सलेहणा–झूसणा–राहणा) સંલેખના જો કે પશ્ચિમ હોય છે–અંતમાં ધારણ કરાય છે, તો પણ તેને અપશ્ચિમ કહેવાય

माउसो! अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते। एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहर-माणे आणाए आराहए हवइ ॥ सू० ५७ ॥

कर्मधारये–अपश्चिममारणान्तिकसंलेखना, तस्या जूषणा=सेवना–मरणकाले संलेखनानाम्ना तपसा शरीरस्य कषायादीनाञ्च कृशीकरणं, तस्या आराधना=निरतिचारतया संपादनम् ॥ १२ ॥ 'अयमाउसो' अयमायुष्मन्! 'अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते' अगार-सामयिको धर्मः प्रज्ञप्तः 'एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणो-

फिर भी यहा जो उसे अपश्चिम कहा है वह अमंगलपरिहार के निमित्त से जानना चाहिये। क्यों कि "अन्तक्रियाधिकरण तपःफलं सकलदर्शिनः स्तुवते" तप का फल संलेखनापूर्वक प्राणों का विसर्जन करना प्रभुने बतलाया है, अतः यदि यह अन्तिम समय आचरित नहीं होती है तो जीवनभर की गई व्रताराधना तपस्या आदि एक प्रकार से निष्फल ही समझना चाहिये। अतः इस अपेक्षा से यह अपश्चिम–सर्वोत्कृष्ट कही गई है। यह संलेखना (**मारणान्तिकी**) मरण के समय धारण की जाती है। काय और कषाय आदि जिसके द्वारा अथवा जिसमें कृश किये जाते हैं उसका नाम संलेखना है। यह संलेखना भी एक तप–विशेष है। इसे प्रेम से धारण करना चाहिये इस अर्थ को द्योतित करने के लिये ही "**जूषणा**" यह पद दिया गया है। (**अयमाउसो!**) इस प्रकार हे आयुष्मन्! यह (**अगारसामाइए धम्मे पण्णत्ते**) गृहस्थ का धर्म सिद्धान्त मे कहा गया है। (**एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे आणाए**

છે તે અમંગલ પરિહારનું નિમિત્ત જાણવું જોઈએ કેમકે "अन्तक्रियाधिकरण तपःफलं सकलदर्शिनः स्तुवते" તપનું ફલ સંલેખના–પૂર્વક પ્રાણોનું વિસર્જન કરવું એમ પ્રભુએ બતાવ્યું છે આથી જો આ અંતિમ સમયે આચરવામાં નથી આવતી તો જીવનભર કરેલી વ્રત–આરાધના તપસ્યા આદિ એક પ્રકારે નિષ્ફલ જ માનવી જોઈએ આમ આની અપેક્ષાએ આ અપશ્ચિમ–સર્વોત્કૃષ્ટ કહેલી છે આ સંલેખના (मारणान्तिकी) મરણના સમયે ધારણ કરાય છે કાય અને કષાય આદિ જેના દ્વારા અથવા જેમાં કૃશ કરાય છે તેનું નામ સંલેખના છે આ સંલેખના પણ એક તપવિશેષ છે તેને પ્રેમથી ધારણ કરવી જોઈએ આ અર્થને દ્યોતિત (પ્રકાશિત) કરવા માટે જ "जूषणा" એ પદ આપેલું છે (अयमाउसो) આ પ્રકારે હે આયુષ્મન્! આ (अगारसामा

तए णं सा महतिमहालिया मणूसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ-तुट्ठ-

वासिया वा' एतस्य धर्मस्य शिक्षायाम् उपस्थित श्रमणोपासको वा श्रमणोपासिका वा, 'विहरमाणे' विहरन् 'आणाए आराहए भवइ' आज्ञाया आराधको भवति। अगारधर्मस्य विस्तरतो व्याख्या उपासकदशाङ्गसूत्रस्यागारधर्मसंजीवन्याख्यायां व्याख्याया प्रथमाध्ययने ऽस्माभि कृता ॥ सू० ५७ ॥

टीका—'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' तत खलु 'सा महतिमहालिया' सा महातिमहती=अतिविशाला—'मणूसपरिसा' मनुष्यपरिषद् 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिक=समीपे 'धम्मं सोच्चा

आराहए हवइ) इस धर्म की शिक्षा मे उपस्थित चाहे श्रमण का उपासक—गृहस्थ हो, चाहे श्रमण की उपासिका—श्राविका हो, कोइ भी क्यों न हो, जो भी प्राणी इस धर्म की छत्रच्छाया मे अपने आपको विसर्जित कर देता है, अर्थात्—इन व्रतों की आराधना करता है वह तीर्थंकर प्रभु की आज्ञा का आराधक माना गया है। अगारधर्म की विस्तृतरूप से व्याख्या उपासकदशाग सूत्र के ऊपर विरचित अगारधर्मसंजीवनीनामकी टीका में प्रथम अध्ययन मे की गई है। अत विशेषार्थी विषय को वहा से विस्ताररूप म देख ले ॥ सू० ५७॥

'तए णं सा महतिमहालिया' इत्यादि।

(तए णं) तदनतर (सा महतिमहालिया) वह अतिविशाल (मणूसपरिसा) मनुष्यों की सभा (समणस्स) श्रमण (भगवओ) भगवान (महावीरस्स) महावीर के

इए धम्मे पण्णत्ते) ગૃહસ્થના ધર્મ સિદ્ધાતમા કહેલા છે (एयस्स धम्मस्स सिक्खाए उवट्ठिए समणोवासए वा समणोवासिया वा विहरमाणे आणाए आराहए हवइ) આ ધર્મની શિક્ષામા ઉપસ્થિત, ચાહે શ્રમણના ઉપાસક—ગૃહસ્થ હોય, ચાહે શ્રમણની ઉપાસિકા—શ્રાવિકા હોય, જે કોઈ પણ પ્રાણી આ ધર્મની છત્ર-છાયામા પોતાની જાતનુ વિસર્જન કરી દે છે—આ વ્રતોની આરાધના કરે છે, તે તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞાના આરાધક મનાય છે અગાર ધર્મની વિસ્તૃતરૂપથી વ્યાખ્યા ઉપાસકદશાગસૂત્રના ઉપર બનાવેલી અગારધર્મ સંજીવની નામની ટીકામા પ્રથમ અધ્યયનમા કરવામા આવેલી છે, માટે વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ આ વિષયને ત્યાથી વિસ્તારરૂપે જોઈ લેવો. (સૂ૦ ૫૭)

'तए णं सा महतिमहालिया' ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (सा महतिमहालिया) તે અતિવિશાલ (मणूस

जाव–हियया उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता समण भगव महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ णमसइ, वदित्ता णमसित्ता अत्थेगइया मुडे भवित्ता अगाराओ अण-

णिसम्म ' धर्म श्रुत्वा=आकर्ण्य, निशम्य=हृदि धृत्वा, 'हट्ठ तुट्ठ–जाव–हियया' हृष्ट–तुष्ट–यावद्–हृदया 'उट्ठाए उट्ठेइ' उत्थया=उत्थानशक्त्या उत्तिष्ठन्ति 'उट्ठित्ता' उत्थाय, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्व, 'आयाहिणपयाहिण करेइ' आदक्षिणप्रदक्षिण करोति, 'करित्ता' कृत्वा, 'वदइ णमसइ' वन्दते नमस्यति, 'वदित्ता णमंसित्ता' वदित्वा नमस्यित्वा, तत्र–'अत्थेगइया' सन्त्येकक=केचित् 'मुडे भवित्ता' मुण्डा भूत्वा 'अगाराओ' अगाराद्=गृहात् गृह परित्यज्येत्यर्थ, 'अणगारिय' अनगारिता=साधुता प्रव्रजिता=प्राप्ता, 'अत्थेगइया'

(अतिए) समीप (धम्म) धर्म का व्याख्यान (सोच्चा) सुनकर, एव अच्छी तरह उसे (णिसम्म) हृदयगम कर (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियया) बहुत ही अधिक हर्षित एव सतुष्ट-चित्त हुए, (उट्ठाए उट्ठेइ) पश्चात् अपने २ आसन से उठी, (उट्ठित्ता समण भगवं महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ करित्ता वदइ णमसइ) उठ कर फिर उसने श्रमण भगवान महावीर को तीनवार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वन्दन–नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता अत्थेगइया मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइया) वदना–नमस्कार कर के कितनेक मनुष्योंने मुडित होकर, अपने २ घर को छोडकर उनके पास अनगार बन, अर्थात् दीक्षा धारण की। (अत्थेगइया पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहि-

परिसा) મનુષ્યોની સભા (समणस्स) શ્રમણ (भगवओ) ભગવાન (महावीरस्स) મહાવીરના (अतिए) સમીપે (धम्म) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની દેશના (सोच्चा) સાભળીને તેમજ સારી રીતે તેને (णिसम्म) હૃદયગમ કરીને (हट्ठ–तुट्ठ–जाव हियया) બહુજ હર્ષિત તેમજ સતોષ પામી, (उट्ठाए उट्ठेइ) પછી પોતપોતાના આસનેથી ઉઠી, (उट्ठित्ता समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ णमसइ) ઉઠીને, પછી તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર આદક્ષિણ–પ્રદક્ષિણ–પૂર્વક વદન નમસ્કાર કર્યા, (वदित्ता णमसित्ता अत्थेगइया मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइया) વદના–નમસ્કાર કરીને કેટલાક મનુષ્યોએ મુડિત થઈને પોતપોતાના ઘર છોડીને તેમના પાસે અનગાર થયા, અર્થાત્ દીક્ષા લીધી (अत्थेगइया पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवाल-

गारियं पव्वइया, अत्थेगइया पचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवण्णा ॥ सू० ५८॥

मूलम्—अवसेसा ण परिसा समण भगवं महावीर वंदइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता एव वयासी–सुअक्खाए ते

सन्त्येकके 'पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविहं गिहिधम्म पडिवण्णा' पञ्चा णुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिक द्वादशविध गृहिधर्म प्रतिपन्ना ॥ सू०५८॥

टीका—'अवसेसा ण परिसा' इत्यादि। 'अवसेसा ण परिसा समण भगव महावीर वदइ णमसइ, वदित्ता णमसित्ता एव वयासी' अवशेषा=अवशिष्टा खलु परिषत् श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्–'सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे' स्वाख्यात=सुष्ठु कथित सामान्यतस्त्वया भदन्त! निर्ग्रन्थ प्रवचनम्, 'एव सुप्पणत्ते' एव सुप्रज्ञप्तम्–विशेषकथनात्, 'सुभासिए'

धम्म पडिवण्णा) कितनेकों ने पॉच अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत–इस तरह १२ प्रकार का गृहस्थधर्म स्वीकार किया ॥ सू ५८॥

'अवसेसा ण परिसा' इत्यादि।

(अवसेसा ण परिसा) अवशिष्ट परिषत्ने (समण भगव महावीर) श्रमण भगवान् महावीर को (वदइ णमसइ) वदना एव नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता एव वयासी) वदना नमस्कार करने के बाद फिर उन्होंने इस प्रकार कहा–(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचन बहुत अच्छा कहा, (एव सुप्पणत्ते) और आपने इसका बहुत अच्छी तरह से प्ररूपण किया, (सुभासिए) आपने खूब

सविह गिहिधम्म पडिवण्णा) કેટલાકે પચ અણુવ્રત સાત શિક્ષાવ્રત એમ ૧૨ પ્રકારનો ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકાર કર્યો (સૂ ૫૮)

'अवसेसा ण परिसा' ઈત્યાદિ

(अवसेसा ण परिसा) બાકીની પરિષદે (समण भगव महावीर) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને (वदइ णमसइ) વદના તેમજ નમસ્કાર કર્યા (वदित्ता णमसित्ता एव वयासी) વદના નમસ્કાર કર્યા પછી તેઓએ આ પ્રમાણે કહ્યુ–(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) હે ભદન્ત! આપે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન બહુ સારૂ કહ્યુ, (एव सुप्पणत्ते) અને આપે તેનુ બહુ સારી રીતે પ્રરૂપણ કર્યુ (सुभासिए)

भंते ! णिग्गथे पावयणे, एव सुप्पण्णत्ते, सुभासिए, सुविणीए, सुभाविए। अणुत्तरे ते भते ! निग्गथे पावयणे। धम्म ण आइक्खमाणा तुब्भे उवसम आइक्खह, उवसम आइक्खमाणा विवेग आइक्खह, विवेग आइक्खमाणा वेरमण आइक्खह, वेर-

सुभाषितम्–भावव्यञ्जनात, 'सुविणीए' सुविनीतम्–शिष्येषु सुष्ठु विनियोजितत्वात्, 'सुभाविए' सुभावितम्=सुष्ठु भावितम्–तत्त्वकथनात्, 'अणुत्तरे' अनुत्तर–नास्त्युत्तर यस्मात् तद्–अनुत्तर–सर्वश्रेष्ठ, तत्र भन्त निर्ग्रन्थ प्रवचनम्। 'धम्म ण आइक्खमाणा तुब्भे उवसम आइक्खह' धर्मं समाचक्षाणा यूयमुपशमम्=क्रोधादिनिरोधम् आख्याथ=कथयथ, 'उवसमं आइक्खमाणा विवेग आइक्खह' उपशममाचक्षाणा विवेकमाख्याथ, क्रोधादिनिरोध कथयन्तो यूय विवेक=हेयोपादेयविवेचन कथयथ, 'विवेग आइक्खमाणा वेरमण आइक्खह'–विवेकमाचक्षाणा विरमणमाख्याथ, विरमणम्=प्राणातिपातादिनिवर्त-

सुन्दर रूप से पदार्थों के स्वरूप को प्रकट किया, (सुविणीए) आपने शिष्यों को खूब समझाया, (सुभाविए) जीवादि सभी तत्त्वों को आपने अच्छी तरह से समझाया। (अणुत्तरे ते भते ! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त ! आपका यह निर्ग्रन्थ प्रवचन सर्वोत्कृष्ट है। हे भदन्त ! (धम्म ण आइक्खमाणा तुब्भे उवसम आइक्खह) धर्मका उपदेश करते समय आप उपशम भाव क्रोधादिनिरोध का उपदेश करते हैं, (उवसम आइक्खमाणा विवेग आइक्खह) क्रोधादिक के निरोध का उपदेश करते समय हेयोपादेयरूप विवेक का उपदेश देते हे, (विवेग आइक्खमाणा वेरमण आइक्खह) विवेक का उपदेश करते समय प्राणातिपातादिक से विरक्त होने का भी उपदेश करते है, (वेरमण आइक्खमाणा अकरण पावाण कम्माण आइ-

આપે ખૂબ સુંદર રૂપથી પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રકટ કર્યા (सुविणीए) આપે શિષ્યોને ખૂબ સમજાવ્યા (सुभाविए) જીવાદિ બધા તત્વોને સારી રીતે સમજાવ્યા (अणुत्तरे ते भते ! णिग्गथे पावयणे) હે ભદન્ત ! આપનું આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સર્વોત્કૃષ્ટ છે હે ભદન્ત ! (धम्म ण आइक्खमाणा तुब्भे उवसम आइक्खह) ધર્મનો ઉપદેશ કરતી વખતે આપે ઉપશમભાવ–ક્રોધાદિનિરોધનો ઉપદેશ કર્યો છે (उवसम आइक्खमाणा विवेग आइक्खह) ક્રોધાદિકના નિરોધનો ઉપદેશ કરતી વખતે હેય–ઉપાદેય રૂપ વિવેકનો ઉપદેશ કર્યો છે (विवेग आइक्खमाणा वेरमण आइक्खह) વિવેકનો ઉપદેશ કરતી વખતે પ્રાણાતિપાતાદિકથી

मण आइक्खमाणा अकरण पावाणं कम्माण आइक्खह। णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए, किमग ! एत्तो उत्तरतर ?, एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया ॥ सू०५९ ॥

नम्, 'वेरमण आइक्खमाणा अकरण पावाण कम्माण आइक्खह' विरमणमाचक्षाणा अकरण पापाना कर्मणामाख्याथ=पापरूपाणा कर्मणामकरणम्=अनाचरण कथयथ, 'णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए' नास्ति खल्वन्य कोऽपि श्रमणो वा ब्राह्मणो वा य ईदृश धर्ममाख्यायात्, 'किमग पुण एत्तो उत्तरतर' किमङ्ग ! पुनरेतस्मात् उत्तरतरम्—अस्माद्धर्मोपदेशादुत्कृष्ट कथयिष्यतीति का सम्भावना ! न कापीत्यर्थ, 'एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया' एवम् उदित्वा यस्या एव दिश प्रादुर्भूतास्तामेव दिश प्रतिगता ॥ सू०५९ ॥

क्खह) प्राणातिपातादिक के विरमण का उपदेश देते हुए आप पापरूप कर्मो को नहीं करने का उपदेश भी देते है। अत (णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए) इस ससार मे हे नाथ ! एसा और कोइ दूसरा श्रमण या ब्राह्मण उपदेष्टा नहीं है जो इस प्रकार के धर्म का उपदेश दे सके, (किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) फिर इससे उत्कृष्ट धर्म का उपदेश कौन दे सकता हे? अर्थात् कोइ नही ! (एव वदित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया) इस प्रकार कह कर वे सब जिस दिशा से आये थे उसी दिशा की ओर चले गये ॥सू ५९॥

વિરક્ત થવાનો ઉપદેશ કર્યો છે (वेरमण आइक्खमाणा अकरण पावाण कम्माण आइक्खह) પ્રાણાતિપાતાદિકના વિરમણનો ઉપદેશ દેતી વખતે આપે પાપરૂપ કર્મો ન કરવાનો પણ ઉપદેશ કર્યો છે માટે (णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए) આ સસારમા, હે નાથ ! એવો બીજો કોઇ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ ઉપદેષ્ટા નથી કે જે આ પ્રકારના ધર્મનો ઉપદેશ આપી શકે (किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) તો પછી આનાથી ઉત્કૃષ્ટ ધર્મનો ઉપદેશ કોણ આપી શકે ! અર્થાત્ કોઇ નહિ (एव वदित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया) આ પ્રકારે કહીને તે બધા જે દિશાએથી આવ્યા હતા તે જ દિશા તરફ પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ ૫૯)

मूलम्—तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियए उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ, णमंसइ,

टीका—'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते' ततः खलु स कूणिको राजा भम्भसारपुत्रः, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके धर्मं श्रुत्वा निशम्य, 'हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियए' हृष्ट–तुष्ट–यावद्धृदयः 'उट्ठाए उट्ठेइ' उत्थयोत्तिष्ठति, 'उट्ठित्ता' उत्थाय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ' त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'वंदइ णमंसइ' वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता

'तए णं से कूणिए राया' इत्यादि।

(तए णं) अनन्तर (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) भंभसार के पुत्र उन कूणिक राजाने (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अंतिए) पास मे (धम्मं सोच्चा) धर्मोपदेश सुनकर, (णिसम्म) एवं उसका अच्छी तरह पूर्वापररूप से विचार कर, (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियए) चित्त में अधिक से अधिक आनंद एवं संतोष प्राप्त किया, (उट्ठाए उट्ठेइ) बाद में अपने स्थान से उठे और (उट्ठित्ता) उठकर (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो अयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ णमंसइ) उन्होंने श्रमण भगवान महावीर की तीनवार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वंदना एवं नमस्कार किया, (वंदित्ता णमंसित्ता एवं

"तए णं से कूणिए राया" ઈત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) ભંભસારના પુત્ર તે કૂણિક રાજાએ (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (अंतिए) પાસે (धम्मं सोच्चा) ધર્મોપદેશ સાંભળીને (णिसम्म) તેમજ તેને સારી રીતે પૂર્વાપરરૂપથી વિચાર કરીને, (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियए) મનમાં બહુ જ આનંદ તેમજ સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યો, (उट्ठाए उट्ठेइ) ત્યાર પછી પોતાના સ્થાનેથી ઉઠયા, અને (उट्ठित्ता) ઉઠીને (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ णमंसइ) તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ વાર આદક્ષિણ-પ્રદક્ષિણપૂર્વક વંદના તેમજ નમસ્કાર કર્યા (वंदित्ता णमंसित्ता

वदित्ता णमसित्ता एव वयासी—सुअक्खाए ते भते! णिग्गंथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर? एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए ॥ सू०६० ॥

णमसित्ता एव वयासी' वदित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्—' सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर' स्वाख्यात तव भदन्त! निर्ग्रन्थ प्रवचनम् यावत् किमङ्ग! पुनरेतस्मादुत्तरतरम्!' एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए' एवम् उदित्वा यस्या एव दिशः प्रादुर्भूत, तामेव दिश प्रतिगत ॥ सू० ६० ॥

वयासी) वदना एव नमस्कार कर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा—(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचन का उपदेश बहुत ही सुदर पूर्वापरविरोधरहित—सर्वोत्कृष्ट किया है। (जाव किमग पुण एत्तो उत्तरतर) इस निर्ग्रन्थ प्रवचन में ऐसा कोई सा भी विषय बाकी नहीं बचा जिस पर आपने प्रकाश न डाला हो—अच्छी तरह से विवेचन नहीं किया हो। आपने सब कुछ एक ही साथ बहुत ही अच्छी तरह मीठे शब्दों में समझा दिया है, हमने तो ऐसा उपदेश आजतक नहीं सुना, कल्याण एव जीवनके उपयोगी सब विषय आपने कहे हे।—इत्यादि। एव वदित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए) इस प्रकार प्रभु की स्तुति रूप में कह कर कूणिक राजा जिस दिशा से आये थे उसी दिशा की ओर वहा से वापिस चले गये ॥ सू० ६० ॥

एव वयासी) वदना तेमज नमस्कार करीने पछी तेओ प्रभुने आ प्रकारे कह्युं—(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त! आपणो आ निर्ग्रन्थ प्रवचननो उपदेश बहुज सुदर—पूर्वापरविरोधरहित—सर्वोत्कृष्ट थयो छे (जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर) आ निर्ग्रन्थ प्रवचनमा एवो कोई पण विषय बाकी रह्यो नथी जेना उपर आपे प्रकाश न नाख्यो होय—सारी रीतथी विवेचन न कर्युं होय आपे तमामे—तमाम एक साथेज बहुज सारी पेठे मीठा शब्दोमा समजावी दीधु छे अमे तो एवो उपदेश आज सुधी साभळ्यो नथी कल्याण तेमज जीवनमा उपयोगी बधा विषय आपे कह्या छे ईत्यादि (एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए) आ प्रकारे प्रभुनी स्तुतिरूपमा कहीने कूणिक राजा जे दिशाएथी आव्या हता ते दिशा तरफ पाछा चाल्या गया (सू ६०)

मूलम्—तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ उट्ठेति. उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता वंदति णमंसंति,

टीका—'तए णं ताओ' इत्यादि । 'तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ' ततः खलु ताः सुभद्राप्रमुखा देव्यः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके 'धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ' धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्ट-तुष्ट यावद्धृदया 'उट्ठाए उट्ठेति' उत्थयोत्तिष्ठन्ति, 'उट्ठित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स' उत्थाय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति' त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, 'करित्ता वंदति णमंसति'

'तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ' इत्यादि ।

(तए णं) इस के बाद (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) वे सुभद्राप्रमुख देवियाँ भी (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर के (अंतिए) समीप (धम्मं सोच्चा) धर्म श्रवण कर, एवं (णिसम्म) उसे हृदयगम कर, (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ) बहुत ही अधिक खुश एवं संतुष्ट होती हुई जहाँ वे खडी थीं वहाँ से (उट्ठाए उट्ठेति) चल कर भगवान के समीप आयीं, (उट्ठित्ता) आकर उन्होंने (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेंति करित्ता वंदति णमंसति) श्रमण भगवान् महावीर की तीन-

"तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ" ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) તે સુભદ્રા-પ્રમુખ દેવીઓ પણ (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (अंतिए) સમીપે (धम्मं सोच्चा) ધર્મ-શ્રવણ કરીને, તેમજ (णिसम्म) તેને હૃદયગમ કરીને (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ) બહુજ ખુશ તેમજ સંતોષ પામતી જ્યાં તેઓ ઉભી હતી ત્યાંથી (उट्ठाए उट्ठेति) ચાલીને ભગવાનની પાસે આવી, (उट्ठित्ता) આવીને તેઓએ (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता वंदति णमंसति) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર આદક્ષિણ

वदित्ता णमसित्ता एव वयासी–सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर? एवं वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए ॥ सू०६० ॥

णमसित्ता एव वयासी' वदित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्–' **सुअक्खाए ते भते! णिग्गंथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर** ' स्वाख्यात तव भदत! निर्ग्रन्थ प्रवचनम् यावत् किमङ्ग! पुनरेतस्मादुत्तरतरम्! ' **एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए** ' एवम् उक्त्वा यस्या एव दिशः प्रादुर्भूत, तामेव दिश प्रतिगत ॥ सू० ६० ॥

वयासी) वदना एव नमस्कार कर फिर उन्होंने प्रभु से इस प्रकार कहा–(**सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे**) हे भदन्त! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचन का उपदेश बहुत ही सुदर पूर्वापरविरोधरहित–सर्वोत्कृष्ट किया है। (**जाव किमग पुण एत्तो उत्तरतर**) इस निर्ग्रन्थ प्रवचन में ऐसा कोई सा भी विषय बाकी नहीं बचा जिस पर आपने प्रकाश न डाला हो–अच्छी तरह से विवेचन नहीं किया हो। आपने सब कुछ एक ही साथ बहुत ही अच्छी तरह मीठे शब्दों में समझा दिया है, हमने तो ऐसा उपदेश आजतक नहीं सुना, कल्याण एव जीवनके उपयोगी सब विषय आपने कहे हैं।–इत्यादि। **एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए)** इस प्रकार प्रभु की स्तुति रूप में कह कर कूणिक राजा जिस दिशा से आये थे उसी दिशा की ओर वहा से वापिस चले गये ॥ सू० ६० ॥

एव वयासी) वदना तेमज नमस्कार करीने पछी तेओ प्रभुने आ प्रकारे कह्युं–(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त! आपणो आ निग्रन्थ प्रवचननो उपदेश बहुज सुदर–पूर्वापरविरोधरहित–सर्वोत्कृष्ट थयो छे (जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर) आ निर्ग्रन्थ प्रवचनमा एवो कोई पण विषय बाकी रह्यो नथी जेना उपर आपे प्रकाश न नाख्यो होय–सारी रीतथी विवेचन न कर्युं होय आपे तमामे–तमाम एक साथेज बहुज सारी पेठे मीठा शब्दोमा समजावी दीधु छे अमे तो एवो उपदेश आज सुधी साभळ्यो नथी कल्याण तेमज जीवनमा उपयोगी बधा विषय आपे कह्या छे ईत्यादि (एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए) आ प्रकारे प्रभुनी स्तुतिरूपमा कहीने कूणिक राजा जे दिशाएथी आव्या हता ते दिशा तरफ पाछा चाल्या गया (सू. ६०)

मूलम्—तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियायाओ उट्ठेति, उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता वंदंति णमंसंति,

टीका—'तए णं ताओ' इत्यादि। 'तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ' ततः खलु ताः सुभद्राप्रमुखा देव्यः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके 'धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियायाओ' धर्मं श्रुत्वा निशम्य हृष्ट–तुष्ट यावद्हृदयाः 'उट्ठाए उट्ठेति' उत्थयोत्तिष्ठन्ति, 'उट्ठित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स' उत्थाय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति' त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, 'करित्ता वंदंति णमंसंति'

'तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ' इत्यादि।

(तए णं) इस के बाद (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) वे सुभद्राप्रमुख देवियाँ भी (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर के (अंतिए) समीप (धम्मं सोच्चा) धर्म श्रवण कर, एवं (णिसम्म) उसे हृदयंगम कर, (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियायाओ) बहुत ही अधिक खुश एवं संतुष्ट होती हुई जहाँ वे खडी थीं वहाँ से (उट्ठाए उट्ठेति) चल कर भगवान के समीप आयीं, (उट्ठित्ता) आकर उन्होंने (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण–पयाहिणं करेंति करित्ता वंदंति णमंसंति) श्रमण भगवान् महावीर की तीन-

"तए णं ताओ सुभद्दापमुहाओ" ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) તે સુભદ્રા–પ્રમુખ દેવીઓ પણ (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (अंतिए) સમીપે (धम्मं सोच्चा) ધર્મ–શ્રવણ કરીને, તેમજ (णिसम्म) તેને હૃદયગમ કરીને (हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियायाओ) બહુજ ખુશ તેમજ સંતોષ પામતી જ્યાં તેઓ ઉભી હતી ત્યાંથી (उट्ठाए उट्ठेति) ચાલીને ભગવાનની પાસે આવી, (उट्ठित्ता) આવીને તેઓએ (समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता वंदंति णमंसंति) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણવાર આદક્ષિણ

वदित्ता णमसित्ता एव वयासी—सुअक्खाए ते भते! णिग्गंथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर? एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए ॥ सू० ६० ॥

णमसित्ता एव वयासी' वदित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्—' **सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर'** स्वाख्यात तव भदन्त! निर्ग्रन्थ प्रवचनम् यावत् किमङ्ग! पुनस्तस्मादुत्तरतरम्! ' **एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए'** एवम् उदित्वा यस्या एव दिश प्रादुर्भूत, तामेव दिश प्रतिगत ॥ सू० ६० ॥

वयासी) वदना एव नमस्कार कर फिर उन्हाने प्रभु से इस प्रकार कहा—**(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे)** हे भन्न्त! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचन का उपदेश बहुत ही सुदर पूर्वापरविरोधरहित—सर्वोत्कृष्ट किया है। **(जाव किमग पुण एत्तो उत्तरतर)** इस निर्ग्रन्थ प्रवचन में ऐसा कोइ सा भी विषय बाकी नहीं बचा जिस पर आपने प्रकाश न डाला हो—अच्छी तरह से विवेचन नहीं किया हो। आपने सब कुछ एक ही साथ बहुत ही अच्छी तरह मीठे शब्दों में समझा दिया है, हमने तो ऐसा उपदेश आजतक नहीं सुना, कल्याण एव जीवनके उपयोगी सब विषय आपने कहे है।—इत्यादि। **एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए)** इस प्रकार प्रभु की स्तुति रूप में कह कर कूणिक राजा जिस दिशा से आये थे उसी दिशा की ओर वहा से वापिस चले गये ॥ सू० ६० ॥

एव वयासी) वंदना तेमज नमस्कार करीने पछी तेओ प्रभुने आ प्रकारे कह्युं—(सुअक्खाए ते भते! णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त! आपणो आ निर्ग्रन्थ प्रवचननो उपदेश बहुज सुंदर—पूर्वापरविरोधरहित—सर्वोत्कृष्ट थयो छे (जाव किमग! पुण एत्तो उत्तरतर) आ निर्ग्रन्थ प्रवचनमा एवो कोई पण विषय बाकी रह्यो नथी जेना उपर आपे प्रकाश न नाख्यो होय—सारी रीतथी विवेचन न कर्युं होय आपे तमामे—तमाम एक साथेज बहुज सारी पेठे मीठा शब्दोमा समजावी दीधु छे अमे तो एवो उपदेश आज सुधी साभळ्यो नथी कल्याण तेमज जीवनमा उपयोगी बधा विषय आपे कह्या छे ईत्यादि (एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए) आ प्रकारे प्रभुनी स्तुतिरूपमा कहीने कूणिक राजा जे दिशाएथी आव्या हता ते दिशा तरफ पाछा चाल्या गया (सू. ६०)

त्वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूयाओ तामेव दिस पडिगयाओ ' एवम् उदित्वा यस्या एव दिश प्रादुर्भूता , तामेव दिश प्रतिगता ॥ सू० ६१ ॥

इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ – प्रसिद्धवाचक – पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक– प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपति–कोल्हापुरराज–प्रदत्त– जैनशास्त्राचार्य–पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैन धर्मदिवाकर–पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविरचितायाम् औपपातिकसूत्रस्य पीयूषव र्षिण्याख्याया व्याख्याया समवरणनामक पूर्वार्द्ध सम्पूर्णम् ।

तामेव दिस पडिगयाओ) इस प्रकार भक्तिभाव से प्रभु की स्तुति करके वे सब रानियाँ जहा से आई थीं वहीं वापिस चली गयीं ॥ सू० ६१ ॥

॥इति औपपातिक सूत्रका समवसरणनामक पूर्वार्द्ध सपूर्ण ॥

जामेव दिस पाउब्भूयाओ तामेव दिस पडिगयाओ) આ પ્રકારે ભક્તિભાવથી પ્રભુની સ્તુતિરૂપે નિવેદન કરીને તેઓ બધી રાણીઓ જ્યાથી આવી હતી ત્યા પાછી ચાલી ગઇ (સૂ ૬૧)

ઈતિ ઔપપાતિક સૂત્રનુ સમવસરણ નામક પૂર્વાર્દ્ધ સ પૂર્ણ

वंदित्ता णमंसित्ता एव वयासी—सुयक्खाए ते भंते ! निग्गंथे पावयणे जाव किमंग ! पुण एत्तो उत्तरतरं ?, एव वदित्ता जामेव दिसं पाउब्भूयाओ तामेव दिस पडिगयाओ ॥ सू० ६१ ॥

॥ समोसरण नाम पुव्वद्ध समत्त ॥

कृत्वा वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता णमसित्ता एव वयासी' वन्दित्वा नमस्थि वैवमवादिषु 'सुयक्खाए ते भते ! निग्गथे पावयणे जाव किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर ?' स्वाख्यात तव भदन्त ! निर्ग्रन्थ प्रवचनम् यावत् किमङ्ग ! पुनरेतस्मादुत्तरतरम् ? 'एव

चार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वदना एव नमस्कार किया, (वंदित्ता णमसित्ता एव वयासी) वदना नमस्कार करने के अनन्तर फिर वे प्रभु से इस प्रकार बोलीं कि (सुयक्खाए ते भंते ! णिग्गथे पावयणे) आपने हे भदन्त ! इस निर्ग्रन्थ प्रवचन का उपदेश बहुत ही सुन्दर पूर्वापरविरोधरहित–सर्वोत्कृष्टरूप से किया है। (जाव किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) हे प्रभो ! आपने इस निर्ग्रन्थ प्रवचन में सब ही विषयों को अच्छी तरह समझाया है। कोइ भी विषय ऐसा नहीं रहा कि जिस पर आपकी वाणी का अविरल प्रवाह न रहा हो। सब कुछ आपने बहुत सरल भाषा में समझा दिया है। हमने तो आजतक इतना मार्मिक उपदेश नहीं सुना, इससे उत्तम उपदेश की बात ही कहाँ ? (एव वदित्ता जामेव दिस पाउब्भूयाओ

પ્રદક્ષિણપૂર્વક વદના તેમજ નમસ્કાર કર્યા, (वदित्ता णमसित्ता एव वयासी) વદના-નમસ્કાર કરી લીધા પછી તેઓએ પ્રભુને આ પ્રકારે કહ્યુ કે (सुयक्खाए ते भते ! णिग्गथे पावयणे) આપે હે ભદન્ત ! આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનનો ઉપદેશ બહુજ સારીરીતે, પૂર્વાપરવિરોધરહિત તેમજ સર્વોત્કૃષ્ટ કર્યો છે (जाव किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) હે પ્રભો ! આપે આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમા બધાએ વિષયોને સારી રીતથી સમજાવ્યા છે કોઈ પણ વિષય એવો નથી રહ્યો કે જેના ઉપર આપની વાણીનો અવિરલ પ્રવાહ વહ્યો ન હોય, બધુય આપે બહુ સરલ ભાષામા સમજાવી દીધુ છે અમે તો આજ સુધીમા આટલો માર્મિક ઉપદેશ સાભળ્યો નથી આથી ઉત્તમ ઉપદેશની તો વાત જ કયા ? (एव वदित्ता

सत्तुस्सेहे समचउरस-सठाण-सठिए वइर-रिसह-णाराय-सघयणे कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे

समचतुरस्रम्-मानोन्मानप्रमाणानाम यूनानधिकत्वात् अङ्गोपाङ्गाना चाविकलत्वात् ऊर्ध्वं तिर्यक् च तुल्यत्वात् सम, चतुरस्र चाविकलावयवत्वात्, सम च तच्चतुरस्र चेति समचतुरस्र-स्वाङ्गुलाष्टशतोच्छ्रायाङ्गोपाङ्गयुक्त, युक्तिनिर्मितलेप्यकवदना, सस्थानम्=आकारविशेष, तेन सस्थित =युक्त, **'वइर-रिसह-णाराय-सघयणे'** वज्र-र्षभ-नाराच-सहनन -वज्रं= कीलिका, ऋषभ =प", नाराच =मर्कटबन्ध -उभयपार्श्वयोरस्थिबन्धविशेष, वज्रर्षभनाराचा सहनन=अस्थ्ना बन्धविशेषे यस्य स वज्रर्षभनाराचसहनन, **'कणग-पुलग-णिघस-पम्ह-गोरे'** कनक-पुलक-निकष-पद्मगौर -कनकस्य=सुवर्णस्य पुलको=लव -प्रफुल्लवर्तुल-कणरूप, तस्य निकष =कपपट्टे कृष्टो रेखारूपो लक्षणया लक्ष्यते, पुलकस्य सशुद्धतया निकषे कृष्टा रेखाऽतीव चाकचिक्ययुक्ता भवति,अतएव तेनोपमानेनोपमित पद्मगौर -पद्मगर्भ =किञ्जल्क, तद्वद्गौर =कमनीयकान्ति, **'उग्गतवे'** उग्रतपा, **'दित्ततवे'** दीप्ततपा -दीप्त =प्रदीप्तो

स्सेहे) सातहाथ का अवगाहनायुक्त **(वइर-रिसह-णाराय-सघयणे)** [1]वज्र-ऋषभ-नाराचसहननधारी **(कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे)** विशुद्ध सुवर्ण के खण्ड की शाण पर घसी हुइ रेखा के समान चमकीली कान्ति वाले तथा कमल के केसर के समान गौरवर्ण **(इदभूई णाम अणगारे)** ऐसे गौतम नाम से प्रसिद्ध इन्द्रभूति नाम के अनगार गणधर थे। **(उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबभचेरवासी उच्छूढसरीरे सखित्तविउलतेयलेस्से)** इनकी तपस्या बडी उग्र थी।

(१) इस सहनन में वज्र की सी कीले, वज्र के से हाड एव वज्र का सा पट्टबन्ध होता है।

सस्थान-सपन्न (सत्तुस्सेहे) सात હાથની અવગાહનાયુક્ત (वइर-रिसह-णाराय-सघयणे) વજ્ર-[1]ઋષભ નારાચ-સહનન ધારી (कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे) વિશુદ્ધ સુવર્ણના ખડની શાણ પર ઘસેલી રેખા જેવી ચમકીલી કાતિવાળા તથા કમળના કેસરના જેવા ગૌરવર્ણ (इदभूई णाम अणगारे) એવા ગૌતમનામથી પ્રસિદ્ધ ઇદ્રભૂતિ નામના અનગાર ગણધર હતા (उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबभ-चेरवासी उच्छूढसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से) તેમની તપસ્યા બહુ ઉગ્ર હતી કર્મરૂપી વનને બાળવાવાળા હોવાથી તેમનુ તપ અગ્નિના જેવુ બ

(૧) આ સહનનમા વજ્રના જેવા ખીલા, વજ્ર જેવા હાડ તેમજ વ[illegible] જેવા પટ્ટબધ હોય છે

अथ उत्तरार्द्धम्—

मूलम्—तेण कालेण तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इदभूई णाम अणगारे गोयमगोत्ते ण

टीका—'तेण कालेण' इत्यादि। (तेण काळेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स) तस्मिन् काल तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य (जेट्ठे अतेवासी इदभूई णाम अणगारे) ज्येष्ठोऽन्तेवासीन्द्रभूतिनामा अनगार, ज्येष्ठत्वमस्य संयमपर्यायेण सर्वश्रेष्ठत्वात्, 'अन्तेवासी=शिष्य, इन्द्रभूतिरिति नामक, अनगार=साधु, स कीदृश' इत्याह—'गोयमगोत्ते ण' गौतमगोत्र—गौतम=गौतमाख्य गोत्र यस्य स तथा 'ण' इति वाक्यालङ्कारे, 'सत्तुस्सेहे' सप्तोत्सेध—सप्तहस्त उत्सेध=उच्छ्रयो यस्य स तथा, 'सम-चउरस-सठाण-सठिए' सम—चतुरस्र—सस्थान—संस्थित—सम च तच्चतुरस्र चेति

उत्तरार्ध का अनुवाद प्रारभ—

'तेण कालेण' इत्यादि।

(तेण कालेण तेण समएण) उस काल एव उस समय में (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् के महावीर के (जेट्ठे अतेवासी) [1]बडे शिष्य (गोयमगोत्ते ण) गौतमगोत्री (सम-चउरस-सठाण-सठिए) समचतुरस्रसंस्थानसंपन्न (सत्तु

(१) जिसमें अग एव उपाग की रचना सम—प्रमाणोपेत (जिसका जितना प्रमाण होना चाहिये उस माफिक) होता है, कमती बढ़ती नहीं होती, उसका नाम 'समचतुरस्र सस्थान' है। इसमें एक सौ आठ अगुल के उच्छ्राय वाले अग और उपाग होते हैं। आकार बडा ही सौम्य होता है।

ઉત્તરાર્ધના અનુવાદનો પ્રારભ—

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાલ તેમજ તે સમયમા (समणस्स भगवओ महावीरस्स) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (जेट्ठे अतेवासी) મોટા શિષ્ય (गोयमगोत्ते ण) ગૌતમગોત્રી (समचउरस-सठाण-सठिए) [1]સમચતુરસ્ર-

(૧) જેમા અગ તેમજ ઉપાગની રચના સમ-પ્રમાણોપેત (જેવુ જેટલુ પ્રમાણ હોવુ જોઈએ તે પ્રમાણે) હોય, વધુ ઘટ્ટ ન હોય તેનુ નામ 'સમચતુરસ્ર-સસ્થાન' છે આમા એકસો આઠ આગળ (તસુ) ના ઉચ્છ્રાયવાળા અગ તથા ઉપાગ હોય છે આકાર બહુજ સૌમ્ય હોય છે

सत्तुस्सेहे सम-चउरस-सठाण-सठिए वइर-रिसह-णाराय-सघयणे कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे

समचतुरस्रम्—मानोन्मानप्रमाणानामन्यूनानधिकत्वात् अङ्गोपाङ्गाना चाविकलत्वात् ऊर्ध्वं तिर्यक् च तुल्यत्वात् सम, चतुरस्र चाविकलावयवत्वात्, सम च तच्चतुरस्र चेति समचतुरस्र—स्वाङ्गुलाष्टशतोच्छ्रायाङ्गोपाङ्गयुक्त, युक्तिनिर्मितलेप्यकवद्दृश्या, सस्थानम्=आकारविशेष, तेन सस्थित =युक्त, 'वइर-रिसह-णाराय-सघयणे' वज्र-ऋषभ-नाराच-सहनन —वज्रं= कीलिका, ऋषभ =पट्ट, नाराच =मर्कटबन्ध —उभयपार्श्वयोरस्थिबन्धविशेष, वज्रर्षभनाराचा सहनन=अस्थिबन्धविशेषो यस्य स वज्रर्षभनाराचसहनन, 'कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे' कनक-पुलक-निकष-पद्मगौर —कनकस्य=सुवर्णस्य पुलको=लव —प्रफुल्लवर्तुल कणरूप, तस्य निकष =कषपट्टे कृष्टो रेखारूपो लक्षणया लक्ष्यते, पुलकस्य सुविशुद्धतया निकषे कृष्टा रेखाऽतीव चाकचिक्ययुक्ता भवति,अतएव तेनोपमानेनोपमित पद्मगौर पद्मगर्भ =किञ्जल्क, तद्वद्गौर =कमनीयकान्ति, 'उग्गतवे' उग्रतपा, 'दित्ततवे' दीप्ततपा —दीप्त =प्रदीप्तो

स्सेहे) सातहाथ की अवगाहनायुक्त (वइर-रिसह-णाराय-सघयणे) [1]वज्र-ऋषभ-नाराचसहननधारी (कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्ण के खण्ड की शाण पर घसी हुई रेखा के समान चमकीली कान्ति वाले तथा कमल के केसर के समान गौरवर्ण (इदभूई णाम अणगारे) ऐसे गौतम नाम से प्रसिद्ध इन्द्रभूति नाम के अनगार गणधर थे। (उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबभचेरवासी उच्छूढसरीरे सखित्तविउलतेयलेस्से) इनकी तपस्या बडी उग्र थी।

(१) इस सहनन में वज्र की सी कीले, वज्र के से हाड एव वज्र का सा पट्टबन्ध होता है।

सस्थान—सपन्न (सत्तुस्सेहे) सात हाथनी अवगाहनायुक्त (वइर-रिसह-णाराय-सघयणे) वज्र-[1]ऋषभ नाराच-सहनन धारी (कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्णना खडनी शाण पर घसेली रेखा जेवी चमकीली कांतिवाळा तथा कमळना केसरना जेवा गौरवर्ण (इदभूई णाम अणगारे) એવા ગૌતમનામથી પ્રસિદ્ધ ઇંદ્રભૂતિ નામના અનગાર ગણધર હતા (उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबभचेरवासी उच्छूढसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से) તેમની તપસ્યા બહુ ઉગ્ર હતી કર્મરૂપી વનને બાળવાવાળા હોવાથી તેમનુ તપ અગ્નિના જેવુ બહુ

(૧) આ સહનનમા વજ્રના જેવા ખીલા, વજ્ર જેવા હાડ તેમજ વજ્ર જેવા પટ્ટબધ હોય છે

तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबभचेरवासी

हुताशन इव कर्मवनदाहकत्वेन जाज्वल्यमान तपो यस्य स तथा, 'तत्ततवे' तप्ततपा – तप्त=सविधि सेवित तपो येन स तप्ततपा, 'महातवे' महातपा =बृहत्तपोयुक्त, 'घोरतवे' घोरतपा =अतिकठिनतपोयुक्त, 'उराले' उदार, 'घोरे' घोर =भीम, अत्र कश्चिच्छङ्कते य उदार स भीम कथम्? अस्योत्तरमाह–अतिकृष्ट तप कुर्वन् अल्पशक्तिमता भयानको भवतीति निसर्ग । कश्चिद् वक्ति–उदार =प्रधान, घोरस्तु परीषहेन्द्रियकषायाऽऽख्याना रिपूणा विनाशे कठोर । केचिदात्मनिरपेक्षतया तपस्सु प्रवर्तमानत्वाद् घोर इत्याहु । 'घोरगुणे'

कर्मरूपी वन को जलाने वाला होने से इनका तप अग्नि की तरह अधिक जाज्वल्यमान था। तपस्या की आराधना ये विधिपूर्वक बडी सावधानी से करते थे। ये महातपस्वी थे। दूसरे मुनिजन जिन तपों को करना अति कठिन मानते थे, उन तपों को ये तपते थे। ये उदार एव घोर अर्थात् भयानक थे। **प्रश्न**–उदारता और भयानकता ये दोनों धर्म परस्परविरोधी हैं, क्यों कि जो उदार होता है वह भयानक नहीं होता और जो भयानक होता है वह उदार नहीं होता, अत इन दोनों बातों का यहा निर्वाह कैसे हो सकता है? **उत्तर**—ये अति कठिन तपस्याओं को करते थे, अत अल्पशक्ति वालों को ये देखने में बडे भयानक–जैसे मालूम देते थे, अर्थात् अल्पशक्ति वालों को इनसे डर लगता था, इस अपेक्षा इन्हे भयानक कहा गया है। कोइ २ ऐसा भी कहते है कि 'उदार' शब्द का अर्थ '**प्रधान**' है, एव '**घोर**' शब्द का अर्थ '**कठोर**' है। ये कठोर इसलिये थे कि परीषह इन्द्रिय एव कषाय इन

જાજ્વલ્યમાન હતુ તપસ્યાની આરાધના તેઓ વિધિપૂર્વક બહુ સાવધાનીથી કરતા હતા તેઓ મહાતપસ્વી હતા બીજા મુનિજનો જે તપોને કરવાનુ બહુ કઠણ માનતા હતા તેવા તપોને આ કરતા હતા તેઓ ઉદાર તેમજ ઘોર અર્થાત ભયાનક હતા

પ્રશ્ન—ઉદારતા અને ભયાનકતા એ બન્ને ધર્મ પરસ્પર વિરોધી છે, કેમકે જે ઉદાર હોય છે તે ભયાનક હોતા નથી અને જે ભયાનક હોય છે તે ઉદાર હોતા નથી, તો પછી આ બન્ને વાતોનો અહીં મેળ કેવી રીતે થઇ શકે?

ઉત્તર—આ અતિ કઠણ તપસ્યાઓ કરતા હતા તેથી અલ્પશક્તિવાળાઓને તેઓ જોવામા ભયાનક જેવા દેખાતા હતા, અર્થાત્ અલ્પશક્તિવાળાઓને તેમનો ડર લાગતો હતો આ અપેક્ષાથી તેમને ભયાનક કહેલા છે કોઈ કોઇ એમ પણ કહે છે કે 'ઉદાર' શબ્દનો અર્થ 'પ્રધાન' છે, તેમજ 'ઘોર' શબ્દનો અર્થ 'કઠોર' છે તેઓ કઠોર એ માટે હતા કે પરિષહ,

उच्छूढसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से समणस्स भगवओ

घोरगुण -घोरा=अन्यैर्दुरद्वहा गुणा =मूलगुणाद्यो यस्य स तथा। 'घोरतवस्सी' घोरतपस्वी=दुष्करतपश्चरणशील ,पारणादौ नानाविधाभिग्रहधारकत्वात्, 'घोर-बंभचेर-वासी' घोर-ब्रह्मचर्य-वासी-घोर=दारुणमल्पसत्त्वैर्दुर्वहत्वाद् यद् ब्रह्मचर्यं तत्र वसति तच्छील । 'उच्छूढसरीरे' उच्छूढशरीर -उच्छूढम्=उज्झितमिव संस्कारपरित्यागात् शरीर येन स उच्छूढशरीर -शरीरसंस्कार प्रति नि स्पृहत्वात् त्यक्तशरीरसंस्कार । 'सखित्त-विउल-तेयलेस्से' संक्षिप्त-विपुल-तेजोलेश्य -संक्षिप्ता=निजशरीरान्तर्निहिता, विपुला=

रिपुओं के विनाश करने में निरत थे। कठोर बन बिना शत्रुओं का निवारण करना बडा ही मुश्किल होता है। कोइ २ ऐसा भी कहते हैं कि तपस्याओं के तपने में ये अपनी निज आत्मा का परवाह ही नहीं करते थे, अत घोर थे। 'घोरगुणवाले' ये इसलिये थे कि इनके द्वारा धृत मूलगुण आदि अन्यजनों के लिये दुर्धारणीय थे, 'घोरतपस्वी' ये इसलिये थे कि जिस दिन पारणा का अवसर होता था उस दिन ये अनेक प्रकार के अभिग्रहों को धारण करते थे। 'घोर-ब्रह्मचर्य-वासी' ये इसलिये थे कि ये अल्पशक्ति वाले प्राणियों द्वारा दुर्वह होने से कठिनतर ऐसे ब्रह्मचर्य की आराधना में पूर्णनिष्ठ हो चुके थे। 'उच्छूढशरीर' ये इसलिये कहा है कि इन्हों ने अपने शरीर का संस्कार करना ही छोड दिया था। अत उनका शरीर ऐसा ज्ञात होता था कि मानो इन्होंने इसका परित्याग जैसा कर रखा है। 'संक्षिप्त-विपुल-तेजोलेश्य' ये इसलिये थे कि यद्यपि विशिष्ट तपस्या की

ઇન્દ્રિય તેમજ કષાય એ રિપુઓનો વિનાશ કરવામા નિરત હતા કઠોર બન્યા વિના શત્રુઓનુ નિવારણ કરવુ બહુજ મુશ્કેલ થાય છે કોઇ કોઈ એમ પણ કહે છે કે તપસ્યા તપવામા તેઓ ખુદ પોતાના આત્માની પરવાહ પણ કરતા નહોતા આવી રીતે ઘોર હતા 'ઘોરગુણવાળા' તેઓ એ કારણથી હતા કે તેમના દ્વારા ગ્રહણ કરાયેલા મૂલગુણ આદિ ગુણો બીજાજનો માટે દુર્ધારણીય (ગ્રહણ ન કરી શકાય એવા) હતા 'ઘોરતપસ્વી' તેઓ એ માટે હતા કે જે દિવસે પારણાનો અવસર આવતો તે દિવસે તેઓ અનેક પ્રકારના અભિગ્રહોને ધારણ કરતા હતા 'ઘોર-બ્રહ્મચર્ય-વાસી' તેઓ એ માટે હતા કે તેઓ અલ્પશક્તિવાળા પ્રાણિઓ દ્વારા દુર્વહ (સહન ન થાય એવા) હોવાથી બહુ કઠણ એવી બ્રહ્મચર્યની આરાધનામા પૂર્ણનિષ્ઠ થઇ ચુક્યા હતા 'ઉચ્છૂઢશરીર' એમને એ માટે કહેતા કે તેમણે પોતાના શરીરના સંસ્કારો જ છોડી દીધા હતા આથી તેમનુ શરીર એવુ જણાતુ હતુ કે જાણે તેઓએ તેનો પરિત્યાગ જ કરી નાખ્યો હોય 'સંક્ષિપ્ત-

महावीरस्स अदूरसामंते उड्ढजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥ सू १ ॥

अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राऽन्तर्वर्तिवस्तुदहनसमर्थत्वाद् विशाला तेजोलेश्या=विशिष्टतप - सम्भूतलब्धिविशेषोद्भवा तेजोज्वाला यस्य स तथाभूत सन् '**समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते**' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽदूरसमीपे—अदूरसमीपे=नातिदूरे नातिसमीपे—उचितदेशे, '**उड्ढजाणू**' ऊर्ध्वजानु —ऊर्ध्वे जानुनी यस्य स ऊर्ध्वजानु — उत्कुटुकाऽऽसनवान्, '**अहोसिरे**' अध शिरा =अधोमुखो, नोर्ध्वं न तिर्यग् वा क्षिप्तदृष्टि, '**झाण—कोट्ठो—वगए**' ध्यान—कोष्ठो—पगत —ध्यान कोष्ठ इव ध्यानकोष्ठस्तमुपगत, यथा कोष्ठगत धान्य विकीर्णं न भवति तथैव ध्यानगता इन्द्रियान्त करणवृत्तयो वहिर्न यान्तीति

आराधना से इन्हे तेजोलेश्या प्राप्त हो चुकी थी, जिसकी इतनी सामर्थ्य होता है कि अनेक-योजनप्रमाण क्षेत्र के भीतर रही हुई वस्तुओं को वह क्षणमात्र में दग्ध कर डालती है, परन्तु ऐसी विपुल तेजोलेश्या को भी इन्होंने अपने शरीर के भीतर ही अन्तर्हित कर रखी थी, उसका उपयोग नहीं करते थे, और ये (**समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-सामते**) श्रमण भगवान् महावीर के न अतिदूर और न अतिनिकट, किन्तु पास ही कुछ दूरी पर (**उड्ढजाणू**) घुटनों को ऊँचाकर (**अहोसिरे**) शिर को नीचे कर के (**झाण—कोट्ठो-वगए**) ध्यानरूपी कोठे में विराजमान थे, अर्थात् ध्यान मे बैठे थे। ध्यान को जो कोष्ठ की उपमा दी है उसका हेतु यह है कि जिस प्रकार कोठे मे रहा हुआ धान्यादिक इतस्तत (**इधर—उधर**) नहीं बिखरता है उसी प्रकार ध्यानगत इन्द्रिय एव अन्त करण की वृत्तिया

विपुलतेजोलेश्य' એ આથી હતા કે તેમને જો કે વિશિષ્ટ તપસ્યાની આરાધનાથી તેજોલેશ્યા પ્રાપ્ત થઇ ચૂકી હતી, જેનુ એટલુ સામર્થ્ય હોય છે કે અનેક યોજનના પ્રમાણ ક્ષેત્રની અદર રહેલી વસ્તુઓને તેઓ ક્ષણ માત્રમા બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે, પરતુ એવી વિપુલ તેજોલેશ્યાને પણ તેઓએ પોતાના શરીરની અદર જ અન્તર્હિત કરી રાખી હતી, તેનો ઉપયોગ કરતા નહોતા (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते) તેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ પાસે નહિ પણ તેમની પાસે જ થોડે જ દૂર પર (उड्ढजाणू) ઘુટણો ઉંચા કરીને (अहोसिरे) શિરને નમાવીને (झाण-कोट्ठो वगए) ધ્યાનરૂપી કોઠામા વિરાજમાન હતા-અર્થાત્ ધ્યાનમા બેઠા હતા ધ્યાનને જે કોઠાની ઉપમા આપી છે તેનો હેતુ એ છે કે જેમ કોઠામા ભરેલા ધાન્ય આદિક આમતેમ વિખરાઇ જતા નથી તેમ ધ્યાનમા ચોટેલી ઇંદ્રિઓ

मूलम्—तए ण से भगव गोयमे जायसड्ढे जायसंसए

भाव, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमानित्यर्थ, 'सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' स्यमेन तपसाऽऽमान भावयन्=वासयन् विहरति ॥ सू० १ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि। 'तए ण से भगव गोयमे' तत खलु स भगवान् गौतम 'जायसड्ढे' जातश्रद्ध —जाता=प्रागभूता सम्प्रति सामान्येन प्रवृत्ता श्रद्धा=तत्वनिर्णयविषयिका वाञ्छा यस्य स जातश्रद्ध, वक्ष्यमाणतत्त्वपरिज्ञानेच्छावानित्यर्थ, 'जायससए' जातसंशय —जात =प्रवृत्त सशयो यस्य स तथोक्त, सशयोत्पत्तिप्रकारस्त्वित्थम्—औपपातिकसूत्र हि—आचाराङ्गस्योपाङ्गम्, तेनाचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धस्य प्रथमाध्ययन प्रथमोद्देशके य आमन उपपात उक्त, तस्मिन् विषये वक्ष्यमाणसशयोत्पत्त्या जात-

बाहर इधर–उधर नहीं हो सकता है। मानसिक प्रत्येक वृत्तिया इस अवस्था मे नियन्त्रित हो जाती है। ऐसे ये गौतम नामसे प्रसिद्ध इन्द्रभूति गणधर (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) सयम एव तप से सदा अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरते थे॥सू १॥

'तए ण से' इत्यादि।

(तए ण) परिषत् चले जाने के बाद (से भगव गोयमे) वे भगवान् गौतम (जायसड्ढे) कि जिनके चित्तमें तत्व को निर्णय करने के लिये वाञ्छा हुई, कारण कि इन्हें (जायससए) इस प्रकार का सशय उद्भूत हुआ था कि यह औपपातिक सूत्र, आचाराग सूत्र का उपाग है, आचाराग सूत्र के प्रथम अध्ययन के प्रथम उद्देशक में जो आत्मा का उपपात कहा है सो किस प्रकार से कहा है? (जायकोऊहल्ले) अत भगवान् मेरे सशयित

તેમજ અંત કરણની વૃત્તિઓ બહાર આમતેમ જઈ શકતી નથી માનસિક પ્રત્યેક વૃત્તિઓ આ અવસ્થામા નિયત્રિત થઈ જાય છે એવા આ ગૌતમ નામે પ્રસિદ્ધ ઈંદ્રભૂતિ ગણધર (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) સયમ તેમ જ તપથી સદા પોતાની આત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિચરતા હતા (सू १)

'तए ण से' ઈત્યાદિ

(तए ण) પરિષદ્ ચાલી ગયા પછી (से भगव गोयमे) તે ભગવાન ગૌતમ (जायसड्ढे) કે જેના ચિત્તમા તત્ત્વનો નિર્ણય કરવાની વાછા થઈ, કારણ કે તેમને (जायससए) આ પ્રકારનો સશય ઉત્પન્ન થયો હતો કે આ ઔપપાતિક સૂત્ર, આચારાગ સૂત્રનુ ઉપાગ છે આચારાગ સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશકમા જે આત્માનો ઉપપાત વર્ણવ્યો છે તે કેવા પ્રકારથી કહ્યો છે? (जायकोऊहल्ले) હવે ભગવાન મારા આ સશયના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન જાણે

जायकोऊहल्ले, उप्पण्णसड्ढे उप्पण्णससए उपण्णकोऊहल्ले, संजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले, समुप्पण्णसड्ढे समु-

सशय इति भाव । '**जायकोऊहल्ले**' जातकुतूहल–जात कुतूहलम्=औत्सुक्यं यस्य स जातकुतूहल, मत्कृतप्रश्नस्य कीदृशमुत्तरं भगवान् वक्ष्यति तज्ज्ञातुमौत्सुक्यवानित्यर्थ, '**उप्पण्णसड्ढे**' उत्पन्नश्रद्ध–उत्पन्ना=विशेषेण जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा–श्रद्धाया स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्ध, तस्या स्वरूपस्य प्रादुर्भावे तु उत्पन्नश्रद्ध–इति भाव । '**उप्पण्णससए**' उत्पन्नसंशय, '**उप्पण्णकोऊहल्ले**' उत्पन्नकुतूहल, '**सजायसड्ढे**' सजातश्रद्ध, प्रकर्षार्थवाचक स शब्द, ततश्च सजाता=विशेषतरेण उत्पन्ना श्रद्धा यस्य स सजातश्रद्ध, '**सजायससए**' सजातसशय, '**सजायकोऊहल्ले**' सजातकुतूहल, '**समुप्पण्णसड्ढे**' समुत्पन्नश्रद्ध–समुत्पन्ना=सर्वथा सजाता श्रद्धा यस्य स तथा,

प्रश्न का उत्तर न मालूम किस तरह का देगे ? इस बात को जानने की उत्कण्ठा उनके चित्त मे बढ़ी, क्यों कि (**उप्पण्णसड्ढे**) भगवान के ऊपर ही उनके चित्त मे अतिशय श्रद्धा थी, अत उनसे ही निर्णय करने के लिये श्रद्धा उत्पन्न हुई । (**उप्पण्णससए उप्पण्णकोऊहल्ले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले समुप्पण्णसड्ढे समुप्पण्णससए समुप्पण्णकोऊहल्ले**) उत्पन्नसंसय, उत्पन्नकौतुहल'–इत्यादि पदों द्वारा वाच्यार्थ मे, अवग्रह, ईहा, अवाय, और धारणा ज्ञान की तरह उत्तरोत्तररूप से विशेषता द्योतन करने के लिए सूत्रकार ने '**जात, उत्पन्न, सजात, समुत्पन्न**' इन पदों का प्रयोग किया है। भगवान् गौतम को जो चित्त मे तत्त्व के निर्णय करने की इच्छा जागृत हुइ वह पहिले सामान्यरूप म ही हुइ, कारण कि उन्हे सशय जो उत्पन्न हुआ था वह भी सामान्यरूप से ही हुआ था, इसी

કેવી રીતે આપશે ? એ વાતને જાણવાની ઉત્કંઠા તેમના ચિત્તમા વધી, કેમકે (उप्पण्णसड्ढे) ભગવાનના ઉપરજ તેમના ચિત્તમા અતિશય શ્રદ્ધા હતી, હવે તેમની જ પાસેથી નિર્ણય કરવા માટે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ (उप्पण्णससए उप्पण्णकोऊहल्ले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले समुप्पण्णसड्ढे समुप्पण्णससए समुप्पण्णकोऊहल्ले) 'ઉત્પન્નસંશય ઉત્પન્નકૌતુહલ' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા વાચ્યાર્થમા, અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા જ્ઞાનની પેઠે ઉત્તરોત્તરરૂપથી વિશેષતાનો પ્રકાશ લાવવામાટે સૂત્રકારે 'जात उत्पन्न सजात समुत्पन्न' એ પદોનો પ્રયોગ કર્યો છે ભગવાન ગૌતમને જે ચિત્તમા તત્ત્વનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા જાગ્રત થઈ તે પહેલા સામાન્યરૂપમાં જ થઇ હતી કારણ તેમને જે સંશય

प्पण्णसंसए समुप्पण्णकोऊहल्ले उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता

'समुप्पण्णसंसए' समुत्पन्नसंशयः, 'समुप्पण्णकोऊहल्ले' समुत्पन्नकुतूहलः, श्रद्धा-दय शब्दा व्याख्याता एव। अत्रैव श्रद्धादौ कार्यकारणभावः। प्रश्नजाताच्छादपा श्रद्धा जाता, तस्याः कारण-संशयः कुतूहलं चेति। 'उट्ठाए उट्ठेइ' उत्थया=उत्थानशक्त्या स्वास-नात् उत्तिष्ठति, उत्थाय, 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महा-वीरो विराजते इति शेषः, 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपा-गत्य, 'समणं भगवं महावीरं' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, 'तिक्खुत्तो आयाहिण-पयाहिणं करेइ' त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'वंदइ णमंसइ'

तरह अपने प्रश्न के उत्तर को सुनने के लिये जो उनके चित्त में उत्कण्ठा जागृत हुई वह भी सामान्यरूप से ही। फिर बाद में 'उत्पन्नसड्ढे' आदि पदों द्वारा जो सूत्रकार ने श्रद्धा को उत्पन्न आदिरूप में प्रकट किया है उसमें श्रद्धा आदि में उत्तरोत्तर विशेषता जाननी चाहिये। इस प्रकार के वे गौतमप्रभु (उट्ठाए उट्ठेइ) उत्थानशक्ति द्वारा अपने स्थान से उठे और (उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) उठकर जहाँ प्रभु श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ पहुँचे, (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ) पहुँचते ही उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर प्रभु को तीन बार आदक्षिण-प्रदक्षिण किया, (करित्ता वंदइ णमंसइ) फिर बाद में वन्दना एवं

ઉત્પન્ન થયો તે પણ સામાન્યરૂપથી જ થયો હતો. આવી જ રીતે પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળવાને માટે તેમના ચિત્તમાં જે ઉત્કંઠા જાગ્રત થઈ તે પણ સામાન્યરૂપની જ હતી. પણ ત્યાર પછી (उप्पण्णसड्ढे) આદિ પદો દ્વારા જે સૂત્રકારે શ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન આદિ રૂપથી પ્રકટ કરી છે તેની શ્રદ્ધા આદિમાં ઉત્તરોત્તર વિશેષતા જાણવી જોઈએ. આ પ્રકારના તે ગૌતમ પ્રભુ (उट्ठाए उट्ठेइ) ઉત્થાનશક્તિ દ્વારા પોતાના સ્થાનથી ઉઠ્યા, અને (उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) ઉઠીને જ્યાં પ્રભુ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બિરા-જમાન હતા ત્યાં પહોંચ્યા (उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ) પહોંચતા જ તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને ત્રણ

जायकोऊहल्ले, उप्पण्णसड्ढे उप्पण्णससए उप्पण्णकोऊहल्ले, संजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले, समुप्पण्णसड्ढे समु-

न्शय इति भाव । '**जायकोऊहल्ले**' जातकुतूहल –जात कुतूहलम्=औत्सुक्य यस्य स जातकुतूहल, मत्कृतप्रश्नस्य कीदृशमुत्तर भगवान् वक्ष्यति त ज्ञातुमौत्सुक्यवानित्यर्थ, '**उप्पण्णसड्ढे**' उत्पन्नश्रद्ध –उत्पन्ना=विशेषेण जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा–श्रद्धाया स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्ध, तस्या स्वरूपस्य प्रादुर्भावे तु उत्पन्नश्रद्ध –इति भाव । '**उप्पण्णससए**' उत्पन्नसंशय, '**उप्पण्णकोऊहल्ले**' उत्पन्नकुतूहल, '**सजायसड्ढे**' सजातश्रद्ध, प्रकर्षार्थवाचक स शब्द, ततश्च सजाता=विशेषतरेण उत्पन्ना श्रद्धा यस्य स सजातश्रद्ध, '**सजायससए**' सजातसशय, '**सजायकोऊहल्ले**' सजातकुतूहल, '**समुप्पण्णसड्ढे**' समुत्पन्नश्रद्ध –समुत्पन्ना=सर्वथा सजाता श्रद्धा यस्य स तथा,

प्रश्न का उत्तर न मालूम किस तरह का देगे? इस बात को जानने को उत्कण्ठा उनके चित्त मे बढी, क्यों कि (उप्पण्णसड्ढे) भगवान के ऊपर ही उनके चित्त मे अतिशय श्रद्धा थी, अत उनसे ही निर्णय करने के लिये श्रद्धा उत्पन्न हुइ। (**उप्पण्णससए उप्पण्णकोऊहल्ले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले समुप्पण्णसड्ढे समुप्पण्णससए समुप्पण्णकोऊहल्ले**) उत्पन्नसशय, उत्पन्नकौतुहल'–इत्यादि पदों द्वारा वाच्यार्थ मे, अवग्रह, ईहा, अवाय, और धारणा ज्ञान की तरह उत्तरोत्तररूप से विशेषता द्योतन करने के लिए सूत्रकार ने **'जात, उत्पन्न, सजात, समुत्पन्न'** इन पदों का प्रयोग किया है। भगवान् गौतम को जो चित्त मे तत्त्व के निर्णय करने की इच्छा जागृत हुइ वह पहिले सामान्यरूप मे ही हुइ, कारण कि उन्हे सशय जो उत्पन्न हुआ था वह भी सामान्यरूप से ही हुआ था, इसी

કેવી રીતે આપશે? એ વાતને જાણવાની ઉત્કંઠા તેમના ચિત્તમા વધી, કેમકે (उप्पण्णसड्ढे) ભગવાનના ઉપરજ તેમના ચિત્તમા અતિશય શ્રદ્ધા હતી, હવે તેમની જ પાસેથી નિર્ણય કરવા માટે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ (उप्पण्णससए उप्पण्णकोऊहल्ले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहल्ले समुप्पण्णसड्ढे समुप्पण्णससए समुप्पण्णकोऊहल्ले) 'ઉત્પન્નસશય ઉત્પન્નકૌતુહલ' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા વાચ્યાર્થમા, અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા જ્ઞાનની પેઠે ઉત્તરોત્તરરૂપથી વિશેષતાનો પ્રકાશ લાવવામાટે સૂત્રકારે 'जात उत्पन्न सजात समुत्पन्न' એ પદોનો પ્રયોગ કર્યો છે ભગવાન ગૌતમને જે ચિત્તમા તત્ત્વનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા જાગ્રત થઈ તે પહેલા સામાન્યરૂપમા જ થઇ હતી કારણ તેમને જે સશય

हय-पच्चक्खाय-पावकम्मे सकिरिए असंवुडे एगंतदंडे एगंत-
वाले एगंतसुत्ते पावकम्म अण्हाइ ?, हंता ! अण्हाइ ॥ सू०३ ॥

निरहित, तथा-'अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे' अप्रतिहत-प्रत्याख्यात-पापकर्मा प्रतिहतानि अतीतकालकृतानि निन्दाद्वारेण, प्रत्याख्यातानि भविष्यत्कालभावीनि निवृत्तिद्वारेण, पापकर्माणि=प्राणातिपातादिरूपाणि येन स प्रतिहत-प्रत्याख्यात पापकर्मा, भूतभाविपापनिषेधाभावेन यस्तथा न भवति स -अ-प्रतिहत प्रत्याख्यात पापकर्मा, अतएव 'सकिरिए' सक्रिय =कायिक्यादिक्रियायुक्त, 'असवुडे' असंवृत =अनिरुद्धेन्द्रिय, 'एगंतदंडे' एकान्तदण्ड -एकान्तेनैव=सर्वथैव दण्ड- यस्यात्मान पर वा पापप्रवृत्तितो य स एकान्तदण्ड, 'एगंतबाले' एकान्तबाल -सर्वथा मिथ्यादृष्टि, अतएव-'एगंतसुत्ते' एकान्तसुप्त =सर्वथा मिथ्यात्वनिद्रया प्रसुप्त, 'पावकम्म' पापकर्म=प्राणातिपातादिकर्म 'अण्हाइ' आस्रवति=बध्नाति किम्?, भगवानाह- 'हंता अण्हाइ' हन्ताऽऽस्रवति-हन्त इति स्वीकारे, आस्रवति=बध्नाति इदमुत्तरवाक्यम् ॥सू०३॥

अनुष्ठान करने में लगा हुआ है, (अविरए) प्राणातिपातादिक से जिसने विरति धारण नहीं की है, तथा (अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे) लगे हुए पापकर्मों का निंदा द्वारा तथा भविष्यत् काल में बधनेवाले पापकर्मों का प्रत्याख्यान-निवृत्ति-द्वारा जिसने परित्याग नहीं किया है, (सकिरिए) कायिकी आदि क्रियाओं से जो युक्त है, इसलिये (असवुडे) असंवृत-अनिरुद्धेन्द्रिय बना हुआ है, (एगतदंडे) अपने को अथवा परको जो पापमय प्रवृत्ति से दंडित-दुःखित करता रहता है, जो (एगतबाले) एकान्तमिथ्यादृष्टि है और (एगतसुत्ते) सर्वथा मिथ्यात्व की निद्रा में गाढ सुप्त बना हुआ है, वह (पावकम्मं) पापकर्म-प्राणातिपातादिक कर्मों का (अण्हाइ) बन्ध करता है क्या? तब भगवान् ने कहा, (हंता) हां गौतम! (अण्हाइ) बन्ध करता है।

सर्व सावद्य अनुष्ठान करवामां तत्पर रहेलो छे, (अविरए) प्राणुातिपात आदिकथी जेणे विरति धारणु करी नथी, तथा (अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे) लागी रहेला पापकर्मोनो निंदा द्वारा, तथा भविष्य काळमां बंधानारा पाप कर्मोनो प्रत्याख्यान-निवृत्ति-द्वारा, जेणे परित्याग कर्यो नथी, (सकिरिए) कायिकी आदि क्रियाओथी जे युक्त छे, तेथी (असवुडे) असंवृत-अनिरुद्ध इंद्रियोवाळो बन्यो छे, (एगतदडे) पोताने अथवा परने जे पापमय प्रवृत्तिथी दंडित-दुःखित कर्या करे छे एवो ते (एगतबाले) एकांत मिथ्यादृष्टि के जे (एगतसुत्ते) सर्वथा मिथ्यात्वनी घोर निद्रामां सुतेलो छे, ते (पावकम्म) पापकर्म- प्राणुातिपात आदिक कर्मोनो (अण्हाइ) बंध करे छे के शुं? त्यारे भगवाने कह्युं-(हंता) हा गौतम! (अण्हाइ) बंध करे छे

वदइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सूसमाणे णमसमाणे अभिमुहे विणएणं पजलिउडे पज्जुवासमाणे एवं वयासी ॥ सू०२ ॥

मूलम्—जीवे णं भते ! असजए अविरए अ-प्पडि-

वन्दते नमस्यति, 'वंदित्ता णमसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा, 'नच्चासण्णे नाइदूरे' नात्यासन्ने नातिदूरे 'सुस्सूसमाणे णमसमाणे' शुश्रूषमाणो नमस्यन् 'अभिमुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी' अभिमुखे विनयेन प्राञ्जलिपुट पर्युपासान एवमवादीत् । प्राग् व्याख्यातम् ॥ सू० २ ॥

टीका—अथात्मन उपपातस्य कर्मबन्धपूर्वकत्वात् कर्मबन्धविषये पृच्छति–'जीवे ण भते!' इत्यादि । 'जीवे ण भते!' जीव खलु भदन्त!=भगवन्! 'असजए' असयत =असयमवान्–सर्वसावद्यानुष्ठानयुक्त , 'अविरए' अविरत =प्राणातिपातादिविर-

नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सूसमाणे णमसमाणे अभिमुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी) वदना नमस्कार करने के बाद फिर वे प्रभु के निकट सामने ही, न उनसे अति दूर न उनके अतिनिकट ही, किन्तु उचित स्थान पर विनयावनत होकर दोनों हाथों को जोडकर बैठ गये, पश्चात् इस प्रकार बोले ॥सू २॥

'जीवे ण भते!' इत्यादि ।

गौतमने भगवान् से क्या पूछा ? इस बात को इस सूत्र द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित करते हे–(भत्ते) हे भदत ! जो (जीवे) जीव (असजए) असयमी हे–सर्व सावद्य

વાર આદક્ષિણપ્રદક્ષિણ કર્યું, (करित्ता वदइ णमसइ) પછી વંદના નમસ્કાર કર્યા (वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सूसमाणे णमसमाणे अभिमुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी) વંદના નમસ્કાર કર્યા પછી તેઓ પ્રભુની પાસે સામે જ, ન બહુ દૂર કે ન બહુ પાસે પણ–ઉચિત સ્થાને, વિનયથી નમ્ર બનીને બન્ને હાથ જોડીને બેસી ગયા પછી આ પ્રકારે બોલ્યા (સૂ ૨)

'जीवे ण भते' ઈત્યાદિ

ગૌતમે ભગવાનને શું પૂછયું ?–એ વાતને આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર પ્રદર્શિત કરે છે –(भते) હે ભદન્ત ! જે (जीवे) જીવ (असजए) અસયમી છે–

मूलम्—जीवे ण भंते! मोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे किं मोहणिज्जं कम्मं बंधइ? वेयणिज्जं कम्मं बंधइ? गोयमा! मोहणिज्जं पि कम्मं बंधइ, वेयणिज्जं पि कम्मं बंधइ, णण्णत्थ चरिम-

टीका—'जीवे णं भंते!' इत्यादि। 'जीवे णं भंते!' जीवः खलु भदन्त! 'मोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे' मोहनीयं कर्म वेदयन्=अनुभवन् 'किं मोहणिज्जं कम्मं बंधइ' किं मोहनीयं कर्म बध्नाति?, अथवा-'वेयणिज्जं कम्मं बंधइ?' वेदनीयं कर्म बध्नाति किम्? इति प्रश्ने स युत्तरमाह-'गोयमा! मोहणिज्जं पि कम्मं बंधइ वेयणिज्जं पि कम्मं बंधइ' गौतम! मोहनीयमपि कर्म बध्नाति वेदनीयमपि कर्म बध्नाति, 'णण्णत्थ चरिममोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे' केवलं चरममोहनीयं कर्म वेदयन्, 'णण्णत्थ' इति नवरं—केवलमित्यर्थः, सूक्ष्मसम्परायदशमगुणस्थानके लोभमोहनीयसूक्ष्मकि-

'जीवे णं भंते' इत्यादि।

(भंते) हे भदन्त! (मोहणिज्जं कम्मं) मोहनीय कर्म का (वेदेमाणे) अनुभव करने वाला (जीवे णं) जीव (किं) क्या (मोहणिज्जं कम्मं) मोहनीय कर्म का (बंधइ) बंध करता है? (वेयणिज्जं कम्मं बंधइ) अथवा वेदनीय कर्म का बंध करता है? इन दो प्रश्नों का उत्तर प्रभु इस प्रकार देते हैं-(गोयमा) हे गौतम! (मोहणिज्जं पि कम्मं बंधइ वेयणिज्जं पि कम्मं बंधइ) मोहनीय कर्म का अनुभव करनेवाला जीव मोहनीय कर्म का भी बंध करता है और वेदनीय कर्म का भी बंध करता है, (णण्णत्थ चरिममोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे वेयणिज्जं कम्मं बंधइ) केवल सूक्ष्मसंपराय नामके १० वे गुणस्थान में चरम-मोहनीय-सूक्ष्मलोभ-को वेदन करने वाला जीव वेदनीय कर्म का बंध करता है, क्यों कि अयोगी-

'जीवे णं भंते' ઇત્યાદિ

(भंते) હે ભદન્ત! (मोहणिज्जं कम्मं) મોહનીય કર્મનો (वेदमाणे) અનુભવ કરવાવાળો (जीवे) જીવ (किं) શું (मोहणिज्जं कम्मं) મોહનીય કર્મનો (बंधइ) બંધ કરે છે? (वेयणिज्जं कम्मं बंधइ) અથવા વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે? આ બે પ્રશ્નોના ઉત્તર પ્રભુ આ પ્રકારે આપે છે-(गोयमा) હે ગૌતમ! (मोहणिज्जं पि कम्मं बंधइ वेयणिज्जं पि कम्मं बंधइ) મોહનીય કર્મનો અનુભવ કરનારા જીવ મોહનીય કર્મનો પણ બંધ કરે છે અને વેદનીય કર્મનો પણ બંધ કરે છે (णण्णत्थ चरिममोहणिज्जं कम्मं वेदेमाणे वेयणिज्जं कम्मं बंधइ) કેવલ સૂક્ષ્મ સંપરાય નામના ૧૦ દશમા ગુણસ્થાનમાં ચરમ મોહનીય-સૂક્ષ્મલોભનું વેદન

मूलम्—जीवे णं भंते ! असजए जाव एगंतसुत्ते मोहणिज्जं पावकम्मं अण्हाइ ? हंता ! अण्हाइ ॥ सू० ४ ॥

टीका—'जीवे णं भंते !' इत्यादि। 'जीवे णं भंते !' जीवः खलु भदन्त ! 'असजए जाव एगंतसुत्ते' असंयतो यावदेकान्तसुप्तः 'मोहणिज्जं पावकम्मं' मोहनीयं पापकर्म 'अण्हाइ' आस्रवति=बध्नाति किम् ?—इति प्रश्ने, उत्तरमाह-'हंता ! अण्हाइ' हन्त ! आस्रवति=बध्नातीत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

भावार्थ—जो जीव असंयमी है, सावद्य अनुष्ठानों से निवृत्त नहीं हुआ है, पूर्वकृत पापकर्मों की जिसने निंदा नहीं की, तथा भविष्यत्-काल में मैं ऐसे पापकर्म नहीं करूँगा-इस प्रकार अकरणभाव से जिसने उनका परित्याग नहीं किया, कायिकी आदि क्रियाओं में जो मग्न है, स्वयं दुःखित होता है और दूसरों को भी अपनी कुत्सित प्रवृत्ति से दुःखित करता रहता है ऐसा मिथ्यात्व की गाढ अंधेरी में रहा हुआ मिथ्यादृष्टि जीव पापकर्मों का बंधक होता है या नहीं ?—इस प्रकार गौतम के प्रश्न को सुनकर प्रभु ने कहा—हां ! होता है॥ सू० ३ ॥

'जीवे णं भंते !' इत्यादि।

(जीवे णं भंते ! असजए जाव एगंतसुत्ते) हे भदंत ! वही पूर्वोक्त असंयम आदि अवस्था से लेकर सर्वथा मिथ्यात्वरूपी गाढनिद्रा में प्रसुप्त असंयमी मिथ्यादृष्टि जीव (मोहणिज्जं) मोहनीय कर्म का (अण्हाइ) बंध करता है क्या ? (हंता) हां गौतम ! (अण्हाइ) बन्ध करता है॥ सू० ४ ॥

ભાવાર્થ—જે જીવ અસંયમી છે, સાવદ્ય અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થતો નથી, પૂર્વે કરેલા પાપ કર્મોની જેણે નિંદા કરી નથી, તથા ભવિષ્ય કાલમાં એવાં પાપ કર્મ હું નહિ કરૂં–એ પ્રકારના અકરણભાવથી જેણે તેનો પરિત્યાગ કર્યો નથી, કાયિકી આદિ ક્રિયાઓમાં જે મગ્ન છે, પોતે દુઃખિત થાય છે અને બીજાને પણ પોતાની કુત્સિત પ્રવૃત્તિથી દુઃખિત કરે છે એવા મિથ્યાત્વના ગાઢ અંધારામાં રહેલો એવો મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ પાપકર્મોનો બંધક થાય છે યા નહિ ? આ પ્રકારના ગૌતમનો પ્રશ્નને સાંભળીને પ્રભુએ કહ્યું–હા ! થાય છે (સૂ. ૩)

'जीवे णं भंते' ઇત્યાદિ

(जीवे णं भंते ! असजए जाव एगंतसुत्ते) હે ભદન્ત ! ઉપર કહેલ અસંયમ આદિ અવસ્થાથી લઇને સર્વથા મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢ નિદ્રામાં સુતેલા અસંયમી–મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ (मोहणिज्जं) મોહનીય કર્મનો (अण्हाइ) બંધ કરે છે શું ? (हंता) હા ગૌતમ ! (अण्हाइ) બંધ કરે છે (સૂ. ૪)

मूलम्—जीवे णं भंते! असंजए जाव एगतसुत्ते उस्सण्ण-तस-पाण-घाई कालं किच्चा णेरइएसु उववज्जइ?, हंता! उववज्जइ ॥ सू० ६ ॥

मूलम्—जीवे णं भंते! असंजए अविरए अ-प्पडिहय-प-

टीका—अथोपपातं पृच्छति-'जीवे णं भंते!' इत्यादि। 'जीवे णं भंते!' जीवः खलु हे भदन्त! 'असंजए जाव एगतसुत्ते' असंयतो यावदेकान्तसुप्तः-प्राग्व्याख्यातः, 'उस्सण्ण-तस-पाण-घाई' प्रायस्त्रस-प्राण-घाती-'उस्सण्णं' इतिप्रायः=बाहुल्येन त्रसप्राणान्=त्रसप्राणिनो हन्ति तच्छील, 'कालमासे' मरणसमये, 'कालं किच्चा' कालं कृत्वा-मरणं विधाय, 'णेरइएसु उववज्जइ' नैरयिकषूत्पद्यते किम्? इति प्रश्ने, उत्तरमाह भगवान्-'हंता! उववज्जइ' हन्त! उत्पद्यते=नारकेषु जायते ॥ सू०६ ॥

टीका—'जीवे णं भंते' इत्यादि। 'जीवे णं भंते!' जीवः खलु हे

'जीवे णं भंते!' इत्यादि।

गौतम उपपात के विषय में पूछते हैं-(जीवे णं भंते! असंजए जाव एगतसुत्ते उस्सण्ण-तसपाण-घाई) हे भदंत! वही पूर्वोक्त असंयम आदि अवस्था से लेकर सर्वथा मिथ्यात्वरूपी गाढनिद्रा में प्रसुप्त मिथ्यादृष्टि जीव जो बहुलता से त्रसजीवों की हिंसा करने में तल्लीन रहा करता है वह (कालमासे) मृत्यु के समय में (कालं किच्चा) मर कर (णेरइएसु) नारकियों में (उववज्जइ) उत्पन्न होता है क्या? उत्तर-(हंता) हां गौतम! (उववज्जइ) उत्पन्न होता है ॥ सू ६ ॥

'जीवे णं भंते' ઇત્યાદિ

ગૌતમ ઉપપાતના વિષયમાં પૂછે છે-(जीवे णं भंते! असंजए जाव एगतसुत्ते उस्सण्ण-तस-पाण-घाई) હે ભદંત! ઉપર કહેલ અસંયમ આદિ અવસ્થાથી લઈને સર્વથા મિથ્યાત્વ રૂપી ગાઢનિદ્રામાં સુતેલો મિથ્યાદષ્ટિ જીવ જે ઘણું ખરો ત્રસ જીવોની હિંસા કરવામાં મગ્યો રહે છે, તે (कालमासे) મૃત્યુ-સમયે (कालं किच्चा) મરીને (णेरइएसु) નારકીઓમાં (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે શું? ઉત્તર-(हंता) હા ગૌતમ! (उववज्जइ) ઉત્પન્ન થાય છે (સૂ ६)

मोहणिज्जं कम्म वेदेमाणे वेयणिज्ज कम्म वंधइ, णो मोहणिज्ज कम्मं वधइ ॥ सू०५ ॥

ग्किारूप चरममोहनायमित्युच्यते, तद्वेदयन् जीव, 'वेयणिज्ज कम्मं वधइ' वेदनीय कर्म व नाति, यतो हि अयोगिन एव वेदनीयकर्मणो व धाभाव, 'णो मोहणिज्ज कम्म नधइ' नो मोहनाय कर्म बध्नाति–सूक्ष्मसपरायस्य मोहनीयायुष्कवर्जाना षण्णामेव प्रकृतीना बन्धकत्वादिति ॥ सू० ५ ॥

नामक चौदहवे गुणस्थान मे ही वेदनीय कर्म के बन्ध का अभाव है, (णो मोहणिज्ज कम्मं वधइ) इसलिये सूक्ष्मसपराय वाला जीव मोहनीय एव आयुकर्म को छोडकर शेष ज्ञाना वरणीयादि छ प्रकृतियों का ब धक होता हे ।

भावार्थ—प्रश्न इस प्रकार है कि मोहनीय कर्म का वेदन करने वाला जीव मोह नीय कर्म का नध करता है कि वेदनीय कर्म का व ध करता है? **उत्तर**—वेदनीय कर्म का भा बध करता है और मोहनीय कर्म का भी बध करता है, परन्तु अतिम मोहनीय–सूक्ष्म लोभ का क्षय करते समय (बारहवे गुणस्थान मे) वेदनीय कर्म का तो बध करता है परतु मोहनीय कर्म का बध नहीं करता। कारण कि मोहनीय कर्म का क्षय १० वे गुणस्थान मे ही हो जाता है, आगे सिर्फ ११ वेदनीय कर्म का बध होता है सो यह भी केवल तेर-हवे गुणस्थान तक ही जानना चाहिये, क्यों कि १४ वें गुणस्थान में वेदनीय कर्म के बध का अभाव है ॥ मू ५ ॥

કરનારા જીવ વેદનીય કર્મનો બધ કરે છે કેમકે અયોગી નામના ચૌદમા ગુણસ્થાનમાજ વેદનીય કર્મના બધનો અભાવ છે (णो मोहणिज्ज कम्म बधइ) આ માટે સૂક્ષ્મસપરાયવાળા જીવ મોહનીય તેમજ આયુકર્મને છોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણીય આદિ છ પ્રકૃતિઓના બધક થાય છે

ભાવાર્થ–પ્રશ્ન એવા પ્રકારનો છે કે મોહનીયકર્મનુ વેદન કરવાવાળા જીવ મોહનીય કર્મનો બધ કરે છે કે વેદનીય કર્મનો બધ કરે છે?

ઉત્તર–વેદનીય કર્મનોય બધ કરે છે અને મોહનીય કર્મનો પણ બધ કરે છે પરતુ અતિમ મોહનીય સૂક્ષ્મલોભનો ક્ષય કરતી વખતે (બારમા ગુણસ્થાનમા) વેદનીય કર્મનો તો બધ કરેજ છે, પરતુ મોહનીય કમનો બધ કરતા નથી, કારણ કે મોહનીય કર્મનો ક્ષય ૧૦ મા ગુણસ્થાનમા જ થઈ જાય છે આગળ માત્ર ૧ વેદનીય કર્મનો જ બધ થાય છે, અને તે પણ કેવળ તેરમા ગુણસ્થાન સુધી જ જાણવો જોઈએ, કેમકે ૧૪ મા ગુણ-સ્થાનમા વેદનીય કમના બધનો અભાવ છે (સૂ ૫)

देवे सिया, अत्थेगइया णो देवे सिया? गोयमा! जे इमे जीवा गा-
मा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कव्वड-मडंब-दोणमु-
ह-पट्टणा-सम-संबाह संण्णिवेसेसु अकामतण्हाए अकाम-

रूको देवः स्यात्, अस्त्येकको न देवः स्यात् ?-तत् यदत्यत यदेको देवो भवति एको न भवतीति किंनिमित्तकोऽयं भेद? इति प्रश्नः, भगवानुत्तरमाह-'गोयमा! जे इमे जीवा गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कब्बड-मडंब-दोणमुह-पट्टणा सम-संबाह-संणिवेसेसु' गौतम! ये इमे जीवा ग्रामा-ऽऽकर-नगर-निगम-राजधानी-खेट-कर्बट-मडम्ब-द्रोणमुख-पत्तना-ऽऽश्रम-संबाध-सन्निवेशेषु-प्रागुक्तव्याख्यातरूपेषु 'अकामतण्हाए' अकामतृष्णया-अकामाना=निर्जराद्यनभिलाषिणा सता तृष्णा=तृट्-अकामतृष्णा तया, 'अ-

'से केणट्ठेण भंते!' इत्यादि।

प्रश्न-(भंते!) हे भदन्त! (से केणट्ठेण एवं वुच्चइ अत्थेगइया देवे सिया अत्थेगइया देवे णो सिया) आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि कितनेक जीव देवलोक में उत्पन्न हो सकते हैं और कितनेक नहीं हो सकते हैं? उत्तर-(गोयमा) गौतम! सुनो, (जे इमे जीवा गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कव्वड-मडंब-दोणमुह-पट्टणा-सम-संबाह-संणिवेसेसु अकामतण्हाए अकामछुहाए अकामबंभचेरवासेण अकाम-अण्हाणग-सीया-यव-दंस-मसग-सेय-जल्ल-मल्ल-पंक-परितावेण अप्पतरो वा भुज्जतरो कालं अप्पाणं परिकिलेसंति, परिकिलेसित्ता वा कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) जो जीव प्राकोट सहित ग्राम में, सुवर्णादिक की खानों में, कर-

'से केणट्ठेण भंते!' ઇત્યાદિ।

પ્રશ્ન-(भंते) હે ભદન્ત! (से केणट्ठेण एवं वुच्चइ अत्थेगइया देवे सिया अत्थेगइया देवे णो सिया) આપ એમ શું કારણથી કહો છો કે કેટલાક જીવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને કેટલાક નથી થઈ શકતા? ઉત્તર-(गोयमा) ગૌતમ! સાંભળો (जे इमे जीवा गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड कव्वड मडंब-दोणमुह-पट्टणा-सम-संबाह-संणिवेसेसु अकामतण्हाए अकामछुहाए अकाम-बंभचेरवासेण अकाम-अण्हाणग-सीया-यव दंस-मसग-सेय जल्ल-मल्ल पंक-परिता वेण अप्पतरो वा भुज्जतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसंति, परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) જે જીવ કોટ બાંધેલા ગામમાં, સુવર્ણની ખાણોમાં, કર વગરના નગરમાં, વ્યાપારીઓની વસ્તીવાળા નિગમમાં, રાજ

च्चक्खाय- पावकम्मे इओ चुए पेच्च देवे सिया ?, गोयमा ! अत्थेगइया देवे सिया, अत्थेगइया णो देवे सिया ॥ सू० ७ ॥

मूलम्—से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—अत्थेगइया

भदन्त ! 'असजए अविरए अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे' असंयत अविरत अ-प्रतिहत-प्रत्याख्यात-पापकर्मा-व्याख्यातपूर्व, 'इओ चुए' इतः=मर्त्यलोकात्, च्युत = मृत, 'पेच्च देवे सिया' प्रेत्य देव स्यात्-प्रेत्य=जन्मान्तरे देव =देवगतिसमापन्न स्यात् किम् ? इति प्रश्ने भगवानुत्तर कथयति-'गोयमा ! अत्थेगइया देवे सिया' गौतम ! अस्त्येकको देव स्यात्-कश्चिद्देव स्यात्, 'अत्थेगइया णो देवे सिया' अस्त्येकको नो देव स्यात्-कश्चिद्देवगतिसमापन्नो न भवेत् ॥ सू० ७ ॥

टीका—'से केणट्ठेण भंते !' इत्यादि। 'से केणट्ठेण भंते ! 'एव वुच्चइ-अत्थेगइया देवे सिया अत्थेगइया णो देवे सिया ?' तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते ऽस्त्ये

'जीवे ण भंते !' इत्यादि।

(भंते) हे भदन्त ! (असजए अविरए अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे जीवे) जो जीव असयमी है, अविरतिसपन्न है, पापकर्मों का जिसने निंदाद्वारा एव विनिवृत्तिद्वारा प्रत्याख्यान नहीं किया है ऐसा वह जीव, (इओ चुए) इस मर्त्यलोक से मर कर (पेच्च) परलोक में-जन्मान्तर मे (देवे सिया) क्या देवलोक में उत्पन्न हो सकता है ? उत्तर-(गोयमा) हे गौतम ! (अत्थेगइया देवे सिया अत्थेगइया णो देवे सिया) कितनेक जीव देवलोक मे उत्पन्न होते है और कितनेक जीव देवलोक मे उत्पन्न नहीं भी होते है ॥ सू ७ ॥

'जीवे ण भंते' ઈત્યાદિ

(भंते) હે ભદન્ત ! (असजए अविरए अ-प्पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे जीवे) જે જીવ અસયમી છે, અવિરતિસપન્ન છે, પાપકર્મોનું જેણે નિંદા દ્વારા તેમજ વિનિવૃત્તિ દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન કર્યું નથી એવા તે જીવ (इओ चुए) આ મર્ત્યલોકમાથી મરીને (पेच्च) પરલોકમા-જન્માતરમા (देवे सिया) શું દેવ લોકમા ઉત્પન્ન થઇ શકે છે ? (गोयमा) ઉત્તર-હે ગૌતમ ! (अत्थेगइया देवे सिया अत्थेगइया णो देवे सिया) કેટલાક જીવ દેવલોકમા ઉત્પન્ન થાય છે અને કેટલાક જીવ દેવલોકમા ઉત્પન્ન નથી પણ થતા (સૂ. ૭)

भुज्जतरो वा कालं अप्पाणं परिकिलेसंति, परिकिलेसित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई, तहिं तेसिं ठिई, तेहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते। तेसि णं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?, गोयमा! दसवाससहस्साइं ठिई

भूयस्तरं वा कालमात्मानं परिक्लेशयन्ति-'अप्पतरो भुज्जतरो' इत्युभयत्र द्वितीयार्थे प्रथमा, 'परिकिलेसित्ता' परिक्लेश्य 'कालमासे' कालमासे=कालावसरे 'कालं किच्चा' कालं कृत्वा 'अण्णयरेसु वाणमंतरेसु देवलोगसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' अन्यतमेषु व्यन्तरेषु देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति—अन्यतमेषु=बहूनां मध्ये एकतरेषु देवलोकेषु उपपातं प्राप्नुवन्ति, 'तहिं तेसिं गई तहिं तेसिं ठिई तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते' तत्र=देवलोके तेषां गतिः, तत्र तेषां स्थितिः, तत्र तेषामुपपातः प्रज्ञप्तः। 'तेसि णं भंते' देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' तेषां खलु भदन्त! देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, 'गोयमा' दसवाससहस्साइं ठिई पण्णत्ता' हे गौतम! दशवर्षसहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता—वर्षाणां दशसहस्राणि

से, चाहे ये सब कष्ट जीव अल्पकाल तक सहे या बहुतकाल तक सहे, परन्तु इन कष्टों से जो अपनी आत्मा को क्लेशित करते हैं वे मरणकाल प्राप्त होने पर मर कर किसी एक व्यन्तर-देवों के देवलोक में देवरूप से उत्पन्न होते हैं, (तहिं तेसिं गई तहिं तेसिं ठिई तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते) इसलिये वहीं पर उनकी गति, वहीं पर उनकी स्थिति और वहां पर उनका उपपात होता है। (तेसि णं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदंत! वहां पर उन देवों की कितने काल तक की स्थिति होती है? (गोयमा! दसवाससहस्साइं ठिई पण्णत्ता) गौतम! सुनो, वहां पर उनकी स्थिति दसहजार वर्ष की होती

परितापने सहन કરીને-ચાહે તે બધા કષ્ટ જીવ થોડો વખત સહન કરે અથવા લાંબા કાળ સુધી સહન કરે પરંતુ આ કષ્ટોથી જે પોતાના આત્માને ક્લેશિત કરે છે તે મરણકાલ પ્રાપ્ત થતાં મરીને કોઈ એક વ્યન્તર દેવોના દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, (तहिं तेसिं गई तहिं तेसिं ठिई तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते) આથી ત્યાં તેમની ગતિ, ત્યાં તેમની સ્થિતિ, અને ત્યાંજ તેમનો ઉપપાત થાય છે (तेसि णं भंते! देवाणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता?) હે ભદંત! ત્યાં તે દેવોની કેટલો કાળ સ્થિતિ હોય છે? (गोयमा! दसवास

छुहाए अकाम-बंभचेर-वासेणं अकाम-अण्हाणग-सीया-यव-दंस-मसग-सेय-जल्ल-मल्ल-पंक - परितावेण अप्पतरो वा

कामछुहाए ' अकामक्षुधया-अकामाना=निर्जराधनभिलाषिणा सता क्षुधा-अकामक्षुधा तया, ' अकाम-बंभचेर-वासेण ' अकाम-ब्रह्मचर्य-वासेन-अकामाना=निर्जराधनपेक्षाणा-ब्रह्मचर्ये वास तेन, ' अकाम-अण्हाणग-सीया-यव-दंस-मसग-सेय-जल्ल-मल्ल-पंक परितावेण ' अकामा-ऽस्नानक-शीता-ऽऽतप-दंश-मशक-स्वेद-जल्ल-मल्ल-पङ्क परितापेन-अकामाना=निर्जराधनपेक्षमाणाना यानि स्नानाऽभावादीनि पङ्कान्तानि तथा परितापेन=सतापेन, ' अप्पतरो वा भुज्जतरो वा काल अप्पाण परिकिलेसंति ' अल्पतर वा

रहित नगर म, व्यापारियों की वस्तीवाले निगम मे, राजा की राजधानी में, धूल के कोट से युक्त खेडे मे, कुत्सित जन का वस्तीवाले कर्वट मे, नजदीक २ ग्रामवाले मडब मे, जल और स्थल इन दोनों प्रकार के मार्ग वाले द्रोणमुख (बंदर) में, सर्ववस्तु जहा मिलती हों ऐसे पाटण मे, तापसों के आश्रमों मे, पर्वत के नजदीक वाले सवाध मे, एव गोपालों की प्रधान वस्तीवाले सन्निवेश मे, अकामनिर्जरासे-मनविना परवश हो कर खाने पान का वस्तु न मिल सकने के कारण क्षुधा-तृषा सहन करने से, अकामब्रह्मचर्य से-इच्छा होने पर भी स्त्री आदि की अप्राप्ति से ब्रह्मचर्य पालन करने से, अकामस्नान से-इच्छा होने पर भी पानी न मिल सकने के कारण स्नान नहीं करने से, वस्त्रादिक न मिल सकने के कारण शीत-आतप जन्य दु ख सहने से, दशमशक के द्वारा काटे जाने का कष्ट सहन करने से, स्वेद, जल्ल, मल्ल एव पक आदि को शरीर से दूर नहीं करने से, अर्थात् इन के द्वारा उत्पन्न परिताप के सहन करने

युक्त राजधानीमा, धूळना कोटवाळा गामडामा, कुत्सित जनोना निवासरूप कर्बटमा, पासे पासे गामवाळा मडबमा, जल अने स्थल ए बन्ने प्रकारना मार्गवाळा द्रोणमुख (बंदर)मा, सर्व वस्तु ज्या मळती होय एवा पाटणमा, तपस्वीओना आश्रमोमा, पर्वतनी पासेना सबाधमा, तेमज गोवाळनी मुख्य वस्तीवाळा सन्निवेशमा, अकामनिर्जराथी-मनविना परवश थईने-खावापीवानी वस्तु मळी न शकवाथी भूखतरस सहन करीने, अकाम-ब्रह्मचर्यथी-ईच्छा होवा छता स्त्री आदिनी अप्राप्तिथी ब्रह्मचर्य पालन करीने, अकामस्नानथी-ईच्छा होवा छता पाणी न मळी शकवाना कारणे स्नान नहि करीने, वस्त्रादिक न मळी शकवाना कारणे ठडी-गरमाथी थता दु ख सहन करीने, दशमशकथी करडाई जवानु कष्ट सहन करीने, स्वेद, जल्ल, मल्ल तेमज पक आदिने शरीरथी दूर नहि करीने एटले, आथी उत्पन्न थता

मूलम्—से जे इमे गामा–गर–णयर–णिगम–राय-हाणि–खेड–कव्वड–मडव–दोणमुह–पट्टणा–सम–संवाह–स-ण्णिवेसेसु मणुया भवंति, तंजहा—अंडुबद्धगा णियलबद्धगा हडिब-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे 'गामा–गर–णयर–णिगम–रायहाणि–खेड–कव्वड–मडव–दोणमुह–पट्टणा–सम–संवाह–स-ण्णिवेसेसु मणुया भवंति' ग्रामा–ऽऽकर–नगर–निगम–राजधानी–खेट–कर्वट–मडम्ब–द्रोणमुख–पत्तनाऽऽ–श्रम–संवाध–सन्निवेशेषु मनुजा भवन्ति–ग्रामादयः प्राग् व्याख्याता, तेषु य इमे मनुष्या भवन्ति, 'तंजहा' तद्यथा– 'अंडुबद्धगा' अण्डुबद्धका –अण्डूनि=अदु-

से देव होते हैं वे ही जीव आराधक होकर नियम से, आगामी एक ही मनुष्य भव से अथवा परम्परा से सात आठ भव से मुक्ति का लाभ करनेवाले होते हैं, अन्य नहीं। परन्तु जो अकामनिर्जरा करके देवता होते हैं वे सभी निर्वाणानुकूल भवान्तर प्राप्त करें ही यह नियम नहीं है॥ सू० ८॥

'से जे इमे गामागर' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये जीव (गामा–गर–णयर–णिगम–रायहाणि–खेड-कव्वड–मडव–दोणमुह–पट्टणा–सम–संवाह–सण्णिवेसेसु मणुया भवंति) ग्राम में, आकर में, नगर में, निगम में, राजधानी में, खेडे में, कर्वट में, मडम्ब में, द्रोणमुख में, पत्तन में, आश्रम में, संवाध में, एवं सन्निवेश में मानव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं और वे किसी अपराधवश (अंडुबद्धया) लोह एवं काष्ठ के बंधनो से हाथ पैरों को बांधकर

તેમજ સમ્યક્ચારિત્રપૂર્વક અનુષ્ઠાનથી દેવ થાય છે તેજ જીવ આરાધક થઈને નિયમથી આગામી એક જ મનુષ્યના ભવથી અથવા પરંપરાથી સાત–આઠ ભવોથી મુક્તિનો લાભ મેળવનાર થાય છે પરંતુ જે અકામનિર્જરા કરીને દેવતા થાય છે તે નિર્વાણ–અનુકૂલ ભવાંતર પ્રાપ્ત કરેજ એવો નિયમ નથી (સૂ. ૮)

'से जे इमे गामागर–' ઇત્યાદિ

(से जे इमे) જે આ જીવ (गामा–गर–णयर–णिगम–रायहाणि–खेड–कव्वड-मडव–दोणमुह–पट्टणा–सम–संवाह–सण्णिवेसेसु मणुया भवंति) ગામમાં, આકરમાં, નગરમાં, નિગમમાં, રાજધાનીમાં, ખેડામાં, કર્વટમાં, મડંબમાં, દ્રોણમુખમાં, પાટણમાં, આશ્રમમાં, સંબાધમાં, તેમજ સન્નિવેશમાં માનવની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન

पण्णत्ता। अत्थि णं भंते! तेसिं देवाणं इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसक्कार-परक्कमेइ वा?, हंता! अत्थि। ते णं भंते? देवा परलोगस्स आराहगा?, णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ८॥

यावत् तत्र तेषां स्थितिः प्रज्ञप्ता। '**अत्थि णं भंते! तेसिं देवाणं इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसक्कारपरक्कमेइ वा?**' अस्ति खलु हे भदन्त! तेषां देवानामृद्धिरिति वा, द्युतिरिति वा, यश इति वा, बलमिति वा, वीर्यमिति वा, पुरुषकारपराक्रम इति वा, ?, तेषां देवानामृद्ध्यादयो विद्यन्ते न वेति प्रश्नः, उत्तरमाह–'**हंता! अत्थि**' हन्त! अस्ति–तेषामृद्ध्यादयो वर्तन्ते इति भावः। पुनः–पृच्छति–'**ते णं भंते! देवा परलोगस्स आराहगा?**' ते खलु हे भदन्त! देवाः परलोकस्याऽऽराधकाः=परलोकसाधकाः सन्ति किम्?, उत्तरमाह–'**णो इणट्ठे समट्ठे**' नाऽयमर्थः समर्थः=सङ्गतः–इत्युत्तरम्, अयमभिप्रायः–ये हि जीवाः सम्यग्दर्शनज्ञानपूर्वकानुष्ठानेन देवा भवन्ति, त एव नियमतयाऽऽनन्तर्येण पारम्पर्येण वा निर्वाणफलं भवान्तरं प्राप्नुवन्ति तदन्ये तु भाज्याः ॥ सू० ८॥

है। (**अत्थि णं भंते! तेसिं देवाणं इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसकारपरक्कमेइ वा**) प्रभो! वहां उन देवों में परिवार आदि ऋद्धियाँ, शारीरिक कांति, यश, बल, वीर्य और पुरुषकार–पराक्रम ये सब होते हैं या नहीं?, (**हंता! अत्थि**) उत्तर–हां है। (**ते णं भंते! देवा परलोगस्स आराहगा**) हे भदंत! वे देव परलोक के आराधक होते हैं क्या? उत्तर–(**णो इणट्ठे समट्ठे**) यह अर्थ समर्थित नहीं है, क्योंकि जो जीव सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान एवं सम्यक्चारित्र–पूर्वक अनुष्ठान

सहस्साइं ठिई पण्णत्ता) ગૌતમ! સાંભળો, ત્યાં તેમની સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની હોય છે (अत्थि णं भंते! तेसिं देवाणं इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसक्कारपरक्कमेइ वा) પ્રભો! ત્યાં તે દેવોમાં પરિવાર આદિ ઋદ્ધિઓ, શારીરિક કાંતિ, યશ, બલ, વીર્ય અને પુરુષકાર–પરાક્રમ આ બધું હોય કે નહિ? (हंता अत्थि) હા છે (ते णं भंते! देवा परलोगस्स आराहगा) હે ભદંત! તે દેવો પરલોકના આરાધક હોય છે કે? (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થિત નથી, કેમકે જે જીવ સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન

मूलम्—से जे इमे गामा—गर—णयर—णिगम—राय-हाणि—खेड—कब्बड—मडंब—दोणमुह—पट्टणा—सम—सवाह—स-णिणवेसेसु मणुया भवंति, तंजहा—अडुबद्धगा णियलबद्धगा हडिब-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे 'गामा—गर—णयर—णिगम—रायहाणि—खेड—कब्बड—मडब—दोणमुह—पट्टणा—सम—सवाह—सणिणवेसेसु मणुया भवंति' ग्रामा—ऽऽकर—नगर—निगम—राजधानी—खेट—कर्बट—मडम्ब—द्रोणमुख—पत्तनाऽऽ—श्रम—सवाध—सन्निवेशेषु मनुजा भवन्ति—ग्रामादय प्राग् व्याख्याता, तेषु य इमे मनुष्या भवति, 'तंजहा' तद्यथा— 'अडुबद्धगा' अण्डुबद्धका —अण्डुनि=अदु-

से देव होते है वे ही जीव आराधक होकर नियम से, आगामी एक ही मनुष्य भव से अथवा परम्परा से सात आठ भव से मुक्ति का लाभ करनेवाले होते है, अन्य नहीं। परन्तु जो अकामनिर्जरा करके देवता होते है वे सभी निर्वाणानुकूल भवान्तर प्राप्त करे ही यह नियम नही है ॥ सू० ८ ॥

'से जे इमे गामागर' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये जीव (गामा—गर—णयर—णिगम—रायहाणि—खेड-कब्बड—मडब—दोणमुह—पट्टणा—सम—सवाह—सणिणवेसेसु मणुया भवंति) ग्राम में, आकर मे, नगर मे, निगम मे, राजधानी मे, खेडे मे, कर्बट मे, मडम्ब में, द्रोणमुख में, पत्तन मे, आश्रम मे, सवाध में, एव सन्निवेश मे मानव की पर्याय से उत्पन्न होते है और वे किसी अपराधवश (अडुबद्धया) लोह एव काष्ठ के बधनों से हाथ पैरों को बाधकर

તેમજ સમ્યક્ચારિત્રપૂર્વક અનુષ્ઠાનથી દેવ થાય છે તેજ જીવ આરાધક થઈને નિયમથી આગામી એક જ મનુષ્યના ભવથી અથવા પરંપરાથી સાત-આઠ ભવોથી મુક્તિનો લાભ મેળવનાર થાય છે પરંતુ જે અકામનિર્જરા કરીને દેવતા થાય છે તે નિર્વાણ-અનુકૂલ ભવાંતર પ્રાપ્ત કરેજ એવો નિયમ નથી (સૂ ૮)

'से जे इमे गामागर-' ઇત્યાદિ

(से जे इमे) જે આ જીવ (गामा—गर—णयर—णिगम—रायहाणि—खेड—कब्बड-मडब—दोणमुह—पट्टणा—सम—सवाह—सणिणवेसेसु मणुया भवंति) ગામમાં, આકરમાં, નગરમાં, નિગમમાં, રાજધાનીમાં, ખેડામાં, કર્બટમાં, મડંબમાં, દ્રોણમુખમાં, પાટણમાં, આશ્રમમાં, સંબાધમાં, તેમજ સન્નિવેશમાં માનવની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન

द्धगा चारगवद्धगा हत्थच्छिण्णगा पायच्छिण्णगा कण्णच्छिण्णगा नक्कच्छिण्णगा ओट्टच्छिण्णगा जिब्भच्छिण्णगा सीसच्छिण्णगा मुहच्छिण्णगा मज्झच्छिण्णगा वइकच्छच्छिण्णगा हियउप्पाडियगा

कानि काष्ठमयानि लोहमयानि वा हस्तयो पादयोर्वा बन्धनविशेषा, तेषु बद्धका =बद्धा एव बद्धका, स्वार्थे क, '**णिअलबद्धगा**' निगडबद्धका –निगडा =लौहमया पादयोर्बन्ध विशेषा 'वेडी' इति प्रसिद्धा तेषु बद्धका –निगडबद्धा इत्यर्थ, '**हडिबद्धगा**' हडिबद्ध का –हडि =खोटक, तत्र बद्धका, '**चारगबद्धगा**' चारकबद्धका –चारका =कारागाराणि, तत्र बद्धका, '**हत्थच्छिण्णगा**' हस्तच्छिन्नका –हस्तौ छिन्नौ येषा ते तथा, '**पायच्छि ण्णगा**' पादच्छिन्नका '**कण्णच्छिण्णगा**' कर्णच्छिन्नका, '**नक्कच्छिण्णगा**' नासिका च्छिन्नका, '**ओट्ठच्छिण्णगा**' ओष्ठच्छिन्नका, '**जिब्भच्छिण्णगा**' जिह्वाच्छिन्नका, '**सीस च्छिण्णगा**' शीर्षच्छिन्नका, '**मुहच्छिण्णगा**' मुखच्छिन्नका, '**मज्झच्छिण्णगा**' मध्यच्छि न्नका, मध्य =उदरदेश, '**वइकच्छच्छिण्णगा**' वैकक्षच्छिन्नका –उत्तरासङ्गाऽऽकारेण वि

एक स्थान पर रोककर रख दिये जाते है, (**णिअलबद्धगा**) बेडी से जकड दिये जाते है, (**हडिबद्धगा**) काष्ठ क खोडे मे पेर डलवाकर रोक दिये जाते है, (**चारगबद्धगा**) जेलखाने मे बद कर दिये जाते है, (**हत्थच्छिण्णगा**) तथा उनके दोनों हाथ काट दिये जाते है, (**पायच्छिण्णगा**) दोनों पेर छिन्नभिन्न कर दिये जाते है, (**कण्णच्छिण्णगा**) कान छेद दिये जाते हें, (**नक्कच्छिण्णगा**) नाक छेद दी जाती है, (**ओट्ठच्छिण्णगा**) ओष्ठ छेद दिये जाते है, (**जिब्भच्छिण्णगा**) जिह्वा छेद दी जाती है, (**सीसच्छिण्णगा**) शिर छेद दिया जाता है, (**मुहच्छिण्णगा**) मुख छेद दिया जाता है, (**मज्झच्छिण्णगा**)

થાય છે અને તેઓ કોઇ અપરાધવશ (अडुबद्धगा) લોઢાના તેમજ લાકડાના બ ધનોથી હાથ-પગને બાધીને એક સ્થાન પર રોકી રખાય છે, (णिअलबद्धगा) બેડીથી જકડી દેવાય છે, (हडिबद्धगा) લાકડાના ખોડા (પકડ)મા પગ નખા વીને રોકી રખાય છે (चारगबद्धगा) જેલખાનામા પુરી દેવામા આવે છે, (हत्थच्छिण्णगा) તથા તેમના બન્ને હાથ કાપી નાખવામા આવે છે, (पायच्छि ण्णगा) બન્ને પગ છિન્ન ભિન્ન કરી નાખવામા આવે છે, (कण्णच्छिण्णगा) કાન છેદી નાખવામા આવે છે (नक्कच्छिण्णगा) નાક છેદી નખાય છે, (ओट्ठच्छिण्णगा) હોઠ છેદી નખાય છે (जिब्भच्छिण्णगा) જીભ છેદી નખાય છે (सीसच्छिण्णगा) શિર છેદી નખાય છે (मुहच्छिण्णगा) મુખ છેદી નખાય છે (मज्झच्छिण्णगा)

णयणुप्पाडियगा दसणुप्पाडियगा वसणुप्पाडियगा गेवच्छिण्णगा तडुलच्छिण्णगा कागणिमंसक्खावियगा ओलंवियगा लंवियगा

दारिता, 'हियउप्पाडियगा' हृदयोपाटितका –उपाटितहृदया इत्यर्थ, 'णयणुप्पाडियगा' नयनोपाटितका –उपाटितनयना =पृथक्कृतनेत्रा, 'दसणुप्पाडियगा' दशनोत्पाटितका –उपाटितदशना =पृथक्कृतदन्ता, 'वसणुप्पाडियगा' वृषणोपाटितका –पृथक्कृताण्डकोशा, 'गेवच्छिण्णगा' ग्रीवाच्छिन्नका =छिन्नग्रीवाप्रदेशा, 'तडुलच्छिण्णगा' तण्डुलच्छिन्नका –तण्डुलवत् कणशश्छिन्ना, 'कागणिमसक्खावियगा' काकणीमासखादितका –काकणीमासानि=देहोद्धृतमासखण्डानि खादितानि येषा ते तथा, 'ओलंवियगा' अवलम्बितका =रज्ज्वा बद्ध्वा कूपादौ पातिता, 'लंवियगा' लम्बितका =तरुशाखायौ बद्ध्वा लम्बिता, 'घसियगा' घर्षितका =चन्दनवत् पाषाणादौ घृष्टा, 'घोलि-

मध्यभाग–पेट का भाग छेद दिया जाता है, (वइकच्छच्छिण्णगा) बायें कधे से लेकर दाहिने कॉख के नीचे के भाग सहित मस्तक छेद दिया जाता है, (हियउप्पाडियगा) हृदय फाड दिया जाता है, (णयणुप्पाडियगा) दोनों आखें फोड दी जाती है, (दसणुप्पाडियगा) अडकोष निकाल दिये जाते है, (गेवच्छिण्णगा) गर्दन तोड–मरोड दी जाती है, (तडुलच्छिण्णगा) तदुल की तरह कण २ करके उनके शरीर के खड २ कर दिये जाते है, (कागणि–मस–क्खावियगा) उनकी देह से मास काट २ कर कौओं को खिला दिया जाता है, (ओलंवियगा) रस्सी से बाधकर कुए मे डाल दिये जाते हैं, (लंवियगा) वृक्ष की शाखा आदि पर बाधकर लटका दिये जाते है, (घसियगा) चदन की तरह पत्थर आदि पर घिसे जाते है, (घोलियगा) भाण्ड में स्थित दही की

મધ્યભાગ–પેટનો ભાગ છેદી નખાય છે (वइकच्छच्छिण्णगा) ડાબી કાંધથી લઇને જમણી બગલના નીચેના ભાગ સહિત મસ્તક છેદી નખાય છે (हियउप्पाडियगा) હૃદય ફાડી નખાય છે (णयणुप्पाडियगा) બન્ને આંખો ફોડી–દેવાય છે (दसणुप्पाडियगा) દાંત પાડી નખાય છે (वसणुप्पाडियगा) અંડકોષ કાઢી નખાય છે (गेवच्छिण्णगा) ગર્દન તોડી–મરડી નખાય છે (तडुलच्छिण्णगा) તન્દુલની પેઠે કણકણ કરીને તેના શરીરના કટકે–કટકા કરી નાખવામા આવે છે (कागणि–मस–क्खावियगा) તેના દેહમાથી માસ કાપી કાપીને કાગડાને ખવરાવાય છે (ओलंवियगा) દોરડાથી બાંધીને કૂવામા નાખી દેવાય છે (लंवियगा) ઝાડની ડાળીએ બાંધીને લટકાવવામા આવે છે (घसियगा) ચંદનની પેઠે

घसियगा घोलियगा फालियगा पीलियगा सूलाइयगा सूलभि-णगा खारवत्तिया वज्झवत्तिया सीहपुच्छियगा दवग्गिदड्ढगा पंकोसण्णगा पके खुत्तगा वलयमयगा वसट्टमयगा णियाणम-

यगा' घोलितका =भाण्डस्थितदधिवदूर्ध्वाऽध क्रमेणाऽऽघूर्णिता, '**फालियगा**' स्फाटिता शुष्ककाष्ठवत्कुठारेण द्विधा कृता, '**पीलियगा**' पीडितका –यन्त्रक्षिप्तेक्षुयष्टिवत् पीडिता, '**सूलाइयगा**' शूलाचितका =शूले समारोपिता, '**सूलभिण्णगा**' शूलभिन्नका =शूलेन विदारिता, '**खारवत्तिया**' क्षारवर्तिता =क्षारे क्षिप्ता, '**वज्झवत्तिया**' वध्यवर्तिता = वध्यस्थाने पातिता, '**सीहपुच्छियगा**' सिंहपुच्छितका =छिन्नजननेन्द्रियका, यद्वा–सिंह पुच्छे बद्ध्वा समाकृष्टा '**दवग्गिदड्ढगा**' दावाग्निदग्धका –दावाग्निना=वनाग्निना दग्धा, '**पकोसण्णगा**' पङ्काऽवसन्नका =सर्वथा पङ्के निमग्ना, '**पके खुत्तगा**' पङ्के निमग्ना = उत्तरीतुमसमर्था, '**वलयमयगा**' वलन्मृतका –संयमयोगाद् भ्रष्टाना परीषहाद्यसहनतया

तरह ऊँचे नीचे करके मथ दिये जाते है, अथवा घुमाये जाते है, (**फालियगा**) शुष्क-काष्ठ की तरह दो टुकडों के रूप में कर दिये जाते हे, (**पीलियगा**) कोल्हू में क्षिप्त इक्षु की तरह पील दिये है, (**सूलाइयगा**) शूली पर चढा दिये जाते है, (**सूलाभिण्णगा**) शूल से विदारित कर दिये जाते है, (**खारवत्तिया**) क्षार में पटक दिये जाते है, (**वज्झवत्तिया**) वध्यस्थान में रख दिये जाते है, (**सीहपुच्छियगा**) उनका लिङ्ग काट दिया जाता है, अथवा वे सिंह का पूँछ मे बाँधकर घसीटे जाते हैं, (**दवग्गिदड्ढगा**) दावाग्नि द्वारा दग्ध कर दिये जाते है, (**पकोसण्णगा**) कीचड मे बिलकुल धसा दिये जाते है, (**पके खुत्तगा**) कीचड में इस प्रकार खडे कर दिये जाते है कि जिससे फिर

પત્થર ઉપર ઘસી નાખવામા આવે છે (घोलियगा) વાસણમા રાખેલા દહીની પેઠે ઉચે-નીચે કરી મથન કરવામા આવે છે અથવા ઘુમાવવામા આવે છે (फालियगा) સુકેલા લાકડાની પેઠે બે ટુકડાના રૂપમા કરી નાખવામા આવે છે (पीलियगा) કોલૂમા નાખવામા આવતી શેરડીની પેઠે પીલી નખાય છે (सूलाइयगा) શૂળી ઉપર ચડાવી દેવાય છે (सूलाभिण्णगा) શૂલથી ફાડી નાખવામા આવે છે (खारवत्तिया) ક્ષારમા નાખી દેવાય છે (वज्झवत्तिया) વધ સ્થાનમા રખાય છે (सीहपुच्छियगा) લિગ કાપી નખાય છે, અથવા–સિહની પુછડીમા બાધીને ઘસેડાય છે (दवग्गिदड्ढगा) દાવાગ્નિ દ્વારા બાળી નખાય છે (पकोसण्णगा) કાદવમા નાખી દેવાય છે તેથી ત્યાજ મરી જાય છે, (पके खुत्तगा)

यगा अतोसल्लमयगा गिरिपडियगा तरुपडियगा गिरिपक्खंदो-

मरण—वलन्मरण तद्वन्तो वलन्मृतका, यद्वा—बुभुक्षाग्निना आर्ता भूत्वा मृतास्ते वलन्मृतका, '**वसट्टमयगा**' वशार्तमृतका—इन्द्रियविषयवशगता आर्ता मृत शब्दादिवशवर्तिमृगा इव मृता इत्यर्थ, '**णियाणमयगा**' निदानमृतका—ऋद्धिभोगादिप्रार्थना निदान, तत्पूर्वक मरण निदानमरणम्, तद्वन्त इत्यर्थ '**अतोसल्लमयगा**' अन्त शल्यमृतका—अन्त-शल्या=अनुद्धृतभावशल्या अन्त स्थितभल्लादिशल्या वा मृता, '**गिरिपडियगा**' गिरिपतितका—गिरे=पर्वतात्पतिता, '**तरुपडियगा**' तरुपतितका=वृक्षात्पतिता, '**मरुपडियगा**' मरुपतितका—मरौ=निर्जल देशे पतिता, '**गिरिपक्खदोलगा**' गिरिपक्षादोलका—गिरिपक्षे=पर्वतपार्श्वे आत्मानमान्दोलयन्ति ये ते तथा, गिरिपरिसरा मरणार्थैव दत्तझम्पा

वे वहा से पार नहीं आ सकें, (**वलयमयगा**) परीषह आदि को सहन करने में असमर्थ होने की वजह से गृहीत सयम से जो भ्रष्ट होना उसका नाम वलन्मरण है, अथवा दु खित होकर जो मरना है उसका नाम भी वलन्मरण है, इस मरण से जो युक्त हों वे वलन्मृतक हैं, ऐसे जो वलन्मृतक हैं, (**वसट्टमयगा**) शब्दादिक के वशवर्ती मृग की तरह जो इन्द्रियों के विषयों में फँसकर दुरवस्था से प्राणों का त्याग करते हैं, (**णियाणमयगा**) जो इन्द्रिय-भोगादिकों की चाहनारूप निदान से मरण करते हैं, (**अतोसल्लमयगा**) हृदय में शल्य धारण कर जो मरण करते हैं, अथवा भल्लादिक शस्त्रों से विदारित होकर जो मरण करते हैं, (**गिरिपडियगा**) पहाड से गिरकर जो मरण करते हैं, (**तरुपडियगा**) पेड से गिरकर जो मरण करते हैं, (**मरुपडियगा**) जो मरुस्थल में पड कर मर जाते हैं, (**गिरिपक्खदोलगा**) पर्वत से जो झपापात कर के मर जाते हैं, (**तरुपक्खदोलगा**) वृक्षों से

ગારામા એવી રીતે ઉભા કરી દેવાય છે કે જેથી પાછા તે ત્યાથી નીકળી શકે નહિ (वलयमयगा) પરિષહ આદિના સહન કરવામા અસમર્થ હોવાથી લીધેલા સયમથી ભ્રષ્ટ થવુ તેનુ નામ વલન્મરણ છે આ મરણથી જે યુક્ત હોય અથવા દુ ખી થઈને જે મરણ થાય તેવા મરણથી જે યુક્ત હોય તે વલન્મૃતક છે, (वसट्टमयगा) શબ્દ આદિકને વશ થઈ મૃગની પેઠે જે ઇન્દ્રિયોના વિષયમા ફસાઈ જઈ પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે, (णियाणमयगा) જે ઇન્દ્રિયભોગ આદિકની ચાહના રૂપ નિદાનથી મરણ પામે છે, (अतोसल्लमयगा) હૃદયમા શલ્ય ધારણ કરીને (ઠગી મારીને) જે મરણ પામે છે, અથવા ભાલા વિગેરે શસ્ત્રોથી જે મરણ પામે છે, (गिरिपडियगा) પહાડ ઉપરથી પડીને જે મરણ પામે છે, (तरुपडियगा) ઝાડેથી પડીને જે મરણ પામે છે, (मरुपडियगा) જે મરુસ્થલમા પડીને મરી જાય છે, (गिरिपक्खन्दोलगा) પર્વત ઉપરથી

लगा तरुपक्खंदोलगा मरुपक्खंदोलगा जलपवेसी (जलणपवे-सिगा) विसभक्खियगा सत्थोवाडियगा वेहाणसिया गेद्धपट्ठगा कंतारमयगा दुब्भिक्खमयगा असंकिलिट्ठपरिणामा ते कालमासे

मृताश्च तथाभिधीयन्ते, '**तरुपक्खंदोलगा**' तरुपक्षान्दोलका=तरुपक्षाज्झम्पादानेन मृता '**मरुपक्खंदोलगा**' मरुपक्षान्दोलका—मरुपक्षे=मरुभूमौ आत्मानमान्दोलयन्ति ये ते तथा, मरुभूमौ मृता इत्यर्थः, '**जलपवेसी**' जलप्रवेशिनः—जले निमज्ज्य मृता इत्यर्थः, '**जलणपवेसिगा**' ज्वलनप्रवेशिकाः—अग्नौ मृता इत्यर्थः, '**विसभक्खियगा**' विषभक्षितकाः—विषभक्षणेन मृता इत्यर्थः, '**सत्थोवाडियगा**' शस्त्रोत्पाटितकाः—शस्त्रेण=क्षुरिकादिना विदारिताः सन्तो मृताः, '**वेहाणसिया**' वैहायसिकाः—वृक्षशाखाद्यावुद्बद्धत्वाद् विहायसि=आकाशे यन्मरणं भवति तद्वैहायसं, तदस्ति येषां ते वैहायसिकाः, '**गेद्धपट्ठगा**' गृध्रस्पृष्टकाः—गृध्रैः=पक्षिविशेषैः स्पृष्टस्य=विदारितस्य करिकरभरासभादिमृतकलेवरस्याभ्यन्तरे गत्वा ये मृतास्ते गृध्रस्पृष्टकाः '**कंतारमयगा**' कान्तारमृतकाः=अरण्ये मृताः, '**दुब्भिक्खमयगा**' दुर्भिक्षमृतकाः—दुर्भिक्षे मृता इत्यर्थः, '**असंकिलिट्ठपरिणामा**' असंक्लिष्टपरिणामाः,

झम्पापात कर के मर जाते हे, (**मरुपक्खंदोलगा**) मरुस्थल में मार्ग भूलकर जो उसी में मर जाते हे, (**जलपवेसी**) जल में डूब कर जो मर जाते हे, (**जलणपवेसिगा**) अग्नि से जलकर जो मर जाते है, (**विसभक्खियगा**) विष खाकर जो मर जाते है, (**सत्थोवाडियगा**) शस्त्रों से आहत होकर जो मर जाते है, (**वेहाणसिया**) वृक्षों पर लटक कर जो मर जाते हैं, (**गेद्धपट्ठगा**) गृद्धो द्वारा विदारित ऐसे करि—हाथी एवं करभ—ऊँट आदि के कलेवर में प्रविष्ट होकर जो मरते हैं, (**कंतारमयगा**) जो जंगल में ही मर जाते हे, (**दुब्भिक्खमयगा**) दुर्भिक्ष से पीडित होकर जो मौत के घाट उतर जाते हे, (**अस**

ઝંપાપાત કરીને (કૂદીને) મરણ પામે છે, (तरुपक्खंदोलगा) વૃક્ષ પરથી ઝંપાપાત કરીને જે મરણ પામે છે, (मरुपक्खंदोलगा) મરુસ્થલમાં રસ્તો ભૂલીને તેમાંજ જે મરી જાય છે, (जलपवेसी) જલમાં ડૂબીને જે મરણ પામે છે, (जलणपवेसिगा) અગ્નિથી બળીને જે મરી જાય છે, (विसभक्खियगा) ઝેર ખાઈને જે મરણ પામે છે, (सत्थोवाडियगा) શસ્ત્રોના ઘાતથી જે મરી જાય છે, (वेहाणसिया) વૃક્ષો પર લટકીને જે મરણ પામે છે, (गेद्धपट्ठगा) ગીધોદ્વારા વિદારિત હાથી તેમજ કરભ-ઉંટ આદિના શરીરમાં પ્રવિષ્ટ થઈને જે મરણ પામે છે, (कंतारमयगा) જે જંગલમાં જ મરણ પામે છે, (दुब्भिक्खमयगा) દુર્ભિક્ષથી પીડાઈને

काल किच्चा अण्णयरेसु वाणमंतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति, तहि तेसिं गई तहिं तेसि ठिई, तहिं तेसि उववाए पण्णत्ते। तेसिं ण भंते! देवाणं केवइयं काल ठिई पण्णत्ता? गोयमा!

सक्लिष्टपरिणामा महार्त्तरौद्र यानाऽऽवशन देवत्व न लभन्ते, अत असक्लिष्टपरिणामा इति विशिष्य प्रदर्शिता, ते कालमासे काल कृत्वा, '**अण्णयरेसु वाणमतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति**' अन्यतमेषु व्यन्तरेषु देवलोकेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, '**तहिं तेसिं गई**' तत्र तेषा गति, '**तहिं तेसिं ठिई**' तत्र तेषा स्थिति, '**तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते**' तत्र तेषामुपपात प्रज्ञप्त । '**तेसिं ण भंते! देवाण केवइय काल ठिई पण्णत्ता?**' तेषा खलु भदन्त! देवाना कियन्त काल स्थिति प्रज्ञप्ता?, '**गोयमा! बार-**

[1](**सक्लिट्ठपरिणामा**) और जिनके परिणाम सक्लिष्ट नहीं होते है, ऐसे जीव (**अण्णयरेसु वाणमतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति**) किसी एक व्यन्तर देव की पर्याय से उत्पन्न होते है। (**तहिं तेसिं गई, तहिं तेसिं ठिई, तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते**) वहीं पर उनकी गति, वहीं पर उनकी स्थिति एव वहीं पर उनका उपपात कहा गया है, (**तेसिं ण भंते! देवाण केवइय काल ठिई पण्णत्ता**) हे भदत! वहा उन जीवों की

(१) सक्लिष्टपरिणामो के सद्भाव मे जीवों को देवगति का बंध नहीं होता है। महा आर्तरौद्रध्यान के परिणाम सक्लिष्ट परिणाम है, असक्लिष्ट परिणाम ही देवगति की प्राप्ति मे कारण है, इस बात को प्रदर्शित करने के लिये "**असकिलिट्ठपरिणाम**" इस पद का प्रयोग किया है।

જે મોતને ભેટે છે, [1](असकिलिट्ठपरिणामा) અને જેનુ પરિણામ-અ ત સ ક્લિષ્ટ ન થાય એવા જીવ (अण्णयरेसु वाणमतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) કોઈ એક વ્યતર દેવલોકમા વ્યતર-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसि गई तहिं तेसिं ठिई तहिं तेसिं उववाए पण्णत्ते) ત્યા તેમની ગતિ, ત્યા તેમની સ્થિતિ, તેમજ ત્યા તેમના ઉપપાત કહેવામા આવ્યો છે (तेसिं ण भंते! देवाण केवइय काल ठिई पण्णत्ता) હે ભદત! ત્યા તે જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની બતાવી

(૧) સ ક્લિષ્ટ પરિણામના સદ્ભાવમા જીવોને દેવગતિનો બ ધ થતો નથી મહા-આર્તરૌદ્રધ્યાનના પરિણામ સ ક્લિષ્ટપરિણામ છે અસ ક્લિષ્ટ પરિણામ પણ દેવગતિની પ્રાપ્તિમા કારણભૂત છે એ વાત પ્રદર્શિત કરવા "असकिलिट्ठपरिणाम" એ પદનો પ્રયોગ કર્યો છે

वारसवाससहस्साइं ठिई पण्णत्ता। अत्थि णं भंते! तेसिं देवाण इड्ढीइ वा, जुईइ वा, जसेइ वा, बलेइ वा, वीरिएइ वा, पुरिसकारपरक्कमेइ वा ?, हंता! अत्थि। ते णं भंते! देवा परलोगस्स आराहगा ?, णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ९ ॥

सवाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता' गौतम! द्वादशवर्षसहस्राणि स्थितिः प्रज्ञप्ता। 'अत्थि ण भते! तेसिं देवाण इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसकार परक्कमेइ वा ?' अस्ति खलु भदन्त! तेषां देवानामृद्धिरिति वा द्युतिरिति वा यश इति वा बलमिति वा वीर्यमिति वा पुरुषकारपराक्रम इति वा? इति प्रश्न भगवानुत्तरं वक्ति— 'हंता! अत्थि' हन्त! अस्ति, 'ते ण भते! देवा परलोगस्स आराहगा ?' ते खलु भदन्त! देवा परलोकस्याऽऽराधका भवन्ति किम्? 'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थः समर्थः ॥ सू० ९ ॥

स्थिति कितने काल की बतलाई गई है?, (गोयमा! वारसवाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता) गौतम! उन जीवों की वहा स्थिति बारह हजार वर्ष की बतलाइ गइ है। (अत्थि ण भते! तेसिं देवाण इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसकारपरक्कमेइ वा) ह भदन्त! वहा उन देवों मे ऋद्धि, द्युति, कीर्ति, बल, वीर्य एव पुरुषकारपराक्रम है या नहा? (हता अत्थि) हा है। (ते ण भते देवा! परलोगस्स आराहगा) ह भदत! वे देव परलोक के आराधक होते है क्या? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! वे आराधक नहीं होते है।

भावार्थ—जो जीव ग्राम आदि में उत्पन्न होकर पूर्वोक्तरूप से प्रदर्शित विषम

छे ? (गोयमा! वारसवाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता) હે ગૌતમ! તે જીવોની ત્યા સ્થિતિ બાર હજાર વરસની બતાવી છે (अत्थि ण भते! तेसिं देवाण इड्ढीइ वा जुईइ वा जसेइ वा बलेइ वा वीरिएइ वा पुरिसक्कार–परक्कमेइ वा) હે ભદત! ત્યા તે દેવોમા ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, કીર્તિ, બલ, વીર્ય, તેમજ પુરુષકાર–પરાક્રમ છે કે નહિ? (हता अत्थि) હા છે (ते ण भते! देवा परलोगस्स आराहगा) હે ભદત! આ દેવ પરલોકના આરાધક હોય છે શુ? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! આરાધક નથી હોતા

ભાવાર્થ—જે જીવ ગામ આદિમા ઉત્પન્ન થઈને પૂર્વોક્ત રૂપે બતાવેલી

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सनिवेसेसु मणुया भवंति, तं जहा- पगइभद्दगा पगइउवसंता पगइ-पतणु-कोह-माण-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे वक्ष्यमाणा **'गामागर जाव सनिवेसेसु मणुया भवंति'** ग्रामाकर यावत्सन्निवेशेषु मनुजा भवन्ति—ग्रामे आकरे नगरे निगमे यावत् सन्निवेशे मनुष्या भवन्ति, तान् वर्णयति—'तं जहा' तद्यथा **'पगइभद्दगा'** प्रकृतिभद्रका—प्रकृत्या=स्वभावेन भद्रका=परोपकारपरायणा, **'पगइउवसंता'** प्रकृत्युपशान्ता=क्रोधोदयाऽभावादुपशान्तिमुपगता, **'पगइ—पतणु—कोह—माण—माया—लोहा'** प्रकृति—प्रतनु—क्रोध—मान—माया—लोभा—सत्यपि कषायोदये प्रकृत्या प्रतनुक्रोधादिभावा, **'मिउ—मद्दव—संपण्णा'** मृदु—मार्दव—सम्पन्ना—मृदु यन्मार्दवं तत् सम्पन्ना=प्राप्ता, अय-

स्थिति को अकामनिर्जरा के बल से भोगते हैं वे जीव मरकर व्यन्तर पर्याय से उत्पन्न होते हैं। वहा पर उनकी स्थिति १२ हजार वर्ष की होती है, द्युति ऋद्धि आदि समस्त देवोचित गुणों से ये संपन्न रहते है। वे परलोक के आराधक नहीं होते है ॥ सू ९ ॥

'से जे इमे गामागर जाव' इत्यादि।

(से जे इमे) जो जीव **(गामागर जाव सनिवेसेसु)** पूर्वोक्त ग्राम, आकर से लेकर सन्निवेश आदि स्थानों में **(मणुया भवंति)** मनुष्य होते है और उनमें जो **(पगइभद्दगा पगइउवसंता पगइ—पतणु—कोह—माण—माया—लोहा)** प्रकृति से भद्रक होते है, क्रोधादिक कषायों के उदय के अभाव से जिनके परिणाम शांतियुक्त बने रहते हे, स्वभाव से ही जिनकी क्रोध, मान, माया एवं लोभ ये चार कषाये पतली रहा करती हे,

વિષમ સ્થિતિને અકામનિર્જરાના બલથી ભોગવે છે તે જીવ મરી જઈને વ્યંતર-પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તેમની સ્થિતિ ૧૨ બાર હજાર વર્ષની હોય છે દ્યુતિ, ઋદ્ધિ આદિ સમસ્ત દેવોચિત ગુણોથી તેઓ સંપન્ન રહે છે તેઓ પરલોકના આરાધક હોતા નથી (સૂ ૯)

"से जे इमे गामागर जाव" ઈત્યાદિ

(से जे इमे) જે જીવ (गामागर—जाव—सनिवेसेसु) પૂર્વે કહેલ ગામ, આકરથી લઈને સન્નિવેશ આદિ સ્થાનોમાં (मणुया भवंति) મનુષ્ય થાય છે અને તેમાં જે (पगइभद्दगा पगइउवसंता पगइ—पतणु—कोह—माण—माया—लोहा) પ્રકૃતિથી ભદ્રક હોય છે, ક્રોધ આદિક કષાયોના ઉદયના અભાવથી જેના ફલરૂપે શાંતિયુક્ત રહ્યા કરે છે, સ્વભાવથી જ જેના ક્રોધ, માન, માયા

माया-लोहा मिउ-मद्दव-सपण्णा अल्लीणा विणीया अम्मा-पिउ-सुस्सूसगा अम्मापिईणं अणइक्कमणिज्जवयणा अप्पिच्छा अप्पारंभा अप्पपरिग्गहा अप्पेण आरंभेण अप्पेण समारभेणं

थमहङ्कारजयशाला इत्यर्थ, 'अल्लीणा' आलीना =गुरुमाश्रित्य वर्तनशीला, 'विणीया' विनीता =विनयवन्त, 'अम्मा-पिउ-सुस्सूसगा' अम्बा-पितृ-शुश्रूषका =मातापित्रो सेवका, 'अम्मापिईण अणइक्कमणिज्जवयणा' अम्बापित्रोरनतिक्रमणीयवचना =मातापित्रो नीतिवचनपरायणा, 'अप्पिच्छा' अल्पेच्छा =अल्पाभिलाषवन्त, 'अप्पारभा' अल्पारम्भा - अल्प =स्वल्प, आरम्भ =पृथिव्याद्युपमर्दनरूपो येषा तेऽल्पारम्भा, 'अप्पपरिग्गहा' अल्पपरिग्रहा -अल्प परिग्रहो=धनधान्यादिरूपो येषा ते तथा, एतदेव वाक्यान्तरेणाऽऽह-'अप्पेण आरभेण अप्पेण समारंभेण' अल्पेनारम्भेण अल्पेन समारम्भेण-इहाऽऽरम्भ =प्राणिनामुपघात,

(**मिउ-मद्दव-सपण्णा**) मृदुमार्दव से जिनकी आत्मा अत्यत वासित होती है, अहकार का सर्वथा जिनमे अभाव रहा करता है, (**अल्लीणा**) गुरु की आज्ञानुसार जो अपनी प्रकृति को सुचारु बनाये रहा करते है, (**विणीया**) जो प्रकृति से ही अत्यत विनीत होते है, (**अम्मा-पिउ-सुस्सूसगा**) मातापिता के जो सेवा करते हैं, (**अम्मा-पिईण अणइक्कमणिज्जवयणा**) मातापिता के वचनों के अनुसार जो चलते है, (**अप्पिच्छा**) जिनकी इच्छाएँ-आवश्यकताएँ बहुत थोडी होती है, (**अप्पारंभा**) आरभ जिनका अल्प होता है, (**अप्पपरिग्गहा**) धनधान्यादिरूप परिग्रह जिनका अल्प होता है, (**अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण अप्पेण आरभसमारभेण वित्तिं कप्पेमाणा**) एव जो अल्प आरभ से, अल्प समारम्भ से और अल्प आरभ-समारभ से आजीविका चलाया करते

તેમજ લોભ એ ચાર કષાયો નબળા રહ્યા કરે છે (मिउ-मद्दव-सपण्णा) મૃદુ માર્દવથી જેમનો આત્મા અત્યત વાસિત (પ્રફુલ્લ) હોય છે, અહકારનો જેમનામા સર્વથા અભાવ રહ્યા કરે છે (अल्लीणा) ગુરુની આજ્ઞા-અનુસાર જે પોતાની પ્રકૃતિને સુદર બનાવ્યા કરે છે, (विणीया) જે પ્રકૃતિથી જ અત્યત વિનીત હોય છે, (अम्मा-पिउ-सुस्सूसगा) માતા-પિતાની જે સેવા કરે છે, (अम्मापिईण अणइक्कमणिज्जवयणा) માતાપિતાના વચનો અનુસાર જે ચાલે છે (વર્તે છે), (अप्पिच्छा) જેની ઈચ્છાઓ-આવશ્યક્તાઓ બહુ જ થોડી હોય છે, (अप्पारभा) આરભ જેના અલ્પ હોય છે, (अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण अप्पेण आरभसमारभेण वित्तिं कप्पेमाणा) તેમજ જે અલ્પ આરભથી,

अप्पेणं आरभसमारभेण वित्ति कप्पेमाणा वहूइ वासाइ आउय पालेंति, पालित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु वाणमतरेसु, तच्चेव सव्व, णवरं ठिई चउद्दसवाससहस्साइ ॥ सू० १० ॥

समारम्भस्तु तेषा परितापकरणम् 'अप्पेण आरंभसमारभेण' अल्पन आरम्भसमारम्भेण-आरम्भश्च समारम्भश्चेति-आरम्भसमारम्भ तेन, अल्पेनारम्भेण अल्पेन समारम्भेण चेत्यर्थ, 'वित्ति कप्पेमाणा' वृत्तिं कल्पयन्त =जीविका कुर्वाणा, 'वहूइ वासाइं आउय पालेंति' वहूनि वर्षाणि आयूपि=जीवितानि पालयन्ति, 'पालित्ता' पालयित्वा, 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'अण्णयरेसु वाणमतरेसु' अन्यतरेषु व्यन्तरेषु, अतोऽग्रे 'त चेव सव्वं' तदेव=पूर्ववदेव सर्व वर्णन ज्ञेयम्। 'णवर' नवरं=विशेषस्तु-' ठिई चउद्दस-वास-सहस्साइ' स्थितिश्चतुर्दशवर्षसहस्राणि-चतुर्दशवर्षसहस्राणि यावत् स्थिति प्रज्ञप्ता ॥ सू० १० ॥

हैं, एसे जीव (वहूइ वासाइ आउय पालेंति) वहुत वर्षोंतक जीवित रहा करते हे, (पालित्ता कालमासे काल किच्चा अण्णयरेसु वाणमतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) पश्चात् काल अवसर काल करके किसी एक व्यन्तरों के देवलोक में देवतारूप से उत्पन्न होते हैं। (त चेव सव्व) यहा पूर्ववर्णित प्रकार के अनुसार स्थिति आदि सब कुछ समझ लेना चाहिये। (णवर) विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि वहा पर उनकी स्थिति १२ हजार वर्ष की प्रतिपादित की गई हे, और यहा पर उनकी (ठिई चउद्दसवाससहस्साइ) १४ हजार वर्ष की स्थिति जाननी चाहिये ॥ सू० १० ॥

અલ્પ સમારભથી અને અલ્પ આરભ-સમારભથી પોતાની આજીવિકા ચલાવ્યા કરે છે એવા જીવ (वहूइ वासाइ आउय पालेंति) ઘણા વરસો સુધી જીવતા રહ્યા કરે છે (पालित्ता कालमासे काल किच्चा अण्णयरेसु वाणमतरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) પછી કાલ અવસરે કાલ કરીને કોઈ એક વ્યતરોના દેવલોકમા દેવતારૂપે ઉત્પન્ન થાય છે (त चेव सव्व) અહી અગાઉ વર્ણન કરેલા પ્રકાર અનુસાર સ્થિતિ આદિ બધુ સમજી લેવુ જોઇએ (णवर) વિશેષતા માત્ર એટલી જ છે કે ત્યા તેમની સ્થિતિ ૧૨ બાર હજાર વરસની પ્રતિપાદિત કરેલી છે, અને અહી તેમની (चउद्दस-वास-सहस्साइ) ૧૪ ચૌદ હજાર વરસની સ્થિતિ સમજવી જોઇએ, (सू० १०)

माया–लोहा मिउ–मद्दव–सपण्णा अल्लीणा विणीया अम्मा-पिउ–सुस्सूसगा अम्मापिईणं अणइक्कमणिज्जवयणा अप्पिच्छा अप्पारभा अप्पपरिग्गहा अप्पेणं आरंभेण अप्पेणं समारभेणं

र्थमहकारजयशाला इत्यर्थ, 'अल्लीणा' आलाना =गुरुमाश्रित्य वर्तनशीला, 'विणीया' विनीता =विनयवन्त, 'अम्मा–पिउ–सुस्सूसगा' अम्बा–पितृ–शुश्रूषका =मातापित्रो सेवका, 'अम्मापिईण अणइक्कमणिज्जवयणा' अम्बापित्रोरनतिक्रमणीयवचना =मातापित्रो नीतिवचनपरायणा, 'अप्पिच्छा' अल्पेच्छा =अल्पाभिलापवन्त, 'अप्पारभा' अल्पारम्भा - अल्प =स्वल्प आरम्भ =पृथिव्याद्युपमर्दनरूपो येषा तेऽल्पारम्भा, 'अप्पपरिग्गहा' अल्प परिग्रहा –अल्प परिग्रहो=धनधान्यादिरूपो येषा ते तथा, एतदेव वाक्यान्तरेणाऽऽह-'अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण' अल्पेनारम्भेण अल्पेन समारम्भेण इहाऽरम्भ =प्राणिनामुपघात,

(**मिउ–मद्दव–सपण्णा**) मृदुमार्दव से जिनकी आत्मा अत्यत वासित होता है, अहकार का सर्वथा जिनमे अभाव रहा करता है, (**अल्लीणा**) गुरु की आज्ञानुसार जो अपनी प्रकृति को सुचारु बनाये रहा करते है, (**विणीया**) जो प्रकृति से ही अत्यत विनीत होते है, (**अम्मा–पिउ–सुस्सूसगा**) मातापिता के जो सेवा करते हैं, (**अम्मा–पिईण अणइक्कमणिज्जवयणा**) मातापिता के वचनों के अनुसार जो चलते हैं, (**अप्पिच्छा**) जिनकी इच्छाएँ–आवश्यकताएँ बहुत थोडी होती है, (**अप्पारभा**) आरभ जिनका अल्प होता है, (**अप्पपरिग्गहा**) धनधान्यादिरूप परिग्रह जिनका अल्प होता है, (**अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण अप्पेण आरभसमारंभेण वित्तिं कप्पेमाणा**) एव जो अल्प आरभ से, अल्प समारम्भ से और अल्प आरभ–समारभ से आजीविका चलाया करते

તેમજ લોભ એ ચાર કષાયો નબળા રહ્યા કરે છે (मिउ–मद्दव–सपण्णा) મૃદુ માર્દવથી જેમનો આત્મા અત્યત વાસિત (પ્રફુલ્લ) હોય છે, અહકારનો જેમનામા સર્વથા અભાવ રહ્યા કરે છે (अल्लीणा) ગુરુની આજ્ઞા–અનુસાર જે પોતાની પ્રકૃતિને સુદર બનાવ્યા કરે છે, (विणीया) જે પ્રકૃતિથી જ અત્યત વિનીત હોય છે, (अम्मा–पिउ–सुस्सूसगा) માતા–પિતાની જે સેવા કરે છે, (अम्मापिईण अणइक्कमणिज्जवयणा) માતાપિતાના વચનો અનુસાર જે ચાલે છે (વર્તે છે), (अप्पिच्छा) જેની ઈચ્છાઓ–આવશ્યક્તાઓ બહુ જ થોડી હોય છે, (अप्पारभा) આરભ જેના અલ્પ હોય છે, (अप्पेण आरभेण अप्पेण समार भेण अप्पेण आरभसमारभेण वित्तिं कप्पेमाणा) તેમજ જે અલ્પ આરભથી,

पियरक्खियाओ भायरक्खियाओ पइरक्खियाओ कुलघररक्खि-याओ ससुरकुलरक्खियाओ परूढ—णह—केस—कक्खरोमाओ वव-गय—धूव—पुप्फ-गंध—मल्ला-लंकाराओ अण्हाणग-सेय-जल्ल—मल्ल-

भातृरक्षिता, 'पइरक्खियाओ' पतिरक्षिता, 'कुलघररक्खियाओ' कुलगृहरक्षिता —कुल-गृहे=पितृगृह रक्षिता —पितृवशोद्भवै पालिता इत्यर्थ, 'ससुरकुलरक्खियाओ' श्वशुरकुल-रक्षिता, 'परूढ—णह—केस—कक्खरोमाओ' प्ररूढ—नख—केश—कक्षरोमाण —प्ररूढानि=सजातानि नखकेशकक्षरोमाणि यासा तास्तथा, 'ववगय—धूव पुप्फ—गध—मल्ला—लकाराओ' व्यपगत—धूप—पुष्प—गध — माल्याऽ — लङ्कार —व्यपगता =त्यक्ता धूपपुष्पगधमाल्यानाम-लङ्कार याभिस्तास्तथा, 'अण्हाणग—सेय—जल्ल—मल्ल—पक—परितावियाओ' अस्नानक-

हुई अपने शील की रक्षा करती रहती हैं, (भायरक्खियाओ) कितनीक अपने भाइयों से सुरक्षित रहा करती है, (पइरक्खियाओ) कितनीक अपने २ पतिद्वारा सुरक्षित रहा करती हैं, (कुलघररक्खियाओ) कितनीक कुलगृह में पिता के वशजों द्वारा पाली—पोषी जाकर सुरक्षित रहा करती हैं, (ससुर—कुल—रक्खियाओ) कितनीक ससुरपक्ष के लोगों द्वारा सुरक्षित की जाती है, (परूढ—णह—केस—कक्खरोमाओ) कितनीक ऐसी होती हैं कि जिनके केश, कांखरा के बाल एव नख बढे रहा करते हे, (ववगय धूव पुप्फ-गध—मल्ला-लकाराओ) कितनीक ऐसी होती हैं जो धूप—खुशबूदार तैल आदि के लेने से तथा पुष्पों एव सुगधित पुष्पों की मालारूप अलकारों से सदा परित्यक्त रहा करती हैं, (अण्हाणग—सेय—जल्ल—मल्ल—पक—परितावियाओ) कितनीक ऐसी होती हें जो स्नान नहीं करने से

કેટલીક પિતાથી સુરક્ષિત રહેતા પોતાના શીલની રક્ષા કરતી હોય છે, (भायर-क्खियाओ) કેટલીક પોતાના ભાઈઓથી સુરક્ષિત રહ્યા કરે છે, (पइर-क्खियाओ) કેટલીક પોતપોતાના પતિ દ્વારા સુરક્ષિત રહ્યા કરે છે, (कुलघर रक्खियाओ) કેટલીક કુલગૃહમા પિતાના વશજો દ્વારા પાલન—પોષણ લઈ સુરક્ષિત રહ્યા કરે છે, (ससुरकुलरक्खियाओ) કેટલીક સાસરા પક્ષના લોકો દ્વારા સુરક્ષિત કરાય છે, (परूढ—णह—केस—कक्खरोमाओ) કેટલીક એવી હોય છે કે જેના નખ, કેશ, તેમજ કાખરી (બગલ)ના વાળ, વધતા જતા હોય છે, (ववगय—धूव—पुप्फ—गध—मल्ला—लकाराओ) કેટલીક એવી હોય છે કે જે ધૂપ—સુગ ધિત તેલ આદિના લેપથી તથા પુષ્પો તેમજ સુગ ધિત પુષ્પોની માલારૂપ અલ કારોથી સદા પરિત્યક્ત રહ્યા કરે છે, (अण्हाणग—सेय—जल्ल—मल्ल—पक—

मूलम्—से जाओ इमाओ गामागर जाव सन्निवेसेसु इत्थियाओ भवंति, तं जहा–अंतो अंतेउरियाओ गयपइयाओ मयपइयाओ वालविहवाओ छड्डियल्लियाओ माइरक्खियाओ

टीका–'से जाओ इमाओ' इत्यादि। 'से जाओ इमाओ' अथ या इमा =इदं-स्य 'गामागर जाव सन्निवेसेसु इत्थियाओ भवंति' ग्रामाऽऽकर यावत् सन्निवेशेषु स्त्रियो भवंति, 'तं जहा' तद्यथा–'अंतो अंतेउरियाओ' अन्तरन्तःपुरिका =अन्तःपुरा तर्वर्तिन्य, 'गयपइयाओ' गतपतिका –गता =क्वापि प्रोषिताः पतयो यासां तास्तथा, 'मयपइयाओ' मृतपतिका –मृताः पतयो यासां तास्तथा, विधवा इत्यर्थः, 'वालविहवाओ' बालविधवा – बालावस्थाम् विधवा –बाल्ये वैधव्यं गता, 'छड्डियल्लियाओ' छर्दिता =पत्यादिभिः परित्यक्ता, 'माइरक्खियाओ' मातृरक्षिता =अपररक्षकाभावाज्जनन्या रक्षिता, मातृकृतरक्षया शीलरक्षण कारिका इत्यर्थः, एवमग्रेऽपि बोध्यम्, 'पियरक्खियाओ' पितृरक्षिता, 'भायरक्खियाओ'

'से जाओ इमाओ' इत्यादि।

(से जाओ इमाओ) जो ये जीव (गामागर जाव सन्निवेसेसु) ग्राम आकर आदि से लेकर सन्निवेशतक के स्थानों में स्त्रीपर्याय से उत्पन्न होते हैं, जैसे कि उनमें कितनीक त्रिया तो (अंतो अंतेउरियाओ) राजा के अंतःपुर की रानिया होती हैं, कितनीक (गयपइयाओ) प्रोषितभर्तृका होती हैं, जिनके पति प्रवासी अर्थात् परदेश गये हों उनको प्रोषितभर्तृका कहते है, कितनीक (मयपइयाओ) विधवा होती है, (वालविहवाओ) बाल-विधवा होती हैं, (छड्डियल्लियाओ) कितनीक पतिद्वारा परित्यक्त होती हैं, कितनीक (माइ-रक्खियाओ) मातृरक्षिता होती है, (पियरक्खियाओ) कितनीक पिता से सुरक्षित होती

'से जाओ इमाओ' ઈત્યાદિ

(से जाओ इमाओ) જે આ જીવ (गामागर जाव सन्निवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઈને સંનિવેશ સુધીના સ્થાનોમા સ્ત્રીપર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે તેઓમા કેટલીક સ્ત્રીઓ તો (अंतो अंतेउरियाओ) રાજાના અંતઃપુરની રાણીઓ હોય છે, કેટલીક (गयपइयाओ) પ્રોષિતભર્તૃકા હોય છે, (જેના પતિ પ્રવાસી અર્થાત્ પરદેશ ગયા હોય તેમને પ્રોષિતભર્તૃકા કહે છે), કેટલીક (मयपइयाओ) વિધવા હોય છે, કેટલીક (बालविहवाओ) બાલ-વિધવા હોય છે, (छड्डियल्लियाओ) કેટલીક પતિદ્વારા પરિત્યકતા હોય છે, કેટલીક (माइरक्खियाओ) માતૃરક્ષિતા હોય છે, (पियरक्खियाओ) કેટ

रभेण अप्पेण आरभसमारभेण वित्ति कप्पेमाणीओ अकामवभचेरवासेण तामेव पइसेज्ज णाइक्कमति। ताओ ण इत्थियाओ एयारूवेण विहारेणं विहरमाणीओ वहूइ वासाइ, सेस त चेव, जाव चउसट्ठि वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता ॥ सू० ११ ॥

समारम्भेग अल्पेन आरम्भसमारम्भेग, 'वित्ति कप्पेमाणीओ' वृत्ति कल्पयन्त्य —वृत्तिं=जीविका कुर्वाणा ,अकामब्रह्मचर्यवासेन अकामाना=निर्जराद्यनपेक्षाणा ब्रह्मचर्यवासस्तेन 'तामेव पइसेज्ज' तामेव पतिशय्या—पत्या सह सेविता शय्या पतिशय्या 'णाइक्कमति' नातिक्रामन्ति, परपुरुषपरिहारेण सर्वथा पतिव्रतधर्मपालिका इत्यर्थ , 'ताओ ण इत्थियाओ एयारूवेण विहारेण विहरमाणीओ' ता खलु स्त्रिय एतद्रूपेग विहारेण विहरन्त्य , 'वहूइ वासाइ आउय पालेंति' बहूनि वर्षाणि आयुष्य पालयन्ति, पालयित्वा, शेष तदेव यावत् अत्र यावच्छब्देनेद द्रष्टव्यम् कालमासे काल कृत्वाऽन्यतमेषु व्यन्तरेषु देवलोकेषु देवत्वेनोपपात प्राप्ता भवन्ति, तत्र—देवलोके तासा

अल्प समारभ से, और अल्प आरम्भ-समारभसे अपनी आजीविका चलाती है, (अकाम—वभचेर—वासेण तामेव पइसेज्ज णाइक्कमति) और परवशता मे ब्रह्मचर्य का पालन करती हुइ अपने पति की शय्या का उल्लघन नहीं करती हे पातिव्रत्य धर्म के पालन मे निरत रहा करती हैं, इस प्रकार जो स्त्रिया अपने जीवन को व्यतीत करती है, (ताओ ण इत्थियाओ एयारूवेण विहारेण विहरमाणीओ वहूइ वासाइ आउय पालेंति) वे स्त्रिया इस प्रकार की अपनी नैतिक प्रवृत्ति से युक्त बनी रह कर बहुत वर्षों की आयु पालती है, (सेस त चेव) एव जब उनका मरने का अवसर आ जाता है तब वे उस अवसर मे मर कर अन्यतम व्य-

समारंभेण अप्पेण आरभसमारंभेण वित्तिं कप्पेमाणीओ) तेओ अल्प आरंभथी, अल्प समारंभथी अने अल्प आरंभ-समारंभथी पोतानी आजीविका चलावे छे (अकामबभचेरवासेण तामेव पइसेज्ज णाइक्कमति) अने परवशतायी ब्रह्मचर्यनु पालन करती थकी पोताना पतिनी शय्यानु उल्लघन करती नथी—पातिव्रत्य धर्मना पालनमा निरत रह्या करे छे आ प्रकारे जे स्त्रीओ पोताना जीवनने व्यतीत करे छे (ताओ ण इत्थियाओ एयारूवेण विहारेण विहरमाणीओ वहूइ वासाइ आउय पालेंति) ते स्त्रीओ आ प्रकारनी पोतानी नैतिक प्रवृत्ति करती रहीने घणा वरसोनी आयु भोगवे छे (सेस त चेव) तेमज ज्यारे तेमना मरवानो अवसर आवे छे त्यारे ते अवसरमा मरीने बीजा व्यतरोना

पक-परितावियाओ ववगय-खीर-दहि-णवणीय-सप्पि-तेल्ल-गुल-लोण-महु-मज्ज-मंस-परिचत्त-कया-हाराओ अप्पिच्छाओ अप्पारंभाओ अप्पपरिग्गहाओ अप्पेणं आरंभेण अप्पेणं समा-

स्वेद-जल्ल-मल्ल पङ्क-परितापिता -अस्नानकेन=स्नानाऽभावेन हेतुना स्वेदजल्लमल्लपङ्कैः -स्वेद = प्रस्वेद, जल्ल =शुष्क प्रस्वेद, मल्ल =रजोमात्र कठिनीभूतम्, पङ्क =आर्द्रीभूत रज, तै परितापिता =क्लेशिता -मसृता इत्यर्थ, 'ववगय-खीर-दहि णवणीय-सप्पि-तेल्ल-गुल-लोण-महु-मज्ज-मस-परिचत्त-कया-हाराओ' व्यपगत-क्षीर-दधि-नवनीत-सर्पिस्तैल-गुड-लवण-मधु-मद्य-मास-परित्यक्त-कृताऽऽहारा -व्यपगतानि क्षीरदधिनवनीत-सर्पींषि यस्मात् स व्यपगतक्षीरदधिनवनीतसर्पि, तैलगुडलवणमधुमद्यमासैः परित्यक्त, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, क्षीरादिमासपर्यन्तरहित इत्यर्थ, तादृश कृत =सेवित आहारो याभिस्तास्तथा, 'अप्पिच्छाओ' अल्पेच्छा, 'अप्पारभाओ' अल्पारम्भा -अल्प आरम्भ =पृथिव्याद्युपमर्दनव्यापारो यासा तास्तथा, 'अप्पपरिग्गहाओ' अल्पपरिग्रहा -अल्पधनधान्यसंग्रहा, 'अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण अप्पेण आरभसमारभेण' अल्पनाऽऽरम्भेण अल्पेन

पसीना से लथपथ रहा करता है, एव पसीना के शुष्क हो जाने से उस पर बैठी हुई धूलि, काले कठिन मेल के रूप मे परिणमित होकर उनके शरीर को मलिन बनाये रहती है। (ववगय-खीर-दहि-णवणीय-सप्पि-तेल्ल-गुल-लोण-महु-मज्ज-मस-परिचत्त कया-हाराओ) कितनीक ऐसी होती हैं कि जो दूध, दही, मक्खन, सर्पि-घृत, तैल, गुड, नमक, मधु, मद्य, एव मास से वर्जित आहार किया करती है, (अप्पिच्छाओ) और जिनकी इच्छाएँ स्वभावत अल्प हुआ करती है, (अप्पारभाओ अप्पपरिग्गहाओ अप्पेण आरभेण अप्पेण समारभेण अप्पेण आरभसमारभेण वित्तिं कप्पेमाणीओ) वे अल्प आरभ से,

परितावियाओ) કેટલીક એવી હોય છે કે જે સ્નાન ન કરવાથી પસીનાથી લથપથ રહ્યા કરે છે, તેમજ પસીનો સુકાઇ જવાથી તેના પર ઉડીને પડેલી ધૂળ કાળા અને કઠણ મેલના રૂપે પરિણામ પામીને તેમના શરીરને મલિન બનાવ્યા કરે છે (ववगय-खीर-दहि-णवणीय-सप्पि-तेल्ल-गुल-लोण-महु-मज्ज-मस-परिचत्त-कया-हाराओ) કેટલીક એવી હોય છે કે જે દૂધ, દહી, માખણ, સર્પિ-ઘી, તેલ, ગોળ, મીઠું, મધ, મદ્ય, તેમજ માસથી વર્જિત આહાર કર્યા કરે છે, (अप्पिच्छाओ) અને જેમની ઇચ્છાઓ સ્વભાવથી જ અલ્પ રહ્યા કરે છે (अप्पारभाओ अप्पपरिग्गहाओ अप्पेण आरभेण अप्पेण

गोयमा गोव्वइया गिहिधम्मा धम्मचितगा अविरुद्ध-विरुद्ध-वुड्ढ-

पड्द्रव्याणि दक च सप्तम भोजन येषा ते दकसप्तमा , 'दगएक्कारसमा' दकैकादशा —ओदनादीनि दशद्रव्याणि दकस्यैकादशपूरणाय भोज्ने येषा ते दकैकादशा , 'गोयमा' गौतमा - वृषभ पुरस्कृत्य तत्क्रीडा प्रदर्शयित्वा येऽन्न याचन्ते, तेन च जीवन निर्वाहयन्ति त इत्यर्थ । 'गोव्वइया' गोव्रतिका —गोव्रतमस्ति येषा ते गोव्रतिका ते हि गोषु ग्रामान्निर्गच्छन्तीषु निर्गच्छन्ति, चरन्तीषु चरन्ति, पिबन्तीषु पिबन्ति आयान्तीषु आयान्ति, शयानासु च शेरते, उक्तञ्च—

"गावीहिं सम निग्गमपवेससयणासणाइ पकरेंति ।
भुजति जहा गावी तिरिक्खवास विहाविंता ॥ १ ॥"

तथा सातवा पानी हो, (दगएक्कारसमा) दस द्रव्य दाल भात आदि अन्य हों, एव ११ वा पानी हो, (गोयमा) तथा जो बैल को आगे कर के जनता को उसका क्रीडा दिखाकर उससे अन्न का याचना कर अपना जीवन निवाह करने वाले हों (गोव्रतिका) [1]गोव्रती हों, (गिहि-

(१) गोव्रती पुरुष, जब गायें गाव से बाहर निकलती है तब अपने घर से बाहर निकलते है, जब वे चरती है तब वे भोजन करते हैं, जब वे पानी पीती हैं तब ही ये पानी पीते है । जब ये घर आती है तब येभी अपने घर आते है । और जब ये सोती हैं तब ये भी सो जाते हैं ।

"गावीहिं सम निग्गमपवेससयणासणाइ पकरेंति । भुजति जहा गावी तिरिक्खवास विहाविंता ॥ १ ॥

(सगमत्तमा) ७ द्रव्य (અન્ન)–ચોખા દાળ આદિ હોય તથા સાતમુ પાણી હોય, (दगएक्कारसमा) દશ દ્રવ્ય–દાળ ભાત આદિ અન્ન હોય તેમજ ૧૧ મુ પાણી હોય, (गोयमा) તથા જે બળદોને આગળ લાવીને લોકોને તેની ક્રીડા દેખાડીને તેમની પાસેથી અન્ન માગી પોતાનુ જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા હોય, (गोव्रतिका) [1]ગોવ્રતી હોય, (गिहिधम्मा) ગૃહસ્થ ધર્મને કલ્યાણકારક

(૧) ગોવ્રતી પુરુષ, જ્યારે ગાયો ગામથી બહાર નીકળે છે ત્યારે પોતાના ઘેરથી બહાર નીકળે છે જ્યારે તેઓ ચરે છે ત્યારે તે ભોજન કરે છે, જ્યારે તેઓ પાણી પીએ છે ત્યારેજ તે પાણી પીએ છે જ્યારે તેઓ ઘેર આવે છે ત્યારે તે પણ ઘેર આવે છે, અને જ્યારે તેઓ સુવે છે ત્યારે તે પણ સુઈ જાય છે

"गावीहिं सम निग्गमपवेससयणासणाइ पकरेंति । भुजति जहा गावी तिरिक्खवास विहाविंता" ॥ १ ॥

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु मणुया भवति, त जहा—दगविइया दगतइया दगसत्तमा दगएक्कारसमा

गतिस्तासा स्थितिस्तासामुपपात प्रज्ञप्त, तासा खलु हे भदन्त! देवाना कियत काले स्थिति प्रज्ञप्ता? इति प्रश्ने भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! इति। 'चउसट्ठिं वासस हस्साइ ठिई पण्णत्ता' चतु षष्टि वर्षसहस्राणि स्थिति प्रज्ञप्ता ॥ सू० ११ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे=ईदृशा, 'गामागर-जाव सन्निवेसेसु मणुया भवति' ग्रामाऽऽकर यावत् सन्निवेशेषु-ग्रामाऽऽकर—नगर निगम राजधानी—खेट—कर्वट—पट्टन—मडम्ब—द्रोणमुख—ऽऽश्रम—सबाध—सन्निवेशेषु प्रागुक्तव्याख्यात स्वरूपेषु मनुजा भवति, 'त जहा' तद्यथा—'दगविइया' दकद्वितीया —ओदनापेक्षया दकम्= उदक द्वितीय भोजने येषा ते दकद्वितीया, 'दगतइया' दकतृतीया —ओदनसूपरूपद्रव्य-द्वयाऽपेक्षया दकम्=उदक तृतीय येषा ते दकतृतीया, 'दगसत्तमा' दकसप्तमा -ओदनादीनि

न्तरों के देवलोक मे देवता की पर्याय से उत्पन्न होती है। वहीं पर उनकी गति, वहीं पर उनकी स्थिति एव वहीं पर उनका उपपात होता है। हे भदन्त! वहाँ पर उनकी स्थिति कितनी है? हे गौतम! (चउसट्ठिं वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता) वहा उनकी स्थिति ६४ हजार वर्ष की है ॥ सू० ११ ॥

'से जे इमे गामागर जाव' इत्यादि।

(से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु मणुया भवति) ये जो इन ग्राम आकर आदि पूर्वोक्त स्थानों में इस प्रकार के मनुष्य होते है, (त जहा) जैसे कि (दगविइया) जिनके आहार में अन्न एव द्वितीय पानी ये दो ही द्रव्य हों, (दगतइया) अन्न—चावल, दाल एव तृतीय पानी ये तीन द्रव्य हों, (दगसत्तमा) छह द्रव्य अन्न—चावल—दाल आदि हों

દેવલોકમા દેવતાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે અહી જ તેમની ગતિ, અહી જ તેમની સ્થિતિ તેમજ અહી જ તેમનો ઉપપાત થાય છે હે ભદન્ત! ત્યા તેમની સ્થિતિ કેટલી હોય છે? હે ગૌતમ! (चउसट्ठिं वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता) ત્યા તેમની સ્થિતિ ૬૪ ચોસઠ હજાર વરસની છે (સૂ૦ ૧૧)

'से जे इमे गामगर जाव' ઇત્યાદિ

(से जे इमे गामगर जाव सन्निवेसेसु मणुया भवति) જેઓ આ ગામ, આકર આદિ ઉપર કહેલા સ્થાનોમા આ પ્રકારે મનુષ્ય થાય છે, (त जहा) જેમકે (दगविइया) જેના આહારમા અન્ન તેમજ બીજુ પાણી એ બે જ દ્રવ્ય–પદાર્થ હોય, (दगतइया) અન્ન–ચોખા, દાળ, તેમજ ત્રીજુ પાની ત્રણ દ્રવ્ય હોય,

फाणिय महु मज्ज मस णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए, ते णं मणुया अप्पिच्छा, त चेव सव्व, णवर चउरासीइ वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता ॥ सू० १२ ॥

ता इमा नवसमविकृतय प्रदर्श्यन्ते–'त जहा' तद्यथा–'**खीर दहि णवणीय सप्पि तेल्ल फाणिय महु मज्ज मास**' क्षीर दधि नवनीत सर्पि तैल फाणित मधु मद्य मासम्-तत्र नवनीत='मक्खन' इति प्रसिद्ध, फाणित=गुड, अन्यानि प्रसिद्धानि, आहर्तुं न कल्पन्ते इत्यन्वय । '**णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए**' नो अन्यत्रैकस्या सार्षपविकृते-सार्षपतैलरूपामेका विकृतिं वर्जयित्वा अन्या उक्ता विकृतयो न कल्पन्तेऽभ्यवहर्तुमिति भाव । '**ते ण मणुया अप्पिच्छा** ते खलु मनुजा अल्पेच्छा, '**सेस त चेव**' शेष तदेव= अवशिष्ट सर्वं पूर्ववदेव बोध्यम । '**णवर**' नवर=विशेषस्तु–'**चउरासीइ वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता**' चतुरशीतिं वर्षसहस्राणि स्थिति प्रज्ञप्ता–अन्तरेषु देवत्वेनोपपन्नाना तेषा तत्रावस्थान चतुरशीतिवर्षसहस्राणि यावत ॥ सू० १२ ॥

गय) खाने योग्य नहीं हैं । व विकृतिया ये हैं–(**खीर दहि णवणीय सप्पि तेल्ल फाणिय महु मज्ज मास**) क्षीर, दधि, नवनीत, सर्पि, तैल, फाणित, मधु, मद्य, एव मास । गुड का नाम फाणित है । नवनीत नाम मक्खन का है । (**णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए**) एक सरसों के तैलरूप विकृति का परिहार नहीं बतलाया गया है । नवरूप विकृति का परिहार करने वाले व्यक्ति सरसों का तैल खा सकते हैं । (**ते ण मणुया अप्पिच्छा, त चेव सव्व, णवर चउरासीइ वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता**) ये मनुष्य अल्प-इच्छावाले होते हैं । अवशिष्ट समस्त पूर्व की तरह यहा जान लेना चाहिये । विशेषता

નથી તે વિકૃતિઓ આ છે–(खीर दहिं णवणीय सप्पि तेल्ल फाणिय महु मज्ज मास) ક્ષીર (દૂધ), દહી, નવનીત, સર્પિ-(ઘત), તેલ, ફાણિત, મધ, મદ્ય, તેમજ માસ ગોળનુ નામ ફાણિત છે નવનીત એટલે માખણ (णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए) એક સરસવના તેલરૂપ વિકૃતિના પરિહાર નથી બતાવ્યો નવરૂપ વિકૃતિનો પરિહાર કરવાવાળા માણસ સરસવનુ તેલ ખાઈ શકે છે (ते ण मणुया अप्पिच्छा, त चेव सव्व, णवर चउरासीइ वाससहस्साइ ठिई पण्णत्ता) આ મનુષ્યો અલ્પ-ઇચ્છાવાળા હોય છે બાકીનુ બધુ પૂર્વ કહ્યા પ્રમાણે જાણી લેવુ જોઈએ વિશેષમા વિશેષતા

सावग-प्पभितयो, तेसि ण मणुयाण णो कप्पति इमाओ नव रस-विगईओ आहारेत्तए, त जहा—खीरं दहि णवणीयं सप्पि तेल्लं

छाया—गोभि सम निर्गमप्रवेशशयनाऽऽसनादि प्रकुर्वन्ति ।
भुञ्जते यथा गावस्तिर्यग्वास विभावयन्त ॥ १ ॥ इति ।

'गिहिधम्मा' गृहिधर्माग —'गृहस्थधर्म एव श्रेयस्कर '- इति मत्वा दानादिधर्माराधका **'धम्मचिंतगा'** धर्मचिन्तका =धर्मशास्त्रपाठका, **'अविरुद्ध—विरुद्ध—वुड्ढसावग—प्पभितओ'** अविरुद्ध-विरुद्ध वृद्धश्रावक—प्रभृतय, अविरुद्धा वैनयिका, उक्तञ्च—

"अविरुद्धो विणयकरो, देवाईण पराए भत्तीए।
जह वेसियायणसुओ, एव अन्ने वि नायव्वा ॥ १ ॥"

छाया—अविरुद्धो विनयकरो, देवादीना परया भक्त्या ।
यथा वैश्यायनसुत, एवमन्येऽपि ज्ञातव्या ॥ १ ॥ इति ।

विरुद्धा =अक्रियावादिन, आत्माद्यनभ्युपगमेन बाह्याभ्यन्तरविरुद्धत्वात्, वृद्ध श्रावका =ब्राह्मणा, एत प्रभृतिरादिर्येषा ते तथा। **'तेसिं ण मणुयाण णो कप्पति इमाओ नव रसविगईओ आहारेत्तए'** तेषा खलु मनुजाना नो कल्पते इमा नव रसविकृतीराहर्तुम्,

धम्मा) गृहस्थ धर्म को श्रेयस्कर मानकर दानादिक धर्म के आराधक हो, **(धम्मचिंतगा)** धर्मशास्त्र के पाठक हों, **(अविरुद्ध—विरुद्ध—वुड्ढसावग—प्पभितयो)** [1]अविरुद्ध—वैनयिक हों, विरुद्ध—अक्रियावादी हों—आत्मादिक पदार्थों के नहीं मानने से बाह्य एव आभ्यन्तर क्रियाओं के विरोधी हों वृद्धश्रावक हों-ब्राह्मण हों—इत्यादि। **(तेसिं ण मणुयाण नो कप्पति इमाओ नव रसविगईओ आहारेत्तए)** इन समस्त जनों को ये नवरस विकृतिया **(नौ वि**

(१) अविरुद्धो विणयकरो देवाइण पराए भत्तीए। जह वेसियायणसुओ एव अन्ने वि नायव्वा ॥ १ ॥

માનીને દાન—આદિક ધર્મના આરાધક હોય, (धम्मचिंतगा) ધર્મશાસ્ત્રના પાઠ કરનારા હોય, (अविरुद्ध—विरुद्ध—वुड्ढसावग—प्पभितयो) [1]અવિરુદ્ધ—વૈનયિક હોય વિરુદ્ધ-અક્રિયાવાદી હોય—આત્મા—આદિક પદાર્થોને ન માનવાથી બાહ્ય તેમજ અભ્યન્તર ક્રિયાઓના વિરોધી હોય, વૃદ્ધશ્રાવક હોય—બ્રાહ્મણ હોય—ઇત્યાદિ (तेसिं ण मणुयाण णो कप्पति इमाओ नव रसविगईओ आहारेत्तए) આ સમસ્ત લોકોને એ નવરસવિકૃતિઓ (નૌ વિગયો) ખાવા યોગ્ય

(१) अविरुद्धो विणयकरो देवाईण पराए भत्तीए। जह वेसियायणसुओ एवं अन्ने वि नायव्वा ॥ १ ॥

दक्खिणकूलगा उत्तरकूलगा सखधमगा कूलधमगा मिगलुद्धगा हत्थितावसा उद्दडगा दिसापोक्खिणो वक्कवासिणो विलवासिणो

एव ये क्षण तिष्ठन्ति ते, **'सपक्खालगा'** सप्रक्षालका –ये मृत्तिकादिघर्षणपूर्वकमङ्गानि प्रक्षालयन्ति ते सप्रक्षालका, **'दक्खिणकूलगा'** दक्षिणकूलका –ये गङ्गाया पूर्वाभिमुखगमनशीलाया दक्षिणतट एव वसन्ति ते, **'उत्तरकूलगा'** उत्तरकूलका –उत्तरतट एव ये वसति ते, **'सखधमगा'** शङ्खध्मायका =शङ्खवादका –शङ्ख वादयित्वा ये भुञ्जते ते इत्यर्थ, **'कूलधमगा'** कूलध्मायका –ये कूले स्थित्वा शब्द कृत्वा भुञ्जते ते, **'मियलुद्धगा'** मृगलुब्धका –व्याधवन्मृगमासजीविन, **'हत्थितावसा'** हस्तितापसा –ये हस्तिन मारयित्वा तेनैव बहुकाल भोजनतो यापयन्ति ते, **'उद्दडगा'** उद्दण्डका –उत्=ऊर्ध्व दण्डा येषा ते उदण्डका, दण्डमूर्ध्व कृत्वा ये सञ्चरन्ति ते इत्यर्थ, **'दिसापोक्खिणो'** दिशाप्रोक्षिण =उदकेन दिश प्रोक्ष्य ये फलपुष्पाणि समुच्चिन्वन्ति ते, **'वक्कवासिणो'** वल्कवासस –वल्कानि=तरुत्वच एव वासासि येषा ते तथा, **'विलवासिणो'** बिलवासिन =

डुबकी लगाकर स्नान करनेवाले, **(निमज्जगा)** पानी में कुछ देर तक डूबकर स्नान करने वाले, **(सपक्खालगा)** मिट्टी आदि से अग को घर्षण कर स्नान करने वाले, **(दक्खिणकूलगा)** गगा के दक्षिण तट पर बसने वाले, **(उत्तरकूलगा)** गगा के उत्तर तट पर बसने वाले, **(सखधमगा)** शङ्खों को बजाकर भोजन करने वाले, **(कूलधमगा)** नदी के तट पर बैठ कर शब्द कर के भोजन करने वाले, **(मियलुद्धगा)** व्याधोंकी तरह मृग के मास को खाने वाले, **(हत्थितावसा)** हाथी को मारकर उसके मास का भोजन करने वाले, **(उद्दडगा)** दण्डे को ऊचा करके फिरने वाले, **(दिसापोक्खिणो)** दिशाओं को जल से सिंचन करने वाले, **(वक्कवासिणो)** वृक्षों की छाल को पहिरने वाले, **(विलवासिणो)** भूमिगृह मे निवास

स्नान करवावाळा, (निमज्जगा) पाणीमा थोडीवार सुधी डूबीने स्नान करवावाळा, (सपक्खालगा) माटी आदि वडे अगने घसीने स्नान करवा वाळा, (दक्खिणकूलगा) गगाना दक्षिण तट उपर वसवावाळा, (उत्तरकूलगा) गगाना उत्तर तट उपर वसवावाळा (सखधमगा) शख वगाडीने भोजन करवावाळा, (कूलधमगा) नदीना तट उपर बेसीने शब्द करता करता (बोलता बोलता) भोजन करवावाळा, (मियलुद्धगा) शिकारीनी पेठे मृगनु मास खावावाळा, (हत्थितावसा) हाथीने मारीने तेना मासनु भोजन करवावाळा, (उद्दडगा) दडाने उचा करी फरवावाळा, (दिसापोक्खिणो) दिशाओमा पाणी छाटवा वाळा, (वक्कवासिणो) वृक्षनी छाल पहेरवा वाळा, (विलवासिणो) भूमिगृहमा

मूलम्—से जे इमे गगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवति, त जहा—होत्तिया पोत्तिया कोत्तिया जण्णई सड्ढई थालई हुंवउट्ठा दंतुक्खलिया उम्मज्जगा समज्जगा निमज्जगा सपक्खालगा

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ ये इमे 'गगाकूलगा' गङ्गाकूलका =गङ्गातटाश्रिता 'वाणपत्था' वानप्रस्था =वानप्रस्थाश्रमवर्तिन 'तावसा भवति' तापसा भवन्ति 'त जहा' तद्यथा-'होत्तिया' होत्रिका =अग्निहोत्रिका, 'पोत्तिया' पोत्रिका = वस्त्रधारका, 'कोत्तिया' कौत्रिका =भूमिशायिन, 'जण्णई' यज्ञकिनः=यज्ञकारका, 'सड्ढई' श्राद्धकिन =श्राद्धकारका, 'थालई' स्थालकिन =भोजनपात्रधारका, 'हुबउट्ठा' कुण्डिकाधारिणा, 'हुंबउट्ठा' इति देशीय शब्द, 'दतुक्खिलिया' दन्तोद्खलिका =फलभोजिन, 'उम्मज्जगा' उमज्जका –उमज्जनमात्रेण=जलोपरि तरणमात्रेण ये स्नाति ते, 'सम्मज्जगा' समज्जका -उन्मज्जनस्यैवाऽसकृत् करणेन ये स्नाति ते, 'निमज्जगा' निमज्जका –स्नानार्थं निमग्ना

सिर्फ यहा इतनी ही है कि ऐसे जीव जो व्यन्तर देवों में उत्पन्न होते है उनका वहा स्थिति चौरासी हजार वर्ष की बतलाइ गई हे ॥सू १२॥

'से जे इमे' इत्यादि

(से जे इमे) जो ये (गगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवति) गगा के तट पर रहनेवाले वानप्रस्थ तापस है, जैसे (होत्तिया) अग्निहोत्रिक, (पोत्तिया) पोत्रिक वस्त्र धारक, (कोत्तिया) कौत्रिक–भूमिशायी–भूमि पर सोने वाले, (जण्णई) यज्ञकारक (सड्ढइ) श्राद्धकारक, (थालई) भोजनपात्रधारक, (हुबउट्ठा) कुण्डिकाधारी, (दतुक्खलिया) फलभोजी, (उम्मज्जगा) एक बार पानी मे डुबका लगाकर स्नान करने वाले, (सम्मज्जगा) बार बार

માત્ર અહી એટલીજ છે કે જીવ જે વ્યન્તર દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે તેની ત્યા સ્થિતિ ચોર્યાસી હજાર વરસની બતાવવામા આવી છે (સૂ ૧૨)

'से जे इमे' ઈત્યાદિ

(से जे इमे) જે આ (गगाकूलगा वाणपत्था तावसा भवति) ગગાના તટ પર વસનારા વાનપ્રસ્થ તાપસ હોય છે, જેવા કે-(होत्तिया) આગ્નિહોત્રિક, (पोत्तिया) પોત્રિક-વસ્ત્રધારક, (कोत्तिया) કૌત્રિક-ભૂમિશાયી-ભૂમિ ઉપર સુવાવાળા, (जण्णई) યજ્ઞકારક, (सड्ढई) શ્રાદ્ધકારક, (थालई) ભોજનપાત્રધારક, (हुबउट्ठा) કુંડિકાધારી, (दतुक्खलिया) ફલભોજી, (उम्मज्जगा) એકવાર પાણીમા ડુબકી મારીને સ્નાન કરવાવાળા, (सम्मज्जगा) વારવાર ડુબકી મારીને

परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फलाहारा जला-भिसेय-कढिण-गायभूया आयावणाहि पचग्गितावेहि इगालसोल्लियं कडुसोल्लिय पिव अप्पाणं करेमाणा बहूइ वासाइ परियाग पाउणति, पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण जोइ-

भुञ्जते कदमूलत्वचामपि तथाविधानामेवोपयोग कुर्वते ते, 'जलाभिसेय-कढिण-गाय-भूया' जलाभिषेक-कठिन-गात्र-भूता -जलाभिषेकेण कठिन यद् गात्र तत् प्राप्ता ये ते तथा, 'आयावणाहि' आतपनाभि -प्रखररश्मिकराऽऽसेवनाभि, 'पचग्गितावेहि' पञ्चाग्नितापै -चतसृषु दिक्षु प्रज्वालितैश्चतुर्भिरग्निभि उपरिभागे सूर्यकिरणपञ्चमैर्ये तापास्तै, 'इगालसोल्लिय' अङ्गारपक्वम्-प्राकृत-'पच्' धातो स्थाने 'सोल्ल' आदेशो भवति। अङ्गारैर्निर्धूमज्वलनलपिण्डैरिव पक्वम्, 'कडुसोल्लिय' कन्दुपक्वम्-कन्दु =चणकादि-भर्जनपात्र, तत्र पक्वम्, 'अप्पाण करेमाणा' आत्मान=शरीर कुर्वाणा, 'बहूइ वासाइ परियाग पाउणति' बहूनि वर्षाणि पर्याय=वानप्रस्थपर्याय पालयन्ति, पालयित्वा,

गिरे हुए या किसी के द्वारा लाये गये कद, मूल, त्वक्, पत्र, पुष्प एव फलों का आहार करने वाले, (जलाभिसेय-कढिण-गाय भूया) जलाभिषेक करने से जिनका शरीर कठिन हो गया है ऐसे, (आयावणाहिं पचग्गितावेहिं इगालसोल्लिय कडुसोल्लिय पिव अप्पाण करेमाणा) तथा आतापना-प्रखर सूर्य की किरणों के सेवन से, पचाग्नि के बीच बैठकर तापों के सहन करने से अगार में पक्व हुए जैसे एव भाड मे भूजे हुए जैसे अपने शरीर को करने वाले ये वानप्रस्थ तापस जन (बहूइ वासाइ परियाग पाउणति) बहुत वर्ष पर्यन्त वानप्रस्थ तापस की पर्याय का पालन करते हुए (कालमासे काल किच्चा)

લાવી આપેલા કદ, મૂલ, છાલ, પત્ર, પુષ્પ, તેમજ ફળનો આહાર કરવાવાળા, (जलाभिसेय-कढिण-गाय-भूया) જલનો અભિષેક કરવાથી જેના શરીર કઠણ થઈ ગયા હોય એવા, (आयावणाहिं पचग्गितावेहिं इगालसोल्लिय कडुसोल्लिय पिव अप्पाण करेमाणा) તથા આતાપના-પ્રખર સૂર્યના કિરણોના સેવનથી, પચા ગ્નિના વચ્ચે બેસીને તાપ સહન કરવાથી, અગારમા પકાવેલ હોય તેવા તેમજ હાડલામા ભૂજેલ જેવા પોતાના શરીરને કરી નાખવાવાળા તે વાન-પ્રસ્થ તાપસજન (તપસ્વીઓ) (बहूइ वासाइ परियाग पाउणति) ઘણા વરસો સુધી વાનપ્રસ્થ તાપસની પર્યાયનુ પાલન કરતા કરતા (कालमासे काल किच्चा)

जलवासिणो रुक्खमूलिया अबुभक्खिणो वाउभक्खिणो सेवालभक्खिणो मूलाहारा कदाहारा तयाहारा पत्ताहारा पुप्फाहारा बीयाहारा

भूमिगृहवासिन, 'जलवासिणो' जलवासिन—ये जले प्रविष्टा एव निवसन्ति त, 'रुक्खमूलिया' वृक्षमूलका—तरुतले ये निवसन्ति ते, 'अबुभक्खिणो' अम्बुभक्षिण = जलाहारकारिण, 'वाउभक्खिणो' वायुभक्षिण =पवनाहारा, 'सेवालभक्खिणो' शैवालभक्षिण —शैवाल=जललता भक्षन्ति तच्छीला —जलोपरिस्थितहरितवनस्पतिविशेषभोजिन इत्यर्थ, 'मूलाहारा' मूलाहारा —मूलानि आहरन्ति तच्छीला 'कदाहारा' कन्दाऽऽहारा = सूरणादिकदभक्षिण, 'तयाहारा' त्वगाहारा =निम्बादित्वग्भक्षिण, 'पत्ताहारा' पत्राऽऽहारा =बिल्वादिपत्रभक्षिण, 'पुप्फाहारा' पुष्पाऽऽहारा =कुन्दशोभाञ्जनादिपु[illegible], 'बीयाहारा' बीजाऽऽहारा —कूष्माण्डादिबीजभोजिन, 'परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फला-हारा' परिशटित-कन्द-मूल-त्वक्-पत्र-पुष्प-फला-ऽऽहारा — परिशटित=केनचिदानीत स्वय पतित च परिशटितम्, तादृश कदमूलत्वक्पत्रपुष्पफलम् आहरति•तच्छीला —केन चित् आनीतानि तरुभ्य स्वय पतितानि वा पत्रपुष्पफलान्येव

करने वाले, (जलवासिणो) जल में खडे रहने वाले, (रुक्खमूलिया) वृक्ष के नीचे निवास करने वाले, (अबुभक्खिणो) मात्र जल का आहार करने वाले, (वाउभक्खिणो) मात्र वायु का ही आहार करने वाले, (सेवालभक्खिणो) मात्र शैवालका ही आहार करने वाले, (मूलाहारा) मात्र मूल का ही आहार करने वाले, (कदाहारा) सूरणादिक कदों का आहार करने वाले, (तयाहारा) त्वक्-छालका आहार करने वाले, (पत्ताहारा) बिल्व आदि के पत्तों का आहार करने वाले, (पुप्फाहारा) पुष्पो का आहार करने वाले, (परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फला-हारा) तोड कर या स्वय लाये हुए नहीं, किंतु स्वय

નિવાસ કરવાવાળા, (जलवासिणो) જલમાજ ઉભા રહેવાવાળા, (रुक्खमूलिया) વૃક્ષની નીચે નિવાસ કરવાવાળા, (अबुभक्खिणो) માત્ર પાણીનો આહાર કર વાવાળા, (वाउभक्खिणो) માત્ર વાયુનોજ આહાર કરવાવાળા, (सेवालभक्खिणो) માત્ર શૈવાળનોજ આહાર કરવાવાળા, (मूलाहारा) માત્ર મૂળનો જ આહાર કરવાવાળા, (कदाहारा) સૂરણ આદિ કદનો આહાર કરવાવાળા, (तयहारा) ત્વક્ છાલનો આહાર કરવાવાળા, (पत्ताहारा) બીલી આદિ પાનનો આહાર કરવા વાળા, (पुप्फाहारा) પુષ્પોનો આહાર કરવાવાળા, (बीयाहारा) કૂષ્માડ આદિના બીજનો આહાર કરવાળા, (परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फलाहारा) તોડીને અથવા પોતે લાવેલ ન હોય પરંતુ પોતાની મેળે પડી ગયેલા અ[illegible] કોઈએ

भवंति, तं जहा—कदप्पिया कुक्कुइया मोहरिया गीयरइप्पिया नच्चणसीला, ते णं एएणं विहारेण विहरमाणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियायं पाउणंति, पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणा-

सेसु पव्वइया समणा भवंति ' यावत्सन्निवेशेषु प्रव्रजिता श्रमणा भवन्ति, '**त जहा**' तद्यथा-'**कदप्पिया**' कान्दर्पिका —हास्यकारका भाण्डादय, '**कुक्कुइया**' कौकुचिका — कुकुचेन=कुत्सितचेष्टया चरन्तीति कौकुचिका ये च भ्रूनयनवदनकरचरणाऽऽदिभि-र्भाण्डा इव तथा चेष्टन्ते यथा स्वयमहसन्त एव परान् हासयन्ति ते। '**मोहरिया**' मौखरिका =वाचाला —नानाविधाऽसम्बद्धभाषिण इत्यर्थ । '**गीय-रइ-प्पिया**' गीत-रति-प्रिया —गीतेन या रति =क्रीडा सा प्रिया येषा ते तथा, '**नच्चणसीला**' नर्तनशीला '**ते ण एएण विहारेणं विहरमाणा**' ते खलु एतेन विहारेण विहरन्त =उक्तमाचरण-माचरन्त, '**बहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति**' बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय= चारित्रपर्याय पालयन्ति, '**पाउणित्ता**' पालयित्वा '**तस्स ठाणस्स**' तस्य स्थानस्य=

समणा) प्रव्रजित श्रमण होते हैं, (**त जहा**) जैसे-(**कदप्पिया कुक्कुइया मोहरिया गीयर-इप्पिया**) कादर्पिक—हास्यकारक भाड आदि, कौकुचिक—भ्रू, नयन, वदन, कर एव चरण आदिकों से कुत्सित चेष्टाएँ करके भाडों की तरह स्वय न हँसकर दूसरों को हँसाने वाले, गीतपूर्वक क्रीडा को अधिक पसद करने वाले, (**नच्चणसीला**) नृत्य करने के स्वभाव वाले, ये सब (**एएण विहारेण विहरमाणा बहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति**) अपने २ पद के अनुसार उक्त आचरण को आचरण करते हुए बहुत वर्षोंतक श्रमणपर्याय को पालते हैं, (**पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय—अपडिकता कालमासे काल**

समणा) प्रव्रजित श्रमणु थाय छे, (त जहा) જેવાકે (कदप्पिया कुक्कुइया मोह-रिया गीय-रइ-प्पिया) કાદર્પિક—હાસ્યકારક (ભવાયા) આદિ, કૌકુચિક—ભ્રૂ, નયન, વદન, કર તેમજ પગ આદિ વડે કુત્સિત ચેષ્ટાઓ કરી ભવૈયાની પેઠે સ્વય (પોતે) ન હસતા બીજાને હસાવવાવાળા, મૌખરિક—અનેક પ્રકારના અસ-બદ્ધ પ્રલાપ કરવાવાળા, ગીતયુક્ત ક્રીડાને વધારે પસદ કરવાવાળા, (नच्च-णसीला) નૃત્ય કરવાના સ્વભાવવાળા, આ બધા (एएण विहारेण विहरमाणा बहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति) પોત પોતાના પદ પ્રમાણે ઉક્ત આચર-ણને આચરતા આચરતા ઘણા વરસો સુધી શ્રમણ-પર્યાયને પાળે છે (पाउ णित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय—अपडिक्कता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण

सिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति। पलिओवम वास-सहस्समब्भहिय ठिई। आराहगा? णो इणट्ठे समट्ठे। सेस तं चेव ॥ सू० १३ ॥

मूलम्—से जे इमे जाव सन्निवेसेसु पव्वइया समणा

'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'उक्कोसेण जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' उत्कर्षेण ज्योतिषिकेषु देवेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, 'पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई' पल्योपम वर्षशतसहस्राभ्यधिक स्थिति–वर्षशतसहस्राणि अभ्यधिकानि यत्र तत्–वर्षशतसहस्राभ्यधिकम्=एकलक्षवर्षाधिक पल्योपम स्थिति प्रज्ञप्तेति। शिष्य पृच्छति–एते ज्योतिषिका देवा 'आराहगा?' आराधका=परलोकस्याराधका भवन्ति किम्?, उत्तरमाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थ समर्थ=सगत, परलोकस्याराधका न भवन्ति। अस्यार्थस्तु–अत्रैवोत्तरार्द्धेऽष्टमे सूत्रे व्याख्यात ॥ सू० १३ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे 'जाव सन्निवे

मरण के अवसर मे मृत्यु के वशवर्ती हो, (उक्कोसेण जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) उत्कृष्ट रूप से ज्योतिषी देवों मे देवरूप से उत्पन्न हो जाते हैं। (पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई) वहा पर उनकी स्थिति १ लाख वर्ष अधिक एक पल्यप्रमाण होती है। गौतम पूछते है–हे नाथ। (आराहगा) ये परलोक के आराधक होते है या नहीं? उत्तर–(णो इणट्ठे समट्ठे) ये परलोक के आराधक नहीं होते है ॥ सू १३ ॥

'से जे इमे जाव' इत्यादि

(से जे इमे) जो ये (जाव सन्निवेसेसु) ग्राम नगर आदि स्थानो मे (पव्वइया

કાલ અવસરે કાલ કરીને (उक्कोसेण जोइसिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) ઉત્કૃષ્ટરૂપથી જ્યોતિષી દેવોમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે (पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई) ત્યા તેમની સ્થિતિ ૧ લાખ વરસ ઉપર એક પલ્ય-પ્રમાણ હોય છે ગૌતમ પૂછે છે કે હે નાથ! (आराहगा) તેઓ પરલોકના આરાધક હોય છે કે નહિ? ઉત્તર–(णो इणट्ठे समट्ठे) તેઓ પરલોકના આરાધક હોતા નથી (સૂ. ૧૩)

"से जे इमे जाव" ઇત્યાદિ

(से जे इमे) જે (जाव सन्निवेसेसु) ગામ નગર આદિ સ્થાનોમા (पव्वइया

मूलम्—से जे इमे जाव सन्निवेसेसु परिव्वायगा भवति, त जहा—सखा जोगी काविला भिउव्वा हंसा परमहंसा

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे=इदृशा 'जाव सन्निवेसेसु' यावत् सन्निवेशेपु, 'परिव्वायगा भवति' परिव्राजका =सन्यासिनो भवन्ति, 'त जहा' तद्यथा—'सखा जोगी काविला भिउव्वा हसा परमहसा बहुउदगा कुडिव्वया कण्हपरिव्वायगा' साख्या योगिन कापिला भार्गवा हसा परमहसा बहूदका कुटीव्रता कृष्णपरिव्राजका, तत्र साख्या =साख्यमतानुयायिन, योगिन —योगश्चित्तवृत्तिनिरोध सोऽस्त्येषा ते योगिन, 'कापिल शास्त्र साख्य द्विविधम्—सेश्वर निरीश्वर च। तत्र सेश्वर साख्यं भगवदवतार कपिल प्रणीतवान्, निरीश्वर साख्य तु अग्न्यवतार कपिल इति साख्यशास्त्रानुयायिन' इति वाचस्पत्याभिधानकोश। निरीश्वरसाख्यमतानुयायिन इति भाव। 'भिउव्वा'

'से जे इमे जाव' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (जाव सन्निवेसेसु) ग्राम आकर आदिसे लेकर सन्निवेश तक के स्थानों म (परिव्वायगा) [1]परिव्राजक रहते है, जैसे (सखा जोगी काविला भिउव्वा हसा परमहसा) साख्य—साख्यमतानुयायी साधु, योगी—चित्तवृत्ति-निरोधरूप योग को पालन करने वाले साधु, कापिल—निरीश्वर साख्यमतानुयायी साधु,

(१) साख्य दो प्रकार के हैं—१ सेश्वरसाख्य, २ निरीश्वरसाख्य। सेश्वरसाख्य-इश्वर को मानता है। निरीश्वर साख्य इश्वर को नहीं मानता है। वाचस्पत्याभिधानकोष में ऐसा लिखा है कि भगवदवतारस्वरूप कपिलने इश्वरवादी साख्य को, एव अग्न्यवतारविशिष्ट उसी कपिलने निरीश्वरवादी साख्य को रचा है।

"से जे इमे जाव" ઇત્યાદિ

(से जे इमे) જેઓ (जाव सन्निवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઇને સન્નિવેશ સુધીના સ્થાનોમા (परिव्वायगा) પરિવ્રાજક રહે છે, જેવા કે (सखा जोगी काविला भिउव्वा हसा परमहसा) સાખ્ય—સાખ્યમતના અનુયાયી સાધુ, યોગી—ચિત્તવૃત્તિનિરોધરૂપ યોગનુ પાલન કરવાવાળા સાધુ, કાપિલ—નિરીશ્વર [1]સાખ્યમત અનુયાયી સાધુ, ભાર્ગવ—ભગુ ઋષિના વશજ, (हसा) હસ

(૧) સાખ્ય બે પ્રકારના છે ૧ સેશ્વરસાખ્ય ૨ નિરીશ્વરસાખ્ય સેશ્વર-સાખ્ય ઈશ્વરને માને છે નિરીશ્વરસાખ્ય ઇશ્વરને માનતા નથી વાચસ્પત્ય-અભિધાન કોપમા એમ લખ્યુ છે કે ભગવાનના અવતારસ્વરૂપ કપિલે ઈશ્વરવાદી સાખ્યને તેમજ અગ્નિ—અવતાર—વિશિષ્ટ તેજ કપિલે નિરીશ્વરવાદી સાખ્ય રચ્યુ છે

लोइय-अपडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सोहम्मे कप्पे कंदप्पिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई, सेसं त चेव, णवरं पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई ॥ सू० १४ ॥

उक्तस्य पापस्थानस्य, 'अणालोइयअपडिक्कता' अनालोचिताऽप्रतिक्रान्ता -अनालोचिताश्च ते अप्रतिक्रान्ता -गुरूणा समीपे अकृताऽऽलोचनका अतएव दोषादनिवृत्ता इत्यर्थ । 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा, 'उक्कोसेण सोहम्मे कप्पे कदप्पिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवति' उत्कर्षेण सौधर्मे कल्पे कान्दर्पिकेषु= हास्यक्रीडाकारकेषु देवेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति 'सेस त चेव' शेष तदेव=पूर्वोक्तमेव बोध्यम् । 'पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई' पल्योपम वर्षशतसहस्राऽभ्यधिक स्थिति -लक्षवर्षाधिक पल्योपम स्थिति ॥ सू० १४ ॥

किच्चा उक्कोसेण सोहम्मे कप्पे कदप्पिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) पालन करते हुए अत समय वे अपने उक्त पापस्थानों की गुरु के समीप आलोचना नहीं करके उनसे निवृत्त नहीं होते है, इसलिए जब वे काल-अवसर मे काल करते है, तब अधिक से अधिक सौधर्मकल्प में जो हास्यक्रीडाकारक देव है उनमें देवरूप से उत्पन्न होते हैं। (तहिं तेसिं गई सेस त चेव) वहीं पर उनकी गति आदि बतलाइ गई है। यहा पर और भी जो कुछ वक्तव्य है वह इसी आगमके उत्तरार्ध में आठवे सूत्र की तरह समझ लेना चाहिये। (पलिओवम वाससयसहस्समब्भहिय ठिई) उस कल्प में उनकी स्थिति उस पर्याय में १ लाख वर्ष अधिक १ पल्य की जानना चाहिये ॥ सू० १४ ॥

सोहम्मे कप्पे कदप्पिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) પાલન કરતા કરતા અત સમયે તેઓ પોતાના ઉક્ત પાપસ્થાનોની ગુરુની પાસે આલોચના ન કરવાથી તેનાથી નિવૃત્ત થતા નથી તેથી જ્યારે તેઓ કાલ અવસરે કાલ કરે છે ત્યારે વધારેમા વધારે સૌધર્મ કલ્પમા જે હાસ્યક્રીડાકારક દેવ છે તેમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसिं गई सेस त चेव) ત્યા તેમની ગતિ આદિ બતાવવામા આવેલ છે અહી બીજુ પણ જે કાઈ વર્ણન છે તે આ આગમના ઉત્તરાર્ધના આઠમા સૂત્રની પેઠે સમજી લેવુ જોઈએ (पलिओवम वाससयसहस्सम भहिय ठिई) એ કલ્પમા તેમની સ્થિતિ તે પર્યાયમા ૧ લાખ વરસ ઉપરાત ૧ પલ્યની જાણવી જોઈએ (સૂ ૧૪)

तत्थ खलु इमे अट्ठ खत्तियपरिव्वायया भवंति। त जहा–
सीलही ससिहारे नग्गई भग्गईति य ॥
विदेहे राया रामे वलेति य अट्ठमे ॥सू० १५॥

मूलम्—ते णं परिव्वाया रिउवेय–यजुव्वेय–सामवेय-

परासरे। कण्हे दीवायणे चेव देवगुत्ते य नारए॥ कर्णश्च करकण्टश्च अम्बडश्च पराशर। कृष्णो द्वैपायनश्चैव देवगुप्तश्च नारद। एतेऽष्टौ ब्राह्मणपरिव्राजका। 'तत्थ खलु इमे अट्ठ खत्तियपरिव्वायगा भवति' तत्र खल्विमेऽष्टौ क्षत्रियपरिव्राजका भवन्ति, 'त जहा' तद्यथा–'सीलही ससिहारे नग्गई भग्गईति य। विदेहे राया रामेवलेति य अट्ठमे।' शीलधी शशिधारो नग्नको भग्नक इति च। विदेहो राजा रामो वल इति च अष्टम। एते षोडश परिव्राजका लोकतो ज्ञेया ॥ सू० १५ ॥

टीका—'ते ण परिव्वाया' इत्यादि। 'ते ण परिव्वाया' ते खलु

परिव्वायगा भवति) ब्राह्मण की जाति के परिव्राजक होते हैं–(त जहा) सो जैसे (कण्णे य करकडे य अवडे य परासरे। कण्हे दीवायणे चेव, देवगुत्ते य नारए) १ कर्ण, २ करकड, ३ अवट, ४ पारासर, ५ कृष्ण, ६ द्वैपायन, ७ देवगुप्त एव नारद। (तत्थ खलु इमे अट्ठ खत्तियपरिव्वायगा) तथा ये आठ क्षत्रिय जाति के परिव्राजक होते हैं, (त जहा) सो जैसे–(सीलही ससिहारे य नग्गई भग्गई ति य। विदेहे राया रामे बलेति य अट्ठमे) शीलधी, शशिधार, नग्नक, भग्नक, विदेह, राजा राम और बल ॥ सू १५ ॥

'तेण परिव्वाया रिउवेय' इत्यादि।

(ते ण परिव्वाया) ये १६ साधु–परिव्राजक–आठ ब्राह्मण जाति के आठ क्षत्रिय

व्वायगा भवति) બ્રાહ્મણની જાતિના પરિવ્રાજક થાય છે, (त जहा) જેમકે (कण्णे य करकडे य अवडे य परासरे। कण्हे दीवायणे चेव, देवगुत्ते य नारए) ૧ કર્ણ, ૨ કરકડ, ૩ અબડ, ૪ પારાસર, ૫ કૃષ્ણ, ૬ દ્વૈપાયન, ૭ દેવગુપ્ત, તેમજ ૮ નારદ (तत्थ खलु इमे अट्ठ खत्तियपरिव्वायगा भवति) તથા આ આઠ ક્ષત્રિયજાતિના પરિવ્રાજક હોય છે (त जहा) જેમ કે (सील्ही ससिहारे नग्गई भग्गईति य। विदेहे राया रामे वलेति य अट्ठमे) ૧ શીલધી, ૨ શશિધાર, ૩ નગ્નક, ૪ ભગ્નક, ૫ વિદેહ, ૬ રાજા, ૭ રામ તથા ૮ બલ (સૂ. ૧૫)

'तेण परिव्वाया रिउवेय' ઇત્યાદિ

(ते ण परिव्वाया) આ ૧૬ સાધુ–પરિવ્રાજક આઠ બ્રાહ્મણ જાતિ અને

वहुउदगा कुडिव्वया कण्हपरिव्वायगा। तत्थ खलु इमे अट्ठ माहणपरिव्वायगा भवंति, त जहा—

कण्णे य करकंडे य, अंवडे य परासरे।
कण्हे दीवायणे चेव, देवगुत्ते य नारए॥

भार्गवा—भृगुर्लोकप्रसिद्ध ऋषिस्तद्वशजा भार्गवा। 'हसा'—हसा =पर्वतकुहरपथ्याऽऽश्रमाऽऽरामवासिनो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति। 'परमहसा' परमहसा, एतेषु नदीपुलिनसमागमप्रदेशेषु वसन्ति मरणसमये चीरकौपीनकुशाश्च त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति। 'बहुउदगा' बहूदका, इमे तु ग्राम एकरात्रिका, नगरे पञ्चरात्रिका प्राप्तभोगाश्च भुञ्जते इति। 'कुडिव्वया' कुटीव्रता =कुटीचरा, ते च कुट्या वर्तमाना व्यपगतक्रोधलोभमोहाहङ्कार वर्जयन्ति। 'कण्हपरिव्वायगा' कृष्णपरिव्राजका —परिव्राजकविशेषा एव, नारायणभक्तिका इति केचित्। 'तत्थ खलु इमे अट्ठ माहणपरिव्वायगा भवंति' तत्र खलु इमेऽष्टौ ब्राह्मणपरिव्राजका भवन्ति। 'त जहा' तद्यथा—'कण्णे य करकडे य अवडे य

भार्गव—भृगु ऋषि के वशज (शिष्य), हस—पर्वतकी गुफा, आश्रम, देवमन्दिर तथा बगीचा आदि में निवास करने वाले साधु, जो सिर्फ भिक्षा के लिये ही ग्राम में आते हैं, (परमहसा) नदी के तट पर नग्नरूप में रहने वाले साधु, जो मरण काल में चीर, कौपीन और कुशा को त्याग कर मरण करते है। (बहुउदगा) एक रात ग्राम मे पाच राततक नगर में रहे तथा जो मिले सो खावें ऐसे बहूदक साधु, (कुडिव्वया) कुटीव्रत—कुटीचर—क्रोध, लोभ एव मोह तथा अहकार से रहित होकर पर्णकुटी में रहने वाले, (कण्हपरिव्वायगा) नारायण के भक्त परिव्राजक—अथवा कृष्ण के भक्त परिव्राजक, (तत्थ) इनमे (अट्ठ) आठ (इमे) ये (माहण

પર્વતની ગુફા, આશ્રમ તથા બગીચા આદિમા નિવાસ કરવાવાળા સાધુ, જે માત્ર ભિક્ષા માટે જ ગામમા આવે છે (परमहसा) નદીના તટ ઉપર નગ્ન રૂપમા રહેનારા સાધુ, જે મરણકાલમા ચીર, કૌપીન (લગોટી) અને કુશાનો ત્યાગ કરી મરણ પામે છે (बहुउदगा) એક રાત ગામમા, પાચ રાત સુધી નગરમા રહે તથા જે મળે તે ખાય એવા બહૂદક સાધુ, (कुडिव्वया) કુટીવ્રત—કુટીચર—ક્રોધ, લોભ તેમજ મોહ તથા અહકારથી રહિત થઈને પર્ણ કુટીમાં રહેવાવાળા, (कण्हपरिव्वायगा) નારાયણના ભક્ત પરિવ્રાજક, અથવા કૃષ્ણના ભક્ત પરિવ્રાજક, (तत्थ) એમા (अट्ठ) આઠ (इमे) આ (माहणपरि-

सामयणे अण्णेसु य बहूसु बभण्णएसु य सत्थेसु सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था ॥ सू० १६ ॥

मूलम्—ते णं परिव्वायगा दाणधम्मं च सोयधम्मं

अक्षरस्वरूपनिरूपक शास्त्र शिक्षा, तथाविधसमाचारप्ररूपक शास्त्रमेव कल्पस्तस्मिन्, **'वागरणे'** व्याकरणे=शब्दशास्त्रे, **'छंदे'** छन्दसि=वृत्तबोधके शास्त्रे, **'निरुत्ते'** निरुक्ते=शब्दार्थबोधके, **'जोइसामयणे'** ज्योतिषामयने ज्योतिश्शास्त्रे, **'अण्णेसु य बहूसु बभण्णएसु य सत्थेसु'** अन्येषु च बहुषु ब्राह्मण्येषु च शास्त्रेषु—ब्राह्मणेभ्यो हितानि ब्राह्मण्यानि—वेदव्याख्यारूपाणि ब्राह्मणादीनि शास्त्राणि तेषु च बहुषु शास्त्रेषु, **'सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था'** सुपरिनिष्ठिता =परिपक्वज्ञानाश्चापि भवन्ति ॥ सू० १६ ॥

टीका—'ते ण परिव्वाया' इत्यादि। **'ते ण परिव्वाया'** ते खलु परिव्राजका, **'दाणधम्मं च सोयधम्मं च तित्थाभिसेयं च'** दानधर्मं च शौचधर्मं च

कप्पे वागरणे छंदे निरुत्ते जोइसामयणे अण्णेसु य बहूसु बभण्णएसु य सत्थेसु सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था) तथा गणित के विषय मे, शिक्षा—अक्षर के स्वरूप को निरूपण करने वाले शास्त्र मे, कल्प मे, व्याकरण शास्त्र मे, छंद शास्त्र मे, निरुक्त—शब्दार्थबोधक शास्त्र मे, एवं ज्योतिष शास्त्र मे और भी अनेक बहुत से ब्राह्मणशास्त्रों मे ये परिपक्व ज्ञानशाली होते है ॥ सू. १६ ॥

'तेण परिव्वायगा' इत्यादि

(ते ण परिव्वायगा) ये समस्त परिव्राजक (दाणधम्मं च सोयधम्मं च) दान धर्म की, शौचधर्म का, (तित्थाभिसेयं च) तीर्थाभिषेक की (आघवेमाणा) जनता मे

જાણનારા હોય છે (सखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छंदे निरुत्ते जोइसामयणे अण्णेसु य बहूसु बभण्णएसु य सत्थेसु सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था) તથા ગણિતના વિષયમા, શિક્ષા-અક્ષરના સ્વરૂપને નિરૂપણ કરવાવાળા શાસ્ત્રમા, કલ્પમા, વ્યાકરણ શાસ્ત્રમા, છંદ શાસ્ત્રમા, નિરુક્ત-શબ્દાર્થબોધક શાસ્ત્રમા, તેમજ જ્યોતિષ-શાસ્ત્રમા અને બીજા પણ અનેક બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રોમા તેઓ જ્ઞાનશાલી હોય છે (સૂ. ૧૬)

'तेण परिव्वायगा' ઇત્યાદિ

(ते ण परिव्वायगा) આ સમસ્ત પરિવ્રાજક (दाणधम्मं च सोयधम्मं च) દાનધર્મની, શૌચધર્મની, (तित्थाभिसेयं च) તીર્થઅભિષેકની (आघवेमाणा)

अहव्वणवेय–इतिहासपचमाण निघंटुछट्ठाणं सगोवगाण सरहस्साण चउण्हं वेदाण सारगा पारगा धारगा सडगवी सट्ठितत-विसारया, सखाणे सिक्खाकप्पे वागरणे छदे निरुत्ते जोइ-

परिव्राजका –प्रागुवर्णिता अष्टौ ब्राह्मणपरिव्राजका, अष्टौ क्षत्रियपरिव्राजका, ते कीदृशा ? अत्राऽऽह–' रिउवेय–यजुव्वेय–सामवेय–अहव्वणवेय–इतिहासपचमाण ' ऋग्वेद–यजुर्वेद–सामवेदाऽथर्ववेदेतिहासपञ्चमानाम्–ऋग्वेदादयश्चत्वारो वेदा, तथा इतिहास पञ्चमो येषा ते इतिहासपञ्चमा तेषाम्, ' निघटुछट्ठाण ' निघण्टुषष्ठानाम्–निघण्टुर्नाम कोश षष्ठ =षट्सख्यापूरको येषा तेषा ' सगोवगाण ' साङ्गोपाङ्गानाम्–अङ्गैरुपाङ्गै सहितानाम्, ' सरहस्साण ' सरहस्याना=रहस्ययुक्तानाम्, ' चउण्ह चतुर्णाम्, ' वेदाण ' वेदानाम्, ' सारगा ' सारका =अध्यापनद्वारेण प्रवर्तका, अथवा स्मारका =अन्येषा विस्मृतस्य स्मारणात्, ' पारगा ' पारगा =सम्पूर्णवेदार्थज्ञानवन्त, ' धारगा ' धारका =धारयितु क्षमा, 'सडगवी' षडङ्गविद, 'सट्ठितत विसारया' षष्ठितन्त्रविशारदा –षष्ठितन्त्र=कपिलसिद्धान्त – तत्र विशारदा =पण्डिता, ' सखाणे ' सख्याने=गणितविषये ' सिक्खाकप्पे ' शिक्षाकल्पे–

जाति के (रिउवेय–यजुव्वेय–सामवेय–अहव्वणवेय–इतिहासपचमाण निघटुछट्ठाण सगोवगाण सरहस्साण चउण्ह वेदाण) ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवद, अथर्ववेद, इतिहास, निघटु इन छह शास्त्रों के तथा इन शास्त्रों के और भी जितने अग और उपाग है उनके एव रहस्य सहित चार वेदों के (सारगा) पाठन द्वारा प्रचारक होते है, या दूसरों के लिये विस्मृत हुए इन के स्मारक होते है (पारगा) स्वय भी इन सब शास्त्रों के ज्ञाता होते है, (धारगा) इन सबकी धारणा वाले होते है। इसलिये ये (सडगवी) षडगवेदवित् कहे जाते हैं। ये (सट्ठिततविसारया) षष्टितत्र–कपिलशास्त्र के भी वेत्ता होते है, (सखाणे सिक्खा

આઠ ક્ષત્રિય જાતિના (रिउवेय–यजुव्वेय–सामवेय–अहव्वणवेय–इतिहास–पचमाण निघटुछट्ठाण सगोवगाण सरहस्साण चउण्ह वेदाण) ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ, ઇતિહાસ, નિઘંટુ આ છ શાસ્ત્રોના, તથા આ શાસ્ત્રોના બીજા પણ એટલા અંગ અને ઉપાંગ છે તેમના, રહસ્યસહિત ચાર વેદોના (सारगा) પઠનદ્વારા પ્રચારક હોય છે, અથવા બીજાને વિસ્મરણ થયેલ હોય તો તેમને યાદ કરાવનારા હોય છે, (पारगा) પોતે પણ તે શાસ્ત્રો જાણનારા હોય છે, તેથી તેઓ (धारगा) આ બધાની ધારણાવાલા હોય છે, તેથી તેઓ (सडगवी) ષડંગ વેદવિત્ કહેવાય છે તેઓ (सट्ठितंतविसारया) ષષ્ટિતંત્ર–કપિલશાસ્ત્રના પણ

—मूलम्—तेसि णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ, अगडं वा तलायं वा नइं वा वावि वा पुक्खरिणि वा दीहियं वा गुंजालियं

शुचय =शुद्धा' 'सुइसमायारा' शुचिसमाचारा =सर्वथा शुद्धाचारा 'भवित्ता' भूत्वा 'अभिसेय–जल–पूय–प्पाणो' अभिषेक–जल–पूताऽऽत्मान –अभिमन्त्रितजलैः पूता = पवित्रा आत्मानो येषा ते तथा, 'अविग्घेण सग्गं गमिस्सामो' अविघ्नेन स्वर्गं गमिष्याम – अस्माकं स्वर्गगमन-निर्बाधमस्ति–इत्यर्थ ॥ सू० १७ ॥

टीका—'तेसिं णं परिव्वायगाणं' इत्यादि। 'तेसिं णं परिव्वायगाणं' तेषां खलु परिव्राजकानाम्, 'णो कप्पइ अगडं वा तलायं वा नइं वा वाविं वा पुक्खरिणिं वा दीहियं वा गुंजालियं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए' नो कल्पतेऽवटं वा तडागं वा नदीं वा वापीं वा पुष्करिणीं वा दीर्घिकां वा गुञ्जालिकां वा सरो

हम शुचि हैं और हमारा आचार-विचार भी शुचि हैं। इस तरह शुचि होकर, अभिमन्त्रित जल से सर्वथा आत्मा को पवित्र कर हम लोग विना किसी विघ्न के स्वर्ग में जावेंगे—हम लोगों को स्वर्गप्राप्ति निर्बाध है ॥ सू १७ ॥

'तेसिं णं परिव्वायगाणं' इत्यादि।

(तेसिं णं परिव्वायगाणं) इन परिव्राजकों को (णो कप्पइ) इतनी बातें कल्पित नहीं है—(अगडं वा तलायं वा नइं वा वाविं वा पुक्खरिणिं वा दीहियं वा गुंजालियं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए) कूए में प्रवेश करना, तालाब में प्रवेश करना, नदी में प्रवेश करना, बावडी में प्रवेश करना, पुष्करिणी मे प्रवेश करना, दीर्घिका मे प्रवेश करना, गुंजालिका में प्रवेश करना, सरोवर में प्रवेश करना, एवं समुद्र में प्रवेश करना।

પવિત્ર છે અમે શુચિ છીએ, અને અમારા આચારવિચાર પણ શુચિ છે આવી રીતે શુચિ થઈને, અભિમંત્રિત જલથી સર્વથા આત્માને પવિત્ર કરીને અમે કોઈ જાતના વિઘ્ન વિના સ્વર્ગમા જશુ–અમને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ નિર્બાધ છે (સૂ. ૧૭)

'तेसिं णं परिव्वायगाणं' ઇત્યાદિ

(तेसिं णं परिव्वायगाणं) આ પરિવ્રાજકોની (णो कप्पइ) આટલી વાતો કલ્પિત નથી (अगडं वा तलायं वा नइं वा वाविं वा पुक्खरिणिं वा दीहियं वा गुंजालियं वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए) કૂવામા પ્રવેશ કરવો, તળાવમા પ્રવેશ કરવો, નદીમા પ્રવેશ કરવો, વાવમા પ્રવેશ કરવો, પુષ્કરિણીમા પ્રવેશ કરવો, દીર્ઘિકામા પ્રવેશ કરવો, ગુંજાલિકામા પ્રવેશ કરવો, સરોવરમા પ્રવેશ

च तित्थाभिसेयं च आघवेमाणा पण्णवेमाणा परूवेमाणा विहरंति। जं णं अम्हं किंचि असुई भवइ तं णं उदएण य मट्टियाए य पक्खालियं सुई भवइ। एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवित्ता अभिसेयजलपूयप्पाणो अविग्घेण सग्गं गमिस्सामो॥ सू० १७॥

तीर्थाभिषेकश्च, 'आघवेमाणा' आख्यान्त=कथयन्त, 'पण्णवेमाणा' प्रज्ञापयन्त=बोधयन्त, 'परूवेमाणा' प्ररूपयन्त=उपपत्तिभिः स्वसिद्धान्तं स्थापयन्तो विहरन्ति। 'जं णं अम्हं किंचि असुई भवइ' यत् खल्वस्माकं किञ्चिदशुचि भवति, 'तं णं उदएण य मट्टियाए य पक्खालियं सुई भवइ' तत्खलु उदकेन च मृत्तिकया च प्रक्षालितं शुचि भवति=पवित्रं भवति, 'एवं खलु अम्हे' एवं खलु वयं, 'चोक्खा' चोक्षा=कृतप्रमार्जना—विमलदेहनेपथ्या, 'चोक्खायारा' चोक्षाचारा=पवित्राचारा, अतएव—'सुई'

पुष्टि करते हुए (पण्णवेमाणा) जनता को ये सब बातें अच्छी तरह समझाते हुए (परूवेमाणा विहरंति) जनता में इनकी युक्तिपूर्वक प्ररूपणा करते हुए विचरते रहते हैं। (जं णं अम्हं किंचि असुई भवइ तं णं उदएण य मट्टियाए य पक्खालियं सुई भवइ) वे कहते हैं—कि जो कुछ भी हम लोगों की दृष्टि में अपवित्र ज्ञात होता है वह पानी से या मिट्टी से जब प्रक्षालित हो जाता है तब वह शुचि हो जाता है। (एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवित्ता अभिसेयजलपूयप्पाणो अविग्घेण सग्गं गमिस्सामो) इस प्रकार हम लोग चोखे हैं और हमारा आचारविचार भी चोखा—पवित्र है।

જનતામાં પુષ્ટિ (પ્રચાર) કરતા થકા, (पण्णवेमाणा) જનતાને આ બધી વાતો સારી રીતે સમજાવતા થકા, (परूवेमाणा विहरंति) જનતામાં તેમની યુક્તિ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરતા થકા વિચરતા રહે છે (जं णं अम्हं किंचि असुई भवइ तं णं उदएण य मट्टियाए य पक्खालियं सुई भवइ) તેઓ કહે છે કે જે કાંઈ પણ આપણી દૃષ્ટિમાં અપવિત્ર જણાય છે તે પાણીથી અથવા માટીથી જો ધોવામાં આવે તો તે શુચિ-પવિત્ર થઈ જાય છે (एवं खलु अम्हे चोक्खा चोक्खायारा सुई सुइसमायारा भवित्ता अभिसेयजलपूयप्पाणो अविग्घेण सग्गं गमिस्सामो) આ પ્રકારે આપણે ચોકખા છીએ, અને આપણા આચારવિચાર પણ ચોકખા-

तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ आसं वा हत्थिं वा उट्टं वा गोणिं वा महिसं वा खरं वा दुरूहित्ता णं गमित्तए, णण्णत्थ बलाभिओगेणं। तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ नडपेच्छाइ वा जाव मागहपेच्छाइ वा पेच्छित्तए। तेसिं णं परिव्वायगाणणो

ाजकाना न कल्पते इत्यन्वय, 'तेसिं ण परिव्वायगाण नो कप्पइ आस वा हत्थि वा उट्ट वा गोणिं वा महिस वा खर वा दुरूहित्ताण गमित्तए णण्णत्थ बलाभिओगेण' तेषा खलु परिव्राजकाना न कल्पतेऽश्व वा हस्तिन वोष्ट्रं वा गा वा महिष वा खर वाऽधिरुह्य खलु गन्तुम्—नान्यत्र बलाऽभियोगात्—बलेन=बलात्कारेण य अभियोग =नियोजन—बलवत्पारन्त्र्य-नियोग इत्यर्थ, तस्मात्, अन्यत्र तेषा परिव्राजकाना गन्तु न कल्पते। 'तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ नडपेच्छाइ वा जाव मागहपेच्छाइ वा पेच्छित्तए' तेषा खलु परिव्राजकाना नो कल्पते नटप्रेक्षणमिति वा याव मागधप्रेक्षणमिति वा प्रेक्षितुम्—

डोली पर, अथवा झोल्लिका-यानविशेष पर, प्रवहण पालकी पर, बग्घी पर, एव स्यन्दमानिका-तामजाम पर चढ़कर भी जाना साधुओं के लिए वर्जित है। (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ आस वा हत्थि वा उट्ट वा, गोणिं वा, महिस वा, खर वा दुरूहित्ताण गमित्तए) उन परिव्राजकों को घोडे पर, हाथी पर, ऊँट पर, बैल पर, भैसा पर, एव गधे पर चढ़ कर भी चलना वर्जित है, (*णण्णत्थ बलाभिओगेण*) *बलाभियोग* को छोड कर। यदि कोई हठ करके अर्थात् जबर्दस्ती से बैठावे तो दोष नहीं है। (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ नडपेच्छाइ वा जाव मागहपेच्छाइ वा पेच्छित्तए) उन परिव्राजकों को यह भी उचित नहीं है, अर्थात् उनके आचारके अनुसार यह भी उन्हे वर्जित है कि वे

લઈને ઉપાડીને ચાલે છે એવી ડોલી પર અથવા ઝોલ્લિકા નામના યાનવિશેષ પર, પ્રવહણ–પાલખી પર, બગ્ગી પર તેમજ સ્યન્દમાનિકા–તામજામ પર ચઢીને પણ જવુ સાધુઓને માટે વર્જિત છે (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ आस वा हत्थि वा उट्ट वा गोणिं वा महिस वा खर वा दुरूहित्ताण गमित्तए) તે–પરિવ્રાજકોને ઘોડા પર, હાથી પર, ઊંટ પર, બળદ પર, ભેસા પર, તેમજ ગધેડા પર ચઢીને ચાલવુ વર્જિત છે (णण्णत्थ बलाभिओगेण) બલાભિયોગ છોડીને, જો કોઈ હઠ કરીને જબરદસ્તીથી બેસાડી દે તો દોષ નથી (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ नडपेच्छाइ वा जाव मागहपेच्छाइ वा पेच्छित्तए) તે પરિવ્રાજકોના

वा सरं वा सागरं वा ओगाहित्तए, णण्णत्थ अद्धाणगमणेणं। णो कप्पइ सगडं वा जाव संदमाणियं वा दुरूहित्ताणं गच्छित्तए।

वा सागर वाऽवगाहितुम्, तत्रावट=कूप, वापी=चतुष्कोणजलाशयविशेष, पुष्करिणी=वर्तुलाकारजलाशय, दीर्घिका=आयताकारजलाशय, गुञ्जालिका=वक्रजलाशय, सर=कृत्रिमपद्मयुक्तजलाशय, तेषु प्रवेष्टुं सन्यासिना न कल्पते, '**णण्णत्थ अद्धाणगमणेण**' नान्यत्राध्वगमनात्=न इति यो निषेध सोऽध्वगमनाद् यत्र, मार्गे जलाशयप्रवेशो न निषिद्ध इत्यर्थ । '**णो कप्पइ सगड वा जाव सदमाणियं वा दुरूहित्ता णं गच्छित्तए**' नो कल्पते शकट वा यावत् स्यदमानिका वाऽधिरुह्य खलु ग तुम्–शकटमधिरुह्य गन्तु न कल्पते इत्यन्वय, यावच्छब्दादिद बोध्यम्–रथ वा यान वा युग्यं वा गिल्लिं वा=पुरुषद्वयोत्क्षिप्त-दोल्लिका वा 'झोल्लिका वा' यानविशेष वा प्रवहण वा शिबिकाम् वा इति, थिल्लिवा=अश्व-द्वयवाह्य यानविशेष वा, तथा–स्य दमानिका=शिबिकाविशेष वा, आरुह्य ग तु तेषा परि-

चार कोन वाले जलाशय का नाम बावड़ी, गोल मुहवाले जलाशय का नाम पुष्करिणी, एव विस्तृत आकारवाले जलाशय का नाम दीर्घिका है, जो जलाशय टेडा होता है उसका नाम गुजालिका है । इन सब में प्रवेश करना स यासियों के लिये निषिद्ध है । हा (**णण्णत्थ अद्धागमणेण**) मार्ग में चलते समय यदि कोई तालाब नदी आदि जलाशय बीच में पड जाय तो अगत्या उसमें होकर जाना निषिद्ध नहीं है। (**णो कप्पइ सगड वा जाव सदमाणिय वा दुरूहित्ता गच्छित्तए**) इसी तरह शकट बैलगाडी पर चढकर भी जाना निषिद्ध है । यहा 'यावत्' शब्द से "**रथ वा यान वा युग्य वा गिल्लि वा**" इत्यादि पाठ गृहीत हुआ है। इसका मतलब इस प्रकार है–रथ पर, यान पर, घोडे पर, दो पुरुष जिसे लेकर चलते हैं ऐसी

કરવો, તેમજ સમુદ્રમા પ્રવેશ કરવો ચારે કોરેથી ઘેરાયેલુ જલાશય હોય તેનુ નામ વાવ, ગોળ મુખવાળુ જલાશય હોય તે પુષ્કરિણી, તેમજ વિસ્તૃત આકારવાળા જલાશયને દીર્ઘિકા કહે છે જે જલાશય વાકાચુકા હોય છે તેનુ નામ ગુજાલિકા છે આ બધામા પ્રવેશ કરવો એ સન્યાસીઓને માટે નિષિદ્ધ છે હા (णण्णत्थ अद्धाणगमणेण) માર્ગમા ચાલતી વખતે જો કોઇ તળાવ નદી આદિ જલાશય વચમા આવી જાય તો અગત્યા તેમા થઇને જવુ નિષિદ્ધ નથી (णो कप्पइ सगड वा जाव सदमाणिय वा दुरूहित्ता गच्छित्तए) આવી જ રીતે શકટ–બળદનુ ગાડુ પર ચડીને પણ જવુ નિષિદ્ધ છે અહી यावत શબ્દથી " रथ वा यान वा युग्य वा गिल्लि वा " ઇત્યાદિ પાઠ ગ્રહણ કર્યો છે એની મતલબ એ છે કે–રથ પર, યાન પર, ઘોડા પર, બે માણસો જેને

कहाइ वा जणवयकहाइ वा अणत्थदंडं करित्तए। तेसि णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रुप्पपायाणि वा सुवण्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए,

कथा' इति वा, 'चोरकथा' इति वा, 'जनपदकथा' इति वाऽनर्थदण्डं कर्तुम्—स्त्र्यादीनां कथाः कर्तुं न कल्पन्ते, तथा—अनर्थदण्डमपि कर्तुं न कल्पते। 'तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रुप्पपायाणि वा सुवण्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए' तेषां खलु परिव्राजकानां नो कल्पन्ते—अयःपात्राणि वा त्रपुकपात्राणि वा ताम्रपात्राणि वा जसदपात्राणि वा सीसकपात्राणि वा रूप्यपात्राणि वा सुवर्णपात्राणि वा अन्यतराणि वा बहुमूल्यानि धारयितुम्, तत्र—अयःपात्राणि=लोहपात्राणि, त्रपुकपात्राणि—त्रप्वेव त्रपुकं 'राँगा' इति ख्यातं तस्य पात्राणि, अन्यत् सर्वं सुगमम्। 'णण्णत्थ अलाउपाएण वा

वा) चोरकथा एवं जनपदकथा, (तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) ये कथाएँ भी उन परिव्राजकों के लिये कल्पित नहीं है, कारण कि इन कथाओं के करने से (अणत्थदंडं करित्तए) अनर्थदंड का बंध होता है—ये कथाएँ अनर्थदंड करानेवाली हैं। (अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रुप्पपायाणि वा सुवण्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) लोह के पात्र, त्रपु के पात्र, तांबे के पात्र, जसद के पात्र, सीसे के पात्र, चांदी के पात्र, सुवर्ण के पात्र तथा और भी धातु के बहुमूल्य पात्र उन साधुओं को

(णो कप्पइ) આ કથાઓ પણ તે પરિવ્રાજકોને માટે કલ્પિત નથી, કારણ કે એ કથાઓ કરવાથી (अणत्थदंडं करित्तए) અનર્થદંડનો બંધ થાય છે—આ કથાઓ અનર્થદંડ કરાવવાવાળી છે (अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तंबपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रुप्पपायाणि वा सुवण्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) લોઢાનું પાત્ર ત્રપુ-(કાસા)નું પાત્ર, તાંબાનું પાત્ર, જસતનું પાત્ર, સીસાનું પાત્ર, ચાંદીનું પાત્ર, સુવર્ણનું પાત્ર, તથા બીજી ધાતુના બહુમૂલ્ય પાત્ર રાખવા એ સાધુઓને પોતાના આહાર વિહાર માટે કલ્પિત નથી (णण्णत्थ अलाउपाएण वा

कप्पइ हरियाणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए। तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ इत्थिकहाइ वा भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा चोर-

नटादीनां गीतनृत्यादिकानि प्रेक्षितुं तेषां परिव्राजकानां न कल्पते। 'तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ हरियाणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए' तेषां खलु परिव्राजकानां नो कल्पते हरितानां=वनस्पतीनां श्लेषणता वा घट्टनता वा स्तम्भनता वा लूषणता वोत्पाटनता वा, श्लेषणतादौ सर्वत्र स्वार्थे तल्, श्लेषणादिकमित्यर्थः। श्लेषणं=स्पर्शः, घट्टनता=घट्टन-संघर्षणम्, स्तम्भनता=स्तम्भन-हस्तादिनाऽवरोधः, शाखापल्लवादीनां मोटनम्, ऊर्ध्वीकरणं च, लूषणता-लूषणं=हस्तादिना पनकादेः समार्जनम्, 'तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ इत्थिकहाइ वा भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा चोरकहाइ वा जणवयकहाइ वा अणत्थदंडं करित्तए' तेषां परिव्राजकानां नो कल्पते-'स्त्रीकथा' इति वा, 'भक्तकथा' इति वा 'देशकथा' इति वा, 'राज-

नटों का एवं मागध आदिकों का खेल-तमासा नहीं देखें और उनके गीत नृत्य आदि नहीं सुने। (हरियाणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए) हरितवनस्पति का स्पर्श करना, संघर्षण करना, हस्तादिक द्वारा अवरोध करना, शाखा एवं उनके पत्ते आदिकों को ऊँचा करना अथवा उन्हें मोडना, हस्त आदि के द्वारा पनक आदि का समार्जन करना, ये सब बातें भी (तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) उन परिव्राजकों के लिये कल्पित नहीं है (इत्थिकहाइ वा भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा) स्त्रीकथा, भक्तकथा, देशकथा, राजकथा (चोरकहाइ वा जणवयकहाइ

આચાર અનુસાર એ પણ તેમને વર્જિત છે, કે તેઓ નટોના તેમજ માગધ આદિકોના ખેલ-તમાસા જુએ નહી, અને તેમના ગીત નૃત્ય આદિ સાંભળે નહી (हरियाणं लेसणया वा घट्टणया वा थंभणया वा लूसणया वा उप्पाडणया वा करित्तए) લીલી વનસ્પતિનો સ્પર્શ કરવો, સંઘર્ષણ કરવું, હાથેથી અવરોધ કરવો, શાખા તેમજ તેનાં પાદડાં આદિકોને ઊંચા કરવા, અથવા મરડવા, હાથ આદિથી લીલ-ફૂલ આદિનું સમાર્જન કરવું, આ બધી વાતો પણ (तेसिं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) તે પરિવ્રાજકો માટે કલ્પિત નથી (इत्थिकहाइ वा भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा रायकहाइ वा) સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા, દેશકથા, રાજકથા, (चोरकहाइ वा जणवयकहाइ वा) ચોરકથા તેમજ જનપદકથા (तेसिं णं परिव्वायगाणं

व्वायगाणं णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं रयणावलिं वा मुरविं वा कंठमुरविं वा पालंबं वा तिसरयं वा कडिसुत्तं वा दसमुद्दियाणतगं वा कडयाणि वा

नो कल्पते नानाविध–वर्ण–राग–रक्तानि वस्त्राणि धारयितुम्, 'णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए' नान्यत्रैकस्माद्धातुरक्तात्–केवलं गैरिकादिधातुरक्तं कल्पते इत्यर्थः। 'तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कठमुरविं वा पालंब वा तिसरयं वा कडिसुत्त वा दसमुद्दियाणतग वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केऊराणि वा कुडलाणि वा मउड वा चूलामणिं वा पिणद्धित्तए' तेषां खलु परिव्राजकानां नो कल्पन्ते–हार वाऽर्द्धहार वा, एकावलि वा, मुक्तावलीं वा, कनकावलीं वा, रत्नावलीं वा, मुरविं=कर्ण–भूषणविशेष वा, कण्ठमुरविं=कण्ठभूषणविशेष वा, प्रालम्ब वा, त्रिसरक वा, कटिसूत्र वा, दशमुद्रिकानन्तक वा, रूढोऽय शब्दस्तेन–हस्ताङ्गुलीमुद्रिकादशकमित्यर्थ, कटकानि वा,

के रंगों से रंजित वस्त्र भी इन्हें धारण करना उचित नहीं बतलाया गया है। सिर्फ एक गैरिक रंग से रंगा हुआ वस्त्र ही इन्हें धारण करना बतलाया है। (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कठमुरविं वा तिसरयं वा कडिसुत्त वा दसमुद्दियाणतग वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केऊराणि वा कुडलाणि वा मउड वा चूडामणिं वा पिणद्धित्तए, णण्णत्थ एगेण तविएण पवित्तएण) हार, अर्द्ध-हार, एकावलि, मुक्तावलि, कनकावलि, रत्नावलि, मुरवी, कण्ठमुरवी (ये कठ के आभ-

અનેક પ્રકારના રંગથી રંગાએલા વસ્ત્ર પણ તેઓએ ધારણ કરવા ઉચિત નથી માત્ર એક ગેરૂના રંગથી રંગાયેલ વસ્ત્ર જ તેમણે ધારણ કરવાનુ બતાવ્યુ છે (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलिं वा मुत्तावलिं वा कणगावलिं वा रयणावलिं वा मुरविं वा कठमुरविं वा पालंब वा तिसरय वा कडिसुत्त वा दसमुद्दियाणतग वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केऊराणि वा कुडलाणि वा मउड वा चूडामणिं वा पिणद्धित्तए, णण्णत्थ एगेण तविएण पवित्तएण) હાર, અર્ધહાર, એકાવલિ, મુક્તાવલિ, કનકાવલિ, રત્નાવલિ, મુરવી, કંઠમુરવી, (આ બધા કંઠના આભરણો છે) પ્રાલંબ, ત્રણ સરનો

णण्णत्थ अलाउपाएण वा दारुपाएण वा मट्टियापाएण वा। तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अयबंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए। तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ णाणाविहवण्णराग-रत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए। तेसिं णं परि-

दारुपाएण वा मट्टियापाएण वा' नाऽन्यत्राऽलाबुपात्राद् वा दारुपात्राद्वा मृत्तिकापात्राद्वा, 'न' इति पूर्वोक्तो निषेध –तुम्बीपात्रात् काष्ठनिर्मितपात्रात्, मृत्तिकापात्राद्वाऽन्यत्र। तुम्बी–काष्ठ–मृत्तिकापात्राणि तु सन्यासिना कल्पन्ते इति भाव.। 'तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ अयबधणाणि वा जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए' तेषा खलु परिव्राजकानाम् अयोबन्धनानि= लौहबन्धनयुक्तानि पात्राणि, यावच्छब्दात्–त्रपुताम्रादिबन्धनयुक्तानि पात्राणि, तथा, बहुमूल्यानि अन्यान्यपि बन्धनानि धारयितु तेषा सन्यासिना न कल्पन्ते। 'तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ णाणाविह-वण्ण-राग रत्ताइ वत्थाइ धारित्तए' तेषा खलु परिव्राजकाना

अपने आहार–विहार आदि के लिये रखना कल्पित नहीं है। (णण्णत्थ अलाउपाएण वा मट्टियापाएण वा,) तुबडी, काष्ठनिर्मित कमण्डलु, अथवा मिट्टीका पात्र, ये ही उन्हें रखना कल्पता है। (अयबंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसिं ण परिव्वायगाणं णो कप्पइ) तथा–लौह के बधन से युक्त पात्र, त्रपु के बधन से युक्त पात्र, ताबे के बधन से युक्त पात्र, जसद के बधन से युक्त पात्र, सीसे के बधन से युक्त पात्र, चादी के बधन से युक्त पात्र, सुवर्ण के बधन से युक्त पात्र तथा और भी बहुमूल्य बधन से युक्त पात्र इन साधुओं को कल्पित नहीं बतलाया गया है। (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ णाणा विह–वण्ण–राग–रत्ताइ वत्थाइं धारित्तए णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए) अनेक प्रकार

दारुपाएण वा मट्टियापाएण वा) तूंबडी, लाकडानु बनेलु कमडळ, अथवा माटीनु पात्र એજ તેઓએ રાખવુ કલ્પિત છે (अयबधणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) तथा લોઢાના બધનથી યુક્ત પાત્ર, ત્રપુના બધનથી યુક્ત પાત્ર, તાબાના બધનથી યુક્ત પાત્ર, જસતના બધનથી યુક્ત પાત્ર, સીસાના બધનથી યુક્ત પાત્ર, ચાંદીના બધનથી યુક્ત પાત્ર, સુવર્ણના બધનથી યુક્તપાત્ર તથા બીજી પણ બહુમૂલ્ય (કીમતી) ધાતુના બધનથી યુક્ત પાત્ર સાધુઓને માટે કલ્પિત બતાવેલ નથી (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ णाणाविह-वण्णराग-रत्ताइ वत्थाइ धारित्तए, णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए)

परिव्वायगाणं णो कप्पइ अगलुएण वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिंपित्तए, णण्णत्थ एक्काए गंगामट्टियाए ॥ सू० १८ ॥

मूलम्—तेसिं णं परिव्वायगाणं कप्पइ मागहए पत्थए

'तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ–अगलुएण वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिंपित्तए' तेषां खलु परिव्राजकानां नो कल्पतेऽगरुणा वा चन्दनेन वा कुङ्कुमेन वा गात्रमनुलेप्तुम्–सुगन्धितद्रव्येण गात्राऽनुलेपनं सन्यासिनां न कल्पते इत्यर्थः, 'णण्णत्थ एक्काए गंगामट्टियाए' नाऽन्यत्रैकस्या गङ्गामृत्तिकाया:–एकां गङ्गामृत्तिकां वर्जयित्वाऽन्य निषेध इत्यर्थः ॥ सू० १८ ॥

टीका—'तेसिं णं' इत्यादि। 'तेसिं णं' तेषां खलु 'परिव्वायगाणं कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए' परिव्राजकानां कल्पते मागधः प्रस्थः जलस्य परिग्रहीतुम्, प्रस्थः परिमाणविशेषः, तथाहि–'दो असईओ पसई, दोहिं पसईहिं

उनके लिये पहिरना अवर्जित है। (तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अगलुएण वा चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिंपित्तए णण्णत्थ एक्काए गंगामट्टियाए) तथा उन परिव्राजकों के लिये अगुरु से, चंदन एवं कुंकुम से शरीर पर लेप करना भी निषिद्ध है। सिर्फ यदि वे लेप करना चाहें तो एक मात्र गंगा की मिट्टी का लेप कर सकते हैं ॥ सू १८ ॥

'तेसिं णं' इत्यादि।

(तेसिं णं परिव्वायगाणं) उन प्रत्येक परिव्राजकों को अपने उपयोग में लाने के वास्ते (मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए कप्पइ) केवल मगधदेश–प्रचलित प्रस्थप्रमाणमात्र जल लेना कल्पता है। प्रस्थ एक माप का नाम है। कहा भी है–दो

चंदणेण वा कुंकुमेण वा गायं अणुलिंपित्तए णण्णत्थ एक्काए गंगामट्टियाए) तथा ते परिव्राजकोने माटे अगुरुथी, चंदनथी तेमज कुंकुथी शरीर पर लेप करवो पण निषिद्ध छे जो ते लेप करवा चाहे तो एकमात्र गंगानी माटीनो लेप करी शके छे (सू १८)

"तेसिं णं" ईत्यादि

(तेसिं णं परिव्वायगाणं) ते प्रत्येक परिव्राजकोए पोताना उपयोगमां लेवा माटे (मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए कप्पइ) मगध देशमां प्रचलित प्रस्थप्रमाणमात्र जल लेवुं कल्पे छे 'प्रस्थ' एक मापनुं नाम छे

तुडियाणि वा अंगयाणि वा केऊराणि वा कुंडलाणि वा मउडं वा चूलामणि वा पिणद्धित्तए, णण्णत्थ एगेणं तंबिएणं पवित्तएणं। तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिमवेढिमपूरिमसघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए, णण्णत्थ एगेण कण्णपूरेणं। तेसिं ण

त्रुटिकानि वा, अङ्गदानि=केयूरान् वा, कुण्डानि वा, मुकुट वा, चूडामणिं वा पिनद्धुम्, हारादीनि तेषा परिव्राजकाना न कल्पते परिधातुमित्यर्थः। **णण्णत्थ एगेण तबिएणं पवित्तएण** ' नाऽन्यत्रैकस्मात्ताम्रमयात्पवित्रकात्—ताम्रमयमङ्गुलीयक पवित्रकनामक तु तेषा परिधर्तुं कल्पत इति भाव । '**तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिम–वेढिम–पूरिम–सघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए**' तेषा खलु परिव्राजकाना नो कल्पन्ते ग्रन्थिम–वेष्टिम–पूरिम–सङ्घातिमानि चतुर्विधानि माल्यानि धारयितुम्–ग्रथ्येन=ग्रन्थनेन निर्वृत्त=निर्मित मालारूप ग्रन्थिमम्; वेष्टेन=वेष्टनेन निर्वृत्त वेष्टिमम्, पूरिम=पूरणेन निर्वृत्तम्, सघातेन निर्वृत्त सङ्घातिमम्, एतानि चतुर्विधानि माल्यानि धारयितु न कल्पन्ते इत्यर्थ, '**णण्णत्थ एगेण कण्णपूरेण**' नान्यत्रैकस्मात्कर्णपूरकात्—एक पुष्पमय कर्णपूर तेषा न निषिद्धमिति भाव ।

रण विशेष है), प्रालब, तीन लरका हार, कटिसूत्र, दशमुद्रिकाएँ, कटक, त्रुटिक–बाजूबध, अगद, केयूर, कुडल, मुकुट, चूडामणि, इनका पहिरना भी इन साधुओं को कल्पता नहीं है। एक तावे की अगूठी ही इन्हे हाथ की अगुली में धारण करना कल्पता है। (**तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिम–वेढिम–पूरिम–सघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए, णण्णत्थ एगेण कण्णपूरेण**) इन परिव्राजकों को गूथ कर बनाइ गई, वेष्टित कर बनाई गई, एवं परस्पर दो पूलों को सयुक्त करके बनाइ गई, ऐसी चार प्रकार की मालाओं का पहिरना भी कल्पता नहीं है। एक पुष्पों का रचित कर्णफूल ही कान में

હાર, કટિસૂત્ર, દશ મુદ્રિકાઓ (વીંટી), કટક, ત્રુટિક–બાજૂબધ, અગદ, કેયૂર, કુડલ, મુકુટ, ચૂડામણિ, એ પહેરવુ પણ આ સાધુઓને કલ્પતુ નથી. એક તાબાની અગૂઠી જ તેણે હાથની આગળીમા ધારણ કરવી કલ્પે છે (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ–गथिम–वेढिम–पूरिम–सघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए णण्णत्थ एगेण कण्णपूरेण) આ પરિવ્રાજકોને ગુથીને બનાવેલી, વેષ્ટિત કરીને બનાવેલી, સચા ઉપર પૂરીને બનાવેલી તેમજ પરસ્પર બે પુલોને જોડીને બનાવેલી એવી ચાર પ્રકારની માલાઓ પહેરવી કલ્પતી નથી. સિર્ફ પુષ્પોનુ એક કર્ણફૂલ જ તેમને કલ્પનીય છે (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ अलाउएण वा

चेव णं अपरिपूए, से वि य णं दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे, से वि य पिबित्तए, णो चेव णं हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठाए सिणाइत्तए वा। तेसिं णं परिव्वायगाणं कप्पइ मागहए

स्वच्छं कल्पते, नो चैव खलु अनतिप्रसन्नम्, 'से वि य परिपूए णो चेव णं अपरिपूए' तदपि च जलं परिपूतं=वस्त्रेण गालितं कल्पते, नो चैव खल्वपरिपूतम्, 'से वि य णं दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे' तदपि च खलु दत्तं कल्पते, न चैव खल्वदत्तम्, 'से वि य पिबित्तए णो चेव णं हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठाए सिणाइत्तए वा' तदपि च पातुं कल्पते नो चैव खलु हस्तपादचरुचमसप्रक्षालनार्थम्, तत्र हस्तौ पादौ च प्रसिद्धौ। चरुः= अन्नपात्रं, यस्मिन् भिक्षान्नं स्थाप्यते। चमसो-दर्विका-परिवेषणपात्रं 'चमचा' इति प्रसिद्धम्,

है, अतिनिर्मल नहीं होने पर ग्राह्य नहीं हो सकता। (से वि य परिपूए णो चेव णं अपरिपूए) अतिनिर्मल होने पर भी वस्त्र से छाना जाने पर ही कल्पित कहा गया है, अनछना पानी अपने उपयोग में लाने का निषेध है। (से वि य णं दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे) छना हुआ होने पर भी किसी दाता के द्वारा दिया गया ही ग्रहण करने के योग्य कहा है, बिना दिया हुआ नहीं। (से वि य पिबित्तए णो चेव हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठाए) दिया गया भी जल का उपयोग केवल पीने के लिये ही करने की आज्ञा है, हाथ-पैर, चरु-भाजन पात्र एवं चमचा धोने के लिये उसका उपयोग विहित नहीं है, अर्थात हाथ पैर आदि धोने के काम में उसको नहीं ला सकते, (सिणाइत्तए वा)

अनइप्पसण्णे) સ્વચ્છ હોવા છતાં પણ અતિનિર્મળ હોય તો જ ગ્રાહ્ય થઈ શકે છે, અતિનિર્મળ ન હોય તો ગ્રાહ્ય થઈ શકતું નથી (से वि य परिपूए णो चेव णं अपरिपूए) અતિનિર્મળ હોવા છતાં પણ વસ્ત્રથી ગળાએલું હોય તો જ કલ્પિત કહેલું છે વગર ગળાયેલું પાણી પોતાના ઉપયોગમાં લેવાનું નિષિદ્ધ છે (से वि य णं दिण्णे णो चेव णं अदिण्णे) ગાળેલું હોય છતાં પણ કોઈ દાતા દ્વારા અપાએલું જ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહેવામાં આવ્યું છે, વગર દીધેલું નહિ (से वि य पिबित्तए णो चेव हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठाए) આપેલું હોય તેવા જલનો ઉપયોગ પણ કેવળ પીવા માટે જ કરવાની આજ્ઞા છે, હાથ-પગ, ચરૂ-ભોજન પાત્ર, તેમજ ચમચા ધોવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવો વિહિત નથી, અર્થાત્ હાથ પગ આદિ ધોવાના કામમાં તેનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ (सिणाइत्तए वा) તેમજ તેનો ઉપયોગ સ્નાન

जलस्स पडिग्गाहित्तए, से वि य वहमाणे णो चेव णं अवह-
माणे, से वि य थिमिओदए णो चेव णं कद्दमोदए, से वि य
बहुप्पसण्णे, णो चेव णं अबहुप्पसण्णे, से वि य परिपूए णो

सेइया होइ। चउसेइओ उ कुलओ चउकुलओ पत्थओ होइ ॥ १ ॥ चउपत्थमाढय तह चत्तारि य आढया भवे दोणो।' छाया–द्वे असती प्रसृति, द्वाभ्यां प्रसृतिभ्यां सेतिका भवति। चतुष्सेतिकस्तु कुलवश्चतुष्कुलव प्रस्थो भवति ॥ १ ॥ चतुष्प्रस्थमाढक तथा चत्वारि आढकानि भवेद् द्रोण ॥ इति। मागधप्रस्थपरिमित जलं सन्यासिना परिग्रहीतु कल्पते इत्यर्थ। 'से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे' तदपि च जल वहमान=नद्यादिस्रोतोवर्त्ति व्याप्रियमाण वा परिग्रहीतु कल्पते, नो चैवाऽवहमानम्। 'से वि य थिमिओदए णो चेव ण कद्दमोदए' तदपि च स्तिमितोदक नो चैव खलु कर्दमोदकम्, स्तिमितोदक=पङ्कसम्पर्करहित कल्पते, यत्र तु कर्दमसम्पर्कोऽस्ति तज्जल न कल्पते–इत्यर्थ, 'से वि य बहुप्पसण्णे णो चेव ण अबहुप्पसण्णे' तदपि च जल बहुप्रसन्नम्=अति

असती की एक प्रसृति होती है। दो प्रसृति की एक सेतिका, चार सेतिकाओं का एक कुलव और चार कुलवों का एक प्रस्थ होता है। यह पहिले समय में काष्ठ का बनता था। चार प्रस्थों का एक आढक और चार आढका का एक द्रोण होता है। इनके लिये प्रस्थप्रमाण जल उपयोग म लेने का विधान किया गया है (से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे) वह भी वहती हुई नदी आदि का होना चाहिए, बिना बहता हुआ जल लेना उन्हें निषिद्ध है। (से वि थिमिओदए णो चेव ण कद्दमोदए) वह भी यदि स्वच्छ हो तब ही ग्रहण करने योग्य कहा गया है, कर्दम से मिश्रित नहीं। (से वि य बहुप्प-सण्णे णो चेव ण अबहुप्पसण्णे) स्वच्छ होने पर भी निर्मल हो तब ही ग्राह्य हो सकता

કહ્યું પણ છે–બે અસતીની એક–પ્રસૃતિ થાય છે બે પ્રસૃતિની એક સેતિકા, ચાર સેતિકાઓનો એક કુલવ અને ચાર કુલવનો એક પ્રસ્થ થાય છે આ અગાઉના સમયમ લાકડાનો બનતો હતો ચાર પ્રસ્થોનો એક આઢક અને ચાર આઢકોનો એક દ્રોણ થાય છે પ્રસ્થપ્રમાણ જલના ઉપયોગનુ વિધાન જે કરેલુ છે (से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे) તે જળ પણ વહેતી નદી આદિનુ હોવુ જોઈએ, વિના વહેતુ જલ લેવુ તેમને નિષિદ્ધ છે (से वि य थिमिओदए णो चेव ण कद्दमोदए) તે પણ જો સ્વચ્છ હોય તો જ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય કહેલુ છે, કદમથી મિશ્રિત નહિ (से वि य बहुप्पसण्णे णो चेव णं

मूलम्—ते ण परिव्वायगा एयारूवेण विहारेणं विहर-माणा बहूइ वासाइ परियायं पाउणंति, पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण बभलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति।

टीका—'ते ण परिव्वायगा' इत्यादि। '**ते ण परिव्वायगा**' ते खलु परिव्राजका '**एयारूवेण विहारेण विहरमाणा**' एतद्रूपेण=उक्तरूपेण विहारेण विहरन्त, '**बहूइ वासाइ परियाय पाउणति**' बहूनि वर्षाणि पर्याय पालयन्ति, '**पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा**' पालयित्वा कालमासे काल कृत्वा '**उक्कोसेण बभलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति**' उत्कर्षेन ब्रह्मलोके कल्पे देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, '**तहि**

इस निमित्त प्राप्त किये गये जल को पान अथवा स्नान के काम में लाने का निषेध है ॥ सू १९ ॥

'**ते ण परिव्वायगा**' इत्यादि।

(**ते ण परिव्वायगा**) ये परिव्राजक (**एयारूवेण विहारेण विहरमाणा**) इस प्रकार के विहार से विचरण करते हुए अर्थात् इस प्रकार की परिस्थिति में रहते हुए (**बहूइ वासाइ परियाय पाउणति**) अपने जीवन के बहुत वर्षो को इसी पर्याय का पालन करते २ जब व्यतीत करते है, तब (**कालमासे काल किच्चा**) कालमास के उपस्थित होने पर मर कर वे (**उक्कोसेण**) ज्यादा से ज्यादा (**बभलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति**) ब्रह्मलोक नामक पचमकल्प में देवता की पर्याय से उत्पन्न हो जाते है। (**तहि तेसिं गई तहि तेसिं ठिई**) वही पर उनकी गति एव वहीं पर उनकी स्थिति शास्त्रों में वर्णित की

ચેલ જલને પીવા અથવા સ્નાન કરવાના કામમા લેવાનો નિષેધ છે (સૂ ૧૯)

"ते ण परिव्वायगा" ઇત્યાદિ

(ते ण परिव्वायगा) એ પરિવ્રાજક (एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) આ પ્રકારના વિહારથી વિચરણ કરતા કરતા, અર્થાત્-આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમા રહેતા (बहूइ वासाइ परियाय पाउणति) પોતાના જીવનના ઘણા વરસોને એજ પર્યાયના પાલનમા વ્યતીત કરે છે ત્યારે (कालमासे काल किच्चा) કાળ અવસરે કાળ કરીને તેઓ (उक्कोसेण) વધારેમા વધારે (बभलोए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) બ્રહ્મલોક નામના પાચમા કલ્પમા દેવતાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઇ જાય છે, (तहिं तेसिं गई तहि तेसिं ठिई) ત્યા તેમની ગતિ તેમજ ત્યા

आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे, जाव ण अदिण्णे, सेवि य हत्थपायचरुचमसपक्खालणट्ठयाए, णो चेव ण पिवित्तए सिणाइत्तए वा ॥ सू० १९ ॥

एतेषा प्रक्षालनार्थं स्नातु वा न कल्पते इति। **'तेसिं ण परिव्वायगाण कप्पइ मागहए आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए'** तेषा खलु परिव्राजकाना कल्पते मागधमाढकं जलस्य परिग्रहीतुम्, **'से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे जाव ण अदिण्णे'** तदपि च वहमान नो चैव खल्ववहमान यावत्खलु अदत्तम्, यावच्छब्दात्कर्दमरहित, स्वच्छ, वस्त्रगालित च कल्पते, अवहमानादिक तु न कल्पते इति बोध्यम्। **'से वि य हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठयाए'** तदपि च हस्त-पाद-चरु-चमस-प्रक्षालनार्थम्, **'णो चेव ण पिवित्तए सिणाइत्तए वा'** नो चैव खलु पातु स्नातु वा ॥ सू० १९ ॥

और न उसका उपयोग स्नान करने मे ही किया जाता है। इसी प्रकार (**तेसिं ण परिव्वायगाण कप्पइ मागहए आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे जाव ण अदिण्णे, से वि य हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठयाए, णो चेव ण पिवित्तए सिणाइत्तए वा**) इन साधुओं के लिये मगधदेशीय प्रस्थ प्रमाणमात्र जल ही हाथ, पैर, पात्र, चम्मच आदि धोने के लिये ग्राह्य बतलाया गया है। वह भी बहता हुआ ही होना चाहिये-स्थिर नहीं। उसमें भी वह अतिस्वच्छ, एव वस्त्र से छना हुआ तथा दाता के द्वारा दिया गया होना चाहिये, इससे भिन्न नहीं। ऐसा जल ही हस्त, पाद, चरु एव चमचा के धोने के काम में आ सकता है, अन्यथा नहीं। अत

કરવામા પણ કરી શકાય નહિ એ પ્રકારે (तेसिं ण परिव्वायगाण कप्पइ मागहए आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए से वि य वहमाणे णो चेव ण अवहमाणे जाव ण अदिण्णे से वि य हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठयाए णो चेव ण पिवित्तए सिणाइत्तए वा) આ સાધુઓને માટે મગધદેશીય પ્રસ્થપ્રમાણ માત્ર જલ જ હાથ પગ પાત્ર ચમચા આદિ ધોવાને માટે ગ્રાહ્ય બતાવવામા આવ્યુ છે તે પણ વહેતુ હોય તે જ હોવુ જોઇએ, ન વહેતુ હોય તે નહિ તેમા પણ તે અતિસ્વચ્છ તેમજ વસ્ત્રથી ગાળેલુ તથા દાતા દ્વારા અપાએલુ હોવુ જોઈએ, તેનાથી બીજુ નહિ એવુ જલજ હાથ, પગ, ચરૂ તેમજ ચમચાને ધોવાના કામમા આવી શકે છે, બીજુ નહિ આમ એ નિમિત્તે પ્રાપ્ત કરા

पुरिमताल णयर सपट्ठिया विहाराए ॥ सू० २१ ॥

मूलम्—तए ण तेसिं परिव्वायगाण तीसे अगामियाए छिण्णोवायाए दीहमद्धाए अडवीए कंचि देसंतरमणुपत्ताण

कूलेण' गगाया महानद्या उभयत कूलाभ्याम्=उभयतटाभ्याम्, 'कपिल्लपुराओ णयराओ पुरिमताल णयरं सपट्ठिया विहाराए' काम्पिल्यपुरनगरात् पुरिमताल नगरं सप्रस्थिता विहाराय=विहर्तुम् ॥ सू० २१ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण' तत खलु 'तेसिं परिव्वायगाण' तेषां परिव्राजकानाम्, 'तीसे अगामियाए' तस्या अग्रामिकाया =ग्रामसम्बन्धरहिताया —ग्रामाद्दूरवर्तिन्या इत्यर्थ, 'छिन्नोवायाए' छिन्नापाताया =जनागमनिर्गमरहिताया —निर्जनाया इत्यर्थ, 'दीहमद्धाए' दीर्घाध्वाया =दीर्घमार्गाया —प्रान्तरस्थिताया इत्यर्थ; 'अडवीए' अटव्या =वनस्य 'कंचि देसंतरमणुपत्ताण' किंचिद्देशान्तरमनुप्राप्तानाम्=

महाणईए उभओ कूलेण) गंगा नदी के दोनों तटों से होकर, (कपिल्लपुराओ णयराओ पुरिमतालणयर सपट्ठिया) कापिल्यपुर नगर से पुरिमताल नगर की ओर विहार के लिये निकले ॥ सू० २१ ॥

'तए ण' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (तेसिं परिव्वायगाणं) उन परिव्राजकों का (तीसे अगामियाए अडवीए) जब कि वे चलते २ एक भयंकर अटवी में आ पहुँचे, जो ग्राम के सम्बंध से सर्वथा रहित थी—ग्राम से बहुत दूर थी, (छिन्नोवायाए) इसलिये यहां पर मनुष्यों का सचार बिलकुल ही नहीं था, अर्थात् वह अटवी निर्जन था, (दीहमद्धाए) रास्ते इसके बडे विकट थे, (कंचि देसतरमणुप्पत्ताण) इसका थोडा सा ही भाग इन्होंने तय कर पाया

ઉપર થઈને (कपिल्लपुराओ णयराओ पुरिमतालणयर सपट्ठिया) કાપિલ્યપુર નગરથી પુરિમતાલ નગરની તરફ વિહાર માટે નીકળ્યા (સૂ ૨૧)

"तए ण" ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (तेसिं परिव्वायगाण) તે પરિવ્રાજકો, (तीसे अगामियाए अडवीए) જ્યારે ચાલતા ચાલતા એક ભયંકર અટવી (વન)મા આવી પહોંચ્યા કે જે વન ગામના સબંધથી સર્વથા રહિત હતુ—ગામથી બહુ દૂર હતુ (छिन्नोवायाए) તેથી અહીં મનુષ્યોનો સંચાર બિલકુલ જ નહોતો એટલે કે તે વન નિર્જન હતુ (दीहमद्धाए) તેના રસ્તા બહુ વિકટ હતા (कंचि

तहि तेसि गई, तहि तेसि ठिई। दससागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता। सेसं त चेव ॥ सू० २० ॥

मूलम्—तेण कालेणं तेण समएण अम्मडस्स परिव्वायगस्स सत्त अतेवासिसयाइ गिम्हकालसमयसि जेट्ठामूलमासंमि गगाए महानईए उभओकूलेण कपिल्लपुराओ णयराओ

तेसिं गई, तहिं तेसिं ठिई' तत्र तेषा गति, तत्र तेषा स्थिति। 'दस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता' दश सागरोपमानि स्थिति प्रज्ञप्ता, 'सेस त चेव' शेष तदेव॥ सू० २० ॥

टीका—तेणं कालेण तेण समएण' इत्यादि। 'तेण कालेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'अम्मडस्स परिव्वायगस्स सत्त अतेवासिसयाइ' अम्बडस्य परिव्राजकस्य सप्तान्तेवासिशतानि=सप्तशतसख्यका अन्तेवासिन—शिष्या, 'गिम्हकालसमयसि जेट्ठामूलमाससि' ग्रीष्मकालसमये ज्येष्ठामूलमासे=ज्येष्ठानक्षत्रे मूलनक्षत्रे वा पूर्णिमा यस्मिन् तस्मिन्, ज्येष्ठमासे इत्यर्थ। 'गगाए महाणईए उभओ-

गइ है। इस स्थिति का प्रमाण (दस सागरोवमाइ) वहा १० दस सागर है, (सेस त चेव) यावत् ये आराधक नहीं होते है ॥ सू० २० ॥

'तेणं कालेण तेण समएण' इत्यादि।

(तेण कालेण समएण) उस काल मे एव उस समय में (अम्मडस्स परिव्वायगस्स) अम्बड नामक परिव्राजक (सन्यासी) के (सत्त अतेवासिसयाइ) सात सौ शिष्य (गिम्हकालसमयसि) ग्रीष्म काल के समय (जेट्ठामूलमाससि) ज्येष्ठ मास मे (गगाए

તેમની સ્થિતિ શાસ્ત્રોમા વર્ણન કરેલી છે આ સ્થિતિનુ પ્રમાણ (दस सागरोवमाइ) ત્યા ૧૦ દસ સાગરનુ છે (सेस त चेव) યાવત્ તેઓ આરાધક હોતા નથી (સૂ ૨૦)

"तेण कालेण तेण समएण" ઇત્યાદિ

(तेण कालेण तेण समएण) તે કાળમા તેમજ તે સમયમા (अम्मडस्स परिव्वायगस्स) અમ્બડ નામના પરિવ્રાજક (સન્યાસી)ના (सत्त अतेवासिसयाइ) સાતસો શિષ્ય (गिम्हकालसमयसि) ગ્રીષ્મ કાળના સમયમા (जेट्ठामूलमासमि) જેઠ મહિનામા (गगाए महाणईए उभओ कूलेण) ગગા નદીના બન્ને તટ

मूलम्—एव खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए कन्चि देसतरमणुपत्ताणं से उदए जाव झीणे, त सेय खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए

टीका—ते परिव्राजका परस्पर यदवादिपुस्तन्निर्दिशति—'एव खलु देवाणुप्पिया' इत्यादि। 'एव खलु देवाणुप्पिया !' एव खलु हे देवानुप्रिया ! 'अम्ह इमीसे अगामिआए जाव अडवीए' अस्माकमस्या अग्रामिकाया यावदटव्या, 'कचि-देसतरमणुपत्ताण से उदए जाव झीणे' किञ्चिद्देशान्तरमनुप्राप्ताना तत् उदकं यावत् क्षीणम्, 'त सेय खलु देवाणुप्पिया' तत्=तस्मात् श्रेय खलु हे देवानुप्रिया ? 'अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए' अस्माकमस्यामग्रामिकाया यावदटव्याम्,

नहीं देखकर, (अण्णमण्ण सद्दावेंति) परस्पर म एक दूसरे का आह्वान करने लगे, (सद्दाविता एव वयासी) और आह्वान करके इस प्रकार बोले ॥ सू० २३ ॥

एवं खलु देवाणुप्पिया !' इत्यादि।

(एव खलु देवाणुप्पिया !) हे देवानुप्रियो ! यह बात बिलकुल ठीक है कि (अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए कचिदेसतरमणुपत्ताण से उदए जाव झीणे) हम लोगों का, इस अग्रामिक अटवी मे कि अभी जिसे थोडी ही तय की है, वह अपने २ स्थान से लाया हुआ जल अब समाप्त हो चुका है, (त सेय खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करित्तए) ऐसी हालत में हमारे—तुम्हारे लिये यही एक कल्याणकारक मार्ग है कि हम इस अग्रामिक एव निर्जन अटवी मे सर्व प्रकार से चारों ओर किसी जल-

બોલાવવા લાગ્યા, (सद्दावित्ता एव वयासी) અને બોલાવી આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા (સૂ૦ ૨૩)

"एव खलु देवाणुप्पिया !" ઇત્યાદિ

(एव खलु देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો ! એ વાત બિલકુલ ઠીક છે કે (अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए कचि देसतरमणुपत्ताण से उदए जाव झीणे) આપણે આ વનમા થોડીક દૂર ચાલીને આવ્યા છીએ, અને હમણા જરાક જ રોકાયા છીએ, ત્યા તો પોતાના સ્થાનેથી લાવેલુ પાણી સમાપ્ત થઈ ગયુ (त सेय खलु देवाणुप्पिया ! अम्ह इमीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करित्तए) એવી હાલતમા અમારા

से पुव्वग्गहिए उदए अणुपुव्वेण परिभुंजमाणे झीणे ॥ सू० २२॥

मूलम्—तए णं ते परिव्वायगा झीणोदगा समाणा तण्हाए पारब्भमाणा २ उदगदायारमपस्समाणा अण्णमण्णं सद्दावेंति, सद्दावित्ता एवं वयासी ॥ सू० २३ ॥

कश्चित् प्रदेशमागताना 'से' तत् 'पुव्वग्गहिए' पूर्वगृहीतम् 'उदए' उदकम् 'अणुपुव्वेण' आनुपूर्व्येण 'परिभुजमाणे' परिभुज्यमान 'झीणे' क्षीण=क्षय प्राप्तम् ॥ सू० २२ ॥

टीका—'तए ण ते परिव्वाया' इत्यादि। 'तए ण ते परिव्वाया' तत खलु ते परिव्राजका 'झीणोदगा समाणा' क्षीणोदका स त, 'तण्हाए' तृष्णया=पिपासया, 'पारब्भमाणा २' प्रारभ्यमाणा २=पीडयमाना २—व्याकुलीभव त, व्याकुलीभावेहे तुगर्भविशेषणमाह—'उदगदायारमपस्समाणा' उदकदातारमपश्यन्त, तेषाम-दत्ताग्राहित्वादिति भाव, 'अण्णमण्ण सद्दावेंति' अन्योऽन्य शब्दयन्ति=परस्परमाह्वयन्ति, शब्दयित्वा=आहूय 'एव वयासी' एवमवादिषु —एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण वदन्ति स्म ॥ सू० २३ ॥

था कि इतने में (से पुव्वग्गहिए उदए अणुपुव्वेण परिभुजमाणे झीणे) चलते समय अपने स्थान से लाया हुआ जल क्रमश पीते २ खतम हो गया ॥ सू० २२ ॥

'तए ण से परिव्वाया' इत्यादि ।

(तए ण) इस के बाद (ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा) वे परिव्राजक कि जिनका पानी बिलकुल समाप्त हो चुका है, (तण्हाए पारब्भमाणा २) पुन तृषा से अत्यत पीडित—व्याकुल होते हुए (उदगदायारमपस्समाणा) उस समय किसी पानी दाता को

देसतरमणुपत्ताण) तेना थोडो लाग ज तेओ चाल्या के ओटलामा (से पुव्वग्ग हिए उदए अणुपुव्वेण परिभुजमाणे झीणे) चालती वखते पोतानां स्थानेथी लावेल जल हळवे हळवे पीता पीता पूरु थई गयु (सू २२)

" तए ण ते परिव्वाया " ઇत्यादि

(तए ण) त्यार पछी (ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा) ते परिव्राजको के जेमना पाणी बिलकुल समाप्त थई चूक्या छे, (तण्हाए पारब्भमाणा २) तेओ तरसथी बहु ज पीडित—व्याकुळ थईने (उदगदायारमपस्समाणा) ते समये कोई पाणीना दाताने न जेवाथी (अण्णमण्ण सद्दावेंति) परस्पर ओक बीजाने

मलभमाणा दोच्चपि अण्णमण्ण सद्दावेंति, सद्दावित्ता एव वयासी ॥ सू० २४ ॥

मूलम्—इह ण देवाणुप्पिया ! उदगदातारो णत्थि, तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए, अदिण्णं साइ-

अण्णमण्ण सद्दावेंति' द्वितीयमपि=द्वितीयवारमपि अन्योऽन्य शब्दयन्ति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एव वयासी' एवमवादिषु ॥ सू० २४ ॥

टीका—'इह ण देवाणुप्पिया !' इत्यादि। 'इह ण देवाणुप्पिया !' इह खलु हे देवानुप्रिया ! 'उदगदातारो णत्थि' उदकदातारो न सन्ति। 'त णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए' तत्=तस्मात् नो खलु कल्पतेऽस्माकमदत्तम् उदक ग्रहीतुम, 'अदिण्ण साइज्जित्तए' अदत्तम् उदक स्वादयितु=पातुम्, 'त मा ण अम्हे इयाणिं' तमा खलु वयमिदानीम्, 'आवइकालपि' आयतिकालमपि=आगामिनि

भी पानी का दाता नहीं मिला तब उन्होंने द्वितीयवार भी परस्पर में एक-दूसरे का आह्वान किया, और आह्वान करके इस प्रकार बोले ॥ सू० २४ ॥

'इह ण देवाणुप्पिया' इत्यादि ।

(इह ण देवाणुप्पिया ! उदगदायारो णत्थि) हे देवानुप्रियां ! प्रथम तो इस अटवी में एक भी उदकदातार नहीं है, (त णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए) दूसरे-हम लोगो को अदत्त जल ग्रहण करना उचित नहीं है, (अदिण्ण साइज्जित्तए) कारण कि अदत्त जल का पान करना हम लोगों की मर्यादा से सर्वथा विरुद्ध है। (त मा ण अम्हे इयाणिं आवइकालं पि अदिण्ण गिण्हामो अदिण्ण साइज्जामो मा ण

દાતાર મળ્યો નહિ ત્યારે તેઓએ બીજી વાર પણ પરસ્પર એકબીજાને બોલાવ્યા, બોલાવીને આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા (સૂ૦ ૨૪)

"इह ण देवाणुप्पिया" ઇત્યાદિ

(इह ण देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિયો ! પ્રથમ તો આ અટવીમા એકેય પાણીનો દાતાર નથી, (त णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए) બીજુ આપણને અદત્ત જલ ગ્રહણ કરવુ ઉચિત નથી (अदिण्ण साइज्जित्तए) કારણ કે અદત્ત જલને પીવુ તે આપણી મર્યાદાથી સર્વથા વિરુદ્ધ છે (त मा ण अम्हे इयाणिं आवइकालपि अदिण्ण गिण्हामो अदिण्ण साइज्जामो मा

जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसणं करित्तए–त्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति, पडिसुणित्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेषणं करेंति, करित्ता उदगदायार-

'उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करित्तएत्ति कट्टु' उदकदातु सर्वत समन्तात् मार्गणगवेषण कर्तुम् इति कृत्वा, 'अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठ पडिसुणेंति' अन्योऽन्यस्य अन्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुय 'तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेंति' तस्याम् अग्रामिकाया यावदटव्याम् उदकदातु सर्वत समन्ताद् मार्गणगवेषण कुर्वन्ति, 'करित्ता' कृत्वा, 'उदगदायारमलभमाणा' उदकदातारम् अलभमाना, 'दोच्चपि

दाता की मार्गणा एव गवेषणा करें, (त्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति) इस प्रकारकी की गई सलाह सबने एकमत होकर मान ली। (पडिसुणित्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गणगवेसण करेंति) पश्चात् उस सलाह के अनुसार वे सब उस अग्रामिक अटवी में सर्व प्रकार से चारों ओर पानी के देने वाले दाता की गवेषणा करने मे सलग्न हो गये। (करित्ता उदगदायारमलभमाणा दोच्चपि अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी) गवेषणा करते २ जब उन्हे कोइ

તમારા માટે એ જ એક કલ્યાણકારક માર્ગ છે કે આપણે આ અગ્રામિક તેમજ નિર્જન વનમા સર્વ પ્રકારથી ચારે કોરે કોઇ જલના દાતારની માર્ગણા તેમજ શોધ કરીએ (त्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठ पडिसुणेंति) આ પ્રકારની કરેલી સલાહ બધાએ એકમત થઇને માની લીધી પછી (पडिसुणित्ता तीसे अगामियाए जाव अडवीए उदगदायारस्स सव्वओ समता मग्गण गवेसण करेंति) તે સલાહને અનુસરીને તે બધા તે અગ્રામિક અટવી (વન)મા સર્વ પ્રકારથી ચારે કોર પાણી દેવાવાળા દાતારની શોધ કરવામા સલગ્ન થઇ ગયા (करित्ता उदगदायारमलभमाणा दोच्चपि अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी) શોધ કરતા કરતા પણ તેમને જ્યારે કોઇ પણ પાણીનો

णियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य, अंकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगते एडित्ता, गंग महाणइ ओगाहित्ता वालुयासंथारए संथरित्ता, सलेहणा-

य' करोटिकाश्च=मृण्मयभाजनविशेषान्, 'भिसियाओ य' वृषिकाश्च=उपवेशनपट्टिका, 'छण्णालए य' षण्णालिकानि च=त्रिकाष्ठिका, 'अंकुसए य' अङ्कुशकाश्च=आकर्षणिका —वृक्षपल्लवाद्याकर्षणसाधनविशेषान्, देवार्चने पत्रपुष्पफलानां संग्रहार्थमङ्कुशका उपयुज्यन्ते, 'केसरियाओ य' केसरिकाश्च=प्रमार्जनार्थानि वस्त्रखण्डानि, 'पवित्तए य' पवित्रकाणि=ताम्रमयमुद्रिका, 'गणेत्तियाओ य' हस्तधार्या रुद्राक्षमाला, 'गणेत्तिया' इति हस्तधार्यरुद्राक्षमालार्थे देशीयशब्द, 'छत्तए य' छत्राणि च 'वाहणाओ य' उपानहश्च, 'पाउयाओ य' पादुकाश्च=काष्ठपादुका, 'धाउरत्ताओ य' धातुरक्ताश्च= गैरिकोपरञ्जिता, शाटिका =संन्यासिपरिधानीयवस्त्राणि, एतानि सर्वाणि 'एगते एडित्ता' एकान्ते त्यक्त्वा, 'गंग महाणइ ओगाहित्ता' गङ्गामहानदीमवगाह्य=गङ्गाया महानद्यामवतार्य—'वालुयासंथारए संथरित्ता' वालुकासंस्तारकान् संस्तार्य, 'सलेहणाझूसियाण' संलेखना-

मिट्टी के बने हुए पात्रविशेषों को, वृषिकाओं—बैठने के पाटियों को, तिपाइयों को, देवों की पूजा के लिये पत्र—पुष्पादिकों के गिराने के वास्ते सदा पास में रहनेवाली छोटी सी अंकुशिका को, केशरिका को—प्रमार्जन करने के काम में आनेवाले वस्त्र के खंडों को, तांबे की मुद्रिकाओं को, सुमरिनियों को, छत्रों को, जूतों को, काष्ठ की पादुकाओं को एवं गेरिकधातु से रक्त पहिरने की धोतियों को एकान्त में छोड़कर महानदी गंगा को पारकर (वालुयासंथारए संथरित्ता) उसके तट पर वालुका का संथारा बिछाते और उस पर

માળાઓને, કરોટિકાઓ—માટીના બનેલા પાત્ર વિશેષોને, વૃષિકાઓ—બેસવાના પાટલાઓને, ત્રિપાઈઓને (ઘોડીને), દેવોને પૂજા નિમિત્ત પત્ર, પુષ્પ આદિ રાખવા માટે સદા પાસે રહેવાવાળી નાની સરખી અંકુશિકાને, કેશરિકાઓને—પ્રમાર્જન કરવાના કામમાં આવવાવાળા વસ્ત્રના કટકાઓને, તાંબાની મુદ્રિકાઓને, સુમરિનિઓને, છત્રોને, જોડાને, લાકડાની પાદુકાઓને, તેમજ ગેરૂ રંગેલા પહેરવાના ધોતિયાઓને એક ઠેકાણે રાખી દઈને મહાનદી ગંગાને ઉતરીને (वालुयासंथारए संथरित्ता) તેના તટ ઉપર રેતીના

जित्तए, त मा ण अम्हे इयाणिं आवइकालं पि अदिण्णं गिण्हामो, अदिण्ण साइज्जामो, मा णं अम्ह तवलोवे भविस्सइ। तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया ! तिदंडं, कुडियाओ य, कच-

समयेऽपि 'अदिण्ण गिण्हामो' अदत्त गृह्णीम =अदत्तमुदक न स्वीकुर्मः, 'अदिण्ण साइज्जामो' अदत्त स्वादयाम =अदत्त जल मा स्वादयाम इत्यन्वय, 'मा ण अम्ह तवलोवे भविस्सइ' मा खलु अस्माक तपोलोपो भविष्यति, अदत्तस्याग्रहणेऽनास्वादने चास्माक तपोलोपो न भविष्यतीत्यर्थ । 'त सेय खलु अम्हं देवाणुप्पिया !' तत्= तस्मात् श्रेय खलु अस्माक हे देवानुप्रिया ! 'तिदडय' त्रिदण्डक 'कुडियाओ य' कुण्डिकाश्च=कमण्डलून्, 'कचणियाओ य' काञ्चनिकाश्च=रुद्राक्षमालिका, 'करोडियाओ

अम्ह तवलोवे भविस्सइ) तथा हम सब लोगों का यह भी दृढ निश्चय है कि आगामी काल में भी हम सब विना दिया हुआ जल न ग्रहण करे और न उसे पियें, क्यों कि इस प्रकार के आचरण से हमारी तपस्या का लोप हो जायगा, अत वह भी सुरक्षित रहे इस अभिप्राय से हममें से किसी को भी अदत्त जल ग्रहण नहीं करना चाहिये और न उसे पीना ही चाहिये। (त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया ! तिदड कुडियाओ य, कचणियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य, अकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य, एगते एडित्ता गग महानइ ओगाहित्ता) इसलिये हे देवानुप्रियो ! अब हम सब की भलाई इसी में है कि हम सब त्रिदण्डों को, कमण्डलुओं को, रुद्राक्ष का मालाओं को, करोटिकाओं-

ण अम्ह तवलोवे भविस्सइ) तथा आपणे दृढनिश्चयी छीએ કે ભવિષ્યકાળમા પણ દીધેલુ ન હોય એવુ જલ ગ્રહણ કરવુ નહિ અને પીવુ નહિ, કેમકે એ પ્રકારના આચરણથી આપણી તપસ્યાનો લોપ થઈ જશે માટે તે સુરક્ષિત રહે એવા અભિપ્રાયથી આપણામાના કોઈએ પણ અદત્ત જલ ગ્રહણુ ન કરવુ જોઈએ અને તે પીવુ પણ ન જોઈએ (त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया ! तिदड, कुडियाओ य, कचणियाओ य, करोडियाओ य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगते एडित्ता गग महानइ ओगाहित्ता) એ માટે હે દેવાનુપ્રિયો ! હવે આપણી ભલાઈ એમા જ છે કે આપણે ત્રિદંડોને, કમંડલુઓને, રુદ્રાક્ષની

णियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य, अंकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगंते एडित्ता, गगं महाणइं ओगाहित्ता, वालुयासंथारए संथरित्ता, संलेहणा-

य' करोटिकाश्च=मृण्मयभाजनविशेषान्, 'भिसियाओ य' बृषिकाश्च=उपवेशनपट्टिका, 'छण्णालए य' षण्णालिकानि च=त्रिकाष्ठिका, 'अंकुसए य' अङ्कुशकाश्च=आकर्षणिका-वृक्षपल्लवाद्याकर्षणसाधनविशेषान्, देवार्चनं पत्रपुष्पफलानां सग्रहार्थमङ्कुशका उपयुज्यते, 'केसरियाओ य' केशरिकाश्च=प्रमार्जनार्थानि वस्त्रखण्डानि, 'पवित्तए य' पवित्रकाणि=ताम्रमयमुद्रिका, 'गणेत्तियाओ य' हस्तधार्या रुद्राक्षमाला, 'गणेत्तिया' इति हस्तधार्यरुद्राक्षमालार्थे देशीयशब्द, 'छत्तए य' छत्राणि च 'वाहणाओ य' उपानहश्च, 'पाउयाओ य' पादुकाश्च=काष्ठपादुका, 'धाउरत्ताओ य' धातुरक्ताश्च= गैरिकोपरञ्जिता, शाटिका =संन्यासिपरिधानीयवस्त्राणि, एतानि सर्वाणि 'एगंते एडित्ता' एकान्ते त्यक्त्वा, 'गंगं महाणइं ओगाहित्ता' गङ्गामहानदीमवगाह्य=गङ्गाया महानद्यामवनीर्य-'वालुयासंथारए संथरित्ता' वालुकासंस्तारकान् संस्तीर्य, 'संलेहणाझूसियाण' संलेखना-

मिट्टी के बने हुए पात्रविशेषों को, बृषिकाओं-बैठने के पाटियों को, तिपाइयों को, देवों की पूजा के लिये पत्र-पुष्पादिकों के गिराने के वास्ते सदा पास में रहनेवाली छोटी सी अंकुशिका को, केशरिका को-प्रमार्जन करने के काम में आनेवाले वस्त्र के खंडों को, तांबे की मुदरियों को, सुमरिनियों को, छत्रों को, जूतों को, काष्ठ की पादुकाओं को एवं गैरिकधातु से रक्त पहिरने की धोतियों को एकान्त में छोडकर महानदी गंगा को पारकर (वालुयासंथारए संथरित्ता) उसके तट पर बालुका का संथारा बिछावें और उस पर

માળાઓને, કરોટિકાઓ-માટીના બનેલા પાત્ર વિશેષોને, બૃષિકાઓ-બેસવાના પાટલાઓને, ત્રિપાઈઓને (ઘોડીન), દેવોને પૂજા નિમિત્ત પત્ર, પુષ્પ આદિ રાખવા માટે સદા પાસે રહેવાવાળી નાની સરખી અંકુશિકાને, કેશરિકાઓને-પ્રમાર્જન કરવાના કામમાં આવવાવાળા વસ્ત્રના કટકાઓને, તાંબાની મુદરિઓને, સુમરિનિઓને, છત્રોને, જોડાને, લાકડાની પાદુકાઓને, તેમજ ગેરૂ રંગેલા પહેરવાના ધોતિયાઓને એક ઠેકાણે રાખી દઈને મહાનદી ગંગાને ઉતરીને (वालुयासंथारए संथरित्ता) તેના તટ ઉપર રેતીના

ज्जित्तए, तं मा ण अम्हे इयाणिं आवइकाल पि अदिण्ण गिण्हामो, अदिण्णं साइज्जामो, मा णं अम्ह तवलोवे भविस्सइ। तं सेयं खलु अम्ह देवाणुप्पिया! तिदड, कुडियाओ य, कच-

समयेऽपि 'अदिण्ण गिण्हामो' अदत्तं गृह्णीम=अदत्तमुदकं न स्वीकुर्मः, 'अदिण्ण साइज्जामो' अदत्त स्वादयाम=अदत्त जल मा स्वादयाम इत्यन्वय, 'मा ण अम्ह तवलोवे भविस्सइ' मा खलु अस्माकं तपोलोपो भविष्यति, अदत्तस्याग्रहणेऽनास्वादने चास्माकं तपोलोपो न भविष्यतीत्यर्थ। 'त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया!' तत्=तस्मात् श्रेय खलु अस्माक हे देवानुप्रिया! 'तिदडय' त्रिदण्डकं 'कुडियाओ य' कुण्डिकाश्च=कमण्डलून्, 'कचणियाओ य' काञ्चनिकाश्च=रुद्राक्षमालिका, 'करोडियाओ

अम्ह तवलोवे भविस्सइ) तथा हम सब लोगों का यह भी दृढ निश्चय है कि आगामी काल में भी हम सब विना दिया हुआ जल न ग्रहण करें और न उसे पियें, क्यों कि इस प्रकार के आचरण से हमारी तपस्या का लोप हो जायगा, अतः वह भी सुरक्षित रहे इस अभिप्राय से हममें से किसी को भी अदत्त जल ग्रहण नहीं करना चाहिये और न उसे पीना ही चाहिये। (त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया! तिदड कुडियाओ य, कचणियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य, अकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य, एगते एडित्ता गग महानइ ओगाहित्ता) इसलिये हे देवानुप्रियो! अब हम सब की भलाई इसी में है कि हम सब त्रिदण्डों को, कमण्डलुओं को, रुद्राक्ष की मालाओं को, करोटिकाओं-

ण अम्ह तवलोवे भविस्सइ) તથા આપણે દૃઢનિશ્ચયી છીએ કે ભવિષ્યકાળમાં પણ દીધેલું ન હોય એવું જલ ગ્રહણ કરવું નહિ અને પીવું નહિ, કેમકે એ પ્રકારના આચરણથી આપણી તપસ્યાનો લોપ થઈ જશે માટે તે સુરક્ષિત રહે એવા અભિપ્રાયથી આપણામાંના કોઈએ પણ અદત્ત જલ ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ અને તે પીવું પણ ન જોઈએ (त सेय खलु अम्ह देवाणुप्पिया! तिदड, कुडियाओ य, कचणियाओ य, करोडियाओ य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगते एडित्ता गग महानइ ओगाहित्ता) એ માટે હે દેવાનુપ્રિયો! હવે આપણી ભલાઈ એમાં જ છે કે આપણે ત્રિદંડોને, કમંડલુઓને, રુદ્રાક્ષની

सथरित्ता वालुयासंथारय दुरूहिति, दुरूहित्ता पुरत्थाभिमुहा संपलियंकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एवं वयासी ॥ सू० २५ ॥

मूलम्—नमोत्थु ण अरहताण जाव सपत्ताण, नमोत्थु ण

अवतीर्य 'वालुयासथारए' वालुकासंस्तारकान 'सथरति' स्तृणति, 'सथरित्ता' सस्तीर्य 'वालुयासथारय' वालुकासंस्तारक 'दुरूहिति' दूरोहन्ति=आरोहन्ति, 'दुरूहित्ता' दूरुह्य=आरुह्य 'पुरत्थिमाभिमुहा' पौरस्त्याभिमुखा =पूर्वदिङ्मुखा, 'सपलियकनिसण्णा सम्पर्यङ्कनिषण्णा —सपर्यङ्क =पद्मासन तेन निषण्णा —पद्मासनेनोपविष्टा, 'करयल जाव कट्टु एव वयासी' करतल यावत्कृत्वा=मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवमवदन् ॥ सू० २५ ॥

टीका—'नमोत्थु ण' इत्यादि। 'नमोत्थु ण अरहताण जाव सपत्ताण' नमोऽस्त्वर्हद्भ्यो यावत् सम्प्राप्तेभ्य, यावच्छब्दात्—आदिकरेभ्य, तीर्थङ्करेभ्य स्वय सबुद्धेभ्य —इत्यादीनि विशेषणानि पूर्वार्धगतविंशतितमप्रश्नसूत्राद् बोध्यानि। सिद्धगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेभ्य।

हित्ता वालुआसथारए सथरति) उस पार कर उन लोगोंने वालुकाका सथारा बिछाया, (सथरित्ता वालुयासथारय दुरूहिंति) बिछाकर उसपर वे फिर चढ गये, (दुरूहित्ता) चढ़कर (पुरत्थाभिमुहा सपलियकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एव वयासी) पूर्व दिशा को ओर मुँह कर पर्यङ्कासन से बैठ गये और दोनों हाथों को जोडकर मस्तक पर लगा इस प्रकार कहने लगे ॥ सू० २५ ॥

'णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण' इत्यादि।

(णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण) यावत् मुक्ति प्राप्त हुए श्री अर्हतप्रभु को नमस्कार हो। (समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सपाविउकामस्स नमोत्थु ण)

બધાય તે મહાનદી ગંગામાં પ્રવિષ્ટ થયા (ओगाहित्ता वालुआसथारए सथरति) તેને પાર કરીને તેઓએ બાલુકા (રેતી) ના સંથારા બિછાવ્યા (सथरित्ता वालुयासथारय दुरूहिंति) બિછાવીને તેના ઉપર તેઓ બેઠા (दुरूहित्ता) બેસીને (पुरत्थाभिमुहा सपलियकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एव वयासी) પૂર્વ દિશાની તરફ મોઢા રાખી પર્યંક–આસનથી બેસી ગયા અને બન્ને હાથોને જોડીને મસ્તક ઉપર રાખીને આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા (સૂ ૨૫)

'णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण' ઇત્યાદિ

(णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण) મુક્તિને પ્રાપ્ત થયેલા શ્રી અર્હંત પ્રભુને નમસ્કાર હો. (समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सपाविउकामस्स नमो

झूसियाण भत्तपाणपडियाइक्खियाण पाओवगयाण कालं अणवकंखमाणाणं विहरित्तएत्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठ पडिसुणेति, पडिसुणित्ता तिदडए य जाव एगंते एडेंति, एडित्ता गग महाणइ ओगाहेंति, ओगाहित्ता वालुआसथारए सथरति,

जुष्टानाम्-तपसा शरीरस्य कृशीकरण सल्लेखना तया जुष्टाना=सेविताना-युक्तानाम्, **'भत्त-पाण-पडियाइक्खियाण'** भक्तपान-प्रत्याख्यातानाम्' **'पाओवगयाण'** पादपोपगतानाम्=छिन्नवृक्षवन्निष्पन्दतयाऽवस्थितानाम्, **'काल अणवकखमाणाण विहरित्तए त्ति कट्टु'** काल मानवकाङ्क्षता=मरणमनिच्छता विहर्तुमिति कृत्वा, **'अण्णमण्णस्स अतिए एयमट्ठ पडिसुणेंति'** अन्योऽन्यस्याऽन्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति, **'पडिसुणित्ता'** प्रतिश्रुत्य **'तिदडए य जाव एगते एडेंति'** त्रिदण्डकाश्च यावत् सर्वोपकरणानि एकान्ते त्यजन्ति, **'गग महाणइ ओगाहेंति'** गङ्गा महानदीमवगाहन्ते=अवतरन्ति, **'ओगाहित्ता'** अवगाह्य=

(**भत्तपाणपडियाइक्खियाण**) भक्तपान का प्रत्याख्यान कर (**पाओवगयाण**) छिन्न-वृक्ष की तरह निश्चेष्ट होते हुए (**काल अणवकखमाणाण**) मरण की इच्छा से रहित होकर (**सलेहणाझूसियाण विहरित्तए**) सल्लेखनापूर्वक मरण को प्रेम के साथ सेवन करें। (**त्तिकट्टु**) इस प्रकार विचारकर (**अण्णमण्णस्स अतिए एयमट्ठ पडिसुणेंति**) उन लोगोंने इस निर्धारित बात को स्वीकार कर लिया, (**पडिसुणित्ता**) स्वीकार करने के बाद (**तिदडए य जाव एगते एडेंति**) फिर उन सबने अपने २ त्रिदड आदि उपकरणों को एकान्त में परित्यक्त कर दिया, (**एडित्ता गग महाणइ ओगाहेंति**) परित्यक्त कर चुकने पर फिर वे सब के सब उस महानदी गगा में प्रविष्ट हुए, (**ओगा**

સથારા બિછાવીએ, અને તેના પર (भत्तपाण-पडियाइक्खियाण) ભક્તપાનના પ્રત્યાખ્યાન કરીને (पाओवगयाण) પાદપોપગમન સથારા કરીને (काल अणवकखमाणाण) મરણની ઇચ્છાથી રહિત થઇને (सलेहणाझूसियाण विहरित्तए) સલેખના-પૂર્વક મરણનુ પ્રેમથી સેવન કરીએ (त्ति कट्टु) આ પ્રકારનો વિચાર કરી (अण्णमण्णस्स अतिए एयमट्ठ पडिसुणेंति) તે લોકોએ આ નિર્ધાર કરેલી વાતનો સ્વીકાર કરી લીધો (पडिसुणित्ता) સ્વીકાર કર્યા પછી (तिदडए य जाव एगते एडेंति) તે બધાએ પોતપોતાના ત્રિદડ આદિ ઉપકરણોને એકાન્ત સ્થાનમા પરિત્યક્ત કરી દીધા (एडित्ता गग महणइ ओगाहेंति) છોડી દીધા પછી તે

जीवाए, थूलए परिग्गहे पच्चक्खाए जावज्जीवाए, इयाणिं अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए सव्व पाणाइवाय पच्चक्खामो जावज्जीवाए, एवं जाव सव्वं परिग्गहं पच्चक्खामो जावज्जीवाए, सव्व कोह माण माय लोहं पेज्जं दोस कलहं अब्भक्खाणं

मृषावादोऽदत्ताऽऽदान प्रत्याख्यात यावज्जीवम्, 'सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए सर्व मैथुन प्रत्याख्यात यावज्जीवम्, 'थूलए परिग्गहे पच्चक्खाए जावज्जीवाए' स्थूल परिग्रह प्रत्याख्यातो यावज्जीवम्। 'इयाणिं अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए सव्व पाणाइवाय पच्चक्खामो जावज्जीवाए' इदानीं वय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके सर्वं प्राणातिपात प्रत्याख्यामो यावज्जीवम्, 'एव जाव सव्व परिग्गह पच्चक्खामो जावज्जीवाए' एव यावत् सर्वं परिग्रह प्रत्याख्यामो यावज्जीवम्, 'सव्व कोह माण माय लोहं पेज्ज दोस कलह अब्भक्खाण पेसुण्ण परपरिवाय अरइरइ मायामोस

समस्त मृषावाद का समस्त अदत्तादान का जीवनपर्यन्त परित्याग कर दिया है, समस्त मैथुन का यावज्जीवन परित्याग कर दिया है। स्थूल परिग्रह का भी यावज्जीवन परित्याग कर दिया है। (इयाणिं अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए सव्व पाणाइवाय पच्चक्खामो जावज्जीवाए) अब इस समय हम सब लोग श्रमण भगवान् महावीर के समीप पुन समस्त प्राणातिपात का जीवनपर्यन्त प्रत्याख्यान करते है, (एव जाव सव्व परिग्गह पच्चक्खामो जावज्जीवाए) इसी तरह समस्त परिग्रह आदि का भी जीवनपर्यन्त प्रत्याख्यान करते है, (सव्व कोह माण माय लोह पेज्ज दोस कलह

पच्चक्खाए जावज्जीवाए) એવી રીતે સમસ્ત મૃષાવાદનો અને સમસ્ત અદત્તાદાનનો જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કરી દીધો છે, સમસ્ત મૈથુનનો જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કરી દીધો છે સ્થૂલ પરિગ્રહનો પણ યાવજ્જીવન પરિત્યાગ કરી દીધો છે (इयाणिं अम्हे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए सव्व पाणाइवाय पच्चक्खामो जावज्जीवाए) હવે આ સમયે અમે બધાય લોકો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે વળી પાછા સમસ્ત પ્રાણાતિપાતનું જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરીએ છીએ (एव जाव सव्व परिग्गह पच्चक्खामो जावज्जीवाए) એવી જ રીતે સમસ્ત પરિગ્રહ આદિનું પણ જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરીએ છીએ (सव्व कोह माण माय लोह पेज्ज दोस कलह अब्भक्खाण पेसुण्ण परपरिवाय अरइ

समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव संपाविउकामस्स, नमो-त्थु णं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अम्ह धम्मायरियस्स धम्मोवदे-सगस्स। पुव्विं णं अम्हेहिं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अंतिए थूलगपाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए, सव्वे मुसावाए अदि-ण्णादाणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए, सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जाव-

'नमोत्थु ण समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सपाविउकामस्स' नमोऽस्तु खलु श्रमणाय भगवते महावीराय यावत् सम्प्राप्तुकामाय, 'नमोत्थु ण अम्मडस्स परिव्वायगस्स अम्ह धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स' नमोऽस्तु खल्वम्बडाय परिव्राजकाय अस्माकं धर्माचार्याय धर्मोपदेशकाय। धर्माचार्यत्व प्रकटयति—'पुव्वि ण अम्हेहिं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अतिए थूलगपाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए' पूर्व खल्वस्माभिरम्बडस्य परि-व्राजकस्याऽन्तिके स्थूलप्राणातिपात प्रत्याख्यातो यावज्जीवम्—जीवनपर्यन्त स्थूलप्राणातिपात विरमणमस्माभिरङ्गीकृतम्। 'मुसावाए अदिण्णादाणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए'

श्रमण भगवान् महावीर को जो मुक्ति प्राप्त करने के कामी है, नमस्कार हो। (धम्मोवदेसगस्स धम्मायरियस्स अम्ह परिव्वायगस्स अम्मडस्स नमोत्थु ण) धर्म के उपदेशक धर्माचार्य ऐसे हमारे गुरु अम्मड परिव्राजक को नमस्कार हो। (पुव्वि ण अम्हेहिं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अतिए थूलगपाणाइवाए जावज्जीवाए पच्चक्खाए) पहिले हम लोगों ने अम्मड परिव्राजक के समीप स्थूलप्राणातिपातका यावज्जीव प्रत्याख्यान किया है। (सव्वे मुसावाए अदिण्णादाणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए थूलपरिग्गहे पच्चक्खाए जावज्जीवाए) इसी तरह

त्थु ण) श्रमण ભગવાન્ મહાવીર કે જે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની કામનાવાળા છે તેમને નમસ્કાર હો. (धम्मोवदेसगस्स धम्मायरियस्स अम्ह परिव्वायगस्स अम्म डस्स नमोत्थु ण) ધર્મના ઉપદેશક ધર્માચાર્ય એવા અમારા ગુરુ અમ્મડ પરિ વ્રાજકને નમસ્કાર હો. (पुव्वि ण अम्हेहिं अम्मडस्स परिव्वायगस्स अतिए थूलगपा णाइवाए जावज्जीवाए पच्चक्खाए) પહેલા અમે લોકોએ અમ્મડ પરિવ્રાજકની પાસે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનું યાવજ્જીવ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે, (सव्वे मुसावाए अदिण्णा दाणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए, सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए, थूलपरिग्गहे

सरीर इट्ठ कत पिय मणुण्ण मणाम पेज्जं थेज्ज वेसासिय समय वहुमय अणुमयं भडकरडगसमाणं, मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण चोरा मा ण दंसा मा ण मसगा मा ण वाइयपित्तियसिंभियसन्निवाइय विविहा रोगायका परिसहोवसग्गा फुसतु ' इष्ट=पुरतो वर्तमान शरीरम् इष्ट=वल्लभम , कान्त=कमनीयम , प्रिय=सदा प्रेमास्पदम् , मनोज्ञ=सुन्दरम , मनोऽम=मनसाऽम्यत=प्राप्यते पुन पुन स्मरणतो यत्त मनोऽमम्, प्रेय =सर्वपदार्थेष्वतिशयेन प्रियमिति प्रेय , अथवा कालान्तरनयना प्रेयम् , स्थैर्य=स्थैर्ययुत–स्थिरम इत्यर्थ , वश्वासिकम–विश्वास प्रयोजनम्-अस्येति वैश्वासिकम्–प्राणिना परशरीरमेव प्राचुर्येणा ऽविश्वासहेतु ,निजशरीर तु प्रतीतिपात्रमेव भवति, सम्मत–तत्कृतकार्याणा सम्मत जात, वहुमत बहुशो वहूना वा मध्ये मतम् इष्ट यत्त बहुमतम्, अनुमत=वैगुण्यदर्शनेऽपि अनु=पश्चात्=मत तत् अनुमतम्, अत एव भाण्डकरण्डकसमान भाण्डानाम्=भूषणाना करण्डकसमान -भूषणमञ्जूषातुल्यमुपादेयमित्यर्थ , एतादृश शरीर मा शीत=शैत्य स्पृशतु, मा-

पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा मा ण दसा मा ण मसगा मा ण वाइयपित्तियसिंभियसन्निवाइय विविहा रोगायका परीसहोवसग्गा फुसतु) यहा पर सर्वत्र "मा" शब्द निषेध अर्थ में, एव "ण" शब्द वाक्यालकार में प्रयुक्त हुआ समझना चाहिये । इष्ट–वल्लभ, कान्त–कमनीय, प्रिय–सदा प्रेमास्पद, मनोज्ञ–सुन्दर, मनोम–समस्त की अपेक्षा अत्यत प्रिय, स्थैर्य–स्थिरतायुक्त, वैश्वासिक–पर शरीर की अपेक्षा जीवों को अपना शरीर अतिशय प्रीति का स्थान होता है इस अपेक्षा अतिशय प्रीतिका पात्र, शारीरिक कार्यों के सम्मत होने से सम्मत, बहुत करके अथवा बहुतों के मध्य में इष्ट होने से बहुमत, अनुमत–विगुणता के दिखने पर भी प्रेम का स्थानभूत, जिस प्रकार भूषणों का करडक प्रिय

समाण मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण खुहा मा ण पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा मा ण दसा मा ण मसगा मा ण वाइयपित्तियसिंभियसन्निवाइय विविहा रोगायका परीसहोवसग्गा फुसतु) અહી સર્વત્ર 'मा' શબ્દ નિષેધના અર્થમા તેમજ 'ण' શબ્દ વાક્યાલકારમા વાપરેલો સમજવો જોઈએ ઇષ્ટ–વલ્લભ, કાન્ત–કમનીય, પ્રિય–સદા પ્રેમાસ્પદ, મનોજ્ઞ–સુદર, મનોમ–સમસ્તની અપેક્ષા અત્યત પ્રિય, સ્થૈર્ય–સ્થિરતાયુક્ત, વૈશ્વાસિક–બીજાના શરીરની અપેક્ષાએ જીવોને પોતાના શરીર અતિશય પ્રીતિનુ સ્થાન હોય છે–એ દૃષ્ટિએ અતિશય પ્રીતિને પાત્ર, શારીરિક કાર્યો માટે સમત હોવાથી સમત, ઘણુ કરીને અથવા ઘણાઓની વચમા ઇષ્ટ તેથી બહુમત, અનુમત–વિગુણતા જોવા છતા પણ પ્રેમના સ્થાનભૂત, જે પ્રકારે ઘરેણાનો કરડીયો પ્રિય હોય છે તેવી રીતે પ્રિય હોવાને

पेसुण्ण परपरिवाय अरइरइं मायामोसं मिच्छादसणसल्लं अकरणिज्जं जोग पच्चक्खामो जावज्जीवाए, सव्व असण पाण खाइमं साइम चउव्विहपि आहारं पच्चक्खामो जावज्जीवाए, जं पि य इम

मिच्छादसणसल्ल अकरणिज्ज जोग पच्चक्खामो जावज्जीवाए ' सर्वं क्रोध मान माया लोभं प्रिय द्वेष कलहम् अभ्याख्यान पैशुन्य परपरिवादम् अरतिरती मायामृषा मिथ्यादर्शनशल्यमकरणीय योग प्रत्याख्यामो यावज्जीवम्—अन्यानि सर्वाणि पदानि प्राग् व्याख्यातानि। ' सव्वं असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्चक्खामो जावज्जीवाए ' सर्वमशन पान खाद्य स्वाद्य चतुर्विधमपि आहार प्रत्याख्यामो यावज्जीवम्। ' जपि य इम सरीर इट्ठ कत पिय मणुण्ण मणाम पेज्ज थेज्ज वेसासिय समय बहुमय अणुमय भडकरडगसमाण, मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण खुहा मा ण पिवासा मा णं वाला मा ण

अब्भक्खाण पेसुण्ण परपरिवाय अरइरइ) इसी तरह उन्हीं की साक्षीपूर्वक समस्त क्रोध का, समस्त मान का, समस्त माया का, समस्त लोभ का, समस्त प्रिय का, समस्त द्वेष का, कलह का, अभ्याख्यान का, पैशुन्य का, परपरिवाद का, अरति–रति का (माया-मोस) मायामृषा का, (मिच्छादसणसल्ल) मिथ्यादर्शन शल्य का, (अकरणिज्ज जोग) एव अकरणीय योग का (पच्चक्खामो जावज्जीवाए) यावज्जीव प्रत्याख्यान करते हैं। (सव्व असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्चक्खामो जावज्जीवाए) समस्त, अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य इन चार प्रकार के आहारों का यावज्जीव प्रत्याख्यान करते है। (ज पि य इम सरीर इट्ठ कत पिय मणुण्ण मणाम पेज्ज थेज्ज वेसासिय समय बहुमय अणुमय भडकरडगसमाण, मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण खुहा मा ण

रइ) એવી રીતે તેમની જ સાક્ષીપૂર્વક સમસ્ત ક્રોધનુ, સમસ્ત માનનુ, સમસ્ત માયાનુ, સમસ્ત લોભનુ, સમસ્ત પ્રિયનુ, સમસ્ત દ્વેષનુ, કલહનુ અભ્યાખ્યાનનુ (આળનુ), પૈશુન્યનુ, પરપરિવાદનુ, અરતિનુ, રતિનુ, (मायामोस) માયામૃષાનુ, (मिच्छादसणसल्ल) મિથ્યાદર્શનશલ્યનુ, (अकरणिज्ज जोग) તેમજ અકરણીય યોગનુ (पच्चक्खामो जावज्जीवाए) જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાખ્યાન કરીએ છીએ (सव्व असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्चक्खामो जावज्जीवाए) સમસ્ત અશન, પાન, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય વગેરે ચાર પ્રકારના આહારોનુ યાવજ્જીવન પ્રત્યાખ્યાન કરીએ છીએ (ज पि य इम सरीर इट्ठ कत पिय मणाम मणुण्ण पेज्ज थेज्ज वेसासिय समय बहुमय अणुमय भडकरडग

रामि-त्ति कट्टु सलेहणाझूसणाझूसिया भत्तपाणपडियाइक्खिया पाओवगया काल अणवकंखमाणा विहरंति ॥ सू० २६ ॥

मूलम्—तए ण ते परिव्वायगा वहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति, छेदित्ता आलोइयपडिकंता समाहिपत्ता कालमासे काल

शरीरकृशाकरणे या जोषणा=प्रीति तया जुष्टा=सेविता, 'भत्तपाणपडियाइक्खिया' प्रत्याख्यातभक्तपाना, 'पाओवगया' पादपोपगता=वृक्षवन्निष्पन्दतया स्थिता, 'काल अणवकंखमाणा' कालमनवकाङ्क्षन्त, केचिद् वेदनाविकला मरणमिच्छन्ति तेषा निषेधार्थमेतद्वाक्यम्, एवम्भूता विहरन्ति—अम्बडपरिव्राजकशिष्या इति ॥ सू० २६ ॥

टीका—'तए ण ते परिव्वायगा' इत्यादि। 'तए ण ते परिव्वायगा' तत खलु ते परिव्राजका—अम्बडशिष्या कृतकायोत्सर्गा—'वहूइ भत्ताइं अणसणाए छेदेंति' वहूनि भक्तानि अनशनेन छिन्दन्ति, 'छेदित्ता' छित्वा 'आलोइयपडिकंता' आलोचितप्रतिक्रान्ता=गुरुजनस्य समीपे कृताऽऽलोचना, प्रतिक्रान्ता—पापस्थानात्पश्चा-

सन करके (भत्तपाणपडियाइक्खिया) भक्त एव पान का प्रत्याख्यान करके (पाओवगया) वृक्ष की तरह निश्चेष्ट होकर (काल अणवकंखमाणा विहरंति) मरन की इच्छा नहीं करते हुए स्थित हो गये ॥ सू० २६ ॥

'तए ण ते परिव्वायगा' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (ते परिव्वायगा) उन समस्त परिव्राजकोंने (वहूइ भत्ताइ) चारों प्रकार के आहार का (अणसणाए) अनशन द्वारा (छेदेंति) छेद कर दिया, (छेदित्ता) छेद करने के बाद (आलोइयपडिकंता) अपने अतिचारों का

પાનનુ પ્રત્યાખ્યાન કરીને (पाओवगया) વૃક્ષની પેઠે નિશ્ચલ થઈને(काल अणवकंखमाणा विहरंति) મરવાની ઇચ્છા નહી કરતા સ્થિત થઈ ગયા (સૂ. ૨૬)

'तए ण ते परिव्वायगा' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (ते परिव्वायगा) તે બધા પરિવ્રાજકોએ (वहूइ भत्ताइ) ચારેય પ્રકારના આહારના (अणसणाए) અનશન દ્વારા (छेदेंति) છેદ કરી દીધો (छेदित्ता) છેદ કરી દીધા પછી (आलोइयपडिक्कता) પોતાના અતિચારોની આલોચના કરી પછી તેઓ તેનાથી નિવૃત્ત થયા (समाहिपत्ता)

खुहा मा णं पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा मा ण मसगा मा ण वाइयपित्तियसिंभियसंनिवाइय विविहा रोगायंका परिसहोव-सग्गा फुसतु–त्ति कट्टु एयपि णं चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसि-

शब्दा निषेधार्थ , 'ण' शब्दो वाक्यालङ्कारार्थ , शैय कर्तृ शरारकर्मक स्पर्शन न करोतु,एवमेवोग्र–क्षुधा–पिपासा–व्याल–चौर दंश-मशक वातिक पैत्तिक श्लैष्मिक सान्निपातिकादयो विविधा रोगा तङ्का परीषहा उपसर्गाश्चैतच्छरीर न स्पृशन्तु। अत्र व्याला =सर्पा , रोगा =महाव्याधय , आतङ्का =सद्योघातिनो रोगा एव,परीषहा क्षुधादयो द्वाविंशति , उपसर्गा =दिव्यादय , अन्यत् सुगमम्। '**त्तिकट्टु**' इति कृत्वा '**एय पि ण चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसिरामि त्तिकट्टु**' एतदपि खलु चरमैरुच्छ्वासनि श्वासैर्व्युत्सृजामि–एतदपि शरीर त्यजामि इति कृत्वा= इत्थ विचार्य '**सलेहणाझूसणाझूसिया**' सलेखना–जूषणा–जुष्टा –सलेखनाया=कषाय

होता है उसी प्रकार से प्रिय होने कारण भाण्डकण्डक के तुल्य (**इम**) इस मेरे (**सरीर**) शरीरको शीत स्पर्श न करे, उष्ण स्पर्श न करे, क्षुधा स्पर्श न करे, पिपासा स्पर्श न करे, व्याल-सर्प स्पर्श न करे, चोर उपद्रव न करे, दस डास स्पर्श न करे, मशक-मच्छर स्पर्श न करे, वात-सबधी, पित्तसबधी, कफसबधी, सन्निपातसबधी आदि विविध रोग–महाव्याधिया, आतक–सद्य प्राणहर रोग, परीषह–क्षुधाआदि एव उपसर्ग–देवादिक कृत उपद्रव, कोई भी इस शरीर को स्पर्श न करें, (**त्तकट्टु**) इस प्रकार की विचारधारा को (**चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसिरामि**) अब चरम उच्छ्वासनि श्वास तक छोडते है। (**त्तिकट्टु**) इस तरह करके (**सलेहणाझूसणाझूसिया**) सलेखना मे–कषाय एव शरीर के कृश करने में प्रीति से युक्त वे

કારણે ભાંડકરંડના તુલ્ય (इम) આ મારા (सरीर) શરીરને ઠંડી સ્પર્શ ન કરે, ગરમી સ્પર્શ ન કરે, ભૂખ સ્પર્શ ન કરે, તરસ સ્પર્શ ન કરે, વ્યાલ–સર્પ સ્પર્શ ન કરે, ચોર ઉપદ્રવ ન કરે, દશ–ડાંસ સ્પર્શ ન કરે, મશક–મચ્છર સ્પર્શ ન કરે, વાતસંબંધી, પિત્તસંબંધી, કફસંબંધી, સન્નિપાત–સંબંધી આદિ વિવિધ રોગ–મહાવ્યાધિઓ, આતંક–તીવ્રપ્રાણહર રોગ, પરીષહ–ક્ષુધાઆદિ તેમજ ઉપસર્ગ–દેવાદિકૃત ઉપદ્રવ, એવું કોઈ પણ આ શરીરને સ્પર્શ ન કરે (त्ति कट्टु) આ પ્રકારની વિચારધારાને (चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसिरामि) હવે ચરમ ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ સુધી છોડું છું (त्तिकट्टु) આવી રીતે કરીને (सलेहणाझूसणाझूसिया) સંલેખનામાં–કષાય તેમજ શરીરને કૃશ કરવામાં પ્રીતિથી યુક્ત, તે બધા (भत्तपाणपडियाइक्खिया) ભક્ત તેમજ

क्खइ एवं भासइ एवं पन्नवेइ एवं परूवेइ । एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहारमाहारेइ, घरसए वसहिं उवेइ । से कहमेवं भंते ! एवं ॥ सू० २८ ॥

मूलम्—गोयमा ! जं णं से बहुजणे अण्णमण्णस्स

'अण्णमण्णस्स एवमाइक्खइ' अयोन्यमेवमाख्याति=हे भगवन ! जनसमूह परस्परमि त्थं वक्ति, 'एवं भासइ' एवं भाषते, 'एवं पन्नवेइ' एवं प्रज्ञापयति, 'एवं परूवेइ' एवं प्ररूपयति, 'एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे' एवं खल्वम्बड परिव्राजकः काम्पिल्यपुरे नगरे, 'घरसए आहारमाहारेइ' गृहशतादाहारमाहरति=भिक्षा गृह्णाति, 'घरसए वसहिं उवेइ' गृहशते वसतिमुपैति, 'से कहमेयं भंते एवं' तत् कथमेतद् भगवन् ! एवम्–इति भगवन्तं प्रति शिष्यप्रश्न ॥ सू० २८ ॥

टीका—भगवानाह–'गोयमा !' इत्यादि । 'जं णं से बहुजणे अण्णमण्ण-

जणे ण) बहुत से लोग (अण्णमण्णस्स) परस्पर जो (एवमाइक्खइ) इस प्रकार कहते हैं, (एवं भासइ) इस प्रकार भाषण करते हे, (एवं पन्नवेइ) इस प्रकार अच्छी तरह ज्ञापित करते हैं, (एवं परूवेइ) इस प्रकार प्ररूपित करते है कि (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहारमाहारेइ) ये अम्बडपरिव्राजक कपिल्लपुर नगर में सौ घरों में आहार करते हैं, एवं (घरसए वसहिं उवेइ) सौ घरों मे निवास करते हैं, (से) सो (भंते !) हे भदंत ! (कहमेयं) यह बात कैसे है ? ॥ सू० २८ ॥

'गोयमा ! जं णं से बहुजणे' इत्यादि ।

प्रभु गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए कहते है कि (गोयमा !) हे गौतम !

(बहुजणे ण) घणा લોકો (अण्णमण्णस्स) પરસ્પર જે (एवमाइक्खइ) આ પ્રકારે કહે છે, (एवं भासइ) આ પ્રકારે ભાષણ કરે છે, (एवं पन्नवेइ) આ પ્રકારે સારી રીતે જ્ઞાપિત કરે છે (જણાવે છે), (एवं परूवेइ) આ પ્રકારે પ્રરૂપિત કરે છે કે (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहारमाहारेइ) અમ્બડ પરિવ્રાજક કપિલ્લપુર નગરમાં સો ઘરમાં આહાર કરે છે તેમજ (घरसए वसहिं उवेइ) સો ઘરોમાં નિવાસ કરે છે, (से) તો (भंते !) હે ભદન્ત ! (कहमेयं) આ વાત કેવી છે? (સૂ ૨૮)

'गोयमा ! जं णं से बहुजणे' ઇત્યાદિ

પ્રભુ ગૌતમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે (गोयमा !) હે

किच्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा। तहिं तेसिं गई। दस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव ॥ सू० २७ ॥

मूलम्—बहुजणे ण भंते ! अण्णमण्णस्स एवमाइ-

त्परावृत्ता, 'समाहिपत्ता' समाधिप्राप्ता =उपगान्तहृन्या, 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा, 'बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा' ब्रह्मलोके कल्पे देवत्वेनोपपन्ना, देशविरतिफल त्वेषा परलोकाऽऽराधकत्वमेव। परिव्राजकक्रियाफल ब्रह्मलोकगमनम्। 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति, 'दस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता' दशसागरोपमाणि स्थिति प्रज्ञप्ता, 'परलोगस्स आराहगा' परलोकस्याऽऽराधका सन्तीत्यर्थ, 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू० २७ ॥

टीका—'बहुजणे ण भंते !' इत्यादि। बहुजन =जनसमूह खलु हे भदन्त !

आलोचना की, पश्चात् वे उनसे परावृत्त हुए। फिर (समाहिपत्ता) समाधि प्राप्त कर (कालमासे काल किच्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा) काल–अवसर में काल करके ब्रह्मलोक कल्प मे देव का पर्याय से उत्पन्न हुए। (तहिं तेसिं गई, दससागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) वहाँ पर उनकी गति प्ररूपित करने मे आइ है। स्थिति इनकी १० सागर प्रमाण है। ये परलोक के नियम से आराधक कहे गये हैं। शेष पहिले की तरह समझना चाहिये ॥ सू २७ ॥

'बहुजणे ण भंते' इत्यादि।

पुन गौतमस्वामी ने भक्तिपूर्वक प्रभु से पूछा कि (भंते) हे भगवन् ! (बहु

અને સમાધિ પ્રાપ્ત કરીને (कालमासे काल किच्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा) કાલ–અવસરે કાલ કરીને બ્રહ્મલોક કલ્પમા દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા (तहिं तेसिं गई, दससागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) ત્યા જ તેમની ગતિ પ્રરૂપિત કરવામા આવી છે તેમની સ્થિતિ ૧૦ સાગર પ્રમાણ છે તેઓને નિશ્ચિતરૂપથી પરલોકના આધારક કહેવામા આવ્યા છે બાકીનુ અગાઉની પેઠે સમજી લેવુ જોઈએ (સૂ ૨૭)

'बहुजणे ण भंते' ઇત્યાદિ

વળી ગૌતમ સ્વામીએ ભક્તિપૂર્વક પ્રભુને પૂછયુ કે (भंते !) હે ભગવન્!

मूलम्—से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ ॥ सू० ३० ॥

मूलम्—गोयमा ! अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स पगइभद्दयाए जाव विणीययाए छट्ठंछट्ठेणं अनिक्खित्तेणं तवोकम्मेण

टीका—पुनर्गौतम पृच्छति—'से केणट्ठेण' इत्यादि। 'से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ' तत् केनार्थेन हे भदन्त ! एवमुच्यते—'अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ' अम्बड परिव्राजको यावद् वसतिमुपैति, गृहशताद्भिक्षां करोति, गृहशत वसतिं स्वीकरोति, इति ॥ सू० ३० ॥

टीका—भगवानाह—'गोयमा !' इत्यादि। हे गौतम ! 'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स पगइभद्दयाए' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य प्रकृतिभद्रतया—प्रकृते = स्वभावस्य भद्रतया=सरलतया 'जाव विणीययाए' यावद्विनीततया—यावच्छन्दादिदं दृश्य—प्रकृत्युपशान्ततया प्रकृतितनुक्रोधमानमायालोभतया मृदुमार्दवसम्पन्नतयाऽऽलीनतया इति,

'से केणट्ठेण' इत्यादि।

(भंते) हे भदन्त ! (से केणट्ठेण एवं वुच्चइ) आप यह किस आशय से कहते हैं कि—(अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ) अम्बड परिव्राजक सौ घरों मे आहार करते हैं और सौ घरों में निवास करते है ॥ सू ३० ॥

'गोयमा ! अम्मडस्स ण' इत्यादि।

(गोयमा) हे गौतम ! यह अम्बड परिव्राजक (पगइभद्दयाए जाव विणीययाए) प्रकृति से भद्र है, अल्प क्रोध, मान, माया एवं लोभ—कषायवाला है, स्वभावत

'से केणट्ठेण' ઇત્યાદિ

(भंते !) હે ભદન્ત ! (से केणट्ठेण एवं वुच्चइ) આપ એ કયા હેતુથી કહો છો કે—(अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ) અમ્બડ પરિવ્રાજક સો ઘરમા આહાર કરે છે અને સો ઘરમા નિવાસ કરે છે? (સૂ ૩૦)

'गोयमा ! अम्मडस्स ण' ઇત્યાદિ

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! આ અમ્બડ પરિવ્રાજક (पगइभद्दयाए जाव विणीययाए) પ્રકૃતિથી ભદ્ર છે, અલ્પ ક્રોધ, માન, માયા, તેમજ લોભ કષાયવાળા છે, સ્વભાવત મૃદુ–માર્દવ ગુણથી યુક્ત છે, તથા અત્યંત વિનીત

एवमाइक्खइ जाव एवं परूवेइ–एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे जाव घरसए वसहिं उवेइ। सच्चे णं एसमट्ठे, अहंपि णं गोयमा! एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि–एवं खलु अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ ॥ सू० २९ ॥

स्स एवमाइक्खइ' हे गौतम! यत्खलु स बहुजनोऽन्योऽन्यम् एवमाख्याति, यावदेवं प्ररूपयति, 'एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे जाव घरसए वसहिं उवेइ' एवं खल्वम्बड परिव्राजक काम्पिल्यपुरे यावद् गृहशते वसतिमुपैति–इति यत्त्वया पृच्छ्यते। 'सच्चे ण एसमट्ठे' सत्य खल्वेषोऽर्थ। 'अहंपि ण गोयमा! एवमाइक्खामि' अहमपि खलु गौतम! एवमाख्यामि, 'जाव एवं परूवेमि' यावदेवं प्ररूपयामि=प्ररूपणा करोमि, 'एवं खलु अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ' एवं खलु अम्बड परिव्राजको यावद् वसतिमुपैति–गृहशताद् भिक्षा गृह्णाति, गृहशते वसतिं करोति, इति ॥ सू० २९ ॥

(ज) जो (से) वे (बहुजणे) बहुत से लोग (अण्णमण्णस्स) परस्पर दूसरे से (एवमाइक्खइ जाव परूवेइ) इस प्रकार कहते हे यावत् इस प्रकार प्ररूपित करते है कि (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे) ये अम्बड परिव्राजक कपिल्लपुर नगर मे (जाव घरसए वसहिं उवेइ) सौ घरों में भिक्षा लेते है और सौ घरों में निवास करते हैं, सो (सच्चे ण एसमट्ठे) यह बात बिलकुल ठीक है। (अहंपि ण गोयमा! एवमाइक्खामि) गौतम! मै भी इसी तरह कहता हू (जाव एवं परूवेमि) यावत् इसी तरह प्ररूपित करता हू कि (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ) ये अम्बड परिव्राजक सौ घरों मे आहार करते है और सौ घरों मे निवास करते है ॥ सू० २९ ॥

ગૌતમ! (ज) જે (से) તેઓ (बहुजणे) ઘણા લોકો (अण्णमण्णस्स) પરસ્પર એક બીજાને (एवमाइक्खइ जाव परूवेइ) આ પ્રકારે કહે છે યાવત્ આ પ્રકારે પ્રરૂપિત કરે છે કે (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे) તે અમ્બડ પરિવ્રાજક કપિલ્લપુર નગરમા (जाव घरसए वसहिं उवेइ) સો ઘરોથી ભિક્ષા લે છે અને સો ઘરોમા નિવાસ કરે છે તો (सच्चे ण एसमट्ठे) આ વાત બિલકુલ ઠીક છે (अहंपि ण गोयमा! एवमाइक्खामि) ગૌતમ! હુ પણ એજ રીતે કહુ છુ (जाव एवं परूवेमि) યાવત્ એવી જ રીતે પ્રરૂપિત કરૂ છુ કે (एवं खलु अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ) એ અમ્બડ પરિવ્રાજક સો ઘરોમા આહાર કરે છે અને સો ઘરોમા નિવાસ કરે છે (સૂ. ૨૯)

खओवसमेणं ईहावूहामग्गणगवेसणं करेमाणस्स वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा। तए णं से अम्मडे परिव्वायगे तीए वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहीणाणलद्धीए

'खओवसमेण' तदावरणीयानां=कर्मणां वीर्यवैक्रियलब्ध्यवधिज्ञानावरणीयानां क्षयोपशमेन, 'ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसणं करेमाणस्स' ईहा-व्यूह-मार्गण-गवेषणं कुर्वतः-तत्र-ईहा= मतिज्ञानभेदः-नामजात्यादिविशेषकल्पनारहितसामान्यज्ञानोत्तरं विशेषनिश्चयार्थं विचारणा इत्यर्थः, व्यूहः=अपोहः-सामान्यज्ञानोत्तरकाले विशेषनिश्चयार्थं विचारणायां प्रवृत्तायां तदनु गुणदोष-विचारणाजनितो निश्चयः। मार्गणं=जीवादिपदार्थस्य यथावस्थितस्वरूपान्वेषणम्, गवेषणं= मार्गणानन्तरमनुपलभ्यस्य जीवादिपदार्थस्य सर्वतः परिभावनम्, एषां समाहारस्तत् तथा, तत् कुर्वतः अम्बडस्य परिव्राजकस्येत्यन्वयः। 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धिः, 'वेउव्वियलद्धी' वैक्रियलब्धिः 'ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा' अवधिज्ञानलब्धिश्च समुत्पन्ना। 'तए णं

आवरण कर्मों के (खओवसमेणं) क्षयोपशम से (ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसणं करेमाणस्स) ईहा-नाम एवं जात्यादिरूप कल्पना से रहित सामान्य ज्ञान के बाद विशेषरूप से निश्चय करने की चेष्टा-विचारधारा, व्यूह-सामान्य ज्ञान के बाद विशेष निश्चय के लिये विचारणा करने पर गुणदोष के विचार से होनेवाला निश्चय-अवायरूप ज्ञान, मार्गण-यथावस्थित जीवादिक पदार्थ के स्वरूपका अन्वेषण, एवं गवेषण-मार्गण के बाद अनुपलभ्य जीवादिक पदार्थों का सभी प्रकार से निर्णय करने की तरफ तत्परतारूप गवेषण (करेमाणस्स) करने से (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा) वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि, तथा अवधिज्ञानलब्धि उत्पन्न हो गई। (तए णं से

આવરણ કર્મોના (खओवसमेणं) ક્ષયોપશમથી (ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसणं करेमाणस्स) ઇહા-નામ તેમજ જાતિ આદિની કલ્પનાથી રહિત સામાન્ય જ્ઞાન થયા પછી વિશેષરૂપથી નિશ્ચય કરવાની ચેષ્ટા-વિચારધારા, વ્યૂહ-સામાન્યજ્ઞાન બાદ વિશેષ નિશ્ચય કરવા માટે વિચારણા કર્યા પછી ગુણદોષના વિચારથી થવાવાળા નિશ્ચય-અવાયરૂપ જ્ઞાન, માર્ગણ યથાવસ્થિત જીવ-આદિક પદાર્થના સ્વરૂપનું અન્વેષણ, તેમજ ગવેષણ-માર્ગણ પછી અનુપલભ્ય જીવ આદિક પદાર્થોનો સર્વ પ્રકારથી નિર્ણય કરવાની તરફ તત્પરતારૂપ ગવેષણ (करेमाणस्स) કરવાથી (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा) વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ, તથા અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ

उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आया-वेमाणस्स सुभेणं परिणामेणं पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं पसत्थाहिं लेसाहिं विसुज्झमाणीहिं अन्नया कयाइ तदावरणिज्जाण कम्माण

विनयशीलतया, 'छट्ठछट्ठेण अनिक्खित्तेण तवोकम्मेण' षष्ठषष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः-कर्मणा-मुहुर्दिनद्वयाऽनशनरूपेण अविश्रान्तेन तपोरूपेण कर्मणा, 'उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय२' ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य२=बाहू ऊर्ध्वं कृत्वा 'सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आयावेमाणस्स' सूर्याभिमुखस्याऽऽतापनाभूमावातापयतः 'सुभेण परिणामेण' शुभेन परिणामेन=शुभ रूपयाऽऽत्मपरिणत्या, 'पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं' प्रशस्तैरध्यवसानैः-उत्तममनोविशेषैः, 'पसत्थाहिं लेसाहिं विसुज्झमाणीहिं' प्रशस्ताभिर्लेश्याभिः विशुध्यमानाभिः 'अन्नया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'तदावरणिज्जाण कम्माण

मृदुमार्दव गुण से युक्त है, तथा अत्यंत विनीत भी है। (अनिक्खित्तेण) तथा लगातार (छट्ठ छट्ठेण तवोकम्मेण) छठ छठ-वेला-की तपस्या करनेवाला है। एवं (उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय२) बाहुओं को ऊपर उठा कर, (सूराभिमुहस्स) सूर्य के सम्मुख (आयावणभूमीए आयावेमाणस्स) आतापना के योग्य प्रदेश में आतापना लेता है। अतः (अम्मडस्स परिव्वायगस्स) इस अम्बड परिव्राजक को (सुभेण परिणामेण) शुभ परिणाम से-शुभरूप आत्मा की परिणति से, (पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं) प्रशस्त अध्यवसानों से-उत्तम विचारधाराओं से, (पसत्थाहिं लेस्साहिं विसुज्झमाणीहिं) प्रशस्त लेश्याओं की विशुद्धि होने से, (अण्णया कयाइ) किसी एक समय (तदावरणिज्जाण कम्माण) तदावरणीय कर्मों-वीर्य के, वैक्रियलब्धि के एवं अवधि ज्ञान के

પણુ છે (अनिक्खित्तेण) તથા લગાતાર (छट्ठछट्ठेण तवोकम्मेण) છઠ છઠ-બેલા-ની તપસ્યા કરવાવાળા છે તેમજ (उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय२) હાથને ઉંચા કરીને (सूराभिमुहस्स) સૂર્યની સન્મુખ (आयावणभूमीए आयावेमाणस्स) આતાપનાને યોગ્ય પ્રદેશમાં આતાપના લે છે આથી (अम्मडस्स परिव्वायगस्स) એ અમ્બડ પરિવ્રાજકને (सुभेण परिणामेण) શુભ પરિણામથી, શુભરૂપ આત્માની પરિણતિથી, (पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं) પ્રશસ્ત અધ્યવસાનોથી-ઉત્તમ વિચારધારાઓથી, (पसत्थाहिं लेस्साहिं विसुज्झमाणीहिं) પ્રશસ્ત લેશ્યાઓની વિશુદ્ધિ થવાથી (अण्णया कयाइ) કોઈ એક સમય (तदावरणिज्जाण कम्माण) તદાવરણીય કર્મો-વીર્ય, વૈક્રિયલબ્ધિ અને અવધિજ્ઞાનના

खओवसमेणं ईहावूहामग्गणगवेसणं करेमाणस्स वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा। तए णं से अम्मडे परिव्वायगे तीए वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहीणाणलद्धीए

'खओवसमेण' तदावरणायाना=कर्मणा वीर्यवैक्रियावधिज्ञानावरणीयानां क्षयोपशमेन, 'ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसण करेमाणस्स' ईहा व्यूह-मार्गण गवेषण कुर्वत -तत्र-ईहा= मतिज्ञानभेद -नामजात्यादिविशेषकल्पनारहितसामान्यज्ञानोत्तर विशेषनिश्चयार्थं विचारणा इत्यर्थ, व्यूह =अपोह -सामान्यज्ञानोत्तरकाल विशेषनिश्चयार्थं विचारणाया प्रवृत्ताया तदनु गुणदोष-विचारणाजनितो निश्चय । मार्गण=जीवादिपदार्थस्य यथावस्थितस्वरूपान्वेषणम्, गवेषण= मार्गणानन्तरमनुपलभ्यस्य जीवादिपदार्थस्य सर्वत परिभावनम, एषा समाहारस्तत् तथा, तत् कुर्वत अम्बडस्य परिव्राजकस्येत्यन्वय । 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धि, 'वेउव्वियलद्धी' वैक्रियलब्धि 'ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा' अवधिज्ञानलब्धिश्च समुत्पन्ना। 'तए ण

आवरण कर्मों के (खओवसमेण) क्षयोपशम से (ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसण करेमाणस्स) ईहा-नाम एव जात्यादिरूप कल्पना से रहित सामान्य ज्ञान के बाद विशेषरूप से निश्चय करने की चेष्टा-विचारधारा, व्यूह-सामान्य ज्ञान के बाद विशेष निश्चय के लिये विचारणा करने पर गुणदोष के विचार से होनेवाला निश्चय-अवायरूप ज्ञान, मार्गण-यथावस्थित जीवादिक पदार्थ के स्वरूपका अन्वेषण, एव गवेषण-मार्गण के बाद अनुपलभ्य जीवादिक पदार्थों के सभी प्रकार से निर्णय करने की तरफ तत्परतारूप गवेषण (करेमाणस्स) करने से (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा) वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि, तथा अवधिज्ञानलब्धि उत्पन्न हो गई। (तए ण से

આવરણ કર્મોના (खओवसमेण) ક્ષયોપશમથી (ईहा-वूहा-मग्गण-गवेसण करेमाणस्स) ઈહા-નામ તેમજ જાતિ આદિની કલ્પનાથી રહિત સામાન્ય જ્ઞાન થયા પછી વિશેષરૂપથી નિશ્ચય કરવાની ચેષ્ટા-વિચારધારા, વ્યૂહ-સામાન્યજ્ઞાન બાદ વિશેષ નિશ્ચય કરવા માટે વિચારણા કર્યા પછી ગુણદોષના વિચારથી થવાવાળા નિશ્ચય-અવાયરૂપ જ્ઞાન, માર્ગણ યથાવસ્થિત જીવ-આદિક પદાર્થના સ્વરૂપનુ અન્વેષણ, તેમજ ગવેષણ-માર્ગણ પછી અનુપલભ્ય જીવ આદિક પદાર્થોનો સર્વ પ્રકારથી નિર્ણય કરવાની તરફ તત્પરતારૂપ ગવેષણ (करेमाणस्स) કરવાથી (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहि-णाणलद्धी समुप्पण्णा) વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ, તથા અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ

समुप्पण्णाए जणविम्हावणहेउं कंपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ। से तेणट्टेणं गोयमा! एवं वुच्चइ-अम्मडे परिव्वायए कंपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ ॥ सू० ३१ ॥

से अम्मडे परिव्वायगे' तत खलु स अम्बड परिव्राजक, 'तीए वीरियलद्धीए वेउव्विय लद्धीए ओहिणाणलद्धीए समुप्पण्णाए ' तया वीर्यल या वैक्रियल ध्याऽवधिज्ञानल या च समुत्पन्नया ' जणविम्हावणहेउ ' जनविस्मापनहेतो, ' कपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ ' काम्पिल्यपुरे नगरे गृहशते यावद्वसतिमुपैति, ' से तेणट्टेणं गोयमा ! एव वुचइ ' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते–' अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ ' अम्बड परिव्राजक काम्पिल्यपुरे नगरे गृहशते यावद्वसति मुपैति ॥ सू० ३१ ॥

अम्मडे परिव्वायगे तीए वीरियल्द्धीए वेउव्वियल्द्धीए ओहिणाणल्द्धीए समुप्पणाए) इसके बाद उत्पन्न हुई उन वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि एव अवधिज्ञानलब्धि द्वारा यह (जणविम्हावणहेउ) मनुष्यों को आश्चर्यचकित करने के लिये (कपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहि उवेइ) कपिल्ल नगर म सौ घरों से भिक्षा करता है, एव उन्हीं में विश्राम करता है। (से तेणट्ठेण गोयमा ! एव वुच्चइ) इस आशय से, हे गौतम ! मै ऐसा कहता हू (अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ) कि अम्बड परिव्राजक कपिल्लपुर नगर मे सौ घरों मे आहार करता है और सौ घरों मे निवास करता है ॥ सू० ३१ ॥

ઉત્પન્ન થઈ (तए ण से अम्मडे परिव्वायगे तीए वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहिणाणलद्धीए समुप्पणाए) ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થયેલી તે વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયિકલબ્ધિ તેમજ અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા એ (जणविम्हावणहेउ) મનુષ્યોને આશ્ચર્યચકિત કરવા માટે (कपिल्लपुरे णयरे घरसए जाव वसहिं उवेइ) કપિલ્લપુરનગરમા સો ઘરોથી ભિક્ષા કરે છે તેમજ તેમા જ વિશ્રામ કરે છે, (से तेणट्ठेण गोयमा ! एव वुच्चइ) આ આશયથી હે ગૌતમ! હું એમ કહુ છુ (अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे घरसए जाव वसहिं उवेइ) કે અમ્બડ પરિવ્રાજક કપિલ્લપુર નગરમા સો ઘરોમા આહાર કરે છે અને સો ઘરોમા નિવાસ કરે છે (સૂ० ૩૧)

मूलम्—पहू णं भंते! अम्मडे परिव्वायए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए ॥ सू० ३२ ॥

मूलम्—णो इणट्ठे समट्ठे गोयमा! अम्मडे णं परि-

गौतम पृच्छति–'पहू णं भंते' इत्यादि। 'भंते!' हे भदन्त! 'अम्मडे परिव्वायए देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' अम्बड परिव्राजको देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्ड=लुञ्चितकेशो भूत्वाऽगारादनगारितां=साधुत्वं प्रव्रजितुं=प्राप्तुं 'पभू णं' प्रभुः=समर्थः किम्? 'णं' इति वाक्यालङ्कारे ॥ सू० ३२ ॥

टीका—भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे गोयमा!' इत्यादि। 'णो इणट्ठे समट्ठे गोयमा!' नाऽयमर्थः समर्थो गौतम! 'अम्मडे णं परिव्वायए समणोवासए' अम्बड खलु

'पहू णं भंते! अम्मडे परिव्वायए' इत्यादि।

(भंते) हे भन्त! (अम्मडे परिव्वायए) यह अम्बड परिव्राजक (देवाणुप्पियाणं अंतिए) आप के पास (मुंडे भवित्ता) मुंडित होकर (अगाराओ) आगार अवस्था से (अणगारियं) अनगार अवस्था को (पव्वइत्तए) धारण करने के लिये (पहू णं) समर्थ है क्या? ॥ सू० ३२ ॥

'णो इणट्ठे समट्ठे' इत्यादि।

प्रभु ने कहा–(गोयमा) हे गौतम! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्यों कि (अम्मडे णं परिव्वायए) यह अम्बड परिव्राजक (समणोवासए) श्रमणोपासक

'पहू णं भंते! अम्मडे परिव्वायए' ઇત્યાદિ

(भंते) હે ભદન્ત! (अम्मडे परिव्वायए) આ અમ્બડ પરિવ્રાજક (देवाणुप्पियाणं अंतिए) આપની પાસે (मुंडे भवित्ता) મુંડિત થઈને (अगाराओ) અગાર અવસ્થાથી (अणगारियं) અનગાર અવસ્થાને (पव्वइत्तए) ધારણ કરવાને માટે (पहू णं) સમર્થ છે કે કેમ? (सू० ३२)

"णो इणट्ठे समट्ठे" ઇત્યાદિ

પ્રભુએ કહ્યું (गोयमा) હે ગૌતમ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થ નથી, કેમકે (अम्मडे णं परिव्वायए) આ અમ્બડ પરિવ્રાજક (समणो-

व्वायए समणोवासए अभिगयजीवाऽजीवे जाव अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, णवर ऊसियफलिहे अवगुदुवारे चियत्ततेउरघरदारपवेसी एय ण वुच्चइ ॥ सू० ३३ ॥

परिव्राजक श्रमणोपासक, '**अभिगयजीवाऽजीवे**' अभिगतजीवाऽजीव =जीवाजीवतत्त्वज्ञ, '**जाव**' यावत्–अत्र यावच्छब्दात्–इदृश्यम्–उपलब्धपुण्यपाप, आस्रवसंवरनिर्जरा क्रियाऽधिकरणबन्धमोक्षकुशल इति, '**अप्पाण भावेमाणे**' आत्मान भावयन् विहरति=विचरति। '**णवर**'–अयमत्र विशेष –'**ऊसियफलिहे**' उच्छ्रितस्फटिक =स्फटिकराशिरिव निर्मल, '**अवगुदुवारे**' अपावृतद्वार –'**अवगु**' इतिदेशीय शब्द, उद्घाटितकपाट द्वार –अतिधार्मिकतयाऽस्य प्रवेशकाले जनै कपाट उद्घाट्यते इति भाव । '**चियत्ततेउरघरदारपवेसी**' त्यक्ताऽन्त पुरगृहद्वारप्रवेश –त्यक्त =प्रीत्या जनैर्दत्त अन्त पुरगृहद्वारेषु प्रवेशो यस्य स तथा, अतिधार्मिकतया सर्वत्र प्रवेशोऽनाशङ्कनीय इति भाव । '**एय ण वुच्चइ**' एव खलूच्यते=एतादृश सोऽम्बड उच्यते ॥ सू० ३३ ॥

होकर (**अभिगयजीवाजीवे जाव अप्पाण भावेमाणे विहरइ**) जीव, अजीव, पुण्य, पाप, आस्रव, सवर, निर्जरा, बध एव मोक्ष इनका ज्ञाता होता हुआ अपनी आत्मा को भावित करता हुआ विचर रहा है। (**णवर**) परन्तु (**एवं ण वुच्चइ**) इतना मै अवश्य कहता ह कि यह अम्बड परिव्राजक (**ऊसियफलिहे**) स्फटिकमणि की राशि के समान निर्मल, (**अवगुदुवारे**) जिसके लिये सभी के घरों का दरवाजा हर वक्त खुला रहता है, ऐसा है, और (**चियत्ततेउरघरदारपवेसी**) यह विश्वस्त होने के कारण राजाके अन्त - पुर मे भी बे–रोकटोक आता जाता है॥ सू० ३३ ॥

वासए) श्रमणोपासक थईने (अभिगयजीवाजीवे जाव अप्पाण भावेमाणे विहरइ) જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા તેમજ બંધ, મોક્ષ એના જ્ઞાતા થઈને પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે (णवर) પરંતુ (एवं ण वुच्चइ) એટલું તો હું અવશ્ય કહું છું કે આ અંબડ પરિવ્રાજક (ऊसियफलिहे) સ્ફટિકમણિની રાશિ (ઢગલાની)) પેઠે નિર્મલ (अवगुदुवारे) જેના માટે બધાના ઘરના દરવાજા હર વખત ખુલ્લા રહે છે એવા છે, અને (चियत्ततेउरघरदारपवेसी) એ વિશ્વાસુ હોવાના કારણે રાજાના અંતઃપુરમાં પણ કોઈ જાતની રોકટોક વિના આવે જાય છે (સૂ० ૩૩)

मूलम्—अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स थूलए पाणाइ-वाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए जाव परिग्गहे, णवरं सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए ॥ सू० ३४ ॥

मूलम्—अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स णो कप्पइ

टीका—'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' इत्यादि। 'अम्मडस्स णं परिव्वा-यगस्स' अम्मडस्य परिव्राजकस्य 'थूलए पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए' स्थूलः प्राणातिपातः प्रत्याख्यातो यावज्जीवम् यावत्करणात् स्थूलो मृषावादः अद-त्तादानं च ... परिग्रहः प्रत्याख्यातः 'णवरं' नवरं 'सव्वे' सर्वं-सर्वविधं 'मेहुणे' मैथुनं 'पच्चक्खाए जावज्जीवाए' प्रत्याख्यातं यावज्जीवम् ॥ सू० ३४ ॥

टीका—'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' इत्यादि। 'अम्मडस्स णं परि-

'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' इत्यादि।

(अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स) उस अम्मड परिव्राजक ने (थूलपाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए) स्थूल प्राणातिपात का यावज्जीव परित्याग किया है (जाव परिग्गहे) इसी तरह स्थूल मृषावाद का, स्थूल अदत्तादान का, स्थूल परिग्रह का भी यावज्जीव परित्याग किया है। (णवरं) परंतु (सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए) स्थूलरूप से ही मैथुन का परित्याग नहीं किया है किन्तु इसका तो उसने समस्त प्रकार से जीवनभर परित्याग किया है ॥ सू० ३४ ॥

'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' इत्यादि।

(अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स) उस अम्मड परिव्राजक के लिये विहार करते

'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' ईत्यादि

(अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स) આ અમ્મડ પરિવ્રાજકે (थूलपाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનો યાવજ્જીવ પરિત્યાગ કર્યો છે. (जाव परिग्गहे) એવી જ રીતે સ્થૂલ મૃષાવાદનો, સ્થૂલ અદત્તાદાનનો, સ્થૂલ પરિગ્રહનો પણ યાવજ્જીવ પરિત્યાગ કર્યો છે (णवरं) પરંતુ (सव्वे मेहुणे पच्चक्खाए जावज्जीवाए) સ્થૂલરૂપથી જ મૈથુનનો પરિત્યાગ નથી કર્યો પરન્તુ તેને તો તેણે સમસ્ત પ્રકારથી જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કર્યો છે (સૂ૦ ૩૪)

'अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स' ઈત્યાદિ.

(अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स) આ અમ્મડ પરિવ્રાજકને માટે વિહાર

अक्खसोयप्पमाणमेत्तंपि जलसयराहं उत्तरित्तए, णण्णत्थ अद्धाणगमणेण। अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगडं वा एवं तं चेव भाणियव्व णण्णत्थ एगाए गंगामट्टियाए। अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स

व्वायगस्स' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य, 'णो कप्पइ अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि जल सयराह उत्तरित्तए' अक्षस्रोत प्रमाणमात्रमपि—अक्षस्रोत =चक्रधू प्रवेशरन्ध्र तदेव प्रमाण तेन प्रमाणेन मात्रा=परिमाणम् अवगाहनतो यस्य तत्तथा तत्, चक्रस्य छिद्रपर्यन्त जलमपि 'सयराह' शीघ्र, 'सयराह' इतिदेशीयशब्द, 'उत्तरित्तए' उत्तरीतु नो कल्पते=तत्र प्रवेष्टु न कल्पते, तस्मान्न्यूनपरिमाणं जलमुत्तरीतुं कल्पत इति भाव। 'णण्णत्थ अद्धाणगमणेण' नाऽन्यत्राऽध्वगमनात्—अध्वगमनादन्यत्राऽय निषेध—अध्वगमने तु जलमुत्तरीतु कल्पते, 'अम्मडस्स ण णो कप्पइ सगड वा एव त चेव भाणियव्व जाव' अम्बडस्य खलु नो कल्पते शकट वा एव तदेव भणितव्य यावत्, यावच्छब्देन 'सदमाणियं वा दुरूहित्ताण गच्छित्तए' इत्यारभ्य 'कुकुमेण वा गाय अणुलिंपित्तए' इति पर्यन्त पाठोऽस्यैवोत्तरार्धगताष्टादशसूत्रगतोऽनुसन्धेय इति। 'णण्णत्थ एगाए गंगामट्टियाए'

समय मार्ग में (सयराह) अकस्मात् (अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि) गाडी की धुरा प्रमाण जल आ जाय तो भी उसमे (उत्तरित्तए णो कप्पइ) उतरना नहीं कल्पता है। (णण्णत्थ अद्धाणगमणेण) परतु विहार करते हुए अन्य रास्ता नहीं हो तो बात अलग। (अम्मडस्स ण णो कप्पइ सगड वा एव त चेव भाणियव्व जाव) इसी तरह इस अम्बड परिव्राजक को शकट आदि पर चढना भी कल्पता नहीं है। यहा 'यावत्' शब्द से 'सदमाणिय वा दुरूहित्ता ण गमित्तए' यहा से लेकर 'कुकुमेण वा गाय अणुलिंपित्तए' यहा तक का पाठ इसी आगम के उत्तरार्ध के अठारहवे सूत्र से समझ लेना

કરતી વખતે માર્ગમા (सयराह) અકસ્માત (अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि) ગાડીના ધોસરાના પ્રમાણ જેટલુ જલ આવી જાય તો પણ તેમા (उत्तरित्तए णो कप्पइ) ઉતરવુ કલ્પતુ નથી (णण्णत्थ अद्धाणगमणेण) પરતુ વિહાર કરતા કરતા બીજો રસ્તો ન હોય તો વાત જુદી (अम्मडस्स ण णो कप्पइ सगड वा एव त चेव भाणियव्व जाव) એવી રીતે તે અમ્બડ પરિવ્રાજકને શકટ (ગાડા) આદિ પર ચઢવુ પણ કલ્પતુ નથી અહી (यावत्) શબ્દથી 'सदमाणिय दुरूहित्ता ण गच्छित्तए' અહીથી લઇને 'कुकुमेण वा गाय अणुलिंपित्तए' અહી સુધીનો પાઠ આ આગમના ઉત્તરાધના અઢારમા સૂત્રથી જાણી લેવો જોઇયે (णण्णत्थ

णो कप्पइ आहाकम्मिए वा उद्देसिए वा मीसजाए इ वा अज्झो-यरए इ वा पूइकम्मे इ वा कीयगडे इ वा पामिच्चे इ वा अणिसि-

नायत्रैकस्या गङ्गामृत्तिकाया -एका गङ्गामृत्तिका कल्पते ग्रहीतुमित्यर्थ । '**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ आहाकम्मिए वा**' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य नो कल्पते- आधाकर्मिक=षट्कायोपमर्दनपूर्वक साध्वर्थकृतमशनादिक वा '**उद्देसिए वा**' औद्देशिक= साधुमुद्दिश्य यत् कृत तद् वा न कल्पते, '**मीसजाए इ वा**' मिश्रजात-मिश्रेण=गृहस्थ- साध्वादिप्रणिधानलक्षणभावेन निष्पन्न=पाकादिभावमुपगत मिश्रजातमन्नादेव, तदपि न कल्पते, '**इ वा**' इति सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, '**अज्झोयरए इ वा**' अध्यवरतम्=साध्वर्थम- धिकप्रक्षेपणेन निष्पादितम्, एतदप्यकल्पनीयम्, '**पूइकम्मे इ वा**' पूतिकर्म-आधाकर्माद्य- विशुद्धलेशसपृक्तभक्तादि, तदपि न कल्पते, '**कीयगडे इ वा**' क्रीतकृतम् -क्रीत=क्रयण-सा-

चाहिये। (**पण्णत्थ एगाए गगामट्टियाए**) इसे सिर्फ एक गगा की मिट्टी ही कल्पित है। (**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स**) इस अम्बड परिव्राजक के लिये (**णो कप्पइ आहाकम्मिए वा उद्देसिए वा मीसजाए इ वा अज्झोयरए इ वा पूइकम्मे इ वा कीयगडे इ वा पामिच्चे इ वा अणिसिट्ठे इ वा अभिहडे इ वा**) षट्कायोपमर्दनपूर्वक साधु के निमित्त निष्पादित आधाकर्मिक एव औद्देशिक-साधु के उद्देश्य करके बनाया गया अशनादिक ग्रहण करना परिवर्जित है। तथा मिश्रजात-साधु एव गृहस्थ के उद्देश्य से तैयार किया गया अन्नादिक का भी ग्रहण करना निषिद्ध है। इन पदों में "इ" "वा" ये दोनों वर्ण वाक्यालकार में प्रयुक्त हुए हैं। इसी तरह अध्यवरत-साधु के लिये अधिक मात्रा में बनाया गया आहार, पूतिकर्म-आधाकर्मिक आहार के अश से मिश्रित

एगाए गगामट्टियाए) તેને માટે માત્ર એક ગગાની માટીજ કલ્પિત બતાવી છે (अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) આ અબડ પરિવ્રાજકને માટે (णो कप्पइ आहाकम्मिए वा उद्देसिए वा मीसजाए इ वा अज्झोयरए इ वा पूइकम्मे इ वा कीयगडे- इ वा पामिच्चे इ वा अणिसिट्ठे इ वा अभिहडे इ वा) ષટ્ (૭) કાયા ઉપમર્દનપૂર્વક સાધુને નિમિત્ત નિષ્પાદિત આધાકર્મિક તેમજ ઔદ્દેશિક-સાધુને ઉદ્દેશ્ય કરીને બનાવેલુ અશન આદિક ગ્રહણ કરવુ પરિવર્જિત છે તથા મિશ્રજાત-સાધુ તેમજ ગૃહસ્થના ઉદ્દેશ્યથી તૈયાર કરેલા અન્ન-આદિકનુ ગ્રહણ કરવું પણ નિષિદ્ધ છે આ પદોમા 'इ' અને 'वा' એ બન્ને વર્ણ વાક્યાલકારમા વપરાયેલા છે તેવી જ રીતે અધ્યવરત-સાધુને માટે અધિક માત્રામા બનાવેલા આહાર, પૂતિકર્મ-આધાકર્મિક આહારના અશથી મિશ્રિત આહાર, ક્રીતકૃત-

ट्ठे इ वा अभिहडे इ वा ठइत्तए वा रइत्तए वा, कंतारभत्ते इ वा दुब्भिक्खभत्ते इ वा गिलाणभत्ते इ वा वद्दलियाभत्ते इ वा पाहुण-

र्थातिनिमित्त तेन कृत=निष्पादितम्, तदपि न कल्प्यम्। '**पामिच्चे इ वा**' प्रामित्यम्=यद् वस्त्रादिक सान्यथमुच्छियानीयते तत् प्रामित्यम्। '**अणिसिट्ठे इ वा**' अनिसृष्टम्-सर्वै स्वामिभि साधवे न तु न निसृष्ट=नानुनात यत् तन्निसृष्टम्, यदा द्वित्राणा पुरुषाणा साधारणे आहारे एकोऽप्यननापृच्छ्य साधवे ददाति, तदा तदनिसृष्ट, तदपि न कल्पते। '**अभिहडे इ वा**' अभ्याहृतम्-साधु समुखमानीतं न कल्पते। '**ठइत्तए वा**' स्थापित-स्वनिमित्त स्थापित न कल्पते। '**रइत्तए वा**' रचितम्-औद्देशिकभेद, तच्च मोदकचूर्णादि पुनर्मोदकतया रचित, तदपि न कल्प्यम्। '**कंतारभत्ते इ वा**' कान्तारभक्तम्-कान्तारम्=अरण्यम्-तत्समुल्लङ्घनार्थं नीयमान भक्तम्। यद्वा अरण्ये भिक्षुकाणा निर्वाहाय यत् सस्क्रियते तत् कान्तारभक्तम्-तदप्यकल्पनायम्। '**दुब्भिक्खभत्ते इ वा**' दुर्भिक्षभक्तमिति वा-दुर्भिक्षे भिक्षुकाणा कृते यत् सस्क्रियते तदप्यकल्पनीयम्। '**गिलाणभत्ते इ वा**' ग्लान

आहार, क्रीतकृत-मोल लाकर दिया गया आहार, प्रामित्य उधार लेकर अथवा किसी दूसरे से झपट कर दिया हुआ आहार, अनिसृष्ट-जिस आहार के ऊपर अनेक का स्वामित्व है उन सभी को पूछे विना सिर्फ एक के द्वारा दिया गया आहार, अभ्याहृत-साधु के समुख लाकर दिया गया आहार, स्थापित-साधु के निमित्त रखा हुआ आहार, रचित-मोदक-चूर्ण आदि को फोडकर पुन मोदकरूप में बनाया गया आहार, कान्तारभक्त-अटवी को उल्लघन करने के लिये घर से लाया हुआ पाथेयस्वरूप आहार, अथवा जंगल में भिक्षुकों के निर्वाह के लिये तैयार करवाया गया आहार, दुर्भिक्षभक्त-दुर्भिक्ष के समय भिक्षुकों को देने के लिये बनवाया गया आहार, ग्लानभक्त-रोगी के लिये बनाया गया आहार, वार्दलिका-

વેચાતો લઈને દીધેલો આહાર, પ્રામિત્ય-ઉધાર લઈને અથવા કોઈ બીજા પાસેથી ઝુંટવી લઇને દીધેલો આહાર, અનિસૃષ્ટ-જે આહારના ઉપર અનેકનું સ્વામિત્વ હોય એવા બધાને પૂછયા વિના માત્ર એકના દ્વારા અપાયેલો આહાર, અભ્યાહૃત-સાધુની સામે લઈ આવીને આપેલો આહાર, સ્થાપિત-સાધુના નિમિત્તે રાખી મુકેલો આહાર રચિત લાડુને તોડીને ભૂકો કરી પછી તે ભૂકામાથી લાડુ-રૂપમા બનાવેલો આહાર, કાન્તારભક્ત-અટવીને ઉલ્લઘન કરવા માટે ઘરથી લાવી રાખેલો પાથેયસ્વરૂપ આહાર, અથવા જગલમા ભિક્ષુકોના નિર્વાહને માટે તૈયાર કરાવેલો આહાર, દુર્ભિક્ષભક્ત-દુષ્કાળ સમયમા ભિક્ષુકોને દેવા માટે બનાવેલો આહાર, ગ્લાનભક્ત-રોગીને માટે બનાવેલો

गभत्ते इ वा भोत्तए वा पाइत्तए वा। अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव बीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा ॥ सू० ३५ ॥

भक्तम्–ग्लान सन निजाऽऽरोग्याय यत्प्रदीयते तद्–ग्लानभक्तम्, '**वद्दलियाभत्ते इ वा**' वार्दलिकाभक्तम्–वृष्टौ यद्दातु क्रियते एतदप्यकल्प्यम्। '**पाहुणगभत्ते इ वा**' प्राघुणक भक्तम्–प्राघुणक =कोऽपि कस्य चिद् गृहे समागत तस्य कृते यत् क्रियते तत् प्राघुणकभक्तम्, एतदप्यकल्पनीयम। एतत्पूर्वोक्तम्–'**भोत्तए वा पाइत्तए वा**' भोक्तु वा पातु वा न कल्पते इत्युक्तमेव। '**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव बीय भोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा**' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य न कल्पते मूलभोजन वा यावद् बीजभोजन वा भोक्तु वा पातु वा–मूलानि कमलादीना, यावच्छब्दात्क दभोजन फलभोजन हरितभोजनमेतानि त्रीणि पदानि गृह्यन्ते, तत्र–क दा =सूरणादय, फलानि=आम्रफलादीनि, हरितानि=मधुरतृणादीनि, बीजानि=शाल्यादीनि, एतानि भोक्तु न कल्पन्ते, तथा–आधाकर्माण्पिानकानि पातु न कल्पन्ते इति ॥ सू ३५ ॥

भक्त–वृष्टि में देने क लिये बनाया गया आहार, प्राघुणकभक्त–पाहुनो के लिये राधा गया आहार, उस अम्बड परिव्राजक के लिये नहीं कल्पता है, और इस प्रकार का पेय भी उसे नहीं कल्पता है। (**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव बीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा**) इसी प्रकार इस अम्बड परिव्राजक के लिये कमलादिकों के मूल, सूरणादिक कन्द, आम्र आदि फल का भोजन एव अपक्व शाल्यादिक एव मधुर तृण आदि हरित सचित्त वस्तु का भोजन भी अकल्पित है ॥ सू ३५ ॥

આહાર, વાર્દલિકાભક્ત–વૃષ્ટિમા દેવા માટે બનાવેલો આહાર, પ્રાઘુણકભક્ત–પરોણાઓને માટે રધાવવામા આવેલો આહાર તે અમ્બડ પરિવ્રાજકને માટે નથી કલ્પતો, અને આવા પ્રકારનુ પેય પણ તેને નથી કલ્પતુ (**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव बीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा**) આ પ્રકારે એ અમ્બડ પરિવ્રાજકને માટે કમળ આદિકના મૂળ, સૂરણ આદિક કદ, આમ્ર આદિક ફળનુ ભોજન તેમજ અપક્વ શાલિ આદિક તેમજ મધુર તૃણ આદિ લીલી સચિત્ત વસ્તુનુ ભોજન પણ અકલ્પિત છે (સૂ ૩૫)

मूलम्—अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स चउव्विहे अणट्ठादंडे पच्चक्खाए जावज्जीवाए, त जहा—अवज्झाणायरिए पमायायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे ॥ सू० ३६ ॥

टीका—'अम्मडस्स ण' इत्यादि।

'**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स**' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य '**चउव्विहे अणट्ठादंडे पच्चक्खाए जावज्जीवाए**' चतुर्विध अनर्थदण्ड —अर्थ =प्रयोजन गृहस्थस्य क्षेत्रवास्तुधनधान्य शरीरपरिपालनादिविषय—तदर्थं आरम्भो=भूतोपमर्दोऽर्थदण्ड । दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्याया । अर्थेन=प्रयोजनेन दण्डोऽर्थदण्ड, स चैवभूत उपमर्दनलक्षणो दण्ड क्षेत्रादिप्रयोजनमपेक्षमाणोऽर्थदण्ड उच्यते, तद्विपरीतोऽनर्थदण्ड प्रत्याख्यातो यावज्जीवम्। अयमनर्थदण्ड किंस्वरूप ? इति बोधयितुमाह—'**त जहा**' तद्यथा—'**अवज्झाणायरिए**' अपध्यानाऽऽचरित —अपध्यानम्=आर्तरौद्ररूप, तेनाचरित = आसेवितो योऽनर्थदण्ड स तथा। '**पमायायरिए**' प्रमादाऽऽचरित —प्रमादेन=मद्यविषय

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स' इत्यादि।

(**अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स**) इस अम्बड परिव्राजक के (**चउव्विहे**) चारों प्रकार के (**अणट्ठादंडे**) अनर्थ दडों को (**जावज्जीवाए पच्चक्खाए**) जीवनपर्यंत परित्याग है। वे चार अनर्थदड इस प्रकार है—(**अवज्झाणायरिए पमायायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे**) अपध्यानाचरित, प्रमादाचरित, हिंसाप्रदान, एव पापकर्मोपदेश। विना प्रयोजन जीवों का उपमर्दन जिन कार्यों के करने से होता है उसका नाम अनर्थदंड है। आर्तरौद्ररूप ध्यान का नाम अपध्यान है। इस ध्यानसे उद्भूत अथवा क्रियमाण दड का नाम अपध्यानाचरित अनर्थ दड है। मद्य, विषय, कषाय, निद्रा एव विकथारूप प्रमाद से

"अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स" ઇત્યાદિ

(अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) આ અમ્બડ પરિવ્રાજકને (चउव्विहे) ચારેય પ્રકારના (अणट्ठादडे) અનર્થ દંડોનો (जावज्जीवाए पच्चक्खाए) જીવન પર્યન્ત પરિત્યાગ છે એ ચાર અનર્થદંડ આ પ્રકારના છે (अवज्झाणायरिए पमायायरिए हिंसप्पयाणे पावकम्मोवएसे) અપધ્યાનાચરિત, પ્રમાદાચરિત, હિંસાપ્રદાન-હિંસાકારક શસ્ત્ર કોઈને દેવું, તેમજ પાપકર્મનો ઉપદેશ વિના પ્રયોજન જીવોનું ઉપમર્દન જે કાર્યો કરવાથી થાય તેનું નામ અનર્થદંડ છે આર્ત-રૌદ્રરૂપ ધ્યાનનું નામ અપધ્યાન છે આ ધ્યાનથી ઉદ્ભવેલા અથવા થનારા દંડનું નામ અપધ્યાનાચરિત-અનર્થદંડ છે મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા તેમજ

मूलम्—अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ मागहए अद्धाढए जलस्स परिग्गाहित्तए, से वि य वहमाणए णो चेव

कपायनिद्राविकथाल्क्षणेन आचरित 'हिंसप्पयाणे' हिंसाप्रदानम्—हिंसाहेतुत्वादग्निविष शस्त्रादिक हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तत्प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूताय अनभिभूताय वा। यद्वा—हिंस्रप्रदानमिति छाया—हिंस्र=हिंसाकारि शस्त्रादि, तत्प्रदान=परेषा समर्पणम्, अय तृतीयोऽनर्थदण्ड, 'पावकम्मोवएसे' पापकर्मोपदेश —पातयति नरकादाविति पापम्, तत्प्रधान कर्म पापकर्म, तस्योपदेश, कृष्यादिसावद्यव्यापारे प्रवर्तनम्, अय चतुर्थ ॥ सू० ३६ ॥

टीका—'अम्मडस्स' इत्यादि।

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ' अम्मडस्य खलु परिव्राजकस्य कल्पते 'मागहए अद्धाढए जलस्स परिग्गाहित्तए' मागधमर्धाढक जलस्य परिग्रहीतुम्, 'से वि य

किये गये कार्य का नाम प्रमादाचरित अनर्थदण्ड है। हिंसा के हेतु होने से अग्नि, विष एव शस्त्र आदि, कारण में कार्य के उपचार से हिंसास्वरूप कहे गये हैं। इन हिंसा के कारणों को किसी क्रोधयुक्त व्यक्ति के लिये अथवा क्रोधरहित व्यक्ति के लिये देना सो हिंसाप्रदान नाम का अनर्थदड है। आत्मा को जो नरक में डाले उसका नाम पाप है, इस पापप्रधान कर्म करने का उपदेश देना अथवा स्वय भी कृष्यादि सावद्यरूप व्यापार में प्रवृत्ति करना सो पापोपदेश नामका अनर्थदड है ॥ सू ३६ ॥

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स' इत्यादि।

(अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) इस अम्बड परिव्राजक को (मागहए अद्धाढए) मगधदेश प्रसिद्ध अर्ध—आढक—प्रमाण (जलस्स परिग्गाहित्तए कप्पइ) जल

વિકથારૂપ પ્રમાદથી આચરેલા—કરેલા કાર્યનુ નામ પ્રમાદાચરિત—અનર્થદંડ છે હિંસાના હેતુ થાય તેવા અગ્નિ, વિષ તેમજ શસ્ત્ર આદિ, કારણમા કાર્યનો ઉપચાર થવાથી હિંસાસ્વરૂપ કહેવાય છે આ હિંસાના કારણોને કોઈ ક્રોધાયમાન વ્યક્તિને કે વિના ક્રોધવાળા વ્યક્તિને માટે આપવા તે હિંસાપ્રદાન નામનો અનર્થદંડ છે આત્માને જે નરકમા નાખે તેનુ નામ પાપ છે આ પાપપ્રધાન કર્મ કરવાનો ઉપદેશ દેવો અથવા પોતે પણ કૃષિ આદિ સાવદ્યરૂપ વ્યાપારમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે પાપોપદેશ નામનો અનર્થદંડ છે (સૂ ૩૬)

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स' ઈત્યાદિ

(अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) આ અબડ પરિવ્રાજકે (मागहए अद्धाढए) મગધદેશપ્રસિદ્ધ અર્ધઆઢક પ્રમાણ (जलस्स परिग्गाहित्तए कप्पइ)

ण अवहमाणए, एव थिमिए पसन्ने जाव से वि य परिपूए णो चेव ण अपरिपूए, से वि य सावज्जे त्ति काउं णो चेव णं अणवज्जे, से वि य जीवत्ति काउ णो चेव ण अजीवे, से वि

वहमाणए णो चेव ण अवहमाणए ' तदपि च वहमानं नो चैव खलु अवहमानम्, ' एव थिमिए पसन्ने जाव ' एव स्तिमित प्रसन्न यावत ' से वि य परिपूए णो चेव ण अपरिपूए ' तदपि च परिपूत नो चैव खलु अपरिपूतम्, कस्मात् कारणात् परिपूत गृह्णातीयत आह–' से वि य सावज्जे त्ति काउ ' तदपि च सावद्यमिति कृत्वा–इति। इद जल सावद्यमस्तीति ज्ञात्वा वस्त्रगालित कृत्वा गृहणातीति भाव । ' णो चेव ण अणवज्जे ' न चैव खलु अनवद्यम्–न तु निरवद्यमिति कृत्वा परिपूतं करोति । सावद्यमित्यपि कथ ज्ञातम् ? इत्यत आह–' से वि य जीवत्ति काउ ' तदपि च जीवा इति कृत्वा, इह पुतरकादिजीवा सन्तीति कृत्वेति भाव , ' णो, चेव ण अजीवे त्ति काउ ' नो चैव खलु अजीव=जीवरहितम् इति कृत्वा, ' से वि य दिण्णे णो चेव ण अदिण्णे ' तदपि च दत्त नो चैव खल्वदत्तम्,

ग्रहण करना कल्पता है। (**से वि य वहमाणए णो चेव ण अवहमाणए**) जितना अर्ध–आढक–प्रमाण जल लेना इसे कल्पता है सो भी बहता हुआ ही कल्पता है, अबहता हुआ नहीं। (**एव थिमिए पसन्ने जाव से वि य परिपूए णो चेव ण अपरिपूए**) वह भी कर्दम से रहित, स्वच्छ, प्रसन्न–निर्मल यावत् परिपूत–छाना हुआ ही कल्पता है, इससे विपरीत नहीं। (**से वि य सावज्जेत्ति काउ णो चेव ण अणवज्जे**) सोभी सावद्य समझ कर छाना हुआ ही कल्पता है, निरवद्य समझ कर नहीं। (**से वि य जीवत्ति काउ णो चेव ण अजीवे**) सावद्य भी उसे वह जीवसहित समझकर ही मानता है, अजीव समझकर नहीं। (**से वि य दिण्णे णो चेव ण अदिण्णे**)

જલ ગ્રહણ કરવું કલ્પે છે (से वि य वहमाणए णो चेव ण अवहमाणए) જેટલું અર્ધઆઢક પ્રમાણ જલ લેવું તેને કલ્પે છે તે પણ વહેતું હોય તેવું જ કલ્પે છે, ન વહેતું હોય તે નહિ (एव थिमिए पसन्ने जाव से वि य परिपूए णो चेव ण अपरिपूए) તે પણ કર્દમ (કચરા)થી રહિત, સ્વચ્છ, પ્રસન્ન-નિર્મળ યાવત્ પરિપૂત-ગાળેલું જ કલ્પે છે, તે વિનાનું નહિ (તેનાથી ઉલટું નથી કલ્પતું) (से वि य सावज्जेत्ति काउ णो चेव ण अणवज्जे) તે પણ સાવદ્ય સમજીને ગાળેલું જ કલ્પે છે, નિરવદ્ય સમજીને નહિ (से वि य जीवत्ति काउ णो चेव ण अजीवे) સાવદ્ય પણ તેને તે જીવસહિત સમજીને જ માને છે, અજીવ સમજીને નહિ (से वि य दिण्णे णो चेव ण अदिण्णे) તે પણ કોઈએ આપેલું હોય તે જ કલ્પે છે દીધા વગરનું નહિ (से वि

य दिण्णे णो चेव ण अदिण्णे, से वि य हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए पिबित्तए वा, णो चेव ण सिणाइत्तए। अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए, से वि य वहमाणए जाव णो चेव ण अदिण्णे,

'से वि य हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए पिबित्तए वा' तदपि च हस्त-पाद–चरु–चमस–प्रक्षालनार्थाय पातु वा, चरु पात्रविशेष, 'णो चेव ण सिणाइत्तए' नो चैव खलु स्नातुम्। 'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ' अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य कल्पते 'मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए' मागध चाढक जलस्य प्रतिग्रहीतुम्, 'से वि य वहमाणए जाव णो चेव ण अदिण्णे' तदपि वहमानं यावत् नो चैव खल्वदत्तम्, 'से वि य सिणाइत्तए' तदपि च स्नातुम्, 'णो चेव ण हत्थ–पाय–चरु–चमस–

वह भी दिया हुआ ही कल्पता है, बिना दिया हुआ नहीं। (से वि य हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए पिबित्तए वा) दिया हुआ भी वह जल हस्त, पाद, चरु (पात्र विशेष) एवं चमस के प्रक्षालन के लिये अथवा पीने के लिये ही कल्पता है, (णो सिणाइत्तए) स्नान के लिये नहीं। (अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए) इस अम्बड परिव्राजक को मगधदेशसंबंधी आढकप्रमाण जल ग्रहण करना कल्पता है (से वि य वहमाणए जाव णो चेव ण अदिण्णे) वह भी बहता हुआ यावत् दिया हुआ ही कल्पता है, बिना दिया हुआ नहीं। (से वि य सिणाइत्तए णो चेव ण हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए) वह भी स्नान के लिये

य हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए पिबित्तए वा) दीधेलु होय ते पण पाणी, हाथ पग, चरु, तेमज चमसने धोवा माटे अथवा पीवा माटे ज कल्पे छे (चरु, चमस ए पात्रविशेषना नामो छे) (णो सिणाइत्तए) स्नान माटे नहि (अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पइ मागहए य आढए जलस्स पडिग्गाहित्तए) आ अंबड परिव्राजकने मगधदेश–संबंधी आढकप्रमाण जल ग्रहण करवु कल्पे छे (से वि य वहमाणए जाव णो चेव ण अदिण्णे) ते पण वहेतु होय तेज कल्पे छे, (यावत्) आपेलु होय ते कल्पे छ आपेलु न होय तेवु नहि (से वि य सिणाइत्तए णो चेव ण हत्थ–पाय–चरु–चमस–पक्खालणट्ठयाए) ते पण स्नान माटे ज कल्पे छे

से वि य सिणाइत्तए, णो चेव णं हत्थ-पाय-चरु-चमस-पक्खालणट्ठयाए पिवित्तए वा ॥ सू० ३७ ॥

मूलम्—अम्मडस्स णो कप्पइ-अण्णउत्थिया वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ

पक्खालणट्ठयाए पिवित्तए वा' नो चैव खलु हस्त-पाद-चरु-चमस-प्रक्षालनाऽर्थं पातु वा, शेषपदव्याख्याऽस्यैवागमस्योत्तरार्धे एकोनविंशतितमे सूत्रे प्रदर्शिता, अत्र सूत्रे जलस्य परिमाण प्रदर्शितमस्ति ॥ सू ३७ ॥

टीका—'अम्मडस्स णो कप्पइ' इत्यादि।

'अम्मडस्स णो कप्पइ' अम्बडस्य न कल्पते, अस्य 'वन्दितुम्' इत्यत्रान्वय। कान् वन्दितु न कल्पते? अत्राऽऽह—'अण्णउत्थिया वा' अन्ययूथिकान् वा—अन्यत्=तीर्थकरसघापेक्षया भिन्न यद् यूथ=सघस्तदन्ययूथ तदस्त्येषामित्यन्ययूथिका=शाक्यादिभिक्षव तान्, 'अण्णउत्थियदेवयाणि वा' अन्ययूथिकदैवतानि वा—अन्ययूथिकाना दैवतानि अन्ययूथिकदैवतानि—अर्हद्भिन्नान् देवान् वा, 'अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ'

ही कल्पता है, हाथ, पैर, चरु एव चमचा को धोने के लिये नहीं और न पान के लिये ही। 'आढक' आदि का अर्थ इसी आगम के उत्तरार्ध मे उन्नीसवे सूत्र की व्याख्या मे प्रदर्शित किया गया है ॥ सू ३७ ॥

'अम्मडस्स णो कप्पइ' इत्यादि।

(अम्मडस्स) इस अम्बड को (अण्णउत्थिया) अन्ययूथिक—तीर्थंकरसघ की अपेक्षा शाक्यादिक भिक्षुओं का सघ, एव (अण्णउत्थियदेवयाणि वा) अन्यसघ द्वारा उपास्यरूप से समत अर्हंत—प्रभु सिवाय दूसरे देवता, (अण्णउत्थियपरिग्गहिया

હાથ, પગ, ચરુ તેમજ ચમચા ધોવા માટે નહિ અને પીવા માટે પણ નહિ 'આઢક' આદિનો અર્થ એજ આગમના ઉત્તરાર્ધમા ઓગણવીશમા સૂત્રની વ્યાખ્યામા કરવામા આવ્યો છે (સૂ. ૩૭)

'अम्मडस्स णो कप्पइ' ઈત્યાદિ

(अम्मडस्स) એ અમ્બડને (अण्णउत्थिया) બીજા યૂથવાળા—તીર્થંકરસઘની અપેક્ષા શાકય ભિક્ષુઓના સઘ, તેમજ (अण्णउत्थियदेवयाणि वा) બીજા સઘ દ્વારા ઉપાસ્યરૂપથી સમત અર્હંત પ્રભુ સિવાય બીજા દેવ, (अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ) તથા બીજા યૂથમા ભળી ગયેલા જૈન સાધુ

वंदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा, णण्णत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाइ वा ॥ सू० ३८ ॥

मूलम्—अम्मडे ण भंते ! परिव्वायए कालमासे काल

अ ययूथिकपरिगृहातान् वा चैत्यान, आर्षत्वात् क्लीबनिर्देश, चिति=चान, तत्र साधव=कुशला चित्या=अर्हत्साधव, त एव चैत्या, प्रज्ञादित्वात् स्वार्थेऽण्, तान्, अयमत्र पिण्डितोऽर्थ, तैर्थिकान्तरसाधून् वा तैर्थिकान्तरदेवान् वा, यथाकथचित्तैर्थिकान्तरसमिलितान् जिनसाधून् वा 'वदित्तए वा' वन्दितुं=स्तोतु वा, 'णमसित्तए वा' नमस्यितु=नमस्कर्तुं वा 'जाव पज्जुवासित्तए वा' यावत् पर्युपासितुम्=आराधयितु वा, 'णण्णत्थ अरिहते वा अरिहतचेइयाइ वा' नाऽन्यत्र अर्हतो वा अर्हच्चैत्यान् वा। अय निषेधोऽर्हद्विषये, अर्हत्साधुविषये वा न घटते, किन्तु ततोऽन्यत्राऽय निषेध इति भाव। 'चैत्य' शब्दस्य विस्तृतोऽर्थ 'उपासकदशाङ्ग'—सूत्रस्यागारधर्मसजीवनीटीकाया मया प्रदर्शित स ततोऽवसेय ॥ सू ३८ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'अम्मडे ण भते! परिव्वायए' इत्यादि।

'भते' ह भदन्त! 'अम्मडे ण परिव्वायए' अम्बड खलु परिव्राजक

णि वा चेइयाइ) तथा अन्य यूथ में सम्मिलित जैन साधु भी (वदित्तए वा णमसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा) वदना करने, नमस्कार करने एव पर्युपासना करने के लिये (णो कप्पइ) कल्पते नहीं हैं। (णण्णत्थ अरिहते वा अरिहतचेइयाइ वा) परतु यदि नमस्कार आदि क लिये उसे कोइ कल्पते हे तो वे एकमात्र अरिहत एव अरिहत के साधुजन ही कल्पते हैं। 'चैत्य' शब्द का विस्तृत अर्थ, जिज्ञासुओं को 'उपासकदशाग' की अगारधर्मसजीवनी टीका में देखना चाहिये ॥ सू ३८ ॥

'अम्मडे ण भते' इत्यादि।

(भते) हे भदत! (अम्मडे ण परिव्वायए) यह अम्बड परिव्राजक (कालमासे

પણ (वन्दित्तए वा णमसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा) વદના કરવા, નમસ્કાર કરવા તેમજ પર્યુપાસના કરવા માટે (णो कप्पइ) નથી કલ્પતા (णण्णत्थ अरिहते वा अरिहतचेइयाइ वा) પરતુ નમસ્કાર આદિ યોગ્ય જો કોઈ એને માટે હોય તો તે એકમાત્ર અરિહત તેમજ અરિહતના સાધુજન જ છે 'चैत्य' શબ્દનો વિસ્તૃત અર્થ જિજ્ઞાસુઓએ 'उपासकदशाग'ની અગારધર્મસજીવની ટીકામા જોવો જોઇએ (સૂ ૩૮)

"अम्मडे ण भते!" ઈત્યાદિ

(भते) હે ભદન્ત! (अम्मडे ण परिव्वायए) આ અમ્મડ પરિવ્રાજક (काल

किच्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! अम्मडे णं परिव्वायए उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं

'कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिति ? कहिं उववज्जिहिति ?' कालमासे कालं कृत्वा कुत्र गमिष्यति ? कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा ! अम्मडे णं परिव्वायए' हे गौतम ! अम्बड खलु परिव्राजक 'उच्चावएहिं' उच्चावचै =नानाविधै, 'सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं' शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासै, शीलानि-"शील समाधौ" अस्माद् घञ्, नपुंसकत्वं लोकात्, शीलति-आत्म चिन्तनरूप समाधिं प्राप्नोति एभिस्तानि शीलानि। तानि चत्वारि-सामायिक-देशावकाशिक पोषधा-तिथिसंविभागाख्यानि, व्रतानि-पञ्चाणुव्रतानि, गुणा -त्रीणि गुणव्रतानि, विरमण मिथ्यात्वान्निवर्तनम्, प्रत्याख्यान-पर्वदिनेषु त्याज्याना परित्याग, पोषधोपवास -पोष=पुष्टिं धर्मस्य वृद्धिमिति यावद् धत्ते इति पोषध, पोषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टमी-चतुर्दशी-पौर्णमास्यमावास्यातिथय, पूरणात् पर्वेत्युच्यते, पूरणत्व धर्मवृद्धिकारकत्वात्, पोषधे उप

काल किच्चा) काल अवसर मे काल करके (कहिं गच्छहिति) कहा जायगा ? (कहिं उववज्जिहिति) कहा उत्पन्न होगा ? प्रभु ने कहा-(गोयमा) हे गौतम ! (अम्मडे ण परिव्वायए उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं) यह अम्बड परिव्राजक अनेक प्रकार के शीलव्रत-जिनके द्वारा आत्मा के चिन्तन रूप समाधि जीव प्राप्त करता है उनका नाम शीलव्रत है, गुणव्रत, मिथ्यात्वविरमण, प्रत्याख्यान-पर्वदिनों मे त्याग करने योग्य वस्तुओं का त्याग करना, पोषधोपवास-अष्टमी, चतुर्दशी, पौर्णमासी एव अमावास्या ये तिथियाँ धर्म का पोषण करता है इसलिये ये पौषध है, इनमें चतुर्विध आहार का

मासे काल_किच्चा) કાલ અવસરે કાલ કરીને (कहिं गच्छिहिति) ક્યા જશે ? (कहिं उववज्जिहिति) ક્યા ઉત્પન્ન થશે ? પ્રભુએ ઉત્તરમા કહ્યુ-(गोयमा) હે ગૌતમ ! (अम्मडे ण परिव्वायए उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण पोसहोववासेहिं) એ અબડ પરિવ્રાજક, અનેક પ્રકારના શીલવ્રત (જેના દ્વારા આત્માના ચિન્તનરૂપ સમાધિ જીવ પ્રાપ્ત કરે છે તેનુ નામ શીલવ્રત છે), ગુણવ્રત, વેરમણ-મિથ્યાત્વવિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન-પર્વના દિવસોમા ત્યાગ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો, પોષધોપવાસ-અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પૌર્ણમાસી તેમજ અમાવાસ્યા એ તિથિઓ ધર્મનુ પોષણ કરે છે તે માટે

**समणोवासगपरियायं पाउणिहिति, पाउणित्ता मासियाए सले-
हणाए अप्पाणं झूसित्ता, सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता,**

वास =नियमविशेष पोषधोपवास, स चतुर्विध –आहारशरीरसत्कारत्यागब्रह्मचर्यसावद्यव्यापारपरित्यागभेदात् । एषां शीलादिपोषधोपवासान्तानामितरेतरयोगद्वन्द्वस्तैस्तथोक्तै 'अप्पाणं भावेमाणे बहूइं वासाइं समणोवासयपरियायं पाउणिहिति' आत्मानं भावयन् बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं पालयिष्यति, 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'मासियाए सलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता' मासिक्या संलेखनयाऽऽत्मानं जुषित्वा=सेवित्वा, 'सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता' षष्टिं भक्तानि अनशनेन छित्वा, 'आलोइयपडिक्कंते'

त्याग करना । इन सबका भेद इस प्रकार है, शीलव्रत का भेद–सामायिक, देशावकाशिक, पौषध और अतिथिसंविभाग इस प्रकार से ४ हैं। गुणव्रत तीन है। पौषधोपवास भी ४ प्रकार का है–आहार का त्याग, शारीरिक सत्कार का त्याग, ब्रह्मचर्य का पालन एवं सावद्य व्यापार नहीं करना। इन सब नियमों–व्रतों से (**अप्पाणं भावेमाणे**) अपनी आत्मा को भावित करता हुआ (**बहूइं वासाइं समणोवासगपरियायं पाउणिहिति**) अनेक वर्षों तक श्रमणोपासक – श्रावक की पर्याय का पालन करेगा। (**पाउणित्ता मासियाए सलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता**) इस प्रकार श्रावक की पर्याय को पालन करके फिर वह १ मास की सलेखना से अपनी आत्मा को युक्त कर–अर्थात् एक मास की सलेखना धारण कर (**सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता**) साठ भक्त का अनशन से छेदकर (**आलोइयपडिक्कंते**) पापकर्मों की आलोचना–प्रतिक्रमण करके (**समाहिपत्ते**) समाधि

એ પોષધ છે તેમાં ઉપવાસ એટલે વસવું એ પોષધોપવાસ કહેવાય છે એ બધાનો ભેદ આ પ્રકારે છે, શીલવ્રતના ભેદ–સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અને અતિથિસંવિભાગ, આ ચાર પ્રકારના છે ગુણવ્રત ત્રણ પ્રકારના છે પોષધોપવાસ ચાર ૪ પ્રકારના છે–આહારનો ત્યાગ, શારીરિક સત્કારનો ત્યાગ, બ્રહ્મચર્યનું પાલન તેમજ સાવદ્ય વ્યાપાર ન કરવા આ બધા નિયમો–વ્રતોથી (अप्पाणं भावेमाणे) પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા (बहूइं वासाइं समणोवासगपरियायं पाउणिहिति) અનેક વર્ષો સુધી શ્રમણોપાસક–શ્રાવકની પર્યાયનું પાલન કરશે (पाउणित्ता मासियाए सलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता) આ પ્રકારે શ્રાવકની પર્યાયનું પાલન કરીને પછી તે એક માસની સલેખના ધારણ કરીને (सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता) સાઠ ભક્તનું અનશનથી છેદન કરીને (आलोइयपडिक्कंते) પાપ કર્મોની

आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति। तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं दस सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता। तत्थ णं अम्मडस्स वि देवस्स दस सागरोवमाइं ठिई ॥ सू० ३९ ॥

मूलम्--से णं भंते! अम्मडे देवे ताओ देवलोगाओ

आलोचितप्रतिक्रान्तः=प्रतिनिवृत्तः, 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति' ब्रह्मलोके कल्पे देवत्वेनोत्पत्स्यते, 'तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं दस सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता' तत्र खलु अस्ति एकेषां=केषाचिद् देवानां दश सागरोपमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता। 'तत्थ णं अम्मडस्स वि देवस्स दस सागरोवमाइं ठिई' तत्र खलु अम्मडस्यापि देवस्य दश सागरोपमानि स्थितिः ॥ सू० ३९ ॥

टीका—गौतमः पृच्छति-'से णं भंते?' इत्यादि।

'से णं भंते! अम्मडे देवे' स खलु भदन्त! अम्मडो देवः, 'ताओ देव-

को प्राप्त करेगा। पश्चात् (कालमासे कालं किच्चा) काल अवसर में काल कर के (बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति) ब्रह्मलोक नामक पाचवें देवलोक में उत्पन्न होगा। (तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं दससागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) वहां कितनेक देवों की स्थिति १० सागर की है। (तत्थ णं) वहां पर (अम्मडस्स वि देवस्स दस सागरोवमाइं ठिई) इस अम्बड देव की भी दश सागर प्रमाण स्थिति होगी॥ सू० ३९॥

'से णं भंते अम्मडे देवे' इत्यादि।

गौतम पूछते हैं-(भंते) हे भदंत! (से अम्मडे देवे) वह अम्बड देव (ताओ

આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરીને (समाहिपत्ते) સમાધિને પ્રાપ્ત કરશે પછી (कालमासे कालं किच्चा) કાલ-અવસરે કાલ કરીને (बंभलोए कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिति) બ્રહ્મલોક નામના પાંચમા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે (तत्थ णं अत्थेगइयाणं देवाणं दससागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) ત્યાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ દશ ૧૦ સાગરની છે, (तत्थ णं) ત્યાં (अम्मडस्स वि देवस्स दससागरोवमाइं ठिई) આ અમ્બડદેવની પણ દસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ થશે (સૂ૦ ૩૯)

'से णं भंते! अम्मडे देवे' ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે-(भंते) હે ભદંત! (से णं अम्मडे देवे) તે અમ્બડ દેવ

आउक्खएणं भवक्खएण ठिइक्खएणं अणंतर चय चइत्ता कहिं गच्छिहिइ, कहिं उववज्जिहिइ ? ॥ सू० ४० ॥

मूलम्—गोयमा ! महाविदेहे वासे जाइ कुलाइ

लोगाओ' तस्माद्देवलोकात 'आउक्खएण' आयु क्षयेण=देवसम्बन्धि आयु कर्मदलिक-निर्जरणेन, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवभवहेतुगत्यादिकर्मनिर्जरणेन, 'ठिइक्खएण' स्थिति क्षयेण=ब्रह्मलोके दशसागरोपमस्थितिक्षयेण 'अणतर' अनन्तर चय=शरीर 'चइत्ता' त्यक्त्वा, 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति, 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? ॥ सू ४० ॥

टीका—गौतमेन पृष्ट सन् भगवानाह—'गोयमा !' इत्यादि ।

'गोयमा !' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे जाइ कुलाइ भवति' महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्ति=सन्ति, कानि तानि ? इत्याह—'अड्ढाइ' आढ्यानि=समृद्धानि,

देवलोगाओ) उस देवलोक से (आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण) आयु के क्षय-देवसम्बंधी आयुकर्म के दलिकों की निर्जरा से, भव के क्षय-देवभव के हेतु गत्यादिक कर्म की निर्जरा से तथा स्थिति के क्षय-ब्रह्मलोक सबधी १० सागर की स्थिति के समाप्त होने से (चय चइत्ता) देवपर्याय से च्यवकर (अणतर) इसके बाद (कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ) कहा जायगा ? कहा उत्पन्न होगा ? ॥ सू ४० ॥

'गोयमा ! महाविदेहे वासे' इत्यादि ।

गौतमस्वामीने पूर्वोक्त प्रकार से जब प्रभु से पूछा तब उन्होने कहा—(गोयमा) हे गौतम ! (महाविदेहे वासे) महाविदेह क्षेत्र मे (जाइ) जितने (अड्ढाइं दित्ताइ वित्ताइ) आढ्य-समृद्ध दीप्त-उज्ज्वल तथा प्रशसित, एव वित्त-प्रसिद्ध, (कुलाइ भवति)

(ताओ देवलोगाओ) ते देवलोकथी (आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण) आयुनो क्षय-देवसबधी आयुकर्मदलिकोनी निर्जराथी, भवनो क्षय-देवभवना हेतु गति आदिक कर्मनी निर्जराथी तथा स्थितिनो क्षय-ब्रह्मलोक सबधी दश सागरनी स्थिति समाप्त होवाथी (चय चइत्ता) देवपर्यायथी च्युत थईने (अणतर) त्यार पछी (कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?) कया जशे ? कया उत्पन्न थशे ? (सू० ४०)

"गोयमा ! महाविदेहे वासे" ईत्यादि

गौतमे उपर कह्या प्रकारे ज्यारे प्रभुने पूछ्यु त्यारे तेओए कह्यु (गोयमा) हे गौतम ! (महाविदेहे वासे) महाविदेह क्षेत्रमा (जाइ) जेटला (अड्ढाइ दित्ताइ वित्ताइ) आढ्य-समृद्ध, दीप्त-उज्ज्वळ तथा प्रशसित, तेमज वित्त-प्रसिद्ध, (कुलाइ भवति) कुळो छे (वित्थिण्ण-विउल-भवण-सयणा-सण-जाण-

भवति अड्ढाइं दित्ताइं वित्ताइं वित्थिण्ण-विउल-भवण-सयणा-सण-जाण-वाहणाइं बहुधण-जायरूव-रययाइं आओग-पओग-सपउत्ताइं विच्छड्डिय-पउर-भत्तपाणाइं बहु-दासी-

'दित्ताइं' दीप्तानि=उज्ज्वलानि-प्रगमितानि, 'वित्ताइं' वित्तानि=प्रसिद्धानि 'वित्थिण्ण विउल-भवण-सयणा-सण-जाण-वाहणाइं' विस्तीर्ण-विपुल-भवन-शयना-ऽऽसन यान-वाहनानि-विस्तीर्णानि=विस्तृतानि विपुलानि=विशालानि भवनानि शयनासनानि च येषु कुलेषु तानि तथा, 'बहुधण-जायरूव-रययाइं' बहुधन-जातरूप-रजतानि-बहूनि धनानि जातरूपाणि=सुवर्णानि रजतानि च येषु तानि तथा, 'बहु दासी दास गो महिस-गवेलग-प्पभूयाइं' बहु-दासी-दास-गो-महिष-गवेलक-प्रभूतानि-बह्व्यो दास्य बहवो दासा, गाव =वृषभा धेनवश्च, महिषा =महिषा महिष्यश्च, गवेलका =मेषा तै प्रभूतानि= सहितानि, 'आओग-पओग-सपउत्ताइं' आयोग-प्रयोग-सम्प्रयुक्तानि-त्रिविधदानाऽऽ-

कुल हैं। जो कि (वित्थिण्ण-विउल-भवण-सयणा-सण-जाण-वाहणाइं) विस्तृत एव विपुल भवनों के अधिपति है। जिनके पास अनेक प्रकार के शयन, आसन एव यान-वाहनादिक है। (बहुधनजायरूवरययाइं) जो बहुत अधिक धन के स्वामी हैं। सोने एव चादीकी जिनके पास कमी नहीं है। (आओग-पओग-सपउत्ताइं) आदान-प्रदान अर्थात् लाभ के लिये लेन-देन का काम करते है, (विच्छड्डिय-पउर-भत्त-पाणाइं) याचक आदि जनों के लिये जो प्रचुरमात्रा मे भक्तपान आदि देते है, (बहु-दासी-दास-गो-महिस-गवेलग-प्पभूयाइं) जिनकी सेवामे रातदिन अनेक दासी एव दास उपस्थित रहा करते है, जिनकी गोशालाए अनेक बैलोंसे, गायों से, महषियों से, महिषों से, एव मेषों से, सदा भरपूर रहा करती है, (बहुजणस्स अपरिभूयाइं) और जो किसी के द्वारा भी पराभव

वाहणाइं) જે વિશાળ તેમજ વિપુળ ભવનોના અધિપતિ છે, જેમની પાસે અનેક પ્રકારના શયન, આસન, તેમજ યાન-વાહન આદિક છે, (बहु-धन-जायरूव-रययाइं) જે બહુજ ધનના સ્વામી છે, સુવર્ણ તેમજ ચાદી જેમની પાસે ઓછી નથી, (आओग-पओग-सपउत्ताइं) આદાન-પ્રદાન અર્થાત્ લાભને માટે લેણદેણનુ કામ કરે છે, (विच्छड्डिय-पउर-भत्त-पाणाइं) યાચક આદિ જનોને માટે જે પ્રચુર માત્રામા ભક્ત-પાન આદિ આપે છે, (बहु-दासी-दास-गो-महिस-गवेलग-प्पभूयाइं) જેની સેવામા રાતદિવસ અનેક દાસી દાસ ઉપસ્થિત રહ્યા કરે છે જેમની ગૌશાળાઓ અનેક બળદોથી, ગાયોથી ભેંસોથી, પાડાઓથી, તેમજ ઘેટાથી સદા ભરપૂર રહ્યા કરે છે. (बहुजणस्स

दास-गो-महिस-गवेलगप्पभूयाइं बहुजणस्स अपरिभूयाइ तह-प्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिइ ॥ सू. ४१ ॥

मूलम्--तए णं तस्स दारगस्स गब्भत्थस्स समाण-स्स अम्मापिईणं धम्मे दढा पइण्णा भविस्सइ ॥ सू. ४२ ॥

दान-कर्मोपयुक्तानि, 'विच्छड्डिय-पउर-भत्तपाणाइं' विच्छर्दित-प्रचुर-भक्तपानानि-विच्छर्दितानि=दत्तानि प्रचुराणि भक्तानि पानानि=पेयानि यै कुलैस्तानि तथा, 'बहुजणस्स अपरिभूयाइं' बहुजनस्याऽपरिभूतानि, कैरप्यपराजितानीत्यर्थः । 'तहप्पगारेसु' तथाप्रकारेषु=तादृशेषु कुलेषु, 'पुमत्ताए' पुंस्तया=पुरुषतया, 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यत इत्यर्थः ॥ सू. ४१ ॥

टीका--'तए णं' इत्यादि । 'तए णं' ततः खलु-तत्पश्चात् 'तस्स दारगस्स' तस्य दारकस्य=बालस्य 'गब्भत्थस्स चेव' गर्भस्थस्यैव=गर्भाऽऽगतस्यैव सतः पुण्यशालितया तत्प्रभावात् 'अम्मापिईणं धम्मे' मातापित्रोर्धर्मे 'दढा पइण्णा' दृढा प्रतिज्ञा 'भविस्सइ' भविष्यति-धर्माराधनाय दृढनिश्चयो भविष्यतीत्यर्थः ॥ सू. ४२ ॥

नहीं पा सकते हैं, (तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिइ) ऐसे विशिष्ट कुलों मे से किसी एक कुल मे यह अम्बड परिव्राजक पुरुषरूप से उत्पन्न होगा ॥ सू० ४१ ॥

'तए णं तस्स दारगस्स' इत्यादि ।

(तए णं) इसके पश्चात् (तस्स दारगस्स) उस लडके के (गब्भत्थस्स समाणस्स) गर्भ में आते ही पुण्य के प्रभाव से (अम्मापिईणं) मातापिता को (धम्मे दढा पइण्णा भविस्सइ) धर्म मे दृढ आस्था उत्पन्न होगी ॥ सू० ४२ ॥

अपरिभूयाइ) અને જે કોઇથી પણ પરાભવ પામતા નથી (तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिइ) એવા વિશિષ્ટ કુળોમાંથી કોઇ એક કુળમાં એ અમ્બડ પરિવ્રાજક પુરુષરૂપથી ઉત્પન્ન થશે (સૂ. ૪૧)

'तए ण तस्स दारगस्स' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (तस्स दारगस्स) તે છોકરાના (गब्भत्थस्स समाणस्स) ગર્ભમાં આવતાં જ પુણ્યના પ્રભાવ વડે (अम्मापिईण) માતા-પિતાની (धम्मे दढा पइण्णा भविस्सइ) ધર્મમાં દૃઢ આસ્થા ઉત્પન્ન થશે (સૂ. ૪૨)

मूलम्--से णं तत्थ णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाण राइंदियाणं वीइक्कंताण सुकुमालपाणिपाए जाव ससि-सोमाकारे कंते पियदंसणे सुरूवे दारए पयाहिए ॥ सू ४३ ॥

मूलम्--तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे

टीका—'से ण तत्थ' इत्यादि। 'से ण तत्थ' स खलु तत्र 'णवण्हं मासाण' नवसु मासेषु, अत्र सप्तम्यर्थे षष्ठी, एवमग्रेऽपि, 'बहुपडिपुण्णाण' बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा व्यतीतेषु, 'अद्धट्ठमाण' अर्धाष्टमेषु—सार्धसप्तसु 'राइन्दियाण' रात्रिन्दिवेषु 'वीइक्कताण' व्यतिक्रान्तेषु=व्यतीतेषु 'जाव ससिसोमाकारे' यावत् शशिसौम्याकार= चन्द्रवत्सुन्दर, 'कंते' कान्त =कमनीय, 'पियदसणे' प्रियदर्शन, 'सुरूवे' सुरूप, 'दारए' दारक =पुत्र 'पयाहिए' प्रजनिष्यते=उत्पत्स्यते ॥ सू ४३ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि।

'तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे' तत खलु तस्य दारकस्य अम्बापितरौ प्रथमे दिवसे 'ठिइवडिय' स्थितिपतित=कुलमर्यादाप्राप्त—पुत्रजन्मोत्सव

'से ण तत्थ णवण्ह मासाण' इत्यादि।

(तत्थ) गर्भ मे (णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठमाण राइदियाण वीइक्कताण) नौ महीने साढे सात दिनरात बीतने पर (सुकुमालपाणिपाए जाव ससिसोमाकारे कते पियदसणे सुरूवे दारए पयाहिइ) यह सुकुमार पाणिपादवाला यावत् चन्द्रमा के समान सौम्य आकारवाला, कात, प्रियदर्शन एव सुन्दररूप से विशिष्ट ऐसा पुत्र उत्पन्न होगा ॥ सू ४३ ॥

'तए ण तस्स दारगस्स' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (तस्स दारगस्स) इस बालक के (अम्मापियरो) माता

'से ण तत्थ णवण्ह मासास' ઈત્યાદિ

(तत्थ) ગર્ભમાં (णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठमाण राइ दियाण वीइक्कताण) નવ મહિના અને સાડા સાત દિનરાત વીત્યા પછી (सुकुमाल-पाणि-पाए जाव ससिसोमाकारे कते पियदसणे सुरूवे दारए पयाहिइ) એ સુકુમાર હાથપગવાળો, યાવત્ ચંદ્રમા જેવો સૌમ્ય આકારવાળો, કાંત, પ્રિયદર્શન, તેમજ સુંદરરૂપથી વિશિષ્ટ એવો પુત્ર ઉત્પન્ન થશે (સૂ. ૪૩)

'तए ण तस्स दारगस्स' ઈત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (तस्स दारगस्स) આ બાલકનો (अम्माप्पियरो) માતા

दिवसे ठिइवडियं काहिंति बिइयदिवसे चंदसूरदंसणियं काहिंति, छट्ठे दिवसे जागरियं काहिंति, एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते णिव्वत्ते असुइ-जाय-कम्मकरणे संपत्ते बारसाहे दिवसे अम्मापियरो इमं एयारूवं गोणं गुणणिप्फण्णं णामधेज्जं काहिंति—

'काहिंति' करिष्यतः 'बिइयदिवसे' द्वितीयदिवसे 'चंदसूरदंसणियं' चन्द्रसूर्यदर्शनिकानामकं पुत्रजन्मोत्सवविशेषं करिष्यतः, 'छट्ठे दिवसे' षष्ठे दिवसे 'जागरियं' जागरिका=रात्रिजागरिका—सुतजन्मोत्सवरूपा करिष्यतः, 'एक्कारसमे दिवसे' एकादशे दिवसे 'वीइक्कंते' व्यतिक्रान्ते=व्यतीते, 'णिव्वत्ते' निवृत्ते=व्यतीते 'असुइजायकम्मकरणे' अशुचिजातकर्मकरणे—अशुचीनाम्=अशौचवतां जातकर्मणो=जातकर्मसंस्कारस्य यत् करणं=विधानं तस्मिन्, निवृत्ते सतीति पूर्वेणान्वयः 'संपत्ते बारसाहे दिवसे' सम्प्राप्ते द्वादशाहे दिवसे=द्वादशाहरूपे दिने समागते इत्यर्थः, 'अम्मापियरो इमं एयारूवं गोणं गुणणिप्फण्णं नामधेज्जं काहिंति' अम्बापितरौ इदं=वक्ष्यमाणम् एतद्रूपं=वक्ष्यमाणस्वरूपं गौणं=

पिता (पढमे दिवसे) प्रथम दिवस में (ठिइवडियं) अपनी स्थिति के अनुसार पुत्र—जन्म के उत्सव को (काहिंति) मनायेंगे। (बिइयदिवसे चंदसूरदंसणियं काहिंति) द्वितीय दिवसमें पुत्र-जन्म के उत्सव के अवसर पर मनाये जाने वाले 'चन्द्रसूर्यदर्शनिका' नाम के उत्सव को करेंगे। (छट्ठे दिवसे जागरियं काहिंति) छठवे दिन जागरण करेंगे, (एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते णिव्वत्ते असुइजायकम्मकरणे संपत्ते बारसाहे दिवसे) ग्यारहवें दिवस जननाशौच समाप्त होने पर फिर बारहवें दिवस के लगने पर (अम्मापियरो) इसके मातापिता (इमं एयारूवं गोणं गुणणिप्फण्णं णामधेज्जं काहिंति) इसका गुणसंबंधयुक्त एवं सार्थक

पिता (पढमे दिवसे) पहेला दिवसे (ठिइवडियं) पोतानी स्थिति अनुसार पुत्रजन्मनो उत्सव (काहिंति) मनावशे, (बिइयदिवसे चंदसूरदंसणियं काहिंति) बीजे दिवसे पुत्रजन्मना उत्सव अवसरे मनाववामां आवतो 'चंद्रसूर्य-दर्शनिका' ए नामनो उत्सव करशे, (छट्ठे दिवसे जागरियं काहिंति) छट्ठा दिवसे जागरण करशे (एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते णिव्वत्ते असुइजायकम्मकरणे संपत्ते बारसाहे दिवसे) अगीयारमे दिवसे जन्म-अशौच (सूतक) समाप्त थई गया पछी बारमो दिवस थतां (अम्मापियरो) तेना मातापिता (इमं एयारूवं गोणं गुणणिप्फण्णं णामधेज्जं काहिंति) तेना गुणसंबंधने अनुलक्षीने तेमज

जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भत्थंसि चेव समाणंसि धम्मे दढपइण्णा, तं होउ णं अम्हं दारए दढपइण्णे णामेणं। तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करेहिंति दढपइण्णत्ति ॥ सू. ४४ ॥

मूलम्—तं दढपइण्णं दारगं अम्मापियरो साइरेगट्ठ-

गुणसम्बन्धयुक्त, गुणनिष्पन्न–गुणैः=धर्मविषयकदाढर्यादिगुणैर्निष्पन्नं=सिद्धं नामधेयं करिष्यतः । 'जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भत्थंसि चेव समाणंसि' यस्मात्खल्वावयोरस्मिन् दारके गर्भस्थ एव सति 'धम्मे' धर्मे=धर्माराधने 'दढपइण्णा' दृढप्रतिज्ञा=दृढनिश्चयो जातः, 'तं होउ णं अम्हं दारए दढपइण्णे णामेणं' तद् भवतु खल्वावयोर्दारको दृढप्रतिज्ञो नाम्ना–तस्मादस्य बालकस्य 'दृढप्रतिज्ञ' इति नामास्तु–इत्यर्थः । 'तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करेहिंति दढपइण्णेत्ति' ततः खलु अम्बापितरौ तस्य दारकस्य नामधेयं करिष्यतो दृढप्रतिज्ञ इति ॥ सू. ४४ ॥

टीका—'तं दढपइण्णं' इत्यादि। 'तं दढपइण्णं' तं दृढप्रतिज्ञं=दृढप्रतिनामकं

नामकरणसंस्कार करेंगे। वह इस बात को विचार कर इसका नाम रखेंगे कि (जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भत्थंसि चेव समाणंसि धम्मे दढइण्णा, तं होउ णं अम्हं दारए दढपइण्णे नामेणं) हमारा यह बालक जब गर्भ मे आया था तब से ही हम लोगों का प्रतिज्ञा–आस्था धर्म मे दृढ हुइ, अतः हमारे इस बालक का नाम दृढप्रतिज्ञ हो। (तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करेहिंति दढपइण्णत्ति) उस समय उस बालक के मातापिता उसका नाम दृढप्रतिज्ञ रखेंगे ॥ सू. ४४ ॥

સાર્થક નામકરણસંસ્કાર કરશે તેઓ એ વાતનો વિચાર કરીને તેનું નામ રાખશે કે (जम्हा णं अम्हं इमंसि दारगंसि गब्भत्थंसि चेव समाणंसि धम्मे दढपइण्णा तं होउ णं अम्हं दारए दढपइण्णे नामेणं) અમારો આ બાળક જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યો હતો ત્યારથીજ અમારા લોકોની પ્રતિજ્ઞા–આસ્થા ધર્મમાં દૃઢ થઇ, તેથી અમારા આ બાળકનું નામ દૃઢપ્રતિજ્ઞ રહો. (तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्जं करेहिंति दढपइण्णत्ति) તે સમયે તે બાળકના માતા પિતા તેનું નામ દૃઢપ્રતિજ્ઞ રાખશે (સૂ. ૪૪)

वासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तं-सि कलायरियस्स उवेणहिंति ॥ सू ४५ ॥

मूलम्—तए णं से कलायरिए तं दढपइण्णं दारगं लेहाइयाओ

'दारय' दारक=कुमारम, 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'साइरेगट्ठवासजायग' सातिरेकाष्टवर्षजातक=किंचिदधिकाष्टवर्षाणि जातानि यस्य स तथा तं, किंचिन्न्यूनाधिकाष्टवर्षवयस्कमित्यर्थः, 'जाणित्ता' ज्ञात्वा 'सोभणसि'=शोभने-शुभकारके 'तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तसि' तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते 'कलायरियस्स' कलाचार्यस्य 'उवणेहिंति' उपनेष्यत –द्वासप्तति कलाज्ञानप्राप्तये कलाशिक्षकस्य समीप नेष्यत इत्यर्थः ॥ सू० ४५ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से कलायरिए' तत खलु स कलाचार्य 'तं दढपइण्णं' तं दृढप्रतिज्ञ दृढप्रतिज्ञनामक 'दारग' दारक 'लेहाइयाओ' लेख्यादिका,

'तं दढपइण्ण दारग' इत्यादि।

(तं दढपइण्ण दारग) पश्चात् उस दृढप्रतिज्ञ नामक बालक को (अम्मा पियरो) उसके माता–पिता (साइरेगट्ठवासजायग जाणित्ता) जब आठ वर्ष से कुछ अधिक वय का जानेंगे तब वे उसे (सोभणसि तिहि–करण–दिवस–णक्खत्त–मुहुत्तसि कलायरियस्स उवणेहिंति) शुभ तिथि, शुभ करण, शुभ नक्षत्र एव शुभ मुहूर्त म कलाचार्य के पास ७२ कलाओं का ज्ञान प्राप्त कराने के निमित्त ले जावेगे ॥ सू ४५ ॥

'तए ण से कलायरिए' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (से कलायरिए) वह कलाचार्य (तं दढपइण्ण

'तं दढपइण्ण दारग' ઇત્યાદિ

(तं दढपइण्ण दारग) ત્યાર પછી તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ નામના બાળકને (अम्मा-पियरो) તેના માતા–પિતા (साइरेग–ट्ठवास–जायग जाणित्ता) જ્યારે આઠ વર-સથી કંઈક વધારે ઉમરનો જાણશે ત્યારે તેઓ તેને (सोभणसि तिहि–करण–दिवस–णक्खत्त–मुहुत्तसि कलायरियस्स उवणेहिंति) શુભતિથિ, શુભ કરણ, શુભ દિવસ, શુભ નક્ષત્ર, તેમજ શુભ મુહૂર્તમા કલાચાર્યની પાસે ૭૨ કળાઓનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવવા નિમિત્તે લઈ જશે (સૂ ૪૫)

'तए ण से कलायरिए' ઇત્યાદિ

(तए णं) ત્યાર પછી (से कलायरिए) તે કલાચાર્ય (तं दढपइण्ण दारग)

गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरिकलाओ सुत्तओ य अत्थओ य करणओ य सेहाविहिति सिक्खाविहिति, त जहा—लेहं १, गणियं २, रूवं ३, णट्टं ४, गीयं ५, वाइयं ६, सर-

'गणियप्पहाणाओ' गणितप्रधाना, 'सउणरुयपज्जवसाणाओ' शकुनरुतपर्यवसाना, 'बावत्तरिकलाओ' द्वासप्ततिकला, 'सुत्तओ य' सूत्रत =सूत्ररूपपदपाठनात्, 'अत्थओ य' अर्थत =पदार्थबोधनात्, 'करणओ य' करणत =प्रयोगत —कलाव्यापारप्रदर्शनात्, 'सेहाविहिति' साधयिष्यति=प्रापयिष्यति, 'सिक्खाविहिति' शिक्षयिष्यति=अभ्यास कारयिष्यति। ता कला नामत प्रदर्शयति— 'त जहा' तद्यथा—'लेहं' लख—लेखनं लेख —अक्षरविन्यासस्तद्विषयकलाविज्ञानं लेख एवोच्यते तम्, 'गणियं' गणितं=सख्यान सकलिताद्यनेकभेदम् २, 'रूवं' रूप=लेप्यशिलासुवर्णमणिवस्त्रचित्रादिषु रूपनिर्माणम् ३, 'णट्टं' नाट्य=साभिनयनिरभिनयपूर्वकं नर्तनम् ४, 'गीयं' गीतं=गान्धर्वकलाज्ञानविज्ञानम् ५, 'वाइयं' वाद्य=वीणापटहादिवादनकलाज्ञानम् ६, 'सरगयं' स्वरगत=गीतमूलभूताना षड्जऋषभादि-

दारग) उस दृढप्रतिज्ञ कुमार को (लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ) लिखने आदि की, गणित की, तथा पक्षी के शब्द आदि जानने की (बावत्तरिकलाओ) ७२ कलाओं में (सुत्तओ य) सूत्ररूप से (अत्थओ य) एव अर्थरूप से तथा (करणओ य) प्रयोगरूप से (सेहाविहिति) प्राप्त करायेगा, (सिक्खाविहिति) अभ्यास करायेगा। (त जहा) बहत्तर कलाओं के नाम ये है– (१ लेहं) लेख लिखने की, (२ गणियं) गणित की, (३ रूवं) रूप की—अर्थात लेप्य, शिला, सुवर्ण, मणि, वस्त्र एव चित्र इत्यादिकों में रूपनिर्माण करने की, (४ णट्टं) नृत्य की-साभिनय एव निरभिनयपूर्वक नाचने की, (५ गीयं) गाने की, (६ वाइयं) वीणा एव पटह—ढोल आदि बाजे बजाने की, (७ सरगयं)

ते दृढप्रतिज्ञ कुमारने (लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ) लेखन आदिनी, गणितनी तथा पक्षीना शब्द आदि जाणवानी (बावत्तरिकलाओ) ७२ कळाओ (सुत्तओ य) सूत्ररूपथी (अत्थओ य) तेमज अर्थ रूपथी, तथा (करणओ य) प्रयोग रूपथी (सेहाविहिति) प्राप्त करावशे (सिक्खाविहिति) अभ्यास करावशे (त जहा) बहोतेर कळाओना नाम आ प्रमाणे छे–१ (लेहं) लेख लखवानी, २ (गणियं) गणितनी, ३ (रूवं) रूपनी अर्थात लेप्य, शिला, सुवर्ण, मणि, वस्त्र तेमज चित्र इत्यादिमां रूप निर्माण करवानी, ४ (णट्टं) नृत्यनी–साभिनय तेमज निरभिनय–पूर्वक नाचवानी, ५ (गीयं) गावानी, ६ (वाइयं) वीणा तेमज पटह ढोल आदि वाजित्र वगाडवानी, ७ (सरगयं) स्वरोनी–गीतना मूळभूत

गयं ७, पुक्खरगयं ८, समताल ९, जूय १० जणवायं ११, पासगं १२, अट्ठावय १३, पोरेकव्व १४ दगमट्टिय १५, अण्णविहिं १६, पाणविहिं १७, आभरणविहि १८, सयणविहि १९, अज्ज २०,

स्वरगणा परिज्ञानम् ७, 'पोक्खरगयं' पुष्करगत=मृदङ्गविषयकं विज्ञानम्, गायान्तर्गतत्वेऽपि मृदङ्गाद् पृथक्कथन परमसङ्गीताङ्गत्वबोधनार्थम् ८, 'समताल' समताल-गानादिमानकालस्ताल स सम=न्यूनाधिकमात्रारहितो ज्ञायते यस्मात् तत् समतालविज्ञानम् ९, 'जूयं' द्यूत-'जुगार' इति भाषायाम् १०, 'जणवायं' जनवाद=जनेषु वादप्रतिवादकरणरूपम् ११, 'पासयं' पाशक=द्यूतोपकरणविशेष, 'पासा' इति भाषायाम् १२, 'अट्ठावय' अष्टापद-द्यूतविशेषखेलनम् १३, 'पोरेकव्व' पुरःकाव्य=पुरत पुरत काव्य-काव्यस्वरूपाणि सारण =शीघ्रकवित्वमित्यर्थ १४, 'दगमट्टिय' दकमृत्तिकाम्=उदकयुक्तमृत्तिकाप्रयोगविधि दकमृत्तिका=कुम्भकारादिविधेत्यर्थ, ताम् १५, 'अन्नविहिं' अन्नविधिम्=अन्ननिष्पादनविज्ञानम्। 'अन्नविहिं' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'मधुसित्थ' इत्यस्य समावेश १६, पाणविहिं' पानविषयविज्ञानम् १७, 'आभरणविहिं' आभरणविधिम्=भूषणनिर्माणधारणविज्ञानम्।

स्वरों का-गान के मूलभूत षड्ज-ऋषभ आदि स्वरों का, (८ पुक्खरगय) मृदंग बजाने की (९ समताल) समताल की-तान के अनुसार ताल बजाने का, (१० जूयं) जुआ खेलने की, (११ जणवाय) लोकों के साथ प्रतिवाद करने का, (१२ पासग) पासा फेंकने की, (१३ अट्ठावय) अष्टापद-चौपड खेलने का, (१४ पोरेकव्व) आशुकवि होने का, (१५ दगमट्टिय) मिट्टी से अनेक प्रकार के बर्त्तन बनाने की, (१६ अण्णविहिं) धान्य आदि को बो कर अन्नादिक उत्पन्न करने का-भोजन बनाने का, समवायाङ्ग में उक्त 'मधुसित्थ'-मधुसिक्थ का इसीमें समावेश किया गया है, (१७ पाणविहिं) पेयपदार्थ की विधि जानने

षड्ज-ऋषभ आदि स्वरोनी, ८ (पुक्खरगय) मृदंग वगाडवानी, ९ (समताल) समतालनी-तानने अनुसार ताल बजाववानी, १० (जूय) जुगार रमवानी, ११ (जणवाय) लोकोनी साथे प्रतिवाद करवानी, १२ (पासग) पासा फेंकवानी, १३ (अट्ठावय) अष्टापद-चोपाट रमवानी, १४ (पोरेकव्व) आशुकवि थवानी, १५ (दगमट्टिय) माटीमाथी अनेक प्रकारना ठाम बनाववानी, १६ (अण्ण विहिं) धान्य आदिने वावीने अन्न आदिकने उत्पन्न करवानी-भोजन बनाववानी, समवायांगमा उक्त 'मधुसित्थ' मधुसिकथनो समावेश अही ज करवामा आव्यो छे, १७ (पाणविहिं) पीवाना पदार्थनी विधि जाणवानी, १८

पहेलिय २१, मागहिय २२, गाह २३, गीइयं २४, सिलोयं २५,

'आभरणविहिं' इत्यत्र समवायाङ्ग–ज्ञाता–राजप्रश्नीय–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवर्णितस्य 'वत्थविहिं' इत्यस्य, तथा ज्ञाता–राजप्रश्नीय–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिकथितस्य 'विलेवणविहिं' इत्यस्य च समावेश १८, 'सयणविहिं' शयनविधि=शय्यापर्यङ्कादिविधिविज्ञानम् १९, 'अज्ज' आर्या=मात्राछन्दोरूपा, मात्रासमेलनेन छन्दोनिर्माणविज्ञानम् २०, 'पहेलिय' प्रहेलिका = गूढाशयगद्यपद्यमयीं रचनाम् २१, 'मागहिय' मागधिका=मगध–देशीयभाषाकवित्वम् २२, 'गाह' गाथा=संस्कृतेतरभाषानिबद्धामार्यामेव, कलिङ्गादिदेशभाषा निबद्धकवित्वविज्ञानं वा २३, 'गीइय' गीतिका=पूर्वार्धसदृशोत्तरार्धलक्षणरूपाम् २४, 'सिलोय' श्लोकम्=अनुष्टुबादिलक्षणम् २५, 'हिरण्णजुत्ति' हिरण्ययुक्ति=रजतनिर्माण

की, (१८आभरणविहिं) आभरण आदि को बनाने एव उन्हें यथास्थान धारण करने की, समवायाङ्ग ज्ञाता, राजप्रश्नीय और जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति में उक्त 'वत्थविहिं' वस्त्रविधि का, ज्ञाता, राजप्रश्नीय तथा जम्बूद्वीप में उक्त 'विलेवणविहिं' विलेपनविधि का समावेश यहीं पर हो जाता है, (१९ सयणविहिं) शय्या आदि बनाने का, (२० अज्ज) आर्याछन्द-मात्रिक छंदों को रचने की, (२१ पहेलिय) प्रहेलिका की, अर्थात् गूढ आशयवाली गद्यपद्यमयी रचना करने की (२२ मागहिय) मागधिका की अर्थात् मगध–देशकी भाषा में कविता रचने की, (२३ गाह) संस्कृत से भिन्न भाषा मे मात्रिक छन्दों में कविता रचने की, अथवा कलिंग आदि देशों की भाषा में निबद्ध कविता के विज्ञान की, (२४ गीइय) पूर्वार्ध के सदृश उत्तरार्ध लक्षणरूप गीतिका छन्द मे काव्य रचने का, (२५ सिलोय) अनुष्टुप् आदि छंदों में श्लोकों को रचने की, (२६ हिरण्णजुत्ति) चाँदी बनाने की विधि की (२७ सुव

(आभरणविहिं) આભરણુ આદિ બનાવવાની, સમવાયાગ, જ્ઞાતા, રાજપ્રશ્નીય અને જબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમા ઉક્ત 'वत्थविहिं' વસ્ત્રવિધિનો, અને જ્ઞાતા, રાજ પ્રશ્નીય અને સમવાયાગમા ઉક્ત 'विलेवणविहिं' વિલેપનવિધિનો સમાવેશ અહીં જ કરવામા આવ્યો છે ૧૯ (सयणविहिं) શય્યા આદિ બનાવવાની, ૨૦ (अज्ज) આર્યા છદ–માત્રિક–છદો રચવાની, ૨૧ (पहेलिय) પ્રહેલિકાની અર્થાત ગૂઢ આશયવાળી ગદ્યપદ્યમયી રચના કરવાની, ૨૨ (मागहिय) માગધી અર્થાત્ મગધ દેશની ભાષામા કવિતા રચવાની, ૨૩ (गाह) સસ્કૃતથી જુદી ભાષામા માત્રિક છદોમા કવિતા રચ વાની, અથવા કલિગ આદિ દેશોની ભાષામા રચિત કવિતાના વિજ્ઞાનની, ૨૪ (गीइय) પૂર્વાર્ધના જેમ ઉત્તરાર્ધલક્ષણુ રૂપ ગીતિકા છદમા કાવ્ય રચવાની, ૨૫ (सिलोयं) અનુષ્ટુપ આદિ છદોમા શ્લોકો રચવાની, ૨૬ (हिर

हिरण्णजुत्ति २६, सुवण्णजुत्ति २७, गंधजुत्ति २८, चुण्णजुत्ति २९, तरुणीपडिकम्म ३०, इत्थिलक्खण ३१, पुरिसलक्खणं ३२ हयलक्खण ३३, गयलक्खण ३४ गोणलक्खण ३५, कुक्कुडलक्खण

विधिम् २६, 'सुवन्नजुत्ति' सुवर्णयुक्ति=सुवर्णनिर्माणोपायम् २७ 'गंधजुत्ति' गन्धयुक्ति=गन्धद्रव्यनिर्माणविधिम् २८, 'चुन्नजुत्ति' चूर्णयुक्ति=वशीकरणान्तर्धानार्थं तत्तदुचितद्रव्याण्येकत्रीकृत्य तत्पिष्टीकरणविधिम् २९, 'तरुणीपडिकम्म' तरुणीपरिकर्म=युवतीरूपशोभापरिवर्धनविधिम् ३०, 'इत्थिलक्खण' स्त्रीलक्षणम्=पद्मिनीहस्तिन्यादियुवतीनां लक्षणम् ३१, 'पुरिसलक्खण' पुरुषलक्षणम्=उत्तमाधमपुरुषाणां लक्षणविज्ञानम् ३२, 'हयलक्खण' हयलक्षण-ऽश्वप्राशस्त्यसूचकादिलक्षणविज्ञानम् 'हयलक्खण' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'आससिक्ख' इत्यस्य समावेश ३३, 'गयलक्खण' गजलक्षण=हस्तिशुभाऽशुभलक्षणविज्ञानम्, 'गयलक्खण' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'हत्थिसिक्ख' इत्यस्य समावेश ३४, 'गोणलक्खण' गोलक्षण- सास्नाविकला अतिरूक्षा मूषिकनयनाश्च न शुभदा गाव' इत्यादिविज्ञानम् ३५, 'कुक्कुडलक्खण' कुक्कुटलक्षणम्, 'कुक्कुडलक्खण

न्नजुत्ति) सुवर्णनिर्माण करने की विधि की, (२८ गंधजुत्ति) गन्धद्रव्य को बनाने की विधि की, (२९ चुन्नजुत्ति) वशीकरण आदि चूर्ण को बनाने वाली औषधियों को एकत्रित कर उनको पिष्ट करने की विधि की (३० तरुणीपडिकम्म) युवती के रूप की शोभा बढाने की विधि की, (३१ इत्थिलक्खण) पद्मिनी, हस्तिनी आदि युवतियों को जानने के लक्षणों की, (३२ पुरिसलक्खण) पुरुषों को पहिचानने के लक्षणों की, (३३ हयलक्खण) अश्वों के लक्षणों को जानने की तथा उनको चलाने की (३४ गयलक्खण) हाथी के लक्षणों को जानने की, यहाँ पर समवायाग में उक्त 'हत्थिसिक्ख' हस्तिशिक्षा कला का समावेश हुआ है, (३५ गोणलक्खण) गाय के लक्षणों को जानने की, (३६ कुक्कुडलक्खण) कुक्कुट-

ण्णजुत्ति) चांदी બનાવવાની વિધિની, २७ (सुवन्नजुत्ति) સુવર્ણનિર્માણ કરવાની વિધિની, २८ (गंधजुत्ति) ગંધદ્રવ્ય બનાવવાની વિધિની, २९ (चुन्नजुत्ति) વશીકરણ આદિ ચૂર્ણ બનાવવાની ઔષધીઓને એકઠી કરી તેને પીસવા (વાટી નાખવા)ની વિધિની, ૩૦ (तरुणीपडिकम्म) યુવતીના રૂપની શોભા વધારવાની વિધિની, ૩૧ (इत्थिलक्खण) પદ્મિની, હસ્તિની આદિ યુવતીઓને જાણવાના લક્ષણોની, ૩૨ (पुरिसलक्खण) પુરુષોને જાણવાના લક્ષણોની, ૩૩ (हयलक्खण) ઘોડાના લક્ષણો જાણવાની તથા તેમને ચલાવવાની, ૩૪ (गयलक्खण) હાથીના લક્ષણો જાણવાની, અહીં સમવાયાંગમાં ઉક્ત 'हत्थि

३६, चक्कलक्खण ३७, छत्तलक्खण ३८, चम्मलक्खणं ३९, दंड लक्खण ४०, असिलक्खण ४१, मणिलक्खण ४२, कागणिलक्खण ४३, वत्थुविज्जं ४४, खधारमाणं ४५, नगरमाण ४६, चारं

इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'मिंढयलक्खण' इत्यस्य समावेश , उपस्करात्मचारेण सादृश्यात् ३६, '**चक्कलक्खण**' चक्रलक्षण=चक्ररत्नगुणदोषविज्ञानम् ३७, '**छत्तलक्खण**' छत्रलक्षण=छत्रस्य शुभाशुभविज्ञानम् ३८, '**चम्मलक्खण**' चर्मलक्षण, चर्म–ढाल इति प्रसिद्ध तस्य शुभाशुभलक्षणज्ञानम् ३९, '**दडलक्खण**' दण्डलक्षणम्=दण्डस्य शुभाशुभलक्षणविज्ञानम् ४०, '**असिलक्खण**' असिलक्षणम्='अङ्गुलीशताधं उत्तम खड्ग' इत्यादिविज्ञानम् ४१, '**मणिलक्खण**' मणिलक्षण=रत्नपरीक्षाविज्ञानम् ४२, '**कागणिलक्खण**' काकणी लक्षणम्–चक्रवर्तिनो रत्नविशेष काकणी, तस्या विषापहरणमानोमानादियोगप्रवर्तकत्वाद्विज्ञानम् ४३, '**वत्थुविज्ज**' वास्तुविद्याम्–वसति अस्मिन्निति वास्तु=गृहादिक तस्य विद्या= वास्तुशास्त्रप्रसिद्ध गृहभूमिगतदोषगुणविज्ञानम्, '**वत्थुविज्ज**' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तयो '**वत्थुमाण**' '**वत्थुनिवास**' इत्यनयो समावेश ४४, '**खधारमाण**'

मुर्गे के लक्षणों को जानने का, समवायाङ्ग में उक्त '**मिंढयलक्खण**' (मेंढेका लक्षण) का **समावेश** यहां हो जाता है । (**३७ चक्कलक्खण**) चक्ररत्न के गुणदोष जानने की, (**३८ छत्तलक्खण**) छत्र के शुभाशुभ जानने की, (**चम्मलक्खण**) ढाल के खोटे–खरे लक्षणों को जानने की, (**४० दडलक्खण**) दड के अच्छे–बुरे लक्षणों को जानने की, (**४१ असिलक्खण**) तलवार के लक्षणों की, (**४२ मणिलक्खणं**) मणिलक्षण जानने की–रत्नकी परीक्षा करने की, (**४३ कागणीलक्खण**) चक्रवर्ती के काकणी रत्न को जानने की, (**४४ वत्थुविज्ज**) वास्तु (घर) शास्त्र की समवायाङ्ग में उक्त '**वत्थुमाण**' वास्तुमान और '**वत्थुनिवेश** वास्तुनिवेश इन दोनों का यहां समावेश होता है, (**४५ खधारमाण**) शत्रु को

सिक्ख' હસ્તિશિક્ષા કળાનો સમાવેશ થયો છે ૩૫ (गोणलक्खण) ગાયના લક્ષણો જાણવાની, ૩૬ (कुक्कुडलक्खण) કુકકુટ–કુકડાના લક્ષણો જાણવાની, સમવાયાગમાં ઉક્ત 'मिंढयलक्खण' (ઘેટાનુ લક્ષણનો સમાવેશ અહીં થાય છે ૩૭ (चक्कलक्खण) ચક્રરત્નના ગુણદોષ જાણવાની, ૩૮ (छत्तलक्खण) છત્રના શુભ અશુભ જાણવાની, ૩૯ (चम्मलक्खण) ઢાલના ખોટા તથા ખરા લક્ષણો જાણવાની, ૪૦ (दडलक्खण) દડના સારા–નરસા લક્ષણો જાણવાની, ૪૧ (असिलक्खणं) તરવારના લક્ષણોની, ૪૨ (मणिलक्खणं) મણિના લક્ષણો જાણવાની, ૪૩ (कागणीलक्खण) ચક્રવર્તીના કાકણી રત્નને જાણવાની, ૪૪ (वत्थुविज्ज)

४७, पडिचारं ४८, वूह ४९, पडिवूह ५०, चक्कवूह ५१, गरुलवूहं

स्कंधावारमान-शत्रु निजेतु कदा कियपरिमितं सैन्यं निवशनीयमिति प्रमाणविज्ञानम्। 'खधारमाण' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'खधावारणिवेस' इत्यस्य समावेश 'नगरमाण' नगरमानम्-अस्मिन् प्रदेशे कीदृगमायामदैर्घ्योपलक्षितं नगरं निर्मापणीयं, येन विजयशाली भवेयम्, कस्य वर्णस्य कस्मिन् स्थाने निवश श्रेष्ठ इति विज्ञानम्, 'नगरमाण' इत्यत्र समवायाङ्गोक्तस्य 'नगरणिवेस' इत्यस्य समावेश ४६, 'चार' चार=ज्योतिश्चारविज्ञानम्। 'चार' इत्यत्र समवायाङ्गोक्ताना 'चदलक्खण' सूरचरिय, राहुचरिय, गहचरिय' इत्येतेषा चतुर्णां समावेश ४७, 'पडिचारं' प्रतिचार=प्रतिवर्तितचारम्-इष्टानिष्टफलजनकशान्तिकर्मादिक्रियाविशेषविज्ञानम, 'पडिचार' इत्यत्र 'सोभागकर, दोभागकर, विज्जागय, मतगय, रहस्सगय, सभासचार' इत्येतेषा समवायाङ्गोक्ताना षण्णा समावेश ४८, 'वूह' व्यूह-शकटव्याकृतिसैन्यरचनम् ४९, 'पडि-

जीतने के लिये कितनी सेना होनी चाहिये इस प्रकार सेना के परिमाण को जानने की, यहाँ पर समवायाङ्ग म उक्त 'खधावारणिवेस' स्कन्धावारनिवश का समावेश होता है। (४६ नगरमाण) इस प्रदेश म कितना लंबा कितना चौडा नगर बसाना चाहिये जिससे मैं विजयशाली हो सकू तथा किस वर्ण को किस स्थान म बसाना श्रेष्ठ होगा इन सब बातों के विज्ञान की, समवायाङ्ग मे उक्त 'नगरनिवेस' नगरनिवेश का अन्तर्भाव यहीं पर हो जाता है। (४७ चार) ज्योतिश्चक्र की, समवायाङ्ग मे कथित (चदलक्खण) चद्रमा के लक्षण, (सूरचरिय राहुचरिय गहचरिय) सूर्य की चाल, राहु का चाल एवं ग्रहों की-चाल, इन सबों का समावेश 'चार' मे समझना चाहिए। (४९ पडिचार) इष्टानिष्टफलजनक शान्तिकर्म आदि क्रियाविशेषों के विज्ञान का, यहाँ समवायाग कथित "सोभागकर दोभागकर विज्जागय मत-

વાસ્તુ (ઘર) શાસ્ત્રની, સમવાયાગમા ઉક્ત "वत्थुमाण वत्थुनिवेस" વાસ્તુમાન તેમજ વાસ્તુનિવેશનો સમાવેશ અહી થાય છે ૪૫ (खधारमाण) શત્રુને જીતવા માટે કેટલી સેના હોવી જોઈએ, એ રીતે સેનાના પરિમાણને (ગણતરી) જાણવાની, સમવાયાગમા ઉક્ત 'खधावारनिवेस' સ્કધાવારનિવેશનો અહી પર સમાવેશ થાય છે, ૪૬ (नगरमाण) આ પ્રદેશમા કેવડુ લાબુ અને કેટલુ પહોળુ નગર વસાવવુ જોઈએ કે જેથી હુ વિજયશાળી થઈ શકુ તથા કયા વર્ણ (જાત) ને કયા સ્થાનમા વસાવવુ શ્રેષ્ઠ થશે એ બધી વાતોના વિજ્ઞાનની, સમવાયાગમા ઉક્ત 'नगरनिवेस' નગરનિવેશકળાનો સમાવેશ અહી થયો છે ૪૭ (चार) જ્યોતિશ્ચક્રની, સમવાયાગમા કહેલ

५२, सगडवूहं ५३, जुद्धं ५४, निजुद्धं ५५, जुद्धाइजुद्धं ५६, मुट्ठि-

वूह ' प्रतिव्यूहम्=व्यूहप्रतिपक्षिभूत व्यूह–सैन्यरचनाविशेषम् ५०, 'चक्कवूह' चक्रव्यूहम्=सैन्यस्य चक्राकाररचनाविशेषम् ५१, 'गरुलवूह' गरुडव्यूह=गरुडाकृतिसेनानिवेशपरिज्ञानम् ५२, 'सगडवूह' शकटव्यूह=शकटाकृतिसैन्यरचनाम् ५३, 'जुद्ध' युद्ध=सग्रामम्, 'जुद्ध' इत्यत्र ज्ञाता–समवायाङ्गोक्तस्य 'अट्ठिजुद्ध' इत्यस्य, तथा–समवायाङ्गोक्तस्य 'दडजुद्ध' इत्यस्य, तथा जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिकथितस्य 'दिट्ठिजुद्धं' इत्यस्य, तथा–राजप्रश्नीयसूत्रोक्तस्य 'असिजुद्ध' इत्यस्य च समावेश ५४, 'निजुद्ध' नियुद्ध=मल्लयुद्धम् ५५, 'जुद्धाइजुद्ध' युद्धातियुद्धम्=खड्गादिप्रक्षेपपूर्वक महायुद्धम् ५६, 'मुट्ठिजुद्ध' मुष्टियुद्धम्, योधयो परस्पर मुष्ट्या हननम् ५७, 'बाहुजुद्ध' बाहुयुद्धम् ५८, 'लयाजुद्ध' लतायुद्ध

गय रहस्सगय सभासचार " इस पाठ का समावेश हुआ है। (४९ वूह) शकट आदि के आकार में सैन्य स्थापित करने की, (५० पडिवूह) व्यूह के प्रतिपक्षी व्यूह की रचना करने की, (५१ चक्कवूह) चक्रव्यूह का–सैन्य को चक्राकार रचने की, (५२ गरुलव्वूह) गरुडव्यूह की–गरुड़ की आकृति के समान सैन्य को रचने की, (५३ सगडवूह) शकट की आकृति के समान सैन्य को रचने की, (५४जुद्ध) सग्राम करने की, यहाँ पर ज्ञाता, समवायाङ्ग मे कथित (अट्ठिजुद्ध) अस्थियुद्ध का, (दडजुद्ध) दडयुद्ध का, तथा जबूद्वीप-प्रज्ञप्ति मे प्रतिपादित (दिट्ठिजुद्ध) दृष्टियुद्ध का और राजप्रश्नीयसूत्र में बताया गया (असिजुद्ध) तलवार से युद्ध करने का समावेश हुआ है, (५५ निजुद्ध) मल्लयुद्ध की, (५६ जुद्धाइजुद्ध) खड्गादिप्रक्षेपपूर्वक महायुद्ध करने की, (५७ मुट्ठिजुद्ध) मुष्टियुद्ध करने की, (५८ बाहुजुद्ध) बाहु से युद्ध करने की, (५९ लयाजुद्ध) लतायुद्ध की, जिस प्रकार लता

'चदलक्खण' ચંદ્રમાના લક્ષણ 'सूरचरियं राहुचरियं गहचरियं' સૂર્યની ચાલ, રાહુની ચાલ તેમજ ગ્રહોની ચાલ એ બધાનો સમાવેશ 'चार' મા સમજવો જોઈએ ૪૮ (पडिचार) ઇષ્ટ–અનિષ્ટ ફળજનક શાંતિકર્મ આદિ ક્રિયાવિશેષના વિજ્ઞાનની, અહી સમવાય અગમા કહેલ "सोभागकरं, दोभागकरं, विज्जागयं, मतगयं, रहस्सगयं, सभासचारं" આ પાઠનો સમાવેશ થયો છે, ૪૯ (वूह) શકટ [ગાડુ] આદિના આકારમા સૈન્ય સ્થાપિત કરવાની, ૫૦ (पडिवूह) વ્યૂહના પ્રતિપક્ષી વ્યૂહની રચના કરવાની, ૫૧ (चक्कवूह) ચક્રવ્યૂહની–સૈન્યને ચક્રાકાર રચવાની, ૫૨ (गरुलवूहं) ગરુડવ્યૂહની–ગરુડની આકૃતિના જેવી સૈન્યરચના કરવાની, ૫૩ (सगडवूह) શકટની આકૃતિ ના સમાન સૈન્ય રચવાની, ૫૪ (जुद्ध) સગ્રામ કરવાની, અહી 'જ્ઞાતા અને સમવાયાગ'મા કહેલ (अट्ठिजुद्ध) અસ્થિયુદ્ધનો, (दडजुद्ध) દડયુદ્ધનો તથા जबुद्दीप

जुद्ध ५७ बाहुजुद्ध ५८, लयाजुद्ध ५९, ईसत्थं ६० छरुप्पवायं ६१, धणुव्वेय ६२, हिरण्णपागं ६३, सुवण्णपाग ६४, सुत्तखेड ६५,

यथा लता वृक्षमारोहन्ती आमूलमाशिरो वृक्षमावेष्टयति, तथा यत्र योधः प्रतियोधशरीरं गाढं निपाड्य भूमौ पातयति तल्लतायुद्धम् ५९, 'ईसत्थ' इषुशास्त्र=नागबाणादिदिव्यास्त्रसूचक शास्त्रम्, 'ईसत्थ' इति प्राकृतशैल्या इषुशास्त्रम् ६०, 'छरुप्पवाय' क्षुरप्रपातम्, क्षुर ='क्षुरा' इति प्रसिद्ध छेदनशस्त्रविशेष, तस्य प्रपात =पातनम् ६१, 'धणुव्वेय' धनुर्वेद=धनुशास्त्रम् ६२, 'हिरण्णपाग' हिरण्यपाक=रजतसिद्धि ६३, 'सुवण्णपाग' सुवर्णपाक=कनकसिद्धिम्, 'सुवण्णपाग' इत्यत्र समवायाङ्गराजप्रश्नीयसूत्रोक्तयो 'मणिपाग धातुपाग' इत्यनयो समावेश ६४, 'सुत्तखेड' सूत्रखेल=सूत्रक्रीडाम् ६५, 'वट्टखेड' वृत्तखेलम् ६६, एतत्कलाद्वय लोकतो बोध्यम्। 'वट्टखेड' इत्यत्र 'चम्मखेड' चर्मखेलम्—इत्यस्य समवायाङ्गोक्तस्य समावेश ।

वृक्ष पर चढ कर नीचे से ऊपर तक वृक्ष को लपेट लेती है उसी प्रकार योधा जिस युद्ध में प्रतियोधा के शरीर को अत्यन्त पाडित कर जमीन पर पटक देते हैं और उसके ऊपर चढ बैठते हैं वह लतायुद्ध है उसकी, (६० ईसत्थ) इषुशास्त्र की, 'ईसत्थ' यहा पर प्राकृतशैली से इषुशास्त्र समझना चाहिये । नागबाण आदि दिव्य अस्त्र आदि का सूचक जो शास्त्र है उसका नाम इषुशास्त्र है उस की, (६१ छरुप्पवाय) क्षुरा से युद्ध करने की, (६२ धणुव्वेय) धनुर्वेद की, (६३ हिरण्णपाग) रजतसिद्धि की, (६४ सुवण्णपाग) सुवर्णसिद्धि की, राजप्रश्नीय एव समवायाग में कथित मणिपाक और धातुपाक का समावेश यहीं करना चाहिये । (६५ सुत्तखेड) सूत्र—डोरा से खेलने की, (६६ वट्टखेड) वर्त्त-रस्सी पर खेलने की, यहाँ पर समवायाङ्गोक्त—(चम्मखेड) चमडा से खेलना—इसका भी समावेश

प्रज्ञप्ति मा प्रतिपादन करेल (दिट्ठिजुद्ध) दृष्टियुद्धनो अने 'राजप्रश्नीय' सूत्रमा बतावेल (असिजुद्ध) तलवारथी युद्ध करवानो समावेश थयेलो छे ५५ (निजुद्ध) मल्लयुद्धनी, ५६ (जुद्धाइजुद्ध) खड्ग आदि प्रक्षेपपूर्वक [घा मारीने] महायुद्ध करवानी, ५७ (मुट्ठिजुद्ध) मुष्टियुद्ध करवानी, ५८ (बाहुजुद्ध) बाहुथी युद्ध करवानी, ५९ (लयाजुद्ध) लतायुद्धनी, जे रीते लता [वेल] वृक्ष उपर चडीने नीचेथी उपर सुधी वृक्षने लपेटी ले छे तेवी ज रीते योधा जे युद्धमा सामेना योधाना शरीरने गाढ रूपथी पीडा करी जमीन उपर पाडी दे छे अने तेना उपर चडी बेसे छे ते लतायुद्ध छे, तेनी, ६० (ईसत्थ) ईषुशास्त्रनी, 'ईसत्थ' अहीं प्राकृत शैलीथी ईषुशास्त्र समजी लेवु जोइए नागबाण आदि दिव्य अस्त्र आदिनु सूचक जे शास्त्र छे तेनु नाम ईषुशास्त्र छे तेनी, ६१ (छरुप्पवाय) छराथी युद्ध करवानो, ६२ (धणुव्वेय) धनुर्वेदनी, ६३ (हिरण्णपाग) रजतसिद्धिनी, ६४ (सुवण्णपाग) सुवर्णसिद्धिनी, 'राजप्रश्नीय'

वट्टखेड ६६, णालियाखेड ६७, पत्तच्छेज्ज ६८, कडच्छेज्जं ६९, सज्जीवं ७०, निज्जीव ७१, सउणरुय ७२-मिति बावत्तरिकलाओ सेहावित्ता सिक्खावेत्ता अम्मापिईणं उवणेहिति ॥ सू० ४६ ॥

'नालियाखेड' नालिकाखेलम्=द्यूतविशेषम्-मा भूद्विष्टमायादः विपरीतपाशकनिपतनमिति नालिकाया यत्र पाशकः पात्यते । यद्यपि द्यूते एवास्य समावेशो भवितुमर्हति तथापि नालिकाखेलप्राधान्यज्ञापनार्थं भेदेन ग्रहणम् ६७, 'पत्तच्छेज्जं' पत्रच्छेद्यम्=अष्टोत्तरशतपत्राणां मध्ये विवक्षितमल्याकपत्रच्छेदने हस्तलाघवम् ६८, 'कडच्छेज्ज' कडच्छेद्यम्-कट (चटाई)-वत् क्रमाच्छेद्यं वस्तु यत्र विज्ञाने तत्तथा तत ६९, 'सज्जीव' सजीव=सजीवकरण-मृतधात्वादीनां सहजस्वरूपापादनम् ७०, 'निज्जीव' निर्जीव=निर्जीवकरणम्-हेमादिधातुमारणं पारदमारणं वा ७१, 'सउणरुय' शकुनरुतम्, अत्र शकुनपदं रुतपदं चोपलक्षणम्, तेन सर्वशकुनसंग्रहः, गतिचेष्टादिगवलोकनादिपरिग्रहश्च ७२, 'इति बावत्तरिकलाओ' इति द्वासप्ततिकला=द्वासप्ततिपुरुषकला 'सेहावित्ता सिक्खावेत्ता' सेधयित्वा शिक्षयित्वा च 'अम्मापिईण उवणेहिति' मातापित्रोरुपनेष्यति=समर्पयिष्यति ॥ सू ४६ ॥

हुआ है। (६७ नालियाखेड) द्यूतविशेष खेलने की-नालिका में पासे डालकर जुआ खेलने की, (६८ पत्तच्छेज्ज) पत्र छेदन करने की, १०८ पत्रों में से विवक्षित पत्र को छेदन करने में हाथ की कुशलता की, (६९ कडच्छेज्ज) कट की अर्थात् चटाई की तरह क्रम २ से छेदन करने की, (७० सज्जीव) मारी हुई धातुओं को पुनः प्रकृतिस्थ करने की, (७१ निज्जीव) निर्जीव करने की-हेमादिक धातुओं को मारने की, अथवा पारे को मारने की, (७२ सउणरुय) पक्षियों के शब्द पहिचानने की उनका गति, चेष्टा एवं अवलोकन आदि जानने का कला, (इति बावत्तरिकलाओ सेहावित्ता सिक्खावेत्ता अम्मापिईण

તેમજ 'સમવાયાંગ'માં કહેલ મણિપાક અને ધાતુપાકનો સમાવેશ અહીં કરવો જોઇએ ૬૫ (सुत्तखेड) સૂત્ર-દોરાથી રમવાની, ૬૬ (वट्टखेड) વર્ત-દોરડા પર રમવાની, અહીં સમવાયાંગમાં કહેલ (चम्मखेड) 'ચામડાથી ખેલવું' એનો પણ સમાવેશ કર્યો છે ૬૭ (नालियाखेड) દ્યૂતવિશેષ રમવાની-નાલિકામાં પાસા નાખીને જુગાર રમવાની, ૬૮ (पत्तच्छेज्ज) પત્ર કાપવાની, ૧૦૮ પત્રોમાંથી વિવક્ષિત પત્રો કાપવામાં હાથની કુશળતા ની, ૬૯ (कडच्छेज्ज) કટની-અર્થાત્ ચટાઈની પેઠે ક્રમક્રમથી છેદન કરવાની, ૭૦ (सज्जीव) મારેલી ધાતુઓને ફરીને પ્રકૃતિસ્થ કરવાની, ૭૧ (निज्जीव) નિર્જીવ કરવાની-હેમ આદિક ધાતુઓને મારવાની, અથવા પારાને મારવાની ૭૨ (सउणरुय) પક્ષિઓના શબ્દ સમજવાની તેમની ગતિ, ચેષ્ટા તેમજ અવલોકન આદિ જાણવાની કળા (इति बावत्तरिकलाओ सेहावित्ता सिक्खावित्ता

मूलम्—तए णं तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेणं वत्थ-गंध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिति सम्माणेहिति, सक्का-

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो त कलायरियं' तत खलु तस्य दृढप्रतिज्ञस्य दारकस्य अम्बापितरौ त कलाचार्यं 'विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण' विपुलेनाऽशनपानखाद्यस्वाद्येन 'वत्थ-गध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिंति सम्माणेहिंति' वस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण च सत्कारयिष्यत सम्मानयिष्यत —सुगमानि पदानि वाक्यानि च। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कृत्य समान्य 'विउलं जीवियारिह पीइदाण दलइस्सति' विपुल जीवि

उवणेहिति) ये ७२ कलायें पुरुषकी हैं, इन कलाओं की शिक्षा कलाचार्य उसे देगा, पश्चात् वह उसे उसके मातापिता के पास लाकर सौंप देगा ॥ सू ४६ ॥

'तए ण तस्स' इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स) उस दृढ प्रतिज्ञकुमार के (अम्मापियरो) मातापिता (त कलायरिय) उस कलाचार्य का (विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण वत्थ-गध-मल्ला-लकारेण य सक्कारेहिंति) विपुल, अशन, पान, खादिम, स्वादिम, वस्त्र, गध, एव माला तथा अलकारों के प्रदान से खूब सत्कार करेंगे। (सम्माणेहिंति) खूब सन्मान करेंगे। (सक्कारित्ता सम्माणित्ता) सत्कार एव सन्मान करके पश्चात् वे उसे (विउल जीवियारिह पीइदाण दलइस्सति)-

अम्मापिईण उवणेहिति) આ ૭૨ કળાઓ પુરુષની છે એ કળાઓની કલાચાર્ય તેને શિક્ષા આપશે પછી તે તેને તેના માતાપિતાની પાસે લાવીને સોંપી દેશે (સૂ૦ ૪૬)

'तए ण तस्स' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કુમારના (अम्मापियरो) માતાપિતા (त कलायरिय) તે કલાચાર્યને (विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण वत्थ-गध-मल्ला-लकारेण य सक्कारेहिंति) વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, ગંધ તેમજ માલા તથા અલંકારો આપીને ખૂબ સત્કાર કરશે, (सम्माणेहिंति) ખૂબ સન્માન કરશે (सक्कारित्ता सम्माणित्ता) સત્કાર તેમજ સન્માન કરીને પછી તેઓ તેને (विउल जीवियारिह पीइदाण

रित्ता सम्माणित्ता विउल जीवियारिहं पीइदाणं दलइस्सति, दल-इत्ता पडिविसज्जेहिंति ॥ सू० ४७ ॥

मूलम्—तए णं से दढपइण्णे दारए बावत्तरिकला-पंडिए नवगसुत्तपडिबोहिए अट्ठारसदेसभासाविसारए गीयरई

काऽऽर्हं प्रीतिदान दास्यत, 'दलइत्ता' दत्वा 'पडिविसज्जेहिंति' प्रतिविस-र्जयिष्यत ॥ सू० ४७ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से दढपइण्णे दारए' तत स दृढप्रतिज्ञो दारक 'बावत्तरिकलापंडिए' द्वासप्ततिकलापण्डित 'नवगसुत्तपडि-बोहिए' नवाङ्गसुप्तप्रतिबोधित-नवाङ्गानि=द्वे श्रोत्रे, द्वे नेत्रे, द्वे घ्राणे, एका च जिह्वा, त्वगेका, मनश्चैकमिति, तानि सुप्तानीव सुप्तानि-बाल्यादव्यक्तचेतनानि, तानि प्रतिबोधितानि=यौवनेन व्यक्तचेतनावन्ति कृतानि यस्य स तथा। 'गीयरई' गीतरति=गानप्रिय, 'गंधव्व-णट्ट-

विपुल रूप में जीविका के योग्य प्रीतिदान देंगे, (दलइत्ता पडिविसज्जेहिंति) और देकर उसे विसर्जित कर देंगे ॥ सू ४७ ॥

'तए ण से दढपइण्णे दारए' इत्यादि।

(तए ण) इस के बाद (से) वह (दढपइण्णे) दृढप्रतिज्ञ (दारए) कुमार (बावत्तरिकलापंडिए) बहत्तर कलाओं मे पंडित (नवगसुत्तपडिबोहिए) एव सुप्त नवागों–२ कान, २ नेत्र, २ नासिका के छिद्र, १ जिह्वा, १ स्पर्शन इन्द्रिय और मन के प्रतिबोध–जागृति से युक्त–यौवनावस्था सपन्न होकर, (अट्ठारसदेसभासाविसारए) १८ देशों की भाषा का ज्ञाता होगा, (गीयरई गंधव्वणट्टकुसले) यह कुमार गीत मे

दलइस्सति) વિપુલ રૂપમા જીવિકાને યોગ્ય પ્રીતિદાન આપશે (दलइत्ता पडिवि सज्जेहिंति) અને આપીને તેમનુ વિસર્જન કરી દેશે (સૂ ૪૭)

'तए ण से दढपइण्णे दारए' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से) તે (दढपइण्णे) દૃઢપ્રતિજ્ઞ (दारए) કુમાર (बावत्तरिकलापंडिए) બોઉતેર કળાઓમા પંડિત (नवगसुत्तपडिबोहिए) તેમજ સુપ્ત નવ અંગો–૨ કાન, ૨ નેત્ર, ૨ નાસિકાના છિદ્ર, ૧ જીભ ૧ સ્પર્શન ઇન્દ્રિય અને મનના પ્રતિબોધ–જાગૃતિથી યુક્ત–યૌવનાવસ્થા સંપન્ન થઇને (अट्ठारसदेसभासाविसारए) ૧૮ દેશોની ભાષાનો જ્ઞાતા થશે (गीयरई

गंधव्वणट्टकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही बाहुप्पमद्दी वियालचारी साहसिए अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ ॥ सू० ४८ ॥

मूलम्——तए णं दढपइण्णं दारगं अम्मापियरो बाव-

कुसले ' गान्धर्व—नाट्यकुशल —गान्धर्वे=गीतविद्याया नाट्ये=नाट्यशास्त्रे च कुशल =निपुण , ' अट्ठारस-देसभासा-विसारए ' अष्टादश-देश-भाषा-विशारद , ' हयजोही ' हय-योधी-हयेन=अश्वेन युध्यते तच्छीलो हययोधी, एव ' गयजोही रहजोही बाहुजोही ' गजयोधी रथयोधी बाहुयोधी—ज्ञातव्य ' बाहुप्पमद्दी ' बाहुप्रमर्दी—बाहुभ्या प्रमृद्नाति तच्छील बाहुप्रमर्दी, ' वियालचारी ' विकालचारी-निर्भयत्वाद्विकाले रात्रावपि चरति तच्छीलो विकालचारी, अत एव 'साहसिए' साहसिक =अतिशूर , ' अल भोगसमत्थे ' अलम्भोगसमर्थ —अलम्=अत्यर्थं भोगानुभवसमर्थ ' यावि भविस्सइ ' चापि भविष्यति ॥ सू० ४८ ॥

टीका—' तए ण '-इत्यादि । ' तए ण दढपइण्ण दारय ' तत खलु दृढ-

अनुराग वाला तथा गान्धर्वविद्या मे और नृत्यकला मे कुशल होगा । (हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही) यह अश्वयोधी, गजयोधी, रथयोधी और बाहुयोधा होगा । (बाहुप्पमद्दी वियालचारी साहसिए) यह बाहुप्रमर्दी होगा और अति शूर होगा, इस लिये इसे विकाल रात्रि मे भी आने-जाने मे कोई भय नहीं होगा। (अल भोगसमत्थे यावि भविस्सइ) तथा यह भोगसमर्थ भी होगा ॥ सू ४८ ॥

' तए ण दढपइण्ण दारग ' इत्यादि ।

(तए ण) बाद मे (दढपइण्ण दारग) इस अपने दृढप्रतिज्ञ बालक को

गंधव्व-णट्ट-कुसले) એ કુમાર ગીતમા, ગાધર્વવિદ્યામા અને નૃત્યકળામા કુશળ થશે (हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही) એ અશ્વયોધી, ગજયોધી, રથયોધી, અને બાહુયોધી થશે (बाहुप्पमद्दी वियालचारी साहसिए) એ બાહુપ્રમર્દી થશે અને અતિ શૂરવીર થશે આ માટે તેને વિકાળ રાત્રિમા પણ આવવા-જવામા કોઈ જાતનો ભય થશે નહિ (अल भोगसमत्थे यावि भविस्सइ) તથા આ ભોગસમર્થ પણ થશે (सू ४८)

'तए ण दढपइण्ण दारग' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (दढपइण्ण दारग) આ પોતાના દૃઢપ્રતિજ્ઞ બાળકને

त्तरिकलापडिय जाव अल भोगसमत्थ वियाणित्ता विउलेहिं अण्णभोगेहि पाणभोगेहिं वत्थभोगेहिं सयणभोगेहिं उवणिमंतेहिंति ॥ सू० ४९ ॥

मूलम्—तए णं से दढपइण्णे दारए तेहिं विउलेहिं अण्ण-

प्रतिज्ञ दारकम् 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'बावत्तरिकलापडिय' द्वासप्ततिकलापण्डित 'जाव' यावत्-अत्र-यावच्छब्दाद्-अष्टादशदेशभाषाविशारद गीतरतिं गान्धर्वनाट्यकुशल हययोधिनम्-इत्यादीनि विशेषणानि द्वितीयैकवचनान्तानि ज्ञेयानि। 'अल भोगसमत्थ' अल भोगसमर्थम्-अलम्=अत्यर्थं भोगानुभवसमर्थं 'वियाणित्ता' विज्ञाय 'विउलेहिं अण्णभोगेहिं' विपुलैरन्नभोगै 'पानभोगेहिं' पानभोगै 'लेणभोगेहिं' लयनभोगै-चित्रशालाद्यावासनवनवाभोगै 'वत्थभोगेहिं' वस्त्रभोगै, 'सयणभोगेहिं' शयनभोगै 'उवणिमतेहिंति' उपनिमन्त्रयिष्यत =भोगान् भुङ्क्ष्व-इति कथयिष्यत ॥ सू० ४९ ॥

टीका—'तए णं' इत्यादि। 'तए ण से दढपइण्णे दारए' तत खलु

(अम्मापियरो) मातापिता (बावत्तरिकलापडिय जाव अलभोगसमत्थ) ७२ कलाओं में पारगत तथा नवयौवनशाली एव भोग भोगने मे समर्थ जानकर उसे (विउलेहिं) विपुल (अण्णभोगेहिं) अन्न के भोगों से, (पाणभोगेहिं) पान करने योग्य द्रव्यों के भोगों से, (लेणभोगेहिं) विविध चित्रों से सुशोभित प्रासाद के भोगों से, (वत्थभोगेहिं) सुन्दर २ वस्त्रों को इच्छानुसार पहरने रूप भोगों से एव (सयण भोगेहिं) शय्या आदि के भोगों से (उवणिमतेहिंति) आमत्रित करेंगे, अर्थात 'भोगों को भोगो' ऐसा उससे कहेंगे ॥ सू ४९ ॥

(अम्मापियरो) માતાપિતા (बावत्तरिकलापडिय जाव अल भोगसमत्थ) ૭૨ કળાઓમા પારગત અને નવયૌવનશાળી તેમજ ભોગ ભોગવવામા સમર્થ જાણીને તેને (विउलेहिं) વિપુલ (अण्णभोगेहिं) અન્નના ભોગોથી (पाणभोगेहिं) પાન કરવાને યોગ્ય દ્રવ્યના ભોગોથી (लेणभोगेहिं) વિવિધ ચિત્રોથી સુશોભિત પ્રાસાદ (મહેલ)ના ભોગોથી (वत्थभोगेहिं) સુદર સુદર વસ્ત્રોને ઇચ્છાનુસાર પહેરવા રૂપ ભોગોથી તેમજ (सयणभोगेहिं) શય્યા આદિના ભોગોથી (उवणिमतेहिंति) આમન્ત્રિત કરશે, અર્થાત 'ભોગોને ભોગવો' એમ તેને કહેશે (સૂ ૪૯)

भोगेहिं जाव सयणभोगेहि णो सज्जिहिति, णो रज्जिहिति, णो गिज्झि-हिति, णो मुज्झिहिति, णो अज्झोववज्जिहिति ॥ सू० ५० ॥

मूलम्—से जहाणामए उप्पले इ वा पउमे इ वा कुसु-

स दृढप्रतिज्ञो दारक 'तेहिं विउलेहिं अण्णभोगेहिं जाव सयणभोगेहिं' तैर्विपुलैरन्नभोगैर्यावच्छयनभोगै —अत्र यावच्छब्दात्पानलयनवस्त्रभोगैरिति ग्राह्यम्, 'णो सज्जिहिति' नो सङ्क्ष्यति—न सङ्ग=सम्बन्ध करिष्यति, 'णो रज्जिहिति' नो रङ्क्ष्यति—न राग=प्रेम भोगसम्बन्धहेतु करिष्यति, 'णो गिज्झिहिति' नो गर्द्धिष्यते=नो गृद्धिभाव करिष्यति, 'णो मुज्झिहिति' नो मोहिष्यति=मोह न करिष्यति 'णो अज्झोववज्जिहिति' नो अध्युपपत्स्यते=न तदेकाग्रमना भविष्यति ॥ सू० ५० ॥

टीका—'से जहाणामए' इत्यादि। 'से जहाणामए' अथ यथा नाम

'तए ण से दढपइण्णे' इत्यादि।

(तए ण) माता-पिता के इन वचनों को सुनने के बाद (से दढपइण्णे दारए) वह दृढप्रतिज्ञ कुमार (तेहिं विउलेहिं अण्णभोगेहिं जाव सयणभोगेहिं णो सज्जिहिति) उन अन्न आदि विपुल भोगों मे बिलकुल ही आसक्तचित्त नहा होगा। (णो रज्जिहिति) अनुरक्त नहीं होगा। (णो गिज्झिहिति) उनमें गृद्ध नहीं होगा, (णो मुज्झिहिति) मूर्च्छित नहीं होगा, और (णोअज्झोववज्जिहिति) न उनमे सर्वथा एकाग्रमन ही होगा ॥ सू ५० ॥

'से जहाणामए' इत्यादि।

इस सूत्र में "इ वा" ये शब्द वाक्यालकार मे प्रयुक्त हुए हैं। (से जहाणा-

'तए ण से दढपइण्णे' ઇત્યાદિ

(तए ण) માતાપિતાના એવા વચન સાભળ્યા પછી, (से दढपइण्णे दारए) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કુમાર (तेहिं विउलेहिं अण्णभोगेहिं जाव सयणभोगेहिं णो सज्जिहिति) તે અન્ન આદિ વિપુલ ભોગોમા બિલકુલ જ મનની આસક્તિ રાખશે નહિ, (णो रज्जिहिति) અનુરક્ત થશે નહિ, (णो गिज्झिहिति) તેમા ગૃદ્ધ થશે નહિ, (णो मुज्झिहिति) મૂર્ચ્છિત થશે નહિ અને તેમા (णोअज्झोववज्जिहिति) સર્વથા એકાગ્રમન પણ થશે નહિ (સૂ ૫૦)

'से जहाणामए' ઇત્યાદિ

આ સૂત્રમા "इ वा" એ શબ્દ વાક્યાલકારરૂપે વપરાયો છે (से जहा

मे इ वा नलिणे इ वा सुभगे इ वा सुगंधे इ वा पोंडरीए इ वा महापोंडरीए इ वा सयसपत्ते इ वा सहस्सपत्ते इ वा सयसहस्सपत्ते इ वा पंके जाए जले सवुड्ढे णोवलिप्पइ पंकरएण, णोवलिप्पइ

'उप्पले इ वा' उत्पल–रक्तकमलम्, 'इ वा' इति वाक्यालङ्कारे 'पउमे इ वा' पद्मम्–कमलमेव, 'कुसुमे इ वा' कुसुमम्, 'नलिणे इ वा' नलिनम्, 'सुभगे इ वा' सुभग–कमलविशेष 'सुगधे इ वा' सुगन्धम्=सन्ध्याविकासिकमलविशेष, 'पोंडरीए इ वा' पुण्डरीक=श्वेतकमलम्, 'महापोंडरीए इ वा' महापुण्डरीक=विशाल श्वेतकमलम्, 'सयपत्ते इ वा' शतपत्रम्=कमलम्, 'सहस्सपत्ते इ वा' सहस्रपत्रम्, 'सयसहस्सपत्ते इ वा' शतसहस्रपत्रम्, एतानि सर्वाणि कमलजातीयान्येव। एतत्प्रत्येकम्–'पके जाये' पङ्के जातम्=कर्दमे समुत्पन्न 'जले सवुड्ढे' जले संवृद्धम्, 'णोवलिप्पइ पकरएण' नोपलिप्यते पङ्करजसा–पङ्क =कर्दम स एव रजो रेणुतुल्यत्वात्, तेन नोपलिप्यते=उपलिप्त न भवतीत्यर्थ । 'णोवलिप्पइ जल

मए) जैसे (उप्पले इ वा) रक्त कमल, (पउमे इ वा) पद्मकमल, (कुसुमे इ वा) कुसुम–पुष्प, (नलिणे इ वा) नलिन–कमलविशेष, (सुभगे इ वा) सुभग कमल, (सुगंधे इ वा) सुगधकमल–सन्ध्याकालविकासी सौगधिक कमल, (पोंडरीए इ वा), पुण्डरीक–श्वेतकमल, (महापोंडरीए इ वा) महापुडरीक–विशाल श्वेतकमल, (सयपत्ते इ वा) शतपत्र कमल, (सहस्सपत्ते इ वा) सहस्रपत्र कमल, (सयसहस्सपत्ते इ वा) लक्षपत्र कमल, ये सब कमल की जातिया है। (पके जाए) ये कीचड उत्पन्न होते हैं, (जले सवुड्ढे) तथा जल मे बढते हे, तो भी (णोवलिप्पइ पकरएण णोवलिप्पइ जलरएण) पक की रज से वे लिप्त नहा होते है और न जल की रज से–बिन्दुओं से लिप्त

णामए) જેમકે (उप्पले इ वा) રક્ત કમળ, (पउमे इ वा) પદ્મ કમળ, (कुसुमे इ वा) કુસુમ-પુષ્પ, (नलिणे इ वा) નલિન–કમળવિશેષ, (सुभगे इ वा) સુભગ કમળ, (सुगंधे इ वा) સુગંધ કમળ–સંધ્યાકાળે વિકાસ પામે તેવું સુગંધવાળું કમળ, (पोंडरीए इ वा) પુંડરીક–શ્વેત કમળ, (महापोंडरीए इ वा) મહાપુંડરીક–વિશાળ શ્વેત કમળ (सयपत्ते इ वा) શતપત્ર કમળ, (सहस्सपत्ते इ वा) સહસ્રપત્ર કમળ, (सयसहस्सपत्ते इ वा) લક્ષપત્ર કમળ, એ બધી કમળની જાતિઓ છે (पके जाए) તે કીચડમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (जले सवुड्ढे) તથા જલમાં વધે છે, તે પણ (णोवलिप्पइ पकरएण व णोलिप्पइ जलरएण) કીચડની રજથી તેઓ લિપ્ત થતા નથી, તેમજ જલના ટીપાંથી એ લિપ્ત થતા નથી, (एवामेव से दढप

जलरएण, एवामेव दढपइण्णेवि दारए कामेहि जाए भोगेहिं संवुड्ढे णोवलिप्पिहिति कामरएण,णोवलिप्पिहिति भोगरएणं, णोवलिप्पिहिति मित्तणाइणियगसयणसंबधिपरिजणेण ॥ सू० ५१ ॥

मूलम्—से णं तहारूवाण थेराणं अतिए केवलं

रएण' नोपलिप्यते जलरजसा 'एवामेव दढपइण्णेवि दारए' एवमेव दृढप्रतिज्ञोऽपि दारक, 'कामेहिं जाए भोगेहिं सवुड्ढे' कामैर्जातो भोगै सवृद्ध 'णोवलिप्पिहिति' नोपलेप्स्यते, 'कामरएण' कामरजसा—काम =शब्दो रूप च, स एव रज कामरजस्तेन, 'णोवलिप्पिहिति' नोपलप्स्यते 'भोगरएण' भोगरजसा—भोग =गन्धो रस स्पर्शश्च, स एव रजो भोगरजस्तेन, 'णोवलिप्पिहिति मित्त—णाइ—णियग—सयण—सबधि—परिजणेण' नोपलेप्स्यते मित्र—ज्ञाति—निजक स्वजन—सम्बधि परिजनेन—मित्राणि=सुहृद, ज्ञातय =सजातीया, निजका =भ्रातुष्पुत्रादय, स्वजना =मातुलादय, सम्बधिन =श्वशुरादय, परिजना =भृत्यादय, एतैर्न लिप्तो भविष्यति ॥ सू ५१ ॥

होते हैं, (एवामेव से दढपइण्णे वि दारए) इस तरह वह दृढप्रतिज्ञ कुमार भी (कामेहिं) कामों से—काम सेवन से (जाए) उत्पन्न होगा, (भोगेहिं सवुड्ढे) भोगों से वृद्धिगत होगा, तो भी वह (कामरएण) काम रजसे (णोवलिप्पिहिति) उपलिप्त नहीं होगा, (भोगरएण णोवलिप्पिहिति) भोगरज से उपलिप्त नहीं होगा। गध, रस, स्पर्श इन गुणों का नाम भोग है। शब्द तथा रूप का नाम काम है। भोगरज एव कामरज इनमे रूपकालकार है। (णोवलिप्पिहिति मित्त—णाइ—णियग—सयण—सबधि—परिजणेण) इसी तरह वह मित्र—सुहृद्, ज्ञाति—सजातीय, निजक—भतीजा आदि, स्वजन—मामा आदि, सबधी—श्वशुर आदि एव परिजन—भृत्य आदि परिकरों के साथ भी मोह को प्राप्त नहीं होगा ॥ सू ५१ ॥

इण्णे वि दारए) तेवीज रीते ते दृढप्रतिज्ञ कुमार पण (कामेहिं) कामोथी—काम सेवनथी (जाए) उत्पन्न थशे, (भोगेहि सवुड्ढे) भोगोथी वृद्धिगत थशे, तो पण ते (कामरएण) कामरजथी (णोवलिप्पिहिति) उपलिप्त थशे नहि (भोगरएण णोवलिप्पिहिति) भोगरजथी उपलिप्त थशे नहि गध, रस, स्पर्श ए गुणोनु नाम भोग छे शब्द तथा रूपनु नाम काम छे भोगरज तेमज कामरज एमा रूपक—अलकार छे (णोवलिप्पिहिति मित्त—णाइ—णियग—सयण—सबधि—परिजणेण) आवी रीते ते मित्र—सुहृद, ज्ञाति—सजातीय, निजक—भ्रातृपुत्र (भत्रिजो) आदि, स्वजन—मामा आदि, सबधी—श्वशुर आदि तेमज परिजन—नोकर आदि परिकरो—परिवारो साथे पण मोहने प्राप्त करशे नहि (सू. ५१)

बोहिं बुज्झिहिति, बुज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिति ॥ सू० ५२ ॥

मूलम्—से णं भविस्सइ अणगारे भगवते ईरियासमिए जाव गुत्तबंभयारी ॥ सू० ५३ ॥

टीका—'से णं' इत्यादि। 'से ण' स दृढप्रति॰ खलु 'तहारूवाण' तथारूपाणा=सम्यग्ज्ञानादिसम्पन्नाना 'थेराण' स्थविराणाम्, 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'केवल बोहिं' केवलं बोधिं=विशुद्ध सम्यग्दर्शन 'बुज्झिहिति' भोत्स्यते=ज्ञास्यति, अनुभविष्यतीत्यर्थ, 'बुज्झित्ता' बुद्ध्वा 'अगाराओ' अगारात्=गृहात्—गृह परित्यज्येत्यर्थ, 'अणगारियं' अनगारिता=साधुत्व 'पव्वइहिति' प्रव्रजिष्यति=प्राप्स्यति ॥ सू. ५२ ॥

टीका—'से ण' इत्यादि। 'से ण' स खलु दृढप्रतिज्ञो दारक 'भविस्सइ अणगारे' अनगारो भविष्यतीत्यन्वय, स कादृशो भविष्यतीत्याह 'भगवते' भगवान्=अतिशयधारी, 'ईरियासमिए' ईर्यासमित =गमनक्रियाया यतनायुक्त, 'जाव' यावत्—यावच्छब्दात्—भाषासमित, एषणासमित, इत्यादि पञ्चसमितियुक्त, 'गुत्तबंभयारी' गुप्तब्रह्मचारी=गुप्तब्रह्मचर्यवान् ॥ सू. ५३ ॥

'से ण तहारूवाण' इत्यादि।

(से ण) वह दृढप्रतिज्ञ कुमार नियम से (तहारूवाण थेराण) तथारूप-सम्यग्ज्ञान आदि गुणों से युक्त स्थविरों के (अंतिए) पास (केवल बोहिं) केवल बोधि को—विशुद्ध सम्यग्दर्शन को (बुज्झिहिति) प्राप्त करेगा—उसका अनुभव करेगा, (बुज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिति) अनुभव करने के बाद फिर वह अगार—अवस्था से विरक्त हो कर साधु अवस्था को प्राप्त करने वाला होगा ॥ सू. ५२ ॥

'से ण भविस्सइ' इत्यादि।

(से ण) वह दृढप्रतिज्ञ कुमार (अणगारे भगवते) अनगार भगवंत

'से ण तहारूवाण' ઈત્યાદિ

(से ण) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કુમાર નિયમથી (तहारूवाण थेराण) તથારૂપ સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ ગુણોથી યુક્ત સ્થવિરોની (अंतिए) પાસે (केवल बोहिं) એક કેવળ વિશુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનને (बुज्झिहिति) પ્રાપ્ત કરશે—તેનો અનુભવ કરશે, (बुज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइहिति) અનુભવ કરી લીધા પછી તે અગાર—અવસ્થાથી વિરક્ત થઈને સાધુ—અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાવાળો થશે (સૂ. ૫૨)

'से ण भविस्सइ' ઈત્યાદિ

(से णं) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કુમાર (अणगारे भगवते) અનગાર ભગવન્ત (भवि

मूलम्—तस्स णं भगवंतस्स एएण विहारेण विहरमाणस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए निरावरणे कसिणे पाडपुण्णे केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्जिहिति ॥ सू० ५४॥

टीका—'तस्स ण' इत्यादि। 'तस्स ण भगवतस्स' तस्य खलु भगवतो दृढप्रतिज्ञस्याऽनगारस्य, 'एएण विहारेण विहरमाणस्स' एतेन विहारेण विहरत– 'अणते' अनन्तम्=अनन्तार्थविषयम्, 'अणुत्तरे' अनुत्तर=सर्वोत्तमम्, 'णिव्वाघाए' निर्व्याघातं=व्याघाताद्बहिर्भूतम्–अप्रतिहतमित्यर्थ, 'निरावरण' क्षायिकत्वादावरणरहितम्, 'कसिणे' कृत्स्नं=सकलार्थग्राहकम्, 'पडिपुण्णे' प्रतिपूर्णं=सकलस्वकीयांशयुक्तम्, 'केवलवरणाणदसणे' केवलवरज्ञानदर्शनम्–केवलम्=असहायम् अतएव वर=श्रेष्ठ ज्ञान

(भविस्सइ) होगा, अर्थात् उत्कृष्ट मुनिराज बनेगा, वह (इरियासमिए जाव गुत्तबभयारी) ईर्यासमिति आदि पाच समितियों और तीन गुप्तियों का आराधक एव यावत् गुप्तब्रह्मचारी होगा ॥ सू० ५३ ॥

'तस्स ण भगवतस्स' इत्यादि।

(तस्स ण भगवतस्स) उन अतिशय प्रभावविशिष्ट दृढप्रतिज्ञ मुनि को (एएण विहारेण विहारमाणस्स) इस प्रकार के विहार से विचरते हुए (अणते) अनन्त पदार्थों के युगपत् जानने के साधक होने से अनन्त, (अणुत्तरे) सर्वोत्कृष्ट, (णिव्वाघाए) निर्व्याघात, (णिरावरणे) आवरणरहित, (कसिणे) ज्ञान के पूर्ण विकास से सकलार्थग्राहक, (पडिपुण्णे) तथा अपने समस्त अविभागी अंशों में से किसी

स्सइ) थशे, अर्थात् ઉत्कृष्ट મુનિરાજ બનશે, તે (इरियासमिए जाव गुत्तबंभयारी) ઈર્યાસમિતિ આદિ પાચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓના આરાધક તેમજ ગુપ્તબ્રહ્મચારી થશે (સૂ. ૫૩)

'तस्स ण भगवतस्स' ઈત્યાદિ

(तस्स ण भगवतस्स) તે અતિશય-પ્રભાવ-વિશિષ્ટ દૃઢપ્રતિજ્ઞ મુનિને (एएण विहारेण विहरमाणस्स) એ પ્રકારના વિહારથી વિચરતા (अणते) અનત પદાર્થોને એકી સાથે જાણુવામા સાધક હોવાથી અનત, (अणुत्तरे) સર્વોત્કૃષ્ટ, (णिव्वाघाए) નિર્વ્યાઘાત, (णिरावरणे) આવરણરહિત, (कसिणे) જ્ઞાનના વિકાસથી સકળ અર્થોને જાણુવા વાળા, (पडिपुण्णे) તથા પોતાના સમસ્ત અવિભાગી અશોમાથી કોઇ પણ અશથી હીન નહિ એવા (केवलवरणाणदसणे)

मूलम्—तए णं दढपइण्णे केवली बहूइं वासाइं केवलिपरियाग पाउणिहिति, पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता, सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता, जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे मुंडभावे अण्हाणए अदंतवणए केसलोए

च दर्शनं चेति ज्ञानदर्शन, तत्र ज्ञान विशेषाऽवबोधरूपम्, दर्शन सामान्यावबोधरूप 'समुपज्जिहिति' समुत्पत्स्यते=उदेष्यति ॥ सू० ५४ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए ण से दढपइण्णे केवली' तत खलु स दृढप्रतिज्ञ केवली 'बहूइ वासाइ केवलिपरियाय' बहूनि वर्षाणि केवलिपर्याय 'पाउणिहिति' पालयिष्यति, 'पाउणित्ता' पालयित्वा, 'मासियाए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता' मासिक्या सलेखनयाऽऽत्मान जूषित्वा=सेवित्वा 'सट्ठिं भत्ताइ अणसणाए छेइत्ता' षष्टिं भक्तानि अनशनेन छित्वा 'जस्सट्ठाए' यस्यार्थाय=यन्निमित्त 'कीरइ'

भी अश से हीन नहीं ऐसे (केवलवरणाणदसणे) इन्द्रियों की सहायता आदि से रहित होने के कारण केवल–असहाय उत्तम ज्ञान एव उत्तमदर्शन उत्पन्न होंगे ॥सू० ५४॥

'तए ण से दढपइण्णे केवली' इत्यादि।

(तए ण) इस के बाद (से दढपइण्णे केवली) वे दृढप्रतिज्ञ केवली भगवान् (बहूइ वासाइं) बहुत वर्षों तक (केवलिपरियाग) केवलिपर्याय का (पाउणिहिति) पालन करेंगे, (पाउणित्ता) पालन करके (मासियाए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता) एक मास की सलेखना से आत्मा को झोसकर (सट्ठिं भत्ताइ अणसणाए छेदित्ता) एव साठ भक्तों का अनशन से छेदकर (जस्सट्ठाए) जिसके निमित्त (नग्गभावे) नग्न

ઇંદ્રિઓની સહાયતા આદિથી રહિત હોવાને કારણે કેવળ–અસહાય એવા ઉત્તમ જ્ઞાન તેમજ દર્શન ઉત્પન્ન થશે (સૂ ૫૪)

'तए ण से दढपइण्णे केवली' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યાર પછી (से दढपइण्णे केवली) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવલી ભગવાન (बहूइ वासाइ) ઘણા વરસો સુધી (केवलिपरियाग) કેવલીપર્યાયનુ (पाउणिहिति) પાલન કરશે, (पाउणित्ता) પાલન કરીને (मासियाए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता) એક માસની સલેખનાથી આત્માને સેવીને, (सट्ठिं भत्ताइ अणसणाए छेदित्ता) તેમજ સાઠ ભક્તોને અનશનથી છેદન કરીને (जस्सट्ठाए) જેના નિમિત્ત

वंभचेरवासे अच्छत्तग अणोवाहणगं भूमिसेज्जा फलहसेज्जा कट्ठसेज्जा परघरपवेसो लद्धावलद्धं, परेहिं हीलणाओ खिसणाओ

क्रियते, 'नग्गभावे' नग्नभाव 'मुडभावे' मुण्डभाव, 'अण्हाणए' अस्नानम्=स्नान-वर्जनम्, 'अदन्तवणए' अदन्तधावनम=दन्तधावनवर्जनम्, 'केसलोए' केशलोच =केशाना लुञ्चनम्, 'वंभचेरवासे' ब्रह्मचर्यवास =ब्रह्मचर्यपालन, 'अच्छत्तग' अच्छत्रकम्=छत्रधारण-वर्जनम्, 'अणोवाहणग' अनुपानत्क=पादत्राणराहित्य, अश्वशिबिकादिवाहनराहित्य च, 'भूमिसेज्जा' भूमिशय्या, 'फलहसेज्जा' फलकशय्या, 'कट्ठसेज्जा' काष्ठशय्या, 'परघरपवेसो' परगृहप्रवेश -भिक्षार्थमित्यध्याहार्यमित्यर्थ, 'लद्धावलद्ध' लब्धापलब्धम्-सत्कारादिना लब्ध=लाभ -प्राप्ति, अपलब्धम्-अपमानेन प्राप्ति क्रियते इति पूर्वेण सम्बन्ध । तथा-'परेहिं हीलणाओ' परेषा हेलना =अवज्ञा -परकृता जन्मकर्ममर्मोद्घाटना, यथा-

भाव, (मुडभावे) मुण्डभाव, (अण्हाणए) स्नान का परित्याग, (अदत्तवणए) दाँतो के प्रक्षालन करने का परित्याग, (केसलोए) केशों का लोच करना, (वंभचेरवासे) ब्रह्मचर्य का पालन, (अच्छत्तग) छत्र धारण नहीं करना, (अणोवाहणग) विना जूतों के चलना, अश्व पर, शिबिका पर, वाहन पर नहीं बैठना, (भूमिसेज्जा) भूमि पर शयन करना, (फलहसेज्जा) काष्ठ के पाटिये पर सोना, (कट्ठसेज्जा) साधारण काष्ठ पर सोना, (परघरपवेसो) दूसरों के घर भिक्षावृत्ति के लिये जाना, (लद्धावलद्ध) मान और अपमान पूर्वक प्राप्त भिक्षा में समभाव रखना, ये सब (कीरइ) किये जाते हैं, और जिसके निमित्त (परेहिं हीलणाओ) परकृत अवज्ञाओं को-जैसे 'अरे! तू जारजात (दोगला) है' इस प्रकार के अनादर वचनों का, (खिसणाओ) लोगों के द्वारा खिजाने का-लोकों

(नग्गभावे) नग्नभाव, (मुडभावे) मुंडभाव, (अण्हाणए) स्नानने परित्याग, (अदत्तवणए) दातोनु प्रक्षालन करवाने परित्याग, (केसलोए) केशोनु लुंचन करवु, (वंभचेरवासे) ब्रह्मचर्यनु पालन करवु, (अच्छत्तग) छत्र धारण न करवु, (अणोवाहणग) जेडा पहेर्या विना चालवु, अश्वपर, शिबिकापर (पालखी पर), वाहन पर न बेसवु, (भूमिसेज्जा) भूमिपर शयन करवु, (फलहसेज्जा) लाकडाना पाटिया पर सुवु, (कट्ठसेज्जा) साधारण लाकडा पर सुवु, (परघरपवेसो) बीजाने घेर भिक्षावृत्ति माटे जवु, (लद्धावलद्ध) मान-अपमानमा समभाव राखवो, ए बधु (कीरइ) करवामा आवे छे, अने जेना निमित्ते (परेहिं हीलणाओ) बीजाए करेली अवज्ञाओ जेवी के 'अरे! तु जारजात छे' आ प्रकारना अनादरना वचनो, (खिसणाओ) लोकोना

णिंदणाओ गरहणाओ तालणाओ तज्जणाओ परिभवणाओ पव्वहणाओ उच्चावया गामकटगा बावीसं परिसहोवसग्गा अहि-

'जारजातोऽसि' इत्यादिरूपा इत्यर्थः। '**खिसणाओ**' खिंसना=लोकसमक्षं मर्मोद्घाटनम्, '**णिंदणाओ**' निन्दना=मनसा जुगुप्सा, '**गरहणाओ**' गर्हणा=समक्षे क्रियमाणा जुगुप्सा, '**तालणाओ**' ताडना=चपटादिदानानि, '**तज्जणाओ**' तर्जना=अङ्गुल्यादिप्रदर्शनपूर्वकं कटुवचनकथनानि, '**परिभवणाओ**' परिभावनास्तिरस्कारा, '**पव्वहणाओ**' प्रव्यथना=पीडोत्पादना, '**उच्चावया**' उच्चावचा=अनेकविधा, '**गामकटगा**' ग्रामकण्टका,-ग्राम=समूहः, स चेन्द्रियाणामिह प्रकरणवशाद् गृह्यते, इन्द्रियाणां प्रतिकूलाः शब्दादय इत्यर्थः, '**बावीस परीसहोवसग्गा**' द्वाविंशतिः परीषहोपसर्गाः '**अहियासिज्जंति**' अधिसहिष्यन्ते, '**तमट्ठमाराहित्ता**' तमर्थमाराध्य=आत्मकल्याणरूपं तमर्थं साधयित्वा '**चरिमेहिं उस्सासणिस्सासेहिं**' चरमैरुच्छ्वासनिःश्वासैः '**सिज्झिहिति**' सेत्स्यति=

के समक्ष अपने मर्मों के उद्घाटनों का, (**णिंदणाओ**) अपने प्रति लोगों के मानसिक घृणाओं का, (**गरहणाओ**) लोगों द्वारा प्रत्यक्षरूप से की गयी घृणाओं का, (**तालणाओ**) थप्पड आदि की ताडना का, (**तज्जणाओ**) अगुली-निर्देश-पूर्वक कहे हुए कटु वचनों का, (**परिभवणाओ**) तिरस्कारों का, (**पव्वहणाओ**) पीडाजनक परिस्थितियों का, (**उच्चावया**) अनेक प्रकार के, (**गामकटगा**) इन्द्रियों के प्रतिकूल शब्दादिकों का, (**बावीस परीसहोवसग्गा**) बाईस प्रकार के परीषहों का, एवं परकृत उपसर्गों का (**अहियासिज्जंति**) सहन किया जाता है, (**तमट्ठमाराहित्ता**) वे दृढप्रतिज्ञ केवली भगवान् उस आत्मकल्याण रूप अर्थ को आराधित करके (**चरिमेहिं उस्सासणिस्सासेहिं**)

દ્વારા થતી ખીજવણીનુ-લોકો સમક્ષ પોતાની માર્મિક વાતોનો પ્રકાશ થાય તેનુ, (णिंदणाओ) પોતાના પ્રતિ લોકોની માનસિક ઘૃણાઓનુ, (गरहणाओ) લોકોથી પ્રત્યક્ષરૂપે કરાયેલી ઘૃણાઓનુ, (तालणाओ) થપ્પડ-આદિથી માર ખાવાનુ, (तज्जणाओ) આગળી ચીંધીને કહેલા કટુ વચનોનુ (परिभवणाओ) તિરસ્કારોનુ, (पव्वहणाओ) પીડાજનક પરિસ્થિતિઓનુ, (उच्चावया) અનેક પ્રકારના (गामकटगा) ઇંદ્રિયોને પ્રતિકૂળ શબ્દ આદિનુ, તથા (बावीस परीसहोवसग्गा) બાવીસ પ્રકારના પરીષહોનુ તેમજ બીજાએ કરેલા ઉપસર્ગોનુ (अहियासिज्जति) સહન કરાય છે (तमट्ठमाराहित्ता) તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ કેવલી ભગવાન તે આત્મકલ્યાણરૂપ અર્થને આરાધિત કરીને (चरमेहिं उस्सास-णिस्सासेहिं) અન્તિમ ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસોથી (सिज्झिहिति) કૃતકૃત્ય થઈ જશે

यासिज्जति, तमट्टमाराहित्ता चरिमेहि उस्सासणिस्सासेहिं सिज्झि- हिति, बुज्झिहिति, मुच्चिहिति, परिणिव्वाहिति, सव्वदुक्खाणमंत करेहिति ॥ सू० ५४ ॥

मूलम्—से जे इमे गामा–गर–जाव–सण्णिवेसेसु प- व्वइया समणा भवंति, तं जहा–आयरियपडिणीया उवज्झाय-

कृतकृत्यो भविष्यति, 'बुज्झिहिति' भोत्स्यते=समस्तानर्थान् केवलज्ञानेन ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिति' मोक्ष्यते–सकलकर्मांशै, 'परिणिव्वाहिति' परिनिर्वास्यति=कर्मकृतसन्तापाऽभावेन शान्तीभविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमंत करेहिति' सर्वदुःखानाम्=शारीरमानसानां सकल- दुःखानामन्त करिष्यतीति ॥ सू० ५५ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। "से जे इमे' अथ य इमे 'गामा–गर– जाव–सण्णिवेसेसु' ग्रामाऽऽकर–यावत्–सन्निवेशेषु, 'पव्वइया समणा भवंति' प्रव्रजिता श्रमणा भवन्ति, ते कीदृशा सन्तीत्यत्राऽऽह–'तंजहा' तद्यथा–'आयरियपडिणीया' आचार्यप्रत्यनीका =आचार्यविरोधिन, 'उवज्झायपडिणीया' उपाध्यायप्रत्यनीका,

अंतिम उच्छ्वासनिश्वासों से (सिज्झिहिति) कृतकृत्य हो जायेंगे, (बुज्झिहिति) समस्त चराचर पदार्थों को केवलज्ञानरूपी आलोक–प्रकाश से जान जायेंगे, (मुच्चिहिति) समस्त कर्मांशों से छूट जायेंगे, (परिणिव्वाहिति) कर्मकृत सन्ताप के अभाव से शीतलीभूत हो जायेंगे, (सव्वदुक्खाणमंत करेहिति) समस्त शारीरिक, मानसिक दुःखों का अन्त कर देंगे ॥ सू ५५ ॥

'से जे इमे' इत्यादि।

(से जे इमे) वे जो (गामा–गर–जाव सन्निवेसेसु) ग्राम, आकर से लेकर सन्निवेश तक के स्थानों में (पव्वइया समणा) प्रव्रजित साधु होते हैं, जैसे–(आयरिय- पडिणीया) आचार्य के प्रत्यनीक–विरोधी, (उवज्झायपडिणीया) उपाध्याय के विरोधी,

(मुच्चिहिति) समस्त કર્મોના અંશોથી છૂટી જશે, (परिणिव्वाहिति) કર્મથી થતા સંતાપના અભાવથી શીતલીભૂત થઈ જશે, (सव्वदुक्खाणमंत करेहिति) સમસ્ત શારીરિક, માનસિક દુઃખોનો અન્ત કરી દેશે (सू ५५)

'से जे इमे' ઇત્યાદિ

(से जे इमे) તેઓ કે જે (गामा–गर–जाव–सन्निवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઈને સન્નિવેશ સુધીનાં સ્થાનોમાં (पव्वइया समणा) પ્રવ્રજિત સાધુ હોય છે, જેવા કે (आयरियपडिणीया) આચાર્યના પ્રત્યનીક–વિરોધી,

पडिणीया कुलपडिणीया गणपडिणीया आयरियउवज्झायाणं अयसकारगा अवण्णकारगा अकित्तिकारगा बहूहिं असब्भावु-ब्भावणाहि मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता बहूइं वासाइ सामण्ण-

'**कुलपडिणीया**' कुलप्रत्यनीका, '**गणपडिणीया**' गणप्रत्यनीका, '**आयरियउवज्झायाण अयसकारगा**' आचार्योपाध्यायानामयशस्कारका, '**अवण्णकारगा**' अवर्णकारका=निन्दका '**अकित्तिकारगा**' अकीर्तिकारका, '**बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य**' बह्वीभिरसद्भावोद्भावनाभि मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च–असद्भावानाम्=अविद्यमानार्थानाम् असद्भावना=आरोपणास्ताभि, तथा च–मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च=आशातनाजनितैर्मिथ्याग्रहै, '**अप्पाण च पर च तदुभय च वुग्गाहेमाणा**' आत्मानं च परञ्च तदुभयञ्च व्युद्ग्राहयन्त =आशातनारूपे पापे नियोजयन्त, '**वुप्पाएमाणा**' व्युत्पादयन्त =आशातनारूप पापमुपार्जयन्त, '**विहरित्ता**' विहृत्य, '**बहूइ वासाइ सामण्ण**

(**कुलपडिणीया**) कुल के प्रत्यनीक, (**गणपडिणीया**) गण के प्रत्यनीक, (**आयरिय–उवज्झायाण अयसकारगा अवण्णकारगा**) आचार्य एव उपाध्यायों के अयशस्कारक, तथा अवर्णवादकारक–निंदाकरने वाले, (**अकित्तिकारगा**) अकीर्तिकारक, (**बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य**) अनेक असद्भावों की उद्भावना–दोषों के अभाव में भी दोषों को उनमे प्रकट करने–से, मिथ्यात्व के अभिनिवेशों–आशातनाजनित मिथ्याग्रहों–से (**अप्पाण पर च तदुभय च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा**) अपने आपको एव दूसरों को तथा साथ मे दोनों को आशातनारूप पाप मे नियोजित करते हुए, स्वय आशातना रूप

(उवज्झायपडिणीया) ઉપાધ્યાયના વિરોધી, (कुलपडिणीया) કુલના વિરોધી, (गणपडिणीया) ગણુના વિરોધી, (आयरियउवज्झायाण अयसकारगा अवण्णकारगा) આચાર્ય તેમજ ઉપાધ્યાયોના અયશકારક, અવર્ણવાદકારક–નિંદા કરવાવાળા, (अकित्तिकारगा) અકીર્તિકારક, તેઓ (बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य) અનેક અસદ્‌ભાવોની ઉદ્‌ભાવનાથી–દોષો ન હોય તેમા પણ દોષો પ્રકટ કરવાથી, મિથ્યાત્વના અભિનિવેશોથી–આશાતનાજનિત મિથ્યા-આગ્રહોથી, (अप्पाण च पर च तदुभय च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा) પોતે પોતાને તેમજ બીજાને તથા બન્નેને સાથે જ આશાતનારૂપ પાપમા નિયોજિત કરતા કરતા,

परियाग पाउणंति, पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिक्कंता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेणं लतए कप्पे देवकिव्विसिएसु देवकिव्विसियत्ताए उववत्तारो भवति, तहिं तेसिं गई,

परियायं पाउणति, पाउणित्ता' बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय पालयन्ति, पालयित्वा 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य=तस्य प्रत्यनीकतादिजातस्य पापस्थानस्य, 'अणालोइय-अप्पडिक्कता' अनालोचिताऽप्रतिक्रान्ता=गुरुसमीप आलोचनाया प्रतिक्रमणस्य चाकरणेन दोषादनिवृत्ता सत 'कालमासे काल किच्चा', कालमासे काल कृत्वा 'उक्कोसेण लंतए कप्पे देवकिव्विसिएसु' उत्कर्षेण लातके कल्पे=लातकनामके षष्ठे देवलोक देवकिल्बिषिकेषु 'देवकिव्विसियत्ताए उववत्तारो भवति' देवकिल्बिषिकतया उपपत्तारो

पाप का उपार्जन करते हुए (विहरित्ता बहूइ वासाइं) इस भूमडल पर विचरण करते रहते हैं, और इतस्तत उसका प्रचार करते २ ही अनेक वर्षो तक उस साधुपर्याय को पालते हैं, वे (तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिकता) उन पापस्थानों का आलोचना नहीं कर के, उन पापस्थानों का प्रतिक्रमण नहीं करके (कालमासे काल किच्चा) काल अवसर में काल कर (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (लतए कप्पे देवकिव्विसिएसु देवकिव्विसियत्ताए उववत्तारो भवति) लान्तक नामक छठवे देवलोक म किल्बिषिक देवों मे किल्बिषिक जाति के देव होते हैं। इनको जो देवपर्याय मिलता है वह विशिष्ट श्रामण्यजन्य है, अर्थात् बालतप के प्रभाव से प्राप्त होती है, परतु वहा किल्बिषिक देवों मे जो जन्म होता है वह तो आचार्यादिक की प्रत्यनीकता के फल से होता है। जिस प्रकार लोक में चाडाल आदि हुआ करते हैं उसी

(विहरित्ता बहूइ वासाइ) આ ભૂમડળ ઉપર વિચરણ કરતા રહે છે, અને આમ-તેમ તેનો પ્રચાર કરતા કરતા જ અનેક વરસો સુધી તે સાધુપર્યાયનુ પાલન કરે છે, તેઓ (तस्स ठाणस्स अणालोइय-अप्पडिक्कता) તે પાપ-સ્થાનોની આલોચના ન કરતા, તે પાપસ્થાનનુ પ્રતિક્રમણ ન કરતા (कालमासे काल किच्चा) કાલ અવસરે કાલ કરીને (उक्कोसेण) ઉત્કૃષ્ટ (लतए कप्पे देवकिव्विसिएसु देवकिव्विसियत्ताए उववत्तारो भवति) લાન્તક નામના છટ્ઠા દેવ લોકમા કિલ્બિષિક દેવોમા કિલ્બિષિક જાતિના દેવ થાય છે તેમને જે દેવ પર્યાય મળે છે, તે વિશિષ્ટ શ્રમણ ધર્મ પાળવાથી જ મળે છે, અર્થાત્ બાલ-તપના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરતુ ત્યા જે કિલ્બિષિક દેવોમા જન્મ થાય છે એ તો આચાર્ય આદિકની પ્રત્યનીકતાના ફળથી થાય છે

तेरस सागरोवमाइ ठिई, अणाराहगा, सेसं त चेव ॥ सू० ५६ ॥

मूलम्—से जे इमे सण्णि-पचिंदिय-तिरिक्ख-जोणिया पज्जत्तया भवंति, तं जहा-जलयरा थलयरा खहयरा,

---

भवन्ति=उपपद्यन्ते, एतेषा विशिष्टश्रामण्यजन्य देवत्व, प्रत्यनीकताजन्य किल्बिषिकत्व, तेन ते देवेषु चाण्डालतुल्या भवन्ति। 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति, 'तेरस सागरोवमाइ ठिई' त्रयोदश सागरोपमाणि स्थिति। 'अणाराहगा' अनाराधका भवन्ति। 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू० ५६ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे 'सण्णि-पचिंदिय-तिरिक्खजोणिया पज्जत्तया भवंति' सज्ञि-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिका पर्याप्ता भवन्ति, के ते? इत्याह-'त जहा' तद्यथा-'जलयरा थलयरा खहयरा' जलचरा स्थलचरा खेचरा 'तेसिं ण अत्थेगइयाण सुभेण परिणामेण पसत्थेहिं अज्झ-

---

प्रकार देवों में किल्बिषिक जाति के देव होते हैं। (तहिं तेसिं गई) वहाँ पर उनकी गति होती है। वहा (तेरस सागरोवमाइ ठिई) १३ सागर की उनकी स्थिति होती है, (अणाराहगा सेस त चेव) ये जीव अनाराधक होते हैं। इस विषयमें अवशिष्ट पूर्ववत् समझना चाहिये ॥ सू ५६ ॥

'जे इमे' इत्यादि।

(जे इमे सण्णि-पचिंदिय-तिरिक्ख-जोणिया) जो ये सज्ञि-पचेन्द्रिय-तिर्यञ्च-योनि के पर्याप्त जीव हैं, (त जहा) जैसे-(जलयरा थलयरा खहयरा) जलचर, स्थलचर और खेचर। (तेसिं ण अत्थेगइयाण सुभेण परिणामेण पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं)

જેવી રીતે લોકમા ચાડાલ આદિ હોય છે તેવી જ રીતે દેવોમા કિલ્બિષિક જાતિના દેવ હોય છે (तहिं तेसिं गई) ત્યા તેમની ગતિ હોય છે ત્યા (तेरस सागरोवमाइ ठिई) ૧૩ સાગરની તેમની સ્થિતિ હોય છે (अणाराहगा सेस त चेव) આ વિષયમા બાકીનુ બધુ અગાઉ પ્રમાણે સમજવુ જોઈએ એ જીવ અનારાધક હોય છે (સૂ ૫૬)

'से जे इमे' ઈત્યાદિ

(से जे इमे सण्णि-पचिंदिय-तिरिक्ख-जोणिया) જે આ સગ્ની-પચેન્દ્રિય તિર્યંચ-યોનિના પર્યાપ્ત જીવો છે, (त जहा) જેવા કે (जलयरा थलयरा खहयरा) જલચર, સ્થલચર અને ખેચર (तेसिं ण अत्थेगइयाण सुभेण परिणामेण

तेसिं णं अत्थेगइयाणं सुभेण परिणामेणं पसत्थेहि अज्झवसाणेहिं लेस्साहिं विसुज्झमाणीहिं तयावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं ईहा-वूह-मग्गण-गवेसणं करेमाणाण सण्णि-पुव्वजाई- सरणे समुप्पज्जइ ॥ सू० ५७ ॥

मूलम्—तए णं समुप्पण्णजाइसरणा समाणा सयमेव

वसाणेहिं लेस्साहिं विसुज्झमाणीहिं ' तेषा खलु अस्ति एकेषा शुभेन परिणामेन प्रशस्तैरध्यवसानैर्लेश्याभिर्विशुद्ध्यमानाभि, तदावरणिज्जाण कम्माण खओवसमेण ' तदावरणीयाना कर्मणा क्षयोपशमेन, अतएव ' ईहा-वूह-मग्गण-गवेसण करेमाणाण ' ईहा-व्यूह-मार्गण-गवेषण कुर्वताम्, एषा पदाना व्याख्या अत्रैवोत्तरार्धे एकत्रिंशत्तमसूत्रे गता। ' सण्णिपुव्वजाईसरणे ' सज्ञिपूर्वजातिस्मरण=पूर्वसज्ञिभवस्मरण, ' समुप्पज्जइ ' समुत्पद्यते ॥ सू० ५७ ॥

टीका—' तए ण ' इत्यादि। ' तए ण समुप्पण्णजाइसरणा समाणा '

उनमें कितनेक जीव, शुभ परिणामों से, प्रशस्त अध्यवसायों से, (विसुज्झमाणीहिं लेस्साहिं) विशुद्ध लेश्याओं—लेश्या की विशुद्धि से, तथा—(तयावरणिज्जाण कम्माण खओवसमेण) तदावरणीय—ज्ञानावरणीय एव वीर्यान्तराय कर्म के क्षयोपशम से (ईहा—वूह-मग्गण—गवेसण करेमाणाण) ईहा, व्यूह, मार्गण एव गवेषण करते हैं, करते करते, (सण्णि—पुव्व—जाई—सरणे समुप्पज्जइ) सज्ञित्व अवस्था के पूर्वभवों की स्मृति—जातिस्मरण ज्ञान—पाते हैं। (ईहा) आदि पदों की व्याख्या यहीं उत्तरार्ध के एकतीसवे सूत्र में देखें ॥ सू ५७ ॥

पसत्थेहिं अज्झवसाणेहिं) तेमा કેટલાક જીવોને કે જે શુભ પરિણામોથી, પ્રશસ્ત અધ્યવસાયોથી (विसुज्झमाणीहिं लेस्साहिं) વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ-લેશ્યાઓની પવિત્રતાથી, તથા (तयावरणिज्जाण कम्माण खओवसमेणं) તદાવરણીય-જ્ઞાનાવરણીય, તેમજ વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી, (ईहा—वूह—मग्गण—गवेसण करेमाणाणं) ઈહા, વ્યૂહ, માર્ગણ તેમજ ગવેષણ કરતા કરતા (सण्णिपुव्वजाईसरणे समुप्पज्जइ) સજ્ઞિત્વ અવસ્થાના પૂર્વ ભવોની સ્મૃતિ-જાતિસ્મરણજ્ઞાન-ઉત્પન્ન થાય છે 'ईहा' આદિ પદોનો અર્થ એ જ સૂત્રના ઉત્તરાર્ધમા એકત્રીશમા સૂત્રમા જુઓ (સૂ ૫૭)

पंचाणुव्वयाइ पडिवज्जंति, पडिवज्जित्ता बहूहिं सीलव्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं अप्पाणं भावेमाणा बहूइं वासाइं आउयं पालेंति, पालित्ता भत्तं पच्चक्खंति, बहूइं भत्ताइं

तत खलु समुत्पन्नजातिस्मरणा सन्त 'सयमेव' स्वयमेव, 'पचाणुव्वयाइ' पञ्चाणुव्रतानि 'पडिवज्जति' प्रतिपद्य तन्=स्वाकुर्वन्ति, 'पडिवज्जित्ता' प्रतिपद्य 'सीलव्वय-गुण-विरमण-पचक्खाण-पोसहोववासेहिं' शाउव्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधोपवासै; 'अप्पाण भावेमाणा' आत्मान भावयन्त, 'बहूइ वासाइ' बहूनि वर्षाणि 'आयुय' आयुष्कं 'पालेंति' पालयन्ति, 'पालित्ता' पालयित्वा 'भत्त' भक्त 'पच्चक्खति' प्रत्याख्याति, 'बहइ भत्ताइ' बहूनि भक्तानि 'अणसणाए' अनशनेन 'छेदेंति'

'तए ण समुप्पण्णजाइसरणा' इत्यादि।

(तए ण) तब (समुप्पण्णजाइसरणा समाणा) जातिस्मरणज्ञानयुक्त वे जीव, उस ज्ञान के प्रभाव से (सयमेव) स्वयं ही (पचाणुव्वयाइ) पांच अणुव्रतों को स्वीकार कर लेते हैं। (पडिवज्जित्ता बहूहिं सीलव्वय गुण-वेरमण पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं) स्वीकार कर शीलव्रतों से, गुणव्रतों से, हिंसादिक पापों के त्याग से, प्रत्याख्यानों से एव पोषधोपवासों से (अप्पाण भावेमाणा) अपनी आत्मा को भावित करते हुए (बहूइ वासाइ) अनेक वर्षों तक (आउय पालेंति) आयुष पालते हैं, (पालित्ता) आयुष पालकर वे (भत्त पच्चक्खति) भक्तप्रत्याख्यान करते है। (बहइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) अनशन से अनेक भक्तों का छेदन करते हैं, (छेदित्ता आलोइयपडिक्कता समाहिपत्ता कालमासे)

'तए ण समुप्पण्णजाइसरणा' ઇત્યાદિ

(तए ण) ત્યારે (समुप्पण्णजाइसरणा समाणा) જાતિ-સ્મરણ-જ્ઞાનયુક્ત તે જીવ એ જ્ઞાનના પ્રભાવ વડે (सयमेव) પોતે જ (पचाणुव्वयाइ) પાંચ અણુવ્રતોનો સ્વીકાર કરી લે છે (पडिवज्जित्ता बहूहिं सीलव्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं) સ્વીકાર કરીને શીલવ્રતોથી, ગુણવ્રતોથી, હિંસા આદિક પાપોના ત્યાગથી, પ્રત્યાખ્યાનોથી તેમજ પૌષધોપવાસોથી (अप्पाण भावेमाणा) પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા કરતા (बहूइ वासाइ) અનેક વરસો સુધી (आउय पालेति) આયુષ્ય પાળે છે, (पालित्ता) આયુષ્ય પાળીને તેઓ (भत्त पच्चक्खति) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, (बहइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) અનશનથી અનેક ભક્તોનુ છેદન કરે છે, (छेदित्ता आलोइयपडिक्कता समाहि

अणसणाए छेदेति, छेदित्ता आलोइयपडिक्कंता समाहिपत्ता काल-मासे कालं किच्चा उक्कोसेणं सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहि तेसिं गई, अट्ठारस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता, परलोयस्स आराहगा, सेस त चेव ॥ सू० ५८ ॥

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव संनिवेसेसु आजी-

छिन्दति, 'छेदित्ता' छित्वा 'आलोइयपडिक्कंता' आलोचितप्रतिक्रान्ता, 'समाहिपत्ता' समाधिप्राप्ता, 'कालमासे कालं किच्चा' कालमास=कालावसरे काल कृत्वा, 'उक्कोसेण' उत्कर्षेण 'सहस्सारे कप्पे' सहस्रारे कल्पे–सहस्रारनामक अष्टमे देवलोके 'देवत्ताए' देवत्वेन 'उववत्तारो भवति' उपपत्तारो भवन्ति=उपद्यन्ते, 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति, 'अट्ठारस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता' अष्टादश सागरोपमाणि स्थिति प्रज्ञप्ता, 'परलोगस्स आराहगा' परलोकस्याराधका, 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू० ५८ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे' अथ य इमे 'गामा-गर-

काल किच्चा) छेदन कर वे अपने पापों की आलोचना करते हैं, प्रतिक्रमण करते हैं, समाधि को प्राप्त होते हैं। तथा काल अवसर काल कर के (उक्कोसेण सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) उत्कृष्ट आठवें देवलोक सहस्रार कल्प में देवरूप से उत्पन्न होते हैं। (तहिं तेसिं गई) वहाँ पर उनकी गति कही गयी है। (अट्ठारस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता) इस आठवें देवलोक में १८ सागर की स्थिति है। (परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) ये परलोक के आराधक होते हैं। अवशिष्ट पूर्ववत समझना चाहिये ॥ सू ५८ ॥

पत्ता कालमासे काल किच्चा) છેદન કરીને તેઓ પોતે કરેલા પાપોની આલોચના કરે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે, સમાધિને પ્રાપ્ત થાય છે, તથા કાલ અવસરે કાલ કરીને (उक्कोसेण सहस्सारे कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) ઉત્કૃષ્ટ આઠમા સહસ્રાર દેવલોકમા દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसिं गई) ત્યા તેમની ગતિ બતાવવામા આવી છે (अट्ठारस सागरोवमाइ ठिई पण्णत्ता) આ આઠમા દેવલોકમા ૧૮ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે (परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) એઓ પરલોકના આરાધક હોય છે બાકીનુ બધુ પૂર્વપ્રમાણે સમજી લેવુ જોઈએ (સૂ. ૫૮)

वियां भवति, त जहा–दुघरतरिया तिघरंतरिया सत्तघरंतरिया उप्पलवेंटिया घरसमुदाणिया विज्जुयतरिया उट्टियासमणा, ते

जाव–सनिवेसेसु ' ग्रामाऽऽ–कर–यावत्संनिवेशेषु ' आजीविया भवंति ' आजीविका = गोशालकमताऽनुवर्तिनो भवन्ति । ते किंस्वरूपा ' अत्राऽऽह–' ते जहा ' तद्यथा– ' दुघरतरिया ' द्विगृहाऽन्तरिका –एकस्मिन् गृहे भिक्षा गृहीत्वा अभिग्रहविशेषेण गृहद्वय मतिक्रम्य पुनर्भिक्षा गृह्णन्ति, न निरन्तर न एकान्तर वा भिक्षा गृह्णन्तीति भाव, ' तिघरंतरिया ' त्रिगृहाऽन्तरिका – त्रीन् गृहानतिक्रम्य भिक्षा गृह्णन्तीति त्रिगृहाऽन्तरिका, एव ' सत्तघरंतरिया ' सप्तगृहान्तरिका –सप्तगृहान् परित्यज्य भिक्षा गृह्णन्तीति, ' उप्पलवेंटिया ' उत्पलवृन्तिका –उत्पलवृन्तानि नियमविशेषात् ग्राह्यतया भैक्षत्वेन येषा ते उत्पलवृन्तिका, ' घरसमुदाणिया ' गृहसमुदानिका –गृहसमुदानम्=अनेकगृहे भिक्षा येषा ते गृहसमुदानिका, ' विज्जुयतरिया ' विद्युदन्तरिका –विद्युत्सम्पातेऽन्तर=भिक्षाग्रहणस्यावरोधो येषा ते विद्युदन्तरिका, विद्युति दीप्यमानाया भिक्षार्थं नाटन्तीति भाव, ' उट्टियासमणा ' उष्ट्रिकाश्रमणा –उष्ट्रिका=मृत्तिकामयो भाजनविशेष, तत्र प्रविष्टा ये श्राम्यन्ति=तपस्यन्ति त

'से जे इमे' इत्यादि ।

(से जे इमे) ये जो (गामा–गर–जाव–सनिवेसेसु) ग्राम आकर आदि स्थानों से लेकर सनिवेश तक म (आजीविया) गोशालक के मतानुयायी (भवति) होते हैं, (त जहा) जैसे–(दुघरतरिया) दो घर के अन्तर से जो भिक्षा लेते हैं, (तिघरतरिया) तीन घर के अतर से जो भिक्षा लेते है, (सत्तघरतरिया) सात घरों के अन्तर से जो भिक्षा लेते है, (उप्पलवेंटिया) कमल के नालों की जो भिक्षा करते है, (घरसमुदाणिया) बहुत घरों से जो भिक्षा लेते है, (विज्जुयतरिया) बिजली चमकने पर जो भिक्षा नहीं लेते है, (उट्टियासमणा) मिट्टी के किसी बडे वर्तन–नाँद आदि मे प्रविष्ट हो कर जो तपश्चर्या करते

'से जे इमे' ઈત્યાદિ

(से जे इमे) તેઓ કે જે (गामा–गर–जाव–सनिवेसेसु) ગામ આકર આદિ સ્થાનોથી લઇને સનિવેશ સુધીમા (आजीविया) ગોશાલકના મતાનુયાયી (भवति) હોય છે, (तजहा) જેવાકે (दुघरतरिया) બે ઘરને અતર રાખી જે ભિક્ષા લે છે, (तिघरतरिया) ત્રણ ઘરને અતર રાખી જે ભિક્ષા લે છે (सत्त घरतरिया) સાત ઘરોના અતરથી જે ભિક્ષા લે છે (उप्पलवेंटिया) કમળના નાળની જે ભિક્ષા કરે છે, (घरसामुदाणिया) ઘણા ઘરોથી જે ભિક્ષા લે છે, (विज्जुय तरिया) વિજળી ચમકે ત્યારે જે ભિક્ષા લેતા નથી, (उट्टियासमणा) માટીના

ण एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइ वासाइ परियाय पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति। तहिं तेसिं गई, बावीसं सागरोवमाइं ठिई, अणाराहगा, सेसं त चेव ॥ सू० ५९ ॥

उष्ट्रिकाश्रमणा, 'ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा' ते खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन्त, 'बहूइ वासाइ परियाय पाउणित्ता' बहूनि वर्षाणि पर्याय पालयित्वा, 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा, 'उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति' उत्कर्षेण अच्युते कल्पे देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति, 'बावीस सागरोवमाइ ठिई' द्वाविंशति सागरोपमानि स्थिति। 'अणाराहगा' अनाराधका, 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू० ५९ ॥

है, इस प्रकार जो अभिग्रह वाले हैं, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा बहूइ वासाइ परियाय पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) ये सब इस प्रकार विहार करते हुए बहुत वर्षों तक इस पर्याय को पालकर काल अवसर मे काल करके उत्कृष्ट बारहवें देवलोक अच्युत कल्प मे देव की पर्याय से उत्पन्न होते हैं। (तहिं तेसिं गई) वहीं पर उनकी गति होती है। (बावीस सागरोवमाइ ठिई) २२ सागर की इनकी स्थिति वहा होती है। (अणाराहगा) ये सब अनाराधक होते है। (सेस त चेव) अवशिष्ट पूर्ववत् समझना चाहिये ॥ सू ५९ ॥

કોઈ મોટા વાસણ--કોઠી આદિમા પ્રવિષ્ટ થઇને જે તપશ્ચર્યા કરે છે, આ પ્રકારના અભિગ્રહવાળા જે છે, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा बहूइ वासाइ परियाय पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) આ બધા આ પ્રકારે વિહાર કરતા કરતા ઘણા વરસો સુધી આ પર્યાયને પાળીને કાલ અવસરે કાલ કરીને ઉત્કૃષ્ટ બારમા અચ્યુત કલ્પમા દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसिं गई) ત્યા તેમની ગતિ થાય છે, (बावीस सागरोवमाइ ठिई) બાવીશ સાગરની તેમની સ્થિતિ ત્યા હોય છે (अणाराहगा) આ બધા અનારાધક હોય છે (सेस त चेव) બાકીનુ બધુ પૂર્વ પ્રમાણે સમજવુ જોઇએ (સૂ. ૫૯)

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु पव्वइया समणा भवंति, तं जहा—अत्तुक्कासिया परपरिवाइया भूइकम्मिया भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा, ते णं एयारूवेण विहारेणं विहर-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु पव्वइया समणा भवंति' अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावत्सन्निवेशेषु प्रव्रजिता श्रमणा भवन्ति। तद्भेदान् दर्शयितुमाह–'तं जहा' तद्यथा 'अत्तुक्कासिया' आत्मोत्कर्षिका–आत्मन उत्कर्षः=श्रेष्ठत्वं सोऽस्त्येषामित्यात्मोत्कर्षिका–आत्मगौरवदर्शका, 'परपरिवाइया' परपरिवादिका–परेषां परिवादो=निन्दाऽस्ति येषां ते परपरिवादिका–परनिन्दका इत्यर्थः, 'भूइकम्मिया' भूतिकर्मिका–भूतिकर्म=ज्वरितानां बाधाप्रशमनार्थं भस्मदानं तदस्ति येषां ते भूतिकर्मिकाः, 'भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा' भूयोभूयः कौतुककारका–भूयोभूयः=पुनः पुनः कौतुक=परेषां सौभाग्यादिनिमित्तं स्नपनादि तत्कर्त्तारः, यद्वा–कुतूहलकारकाः। 'ते णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणा' ते खल्वेतद्रूपेण विहारेण विहरन्तः 'बहूइं

'से जे इमे गामागर' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (गामागर–जाव सन्निवेसेसु) ग्राम आकर आदि से लेकर सन्निवेश तक के स्थानों मे प्रव्रजित संयमी श्रमण हैं, जैसे–(अत्तुक्कासिया) अपना आत्मा के गौरव को दिखाने वाले, (परपरिवाइया) स्वमत को अच्छा समझकर दूसरों की निंदा करने वाले, (भूइकम्मिया) भूतिकर्म करने वाले–ज्वरित व्यक्तियों की बाधा को शमन करने के लिये भस्म को देने वाले, (भुज्जो २ कोउयकारगा) पुनः पुनः अनेक प्रकार के कौतुक करने वाले, (ते णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) वे सब इस प्रकार के आचार में रहते हुए (बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति) बहुत वर्षों तक श्राम-

'से जे इमे गामागर' ईत्यादि

(से जे इमे) આ કે જેઓ (गामा-गर-जाव-सनिवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઈને સંનિવેશ સુધીના સ્થાનોમાં પ્રવ્રજિત સંયમી શ્રમણ છે, જેવાં કે–(अत्तुक्कासिया) પોતાના આત્માના ગૌરવને દેખાડવાવાળા, (परपरिवाइया) પોતાના મતને સારો સમજીને બીજાની નિંદા કરવાવાળા, (भूइकम्मिया) ભૂતિકર્મ કરવાવાળા–જ્વરથી પીડાતા માણસોના દુઃખ શમન કરવા માટે ભસ્મ આપવાવાળા, (भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा) વારવાર અનેક પ્રકારના કૌતુક કરવાવાળા, (ते णं एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) તેઓ બધા આવા પ્રકારના

माणा बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति, पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे आभिओगिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई, बावीस सागरोवमाइं ठिई, परलोगस्स अणाराहगा, सेस त चेव ॥ सू० ६० ॥

वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति ' बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायं पालयन्ति 'पाउणित्ता' पालयित्वा ' तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता ' तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्ता ' कालमासे कालं किच्चा ' कालमासे कालं कृत्वा ' उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे आभिओगिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति ' उत्कर्षेणाच्युते कल्पे आभियोगिकेषु—अभियोगे=आज्ञाकर्मणि नियुक्ता अभियोगिकास्तेषु—आज्ञाकारिषु देवेषु देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति, एतेषां देवत्वं चारित्राराधकत्वेन, आभियोगिकत्वं चात्मोत्कर्षादिख्यापनात्, ' तहिं तेसिं गई ' तत्र तेषां गतिः, ' बावीस सागरोवमाइं ठिई ' द्वाविंशतिं सागरोपमानि स्थितिः, 'परलोगस्स अणाराहगा ' परलोकस्याऽनाराधकाः ' सेस त चेव ' शेषं तदेव ॥ सू० ६० ॥

ण्यपर्याय को पालते है, (पाउणित्ता) पालकर (तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता) उन पापस्थानों की आलोचना एवं प्रतिक्रमण किये विना (कालमासे कालं किच्चा) काल अवसर मे कालकर (उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे आभिओगिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) अधिक से अधिक अच्युतदेवलोक के आभियोगिक देवों मे—जो इन्द्र आदि के आज्ञाकारी होते है, उत्पन्न हो होते है, । चारित्र की आराधना करने वाले होने से ये देवपर्याय तो पालते है, परन्तु आत्मोत्कर्ष आदि ख्यापन करने के कारण इन्हें आभियोगिक

આચારમાં રહીને (बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणंति) ઘણાં વરસો સુધી શ્રામણ્ય-પર્યાયને પાળે છે, (पाउणित्ता) પાળીને (तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता) તે પાપસ્થાનોની આલોચના તેમજ પ્રતિક્રમણ કર્યા વગર (कालमासे कालं किच्चा) કાલ અવસરમાં કાલ કરીને (उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे आभिओगिएसु देवेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) વધારેમાં વધારે અચ્યુત દેવલોકના આભિયોગિક દેવોમાં, જે ઇન્દ્ર આદિના આજ્ઞાકારી હોય છે, ઉત્પન્ન થાય છે ચારિત્રની આરાધના કરવાવાળા હોવાથી તેઓ દેવપર્યાય તો પામે છે, પરંતુ આત્મોત્કર્ષ

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु पव्वइया समणा भवंति, तं जहा—अत्तुक्कासिया परपरिवाइया भूइकम्मिया भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा, ते णं एयारूवेण विहारेणं विहर-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु पव्वइया समणा भवंति' अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावत्सन्निवेशेषु प्रव्रजिता श्रमणा भवन्ति। तद्भेदान् दर्शयितुमाह—'त जहा' तद्यथा 'अत्तुक्कासिया' आत्मोत्कर्षिका—आत्मन उत्कर्ष=श्रेष्ठत्व सोऽस्त्येषामित्यात्मोत्कर्षिका—आत्मगौरवदर्शका, 'परपरिवाइया' परपरिवादिका—परेषा परिवादो=निन्दाऽस्ति येषा ते परपरिवादिका—परनिन्दका इत्यर्थ, 'भूइकम्मिया' भूतिकर्मिका—भूतिकर्म=ज्वरितानां बाधाप्रशमनार्थं भस्मदान तदस्ति येषा ते भूतिकर्मिका, 'भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा' भूयोभूय कौतुककारका—भूयोभूय = पुन पुन कौतुक=परेषा सौभाग्यादिनिमित्त स्नपनादि तत्कर्त्तार, यद्वा—कुतूहलकारका। 'ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा' ते खल्वेतद्रूपेण विहारेण विहरन्त 'बहूइ

'से जे इमे गामागर' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (गामागर–जाव सनिवेसेसु) ग्राम आकर आदि से लेकर सनिवेश तक के स्थानों मे प्रव्रजित सयमी श्रमण हैं, जैसे–(अत्तुक्कासिया) अपनी आत्मा के गौरव को दिखाने वाले, (परपरिवाइया) स्वमत को अच्छा समझकर दूसरों की निंदा करने वाले, (भूइकम्मिया) भूतिकर्म करने वाले–ज्वरित व्यक्तियों की बाधा को शमन करने के लिये भस्म को देने वाले, (भुज्जो २ कोउयकारगा) पुन पुन अनेक प्रकार के कौतुक करने वाले, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) वे सब इस प्रकार के आचार मे रहते हुए (बहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणति) बहुत वर्षों तक श्राम

'से जे इमे गामागर' ઈત્યાદિ

(से जे इमे) આ કે જેઓ (गामा–गर–जाव–सनिवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઈને સનિવેશ સુધીના સ્થાનોમા પ્રવ્રજિત સયમી શ્રમણ છે, જેવા કે–(अत्तुक्कासिया) પોતાના આત્માના ગૌરવને દેખાડવાવાળા, (परपरिवाइया) પોતાના મતને સારો સમજીને બીજાની નિંદા કરવાવાળા, (भूइकम्मिया) ભૂતિકર્મ કરવાવાળા–જ્વરથી પીડાતા માણસોના દુ ખ શમન કરવા માટે ભસ્મ આપવાવાળા, (भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा) વારવાર અનેક પ્રકારના કૌતુક કરવા વાળા, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) તેઓ બધા આવા પ્રકારના

३, सामुच्छेइया ४, दोकिरिया ५, तेरासिया ६, अवद्धिया ७,

इत्येवमादिनो बहुरता -जमालिमतानुयायिन १, 'जीवपएसिया' जीवप्रदेशिका -एक एव चरमप्रदेशो जीव इत्यभ्युपगमाज्जीवप्रदेशो विद्यते येषा ते तथा, एकेनाऽपि प्रदेशेन न्यूनो जीवो न भवति, अतो येनैकेन प्रदेशेन पूर्ण सन् जीवो भवति, स एवैक प्रदेशो जीवो भवतीत्येव-विधवादिन तिष्यगुप्ताचार्यमतानुयायिन २, 'अव्वत्तिया' अव्यक्तिका -अव्यक्त समस्त-मिद जगत्, साध्वादिविषये श्रमणोऽय देवो वाऽयम् इत्यादिविविक्तप्रतिभासोदयाऽभावात्, ततश्चाऽव्यक्तम्=अस्फुट वस्तु-इति मतमस्ति येषा तेऽव्यक्तिका, अथवा अविद्यमाना साध्वादि-व्यक्तिरेपामित्यव्यक्तिका, आपाढाचार्यशिष्यमताऽन्तर्वर्तिन ३, 'सामुच्छेइया' सामुच्छे-दिका -प्रतिक्षण नारकादिभावाना समुच्छेद=क्षय वदन्तीति सामुच्छेदिका -क्षणक्षयिभाव-प्ररूपका अश्वमित्रमतानुयायिन ४, 'दोकिरिया' द्वैक्रिया -द्वेक्रिये=शीतवेदनोष्णवेदनादि-

है, एक समय में नहीं। ये जमालिमत के अनुयायी होते है १। जीवप्रदेशिक का ऐसा कहना है कि जीव एक चरमप्रदेशस्वरूप ही है। जीव यदि एक भी प्रदेश से न्यून हो तो वह जीवसज्ञा प्राप्त नहीं कर सकता, अत जिस एक प्रदेश से परिपूर्ण होकर वह जीव कहलाता है वह उस एकप्रदेशस्वरूप ही है। ये तिष्यगुप्त आचार्य के मतानुयायी होते हैं २। अव्यक्तिक का यह कहना है कि यह समस्त जगत साधु आदि के विषय में सर्वथा अव्यक्त है, क्यों कि ये देव है, ये श्रमण है-इस प्रकार का भिन्न २प्रतिभास नहीं होता है। इसलिए वास्तविक क्या है यह सब अव्यक्त-अस्फुट है। अथवा ये अव्यक्तिक जन किसी को भी साधुव्यक्ति नहीं मानते हे। ये आपाढाचार्य के शिष्यों के मत के अन्तर्वर्ती माने जाते हैं ३। सामुच्छेदिक-मतवादी प्रत्येक पदार्थ को क्षणविनश्वर मानते हैं। ये अश्वमित्र के मत के अनुयायी है ४। द्वैक्रिय-मतवादी का ऐसी मान्यता है कि एक ही समय में

સમયમા નહિ આ જમાલિમતના અનુયાયી હોય છે (૧) जीवप्रदेशिक-એમનુ એવું કહેવુ છે કે જીવ એક ચરમ-પ્રદેશ-સ્વરૂપ જ છે જીવ જો એક પ્રદે-શથી ન્યૂન (કમ) હોય તો તે જીવસંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ આથી જે એક પ્રદેશથી પરિપૂર્ણ હોય તે જીવ કહેવાય છે, તે એક પ્રદેશસ્વરૂપ જ છે આ તિષ્યગુપ્ત આચાર્યના મતાનુયાયી હોય છે (૩) अव्यक्तिक-એમનુ એમ કહેવું છે કે આ સમસ્ત જગત સાધુ આદિના વિષયમા સર્વથા અવ્યક્ત છે, કેમકે તેઓ દેવ છે, આ શ્રમણ છે, આ પ્રકારનો જુદો જુદો પ્રતિભાસ હોતો નથી એથી વાસ્તવિક શુ છે એ બધુ અવ્યક્ત-અસ્ફુટ છે અથવા આ અવ્યક્તિક જનો કોઈને પણ સાધુ વ્યક્તિ મનતા નથી આ અષાઢાચા ર્યના શિષ્યોના મતના અંતર્વર્ત્તી મનાય છે (૪) सामुच्छेदिक-આ પ્રત્યેક પદાર્થને ક્ષણભંગુર માને છે તેઓ અશ્વમિત્રના મતના અનુયાયી છે

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु णिण्हगा भवंति, तं जहा—बहुरया १, जीवपएसिया २, अव्वत्तिया

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु' अथ य इमे ग्रामाकर यावत्—सन्निवेशेषु 'णिण्हगा' निह्नवा—निह्नुवते=अपलपन्ति=अन्यथा प्ररूपयन्तीति निह्नवाः=मिथ्याऽभिनिवेशाज्जिनोक्तार्थस्यापलापका इत्यर्थः, यथा जमाल्यादयः, ते कतिविधा भवन्ति? इत्याकाङ्क्षायां दर्शयति—'तं जहा' तद्यथा—'बहुरया' बहुरता—बहुषु समयेषु रता=आसक्ता—बहुभिरेव समयैः कार्यं सम्पद्यते, नैकेन समयेन—

जाति के देवों में जन्म धारण करना पडता है। (तर्हि तेसिं गई) वहीं पर इनकी गति, एवं (बावीस सागरोवमाइ ठिई) स्थिति २२ सागर की कही गई है। (परलोगस्स अणाराहगा) ये परलोक के अनाराधक कहे गये हैं। (सेसं तं चेव) अवशिष्ट पूर्ववत् समझना चाहिये ॥ सू. ६० ॥

'से जे इमे गामागर' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (गामागर–जाव–सण्णिवेसेसु) ग्राम आकर आदि स्थानों से लेकर सन्निवेश तक कथित स्थानों मे रहने वाले (णिण्हगा भवंति) जमालि आदि निह्नव—मिथ्यात्व के अभिनिवेश से जिनोक्त अर्थ के अपलापक होते हैं, जैसे—(बहुरया जीवपएसिया अव्वत्तिया सामुच्छेइया दोकिरिया तेरासिया अबद्धिया इच्चेते सत्तपवयणणिण्हगा) बहुरत—बहुरतों का ऐसा सिद्धान्त है कि कार्य अनेक समयों में ही होता

આદિ વ્યાપન કરવાના કારણે તેમને આભિયોગિક જાતિના દેવોમા જન્મ ધારણ કરવો પડે છે (तर्हि तेसिं गई) ત્યા તેમની ગતિ, તેમજ (बावीस सागरोवमाइ ठिई) સ્થિતિ ૨૨ સાગરની કહેલી છે (परलोगस्स अणाराहगा) તેઓ પરલોકના અનારાધક કહેવાય છે (सेस त चेव) બાકીનુ બધુ પૂર્વ પ્રમાણે સમજવુ જોઈએ (સૂ ૫૯)

'जे इमे गामागर' ઇત્યાદિ

(जे इमे) તેઓ કે જે (गामागर जाव सण्णिवेसेसु) ગામ, આકર આદિ સ્થાનોથી લઈને સ નિવેશ સુધીના કહેલા સ્થાનોમા રહેવાવાળા (णिण्हगा भवंति) જમાલિ જેવા નિહ્નવ-મિથ્યાત્વના અભિનિવેશથી જિન ભગવાને કહેલા અર્થના અપલાપક હોય છે, જેવા કે-(बहुरया जीवपएसिया अव्वत्तिया सामुच्छेइया दोकिरिया तेरासिया अबद्धिया इच्चेते सत्त पवयणणिण्हगा) (૧) બહુરત-બહુરતોનો એવો સિદ્ધાંત છે કે કાર્ય અનેક સમયોમા જ થાય છે એક

दिट्टी बहूहि असब्भावुब्भावणाहि मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अ-प्पाणं च परं च तदुभय च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता बहूइ वासाइं सामण्णपरियाग पाउणति, पाउणित्ता कालमासे

इत्यत्राह-' मिच्छादिट्ठी ' मिथ्यादृष्टय -मिथ्या=विपरीता दृष्टि =मत येषा ते तथा, एते सप्त निह्नका ' बहूहिं ' बहुभि ' असब्भावुब्भावणाहिं ' असद्भावोद्भावनाभि - असद्भावानाम्=अविद्यमानार्थानाम् उद्भावना =उत्प्रेक्षणानि-आरोपणानि, ताभि, ' मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य ' मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च-मिथ्यात्वोदये अभिनिवेशा =स्वमतस्थापना-ऽऽग्रहास्तै ' अप्पाण च पर च तदुभय च ' आत्मानञ्च परञ्च तदुभयञ्च ' वुग्गाहेमाणा ' व्युद्ग्राहयन्त =स्वमते स्थापयन्त , ' वुप्पाएमाणा ' व्युत्पादयन्त =जिनवचनविरुद्धप्ररूपणा-जनितपापमुपार्जयन्त , ' विहरित्ता ' विहृत्य, ' बहूइ वासाइ ' बहूनि वर्षाणि ' सामण्ण-परियागं ' श्रामण्यपर्याय ' पाउणति ' पालयन्ति, ' पाउणित्ता ' पालयित्वा ' कालमासे

है। (मिच्छादिट्ठी) ये सातों ही निह्नव मिथ्यादृष्टि है। (बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाण च पर च तदुभय च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा) ये अनेक प्रकार के असद्भावों की उद्भावनाओं से-अविद्यमान पदार्थों की कल्पनाओं से, तथा मिथ्यात्वादिक म अभिनिवेशों से-अपने मत को स्थापन करने रूप आग्रहों से अपनी आत्मा को, दूसरों को तथा स्व-पर इन दोनों को अपने मत म स्थापित करते हुए एवं जिनमत के विरुद्ध प्ररूपणा करने से उत्पन्न पाप का उपार्जन करते हुए (विहरित्ता) विचरते हैं। इस

લિંગ-રજોહરણુ આદિ સાધુના ચિહ્નોની અપેક્ષાએ તેઓમા સમાનતા છે (मिच्छादिट्ठी) એ સાતેય નિહ્નવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે (बहूहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेसेहि य अप्पाण च पर च तदुभय च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा). તેઓ અનેક પ્રકારના અસદ્ભાવોની ઉદ્ભાવનાથી-અવિદ્યમાન પદાર્થોની કલ્પનાઓ કરવાથી તથા મિથ્યાત્વ આદિકમા અભિનિવેશોથી-પોતાના મતનુ સ્થાપન કરવા રૂપી આગ્રહોથી, પોતાના આત્માને, બીજાઓને તથા પોતાના ઉપરાત આ બન્નેને પોતાના મતમા સ્થાપિત કરતા તેમ જ જિનમતની વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાથી ઉત્પન્ન થતા પાપનુ ઉપાર્જન કરતા (विहरित्ता) વિચરે છે આ પ્રકારે તે (बहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति) અનેક વરસો સુધી આવા જ પ્રકારના આચાર-વિચારોમા તન્મય બનીને શ્રામણ્યપર્યાયનુ પાલન

इच्चेते सत्त पवयणणिण्हगा केवल चरियालिंगसमाणा मिच्छा-

स्वरूपे एकस्मिन् समये जीवोऽनुभवति इत्येवं वदन्ति ये ते द्वैक्रिया =क्रियाद्वयानुभव प्ररूपिणो गङ्गाचार्यमतानुयायिनः ५, 'तेरासिया' त्रैराशिका –त्रीन् राशीन्–जीवाऽजीव–नोजीवरूपान् वदन्ति ये ते त्रैराशिका –राशित्रयाख्यापका इत्यर्थः –रोहगुप्ताचार्यमतानुसारिण ६, 'अबद्धिया' अबद्धिका –जीवः कर्मणा बद्धो न भवति, किन्तु कञ्चुकवत्स्पृष्टो भवति–इत्येवं वदन्ति ये तेऽबद्धिका, गोष्ठामाहिलमतावलम्बिनः ७, उपलक्षणं चैतद्–वान्तसम्यक्त्वानामन्येषामपि । 'इच्चेते सत्त पवयणणिण्हगा' इत्येते सप्त प्रवचननिह्नवाः –प्रवचनम्=जिनागमं निह्नुवते=अपलपन्ति, अन्यथा तदेकदेशस्य चाऽभ्युपगमात् ते प्रवचननिह्नवाः, केवल–'चरियालिंगसमाणा' चर्यालिङ्गसमानाः –चर्यया= भिक्षाटनादिक्रियया लिङ्गेन=रजोहरणादिना च समानाः=साधुतुल्याः, ते पुनः कीदृशाः?

एक जीव दो विरुद्ध क्रियाओं का भी अनुभव करता है। शीतवेदना एवं उष्णवेदना ये दो परस्पर में एक समय में विरुद्ध हैं। इन्हें जीव एक समय में भोगता है। ये गंगाचार्य के मत के अनुयायी होते हैं ५। त्रैराशिक मतवालेका ऐसा कहना हैं कि जीवों की तीन राशियाँ हैं– (१) जीव, (२) अजीव एवं (३) नोजीव। ये रोहगुप्त के मत के अनुयायी है ६। अबद्धिक लोग ऐसी प्ररूपणा करते हैं कि जीव और कर्म का बंध नहीं होता है। सिर्फ जीव के साथ कर्म कंचुक की तरह स्पृष्ट रहा करते हैं। ये गोष्ठमाहिल के मत को मानने वाले होते है ७। यह उपलक्षणस्वरूप है, इससे सम्यक्त्वरहित क्रिया करने वालो का भी ग्रहण हुआ है। इस प्रकार ये सात प्रवचन–जिनागम के निह्नव है। (केवल चरियालिंगसमाणा) मात्र चर्या–भिक्षा याचना आदि क्रिया तथा लिङ्ग–रजोहरणादि साधु के चिह्नों की अपेक्षा इनमे समानता

(५) द्वैक्रिय–એમની એવી માન્યતા છે કે એક જ સમયમાં એક જીવ બે વિરુદ્ધ ક્રિયાઓના પણ અનુભવ કરે છે શીતવેદના–તેમજ ઉષ્ણવેદના આ બે પરસ્પરમાં એક સમયમાં વિરુદ્ધ છે તેમને જીવ એક સમયમાં ભોગવે છે તેઓ ગંગાચાર્યના મતના અનુયાયી હોય છે (૬) त्रैराशिक–તેઓ એમ કહે છે કે જીવોની ૩ રાશિઓ છે, (૧) જીવ (૨) અજીવ તેમજ (૩) નોજીવ તેઓ રોહગુપ્તના મતના અનુયાયી છે (૬) अबद्धिक–તેઓ એમ પ્રરૂપણા કરે છે કે જીવ અને કર્મનો બંધ થતો નથી માત્ર જીવની સાથે કર્મ કંચુકની પેઠે સ્પૃષ્ટ રહેલા (ચોટી રહેલા–લાગી રહેલા) છે આ ગોષ્ઠમાહિલના મતને માનવાવાળા હોય છે આ ઉપલક્ષણસ્વરૂપ છે, માટે સમ્યક્ત્વરહિત ક્રિયા કરવાવાળાનું પણ ગ્રહણ થાય છે આ પ્રકારે આ સાત પ્રવચન–જિનાગમના નિહ્નવ છે (केवल चरियालिंगसमाणा) માત્ર ચર્યા–ભિક્ષા યાચના આદિ ક્રિયા તથા

भवंति, त जहा—अप्पारंभा अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिट्ठा धम्मक्खाई धम्मप्पलोई धम्मपलज्जणा धम्मसमुदायारा

'त जहा' तद्यथा—'अप्पारभा' अल्पारम्भा —अल्प आरम्भ =कृष्यादिना पृथिव्यादि-जीवोपमर्दो येषा ते तथा, 'अप्पपरिग्गहा' अल्पपरिग्रहा अल्प —परिग्रह =धनधान्यादि-स्वीकाररूपो येषा ते तथा, 'धम्मिया' धार्मिका —धर्मेण=प्राणातिपातादिविरमणरूपेण चरन्ति ये ते धार्मिका, 'धम्माणुया' धर्मानुगा —धर्ममनुगच्छन्ति ये ते धर्माऽनुगा, कुत इत्थम्? अत्राऽऽह—'धम्मिट्ठा' धर्मेष्टा —धर्म एवेष्टो=वल्लभो येषा ते धर्मेष्टा। अथवा—धर्मिष्ठा =धर्मोऽस्ति येषा ते धर्मिण, त एवातिशययुक्ता धर्मिष्ठा। 'धम्मक्खाई' धर्म-ख्यातय —धर्मात् ख्याति =प्रसिद्धिर्येषा ते धर्मख्यातय। अथवा धर्माऽऽख्यायिन —धर्म-माख्यान्ति=भव्येभ्य प्रतिपादयन्तीति धर्माख्यायिन। 'धम्मप्पलोई' धर्मप्रलोकिन।

धम्मिया धम्माणुया) अल्प आरभी—जो पृथिव्यादिक जीवों के उपमर्दन वाले कृष्यादिक रूप आरभ को अल्प करते है वे, अल्पपरिग्रही अर्थात् जिनके धनधान्यादिक के स्वीकाररूप मम-त्वभाव अल्प होता है वे, धार्मिक—प्राणातिपातादिक विरमणरूप धर्म से जो युक्त होते है वे, तथा—धर्मानुग- धर्मपद्धति के अनुसार जो चलते है वे, (धम्मिट्ठा धम्मक्खाई धम्मप्पलोई धम्मपलज्जणा धम्मसमुदायारा) धर्मेष्ट—धर्म ही जिन्हें प्रिय है वे, अथवा धर्मिष्ठ—धर्म के अतिशय से जो युक्त हैं वे, धर्मख्याति धर्म से जिनकी ख्याति हुइ है वे, अथवा धर्मख्यायी-भव्यजनों के लिये जो श्रुतचारित्ररूप धर्म का कथन करने वाले होते है वे, धर्मप्रलोकी धर्म को जो उपादेयरूप से मानते है वे, धर्मप्ररज्जन—धर्म के सेवन करने मे जो अधिक

ગામ, આકર તેમજ સન્નિવેશોમા મનુષ્ય રહે છે, (त जहा) જેવા કે (अप्पारभा अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणुया) અલ્પ આરભી—જે પૃથિવી આદિક જીવોને દુખ દેવાવાળા કૃષિ આદિક રૂપ આરભને અલ્પ (ઓછા) કરે છે તેઓ, અલ્પ પરિગ્રહી—જેના ધન ધાન્ય આદિકના સ્વીકાર રૂપ મમત્વભાવ અલ્પ હોય છે તેઓ, ધાર્મિક—પ્રાણાતિપાતઆદિકના વિરમણરૂપ ધર્મથી જે યુક્ત હોય છે તેઓ, તથા ધર્માનુગ—ધર્મપદ્ધતિને અનુસરીને જે ચાલે છે તેઓ, (धम्मिट्ठा धम्मक्खाई, धम्मप्पलोई, धम्मपलज्जणा धम्मसमुदायारा) ધર્મેષ્ટ—ધર્મ જ જેમને ઇષ્ટ—પ્રિય છે તેઓ, અથવા ધર્મિષ્ઠ—ધર્મના અતિશયથી જેઓ યુક્ત છે તેઓ, ધર્મખ્યાતિ—ધર્મથી જેઓની ખ્યાતિ (પ્રસિદ્ધિ) થઇ છે તેઓ, અથવા ધર્મખ્યાયી—ભવ્ય જનોને માટે જે શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનુ કથન કરવાવાળા હોય છે તેઓ, ધર્મપ્રલોકી—ધર્મને જે ઉપાદેયરૂપથી માને છે તેઓ, ધર્મ

कालं किच्चा उक्कोसेण उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति। तहिं तेसिं गई, एक्कतीस सागरोवमाइ ठिई, परलोगस्स अणाराहगा, सेसं त चेव ॥ सू० ६१ ॥

मूलम्—से जे इमे गामागार जाव सण्णिवेसेसु मणुया

'कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'उक्कोसेण' उत्कर्षेण 'उवरिमेसु गेवेज्जेसु' उपरितनेषु ग्रैवेयकेषु 'देवत्ताए उववत्तारो भवति' देवत्वेनोपपत्तारो भवन्ति। 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषां गतिः, 'एक्कतीस सागरोवमाइ ठिई' एकत्रिंशत्सागरोपमाणि स्थितिः, 'परलोगस्स अणाराहगा' परलोकस्याऽनाराधकाः, 'सेस त चेव' शेषं तदेव ॥ सू० ६१ ॥

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे', अथ ये इमे 'गामा-गर-जाव-सण्णिवेसेसु' ग्रामाऽऽ-कर-यावत्सन्निवेशेषु 'मणुया भवति' मनुजा भवन्ति,

इस प्रकार ये (बहूइं वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति) अनेक वर्षों तक इसी प्रकार के आचार-विचारों मे तन्मय बने हुए श्रामण्यपर्याय का पालन करते रहते है। (पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) पालकर काल अवसर काल करके अधिक से अधिक उपरिम ग्रैवेयकों मे देव की पर्याय से उत्पन्न होते है। (तहिं तेसिं गई, एकतीस सागरोवमाइ ठिई, परलोगस्स अणाहारगा, सेस त चेव) वहीं पर उनकी गति एव ३१ सागर प्रमाण स्थिति होती है। ये परलोक के अनाराधक कहे गये है। अवशिष्ट सब पूर्ववत् समझना चाहिये ॥ सू. ६१ ॥

'से जे इमे' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (गामा-गर-जाव-सण्णिवेसेसु मणुया भवति) ग्राम आकर यावत् सन्निवेशों मे मनुष्य रहते है, (त जहा) जैसे-(अप्पारभा अप्पपरिग्गहा

કર્યા કરે છે (पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण उवरिमेसु गेवेज्जेसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) પાળીને કાલ અવસરે કાલ કરીને વધારેમા વધારે ઉપરિમ ગ્રૈવેયકોમા દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसिं गई एक्कतीस सागरोवमाइ ठिई परलोगस्स अणाहारगा सेस त चेव) ત્યા તેમની ગતિ, તેમજ ૩૧ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ હોય છે તેઓ પરલોકના અનારાધક કહેવાય છે બાકીનું બધુ પૂર્વ પ્રમાણે સમજવુ જોઇએ (સૂ ૬૦)

'से जे इमे' ઇત્યાદિ

(से जे इमे) તેઓ કે જે (गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुया भवति)

माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ अब्भ-क्खाणाओ पेसुण्णाओ परपरिवायाओ अरइरईओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसल्लाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ अपडि-विरया, एगच्चाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया जावज्जीवाए,

याव परिग्रहात्, यावच्छब्देन—मृषावादाऽदत्तादान—मैथुनानि बोद्धव्यानि। 'एगच्चाओ' एकस्मात्=स्थूलात् 'कोहाओ' क्रोधात्, 'माणाओ' मानात्, 'मायाओ' मायाया, 'लोहाओ' लोभात्, 'पेज्जाओ' प्रेयस, 'दोसाए' द्वेषात् 'कलहाओ' कलहात् 'अब्भक्खाणाओ' अभ्याख्यानात्=पैशुन्यात, 'परपरिवायाओ' परपरिवादात् 'अरइरईओ' अरतिरतिभ्याम् 'मिच्छादंसणसल्लाओ' मिथ्यादर्शनशल्यात् 'पडिविरया' प्रतिविरता = भावतो निरता 'जावज्जीवाए' यावज्जीव=जीवनपर्यन्तम्, 'एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मात्—सूक्ष्मात् अप्रतिविरता 'एगच्चाओ आरभसमारभाओ पडिविरया जावज्जीवाए एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मादारम्भसमारम्भात्प्रतिविरता यावज्जीवमेकस्मादप्रति-

पडिग्गहाओ) तथा इसी तरह स्थूल मृषावाद, स्थूल अदत्तादान, स्थूल मैथुन एवं स्थूल परिग्रह से विरक्त रहते हैं वे, (एगच्चाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुण्णाओ परपरिवायाओ अरइरईओ माया-मोसाओ मिच्छादंसणसल्लाओ पडिविरया जावज्जीवाए) इसी प्रकार स्थूल क्रोध, मान, माया, लोभ, राग, द्वेष, कलह, अभ्याख्यान, पैशुन्य, परपरिवाद, अरति, रति, मायामृषा, एवं मिथ्यादर्शनशल्य से जीवनपर्यंत प्रतिविरत रहा करते हैं, (एगच्चाओ अपडिविरया) किन्तु सूक्ष्म क्रोधादिकों से प्रतिविरत नहीं रहते है, (एगच्चाओ आरभसमारभाओ पडि-

पडिग्गहाओ) तथा એવી જ રીતે સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન, સ્થૂલ મૈથુન, તેમજ સ્થૂલ પરિગ્રહથી જે વિરક્ત રહે છે તેઓ, (एगच्चाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ अब्भक्खाणाओ पेसुण्णाओ परपरिवायाओ अरइरईओ मायामोसाओ मिच्छादंसणसल्लाओ पडिविरया जावज्जी-वाए) એજ પ્રકારે સ્થૂલ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યા-ખ્યાન, પૈશુન્ય, પરપરિવાદ, અરતિ, રતિ, માયામૃષા, તેમજ મિથ્યાદર્શન-શલ્યથી જીવનપર્યન્ત પ્રતિવિરત રહ્યા કરે છે, (एगच्चाओ अपडिविरया) પરંતુ સૂક્ષ્મ ક્રોધ આદિકોથી પ્રતિવિરત રહેતા નથી. (एगच्चाओ आरभ-

धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणा सुसीला सुव्वया सुप्पडियाणंदा साहूहिं एगच्चाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ अपडिविरया, एवं जाव पडिग्गहाओ, एगच्चाओ कोहाओ

'**धम्मपलज्जणा**' धर्मप्ररञ्जना -धर्मे प्ररज्यन्ति=आसज्जन्ति-परायणा भवन्ति ये ते धर्मप्ररञ्जना। '**धम्मसमुदायारा**' धर्मसमुदाचारा -धर्मः समुदाचार=सदाचारो येषा ते धर्मसमुदाचारा। '**धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणा**' धर्मेणैव वृत्तिं कल्पयन्त -धार्मिकजीविकया निर्वहन्त, '**सुसीला**' सुशीला=शोभनाचारवन्त '**सुव्वया**' सुव्रता=शोभनव्रतवन्त '**सुप्पडियाणदा**' सुप्रत्यानन्दा -सुष्ठु प्रत्यानन्द=चित्ताऽऽह्लादो येषा ते तथा, '**साहूहिं**' साधुभ्य=साधुसमीपात्-साध्वन्तिके प्रत्याख्याय '**एगच्चाओ**' एकस्मात्=स्थूलरूपात् न तु सर्वस्मात् '**पाणाइवायाओ**' प्राणातिपातात्=परप्राणव्यपरोपणत, '**पडिविरया**' प्रतिविरता=निवृत्ता, '**जावज्जीवाए**' यावज्जीव-जीवनपर्यन्तमित्यर्थ, '**एगच्चाओ अपडिविरया**' एकस्मात्=सूक्ष्मरूपात् अप्रतिविरता=अनिवृत्ता। '**एव जावपरिग्गहाओ**' एव

अनुराग सपन्न होते है वे, **धर्मसमुदाचार**-धर्म ही जिनका उत्तम आचार हैं वे, (**धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणा**) तथा जो धर्म से ही अपनी जीविका चलाते है वे, (**सुसीला सुव्वया सुप्पडियाणदा**) शोभन आचार जिनका है वे, सुव्रत-निरतिचार व्रतों के जो पालन करने वाले हैं वें, सुप्रत्यानन्द-जिनका चित्त सदा अच्छी तरह से आनदसपन्न रहा करता है वें, तथा जो (**साहूहिं एगच्चाओ**) साधु के समीप प्रत्याख्यान लेकर केवल एक (**पाणाइवायाओ**) स्थूल प्राणातिपातरूप से (**जावज्जीवाए पडिविरया**) जीवनपर्यन्त प्रतिविरत -निवृत्त रहते हैं, (**एगच्चाओ अपडिविरया**) परतु सूक्ष्मरूप प्राणातिपात से विरक्त नहीं रहते है वे, (**एव जाव**

પ્રરજન-ધર્મનુ સેવન કરવામા જે અધિક અનુરાગસપન્ન હોય છે તેઓ, ધર્મસમુદાચાર-ધર્મજ જેમનો ઉત્તમ આચાર છે તેઓ, (धम्मेण चेव वित्तिं कप्पेमाणा) તથા જે ધર્મથી જ પોતાનુ જીવન ચલાવે છે તેઓ, (सुसीला सुव्वया सुप्पडियाणदा) શોભન આચાર જેના છે તેઓ, સુવ્રત-નિરતિચાર વ્રતોનુ જેઓ પાલન કરવાવાળા છે તેઓ, સુપ્રત્યાનદ-જેમનુ ચિત્ત હમેશા સારી રીતે આનદસપન્ન રહ્યા કરે છે તેઓ, તથા જેઓ (साहूहिं एगच्चाओ) સાધુની પાસે પ્રત્યાખ્યાન લઈને કેવલ એક (पाणाइवायाओ) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતરૂપ પાપથી (जावज्जीवाए पडिविरया) જીવનપર્યન્ત પ્રતિવિરત-નિવૃત્ત રહે છે, (एगच्चाओ अपडिविरया) પરતુ સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહેતા નથી તેઓ, (एव जाव

वंध-परिकिलेसाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ अपडिविरया, एगच्चाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गंध-मल्ला-लंकाराओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ

-वध-बन्ध-परिक्लेशात्-तत्र कुट्टनम्=छेदनम्, पिट्टन=वस्त्रादेरिव मुद्गरादिना हननम्, तर्जनम्=' ज्ञास्यसि रे जाल्म ! ' एतद्रूप भर्त्सन, ताडन=चपेटादिना हननम्, वध= प्राणव्यपरोपणं, बन्ध =रज्जुपाशादिना बन्धनम्, परिक्लेशो=बाधोत्पादन तेषा समाहार तस्मात् 'पडिविरया' प्रतिविरता = निवृत्ता 'जावज्जीवाए' यावज्जीवम्, 'एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मात् अप्रतिविरता = अनिवृत्ता । 'एगच्चाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गंध-मल्ला-लंकाराओ पडिविरया जावज्जीवाए' एकस्मात् स्नान-मर्दन-वर्णक-विलेपन-शब्द-स्पर्श-रस-

---

कोट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-बंध-परिकिलेसाओ पडिविरया जावज्जीवाए) कोई २ ऐसे है जो कुट्टन-छेदन, पिट्टन-पीटना-वस्त्रादिक का जिस प्रकार मुद्गरादिक से कूटना होता है उसी प्रकार मुद्गर-मूसल आदि से पीटना-कूटना, तर्जन-खोटे वचनों द्वारा भर्त्सना करना, ताडन-चपेटा थप्पड-आदि मारना, वध-प्राणव्यपरोपण करना, बंध-रज्जुपाश आदि से किसी को बाधना, एव परिक्लेश-किसी को बाधा आदि उत्पन्न करना, इन सब कार्यों से यावज्जीवन प्रतिविरत है, (एगच्चाओ अपडिविरया) कोई २ ऐसे है जो इन क्रियाओं से प्रतिविरत नहीं है। (एगच्चाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गंध-मल्ला-लंकाराओ पडिविरया जावज्जीवाओ)

जावज्जीवाए) કોઈ કોઈ એવા છે કે જે કુટ્ટન-છેદન, પિટ્ટન-પીટવુ-વસ્ત્રાદિને જે પ્રકારે મુદ્દગર આદિથી કૂટે છે તે પ્રકારે મુદ્દગર (ધોકા) મૂસલ (સાબેલા) આદિથી પીટવા-કૂટવા, તર્જન-ખોટા ખરાબ વચનો દ્વારા ભર્ત્સના કરવી, તાડન-તમાચા કે થપ્પડ આદિ મારવુ, વધ-પ્રાણવ્યપરોપણ કરવુ (મારી નાખવુ), બંધ-દોરડાના પાશ આદિથી કોઇને બાધવુ, તેમજ પરિક્લેશ-કોઈને બાધા (દુ ખ) આદિ પહોચાડવુ આ બધા કાર્યોથી જીવનપર્યન્ત પ્રતિવિરત છે (एगच्चाओ अपडिविरया) કોઈ કોઈ એવા છે કે જે આ ક્રિયાઓથી પ્રતિવિરત નથી (एगच्चाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गंध-मल्ला-लंकाराओ

एगच्चाओ अपडिविरया, एगच्चाओ करणकारावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ अपडिविरया, एगच्चाओ पयणपयावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया, एगच्चाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–

विरता 'एगच्चाओ करणकारावणाओ' एकस्मात् करणकारणात्=स्वयमनुष्ठानं करणं, प्रेरणया परहस्तात्कारणम्, तयो समाहार, तस्मात् 'पडिविरया' प्रतिविरता, 'जावज्जीवाए' यावज्जीवम्, 'एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मादप्रतिविरता =राजाज्ञादिनिकारणै। 'एगच्चाओ पयणपयावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए' एकस्मात्पचनपाचनात्–पचनं=स्वहस्तात्पाककरण, पाचन=परद्वारेण, तस्मात्प्रतिविरता यावज्जीव, 'एगच्चाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया' एकस्मात् पचनपाचनादप्रतिविरता। 'एगच्चाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–वध–परिकिलेसाओ' एकस्मात्कुट्टन–पिट्टन–तर्जन–ताडन

विरया जावज्जीवाए) ऐसे ही वे स्थूल आरभ–समारंभ से ही जीवनपर्यंत विरक्त रहते हैं, सूक्ष्म आरभसमारभ से नहीं। (एगच्चाओ करणकारावणाओ पडिविरया) कोई ऐसे हैं जो केवल स्वयं करने से एव दूसरों से कराने से जीवनपर्यन्त विरत रहते हैं, (एगच्चाओ अपडिविरया) कोई ऐसे है जो राजाकी आज्ञा–आदि के कारण इनसे प्रतिविरत नहीं है, (एगच्चाओ पयण–पयावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए) कोई २ ऐसे हैं जो पचन–पाचन क्रिया से जीवन पर्यन्त विरत है। (एगच्चाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया) कोई २ ऐसे हैं जो इन पचन–पाचनादि क्रियाओं से विरत नहीं है। (एगच्चाओ

समारंभाओ पडिविरया जावज्जीवाए) तेमज तेओ स्थूल आरंभ–समारंभथी पण जीवनपर्यन्त विरक्त रहे छे, सूक्ष्म आरंभ–समारंभथी विरक्त नथी रहेता। (एगच्चाओ करणकारावणाओ पडिविरया) कोई एवा छे के जे करवा–करावावथी जीवनपर्यंत विरत होय छे (एगच्चाओ अपडिविरया) कोई एवा छे के जे राजानी आज्ञा आदिना कारणे तेनाथी प्रतिविरत होता नथी, (एगच्चाओ पयणपयावणाओ पडिविरया जावज्जीवाए) कोई कोई एवा छे के जे पचन–पाचन क्रियाथी जीवनपर्यंत विरत छे (एगच्चाओ पयणपयावणाओ अपडिविरया) कोई कोई एवा छे के जे आ पचन–पाचन आदि क्रियाओथी विरत नथी (एगच्चाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–वध–परिकिलेसाओ पडिविरया

मूलम्—तं जहा-समणोवासगा भवंति, अभिगय-जीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा आसव-संवर-निज्जर-किरिया-अहिगरण-बंध-मोक्ख-कुसला असहेज्जा देवा-सुर-नाग-

टीका—ये पूर्वं सामान्येन कथितास्त एव विशेषेण कथ्यन्ते-'त जहा' तद्यथा-ते मनुजा, 'समणोवासगा भवति' श्रमणोपासका =साधुसेवका -श्रावका भवन्ति, ते कीदृशा सन्ति? अत्राऽऽह- 'अभिगयजीवाजीवा' अभिगतजीवाजीवा -अभिगता -यथावस्थितस्वरूपेण ज्ञाता जीवा अजीवाश्च यैस्ते तथा, जीवाजीवतत्त्वज्ञानवन्त इत्यर्थ, 'उवलद्धपुण्णपावा' उपलब्धपुण्यपापा -उपलब्धे=यथावस्थितस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपापे यैस्ते तथा, तत्त्वतो विज्ञातपुण्यपापस्वरूपा इत्यर्थ, 'आसव-सवर-निज्जर-किरिया-अहिगरण-बध-मोक्ख-कुसला' आस्रव-सवर-निर्जरा-क्रिया-धिकरण-बन्ध-मोक्ष-कुशला -तत्रास्रव -आस्रवति=प्रविशति अष्टविध कर्मसलिल येन आत्मसरसि स आस्रव =

जीवनपर्यंत प्रतिविरत हैं, तथा कितनक ऐसे हैं जो (एगच्चाओ अपडिविरया) इनसे प्रतिविरत नहीं हैं ॥ सू० ६२ ॥

'तं जहा समणोवासगा' इत्यादि।

(त जहा) इसी प्रकार (समणोवासगा भवति) अन्य श्रमणोपासक होते हैं, जो कि (अभिगयजीवाजीवा) जीव और अजीव के यथार्थ स्वरूप के ज्ञाता होते है, (उवलद्धपुण्णपावा) पुण्य एव पाप का यथावस्थित स्वरूप जिन्होंने अच्छी तरह जान लिया है, (आसव-सवर-निज्जर-किरिया-अहिगरण-बध-मोक्ख-कुसला) आस्रव, सवर, निर्जरा, क्रिया, अधिकरण, बध, मोक्ष इनमे हेय कौन २ है और उपादेय कौन २ हैं इस प्रकार हेय और उपादेय के ज्ञान से जिनका भाव परिपक्व हो चुका है।

પ્રતિવિરત છે, તથા કેટલાક એવા છે કે જે (एगच्चाओ अपडिविरया) તેનાથી પ્રતિવિરત નથી (સૂ ૬૨)

'त जहा समणोवासगा' ઇત્યાદિ

(त जहा) એજ રીતે (समणोवासगा भवति) જે શ્રમણોપાસક હોય છે, (अभिगयजीवाजीवा) જે જીવ અને અજીવના યથાર્થ સ્વરૂપના જ્ઞાતા હોય છે, (उवलद्धपुण्णपावा) પુણ્ય તેમજ પાપનુ યથાવસ્થિત સ્વરૂપ જેઓએ સારી રીતે સમજી લીધેલુ છે, (आसव-सवर-निज्जर-किरिया-अहिगरण-बध-मोक्ख-कुसला) આસ્રવ, સવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, બધ, મોક્ષ, તેમા હેય

अपडिविरया, जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा कज्जंति तओ वि एगच्चाओ पडिविरया जावज्जीवाए, एगच्चाओ अपडिविरया ॥ सू० ६२ ॥

रूप-गन्ध-माल्याऽ-लङ्कारात्प्रतिविरता यावज्जीवम्, 'एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मादप्रतिविरता -तत्र वर्णक =अङ्गराग, अन्यत् स्पष्टम्। तथा-'जे यावण्णे तहप्पगारा' ये यावन्तस्तथाप्रकारा 'सावज्जजोगोवहिया' सावद्ययोगोपधिका -सावद्ययोगा =सावद्ययोगयुक्ताश्च ते औपधिका =मायाप्रयोजनाश्चेति तथा, 'पर-पाण-परियावणकरा' परप्राणपरितापनकरा 'कम्मंता' कर्मान्ता =कृष्यादिव्यापाराश्च 'कज्जंति' क्रियन्ते, 'तओ वि एगच्चाओ पडिविरया' ततोऽपि एकस्मात् प्रतिविरता =प्रतिनिवृत्ता, 'एगच्चाओ अपडिविरया' एकस्मात् अप्रतिविरता =अनिवृत्ता सन्ति ॥ सू० ६२ ॥

कोई २ ऐसे हैं जो जीवनपर्यंत स्नान से, मर्दन से, विलेपन से, शब्द, रूप, गंध, रस, स्पर्श इन इन्द्रियों के भोगों से, माला एवं अलकार आदि से निवृत्त है। (एगच्चाओ अपडिविरया) कोई २ ऐसे भी हैं जो इनसे बिलकुल ही प्रतिविरत नहीं हैं। (जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा कज्जंति) इसी प्रकार के और भी जितने सावद्ययोगोपधिक अर्थात्-सावद्ययोगयुक्त और मायाकषायजन्य तथा-दूसरों के प्राणों को परिताप पहुँचाने वाले जो कृष्यादि व्यापार हैं, (तओ वि) उनसे भी कितनेक ऐसे मनुष्य हैं जो (एगच्चाओ पडिविरया जावज्जीवाए) एकान्ततः

पडिविरया जावज्जीवाओ) કોઈ કોઈ એવા હોય છે કે જે જીવનપર્યંત સ્નાનથી, મર્દનથી, અંગરાગથી, વિલેપનથી, શબ્દ-સ્પર્શ-રૂપ-ગંધ-રસ એ ઇન્દ્રિયોના ભોગોથી અને માળા તેમજ અલંકાર આદિથી નિવૃત્ત છે (एगच्चाओ अपडिविरया) કોઈ કોઈ એવા પણ છે કે જે તેનાથી બિલકુલ જ પ્રતિવિરત હોતા નથી (जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपाण परियावणकरा कज्जंति) એજ પ્રકારે બીજા પણ જેટલા સાવદ્યયોગોપધિક એટલે સાવદ્યયોગયુક્ત અને માયાકષાયજનિત તથા બીજા જીવોના પ્રાણોને પરિતાપ પહોંચાડનાર જે કૃષિ આદિ વ્યાપાર છે, (तओवि) તેનાથી પણ બીજા કેટલાક એવા મનુષ્ય છે કે જે (एगच्चाओ पडिविरया जावज्जीवाए) જીવનપર્યન્ત

सकलकर्मक्षये सति जीवस्य कर्मसंयोगापादितस्वपरहितस्य सादपर्यवसानम् अव्याबाधमवस्थानम्, उक्त च-

नीसेसकम्मविगमो मुक्खो जीवस्स सुद्धरूवस्स।
साइणपज्जवसाणं अव्वाबाहं अवत्थाणं ॥ १ ॥
छाया-निःशेषकर्मविगमो मोक्षो जीवस्य शुद्धरूपस्य।
सादपर्यवसानम् अव्याबाधम् अवस्थानम् ॥ इति ॥

तेषां द्वन्द्व, तत्र कुशला, आस्रवादीनां हेयोपादेयतास्वरूपज्ञानिन इत्यर्थ, 'असहेज्जा' असाहाय्या -अविद्यमान साहाय्य=देवादिसाहाय्य स्वस्यैव धर्मजनितसामर्थ्यातिशयात् येषा ते तथा, यद्वा-स्वय कृत कर्म स्वयमेव भोक्तव्यमिति ज्ञात्वा मनोदौर्बल्याभावात् परसाहाय्यानपेक्षा इत्यर्थ । 'देवा-सुर-नाग-जक्ख-रक्खस-किंनर-किंपुरिस-गरुल-गधव्व-महोरगाइएहिं देवगणेहिं' देवा-सुर-नाग-यक्ष-राक्षस-

अत्यन्त-आत्यन्तिक-क्षय का नाम मोक्ष है। समस्त कर्मों के क्षय होने पर उनके सयोग से आपादित मूर्तित्व का शीघ्र ही पर्यवसान जीव में हो जाता है, इससे अमूर्तिस्वरूप स्वभाव का प्राचुर्य होने से उसका अव्याबाधरूप से अवस्थान हो जाता है। कहा भी है- समस्त कर्मों का विगम ही मोक्ष है और वही जीव का शुद्ध स्वरूप है, इस स्वरूप के प्राप्त होते ही जीव का अवस्थान अव्याबाधरूप से आत्मा में हो जाता है। जो "असाहाय्या" हैं अर्थात् धर्मजनित सामर्थ्य के अतिशय से देवादिकों की सहायता की स्वप्न मे भी इच्छा नहीं रखते हैं, अथवा अपने द्वारा कृत शुभाशुभ कर्म आत्मा स्वय ही भोग करता है दूसरों की सहायता इसमें कार्यकारी नहीं हो सकती-इस प्रकार की मानसिक दृढता के कारण जो दूसरों की सहायता की थोडी सी भी पर्वाह नहीं करते है। (देवा-सुर-नाग-जक्ख-

સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થવાથી તેમના સંયોગથી આપાદિત મૂર્તિત્વનું તરત જ પર્યવસાન જીવમાં થઈ જાય છે તેથી અમૂર્તિત્વરૂપ પોતાના સ્વભાવનું પ્રાચુર્ય થવાથી તેનું અવ્યાબાધરૂપથી અવસ્થાન થઈ જાય છે કહ્યું પણ છે-સમસ્ત કર્મોનું વિગમ એજ મોક્ષ છે, અને એજ જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે આ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થતાં જ જીવનું અવસ્થાન અવ્યાબાધ રૂપથી આત્મામાં થઈ જાય છે 'असाहाय्या' છે અર્થાત્ ધર્મથી ઉત્પન્ન થતા સામર્થ્યના અતિશયથી દેવ આદિકોની સહાયતાની સ્વપ્નમાં પણ ઈચ્છા રાખતા નથી અથવા પોતાના દ્વારા કરાયેલા શુભ અશુભ કર્મ આત્મા પોતે જ ભોગવે છે, બીજાની સહાયતા એમાં કામ આવી શકતી નથી આ પ્રકારની માનસિક દૃઢતાના કારણે જે બીજાની સહાયતાની જરા પણ પરવાહ કરતા નથી (देवा-सुर-नाग-जक्ख-रक्खस-किंनर-किंपुरिस-गरुल-गधव्व-महोरगाइएहिं देवगणेहिं निग्गथाओ

मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगरूप, संवर –संवियते=निरुध्यते आस्रवत्कर्म येन परिणामेन स संवर, समितिगुप्तिप्रभृतिभिरास्रवरसि आगच्छत्कर्मजलनिरोधनात्मकपरिणामविशेषः इत्यर्थ, निर्जरा–निर्जरणं=कर्मणां जीवप्रदेशेभ्य परिशटनं–विगलन, सा च–देशत कर्मक्षयरूपा, क्रिया= कायिक्यादिका, अधिकरणम्- अधिक्रियते नरकगतिनियोग्यतां प्राप्यते आत्माऽनेनेत्यधिकरणम्- द्रव्यतो यन्त्रीयन्त्रादि, भावत क्रोधादिकम्, बन्ध –जीवस्य कर्मपुद्गलसम्बन्ध, मोक्ष–

जिस प्रकार नौका में छिद्रों द्वारा जल का प्रवेश होता रहता है इसी प्रकार इस आत्मारूप सरोवर में जिसके द्वारा अष्टविध कर्मरूप जल का आगमन होता है उसका नाम आस्रव है। मिथ्यादर्शन, अविरति, प्रमाद, कषाय एव योग के भेद से यह आस्रव अनेक प्रकार का है। छिद्रों के बंद करने से जिस प्रकार नौका में पानी का आना रुक जाता है उसी प्रकार जिन परिणामों से आते हुए कर्म रुक जाते है उन परिणामों का नाम सवर है। गुप्ति, समिति एव परीषह आदि के भेद से यह सवर अनेक प्रकार का बतलाया गया है। जीव-प्रदेश से कर्मों के एकदेश का नाश होना इसका नाम निर्जरा है। काय आदि सबधी व्यापारों का नाम क्रिया है। नरकगति में जाने की योग्यता जीव जिसके द्वारा प्राप्त करता है वह अधिकरण है। द्रव्य और भाव के भेद से यह दो प्रकार का है। यहा पर भाव अधिकरण का कथन है, अत वह क्रोधादिक कषायरूप जानना चाहिये। जीव का एव कर्मपुद्गलों का परस्पर में एकक्षेत्रावगाहरूप सबध का नाम बध है। समस्त कर्मों के

શું છે અને ઉપાદેય શુ છે આવી રીતે હેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાનથી જેના ભાવ પરિપક્વ થઇ ગયા હોય છે જેવી રીતે નૌકામા છિદ્રો દ્વારા જળનો પ્રવેશ થયા કરે છે તેવી જ રીતે આ આત્મારૂપ સરોવરમા જેના દ્વારા આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી જલનુ આગમન થાય છે તેનુ નામ આસ્રવ છે મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય તેમજ યોગના ભેદથી આ આસ્રવ અનેક પ્રકારના થાય છે છિદ્રોને બધ કરવાથી જેવી રીતે નૌકામા પાણીનુ આવવું રોકાઈ જાય છે તેવી જ રીતે જે પરિણામોથી આવનારા કર્મ રોકાઈ જાય એવા પરિણામોનુ નામ સવર છે ગુપ્તિ, સમિતિ તેમજ પરીષહ આદિના ભેદથી આ સવર અનેક પ્રકારના બતાવવામા આવ્યા છે જીવ-પ્રદેશથી કર્મોના એક દેશ નષ્ટ થાય તેનુ નામ નિર્જરા છે કાય આદિ સબધી વ્યાપારોનુ નામ ક્રિયા છે નરકગતિમા જવાની યોગ્યતા જીવ જેના દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે તે અધિકરણ છે દ્રવ્ય તથા ભાવના ભેદથી તે બે પ્રકારના છે અહી ભાવ-અધિકરણનુ કથન છે તેથી તે ક્રોધ આદિક કષાયરૂપ જાણવુ જોઈએ જીવને તેમજ કર્મપુદ્ગલોનો પરસ્પરમા એકક્ષેત્રાવગાહરૂપ સબધ છે, તેનુ નામ બધ છે સમસ્ત કર્મોના અત્યત-આત્યતિક ક્ષયનુ નામ મોક્ષ છે

पुच्छियट्ठा अभिगयट्ठा विणिच्छियट्ठा अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता, अयमाउसो! निग्गंथे पावयणे अट्ठे, अय परमट्ठे, सेसं अणट्ठे, ऊसियफलिहा अवगुयदुवारा चियत्त-तेउर-घरप्पवेसा बहूहिं

यट्ठा' पृष्टार्था-सदिग्धार्थस्य प्रश्नकरणात, 'अभिगयट्ठा' अभिगतार्था-पृष्टार्थस्याभिगमात् 'विणिच्छियट्ठा' विनिश्चितार्था-पदार्थाना विनिश्चयात, 'अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता' अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्ता अस्थीनि='हड्डी' इति प्रसिद्धानि, मज्जा-अस्थिमध्यगतो धातुविशेष, तासु अस्थिमज्जासु प्रवचनस्य प्रेमानुरागेण=प्रेमरूपेणानुरागेण रक्ता ये ते तथा, ते श्रावका पुत्रादीन् सबोध्य वदन्ति 'अयमाउसो' इत्यादि। इद हे आयुष्मन्! 'निग्गंथे पावयणे' नैर्ग्रन्थ प्रचनम्, 'अट्ठे' अर्थ=मोक्षस्य कारणम्, अतएव-'अय परमट्ठे' इद परमार्थ=सारभूत, 'सेसे अणट्ठे' शेषमनर्थम्-शेष=नैर्ग्रन्थप्रवचनभिन्न कुप्रवचन धनधान्यपुत्रकलत्रादिक च अनर्थ=व्यर्थम्, 'ऊसियफलिहा' उच्छ्रितस्फटिका-उच्छ्रितम्=उन्नत स्फटिक=स्फटिकमिव चित्त येषा ते तथा, स्फटिकवन्निर्मलहृदया इत्यर्थ,

हैं, पृष्टार्थ है, अभिगतार्थ हैं, (विणिच्छियट्ठा) विनिश्चितार्थ है, (अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता) प्रवचन के प्रति अनुराग जिनकी नश-नश मे भरा हुआ है। ऐसे ये श्रावक जन वार्तालाप के प्रसग मे अपने २ पुत्रादिकों को अथवा अन्यजनों को इस प्रकार कह कर समझाते-बुझाते हे-(अयमाउसो! निग्गथे पावयणे अट्ठे अय परमट्ठे सेसे अणट्ठे) हे आयुष्मन्! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही मोक्ष का कारण है इसलिए यही परमार्थभूत है। इससे भिन्न जो कुप्रवचन है-मिथ्यादृष्टियों द्वारा उपदिष्ट प्रवचन है वह, तथा धन, धान्य, पुत्र एव कलत्रादि, अनर्थ के कारण है। इन व्यक्तियों का (ऊसियफलिहा) हृदय स्फटिक

જેમની અસદિગ્ધ શ્રદ્ધા છે, જે લબ્ધાર્થ છે, ગૃહીતાર્થ છે, પૃષ્ટાર્થ છે, અભિગતાર્થ છે, (विणिच्छियट्ठा) વિનિશ્ચતાર્થ છે, (अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता) જેની નસે-નસમા પ્રવચન પ્રતિ અનુરાગ ભરેલો હોય છે એવા એ શ્રાવક જન વાર્તાલાપના પ્રસગમા પોતપોતાના પુત્રાદિકોને અથવા બીજા લોકોને આ પ્રકારે કહીને સમજાવે-બુઝાવે છે-(अयमाउसो! निग्गथे पावयणे अट्ठे, अय परमट्ठे, सेसे अणट्ठे) હે આયુષ્મન્! આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જ મોક્ષનુ કારણ છે માટે એજ પરમાર્થભૂત છે તેનાથી બીજા જે કોઈ પ્રવચન છે તે મિથ્યા-દૃષ્ટિઓ દ્વારા ઉપદેશાયેલા પ્રવચન છે, તે, તથા ધન, ધાન્ય, પુત્ર તેમજ કલત્ર આદિ, અનર્થના કારણ છે આ વ્યક્તિઓના હૃદય (ऊसियफलिहा) સ્ફટિક

जक्ख-रक्खस-किन्नर-किंपुरिस-गरुल-गंधव्व-महोरगाइएहिं देवगणेहि निग्गथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जा, निग्गंथे पावयणे णिस्संकिया णिक्कंखिया निव्वितिगिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा

किंनर-किंपुरुष-गरुड-गन्धर्व-महोरगादिकै -त्त देवा =वैमानिका असुरा =असुरकुमारा, नागा =नागकुमारा, असुग नागा इमे उभये भवनपतय, यक्षा राक्षसा किंनरा किंपुरुषा -एते चत्वारो व्यन्तरविशेषा, गरुडा - गरुडध्वजा - सुपर्णकुमारा भवनपति विशेषा, गन्धर्वा महोरगाश्च व्यन्तरविशेषा, तत्प्रभृतिभि देवगणै **'निग्गथाओ पावयणाओ'** नैर्ग्रन्थात् प्रवचनात् **'अणइक्कमणिज्जा'** अनतिक्रमणीया =अचालनीया - निर्ग्रन्थप्रवचनात् तान् चालयितु देवादयोऽप्यसमर्था इति भाव । **'निग्गथे पावयणे'** नैर्ग्रन्थे प्रवचने **'निस्संकिया'** नि शङ्किता =शङ्कारहिता, **'निक्कंखिया'** निष्काङ्क्षिता = परमतानभिलाषिण, **'निव्वितिगिच्छा'** निर्विचिकित्सा - फल प्रति संदेहवर्जिता, **'लद्धट्ठा'** लब्धार्था -अर्थश्रवणात्, **'गहियट्ठा'** गृहीतार्था -अर्थावधारणात्, **'पुच्छि-**

रक्खस-किंनर-किंपुरिस-गरुल-गधव्व-महोरगाइएहिं देवगणेहिं निग्गथाओ पावणयाओ अणइक्कमणिज्जा) देव, असुरकुमार, नागकुमार, यक्ष, राक्षस, किंनर, किंपुरुष, गरुड, सुपर्णकुमार, गन्धर्व एव महोरग इत्यादिक देवगणों द्वारा भी जो निर्ग्रन्थ प्रवचन से एक बाल भी विचलित नहीं किये जा सकते है, **(निग्गथे पावयणे णिस्संकिया णिक्कंखिया णिव्वितिगिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा अभिगयट्ठा)** निर्ग्रन्थप्रवचन में जिनकी श्रद्धा नि शकित है, निष्काक्षित है-परमत की ओर जिनके हृदय मे जाने की अथवा उसे सराहने आदि की थोडी सी भी अभिलाषा नहीं है, निर्विचिकित्सागुण से जो भरपूर है, फल के प्रति जिनकी श्रद्धा सदेह से सर्वथा रिक्त है, जो लब्धार्थ है, गृहीतार्थ

पावणयाओ अणइक्खमणिज्जा) દેવ, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, ગરુડ, સુપર્ણકુમાર, ગંધર્વ તેમજ મહોરગ ઇત્યાદિક દેવ ગણો દ્વારા પણ જે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન વડે એક વાળ જેટલા પણ વિચલિત કરી શકાતા નથી, (निग्गथे पायवणे णिस्सकिया, णिक्करिवया णिव्वितिगिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा अभिगयट्ठा) નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનમાં જેમની શ્રદ્ધા નિ શંકિત છે, કાંક્ષા વગરના છે-પરમતની તરફ જવાની જેમના હૃદયમાં અભિલાષા જરા પણ નથી, અથવા પરમતની પ્રશંસા આદિ કરવાની કિંચિત પણ અભિલાષા નથી, નિર્વિચિકિત્સા-ગુણથી જે ભરપૂર છે ફળના તરફ

पुच्छियट्ठा अभिगयट्ठा विणिच्छियट्ठा अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता, अयमाउसो! निग्गथे पावयणे अट्ठे, अयं परमट्ठे, सेसं अणट्ठे, ऊसियफलिहा अवगुयदुवारा चियत्त-तेउर-घरप्पवेसा बहूहि

यट्ठा' पृष्टार्था -सदिग्धार्थस्य प्रश्नकरणात्, 'अभिगयट्ठा' अभिगतार्था -पृष्टार्थस्याभिगमात् 'विणिच्छियट्ठा' विनिश्चितार्था -पदार्थाना विनिश्चयात, 'अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता' अस्थिमज्जाप्रेमानुरागरक्ता अस्थानि='हड्डी' इति प्रसिद्धानि, मज्जा-अस्थिमध्यगतो धातुविशेष, तासु अस्थिमज्जासु प्रवचनस्य प्रेमानुरागेण=प्रेमरूपेणानुरागेण रक्ता ये ते तथा, ते श्रावका पुत्रादीन् सबोध्य वदन्ति 'अयमाउसो' इत्यादि। इद हे आयुष्मन्! 'निग्गथे पावयणे' नैर्ग्रन्थ प्रवचनम्, 'अट्ठे' अर्थ =मोक्षस्य कारणम्, अतएव-'अय परमट्ठे' इद परमार्थ =सारभूत, 'सेसे अणट्ठे' शेषमनर्थम्-शेष=नैर्ग्रन्थप्रवचनभिन्न कुप्रवचन धनधान्यपुत्रकलत्रादिक च अनर्थ=व्यर्थम्, 'ऊसियफलिहा' उच्छ्रितस्फटिका -उच्छ्रितम्=उन्नत स्फटिक=स्फटिकमिव चित्त येषा ते तथा, स्फटिकवन्निर्मलहृदया इत्यर्थ,

हैं, पृष्टार्थ है, अभिगतार्थ हैं, (विणिच्छियट्ठा) विनिश्चितार्थ हैं, (अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता) प्रवचन के प्रति अनुराग जिनकी नस-नस में भरा हुआ है। ऐसे ये श्रावक जन वार्तालाप के प्रसग मे अपने २ पुत्रादिकों को अथवा अन्यजनों को इस प्रकार कह कर समझाते-बुझाते है-(अयमाउसो! निग्गथे पावयणे अट्ठे अय परमट्ठे सेसे अणट्ठे) हे आयुष्मन्! यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही मोक्ष का कारण है इसलिए यही परमार्थभूत है। इससे भिन्न जो कुप्रवचन है-मिथ्यादृष्टियों द्वारा उपदिष्ट प्रवचन है वह, तथा धन, धान्य, पुत्र एव कलत्रादि, अनर्थ के कारण है। इन व्यक्तियों का (ऊसियफलिहा) हृदय स्फटिक

જેમની અસદિગ્ધ શ્રદ્ધા છે, જે લબ્ધાર્થ છે, ગૃહીતાર્થ છે, પૃષ્ટાર્થ છે, અભિગતાર્થ છે, (विणिच्छियट्ठा) વિનિશ્ચિતાર્થ છે, (अट्ठि-मिंज-पेमा-णुराग-रत्ता) જેની નસે-નસમા પ્રવચન પ્રતિ અનુરાગ ભરેલો હોય છે એવા એ શ્રાવક જન વાર્તાલાપના પ્રસગમા પોતપોતાના પુત્રાદિકોને અથવા બીજા લોકોને આ પ્રકારે કહીને સમજાવે-બુઝાવે છે-(अयमाउसो! निग्गथे पावयणे अट्ठे, अय परमट्ठे, सेसे अणट्ठे) હે આયુષ્મન્! આ નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન જ મોક્ષનુ કારણ છે માટે એજ પરમાર્થભૂત છે તેનાથી બીજા જે કોઈ પ્રવચન છે તે મિથ્યા-દૃષ્ટિઓ દ્વારા ઉપદેશાયેલા પ્રવચન છે, તે, તથા ધન, ધાન્ય, પુત્ર તેમજ કલત્ર આદિ, અનર્થના કારણ છે આ વ્યક્તિઓના હૃદય (ऊसियफलिहा) સ્ફટિક

सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेत्ता

'अवगुयदुवारा' अपावृतद्वारा =दानार्थमभिन्न उद्घाटितद्वारा इत्यर्थ, 'अवगुय' इति देशीय शब्द, 'चियत्ततेउरघरप्पवेसा' त्यक्ता त पुरगृहप्रवेशा -त्यक्त स्वीया प्रदत्त, अन्त पुरे वा गृहे वा प्रवेशो येषा ते तथा, अतिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीया इत्यर्थ । ते कथभूता विहरन्ती याह-'चउद्दस-ट्ठमु-द्दिट्ठ-पुण्णमासिणीसु' चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु 'बहूहिं' बहुभि, 'सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं' शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पोषधो-पवासै -अस्य व्याख्याऽत्रैवोत्तरार्धे त्रिषष्टितमे सूत्रेऽवलोकनीया । चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु-इह-'उद्दिष्टा' इत्यनेन अमावास्या गृह्यते।

मणि के समान निर्मल रहा करता है। (अवगुयदुवारा) इनके घर के दरवाजे सदा दान के लिये खुले रहा करते हैं, (चियत्त-तेउर-घर-प्पवेसा) राजा के अत पुर में भी इनको आने-जाने की कोई भी रोक-टोक नहीं होती है। (बहूहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु) 'शील' शब्द से सामायिक, देशावकाशिक, पोषध, अतिथिसविभाग ये चार लिये जाते है। 'व्रत' से पाच अणुव्रत, गुण से तीन गुणव्रत लिये जाते हैं। विरमण-मिथ्यात्व से निवृत्त होना, प्रत्याख्यान-पर्वदिनों में निषिद्धवस्तुका त्याग करना। पोषधोपवास-(पोष धत्ते) इस व्युत्पत्ति से धर्म की वृद्धि को जो करता है वह पोषध कहलाता है, अर्थात् चतुर्दशी, अमावास्या, अष्टमी, पूर्णिमा, ये पोषध कहलाते है, इन पर्वदिनो मे आहार, शरीरसत्कार, अब्रह्मचर्य, और सावद्यव्यापार इन चारों

મણિના જેવા નિર્મળ રહ્યા કરે છે, (अवगुयदुवारा) તેમના ઘરના દરવાજા સદા દાન માટે ઉઘાડા રહ્યા કરે છે (चियत्ततेउरघरप्पवेसा) રાજાના અંત-પુરમા પણ તેમને આવવા-જવાની કોઈ પણ જાતની રોક-ટોક થતી નથી, (बहूहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु) 'शील' શબ્દથી સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિથિસવિભાગ, એ ચાર સમજવાના છે 'व्रत'થી પાચ અણુવ્રત, 'ગુણ'થી ત્રણ ગુણવ્રત લેવાના છે, વિરમણ-મિથ્યાત્વથી નિવૃત્ત થવુ, પ્રત્યાખ્યાન-પર્વના દિવસોમા નિષિદ્ધ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પોષધોપવાસ-(पोष धत्ते) આ વ્યુત્પત્તિથી ધર્મની વૃદ્ધિને જે કરે છે તે પોષધ કહેવાય છે, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, એ પોષધ કહેવાય છે આ દિવસોમા-પર્વદિવસોમા આહાર, શરીરસત્કાર, અબ્રહ્મચર્ય અને સાવદ્યવ્યાપાર એ ચારેયનો ત્યાગ

समणे निग्गथे फासुएसणिज्जेण असण–पाण–खाइम–साइमेणं वत्थ–पडिग्गह–कंवल–पायपुछणेणं ओसहभेसज्जेण पाडिहारिएण य पीढ–फलग–सेज्जा–संथारएणं पडिलाभेमाणा विहरति, विह-

चतुर्दश्यादिषु तिथिषु 'पडिपुण्ण' प्रतिपूर्ण 'पोसह' पोषध, 'सम्म' सम्यक् 'अणुपालेत्ता' अनुपाल्य 'समणे निग्गथे' श्रमणान निर्ग्रन्थान् 'फासुएसणिज्जेण' प्रासुकैषणीयेन, 'असण–पाण–खाइम–साइमेण' अशन–पान–खाद्य–स्वाद्येन, 'वत्थ–पडिग्गह–कवल–पायपुंछणेण' वस्त्रपतद्ग्रहकम्बलपादप्रोञ्छनेन, तत्र पतद्ग्रह =पात्र, पादप्रोञ्छन=रजोहरणम्, 'ओसहभेसज्जेण' औषधभैषज्येन 'पाडिहारिएण य पीढ–फलग–सेज्जा–सथारएण' प्रातिहारिकेण च पीठफलकशय्यासस्तारकेण–तत्र पीठम्=आसन, फलकम्=अवष्टम्भनफलक, शय्या=वसति, यद्वा बृहत्सस्तारक,, सस्तारक =लघुतर, एषा समाहारद्वन्द्व, ततस्तेन, 'पडिलाभेमाणा' प्रतिलम्भयन्त =ददत, 'विहरति'

का त्याग करना पोषधोपवास है, इस तरह वारह प्रकार के श्रावक धर्म को (**सम्म अणुपालेत्ता**) अच्छी तरह पालन करते है। (**समणे-निग्गथे**) श्रमणनिर्ग्रन्थों को (**फासुएसणिज्जेण असण–पाण–खाइम–साइमेण**) प्रासुक–एषणीय अशन, पान, खाद्य तथा स्वाद्य ऐसे चारों प्रकार के आहारों से (**वत्थ–परिग्गह–कवल–पायपुछणेण ओसहभेसज्जेण**) एव वस्त्र, पात्र, कम्बल, रजोहरण, औषध, (**पाडिहारिएण य पीढफलगसेज्जा–सथारएण पडिलाभेमाणा विहरति**) एव प्रातिहारिक (**पडिहारा**) पीठ (**वाजोट**) फलक (**पाट**) शय्या (**वसति**) और सस्तारक आदि से, मुनियों को प्रतिलाभित करते हुए विचरते है, अर्थात् उन्हें इन पूर्वोक्त वस्तुओं को आवश्यकतानुसार प्रदान करते है, (**विहरित्ता भत्त**

કરવો તે પોષધોપવાસ છે આ રીતે બાર પ્રકારના શ્રાવક ધર્મને (सम्म अणुपालेत्ता) સારી રીતે પાલન કરે છે (समणे निग्गथे) શ્રમણ નિર્ગ્રથોને (फासुएसणिज्जेण असण–पाण–खाइण–साइमेण) પ્રાસુક–એષણીય અશન, પાન, ખાદ્ય તથા સ્વાદ્ય એવા ચારેય પ્રકારના આહારથી, (वत्थ–परिग्गह–कवल–पाय पुछणेण ओसहभेसज्जेण) તેમજ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રજોહરણ, ઔષધ, ભેષજ, (पाडिहारिएण य पीठ–फलग–सेज्जा–सथारएण पडिलाभेमाणा विहरति) તેમજ પ્રાતિહારિક (પડિહારા) પીઠ (બાજોઠ) ફલક–પાટ, શય્યા (વસતિ) અને સસ્તારક આદિથી મુનિયોને પ્રતિલાભિત કરતા વિચરે છે, અર્થાત્ તેઓ આ ઉપર કહેલી વસ્તુઓને આવશ્યકતા પ્રમાણે પ્રદાન કરે છે (विहरित्ता भत्त पच्चक्खाति)

सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्ण पोसहं सम्म अणुपालेत्ता

'अवगुयदुवारा' अपावृतद्वारा =दानार्थमर्थिभ्य उद्घाटितद्वारा इत्यर्थ, 'अवगुय' इति देशीय शब्द, 'चियत्ततेउरघरप्पवेसा' त्यक्तान्त पुरगृहप्रवेशा –त्यक्त =प्रीत्या प्रदत्त, अन्त पुरे वा गृहे वा प्रवेशो येषा ते तथा, अतिधार्मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीया इत्यर्थ । ते कथभूता विहरन्ती याह–' चउद्दस–ट्ठमु–द्दिट्ठ–पुण्णमासिणीसु ' चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु 'बहूहिं' बहुभि, 'सील–व्वय–गुण–वेरमण–पच्चक्खाण–पोसहो–ववासेहिं' शील–व्रत–गुण–विरमण–प्रत्याख्यान–पोषधो–पवासै –अस्य व्याख्याऽत्रैवोत्तरार्धे त्रिषष्टितमे सूत्रेऽवलोकनीया । चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टापौर्णमासीषु–इह–'उद्दिष्टा' इत्यनेन अमावास्या गृह्यते ।

मणि के समान निर्मल रहा करता है । (अवगुयदुवारा) इनके घर के दरवाजे सदा दान के लिये खुले रहा करते हैं, (चियत्त–तेउर–घर–प्पवेसा) राजा के अत पुर में भी इनको आने–जाने की कोई भी रोक–टोक नहीं होती है । (बहूहिं सील–व्वय–गुण–वेरमण–पच्चक्खाण–पोसहोववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु) 'शील' शब्द से सामायिक, देशावकाशिक, पोषध, अतिथिसविभाग ये चार लिये जाते है। 'व्रत' से पाच अणुव्रत, गुण से तीन गुणव्रत लिये जाते हैं। विरमण–मिथ्यात्व से निवृत्त होना, प्रत्याख्यान–पर्वदिनों मे निषिद्धवस्तुका त्याग करना । पोषधोपवास–(पोष धत्ते) इस व्युत्पत्ति से धर्म की वृद्धि को जो करता है वह पोषध कहलाता है, अर्थात् चतुर्दशी, अमावास्या, अष्टमी, पूर्णिमा, ये पोषध कहलाते है, इन पर्वदिनों में आहार, शरीरसत्कार, अब्रह्मचर्य, और सावद्यव्यापार इन चारों

મણિના જેવા નિર્મળ રહ્યા કરે છે, (अवगुयदुवारा) તેમના ઘરના દરવાજા સદા દાન માટે ઉઘાડા રહ્યા કરે છે (चियत्ततेउरघरप्पवेसा) રાજાના અંત–પુરમા પણ તેમને આવવા–જવાની કોઇ પણ જાતની રોક–ટોક થતી નથી, (बहूहिं सील–व्वय–गुण–वेरमण–पच्चक्खाण–पोसहोववासेहिं चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्ण मासिणीसु) 'શીલ' શબ્દથી સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિથિસવિભાગ, એ ચાર સમજવાના છે 'વ્રત'થી પાચ અણુવ્રત, 'ગુણ'થી ત્રણ ગુણવ્રત લેવાના છે, વિરમણ–મિથ્યાત્વથી નિવૃત્ત થવુ, પ્રત્યાખ્યાન–પર્વના દિવસોમા નિષિદ્ધ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પોષધોપવાસ–(पोष धत्ते) આ વ્યુત્પત્તિથી ધર્મની વૃદ્ધિને જે કરે છે તે પોષધ કહેવાય છે, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, એ પોષધ કહેવાય છે આ દિવસોમા–પર્વદિવસોમા આહાર, શરીરસત્કાર, અબ્રહ્મચર્ય અને સાવદ્યવ્યાપાર એ ચારેયનો ત્યાગ

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुया भवंति, त जहा-अणारंभा अपरिग्गहा धम्मिया जाव कप्पेमाणा

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे गमागर जाव सण्णिवेसेसु' अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावत् सन्निवेशेषु 'मणुया भवति' मनुजा भवन्ति, 'त जहा' तद्यथा-'अणारभा अपरिग्गहा धम्मिया जाव कप्पेमाणा' अनारम्भा अपरिग्रहा धार्मिका यावत् कल्पयन्त, अत्र—यावच्छब्देन 'धम्माणुया, धम्मिट्ठा, धम्मक्खाई, धम्मप्पलोई, धम्मपलज्जणा, धम्मसमुदायारा, धम्मेण चेव विर्त्ति' धर्मानुगा धर्मिष्ठा धर्माख्यायिनो धर्मप्रलोकिनो धर्मप्ररञ्जना धर्मसमुदाचारा धर्मेणैव वृत्तिम्—इति पाठो

में उत्कृष्ट बाईस सागरोपम स्थिति कही गयी है। अवशिष्ट पहले के समान समझना चाहिये ॥ सू ६३ ॥

'से जे इमे' इत्यादि।

(से जे इमे) जो ये (गामागर जाव सण्णिवेसेसु) ग्राम आकर आदि निवास स्थानों से लेकर सन्निवेश तक के निवासस्थानों में (मणुया भवति) मनुष्य निवास करते हैं और उनमें जो कई एक मनुष्य (साहू) साधु होते है वे (अणारभा) आरभ से रहित होते है, (अपरिग्गहा) परिग्रहवर्जित होते हैं, (धम्मिया) धार्मिक होते हैं, (जाव धम्मेणेव विर्त्ति कप्पेमाणा) एव निर्दोष भिक्षा से अपनी सयमयात्रा का निर्वाह करते हैं। यहाँ 'जाव' शब्द से "धम्माणुया, धम्मिट्ठा, धम्मक्खाई, धम्मपलोई, धम्मपलज्जणा, धम्मसमुदायारा, धम्मेण चेव विर्त्ति" इस पाठ का ग्रहण हुआ है। इसकी

બાવીસ સાગરોપમ સ્થિતિ કહેવાય છે બાકી બધુ પહેલા પ્રમાણે સમજવુ જોઈએ (સૂ. ૬૩)

'से जे इमे' ઈત્યાદિ

(से जे इमे) તેઓ જે (गामागर जाव सण्णिवेसेसु) ગામ આકર આદિ નિવાસસ્થાનોથી લઈને સન્નિવેશ સુધીના નિવાસસ્થાનોમા (मणुया भवति) મનુષ્ય નિવાસ કરે છે અને તેમા જે કેટલાએક મનુષ્ય (साहू) સાધુ હોય છે તેઓ (अणारभा) આરભથી રહિત હોય છે, (अप्पपरिग्गहा) પરિગ્રહવર્જિત હોય છે, (धम्मिया) ધાર્મિક હોય છે (जाव धम्मेणेव विर्त्ति कप्पेमाणा) તેમજ નિર્દોષ-ભિક્ષાવડે પોતાની સયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરે છે અહી 'जाव' શબ્દથી "धम्माणुया, धम्मिट्ठा, धम्मक्खाई, धम्मपलोई, धम्मपलज्जणा, धम्मसमुदायारा, धम्मेण चेव विर्त्तिं" આ પાઠને ગ્રહણ કરવામા આવ્યો છે આની વ્યાખ્યા

रित्ता भत्त पच्चक्खंति, ते बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेदेंति, छेदित्ता आलोइयपडिक्कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा उक्कोसेणं अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई, बावीसं सागरोवमाइ ठिई, आराहगा, सेसं तहेव ॥ सू० ६३ ॥

विहरन्ति, 'विहरित्ता' विहृत्य 'भत्त पच्चक्खंति' भक्त प्रत्याख्यान्ति=परित्यजति, 'अणसणाए छेदेंति' अनशनया छिन्दति, 'छेइत्ता' छित्वा 'आलोइयपडिक्कंता' आलोचितप्रतिक्रान्ता, 'समाहिपत्ता' समाधिप्राप्ता, 'कालमासे' कालमासे 'काल किच्चा' काल कृत्वा 'उक्कोसेण अच्चुए कप्पे' उत्कर्षतोऽच्युते कल्पे 'देवत्ताए उववत्तारो भवति' देवत्वेन उपपत्तारो भवन्ति। 'तहिं तेसिं गई' तत्र तेषा गति, 'बावीस सागरोवमाइ ठिई' द्वाविंशति-सागरोपमानि स्थिति, 'आराहगा' आराधका, 'सेस तहेव' शेष तथैव ॥ सू० ६३ ॥

पच्चक्खंति) पश्चात् अन्तिम समय में भक्तप्रत्याख्यान करते हैं, (ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) वे अनेक भक्तों का अनशन द्वारा छेदन करते हैं, (छेदित्ता आलोइय-पडिकता सामाहिपत्ता कालमासे काल किच्चा) छेदन कर अपने पापस्थानों की आलोचना एव प्रतिक्रमण करके वे समाधिसहित काल अवसर में काल कर (उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) जघन्य पहले देवलोक उत्कृष्ट बारहवें देवलोक अच्युतकल्प मे देवपर्याय से उत्पन्न होते हैं। (तहिं तेसिं गई, बावीस सागरोवमाइ ठिई, आरहगा, सेस तहेव) प्रथम देवलोक मे इनकी उत्कृष्ट दो सागरोपम और बारहवे देवलोक

પછી અંત સમયે ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન કરે છે (ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) તેઓ અનેક ભક્તોનુ અનશન દ્વારા છેદન કરે છે (छेदित्ता आलोइयपडिक्कता समाहिपत्ता कालमासे काल किच्चा) છેદન કરીને પોતાના પાપસ્થાનોની આલોચના તેમજ પ્રતિક્રમણ કરીને તેઓ સમાધિ-સહિત કાલ અવસરમા કાલ કરીને (उक्कोसेण अच्चुए कप्पे देवत्ताए उववत्तारो भवति) જઘન્ય પહેલા દેવલોક, ઉત્કૃષ્ટ બારમા દેવલોક અચ્યુત કલ્પમા દેવપર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (तहिं तेसिं गई, बावीस सागरोवमाइ ठिई, आराहगा, सेस तहेव) પ્રથમ દેવલોકમા તેમની ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમ અને બારમા દેવલોકમા ઉત્કૃષ્ટ

पडिविरया, सव्वाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया, सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया, सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया, सव्वाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–किलेसाओ पडिविरया, सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया,

भसमारंभाओ पडिविरया' सर्वस्मादारम्भसमारम्भात् प्रतिविरता 'सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया' सर्वस्मात्करणकारणात् प्रतिविरता, 'सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया' सर्वस्मात्पचनपाचनात् प्रतिविरता, 'सव्वाओ कुट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया' सर्वस्मात्कुट्टन–पिट्टन–तर्जन–ताडन–वध–बन्ध–परिक्लेशात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया' सर्वस्मात् स्नान–मर्दन–वर्णक–विलेपन–शब्द–स्पर्श–रस–रूप–गन्ध–माल्याऽ–लङ्कारात्प्रतिविरता, तथा 'जे यावण्णे

आरंभसमारंभ से प्रतिविरत होते हैं, (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) समस्त करण एवं करावणसे–करने–कराने से विरक्त होते हैं, (सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया) सर्व प्रकार की पचन एवं पाचन क्रिया से प्रतिविरत होते हैं, (सव्वाओ कोट्टण-पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया) समस्त प्रकार के कुट्टण, पिट्टण, तर्जन, ताडन, वध, बंध, परिक्लेश से विरक्त होते हैं, (सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया) संपूर्ण स्नान, मर्दन, वर्णक, विलेपन, शब्द, रूप, गंध, रस, स्पर्श, माल्य एवं अलंकारों से रहित

રભથી પ્રતિવિરક્ત હોય છે (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) સમસ્ત કરણ તેમજ કરાવણથી–કરવા-કરાવવાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया) સર્વપ્રકારની પચન તેમજ પાચન ક્રિયાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया) સમસ્ત પ્રકારના કુટ્ટણ, પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, બંધ, પરિક્લેશથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया) સંપૂર્ણ સ્નાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ,

सुसीला सुव्वया सुपडियाणंदा साहू सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया, सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ

ऽनुसन्धेय । सर्वेषा व्याख्याऽत्रैव द्विषष्टितमे सूत्रे गता । नवर—धर्मेणैव वृत्ति कल्प यन्त—निरवद्यभिक्षया ग्यमयात्रारूपा वृत्ति निर्वहन्त इत्यर्थो बोध्य । शेषपदानामपि व्याख्या तस्मिन्नेव सूत्रे कृताऽस्माभि । 'सुसीला सुव्वया' सुशीला सुव्रता 'सुपडियाणदा' सुप्रत्यानन्दा—सुष्ठु प्रत्यानन्दश्चित्ताह्लादो येषा ते तथा, आज्ञाविचयधर्मध्यानानन्दयुक्ता '**साहू**' साधव, '**सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया**' सर्वस्मात् प्राणातिपातात्प्रतिविरता यावत्सर्वस्मात् परिग्रहात्प्रतिविरता, '**सव्वाओ कोहाओ माणाओ लोभाओ जाव मिच्छादसणसल्लाओ पडिविरया**' सर्वस्मात् क्रोधान्मानान्मायाया लोभाद् यावन्मिथ्यादर्शनशल्यात्प्रतिविरता, '**सव्वाओ आर**

व्याख्या इसी उत्तरार्ध के बासठवे (६२) सूत्र मे की जा चुकी है। **(सुसीला)** ये सुशील तथा **(सुव्वया)** निर्दोष रीति से व्रतों की आराधना करने वाले होते हैं। **(सुपडियाणदा)** आज्ञाविचयनामक धर्म ध्यान के ध्याने से इनका चित्त सदा अह्लादयुक्त बना रहता है। ये सब **(सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया)** सर्व प्रकार के प्राणातिपात से विरक्त रहते हैं, **(जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया)** यावत् समस्त परिग्रह से विरक्त रहा करते हैं, **(सव्वाओ कोहाओ)** समस्त प्रकार के क्रोध से, **(माणाओ)** मान से, **(मायाओ)** माया से, **(लोहाओ)** लोभ से, **(जाव मिच्छादसणसल्लाओ)** यावत् मिथ्यादर्शन शल्य से, **(पडिविरया)** विरक्त रहा करते हैं, **(सव्वाओ आरभसमारभाओ पडिविरया)** समस्त

આ આગમના ઉત્તરાર્ધના બાસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા કરવામા આવી છે (सुसीला) સુશીલ તથા (सुव्वया) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા હોય છે (सुपडियाणदा) આજ્ઞાવિચય નામના ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા આનંદી બનેલા રહે છે તે બધા (सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया) સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહે છે (जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया) તેમજ સમસ્ત પરિગ્રહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (सव्वाओ कोहाओ) સમસ્ત પ્રકારના ક્રોધથી, (माणाओ) માનથી, (मायाओ) માયાથી, (लोहाओ) લોભથી, (जाव मिच्छादसणसल्लाओ) તેમજ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી (पडिविरया) વિરક્ત રહ્યા કરે છે. (सव्वाओ आरभ-समारभाओ पडिविरया) સમસ્ત આરભસમા-

पडिविरया, सव्वाओ आरंभसमारभाओ पडिविरया, सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया, सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया, सव्वाओ कोट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-बंध-किलेसाओ पडिविरया, सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया,

भसमारभाओ पडिविरया' सर्वस्मादारम्भसमारम्भात्प्रतिविरता 'सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया' सर्वस्मात्करणकारणात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ पयणपयाणवाओ पडिविरया' सर्वस्मात्पचनपाचनात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ कुट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-बध-परिकिलेसाओ पडिविरया' सर्वस्मात्कुट्टन-पिट्टन-तर्जन-ताडन-वध-बध-परिक्लेशात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया' सर्वस्मात् स्नान-मर्दन-वर्णक-विलेपन-शब्द-स्पर्श-रस-रूप-गन्ध-माल्याऽ-लङ्कारात्प्रतिविरता, तथा 'जे यावण्णे

आरभसमारभ से प्रतिविरत होते हैं, (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) समस्त करण एव करावणसे-करने-कराने से विरक्त होते हैं, (सव्वाओ पयणापयावणाओ पडिविरया) सर्व प्रकार की पचन एव पाचन क्रिया से प्रतिविरत होते है, (सव्वाओ कोट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-बध-परिकिलेसाओ पडिविरया) समस्त प्रकार के कुट्टण, पिट्टण, तर्जन, ताडन, वध, बध, परिक्लेश से विरक्त होते है, (सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया) सपूर्ण स्नान, मर्दन, वर्णक, विलेपन, शब्द, रूप, गध, रस, स्पर्श, माल्य एव अलकारों से रहित

રભથી પ્રતિવિરક્ત હોય છે (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) સમસ્ત કરણ તેમજ કરાવણથી-કરવા-કરાવવાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया) સર્વપ્રકારની પચન તેમજ પાચન ક્રિયાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ कोट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-बध-परिकिलेसाओ पडिविरया) સમસ્ત પ્રકારના કુટ્ટણ, પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, બધ, પરિક્લેશથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया) સપૂર્ણ સ્નાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ,

सुसीला सुव्वया सुपडियाणंदा साहू सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया, सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ जाव मिच्छादसणसल्लाओ

ऽनुसन्धेय । सर्वेषा व्याख्याऽत्रैव द्विषष्टितमे सूत्रे गता । नवर–धर्मेणैव वृत्तिं कल्पयन्त –निरवद्यभिक्षया ग्यमयात्रारूपा वृत्तिं निर्वर्त्त इत्यर्थो बोध्य । शेषपदानामपि व्याख्या तस्मिन्नेव सूत्रे कृताऽस्माभि । **'सुसीला सुव्वया'** सुशीला सुव्रता **'सुपडियाणदा'** सुप्रत्यानन्दा –सुष्टु प्रत्यानन्दश्चित्ताह्लादो येषा ते तथा, आज्ञाविचयधर्मध्यानानन्दयुक्ता **'साहू'** साधव , **'सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया'** सर्वस्मात् प्राणातिपाता प्रतिविरता यावसर्वस्मात् परिग्रहात्प्रतिविरता, **'सव्वाओ कोहाओ माणाओ लोभाओ जाव मिच्छादसणसल्लाओ पडिविरया'** सर्वस्मात् क्रोधान्माना मायाया लोभाद् यावमिथ्यादर्शनशल्यात्प्रतिविरता , **' सव्वाओ आर**

व्याख्या इसी उत्तरार्ध के बासठवे (६२) सूत्र मे की जा चुकी है । **(सुसीला)** ये सुशील तथा **(सुव्वया)** निर्दोष रीति से व्रतों की आराधना करने वाले होते हैं । **(सुपडियाणदा)** आज्ञाविचयनामक धर्मध्यान के ध्याने से इनका चित्त सदा अह्लादयुक्त बना रहता है। ये सब **(सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया)** सर्व प्रकार के प्राणातिपात से विरक्त रहते है, **(जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया)** यावत् समस्त परिग्रह से विरक्त रहा करते है, **(सव्वाओ कोहाओ)** समस्त प्रकार के क्रोध से, **(माणाओ)** मान से, **(मायाओ)** माया से, **(लोहाओ)** लोभ से, **(जाव मिच्छादसणसल्लाओ)** यावत् मिथ्यादर्शन शल्य से, **(पडिविरया)** विरक्त रहा करते है, **(सव्वाओ आरभमसमारभाओ पडिविरया)** समस्त

આ આગમના ઉત્તરાર્ધના બાસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા કરવામા આવી છે (सुसीला) સુશીલ તથા (सुव्वया) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા હોય છે (सुपडियाणदा) આજ્ઞાવિચય નામના ધર્મ ધ્યાન ધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા આનદી બનેલા રહે છે તે બધા (सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया) સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહે છે (जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया) તેમજ સમસ્ત પરિગ્રહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (सव्वाओ कोहाओ) સમસ્ત પ્રકારના ક્રોધથી, (माणाओ) માનથી, (मायाओ) માયાથી, (लोहाओ) લોભથી, (जाव मिच्छादसणसल्लाओ) તેમજ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી (पडिविरया) વિરક્ત રહ્યા કરે છે (सव्वाओ आरभ–समारभाओ पडिविरया) સમસ્ત આરભસમા-

पडिविरया, सव्वाओ आरंभसमारंभाओ पडिविरया, सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया, सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया, सव्वाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–किलेसाओ पडिविरया, सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लकाराओ पडिविरया,

---

भसमारंभाओ पडिविरया' सर्वस्मादारम्भसमारम्भात्प्रतिविरता 'सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया' सर्वस्मात्करणकारणात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ पयणपयाणवाओ पडिविरया' सर्वस्मात्पचनपाचनात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ कुट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया' सर्वस्मात्कुट्टन–पिट्टन–तर्जन–ताडन–वध–बन्ध–परिक्लेशात्प्रतिविरता, 'सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया' सर्वस्मात् स्नान–मर्दन–वर्णक–विलेपन–शब्द–स्पर्श–रस–रूप–गन्ध–माल्याऽ–लङ्कारात्प्रतिविरता, तथा 'जे यावण्णे

आरम्भसमारम्भ से प्रतिविरत होते हैं, (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) समस्त करण एवं करावणसे–करने–कराने से विरक्त होते हैं, (सव्वाओ पयणापयावणाओ पडिविरया) सर्व प्रकार की पचन एवं पाचन क्रिया से प्रतिविरत होते हैं, (सव्वाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया) समस्त प्रकार के कुट्टण, पिट्टण, तर्जन, ताडन, वध, बंध, परिक्लेश से विरक्त होते हैं, (सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया) संपूर्ण स्नान, मर्दन, वर्णक, विलेपन, शब्द, रूप, गंध, रस, स्पर्श, माल्य एवं अलंकारों से रहित

રંભથી પ્રતિવિરક્ત હોય છે (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) સમસ્ત કરણ તેમજ કરાવણથી–કરવા–કરાવવાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ पयणपयावणाओ पडिविरया) સર્વપ્રકારની પચન તેમજ પાચન ક્રિયાથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ कोट्टण–पिट्टण–तज्जण–तालण–वह–बंध–परिकिलेसाओ पडिविरया) સમસ્ત પ્રકારના કુટ્ટણ, પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, બંધ, પરિક્લેશથી વિરક્ત હોય છે (सव्वाओ ण्हाण–मद्दण–वण्णग–विलेवण–सद्द–फरिस–रस–रूव–गंध–मल्ला–लंकाराओ पडिविरया) સંપૂર્ણ સ્નાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ,

सुसीला सुव्वया सुपडियाणंदा साहू सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया, सव्वाओ कोहाओ माणाओ मायाओ लोहाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ

ऽनुसन्धेय । सर्वेषा व्याख्याऽत्रैव द्विषष्टितमे सूत्रे गता । नवर–धर्मेणैव वृत्तिं कल्प यन्त –निरवद्यभिक्षया स्यमयात्रारूपा वृत्तिं निर्वर्तयन्त इत्यर्थो बोध्य । शेषपदानामपि व्याख्या तस्मिन्नेव सूत्रे कृताऽस्माभि । **'सुसीला सुव्वया'** सुशीला सुव्रता **'सुपडियाणदा'** सुप्रत्यानन्दा –सुष्ठु प्रत्यानन्दश्चित्ताह्लादो येषा ते तथा, आज्ञाविचयधर्मध्यानानन्दयुक्ता **'साहू'** साधव, **'सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया'** सर्वस्मात् प्राणातिपातात्प्रतिविरता यावत्सर्वस्मात् परिग्रहात्प्रतिविरता, **'सव्वाओ कोहाओ माणाओ लोभाओ जाव मिच्छादसणसल्लाओ पडिविरया'** सर्वस्मात् क्रोधात् मानात् मायाया लोभाद् यावत् मिथ्यादर्शनशल्यात्प्रतिविरता, **'सव्वाओ आर**

व्याख्या इसी उत्तरार्ध के बासठवें (६२) सूत्र मे की जा चुकी है। **(सुसीला)** ये सुशील तथा **(सुव्वया)** निर्दोष रीति से व्रतों की आराधना करने वाले होते हैं। **(सुपडियाणदा)** आज्ञाविचयनामक धर्मध्यान के ध्याने से इनका चित्त सदा अह्लादयुक्त बना रहता है। ये सब **(सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया)** सर्व प्रकार के प्राणातिपात से विरक्त रहते हैं, **(जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया)** यावत् समस्त परिग्रह से विरक्त रहा करते है, **(सव्वाओ कोहाओ)** समस्त प्रकार के क्रोध से, **(माणाओ)** मान से, **(मायाओ)** माया से, **(लोहाओ)** लोभ से, **(जाव मिच्छादसणसल्लाओ)** यावत् मिथ्यादर्शन शल्य से, **(पडिविरया)** विरक्त रहा करते है, **(सव्वाओ आरभसमारभाओ पडिविरया)** समस्त

આ આગમના ઉત્તરાર્ધના બાસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા કરવામા આવી છે (सुसीला) સુશીલ તથા (सुव्वया) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા હોય છે (सुपडियाणदा) આજ્ઞાવિચય નામના ધર્મધ્યાન ધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા આનદી બનેલા રહે છે તે બધા (सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया) સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહે છે (जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया) તેમજ સમસ્ત પરિગ્રહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (सव्वाओ कोहाओ) સમસ્ત પ્રકારના ક્રોધથી, (माणाओ) માનથી, (मायाओ) માયાથી, (लोहाओ) લોભથી, (जाव मिच्छादसणसल्लाओ) તેમજ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી (पडिविरया) વિરક્ત રહ્યા કરે છે. (सव्वाओ आरभ-समारभाओ पडिविरया) સમસ્ત આરભસમા-

मूलम्—तेसिं णं भगवंताणं एएणं विहारेणं विहरमाणाणं अत्थेगइयाणं अणंते जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पज्जइ। ते बहूइं वासाइं केवलिपरियागं पाउणंति, पाउणित्ता भत्तं पच्च-

मिता=गमनागमनादिषु समितियुक्ता। 'भासासमिया' भाषासमिता सन्त, यावच्छब्दाद् गुप्तिगुप्ता इति दृश्यम्, 'इणमेव' इदमेव 'णिग्गथं पावयण' नैर्ग्रन्थं प्रवचनं 'पुरओकाउ' पुरस्कृत्य=प्रधानीकृत्य 'विहरंति' विहरन्ति ॥ सू० ६५ ॥

टीका—'तेसि ण' इत्यादि। 'तेसि ण भगवताण' तेषा खलु भगवताम्=अनगारभगवताम् 'एएण' एतेन पूर्वोक्तेन 'विहारेण विहरमाणाण' विहारेण विहरताम् 'अत्थेगइयाण' अस्त्येकेषाम्, 'अणते' अनन्तम्=अन्तरहित 'जाव' यावत् 'केवलवरणाणदसणे' केवलवरज्ञानदर्शन 'समुप्पज्जइ' समुत्पद्यते=अचिरेण प्रादुर्भवति। 'ते बहूइ वासाइ' ते अनगारा भगवन्तो बहूनि वर्षाणि 'केवलिपरियाय' केवलिपर्याय

समिति आदि समितियों को तथा तीन गुप्तियों को पालन करते हैं। एव इन समस्त क्रियास्वरूप जो निर्ग्रन्थप्रवचन है उसके अनुसार ही अपनी समस्त प्रवृत्ति चलाते हैं॥ सू. ६५॥

'तेसिं ण भगवताण' इत्यादि।

(तेसिं ण भगवताण एएण विहारेण विहरमाणाण) इस प्रकार के इन अनगार भगवन्तों में जो निर्ग्रन्थ प्रवचन को आगे करके विचरते है, (अत्थेगइयाण) उन में से कितनेक अनगार भगवन्तों को (अणते जाव केवलवरनाणदसणे समुप्पज्जइ) अनत केवलज्ञान एव अनत केवलदर्शन उत्पन्न होता है। (ते बहूइ वासाइ केवलिपरियाग पाउणति) वे इसी पर्याय में बहुत वर्षों तक इस पृथ्वीमडल को पावन करते हैं,

ભાષાસમિતિ આદિ સમિતિઓનુ તથા ત્રણ ગુપ્તિઓનુ પાલન કરે છે તેમજ સમસ્ત ક્રિયાસ્વરૂપ જે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન છે તેને અનુસરીને જ પોતાની સમસ્ત પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે (સૂ ૬૫)

'तेसिं णं भगवताण' ઇત્યાદિ

(तेसिं ण भगवताण एएण विहारेण विहरमाणाण) આ પ્રકારના આ અનગાર ભગવાનોમા જે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનને મુખ્ય કરીને વિચરે છે, (अत्थेगइयाण) તેમાથી કેટલાક અનગાર ભગવાનોને (अणते जाव केवल-वर-नाण-दसणे समुप्पज्जइ) અનત કેવળજ્ઞાન તેમજ અનત કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે. (ते बहूइ वासाइ केवलिपरियाग पाउणति) તેઓ આ જ પર્યાયમા ઘણા

जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मंता परपाणपरि-
यावणकरा कज्जंति तओ वि पडिविरया जावज्जीवाए ॥ सू० ६४ ॥

मूलम्—से जहानामए अणगारा भवंति—ईरिया-
समिया भासासमिया जाव इणमेव निग्गंथं पावयणं पुरओ
काउ विहरति ॥ सू० ६५ ॥

तहप्पगारा' ये याव तस्तथाप्रकारा, 'सावज्जजोगोवहिया' सावद्ययोगौपधिका—सावद्य योगा=सावद्ययोगयुक्ताश्च ते औपधिका=मायाप्रयोजनाश्चेति तथा, 'परपाणपरियावणकरा' परप्राणपरितापनकरा, 'कम्मता' कर्मांशा=व्यापारांशा 'कज्जति' क्रियन्ते 'तओ वि पडिविरया जावज्जीवाए' ततोऽपि प्रतिविरता यावज्जीवम् ॥ सू ६४ ॥

टीका—'से जहानामए' इत्यादि। 'से जहानामए अणगारा भवंति' अथ यथानाम केचित् अनगारा भवन्ति, कीदृशास्तेऽनगारा' इत्याह 'ईरियासमिया' ईर्यास

होते है, (जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मता परपाणपरियावणकरा कज्जति तओ वि पडिविरया जावज्जीवाए) तथा इसी प्रकार के और भी जो सावद्य-योगवाले मायाकषायजनित कार्य है कि जिनमे प्राणियों के प्राणों को परिताप जन्य कष्ट भोगना पडता है उन सब से ये प्रतिविरत होते है ॥ सू ६४ ॥

'से जहानामए' इत्यादि ।

(से जहानामए अणगारा भवति) ये जो अनगार होते है, वे (ईरियासमिया भासासमिया जाव इणमेव निग्गथ पावयण पुरओ काउ विहरंति) इर्यासमिति, भाषा-

૩૫, ગધ, માલા તેમજ અલ કારોથી રહિત હોય છે (जे यावण्णे तहप्पगारा सावज्जजोगोवहिया कम्मता पर–पाण–परियावण–करा कज्जति तओ वि पडिविरया जावज्जीवाए) તથા એ પ્રકારના બીજા પણ જે સાવદ્યયોગવાળા માયાકષાયજનિત કાર્ય છે કે જેમા પ્રાણિયોના પ્રાણોને પરિતાપજનિત કષ્ટ ભોગવવા પડે છે, તેવા બધા કાર્યોથી તેઓ વિરકત હોય છે (સૂ ૬૪)

'से जहानामए' ઈત્યાદિ

(से जहानामए अणगारा भवति) આ જે અનગાર હોય છે, તેઓ (इरियासमिया भासासमिया जाव इणमेव निग्गथ पावयण पुरओ काउ विहरति) ઈર્યાસમિતિ,

पाउणित्ता आवाहे उप्पण्णे वा अणुप्पण्णे वा भत्त पच्चक्खंति । ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेति, छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव तमट्ठमाराहित्ता चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं

प्रादुर्भवति, 'ते बहूइ वासाइ' तेऽनगारा भगवन्तो बहूनि वर्षाणि 'छउमत्थपरियाय पाउणति' छद्मस्थपर्याय पालयन्ति=छद्मस्थावस्था पालयन्ति, 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आवाहे' आबाधायां=रोगादिबाधायाम 'उप्पण्णे वा अणुप्पण्णे वा' उत्पन्नाया वा अनुत्पन्नाया वा सत्या 'भत्त पच्चक्खंति' भक्त प्रत्याख्यान्ति 'ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति' ते बहूनि भक्तानि अनशनया छिन्दन्ति, 'छेदित्ता' छित्वा 'जस्सट्ठाए' यस्मै अर्थाय 'कीरइ नग्गभावे' क्रियते नग्नभाव—अङ्गीक्रियते, 'जाव तमट्ठमाराहित्ता' यावत् तमर्थमाराध्य, 'चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं' चरमैरुच्छ्वासनिश्वासैः 'अणत' अनन्तम्=अन्तरहितम्, 'अणुत्तर' अनुत्तरम्=उत्कृष्टम्,

लाभ शीघ्र नहीं होता है, (ते बहूइ वासाइ छउमत्थपरियाग पाउणित्ता) वे अनगार भगवान् छद्मस्थ पर्याय को ही बहुत वर्षो तक पालते रहते है, (पाउणित्ता) और उस पर्याय के पालन करते २ भी यदि (आबाहे उप्पण्णे वा अणुप्पण्णे वा) किसी प्रकार की चाहे उन्हे रोगादिक बाधा उत्पन्न हो, चाहे न भी हो तो भी वे, (भत्त पच्चक्खंति) भक्तप्रत्याख्यान करते है । (ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) व अनेक भक्तों का अनशन द्वारा छेदन करते है, (छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव तमट्ठमाराहित्ता) छेदन करके उन्होंने जिस की प्राप्ति के लिये नग्नभाव धारण किया था, उस प्रयोजन की सिद्धि प्राप्त कर (चरमेहिं उसासणीसासेहिं अणत अणुत्तर णिव्वाघाय निरावरण कसिण पडिपुण्ण

दर्शननो લાભ જલદી મળતો નથી, (ते बहूइ वासाइ छउमत्थपरियाग पाउणति) ते અનગાર ભગવાન છદ્મસ્થપર્યાયનુ જ ઘણા વરસો સુધી પાલન કરે છે, (पाउणित्ता) અને તે પર્યાયનુ પાલન કરતા કરતા પણ જો (आवाहे उप्पण्णे वा अणुप्पण्णे वा) કોઇ પ્રકારની રોગ આદિ ની પીડા ઉત્પન્ન થાય કે ચાહે ન પણ થાય તો પણ તેઓ (भत्त पच्चक्खंति) ભકતપ્રત્યાખ્યાન કરે છે (ते बहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदेंति) તેઓ અનેક ભકતોનુ અનશન દ્વારા છેદન કરે છે (छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव तमट्ठमाराहित्ता) છેદન કરીને તેઓએ જેની પ્રાપ્તિ માટે નગ્નભાવ ધારણ કર્યો હતો તે પ્રયોજનની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને (चरमेहिं उसासणीसासेहि अणत अणुत्तर णिव्वा-

क्खति, पच्चक्खित्ता वहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदति, छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव अत करति ॥ सू० ६६ ॥

मूलम्—जेसि पि य ण एगइयाण णो केवलवरनाण-दसणे समुप्पज्जइ ते वहूइ वासाइ छउमत्थपरियाग पाउणति,

'पाउणति' पालयन्ति, 'पाउणित्ता' पालयित्वा, 'भत्त पच्चक्खति' भक्त प्रत्याख्याति, 'भत्त पचक्खित्ता' भक्त प्रत्याख्याय 'वहूइ' वहूनि 'भत्ताइ अणसणाए' भक्तानि अनशनया 'छेदति' छिन्दति, 'छेदित्ता' छित्त्वा 'जस्सट्ठाए' यस्मै अर्थाय 'कीरइ' क्रियते 'नग्गभावो' नग्नभाव =आकिञ्चन्य क्रियते तत्तत्रय, 'जाव अत' यावत्—सर्वदु खनामन्त 'करति' कुर्वन्ति ॥ सू० ६६ ॥

'जेसि पि य ण' इत्यादि। 'जेसि पि य ण एगइयाण णो केवलवरनाणदसणे समुप्पज्जइ' येषामपि च खलु एकेषा नो केवलवरज्ञानदर्शन समुत्पद्यते=

(पाउणित्ता भत्त पच्चक्खति) इस पर्याय को प्राप्त कर वे भक्त का प्रत्याख्यान कर देते हैं। (पचक्खित्ता वहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदति) प्रत्याख्यान करके अनेक भक्तों का अनशन द्वारा छेदन कर देते है। (छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव अत करेति) छेदन करके जिस प्रयोजन के लिये नग्नभाव उन्होंने धारण किया था वे उस प्रयोजन को प्राप्त करते है, अर्थात् समस्त दु खों का अत करते है ॥ सू ६६ ॥

'जेसि पि य ण' इत्यादि।

(जेसि पि य ण) इन साधुओं मे से भी (एगइयाण) जिन किन्हीं साधु मुनिराजो को (णो केवलवरनाणदसणे समुप्पज्जइ) निर्मल केवलज्ञान एव केवल दर्शन का

વરસો સુધી આ પૃથ્વીમંડળને પાવન કરે છે (पाउणित्ता भत्त पच्चक्खति) આ પર્યાયને પ્રાપ્ત કરીને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરી દે છે (पच्चक्खित्ता वहूइ भत्ताइ अणसणाए छेदति) પ્રત્યાખ્યાન કરીને અનેક ભક્તોનું અનશન દ્વારા છેદન કરે છે (छेदित्ता जस्सट्ठाए कीरइ नग्गभावे जाव अत करेति) છેદન કરીને જે પ્રયોજન માટે નગ્નભાવ તેમણે ધારણ કરેલો હતો તે પ્રયોજનને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે (સૂ ૬૬)

'जेसि पि य ण' ઇત્યાદિ

(जेसि पि य ण) આ સાધુઓમાંથી પણ (एगइयाण) જે કોઈ સાધુ મુનિરાજોને (णो केवलवरनाणदसणे समुप्पज्जइ) નિર્મળ કેવળજ્ઞાન તેમજ કેવળ

कालमासे कालं किच्चा, उक्कोसेणं सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तहिं तेसिं गई, तेत्तीस सागरोवमाइ ठिई, आराहगा, सेसं तं चेव ॥ सू० ६८ ॥

मनुजभवभाविना वा अचारित्वनुर्येषा त एकाचा 'पुण' पुन, अत्र पुन शब्द उक्तार्थ... वैलक्षण्यद्योतनार्थ, 'एगे' एके-अन्ये तु 'भयत्तारो भवत्रा=भयनतेवित, 'भयनाग ...' ... आदिवान 'पुव्वकम्मावसेसेण' पूर्वकर्मावशेषेण पूर्वकृतकर्मगानवशेषेण 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा-'उक्कोसेण सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे' उत्कर्षेण सर्वार्थसिद्धे महाविमाने 'देवत्ताए' देवत्वेन 'उववत्तारो भवंति' उपपत्तारो भवन्ति=उत्पद्यन्ते, 'तहिं तेसिं गई तेत्तीस सागरोवमाइ ठिई' तत्र तेषां गति, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि स्थिति । 'आराहगा' आराधका=परलोकस्याऽऽराधका, 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू ६८॥

हैं कि जिन्हे इसी भव मे केवलज्ञान एव केवलदर्शन का लाभ नहीं होता है तो ऐसे व अनगार भगवान् (एगचा) एकभवावतारी होते हैं। ये (भयत्तारो) संयम की आराधना करते ? हो (पुव्वकम्मावसेसेण) पूर्वकर्म के अवशिष्ट होने के कारण (कालमासे काल किच्चा) काल अवसर मे काल कर (उक्कोसेण) उत्कर्ष से (सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उववत्तारो भवंति) सर्वार्थसिद्ध नामक महाविमान मे देवपर्याय से उत्पन्न हो जाते हैं। (तहिं तेसिं गई, ठिई तेत्तीस सागरोवमाइ) वहाँ पर उनकी गति और स्थिति होती है। इनकी स्थिति वहाँ पर तेंतीस सागर प्रमाण है। (आराहगा सेसं त चेव) ये नियम से परलोक के आराधक होते हैं। अवशिष्ट पूर्ववत समझना चाहिये॥ सू ६८॥

ભગવાન હોય છે કે જેમને તેજ ભવમા કેવળજ્ઞાન તેમજ કેવળદર્શનનો લાભ મળતો નથી તો એવા તે અનગાર ભગવાન (एगच्चा) એકભવાવતારી હોય છે તેઓ (भयत्तारो) સંયમની આરાધના કરતા કરતા જ (पुव्वकम्माव-सेसेणं) પૂર્વકર્મના બાકી રહેવાના કારણે (कालमासे काल किच्चा) કાલ-અવસરે કાલ કરીને (उक्कोसेण) ઉત્કૃષ્ટ વડે (सव्वट्ठसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उवव-त्तारो भवंति) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાં દેવપર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યા તેમની ગતિ અને સ્થિતિ હોય છે તેમની ત્યા સ્થિતિ તેત્રીસ સાગર પ્રમાણ છે (आराहगा सेसं त चेव) તેઓ નિયમથી પરલોકના આરાધક હોય છે, બાકી બધુ અગાઉ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ (સૂ. ૬૮)

अणंतं अणुत्तरं निव्वाघायं निरावरण कसिण पडिपुण्णं केवल-वरनाणदसणं उप्पादेंति, तओ पच्छा सिज्झिहिंति जाव अंतं करेहिति ॥ सू० ६७ ॥

मूलम्—एगच्चा पुण एगे भयंतारो पुव्वकम्मावसेसेणं

'निव्वाघायं' निर्व्याघात=सूक्ष्मव्यवहितविप्रकृष्टविषयेषु अप्रतिहत, 'निरावरण' निरावरण=कर्मावरणरहित 'कसिण' कृत्स्न=सकल, 'पडिपुण्ण' प्रतिपूर्ण=सपूर्ण, 'केवलवरनाणदसण' केवलवरज्ञानदर्शनम् 'उप्पादेंति' उत्पादयन्ति, 'तओ पच्छा सिज्झिहिंति' तत पश्चात् सेत्स्यन्ति, 'जाव अत' यावत् अन्त=सर्वदु खानामन्त 'करेहिंति' करिष्यन्ति ॥ सू० ६७ ॥

'एगच्चा' इत्यादि । 'एगच्चा' एकाऽर्चा —एका=असाधारणगुणत्वात् अद्वितीया—

केवलवरनाणदसण उप्पादेंति) चरम उच्छ्वास—नि श्वासों में अ तरहित, अनुपम, निर्व्याघात—सूक्ष्म, व्यवहित एव विप्रकृष्ट विषय को हस्तामलकवत् जानने के लिये समर्थ, निरावरण—कर्मावरणरहित, कृत्स्न—सकल, एवं प्रतिपूर्ण—सपूर्ण केवलज्ञान एव केवलदर्शन की उत्पत्ति से विशिष्ट हो जाते हे । (तओ पच्छा सिज्झिहिंति जाव अत करेहिंति) इसके पश्चात् वे सिद्ध हो जाते है और उस अवस्था में उनके समस्त दु खों का एव उनके कारणभूत कर्मों का सर्वथा अभाव हो जाता है ॥ सू० ६७ ॥

'एगच्चा पुण' इत्यादि ।

इन अनगार भगवतों के बीच (एगे) कितनेक ऐसे भी अनगार भगवान होते

घाय निरावरण कसिण पडिपुण्ण केवलवरनाणदसण उप्पादेंति) ચરમ ઉચ્છ્વાસ—નિ શ્વાસોમા અ તરહિત, અનુપમ, નિર્વ્યાઘાત—સૂક્ષ્મ વ્યવહિત તેમજ વિપ્રકૃષ્ટ વિષયને હસ્તામલકવત્ જાણવા માટે સમર્થ, નિરાવરણ—કર્માવરણરહિત, કૃત્સ્ન—સકળ, તેમજ પરિપૂર્ણ—સ પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન તેમજ કેવળદર્શનની ઉત્પત્તિથી વિશિષ્ટ થઈ જાય છે (तओ पच्छा सिज्झिहिंति जाव अत करेहिति) ત્યાર પછી તેઓ સિદ્ધ થઈ જાય છે, અને તે અવસ્થામા તેમના સમસ્ત દુ ખોનો તેમજ તેમના કારણભૂત કર્મોનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય છે (સૂ ૬૭)

'एगच्चा पुण' ઇત્યાદિ

આ અનગાર ભગવન્તોની વચમા (एगे) કેટલાક એવા પણ અનગાર

मायालोहा अणुपुव्वेण अट्ठकम्मपयडीओ खवेत्ता उप्पि लोयग्गपइट्ठाणा भवंति ॥ सू० ६९ ॥

मूलम्—अणगारे ण भंते! भावियप्पा केवलिसमु-

'णिक्कोहा' निष्क्रोधा =क्रोधान्निष्क्रान्ता, 'खीणकोहा' क्षीणक्रोधा –क्रोध क्षीणो येषा ते क्षीणक्रोधा –मोहनीयकर्मणा क्षयीकरणात् क्षीणक्रोधमोहनीयकर्माण, 'एव माणमायालोहा' एव मानमायालोभा =एव क्षीणमानमायालोभा, 'अणुपुव्वेण' आनुपूर्व्या=क्रमशो यथानुक्रमम्, 'अट्ठकम्मपयडीओ' अष्टकर्मप्रकृती 'खवेत्ता' क्षपयित्वा 'उप्पि लोयग्गपइट्ठाणा' उपरि लोकाग्रप्रतिष्ठाना =लोकाग्रावस्थिता 'भवति' भवन्ति ॥ सू. ६९ ॥

टीका—'अणगारे ण भते' इत्यादि । 'अणगारे ण भते!' अनगार खलु हे भदन्त! 'भावियप्पा' भावितात्मा=कृताऽऽत्मसाक्षात्कार, 'केवलिसमुग्घाएण' केवलि-

कोहा एव माणमायालोहा) जिनका क्रोध नष्ट हो गया है, अत एव जो निष्क्रोध हैं, मोहनीय कर्म नष्ट हो जाने के कारण क्रोध जिनकी आत्मा से क्षीण हो चुका है, इसी तरह से मान, माया एव लोभ भी जिनकी आत्मा से सर्वथा नष्ट हो चुके हैं, वे (अणुपुव्वेण अट्ठ कम्मपयडीओ खवेत्ता उप्पि लोयग्गपइट्ठाणा भवंति) क्रम २ से पूर्वबद्ध अष्टकर्मों की प्रकृति को सर्वथा नष्ट कर नियमसे लोक के अग्रभागमे निवास करनेवाले होते हैं, अर्थात् मोक्षको प्राप्त करते है ॥ सू. ६९ ॥

'अणगारे ण भते!' इत्यादि ।

(भते!) हे भगवन्! (भावियप्पा अणगारे ण) भावितात्मा अनगार (साधु) (केवलिसमुग्घाएण) केवलिसमुद्घात द्वारा (समोहणित्ता) आत्मप्रदेशों को शरीर से

ગયેલો છે, તેથી જેઓ ક્રોધરહિત છે, મોહનીય કર્મ નષ્ટ થઈ જવાના કારણથી ક્રોધ જેમના આત્મામાથી ક્ષીણ થઈ ગયેલો છે, તેવી જ રીતે માન, માયા તેમજ લોભ પણ જેમના આત્મામાથી સર્વથા નષ્ટ થઇ ગયેલા છે, તેઓ (अणुपुव्वेण अट्ठ कम्मपयडीओ खवेत्ता उप्पि लोयग्गपइट्ठाणा भवंति) અનુક્રમથી પૂર્વબદ્ધ આઠ કર્મોની પ્રકૃતિને સર્વથા નષ્ટ કરીને નિયમથી લોકના ઉપરના ભાગમા નિવાસ કરવાવાળા થાય છે, અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે (સૂ ૬૯)

'अणगारे ण भते!' ઈત્યાદિ

(भते!) હે ભગવન્! (भावियप्पा अणगारे ण) ભાવિતાત્મા અનગાર (સાધુ) (केवलिसमुग्घाएण) કેવલિસમુદ્ઘાત દ્વારા (समोहणित्ता) આત્મ

मूलम्—से जे इमे गमागर जाव सण्णिवेसेसु मणुया भवंति, त जहा–सव्वकामविरया सव्वरागविरया सव्वसगातीता सव्वसिणेहाइक्कंता अक्कोहा निक्कोहा खीणक्कोहा एव माण-

टीका—'से जे इमे' इत्यादि। 'से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु मणुया भवति' अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावत् सनिवेशेषु मनुजा भवन्ति, 'त जहा' तद्यथा 'सव्वकामविरया' सर्वकामविरता – सर्वकामेभ्य =समस्तशब्दादिविषयेभ्यो विरता = निवृत्ता, शब्दादिविषयेषु वा विरता=विगतौ सुक्या, 'सव्वरागविरया' सर्वरागविरता – सर्वरागात्–समस्ताद् विषयाभिमुखहेतुभूताऽऽत्मपरिणामविशेषात् निवृत्ता, 'सव्वसगातीता' सर्वसङ्गाऽतीता –सर्वसङ्गात्=मातापित्रादिसम्बन्धादतीता =निर्गता –सर्वसङ्गरहिता इत्यर्थ, 'सव्वसिणेहाइक्कता' सर्वस्नेहातिक्रान्ता =स्नेहरहिता, 'अक्कोहा' अक्रोधा,

'से जे इमे' इत्यादि।

(से जे इमे गामागर जाव सण्णिवेसेसु) ये जो ग्राम आकर आदि से लेकर सन्निवेश तक के निवासस्थानों म (मणुया भवति) मनुष्य रहते है, (त जहा) जैसे (सव्वकामविरया सव्वरागविरया सव्वसगातीता सव्वसिणेहाइक्कता) जो समस्त शब्दादिक विषयों से निवृत्त है, अथवा शब्दादिक विषयों मे जिन्हे उत्सुकता नहीं हैं, समस्त विषयों का ओर झुकाने वाले आत्माके रागरूप परिणाम से जो निवृत्त है, माता–पिता आदि समस्त सबधिजनों से अथवा समस्तप्रकार क परिग्रह से जो दूर हो चुके हैं, जिन्हों ने सम्पूर्णप्रकार का स्नेहभाव परिवर्जित कर दिया है। (अक्कोहा णिक्कोहा खीण-

'से जे इमे' ઈત્યાદિ

(से जे इमे) આ કે જે (गमागर जाव सण्णिवेसेसु) ગામ આકર આદિથી લઈને સન્નિવેશ સુધીના નિવાસસ્થાનોમા (मणुया भवति) મનુષ્ય રહે છે, (त जहा) જેવા કે–(सव्वकामविरया सव्वरागविरया सव्वसगातीता सव्वसिणेहाइक्कता) જેઓ સમસ્ત શબ્દાદિક વિષયોથી નિવૃત્ત છે, અથવા શબ્દાદિક વિષયોમા જેમને ઉત્સુકતા નથી હોતી, સમસ્ત વિષયોની તરફ ખેચવાવાળા આત્માના રાગરૂપ પરિણામથી જેઓ નિવૃત્ત છે, માતાપિતા આદિ સમસ્ત સબધી જનોથી અથવા સમસ્ત પ્રકારના પરિગ્રહોથી જેઓ દૂર થઈ ગયેલા છે, જેઓએ સપૂર્ણ પ્રકારના સ્નેહભાવને પરિવર્જિત કરી દીધેલ છે, (अक्कोहा णिक्कोहा खीणक्कोहा एव माणमायालोहा) જેમનો ક્રોધ નષ્ટ થઈ

मूलम्—से नूणं भंते ! केवलकप्पे लोए तेहिं निज्जरापोग्गलेहिं फुडे ? हंता ! फुडे ॥ सू० ७१ ॥

मूलम्—छउमत्थे णं भंते ! मणुस्से तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं, गंधेणं गंधं, रसेणं रसं, फासेणं

टीका—'से नूण भते !' इत्यादि । 'से नूण भते !' अथ नून हे भन्त ! 'केवलकप्पे लोए' केवलकल्पो लोक, 'तेहिं' तै 'निज्जरापोग्गलेहिं' निर्जरापुद्गलै — निर्जरा प्रधाना पुद्गला निर्जरापुद्गला —जीवेन अकर्मतामापादिता कर्मपुद्गलास्तै 'फुडे' स्पृष्ट =व्याप्त किम् ? इति प्रश्न । उत्तरमाह 'हंता ! फुडे' हन्त ! स्पृष्ट ॥ सू. ७१ ॥

टीका—'छउमत्थे ण भंते !' इत्यादि । 'छउमत्थे ण भंते !' छद्मस्थ खलु भन्त !'=हे भन्त ! छद्मस्थ खलु मनुष्य , छद्मस्थ इह निरतिशयज्ञानयुक्तो नेय , यतश्छद्मस्थोऽपि विशिष्टावधिज्ञानयुक्तो निर्जरापुद्गलान् जानात्येव। 'तेसिं णिज्जरापोग्गलाण' तेषां निर्जरापुद्गलानां 'किंचि' किञ्चिद् 'वण्णेण' वर्णेन—वर्णतया यथावस्थितस्वरूपेण 'वण्णं' वर्ण=

'से नूण भते !' इत्यादि ।

(से नूण भंते !) हे भदन्त ! क्या अवश्यतया (तेहिं निज्जरापोग्गलेहिं) उनके निर्जराप्रधान पुद्गलों द्वारा (केवलकप्पे लोए) यह समस्त लोक (फुडे) स्पृष्ट होता है ? (हंता ! फुडे) हाँ ! स्पृष्ट होता है ॥ ॥ सू. ७१ ॥

'छउमत्थे ण' इत्यादि ।

(छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से) हे भदन्त ! विशिष्टज्ञानी छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं णिज्जरापोग्गलाण) उन निर्जराप्रधान पुद्गलों को (किंचि) किंचित् (वण्णेण वण्ण

'से नूण भते !' ઇત્યાદિ

(से नूण भते !) હે ભદન્ત ! શુ અવશ્યતયા (तेहिं निज्जरापोग्गलेहिं) તેમના નિર્જરાપ્રધાન પુદ્ગલો દ્વારા (केवलकप्पे लोए) આ સમસ્ત લોકને (फुडे) સ્પર્શ થાય છે ? (हंता ! फुडे) હા ! થાય છે (સૂ. ૭૧)

'छउमत्थे ण' ઇત્યાદિ

(छउमत्थे ण भते ! मणुस्से) હે ભદન્ત ! વિશિષ્ટજ્ઞાની છદ્મસ્થ મનુષ્ય (तेसिं णिज्जरापोग्गलाण) તે નિર્જરાપ્રધાન પુદ્ગલોને (किंचि) કિંચિત્ (वण्णेण वण्ण गधेण गध रसेण रस फासेण फास जाणइ पासइ) વર્ણથી

ग्घाएणं समोहणित्ता केवलकप्पं लोयं फुसित्ता णं चिट्ठइ? हंता! चिट्ठइ ॥ सू० ७० ॥

समुद्घातेन, तत्र प्रथम समुद्घातस्वरूपमुच्यते–यथास्वभावस्थितानामात्मप्रदेशाना समुद्घातन=समन्तादुद्घातन–स्वभावादन्यभावेन परिणमन समुद्घात, स च सप्तविध –वेदनासमुद्घात १, कषायसमुद्घात २, मरणसमुद्घात ३, वैक्रियसमुद्घात ४, तैजससमुद्घात ५, आहारकसमुद्घात ६, केवलिसमुद्घातश्च ७। एषु सप्तसु समुद्घातेषु चरम केवलिसमुद्घात। तत्र को नाम केवलिसमुद्घात ? उच्यते–यस्यान्तर्मुहूर्तकाले परमपद भावि, तस्मिन् केवलिनि भव समुद्घात केवलिसमुद्घातस्तेन, 'समोहणित्ता' समवहत्य=आत्मप्रदेशान् प्रसार्य 'केवलकप्प' केवलकल्प=सपूर्णं 'लोय' लोक 'फासित्ता ण' स्पृष्ट्वा खलु 'चिट्ठइ' तिष्ठति किम् ? । उत्तरमाह–'हता' इत्यादि। 'हन्त' इतिपद कोमलाऽऽमन्त्रणपूर्वकस्वीकारार्थकम्, 'चिट्ठइ' तिष्ठति ॥ सू ७० ॥

बाहर निकालकर (केवलकप्प लोय) क्या समस्त लोकको (फुसित्ता) स्पर्श करके (चिट्ठइ) ठहरते है? उत्तर–(हता! चिट्ठइ) हा! ठहरते है। यथास्वभाव से स्थित आत्मप्रदेशों का अन्य भाव मे परिणमन करना, उसका नाम समुद्घात है। समुद्घात ७ प्रकार का है–वेदना समुद्घात १, कषायसमुद्घात २ मरणसमुद्घात ३, वैक्रियसमुद्घात ४, तैजससमुद्घात ५, आहारकसमुद्घात ६, केवलिसमुद्घात ७। इनमे अतिम समुद्घात केवलिसमुद्घात है। जिसको अन्तर्मुहूर्तकाल मे निर्वाण पदकी प्राप्ति होती है ऐसे केवली भगवान का दण्ड, कपाट, मन्थान और लोकपूरण क्रिया द्वारा आत्मप्रदेशों का मूल शरीर को न छोडकर शरीर से बाहर फैलना इसका नाम केवलिसमुद्घात है ॥ सू ७० ॥

પ્રદેશોને શરીરથી બહાર કાઢીને (केवलकप्प लोय) શુ સમસ્ત લોકનો (फुसित्ता) સ્પર્શ કરીને (चिट्ठइ) રહે છે? (हता! चिट्ठइ) હા! રહે છે. યથાસ્વભાવમા રહેલા આત્મપ્રદેશોને અન્યભાવમા ફેરવી નાખવુ તેનુ નામ સમુદ્ઘાત છે સમુદ્ઘાત ૭ પ્રકારના છે–૧ વેદનાસમુદ્ઘાત, ૨ કષાયસમુદ્ઘાત, ૩ મરણસમુદ્ઘાત, ૪ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, ૫ તૈજસસમુદ્ઘાત, ૬ આહારકસમુદ્ઘાત, ૭ કેવલિસમુદ્ઘાત તેમા છેલ્લો સમુદ્ઘાત કેવલિસમુદ્ઘાત છે જેને અન્તર્મુહૂર્ત કાળમા નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થાય છે એવા કેવલી ભગવાનના દંડ, કપાટ, મન્થાન, અને લોકપૂરણ ક્રિયાદ્વારા આત્મપ્રદેશોનો, મૂળ શરીરને નહિ છોડતા શરીરથી બહાર ફેલાવો થવો તેનુ નામ કેવલિસમુદ્ઘાત છે (સૂ ૭૦)

मूलम्—गोयमा! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे सव्वदीव-समुद्दाणं सव्वब्भंतराए सव्वखुड्डाए वट्टे तेल्लापूय–संठाण–संठिए

टीका—भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि। 'गोयमा! अयं णं जंबुद्दीवे दीवे' हे गौतम! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः 'सव्वदीवसमुद्दाणं सव्वब्भंतराए' सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः=सर्वद्वीपसमुद्रमध्यवर्ती, 'सव्वखुड्डाए' सर्वक्षुद्रकः=सर्वद्वीपसमुद्रापेक्षया लघुः, 'वट्टे' वृत्तः=गोलाकारः, मोदकवद् घनवृत्तोऽपि भवेत तद्व्यवच्छेदार्थं प्रतरवृत्ततामाह–'तेल्लापूय–संठाण–संठिए' तैलाऽपूप–संस्थान–संस्थितः – तैलमिति घृतस्योपलक्षणम्, तेन तैलपिष्टकाऽपूपाऽऽकारसंस्थितः, 'वट्टे' वृत्तः, 'रहचक्कवाल-संठाण-संठिए' रथचक्रवाल-

जाती है कि (छउमत्थे णं मणुस्से तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं णो किंचि वण्णेणं वण्णं जाव जाणइ पासइ) छद्मस्थ मनुष्य, उन केवली भगवान के उन निर्जराप्रधान पुद्गलों के वर्ण गंध रस स्पर्श को न जान सकता है? न देख सकता है? ॥ सू ७३ ॥

'गोयमा! अयं णं' इत्यादि।

(गोयमा!) हे गौतम! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे) यह जम्बूद्वीप नामका द्वीप (सव्वदीवसमुद्दाणं) समस्त द्वीप और समुद्रों का (सव्वब्भंतराए) सर्वप्रकार से मध्यवर्ती है। अत यह (सव्वखुड्डाए) सब से छोटा है। (वट्टे) यह वलय के समान वृत्ताकार–गोल है। (तेल्ला–पूय–संठाण–संठिए) तैलपक्व पुआ के आकार जैसा गोल है। (वट्टे रहचक्कवाल–संठाण–संठिए) रथके पहिये जैसा गोल है। (वट्टे पुक्खर-

કારણથી એમ કહેવાય છે કે (छउमत्थे णं मणुस्से तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं णो किंचि वण्णेणं वण्णं जाव जाणइ पासइ) છદ્મસ્થ મનુષ્ય તે કેવલી ભગવાનના તે નિર્જરાપ્રધાન પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શને નથી જાણી શકતા કે નથી દેખી શકતા? (સૂ. ૭૩)

'गोयमा! अयं णं' ઈત્યાદિ

(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अयं णं जंबुद्दीवे दीवे) આ જમ્બૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ (सव्वदीवसमुद्दाणं) સમસ્ત દ્વીપો અને સમુદ્રોની (सव्वब्भंतराए) સર્વ પ્રકારથી મધ્યવર્તી છે આથી તે (सव्वखुड्डाए) બધાથી નાનો છે (वट्टे) તે વલયના (બંગડી) જેવો વૃત્તાકાર ગોળ છે (तेल्लापूय-संठाण-संठिए) પુડલાના આકાર જેવો ગોળ છે (वट्टे रहचक्कवाल–संठाण–संठिए) રથના પૈડા જેવો ગોળ છે (वट्टे पुक्खरकण्णिया–संठाण–संठिए) કમળની કર્ણિકા જેવો ગોળ છે (वट्टे पडिपुण्ण–चंद–संठाण–संठिए) પૂર્ણચન્દ્રમા કળ

फासं जाणइ पासइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ७२ ॥

मूलम्—से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-छउमत्थे णं मणुस्से तेसिं णिज्जरापोग्गलाण णो किंचि वण्णेणं वण्ण जाव जाणइ पासइ ? ॥ सू० ७३ ॥

कालादिरूप, **'गंधेन गध'** गन्धेन गन्धम्, **'रसेन रसं'** रसेन रसम्, **'फासेण फास'** स्पर्शेन स्पर्श **'जाणइ'** जानाति विशेषत, **'पासइ'** पश्यति सामान्यत किम् ?, उत्तरमाह-**'गोयमा'** हे गौतम ! **'णो इणट्ठे समट्ठे'** नायमर्थ समर्थ =सगत, कर्मपुद्गलाना साऽतिशयज्ञानगम्यत्वात् । अत्र छद्मस्थशब्देनातिशयज्ञानरहितस्य विवक्षितत्वादिति भाव । एव गन्धादयोऽपि ज्ञेया ॥ सू० ७२ ॥

टीका—'से केणट्ठेण भते !' इत्यादि ! **'से केणट्ठेण भते !'** अथ केनाऽर्थेन भदन्त ! **'एव वुच्चइ'** एवमुच्यते-**'छउमत्थे ण मणुस्से'** छद्मस्थ खलु मनुष्य **'तेसिं णिज्जरापुग्गलाण'** तेषा निर्जरापुद्गलाना **'णो किंचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ'** नो किञ्चिद्वर्णेन वर्ण यावज्जानाति पश्यति ॥ सू० ७३ ॥

गंधेण गध रसेण रस फासेण फास जाणइ पासइ) वर्ण से वर्ण को, गध से गंध को, रस से रस को और स्पर्श से स्पर्श को जानता है देखता है ? उत्तर-(**गोयमा !**) हे गौतम ! (**णो इणट्ठे समट्ठे**) यह अर्थ सिद्धात से समर्थित नही है। अर्थात् छद्मस्थ केवली भगवान् के निर्जराप्रधान पुद्गलो के रूप, रस, गध, और स्पर्श को किंचिमात्र भी नही जान सकता है, न देख सकता है ॥ सू ७२ ॥

'से केणट्ठेण भते !' इत्यादि।

(**भते !**) हे भदन्त ! (**से**) यह बात (**केणट्ठेण एव वुच्चइ**) किस-कारण एसी कही

वर्णने, गधथी गधने, रसथी रसने अने स्पर्शथी स्पर्शने जाणे छे ? जुओ छे ? उत्तर-(गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) आ अर्थ सिद्धातथी समर्थन पामेलो नथी, अर्थात् छद्मस्थ पुरुष केवली भगवानना निर्जराप्रधान पुद्गलोना रूप, रस, गध तथा स्पर्शने किंचित मात्र पण जाणी शकता नथी, तेम जोई शकता पण नथी (सू ७२)

'से केणट्ठेण भते !' ईत्यादि

(भते !) हे भदन्त ! (से) आ वात (केणट्ठेण एव वुच्चइ) शा

मूलम्—देवे ण महड्ढिए महज्जुइए महब्बले महाजसे महासोक्खे महाणुभावे सविलेवण गंधसमुग्गय गिण्हइ, गिण्हित्ता तं अवदालेइ, अवदालित्ता जाव इणामेवत्ति कट्टु केवल-

टीका—'देवे ण' इत्यादि। 'देवे ण' देव खलु 'महड्ढिए' महर्द्धिक = निपुणैश्वर्ययुक्त, 'महज्जुइए' महाद्युतिक =महातेजस्वी, 'महब्बले महाजसे' महाबलो महायशा 'महासोक्खे' महासौख्य =महासुखी, 'महाणुभावे' महानुभाव, 'सविलेवण' सविलेपन 'गंधसमुग्गय' गन्धसमुद्गक=गन्धसम्पुटक 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा त=गन्धसमुद्गकम् 'अवदालेइ' अवदालयति=उद्घाटयति, 'अवदालित्ता' अवदाल्य= उद्घाट्य, 'जाव इणामेवत्ति कट्टु' यावत् इदमेवमिति कृत्वा, इह यावच्छब्द परिमाणा-र्थकस्तावदित्यस्य सापेक्ष, इद=गमनम्, एवम्=छोटिकात्रय यावता कालेन भवति तावत्का-

विष्कभवाला है। इसकी परिधि तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताइस योजन तीन कोश एकसौ अट्ठाइस धनुष साडे तेरह अगुल से कुछ अधिक है। उससे यह परिवेष्टित है ॥ सू. ७४॥

'देवे ण महड्ढिए' इत्यादि।

(महड्ढिए) महाऋद्धि का धारी (महब्बले) महाबलिष्ठ (महाजसे) अतिशय यशस्वी (महासोक्खे) अत्यन्तसौख्यवाले (महाणुभावे) एवं अत्यत प्रभावशाली एसा कोइ (देवे ण) देव (सविलेवण गंधसमुग्गय) विलेपनसहित एक गध के समुद्गक (पेटा) को (गिण्हइ) लेवे, (गिण्हित्ता) और लेकर उसे (अवदालेइ) वहाँ पर खोले, (अवदालित्ता) खोलकर (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलकप्प जबुद्दीव दीव)

પોળો છે તેનો પરિધ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્તાવીશ યોજન ત્રણ કોશ એકસો અઠ્ઠાવીસ ધનુષ અને સાડા તેર આગળથી જરા વધારે છે તે એટલા ઘેરાવામા છે (સૂ ૭૪)

'देवे ण महड्ढिए' ઇત્યાદિ

(महड्ढिए) મહાઋદ્ધિના ધારી (महब्बले) મહાબલિષ્ઠ (महाजसे) અતિશય યશસ્વી (महासोक्खे) અત્યત સૌખ્યવાળા (महाणुभावे) તેમજ અત્યત પ્રભાવશાળી એવા કોઈ (देवे ण) દેવ (सविलेवण गंधसमुग्गय) વિલેપન સહિત એક ગધસમુદ્ગક (સુગધદ્રવ્યની પેટી) ને (गिण्हइ) લીએ, (गिण्हित्ता) અને લઈને તેને (अवदालेइ) ત્યાજ ઉઘાડે, (अवदालित्ता) ઉઘાડીને (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलकप्प जबुद्दीव दीव) તે સમસ્ત જબૂદ્વી-

वट्टे रहचक्कवाल-सठाण-संठिए वट्टे पुक्खर-कण्णिया-सठाण-सठिए वट्टे पडिपुण्ण-चंद-सठाणसठिए एक्क जोयणसयसहस्स आयामविक्खभेण तिण्णि जोयणसयसहस्साइ सोलस सहस्साइं दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे अट्ठावीस च धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते ॥ सू० ७४ ॥

सस्थान सस्थित -चक्रवाल=मण्डल, मण्डलत्वधर्मयोगाच्च रथचक्रमपि रथचक्रवाल, तत्सस्थानेन सस्थित -रथचक्राऽऽकारसस्थित इत्यर्थ 'वट्टे' वृत्त 'पुक्खर कण्णिया सठाण सठिए वट्टे' पुष्करकर्णिका-सस्थान-सस्थित -पद्मराजकोशसदृशाकारयुक्त, 'एक्क जोयणसयसहस्स आयामविक्खभेण' एक योजनशतसहस्रम आयामविष्कम्भेण=दैर्घ्यपरिणाहाभ्यामेकलक्षयोजनप्रमाण, 'वट्टे' वृत्त, 'पडिपुण्ण-चद-सठाण सठिए' प्रतिपूर्ण-चन्द्र-सस्थान-सस्थित, 'तिण्णि जोयणसयसहस्साइ' त्रीणि योजनशतसहस्राणि=त्राणि लक्षाणि योजनानि, 'सोलस सहस्साइ' षोडश सहस्राणि, 'दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए' द्वे च सप्तविंशे योजनशते=सप्तविंशत्यधिके द्वे शते योजनानि 'तिण्णि य कोसे' त्रींश्च क्रोशान् 'अट्ठावीस च धणुसय' अष्टाविंश च धनुश्शतम्=अष्टाविंशत्यधिकशतधनूंषि, 'दस य अगुलाइ' त्रयोदश चाङ्गुलानि 'अद्धगुलिय च' अर्द्धाङ्गुलिकञ्च 'किंचि विशेषाहिए' किञ्चिद्विशेषाऽधिक 'परिक्खेवेण' परिक्षेपेण=परिधिना 'पण्णत्ते प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ७४

कण्णिया-सठाण-सठिए) कमलकी कर्णिका के जैसा गोल है। (वट्टे पडिपुण्ण-चद-सठाण-सठिए) पूर्णचद्रमडल के जैसा गोल है। (एक्क जोयणसयसहस्स आयामविक्खभेण तिण्णि जोयणसयसहस्साइ सोलससहस्साइ दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे अट्ठावीस च धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते) यह जबूद्वीप एक लाख योजनका आयाम एव

જેવો ગોળ છે (एक्क जोयण सयसहस्स आयामविक्खभेण तिण्णि जोयण सयसहस्साइ सोलससहस्साइ दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे अट्ठावीस च धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते) આ જબૂદ્વીપ ૧ લાખ યોજનના આયામ તેમજ વિષ્ક ભવાળો લાંબો-

मूलम्—देवे ण महड्ढिए महज्जुइए महब्बले महाजसे महासोक्खे महाणुभावे सविलेवण गधसमुग्गय गिण्हइ, गिण्हित्ता त अवदालेइ, अवदालित्ता जाव इणामेवत्ति कट्टु केवल-

टीका—'देवे ण' इत्यादि। 'देवे ण' देव खलु 'महड्ढिए' महर्द्धिक = विपुलैश्वर्ययुक्त, 'महज्जुइए' महाद्युतिक =महातेजस्वी, 'महब्बले महाजसे' महाबलो महायशा 'महासोक्खे' महासौख्य =महासुखा, 'महाणुभावे' महानुभाव, 'सविलेवण' सविलेपन 'गधसमुग्गय' गधसमुद्गक=गधसम्पुटक 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा त=गधसमुद्गकम् 'अवदालेइ' अवदालयति=उद्घाटयति, 'अवदालित्ता' अवदाल्य= उद्घाट्य, 'जाव इणामेवत्ति कट्टु' यावत् इदमेवमिति कृत्वा, इह यावच्छब्द परिमाणार्थकस्तावदित्यस्य सापेक्ष, इद=गमनम्, एवम्=छोटिकात्रय यावता कालेन भवति तावत्का-

विष्कम्भवाला है। इसकी परिधि तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्ताईस योजन तीन कोश एकसौ अट्ठाईस धनुष साडे तेरह अगुल से कुछ अधिक है। उससे यह परिवेष्टित है ॥ सू. ७४॥

'देवे ण महड्ढिए' इत्यादि।

(महड्ढिए) महाऋद्धि का धारी (महब्बले) महाबलिष्ठ (महाजसे) अतिशय यशस्वी (महासोक्खे) अत्यतसौख्यवाले (महाणुभावे) एव अत्यत प्रभावशाली ऐसा कोइ (देवे ण) देव (सविलेवण गधसमुग्गय) विलेपनसहित एक गध के समुद्रक (पेटी) को (गिण्हइ) लेवे, (गिण्हित्ता) और लेकर उसे (अवदालेइ) वहीं पर खोले, (अवदालित्ता) खोलकर (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलकप्प जबुदीव दीव)

પોળો છે તેનો પરિઘ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્તાવીશ યોજન ત્રણ કોશ એકસો અઠ્ઠાવીસ ધનુષ અને સાડા તેર આગળથી જરા વધારે છે તે એટલા ઘેરાવામા છે (સૂ ૭૪)

'देवे ण महड्ढिए' ઇત્યાદિ

(महड्ढिए) મહાઋદ્ધિના ધારી (महब्बले) મહાબલિષ્ઠ (महाजसे) અતિશય યશસ્વી (महासोक्खे) અત્યત સૌખ્યવાળા (महाणुभावे) તેમજ અત્યત પ્રભાવશાળી એવા કોઈ (देवे ण) દેવ (सविलेवण गधसमुग्गय) વિલેપન સહિત એક ગધસમુદ્ગક (સુગધદ્રવ્યની પેટી) ને (गिण्हइ) લીએ, (गिण्हित्ता) અને લઈને તેને (अवदालेइ) ત્યાજ ઉઘાડે, (अवदालित्ता) ઉઘાડીને (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलकप्प जबुद्दीव दीव) તે સમસ્ત જબૂદ્વી-

कप्पं जवुद्दीवं दीवं तिहिं अच्छराणिवाएहिं तिसत्तखुत्तो अणुपरियट्टित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा ॥ सू० ७५ ॥

मूलम्—से णूणं भंते ! से केवलकप्पे जंबुद्दीवे दीवे तेहिं घाणपोग्गलेहिं फुडे ? हंता ! फुडे ॥ सू० ७६ ॥

लिकम्—सत्वरमित्यर्थ, इति कृत्वा, 'केवलकप्पं' कनककल्प=सपूर्णं, 'जवुदीवं' जम्बूद्वीप 'दीवं' द्वीप 'तिहिं' त्रिभि 'अच्छराणिवाएहिं' अच्छराशब्दो देशाय-छोटिकावाचक, छोटिकाभिरित्यर्थ, 'तिसत्तखुत्तो' त्रिसप्तकृत्व =एकविंशतिवारान 'अणुपरियट्टित्ता णं' अनुपर्यट्य=परिभ्रम्य खलु 'हव्वमागच्छेज्जा' शीघ्रमागच्छेत्। छोटिकात्रयकालसमकाले एव सपूर्णं जम्बूद्वीपमेकविंशतिवारान् परिभ्रम्य शीघ्रमागच्छेदित्यर्थ ॥ सू०७५ ॥

टीका—गौतम पृच्छति–'से णूण भंते !' इत्यादि। 'से णूण भंते !' अथ नून हे भदन्त ! 'से केवलकप्पे जवुदीवे दीवे' स केवलकल्पे जम्बूद्वीप द्वीपे 'तेहिं' तै, 'घाणपोग्गलेहिं' घ्राणपुद्गलै =गन्धपुद्गलै 'फुडे' स्पृष्ट किम्, ? भगवानाह–'हंता ! फुडे' हन्त ! स्पृष्ट ॥ सू. ७३ ॥

उस समस्त जंबूद्वीप की (तिहिं अच्छराणिवाएहिं) तीन चुटकी बजाने मे जितना समय लगे उतने समय मे (तिसत्तखुत्तो) तीनगुणित सात–इक्कीस वार (अणुपरियट्टित्ता) प्रदक्षिणा देकर (हव्वमागच्छेज्जा) वहा पर शीघ्र आजावे ॥ सू. ७५ ॥

'से णूण भंते !' इत्यादि।

गौतम पूछते हैं–(से णूण भंते ! से केवलकप्पे जवुदीवे दीवे) हे भदन्त ! वह समस्त जंबूद्वीप (तेहि घाणपोग्गलेहिं फुडे ?) क्या उन समस्त सुगंधित पुद्गलों से स्पृष्ट हो जाता है ? उत्तर–(हंता ! फुडे) हा ! हो जाता है ॥ सू. ७६ ॥

પની (तिहिं अच्छराणिवाएहिं) ત્રણ ચપટી વગાડવામા જેટલો સમય લાગે તેટલા સમયમા (तिसत्तखुत्तो) એકવીસવાર (अणुपरियट्टित्ता) પ્રદક્ષિણા દઈને (हव्वमागच्छेज्जा) ત્યા પાછો જલ્દી આવી જાય (સૂ ૭૫)

'से णूण भंते !' ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે–(से णूण भंते ! से केवलकप्पे जवुदीवे दीवे) હે ભદન્ત ! આ સમસ્ત જમ્બૂદ્વીપ (तेहिं घाणपोग्गलेहिं फुडे) શુ તે સમસ્ત સુગધિત પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ થઇ જાય છે ? ઉત્તર–(हंता ! फुडे) હા, થઈ જાય છે (સૂ ૭૬)

मूलम्—छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से तेसिं घाणपोग्गलाणं किंचि वण्णेणं वण्णं जाव जाणइ पासइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ७७ ॥

मूलम्—से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ–छउमत्थे

टीका—पुनर्गौतम पृच्छति–'छउमत्थे ण' इत्यादि । 'भंते !' हे भदन्त ! 'छउमत्थे ण मणुस्से' छद्मस्थ खलु मनुष्य, 'तेसिं घाणपोग्गलाणं' तेषां घ्राणपुद्गलानां 'किंचि वण्णेण वण्णं जाव जाणइ पासइ' किञ्चिद्वर्णेन वर्णं यावज्जानाति पश्यति किम् ? भगवानाह–'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' गौतम ! नाऽयमर्थ समर्थ ॥ सू ७७ ॥

टीका—'से तेणट्ठेण' इत्यादि । 'से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ' अथ

'छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से' इत्यादि ।

पुन गौतम ने पूछा–(छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से) हे भदन्त ! क्या छद्मस्थ मनुष्य, (तेसिं घाणपुग्गलाण) उन सुगंधित पुद्गलों को (किंचि वण्णेण वण्णं जाव) वर्ण से यावत् गंध स्पर्शादि से थोडा भी (जाणइ पासइ) जान सकता है ? देख सकता है ? प्रभु ने कहा कि (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है ॥ सू ७७ ॥

'से तेणट्ठेण' इत्यादि ।

(से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! छद्मस्थ उन निर्जरापुद्गलों को गंधादिगुणों द्वारा थोड़ा भी नहीं जान सकता है–यह जो बात कही गई है सो इसलिये

'छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से' ઈત્યાદિ

વળી ગૌતમે પૂછયુ –(छउमत्थे ण भंते ! मणुस्से) હે ભદન્ત ! શુ છદ્મસ્થ મનુષ્ય, (तेसिं घाणपोग्गलाण) તે સુગંધિત પુદ્ગલોને વર્ણથી તેમજ ગંધ સ્પર્શ આદિથી જરા પણ (जाणइ पासइ) જાણી શકે છે ? જોઇ શકે છે ? પ્રભુએ કહ્યુ કે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થ નથી (સૂ ७७)

'से तेणट्ठेण' ઈત્યાદિ

(से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! છદ્મસ્થ, તે નિર્જરા–પુદ્ગલોને ગંધ આદિ–ગુણો દ્વારા જરા પણ જાણી શકતો નથી એમ જે

ण मणुस्से तेसिं निज्जरापोग्गलाणं णो किंचि वण्णेणं वण्ण जाव जाणइ पासइ ॥ सू० ७८ ॥

मूलम्—एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता, समणा-

तेनाऽर्थेन हे गौतम ! एवमुच्यते—'छउमत्थे ण मणुस्से' छद्मस्थः खलु मनुष्यः 'तेसिं णिज्जरापोग्गलाणं' तेषां निर्जरापुद्गलानां 'न किंचि वण्णेण' न किंचिद् वर्णेन 'वण्ण' वर्ण 'जाव जाणइ पासइ' यावज्जानाति पश्यति। तस्य छद्मस्थस्य सातिशयज्ञानाभावात्स यथावस्थितस्वरूपेण वर्णादिकं न जानातीत्यर्थः ॥ सू ७८ ॥

टीका—'एए सुहुमा' इत्यादि। 'एए' एते वर्णादयस्तथा 'सहुमा' सूक्ष्माः सन्ति यत् तान् यथावस्थितस्वरूपेण छद्मस्थो न जानाति, तथा 'ते पोग्गला' ते पुद्गला=निर्जरापुद्गलाः अतिसूक्ष्माः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ताः। 'समणाउसो' हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! अथवा—श्रमणश्चासावायुष्मांश्चेति समासस्तस्यामन्त्रणं हे श्रमणायुष्मन् ! हे गौतम !

कही गइ है कि (**छउमत्थे ण मणुस्से**) उस छद्मस्थ के सातिशय ज्ञान का अभाव है, अतः वह यथावस्थित रूप से (**तेसिं णिज्जरापोग्गलाण**) उन निर्जरित पुद्गलों के (**णो किंचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ**) वर्णादिक को थोडा भी नहीं जान सकता है, न देख सकता है ॥ सू ७८ ॥

'**एए सुहुमा ण**' इत्यादि।

(**एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता**) उन निर्जरापुद्गलों को छद्मस्थ यथावस्थित रूपसे इस कारण से भी नहीं जान सकता है कि उन पुद्गलों के वर्णादिक गुण सूक्ष्म है, अतः (**समणाउसो ! सव्वलोयं पि य णं ते फुसित्ता णं चिट्ठंति**) हे आयु

વાત કહી છે તે એ માટે કહેલી છે કે (छउमत्थे ण मणुस्से) તે છદ્મસ્થને સાતિશય જ્ઞાનનો અભાવ છે તેથી તે યથાવસ્થિતરૂપથી (तेसिं णिज्जरापोग्गलाण) તે નિર્જરિત પુદ્ગલોના (णो किंचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ) વર્ણ આદિકને જરા પણ જાણી શકતો નથી, જોઇ પણ શકતો નથી (સૂ ૭૮)

'एए सुहुमा ण' ઇત્યાદિ

(एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता) તે નિર્જરાપુદ્ગલોને છદ્મસ્થ યથાવસ્થિતરૂપથી એ કારણથી પણ જાણી શકતો નથી કે તે પુદ્ગલોના વર્ણ આદિક ગુણ સૂક્ષ્મ છે તેથી (समणाउसो ! सव्वलोयं पि य ण फुसित्ता ण चिट्ठंति) હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! જેવી રીતે છદ્મસ્થ ગંધ આદિક ગુણો દ્વારા

उसो ! सव्वलोय पि य ण ते फुसित्ता ण चिट्ठति ॥ सू० ७९ ॥

मूलम्—कम्हा ण भंते ! केवली समोहणति ? कम्हा ण केवली समुग्घाय गच्छति ? गोयमा ! केवलीण चत्तारि कम्मसा

यथाऽतिसूक्ष्मत्वाद् गन्धपुद्गलान् जानाति तथैव निर्जरापुद्गलानपि इति दृष्टान्तप्रदर्शनम्। '**सव्व लोय पि य ण**' सर्वलोकमपि च खलु ते=निर्जरापुद्गला '**फुसित्ता ण**' स्पृष्ट्वा खलु '**चिट्ठति**' तिष्ठन्ति ॥ सू ७९ ॥

टीका—गौतम पृच्छति-'**कम्हा ण भंते !**' इत्यादि। '**कम्हा ण भंते !**' कस्मात्खलु भदन्त !=हेभदन्त ! कस्मात् खलु '**केवली**' केवलिन '**समोहणति**' समुद्घ्नन्ति=कस्मै प्रयोजनाय केवलिन समुद्घात कुर्वन्तो यर्थ, उक्तमर्थ-पुन सुखबोधार्थमाह-'**कम्हा ण केवली**' कस्मात् खलु केवलिन, '**समुग्घाय**' समुद्घातम्=आत्मप्रदेशप्रसारकता गच्छन्ति=प्राप्नुवन्ति, भगवानुत्तरमाह-'**गोयमा !**' गौतम ! '**केवलीण चत्तारि कम्मसा**' केवलिना चत्वार

प्मन् श्रमण ! जिस प्रकार छद्मस्थ गधादिक गुणों द्वारा अयत सूक्ष्म रूप से परिणत गध पुद्गलों को यथावस्थित रूपमे नहीं जान सकता है उसी प्रकार वह अत्यत सूक्ष्मरूप से परिणत होने के कारण उन निर्जरापुद्गलों को भी गधादिक गुणद्वारा न जान सकता है, न देख सकता है। इस दृष्टान्त से यह बात स्फुट हो जाती है ॥ सू ७९ ॥

'**कम्हा ण भंते !**' इत्यादि।

गौतम ने पुन प्रश्न किया-(**भंते !**) ह भदन्त ! (**कम्हा ण**) किस कारण से (**केवली**) केवली भगवान् (**समोहणति**) समुद्घात करते हे? अर्थात्-केवलियों को समुद्घात किस प्रयोजन के लिये करना पडता है? उत्तर-(**गोयमा !**) हे गौतम ! (**केवलीण चत्तारि कम्मसा अपलिक्खीणा भवति**) केवलियों के चार कर्म अवशिष्ट रहते

અત્યત સૂક્ષ્મરૂપમા પરિણામ પામેલા ગધપુદ્ગલોને યથાવસ્થિતરૂપથી જાણી શકતા નથી, તેવીજ રીતે અત્યત સૂક્ષ્મરૂપમા પરિણામ પામેલા હોવાને કારણે તે નિર્જરાપુદ્ગલોને પણ ગધ આદિક ગુણ દ્વારા જાણી શકતા નથી, તેમ જોઈ શકતા નથી આ દષ્ટાતથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે (સૂ ૭૯)

'कम्हा ण भंते ! केवली समोहणति' ઇત્યાદિ

ગૌતમે વળી પાછો પ્રશ્ન કર્યો- (भंते !) હે ભદન્ત ! (कम्हा ण) કયા કારણથી (केवली) કેવલી ભગવાન્ (समोहणति) સમુદ્ઘાત કરે છે, અર્થાત્-કેવલીઓને સમુદ્ઘાત કયા પ્રયોજનને માટે કરવો પડે છે ? ઉત્તર-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (केवलीण चत्तारि कम्मसा अपलिक्खीणा भवति) કેવળીઓના ચાર

अपलिक्खीणा भवति, तंजहा–(१) वेयणिज्जं (२) आउयं ३ णामं गोत्त सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ, सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ। विसम समं करेइ बंधणेहिं ठिईहि य, विसम-समकरणयाए बधणेहिं ठिईहि य। एव खलु केवली समोहणंति, एव खलु केवली समुग्घाय गच्छंति ॥ सू० ८० ॥

कर्मांशा 'अपलिक्खीणा' अपरिक्षीणा=अवशिष्टा 'भवति' भवति=सन्ति, 'त जहा' तद्यथा–'वेयणिज्ज' वेदनीयम्, 'आउय' आयु, 'णाम' नाम, 'गोत्त' गोत्रम्, 'सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ' सर्वबहुल तद् वेदनीयं कर्म भवति, 'सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ' सर्वस्तोक तद् आयु कर्म भवति, 'विसम सम करेइ बधणेहिं ठिईहि य' विषम सम करोति बधनै –प्रदेशबन्धानुभागबधावाश्रित्येति भाव, स्थितिभिश्च=स्थितिबधविशेषैश्च, 'विसमसमकरणयाए बधणेहिं ठिईहि य एव खलु केवली समोहणति' अत्रेत्र पदयोजना–एव खलु विषमसमकरणाय=विषमकर्मणा समीकरणार्थं बधनै स्थितिभिश्च केवलिन 'समोहणत्ति' समुद्घन्ति–समुद्घात कुर्वन्ति 'एव खलु केवली समुग्घाय गच्छति' एव खलु केवलिन समुद्घात गच्छन्ति ॥ सू ८० ॥

हैं, (त जहा) वे ये है–(वेयणिज्ज आउय णाम गोत्त) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र। (सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ) केवली में सबसे अधिक स्थितिवाला उस समय वेदनीय कर्म रहता है। (सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ) तथा सबसे स्तोक आयुकर्म रहता है। (विसम सम करेइ बधणेहिं ठिईहि य विसमसमकरणयाए बधणेहिं ठिईहि य) इस विषमता को सम करने के लिये अर्थात् आयुकर्म की स्थिति के समान वेदनीयादिक कर्मों की स्थिति करने के लिये केवली भगवान् समुद्घात करते हैं। अथ

કર્મ બાકી રહે છે, (त जहा) તે આ છે (वेयणिज्ज आउय णाम गोत्त) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર (सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ) કેવળીમા સર્વથી વધારે સ્થિતિવાળા તે સમય વેદનીય કર્મ રહે છે (सव्व त्थोवे से आउए कम्मे भवइ) તથા સવથી સ્તોક આયુકર્મ રહે છે (विसम सम करेइ बधणेहिं ठिईहि य, विसमसमकरणयाए बधणेहिं ठिईहि य) આ વિષમતાને સમ કરવા માટે અર્થાત્ આયુકર્મની સ્થિતિ બરાબર વેદનીય

मूलम्—सव्वे वि णं भंते ! केवली समुग्घायं गच्छंति ? णो इणट्ठे समट्ठे।

अकित्ताणं समुग्घायं, अणंता केवली जिणा।
जरामरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगइं गया ॥ सू० ८१ ॥

टीका—गौतमः पृच्छति–'सव्वे वि णं' इत्यादि। 'सव्वे वि णं भंते !' सर्वेऽपि खलु भदन्त !=हे भदन्त ! सर्वेऽपि खलु 'केवली' केवलिनः 'समुग्घायं' समुद्घातं 'गच्छंति' गच्छन्ति किम् ? भगवानाह 'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थः समर्थः ।

"अकित्ता णं समुग्घायं, अणंता केवली जिणा।
जरामरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगइं गया ॥ १ ॥"

कर्मों का स्थितिबंध, अनुभागबंध एवं प्रदेशबंध, समुद्घात करने से आयुकर्म के स्थितिबंध, अनुभागबंध एवं प्रदेशबंध के बराबर हो जाते हैं। (एवं खलु केवली समोहणति, एवं खलु केवली समुग्घायं गच्छति) इस प्रकार केवलियों के समुद्घात करने का यह प्रयोजन है। इस प्रकार वे केवली समुद्घात करते हैं ॥ सू० ८० ॥

'सव्वे वि णं भंते ! इत्यादि।

प्रश्न-(भंते !) हे भदन्त ! क्या (सव्वे वि णं केवली) समस्त केवली भगवान् (समुग्घायं गच्छंति) समुद्घात करते हैं। (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थित नहीं है, अर्थात्–समस्त केवली भगवान् समुद्घात करें ऐसा कोई नियम

આદિક કર્મોની સ્થિતિ કરવા માટે કેવલી ભગવાન સમુદ્ઘાત કરે છે બીજા કર્મોના સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ તેમજ પ્રદેશબંધ, સમુદ્ઘાત કરવાથી આયુ કર્મના સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ તેમજ પ્રદેશબંધના બરાબર થઈ જાય છે (एवं खलु केवली समोहणति एवं खलु केवली समुग्घायं गच्छति) આ પ્રકારે કેવલીઓને સમુદ્ઘાત કરવાનુ આ પ્રયોજન છે આ પ્રકારે તે કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે (સૂ ૮૦)

'सव्वे वि णं भंते ! केवली' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—(भंते !) હે ભદન્ત ! શું (सव्वेवि णं केवली) વધા કેવલી ભગવાન્ (समुग्घायं गच्छंति) સમુદ્ઘાત કરે છે ? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થિત નથી, અર્થાત્ સમસ્ત કેવલી ભગવાન સમુદ્ઘાત

अपलिक्खीणा भवंति, तजहा-(१) वेयणिज्ज (२) आउयं ३ णाम गोत्त सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ, सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ। विसम सम करेइ बंधणेहिं ठिईहि य, विसम-समकरणयाए बंधणेहि ठिईहि य। एवं खलु केवली समोहणंति, एव खलु केवली समुग्घाय गच्छंति ॥ सू० ८० ॥

कर्मांशा 'अपलिक्खीणा' अपरिक्षीणा =अवशिष्टा 'भवंति' भवन्ति=सन्ति, 'त जहा' तद्यथा -'वेयणिज्ज' वेदनीयम्, 'आउय' आयु, 'णाम' नाम, 'गोत्त' गोत्रम्, 'सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ' सर्वबहुल तद् वेदनीयं कर्म भवति, 'सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ' सर्वस्तोक तद् आयु कर्म भवति, 'विसम सम करेइ बंधणेहिं ठिईहि य' विषम सम करोति बन्धनै –प्रदेशबन्धानुभागबन्धावाश्रित्येति भाव , स्थितिभिश्च= स्थितिबन्धविशेषैश्च, 'विसमसमकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि य एव खलु केवली समोहणति' अत्रैव पदयोजना–एव खलु विषमसमकरणाय=विषमकर्मणा समीकरणार्थं बन्धनै स्थितिभिश्च केवलिन 'समोहणति' समुद्घ्नन्ति–समुद्घात कुर्वन्ति 'एव खलु केवली समुग्घाय गच्छंति' एव खलु केवलिन समुद्घात गच्छन्ति ॥ सू ८० ॥

है, (त जहा) वे ये है–(वेयणिज्ज आउय णाम गोत्त) वेदनाय, आयु, नाम और गोत्र। (सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ) केवली में सबसे अधिक स्थितिवाला उस समय वेदनीय कर्म रहता है। (सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ) तथा सबसे स्तोक आयुकर्म रहता है। (विसम सम करेइ बंधणेहि ठिईहि य विसमसमकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि य) इस विषमता को सम करने के लिये अर्थात् आयुकर्म की स्थिति के समान वेदनायादिक कर्मों की स्थिति करने के लिये केवली भगवान् समुद्घात करते हे। अय

કર્મ બાકી રહે છે, (त जहा) તે આ છે (वेयणिज्ज आउय णाम गोत्त) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર (सव्वबहुए से वेयणिज्जे कम्मे भवइ) કેવળીમા સર્વથી વધારે સ્થિતિવાળા તે સમય વેદનીય કર્મ રહે છે (सव्वत्थोवे से आउए कम्मे भवइ) તથા સવથી સ્તોક આયુકમ રહે છે (विसम सम करेइ बंधणेहिं ठिईहि य, विसमसमकरणयाए बंधणेहिं ठिईहि य) આ વિષમતાને સમ કરવા માટે અર્થાત્ આયુકર્મની સ્થિતિ બરાબર વેદનીય

मूलम्—केवलिसमुग्घाए णं भंते! कइसमइए पण्णत्ते? गोयमा! अट्ठसमइए पण्णत्ते, त जहा-पढमे समए दंड करेइ

माण यत् मोक्ष प्रयामनोऽभिमुखीकरण तत्, तच्च उदयावलिकाया कर्मपुद्गलप्रक्षेपव्यापाररूप उदीरणाविशेष। केवलिसमुद्घात कुर्वन् केवली प्रथममेवाऽऽवर्जीकरण करोति। भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम! 'असखेज्जसमइए अतोमुहुत्तिए पण्णत्ते' असख्येयसमयिकम् आन्तर्मौहर्तिक प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ८२ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'केवलिसमुग्घाए ण' इत्यादि। 'केवलिसमुग्घाए ण भते!' केवलिसमुद्घात खलु भदन्त!=हे भदन्त! केवलिसमुद्घात 'कइसमइए पण्णत्ते' कतिसमयिक प्रज्ञप्त?, भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम! 'अट्ठसमइए पण्णत्ते' अष्टसमयिक प्रज्ञप्त। अन्तर्मुहूर्तभाविपरमपदे केवलिनि य समुद्घातो भवति स केवलिसमुद्घात, स चाष्टसु समयेषु भवतीत्यर्थ। तदेवाह—'तजहा' तद्यथा 'पढमे समए

अभिमुख किया जाता है उसका नाम आवर्जीकरण है। यह केवलिसमुदघात के पहिले होता है। उदयावलिका मे कर्मपुद्गल का प्रक्षेप करने—रूप व्यापार का यह नामान्तर है ॥ सू ८२ ॥

'केवलिसमुग्घाए ण भते!' इत्यादि।

प्रश्न-(भते!) हे भगवन्! (केवलिसमुग्घाए ण कइसमइए पण्णत्ते) केवलिसमुद्घात कितना समय का कहा गया है? उत्तर-(गोयमा) हे गौतम! (अट्ठसमइए पण्णत्ते) इसका काल ८ समय का कहा गया है। अन्तर्मुहूर्त मे परमपद का लाभ जिनको होने वाला है एसे केवलियों द्वारा जो समुद्घात किया जाता है उसका नाम केवलिसमुदघात है। इसका काल ८ समय का है। (तजहा) वह समुद्घात इस प्रकार से होता है-(पढमे समए दड करेइ) प्रथम समय मे केवली के

છુખ મોક્ષની સામે કરવામા આવે છે તેનુ નામ આવર્જીકરણ છે તે કેવલિસમુદ્ઘાતની પહેલા થાય છે ઉદયાવલિકામા કર્મપુદ્ગલોને પ્રક્ષેપ કરવા રૂપ વ્યાપારનુ આ નામાતર છે (સૂ. ૮૨)

'केवलिसमुग्घाए ण भते!' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—(भते!) હે ભગવાન્! (केवलिसमुग्घाए ण कइसमइए पण्णत्ते) કેવલિસમુદ્ઘાતના કેટલા સમય કહેલા છે? ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (अट्ठसमइए पण्णत्ते) તેનો કાળ ૮ સમયનો કહેલો છે અતર્મુહૂર્તમા પરમપદનો લાભ જેમને થવાનો હોય છે એવા કેવળીઓ દ્વારા જે સમુદ્ઘાત કરવામા આવે છે તેનુ નામ કેવલિસમુદ્ઘાત છે તેનો કાલ ૮ સમયનો છે (तजहा)

मूलम्—कइसमए ण भंते ! आउज्जीकरणे पण्णत्ते ? गोयमा ! असखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए पण्णत्ते ॥ सू० ८२ ॥

अकृत्वा खलु समुद्घातम्, अनन्ता केवलिनो जिना । जरामरणविप्रमुक्ता, सिद्धिं वरगतिं गता ॥ १ ॥ अयमाव —षण्मासायुषि अवशिष्टे सति येषा केवल ज्ञानमुत्पन्न ते नियमत समुद्घात कुर्वन्ति, अन्ये तु समुद्घात कुर्वन्ति न वा कुर्वन्तीति ॥ सू० ८१ ॥

टीका—गौतम पृच्छति–'कइसमए ण' इत्यादि। 'कइसमए ण भते !' कति-समय खलु भदन्त ! 'आउज्जीकरणे पण्णत्ते' आवर्जीकरण प्रज्ञप्तम् । आवर्ज्यतेऽभिमुखी-क्रियते मोक्षोऽनेनेति–आवर्जस्तस्य करणमिवक्षाया च्विप्रत्यय । केवलिसमुद्घातात् पूर्वं क्रिय

नहीं है। क्यों कि (समुग्घाय अकित्ता) समुद्घात को नहीं भी करके (अणता केवली) अनत केवली (जिणा) जिन (जरामरणविप्पमुक्का) जन्म, जरा एव मरण से रहित होकर (वरगइ) सिद्धिस्वरूप सर्वोत्कृष्ट गति को प्राप्त हुए है। भावार्थ–जिनकी आयु ६ मास की बाकी बची है और अब उन्हे केवलज्ञान प्राप्त हुआ है तो ऐसी स्थिति म वे नियम से केवलिसमुद्घात करत है। बाकी के लिये ऐसा कोइ नियम नहीं है कि समुद्घात करे ही ! ॥ सू ८१ ॥

'कइसमए ण भते !' इत्यादि।

प्रश्न–(भते !) हे भदत ! (कइसमए ण आउज्जीकरणे पण्णत्ते) मोक्ष प्राप्ति का आवर्जीकरण कितने समय का होता है ! उत्तर–(असखेज्जसमए अतोमुहुत्तिए पण्णत्ते) असख्यात समय का अतर्मुहूर्त कहा है। जिसके द्वारा जीव मोक्ष के

કરે એવો કોઈ નિયમ નથી, કેમકે (समुग्घाय अकित्ता) સમુદ્દઘાત ન પણ કરીને (अणता केवली) અનંત કેવલી (जिणा) જિન (जरामरणविप्पमुक्का) જન્મ, જરા તેમજ મરણથી રહિત થઈને (वरगइ) સિદ્ધિસ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે ભાવાર્થ–જેમની આયુ છ માસ બાકી રહે છે અને હવે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ છે, તો એવી સ્થિતિમા તેઓ નિયમથી કેવલિસમુદ્દઘાત કરે છે બાકીને માટે એવો કોઈ નિયમ નથી કે સમુદ્દઘાત કરે જ (સૂ ૮૧)

'कइसमए ण भते !' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—(भते !) હે ભદન્ત ! (कइसमए ण आउज्जीकरणे पण्णत्ते) મોક્ષ પ્રાપ્તિનુ આવર્જીકરણ કેટલા સમયમા થાય છે ઉત્તર–(असखेज्जसमए अतोमुहुत्तिए पण्णत्ते) અસખ્યાત સમયનુ અતર્મુહૂર્ત કહેલુ છે જેના દ્વારા

समए लोय पूरेइ, पचमे समए लोय पडिसाहरइ, छट्ठे समये मंथं पडिसाहरइ, सत्तमे समए कवाडं पडिसाहरइ, अट्ठमे समए दड पडिसाहरइ, पच्छा सरीरत्थे भवइ ॥ सू० ८३ ॥

मूलम्—से णं भंते! तहा समुग्घाय गए किं मणजोग

द्धातेन प्रसारितान् आत्मप्रदेशान् संहरति, तदाह—'पचमे समये' इत्यादि। 'पचमे समए लोय पडिसाहरइ' पञ्चमे समये लोकं प्रतिसंहरति=चतुर्भिः समयैर्जगत्पूरणं कृत्वा पञ्चमे समये आत्मप्रदेशान् अन्तरालावस्थितान् उपसंहरति। 'छट्ठे समए मथ पडिसाहरइ' षष्ठे समये मन्थानं प्रतिसंहरति। 'सत्तमे समए कवाड पडिसाहरइ' सप्तमे समये कपाटं प्रतिसंहरति। 'अट्ठमे समए दड पडिसाहरइ' अष्टमे समये दण्डं प्रतिसंहरति। 'तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ' ततः पश्चात् शरीरस्थो भवति ॥ सू. ८३ ॥

टीका—'से ण भते!' इत्यादि। 'से ण भते!' अथ खलु भदन्त! 'तहा

४ चार समय लगते है। सो ये सर्वप्रथम (पचमे समए लोयं पडिसाहरइ) पचम समय में अतराल मे स्थित उन आत्मप्रदेशों को उपसंहृत करते है। (छट्ठे समए मथ पडिसाहरइ) छठे समय में मथाकाररूप से स्थित उन आत्मप्रदेशों को सकोचते है। (सत्तमे समए कवाड पडिसाहरइ) ७ वे समय मे कपाटाकारता को और (अट्ठमे समए दड पडिसाहरइ) आठवें समय मे दडाकारता को सकुचित करते है। (तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ) उसके बाद आत्मस्थ हो जाते है॥ सू० ८३ ॥

'से ण भते!' इत्यादि।

(से ण भते! तहा समुग्घाय गए किं मणजोग जुजइ) हे भदत! इस

સહુથી પહેલા (पचमे समए लोय पडिसाहरइ) પાચમ સમયમા, અતરાલમા રહેલા તે આત્મપ્રદેશોનો ઉપસહાર કરે છે (छट्ठे समए मथ पडिसाहरइ) છઠ્ઠા સમયમા મથાકારરૂપથી સ્થિત (રહેલા) તે આત્મપ્રદેશોને સકોચે છે (सत्तमे समए कवाड पडिसाहरइ) સાતમા સમયમા કપાટાકારતાને, અને (अट्ठमे समए दड पडिसाहरइ) આઠમા સમયમા દડાકારતાને સકુચિત કરે છે (तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ) ત્યારપછી આત્મસ્થ થઇ જાય છે (સૂ. ૮૩)

'से ण भते!' ઇત્યાદિ

(से ण भते! तहा समुग्घाय गए किं मणजोग जुजइ?) હે ભદન્ત!

बिईए समए कवाड करेइ, तइए समए मंथं करेइ, चउत्थे

दडं करेइ' प्रथमे समये दण्ड करोति=प्रथमे समये ऊर्ध्वाधोलोकान्त यावत्प्रसारितैरात्मप्रदेशैर्दण्डाकारता कुरुते। 'बिईए समए कवाड करेइ' द्वितीये समये कपाट करोति=द्वितीये समये पूर्वपश्चिमयोर्दिशोर्विस्तृतैरात्मप्रदेशैस्तैरेव कपाटाकारता कुरुते। 'तइए समए मथ करेइ' तृतीये समये म थान करोति=तृतीये समये दक्षिणोत्तरयोर्दिशोरप्यात्मप्रदेशैः कपाटाकारविस्तृतैर्मन्थानाकारता कुरुते। 'चउत्थे समए लोय पूरेइ' चतुर्थे समये लोक पूरयति=चतुर्थे समये तदन्तरालपूरणन सर्वलोकस्य पूरण कुरुते। एव समुद्घात कुर्वन् केवली चतुर्भि समयैर्विश्वव्यापी भवति।

एव केवली स्वात्मप्रदेशाना विस्तारणेन कर्मलेशान् समीकृत्य विपरीतक्रमेण समु

आत्मप्रदेश दण्डाकार होते है, अर्थात् प्रथम समय में उर्ध्वलोक एव अधोलोक के अन्त तक प्रसारित होकर आत्मप्रदेश दडाकारता को धारण करते हैं। (बिईए समए कवाड करेइ) द्वितीय समय में वे ही आत्मप्रदेश पूर्व और पश्चिम दिशा में विस्तृत होकर कपाटाकारता को धारण करते है। (तइए समए मथ करेइ) तृतीय समय मे दक्षिण और उत्तरदिशा में विस्तृत होकर मन्थान के आकार हो जाते हे। (चउत्थे समए लोय करेइ) चतुर्थ समय मे इनके अन्तराल की पूर्ति करते हुए वे समस्त लोक को पूरण कर देते है, अर्थात् समस्त लोक में फैल जाते है। इसका नाम लोकपूरणसमुद्घात है। इस प्रकार आत्मप्रदेशों को फैलाने-रूप समुद्घात करते हुए वे केवली ४ चार समयों मे विश्वव्यापी बन जाते है, पश्चात् प्रसारित उन आत्मप्रदेशों को सकुचित करते है। इस क्रिया में भी उन्हें

ते समुद्घात आ प्रकारे थाय छे, (पढमे समए दड करेइ) प्रथम समयमा केवळीना आत्मप्रदेश दडाकार होय छे, अर्थात् प्रथम समयमा उर्ध्वलोक तेमज अधोलोकना अन्त सुधी फेलाइ जइने आत्मप्रदेश दडाकारताने धारण करे छे (बिईए समए कवाड करेइ) बीजा समयमा तेज आत्मप्रदेश पूर्व अने पश्चिम दिशामा विस्तार पामीने कपाटना आकारने धारण करे छे (तइए समए मथ करेइ) त्रीजा समयमा दक्षिण तथा उत्तर दिशामा विस्तार पामीने मन्थाननो आकार धारण करे छे (चउत्थे समए लोय पूरेइ) चोथा समयमा तेना अन्तरालनी पूर्ति करता करता ते समस्त लोकने पूरण करी दीओ छे, अर्थात् समस्त लोकमा फेलाई जाय छे आनु नाम लोकपूरण समुद्घात छे आ प्रकारे आत्मप्रदेशोना फेलावा रूप समुद्घात करता करता ते केवली ४ समयोमा विश्वव्यापी बनी जाय छे, पछी प्रसारेला ते आत्म-प्रदेशोने सकुचित करे छे आ क्रियामा पण तेने ४ समय लागे छे माटे ते

कायजोग जुजइ ?, ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ?, वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ ?, वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?, आहारगसरीरकायजोग जुजइ ?, आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ?, कम्मसरीरकायजोग जुजइ ?। गोयमा !

'ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ?' औदारिकमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ' वैक्रियशरीरकाययोग युङ्क्ते ?, 'वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग, जुजइ ?' वैक्रियमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'आहारगसरीरकायजोग जुंजइ ?' आहारकशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ' आहारकमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'कम्मसरीरकायजोग जुजइ' कार्मणशरीरकाययोग युङ्क्ते ?, भगवानाह–'गोयमा !' गौतम ! 'ओरालियसरीरकायजोग जुजइ' औदारिक-

रिकशरीररूपा काययोग को काममें लाते हैं ? अथवा (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ) औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को काम मे लाते हे ? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? आहारगसरीरकायजोग जुजइ ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? कम्मसरीरकायजोग जुजइ ?) या वैक्रियिकशरीर काययोगरूपी काययोग को काम मे लाते है ? या वैक्रियिकमिश्रशरीर को काम म लाते है ? अथवा आहारकशरीररूपी काययोग को काम म लाते हे ?, या आहारकमिश्रशरीरकाययोग को काम में लाते हैं ?, या कार्मणशरीरकाययोग को काम में लाते हें ?। भगवान कहते है–(गोयमा !) हे गौतम ! (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ)

शुं औदारिकशरीररूपी कायथोगने कामभा लीअे छे ?, अथवा (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ?) औदारिकमिश्रशरीरकायथोगने कामभा लीअे छे ? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? आहारगसरीरकायजोग जुजइ ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? कम्मसरीरकायजोग जुजइ ?) अथवा वैक्रियशरीररूपी कायथोगने कामभा लावे छे ? अथवा वैक्रियमिश्रशरीरकायथोगने कामभा लावे छे ? अथवा आहारकशरीररूपी काय थोगने कामभा लावे छे ? अथवा आहारकमिश्रशरीरकायथोगने कामभा लावे छे ? अथवा कार्मणशरीरकायथोगने कामभा लावे छे ? भगवान कहे छे–(गोयमा !) हे गौतम ! (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्सकायजोग जुजइ) केवली

जुंजइ ?, वयजोगं जुजइ ?, कायजोग जुजइ ?। गोयमा ! णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुंजइ, कायजोग जुंजइ ॥ सू० ८४॥

मूलम्—कायजोग जुजमाणे किं ओरालियसरीर-

समुग्घाय गए ' तथा समुद्घात गत केवली ' किं मणजोग जुजइ ?' किं मनोयोग युनक्ति ' 'वयजोग जुजइ ?' वाग्योग युनक्ति किम् ' 'कायजोग जुजइ' काययोग युनक्ति किम् ', भगवानाह–' गोयमा !' हे गौतम ! ' णो मणजोग जुजइ' नो मनोयोग युनक्ति, ' णो वयजोग जुजइ ' नो वाग्योग युनक्ति, 'कायजोग जुजइ' काययोग युनक्ति ॥ सू ८४ ॥

टीका—गौतम पृच्छति–' कायजोग ' इत्यादि । 'कायजोग जुजमाणे किं ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ?' काययोग युञ्जान किमौदारिकशरीरकाययोग युङ्क्ते ?

प्रकार समुद्घात अवस्था में रहनेवाला वह आत्मा कितने योगों को प्रयुक्त करता है ?, क्या मनोयोग को प्रयुक्त करता है ? (वयजोग जुजइ) क्या वचनयोग को प्रयुक्त करता है ? (कायजोग जुजइ) क्या काययोग को प्रयुक्त करता है ? भगवान् ने कहा (गोयमा !) हे गौतम ! (णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुजइ, कायजोग जुजइ) वह न मनोयोग को प्रयुक्त करता हे और न वचनयोग को प्रयुक्त करता है, किन्तु एक काययोग को ही प्रयुक्त करता है ॥ सू० ८४ ॥

' कायजोग जुजमाणे ' इत्यादि ।

गौतम ने पुन प्रभु से पूछा कि हे प्रभु ! (कायजोग जुजमाणे) केवली काययोग को योजित करते हुए (किं ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ?) क्या औदा

આ પ્રકારે સમુદ્ઘાત અવસ્થામા રહેવાવાળા તે આત્મા કેટલા યોગોને પ્રયુક્ત કરે છે? શુ મનોયોગને પ્રયુકત કરે છે ? (वयजोग जुजइ) શુ વચન- યોગને પ્રયુકત કરે છે ? (कायजोग जुजइ) શુ કાયયોગને પ્રયુકત કરે છે? ભગવાને કહ્યુ –(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुजइ, कायजोग जुजइ) તે નથી મનોયોગને પ્રયુકત કરતા, તથા નથી વચન યોગને પ્રયુકત કરતા, પરતુ એક કાયયોગને જ પ્રયુકત કરે છે (સૂ ૮૪)

' कायजोग जुजमाणे ' ઇત્યાદિ

ગૌતમે વળી પાછુ પ્રભુને પૂછ્યુ કે હે પ્રભુ ! (कायजोग जुजमाणे) કેવલી કાયયોગને યોજિત કરતા કરતા (किं ओरालियसरीरकायजोग जजइ ?)

कायजोग जुंजइ ?, ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?, वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ ?, वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?, आहारगसरीरकायजोग जुंजइ ?, आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?, कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ ?। गोयमा !

'ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?' औदारिकमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ' वैक्रियशरीरकाययोग युङ्क्ते ?, 'वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?' वैक्रियमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'आहारगसरीरकायजोग जुंजइ ?' आहारकशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ' आहारकमिश्रशरीरकाययोग युङ्क्ते ? 'कम्मसरीरकायजोग जुंजइ' कार्मणशरीरकाययोग युङ्क्ते ?, भगवानाह–'गोयमा !' गौतम ! 'ओरालियसरीरकायजोग जुंजइ' औदारिक-

रिकशरीररूपी काययोग को काममे लाते है ? अथवा (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ) औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को काम म लाते है? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ? आहारगसरीरकायजोग जुंजइ ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ? कम्मसरीरकायजोग जुंजइ ?) या वैक्रियिकशरीरकाययोगरूपी काययोग को काम में लाते हैं ? या वैक्रियिकमिश्रशरीर को काम मे लाते हैं ? अथवा आहारकशरीररूपी काययोग को काम मे लाते हैं ?, या आहारकमिश्रशरीरकाययोग को काम में लाते हैं ?, या कार्मणशरीरकाययोग को काम में लाते है ? । भगवान कहते हे–(गोयमा !) हे गौतम ! (ओरालियसरीरकायजोग जुंजइ ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ)

શું ઔદારિકશરીરરૂપી કાયયોગને કામમા લીએ છે ?, અથવા (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ?) ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગને કામમા લીએ છે ? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुंजइ ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ? आहारगसरीरकायजोग जुंजइ ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुंजइ ? कम्मसरीरकायजोग जुंजइ ?) અથવા વૈક્રિયશરીરરૂપી કાયયોગને કામમા લાવે છે ? અથવા વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે ? અથવા આહારકશરીરરૂપી કાયયોગને કામમા લાવે છે ? અથવા આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે ? અથવા કાર્મણશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે ? ભગવાન કહે છે–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (ओरालियसरीरकायजोग जुंजइ ओरालियमिस्सकायजोग जुंजइ) કેવલી

ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं पि जुंजइ, णो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, णो वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, कम्मसरीरकायजोगंपि जुंजइ। पढमट्ठमेसु समएसु

शरीरकाययोगं युङ्क्ते, 'ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, औदारिकमिश्रशरीर–काययोगमपि युङ्क्ते, 'णो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ' 'नो वैक्रियशरीरकाययोगं युङ्क्ते, 'णो वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ' नो वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युङ्क्ते, 'णो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ' नो आहारकशरीरकाययोगं युङ्क्ते, 'णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ' नो आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युङ्क्ते, 'कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ' कार्मणशरीरकाययोगमपि युङ्क्ते। 'पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं पि जुंजइ' प्रथमाऽष्टमयोः समययोरौदारिकशरीरकाययोगमपि युङ्क्ते, 'बिइयछट्ठसत्तमेसु

केवली भगवान् औदारिकशरीरकाययोग को काम मे लाते हैं, तथा औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को भी काम मे लाते हैं। (णो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, णो वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, कम्मसरीरकायजोगंपि जुंजइ) वैक्रियशरीरकाययोग, वैक्रियमिश्रशरीरकाययोग, आहारकशरीरकाययोग, आहारकमिश्रशरीरकाययोग इनको काम मे नहीं लाते। परंतु कार्मणशरीरकाययोग को वे काम मे लाते हैं। (पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ बिइयछट्ठसत्तमेसु समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, तइयचउत्थपंचमेहिं कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ) प्रथम और आठवें समय मे तो

ભગવાન ઔદારિકશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે તથા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગને પણ કામમા લાવે છે (णो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, णो वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, णो आहारगमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, कम्मसरीरकायजोगंपि जुंजइ) વૈક્રિયશરીરકાયયોગને, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગને, આહારકશરીરકાયયોગને, આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગને કામમા લાવતા નથી, પરંતુ કાર્મણશરીરકાયયોગને તેઓ કામમા લાવે છે (पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, बिइयछट्ठसत्तमेसु समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुंजइ, तइयचउत्थपंचमेहिं कम्मसरीरकायजोगं जुंजइ)

ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, बिइयछट्ठसत्तमेसु समएसु ओरालियमिस्ससरीरकायजोगं जुजइ, तइयचउत्थपचमेहि कम्म-सरीरकायजोगं जुजइ ॥ सू० ८५ ॥

मूलम्—से ण भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ

ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ' द्वितीयषष्ठसप्तमेषु समयेषु औदारिकमिश्रशरीर-काययोग युङ्क्ते, मिश्रत्व चात्र कार्मणेनैव सहौदारिकस्यावस्थानात्। 'तइयचउत्थपचमेहिं कम्मसरीरकायजोग जुजइ' तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु समयेषु कार्मणशरीरकाययोग युङ्क्ते ॥ सू ८५ ॥

टीका—'से णं भते' इत्यादि। 'से ण भते ! तहा समुग्घायगए' स खलु भदन्त !

औदारिकशरीररूपी काययोग को वे काम म लाते हैं, दूसरे, छठे एव सातवे समय म औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को काम में लाते ह, एव तीसरे, चौथे एव पचम समय में कार्म-णशरीररूपी काययोग को काम में लाते है ॥

भावार्थ—काययोग ७ प्रकार का है। उनमें औदारिकशरीरकाययोग, औदारिकमिश्रशरीर काययोग एव कार्मणशरीरकाययोग ये ३ तीन योग केवली के होते ह। बाकी के ४ काययोग केवली के नहीं होते है। प्रथम और आठवें समय में औदारिकशरीरकाययोग होता है, द्वितीय, छठवें और सातवे समय में औदारिकमिश्रशरीरकाययोग होता है और तीसरे, चौथे एव पाचवे समय में उनके समुद्घात अवस्था में कार्मणशरीररूपी काययोग होता है ॥ सू० ८५ ॥

પ્રથમ તથા આઠમા સમયમા તો ઔદારિકશરીરરૂપી કાયયોગને તેઓ કામમા લાવે છે બીજા, છઠ્ઠા તેમજ સાતમા સમયમા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે, તેમજ ત્રીજા, ચોથા અને પાચમા સમયમા કાર્મણુશરીરરૂપી કાયયોગને કામમા લાવે છે

ભાવાર્થ—કાયયોગ ૭ પ્રકારના છે, તેમા ઔદારિકશરીરકાયયોગ, ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયયોગ, તેમજ કાર્મણુશરીરકાયયોગ, આ ત્રણુ યોગ કેવલીના હોય છે બાકીના ૪ કાયયોગ કેવલીના હોતા નથી પ્રથમ અને આઠમા સમયમા ઔદારિકકાયયોગ હોય છે બીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયયોગ હોય છે, અને ત્રીજા, ચોથા તેમજ પાચમા સમયમા તેમની સમુદ્ઘાત-અવસ્થામા કાર્મણુશરીરરૂપી કાયયોગ હોય છે (સૂ ૮૫)

बुज्झइ मुच्चइ परिणिव्वाइ सव्वदुक्खाणं अंत करेइ ? णो इणट्ठे समट्ठे। से णं तओ पडिणियत्तइ, पडिणियत्तित्ता इहमागच्छइ, तओ पच्छा मणजोगंपि जुंजइ, वयजोगंपि जुंजइ, कायजोगंपि जुंजइ ॥ सू० ८६ ॥

-तथा समुद्घातगत —हे भदन्त! स खलु तथा समुद्घातगत =कृतसमुद्घात केवली 'सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिणिव्वाइ सव्वदुक्खाणमंत करेइ ?' सिध्यति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्त करोति किम् ?, भगवानाह–' णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थ समर्थ ! 'से ण' स खलु 'तओ' तत =समुद्घातात् 'पडिणियत्तइ' प्रतिनिवर्तते, 'पडिणियत्तित्ता' प्रतिनिवर्त्य 'इहमागच्छइ' इहाऽऽगच्छति=शरीरस्थो भवति। 'तओ पच्छा' तत पश्चात्, 'मणजोग पि जुंजइ' मनोयोगमपि युङ्क्ते, 'वयजोगपि जुंजइ' वाग्योगमपि युङ्क्ते 'कायजोग पि जुंजइ' काययोगमपि युङ्क्ते ॥ सू० ८६ ॥

'से ण भंते !' इत्यादि।

(भंते !) हे भदंत ! (से ण तहा समुग्घायगए) समुद्घात अवस्था में केवली भगवान् (सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ परिणिव्वाइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त एव परिनिर्वाण हो (सव्वदुक्खाणं अंत करेइ) क्या समस्त दुःखों का अंत करते हैं ? प्रभु ने उत्तर दिया कि (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थित नहीं है। (से ण तओ पडिणियत्तइ, पडिणियत्तित्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता तओ पच्छा मणजोग पि जुंजइ, वयजोग पि जुंजइ, कायजोग पि जुंजइ) किन्तु जब वे समुद्घात कर चुकते हैं

'से ण भंते !' ઇત્યાદિ

(भंते !) હે ભદંત ! (से ण समुग्घायगए) સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં કેવલી ભગવાન્ (सिज्झइ, बुज्झइ, मुच्चइ, परिणिव्वाइ) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત તેમજ પરિનિર્વાણ થઈને (सव्वदुक्खाण अंत करेइ) શું સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરે છે ? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થિત નથી (से ण तओ पडिणियत्तइ, पडिणियत्तित्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता तओ पच्छा मणजोग पि जुंजइ, वयजोगपि जुंजइ, कायजोग पि जुंजइ) પરંતુ જ્યારે સમુદ્ઘાત કરી ચુકે છે અર્થાત્ તે ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે અને પૂર્વ પ્રમાણે શરીરમાં સ્થિત થઇ જાય છે ત્યારે

मूलम्—मणजोगं जुजमाणे किं सच्चमणजोग जुंजइ ? मोसमणजोगं जुंजइ ?, सच्चामोसमणजोगं जुजइ ?, असच्चामो-

टीका—गौतम पृच्छति-"मणजोग" इत्यादि। 'मणजोग जुजमाणे किं सच्चमणजोग जुजइ' मनोयोग युञ्जान किं सत्यमनोयोग युङ्क्ते ? 'मोसमणजोग जुजइ ?' मृषामनोयोग युङ्क्ते ? 'सच्चामोसमणजोग जुजइ' सत्यमृषामनोयोग युङ्क्ते किम् ?, भगवा-

अर्थात् उस क्रिया से निवृत्त हो चुकते हैं और पूर्ववत् शरीर में स्थित हो जाते हैं तब मनोयोग को भी प्रयुक्त करते हैं, वचनयोग को भी प्रयुक्त करते हैं तथा काययोग को भी प्रयुक्त करते हैं। समुद्घात-अवस्था में मरण नहीं होता। अत मुक्ति की प्राप्ति उस समय नहीं होती ॥ सू० ८६ ॥

'मणजोग जुजमाणे' इत्यादि।

प्रश्न—हे भदंत! आपने जो अभी यह बात कही है कि समुद्घात से निवृत्त होने पर केवली भगवान् मनोयोग को प्रयुक्त करते हैं सो इस विषय में यह पूछता हू कि वे भगवान् (मणजोग जुजमाणे) मनोयोग को प्रयुक्त करते हुए चार मनोयोगों में से कौन से मनोयोग को प्रयुक्त करते हैं ?(किं सच्चमणजोग जुजइ, मोसमणजोग जुजइ, सच्चामोसमणजोग जुजइ, असच्चामोसमणजोग जुजइ ?) सत्यमनोयोग को प्रयुक्त करते हैं, या असत्यमनोयोग को प्रयुक्त करते हैं, अथवा मिश्रमनोयोग को प्रयुक्त करते हैं, असत्यमृषामनोयोग को प्रयुक्त करते हैं ? अर्थात् व्यवहारमनोयोग को प्रयुक्त करते हैं ?। (गोयमा !) हे गौतम ! (सच्च-

મનોયોગને પણ પ્રયુક્ત કરે છે, વચનયોગને પણ પ્રયુક્ત કરે છે તથા કાયયોગને પણ પ્રયુક્ત કરે છે સમુદ્ઘાત અવસ્થામા મરણ થતુ નથી તેથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ તે સમયે થતી નથી (સૂ ૮૬)

'मणजोग जुजमाणे' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! આપે જે હમણા એ વાત કહી છે, કે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થતા કેવલી ભગવાન મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે માટે એ વિષયમા એ પૂછુ છુ કે તે ભગવાન (मणजोग जुजमाणे) મનોયોગને પ્રયુક્ત કરતા ચાર મનોયોગમાંથી કયા મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? (किं सच्चमणजोग जुजइ ? मोसमणजोग जुजइ ? सच्चामोसमणजोग जुजइ ? असच्चामोसमणजोग जुजइ ?) શુ સત્ય મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? અથવા અસત્યમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? અથવા મિશ્રમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? કે અસત્યમૃષામનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે અર્થાત્ વ્યવહારમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? ઉત્તર—(गोयमा !) હે

समणजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सच्चमणजोगं जुंजइ, णो मोसमण-जोगं जुंजइ, णो सच्चामोसमणजोगं जुंजइ, असच्चामोसमणजोगं पि जुंजइ ॥ सू० ८७ ॥

मूलम्—वयजोगं जुंजमाणे किं सच्चवइजोगं जुंजइ ?

नाह-'गोयमा ! सच्चमणजोग जुजइ' गौतम ? सत्यमनोयोग युङ्क्ते, 'णो मोसमणजोग जुजइ' नो मृषामनोयोग युङ्क्ते 'णो सच्चामोसमणजोग जुजइ' नो सत्यमृषामनोयोग युङ्क्ते, 'असच्चामोसमणजोगपि जुजइ' असत्याऽमृषामनोयोगमपि युङ्क्ते ॥ सू० ८७ ॥

टीका—गौतम पृच्छति-'वयजोग' इत्यादि । 'वयजोग जुजमाणे किं सच्च वइजोग जुजइ' वाग्योग युञ्जान किं सत्यवाग्योग युङ्क्ते ? 'मोसवइजोग जुजइ' मृषावा

मणजोग जुजइ) वे केवली सत्यमनोयोग को प्रयुक्त करते है, (णो मोसमणजोग जुजइ णो सच्चामोसमणजोग जुजइ, असच्चामोसमणजोग जुजइ) असत्यमनोयोग एव मिश्रमनोयोग को प्रयुक्त नहीं करते है, किन्तु असत्यामृषामनोयोग को प्रयुक्त करते है, अर्थात् व्यवहार मनोयोग को प्रयुक्त करते है । सत्यमनोयोग एव व्यवहारमनोयोग को वे केवली प्रयुक्त करते है, अन्य दो को नहीं ॥ सू० ८७ ॥

'वयजोग जुजमाणे' इत्यादि ।

प्रश्न—हे भगवन् ! वे केवली जो (वयजोग जुजमाणे किं) वचनयोग को प्रयुक्त करते है सो क्या (सच्चवइजोग जुजइ, मोसवइजोग जुजइ, सच्चामोसवइजोग जुजइ, असच्चामोसवइजोग जुजइ) सत्यवचन योग को प्रयुक्त करते हैं, या असत्यवचन

ગૌતમ ! (सच्चमणजोग जुजइ) તે કેવળી સત્યમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે (णो मोसमणजोग जुजइ, णो सच्चामोसमणजोग जुजइ, असच्चामोसमणजोग जुजइ) અસત્યમનોયોગ તેમજ મિશ્રમનોયોગને પ્રયુક્ત કરતા નથી, પરંતુ અસત્યામૃષામનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે અર્થાત્ વ્યવહારમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે સત્યમનોયોગ તેમજ વ્યવહારમનોયોગને તે કેવલી પ્રયુક્ત કરે છે બીજા બેને નહિ (સૂ ૮૭)

'वयजोग जुजमाणे' ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! તે કેવલી કે જે (वयजोग जुजमाणे) વચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે, તે શું (सच्चवइजोग जुजइ, मोसवइजोग जुजइ, सच्चामो-

मोसवइजोगं जुजइ ? सच्चामोसवइजोगं जुजइ ? असच्चामोस-वइजोग जुंजइ ? सच्चवइजोगं जुंजइ, णो मोसवइजोगं जुंजइ, णो सच्चामोसवइजोग जुजइ, असच्चामोसवइजोगं पि जुजइ ॥सू० ८८॥

मूलम्— कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज

ग्योग युङ्क्ते? 'सच्चामोसवइजोग जुजइ' सत्यमृषावाग्योग युङ्क्ते? 'असच्चामोसवइजोग जुजइ' असत्याऽमृषावाग्योग युङ्क्ते किम् ? भगवानाह—'गोयमा ! सच्चवइजोग जुजइ ?' गौतम ! सत्यवाग्योग युङ्क्ते, 'णो मोसवइजोग जुजइ' नो मृषावाग्योग युङ्क्ते, णो सच्चामोसवइ-जोग जुजइ' नो सत्यमृषावाग्योग युङ्क्ते, 'असच्चामोसवइजोग पि जुजइ' असत्याऽमृषा-वाग्योगमपि युङ्क्ते ॥ सू० ८८ ॥

टीका—'कायजोग' इत्यादि। 'कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा' काययोग युञ्जान आगच्छति वा तिष्ठति वा, 'णिसीएज्ज वा' निषीदति=उपविशति वा,

योग को प्रयुक्त करते हे, अथवा मिश्रवचनयोग को प्रयुक्त करते है, या असत्यामृषावचनयोग को प्रयुक्त करते है ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (सच्चवइजोग जुजइ) वे केवली सत्यवचनयोग को प्रयुक्त करते हैं, (णो मोसवइजोग जुजइ णो सच्चामोसवइजोग जुजइ) असत्यवचनयोग को एव मिश्रवचनयोग को प्रयुक्त नहीं करते है। (असच्चामोस वइजोगपि जुजइ) परन्तु असत्यामृषावचनयोग को प्रयुक्त करते है। चार वचनयोगो मे से केवली के सत्यवचनयोग एव असत्यामृषावचनयोग दो ही वचनयोग होते है, बाकी के दो नहीं ॥ सू० ८८ ॥

सचवइजोग जुजइ, असच्चामोसवइजोग जुजइ) સત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે, અથવા અસત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે, અથવા મિશ્રવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે, અથવા અસત્યામૃષાવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सच्चवइजोग जुजइ) તે કેવલી સત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે (णो मोसवइजोग जुजइ णो सच्चामोसवइजोग जुजइ) અસત્યવચનયોગને તેમજ મિશ્રવચનયોગને પ્રયુક્ત કરતા નથી, (असच्चामोसवइजोगपि जुजइ) પરન્તુ અસત્યામૃષાવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ચાર વચનયોગોમાંથી કેવલીના સત્ય વચનયોગ તેમજ અસત્યામૃષાવચનયોગ બે જ માત્ર વચનયોગ હોય છે બાકીના બે નહિ (સૂ ८८)

वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लंघेज्ज वा उक्खेवण वा पक्खेवणं वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा, पाडिहारियं वा, पीढफलगसेज्जासथारगं पच्चप्पिणेज्जा ॥ सू० ८९ ॥

'तुयट्टेज्ज वा' त्वग्वर्तयति=शयन करोति वा 'उल्लघेज्ज वा' उल्लङ्घयति—गर्तादिक वा, 'पल्लघेज्ज वा' प्रोल्लङ्घयति वा, उक्खेवण वा' उत्क्षेपणम्=ऊर्ध्वगमन वा, 'पक्खेवण वा' प्रक्षेपण=नीचैर्गमन वा, 'तिरियक्खेवण वा' तिर्यक्क्षेपण=तिर्यग्गमन वा 'करेज्जा' करोति, 'पाडिहारिय वा पीढ–फलग–सेज्जा–सथारग पच्चप्पिणेज्जा' प्रतिहार्यं वा पीठफलक शय्यासस्तारक प्रत्यर्पयति ॥ सू० ८९ ॥

'कायजोग जुजमाणे' इत्यादि ।

हे गौतम (**कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा**) इस काययोग को प्रयुक्त करते हुए वे आते है, जाते हैं, ठहरते हैं, उठते हैं, बैठते है, सोते है, करवट वदलते है, उल्लघन करते हे, प्रल्घन करते है, (**उक्खेवण वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा**) उत्क्षेपण करते है, प्रक्षेपण—हाथ पैर को ऊपर—नीचे करते हे, तिरछे गमन करते है, (**पाडिहारिय वा पीढफलगसेज्जासथारग पच्चप्पिणेज्जा**) काम निकल जाने के बाद प्रातिहार्यक पीठ, फलक, शय्या, एव सथारे को पीछे देते है ॥ सू० ८९ ॥

"कायजोग जुजमाणे" ઇત્યાદિ

હે ભદન્ત! કાયયોગ પ્રયુક્ત કરતા કેવળી ભગવાન્ શુ શુ કામ કરે છે? હે ગૌતમ! ((कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा) એ કાયયોગને પ્રયુક્ત કરતા તેઓ આવે છે, જાય છે, રોકાય છે, ઉઠે છે, બેસે છે, સુવે છે, કરવટ બદલે છે, ઉલ્લઘન કરે છે, પ્રલઘન કરે છે (उक्खेवण वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा) ઉત્ક્ષેપણ કરે છે, પ્રક્ષેપણ-હાથપગ ઉચા-નીચા કરે છે, તિરછા (આડુ-અવળુ) ગમન કરે છે, (पाडिहारिय वा पीढ-फलग-सेज्जा-सथारग पच्चप्पिणेज्जा) કામ થઈ ગયા પછી પ્રાતિહાર્યક પીઠ, ફલક, શય્યા, તેમજ સથારાને પાછા મુકી દે છે (સૂ ૮૯)

मूलम्—से ण भंते ! तहा सजोगी सिज्झइ जाव अंत करेइ ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ९० ॥

मूलम्— से ण पुव्वामेव सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्ज-

टीका—गौतम पृच्छति–'से ण भते !' इत्यादि । 'से ण भते ! तहा सजोगी' स खलु भन्त ! तथा सयोगी 'सिज्झइ' सिध्यति किम् 'जाव' यावत् 'सव्वदुक्खाणमतं करेइ' सर्वदुःखानामन्तं करोति किम् ? । भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थः समर्थः ॥ सू० ९० ॥

टीका—'से ण पुव्वामेव' इत्यादि । 'से ण' स केवली खलु 'पुव्वामेव' पूर्वमेव= योगनिरोधावस्थाया आदावेव 'सण्णिस्स पंचिंदियस्स' संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियस्य, अत्र पञ्चेन्द्रियस्येति विशेषणं संज्ञिस्वरूपप्रदर्शनार्थं, पञ्चेन्द्रियस्यैव संज्ञित्वात्, 'पज्जत्तगस्स' पर्याप्तकस्य= मनःपर्याप्त्या पर्याप्तस्येत्यर्थः, अपर्याप्तस्य मनसोऽभावात् । स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि

'से ण भते !' इत्यादि ।

(भते !) हे भदत ! (से तहा सजोगी) वे केवली ऐसी सयोगी अवस्था में रहते हुए (सिज्झइ जाव अत करेइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त एव परिनिर्वाण हो समस्त दुःखों का अन्त करते हैं क्या ? उत्तर–हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थित नहीं है। अर्थात् सयोगिकेवली कर्मों का अन्त नहीं करते ! ॥ सू० ९० ॥

'से ण पुव्वामेव' इत्यादि ।

(से ण) ये सयोगी केवली भगवान् (पुव्वामेव) पहिले (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) संज्ञी पंचेन्द्रिय पर्याप्तक के (जहण्णजोगस्स हेट्ठा) जघन्यमनोयोग से भी नीचे

'से ण भते !' ઇત્યાદિ

(भते !) હે ભદન્ત ! (से तहा सजोगी) તે કેવલી એવી સયોગી–અવસ્થામાં રહેતા (सिज्झइ जाव अत करेइ) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, તેમજ પરિનિર્વાણ થઈ સમસ્ત દુઃખનો શું અંત કરે છે ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થિત નથી, અર્થાત્ સયોગી કેવલી કર્મોનો અંત કરતા નથી (સૂ. ૯૦)

"से ण पुव्वामेव" ઇત્યાદિ

(से ण) તે સયોગી કેવલી ભગવાન્ (पुव्वामेव) પહેલાં (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકના (जहण्णजोगस्स हेट्ठा)

वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लंघेज्ज वा उक्खेवणं वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवणं वा करेज्जा, पाडिहारियं वा, पीढफलगसेज्जासथारग पच्चप्पिणेज्जा ॥ सू० ८९ ॥

'तुयट्टेज्ज वा' त्वगूवर्तयति=शयन करोति वा 'उल्लघेज्ज वा' उल्लङ्घयति–गर्तादिक वा, 'पल्लघेज्ज वा' प्रोल्लङ्घयति वा, उक्खेवण वा' उत्क्षेपणम्=ऊर्ध्वगमन वा, 'पक्खेवण वा' प्रक्षेपण=नीचैर्गमन वा, 'तिरियक्खेवण वा' तिर्यक्क्षेपण=तिर्यग्गमन वा 'करेज्जा' करोति, 'पाडिहारिय वा पीढ–फलग–सेज्जा–सथारग पच्चप्पिणेज्जा' प्रतिहार्यं वा पीठफलकशय्यासस्तारक प्रत्यर्पयति ॥ सू० ८९ ॥

'कायजोग जुजमाणे' इत्यादि ।

हे गौतम (**कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा**) इस काययोग को प्रयुक्त करते हुए वे आते हैं, जाते हैं, ठहरते हैं, उठते है, वैठते है, सोते है, करवट बदलते हैं, उल्लघन करते हें, प्रल्घन करते हैं, (**उक्खेवण वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा**) उत्क्षेपण करते हे, प्रक्षेपण–हाथ पैर को ऊपर–नीचे करते है, तिरछे गमन करते है, (**पाडिहारिय वा पीढफलगसेज्जा सथारग पच्चप्पिणेज्जा**) काम निकल जाने के बाद प्रातिहार्यक पीठ, फलक, शय्या, एव सथार को पीछे देते हे ॥ सू० ८९ ॥

"कायजोग जुजमाणे" ઈત્યાદિ

હે ભદન્ત ! કાયયોગ પ્રયુક્ત કરતા કેવળી ભગવાન્ શુ શુ કામ કરે છે ? હે ગૌતમ ! ((कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्टेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा) એ કાયયોગને પ્રયુક્ત કરતા તેઓ આવે છે, જાય છે, રોકાય છે, ઉઠે છે, બેસે છે, સુવે છે, કરવટ બદલે છે, ઉલ્લઘન કરે છે, પ્રલઘન કરે છે (उक्खेवण वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा) ઉત્ક્ષેપણ કરે છે, પ્રક્ષેપણ–હાથપગ ઉંચા–નીચા કરે છે, તિરછા (આડુ–અવળુ) ગમન કરે છે, (पाडिहारिय वा पीढ–फलग–सेज्जा–सथारग पच्चप्पिणेज्जा) કામ થઈ ગયા પછી પ્રાતિહાર્યક પીઠ, ફલક, શય્યા, તેમજ સથારાને પાછા મુકી દે છે (સૂ ૮૯)

मूलम्—से ण भंते ! तहा सजोगी सिज्झइ जाव अतं करेइ ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ९० ॥

मूलम्— से ण पुव्वामेव सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्ज-

टीका—गौतम पृच्छति-'से ण भते !' इत्यादि । 'से ण भते ! तहा सजोगी' स खलु भदन्त ! तथा सयोगी 'सिज्झइ' सिध्यति किम् 'जाव' यावत् 'सव्वदुक्खाणमतं करेइ' सर्वदुःखानामन्त करोति किम् ? । भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थ समर्थ ॥ सू० ९० ॥

टीका—'से ण पुव्वामेव' इत्यादि । 'से ण' स केवली खलु 'पुव्वामेव' पूर्वमेव= योगनिरोधावस्थाया आदावेव 'सण्णिस्स पंचिंदियस्स' सज्ञिन पञ्चेन्द्रियस्य, अत्र पञ्चेन्द्रियस्येति विशेषण सज्ञिस्वरूपप्रदर्शनार्थं, पञ्चेन्द्रियस्यैव सज्ञित्वात्, 'पज्जत्तगस्स' पर्याप्तकस्य= मन पर्याप्त्या पर्याप्तस्येत्यर्थ , अपर्याप्तस्य मनसोऽभावात् । स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि

'से ण भते !' इत्यादि ।

(भते !) हे भदत ! (से तहा सजोगी) वे केवली ऐसी सयोगी अवस्था में रहते हुए (सिज्झइ जाव अत करेइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त एव परिनिर्वाण हो समस्त दु खों का अत करते है क्या ? उत्तर—हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थित नहीं है । अर्थात् सयोगिकेवली कर्मों का अत नहीं करते ! ॥ सू० ९० ॥

'से ण पुव्वामेव' इत्यादि ।

(से ण) ये सयोगी केवली भगवान् (पुव्वामेव) पहिले (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) सज्ञी पचेन्द्रिय पर्याप्तक के (जहण्णजोगस्स हेट्ठा) जघन्यमनोयोग से भी नीचे

'से ण भते !' ઇત્યાદિ

(भते !) હે ભદન્ત ! (से तहा सजोगी) તે કેવલી એવી સયોગી-અવસ્થામા રહેતા (सिज्झइ जाव अत करइ) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, તેમજ પરિનિર્વાણ થઇ સમસ્ત દુ ખનો શુ અત કરે છે? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થિત નથી, અર્થાત્ સયોગી કેવલી કર્મોનો અત કરતા નથી (સૂ ૯૦)

"से ण पुव्वामेव" ઇત્યાદિ

(से ण) તે સયોગી કેવલી ભગવાન્ (पुव्वामेव) પહેલા (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) સજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકના (जहण्णजोगस्स हेट्ठा)

हस्सपचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जसमइयं अतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ, पुव्वरइयगुणसेढीयं च ण कम्मं तीसे सेलेसिमद्धाए

अयोगत्व प्राप्नोति, '**अयोगत्त पाउणित्ता**' अयोगत्व प्राप्य, '**ईसिंहस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए**' ईषद्ध्रस्वपञ्चाऽक्षरोच्चारणाऽद्धायाम्–ईषत्=अल्पानि, यानि ह्रस्वानि पञ्चाक्षराणि तेषा यदुच्चारण तस्य याऽद्धा=काल सा तथा तस्याम्, इत्युच्चारण न द्रुत न विलम्बित किंतु मध्यममेव गृह्यते, '**असखेज्जसमइय**' असख्येयसमयिकाम्, '**अतोमुहुत्तिय**' आन्तर्मौहूर्तिकीं '**सेलेसिं**' शैलेशी–शैलानामीश शैलेशो मेरु, तस्येव या स्थिरता=साम्यावस्था सा शैलेशी ताम्, अथवा–शीलेश =सर्वसंवररूपचारित्रवान्, तस्येयमवस्था योगनिरोधरूपा शैलेशी ता, शैलेश्यवस्थाया केवली वेदनीयादिकर्मचतुष्टय क्षपयति, तत्प्रकारमाह '**पुव्वरइय**' इत्यादि । '**पुव्वरइयगुणसेढीयं च ण कम्म**' पूर्वरचितगुणश्रेणिक च कर्म, पूर्व=शैलेश्यवस्थाया प्राग् रचिता गुणश्रेणी यस्य तत्तथा, का नाम गुणश्रेणी? उच्यते–

णइ)अयोगि–अवस्था को प्राप्त हो जाते हैं, (**पाउणित्ता ईसिं–हस्स–पचक्खर–चारणद्धाए असखेज्जसमइय अतोमुहुत्तिय**) अयोगी–अवस्था को प्राप्त हो जाने के बाद ह्रस्व पाच अक्षर के उच्चारण काल–प्रमाण समय में, अर्थात् असख्यात समय के अतर्मुहूर्त जैसे काल म (**सेलेसिं पडिवज्जइ**) वे शैलेशी–अवस्था को प्राप्त करते हैं, अथवा सर्व कर्मों के स्वरूप चारित्र वाले की अवस्था को–योगनिरोधरूप अवस्था को प्राप्त करते है। इस शैलेशी–अवस्था में केवली किस प्रकार से वेदनीय आदि चार अघातिया कर्मों को क्षय करते हैं, इस बात को प्रगट करते हुए सूत्रकार कहते है कि (**पुव्वरइयगुणसेढीय च ण कम्म तीसे सेलेसिमद्धाए असखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणते कम्मसे खवयते**) शैलेशी–अवस्था के पहिले जिन कर्मों की गुणश्रेणी रची जाय वे 'गुणश्रेणिक' कर्म हैं। गुण

છે (पाउणित्ता ईसिंहस्सपचक्खरुच्चारणद्धाए असखेज्जसमइय अतोमुहुत्तिय) અયોગી–અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ ગયા પછી હ્રસ્વ પાચ અક્ષરના ઉચ્ચારણકાલ–પ્રમાણ સમયમા, અર્થાત અસખ્યાત સમયનો અતર્મુહૂર્ત જેવા કાલમા (सेलेसिं पडिवज्जइ) તેઓ શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા સર્વ કર્મોના સવરરૂપ ચારિત્રવાળાની અવસ્થાને–યોગનિરોધરૂપ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે આ શૈલેશી અવસ્થામા કેવલી કેવા પ્રકારથી વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કરે છે? એ વાતને પ્રકટ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે (पुव्वरइयगुणसेढीय च ण कम्मं तीसे सेलेसिमद्धाए असखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणते कम्मसे खवयते) શૈલેશી અવસ્થાની પહેલા જે કર્મોની ગુણશ્રેણી રચી

यत् कवलिनो वेदनायादिकं चतुर्विधं कर्म कालान्तरवेद्य स्थित वर्तते, तस्य शीघ्रतरक्षपणार्थं तस्यैव कर्मणो दलिकं क्रमेण प्रतिसमय पूर्वपूर्वापेक्षया उत्तरोत्तरमसंख्यातगुणवृद्धया गुणीकृत्य स्वल्प, बहु, बहुतर, बहुतमम्–इति श्रेणीरूपेण स्थितिखण्ड रचयति। इदमत्र स्पष्टीकरणम्–गुणश्रेणीरचनायां प्रथमसमये कर्मदलिकं स्वल्प गृह्यते, द्वितीयसमये पूर्वापेक्षया असंख्यातगुणित दलिकं गृह्यते, तृतीयसमये ततोऽप्यसंख्यातगुणित कर्मदलिकं गृह्यते, एवमुत्तरोत्तरमसंख्यातगुणवृद्धया कर्मदलिकं रचयति। एव कर्मदलिकरचन तावद्वाच्य, यावदन्तर्मुहूर्तं चरमसमयम्। तच्चान्तर्मुहूर्तमपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालाभ्या स्तोकाभ्यधिकं वक्तव्यम्। अय कर्मपुद्गलाना रचनाविशेषो "गुणश्रेणी"–त्युच्यते। 'तीसे

श्रेणी किसे कहते हैं' इस बात को प्रकट किया जाता है–कालान्तर में वेदन करने योग्य जो वेदनीयादिक चार कर्म अभी अवशिष्ट हैं उन्हें शीघ्रतर क्षपण करने के निमित्त उनके दलियों को क्रम से प्रतिसमय पूर्व पूर्व की अपेक्षा उत्तरोत्तर असंख्यात गुणवृद्धि से गुणित कर स्वल्प, बहु, बहुतर एव बहुतम–इस श्रेणीरूप में विभाजित करते हुए स्थिति का खंडन करना सो गुणश्रेणी है। मतलब इसका यह है कि गुणश्रेणीरचना के प्रथम समय में कर्मदलिक स्वल्प ग्रहण किये जाते हैं, द्वितीय समय में पूर्व की अपेक्षा असंख्यातगुणित दलिक ग्रहण किये जाते हैं, तृतीय समय में इससे भी असंख्यातगुणे कर्मदलिये ग्रहण किये जाते हैं। इस प्रकार उत्तरोत्तर असंख्यातगुणित कर्मदलियों को वहांतक ग्रहण किया जाता है कि जबतक अन्तर्मुहूर्तका अन्तिमसमय पूर्ण नहीं हो जाता। अपूर्वकरण और अनिवृत्तिकरण के काल से यह अन्तर्मुहूर्त कुछ अधिक समझना चाहिये। इस प्रकार कर्मपुद्ग-

શકાય તે ગુણશ્રેણિકર્મ છે ગુણશ્રેણી કોને કહેવાય? એ વાત પ્રગટ કરાય છે–કાલાન્તરમા વેદન કરવા યોગ્ય જે વેદનીય આદિક ચાર કર્મ હજુ બાકી છે તેમને જલદી ખપાવવા-ક્ષપણ કરવા-નિમિત્ત તેમના દલિઓમા ધીમે ધીમે ક્રમપૂર્વક પ્રતિસમય પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસખ્યાત ગુણવૃદ્ધિથી ગુણિત કરીને સ્વલ્પ, બહુ, બહુતર તેમજ બહુતમ આમ શ્રેણીરૂપમા વિભાજિત કરતા કરતા સ્થિતિનુ ખડન કરવુ એને ગુણશ્રેણી કહે છે એની મતલબ એ છે કે ગુણશ્રેણીરચનાના પ્રથમ સમયમા કર્મદલિક સ્વલ્પ ગ્રહણ કરવામા આવે છે, બીજા સમયમા પ્રથમની અપેક્ષા અસખ્યાતગુણિત દલિક ગ્રહણ કરવામા આવે છે ત્રીજા સમયમા તેનાથી પણ અસખ્યાતગુણા કર્મ-દલિક ગ્રહણ કરાય છે આ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર અસખ્યાતગુણિત કર્મદલિઓને ત્યા સુધી ગ્રહણ કરવામા આવે, છે કે જ્યાસુધી અન્તર્મુહૂર્તનો અતિમ સમય પૂરો થઈ ન જાય અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણના કાળથી આ અન્તર્મુહૂર્ત કંઈ અધિક સમજવુ જોઈએ આ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોની રચનાની

हस्सपचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं सेलेसिं पडिवज्जइ, पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं तीसे सेलेसिमद्धाए

अयोगत्वं प्राप्नोति, 'अयोगत्तं पाउणित्ता' अयोगत्वं प्राप्य, 'ईसिंहस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए' ईषद्ध्रस्वपञ्चाऽक्षरोच्चारणाऽद्धायाम्–ईषत्=अल्पानि, यानि ह्रस्वानि पञ्चाक्षराणि तेषां यदुच्चारणं तस्य याऽद्धा=कालः सा तथा तस्याम्, इत्युच्चारणं न द्रुतं न विलम्बितं किन्तु मध्यममेव गृह्यते, 'असंखेज्जसमइयं' असंख्येयसमयिकाम्, 'अंतोमुहुत्तियं' आन्तर्मौहूर्तिकीं 'सेलेसिं' शैलेशीं–शैलानामीशः शैलेशो मेरुः, तस्येव या स्थिरता=साम्यावस्था सा शैलेशी ताम्, अथवा–शीलेशः=सर्वसंवररूपचारित्रवान्, तस्येयमवस्था योगनिरोधरूपा शैलेशी तां, शैलेश्यवस्थायां केवली वेदनीयादिकर्मचतुष्टयं क्षपयति, तत्प्रकारमाह 'पुव्वरइय' इत्यादि। 'पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं' पूर्वरचितगुणश्रेणिकं च कर्म, पूर्व=शैलेश्यवस्थायाः प्राग् रचिता गुणश्रेणी यस्य तत्तथा, का नाम गुणश्रेणी? उच्यते–

णइ) अयोगि–अवस्था को प्राप्त हो जाते हैं, **(पाउणित्ता ईसिं–हस्स–पचक्खर–चारणद्धाए असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं)** अयोगी–अवस्था को प्राप्त हो जाने के बाद ह्रस्व पांच अक्षर के उच्चारण काल–प्रमाण समय में, अर्थात् असंख्यात समय के अंतर्मुहूर्त जैसे काल में **(सेलेसिं पडिवज्जइ)** वे शैलेशी–अवस्था को प्राप्त करते हैं, अथवा सर्व कर्मों के संवररूप चारित्र वाले की अवस्था को–योगनिरोधरूप अवस्था को प्राप्त करते है। इस शैलेशी–अवस्था में केवली किस प्रकार से वेदनीय आदि चार अघातिया कर्मों को क्षय करते है, इस बात को प्रगट करते हुए सूत्रकार कहते है कि **(पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं तीसे सेलेसिमद्धाए असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणंते कम्मंसे खवयंते)** शैलेशी–अवस्था के पहिले जिन कर्मों की गुणश्रेणी रची जाय वे गुणश्रेणिक कर्म है। गुण

छे (पाउणित्ता ईसिंहस्सपचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जसमइयं अंतोमुहुत्तियं) અયોગી–અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ ગયા પછી હ્રસ્વ પાંચ અક્ષરના ઉચ્ચારણકાલ–પ્રમાણ સમયમાં, અર્થાત્ અસંખ્યાત સમયના અંતર્મુહૂર્ત જેવા કાલમાં (सेलेसिं पडिवज्जइ) તેઓ શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા સર્વ કર્મોના સંવરરૂપ ચારિત્રવાળાની અવસ્થાને–યોગનિરોધરૂપ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે આ શૈલેશી અવસ્થામાં કેવલી કેવા પ્રકારથી વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કરે છે? એ વાતને પ્રકટ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે (पुव्वरइयगुणसेढीयं च णं कम्मं तीसे सेलेसिमद्धाए असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणंते कम्मंसे खवयंते) શૈલેશી અવસ્થાની પહેલાં જે કર્મોની ગુણશ્રેણી રચી

यतेयकम्माइ सव्वाहिं विप्पजहणाहि विप्पजहइ, विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ढं एक्कसमएण अविग्गहेण गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ ॥ सू० ९२ ॥

युगपत् क्षपयतीति । '**खवित्ता**' क्षपयित्वा '**ओरालियतेयकम्माइं**' औदारिकतैजस कर्माणि '**सव्वाहिं**' सर्वाभि =अशेषाभि , '**विप्पजहणाहिं**' विप्रहाणिभि –विशेषेण=प्रकर्षतो हानय =त्यागास्ताभि , अत्र व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनम्,'**विप्पजहइ**' विप्रजहाति=सर्वथा परिशाटयति, '**विप्पजहित्ता**' विप्रहाय=परित्यज्य,'**उज्जुसेढीपडिवण्णे**' ऋजुश्रेणिप्रतिपन्न –ऋजु = अवक्रा, श्रेणि =आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तामाश्रित '**अफुसमाणगई**' अस्पृशद्गति –अस्पृशन्ती सिद्धयन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, '**एक्कसमएण**' एकसमयेन, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि नैकेन समयेन सिद्धि स्यात्, इष्यते तु तत्रैक एव समय ,य एव चायुष्कादिकर्मणा क्षयसमय स एव निर्वाणसमय । अतोऽन्तराले समयान्तरस्यासद्भावादन्तरालप्रदेशानामस्पर्शेन भवति । भावनोऽय सूक्ष्मोऽर्थ केवलिगम्य । '**अविग्गहेण**' अविग्रहेण=अवक्रेण–वक्र एव हि समयान्तर लगति प्रदेशान्तर च स्पृशति । '**उड्ढं**' ऊर्ध्वं '**गंता**' गत्वा '**सागारोवउत्ते**' साकारोपयुक्त =ज्ञानोपयोगवान्, '**सिज्झइ**' सिद्धयति=सिद्धो भवति ॥ सू० ९२ ॥

णाहिं विप्पजहइ) क्षपण करने के बाद औदारिक, तैजस एव कार्मण इन शरीरोंको विशिष्टरूप से समस्त हानियों द्वारा सर्वथा छोड़ देते है। (**विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई ऊड्ढ एक्कसमएण अविग्गहेण गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ**) छोडने के बाद ऋजु–अवक्र आकाशके प्रदेशोंकी पक्तिस्वरूप श्रेणीको आश्रित करत हुए, अर्थात् श्रेणीके अनुसार सिद्धिके अन्तराल के प्रदशोंको नहीं स्पर्शते व केवली भगवान् एक समय में विग्रहरहित गति से–सीधी गति से होकर सिद्धगति में विराजमान हो जाते हैं। यहा उनका उपयोग साकार होता है, अर्थात् ज्ञानोपयोग से वे विशिष्ट रहते है।

કર્યા પછી ઔદારિક, તૈજસ તેમજ કાર્મણ એ શરીરોને વિશિષ્ટરૂપથી મસ્ત હાનિઓ દ્વારા સર્વથા છોડી દીએ છે (विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ढ एक्कसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते सिज्झइ) છોડી દીધા પછી ઋજુ–અવક્ર આકાશના પ્રદેશોની પંક્તિસ્વરૂપ શ્રેણીને આશ્રિત કરતા, અર્થાત્ શ્રેણીને અનુસાર સિદ્ધિના અંતરાલપ્રદેશોને સ્પર્શ ન કરતા તે કેવલી ભગવાન એક સમયમા વિગ્રહરહિત ગતિથી–સીધી ગતિથી થઈને સિદ્ધિગતિમા વિરાજમાન થઈ જાય છે અહી તેમનો ઉપયોગ સાકાર હોય

असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणंते कम्मंसे खवयते वेयणिज्जाउय-णामगोए इच्चेते चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ, खवित्ता ओरालि-

सेलेरिमद्धाए ' तस्या शैलेश्यद्धायाम् " क्षपयन् "–इति पदमत्याहृत्य योजना करणीया, ' असखेज्जाहिं गुणसेढीहिं ' असख्येयाभिर्गुणश्रेणिभि, ' अणते कम्मसे खवयते ' अनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन्, ' वेयणिज्जाउयणामगोए ' वेदनीयायुर्नामगोत्राणि, ' इच्चेते चत्तारि कम्मसे ' इत्येताश्चतुर कर्मांशान् ' जुगव खवेइ ' युगपत् क्षपयति । अयमत्र समुदायार्थ —एव पूर्वं गुणश्रेणीं कृत्वा विशुद्धपरिणामवशादसख्यातसमयवत्यामान्तर्मौहूर्तिक्या शैलेश्यवस्थाया कर्म क्षपयन् केवली स्वरचिताभिरसख्यातगुणश्रेणीभि शीघ्रतरक्षपणक्रियाया साधनभूताभिरनन्तपुद्गलरूपत्वादनन्तान् कर्मांशान् क्षपयन् २ वेदनीयादिकाश्चतुर कर्मांशान्

लोंकी रचना की विशेषताका नाम गुणश्रेणी है। इस प्रकार वे केवली भगवान् प्रथम–रचित गुणश्रेणिककर्मको उस शैलेशी के काल मे नष्ट करते हुए असख्यात गुणश्रेणियों द्वारा अनन्त कर्मांशोंका क्षय कर देते हैं। (**वेयणिज्जा–उय–णाम–गोए इच्चेते चत्तारि कम्मसे जुगव खवेइ**) वेदनाय, आयु, नाम एव गोत्र इन चार कर्मांशोंको एक साथ क्षय करते है। मतलब इसका यह हे–इस प्रकार गुणश्रेणी करके विशुद्ध हुए परिणामों के वश से असख्यातसमयप्रमाण अन्तर्मुहूर्त कालकी इस शैलेशी अवस्था मे वे केवली प्रभु, कर्मको क्षपित करते हुए, कर्मो की शीघ्रतर क्षपण क्रिया में साधनभूत असख्यात गुणश्रेणियों द्वारा अनन्तपुद्गलस्वरूप कर्मांशोंका क्षय करते २ वेदनीयादिक चार अघातिया कर्मांशोंका एक ही साथ क्षय कर देते है। (**खवेत्ता उरालिय–तेय–कम्माइ सव्वाहिं विप्पजह-**

વિશેષતાનુ નામ ગુણશ્રેણી છે, આવી રીતે તે કેવલી ભગવાન પ્રથમ રચેલ ગુણશ્રેણિક કર્મને તે શૈલેશીના કાળમા નષ્ટ કરતા કરતા અસખ્યાત ગુણ શ્રેણિઓ દ્વારા અનત કર્મના અશોનો ક્ષય કરી દે છે (वेयणिज्जाउयणामगोए इच्चेते चत्तारि कम्मसे जुगव खवेइ) વેદનીય, આયુ, નામ તેમજ ગોત્ર એ ચાર કર્મા શોનો એક સાથે ક્ષય કરે છે એની મતલબ એ છે કે–આ પ્રકારે ગુણશ્રેણી કરીને વિશુદ્ધ થયેલા પરિણામને વશ થઈ અસખ્યાત–સમય–પ્રમાણ અન્તર્મુહૂર્ત કાળની આ શૈલેશી અવસ્થામા તે કેવલી પ્રભુ કર્મને ક્ષપિત કરતા કરતા કર્મોની બહુજ ઉતાવળી ક્રિયામા સાધનભૂત અસખ્યાત ગુણશ્રેણીઓ દ્વારા અનતપુદ્ગલસ્વરૂપ કર્મા શોનો ક્ષય કરતા કરતા વેદનીય આદિક ચાર (૪) અઘાતિયા કર્માશોનો એકસાથે જ ક્ષય કરી નાખે છે (खवेत्ता उरालिय–तेय–कम्माइ सव्वाहिं विप्पजहणाहिं) ક્ષપણ

यतेयकम्माइ सव्वाहि विप्पजहणाहि विप्पजहइ, विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ढ एक्कसमएण अविग्गहेण गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ ॥ सू० ९२ ॥

युगपत् क्षपयतीति । '**खवित्ता**' क्षपयित्वा '**ओरालियतेयकम्माइं**' औदारिकतैजस कर्माणि '**सव्वाहिं**' सर्वाभि =अशेषाभि , '**विप्पजहणाहिं**' विप्रहाणिभि –विशेषेण=प्रकर्षतो हानय =त्यागास्ताभि , अत्र व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनम्, '**विप्पजहइ**' विप्रजहाति=सर्वथा परिशाटयति, '**विप्पजहित्ता**' विप्रहाय=परित्यज्य, '**उज्जुसेढीपडिवण्णे**' ऋजुश्रेणिप्रतिपन्न –ऋजु = अवक्रा, श्रेणि =आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तामाश्रित '**अफुसमाणगई**' अस्पृशद्गति –अस्पृशन्ती सिद्धयन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, '**एक्कसमएण**' एकसमयेन, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि नैकेन समयेन सिद्धि स्यात्, इष्यते तु तत्रैक एव समय ,य एव चायुष्कादिकर्मणा क्षयसमय स एव निर्वाणसमय । अतोऽन्तराले समयान्तरस्यासद्भावादन्तरालप्रदेशानामसस्पर्शन भवति । भावतोऽय सूक्ष्मोऽर्थ केवलिगम्य । '**अविग्गहेण**' अविग्रहेण=अवक्रेण–वक्र एव हि समयान्तर लगति प्रदेशान्तर च स्पृशति । '**उड्ढ**' ऊर्ध्वं '**गंता**' गत्वा '**सागारोवउत्ते**' साकारोपयुक्त =ज्ञानोपयोगवान्, '**सिज्झइ**' सिद्धयति=सिद्धो भवति ॥ सू० ९२ ॥

णाहिं विप्पजहइ) क्षपण करने के बाद औदारिक, तैजस एव कार्मण इन शरीरोंको विशिष्टरूप से समस्त हानियों द्वारा सर्वथा छोड देते हैं। (**विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई ऊड्ढ एकसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते सिज्झइ**) छोडने के बाद ऋजु–अवक्र आकाशके प्रदेशोंकी पक्तिस्वरूप श्रेणीको आश्रित करते हुए, अर्थात् श्रेणीके अनुसार सिद्धिके अतराल के प्रदेशोंको नहीं स्पर्शते वे केवली भगवान् एक समय मे विग्रहरहित गति से–सीधी गति से होकर सिद्धगति में विराजमान हो जाते हैं। यहा उनका उपयोग साकार होता है, अर्थात् ज्ञानोपयोग से वे विशिष्ट रहते हैं।

કર્યા પછી ઔદારિક, તૈજસ તેમજ કાર્મણ એ શરીરોને વિશિષ્ટરૂપથી સકળ હાનિઓ દ્વારા સર્વથા છોડી દીએ છે (विप्पजहित्ता उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ढ एक्कसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते सिज्झइ) છોડી દીધા પછી ઋજુ–અવક્ર આકાશના પ્રદેશોની પંક્તિસ્વરૂપ શ્રેણીને આશ્રિત કરતા, અર્થાત્ શ્રેણીને અનુસાર સિદ્ધિના અંતરાલપ્રદેશોને સ્પર્શ ન કરતા તે કેવલી ભગવાન એક સમયમા વિગ્રહરહિત ગતિથી–સીધી ગતિથી થઈને સિદ્ધિગતિમા વિરાજમાન થઈ જાય છે. અહીં તેમનો ઉપયોગ સાકાર હોય

मूलम्—ते णं तत्थ सिद्धा हवंति, साइया अपज्जवसिया

टीका—अत्रोत्तरार्द्धे एकोनसप्ततितमे सूत्रे यदवोचत् 'से जे इमे गामागरजाव सन्निवेसेसु मणुया हवंति सव्वकामविरया' इत्यारभ्य 'अट्ठकम्मपयडीओ खवइत्ता उप्पिं लोयग्ग

भावार्थ—इस उपाय से योगोंका निरोध करते समय प्रथम मनोयोगका निरोध करते है, फिर वचनयोगका और फिर बाद मे काययोगका। योगोंके निरोध हो जाने से वे अयोगी—अवस्थाको प्राप्त कर ह्रस्व अकारादि के, अर्थात् अ, इ, उ, ऋ, लृ—इन पाच अक्षरों के उच्चारण करने म जितना काल लगता है उतने काल तक उस अयोगी—अवस्था म रहते हुए शैलेशी—अवस्थाको प्राप्त करने के पश्चात् असख्यातगुणश्रेणी से अनत कर्मांशोंका क्षय कर देते हैं। फिर वेदनीय, आयु, नाम एव गोत्र इन चार अघातिया कर्मोंको युगपत् विनष्ट कर वे भगवान्, औदारिक, तैजस एव कार्मण शरीरको क्षपित करते है। इस प्रकार कर्मों और शरीरों से सर्वथा रहित बने हुए वे प्रभु आकाशकी प्रदेशपक्ति के अनुसार १ समय प्रमाणवाली अविग्रहगति से गमन कर सिद्धिगति में जाकर विराजमान हो जाते है। यहा वे साकार—उपयोगविशिष्ट रहा करते हैं ॥ सू ९२ ॥

'ते ण तत्थ' इत्यादि।

इसी आगम के उत्तरार्धका ६९ वॉ सूत्र जो (से जे इमे गामागर जाव सन्निवे

છે જ્ઞાનોપયોગથી તેઓ વિશિષ્ટ રહે છે

ભાવાર્થ—આ ઉપાયથી યોગોનો નિરોધ કરતી વખતે પ્રથમ મનોયોગનો તે કેવલી નિરોધ કરે છે પછી, વચનયોગના અને ત્યાર પછી કાયયોગના નિરોધ થઈ ગયા પછી તેઓ અયોગી—અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીને હ્રસ્વ અકાર આદિનુ, અર્થાત્—अ, इ, उ, ऋ, लृ—આ પાચ અક્ષરોનુ ઉચ્ચારણ કરવામા જેટલો કાળ લાગે એટલા કાલ સુધી તેઓ તે અયોગી—અવસ્થામા રહેતા શૈલેશી—અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને પછી અસખ્યાત ગુણશ્રેણીથી અનત ~~કર્માંશોનો ક્ષય કરી દે છે પછી વેદનીય, આયુ, નામ તેમજ ગોત્ર એ ચાર~~ અઘાતિયા કર્મોને યુગપત નાશ કરીને તે ભગવાન્ ઔદારિક, તૈજસ તેમજ કાર્મણ શરીરને ક્ષપિત કરે છે આ પ્રકારે કર્મો અને શરીરોથી સર્વથા રહિત બનેલા તે પ્રભુ આકાશની પ્રદેશપક્તિ અનુસાર ૧ સમયપ્રમાણવાળી અવિગ્રહ ગતિથી ગમન કરીને સિદ્ધિગતિમા જઈ વિરાજમાન થઈ જાય છે અહી તેઓ સાકાર—ઉપયોગ—વિશિષ્ટ રહ્યા કરે છે (સૂ ૯૨)

'ते ण तत्थ' ઇત્યાદિ

એ જ આગમના ઉત્તરાર્ધનુ ઓગણુસિત્તેરમુ સૂત્ર જે (से जे इमे गामागर जाव

असरीरा जीवघणा दंसणनाणोवउत्ता निट्ठियट्ठा निरेयणा

पइट्ठाणा हवंति ' इति, तत्र ते लोकाग्रप्रतिष्ठाना सन्तः कीदृशा भवतीति जिज्ञासायामाह- 'ते णं' इत्यादि । 'ते णं' ते=पूर्वनिर्दिष्टा मनुष्याः खलु 'तत्थ' तत्र लोकाग्रे प्रतिष्ठान प्राप्ताः सन्तः, 'सिद्धा हवंति' सिद्धा भवन्ति । ते कीदृशा भवन्तीत्याह-'साइया' सादिका = आदिसहिता, 'अपज्जवसिया' अपर्यवसिता =अन्तरहिता -अविनाशिन इत्यर्थः 'असरीरा' अशरीरा =पञ्चविधशरीररहिता, अन्ये वदन्ति-सशरीरोऽपि सिद्धो भवतीति तन्मतनिराकरणार्थ-

सेसु मणुया हवंति सव्वकामविरया) यहाँ से लेकर (अट्ठ कम्मपगडीओ खवइत्ता उप्पिं लोयग्गपइट्ठाणा हवंति) यहाँ तक है। इस सूत्र मे यह जो कहा गया है कि वे सिद्ध भगवान लोक के अग्रभाग म प्रतिष्ठित हो जाते है, उसी विषय में अब इस सूत्र द्वारा यह बताया जाता है कि वे सिद्ध भगवान् लोक के अग्रभाग म रहते हुए कैसे होते है। वह इस प्रकार है-(ते णं तत्थ सिद्धा हवंति) वे पूर्वनिर्दिष्ट मनुष्य, लोक के अग्रभाग मे प्रतिष्ठित होते हुए सिद्ध कह जाते है, वे (साइया अपज्जवसिया) सादि और पर्यवसानरहित होते है, अथात्-वहा से फिर उन्हे ससार में पीछे जन्म धारण नहीं करना पडता है, एतदर्थ उन्हे अपर्यवसित कहा है। अनादिकाल से लगे हुए कर्मो का क्षय करके वे सिद्ध हुए हैं, अत इस अपेक्षा वे सादि कहे गये है। (असरीरा) औदारिक आदि पाच शरीरों से वे सर्वथा रहित होते ह। कितनेक ऐसा कहते है कि सशरीर भी प्राणी सिद्ध होता है, उनके इस सिद्धात को दूर करते हुए भगवान ने सिद्धों का (असरीरा) यह विशेषण दिया है।

सन्निवेसेसु मणुया हवंति सव्वकामविरया) અહીં થી લઈને (अट्ठ कम्मपगडीओ खवइत्ता उप्पि लोयग्गपइट्ठाणा हवंति) અહીં સુધી છે આ સૂત્રમા જે આ કહેવામા આવ્યુ છે કે તે સિદ્ધ ભગવતો લોકના અગ્રભાગમા પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય છે, તે જ વિષયમા આ સૂત્ર દ્વારા એમ બતાવવામા આવે છે કે તેઓ સિદ્ધ ભગવતો લોકના અગ્રભાગમા રહેતા કેવા થાય છે તે આ પ્રકારે છે-(ते ण तत्थ सिद्धा हवंति) તેઓ પૂર્વે બતાવેલા મનુષ્ય, લોકના અગ્રભાગમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ જતા સિદ્ધ કહેવાય છે તેઓ (साइया अपज्जवसिया) આદિ અને અંત (જન્મ-મરણ)-રહિત થાય છે ત્યાથી પાછા તેઓને સસારમા જન્મ ધારણ કરવો પડતો નથી, તે અર્થમા તેમને અપર્યવસિત કહેવામા આવે છે અનાદિકાળથી લાગેલા કર્મોનો ક્ષય કરીને તેઓ સિદ્ધ થયા છે, આથી એ અપેક્ષાએ તેમને સાદિ કહે છે (असरीरा) ઔદારિક આદિ પાચ શરીરોથી તેઓ સર્વથા રહિત થાય છે કેટલાક એમ કહે છે કે સશરીર પણ પ્રાણી સિદ્ધ હોય છે, તેઓના આ સિદ્ધાતને દૂર કરતા ભગવાને સિદ્ધોને 'असरीरा' એ વિશે

नीरया णिम्मला वितिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ॥ ९३ ॥

मिद विशेषणम्, '**जीवघणा**' जीवघना –जीवाश्च ते घना जीवघना –अन्तररहितत्वेन जीव प्रदेशमया, योगनिरोधकाले रन्ध्रपूरणेन त्रिभागोनावगाहनाया सद्भावादित्यर्थः, '**दंसणनाणोवउत्ता**' दर्शनज्ञानोपयुक्ता– दर्शनम्=अनाकारं, ज्ञानं=साकारं, तयोरुपयुक्ता, '**निट्ठियट्ठा**' निष्ठितार्था =कृतकृत्या –समाप्तसर्वप्रयोजना इत्यर्थः । '**निरेयणा**' निरेजना =निश्चला –स्थिरा इत्यर्थः, '**नीरया**' नीरजसः =बध्यमानकर्मरहिता इत्यर्थः, यद्वा–नीरया इतिच्छाया, रयो, वेगस्तद्रहिता =निरुद्वेगा –निरौत्सुक्या इत्यर्थः । '**णिम्मला**' निर्मला =पूर्वबद्धकर्म– निर्मुक्ता, '**वितिमिरा**' वितिमिराः=विगताज्ञाना, '**विसुद्धा**' विशुद्धा =कर्मविशुद्धप्रकर्षमुपगता,

इससे भगवान का यह अभिप्राय प्रगट होता है कि शरीरसहित जीव कभी भी मुक्त नहीं होता है। (**जीवघणा**) अन्तररहित होने से वे भगवान जीवप्रदेशमय रहते हैं। अन्त के शरीर की अवगाहना से उनकी सिद्ध–अवस्था में अवगाहना कुछ कम रहती है। योगनिरोधकाल मे शरीर के छेदों के पूरण हो जाने से त्रिभाग–ऊन उनकी अवगाहना बतलाई गई है। (**दंसणणाणोवउत्ता**) दर्शन एवं ज्ञान से वे उपयुक्त रहा करते हैं। अनाकार ज्ञान का नाम दर्शन एवं साकार ज्ञान का नाम ज्ञान कहा गया है। (**निट्ठियट्ठा**) समस्त मनोरथ सिद्ध हो जाने से एवं कुछ भी कार्य करने के लिये बाकी नहीं रहने से वे भगवान् कृतकृत्य कहे जाते हैं। तथा (**निरेयणा**) ये निश्चल, (**नीरया**) बध्यमान कर्मों से रहित, अथवा निरुद्वेग, (**णिम्मला**) निर्मल–पूर्वबद्धकर्मों से निर्मुक्त, (**वितिमिरा**) अज्ञानरूप तिमिर से अतीत,

પણ આપ્યુ છે આથી ભગવાનનો આ અભિપ્રાય પ્રગટ થાય છે કે શરીર–સહિત જીવ કદી પણ મુક્ત થતો નથી (जीवघणा) અંતરરહિત હોવાથી તે ભગવાન જીવપ્રદેશમય રહે છે અંતના શરીરની અવગાહનાથી તેમની સિદ્ધ–અવસ્થામાં અવગાહના જરા ઓછી રહે છે યોગ–નિરોધ કાળમાં શરીરના છેદોના પૂરણ થઈ જવાથી ત્રિભાગન્યૂન તેમની અવગાહના બતાવેલી છે (दसणणाणोवउत्ता) દર્શન તેમજ જ્ઞાનથી તેઓ ઉપયુક્ત રહ્યા કરે છે અનાકાર જ્ઞાનનું નામ દર્શન તેમજ સાકાર જ્ઞાનનું નામ જ્ઞાન કહેવાય છે (निट्ठियट्ठा) સમસ્ત મનોરથ સિદ્ધ થઈ જવાથી તેમજ કાંઈ પણ કાર્ય કરવાનું બાકી ન રહેવાથી તે ભગવાન કૃત–કૃત્ય કહેવાય છે તથા (निरेयणा) તેઓ નિશ્ચળ, (नीरया) બધ્યમાન કર્મોથી રહિત, અથવા નિરુદ્વેગ, (णिम्मला) નિર્મળ–પૂર્વબદ્ધ કર્મોથી નિર્મુક્ત, (वितिमिरा) અજ્ઞાનરૂપ તિમિર–અંધકારથી અતીત, (विसुद्धा) કર્મોના વિનાશથી થતી

मूलम्—से केणट्ठेण भते ! एवं वुच्चइ—ते णं तत्थ सिद्धा भवंति सादीया अपज्जवसिया जाव चिट्ठति ? गोयमा ! से जहा णामए वीयाणं अग्गिदड्ढाण पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ,

'सासयमणागयद्ध काल चिट्ठति' शाश्वतम् अनागताद्ध काल=भविष्यकाल 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति ॥ सू० ९३ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'से केणट्ठेण भते' ! इत्यादि। 'भते' ! हे भदन्त ! 'से केणट्ठेण' अथ केनाऽर्थेन=केन कारणेन 'एव वुच्चइ' एवमुच्यते 'ते ण तत्थ सिद्धा भवति' ते खलु तत्र सिद्धा भवन्ति, 'सादीया सादिका 'अपज्जवसिया' अपर्यवसिता 'जाव चिट्ठति' यावत तिष्ठन्ति ?, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहा णामए' तद् यथा नाम 'वीयाण अग्गिदड्ढाण' बीजानामग्निदग्धाना 'पुणरवि' पुनरपि 'अकुरुप्पत्ती ण भवइ' अङ्कुरोत्पत्तिर्न भवति, 'एवामेव सिद्धाण कम्मवीए

(विसुद्धा) कर्मो के विनाश से उद्भूत आत्मविशुद्धि से युक्त हो कर (सासयमणागयद्ध काल चिट्ठति) भविष्यत्काल में शाश्वतरूप से सिद्धावस्था से सपन्न रहा करते हैं। अर्थात्—सिद्ध भगवान् सादि—अनत रहा करते हैं, एव शुद्ध आत्मगुणों के पूर्ण विकास से वे सिद्ध—अवस्था में अनन्तकालतक विराजित रहते हैं ॥ सू० ९३ ॥

'से केणट्ठेण' इत्यादि।

प्रश्न—(भते !) हे भदन्त ! (से केणट्ठेण एव वुच्चइ) "वे सादि अपर्यवसित होते है" यह आप किस कारण से कहते हैं ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! सुनो ! (से जहा णामए वीयाण अग्गिदड्ढाण पुणरवि अकुरुप्पत्ती ण भवइ) जिस प्रकार अग्नि

આત્મવિશુદ્ધિથી યુક્ત થઈને (सासयमणागयद्ध काल चिट्ठति) ભવિષ્યકાળમા શાશ્વત—રૂપથી સિદ્ધાવસ્થાથી યુક્ત રહ્યા કરે છે અર્થાત્—સિદ્ધ ભગવાન સાદિ અનત રહ્યા કરે છે, તેમજ શુદ્ધ આત્મગુણોના પૂર્ણ વિકાસથી તેઓ સિદ્ધ અવસ્થામા અનતકાળ સુધી વિરાજમાન રહે છે (સૂ ૯૩)

'से केणट्ठेण' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—(भते !) હે ભદત ! (से केणट्ठेण एव वुच्चइ) "તેઓ સાદિ અપર્યવસિત હોય છે" એમ આપ શુ કારણથી કહો છો ? ઉત્તર—(गोयमा !) હે ગૌતમ ! સાભળો (से जहा णामए वीयाण अग्गिदड्ढाण पुणरवि अकुरुप्पत्ती ण भवइ) જે પ્રકારે અગ્નિથી બળેલા બીમા ફરીને અકુર ઉત્પન્ન કરવાની

एवामेव सिद्धाणं कम्मबीए दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती न भवइ, से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ–ते णं तत्थ सिद्धा भवंति सादीया अपज्जवसिया जाव चिट्ठंति ॥ सू० ९४॥

मूलम्—जीवा ण भंते! सिज्झमाणा कयरमि सघयणे

दड्ढे' एवमेव सिद्धाना कर्मबीजे दग्धे सति 'पुणरवि' पुनरपि 'जम्मुप्पत्ती न भवइ' जन्मोत्पत्तिर्न भवति=जन्मन प्रादुर्भावो न भवति, 'से तेणट्ठेण' तत्तेनाऽर्थेन, 'गोयमा' हे गौतम! 'एव वुचइ' एवमुच्यते–'ते ण सिद्धा भवति सादीया अपज्जवसिया' ते खलु सिद्धा भवन्ति सादिका अपर्यवसिता 'जाव चिट्ठति' यावत्तिष्ठन्ति ॥सू० ९४॥

टीका—गौतम पृच्छति–'जीवा ण भते'' इत्यादि। 'भते!' हे भदन्त! 'जीवा ण' जीवा खलु 'सिज्झमाणा' सिद्धयन्त 'कयरमि' कतरस्मिन्=षट्सु सहननेषु कस्मिन् 'सघयणे' सहनने 'सिज्झति' सिध्यति। भगवानाह–'गोयमा'

से दग्ध बीजों में पुन अकुर को उत्पन्न करनेकी शक्ति नहीं रहती है, (एवामेव सिद्धाण कम्मबीए दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ) उसी तरह सिद्ध भगवान् के भी कर्म रूपी ससारका बीज नष्ट हो जाने पर पुन जन्मकी उत्पत्ति नहीं होती है। (से तेणट्ठेण गोयमा! एव वुच्चइ) इसलिये हे गौतम! ऐसा कहा है कि (ते ण सिद्धा भवति सादीया अपज्जवसिया) वे सिद्ध सादि अपर्यवसित होते हैं॥ सू ९४॥

'जीवा ण भते!' इत्यादि।

प्रश्न—(भते!) हे भदत! (जीवा ण सिज्झमाणा) जीव सिद्ध होते हुए (कयरमि सघयणे सिज्झति) छह सहननों में से कौन से सहनन में सिद्ध होते है?

શક્તિ રહેતી નથી, (एवामेव सिद्धाण कम्मबीए दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ) તેવીજ રીતે સિદ્ધ ભગવાનને પણ કર્મરૂપી સંસારના બીજ નષ્ટ થઈ જવાથી ફરીને જન્મની ઉત્પત્તિ થતી નથી (से तेणट्ठेण गोयमा! एव वुच्चइ) એટલા માટે હે ગૌતમ! એમ કહ્યુ છે કે (ते ण सिद्धा भवति सादिया अपज्जवसिया) તે સિદ્ધો સાદિ-અપર્યવસિત હોય છે (સૂ ૯૪)

'जीवा ण भते! सिज्झमाणा' ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન-(भते!) હે ભદન્ત! (जीवा ण सिज्झमाणा) જીવ સિદ્ધ થઈ (कयरमि सघयणे सिज्झति?) છ સંહનનોમાંથી કયા સંહનનમાં સિદ્ધ

सिज्झति? गोयमा! वइरोसभणारायसंघयणे सिज्झति ॥सू० ९५॥

मूलम्—जीवा णं भंते! सिज्झमाणा कयरंमि संठाणे सिज्झंति? गोयमा! छण्हं संठाणाणं अण्णयरे संठाणे सिज्झति ॥ ९६ ॥

हे गौतम! 'वइरोसभणारायसंघयणे' वज्रर्षभनाराचसंहनने 'सिज्झति' सिद्ध्यति ॥सू० ९५॥

टीका—गौतम पृच्छति– 'जीवा ण भंते!' इत्यादि। 'भंते!' हे भदन्त '= हे भगवन्! 'जीवा ण सिज्झमाणा कयरम्मि संठाणे सिज्झति?' जीवा खलु सिध्यन्त कतरस्मिन् संस्थाने सिध्यति? भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम! 'छण्हं संठाणाण अण्णयरे संठाणे सिज्झति' षण्णा संस्थानानामन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चिदेकस्मिन् संस्थाने सिध्यन्ति ॥ सू० ९६ ॥

उत्तर–(गोयमा!) हे गौतम! (वइरोसभणारायसघयणे सिज्झति) वज्रऋषभनाराच-संहनन से वे सिद्ध होते हे। वज्रऋषभनाराचसंहननवाला जीव ही मुक्ति को पाता है ॥सू ९५॥

'जीवा ण भंते!' इत्यादि।

प्रश्न—(भंते!) हे भदंत! (जीवा ण सिज्झमाणा) जो जीव सिद्ध होते हैं वे (कयरंसि संठाणे सिज्झति) कौन से संस्थान से सिद्ध होते है? उत्तर–(गोयमा!) हे गौतम! (छण्हं संठाणाण अण्णयरे संठाणे सिज्झति) छह संस्थानों मे से किसी भी एक संस्थान से जीव सिद्धिगतिका लाभकर सकते है ॥ सू ९६ ॥

થાય છે? ઉત્તર—(गोयमा!) હે ગૌતમ! (वइरोसभणारायसघयणे सिज्झति) વજ્રઋષભનારાચસંહનનથી તેઓ સિદ્ધ થાય છે વજ્રઋષભનારાચ-સંહનનવાળા જીવજ મુક્તિને મેળવે છે (સૂ ૯૫)

'जीवा ण भंते!', ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન–(भंते!) હે ભદંત! (जीवा ण सिज्झमाणा) જે જીવો સિદ્ધ થાય છે તેઓ (कयरंमि संठाणे सिज्झति?) કયા સંસ્થાનથી સિદ્ધ થાય છે? ઉત્તર–(गोयमा! छण्हं संठाणाण अण्णयरें संठाणे सिज्झति) હે ગૌતમ! છ સંસ્થાનોમાંથી કોઈ પણ એક સંસ્થાનથી જીવ સિદ્ધિગતિનો લાભ કરી શકે છે (સૂ ૯૬)

मूलम्—जीवा णं भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झति ? गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरयणीए, उक्कोसेणं पंचधणुसइए सिज्झति ॥सू० ९७॥

टीका–गौतम पृच्छति-'जीवा ण भंते !' इत्यादि । 'भंते !' हे भदन्त ! 'जीवा ण सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झति ?' जीवा खलु सिध्यन्त कतरस्मिन्=कियति उच्चत्वेऽवगाहनेन सिध्यन्ति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेण' जघन्येन 'सत्तरयणीए' सप्तरत्निके=सप्तहस्तपरिमिते 'उक्कोसेण' उत्कर्षेण 'पचधणुसइए' पञ्चधनुःशतिके=पञ्चशतधनुःपरिमिते उच्चत्वे, 'सिज्झति' सिध्यन्ति । चतुर्हस्तपरिमाणविशेषो धनुरित्युच्यते । इद जघन्य तीर्थकरापेक्षया कथितम् । अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मापुत्रेण न विरोध । ॥ सू० ९७ ॥

'जीवा ण भंते !' इत्यादि ।

प्रश्न—(जीवा ण भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झति ?) हे भदंत ! जो जीव सिद्ध होते है वे कितनी अवगाहना से सिद्ध होते हैं ? उत्तर–(गोयमा ! जहण्णेण सत्तरयणीए उक्कोसेण , पचधणुसइए सिज्झति) हे गौतम ! कम से कम ७ हाथ प्रमाणवाली अवगाहना से और उत्कृष्ट से ५०० धनुषकी अवगाहना से सिद्ध होते है । ४ हाथका एक धनुष होता है । जघन्य कथन तीर्थंकर की अपेक्षा से जानना चाहिये । अत दो हाथकी अवगाहना वाले कूर्मापुत्र से इसमे कोइ विरोध नहा आता है ॥सू ९७॥

'जीवा ण भंते ! ईत्याहि

प्रश्न—(जीवा ण भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झति ?) हे भदंत ! जे જીવ સિદ્ધ થાય છે તે કેટલી અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ? ઉત્તર—(गोयमा ! जहण्णेण सत्तरयणीए उक्कोसेण पचधणुसइए सिज्झति) હે ગૌતમ ! ઓછામા ઓછી ૭ હાથ-પ્રમાણવાળી અવગાહનાથી અને ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમા વધારે) ૫૦૦ ધનુષની અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ૪ હાથનુ એક ધનુષ થાય છે જઘન્ય કથન તીર્થંકરની અપેક્ષાએ જાણવુ જોઈએ આથી બે હાથની અવગાહનાવાળા કૂર્મીપુત્રથી આમા કોઈ વિરોધ આવતો નથી. (સૂ. ૯૭)

मूलम्—जीवा णं भंते! सिज्झमाणा कयरम्मि आउए सिज्झंति? गोयमा! जहण्णेणं साइरेगट्ठवासाउए, उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउए सिज्झंति ॥ सू० ९८ ॥

टीका—गौतम पृच्छति-'जीवा णं भंते!' इत्यादि। 'भंते!' हे भदन्त! 'जीवा णं सिज्झमाणा कयरम्मि आउए सिज्झंति?' जीवा खलु सिध्यन्त कतरस्मिन् आयुषि सिध्यन्ति? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'जहण्णेणं साइरेगट्ठवासाउए' जघन्येन सातिरेकाऽष्टवर्षाऽऽयुषि, 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'पुव्वकोडियाउए' पूर्वकोट्यायुषि 'सिज्झंति' सिध्यन्ति। पूर्व इति चतुरशीतिलक्षाणां चतुरशीतिलक्षैर्गुणने कृते या सङ्ख्योपलभ्यते तावत्सङ्ख्यकवर्षपरिमितः कालः उच्यते॥ सू० ९८ ॥

'जीवा णं भंते' इत्यादि।

प्रश्न—(जीवा णं भंते! सिज्झमाणा कयरम्मि आउए सिज्झंति?) हे भदंत! जो जीव सिद्ध होते हैं वे कितनी आयुवाले सिद्ध होते हैं? अर्थात् कितनी आयु-तक के जीव सिद्धिगतिका लाभ कर सकते है? उत्तर—(गोयमा! जहण्णेणं साइरेगट्ठवासाउए उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउए सिज्झंति) कम से कम आठ वर्ष से कुछ अधिक आयु वाले जीव सिद्ध हो सकते है और ज्यादा से ज्यादा एक पूर्वकोटि आयुवाले जीव सिद्ध हो सकते है। ८४००००० चौरासी लाख वर्षका पूर्वाङ्ग होता है और ८४००००० चौरासी लाख पूर्वाङ्गका एक पूर्व होता है॥ सू ९८॥

'जीवा णं भंते!' ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—(जीवा णं भंते! सिज्झमाणा कयरम्मि आउए सिज्झंति?) હે ભદંત! જે જીવ સિદ્ધ થાય છે તે કેટલી આયુષ્યવાળા સિદ્ધ થાય છે? અર્થાત્ કેટલી આયુષ્ય સુધીના જીવ સિદ્ધિગતિનો લાભ લઈ શકે છે? ઉત્તર—(गोयमा! जहण्णेणं साइरेगट्ठवासाउए उक्कोसेणं पुव्वकोडियाउए सिज्झंति) ઓછામા ઓછા ૮ વરસથી થોડી વધારે આયુ (ઉમર) વાળા જીવ સિદ્ધ થઈ શકે છે, અને વધારેમા વધારે ૧ પૂર્વકોટી આયુષ્યવાળા જીવ સિદ્ધ થઈ શકે છે ૮૪००००० ચોર્યાસી લાખ વર્ષનું એક પૂર્વાંગ થાય છે, અને ૮૪००००० ચોર્યાસી લાખ પૂર્વાંગનું એક પૂર્વ થાય છે (સૂ. ૯૮)

मूलम्—जीवा णं भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरयणीए, उक्कोसेणं पंचधणुसइए सिज्झंति ॥सू० ९७॥

टीका–गौतमः पृच्छति 'जीवा णं भंते' इत्यादि। 'भंते' हे भदन्त ! 'जीवा णं सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झंति ?' जीवाः खलु सिध्यन्तः कतरस्मिन्=कियति उच्चत्वेऽवगाहनेन सिध्यति ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं' जघन्येन 'सत्तरयणीए' सप्तरत्निके=सप्तहस्तपरिमिते 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'पंचधणुसइए' पञ्चधनुःशतिके=पञ्चशतधनुःपरिमिते उच्चत्वे, 'सिज्झंति' सिध्यन्ति। चतुर्हस्तपरिमाणविशेषो धनुरित्युच्यते। इदं जघन्यं तीर्थंकरापेक्षया कथितम्। अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मापुत्रेण न विरोधः। ॥ सू० ९७ ॥

'जीवा णं भंते !' इत्यादि।

प्रश्न—(जीवा णं भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झंति ?) हे भदंत ! जो जीव सिद्ध होते है वे कितनी अवगाहना से सिद्ध होते हैं ? उत्तर–(गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरयणीए उक्कोसेणं पंचधणुसइए सिज्झंति) हे गौतम ! कम से कम ७ हाथ प्रमाणवाली अवगाहना से और उत्कृष्ट से ५०० धनुषकी अवगाहना से सिद्ध होते है। ४ हाथका एक धनुष होता है। जघन्य कथन तीर्थंकर की अपेक्षा से जानना चाहिये। अतः दो हाथकी अवगाहना वाले कूर्मापुत्र से इसमे कोई विरोध नही आता है ॥सू. ९७॥

'जीवा णं भंते !' ઈત્યાદિ

પ્રશ્ન—(जीवा णं भंते ! सिज्झमाणा कयरम्मि उच्चत्ते सिज्झंति ?) હે ભદંત ! જે જીવ સિદ્ધ થાય છે તે કેટલી અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ? ઉત્તર—(गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरयणीए उक्कोसेणं पंचधणुसइए सिज्झंति) હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછી ૭ હાથ-પ્રમાણવાળી અવગાહનાથી અને ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમાં વધારે) ૫૦૦ ધનુષની અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ૪ હાથનું એક ધનુષ થાય છે જઘન્ય કથન તીર્થંકરની અપેક્ષાએ જાણવું જોઈએ આથી બે હાથની અવગાહનાવાળા કૂર્મીપુત્રથી આમાં કોઈ વિરોધ આવતો નથી. (સૂ. ૯૭)

भूमिभागाओ उड्ढं चंदिमसूरियगहगणणक्खत्ततारा भवणाओ बहूइं जोयणाइं, बहूइं जोयणसयाइं. बहूइं जोयणसहस्साइं, बहूइं जोयणसयसहस्साइं. बहूओ जोयणकोडीओ, बहूओ जोयणकोडाकोडीओ उड्ढतर उप्पइत्ता सोहम्मी-साण-सणकुमार-

अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्या 'बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ' बहुसमरमणीयाद् भूमिभागात् 'उड्ढ' ऊर्ध्वं 'चंदिम-सूरिय-गहगण णक्खत्त-ताराभवणाओ' चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-ताराभवनात् 'बहूइं जोयणाइं' बहूनि योजनानि, 'बहूइं जोयणसयाइं' बहूनि योजनशतानि, 'बहूइं जोयणसहस्साइं' बहूनि योजनसहस्राणि, 'बहूइं जोयणसयसहस्साइं' बहूनि योजनशतसहस्राणि, 'बहूओ जोयणकोडीओ' बह्व्यो योजनकोट्य 'बहूओ जोयणकोडीकोडीओ' बह्व्यो योजनकोटिकोट्य 'उड्ढतर उप्पइत्ता' ऊर्ध्वतरमुत्पत्य 'सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-बंभ-लंतग-महासुक्क-सहस्सार-आणय-पाणय-आरण-अच्चुए' सौधर्मे-शान-सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-

के (बहुसमरणिज्जाओ भूमिभागाओ) बहुसमरमणीय भूमिभाग से (उड्ढ) ऊँचे-ऊपर (चंदिम-सूरिय-गहगण-णक्खत्त-ताराभवणाओ) चन्द्रमा, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र एव ताराओं के भवनों से (बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहूओ जोयणकोडीओ बहूओ जोयणकोडीकोडीओ) बहुत योजन, बहुत सैकडों योजन बहुत हजारों योजन, बहुत लाखों योजन, बहुत करोडों योजन एव अनेक कोटाकोटी योजन (उड्ढतर उप्पइत्ता) ऊपर जाने पर (सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-बंभ-लंतग-महासुक्क-सहस्सार-आणय पाणय-आरण अच्चुए तिण्णि य अट्ठारे गेविज्ज-

रयणप्पहाए पुढवीए) આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) બહુસમરમણીય ભૂમિભાગથી (उड्ढ) ઉંચે-ઉપર (चंदिमसूरियगहगणणक्खत्तताराभवणाओ) ચન્દ્રમા, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર તેમજ તારાઓના ભવનોથી (बहूइं जोयणसयाइं बहूइं जोयणसहस्साइं बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहूओ जोयणकोडीओ बहूओ जोयणकोडीकोडीओ) ઘણા લાખો યોજન, ઘણા સેંકડો યોજન, હજારો યોજન, ઘણા લાખો યોજન, ઘણા કરોડો યોજન તેમજ અનેક કોટાકોટી યોજન (उड्ढतर उप्पइत्ता) ઉપર જતા (सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-बंभ-लंतग-महासुक्क-सहस्सार-आणय-पाणय-आरण-अच्चुए

मूलम्—से कहिं खाइ णं भंते ! सिद्धा परिवसति ?। गोयमा ! इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ

भदन्त ! 'ईसीपब्भाराए' ईषत्प्राग्भाराया –ईषत्=अल्प प्राग्भारो=महत्त्व यस्या सा तथा तस्या –सिद्धशिलाया 'पुढवीए' पृथिव्या 'अहे' अध 'सिद्धा परिवसति ?' सिद्धा परिवसन्ति किम् ?, भगवानाह–'णो इणट्ठे समट्ठे' नाऽयमर्थ समर्थ ॥ सू० १०१ ॥

टीका—'से कहिं' इत्यादि। गौतम पृच्छति–'से कहिं खाइ ण भते ! सिद्धा परिवसति ?' अथ कस्मिन् पुन खलु भन्त ! सिद्धा परिवसन्ति ? 'खाइं' इतिदेशीय शब्द पुनरर्थवाचक । भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए'

'अत्थि ण भते !' इत्यादि।

प्रश्न–(भते !) हे भदत ! (अत्थि ण ईसीपब्भाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसति ?) क्या सिद्ध भगवान् ईषत्प्राग्भारा–सिद्धशिला के नीचे रहते हैं ? उत्तर–हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है ॥ सू० १०१ ॥

'से कहिं खाइ ण' इत्यादि।

गौतम ने पुन प्रभु से पूछा–(भते !) हे भदत ! (से कहिं खाइ[1] ण सिद्धा परिवसति) सिद्ध लोग इन पूर्वोक्त स्थानों मे नहीं रहते तो फिर वे कहाँ रहते हे ? तव प्रभु ने कहा–(गोयमा !) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए) इस रत्नप्रभापृथिवी

१–'खाइ' यह देशीय शब्द है, यह 'पुन' शब्द के अर्थ का द्योतक है। 'ण' शब्द वाक्यालकार में प्रयुक्त हुआ है।

'अत्थि ण भते !' ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—(भते !) હે ભદંત ! (अत्थि ण ईसीपब्भाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसति) શુ સિદ્ધ ભગવાન્ ઇષત્પ્રાગ્ભારા–સિદ્ધશિલાની નીચે રહે છે ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! (णो इणट्ठे समट्ठे) આ અર્થ સમર્થ નથી (સૂ૦ ૧૦૧)

'से कहिं खाइ ण' ઇત્યાદિ

ગૌતમે ફરીને પ્રભુને પૂછ્યુ–(भते !) હે ભદંત ! (से कहिं खाइ[1] ण सिद्धा परिवसति) સિદ્ધ લોક આ પૂર્વોકત સ્થાનોમા નથી રહેતા તો પછી તેઓ કયા રહે છે ? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ–(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (इमीसे

૧–'खाइ' એ શબ્દ દેશી શબ્દ છે, આ શબ્દ 'पुन' શબ્દના અર્થનો સૂચક છે 'ण' શબ્દ વાકયાલકારમા છે

य... साइं आयामविक्खंभेण, एगा जोयणकोडी बाया-
ली... यसहस्साइं तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणापण्णे
जोयणे... ए किंचिविसेसाहिए परिरएणं ॥ सू० १०२ ॥

मूलम्—ईसीपब्भाराए णं पुढवीए बहुमज्झदेसभाए

जोयणाइं' द्वादश योजनानि 'अबाहाए' अबाधया=अन्तरेण-दूरेण ततोऽप्युपरीत्यर्थ, 'एत्थ णं' अत्र खलु 'ईसीपब्भारा णाम' ईषत्प्राग्भारा=सिद्धशिला नाम 'पुढवी पण्णत्ता' पृथिवी प्रज्ञप्ता, 'पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण' पञ्चचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि आयामविष्कम्भेण—आयामेन विष्कम्भेण च, 'एगा जोयणकोडी' एका योजनकोटि 'बायालीसं च' द्वाचत्वारिंशच्च 'सयसहस्साइं' शतसहस्राणि 'तीसं च सहस्साइं' त्रिंशच्च सहस्राणि, 'दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए' द्वे चैकोनपञ्चाशे योजनशते, 'किंचि विसेसाहिए' किञ्चिद्विशेषाधिकं 'परिरयेण' परिरयेण=परिधिना ॥ सू० १०२ ॥

टीका—'ईसीपब्भाराए' इत्यादि। 'ईसीपब्भाराए णं पुढवीए' ईषत्प्राग्भारायाः खलु पृथिव्याः 'बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणिए खेत्ते अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं'

भाग से (दुवालस जोयणाइं अबाहाए) बारह योजन दूर जाने पर, अर्थात् इन पांच अनुत्तर विमानोंके शिखरों के अग्रभाग से १२ योजन ऊपर (एत्थ णं ईसीपब्भारा णाम पुढवी पण्णत्ता) इषत्प्राग्भारा पृथिवी अर्थात् सिद्धशिला है। (पणयालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण, एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए पडिरएण) यह पैंतालीस लाख योजनकी लंबी-चौडी और एक करोड बयालीस लाख, तीन हजार, दो सौ उचास योजन से कुछ अधिक परिधिवाली है ॥ सू० १०२ ॥

અર્થાત્ એ પાંચ અનુત્તરવિમાનોના અગ્રભાગથી ૧૨ યોજન ઉપર (एत्थ णं ईसीपब्भारा णाम पुढवी पण्णत्ता) ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી-અર્થાત્ સિદ્ધશિલા છે (पणयालीसं च जोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण, एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइं, तीसं च सहस्साइं, दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए पडिरएण) આ પીસ્તાલીસ લાખ યોજનની લાંબી-પહોળી અને એક કરોડ બેતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણપચાસ યોજનથી જરા વધારે પરિધિવાળી છે (સૂ૦ ૧૦૨)

माहिंद–बंभ–लतग-महासुक्क-सहस्सार–आणय–पाणय–आरण–अच्चुए तिण्णि य अट्ठारे गेविज्जविमाणावाससए वीईवइत्ता विजय–वेजयत–जयंत–अपराजिय–सव्वट्ठसिद्धस्स य महाविमाणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूभियग्गाओ दुवालसजोयणाइ अबाहाए एत्थ ण ईसीपब्भारा णाम पुढवी पण्णत्ता, पणयालीस जो-

---

सहस्रारा-ऽऽनत प्राणताऽऽ-रणाऽच्युतानि, 'तिण्णि य अट्ठारे गेविज्जविमाणावाससए' त्राणि च अष्टादश ग्रैवेयविमानावासशतानि–ग्रैवेयकविमानावासानाम् अष्टादशाधिकशतत्रय 'वीईवइत्ता' व्यतिव्रज्य=व्यतीत्य–उल्लङ्घ्य, तत्र– प्रथमत्रिकस्य एकादशाधिकशत (१११), द्वितीय–त्रिकस्य सप्तोत्तरशत (१०७), तृतीयत्रिकस्य शत (१००) ग्रैवेयकविमानावासान् व्यतिक्रम्येत्यर्थ । 'विजय–वेजयत–जयत–अपराजिय–सव्वट्ठसिद्धस्स य महाविमाणस्स' विजय–वैजयन्त–जयन्ताऽ–पराजित–सर्वार्थसिद्धस्य च महाविमानस्य 'सव्व–उवरिल्लाओ' सर्वोपरितनात्, 'थूभियग्गाओ' स्तूपिकाग्रात्=शिखराग्रभागात् 'दुवालस

विमाणावाससए) सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत ये १२ देवलोक, एव प्रथमत्रिक के १११, दूसरे त्रिकके १०७, एव तीसरे त्रिकके १०० इस प्रकार तीनसो अठारह ग्रैवेयक विमानों को (वीईवइत्ता) पार करने के बाद जो (विजय-वेजयत–जयत–अपराजिय सव्वट्ठसिद्धस्स य महाविमाणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूभियग्गाओ) विजय, वैजयन्त, जयत, अपराजित एव सर्वार्थसिद्ध ये पाच अनुत्तर विमान आते है, इन महाविमानों के शिखर के अग्र

तिण्णि य अट्ठारे गेविज्जविमाणावाससए) સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાંતક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત આ ૧૨ દેવલોક, તેમજ પ્રથમ ત્રિકના ૧૧૧, બીજા ત્રિકના ૧૦૭, તેમજ ત્રીજા ત્રિકના ૧૦૦, એ રીતે ત્રણસો અઢાર (૩૧૮) ગ્રૈવેયક વિમાનોને (वीईवइत्ता) પાર કર્યા પછી જે (विजय–वेजयत–जयंत–अपराजिय–सव्वट्ठसिद्धस्स य महा विमाणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूभियग्गाओ)વિજય, વૈજયન્ત, જયંત, અપરાજિત, તેમજ સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાંચ અનુત્તર વિમાન આવે છે, એ મહાવિમાનના શિખરના અગ્રભાગથી (दुवालसजोयणाइ अबाहाए) ૧૨ યોજન દૂર જતા

य... साइ आयामविक्खभेणं, एगा जोयणकोडी वाया-
ली... यसहस्साइ तीस च सहस्साइ दोण्णि य अउणापण्णे
जोयणे... ए किंचिविसेसाहिए परिरएणं ॥ सू० १०२ ॥

मूलम्—ईसीपब्भाराए णं पुढवीए बहुमज्झदेसभाए

जोयणाइ' द्वादश योजनानि 'अबाहाए' अबाधया=अन्तरेण-दूरेण ततोऽप्युपरोत्यर्थ, 'एत्थ ण' अत्र खलु 'ईसीपब्भारा णाम' ईषत् प्राग्भारा=सिद्धशिला नाम 'पुढवी पण्णत्ता' पृथिवी प्रज्ञप्ता, 'पणयालीस जोयणसयसहस्साइ आयामविक्खभेण' पञ्चचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि आयामविष्कम्भेण—आयामेन विष्कम्भेण च, 'एगा जोयणकोडी' एका योजनकोटि 'बायालीस च' द्वाचत्वारिंशच्च 'सयसहस्साइ' शतसहस्राणि 'तीस च सहस्साइ' त्रिंशच्च सहस्राणि, 'दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए' द्वे चैकोनपञ्चाशे योजनशते, 'किंचि विसेसाहिए' किञ्चिद्विशेषाधिक 'परिरयेण' परिरयेण=परिधिना ॥ सू० १०२ ॥

टीका—'ईसीपब्भाराए' इत्यादि। 'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' ईषत्प्राग्भाराया खलु पृथिव्या 'बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणिए खेत्ते अट्ठ जोयणाइ बाहल्लेण'

भाग से (दुवालस जोयणाइ अबाहाए) बारह योजन दूर जाने पर, अर्थात् इन पांच अनुत्तर विमानोंके शिखरों के अग्रभाग से १२ योजन ऊपर (एत्थ ण ईसीपब्भारा णाम पुढवी पण्णत्ता) ईषत्प्राग्भारा पृथिवी अर्थात् सिद्धशिला है। (पणयालीस जोयणसय-सहस्साइ आयामविक्खभेण, एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्साइ तीस च सहस्साइ दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए पडिरएण) यह पैंतालीस लाख योजनकी लंबी–चौडी और एक करोड बयालीस लाख, तीन हजार, दो सौ उचास योजन से कुछ अधिक परिधिवाली है ॥ सू० १०२ ॥

અર્થાત એ પાંચ અનુત્તરવિમાનોના અગ્રભાગથી ૧૨ યોજન ઉપર (एत्थ ण ईसीपब्भारा णाम पुढवी पण्णत्ता) ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી-અર્થાત્ સિદ્ધશિલા છે (पणयालीस च जोयणसयसहस्साइ आयामविक्खभेण, एगा जोयणकोडी बायालीस च सयसहस्साइ, तीस च सहस्साइ, दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए पडिरएण) આ પીસ્તાલીસ લાખ યોજનની લાંબી-પહોળી અને એક કરોડ બેતાલીસ લાખ ત્રીસ હજાર બસો ઓગણપચાસ યોજનથી જરા વધારે પરિધિવાળી છે (સૂ૦ ૧૦૨)

अट्ठजोयणिए खेत्ते अट्ठ जोयणाइ वाहल्लेण, तयाणतर च ण मायाए२ परिहायमाणी २ सव्वेसु चरिमपेरंतेसु मच्छियपत्ताओ तणुयतरा अंगुलस्स असखेज्जइभाग वाहल्लेणं पण्णत्ता ॥ सू० १०३ ॥

हुम ध्यदेशभागेऽष्टयोजनिक क्षेत्रम् अष्ट योजनानि बाहल्येन, 'तयाणतर च ण' तदनन्तरञ्च खलु 'मायाए' २ मात्रया २ 'परिहायमाणी' २ परिहायमाना २ 'सव्वेसु चरिमपेरतेसु' सर्वेषु चरमप्रान्तेषु 'मच्छियपत्ताओ तणुयतरा' मक्षिकापक्षात्तनुकतरा 'अगुलस्स असखेज्जइभाग' अङ्गुलस्याऽसख्येयभाग 'वाहल्लेण' बाहल्येन 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता ॥ सू० १०३ ॥

'इसीपब्भाराए ण पुढवीए' इत्यादि ।

इस (इसीपब्भाराए ण पुढवीए) ईषत्प्राग्भारा पृथिवीका अर्थात् सिद्धशिलाका (बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोइणिए खेत्ते) जो बहुमध्यदेशभागस्थित आठ योजनका क्षेत्र है, उसका (अट्ठजोयणाइ वाहल्लेण) आठ योजन बाहल्य है, अर्थात् सिद्धशिला बीच मे आठ योजन जाडी है। (तयाणतर च ण मायाए २ परिहायमाणी २) उस मध्यभाग से क्रमश कम होती हुई यह (सव्वेसु चरिमपेरतेसु) सभी चरम प्रदेशों मे (मच्छियपत्ताओ तणुयतरा) मक्खी के पाख से भी अधिक पतली है, (अगुलस्स असखेज्जइभाग वाहल्लेण पण्णत्ता) अत यह बारीकी मे अगुल के असख्यातवें भाग जाननी चाहिये ॥ सू १०३ ॥

'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' ઈત્યાદિ

આ (ईसीपब्भाराए ण पुढवीए) ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીના, અર્થાત સિદ્ધશિલાના (बहुमज्झदेसभाए अट्ठजोयणिए खेत्ते) બહુ-મધ્યદેશ-ભાગમા રહેલુ જે આઠ યોજન પ્રમાણવાળુ ક્ષેત્ર છે, તેના (अट्ठजोयणाइ वाहल्लेण) આઠ યોજન બાહુલ્ય છે, અર્થાત્ સિદ્ધશિલા વચમા આઠ યોજન જાડી છે (तयाणतर च ण मायाए २ परिहायमाणी २) તે મધ્યભાગથી ક્રમશ ધીમે-ધીમે ઓછી થતા થતા આ, (सव्वेसु चरिमपेरंतेसु) બધા ચરમ પ્રદેશોમા (मच्छियपत्ताओ तणुयतरा) માખીની પાખથી પણ વધારે પાતળી છે (अगुलस्स असखेज्जइभाग वाहल्लेण पण्णत्ता) આમ તે બારીકાઈમા આગળીના અસખ્યાતમા ભાગની જાણવી જોઈએ (સૂ૦ ૧૦૩)

मूलम्—ईसीपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पण्णत्ता, तं जहा-ईसीइ वा ईसीपब्भाराइ वा तणूइ वा तणुतणूइ वा सिद्धीइ वा सिद्धालएइ वा मुत्तीइ वा मुत्तालएइ वा लोयग्गेइ वा लोयग्गथूभिगाइ वा लोयग्गपडिबुज्झणाइ वा सव्व-पाण-भूय-जीव-सत्त-सुहावहाइ वा ॥ सू० १०४ ॥

टीका—'ईसीपब्भाराए' इत्यादि। 'इसीपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पण्णत्ता' ईषत्प्राग्भारायाः खलु पृथिव्या द्वादश नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा-'ईसीइ वा' ईषत् इति वा१, 'ईसीपब्भाराइ वा' ईषत्प्राग्भारा इति वा२, 'तणूइ वा' तनुरिति वा३, 'तणुतणूइ वा' तनुतनुरिति वा४, 'सिद्धीइ वा' सिद्धिरिति वा५, 'सिद्धालएइ वा' सिद्धालय इति वा ६, 'मुत्तीइ वा' मुक्तिरिति वा ७, 'मुत्तालएइ वा' मुक्तालय इति वा ८, 'लोयग्गेइ वा' लोकाग्रमिति वा ९, 'लोयग्गथूभिगाइ वा' लोकाग्रस्तूपिकेति वा १०, 'लोयग्गपडिबुज्झणाइ वा' लोकाग्रप्रतिबोधनेति वा ११, 'सव्व-पाण-भूय-जीव-सत्त-सुहावहाइ वा' सर्व-प्राण-भूत-जीव-सत्त्व-सुखावहेति वा १२ ॥सू० १०४॥

'ईसीपब्भाराए णं पुढवीए' इत्यादि।

(ईसीपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा भवंति) इषत्प्रागभारा पृथिवी के १२ नाम हैं, (तं जहा) जैसे-१-(ईसीइ वा) ईषत्, २-(ईसीपब्भाराइ वा) ईषत्प्राग्भारा, ३-(तणूइ वा) तनु, ४-(तणुतणू इ वा) तनुतनु, ५-(सिद्धी इ वा) सिद्धि, ६-(सिद्धालए इ वा) सिद्धालय, ७-(मुत्ती इ वा) मुक्ति, ८-(मुत्तालए इ वा) मुक्तालय, ९-(लोयग्गे इ वा) लोकाग्र, १०-(लोयग्गथूभिगा इ वा) लोकाग्रस्तूपिका, ११-(लोयग्गपडिबुज्झणा

'ईसीपब्भाराए णं पुढवीए' ઈત્યાદિ

(ईसीपब्भाराए णं पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पण्णत्ता) આ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીના ૧૨ નામો છે, (तं जहा) જેમકે ૧-(ईसी इ वा) ઈષત્, ૨-(ईसीपब्भारा इ वा) ઈષત્પ્રાગ્ભારા, ૩-(तणू इ वा) તનુ, ૪-(तणुतणू इ वा) તનુતનુ, ૫-(सिद्धी इ वा) સિદ્ધિ, ૬-(सिद्धालए इ वा) સિદ્ધાલય, ૭-(मुत्ती इ वा) મુક્તિ, ૮-(मुत्तालए इ वा) મુક્તાલય, ૯-(लोयग्गे इ वा) લોકાગ્ર, ૧૦-(लोयग्गथूभिगा इ वा) લોકાગ્રસ્તૂપિકા, ૧૧-(लोयग्गपडिबुज्झणा इ वा) લોકાગ્રપ્રતિબોધના, ૧૨-(सव्व-पाण

मूलम्——ईसीपब्भारा ण पुढवी सेया सखतल–विमल-सोल्लिय–मुणाल–दगरय–तुसार–गोक्खीर–हार–वण्णा उत्ताणय–छत्त–सठाण–संठिया सव्वज्जुणसुवण्णयमई अच्छा सण्हा

टीका——'ईसीपब्भारा' इत्यादि। 'ईसीपब्भारा ण पुढवी' ईषत्प्राग्भारा खलु पृथिवी 'सेया' श्वेता 'सखतल–विमल–सोल्लिय–मुणाल–दगरय–तुसार–गोक्खीर–हार वण्णा' शङ्खतल विमल-शौल्य मृणाल-दकरज-तुषार-गोक्षीर-हार-वर्णा—तत्र—शङ्खतल= शङ्खस्याधस्तनो भाग, विमल=निर्मल शौल्यं=श्वेतकुसुमविशेष, मृणाल=कमलस्य कन्द, तुषार =हिम–'बर्फ' इति प्रसिद्धम्, हार =मुक्ताहार, शङ्खादिहारान्ताना वर्ण इव वर्णो यस्या सा तथा, 'उत्ताणय छत्त–सठाण–सठिया' उत्तानक छत्र–सस्थान–सस्थिता–उत्तानकम्= ऊर्ध्वमुख–विस्फारित यत् छत्र तस्य सस्थानमिव सस्थान तेन सस्थिता=युक्ता, 'सव्वज्जुण–

इ वा) लोकप्रतिबोधना, १२–(सव्व–पाण–भूय–जीव–सत्त–सुहावहा इ वा) सर्व-प्राणभूतजीवसत्वसुखावहा॥ सू० १४ ॥

'ईसीपब्भारा ण पुढवी' इत्यादि।

(ईसीपब्भारा ण पुढवी) यह इषत्प्राग्भारा नामकी पृथिवी (सेया) सफेद है। इसकी उज्ज्वलता (सखतल-विमल सोल्लिय मुणाल दगरय–तुपार -गोक्खीर हार–वण्णा) शख के तलभागके समान, शुभ्रपुष्पके समान, मृणालके समान, कमलके समान, पानीकी बिन्दुओं के समान, बर्फ के समान, दुग्ध के समान, एव मुक्ताहार के समान है। ये सब चीजें जिस प्रकार शुभ्र होती है उसी प्रकार यह भी शुभ्र है। (उत्ताणय–छत्त–सठाण–सठिया) शिर पर ताने हुए छत्र के समान इसका आकार है। (सव्वज्जुण–सुवण्णयमई

–भूय–जीव–सत्त–सुहावहा इ वा) सर्व प्राणु-भूत જીવ સત્વ સુખાવહા (સૂ० १०४)

'ईसीपब्भारा ण पुढवी' ઇત્યાદિ

(ईसीपब्भारा ण पुढवी) આ ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવી (सेया) સફેદ છે તેની ઉજ્જવળતા (सखतल–विमल–सोल्लिय–मुणाल–दगरय–तुसार–गोक्खीर हार–वण्णा) શખના તળીયાના ભાગ જેવી ઉજ્જવળ, શુભ્ર પુષ્પ સમાન, કમળના મૃણાલ જેવી, પાણીના બિન્દુઓના જેવી, બરફના જેવી, દૂધના જેવી, તેમજ મોતીના હાર જેવી ઉજ્જવળ છે આ બધી ચીજો જેવી શુભ્ર (ધોળી) હોય છે તેવીજ રીતે આ પણ શુભ્ર છે (उत्ताणय–छत्त–सठाण –सठिया) શિર ઉપર ઓઢેલા છત્ર સમાન તેનો આકાર છે (सव्वज्जुण–

लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पका णिक्ककडच्छाया समरीचिया सुप्पभा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ सू० १०५ ॥

सुवण्णायमई' सर्वार्जुनसुवर्णकमयी–सर्वेण=सर्वावयवावच्छेदेन अर्जुनसुवर्णकमयी=श्वेत काञ्चनमयी, तथा–'अच्छा' अच्छा आकाशस्फटिकवत्, 'सण्हा' श्लक्ष्णा=शुभपरमाणुस्कन्ध-रचिततया श्लक्ष्णा–सूक्ष्मतन्तुनिर्मितवस्त्रवत् मसृणा, 'लण्हा' श्लक्ष्णा–घुण्टितवस्त्रवत् मसृणा, 'लट्ठा' लष्टा=सुन्दराकृतिका, 'घट्ठा' घृष्टा=घृष्टेव–खरशाणया शोधितपाषाणवत्, 'मट्ठा' मृष्टा=मृष्टेव–कोमलशाणया शोधितपाषाणवत्, 'णीरया' नीरजा, 'णिम्मला' निर्मला, 'णिप्पका' निष्पङ्का=कर्दमरहिता 'णिक्ककडच्छाया' निष्कङ्कटच्छाया=आवरणरहिता 'समरीचिया' समरीचिका=किरणसमूहयुक्ता, 'सुप्पभा' सुप्रभा=शोभासम्पन्ना, 'पासाईया' प्रासादीया–प्रसाद =प्रमोद स एव प्रासाद , स प्रयोजन यस्या सा तथा, 'दरिसणिज्जा' दर्शनीया–दर्शनाय हिता, ता पश्यच्चक्षुर्न श्राम्यतीयर्थ, 'अभिरूवा' अभिरूपा=

अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पका णिक्कडच्छाया समरीचिया सुप्पभा पासादीया, दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा) तथा–यह सपूर्ण श्वेतकाचनमय है, आकाश एव स्फटिक के समान स्वच्छ है, शुद्रपरमाणुस्कन्धों से रचित होन के कारण सूक्ष्मततुओं से निर्मित वस्त्र के समान सक्ष्म है, घुटे हुए वस्त्र के समान चिकनी है, घृष्ट है–खर शाण से घिसे हुए पत्थर के जैसी है, मृष्ट है, अर्थात्–कोमलशाण से घिसे हुए पत्थर के समान चिकनी है। नीरज–निर्मल है। कर्दमरहित है। आवरणरहित है। किरणों के समुदाय से सुरम्य है। शोभासे मपन्न है। प्रमोद प्रदान करने वाली है। दर्शनीय है।

सुवण्णयमई अच्छा सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा णीरया णिम्मला णिप्पका णिक्कक-डच्छाया समरीचिया सुप्पभा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा) तथा એ સપૂર્ણ શ્વેત કાંચનમય છે, આકાશ તેમજ સ્ફટિકના સમાન સ્વચ્છ છે શુદ્ધ પરમાણુસ્કંધોથી નિર્મિત હોવાને કારણે સૂક્ષ્મતંતુઓથી નિર્મિત વસ્ત્ર સમાન સૂક્ષ્મ છે, ઘુટિત–માંડ વિગેરેથી ઘસાયેલા વસ્ત્રની માફક ચીકણી છે, ઘૃષ્ટ છે–ખરશાણથી ઘસાયેલા પત્થરના જેવી છે, મૃષ્ટ છે—અર્થાત્ કોમળશાણથી ઘસેલા પત્થરના જેવી ચીકણી છે, નીરજ–નિર્મળ છે, કર્દમ (કાદવ) થી રહિત છે, શોભા–સપન્ન છે, પ્રમોદ (આનંદ) આપવા વાળી છે, દર્શનીય છે, એને જોવાવાળાના નેત્ર એને જોતા જોતા ધરાતાજ નથી, એ

मूलम्—ईसीपब्भाराए णं पुढवीए सेयाए जोयणंमि लोगंते। तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया

कमनीया, 'पडिरूवा' प्रतिरूपा—दर्शने प्रतिक्षण नव नवमिव प्रतिभासमान रूप यस्या सा तथा ॥ सू० १०५ ॥

टीका—'ईसीपब्भाराए' इत्यादि। 'ईसीपब्भाराए ण' इषत्प्राग्भाराया =सिद्ध-शिलाया खलु 'पुढवीए सेयाए' पृथिव्या श्वेताया 'जोयणमि लोगते' योजने लोकान्त = योजनपरिमित क्षेत्रमुपरि गत्वा लोकान्तो वर्त्तते। अत्र योजनम्—उत्सेधाङ्गुलयोजन ग्राह्यम्, तदीयस्यैव हि क्रोशषड्भागस्य सत्रिभागत्रयस्त्रिंशदधिकधनु शतत्रयीप्रमाणत्वादिति। 'तस्स जोयणस्स' तस्य योजनस्य, 'जे से' य स 'उवरिल्ले' उपरितन 'गाउए' देशी योऽयशब्द क्रोशार्थे, स च द्विसहस्रधनु प्रमाण क्षेत्रम्, उक्त च—" चउहत्थ पुण धनुह दुन्नि सहस्साइ गाउय तेसिं " ॥ इति। 'तस्स ण' तस्य खलु 'गाउयस्स' क्रोशस्य, 'जे से उवरिल्ले' य स उपरितन 'छब्भाए' षड्भाग =षष्ठो भाग, 'तत्थ ण सिद्धा भगवतो

इसे देखने वालों के नेत्र इसे देखते २ थकते नहीं है। यह बडी ही कमनीय है। इसे ज्यों ज्यों देखा जाता है त्यों २ यह नवीन२ जैसी प्रतीत होती है ॥ सू० १०५ ॥

'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' इत्यादि।

इस (ईसीपब्भाराए ण पुढवीए सेयाए) शुभ्र इषत्प्राग्भारा पृथिवी से (जोयणमि) ऊपर १ योजन मे (लोगते) लोक का अत है। (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया अपज्जवसिया) उस योजनपरिमित लोक के अत में ३३३ धनुष और ३२ अगुल जितनी जगह रही है, उसमे अर्थात उस योजन के ऊपर के कोस के छठवे भाग मे सिद्ध भगवान्

બહુ જ કમનીય છે તેને જેમ જેમ જોવાય તેમ તેમ તે નવીન નવીન જેવી પ્રતીત થાય છે (સૂ૦ ૧૦૫)

'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' ઈત્યાદિ

આ (ईसीपब्भाराए ण पुढवीए सेयाए) શુભ્ર ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીથી (जोयणमि) ઉપર ૧ યોજનમા (लोगते) લોકનો અત છે (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया अपज्जवसिया चिट्ठति) તે યોજનપરિમિત લોકના અતમા ૩૩૩ ધનુષ અને ૩૨ આગળ જેટલી જગા રહી છે, તેમા અર્થાત્

अपज्जवसिया अणेगजाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण संसार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही–पवच अइक्कता सासयमणागयद्ध चिट्ठति ॥ सू० १०६ ॥

मूलम्—कहिं पडिहया सिद्धा ?, कहिं सिद्धा पडिट्ठिया ? कहिं बोदिं चइत्ता ण, कत्थ गतूण सिज्झइ ? ॥ सू० १०७ ॥

सादिया अपज्जवसिया' तत्र खलु सिद्धा भगवन्त सादिका अपर्यवसिता 'अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण' अनेक–जाति–जरा–मरण–योनि–वेदनम्–अनेकजातिजरा-मरणप्रधानयोनिषु वेदना यत्र स तथा त, 'ससार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही–पवच' ससार–कलङ्कलीभाव–पुनर्भव–गर्भवास–वसति–प्रपञ्च – ससारे कलङ्कलीभावेन =असमञ्जसत्वेन ये पुनर्भवा =पौन पुन्येन उत्पादा , गर्भवासवसतय =गर्भाश्रयनिवासाश्च तासा य प्रपञ्चो=विस्तर स तथा तम् 'अइक्कता' अतिक्रान्ता =निस्तीर्णा , 'सासय' शाश्वतम् 'अणागयद्ध' अनागताद्धा=भविष्यत्काल 'चिट्ठति' तिष्ठति ॥ सू० १०६ ॥

टीका—'कहिं पडिहया' इति । गौतम पृच्छति–'कहिं पडिहया सिद्धा' क्व प्रतिहता सिद्धा =सिद्धा कुत्र प्रतिरुद्धा , तथा 'कहिं सिद्धा पडिट्ठिया' क्व सिद्धा प्रति-

सादि–अपर्यवसित स्थिति म विराजमान हैं। (अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण ससार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही पवचमइक्कता) ये सिद्ध भगवान् अनेक जाति, जरा एव मरण की वेदना से, तथा असमजसपूर्ण जो बार बार जन्म लेना, गर्भ में वास करना आदि दु ख ह उनसे युक्त सासारिक प्रपचों से रहित होकर (सासयमणागयद्ध चिट्ठति) सदा शाश्वतिकरूप से वहाँ पर विराजते रहते है ॥ सू० १०६ ॥

ते योजननी उपरना कोशना छठ्ठा भागमा सिद्ध भगवान सादि–अपर्यवसित स्थितिमा विराजमान छे (अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण ससार–कलक लीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही–पवचमइक्कता) ओ सिद्ध भगवान अनेक जन्मो, जरा तेमज मरणनी वेदनाथी तथा असमजसपूर्ण जे वार वार जन्म लेवो, गर्भमा वास करवो–आदि दु ख छे तेनाथी युक्त सासारिक प्रपचोथी रहित थईने (सासयमणागयद्ध चिट्ठति) सदा शाश्वतिकरूपथी त्यांज विराजता रहे छे (सू० १०६)

मूलम्—ईसीपब्भाराए णं पुढवीए सेयाए जोयणंमि लोगंते। तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स णं गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ णं सिद्धा भगवंतो सादिया

कमनीया, 'पडिरूवा' प्रतिरूपा–द्रष्टॄणां प्रतिक्षण नव नवमिव प्रतिभासमान रूप यस्या सा तथा ॥ सू० १०५ ॥

टीका—'ईसीपब्भाराए' इत्यादि। 'ईसीपब्भराए ण' ईषत्प्राग्भाराया=सिद्धशिलाया खलु 'पुढवीए सेयाए' पृथिव्या श्वेताया 'जोयणमि लोगते' योजने लोकान्त=योजनपरिमित क्षेत्रमुपरि गत्वा लोकान्तो वर्त्तते। अत्र योजनम्–उत्सेधाङ्गुलयोजन ग्राह्यम्, तदीयस्यैव हि क्रोशषड्भागस्य सत्रिभागत्रयस्त्रिंशदधिकधनु शतत्रयीप्रमाणत्वादिति। 'तस्स जोयणस्स' तस्य योजनस्य, 'जे से' य स 'उवरिल्ले' उपरितन 'गाउए' देशीयोऽय शब्द क्रोशार्थे, स च द्विसहस्रधनु प्रमाणक्षेत्रम्, उक्त च–" चउहत्थ पुण धनुह दुन्नि सहस्साइ गाउय तेसिं " ॥ इति। 'तस्स ण' तस्य खलु 'गाउयस्स' क्रोशस्य, 'जे से उवरिल्ले' य स उपरितन 'छब्भाए' षड्भाग =षष्ठो भाग, 'तत्थ ण सिद्धा भगवतो

इसे देखने वालों के नेत्र इसे देखते २ थकते नहीं है। यह बडी ही कमनीय है। इसे ज्यों ज्यों देखा जाता है त्यों २ यह नवीन२ जैसी प्रतीत होती है ॥ सू० १०५ ॥

'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' इत्यादि।

इस (ईसीपब्भाराए ण पुढवीए सेयाए)शुभ्र ईषत्प्राग्भारा पृथिवी से (जोयणमि) ऊपर १ योजन मे (लोगते) लोक का अत है। (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया अपज्जवसिया) उस योजनपरिमित लोक के अत में ३३३ धनुष और ३२ अगुल जितनी जगह रही है, उसमे अर्थात उस योजन के ऊपर के कोस के छठे भाग मे सिद्ध भगवान्

બહુ જ કમનીય છે તેને જેમ જેમ જોવાય તેમ તેમ તે નવીન નવીન જેવી પ્રતીત થાય છે (સૂ૦ ૧૦૫)

'ईसीपब्भाराए ण पुढवीए' ઈત્યાદિ

આ (ईसीपब्भाराए ण पुढवीए सेयाए) શુભ્ર ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવીથી (जोयणमि) ઉપર ૧ યોજનમા (लोगते) લોકનો અત છે (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाउए, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छब्भागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया अपज्जवसिया चिट्ठति) તે યોજનપરિમિત લોકના અતમા ૩૩૩ ધનુષ અને ૩૨ આગળ જેટલી જગા રહી છે, તેમા અર્થાત્

अपज्जवसिया अणेगजाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण संसार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही–पवच अइक्कता सासयमणागयद्ध चिट्ठति ॥ सू० १०६ ॥

मूलम्—कहि पडिहया सिद्धा ?, कहिं सिद्धा पडिट्टिया ? कहिं बोंदि चइत्ता ण, कत्थ गतूण सिज्झइ ?॥ सू० १०७॥

सादिया अपज्जवसिया' तत्र खलु सिद्धा भगवन्त सादिका अपर्यवसिता **'अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण'** अनेक–जाति–जरा–मरण–योनि–वेदनम्–अनेकजातिजरामरणप्रधानयोनिषु वेदना यत्र स तथा त, **'ससार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही–पवच** ससार–कलङ्कलीभाव–पुनर्भव–गर्भवास–वसति–प्रपञ्च –ससारे कलङ्कलीभावेन =असमञ्जसत्वेन ये पुनर्भवा =पौन पुन्येन उत्पादा , गर्भवासवसतय =गर्भाश्रयनिवासाश्च तासा य प्रपञ्चो=विस्तर स तथा तम् **'अइक्कता'** अतिक्रान्ता =निस्तीर्णा , **'सासय'** शाश्वतम् **'अणागयद्ध'** अनागताद्धा=भविष्यत्काल **'चिट्ठति'** तिष्ठन्ति ॥ सू० १०६ ॥

टीका—'कहिं पडिहया' इति । गौतम पृच्छति–**'कहिं पडिहया सिद्धा'** क्व प्रतिहता सिद्धा =सिद्धा कुत्र प्रतिरुद्धा , तथा **'कहिं सिद्धा पडिट्ठिया'** क्व सिद्धा प्रति-

---

सादि–अपर्यवसित स्थिति मे विराजमान है। **(अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण ससार–कलकलीभाव–पुणब्भव–गब्भवास–वसही पवचमइक्कता)** ये सिद्ध भगवान् अनेक जाति, जरा एव मरण की वेदना से, तथा असमजसपूर्ण जो बार बार जन्म लेना, गर्भ में वास करना आदि दु ख हे उनसे युक्त सासारिक प्रपचों से रहित होकर **(सासयमणागयद्ध चिट्ठति)** सदा शाश्वतिकरूप से वहाँ पर विराजते रहते है ॥ सू० १०६ ॥

તે યોજનની ઉપરના કોસના છઠ્ઠા ભાગમા સિદ્ધ ભગવાન સાદિ–અપર્યવસિત સ્થિતિમા વિરાજમાન છે (अणेग–जाइ–जरा–मरण–जोणि–वेयण ससार–कलक लीभाव–पुणब्भव–गन्भवास–वसही–पवचमइक्कता) એ સિદ્ધ ભગવાન અનેક જન્મો, જરા તેમજ મરણની વેદનાથી તથા અસમજસપૂર્ણ જે વાર વાર જન્મ લેવો, ગર્ભમા વાસ કરવો–આદિ દુ ખ છે તેનાથી યુકત સાસારિક પ્રપચોથી રહિત થઈને (सासयमणागयद्ध चिट्ठति) સદા શાશ્વતિકરૂપથી ત્યાજ વિરાજતા રહે છે (સૂ૦ ૧૦૬)

मूलम्—अलोगे पडिहया सिद्धा, लोयग्गे य पडिट्ठिया।
इह बोंदि चइत्ता णं, तत्थ गतूण सिज्झइ ॥ सू० १०८ ॥

ष्ठिता=व्यवस्थिता ?, तथा–'कहिं बोंदिं चइत्ता ण' क्व शरीरं त्यक्त्वा खलु 'कत्थ गतूण' क्व गत्वा 'सिज्झइ' सिध्यन्ति ?। 'बोंदी' इति शरीरार्थको देशीशब्द । 'सिज्झइ' इत्यत्रार्षत्वाद् बहुत्वे एकवचम् ॥ सू० १०७ ॥

टीका—'अलोगे' इत्यादि। 'अलोगे' अलोके=अलोकाकाशास्तिकाये 'सिद्धा' सिद्धा 'पडिहया' प्रतिहता=प्रतिरुद्धा, तथा 'लोयग्गे य' लोकाग्रे=पञ्चास्तिकायलक्षण लोकशिरोभागे च 'पडिट्ठिया' प्रतिष्ठिता=अपुनरावृत्तिरूपेण व्यवस्थिता, तथा 'इह' इह

'कहि पडिहया सिद्धा' इत्यादि।

गौतम पूछते हे कि हे भदत ! (कहि पडिहया सिद्धा) सिद्ध भगवान किस स्थान पर अटके है ?, (कहिं सिद्धा पडिट्ठिया) वे कहा प्रतिष्ठित है ?, (कहिं बोंदिं चइत्ता ण) इस शरीर को छोडकर (कत्थ गतूण सिज्झइ) वे कहा जा कर सिद्ध होते है ? ॥ सू १०७ ॥

'अलोगे पडिहया' इत्यादि।

उत्तर—हे गोतम ! (अलोगे पडिहया सिद्धा लोयग्गे य पडिट्ठिया) सिद्ध भगवान् लोक के अग्रभाग मे रहते हे, इसलिये वे अलोक मे जाने से अटके हुए है। लोक के अग्रभाग मे उनकी स्थिति है। (इह बोंदिं चइत्ता ण) इस मनुष्यलोक में वे शरीर का

'कहिं पडिहया सिद्धा ?' ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! (कहि पडिहया सिद्धा) સિદ્ધ ભગવાન કયા સ્થાને અટકયા છે ?, (कहि सिद्धा पडिट्ठिया) તેઓ કયા પ્રતિષ્ઠિત છે ?, (कहिं बोंदिं चइत्ता ण, कत्थ गतूण सिज्झइ) આ શરીરને છોડીને તેઓ કયા જઈને સિદ્ધ થાય છે ? (સૂ૦ ૧૦૭)

'अलोगे पडिहया' ઇત્યાદિ

ઉત્તર–હે ગૌતમ ! (अलोगे पडिहया सिद्धा) સિદ્ધ ભગવાન લોકના અગ્રભાગમા રહે છે તેથી તેઓ અલોકમા જવાથી અટકેલા હોય છે (लोयग्गे य पडिट्ठिया) લોકના અગ્રભાગમા તેમની સ્થિતિ છે (इह बोंदिं चइत्ता ण) આ મનુષ્યલોકમા તેઓ શરીરનો પરિત્યાગ કરીને (तत्थ गतूण

मूलम्—जं संठाणं भवं, चयतस्स चरिमसमयंमि।
आसीय पएसघणं, त संठाणं तहि तस्स ॥ सू० १०९ ॥
मूलम्—दीह वा हस्सं वा, ज चरिमभवे हवेज्ज संठाण।
तत्तो तिभागहीण, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ सू० ११० ॥

मनुष्यक्षेत्रे 'बोंदिं' शरीर 'चइत्ता ण' त्यक्त्वा खलु 'तत्थ' तत्र=लोकाग्रे 'गतूण' गत्वा 'सिज्झइ' सिध्यन्ति ॥ सू १०८ ॥

टीका—'ज सठाण' इत्यादि। 'भव' भव=ससार 'चयतस्स' त्यजत सिद्धस्य 'चरिमसमयमि' चरमसमये=मोक्षगमनसमये 'इह तु' इह तु=मनुष्यक्षेत्रे तु 'ज सठाण' यत् सस्थानम् 'आसीय' आसीत्, 'त सठाण' तत् सस्थान 'तस्स' तस्य सिद्धस्य 'तहिं' तत्र सिद्धक्षेत्रे 'पएसघण' प्रदेशघन तृतीयभागेन रन्ध्रपूरणाद् भवति ॥ सू १०९ ॥

टीका—'दीह वा' इत्यादि। 'दीह वा' दीर्घ=पञ्चधनु शतमान वा, 'हस्स वा'

परित्याग करके (तत्थ गतूण सिज्झइ) सिद्धस्थान मे जाकर सिद्ध होते हे ॥ सू १०८ ॥

'ज सठाण' इत्यादि।

(भव चयतस्स) ससार का परित्याग करते हुए सिद्ध का (चरिमसमयमि) मोक्षगमन समय में (इह तु) इस मनुष्यक्षेत्र मे (ज सठाण) जो सस्थान था, (तस्स) उस सिद्धका (त सठाण) वह सस्थान (तहिं) उस सिद्ध क्षेत्र मे (पएसघण) कान, चक्षु आदि इन्द्रियों के रिक्त स्थान भर जाने के कारण प्रदेशघनरूप होता है ॥ सू १०९ ॥

'दीह वा हस्स वा' इत्यादि।

(दीह वा) चाहे सस्थान दीर्घ—५०० धनुप का हो, (हस्स वा) चाहे ह्रस्व—२हाथ

સિદ્ધ સ્થાનમા જઈને તેઓ સિદ્ધ થાય છે (સૂ ૧૦૮)

'ज सठाण' ઇત્યાદિ

(भव चयतस्स) સસારનો પરિત્યાગ કરતી વખતે સિદ્ધનુ (चरिमसमयसि) મોક્ષગમન સમયમા (इह तु) આ મનુષ્ય-ક્ષેત્રમા (ज सठाण) જે સસ્થાન હતુ, (तस्स) તે સિદ્ધનુ (त सठाण) તે સસ્થાન (तहि) તે સિદ્ધક્ષેત્રમા (पएसघण) કાન, આખ આદિ ઇંદ્રિયોના રિક્ત સ્થાનો પરિપૂર્ણ થવાને કારણે પ્રદેશઘનરૂપ થાય છે (સૂ ૧૦૯)

'दीह वा हस्स वा' ઈત્યાદિ

(दीह वा) ચાહે સસ્થાન દીર્ઘ (લાબુ)-૫૦૦ ધનુપનુ હોય, (हस्स वा)

मूलम्—तिण्णि सया तेत्तीसा, धणुत्तिभागो य होइ बोद्धव्वो।
एसा खलु सिद्धाण, उक्कोसोगाहणा भणिया॥ सू० १११ ॥

ह्रस्व वा=ह्रस्तद्वयमान वा, वा शब्दा मध्यम वापि भात्रा 'ज चरिमभवे सठाण हवेज्ज' यच्चरमभवे सस्थान भवेत् 'तत्तो' तत =तस्मात्, 'तिभागहीण' त्रिभागहीन=त्रिभागेन—तृतीयभागेन रध्रपूरणात् त्रिभागहीन यथा स्यात्तथा 'सिद्धाणोगाहणा' सिद्धानामवगाहना 'भणिया' भणिता=कथिता जिनैरिति शेष ॥ सू. ११० ॥

टीका—'तिण्णि' इत्यादि । 'तिण्णि सया तेत्तीसा' त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिशद्धनूंषि, तथा 'धणुत्तिभागो य' धनुस्त्रिभागश्च—धनुष =एकस्य धनुपस्त्रिभाग =तृतीयो भाग - द्वात्रिंशदङ्गुलानि,तेन त्रयस्त्रिंशदधिकशतत्रय-३३३-धनूंषि द्वात्रिंशदङ्गुलानि चेत्यर्थ , अय सिद्धानामुत्कर्षतोऽवगाहनाप्रमाणो 'बोद्धव्वो' बोद्धव्यो=ज्ञातव्यो भवति । अमुमेवार्थमाह 'एसा खलु सिद्धाण उक्कोसोगाहणा भणिया' एषा खलु सिद्धानाम् उत्कर्षाऽवगाहना भणितेति। इयमवगाहना पञ्चधनुश्शतप्रमाणशरीराणा भवतीति बोध्यम् ॥ सू० १११ ॥

का हो,अथवा मध्य—अवगाहना के विकल्पों वाला हो, (ज चरिमभवे हवेज्ज सठाण) अन्तिम भव—समय में जैसी अवगाहनावाला शरीर होगा, (तत्तो तिभागहीण सिद्धाणोगाहणा भणिया) उससे तृतीय भाग—हीन अवगाहना सिद्धों की सिद्धिगति में होती है ॥सू ११० ॥

'तिण्णि सया तेत्तीसा' इत्यादि ।

(तिण्णि सया तेत्तीसा) तीन सौ तेतीस धनुष, तथा (धणुत्तिभागो य होइ बोद्धव्वो) एक धनुष का तीसरा भाग, अर्थात् ३२ अगुल, (एसा खलु सिद्धाण उक्कोसोगाहणा भणिया) इतनी उत्कृष्ट अवगाहना सिद्ध भगवान् की जानना चाहिये। यह अवगाहना, जिनका शरीर ५०० धनुष का होता है उनकी अपेक्षा कही गई है ॥ सू. १११ ॥

ચાહે હ્રસ્વ—હ્રુ—૨ હાથનુ હોય, અથવા મધ્ય અવગાહનાના વિકલ્પોવાળુ હોય, (ज चरिमभवे हवेज्ज सठाण) અતિમ ભવ—સમયમા જેવી અવગાહનાવાળુ શરીર હશે (तत्तो तिभागहीण सिद्धाणोगाहणा भणिया) તેનાથી ત્રીજા ભાગની ઓછી અવગાહના સિદ્ધોની સિદ્ધિગતિમા હોય છે (સૂ ૧૧૦)

'तिण्णिसया तेत्तीसा' ઈત્યાદિ

(तिण्णि सया तेत्तीसा) ત્રણસો તેત્રીસ ધનુષ, તથા (धणुत्तिभागो य होइ बोद्धव्वो) એક ધનુષનો ત્રીજો ભાગ, અર્થાત્ ૩૨ આગળ, (एसा खलु सिद्धाण उक्कोसोगाहणा भणिया) એટલી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સિદ્ધ ભગવાનની જાણવી

मूलम्—चत्तारि य रयणीओ, रयणितिभागूणिया य बोद्धव्वा ।
एसा खलु सिद्धाण, मज्झिमओगाहणा भणिया॥ सू० ११२॥

मूलम्—एक्का य होइ रयणी साहीया अंगुलाइ अट्ठ भवे ।
एसा खलु सिद्धाणं, जहण्णओगाहणा भणिया॥ सू० ११३ ॥

टीका—'चत्तारि' इत्यादि । 'चत्तारि य रयणीओ' चतस्रश्च रत्नय , 'रयणितिभागूणिया य' रत्नित्रिभागोनिका च सिद्धाना मध्यमाऽवगाहना 'बोद्धव्वा' बोद्धव्या । अमुमेवार्थमाह— 'एसा खलु सिद्धाण मज्झिमओगाहणा भणिया' एषा खलु सिद्धाना मध्यमाऽवगाहना भणिता । षोडशाङ्गुलाधिकचतुर्हस्तप्रमाणा सिद्धाना मध्यमावगाहनेत्यर्थ । इय सप्तहस्तप्रमाणशरीरधारिणा सिद्धानाम् ॥ सू० ११२ ॥

टीका—'एक्का' इत्यादि । सिद्धाना जघन्याऽवगाहनायाम् 'एक्का च होइ

'चत्तरि य रयणीओ' इत्यादि ।

(चत्तारि य रयणीओ) चार हाथ और (रयणितिभागूणिया य बोद्धव्वा) एक हाथ का तीसरा भाग, अर्थात् १६ अगुल की मध्यम अवगाहना होता है । (एसा खलु सिद्धाण मज्झिमओगाहणा भणिया) सिद्धों का यह मध्यम अवगाहना ७ हाथ शरीरवालों का अपेक्षा से जाननी चाहिये ॥ सू ११२ ॥

'एक्का च होइ रयणी' इत्यादि ।

(एक्का च होइ रयणी साहीया अगुलाइ अट्ठ भवे) कुछ अधिक एक हाथ,

આ અવગાહના, જેનુ શરીર ૫૦૦ ધનુષનુ હોય છે તેની અપેક્ષાએ કહેલી છે (સૂ ૧૧૧)

'चत्तारि य रयणीओ' ઇત્યાદિ

(चत्तारि य रयणीओ) ચાર હાથ અને (रयणितिभागूणिया य बोद्धव्वा) ૧ હાથનો ત્રીજો ભાગ, અર્થાત્ ૧૬ આગળની મધ્યમ અવગાહના હોય છે (एसा खलु सिद्धाण मज्झिम-ओगाहणा भणिया) સિદ્ધોની આ મધ્યમ અવગાહના ૭ હાથ શરીરવાળાની અપેક્ષાથી જાણવી જોઈએ (સૂ૦ ૧૧૨)

' एक्का च होइ रयणी ' ઇત્યાદિ

(एक्का च होइ रयणी साहीया अगुलाइ अट्ठ भवे) એક હાથથી થોડી

रयणी साहीया' एका च भवति रत्नि साधिका। कियता समागताधिका भवतीत्याह-'**अगुलाइ'** इत्यादि। '**अगुलाइ अट्ठ भवे'** अङ्गुलानि अष्ट भवन्ति। अष्टाङ्गुलाधिकैक हस्तप्रमाणा सिद्धाना जघन्यावगाहना भवतीत्यर्थः। अमुमेवार्थमाह-'**एसा खलु सिद्धाण जहण्णओगाहणा भणिया'** एषा खलु सिद्धाना जघन्यावगाहना भणितेति। इय द्विहस्तप्रमाणशरीराणाम्। इय त्रिविधाऽप्यवगाहना शरीरोर्ध्वमानमाश्रित्य गृह्यते, अन्यथोपविष्टाना सिध्यता मान विसदृशमपि भवेत्। नन्वेवमूर्ध्वमानाङ्गीकारे नाभिकुलकरस्य भार्याया मरुदेव्याः कथ सिद्धिस्थानप्राप्ति, नाभिकुलकरो हि पञ्चविंशत्यधिक पञ्चशतधनुःप्रमाण आसीत्, तद्भार्याऽपि मरुदेवी तत्प्रमाणैव, तथाचोक्तम्-"**सघयण सठाण उच्चत्त चेव कुलगरेहिं सम**" इति। अतस्तदवगाहना उत्कृष्टावगाहनातोऽधिकतरा?,

अर्थात् एक हाथ ८ अगुल, (**एसा खलु सिद्धाण जहण्णओगाहणा भणिया**) यह जघन्य अवगाहना सिद्ध भगवान् की जाननी चाहिये। यह अवगाहना २ हाथ की अवगाहनावाले जीवों की अपेक्षा कही गइ समझना चाहिये। यह तीनों प्रकार की अवगाहना शरीर की ऊँचाइ की अपेक्षा कही गइ है। बैठकर सिद्ध होने वालों का मान तो विसदृश भी होना चाहिये। **प्रश्न**-इस तरह ऊर्ध्वमान को आश्रित करने पर नाभिकुलकर की भार्या मरुदेवी को सिद्धिस्थान की प्राप्ति कैसे हो सकती है, क्यों कि नाभिकुलकर ५२५ धनुष प्रमाण अवगाहनावाले थे तो उनकी धर्मपत्नी भी उतना ही अवगाहनावाली होगी। क्यों कि ऐसा कहा है कि संहनन और संस्थान कुलकरों की महिलाओं का कुलकरों के समान होता है। इसलिये उनकी अवगाहना उत्कृष्ट अवगाहना से अधिकतर हो जाती है? **उत्तर**-प्रश्न ठीक है, परतु इसका समाधान इस प्रकार है, यद्यपि कुलकर जैसी उच्चता उनकी पत्नियों में

વધારે, અર્થાત્ એક હાથ ૮ આગળ, (एसा खलु सिद्धाण जहण्णओगाहणा भणिया) સિદ્ધ ભગવાનની આ જઘન્ય અવગાહના જાણવી આ અવગાહના ૨ હાથની અવગાહનાવાળા જીવોની અપેક્ષાએ કહેલી છે એમ સમજવુ એ ત્રણેય પ્રકારની અવગાહના શરીરની ઉચાઈની અપેક્ષાએ કહેલી છે નહિ તો બેસીને સિદ્ધ થવાવાળાઓનુ માન (પ્રમાણ) વિસદશ (જુદુ) પણ હોવુ જોઈએ પ્રશ્ન—આ રીતે ઉર્ધ્વ (ઉચા) માનને આશ્રિત કરવાથી નાભિકુલકરના ધર્મપત્ની મરુદેવીને સિદ્ધિસ્થાનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થઈ શકે?, કેમ કે નાભિકુલકર ૫૨૫ ધનુષ્યપ્રમાણ અવગાહનાવાળા હતા તો, તેમના ધર્મપત્ની પણ એટલી જ અવગાહનાવાળી હશે કેમકે એમ કહ્યુ છે કે કુલકરોની મહિલાઓનુ સહનન અને સસ્થાન કુલકરોના સમાન હોય છે આથી તેમની અવગાહના, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી વધારે થઈ જાય છે ઉત્તર-પ્રશ્ન ઠીક છે, પરતુ તેનુ સમાધાન આ પ્રકારે છે, જોકે કુલકર જેવી ઉચ્ચતા તેમની પત્ની

मूलम्—ओगाहणाए सिद्धा, भवत्तिभागेण होंति परिहीणा।
संठाणमणित्थत्थ, जरामरणविप्पमुक्काण ॥ सू० ११४ ॥
जत्थ य एगो सिद्धो, तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का।

अत्रोच्यते—यद्यपि कुलकरतुल्यमुच्चत्व तपनानामित्युक्त, तथापि पञ्चशतधनुमानता तस्या वार्द्धक्येन शरीरसंकोचात् सञ्जातेति नास्ति विरोध ॥ सू० ११३ ॥

टीका—'ओगाहणाए' इत्यादि। 'ओगाहणाए' अवगाहनया=स्वावगाहनया 'सिद्धा' सिद्धा, 'भवत्तिभागेण' भवत्रिभागेन—भवस्य=चरमभवशरीरस्य—चरमशरीरसम्बन्धिन्या अवगाहनाया, त्रिभागेन=तृतीयभागेन 'परिहीणा' परिहीना 'होंति' भवन्ति। तेषा 'जरामरणविप्पमुक्काण' जरामरणविप्रमुक्ताना सिद्धानाम् 'अणित्थत्थं' अनित्थस्थम्—अमुना प्रकारेणेती थम्, तत्र तिष्ठतीति—इत्थस्थम्, न इत्थस्थम्—अनित्थस्थम्—न केनचित्परिमण्डलादिलौकिकसस्थानेन स्थित 'सठाण' सस्थान भवति ॥ सू० ११४ ॥

टीका—तत्र सिद्धक्षेत्रे सिद्धा देशभेदेन उतैकस्मिन् देशे तिष्ठन्तीत्याशङ्कायामाह—'जत्थ' इति। 'जत्थ य' यत्र च=यत्रैव देशे, 'एगो सिद्धो' एक सिद्धस्तिष्ठति,

होता है तो भी उनमें ५०० धनुष—प्रमाणता उनकी वृद्ध अवस्था में शरीरके सकोच से घटित हो जाती है। अत कोइ विरोध नहीं है ॥ सू ११३ ॥

'ओगाहणाए सिद्धा' इत्यादि।

(**ओगाहणाए सिद्धा भवत्तिभागेण होंति परीहीणा**) सिद्ध अपने अतिमशरीर—सबंधी अवगाहना के तृतीय भाग से हीन अवगाहनावाले होते हे। (**सठाणमणित्थत्थ जरामरणविप्पमुक्काण**) उनका आकार किसी परिमडल आदि लौकिक आकार से स्थित नहीं है, वे जन्म, जरा एव मरण से सदा के लिये रहित हो जाते हे ॥ सू ११४ ॥

ઓમા હોય છે તો પણ તેઓમા ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણતા તેમની વૃદ્ધાવસ્થામા શરીરના સ કોચાવાથી ઘટીને થઈ જાય છે તેથી કોઇ વિરોધ નથી (સૂ૦ ૧૧૩)

'ओगाहणाए सिद्धा' ઇત્યાદિ

(ओगाहणाए सिद्धा भवत्तिभागेण होंति परिहीणा) સિદ્ધ પોતાની અવગાહનાથી અ તિમશરીરસ બધી અવગાહનાના ત્રીજા ભાગથી ઓછા થાય છે (सठाणमणित्थत्थ जरामरणविप्पमुक्काण) તેમનો આકાર કોઈ પરિમ ડલ આદિ લૌકિક આકારથી સ્થિત નથી તેઓ જન્મ, જરા તેમજ મરણથી સદાયને માટે રહિત થઇ જાય છે (સૂ૦ ૧૧૪)

अण्णोण्णसमोगाढा, पुट्टा सव्वे य लोगते ॥ सू० १५१ ॥
मूलम्—फुसइ अणते सिद्धे, सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो।

'तत्थ' तत्र देशे 'अणता' अनन्ता—अविद्यमानोऽन्तो येषां तेऽनन्ता, 'भवक्खयविमुक्का' भवक्षयविमुक्ता—भवक्षये सति विप्रमुक्ता, अनेन स्वेच्छयाऽवतरणशक्तिमसिद्धव्यवच्छेदमाह। 'अण्णोण्णसमोगाढा' अन्योऽन्यसमवगाढा =परस्परसम्यक् अवगाढा—धर्मास्तिकायादिवत् समिलिता, 'सव्वे य' सर्वे च 'लोगते' लोकान्ते =लोकाग्रभागे अलोकेन 'पुट्टा' स्पृष्टा =संलग्ना, प्रतिरुद्धत्वात्, तत्र धर्मास्तिकायाभावादिति। अत एव—'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इत्युक्तम् ॥ सू० ११५ ॥

टीका—'फुसइ' इत्यादि। 'सिद्धे' सिद्ध =एक सिद्ध 'णियमसा' नियमन

'जत्थ य एगो सिद्धो' इत्यादि।

(जत्थ य एगो सिद्धो) जिस सिद्धक्षेत्र मे एक सिद्ध भगवान विराजते हैं, (तत्थ अणता) उसी सिद्धक्षेत्र मे अनत सिद्ध विराजमान रहते है। (भवक्खयविमुक्का) उनके भवका क्षय सर्वथा हो चुका है। (अण्णोण्णसमोगाढा पुट्टा) जिस प्रकार एक ही स्थान पर धर्मादिक द्रव्य परस्पर अवगाढरूप में स्थित होकर रहते हैं उसी प्रकार ये सिद्ध आत्मा भी एक ही स्थान पर परस्पर मे अवगाढरूप से रहते हैं। फिर भी अपने २ चैतन्यस्वरूप का परित्याग नहीं करते है। (सव्वे य लोगते) धर्मास्तिकायका अभाव होने से ये लोक के अग्रभाग में स्पृष्ट रहते है॥ सू ११५ ॥

'फुसइ अणते सिद्धे' इत्यादि।

(फुसइ अणते सिद्धे सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो) एक सिद्ध

'जत्थ य एगो सिद्धो' ઈત્યાદિ

(जत्थ य एगो सिद्धो) જે સિદ્ધક્ષેત્રમા એક સિદ્ધ ભગવાન બિરાજે છે, (तत्थ अणता) તેજ સિદ્ધક્ષેત્રમા અનત સિદ્ધ વિરાજમાન હોય છે (भवक्खयविमुक्का) તેમના ભવનો ક્ષય સર્વથા થઇ ચૂકયો છે (अण्णोण्ण समोगाढा पुट्टा) જે પ્રકારે એક જ સ્થાન પર ધર્માદિક દ્રવ્ય પરસ્પર અવગાઢરૂપમા સ્થિત થઈ રહે છે તેજ પ્રકારે તે સિદ્ધ આત્મા પણ એકજ સ્થાન પર પરસ્પરમા અવગાઢરૂપથી રહે છે છતા પણ પોતપોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપના પરિત્યાગ કરતા નથી ધર્માસ્તિકાયનો અભાવ હોવાથી તેઓ લોકના અગ્રભાગમા સ્પૃષ્ટ (લાગી) રહે છે (સૂ ૧૧૫)

'फुसइ अणते सिद्धे' ઈત્યાદિ

(फुसइ अणते सिद्धे सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो) એક સિદ્ધ ભગવાન

ते वि असंखेज्जगुणा, देसपएसेहिं जे पुट्ठा ॥सू०॥ ११६ ॥

'सव्वपएसेहिं' सर्वप्रदेशैः=आत्मनोऽसंख्यातप्रदेशैः, 'अणते सिद्धे' अनन्तान् सिद्धान् 'फुसइ' स्पृशति । तथा 'ते वि' तेऽपि=ते सर्वे सिद्धा अपि 'असंखेज्जगुणा' असंख्येय-गुणा वर्तन्ते, 'जे' ये सिद्धा 'देसपएसेहिं' देशप्रदेशैः देशैः=असंख्यातदेशैः प्रदेशैः=असंख्यात-प्रदेशैश्च 'पुट्ठा' स्पृष्टाः । तेषां सर्वेषां सिद्धानां प्रत्येकं स्वस्वव्यतिरिक्तसिद्धैरसंख्यातदेश-प्रदेशवृद्धिसमिलितत्वेन गुणितत्वमङ्गीकृत्य "असंख्येयगुणा" इत्युक्तम् । अयं भावः—सर्वात्म-प्रदेशैस्तावदनन्ताः सिद्धाः स्पृष्टाः, एकसिद्धाऽवगाहनायामनन्तानामवगाढत्वात् । तथैकैक-देशेनाऽप्यनन्ता, एवमेकैकप्रदेशेनाप्यनन्ता एव । तत्र देशो—द्व्यादिप्रदेशसमुदायः, प्रदे-शस्तु—निर्विभागोऽंश इति । एकैकसिद्धश्चाऽसंख्येयदेशप्रदेशात्मकः, ततश्च मूलाऽनन्तकेऽ-संख्येयैर्देशाऽनन्तकैरसंख्येयैरेव च प्रदेशाऽनन्तकैर्गुणिते यावती संख्या भवेत् सा केवलिगम्यैवेति ॥ सू० ११६ ॥

भगवान् नियम से आत्मा के असंख्यातप्रदेशों द्वारा अनंत सिद्धों का स्पर्श करते हैं और (ते वि असंखेज्जगुणा) वे सब सिद्ध असंख्यातप्रदेशों से स्थित है। (देसपएसेहिं जे पुट्ठा) देश से एवं प्रदेशों से भी वे सिद्ध असंख्यातगुणित हे । मतलब इसका यह है कि समस्त आत्मप्रदेशों से वे अनंत सिद्ध स्पृष्ट है । एक सिद्ध की आत्मा में अनंत सिद्धो की अवगाहना होने से, तथा एक एक देश से, एवं प्रदेश से व सिद्ध अनंत हे । द्व्यादिक प्रदेश के समुदाय का नाम देश, एवं अविभागी अंश का नाम प्रदेश है । एक एक सिद्ध असं-ख्यात देश और प्रदेशात्मक है । इसलिये मूल अनंत को असंख्यात एवं अनंत देश और प्रदेशो से गुणा करने पर कितनी राशि होगी यह बात सिर्फ केवली भगवान् द्वारा ही जानी जा सकती है ॥ सू० ११६ ॥

નિયમથી આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશો દ્વારા અનંત સિદ્ધોનો સ્પર્શ કરે છે, અને (ते वि असंखेज्जगुणा) તે બધા સિદ્ધ અસંખ્યાત પ્રદેશોથી સંસ્થિત છે (देसपएसेहिं जे पुट्ठा) દેશથી તેમજ પ્રદેશોથી પણ તે સિદ્ધો અસંખ્યાત ગણો છે એની મતલબ એવી છે કે સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી તે અનંત સિદ્ધો સ્પર્શાયેલા છે એક સિદ્ધના આત્મામાં અનંત સિદ્ધોની અવગાહના હોવાથી, તથા એક એક દેશથી, તેમજ પ્રદેશથી તે સિદ્ધો અનંત છે દ્વિ-આદિક પ્રદેશના સમુદાયનું નામ દેશ, તેમજ અવિભાગી અંશનું નામ પ્રદેશ છે એક એક સિદ્ધ અસંખ્યાત દેશ અને પ્રદેશાત્મક છે તે માટે મૂલ અનંતને અસંખ્યાત તેમજ અનંત દેશ તથા પ્રદેશોથી ગુણાકાર કરવાથી કેટલી રાશિ (જથ્થા) થશે તે વાત તો માત્ર કેવળી ભગવાન દ્વારાજ જાણી શકાય છે (સૂ૦ ૧૧૬)

मूलम्—असरीरा जीवघणा, उवउत्ता दसणे य णाणे य।
सागारमणागार, लक्खणमेय तु सिद्धाण ॥ सू० ११७ ॥
मूलम्—केवलणाणुवउत्ता, जाणति सव्वभावगुणभावे ।
पासति सव्वओ खलु, केवलदिट्ठीहि णताहिं ॥ सू० ११८ ॥

टीका—'असरीरा' इत्यादि। अशरीरा जीवधना उपयुक्ता दर्शने च ज्ञाने च। साकारमनाकार लक्षणमेतत्तु सिद्धानाम्॥ एतेषा पदाना व्याख्याऽस्यैवागमस्य उत्तरार्द्धे त्रिसप्ततितमसङ्ख्याके सूत्रे पूर्वमुक्ता ॥ सू ११७ ॥

टीका—यदुक्तम्-'उवउत्ता दसणे य णाणे य' इति, तत्र ज्ञानदर्शनयो सर्वविषयतामुपदर्शयन्नाह-'केवलणाणुवउत्ता' इत्यादि। 'केवलणाणुवउत्ता' केवल-

'असरीरा जीवघणा' इत्यादि।

(असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे य णाणे य) सिद्धों का लक्षणनिर्देश इस सूत्र मे कहा गया है। औदारिक आदि शरीर से रहित एव घनरूप आत्मप्रदेशवाले वे सिद्ध भगवान् केवलज्ञान एव केवलदर्शन से सदा उपयुक्त है। (सागारमणागार) केवल ज्ञान की अपेक्षा वे साकार उपयोग से युक्त हैं, एव केवल दर्शन की अपेक्षा निराकारस्व रूप दर्शन से युक्त हैं। (लक्खणमेय तु सिद्धाण) यही सिद्धों का लक्षण है॥ सू ११७ ॥

'केवलणाणुवउत्ता' इत्यादि।

(केवलणाणुवउत्ता जाणति सव्वभावगुणभावे) केवलज्ञानरूप उपयोग से युक्त वे सिद्ध भगवान् समस्त वस्तुओं के अनतगुण, एव उनकी अनतपर्यायो को युगपत् जानते

'असरीरा जीवघणा' ઇત્યાદિ

(असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे य णाणे य) સિદ્ધોના લક્ષણનો નિર્દેશ આ સૂત્રમા કહેવામા આવ્યો છે ઔદારિક આદિ શરીરથી રહિત તેમજ, ઘનરૂપ આત્મપ્રદેશવાળા તે સિદ્ધ ભગવાન્ કેવળજ્ઞાન તેમજ કેવળદર્શનથી સદા ઉપયુક્ત છે (सागारमणागार) કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ તેઓ સાકાર ઉપયોગથી યુક્ત છે, તેમજ કેવળદર્શનની અપેક્ષાએ નિરાકારસ્વરૂપ દર્શનથી યુક્ત છે (लक्खणमेय तु सिद्धाण) આ જ સિદ્ધોના લક્ષણ છે (સૂ ૧૧૭)

'केवलणाणुवउत्ता' ઇત્યાદિ

(केवलणाणुवउत्ता जाणति सव्वभावगुणभावे) કેવળજ્ઞાનરૂપ ઉપયોગથી

मूलम्—ण वि अत्थि माणुसाणं,तं सोक्खं ण वि य सव्वदेवाणं। जं सिद्धाण सोक्खं, अव्वाबाहं उवगयाणं ॥सू० ११९ ॥

ज्ञानोपयुक्ता सन्तस्ते सिद्धा 'सव्वभावगुणभावे' सर्वभावगुणभावान्=समस्तवस्तुगुणपर्यायान् 'जाणंति' जानन्ति, तत्र-गुणा -सहवर्तिनः, पर्यायास्तु-क्रमवर्तिन इति । तथा 'णंताहिं' अनन्ताभिः 'केवलदिट्ठीहिं' केवलदृष्टिभिः, अनन्तैः केवलदर्शनैरित्यर्थः, 'सव्वओ' सर्वतः सर्वभावान् खलु=निश्चयेन 'पासंति' पश्यन्ति ॥ सू० ११७ ॥

टीका—सिद्धानां सुखं वर्णयति-'ण वि' इत्यादि। 'अव्वाबाहं' अव्याबाधं=सकलदुःखवर्जितं मोक्षस्थानम् 'उवगयाणं' उपगतानां=प्राप्तानां, 'सिद्धाणं' सिद्धानाम् 'जं' यत् 'सोक्खं' सौख्यम् 'अत्थि' अस्ति, 'तं' तत् 'सोक्खं' सौख्यं 'ण वि माणुसाणं' नापि मनुष्याणामस्ति, 'ण वि य सव्वदेवाणं' नापि च सर्वदेवानाम् ॥ सू० ११९ ॥

है। (पासंति सव्वओ खलु केवलदिट्ठीहिं णंताहिं) अनंतकेवलदृष्टिस्वरूप अनंतदर्शन से युक्त वे सिद्ध भगवान्, युगपत् समस्त भावों को उनकी गुणपर्यायों सहित देखते हैं। वस्तु में त्रिकाल उसके साथ रहने वाले गुण होते हैं। एवं क्रमवर्ती पर्याय होती है॥ सू० ११७ ॥

'णवि अत्थि' इत्यादि ।

(जं सिद्धाण सोक्खं अव्वाबाहं उवगयाणं) सकल दुःखों से वर्जित ऐसे मोक्षस्थान में प्राप्त हुए सिद्धों को जो सुख है, (ण वि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं ण वि य सव्वदेवाणं) वह सुख त्रैलोक्य में न तो मनुष्य को है, और न सर्व देवों को है ॥ सू० ११९ ॥

युक्त ते सिद्ध भगवान् समस्त वस्तुओना अनंतगुण, तेमज तेमनी अनंत पर्यायोने एकीसाथे जाणे छे (पासंति सव्वओ खलु केवलदिट्ठीहिं णंताहिं) अनंत केवळदृष्टिस्वरूप अनंतदर्शनथी युक्त ते सिद्ध भगवान एकीसाथे समस्त भावोने तेमनी गुण-पर्यायो-सहित जुए छे. वस्तुमां त्रिकाळ तेनी साथे रहेवावाळा गुण होय छे, तेमज क्रमवर्ती पर्याय होय छे (सू. ११८)

'णवि अत्थि' ईत्यादि

(जं सिद्धाण सोक्खं अव्वाबाहं उवगयाणं) सकल दुःखोथी वर्जित एवा मोक्षस्थान प्राप्त करेला सिद्धोने जे सुख छे, (ण वि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं ण वि य सव्वदेवाणं) ते सुख त्रण लोकमांय नथी कोई मनुष्यने के नथी सर्व देवोने होतुं (सू. ११९)

मूलम्—जं देवाणं सोक्खं, सव्वद्धापिंडियं अणंतगुणं।
ण य पावइ मुत्तिसुहं, णंतेहिं वग्गवग्गेहिं ॥ सू० १२० ॥

टीका—कस्मादेव सुखं भवतीत्यत आह—'जं देवाणं' इत्यादि। 'जं' यद् 'देवाणं' देवानाम्=अनुत्तरसुरान्तानां 'सोक्खं' सौख्यं=त्रैकालिकसुखं, तदपि 'सव्वद्धापिंडियं' सर्वाद्धापिण्डितम्—सर्वाऽद्धया=अतीताऽनागतवर्तमानकालेन पिण्डितम्=गुणितं, तथा 'अणंतगुणं' अनन्तगुणमिति, तदेव प्रमाणं किलाऽसत्कल्पनया एकैकाऽऽकाशप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकललोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणेनाऽनन्तं भवति, एवंभूतं देवसुखं 'ण य पावइ मुत्तिसुहं' न च प्राप्नोति मुक्तिसुखं=नैव मुक्तिसुखसमानतां लभते, अनन्ताऽनन्तत्वात् सिद्धसुखस्य। किंविधं देवसुखमित्याह—'णंतेहिं वग्गवग्गेहिं' अनन्तैर्वर्ग-

'जं देवाणं सोक्खं' इत्यादि।

(जं देवाणं सोक्खं सव्वद्धापिंडियं अणंतगुणं) जो सर्व देवों का त्रैकालिक सुख है उसे अनन्तगुणा किया जाय तो भी वह (ण य पावइ मुत्तिसुहं णंतेहिं वग्गवग्गेहिं) सिद्ध भगवान् के एक क्षणोद्भव सुख की बराबरी नहीं कर सकता है। इसे यों समझना चाहिये कि सर्वदेवों का त्रैकालिक सुख एक २ आकाश के–प्रदेश पर स्थापित करते २ आकाश के अनंत प्रदेश उस सुख से जब भर जाये तब उन समस्त–प्रदेशस्थ सुखों का परस्पर में गुणा करो। इस प्रकार वह देवसुख अनंतगुणित हो जाता है। यह अनंतगुणित सुख भी सिद्धों के एक क्षण मे होनेवाले सुख की समता नहीं कर सकता। कारण कि उनका सुख अनंतानंत है। देवों का सुख अनंतवर्गों से वर्गित बतलाया गया है। वर्ग

'जं देवाणं सोक्खं' ઈત્યાદિ

(जं देवाणं सोक्खं सव्वद्धापिंडियं अणंतगुणं) જે સર્વ દેવોનું ત્રણ કાળનું સુખ છે તેને અનંતગણું કરવામાં આવે તો પણ તે, (ण य पावइ मुत्तिसुहं णंतेहिं वग्गवग्गेहिं) સિદ્ધ ભગવાનના એક ક્ષણથી ઉત્પન્ન થતા સુખની બરાબરી કરી શકતું નથી. આથી એમ સમજવું જોઈએ કે સર્વદેવોનું ત્રણ કાળનું સુખ એક એક આકાશના પ્રદેશ ઉપર સ્થાપિત કરો એ રીતે સ્થાપિત કરતા કરતા આકાશના અનંત પ્રદેશ તે સુખથી જ્યારે ભરાઈ જાય ત્યારે તે સમસ્ત પ્રદેશમાં રહેલા સુખોનો પરસ્પરમાં ગુણાકાર કરો. એ પ્રકારે તે દેવસુખ અનંતગણું થઈ જાય છે આ અનંતગણું સુખ પણ સિદ્ધોના એકક્ષણમાં થવાવાળા સુખની બરાબરી કરી શકતા નથી કારણ કે તેમના સુખ અનંતાનંત છે દેવોના સુખ અનંત વર્ગોથી વર્ગિત બતાવ્યા

**मूलम्–सिद्धस्स सुहो रासी, सव्वद्धापिंडिओ जइ हवेज्जा।
सोऽणतवग्गभइओ, सव्वागासे ण माएज्जा ॥ सू० १२१ ॥**

वर्गे =अन तैरपि वर्गवर्गे , तत्र तद्गुणो वर्गो, यथा द्वयार्वर्गश्चवार , तस्यापि वगा वर्गवर्गो, यथा षोडश, एवमनन्तशो वर्गितमपा यर्थे ॥ सू १२० ॥

टीका—'सिद्धस्स' इत्यादि । 'सिद्धस्स' सिद्धस्य 'सुहो' सुख =सुख सम्बधी 'रासी' राशि =समूह , स च–'सव्वद्धापिंडिओ' सर्वाद्धापिण्डित –सर्वाद्धाभि = सर्वकालसमयै पिण्डितो=गुणितो 'जइ हवेज्जा' यदि भवेत्, 'सो' स पुन 'अणतवग्गभइओ' अन तवर्गभक्त =अनन्तवर्गैर्विभागीकृत , 'सव्वागासे' सर्वाऽऽकाशे=लोकाऽलोकरूपे 'ण माएज्जा' न मायात्–न स्थातु शक्नुयात् । अय भाव –इह किल निरुपम सुख गृह्यते, ततश्च यत आरभ्य लोके सुखशब्दप्रवृत्ति , तदवधीकृत्य एकैकगुणवृद्धितारतम्येन तावत् तत् सुख

के वर्ग करने का नाम वर्गवर्ग है । जिस प्रकार दो का वर्ग ४, और चार का वर्ग १६ होता है । १६ वर्गवर्ग है ॥ सू १२० ॥

'सिद्धस्स सुहो रासी' इत्यादि ।

(**सिद्धस्स सुहो रासी सव्वद्धापिंडिओ जइ हवेज्जा**) सिद्ध भगवान के सुख की जो राशि है वह सर्वकाल के समयों से यदि गुणित की जाय, और (**सोऽणतवग्ग–भइओ**) उस उत्पन्न महाराशि मे अनन्त वर्गों से भाग दिया जाय, तो भी (**सव्वागासे ण माएज्जा**) वह सिद्धों के सुखों की विभक्त सुखराशि समस्त आकाश मे नहीं समा सकती है । मतलब इसका यह है कि लोक मे जो सुख–शब्द से कहा जाता है उस सुख में एक-एक गुण की क्रमिक वृद्धि से जब वह सुख अनन्तगुण वृद्धि पाकर अपनी अन्तिम अवधि

છે વર્ગનો વર્ગ કરે તેનુ નામ વર્ગવર્ગ છે જે પ્રકારે ૨ નો વર્ગ ૪, અને ચારનો વર્ગ ૧૬ થાય છે ૧૬ વર્ગ–વર્ગ છે (સૂ ૧૨૦)

'सिद्धस्स सुहो रासी' ઇત્યાદિ

(सिद्धस्स सुहो रासी सव्वद्धापिंडिओ जइ हवेज्जा) સિદ્ધ ભગવાનના સુખની જે રાશિ છે તેને સર્વકાળના સમયોથી જો ગુણવામા આવે અને (सोऽणतवग्गभइओ) તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી તે મહારાશિને અનત વર્ગથી ભાગી દેવામા આવે તો પણ (सव्वागासे ण माएज्जा) તે સિદ્ધોના સુખોની ભાગલબ્ધ સુખરાશિ સમસ્ત આકાશમા સમાઇ શકતી નથી આનો અભિપ્રાય એ છે કે લોકમા જે સુખ–શબ્દથી કહેવાય (સમજાય) છે તે સુખમા એક એક ગુણની ક્રમિક વૃદ્ધિથી જ્યારે તે સુખ અનન્તગુણ વૃદ્ધિ

मूलम्—जह णाम कोइ मिच्छो, नगरगुणे बहुविहे वियाणते।
न चएइ परिकहेउ, उवमाए तहि असंतीए॥ सू० १२२॥

विशिष्यते यावदनन्तगुणवृद्धया चरमावधिं प्राप्त भवति । ततश्च तत्स्य तनिरुपममौत्सुक्य-वृत्तिनिरहित प्रशान्तमहोदधितुल्य चरमाह्लादस्वरूपम् । तस्माच्चरमाह्लादात् पूर्वं प्रथमाच्चानन्तरमपान्तरालवर्तिनो ये तातरम्येनाह्लादविशेषास्ते सर्वाकाशप्रदेशेभ्योऽपि भूयांसो भवन्तीत्यत किलोक्तम्—'सव्वागासे ण माएज्जा' इति, अन्यथा प्रतिनियतदेशावस्थिति कथं तेषामिति सूरयोऽभिदधतीति ॥ सू १२१ ॥

टीका—'जह णाम' इत्यादि । 'जह णाम' यथानाम=यथादृष्टान्तम्—दृष्टान्तमनुसृत्य कथयामीत्यर्थः, 'कोइ मिच्छो' कश्चिन्म्लेच्छो 'बहुविहे' बहुविधान् 'नगरगुणे' नगरगुणान् 'वियाणते' विजानन्नपि 'परिकहेउ' परिकथयितु=वर्णयितु 'न चएइ' न शक्नोति, कथं न शक्नोति ? इत्याह—'उवमाए' इत्यादि । 'उवमाए तहिं

को प्राप्त होता है, तब वह अत्यन्त अनुपम, उत्कण्ठा की वृत्ति से रहित, और प्रशान्त समुद्र के समान गम्भीर चरमसुखरूप हो जाता है । उस चरम सुख से पहले और प्रथम सुख के बाद के जो मध्यवर्ती तरतमता से युक्त सुखविशेष हैं, वे सभी सर्वाकाशप्रदेशों से भी अधिक है । इसीलिये कहा गया है— 'सव्वागासे ण माएज्जा' अर्थात् सिद्धों का अनन्तवर्ग—विभक्त भी सुख, समस्त आकाश में नहीं समा पाता है ॥ सू १२१ ॥

'जह णाम कोइ मिच्छो' इत्यादि ।

दृष्टान्त देकर इसी विषय को स्पष्ट करते है—(जह णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बहुविहे वियाणंते) जैसे कोई म्लेच्छ बहुत प्रकार के नगरगुणों को जानता हुआ भी (न

પામીને પોતાની અંતિમ અવધિને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે અત્યન્ત અનુપમ, ઉત્કંઠાની વૃત્તિથી રહિત અને પ્રશાન્ત સમુદ્ર સમાન ગંભીર ચરમસુખરૂપ થાય છે તે ચરમ સુખથી પૂર્વ અને પ્રથમ સુખની પછી મધ્યવર્તી, તારતમ્યથી યુક્ત જે સુખવિશેષ છે, તે સુખો સઘળા આકાશ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ અધિક છે એ માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે કે 'सव्वागासे ण माएज्जा' એટલે સિદ્ધોના અનંતવર્ગવિભક્ત સુખ પણ સઘળા આકાશ પ્રદેશોમાં સમાઈ શકતું નહિ (સૂ ૧૨૧)

'जह णाम कोइ मिच्छो' ઇત્યાદિ

દૃષ્ટાન્ત દઈને એજ વિષય સ્પષ્ટ કરે છે (जह णाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बहुविहे वियाणते) જેમ કોઈ એક મ્લેચ્છ બહુ પ્રકારના નગરગુણોને

असतीए' उपमाया =सादृश्यस्य तत्र वन असत्वात्=अभावादिति । एतमत्र कथानकम्-
कश्चिन्नृपतिर्दुष्टाऽश्वारूढ सन् पवनसेवनार्थं वन जगाम, तत्र चाश्वस्य दुर्जातित्वेन परिश्रान्तो
वनऽश्वादवतीर्ण । तत्रैकेन वनवासिना म्लेच्छेन भूपति स दृष्ट । ततोऽसौ नृपतिस्त म्लेच्छ
निजराजधानीमानाय विशिष्टभोगभूतिभाजन कृतवान् । एकदाऽसौ म्लेच्छ प्रावृषि प्रावाया
मनोहर मेघध्वनि श्रुत्वा वन गन्तुमुत्कण्ठितोऽभवत् । राजा सम्मानपूर्वक विसर्जित सन्नसौ वन

य चएइ परिकहेउ) उसका वर्णन वन में नहा कर सकता है, क्योंकि (उपमाए तर्हि असतीए) उपमा का वहा अभाव है ।

यहाँ इस प्रकारकी एक कथा है ।

कोइ एक राजा वायु सेवन क लिये घोडे पर सवार हुआ। वह घोडा महादुर्दान्त था । इसलिये चलते २ उसे यह भय लग रहा था कि कहा यह मुझे पटक न दे, अत उसे रोकते २ वह थक गया और किसी जगल में जाकर वह उससे नीचे उतर पडा । इतने में एक भील ने उसे देखा और सहसा पास आकर उसने थके हुए राजा की सेवा-शुश्रूषा से थकावट दूर की । राजा बडा खुश हुआ, और उसे अपने साथ लेकर वह अपनी राजधानी को वापिस लौट आया । वहा राजा ने राजसी ठाट-बाट के अनुसार उसे खूब आनन्द से रखा । खान-पान के लिये उसे ऐसे २ भोग्य पदार्थ दिये कि जो उसने अपने जीवन म कभी देखे तक भी नहीं थे । रहते २ जब कुछ समय व्यतीत हो गया तब वर्षाकाल के आने पर उसे अपने स्थान पर जाने की उत्कठा जगी ।

જાણતો થકો પણ (न य चएइ परिकहेउ) તેનુ વર્ણન વનમા કરી શકતો નથી, કેમકે (उवमाए तर्हि असतीए) ઉપમાનો ત્યા અભાવ છે

અહી આ પ્રકારની એક વાર્તા છે

કોઈ એક રાજા વાયુસેવન (ફરવા) માટે ઘોડા ઉપર સવાર થઈને મહેલમાથી બહાર નીકળ્યો જે ઘોડા ઉપર તે સવાર થયો હતો તે મહા દુર્દાન્ત (મુશ્કેલીથી વશ થાય તેવો) હતો તેથી ચાલતા ચાલતા તેને એ ભય લાગતો હતો કે ક્યાક આ મને પાડી તો નહિ દે ?, આથી તેને રોકતા રોકતા તે થાકી ગયો, અને કોઈ જગલમા જઈને તેના ઉપરથી તે નીચે ઉતર્યો એટલામા એક ભીલે તેને જોયો અને તરત જ પાસે આવીને તેણે થાકેલા રાજાની સેવા-શુશ્રૂષા કરી થાક ઉતાર્યો રાજા બહુ ખુશી થયો અને તેને પોતાની સાથે લઈને તે પોતાની રાજધાનીએ પાછો આવ્યો ત્યા રાજાએ પોતાના રાજસી ઠાઠમાઠપૂર્વક તેને ખૂબ આનદથી રાખ્યો ખાવા-પીવાને માટે તેને એવા એવા તો ભોજ્ય પદાર્થ આપ્યા કે જે તેણે તેની જીદગીમા કદીએ જોયા પણ નહોતા આમ રહેતા રહેતા કેટલોક સમય વીતી ગયો અને વરસાદનો સમય આવ્યો ત્યારે તેને પોતાના સ્થાન પર જવાની ઉત્કઠા

मूलम्—इय सिद्धाण सोक्खं, अणोवमं णत्थि तस्स ओवम्मं।

स्वागतस्यागमन । अथ स्वपरिवारस्तं पृच्छति स्म—हे तात ! कीदृशम् तद् भूपनगरम् ? इति । स म्लेच्छस्तस्य भूपनगरस्य सर्वान् बहुविधान् नगरगुणान् विजानन्नपि तान् वक्तु कृतोद्यमोऽपि तत्र वने नगरसादृश्यस्याभावाद् वर्णयितु नाशक्नोदिति ॥ सू० १२२ ॥

टीका—'इय' इत्यादि । 'इय' इति—एवम्—अनेन प्रकारेण 'सिद्धाण' सिद्धाना 'सोक्खं' सौख्यम्, 'अणोवमं' अनुपमं वर्तते, कुत ? यतस्तस्य 'ओवम्मं णत्थि' औपम्य

राजा को जब यह ज्ञात हुआ तब उसने उसको खूब आदर–सत्कार के साथ विदा किया। चलते २ यह अपने घर पर आ गया। सब कुटुम्बी जन इससे मिलने को आने लगे। लोगों ने पूछा, कहो भाई! राजा के निकट कैसे रहे ?, राजा का वह नगर कैसा है ?। भील ने जो कि उस राजा के नगर की सब प्रकार की श्री से परिचित हो चुका था, राजधानी का वर्णन करने का उद्यम तो किया, परन्तु वह अपने उन भील–भाइयों के समक्ष यथावत् उसका वर्णन नहा कर सका। कारण कि उस वन में नगर के वर्णन से मिलनेवाली उपमेय वस्तुओं का अभाव था। इस दृष्टान्त का भाव इस प्रकार समझना चाहिये कि वह भील नगर मे अनुभवित आनन्दका अपने अन्य भाइयों के समक्ष उस जगल में उस प्रकार की वस्तु के अभाव से वर्णन नहीं कर सका। उस सुख की कुछ भी उपमा नहीं बता सका ॥ सू १२२ ॥

જાગૃત થઇ જ્યારે આ વાત રાજાના જાણવામા આવી ત્યારે તેણે તેને ખૂબ આદર–સત્કારની સાથે વિદાયગિરી આપી ચાલતા ચાલતા તે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો બધા કુટુબી માણસો તેને મળવાને આવવા લાગ્યા લોકોએ પૂછયુ કે, કહો ભાઈ, રાજાની પાસે તમે કેવી રીતે રહ્યા હતા ?, રાજાનુ તે નગર કેવુ છે ? ભીલ જે કે તે રાજાના નગરની બધી જાતની શ્રી (વૈભવ શોભા) થી પરિચિત થઇ ગયો હતો, અને રાજધાનીનુ વર્ણન કરવાનો તેણે ઉદ્યમ (પ્રયત્ન) તો કર્યો, પરતુ તે પોતાના ભીલ ભાઇઓની સમક્ષ યથાવત્ (જોઇએ તેવુ) તેનુ વર્ણન કરી શક્યો નહિ, કારણ કે તે વનમા નગરના વર્ણન સાથે મેળખાય જેવી ઉપમા આપવા યોગ્ય વસ્તુઓનો અભાવ હતો આ દૃષ્ટાતનો ભાવ એવી રીતે સમજવો જોઇએ કે તે ભીલ જે પ્રકારે અનુભવેલ આનદને પોતાના બીજા ભાઈઓની સમક્ષ વર્ણન કરવા જતા પણ તે જગલમા એવા પ્રકારની વસ્તુઓના અભાવથી પોતે ભોગવેલા આનદનો અનુભવ કરાવી શક્યો નહિ તે સુખની કોઈ પણ ઉપમા બતાવી શક્યો નહિ (સૂ ૧૨૨)

किंचि विसेसेणेत्तो, ओवम्ममिण सुणह वोच्छं ॥ सू० १२३ ॥

मूलम्—जह सव्वकामगुणियं, पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोई।
तण्हाछुहाविमुक्को, अच्छेज्ज जहा अमियतित्तो ॥ सू० १२४ ॥

नास्ति, तथापि बालाना बोधार्थमाह—'किंचि' इत्यादि। 'किंचि विसेसेण' किञ्चिद्विशेषेण 'एत्तो' इत=अत परम् 'ओवम्म' औपम्यम्=उपमानम् 'इण' इद=वक्ष्यमाण 'सुणह' शृणुत, 'वोच्छ' वक्ष्ये—अह कथयिष्यामीत्यर्थ ॥ सू १२३ ॥

टीका—'जह' इत्यादि। 'जह' यथा 'कोई पुरिसो' कोऽपि पुरुष, 'सव्वकामगुणिय' सर्वकामगुणित=मनोभिलषणीयरसादिसपन्न, 'भोयण' भोजनम्=अशनादिकम्, 'भोत्तूण' भुक्त्वा, 'तण्हाछुहाविमुक्को' तृष्णाक्षुधाविमुक्त=पिपासाबुभुक्षारहित 'अमि-

'इय सिद्धाण सोक्ख' इत्यादि।

(इय सिद्धाण सोक्ख) इसी प्रकार सिद्धों का सुख यद्यपि (अणोवम) अनुपम है, अत (णत्थि तस्स ओवम्म) उसकी किसी भी सासारिक पदार्थ के साथ उपमा नहीं दी जा सकती है, तो भी (किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिण सुणह वोच्छ) बालजीवों को बोधन करने के लिये कुछ विशेषरीति से सिद्धों के इस सुख को उपमा देकर समझाया जाता है ॥ सू १२३ ॥

'जह सव्वकामगुणिय' इत्यादि।

(जह सव्वकामगुणिय पुरिसो भोत्तूण भोयण कोई) कोई पुरुष पाचों इन्द्रियों को तृप्त करनेवाले काम—शब्द, रूप, और भोग—गध, रस, स्पर्श आदि विषयों को यथेच्छरीति से भोगकर (तण्हाछुहाविमुक्को) पिपासा एव बुभुक्षा से रहित (अमियतित्तो

'इय सिद्धाण सोक्ख' ઇત્યાદિ

(इय सिद्धाण सोक्ख) આ પ્રકારે સિદ્ધોનુ સુખ જો કે (अणोवम) અનુપમ છે, તેથી (णत्थि तस्स ओवम्म) તેની ઉપમા કોઈ પણ સાસારિક પદાર્થના સુખની સાથે આપી શકાતી નથી તો પણ (किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिण सुणह वोच्छ) બાલજીવોને બોધન કરવા માટે કઈક વિશેષ રીતથી સિદ્ધોના આ સુખની ઉપમા દઈ ને સમજાવવામા આવે છે (સૂ.૧૨૩)

'जह सव्वकामगुणिय' ઇત્યાદિ

(जह सव्वकामगुणिय पुरिसो भोत्तूण भोयण कोई) જેમ કોઈ પુરુષ પાંચેય ઇન્દ્રિઓને તૃપ્ત કરવા વાળા કામ—શબ્દ, રૂપ, અને ભોગ—ગધ, રસ, સ્પર્શ

मूलम्——इय सव्वकालतित्ता, अउल निव्वाणमुवगया सिद्धा।
सासयमव्वाबाह, चिट्ठति सुही सुह पत्ता ॥ सू० ॥ १२५
मूलम्——सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य, पारगयत्ति य परपरगयत्ति।

यतित्तो' अमृततृप्तो 'जहा' यथा=इव, 'अच्छेज्ज' आसीन=तिष्ठेत् ॥ सू १२४ ॥

टीका—'इय' इत्यादि। 'इय' इति=एव 'सव्वकालतित्ता' सर्वकालतृप्ता – अपुनरावृत्तिस्थान प्राप्तत्वात्, 'निव्वाण' निर्वाण=मोक्षम् 'उवगया' उपगता 'सिद्धा' सिद्धा, 'अउल' अतुलम्=अनुपमम् 'सासय' शाश्वत=सार्वकालिकम्, 'अव्वाबाह' अव्याबाध=सर्व दु खविवर्जित 'सुह' सुख 'पत्ता' प्राप्ता, अत 'सुही चिट्ठति' सुखिनस्तिष्ठन्ति, ननु 'सुख प्राप्ता' इत्युक्ते 'सुखिन' इति किमर्थम् ?, अत्रोच्यते—केचिन्मन्यन्ते दु खाभावमात्र मुक्तिरिति, तन्मत-निराकरणार्थं मोक्षस्य वास्तविकसुखस्वरूपताप्रतिबोधनार्थं च 'सुख प्राप्ता सुखिनस्तिष्ठन्ती' त्युक्तम् ॥ सू १२५ ॥

टीका—साम्प्रत वस्तुत सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिबोधयन्नाह—'सिद्धत्ति' इत्यादि।

जहा) अमृतपान से तृप्त के समान (अच्छेज्ज) रहता है ॥ सू १२४ ॥

'इय सव्वकालतित्ता' इत्यादि।

(इय सव्वकालतित्ता) अपुनरावृत्तिस्वरूप मुक्तिस्थान को प्राप्त होने के कारण सर्वकाल तृप्त हुए (निव्वाणमुवगया सिद्धा) वे सिद्ध भगवान्, शारीरिक एव मानसिक दु खो से सर्वथा रहित होकर (अउल अव्वाबाह चिट्ठति सुही सुह पत्ता) अनुपम, शाश्वत एव अव्याबाध सुख को भोगते हुए उस मुक्तिस्थान मे सदाकाल–अनतकाल तक सुखा हो सुखी रहते हैं ॥ सू १२५ ॥

આદિ વિષયોને યથેચ્છરૂપે ભોગવીને (तण्हाछुहाविमुक्को) પિપાસા તેમજ બુભુક્ષા (ભૂખ–તરસ) થી રહિત (अमियतित्तो जहा) અમૃતપાનથી તૃપ્તની જેમ (अच्छेज्ज) રહે છે (સૂ ૧૨૪)

'इय सव्वकालतित्ता' ઇત્યાદિ

(इय सव्वकालतित्ता) અપુનરાવૃત્તિસ્વરૂપ મુક્તિસ્થાનને પ્રાપ્ત થવાના કારણે સર્વકાલ તૃપ્ત થયેલા (निव्वाणमुवगया सिद्धा) તે સિદ્ધ ભગવાન શારીરિક તેમજ માનસિક દુઃખોથી સર્વથા રહિત થઇને (अउल अव्वाबाह चिट्ठति सुही सुह पत्ता) અનુપમ, શાશ્વત તેમજ અવ્યાબાધ સુખને ભોગવતા તે મુક્તિ સ્થાનમા સદાકાલ–અનતકાલ સુધી સુખી રહે છે (સૂ ૧૨૫)

उमुक्ककम्मकवया,अजरा अमरा असगा य ॥सू० १२६ ॥

मूलम्—णिच्छिण्णसव्वदुक्खा, जाइजरामरणबंधणविमुक्का ।

'सिद्धत्ति य' सिद्धा इति च–तेषां नाम, कृतकृत्यत्वात्, 'बुद्धत्ति य' बुद्धा इति च–केवलज्ञानेन निखिलावबोधात्, 'पारगयत्ति य' पारगता इति च–भवसागरपारगमनात्, 'परंपरगयत्ति य' परंपरगता =मिथ्यात्वादिचतुर्दशगुणस्थानकानां मनुष्यादिसुगतीनां च पारंपर्येण भवसिंधुपारं प्राप्ता इति, 'उम्मुक्ककम्मकवया' उन्मुक्तकर्मकवचा =कर्मकवचवर्जिता 'अजरा' अजरा –वयसोऽभावात्, 'अमरा' अमरा –आयुषोऽभावात्, 'असगा य' असङ्गाश्च सकलक्लेशरहितत्वात् ॥ सू. १२६ ॥

टीका—'णिच्छिण्ण' इत्यादि। 'णिच्छिण्णसव्वदुक्खा' निस्तीर्णसर्वदुःखा –

'सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य' इत्यादि।

(सिद्धत्ति य) कृतकृत्य होने से वे सिद्ध कहे जाते हैं। (बुद्धत्ति य) केवलज्ञान से सकल लोकालोक के ज्ञाता होने से वे बुद्ध कहे जाते हैं। (पारगयत्ति य) भवरूप समुद्र से पारगत हो जाने के कारण वे पारगत कहे जाते हैं। (परंपरगयत्ति य) मिथ्यात्व–आदि चौदह गुणस्थानकों और मनुष्य–आदि सुगतियों की परम्परा से भवसिंधु को पार करने के कारण वे परंपरगत कहे जाते हैं। (उम्मुक्ककम्मकवया अजरा अमरा असगा य) कर्मरूप कवच से वर्जित होने के कारण, एवं आयु कर्म का सर्वथा प्रक्षय हो जाने के कारण वे अमर कहे जाते हैं। तथा सकलक्लेशों से रहित होने के कारण वे असंग कहे जाते हैं। ये सिद्ध, बुद्ध, आदि सब शब्द, पर्यायवाची शब्द हैं ॥ सू. १२६ ॥

'सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य' ઇત્યાદિ

(सिद्धत्ति य) કૃતકૃત્ય હોવાથી તેમને સિદ્ધ કહેવામા આવે છે (बुद्धत्ति य) કેવળજ્ઞાનથી સકલ લોકાલોકના જ્ઞાતા હોવાના કારણે બુદ્ધ કહેવામા આવે છે (पारगयत्ति य) ભવરૂપ સમુદ્રથી પારગત થઈ જવાના કારણે તેમને પારગત કહેવામા આવે છે (परंपरगयत्ति य) મિથ્યાત્વ–આદિ ચૌદ ગુણસ્થાનકો અને મનુષ્ય આદિ સુગતિઓની પરંપરાથી ભવસિંધુને પાર કરવાને કારણે તે પરંપરગત કહેવાય છે (उम्मुक्ककम्मकवया अजरा अमरा असगा य) કર્મરૂપ કવચથી વર્જિત હોવાના કારણે તેમજ આયુકર્મનો સર્વથા પ્રક્ષય થઈ જવાના કારણે તેઓને અમર કહેવામા આવે છે, તથા સકલ ક્લેશોથી રહિત હોવાના કારણે અસંગ કહેવામા આવે છે આ સિદ્ધ બુદ્ધ આદિ બધા શબ્દો પર્યાયવાચી શબ્દ છે (સૂ. ૧૨૬)

अव्वाबाह सुक्खं, अणुहोती सासयं सिद्धा ॥ सू० १२७॥

मूलम्—अतुलसुखसागरगया, अव्वाबाह अणोवमं पत्ता ।
सव्वमणागयमद्धं, चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता ॥ सू० १२८ ॥

॥ ओवाइय समत्त ॥

निस्तीर्णानि सर्वदु खानि यैस्ते तथा—शारीरमानसमकल्दु खान्यतिकान्ता , पुन —'जाइजरामरणबंधणविमुक्का' जातिजरामरणबंधनविमुक्ता =जन्मवार्द्धक्यमृत्युकर्मबन्धनरहिता 'सिद्धा' सिद्धा 'अव्वाबाहं' अव्याबाध=व्याघातवर्जित 'सासयं' शाश्वत=सार्वकालिक 'सोक्खं' सौख्यम् 'अणुहोंती' अनुभवन्ति ॥ सू १२७ ॥

टीका—'अतुलसुख'—इत्यादि । 'अतुलसुखसागरगया' अतुलसुखसागरगता —अतुल =अनुपमो य सुखसागर =सुखसमुद्रस्त गता =प्राप्ता , पुन 'अव्वाबाहं' अव्या-

'णिच्छिण्णसव्वदुक्खा' इत्यादि ।

(सिद्धा) ये सिद्ध भगवान् (णिच्छिण्णसव्वदुक्खा) समस्त दु खों के अतिक्रमण, तथा (जाइजरामरणबंधणविमुक्का) जन्म, जरा एव मरण के बंधनों से निर्मुक्त हो जाने के कारण, (सासयं अव्वाबाहं सुक्खं अणुहोंती) शाश्वत एवं अव्याबाध सुख का अनन्त काल तक अनुभव करते रहते है ॥ सू १२७ ॥

'अतुलसुखसागरगया' इत्यादि ।

(अतुलसुखसागरगया) अनुपम सुख सागर मे मग्न वे सिद्ध भगवान्,

'णिच्छिण्णसव्वदुक्खा' ઇत्याદि

(सिद्धा) એ સિદ્ધ ભગવાન (णिच्छिण्णसव्वदुक्खा) સઘળા દુ ખોના અતિક્રમણ, તથા (जाइजरामरणबंधणविमुक्का) જન્મ, જરા તેમજ મરણના બંધનોથી નિર્મુક્ત થઈ જવાના કારણે (सासयं अव्वाबाहं सुक्खं अणुहोंती) શાશ્વત તેમજ અવ્યાબાધ સુખનો અનંત કાલ સુધી અનુભવ કરતા રહે છે (સૂ ૧૨૭)

'अतुलसुखसागरगया' ઇત્યાદિ

(अतुलसुखसागरगया) અનુપમ સુખના સાગરમા મગ્ન તે સિદ્ધ ભગવાન્, (अव्वाबाहं अणोवमं पत्ता) તે પ્રાપ્ત કરેલા મુક્તિસ્થાનમા (सव्वमणा

बाध=व्याघातवर्जितम् 'अणोवम' अनुपमम्=साधर्म्यवर्जितं सिद्धिस्थानं 'पत्ता' प्राप्ताः=अधिष्ठिताः सिद्धाः 'सुह पत्ता' सुखं प्राप्ताः=सुखसमन्विताः, अतएव 'सुही' सुखिनः सन्तः 'सव्वमणागयमद्धं' सर्वमनागताद्धं=सर्वं भविष्यत्कालं 'चिट्ठंति' तिष्ठन्तीति ॥ सू० १२८ ॥

॥ औपपातिकं समाप्तम् ॥

॥ इति श्रीविश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललितकला–पालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक – वादिमानमर्दक – श्रीशाहू–छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैनशास्त्राचार्य'-पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्य–श्रीघासीलाल-व्रतिविरचिता औपपातिक–सूत्रस्य पीयूषवर्षिण्याख्या व्याख्या सम्पूर्णा ॥

(अव्वाबाहं अणोवमं पत्ता) प्राप्त हुए उस मुक्ति स्थान में (सव्वमणागयमद्धं चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता) अनन्तकाल तक सदा सुखी ही रहते हैं। ॥ सू० १२८ ॥

॥ इति औपपातिकसूत्र का हिन्दी अनुवाद सम्पूर्ण ॥

गयमद्धं चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता) અનંતકાળ સુધી સુખીજ રહે છે (સૂ ૧૨૮)

ઈતિ ઔપપાતિક સૂત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ સંપૂર્ણ

દાનવીરોની નામાવલી

*

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

*

ગરેડીયા કુવા રોડ-ગ્રીન લોજ પાસે,

રાજકોટ

*

શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૪૪ થી તા ૧૦-૧૨-૫૮ સુધીમા
દાખલ થયેલ મેમ્બરોના મુબારક નામો

*

ગામવાર કક્કાવારી લિસ્ટ.

*

(રૂા ૨૫૦ થી ઓછી રકમ ભરનારનુ નામ આ યાદીમા
સામેલ કરેલ નથી.)

આદ્યમુરબ્બીશ્રીઓ-૫

(ઓછામા ઓછી રૂા ૫૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

નબરે	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શેઠ શાન્તીલાલ મગળદાસભાઇ જાણીતા મીલમાલીક	અમદાવાદ	૧૦૦૦૧
૨	શેઠ હરખચદ કાલીદાસભાઇ વારીયા હા શેઠ લાલચદભાઈ જેચદભાઇ, નગીનભાઇ, વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભદાસભાઈ	ભાણવડ	૧૦૦૦૧
૩	કોઠારી જેચદભાઈ અજરામર હા હરગોવિદભાઈ જેચદભાઈ	રાજકોટ	૫૨૫૧
૪	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	શોલાપુર	૫૦૦૧
૫	સ્વ પિતાશ્રી છગનલાલ શામળદાસના સ્મરણાર્થે હ ભોગીલાલ છગનલાલભાઇ ભાવસાર	અમદાવાદ	૫૨૫૧

મુરબ્બીશ્રીઓ-૨૧

(ઓછામા ઓછી રૂા ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હ કહાનદાસભાઇ તથા વેણીલાલભાઈ	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મૂળજીભાઈ	રાજકોટ	૩૬૦૪
૩	મ્હેતા ગુલાબચદ પાનાચદ	રાજકોટ	૩૨૮૯ાાૅાા
૪	મ્હેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર	૩૨૫૦
૫	સઘવી પીતામ્બરદાસ ગુલાબચદ	જામનગર	૩૧૦૧
૬	શેઠ શામજીભાઈ વેલજીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૨૫૦૦
૭	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી	૨૦૦૦
૮	શેઠ ટહેરચદ કુવરજી હા શેઠ ન્યાલચદ ટહેરચદ	સિદ્ધપુર	૨૦૦૦
૯	શાહ છગનલાલ હેમચદ વસા હા મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુબઈ	૨૦૦૦
૧૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સઘ	મોરબી	૧૯૬૩
૧૧	મ્હેતા સોમચદ તુલસીદાસ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૧૫૦૦
૧૨	મ્હેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	જામજોધપુર	૧૩૦૧
૧૩	દોશી કપુરચદ અમરશી હા દલપતરામભાઈ	જામજોધપુર	૧૦૦૨
૧૪	ખગડીઆ જગજીવનદાસ રતનશી	જામનગર	૧૦૦૨
૧૫	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૧૬	શેઠ માણેકલાલ ભાણજીભાઈ	પોરબદર	૧૦૦૧
૧૭	શ્રીમાન ચદ્રસિંહજી સાહેબ મ્હેતા (રેલ્વે મેનેજર)	કલકત્તા	૧૦૦૧
૧૮	મ્હેતા સોમચદ નેણસીભાઇ (કરાચીવાળા)	મોરબી	૧૦૦૧

૧૯	શાહ હરીલાલ અનોપચદભાઇ	ખભાત	૧૦૦૧
૨૦	કોઠારી છબીલદાસ હરખચદભાઈ	મુબઇ	૧૦૦૦
૨૧	કોઠારી રગીલદાસ હરખચદભાઈ	શિહોર	૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો-૪૯

(ઓછામા ઓછી રૂા ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	શાહ રગજીભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૭૫૧
૨	મોદી કેશવલાલ હરીચદભાઈ	સાબરમતી	૭૫૦
૩	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ હા શેઠ જુઝાભાઇ વેલસીભાઈ	વઢવાણ શહેર	૭૫૦
૪	શેઠ નરોત્તમદાસ ઓઘડભાઇ	ગીવ	૭૦૦
૫	શેઠ રતનશી હરજીભાઇ હા ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર	૫૫૫
૬	બાટવીયા ગીરધર પરમાનદ હા અમીચદભાઇ	ખાખીજાળીઆ	૫૨૭
૭	મોરબીવાળા સઘવી દેવચદ નેણશીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્નિ અ સૌ મણીબાઇ તરફથી હ સુલચદ દેવચદ (કરાચીવાલા)	મલાડ	૫૧૧
૮	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૦૨
૯	ગોસલીયા હરીલાલ લાલચદ તથા ચપાબેન ગોસલીયા	અમદાવાદ	૫૦૨
૧૦	શાહ પ્રેમચદ માણેકચદ તથા અ સૌ સમરતબેન રાજસીતાપુર	અમદાવાદ	૫૦૨
૧૧	શેઠ ઇશ્વરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૨	શેઠ ચદુલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૩	શાહ શાન્તીલાલ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૪	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ (કરાચીવાલા)	લીબડી	૫૦૧
૧૫	કામદાર તારાચદ પોપટલાલ ધોરાજીવાળા	રાજકોટ	૫૦૧
૧૬	મ્હેતા મોહનલાલ કપુરચદ	રાજકોટ	૫૦૧
૧૭	શેઠ ગોવિંદજીભાઈ પોપટભાઇ	રાજકોટ	૫૦૦
૧૮	શેઠ રામજી શામજી વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૧
૧૯	સ્વ પિતાશ્રી નદાજીના સ્મરણાર્થે હા વેણીચદ શાન્તીલાલ (જાણુઆવાળા)	મેઘનગર	૫૦૧
૨૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ હા શેઠ ઠાકરશી કરસનજી	થાનગઢ	૫૦૦
૨૧	શેઠ તારાચદ પુખરાજજી	ઔરગાબાદ	૫૦૦
૨૨	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ ૧૫૦ શેઠ શેષમલજી જીવરાજજી ૧૨૫ શેઠ અનરાજજી લાલચદજી ૧૨૫ ધુકડચંદજી રૂપચદજી	ઔરગાબાદ	૫૦૦

સઘવી જીવણુલાલ છગનલાલ (સ્થા જૈન) ૨૫૧
શાહ શાતિલાલ મોહનલાલ પ્રાગધ્રાવાળા ૨૫૨
અ સૌ બેન રતનબાઈ નાદેચા હા ધુલછભાઇ ચપાલાલજી ૨૫૧
શાહ હરિલાલ જેઠાલાલ ભાડલાવાલા ૨૫૧
શ્રી સરસપુર દરીયાપુરી આઠકોટી સ્થા જૈન ઉપાશ્રય
હા ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ ૨૫૧
શેઠ પુખરાજજી સમતીરામજી સાદડીવાળા ૨૫૧
સ્વ પિતાશ્રી જવાહીરલાલજી તથા પૂજ્ય ચાચાજી હજારીમલજી
ખરડીયાના સ્મરણાર્થે હા મૂળચદજી જવાહીરલાલજી ૨૫૧
સ્વ ભાવસાર બબાભાઇ (મગળદાસ) પાનાચદના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધર્મપત્નિ પુરીબેન ૨૫૧
સ્વ પિતાશ્રી રવજીભાઇ તથા સ્વ માતુશ્રી મૂળીબાઈના સ્મરણાર્થે
હા કકલભાઈ કોઠારી ૩૦૧
ભાવસાર કેશવલાલભાઈ મગનલાલભાઇ ૨૫૧
શાહ કેશવલાલ નાનચદ જાખડાવાળા હા પાર્વતીબેન ૨૫૧
શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચદ રાજસીતાપુરવાળા (સાબરમતી) ૨૫૧
શ્રી સ્થા જૈન સઘ (સાબરમતી) ૨૫૦
શ્રી બીપિનચદ્ર તથા ઉમોકાત ચુનીલાલ ગોપાણી (રાણપુરવાળા) ૩૦૧
ભાવસાર છોટાલાલભાઈ છગનલાલભાઈ ૨૫૧
ભાવસાર શકરાભાઈ છગનલાલભાઇ ૨૫૧
અ સૌ જીવીબેન રતીલાલ હા ભાવસાર રતીલાલ હરગોવિંદદાસ ૨૫૧
સઘવી બાલુભાઈ કમળશી તથા તેમના ધર્મપત્નિઓ
અ સૌ ચપાબેન તથા વસતબેન તરફથી ૨૫૧
અ સૌ વિદ્યાબેન વનેચદ દેશાઈ હા ભૂપેન્દ્રકુમાર વનેચદ દેશાઈ ૨૫૧
સ્વ પારેખ નાનચદ ગોવિદજી મોરબીવાળાના સ્મરણાર્થે
હા રતીલાલ નાનચદ પારેખ ૩૦૧
શાહ નટવરલાલ ગોકળદાસ ૨૫૧
શાહ શામળભાઈ અમરશીભાઈ ૨૫૧
શાહ ત્રીભોવનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે
તેમના ધર્મપત્નિ શીવકુવરબેન તરફથી હા રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ ૪૦૨
અ સૌ કકુબેન (ભાવસાર ભોગીલાલભાઇ છગનલાલભાઈના ધર્મપત્નિ) ૩૦૯

૫૩ અ સૌ સવિતાબેન (જયતીલાલ ભોગીલાલના ધર્મપત્નિ) ૨૫૧
૫૪ અ સૌ શાતાબેન (હીનુભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્નિ) ૨૫૧
૫૫ અ સૌ સુનદાબેન (રમણભાઈ ભોગીલાલના ધર્મપત્નિ) ૨૫૧
૫૬ શેઠ હીરાજી રૂગનાથજીના સ્મરણાર્થે હા વાગમલજી રૂગનાથજી ૩૦૧
૫૭ શેઠ મણીલાલ ઓઘાભાઈ ૨૫૧
૫૮ પટવા સુમેરમલજી અનોપચદજી જોધપુરવાળા ૩૦૧
૫૯ સ્વ માણેકલાલ વનમાળીદાસ શાહના સ્મરણાર્થે
હા રમણલાલ માણેકલાલ ૨૫૧
૬૦ સ્વ શાહ ધનરાજજી ખેમરાજજીના સ્મરણાર્થે
હા કનૈયાલાલજી ધનરાજજી ૩૦૧
૬૧ શ્રી મારગપુર દ આ કો સ્થા જૈન સઘ
હા શાહ રમણલાલ ભગુભાઈ ૨૫૧
૬૨ દોશી હરજીવનદાસ જીવરાજ તથા લક્ષ્મબાઈ લહેરચદના
સ્મરણાર્થે હા દોશી મનહરલાલ કરસનદાસ મુળીવાળા ૨૫૧
૬૩ શાહ પૂનમચદ ફતેહચદ ૨૫૧
૬૪ શ્રી ચતુરભાઇ નદલાલ ૨૫૧
૬૫ શ્રીયુત અમૃતલાલ ઈશ્વરલાલ ૨૫૧
૬૬ શાહ જાદવજી મોહનલાન તથા શાહ ચીમનલાલ અમુલખભાઈ ૨૫૧
૬૭ અ, સૌ લાભુબેન મગનલાલ હા શાહ અમૃતલાલ ધનજીભાઇ
વઢવાણ શહેરવાળા ૩૦૧
૬૮ અ સૌ બહેન કાન્તાબેન ગોરધનદાસ ૨૫૧
૬૯ દોશી ફુલચદ સુખલાલભાઈ બોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે
હ દોશી છબીલદાસ ફુલચદભાઇ ૨૫૧
૭૦ લાલાજી રામકુમારજી જૈન ૨૫૧
૭૧ શેઠ છોટાલાલ ગુમાનચદ પાલનપુરવાળા ૨૫૧
૭૨ શાહ ધીરજલાલ મોતીલાલ ૨૫૧
૭૩ સઘવી સૂર્યકાત ચુનીલાલના સ્મરણાર્થે હ સઘવી જીવણલાલ ચુનીલાલ ૨૫૧
૭૪ ભાવસાર મોહનલાલ અમુનખરાય ૨૫૧
૭૫ શાહ ફુલચદ મુલચદભાઈ હ હસમુખભાઈ ફુલચદભાઇ ૨૫૧
૭૬ લલ્લુભાઈ મગનભાઇ ચૂડાવાલાના સ્મરણાર્થે હ જમનતલાલ લલ્લુભાઈ ૩૦૧
૭૭ શ્રીમાન મીશ્રીલાલજી જવાહીરલાલજી બરડીયા અલ્વરવાળા ૨૫૧
૭૮ મ્હેતા મુળચદ મગનલાલ ૨૫૧
૭૯ વૈદ્ય નરસીદાસ સાકરચદનાં ધર્મપત્નિ રેવાબાઈના સ્મરણાર્થે
હ હરીલાલભાઇ ૨૫૧

અમરેલી

૧ માસ્તર હકમીચંદ દીપચંદ શેઠ ૨૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ ૨૫૧
૨ શ્રી સ્થા જૈનસંઘ હા શાહ ગાઠાલાલ ભીખાલાલ ૨૫૧

આણંદ

૧ શેઠ રમણીકલાલ એ કપાસી હા મનસુખલાલભાઇ ૨૫૧

આસનસોલ

૧ બાવીસી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ મણીબાઇ તરફથી હા રસિકલાલ, અનિલકાંત, વિનોદરાય ૨૫૧

આટકોટ

૧ શાહ ચુનીલાલ નારણજી ૩૦૧

ઉદયપુર

૧ શ્રીયુત સાહેબલાલજી મહેતા ૩૦૧
૨ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૩ શેઠ મગનલાલજી બાગરેચા ૨૫૧
૪ અ સૌ બ્હેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરના ધર્મપત્નિ હા શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧
૫ સ્વ શેઠ કાળુલાલજી લોઢાના સ્મરણાર્થે હા શેઠ દોલતસિંહજી લોઢા ૨૫૧
૬ સ્વ શેઠ પ્રતાપમલજી સાખલાના સ્મરણાર્થે હા પ્રાણલાલ હીરાલાલ સાખલા ૨૫૧
૭ પૂજ્ય પિતાશ્રી મોતીલાલજી મ્હેતાના સ્મરણાર્થે હા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી મ્હેતા ૨૫૧
૮ શેઠ છગનલાલ બાગરેચા ૨૫૧
૯ શેઠ ભીમરાજ થાવરચંદ બાફણા ૨૫૧

ઉમરગાવરોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

ઉપલેટા

૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧
૨ સ્વ બેન સંતોકબેન કચરા હા ઓગમચંદભાઈ, છોટાલાલભાઈ તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કલ્યાણવાળા) ૨૫૧

૩	શેઠ ખુશાલચંદ કાનજીભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપભાઈ	૨૫૧
૪	સંઘાણી મૂળશંકર હરજીવનભાઈના સ્મરણાર્થે હા તેમના પુત્રો જયંતીલાલભાઈ તથા રમણીકલાલ	૨૫૧
૫	દોશી વિઠ્ઠલજી હરખચંદ (આગળના રૂા ૧૫૧ મળીને)	૨૫૧

એડન કેમ્પ

૧	શાહ ગોકળદાસ શામજી ઉદાણી	૨૫૧
૨	શાહ જગમોહનદાસ પરસોતમદાસ	૨૫૧

કલકત્તા

૧	શ્રી કલકત્તા જૈન શ્વે સ્થા (ગુજરાતી) સંઘ હા શાહ જયસુખલાલ પ્રભુલાલ	૨૫૧

કલોલ

૧	શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે હા શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ	૨૫૧
૨	ડો મયાચંદ મગનલાલ શેઠ હા ડો રતનચંદ મયાચંદ	૨૫૧
૩	સ્વ નાથાલાલ ઉમેદચંદના સ્મરણાર્થે હા શાહ રતીલાલ નાથાલાલ	૨૫૧
૪	શાહ મણીલાલ તલકચંદના સ્મરણાર્થે હા મારફતીયા ચંદુલાલ મણીલાલ	૨૫૧
૫	સ્વર્ગસ્થ શ્રીયુત વાડીલાલ પરશોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે હા ઘેલાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ	૨૫૧
૬	શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ	૨૫૧
૭	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હ શેઠ આત્મારામભાઈ મોહનલાલભાઈ	૨૫૧

કડી

૧	શ્રી સ્થા દરીયાપુરી જૈન સંઘ હા ભાવસાર દામોદરદાસભાઈ ઇશ્વરભાઈ	૨૫૧

કાનપુર

૧	શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદભાઈ (આગળના રૂા ૧૫૦ મળીને)	૩૦૦
૨	શાહ હરકીશનદાસ ફૂલચંદભાઈ	૨૫૧

કુંદણી —(આટકોટ)

૧	દોશી રતીલાલ ટોકરશીભાઈ	૨૫૧

કોલકી

૧	પટેલ ગોવિંદલાલ ભગવાનજી	૨૫૧
૨	પટેલ ખીમજી જેઠાભાઈ વાઘાણી (તેમના સ્વ સુપુત્ર રામજીભાઈના સ્મરણાર્થે)	૩૦૨

ખાખીજાળીયા

૧	બાટવીયા ગુલાબચંદ લીલાધર (આગળના રૂા ૧૫૧ મળીને)	૨૫૧

ખીચન

૧	શેઠ કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ	૩૫૨

ડોંડાઇચા

૧	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હા. શેઠ ચંપાલાલજી મારફ્ત	૨૫૦

ઢસા (વાયાપીળા)

૧	શ્રી ઢસાગામ શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ હ. એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી	૨૫૧

થાનગઢ

૧	શાહ ઠાકરશીભાઈ કરશનજી	૨૫૧
૨	શેઠ જેઠાલાલ ત્રીભોવનદાસ	૨૫૧
૩	શાહ ધારશીભાઈ પાશવીરભાઈ હા. સુખલાલભાઇ	૨૫૧

દહાણુ રોડ (થાણા)

૧	શાહ હરજીવનદાસ ઓઘડ ખંધાર (કરાચીવાળા)	૨૫૧

દિલ્હી

૧	લાલા પૂર્ણચંદજી જૈન (સેન્ટ્રલ બેંકવાળા)	૩૫૧
૨	શ્રીયુત મ્હેતાબચંદ જૈન	૨૫૧
૩	લાલાજી મીઠ્ઠનલાલજી જૈન એન્ડ સન્સ	૩૦૧
૪	લાલાજી ગુલશનરાયજી જૈન એન્ડ સન્સ	૩૦૧
૫	અ. સૌ. સજ્જનબેન ઇંદરમલજી પારેખ	૨૫૧

ધાર (મધ્યપ્રાંત)

૧	શેઠ સાગરમલજી પનાલાલજી	૨૫૧

ધ્રાંગધ્રા

૧	શ્રી સ્થા. જૈન મોટા સંઘ હા. શેઠ મંગળજીભાઈ જીવરાજ	૨૫૧
૨	સંઘવી નરસીદાસ વખતચંદ	૩૦૧
૩	ઠક્કર નારણદાસ હરગોવીંદદાસ	૨૫૧
૪	કોઠારી કપૂરચંદ મંગળજી	૨૫૧

ધોરાજી

૧	મ્હેતા પ્રભુદાસ મૂળજીભાઇ	૩૫૧
૨	પિતાશ્રી ભગવાનજી કચરાભાઈના સ્મરણાર્થે હા. પટેલ દલીચંદ ભગવાનજી	૨૫૧
૩	અ. સૌ. બચીબેન બાબુભાઇ	૨૫૧
૪	ધી નવ સૌરાષ્ટ્ર ઓઈલ મીલ પ્રા. લીમીટેડ	૨૫૧
૪	સ્વ. રાયચંદ પાનાચંદ શાહના સ્મરણાર્થે હા. ચીમનલાલ રાયચંદ	૩૦૧
૬	ગાંધી પોપટલાલ જેચંદ	૨૫૦
૭	દેશાઈ છગનલાલ ડાહ્યાભાઈ લાઠવાળાના ધર્મપત્નિ દિવાળીબેન તરફથી હા. કુમારી હસુમતી	૨૫૧

ધંધુકા

૧ ભાવસાર ખોડીદાસ ગણેશભાઈ	૨૫૧
૨ શેઠ પોપટલાલ ધારશી	૨૫૧
૩ સ્વ ગુલાબચંદભાઇના સ્મરણાર્થે હા પોપટલાલ નાનચંદ	૨૫૧
૪ વસાણી ચત્રભુજ વાઘજીભાઈ	૨૫૧

નંદુરબાર

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ હા શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ	૨૫૦

પાણમણા

૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ	૨૫૧

પાલણપુર

૧ લક્ષ્મીબેન હા મ્હેતા હરીલાલ પીતામ્બરદાસ	૨૫૧
૨ શ્રી લોકાગચ્છ સ્થાનકવાસી જૈન પુસ્તકાલય	૨૫૧
૩ મહેતા મણીલાલ ભાઇચંદભાઇ	૨૫૧
૪ મહેતા સુરજમલ ભાઇચંદભાઈ	૨૫૧

પાલેજ

૧ સ્વ મનસુખલાલ મોહનલાલ સંઘવીના સ્મરણાર્થે હા ભાઈ ધીરજલાલ મનસુખલાલ	૩૦૧

પુના

૧ શેઠ ઉતમચંદજી કેવળચંદજી ધોકા	૨૫૧

પ્રાંતિજ

૧ શ્રી પ્રાંતિજ સ્થા જૈનસંઘ હે શ્રીયુત અંબાલાલ મહાસુખરામ	૨૫૧

બરવાળા (ઘેલાશા)

૧ સ્વ મોહનલાલ નરસીદાસના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્નિ સુરજબેન મોરારજી	૨૫૧

બગસરા (ભાયાણી)

૧ શેઠ પોપટલાલ રાઘવજી ગચડીવાળા હા શેઠ માનસંગ પ્રેમચંદ	૨૫૧

બેરાજા (કચ્છ)

૧ શેઠ ગાગજી કેશવજી (જ્ઞાનભંડાર માટે)	૨૫૧

બેંગલોર

૧ બાટવીયા વનેચંદ અમીચંદ મહાવીર ટેક્ષટાઈલ સ્ટોર તરફથી ભાઈ ચંદ્રકાતના લગ્નની ખુશાલીમા	૨૫૨

બોટાદ

૧ સ્વ વસાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધર્મપત્નિ છબલબેન	૨૫૧

બીકાનેર

૧ શેઠ ભૈરૂદાનજી શેઠીયા	૨૫૪

બોટાદ

૧ શાહ પ્રવિણચંદ્ર નરસીદાસ (સાણંદવાળા) ૨૫૧
૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચંદ ૨૫૧

ભાણવડ

૧ શેઠ જેચંદભાઈ માણેકચંદ ૩૫૨
૨ સંઘવી માણેકચંદ માધવજી ૨૫૧
૩ શેઠ લાલજીભાઇ માણેકચંદ (લાલપુરવાળા) ૨૫૧
૪ શેઠ રામજી જીણાભાઇ ૨૫૧
૫ શેઠ પદમશી ભીમજી ફોફરીઆ ૨૫૧
૬ ફોફરીઆ ગાડાલાલ કાનજીભાઈ હા અ સૌ શાતાબેન વનજી ૨૫૧
૭ વકીલ મણીલાલ એગારભાઈ પૂનાતર ૨૫૧

ભીલવાડા

૧ શ્રી શાંતિ જૈન પુસ્તકાલય હ ચાંદમલજી માનમલજી સંઘવી ૨૫૧
૨ શેઠ ભીમરાજ મીશ્રીલાલજી ૨૫૧

ભોજાય (કચ્છ)

૧ જ્ઞાન મંદિરના સેક્રેટરી શાહ કુવરજી જીવરાજ ૨૫૧

ભાવનગર

૧ સ્વ કુવરજી બાવાભાઇના સ્મરણાર્થે હ શાહ લહેરચંદ કુવરજી ૩૦૧

મદ્રાસ

૧ શેઠ મેઘરાજજી દેવીચંદજી ૨૫૧

મનોર (થાણા)

૧ શાહ શેરમલજી દેવીચંદજી જસવંતગઢવાળા
હા પૂનમચંદજી શેરમલજી બોલ્યા ૨૫૧

માનકુવા (કચ્છ)

૧ સ્વ મહેતા કુવરજી નાથાલાલના સ્મરણાર્થે
હા તેમના ધમપત્નિ કુવરબાઈ હરખચંદ ૨૫૧
(માનકુવા સ્થાનકવાસી જૈનસંઘ માટે)

મુબઇ તથા પરાઓ

૧ શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ ૨૫૧
૨ શાહ હરજીવન કેશવજી ૨૫૧
૩ ઘેલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમજીભાઈ (બોરીવલી) ૨૫૨
૪ શેઠ છોટુભાઈ હરગોવિંદદાસ કટોરીવાલા ૨૫૧

'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेय.। 'तओ' ततः यावदनेकशतसहस्रकृत्वः पृथिवीकायेपूत्पत्स्यते। ततो निःसृत्य 'हत्थिणाउरे नयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'मच्छत्ताए' मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से ण' स खलु 'तत्थ' तत्र मच्छिएर्हि' मात्स्यिकैः=मत्स्यजीविभि. 'वहिए समाणे' वधितः=हतः सन् 'तत्थेव' तत्रैव 'सेट्ठिकुले' श्रेष्ठिकुले प्रत्यायास्यति। तत्र 'वोहिं' वोधिं सम्यक्त्व भोत्स्यते=प्राप्स्यति। ततो निःसृत्य 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उपपत्स्यते। तत. 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे जन्म प्राप्य 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते-केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेय ज्ञास्यति, 'मुचिहिइ' मोक्ष्यते-कर्मबन्धाद् मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति= पारमार्थिकसुख प्राप्स्यति। सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' सर्वदुःखानामन्त करिष्यति।

मृगापुत्र की तरह ही जान लेना चाहिये। यह लाखों बार पृथ्वीकाय में उत्पन्न होगा, 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' फिर हस्तिनापुर नगर में जन्म धारण करेगा 'से ण तत्थ मच्छिएर्हि वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोर्हि सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुचिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' उस पर्याय में यह मच्छीमारो द्वारा मारा जाकर वही पर किसी श्रेष्ठि के कुल में उत्पन्न होगा, वहा बोध का लाभ कर यह मर कर सौधर्म नाम के कल्प में देव होगा, वहा की स्थिति समाप्त कर फिर यह वहा से चव कर महाविदेह क्षेत्र में निर्वाण का लाभ करेगा। केवलज्ञान

पुत्रना प्रमाणे जाणी लेवु जोईए ते लाखोवार पृथिवीकायमा उत्पन्न थशे 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' पछी हस्तिनापुर नगरमा माछलानी येनिमा जन्म धारण करशे 'से णं तत्थ मच्छिएर्हि वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोर्हि सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुचिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' ए पर्यायमा ते मच्छीमारो द्वारा मार्या जशे पछी त्या आगळज श्रेष्ठिना कुलमा उत्पन्न थशे, त्या बोधि-समकितनो लाभ पामी ते मृत्यु पामीने सौधर्म नामना कल्पमा देव थशे, त्यानी स्थिति पूरी करीने पछी त्याथी चवीने महाविदेह क्षेत्रमा मोक्षनो लाभ प्राप्त करशे केवलज्ञानथी तमाम ज्ञेय

श्रीसुधर्मा स्वामी प्राह–'एव खलु' इत्यादि। एव खलु 'णिक्खेवो' निक्षेप = समाप्तिवाक्य तथाहि–हे जम्बूः ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् मोक्ष प्राप्तेन 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति बेमि' षष्ठस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, इति ब्रवीमि–व्याख्या पूर्ववत् ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूच्छत्र-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैन–शास्त्राचार्य'–पदभूषित–कोल्हापुरराज-गुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल-व्रतिविरचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक–प्रथमश्रुतस्क-न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम्

षष्ठमध्ययन सम्पूर्णम् ॥ १ । ६ ॥

से समस्त ज्ञेय पदार्थ का ज्ञाता होगा। कर्मबध से सदा के लिये छुटकारा पा जायगा। इसे वहा अव्याबाध अनत सुख की प्राप्ति होगी मुक्ति अवस्थामें इसके सम्पूर्ण दुःखोका आत्यन्तिक अभाव हो जायगा। 'एव खलु निक्खेवो' भगवान श्रीमहावीर प्रभुने 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि' इस छट्ठे अध्ययन का यह भाव फरमाया है। ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'नन्दिषेण' नामक छट्ठा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १–६ ॥

પદાર્થના જ્ઞાતા થશે કર્મબધનથી હમેશા માટે છુટી જશે, એને ત્યા આગળ અવ્યાબાધ અનત સુખની પ્રાપ્તિ થશે, મુક્તિની અવસ્થામા તેના તમામ દુ ખોના આત્યતિક અભાવ થઈ જશે 'एव खलु निक्खेवो' ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' આ છટ્ઠા અધ્યયનના આ પ્રમાણે ભાવ કહ્યા છે (સૂ૦ ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા 'नन्दिषेण' નામક છટ્ઠુ અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧–૬ ॥

'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेय.। 'तओ' ततः यावदनेकशतसहस्रकृत्वः पृथिवीकायेपूत्पत्स्यते। ततो निःसृत्य 'हत्थिणाउरे नयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'मच्छत्ताए' मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। 'से ण' स खलु 'तत्थ' तत्र मच्छिएहिं' मात्स्यिकैः=मत्स्यजीविभिः 'वहिए समाणे' वधितः=हतः सन 'तत्थेव' तत्रैव 'सेट्ठिकुले' श्रेष्ठिकुले प्रत्यायास्यति। तत्र 'वोहिं' बोधिं सम्यक्त्व भोत्स्यते=प्राप्स्यति। ततो निःसृत्य 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उपपत्स्यते। तत. 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे जन्म प्राप्य 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते–केवलज्ञानेन सर्वं ज्ञेय ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते–कर्मबन्धाद् मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति= पारमार्थिकसुख प्राप्स्यति। सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' सर्वदुःखानामन्त करिष्यति।

मृगापुत्र की तरह ही जान लेना चाहिये। यह लाखों बार पृथवीकाय में उत्पन्न होगा, 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' फिर हस्तिनापुर नगर में जन्म धारण करेगा 'से ण तत्थ मच्छिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' उस पर्याय में यह मच्छीमारों द्वारा मारा जाकर वहीं पर किसी श्रेष्ठि के कुल में उत्पन्न होगा, वहा बोध का लाभ कर यह मर कर सौधर्म नाम के कल्प में देव होगा, वहा की स्थिति समाप्त कर फिर यह वहा से चव कर महाविदेह क्षेत्र में निर्वाण का लाभ करेगा। केवलज्ञान

પુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવુ જોઇએ તે લાખોવાર પૃથિવીકાયમા ઉત્પન્ન થશે 'तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' પછી હસ્તિનાપુર નગરમા માછલાની યોનિમા જન્મ ધારણ કરશે 'से ण तत्थ मच्छिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' એ પર્યાયમા તે મચ્છીમારો દ્વારા માર્યા જશે પછી ત્યા આગળજ શ્રેષ્ઠિના કુલમા ઉત્પન્ન થશે, ત્યા બોધિ–સમકિતનો લાભ પામી તે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ નામના કલ્પમા દેવ થશે, ત્યાની સ્થિતિ પૂરી કરીને પછી ત્યાથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા મોક્ષનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે કેવલજ્ઞાનથી તમામ જ્ઞેય

श्रीसुधर्मा स्वामी प्राह–'एव खलु' इत्यादि। एव खलु 'णिक्खेवो' निक्षेप = समाप्तिवाक्य तथाहि–हे जम्बू ! 'श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् मोक्ष प्राप्तेन 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति बेमि' षष्ठस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, इति ब्रवीमि–व्याख्या पूर्ववत् ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैन–शास्त्राचार्य'–पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक–प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम्
षष्ठमध्ययन सम्पूर्णम् ॥ १ । ६ ॥

से समस्त ज्ञेय पदार्थ का ज्ञाता होगा। कर्मबंध से सदा के लिये छुटकारा पा जायगा। इसे वहां अव्याबाध अनत सुख की प्राप्ति होगी मुक्ति अवस्थामें इसके सम्पूर्ण दुःखोका आत्यन्तिक अभाव हो जायगा। 'एव खलु निक्खेवो' भगवान श्रीमहावीर प्रभुने 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्तिबेमि' इस छट्ठे अध्ययन का यह भाव फरमाया है। ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद मे 'नन्दिषेण' नामक छट्ठा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १–६ ॥

પદાર્થના જ્ઞાતા થશે કર્મબધનથી હમેશા માટે છુટી જશે, એને ત્યા આગળ અવ્યાબાધ અનત સુખની પ્રાપ્તિ થશે, મુક્તિની અવસ્થામા તેના તમામ દુઃખોનો આત્યતિક અભાવ થઈ જશે 'एव खलु निक्खेवो' ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ 'छट्ठस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' આ છટ્ઠા અધ્યયનના આ પ્રમાણે ભાવ કહ્યા છે (સૂ૦ ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા 'नन्दिषेण' નામક છટ્ઠુ અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧–૬ ॥

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे वणसंडे उज्जाणे उंबरदत्ते जक्खे। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था। अड्ढे जावअपरिभूए। तस्स णं गंगदत्ता भारिया। तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-'उक्खेवो' उत्क्षेपः, तथाहि-समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं छट्ठस्स णं अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते सत्तमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते इति। सुधर्मा स्वामी प्राह-'एवं खलु जंबू' हे जम्बू ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'पाडलिसंडे-

---

॥ सप्तम अध्ययन ॥

'जइ णं भंते !' इत्यादि।

(जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्ठे अध्ययन का भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा। परन्तु उन श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ?। श्री सुधर्मा स्वामी कहते है कि-'एवं खलु जंबू !' हे जंबू ! 'तेणं

સાતમું અધ્યયન

'जइणं भंते !' ઇત્યાદિ

(जइणं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે, તે દુઃખવિપાકના છઠ્ઠા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीषण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनषण्डनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'उंबरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत्। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत्। 'तत्थ णं पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिषण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्त: सार्थवाह आसीत्, कीदृश:? 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूतः। 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' तस्य खलु गंगदत्तानाम भार्या 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्र: गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मज:=अङ्गजातः 'उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीर:॥ सू० १॥

कालेणं तेणं समएणं पाडलिसडे नयरे' उस काल में एवं उस समय में एक पाटलीषंड नामका नगर था। 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनषंड नामका बगीचा था। 'उंबरदत्ते जक्खे' उस में उदुंबरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ णं पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीषंड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था। 'तत्थ णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था। साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' इसे गंगदत्ता नामकी भार्या थी। 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गंगदत्ताभार्या

સ્વામી કહે છે કે-(एवं खलु जंबू!) હે જંબૂ! (तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसडे नयरे) તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક પાટલીખંડ નામનું નગર હતું, 'वणसडे उज्जाणे' તેમાં એક વનખંડ નામનો બગીચો હતો. 'उंबरदत्ते जक्खे' તેમાં ઉદુંબરદત્ત યક્ષનું સ્થાન હતું 'तत्थ णं पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' પાટલીખંડ નગરના રાજાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું 'तत्थ णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' તે નગરમાં એક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો 'अड्ढेजाव अपरिभूए' તે ઘણોજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કોઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહીં 'तस्स णं गंगदत्ता भारिया' તેને ગંગદત્તા નામની પત્ની હતી 'तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગંગદત્તા

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे वणसंडे उज्जाणे उंबरदत्ते जक्खे। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था। अड्ढे जावअपरिभूए। तस्स णं गंगदत्ता भारिया। तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-'उक्खेवो' उत्क्षेपः तथाहि-समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं छट्ठस्स णं अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते सत्तमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते इति। सुधर्मा स्वामी प्राह-'एवं खलु जंबू' हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'पाडलिसंडे-

---

॥ सप्तम अध्ययन ॥

'जइ णं भंते !' इत्यादि।

(जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्ठे अध्ययन का भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा। परन्तु उन श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ?। श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-'एवं खलु जंबू !' हे जंबू ! 'तेणं

સાતમુ અધ્યયન

'जइणं भंते ?' ઇત્યાદિ

(जइणं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) જમ્બૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધુ છે, તે દુઃખવિપાકના છઠ્ઠા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीषण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनषण्डनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'उवरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत्। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत्। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिषण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्त. सार्थवाह आसीत्, कीदृशः? 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूतः। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्र. गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=अङ्गजातः 'उवरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीषड नामका नगर था। 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनषड नामका बगीचा था। 'उवरदत्ते जक्खे' उस में उदुवरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीषड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर मे एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था। साथ मे इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी। 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उवरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

स्वामी કહે છે કે-(एव खलु जबू!) હે જમ્બૂ! (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક પાટલીખડ નામનુ નગર હતુ, 'वणसडे उज्जाणे' તેમા એક વનખડ નામનો બગીચો હતો. 'उवरदत्ते जक्खे' તેમા ઉદુબરદત્ત યક્ષનુ સ્થાન હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' પાટલીખડ નગરના રાજાનુ નામ સિદ્ધાર્થ હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' તે નગરમા એક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો 'अड्ढेजाव अपरिभूए' તે ઘણોજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કોઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહી 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' તેને ગગદત્તા નામની પત્ની હતા 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उवरदत्ते णाम दारए होत्था' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગગદત્તા

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे वणसंडे उज्जाणे उंवरदत्ते जक्खे। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था। अड्ढे जावअपरिभूए। तस्स णं गंगदत्ता भारिया। तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंवरदत्ते णामं दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-'उक्खेवो' उत्क्षेपः तथाहि-समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं छट्ठस्स णं अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते सत्तमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते इति। सुधर्मा स्वामी प्राह-'एवं खलु जंबू' हे जम्बूः ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'पाडलिसंडे

॥ सप्तम अध्ययन ॥

'जइ णं भंते !' इत्यादि।

(जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्ठे अध्ययन का भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा। परन्तु उन श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ?। श्री सुधर्मा स्वामी कहते है कि-'एवं खलु जंबू !' हे जंबू ! 'तेणं

સાતમું અધ્યયન

'जइणं भंते !' ઇત્યાદિ

(जइणं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે તે દુ:ખવિપાકનાં છટ્ઠા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોકત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीपण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनपण्डनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'उंबरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत्। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत्। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिपण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्तः सार्थवाह आसीत्, कीदृश.? 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूतः। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्र. गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मज.=अङ्गजातः 'उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत, कीदृशः? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीपड नामका नगर था। 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनपट नामका बगीचा था। 'उंबरदत्ते जक्खे' उस में उदुंबरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर मे एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था। साथ मे इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी। 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

સ્વામી કહે છે કે-(एव खलु जबू!) હે જબૂ! (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક પાટલીખડ નામનુ નગર હતુ, 'वणसडे उज्जाणे' તેમા એક વનખડ નામનો બગીચો હતો 'उंबरदत्ते जक्खे' તેમા ઉદુબરદત્ત યક્ષનુ સ્થાન હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' પાટલીખડ નગરના રાજાનુ નામ સિદ્ધાર્થ હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' તે નગરમા એક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો 'अड्ढेजाव अपरिभूए' તે ઘણોજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કોઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહી 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' તેને ગગદત્તા નામની પત્ની હતા 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગગદત્તા

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं पाडलिसंडे नयरे वणसंडे उज्जाणे उंबरदत्ते जक्खे। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सिद्धत्थे राया। तत्थ णं पाडलिसंडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था। अड्ढे जावअपरिभूए। तस्स णं गंगदत्ता भारिया। तस्स णं सागरदत्तस्स पुत्ते गंगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णामं दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-'उक्खेवो' उत्क्षेपः तथाहि-समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं छट्ठस्स णं अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते सत्तमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते इति। सुधर्मा स्वामी माह-'एवं खलु जंबू' हे जम्बू ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'पाडलिसंडे-

---

॥ सप्तम अध्ययन ॥

'जइ णं भंते !' इत्यादि।

(जइ णं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धि-स्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्ठे अध्ययन का भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा। परन्तु उन श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ?। श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-'एवं खलु जंबू !' हे जंबू ! 'तेणं

સાતમું અધ્યયન

'जइणं भंते !' ઇત્યાદિ

(जइणं भंते ! उक्खेवो सत्तमस्स) જબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું છે તે દુ ખવિપાકના છઠ્ઠા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોકત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શુ કહેલા છે? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीषण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनषण्डनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'उंबरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत्। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत्। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिषण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्त सार्थवाह आसीत्, कीदृश.? 'अड्ढे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूत.। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्र. गङ्गदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=अङ्गजात. 'उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत, कीदृश.? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीर. ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीषड नामका नगर था। 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनषड नामका बगीचा था। 'उंबरदत्ते जक्खे' उस मे उदुंबरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीषड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था। 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त। 'अड्ढे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था। साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था। 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी। 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

સ્વામી કહે છે કે-(एव खलु जबू!) હે જબૂ! (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક પાટલીખડ નામનુ નગર હતુ, 'वणसडे उज्जाणे' તેમા એક વનખડ નામનો બગીચો હતો. 'उंबरदत्ते जक्खे' તેમા ઉદુબરદત્ત યક્ષનુ સ્થાન હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' પાટલીખડ નગરના રાજાનુ નામ સિદ્ધાર્થ હતુ 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' તે નગરમા એક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો 'अड्ढेजाव अपरिभूए' તે ઘણોજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કોઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહી 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' તેને ગગદત્તા નામની પત્ની હતા 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उंबरदत्ते णाम दारए होत्था' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગગદત્તા

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेण तेण समएण समोसरण जाव परिसा गया। तेण कालेण तेणं समएण भगव गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसडे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पाडलिसंडे नयरे पुरत्थिमेणं दुवारेणं अणुप्पविसइ। तत्थ ण पासइ एग पुरिस कच्छुल्लं कोढिय दोउयरिय भगदलिय अरिसिल्ल कासिल्लं सासिल्लं सोफिल्ल सूयमुह सूयपायं सडियहत्थगुलिय सडियपायगुलिय सडियकण्णणासिय रसियाए य पूयेण य थिविथिवित वणमुहकिमिउण्णुयंतपगलतपूयरुहिर लालामुह पगलतकण्णणास अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणं कट्ठाइं कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं मच्छियाचडयरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्गं फुट्टहडाहडसीस दडिखंडवसणं खडमल्लखंडहत्थगय गिहे२ देहवलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ। तयाणतर भगव गोयमे उच्चणीय जाव अडइ अहापज्जत्तं गिण्हइ, गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ, पडिदसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे

का अगजात उदुबरदत्त था। यह 'अहीण' विशेष खूबसूरत था। अग उपागो से परिपूर्ण था। प्रत्येक इन्द्रियों की यथार्थ रचना से इसका शरीर विशेषरूप से देखने वालों के चित्त को अपनी ओर आकृष्ट कर लिया करता था॥ सू० १॥

પત્ની થકી જન્મ પામેલા ઉદુબરદત્ત હતો, તે 'अहीण०' ઘણાજ સુદર રૂપવાન હતો અને તેના અગ-ઉપાગો પણ પૂર્ણ હતા તમામ ઇન્દ્રિયોની યથાર્થ રચનાથી જોનારાઓને તેનુ શરીર વિશેષ પણે-ચિત્તનુ આકર્ષણ કરી લેતુ (સૂ૦ ૧)

जाव विलमिव पण्णगभूएण अप्पाणेणं आहारमाहारेइ, आहार-माहारित्ता संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ॥सू० २॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समोसरण' समवसरण वनपण्डमुद्यान प्रति भगवदागमन 'जाव' यावत् 'परिसा गया' परिषद्गता' धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता । 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'भगव गोयमे' भगवान् गौतम 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव भगवत. श्री-महावीरस्वामिनो भिक्षार्थमाज्ञा गृहीत्वा 'जेणेव पाडलिसंडे नयरे' यत्रैव पाटलिषण्ड नगर 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवाग-

'तेण कालेण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण समोसरण जाव परिसा गया' उस काल और उस समय में ग्रामानुग्राम विहार करते२ श्रमण भगवान महावीर पाटलिषंड नगर के वनखण्ड नाम के उद्यान मे आये । प्रभु का आगमन सुनकर नगर निवासी एव राजा सब के सब हर्षोत्फुल्ल होकर प्रभु को वदना करने के लिये एव उन से धर्म का श्रवण करने के लिये अपने२ निवासस्थान से निकल कर उस बगीचे में आये । प्रभु को वदना एव नमस्कार कर परिषद और राजा यथा-स्थान बैठ गये । प्रभुने धर्मदेशना दी । सुनकर सब प्रमुदित होकर वापिस अपने२ स्थान पर गये । 'तेण कालेण तेण समएण भगव गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे नयरे तेणेव उवागच्छइ' उस काल और उस

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण समोसरण जाव परिसा गया' તે કાલ અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાટલી ખંડ નામના નગરના બગીચામા આવ્યા, પ્રભુ પધાર્યા છે તે વાત સાંભળીને નગરના માણસો અને રાજા એ તમામ હર્ષથી પ્રફુલ્લિત થઈને પ્રભુને વંદના કરવા માટે એટલે કે તેમની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ-સાંભળવાની ઇચ્છાથી પોતાના નિવાસસ્થાનથી નીકળીને તે બગીચામા આવ્યા પ્રભુને વંદન-નમસ્કાર કરીને સભા અને રાજા પોતાના સ્થાન પર બેસી ગયા. પછી પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો તે સાંભળીને તમામ પ્રસન્ન થઇને પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા 'तेण कालेण तेण समएण भगव गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसंडे नयरे तेणेव उवागच्छइ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે,

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेण तेण समएण समोसरणं जाव परिसा गया। तेण कालेण तेणं समएण भगव गोयमे तहेव जेणेव पाडलिसडे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पाडलिसडे नयरे पुरत्थिमेण दुवारेणं अणुप्पविसइ। तत्थ ण पासइ एगं पुरिस कच्छुल्लं कोढिय दोउयरिय भगदलिय अरिसिल्ल कासिल्ल सासिल्लं सोफिल्ल सूयमुह सूयपाय सडियहत्थगुलिय सडियपायगुलिय सडियकण्णणासिय रसियाए य पूयेण य थिविथिवित वणमुहकिमिउण्णुयंतपगलतपूयरुहिर लालामुह पगलतकण्णणासं अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण कट्टाइं कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं मच्छियाचडयरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्ग फुट्टहडाहडसीस दडिखंडवसणं खंडमल्लखंडहत्थगयं गिहे२ देहबलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ। तयाणतर भगव गोयमे उच्चणीय जाव अडइ अहापज्जत्तं गिण्हइ, गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ, पडिदसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे

का अगजात उदुंबरदत्त था। यह 'अहीण' विशेष खूबसूरत था। अग उपागो से परिपूर्ण था। प्रत्येक इन्द्रियो की यथार्थ रचना से इसका शरीर विशेषरूप से देखने वालों के चित्त को अपनी ओर आकृष्ट कर लिया करता था ॥ सू० १ ॥

પત્ની થકી જન્મ પામેલા ઉદુંબરદત્ત હતો, તે 'अहीण०' ઘણાજ સુંદર રૂપવાન હતો અને તેના અગ-ઉપાગો પણ પૂર્ણ હતા તમામ ઇન્દ્રિયોની યથાર્થ રચનાથી જોનારાઓને તેનુ શરીર વિશેષ પણે-ચિત્તનુ આકર્ષણ કરી લેતુ (સૂ૦ ૧)

शोथयुक्तचरण 'सडियहत्थगुलिय' शटितहस्ताङ्गुलिक 'सडियपायगुलिय' शटितपादाङ्गुलिक 'सडियकण्णणासिय' शटितकर्णनासिक 'रसियाए य' रसिकया= 'शटितदुर्गन्धिविकृतरुधिरेण' 'पूयेण य' पूयेन=शटितदुर्गन्धिविकृतरुधिरजलेन 'थिविथिवित' थिविथिविशब्द कुर्वन्त 'वणमुहकिमिउण्णुयतपगलतपूयरुहिर' व्रण मुखकृम्युन्नुदत्प्रगलत्पूयरुधिर-व्रणमुखात् कृमयः-उन्नुदन्तः प्रगलन्ति पूयरुधिराणि च यस्य स तथा तम्, यस्य व्रणमुखात् कृमयो बहिर्निःसरन्ति उत्पत्य पतन्ति पूयरुधिराणि प्रगलन्ति तमित्यर्थः। 'लालामुह' लालायुक्तमुख 'पगलतकण्णणास' प्रगलत्कर्णनास=प्रगलन्तौ कर्णौ नासे च यस्य स तथा तम्, 'अभिक्खणर' अभीक्ष्णर=वार वार 'पूयकवले य' पूयकवलान्=शटितरुधिरकवलान् 'रुहिरकवले य' रुधिरकवलान् 'किमिकवले य' कृमिकवलाश्च 'वममाण'

मुह सूजकर जिसका फूल गया था। हाथ पाव जिसके सब ओर से खूब सूजे-फूले हुए थे। हाथो एव पैरो की अगुलियॉ जिसकी गल गई थी 'सडियकण्णणासिय' कान एव नाक भी जिसके बिलकुल सड चुके थे। 'रसियाए य पूयेण य थिविथिवित' सडे हुए एव विकृत खून से तथा पीव से जिसके शरीर में 'थिविथिवि' इस प्रकार का शब्द हो रहा था, 'वणमुहकिमिउण्णुयतपगलतपूयरुहिर' जिसके घावो के अग्रभाग से कीडे टपक रहे थे और पीप भी जिन्हो से वह रही थी, 'लालामुह' लार से जिसका मुख सना हुआ था। 'पगलतकण्णणास' सडजाने से कान और नाक जिसके गिर चुके थे। 'अभिक्खणर पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण' जो पीप और सडे हुए खून के कुल्लो का एव कृमियों के ढेरो का बारबार वमन कर

જેનુ મુખ સુજીને ફુલી ગયુ હતુ, જેના હાથ-પગ બહુજ સુજીને ફુલી ગયા હતા, હાથ-પગની આગળીઓ જેની ગળી ગઇ હતી, 'सडियकण्णणासिय' જેના કાન અને નાક તમામ સડી ગયા હતા, 'रसियाअे य पूएण य थिविथिवित' સડી ગયેલા અને બગડેલા લોહીથી અને પરૂથી જેના શરીરમા 'थिविथिवि' આ પ્રકારના શબ્દ થઇ રહ્યો હતો, 'वणमुहकिमिउण्णुयतपगल्लतपूयरुहिर' જેના ઘાના આગલના ભાગથી કીડા ટપકી રહેલા હતા, અને જેને પરૂ-વહેતુ હતુ, 'लालामुह' જેના મુખમાથી લાર ટપકતી હતી, 'पगल्लतकण्णणास' કાન અને નાક જેના સડી જવાથી તુટી ગયા હતા, 'अभिक्खणर पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाणे' પરૂ અને સડેલા લોહીના કુટલા (ડાગળા) અને કૃમિયોના ઢગલાની વારવાર વમન-ઉલટી કરતો

च्छित्ता पाडलिसडे नयरे' उपागत्य पाटलिषण्डे नगरे 'पुरत्थिमेण दुवारेण' पौरस्त्येन द्वारेण=पूर्वदिगवस्थितेन द्वारेण 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति, 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पासइ' पश्यति 'एग पुरिस' एकं पुरुषं, कीदृशम्? इत्याह–'कच्छुल्ल' कच्छूमन्त–कण्डूयनरोगयुक्त 'कोढिय' कुष्ठिन=कुष्ठरोगयुक्त 'दोउयरिय' द्वयौदरिक–द्वे उदरे इव उदर यस्य स तथा तम् जलोदररोगयुक्तम्, 'भगदल्लिय' भगन्दरिक=भगन्दररोगयुक्तम्, 'अरिसिल्ल' अर्शोवन्तम्=अर्शोरोगयुक्तम्, 'कासिल्ल' कासवन्त=कासरोगयुक्त, 'सासिल्ल' श्वासवन्त=श्वासरोगयुक्त,'सोफिल्ल' शोफवन्त=शोफरोगयुक्त, 'सूयमुह' शूनमुख=शून=शोथयुक्त, मुख यस्य स तथा तम्, एवमग्रेऽपि 'सूयहत्थ' शूनहस्त=शोथयुक्तहस्तम्, 'सूयपाय' शूनपाद=

समय मे भगवान के बडे शिष्य गौतमस्वामी पूर्व अध्ययनो मे कथित विधि के अनुसार प्रभु से नगरमें गोचरी को जानेकी आज्ञा प्राप्त कर रवाना हुए 'उवागच्छित्ता पाडलिसडे नयरे पुरत्थिमेण दुवारेण अणुप्पविसइ' वे उस नगर के पूर्व दिशा मे रहे हुए दरवाजे से प्रविष्ट हुए। तत्थ ण पासइ एग पुरिस' प्रविष्ट होते है कि वहा उन्होने एक ऐसे पुरुष को देखा जो 'कच्छुल्ल, कोढिय, दोउयरिय, भगदल्लिय अरिसिल्ल, कासिल्ल, सासिल्ल, सोफिल्ल, सूयमुह, सूयपाय, सडियहत्थगुलिय, सडियपायगुलिय' खाज से युक्त हो रहा था, समस्त शरीर भर मे जिसके कोढ चू रहा था, दो पेट के जैसा जिसका पेट था–जलोदर रोग से जो पीडित था। भगदर जिसे हो रहा था। बवासीर से जो अत्यत कष्ट मे था। खाँसी जिसे क्षण२ मे चल रही थी। श्वास की जिसे बीमारी थी। शरीर भर मे जिसके सूजन आगई थी।

ભગવાનના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી આગળના અધ્યયનોમા કહેલી વિધિ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી નગરમા ગોચરી કરવા જવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને રવાના થયા 'उवागच्छित्ता पाडलिसडे नयरे पुरत्थिमेण दुवारेण अणुप्पविसइ' ગૌતમસ્વામીએ, તે નગરની પૂર્વ દિશાના દરવાજેથી પ્રવેશ કર્યો, 'तत्थ ण पासइ एग पुरिस' પ્રવેશ કરતા જ તેમણે ત્યા આગળ એક પુરુષને જોયો. તે 'कच्छुल्ल, कोढिय, दोउयरिय, भगदलिय, आरिसिल्ल, कासिल्ल, सासिल्ल, सोफिल्ल, सूयमुह, सूयपाय, सडियहत्थगुलिय, सडियपायगुलिय,' ખજવાલ સહિત હતો આખાયે શરીરમા કોઢ થયો હતો પેટ એકદમ મોટુ હતુ, જલોદર રોગથી પીડાતો હતો, જેને ભગદર થયેલુ હતુ, બવાસીરના રોગથી બહુજ કષ્ટ થતુ, ખાસી જેને ઘડીએ-ઘડીએ આવતી હતી, જેને શ્વાસ રોગની બીમારી હતી, તમામ શરીરમા જેને સોજો આવી ગયો હતો

जाव अडइ' उच्चनीय यावदटति=उच्चनीचमध्यमकुलानि सामुदानिकभिक्षार्थं भ्रमति, 'अहापज्जत्त' यथापर्याप्तमाहार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पाडलीसडाओ णयराओ' पाटलिषण्डात् नगरात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'भत्तपाण' भक्तपानम्=अशन पान च 'पडिदसेइ' प्रतिदर्शयति, 'पडिदसित्ता' प्रतिदर्श्य 'समणेण३' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'अब्भणुण्णाए समाणे अभ्यनुज्ञातः सन् 'जाव' यावत्'बिलमिवपण्णगभूएण' बिलमिवपन्नगभूतेन 'अप्पाणेण' आत्मना 'आहारमाहारेइ' आहारमाहारयति—आहार करोति। यथा सर्पो बिल प्रविशन् बिलस्य पार्श्वद्वयमस्पृशन् आत्मान बिले प्रवेशयति तथा स्वादा-

'तयाणतर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' इसके बाद भगवान गौतम भिक्षा के लिये नगर के ऊच नीच आदि कुलो मे घूमने लगे और 'अहापज्जत्त गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार ग्रहण किया 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिनिक्खमइ' उसे लेकर पाटलीषड नगर से वापिस अपने स्थान की ओर प्रस्थित हुए। 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आते ही वे जहाँ श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहा आये और 'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ' आकर प्राप्त भक्तपान उन्होने प्रभु को दिखलाया। 'पडिदसित्ता समणेण३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिव पण्णगभूएण अप्पाणेण आहारमाहारेइ' अनन्तर प्रभुने आहार करनेकी आज्ञा दे दी। गौतमने जैसे सर्प अपने बिल मे प्रवेश करते समय उसके दोनों पार्श्वभागों से नही अडता है और सीधा प्रवेश कर जाता है ठीक

'तयाणतर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' ते पछी ભગવાન ગૌતમસ્વામી ભિક્ષા માટે નગરના ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમા ફરવા લાગ્યા, અને 'अहापज्जत्त गिण्हइ' યથા પર્યાપ્ત (આવશ્યકતાનુસાર) આહાર મેળવ્યો, 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओं पडिणिक्खमइ' આહાર લઈને પાટલીખડ નગરમાથી પાછા પોતાના સ્થાને આવ્યા 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' આવતા જ જ્યા શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યા આવ્યા, અને 'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ' તે પછી પ્રાપ્ત આહાર-પાણી પ્રભુને બતાવ્યા. 'पडिदसित्ता समणेण३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिवपण्णगभूएण अप्पाणेण आहारमाहारेइ' તે પછી પ્રભુએ આહાર કરવાની આજ્ઞા આપી, ગૌતમે જેવી રીતે સર્પ પોતાના દરમા પ્રવેશ કરવા સમયે પોતાના બન્ને બાજુના ભાગને (પાર્શ્વભાગને)

वमन्तम्=मुखादुद्गिरन्त 'कट्ठाइ' कष्टानि=कष्टकराणि, दर्शकजनमनोव्यथाजनकानि 'कलुणाइ' करुणानि=करुणारसोत्पादकानि 'वीसराइ' विस्वराणि=दुःस्वराणि वचनानि 'कूयमाण' कूजन्तम्=अव्यक्तमुच्चरन्त शेष प्रथमाध्ययनवत्-नवर-विशेषस्त्वयम्, 'मच्छियाचडगरपहगरेण' मक्षिकाचटकरपहकरेण=मक्षिकाणा वृन्द-वृन्देन 'अण्णिज्जमाणमग्ग' अन्वीयमानमार्गम्=अनुगम्यमानमार्गम् 'फुट्टहडाहडसीस' स्फुटद्हडाहडशीर्ष=शिरोवेदनया व्यथितमस्तक 'दडिखडवसण' दण्डिखण्डवसन=दण्डी=कन्थाधारी भिक्षुविशेष, तद्वत्खडवस्त्रयुक्त च, 'खडमल्लखडहत्थगय' खण्डमल्लखण्डहस्तगतम्=अशनपानार्थं शरावखण्डद्वययुक्तहस्त 'गिहे२' गृहे गृहे=प्रतिगृह 'देहवलियाए' देहवलिकया=देहनिर्वाहार्थं वलिका=आहारग्रहण देहवलिका=भिक्षावृत्तिः, तया 'वित्ति' वृत्तिम्=आजीविका 'कप्पेमाण' कल्पयन्त=कुर्वन्त 'पासइ' पश्यति। 'तयाणतर' तदनन्तर 'भगव गोयमे' भगवान् गौतमः 'उच्चणीय

रहा था। 'कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाण' जो इस प्रकार के कष्टकारी दु.खद एव करुणाजनक अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आती थी। 'मच्छियाचडगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्ग' मक्खियों का झुण्ड का झुण्ड जिसके चारों ओर भनभन करता हुआ पीछे२ चलता था। 'फुट्टहडाहडसीस' भयकर शिरकी पीडा से जिस का मानों माथा फूटा जा रहा था, 'दडिखडवसण' कन्थाधारी भिक्षुकी तरह जो फटे हुए टाट के टुकडे ओढे हुए था। 'खडमल्लखडहत्थगय' खाने और पानी पीने के लिये जिसने अपने हाथ मे दो कपाल मिट्टीके वर्तन के टुकडे ले रक्खे थे और 'देहवलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ' शरीर निर्वाह के लिये घर घर भीख मॉगता था उसको गौतम स्वामीने देखा।

હતો, 'कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाण' આ પ્રમાણે જે કષ્ટકારી દુ સ્વર અર્થાત્ કરૂણાજનક અવ્યક્ત શબ્દો બોલી રહ્યો હતો કે જેને સાભળીને સૌ કોઈ માનવ વ્યક્તિને પોતાના મનમા તેની દયા આવતી હતી, 'मच्छियाचडगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्ग' માખીઓના ટોળા જેના શરીરની ચારેય બાજુ ભણુ-ભણુ કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા, 'फुट्टहडाहड सीस' માથાની ભય કર પીડાથી જેનું માથુ ફાટી જતુ હતુ, 'दडिखडवसण' કન્થાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણુના ટુકડા ઓઢેલા હતા 'खडमल्लखडहत्थगय' ખાવા-પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમા બે માટીના વાસણના ટુકડા રાખેલા હતા અને 'देहवलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ' શરીર નિર્વાહ માટે ઘેર-ઘેર ભીખ માગતો હતો તેને ગૌતમ સ્વામીએ જોયો

जाव अडइ' उच्चनीय यावदटति=उच्चनीचमध्यमकुलानि सामुदानिकभिक्षार्थं भ्रमति, 'अहापज्जत्तं' यथापर्याप्तमाहार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पाडलीसडाओ णयराओ' पाटलिषण्डात् नगरात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव समणे भगवं महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'भत्तपाण' भक्तपानम्=अशन पान च 'पडिदंसेइ' प्रतिदर्शयति, 'पडिदंसित्ता' प्रतिदर्श्य 'समणेण३' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'अब्भणुण्णाए समाणे' अभ्यनुज्ञातः सन् 'जाव' यावत् 'बिलमिवपण्णगभूएण' बिलमिवपन्नगभूतेन 'अप्पाणेण' आत्मना 'आहारमाहारेइ' आहारमाहारयति-आहार करोति। यथा सर्पो बिलं प्रविशन् विम्स्य पार्श्वद्वयमस्पृशन् आत्मानं बिले प्रवेशयति तथा स्वादा-

'तयाणतरं भगवं गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' इसके बाद भगवान गौतम भिक्षा के लिये नगर के ऊच नीच आदि कुलों मे घूमने लगे और 'अहापज्जत्तं गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार ग्रहण किया 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिनिक्खमइ' उसे लेकर पाटलीषड नगर से वापिस अपने स्थान की ओर प्रस्थित हुए। 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आते ही वे जहाँ श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे वहा आये और 'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदंसेइ' आकर प्राप्त भक्तपान उन्होंने प्रभु को दिखलाया। 'पडिदंसित्ता समणेण३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिव पण्णगभूएण अप्पाणेण आहारमाहारेइ' अनन्तर प्रभुने आहार करनेकी आज्ञा दे दी। गौतमने जैसे सर्प अपने बिल मे प्रवेश करते समय उसके दोनों पार्श्वभागों से नही अडता है और सीधा प्रवेश कर जाता है ठीक

'तयाणतरं भगवं गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' ते पछी भगवान गौतमस्वामी भिक्षा माटे नगरना ઉચ-નીચ આદિ કુળોમા ફરવા લાગ્યા, અને 'अहापज्जत्त गिण्हइ' યથા પર્યાપ્ત (આવશ્યકતાનુસાર) આહાર મેળવ્યો, 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमइ' આહાર લઇને પાટલીખંડ નગરમાથી પાછા પોતાના સ્થાને આવ્યા 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' આવતા જ જ્યા શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર બિરાજમાન હતા ત્યા આવ્યા, અને 'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदंसेइ' તે પછી પ્રાપ્ત આહાર-પાણી પ્રભુને બતાવ્યા 'पडिदंसित्ता समणेण३ अब्भणुण्णाए समाणे जाव बिलमिवपण्णगभूएण अप्पाणेण आहारमाहारेइ' તે પછી પ્રભુએ આહાર કરવાની આજ્ઞા આપી, ગૌતમે જેવી રીતે સર્પ પોતાના દરમા પ્રવેશ કરવા સમયે પોતાના બન્ને બાજુના ભાગને (પાર્શ્વભાગને)

वमन्तम्=मुखादुद्गिरन्त 'कट्ठाइ' कष्टानि=कष्टकराणि, दर्शकजनमनोव्यथाजनकानि 'कलुणाइ' करुणानि=करुणारसोत्पादकानि 'वीसराइ' विस्वराणि=दुःस्वराणि वचनानि 'कूयमाण' कूजन्तम्=अव्यक्तमुच्चरन्त शेप प्रथमाध्ययनवत्—नवर-विशेपस्त्वयम्, 'मच्छियाचडगरपहगरेण' मक्षिकाचटकरपहकरेण=मक्षिकाणा वृन्द-वृन्देन 'अण्णिज्जमाणमग्ग' अन्वीयमानमार्गम्=अनुगम्यमानमार्गम् 'फुट्टहडाहडसीस' स्फुटद्हडाहडशीर्ष=शिरोवेदनया व्यथितमस्तक 'दडिखडवसण' दण्डिखण्डवसन=दण्डी=कन्थाधारी भिक्षुविशेपः तद्वत्खडवस्त्रयुक्त च, 'खडमल्लखडहत्थगय' खण्ड मल्लखण्डहस्तगतम्=अशनपानार्थ शरावखण्डद्वययुक्तहस्त 'गिहे२' गृहे गृहे=प्रतिगृह 'देहवलियाए' देहवलिकया=देहनिर्वाहार्थ वलिका=आहारग्रहण देहवलिका=भिक्षावृत्ति., तया 'वित्ति' वृत्तिम्=आजीविका 'कप्पेमाण' कल्पयन्त=कुर्वन्त 'पासइ' पश्यति। 'तयाणतर' तदनन्तर 'भगव गोयमे' भगवान् गौतमः 'उच्चणीय

रहा था। 'कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाण' जो इस प्रकार के कष्टकारी दु.खद एव करुणाजनक अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आती थी। 'मच्छियाचडगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्ग' मक्खियों का झुण्ड का झुण्ड जिसके चारो ओर भनभन करता हुआ पीछे२ चलता था। 'फुट्टहडाहडसीस' भयकर शिरकी पीडा से जिस का मानों माथा फूटा जा रहा था, 'दडिखडवसण' कन्थाधारी भिक्षुकी तरह जो फटे हुए टाट के टुकडे ओढे हुए था। 'खडमल्लखडहत्थगय' खाने और पानी पीने के लिये जिसने अपने हाथ मे दो कपाल मिट्टीके वर्तन के टुकडे ले रक्खे थे और 'देहवलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ' शरीर निर्वाह के लिये घर घर भीख माँगता था उसको गौतम स्वामीने देखा।

હતો, 'कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाण' આ પ્રમાણે જે કષ્ટકારી દુ સ્વર અર્થાત કરૂણાજનક અવ્યકત શબ્દો બોલી રહ્યો હતો કે જેને સાભળીને સૌ કોઇ માનવ વ્યકિતને પોતાના મનમા તેની દયા આવતી હતી, 'मच्छियाचडगरपहगरेण अण्णिज्जमाणमग्ग' માખીઓના ટોળા જેના શરીરની ચારેય બાજુ ભણુ-ભણુ કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા, 'फुट्टहडाहड सीस' માથાની ભય કર પીડાથી જેનું માથુ ફાટી જતુ હતુ. 'दडिखडवसण' કન્થાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણના ટુકડા ઓઢેલા હતા 'खडमल्लखडहत्थगय' ખાવા-પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમા બે માટીના વાસણના ટુકડા રાખેલા હતા અને 'देहवलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ' શરીર નિર્વાહ માટે ઘેર-ઘેર ભીખ માગતો હતો તેને ગૌતમ સ્વામીએ જોયો

दरवाजे से नगर में प्रविष्ट हुए। अन्दर प्रवेश किया तो वहा उन्होंने एक ऐसे पुरुष को देखा कि जो अपने सब शरीर में खाज खुजाल रहा था, समस्त शरीरभर में जिसके कोढ चू रहा था, दो पेटके जितना उसका वडा पेट था-जलोदर-रोग से जो पीडित था। भगदर जिसके हो रहा था। नवासीर की पीडा से जो अत्यन्त कष्ट में था। खासी जिसे क्षण२ में चल रही थी। श्वास की बीमारी से जिसका दम घुट रहा था। शरीर भर मे जिसके सूजन आगई थी। मुँह सूजकर जिसका फूल गया था। हाथ पाव जिसके सब सूजकर फूले हुए थे। हाथों एव पैरो की अगुलियाँ जिसकी गल गई थीं। कान एव नाक जिस के बिलकुल सड चुके थे। सडे हुए एव विकृत खून से तथा पीप से जिसके शरीर में 'थिविथिवि' ऐसा शब्द हो रहा था। जिसके घावों के अग्रभाग से कीडे टपक रहे थे और पीप भी जिन्हो से वह रही थी। लार से जिसका मुख सना हुआ था। सडजाने से नाक और कान जिसके गिर चुके थे। जो पीप और सडे हुए खून के कुल्लो का एव कृमियों के ढेरों का वार-बार वमन कर रहा था। जो इस प्रकार के कष्टकारी एव करुणाजनक दुस्वर-दुखभरी ध्वनि से अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन मे दया आ जाती थी। मक्खियों का

વાજાથી નગરમા પ્રવેશ કર્યો, પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેણે એક એવા પુરુષને જોયો કે જેને પોતાના શરીરમા ખજવાલ આવતી હતી, તમામ શરીરમા કોઢ થયેલો હતો બે પેટ જેવડુ તેનુ પેટ હતુ અર્થાત્ જલોદર રોગથી પીડાતો હતો જેને ભગદર થયેલુ હતુ બવાસીરના રોગની પીડાથી બહુજ દુખી હતો, ખાસી જેને વારવાર આવતી હતી, શ્વાસના રોગથી જેનો દમ ઘુટાતો હતો તમામ શરીરમા જેને સોજો થયો હતો, મોઢુ સૂજીને જેનુ ફુલી ગયુ હતુ, હાથ પગ જેના તમામ સૂજીને ફુલી ગયા હતા, હાથ-પગની આગળીઓ જેની ખરી પડી હતી, જેના નાક-કાન તમામ સડી ગયા હતા, સડેલા અને બગડેલા લોહી તથા પરૂથી જેના શરીરમા "થિવિ-થિવિ" જેવા શબ્દો થતા હતા, જેના સડેલા ઘાના અગ્રભાગમાથી કીડા ટપકતા હતા, અને પરૂ પણ વહેતુ હતુ, લાળથી મુખ જેનુ ભર્યું હતુ, નાક-કાન સડી જવાથી જેના ખરી પડ્યા હતા, પરૂ અને બગડેલા લોહી, અને કૃમિઓના ઢગલાનું વારવાર વમન કરતો હતો જે આ પ્રમાણે કષ્ટકારી-કરુણાજનક દુસ્વર-દુખભર્યા ધ્વનિથી અવ્યક્ત (કોઇ સમજે નહિ એવા) શબ્દો બોલતો હતો કે જેને સાભળીને હરકોઇ માણસના મનમા દયા આવી જતી હતી, માખીઓના ટોળા જેના ચારેય બાજુ ભણુ-ભણાટ

भिलापाभावाद् आहार मुखे इतस्ततो न सचालयन् गल्विले प्रवेशयतीति भावः, 'आहारमाहारित्ता' आहारमाहार्य=आहार कृत्वा 'सजमेण तवसा' सयमेन तपसा 'अप्पाण भावेमाणे' आत्मान भावयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० २ ॥

उसी तरह अपने मुख में इतस्तत' स्वाद की अभिलापा से सचालित न करते हुए आहार किया 'आहारमाहारित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' और आहार करके तप सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे अर्थात् अपने ज्ञान ध्यानमें लग गये।

भावार्थ—उस काल और उस समय में ग्रामानुग्राम विहार करते२ श्रमण भगवान महावीर पाटलिपड नगर के उद्यान मे आये। प्रभुका आगमन सुनकर नगर की परिषद एव राजा सबके सब हर्षित होकर प्रभु को वदना एव धर्मश्रवण करने के लिये अपने२ घर से निकलकर उस बगीचे में आये प्रभुको वन्दना एव नमस्कार कर परिषद और राजा यथास्थान बैठ गये। प्रभुने धर्मदेशना दी। धर्म-देशना सुनकर सब प्रमुदित होकर वापिस अपने२ स्थान पर गये। उस काल उस समय गौतम स्वामी भगवान महावीर स्वामी के समीप आये और छठ-वेलेके पारणा-निमित्त पाटलिषड नगरी में गोचरी के लिये जाने की आज्ञा मागी। भगवान की आज्ञा प्राप्त कर गौतम स्वामी वहा से रवाना हुए और उस नगर के पूर्व दिशा के

કયાંઇ સ્પર્શ થવા દેતા નથી અને સીધો પ્રવેશ કરે તેવીજ રીતે પોતાના મુખમા આમ-તેમ સ્વાદની અભિલાષાથી નહિ ફેરવતા આહાર કર્યો, 'आहारमाहारित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' અને આહાર કરીને તપ-સયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા, અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાન-ધ્યાનમા લાગી ગયા

ભાવાર્થ-તે કાલ અને તે સમયને વિષે એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાટલીખડ નગરના બગીચામા આવ્યા, પ્રભુનુ આગમન સાભળીને નગરની પરિષદ અને રાજા સૌ હર્ષ પામીને પ્રભુને વદન કરવા અને ધર્મ દેશના સાભળવા માટે પોતાના ઘેરથી નીકળીને તે બગીચામા આવ્યા, પ્રભુને વન્દના નમસ્કાર કરીને પરિષદ અને રાજા સૌ સૌના સ્થાને બેઠા અને પ્રભુએ ધર્મદેશના આપી, પછી ધર્મદેશના સાભળીને સૌ પ્રસન્ન થઇ પાછા પોતાના સ્થાનકે ગયા તે કાલ તે સમયને વિષે ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પાસે આવીને છઠ્ઠ-બેલાના પારણા માટે પાટલીખડ નગરમા ગોચરી માટે જવાની આજ્ઞા માગી, ભગવાનની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને ગૌતમ સ્વામી ત્યાથી રવાના થયા અને તે નગરની પૂર્વ દિશાના દર

तए णं से गोयमे तच्च पि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ । चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेण० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने, अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एवं वयासी। एव खलु अह भते ! छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेण पविट्ठे । तत्थ णं एगं पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाणं। तए णं अह दोच्च पि छट्ठपारणगंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेणं० तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थिमेणं तहेव०। तए ण अह चोत्थ पि छट्ठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवारेणं अणुप्पविसामि, त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्ल जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ । चिता मम । पुव्वभवपुच्छा ०। वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से' ततः खलु स 'भगव गोयमे' भगवान गौतमः 'दोच्चपि' द्वितीयमपि वार 'छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठक्षपणपारणके 'पढमाए पोरिसीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्झाय करेइ' सूत्रपठनरूप स्वाध्याय करोति 'जाव' यावत्-पात्रादिक ममार्ज्य भिक्षार्थं भगवतोऽनुज्ञा गृहीत्वा 'पाडलिसड नयर' पाटलिषण्ड नगर

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' पश्चात् 'से भगव गोयमे दोच्चपि' वे भगवान गौतम स्वामी द्वितीय वार भी 'छट्ठक्खमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसड नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ' दूसरे छट्ठ खमण पारणा के दिवस में प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय एव द्वितीय पौरुषी में ध्यान करने के बाद प्रभु से आहार लाने की आज्ञा प्राप्त

'तए ण से०' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से भगव गोयमे दोच्चपि' તે ભગવાન ગૌતમ સ્વામી બીજીવાર પણ 'छट्ठक्खमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसडे नयरे दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ' બીજા છઠ્ઠખમણ પારણાના દિવસે પ્રથમ પોરસીમા સ્વાધ્યાય, અને બીજી પોરસીમા ધ્યાન કર્યા પછી પ્રભુ પાસેથી આહાર લાવવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને પાટલીખડ નગરમા ગોચરી માટે નીકળ્યા, દક્ષિણ

॥ मूलम् ॥

तए ण से भगव गोयमे दोच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसंडं नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ, त चेव पुरिसं पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

झुण्ड का झुण्ड जिसके चारो ओर भिन-भिन करता हुआ पीछे पीछे चलता था। भयङ्कर शिर की पीडा से जिसका माथा मानो फूटा जा रहा था। कन्थाधारी भिक्षु की तरह जो फटे हुए टाट के टुकडे ओढे हुए था। खाने और पानी पीने के लिए जिसने अपने हाथ मे दो कपाल-मिट्टी के बर्तन के टुकडे ले रखे थे। शरीर निर्वाह के लिये वह घर-घर भीख मागता फिरता था उसको गौतम स्वामीने देखा।

इसके बाद भगवान गौतम भिक्षाके लिये नगर के ऊच-नीच आदि कुलों में घूमने लगे और यथाप्राप्त आहार ग्रहण कर पाटलिषड-नगर से निकलकर अपने स्थान आये और श्रमण भगवान महावीर स्वामी को प्राप्त आहार दिखलाकर भगवान की आज्ञा से-जैसे सर्प बिल मे प्रवेश करते समय बिलके दोनो भागों को नहीं अडता है अर्थात् सीधा प्रवेश कर जाता है, ठीक उसी तरह अपने मुख मे स्वाद की अभिलाषासे इतस्तत. सचालित न करते हुए-आहार किया, फिर तप और सयम से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे-अर्थात अपने ज्ञान ध्यान मे लग गये ॥ सू० २ ॥

કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા, ભયકર માથાની પીડાથી જેનુ માથુ ફૂટી જતુ હતુ, કન્થાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણના ટુકડા જેણે ઓઢયા હતા, ખવા અને પાણી પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમા માટીના વાસણના બે ટુકડા લીધા હતા, શરીર નિર્વાહ માટે ઘર-ઘર ભિક્ષા માગતો ફરતો હતો તેને ગૌતમસ્વામીએ જોયો, તે પછી ભગવાન ગૌતમસ્વામી ભિક્ષા માટે નગરના ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમા ફરીને યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા-આહાર ગ્રહણ કરી પાટલીખડ નગરથી નીકળીને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રાપ્ત આહાર બતાવીને ભગવાનની આજ્ઞાથી-સર્પ જેમ દરમા પ્રવેશ કરતી વખતે દરના બન્ને ભાગોને નહિ અડતા સીધો દરમા પ્રવેશ કરે છે, બરાબર તે જ પ્રમાણે પોતાના મુખમા સ્વાદની અભિલાષાથી મુખની બન્ને-બાજુ આમ-તેમ નહિ ફેરવતા આહાર કર્યો પછી તપ અને સયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાન-ધ્યાનમા લાગી ગયા (સૂ૦ ૨)

तए णं से गोयमे तच्च पि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ। चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेणं० इमे-यारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने, अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एवं वयासी। एव खलु अह भंते! छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठे। तत्थ णं एगं पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाणं। तए णं अह दोच्च पि छट्ठपारण-गंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेण० तच्चंपि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थि-मेणं तहेव०। तए ण अह चोत्थ पि छट्ठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवा-रेण अणुप्पविसामि, त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्ल जाव वित्ति कप्पेमाणे विहरइ। चिता मम। पुव्वभवपुच्छा ०। वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण से' ततः खलु स 'भगव गोयमे' भगवान् गौतमः 'दोच्चपि' द्वितीयमपि वार 'छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठक्षपणपारणके 'पढमाए पोरिसीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्झाय करेइ' सूत्रपठनरूप स्वाध्याय करोति 'जाव' यावत्-पात्रादिकं प्रमार्ज्य भिक्षार्थ भगवतोऽनुज्ञा गृहीत्वा 'पाडलिसड नयर' पाटलिपण्ड नगर

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण' पश्चात् 'से भगव गोयमे दोच्चपि' वे भगवान गौतम स्वामी द्वितीय वार भी 'छट्ठक्खमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसड नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ' दूसरे छट्ठ खमण पारणा के दिवस मे प्रथम पौरुपी मे स्वाध्याय एव द्वितीय पौरुपी में ध्यान करने के बाद प्रभु से आहार लाने की आज्ञा प्राप्त

'तए ण से०' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से भगव गोयमे दोच्चपि' તે ભગવાન ગૌતમ સ્વામી બીજીવાર પણ 'छट्ठक्खमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसडे नयरे दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ' બીજા છઠ્ઠખમણ પારણાના દિવસે પ્રથમ પૌરસીમા સ્વાધ્યાય, અને બીજી પૌરસીમા ધ્યાન કર્યા પછી પ્રભુ પાસેથી આહાર લાવવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને પાટલીખડ નગરમા ગોચરી માટે નીકળ્યા, દક્ષિણ

'दाहिणिल्लेण दुवारेण' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति तत्र 'त चेव पुरिस' तमेव पुरुष—यःपौरस्त्ये द्वारे दृष्टस्तमेव 'पासइ' पश्यति, कीदृश ? कच्छुल्ल' कच्छूमन्त=कण्डूयनरोगयुक्त 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तसर्वरोगयुक्त यावद् गृहे गृहे भिक्षा कुर्वन्त पश्यति। तदनन्तर भगवान् गौतम• उच्चनीचमध्यमकुलेषु भिक्षा-मटन् यथाप्राप्तमाहार गृहीत्वा भगवतः समीपे समागच्छति,'जाव'यावत् 'सजमेण०' सयमेन 'तवसा अप्पाण भावेमाणे' तपसाऽऽत्मान भावयन् 'विहरइ' विहरति।

'तए ण से गोयमे' ततः खलु स गौतमः 'तच्चपि' तृतीयमपि वार छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तविधिना 'जाव' यावत् भिक्षार्थ भगवत• आज्ञा प्राप्य 'पाटलिसण्डे नयरे पच्चत्थिमिल्लेण' पाश्चात्येन=पश्चिमदिगवस्थितेन 'दुवारेण' द्वारेण 'अणुप्पविसमाणे' अनुप्रविशन् 'त चेव

कर पाटलिषड नगर मे गोचरी के लिये निकले। दक्षिण दिशाके दरवाजे से नगर मे ज्यो ही उन्होंने प्रवेश किया कि 'त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' वहा उसी पुरुष को देखा जो खाज आदि सब रोगो से युक्त था यावत् पूर्ण दुःखी और भीख मागता था। गौतम स्वामीने ऊच नीचादि कुलों मे भ्रमण कर यथा प्रर्याप्त भिक्षा प्राप्त की और उसे लेकर वे अपने स्थान पर आये। पूर्व की तरह आहार पानी करके तप और सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे तचेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ' इसी प्रकार जब वे तृतीयवार भी छट्ठक्खमणपारणा के लिये प्रभु की आज्ञा लेकर उसी नगर की ओर प्रस्थित हुए और ज्यो ही उन्होंने उस में पश्चिम

तरफ़ना दरवाजेथी नगरमा तेमणे जेवो प्रवेश कर्यो छे, 'त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' त्या એવા પુરુષને જોયો જે ખજવાળ આદિ તમામ રોગોથી યુક્ત હતો એટલે કે પૂર્ણ દુખી અને ભીખ માગતો હતો ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચ નીચ આદિ કુલોમા ફરીને યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી અને તે ભિક્ષા લઇને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા પૂર્વ પ્રમાણે આહાર પાણી કરીને તપ અને સયમમા પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા, 'तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ' એ પ્રમાણે ત્રીજીવાર પણ છટ્ઠખમણ પારણા માટે પ્રભુની આજ્ઞા માગીને તે નગરની તરફ ચાલતા થયા અને તેમણે નગરના પશ્ચિમ દરવાજાથી નગરમા પ્રવેશ કર્યો, તો ત્યા આગળ પણ

पुरिसं' तमेव पूर्वोक्त पुरुष 'कच्छुल्ल' कच्छुलादि नानाविधरोगयुक्त यावद् भिक्षावृत्तिं कुर्वन्तं 'पासइ' पश्यति दृष्ट्वा भगवान् गौतमो भिक्षां गृहीत्वा भगवतः समीपे समागत्य पूर्ववदेव संयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति।

तदनन्तर 'चोत्थपि' चतुर्थवारमपि 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके भगवान् गौतमः पाटलिषण्डे नगरे 'उत्तरिल्लेण०' औत्तरेण=उत्तरदिगवस्थितेन द्वारेण अनुप्रविशति, तत्र तमेव पूर्ववर्णित पुरुष पश्यति दृष्ट्वा भगवतो गौतमस्य 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए' ५ आध्यात्मिकः=आत्मनि यावत् मनोगतः सङ्कल्पः 'समुप्पण्णे' समुत्पन्नः-'अहो ण' अहो खलु 'इमे पुरिसे' अयं पुरुषः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणाना पुरा=पूर्वभवकृताना पुराणानाम्=अनेकभवसचिताना कर्मणा 'जाव' यावत्-पापकं फलवृत्तिविशेष प्रत्यनुभवन् विहरति इति कृत्वा-मनसि सचिन्त्य भिक्षा गृहीत्वा भगवतः समीपे समागत्य यावत्-भगवन्तम् आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वन्दित्वा 'एवं वयासी'

दिशाकी ओर के दरवाजे से प्रवेश किया, तो वहा पर भी कण्डूयन आदि रोगों से पीडित उसी पुरुष को देखा। पूर्वकी तरह वहा से गोचरी लेकर वापिस अपने स्थान पर आये, यावत्-सयम एव तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'चोत्थ पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेण० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो ण इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एव वयासी' इसी प्रकार चतुर्थवार भी जब वे छट्ठ के पारण के निमित्त प्रभु से आज्ञा प्राप्त कर भिक्षाचर्या के लिये नगर में उत्तर के द्वार से प्रविष्ट हुए तब भी उसी व्यक्ति को उन्होंने देखा। देखकर उनके चित्त में इस प्रकार का सकल्प हुआ कि अहो! यह पुरुष पूर्वभव में किये गये एव अनेक भवों के संचित कर्मों के इस अनेक व्याधिरूप फलको भोग रहा है। भिक्षा लेकर

ખજવાળ આદિ રોગોથી પીડિત તે પુરુષને જોયો, પૂર્વ પ્રમાણે ત્યાથી ગોચરી લઇને પાછા ફરી પોતાના સ્થાન પર આવ્યા, યાવત્ સયમ, અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'चोत्थ पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेण० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो ण इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एव वयासी' આ પ્રમાણે ચોથીવાર પણ જ્યારે તેમણે છઠના પારણા નિમિત્તે પ્રભુની આજ્ઞા મેળવીને ભિક્ષા માટે નગરમા ઉત્તરના દરવાજાથી પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પણ તે વ્યકિતને તેમણે જોયો, જોઇને તેના ચિત્તમા આ પ્રમાણે સકલ્પ થયો કે અહો! આ પુરુષ પૂર્વ ભવમા કરેલા અનેક ભવોના સચિત કર્મોના આ અનેક વ્યાધિરૂપ ફળને ભોગવી રહ્યો છે ભિક્ષા લઇને નગરથી પાછા આવ્યા ત્યારે પ્રાપ્ત ભિક્ષાને બતાવીને પ્રભુને તેણે કહ્યુ કે

'दाहिणिल्लेण दुवारेण' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'अणुप्पविसइ' अनुप्रविशति तत्र 'त चेव पुरिस' तमेव पुरुष—यःपौरस्त्ये द्वारे दृष्टस्तमेव 'पासइ' पश्यति, कीदृश ? कच्छुल्ल' कच्छूमन्त=कण्डूयनरोगयुक्त 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तसर्वरोगयुक्त यावद् गृहे गृहे भिक्षा कुर्वन्त पश्यति। तदनन्तर भगवान् गौतम. उच्चनीचमध्यमकुलेषु भिक्षाटन् यथाप्राप्तमाहार गृहीत्वा भगवतः समीपे समागच्छति,'जाव'यावत् 'सजमेण०' सयमेन 'तवसा अप्पाण भावेमाणे' तपसाऽऽत्मान भावयन् 'विहरइ' विहरति।

'तए ण से गोयमे' ततः खलु स गौतमः 'तच्चपि' तृतीयमपि वार छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तविधिना 'जाव' यावत् भिक्षार्थं भगवत आज्ञा प्राप्य 'पाटलिसण्डे नयरे पच्चत्थिमिल्लेण' पाश्चात्त्येन=पश्चिमदिगवस्थितेन 'दुवारेण' द्वारेण 'अणुप्पविसमाणे' अनुप्रविशन् 'त चेव

कर पाटलिषंड नगर मे गोचरी के लिये निकले। दक्षिण दिशाके दरवाजे से नगर मे ज्यो ही उन्होंने प्रवेश किया कि 'त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' वहा उसी पुरुष को देखा जो खाज आदि सब रोगो से युक्त था यावत् पूर्ण दुःखी और भीख मागता था। गौतम स्वामीने ऊच नीचादि कुलो मे भ्रमण कर यथा प्रर्याप्त भिक्षा प्राप्त की और उसे लेकर वे अपने स्थान पर आये। पूर्व की तरह आहार पानी करके तप और सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे तचेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ' इसी प्रकार जब वे तृतीयवार भी छट्ठखमणपारणा के लिये प्रभु की आज्ञा लेकर उसी नगर की ओर प्रस्थित हुए और ज्यो ही उन्होंने उस में पश्चिम

तरफના દરવાજેથી નગરમા તેમણે જેવો પ્રવેશ કર્યો કે, 'त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' त्या એવા પુરુષને જોયો જે ખજવાળ આદિ તમામ રોગોથી યુક્ત હતો એટલે કે પૂર્ણ દુખી અને ભીખ માગતો હતો ગૌતમ સ્વામી ઉચ નીચ આદિ કુલોમા ફરીને યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરી અને તે ભિક્ષા લઇને પોતાના સ્થાન પર આવ્યા પૂર્વ પ્રમાણે આહાર પાણી કરીને તપ અને સયમમા પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા, 'तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ' એ પ્રમાણે ત્રીજીવાર પણ છટ્ઠખમણ પારણા માટે પ્રભુની આજ્ઞા માગીને તે નગરની તરફ ચાલતા થયા અને તેમણે નગરના પશ્ચિમ દરવાજાથી નગરમા પ્રવેશ કર્યો, તો ત્યા આગળ પણ

जह 'छट्ठपारणगंसि' षष्ठपारणके पाटलिपण्डे नगरे 'उत्तरदुवारेण' उत्तरदिक्स्थितद्वारेण 'अणुप्पविसामि' अनुप्रविशामि तदा 'त चेव पुरिसं पासामि' तमेव पुरुषं पश्यामि, कीदृशं? 'कच्छुल्लं' कच्छूरोगयुक्तं 'जाव' यावत्-स देहबलिकया=शरीरनिर्वाहार्थं 'वित्तिं' वृत्तिं=भिक्षावृत्तिं 'कप्पेमाणे' कल्पयन्=कुर्वन् 'विहरइ' विहरति, तं दृष्ट्वा चिन्ता 'अहो णं इमे पुरिसे' इत्यादिरूपो विचारः मम मनसि सञ्जातः। 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा 'से णं भंते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' स खलु हे भदन्त! पुरुषः पूर्वभवे क आसीत्, इत्यादिरूपा पृच्छा गौतमेन कृता। 'वागरेइ' व्याकरोति=भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति ॥ सू० ३ ॥

भगवान् कच्छ्वादिरोगयुक्तस्य तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति-'एवं खलु' इत्यादि।

भी जब मैं छठके पारणा के लिये वहां पश्चिम के द्वार से गया तब भी उसीको देखा। चतुर्थ बार भी पारणा के लिये जब मैं वहां उत्तर द्वार से गया तब भी मैंने 'त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' उसे उसी हालत में देखा। 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा० वागरेइ' प्रभो! उसे देखकर मेरे हृदय में अनेक प्रकार की विचारधाराएँ उत्पन्न हुई। मैं भिक्षा लेकर वापिस आया। हे नाथ! इसकी इस प्रकार की परिस्थिति का क्या कारण हुआ है? यह पूर्वभव में कौन था? गौतम की यह बात सुनकर प्रभुने इस प्रकार कहना प्रारंभ किया-

भावार्थ—प्रथम पारणा की तरह गौतम स्वामी अन्य पारणाओं के लिये भी उसी नगर में आते जाते रहे। ये छठ-छठकी तपस्या करते थे। जब पारणा का दिन होता तब यथाविधि प्रभु से आज्ञा

માટે ત્યાં પશ્ચિમના દરવાજેથી ગયો ત્યારે પણ તેને જોયો, ચોથી વખત પણ પારણા માટે જ્યારે હું ઉત્તરના દરવાજે થઇ ગયો ત્યારે પણ મે 'त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ' તેને તેવીજ હાલતમાં જોયો 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा वागरेइ' પ્રભો! તેને જોઇને મારા હૃદયમાં અનેક પ્રકારની વિચાર ધારાઓ ઉત્પન્ન થઇ, હું ભિક્ષા લઇને પાછો આવ્યો, હે નાથ! તેની એ પ્રમાણે સ્થિતિ થવાનું કારણ શું છે? તે પૂર્વભવમાં કોણ હતો? ગૌતમની આ પ્રમાણે વાત સાભળીને પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો

ભાવાર્થ—પ્રથમ પારણા પ્રમાણે ગૌતમસ્વામી બીજા પારણા માટે પણ તે નગરમાં જવા-આવવા લાગ્યા, તે છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરતા હતા, જ્યારે પારણાનો દિવસ આવતો ત્યારે યથાવિધિ પ્રભુની આજ્ઞા લઇને પારણા માટે નગરમાં જતા હતા

एवमवादीत्–'एव खलु अह भते' हे भदन्त ! 'छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठस्य= षष्ठभक्तस्य पारणके 'जाव' यावत् 'रीयते' रियन् भिक्षार्थं गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव पाटलिषण्ड नगर तत्रैवोपागच्छामि, उपागत्य पाटलिषण्डस्य नगरस्य 'पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे' पौरस्त्येन द्वारेण अनुप्रविष्ट.। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'एग पुरिस पासामि' एक पुरुष पश्यामि, कीदृश ? 'कच्छूल्ल' कच्छूमन्त 'जाव' यावत्–भिक्षावृत्ति 'कप्पेमाण' कल्पयन्त=कुर्वन्तम् । 'तए ण' तत. खलु 'अह दोच्चपि' द्वितीयवारमपि 'छट्ठपारणगसि' षष्ठपारणके 'दाहिणिल्लेण दुवारे ण' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'तहेव' तथैव पूर्वोक्त सर्वमत्रापि वाच्यम् । एव 'तच्चपि' तृतीयवारमपि 'छट्ठ०' इति षष्ठक्षपणपारणकेऽह 'पच्चत्थिमेण' पाश्चात्येन द्वारेण प्रविष्ट. 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव कच्छ्वादिरोगयुक्त देहनिर्वाहार्थं भिक्षा कुर्वन्त पश्यामि । 'तए ण' तत खलु 'चउत्थपि' चतुर्थवारमपि

जब वे नगर से वापिस आये तब प्राप्त भिक्षा को दिखाकर प्रभु से उन्हो ने कहा कि 'एव खलु अह भते ! छट्ठक्खमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एग पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाण' हे भदन्त ! मै आप से आज्ञा लेकर छट्ठके पारण के दिन भिक्षा निमित्त जब पाटलिषड नगर में उसके पौरस्त्य द्वार से प्रविष्ट हुआ तो हे भदन्त ! वहा मैने एक ऐसा पुरुष देखा जिसके समस्त शरीर में कण्डूयन आदि सब रोग व्याप्त है और जो घर२ भीख मागता फिर रहा था । 'तए ण अह दोच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि दाहिणिल्लेण दुवारेण० तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तहेव० । तए ण अह चोत्थपि छट्ठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अणुप्पविसामि' इत्यादि । इसी प्रकार मै द्वितीयवार भी छट्ठके पारणे के लिये उस नगर मे जब दक्षिण के द्वार से गया तब भी उसी पुरुष को देखा तृतीय वार

'एव खलु अह भते छट्ठक्खमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एग पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाण' હે ભદન્ત ! હું આપની આજ્ઞા લઈને છઠના પારણાના દિવસે ભિક્ષા નિમિત્તે જ્યારે પાટલીખડ નગરમા જ્યારે તેનાં આગલા દરવાજાથી પ્રવેશ કર્યો તો હે ભદન્ત ! ત્યા મે એક એવો પુરુષ જોયો જેના સમસ્ત શરીરમા ખજવાલ આદિ તમામ રોગ વ્યાપ્ત હતો ઘેર–ઘેર ભીખ માગતો ફરતો હતો. 'तए ण अह दोच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तहेव० । तए ण अह चोत्थपि छठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अणुप्पविसामि' इत्यादि, આ પ્રમાણે હું બીજી વખત પણ છઠના પારણા માટે તે નગરમા જ્યારે દક્ષિણના દરવાજાથી ગયો, ત્યારે પણ તે પુરુષને જોયો. ત્રીજી વખત પણ જ્યારે હું છઠના પારણા

अह 'छट्ठपारणगसि' षष्ठपारणके पाटलिपण्डे नगरे 'उत्तरदुवारेण' उत्तरदिक्-स्थितद्वारेण 'अणुप्पविसामि' अनुप्रविशामि तदा 'त चेव पुरिस पासामि' तमेव पुरुष पश्यामि, कीदृश ? 'कच्छुल्ल' कच्छूरोगयुक्त 'जाव' यावत्-स देहवलि-कया=शरीरनिर्वाहार्थं 'वित्ति' वृत्ति=भिक्षावृत्ति कप्पेमाणे' कल्पयन्=कुर्वन् 'विहरइ' विहरति, त दृष्ट्वा चिन्ता 'अहो ण इमे पुरिसे' इत्यादिरूपो विचार. मम मनसि सजात. । 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा 'से ण भते पुरिसे पुव्वभवे के आसी' स खलु हे भदन्त ! पुरुष' पूर्वभवे क आसीत्, इत्यादिरूपा पृच्छा गौतमेन कृता । 'वागरेइ' व्याकरोति=भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्त कथयति ॥ सू० ३ ॥

भगवान् कच्छ्वादिरोगयुक्तस्य तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्त कथयति-'एव खलु' इत्यादि ।

भी जब मैं छठके पारणा के लिये वहा पश्चिम के द्वार से गया तब भी उसीको देखा। चतुर्थ वार भी पारणा के लिये जब मैं वहा उत्तर द्वार से गया तब भी मैंने 'त चेव पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव वित्ति कप्पेमाणे विहरइ' उसे उसी हालत मैं देखा। 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा० वागरेइ' प्रभो ! उसे देखकर मेरे हृदय में अनेक प्रकार की विचार-धाराएँ उत्पन्न हुई। मैं भिक्षा लेकर वापिस आया। हे नाथ ! इसकी इस प्रकार की परिस्थिति का क्या कारण हुआ है ? यह पूर्वभव में कौन था ? गौतम की यह बात सुनकर प्रभुने इस प्रकार कहना प्रारभ किया-

भावार्थ—प्रथम पारणा की तरह गौतम स्वामी अन्य पारणाओ के लिये भी उसी नगर मे आते जाते रहे। ये छठ-छठकी तपस्या करते थे। जब पारणा का दिन होता तब यथाविधि प्रभु से आज्ञा

માટે ત્યા પશ્ચિમના દરવાજેથી ગયો ત્યારે પણ તેને જોયો, ચોથી વખત પણ પારણા માટે જ્યારે હુ ઉત્તરના દરવાજે થઇ ગયો ત્યારે પણ મે 'त चेव पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव वित्ति कप्पेमाणे विहरइ' તેને તેવીજ હાલતમા જોયો 'चिंता मम पुव्वभवपुच्छा वागरेइ' પ્રભો ! તેને જોઇને મારા હૃદયમા અનેક પ્રકારની વિચાર ધારાઓ ઉત્પન્ન થઇ, હુ ભિક્ષા લઇને પાછો આવ્યો, હે નાથ ! તેની એ પ્રમાણે સ્થિતિ થવાનુ કારણ શુ છે ? તે પૂર્વભવમા કોણ હતો ? ગૌતમની આ પ્રમાણે વાત સાભળીને પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહેવાનો પ્રારભ કર્યો

ભાવાર્થ—પ્રથમ પારણા પ્રમાણે ગૌતમસ્વામી બીજા પારણા માટે પણ તે નગરમા જવા-આવવા લાગ્યા, તે છઠ્ઠ છઠ્ઠની તપસ્યા કરતા હતા, જ્યારે પારણાનો દિવસ આવતો ત્યારે યથાવિધિ પ્રભુની આજ્ઞા લઇને પારણા માટે નગરમા જતા હતા

एवमवादीत्-'एव खलु अह भते' हे भदन्त ! 'छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठस्य=षष्ठभक्तस्य पारणके 'जाव' यावत् 'रीयते' रियन् भिक्षार्थं गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव पाटलिषण्ड नगर तत्रैवोपागच्छामि, उपागत्य पाटलिषण्डस्य नगरस्य 'पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे' पौरस्त्येन द्वारेण अनुप्रविष्टः। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'एग पुरिस पासामि' एक पुरुष पश्यामि, कीदृश ? 'कच्छूल्ल' कच्छूमन्त 'जाव' यावत्-भिक्षावृत्तिं 'कप्पेमाण' कल्पयन्त=कुर्वन्तम्। 'तए ण' ततः खलु 'अह दोच्चपि' द्वितीयवारमपि 'छट्ठपारणगसि' षष्ठपारणके 'दाहिणिल्लेण दुवारे ण' दाक्षिणात्येन द्वारेण 'तहेव' तथैव पूर्वोक्त सर्वमत्रापि वाच्यम्। एव 'तच्चपि' तृतीयवारमपि 'छट्ठ०' इति षष्ठक्षपणपारणकेऽह 'पच्चत्थिमेण' पाश्चात्येन द्वारेण प्रविष्टः 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव कच्छ्वादिरोगयुक्त देहनिर्वाहार्थं भिक्षा कुर्वन्त पश्यामि। 'तए ण' ततः खलु 'चउत्थपि' चतुर्थवारमपि

जब वे नगर से वापिस आये तब प्राप्त भिक्षा को दिखाकर प्रभु से उन्हों ने कहा कि 'एव खलु अह भते ! छट्ठक्खमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एग पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाण' हे भदन्त ! मै आप से आज्ञा लेकर छट्ठके पारण के दिन भिक्षा निमित्त जब पाटलिषड नगर में उसके पौरस्त्य द्वार से प्रविष्ट हुआ तो हे भदन्त ! वहा मैने एक ऐसा पुरुष देखा जिसके समस्त शरीर में कण्डूयन आदि सब रोग व्याप्त है और जो घर२ भीख मागता फिर रहा था। 'तए ण अह दोच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि दाहिणिल्लेण दुवारेण० तच्चपि छट्ठक्खमणपासणगसि पच्चत्थिमेणं तहेव०। तए ण अह चोत्थपि छट्ठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अणुप्पविसामि' इत्यादि। इसी प्रकार मैं द्वितीयवार भी छट्ठके पारणे के लिये उस नगर में जब दक्षिण के द्वार से गया तब भी उसी पुरुष को देखा तृतीय वार

'एव खलु अह भते छट्ठक्खमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठ तत्थ ण एग पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाण' हे लहन्त ! हु आपनी आज्ञा लइने छठना पारणाना दिवसे भिक्षा निमित्ते ज्यारे पाडलीखड नगरमा ज्यारे तेनां आगला दरवाजाथी प्रवेश कर्यो ते। हे भदन्त ! त्या मे एक एवो पुरुष जोयो जेना समस्त शरीरमा खजवाल आदि तमाम रोग व्याप्त हतो घेर-घेर भीख मागतो फरतो हतो 'तए ण अह दोच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तहेव०। तए ण अह चोत्थपि छठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अणुप्पविसामि' इत्यादि, आ प्रमाणे हु बीजी वखत पण छठना पारणा माटे ते नगरमा ज्यारे दक्षिणना दरवाजाथी गयो, त्यारे पण ते पुरुषने जोयो त्रीजी वखत पण ज्यारे हु छठना पारणा

तस्मिन् समये 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'विजयपुरे णाम नयरे होत्था' विजयपुर नाम नगरमासीत्, कीदृशम् ? 'रिद्धत्थिमिय समिद्धम् ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि। 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे' तत्र खलु विजयपुरे नगरे 'कणगरहे णाम राया' कनकरथो नाम राजा 'होत्था' आसीत्। 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो' तस्य खलु कनकरथस्य राज्ञः 'धण्णतरी णाम वेज्जे होत्था' धन्वन्तरिनाम वैद्य आसीत्। स कीदृश. ? इत्याह–'अट्ठगाउव्वेयपाढए' अष्टाङ्गायुर्वेदपाठक. आयुर्वेदः=वैद्यकशास्त्र,तस्याष्टावङ्गानि 'त जहा' तद्यथा= तानीमानि–(१) 'कोमारभिच्च' कौमारभृत्य, कुमाराणा=बालकाना भृतिः=पोषण, तत्र साधु=नैपुण्य कौमारभृत्यम्। कुमारपोषणनिमित्तकस्य क्षीरस्य दुष्टस्तन्य-

काल और उस समय मे 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुर नाम नयरे होत्था रिद्ध०' इसी जम्बूद्वीपके भरत क्षेत्र में एक विजयपुर नामका नगर था। वह शोभासपन्न एव समृद्ध था। 'तत्थ ण विजय-पुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' इसके राजाका नाम कनकरथ था 'तस्स ण कणगरहस्स रन्नो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था' इस कनकरथ राजा के धन्वतरी नामका एक वैद्य था। 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' यह अष्टाग आयुर्वेद का विशिष्ट ज्ञाता था। 'त जहा' आयुर्वेद के अष्टागों का नाम इस प्रकार है १ 'कोमारभिच्च २ सालागे ३ सल्लहत्ते ४ कायतिगिच्छा ५ जगोले ६ भूयविज्जा ७ रसायणे ८ वाईकरणे सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' कौमारभृत्य, शालाक्य, शल्यहत्य,काय-चिकित्सा, जाङ्गुलिक,भूतविद्या,रसायन और वाजीकरण। इन मे बालको के पोषण करने मे कारणभूत दूध की खराबी दूर करना कौमारभृत्य१, नेत्र नासिका आदि के रोगों का

ते समयने विषे 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नयरे होत्था रिद्ध०' आ जम्बूद्वीपना भरतक्षेत्रमा એક विજयપુર નામનુ નગર હતુ, તે શોભાસંપન્ન અર્થાત્ સમૃદ્ધ હતુ 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' તેના રાજાનું નામ કનકરથ હતુ 'तस्स ण कणगरहस्स रन्नो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था' તે કનકરથ રાજાના ધન્વતરી નામના વૈદ્ય હતા 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' તે અષ્ટાગ આયુર્વેદના વિશેષ જાણકાર હતા 'त जहा' આયુર્વેદના આઠ અગોના નામ આ પ્રમાણે છે 'कोमारभिच्च १ सालागे २ सल्लहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जगोले ५ भूयविज्जा ६ रसायणे ७ वाईकरणे ८ सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' કૌમારભૃત્ય ૧, શાલાક્ય ૨, શલ્યહત્ય ૩, કાયચિકિત્સા ૪, જાગુલિક ૫, ભૂતવિદ્યા ૬, રસાયણ ૭, અને વાજીકરણ ૮, તેમા બાલકોના પોષણમા કારણભૂત દૂધની ખરાબી

॥ मूलम् ॥

एव खलु, गोयमा ! तेण कालेणं तेण समएणं इहेव जवूद्दीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नामं नयरे होत्था रिद्ध०। तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था । तस्स णं कणगरहस्स रन्नो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था अट्ठगा–उव्वेयपाढए त जहा–कोमारभिच्चं सालागे सल्लहत्ते कायतिगिच्छा जगोले भूयविज्जा रसायणे वाईकरणे, सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे ॥सू० ४॥

टीका

'एव खलु गोयमा' हे गोतम ! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले

लेकर पारणा के लिये नगर में जाते थे। उस नगर के चार दरवाजे थे। भिन्न२ दरवाजो से होकर ये उस में प्रविष्ट होते। परन्तु जिस व्यक्ति को अनेक प्रकार की बीमारियों का पुजस्वरूप भीख मागता हुआ उन्होंने प्रथम पारणा के दिन पूर्व दिशा के दरवाजे से प्रविष्ट होते समय देखा, उसी व्यक्ति को उन्होने चारों पारणाओं के दिन चारो ही दरवाजे देखा । गौतम स्वामीने चतुर्थ पारणा के दिन प्रभु से पूछा कि यह मनुष्य जो इस प्रकार की नरकाधिक वेदना का पात्र बना हुआ है सो पूर्वभव में कौन था ? और इसने क्या पाप किया जिससे यह इतना दु.ख पा रहा है ? ॥ सू० ३ ॥

'एव खलु' इत्यादि ।

'एव खलु गोयमा !' हे गौतम ! 'तेण कालेण तेण समएण' उस

ते नगरना चार दरवाजा हता जूदा-जूदा दरवाजामा पसार थईने तेमा ते प्रवेश करता हता, परन्तु जे व्यक्तिने अनेक प्रकारनी बिमारीओना ढगला स्वरूप भीख मागतो होय तेवी रीते प्रथम पारणाना दिवसे पूर्व दिशाना दरवाजेथी प्रवेश करवाना समये जोयो, ते व्यकितने तेमणे चारेय पारणाना दिवसोमा चारेय दरवाजे जोयो गौतमस्वामीए चोथा पारणाना दिवसे प्रभुने पूछयु के–ते मनुष्य जे आ प्रकारनी नरकथी पण अधिक वेदनानुं पात्र बन्यो छे, पूर्वभवमा कोण हतो ? अने तेणे शु पाप कर्यु छे के जेना फळरूप आटलु दुःख भोगवी रह्यो छे ? (सू० ३)

'एव खलु गोयमा' ઇत्यादि

'एव खलु गोयमा ! हे गौतम ! 'तेण कालेण तेण समएण' ते काळ अने

तस्मिन् समये 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'विजयपुरे णाम नयरे होत्था' विजयपुर नाम नगरमासीत्, कीदृशम्? 'रिद्धत्थिमिय समिद्धम् ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि। 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे' तत्र खलु विजयपुरे नगरे 'कणगरहे णाम राया' कनकरथो नाम राजा 'होत्था' आसीत्। 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो' तस्य खलु कनकरथस्य राज्ञः 'धण्णतरी णाम वेज्जे होत्था' धन्वन्तरिनाम वैद्य आसीत्। स कीदृशः? इत्याह–'अट्ठगाउव्वेयपाढए' अष्टाङ्गायुर्वेदपाठकः आयुर्वेदः=वैद्यकशास्त्र,तस्याष्टावङ्गानि 'त जहा' तद्यथा= तानीमानि–(१) 'कोमारभिच्च' कौमारभृत्य, कुमाराणा=बालकाना भृतिः=पोषण, तत्र साधु=नैपुण्य कौमारभृत्यम्। कुमारपोषणनिमित्तकस्य क्षीरस्य दुष्टस्तन्य-

काल और उस समय मे 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुर नाम नयरे होत्था रिद्ध०' इसी जम्बूद्वीपके भरत क्षेत्र मे एक विजयपुर नामका नगर था। वह शोभासपन्न एव समृद्ध था। 'तत्थ ण विजय-पुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' इसके राजाका नाम कनकरथ था 'तस्स ण कणगरहस्स रन्नो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था' इस कनकरथ राजा के धन्वतरी नामका एक वैद्य था। 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' यह अष्टाग आयुर्वेद का विशिष्ट ज्ञाता था। 'त जहा' आयुर्वेद के अष्टागो का नाम इस प्रकार है १ 'कोमारभिच्च २ सालागे ३ सल्लहत्ते ४ कायतिगिच्छा ५ जगोले ६ भूयविज्जा ७ रसायणे ८ वाईकरणे सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' कौमारभृत्य, शालाक्य, शल्यहत्य,काय-चिकित्सा, जाङ्गुलिक,भूतविद्या,रसायन और वाजीकरण। इन मे बालको के पोषण करने मे कारणभूत दूध की खराबी दूर करना कौमारभृत्य१, नेत्र नासिका आदि के रोगो का

તે સમયને વિષે 'इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नयरे होत्था रिद्ध०' આ જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા એક વિજયપુર નામનુ નગર હતુ, તે શોભાસપન્ન અર્થાત્ સમૃદ્ધ હતુ 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' તેના રાજાનુ નામ કનકરથ હતુ 'तस्स ण कणगरहस्स रन्नो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था' તે કનકરથ રાજાના ધન્વતરી નામના વૈદ્ય હતા 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' તે અષ્ટાગ આયુર્વેદના વિશેષ જાણકાર હતા 'त जहा' આયુર્વેદના આઠ અગોના નામ આ પ્રમાણે છે 'कोमारभिच्च १ सालागे २ सल्लहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जगोले ५ भूयविज्जा ६ रसायणे ७ वाईकरणे ८ सिवहत्थे सुहहत्थे लहुहत्थे' કૌમારભૃત્ય ૧, શાલાકય ૨, શલ્યહત્ય ૩, કાયચિકિત્સા ૪, જાગુલિક ૫, ભૂતવિદ્યા ૬, રસાયણ ૭, અને વાજીકરણ ૮, તેમા બાલકોના પોષણમા કારણભૂત દૂધની ખરાબી

महिसमसाइं, अप्पेगइयाण त्तित्तिरमसाइ अप्पेगइयाण वट्टकलावककवोयकुक्कुडमयूरमसाइ अणेसिं च वहूण जलयरथलयरखहयरमाईण मसाइ उवदेसेइ, अप्पणावि य णं से धण्णतरी वेज्जे ते हिं वहूहि मच्छमसेहि य जाव मयूरमसेहि य अन्नेहि य वहूहि जलयरथलयरखहयरमसेहि य सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुर च आसाएमाणे विसाएमाणे विहरइ ।

तए ण से धण्णतरी वेज्जे एयकम्मे० सुवहु पावकम्म समज्जिणित्ता वत्तीसं वाससयाइ परमाउय पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने ॥ सू० ५ ॥

टीका

'तए ण से धण्णतरी' इत्यादि ।

'तए ण से' तत. खलु स 'धण्णतरी वेज्जे' धन्वन्तरिर्वैद्य., 'विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रन्नो' विजयपुरे नगरे कनकरथस्य राज्ञ. 'अंतेउरेय' अन्त'पुरे 'अण्णेसिं च वहूण' अन्येषा च वहूना 'राईसर जाव सत्थवाहाण' राजेश्वर यावत्सार्थवाहाना—राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापति-

'तए ण से धण्णतरी०' इत्यादि ।

'तए ण से धण्णतरी वेज्जे' उस धन्वतरी वैद्य का यह काम था कि वह 'विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो' विजयपुर में कनकरथ राजा के 'अंतेउरे य' अन्त पुर मे रहने वाली स्त्रियों का अन्नेसिं वहूण राईसर जाव सत्थवाहाण' तथा नगरनिवासी अन्य अनेक राजेश्वर से

'तए ण से धण्णतरी' ઇત્યાદિ

'तए ण से धण्णतरी वेज्जे' તે ધન્વતરી વૈદ્યનું એ કામ હતુ કે તે 'विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो' વિજયપુરમા કનકરથ રાજાના 'अंतेउरे य' અંત પુરમા રહેવાવાળી સ્ત્રીઓના તથા 'अन्नेसिं वहुण राईसर जाव सत्थवाहाण' તથા નગરનિવાસી અન્ય અનેક રાજેશ્વરથી લઇને સાર્થવાહ સુધી મનુષ્યોના 'अन्नेसिं

सार्थवाहानाम्, 'अन्नेसिं च बहूण' अन्येषां च बहूनां 'दुब्बलाण य' दुर्बलानां=बलरहितानां च, 'गिलाणाण य' ग्लानानां=क्षीणवीर्याणां च, 'वाहियाण य' व्याधितानां—सद्योघाति—ज्वर—श्वास—कास—दाह—तिसार—भगन्दर—शूलाजीर्णव्याधियुक्तानां च, 'रोगियाण य' रोगिकानां=चिरघातिज्वरातीसारादिरोगयुक्तानां च, 'अणाहाण य' अनाथानां च, असहायानां 'सणाहाण य' सनाथानां च 'समणाण य' श्रमणानां=गैरिकशाक्यादीनां, 'माहणाण य' माहनानां=याचकविशेषाणां 'भिक्खुगाण य' भिक्षुकाणां=भिक्षावृत्तीनां च, 'करोडियाण य' करोटिकानां=कापालिकानां च, खर्परधारिणामित्यर्थः, 'कप्पडियाण य' कार्पटिकानां=जीर्णकन्थाधारिणां च, 'आउराण य' आतुराणाम्=असाध्यरोगपीडितानां च मध्ये 'अप्पेगइयाणं' अप्येकेषां=कतिपयानां रोगिणां 'मच्छमंसाइं' मत्स्यमांसानि,

लेकर सार्थवाह पर्यन्त मनुष्यों का 'अन्नेसिं च बहूण दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य' एवं अन्य बहुत से दुर्बलों का, ग्लानों का, व्याधितों—प्राणोंका शीघ्र नाश करने वाले ज्वर, श्वास, कास, दाह, अतिसार, भगन्दर, शूल, अजीर्ण आदि के रोगियोंका—देरसे नाश करने-वाले ज्वर, अतिसार, आदि रोगों से युक्त रोगियों का, अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खुगाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउराणय०' अनाथों—जिनका कोई भी रक्षक नहीं था ऐसे रोगियोंका, सनाथों—जिनकी सेवा शुश्रूषा करने वाले घर में थे ऐसे रोगियों का, शाक्यादिक श्रमणोंका, माहनों याचकविशेषों का, भिक्षुक—भिक्षावृत्ति करने वालों का, करोटिक—कापालिकों का, कार्पटिकों—जीर्णकन्था धारण करने वालों का और आतुरों—असाध्य रोग वालों का सब का—इलाज किया करता था। यह इन में से 'अप्पेगइयाणं मच्छमंसाइं उवदेसेइ' किन्हीं२ को

च बहूण दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य' એ પ્રમાણે બીજા ઘણા દુબળાઓના, ગ્લાનોના, પ્રાણોના જલદી નાશ કરવાવાળા, જ્વર, શ્વાસ, કાસ, દાહ, અતિસાર, ભગન્દર શૂલ, અજીર્ણ, આદિના રોગીઓના, વિલંબે નાશ કરવાવાળા જ્વર અતિસાર, આદિ રોગોથી યુક્ત રોગીઓના, 'अणाहाण य सणाहाण य समणाण य माहणाण य भिक्खुगाण य करोडियाण य कप्पडियाण य आउ०' અનાથો જેને કોઈ રક્ષક નથી એવા રોગીઓના, સનાથો—જેની સેવા શુશ્રૂષા કરનારા ઘરમાં હોય એવા રોગીઓના, શાકયાદિ શ્રમણોના માહનો—યાચક વિશેષોના, ભિક્ષુક-ભિક્ષાવૃત્તિ કરવાવાળાઓના કરોટિક—કાપાલિઓના, જીર્ણ કન્યા ધારણ કરનારાઓના અને અસાધ્યરોગવાળાઓના એ સૌના ઇલાજ કર્યા કરતો હતો, તે એમાંથી 'अप्पेगइयाण

'उवदिसइ' उपदिशति=रोगप्रतिक्रियाया भक्षणार्थं कथयति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'कच्छभमसाइ' कच्छपमांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'गोहामसाइ' ग्राहमांसानि, ग्राहाणाम्=जलचरविशेषाणां मांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'मगरमसाइ' मकरमांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'सुसुमारमसाइ' सुसुमारमांसानि, सुसुमाराः=जलचरविशेषास्तेषां मांसानि उपदिशति। अप्येकेषां 'अयमसाइ' अजमांसानि=उपदिशति। 'एवं' अनेनैव प्रकारेण 'एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ उवदिसइ' एडक-रोज्झ-(गवय)-सूकर-मृग-शशक-गोमांस-महिषमांसानि स्थलचरमांसानि उपदिशति, तत्र-एडकः=मेषः, रोज्झः=गवयः, सूकरः=वराहः, मृगशशकौ प्रसिद्धौ। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'तित्तिरमसाइ' तित्तिरमांसानि उप

रोग की प्रतिक्रिया के निमित्त खाने के लिये मत्स्य के मांस का उपदेश देता, 'मत्स्य के मांस खाने से यह रोग शांत हो जायगा' ऐसा कहता 'अप्पेगइयाण कच्छभमसाइ' किन्हीं२ से कहता कि-'कच्छपका मांस खाओ तब यह रोग नष्ट होगा' इसी प्रकार 'अप्पेगइयाण गोहामसाइ अप्पेगइयाण मगरमसाइ, अप्पेगइयाण सुसुमारमसाइ, अप्पेगइयाण अयमसाइ, एवं एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ' किन्हीं२ को ग्राह के मांस खाने का, किन्हीं२ को मगर के मांस-खानेका, किन्हीं२ को सुसुमार (जलचर जीव) के मांस खाने का, किन्हीं२ को बकरे के मांस खानेका, किन्हीं२ को मेंढा के, रोझ के, सूकर के, मृगके, खरगोश के, गाय के और भैंसा के मांस खाने का उपदेश देता रहता था। किन्हीं२ से यह कहा करता था कि 'त्तित्तिरमसाइ' तुम तीतर का मांस

मच्छमसाइ उवदेसेइ' કોઈ-કોઈને રોગની પ્રતિક્રિયા માટે માછલાનું માંસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો, "માછલાનું માંસ ખાવાથી આ રોગ શાંત થઈ જશે" એ પ્રમાણે કહેતો હતો. 'अप्पेगइयाण कच्छभमसाइ' કોઈ-કોઈને કહેતો કે-"કાચબાનું માંસ ખાઓ ત્યારે આ રોગ નાશ પામશે" એ પ્રમાણે 'अप्पेगइयाण गोहामसाइ, अप्पेगइयाण मगरमसाइ, अप्पेगइयाण सुसुमारमसाइ, अप्पेगइयाण अयमसाइ, एवं-एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ' કોઈ-કોઈને ગ્રાહનું માંસ ખાવાનું, કોઈને મગરનું માંસ ખાવાનું, કોઈને સુસુમાર (જલ જંતુ)નું માંસ ખાવાનું, કોઈને બકરાનું માંસ, કોઈને ઘેટાનું રોઝનું, સુવરનું, મૃગનું, ખરગોશનું, ગાયનું કે પાડા વગેરેના માંસ ખાવાનું કહેતો હતો. કેટલાકને એમ કહેતો હતો કે, 'तित्तिरमसाइ' તમે તેતરનું માંસ ખાઓ, 'अप्पेगइयाण' અને કેટલાકને કહેતો કે

दिशति । 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'वट्टग-लावग-कवोय-कुक्कुडमयूरमसाइ' वर्त्तक-लावक-कपोत-कुक्कुट मयूरमांसानि खेचरमांसानि उपदिशति, तत्र 'वर्त्तक'= 'बटेर' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः, 'लावग' लावकः='लावा' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः। 'अन्नेसिं च बहूण' अन्येषां च बहूनां 'जलयर-थलयर-खहयरमाईण' जलचर-स्थलचर-खेचरादीनां 'मसाइ उवदेसेइ' मांसानि उपदिशति । 'अप्पणावि य ण से' आत्मनापि च खलु सः=स्वयमपि स 'धण्णतरी वेज्जे' धन्वन्तरिवैद्यः 'तेहिं' तैः=पूर्वोक्तैः 'मच्छमसेहि य जाव' मत्स्यमांसैः यावत्-यावच्छब्देन-पूर्वकथितैः सर्वविधैर्मांसैः 'अण्णेहि य बहूहिं' अन्यैश्च बहुभिः 'जलयर-थलयर-खहयरमसाइ' जलचर-स्थलचर-खेचरमांसानि 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः= अग्निपक्वैः, 'तलिएहि य' तलितैः 'भज्जिएहि य' भर्जितैः=कटाहिकादौ शुष्क-

खाओ, 'अप्पेगइयाण' और किन्हीं से कहा करता कि तुम 'वट्टक-लावग-कवोय कुक्कुड मयुर-मसाइ' बटेर का, तुम लावा का, तुम कबूतर का, तुम मुर्गे का और तुम मयूर का मांस खाओ। 'अन्नेसिं च बहूण जलयर-थलयर-खहयरमाईण मसाइ उवदेसेइ' किन्हीं से ऐसा कहता रहता था कि तुम इन बहुत से जलचर जीवों का, तुम थलचर जीवों का, तुम खेचर जीवों का मांस खाओ । दूसरों को ही मांस खाने का यह उपदेश देकर शांत रहता हो सो बात नहीं है किन्तु 'अप्पणावि य ण से धण्णतरी वेज्जे' स्वयं भी वह धन्वंतरी वैद्य 'तेहिं बहूहि मच्छमसेहिं य जाव मयूरमसेहिं य अन्नेहि य बहूहि जलयर-थलयर-खहयरमसेहि य' उन मछली आदि से लेकर मयूर तक के समस्त जीवों के मांस के साथ तथा जलचर थलचर एवं खेचर आदि तिर्यञ्चों के मांस के साथ 'सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च आसाएमाणे विसाएमाणे३

तमे 'वट्टक-लावक-कवोय-कुक्कुड-मयूरमसाइ' બતકનું, લાવાનું, કબુતરનું, મુરગાનું અને મોરનું માંસ ખાઓ। 'अन्नेसिं च बहूण जलयर-थलयर-खहयरमाईणं मसाइ उवदेसेइ' કોઇ કોઇને એવી રીતે કહેતો હતો કે તમે ઘણા જ જલચર જીવોના-થલચર જીવોના અને ખેચર જીવોના માંસ ખાઓ, બીજાને જ માંસ ખાવાનો એ જાતનો ઉપદેશ આપીને શાંત રહેતો નહિ, પરંતુ 'अप्पणावि य ण से धण्णतरी वेज्जे' પોતે પણ તે ધન્વંતરી વૈદ્ય 'तेहिं बहूहि मच्छमसेहिं य जाव मयूरमसेहिं य अन्नेहिं य बहूहिं जलयर-थलयर-खहयरमसेहिं य' તે મછલી આદિથી લઇને, મોર સુધીનાતમામ જીવોના માંસની સાથે જલચર-થલચર અને ખેચર આદિ તિર્યંચોના માંસની સાથે 'सोल्लिएहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे

'उवदिसइ' उपदिशति=रोगप्रतिक्रियाया भक्षणार्थं कथयति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'कच्छभमसाइ' कच्छपमांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'गोहामसाइ' ग्राहमांसानि, ग्राहाणाम्=जलचरविशेषाणां मांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'मगरमसाइ' मकरमांसानि उपदिशति। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'सुसुमारमसाइ' सुसुमारमांसानि, सुसुमारा =जलचरविशेषास्तेषां मांसानि उपदिशति। अप्येकेषां 'अयमसाइ' अजमांसानि=उपदिशति। 'एवं' अनेनैव प्रकारेण 'एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ उवदिसइ' एडक-रोज्झ-(गवय)-सूकर-मृग-शशक-गोमांस-महिषमांसानि स्थलचरमांसानि उपदिशति, तत्र-एडकः=मेषः, रोज्झः=गवयः, सूकरः=वराहः, मृगशशकौ प्रसिद्धौ। 'अप्पेगइयाण' अप्येकेषां 'तित्तिरमसाइ' तित्तिरमांसानि उप

रोग की प्रतिक्रिया के निमित्त खाने के लिये मत्स्य के मांस का उपदेश देता, 'मत्स्य के मांस खाने से यह रोग शांत हो जायगा' ऐसा कहता 'अप्पेगइयाण कच्छभमसाइ' किन्हीं२ से कहता कि-'कच्छप का मांस खाओ तब यह रोग नष्ट होगा' इसी प्रकार 'अप्पेगइयाण गोहामसाइ अप्पेगइयाण मगरमसाइ, अप्पेगइयाण सुसुमारमसाइ, अप्पेगइयाण अयमसाइ, एवं एलय रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ' किन्हीं२ को ग्राह के मांस खाने का, किन्हीं२ को मगर के मांस-खानेका, किन्हीं२ को सुसुमार (जलचर जीव) के मांस खाने का, किन्हीं२ को बकरे के मांस खानेका, किन्हीं२ को मेढा के, रोझ के, सूकर के, मृगके, खरगोश के, गाय के और भैंसा के मांस खाने का उपदेश देता रहता था। किन्हीं२ से यह कहा करता था कि 'तित्तिरमसाइ' तुम तीतर का मांस

मच्छमसाइ उवदेसेइ' કોઈ-કોઈને રોગની પ્રતિક્રિયા માટે માછલાનું માંસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો, 'માછલાનું માંસ ખાવાથી આ રોગ શાંત થઈ જશે" એ પ્રમાણે કહેતો હતો. 'अप्पेगइयाण कच्छभमसाइ' કોઈ-કોઈને કહેતો કે-"કાચબાનું માંસ ખાઓ ત્યારે આ રોગ નાશ પામશે" એ પ્રમાણે 'अप्पेगइयाण गोहामसाइ, अप्पेगइयाण मगरमसाइ, अप्पेगइयाण सुसुमारमसाइ, अप्पेगइयाण अयमसाइ, एवं-एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ' કોઈ - કોઈને ગ્રાહનું માંસ ખાવાનું, કોઈને મગરનું માંસ ખાવાનું, કોઈને સુસુમાર (જલ જંતુ)નું માંસ ખાવાનું, કોઈને બકરાનું માંસ, કોઈને ઘેટાનું રોઝનું, સુવરનું, મૃગનું, ખરગોશનું, ગાયનું કે પાડા વગેરેના માંસ ખાવાનું કહેતો હતો. કેટલાકને એમ કહેતો હતો કે, 'तित्तरमसाइ' તમે તેતરનું માંસ ખાઓ, 'अप्पेगइयाण' અને કેટલાકને કહેતો કે

भावार्थ—यह वैद्य अपनी विद्या में विशेष निपुण था, इसलिये राजा के अन्तःपुर की समस्त रानियो का एव नगर के समस्त लोगोंकी चिकित्सा किया करता था। राजेश्वर आदि से लेकर सार्थवाहों तक के घरो में इस का प्रवेश था। अपनी चिकित्सा का यह एक नमूना था। राजा के महल से लेकर रकी झोपडी तक यह प्रसिद्धि पा चुका था, अत' हर एक व्यक्ति का यह पूर्ण विश्वासपात्र बन गया था। क्या दुर्बल, क्या ग्लान, क्या व्याधित, क्या रोगी आदि समस्त जन इसके पास अपनी२ बीमारी की चिकित्सा कराने आते रहते। चिकित्सा करते२ यह सब के लिये उनके रोगों का शमन के निमित्त मत्स्य आदि जीवो के मास खाने का उपदेश दिया करता। किन्हीं२ को मत्स्य के मास खाने का, किन्हीं२ को कच्छप के मास खाने का और किन्हीं२ को ग्राह आदि प्राणियो के मास खाने का प्रतिदिन उपदेश देता। स्वय भी मास खाने मे यह बहुत गृद्ध था। मास को भूजकर तल कर एव सेक कर यह अनेक प्रकार की सुरा के साथ खाया करता था। इस प्रकार के व्यवसाय मे ही इस वैद्यने अपनी ३२०० बत्तीस सौ वर्ष की आयु समाप्त कर दी। अन्त मे जब यह अनेक पापों के पोटले को माथे पर लाद कर मरा तब यह छठी पृथवी के २२ सागर की स्थिति वाले नरक मे उत्पन्न हुआ ॥सू० ५॥

ભાવાર્થ—તે વૈદ્ય પોતાની વિદ્યામા વિશેષ કુશળ હતો, તેથી રાજાના અત પુરની તમામ રાણીઓની અને નગરના તમામ લોકોની ચિકિત્સા કર્યા કરતો હતો રાજેશ્વર આદિથી લઈને સાર્થવાહો સુધીના ઘરોમા તેનો પ્રવેશ હતો, પોતાની ચિકિત્સાનો તે એક નમુનો હતો રાજાના મહેલથી આરભીને રકની ઝુપડી સુધી તે પ્રસિદ્ધ થયો હતો, તેથી કરી તમામ માણસોનો તે વિશ્વાસપાત્ર બની ગયો હતો, દુર્બલ, ગ્લાન રોગી અને પીડિતજનો સૌ તે વૈદ્યની પાસે પોતાના રોગની ચિકિત્સા કરાવવા આવતા હતા, ચિકિત્સા કરતા કરતા તે તમામ રોગીઓને રોગ નિવારણ માટે માછના આદિ જીવોના માસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો કેટલાકને મત્સ્ય આદિના માસ ખાવાનો, કોઈને કાચબાનું માસ ખાવાનો કોઈને ગ્રાહ–ઝુડનું માસ ખાવાનો પ્રતિદિન ઉપદેશ આપતો હતો, પોતે માસ ખાવાનો બહુજ ગૃદ્ધ–આસક્ત હતો, માસને સેકીને, તળીને અનેક પ્રકારની મદિરાની સાથે તે ખાધા કરતો હતો, આ પ્રકારના વ્યવસાયમા તે વૈદ્ય પોતાની (૩૨૦૦) બત્રીસસો વર્ષની આયુષ્ય પૂરી કરી, અતમા જ્યારે તે અનેક પાપોના ગાંસડા માથા પર બાધીને–લાદીને મરણ પામ્યો ત્યારે તે છઠ્ઠી પૃથિવીના બાવીસ (૨૨) સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમા ઉત્પન્ન થયો (સૂ ૫)

पक्वैश्च सह 'सुरं च५' सुरां च५ 'आसाएमाणे'४ आस्वादयन्‌ ४ 'विहरइ' विहरति, 'तए णं से' ततः खलु सः 'धण्णतरी वेज्जे' धन्वन्तरिर्वैद्यः 'एय-कम्मे४' एतत्कर्मा४ एतद्=उक्तविविधमत्स्यमांसभक्षणतदुपदेशकरणरूपं कर्म यस्य स तथा, ४ 'सुबहु पावकम्मं' सुबहु पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समु-पार्ज्य 'बत्तीसं वाससयाइं' द्वात्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउयं' परमायुः=उत्कृष्टायुः 'पालयित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्या पृथिव्या 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'बावीससागरोवमट्ठिइएसु' द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु 'नेरइएसु' नैरयिकेषु 'नेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णे' उत्पन्नः ॥ सू० ५ ॥

विहरइ' कि जो शूलों पर लटका कर पकाया जाता था, तवा आदि पर जो तैलादि से तला हुआ होता था, अग्नि आदि द्वारा जो शुष्क भुजा हुआ रहता था उनके साथ अनेक प्रकार की मदिराको यथेच्छ खाता पीता रहता था, एवं दूसरों को भी खिलाता पिलाता रहता था।

'तए णं से धण्णतरी वेज्जे एयकम्मे० सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता बत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' वह धन्वतरी वैद्य कि जिस का एक यही कर्म था, स्वयं मांस खाना और दूसरों को मांस खाने का उपदेश देना, अनेक प्रकार के पाप कर्मों का उपार्जनकर ३२०० वर्ष प्रमाण अपनी उत्कृष्ट आयु के व्यतीत होने पर 'कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीस सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' मर कर छठीपृथिवी के नरक में कि जहां पर उत्कृष्ट स्थिति २२ सागर की है नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुआ।

विसाएमाणे ३ विहरइ' કે જે શૂલીઓ પર લટકાવીને પકડવામાં આવે છે તેવા આદિ પર જે તેલ આદિથી તળવામાં આવતા, અગ્નિ આદિ દ્વારા જેને સૂકા ભૂજવા સેકવામાં આવતા તેની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ખાતો-પીતો હતો અને બીજાને પણ ખવરાવતો-અને પીવરાવતો હતો

'तए णं से धण्णतरी वेज्जे एयकम्मे० सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता बत्तीसं वाससयाइं परमाउयं पालइत्ता' તે ધન્વતરી વૈદ્ય કે જેનું એકજ કર્મ હતું કે, પોતે માંસ ખાતો અને બીજાને માંસ ખાવાનો ઉપદેશ દેતો, તે અનેક પ્રકારના પાપ કર્મોને ઉપાર્જન કરી બત્રીસસો (૩૨૦૦) વર્ષ પ્રમાણ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી થતાં 'कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमट्ठि-इएसु नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने' મરણ પામીને છઠ્ઠી પૃથિવીના નરકમાં કે જ્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૨૨) બાવીસ સાગરની છે ત્યાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયો

सपेहेइ२ कल्लं जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी–एवं खलु अह देवाणुप्पिया तुब्भेहि सद्धिं जाव ण पत्ता, त इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेहि अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए, तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एव वयासी–ममं पि ण देवाणुप्पिये एस चेव मणोरहे कहण्ण तुम दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि-गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ ॥सू० ६॥

टीका ।

'तए ण सागरदत्तस्स' इत्यादि ।

'तए ण सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गगदत्ता भारिया' ततः खलु सागरदत्तस्य सार्थवाहस्य गङ्गदत्ता भार्या 'जाइणिंदुया' जातिनिन्दुका=जन्मतो मृतवत्सा 'यावि होत्था' चाप्यभवत् । 'तीसे' तस्याः 'जे जे जाया दारगा' ये ये जाता दारका ते ते सर्वे 'विणिघायमावज्जति' विनिघातमापद्यन्ते जातमात्रा एव म्रियन्ते । 'तए ण' ततः खलु 'तीसे' तस्याः 'गगदत्ताए सत्थवाहीए' गङ्गदत्ताया सार्थवाह्या' 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पुव्वर-

'तए ण सागरदत्तस्स०' इत्यादि ।

'तए ण एक समय की बात है कि 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' सागरदत्त सार्थवाह की 'गगदत्ता भारिया' गगदत्ता नामक स्त्री थी । वह 'जाइणिंदुयावि होत्था' जातिनिन्दुक (मृतवन्ध्या) थी । 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जति' इस के जो जो बालक होता था वह उत्पन्न होते ही मर जाता था । 'तए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए' कुछ समय बाद उस गगदत्ता सार्थवाही को 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय

'तए ण सागरदत्तस्स०' ઇત્યાદિ

'तए ण' એક સમયની વાત છે 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' સાગરદત્ત સાર્થવાહની 'गगदत्ता भारिया' ગગદત્તા નામની સ્ત્રી હતી તે 'जाइणिंदुयावि होत्था' જાતિ નિન્દુક હતી 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जति' તેને જે જે બાળકો થતા હતા તે ઉત્પન્ન થતા જ મૃત્યુ પામતા હતા 'तए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए' કેટલાક સમય પછી તે ગગદત્તા સાર્થવાહીને

॥ मूलम् ॥

तए ण सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गगदत्ता भारिया जाइ-णिंदुयावि होत्था । तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जति, तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए अण्णया कयाइ पुव-रत्तावरत्तकालसमयसि कुडुवजागरिय जागरमाणीए अय अज्झ-त्थिए५ समुप्पण्णे एव–खलु अह सागरदत्तेण सत्थवाहेण सद्धिं वहुइ उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विह-रामि। णो चेव ण अह दारगं वा दारिय वा पयायामि त धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ कयत्थाओ णं ताओ अम्मयाओ कयपुण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ कयलक्ख-णाओ णं ताओ अम्मयाओ सुलद्धेण तासि अम्मयाण माणुस्सए जम्मजीवियफले जासिं मण्णे णियगकुच्छिसंभूयाइ थणदुद्ध-लुद्धगाइ मम्मणपयपियाइ थणमूलकक्खदेसभाग अइसरमाणाइ मुद्धगाइ पुणो पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहि गिण्हिऊण उच्छगणिवेसियाइ दिंति समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मजुलप्प-भणिए, अहण्ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा, एत्तो एगयर-मवि ण पत्ता, त सेय खलु मम कल्ल जाव जलते सागरदत्त सत्थवाह आपुच्छित्ता सुवहुपुप्फवत्थगधमल्लालंकारं गहाय वहुहिं मित्तणाइणियगसयणिसंवंधिपरियणमहिलाहिं सद्धिं पाडलिसडाओ णयराओ पडिणिक्खमित्ता वहिया जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे तेणेव उवागच्छित्तए, उवागच्छित्ता तत्थ ण उवरदत्तस्स जक्खस्स महरिह पुप्फच्चण करित्तए, करित्ता जाणु-पायवडियाए उवयाइत्तए–जइ ण अह देवाणुप्पिया ! दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण अह जाय च दाय च भायं च अक्ख-यणिहि च अणुवड्ढिस्सामित्ति कट्टु उवयाइय उवाइणित्तए एव

सपेहेइ२ कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी–एवं खलु अहं देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं जाव ण पत्ता, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए, तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एवं वयासी–ममं पि णं देवाणुप्पिये एस चेव मणोरहे कहण्णं तुमं दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि-गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ ॥सू० ६॥

टीका।

'तए णं सागरदत्तस्स' इत्यादि।

'तए णं सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सागरदत्तस्य सार्थवाहस्य गङ्गदत्ता भार्या 'जाइणिंदुया' जातिनिन्दुका=जन्मतो मृतवत्सा 'यावि होत्था' चाप्यभवत्। 'तीसे' तस्याः 'जे जे जाया दारगा' ये ये जाता दारकाः ते ते सर्वे 'विणिघायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते जातमात्रा एव म्रियन्ते। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे' तस्याः 'गंगदत्ताए सत्थवाहीए' गङ्गदत्तायाः सार्थवाह्याः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पुव्वर-

'तए णं सागरदत्तस्स०' इत्यादि।

'तए णं एक समय की बात है कि 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' सागरदत्त सार्थवाह की 'गंगदत्ता भारिया' गंगदत्ता नामक स्त्री थी। वह 'जाइणिंदुयावि होत्था' जातिनिन्दुक (मृतवन्ध्या) थी। 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जंति' इस के जो जो बालक होता था वह उत्पन्न होते ही मर जाता था। 'तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए' कुछ समय बाद उस गंगदत्ता सार्थवाही को 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय

'तए णं सागरदत्तस्स०' ઇત્યાદિ

'तए णं' એક સમયની વાત છે 'सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स' સાગરદત્ત સાર્થવાહની 'गंगदत्ता भारिया' ગંગદત્તા નામની સ્ત્રી હતી તે 'जाइणिंदुयावि होत्था' જાતિ નિન્દુક હતી 'तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जंति' તેને જે જે બાળકો થતા હતા તે ઉત્પન્ન થતા જ મૃત્યુ પામતા હતા 'तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए' કેટલાક સમય પછી તે ગંગદત્તા સાર્થવાહીને

पुणो' पुनः पुनः 'मजुल्लपभणिए' मञ्जुलप्रभणितान्–'मा–मा' इति श्रवणरमणीयभाषितान् ददति मातृप्रभृतिश्रवणाय वितरन्ति, तादृशान् शब्दान् कुर्वन्ति, ता मातरो धन्या इति भावः। किन्तु 'अहण्ण' अह खलु 'अधण्णा' अधन्या, 'अपुण्णा' अपुण्या, 'अकयपुण्णा' अकृतपुण्याऽस्मि यत 'एत्तो' एतेषु=दारकाणा वा दारिकाणा वा प्रभणितादिषु 'एगयरमवि' एकतरमपि=कञ्चिदेकमपि 'ण पत्ता' न प्राप्ता 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेय' श्रेय 'खलु मम' खलु मम 'कल्ल जाव जलते' कल्ये यावत् ज्वलति, कल्ये प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां यावत् 'उत्थिते'=उदिते सूर्ये सहस्ररश्मौ दिनकरे तेजसा ज्वलति=देदीप्यमाने सति 'सागरदत्त सत्थवाह' सागरदत्त सार्थवाह 'आपुच्छित्ता' आपृच्छ्य 'सुबहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार' सुबहुपुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कार 'गहाय' गृहीत्वा 'बहुहिं' बहुभि 'मित्तणाइणियगसयणसबधिपरियणमहिलाहिं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्ब

बैठकर सुन्दर आलापों को एव मधुर अपनी वाणी से "मा मा" इस कर्णप्रिय रमणीय शब्द को सुनाते हैं। 'अह ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' मैं तो बिलकुल अधन्य हू, अकृतपुण्य हू और मदभागिनी हू, जो 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' उनके इन मधुर आलापादिकों में से किसी भी आलाप सुनने का सौभाग्य प्राप्त नहीं कर रही हू। 'सेय खलु मम कल्ल' अब प्रात. होने पर मुझे यही श्रेय है कि जब 'जलते' सूर्य अपनी आभा से चमकने लगेगा तब मैं 'सागरदत्त सत्थवाह आपुच्छित्ता' सागरदत्त सार्थवाह से पूछकर 'सुबहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय' अनेक पुष्प, वस्त्र, गधमाल्य, एव अलकारों को लेकर 'बहुहिं मित्त–णाइ–णियग–सयण–सबधि–परियणमहिलाहिं सद्धिं' अनेक मित्रों, ज्ञातिजनों, स्वजनों एव सबधीजनों तथा परिजनों की महिलाओं के

આલાપાથી પોતાની વાણી વડે "મા–મા" એવા કર્ણપ્રિય શબ્દો સભળાવે છે 'अह ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' હુ તો તદ્દન ભાગ્યહીન છુ, અને મદભાગ્યવાળી છુ તેથી 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' તેના એ મધુર આલાપાદિ પૈકીના કોઇપણ આલાપ સાભળવાનુ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઇ શકયુ નથી 'सेय खलु मम कल्ल' હવે સવાર થતા જ મારે માટે એજ હિતકર છે કે જ્યારે 'जलते' સૂર્ય પોતાની આભાથી ચમકવા લાગશે ત્યારે હુ–'सागरदत्त सत्थवाह आपुच्छित्ता' સાગરદત્ત સાર્થવાહને પૂછી કરીને–'सुबहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय' અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર ગધ માલ્ય અને અલકારોને લઇને 'बहुहिं मित्तणाइ–णियग–सयण–सबधि परियण–महिलाहिं सद्धिं' અનેક મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સબધીજનો તથા પરિજનોની સ્રીઓની

न्धिपरिजनमहिलाभिः 'सर्द्धि पाडलिसडाओ नयराओ' सार्धं पाटलिपण्डात नगरात् 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'वहिया' वहिः 'जेणेव' यत्रैव 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खायतणे' यक्षायतन 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छित्तए' उपागन्तुम्, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'तत्थ ण' तत्र खलु 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'महरिह' महार्ह=महामूल्य 'पुप्फच्चण' पुष्पार्चन=पुष्पैः पूजन 'करित्तए' कर्तु 'करित्ता' कृत्वा 'जाणुपायवडियाए' जानुपादपतितायाः जानुभ्या=जानुनी भूमौ निपात्येत्यर्थः, पादयोः=यक्षचरणयोः पतितायाः=नतायाः 'उवयाइत्तए' उपयाचितु=कार्यसिद्धौ सत्या प्राभृतार्थं मानसिक सकल्प कर्त्तुम्। उपयाचनास्वरूपमाह–'जइ ण' इत्यादि 'जइ ण' यदि खलु 'अह देवाणुप्पिया' अह हे देवानुप्रिय! 'दारय वा दारिया वा' दारक वा दारिका वा 'पयायामि' प्रजाये=जनयामि 'तो ण' तर्हि खलु अह 'जाय च' याग च=पूजा 'दाय च' दाय=दान 'भाय च' भाग=लाभाश 'अक्खयणिहिं च, अक्षय-

---

साथ 'पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमित्ता' पाटलिपड नगर से निकल कर 'वहिया' बाहिर की तर्फ 'जेणेव' जहा 'उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे' उदुबरदत्त यक्ष का यक्षायतन है 'तेणेव उवागच्छित्तए' वहा जाऊ। 'उवागच्छित्ता' और जाकर 'तत्थ ण उवरदत्तस्स जक्खस्स महरिह पुप्फचण करित्तए' वहा उस उदुवरदत्त यक्ष की महार्ह पुष्पार्चा करूँ। एव 'करित्ता जाणुपायवडियाए उवयाइत्तए' पूजन के बाद दोनो घुटनों को टेक कर यक्ष के चरणो में पड कर यह याचना करूँ। 'जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि' कि हे देवानुप्रिय! यदि मै पुत्र अथवा पुत्री इनमें से जीते हुए किसी भी एक को जन्म दू 'तो ण' तो निश्चय से 'अह जाय च दाय च भाय च अक्खयणिहिं च अणुवड्ढिस्सामि'

સાથે 'पाडलिसडाओ नयराओ पडिणिक्खमित्ता' પાટલીખડ નગરથી નીકળી કરી 'वहिया' બહારના ભાગમા 'जेणेव' જ્યા જે 'उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे' ઉદુબરદત્ત યક્ષનુ યક્ષાયતન છે 'तेणेव उवागच्छित्तए' ત્યા જાઉ 'उवागच्छित्ता' અને જઈને 'तत्थ ण उवरदत्तस्स महरिह पुप्फच्चण करित्तए' ત્યા તે ઉદુબરદત્ત યક્ષની તેના લાયક મહા પુષ્પાર્ચા કરૂ 'एव करित्ता जाणु-पायवडियाए उवयाइत्तए' પૂજન કર્યા પછી બન્ને ઘુટણના ટેકાથી યક્ષના ચરણોમા પડી એ યાચના કરૂ કે 'जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिंग वा पयायामि' હે દેવાનુપ્રિય? જો મારે પુત્ર અથવા પુત્રી એ બેમાથી કોઈ પણ એકનો જીવતો હોય તેવી સ્થિતિમા જન્મ થાય તો–'तो ण' નિશ્ચયથી 'अह जाय च दाय च भाय च अक्खयणिहिं

पुणो' पुनः पुनः 'मजुलप्पभणिए' मञ्जुलप्रभणितान्-'मा-मा' इति श्रवणरम णीयभापितान् ददति मातृप्रभृतिश्रवणाय वितरन्ति, तादृशान् शब्दान् कुर्वन्ति, ता मातरो धन्या इति भाव'। किन्तु 'अहण्ण' अह खलु 'अधण्णा' अधन्या, 'अपुण्णा' अपुण्या, 'अकयपुण्णा' अकृतपुण्याऽस्मि यतः 'एत्तो' एतेषु=दारकाणा वा दारिकाणा वा प्रभणितादिषु 'एगयरमवि' एकतरमपि=कञ्चिदेकमपि 'ण पत्ता' न प्राप्ता 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेय' श्रेय 'खलु मम' खलु मम 'कल्ल जाव जलते' कल्ये यावत् ज्वलति, कल्ये प्रादुष्प्रभाताया रजन्या यावत् 'उत्थिते'=उदिते सूर्ये सहस्ररश्मौ दिनकरे तेजसा ज्वलति=देदीप्यमाने सति 'सागरदत्त सत्थवाह' सागरदत्त सार्थवाह 'आपुच्छित्ता' आपृच्छय 'सुवहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार' सुबहुपुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कार 'गहाय' गृहीत्वा 'वहुहिं' बहुभिः 'मित्तणाइणियगसयणसवधिपरियणमहिलाहिं' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्ब

बैठकर सुन्दर आलापो को एव मधुर अपनी वाणी से "मा मा" इस कर्णप्रिय रमणीय शब्द को सुनाते है। 'अह ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' मै तो विलकुल अधन्य हू, अकृतपुण्य हू और मदभागिनी हू, जो 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' उनके इन मधुर आलापादिको में से किसी भी आलाप सुनने का सौभाग्य प्राप्त नहीं कर रही हू। 'सेय खलु मम कल्ल' अब प्रात' होने पर मुझे यही श्रेय है कि जब 'जलते' सूर्य अपनी आभा से चमकने लगेगा तब मै 'सागरदत्त सत्थवाह आपुच्छित्ता' सागरदत्त सार्थवाह से पूछकर 'सुवहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय' अनेक पुष्प, वस्त्र, गधमाल्य, एव अलकारो को लेकर 'वहुहिं मित्त-णाइ-णियग-सयण-सवधि-परियणमहिलाहिं सद्धिं' अनेक मित्रों, ज्ञातिजनो, स्वजनों एव सबधीजनों तथा परिजनों की महिलाओ के

આલાપાથી પોતાની વાણી વડે "મા-મા" એવા કર્ણપ્રિય શબ્દો સભળાવે છે 'अह ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा' હુ તો તદ્દન ભાગ્યહીન છુ, અને મદભાગ્યવાળી છુ તેથી 'एत्तो एगयरमवि ण पत्ता' તેના એ મધુર આલાપાદિ પૈકીના કોઈપણ આલાપ સાભળવાનુ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઇ શકયુ નથી 'सेय खलु मम कल्ल' હવે સવાર થતા જ મારે માટે એજ હિતકર છે કે જ્યારે 'जलते' સૂર્ય પોતાની આભાથી ચમકવા લાગશે ત્યારે હુ-'सागरदत्त सत्थवाह आपुच्छित्ता' સાગરદત્ત સાર્થવાહને પૂછી કરીને-'सुवहुपुप्फवत्थगधमल्लालकार गहाय' અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર ગધ માલ્ય અને અલકારોને લઇને 'वहुहिं मित्तणाइ-णियग-सयण-सवधि-परियण-महिलाहिं सद्धिं' અનેક મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સબધીજનો તથા પરિજનોની સ્ત્રીઓની

युष्माभिरभ्यनुज्ञाता=भवता प्राप्ताज्ञाः 'जाव उवाइणित्तए' यावत् उपयाचितुम्= उदुम्बरदत्त यक्ष पुत्रार्थमाराधयितु वाञ्छामीति भाव. । 'तए ण से' तत' खलु स 'सागरदत्ते सत्थवाहे' सागरदत्त. सार्थवाहो 'गङ्गदत्त भारिय एव वयासी' गङ्गदत्ता भार्यामेवमवादीत्–'ममपि ण देवाणुप्पिये' ममापि खलु हे देवानुप्रिये ! 'एस चेव मणोरहे' एप एव मनोरथ.=अभिलापो वर्तते यत 'कहण्ण' कथ खलु= केनोपायेन 'तुम दारग वा दारिय वा' त्वदारक वा दारिका वा 'पयाएज्जासि' प्रजनयेः, अहमपीद वाञ्छामि चिन्तयामि च'केनोपायेन तव सन्ततिः स्यादिति'इत्याशयः। एवमुक्त्वा उदुम्बरदत्तयक्षाराधनरूपमर्थम् , 'गगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्ताया भार्याया 'एयमट्ठ' एतमर्थं 'अणुजाणइ' अनुजानाति=स्वीकरोति ॥सू० ६॥

भी मुझे किसी प्रकार से अभी तक भी एक भी आयुष्मान् पुत्र या पुत्री की प्राप्ति नहीं हुई है 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय ! मैं चाहती हूं कि 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' तुम से आज्ञा लेकर मैं वस्त्रादिक पूजन की सामग्री लेकर मनोती मान्यता मनानेके लिये उदुम्बरदत्त यक्ष के यक्षायतन जाऊँ। 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्त भारिय एव वयासी' इस प्रकार अपनी पत्नी के वचनों को सुनने के बाद वह सागरदत्त सार्थवाह गगदत्ता से इस प्रकार बोला कि 'मम पि ण देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवानुप्रिय ! मेरी भी आन्तरिक यही भावना है कि–'कहण्ण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' किस उपाय से तुम्हारे पुत्र या पुत्री होवे। ऐसा कह कर सागरदत्त ने 'गगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' गगदत्ता के कथित अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया। ॥ सू० ६॥

સુધી એક પણ આયુષ્યમાન પુત્ર કે પુત્રીની પ્રાપ્તિ થઇ નહિ 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' તે માટે હે દેવાનુપ્રિય ! હું ચાહું છું કે 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' તમારી પાસેથી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને હું વસ્ત્રાદિક અર્ચાની સામગ્રી લઇ કરીને મનોતી–માનતા મનાવા માટે ઉદુમ્બરદત્ત યક્ષના યક્ષયતને જાઉં 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्त भारिय एव वयासी' તે પ્રમાણે પોતાની પત્નીના વચનોને સાભળીને પછી-તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ ગગદત્તાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે 'मम पि ण देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' હે દેવાનુપ્રિયે ! મારી પણ આંતરિક એજ ભાવના છે કે 'कहण्ण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' કયા ઉપાયથી તમને પુત્ર અથવા પુત્રી થાય, એ પ્રમાણે કહીને સાગરદત્તે 'गगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' ગગદત્તાએ કહેલા વિચારનો સ્વીકાર કરી લીધો (સૂ૦ ૬)

निधिं च=देवभाण्डागार देवद्रव्य च 'अणुवड्ढिस्सामि' अनुवर्धयिष्यामि 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति सङ्कल्प्य 'उवयाइय' उपयाचित 'मन्नौती' नोल्वा' इति प्रसिद्धम् 'उवाइणिए' उपयाचितु मम श्रेय., इति पूर्वेण सम्बन्धः । एव 'सपेहेइ' समेक्षते=मनसि विचारयति, समेक्ष्य=विचार्य 'कल्ल जाव जलते' कल्ये यावत् उज्वलिते सूर्योदये सति 'जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव सागरदत्तः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी' उपागत्य सागरदत्त सार्थवाहमेवमवादीत्–'एव खलु देवाणुप्पिया !' एव खलु हे देवानुप्रिय ! 'तुब्भेहिं सद्धिं' युष्माभिः सार्द्ध 'जाव' यावत् बहूनि वर्षाणि उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरामि, किन्तु अद्य प्रभृति अह एकतरमपि दारक वा दारिका वा 'ण पत्ता' न माप्ता 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' तद् इच्छामि खलु हे देवानुप्रिय ! 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया'

मे पूजा के अर्थ, दान के अर्थ, और भोग के अर्थ आप के भडार को भर दूगी, 'त्तिकट्टु' इस प्रकार 'उवयाइय उवाइणित्तए' कह कर मैं उस यक्ष से मनौती मनाऊ–इसी मे अब मेरा कल्याण है 'एव सपेहेइ सपेहित्ता' इस प्रकार उस गगदत्ता सार्थवाही ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् 'कल्ल जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' जब प्रातःकाल हुआ और सूर्य जब अपनी किरणमाला से खूब चमकने लगा, तब वह गंगदत्ता जहा उसके पति सागरदत्त सेठ थे वहा गई 'उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी' और जाकर सागरदत्त सार्थवाह से इस प्रकार बोली–'एव खलु अह देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं जाव ण पत्ता, कि हे देवानुप्रिय ! मैंने तुम्हारे साथ बहुत वर्षोंसे आज तक उदार कामभोगों को भोगा है, किन्तु फिर

च अणुवड्ढिस्सामि' હુ પુજાર્થે દાન માટે, અને ભોગ માટે આપના ભડારને ભરી આપીશ 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે 'उवयाइय उवाइणित्तए' માનતા માનીને હુ યક્ષનું મન મનાવીશ, તેમા હવે મારૂ કલ્યાણ છે 'एव सपेहेइ' આ પ્રમાણે તે ગગદત્તા સાર્થવાહીએ વિચાર કર્યો 'सपेहित्ता' વિચાર કરીને પછી 'कल्ल जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' જ્યારે પ્રાત કાલ થયો અને સૂર્ય જ્યારે પોતાના કિરણોથી ખૂબ ચમકવા લાગ્યો, ત્યારે તે ગગદત્તા જ્યા પોતાના પતિ સાગરદત્ત શેઠ હતા ત્યા ગઇ 'उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी' અને જઇને સાગરદત્ત સાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી 'एव खलु अह देवाणुप्पिया तुब्भेहिं सद्धिं० ण पत्ता' કે હે દેવાનુપ્રિય ! મે આજ સુધી તમારા સાથે ઘણા વર્ષો સુધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવ્યા છે, પરન્તુ મને કોઈ પ્રકારે આજ

युष्माभिरभ्यनुज्ञाता=भवता आप्ताज्ञाह 'जाव उवाइणित्तए' यावत् उपयाचितुम्= उदुम्बरदत्त यक्ष पुत्रार्थमाराधयितु वाञ्छामीति भाव. । 'तए ण से' ततः खलु स 'सागरदत्ते सत्थवाहे' सागरदत्तः सार्थवाहो 'गङ्गदत्त भारिय एव वयासी' गङ्गदत्ता भार्यामेवमवादीत्–'ममपि ण देवाणुप्पिये' ममापि खलु हे देवानुप्रिये ! 'एस चेव मणोरहे' एष एव मनोरथ'=अभिलाषो वर्त्तते यत्त 'कहण्ण' कथ खलु= केनोपायेन 'तुम दारग वा दारिय वा' त्व दारक वा दारिका वा 'पयाएज्जासि' प्रजनयेः, अहमपीद वाञ्छामि चिन्तयामि च'केनोपायेन तव सन्ततिः स्यादिति'इत्याशयः । एवमुक्त्वा उदुम्बरदत्तयक्षाराधनरूपमर्थम् , 'गगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्ताया भार्याया. 'एयमट्ठ' एतमर्थ 'अणुजाणइ' अनुजानाति=स्वीकरोति ॥सू० ६॥

भी मुझे किसी प्रकार से अभी तक भी एक भी आयुष्मान् पुत्र या पुत्री की प्राप्ति नहीं हुई है 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय ! मैं चाहती हूं कि 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' तुम से आज्ञा लेकर मैं वस्त्रादिक पूजन की सामग्री लेकर मनोती मान्यता मनानेके लिये उदुम्बरदत्त यक्ष के यक्षायतन जाऊँ । 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्त भारिय एव वयासी' इस प्रकार अपनी पत्नी के वचनो को सुनने के बाद वह सागरदत्त सार्थवाह गगदत्ता से इस प्रकार बोला कि 'मम पि ण देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवानुप्रिय ! मेरी भी आन्तरिक यही भावना है कि– 'कहण्ण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' किस उपाय से तुम्हारे पुत्र या पुत्री होवे। ऐसा कह कर सागरदत्त ने 'गगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' गगदत्ता के कथित अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया। ॥ सू० ६॥

સુધી એક પણ આયુષ્યમાન પુત્ર કે પુત્રીની પ્રાપ્તિ થઇ નહિ 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' તે માટે હે દેવાનુપ્રિય ! હુ ચાહુ છુ કે 'तुब्भेहिं अब्भणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' તમારી પાસેથી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને હુ વસ્ત્રાદિક અર્ચાની સામગ્રી લઇ કરીને મનોતી-માનતા મનાવા માટે ઉદુમ્બરદત્ત યક્ષના યક્ષયતને જાઉં 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्त भारिय एव वयासी' તે પ્રમાણે પોતાની પત્નીના વચનોને સાભળીને પછી-તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ ગગદત્તાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે 'मम पि ण देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' હે દેવાનુપ્રિયે ! મારી પણ આતરિક એજ ભાવના છે કે 'कहण्ण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' ક્યા ઉપાયથી તમને પુત્ર અથવા પુત્રી થાય, એ પ્રમાણે કહીને સાગરદત્તે 'गगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' ગગદત્તાએ કહેલા વિચારનો સ્વીકાર કરી લીધો (સૂ૦ ૬)

॥ मूलम् ॥

तए ण सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेण एयमट्ठ अब्भणुण्णाया समाणी सुवहु पुप्फ० जाव मिनणाइ० महिलाहिं सद्धि सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पाडलिसड नयर मज्झंमज्झेण णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुक्खरिणीए तीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे सुवहु पुप्फ-गध-मल्लालंकारं ठवेइ, ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ, ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ, करित्ता जलकीड करेड, करित्ता ण्हाया कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता उल्लपडसाडिया पुक्खरिणीए पच्चुत्तरइ पच्चुत्तरित्ता त पुप्फ० गिण्हइ गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायपणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उवरदत्तस्स जक्जस्स आलोए पणाम करेइ, करित्ता लोमहत्थ परामुसइ, परामुसित्ता उवरदत्तजक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ, पमज्जित्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ, अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठि ओलूहेइ, ओलूहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ, परिहित्ता महरिह पुप्फारुहणं वत्थारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहण चुण्णारुहण करेइ, करित्ता धूव डहइ, धूव डहित्ता जाणुपायवडिया एव वयासी जइ ण अह देवाणुप्पिया! दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण जाव उवाइणइ, उवाइणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए ण सा गगदत्ता' इत्यादि ।

'तए ण सा गङ्गदत्ता भारिया' तत खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'सागरदत्त सत्थवाहेण' सागरदत्तेन सार्थवाहेन 'एयमट्ठ एतमर्थं' 'अब्भणुण्णाया समाणी'

अभ्यनुज्ञाता सती 'सुबहु पुप्फ०' सुबहु पुप्पगन्धमाल्यालंकारं गृहीत्वा 'जाव' यावत् 'मित्तणाइ० महिलाहिं' मित्रज्ञाति-स्वजनसम्बन्धि-परिजन-महिलाभिः 'सद्धिं' सार्धं 'सयाओ गिहाओ' स्वस्माद् गृहात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रमति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'पाडलिसण्ड नयर मज्झं मज्झेणं' पाटलिपण्ड नगर मध्यमध्येन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति, 'निर्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव' यत्रैव 'पुक्खरिणी' पुष्करिणी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'पुक्खरिणीए तीरे' पुष्करिण्यास्तीरे 'सुबहु पुप्फगंधमल्लालंकारे' सुबहु

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया०' इत्यादि ।

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी' इस के बाद अपने पति सागरदत्त द्वारा इस काम के लिये जिसे आज्ञा प्राप्त हो चुकी है 'सा गंगदत्ता भारिया' ऐसी वह गंगदत्ता सेठानी 'सुबहु पुप्फ० जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धिं' अनेक पुष्प आदि वस्तुओं को लेकर अपने परिचित जनों की महिलाओं के साथ२ 'सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ' अपने घर से बाहिर निकली और 'पडिणिक्खमित्ता' निकल कर 'पाडलिसंड नयरं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ' पाटलिषंड नगर के ठीक मध्यभाग से होकर उस यक्षायतन की ओर चली। 'णिग्गच्छित्ता' चलती२ वह 'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' वहां आई कि जहां एक पुष्करिणी-बावडी थी । 'उवागच्छित्ता' आकर उसने 'पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फगंधमल्लालंकारं ठवेइ' उस पुष्करिणी के तट पर वे साथ में लाए हुए सब पुष्प गंध, माल्य एवं अलंकार आदि रख दिये।

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया०' ઇત્યાદિ

'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी' તે પછી પોતાના પતિ સાગરદત્ત દ્વારા તે કામ માટે આજ્ઞા જેને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે 'सा गंगदत्ता भारिया' એવી તે ગંગદત્તા શેઠાણી 'सुबहु पुप्फ जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धिं' અનેક પુષ્પો આદિ વસ્તુઓ લઈ પોતાના પરિચિત માણસોની સ્રીઓની સાથે સાથે 'सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ' પોતાના ઘરથી બહાર નીકળી અને 'पडिणिक्खमित्ता' पाडलिसंड णयरं मज्झं-मज्झेणं णिग्गच्छइ' પાટલીખંડ નગરના બરાબર મધ્યભાગમાં થઈને તે યક્ષના સ્થાન તરફ ચાલી 'णिग्गच्छित्ता' ચાલતી-ચાલતી તે 'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં આવી કે જ્યાં એક પુષ્કરિણી-વાવડી હતી 'उवागच्छित्ता' આવીને તેણે पुक्खरिणीए तीरे सुबहु पुप्फगंधमल्लालंकारं ठवेइ' તે પુષ્કરિણીના કાંઠા પર પોતાની સાથે લાવેલ તમામ પુષ્પ,ગંધ,માલ્ય,અલંકાર આદિ રાખી દીધા,

पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीम्, 'ओगाहेइ' अवगाहते=प्रविशति, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य=प्रविश्य 'जलमज्जण' जलमज्जन=जलब्रुडन 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'जलकीड' जलक्रीडा=जललीला 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'ण्हाया' स्नाता 'कय कोउयमगलपायच्छित्ता' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता 'उल्लपडसाडिया' आर्द्रपटशाटिका=आर्द्रवस्त्रा, 'पुक्खरिणी' पुष्करिणी 'पच्चुत्तरइ' प्रत्युत्तरति=ततो बहिर्निस्सरति, 'पच्चुत्तरित्ता' प्रत्युत्तीर्य=बहिर्निस्सृत्य 'त' त=पूर्वस्थापित 'पुप्फ०' पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'जेणेव' यत्रैव 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतन=यक्ष स्थान 'तेणेव' तेनैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'आलोए' आलोके दर्शने सति

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' रख कर वह फिर उस पुष्करिणी मे स्नान के निमित्त प्रविष्ट हुई। 'ओगाहित्ता' घुस कर उसने 'जलमज्जण करेइ' उस के जल मे डुवकी लगाई। 'करित्ता 'जलकीड करेइ' डुवकी लगाने के बाद फिर उसने उसमे जलक्रीडा की। 'करित्ता ण्हाया' जल क्रीडा कर उसने स्नान किया, इस प्रकार जब वह अच्छी तरह स्नान कर चुकी एव 'कयकोउयमगलपायच्छित्ता' कौतुक, मगल और प्रायश्चित कर्म से जब निपट चुकी तव 'उल्लपडसाडिया' गीली साडी पहिरी हुई ही वह 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करिणी से बाहर निकली। 'पच्चुत्तरित्ता त पुप्फ०गिण्हइ' और निकल कर उसने वे तट पर रखे हुए पुष्प आदि लिये। गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' उठा कर वह उस ओर चली कि जिस ओर उस यक्ष का यक्षायतन था।

'ठविता पुक्खदिणी ओगाहेइ' રાખીને તેણે પછી પુષ્કરિણીમા સ્નાન કરવા માટે પ્રવેશ કર્યો, 'ओगाहित्ता' પ્રવેશ કરીને તેણે 'जलमज्जण करेइ' તે જલમા ડુબકી મારી 'करित्ता जलकीड करेइ' અને તેણે તે પાણીમા જલક્રીડા કરી, 'करित्ता ण्हाया' જલક્રીડા કરીને પછી તેણે સ્નાન કર્યું, આ પ્રમાણે તે જ્યારે સારી રીતે સ્નાન કરી રહી તે પછી 'कयकोउय मगलपायच्छित्ता' કૌતુક, મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મથી જ્યારે નિવૃત્ત થઇ ત્યારે 'उल्लपडसाडिया' લીલી (ભિંજાએલી) સાડી પહેરીને તે 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' પુષ્કરિણીથી બહાર નીકલી 'पच्चुत्तरित्ता त पुप्फ० गिण्हइ' અને નીકળીને તેણે કાઠા પર રાખેલા પુષ્પો, આદિ જે રાખ્યું હતુ તે લીધુ 'गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' લઇ કરીને યક્ષના સ્થાન તરફ ચાલી 'उवागच्छित्ता' યક્ષના સ્થાનમા પહોચીને જ તેણે 'उवरदत्तस

'पणाम करेइ' प्रणाम करोति=प्रणमति, प्रणाम 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थ' रोमहस्त=मयूरपिच्छमार्जनी 'परामुसइ' परामृशति=स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः। 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'उंबरदत्त जक्खस्स' उदुम्बरदत्त यक्ष 'लोमहत्थएण' रोमहस्तकेन 'पमज्जइ' प्रमार्ष्टि=प्रमार्जयति=रजोऽपनयतीत्यर्थः, 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य=रजोऽपनीय 'दगधाराए' दकधारया=उदकधारया 'अब्भुक्खेइ' अभ्युक्षति, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य 'पम्हल०' पम्हलसुकुमालाए 'गंधकासाइयाए' इति सग्राह्यम्। पक्ष्मलसुकुमारया=सुकोमलरोमवत्या गन्धकाषायिकया=सुगन्धियुक्तकषायरङ्गरञ्जितशाटिकया सुगन्धिवस्त्रेणेत्यर्थः। 'गायलट्ठिं' गात्रयष्टिं=यक्षशरीर 'ओलूहेइ' अवरूक्षयति=शुष्कं करोति, प्रोञ्छतीत्यर्थः 'ओलूहित्ता' अवरूक्ष्य 'सेयाइ वत्थाइ' श्वेतानि वस्त्राणि 'परिहेइ' परिधापयति, 'परिहित्ता' परिधाप्य

'उवागच्छित्ता' यक्षायतन में पहुँचते ही उसने 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' ज्यों ही उदुम्बरदत्त यक्ष को 'आलोए' देखा त्यो ही 'पणाम करेइ' उसे प्रणाम किया। 'करित्ता लोमहत्थ परामुसइ' प्रणाम करने के अनन्तर उसने वहीं पर रखी हुई मयूरो के पखों की बनी एक पीछी उठाई 'परामुसित्ता उंबरदत्त जक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ' उठा कर उसने उस उदुंबरदत्त का उस पीछी से प्रमार्जन किया। 'पमज्जित्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ' प्रमार्जन कर उसने जलकी धारा से उसका अभिषेक किया। 'अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठिं ओलूहेइ' अभिषेक करने के अनन्तर उसने उस यक्ष के शरीर के जलकणों को एक ऐसे वस्त्र से साफ किया जो महीन, कोमल एव सुगंधित कषाय रग से रगा हुआ था। 'ओलूहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ' जब यक्ष के शरीर के जलकण बिलकुल शुष्क हो चुके, तब उसने फिर उसे सफेद वस्त्र पहिराये 'परिहित्ता

जक्खस्स' જ્યાં ઉદુંબરદત્ત યક્ષને 'आलोए' જોયા તે વખતે જ 'पणाम करेइ' તેને પ્રણામ કર્યા 'करित्ता लोमहत्थ परामुसइ' પ્રણામ કર્યા પછી તેણે ત્યાં આગળ રહેલી મોરના પીંછાની બનેલી એક પીંછી લીધી 'परामुसित्ता उंबरदत्त जक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ' પીંછી લઈને તેણે તે ઉદુંબરદત્તને તે પીંછી વડે પ્રમાર્જન કર્યું 'पमज्जित्ता दगधारया अब्भुक्खेइ' પ્રમાર્જન કરીને પછી જલધારા વડે તેને અભિષેક કર્યો 'अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठिं ओलूहेइ' અભિષેક કર્યા પછી તેણે તે યક્ષના શરીરના જલકણોને એક એવા વસ્ત્રથી સાફ કર્યા કે જે પાતળું, કોમળ, અને સુગંધિત કષાય રંગથી રંગેલ હતું, 'ओलूहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ' જ્યારે યક્ષના શરીરના જલકણ તમામ શુષ્ક થઈ ગયા, ત્યારે તેને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરાવ્યા, 'परिहित्ता महरिहं

पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीम्, 'ओगाहेइ' अवगाहते=प्रविशति, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य=प्रविश्य 'जलमज्जण' जलमज्जन=जलब्रुडन 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'जलकीड' जलक्रीडा=जललीला 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'ण्हाया' स्नाता 'कय कोउयमगलपायच्छित्ता' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता 'उल्लपडसाडिया' आर्द्रपटशाटिका=आर्द्रवस्त्रा, 'पुक्खरिणी' पुष्करिण्याः 'पच्चुत्तरइ' प्रत्युत्तरति=ततो वहिर्निस्सरति, 'पच्चुत्तरित्ता' प्रत्युत्तीर्य=बहिर्निस्सृत्य 'त' त=पूर्वस्थापित 'पुप्फ०' पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'जेणेव' यत्रैव 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खायतणे' यक्षायतन=यक्षस्थान 'तेणेव' तेनैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'आलोए' आलोके दर्शने सति

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' रख कर वह फिर उस पुष्करिणी मे स्नान के निमित्त प्रविष्ट हुई। 'ओगाहित्ता' घुस कर उसने 'जलमज्जण करेइ' उस के जल मे डुबकी लगाई। 'करित्ता 'जलकीड करेइ' डुबकी लगाने के बाद फिर उसने उसमे जलक्रीडा की। 'करित्ता ण्हाया' जल क्रीडा कर उसने स्नान किया, इस प्रकार जब वह अच्छी तरह स्नान कर चुकी एव 'कयकोउयमगलपायच्छित्ता' कौतुक, मगल और प्रायश्चित कर्म से जब निपट चुकी तब 'उल्लपडसाडिया' गीली साडी पहिरी हुई ही वह 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करिणी से बाहर निकली। 'पच्चुतरित्ता त पुप्फ०गिण्हइ' और निकल कर उसने वे तट पर रखे हुए पुष्प आदि लिये। गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' उठा कर वह उस ओर चली कि जिस ओर उस यक्ष का यक्षायतन था।

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' રાખીને તેણે પછી પુષ્કરિણીમા સ્નાન કરવા માટે પ્રવેશ કર્યો, 'ओगाहित्ता' પ્રવેશ કરીને તેણે 'जलमज्जण करेइ' તે જલમા ડુબકી મારી 'करित्ता जलकीड करेइ' અને તેણે તે પાણીમા જલક્રીડા કરી, 'करित्ता ण्हाया' જલક્રીડા કરીને પછી તેણે સ્નાન કર્યું, આ પ્રમાણે તે જ્યારે સારી રીતે સ્નાન કરી રહી તે પછી 'कयकोउय मगलपायच्छित्ता' કૌતુક મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મથી જ્યારે નિવૃત્ત થઇ ત્યારે 'उल्लपडसाडिया' લીલી (ભિંજાએલી) સાડી પહેરીને તે 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' પુષ્કરિણીથી બહાર નીકલી 'पच्चुत्तरित्ता त पुप्फ० गिण्हइ' અને નીકળીને તેણે કાઠા પર રાખેલા પુષ્પો, આદિ જે રાખ્યું હતુ તે લીધુ 'गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' લઇ કરીને યક્ષના સ્થાન તરફ ચાલી 'उवागच्छित्ता' યક્ષના સ્થાનમા પહોંચીને જ તેણે 'उवरदत्तस्स

उपयान्य 'जामेव दिसिं पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता=समागता 'तामेव दिसिं तस्यामेव दिशि 'पडिगया' प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से धण्णंतरी वेज्जे ताओ नरगाओ अणंतरं उवट्टित्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे पाडलीसंडे नयरे गंगदत्ताए भारियाए कुच्छिंसि पुत्तत्ताए उववण्णे। तए णं तीसे गंगदत्ताए भारियाए तिण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए, धण्णाओ ताओ अम्मयाओ जाव फले, जाओ णं विउलं असणं४ उवक्खडावेंति, उवक्खडावित्ता बहुहिं मित्त० जाव परिवुडाओ तं विउलं असणं४ सुरं च५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसंडं नयरं मज्झंमज्झेणं पडिणिक्खमंति, पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेंति, ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ तं विउलं असणं४ सुरं च५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएंति४ आसाइत्ता४ दोहलं विणेंति, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता कल्लं जाव जलंते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी—"धन्नाओ णं ताओ जाव विणेंति," तं इच्छामि णं जाव विणित्तए। तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ। तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता

मनाई 'उवाइणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' इस प्रकार मनौती मना कर वह जिस दिशा से होकर अपने घर से यहां आई थी, उसी दिशा से होकर वह अपने घर वापिस चली गई। ॥सू० ७॥

दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' આ પ્રમાણે માનતા મનાવીને જે દિશાએથી પોતાના ઘેરથી આવી હતી તે જ દિશાથી પોતાના ઘેર પાછી ચાલી ગઈ (સૂ૦-૭)

'महरिह' महार्ह 'पुप्फारुहण' पुष्पारोहण=पुष्पसमर्पण 'वत्थारुहण' वस्त्रारोहण=वस्त्रसमर्पण 'मल्लारुहण' माल्यारोहण=पुष्पमालासमर्पण 'गधारुहण' गन्धारोहण 'चुण्णारुहण' चूर्णारोहण=गन्धचूर्णसमर्पण 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'धूव डहइ' धूप दहति, 'डहित्ता' दग्ध्वा 'जाणुपायवडिया' जानुपादपतिता=जानुभ्या यक्षपादयोः पतिता सती 'एव वयासी' एवमवादीत्–'जइ ण अह देवाणुप्पिया' यदि खलु अह देवानुप्रिय '=हे यक्ष! 'दारग वा दारिय वा' दारक वा दारिका वा 'पयायामि' प्रजाये=प्रजनयामि, 'तो ण' तर्हि खलु–जाव' यावत्–अह 'जाय च' याग=पूजा 'दाय च' दान दीनदुःखिभ्योऽन्नादिवितरण 'भाय च' भाग=लाभाश 'अक्खयणिर्हि च' अक्षयनिधि देवभाण्डागार च 'अणुवड्ढि-स्सामि' अनुवर्धयिष्यामि=देवद्रव्यवृद्धि करिष्यामि 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा='उव याइय' उपयाचित मानसिक सकल्प 'उवाइणइ' उपयाचते=करोति, 'उवाइणित्ता'

महरिह पुप्फारुहण, वत्थारुहण, मल्लारुहण, गधारुहण, चुण्णारुहण करेइ' वस्त्र पहिराने के बाद फिर उसने उसे बहुमूल्य पुष्प समर्पित किये, वस्त्र समर्पित किये, पुष्पमालाएँ समर्पित की, चन्दनादिक सुगधित द्रव्य समर्पित किये और गन्धचूर्ण भी अर्पित किये। करित्ता धुव डहइ, धुव डहित्ता जाणुपायवडिया एव वयासी' सब चीजों को अर्पित कर उसने वहा धूप खेई। धूप खेने के बाद वह यक्ष के चरणों मे दोनो घुटनो को टेक कर पड गई और मनौती मनाने के रूप मे इस प्रकार बोली– जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण जाव उवा-इणइ' कि हे देवानुप्रिय यक्षेश! यदि मै आयुष्मान् पुत्र अथवा पुत्री को जन्म दू तो नियम से याग–पूजा, दान, लाभाश और आप के अक्षयभडार की वृद्धि करूगी। इस प्रकार कह कर उसने उससे मनौती

पुप्फारुहण, वत्थारुहण, मल्लारुहण, गधारुहण चुण्णारुहण करेइ' वस्त्र पहेराव्या पछी तेणे ते यक्षने बहुमूल्य पुष्प समर्पण कर्या वस्त्र समर्पण कर्या, अने गन्धचूर्ण पण अर्पण कर्यु, करित्ता धूव डहइ, धूव डहित्ता जाणुपायवडिया एव वयासी' तमाम वस्तुओ अर्पण करीने तेणे त्या धूप कर्यो अने धूप कर्या पछी ते यक्षना चरणोमा बन्ने घुटणोने टेको आपीने पगमा पडी गई अने मानता मानती होय तेम आ प्रमाणे बोली, 'जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण जाव उवाइणइ' के हे देवानुप्रिय यक्षेश! जो मने आयुष्मान् पुत्र अथवा पुत्रीनो जन्म थाय तो नियम प्रमाणे याग–पूजा, दान, लाभाश अने आपना अक्षय भडारनो वधारो करीश आ प्रमाणे कहीने तेणे मानता मनावी 'उवाइणित्ता जामेव

द्वीपनामके द्वीपे-म यजम्बूद्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे=भरतखण्डे 'पाडलिसडे णयरे' पाटलिषण्डे नगरे 'गगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्तायाः भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रत्वेन 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'तए ण' ततः खलु 'तीसे गगदत्ताए भारियाए' तस्याः गगदत्ताया भार्याया॰ 'तिण्ह मासाण' त्रिपु मासेपु 'वहुपडिपुण्णाण' वहुप्रतिपूर्णेपु=सर्वथा पूर्णेपु सत्सु 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकारः 'दोहले' दोहद॰=गर्भप्रभावजनितोऽभिलापः 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूत -समुत्पन्नः। दोहदस्वरूपमाह-'धण्णाओ ण इत्यादि। 'धण्णाओ ण ताओ' धन्याः खलु ताः 'अम्मयाओ' अम्बाः=मातर 'जाव फले' यावत् फल अत्र यावच्छब्दादेव योजना-सपुण्याः, कृतार्था ,- कृतपुण्या', कृतलक्षणाश्च ता मातर॰, तथा सुलब्ध तासामम्बाना मानुष्यक जन्मजीवितफलम्, 'जाओ ण' या खलु 'विउल' विपुल 'असण४' अशन पान खाद्य स्वाद्यम् उवक्ख

दीवे भारहे वासे पाडलिसडे णयरे गगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' इसी जम्बूद्वीप के भरतक्षेत्र मे रहे हुए पाटलिषड नाम के नगर में वसने वाले सागरदत्त सेठ की भार्या गगदत्ता की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। 'तए ण तीसे गगदत्ताए भारियाए तिण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' जब इसके उस गगदत्ता की कुक्षि मे आये हुए३ मास ठीक व्यतीत हो चुके, तव गगदत्ता के चित्त मे इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ। 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ' कि वे माताएँ धन्य हैं 'जाव फले' वे ही माताएँ सपुण्य-पुण्यसहित हैं, वे ही कृतार्थ हे, वे ही माताएँ कृतपुण्य हैं, उन्ही माताओं का जन्म और जीवन दोनो सफल हैं 'जाओ ण विउल असण४ उवक्खडावेति' जो विपुल प्रमाण मे४ प्रकार का आहार

गगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' ते જબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા રહેલા પાટલીષડ નામના નગરમા રહેનારા સાગરદત્ત શેઠની સ્ત્રી ગગદત્તાના ઉદરમા પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થયો. 'तए ण तीसे गगदत्ताए भारियाए तिण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' જ્યારે તે એ ગગદત્તાની કુક્ષિ-ઉદરમા આવ્યાને ૩ ત્રણ માસ બરાબર પૂરા થયા, ત્યારે ગગદત્તાના ચિત્તમા આ પ્રકારનો એક દોહલો-મનોરથ ઉત્પન્ન થયો 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ' કે તે માતાઓ ધન્ય છે 'जाव फले' તે જ માતાઓ પુણ્યવત છે, તે જ કૃતાર્થ છે, તે જ માતાઓ કૃતપુણ્ય છે, તે માતાઓનો જન્મ અને જીવન બન્ને સફળ છે, 'जाओ ण विउल असण४ उवक्खडावेंति' જે પુષ્કળ પ્રમાણમા ૪ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે, અને 'उवक्खडावित्ता वहुहिं

त विउलं असणं४ सुर च५ सुबहुपुप्फ० परिगिण्हावेइ, परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेइ, ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ता पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ। तए णं ताओ मित्त जाव महिलाओ गगदत्त सत्थवाह मल्लालंकारविभूसिय करेति, तए ण सा गगदत्ता भारिया ताहिं मित्तजाव अण्णाहिं बहुहि नयरमहिलाहिं सद्धि त विउल असण४ सुरच५ आसाएमाणी४ दोहल विणेइ, विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया। तए णं सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला त गब्भ सुहंसुहेण परिवहइ। तए ण सा गगदत्ता भारिया णवण्हं मासाण बहुपडिपुण्णाण जाव दारय पयायाट्ठिइ जाव नामे जम्हाण अम्ह इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए त होउ ण इमे दारए उंबरदत्ते नामेणं। तए ण से उंबरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवडइ ॥सू० ८॥

टीका

'तए ण से धण्णतरी वेज्जे' इत्यादि।

'तए ण से' तत खलु स 'धण्णतरी वेज्जे' धन्वन्तरिर्वैद्यः 'ताओ नरगाओ' तस्मात् नरकात्=षष्ठ्या पृथिव्या. 'अणतर' अनन्तरम् पश्चात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव' अत्रैव 'जबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे=जम्बू-

---

'तए ण से धण्णतरी वेज्जे' इत्यादि।

'तए ण' एक समय की बात है कि 'से धणणतरी वेज्जे' उस धन्वतरी वैद्य का जीव 'ताओ नरगाओ' उस छठे नरक से 'अणतर' अपनी भवस्थिति पूर्ण होते ही 'उव्वट्टित्ता' निकल कर 'इहेव जबूदीवे

'तए ण से धण्णतरी वेज्जे०' ઇત્યાદિ

'तए ण' એક સમયની વાત છે કે 'से धण्णतरी वेज्जे' તે ધન્વતરી વૈદ્યનો જીવ 'ताओ नरगाओ' તે છઠ્ઠી નરકથી 'अणतर' પોતાની ભવસ્થિતિ પૂરી થતાજ 'उव्वट्टित्ता' નીકળીને इहेव जबूदीवे दीवे भारहे वासे पाडलिसडे णयरे

द्वीपनामके द्वीपे-मध्यजम्बूद्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे=भरतखण्डे 'पाडलि सडे णयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'गगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्तायाः भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए' पुत्रत्वेन 'उववण्णे' उत्पन्नः। 'तए णं' ततः खलु 'तीसे गगदत्ताए भारियाए' तस्याः गगदत्ताया भार्यायाः 'तिण्ह मासाण' त्रिषु मासेषु 'वहुपडिपुण्णाण' वहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु सत्सु 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकार. 'दोहले' दोहद =गर्भप्रभावजनितोऽभिलाप 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूत.-समुत्पन्नः। दोहदस्वरूपमाह-'धण्णाओ ण इत्यादि। 'धण्णाओ ण ताओ' धन्याः खलु ता. 'अम्मयाओ' अम्बा.=मातर 'जाव फले' यावत् फल अत्र यावच्छब्दादेव योजना-सपुण्या., कृतार्था, कृतपुण्या., कृतलक्षणाश्च ता मातर., तथा सुलब्ध तासामम्बाना मानुष्यक जन्मजीवितफलम्, 'जाओ ण' या. खलु 'विउल' विपुल 'असण४' अशन पान खाद्य स्वाद्यम् उवक्ख

दीवे भारहे वासे पाडलिसडे णयरे गगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' इसी जम्बूद्वीप के भरतक्षेत्र मे रहे हुए पाटलिपड नाम के नगर में वसने वाले सागरदत्त सेठ की भार्या गगदत्ता की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ। 'तए ण तीसे गगदत्ताए भारियाए तिण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' जव इसके उस गगदत्ता की कुक्षि में आये हुए ३ मास ठीक व्यतीत हो चुके, तव गगदत्ता के चित्त मे इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ। 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ' कि वे माताएँ धन्य हैं 'जाव फले' वे ही माताएँ सपुण्य-पुण्यसहित हैं, वे ही कृतार्थ हैं, वे ही माताएँ कृतपुण्य हैं, उन्ही माताओं का जन्म और जीवन दोनों सफल है 'जाओ ण विउल असण४ उवक्खडावेंति' जो विपुल प्रमाण मे ४ प्रकार का आहार

गगदत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे' ते જબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા રહેલા પાટલીપડ નામના નગરમા રહેનારા સાગરદત્ત શેઠની સ્ત્રી ગગદત્તાના ઉદરમા પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થયો 'तए ण तीसे गगदत्ताए भारियाए तिण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले पाउब्भूए' જ્યારે તે એ ગગદત્તાની કુક્ષિ-ઉદરમા આવ્યાને ૩ ત્રણ માસ બરાબર પૂરા થયા, ત્યારે ગગદત્તાના ચિત્તમા આ પ્રકારનો એક દોહલો-મનોરથ ઉત્પન્ન થયો 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ' કે તે માતાઓ ધન્ય છે 'जाव फले' તે જ માતાઓ પુણ્યવત છે, તે જ કૃતાર્થ છે, તે જ માતાઓ કૃતપુણ્ય છે, તે માતાઓનો જન્મ અને જીવન બન્ને સફળ છે, 'जाओ ण विउल असण४ उवक्खडावेंति' જે પુષ્કળ પ્રમાણમા ૪ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે, અને 'उवक्खडावित्ता वहुहिं

डावेंति' उपस्कारयन्ति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'बहुहिं' बहुभिः 'मित्त जाव' मित्र-यावत्-मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः 'परिवुडाओ' परिवृताः 'त विउल असण' त विपुल अशनम्=अशनादि चतुर्विधमाहार 'सुर च५' सुरा च ५ 'पुप्फ जाव' पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'गहाय' गृहीत्वा 'पाडलिसड णयर' पाटलिषण्ड नगर मज्झमज्झेण मध्यमध्येन-मध्यतो भूत्वा 'पडिणिक्खमति' प्रतिनिष्क्राम्यन्ति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव पुक्खरिणी' यत्रैव पुष्करिणी 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं' उपागत्य पुष्करिणीम् 'ओगाहेंति' अवगाहन्ते, ओगाहित्ता' अवगाह्य 'ण्हाया' स्नाताः 'जाव पायच्छित्ताओ' यावत्-प्रायश्चिता.-कृतकौतुकमङ्गल-प्रायश्चित्ता. 'त' तत् 'विउल असण' विपुलम् अशन४ अशनादि चतुर्विधमाहार 'सुर च५' सुरा च५ 'वहुहिं' बहुभि. 'मित्तणाइ जाव सद्धिं' मित्रज्ञातियावत्

तैयार करवाती हैं ओर 'उवक्खडावित्ता बहुहिं मित्त-जाव परिवुडाओ' तैयार करवा कर अपने मित्रादि परिजनों की महिलाओं के साथ परिवृत होकर 'त विउल असण४ सुरच५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसड णयर मज्झमज्झेण पडिणिक्खमति' उस तैयार किये हुए अशन को विविध प्रकार की मदिरा को एव पुष्प, गन्ध, माल्य, वस्त्र और अलकार को लेकर पाटलिषड नगर के बीचों-बीच होकर जो निकलती हैं। पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति' और निकल कर जहा पुष्करिणी है वहा जाती हैं। 'उवागच्छित्ता पुक्खरिण। ओगाहेंति जाकर उसमें अवगाहन करती हैं। 'ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ त विउल असण४ सुर च५ वहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएति४' अवगाहन कर स्नान करती हैं और कौतुक, मगल एव प्रायश्चित्त से निवृत्त हो कर उस चतुर्विध आहार को एव विविध प्रकार की उस मदिरा को

मित्त जाव परिवुडाओ' તૈયાર કરાવીને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓની સાથે પરિવૃત-વીંટળાઈને 'त विउल असण ४ सुर च ५ पुप्फ जाव गहाय पाडलिसड णयर मज्झमज्झेण पडिणिक्खमति' તે તૈયાર કરેલા ખોરાકને વિવિધ પ્રકારની મદિરા -દારૂ અને પુષ્પ, ગન્ધ માલા, વસ્ત્ર અલકારને લઈને-પાટલીખડ નગરના વચ્ચો વચ્ચ રસ્તાથી નીકળે છે 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति' અને નીકળીને જ્યા પુષ્કરિણી છે ત્યા જાય છે 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणिं ओगाहति' જઈને તેમા અવગાહન કરે છે (સ્નાન કરે છે-ડુબકી મારે છે 'ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ त विउल असण४ सुरच ५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएति४' ડુબકી મારી સ્નાન કરી અને કૌતુક, મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તથી નિવૃત્ત થઈ

सार्धं=मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभि सार्धं 'आसाएंति'८ आस्वादयन्ति विस्वादयन्ति, परिभाजयन्ति, परिभुञ्जते, 'आसाइत्ता ८' आस्वाद्य, विस्वाद्य, परिभाज्य, परिभुज्य च 'दोहलं विणेंति' दोहदं विनयन्ति-पूरयन्तीति। अनेन पूर्वोक्तप्रकारेण 'संपेहेइ' समेक्षते=गङ्गदत्ता भार्या स्वमनसि विचारयति, 'संपेहित्ता' समेक्ष्य=विचार्य 'कल्लं जाव जलंते' कल्ये यावज्ज्वलति=आगामिनि दिवसे सूर्योदये सति 'जेणेव' यत्रैव 'सागरदत्ते सत्थवाहे' सागरदत्त. सार्थवाह. 'तेणेव तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' उपागत्य सागरदत्तं सार्थवाहमेवमवादीत्-'धन्नाओ णं ताओ जाव' धन्याः खलु ता अम्बाः यावत् पूर्वोक्तवत्-याः स्वदोहदं 'विणेंति' विनयन्ति 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् इच्छामि णं' इच्छामि खलु 'जाव' यावत्-

---

अपने मित्रादि परिजनों की महिलाओं के साथ खाती हैं, आस्वादती हैं, विभक्त कर दूसरों को देती हैं, और स्वयं भी उसका परिभोग करती हैं। 'आसाइत्ता दोहलं विणेंति' इस प्रकार आस्वादनादि क्रियापूर्वक जो माताएँ अपने दोहले की पूर्ति करती हैं वे माताएँ धन्यातिधन्य हैं 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार उसने विचार किया। 'संपेहित्ता' विचार कर के वह फिर 'कल्लं' प्रातःकाल 'जाव जलंते' जब सूर्य की आभा चारों ओर फैल चुकी तब 'जेणेव सागरदत्ते तेणेव उवागच्छइ' उठ कर जहां अपने पति सागरदत्त थे वहां पहुँची। 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' पहुँचते ही उसने सागरदत्त सेठ से इस प्रकार कहा 'धण्णाओ णं ताओ जाव विणेंति' वे माताएँ धन्य हैं जो इस२ प्रकार से अपने दोहले को पूर्ण करती हैं, दोहले की पूर्ति के लिये इसने जो कुछ भावनाएँ अपने मन में पल्लवित की थीं,

---

તે ચતુર્વિધ આહારને અને વિવિધ પ્રકારની મદિરાને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની મહિલાઓ સાથે ખાય છે સ્વાદ લે છે ભાગ પાડીને બીજાને આપે છે અને પોતે પણ તેનો પરિભોગ કરે છે 'आसाइत्ता दोहलं विणेंति'આ પ્રમાણે આસ્વાદનાદિ ક્રિયાપૂર્વક જે માતાઓ પોતાના દોહલા-(મનોરથ)ને પૂર્ણ કરેછે તે ધન્યાતિધન્ય છે 'एवं संपेहेइ' આ પ્રમાણે તેણે વિચાર કર્યો 'संपेहित्ता' વિચાર કરીને ફરી તે 'कल्लं' પ્રાતઃકાલ 'जाव जलंते' જ્યારે સૂર્યના કિરણો ચારેય બાજુ ફેલાઈ ગયા ત્યારે 'जेणेव सागरदत्ते तेणेव उवागच्छइ' ઉઠીને જ્યાં પોતાના પતિ સાગરદત્ત હતા ત્યાં પહોંચી, 'उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' પહોંચતાની સાથે જ તેણે સાગરદત્ત શેઠને આ પ્રમાણે કહ્યું 'धण्णाओ णं ताओ जाव विणेंति' તે માતાઓ ધન્ય છે જે આ પ્રમાણે પોતાના દોહલા-મનોરથને પૂર્ણ કરે છે દોહલાની પૂર્તિ માટે તેણે જે કાંઈ ભાવનાઓ પોતાના મનમાં ખીલવી

पूर्ववर्णितवदेव अहमपि स्वदोहदं 'विणित्तए' विनेतु=पूरयितुमिच्छामीति पूर्वेण सम्बन्धः। 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्तः सार्थवाहः 'गंगदत्ताए भारियाए' गङ्गदत्तायाः भार्यायाः 'एयमट्ठं' एतमर्थं=दोहदपूरणरूपम् 'अणुजाणइ' अनुजानाति=अनुमोदते 'ओम्' इति स्वीकरोति। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं ४' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या सागरदत्तेन सार्थवाहेन अभ्यनुज्ञाता सती विपुलमशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'तं' तत् विपुलमशनं४ 'सुरं च५' सुरां च५ 'सुबहुपुप्फ०' सुबहुपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारं 'परिगिण्हावेइ' परिग्राहयति, 'परिगिण्हावित्ता' परिग्राह्य 'बहुहिं' बहुभिः 'जाव' यावत्-मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः

वे सबकी सब सागररदत्त को कह सुनाई। 'तं इच्छामि णं जाव विणित्तए' इस लिये मैं भी आप की आज्ञा पाकर उसी उपाय से अपने उद्भूत दोहले की पूर्ति करना चाहती हूँ। 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' सागरदत्त सार्थवाहने अपनी पत्नी गंगदत्ता के कथित इस अभिप्राय को सुनकर स्वीकार कर लिया 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं४ उवक्खडावेइ' पति द्वारा अपना अभिप्राय स्वीकृत जान कर-अथवा पति द्वारा अनुमोदित होकर उस गंगदत्ताने विपुल मात्रा में४ प्रकार का आहार पकवाया 'उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुबहुपुप्फ० परिगिह्वावेइ' पकवा कर उस चारों प्रकार के आहार को, नाना प्रकार की मदिरा को एवं पुष्प गंध माला अलंकार आदि को साथ मे लिया

હતી તે તમામ સાગરદત્ત પાસે કહી સંભળાવી 'तं इच्छामि णं जाव विणित्तए' એ માટે હું પણ આપની આજ્ઞા મેળવીને આ ઉપાયથી મને ઉદ્ભવેલા દોહલાની-મનોરથની પૂર્તિ કરવા ચાહું છું 'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठं अणुजाणइ' સાગરદત્ત સાર્થવાહે પોતાની પત્ની ગંગદત્તાએ કહેલા અભિપ્રાયને સાંભળીને તે અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર્યો, 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तेणं सत्थवाहेणं अब्भणुण्णाया समाणी विउलं असणं ४ उवक्खडावेइ' પતિએ પોતાના અભિપ્રાયનો સ્વીકાર કર્યો તે વાત જાણીને અથવા પતિનું અનુમોદન મળ્યું તેથી તે ગંગદત્તાએ પુષ્કળ પ્રમાણમાં ચાર પ્રકારના આહાર બનાવ્યા, 'उवक्खडावित्ता तं विउलं असणं४ सुरं च५ सुबहुपुप्फ० परिगिण्हावेइ' બનાવીને તે ચાર પ્રકારના આહારને, નાના પ્રકારની મદિરાઓને, પુષ્પ, ગંધ, માલા અલંકારાદિને સાથે

'परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' परिवृता यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति। 'उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेइ ओगाहित्ता' उपागत्य, पुष्करिणीमवगाहते, अवगाह्य 'ण्हाया जाव पायच्छित्ता' स्नाता कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करणीतः प्रत्युत्तरति=बहिर्निस्सरति। 'तए णं' ततः खलु 'ताओ' ताः 'मित्त जाव महिलाओ' मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाः 'गंगदत्तं सत्थवाहिं' गङ्गदत्तां सार्थवाहीं 'सव्वालंकारविभूसियं करेंति' सर्वालंकारविभूषितां=वस्त्रालङ्कारपरिमण्डितां कुर्वन्ति। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'गंगदत्ता भारिया' गङ्गदत्ता भार्या 'ताहिं' ताभिः=पूर्वोक्ताभिः 'मित्तजाव' मित्रयावत्-मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः 'अण्णाहिं बहुहिं' अन्याभिर्बहुभिः 'नयरमहिलाहिं सद्धिं' नगरमहिलाभिः सार्धं 'तं विउलं' तत् पूर्वोदानीतं विपुलं 'असणं४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं सुरां

'परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' साथ मे लेकर फिर वह अनेक मित्रादि-परिजनों की महिलाओं के साथ परिवृत हो कर पुष्करिणी पर आई। और आकर उसने सबके साथ वहा स्नान किया। कौए आदि प्राणियों को अन्नादि देने रूप बलि कर्म किया। कौतुक, मंगल, मषीतिलकादि किया और बाहर आई। 'तए णं ताओ मित्त जाव महिलाओ गंगदत्तं सत्थवाहिं सव्वालंकारविभूसियं करेंति' फिर उस गंगदत्ता सेठानी को साथ की मित्रादि-परिजनों की महिलाओंने मिल कर समस्त अलंकारों से विभूषित किया 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्ते जाव अण्णाहिं बहूहिं णयरमहिलाहिं सद्धिं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ' पश्चात् उस गंगदत्ता भार्याने उन मित्रादि-परिजनों की एवं अनेक अन्य नगरनिवासी

લીધા 'परिगिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' સાથે લઈને તે પછી અનેક મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓ સાથે વિંટાઈને તે પુષ્કરિણીના કાંઠે આવી અને સૌની સાથે તેણે સ્નાન કર્યું, કાગડા આદિ પ્રાણીઓને અન્નાદિ આપીને બલિકર્મ કર્યું, કૌતુક, મંગલ મષીતિલકાદિ કર્યું, અને બહાર આવી 'तए णं ताओ मित्तजावमहिलाओ गंगदत्तं सत्थवाहिं सव्वालंकार-विभूसियं करेंति' પછી તે ગંગદત્તા શેઠાણીને તેમની મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓએ મળીને તમામ અલંકારોથી વિભૂષિત કરી 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया ताहिं मित्त जाव अण्णाहिं बहुहिं णयरमहिलाहिं सद्धिं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणी४ दोहलं विणेइ' પછી તે ગંગદત્તા સ્ત્રી તે મિત્રાદિ પરિજનોની અને અન્ય નગરવાસીજનોની સ્ત્રીઓની

'अम्ह' अस्माकम् 'इमे दारए' अय दारकः 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'उवयाइयलद्धए' उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्तः 'त होउ ण' तस्माद् भवतु खलु 'इमे दारए' अय दारकः 'उवरदत्ते णामेण' उदुम्बरदत्तो नाम्ना। 'तए ण से उवरदत्ते दारए' ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'पचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीभिः परिपालितः 'जाव' यावत् 'परिवड्ढइ' परिवर्धते=सुखेन वृद्धि प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, कालधम्मुणा संजुत्ते। गंगदत्तावि। उवरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए। तए णं तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया, त जहा—सासे१ कासे२ जाव कोढे। तए णं से उवरदत्ते दारए सोलसहि रोगायकेहि अभिभूए समाणे सडियहत्थ जाव विहरइ। एव खलु गोयमा। उवरदत्ते दारए पुरापुराणाण जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमे उदुबरदत्त यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'त होउ ण इमे दारए उवरदत्ते णामेण' इस लिये इस बच्चे का "उदुम्बरदत्त" ऐसा नाम होओ। 'तए ण से उवरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' नाम—सस्कार के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पाँच धाय माताओं से परिगृहीत होता हुआ आनद पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा।॥सू० ८॥

દશમે દિવસે થનારી મહોત્સવ ક્રિયા કરીને માતાપિતાએ તે બાળકનુ નામ એ લક્ષથી રાખ્યુ કે આ પુત્ર મને ઉદુબર યક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે 'त होउ ण इमे दारए उवरदत्ते णामेण' તે માટે આ બાળકનુ નામ 'ઉદુમ્બરદત્ત' એ પ્રમાણે થાઓ 'तए ण से उवरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' નામ સસ્કાર પછી હવે તે ઉદુબરદત્ત બાળક પાચ ધાય માતાઓથી પરિગ્રહીત (પરિપાલિત) બનીને આનદપૂર્વક મોટો થવા લાગ્યો (સૂ૦ ૮)।

च 'आसाएमाणी४' आस्वादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना 'दोहल' दोहद 'विणेइ' विनयति=पूरयति, 'विणित्ता' विनीय=परिपूर्य 'जामेव दिसिं पाउब्भूया' यस्या दिश. उद्भूता 'तामेव दिसिं पडिगया' तामेव दिश प्रतिगता=गृह प्रति निवृत्तेत्यर्थः । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' तत खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'पसत्थदोहला५' प्रशस्तदोहदा=सम्पूर्णदोहदवती५ 'त गब्भ' त गर्भ 'सुहसुहेण' सुखसुखेन=सुखपूर्वक 'परिवहइ' परिवहति=धारयति । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'नवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण' नवसु मासेपु बहुप्रतिपूर्णेपु=सर्वथा पूर्णेपु=सार्द्धसप्तदिवसाधिकेषु नवसु मासेपु गतेष्वित्यर्थ 'जाव' यावत् 'दारय' दारक 'पयाया' प्रजनितवती 'ठिइ जाव णामे' स्थितियावत् नाम स्थितिपतिता कुलक्रमागता दाशाहिक-महोत्सवक्रिया कृत्वा मातापितरा तस्य नाम कुरुत. 'जम्हा ण' यस्मात्खलु

जनो की महिलाओ के साथ२ उस विपुल अशन पान आदि का एव अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन किया और अपने दोहद की पूर्ति की । 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' इस प्रकार वह अपने दोहद की पूर्ति कर जहा से आई वहां वापिस चलि गई । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ त गब्भ सुहसुहेण परिवहइ' इस रीति से दोहद के सपन्न होने पर उस गगदत्ता भार्याने उस अपने गर्भ को आनद के साथ धारण किया । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया णवण्ह मासाण जाव दारय पयाया ठिइ जाव् णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए उबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' गर्भ जब पूरे नौमास का हो गया नौमास सहित७॥ दिन जब अधिक हो गये, तब उसने पुत्र को जन्म दिया । अपने कुलक्रम से चली आई दशाह्रिक महोत्सवक्रिया

સાથે મલી તે પુષ્કળ અશન–પાન આદિનુ અને અનેક પ્રકારની મદિરાઓનુ આસેવન કર્યું અને પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરી 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसि पडिगया' આ પ્રમાણે પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરીને જ્યાથી આવી હતી ત્યા પાછી ગઇ 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला६ त गब्भ सुहसुहेण परिवहइ' આ પ્રમાણે દોહદ પૂર્ણ થતા તે ગગદત્તાએ પોતાના ગર્ભને આનદથી ધારણ કર્યો 'तए ण सा गगदत्ता भारिया णवण्ह मासाण जाव दारय पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए उबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' ગર્ભ જ્યારે નવ માસનો પૂરો થઇ ગયો–નવ માસ ઉપર સાડાસાત ७॥ દિવસ જ્યારે વધારે ગયા ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે ચાલી આવતી

'अम्ह' अस्माकम् 'इमे दारए' अय दारकः 'उंवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'उवयाइयलद्धए' उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्तः 'त होउ ण' तस्माद् भवतु खलु 'इमे दारए' अय दारकः 'उंवरदत्ते णामेण' उदुम्बरदत्तो नाम्ना। 'तए ण से उंवरदत्ते दारए' तत. खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'पचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीत.=पञ्चधात्रीभि परिपाल्ति 'जाव' यावत् 'परिवड्ढइ' परिवर्धते=सुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, कालधम्मुणा सजुत्ते। गंगदत्तावि। उंवरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए। तए ण तस्स उंवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया, त जहा—सासे१ कासे२ जाव कोढे। तए णं से उंवरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायकेहि अभिभूए समाणे सडियहत्थ जाव विहरइ। एवं खलु गोयमा। उंवरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमे उदुंवरदत्त यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'त होउ ण इमे दारए उंवरदत्ते णामेण' इस लिये इस बच्चे का "उदुम्बरदत्त" ऐसा नाम होओ। 'तए ण से उंवरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' नाम—सस्कार के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पाँच धाय माताओं से परिगृहीत होता हुआ आनद पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा।॥सू० ८॥

દશમે દિવસે થનારી મહોત્સવ ક્રિયા કરીને માતાપિતાએ તે બાળકનુ નામ એ લક્ષથી રાખ્યુ કે આ પુત્ર અને ઉદુબર યક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે 'त होउ ण इमे दारए उंवरदत्ते णामेण' તે માટે આ બાળકનુ નામ 'ઉદુમ્બરદત્ત' એ પ્રમાણે થાઓ. 'तए ण से उंवरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' નામ સસ્કાર પછી હવે તે ઉદુબરદત્ત બાળક પાચ ધાય માતાઓથી પરિગ્રહીત (પરિપાલિત) બનીને આનદપૂર્વક મોટો થવા લાગ્યો (સૂ० ८)

च 'आसाएमाणी४' आस्वादयन्ती निस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुञ्जाना 'दोहलं' दोहदं 'विणेइ' विनयति=पूरयति, 'विणित्ता' विनीय=परिपूर्य 'जामेव दिसिं पाउब्भूया' यस्या दिशः जद्भूता 'तामेव दिसिं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगता=गृहं प्रति निवृत्तेत्यर्थः। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'पसत्थदोहला५' प्रशस्तदोहदा=सम्पूर्णदोहदवती५ 'तं गब्भं' तं गर्भं 'सुहंसुहेणं' सुखसुखेन=सुखपूर्वकं 'परिवहइ' परिवहति=धारयति। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गङ्गदत्ता भार्या 'नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वथा पूर्णेषु=सार्द्धसप्तदिवसाधिकेषु नवसु मासेषु गतेष्वित्यर्थं 'जाव' यावत् 'दारयं' दारकं 'पयाया' प्रजनितवती 'ठिइ जाव णामे' स्थितियावत् नाम स्थितिपतिता कुलक्रमागता दाशाहिक-महोत्सवक्रिया कृत्वा मातापितरौ तस्य नाम कुरुतः 'जम्हा णं' यस्मात्खलु

जनों की महिलाओं के साथ उस विपुल अशन पान आदि का एवं अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन किया और अपने दोहद की पूर्ति की। 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' इस प्रकार वह अपने दोहद की पूर्ति कर जहां से आई वहां वापिस चली गई। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ' इस रीति से दोहद के संपन्न होने पर उस गंगदत्ता भार्याने उस अपने गर्भ को आनंद के साथ धारण किया। 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया णवण्हं मासाणं जाव दारयं पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा णं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' गर्भ जब पूरे नौमास का हो गया नौमास सहित७॥ दिन जब अधिक हो गये, तब उसने पुत्र को जन्म दिया। अपने कुलक्रम से चली आई दशाह्निक महोत्सवक्रिया

સાથે મળી તે પુષ્કળ અશન-પાન આદિનું અને અનેક પ્રકારની મદિરાઓનું આસેવન કર્યું અને પોતાના દોહદની પૂર્તિ કરી 'विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' આ પ્રમાણે પોતાના દોહલાની પૂર્તિ કરીને જ્યાંથી આવી હતી ત્યાં પાછી ગઈ 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया पसत्थदोहला६ तं गब्भं सुहंसुहेणं परिवहइ' આ પ્રમાણે દોહદ પૂર્ણ થતાં તે ગંગદત્તાએ પોતાના ગર્ભને આનંદથી ધારણ કર્યો 'तए णं सा गंगदत्ता भारिया णवण्हं मासाणं जाव दारयं पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा णं अम्हं इमे दारए उंबरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' ગર્ભ જ્યારે નવ માસનો પૂરો થઈ ગયો-નવ માસ ઉપર સાડાસાત ७॥ દિવસ જ્યારે વધારે ગયા ત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, પોતાના કુલાચાર પ્રમાણે ચાલી આવતી

'अम्हं' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'उंबरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'उवयाइयलद्धए' उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्तः 'तं होउ णं' तस्माद् भवतु खलु 'इमे दारए' अयं दारकः 'उंबरदत्ते णामेणं' उदुम्बरदत्तो नाम्ना। 'तए णं से उंबरदत्ते दारए' ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'पंचधाईपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीभिः परिपालितः 'जाव' यावत् 'परिवड्ढइ' परिवर्धते=सुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, कालधम्मुणा संजुत्ते। गंगदत्तावि। उंबरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए। तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायंका पाउब्भूया, तं जहा–सासे१ कासे२ जाव कोढे। तए णं से उंबरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायंकेहिं अभिभूए समाणे सडियहत्थ जाव विहरइ। एवं खलु गोयमा! उंबरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमें उदुंबरदत्त यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तं होउ णं इमे दारए उंबरदत्ते णामेणं' इस लिये इस बच्चे का "उदुम्बरदत्त" ऐसा नाम होओ। 'तए णं से उंबरदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' नाम-संस्कार के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पांच धाय माताओं से परिगृहीत होता हुआ आनंद पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा। ॥सू० ८॥

દશમે દિવસે થનારી મહોત્સવ ક્રિયા કરીને માતાપિતાએ તે બાળકનું નામ એ લક્ષથી રાખ્યું કે આ પુત્ર અમને ઉદુંબર યક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે 'तं होउ णं इमे दारए उंबरदत्ते णामेणं' તે માટે આ બાળકનું નામ 'ઉદુમ્બરદત્ત' એ પ્રમાણે થાઓ. 'तए णं से उंबरदत्ते दारए पंचधाईपरिग्गहिए जाव परिवड्ढइ' નામ સંસ્કાર પછી હવે તે ઉદુંબરદત્ત બાળક પાંચ ધાય માતાઓથી પરિગ્રહીત (પરિપાલિત) બનીને આનંદપૂર્વક મોટો થવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૮)

टीका

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्तः सार्थवाहः 'जहा विजयमित्ते' यथा विजयमित्रः=अत्रैव द्वितीया ध्ययनोक्तविजयमित्रसार्थवाहवत्-लवण-समुद्रमध्ये 'कालधम्मुणा सजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तो जातः मृत इत्यर्थः, 'गंगादत्ता वि' गङ्गदत्तापि=सागरदत्तस्य भार्या गङ्गदत्तापि लक्ष्मीविनाश पोतविनाश पतिमरणं चानुचिन्तयन्तीर कालधर्मेण संयुक्ता जाता-मृता 'उंबरदत्ते' स उदुम्बरदत्तो दारकः 'निच्छूढे' निक्षिप्त=स्वकाद् गृहाद् निष्कासितः 'जहाउज्झियए' यथा उज्झितकः=उज्झितकवत् । ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः स्वकाद् गृहान्निस्सृतः सन् पाटलिपण्डे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु परिभ्रमति ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे०' इत्यादि ।

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' किसी एक समय की बात है कि वह सागरदत्त सार्थवाह 'जहा विजयमित्ते' द्वितीय अध्ययन में वर्णित विजयमित्र सार्थवाह की तरह 'कालधम्मुणा संजुत्ते' लवण समुद्र में डूब कर मर गया। 'गंगदत्तावि' गंगदत्ता भी अपने पति का अचानक मरण सुन कर एवं जहाज के लवण समुद्र मे डूब जाने से समस्त लक्ष्मी का विनाश जान कर दु.खित हो मर गई 'उंबरदत्ते निच्छूढे' वहाँ के राजपुरुषो ने उदुम्बरदत्त को चाल-चलन से भ्रष्ट होने के कारण 'जहा उज्झियए' पूर्व मे वर्णित उज्झित दारक की तरह घर से बाहर निकाल दिया । 'तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया' घर से बाहर निकाला

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे०' ઇત્યાદિ

'तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे' કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ 'जहा विजयमित्ते' બીજા અધ્યયનમાં વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ પ્રમાણે 'कालधम्मुणा संजुत्ते' લવણ સમુદ્રમાં ડૂબીને મરણ પામ્યો, 'गंगदत्तावि' ગંગદત્તા પણ પોતાના પતિનું અચાનક મૃત્યુ સાંભળીને તથા લવણ સમુદ્રમાં વહાણ ડૂબી જવાથી તમામ લક્ષ્મીનો નાશ થઇ ગયો જાણીને દુ ખીત થઈને મરણ પામી 'उंबरदत्ते निच्छूढे' ત્યાંના રાજપુરુષોએ ઉદુમ્બરદત્તની ચાલ-ચલગત ભ્રષ્ટ હોવાના કારણે 'जहा उज्झियए' ઉજ્ઝિત દારક પ્રમાણે ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, 'तए णं तस्स उंबरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया'

'तए ण तस्स उवरदत्तस्स' इत्यादि । 'तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स' ततः खलु तस्य उदुम्बरदत्तस्य दारकस्य 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'सरीरगसि' शरीरे 'जमगसमगमेव' यमकसमकमेव=युगपदेव 'सोलस' षोडश 'रोगायका' रोगातङ्काः=रोगाः=कासादयः, आतङ्काः=उदरशूलादयः 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूताः, 'त जहा' तद्यथा–ते यथा–तेषा नामान्याह–'सासे' श्वासः १ 'कासे' कासः२ 'जाव' यावत् 'कोढे' कुष्ठ. १६। 'तए ण से उवरदत्ते दारए' ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः 'सोलसहि' षोडशभिः 'रोगायकेहिं' रोगातङ्कैः 'अभिभूए समाणे' अभिभूतः सन् 'सडियहत्थ जाव' शटितहस्त यावत्–शटितहस्ताङ्गुलिकः, शटितपादाङ्गुलिकः, इत्यादि सर्वं पूर्ववद् विज्ञेयम्, यावद् भिक्षावृत्तिं कुर्वन् 'विहरइ' विहरति। भगवान् कथयति–'एव खलु' इत्यादि ।

गया उदुम्बरदत्त पाटलिपड नगर में शृगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर, और महापथ, इन मे लावारिस–अनाथ की तरह इतस्ततः घूमता फिरता और चरित्रभ्रष्ट वन गया । भक्ष्याभक्ष्य, गम्यागम्य आदि के विवेक से विलकुल विहीन हो गया। स्वच्छद प्रवृत्तिशाली होने से एव अगम्य के साथ गमन करने से इसके शरीर में एक ही साथ १६ प्रकार के रोग और आतक उत्पन्न हुए । 'त जहा'–जैसे 'सासे कासे जाव कोढे' श्वास, कास से लगा कर कोढ तक । 'तए ण से उवरदत्ते दारए सोलसेहि रोगायकेहिं अभिभूए समाणे' इस प्रकार श्वास कास से लगाकर कोढ तक के १६ प्रकार के रोग और आतकों से व्यथित वह उदुम्बरदत्त 'सडियहत्थ जाव विहरइ' अग उपागो से विहीन बना हुआ, जैसा कि इसी अध्ययन मे द्वितीय सूत्र मे कहा गया है, घर घर भीख मागता फिर रहा है ।

ઘરથી બહાર કાઢી મૂકેલો તે ઉદુંબરદત્ત પાટલીખંડ નગરમા શૃંગાટક, ત્રિક ચતુષ્ક ચત્વર અને મહાપથ, તેમા લાવારિસ–ધણી વિનાના રેઢીઆળ માણુસ પ્રમાણે રઘવાયો થઇ આમ–તેમ ઘુમતો–ફરતો અને ચારિત્ર ભ્રષ્ટ બની ગયો ભક્ષ્યા–ભક્ષ્ય, ગમ્યાગમ્ય, વિવેકથી એકદમ રહિત બની ગયો–સ્વચ્છંદી પ્રવૃત્તિવાળો બનવાથી અગમ્યની સાથે ગમન કરવાથી તેના શરીરમા એક સાથે સોળ ૧૬ પ્રકારના રોગો અને આતંકો ઉત્પન્ન થયા, 'त जहा सासे कासे जाव कोढे' શ્વાસ કાસથી માંડીને કોઢ સુધી 'तए ण से उवरदत्ते दारए सोलसहि रोगायकेहिं अभूभिए समाणे' આ પ્રમાણે શ્વાસ–કાસથી લઇને કોઢ સુધીનો સોળ પ્રકારના રોગ અને આતક પીડિત તે ઉદુંબરદત્ત 'सडियहत्थ जाव विहरइ' અંગ–ઉપાંગોથી રહિત બનીને જેવી રીતે આ અધ્યયનના બીજા સૂત્રમા કહેલ છે તેમ ઘેર–ઘેર ભીખ માગતો ફરતો હતો.

टीका

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्त. सार्थवाहः 'जहा विजयमित्ते' यथा विजयमित्रः=अत्रैव द्वितीयाध्ययनोक्तविजयमित्रसार्थवाहवत्–लवण–समुद्रमध्ये 'कालधम्मुणा सजुत्ते' कालधर्मेण सयुक्तो जातः मृत इत्यर्थः, 'गगादत्ता वि' गङ्गदत्तापि=सागरदत्तस्य भार्या गङ्गदत्तापि लक्ष्मीविनाश पोत विनाश पतिमरण चानुचिन्तयन्तीर कालधर्मेण सयुक्ता जाता–मृता 'उवरदत्ते' स उदुम्बरदत्तो दारकः 'निच्छूढे' निक्षिप्त.=स्वकाद् गृहाद् निष्कासित. 'जहाउज्झियए' यथा उज्झितक.=उज्झितकवत्। ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारक. स्वकाद् गृहान्निसृतः सन् पाटलिपण्डे नगरे शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु परिभ्रमति।

'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे०' इत्यादि।

'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे' किसी एक समय की बात है कि वह सागरदत्त सार्थवाह 'जहा विजयमित्ते' द्वितीय अध्ययन मे वर्णित विजयमित्र सार्थवाह की तरह 'कालधम्मुणा सजुत्ते' लवण समुद्र में डूब कर मर गया। 'गगदत्तावि' गगदत्ता भी अपने पति का अचानक मरण सुन कर एव जहाज के लवण समुद्र मे डूब जाने से समस्त लक्ष्मी का विनाश जान कर दुःखित हो मर गई 'उवरदत्ते निच्छूढे' वहाँ के राजपुरुषो ने उदुम्बरदत्त को चाल–चलन से भ्रष्ट होने के कारण 'जहा उज्झियए' पूर्व मे वर्णित उज्झित दारक की तरह घर से बाहर निकाल दिया। 'तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया' घर से बाहर निकाला

'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे०' ઇત્યાદિ

'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे' કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સાગર દત્ત સાર્થવાહ 'जहा विजयमित्ते' બીજા અધ્યયનમા વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ પ્રમાણે 'कालधम्मुणा सजुत्ते' લવણ સમુદ્રમા ડૂબીને મરણ પામ્યો, 'गगदत्तावि' ગગદત્તા પણ પોતાના પતિનુ અચાનક મૃત્યુ સાભળીને તથા લવણ સમુદ્રમા વહાણુ ડૂબી જવાથી તમામ લક્ષ્મીનો નાશ થઇ ગયો જાણીને દુ ખીત થઇને મરણ પામી 'उवरदत्ते निच्छूढे' ત્યાના રાજપુરુષોએ ઉદુબરદત્તની ચાલ–ચલગત ભ્રષ્ટ હોવાના કારણે 'जहा उज्झियए' ઉજ્ઝિત દારક પ્રમાણે ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, 'तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया'

कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । हे गौतम । 'उम्बरदत्ते दारए' उदुम्बरदत्तो दारकः 'बावत्तरिं वासाइ' द्विसप्तर्ति वर्षाणि=द्विसप्ततिवर्षपरिमित 'परमाउय' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता कालमासे काल किच्चा' पालयित्वा कालमासे काल कृत्वा 'इमीसे' अस्या 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'ससारो' ससारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम्, 'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयम् । 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीषु पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते । 'तओ' ततः=तदनन्तर 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'कुक्कुडत्ताए' कुक्कुटतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=कुक्कुटो भविष्यतीत्यर्थः । स 'जायमित्ते चेव' जातमात्र एव 'गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक-

कहिं उववज्जिहिइ' कहा जायगा ? और कहा उत्पन्न होगा ? इस प्रकार गौतम का प्रश्न सुनकर भगवानने कहा 'गोयमा उवरदत्ते दारए वावत्तरिं वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा' गौतम ! यह उदुम्बरदत्त दारक अपनी७२ वर्ष की उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर काल के अवसर मर कर 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेव जाव पुढवीसु' प्रथम पृथिवि में१ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । इसका भव से भवान्तर भ्रमण मृगापुत्र की तरह ही समझना चाहिये । यह पृथिवीकाय मे अनेक शतसहस्र वार उत्पन्न होगा । 'तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए' पच्चायाहिइ वहा से भ्रमण कर फिर यह हस्तिनापुर नगर में कुक्कुट–मुर्गा की पर्याय मे जन्म धारण कर 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक पुरुषो द्वारा

उववज्जिहिइ' क्या જશે ? અને ક્યા ઉત્પન્ન થશે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાભળીને ભગવાને કહ્યુ 'गोयमा उवरदत्ते दारए वावत्तरिं वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा' હે ગૌતમ ! તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક પોતાની ૭૨ બહોતેર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી કરીને મરણ સમયે મરણ પામીને 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेव जाव पुढवीसु' પ્રથમ–પહેલી પૃથિવીમા એક ૧ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમા નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે તેનું એક ભવમાથી બીજા ભવનુ પરિભ્રમણ મૃગાપુત્રના પ્રમાણે સમજી લેવુ જોઈએ તે જીવ પૃથિવીકાયમા અને સેકડોવાર–હજારોવાર (એક લક્ષ–લાખો વાર) ઉત્પન્ન થશે, 'तओ हत्थिणा उरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ' ત્યાથી ભ્રમણ કરીને ફરી તે હસ્તિનાપુર નગરમા કુકડાની પર્યાયમા જન્મ ધારણ કરી 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए'

'एव खलु गोयमा !' एव खलु हे गौतम ! 'उवरदत्ते दारए' उदुम्बरदत्तो दारकः ' पुरापुराणाण ' पुरापुरातनाना=पूर्वभवकृताना 'जाव' यावत्-कर्मणा पापक फलवृत्तिविशेष 'पच्चणुब्भवमाणे' प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति ॥सू० ९॥

॥ मूलम् ॥

से णं उवरदत्ते दारए कालमासे काल किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! उवरदत्ते दारए बावत्तरिं वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा इमीसे रयणप्पभाए णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ, ससारो तहेव जाव पुढवीसु। तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ, जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए तत्थेव हत्थिणाउरे णयरे सेट्ठिकुलंसि उववज्जिहिइ, बोहिं, सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ। निक्खेवो ॥सू० १०॥

सत्तम अज्झयण समत्तं ॥ ७ ॥

टीका ।

गौतम• पृच्छति—'से ण' इत्यादि ।

'से ण उवरदत्ते दारए' स खलु उदुम्बरदत्तो दारकः 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'कहिंगच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति 'कहिं उववज्जिहिइ'

भगवान कहते है कि–'एव खलु गोयमा' हे गौतम ! इस प्रकार 'उवरदत्ते दारए पुरापुराणाण जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' यह उदुम्बरदत्त दारक अपने पूर्वोपार्जित अनेकविध पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥सू. ९॥

'से ण उवरदत्ते दारए०' इत्यादि ।

गौतम पूछते है,–'से ण उवरदत्ते दारए' हे भदन्त ! यह उदुबरदत्त दारक 'कालमासे काल किच्चा' काल मास में काल कर 'कहिं गच्छिहिइ

ભગવાન કહે છે કે (एव खलु गोयमा) હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે 'उवरदत्ते दारए पुरापुराणाण जाव पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક પોતાના પૂર્વોપાર્જિત અનેક પ્રકારના પાપ કર્મોના ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૯)

"से ण उवरदत्ते दारए" ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! 'से ण उवरदत्ते दारए' તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક 'कालमासे काल किच्चा' મરણ સમયે મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ कहिं

कुतोत्पत्स्यते ? । भगवानाह–'गोयमा' इत्यादि । हे गौतम । 'उंवरदत्ते दारए' उदुम्बरदत्तो दारकः 'वावत्तरिं वासाइं' द्विसप्तर्तिं वर्षाणि=द्विसप्ततिवर्षपरिमित 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे' अस्या 'रयणप्पभाए पुढवीए' रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'संसारो' संसारः=भवाद् भवान्तरे भ्रमणम्, 'तहेव' तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयम् । 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीषु पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते । 'तओ' ततः=तदनन्तरं 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'कुक्कुडत्ताए' कुक्कुटतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=कुक्कुटो भविष्यतीत्यर्थः । सः 'जायमित्ते चेव' जातमात्र एव 'गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक-

कहिं उववज्जिहिइ' कहां जायगा ? और कहां उत्पन्न होगा ? इस प्रकार गौतम का प्रश्न सुनकर भगवानने कहा 'गोयमा उंबरदत्ते दारए वावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' गौतम ! यह उदुम्बरदत्त दारक अपनी ७२ वर्ष की उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर काल के अवसर मर कर 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ संसारो तहेव जाव पुढवीसु' प्रथम पृथिवि में १ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । इसका भव से भवान्तर भ्रमण मृगापुत्र की तरह ही समझना चाहिये । यह पृथिवीकाय मे अनेक शतसहस्र वार उत्पन्न होगा । 'तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए' पच्चायाहिइ वहां से भ्रमण कर फिर यह हस्तिनापुर नगर में कुक्कुट–मुर्गा की पर्याय मे जन्म धारण कर 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए' गोष्ठिक पुरुषों द्वारा

उववज्जिहिइ' ક્યાં જશે ? અને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને ભગવાને કહ્યું 'गोयमा उंबरदत्ते दारए वावत्तरिं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा' હે ગૌતમ ! તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક પોતાની ૭૨ બહોતેર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી કરીને મરણ સમયે મરણ પામીને 'इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ संसारो तहेव जाव पुढवीसु' પ્રથમ–પહેલી પૃથિવીમાં એક ૧ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમાં નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે તેનું એક ભવમાંથી બીજા ભવનું પરિભ્રમણ મૃગાપુત્રના પ્રમાણે સમજી લેવું જોઈએ તે જીવ પૃથિવીકાયમાં અને સેંકડોવાર–હજારોવાર (એક લક્ષ–લાખો વાર) ઉત્પન્ન થશે, 'तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ' ત્યાંથી ભ્રમણ કરીને ફરી તે હસ્તિનાપુર નગરમાં કુકડાની પર્યાયમાં જન્મ ધારણ કરી 'जायमित्ते चेव गोट्ठिल्लवहिए'

वधितः=गोष्ठिकपुरुषैर्वधं प्राप्तः सन् 'तत्थेव' तत्रैव 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । तत्र 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति । ततो मृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति । ततश्च्युत्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे-महाविदेहे क्षेत्रे उत्पत्स्यते । तत्र सः 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति । अस्य व्याख्या पूर्ववत् । 'निक्खेवो' निक्षेपः=समाप्तिवाक्य, तथाहि-'एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' इति । 'त्तिबेमि' इति ब्रवीमि=यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथैव त्वां कथयामि ॥ सू० १० ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र-
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन-शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम्
सप्तममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ७ ॥

मारा जायगा और फिर 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे' सेट्ठिकुलंसि उववज्जिहिइ उसी हस्तिनापुर में किसी सेठ के घर में उत्पन्न होगा, वहां इसे स्थविरों के पास धर्म श्रवण करने से 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ' बोधिका लाभ होगा । मर कर तप संयम के प्रभाव से यह सौधर्म स्वर्ग का देव होगा । वहां से च्यवकर फिर यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म धारण करेगा । वहां दीक्षा लेकर सकल

ગોષ્ઠિક પુરૂષો દ્વારા મારી જશે, અને ફરી 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे सेट्ठि कुलंसि उववज्जिहिइ' તેજ હસ્તિનાપુરમાં કોઇ એક શેઠના ઘેર ઉત્પન્ન થશે, ત્યાં તે સ્થવિરો પાસે ધર્મ-શ્રવણ કરશે, અને ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી તેને 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महा विदेहे वासे सिज्झिहिइ' બોધિનો લાભ થશે, પછી મરણ પામીને તપ સંયમના પ્રભાવથી તે સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમાં દેવ થશે પછી ત્યાંથી ચવીને ફરી પાછો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરશે, ત્યાં દીક્ષા લઇને સકલ કર્મોનો ક્ષય

कर्मों का क्षय कर सिद्धिगति को प्राप्त करेगा 'निक्खेवो' इस प्रकार हे जम्बू ! इस सप्तम अध्ययन का यह भाव भगवानने फरमाया है। मैंने जैसा प्रभु से सुना वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० १० ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'उदुम्बरदत्त' नामक
सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-७ ॥

કરીને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે 'निक्खेवो' આ પ્રમાણે હે જમ્બૂ ? આ સાતમા અધ્યયનના આ ભાવ ભગવાને કહેલ છે, મે પણ પ્રભુ પાસેથી જેવા સાભળ્યા છે તેવીજ રીતે તમને કહેલ છે (સૂ૦ ૧૦)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'उदुम्बरदत्त' નામક સાતમુ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૭ ॥

वधितः=गोष्ठिकपुरुषैर्वधं प्राप्तः सन् 'तत्थेव' तत्रैव 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । तत्र 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति । ततो मृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति । ततश्च्युत्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे-महाविदेहे क्षेत्रे उत्पत्स्यते। तत्र सः 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति । अस्य व्याख्या पूर्ववत् । 'निक्खेवो' निक्षेपः=समाप्तिवाक्य, तथाहि-'एवं खलु जंबू ! समणेण भगवया महावीरेण दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' इति । 'त्तिवेमि' इति ब्रवीमि=यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथैव त्वां कथयामि ॥ सू० १० ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन-शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम्
सप्तममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ७ ॥

मारा जायगा और फिर 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे' सेट्ठिकुलंसि उववज्जिहिइ उसी हस्तिनापुर मे किसी सेठ के घर में उत्पन्न होगा, वहा इसे स्थविरो के पास धर्म श्रवण करने से 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ' बोधिका लाभ होगा । मर कर तप सयम के प्रभाव से यह सौधर्म स्वर्ग का देव होगा । वहा से च्यवकर फिर यह महाविदेह क्षेत्र मे जन्म धारण करेगा । वहा दीक्षा लेकर सकल

ગોષ્ઠિક પુરૂષો દ્વારા મારી જશે, અને ફરી 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे सेट्ठि कुलंसि उववज्जिहिइ' તેજ હસ્તિનાપુરમા કોઇ એક શેઠના ઘેર ઉત્પન્ન થશે, ત્યા તે સ્થવિરો પાસે ધર્મ-શ્રવણ કરશે, અને ધર્મ-શ્રવણ કરવાથી તેને 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महा विदेहे वासे सिज्झिहिइ' બોધિનો લાભ થશે, પછી મરણ પામીને તપ સંયમના પ્રભાવથી તે સૌધર્મ નામના સ્વર્ગમા દેવ થશે પછી ત્યાથી ચવીને ફરી પાછો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જન્મ ધારણ કરશે, ત્યા દીક્ષા લઇને સકલ કર્મોનો ક્ષય

वयासी-' इति। जम्बूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामिन पृच्छति-'जइ ण भंते' इत्यादि। यदि खलु हे भदन्त! हे भगवन्! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थान समाप्तेन दु खविपाकाना सप्तमस्याध्ययनस्यायमर्थ प्रज्ञप्तः, अष्टमस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य दु खविपाकाना श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थान समाप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्त.! तत खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बूनामकमनगारमेव-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—

एव खलु हे जम्बू! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सोरियपुर णयर' शौर्यपुर नगरम्। 'सोरियवडिंसग उज्जाण' शौर्यावतसकमुद्यानम्। 'सोरिओ जक्खो' शौर्यो यक्ष-शौर्यनामको यक्ष.। 'सोरियदत्तो राया' तत्र-शौर्यदत्तनामको राजा आसीत्। 'तस्स ण' तस्य खलु 'सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया' शौर्यपुरस्य नगरस्य बहि 'उत्तरपुरत्थिमे दिसी-

---

भावार्थ-हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान महावीर ने दु.खविपाक के सप्तम अध्ययन का 'उदुम्बरदत्त' की कथानक रूप भाव प्रतिपादित किया है तो उन्ही प्रभुने इसके अष्टम अध्ययन का क्या भाव कहा है? इस प्रकार जम्बू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामी ने कहाकि-हे जम्बू! सुनो! सिद्धिस्थानगत श्रीमहावीर प्रभुने अष्टम अध्ययन का जो भाव कहा है, वह इस प्रकार है-

'तेण कालेण तेण समएण' उस काल मे और उस समय मे 'सोरियपुर णयर' शौर्यपुर नाम का नगर था। उसमे 'सोरियवडिसग उज्जाण' एक शौर्यावतसक नामक बगीचा था। 'सोरिओ जक्खो' उस बगीचे मे शौर्य नामका एक यक्ष रहता था। 'सोरियदत्तो राया' उस

ભાવાર્થ-હે ભદન્ત? જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુ ખવિપાકના સાતમા અધ્યયનનો ઉદુબરદત્તની કથા રૂપ ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે, તો પ્રભુશ્રીએ તેના આઠમા અધ્યયનના શુ ભાવ કહ્યા છે? આ પ્રકારનો જબૂ સ્વામીનો પ્રશ્ન થતા શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યુ કે હે જમ્બૂ? સાભળો? સિદ્ધિસ્થાન પામેલા શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આઠમા અધ્યયનના જે ભાવ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે

'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सोरियपुर णयर' શૌર્યપુર નામનુ નગર હતુ તેમા 'सोरियवडिंसग उज्जाण' એક શૌર્યાવતસક નામનો બગીચો હતો, 'सोरिओ जक्खो' તે બગીચામા શૌર્ય નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો, 'सोरियदत्तो राया' તે નગરના રાજાનુ નામ શૌર્યદત્ત હતુ

॥ अथ अष्टमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भंते अट्ठमस्स उक्खेवो ! एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं सोरियपुरं णयरं, सोरियवडिंसगं उज्जाणं, सोरिओ जक्खो, सोरियदत्तो राया। सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं एगे मच्छंधपाडए होत्था। तत्थ णं समुद्ददत्ते णामं मच्छंधे परिवसइ अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स णं समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स समुद्ददत्ता णामं भारिया होत्था अहीण०। तस्स णं समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था अहीण० ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि। 'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त ! 'अट्ठमस्स उक्खेवो' अष्टमस्योपक्षेप =प्रारम्भवाक्यम् तथाहि–'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते'। 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगारं एवं

अष्टम अध्ययन।

'जइ णं भंते ! अट्ठमस्स उक्खेवो' इत्यादि।

इससूत्र के कथन का समन्वय इस प्रकारसे समझना चाहिये 'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते ! तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी'।

આઠમું અધ્યયન

'जइ णं भंते अट्ठमस्स उक्खेवो, ઇત્યાદિ

આ સૂત્રમાં કહેલા કથનનું સમન્વય આ પ્રમાણે સમજવો. જોઈએ– 'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासी'

वयासी-' इति। जम्बूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामिनं पृच्छति-'जइ णं भंते' इत्यादि। यदि खलु हे भदन्त! हे भगवन्! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं समाप्तेन दुःखविपाकानां सप्तमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, अष्टमस्य खलु हे भदन्त! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं समाप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बूनामकमनगारमेवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्—

एवं खलु हे जम्बूः! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सोरियपुरं णयरं' शौर्यपुरं नगरम्। 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' शौर्यावतंसकमुद्यानम्। 'सोरिओ जक्खो' शौर्यो यक्षः-शौर्यनामको यक्षः। 'सोरियदत्तो राया' तत्र-शौर्यदत्तनामको राजा आसीत्। 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया' शौर्यपुरस्य नगरस्य बहिः 'उत्तरपुरत्थिमे दिसी-

---

भावार्थ-हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान महावीर ने दुःखविपाक के सप्तम अध्ययन का 'उदुंबरदत्त' की कथानक रूप भाव प्रतिपादित किया है तो उन्हीं प्रभुने इसके अष्टम अध्ययन का क्या भाव कहा है? इस प्रकार जम्बू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामी ने कहाकि-हे जम्बू! सुनो! सिद्धिस्थानगत श्रीमहावीर प्रभुने अष्टम अध्ययन का जो भाव कहा है, वह इस प्रकार है-

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल में और उस समय में 'सोरियपुरं णयरं' शौर्यपुर नाम का नगर था। उसमें 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' एक शौर्यावतंसक नामक बगीचा था। 'सोरिओ जक्खो' उस बगीचे में शौर्य नामका एक यक्ष रहता था। 'सोरियदत्तो राया' उस

ભાવાર્થ-હે ભદન્ત? જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃખવિપાકના સાતમા અધ્યયનનો ઉદુંબરદત્તની કથા રૂપ ભાવ પ્રતિપાદન કર્યો છે, તો પ્રભુશ્રીએ તેના આઠમા અધ્યયનના શું ભાવ કહ્યા છે? આ પ્રકારનો જમ્બૂ સ્વામીનો પ્રશ્ન થતાં શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું કે હે જમ્બૂ? સાંભળો? સિદ્ધિસ્થાન પામેલા શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આઠમા અધ્યયનના જે ભાવ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सोरियपुरं णयरं' શૌર્યપુર નામનું નગર હતું તેમાં 'सोरियवडिंसगं उज्जाणं' એક શૌર્યાવતંસક નામનો બગીચો હતો, 'सोरिओ जक्खो' તે બગીચામાં શૌર્ય નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો, 'सोरियदत्तो राया' તે નગરના રાજાનું નામ શૌર્યદત્ત હતું

॥ अथ अष्टमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भंते अट्ठमस्स उक्खेवो। एवं खलु जंबू! तेणं कालेण तेण समएण सोरियपुरं णयर, सोरियवडिंसग उज्जाण, सोरिओ जक्खो, सोरियदत्तो राया। सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण एगे मच्छंधपाडए होत्था। तत्थ ण समुद्ददत्ते णामं मच्छंधे परिवसइ अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे। तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स समुद्ददत्ता णाम भारिया होत्था अहीण०। तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छंधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था अहीण० ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ ण भंते' इत्यादि। 'जइ ण भंते' यदि खलु हे भदन्त! 'अट्ठमस्स उक्खेवो' अष्टमस्योपक्षेपः=प्रारम्भवाक्यम् तथाहि–'समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स ण भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते'। 'तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एवं

अष्टम अध्ययन।

'जइ ण भंते! अट्ठमस्स उक्खेवो' इत्यादि।

इससूत्र के कथन का समन्वय इस प्रकारसे समझना चाहिये 'समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स ण भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते! तए ण से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगार एवं वयासी'।

આઠમુ અધ્યયન

'जइ ण भंते अट्ठमस्स उक्खेवो, ઇત્યાદિ

આ સૂત્રમા કહેલા કથનનું સમન્વય આ પ્રમાણે સમજવો જોઈએ– 'समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्ठमस्स ण भंते! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते तए ण से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगार एवं वयासी'

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया। तेणं कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे० जाव सोरियपुरे णयरे उच्चणीय० अहापज्जत्त समुदाणियं भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता तस्स मच्छधपाडगस्स अदूरसामंते ण वीइवयमाणे महइमहालयाए मणुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं सुक्कं भुक्ख णिम्मस अट्ठिचम्मावणद्ध किडिकिडियाभूय णीलसाडगणियत्थ मच्छकंटएण गलए अणुलग्गेण कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं अभिक्खणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए५ समुप्पज्जित्था—अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ, एव संपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव समणे३ जाव पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी समोसढे' स्वामी समवसृत =श्रमणो भगवान् महावीर

समुद्रदत्ताकी कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। इस का नाम शौर्यदत्त था 'अहीण०' यह भी बहुत सुन्दर और इन्द्रियो की परिपूर्णता से युक्त था। ॥सू० १॥

'तेण कालेण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण सामी समोसढे' उसी काल मे और उसी समय में ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री श्रमण भगवान वीरप्रभु

મચ્છીમારને એક પુત્ર હતો જે સમુદ્રદત્તાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો, તેનું નામ શૌર્યદત્ત હતુ 'अहीण०' તે પણ ઘણોજ સુન્દર અને ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતાથી યુકત હતો (સૂ૦ ૧)

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण सामी समोसढे' તે કાલ અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા-કરતા શ્રી શ્રમણ ભગવાન વીર પ્રભુ તે નગરના શૌર્ય-

भाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे 'एत्थ ण' अत्र खलु=एकदेशभागे 'एगे' एकः 'मच्छबपाडए' मत्स्यबन्धपाटकः=कैवर्त्तजनवसतिः 'होत्था' आसीत्, 'तत्थ ण' तत्र खलु 'समुद्ददत्ते णाम' समुद्रदत्तो नाम 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः=कैवर्त्तः 'परिवसइ' परिवसति। कीदृशः ? इत्याह–'अहम्मिए' अधार्मिक. 'जाव दुप्पडियाणदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्द'=सन्तोषकरणैरप्यनुत्पद्यमानसन्तोष.। 'तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स' तस्य खलु समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'समुद्ददत्ता णाम भारिया होत्था' समुद्रदत्ता नाम भार्याऽऽसीत्। स कीदृशी ? इत्याह–'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा। 'तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए' तस्य खलु समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य पुत्र. समुद्रदत्ताया भार्याया 'अत्तए' आत्मजः 'सोरियदत्ते णाम शौर्यदत्तो नाम 'दारए होत्था' दारकोऽभवत् स कीदृशः इत्याह–'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीर ॥सू० १॥

नगर का राजा शौर्यदत्त था। 'तस्स ण सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उस शौर्यपुर नगर के उत्तरपौरस्त्य–दिग्भाग में ईशान कोण में 'एत्थ ण एगे मच्छधपाडए होत्था' एक और एक कैवर्तक–मच्छी मारो–की वस्ती थी 'तत्थ ण समुद्दत्ते णाम मच्छधे परिवसइ' उस वस्ती मे समुद्रदत्त नामका एक मच्छीमार रहता था। यह 'अधम्मिए जाव दुप्पडियाणदे' महा अधार्मिक एव दुष्प्रत्यानदी था। 'तस्स० ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स समुद्ददत्ता णाम भारिया होत्था' समुद्रदत्त मच्छीमार की भार्या का नाम समुद्रदत्ता था। 'अहीण०' यह बहुत ही सुन्दर थी। प्रमाण एव लक्षण से इस की पाचों इन्द्रिया परिपूर्ण थीं। 'तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था' इस समुद्रदत्त मच्छीमार का एक पुत्र था जो

'तस्स ण सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ते शौर्यपुर नगरना उत्तर दिशाना भागमा ईशान खुणामा 'एत्थ ण एगे मच्छधपाडए होत्था' એક બાજુ કૈવર્ત્તક–મચ્છીમારોની વસ્તી હતી 'तत्थ ण समुद्ददत्ते णाम मच्छधे परिवसइ' ते वस्तीमा समुद्रदत्त नामनो એક મચ્છીમાર રહેતો હતો, ते 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे' મહાઅધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનદી હતો 'तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स समुद्ददत्ता णाम भारिया होत्था' ते समुद्रदत्त મચ્છીમારની સ્ત્રીનું નામ સમુદ્રદત્તા હતુ 'अहीण०' ते घणीज सुदर हती प्रमाणु अर्थात लक्षणुथी तेनी पाच इद्रियो परिपूर्ण हती 'तस्स ण समुद्ददत्तस्स मच्छधस्स पुत्ते समुद्ददत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था' એ સમુદ્રદત્ત

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा पडिगया। तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे० जाव सोरियपुरे णयरे उच्चणीय० अहापज्जत्त समुदाणियं भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता तस्स मच्छधपाडगस्स अदूरसामंते ण वीइवयमाणे महइमहालयाए मणुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं सुक्कं भुक्ख णिम्मंस अट्ठिचम्मावणद्ध किडिकिडियाभूय णीलसाडगणियत्थ मच्छकंटएण गलए अणुलग्गेणं कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं अभिक्खण२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए५ समुप्पज्जित्था—अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ, एव संपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव समणे३ जाव पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी समोसढे' स्वामी समवसृत =श्रमणो भगवान् महावीर

समुद्रदत्ताकी कुक्षि से उत्पन्न हुआ था। इस का नाम शौर्यदत्त था 'अहीण०' यह भी बहुत सुन्दर और इन्द्रियों की परिपूर्णता से युक्त था। ॥सू० १॥

'तेण कालेण' इत्यादि।

'तेण कालेण तेण समएण सामी समोसढे' उसी काल में और उसी समय में ग्रामानुग्राम विहार करते हुए श्री श्रमण भगवान वीरप्रभु

મચ્છીમારને એક પુત્ર હતો જે સમુદ્રદત્તાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો, તેનું નામ શૌર્યદત્ત હતું 'अहीण०' તે પણ ઘણોજ સુન્દર અને ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતાથી યુક્ત હતો. (સૂ૦ ૧)

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण सामी समोसढे' તે કાલ અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા-કરતા શ્રી, શ્રમણ ભગવાન વીર પ્રભુ, તે નગરના શૌર્ય

समागतः 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषत् प्रतिगता, यावत्-परिषद् भगवद्वन्दनार्थं ग्रामान्निर्गता, भगवता धर्मः कथितः, धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समय 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे जाव' ज्येष्ठ॰ यावत्-ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतम॰ स्वाध्यायादि कृत्वा विधिपूर्वक भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'उच्चनीय॰' उच्चनीचमध्यमकुलानि भिक्षामटन् 'अहापज्जत्त' यथापर्याप्त, यावता निर्वाहो भवति तावत्परिमित 'समुदाणिय भिक्ख' समुदानिकीं भिक्षा 'गहाय' गृहीत्वा 'सोरियपुराओ णयराओ' शौर्यपुरात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'तस्स मच्छधपाडगस्स' तस्य मत्स्यबन्धपाटकस्य=कैवर्त्तकनिवास-

उस नगर के शौर्यावतसक बगीचे मे आये। 'जाव परिसा पडिगया' नगर निवासीजन एव राजा सबके सब प्रभु का आगमन सुन कर उनके वदन करने के लिये उस बगीचे में एकत्रित हुए। प्रभुने धर्म का उपदेश दिया। सुनकर सबके सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। तेण कालेण तेण समएण समणस्स॰ जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय॰ अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' इसी समय की यह एक घटना है कि प्रभु के बडे शिष्य गौतम स्वामी जो महा तपस्वी थे। छठकी तपस्या के पारणा के निमित्त गोचरी लेने के लिए प्रभु श्रीमहावीरसे आज्ञा लेकर उस नगर में आये ऊँच-नीच आदि कुलो मे घूमकर यथा प्राप्त भिक्षा लेकर ये शौर्यपुर नगर से चले 'पडिणिक्खमित्ता महइमहालयाए इत्यादि' जब ये

વતમક બગીચામા આવ્યા 'जाव परिसा पडिगया' નગરનિવાસી માણસો અને રાજા તથા તેના કર્મચારીઓ સૌ પ્રભુનુ આગમન સાભળીને તેમને વદન કરવા માટે તે બગીચામા એકઠા થયા આવેલા સૌ માણસોને પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, તે ઉપદેશ સાભળીને સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા ગયા 'तेण कालेण तेण समएण समणस्स॰ जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय॰ अहापज्जत्तं समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' એજ સમયની આ એક ઘટના છે કે, પ્રભુના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી જે મહાતપસ્વી હતા તે છઠ્ઠની તપસ્યાના પારણા નિમિત્તે ગોચરી લેવા માટે પ્રભુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને તે નગરમા આવ્યા, ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમા ફરીને જે કાંઈ ભિક્ષા મલી તે લઇને શૌર્યપુર નગરથી ચાલ્યા 'पडिणिक्खमिता महइमहालयाए इत्यादि' જ્યારે ગૌતમ સ્વામી તે બગીચાની

स्थानस्य 'अदूरसामंतेण' अदूरसामन्तेन=पार्श्वभागेन 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन् 'महइमहालयाए' महातिमहालयाया 'मणुस्सपरिसाए' मनुष्यपरिषदो 'मज्झगयं' मध्यगतं 'पासइ' पश्यति 'एगं पुरिसं' एकं पुरुषं 'सुक्कं' शुष्कं शोणिताप-कर्षात्, 'भुक्खं' बुभुक्षितं=क्षुधापीडितं 'णिम्मंसं' निर्मांसं=मांसरहितम् 'अट्ठि-चम्मावणद्धं' अस्थिचर्मावनद्धम्=अतिकृशत्वादस्थिसंलग्नचर्मकं 'किडिकिडियाभूयं' किटिकिटिकाभूतम्=अतिकृशत्वादुपवेशनादिक्रियायां कटकटेति शब्दायमानास्थिकं 'णीलसाडगणियत्थं' नीलशाटकनिवसितं=नीलशाटकं=नीलपरिधानवस्त्रं निवसितं= परिहितं येन यस्य वा स तथा तं=परिहितनीलवस्त्रं 'मच्छकंटएण' मत्स्यकण्ट-केन 'गलए अणुलग्गेणं' गलेऽनुलग्नेन=कण्ठप्रविष्टेन गलगतमत्स्यकण्टकजन्यवे-दनार्थं, 'कट्ठाइं' कष्टानि=कष्टकरान् श्रोतृजनमनोव्यथाजनकान् 'कलुणाइं' करुणानि=

बगीचा की ओर उस मच्छीमारों की वस्ती के पास होकर आ रहे थे, तब इन्होंने ठीक वहीं पर एक बडा भारी मनुष्यों का झुंड देखा। 'मणुस्सपरि-साए मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं' उस झुण्ड में इन्होंने एक ऐसा पुरुष देखा जो सुक्कं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगणियत्थं वममाणं पासइ' शरीर में खून न होने से एकदम शुष्क था, भूखा था, क्षुधा से पीडित था, मांस से रहित था, अतिकृश होने से जिसकी हड्डियों में चमडी चिटी हुई थीं और उठते बैठते समय जिसकी हड्डियाँ चटचट शब्द करती थीं, जिसने नील वस्त्र पहिरा हुआ था, गले में जिस के मछलियों का तीक्ष्ण कांटा लगा हुआ होने से जो अधिक पीडा का अनुभव कर रहा था, जिस के पीडा से निकले हुए गदगद् विलाप को सुनने वालों के हृदय में करुणा उत्पन्न होती थी। निरन्तर

એક બાજુ જ્યાં મચ્છીમારોની વસ્તી છે તેની પાસે થઈને આવતા હતા, ત્યારે તેમણે બરાબર રીતે ત્યાં આગળ એક ઘણુંજ માણસોનો સમૂહ એકઠો થયેલો જોયો. 'मणुस्सपरिसाए मज्झगयं पासइ एगं पुरिसं' તે એકઠા થયેલા ટોળાઓમાં તેમણે એક એવો પુરુષ જોયો કે 'सुक्कं भुक्खं णिम्मंसं अट्ठिचम्मावणद्धं किडिकिडियाभूयं णीलसाडगणियत्थं वममाणं पासइ' તેના શરીરમાં લોહી નહિ હોવાથી એકદમ સુકાએલો હતો, ભૂખ્યો હતો, ભૂખથી પીડિત હતો, શરીરમાં માંસ ન હતું, તેથી અતિ દુબળો હોવાના કારણે તેના હાડકાં સાથે ચામડી ચોટેલી હતી, અને ઉઠતાં બેસતાં જેના હાડકાના સંબંધથી ચામડીના ચટચટ શબ્દ થતા હતા, જેણે લીલા રંગનું વસ્ત્ર પહેરેલું હતું, ગળામાં જેને માછલીનો કાંટો વાગેલ હતો તેથી બહુજ દુઃખ થતું હોય તેમ જણાતું હતું, જેની પીડાથી તેના ગદ્‌-ગદ્‌ શબ્દ પૂર્વકના વિલાપને સાંભળીને સાંભળ નારના હૃદયમાં કરુણા ઉત્પન્ન થતી હતી, હંમેશાં જેના મુખમાંથી સડેલું લોહી અને

समागतः 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिषत् प्रतिगता, यावत्–परिषद् भगवद्वन्दनार्थं ग्रामान्निर्गता, भगवता धर्मः कथितः, धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे जाव' ज्येष्ठ यावत्–ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतम स्वामी यथायादि कृत्वा विधिपूर्वकं भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'उच्चनीय०' उच्चनीचमध्यमकुलानि भिक्षामटन् 'अहापज्जत्त' यथापर्याप्त, यावता निर्वाहो भवति तावत्परिमितं 'समुदाणिय भिक्ख' समुदानिकी भिक्षां 'गहाय' गृहीत्वा 'सोरियपुराओ णयराओ' शौर्यपुरात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'तस्स मच्छबंधपाडगस्स' तस्य मत्स्यबन्धपाटकस्य=कैवर्त्तकनिवास

उस नगर के शौर्यावतंसक बगीचे मे आये। 'जाव परिसा पडिगया' नगर निवासीजन एवं राजा सबके सब प्रभु का आगमन सुन कर उनके वंदन करने के लिये उस बगीचे में एकत्रित हुए। प्रभुने धर्म का उपदेश दिया। सुनकर सबके सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' इसी समय की यह एक घटना है कि प्रभु के बडे शिष्य गौतम स्वामी जो महा तपस्वी थे। छठकी तपस्या के पारणा के निमित्त गोचरी लेने के लिए प्रभु श्रीमहावीरसे आज्ञा लेकर उस नगर मे आये ऊँच–नीच आदि कुलो मे घूमकर यथा प्राप्त भिक्षा लेकर ये शौर्यपुर नगर से चले 'पडिणिक्खमित्ता महइमहालयाए इत्यादि' जब ये

वतंसक બગીચામાં આવ્યા 'जाव परिसा पडिगया' નગરનિવાસી માણસો અને રાજા તથા તેના કર્મચારીઓ સૌ પ્રભુનું આગમન સાંભળીને તેમને વંદન કરવા માટે તે બગીચામાં એકઠા થયા આવેલા સૌ માણસોને પ્રભુએ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, તે ઉપદેશ સાંભળીને સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા ગયા 'तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्तं समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' એજ સમયની આ એક ઘટના છે કે, પ્રભુના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી જે મહાતપસ્વી હતા તે છઠ્ઠની તપસ્યાના પારણા નિમિત્તે ગોચરી લેવા માટે પ્રભુની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને તે નગરમાં આવ્યા, ઉચ્ચ–નીચ આદિ કુલોમાં ફરીને જે કાંઈ ભિક્ષા મલી તે લઈને શૌર્યપુર નગરથી ચાલ્યા 'पडिणिक्खमित्ता महइमहालयाए इत्यादि' જ્યારે ગૌતમ સ્વામી તે બગીચાની

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा ! तेण कालेणं तेणं समएणं इहेव जबू-द्दीवे दीवे भारहे वासे णदिपुरे णाम णयरे होत्था । मित्ते राया, तस्स ण मित्तस्स रन्नो सिरीए नामं महाणसिए होत्था अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे । तस्स ण सिरीयस्स महाणसियस्स वहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जिवियाओ ववरो-वेंति, ववरोवित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति । अण्णे य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पजरसि सण्णिरुद्धा चिट्ठति, अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा वहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव णिप्पखेंति, णिप्पखित्ता सिरी-यस्स महाणसियस्स उवणेंति । तए ण से सिरीए महाणसिए वहूण जलयर-थलयर-खहयराणं मसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ, त जहा सण्हखडियाणि य वट्टखडियाणि य दीहखडियाणी य रहस्सखडाणि य हिमपक्काणि य जम्मपक्काणि य घम्मपक्काणि य मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरंगाणिय महिट्ठाणि य अमलरसि-याणि य मुद्दियारसियाणि य कविट्ठरसियाणि य दालिमरसियाणि य मच्छरसियाणि य तलियाणि य भज्जियाणि य सोल्लियाणि य उव-क्खडावेइ । अण्णे य वहवे मच्छरसए य एणिज्जरसए य तित्तिर-रसए य जाव मयूररसए य अण्णं च विउल_हरियसाग उव-क्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयण-वेलाए उवणेइ । अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च वहुहिं जाव जलयर-थलयर-खहयर-मसेहिं रसिएहिं य हरिय-

करुणरसोत्पादकान् 'निसराइ' निस्सरान् विकृतस्वरान् 'दूसराइ' दु स्वरान्=गद्गदस्वरान् शब्दान् 'कूयमाण' कूजन्तम्=आरटन्तम् 'अभिक्खण२' अभीक्ष्ण२ वार वार 'पूयकवले य' पूयकवलान्=शटितरुधिरकवलान् 'रुहिरकवले य' रुधिरकवलान् 'किमिकवले य' कृमिकवलांश्च 'वममाण' वमन्तम्–उद्गिरन्त 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा गौतमस्वामिन. 'इमे' अय=वक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए५' आध्यात्मिक.५ 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत–'अहो ण' अहो ! खलु महदाश्चर्यमेतत् यद् 'इमे पुरिसे' अय पुरुष. 'पुरापुराणाण' पुरापुराणाना 'जाव विहरइ' यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दादेव योजना–'दुच्चिण्णाण दुप्पडिकताण असुभाण पावाण कडाण कम्माण फलवित्तिविसेस पच्चणुब्भवमाणे' इति। एषा व्याख्याऽस्यैव प्रथमाध्ययने द्वादशसूत्रे कृता। एव 'सपेहेइ' सप्रेक्षते=विचारयति 'सपेहित्ता' सप्रेक्ष्य 'जेणेव' यत्रैव 'समणो भगवान् महावीर स्तत्थउवागच्छइ' श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जाव पुव्वभवपुच्छा' यावत् पूर्वभवपृच्छा तस्य पुरुषस्य पूर्वभव पृच्छतीत्यर्थ.। 'जाव वागरण' यावद् व्याकरण=वक्ष्यमाणप्रकारेण तस्य पुरुषस्य पूर्वभववर्णन भगवान् करोतीत्यर्थ' ॥ सू० २ ॥

जिसके मुख से सडे हुए खून और पीप के कुल्ले गिर रहे थे, साथ मे खून का भी जो वमन कर रहा था। वमन मे जिसके कृमियों का ढेर का ढेर था। 'पासित्ता' इस पुरुष को देख कर गौतम स्वामि के चित्त मे 'इमे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था' इस प्रकार विचारधारा उत्पन्न हुइ। 'अहो ण इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ' अरे ! यह पुरुष पूर्वोपार्जित अशुभतम कर्मों के फल भोग रहा है। 'एव सपेहेइ' इस प्रकार गौतम स्वामीने विचार किया। 'सपेहित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' विचार कर फिर वे भगवान महावीर के पास पहुँचे और इस के 'पुव्वभवपुच्छा जाव वागरण' पूर्वभव की पृच्छा की–पूर्वभवो को पूछा। भगवानने उसके पूर्वभव इस प्रकार कहा। सू० २॥

પરૂના કોગળા નીકળતા હતા, એટલુજ નહિ પણ સાથે સાથે–તે લોહીનુ વમન કરતો હતો અને તેના વમનમા કૃમિઓના ઢગલા હતા 'पासित्ता' એ પુરુષને જોઇને ગૌતમ સ્વામીના ચિત્તમા 'इमे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था' આ પ્રમાણે વિચારધારા ઉત્પન્ન થઇ 'अहो ण इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ' અરે! આ પુરુષ પૂર્વોપાર્જિત (પૂર્વ જન્મમા કરેલા) અશુભતમ કર્મોના ફળને ભોગવી રહ્યો છે 'एव सपेहेइ' આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ વિચાર કર્યો 'सपेहित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' વિચાર કરીને પછી તે ભગવાન મહાવીરની પાસે પહોચ્યા અને તેના પૂર્વભવ વિષેનો પ્રશ્ન પૂછચો ભગવાને તેના પૂર્વભવ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ (સૂ૦ ૨)

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा! तेण कालेणं तेण समएणं इहेव जबूद्दीवे दीवे भारहे वासे णदिपुरे णाम णयरे होत्था। मित्ते राया, तस्स ण मित्तस्स रन्नो सिरीए नाम महाणसिए होत्था अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे। तस्स ण सिरीयस्स महाणसियस्स वहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लि वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जिवियाओ ववरोवेति, ववरोवित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेति। अण्णे य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पजरसि सण्णिरुद्धा चिट्ठति, अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा वहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव णिप्पखेति, णिप्पखित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेति। तए ण से सिरीए महाणसिए वहूण जलयर-थलयर-खहयराणं मंसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ, त जहा सण्हखडियाणि य वट्टखडियाणि य दीहखडियाणी य रहस्सखंडाणि य हिमपक्काणि य जम्मपक्काणि य घम्मपक्काणि य मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरगाणिय महिट्ठाणि य अमलरसियाणि य मुद्दियारसियाणि य कविट्ठरसियाणि य दालिमरसियाणि य मच्छरसियाणि य तलियाणि य भज्जियाणि य सोल्लियाणि य उवक्खडावेइ। अण्णे य वहवे मच्छरसए य एणिज्जरसए य तित्तिररसए य जाव मयूररसए य अण्ण च विउल हरियसाग उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तस्स रण्णो भोयणमडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ। अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च वहुहिं जाव जलयर-थलयर-खहयर-मसेहिं रसिएहि य हरिय-

सागेहि य सोल्लेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ। तए णं से सिरीए महाणसिए एयकम्मे८ सुबहु पावकम्मं समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्टीए पुढवीए उववण्णे ॥ सू० ३ ॥

टीका

'एवं खलु गोयमा' इत्यादि । भगवानाह—एवं खलु 'गोयमा' हे गोतम । 'तेणं कालेणं' तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जम्बूदीवे दीवे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'णंदिपुरे णामं णयरे' नन्दिपुरं नाम नगरं 'होत्था' आसीत् । तत्र 'मित्ते राया' मित्रनामको राजा आसीत्। 'तस्स णं मित्तस्स रन्नो' तस्य खलु मित्रस्य राज्ञः 'सिरीए नामं' श्रीको नाम 'महाणसिए' महानसिकः=अन्नपाचकः 'होत्था' आसीत्। स कीदृश? 'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव दुप्पडियाणंदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोषः-अधर्माचरणे विरतिरहितः । 'तस्स णं' तस्य खलु 'सिरीयस्स' श्रीकनाम्न 'महाणसियस्स' महानसिकस्य 'बहवे' बहवो 'मच्छिया य' मात्स्यिकाश्च=मत्स्य

'एवं खलु गोयमा० !' इत्यादि ।

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में 'इहेव जंबूदीवे दीवे' इस जंबूद्वीप के 'भारहे वासे' भरत क्षेत्र मे 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' नंदिपुर नामका एक नगर था। 'मित्ते राया' इस का राजा का नाम मित्र था 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' राजा का एक रसोइया था जिसका नाम श्रीक था। 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंद-दुष्परितोष-अधर्माचरण मे विरति से विहीन था। 'तस्स

'एवं खलु गोयमा ?' ઈત્યાદિ

'एवं खलु गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં, 'इहेव जंबूदीवे दीवे' એ જંબૂદ્વીપના 'भारहे वासे' ભારત ક્ષેત્રમાં, 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' નંદિપુર નામનું એક નગર હતું, 'मित्ते राया' ત્યાંના રાજાનું નામ મિત્ર હતું 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' તે રાજાને એક રસોયો હતો-જેનું નામ શ્રીક હતું, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદિ-દુષ્પરિતોષ-અધર્માચરણમાંજ પ્રસન્ન હતો; 'तस्स णं सिरीयस्स महाणसियस्स,बहवे, मच्छिया

घातिनः कैवर्ताः, 'वागुरिया य' वागुरिकाश्च-मृगबन्धकाः लुब्धकाः 'साउणिया य' शाकुनिकाश्च=पक्षिघातकाः, एते सर्वे 'दिण्णभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतनाः माग्व्याख्यातमेतत् । 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्य=प्रतिदिन 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्याश्च=मत्स्यविशेषान 'जाव' यावत् यावच्छब्देन 'खवल्लमच्छा, जुगमच्छा, विब्भिडिमच्छा, लभणमच्छा' इत्यादिसंग्रहः । 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान् मत्स्यविशेषान्, तथा 'अए य' अजाश्च 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'एलए य रोज्झे य वसभे य मिगे य' इति संग्रहः । एडकाश्च रोज्झाश्च-गवयान् सूकराश्च 'महिसे य' महिषाश्च तित्तिरे य' तित्तिराश्च 'जाव' यावत्-'वट्टए य, लावए य, कवोए य, कुक्कुडे य' वर्त्तकाश्च, लावकाश्च, कपोताश्च, कुक्कुटाश्च, 'मयूरे य' मयूराश्च 'जिवियाओ ववरोवेंति' जीविताद् व्यपरोपयन्ति=मारयन्ति 'ववरोवित्ता' व्यपरोप्य 'सिरीयस्स' श्रीकस्य 'महाणसियस्स' महान-

ण सिरियस्स महाणसियस्स बहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियाओ ववरोवेंति' इस रसोइये के यहां पर अनेक नौकर चाकर काम करते थे, इनमें कोई मत्स्यघाति थे, कोई मृगघाति थे' कोई शाकुनिक-पक्षी का शिकार करने वाले थे। अपने२ काम का सबको इसकी ओर से वेतनादि दिया जाता था। ये लोग प्रतिदिन बहुत अधिक संख्या में, अनेक मत्स्य विशेषों की, यावत् 'पताकातिपताक' नाम के मत्स्यों की, बकराओं की, एडकों की, (घेंटा) रोझों की, सूकरों की, मृगों की, तीतरों की, चिडियों की, लावा पक्षियों की, कबूतरों की, कुक्कुटों की, और मयूरों की शिकार किया करते थे 'ववरोवित्ता' शिकार कर इन सब जानवरों को ये लोग

य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य णए य जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियाओ ववरोवेंति' ते रसोयानी पासे अनेक नोकर-चाकर काम करता हता, तेमा कोई मत्स्यघाती (मच्छीमार) हता, कोई मृगघाती, कोई शाकुनिक-पक्षीना शिकार करवावाळा हता, ते तमामने तेओना कामना प्रमाणमा तेना तरफथी पगार आपवामा आवतो हतो ते माणसो हमेशा घणीज संख्यामा अनेक मत्स्य विशेषो यावत् (तमाम प्रकारनां मत्स्य) पताकातिपताक नामना माछलाना, बकराओना, एडको, रोझ, सूवरो, मृगलाओ, पाडाओ, तेतरो चीडीआ, लावापक्षीओ, कबूतरो, कुकडाओ, मोर वगेरेनो शिकार करता हता 'ववरोवित्ता' शिकार करीने ते शिकारीओ तमाम जानवरो

सागेहि य सोल्लेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सुरं च५ आसाएमाणे४ विहरइ। तए णं से सिरीए महाणसिए एयकम्मे४ सुबहुं पावकम्मं समज्जिणित्ता तेत्तीसं वाससयाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे ॥ सू० ३ ॥

टीका

'एवं खलु गोयमा' इत्यादि। भगवानाह—एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम! 'तेणं कालेणं' तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जम्बूदीवे दीवे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'णंदिपुरं णामं णयरे' नन्दिपुरं नाम नगरं 'होत्था' आसीत्। तत्र 'मित्ते राया' मित्रनामको राजा आसीत्। 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो' तस्य खलु मित्रस्य राज्ञः 'सिरीए नामं' श्रीको नाम 'महाणसिए' महानसिकः=अन्नपाचकः 'होत्था' आसीत्। स कीदृशः? 'अहम्मिए' अधार्मिकः 'जाव दुप्पडियाणंदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोषः—अधर्माचरणे विरतिरहितः। 'तस्स णं' तस्य खलु 'सिरीयस्स' श्रीकनाम्न 'महाणसियस्स' महानसिकस्य 'बहवे' बहवो 'मच्छिया य' मात्स्यिकाश्च=मत्स्य

'एवं खलु गोयमा०!' इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में 'इहेव जंबूदीवे दीवे' इस जंबूद्वीप के 'भारहे वासे' भरत क्षेत्र में 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' नंदिपुर नामका एक नगर था। 'मित्ते राया' इस का राजा का नाम मित्र था 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' राजा का एक रसोइया था जिसका नाम श्रीक था। 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' यह महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानन्द-दुष्परितोष-अधर्माचरण से विरति से विहीन था। 'तस्स

'एवं खलु गोयमा?' ઇત્યાદિ

'एवं खलु गोयमा!' હે ગૌતમ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામાં, 'इहेव जंबूदीवे दीवे' એ જંબૂદ્વીપના 'भारहे वासे' ભારત ક્ષેત્રમાં, 'णंदिपुरे णामं णयरे होत्था' નંદિપુર નામનું એક નગર હતું, 'मित्ते राया' ત્યાંના રાજાનું નામ મિત્ર હતું 'तस्स णं मित्तस्स रण्णो सिरीए णामं महाणसिए होत्था' તે રાજાને એક રસોયો હતો-જેનું નામ શ્રીક હતું, 'अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનંદિ-દુષ્પરિતોષ-અધર્માચરણમાંજ પ્રસન્ન હતો; 'तस्स णं सिरीयस्स महाणसियस्स बहवे मच्छिया

कल्पितानि-कर्त्तरीकर्त्तितानि 'करेइ' करोति, कीदृशानि करोतीति दर्शयति-त जहा इत्यादि। 'त जहा' तद्यथा=तानि यथा-'सण्हखडियाणि य' श्लक्ष्णखण्डितानि च=सूक्ष्मरूपेण खण्डीकृतानि 'वट्टखडियाणि य वृत्तखण्डितानि च=गोलाकारेण खण्डीकृतानि 'दीहखडियाणि य' दीर्घखण्डितानि च=लम्बरूपेण-खण्डीकृतानि 'रहस्सखडियाणि य' ह्रस्वखण्डितानि च=लघुरूपेण खण्डीकृतानि। तथा 'हिमपक्काणि य' हिमपक्वानि च 'हिम' 'वर्फ' इति भाषाप्रसिद्धम् 'जम्मपक्काणि य' जन्मपक्वानि=स्वयमेव पक्वानि 'घम्मपक्काणि य' घर्मपक्वानि=सूर्यातपपक्वानि 'मारुयपक्काणि य' मारुतपक्वानि च 'कालाणि य' कालानि च=कालपक्वानि 'हेरगाणि य' हेरङ्गाणि च=मत्स्यमासेन पक्वानि 'महिट्ठाणि य' महिष्ठानि च=तक्रसंसृष्टानि 'आमलरसियाणि य' आमलकरसितानि च=आमलकरससंस्कृतानि 'मुद्दियारसियाणि य' मृद्वीकारसितानि च=द्राक्षारससंस्कृतानि 'कविट्ठरसियाणि य'

मसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' तब वह श्रीक रसोइया उन समस्त प्राप्त जलचर थलचर और खेचर संज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यच जीवों को मार कर उनके मास के कैंची से टुकडे२ कर डालता। उन मे कइ टुकडे सूक्ष्म होते कई गोल२, कई लम्बे२ और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। 'हिमपक्काणि य' इन मे कितनेक को वह वर्फ मे डाल कर पकाता, 'जम्मपक्काणि य' कितनेक को वह अलग रख देता जो स्वत.ही पक जाते। 'घम्मपक्काणि य' कितनेक को वह धूप मे रखकर शुष्क कर लेता, 'मारुयपक्काणि य' कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता, 'कालाणि य' कितनेक को समयानुसार पकाता, कितनेक को वह मछलियो के मास मे कितनेक को मठा मे-रायता के रूप मे कितनेक को आवले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैंथ के रस में,

---

करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' सुधी ते श्रीक रसोઇયે। ते मળेला तमाम જલચર, થલચર, અને ખેચર સંજ્ઞી પાચ ઇન્દ્રિયોવાળા તિર્યંચ જીવોને મારીને તેના માસના કાતરથી ટુકડા કરી નાખતો, તેમા કેટલાક ટુકડા નાના થતા, કેટલાક ગોળ, લાબા અને કેટલાક એવા પણ થતા હતા કે તદ્દન નાના થતા હતા તેમાના 'हिमपक्काणि य' કેટલાકને બરફમા રાખીને પકાવતા, 'जम्मपक्काणि य' કેટલાકને જૂદા રાખવામા આવતા અને એમજ સ્વાભાવિક રીતે પાકી જતા, 'घम्मपक्काणि य' કેટલાકને તાપ-તડકામા રાખી સુકાવી લેતા, 'मारुयपक्काणि य' કેટલાકને હવા-વાયુદ્વારા પકાવી લેતા, 'कालाणिय' કેટલાકને સમય પ્રમાણે સુકવી લેતા કેટલાકને તે માછલીઓના માસમા પકવતા, કેટલાકને છાસમા રાયતાના રૂપમા, કેટલાકને

सिकस्य 'उवर्णेति' उपनयन्ति=समर्पयन्ति । 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य महानसिकस्य 'बहवे' बहवः तित्तिरा य' तित्तिराश्च 'जाव मयूरा य' यावत् मयूरा 'पंजरंसि' पञ्जरे 'सणिरुद्धा' सनिरुद्धाः=प्रतिरुद्धाः 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति । 'अण्णे य बहवे पुरिसा' अन्ये च बहवः पुरुषाः 'दिण्णभइ-भत्तवेयणा' दत्त भृतिभक्तवेतनाः 'बहवे' बहून् तित्तिरे य' तित्तिराश्च 'जाव मयूरे य' यावत् मयूराश्च 'जीवियए चेव' जीवितकानेव 'णिप्पक्खेति' निष्पक्षयन्ति=पक्षरहितान् कुर्वन्ति-जीवितानामेव पक्षिणा पक्षानुत्पाटयन्तीत्यर्थः, 'णिप्पक्खित्ता' निष्पक्षी कृत्य पक्षिणः पक्षरहितान् कृत्वा 'सिरीयस्स महाणसियस्स' श्रीकस्य महानसिकस्य 'उवर्णेति' उपनयन्ति=आनीय समर्पयन्ति । 'तए ण' तत खलु 'से' स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'बहूण' बहूना 'जलयरथलयरखहयराण' जलचरस्थलचरखेचराणा 'मसाइ' मासानि 'कप्पणीकप्पियाइ' कल्पनी

'सिरीयस्स' उस श्रीक नाम के 'महाणसियस्स' महानसिक-रसोइये को 'उवर्णेति' दे दिया करते थे । 'अण्णे य से बहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि सण्णिरुद्धा चिट्ठति' और भी अनेक इसके यहा तीतर से लेकर मयूर तक जानवर-पक्षी थे जो पिंजरो में बद रहा करते थे । 'अण्णे य बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' इस के यहा कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे जो वेतन और भोजन पर नौकरी करते थे, जिनका काम यह था कि वे 'बहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निप्पक्खेंति' तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियो के पखों को उखाडते रहते थे, और 'निप्पक्खित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवर्णेति' उखाड कर फिर वे उन्हें ले जाकर उस श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे । 'तए ण से सिरीए महाणसिए बहूण जलयर-थलयर-खहयराण

'सिरीयस्स' ते श्रीक नामना 'महाणसियस्स' महानसिक-रसोईआने 'उवर्णेति' आपी जता हता 'अण्णे य से बहवे त्तित्तिरा य जाव मयूरा य पंजरंसि सण्णिरुद्धा चिट्ठति' अने बीजा पण अनेक तेने त्या तेतरथी लईने मोर सुधीना पक्षी हता जे पाजरामा पूरेला रहेता हता 'अण्णे य बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त-वेयणा' तेमज तेने त्या केटलाक बीजा एवा नोकर चाकर पण हता जे पगार अने भोजन मेळवीने नोकरी करता हता, तेनु काम ए हतु के ते 'बहवे तित्तिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निप्पक्खेंति' तेतरथी लईने मोर सुधीना तमाम जीवता पक्षीओनी पाखो उखाडता हता, अने 'निप्पक्खित्ता सिरीयस्स महाणसि-यस्स उवर्णेति' उखाडीने पछी तेओ लईने ते रसोयाने आपता हता 'तए ण से सिरीए महाणसिए बहूण जलयर-थलयरखहयराण मसाइ कप्पणीकप्पियाइ

कल्पितानि-कर्त्तरीकर्त्तितानि 'करेइ' करोति, कीदृशानि करोतीति दर्शयति-त जहा इत्यादि। 'त जहा' तद्यथा=तानि यथा-'सण्हखडियाणि य' श्लक्ष्ण-खण्डितानि च=सूक्ष्मरूपेण खण्डीकृतानि 'वट्टखडियाणि य वृत्तखण्डितानि च=गोलाकारेण खण्डीकृतानि 'दीहखडियाणि य' दीर्घखण्डितानि च=लम्बरूपेण-खण्डीकृतानि 'रहस्सखडियाणि य' ह्रस्वखण्डितानि च=लघुरूपेण खण्डीकृतानि। तथा 'हिमपक्काणि य' हिमपक्वानि च 'हिम' 'बर्फ' इति भाषाप्रसिद्धम् 'जम्म-पक्काणि य' जन्मपक्वानि=स्वयमेव पक्वानि 'घम्मपक्काणि य' धर्मपक्वानि=सूर्या-तपपक्वानि 'मारुयपक्काणि य' मारुतपक्वानि च 'कालाणि य' कालानि च=काल-पक्वानि 'हेरगाणि य' हेरङ्गाणि च=मत्स्यमासेन पक्वानि 'महिट्ठाणि य' महिष्ठानि च=तक्रसंसृष्टानि 'आमलरसियाणि य' आमलकरसितानि च=आमलकरससंस्कृतानि 'मुद्दियारसियाणि य' मृद्वीकारसितानि च=द्राक्षारससंस्कृतानि 'कविट्ठरसियाणि य'

मसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' तब वह श्रीक रसोइया उन समस्त प्राप्त जलचर थलचर और खेचर सञ्ज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंच जीवों को मार कर उनके मास के कैंची से टुकडे२ कर डालता। उन मे कइ टुकडे सूक्ष्म होते कई गोल२, कई लम्बे२ और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। 'हिमपक्काणि य' इन मे कितनेक को वह वर्फ मे डाल कर पकाता, 'जम्मपक्काणि य' कितनेक को वह अलग रख देता जो स्वतःही पक जाते। 'घम्मपक्काणि य' कितनेक को वह धूप मे रखकर शुष्क कर लेता, 'मारुयपक्काणि य' कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता, 'कालाणि य' कितनेक को समयानुसार पकाता, कितनेक को वह मछलियों के मास मे कितनेक को मठा मे-रायता के रूप मे कितनेक को आवले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस में,

---

करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' सुधी ते श्रीक रसोईयो ते मळेला तमाम जलचर, थलचर, अने खेचर सञ्ज्ञी पाच ईन्द्रियोवाळा तिर्यंच જીવોને મારીને તેના માસના કાતરથી ટુકડા કરી નાખતો, તેમા કેટલાક ટુકડા નાના થતા, કેટલાક ગોળ, લાબા અને કેટલાક એવા પણ થતા હતા કે તદ્દન નાના થતા હતા તેમાના 'हिमपक्काणि य' કેટલાકને બરફમા રાખીને પકાવતા, 'जम्मपक्काणि य' કેટલાકને જૂદા રાખવામા આવતા અને એમજ સ્વાભાવિક રીતે પાકી જતા, 'घम्मपक्काणि य' કેટલાકને તાપ-તડકામા રાખી સુકાવી લેતા, 'मारुयपक्काणि य' કેટલાકને હવા-વાયુદ્વારા પકાવી લેતા, 'कालाणिय' કેટલાકને સમય પ્રમાણે સુકવી લેતા કેટલાકને તે માછલીઓના માસમા પકવતા, કેટલાકને છાસમા રાયતાના રૂપમા, કેટલાકને

कपित्थरसितानि च–कपित्थरससंस्कृतानि 'कपित्थ' कविट' इति भाषाप्रसिद्धम्, 'दालिमरसियाणि य' दाडिमरसितानि च=दाडिमरससंस्कृतानि, 'मच्छरसियाणि य' मत्स्यरसितानि च=मत्स्यरससंस्कृतानि च । तथा 'तलियाणि य' तलितानि च तैलादिषु 'भज्जियाणि य' भर्जितानि च अङ्गारादिषु, 'सोल्लियाणि य' शूल्यानि च शूल्यपकानि शूले धृत्वा अङ्गारादिषु पकानि 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति=संस्कारयति । 'अण्णे य बहवे' अन्यांश्च बहून् 'मच्छरसए य' मत्स्यरसान् 'एणिज्जरसए य' ऐणेयरसान्=मृगमांसरसान् तित्तिररसए य' तित्तिररसान् 'जाव' यावत्–वटेरादिरसान् मयूररसए य' मयूररसांश्च । तथा 'अण्णं च विउलं अन्यं च विपुलं 'हरियसागं' हरितशाकं=हरितशाकजातं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तस्स रण्णो' मित्रस्य राज्ञः 'भोयणमंडवंसि' भोजनमण्डपे=भोजनस्थाने 'भोयणवेलाए' भोजनवेलायाम् 'उवणेइ' उपनयति

कितनेक को दाखों के रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मछलियों के रस में पकने रख देता । 'तलियाणि य' कितनेक टुकडों को वह तैल से तलता, 'भज्जियाणि य' कितनेक को भूंजता और कितनेक को 'सोल्लियाणि य' लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता। इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मांस के टुकडों को 'उवक्खडावेइ' अनेक प्रकार से पकाता था 'अण्णे य बहवे मच्छरसए य उवक्खडावेइ' साथ में मछलियों के मांस के रस को, मृग के मांस के रस को, तीतर के मांस के रस को तथा वटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक के मांस के रस को एवं और दूसरी अधिक मात्रा में शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। 'उवक्खडावित्ता' सब को अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को 'मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ' मित्र राजा

આમળાના રસમાં, કેટલાકને કોઠાના રસમાં કેટલાકને દ્રાક્ષના રસમાં, કેટલાકને અનારના રસમાં પાકવા માટે રાખવામાં આવતા, કેટલાક ટુકડાઓને તે રસોઇયો 'तलियाणि य' તેનમાં તળતો હતો, કેટલાકને 'भज्जियाणि य' ભૂંજતો, કેટલાકને 'सोल्लियाणि य', લોઢના 'शलाका' ત્રાક પર લટકાવી અગ્નિમાં સેકતો આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઇયો તે તમામ માંસના ટુકડાઓને 'उवक्खडावेइ' અનેક પ્રકારે પકાવતો હતો 'अण्णे य बहवे मच्छरसए य उवक्खडावेइ' સાથે-સાથે માછલીઓના માંસના રસને, મૃગમાંસના રસને, તેત્તરના માંસ રસને, તથા બટેર–એક પ્રકારનું પક્ષી આદિ જાનવરોથી લઇને મોર સુધીના માંસરસને અને બીજા અધિક માત્રામાં શાક–તરકારીને પણ પકાવતો હતો 'उवक्खडावित्ता' એ તમામને સારી રીતે પકાવીને તે પછી તે પકાવેલી સામગ્રીને 'मित्तस्स रण्णो भोयणमंडवंसि भोयणवेलाए उवणेइ'

समीपे स्थापयति । 'अप्पणावि य ण से' आत्मनापि=स्वयमपि च खलु स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'तेहिं' तैः=पूर्वोक्तैः 'बहुहिं' बहुभि 'जाव' यावत्श्लक्ष्णमत्स्यादिमासै 'जलयरथलयरखहयरमसेहिं' जलचरस्थलचर-खेचरमासैः 'रसिएहिं' रसितैः=आमलकादिरसयुक्तै 'हरियसागेहि य' हरितशाकैश्च 'तलिएहि य' तलितैश्च 'भज्जिएहि य' भर्जितैश्च 'सोल्लएहि य' शोल्यैः शूलपक्वैश्च सह 'सुरं च' सुरां च५ 'आसाएमाणे४ आस्वादयन्४ 'विहरइ' विहरति । 'तए ण से' ततः खलु स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिकः 'एयकम्मे४' एतत्कर्मा४ 'सुबहु' सुबहु=सातिशय 'पावकम्म' पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'तेत्तीस वाससयाइ' त्रयस्त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउ' परमायु =उत्कृष्टमायुः 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्या पृथिव्याम् 'उववण्णे' उपपन्नः ॥ सू० ३ ॥

के पास भोजनशाला मे भोजन करने के अवसर पर पहुंचा देता। तथा 'अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च बहुहिं जाव जल विहरइ' स्वय भी वह श्रीक रसोइया-उन पूर्वोक्त समस्त जीवो के मासों के पके हुए तले हुए भुजे हुए टुकडो के साथ२ अनेक प्रकार की मदिरा को खाता पीता था । 'तए ण से सिरीए महाणसिए एय-कम्मे४ सुबहु पावकम्म समज्जिणित्ता तेत्तीसवाससयाइ परमाउ पालित्ता काल मासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे' एक समय की बात है कि जब उस रसोइये की समस्त ३३०० वर्ष की आयु इन्ही खोटे२ कामों के करने मे पूरी हो गई तब वह अपने काल समय मे मर कर छठी पृथिवी मे जाकर उत्पन्न हुआ ।

भावार्थ—भगवान कहते हैं हे गौतम ! इसके पूर्वभव का वृत्तान्त

ભોજન કરવાના સમયે મિત્ર રાજાની પાસે ભોજનશાળામા પહોચાડી દેતો તથા 'अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च बहुहिं जाव जल० विहरइ' પોતે પણ તે શ્રીક આગળ કહેલા તમામ જીવો-પ્રાણીઓના માસોના પકાવેલા, તળેલા, અને ભૂજેલા ટુકડા સાથે સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાને-ખાતો અને પીતો હતો 'तए ण से सिरीए महाणसिए एयकम्मे४ सुबहु पावकम्म समज्जिणित्ता तेत्तीस वाससयाइ परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे' એક સમયની વાત છે કે જ્યારે તે રસોયાની ૩૩૦૦ તેત્રીસસો વર્ષની તમામ આયુષ્ય એ પ્રમાણે માઠા કામો કરવામાજ પૂરી થઇ ગઇ ત્યારે, તે પોતાના કાલ સમયે મરણ પામીને છટ્ઠી પૃથિવીમા જઇને ઉત્પન્ન થયો

ભાવાર્થ—ભગવાન કહે છે હે ગૌતમ ! તેના પૂર્વભવનો વૃત્તાત આ પ્રમાણે

कपित्थरसितानि च–कपित्थरससस्कृतानि 'कपित्थ' कबिठ' इति भाषाप्रसिद्धम्, 'दालिमरसियाणि य' दाडिमरसितानि च=दाडिमरससस्कृतानि, 'मच्छरसियाणि य' मत्स्यरसितानि च=मत्स्यरससस्कृतानि च । तथा 'तलियाणि य' तलितानि च तैलादिषु 'भज्जियाणि य' भर्जितानि च अङ्गारादिषु, 'सोल्लियाणि य' शौल्यानि च शूल्यकानि शूले कृत्वा अङ्गारादिषु पक्कानि 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति=सस्कारयति । 'अण्णे य बहवे' अन्याश्च बहून् 'मच्छरसए य' मत्स्यरसान् 'एणिज्जरसए य' ऐणेयरसान्=मृगमासरसान तित्तिररसए य' तित्तिररसान् 'जाव' यावत्–वटेरादिरसान् मयूररसए य' मयूररसाश्च । तथा 'अण्ण च विउल अन्य च विपुल 'हरियसाग' हरितशाक=हरितशाकजात 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तस्स रण्णो' मित्रस्य राज्ञ. 'भोयणमडवसि' भोजनमण्डपे=भोजनस्थाने 'भोयणवेलाए' भोजनवेलायाम् 'उवणेइ' उपनयति

कितनेक को दाखों के रस मे, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मछलियों के रस मे पकने रख देता । 'तलियाणि य' कितनेक टुकडों को वह तेल से तलता, 'भज्जियाणि य' कितनेक को भूजता और कितनेक को 'सोल्लियाणि य' लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि मे सेकता। इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मास के टुकडो को 'उवक्खडावेइ' अनेक प्रकार से पकाता था 'अण्णे य बहवे मच्छरसए य उवक्खडावेइ' साथ मे मछलियो के मास के रस को, मृग के मास के रस को, तीतर के मास के रस को तथा वटेर आदि जानवरो से लेकर मयूर तक के मास के रस को एव और दूसरी अधिक मात्रा मे शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। 'उवक्खडावित्ता' सब को अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को 'मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेइ' मित्र राजा

આબળાના રસમા, કેટલાકને કોઠાના રસમા કેટલાકને દ્રાક્ષના રસમા, કેટલાકને અનારના રસમા પાકવા માટે રાખવામા આવતા, કેટલાક ટુકડાઓને તે રસોઇયો 'तलियाणि य' તેલમા તળતો હતો, કેટલાકને 'भज्जियाणि य' ભૂજતો, કેટલાકને 'सोल्लियाणि य' લોઢના 'शलाका' ત્રાક પર લટકાવી અગ્નિમા સેકતો આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઇયો તે તમામ માસના ટુકડાઓને 'उवक्खडावेइ' અનેક પ્રકારે પકાવતો હતો 'अण्णे य बहवे मच्छरसए य उवक्खडावेइ' સાથે-સાથે માછલીઓના માસના રસને મૃગમાસના રસને, તેત્તરના માસ રસને, તથા બટેર-એક પ્રકારનું પક્ષી આદિ જાનવરોથી લઇને મોર સુધીના માસરસને અને બીજા અધિક માત્રામા શાક-તરકારીને પણ પકાવતો હતો 'उवक्खडावित्ता' એ તમામને સારી રીતે પકાવીને તે પછી તે પકાવેલી સામગ્રીને 'मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेइ'

करते थे, जिनका काम यह था कि वे तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियो के पखो को उखाडते रहते थे, फिर वे उन्हें ले जा कर श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे।

वह श्रीक उन समस्त जलचर थलचर और खेचर सज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च जीवों को मार कर उनके कैची से टुकडे२ कर डालता। उन मे कई टुकडे सूक्ष्म होते, कई गोल, कई लम्बे२, और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। इन में कितनेक को वह बरफ मे डाल कर पकाता। कितनेक को वह अलग रख देता सो स्वतः ही पक जाते। कितनेक को वह धूप में रख कर शुष्क कर लेता। कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता। कितनेक को समयानुसार पकाता। कितनेक को वह मछलियो के मास मे, कितनेक को मठा मे रायता के रूप मे, कितनेक को आवले के रस मे, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस मे, कितनेक को दाखों को रस में, कितनेक को अनार के रस मे और कितनेक को मछलियों के रस में पकाता था। कितनेक-टुकडो को वह तैल से तलता, कितनेक को भुजता, और कितनेक को लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि मे सेकता। इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मास के टुकडो को अनेक प्रकार से पकाता था। फिर वह साथ मे मछलियों के मास के रस को मृग के मास के

કરતા હતા, તે નોકરોનું કામ એ હતુ કે તેઓ તેતરથી લઈને મોર સુધીના તમામ જીવતા પ્રાણીઓની પાખો ઉખાડતા હતા અને તે પાખ વિનના તમામ પ્રાણીઓ લાવીને તે શ્રીક રસોઈયાને આપતા હતા, તે શ્રીક એ તમામ જલચર, થલચર અને ખેચર સ જ્ઞી પચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોને મારીને તેના કાતરથી ટુકડા કરી નાખતો હતો, તેમા કેટલાક ટુકડા સૂક્ષ્મ થતા, કેટલાક ગોળ, કેટલાક લાબા, અને કેટલાક એવા પણ થઇ જતા કે તદ્દન નાના હોય તે ટુકડામાથી કેટલાકને બરફમા નાખીને પકાવતો, કેટલાકને તે જૂદા રાખતો જે સ્વાભાવિક રીતે પાકી જતા, કેટલાકને તડકામા રાખી સૂકાવી નાખતો, અને કેટલાકને હવા-વાયુદ્વારા પકાવતો હતો કેટલાક સમયાનુસાર પાકી જતા હતા, કેટલાકને માછલીઓના માસમા, કેટલાકને છાસ-દહીમા રાયતાના રૂપમા, કેટલાકને આબળાના રસમા, કેટલાકને કોઠાના રસમા દ્રાક્ષના, અનારના અને કેટલાકને માછલીઓના રસમા પકાવતો હતો કેટલાક ટુકડાઓને તેલમા તળતો હતો, કેટલાકને ભૂજતો, અને કેટલાકને લોઢાના તવા પર સળી લોઢાની હોય તેના પર ચઢાવીને અગ્નિમા સેકતો હતો આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઈયો તે તમામ માસના ટુકડાઓને જૂદી-જૂદી રીતે પકાવતો હતો, તે સાથે વળી માછલીઓના માસરસને-મૃગના માસરસને,

इस प्रकार है-इसी अवसर्पिणी काल के चौथे आरे में इस जम्बूद्वीप के भरत क्षेत्र में नन्दिपुर नामका एक नगर था, वहा के राजा का नाम मित्र था। उस राजा के रसोडे का काम करने वाला श्रीक नामका एक रसोइया था। यह महा अधार्मिक अधर्मानुग अधर्मिष्ठ अधर्मसेवी अधर्म से ही अपना जीवननिर्वाह करने वाला एव यावत् दुष्प्रत्यानन्द-दूसरे को दु ख पहुचाने में ही प्रसन्न होने वाला था। उस श्रीक रसोइये के अधिकार में बहुत से नौकर चाकर काम करते थे, इनमे कोई मात्स्यिक-मत्स्यघाती थे, कोई वागुरिक-मृगघाती थे, कोई शाकुनिक-पक्षियों का शिकार करने वाले थे। अपने२ काम का सबको इसकी ओर से वेतन भोजन, वस्त्र आदि दिया जाता था। ये सब लोग प्रतिदिन बहुत सख्या मे श्लक्ष्ण मत्स्य-श्लक्ष्ण जाति के मत्स्यो की यावत् पताकातिपताका जाति के मत्स्यो की, तथा बकराओं की, मेषो की, रोझो की, सूकरो की, मृगों की, भैंसों की, तीतरों की, चिडियो की, लावा पक्षियों की, कबूतरों की, कुक्कुटों-मुर्गों की और मयूरों की शिकार कर इन सब जानवरो को इस श्रीक रसोइये को लाकर दिया करते थे। फिर इसके यहा और भी तीतर से लेकर मयूर तक पक्षिगण पिंजरों मे बद किये हुए रहते थे। इसके यहा कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे, जो वेतन और भोजन पर नोकरी

છે તે અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામા આ જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા નન્દિપુર નામનુ એક નગર હતુ, ત્યાના રાજાનુ નામ મિત્ર હતુ, તે રાજાના રસોડાનુ કામ કરનારો શ્રીક નામનો એક રસોઈયો હતો, તે મહા અધર્મી, અધર્માનુગ, અધર્મિષ્ઠ, અધર્મસેવી, અધર્મથી જ પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરવાવાળો અને બીજાને દુ ખ પહોચાડવામા જ પ્રસન્ન થવાવાળો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાના અધિકારમા ઘણાજ-નોકર-ચાકર કામ કરતા હતા, તેમા કેટલાક મત્સ્ય મારનાર હતા, કોઈ મૃગ મારનાર, કોઈ શાકુનિક-પક્ષીઓનો શિકાર કરવાવાળા હતા તે દરેક નોકરોને પોતાના કામના પ્રમાણમા તે રસોઈયા તરફથી પગાર અને ભોજન પણ મળતુ હતુ તે નોકરો હમેશા ઘણીજ મોટી સખ્યામા શ્લક્ષ્ણ મત્સ્ય-શ્લક્ષ્ણ જાતિના મત્સ્યો તથા પતાકાતિપતાકા જાતિના મત્સ્યોનો, બકરાઓ, ઘેટાઓ, રોઝો, સુકરો (ભુંડો), મૃગો, પાડાઓ, તિત્તિરો, ચકલા, લાવા પક્ષીઓ, કબુતરો, કુકડાઓ મરઘાઓ, અને મોર આ તમામનો શિકાર કરીને તે તમામ જાનવરો લાવીને તે રસોઇયાને આપતા હતા, તે સિવાય તેને ત્યા બીજા પણ તેત્તરથી લઇને મોર સુધીના પક્ષીઓ પાંજરામા બાંધેલા રહ્યા કરતા હતા, તે રસોયા પાસે બીજા એવા પણ નોકર ચાકર હતા જે પગાર અને ભોજન મળે તેમ નોકરી

करते थे, जिनका काम यह था कि वे तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पखो को उखाडते रहते थे, फिर वे उन्हें ले जा कर श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे।

वह श्रीक उन समस्त जलचर थलचर और खेचर सज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च जीवों को मार कर उनके कैची से टुकडे२ कर डालता। उन मे कई टुकडे सूक्ष्म होते, कई गोल, कई लम्बे२, और कई ऐसे भी होते जो छोटे२ थे। इन में कितनेक को वह बरफ मे डाल कर पकाता। कितनेक को वह अलग रख देता सो स्वतः ही पक जाते। कितनेक को वह धूप में रख कर शुष्क कर लेता। कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता। कितनेक को समयानुसार पकाता। कितनेक को वह मछलियो के मास मे, कितनेक को मठा में रायता के रूप मे, कितनेक को आवले के रस मे, कितनेक को कपित्थ–कैथ के रस मे, कितनेक को दाखों को रस में, कितनेक को अनार के रस मे और कितनेक को मछलियों के रस मे पकाता था। कितनेक–टुकडो को वह तैल से तलता, कितनेक को भुजता, और कितनेक को लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि मे सेकता। इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मास के टुकडो को अनेक प्रकार से पकाता था। फिर वह साथ मे मछलियों के मास के रस को मृग के मास के

કરતા હતા, તે નોકરોનું કામ એ હતુ કે તેઓ તેતરથી લઈને મોર સુધીના તમામ જીવતા પ્રાણીઓની પાખો ઉખાડતા હતા અને તે પાખ વિનના તમામ પ્રાણીઓ લાવીને તે શ્રીક રસોઈયાને આપતા હતા, તે શ્રીક એ તમામ જલચર, થલચર અને ખેચર સજ્ઞી પચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોને મારીને તેના કાતરથી ટુકડા કરી નાખતો હતો, તેમા કેટલાક ટુકડા સૂક્ષ્મ થતા, કેટલાક ગોળ, કેટલાક લાબા, અને કેટલાક એવા પણ થઇ જતા કે તદ્દન નાના હોય તે ટુકડામાથી કેટલાકને બરફમા નાખીને પકાવતો, કેટલાકને તે જૂદા રાખતો જે સ્વાભાવિક રીતે પાકી જતા, કેટલાકને તડકામા રાખી સૂકાવી નાખતો, અને કેટલાકને હવા–વાયુદ્વારા પકાવતો હતો કેટલાક સમયાનુસાર પાકી જતા હતા, કેટલાકને માછલીઓના માસમા, કેટલાકને છાસ–દહીમા રાયતાના રૂપમા, કેટલાકને આબળાના રસમા, કેટલાકને કોઠાના રસમા દ્રાક્ષના, અનારના અને કેટલાકને માછલીઓના રસમા પકાવતો હતો કેટલાક ટુકડાઓને તેલમા તળતો હતો, કેટલાકને ભૂજતો, અને કેટલાકને લોઢાના તવા પર સળી લોઢાની હોય તેના પર ચઢાવીને અગ્નિમા સેકતો હતો આ પ્રમાણે તે શ્રીક રસોઈયો તે તમામ માસના ટુકડાઓને જૂદી–જૂદી રીતે પકાવતો હતો, તે સાથે વળી માછલીઓના માસરસને–મૃગના માસરસને,

॥ मूलम् ॥

तए णं सा समुद्दत्ता भारिया णिंदूयावि होत्था जाया२ दारगा विणिघायमावज्जति। जहा गंगदत्ताए चिंता आपुच्छणा उवाइय दोहला जाव दारगं पयाया जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धे तम्हा णं होउ णं अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं। तए णं से सोरियदत्ते

रस को, तीतर के मास के रस को, तथा बटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक मास के रस को, एव और दूसरी अधिक मात्रा मे शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। सबको अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को मित्र राजा के पास भोजनशाला मे भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता। तथा स्वय भी वह श्रीक रसोइया उन पूर्वोक्त समस्त जीवो के मास के पके हुए, तले हुए, भुजे हुए टुकडो के साथ२ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता था। इस श्रीक रसोइये का जानवरों को मारना और मास मदिरा का सेवन करना यही एक प्रधान काम था। इसी काम मे इसने विचक्षणता प्राप्त की थी, एव इसी प्रकार के पापकर्मों के आचरण करने का ही इसका स्वभाव था। यह अपनी तेंतीस सौ (३३००) वर्ष की पूरी आयु इन्ही कामों मे समाप्त कर मृत्यु के अवसर मर कर छठी पृथिवी मे जाकर उत्पन्न हुआ ॥ सू० ३ ॥

તેત્તર, બટેર આદિ જાનવરોથી લઈને મોર સુધીના માસરસને અને બીજી મોટી મોટી માત્રામા શાક–તરકારીઓને પણ પકાવતો હતો, એ તમામને સારી રીતે પકાવીને પછી તે પકાવેલા સામાનને મિત્ર રા[illegible]ની પાસે ભોજનશાળામા ભોજન કરવાના સમયે પહોચાડતો હતો, તથા તે પોતે શ્રીક રસોઈયો પણ આગળ જે કહ્યા તે તમામ જીવોના માસના પકાવેલા, તળેલા, ભૂજેલા પદાર્થોની સાથે–સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું પણ સેવન કરતો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાને જાનવરોને મારવા તથા માસ–મદિરાનું સેવન કરવુ એજ મુખ્ય કામકાજ હતુ, તે કામમા તેણે પૂરી રીતે કુશળતા મેળવી હતી, અને એ પ્રકારના પાપકર્મોનુ આચરણ કરવાનો જ જેનો સ્વભાવ હતો, તે રસોઈયો પોતાની તેત્રીસસો–૩૩૦૦ [illegible]ની પૂરી આયુષ્ય એ કામોમા જ સમાપ્ત કરીને મૃત્યુ પામ્યો પછી છઠ્ઠી પૃ[illegible] થયો (સૂ૦ ૩)

दारए पचधाइपरिग्गहिए जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणय-मित्ते जोवणगमणुपत्ते यावि होत्था। तए णं से समुद्ददत्ते अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते। तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्त० रोयमाणे३ समुद्ददत्तस्स णीहरणं करेइ। अण्णया कयाइ से सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ। तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाव अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे ।सू० ४।

टीका

'तए ण सा' इत्यादि। 'तए ण सा' ततः खलु सा 'समुद्ददत्ता भारिया' समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य भार्या समुद्रदत्ता 'णिंदूया वि' निन्दुकापि=मृतवत्सा 'होत्था' आसीत्। तस्या 'जाया२' जाता जाता =उत्पन्नमात्रा एव 'दारगा' दारका 'विणिघायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते=म्रियन्त इत्यर्थ, 'जहा गगदत्ताए' यथा गङ्गदत्ताया सप्तमा ध्ययनोक्ताया. तद्वत् चिन्ता=पुत्रप्राप्त्यर्थं यक्षोपयाचनरूपो विचार. अस्या अपि समुत्पन्न। 'आपुच्छणा' आपृच्छना=पति प्रतिपृच्छाकरणम्। तद्वदेव 'उवाइय' उपयाचित—यक्षमन्दिरे गत्वोपयाचनकरणम्।

'तए ण सा' इत्यादि।

'तए ण सा' इसके बाद 'समुद्दत्ताभारियाणिंदूयाविहोत्था' मच्छीमार समुद्रदत्त की स्त्री जिसका नाम समुद्रदत्ता था और जो जाति-निन्दुका थी, 'जाया जाया दारगाविणिघायमावज्जंति' उसके उदरसे उत्पन्न होनेवाले प्रत्येक बालक मर जाते थे। जब गर्भ ठीक३ माह का हो गया तब समुद्रदत्ता के मन मे गर्भ के प्रभाव से 'जहा गगदत्ताए चिंता' गगदत्ता की तरह दोहला उत्पन्न हुआ। उसने इस दोहले की पूर्तिके लिये 'आपुच्छणा' अपने पति से कहा, जैसा कि गगदत्ता ने

'तए ण सा' ઇત્યાદિ

'तए ण सा समुद्ददत्ताभारियाणिंदूयाविहोत्था' તે પછી મચ્છીમાર સમુદ્ર-દત્તની સ્ત્રી કે જેનું નામ સમુદ્રદત્તા હતુ અને જે જાતિ-નિન્દુક હતી, जाया जाया दारगा विणिघायमावज्जंति' તેના ઉદરે ઉત્પન્ન થનાર તમામ બાળકો મરી જતા હતા જ્યારે ગર્ભ બરાબર ત્રણ ૩ માસનો થઈ ગયો ત્યારે સમુદ્રદત્તાના—મનમા ગર્ભના પ્રભાવથી 'जहागगदत्ताएचिंता' ગગદત્તાના પ્રમાણે દોહલા-મનોરથ-ઉત્પન્ન થયો ત્યારે તેણે તે દોહલાની પૂર્તિ માટે 'आपुच्छणा' પોતાના પતિને કહ્યુ, જેવી રીતે ગગ-દત્તાએ કહ્યુ, હતુ તે પ્રમાણે કહ્યુ 'उवाइय' તે પતિએ પોતાની સ્ત્રીના દોહલાની

॥ मूलम् ॥

तए णं सा समुद्ददत्ता भारिया णिंदूयावि होत्था जायार दारगा विणिघायमावज्जंति। जहा गंगदत्ताए चिंता आपुच्छणा उवाइय दोहला जाव दारग पयाया जाव जम्हा णं अम्हं इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धे तम्हा णं होउ णं अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं। तए णं से सोरियदत्ते

रस को, तीतर के मास के रस को, तथा बटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक मास के रस को, एव और दूसरी अधिक मात्रा मे शाक आदि तरकारी को भी पकाता था। सबको अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को मित्र राजा के पास भोजनशाला में भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता। तथा स्वय भी वह श्रीक रसोइया उन पूर्वोक्त समस्त जीवो के मास के पके हुए, तले हुए, भुजे हुए टुकडो के साथर अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता था। इस श्रीक रसोइये का जानवरो को मारना और मास मदिरा का सेवन करना यही एक प्रधान काम था। इसी काम मे इसने विचक्षणता प्राप्त की थी, एव इसी प्रकार के पापकर्मों के आचरण करने का ही इसका स्वभाव था। यह अपनी तेंतीस सौ (३३००) वर्ष की पूरी आयु इन्ही कामो मे समाप्त कर मृत्यु के अवसर मर कर छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ ॥ सू० ३ ॥

તેત્તર, બટેર આદિ જાનવરોથી લઈને મોર સુધીના માસરસને અને બીજી મોટી મોટી માત્રામા શાક-તરકારીઓને પણ પકાવતો હતો, એ તમામને સારી રીતે પકાવીને પછી તે પકાવેલા સામાનને મિત્ર રાજાની પાસે ભોજનશાળામા-ભોજન કરવાના સમયે પહોચાડતો હતો, તથા તે પોતે શ્રીક રસોઈયો પણ આગળ જે કહ્યા તે તમામ જીવોના માસના પકાવેલા, તળેલા, ભૂજેલા પદાર્થોની સાથે-સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું પણ સેવન કરતો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાને જાનવરોને મારવા તથા માસ-મદિરાનું સેવન કરવુ એજ મુખ્ય કામકાજ હતુ, તે કામમા તેણે પૂરી રીતે કુશળતા મેળવી હતી, અને એ પ્રકારના પાપકર્મોનુ આચરણ કરવાનો જ જેનો સ્વભાવ હતો, તે રસોઈયો પોતાની તેત્રીસસો-૩૩૦૦ વર્ષની પૂરી આયુષ્ય એ કામોમા જ સમાપ્ત કરીને મૃત્યુ પામ્યો પછી છઠ્ઠી પૃથિવીમા જઈને ઉત્પન્ન થયો (સૂ૦ ૩)

दारए पचधाइपरिग्गहिए जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणय-मित्ते जोव्वणगमणुपत्ते यावि होत्था। तए णं से समुद्दत्ते अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते। तए णं से सोरियदत्ते दारए बहूहिं मित्त० रोयमाणे३ समुद्ददत्तस्स णीहरणं करेइ। अण्णया कयाइ से सयमेव मच्छंधमहत्तरगत्तं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ। तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाव अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे ।सू० ४।

टीका

'तए णं सा' इत्यादि। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'समुद्ददत्ता भारिया' समुद्रदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य भार्या समुद्रदत्ता 'णिंदुया वि' निन्दुकापि=मृतवत्सा 'होत्था' आसीत्। तस्याः 'जाया२' जाता जाता=उत्पन्नमात्रा एव 'दारगा' दारकाः 'विणिघायमावज्जंति' विनिघातमापद्यन्ते=म्रियन्त इत्यर्थः, 'जहा गंग-दत्ताए' यथा गङ्गदत्तायाः सप्तमाध्ययनोक्तायाः तद्वत् चिन्ता=पुत्रप्राप्त्यर्थं यक्षो-पयाचनरूपो विचारः अस्या अपि समुत्पन्नः। 'आपुच्छणा' आमन्त्रणा=पति प्रतिपृच्छाकरणम्। तद्वदेव 'उवाइय' उपयाचित-यक्षमन्दिरे गत्वोपयाचनकरणम्।

'तए णं सा' इत्यादि।

'तए णं सा' इसके बाद 'समुद्दत्तामारियाणिंदुयाविहोत्था' मच्छी-मार समुद्रदत्त की स्त्री जिसका नाम समुद्रदत्ता था और जो जाति-निन्दुका थी, 'जाया जाया दारगाविणिघायमावज्जंति' इसके उदरसे उत्पन्न होनेवाले प्रत्येक बालक मर जाते थे। जब गर्भ ठीक ३ मास का हो गया तब समुद्रदत्ता के मन में गर्भ के प्रभाव से 'जहा गंगदत्ताए चिंता' गंगदत्ता की तरह दोहला उत्पन्न हुआ। उसने इस दोहले की पूर्तिके लिये 'आपुच्छणा' अपने पति से कहा, जैसा कि गंगदत्ता ने

'तए णं सा' ઇત્યાદિ

'तए णं सा समुद्दत्ताभारियाणिंदुयाविहोत्था' તે પછી મચ્છીમાર સમુદ્ર-દત્તની સ્ત્રી કે જેનું નામ સમુદ્રદત્તા હતુ અને જે જાતિ-નિન્દુક હતી, जाया जाया दारगा विणिघायमावज्जंति' તેના ઉદરે ઉત્પન્ન થનાર તમામ બાળકો મરી જતા હતા જ્યારે ગર્ભ બરાબર ત્રણ માસનો થઈ ગયો ત્યારે સમુદ્રદત્તાના-મનમા ગર્ભના પ્રભાવથી 'जहागंगदत्ताएचिंता' ગંગદત્તાના પ્રમાણે દોહલા-મનોરથ-ઉત્પન્ન થયો ત્યારે તેણે તે દોહલાની પૂર્તિ માટે 'आपुच्छणा' પોતાના પતિને કહ્યુ, જેવી રીતે ગંગ-દત્તાએ કહ્યુ, હતુ તે પ્રમાણે કહ્યુ 'उवाइय' તે પતિએ પોતાની સ્ત્રીના દોહલાની

श्रीकमहानसिकजीवस्य षष्ठपृथिव्याः स्वायुःक्षयेणास्या गर्भ समवतरणम्। त्रिषु मासेषु पूर्णेषु 'दोहला' उत्पन्नदोहदा पूर्णदोहदा-मासमदिराभक्षणरूपदोहदमाद् भौवस्तत्पूर्तिश्च, तत्पश्चात्-'जाव' यावत्-नवसु मासेषु मतिपूर्णेषु 'दारग' दारक= पुत्र 'पयाया' प्रजाता जनितवती जाव यावत्-परम्परागत पुत्रजन्मोत्सव कृत्वा प्राप्ते द्वादशे दिवसे मातापितरौ तस्य नामधेय कुरुत' तथाहि-'जम्हा ण' यस्मात् खलु 'अम्हे' अस्माक 'इमे दारए' अय दारक. 'सोरियस्स जक्खस्स शौर्यस्य यक्षस्य 'उवाइयलद्धे' उपयाचितलब्ध.=उपयाचनाप्राप्तोऽस्ति, 'तम्हा ण' तस्मात्खलु 'होउ ण' भवतु खलु 'अम्हे' अस्माकम् 'इमे दारए' अय दारकः 'सोरियदत्ते णामेण' शौर्यदत्तो नाम्ना। 'तए ण से सोरियदत्ते दारए' तत.

कहा था। 'उवाइय' इसने उसके दोहले की पूर्ति के साधनों को जुटाने की अनुमति देदी। यह भी अपने 'दोहल जाव' दोहद की पूर्ति के लिये शौर्ययक्ष के आयतन में पहुँची, और वहा उसने उसकी मनौति (मानता) की। इस प्रकार जब इसका दोहला पूर्ण हो चुका तब नौ माह के पूर्ण होते ही उसने 'दारग पयाया' एक पुत्र को जन्म दिया। मातापिता ने पुत्रप्राप्ति का ठाटबाट के साथ उत्सव किया। ११ दिन के व्यतीत होने पर १२ वें दिन मे उन्होंने ऐसा ख्याल कर कि-'जम्हाण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धं' यह पुत्र हमें शौर्ययक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' इसलिये इसका नाम शौर्यदत्त रखना चाहिये अत उसका "शौर्यदत्त" नाम रखा। 'तए ण से सोरियदत्ते

પૂર્તિના સાધનોને મેળવવાની અનુમતિ આપી તે પણ (સ્ત્રી) 'दोहला जाव' પોતાના દોહલાની પૂર્તિ માટે શૌર્યયક્ષના નિવાસ સ્થાને પહોંચી અને ત્યા તેણે યક્ષની માનતા કરી, આ પ્રમાણે જ્યારે તેનો દોહલો પૂર્ણ થઇ ચુકયો ત્યારે નવ ૯ માસ પૂરા થતા તેણે 'दारगपयाया' એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો માતા-પિતાએ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો તેથી મોટા ઠાઠ-માઠથી એક ઉત્સવ કર્યો બાળકના જન્મના અગિયાર દિવસ પુરા થઇને જ્યારે ૧૨ બારમો દિવસ થયો ત્યારે તેણે એવો વિચાર કર્યો કે, 'जम्हा ण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धे' આ પુત્ર અમને શૌર્યયક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે, 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' એટલા માટે એનું નામ શૌર્યદત્ત રાખવુ જોઇએ આ નિર્ણય કરીને "શૌર્યદત્ત" નામ રાખ્યુ 'तए ण से सोरियदत्ते दारए पचधाइपरिग्गहिए

खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'पचधाइपरिग्गहिए' पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्री-परिपालित 'जाव' यावत्-गिरिकन्दरागतचम्पकपादप इव सुखसुखेन परिवर्धते। ततः खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'उम्मुक्कबालभावे' उन्मुक्तबालभावः=गतबाल्यावस्थ 'विण्णायपरिणयमित्ते' विज्ञातपरिणतमात्र =परिपक्वविज्ञानः 'जोव्वणगमणुपत्ते यावि' यौवनकमनुप्राप्त =युवावस्थासम्पन्नश्चापि 'होत्था' अभवत्। 'तए णं से समुद्ददत्ते' ततः खलु स समुद्रदत्तो मत्स्यबन्धः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा सजुत्ते' कालधर्मेण सयुक्तः=मृत। 'तए णं से' ततः खलु स 'सोरियदत्ते दारए' शौर्यदत्तो दारकः 'बहुहिं' बहुभि 'मित्त०' मित्र-ज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनैः सार्धं 'रोयमाणे३' रुदन् विलपन् क्रन्दन् 'समुद्ददत्तस्स' समुद्रदत्तस्य 'णीहरण' निर्हरण=मृतदेहस्य श्मशाने नयन 'करेइ' करोति, 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'से' सः शौर्यदत्तः 'सयमेव' स्वयमेव 'मच्छबधमहत्तरगत्त' मत्स्यबन्धमहत्तरकत्व=मत्स्यबन्धाधिपतित्वम् 'उवसंपज्जित्ता णं'

दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुपत्ते यावि होत्था' शौर्यदत्त पाँच धाय माताओं से लालित पालित होता हुआ जब बाल्य अवस्था से पार होकर तरुण अवस्था वाला हुआ, एव युवावस्था के ज्ञान से सपन्न हो गया, 'तए णं से समुद्ददत्ते अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते' तब उसके पिता समुद्रदत्त का देहांत हो गया। 'तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्त० रोयमाणे३ समुद्ददत्तस्स णीहरण करेइ' इसने अनेक मित्रादि परिजनों के साथ मिल कर रोते चिल्लाते हुए समुद्रदत्त की श्मशानयात्रा निकाली। 'अण्णया कयाइ से सयमेव मच्छबधमहत्तरगत्त उवसंपज्जित्ताणं विहरइ' पिताकी दाहक्रिया आदि समाप्त होने पर किसी एक समय इसे मच्छीमारों ने मिल कर

जाव उम्मुक्कबाल्भावे विण्णायपरिणयमित्ते जाव जोव्वणगमणुपत्ते यावि होत्था' शौर्यदत्तने पाच-धाय माताओ लालन-पोषण-पालन वगेरे करवा लागी अने तेम करता ज्यारे तेनी बाल-अवस्था पूरी थई अने तरुण-जवान अवस्थामा आव्यो, अने युवान अवस्थानुं ज्ञान पण मळी गयु 'तए णं से समुद्ददत्ते अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते' त्यारे तेना पिता समुद्रदत्तनु मरण थयु 'तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्त० रोयमाणे३ समुद्ददत्तस्स णीहरण करेइ' त्यारे तेणे अनेक मित्रो-परिजनोनी साथे मळीने, रोता-ककळता समुद्रदत्तनी श्मशान यात्रा काढी 'अण्णया कयाइ से सयमेव मच्छधमहत्तरगत्त उवसपज्जित्ताण विहरइ' पितानी दाहक्रिया आदि समाप्त थया पछी कोई एक समये मच्छीमारोए मळीने

श्रीकमहानसिकजीवस्य षष्ठपृथिव्याः स्वायुःक्षयेणास्या गर्भे समवतरणम्। त्रिषु मासेषु पूर्णेषु 'दोहला' उत्पन्नदोहदा पूर्णदोहदा–मासमदिराभक्षणरूपदोहदमादुर्भावस्तत्पूर्तिश्च, तत्पश्चात्–'जाव' यावत्–नवसु मासेषु प्रतिपूर्णेषु 'दारग' दारक=पुत्र 'पयाया' प्रजाता जनितवती जाव यावत्–परम्परागत पुत्रजन्मोत्सवं कृत्वा प्राप्ते द्वादशे दिवसे मातापितरौ तस्य नामधेयं कुरुतः। तथाहि–'जम्हा णं' यस्मात् खलु 'अम्हं' अस्माकं 'इमे दारए' अयं दारकः 'सोरियस्स जक्खस्स शौर्यस्य यक्षस्य 'उवाइयलद्धे' उपयाचितलब्धः=उपयाचनाप्राप्तोऽस्ति, 'तम्हा णं' तस्मात्खलु 'होउ णं' भवतु खलु 'अम्हे' अस्माकम् 'इमे दारए' अयं दारकः 'सोरियदत्ते णामेणं' शौर्यदत्तो नाम्ना। 'तए णं से सोरियदत्ते दारए' ततः

कहा था। 'उवाइय' इसने उसके दोहले की पूर्ति के साधनों को जुटाने की अनुमति देदी। यह भी अपने 'दोहल जाव' दोहद की पूर्ति के लिये शौर्ययक्ष के आयतन में पहुँची, और वहा उसने उसकी मनौति (मानता) की। इस प्रकार जब इसका दोहला पूर्ण हो चुका तब नौ माह के पूर्ण होते ही उसने 'दारग पयाया' एक पुत्र को जन्म दिया। मातापिता ने पुत्रप्राप्ति का ठाटबाट के साथ उत्सव किया। ११ दिन के व्यतीत होने पर १२ वें दिन मे उन्होंने ऐसा ख्याल कर कि–'जम्हाण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धे' यह पुत्र हमें शौर्ययक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' इसलिये इसका नाम शौर्यदत्त रखना चाहिये अतः उसका "शौर्यदत्त" नाम रखा। 'तए ण से सोरियदत्ते

પૂર્તિના સાધનોને મેળવવાની અનુમતિ આપી તે પણ (સ્ત્રી) 'दोहला जाव' પોતાના દોહલાની પૂર્તિ માટે શૌર્યયક્ષના નિવાસ સ્થાને પહોંચી અને ત્યાં તેણે યક્ષની માનતા કરી, આ પ્રમાણે જ્યારે તેનો દોહલો પૂર્ણ થઇ ચુકયો ત્યારે નવ ૯ માસ પૂરા થતા તેણે 'दारग पयाया' એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો માતા–પિતાએ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો તેથી મોટા ઠાઠ–માઠથી એક ઉત્સવ કર્યો બાળકના જન્મના અગિયાર દિવસ પુરા થઇને જ્યારે ૧૨ બારમો દિવસ થયો ત્યારે તેણે એવો વિચાર કર્યો કે, 'जम्हा ण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइलद्धे' આ પુત્ર અમને શૌર્યયક્ષની આરાધનાથી પ્રાપ્ત થયો છે, 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण'। એટલા માટે એનું નામ શૌર્યદત્ત રાખવું જોઇએ આ નિર્ણય કરીને "શૌર્યદત્ત" નામ રાખ્યું 'तए ण से सोरियदत्ते दारए पंचधाइपरिग्गहिए

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं तस्स' ततः खलु तस्य 'सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'बहवे पुरिसा' बहवः पुरुषाः 'दिन्नभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतनाः 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यि-प्रतिदिनम् 'एगट्ठियाहिं' एकार्थिकाभिः=नौकाभिः 'जउणं महाणइं' यमुनां महानदीम् 'ओगाहिंति' अवगाहन्ते, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य 'बहुहिं' बहुभिः 'दहगालणेहि य' ह्रदगालनैः=ह्रदजलनिर्गालनैः, मत्स्यादिग्रहणार्थं ह्रदजलस्य वस्त्रादिभिर्गालनैः 'दहमलणेहि य' ह्रदमलनैः=जले पुनः पुनर्भ्रमणैः, 'दहमद्दणेहि य' ह्रदमर्दनैः= स्नुही (थुहर) दुग्धनिक्षेपेण जलविकृतिकरणैः 'दहमहणेहि य' ह्रदमथनैः=वृक्ष शाखादिविलोडनैः, 'दहवहणेहि य' ह्रदवहनैः=नालिकादिना ह्रदजलनिःसारणैः, 'दहपवहणेहि य' ह्रदप्रवहणैः=ह्रदजले मत्स्यादिग्रहणार्थं नौकया भ्रमणैः, तथा 'पवपुलेहि य' प्रपम्पुलैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः, 'जंभाहि य, तिसराहि य, भिसराहि य, घिसराहि य, विसराहि य, हिल्लिरीहि य, झिल्लिरीहि य, एते जंभादिशब्दाः सर्वे देशीयाः जालवाचकाः, तैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः, 'जालेहि य' जालैश्च, 'गलेहि य' गलैः=गलकण्टकैः, 'कूडपासेहि य' कूटपाशैः=पाशरूपैर्बन्धनविशेषैः,

---

'तए णं तस्स' इत्यादि।

'तए णं' कुछ समय के बाद 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' इस मच्छीमार शौर्यदत्त के यहां 'बहवे पुरिसा' अनेक पुरुष 'दिन्नभइभत्तवेयणा' कि जिन्हें उसकी तरफ से वेतन और खुराक मिलती थी 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन एगट्ठियाहिं जउणं महाणइं ओगाहिंति' नौकाओं पर बैठ कर यमुना नदी में घुसते 'ओगाहित्ता' घुस कर 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य

'तए णं तस्स' इत्यादि

'तए णं' કેટલાક સમય પછી 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' તે મચ્છીમાર શૌર્યદત્તને ત્યાં, 'बहवे पुरिसा' અનેક પુરુષ 'दिन्नभइभत्तवेयणा' જેઓને તેના તરફથી ખોરાક અને પગાર મળતો હતો 'कल्लाकल्लिं' પ્રતિદિન 'एगट्ठियाहिं जउणं महाणइं ओगाहिंति' વહાણમાં બેસીને યમુના નદીમાં ઉતરતા 'ओगाहित्ता' નદીમાં ઉતરીને 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहिय, दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि

उपसम्पद्य=प्राप्य खलु 'विहरइ' विहरति=तिष्ठति। 'तए णं से' ततः खलु स 'सोरियदत्ते दारए' शौरिकदत्तो दारकः 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः 'जाए अहम्मिए' जातोऽधार्मिकः—अधार्मिको जातः उत्पन्नश्च, 'जाव' यावत् 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः=पापकर्मभिर्दुष्परितोषः—बहुविधपापकर्मनिरतो जात इत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स बहवे पुरिसा दिन्नभइभत्तवेयणा कल्लाकल्लिं एगट्ठियाहिं जउणं महाणई ओगाहिंति ओगाहित्ता बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि य जंभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति, गिण्हित्ता एगट्ठियाओ भरेंति, भरित्ता कूलं गाहिंति, कूलं गाहित्ता मच्छखलए करेंति, करित्ता आयवंसि दलयंति। अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा आयवतत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य रायमग्गंसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति। अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं च ५ आसाएमाणे४ विहरइ ॥ सू० ५ ॥

इस के पिता के पद पर नियुक्त कर दिया। 'तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' इस प्रकार यह अपने पिता के पद पर रहता हुआ मछली आदि की शिकार करने में निपुण हो गया, साथ में महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानंदि भी बन गया ॥सू०४॥

તેને પિતાના પદ ઉપર નિયુક્ત કર્યો 'तए णं से सोरियदत्ते दारए मच्छंधे जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणंदे' આ પ્રમાણે તે પોતાના પિતાના પદ ઉપર રહીને માછલા આદિનો શિકાર કરવામાં કુશળ બની ગયો. સાથે-સાથે મહા અધર્મી અને બીજાને દુઃખ પહોંચાડવામાં આનંદ માનવાવાળો બની ગયો (સૂ૦ ૪)

टीका

'तए ण तस्स' इत्यादि। 'तए ण तस्स' ततः खलु तस्य 'सोरियदत्तस्स मच्छधस्स' शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'बहवे पुरिसा' बहवः पुरुषाः 'दिन्नभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतना 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्य–प्रतिदिनम् 'एगट्ठियाहिं' एकार्थिकाभिः=नौकाभिः 'जउण महाणइ' यमुना महानदीम् 'ओगाहिंति' अवगाहन्ते, 'ओगाहित्ता' अवगाह्य 'बहुहिं' बहुभिः 'दहगालणेहि य' ह्रदगालनैः=ह्रदजलनिर्गालनैः, मत्स्यादिग्रहणार्थं ह्रदजलस्य वस्त्रादिभिर्गालनैः 'दहमलणेहि य' ह्रदमलनैः=जले पुनः पुनर्भ्रमणैः 'दहमद्दणेहि य' ह्रदमर्दनैः= स्नुही (थुहर) दुग्धनिक्षेपेण जलविकृतिकरणैः 'दहमहणेहि य' ह्रदमथनैः=वृक्ष शाखादिर्विलोडनैः, 'दहवहणेहि य' ह्रदवहनैः=नालिकादिना ह्रदजलनिःसारणैः 'दहपवहणेहि य' ह्रदप्रवहणैः=ह्रदजले मत्स्यादिग्रहणार्थं नौकया भ्रमणैः, तथा 'पवपुलेहि य' प्रपम्पुलैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः, 'जभाहि य, तिसराहि य, भिसराहि य, घिसराहि य, विसराहि य, हिल्लिरीहि य, झिल्लिरीहि य, एते जभादिशब्दाः सर्वे देशीया जालवाचकाः, तैः=मत्स्यबन्धनविशेषैः 'जालेहि य' जालैश्च, 'गलेहि य' गलैः=गलकण्टकैः, 'कूडपासेहि य' कूटपाशैः=पाशरूपैर्बन्धनविशेषैः

'तए ण तस्स' इत्यादि।

'तए ण' कुछ समय के बाद 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छबन्धस्स' इस मच्छीमार शौर्यदत्त के यहां 'बहवे पुरिसा' अनेक पुरुष 'दिन्नभइभत्तवेयणा' कि जिन्हें इसकी तरफ से वेतन और खुराक मिलती थी 'कल्लाकल्लिं' प्रतिदिन एगट्ठियाहिं जउण महाणइ ओगाहिंति' नौकाओं पर बैठ कर यमुना नदी में घुसते 'ओगाहित्ता घुस कर 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि य जभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य

'तए ण तस्स' इत्यादि

'तए ण' કેટલાક સમય પછી 'तस्स सोरियदत्तस्स मच्छबन्धस्स' તે મચ્છીમાર શૌર્યદત્તને ત્યાં, 'बहवे पुरिसा' અનેક પુરુષ 'दिन्नभइभत्तवेयणा' જેઓને તેના તરફથી ખોરાક અને પગાર મળતો હતો 'कल्लाकल्लिं' પ્રતિદિન 'एगट्ठियाहि जउण महाणइ ओगाहिंति' વહાણમાં બેસીને યમુના નદીમાં ઉતરતા 'ओगाहित्ता' નદીમાં ઉતરીને 'बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद्दणेहि य दहमहणेहिय, दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि य जभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि

'वक्कबंधेहि य' वल्कलबन्धैः, 'सुत्तबंधेहि य' सूत्रबन्धैः, 'वालबंधेहि य' वाल बन्धैः=केशनिर्मितबन्धनैश्च शीर्यद्वत्तस्य भृत्याः 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्यान् 'जाव' यावत् 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान्=एतन्नाम कान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविधा मत्स्या भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमपदे 'से किं त मच्छा ? मच्छा अणेग-विहा पण्णत्ता, त जहा-सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुगमच्छा विज्झडियमच्छा हलि-मच्छा मगरमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागरावडा वडगरा गब्भया उस-गारा तिमितिमिंगिला णक्का तदुलमच्छा कणिकामच्छा सालिसत्थिया मच्छा लभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा जोयावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं मच्छा' तान् सर्वानित्यर्थः, 'गिण्हति' गृह्णन्ति। 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा तैर्मत्स्यैः 'एगट्ठियाओ' एकार्थिकाः=नौकाः 'भेरंति' भरन्ति=पूरयन्ति। 'भरित्ता' भृत्वा 'कूलं' यमुना

सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हति' वहाँ पर वे मछलियों को पकडने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, थूहर का दूध भरकर पानी में डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभी२ पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभी२ उसका पानी बाहिर निकाल देते, कभी२ नौका पर चढेर ही पानी में इधर उधर डोला करते। तथा प्रपम्बुलों द्वारा, जभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं द्वारा धिसराओ द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लरियों द्वारा, झिल्लिरियों द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, बालबन्धों द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियोंको पकडते थे।

य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हति' त्यां आगळ तेओ माछ-लीओने पकडवा माटे वस्त्रोमां तेनुं पाणी भरीने गाळता तेमां आम तेम चक्कर मारता थोरनुं दूध भरीने पाणीमां नाखता जेनाथी पाणी खराब थई जाय, वृक्षोनी डाळीओ कापीने पाणीमां नाखता, मोरी वडे करी क्यारेक तेनुं पाणी बहार काढी नाखता क्यारेक वहाणु उपर चढीने पाणीमां आजु-बाजु डोल्या करता हता तथा अनेक प्रकारनी जाळो जेना नामो-जेवी के, प्रपम्बुलो, जभाओ, तिसराओ, मिसराओ, धिसराओ, विसराओ, हिल्लिरीओ, झिल्लरिओ, आ दरेक जातनी जाल वडे तथा जाळो द्वारा, गलकटको, कूटपाशो, वल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, बालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्षण माछलीओने पताका-तिपताका नामनी माछलीओने पकडतो हतो, 'गिण्हित्ता' पकडी करीने 'एगट्ठियाओ

तट 'गाहिंति' गाहन्ते=आनयन्ति। 'कूल गाहित्ता' ग्राहित्वा=आनीय 'मच्छखलए' मत्स्यखलान्=मत्स्यानां-खलान्-राशीन् 'करेंति' कुर्वन्ति, करित्ता' कृत्वा 'आयवंसि' आतपे 'दलयंति' ददति। 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य शौर्यदत्तस्य 'बहवे पुरिसा दिन्नभयिभत्तवेयणा' बहव॰ पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतना॰ 'आयवतत्तेहिं आतपतप्तैः=आतपशुष्कैः 'मच्छेहिं' मत्स्यै॰ कीदृशैस्तै॰ १ 'तलिएहि य' तलितैः, 'भज्जिएहि य' भर्जितै॰ 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः शूलपक्वैश्च 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'वित्तिं' वृत्तिम्=जीविका 'कप्पेमाणा, कल्पमाना॰=कुर्वन्तो 'विहरंति' विहरन्ति। 'अप्पणावि य णं' आत्मना=स्वयमपि च खलु 'से सोरियदत्ते' स शौर्यदत्तः 'बहुहिं' बहुभि॰ 'सण्हमच्छेहि य' श्लक्ष्णमत्स्यै॰ 'जाव

'गिण्हित्ता' पकड कर 'एगट्ठियाओ भरेंति' उन्हें वे सब नौका मे डालते जाते। जब नौका भर जाती, तब वे 'भरित्ता कूल गाहिंति' उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते। 'कूल गाहित्ता मच्छखलए करेंति' तीर पर ला कर वे सब उन मछलियों का एक ढेर करते 'करित्ता आयवंसि दलयंति' ढेर करने के बाद वे उन्हें धूप में फैला कर सुखा देते। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' कुछ पुरुष उसके पास इस बात की भी नौकरी आदि पाते थे जो उन सुकाई गई मछलियों को 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' धूपमे सुका हुवा मच्छोको तैल से तलते थे, भुजते थे और शूलो द्वारा पकाते थे, फिर बाद मे उन्हे 'रायमग्गंसि' राजमार्ग मे रख कर बेंचते थे, और इस प्रकार 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' अपनी जीविका चलाते थे। 'अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्ह-

भरेंति' તેને પોતાના વહાણમા નાખતા જતા હતા. જ્યારે તેઓનુ વહાણ ભરાઇ જતુ ત્યારે તે 'भरित्ता कूल गाहिंति' ભરેલા વહાણને નદીના કાંઠે લઇ જતા હતા, 'कूल गाहित्ता मच्छखलए करेंति' કાંઠે લાવીને તે વહાણમાથી માછલીઓ બહાર કાઢીને ઢગલા કરતા હતા 'करित्ता आयवंसि दलयंति' ઢગલા કરીને પછી તેને તડકામા પહોળી કરીને સૂકવતો હતો, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ કામકાજ માટે પણ નોકરી કરતા હતા કે જે સુકાઇ ગયેલી માછલીઓને 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' સુકાવેલા માછલાને તેલમા તળતા હતા, ભુજતા હતા, અને શૂલી પર ચઢાવીને પકાવતા હતા પછી તેને 'रायमग्गंसि' રાજમાર્ગમા રાખીને વેચતા હતા, અને એ પ્રમાણે 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા 'अप्पणावि य णं से सोरियदत्ते बहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य

'वक्कबंधेहि य' वल्कलबन्धैः, 'सुत्तबंधेहि य' सूत्रबन्धैः, 'वालबंधेहि य' वालबन्धैः=केशनिर्मितबन्धनैश्च शीर्यद्दत्तस्य भृत्याः 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्यान् 'जाव' यावत् 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान्=एतन्नामकान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविधा मत्स्या भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमपदे 'से किं तं मच्छा ? मच्छा अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा-सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुगमच्छा विज्झडियमच्छा हलिमच्छा मगरमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागरा वडगरा गब्भया उसगारा तिमितिमिंगिला णक्का तंदुलमच्छा कणिक्कामच्छा सालिसत्थिया मच्छा लभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं मच्छा' तान् सर्वानित्यर्थ , 'गिण्हंति' गृह्णन्ति। 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा तैर्मत्स्यैः 'एगट्ठियाओ' एकार्थिकाः=नौकाः 'भरेंति' भरन्ति=पूरयन्ति। 'भरित्ता' भृत्वा 'कूलं' यमुना

सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति' वहां पर वे मछलियो को पकडने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, थूहर का दूध भरकर पानी में डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभी२ पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभी२ उसका पानी बाहिर निकाल देते, कभी२ नौका पर चढ़े२ ही पानी में इधर उधर डोला करते। तथा प्रपम्पुलों द्वारा, जंभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं द्वारा धिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा, झिल्लिरियों द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, वालबन्धों द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियोंको पकडते थे।

य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति ' त्यां आगळ तेओ माछलीओने पकडवा माटे वस्त्रोमा तेनु पाणी भरीने गाळता तेमा आम तेम चक्कर मारता थोरनुं दूध भरीने पाणीमा नाखता जेनाथी पाणी खराब थई जाय, वृक्षोनी डाळीओ कापीने पाणीमा नाखता, मोरी वडे करी कयारेक तेनु पाणी बहार काढी नाखता कयारेक वहाणु उपर चढीने पाणीमा आजु-बाजु डोल्या करता हता तथा अनेक प्रकारनी जाळो जेना नामो-जेवी के, प्रपम्पुलो, जंभाओ, तिसराओ, भिसराओ, घिसराओ, विसराओ, हिल्लिरीओ, झिल्लरिओ, आ दरेक जातनी जाल वडे तथा जाळो द्वारा, गलकटको, कूटपाशो, वल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, वालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण माछलीओने पताकातिपताका नामनी माछलीओने पकडतो हतो, ' गिण्हित्ता ' पकडी करीने ' एगट्ठियाओ

तट 'गाहिंति' गाहन्ते=आनयन्ति। 'कूल गाहित्ता' ग्राहित्वा=आनीय 'मच्छखलए' मत्स्यखलान्=मत्स्याना-खलान्-राशीन् 'करेंति' कुर्वन्ति, करित्ता' कृत्वा 'आयवंसि' आतपे 'दलयति' ददति। 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य शौर्यदत्तस्य 'बहवे पुरिसा दिन्नभयिभत्तवेयणा' बहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतना 'आयवतत्तेहिं आतपतत्तैः=आतपशुष्कै. 'मच्छेहिं' मत्स्यै. कीदृशैस्तैः ? 'तलिएहि य' तलितैः, 'भज्जिएहि य' भर्जितै 'सोल्लिएहि य' शोल्यैः शूलपक्वैश्च 'रायमग्गंसि' राजमार्गे 'वित्तिं' वृत्तिम्=जीविका 'कप्पेमाणा, कल्पमानाः=कुर्वन्तो 'विहरति' विहरन्ति। 'अप्पणावि य ण' आत्मना=स्वयमपि च खलु 'से सोरियदत्ते' स शौर्यदत्त. 'बहुहिं' बहुभि' 'सण्हमच्छेहि य' श्लक्ष्णमत्स्यै. 'जाव

'गिण्हित्ता' पकड कर 'एगट्ठियाओ भरेंति' उन्हें वे सब नौका में डालते जाते। जब नौका भर जाती, तब वे 'भरित्ता कूल गाहिंति' उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते। 'कूल गाहित्ता मच्छखलए करेंति' तीर पर ला कर वे सब उन मछलियो का एक ढेर करते 'करित्ता आयवंसि दल्यति' ढेर करने के बाद वे उन्हें धूप में फैला कर सुखा देते। 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' कुछ पुरुष उसके पास इस बात की भी नौकरी आदि पाते थे जो उन सुकाई गई मछलियों को 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' धूपमे सुका हुवा मच्छोको तैल से तलते थे, भुजते थे और शूलो द्वारा पकाते थे, फिर बाद में उन्हे 'रायमग्गंसि' राजमार्ग में रख कर वेंचते थे, और इस प्रकार 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरति' अपनी जीविका चलाते थे। 'अप्पणावि य ण से सोरियदत्ते बहुहिं सण्ह-

भरेंति' તેને પોતાના વહાણમા નાખતા જતા હતા જ્યારે તેઓનુ વહાણ ભરાઇ જતુ ત્યારે તે 'भरित्ता कूल गाहिंति' ભરેલા વહાણને નદીના કાઠે લઇ જતા હતા, 'कूल गाहित्ता मच्छखलए करेंति' કાઠે લાવીને તે વહાણમાથી માછલીઓ બહાર કાઢીને ઢગલા કરતા હતા 'करित्ता आयवंसि दलयति' ઢગલા કરીને પછી તેને તડકામા પહોળી કરીને સૂકવતા હતો, 'अण्णे य से बहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त-वेयणा' કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ કામકાજ માટે પણ નોકરી કરતા હતા કે જે સુકાઇ ગએલી માછલીઓને 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य' સુકાવેલા માછલાને તેલમા તળતા હતા, ભુજતા હતા, અને શૂલી પર ચઢાવીને પકાવતા હતા પછી તેને 'रायमग्गंसि' રાજમાર્ગમા રાખીને વેચતા હતા, અને એ પ્રમાણે 'वित्तिं कप्पेमाणा विहरति' પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા 'अप्पणावि य ण से सोरियदत्ते बहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य

'वक्कबंधेहि य' वल्कलबन्धैः, 'सुत्तबंधेहि य' सूत्रबन्धैः 'वालबंधेहि य' वालबन्धैः=केशनिर्मितबन्धनैश्च शौर्यदत्तस्य भृत्या. 'बहवे' बहून् 'सण्हमच्छे य' श्लक्ष्णमत्स्यान् 'जाव' यावत् 'पडागाइपडागे य' पताकातिपताकान्=पताकाभिधान मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविधा मत्स्या भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमपदे 'से किं तं मच्छा ? मच्छा अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा-सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुगमच्छा विज्झडियमच्छा हलिमच्छा मगरमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागरावडा वडगरा गब्भया उसगारा तिमितिमिंगिला णक्का तंदुलमच्छा कणिकामच्छा सालिसत्थिया मच्छा लंभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा जेयावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं मच्छा' तान् सर्वानित्यर्थः, 'गिण्हंति' गृह्णन्ति। 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा तैर्मत्स्यैः 'एगट्ठियाओ' एकार्थिकाः=नौकाः 'भेरंति' भरन्ति=पूरयन्ति। 'भरित्ता' भृत्वा 'कूलं' यमुना

सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति' वहां पर वे मछलियों को पकडने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, थूहर का दूध भरकर पानी में डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभी२ पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभी२ उसका पानी बाहिर निकाल देते, कभी२ नौका पर चढ२ ही पानी में इधर उधर डोला करते। तथा प्रपम्बुलों द्वारा, जम्भाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा, झिल्लिरियों द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, वालबन्धों द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियों को पकडते थे।

य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य वक्कबंधेहि य सुत्तबंधेहि य वालबंधेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हंति ' त्या आगळ तेओ माछलीओने पकडवा माटे वस्त्रोमा तेनु पाणी भरीने गाळता तेमा आम तेम चक्कर मारता थोरनुं दूध भरीने पाणीमा नाखता जेनाथी पाणी खराब थई जाय, वृक्षोनी डाळीओ कापीने पाणीमा नाखता, मोरी वडे करी क्यारेक तेनु पाणी बहार काढी नाखता क्यारेक वहाणु उपर चढीने पाणीमा आजु-बाजु डोल्या करता हता तथा अनेक प्रकारनी जाळो जेना नामो-जेवी के, प्रपम्बुलो, जभाओ, तिसराओ, मिसराओ, घिसराओ, विसराओ, हिल्लिरीओ, झिल्लरिओ, आ दरेक जातनी जाल वडे तथा जाळो द्वारा, गलकटको, कूटपाशो, वल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, बालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण माछलीओने पताकातिपताका नामनी माछलीओने पकडतो हतो, ' गिण्हित्ता ' पकडी करीने ' एगट्ठियाओ

कभीर वृक्षों की शाखाओं से पानी का विलोडन करते, कभीर मोरियों द्वारा नदी का पानी बाहिर निकालते, कभीर नौका पर चढेर ही पानी मे इधर उधर डोला करते। तथा प्रपंचुलों द्वारा जभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, भिसराओं द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा झिल्लिरियों द्वारा अर्थात् इन पूर्वोक्त प्रकार की नानाविध जालविशेषों द्वारा, तथा सामान्य जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबधों द्वारा, वालबधों द्वारा अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को यावत् पताकातिपताका अर्थात् प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद मे कहे हुए समस्त मछलियों को पकडते थे और उन सब को नौका में भरते थे। जब नौका भर जाति, तब वे उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते। तीर पर लाकर उस नौका से मछलियो को निकाल कर तीर पर ढेर करते और उन्हें फैला कर धूप मे सूखा देते थे। कुछ पुरुष उसके पास इस बात की नौकरी करते थे कि उन सुखाई हुई मछलियों को तैल से तलते थे, भुजते थे, शूलों पर रख कर पकाते थे। तयार कर फिर उनको राजमार्ग मे रख कर बेंचते थे, उन्हें बेंचर कर अपनी आजीविका चलाते थे। वह शौर्यदत्त स्वय भी उन तमाम श्लक्ष्ण मछलियों से लेकर पताकातिपताक मछलियों तक के जलचर जीवों के

આલોડન (હલાવતા) કરતા, કયારેક મોરીયો દ્વારા નદીનું પાણી બહાર કાઢી નાખતા, કયારેક વહાણ પર ચઢીને પાણીને ચારેય બાજુ ડોળ્યા કરતા, તથા પ્રપંચુલોદ્વારા, જભાઓદ્વારા, તિસરાઓદ્વારા, ભિસરાઓદ્વારા, ઘિસરાઓદ્વારા, વિસરાઓદ્વારા, હિલ્લિરીયો દ્વારા, ઝિલ્લિરિયો દ્વારા, અર્થાત્ આ નામની અનેક પ્રકારની જાળોદ્વારા તથા સામાન્ય જાળોદ્વારા, ગલકટકોદ્વારા, કૂટપાશોદ્વારા વલ્કલબધોદ્વારા, સૂત્રબધો દ્વારા, બાલબધો દ્વારા, અનેક શ્લક્ષ્ણ માછલીઓ તથા પતાકાતિપતાકા અર્થાત્-પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમપદમા કહેલ સમસ્ત માછલીઓને પકડતો હતો, અને તેઓ તમામને વહાણમા ભરતા હતા અને જ્યારે વહાણ ભરાઇ જતુ ત્યારે તે ભરેલા વહાણને નદી કાંઠે લઇ જઇને તે વહાણમાથી માછલીઓનો ઢગલો કાંઠા પર કરતા હતા અને તે ઢગલાને પહોળો કરાવીને સૂકાવતા હતા, કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ જાતની નોકરી પણ કરતા હતા કે તે સૂકાવેલી માછલીઓને તેલમા તળતા હતા, ભુંજતા, શૂલો પર નાખીને પકવતા હતા, પછી તે તૈયાર કરીને તેને રાજમાર્ગ પર રાખીને વેચતા હતા, તેને વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા તે શૌર્યદત્ત પોતે તે તમામ શ્લક્ષ્ણ માછલીઓથી લઇને પતાકાતિપતાકા માછલીઓ સુધીના જલચર, જીવોના,માસની સાથે

पडागाइपडागेहि य' यावत् पताकातिपताकै'=मत्स्यविशेषैः, कीदृशैः ? 'तलिएहि य' तलितैः 'भज्जिएहि य' भर्जितैः 'सोल्लिएहि य' शौल्यैश्च-शूलादौ समारोप्याङ्गाराग्निना पक्वैः सह 'सुरं च५' सुरां च५ 'आसाएमाणे ४' आस्वादयन् ४ 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५ ॥

मच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तलिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं५ आसाएमाणे४ विहरइ' वह शौर्यदत्त भी उन तमाम श्लक्ष्ण मछलियों से लेकर पताकातिपताका मछलिया तक के समस्त जलचर जीवों के मास के साथ जो तला हुआ, भुजा हुआ एवं शूल पर पका हुआ होता था, अनेक प्रकार की मदिरा का उपभोग करता रहता था और दूसरों को भी खिलाता पिलाता रहता था ।

भावार्थ—जब शौर्यदत्त अपने पिता के पद पर आसीन हो गया, तब उसने भी अपना परम्परागत व्यापार प्रारभ कर दिया। इसके लिये उसने अपने घर पर अनेक नौकर वेतन और भोजन पर नियुक्त कर लिये । ये नौकर चाकर प्रतिदिन जमुना नदी पर जाते और नौका द्वारा उसमे अवगाहन करते । वहा जितनी भी मछलिया होती उन्हें जैसे भी बनता पकडते, वहा पर वे मछलियो को पकडने के लिये वस्त्रों से उस का पानी भर कर छानते, यमुना मे वे इधर उधर चक्कर काटते, थूहर का दूध भर कर पानी मे डालते जिससे पानी खराब हो जाता और मछलिया मर कर पानी के ऊपर आ जाती,

भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुरं५ आसाएमाणे ४ विहरइ ' ते शौर्यदत्त पण ते तमाम श्लक्ष्ण माछलीओथी लइने पताकातिपताका माछलीओ सुधीना तमाम जलचर जीवोना मासनी साथे जे तळेलु, भुजेलु अने पकावेलु हतु ते, अनेक प्रकारनी मदिराओनी साथे उपभोग करतो हतो, अने बीजाने पण खावामा आपतो हतो

ભાવાર્થ—જ્યારે શૌર્યદત્ત પોતાના પિતાના પદ ઉપર સ્થાન પામ્યો, ત્યારે તેણે પણ પોતાના પરમ્પરાગત ધન્ધો પ્રારભ કરી દીધો તે માટે તેના પોતાના ઘરપર નોકરો પગાર અને ભોજન મળે તવી રીતે રાખેલા હતા, તે નોકર-ચાકરો હમેશા જમુના-યમુના નદીમા જઇને વહાણદ્વારા તેમા અવગાહન કરતા, ત્યાથી જેટલી માછલીઓ મળતી તેને ગમે તેવી રીતે પણ પકડતા હતા ત્યા માછલીઓને પકડવા માટે વસ્ત્રોથી પાણી ભરીને ગાળતા, અને યમુનામા આમ-તેમ ચારેય બાજુ ચક્કર મારતા થોરનું દૂધ ભરીને પાણીમા નાખતા, જેના વડે પાણી ખરાબ થઈ જતુ અને માછલીઓ મરી જતી અને પાણીમા ઉપર આવતી, કોઇ કોઇ વખતે વૃક્ષોની ડાળીઓથી પાણીનું

कभी२ वृक्षों की शाखाओं से पानी का विलोडन करते, कभी२ मोरियों द्वारा नदी का पानी बाहिर निकालते, कभी२ नौका पर चढ़२ ही पानी मे इधर उधर डोला करते । तथा प्रपवुलों द्वारा जभाओं द्वारा, तिमराओं द्वारा, मिमराओं द्वारा घिसराओ द्वारा, विसराओ द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा झिल्लिरियों द्वारा अर्थात् इन पूर्वोक्त प्रकार की नानाविध जालविशेषो द्वारा, तथा सामान्य जालों द्वारा, गलकटको द्वारा कूटपाशो द्वारा, वल्कलवन्धों द्वारा, सूत्रवधों द्वारा, वालवधो द्वारा अनेक श्लक्ष्ण मछलियो को यावत् पताकातिपताका अर्थात् प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद मे कहे हुए समस्त मछलियों को पकडते थे और उन सब को नौका मे भरते थे । जब नौका भर जाति, तब वे उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते । तीर पर लाकर उस नौका से मछलियो को निकाल कर तीर पर ढेर करते और उन्हें फैला कर धूप मे सूखा देते थे। कुछ पुरुष उसके पास इस बात की नौकरी करते थे कि उन सुखाई हुई मछलियों को तैल से तलते थे, भुजते थे, शूलों पर रख कर पकाते थे । तयार कर फिर उनको राजमार्ग मे रख कर बेंचते थे, उन्हे बेंच२ कर अपनी आजीविका चलाते थे । वह शौर्यदत्त स्वय भी उन तमाम श्लक्ष्ण मछलियों से लेकर पताकातिपताक मछलियो तक के जलचर जीवों के

આલોડન (હલાવતા) ક તા, કયારેક મોરીયો દ્વારા નદીનું પાણી બહાર કાઢી નાખતા, કયારેક વહાણ પર ચઢીને પાણીને ચારેય બાજુ ડોળ્યા કરતા, તથા પ્રપબુલોદ્વારા, જભાઓદ્વારા, તિમરાઓદ્વારા, ભિમરાઓદ્વારા, ઘિસરાઓદ્વારા, વિસરાઓદ્વારા, હિલ્લિરીયો દ્વારા, ઝિલ્લિરિયો દ્વારા અર્થાત્ આ નામની અનેક પ્રકારની જાળોદ્વારા તથા સામાન્ય જાળોદ્વારા, ગળકટકોદ્વારા, કૂટપાશોદ્વારા વટકલબંધોદ્વારા, સૂત્રબંધો દ્વારા, બાલબંધો દ્વારા, અનેક શ્લક્ષ્ણ માછલીઓ તથા પતાકાતિપતાકા અર્થાત્ - પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રથમપદમા કહેલ સમસ્ત માછલીઓને પકડતો હતો, અને તેઓ તમામને વહાણમા ભરતા હતા, અને જ્યારે વહાણ ભરાઇ જતુ ત્યારે તે ભરેલા વહાણને નદી કાંઠે લઇ જઇને તે વહાણમાથી માછલીઓનો ઢગલો કાંઠા પર કરતા હતા અને તે ઢગલાને પહોળો કરાવીને સૂકાવતા હતા, કેટલાક પુરુષો તેની પાસે એ જાતની નોકરી પણ કરતા હતા કે તે સૂકાવેલી માછલીઓને તેલમા તળતા હતા, ભુંજતા, શૂલો પર રાખીને પકવતા હતા, પછી તે તૈયાર કરીને તેને રાજમાર્ગ પર રાખીને વેચતા હતા, તેને વેચીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા તે શૌર્યદત્ત પોતે તે તમામ શ્લક્ષ્ણ મછલીઓથી લઇને પતાકાતિપતાકા માછલીઓ સુધીના જલચર, જીવોના, માસની સાથે

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स अण्णया कयाइ ते मच्छे तलिए भज्जिए सोल्लिए य आहारेमाणस्स मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था । तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह—एवं खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे, जं जो णं इच्छइ, विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए तस्स णं सोरियदत्ते विउलं अत्थसंपयाणं दलयइ । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति ॥ सू० ६ ॥

टीका ।

'तए णं तस्स' इत्यादि । 'तए णं तस्स' ततः खलु तस्य 'सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'ते मच्छे' तान्

मांस के साथ जो तला हुआ भुजा हुआ पका हुआ होता था, अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता रहता था और दूसरों को भी खिलाता पिलाता था ॥ सू० ५ ॥

'तए णं तस्स०' इत्यादि ।

'तए णं तस्स सोरियदत्तस्स' उस शौर्यदत्त 'मच्छंधस्स' मच्छीमार के 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय जब कि वह 'ते मच्छे' उन

જે તળેલા, ભુંજેલા, પકવેલા હતા તે પણ ખાતો અને તેની સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું સેવન કરતો હતો તેમજ બીજાને પણ ખવરાવતો પીવરાવતો હતો (સૂ૦ ૫)

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ.

'तए णं तस्स सोरियदत्तस्स' તે શૌર્યદત્ત 'मच्छंधस्स' મચ્છીમારને 'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમય તે જ્યારે 'ते मच्छे' તે માછલીઓને જે

मत्स्यान् 'तलिए भज्जिए सोल्लिए य' तलितान् भर्जितान् शौल्यान्=शूलपक्वांश्च 'आहारेमाणस्स' आहारयतः=भुञ्जानस्य 'मच्छकंटए' मत्स्यकण्टकः 'गलए' गले=गलबिले 'लग्गे यावि' लग्नश्चापि 'होत्था' अभवत् । 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे' ततः खलु स शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'महयाए वेयणाए' महत्या वेदनया 'अभिभूए समाणे' अभिभूतः=पीडितः सन् 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान्=स्वकर्मकरपुरुषान् 'सद्दावेइ' शब्दयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'गच्छह णं' गच्छत खलु 'तुब्भे देवाणुप्पिया' यूयं हे देवानुप्रियाः ! 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'सिंघाडग जाव पहेसु' शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु 'महया२ सद्देणं' महता२ शब्देन=उच्चस्वरेण 'उग्घोसेमाणा२' उद्घोषयन्तः२ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयह' वदत-'एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं खलु हे देवानुप्रियाः ! 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्य 'मच्छकंटए' मत्स्य

मछलियों को कि जो 'तलिए भज्जिए सोल्लिएय' तली हुई भुजी हुई एवं शूलो पर रख कर पकाई हुई थीं 'आहारेमाणस्स' खा रहा था 'मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था' तब गले में मछलियों का कांटा लग गया। 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे' इससे उस शौर्यदत्त मच्छीमार ने बहुत ही प्रबल वेदना से आक्रान्त होकर 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने नौकर-चाकरों को बुलाया। 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु' हे देवानुप्रिय ! आप लोग शौर्यपुर नगर में जाओ, और शृङ्गाटक आदि मार्गों में 'महया२ सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह' बडे२ जोर के शब्दों से यह घोषणा करो कि 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे'

'तलिए भज्जिए सोल्लिए' તળેલી, ભુંજેલી અને ત્રાક પર રાખીને પકાવેલી હતી તે 'आहारेमाणस्स' ખાતો હતો, તેવામાં 'मच्छकंटए गलए लग्गे यावि होत्था' તેના ગળામાં માછલીનો કાંટો લાગ્યો. 'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे' તેથી તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર ઘણીજ દારૂણ વેદનાથી આક્રાન્ત બનીને 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના નોકર ચાકરને પોતાના પાસે બોલાવ્યો, 'सद्दावित्ता एवं वयासी' બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु' હે દેવાનુપ્રિય ! તમે લોકો શૌર્યપુર નગરમાં જાઓ અને શૃંગાટક આદિ માર્ગોમાં 'महया२सद्देणं उग्घोसेमाणा२ एवं वयह' મોટા મોટા જોરદાર શબ્દોથી એ ઘોષણા કરો કે 'एवं खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकंटए गलए लग्गे' હે દેવાનુપ્રિયો !

कण्टकः 'गलए लग्गे' गले लग्नः=गले विद्धः 'ज' यत् 'जो ण इच्छइ' यः खलु इच्छति 'विज्जो वा' वैद्यो वा 'विज्जपुत्तो वा' वैद्यपुत्रो वा ६ 'सोरियदत्तस्स मच्छियस्स' शौर्यदत्तस्य मात्स्यिकस्य 'मच्छकंटगं' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए' निर्हर्तुं=निष्कासयितुम् इच्छतीति पूर्वेण सम्बन्धः, 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोरियदत्ते' शौर्यदत्तः विपुलम् 'अत्थसपयाणं' अर्थसम्प्रदानं=धनदानं 'दलयइ' ददाति। 'तए णं ते' ततः खलु ते कोडुम्बियपुरिसा' कौटुम्बिकपुरुषाः 'जाव उग्घोसेंति' यावत् शृङ्गाटकादिषु उद्घोषयन्ति=घोषणां कुर्वन्ति ॥सू० ६॥

॥ मूलम् ॥

तए णं ते बहवे विज्जा य इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति, णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहि य परिणममाणा वमणेहि य छड्डणेहि य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छंति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ

हे देवानुप्रियों ! सुनो। शौर्यदत्त के गले मे मछली का काटा लग गया 'ज जो ण इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए' जो वैद्य अथवा वैद्य का पुत्र आदि उस शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से काटे को बाहर निकाल देगा 'तस्स णं सोरियदत्ते विपुलं अत्थसंपयाणं दलयइ' उसके लिये शौर्यदत्त अधिक से अधिक द्रव्य प्रदान करेगा। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति' इस प्रकार शौर्यदत्त का आदेश पाकर वे लोग शौर्यपुर नगर मे गये और वहा शृगाटक आदि मार्गों मे जाकर पूर्वोक्त घोषणा कह सुनाई ॥सू० ६॥

સાભળો ! શૌર્યદત્તના ગળામા માછલાનો કાંટો લાગ્યો છે ' ज जो ण इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए ' તો જે વૈદ્ય અથવા વૈદ્યના પુત્ર આદિ હોય તે એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાથી કાંટાને બહાર કાઢશે ' तस्स णं सोरियदत्ते विउलं अत्थसंपयाणं दलयइ ' તો તેને શૌર્યદત્ત વધારેમા વધારે દ્રવ્ય આપશે ' तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति ' આ પ્રમાણે શૌર્યદત્તની આજ્ઞા મેળવીને તે લોકો શૌર્યપુર નગરમા ગયા અને ત્યા શૃંગાટક આદિ માર્ગોમા જઈને પૂર્વોક્ત ઘોષણા કહી સભળાવી. (સૂ० ૬)

णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, णो चेव णं संचाएति णीहरित्तए वा। तए णं ते बहवे विज्जा य जाहे णो संचाएति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा२ ताहे संता३ जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

'तए णं ते' इत्यादि। 'तए णं ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा य' बहवो वैद्याश्च३ 'इमं एयारूवं' एतामेतद्रूपां पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्घोसणं' उद्घोषणां 'उग्घोसिज्जंतं' उद्घोष्यमाणां 'णिसामेंति' निशामयन्ति=शृण्वन्ति, 'णिसामित्ता' निशम्य=श्रुत्वा 'जेणेव' यत्रैव=यत्र स्थाने 'सोरियदत्तस्स गिहे' शौर्यदत्तस्य गृहं 'जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे' यत्रैव शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'तेणेव उवागच्छंति तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'बहुहिं' बहुभिः= बहुप्रकाराभिः 'उप्पत्तियाहि य४' औत्पातिकीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च–एताभिश्चतसृभिः 'बुद्धीहिं य' बुद्धिभिश्च 'परिणममाणा' परिणमन्तः=नैपुण्यं प्राप्नुवन्तः सन्तो वैद्यादयः 'वमणेहि य' वमनैः=स्वय

'तए णं ते' इत्यादि।

'तए णं' इसके अनन्तर 'ते बहवे विज्जा य' नगरनिवासी समस्त वैद्यो ने 'इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति' इस प्रकार की उनके द्वारा की गई घोषणा को सुना। 'णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति' सुनकर वे जहां शौर्यदत्त का घर एवं वह शौर्यदत्त था वहां पहुँचे। 'उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य४ बुद्धीहिं य परिणममाणा' पहुँचते ही उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी एवं पारिणामिकी बुद्धियों से संपन्न हो उसे 'वमणेहि य छड्डणेहि य

'तए णं ते' इत्यादि.

'तए णं' ते पछी 'ते बहवे विज्जा य, ते नगरमां रहेनारा तमाम वैद्योओ 'इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जंतं णिसामेंति' ओ प्रकारनी करेली घोषणा–जाहेरात सांभळी 'णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छंधे तेणेव उवागच्छंति' सांभळीने ज्यां शौर्यदत्तनुं घर हतुं अर्थात् शौर्यदत्त ज्यां रहेता त्यां गया 'उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहिं य परिणममाणा' त्यां पहोंचीने तुरतज तेमणे वात करी ओटले ते वैद्यो औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी, अने पारिणामिकी बुद्धिओथी संपन्न हता तेओओ 'वमणेहि य

कण्टकः 'गलए लग्गे' गले लग्नः=गले विद्धः 'ज' यत् 'जो ण इच्छइ' यः खलु इच्छति 'विज्जो वा' वैद्यो वा 'विज्जपुत्तो वा' वैद्यपुत्रो वा ६ 'सोरियदत्तस्स मच्छियस्स' शौर्यदत्तस्य मात्स्यिकस्य 'मच्छकंटग' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए' निर्हर्तुं=निष्कासयितुम् इच्छतीति पूर्वेण सम्बन्धः, 'तस्स ण' तस्य खलु 'सोरियदत्ते' शौर्यदत्तः विपुलम् 'अत्थसंपयाणं' अर्थसम्प्रदानं=धनदानं 'दलयइ' ददाति। 'तए णं ते' ततः खलु ते कोडुंबियपुरिसा' कौटुम्बिकपुरुषाः 'जाव उग्घोसेंति' यावत् शृङ्गाटकादिषु उद्घोषयन्ति=घोषणा कुर्वन्ति ॥सू० ६॥

॥ मूलम् ॥

तए णं ते बहवे विज्जा य इमं एयारूवं उग्घोसणं उग्घोसिज्जतं णिसामेंति, णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छधे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता बहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहि य परिणममाणा वमणेहि य छड्डणेहि य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छंति सोरियदत्तस्स मच्छधस्स मच्छकंटगं गलाओ

हे देवानुप्रियों! सुनो। शौर्यदत्त के गले में मछली का कांटा लग गया 'जं जो णं इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए' जो वैद्य अथवा वैद्य का पुत्र आदि उस शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से कांटे को बाहर निकाल देगा 'तस्स णं सोरियदत्ते विपुलं अत्थसंपयाणं दलयइ' उसके लिये शौर्यदत्त अधिक से अधिक द्रव्य प्रदान करेगा। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति' इस प्रकार शौर्यदत्त का आदेश पाकर वे लोग शौर्यपुर नगर में गये और वहां शृंगाटक आदि मार्गों में जाकर पूर्वोक्त घोषणा कर सुनाई ॥सू० ६॥

સાભળો! શૌર્યદત્તના ગળામા માછલાનો કાંટો લાગ્યો છે 'जं जो णं इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए' તો જે વૈદ્ય અથવા વૈદ્યના પુત્ર આદિ હોય તે એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાથી કાંટાને બહાર કાઢશે 'तस्स णं सोरियदत्ते विउलं अत्थसंपयाणं दलयइ' તો તેને શૌર્યદત્ત વધારેમા વધારે દ્રવ્ય આપશે 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव उग्घोसेंति' આ પ્રમાણે શૌર્યદત્તની આજ્ઞા મેળવીને તે લોકો શૌર્યપુર નગરમા ગયા અને ત્યા શૃંગાટક આદિ માર્ગોમા જઈને પૂર્વોકત ઘોષણા કહી સભળાવી (સૂ૦ ૬)

बोध्यम् । तत्र 'सता' श्रान्ताः, 'तता' तान्ताः=खिन्नाः परितता' उपायरहितत्वाद् विशेषेण खिन्नाः सन्तः 'जामेव दिस पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता'=समागताः 'तामेव दिस पडिगया' तामेव दिश प्रतिगताः=स्वस्वस्थान समाप्ताः ॥सू० ७॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे विज्जपडियारणिविण्णे तेणं दुक्खेण अभिभूए सुक्के जाव विहरइ, एवं खलु गोयमा ! सोरियदत्ते मच्छधे पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि। 'तए ण से' तत. खलु सः 'सोरियदत्ते मच्छधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' वैद्यप्रतिचारनिर्विण्ण.=वैद्यकृतोपचारैर्हताश. 'तेण दुक्खेण' तेन दुःखेन 'अभिभूए' अभिभूतः=पीडित. सन् 'सुक्के' शुष्क =शोणिताभावेन शुष्कशरीरः 'जाव' यावत्–अत्रैव योजना– 'भुक्खे' बुभुक्षित.=अन्नादिरुचेरभावात्, 'लुक्खे' रूक्षः=शरीरकान्तिवर्जित' 'निम्मसे' निर्मांस.=मासोपचयरहित. 'अट्ठिचम्मावणद्धे' अस्थिचर्मावनद्धः=अस्थिसलग्नचर्मा–एतादृशो भूत्वा 'विहरइ' विहरति ।

गया' अत.वे सवक सब वैद्य जब इस शौर्यदत्त के गले से मछली के लगे हुए काटे को निकालने एव गलाने मे समर्थ नही हुए तब श्रान्त तान्त एव परितान्त होकर–उपाय–रहित होकर जहा से आये थे वहा पर वापिस चले गये ॥ सू० ७ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे' इसके बाद वह शौर्यदत्त मच्छीमार 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' जब वैद्यों द्वारा भी हताश हो गया, तब 'तेण दुक्खेण' उस दु ख से 'अभिभूए सुक्के जाव विहरड' अत्यत पीडित

पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया ' ते કારણથી એ તમામ વૈદ્ય જ્યારે તે શૌર્યદત્તના ગળામા લાગેલા માછલીના કાટાને બહાર કાઢી શકયા નહીં ત્યારે થાકીને મનમા કલેશ પામીને ઉપાય રહિત બનીને જ્યાથી આવ્યા હતા ત્યા પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ૦ ૭)

'तए ण से ' ઇત્યાદિ

' तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे ' તે પછી એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર ' विज्जपडियारणिव्विण्णे ' જ્યારે વૈદ્યોથી લાભ ન થયો ત્યારે હતાશ થઇ ગયો ત્યારે ' तेण दुक्खेण ' તે દુ:ખથી ' अभिभूए सुक्के जाव विहरइ ' બહુજ પીડા પામીન કૃશ-

सम्भूतैः 'छड्डणेहि य' छर्दनैः=प्रयोगकृतैर्वान्तिविशेषैः, 'ओवीलणेहि य' अव-पीडनैः=कण्ठताल्वाद्यवपीडनैः, 'कवलग्गाहेहि य' कवलग्राहैः=स्थूलकवलनिर्गालनैः 'सल्लुद्धरणेहि य' शल्योद्धरणैः=शल्योद्धरणयन्त्रप्रयोगैः 'विसल्लीकरणेहि य' विशल्यीकरणैः=विशल्यीकारकौषधादिप्रयोगैश्च 'सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स' शौर्य-दत्तस्य मत्स्यबन्धस्य 'मच्छकंटग' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए वा' निर्हर्तुं=शस्त्रादिना निष्कासयितुं 'विसोहित्तए वा इच्छति' विशोधयितुम्= औषधादिप्रयोगद्वारा पूयादिनिस्सारणेन शोधयितुं वा इच्छन्ति, किन्तु 'णो चेव णं' नैव खलु 'संचाएंति' शक्नुवन्ति 'णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' निर्हर्तुं वा विशोधयितुं वा। 'तए णं ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा य' बहवो वैद्याश्च 'जाहे' यदा 'णो संचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्य 'मच्छकंटगं' मत्स्यकण्टकं 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्तए वा२' निर्हर्तुं वा विशोध-यितुं वा, 'ताहे' तदा 'संता३' अत्र 'संता, तंता, परितंता' इति पदत्रय

ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' वमन द्वारा, छर्दन द्वारा, कंठ एवं तालु आदि अवयवों को दबाने द्वारा, स्थूल ग्रासों को खिलाने द्वारा, शल्योद्धरणयंत्र के प्रयोगों द्वारा, विशल्यीकारक औषधादि के प्रयोगों द्वारा, उस शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से मछली के कांटे को निकालने का अथवा उसे वहीं पर पका कर गलाने का प्रयत्न किया। परन्तु 'णो चेव णं संचाएंति णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' वे अपने काम में कृतकार्य नहीं हुए। 'तए णं ते बहवे विज्जा य० जाहे णो संचाएंति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरि त्तए वा विसोहित्तए वा ताहे संता३ जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडि

छड्डणेहि य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छति सोरियदत्तस्स मच्छंधस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसो-हित्तए वा' વમનદ્વારા, છર્દનદ્વારા, કંઠ–તાલુ આદિ અવયવોને દબાવવા દ્વારા સ્થૂલ ગ્રાસો ખવરાવવાના ઉપાય દ્વારા, શલ્યોદ્ધરણ યંત્રના પ્રયોગ દ્વારા, વિશલ્યીકારક ઔષધાદિ પ્રયોગો દ્વાર, તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાથી માછલીઓના કાંટાને બહાર કાઢવા માટે અથવા ત્યાં આગળ પાકીને કાંટા ગળી જાય તે માટે પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ 'णो चेव णं ते संचाएंति णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा' તે વૈદ્યો પોતાના કામમાં સફળ થયા નહિ 'तए णं ते बहवे विज्जा य० जाहे णो संचाएंति सोरियदत्तस्स मच्छकंटगं गलाओ णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा ताहे संता३ जामेव दिसं

बोध्यम् । तत्र 'सता' श्रान्ताः, 'तता' तान्ताः=खिन्नाः परितता' उपायरहितत्वाद् विशेषेण खिन्नाः सन्तः 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता =समागताः 'तामेव दिसं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगताः=स्वस्वस्थानं समाप्ताः ॥सू० ७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे विज्जपडियारणिव्विण्णे तेणं दुक्खेणं अभिभूए सुक्के जाव विहरइ, एवं खलु गोयमा ! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से' ततः खलु सः 'सोरियदत्ते मच्छंधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' वैद्यप्रतिचारनिर्विण्णः= वैद्यकृतोपचारैर्हताशः 'तेणं दुक्खेणं' तेन दुःखेन 'अभिभूए' अभिभूतः=पीडितः सन् 'सुक्के' शुष्कः =शोणिताभावेन शुष्कशरीरः 'जाव' यावत्-अत्रैव योजना- 'भुक्खे' बुभुक्षितः =अन्नादिरुचेरभावात्, 'लुक्खे' रूक्षः=शरीरकान्तिवर्जितः 'निम्मंसे' निर्मांसः =मांसोपचयरहितः 'अट्ठिचम्मावणद्धे' अस्थिचर्मावनद्धः=अस्थिसलग्नचर्मा-एतादृशो भूत्वा 'विहरइ' विहरति ।

गया' अतःवे सबके सब वैद्य जब इस शौर्यदत्त के गले से मछली के लगे हुए कांटे को निकालने एवं गलाने में समर्थ नहीं हुए तब श्रान्त तान्त एवं परितान्त होकर-उपाय-रहित होकर जहां से आये थे वहां पर वापिस चले गये ॥ सू० ७ ॥

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे' इसके बाद वह शौर्यदत्त मच्छीमार 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' जब वैद्यों द्वारा भी हताश हो गया, तब 'तेणं दुक्खेणं' उस दुःख से 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' अत्यंत पीडित

પાઉબ્भૂया तामेव दिसं पडिगया ' તે કારણથી એ તમામ વૈદ્ય જ્યારે તે શૌર્યદત્તના ગળામા લાગેલા માછલીના કાંટાને બહાર કાઢી શકયા નહીં ત્યારે થાકીને મનમાં કલેશ પામીને ઉપાય રહિત બનીને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ૦ ૭)

' तए णं से ' ઇત્યાદિ

' तए णं से सोरियदत्ते मच्छंधे ' તે પછી એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર ' विज्जपडियारणिव्विण्णे ' જ્યારે વૈદ્યોથી લાભ ન થયો ત્યારે હતાશ થઇ ગયો ત્યારે ' तेणं दुक्खेणं ' તે દુઃખથી ' अभिभूए सुक्के जाव विहरइ ' બહુજ પીડા પામીને કૃશ-

एवं शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य चरित्रं वर्णयित्वा भगवानाह-'एवं खलु गोयमा' इत्यादि। एवं खलु हे गौतम! 'सोरियदत्ते मच्छंधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां=पूर्वभवोपार्जितानां 'जाव विहरइ' यावत्=दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां कर्मणां पापकं फलवृत्ति-विशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

सोरियदत्ते णं भंते! मच्छंधे इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ! गोयमा? सत्तरिवासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु। से णं तओ हत्थिणा-उरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ। से णं तओ मच्छिएहिं

होकर कृशशरीर हो गया। यहाँ यावत् शब्द से 'सुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' अन्न खाने को रुचि चली जाने से यह बुभुक्षित रहने लगा, शारीरिक कांति से रहित होने से यह बिलकुल रूक्ष बन गया। मांस की वृद्धि से रहित होने के कारण निर्मांस और चमडी हड्डियों में अटका रहने के कारण यह अस्थिचर्मावनद्ध हो गया। इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न बना हुआ यह आज अपने जीवन के दिनों को निकाल रहा है। इस प्रकार शौर्यदत्त मच्छीमार के चरित्र को वर्णन करके भगवान ने कहा 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' इस प्रकार हे गौतम! यह शौर्यदत्त मच्छीमार पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त, अशुभ पाप कर्मों के पापमय फल को भोग रहा है ॥ सू० ८ ॥

શરીર (દુબળો) થઇ ગયો, અહીં યાવત્ શબ્દથી 'सुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' અનાજ ખાવાની રૂચી બંધ થવાથી તે ભૂખ્યો રહેવા લાગ્યો અને શરીરની કાંતિ નાશ પામવાથી તે એકદમ રૂક્ષ-બની ગયો. માંસની વૃદ્ધિ રહિત થવાથી હાડકાંમાં ચામડી ચોટી રહેવા લાગી તે કારણથી અસ્થિચર્માવનદ્ધ (માત્ર હાડકાં અને ચામડીવાળો) થઇ ગયો. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિસંપન્ન થયેલો તે હવે પોતાના જીવનના દિવસો કાઢે છે. આ પ્રમાણે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ચરિત્રનું વર્ણન કરીને ભગવાને કહ્યું 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિકાન્ત, અશુભ પાપકર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૮)

जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलसि० वोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५। णिक्खेवो ॥ सू० ९ ॥

॥ अट्ठम अज्झयण समत्तं ॥८॥

टीका

गौतमस्वामी भगवन्त पृच्छति-'सोरियदत्ते ण' इत्यादि। 'सोरियदत्ते ण' शौर्यदत्त. खलु 'भंते' हे भदन्त! 'मच्छंधे' मत्स्यबन्धः 'इओ कालमासे काल किच्चा' इत=अस्माद् भवात् कालमासे काल कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति? कहिं उववज्जिहिइ कुत्रोत्पत्स्यते? भगवानाह-'गोयमा' हे गोतम! 'सत्तरिवासाइ' सप्ततिवर्षाणि 'परमाउ' परमायु. 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा' 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु नैरयिकतया उत्पत्स्यते। 'ससारो' ससार.=भवान्तरे परिभ्रमण 'तहेव' तथैव= मृगापुत्रवदेव 'जाव पुढवीसु' यावत् पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्व उत्पत्स्यते। 'से ण तओ' स खलु तत 'हत्थिणाउरे णयरे' हस्तिनापुरे नगरे 'मच्छत्ताए'

'सोरियदत्तेण' इत्यादि।

गौतमस्वामी ने भगवान से पूछा कि-हे भदन्त! 'सोरियदत्ते ण भंते मच्छंधे' यह शौर्यदत्त मच्छीमार 'इओ कालमासे काल किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' इस पर्याय से मृत्यु के अवसर पर मर कर कहाँ जायगा? कहा उत्पन्न होगा? भगवानने कहा-'गोयमा' हे गौतम! 'सत्तरिवासाइ परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा' यह सत्तर (७०) वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर अब काल मास मे मृत्यु के अधीन होता हुआ 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए ससारो तहेव जाव पुढवीसु, से ण तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ' इस रत्नप्रभा पृथिवी मे उत्कृष्ट१

'सोरियदत्ते ण' ઇત્યાદિ

ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યુ કે હે ભદન્ત! 'सोरियदत्ते ण भंते मच्छंधे' તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર 'इओ कालमासे काल किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' આ પર્યાયમા મરણ પામીને ક્યા જશે? ક્યા ઉત્પન્ન થશે? ભગવાને કહ્યુ 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'सत्तरिवासाइ परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा' તે ૭૦ સિત્તેર વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂરી કરીને કાલ સમયે મરણ પામીને, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए ससारो तहेव जाव पुढवीसु से ण तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उवव-

एवं शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य चरित्रं वर्णयित्वा भगवानाह-'एवं खलु गोयमा' इत्यादि। एवं खलु हे गौतम! 'सोरियदत्ते मच्छंधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्ध 'पुरापोराणाणं' पुरापुराणानां=पूर्वभवोपार्जितानां 'जाव विहरइ' यावत्=दुश्चीर्णानां दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभानां कर्मणां पापकं फलवृत्ति-विशेषं प्रत्यनुभवन् विहरति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

सोरियदत्ते णं भंते! मच्छंधे इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ? गोयमा! सत्तरिवासाइं परमाउं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु। से णं तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ। से णं तओ मच्छिएहिं

होकर कृशशरीर हो गया। यहां यावत् शब्द से 'भुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' अन्न खाने की रुचि चली जाने से यह बुभुक्षित रहने लगा, शारीरिक कांति से रहित होने से यह बिलकुल रूक्ष बन गया। मांस की वृद्धि से रहित होने के कारण निर्मांस और चमडी हड्डियों में अटका रहने के कारण यह अस्थिचर्मावनद्ध हो गया। इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न बना हुआ यह आज अपने जीवन के दिनों को निकाल रहा है। इस प्रकार शौर्यदत्त मच्छीमार के चरित्र को वर्णन करके भगवान ने कहा 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' इस प्रकार हे गौतम! यह शौर्यदत्त मच्छीमार पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त, अशुभ पाप कर्मों के पापमय फल को भोग रहा है ॥ सू० ८ ॥

શરીર (દુબળો) થઇ ગયો, અહીં યાવત્ શબ્દથી 'भुक्खे लुक्खे निम्मंसे अट्ठिचम्मावणद्धे' અનાજ ખાવાની રૂચી બંધ થવાથી તે ભૂખ્યો રહેવા લાગ્યો અને શરીરની કાંતિ નાશ પામવાથી તે એકદમ રૂક્ષ-બની ગયો. માંસની વૃદ્ધિ રહિત થવાથી હાડકાંમાં ચામડી ચોંટી રહેવા લાગી તે કારણથી અસ્થિચર્માવનદ્ધ (માત્ર હાડકાં અને ચામડીવાળો) થઇ ગયો. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિસંપન્ન થયેલો તે હવે પોતાના જીવનના દિવસો કાઢે છે. આ પ્રમાણે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ચરિત્રનું વર્ણન કરીને ભગવાને કહ્યું 'एवं खलु गोयमा! सोरियदत्ते मच्छंधे पुरापोराणाणं जाव विहरइ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત, અશુભ પાપકર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૮)

साधुओं के समीप धर्म-श्रवण करते हुए बोधि का लाभ करेगा। फिर यह इस पर्याय से छूट कर सौधर्म स्वर्ग मे देव-और वहा से महाविदेह मे जन्म लेकर सिद्धिगति को प्राप्त होगा। 'णिक्खेवो' इस प्रकार श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस अध्ययन का यह भाव फरमाया है। 'त्तिबेमि' जैसा मैंने भगवान से सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद मे 'शौर्यदत्त' नामक
अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઇ તે સ્થવિર-મુનિઓની પાસેથી ધર્મ સાભળીને બોધિ-બીજનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે, પછી તે જીવ આ પર્યાયથી છુટીને સૌધર્મ સ્વર્ગમા દેવ-અને ત્યાથી મહાવિદેહમા જન્મ લઇને સિદ્ધિ ગતિને પામશે 'णिक्खेवो' આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ અધ્યયનનો ભાવ કહ્યો છે 'त्तिबेमि' ભગવાન પાસેથી જેવુ મે સાભળ્યુ છે તેવુજ મે તમને કહ્યુ છે (સૂ૦ ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'शौर्यदत्त' નામક આઠમુ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૮ ॥

मत्स्यतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से ण' स खलु 'तओ' ततः=तस्माद् भवात् 'मच्छिएहिं' मात्स्यिकैः=मत्स्यघ्नैः 'जीवियाओ ववरोविए समाणे' जीविताद् व्यपरोपितः=मारितः सन् 'तत्थेव' तत्रैव हस्तिनापुरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले उत्पत्स्यते । तत्र 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति । अनगारो भूत्वा ततः 'सोहम्मे' सौधर्मे कल्पे=प्रथमस्वर्गे उत्पत्स्यते । ततो 'महाविदेहे वासे महाविदेहे वर्षे सिज्झिहिइ५' सेत्स्यति५ । 'णिक्खेवो' निक्षेपः । व्याख्या पूर्ववत् ॥सू० ९॥

॥ इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित–कलापालापक–प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–' जैन–शास्त्राचार्य '–पदभूषित–कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलाल–व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक–प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् 'शौर्यदत्त' नामक–अष्टममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ८ ॥

सागर की स्थितिवाले नरक मे नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा। इसका भव से भवान्तररूप ससार मृगापुत्र की तरह जानना चाहिये। अर्थात् यह भी उसी की तरह लाखो बार पृथिवीकाय आदिमे उत्पन्न होगा। जन्ममरण करेगा बाद मे वहा से निकल कर यह हस्तिनापुर नगर में मच्छी की पर्याय में जन्म लेगा। 'से ण तओ मच्छिएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलंसि० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५' वहा पर भी यह मच्छीमारो द्वारा जीवन से वियुक्त कराया जायगा, पश्चात् वही पर किसी श्रेष्ठी के कुल मे पुत्ररूप से उत्पन्न होकर यह स्थविर

ज्जिहिइ ' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીમા ઉત્કૃષ્ટ એક ૧ સાગરની સ્થિતિવાળા નરકમા નારકીની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે, તેના એક ભવમાથી બીજા ભવમા ભવાન્તર રૂપ સસાર મૃગાપુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવો જોઇએ, અર્થાત્ આ શૌર્યદત્ત પણ મૃગાપુત્રના પ્રમાણે લાખોવાર પૃથિવી કાયમા ઉત્પન્ન થશે, તે પછી ત્યાથી નીકળીને હસ્તિનાપુર નગરમા મચ્છીની પર્યાયમા જન્મ લેશે ' से ण तओ मच्छएहिं जीवियाओ ववरोविए समाणे तत्थेव सेट्ठिकुलंसि० बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ५ ' ત્યા આગળ મચ્છીમાર દ્વારા તેનુ જીવન નાશ પામશે, પછી ત્યા આગળ કોઇ શેઠના કુલમા

साधुओं के समीप धर्म-श्रवण करते हुए बोधि का लाभ करेगा। फिर यह इस पर्याय से छूट कर सौधर्म स्वर्ग मे देव-और वहा से महाविदेह मे जन्म लेकर सिद्धिगति को प्राप्त होगा। 'णिक्खेवो' इस प्रकार श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस अध्ययन का यह भाव फरमाया है। 'त्तिबेमि' जैसा मैंने भगवान से सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद मे 'शौर्यदत्त' नामक
अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થઇ તે સ્થવિર-મુનિઓની પાસેથી ધર્મ સાભળીને બોધિ-બીજનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે, પછી તે જીવ આ પર્યાયથી છુટીને સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવ-અને ત્યાથી મહાવિદેહમા જન્મ લઇને સિદ્ધિ ગતિને પામશે 'णिक्खेवो' આ પ્રમાણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ અધ્યયનનો ભાવ કહ્યો છે 'त्तिबेमि' ભગવાન પાસેથી જેવુ મે સાભળ્યુ છે તેવુજ મે તમને કહ્યુ છે (સૂ० ૯)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'शौर्यदत्त' નામક આઠમુ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૮ ॥

॥ अथ नवमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो णवमस्स। एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं रोहीडए णामं णयरे होत्था रिद्ध०। पुढवीवडिंसए उज्जाणे। धरणे जक्खे। वेसमणदत्ते राया। सिरी देवी। पूसणंदीकुमारे जुवराया। रोहीडए णयरे दत्ते-णामं गाहावई परिवसइ अड्ढे०। कण्हसिरी भारिया। तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया होत्था, अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त ! 'उक्खेवो' उपक्षेपः प्रारम्भवाक्य 'णवमस्स' नवमस्याध्ययनस्य, तथाहि-'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ? । तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारमेवं वयासी-' इति। जम्बूस्वामी-सुधर्मस्वामिनं पृच्छति-'जइ णं भंते' इत्यादि।

नवमा अध्ययन।

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'उक्खेवो' इस सूत्र का प्रारम्भवाक्य इस प्रकार है-'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी' जम्बू स्वामी सुधर्मा

નવમું અધ્યયન

'जइ णं भंते' ઇત્યાદિ

'उक्खेवो' આ સૂત્રના પ્રારંભ વાક્ય આ પ્રમાણે છે 'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ' तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगारं एवं वयासी ' જમ્બૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને

यदि खलु हे भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थान प्राप्तेन दुःखविपाकानामष्टमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः। नवमस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य कोऽर्थः प्रज्ञप्तः? । ततः खलु स सुधर्मानगारो जम्बूमनगारमेवमवादीत्–

'एव खलु जंबू' एव खलु हे जम्बूः ! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'रोहीडए णाम णयरे' रोहितक नाम नगर 'होत्था' आसीत्, तत्–कीदृशम् ? इत्याह–'रिद्ध०–रिद्धत्थिमियसमिद्धे' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम् । तत्र 'पुढवीवडिसए' पृथिव्यवतसकम्=एतन्नामकम् 'उज्जाणे' उद्यानमासीत् । तत्र धरणे जक्खे' धरणो यक्ष । तस्मिन् नगरे 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा, तस्य 'सिरी' श्रीः=श्रीनाम्नी देवी=राज्ञी, 'पूसणंदी कुमारे' पुष्पनन्दिः

स्वामी से पूछते हैं–'जइ ण भंते' इत्यादि । हे भदन्त ! सिद्धिस्थान में प्राप्त श्री श्रमण भगवान महावीरने दुःखविपाक के अष्टम अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, तो हे भदंत ! इसके नवमें अध्ययन का क्या भाव उन्होंने कहा है ? इस प्रकार जम्बूस्वामी के पूछने पर सुधर्मा स्वामी कहते हैं–

'एव खलु जंबू' इस प्रकार हे जम्बू ! 'तेण कालेण तेण समएण' उस काल और उस समय में 'रोहीडए णाम णयरे होत्था' रोहितक नामका एक नगर था । 'रिद्ध० पुढवीवडिसए उज्जाणे' यह रिद्ध, स्तिमित और समृद्ध था । इसमें पृथिवी का आभूषण स्वरूप एक पृथिवी–अवतसक नामका बगीचा था । 'धरणे जक्खे' इस बगीचा में धरण नामका एक यक्ष रहता था । 'वेसमणदत्ते राया' नगर का अधिपति 'वैश्रवणदत्त' इस नाम का एक राजा था । 'सिरी देवी' इसकी रानी

પૂછે છે–'जइ ण भंते' ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! સિદ્ધિસ્થાનમા બિરાજતા (સિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્ત) શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુ ખવિપાકના આઠમા અધ્યયનમા તે ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે તો હે ભદન્ત ! આ નવમા અધ્યયનના ભાવ તેમણે શુ કહ્યા છે ? આ પ્રમાણે જમ્બૂ સ્વામીએ પૂછ્યુ ત્યારે સુધર્મા સ્વામી કહે છે—

'एव खलु जंबू' આ પ્રમાણે હે જમ્બૂ 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'रोहीडए णाम णयरे होत्था' એક રોહિતક નામનુ નગર હતુ 'रिद्ध०पुढवीवडिसए उज्जाणे' તે રિદ્ધસ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતુ તેમા પૃથિવીના આભૂષણરૂપ એક પૃથિવી–અવતસક નામનો બગીચો હતો. 'धरणे जक्खे' તે બગીચામા ધરણ નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો 'वेसमणदत्ते राया' નગરના અધિપતિ "વૈશ્રવણદત્ત" આ નામના એક રાજા હતા 'सिरी देवी' તેના રાણીનું નામ

॥ अथ नवमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भंते ! उक्खेवो णवमस्स। एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं रोहीडए णामं णयरे होत्था रिद्ध०। पुढवीवडिंसए उज्जाणे। धरणे जक्खे। वेसमणदत्ते राया। सिरी देवी। पूसणंदीकुमारे जुवराया। रोहीडए णयरे दत्ते-णामं गाहावई परिवसइ अड्ढे०। कण्हसिरी भारिया। तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया होत्था, अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'जइ णं भंते' यदि खलु हे भदन्त ! 'उक्खेवो' उपक्षेपः प्रारम्भवाक्यं 'णवमस्स' नवमस्याध्ययनस्य, तथाहि–'समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ? । तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारमेवं वयासी–' इति। जम्बूस्वामी-सुधर्मस्वामिनं पृच्छति–'जइ णं भंते' इत्यादि।

नवमा अध्ययन।

'जइ णं भंते' इत्यादि।

'उक्खेवो' इस सूत्र का प्रारंभवाक्य इस प्रकार है–'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी' जंबू स्वामी सुधर्मा

નવમું અધ્યયન

'जइ णं भंते' ઇત્યાદિ

'उक्खेवो' આ સૂત્રના પ્રારંભ વાક્ય આ પ્રમાણે છે 'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं दुहविवागाणं अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाणं के अट्ठे पण्णत्ते ' तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी ' જંબૂ સ્વામી સુધર્મા સ્વામીને

डगवधणं उक्कित्तकण्णणासं जाव सूले भिज्जमाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ तहेव णिग्गए जाव एवं वयासी–एसि णं भंते! ते इत्थिया पुव्वभवे का आसी? ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेण कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी' स्वामी=श्रीमहावीरस्वामी 'समोसढे' समवसृतः=समागतः 'जाव' यावत्–भगवदागमनं श्रुत्वा 'परिसा णिग्गया' परिषन्निर्गता=राजापि निर्गतः, भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य यावत् पर्युपास्ते। धर्मः कथितः। धर्मकथां श्रुत्वा भगवन्तं वन्दित्वा नमस्कृत्य परिषत् प्रतिगता, राजापि प्रतिगतः। इति पूर्ववद् बोध्यम्। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=ज्येष्ठशिष्यः गौतमस्वामी स्वाध्यायप्रतिलेख-

'तेण कालेण' इत्यादि।

'तेण कालेण तेण समएण' उस काल एव उस समय मे 'सामी समोसढे' श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए रोहितक नगर के पृथिवीअवतंसक बगीचे में पधारे। 'जाव परिसा णिग्गया' भगवान का आगमन सुनकर नगरवासी जन एव राजा प्रभु के दर्शन करने एव उनसे धर्मकथा सुनने के लिये उस बगीचे मे एकत्रित हुए। सबने भगवान को वदना नमस्कार किया। और उनकी पर्युपासना की। प्रभु ने धर्मदेशना दी। धर्मदेशना सुन कर जनता एव राजा वदना नमस्कार कर वहा से अपने२ स्थान को गये 'तेण कालेण तेण समएणं' इसी काल और इसी समय 'जेट्ठे अतेवासी'

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सामी समोसढे' શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા રોહિતક નગરના પૃથિવી–અવતંસક બગીચામા પધાર્યા 'जाव परिसा णिग्गया' ભગવાનનુ આગમન સાભળીને નગરનિવાસી માણસો અને રાજા સૌ મળીને પ્રભુના દર્શન કરવા અને તેમની પાસેથી ધર્મકથા સાભળવા માટે તે બગીચામા એકઠા થયા, અને સૌએ ભગવાનને વંદન–નમસ્કાર કર્યા, અને તેમની પર્યુપાસના કરી પ્રભુએ ધર્મકથા કહી સભળાવી, પછી–નમસ્કાર કરીને સૌ ત્યાથી પોતાના સ્થાનકે ગયા 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાળ અને તે સમયને વિષે, 'जेट्ठे अतेवासी' ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી

कुमारः 'जुवराया' युवराज आसीत्। तत्र खलु 'रोहीडए णयरे' रोहितके नगरे 'दत्ते णाम' दत्तो नाम 'गाहावई परिवसइ' गाथापतिः परिवसति। स कीदृशः? 'अड्ढे' आढ्यः यावद् अपरिभूतः। तस्य दत्तगाथापतेः 'कण्हसिरी भारिया' कृष्णश्रीर्भार्या आसीत्। 'तस्स णं दत्तस्स' तस्य खलु दत्तस्य 'धूया' दुहिता 'कण्हसिरीए अत्तया' कृष्णश्रिय आत्मजा देवदत्ता नाम दारिका 'होत्था' आसीत्। सा कीदृशी? इत्याह-'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' अहीन यावत् उत्कृष्टशरीरा-अत्र यावच्छब्दात्-अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा, यौवनेन रूपेण लावण्येनातीवोत्कृष्टा, इति संग्रहः ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसढे जाव परिसा णिग्गया। तेणं कालेणं तेणं समएणं जेट्ठे अंतेवासी छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे हत्थी आसे पुरिसे पासइ। तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउ-

का नाम श्री देवी था और 'पूसणंदी कुमारे जुवराया' युवराज का नाम पुष्पनन्दि कुमार था। 'रोहीडए णयरे दत्ते णाम गाहावई परिवसइ' इसी रोहितक नगर मे दत्त नाम का एक गाथापति रहता था। 'अड्ढे०' यह धनसपन्न एवं अपरिभवनीय था। 'कण्हसिरी भारिया' गाथापति की भार्या का नाम कृष्णश्री था। 'तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया होत्था' इस दत्त के कृष्णश्री से उत्पन्न एक देवदत्ता नामकी दारिका थी। 'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' जो इन्द्रियों की प्रमाणोपेत एवं लक्षणोपेत रचना से परिपूर्ण शरीरवाली थी, यौवन, रूप एवं लावण्य से अत्यंत उत्कृष्ट थी ॥ सू० १ ॥

श्रीदेवी હતુ 'पूसणंदी कुमारे जुवराया' તેના યુવરાજનું નામ પુષ્પનંદિ કુમાર હતુ 'रोहीडए णयरे दत्ते णाम गाहावई परिवसइ' તે રોહિતક નગરમા દત્ત નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા 'अड्ढे०' તે ધન સંપન્ન અને કોઇથી પરાભવ ન પામે તેવ હતા, 'कण्हसिरी भारिया' ગાથાપતિના સ્રીનું નામ 'કૃષ્ણશ્રી' હતુ 'तस्स णं दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया होत्था' તે દત્તને કૃષ્ણશ્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી દેવદત્તા નામની એક દારિકા-બાળકી હતી 'अहीण जाव उक्किट्ठसरीरा' ઇંદ્રિયોની સુપ્રમાણતા અર્થાત્ યોગ્ય લક્ષણોની રચનાથી, પરિપૂર્ણ શરીરવાળી હતી, તે યૌવન, રૂપ અને લાવણ્યમા બહુજ ઉત્કૃષ્ટ હતી (સૂ૦ ૧)

डगवधणं उक्कित्तकण्णणास जाव सूले भिज्जमाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ तहेव णिग्गए जाव एव वयासी—एसि ण भंते! ते इत्थिया पुव्वभवे का आसी? ॥ सू० २ ॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सामी' स्वामी=श्रीमहावीरस्वामी 'समोसड्ढे' समवसृत.=समागतः 'जाव' यावत्–भगवदागमन श्रुत्वा 'परिसा णिग्गया' परिषन्निर्गता=राजापि निर्गतः, भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य यावत् पर्युपास्ते। धर्म. कथितः। धर्मकथा श्रुत्वा भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य परिषत् प्रतिगता, राजापि प्रतिगतः। इति पूर्ववद् बोध्यम्। 'तेण कालेण तेण समएण तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=ज्येष्ठशिष्यः गौतमस्वामी स्वाध्यायप्रतिलेख-

'तेण कालेण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण' उस काल एव उस समय मे 'सामी समोसड्ढे' श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए रोहितक नगर के पृथिवीअवतसक वगीचे में पधारे। 'जाव परिसा णिग्गया' भगवान का आगमन सुनकर नगरवासी जन एव राजा प्रभु के दर्शन करने एव उनसे धर्मकथा सुनने के लिये उस वगीचे मे एकत्रित हुए। सबने भगवान को वदना नमस्कार किया। और उनकी पर्युपासना की। प्रभु ने धर्मदेशना दी। धर्मदेशना सुन कर जनता एव राजा वदना नमस्कार कर वहा से अपने२ स्थान को गये 'तेण कालेण तेण समएणं' इसी काल और इसी समय 'जेट्ठे अतेवासी'

'तेण कालेण' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सामी समोसड्ढे' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા રોહિતક નગરના પૃથિવી-અવતસક બગીચામા પધાર્યા 'जाव परिसा णिग्गया' ભગવાનનુ આગમન સાભળીને નગરનિવાસી માણસો અને રાજા સૌ મળીને પ્રભુના દર્શન કરવા અને તેમની પાસેથી ધર્મકથા સાભળવા માટે તે બગીચામા એકઠા થયા, અને સૌએ ભગવાનને વદન-નમસ્કાર કર્યા, અને તેમની પર્યુપાસના કરી પ્રભુએ ધર્મકથા કહી સભળાવી, પછી-નમસ્કાર કરીને સૌ ત્યાથી પોતાના સ્થાનકે ગયા 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાળ અને તે સમયને વિષે, 'जेट्ठे अतेवासी' ભગવાન મહાવીરના મોટા શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી

नादि कृत्वा भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'छट्ठक्खमणपारणगसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव 'जाव' यावत्-रोहितके नगरे भिक्षामटन 'रायमग्ग' राजमार्गम् 'ओगाढे' अवगाढ.=समागतः। तत्र 'हत्थी' हस्तिन. 'आसे' अश्वान् 'पुरिसे' पुरुषाश्च 'पासइ' पश्यति। 'तेसिं पुरिसाण' तेषा पुरुषाणा 'मज्झगय' मध्यगता 'पासइ' पश्यति। का पश्यतीत्याह- 'एग इत्थिय' एका स्त्रियम्। कीदृशीम् 'अवउडगबधण' अवकोटकबन्धना=व्याख्या प्रागुक्ता, 'उक्कित्तकण्णणास' उत्कृत्तकर्णनासा 'जाव' यावत्-'सूले' शूले=शूलाया 'भिज्जमाण' भिद्यमाना 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा तस्य भगवतो गोतमस्य 'इमे' अय=वक्ष्यमाण अज्झत्थिए०४' आ यात्मिक ४ आत्मनि मनोगत -सङ्कल्प. 'तहेव' तथैव पूर्वोक्तप्रकार एव समुदपद्यत, 'णिग्गए' निर्गत सामुदानिको भिक्षा गृहीत्वा

भगवान महावीर के बडे शिष्य गौतम स्वामी 'छट्ठक्खमणपारणगसि' स्वाध्याय ध्यान एव प्रतिलेखनादिक क्रिया समाप्त कर भगवान की आज्ञा लेकर छठ के पारणा के निमित्त 'तहेव जाव रायमग्ग ओगाढे' पूर्वोक्त विधि के अनुसार रोहितक नगर के ऊच-नीचादि कुलो मे भिक्षा के लिये फिरते हुए राजमार्ग मे आये। 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' वहा उन्होंने अनेक हाथियो, घोडों और पुरुषो को देखा। साथ मे 'तेसिं पुरिसाण मज्झगय पासइ एग इत्थिय अवउडग-बधण उक्कित्त-कण्णणास जाव सूले भिज्जमाण पासइ' उन पुरुषो के बीच मे उन्होने एक ऐसी स्त्री देखी कि जिसके दोनो हाथ पीछे की ओर करके बधे हुए थे। नाक और कान जिसके दोनों कटे हुए थे। शूली पर जो चढी हुई थी। 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' ऐसी कष्ट दशा मे पडे हुई स्त्री को देखकर भगवान गौतम के चित्त मे ये वक्ष्यमाण सकल्प 'तहेव' पूर्व की

'छट्ठक्खमणपारणगसि' સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા પૂરી કરીને ભગવાનની આજ્ઞા લઈને છઠના પારણા નિમિત્તે, 'तहेव जाव रायमग्ग ओगाढे' આગળ કહેવામા આવી છે તે વિધિ મુજબ રોહિતક નગરમા ઉચ નીચાદિક કુલોમા ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા રાજમાર્ગ પર આવ્યા 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' ત્યા તેમણે અનેક હાથીઓ, ઘોડાઓ અને પુરુષોને જોયા સાથે 'तेसिं पुरिसाण मज्झगय पासइ एग इत्थिय अवउडगबधण उक्कित्तकण्णणास जाव सूले भिज्जामाण पासइ' તે પુરુષોની વચમા એક એવી સ્ત્રીને જોઈ કે જેના બન્ને હાથ પાછળથી બાધેલા હતા. નાક અને કાન જેના કાપેલા હતા અને જે શૂળી પર ચઢેલી હતી 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' એવી કષ્ટ દશામા પડેલી તે સ્ત્રીને જોઈને, ભગવાન ગૌતમના ચિત્તમા

श्रीगौतमस्वामी रोहितकात् नगरात्, 'जाव' यावत् पूर्ववद् भगवत' समीपे समागत्य 'एव वयासी' एवमवादीत् 'एसा ण' एषा खलु 'भते' हे भदन्त! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत्? ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा! तेणं कालेणं तेण समएण इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णाम णयरे होत्था रिद्ध० ३। तत्थ महासेणे राया, तस्स ण महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था। तस्स ण महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था अहीण० जुवराया। तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइं पच पासायवडिसयसयाइं कारेति, अब्भुगय०। तए ण तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोक्खाणं पचण्ह रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेण पाणिं गिण्हावेंति। पचसयओ दाओ। तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि देवीसएहि सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ ॥ सू० ३ ॥

तरह उत्पन्न हुए। पश्चात् 'णिग्गए' यथाप्राप्त भिक्षा प्राप्त कर फिर वे उस रोहितक नगर से चले और 'जाव' जहा श्री भगवान महावीर स्वामी विराजमान थे वहाँ आये। प्राप्त भिक्षा दिखा कर 'एव वयासी' प्रभु से उन्होंने उस स्त्री का समस्त वृत्तान्त कहा। साथ मे यह भी पूछा 'एसा ण भते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' कि हे भदन्त! यह स्त्री पूर्वभव मे कौन थी ॥ सू० २ ॥

'तहेव' પહેલાની માફક સંકલ્પ થયો. પછી 'णिग्गए' યથાપ્રાપ્ત ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીને પાછા તે પોતાના સ્થાન પર ચાલ્યા, અને જ્યા શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામી બિરાજતા હતા ત્યા આવ્યા અને પ્રાપ્ત ભિક્ષા પ્રભુને બતાવીને 'एव वयासी' ગૌતમ સ્વામીએ જોયેલી સ્ત્રીનો તમામ વૃત્તાંત કહ્યો અને તે સાથે એ પણ પૂછ્યું 'एसा ण भते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' કે હે ભદન્ત! તે સ્ત્રી પૂર્વભવમા કોણ હતી (સૂ० २)

नादि कृत्वा भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' षष्ठक्षपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तवदेव 'जाव' यावत्-रोहितके नगरे भिक्षामटन् 'रायमग्ग' राजमार्गम् 'ओगाढे' अवगाढः=समागतः। तत्र 'हत्थी' हस्तिनः 'आसे' अश्वान् 'पुरिसे' पुरुषांश्च 'पासइ' पश्यति। 'तेसिं पुरिसाणं' तेषां पुरुषाणां 'मज्झगयं' मध्यगतां 'पासइ' पश्यति। कां पश्यतीत्याह- 'एगं इत्थियं' एकां स्त्रियम्। कीदृशीम् 'अवउडगबंधणं' अवकोटकबन्धनां=व्याख्या प्रागुक्ता, 'उक्कित्तकण्णणासं' उत्कृत्तकर्णनासां 'जाव' यावत्-'सूले' शूले=शूलायां 'भिज्जमाणं' भिद्यमानां 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा तस्य भगवतो गौतमस्य 'इमे' अयं=वक्ष्यमाणः 'अज्झत्थिए०४' आध्यात्मिकः ४ आत्मनि मनोगतः-सङ्कल्पः 'तहेव' तथैव पूर्वोक्तप्रकारः एव समुदपद्यत, 'णिग्गए' निर्गतः सामुदानिकीं भिक्षां गृहीत्वा

भगवान महावीर के बडे शिष्य गौतम स्वामी 'छट्ठक्खमणपारणगंसि' स्वाध्याय ध्यान एव प्रतिलेखनादिक क्रिया समाप्त कर भगवान की आज्ञा लेकर छठ के पारणा के निमित्त 'तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे' पूर्वोक्त विधि के अनुसार रोहितक नगर के ऊंच-नीचादि कुलों में भिक्षा के लिये फिरते हुए राजमार्ग में आये। 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' वहां उन्होंने अनेक हाथियों, घोडों और पुरुषों को देखा। साथ में 'तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउडग-बंधणं उक्कित्त-कण्णणासं जाव सूले भिज्जमाणं पासइ' उन पुरुषों के बीच में उन्होंने एक ऐसी स्त्री देखी कि जिसके दोनों हाथ पीछे की ओर करके बंधे हुए थे। नाक और कान जिसके दोनों कटे हुए थे। शूली पर जो चढी हुई थी। 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' ऐसी कष्ट दशा में पडे हुई स्त्री को देखकर भगवान गौतम के चित्त में ये वक्ष्यमाण संकल्प 'तहेव' पूर्व की

'छट्ठक्खमणपारणगंसि' स्वाध्याय, ध्यान अने प्रतिलेखनादिक क्रिया पूरी करीने भगवाननी आज्ञा लइने छठना पारणा निमित्ते, 'तहेव जाव रायमग्गं ओगाढे' आगळ कहेवामां आवी छे ते विधि मुजब रोहितक नगरमां उच्च नीचादिक कुळोमां भिक्षा माटे फरता फरता राजमार्ग पर आव्या 'हत्थी आसे पुरिसे पासइ' त्यां तेमणे अनेक हाथीओ, घोडाओ अने पुरुषोने जोया साथे 'तेसिं पुरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं इत्थियं अवउडगबंधणं उक्कित्तकण्णणासं जाव सूले भिज्जमाणं पासइ' ते पुरुषोनी वच्चमां एक एवी स्त्रीने जोई के जेना बन्ने हाथ पाछळथी बांधेला हता नाक अने कान जेना कापेला हता अने जे शूळी पर चढेली हती 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' एवी कष्ट दशामां पडेली ते स्त्रीने जोइने, भगवान गौतमना चित्तमां

युवराजः। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य 'कुमारस्स कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पंचपासायवडिंसयसयाइं' पञ्चप्रासादावतंसकशतानि 'कारेंति' कारयतः कीदृशानि? 'अब्भुग्गय०' 'अब्भुग्गयमूसियपहसिए विव' अभ्युद्गतोच्छ्रितानि=अत्यन्तोच्चानि, प्रहसितानीव, हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः, इत्यादि सर्वं प्रासादावतंसकवर्णनं ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रादितोऽवसेयम्। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'सामापामोक्खाणं' श्यामाप्रमुखानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'रायवरकण्णगसयाणं' राजवरकन्यकाशतानाम् 'एगदिवसेणं' एकदिवसे (अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया) 'पाणिं' पाणिं=हस्तं 'गिण्हावेंति' ग्राहयतः। 'पंचसयओ दाओ' पञ्चशतको दायः=

जन्मा था। इस का नाम था सिंहसेन कुमार। यह 'अहीण०' विशिष्ट शोभाशाली था। राजा ने इसे 'जुवराया' युवराज पद पर स्थापित कर दिया था। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पंचपासायवडिंसयसयाइं कारेंति' किसी एक समय की बात है कि इस सिंहसेन कुमार के माता-पिता ने पांचसौ सुन्दर से सुन्दर प्रासाद बनवाये। 'अब्भुग्गय०' जो बहुत ही उन्नत थे एवं देखनेवालों को ऐसे प्रतीत होते थे कि मानों ये हस रहे हैं। प्रासादों के विषय का विशेष वर्णन ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र से जान लेना चाहिये। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति' राजारानी ने मिलकर अपने पुत्र सिंहरथ का किसी एक समय श्यामाप्रमुख पांचसौ उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ एक ही दिन विवाह कर दिया 'पंचसयओ दाओ'

નામ સિંહસેન કુમાર હતું 'अहीण०' તે વિશેષ પ્રકારથી શોભાયમાન હતો. રાજાએ તેને 'जुवराया' યુવરાજ પદ પર સ્થાપિત કર્યો હતો 'तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पंचपासायवडिंसयसयाइं कारेंति' કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સિંહસેન કુમારના માતા-પિતાએ પાંચસો સુંદરમાં સુંદર મહેલ બનાવરાવ્યા, 'अब्भुग्गय०' જે ઘણાજ ઉન્નત હતા અને જોનાર માણસને એમ લાગે કે જાણે આપણી સામે તે મહેલ હસતા હોય 'तए णं तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ समापामोक्खाणं पंचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति' રાજા અને રાણીએ મળીને પોતાના પુત્ર સિંહરથનો કોઈ એક સમયને વિષે શ્યામા પ્રમુખ પાંચસો ઉત્તમ રાજાઓની કન્યાઓની સાથે એક દિવસમાં વિવાહ કર્યો 'पंचसयओ दाओ' સિંહરથ માટે તે પાંચસો કન્યાઓના માતા-પિતાઓએ પહેરામણીમાં

टीका

भगवान् देवदत्तायाः पूर्वभवं वर्णयति 'एवं खलु' इत्यादि ।

एवं खलु 'गोयमा' हे गौतम ! तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव' इहैव-'जम्बूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'सुपइट्ठे णामं णयरे' सुप्रतिष्ठं नाम नगरं 'होत्था' आसीत्, 'रिद्ध० ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम् । तत्र 'महासेणे राया' महासेनो राजा आसीत्, 'तस्स णं' महासेणस्स रण्णो' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः 'धारिणीपामोक्खं' धारिणीप्रमुखं 'देवीसहस्सं' देवीसहस्रं 'ओरोहे यावि' अवरोधश्चापि 'होत्था' आसीत् । 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः पुत्रः 'धारिणीए देवीए अत्तए' धारिण्या देव्या आत्मजः 'सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' सिंहसेनो नाम कुमार आसीत् । कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः 'जुवराया'

'एवं खलु गोयमा०' इत्यादि ।

गौतम के प्रश्न को सुनकर प्रभुने देवदत्ता के पूर्वभव का इस प्रकार वर्णन किया 'एवं खलु गोयमा' हे गौतम 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णामं णयरे होत्था' उस काल एवं उस समय में इस जंबूद्वीप के भरत क्षेत्र में सुप्रतिष्ठ नाम का एक नगर था । यह 'रिद्ध०३' रिद्ध, स्तिमित एवं समृद्ध था । 'तत्थ महासेणे राया' इसमें महासेन नाम का राजा रहता था । 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था' इस महासेन नृपति के अन्तःपुर में धारिणी आदि एक हजार रानियां थीं। 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' राजा का एक पुत्र था जो धारिणी देवी की कुक्षि से

'एवं खलु गोयमा !' ઇત્યાદિ

ગૌતમના પ્રશ્નને સાંભળીને પ્રભુએ દેવદત્તાના પૂર્વભવનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું 'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सुपइट्ठे णामं णयरे होत्था' તે કાલ અને તે સમયને વિષે આ જ બુદ્ધીપના ભરત-ક્ષેત્રમાં સુપ્રતિષ્ઠ નામનું એક નગર હતું તે 'रिद्ध०३' રિદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતું 'तत्थ महासेणे राया' તેમાં મહાસેન નામના રાજા રહેતા હતા 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था' તે મહાસેન રાજાના અન્તઃપુરમાં ધારિણી આદિ એક હજાર રાણીઓ હતી 'तस्स णं महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था' રાજાને એક પુત્ર હતો જે ધારિણી દેવીના ઉદરથી જન્મ પામ્યો હતો, તેનું

युवराजः। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य 'कुमारस्स कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पचपासायवडिंसयसयाइ' पञ्चप्रासादावतंसकशतानि 'कारेंति' कारयतः कीदृशानि' 'अब्भुग्गय०' 'अब्भुग्गयमूसियपहसिए विव' अभ्युद्गतोच्छ्रितानि=अत्यन्तोच्चानि, प्रहसितानीव, हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः, इत्यादि सर्वं प्रासादावतंसकवर्णनं ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रादितोऽवसेयम्। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'सामापामोक्खाणं' श्यामाप्रमुखानां 'पचण्हं' पञ्चानां 'रायवरकण्णगसयाणं' राजवरकन्यकाशतानाम् 'एगदिवसेणं' एकदिवसे (अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया) 'पाणिं' पाणिं=हस्तं 'गिण्हावेंति' ग्राहयतः। 'पचसयओ दाओ' पञ्चशतको दायः=

जन्म था। इस का नाम था सिंहसेन कुमार। यह 'अहीण०' विशिष्ट शोभाशाली था। राजा ने इसे 'जुवराया' युवराज पद पर स्थापित कर दिया था। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पचपासायवडिंसयसयाइ कारेंति' किसी एक समय की बात है कि इस सिंहसेन कुमार के माता-पिता ने पाचसौ सुन्दर से सुन्दर प्रासाद बनवाये। 'अब्भुग्गय०' जो बहुत ही उन्नत थे एवं देखनेवालों को ऐसे प्रतीत होते थे कि मानों ये हस रहे हैं। प्रासादों के विषय का विशेष वर्णन ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र से जान लेना चाहिये। 'तए णं तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोक्खाणं पचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति' राजारानी ने मिलकर अपने पुत्र सिंहरथ का किसी एक समय श्यामाप्रमुख पाचसौ उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ एक ही दिन विवाह कर दिया 'पचसयओ दाओ'

નામ સિંહસેન કુમાર હતુ 'अहीण०' તે વિશેષ પ્રકારથી શોભાયમાન હતો. રાજાએ તેને 'जुवराया' યુવરાજ પદ પર સ્થાપિત કર્યો હતો 'तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पचपासायवडिंसयसयाइ कारेंति' કોઇ એક સમયની વાત છે કે તે સિંહસેન કુમારના માતા-પિતાએ પાચસો સુદરમા સુદર મહેલ બનાવરાવ્યા, 'अब्भुग्गय०' જે ઘણાજ ઉન્નત હતા અને જોનાર માણુસને એમ લાગે કે જાણે આપણી સામે તે મહેલ હસતા હોય 'तए णं तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ समापामोक्खाणं पचण्हं रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हावेंति' રાજા અને રાણીએ મળીને પોતાના પુત્ર સિંહરથનો કોઇ એક સમયને વિષે શ્યામા પ્રમુખ પાચસો ઉત્તમ રાજાઓની કન્યાઓની સાથે એક દિવસમા વિવાહ કર્યો 'पचसयओ दाओ' સિંહરથ માટે તે પાચસો કન્યાઓના માતા-પિતાઓએ પહેરામણીમા

तस्मै सिंहसेनकुमाराय पञ्चशतराजवरकन्यकाना स्वस्वमातापितृभ्या हिरण्यसुवर्णादीना दासीपर्यन्ताना प्रत्येक पञ्चशतसख्यको दाय. प्रदत्त इत्यर्थ । 'तए ण सीहसेणे कुमारे' ततः खलु सः सिंहसेनः कुमार. 'सामापामोक्खेहिं' श्यामाप्रमुखैः 'पचहिं' पञ्चभिः 'देवीसएहिं' देवीशतै. 'सद्धिं' सार्थं 'उप्पि जाव' उपरिप्रासादे यावत् दिव्यान् मानुष्यान् कामभोगान् भुञ्जानः' 'विहरइ' विहरति ॥सू० ३॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते णीहरणं० राया जाए महया० । तए ण से सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाइ णो परिजाणाइ, अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ । तए ण एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ—एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ त सेयं खलु अम्ह साम देवि अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एव सपेहेंति, सपेहित्ता सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरति । तए ण सा सामा

सिंहरथ के लिये इन पाच सौ कन्याओ के मातापिताओं ने दहेज मे हिरण्य सुवर्ण आदि से लेकर दासीपर्यन्त प्रत्येक वस्तु पाच पाच सौ की गणना मे प्रदान की । 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि पचहिं देवीसएहिं सद्धि उप्पि जाव विहरइ' सिंहसेन कुमार अब श्यामाप्रमुख अपनी पाच सौ स्त्रियों के साथ उन प्रासादो मे रहता हुआ दिव्य मनुष्य–भव सबधी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ३ ॥

હિરણ્ય-સુવર્ણ આદિથી લઇને દાસી સુધીના પ્રત્યેક વસ્તુ પાચસોની સખ્યા-પ્રમાણ આપી, 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पचहिं देवीसएहिं सद्धि उप्पि जाव विहरइ' સિંહસેન કુમાર એ શ્યામાપ્રમુખ પોતાની પાચસો સ્ત્રીઓની સાથે તે મહેલોમા રહીને દિવ્ય મનુષ્યભવ સબધી કામ-ભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૩)

देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी एवं वयासी-एव खलु मम एगूणाण पंचण्ह सवत्तीसयाण एगूणाइ पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ एव वयासी-एव खलु सीहसेणे राया जाव पडिजागरमाणीओ विहरति, त ण णज्जइ ण मम केणइ कुमारेणं मारिस्सति त्तिकट्टु भीया ४ जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ओहय जावज्झियाइ ॥सू० ४॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण से' ततः खलु स. 'महासेणे राया' महासेनो राजा 'अण्णया-कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा सजुत्ते' कालधर्मेण सयुक्तः=मृत.। 'णीहरण' निर्हरण-अत्रैव योजना-तत खलु स सिंहसेनो दारको बहुभिर्मित्र ज्ञातिप्रभृतिभिः सह रुदन् ३ सिंहसेनस्य=मृतशरीरस्य स्मशानदेशे मापण करोति। लौकिक-मृतकृत्यानि करोति, ततः खलु स सिंहसेनो दारक, 'राया जाए' राजा जात, स कीदृश ? 'महया०' महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसार, व्याख्यातमेतत्। 'तए ण से सीहसेणे राया' तत खलु स सिंहसेनो राजा

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण' अनन्तर 'से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते' किसी एक समय महासेन राजा कालधर्म को प्राप्त हो गये। 'णीहरण' सिंहसेन ने अनेक मित्रादि-परिजनो के साथ मिल कर अपने पिता की अन्त्येष्टि क्रिया की। मृत्युकृत्यो के बाद सिंहसेन ने अपने पिता के पद का भार सभाला अर्थात् यह 'राया जाए' स्वय राजा हो गया 'महया०' यह महाहिमवान्, महामलय, मन्दर और महेन्द्र के जैसा शक्तिशाली था। 'तए ण से सीहसेणे राया' यह सिंहसेन राजा

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते' કોઇ એક સમય મહાસેન રાજા મરણ પામ્યા, णीहरण પછી સિંહસેને અનેક મિત્રાદિ પરિજનોની સાથે મળીને પોતાના પિતાની અન્ત્યેષ્ટિ ક્રિયા કરી મૃત્યુ પછી લોક વ્યવહારની ક્રિયા કર્યા પછી સિંહસેને પોતાના પિતાનુ પદ સભાળી-લીધુ અર્થાત્ તે 'राया जाए' પોતે રાજા બની ગયો 'महया०' તે મહાહિમવાન, મહામલય, મ દર અને મહેન્દ્ર જેવો શક્તિશાળી હતો 'तए ण से सीहसेणे राया' એ સિહસેન રાજા 'सामाए देवीए'

तस्मै सिंहसेनकुमाराय पञ्चशतराजवरकन्यकाना स्वस्वमातापितृभ्या हिरण्यसुवर्णा-दीना दासीपर्यन्ताना प्रत्येक पञ्चशतसख्यको दाय. प्रदत्त इत्यर्थः । 'तए ण सीहसेणे कुमारे' तत.. खलु सः सिंहसेनः कुमारः 'सामापामोक्खेहिं' श्यामा-प्रमुखैः 'पचहिं' पञ्चभि. 'देवीसएहिं' देवीशतैः 'सद्धिं' सार्धं 'उप्पि जाव' उपरि-प्रासादे यावत् दिव्यान् मानुष्यान् कामभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ॥सू० ३॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा सजुत्ते णीहरणं० राया जाए महया० । तए ण से सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाइ णो परिजाणाइ, अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ । तए ण एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ–एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ त सेयं खलु अम्ह साम देवि अग्गिप्पओगेण वा विसप्प-ओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एव सपेहेति, सपेहित्ता सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरत्ति । तए णं सा सामा

सिंहरथ के लिये इन पाच सौ कन्याओ के मातापिताओं ने दहेज मे हिरण्य सुवर्ण आदि से लेकर दासीपर्यन्त प्रत्येक वस्तु पाच पाच सौ की गणना मे प्रदान की । 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पचहिं देवीसएहिं सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' सिंहसेन कुमार अब श्यामा-प्रमुख अपनी पाच सौ स्त्रियों के साथ उन प्रासादों मे रहता हुआ दिव्य मनुष्य–भव सबधी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ३ ॥

હિરણ્ય-સુવર્ણ આદિથી લઇને દાસી સુધીની પ્રત્યેક વસ્તુ પાચસોની સખ્યા-પ્રમાણ આપી, 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहिं पचहिं देवीसएहिं सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ' સિહસેન કુમાર એ શ્યામાપ્રમુખ પોતાની પાચસો સ્ત્રીઓની સાથે તે મહેલોમા રહીને દિવ્ય મનુષ્યભવ સબધી કામ-ભોગોને ભોગવવા લાગ્યો. (સૂ૦ ૩)

ेणान्वयः, किं समेक्षन्ते=किं विचारयन्तीत्याकाङ्क्षायामाह–'एव खलु' इत्यादि। 'एव खलु सीहसेणे राया' एव खलु सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए' श्यामाया देव्या 'मुच्छिए४' 'मुर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्न सन् 'अम्ह धूयाओ' अस्माक दुहितॄः 'णो आढाइ' नो आद्रियते 'णो परिजाणाइ' नो परिजानाति=द्रष्टुमपि नेच्छति 'त सेय खलु' तच्छ्रेयः खलु 'अम्ह' अस्माक 'साम देविं' श्यामा देवीम् 'अग्गिप्पओगेण वा' अग्निप्रयोगेण वा 'विसप्पओगेण वा' विषप्रयोगेण वा 'सत्थप्पओगेण वा' शस्त्रप्रयोगेण वा 'जीवियाओ ववरोवित्तए' जीविताद् व्यपरोपयितुम्, एव 'सपेहेंति' समेक्षन्ते=विचारयन्ति। 'सपेहित्ता' विचार्य ता एकोनपञ्चशतमातरः, 'सामाए देवीए' श्यामाया देव्याः 'अतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य' छिद्राणि च=दूषणानि 'विरहाणि य' विरहाश्च=राजानुपस्थितिरूपान्–एकान्तस्थानानि वा, 'पडिजागरमाणीओ२' प्रतिजाग्रत्यः

सुना अर्थात् 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' यह सिंहसेन राजा हमारी लडकियों से न बोलता–चालता है और न इनकी तरफ देखता ही है, किन्तु रातदिन श्यामा देवी मे ही अत्यत आसक्त बना रहता है, त सेय खलु अम्ह साम देवी अग्गिपओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' तो अब इसीमे हमारी भलाई है कि हम लोग उस श्यामा देवी को अग्नि के प्रयोग से विषके प्रयोग से अथवा शस्त्र के प्रयोग से जीवन से वियुक्त कर दें। 'एव सपेहेति' इस प्रकार उन्होंने–सबने विचार किया। 'सपेहित्ता' विचार करने के बाद वे सब अब 'सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरति' श्यामादेवी के छिद्रों की, दूषणों की, राजा की अनुपस्थिति

સાભળી અર્થાત 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' તે સિંહસેન રાજા અમારી પુત્રીઓ સાથે બોલતા–ચાલતા નથી તેમના તરફ જોતા પણ નથી અને રાત્રી દિવસ શ્યામા દેવી ઉપર અત્યન્ત આસક્ત બની રહેલા છે 'त सेय खलु अम्ह साम देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' હવે તો અમારૂ હિત એ રીતેજ છે કે અમો તે શ્યામાદેવીને અગ્નિના પ્રયોગથી, વિષના પ્રયોગથી અથવા શસ્ત્રના પ્રયોગથી તેના જીવનનો નાશ કરી નાખીએ 'एव सपेहेति' આ પ્રમાણે તે સૌએ મલીને વિચાર કર્યો 'सपेहित्ता' વિચાર કરીને પછી તે સૌ હવે 'सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरति' શ્યામાદેવીના છીદ્રોની, દૂષણોની, રાજાની ગેરહાજરી રૂપ વિરહની, અથવા કોઈ સમય

'सामाए देवीए' श्यामाया देव्या 'मुच्छिए०' मूर्च्छित. गृद्धः, ग्रथितः, अध्युपपन्नः=अत्यासक्तः सजात इत्यर्थ॰ 'अवसेसाओ देवीओ' अवशेषाः देवीः=अन्या राज्ञीः 'णो आढाइ' नो आद्रियते=न मन्यते 'णो परिजाणाइ' नो परिजानाति, द्रष्टुमपि नेच्छति, 'अणाढियमाणे' ताः अनाद्रियमाणः तासामनादर कुर्वाणः 'अपरिजाणमाणे' अपरिजानानः दृष्टीगोचरीकर्तुमप्यवाञ्छन 'विहरइ' विहरति। 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासा 'एगूणगाण' एकोनानाम्–एकसख्यान्यूनाना 'पचण्ह देवीसयाण' पञ्चाना देवीशताना नवनवत्यधिकचतुःशताना राज्ञीनामित्यर्थ 'एगूणाइ' एकोनानि एकसख्यान्यूनानि 'पचमाइसयाइ' पञ्चमातृशतानि एकोनपञ्चशतमातर इत्यर्थ. 'इमीसे कहाए' अस्या. कथाया 'लद्धट्ठाइ' लब्धार्थानि=ज्ञातस्वस्वसुतापमानानि 'समाणाइ' सन्ति, अस्य 'एव सपेहेंति' इत्य

'सामाए देवीए' श्यामा देवी मे 'मुच्छीए४' अत्यत मूर्च्छित, गृद्ध एव अत्यासक्त बन गया और 'अवसेसाओ देवीओ' बाकी रानियों की ओर 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' इसने सर्वथा उपेक्षा धारण करली–उनका न यह आदर करता, न उनकी किसी भी प्रकार से अनुमोदन करता, न उनकी तरफ देखता ओर न वचनादिक द्वारा उन्हे सतुष्ट ही करता। 'अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ' इनका अनादर करने वाला और इन्हें अपनी ऑख उठाकर भी नही देखने की इच्छा रखने वाला यह सिहसेन राजा श्यामा रानी के साथ ही सुख से अपने दिन व्यतीत करता हुआ आनद से रहने लगा। 'तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ' जब इसका इस प्रकार का व्यवहार उन ४९९ लडकियो की ४९९ वे माताओं ने 'इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ'

શ્યામા દેવીમા 'मुच्छिए४' અત્યત મોહ પામી અત્યાસક્ત બની ગયો અને 'अवसेसाओ देवीओ' બાકીની રાણીઓ તરફ 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' તેણે એકદમ ઉપેક્ષા કરી, બાકીની બીજી કોઈ રાણીઓનો તે આદર કરતો નથી, નથી અનુમોદન આપતો તેમજ તેના તરફ દષ્ટિ સરખી પણ કરતો નથી અને મીઠા વચનો વડે કરી સતોષ પણ આપતો નથી 'अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ' બીજી તમામ રાણીઓનો અનાદર કરવાવાળા અને નેત્ર ઉચા કરીને સામુ પણ નહિ જોનારા તે સિંહસેન રાજા શ્યામા રાણીની સાથેજ સુખપૂર્વક પોતાના દિવસો વીતાવે છે, અને આનદથી રહે છે 'तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ' જ્યારે રાજાનો આ પ્રકારનો વ્યવહાર,તે ૪૯૯ ચારસો નવાણુ રાણીઓ જેના તરફ રાજા દષ્ટિ પણ નથી કરતો તે સ્ત્રીઓની માતાઓના જાણવામા આવ્યો 'इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ' આ હકીકત

णान्वयः, किं समेक्षन्ते=किं विचारयन्तीत्याकाङ्क्षायामाह–'एव खलु' इत्यादि। 'एव खलु सीहसेणे राया' एव खलु सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए' श्यामाया देव्या 'मुच्छिए४' 'मुर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्न सन् 'अम्ह धूयाओ' अस्माक दुहितॄः 'णो आढाइ' नो आद्रियते 'णो परिजाणाइ' नो परिजानाति=द्रष्टुमपि नेच्छति 'त सेय खलु' तच्छ्रेयः खलु 'अम्ह' अस्माक 'साम देविं' श्यामा देवीम् 'अग्गिप्पओगेण वा' अग्निप्रयोगेण वा 'विसप्पओगेण वा' विषप्रयोगेण वा 'सत्थप्पओगेण वा' शस्त्रप्रयोगेण वा 'जीवियाओ ववरोवित्तए' जीविताद् व्यपरोपयितुम्, एव 'सपेहेंति' समेक्षन्ते=विचारयन्ति। 'सपेहित्ता' विचार्य ता एकोनपञ्चशतमातरः, 'सामाए देवीए' श्यामाया देव्या. 'अतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य' छिद्राणि च=दूषणानि 'विरहाणि य' विरहाश्च= राजानुपस्थितिरूपान्–एकान्तस्थानानि वा, 'पडिजागरमाणीओ२' प्रतिजाग्रत्य.

सुना अर्थात् 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' यह सिंहसेन राजा हमारी लडकियों से न बोलता–चालता है और न इनकी तरफ देखता ही है, किन्तु रातदिन श्यामा देवी मे ही अत्यत आसक्त बना रहता है, त सेय खलु अम्ह साम देवी अग्गिपओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' तो अब इसीमें हमारी भलाई है कि हम लोग उस श्यामा देवी को अग्नि के प्रयोग से विषके प्रयोग से अथवा शस्त्र के प्रयोग से जीवन से वियुक्त कर दें। 'एव सपेहेति' इस प्रकार उन्होंने–सबने विचार किया। 'सपेहित्ता' विचार करने के बाद वे सब अब 'सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरति' श्यामादेवी के छिद्रों की, दूषणों की, राजा की अनुपस्थिति

સાભળી અર્થાત 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ' તે સિંહસેન રાજા અમારી પુત્રીઓ સાથે- બોલતા–ચાલતા નથી તેમના તરફ જોતા પણ નથી અને રાત્રી દિવસ શ્યામા દેવી ઉપર અત્યન્ત આસક્ત બની રહેલા છે 'त सेय खलु अम्ह साम देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' હવે તો અમારૂ હિત એ રીતેજ છે કે અમો તે શ્યામાદેવીને અગ્નિના પ્રયોગથી, વિષના પ્રયોગથી અથવા શસ્ત્રના પ્રયોગથી તેના જીવનનો નાશ કરી નાખીએ 'एव सपेहेति' આ પ્રમાણે તે સૌએ મલીને વિચાર કર્યો 'सपेहित्ता' વિચાર કરીને પછી તે સૌ હવે 'सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ२ विहरति' શ્યામાદેવીના છીદ્રોની, દૂષણોની, રાજાની ગેરહાજરી રૂપ વિરહની, અથવા કોઈ સમય

२=गवेषयन्त्यः२ 'विहरति' विहरन्ति=तिष्ठन्ति । 'तए ण सामादेवी' ततः खलु श्यामा देवी 'इमीसे' अस्या-स्वघातरूपाया. 'कहाए' कथाया =वार्त्तायाः लद्धट्ठा समाणी' लब्धार्था सती 'एव वयासी'=एवमवादीत्=स्वमनस्येवमवदत्-एव विचारयति स्मेत्यर्थ.-एव खलु 'मम' मम 'एगूणाण पचण्ह' एकोनाना पञ्चाना 'सवत्तीसयाण' सपत्नीशतानाम् 'एगूणाइ' एकोनानि 'पचमाइसयाइ' पञ्चमातृशतानि-एकोनपञ्चशतमातरः 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः 'लद्धट्ठाइ समाणाइ' लब्धार्थानि सन्ति 'अण्णमण्ण' अन्योन्यम् 'एव वयासी' एवमवादिषु.=विचारयन्ति स्म-'एव खलु सीहसेणे राया' एव खलु सिंहसेनो राजा 'जाव' यावत्='श्यामाया देव्या मूर्च्छित.४ सन् अस्माक दुहितॄ' नो आद्रियते ना परिजानाति, तत् श्रेय. खलु अस्माक श्यामा देवीमग्निमयोगेण विषमयोगेण शस्त्रमयोगेण वा जीविताद् व्यपरोपयितुम् , एव विचार्य ता. एकोनपञ्चशतमातर मम अन्तराणि छिद्राणि विरहाश्च 'पडिजागरमाणीओ विहरति' प्रतिजाग्रत्यो विहरन्ति इति, 'त ण णज्जइ ण, तन्न ज्ञायते खलु 'मम' मा 'केणइ कुमारेण'

रूप विरह को, अथवा किस समय यह परिजन से रहित अकेली होती है, इस प्रकार के अवसर की प्रतीक्षा एव गवेषणा करती हुई रहने लगी । 'तए ण सा सामा देवी इमी से कहाए लद्धट्ठा समाणी एव वयासी' जब श्यामादेवी को यह उनका विचार ज्ञात हुआ तब उसने भी अपने मन मे इस प्रकार विचार किया 'एव खलु मम एगूणाण पचण्ह सवत्तीसयाण एगूणाण पचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण एव वयासी' कि मेरी एक कम पाचसौ सौतो की माताओने जो यह परस्पर मे इस प्रकार विचार किया है कि 'एव खलु सीहसेणे राया जाव पडिजागरमाणीओ विहरति' सिंहसेन राजा श्यामा देवी से ही अधिक प्रेम आदि करता है और हमारी लडकियो की तरफ देखता तक भी

નોકર, ચાકર અને પરિજન વિના ફક્ત શ્યામા એકલી હોય-એ પ્રકારના અવસરની રાહ અને શોધ કરવા લાગ્યા 'तए ण सा सामा देवी इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणी एव वयासी' આ પ્રમાણે પોતા ની ૪૯૯ શોક સ્ત્રીઓના માતા તરફથી ચાલતી પ્રવૃત્તિ શ્યામા દેવીના જાણવામા આવી, ત્યારે તેણે પણ પોતાના મનમા આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો 'एव खलु मम एगूणाण पचण्ह सवत्तीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समणाइ अण्णमण्ण एव वयासी' મારી શોક બહેનોની ૪૯૯ માતાઓએ જે પરસ્પરમા આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો છે કે 'एव खलु सीहसेणे राया जाव पडि-जागरमाणीओ विहरति ' સિંહસેન રાજા શ્યામા દેવીની સાથે અધિક પ્રેમ આદિ રાખે છે, અને અમારી પુત્રીઓ તરફ નજર પણ કરતો નથી આદિ 'त ण णज्जइ

केनापि कुमारेण=कुमृत्युना=अपमृत्युना 'मारिस्सेंति' मारयिष्यन्ति' 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति विचार्य 'भीया४' भीता त्रस्ता त्रसिता उद्विग्ना सती 'जेणेव कोवघरे' यत्रैव कोपगृह 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ओहय जाव' अपहत यावद्–अपहतमनःसंकल्पा 'झियाइ' ध्यायति= आर्तध्यान करोति ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया इमीसे कहाए लद्धट्ठे समाणे जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता, सामं देविं ओहयजाव पासइ, पासित्ता एव वयासी– किं ण तुम देवाणुप्पिया! ओहय जावज्झियासि ? तए ण सा सामा देवी सीहसेणेण रन्ना एव वुत्ता समाणी–उप्फेण–उप्फेणियं सीहसेण राय एव वयासी–एव खलु सामी! मम एगूणपंचसवत्तीसयाणं एगूणपचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए ४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ जाव अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरति, त ण णज्जइ ण मम केणइ कुमारेणं मारिस्सेति त्तिकट्टु भीया ४ जावज्झियामि ॥ सू० ५ ॥

नही है आदि२ । 'त ण णज्जइ ण मम केणइ कुमारेण मारिस्सेंति' सो न मालुम ये सब मुझे किस समय किस कुमार=कुमौत से मार डालें। 'त्तिकट्टु' ऐसा मन ही मन विचार कर 'भीया४' भयभीत, त्रसित और उद्विग्न चित्त होकर 'जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ' जहा कोप घर था वहा गई। और 'उवागच्छित्ता' जा कर 'ओहय जावज्झियाइ' विमनस्क हो आर्त्तध्यान करने लगी ॥ सू० ४ ॥

ण मम केणइ कुमारेण मारिस्सेंति' આ પ્રમાણે છે તે મને શુ ખબર કે એ તમામ મળીને મારો નાશ કરે અને કમોતે મરાવે 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે મનમાજ વિચાર કરીને 'भीया४' ભયભીત, ત્રસિત અને ઉદ્વેગમય ચિત્ત બનીને 'जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ' જ્યા કોપ ઘર હતુ ત્યા ગઇ અને 'उवागच्छित्ता' જઇને 'ओहय जावज्झियाइ' ઉદ્વેગમય થઇને આર્તધ્યાન કરવા લાગી (સૂ० ४)

टीका

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः पूर्वोक्तायाः 'लद्धट्ठे समाणे' लब्धार्थः सन् 'जेणेव कोवघरे' यत्रैव कोपगृहं 'जेणेव सामा देवी' यत्रैव श्यामा देवी स्थिता 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सामं देविं' श्यामा देवीम् 'ओहयजाव पासइ' अपहतमनःसङ्कल्पा यावद् आर्त्तध्यानं कुर्वतीं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'किं णं' किं खलु केन कारणेन खलु 'तुमं देवाणुप्पिया' त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियासि' अपहत मनःसङ्कल्पा यावद् ध्यायसी=आर्त्तध्यानं करोषि ? । 'तए णं सा सामादेवी' ततः खलु सा श्यामा देवी 'सिंहसेणेण रन्ना' सिंहसेनेन राज्ञा 'एवं वुत्ता समाणी' एवमुक्ता सती 'उप्फेण-उप्फेणिय' उत्फेनोत्फेनितं=कोपवशात्फेनप्रकाशनपूर्वकं

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' अनन्तर 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'इमीसे कहाए' इस समाचार से 'लद्धट्ठे समाणे' परिचित होता हुआ 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' जहां कोपगृह था तथा उसमें जिस जगह श्यामा देवी थी वहां पर पहुँचा 'उवागच्छित्ता सामं देविं ओहय जाव पासइ' पहुँचते ही उसने श्यामा देवी को अनमनी एवं आर्त्तध्यान करती हुई देखा । 'पासित्ता एवं वयासी' देख कर वह श्यामा देवी से बोला कि 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' हे देवानुप्रिये ! तुम आज अनमनी क्यों हो और क्यों आर्त्तध्यान कर रही हो ? 'तए णं सा सामा देवी सीहसेणेण रन्ना एवं वुत्ता समाणी उप्फेण-

'तए णं से' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'इमीसे कहाए' આ સમાચારથી 'लद्धट्ठे समाणे' પરિચિત થયા પછી તે 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' જ્યાં કોપઘર-કોપગૃહ હતું તથા તે ઘરમાં જે ઠેકાણે શ્યામા દેવી હતાં ત્યાં આગળ ગયા 'उवागच्छित्ता सामं देविं ओहय जाव पासइ' પહોંચતાંજ તેણે શ્યામાદેવીને ચિંતાતુર અને આર્ત્તધ્યાન કરતાં જોયાં 'पासित्ता एवं वयासी' જોઈને રાજા શ્યામાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, 'किं णं तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આજે ઉદાસ શા માટે છો ? અને શા માટે આર્ત્તધ્યાન કરો છો ?'तए णं सा सामा देवी सीहसेणेण रन्ना एवं वुत्ता

'सीहसेण राय' सिंहसेन राजान 'एव वयासी' एवमवादीत्–एव खलु सामी एव खलु हे स्वामिन्! 'मम' मम 'एगूणपचसवत्तीसयाण' एकोनपञ्चसपत्नीशतानाम् 'एगूणपचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमातृशतानि=सपत्नीना नवनवत्यधिक-चतु.-शतमातर' 'इमीसे कहाए' अस्या.-वक्ष्यमाणाया. कथाया: 'लद्धट्ठाइ समाणाइ' लब्धार्थानि सन्ति 'अण्णमण्ण' अन्योन्य=परस्पर 'सद्दावेंति' शब्दयन्ति=आह्वयन्ति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एव वयासी' एवमवादिषु: एव=वक्ष्यमाण प्रकारेण विचारयन्ति स्म–एव खलु 'सीहसेणे राया' सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए मुच्छिए४' श्यामाया देव्या मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽभ्युपपन्न: सन् 'अम्ह धूयाओ' अस्माक दुहितॄ 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' नो आद्रियते नो परिजानाति 'जाव' यावत्अग्निविपादिप्रयोगेण मा मारयितुम्, एव विचार्य ता: एकोनपञ्चशतमातर मम 'अतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य'

उप्फेणिय सीहसेण राय एव वयासी' सिंहसेन राजा द्वारा इस प्रकार पूछी गई श्यामा देवी बडे ही क्रोध के साथ इस प्रकार बोली 'एव खलु सामी मम एगूणपचसवत्तीसयाण एगूणपचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी' स्वामिन्! मेरी इन एक कम पाचसौ सौतोंके एककम पाच सौ माताओं ने इस समाचार को जानकर परस्पर में मिल कर गुप्त मत्रणा की है और उसमें उन्होंने ऐसा विचार किया है 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ जाव अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरति' कि यह सिंहसेन राजा श्यामा देवी में ही अतिशय अनुरक्त है, इससे यह हमारी पुत्रियो की ओर

समाणी उप्फेण–उप्फेणिय सीहसेण राय एव वयासी' સિંહસેન રાજાએ આ પ્રમાણે પૂછયુ ત્યારે, શ્યામા દેવી મહા ક્રોધની સાથે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી 'एव खलु सामी मम एगूणपचसवत्तिसयाण एगूणपचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी' સ્વામિન્! મારી ચારસો નવાણુ શોક છે તેમની દરેક માતાઓએ મારી સાથેના તમારા પ્રેમની હકીકત જાણી છે તેથી તે સૌએ મળીને આ પ્રકારની છાની–ગુપ્ત વિચારણા કરી છે અને તેમા એવો વિચાર કર્યો છે 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्हं धूयाओ णो आढाइ ण परिजाणाइ जाव अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरति' કે તે–સિંહસેન રાજા શ્યામાદેવીમા જ અતિશય આસક્ત છે તેથી તે રાજા, અમારી પુત્રીઓની સામે દૃષ્ટિ પણ કરતા નથી તેમજ

टीका

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'इमीसे कहाए' अस्याः कथायाः पूर्वोक्तायाः 'लद्धट्ठे समाणे' लब्धार्थः सन् 'जेणेव कोवघरे' यत्रैव कोपगृह 'जेणेव सामा देवी' यत्रैव श्यामा देवी स्थिता 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'साम देविं' श्यामा देवीम् 'ओहयजाव पासइ' अपहतमनःसङ्कल्पा यावद् आर्त्तध्यान कुर्वतीं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'एव वयासी' एवमवादीत् 'किं ण' किं खलु केन कारणेन खलु 'तुम देवाणुप्पिया' त्व हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियासि' अपहत-मनःसङ्कल्पा यावद् ध्यायसी=आर्त्तध्यान करोषि ? । 'तए ण सा सामादेवी' ततः खलु सा श्यामा देवी 'सिंहसेणेण रन्ना' सिंहसेनेन राज्ञा 'एव वुत्ता समाणी' एवमुक्ता सती 'उप्फेण–उप्फेणिय' उत्फेनोत्फेनित=कोपवशात्फेनप्रकाशनपूर्वक

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' अनन्तर 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'इमीसे कहाए' इस समाचार से 'लद्धट्ठे समाणे' परिचित होता हुआ 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' जहा कोपगृह था तथा उसमें जिस जगह श्यामा देवी थी वहा पर पहुँचा 'उवागच्छित्ता साम देविं ओहय जाव पासइ' पहुँचते ही उसने श्यामा देवी को अनमनी एव आर्त्तध्यान करती हुई देखा। 'पासित्ता एव वयासी' देख कर वह श्यामा देवी से बोला कि 'किं ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' हे देवानुप्रिये ! तुम आज अनमनी क्यो हो और क्यो आर्त्तध्यान कर रही हो ? 'तए ण सा सामा देवी सीहसेणेण रन्ना एवं वुत्ता समाणी उप्फेण–

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'इमीसे कहाए' આ સમાચારથી 'लद्धट्ठे समाणे' પરિચિત થયા પછી તે 'जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ' જ્યા કોપઘર–કોપગૃહ હતુ તથા તે ઘરમા જે ઠેકાણે શ્યામા દેવી હતા ત્યા આગળ ગયા 'उवागच्छित्ता साम देविं ओहय जाव पासइ' પહોચતાજ તેણે શ્યામાદેવીને ચિંતાતુર અને આર્ત્તધ્યાન કરતા જોયા 'पासित्ता एव वयासी' જોઇને રાજા શ્યામાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, 'किं ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि' હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આજે ઉદાસ શા માટે છો ? અને શા માટે આર્ત્તધ્યાન કરો છો ? 'तए ण सा सामा देवी सीहसेणेण रन्ना एव वुत्ता

'सीहसेण राय' सिंहसेन राजान 'एव वयासी' एवमवादीत्–एव खलु सामी एव खलु हे स्वामिन्! 'मम' मम 'एगूणपचसवत्तीसयाण' एकोनपञ्चसपत्नी-शतानाम् 'एगूणपचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमातृशतानि=सपत्नीना नवनवत्यधिक-चतु.-शतमातरः 'इमीसे कहाए' अस्याः–वक्ष्यमाणाया· कथायाः 'लद्धट्ठाइ समाणाइ' लब्धार्थानि सन्ति 'अण्णमण्ण' अन्योन्य=परस्पर 'सद्दावेंति' शब्दयन्ति= आह्वयन्ति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एव वयासी' एवमवादिषुः एव=वक्ष्यमाण-प्रकारेण विचारयन्ति स्म–एव खलु 'सीहसेणे राया' सिंहसेनो राजा 'सामाए देवीए मुच्छिए४' श्यामाया देव्या मूर्च्छितो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्नः सन् 'अम्ह धूयाओ' अस्माक दुहितॄ 'णो आढाइ णो परिजाणाइ' नो आद्रियते नो परि-जानाति 'जाव' यावत्अग्निविषादिप्रयोगेण मा मारयितुम्, एव विचार्य ताः एकोनपञ्चशतमातर' मम 'अतराणि य' अन्तराणि च=अवसराणि 'छिद्दाणि य'

उप्फेणिय सीहसेण राय एव वयासी' सिंहसेन राजा द्वारा इस प्रकार पूछी गई श्यामा देवी बडे ही क्रोध के साथ इस प्रकार बोली 'एव खलु सामी मम एगूणपचसवत्तीसयाण एगूणपचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी' स्वामिन्! मेरी इन एक कम पाचसौ सौतोंके एककम पाच सौ माताओं ने इस समाचार को जानकर परस्पर मे मिल कर गुप्त मन्त्रणा की है और उसमे उन्होंने ऐसा विचार किया है 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ जाव अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरति' कि यह सिंहसेन राजा श्यामा देवी में ही अतिशय अनुरक्त है, इससे यह हमारी पुत्रियो की ओर

समाणी उप्फेण–उप्फेणिय सीहसेण राय एव वयासी' સિંહસેન રાજાએ આ પ્રમાણે પૂછયુ ત્યારે, શ્યામા દેવી મહા ક્રોધની સાથે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી 'एव खलु सामी मम एगूणपचसवत्तिसयाण एगूणपचमाइसयाइ इमीसे कहाए लद्धट्ठाइ समाणाइ अण्णमण्ण सद्दावेंति सद्दावित्ता एव वयासी' સ્વામિન્! મારી ચારસો નવાણુ શોક છે તેમની દરેક માતાઓએ મારી સાથેના તમારા પ્રેમની હકીકત જાણી છે તેથી તે સૌએ મળીને આ પ્રકારની છાની–ગુપ્ત વિચારણા કરી છે અને તેમા એવો વિચાર કર્યો છે 'एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ ण परिजाणाइ जाव अतराणि य छिद्दाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओ विहरति' કે તે–સિંહસેન રાજા શ્યામાદેવીમા જ અતિશય આસક્ત છે તેથી તે રાજા, અમારી પુત્રીઓની સામે દષ્ટિ પણ કરતા નથી તેમજ

[illegible]

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया सामं देविं एवं वयासी मा णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहय जाव झियाहि, अहं णं तहा जत्तीहामि जहा णं तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आबाहे वा पवाहे वा भविस्सइ त्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ, समासासित्ता तओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं४, करित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह। तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेति, पडिसुणित्ता सुप्पइट्ठस्स णयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेंति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं,करित्ता जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति,उवागच्छित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥सू० ६॥

करती हैं। उन्होंने मिल कर परस्पर में यह विचार निश्चित कर लिया है कि हमारी पुत्रियों के सुख में बाधा डालने वाले इस श्यामा देवी रूप कांटे को किसी भी उपाय से जैसे बने वैसे जल्दी निकाल देना चाहिये। अतः हे नाथ ! ये लोग न मालुम किस समय मुझे कुमौत से मार डालें। इसलिये मेरा मन सचिंत है, कहीं पर भी मन को शांति नहीं है। और इसीलिये मेरी यह दशा हुई है ॥ सू० ५ ॥

તે સૌએ પરસ્પર મલીને એ વિચાર નિશ્ચય કર્યો છે કે " અમારી પુત્રીઓના સુખમાં વિઘ્ન કરનારી એ શ્યામાદેવી રૂપ જે કાંટો છે–તે કોઈ પણ ઉપાયથી જેમ બને તેમ જલદીથી કાઢી નાખવો જોઈએ તેથી હે નાથ ! તે લોકો મને ક્યારે કમોતે મારી નાખશે તે કહી શકતી નથી, તેથી મારૂં મન ચિંતાતુર છે અને કોઈ પણ સ્થળે મનને શાંતિ થતી નથી તે કારણથી જ મારી આ દશા થઈ છે (સૂ૦ ૫)

छिद्राणि=दूषणानि 'विरहाणि य' विरहान्=भर्त्रनुपस्थितिरूपान् एकान्तस्थानानि वा 'पडिजागरमाणीओ' प्रतिजाग्रत्यः=गवेषयन्त्यो 'विहरति' विहरति । 'त ण णज्जइ' तन्न ज्ञायते 'मम' मा 'केणइ कुमारेण' केनापि कुमारेण अग्निविषादिप्रयोगेण 'मारिस्संति' मारयिष्यन्ति 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा-इति मनसि विचार्याहं 'भीया ४' भीता ४ सती 'जावज्झियामि' यावद् ध्यायामि, यावत्-अपहतमनःसंकल्पाऽऽर्त्तध्यान करोमि ॥ सू० ५ ॥

जरा भी आख उठा कर नही देखता है और न उनसे बोलता चालता ही है, इसलिये अपनी पुत्रियों के इस काटे को जैसे भी सभवित उपाय से बने वसे शीघ्र ही नष्ट कर देना चाहिये, इत्यादि सब समाचार उसने अपने पति को कह सुनाया और साथ में यह भी कह दिया कि 'त ण णज्जइ मम केणइ कुमारेण मारिस्संति' न जाने इस ईर्ष्या भाव से प्रेरित हुए ये लोग सब मुझे किस समय कुमौत से मार डालें। 'त्ति कट्टु भीया४ जावज्झियामि' इस विचारसे मैं अत्यत भयभीत बनी हुई हू और इसी लिये अनमनी तथा आर्त्तध्यान से युक्त हो रही हू।

भावार्थ—राजा को जब रानी के कोपगृह मे प्रवेश करने का समाचार विदित हुआ तब वह उसके पास उस कोपघर में पहुँचा और पहुँचते ही उसने उसे कोपघर में आने का सकल वृत्तान्त अनमनी बनी हुई रानी से पूछा। रानीने गुस्से में आकर यथास्थित समस्त वृत्तान्त राजा को कह दिया, उसमें उसने बतलाया कि हमारा और आपका जो स्नेह है उसे ये हमारी सौतों के माताएँ सहन नही

તેમના સાથે બોલતા ચાલતા નથી, એટલા માટે અમારી પુત્રીઓનો તે કાટો જે કોઈ જે કોઈ સભવિત ઉપાય હોય અને એ રીતે બની શકે તેમ તુરતજ તેનો નાશ કરી દેવો જોઈએ, ઇત્યાદિ, તમામ સમાચાર પોતાના પતિને કહી સભળાવ્યા, અને સાથે તે પણ કહી આપ્યુ કે-तण णज्जइ मम केणइ कुमारेण मारिस्संति મને પૂરો ભય છે કે તેઓ ઈર્ષાભાવથી પ્રેરાઈને મારૂ અકાળે મૃત્યુ કરાવશે (त्ति कट्टु भीया ४जावज्झियामि) આ વિચારથીજ હુ બહુજ ભયભીત બની ગઈ છુ, અને તેકારણથી જ ઉદાસીન થઈને આર્ત્તધ્યાન કરૂ છુ,

ભાવાર્થ—રાણી કોપગૃહમા છે એવા સમાચાર રાજાએ જાણ્યા ત્યારે તે રાજા રાણીની પાસે તે કોપગૃહમા આવ્યા અને રાજા આવ્યા પછી તેણે કોપઘરમા આવવાની તમામ હકીકત ઉદાસીન બનેલા રાણીને પૂછી, ત્યારે રાણીએ ક્રોધ સાથે તમામ હકીકત હતી તે રાજાને કહી સભળાવી, અને જણાવ્યુ કે મારો અને તમારો જે અતરનો સ્નેહ છે તેને મારી જે શોક છે તેની માતાઓ સહન કરી શકતી નથી એટલુજ નહિ પણ

सित्ता' समाश्वास्य 'तओ' तत:=तस्मात्स्थानात् कोपगृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य=निसृत्य 'कोडुबियपुरिसे' कौटुम्बिक पुरुषान्=स्वनिदेशवर्त्तिनो जनान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एव वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह ण' गच्छत खलु 'तुब्भे देवाणुप्पिया' यूय हे देवानुप्रिया:! 'सुपइट्ठस्स नयरस्स' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य 'वहिया' वहि:=वहिर्मार्गे 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चिमाया दिग्भागे 'एग मह' एका महतीं 'कूडागारसाल' कूटाकारशाला=पर्वतशिखरतुल्या शाला 'करेह' कुरुत=कारयतेत्यर्थः, कीदृशीम्? इत्याह–अणेगखभसयनिविट्ठ' अनेकस्तम्भशतसनिविष्टा=बहुशतस्तम्भयुक्ता 'जाव' यावत् 'पासाईय४' प्रासादीया दर्शकजनमन:प्रसादजनिका 'दरिसणिज्ज' दर्शनीया=दर्शनयोग्याम् 'अभिरूव' अभिरूपाम्=अभि प्रतिक्षण नव नवमिव रूप यस्या: सा अभिरूपा ताम्, मनोज्ञ–

मित मधुर सश्रीक वचनों द्वारा उसे आश्वासन प्रदान किया। 'समासासित्ता तओ पडिणिक्खमइ' आश्वासन देकर फिर वह वहा से चला आया। 'पडिणिक्खमित्ता कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ' अपने स्थान पर वापिस आते ही उसने नोकरजनों को बुलाया 'सद्दावित्ता एव वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा कि 'गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया' देवानुप्रिय! तुम लोग यहा से जाओ और 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एग मह कूडागारसाल करेह' सुप्रतिष्ठ नगर के बाहर पश्चिम दिशा की तरफ एक भारी कूट आकारवाली शाला जो पर्वत के शिखर के तुल्य हो, 'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' तथा जिसमें सैकडों खभे लगे हुए हों, जो दर्शकजनों के चित्त को मुदित करने वाली हो, दर्शनीय हो, जिसका रूप क्षण क्षण में देखने वालो को अपूर्व प्रतीत होता हो

प्रिय अने हिंमत भर्या वयनो द्वारा राजाએ શ્યામા દેવીને આશ્વાસન આપ્યુ 'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' આશ્વાસન આપીને પછી તે રાજા ત્યાંથી ચાલ્યા આવ્યા 'पडिनिक्खमित्ता कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના સ્થાન પર પાછા આવતાજ તેણે નોકરોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एव वयासी' અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે 'गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया' દેવાનુપ્રિય! તમે સૌ અહિંથી જાઓ અને 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एग मह कूडागारसाल करेह' સુપ્રતિષ્ઠ નગરના બહાર પશ્ચિમ દિશા તરફના ભાગમા એક મોટી ભારે કૂટ આકાર વાળી શાળા જે પર્વતના શિખરના બરાબર હોય, 'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' તથા જેમા સેકડો સ્તભ લાગેલા હોય અને તે સ્થળ જોનારાઓ ચિત્તને પ્રસન્ન કરનારી હોય, જોવા લાયક હોય, જેનુ રૂપ

टीका

'तए ण से इत्यादि ।

'तए ण से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'साम देविं' श्यामा देवीं 'एव वयासी' एवमवादीत् 'मा ण तुम देवाणुप्पिया' मा खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियाहि' अपहत यावद् ध्याय=अपहतमनःसङ्कल्पा मा आर्त्तध्यान कुरु। 'अहण' अह खलु 'तहा जत्तीहामि' तथा यतिष्ये =तेन प्रकारेण यत्न करिष्यामि' 'जहा ण' यथा खलु=येन तव 'णत्थि' नास्ति-न भवति न भविष्यतीत्यर्थः, 'कुत्तोवि सरीरस्स' कुतोऽपि=कुतश्चिदपि शरीरस्य 'आबाहे वा' आबाधो वा=ईषत्पीडा 'पबाहे वा' प्रबाधो वा प्रकृष्टा पीडा वा 'भविस्सइ' भविष्यति, अस्य नास्तीति पूर्वेण सम्बन्धः, यद्वा-'णत्थि' नास्ति इति निषेधार्थकमव्यय क्रियाविशेषणम् । आबाधो न भविष्यतीत्यादिरर्थः । आबाधादिसद्भावो न भविष्यतीति यावत् । पचति भवतीतिवदय प्रयोग । 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इति कथयित्वा 'ताहिं' ताभि =पूर्वोक्तस्वरूपाभि' 'इट्ठाहिं' इष्टाभि ११=मनोभिलपिताभिः 'जाव' यावत्-'मियमहुरसस्सिरीयाहिं वग्गूहिं' मितमधुरसश्रीकाभिः वाग्भिः 'समासासइ' समाश्वासयति=विश्वासमुत्पादयति । 'समासा-

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' श्यामादेवी से इस प्रकार समाचार सुनने बाद 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'साम देविं' श्यामा देवी से 'एव वयासी' इस प्रकार बोला। 'मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' हे देवानुप्रिये ! तुम अनमनी मत बनो और न आर्त्तध्यान ही करो। 'अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आबाहे वा पबाहे वा भविस्सइत्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' मैं इस प्रकार का प्रयत्न करूंगा कि जिससे तुम्हारे शरीर को किसी भी तरह से किसी के भी द्वारा जरा सी भी पीडा न हो सकेगी। इस प्रकार

'तए ण से' ઈત્યાદિ

'तए ण' શ્યામાદેવી પાસેથી આ પ્રકારના સમાચાર સાભળ્યા પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'साम देविं' શ્યામા દેવીને 'एव वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા 'मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ઉદાસ થશો નહિ અને આર્ત્તધ્યાન પણ કરશો નહિ 'अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तो वि सरीरस्स आवाहे वा पबाहे वा भविस्सइ त्तिकट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' હુ એવા પ્રકારનો પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી કરીને તમારા શરીરને કોઇપણ પ્રકારથી કોઇ પણ દ્વારા જરા પણ પીડા નહિ થઇ શકે આ પ્રમાણે

सित्ता' समाश्वास्य 'तओ' ततः=तस्मात्स्थानात् कोपगृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य=निस्सृत्य 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिक पुरुषान्=स्वनिदेशवर्त्तिनो जनान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'गच्छह णं' गच्छत खलु 'तुब्भे देवाणुप्पिया' यूयं हे देवानुप्रियाः! 'सुपइट्ठस्स नयरस्स' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य 'बहिया' बहिः=बहिर्मार्गे 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चिमाया दिग्भागे 'एगं महं' एकां महतीं 'कूडागारसालं' कूटाकारशाला=पर्वतशिखरतुल्या शाला 'करेह' कुरुत=कारयतेत्यर्थः, कीदृशीम्? इत्याह-अणेगखंभसयनिविट्ठं' अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टां=बहुशतस्तम्भयुक्तां 'जाव' यावत् 'पासाईयं४' प्रासादीयां दर्शकजनमनःप्रसादजनिकां 'दरिसणिज्जं' दर्शनीयां=दर्शनयोग्याम् 'अभिरूवं' अभिरूपाम्=अभि प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं यस्याः सा अभिरूपा ताम्, मनोज्ञ-

मित मधुर सश्रीक वचनों द्वारा उसे आश्वासन प्रदान किया। 'समासासित्ता तओ पडिणिक्खमइ' आश्वासन देकर फिर वह वहां से चला आया। 'पडिणिक्खमित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने स्थान पर वापिस आते ही उसने नोकरजनों को बुलाया 'सद्दावित्ता एवं वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा कि 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' देवानुप्रिय! तुम लोग यहां से जाओ और 'सुपइट्ठस्स नयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह' सुप्रतिष्ठ नगर के बाहर पश्चिम दिशा की तरफ एक भारी कूट आकारवाली शाला जो पर्वत के शिखर के तुल्य हो, 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं' तथा जिसमें सैकड़ों खंभे लगे हुए हों, जो दर्शकजनों के चित्त को मुदित करने वाली हो, दर्शनीय हो, जिसका रूप क्षण क्षण में देखने वालों को अपूर्व प्रतीत होता हो

પ્રિય અને હિંમત ભર્યાં વચનો દ્વારા રાજાએ શ્યામા દેવીને આશ્વાસન આપ્યું 'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' આશ્વાસન આપીને પછી તે રાજા ત્યાંથી ચાલ્યા આવ્યા 'पडिनिक्खमित्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના સ્થાન પર પાછા આવતાંજ તેણે નોકરોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एवं वयासी' અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' દેવાનુપ્રિય! તમે સૌ અહીંથી જાઓ અને 'सुपइट्ठस्स नयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूडागारसालं करेह' સુપ્રતિષ્ઠ નગરના બહાર પશ્ચિમ દિશા તરફના ભાગમાં એક મોટી ભારે કૂટ આકાર વાળી શાળા જે પર્વતના શિખરના બરાબર હોય, 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं' તથા જેમાં સેંકડો સ્તંભ લાગેલા હોય અને તે સ્થળ જોનારાઓના ચિત્તને પ્રસન્ન કરનારી હોય, જોવા લાયક હોય, જેનું રૂપ

टीका

'तए ण से इत्यादि ।

'तए ण से सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'साम देविं' श्यामा देवीं 'एवं वयासी' एवमवादीत् 'मा ण तुम देवाणुप्पिया' मा खलु त्वं हे देवानुप्रिये ! 'ओहय जावज्झियाहि' अपहत यावद् ध्याय=अपहतमनः सङ्कल्पा मा आर्त्तध्यान कुरु। 'अहण' अह खलु 'तहा जत्तीहामि' तथा यतिष्ये =तेन प्रकारेण यत्न करिष्यामि' 'जहा ण' यथा खलु=येन तव 'णत्थि' नास्ति—न भवति न भविष्यतीत्यर्थः, 'कुत्तोवि सरीरस्स' कुतोऽपि=कुतश्चिदपि शरीरस्य 'आवाहे वा' आवाधो वा=ईषत्पीडा 'पवाहे वा' प्रवाधो वा प्रकृष्टा पीडा वा 'भविस्सइ' भविष्यति, अस्य नास्तीति पूर्वेण सम्बन्धः, यद्वा—'णत्थि' नास्ति इति निषेधार्थकमव्यय क्रियाविशेषणम् । आवाधो न भविष्यतीत्यादिरर्थः । आवाधादिसद्भावो न भविष्यतीति यावत् । पचति भवतीतिवदय प्रयोग । 'त्ति कट्टु' इति कृत्वा=इति कथयित्वा 'ताहिं' ताभि =पूर्वोक्तस्वरूपाभिः 'इट्ठाहिं' इष्टाभि ११=मनोभिलषिताभिः 'जाव' यावत्-'मियमहुरसस्सिरीयाहिं वग्गूहिं' मितमधुरसश्रीकाभिः वाग्भिः 'समासासइ' समाश्वासयति=विश्वासमुत्पादयति । 'समासा-

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' श्यामादेवी से इस प्रकार समाचार सुनने बाद 'से सीहसेणे राया' वह सिंहसेन राजा 'साम देविं' श्यामा देवी से 'एवं वयासी' इस प्रकार बोला। 'मा ण तुमं देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' हे देवानुप्रिये ! तुम अनमनी मत बनो और न आर्त्तध्यान ही करो। 'अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइत्ति कट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' मैं इस प्रकार का प्रयत्न करूगा कि जिससे तुम्हारे शरीर को किसी भी तरह से किसी के भी द्वारा जरा सी भी पीडा न हो सकेगी। इस प्रकार

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' શ્યામાદેવી પાસેથી આ પ્રકારના સમાચાર સાભળ્યા પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજા 'साम देविं' શ્યામા દેવીને 'एव वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા 'मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि' હે દેવાનુપ્રિયે! તમે ઉદાસ થશો નહિ અને આર્ત્તધ્યાન પણ કરશો નહિ 'अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तो वि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइ त्तिकट्टु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ' હુ એવા પ્રકારનો પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી કરીને તમારા શરીરને કોઇપણ પ્રકારથી કોઇ પણ દ્વારા જરા પણ પીડા નહિ થઇ શકે આ પ્રમાણે

उपागत्य 'तमाणत्तिय तामानप्तिम=पूर्वोक्तामाज्ञा 'पच्चप्पिणति' प्रत्यर्पयन्ति= स्वामिन्! कूटागारशाला सपादिताऽस्माभिरिति निवेदयन्तीति ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया अण्णया कयाइ एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं आमंतेइ। तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा आमंतियाइं समाणाइं सव्वालंकारविभूसियाइं जहाविभवेणं जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति। तए णं से सीहसेणे राया एगूणाणं पंचदेवीसयाणं एगूणाणं पंचण्हं माइसयाणं कूडागारसालं आवसहं दलयइ ॥सू० ७॥

टीका।

'तए णं से' इत्यादि। 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं देवीसयाणं' पञ्चानां देवीशतानाम् 'एगूणाइं पंचमाइसयाइं' एकोनानि पञ्चमातृशतानि नवनवत्यधिकचतुःशतसंख्यकाः स्वश्वश्रूः 'आमंतेइ'

वे जहां सिंहसेन राजा विराजमान थे वहां पर आये और 'उवागच्छित्ता तमाणत्तिय पच्चप्पिणति' आकर निवेदन किया कि हे राजा! आपकी आज्ञानुसार कूटाकार शाला बन कर तैयार हो चुकी है ॥सू०६॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं' कूटाकार शाला के सम्पूर्णरूप से निर्मित हो चुकने बाद 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजाने 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय 'एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं आमंतेइ' एक

उवागच्छंति' ते ज्यां सिंहसेन राजा बिराजमान हता, त्यां आगळ आव्या अने 'उवागच्छित्ता तमाणत्तिय पच्चप्पिणति' आवीने निवेदन कर्युं के हे राजा! आपनी आज्ञा प्रमाणे कूटाकार शाळा बनीने तैयार थई गई छे (सू० ६)

'तए णं से' इत्यादि

'तए णं' कूटाकार शाळा संपूर्ण रूपथी तैयार थया पछी 'से सीहसेणे राया' ते सिंहसेन राजाए 'अण्णया कयाइ' कोई एक समये 'एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं आमंतेइ' चारसो नवाणुं पोतानी पत्नीओ हती तेनी माता

रूपामित्यर्थः, 'पडिरूवं' प्रतिरूपाम्–अद्वितीयरूपाम् 'करित्ता' कृत्वा मम 'एय माणत्तिय' एतामाज्ञप्तिकां 'पच्चप्पिणह' प्रत्यर्पयत। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः 'करयल जाव' करतल यावत् करतलपरिगृहीत शिर–आवर्त्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा राजाज्ञां 'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'सुप्पइट्ठस्स णयरस्स बहिया' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य बहिः, 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पाश्चात्ये दिग्भागे=पश्चिमायां दिशि 'एगं महं कूडागारसालं' एकां महतीं कूटाकारशालां 'करेंति' कुर्वन्ति–कारयन्ति। 'अणेगखंभ०' अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टाम्, 'जाव' यावत् 'पासाईय४' प्रासादीयां दर्शनीयाम् अभिरूपाम् प्रतिरूपाम्। 'करित्ता' कृत्वा=कारयित्वा 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता'

एवं जिसके सदृश और कोई शाला न हो ऐसी बनवाओ। 'करित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' बनवा कर मुझे पीछे खबर दो। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयलजाव पडिसुणेंति' राजा के इस प्रकार की आज्ञा को उन कौटुंबिक पुरुषों ने दोनों हाथों को जोड कर स्वीकार किया और 'पडिसुणित्ता सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूटागारसालं करेंति' आज्ञा प्रमाण कर वे सबके सब सुप्रतिष्ठ नगर के बहिःप्रदेश में पश्चिम दिशा की ओर जाकर उस कूटाकार वाली शाला की रचना करवाने में लग गये। 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं पासाईयं' उस में उन्होंने सैकडों खंभों की रचना करवाई। शाला देखने वालों के चित्त को आनंद देनेवाली, दर्शनीय, अपूर्वरूप संपन्न एवं अद्वितीय बनकर जब तैयार हो चुकी, तब 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छंति'

જોનારને ક્ષણે-ક્ષણે અપૂર્વ જણાય અને જેના સમાન બીજી કોઈ પણ શાળા ન હોય તેવી બનાવો. 'करित्ता मम- एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह' બનાવીને પછી મને ખબર આપો. 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति' રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞાને તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ બે હાથ જોડીને સ્વીકાર કર્યો અને 'पडिसुणित्ता सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एगं महं कूटागारसालं करेंति' આજ્ઞા સ્વીકારીને તે તમામ સુપ્રતિષ્ઠ નગરના બહારના પ્રદેશમાં પશ્ચિમ દિશા તરફ જઈને તે કૂટાકારવાળી શાળાની રચના કરવામાં લાગી ગયા 'अणेगखंभसयसंनिविट्ठं जाव पासाईयं करित्ता' તેમાં તેઓએ સેંકડો થાંભલાઓની રચના કરાવી, શાળા જોનારના ચિત્તને આનંદ આપનારી, દર્શનીય, અપૂર્વરૂપ સંપન્ન, અર્થાત્ અજોડ બનાવી આપી પછી જ્યારે તૈયાર થઈ ત્યારે 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव

उवणेह, सुवहु पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूडागारसालं साह-
रेह, तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति, तए णं
तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं
सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमा-
णाइ४ गंधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं
विहरंति, तए णं से सीहसेणेराया अड्ढरत्तकालसमयंसि बहूहिं
पुरिसेहिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेइ, पिहित्ता कूडागार-
सालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ, तए णं तासिं
एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीह-
सेणेणं रण्णा आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं३ अत्ताणाइं
असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः! 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनं पानं खाद्य

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजा ने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने नौकर–चाकरों को बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं' इस प्रकार 'वयासी' कहा कि 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! आप लोग यहां से जाओ 'विउलं असणं४ उवणेह'

'तए णं से' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજાએ 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના નોકર ચાકરોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं' આ પ્રમાણે 'वयासी' કહ્યું કે 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય? આપ સૌ અહીં થી જાઓ 'विउलं असणं४ उवणेह' અને ચાર૪ પ્રકારના આહાર ત્યાં લઈ જાઓ સાથે

आमन्त्रयति–तासामागमनायामन्त्रण प्रेषयति । 'तए ण' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाण' एकोनाना 'पचण्ह देवीसयाण' पञ्चाना देवीशतानाम् एगूण-पचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमातृशतानि 'सीहसेणेण रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आमतियाइ' आमन्त्रितानि=आहूतानि 'समाणाइ' सन्ति 'सव्वालकारविभूसियाइ' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'जहाविभवेण' यथाविभवेन=स्वस्वविभवानुसारेण 'जेणेव सुपइट्ठे णयरे' यत्रैव सुप्रतिष्ठ नगर 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति । 'तए ण से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'एगूणाण' एकोनाना 'पचदेवीसयाण' पञ्चदेवी शतानाम् 'एगूणाण' एकोनाना पचण्ह माइसयाण' पञ्चाना मातृशताना 'कूडा गारमाल' कूटाकारशालाम् 'आवसह' आवसथम्, वासस्थान 'दलयइ' ददाति ॥सू०७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दाविचा एव वयासी–गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया विउलं असणं४

कम पाचसौ अपनी पत्नियों की माताओं को वहा पर आमत्रित किया । 'तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ सीहसेणेण रण्णा आमतियाइ समाणाइ सव्वालकारविभूसियाइ जहाविभवेण जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छति' आमत्रित हुए वे सबके सब एककम पाचसौ माताएँ समस्त अपनी२ विभवसपत्ति के अनुसार समस्त अलकारों से विभूषित होकर सुप्रतिष्ठ नगरमें जहाँ सिंहसेन राजा विराजमान थे वहाँ आ पहुँची । 'तए ण से सीहसेणे राया एगूणाण पच देवीसयाण एगूणाण पचण्ह माइसयाण कूडागारसाल आवसह दलयइ' जब वे वहा आ चुकी तब उस सिंहसेन राजा ने उन एककम पाँचसौ अपनी भार्याओं की एककम पाचसौ माताओको उस कूटाकार शाला में ठहरा दिया ॥सू०७॥

ઓને તે કૂટાકાર શાળામા પધારવાનુ આમ ત્રણ આપ્યુ 'तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ सीहसेणे रण्णा आमतियाइ समाणाइ सव्वालकारविभूसियाइ जहाविभवेण जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छति' આમત્રણ મળતા તે તમામ ચારસો નવાણુ માતાઓ પોતાની સપત્તિ પ્રમાણે તમામ અલકારથી શણગાર કરીને સુપ્રતિષ્ઠ નગરમા જ્યા સિંહ સેન રાજા બિરાજમાન હતા ત્યા આવી પહોંચી 'तए ण से सीहसेण राया एगूणाण पचदेवीसयाण एगूणाण पचण्ह माइसयाण कूडागारसाल आवसह दलयइ' તે તમામ જ્યાર રાજા પાસે આવી ગઈ ત્યારે તે સિંહસેન રાજાએ તે ચારસો નવાણુ પોતાની પત્નીઓની ચારસો નવાણુ માતાઓને તે કૂટાકાર શાલામા રહેવા મુકામ કરાવ્યો (સૂ૦ ૭)

उवणेह, सुबहुं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूडागारसालं साह-रेह, तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति, तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणाइं पंचमाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति, तए णं से सीहसेणेराया अद्धरत्तकालसमयंसि बहुहिं पुरिसेहिं संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेइ, पिहित्ता कडागार-सालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ, तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीह-सेणेणं रण्णा आलीवियाइं समाणाइं रोयमाणाइं३ अत्ताणाइं असरणाइं कालधम्मुणा संजुत्ताइं ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए णं से' इत्यादि । तए णं से सीहसेणे राया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूयं हे देवानुप्रियाः ! 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशनं पानं खाद्य

'तए णं से' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजा ने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने नौकर-चाकरों को बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एवं' इस प्रकार 'वयासी' कहा कि 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! आप लोग यहां से जाओ 'विउलं असणं४ उवणेह'

'तए णं से' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'से सीहसेणे राया' તે સિંહસેન રાજાએ 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' પોતાના નોકર ચાકરોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' બોલાવીને 'एवं' આ પ્રમાણે 'वयासी' કહ્યું કે 'गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય ? આપ સૌ અહીંથી જાઓ 'विउलं असणं४ उवणेह' અને ચાર જ પ્રકારના આહાર ત્યાં લઈ જાઓ. સાથે

स्वाद्यम् 'उवणेह' उपनयत=कूटागारशालाया प्रापयत। तथा 'सुवहु पुप्फवत्थ गधमल्लालकार च' सुबहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार च 'कूडागारसाल' कूटाकारशाला 'साहरेह' संहरत=नयत। 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिक-पुरुषाः 'तहेव' तथैव=राजाज्ञानुसारेणैव 'जाव' यावत्-'साहरेंति' संहरन्ति= उपनयन्ति 'तए ण' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाण' एकोनाना 'पचण्ह' पञ्चाना 'देवीसयाण' देवीशतानाम् 'एगूणपचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमातृशतानि 'सव्वालकारविभूसियाइ' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'त विउल' तद् विपुलम् 'असण ४' अशन पान खाद्य स्वाद्य च 'सुर च ५' सुरा च५ 'आसाएमाणाइ' आस्वा दयमानानि, विस्वादयमानानि, परिभाजयमानानि, परिभुञ्जानानि 'गधव्वेहि य' गान्धर्वैश्च=गायकपुरुषै =गानकलाकुशलैर्गायकैः 'णाडएहि य' नाटकैश्च-नर्तक

और ४ प्रकार का आहार वहा ले जाओ साथ मे 'सुवहु पुप्फवत्थगध मल्लालकार च कूडागारसाल साहरेह' अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गध माल्य और अलकार भी इस कूटशाला में ले जाओ। 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' राजा की इस प्रकार आज्ञा सुनने के बाद उन कौटुम्बिक पुरुषोंने राजा की आज्ञा के अनुसार समस्त खाने पीने एव पुष्प वस्त्र गध माला आदि सामग्री उस कूटाकार शाला मे उपस्थित कर दी। (तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणपचमाइसयाइ सव्वालकारविभूसियाइ त विउल असण४ सुर च५ आसाए माणाइ४ गधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइ नच्चिज्जमाणाइ विहरति) अनन्तर उन एक कम पाचसौ देवियो की एककम पाचसौ माताओंने उन आये हुए चारो प्रकार के आहार को खूब खाया, पीया, दूसरों को भी खिलाया पिलाया, मदिरा भी खूब पी और पिलाई।

'सुवहु पुप्फवत्थगधमल्लालकार च कूटागारसाल साहरेह' અનેક પ્રકારના પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ, માલ્ય, અને અલકાર પણ તે કૂટશાલામા લઈ જાઓ. 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાભળ્યા પછી તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તમામ ખાવા-પીવાની વસ્તુ અને પુષ્પ, વસ્ત્ર-ગધમાલા આદિ સામગ્રી તમામ તે કૂટાકાર શાલામા લાવીને મૂકી આપી 'तए ण तासिं एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणपचमाइसयाइ सव्वालकारविभूसियाइ त विउल असण ४ सुर च५ आसाएमाणाइ४ गधव्वेहि य णाडएहि उवगीयमाणाइ नच्चिज्जमाणाइ विहरति' તે પછી ચારસો નવાણુ (૪૯૯) પત્નીઓની (૪૯૯) માતાઓ એ તે આવેલા ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થોનો સારી રીતે આહાર કર્યો, મદિરા પીધી, બીજાને પણ ખવરાવ્યા-પીવરાવ્યા, મદિરા પણ પાઈ, ગધર્વોએ પણ

पुरुषैश्च 'उवगीयमाणाइ' उपगीयमानानि 'नच्चिज्जमाणाइ' नर्त्यमानानि 'विहरंति' विहरन्ति। 'तए णं से' सीहसेणेराया तत खलु स सिंहसेनो राजा 'अद्धरत्तकालसमयंसि' अर्द्धरात्रकालसमये=अर्द्धरात्रौ 'बहुहिं पुरिसेहिं' बहुभिः पुरुषैः 'सपरिवुडे' सपरिवृत =सहित 'जेणेव' यत्रैव 'कूडागारसाला' कूटाकारशाला 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'दुवाराइं' द्वाराणि 'पिहेइ' पिदधाति=आवृणोति, 'पिहित्ता' पिधाय 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'सव्वओ समंता' सर्वतः समन्तात् 'अगणिकायं दलयइ' अग्निकायं दापयति=कूटाकारशालां ज्वालयतीत्यर्थः। 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'देवीसयाणं' देवीशतानाम् 'एगूणगाइं' एकोनानि 'पंचमाइसयाइं' पञ्चमातृशतानि 'सीहसेणेणं रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आलीवियाइं समाणाइं' आदी-

गन्धर्वों ने भी इनके आने की खूब खुशियां मनायीं, इसके उपलक्ष में उन्होंने खूब इनकी प्रशंसा के गाने गाये। नर्तक लोगोंने मनमाने अपने नृत्यों से भी इनका स्वागत किया (तए णं से सीहसेणे राया अद्धरत्तकालसमयंसि बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ) फिर वह सिंहसेन राजा अर्द्ध रात्रि के समय में अनेक अपने निजी पुरुषों से युक्त होकर उस कूटाकार शाला की तरफ आया। (उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइं पिहेइ) वहां पहुँच कर पहिले तो उसने उसके समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया। (पिहित्ता कूडागारसालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ) पश्चात् उस कूटाकार शाला में उसने सब तरफ से अग्नि लगवा दी। (तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा

तेओना आववा माटेनो आनंद जणाव्यो. तेओना मानमां गंधर्वोए तेओनी प्रशंसाना गीत गायां तथा नृत्य करनारा माणसोए मनमान्या पोताना नृत्यथी तेओनुं स्वागत कर्युं 'तए णं से सीहसेणे राया अद्धरत्तकालसमयंसि बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ' पछी सिंहसेन राजा अर्धरात्रीना समये पोताना अनेक स्वजनोनी साथे ते कूटाकार शाळा तरफ चाल्या 'उवागच्छित्ता सालाए दुवाराइं पिहेइ' त्यां पहोंचीने प्रथम तो तेनां तमाम दरवाजा बंध करावी दीधा 'पिहित्ता कूडागारसालाए सव्वओ समंता अगणिकायं दलयइ' पछी कूटाकार शाळामां तेनी चारेय बाजुथी अग्नि लगावी दीधी 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणगाइं पंचमाइसयाइं सीहसेणेणं रण्णा आलीवियाइं समाणाइं

स्वाद्यम् 'उवणेह' उपनयत=कूटागारशालाया मापयत। तथा 'सुबहु पुप्फवत्थ गंधमल्लालंकारं च' सुबहु पुष्पगन्धमाल्यालंकारं च 'कूडागारसालं' कूटाकारशालां 'साहरेह' संहरत=नयत। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिक-पुरुषाः 'तहेव' तथैव=राजाज्ञानुसारेणैव 'जाव' यावत्–'साहरेंति' संहरन्ति=उपनयन्ति 'तए णं' ततः खलु 'तासिं' तासाम् 'एगूणगाणं' एकोनानां 'पंचण्हं' पञ्चानां 'देवीसयाणं' देवीशतानाम् 'एगूणपंचमाइसयाइं' एकोनपञ्चमातृशतानि 'सव्वालंकारविभूसियाइं' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'तं विउलं' तद् विपुलम् 'असणं ४' अशनं पानं खाद्यं स्वाद्यं च 'सुरं च ५' सुरां च५ 'आसाएमाणाइं' आस्वादयमानानि, विस्वादयमानानि, परिभाजयमानानि, परिभुञ्जानानि 'गंधव्वेहि य' गान्धर्वैश्च=गायकपुरुषैः=गानकलाकुशलैर्गायकैः 'णाडएहि य' नाटकैश्च–नर्त्तक

और ४ प्रकार का आहार वहां ले जाओ साथ में 'सुबहु पुप्फवत्थगंध मल्लालंकारं च कूडागारसालं साहरेह' अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गंध माल्य और अलंकार भी इस कूटशाला में ले जाओ। 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' राजा की इस प्रकार आज्ञा सुनने के बाद उन कौटुम्बिक पुरुषोंने राजा की आज्ञा के अनुसार समस्त खाने पीने एवं पुष्प वस्त्र गंध माला आदि सामग्री उस कूटाकार शाला में उपस्थित कर दी। (तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं४ सुरं च५ आसाएमाणाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति) अनन्तर उन एक कम पांचसौ देवियों की एककम पांचसौ माताओंने उन आये हुए चारों प्रकार के आहार को खूब खाया, पीया, दूसरों को भी खिलाया पिलाया, मदिरा भी खूब पी और पिलाई।

'सुबहु पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारं च कूडागारसालं साहरेह' અનેક પ્રકારના પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગંધ, માલ્ય, અને અલંકાર પણ તે કૂટશાળામાં લઈ જાઓ. तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव जाव साहरेंति' રાજાની આ પ્રકારની આજ્ઞા સાંભળ્યા પછી તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે તમામ ખાવા–પીવાની વસ્તુ અને પુષ્પ, વસ્ત્ર–ગંધમાલા આદિ સામગ્રી તમામ તે કૂટાકાર શાલામાં લાવીને મૂકી આપી 'तए णं तासिं एगूणगाणं पंचण्हं देवीसयाणं एगूणपंचमाइसयाइं सव्वालंकारविभूसियाइं तं विउलं असणं ४ सुरं च५ आसाएमाणाइं४ गंधव्वेहि य णाडएहि उवगीयमाणाइं नच्चिज्जमाणाइं विहरंति' તે પછી ચારસો નવાણુ (૪૯૯) પત્નીઓની (૪૯૯) માતાઓએ તે આવેલા ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થોનો સારી રીતે આહાર કર્યો, મદિરા પીધી, બીજાને પણ ખવરાવ્યા–પીવરાવ્યા, મદિરા પણ પાઈ, ગન્ધર્વોએ પણ

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया एयकम्मे४ सुवहु पावकम्म समज्जिणित्ता चउत्तीस वाससयाइं परमाउं पालइत्ता कालमासे कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे । तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं वहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया सुकुमाल

खाया पीया, पुष्प वस्त्र गंध माला आदि का उपभोग किया और अनेक प्रकार की मदिराओं को खूब पी और पिलाई । गंधर्वों के विविध प्रकार के गाने सुने, एवं नर्त्तकों के नृत्यों को खूब देखा और खूब खुशी मनाई । बाद में वह सिंहसेन राजा उसी दिन अर्द्ध रात्रि के समय में अपने अनेक निजी पुरुषों को लेकर इस कूटाकार शाला की तरफ आया । वहां पहुँचकर उसने पहले उन निजी पुरुषों द्वारा कूटाकार शाला के समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया पश्चात् उस कूटाकार शाला के चारों तरफ आग लगवा दी । इससे वे ४९९ देवियों की सबकी सब ४९९ माताएँ सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गई हुई रुदन करते२ आक्रन्दन करते२ और विलाप करते२ रक्षा के साधनों के अभाव में निःशरण होकर कालधर्म को प्राप्त हुई—मर गई ॥सू० ८॥

આદિ પદાર્થોનો પણ યોગ્ય રીતે ઉપભોગ કર્યો સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાઓને પણ ખૂબ પીધી અને બીજાને પણ આપી, ગન્ધર્વોના વિધ-વિધ પ્રકારના ગીત સાંભળ્યા, અને નૃત્ય કરનારાઓના નાચને પણ ખૂબ જોયા તથા ખુશી થયા, પછીથી તે સિંહસેન રાજા તે દિવસે અર્ધરાત્રીના સમયે પોતાના અનેક નિજ જનને સાથે લઈને તે કૂટાકાર શાળા પાસે આવ્યા આવીને પ્રથમ પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરીને શાળાના તમામ દરવાજા બંધ કરાવ્યા અને તે પછી કૂટાકાર શાળાની ચારેય બાજુ આગ લગાવી દીધી તેથી ચારસો નવાણું (૪૯૯) દેવીઓની (૪૯૯) માતાઓ તમામ સિંહસેન રાજા દ્વારા અગ્નિથી બળતી થકી રૂદન કરવા લાગી આક્રંદન અને વિલાપ કરતી પોતાના રક્ષણના સાધનોના અભાવે આશ્રય વિનાની થઈને કાલધર્મને પામી ગઈ—અર્થાત મરણ પામી ગઈ ॥ સૂ૦ ૮ ॥

पितानि=प्रज्वालितानि सन्ति 'रोयमाणाइ३' रुदन्ति=रोदन कुर्वन्ति 'कन्दमाणाइ' क्रन्दन्ति, उच्चैः स्वरेण रुदन्ति 'विलवमाणाइ' विलपन्ति=शिर'स्फोटनपूर्वक विलाप कुर्वन्ति, 'अत्ताणाइ' अत्राणानि=रक्षारहितानि 'असरणाइ' अशरणानि=शरणरहितानि 'कालधम्मुणा सजुत्ताइ' कालधर्मेण सयुक्तानि-तासामेकोनपञ्चशतदेवीनामेकोनपञ्चशतमातरो मृता इत्यर्थ. ॥ सू० ८ ॥

आलीवियाइ समाणाइ रोयमाणाइ३ अत्ताणाइ असरणाइ कालधम्मुणा सजुत्ताइ) इससे एकदम पाचसौ उन सब देवियों की वे ४९९ वे माताएँ सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गई हुई रुदन करतेर आक्रदन करतेर और विलाप करतेर रक्षा के साधनों के अभाव मे नि.शरण होकर कालधर्म से सयुक्त हो गयी।

भावार्थ-उन सबके उस कूटाकार शाला में ठहर जाने पर राजाने अपने नौकर-चाकरो को बुला कर कहा कि-हे देवानुप्रिय ! तुम लोग यहा से जाओ और चारों प्रकार के आहार को वहा ले जाओ और साथ मे अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गध, माला, और अलकारो को भी ले जाओ। राजा की आज्ञा पाकर वे कौटुम्बिक पुरुष राजा की आज्ञा के अनुसार चारो प्रकार के तैयार किये हुए आहार को एव पुष्प वस्त्र गध माला आदि सामग्रीया को उस कूटाकार शाला में उपस्थित कर दी। अनन्तर उन चार सौ नवाणु देवियों की ४९९ माताओं ने उस आये हुए चार प्रकार के आहार को खूब

रोयमाणाइ३ अत्ताणाइ असरणाइ कालधम्मुणा सजुत्ताइ' તેથી ચારસો નવાણુ પોતાની પત્નીઓની ચારસો નવાણુ માતાઓને સિંહસેન રાજાએ સળગાવી દીધી ત્યારે તે સૌ રૂદન-આક્રદન કરતી અને વિલાપ કરતી કરતી પોતાના રક્ષણના સાધનોના અભાવ જોઇ નિ શરણ બનીને તમામ મરણ પામી ગઇ

ભાવાર્થ— તે તમામ એ કૂટાકાર શાળામા ગઇ અને સ્થિર થઇ ત્યારે રાજાએ પોતાના નોકર-ચાકરોને બોલાવીને કહ્યુ કે હે દેવનુપ્રિય ! તમે સૌ અહીંથી જાઓ અને ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થો ત્યા શાળામા લઇ જાઓ. તેમજ સાથે સાથે અનેક પ્રકારના પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ માલા અને અલકારોને પણ લઇ જાઓ રાજાની આ પ્રમાણે આજ્ઞા મેળવીને તે સૌ નોકર-ચાકર વર્ગે રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાર પ્રકારના તૈયાર કરાવેલા આહારના પદાર્થો તથા પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ માલા આદિ સામગ્રીને લઇ કૂટાકાર શાળામા આવ્યા પછી તે ચારસો નવાણુ સ્ત્રીઓની માતાઓએ તે ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થો ખાધા-પીધા, પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ, માલા

'उववण्णे' उत्पन्नः । 'से णं' स खलु सिंहसेनजीवः 'तओ' ततः=तस्मात् स्थानात् 'अणंतरं' अनन्तरम्=पश्चात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव' इहैव= अत्रैव 'रोहीडए णयरे' रोहितके नगरे 'दत्तस्स सत्थवाहस्स' दत्तस्य सार्थवाहस्य 'कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि' कृष्णश्रियो भार्यायाः कुक्षौ=गर्भे 'दारियत्ताए उववण्णे' दारिकातया-पुत्रीत्वेन उत्पन्नः। 'तए णं सा कण्हसिरी' ततः खलु सा कृष्णश्री 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुपरिपूर्णेषु 'जाव' यावत् 'अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं वीइक्कंताणं' अर्द्धाष्टमरात्रिंदिवेषु व्यतिक्रान्तेषु 'दारियं' दारिकां 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती । कीदृशीमित्याह-'सुकुमाल जाव सुरूवा सुकुमार-यावत् सुरूपा, सुकुमारपाणिपादा यावत्सुरूपाम् । 'तए णं' ततः खलु 'तीसे दारियाए' तस्या दारिकायाः 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'णिव्वत्ते एगारसे दिवसे' निर्वृत्ते एकादशे दिवसे 'संपत्ते बारसाहे' सम्प्राप्ते द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे 'विउलं' विपुलम् 'असणं४' अशन पान खाद्य स्वाद्य

हुआ । (से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे) वहां से स्थिति पूर्ण कर यह सिंहसेन का जीव निकल इसी रोहितक नगर में दत्त सार्थवाह की भार्या कृष्णश्री की कुक्षि में पुत्रीरूप से उत्पन्न हुआ। (तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया) जब नौ मास ७॥ दिन अच्छी तरह से व्यतीत हो चुके तब कृष्णश्रीने पुत्री को जन्म दिया । *(सुकुमाल जाव सुरूवा) इस के हाथ पैर आदि अवयव बहुत ही सुकुमार थे और आकृति भी इसकी विशेष सुन्दर थी ।* (तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे) जब इस की उत्पत्ति के ११ दिन व्यतीत हो चुके और १२

ઉત્પન્ન થયો 'से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णे' त्यांनी स्थिति पूर्ण કરીને તે સિંહસેનનો જીવ નિકળીને આ રોહિતક નગરમાં દત્તસાર્થવાહની ભાર્યા-સ્ત્રી કૃષ્ણશ્રીના ઉદરમાંથી પુત્રી રૂપે ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं सा कण्हसिरी णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव दारियं पयाया' જ્યારે નવ માસ અને ઉપર સાડાસાત (૭॥ રાત્રી સારી રીતે વીતી ગયા, ત્યારે કૃષ્ણશ્રીએ પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. 'सुकुमाल जाव सुरूवा' તેના હાથ-પગ આદિ અવયવો ઘણા સુકુમાર હતા અને આકૃતિ પણ બહુજ સુન્દર હતી 'तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे संपत्ते बारसाहे' તેના જન્મના જ્યારે અગિયાર (૧૧) દિવસ પૂરા થઈ (૧૨) બારમો દિવસ

जाव सुरूवां। तए णं तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसे दिवसे संपत्ते बारसाहे विउल असण४ जावमित्त० णामधेज्जं करेंति, तं होउ णं दारिया देवदत्ता णामेणं। तए णं सा देवदत्ता दारिया पञ्चधाइपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ ॥सू०९॥

टीका

'तए णं' इत्यादि।

'तएणं सीहसेणेराया' ततः खलु स सिंहसेनो राजा 'एयकम्मे४' एतत्कर्मा४ एकोनपञ्चशतश्वश्रूहिंसनकर्मकारकः, एवमन्य–एतत्प्रधान., एतद्विद्यः एतत्समाचार इत्यपि बोध्यम्। 'सुबहु' सुबहु=अत्यधिक 'पावकम्म' पापकर्म 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समुपार्ज्य 'चउत्तीस वाससयाइं' चतुस्त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउ' परमायु.= उत्कृष्टायु' 'पालइत्ता' पालयित्वा कालमासे कालकिच्चा कालमासे काल कृत्वा 'छट्टीए पुढवीए' षष्ठ्या पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'बावीससागरोवमट्ठिइएसु' द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु 'णेरइएसु' नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया

'तए णं' इत्यादि।

(तए णं) इस के अनन्तर (से सीहसेणे राया) वह सिंहसेन राजा (एय कम्मे४) कि जिसने अपनी समस्त सासों को मारने रूप महा अधार्मिक कृत्य किया इसी भयकर अपराध से (सुवहु पावकम्म समज्जिणित्ता) अनेक प्रकार के पापकर्मों का उपार्जन कर (चउत्तीस वाससयाइ परमाउ पालइत्ता) ३४०० वर्ष की उत्कृष्ट आयु के समाप्त हो चुकने पर (कालमासे काल किच्चा) मृत्यु के अवसर में मर कर (छट्टीए पुढवीए उक्कोसेण बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे) छठी पृथिवी के उत्कृष्ट२२ सागर की स्थितिवाले नरक में नारकीपर्याय से उत्पन्न

'तए णं' इत्यादि

'तए णं' ते पछी 'से सीहसेणे राया' ते सिंहसेन राजा 'एयकम्मे४' के जेणे पोतानी तमाम सासुओने मारवा रूप महा अधार्मिक कृत्य कर्युं छे ते भयंकर अपराधथी 'सुबहु पावकम्म समज्जिणित्ता' अनेक प्रकारना पापकर्मोने उपार्जन करी 'चउत्तीस वाससयाइं परमाउ पालइत्ता' ३४०० चोतरीससो वर्षनी उत्कृष्ट आयुष्य पूरी थई रह्या पछी, 'कालमासे काल किच्चा' मृत्यु समये मरण पामीने 'छट्टीए पुढवीए उक्कोसेण बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे' छट्ठी पृथ्वीना उत्कृष्ट २२ बावीस सागरनी स्थितिवाळा नरकमां नारकीनी पर्यायथी

टीका

'तए णं सा इत्यादि ।

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका=कन्यका 'उम्मुक्कबालभावा' उन्मुक्तबालभावा 'जोव्वणेण य' यौवनेन 'रूवेण य' रूपेण=शरीराकृत्या 'लावण्णेण य' लावण्येन=शरीरकान्त्या 'जाव' यावत्–'अतीव२' अतीवातीव 'उक्किट्ठा' उत्कृष्टा 'उक्किट्ठसरीरा' उत्कृष्टशरीरा=परमसुन्दरी 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत । 'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'ण्हाया' स्नाता=कृतस्नाना 'जाव विभूसिया' यावद् विभूषिता=सर्वालङ्कारविभूषिता परिहितसुन्दरवस्त्राभरणा सती 'बहूहिं खुज्जाहिं' बहुभिः कुब्जाभिः 'जाव' यावत्–अष्टादशदेशीयाभिर्दासीभिः 'परिक्खित्ता' परिक्षिप्ता=परिवृता 'उप्पिं आगासतलंसि' उपरि आकाशतले=प्रासादोपरिभागे 'चाँदनी' इति प्रसिद्धे स्थाने 'कणगतिंदूसएणं' कनककतिन्दूसकेन=सुवर्णकन्दुकेन='कीलमाणी' क्रीडन्ती 'विहरइ' विहरति=वर्त्तते ॥सू० १०॥

'तए णं सा' इत्यादि ।

(तए णं सा देवदत्ता दारिया) जब वह देवदत्ता पुत्री (उम्मुक्कबालभावा) बाल्यावस्था के बाद युवावस्था आने पर (जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था) इसका शरीर आकृति और लावण्य से सुन्दर दीखने लगा । 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहुहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' किसी एक समय यह देवदत्ता लडकी स्नान कर और वस्त्राभूषण पहिर कर अपनी १८ देश की दासियों के परिवार के साथ 'उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसएण कीलमाणी विहरइ' ऊपर आकाशतल–प्रासाद के ऊपरी भाग–चादनी–में सुवर्ण की गेंद से क्रीडा कर रही थी ॥सू० १०॥

'तए णं सा' ઇત્યાદિ

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' જ્યારે તે દેવદત્તા પુત્રી 'उम्मुक्कबालभावा' બાલ્યાવસ્થા પછી જ્યારે યૌવનાવસ્થામાં આવી ત્યારે 'जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था' તે પોતાના શરીરની આકૃતિ અને લાવણ્યથી સુન્દર દેખાવા લાગી 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहुहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' કોઇ એક સમયે તે દેવદત્તા પુત્રી સ્નાન કરી અને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને પોતાની અઢાર દેશની દાસીઓના પરિવાર સાથે 'उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसएण कीलमाणी विहरइ' પોતાના આકાશતલ જેવા મહેલના ઉપરના ભાગમાં–ચાદનીમાં સોનાના ગેડી–દડાથી રમતી હતી (સૂ૦ ૧૦)

'जाव' यावत् उपस्कार्य 'मित्त०' मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् पुष्पवस्त्र गन्धमाल्यालङ्कारेण सत्कृत्य सम्मान्य तेषा समक्ष तस्या दारिकायाः 'नामधेज करेंति०' नाम धेय कुरुतः-यस्मात् कारणात् खलु इय दारिका देवप्रसादात् लब्धा 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'होउ ण' भवतु खलु 'अम्ह दारिया' अस्माक दारिका देवदत्ताणामेण' देवदत्ता नाम्ना। 'तए ण सा देवदत्ता दारिया' तत. खलु सा देवदत्ता दारिका पचधाईपरिग्गहिया' पञ्चधात्रीपरिगृहीता=पञ्चधात्रीपरिपालिता सती 'जाव परिवड्ढइ' यावत् गिरिकन्दरालीनचम्पकपादप इव परिवर्धते ॥सू०९॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा देवदत्ता दारिया उम्मुक्कबालभावा जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अइव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था। तए ण सा देवत्ता दारिया अण्णया कयाइं ण्हाया जाव विभूसिया बहूहि खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता उप्पि आगासतलंसि कणगतिंदूसएण कीलमाणी विहरइ ॥ सू० १० ॥

वाँ दिन ज्यों ही लगा उस समय (विउल असण४ जाव मित्त० णामधेज्ज करेंति) इसके मातापिताने विपुल मात्रा मे चारों प्रकार का आहार पकवाया और मित्र, ज्ञाति, स्वजन, सबधि और परिजनों का पुष्प, वस्त्र, गध, माल्य और अलकार आदि से सत्कार कर उनके समक्ष ही उस लडकी का नामसस्करणविधान किया, ऐसा ख्याल कर कि (त होउ ण दारिया देवदत्ता णामेण) यह कन्या हमे देव की प्रसन्नता से वरदान रूप मे प्राप्त हुई है, इस लिये इस का नाम देवदत्ता हो। (तए ण सा देवदत्ता दारिया पचधाईपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ) वह देवदत्ता पाच धायमाताओं की देखरेख में रहती हुई गिरि की कन्दरा मे आलीन चम्पक वृक्ष की तरह सुखपूर्वक बढने लगी । ॥ सू० ९ ॥

આવ્યો ત્યારે તે સમયે, 'विउल असण४ जाव मित्त० णामधेज्ज करेंति' તેના માતા-પિતાએ મોટા પ્રમાણમા ચાર પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવ્યા અને મિત્ર, જ્ઞાતિ, સ્વજન સબધી અને પરિજનોનો પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ માલ્ય અને અલકાર આદિથી સારો સત્કાર કર્યો, અને તે સૌના સમક્ષ પુત્રીના નામકરણ સસ્કારનુ વિધાન કર્યું તેમા એ દૃષ્ટિ રાખી કે, त होउ ण दारिया देवदत्ता णामेण' આ કન્યા અમને દેવ-પ્રસન્ન થવાથી વરદાનરૂપમા પ્રાપ્ત થઇ છે, ત માટે તે કન્યાનુ નામ દેવદત્તા રાખવુ છે 'तए ण सा देवदत्ता दारिया पचधाईपरिग्गहिया जाव परिवड्ढइ' તે દેવદત્તા પાચ ધાય માતાઓની દેખરેખમા રહેતી થકી પર્વતની ગુફામા રહેલા ચમ્પક વૃક્ષ પ્રમાણે સુખપૂર્વક વધવા લાગી (સૂ० ૯)

टीका

'तए णं सा' इत्यादि ।

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका=कन्यका 'उम्मुक्कबालभावा' उन्मुक्तबालभावा 'जोव्वणेण य' यौवनेन 'रूवेण य' रूपेण=शरीराकृत्या 'लावण्णेण य' लावण्येन=शरीरकान्त्या 'जाव' यावत्-'अतीव२' अतीवातीव 'उक्किट्ठा' उत्कृष्टा 'उक्किट्ठसरीरा' उत्कृष्टशरीरा=परमसुन्दरी 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत । 'तए णं सा देवदत्ता दारिया' ततः खलु सा देवदत्ता दारिका 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'ण्हाया' स्नाता=कृतस्नाना 'जाव विभूसिया' यावद् विभूषिता=सर्वालङ्कारविभूषिता परिहितसुन्दरवस्त्राभरणा सती 'बहूहिं खुज्जाहिं' बहुभिः कुब्जाभिः 'जाव' यावत्-अष्टादशदेशीयाभिर्दासीभिः 'परिक्खित्ता' परिक्षिप्ता=परिवृता 'उप्पिं आगासतलगंसि' उपरि आकाशतले=प्रासादोपरिभागे 'चाँदनी' इति प्रसिद्धे स्थाने 'कणगतिंदूसएण' कनकतिन्दूसकेन=सुवर्णकन्दुकेन='कीलमाणी' क्रीडन्ती 'विहरइ' विहरति=वर्त्तते ॥सू०१०॥

'तए णं सा' इत्यादि ।

(तए णं सा देवदत्ता दारिया) जब वह देवदत्ता पुत्री (उम्मुक्कबालभावा) बाल्यावस्था के बाद युवावस्था आने पर (जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था) इसका शरीर आकृति और लावण्य से सुन्दर दीखने लगा । 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' किसी एक समय यह देवदत्ता लडकी स्नान कर और वस्त्राभूषण पहिर कर अपनी १८ देश की दासियों के परिवार के साथ 'उप्पिं आगासतलगंसि कणगतिंदूसएण कीलमाणी विहरइ' ऊपर आकाशतल-प्रासाद के ऊपरी भाग-चादनी-में सुवर्ण की गेंद से क्रीडा कर रही थी ॥सू०१०॥

'तए णं सा' ઇત્યાદિ

'तए णं सा देवदत्ता दारिया' જ્યારે તે દેવદત્તા પુત્રી 'उम्मुक्कबालभावा' બાલ્યાવસ્થા પછી જ્યારે યૌવનાવસ્થામા આવી ત્યારે 'जोव्वणेण य रूवेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था' તે પોતાના શરીરની આકૃતિ અને લાવણ્યથી સુન્દર દેખાવા લાગી 'तए णं सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाइ ण्हाया जाव विभूसिया बहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता' કોઈ એક સમયે તે દેવદત્તા પુત્રી સ્નાન કરી અને વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને પોતાની અઢાર દેશની દાસીઓના પરિવાર સાથે 'उप्पिं आगासतलगंसि कणगतिंदूसएण कीलमाणी विहरइ' પોતાના આકાશતલ જેવા મહેલના ઉપરના ભાગમા-ચાદનીમા સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી હતી (સૂ૦ ૧૦)

॥ मूलम् ॥

इम च ण वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आस दुरूहइ, दुरूहित्ता वहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे आसवाहणियाए णिज्जाएमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामते वीइवयइ। तए ण से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्त दारिय उप्पि आगासतलसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणिं पासइ, पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव विम्हिए कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी–कस्स णं देवाणुप्पिया! एसा दारिया? किं वा णामधेज्ज? तए ण ते कोडुवियपुरिसा वेसमणराय करयल० एव वयासी–एस ण सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरि भारियाए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० ११ ॥

टीका

'इम च ण' इत्यादि।

'इम च ण' इतश्च खलु 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नातो यावत् सर्वालङ्कारविभूपित 'आस दुरूहइ' अश्व दुरोहति=आरोहति दुरूहित्ता' दुरुह्य=आरुह्य 'वहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे' वहुभिः पुरुषै. सपरिवृत 'आसवाहणियाए' अश्ववाहनिकायै=अश्वक्रीडार्थम्–अश्वारूढो

'इम च ण' इत्यादि।

'इम च ण' एक समय की बात है 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवण दत्त राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नान कर के वस्त्राभूषणो से अलकृत हो कर 'आस दुरूहइ' अपने घोडे पर सवार हुआ, 'दुरूहित्ता' सवार होकर 'वहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे' अनेक पुरुषों के साथ२ 'आसवाहणियाए'

"इम च ण" ઇત્યાદિ

(इम च ण) એક સમયની વાત છે (वेसमणदत्ते राया) વૈશ્રવણદત્ત રાજા (ण्हाए जाव विभूसिए) સ્નાન કરીને વસ્ત્રાભૂષણોથી અલકૃત થઈને (आस दुरूहइ) પોતાના ઘોડા પર સ્વાર થયા (दुरूहित्ता) સ્વાર થઈને (वहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे)

यत्राश्वगतिलीलाप्रदर्शनपूर्वकमश्वं धावयति साऽश्वक्रीडाऽश्ववाहनिका तया तस्यै तदर्थमित्यर्थः। 'निज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स' दत्तस्य गाथापतेर्गृहस्य 'अदूरसामंते' नातिदूरे नातिसमीपे पार्श्वभागत इत्यर्थः 'वीइवयइ' व्यतिव्रजति=गच्छति । 'तए णं से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'जाव' यावत् अश्वक्रीडार्थं निर्गच्छन् दत्तगाथापतेर्गृहसमीपतः 'वीईवयमाणे' व्यतिव्रजन् 'देवदत्तं दारियं' देवदत्ता दारिकाम् 'उप्पिं आगासतलगंसि' उपरिआकाशतले प्रासादोपरिभागे 'कणगतिंदूसेण' कनकतिन्दूकेन=सुवर्णकन्दुकेन 'कीलमाणिं' क्रीडन्तीं 'पासइ' पश्यति। 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'देवदत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य' रूपेण यौवनेन लावण्येन च 'जाव' यावत्-विम्हिए' विस्मितः=अहो! अदृष्टपूर्वमीदृशं रूपमित्याश्चर्ययुक्तः सन् 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति=आह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एवं वयासी'

अश्व क्रीडा करने के लिये 'निज्जायमाणे' जाता हुआ 'दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ' दत्तगाथापति के घर के कुछ पास से होकर निकला। 'तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेण कीलमाणिं पासइ' जाते हुए उस वैश्रवण राजाने ऊपर मकान पर सुवर्ण की कंदुक से क्रीडा करती हुई उस देवदत्ता को देखा। 'पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव विम्हिए' देख कर देवदत्ता के रूप से यौवन से और लावण्य से अति आश्चर्ययुक्त हुआ। ऐसा रूप तो आज तक देखने में नहीं आया इस प्रकार चकितचित्त होकर उसने 'कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' अपने कौटुम्बिकपुरुषों को बुलाया 'सद्दावित्ता' बुलाकर 'एवं वयासी' ऐसा कहा

અનેક પુરુષોની સાથે-સાથે (आसवाहणियाए) અશ્વક્રીડા કરવા માટે (निज्जायमाणे) જઈ રહ્યા હતા. (दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ) દત્તગાથાપતિના ઘરની જરા પાસે થઈને નીકળ્યા, (तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेण कीलमाणिं पासइ) તે વખતે તે વૈશ્રવણ રાજાએ મહેલ ઉપર સોનાના ગેડી-દડાથી ક્રીડા કરતી-રમતી તે દેવદત્તાને જોઈ (पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य जाव विम्हिए) જોઈને દેવદત્તાના રૂપથી-યૌવનથી અને લાવણ્યથી આશ્ચર્ય પામી ગયો આવું રૂપ આજસુધી જોવામાં આવ્યું નથી-આ પ્રમાણે ચકિત-ચિત્ત-ચલાયમાન થઈને તેણે (कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ) પોતાના કૌટુમ્બિક પુરુષોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' બોલાવીને

॥ मूलम् ॥

इमं च णं वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आसं दुरूहइ, दुरूहित्ता बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे आसवाहणियाए णिज्जाएमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामंते वीइवयइ। तए णं से वेसमणे राया जाव वीईवयमाणे देवदत्तं दारियं उप्पिं आगासतलंसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणि पासइ, पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव विम्हिए कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—कस्स णं देवाणुप्पिया! एसा दारिया? किं वा णामधेज्जं? तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणरायं करयल० एवं वयासी—एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरि भारियाए अत्तया देवदत्ता णामं दारिया रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० ११ ॥

टीका

'इमं च णं' इत्यादि।

'इमं च णं' इतश्च खलु 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नातो यावत् सर्वालङ्कारविभूषित 'आसं दुरूहइ' अश्वं दुरोहति=आरोहति दुरूहित्ता' दुरुह्य=आरुह्य 'बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे' बहुभिः पुरुषैः सपरिवृतः 'आसवाहणियाए' अश्ववाहनिकायै=अश्वक्रीडार्थम्-अश्वारूढो

'इमं च णं' इत्यादि।

'इमं च णं' एक समय की बात है 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्त राजा 'ण्हाए जाव विभूसिए' स्नान कर के वस्त्राभूषणों से अलकृत हो कर 'आसं दुरूहइ' अपने घोडे पर सवार हुआ, 'दुरूहित्ता' सवार होकर 'बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे' अनेक पुरुषों के साथ२ 'आसवाहणियाए'

"इमं च णं" ઇત્યાદિ

(इमं च णं) એક સમયની વાત છે (वेसमणदत्ते राया) વૈશ્રવણદત્ત રાજા (ण्हाए जाव विभूसिए) સ્નાન કરીને વસ્ત્રાભૂષણોથી અલંકૃત થઈને (आसं दुरूहइ) પોતાના ઘોડા પર સ્વાર થયા (दुरूहित्ता) સ્વાર થઈને (बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे)

सिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह जइवि य सा सयं रज्जसुक्का। तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेण रण्णा एव वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेति, पडिसुणित्ता ण्हाया जाव सुद्धप्पावेसाइ वत्थाइ पवरपरिहिया जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छति ॥ सू० १२ ॥

'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'आसवाहणियाओ' अश्ववाहनिरातः 'पडिणियत्ते समाणे' प्रतिनिवृत्त' सन् 'अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे' अभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान्=निजान्तरिङ्गजनान् 'सद्दावेइ' शब्दयति=आह्वयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा='आहूय' 'एव वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया' गच्छत खलु यूय हे देवानुप्रियाः! 'दत्तस्स धूय' दत्तस्य दुहितर=पुत्रो 'कण्हसिरीए अत्तय' कृष्णश्रिय आत्मजा=कृष्णश्रीभार्याकुक्षिसभूता 'देवदत्त दारिय' देवदत्ता दारिका 'पूसणदिस्स जुवरण्णो' पुष्पनन्दिनो युवराजस्य 'भारियत्ताए' भार्यातया (भार्या-

'तए ण से' इत्यादि।

'तए ण' इसके बाद 'से वेसमणे राया' उस वैश्रवण राजाने 'आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे' अश्ववाहनिका–अश्वक्रीडा से प्रति निवृत्त होकर 'अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे' अभ्यतर स्थान पर नियुक्त पुरुषों को 'सद्दावेइ' बुलाया 'सद्दावित्ता' और बुलाकर 'एव वयासी' इस प्रकार कहा 'गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! तुम शीघ्र जाओ! और 'दत्तस्स धूय कण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह' दत्त की पुत्री जो कृष्णश्री की कुक्षि से उत्पन्न हुई है एव जिसका नाम देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनदी के लिये

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से वेसमणे राया' તે વૈશ્રવણ રાજાએ 'आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे' અશ્વક્રીડાથી નિવૃત્ત થઇને 'अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे' પોતાના અંદરના સ્થાનપર રાખેલ પુરુષોને 'सद्दावेइ' બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता' અને બોલાવીને 'एव वयासी' આ પ્રકારે કહ્યું 'गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया' હે દેવાનુપ્રિય! તમે જલદી જાઓ, અને 'दत्तस्स धूय कण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह' દત્તના પુત્રી જે કૃષ્ણશ્રીની કુખથી ઉત્પન્ન થઇ છે અને જેનું નામ દેવદત્તા છે, તેને આપણા યુવરાજ પુષ્પનંદી સાથે વરાવો

एवमवादीत्-'कस्स ण देवाणुप्पिया !' कस्य खलु हे देवानुप्रियाः ? 'एसा' 'दारिया' एषा=प्रासादशिखरे कनककन्दुकेन क्रीडन्ती दारिका ? किं वा णामधेज्जं किं वा नामधेयमस्याः ? । 'तए णं कोडुंबिय पुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिकपुरुषाः 'वेसमणराय' वैश्रमणराजं 'करयल०' करतलपरिगृहीतं शिर-आवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्-'एस णं' एषा खलु 'सामी' हे स्वामिन् ! 'दत्तसत्थवाहस्स' दत्तसार्थवाहस्य 'धूया' दुहिता=पुत्री 'कण्हसिरीए भारियाए' कृष्णश्रिया भार्यायाः 'अत्तया' आत्मजा देवदत्ता णाम दारिया 'देवदत्ता नाम दारिका 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठ सरीरा' रूपेण यौवनेन लावण्येन चोत्कृष्टा उत्कृष्टशरीरा अस्ति ॥ सू० ११ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से वेसमणे राया आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी—गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! दत्तस्स धूयं कण्ह-

---

'कस्स णं देवाणुप्पिया एसा दारिया' हे देवानुप्रिय ! कहो, यह किस की पुत्री है ? 'किं वा णामधेज्जं' इसका नाम क्या है ? 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणराय करयल० एवं वयासी' इस प्रकार नृपति का कथन सुनकर उन कौटुम्बिकपुरुषोंने हाथ जोड कर ऐसा कहा कि 'एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरीए भारियाए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया' हे स्वामिन् ! यह दत्त सार्थवाह की लडकी है । कृष्णश्री नाम की उसकी भार्या से यह उत्पन्न हुई और इसका नाम देवदत्ता है । 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव अईव२ उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा' यह रूप, यौवन एवं लावण्य से उत्कृष्ट एवं अनुपम-शरीरसंपन्न है। ॥सू० ११॥

'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યુ, 'कस्स णं देवाणुप्पिया एसा दारिया' હે દેવાનુપ્રિયો ! કહો એ કોની પુત્રી છે 'किं वा णामधेज्जं' તેનું નામ શું ? 'तए णं ते कोडुंबियपुरिसा वेसमणराय करयल० एवं वयासी' આ પ્રમાણે રાજાના વચન સાંભળીને તે કૌટુમ્બિક પુરુષોએ હાથ જોડીને આ પ્રમાણે કહ્યુ કે- 'एस णं सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरीए भारियाए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया' હે સ્વામિન્! તે દત્તસાર્થવાહના પુત્રી છે કૃષ્ણશ્રી નામના તેના પત્નીથી તે ઉત્પન્ન થયેલ છે અને તેનું નામ દેવદત્તા છે 'रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा' તે રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી ઉત્કૃષ્ટ અર્થાત્ અનુપમ-શરીરસંપન્ન છે ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से दत्ते सत्थवाहे ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ, पासित्ता हट्टतुट्ठ० आसणाओ, अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए आसणेण उवणिमंतेइ, उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एवं वयासी—संदिसंतु णं देवाणुप्पिया किमागमणप्पओअणं । तए णं ते रायपुरिसा दत्तसत्थवाहं एवं वयासी—अम्हे णं देवाणुप्पिया ! तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो, तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया ! जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो, भण देवाणुप्पिया ! किं दलयामो सुक्कं ! तए णं से दत्ते ते अब्भिंतरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी—एयं चेव देवाणुप्पिया ! मम सुक्कं, जण्णं वेसमणदत्ते राया मम दारियाणिमित्तेणं अणुगिण्हइ । ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ । तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति ॥ सू० १३ ॥

निवृत्ति के लिये प्रायश्चित्तरूप से दधि दूर्वादिक मांगलिक वस्तुएं धारण कीं, पश्चात् राजसभा में प्रवेश करते समय पहिरने के योग्य उचित वस्त्रादिको को पहिर कर वे 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति' जिस ओर दत्तसार्थवाह का घर था उस ओर रवाना हुए ॥ सू० १२ ॥

માટે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે દહીં, દુર્વાદિ માંગલિક વસ્તુઓ ધારણ કરી પછી રાજસભામાં પ્રવેશ કરવાના સમયે પહેરવા યોગ્ય સુશોભિત વસ્ત્રાદિક પહેરી કરીને તે 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छंति' જે તરફ દત્ત સાર્થવાહનું ઘર છે તે તરફ રવાના થયા ॥ સૂ૦ ૧૨ ॥

त्वेन) 'वरेह' वृणुध्वम् 'जइवि य सा सय रज्जसुक्का' यद्यपि च सा स्वय राज्यशुल्का=राज्यदानेनापि देया भवेत्, यद्वा यदि सा स्वय राज्यशुल्का=पट्टराज्ञी भवितुमिच्छेत् तथापि तत्स्वीकृत्य ता वृणुध्वमिति भाव । 'तए ण' तत. खलु ते 'अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा' आभ्यन्तरस्थानीयाः पुरुषाः 'वेसमणेण रण्णा' वैश्रवणेन राज्ञा 'एव वुत्ता समाणा' एवमुक्ता. सन्तः 'हट्ठतुट्ठा' हृष्टतुष्टाः= हर्षितहृदया. सन्तुष्टमानसाः 'करयल जाव' करतल यावत् करतलपरिगृहीत शिर-आवर्त्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा–'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति । 'पडिसुणित्ता प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'ण्हाया' स्नाता 'जाव' यावत्–कृतबलिकर्माण.=वायसा द्यर्थकृतान्नभागाः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः=दुःस्वप्नादिदोषनिवारणार्थं प्रायश्चित्त-रूपेण घृतदध्यक्षतदूर्वादिकाः 'सुद्धप्पावेसाइ' शुद्धप्रवेश्यानि शुद्धानि=शुचीभूतानि शुक्लानि वा प्रवेश्यानि–राजसभादौ प्रवेष्टु योग्यानि 'वत्थाइ' वस्त्राणि 'पवर-परिहिया' प्रवरपरिहिताः=प्रवरतया यथोचितरूपेण परिहिता =परिधृतवन्त. 'जेणेव दत्तस्स गिहे' यत्रैव दत्तस्य गृह 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति ॥सू० १२॥

वरण करो । 'जइवि य सा सय रज्जसुक्का' यदि उसके वरण करने के शुल्क मे राज्य भी देना पडे तो कोई चिन्ता जैसी बात नही है अथवा यदि वह स्वय पट्टरानी होने की अपनी भावना व्यक्त करे तो भी ठीक है, परन्तु जिस तरह से यह वरण की जाय उस तरह से करो । 'तए ण ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेण रण्णा एव वुत्ता सपाणा' इस प्रकार राजा के द्वारा कहे गये उन आभ्यन्तरिक पुरुषोंने 'हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेंति' वडे ही हर्ष से युक्त होकर हाथ जोड-कर राजा के इस आदेश को स्वीकार किया । और 'पडिसुणित्ता' स्वीकार कर 'ण्हायाजाव सुद्धप्पावेसाइ वत्थाइ पवरपरिहिया' स्नान किया, वायस आदि के लिये अन्न वितरण किया, एव दु स्वप्न आदि दोष की

'जइवि य सा सय रज्जसुक्का' ते કન્યા સાથે યુવરાજનો સબધ કરવામા જે શુલ્ક–સ્રી ધન તરીકે રાજ્ય આપવુ પડે તો પણ કોઇ ચિન્તા નથી અથવા તો જો તે પોતે (દેવદત્તા) પટરાણી થવાની પોતાની ભાવના જણાવે તો પણ ઠીક છે પર તુ જે રીતે યુવરાજ સાથે તેનો સબધ થાય તે પ્રમાણે કરો 'तए ण ते अब्भितर ट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेण रण्णा एव वुत्ता समाणा' આ પ્રમાણે રાજાએ કહેલા વચનો તે પોતાના અદરના ભાગના માણસોએ–પુરુષોએ 'हट्ठतुट्ठा करयल जाव पडिसुणेंति' ઘણાજ હર્ષ સાથે હાથ જોડીને રાજાના એ હુકમનો સ્વીકાર કર્યો, અને 'पडिसुणित्ता' સ્વીકાર કરીને ण्हाया जाव सुद्धप्पावेसाइ वत्थाइ पवरपरिहिया' સ્નાન કર્યું, કાગડા આદિ માટે અન્ન વહેચ્યુ અને દુ સ્વપ્ન આદિ દોષોની નિવૃત્તિ

'किमागमणप्पओयणं' किमागमनप्रयोजनं भवतामागमनं किमर्थं जातम् ? इति भावः । 'तए णं तं' ततः खलु ते 'रायपुरिसा' राजपुरुषाः दत्तं सत्थवाहं दत्तं सार्थवाहम् 'एवं वयासी' एवमवादिषु –'अम्हे णं देवाणुप्पिया' वयं खलु हे देवानुप्रिय ! 'तव धूयं' तव दुहितरं 'कण्हसिरीए अत्तयं' कृष्णश्रिय आत्मजा= कुक्षिसंभूता 'देवदत्तं दारियं' देवदत्तां दारिकां 'पूसणंदिस्स जुवरण्णो' पुष्पनन्दिनो युवराजस्य 'भारियत्ताए' भार्यात्वेन 'वरेमो' वृणुमः, 'तं जइ णं' तद् यदि खलु त्वं 'जाणासि देवाणुप्पिया' जानासि हे देवानुप्रिय ! 'जुत्तं वा' युक्तं=संगतं 'पत्तं वा' प्राप्तं वा=कुलोचितमर्यादाप्राप्तं 'सलाहणिज्जं वा' श्लाघनीयं=प्रशसनीयं 'सरिसो वा संजोगो' सदृशो वाऽयं संयोग इति, जानासि इति पूर्वेण सम्बन्धः, तदा 'दिज्जउ णं देवदत्ताभारिया' दीयतां खलु देवदत्ता भार्या 'पूसणंदिस्स

प्पओयणं' कहिये देवानुप्रिय ! यहां तक आने का क्या प्रयोजन है ? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' दत्त सार्थवाह का प्रश्न सुन कर उन लोगों ने उससे इस प्रकार कहा–'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' हे देवानुप्रिय ! हम लोग आपकी पुत्री एवं कृष्णश्री की आत्मजा जो देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनंदी के लिये भार्यारूप से वरण करना चाहते हैं 'तं जइ णं जाणामि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' सो यदि आपकी इसमें अनुमति हो तथा हे–देवानुप्रिय ! यदि इसे संगत और कुलोचित मर्यादा के अनुरूप एवं प्रशंसनीय समझते हों तथा 'यह संयोग सदृश है' ऐसा जो मानते हों तो

આવવાનું પ્રયોજન શું છે ? 'तए णं ते रायपुरिसा दत्तं सत्थवाहं एवं वयासी' દત્તસાર્થવાહનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને રાજપુરુષોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું– 'अम्हे णं देवाणुप्पिया तव धूयं कण्हसिरीए अत्तयं देवदत्तं दारियं पूसणंदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो' હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લોકો આપના પુત્રી એટલે કૃષ્ણશ્રીના આત્મજા જે દેવદત્તા છે તેનો અમારા યુવરાજ પુષ્પનંદી માટે સંબંધ (ભાર્યારૂપથી) વરણ કરવાની ઈચ્છા રાખીએ છીએ 'तं जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया जुत्तं वा पत्तं वा सलाहणिज्जं वा सरिसो वा संजोगो दिज्जउ णं देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरण्णो' તો જો આપની આ બાબતમાં સંમતિ હોય તથા હે દેવાનુપ્રિય ! આપ જો આ વિષે સહમત અને કુલોચિત મર્યાદાને અનુકૂળ તથા પ્રશંસાપાત્ર સમજતા હો તથા "આ સંયોગ બરાબર છે" એવું માનતા હો તો આપ

टीका

'तए ण' इत्यादि। 'तए ण' ततः खलु 'से दत्ते सत्थवाहे' स दत्तः सार्थवाहः 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'एज्जमाणे' एजमानान्=आगच्छतः 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'आसणाओ अब्भुट्ठेइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्ता' अभ्युत्थाय 'सत्तट्ठपयाइ' सप्ताष्टपदानि 'अब्भुगए' अभ्युद्गतः तेषां पुरुषाणां समुखं गतः' 'आसणेण' आसनेन-आसनदानेन 'उवणिमंतेइ' उपनिमन्त्रयति=आसनोपरि उपवेष्टुं प्रार्थयति। 'उवणिमंतित्ता' उपनिमन्त्र्य 'ते पुरिसे' तान् पुरुषान् 'आसत्थे' आस्वस्थान्=स्वस्थीभूतान् 'वीसत्थे' विस्वस्थान् विशेषेण स्वस्थान् 'सुहासणवरगए' सुखासनवरगतान्= सुखासनोपविष्टान् एवं वयासी' एवमवादीत्-किमवादीत्? इत्याह-'संदिसतु णं' इत्यादि। 'संदिसतु णं देवाणुप्पिया' संदिशन्तु=आज्ञापयन्तु खलु हे देवानुप्रियाः!

'तए णं' इत्यादि।

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे' दत्त सार्थवाहने 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' आते हुए उन राजपुरुषों को देखा। 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' देखकर वह बडे ही हर्षभाव से युक्त होकर एवं सन्तुष्ट मन हो अपने आसन से उठखडा हुआ और 'अब्भुट्ठित्ता' उठ कर 'सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए' उन के सत्कार के लिये ७-८ पग सामने गया। उनको आगे लेकर फिर उसने उनसे 'आसणेण उवणिमंतेइ' आसन पर बैठने की प्रार्थना की। 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासण वरगए एवं वयासी' प्रार्थना करने पर जब वे सब आसन पर बैठ गये तब आस्वस्थ एवं विशेषरूप से प्रसन्नचित्त बने हुए राजपुरुषों से दत्तसार्थवाह ने इस प्रकार कहा-'संदिसतु णं देवाणुप्पिया किमागमण-

---

'तए णं' ઇત્યાદિ

'तए णं से दत्ते सत्थवाहे દત્ત સાર્થવાહે 'ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ' આવતા તે રાજપુરુષોને જોયા 'पासित्ता हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' જોઈને ઘણાજ હર્ષ ભાવ સાથે અને સન્તુષ્ટમન થઈને પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થયા અને 'अब्भुट्ठित्ता' ઉઠીને 'सत्तट्ठपयाइं अब्भुग्गए' તેનો સત્કાર માટે ૭-૮ પગલા સામે ગયા તેઓને આગળ કરીને તેમણે તેઓને (આવેલા રાજપુરુષોને) 'आसणेण उवणिमंतेइ' આસન પર બેસવાની પ્રાર્થના કરી 'उवणिमंतित्ता ते पुरिसे आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एवं वयासी' પ્રાર્થના કર્યા પછી જ્યારે તે સૌ આસન પર બેસી ગયા, તે સૌ રાજપુરુષોને વિશેષ પ્રસન્ન થઈને દત્ત સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યુ- 'संदिसतु णं देवाणुप्पिया किमागमणप्पओयणं' કહો દેવાનુપ્રિય! આપને અહીં

सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य 'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=प्रतिनिवर्त्तयति । 'तए ण ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा' ततः खलु ते आभ्यन्तरस्थानीया. पुरुषाः 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'एयमट्ठ' एतमर्थं=दत्तसार्थवाह-स्वीकृतरूप वृत्तान्त 'णिवेदेंति' निवेदयन्ति ॥ सू० १३ ॥

वस्त्र, गध, माला और अलकारो से खूब सत्कार किया 'सम्माणेइ' समान किया । 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कार एव समान कर फिर उसने इन सबको 'पडिविसज्जेइ' विदा किया । 'तए ण ते अब्भितरट्ठा-णिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति' वहा से विदा होकर वे राजपुरुष भी जहाँ वैश्रवण राजा थे वहा पर वापिस आये और 'उवागच्छित्ता' आकर वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेंति' उन्होने वैश्रवण राजा के लिये दत्तसार्थवाह की स्वीकृति रूप सकल वृत्तान्त कह सुनाया ।

भावार्थ–जब दत्तसार्थवाहने अपने घर पर आये हुए राजा के खास व्यक्तियो को देखा तो उसके हर्ष का ठिकाना नही रहा । उसने उठकर सबका अभिवादन किया । सात आठ पैर चल कर वह उन्हें अपने स्थान पर ले आया । और सुन्दर आसन पर बैठा कर उनसे आने का कारण पूछा । शातचित्त होकर उन लोगोंने अपने आने का कारण इस प्रकार प्रकट किया–श्रेष्ठिन् ! आपकी जो

ગધ, માલા અને અલકારોથી ખૂબ સત્કાર કર્યો 'सम्माणेइ' સન્માન કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તે સૌને 'पडिविसज्जेइ' વિદાય કર્યા, 'तए ण ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति ત્યાથી વિદાય થઈને તે રાજપુરુષ જ્યા વૈશ્રવણ રાજા હતા ત્યા આગળ પાછા આવ્યા અને 'उवागच्छित्ता' આવીને 'वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेंति તેમણે વૈશ્રવણ રાજા માટે દત્તસાર્થવાહે જે વાતનો સ્વીકાર કર્યો હતો તે તમામ વાત કહી સભળાવી

ભાવાર્થ–જ્યારે દત્તસાર્થવાહે પોતાના ઘેર આવેલા રાજાના ખાસ માણસોને જોયા તો તેના હર્ષનો પાર ન રહ્યો તેણે ઉઠીને તમામને અભિવાદન કર્યું (દરેકના નામ લઈને નમસ્કાર કર્યા) સાત–આઠ પગલા આગળ ચાલીને તેઓને પોતાના સ્થાન પર લઇ આવ્યા, અને સુન્દર આસન પર બેસાર્યા અને તેઓના આવવાનુ કારણ પૂછયુ–પછી શાત ચિત્ત થઈને પોતે જે કારણથી આવ્યા છે, તે કારણ કહ્યુ, શેઠજી!

जुवरण्णो' पुप्पनन्दिने युवराजाय, 'भण देवाणुप्पिया' भण=कथय हे देवानुप्रिय ! 'किं दलयामो सुक्कं' किं ददामः शुल्कम्=उपहारम् ? । 'तए णं' ततः खलु स दत्तः 'अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् एवमवादीत्-'एवं चेव देवाणुप्पिया' एतदेव हे देवानुप्रियाः ! मम 'सुक्कं' शुल्कं 'जण्णं' यत्खलु 'वेसमणदत्ते राया' वैश्रवणदत्तो राजा 'मम' मां 'दारिया णिमित्तेण' दारिकानिमित्तेन 'अणुगिण्हइ' अनुगृह्णाति=अनुग्रहं करोति, इति कथयित्वा 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे' तान् आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् 'विउलेण विपुलेन 'पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं' पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालंकारेण 'सक्कारेइ

आप अपनी पुत्री को हमारे युवराज पुष्पनंदी के लिये दे दीजिये। तथा साथ में यह भी 'भण' कह दीजिए कि 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! 'किं दलयामो सुक्कं' इसके मूल्यस्वरूप में हमें क्या देना पडेगा। 'तए णं' राजपुरुषों की इस प्रकार से बात सुनकर 'से दत्ते ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' उस दत्त सार्थवाह ने उन राजपुरुषों से इस प्रकार कहा—'एवं चेव देवाणुप्पिया मम सुक्कं जण्णं वेसमणदत्ते राया मम दारिया निमित्तेण अणुगिण्हइ' हे देवानुप्रिय ! मेरे लिये यही मूल्य है जो वे वैश्रवणदत्त राजा हमारी पुत्री को निमित्त कर हमारे ऊपर अनुग्रह कर रहे हैं अर्थात् यही उनकी हमारे ऊपर बडी भारी कृपा है जो हमारी पुत्री के साथ अपने युवराज का संबंध चाह रहे है । इससे अधिक इस संबंध का मूल्य क्या हो सकता है ! 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेण पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण सक्कारेइ' इस प्रकार कह कर उस दत्त सार्थवाहने उन राजपुरुषों का विपुल पुष्प,

---

આપની પુત્રી અમારા યુવરાજ પુષ્પનંદી માટે આપો। તથા સાથે એ પણ 'भण' કહી આપો 'देवाणुप्पिया' કે હે દેવાનુપ્રિય ! 'किं दलयामो सुक्कं' તે કન્યાના મૂલ્ય તરીકે અમારે શું આપવું પડશે 'तए णं' રાજપુરુષોની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને 'से दत्ते ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे एवं वयासी' તે દત્તસાર્થવાહે તે રાજપુરુષોને આ પ્રમાણે કહ્યું— 'एवं चेव देवाणुप्पिया मम सुक्कं जण्णं वेसमणदत्तेराया मम दारियानिमित्तेण अणुगिण्हइ' હે દેવાનુપ્રિય ! મારા માટે એજ મૂલ્ય-શુલ્ક છે કે-વૈશ્રવણદત્ત રાજા અમારી પુત્રીને નિમિત્ત રાખી અમારા પર અનુગ્રહ કરી રહ્યા છે, અર્થાત્ તેમની અમારા પર મોટી કૃપા છે જે અમારી પુત્રી સાથે પોતાના યુવરાજનો સંબંધ કરવા ચાહે છે આથી વિશેષ આ સંબંધનું મૂલ્ય શું હોઇ શકે ? 'ते अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेण पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण सक्कारेइ' આ પ્રકારે કહીને તે દત્તસાર્થવાહે તે રાજપુરુષોનો પુષ્કળ પુષ્પ વસ્ત્ર,

सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य 'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=प्रतिनिवर्त्तयति । 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा' ततः खलु ते आभ्यन्तरस्थानीयाः पुरुषाः 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छंति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'एयमट्ठं' एतमर्थं=दत्तसार्थवाहस्वीकृतरूपं वृत्तान्तं 'णिवेदेंति' निवेदयन्ति ॥ सू० १३ ॥

वस्त्र, गंध, माला और अलंकारों से खूब सत्कार किया 'सम्माणेइ' सम्मान किया । 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' सत्कार एवं सम्मान कर फिर उसने इन सबको 'पडिविसज्जेइ' विदा किया । 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति' वहां से विदा होकर वे राजपुरुष भी जहाँ वैश्रवण राजा थे वहां पर वापिस आये और 'उवागच्छित्ता' आकर वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति' उन्होंने वैश्रवण राजा के लिये दत्तसार्थवाह की स्वीकृति रूप सकल वृत्तान्त कह सुनाया।

भावार्थ–जब दत्तसार्थवाहने अपने घर पर आये हुए राजा के खास व्यक्तियों को देखा तो उसके हर्ष का ठिकाना नहीं रहा । उसने उठकर सबका अभिवादन किया । सात आठ पैर चल कर वह उन्हें अपने स्थान पर ले आया । और सुन्दर आसन पर बैठा कर उनसे आने का कारण पूछा । शांतचित्त होकर उन लोगोंने अपने आने का कारण इस प्रकार प्रकट किया–श्रेष्ठिन् ! आपकी जो

ગંધ, માલા અને અલંકારોથી ખૂબ સત્કાર કર્યો 'सम्माणेइ' સન્માન કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता' સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તે સૌને 'पडिविसज्जेइ' વિદાય કર્યા, 'तए णं ते अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति ત્યાંથી વિદાય થઈને તે રાજપુરુષ જ્યાં વૈશ્રવણ રાજા હતા ત્યાં આગળ પાછા આવ્યા અને 'उवागच्छित्ता' આવીને 'वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठं णिवेदेंति તેમણે વૈશ્રવણ રાજા માટે દત્તસાર્થવાહે જે વાતનો સ્વીકાર કર્યો હતો તે તમામ વાત કહી સંભળાવી

ભાવાર્થ-જ્યારે દત્તસાર્થવાહે પોતાના ઘેર આવેલા રાજાના ખાસ માણસોને જોયા તો તેના હર્ષનો પાર ન રહ્યો તેણે ઉઠીને તમામને અભિવાદન કર્યું (દરેકના નામ લઈને નમસ્કાર કર્યા) સાત-આઠ પગલા આગળ ચાલીને તેઓને પોતાના સ્થાન પર લઇ આવ્યા, અને સુન્દર આસન પર બેસાર્યા અને તેઓના આવવાનું કારણ પૂછયું-પછી શાંત ચિત્ત થઈને પોતે જે કારણથી આવ્યા છે, તે કારણ કહ્યું, શેઠજી!

॥ मूलम् ॥

तए णं से दत्ते गाहावई अण्णया कयाइ सोभणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तंसि विउलं असण४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ, आमंतित्ता ण्हाए जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए तेण मित्त० सद्धिं संपरिवुडे त

देवदत्ता पुत्री है हम उसे अपने युवराज के लिये वरण करना चाहते है। कहिये, इसमें भेट स्वरूप हमे आपको क्या देना चाहिये। आप यह विश्वास रखें यह संबंध बहुत ही उचित है। यदि आपकी भावना हो तो संबंध आज से ही निश्चित कर लिया जाय। इस प्रकार राजपुरुषों का अभिप्राय सुन कर दत्तसार्थवाह बहुत ही प्रसन्न हुआ। अन्त में उसने अपनी इस संबंध के लिये शुभ सम्मति प्रदर्शित करदी और कहा कि यह आप लोगों का बडा भारी अनुग्रह है जो आप जैसे बडे व्यक्ति हमारे जैसे छोटे व्यक्तियों के साथ अपने युवराज का संबंध स्थापित कर रहे है। संबंध-वार्ता निर्णीत हो जाने पर दत्तसार्थवाह ने चलते समय उन राजपुरुषों को पुष्प वस्त्रादिकों से खूब आदरसत्कार कर विदा किये, वे सबके सब प्रसन्न वदन होते हुए वैश्रवण राजा के पास आये, संबंध निश्चित हो जाने की वार्ता के समाचार सुना कर राजा को संतुष्ट किया ॥ सू० १३ ॥

આપની જે દેવદત્તા પુત્રી છે તેનો લગ્ન સંબંધ અમે અમારા યુવરાજની સાથે કરવા ચાહીએ છીએ તો આપ અમને જણાવો કે તેના બદલામાં ભેટરૂપે અમારે તમને શું આપવાનું રહેશે ? તમે ખાત્રીથી માનશો કે આ સંબંધ ઘણોજ યોગ્ય છે જો તમારી ભાવના હોય તો સંબંધનો આજથીજ નિશ્ચય કરી લઈએ, આ પ્રમાણે રાજપુરુષોનો અભિપ્રાય સાંભળીને દત્તસાર્થવાહ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને છેવટમાં તેમણે આ સંબંધ માટે પોતાની શુભ સંમતિ જાહેર કરી બતાવી અને કહ્યું કે તમારો સૌનો મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ છે કે આપ જેવા મોટા માણસો અમારા જેવા નાના-માણસો સાથે તમારા યુવરાજનો લગ્ન સંબંધ સ્થાપિત કરવા ઈચ્છો છો પછી સંબંધ વિષેનો નિર્ણય થયા બાદ દત્તસાર્થવાહે-જ્યારે તે રાજપુરુષો વિદાય થવા લાગ્યા ત્યારે તેમને પુષ્પ, વસ્ત્રાદિકોથી ઘણો જ આદર સત્કાર કર્યો અને વિદાય કર્યા તે સૌ રાજપુરુષો પ્રસન્નમુખ બનીને વૈશ્રવણ રાજાની પાસે આવ્યા અને સંબંધ નક્કી થઈ ગયો છે તે હકીકત કહીને રાજાને પ્રસન્ન કર્યા ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

विउलं असण४ आसाएमाणे४ विहरइ। जिमियभुत्तुत्तरागए आयते३ त मित्तणाइ० विउलेणं गधपुप्फवत्थमल्लालकारेण सक्कारेइ, सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्तं दारिय ण्हाय जाव विभूसियसरीरं पुरिससहस्सवाहिणिं सीय दूरोहेइ, दूरोहित्ता सुवहुमित्त जाव सद्धि संपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाइयरवेण रोहीडगं णयर मज्झमझेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल जाव वद्धावेइ, वद्धावित्ता वेसमणस्स रण्णो देवदत्त दारिय उवणेइ ॥ सू० १४॥

टीका

'तए ण से दत्ते' इत्यादि। 'तए ण से दत्ते गाहावइ' तत खलु स दत्तो गाथापत्तिः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'सोमणसि' शोभने 'तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि' तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते 'विउल' विपुलम् 'असण ४' अशन पान खाद्य स्वाद्यम् 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् 'आमतेइ'

'तएण से दत्ते' इत्यादि।

'तए ण' पश्चात् 'से दत्ते गाहावई' उस दत्तसार्थवाहने 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय 'सोभणमि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि' शुभ तिथि, शुभ करण, शुभ दिवस, शुभ नक्षत्र, रूप शुभ मुहूर्त मे 'विउल असण० उवक्खडावेइ' बहुत अधिक४ चारो प्रकार का आहार तयार करवाया। 'उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमतेइ' जब सब प्रकारसे आहार की सामग्री विपुल मात्रा मे सपन्न हो चुकी—उस समय उसने अपने मित्रजन ज्ञातिजन आदि सम्बधी परिजनों को आमन्त्रित किया। 'आमतित्ता

"तए ण से दत्ते" ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से दत्ते गाहावइ' તે દત્તસાર્થવાહે 'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમય 'सोभणसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि' શુભ તિથિ, શુભકરણ શુભ દિવસ, નક્ષત્ર રૂપ મુહૂર્તમા 'विउल असण० उवक्खडावेइ' ઘણાજ મોટા પ્રમાણમા ચાર પ્રકારના આહારના પદાર્થો તૈયાર કરાવ્યા, 'उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमतेइ' જ્યારે તમામ પ્રકારની આહારની સામગ્રી પુષ્કળ પ્રમાણમા તૈયાર થઇ ગઇ તે સમયે તેણે પોતાના મિત્રજન, જ્ઞાતિજન આદિ સબધી પરિજનોને આમ ત્રણ

॥ मूलम् ॥

तए णं से दत्ते गाहावई अण्णया कयाइ सोभणंसि तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तंसि विउलं असण४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ, आमंतित्ता ण्हाए जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए तेणं मित्त० सद्धिं संपरिवुडे त

देवदत्ता पुत्री है हम उसे अपने युवराज के लिये वरण करना चाहते है। कहिये, इसमे भेट स्वरूप हमे आपको क्या देना चाहिये। आप यह विश्वास रख यह संबंध बहुत ही उचित है। यदि आपकी भावना हो तो संबंध आज से ही निश्चित कर लिया जाय। इस प्रकार राजपुरुषो का अभिप्राय सुन कर दत्तसार्थवाह बहुत ही प्रसन्न हुआ। अन्त मे उसने अपनी इस संबंध के लिये शुभ सम्मति प्रदर्शित करदी और कहा कि यह आप लोगों का बडा भारी अनुग्रह है जो आप जैसे बडे व्यक्ति हमारे जैसे छोटे व्यक्तियों के साथ अपने युवराज का संबंध स्थापित कर रहे हैं। संबंध-वार्ता निर्णीत हो जाने पर दत्तसार्थवाह ने चलते समय उन राजपुरुषो को पुष्प वस्त्रादिको से खूब आदरसत्कार कर विदा किये, वे सबके सब प्रसन्न वदन होते हुए वैश्रवण राजा के पास आये, संबंध निश्चित हो जाने की वार्ता के समाचार सुना कर राजा को संतुष्ट किया ॥ सू० १३ ॥

આપની જે દેવદત્તા પુત્રી છે તેનો લગ્ન સબંધ અમે અમારા યુવરાજની સાથે કરવા ચાહીએ છીએ તો આપ અમને જણાવો કે તેના બદલામા ભેટરૂપે અમારે તમને શુ આપવાનુ રહેશે ? તમે ખાત્રીથી માનશો કે આ સબંધ ઘણોજ યોગ્ય છે જો તમારી ભાવના હોય તો સબંધનો આજથીજ નિશ્ચય કરી લઇએ, આ પ્રમાણે રાજપુરુષોનો અભિપ્રાય સાભળીને દત્તસાર્થવાહ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને છેવટમા તેમણે આ સબંધ માટે પોતાની શુભ સમતિ જાહેર કરી બતાવી અને કહ્યુ કે તમારો સૌનો મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ છે કે આપ જેવા મોટા માણસો અમારા જેવા નાના-માણસો સાથે તમારા યુવરાજનો લગ્ન સબધ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છો છો પછી સબધ વિષેનો નિર્ણય થયા બાદ દત્તસાર્થવાહે-જ્યારે તે રાજપુરુષો વિદાય થવા લાગ્યા ત્યારે તેમને પુષ્પ, વસ્ત્રાદિકોથી ઘણો જ આદર સત્કાર કર્યો અને વિદાય કર્યા તે સૌ રાજપુરુષો પ્રસન્નમુખ બનીને વૈશ્રવણ રાજાની પાસે આવ્યા અને સબધ નક્કી થઇ ગયો છે તે હકીકત કહીને રાજાને પ્રસન્ન કર્યા ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

'ण्हाय' स्नाता 'जाव विभूसियसरीर' यावत् सर्वालङ्कारविभूषितशरीरा 'पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं' पुरुषसहस्रवाहिनीं शिबिकां 'दूरोहेइ' दूरोहति आरोहयति "दूरोहित्ता' दूरोह्य=आरोह्य 'सुवहुमित्त जाव सद्धिं' सुबहुमित्र यावत् सार्धं-सुबहुमित्रज्ञातिनिजस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्धं 'सपरिवुडे' सपरिवृत' 'सव्विड्ढीए' सर्वर्द्ध्या 'जाव णाइयरवेण' यावत् नादितरवेण, अत्र यावच्छब्दकरणादेव योजनाऽवगन्तव्या-'सव्वजुईए, सव्वबलेण, सव्वसमुदएण, सव्वारभेण, सव्वविभूईए, सव्वविभूसाए,सव्वसभमेण सव्वपुप्फगधमल्लालङ्कारेण, सव्वतुडियसद्दसण्णिणाएण,महया इड्ढीए,महया जुईए,महया बलेण,महया समुदएण, महया वरतुडियजमगसमगप्पवाइएण, सख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरय-मुअग-दुदुहि-णिग्घोसणाइयरवेण' इति । तत्र 'सव्वजुईए' सर्वद्युत्या-सकलवस्त्राभरणाना प्रभया, 'सव्वबलेण'-सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन-सकलपौरपरिवारादिसमुदायेन,

---

किया। 'सम्माणेइ' सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिससहस्सवाहिणिं सीय दूरोहेइ' सत्कार और सन्मान करने बाद स्नान कराई हुई एव समस्त अलकारों से विभूपित शरीरवाली अपनी पुत्री देवदत्ता को उसने पालखी में-जिसे एक हजार आदमी वहन कर रहे थे-बिठा दिया। 'दूरोहित्ता सुवहु-मित्त जाव सद्धिं सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाइयरवेण रोहीडग णयर मज्झ-मज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' जब वह पालखी में अच्छी तरह बैठ गई तब यह उसे लेकर मित्रादि-परिजनों से युक्त होकर सर्व प्रकार की ऋद्धि से, सर्व प्रकार की कान्ति से, सकल वस्त्र और आभरणों की प्रभा से, सर्वसैन्यसे, सर्व समुदाय से सकल पौर परिवार आदि के समुदाय से, सर्व प्रकार के

'सम्माणेइ' સન્માન કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिस-हस्सवाहिणिं सीय दूरोहेइ' સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી સ્નાન કરાવીને સમસ્ત અલકારોથી શણગારેલી પોતાની પુત્રી દેવદત્તાને જે પાલખીને એક હજાર માણસો ઉપાડી રહેલા છે તે પાલખીમા બેસારી આવ્યા 'दूरोहित्ता सुवहुमित्त जाव सद्धिं सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव रोहीडग णयर मज्झमज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' જ્યારે તે પાલખીમા બેસી ગઇ ત્યારે તેને મિત્રાદિ પરિજનોના સાથે સર્વ પ્રકારની કાન્તિથી, તમામ વસ્ત્ર અને આભરણો-ઘરેણાઓના તેજથી સર્વ સૈન્યથી, સકલ નગરજન આદિ સમુદાયથી, સર્વ પ્રકારના આદરથી, સર્વ પ્રકારની વિભૂતિથી સર્વ

आमन्त्रयति, 'आमंतित्ता' आमन्त्र्य 'ण्हाए' स्नातः 'जाव पायच्छित्ते' यावत्-कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमंगलप्रायश्चित्त. 'सुहासणवरगए' सुखासनवरगत.-सुखमासीनः 'तेण' तेन, 'मित्त०सद्धिं' मित्रज्ञाति-स्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्धं 'सपरिवुडे' सपरिवृत. 'तं विउलं असणं ४' तत्-पूर्वोपस्कारितं विपुलम् अशन पान खाद्य स्वाद्यम् 'आसाएमाणे४ विहरइ' आस्वादयन्४ विहरति । 'जिमियभुत्तुत्तरागए' जिमितभुक्तोत्तरागत =प्राग्व्याख्यातमेतत् । 'आयंते३' आचान्तः, चोक्ष , शुचिभूत =हस्तमुखाग्निप्रक्षाल्नपूर्वक शुचिभूतः, 'तं' तत् 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजन 'विउलेण' विपुलेन 'गधपुप्फवत्थमल्लालंकारेण' गन्धपुष्पवस्त्रमाल्यालङ्कारेण 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारिता सम्माणित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य 'देवदत्तं दारियं' देवदत्ता दारिका

ण्हाए जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए' फिर उसने अच्छी तरह से स्नान किया, बलिकर्म किया, कौतुक मगल एव प्रायश्चित्त आदि भी किये। पश्चात् सुखासन पर बैठ कर उसने 'तेण मित्त० सद्धिं सपरिवुडे तं विउलं असणं४ आसाएमाणे४ विहरइ' अपने आये हुए मित्रादिकों के साथ सम्मिलितरूप से उस चारों प्रकार के आहार को खूब रुचिपूर्वक जीमा और जिमाया । 'जिमियभुत्तुत्तरागए' जीम चुकने के बाद फिर इसने 'आयंते३ तं मित्तणाइ० विउलेण गधपुप्फवत्थमल्लालकारेण सक्कारेइ' अपने स्थान पर आकर आचमन किया, हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन किया । जब यह अच्छी तरह अपने हाथ मुह को साफ कर लिया तब फिर इसने भोज्य मे सम्मिलित हुए मित्रादि परिजनों का गध, पुष्प, वस्त्र, माला और अलकार आदि द्वारा सत्कार

આપ્યુ અને તેડાવ્યા 'आमंतित्ता जाव पायच्छित्ते सुहासणवरगए' પછી સારી રીતે સ્નાન કર્યું કાગડા આદિ પક્ષિયોને અન્ન આપનારૂપ બલિ કર્મ કર્યું, કૌતુક મગળ અને પ્રાયશ્ચિત આદિ પણ કર્યું તે પછી સારી રીતે સુખાસન પર બેસીને તેમણે 'तेण मित्त० सद्धिं सपरिवुडे तं विउलं असणं४ आसाएमाणे४ विहरइ' પોતાના આમંત્રિત અર્થાત્ આવેલા મિત્રાદિકો સાથે મળીને તે ચારેય પ્રકારના આહારને ખૂબ રૂચિપૂર્વક જમ્યા અને જમાડયા 'जिमियभुत्तुत्तरागए' જમી રહ્યા પછી તેમણે 'आयंते३ तं मित्तणाइ० विउलेण गंधपुप्फवत्थमल्लालकारेण सक्कारेइ' પોતાના આસન પર આવીને આચમન કર્યું, હાથ મુખને સારી રીતે ધોયા, પછી જ્યારે સારી રીતે પોતાના મુખ અને હાથને સાફ કરી લીધા પછી તે સૌ મિત્રાદિ પરિજનોનો ગધ, પુષ્પ, વસ્ત્ર, માલા અને અલકાર આદિ દ્વારા સત્કાર કર્યો

'ण्हाय' स्नाता 'जाव विभूसियसरीर' यावत् सर्वालङ्कारविभूषितशरीरा 'पुरिस-सहस्सवाहिणिं सीयं' पुरुषसहस्रवाहिनी शिविका 'दूरोहेइ' दूरोहति आरोहयति "दूरोहित्ता' दूरोह्य=आरोह्य 'सुबहुमित्त जाव सद्धिं' सुबहुमित्र यावत् सार्ध-सुबहुमित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन सार्धं 'सपरिवुडे' सपरिवृतः 'सव्विड्ढीए' सर्वर्द्ध्या 'जाव णाइयरवेण' यावत् नादितरवेण, अत्र यावच्छब्दकरणादेव योजनाऽवगन्तव्या-'सव्वजुईए, सव्वबलेण, सव्वसमुदएण, सव्वारभेण, सव्वविभूईए, सव्वविभूसाए, सव्वसभमेण सव्वपुप्फगधमल्लालकारेण, सव्वतुडियसद्दसण्णिणाएण, महया इड्ढीए, महया जुईए, महया बलेण, महया समुदएण, महया वरतुडिय-जमगसमगप्पवाइएण, सख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि खरमुहिहुडुक्क-मुरय-मुअग-दुदुहि-णिग्घोसणाइयरवेण' इति । तत्र 'सव्वजुईए' सर्वद्युत्या-सकलवस्त्राभरणाना प्रभया, 'सव्वबलेण '-सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन-सकलपौरपरिवारादिसमुदायेन,

---

किया। 'सम्माणेइ' सन्मान किया। 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारियं ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिससहस्सवाहिणिं सीयं दूरोहेइ' सत्कार और सन्मान करने बाद स्नान कराई हुई एव समस्त अलकारों से विभूषित शरीरवाली अपनी पुत्री देवदत्ता को उसने पालखी मे-जिसे एक हजार आदमी वहन कर रहे थे-बिठा दिया। 'दूरोहित्ता सुबहु-मित्त जाव सद्धिं सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाइयरवेण रोहीडग णयर मज्झ-मज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' जब वह पालखी मे अच्छी तरह बैठ गई तब यह उसे लेकर मित्रादि-परिजनो से युक्त होकर सर्व प्रकार की ऋद्धि से, सर्व प्रकार की कान्ति से, सकल वस्त्र और आभरणो की प्रभा से, सर्वसैन्यसे, सर्व समुदाय से सकल पौर परिवार आदि के समुदाय से, सर्व प्रकार के

'सम्माणेइ' सन्मान કર્યું 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारियं ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिस-हस्सवाहिणिं सीयं दूरोहेइ' સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી સ્નાન કરાવીને સમસ્ત અલકારોથી શણગારેલી પોતાની પુત્રી દેવદત્તાને જે પાલખીને એક હજાર માણસો ઉપાડી રહેલા છે તે પાલખીમા બેસારી આપ્યા 'दूरोहित्ता सुबहुमित्त जाव सद्धिं सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव रोहीडग णयर मज्झमज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ' જ્યારે તે પાલખીમા બેસી ગઇ ત્યારે તેને મિત્રાદિ પરિજનોના સાથે સર્વ પ્રકારની કાન્તિથી, તમામ વસ્ત્ર અને આભરણો-ઘરેણાઓના તેજથી સર્વ સૈન્યથી, સકલ નગરજન આદિ સમુદાયથી, સર્વ પ્રકારના આદરથી, સર્વ પ્રકારની વિભૂતિથી સર્વ

सर्वादरेण-सर्वप्रयत्नेन, 'सव्वविभूईए' सर्वविभूत्या-सर्वैश्वर्येण, सर्वसंपदेत्यर्थः, सर्वविभूषया-सर्वविधनेपथ्यादिधारणेन सर्वशोभयेत्यर्थः, सर्वसंभ्रमेण-सर्वेण आत्सुक्येन-स्नेहमयेन चाञ्चल्यनेत्यर्थः, सर्वपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारेण=सुगममेतत्, 'सव्वतुडियसद्दसण्णिणाएण' सर्वत्रुटितशब्दसन्निनादेन सर्वविधानां त्रुटितानां वाद्यानां शब्दास्तेषां सन्निनादः सम्मिलितः सङ्गतो नादः, महान् घोषस्तेनेत्यर्थः। अत्र सर्वशब्दो बहुतरार्थबोधकः, इति बोधयितुं तद्व्याख्यारूपेण पुनराह-'महया इड्ढीए' इत्यादि। महत्या ऋद्ध्या, महत्या द्युत्या, महता समुदायेन=समूहेन महता वरत्रुटितयमकसमकवादितेन=महता-बृहता, वरत्रुटितानां श्रेष्ठविविधवाद्यानां यमकसमकेन=युगपत्, प्रवादितेन, 'संख-पणव पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरय-मुअंग-दुंदुहिणिग्घोसणाइयरवेणं' शङ्ख-पणव-पटह-भेरी-झल्लरी-खरमुखी-हुडुक्क-मुरज मृदङ्ग दुन्दुभिनिर्घोषनादितरवेण शङ्खादिदुन्दुभ्यन्तानां वाद्यविशेषाणां निर्घोषस्य नादितरवेण प्रतिध्वनिना, 'रोहीडगं णयरं' रोहितकस्य नगरस्य 'मज्झंमज्झेणं' मध्यमध्येन 'जेणेव वेसमणरण्णो गिहे' यत्रैव वैश्रवणस्य राज्ञो गृहं 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'करयल जाव वद्धावेइ' करतलपरिगृहीतं शिर-आवर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा वैश्रवणं राजानं जयेन विजयेन=जय

आदर से, सर्व प्रकार की विभूति से, सर्व प्रकार के नेपथ्यादिक के धारण से, सर्व प्रकार के संभ्रम से, सर्व प्रकार के पुष्प, गंध, माला एवं अलंकारों से, सब तरह के वादित्रों की गडगडाहट से, महती ऋद्धि से, महती द्युति से, महान् सैन्यादिरूप बल से, महान् समुदाय से, अनेक प्रकार के सुन्दर२ साथ२ बजते हुए शंख, पणव, पटह, भेरी, झल्लरी, खरमुही, हुडुक्क, मुरज मृदंग दुन्दुभी के शब्दों की प्रतिध्वनि के साथ रोहितक नगर के ठीक मध्यभाग से होता हुआ जहां वैश्रवण राजा का प्रासाद था वहां पर गया। 'उवागच्छित्ता करयल जाव वद्धावेइ' जाकर उसने दोनों हाथ जोडकर राजा को

નેપથ્યાદિક ધારણથી, સર્વ પ્રકારના સંભ્રમથી, સર્વ પ્રકારના પુષ્પ, ગંધ, માલા અને અલંકારોથી યુક્ત તથા તમામ પ્રકારના વાજીંત્રોના નાદ સાથે મહાન્ ઋદ્ધિ-દ્યુતિ, મહાસૈન્ય રૂપ બળ અને મોટા સમુદાય સાથે-અનેક પ્રકારના સુન્દર સાજ-વાગતા-શંખ પણવ, પટહ, ભેરિ, ઝાલર, ખરમુખી, હુડુક, મુરજ, મૃદંગ, દુન્દુભીના શબ્દોના પ્રતિધ્વનિ સાથે રોહિતક નગરના બરાબર મધ્ય ભાગમાંથી પસાર થઈને જ્યાં વૈશ્રવણ રાજાનો મહેલ હતો ત્યાં આગળ ગયા ' उवागच्छित्ता करयल० जाव वद्धावेइ ' જઈને તેણે બન્ને હાથ જોડીને રાજાને "આપ જયવન્ત હો, આપનો-વિજય હો!"

विजयशब्देन वर्धयति 'वद्धावित्ता' वर्धयित्वा 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'देवदत्त दारियं' देवदत्ता दारिकाम् 'उवणेइ' उपनयति ॥ सू० १४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से वेसमणे राया देवदत्तं दारियं उवणीयं पासइ, पासित्ता हट्ठतुट्ठ० विउलं असणं४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमंतेइ जाव सक्कारेइ सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ, दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ, मज्जावित्ता वरणेवत्थियं करेइ, करित्ता अग्गिहोमं करेइ, करित्ता पूसणंदिकुमारं देवदत्ताए दारियाए पाणिं गिण्हावेइ । तए णं से वेसमणदत्ते राया पूसणंदिस्स कुमारस्स देवदत्तं दारियं सव्वड्ढीए जाव नादियरवेणं महया इड्ढीसक्कारसमुदएणं पाणिग्गहणं कारेइ, कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्तजाव परियणं च विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए णं से वेसमणे' इत्यादि ।

तए णं से वेसमणे राया ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'देवदत्त

"आप जयवन्त हो आपकी विजय हो" इन शब्दों से बधाया । 'वद्धावित्ता' बधा कर 'वेसमणस्स रण्णो देवदत्तं दारियं उवणेइ' उसने उस वैश्रवण राजा के समक्ष अपनी देवदत्ता कन्या को उपस्थित कर दी ॥ सू० १४ ॥

'तए णं से वेसमणे' इत्यादि ।

'तए णं' पश्चात् 'से वेसमणे राया' वैश्रवण राजाने 'देवदत्त

આ શબ્દોથી, વધાવ્યા 'वद्धावित्ता' વધાવીને 'वेसमणस्स रण्णो देवदत्तं दारियं उवणेइ' તેણે તે વૈશ્રવણ રાજાના સમક્ષ પોતાની દેવદત્તા કન્યાને ઉપસ્થિત કરી (સૂ૦ ૧૪)

'तए णं से वेसमणे' ઇત્યાદિ

'तए णं' પછી જ્યારે 'से वेसमणे राया' તે વૈશ્રવણ રાજા 'देवदत्त

दारिय' देवदत्ता दारिकाम् 'उवणीय' उपनीतां=समीपमागता 'पासइ' पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'विउल' विपुलम् 'असण४' अशनादिकं चतुर्विधमाहारम् 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् 'आमंतेइ' आमन्त्रयति=आह्वयति 'जाव' यावत्-तान् विपुलेन पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, सक्कारित्ता सम्मानित्ता सत्कृत्य समान्य 'पूसणदिकुमार देवदत्त दारिय' पुष्पनन्दिकुमार देवदत्ता दारिकां च 'पट्टय' पट्टकं=पट्टकोपरि 'दूरोहेइ' दूरोहयति=आरोहयति=उपवेशयति 'दूरोहित्ता' दूरोह्य 'सेयापीएहिं' श्वेतपीतैः रजतसुवर्णमयैः 'कलसेहिं' कलशैः 'मज्जावेइ' मज्जयति-स्नपयति 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'वरणेवत्थिय' वरने

दारिय' देवदत्ता दारिका को 'उवणीय' अपने पास आई हुई 'पासइ' देखा, 'पासित्ता' देखकर वह 'हट्ठतुट्ठ० विउल असण४ उवक्खडावेइ' बहुत अधिक हर्षितचित्त हुआ। बाद में उसने चारों प्रकार के आहार को अधिकसे अधिक मात्रा मे तयार करवाया। 'उवक्खडावित्ता' तयार करवा कर 'मित्तणाइ० आमंतेइ' उसने अपने मित्रादि परिजनों को आमंत्रित किया। 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' उनके साथ बैठ कर उसने खूब मनमाना भोजन किया और सबको करवाया। पश्चात् गंध माला आदिकों से सबका सत्कार और सन्मान कर उसने 'पूसणदिकुमार देवदत्त दारिय पट्टय दूरोहेइ' पुष्पनंदि कुमार को एवं देवदत्ता को पाट पर बैठाये 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' बैठा कर चांदी और सोने के कलशों से उनका अभिषेक कराया।

दारिय દેવદત્તા બાળિકા-કન્યાને 'उवणीय' પોતાના પાસે આવેલી 'पासइ' જોઈ ત્યારે 'पासित्ता' જોઇને તે 'हट्ठतुट्ठ० विउल असण४ उवक्खडावेइ' ચિત્તમાં ઘણોજ હર્ષ પામ્યા, પછીથી તેણે ચાર પ્રકારના આહારને વધારેમાં-વધારે પ્રમાણથી તૈયાર કરાવ્યા 'उवक्खडावित्ता' તૈયાર કરાવીને 'मित्तणाइ० आमंतेइ' તેણે પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોને આમંત્રણ આપીને બોલાવ્યા 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' અને તેઓની સાથે બેસીને તેણે ખૂબ મન-ભાવતા ભોજન કર્યાં અને સૌને ભોજન કરાવ્યા પછી ગંધ, માલા આદિ વડે સૌનો સત્કાર અને સન્માન કર્યાં પછી તેણે 'पूसणदिकुमार देवदत्त दारिय पट्टय दूरोहेइ' પુષ્પનંદી કુમાર અને દેવદત્તાને પાટ ઉપર બેસાર્યાં 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' બેસારીને ચાંદી-સોનાના કળશોથી તેમનો અભિષેક કરાવ્યો 'मज्जावित्ता वरणेवत्थिय करेइ' અભિષેક ક્રિયા થઇ

पच्यिका=श्रेष्ठरत्नाभरणविभूषिता 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'अग्गिहोम कारेइ' अग्निहोम कारयति, 'कारित्ता' कारयित्वा 'पूसणदिकुमार' पुष्पनन्दिकुमार 'देवदत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'पाणिं गिण्हावेइ' पाणिं-कर ग्राहयति। 'तए णं' तत खलु 'से वेसमणदत्ते राया' स वैश्रवणदत्तो राजा 'पूसणदिस्स कुमारस्स' पुष्पनन्दिनः कुमारस्य 'देवदत्त दारियं' देवदत्ता दारिका 'सव्वड्ढीए' सर्वद्धर्या 'जाव नादियरवेण' यावत्-नादितरवेण, अत्रत्ययावच्छब्दो योऽयं भागनन्तरसूत्र एवोक्तः। महया इड्ढीसक्कारसमुदएण' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाह 'कारेइ' कारयति, कारित्ता कारयित्वा 'देवदत्ताए भारियाए' देवदत्ताया भार्याया. 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'मित्त जाव परियण' मित्र यावत्परिजन 'विउलेण' विपुलेन=प्रचुरेण 'असणपाणखाइमसाइमेण' अशनपानखाद्यस्वाद्येन 'पुप्फवत्थगधमल्लालकारेण य'

'मज्जाविता वरणेवत्थिय करेइ' अभिषेक क्रिया हो जाने के बाद सुन्दर वस्त्र और आभूषणों से उन्हे अलकृत किया। 'करित्ता अग्गिहोम करेइ' अलकृत करा कर उनसे फिर हवन कराया। 'करित्ता पूसणदिकुमार देवदत्ताए दारियाए पाणिं गिण्हावेइ' होमविधि जब समाप्त हो चुकी, तब राजाने देवदत्ता का पुष्पनदि कुमार के साथ पाणिग्रहण करने की विधि करवाई। इस प्रकार 'से वेसमणदत्ते राया पूसणदिस्स कुमारस्स देवदत्त दारियं सव्वड्ढीए जाव नादियरवेण महया इड्ढीसक्कारसमुदएण पाणिग्गहण कारेइ' उस वैश्रवण राजाने अपने युवराज पुष्पनदि कुमार का देवदत्ता दारिका के साथ सर्व प्रकार की ऋद्धि आदि के अनुरूप बडे ही ठाटबाट से गाजे बाजे के साथ२ विवाहविधि पूर्ण की 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियण च विउलेण असणपाणखाइमसाइमेण पुप्फवत्थगधमल्लालकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ' इस प्रकार देवदत्ता भार्या के मातपिता को एव मित्रादिपरिजनों

રહ્યા બાદ સુંદર વસ્ત્ર અને અલંકારોથી શણગાર્યાં 'कारित्ता अग्गिहोम करेइ' શણગાર્યા પછી તે વર-કન્યા પાસે હવન કરાવ્યો. 'कारित्ता पूसणदिकुमार देवदत्ताए पाणिं गिण्हावेइ' હોમ વિધી થઇ રહ્યા બાદ રાજાએ દેવદત્તાનો પુષ્પનંદીકુમાર સાથે પાણિગ્રહણ વિધી કરાવ્યો. એ રીતે 'से वेसमण दत्ते राया पूसणदिकुमारस्स देवदत्त दारियं सव्वड्ढीए जाव नादियरवेण महया इड्ढीसक्कारसमुदएण पाणिग्गहण कारेइ' તે વૈશ્રવણ રાજાએ પોતાના યુવરાજ પુષ્પનંદી કુમારની, દેવદત્તા કન્યાની સાથે સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ આદિને અનુકૂળ ગાજતે-વાજતે મોટા સમારંભપૂર્વક લગ્ન વિધિ પૂર્ણ કરી 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियण च विउलेण असणपाणखाइमसाइमेण पुप्फवत्थगधमल्लालकारेण य सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ'

दारिय' देवदत्ता दारिकाम् 'उवणीय' उपनीतां=समीपमागतां 'पासइ' पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' हृष्टतुष्टहृदयः 'विउल' विपुलम् 'असण४' अशनादिकं चतुर्विधमाहारम् 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्खडावित्ता' उपस्कार्य 'मित्तणाइ०' मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनान् 'आमंतेइ' आमन्त्रयति=आह्वयति 'जाव' यावत्-तान् विपुलेन पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण 'सक्कारेइ सम्माणेइ' सत्करोति सम्मानयति, सक्कारित्ता सम्मानित्ता सत्कृत्य सम्मान्य 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं' पुष्पनन्दिकुमारं देवदत्तां दारिकां च 'पट्टयं' पट्टकं=पट्टकोपरि 'दूरोहेइ' दूरोहयति=आरोहयति=उपवेशयति 'दूरोहित्ता' दूरोह्य 'सेयापीएहिं' श्वेतपीतैः रजतसुवर्णमयैः 'कलसेहिं' कलशैः 'मज्जावेइ' मज्जयति-स्नपयति 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'वरणेवत्थिय' वरने

दारिय' देवदत्ता दारिका को 'उवणीय' अपने पास आई हुई 'पासइ' देखा, 'पासित्ता' देखकर वह 'हट्ठतुट्ठ० विउल असण४ उवक्खडावेइ' बहुत अधिक हर्षितचित्त हुआ। बाद में उसने चारों प्रकार के आहार को अधिकसे अधिक मात्रा मे तयार करवाया। 'उवक्खडावित्ता' तयार करवा कर 'मित्तणाइ० आमंतेइ' उसने अपने मित्रादि परिजनों को आमन्त्रित किया। 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' उनके साथ बैठ कर उसने खूब मनमाना भोजन किया और सबको करवाया। पश्चात् गंध माला आदिको से सबका सत्कार और सन्मान कर उसने 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ' पुष्पनंदि कुमार को एवं देवदत्ता को पाट पर बैठाये 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' बैठा कर चांदी और सोने के कलशों से उनका अभिषेक कराया।

दारिय દેવદત્તા બાળિકા-કન્યાને 'उवणीय' પોતાના પાસે આવેલી 'पासइ' જોઈ ત્યારે 'पासित्ता' જોઇને તે 'हट्ठतुट्ठ० विउल असण४ उलक्खडावेइ' ચિત્તમાં ઘણોજ હર્ષ પામ્યા, પછીથી તેણે ચાર પ્રકારના આહારને વધારેમાં-વધારે પ્રમાણથી તૈયાર કરાવ્યા 'उवक्खडावित्ता' તૈયાર કરાવીને 'मित्तणाइ० आमंतेइ' તેણે પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોને આમંત્રણ આપીને બોલાવ્યા 'जाव सक्कारेइ सम्माणेइ' અને તેઓની સાથે બેસીને તેણે ખૂબ મન-ભાવતા ભોજન કર્યાં અને સૌને ભોજન કરાવ્યા પછી ગંધ, માલા આદિ વડે સૌનો સત્કાર અને સન્માન કર્યાં પછી તેણે 'पूसणंदिकुमारं देवदत्तं दारियं पट्टयं दूरोहेइ' પુષ્પનંદી કુમાર અને દેવદત્તાને પાટ ઉપર બેસાર્યાં 'दूरोहित्ता सेयापीएहिं कलसेहिं मज्जावेइ' બેસારીને ચાંદી-સોનાના કળશોથી તેમનો અભિષેક કરાવ્યો. 'मज्जावित्ता वरणेवत्थिय करेइ' અભિષેક ક્રિયા થઈ

ततः खलु स पुष्पनन्दिकुमारः 'देवदत्ताए भारियाए सद्धिं' देवदत्तया भार्यया सार्धम् 'उप्पिं' उपरि 'पासायवरगए' प्रासादवरगत 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' स्फुटमानैर्मृदङ्गमस्तकैः=वाद्यमानैर्मृदङ्गैः 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' द्वात्रिंशद्बद्धनाटकैः-द्वात्रिंशद्बद्धैः=द्वात्रिंशत्प्रकारैः-द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धैश्च नाटकैः 'उवगिज्जमाणे२' उपगीयमान उपगीयमानः 'जाव' यावत्-उपलाल्यमानः२ शब्दस्पर्शरसरूपगन्धरूपान् विपुलान् मानुष्यकान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् 'विहरइ' विहरति। 'तए णं से वेसमणे राया' ततः खलु स वैश्रवणो राजा 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'कालधम्मुणा संजुत्ते' कालधर्मेण संयुक्तः=मृतः। 'णीहरणं' निर्हरणं=श्मशानभूमौ नयनं महाराज्योचितऋद्धिसत्कारसमुदयेन संपादितम्। 'जाव' यावत्-लौकिकानि मरणकृत्यानि कृत्वा कालेनाल्पशोको जातः। 'राया जाए' राजा जातः=पितुः पदं नृपासनमारूढः, राज्याभिषेकं प्राप्त इत्यर्थः। 'तए णं'

'देवदत्ताए भारियाए' देवदत्ता भार्या के साथ 'उप्पिं पासायवरगए' ऊपर प्रासाद पर रह कर 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' बज रहे हैं श्रेष्ठ मृदंग जिन में ऐसे 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' बत्तीस प्रकार के नाटकों द्वारा कि जो भिन्न२ बत्तीस प्रकार के पात्रों द्वारा खेले जाते थे 'उवगिज्जमाणे२' प्रशंसित होता हुआ 'जाव विहरइ' शब्द रूप-गंध-रस-और स्पर्श-विषयक विपुल मनुष्यसंबंधी कामभोगों को भोगने लगा। 'तए णं से वेसमणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते' किसी एक समय की बात है कि वैश्रवण राजा कालधर्म को प्राप्त हुआ। णीहरणं जाव राया जाए' पुष्पनंदिकुमार ने अपने पिता की श्मशानयात्रा खूब गाजे बाजे के साथ निकाली। मृत्यु अवसर के समस्त कृत्यों से निश्चिन्त होकर अब वह स्वयं राजा बन गया। 'तए णं से पूसणंदी राया सिरीदेवीए

भारियाए' દેવદત્તા ભાર્યાની સાથે 'उप्पिं पासायवरगए' મહેલના ઉપરના ભાગમાં રહીને 'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' જેમાં શ્રેષ્ઠ મૃદંગ વાગી રહ્યા છે એવા 'बत्तीसइबद्धनाडएहिं' બત્રીશ પ્રકારના નાટકોદ્વારા કરવામાં આવતા ભિન્ન-ભિન્ન બત્રીસ પ્રકારના પાત્રો દ્વારા નાટક ભજવાતું હતું 'उवगिज्जमाणे२' પ્રશંસિત બનીને 'जाव विहरइ' શબ્દ રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિષયક વિપુલ મનુષ્ય સંબંધી કામભોગોને ભોગવવા લાગ્યા 'तए णं से वेसमणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते' કોઈ એક સમયની વાત છે કે, વૈશ્રવણ રાજા કાલધર્મ (મરણ) પામી ગયા 'णीहरणं जाव राया जाए' પુષ્પનંદી કુમારે પોતાના પિતાની સ્મશાન યાત્રા ખૂબ ગાજતે-વાજતે કાઢી મૃત્યુ પછીના સમસ્ત કાર્યો કરી નિશ્ચિન્ત બનીને હવે પછી પોતે રાજા બની ગયા 'तए णं से पूसणंदी राया सिरीदेवीए भायाए

पुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण च 'सक्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ' सत्करोति यावत् प्रतिविसर्जयति – सत्करोति सम्मानयति, सत्कृत्य सम्मान्य प्रतिविसर्जयति= प्रतिनिवर्त्तयति ॥ सू० १५ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणदिकुमारे देवदत्ताए भारियाए सद्धिं उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइगमत्थएहिं बत्तीसइबद्ध-नाडएहि उवगिज्जमाणे२ जाव विहरइ। तएणं से वेसमणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मुणा संजुत्ते णीहरणं जाव राया जाए। तए णं से पूसणदि राया सिरीदेवीए मायाए भत्ते यावि होत्था, कल्लाकल्लिं जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पायपडणं करेइ, करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भिगावेइ, अट्ठिसुहाए मंससुहाए तयासुहाए रोम-सुहाए चउव्विहाए संवाहणाए संवाहावेइ, संवाहावित्ता सुर-भिणा गंधवट्टएणं उव्वट्टावेइ उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ, तं जहा—उसिणोदएणं सीओदएणं गंधोदएणं, मज्जा-वित्ता विउलं असणं ४ भोयावेइ, सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए तओ पच्छा ण्हाइ भुंजइ वा, उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥सू० १६॥

टीका

'तए णं से पूसणदिकुमारे' इत्यादि। 'तए णं से पूसणदिकुमारे'

को विपुल४ चारों प्रकार के आहार प्रदान से तथा पुष्प, वस्त्र, गंध, माला और अलंकारों के प्रदान से खूब सत्कार सन्मान कर राजाने विदा किये। ॥ सू० १५ ॥

'तए णं से पूसणदिकुमारे' इत्यादि।

'तए णं' इस के बाद 'से पूसणदिकुमारे' वह पुष्पनंदि कुमार

આ પ્રમાણે દેવદત્તા ભાર્યાના માતા-પિતા અને મિત્રાદિ પરિજનોને પુષ્કલ ચાર પ્રકારના આહાર આપીને તથા પુષ્પ, ગંધ, માલા અને અલંકારોથી ખૂબ સત્કાર સન્માન કરીને રાજાએ તેઓને વિદાય કર્યા ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

'तए णं से पूसणदिकुमारे' ઇત્યાદિ-

'तए णं' તે પછી 'से पूसणदिकुमारे' તે પુષ્પનંદી કુમારે 'देवदत्ताए

भिणा=सुगन्धयुक्तेन' गंधवट्टएण' गन्धवर्त्तकेन=गन्धचूर्णेन 'उवटना' इति प्रसिद्धेन 'उव्वट्टावेइ' उद्वर्त्तयति, 'उव्वट्टावित्ता' उद्वर्त्य 'तिहिं उदएहिं' त्रिभिरुदकैः 'मज्जावेइ' मज्जयति=स्नपयति। कीदृशेन त्रिविधोदकेन? इत्याह-'त जहा' तद्यथा 'उसिणोदएण' उष्णोदकेन, 'सीओदएण' शीतोदकेन, 'गंधोदएण' गन्धोदकेन। 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'विउल' विपुलम् 'असण४' अशनम्४=अशनादिकं चतुर्विधमाहारं 'भोयावेइ' भोजयति। 'सिरीए देवीए' श्रिया देव्या 'ण्हायाए' स्नातायाः 'जाव पायच्छित्ताए' यावत्-कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तायाः 'जाव' यावत्-'जिमियभुत्तुत्तरागयाए' जिमितभुक्तोत्तरागतायाः= भोजनानन्तरं स्वस्थाने समागतायाः कृतहस्तमुखादिप्रक्षालनायाः शुचिभूतायाः

उसके शरीर की मालिश एवं मर्दन कर चुकता तब 'सुरभिणा गंधवट्टएण उव्वट्टावेइ' वह सुगंधित चूर्ण से उसके शरीर का उवटन भी करता। 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' उवटना हो चुकने के अनन्तर वह उसे तीन प्रकार के पानी से स्नान भी कराता वह इस प्रकार से 'उसिणोदएण सीओदएण गंधोदएण' पहिले गर्म जलसे, बाद में शीतल जल से और फिर सुगंधित जलसे। इस प्रकार 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' जब माता का स्नान हो जाता तब फिर बाद में वह उसे४ चारो प्रकार के आहार का भोजन कराता 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' इस भांति श्रीदेवी के स्नान आदि से लेकर कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त विधि के कर चुकने पर तथा भोजन से निवट कर अपने स्थान पर आ चुकने पर और वहां हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन कर

પણ જ્યારે તે માતાના શરીરને માલિશ અને મર્દન કરી લેતો ત્યારે 'सुरभिणा गंधवट्टएण उव्वट्टावेइ' તે સુગંધિત ચૂર્ણોથી (સુગંધી પદાર્થોથી) તેના શરીરને ઉવટનપણુ કરતો હતો. 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' સુગંધી પદાર્થો ચોળ્યા પછી-તે પોતાના માતાને ત્રણ પ્રકારના પાણીથી સ્નાન કરાવતો, તે આ પ્રમાણે કે 'उसिणोदएण सीओदएण गंधोदएण' પ્રથમ ગરમ પાણીથી, પછી શીતલ જલથી અને પછી સુગંધીત જલથી, આ પ્રમાણે 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' જ્યારે માતાનું સ્નાન થઈ રહેતુ ત્યારે તેમને ચાર પ્રકારના આહારનું ભોજન કરાવતા હતા, 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' આ પ્રમાણે શ્રીદેવી સ્નાન આદિથી લઈને કૌતુક, મંગલ, અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ કરી રહ્યા બાદ તથા ભોજન વિધિ પૂરી કર્યા પછી અને પોતાના સ્થાન પર આવી જતા ત્યાં હાથ-મુખ આદિનું બરાબર પ્રક્ષાલન કરી રહીને પછી સુખાસનપર બિરાજ

ततः खलु 'से पूसणदी राया' स पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए' श्रीदेवीनाम्न्याः 'मायाए' मातु 'भत्ते यावि होत्था' भक्तश्चाप्यभवत् । 'कल्लाकल्लिं' कल्याकल्यि प्रतिदिन 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य पायपडण' पादपतन 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा ता मातर 'सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं' शतपाकसहस्रपाकै. तैलैः 'अब्भिगावेइ' अभ्यङ्गयति, 'अट्ठिसुहाए१, मससुहाए२, तयासुहाए३, रोमसुहाए४' अस्थिमुखया१, मास सुखया२, त्वक्सुखया३, रोमसुखया४ च=अस्थि–मास त्वग्–रोमसुखोत्पादिकया 'चउव्विहाए' चतुर्विधया 'सवाहणाए' सवाहनया=शरीरवैयावृत्त्या 'सवाहावेइ' सवाहयति=समर्द यति, 'सवाहावित्ता' सवाह्य शरीरसमर्दन कृत्वा तत्पश्चात् सुर

मायाए भत्ते यावि होत्था' और अपनी माता श्रीदेवी का भक्त भी हो गया । 'कल्लाकल्लिं जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' वह प्रतिदिन जहा पर श्रीदेवी होती वहा जाता 'उवागच्छित्ता पायपडण करेइ' और उनके चरणों मे अपना मस्तक रखता । 'करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भिगावेइ' नमस्कार करने के बाद वह फिर अपनी माता की शतपाक वाले एव हजार पाकवाले तैलो द्वारा मालिश करता, मालिश हो चुकने पर फिर वह उसके शरीर का इस प्रकार से मर्दन करता कि जिससे उसे 'अट्ठिसुहाए, मससुहाए, तयासुहाए, रोम–सुहाए' अस्थियों मे सुख मिलता, मासपेसियो मे आराम पहुँचता, शरीर की त्वचा मे सुख मालूम पडता एव रोमराजि मे जिससे उसे आनद आता । इस प्रकार 'चउव्विहाए सवाहणाए सवाहावेइ' पुष्पनदि कुमार इस४ चार प्रकार की वैयावृत्य (वेयावच) से प्रतिदिन अपनी जननी को आराम पहुँचाता रहता । इतना ही नही किन्तु वह जब

भत्ते यावि होत्था' અને પોતાની માતા શ્રીદેવીના ભકત પણ થઈ ગયા 'कल्लाकल्लिं जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता पायपडण करेइ' અને તેમના ચરણોમા પોતાનુ શિર રાખતા 'करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेल्लेहिं अब्भिगावेइ' નમસ્કાર કર્યા પછી ફરી પોતાના માતાની શતપાકવાળા અને હજાર પાકવાળા તૈલોદ્વાર માલિશ કરતો, અને માલિશ પૂરૂ થયા બાદ તેમના શરીરનુ મર્દન કરતો (ચાપતો) કે જેના વડે તેને 'अट्ठिसुहाए, मससुहाए, तयासुहाए, रोमसुहाए હાડકામા, માસપેસીઓમા સુખ અને આરામ મળતો હતો, શરીર–ચામડીમા સુખ જણાતુ અને નાના–નાના રૂવાડામા આનદ મળતો હતો આ પ્રમાણે 'चउव्विहाए सवाहणाए सवाहावेइ' પુષ્પનદી કુમાર તે ૪ ચાર પ્રકારની વૈયા–વૃત્ય (સેવા) થી હમેશા પોતાના માતાને આરામ પહોચાડતો, એટલુ જ નહીં

भिणा=सुगन्धयुक्तेन' गधवट्टएण' गन्धवर्त्तकेन=गन्धचूर्णेन 'उवटना' इति प्रसिद्धेन 'उव्वट्टावेइ' उद्वर्त्तयति, 'उव्वट्टावित्ता' उद्वर्त्य 'तिहिं उदएहिं' त्रिभिरुदकैः 'मज्जावेइ' मज्जयति=स्नपयति। कीदृशेन त्रिविधोदकेन? इत्याह-'त जहा' तद्यथा 'उसिणोदएण' उष्णोदकेन, 'सीओदएण' शीतोदकेन, 'गधोदएण' गन्धोदकेन। 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'विउल' विपुलम् 'असण४' अशनम् ४=अशनादिक चतुर्विधमाहार 'भोयावेइ' भोजयति। 'सिरीए देवीए' श्रिया देव्या 'ण्हायाए' स्नाताया 'जाव पायच्छित्ताए' यावत्-कृतकौतुकमङ्गल-प्रायश्चित्ताया 'जाव' यावत्-'जिमियभुत्तुत्तरागयाए' जिमितभुक्तोत्तरागताया= भोजनानन्तर स्वस्थाने समागताया कृतहस्तमुखादिप्रक्षालनाया शुचिभूताया

उसके शरीर की मालिश एव मर्दन कर चुकता तब 'सुरभिणा गधवट्टएण उव्वट्टावेइ' वह सुगधित चूर्ण से उसके शरीर का उवटन भी करता। 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' उवटना हो चुकने के अनन्तर वह उसे तीन प्रकार के पानी से स्नान भी कराता वह इस प्रकार से 'उसिणोदएण सीओदएण गधोदएण' पहिले गर्म जलसे, बाद मे शीतल जल से और फिर सुगन्धित जलसे। इस प्रकार 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' जब माता का स्नान हो जाता तब फिर बाद मे वह उसे४ चारों प्रकार के आहार का भोजन कराता 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' इस भाति श्रीदेवी के स्नान आदि से लेकर कौतुक, मगल एव प्रायश्चित्त विधि के कर चुकने पर तथा भोजन से निवट कर अपने स्थान पर आ चुकने पर और वहा हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन कर

પણ જ્યારે તે માતાના શરીરને માલિશ અને મર્દન કરી લેતો ત્યારે 'सुरभिणा गधवट्टएण उव्वट्टावेइ' તે સુગધિત ચૂર્ણોથી (સુગધી પદાર્થોથી) તેના શરીરને ઉવટનપણુ કરતો હતો 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' સુગધી પદાર્થો ચોળ્યા પછી-તે પોતાના માતાને ત્રણ પ્રકારના પાણીથી સ્નાન કરાવતો, તે આ પ્રમાણે કે 'उसिणोदएण सीओदएण गधोदएण' પ્રથમ ગરમ પાણીથી, પછી શીતલ જલથી અને પછી સુગધીત જલથી, આ પ્રમાણે 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' જ્યારે માતાનું સ્નાન થઈ રહેતુ ત્યારે તેમને ચાર પ્રકારના આહારનું ભોજન કરાવતા હતા, 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' આ પ્રમાણે શ્રીદેવી સ્નાન આદિથી લઈને કૌતુક, મગલ, અને પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ કરી રહ્યા બાદ તથા ભોજન વિધિ પૂરી કર્યા પછી અને પોતાના સ્થાન પર આવી જતા ત્યા હાથ-મુખ આદિનુ બરાબર પ્રક્ષાલન કરી રહીને પછી સુખાસનપર બિરાજ

सुखासनवरगताया=स्वासने यथासुखमुपविष्टाया सत्या 'तओ पच्छा' तत. पश्चात्=तदनन्तर मातृसेवानन्तर स पुष्पनन्दी राजा 'ण्हाइ' स्नाति=स्वय स्नान करोति, 'भुजइ या' भुङ्क्ते च=भोजन करोति, तथा 'उरालाइ' उदारान=श्रेष्ठान 'माणुस्सगाइ' मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनो 'भोगभोगाइ' भोगभोगान्=शब्दादि विषयान 'भुजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति=तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि कुडुंबजागरियं जागरमाणीए इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था—एवं खलु पूसणंदी राया सिरीदेवीए माईए भत्ते जाव विहरइ त एएण विघाएणं णो सचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइ० भुंजमाणी विहरित्तिए, त सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा मतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए। एवं सपेहेइ, सपेहित्ता सिरिए देवीए अतराणि य३ पडिजागरमाणी२ विहरइ ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए ण तीसे इत्यादि। 'तए ण' तत. खलु 'तीसे देवदत्ताए देवीए'

लेने पर एव सुखासन पर विराजमान हो जाने पर 'तओ पच्छा' उसके बाद राजा पुष्पनदी 'ण्हाइ भुजइ वा' स्नान करता और भोजन करता। और 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरइ' उदार मनुष्य सबंधी कामभोगो को भोगता था ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि।

'तए ण' कुछ समय के बाद 'तीसे देवदत्ताए देवीए' उस

માન થતા હતા, 'तओ पच्छा' ते पछी राजा पुष्पनंदी 'ण्हाइ भुजइ वा' સ્નાન કરતા અને ભોજન કરતા અને 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभागाइ भुजमाणे विहरइ' ઉદાર મનુષ્ય સબંધી કામભોગોને ભોગવતા હતા ॥ સૂ૦ ૧૬ ॥

'तए ण तीसे' ઇત્યાદિ

'तए ण' કેટલાક સમય પછી 'तीसे देवदत्ताए देवीए' તે દેવદત્તા

तस्या देवदत्ताया देव्या 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पुव्वरत्तावरत्त-कालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिपूर्वभागे पश्चात् भागेच 'कुडुंवजागरियं जागरमाणीए' कुटुम्बजागरिका जाग्रत्याः=कुर्वत्या 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः= वक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिक=आत्मगतः मनोगतः सङ्कल्पः 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत। स कीदृशः? इत्याह-एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु 'पूसणंदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए माईए भत्ते' श्रीदेव्या मातुर्भक्तः 'जाव विहरइ' यावद् विहरति=सर्वप्रकारेण मातृसेवा कुर्वाण आस्ते 'तं' तत्-'एएणं' एतेन=मातृभक्तिरूपेण 'विग्घाएणं' विघातेन-विघ्नेन मदनुकूलकार्यकरणप्रतिबन्धवशादिति भाव। 'णो संचाएमि अहं' नो शक्नोमि अहं 'पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं' पुष्पनन्दिना राज्ञा सार्धम् 'उरालाइं०' उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् 'भुंजमाणी' भुञ्जाना 'विहरित्तए' विहर्तुं न शक्नोमीतिपूर्वेणान्वयः। 'तं' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेयं खलु मम' श्रेयः=समीचीनं खलु मम 'सिरिं देविं' श्रियं देवीं=मम श्वश्रूम् 'अग्गिप्पओगेण वा'

देवदत्ता देवीके 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् जब कि यह 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' रात्रि के पूर्व पश्चिम भागमे 'कुडुंवजागरियं जागरमाणीए' कुटुंब की चिन्ता से जग रही थी, तब 'इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था' इस प्रकार का संकल्प उत्पन्न हुआ 'एवं खलु पूसणंदी राया सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव विहरइ' यह पुष्पनंदी राजा श्रीदेवी माता का भक्त हो रहा है 'तं एएणं विघाएणं णो संचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणी विहरित्तए' इसलिये इस मातृभक्तिरूप विघ्न से-जो उसे मेरे अनुकूल कार्य करने में प्रतिबन्ध स्वरूप है-मैं पुष्पनंदी राजा के साथ उदार मनुष्यसंबंधी कामभोगों के भोगने से वञ्चित हूं। 'तं सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विस-

દેવીએ 'अण्णया कयाइ' અન્યદા કદાચિત્ જ્યારે કે તે 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' રાત્રીના મધ્ય ભાગમાં 'कुडुंवजागरियं जागरमाणीए' કુટુંબની ચિન્તાથી જાગી રહી હતી, ત્યારે 'इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था४' આ પ્રમાણે સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયા 'एवं खलु पूसणंदी राया सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव विहरइ' આ પુષ્પનંદિ રાજા શ્રી દેવી માતાના ભક્ત થઈ ગયા છે 'तं एएणं विघाएणं णो संचाएमि अहं पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइं० भुंजमाणी विहरित्तए' એટલા માટે માતૃભક્તિ રૂપ વિઘ્ન છે તે મારા અનુકૂળ કાર્ય કરવામાં પ્રતિબન્ધ સ્વરૂપ છે હું પુષ્પનંદિ રાજાના સાથે ઉદાર મનુષ્ય સંબંધી કામભોગો ભોગવવામાં વંચિત છું 'तं सेयं खलु मम सिरिं देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण

सुखासनवरगताया=स्वासने यथासुखमुपविष्टाया सत्या 'तओ पच्छा' ततः पश्चात्= तदनन्तर मातृसेवानन्तर स पुष्यनन्दी राजा 'ण्हाइ' स्नाति=स्वय स्नान करोति, 'भुजइ या' भुङ्क्ते च=भोजन करोति, तथा 'उरालाइ' उदारान्=श्रेष्ठान् 'माणुस्सगाइ' मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिनो 'भोगभोगाइ' भोगभोगान्=शब्दादि विषयान् 'भुजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति=तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि कुडुवजागरियं जागरमाणीए इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्पज्जित्था—एव खलु पूसणंदी राया सिरीदेवीए माईए भत्ते जाव विहरइ त एएण विघाएणं णो सचाएमि अह पूसणंदिणा रण्णा सद्धिं उरालाइ० भुंजमाणी विहरत्तिए, त सेय खलु मम सिरि देविं अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा मतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए। एव सपेहेइ, सपेहित्ता सिरिए देवीए अतराणि य२ पडिजागरमाणी२ विहरइ ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए ण तीसे इत्यादि। 'तए ण' तत• खलु 'तीसे देवदत्ताए देवीए'

लेने पर एव सुखासन पर विराजमान हो जाने पर 'तओ पच्छा' उसके बाद राजा पुष्पनदी 'ण्हाइ भुजइ वा' स्नान करता और भोजन करता। और 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरइ' उदार मनुष्य सबधी कामभोगों को भोगता था ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि।

'तए ण' कुछ समय के बाद 'तीसे देवदत्ताए देवीए' उस

भान थता हता 'तओ पच्छा' ते पछी राजा पुष्पनदी 'ण्हाइ भुजइ वा' स्नान करता अने भोजन करता अने 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरइ' उदार मनुष्य सबधी कामभोगोने भोगवता हता ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि

'तए ण' केटलाक समय पछी 'तीसे देवदत्ताए देवीए' ते देवदत्ता

तावेइ, तावित्ता तत्त समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं संडासएण गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणंसि पक्खिवेइ । तए णं सा सिरी देवी महया२ सद्देण आरसित्ता कालधम्मुणा संजुत्ता ॥ सू० १८ ॥

टीका ।

'तए णं सा' इत्यादि ।

'तए णं सा' ततः खलु सा 'सिरीदेवी' श्रीदेवी 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'मज्जाविया' मज्जिता=स्नपिता सती 'विरहियसयणिज्जंसि' विरहितशयनीये=एकान्तशय्यायां 'सुहपसुत्ता' सुखप्रसुप्ता=सुखनिद्रामुपगता 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत् । 'इमं च णं देवदत्तादेवी, एतस्मिन्नन्तरे देवदत्ता देवी 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति । 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरिं देविं' श्रियं देवीं 'मज्जाविय' मज्जितां=स्नपिताम् अत एव 'विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं' विरहितशयनीये सुखप्रसुप्ता=गाढनिद्रासमाक्रान्ता 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'दिसालोयं' दिशालोकं=चतुर्दिक्षु

'तए णं सा' इत्यादि ।

'तए णं सा' कुछ दिनों के बाद यह घटना घटी, श्रीदेवी 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय 'मज्जाविया' स्नापित होती हुई 'विरहियसयणिज्जंसि' एकान्त में अपनी सेज पर 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' सुख की निद्रा में सो रही थी 'इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' यह देवदत्ता देवी उस सिरी देवी के पास आई 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जाविय विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ' और उसने उसे स्नान कर एकान्त में सेज पर सुख से सोती हुई देखा । पासित्ता दिसालोयं करेइ' देख कर फिर इसने

'तए णं सा' ઇત્યાદિ

'तए णं सा' કેટલોક સમય ગયા પછી આ ઘટના થઇ, શ્રીદેવી 'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમય 'मज्जाविया' સ્નાન કરીને 'विरहियसयणिज्जंसि' એકાન્તમાં પોતાની સેજ—પથારીમાં 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' સુખની નિદ્રામાં સૂઇ રહી હતી 'इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' તે દેવદત્તા દેવી, એ શ્રીદેવીની પાસે આવ્યા 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जाविय विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ' અને તેને સ્નાન કરી એકાન્તમાં સેજ—પલંગ પર સુખેથી સુતેલી જોઇ 'पासित्ता दिसालोयं करेइ' જોઇને પછી તેણે ચારેય

अग्निप्रयोगेण 'विसप्पओगेण वा' विषप्रयोगेण 'मतप्पओगेण वा' मन्त्रप्रयोगेण वा 'जीवियाओ ववरोवित्तए' जीवितादूव्यपरोपयितुं=मारयितुं श्रेय इति पूर्वेण सम्बन्धः। 'एवं' एवम्=अनेन प्रकारेण 'सपेहेइ' समीक्षते=विचारयति 'सपेहित्ता' समीक्ष्य 'सिरीए देवीए' श्रियो देव्याः 'अंतराणिय ३' अन्तराणि–मारणानुकूलावसरान् छिद्राणि=विवराणि पुष्पनन्द्यनुपस्थितिरूपाणि, अन्यजनाभावेन गाढनिद्रावशेन च निःशङ्कतया मारणानुकूलसमयान् इति भावः। 'पडिजागरमाणि२' प्रतिजाग्रती२ गवेषयन्ती२ 'विहरइ' विहरति=आस्ते स्म ॥सू० १७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा सिरी देवी अण्णया कयाइ मज्जाविया विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था, इमं च णं देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जावियं विरहियसयणिज्जंसि सुहपसुत्तं पासइ, पासित्ता दिसालोयं करेइ, करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता लोहदंडं परामुसइ, परामुसित्ता लोहदंडं

प्पओगेण वा मंतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए' इसलिये मुझे अब यही उचित है कि मैं इस श्रीदेवी को अग्नि के प्रयोग से अथवा विष के प्रयोग से या मन्त्र के प्रयोग से प्राणों से रहित कर दूं। 'एवं सपेहेइ' ऐसा उसने विचार किया। 'सपेहित्ता सिरिए देवीए अंतराणि३य पडिजागरमाणी२ विहरइ' विचार कर के फिर अब वह श्रीदेवी को मारने के लिये समय की प्रतीक्षा करने लगी। पुष्पनंदी के अनुपस्थितिरूप उसके छिद्रों कि बाट देखने लगी। सू० १६ ॥

वा मंतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए ' એટલા માટે મારા માટે એજ હાલ ઉચિત છે કે હું એ શ્રીદેવીને અગ્નિના પ્રયોગથી અથવા વિષના પ્રયોગથી અથવા મંત્રના પ્રયોગથી પ્રાણોથી રહિત કરી દઉં અર્થાત્ તેનો નાશ કરી નાખું, 'एवं सपेहेइ ' આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો 'सपेहित्ता सिरीए देवीए अंतराणि३ य पडिजागरमाणी२ विहरइ ' વિચાર કરીને પછી તે હવે શ્રીદેવીને મારી નાખવા માટે અનુકૂળ સમયની રાહ જોવા લાગી, પુષ્પનંદિની ગેરહાજરી રૂપ તેના છિદ્રોની વાટ જોવા લાગી ॥ સૂ૦ ૧૭ ॥

तावेइ, तावित्ता तत्त समजोइभूयं फुल्लकिंसुयसमाणं संडासएण गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणंसि पक्खिवेइ । तए ण सा सिरी देवी महया२ सद्देण आरसित्ता कालधम्मुणा सजुत्ता ॥ सू० १८ ॥

टीका ।

'तए ण सा' इत्यादि ।

'तए ण सा' ततः खलु सा 'सिरीदेवी' श्रीर्देवी 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित्=एकस्मिन् समये 'मज्जाविया' मज्जिता=स्नपिता सती 'विरहियसयणिज्जसि' विरहितशयनीये=एकान्तशय्यायां 'सुहपसुत्ता' सुखप्रसुप्ता=सुखनिद्रामुपगता 'जाया यावि होत्था' जाता चाप्यभवत् । 'इम च ण देवदत्तादेवी, एतस्मिन्नवसरे देवदत्ता देवी 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीर्देवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति । 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरिं देविं' श्रियं देवी 'मज्जाविय' मज्जिताम्=स्नपिताम् अत एव 'विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त' विरहितशयनीये सुखप्रसुप्ता=गाढनिद्रासमाक्रान्ता 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'दिसालोय' दिशालोकं=चतुर्दिक्षु

'तए ण सा' इत्यादि ।

'तए ण सा' कुछ दिनों के बाद यह घटना घटी, श्रीदेवी 'अण्णया कयाइ' किसी एक समय 'मज्जाविया' स्नापित होती हुई 'विरहियसयणिज्जसि' एकान्त मे अपनी सेज पर 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' सुख की निद्रा मे सो रही थी 'इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' यह देवदत्ता देवी उस सिरी देवी के पास आई 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जाविय विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त पासइ' और उसने उसे स्नान कर एकान्त मे सेज पर सुख से सोती हुई देखा । पासित्ता दिसालोय करेइ' देख कर फिर इसने

'तए ण सा' ઇત્યાદિ

'तए ण सा' કેટલોક સમય ગયા પછી આ ઘટના થઇ, શ્રીદેવી 'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમય 'मज्जाविया' સ્નાન કરીને 'विरहियसयणिज्जसि' એકાન્તમા પોતાની સેજ-પથારીમા 'सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था' સુખની નિદ્રામા સૂઇ રહી હતી 'इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' તે દેવદત્તા દેવી, એ શ્રીદેવીની પાસે આવ્યા 'उवागच्छित्ता सिरिं देविं मज्जाविय विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त पासइ' અને તેને સ્નાન કરી એકાન્તમા સેજ-પલગ પર સુખેથી સુતેલી જોઇ 'पासित्ता दिसालोय करेइ' જોઇને પછી તેણે ચારેય

इतस्ततोऽवलोकन 'करेइ' करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जेणेव भत्तघरे' यत्रैव भक्त गृह 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य लोहदड लोहदण्ड 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'लोह दड' लोहदण्ड 'तावेइ' तापयति 'तावित्ता' तापयित्वा त 'तत्त' तप्त 'समजोइभूय' समज्योतिर्भूतम्=अग्निसदृश 'फुल्लकिंसुयसमाण' फुल्लकिंशुकसमानम्=विकसितपलाशपुष्पवद्रक्त लोहदण्ड 'सडासएण' सदशकेन 'गहाय' गृहीत्वा 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरीए देवीए' श्रियो देव्या 'अपाणसि' अपाने=गुप्तस्थाने योनावित्यर्थ, 'पक्खिवेइ' प्रक्षिपति=प्रवेशयति । 'तए ण सा' तत. खलु सा 'सिरी देवी' श्रीदेवी 'महयार सद्देण' महतार शब्देन=उच्चै स्वरेण 'आरसित्ता' आरस्य=आक्रन्द्य 'कालधम्मुणा सजुत्ता' कालधर्मेण सयुक्ता=मृता ॥ सू० १८ ॥

चारों तरफ दिशाओं की ओर देखा 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दिशावलोकन कर यह जहा भक्तगृह था वहा पहुँची। 'उवागच्छित्ता लोहदड परामुसइ' पहुँचते ही इसने वहा रखे हुए एक लोहदड को उठाया 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' और उठा कर उसे तपाया 'तावित्ता' तपाकर फिर उस 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण' तप्त अग्निमय एव किंसुक के फूल समान लाल लोहदड को 'सडासएण गहाय' लोहे की सडासी से पकड कर 'जेणेव सिरि देवी तेणेव उवागच्छइ' जहाँ श्रीदेवी थी वहा गई । 'उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणसि पक्खिवेइ' जाते ही उसने श्रीदेवी के अपान भाग में-गुप्त स्थान मे उसको प्रविष्ट कर दिया । 'तए ण सा सिरी देवी महयार

तरफनी दिशाओ सामु जोयु 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दरेक दिशा सामु जोया पछी ज्या भकत गृह-भोजनशाळा-रसोडु हतु त्या पहोंची गई 'उवागच्छित्ता लोहदड परामुसइ' पहोचता ज तेणे ए स्थळे राखेलो एक लोहदडने उपाड्यो 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' अने पछी तेने तपाव्यो 'तावित्ता' तपवीने पछी ते 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण' तपावेलो अग्निसमान लोहदड किंशुक-खाखराना फुल समान लालचोळ थयो तेने 'सडासएण गहाय' लोढानी साणसी वडे पकडीने 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' ज्या श्रीदेवी हती त्या गई 'उवागच्छित्ता सिरीदेवीए अपाणसि पक्खिवेइ' जईने तुरतज तेणे ए लोहदडनो श्रीदेवीना अपान भाग-गुप्त भागमा प्रवेश कराव्यो- 'तए ण सा सिरी देवी महयार सद्देण आरसित्ता कालधम्मुणा सजुत्ता'

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ आरडियसद्दं सोच्चा णिसम्म जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता देवदत्तं देविं तओ अवक्कम्ममाणिं पासंति, पासित्ता जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता सिरिं देविं णिप्पाण णिच्चेट्ठं जीवविप्पजढं पासति पासित्ता 'हाहा अहो अकज्ज' तिकट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ जेणेव पूसणंदि राया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता पूसणंदि राय एव वयासी एव खलु सामी ! सिरी देवी देवत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया। तए ण से पूसणंदी राया तासि दासचेडीणं अंतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धसत्ति धरणी-तलंसि सव्वगेहि सण्णिवडिए ॥ सू० १९ ॥

टीका ।

'तए ण तीसे' इत्यादि ।

'तए ण' तत खलु 'तीसे सिरीदेवीए' तस्या' श्रीदेव्या' 'दासचेडीओ' दासचेटय 'आरडियसद्द' आरटितशब्दम्=आर्त्तनाद चीत्कारशब्द 'सोचा' श्रुत्वा

सद्देण आरसित्ता कालधम्मुणा संजुत्ता' उसके बाद श्रीदेवी बडे ऊँचे स्वर से चिल्लार कर कालधर्म को प्राप्त हो गई–मर गई ॥ सू १८॥

'तए ण तीसे' इत्यादि ।

'तए ण' जब 'तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ' श्रीदेवी की दासियोंने 'आरडियसद्द सोचा' उसके चिल्लाने की आवाज सुनी तब वे

આ પ્રમાણે લોઢાને ઽ઼ઙ શુષ્તદ્વારમા ખોસવાથી શ્રીદેવી ભારે ઉચા સ્વરથી રૂદન કરતી કરતી શોક કરીને મરણ પામી ગઇ (સૂ૦ ૧૮)

'तए ण तीसे' ઇત્યાદિ

'तए ण' જ્યારે 'तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ' શ્રીદેવીની દાસીઓએ 'आरडियसद्द सोच्चा' તેના રડવાના અવાજને સાભળ્યો ત્યારે તેણે સાભળતા જ

इतस्ततोऽवलोकन 'करेइ' करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जेणेव भत्तघरे' यत्रैव भक्त गृह 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य लोहदड लोहदण्ड 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'लोह दड' लोहदण्ड 'तावेइ' तापयति 'तावित्ता' तापयित्वा त 'तत्त' तप्त 'समजो इभूय' समज्योतिर्भूतम्=अग्निसदृश 'फुल्लकिंसुयसमाण' फुल्लकिंशुकसमानम्=विक सितपलाशपुष्पवद्रक्त लोहदण्ड 'सडासएण' सदशकेन 'गहाय' गृहीत्वा 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरीए देवीए' श्रियो देव्या 'अपाणसि' अपाने=गुप्तस्थाने योना वित्यर्थ, 'पक्खिवेइ' प्रक्षिपति=प्रवेशयति । 'तए ण सा' तत॰ खलु सा 'सिरी देवी' श्रीर्देवी 'महयार सद्देण' महतार शब्देन=उच्चैः स्वरेण 'आरसित्ता' आरस्य=आक्रन्द्य 'कालधम्मुणा सजुत्ता' कालधर्मेण सयुक्ता=मृता ॥ सू० १८॥

चारों तरफ दिशाओं की ओर देखा 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दिशावलोकन कर यह जहा भक्तगृह था वहा पहुँची। 'उवागच्छित्ता लोहदड परामुसइ' पहुँचते ही इसने वहा रखे हुए एक लोहदड को उठाया 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' और उठा कर उसे तपाया 'तावित्ता' तपाकर फिर उस 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण' तप्त अग्निमय एव किंसुक के फूल समान लाल लोहदड को 'सडा सएण गहाय' लोहे की सडासी से पकड कर 'जेणेव सिरि देवी तेणेव उवागच्छइ' जहाँ श्रीदेवी थी वहा गई । 'उवागच्छित्ता सिरीए देवीए अपाणसि पक्खिवेइ' जाते ही उसने श्रीदेवी के अपान भाग में-गुप्त स्थान मे उसको प्रविष्ट कर दिया । 'तए ण सा सिरी देवी महयार

तरફની દિશાઓ સામુ જોયુ 'करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' દરેક દિશા સામુ જોયા પછી જ્યા ભકત ગૃહ-ભોજનશાળા-રસોડુ હતુ ત્યા પહોચી ગઈ 'उवागच्छित्ता लोहदड परामुसइ' પહોચતા જ તેણે એ સ્થળે રાખેલો એક લોહ-દડને ઉપાડયો 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' અને પછી તેને તપાવ્યો 'तावित्ता' તપવીને પછી તે 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण' તપાવેલો અગ્નિસમાન લોહદડ કિંશુક-ખાખરાના ફુલ સમાન લાલચોળ થયો તેને 'सडासएण गहाय' લોઢાની સાણસી વડે પકડીને 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' જ્યા શ્રીદેવી હતી ત્યા ગઈ 'उवागच्छित्ता सिरीदेवीए अपाणसि पक्खिवेइ' જઈને તુરતજ તેણે એ લોહદડને શ્રીદેવીના અપાન ભાગ-ગુપ્ત ભાગમા પ્રવેશ કરાવ્યો- 'तए ण सा सिरी देवी महयार सद्देण आरसित्ता कालधम्मुणा सजुत्ता'

तत्रैवोपागछन्ति 'उवागच्छित्ता उपागत्य 'पूसणदिं राय' पुष्पनन्दिन राजानम् 'एव वयासी' एवमवादिषुः-'एव खलु सामी' हे स्वामिन् ! 'सीरी देवी' श्रीदेवी 'देवदत्ताए देवीए' देवदत्तया देव्या 'अकाले चेव' अकाल एव 'जीवियाओ ववरोविया' जीवितात् व्यपरोपिता=मारिता । 'तए ण' ततः खलु स पूसणदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'तासिं दासचेडीण' तासा दासचेटीनाम् अतिए' अन्तिके समीपे 'एयमट्ठ' एतमर्थं=मातृमरणरूप वृत्तान्त 'सोचा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=देवदत्तया देव्या मारितः इति हृद्यवधार्य 'महया माइसोएण' महता मातृशोकेन 'अप्फुण्णे समाणे' आस्पृष्ट सन्=आक्रान्त' सन् मूर्च्छाऽवस्था प्राप्य 'फरसुणियत्ते विव चपगपायवे' परशुनिकृत्त इव चम्पकपादप'=कुठारच्छिन्नचम्पकवृक्ष इव 'धसत्ति' धस इति शब्दपूर्वक 'धरणीयलसि' धरणीतले=भूमौ 'सव्वगेहिं' सर्वाङ्गैः 'सण्णिवडिए' सनिपतितः ॥ सू० १९ ॥

निलखती हुई फिर वे जहा पुष्पनदी राजा थे वहा पहुँची 'उवागच्छित्ता पूसणदिं राय एव वयासी' पहुचते ही उन्होने पुष्पनदी राजा से इस प्रकार कहा, 'एव खलु सामी ! सिरी देवी देवदत्ताए देवीए अकाले चे जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् सुनिये ! श्रीदेवी आज देवदत्त देवी द्वारा अकाल मे ही अपने जीवन से विपमुक्त करा दी गई है 'तए ण से पूसणदी राया तासिं दासचेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धरणि धरणीतलसि सव्वगेहि सण्णिवडिए' इस प्रकार पुष्पनदी राजा उन दासियो के पास से इस वात को सुन कर और विचार कर असह्य मातृ-वियोग-जन्य शोक से आक्रान्त होता हुआ फरसा से काटे गये

કરવા લાગી અને માથુ કુટીને વિલાપ કરવા લાગી 'जेणेव पूसणदी राया तेणेव उवागच्छति' રોતી વિલાપ કરતી કરતી જ્યા પુષ્પનદી રાજા હતા ત્યા પહોચી उवागच्छित्ता पूसणदिं राय एव वयासी' પહોંચીનેજ તેણે પુષ્પનદી રાજા પાસે આ પ્રમાણે વાત કરી ' एव खलु सामी ! सिरीदेवी देवदत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया' હે સ્વામિન સાભળો ! આજે શ્રીદેવી દેવદત્તાદેવી દ્વારા અકાલે જીવન પુરૂ કરી ગયા અર્થાત્ અકાળે દેવદત્તાએ શ્રીદેવીના જીવનનો અત આણ્યો-(મૃત્યુ કર્યું) 'तए ण से पूसणदी राया तासिं दासचेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसीएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धसत्ति धरणीतलसि सव्वगेहि सण्णिवडिए' આ પ્રમાણે પુષ્પનદી રાજા તે દાસીઓ પાસેથી એ વાત સાભળીને અને વિચાર કરીને માતાના વિયોગના અસહ્ય શોકથી આક્રાત થઈને કુહાડાથી ચપકના વૃક્ષને કાપતા જેમ "ધમ" શબ્દ થાય

'णिसम्म' निशम्य=श्रीदेव्या अय चीत्कार इति हृदयधार्य 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य तत्र 'देवदत्त देविं' देवदत्ता देवीं 'तओ' ततः=तस्मात्स्थानात् 'अवक्कममाणिं' अपक्रामन्तीम्=अपगताम् 'पासति' पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'जेणेव सिरी देवी' यत्रैव शयनीये श्रीदेवी अस्ति 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सिरिं देविं' श्रियं देवीं 'णिप्पाण' निष्प्राणां=प्राणरहितां 'णिच्चेट्ठ' निश्चेष्टां=चलनादिक्रियावर्जितां 'जीवविप्पजढ' जीवविप्रयुक्तां=जीवरहितां 'पासति' पश्यन्ति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हाहा अहो अकज्ज' हा हा अहो अकार्यम्=अकृत्यमिद जातम् 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इत्युक्त्वा 'रोयमाणीओ२' रुदत्य. 'हा मात.' इति, 'कंदमाणीओ' क्रन्दन्त्य..=उच्चै स्वरेण रोदन कुर्वत्य 'विलवमाणीओ' विलपन्त्यः-मस्तकादिस्फोटनपूर्वक हा ! अस्माक किं भविष्यतीति विलाप कुर्वत्यः जेणेव पूसणदी राया ' यत्रैव पुष्पनदी राजा 'तेणेव उवागच्छति'

सुनते ही ' णिसम्म ' आवाज यह श्रीदेवी की है ऐसा विचार कर 'जेणेव सिरी देवी तेणेय उवागच्छति' जहा वह श्रीदेवी थी वहाँ गयी। 'उवागच्छित्ता देवदत्त देविं तओ अवक्कममाणिं पासति' जाते ही उन्होंने वहा से देवदत्ता देवी को निकलते हुए देखा । 'पासित्ता जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति' देख कर वह श्री देवी जहा सोती थी फिर ये वहा पहुँची । 'उवागच्छित्ता सिरिंदेविं णिप्पाण णिच्चेट्ठ जीवविप्पजढ पासति' पहुँचते ही उन्होने श्रीदेवी को निष्प्राण, निश्चेष्ट एव जोवन से रहित देखा। 'पासित्ता हा हा अहो अकज्जति कट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ' देख कर वे सबकी सब 'हा ! हा ! यह महा अनर्थ हुआ, ऐसा कहती हुई रोने लगी, आक्रन्दन करने लगी और सिर पीटती हुई विलाप करने लगी। ' जेणेव पूसणदी राया तेणेव उवागच्छति ' रोती

'णिसम्म' આ અવાજ-ધ્વનિ શ્રીદેવીનો છે, એવો વિચાર કરીને 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति ' જ્યા શ્રીદેવી હતી ત્યા ગઇ ' उवागच्छित्ता देवदत्त देविं तओ अवक्कममाणिं पासति' ત્યા જતા જ તે દાસીઓએ ત્યા આગળથી દેવદત્તા દેવીને નિકળતા જોયા, ' पासित्ता जेणेव सिरीदेवी तेणेव उवागच्छति ' જોઇને તે શ્રીદેવી જ્યા સુતા હતા ત્યા તે પહોચી ' उवागच्छित्ता सिरिं देवि णिप्पाण णिच्चेट्ठ जीवविप्पजढ पासति' પહોચતા જ તેઓએ તે શ્રીદેવીને નિષ્પ્રાણ નિશ્ચેષ્ટ એટલે કે જીવનરહિત અવસ્થામા જોયા ' पासित्ता हा-हा ! अहो ! अकज्ज-त्ति कट्टु रोयमाणीओ कंदमाणीओ विलवमाणीओ ' જોઇને તે તમામ દાસીવર્ગ "હા-હા, આ મહા અનર્થ થયો, એ પ્રમાણે કહેતી અને રડવા લાગી, આક્રંદન

तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता उपागत्य 'पूसणंदिं राय' पुष्यनन्दिन राजानम् 'एव वयासी' एवमवादिषुः-'एव खलु सामी' हे स्वामिन् ! 'सीरी देवी' श्रीदेवी 'देवदत्ताए देवीए' देवदत्तया देव्या 'अकाले चेव' अकाल एव 'जीवियाओ ववरोविया' जीविताद् व्यपरोपिता=मारिता । 'तए ण' तत• खलु स पूसणदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'तासिं दासचेडीण' तासां दासचेटीनाम् अतिए' अन्तिके समीपे 'एयमट्ठ' एतमर्थं=मातृमरणरूप वृत्तान्त 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य= देवदत्तया देव्या मारित इति हृद्यवधार्य 'महया माउसोएण' महता मातृशोकेन 'अप्फुण्णे समाणे' आस्पृष्ट सन्=आक्रान्त• सन् मूर्च्छाऽवस्था प्राप्य 'फरसुणियत्ते विव चपगपायवे' परशुनिकृत्त इव चम्पकपादप =कुठारच्छिन्नचम्पकवृक्ष इव 'धसत्ति' धस इति शब्दपूर्वक 'धरणीयलसि' धरणीतले=भूमौ 'सव्वगेहिं' सर्वाङ्गैः 'सण्णिवडिए' सनिपतित• ॥ सू० १९ ॥

बिलखती हुई फिर वे जहा पुष्पनदी राजा थे वहा पहुँची 'उवागच्छित्ता पूसणदिं राय एव वयासी' पहुचते ही उन्होने पुष्पनदी राजा से इस प्रकार कहा, 'एव खलु सामी ! सिरी देवी देवदत्ताए देवीए अकाले चे जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् सुनिये ! श्रीदेवी आज देवदत्त देवी द्वारा अकाल मे ही अपने जीवन से विपमुक्त करा दी गई है 'तए ण से पूसणदी राया तासिं दासचेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माउसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धरणि धरणीतलसि सव्वगेहिं सण्णिवडिए' इस प्रकार पुष्पनदी राजा उन दासियो के पास से इस बात को सुन कर और विचार कर असह्य मातृवियोग-जन्य शोक से आक्रान्त होता हुआ फरसा से काटे गये

કરવા લાગી અને માથુ કુટીને વિલાપ કરવા લાગી 'जेणेव पूसणदी राया तेणेव उवागच्छति' રોની વિલાપ કરતી કરતી જ્યા પુષ્પનદી રાજા હતા ત્યા પહોચી 'उवागच्छित्ता पूसणदिं राय एव वयासी' પહોચીને તેણે પુષ્પનદી રાજા પાસે આ પ્રમાણે વાત કરી 'एव खलु सामी ! सिरीदेवी देवदत्ताए देवीए अकाले चेव जीवियाओ ववरोविया' હે સ્વામિન સાભળો ! આજે શ્રીદેવી દેવદત્તાદેવી દ્વારા અકાલે જીવન પુરૂ કરી ગયા અર્થાત્ અકાળે દેવદત્તાએ શ્રીદેવીના જીવનનો અત આણ્યો-(મૃત્યુ કર્યુ) 'तए ण से पूसणदी राया तासिं दासचेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धसत्ति धरणीतलसि सव्वगेहिं सण्णिवडिए' આ પ્રમાણે પુષ્પનદી રાજા તે દાસીઓ પાસેથી એ વાત સાભળીને અને વિચાર કરીને માતાના વિયોગના અસહ્ય શોકથી આક્રાન્ત થઈને કુહાડાથી ચ પકના વૃક્ષને કાપતા જેમ "ધસ" શબ્દ થાય

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदी राया मुहुत्ततरेण आसत्थे समाणे वहुहिं२ राईसरजाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य सद्धिं रोयमाणे३ सिरीए देवीए महया इड्ढि० णीहरणं करेइ, करित्ता आसुरुत्ते देवदत्त देविं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएणं विहाणेण वज्झ आणवेइ। एवं खलु गोयमा ! देवदत्ता देवी पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि। 'तए ण से' ततः खलु स 'पूसणदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'मुहुत्ततरेण मुहूर्त्तान्तरेण=किञ्चित्कालेन 'आसत्थे समाणे' आ स्वस्थ =लब्धचेतनः सन् 'वहुहिं' वहुभिः 'राईसर जाव सत्थवाहेहिं' राजेश्वर-यावत्सार्थवाहै.-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहैः मित्त जाव परियणेण य' मित्रयावत्परिजनेन-मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिपरिजनेन च 'सद्धिं' सार्धं 'रोयमाणे३' रुदन् ' कंदमाणे ' क्रन्दन्=उच्चैः-स्वरेण ' हा मात ? क्व गतासि ?' इत्यादि, ' विलवमाणे ' विलपन्='हे मात. ! तव

चंपक वृक्ष की तरह धस शब्द पूर्वक सर्वाङ्गों सहित-एकदम जमीन पर गिर गया ॥ सू० १९ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से' इसके बाद 'से पूसणदी राया' उस पुष्पनंदी राजाने 'मुहुत्ततरेण' कुछ कालके पश्चात् 'आसत्थे समाणे' सचेत होकर 'वहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य' बहुत से राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति एव सार्थवाहों तथा मित्र से लेकर परिजनो के 'सद्धिं' साथ ' रोयमाणे३ ' मिलकर रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एव 'हे मात ! तुम आज हम को

તે પ્રમાણે ધસ શબ્દપૂર્વક સર્વાંગો સહિત એકદમ જમીન પર પડીગયા (સૂ૦ ૧૯)

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से पूसणदी राया' તે પુષ્પનંદી રાજાએ 'मुहुत्ततरेण' થોડા સમય ગયા પછી ' आसत्थे समाणे ' સચેત થઇને ' बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहि मित्त जाव परियणेण य' ઘણાજ રાજેશ્વર, તલવર, માડમ્બિક કૌટુમ્બિક, ઇભ્ય શ્રેષ્ઠિ, સેનાપતિ, સાર્થવાહો તથા મિત્રથી લઇને પરિજનોની ' सद्धिं ' સાથે 'रोयमाणे३' મળીને રોતા-રૂદન કરતા થકા આક્રંદન કરતા થકા હે માત!

विरह, शल्यवदन्तर दहति ' इत्यादि-विलाप कुर्वन् ' सिरीए देवीए ' श्रियो देव्या, 'महया इड्ढि०' महता ऋद्धिसत्कार-समुदयेन 'णीहरण करेइ' निर्हरण करोति=अग्निसस्कार करोति । 'करित्ता' कृत्वा 'आसुरुत्ते' आशुरुष्ट,-अतिकुपितः 'देवदत्त देविं' देवदत्ता देवी 'पुरिसेहिं' पुरुषैः=राजपुरुषैः 'गिण्हावेइ' ग्राहयति, 'गिण्हावित्ता' ग्राहयित्वा एएण 'विहाणेण' एतेन प्रत्यक्षदृष्टेन विधानेन प्रकारेण 'वज्झ' व याम् 'इय हन्तव्या' इति 'आणवेइ' आज्ञापयति ।

एव खलु 'गोयमा' हे गोतम ! 'देवदत्तादेवी' देवदत्ता देवी 'पुरापोराणाण' पुरापुराणाना=पूर्वभवकृताना 'जाव'यावत्-दुश्चीर्णाना दुष्प्रतिक्रान्तानाम् अशुभाना पापाना कर्मणा पापक फलवृत्तिविशेप प्रत्यनुभवन्ती 'विहरइ' विहरति ॥सू०२०॥

॥ मूलम् ॥

देवदत्ता णं भते ! देवी इओ कालमासे कालं किच्चा

छोड कर कहा चली गई, तुम्हारा विरह हमे इस समय शल्य के समान अरुन्तुद हो रहा है, तुम्हारे वियोग से मेरा हृदय फटा जा रहा है, इस रूप से विलाप करते हुए 'सिरीए देवीए महया इड्ढि० णीहरण करेइ' श्रीदेवी की बडे उत्सव के साथ श्मशान यात्रा-अर्थी निकाली 'करित्ता' अग्नि सस्कार हो जाने के पश्चात् उसने फिर 'आसुरुत्ते' अत्यत कुपित होकर 'देवदत्त देविं' देवदत्ता देवी को 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' राजपुरुषों द्वारा पकडवा लिया । 'गिण्हावित्ता एएण विहाणेण वज्झ आणवेइ' और पकडवा कर इस प्रत्यक्ष दृष्ट विधि के अनुसार वध्य घोषित किया है ।

'एव खलु गोयमा !' इस प्रकार हे गौतम ! 'देवदत्ता देवी' देवदत्ता देवी 'पुरापुराणाण जाव विहरइ' पूर्वभव में किये हुए दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त एव अशुभतम पाप कर्मों के विशेष फलको भोग रही है ॥सू०२०॥

तमे आज अमने छोडीने क्या चाल्या गया, तमारा वियोगथी मारु हृदय फुटी जाय छे आ प्रमाणे विलाप करता थका ' सिरीए देवीए महयाइड्ढि० णीहरण करेइ' श्रीदेवीनी मोटा उत्सवनी साथे श्मशान यात्रा काढी 'करित्ता' अग्नि सस्कार कर्या पछी तेणे ' आसुरुत्ते ' अत्यत कोप करीने ' देवदत्त देविं ' देवदत्ता देवीने 'पुरिसेहिं गिण्हावेइ' राजपुरुषो द्वारा पकडावी लीधी ' गिण्हावित्ता एएण विहाणेण वज्झ आणवेइ' अने प्रत्यक्ष पुरावाने कारणे ते देवदत्तावध्य छे ए प्रमाणे जाहेर करी दीधु

' एव खलु गोयमा ! ' आ प्रमाणे हे गोतम ! ' देवदत्ता देवी ' देवदत्ता देवी 'पुरापुराणाण जाव विहरइ' पूर्वभवमा करेला दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त अने अशुभतम पाप कर्मोना विशेष फळने भोगवी रही छे (सू० २०)

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदी राया मुहुत्ततरेण आसत्थे समाणे वहुहिं२ राईसरजाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य सद्धिं रोयमाणे३ सिरीए देवीए महया इड्ढि० णीहरणं करेइ, करित्ता आसुरुत्ते देवदत्त देविं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएण विहाणेण वज्झ आणवेइ। एव खलु गोयमा ! देवदत्ता देवी पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से' ततः खलु स 'पूसणदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'मुहुत्ततरेण मुहूर्त्तान्तरेण=किञ्चित्कालेन 'आसत्थे समाणे' आस्वस्थ =लब्धचेतन. सन् 'वहुहिं' वहुभि. 'राईसर जाव सत्थवाहेहिं' राजेश्वर-यावत्सार्थवाहैः-राजेश्वरतल्वरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिसार्थवाहै. मित्त जाव परियणेण य' मित्रयावत्परिजनेन-मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्वन्धिपरिजनेन च 'सद्धिं' सार्धं 'रोयमाणे३' रुदन् 'कदमाणे' क्रन्दन्=उच्चैः-स्वरेण 'हा मातः ? क्व गतासि ?' इत्यादि, 'विलवमाणे' विलपन्='हे मात. ! तव

चपक वृक्ष की तरह धस शब्द पूर्वक सर्वाङ्गों सहित-एकदम जमीन पर गिर गया ॥ सू० १९ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से' इसके बाद 'से पूसणदी राया' उस पुष्पनदी राजाने 'मुहुत्ततरेण' कुछ कालके पश्चात् 'आसत्थे समाणे' सचेत होकर 'वहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहि मित्त जाव परियणेण य' बहुत से राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति एव सार्थवाहों तथा मित्र से लेकर परिजनों के 'सद्धिं' साथ 'रोयमाणे३' मिलकर रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एव 'हे मात. ! तुम आज हम को

તે પ્રમાણે ધસ શબ્દપૂર્વક સર્વાંગો સહિત એકદમ જમીન પર પડીગયા (સૂ૦ ૧૯)

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से पूसणदी राया' તે પુષ્પનદી રાજાએ 'मुहुत्ततरेण' થોડો સમય ગયા પછી 'आसत्थे समाणे' સચેત થઈને 'बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहि मित्त जाव परियणेण य' ઘણાજ રાજેશ્વર, તલવર, માડમ્બિક કૌટુમ્બિક, ઇભ્ય શ્રેષ્ઠિ, સેનાપતિ, સાર્થવાહો તથા મિત્રથી લઈને પરિજનોની 'सद्धिं' સાથે 'रोयमाणे३' મલીને રોતા-રૂદન કરતા થકા આક્રંદન કરતા થકા હે માત!

कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम् 'उक्कोसेण सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कृष्ट सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'ससारो तहेव ' ससारस्तथैव=भवाद् भवान्तरभ्रमण प्रथमाध्ययनवद् विज्ञेयम् । 'तओ' ततः पृथिवीकायात् 'अणतर' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य निस्सृत्य 'गगपुरे णयरे' गङ्गपुरे नगरे 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' हसतया प्रत्यायास्यति हसो भविष्यतीत्यर्थः । 'से ण' स खलु देवदत्ताजीव 'तत्थ' तत्र हसभवे 'साउणिएहिं' शाकुनिकैः=पक्षिघातकैः 'वहिए समाणे' वधितः=मारितः सन् ' तत्थेव गगपुरे णयरे ' तत्रैव गङ्गपुरे नगरे 'सेट्ठिकुलसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' पुत्रतया उत्पत्स्यते । 'बोहिं०' तत्र बोधिं प्राप्स्यति । ततः 'सोहम्मे०' सौधर्मे=सौधर्मकल्पे देवो भविष्यति । ततः ' महाविदेहे ' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति ॥ 'णिक्खेवो'

मरण के अवसर मे मर कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु' इसी रत्नप्रभा पृथ्वी के १ सागर की स्थितिवाले ' नेरइएसु ' नरक में 'णेरइयत्ताए' नारकी के रूप में 'उववज्जिहिइ ' उत्पन्न होगी। इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन मे कहे हुए मृगापुत्र के अनुसार समझ लेना चाहिये । 'तओ अणतर उव्वट्टित्ता' इसके अनतर वहा से-पृथिवीकाय से निकल कर ' गगपुरे णयरे' गगपुर नगर में 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' यह हसरूप से उत्पन्न होगी । 'से ण तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव गगपुरे णयरे सेट्ठिकुलसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' वहा यह शिकारी द्वारा मारी जाकर पश्चात् उसी गगपुर नगर में किसी सेठ के घर पर पुत्ररूप से उत्पन्न होगी 'बोहिं० सोहम्मे० महा विदेहे सिज्झिहिइ' वहा यह बोधि को पायगी, सयम लेकर मर

'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु' એ રત્નપ્રભા પૃથિવીના એક સાગરની સ્થિતિવાળા 'नेरइएसु' નરકમા ' णेरइयत्ताए ' નારકોના રૂપમા 'उववज्जिहिइ' ઉત્પન્ન થશે તેનુ એક ભવથી બીજા ભવમા-ભવાન્તરમા ભ્રમણ તે પ્રથમ અધ્યયનમા કહેવામા આવેલા મૃગાપુત્રના પ્રમાણે જાણી લેવુ 'तओ अणतर उव्वट्टित्ता' તે પછી ત્યાથી પૃથિવીકાયથી નીકલીને 'गगपुरे णयरे' ગગપુર નગરમા 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' તે હસ રૂપથી ઉત્પન્ન થશે ' से ण तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव गगपुरे णयरे सेट्ठिकुलसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ' ત્યા તે શિકારી દ્વારા માર્યા જશે, પછી તે ગગપુર નગરમા કોઈ એક શેઠના ઘેર પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થશે 'बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिइ' ત્યા આગળ તે બોધિરત્ન પામશે,

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! असीइ वासाइ परमाउयं पालित्ता कालमासे काल किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोवमट्ठिइएसु नेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ। ससारो तहेव । तओ अणतर उव्वट्टिता गंगपुरे णयरे हसत्ताए पच्चायाहिइ । से ण तत्थ साउणिएहिं वधिए समाणे तत्थेव गंगपुरे णयरे सेट्ठिकुलसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ, बोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे सिज्झिहिइ५ ॥ णिक्खेवो ।त्ति वेमि ॥सू०२१॥

॥ नवम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'देवदत्ता ण भते' इत्यादि ।

गौतम• पृच्छति-'देवदत्ता ण' देवदत्ता खलु 'भते' हे भदन्त ! देवी 'इओ' इत•-अस्माद् भवात् कालमासे काल किच्चा कालमासे काल कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ ' कुत्र गमिष्यति ' कहिं उववज्जिहिइ ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह- 'गोयमा' हे गौतम ! 'असीइ वासाइ' अशीर्ति वर्षाणि 'परमाउय' परमायुष्कम्= उत्कृष्टमायु• ' पालित्ता ' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल

'देवदत्ता ण भते' इत्यादि ।

गौतमने पुनः पूछा 'भते' हे भदन्त ! 'देवदत्ता ण देवी ' यह देवदत्ता देवी अब 'इओ कालमासे काल किच्चा', इस भव से मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहाँ जायगी ? कहिं उववज्जिहिइ' कहा उत्पन्न होगी ? 'गोयमा' हे गौतम ! सुनो, यह 'असीइ वासाइ परमाउय पालित्ता' अस्सी वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु का परिपालन कर 'कालमासे काल किच्चा'

'देवदत्ता ण भते' ઇત્યાદિ

ગૌતમે ફરી પૂછ્યુ 'भते' હે ભદન્ત ! 'देवदत्ता ण देवी ' તે દેવદત્તા દેવી હવે ' इओ कालमासे काल क्चिच्चा ' આ ભવમાથી મરણ પામીને ' कहिं गच्छिहिइ' ક્યા જશે ? ' कहिं उववज्जिहिइ ' ક્યા ઉત્પન્ન થશે ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! સાભળો, તે 'असीइ वासाइ परमाउय पालित्ता' એસી વર્ષની પોતાની ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યને ભોગવીને 'कालमासे काल किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाध्ययनश्रवणानन्तर श्रीजम्बूस्वामी दशमाध्ययनविपये श्री. सुधर्मस्वामिन पृच्छति-'जइ ण भते' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते ! समणेणं भगवया महावीरेण दसमस्स उक्खेवो । एव खलु जवू ! तेणं कालेण तेण समएण वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था । विजयवद्धमाणे उज्जाणे । मणिभद्दे जक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था अड्ढे० । तस्स णं पियगू णामं भारिया । अजू दारिया जावसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ ण भते' इत्यादि ।

'जइ ण भते' यदि खलु हे भदन्त ! 'समणेण भगवया महावीरेण' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'दसमस्स' दशमस्य-दशमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्य, तथाहि-'जाव सपत्तेण दुहविवागाण नवमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, दसमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ? ।

दशमा अध्ययन ।

नवमें अध्ययन को सुनने के बाद श्रीजम्बूस्वामी अब दशमें अध्ययन के विषय में श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं—

'जइ ण भते !' इत्यादि ।

सिद्धिस्थान प्राप्त श्री श्रमण भगवान महावीरने दुःखविपाक के नववें अध्ययन का अर्थ देवदत्ता के आख्यान से स्पष्ट किया है, तो उन्ही श्रमण भगवान् महावीरने दशमें अध्ययन का क्या भाव

દશમુ અધ્યયન

નવમુ અધ્યયન સાભળ્યા પછી શ્રી જમ્બૂ સ્વામી હવે દશમા અધ્યયનના વિષયમા શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે-

'जइ ण भते' ઇત્યાદિ

સિદ્ધિસ્થાનને પામેલા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુ ખવિપાકના નવમા અધ્યયનનો અર્થ દેવદત્તાના આખ્યાનથી સ્પષ્ટ કર્યો છે તો તેજ શ્રમણ ભગવાન

निक्षेपः=समाप्तिवाक्य पूर्ववत्। स चैवम्-एवं खलु हे जम्बूः! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिस्थानं समाप्तेन दुःखविपाकानां-दुःखविपाकनामकस्य प्रथमश्रुतस्कन्धस्य नवमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त इति। 'त्ति बेमि, इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ सू० २१ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित
कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्र
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराज
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम् 'देवदत्ता'
नामकं-नवममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥ ॥ ९ ॥

कर सौधर्म स्वर्ग मे देव होगी, वहां से च्यवकर महाविदेह में जन्म लेकर वहां से सिद्धिगति को प्राप्त करेगी। 'णिक्खेवो' सुधर्मा स्वामी कहते हैं-हे जम्बू! श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस नववें अध्ययनका जो भाव फरमाया है 'त्तिबेमि' उसी प्रकार मैंने तुम से कहा है॥ सू०२१॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद मे 'देवदत्ता' नामक
नवम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-९ ॥

સયમ લઈને મરણ પામ્યા પછી સૌધર્મ સ્વર્ગમા દેવ થશે, ત્યાથી ચવીને મહાવિદેહમા જન્મ લઈને ત્યાથી સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે 'णिक्खेवो' સુધર્મા સ્વામી કહે છે હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ નવમા અધ્યયનના જે ભાવ કહ્યા હતા 'त्तिबेमि' તેજ પ્રમાણે મે તમને કહ્યા છે (સૂ૦ ૨૧)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'देवदत्ता' નામક નવમુ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૯ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाध्ययनश्रवणानन्तर श्रीजम्बूस्वामी दशमाध्ययनविषये श्री. सुधर्मस्वामिन पृच्छति–'जइ ण भंते' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ ण भंते ! समणेणं भगवया महावीरेण दसमस्स उक्खेवो । एव खलु जंबू ! तेणं कालेण तेण समएण वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था । विजयवद्धमाणे उज्जाणे । मणिभद्दे जक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था अड्ढे० । तस्स णं पियगू णाम भारिया । अजू दारिया जावसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

'जइ ण भंते' इत्यादि ।

'जइ ण भंते' यदि खलु हे भदन्त ! 'समणेण भगवया महावीरेण' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'दसमस्स' दशमस्य–दशमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्य, तथाहि–'जाव सपत्तेण दुहविवागाण नवमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, दसमस्स ण भंते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ? ।

दशमा अध्ययन ।

नवमें अध्ययन को सुनने के बाद श्रीजम्बूस्वामी अब दशमें अध्ययन के विषय मे श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं—

'जइ ण भंते !' इत्यादि ।

सिद्धिस्थान प्राप्त श्री श्रमण भगवान महावीरने दुःखविपाक के नववें अध्ययन का अर्थ देवदत्ता के आख्यान से स्पष्ट किया है, तो उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने दशमें अध्ययन का क्या भाव

દશમું અધ્યયન

નવમું અધ્યયન સાભળ્યા પછી શ્રી જમ્બૂ સ્વામી હવે દશમા અધ્યયનના વિષયમા શ્રી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે–

'जइ ण भंते' ઇત્યાદિ

સિદ્ધિસ્થાનને પામેલા શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુ ખવિપાકના નવમા અધ્યયનનો અર્થ દેવદત્તાના આખ્યાનથી સ્પષ્ટ કર્યો છે તો તેજ શ્રમણ ભગવાન

तए ण से सुहम्मे अणगारे जंबू अणगारं एवं वयासि' इति । यावत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं समाप्तेन दुःखविपाकानां नवमस्याध्ययनस्य अयमर्थः=पूर्वोक्तप्रकारो देवदत्ताचरित्ररूपो भावः प्रज्ञप्तः स मया श्रुतः, किन्तुदशमस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य दुःखविपाकानां कोऽर्थः=कीदृशोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः ? 'तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगारं' ततः खलु स सुधर्माऽनगारः जम्बूमनगारम् 'एवं वयासि' एवमवादीत्–'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बूः 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' वर्धमानपुरं नाम नगरमासीत्, तत्र 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' विजयवर्धमाननामकमुद्यानम् आसीत् । तस्मिन् उद्याने 'मणिभद्दे जक्खे' मणिभद्रो यक्ष आसीत् । तत्र नगरे 'विजयमित्ते राया' विजयमित्रो नाम राजा आसीत । 'तत्थ णं' तस्मिन् खलु नगरे 'धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' धनदेवो नाम सार्थवाह आसीत् । स कीदृशः ? 'अड्ढे०' आढयो यावदपरिभूतः 'तस्स णं' तस्य खलु धनदेवसार्थवाहस्य 'पियंगू णामं भारिया' प्रियङ्गुर्नाम भार्या, 'अंजू दारिया' अञ्जूदारिका=अञ्जूनाम्नी पुत्री आसित् । सा कीदृशी

प्ररूपित किया है ? श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं 'एवं खलु जंबू' हे जम्बू ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल मे और उस समय मे 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामका एक नगर था । 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' उसमें विजयवर्द्धमान नामका उद्यान था । 'मणिभद्दे जक्खे' उसमें मणिभद्र यक्ष रहता था । 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा इस नगर के शासक थे । 'तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' यहा पर एक सार्थवाह भी रहता था, जिसका नाम धनदेव था । 'अड्ढे०' यह विशेष धनाढ्य था । 'तस्स णं पियंगू णामं भारिया' इसकी भार्या का नाम प्रियंगु था । 'अंजू दारिया जावसरीरा'

મહાવીરે દશમા અધ્યયનના ભાવ શુ કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે, 'एवं खलु जंबू' હે જમ્બૂ ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'वद्धमाणपुरे णामं णयरे होत्था' વર્દ્ધમાનપુર નામનું એક નગર હતુ 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' તેમા વિજય વર્દ્ધમાન નામનો બગીચો હતો, 'मणिभद्दे जक्खे' તેમા મણિભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો 'विजयमित्ते राया' વિજયમિત્ર રાજા એ નગરનો રાજા હતો 'तत्थ णं धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' ત્યા આગળ એક સાર્થવાહ પણ રહેતો હતો જેનુ નામ ધનદેવ હતુ 'अड्ढे०' તે વિશેષ પ્રકારે ધનાઢય–શ્રીમત હતો, 'तस्स णं पियंगू णामं भारिया' તેની

त्याह–'जावसीरा' यावत्शरीरा–अत्र यावच्छब्देन–'अहीणपडिपुण्णपचिंदियसरीरा जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा' इति बोध्यम्। अहीनपरिपूर्ण-पञ्चेन्द्रियशरीरा यौवनेन च लावण्येन च उत्कृष्टा उत्कृष्टशरीराऽऽसीत् ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

समोसरण। परिसा णिग्गया जाव पडिगया। तेण कालेणं तेणं समएणं समणस्स ३ जेट्ठे जाव अडमाणे विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासइ एगं इत्थिय सुक्कं भुक्ख लुक्ख णिम्मस किडिकिडियाभूय अट्ठि-चम्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ कट्ठाइ कलुणाइ विस्सराइ कूय-माणं पासइ, पासित्ता चिता तहेव जाव एव वयासी–एस णं भंते! इत्थिया पुव्वभवे का आसि? वागरण ॥ सू० २ ॥

'समोसरण इत्यादि।

'समोसरण' समवसरण–तस्य नगरस्य विजयवर्धमानोद्याने भगवत आगमन सजातम्। 'परिसा णिग्गया' परिषन्निर्गता=भगवदागमन श्रुत्वा नगरजनसहतिर्भगवन्त वन्दितु निस्सृता, 'जाव पडिगया' यावत् प्रतिगता

इनके अंजू नाम की एक पुत्री थी। जो अहीन एव प्रतिपूर्ण पाँचो इन्द्रियों से विशिष्टशोभास्पदशरीरवाली थी। यौवन और लावण्य से जो उत्कृष्ट थी इसीसे जिसका शरीर भी बहुत ही उत्कृष्ट मालूम देता था ॥ सू० १ ॥

'समोसरण' इत्यादि।

उस नगर के विजयवर्धमान उद्यान मे 'समोसरण' श्री वीरप्रभु तीर्थंकर का आगमन हुआ। 'परिसा णिग्गया' भगवान का आगमन सुन कर नागरिक जन प्रभु को वदन करने के लिये अपने२ घर से

પત્નીનુ નામ પ્રિયગુ હતુ 'अजू दारिया जावसरीरा' તેને અજુ નામની એક પુત્રી હતી તે પાચ ઇન્દ્રિયોથી વિશેષશોભાસ્પદશરીરવાળી હતી, યૌવન અને લાવણ્યથી તે ઉત્કૃષ્ટ હતી, તેથી તેનુ શરીર ઘણુ જ સારૂ દેખાતુ હતુ (સૂ૦ ૧)

'समोसरण' ઇત્યાદિ

નગરના વિજયવર્દ્ધમાન બગીચામા 'समोरसण' શ્રી વીર પ્રભુ તીર્થંકરનુ આગમન થયુ 'परिसा णिग्गया' ભગવાનનુ આગમન સાભળીને નાગરિક જન પ્રભુના દર્શન અને વદન કરવા માટે પોતાના ઘેરથી નીકળીને તે બગીચામા આવ્યા 'जाव

तए ण से सुहम्मे अणगारे जबू अणगार एव वयासि' इति । यावत् सिद्धि गतिनामधेय स्थान समाप्तेन दुःखविपाकना नवमस्याध्ययनस्य अयमर्थः=पूर्वोक्तप्रकारो देवदत्ताचरित्ररूपो भाव प्रज्ञप्त स मया श्रुतः, किन्तुदशमस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य दु खविपाकाना कोऽर्थः=कीदृशोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्त ?। 'तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार' ततः खलु स सुधर्माऽनगारः जम्बूमनगारम् 'एव वयासि' एवमवादीत्-'एव खलु जबू' एव खलु हे जम्बूः 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्धमानपुर नाम नगरमासीत्, तत्र 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' विजयवर्धमाननामकमुद्यानम् आसीत् । तस्मिन् उद्याने 'मणिभद्दे जक्खे' मणिभद्रो यक्ष आसीत् । तत्र नगरे 'विजयमित्ते राया' विजयमित्रो नाम राजा आसीत । 'तत्थ ण' तस्मिन् खलु नगरे 'धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' धनदेवो नाम सार्थवाह आसीत् । स कीदृश ? 'अड्ढे०' आढयो यावदपरिभूत 'तस्स ण' तस्य खलु धनदेवसार्थवाहस्य 'पियगू णाम भारिया' प्रियङ्गुर्नाम भार्या, 'अजू दारिया' अञ्जूदारिका=अञ्जूनाम्नी पुत्री आसित् । सा कीदशी

प्ररूपित किया है ? श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं 'एव खलु जबू' हे जम्बू ! 'तेण कालेण तेण समएण' उस काल मे और उस समय मे 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामका एक नगर था । 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' उसमें विजयवर्द्धमान नामका उद्यान था । 'मणिभद्दे जक्खे' उसमें मणिभद्र यक्ष रहता था । 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा इस नगर के शासक थे । 'तत्थ ण धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' यहा पर एक सार्थवाह भी रहता था, जिसका नाम धनदेव था । 'अड्ढे०' यह विशेष धनाढ्य था । 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' इसकी भार्या का नाम प्रियगु था । 'अजू दारिया जावसरीरा'

મહાવીરે દશમા અધ્યયનના ભાવ શુ કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે, 'एव खलु जबू' હે જમ્બૂ ! 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' વર્દ્ધમાનપુર નામનુ એક નગર હતુ 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' તેમા વિજય વર્દ્ધમાન નામનો બગીચો હતો, 'मणिभद्दे जक्खे' તેમા મણિભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો 'विजयमित्ते राया' વિજયમિત્ર રાજા એ નગરનો રાજા હતો 'तत्थ ण धणदेवे णामं सत्थवाहे होत्था' ત્યા આગળ એક સાર્થવાહ પણ રહેતો હતો જેનુ નામ ધનદેવ હતુ 'अड्ढे०' તે વિશેષ પ્રકારે ધનાઢ્ય-શ્રીમત હતો, 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' તેની

'किडिकिडियाभूय' किटिकिटिकाभूता=किटिकिटिका-उपवेशनादिक्रियाया निर्मांसत्वेनास्थ्ना शब्दः, तां भूता=प्राप्ता, तां=शब्दायमानास्थिकाम् 'अट्ठिचम्मावणद्ध' अस्थिचर्मावनद्धाम्=अस्थिचर्ममात्रावशेषामित्यर्थः, 'णीलसाडगणियत्थ' नीलशाटकनिवासिता=अतिमलिनवस्त्रपरिधानामित्यर्थः, 'कट्ठाइ' कष्टानि=कष्टाऽऽवेदकानि 'कलुणाइ' करुणानि=करुणरसवन्ति 'विस्सराइ' विस्वराणि=आर्तस्वरयुक्तानि वचनानि 'कूयमाण' कूजन्तीं=सगद्गद वदन्तीं 'पासइ' पश्यति, पासित्ता' दृष्ट्वा 'चिंता' चिन्ता तद्दर्शनेन गौतमस्य मनसि विचारः समुत्पन्नः 'तहेव' तथैव=पूर्ववदेव 'जाव' यावत्-भगवत समीपे गत्वा 'एव वयासी' एवमवादीत्-

म्मावणद्ध णील्साडगणियत्थ कट्ठाइ कलुणाइ विस्सराइ कूयमाण पासड' वहा एक स्त्री एसी देखी जो शोणीत के अपचय से बिलकुल शुष्क हो रही थी, वेदना की बहुलता से जो कुछ भी नहीं खा पाती थी, इस लिये बुभुक्षित रहती थी। शरीर भी जिस का सर्वथा रूक्ष हो रहा था, इसीसे जिसके शरीर में काति का तो नाम ही नहीं मिल रहा था। मास के अपचय से जिसका शरीर निर्मास हो रहा था, इसीसे जब यह उठती बैठती थी, तब इसकी सधियों की अस्थियों में 'किटकिट' इस प्रकार का अव्यक्त शब्द होता था। शरीर में इसके नसाजाल और चमडे के सिवाय और कुछ नहीं दिखाई देता था। इसने सिर्फ१ नीली साडी ही पहिर रखी थी। इसके हार्दिक दु ख को व्यक्त करने वाले वे शब्द थे जो प्रतिसमय करुणारस से भीने हुए इसके गद्‌गद कठ से निकलते रहते थे। ये विस्वर थे-आर्त्तस्वर से युक्त थे। 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एव वयासी-एस ण

लुक्ख णिम्मसे किडि किडिकियाभूय अट्ठिचम्मावणद्ध गीलसाडगणियत्थ कट्ठाइ कलुणाइ विस्सराइ कूयमाण पासड' त्या એક સ્ત્રી એવી દેખી કે જે લોહી વ્યય થવાથી તદ્દન શુષ્ક થઈ ગઇ હતી, ઘણીજ વેદના થવાના કારણે કાઈ પણ ખોરાક ખાઈ શકતી નહીં તેથી તે ભૂખી રહેતી હતી, જેનુ શરીર પણ તદ્દન રૂક્ષ હતુ તે કારણથી તેના શરીરમા નામ માત્ર કાતિ ન હતી, માસના વ્યયથી શરીર પણ જેનુ માસરહિત થઈ રહેલુ હતુ, તેથી જ્યારે તે ઉઠતી બેસતી હતી ત્યારે તેના સાધાઓમા 'કિટ-કિટ' આ પ્રકારના અવ્યકત અવાજ થતા હતા, જેના શરીરમા નસોની જાળ અને ચામડા વિના બીજુ કાઈ પણ દેખાતુ જ નહીં જેણે ફકત ૧ લીલા રગની સાડીજ પહેરી રાખી હતી. તેના હાર્દિક દુ ખને જણાવનારા તે શબ્દો હતા, જે પ્રતિ સમય કરૂણા રસથી ભીજાએલા અને તેના ગદ-ગદ કઠથી નિકળતા હતા તે વિસ્વર હતા-આર્તસ્વર હતા 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एव वयासी-

धर्मं श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता-प्रतिनिवृत्ता ।

'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे' ज्येष्ठोऽन्तेवासी गौतमगोत्र इन्द्रभूतिर्नामानगार' 'जाव' यावत्-भगवदाज्ञा गृहीत्वा वर्द्धमानपुरे नगरे उच्चनीच मध्यमकुलेषु सामुदानिकीं भिक्षाम् 'अडमाणे' अटन् 'विजयमित्तस्स रण्णो गिहस्स' विजयमित्रस्य राज्ञो गृहस्य 'असोगवणियाए' अशोकवनिकाया॰ 'अदूरसामतेण' 'अदूरसामन्तेन=नातिदूरेण नात्यासन्नेन पार्श्वभागत इत्यर्थः, 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन्=गच्छन् 'पासइ' पश्यति, किं पश्यति? इत्याह-'एग इत्थिय, एका स्त्रियम्, कीदृशीम्? इत्याह-'सुक्क' इत्यादि । 'सुक्क' शुष्का शोणितापचयात्, 'भुक्ख' बुभुक्षिता क्षुधाबाहुल्यात् भोजनीयद्रव्याभावाच्च, 'लुक्ख' रूक्षा=रूक्षशरीरा कान्तिराहित्यात्, 'णिम्मस' निर्मांसा मांसापचयात्,

निकल कर उस बगीचे मे एकत्रित हुए । 'जाव पडिगया' भगवान को वदन कर धर्मदेशना सुन कर बाद मे सबके सब राजा सहित अपने२ स्थान पर गये । 'तेण कालेण तेण समएण समणस्स३ जेट्ठे जाव अडमाणे' उसी काल और उसी समय मे श्रमण भगवान महावीर प्रभु के बडे शिष्य गौतमगोत्री श्री इन्द्रभूति मुनि जो विशिष्ट तपस्वी थे, वे छठके पारणा के निमित्त भगवान से आज्ञा प्राप्त कर वर्द्धमाननगर मे भिक्षा के लिए गये और उच्चनीच आदि कुलों मे इतस्तत विचरण करते हुए । 'विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामतेण वीइवयमाणे पासइ' विजयमित्र राजा के राजमहल की अशोकवाटिका के पास से होकर निकले इतने मे उन्होंने वहा एक दृश्य देखा 'एग इत्थिय सुक्क भुक्ख लुक्ख णिम्मस किडिकिडियाभूय अट्ठिच

पडिगया' ભગવાનને વદન કરી ધર્મદેશના સાભળી પછી રાજા સહિત સૌ પોતાના સ્થાન પર ગયા 'तेण कालेण तेण समएण समणस्स३ जेट्ठे जाव अडमाणे' તે કાલ અને તે સમયને વિષે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુના મોટા શિષ્ય ગૌતમ-ગોત્રના શ્રી ઇન્દ્રભૂતિ મુનિ જે વિશેષ તપસ્વી હતા, તે છઠના પારણાના નિમિત્તે ભગવાન પાસેથી આજ્ઞા મેળવીને વર્દ્ધમાન નગરમા ભિક્ષા માટે ગયા અને ઉચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમા ફરીને 'विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामतेण वीइवयमाणे पासइ' વિજયમિત્ર રાજાના રાજમહેલની અશોકવાટિકાની પાસે થઇને નીકળ્યા છે, એટલામા તેમણે ત્યા એક દૃશ્ય જોયુ 'एग इत्थिय सुक्क भुक्ख

'किडिकिडियाभूय' किटिकिटिकाभूता=किटिकिटिका-उपवेशनादिक्रियाया निर्मांसत्वेनास्थ्ना शब्दः, ता भूता=प्राप्ता, ताम्=शब्दायमानास्थिकाम् 'अट्ठिचम्मावणद्ध' अस्थिचर्मावनद्धाम्=अस्थिचर्ममात्रावशेषामित्यर्थः,'णीलसाडगणियत्थ' नीलशाटकनिवासिता=अतिमलिनवस्त्रपरिधानामित्यर्थः, 'कट्ठाइ' कष्टानि=कष्टाऽऽवेदकानि 'कलुणाइ' करुणानि=करुणरसवन्ति 'विस्सराइ' विस्वराणि=आर्तस्वरयुक्तानि वचनानि 'कूयमाण' कूजन्ती=सगद्गद वदन्ती 'पासइ' पश्यति, पासित्ता' दृष्ट्वा 'चिंता' चिन्ता तद्दर्शनेन गौतमस्य मनसि विचारः समुत्पन्न. 'तहेव' तथैव=पूर्ववदेव 'जाव' यावत्-भगवत. समीपे गत्वा 'एव वयासी' एवमवादीत्-

म्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ कट्ठाइ कलुणाइ विस्सराइ कूयमाण पासइ' वहा एक स्त्री एसी देखी जो शोणीत के अपचय से बिलकुल शुष्क हो रही थी, वेदना को बहुलता से जो कुछ भी नहीं खा पाती थी, इस लिये बुभुक्षित रहती थी। शरीर भी जिस का सर्वथा रूक्ष हो रहा था, इसीसे जिसके शरीर मे काति का तो नाम ही नहीं मिल रहा था। मास के अपचय से जिसका शरीर निर्मांस हो रहा था, इसीसे जब यह उठती बैठती थी, तब इसकी सधियो की अस्थियों में 'किटकिट' इस प्रकार का अव्यक्त शब्द होता था। शरीर में इसके नसाजाल और चमडे के सिवाय और कुछ नही दिखाई देता था। इसने सिर्फ१ नीली साडी ही पहिर रखी थी। इसके हार्दिक दु.ख को व्यक्त करने वाले वे शब्द थे जो प्रतिसमय करुणारस से भीने हुए इसके गद्गद कठ से निकलते रहते थे। ये विस्वर थे-आर्त्तस्वर से युक्त थे। 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एव वयासी-एस ण

लुक्ख णिम्मसे किडि किडिकियाभूय अट्ठिचम्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ कट्ठाइ कलुणाइ विस्सराइ कूयमाण पासइ' त्या એક સ્ત્રી એવી દેખી કે જે લોહી વ્યય થવાથી તદ્દન શુષ્ક થઈ ગઇ હતી, ઘણીજ વેદના થવાના કારણે કાંઈ પણ ખોરાક ખાઈ શકતી નહીં તેથી તે ભૂખી રહેતી હતી, જેનુ શરીર પણ તદ્દન રૂક્ષ હતુ તે કારણથી તેના શરીરમા નામ માત્ર કાંતિ ન હતી, માસના વ્યયથી શરીર પણ જેનુ માંસરહિત થઈ રહેલુ હતુ, તેથી જ્યારે તે ઉઠતી બેસતી હતી ત્યારે તેના સાંધાઓમા 'કિટ-કિટ' આ પ્રકારના અવ્યકત અવાજ થતા હતા, જેના શરીરમા નસોની જાળ અને ચામડા વિના બીજુ કાંઇ પણ દેખાતુ જ નહીં જેણે ફકત ૧ નીલા રગની સાડીજ પહેરી રાખી હતી. તેના હાર્દિક દુ ખને જણાવનારા તે શબ્દો હતા, જે પ્રતિ સમય કરૂણા રસથી ભીંજાએલા અને તેના ગદ-ગદ કઠથી નિકળતા હતા તે વિસ્વર હતા-આર્તસ્વર હતા 'पासित्ता चिंता तहेव जाव एव वयासी-

'एस ण भते' एषा खलु हे भदन्त! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत्? 'वागरण' व्याकरण तस्याः पूर्वभववर्णन वक्ष्यमाण प्रकारेण भगवता कृतमिति भावः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा! तेण कालेण तेण समएण इहेव जबुद्दीवे दीवे भारहे वासे इदपुरे णाम णयरे। तत्थ णं इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ। तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इदपुरे णयरे वहवे राईसर-जावप्पभियओ वहुहि चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ। तए ण सा पुढवोसिरि गणिया एयकम्मा४ सुवहु पाव समज्जिणित्ता पणत्तीस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा। सा ण तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्ध-माणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्छिसि दारियत्ताए उववण्णा। तए ण सा पियगू भारिया णवण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया। णाम अजू। सेस जहा देवदत्ताए ॥ सू० ३ ॥

भते! इत्थिया पुव्वभवे का आसि? वागरण' दयनीय दशा में पडी हुई इस स्त्री को देख कर गौतम के मन मे पूर्व अध्ययनो मे कथित पद्धति के अनुसार विचार उत्पन्न हुआ। वे वहा से भगवान के समीप पहुँचे और बोले–हे भदन्त! यह स्त्री पूर्वभव मे कौन थी?। गौतम की बात सुन कर प्रभुने उस स्त्री के पूर्वभव इस प्रकार से कहे ॥ सू० २ ॥

एस ण भते! इत्थिया पुव्वभवे का आसि? वागरण' દયાજનક દશામા પડેલી તે સ્રીને જોઈને ગૌતમના મનમા પૂર્વના અધ્યયનોમા કહેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે વિચાર ઉત્પન્ન થયો, પછી તે ગૌતમ ત્યાથી નીકળીને ભગવાનની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા હે ભદન્ત! તે આ પૂર્વભવમા કોણ હતી ગૌતમની આ વાત સાભળીને, પ્રભુએ તે સ્રીના પૂર્વના ભવ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ (સૂ૦ ૨)

टीका

भगवान् कथयति-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे' तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'इंदपुरे णाम णयरे' इन्द्रपुरं नाम नगरम् आसीत्। 'तत्थ णं' तत्र खलु 'इंददत्ते राया' इन्द्रदत्तो राजाऽऽसीत्। 'पुढवीसिरी णाम गणिया' पृथिवीश्रीनाम गणिका 'होत्था' आसीत्। 'वण्णओ' वर्णकः=वर्णनमन्यत्र द्रष्टव्यः। 'तए णं सा' ततः खलु सा 'पुढवीसिरी गणिया' पृथिवीश्रीर्गणिका 'इंदपुरे णयरे' इन्द्रपुरे नगरे 'बहवे' बहून् 'राईसरजावप्पभियओ' राजेश्वरयावत्प्रभृतीन्-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिप्रभृतीन् 'बहुहिं' बहुभिः 'चुण्णप्पओगेहि य' चूर्णप्रयोगैः 'जाव' यावत्-यावच्छब्देन-मन्त्रप्रयोगैः= कार्मणप्रयोगैः उन्म-

'एवं खलु' इत्यादि।

'एवं खलु गोयमा' हे गौतम! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' अवसर्पिणी के चौथे काल में 'इहेव जंबुदीवे दीवे' इसी जम्बूद्वीप नामक द्वीप के 'भारहे वासे' भरतक्षेत्र में 'इंदपुरे णाम णयरे' इन्द्रपुर नामका नगर था। 'तत्थ णं इंददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ' इन्द्रदत्त राजा यहां का शासक था। पृथ्वीश्री नाम की एक गणिका यहां रहती थी। इसका वर्णन दूसरी जगह से जान लेना। 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे' पृथ्वीश्री गणिका उस इन्द्रपुर नगर में 'बहवे राईसर जावप्पभियओ' अनेक राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी और सेनापति आदि को 'बहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभियोगित्ता' अनेक प्रकार के चूर्णों के प्रयोगों से, मन्त्रों के

'एवं खलु' ઇત્યાદિ

'एवं खलु गोयमा' હે ગૌતમ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' અવસર્પિણીના ચોથા કાળમાં 'इहेव जंबुद्दीवे दीवे' આ જમ્બૂદ્વીપના 'भारहे वासे' ભરતક્ષેત્રમાં 'इंदपुरे णाम णयरे' ઇન્દ્રપુર નામનું નગર હતું 'तत्थ णं इंददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ' ત્યાંના રાજાનું નામ ઇંદ્રદત્ત હતું, પૃથ્વીશ્રી નામની એક ગણિકા ત્યાં રહેતી હતી તેનું વર્ણન બીજા સ્થળથી જાણી લેવું 'तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे' પૃથ્વીશ્રી ગણિકા તે ઇન્દ્રપુર નગરમાં 'बहवे राईसर जावप्पभियओ' અનેક રાજેશ્વર, તલવર, માડમ્બિક, કૌટુમ્બિક, ઇભ્ય, શ્રેષ્ઠિ અને સેનાપતિ આદિને 'बहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता' અનેક પ્રકારના ચૂર્ણોના પ્રયોગોથી, મન્ત્રોના પ્રયોગોથી ઉન્મત્ત બના

'एस ण भते' एषा खलु हे भदन्त! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत्? 'वागरण' व्याकरण तस्या: पूर्वभववर्णन वक्ष्यमाण प्रकारेण भगवता कृतमिति भाव: ॥ सू० २॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा! तेण कालेण तेण समएण इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णाम णयरे। तत्थ णं इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ। तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इदपुरे णयरे वहवे राईसर-जावप्पभियओ वहुहि चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता उरालाइ माणुस्सगाइं भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ। तए ण सा पुढवोसरि गणिया एयकम्मा४ सुवहु पाव समजिणित्ता पणत्तीस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा। सा ण तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्ध-माणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्छिसि दारियत्ताए उववण्णा। तए ण सा पियगू भारिया णवण्ह मासाण वहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया। णाम अजू। सेस जहा देवदत्ताए ॥ सू० ३ ॥

भते! इत्थिया पुव्वभवे का आसि? वागरण' दयनीय दशा मे पडी हुई इस स्त्री को देख कर गौतम के मन मे पूर्व अध्ययनो मे कथित पद्धति के अनुसार विचार उत्पन्न हुआ। वे वहा से भगवान के समीप पहुँचे और बोले–हे भदन्त! यह स्त्री पूर्वभव मे कौन थी?। गौतम की बात सुन कर प्रभुने उस स्त्री के पूर्वभव इस प्रकार से कहे ॥ सू० २॥

एस ण भते! इत्थिया पुव्वभवे का आसि? वागरण' દયાજનક દશામા પડેલી તે સ્રીને જોઈને ગૌતમના મનમા પૂર્વના અધ્યયનોમા કહેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે વિચાર ઉત્પન્ન થયો, પછી તે ગૌતમ ત્યાથી નીકળીને ભગવાનની પાસે આવ્યા અને બોલ્યા કે ભદન્ત! તે આ પૂર્વભવમા કોણ હતી ગૌતમની આ વાત સાભળીને, પ્રભુએ તે આના પૂર્વના ભવ વિષે આ પ્રમાણે કહ્યુ (સૂ० ૨)

कृत्वा 'छट्टीए पुढवीए' षष्ठ्या पृथिव्याम् 'उक्कोसेण बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णा' उत्पन्ना। 'सा ण' सा खलु 'तओ' ततः=तस्याः पृथिव्याः 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव वद्धमाणे णयरे' अत्रैव वर्धमाने नगरे 'धणदेवस्स सत्थवाहस्स' धनदेवस्य सार्थवाहस्य 'पियगूभारियाए' प्रियङ्गुभार्यायाः 'कुच्छिंसि' कुक्षौ 'दारियत्ताए' दारिकातया 'उववण्णा' उत्पन्ना। 'तए ण सा पियगूभारिया' ततः खलु सा प्रियङ्गुभार्या 'णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'दारियं' दारिकां 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती। तस्याः 'णाम' नाम 'अजू' अञ्जूः-इति। 'सेस' शेष=शेषवर्णन 'जहा देवदत्ताए' यथा देवदत्तायाः वर्णनम् अस्यैव नवमाध्यने कृत तद्वद्-बोध्यमित्यर्थः॥ सू० ३॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से विजए राया आसवाहणियाए णिज्जायमाणे

तो उपार्जित पापकर्मों के उदय से वह २२ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले छट्ठी पृथिवी के नरकों में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुई। 'सा ण तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' वहा से निकल कर वह इसी वर्द्धमान नगर में धनदेव सार्थवाह की प्रियगु भार्या की कुक्षि मे अवतरित हुई। 'तए ण सा प्रियगु भारिया णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण दारियं पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए' जब नौ माह अच्छी तरह से पूरे निकल चुके तब प्रियगुने एक पुत्री को जन्म दिया। उसका नाम 'अजू' रक्खा गया। अजू का बाकी वर्णन देवदत्ता के वर्णनकी तरह समझ लेना चाहिये॥ सू० ३॥

પછી મેળવેલા પાપકર્મોના ઉદયથી તે ૨૨ બાવીસ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી છઠ્ઠી પૃથિવીના નરકમા નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ 'सा ण तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगूभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' ત્યાથી નીકળીને તે આ વર્દ્ધમાન નગરમા ધનદેવ સાર્થવાહની પ્રિયગુ પત્નીના ઉદરમા પુત્રીના રૂપે અવતરિત થઈ 'तए ण सा पियगू भारिया णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण दारियं पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए' જ્યારે નવ માસ સારી રીતે પૂરા નીકળી ગયા ત્યારે પિયગુએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો, તેનુ નામ અજૂ રાખવામા આવ્યુ, બાકીનુ વિશેષ અજૂનું વર્ણન દેવદત્તાના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવુ (સૂ૦ ૩)

त्तकरणादिमयोगैः हृदयोद्वापनमयोगैः = चित्ताकर्षणमयोगैः कायोद्वापन मयोगैः = कायाकर्षणमयोगैः = योगमयोगैः = पराभिवनमयोगैः वशीकरण मयोगैश्चेति सग्रहः, 'अभिओगित्ता' अभियुज्य=वशीकृत्य 'उरालाइ' उदारान् 'माणुस्सगाइ' मानुष्यकान्=मनुष्यसम्बन्धिन. 'भोगभोगाइ' भोगभोगान =शब्दादिविषयभोगान 'भुजमाणी' भुञ्जाना=कुर्वती 'विहरइ' विहरति । 'तए ण सा' ततः खलु सा 'पुढवीसिरी गणिया' पृथिवीश्रीर्गणिका 'एयकम्मा४' एतत्कर्मा४–चूर्णमयोगादिना राजेश्वरादिवशीकरणपूर्वकविषयभोगकारिणी, एत त्मधाना–चूर्णमयोगादितत्परा, एतद्विद्या–चूर्णमयोगादिविद्यावती, एतत्समा चारा=एतदाचरणशीला, 'सुबहु पाव' सुबहु पाप 'समज्जिणित्ता' समर्ज्य=समु पार्ज्य 'पणतीस वाससयाइ' पञ्चत्रिंशद् वर्षशतानि 'परमाउय' परमायुष्कम्= उत्कृष्टमायु' 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल

प्रयोगो से, उन्मत्त बनाने वाले साधन आदि के प्रयोगो से, चित्त को आकर्षित करने वाले, काय को आकर्षित करने वाले, दूसरों का तिरस्कार करने वाले एव वश मे करने वाले ऐसे मन्त्रादिको के प्रयोगों से अपने वश मे करके 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ' उदार मनुष्यभव सबधी कामभोगो को भोगा करती थी । 'तए ण सा पुढवीसिरी गणिया एयकम्मा४ सुबहु पाव समज्जिणित्ता पणत्तीस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण बावीस-सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा' इस प्रकार वैषयिक सुख भोगते२ उसने अनेक पापकर्मों का उपार्जन करने मे ही पैंतीस सौ ३५०० वर्ष की अपनी समस्त आयु व्यतीत कर दी। जब वह मरी

બનારા સાધન અને તેવા પ્રયોગોથી, ચિત્ત આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી કાયાનું આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી, બીજાનો તિરસ્કાર કરનારા–અર્થાત્ વશ કરનારા પ્રયો ગોથી એવા મન્ત્રાદિક પ્રયોગો વડે પોતાને વશ કરીને 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ' મનુષ્યભવ સબધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવતી હતી 'तए ण सा पुढवीसिरी गणिया एयकम्मा४ सुबहु पाव समज्जिणित्ता पण-त्तिस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णा' આ પ્રમાણે વિષય સુખ ભોગવતા ભોગવતા તેણે અનેક પાપકર્મોની કમાણી કરવામા જ ૩૫૦૦ પાત્રીસસો વર્ષની પોતાની તમામ આયુષ્ય વીતાવી દીધી અને તે મરણ પામ્યા

कृत्वा 'छट्ठीए पुढवीए' षष्ठ्या पृथिव्याम् 'उक्कोसेण बावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववण्णा' उत्पन्ना। 'सा णं' सा खलु 'तओ' ततः=तस्याः पृथिव्याः 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'इहेव वद्धमाणे णयरे' अत्रैव वर्धमाने नगरे 'धणदेवस्स सत्थवाहस्स' धनदेवस्य सार्थवाहस्य 'पियगूभारियाए' प्रियङ्गुभार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'दारियत्ताए' दारिकातया 'उववण्णा' उत्पन्ना। 'तए णं सा पियगूभारिया' ततः खलु सा प्रियङ्गुभार्या 'णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'दारियं' दारिकां 'पयाया' प्रजाता=प्रजनितवती। तस्याः 'णामं' नाम 'अजू' अञ्जू-इति। 'सेसं' शेषं=शेषवर्णनं 'जहा देवदत्ताए' यथा देवदत्तायाः वर्णनम् अस्यैव नवमाध्ययने कृतं तद्वद् बोध्यमित्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजए राया आसवाहणियाए णिज्जायमाणे

तो उपार्जित पापकर्मों के उदय से वह २२ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले छट्ठी पृथिवी के नरकों में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुई। 'सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' वहां से निकल कर वह इसी वर्द्धमान नगर मे धनदेव सार्थवाह की प्रियंगु भार्या की कुक्षि में अवतरित हुई। 'तए णं सा पियगु भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारियं पयाया, णामं अजू, सेसं जहा देवदत्ताए' जब नौ माह अच्छी तरह से पूरे निकल चुके तब प्रियंगुने एक पुत्री को जन्म दिया। उसका नाम 'अजू' रक्खा गया। अजू का बाकी वर्णन देवदत्ता के वर्णनकी तरह समझ लेना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

પછી મેળવેલા પાપકર્મોના ઉદયથી તે ૨૨ બાવીસ સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળી છટ્ઠી પૃથિવીના નરકમા નારકી જીવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈ 'सा णं तओ उव्वट्टित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगूभारियाए कुच्छिंसि दारियत्ताए उववण्णा' ત્યાથી નીકળીને તે આ વર્દ્ધમાન નગરમા ધનદેવ સાર્થવાહની પ્રિયંગુ પત્નીના ઉદરમા પુત્રીના રૂપે અવતરિત થઈ 'तए णं सा पियगू भारिया णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं दारियं पयाया, णामं अजू, सेसं जहा देवदत्ताए' જ્યારે નવ માસ સારી રીતે પૂરા નીકળી ગયા ત્યારે પ્રિયંગુએ એક પુત્રીનો જન્મ આપ્યો, તેનું નામ અજૂ રાખવામા આવ્યું, બાકીનું વિશેષ અજૂનું વર્ણન દેવદત્તાના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું (સૂ૦ ૩)

जहा वेसमणदत्ते तहा अंजुं पासइ, णवर अप्पणो अट्ठाए वरेइ, जहा तेतली जाव अजूए भारियाए सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ। तए णं तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ जोणी सूले पाउब्भूए यावि हीत्था। तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी–गच्छह णं देवाणुप्पिया! वद्धमाणपुरे णयरे सिंघाडग जाव एवं वयह, एव खलु देवाणुप्पिया! विजयस्स रन्नो अजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए। जो णा इच्छइ विज्जो वा६ जाव उग्घोसति। तए ण ते वहवे वेज्जा वा६ इम एयारूव उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता वहूहि उप्पत्तियाहिं य बुद्धीहि परिणामेमाणा इच्छति अजूए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, णो सचाएति उवसामित्तए। तए णं ते वहवे विज्जा य६ जाहे णो सचाएति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया। तए ण सा अजुदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ। एवं खलु गोयमा! अजुदेवी पुरा जाव विहरइ ॥सू० ४॥

टीका

'तए ण से विजए' इत्यादि।

'तए ण' तत खलु 'से विजए राया' स विजयो राजा 'आसवाहणियाए'

'तए ण से विजए' इत्यादि।

'तए ण से विजए राया' तत्पश्चात् यह विजय राजाने 'आस–

'तए ण से विजए' ઇત્યાદિ

'तए ण से विजय राया' ત્યાર પછી તે વિજયરાજાએ 'आसवाहणियाए'

अश्ववाहनिकायै 'णिज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'जहा' वेसमणदत्ते' यथा वैश्रवणदत्त.=वैश्रवणदत्तनामको राजा देवदत्ता प्रासादोपरि कनककन्दुकेन क्रीडन्ती दृष्टवान 'तहा' तथाऽय विजयमित्रो राजाऽपि 'अजू अञ्जू दारिका 'पासइ' पश्यति किन्तु 'णवर' नवर=अय विशेषः-विजयमित्रो राजा 'अप्पणो अट्ठाए' आत्मनोऽर्थाय-स्वस्य प्रयोजनाय 'वरेइ' वृणुते। वैश्रवणदत्तस्तु स्वपुत्रस्य विवाहार्थमिति भाव.। 'जहा तेतली' यथा तेतलिः=तेतलिपुत्रप्रधानवत् 'जाव' यावत्-ज्ञाता-धर्मकथाङ्गसूत्रस्य चतुर्दशा-ध्ययनवर्णिततेतलिपुत्रप्रधानवद् विजयमित्रो राजाऽपि 'अजूए भारियाए सद्धि' अञ्जवा भार्यया सार्धम् 'उप्पि जाव' उपरि यावत्=उपरिप्रासादे उदारान् मानुष्यान् भोगभोगान् भुञ्जान 'विहरइ' विहरति।

वाहणियाए' अश्ववाहनीकामे 'णिज्जायमाणे' निकलने पर 'जहावेसमणदत्ते' वेसमण दत्त की तरह जिस प्रकार अपने प्रासाद के ऊपर सुवर्ण को कदुक से खेलती हुई देवदत्ता को अश्वक्रीडा के लिये जाते समय वैश्रवणदत्त राजाने देखी थी, ठीक इसी तरह अश्वक्रीडा के लिये जाते समय विजयराजाने प्रासाद के ऊपर सुवर्णकी गेंद से क्रीडा करती हुई 'अजु पासइ' इसअजू दारिकाको देखो। 'णवर' परन्तु यहा इतनी विशेषता है कि वैश्रवणदत्त राजाने देवदत्ता का पाणिग्रहण सस्कार अपने पुत्रके साथ किया था, तब कि विजय राजाने 'अप्पणो अट्ठाए' अजू का पाणिग्रहण स्वय अपने ही साथ किया 'जहा तेतली जाव अजूए भारियाए सद्धि उप्पिजाव विहरइ' ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के १४ वे अध्ययन में वर्णित तेतलिपुत्र की तरह विजयमित्र राजाने भी अजू भार्या के साथ अपने महलों में रह कर सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी कामभोगों को भोगा। 'तए

વેડાગાડીમા બેસીને 'णिज्जायमाणे' નીકળ્યા ત્યારે 'जहा वेसमणदत्ते' જે પ્રમાણે દેવદત્તા પોતાના મહેલ ઉપર સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી હતી તેને વૈશ્રવણદત્ત રાજાએ અશ્વક્રીડા કરવા જતા વખતે જોઇ હતી બરાબર તેજ પ્રમાણે આ 'अजु पासइ' અજૂ દારિકા (બાળકી) ને પણ વિજય રાજાએ અશ્વક્રીડા કરવા જતા મહેલના ઉપરના ભાગમા સોનાના ગેડી-દડાથી રમતી જોઇ 'णवर' પરન્તુ અહિં એટલી વિશેષતા છે કે, વૈશ્રવણદત્ત રાજાએ દેવદત્તાનો વિવાહ-પાણીગ્રહણ સસ્કાર પોતાના પુત્ર સાથે કર્યો હતો ત્યારે વિજયરાજાએ 'अप्पाणो अट्ठाय वरेइ' અજૂના લગ્ન ખુ પોતાની સાથેજ કર્યા 'जहा तेतली जाव अजूए भारियाए सद्धिं उप्पि जाव विहरइ' જ્ઞાતા ધર્મકથાગ સૂત્રમા ૧૪ ચૌદમા અધ્યયનમા વર્ણન કરેલા તેતલીપુત્રના પ્રમાણે વિજય મિત્ર રાજાએ પણ અજૂ ભાર્યાની સાથે પોતાના મહેલોમા રહીને સર્વોત્કૃષ્ટ મનુષ્યભવ

जहा वेसमणदत्ते तहा अंजु पासइ, णवर अप्पणो अट्ठाए वरेइ, जहा तेतली जाव अजूए भारियाए सद्धिं उप्पिं जाव विहरइ। तए णं तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था। तए ण से विजये राया कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी—गच्छह ण देवाणुप्पिया! वद्धमाणपुरे णयरे सिंघाडग जाव एवं वयह, एव खलु देवाणुप्पिया! विजयस्स रन्नो अंजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए। जो ण इच्छइ विज्जो वा६ जाव उग्घोसति। तए ण ते वहवे वेज्जा वा६ इमं एयारूव उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता वहूहि उप्पत्तियाहिं य बुद्धीहि परिणामेमाणा इच्छति अजूए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, णो सचाएति उवसामित्तए। तए ण ते वहवे विज्जा य६ जाहे णो सचाएति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया। तए ण सा अजुदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइं विलवइ। एव खलु गोयमा! अजुदेवी पुरा जाव विहरइ ॥सू० ४॥

टीका

'तए ण से विजए' इत्यादि।

'तए ण' तत खलु 'से विजए राया' स विजयो राजा 'आसवाहणियाए'

'तए ण से विजए' इत्यादि।

'तए ण से विजए राया' तत्पश्चात् यह विजय राजाने 'आस-

'तए ण से विजए' ઇત્યાદિ

'तए ण से विजय राया' ત્યાર પછી તે વિજયરાજાએ 'आसवाहणियाए'

तेइच्छियो वा, तेइच्छियपुत्तो वा' इति सग्रह । वैद्यपुत्रो वा, ज्ञायको वा, ज्ञायकपुत्रो वा, चैकित्सिको वा, चैकित्सिकपुत्रो वा, अञ्जूदेव्या योनिशूलमुपशमयितु, तस्मै विजयमित्रो राजा विपुलमर्थसंप्रदान ददाति । ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषा विजयमित्रनिदेशानुसारेण 'उग्घोसति' उद्घोषयन्ति=घोषणा कुर्वन्ति। 'तए ण ते' तत खलु ते 'वहवे विज्जा वाइ' बहवो वैद्या वाइ' इम एयारूव' इमामेतद्रूपा=पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्घोसण' उद्घोषणा 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य हृदयवधार्य 'जेणेव विजए राया' यत्रैव विजयमित्रो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वहूहिं' बहुभिः=बहुप्रकाराभिः, 'उप्पत्तियाहिं ४' औत्पत्तिकीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभि, पारिणामिकीभिश्च चतुर्विधाभि 'बुद्धीहिं' बुद्धिभि 'परिणामेमाणा इच्छति' परिणम्यमाना =परिणाम प्राप्ता' सन्त. इच्छन्ति 'अजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्याः

और चिकित्सक अथवा चिकित्सक का पुत्र अजू देवी के योनिशूल को शात करेगा तो उसके लिये राजा विपुल धनराशि देंगे । इस प्रकार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने विजयमित्र राजा के निर्देशानुसार जोरों से घोषणा की । 'तए ण ते वहवे विज्जा वाइ इम एयारूव उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' इस कृत घोषणा को उन सबने सुना और अच्छी तरह उस पर विचार किया । पश्चात् वे सबके सब विजय राजा के पास आये ! 'उवागच्छित्ता' आकर 'वहूहि उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छति अजूए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी इस तरह चार प्रकार की बुद्धियों से परिणत होकर

વૈદ્ય, વૈદ્યના પુત્ર, જ્ઞાયક, જ્ઞાયકના પુત્ર અને ચિકિત્સક તથા ચિકિત્સકના પુત્ર અજુ દેવીના યોનીશૂલ રોગને શાંત કરશે-મટાડશે, તો, રાજા સારી રીતે ધન આપીને સત્કાર કરશે અર્થાત્ પુષ્કળ ધન આપશે આ પ્રમાણે રાજાના કૌટુમ્બિકપુરુષોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે જાહેરાત કરી 'तए ण ते वहवे विज्जा वाइ इम एयारूव उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' આ પ્રમાણે જાહેરાત થઈ ત્યારે તે જાહેરાત સાંભળીને સૌએ તે વિષે સારી રીતે વિચાર કર્યો, પછી તે કામ કરવાની શક્તિ ધરાવતા તમામ-વિજય રાજાની પાસે આવ્યા 'उवागच्छित्ता' આવીને 'वहूहिं उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' તેઓએ ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી તથા પારિણામિકી

'तए णं' ततः खलु 'तीसे अजूए देवीए' तस्या अञ्ज्वा देव्याः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' योनिशूलं प्रादुर्भूतचाप्यभवत् । 'तए णं' ततः खलु 'से विजए राया' स विजयमित्रो राजा 'कोडुंबियपुरिसे' कौटुम्बिकपुरुषान् 'सद्दावेइ' शब्दयति, 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'गच्छह णं देवाणुप्पिया' गच्छत खलु हे देवानुप्रियाः ! 'वद्धमाणपुरे णयरे' वर्धमानपुरे नगरे 'सिंघाडग जाव' शृङ्गाटक यावत्–शृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरमहापथपथेषु=सर्वेषु राजमार्गेष्वित्यर्थः, 'एवं वयह' एवं वदत–एवं खलु देवाणुप्पिया एवं खलु हे देवानुप्रिया ! 'विजयस्स रण्णो' विजयमित्रस्य राज्ञः 'अजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्याः 'जोणीसूले पाउब्भूए' योनिशूलं प्रादुर्भूतम् 'जो णं' यः खलु 'इच्छइ' इच्छति 'विज्जो वा' वैद्यो वा 'जाव' यावत्–अत्र यावच्छब्देन–'विज्जपुत्तो वा, जाणओ वा, जाणयपुत्तो

णं तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' किसी एक समय अजू देवी को योनिशूल उत्पन्न हुआ। 'तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' विजय राजाने यह बात जानकर परिचारकों को बुलाया। 'सद्दावित्ता एवं वयासी' बुला कर ऐसा कहा कि 'गच्छह णं तुम देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे' हे देवानुप्रिय ! तुम यहां से शीघ्र जाओ और, वर्द्धमाननगर में 'सिंघाडग जाव एवं वयह' शृङ्गाटक आदि राजमार्गो के ऊपर खडे होकर इस प्रकार की घोषणा करो कि 'एवं खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए जो णं इच्छइ विज्जो वाइ जाव उग्घोसति' हे देवानुप्रिय नगर निवासियों ! सुनो–विजय राजा की रानी अजू देवी को योनिशूल उत्पन्न हुआ है। जो कोई वैद्य, वैद्य का पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायक का पुत्र

સંબંધી કામભોગોને ભોગવ્યા 'तए णं तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ जोणीसूले पाउब्भूए यावि होत्था' કોઇ એક સમય અજુ દેવીને યોનિશૂલ રોગ ઉત્પન્ન થયો. 'तए णं से विजये राया कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ' જ્યારે વિજય રાજાએ આ વાત સાભળી ત્યારે પરિચારકોને બોલાવ્યા 'सद्दावित्ता एवं वयासी' બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યુ 'गच्छह णं तुम देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे' કે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે અહિંથી જલદી વર્દ્ધમાન નગરમા જાઓ અને, 'सिंघाडग जाव एवं वयह' શૃંગાટક આદિ રાજમાર્ગ ઉપર ઉભા રહીને, આ પ્રકારની જાહેરાત કરો કે 'एवं खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अजूए देवीए जोणीसूले पाउब्भूए जो णं इच्छइ विज्जो वाइ जाव उग्घोसति' કે દેવાનુપ્રિય ! નગરમા રહેનારાઓ સાભળો ! વિજય રાજાના રાણી અજુદેવીને યોનિશૂલ રોગ ઉત્પન્ન થયો છે જો કોઇ

तेइच्छियो वा, तेइच्छियपुत्तो वा' इति संग्रहः । वैद्यपुत्रो वा, ज्ञायको वा, ज्ञायकपुत्रो वा, चैकित्सिको वा, चैकित्सिकपुत्रो वा, अञ्जूदेव्या योनिशूलमुपशमयितु, तस्मै विजयमित्रो राजा वीपुलमर्थसम्प्रदान ददाति । ततस्ते कौटुम्बिक-पुरुषा विजयमित्रनिदेशानुसारेण 'उग्घोसंति' उद्घोषयन्ति=घोषणा कुर्वन्ति। 'तए ण ते' ततः खलु ते 'बहवे विज्जा वाइ' बहवो वैद्या वाद्' इम एया-रूवं' इमामेतद्रूपा=पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्घोसण' उद्घोषणा 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य हृदयधार्य 'जेणेव विजए राया' यत्रैव विजयमित्रो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'बहूहिं' बहुभिः=बहु-प्रकाराभिः, 'उप्पत्तियाहिं ४' औत्पत्तिकीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च चतुर्विधाभिः 'बुद्धीहिं' बुद्धिभि 'परिणामेमाणा इच्छति' परिणम्यमाना =परिणाम प्राप्ताः सन्त इच्छन्ति 'अजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्या.

और चिकित्सक अथवा चिकित्सक का पुत्र अजू देवी के योनिशूल को शांत करेगा तो उसके लिये राजा विपुल धनराशि देंगे । इस प्रकार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने विजयमित्र राजा के निर्देशानुसार जारों से घोषणा की । 'तए ण ते बहवे विज्जा वाइ इम एयारूवं उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' इस कृत घोषणा को उन सबने सुना और अच्छी तरह उस पर विचार किया । पश्चात् वे सबके सब विजय राजा के पास आये । 'उवागच्छित्ता' आकर 'बहूहि उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छति अजूए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी इस तरह चार प्रकार की बुद्धियो से परिणत होकर

वैद्य, वैद्यना पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायकना पुत्र अने चिकित्सक तथा चिकित्सकना पुत्र अजु देवीना योनीशूल रोगने शांत करशे-मटाडशे, तो, राजा सारी रीते धन आपीने सत्कार करशे अर्थात् पुष्कळ धन आपशे आ प्रमाणे राजाना कौटुम्बिकपुरुषोए राजानी आज्ञा प्रमाणे जाहेरात करी 'तए ण ते बहवे विज्जा वाइ इम एयारूवं उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' आ प्रमाणे जाहेरात थई त्यारे ते जाहेरात सांभळीने सौए ते विषे सारी रीते विचार कर्यो, पछी ते काम करवानी शक्ति धरावता तमाम-विजय राजानी पासे आव्या 'उवागच्छित्ता' आवीने 'बहूहिं उप्पत्तियाहिं४ बुद्धीहिं परिणामेमाणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' तेओए औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी

'जोणीमूल' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, परन्तु 'णो सचाएति' नो शक्नुवन्ति 'उवसामित्तए' उपशमयितु नाशक्नुवन्नित्यर्थः । 'तए ण ते बहवे' ततः खलु ते बहव. 'विज्जा यइ' वैद्याश्च 'जाहे' यदा 'णो सचाएति' नो शक्नुवन्ति 'अजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्या. 'जोणीमूल' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, 'ताहे' तदा 'संता' श्रान्ताः-श्रमातुराः, 'तंता' तान्ता. खिन्नाः 'परितंता' सर्वथा खिन्नाः योनिशूल निवारयितुमसमर्थाः. सन्त, 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या एव दिश प्रादुर्भूता., 'तामेव दिसं पडिगया' तामेव दिश प्रतिगता.=परावृत्य स्वस्वगृहं गता इत्यर्थ. । 'तए ण सा अञ्जूदेवी' 'तत खलु सा अञ्जूदेवी 'ताए वेयणाए' तया वेदनया 'अभिभूया समाणी' अभिभूता=पीडिता सती 'सुक्का' शुष्का शोणितापचयात् 'भुक्खा' बुभुक्षिता-अन्नादेररुचिसद्भावात् 'णिम्मंसा' निर्मांसा-मांसापचयात्, एतादृशी सती 'कट्ठाइ'

अजू देवी के प्रादुर्भूत योनिशूल को शमन करने के लिये उपाय किये परन्तु 'णो सचाएति उवसामित्तए' वे अपने उपायों मे सफलप्रयत्न नहीं हुए । 'तए ण ते बहवे विज्जा यइ जाहे णो सचाएति अजूए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' जब इनको यह निश्चय हो चुका कि अजूदेवी का यह योनिशूल हमारे द्वारा शान्त नहीं हो सकता है, तब ये सब के सब श्रान्त और तान्त होते हुए जो जहा से आये थे वहा गये । 'तए ण सा अजूदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ' वैद्यो के द्वारा परित्यक्त हुई वह अजूदेवी उस वेदना से अब अत्यत पीडित होने लगी । मारे कष्ट के यह बिलकुल सूक गई । शरीर

આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિયોથી પકવ-બનીને અંજૂદેવીને થયેલા યોનિશૂલ રોગનું શમન કરવા માટે ઉપાયો કર્યા પરન્તુ, 'णो सचाएति उवसामित्तए' તે પોતાના કાર્યમા સફળતા પામ્યા નહીં 'तए ण ते बहवे विज्जा यइ जाहे णो सचाएति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' જ્યારે તે સૌ વૈદ્યોને નિશ્ચય થયો કે અંજુદેવીનો એ યોનીશૂલ રોગ અમારાથી શાંત થઈ શકવાનો નથી ત્યારે તે તમામ થાકી ગયા અને જે જે સ્થળેથી આવ્યા હતા તે તે સ્થળે પાછા ચાલ્યા ગયા 'तए ण सा अजू देवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ' વૈદ્યોએ જ્યારે અંજુદેવીને રોગી તરીકે છોડી દીધા પછી તે અંજુદેવી રોગની પીડાથી દુ:ખ પામવા લાગ્યા, અને રોગના કારણે પીડા થવાથી સુકાઈ ગયા અને તેના શરી

कष्टान्=कष्टयुक्तान्='कलुणाइ' करुणान्=करुणरसजनकान् 'वीसराइ' विस्वरान्=विकृतस्वरान् 'विलवइ' विलपति ।

'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम ! इयं 'अजू देवी' अञ्जूनाम्नी विजयमित्रस्य राज्ञो देवी 'पुरा जाव' पुरा यावत्—पुरापुराणानां यावत् पापानां कर्मणां पापकं फलवृत्तिविशेषं प्रत्यनुभवन्ती=प्रतिक्षणमनुभवं कुर्वती 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ४॥

॥ मूलम् ॥

अजू णं भंते ! देवी इओ कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! अजू णं देवी णउइं वासाइं परमाउयं पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ । एवं संसारो जहा पढमे तहा णेयव्वं जाव वणस्सइएसु । सा णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ । से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ । पव्वज्जा० सोहम्मे० । से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं

में इसके मांस तक नहीं रहा, खाने पीने की रुचि भी चली गई। बस रात दिन यह कष्टयुक्त, करुणारसजनक और विकृतस्वरयुक्त ऐसे दीनवचनों को बोलते२ अपना दुःखमय समय व्यतीत करने लगी। 'एवं खलु गोयमा ! अजू देवी पुरा जाव विहरइ' इस प्रकार हे गौतम ! यह अजू देवी पूर्वोपार्जित, दुश्चीर्ण एवं दुष्प्रत्याक्रान्त अशुभतम पापकर्मों के फल को भोग रही है ॥ सू० ४ ॥

રમાં માંસ પણ રહ્યું નહિ અને ખાવા-પીવાની રૂચી નાશ પામી રાત્રિ અને દિવસ પીડા પામીને કરૂણારસજનક અને વિકૃતસ્વરયુક્ત એવાં દીન-વચનો બોલતાં-બોલતાં પોતાના દુઃખમય સમયને વીતાવવા લાગી 'एवं खलु गोयमा !' 'अजू देवी पुरा जाव विहरइ' આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! તે અન્જૂદેવી પૂર્વોપાર્જિત, દુશ્ચીર્ણ અને દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અશુભતમ પાપકર્મોના ફળને ભોગવી રહી છે ॥ સૂ૦ ૪ ॥

'जोणीसूल' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, परन्तु 'णो सचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'उवसामित्तए' उपशमयितु नाशक्नुवन्नित्यर्थः । 'तए णं ते बहवे' ततः खलु ते बहव. 'विज्जा यद्द' वैद्याश्च 'जाहे' यदा 'णो सचाएंति' नो शक्नुवन्ति 'अजूए देवीए' अञ्ज्वा देव्या 'जोणीसूल' योनिशूलम् 'उवसामित्तए' उपशमयितुम्, 'ताहे' तदा 'संता' श्रान्ता.–श्रमातुराः, 'तंता' तान्ता. खिन्नाः 'परितंता' सर्वथा खिन्नाः योनिशूल निवारयितुमसमर्था. सन्तः, 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या एव दिशः प्रादुर्भूता., 'तामेव दिसं पडिगया' तामेव दिशं प्रतिगता.=परावृत्य स्वस्वगृहं गता इत्यर्थ. । 'तए णं सा अञ्जूदेवी' 'तत' खलु सा अञ्जूदेवी 'ताए वेयणाए' तया वेदनया 'अभिभूया समाणी' अभिभूता=पीडिता सती 'सुक्का' शुष्का शोणितापचयात् 'भुक्खा' बुभुक्षिता–अन्नादेररुचिसद्भावात् 'णिम्मंसा' निर्मांसा–मांसापचयात्, एतादृशी सती 'कट्ठाइ'

अजू देवी के प्रादुर्भूत योनिशूल को शमन करने के लिये उपाय किये परन्तु 'णो सचाएंति उवसामित्तए' वे अपने उपायों में सफलप्रयत्न नहीं हुए । 'तए णं ते बहवे विज्जा यद्द जाहे णो सचाएंति अजूए देवीए जोणी-सूलं उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' जब इनको यह निश्चय हो चुका कि अजूदेवी का यह योनिशूल हमारे द्वारा शान्त नहीं हो सकता है, तब ये सब के सब श्रान्त और तान्त होते हुए जो जहां से आये थे वहां गये । 'तए णं सा अजूदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ' वैद्यो के द्वारा परित्यक्त हुई वह अजूदेवी उस वेदना से अब अत्यंत पीडित होने लगी । मारे कष्ट के यह बिलकुल सूक गई । शरीर

આ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિયોથી પકવ–બનીને અજૂદેવીને થયેલા યોનિશૂલ રોગનુ શમન કરવા માટે ઉપાયો કર્યા પરન્તુ, 'णो सचाएंति उवसामित्तए' તે પોતાના કાર્યમા સફળતા પામ્યા નહીં 'तए णं ते बहवे विज्जा यद्द जाहे णो सचाएंति अजुए देवीए जोणीसूलं उवसामित्तए ताहे संता तंता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया' જ્યારે તે સૌ વૈદ્યોને નિશ્ચય થયો કે અજુદેવીનો એ યોનીશૂલ રોગ અમારાથી શાંત થઈ શકવાનો નથી ત્યારે તે તમામ થાકી ગયા અને જે જે સ્થળેથી આવ્યા હતા તે તે સ્થળે પાછા ચા યા ગયા 'तए णं सा अजू देवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी सुक्का भुक्खा णिम्मंसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइं विलवइ' વૈદ્યોએ જ્યારે અજુદેવીને રોગી તરીકે છોડી દીધા પછી તે અજુદેવી રોગની પીડાથી દુખ પામવા લાગ્યા, અને રોગના કારણે પીડા થવાથી સુકાઈ ગયા અને તેના શરી

'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । एव 'ससारो' ससार.= भवाद्भवान्तरे परिभ्रमण 'जहा पढमे' यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रवर्णनम् 'तहा णेयव्व तहा नेतव्य जाव वणस्सइएसु' यावद्वनस्पतिकेषु=वनस्पतिकायेषु तत्रापि कटुकवृक्षेषु निम्बादिषु कटुकदुग्धकेषु—अर्कस्नुहीप्रभृतिषु वनस्पतिषु अनेक शतसहस्रकृत्व.=अनेकलक्षवारम् उत्पत्स्यते। घोरदुष्कृताचरणेन जीवो वनस्पतिष्वपि निकृष्टवनस्पतिष्वेव समुत्पद्यते इति भाव. ।

'सा ण' सा खलु 'तओ अणतर' ततोनन्तर=तत्पश्चात् वनस्पतिभवात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्त्य=निस्सृत्य 'सव्वओभद्दे णयरे' सर्वतोभद्रे नगरे 'मयूरत्ताए' मयूरतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते—इदमत्र बोध्यम् अञ्जूदारिकाजीवो वायुतेजोऽप्पृथिवीकायेषु परिभ्रमण कृत्वा वनस्पतिभवानन्तर मयूरभव प्राप्स्यतीति । 'से ण तत्थ' स खलु तत्र=मयूरभवे, 'साउणिएहिं' शाकुनिकै = पक्षिघातकपुरुषै' 'वहिए समाणे' वधित =वध प्राप्तः सन् 'तत्थेव सव्वओभद्दे

कर 'इमासे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोस सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' इस रत्नप्रभा पृथिवी के१ सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक मे नारकी का जीव होगी 'ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व' इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन मे वर्णित मृगापुत्र की तरह जानना चाहिये । यह उस भ्रमण मे 'जाव वणस्सइएसु' वनस्पतिकायों में—कटुक वृक्ष—जैसे निम्बादिक वृक्षो मे, कटुक दुग्धवाले वृक्ष—जैसे अर्क, स्नुही आदिकों मे लाखो वार उत्पन्न होगी । क्यों कि घोर दुष्कृत्य के आचरणो से जीव वनस्पतियों मे भी जो निकृष्ट वनस्पतिया होती हैं उनमें ही उत्पन्न होता है । फिर 'सा ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ' यह वहा से निकलकर सर्वतोभद्र नामके नगर मे मयूर के भव को लेकर जन्म धारण करेगी । 'से ण तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे

णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના એક સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમા નારકીનો જીવ થશે 'ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व' તેનુ એક ભવથી બીજા ભવમા પરિભ્રમણ પ્રથમ અધ્યયનમા વર્ણવેલા મૃગાપુત્રની માફક જાણી લેવુ તે એ પ્રકારના ભ્રમણમા 'जाव वणस्सइएसु' વનસ્પતિ કાયોમા કડવા વૃક્ષ-જેવા કે લીંબડા આદિ વૃક્ષોમા, કટુક દૂધવાળા વૃક્ષો-જેવા કે આકડા, થોર, આદિમા લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે, કારણ કે ઘોર દુષ્કૃત્યોના આચરણથી જીવ વનસ્પતિ ઓમા પણ જે હલકી જાતની વનસ્પતિ હોય છે તેમાજ ઉત્પન્ન થાય છે, પછી 'सा ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ'

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमतं काहिइ । एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते ! ॥ सू० ५ ॥

॥ दुहविवागे दससु अज्झयणेसु पढमो सुयक्खधो सम्मत्तो ॥

टीका ।

श्री गौतमस्वामी पृच्छति-अजू णं भंते' इत्यादि ।

'अजू णं भंते देवी' अञ्जू, खलु हे भदन्त ! देवी 'इओ' इत अस्माद् भवात् 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति कहिं-उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'अजू णं देवी णउइवासाइं' 'अञ्जू खलु देवी नवतिवर्षाणि 'परमाउयं' परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायु 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालं कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम् 'उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु

'अजू णं भंते' इत्यादि ।

फिर गौतमने प्रभु से पूछा कि-'भंते' हे भदन्त ! 'अजू णं देवी' यह अजू देवी 'इओ' इस पर्याय से 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर मे मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहा जायगी ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कहा उत्पन्न होगी ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अजू णं देवी' यह अजू देवी 'णउइवासाइं परमाउयं पालित्ता' ९० वर्ष की अपनी पूरी आयु को भोगकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्यु के अवसर में मर

'अजू णं भंते' ઇત્યાદિ

પછી ગૌતમે ફરીથી પ્રભુને પૂછયું કે - 'भंते' હે ભદન્ત ! 'अजू णं देवी' તે અંજૂદેવી 'इओ' આ પર્યાયથી 'कालमासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને 'कहिं गच्छिहिइ' કયાં જશે ? 'कहिं उववज्जिहिइ' કયાં ઉત્પન્ન થશે ? 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'अजू णं देवी' તે અંજૂદેવી 'णउइवासाइं परमाउयं पालित्ता' ૯૦ નેવું વર્ષના પોતાના આયુષ્યને પૂરૂં ભોગવીને 'काल मासे कालं किच्चा' મૃત્યુના સમયે મરણ પામીને, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोसं सागरोवमट्ठिइएसु

'णेरइयत्ताए' नैरयिकतया 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते। एव 'ससारो' ससारः=भवाद्भवान्तरे परिभ्रमण 'जहा पढमे' यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रवर्णनम् 'तहा णेयव्व तथा नेतव्य जाव वणस्सइएसु' यावद्वनस्पतिकेषु=वनस्पतिकायेषु तत्रापि कटुकवृक्षेषु निम्बादिषु कटुकदुग्धकेषु-अर्कस्नुहीप्रभृतिषु वनस्पतिषु अनेक शतसहस्रकृत्वः=अनेकलक्षवारम् उत्पत्स्यते। घोरदुष्कृताचरणेन जीवो वनस्पतिष्वपि निकृष्टवनस्पतिष्वेव समुत्पद्यते इति भाव ।

'सा ण' सा खलु 'तओ अणतर' ततोनन्तर=तत्पश्चात् वनस्पतिभवात् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य=निस्सृत्य 'सव्वओभद्दे णयरे' सर्वतोभद्रे नगरे 'मयूरत्ताए' मयूरतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते-इदमत्र बोध्यम् अञ्जूदारिका जीवो वायुतेजोऽप्पृथिवीकायेषु परिभ्रमण कृत्वा वनस्पतिभवानन्तर मयूरभव प्राप्स्यतीति। 'से ण तत्थ' स खलु तत्र=मयूरभवे, 'साउणिएहिं' शाकुनिकैः=पक्षिघातकपुरुषैः 'वहिए समाणे' वधितः=वध प्राप्तः सन् 'तत्थेव सव्वओभद्दे

कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोस सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' इस रत्नप्रभा पृथिवी के१ सागर की उत्कृष्ट स्थिति-वाले नरक मे नारकी का जीव होगी 'ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व' इसका भव से भवान्तर मे भ्रमण प्रथम अध्ययन मे वर्णित मृगा पुत्र की तरह जानना चाहिये। यह उस भ्रमण मे 'जाव वणस्सइएसु' वनस्पतिकायो मे-कटुक वृक्ष-जैसे निम्बादिक वृक्षो मे, कटुक दुग्धवाले वृक्ष-जैसे अर्क, स्नुही आदिको मे लाखों बार उत्पन्न होगी। क्यो कि घोर दुष्कृत्य के आचरणो से जीव वनस्पतियो मे भी जो निकृष्ट वनस्पतिया होती हैं उनमे ही उत्पन्न होता है। फिर 'सा ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ' यह वहा से निकलकर सर्वतोभद्र नामके नगर मे मयूर के भव को लेकर जन्म धारण करेगी। 'से ण तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे

णेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ' આ રત્નપ્રભા પૃથિવીના એક સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નરકમા નારકીનો જીવ થશે 'ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व' તેનુ એક ભવથી બીજા ભવમા પરિભ્રમણુ પ્રથમ અધ્યયનમા વર્ણવેલા મૃગાપુત્રની માફક જાણી લેવુ તે એ પ્રકારના ભ્રમણુમા 'जाव वणस्सइएसु' વનસ્પતિ કાયોમા કડવા વૃક્ષ-જેવા કે લીંબડા આદિ વૃક્ષોમા, કટુક દૂધવાળા વૃક્ષો-જેવા કે આકડા, થોર, આદિમા લાખોવાર ઉત્પન્ન થશે, કારણુ કે ઘોર દુષ્કૃત્યોના આચરણુથી જીવ વનસ્પતિ ઓમા પણુ જે હલકી જાતની વનસ્પતિ હોય છે તેમાજ ઉત્પન્ન થાય છે, પછી 'सा ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता सव्वओभद्दे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ'

णयरे' तत्रैव=तस्मिन्नेव सर्वतोभद्रे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति । 'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'उम्मुक्क-बालभावे' उन्मुक्तबालभावः=निवृत्तबालभावः,-तरुणावस्थासम्पन्न 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए' तथारूपाणां=बहुश्रुतानां स्थविराणामन्तिके=समीपे केवलं=शुद्धं 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=लप्स्यते, ततः 'पव्वज्जा०' प्रव्रज्यां=प्रव्रज्याग्रहणं करिष्यति । ततः कालं कृत्वा 'सोहम्मे०' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'से णं' स खलु पूर्वोक्त सौधर्मकल्पवासी देवः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात् देवलोकात्=सौधर्मकल्पात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण 'भवक्खएणं' भवक्षयेण 'ठिइक्खएणं' स्थितिक्षयेण

णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' यह उस मयूर के भव में वधिकों द्वारा मारी जाकर फिरसे उसी नगर में किसी सेठ के यहां पुत्र रूप से उत्पन्न होगी । 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, पव्वज्जा सोहम्मे०' जब अंजू का जीव श्रेष्ठी के यहां पुत्र की पर्याय से उत्पन्न होकर क्रमशः अपने बाल्यकाल का परित्याग करता हुआ तरुणावस्थाको प्राप्त करेगा तब इसे तथारूप-बहुश्रुत स्थविरों के समीप धर्मश्रवण से शुद्ध बोधि का लाभ होगा। इससे यह भागवती दीक्षा धारण करेगा और मर कर सौधर्म कल्प मे देव होगा । 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' फिर

ते त्यांथी नीकळीने सर्वतोभद्र नामना नगरमां मोरनो भव-जन्म पामशे 'से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' ते मोरना भवमां पारधी द्वारा मार्यो जशे पछी फरीथी ते नगरमां कोइ एक शेठना घेर पुत्ररूपथी उत्पन्न थशे 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ पव्वज्जा सोहम्मे०' ज्यारे अंजूनो जीव शेठना घेर पुत्रना पर्यायथी उत्पन्न थइने क्रमशः पोतानो बाल्यकाळ पूरो करीने तरुणावस्थाने प्राप्त थशे, त्यारे ते तथारूप-बहुश्रुत स्थविरो पासे धर्म सांभळवाथी शुद्ध बोधिनो लाभ पामशे अने बोधि प्राप्त थवाथी ते भागवती दीक्षा धारण करशे अने मरण पामीने सौधर्म कल्पमां देव थशे 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' फरीथी गौतमे पूछ्युं के हे प्रभो! ते त्यांथी आयुष्य क्षय थतां भव क्षय

'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'जहा पढमे' यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रः तथा-तद्वद् 'जाव' यावत् 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति=सकलकृतकृत्यत्वेन सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोक ज्ञास्यति, 'मुचिहिइ' मोक्ष्यते=सर्वकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिणिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति-समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन शीतीभूतो भविष्यति='सव्वदुक्खाणमंत काहिइ' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति=मानसिक-वाचिककायिकक्लेशाना नाश करिष्यति=अव्याबाधसुखभाग् भविष्यतीति भावः । श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिन प्राह-'एव खलु जबू' एव खलु हे जम्बूः ! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्-सिद्धिगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेन 'दुहविवागाण' दुःखविपाकाना 'दसमस्स अज्झय-

गौतमने पूछा कि प्रभो ! यह वहा से आयु के क्षय से, भव के क्षय से, स्थिति के क्षय से कहा जायगा, कहा उत्पन्न होगा ? तब प्रभुने कहा कि-हे गौतम ! प्रथम अध्ययन मे वर्णित मृगापुत्र की तरह यह महाविदेह क्षेत्र मे उत्पन्न होकर यहा से सकलरूप से कृतकृत्य हो जाने के कारण सिद्ध होगा, निर्मल केवलज्ञानरूप आलोक प्रकाशसे सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, सर्व प्रकार से ज्ञानावरण आदि कर्मों से मुक्त होगा और समस्त कर्मकृत विकारो से रहित होने से शीतीभूत होता हुआ त्रिविध-मानसिक, वाचिक, एव कायिक क्लेशो का सर्वथा विनाशक हो जायगा अर्थात्-अव्याबाध सुख का भोक्ता होगा । 'एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण दस-

थता, स्थिति क्षय थता क्या जशे ? क्या उत्पन्न थशे ? त्यारे प्रभुओ कह्यु के-हे गौतम ! प्रथम अध्ययनमा वर्णवेला मृगापुत्र प्रमाणे ते महाविदेह क्षेत्रमा उत्पन्न थईने त्या स पूर्ण रीते कृतकृत्य थई जवाना कारणे सिद्ध थशे निर्मल केवलज्ञानरूप आलोक प्रकाशथी स पूर्ण लोक अने अलोकना ज्ञाता थशे सर्व प्रकारे ज्ञानावरणीय आदि कर्मोथी मुक्त थशे अने समस्त कर्मकृत विकारोथी रहित होवाथी शीतलीभूत थईने त्रिविध-मानसिक, वाचिक, अने कायिक-क्लेशोथी रहित बनशे अर्थात्-अव्याबाध सुखना भोकता थशे 'एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे

णयरे' तत्रैव=तस्मिन्नेव सर्वतोभद्रे नगरे 'सेट्ठिकुलंसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए' पुत्रतया 'पच्चायाहिइ' प्रत्यायास्यति । 'से णं तत्थ' स खलु तत्र 'उम्मुक्क वालभावे' उन्मुक्तबालभावः=निवृत्तबालभावः -तरुणावस्थासम्पन्नः 'तहारूवाणं थेराणं अंतिए' तथारूपाणां=बहुश्रुतानां स्थविराणामन्तिके=समीपे केवल=शुद्ध 'बोहिं' बोधिं=सम्यक्त्वं 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=लप्स्यते, ततः 'पव्वज्जा०' प्रव्रज्यां=प्रव्रज्याग्रहणं करिष्यति । ततः कालं कृत्वा 'सोहम्मे०' सौधर्मे कल्पे देवो भविष्यति । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'से णं' स खलु पूर्वोक्त सौधर्मकल्पवासी देवः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात् देवलोकात्=सौधर्मकल्पात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण 'भवक्खएणं' भवक्षयेण 'ठिइक्खएणं' स्थितिक्षयेण

णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' यह उस मयूर के भव में वधिकों द्वारा मारी जाकर फिरसे उसी नगर में किसी सेठ के यहां पुत्र रूप से उत्पन्न होगी । 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, पव्वज्जा सोहम्मे०' जब अजू का जीव श्रेष्ठी के यहां पुत्र की पर्याय से उत्पन्न होकर क्रमशः अपने बाल्यकाल का परित्याग करता हुआ तरुणावस्थाको प्राप्त करेगा तब इसे तथारूप-बहुश्रुत स्थविरों के समीप धर्मश्रवण से शुद्ध बोधि का लाभ होगा। इससे यह भागवती दीक्षा धारण करेगा और मर कर सौधर्म कल्प में देव होगा । 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' फिर

તે ત્યાંથી નીકળીને સર્વતોભદ્ર નામના નગરમાં મોરનો ભવ-જન્મ પામશે 'से णं तत्थ साउणिएहिं वहिए समाणे तत्थेव सव्वओभद्दे णयरे सेट्ठिकुलंसि पुत्तत्ताए पच्चायाहिइ' તે મોરના ભવમાં પારધી દ્વારા મારી જશે પછી ફરીથી તે નગરમાં કોઈ એક શેઠના ઘેર પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે 'से णं तत्थ उम्मुक्कबालभावे तहारूवाणं थेराणं अंतिए केवलं बोहिं बुज्झिहिइ पव्वज्जा सोहम्मे०' જ્યારે અંજૂનો જીવ શેઠના ઘેર પુત્રના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈને ક્રમશઃ પોતાનો બાલ્યકાળ પૂરો કરીને તરૂણાવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે તે તથારૂપ-બહુશ્રુત સ્થવિરો પાસે ધર્મ સાંભળવાથી શુદ્ધ બોધિનો લાભ પામશે અને બોધિ પ્રાપ્ત થવાથી તે ભાગવતી દીક્ષા ધારણ કરશે અને મરણ પામીને સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે 'से णं ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ' गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ परिणिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं काहिइ' ફરીથી ગૌતમે પૂછ્યું કે હે પ્રભો! તે ત્યાંથી આયુષ્ય ક્ષય થતાં ભવ ક્ષય

अथ

॥ द्वितीय श्रुतस्कन्ध. ॥

णस्स' दशमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे पण्णत्ते' अयमर्थः प्रज्ञप्तः । श्रीजम्बूस्वामी प्राह-'सेव भंते ! सेव भंते !' तदेव हे भदन्त ! तदेव हे भदन्त !=यद् भगवता मम प्रतिबोधितं तत्सर्वं तदेव=तथैवास्ति ॥ सू० ५ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् 'अजू' नामकं-दशममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ १ । ॥ १० ॥

॥ इति श्रीविपाकश्रुतस्य दुःखविपाकाख्यः प्रथमः श्रुतस्कन्धः सम्पूर्णः ॥१॥

मस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेव भंते ! सेव भंते !' सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामी से कह रहे हैं-कि हे जम्बू ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धिस्थान को प्राप्त कर चुके हैं दुःखविपाक के इस दशवें अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, 'त्तिबेमि' जैसा भगवान से मैंने सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ५ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के हिन्दी अनुवाद में 'अजू' नामक दसवा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-१० ॥

इति श्रीविपाकश्रुतका 'दुःखविपाक'नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध सपूर्ण ॥१॥

पण्णत्ते । सेव भंते ! सेव भंते ! સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ, કે જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી ચુકયા છે તેમણે દુઃખવિપાકના આ દસમા અધ્યયનના ભાવ જે પ્રતિપાદન કરેલા છે, 'त्तिबेमि' તે જેવી રીતે મે ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યા છે તેવાજ તમને કહ્યા છે ॥ સૂ૦ ૫ ॥

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'दुःखविपाक' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધની 'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં 'अञ्जू' નામક દશમું અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૧૦ ॥

ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુતનું દુઃખવિપાક નામક પ્રથમશ્રુતસ્કંધ સંપૂર્ણ ॥ ૧ ॥

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥

अथ विपाकश्रुतस्य सुखविपाकनाम-द्वितियः श्रुतस्कन्धः ॥

॥ मूलम् ॥

तेण कालेण तेणं समएणं रायगिहे णयरे, गुणसिले चेइए सुहम्मे समोसढे, जंबू जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी —जइणं भते ! समणेण जाव संपत्तेणं दुहविवागाण अयमट्ठे पण्णत्ते, सुहविवागाण भते ! समणेणं जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते ? तएणं से सुहम्मे अणगारे जंबुं अणगार एव वयासी— एवं खलु जबू ! समणेणं जाव सपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता, त जहा—सुबाहु१, भद्दणदी य२, सुजाए ३, सुवासवे ४। तहेव जिणदासे ५, धणवई य ६, महब्बले ७। भद्दणदी ८, महचंदे ९, वरदत्ते १० ॥ जइ ण भते ! समणेणं जाव संपत्तेण सुहविवागाण दस अज्झयणा पण्णत्ता, पढमस्स ण भते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते ? तए णं से सुहम्मे अणगारे जबु अणगार एव वयासी ॥ सू० १ ॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि । 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन्

विपाकश्रुतका सुखविपाक नामका द्वितीय श्रुतस्कध—

'तेण कालेण तेण समएण' इत्यादि ।

'तेण कालेण तेण समएण' अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામનો બીજો શ્રુતસ્કધ

'तेण कालेणं' ઇત્યાદિ

'तेण कालेण तेण समएण' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામા

काले तस्मिन् समये 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगरमासीत्। तत्र 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक चैत्यमासीत्। तस्मिन् चैत्ये=उद्याने 'सुहम्मे' सुधर्मा=सुधर्मस्वामिनामको भगवतः पञ्चमो गणधरः 'समोसढे' समवसृतः=शिष्यैः सह समागतः। 'जबू जाव' जम्बूः यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीनः=सविनय सेवा कुर्वाणः 'एव वयासी' एवमवादीत्=एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=अपृच्छत् 'जइण भते! समणेण जाव सपत्तेण' यदि खलु हे भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सिद्धिगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेन 'दुहविवागाण' दुःखविपाकाना=दुःखविपाकाख्यप्रथमश्रुतस्कन्धस्य, 'अयमट्ठे' अयमर्थः=अय=पूर्वोक्तप्रकार अर्थः=भावः 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः स मया श्रुतः, सम्प्रति 'सुहविवागाण भते' सुखविपाकाना हे भदन्त!, सुखविपाकाख्यस्य द्वितीय श्रुतस्कन्धस्य हे भगवन्! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन, श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः?। 'तएण' ततः खलु

'रायगिहे णयरे' एक राजगृह नामका नगर था। उस मे 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नामका एक चैत्य–उद्यान था। वहा 'सुहम्मे समोसढे' भगवान के पाचवें गणधर सुधर्मा स्वामी शिष्यो सहित पधारे। 'जबू जाव पज्जुवासेमाणे' जबूस्वामी ने सविनय सेवा करते हुए 'एव वयासी' उन से इस प्रकार पूछा। 'जइ ण भते समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अयमट्ठे पण्णत्ते सुहविवागाण भते समणेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते' हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने जो सिद्धि को प्राप्त हो चुके हैं दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कध का यह पूर्वोक्त दश अध्ययन रूप भाव निरूपित किया है–तो हे भदन्त! उन्ही प्रभु ने

'रायगिहे णयरे' राजगृह नामनुं नगर हतु तेमा 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नमनुं એક ચૈત્ય–ઉદ્યાન–બગીચો હતો. 'सुहम्मे समोसढे' ભગવાનના પાચમા ગણધર સુધર્મા સ્વામી શિષ્યો સહિત ત્યા પધાર્યા 'जबू जाव पज्जुवासमाणे' જબૂસ્વામીએ સવિનયપણે સેવા કરતા થકા 'एव वयासी' તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું, 'जइ ण भते समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अयमट्ठे पण्णत्ते सुहविवागाण भते समणेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते' હે ભદન્ત! જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થયા છે તેમણે દુ ખવિપાકનામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધના તે પૂર્વોકત દશ અધ્યયનરૂપ ભાવ નિરૂપણ કર્યા છે તો હે ભદન્ત! તે પ્રભુએ આ

'से सुहम्मे अणगारे' स सुधर्माऽनगारः 'जंबु अणगारं' जम्बूमनगारम् 'एवं वयासी' एवमवादीत्-एवं खलु' इत्यादि। एवं खलु हे जम्बूः! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन-श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धि-गतिस्थानं सम्प्राप्तेन, 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'दस अज्झयणा पण्णत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा=तेषां नामान्याऽऽह-

"सुबाहू १ भद्दणंदी य, २ सुजाए ३ सुवासवे ४ तहेव जिणदासे ५
धणवई य ६ महब्बले ७ भद्दणंदी ८ महचंदे ९, वरदत्ते १० ॥" ॥१॥

'सुबाहु' इत्यादि। सुबाहुः २, भद्रनन्दी च, सुजातश्च ३, सुवासवः ४। तथैव जिनदासश्च ५, धनपतिश्च ६ महाबलः ७। भद्रनन्दी ८, महाचन्द्रः ९, वरदत्तः १० तथैव च। एतानि दशाध्ययनानि तत्तच्चरित्रप्रतिपादकत्वेन तत्तन्नाम्ना प्रसिद्धानि। श्री जम्बूस्वामी पृच्छति 'जइ णं भंते' इत्यादि।

इस सुख विपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कंध का क्या भाव प्रतिपादित किया है? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी' इस प्रकार पूछे जाने पर सुधर्म अनगारने जंबू अनगार के प्रति ऐसा कहा- 'एवं खलु जंबू समणेणं जाव संपत्तेणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' हे जंबू! सिद्धिगति प्राप्त श्रमण भगवान महावीरने इस सुखविपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कंध के १० अध्ययन प्रतिपादित किये हैं। 'तं जहा' वे इस प्रकार हैं-

सुबाहू१ भद्दणंदी य २, सुजाए ३, सुवासवे४ तहेव जिणदासे ५,
धणवई य६, महब्बले ७ भद्दणंदी८, महचंदे९, वरदत्ते१० ॥ १ ॥

સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના ભાવ શું પ્રતિપાદન કર્યા છે? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु-अणगारं एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછતા સુધર્મ-અણગારે જમ્બૂ અણગાર પ્રતિ આ પ્રમાણે કહ્યું 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' હે જમ્બૂ! સિદ્ધિ ગતિને પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના ૧૦ દશ અધ્યયન પ્રતિ પાદન કરેલા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે-

'सुबाहू, १ भद्दणंदी य, २ सुजाए, ३ सुवासवे, ४ तहेव जिणदासे, ५
धणवई य, ६ महब्बले ७। भद्दणंदी, ८ महचंदे, ९ वरदत्ते, १० ॥१॥

काले तस्मिन् समये 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगरमासीत्। तत्र 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक चैत्यमासीत्। तस्मिन् चैत्ये=उद्याने 'सुहम्मे' सुधर्मा=सुधर्मस्वामिनामको भगवतः पञ्चमो गणधरः 'समोसढे' समवसृतः=शिष्यै सह समागत'। 'जंबू जाव' जम्बूः यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीनः=सविनय सेवा कुर्वाणः 'एव वयासी' एवमवादीत्=एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्=अपृच्छत् 'जइण भंते! समणेण जाव सपत्तेण' यदि खलु हे भदन्त! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सिद्धिगतिनामधेय स्थान समाप्तेन 'दुहविवागाण' दुःखविपाकाना=दुःखविपाकाख्यप्रथमश्रुतस्कन्धस्य, 'अयमट्ठे' अयमर्थः=अय=पूर्वोक्तप्रकार अर्थः=भाव, 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्तः=कथित' स मया श्रुतः, सम्प्रति 'सुहविवागाण भंते' सुखविपाकाना हे भदन्त!, सुखविपाकाख्यस्य द्वितीय श्रुतस्कन्धस्य हे भगवन्! ''समणेण जाव सपत्तेण'' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन, श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भाव 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः?। 'तएण' ततः खलु

'रायगिहे णयरे' एक राजगृह नामका नगर था। उस में 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नामका एक चैत्य-उद्यान था। वहा 'सुहम्मे समोसढे' भगवान के पाचवें गणधर सुधर्मा स्वामी शिष्यो सहित पधारे। 'जंबू जाव पज्जुवासमाणे' जंबूस्वामी ने सविनय सेवा करते हुए 'एव वयासी' उन से इस प्रकार पूछा। 'जइ ण भंते समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अयमट्ठे पण्णत्ते, सुहविवागाण भंते समणेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते' हे भदन्त! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने जो सिद्धि को प्राप्त हो चुके है दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कंध का यह पूर्वोक्त दश अध्ययन रूप भाव निरूपित किया है-तो हे भदन्त! उन्हीं प्रभु ने

'रायगिहे णयरे' રાજગૃહ નામનુ નગર હતુ તેમા 'गुणसिले चेइए' ગુણશિલક નમનુ એક ચૈત્ય-ઉદ્યાન-બગીચો હતો 'सुहम्मे समोसढे' ભગવાનના પાચમા ગણધર સુધર્મા સ્વામી શિષ્યો સહિત ત્યા પધાર્યા 'जंबू जाव पज्जुवासमाणे' જમ્બૂસ્વામીએ સવિનયપણે સેવા કરતા થકા 'एव वयासी' તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ, 'जइ ण भंते समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अयमट्ठे पण्णत्ते सुहविवागाण भंते समणेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते' હે ભદન્ત! જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થયા છે તેમણે દુ ખવિપાકનામના પ્રથમ શ્રુતસ્કધના તે પૂર્વોક્ત દશ અધ્યયનરૂપ ભાવે નિરૂપણ કર્યા છે તો, હે ભદન્ત! તે પ્રભુએ આ

॥ मूलम् ॥

एव खलु जंबू । तेणं कालेण तेणं समएणं हत्थिसीसे णामं णयरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थ ण हत्थिसीसस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं उज्जाणे होत्था सव्वोउय० । तत्थण कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था दिव्वे० । तत्थ णं हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णामं राया होत्था महया० । तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था । तए णं धारणी देवी अण्णया कयाइ तसि तारिसगंसि वासभवणंसि सीहं सुमिणे पासइ, जहा मेहसस्स जम्मण तहा भाणियव्व, णवर सुवाहुकुमारे, जाव अल भोगसमत्थ यावि जाणंति, जाणित्ता अम्मापियरो पच पासायवडिसगसयाइं कारेंति अब्भुग्गय० भवण, एत्थ जहा महव्वलस्स रण्णो णवर पुप्फचूला–पामोक्खाण पचण्ह रायवरकण्णसयाण एगदिवसेण पाणि गिण्हावेंति । तहेव पचसइओ दाओ जाव उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहि जाव विहरइ ॥ सू० २ ॥

टीका

'एव खलु' इत्यादि । 'एव खलु जबू' एव खलु हे जम्बुः ! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था' हस्ति-

'एव खलु जबू' इत्यादि ।

प्रथम अध्ययन के अर्थ को स्पष्ट करने के लिये सुधर्म स्वामी कहते हैं कि 'जबू' हे जबू ! 'एव खलु' सुबाहु कुमार का चरित्र इस प्रकार है 'तेण कालेण तेण समएण' अवसर्पिणी कालके चतुर्थ आरे मे 'हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था' हस्तिशीर्ष नाम का एक नगर

'एव खलु जबू !' ઇત્યાદિ

પ્રથમ અધ્યયનના અર્થને સ્પષ્ટ કરવા માટે સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે 'जबू' હે જમ્બૂ! 'एव खलु' સુબાહુ કુમારનું ચારિત્ર આ પ્રમાણે છે 'तेण कालेण तेण समएण' અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરામા 'हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था'

'जइ णं' यदि खलु 'भंते' हे भगवन्! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता यावत्समाप्तेन 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां=विपाकश्रुतस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य 'दस अज्झयणा पण्णत्ता' दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, तेषु 'पढमस्स णं' प्रथमस्य खलु 'भंते' हे भदन्त! अज्झयणस्स' अध्ययनस्य 'सुह-विवागाणं' सुखविपाकानां 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् समाप्तेन 'के अट्ठे पण्णत्ते' कोऽर्थः प्रज्ञप्तः=को भावः प्रतिपादितः?। 'तए णं' ततः खलु 'से सुहम्मे अणगारे' स सुधर्माऽनगारः 'जंबु अणगारं' जम्बुनामानमनगारम् 'एवं वयासी' एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण, अवादीत्-प्रथमस्य सुबाहुकुमारस्य चरित्रमवर्णयत् ॥ सू० १ ॥

सुबाहु१, भद्रनंदी२, सुजात३, सुवासव४, जिनदास५, धनपति६, महाबल७, भद्रनंदी८, महाचंद्र९, और वरदत्त१० । ये अध्ययन इन नामों से इस कारण प्रसिद्ध हुए हैं, कि इनके चरित्रों का इन अध्ययनों में वर्णन किया गया है 'जइणं भंते समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' जम्बू स्वामी पुनः सुधर्मा स्वामी से पूछते हैं कि हे भदंत ! श्रमण भगवान महावीर ने कि जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं इस सुखविपाक नाम द्वितीय श्रुतस्कंध के१० अध्ययन प्ररूपित किये हैं । परन्तु 'भंते' हे भदन्त ! उनमें से 'पढमस्स णं भंते अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' उसके प्रथम अध्ययन का उन्हीं श्रमण भगवान महावीर प्रभुने क्या भाव प्रतिपादित किया है ? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी' इस प्रकार जम्बू द्वारा पूछे जाने पर सुधर्म स्वामीने उनसे इस प्रकार कहा ॥ सू० १ ॥

सुबाहु, १ ભદ્રનન્દી, ૨ સુજાત, ૩ સુવાસવ, ૪ જિનદાસ ૫ ધનપતિ, ૬ મહાબલ, ૭ ભદ્રનંદી, ૮ મહાચંદ્ર, ૯ અને વરદત્ત ૧૦, આ દસ અધ્યયનો. તે તે નામથી પ્રસિદ્ધ એ કારણથી થયા છે કે જે ઉપર જણાવ્યા તેના ચરિત્રો તે અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે 'जइणं भंते ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दस अज्झयणा पण्णत्ता' જમ્બૂ સ્વામિ ફરીથી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છે કે હે ભદન્ત! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પામ્યા છે તેણે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના ૧૦ દસ 'અધ્યયન' પ્રરૂપિત કરેલા છે, પરન્તુ 'भंते' હે ભદંત! તેમાંથી 'पढमस्स णं भंते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव संपत्तेणं के अट्ठे पण्णत्ते' પ્રથમ અધ્યયનના તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ શું ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે? 'तए णं से सुहम्मे अणगारे जंबु अणगारं एवं वयासी' જમ્બૂસ્વામીએ તે પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે સુધર્મા સ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું ॥સૂ. ૧॥

हिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः-महाहिमवानिव=एतन्नामकवर्षधरपर्वतः क्षुल्लहिमवत्पर्वतापेक्षया उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्य) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्मवरवेदिकानानामणिरत्नमयकूटकल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान् तथाऽयमदीनशत्रुर्मेदिनीपतिरपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलप्रवाल–राज्य–राष्ट्रबल–वाहन–कोश–कोष्ठागारादिना जातिकुलधर्ममर्यादाकारित्वेन च महान् वरीवर्त्ति, तथा सर्वजनमनोमोदकतया विस्तृतयशःकीर्त्तिरूपसुगन्धतया च मलयवत्, औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणैर्मन्दरवत्=मेरुवत्, भूपवृन्दे दिव्यर्द्धिदिव्यद्युति–दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्=महेन्द्राभिधपर्वतविशेषवत् सारः=श्रेष्ठः । 'तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो' तस्य खलु

से एव परिक्षेप आदि से तथा रत्नमय पद्मवर वेदिका से, नाना–मणियों एव रत्नो के कूट से, और कल्पतरुओ की श्रेणी आदि से क्षेत्र की मर्यादा करने वाला होने के कारण महान माना जाता है, उसी तरह यह अदीनशत्रु राजा भी अन्य राजाओं की अपेक्षा जाति कुल, नीति एव न्याय आदि से, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मौक्तिक, शख, शिला, प्रवाल, राज्य, सैन्य, राष्ट्र, सवारी कोश एव कोष्ठागार, इत्यादि द्वारा जाति और कुलकी मर्यादा करने वाला होने के कारण महान था । तथा–सर्वजनों के मनको आनदकारी होने से और विस्तृत यश एव कीर्तिरूप सौरभ से सुरभित होने से मलय पर्वत के समान था, तथा औदार्य धैर्य गाम्भीर्यादि गुणों से मेरु पर्वत के समान था । अन्य राजाओ में दिव्य ऋद्धि से, दिव्यद्युति से, और दिव्य प्रभाव आदि से महेन्द्र पर्वत के समान श्रेष्ठ माना जाता था । 'तस्सण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्सं ओरोहे

પરિક્ષેપ આદિથી તથા રત્નમય પદ્મવર વેદિકાથી નાના મણિઓ અર્થાત્ રત્નોના કૂટથી અને કલ્પતરૂઓની શ્રેણી આદિથી, ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી મોટો માનવામા આવે છે, તેજ પ્રમાણે, તે અદીનશત્રુ રાજા પણ અન્ય–બીજા રાજાઓના મુકાબલે જાતિ, કુલ, નીતિ, અને ન્યાય આદિમા, તથા વિપુલ ધન, કનક, રત્ન, મણિ, મોતિ, શખ, શિલા, પ્રવાલ, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, સૈન્ય, સવારી, કોશ, અને કીર્તિરૂપ સુવાસથી સુવાસપૂર્ણ હોવાથી મલય પર્વતના સમાન હતો, તથા ઉદારતા 'ધીરતા=' ગભીરતા આદિ ગુણોમા મેરૂ પર્વત સમાન હતો અન્ય રાજાઓમા દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્યદ્યુતિથી અને દિવ્યપ્રભાવ આદિથી મહેન્દ્ર પર્વતના સમાન શ્રેષ્ઠ માનવામા આવતો હતો 'तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्खं देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था'

शीर्षं नाम नगरमासीत्। तत् कीदृशम्? इत्याह-'रिद्ध०' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'हत्थिसीसस्स णयरस्स' हस्तिशीर्षस्य नगरस्य 'वाहिया' वहिः=वहिर्भागे 'उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे, 'एत्थ ण' अत्र खलु एकस्मिन् स्थाने 'पुप्फकरंडए णाम उज्जाणे होत्था' पुष्पकरण्डकं नामोद्यानमासीत्। कीदृशम्? इत्याह-'सव्वोउय०' सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' सर्वर्तुकपुष्पफलसमृद्ध, रम्य, नन्दनवनप्रकाश, प्रासादीय, दर्शनीयम्, अभिरूपम्, प्रतिरूपम्। 'तत्थ ण' तत्र खलु तस्मिन्नुद्याने 'कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनमासीत्। तत्कीदृशम्? 'दिव्वे' दिव्य=रमणीयम्, इत्यादि। 'तत्थ ण' तत्र खलु 'हत्थिसीसे णयरे' हस्तिशीर्षे नगरे 'अदीणसत्तू णाम राया होत्था' अदीनशत्रुर्नाम राजा आसीत्, कीदृशः? 'महया०' 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' महा

था। 'रिद्ध३' यह नगर ऋद्ध, स्तिमित एव समृद्ध था। 'तत्थण हत्थिसीसस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण पुप्फकरंडए णाम उज्जाणे होत्था' उस हस्तिशीर्ष नगर के बाहिर की ओर ईशान-कोण मे पुष्पकरंडक नामका एक बगीचा था। 'सव्वोउय० तत्थ ण कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' यह सब ऋतुओं के पुष्प और फलो से समृद्ध था, उस बगीचे में कृतवनमालप्रिय यक्षका एक आयतन था। 'दिव्वे' जो बहुत ही रमणीय था। 'तत्थ ण हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णाम राया होत्था' उस हस्तिशीर्ष नगर मे अदीन-शत्रु नामका राजा था। 'महया०' जिस प्रकार महाहिमवान पर्वत क्षुल्लक हिमवत पर्वत की अपेक्षा ऊचाई से, गभीरता से, विष्कभ

હસ્તિશિર્ષ નામનુ એક નગર હતુ 'रिद्ध०' આ નગર ઋદ્ધ, સ્તિમિત એવ સમૃદ્ધ હતુ 'तत्थ ण हत्थिसीसस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण पुप्फकरंडए णाम उज्जाणे होत्था' તે હસ્તિશીર્ષ નગરના બહારના ભાગમા ઇશાન ખુણામા પુષ્પકરડક નામનો એક બગીચો હતો 'सव्वोउय० तत्थ ण कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था' તે સર્વ ઋતુઓના ફુલ અને ફળોથી ભરપુર હતો તે બગીચામા કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષનુ નિવાસ સ્થાન હતુ 'दिव्वे' તે ઘણુ જ શોભાયમાન હતુ 'तत्थ ण हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तू णाम राया होत्था' તે હસ્તિશીર્ષ નગરમા અદીનશત્રુ નામના રાજા હતા 'महया०' જે પ્રમાણે મહાહિમ વાન પર્વત, ક્ષુલ્લક હિમવત પર્વતની અપેક્ષા ઉચાઇથી, ગભીરતાથી વિષ્કભથી અને

हिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः-महाहिमवानिव=एतन्नामकवर्षधरपर्वतः क्षुद्रहिमवत्पर्वतापेक्षया उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्य) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्मवरवेदिकानानामणिरत्नमयकूटकल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान् तथाऽयमदीनशत्रुर्मेदिनीपतिरपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलप्रवाल-राज्य-राष्ट्रबल-वाहन-कोश-कोष्ठागारादिना जातिकुलधर्ममर्यादाकारित्वेन च महान् वरीवर्त्ति, तथा सर्वजनमनोमोदकतया विस्तृतयशःकीर्त्तिरूपसुगन्धतया च मलयवत्, औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणैर्मन्दरवत्=मेरुवत्, भूपवृन्दे दिव्यर्द्धिदिव्यद्युति-दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्=महेन्द्राभिधपर्वतविशेषवत् सार=श्रेष्ठ । 'तस्स णं अदीणसत्तुस्स रण्णो' तस्य खलु

से एव परिक्षेप आदि से तथा रत्नमय पद्मवर वेदिका से, नाना-मणियों एव रत्नो के कूट से, और कल्पतरुओं की श्रेणी आदि से क्षेत्र की मर्यादा करने वाला होने के कारण महान माना जाता है, उसी तरह यह अदीनशत्रु राजा भी अन्य राजाओं की अपेक्षा जाति कुल, नीति एव न्याय आदि से, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मौक्तिक, शख, शिला, प्रवाल, राज्य, सैन्य, राष्ट्र, सवारी कोश एव कोष्ठागार, इत्यादि द्वारा जाति और कुलकी मर्यादा करने वाला होने के कारण महान था । तथा-सर्वजनों के मनको आनदकारी होने से और विस्तृत यश एव कीर्तिरूप सौरभ से सुरभित होने से मलय पर्वत के समान था, तथा औदार्य धैर्य गाम्भीर्यादि गुणों से मेरु पर्वत के समान था । अन्य राजाओं में दिव्य ऋद्धि से, दिव्यद्युति से, और दिव्य प्रभाव आदि से महेन्द्र पर्वत के समान श्रेष्ठ माना जाता था । 'तस्सण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्सं ओरोहे

પરિક્ષેપ આદિથી તથા રત્નમય પદ્મવર વેદિકાથી નાના મણિઓ અર્થાત્ રત્નોના કૂટથી અને કલ્પતરૂઓની શ્રેણી આદિથી, ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી મોટો માનવામા આવે છે, તેજ પ્રમાણે, તે અદીનશત્રુ રાજા પણ અન્ય-બીજા રાજાઓના મુકાબલે જાતિ, કુલ, નીતિ, અને ન્યાય આદિમા, તથા વિપુલ ધન, કનક, રત્ન, મણિ, મોતિ, શખ, શિલા, પ્રવાલ, રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, સૈન્ય, સવારી, કોશ, અને કીર્તિરૂપ સુવાસથી સુવાસપૂર્ણ હોવાથી મલય પર્વતના સમાન હતો, તથા ઉદારતા 'ધીરતા=' ગભીરતા આદિ ગુણોમા મેરૂ પર્વત સમાન હતો અન્ય રાજાઓમા દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્યદ્યુતિથી અને દિવ્યપ્રભાવ આદિથી મહેન્દ્ર પર્વતના સમાન શ્રેષ્ઠ માનવામા આવતો હતો

'तस्स ण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था'

अदीनशत्रोः राज्ञः 'धारणीपामोक्ख' धारणीप्रमुख 'देवीसहस्स' देवीसहस्र=धारणी प्रमुखाः सहस्रदेव्यः 'ओरोहे यावि' अवरोधे चापि=अन्त.पुरे 'होत्था' आसीत्। 'तए ण धारणीदेवी' ततः खलु सा धारणी देवी 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित 'तसि तारिसगसि' तस्मिन् तादृशे=पूर्वभवोपार्जितपुण्यपुञ्जाना प्राणिना योग्ये 'वासभवणसि' वासभवने–शयनगृहे सुप्ता सती 'सीह' सिंह 'सुमिणे' स्वप्ने 'पासइ' पश्यति 'जहा मेहस्स जम्मण तहा भाणियव्व' यथा मेघस्य= ज्ञाताधर्मकथाङ्गसूत्रस्य प्रथमा ध्ययने मेघकुमारस्य जन्मवर्णन तथाऽत्रापि भणितव्य =ज्ञातव्यम् 'णवर' नवर अयमेव विशेष., अत्र अकालमेघदोहदवक्तव्यता नास्ति। ततः खलु तस्य सुबाहुकुमारस्य मातापितरौ–'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमार इति नाम 'जाव' यावत् 'अल' परिपूर्ण 'भोगसमत्थ यावि' भोगसमर्थ चापि= चकारोऽवधारणार्थक., 'अपि' निश्चयार्थक. 'जाणति' जानीतः 'जाणित्ता' ज्ञात्वा

यावि होत्था' इस अदीनशत्रु राजा के अन्त पुर में धारणी प्रमुख हजार देविया थी। 'तएण धारणी देवी अण्णया कयाइ तसि तारिसगसि वास भवणसि सीह सुमिणे पासइ' एक समय की बात है कि धारणी देवी किसी समय पुण्यवान प्राणियों के सोने योग्य शय्या पर सोई थी उसने स्वप्न मे सिंह देखा 'जहा मेहस्स जम्मण तहा भाणियव्व' ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के प्रथम अध्ययन मे मेघकुमार के जन्म के वर्णन की तरह यहा पर भी समझना चाहिये। 'णवर सुबाहुकुमारे जाव अल भोगसमत्थ यावि जाणति जाणित्ता' इस मे विशेषता यह है कि मेघ कुमार की माता को अकाल मेघका दोहद हुआ था, यहाँ पर ऐसा नही हुआ। इस शुभ स्वप्न से सुबाहु कुमार का जन्म हुआ।

તે અદીનશત્રુ રાજાના અ ત પુરમા ધારણી પ્રમુખ હજાર દેવીઓ હતી 'तएण धारणी देवी अण्णया कयाइ तसि तारिसगसि वासभवणसि सीह सुमिणे पासइ' એક સમયની વાત છે કે ધારણી દેવી કોઈ એક સમય પુણ્યવાન પ્રાણીઓને સુવા-શયન કરવા યોગ્ય શય્યા પર સુતી હતી ત્યારે તેણે સ્વપ્નામા સિંહ જોયો 'जहा मेहस्स जम्मण तहा भाणियव्व' જ્ઞાતાધર્મકથાંગ-સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનમા મેઘકુમારના જન્મના વર્ણન પ્રમાણે અહીં પણ સમજી લેવુ 'णवर सुबाहुकुमारे जाव अलभोगसमत्थ यावि जाणति जाणित्ता' તેમા વિશેષતા એ છે કે મેઘ કુમારની માતાને અકાળે મેઘનો દોહદ મનોરથ થયો હતો, અહિં આગળ એ પ્રમાણે નથી થયુ એ શુભ સ્વપ્નથી સુબાહુ કુમારનો જન્મ થયો સુબાહુ કુમારને

'अम्मापियरो' अम्मापितरौ 'पच पासायवडिंसगसयाइ' पञ्च प्रासादावतसकशतानि= पञ्चशतसख्यकान् श्रेष्ठप्रासादानित्यर्थः 'करेंति' कारयतः। कीदृशान प्रासादान् कारयतः? इत्याह-अब्भुगय०' 'अब्भुग्गयमूसिय पहसियविव मणिकणगरयणभत्ति-चित्ते' अभ्युद्गतोच्छ्रितान्=अत्युच्चान्'अब्भुगय' इत्यत्र द्वितीयाबहुवचनलोप आर्षत्वात्, प्रहसितानिव=प्रकृष्टहासयुक्तानिव=श्वेतोज्ज्वलप्रभया हसत इवेत्यर्थः, मणि-कनकरत्नभक्तिचित्रान्=पञ्चवर्णरत्नाना भक्तिभिः=विच्छित्तिविशेषैः चित्राणि यत्र तान्,इत्यादि प्रासादवर्णन ज्ञाताध्ययनोक्तमेघकुमारप्रासादवद् विज्ञेयम्। तेषा प्रासा-दाना मध्ये 'एग च ण मह भवण' एक च खलु महद् भवन कारयतः।तत्र एकम्= अद्वितीय शोभादिगुणतस्तत्सदृशद्वितीयरहितम्, महत्=अतिविशाल, प्रधान षड्-ऋतुसम्पन्नविविधसौख्यसम्पन्न सोत्सव वा, भवनम्=अभयदानसुपात्रदानादिभिः समुपार्जितपुण्यपुञ्जाना पुण्यभोगाय भवतीति भवन, तत् कारयतः। ननु किं

सुबाहुकुमार को माता और पिताने जब परिपूर्णरूप से भोगो के भोगने में समर्थ जाना, तब 'अम्मापियरो पच पासायवडिंसगसयाइ कारेंति' उन्होंने पाचसौं ऊचेर सुन्दर प्रासाद इसके लिये बनवाये 'अब्भुग्गय० भवण एव' ये प्रासाद अत्यत ऊचे थे। अत्यत धवल होने के कारण ऐसे मालूम पडते थे कि मानो ये हँस ही रहे है। इन में नाना प्रकार के मणियो, सुवर्ण एव रत्नों की विचित्र रचना से अनेक चित्र बने हुए थे। राजा ने उन प्रासादो के बीचोबीच एक बडाभारी भवन भी बनवाया। जो अपनी शोभा से अद्वितीय एव विशेष विस्तृत था। यह छहों ऋतुओं के समय की शोभा से सपन्न था। जिन्हों ने अभय सुपात्र - दानादिक से पुण्य अर्जित किया है ऐसे पुरुषों को अपने कृत पुण्य के फलको भोगने के लिये जो स्थान विशेष

માતા અને પિતાએ જ્યારે પરિપૂર્ણરૂપથી ભોગો ભોગવવામા સમર્થ જાણ્યા ત્યારે 'अम्मापियरो पच पासायवडिंसगसयाइ कारेंति' તેણે પાચસો (૫૦૦) ઉચા અને સુન્દર મહેલ તે કુમાર માટે બનાવ્યા 'अब्भुग्गय० भवण एव' તે મહેલ બહુજ ઉચા હતા અત્યત ધવલ (શ્વેત) હોવાના કારણે જાણે હસતા હોય તેવા જણાતા હતા, તેમા અનેક પ્રકારના મણિઓ, સુવર્ણ અને રત્નોની વિચિત્ર રચનાથી અનેક ચિત્રો બનાવ્યા હતા રાજાએ તે મહેલોના વચ્ચે એક મોટુ ભવન બનાવ્યુ હતુ તે પોતાની શોભામા અજોડ અને વિસ્તૃત હતુ તે છ ઋતુઓના સમયની શોભાથી સપન્ન હતુ જેણે 'अभय सुपात्रदान' આપીને પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય એવા રુષોને પોતાના કરેલા પુણ્યના ફળને ભોગવવા માટે જે સ્થાન વિશેષ મળે છે તેનુ

तथैव=महाबलराजवदेव 'पचसइओ दाओ' पञ्चशतिको दायः=हिरण्यादीना प्रत्येक पञ्चशतसख्यकः दायः=यौतुकम् पञ्चशतकन्यकाना स्वस्वमातापितृभ्या दीयमान द्रव्यम्, एकैककन्यकामातापितृभ्या हिरण्यादीना प्रत्येक पञ्चशतसख्यकः२दायः प्रदत्त इत्यर्थः। 'उप्पिपासायवरगए' उपरिप्रासादवरगतः= सर्वोच्चप्रासादस्थितः= प्रासादोपरिभूमिकाऽवस्थित., 'फुट्टमाणेहिं' स्फुटद्भिः सवेग वाद्यमाने. 'जाव' यावत् अत्र यावच्छब्देन 'मुइगमत्थएहिं' मृदङ्गमस्तकैः मृदङ्गमुखपुटैः, वरतरुणीसप्रयुक्तैः, द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धनाटकै. उपगीयमान. २ उपलाल्यमानः २ उदारान् मनुष्यसम्बन्धिन. कामभोगान् भुञ्जान. इति सग्राह्यम् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेण तेण समए समणे भगव महावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए।

इन कन्याओं का सब का एक ही दिन सुबाहु कुमार के साथ विवाह हुआ था। और जिस प्रकार महाबल राजा को श्वशुरपक्ष से दहेज में सुवर्ण आदि दायभाग ५००-५०० की सख्या मे प्राप्त हुआ था। 'तहेव पच सइओ दाओ' इसी प्रकार हर एक कन्या के माता पिताने भी अपने जामाता सुबाहु कुमार को ५००-५०० की सख्या मे प्रत्येक दहेज की चीजें प्रदान की थीं। 'जाव उप्पिं पासाय वरगए फुट्टमाणेहिं जाव विहरइ' सुबाहुकुमार इन ५०० स्त्रियों के साथ उपरिभवनों मे रहकर कभी बाजों को सुनता तो कभी२ बत्तीस प्रकार के नाटकों को देखता। इस प्रकार उदार मनुष्यसम्बन्धी कामभोगों को भोगता हुआ रहने लगा ॥ सू० २ ॥

કન્યાઓના એકજ દિવસે સુબાહુકુમાર સાથે વિવાહ થયા હતા અને જે પ્રમાણે મહાબલ રાજાને સાસરા પક્ષ તરફથી દહેજ-પહેરામણીમા સોના-આદિ દાય ભાગ ૫૦૦-૫૦૦ ની સખ્યામા પ્રાપ્ત થયા હતા, 'तहेव पय सइओ दाओ' તેજ પ્રમાણે, આ સ્થળે પણ દરેક કન્યાના માતા-પિતાએ પણ પોતાના જમાઇ સુબાહુ કુમારને પાચસો-પાચસોની સખ્યામા તમામ દહેજ પહેરામણીની ચીજો આપી હતી 'जाव उप्पिंपासाय वरगए फुट्टमाणेहिं जाव विहरइ' સુબાહુ કુમાર તે ૫૦૦ પાચસો સ્ત્રીઓની સાથે ભવનના ઉપરના ભાગમા રહેતા અને કયારેક વાજીંત્રો સાભળતા હતા કયારેક બત્રીસ પ્રકારના નાટકો જોતા હતા આ પ્રમાણે મનુષ્ય સબધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવતા થકા રહેવા લાગ્યા (સૂ૦ ૨)

नाम भवन कश्च प्रासादः ? उच्यते-भवन, दैर्घ्यापेक्षया किंचिन्न्यूनोच्छ्रायक, प्रासादस्तु दैर्घ्यापेक्षया द्विगुणोच्छ्रायकः । अथवा-एकभूमिक भवनम्, अनेक भूमिकः प्रासाद इति। भवनवर्णनमपि ज्ञातासूत्रे मेघकुमारभवने वर्णने विलोकनीयम्। इह च प्रासादा वधूनिमित्त, भवनतु कुमारायेति विवेकः ।एवम्=अनेनैव प्रकारेण पाणिग्रहणवर्णन 'जहा' यथा येन प्रकारेण 'महब्बलस्स रण्णो' महाबलस्य=भगवती-सूत्रोक्तमहाबलस्य राज्ञा वर्णन,तथैव सर्वं विज्ञेय'णवर'नवरम्=अत्राय विशेषः-अस्य सुबाहुकुमारस्य 'पुप्फचूलापामोक्खाण' पुष्पचूलाप्रमुखाणा 'पचण्ह रायवरकण्णा-सयाण' पञ्चाना राजवरकन्याशताना= पञ्चशतसख्यकाना श्रेष्ठराजकन्यानाम् 'एगदिवसेण' एकदिवसे=एकस्मिन्नेव दिवसे 'पाणिं गिण्हावेंति' पाणिं ग्राहयतः, सुबाहुकुमारस्य पञ्चशतराजकन्याभिः सह विवाह कारयत इति भावः। 'तहेव'

प्राप्त होता है उसका नाम भवन है । दीर्घता की अपेक्षा ऊचाई में जो कुछ कम होता है वह भवन, तथा अपनी दीर्घता से जिस की दूनी ऊचाई होती है वह प्रासाद है, यही भवन और प्रासाद मे अन्तर है, अथवा एक भूमि आगन वाला भवन और अनेक भूमिवाला प्रासाद होता है । राजाने भवन बनवाया था वह कुमार के निवास के लिये था एव प्रासाद् वधुओं के लिये थे। भगवती सूत्र में 'जहा महब्बल स्स रण्णो' जिस प्रकार महाबल राजा के विवाह का वर्णन किया गया है, उसी प्रकार सुबाहुकुमार के विवाह का वर्णन भी समझना चाहिये। 'णवर' यहा यह विशेष है-इस सुबाहुकुमार का पाचसौ (५००) कन्याओं के साथ पाणिग्रहण हुआ था। 'पुप्फचूला-पामोक्खाण पचण्ह रायवर-कण्णा सयाण एग दिवसेण पाणि गिण्हावेंयित्त' इन मे पुष्पचूला बडी थी।

નામ ભવન છે લબાઈની અપેક્ષાએ જે ઉચાઈમા ઓછુ હોય છે તે ભવન છે, તથા પોતાની લબાઈથી જેની બમણી ઉચાઇ હોય છે તે મહેલ છે ભવન અને પ્રાસાદ-મહેલમા અન્તર-ફરક એટલો છે, અથવા એક ભૂમિ આગણવાળા તે ભવન અને અનેક ભૂમિ આગણવાળા તે મહેલ કહેવાય છે રાજાએ જે ભવન બનાવરાવ્યુ હતુ તે રાજકુમારના નિવાસ માટે હતુ અને જે મહેલ હતો તે વહુઓના નિવાસ માટે હતો ભગવતી સૂત્રમા 'जहामहब्बलस्स रण्णो' જે પ્રમાણે મહાબલ રાજાના વિવાહનું વર્ણન કરેલુ છે તે પ્રમાણે સુબાહુ કુમારના વિવાહનું વર્ણન સમજી લેવુ 'णवर' અહીં એટલુ વિશેષ છે તે સુબાહુ કુમારને પાચસો (૫૦૦) કન્યાઓની સાથે પરિગ્રહણ (લગ્ન) થયુ હતુ 'पुप्फचूलापामोक्खाण पयण्ह रायवरकण्णा सयाण एगदिवसेण पाणि गिण्हावेंति' તે સૌમા પુષ્પચૂલા મોટી હતી, તે તમામ

निर्गता श्रीमहावीरस्वामिन वदितु बहिर्निसृता 'अदीणसत्तू' अदीशत्रू राजा 'जहा कूणिए' यथा कूणिकः=कूणिकराजवत् 'णिग्गए' भगवद्वन्दनार्थं निर्गतः 'सुबाहूवि' सुबाहुरपि=सुबाहुकुमारोऽपि'जहा जमाली'(श.९,उ.३)यथा जमालिः= भगवती सूत्रोक्तजमालिः 'तहा' 'तथैव' 'रहेण णिग्गए'रथेन निर्गतः=रथमारुह्यनिर्गत इत्यर्थः। 'जाव' यावत्-पञ्चाभिगमेन भगवत. समीपे समागत्य वन्दननमस्कार-पूर्वक पर्युपासते । भगवता तस्या महातिमहाल्याया पर्षदि 'धम्मो कहिओ' धर्म. कथितः 'राया' राजा अदीनशत्रुः, धर्म श्रुत्वा स्वभवन गत. 'परिसा गया' परिषदपि प्रतिनिवृत्ता । 'तए ण से' सुबाहुकुमार' तत. खलु स सुबाहुकुमार 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

समय मे श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरडक उद्यान मे आये । जनता उनके दर्शनार्थ अपने२ स्थान से निकली, राजा अदीनशत्रु भी कूणिक राजा की तरह बडे ही ठाटबाट से निकला, भगवती सूत्र (श ९उ.३) मे प्रभुवदना के लिये जमाली के निकलने का जिस प्रकार वर्णन किया गया है, ठीक उसी प्रकार से सुबाहु कुमार भी श्रमण भगवान् महावीर प्रभु की वदना निमित्त अपने स्थान से रथ पर स्वार होकर निकला। पञ्च प्रकार के अभिगमन से भगवान के समीप पहुँच कर वह वदनानमस्कार-पूर्वक प्रभु की पर्युपासना करने लगा । प्रभुने उस आई हुई परिषद मे धर्म का उपदेश दिया । परिषद और राजा धर्म देशना सुनकर अपने२ स्थान पर गये । 'तए ण से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोचा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पश्चात् सुबाहु कुमार

ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા હસ્તિશીર્ષ નગરના પુષ્પકરડક બગીચામા પધાર્યા માણસો તેમના દર્શન માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળ્યા, રાજા પણ કૂણિક રાજાના પ્રમાણે મોટા ઠાઠ–માઠથી નીકળ્યા ભગવતી સૂત્રમા પ્રભુ વદના માટે જમાલીના નીકળવા સબધે જે પ્રકારનુ વર્ણન છે તેજ પ્રમાણે સુબાહુ કુમાર પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને વદના કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી રથ–પર સવાર થઇને નિકળ્યા છે પાચ પ્રકારના અભિગમનથી ભગવાનના સમીપ જઇને તેઓ વદના-નમસ્કાર પૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ તે આવેલી પરિષદમા ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, પછી તે પરિષદ અને રાજા ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર ગયા 'तएण से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' પછી સુબાહુકુમાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસેથી

सुबाहू वि जहा जमाली तहा रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ राया परिसा गया। तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता जाव एवं वयासी–सद्दहामि णं भंते निग्गंथं पावयणं जाव जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसरजावप्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए, अहण्णं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि। अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह। तएणं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ, पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ। दुरूहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए ॥ सू० ३ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणे भगवं महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः समोसढे' समवसृतः=ग्रामानुग्रामं विहरन् समागतः। 'परिसा णिग्गया' परिषद्

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए, सुबाहु वि जहा जमाली रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ, राया परिसा गया' उस काल और उस

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

'तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवंमहावीरे समोसढे, परिसा णिग्गया, अदीणसत्तू जहा कूणिए णिग्गए, सुबाहूवि जहा जमाली रहेण णिग्गए, जाव धम्मो कहिओ, राया परिसा गया' તે કાલમાં અને તે સમયને વિષે શ્રમણ

निर्गता श्रीमहावीरस्वामिन वदितु वहिर्निःसृता 'अदीणसत्तू' अदीशत्रू राजा 'जहा कूणिए' यथा कूणिकः=कूणिकराजवत् 'णिग्गए' भगवद्वन्दनार्थं निर्गतः 'सुबाहूवि' सुबाहुरपि=सुबाहुकुमारोऽपि'जहा जमाली'(श.९,उ ३)यथा जमालिः= भगवतीसूत्रोक्तजमालिः 'तहा' 'तथैव' 'रहेण णिग्गए'रथेन निर्गतः=रथमारुह्यनिर्गत इत्यर्थः। 'जाव' यावत्-पञ्चाभिगमेन भगवतः समीपे समागत्य वन्दननमस्कार-पूर्वक पर्युपासते। भगवता तस्या महातिमहाल्यायां पर्षदि 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः 'राया' राजा अदीनशत्रुः, धर्म श्रुत्वा स्वभवन गतः 'परिसा गया' परिषदपि प्रतिनिवृत्ता। 'तए ण से' सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमार 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

समय मे श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए हस्ति-शीर्ष नगर के पुष्पकरडक उद्यान मे आये। जनता उनके दर्शनार्थ अपने२ स्थान से निकली, राजा अदीनशत्रु भी कूणिक राजा की तरह बडे ही ठाटबाट से निकला, भगवती सूत्र (श ९उ.३) मे प्रभुवदना के लिये जमाली के निकलने का जिस प्रकार वर्णन किया गया है, ठीक उसी प्रकार से सुबाहु कुमार भी श्रमण भगवान् महावीर प्रभु की वदना निमित्त अपने स्थान से रथ पर स्वार होकर निकला। पञ्च प्रकार के अभिगमन से भगवान के समीप पहुँच कर वह वदनानमस्कार-पूर्वक प्रभु की पर्युपासना करने लगा। प्रभुने उस आई हुई परिषद में धर्म का उपदेश दिया। परिषद और राजा धर्म देशना सुनकर अपने२ स्थान पर गये। 'तए ण से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महा-वीरस्स अतिए धम्म सोचा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पश्चात् सुबाहु कुमार

ભગવાન મહાવીર ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા હસ્તિશીર્ષ નગરના પુષ્પકરડક બગીચામા પધાર્યા માણસો તેમના દર્શન માટે પોતાના સ્થાનથી નીકળ્યા, રાજા પણ કૂણિક રાજાના પ્રમાણે મોટા ઠાઠ-માઠથી નીકળ્યા ભગવતી સૂત્રમા પ્રભુ વદના માટે જમાલીના નીકળવા સબધે જે પ્રકારનુ વર્ણન છે તેજ પ્રમાણે સુબાહુ કુમાર પણ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને વદના કરવા માટે પોતાના સ્થાનથી રથ-પર સવાર થઈને નિકળ્યા છે પાચ પ્રકારના અભિગમનથી ભગવાનના સમીપ જઈને તેઓ વદના-નમસ્કાર પૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યા પ્રભુએ તે આવેલી પરિષદમા ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, પછી તે પરિષદ અને રાજા ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર ગયા 'तएण से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' પછી સુબાહુકુમાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસેથી

'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्म' धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणम्=अगारानगारलक्षणम्= धर्मं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=ग्राह्यत्वेन हृदयधार्य 'हट्टतुट्ठे हृष्टतुष्टः=हृष्टो हृदये प्रफुल्लः, तुष्टो मनसि तृप्त० सन् 'उट्ठाए' उत्थया= स्वकृतोत्थानक्रियया 'उट्ठेइ' उत्तिष्ठति, 'उट्ठित्ता' उत्थाय 'जाव' यावत् श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव वयासी' एवमवादीत्–'सद्दहामि ण' श्रद्दधामि='इद यथार्थमस्ती'–त्येव विश्वसिमि खलु, 'भते' हे भदन्त ! 'निग्गथ पावयण' नैर्ग्रन्थ प्रवचन 'जाव' यावत्–'पत्तियामि ण भते निग्गथ पावयण' 'पत्तियामि ण' प्रत्येमि='यथा भगवता प्रतिबोध्यते तथैव जीवादिस्वरूपमस्ती'ति प्रतीतिं करोमि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थ प्रवचनम् । 'रोयामि ण०' रोचयामि= पीयूषधारावद् वाञ्छामि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थ

श्रमण भगवान् महावीर के समीप श्रुतचारित्ररूप धर्मका स्वरूप सुन-कर एव उसका अच्छी तरह मनन कर हृदय में अत्यत प्रफुल्लित और मन मे खूब सतुष्ट होता हुआ अपने स्थान से स्वय उठा 'उट्ठित्ता' और उठकर 'जाव एव वयासी' प्रभुकी उसने वदना की और नमस्कार किया। पश्चात् इस प्रकार बोला–'सद्दहामि ण भते णिग्गथ पावयण जाव' हे भदत ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचन पर श्रद्धा करता हू–मै मानता हू कि निर्ग्रन्थ प्रवचन ही यथार्थ है, ऐसा मुझे दृढ विश्वास है 'पत्तिया मि ण भते निग्गथ पावयण रोयामि ण' निर्ग्रन्थ कथित प्रवचन की ही मै "आप जैसा समझाते है वैसाही जीवादिक तत्वों का यथार्थ स्वरूप है" इस रूप से प्रतीति करता हू । आपका प्रवचन अमृतधारा के समान है नाथ! मैं आपके इस प्रवचन में रुचि करता हूँ।

શ્રુત–ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સ્વરૂપને સાભળીને અને સારી રીતે તેનુ મનન કરી અતરમા ઘણાજ પ્રસન્ન થયા, અને મનથી ખૂબ સતોષ પામ્યા પછી પોતાના સ્થાનથી પોતે ઉઠયા 'उट्ठित्ता' ઉઠીને 'जाव एव वयासी' પ્રભુને તેણે વદના કરી–નમસ્કાર કર્યા પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા– 'सद्दहामि ण भते णिग्गथ पावयण जाव' હે ભદન્ત ! હુ આપના નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરૂ છુ, હુ માનુ છુ કે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનજ સાચુ છે, યથાર્થ છે, એ રીતે મને દ્રઢ વિશ્વાસ છે 'पत्तियामि ण भते निग्गथ पावयण रोयामि ण' નિર્ગ્રન્થે કહેલા પ્રવચનોમાજ હુ "આપ જેવી રીતે સમજાવો છો તેવીજ રીતે જીવાદિક તત્વોનુ યથાર્થ સ્વરૂપ છે" અને તે પ્રમાણે જ હુ માનુ છુ સ્વીકારૂ છુ આપનુ પ્રવચન અમૃતધારા સમાન હોવાથી હુ આપના એ પ્રવચનોમા રૂચી ધરાવુ છુ

प्रवचन, 'जहा ण' यथा खलु 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'बहवे' बहवः 'राईसरजावप्पभिईओ' राजेश्वर यावत्-प्रभृतयः-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्रेष्ठिसेनापतिप्रभृतय' 'मुंडा' मुण्डाः=द्रव्यतः केशलुञ्चनादिना भावत. कषायापगमेन मुण्डिताः 'भवित्ता' भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=अगारं गृहं परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारियं' अनगारिता=मुनित्वं साधुत्वं 'पव्वइया' प्रव्रजिता =प्राप्ताः स्वीकृतवन्तः इत्यर्थ. । 'णो खलु अहं' नो खलु अहं 'तहा संचाएमि' तथा शक्नोमि 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'अगारओ अणगारियं' अगाराद्‌नगारिता 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितु=स्वीकर्तुम् , किन्तु 'अहण्णं' अहं खलु 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं' पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं=पञ्चाणुव्रतमयं सप्तशिक्षाव्रतमयम् , एवं द्वादशविधं 'गिहिधम्मं' गृहिधर्मं=श्रावकत्वं 'पडिवज्जिस्सामि' प्रतिपत्स्ये=स्वीकरिष्यामि । भगवान् कथयति-'अहासुहं' यथा

'जहाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसरजावप्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया' हे प्रभो ! जिस प्रकार अनेक राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, और सेनापति आदि, जो आप के पास धर्मश्रवण कर केशलोंच आदि क्रियारूप द्रव्य मुंडन से और कषाय के परित्यागरूप भावमुंडन से युक्त होकर घर छोडकर प्रव्रजित हुए हैं 'णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' हे नाथ ! मैं उस प्रकार से मुंडित होकर गृह का परित्याग कर प्रव्रज्या धारण करने में असमर्थ हूँ । परन्तु 'देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि' हे प्रभो ! मैं आपके पास पाँच अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत इस

'जहाणं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसर जाव प्पभिईओ मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइया' હે પ્રભો ! આપની પાસે જે પ્રમાણે અનેક રાજેશ્વર, તલવર, માડમ્બિક, ઇભ્ય શ્રેષ્ઠિ અને સેનાપતિ આદિ, ધર્મ સાંભળીને કેશનું લોચન આદિ ક્રિયારૂપ દ્રવ્યમુંડન, અને કષાયના પરિત્યાગ રૂપ ભાવમુંડન કરીને ઘર છોડી મુનિ થયા છે 'णो खलु अहं तहा संचाएमि मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' હે નાથ ! હું તે પ્રમાણે મુંડિત થઈને ગૃહનો ત્યાગ કરી મુનિપણું ધારણ કરવામાં અસમર્થ છું, પરન્તુ 'देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामि' હે પ્રભો ! હું આપની પાસે પાંચ અનુવ્રત, સાત શિક્ષાવ્રત એ પ્રમાણે બાર વ્રત વિધિ રૂપ ગૃહસ્થ ધર્મનો

'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्मं' धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणम्=अगारानगारलक्षणम्=धर्मं 'सोचा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=ग्राह्यत्वेन हृदयावधार्य 'हट्ठतुट्ठे हृष्टतुष्टः=हृष्टो हृदये प्रफुल्लः, तुष्टो मनसि तृप्त सन् 'उट्ठाए' उत्थया=स्वकृतोत्थानक्रियया 'उट्ठेइ' उत्तिष्ठति, 'उट्ठित्ता' उत्थाय 'जाव' यावत् श्रमण भगवन्त महावीर वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव वयासी' एवमवादीत्–'सद्दहामि ण' श्रद्धधामि='इद यथार्थमस्ती'–त्येव विश्वसिमि खलु, 'भंते' हे भदन्त ! 'निग्गथ पावयण' नैर्ग्रन्थ प्रवचन 'जाव' यावत्–'पत्तियामि ण भंते निग्गथ पावयण' 'पत्तियामि ण' प्रत्येमि='यथा भगवता प्रतिबोध्यते तथैव जीवादिस्वरूपमस्ती'ति प्रतीतिं करोमि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थ प्रवचनम् । 'रोयामि ण०' रोचयामि= पीयूषधारावद् वाञ्छामि खलु हे भदन्त ! नैर्ग्रन्थ

श्रमण भगवान् महावीर के समीप श्रुतचारित्ररूप धर्मका स्वरूप सुनकर एव उसका अच्छी तरह मनन कर हृदय में अत्यत प्रफुल्लित और मन मे खूब सतुष्ट होता हुआ अपने स्थान से स्वय उठा 'उट्ठित्ता' और उठकर 'जाव एव वयासी' प्रभुको उसने वदना की और नमस्कार किया । पश्चात् इस प्रकार बोला–'सद्दहामि ण भंते णिग्गथ पावयण जाव' हे भदत ! मैं इस निर्ग्रन्थ प्रवचन पर श्रद्धा करता हू–मै मानता हू कि निर्ग्रन्थ प्रवचन ही यथार्थ है, ऐसा मुझे दृढ विश्वास है 'पत्तिया मि ण भंते निग्गथ पावयण रोयामि ण' निर्ग्रन्थ कथित प्रवचन की ही मै "आप जैसा समझाते है वैसाही जीवादिक तत्वों का यथार्थ स्वरूप है" इस रूप से प्रतीति करता हू । आपका प्रवचन अमृतधारा के समान है नाथ! मैं आपके इस प्रवचन में रुचि करता हूँ।

શ્રુત–ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સ્વરૂપને સાભળીને અને સારી રીતે તેનુ મનન કરી અતરમા ઘણાજ પ્રસન્ન થયા, અને મનથી ખૂબ સતોષ પામ્યા પછી પોતાના સ્થાનથી પોતે ઉઠયા 'उट्ठित्ता' ઉઠીને 'जाव एव वयासी' પ્રભુને તેણે વદના કરી–નમસ્કાર કર્યા પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા– 'सद्दहामि ण भंते णिग्गथ पावयण जाव' હે ભદન્ત! હુ આપના નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરૂ છુ, હુ માનુ છુ કે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનજ સાચુ છે, યથાર્થ છે, એ રીતે મને દ્રઢ વિશ્વાસ છે 'पत्तियामि ण भंते निग्गथ पावयण रोयामि ण' નિર્ગ્રન્થે કહેલા પ્રવચનોમાજ હુ "આપ જેવી રીતે સમજાવો છો તેવીજ રીતે જીવાદિક તત્વોનુ યથાર્થ સ્વરૂપ છે" અને તે પ્રમાણે જ હુ માનુ છુ સ્વીકારૂ છુ આપનુ પ્રવચન અમૃતધારા સમાન હોવાથી હુ આપના એ પ્રવચનોમા રૂચી ધરાવુ છુ

एवं वयासी–अहो णं भंते ! सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कंते कंतरूवे पिए पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदंसणे सुरूवे, बहुजणस्स वि य णं भंते ! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे, साहुजणस्स वि य णं भंते ! सुबाहुकुमारे जाव सुरूवे। सुबाहुकुमारेणं भंते ! इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा ? किण्णा पत्ता ? किण्णा अभिसमण्णागया ? को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया ? ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स ३ भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः 'इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्तेणं' इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः खलु 'जाव' यावत्–भगवतः समीपे समागत्य भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एवं वयासी' एवमवादीत्–'अहो णं' अहो ! खलु=आश्चर्यमेतत् 'भंते' हे भदन्त ! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे' इष्टः= इष्यते=वाञ्छ्यते प्रयोजनवशाद् यः स तथा, सकलजनमनोरथपूरकत्वात्। स

'तेणं कालेणं' इत्यादि।

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसीकाल एवं उसी समयमें 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान महावीर के 'जेट्ठे अंतेवासी' बडे शिष्य 'इंदभूई णामं अणगारे' इंद्रभूति नामक अनगार 'गोयमगोत्ते णं जाव' जिनका गौतम गोत्र था (प्रभुके समीप आकर) 'एवं वयासी' इस प्रकार बोले। 'अहो णं भंते ! सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कंते कंतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूपे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पिय-

'तेणं कालेणं' ઇત્યાદિ

तेणं कालेणं तेणं समएणं' ते કાલ અને તે સમયને વિષે 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના 'जेट्ठे अंतेवासी' મોટા શિષ્ય 'इंदभूई णामं अणगारे' ઇંદ્રભૂતિ નામના અણુગાર 'गोमयगोत्ते णं जाव' જેને ગૌતમ ગૌત્ર હતુ, તે પ્રભુની પાસે આવીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે બોલ્યા 'अहो णं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कांते कंतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदंसणे सुरूवे' હે ભદન્ત ! તે આશ્ચર્ય છે કે

सुखं=येन प्रकारेण सुखं भवेत् तथा कुरु। किन्तु 'देवाणुप्पिआ' हे देवानुप्रिय'= सुबाहो! 'मा पडिबंध करेह' मा प्रतिबन्ध कुरु= अस्मिन् कार्ये विलम्बं मा कुरु। 'तए णं से सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमार 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं' पञ्चाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकम् एवं द्वादशविधं 'गिहिधम्मं' गृहिधर्मं 'पडिवज्जइ' प्रतिपद्यते 'पडिवज्जित्ता' प्रतिपद्य 'तमेवरहं' तमेव रथं 'दुरुहइ' दुरोहति=आरोहति 'दुरुहित्ता' दुरुह्य=रथमारुह्य 'जामेव दिसंपाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' यस्या दिशः प्रादुर्भूत =समागतः तस्यामेव दिशि प्रतिगतः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अंतेवासी इंदभूई णामं अणगारे गोयमगोत्ते णं जाव

प्रकार द्वादशविध गृहस्थ धर्म का अंगीकार करना चाहता हूं। इस प्रकार सुबाहुकुमार की भावना जानकर प्रभुने कहा–'अहासुहं देवाणुप्पिया' तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो, परन्तु 'मा पडिबंधं करेह' विलम्ब न करो 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ' इस तरह प्रभुके फरमाने पर सुबाहुकुमारने श्रमण भगवान महावीर के समीप पांच अणुव्रत सात शिक्षाव्रत इस प्रकार द्वादशविधरूप गृहस्थ धर्म को स्वीकार किया। 'पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' और गृहस्थ धर्म अंगीकार कर अपने रथ पर बैठकर जहां से आया वहां वापिस गया ॥ सू० ३ ॥

અંગીકાર કરવા ઇચ્છું છું આ પ્રમાણે સુબાહુકુમારની ભાવના જાણીને પ્રભુએ કહ્યું 'अहासुहं देवाणुप्पिया' તમને જે પ્રમાણે સુખ ઉપજે તે પ્રમાણે કરો, પરન્તુ 'मा पडिबंधं करेह' વિલમ્બ ન કરો 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जइ' આ પ્રમાણે પ્રભુએ કહ્યા પછી તુરત જ સુબાહુકુમારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે પાંચ અણુવ્રત–સાત શિક્ષાવ્રત આ પ્રમાણે બાર વ્રત રૂપ ગૃહસ્થ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો 'पडिवज्जित्ता तमेव रहं दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' અને ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કરી પોતાના રથ પર બેસી જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ૦ ૩)

एव वयासी–अहो णं भंते! सुवाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कंते कंतरूवे पिए पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदंसणे सुरूवे, वहुजणस्स वि य णं भंते! सुवाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे, साहुजणस्स वि य ण भंते! सुवाहुकुमारे जाव सुरूवे। सुवाहुकुमारेणं भंते! इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा? किण्णा पत्ता? किण्णा अभिसमण्णागया? को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया? ॥ सू० ४ ॥

टीका

'तेण कालेण' इत्यादि। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स ३ भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे अंतेवासी' ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः 'इंदभूई णाम अणगारे गोयमगोत्ते' इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः खलु 'जाव' यावत्–भगवतः समीपे [illegible] भगवन्त वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव वयासी' एवमवादीत्–'अहो ण' [illegible]! खलु=आश्चर्यमेतत् 'भंते' हे भदन्त! 'सुवाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः [illegible] इष्यते=वाञ्छ्यते प्रयोजनवशाद् यः स तथा, सकलजनमनो[illegible]

'तेण कालेण' इत्यादि।

'तेण कालेण तेण समएण' उसी काल एवं उसी [illegible] भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान महावीर के [illegible] शिष्य 'इंदभूई णाम अणगारे' इंद्रभूति नामक [illegible] जाव' जिनका गौतम गोत्र था (प्रभुके समीप [illegible] इस प्रकार बोले। 'अहो ण भंते! सुबा[illegible] रूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूपे मणाम [illegible]

'तेण कालेण' इत्यादि

तेण कालेण तेण समएण' [illegible] भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान [illegible] 'इंदभूई णाम अणगारे' इन्द्रभूति [illegible] गौतम गौत्र हतु, ते प्रभुनी पासे [illegible] ण भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे [illegible] मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे [illegible]

च विवक्षितकार्यकारितयापि भवेदित्याह–'इट्ठरूवे' इष्टरूपः–आकृतेर्मनोहारित्वात्, इष्टः= इष्टरूपो वा कारणवशादपि स्यादित्याह–'कंते' कान्त'=अभिलषणीयः–सर्वसहायकारित्वात्, सतु कारणवशादपि स्यादित्याह–'कंतरूवे' कान्तरूपः–कमनीयाकृतिकत्वात्, एवविधोऽपि स्वकर्मदोषात्परस्याप्रियो भवेदित्यत आह–'पिए' प्रियः–सर्वोपकारपरायणत्वेन प्रेमोत्पादकत्वात्, सतु स्वार्थवशादपि स्यादित्याह–'पियरूवे' प्रियरूप.–सर्वाङ्गसुन्दरत्वात्, एतादृश उपरिष्टादपि भवेदित्याह–'मणुन्ने' मनोज्ञः–हितकारित्वात्। एव 'मणुन्नरूवे' मनोज्ञरूप.-दर्शकजनचित्ताकर्षकत्वात्, एवविध एकदापि स्यादित्यत आह–'मणामे' मनोऽम.–मनसा अम्यते=गम्यते नित्य सस्मरणेन य. स मनोऽमः=आर्तिहरणेन सर्वेषा मन स्यवस्थितत्वात्, एव 'मणुण्णरूवे' मनोऽमरूप.–सकलजनमनोऽनुकूलाकृतित्वात्। एतदेव विशदयति–'सोम्मे' सौम्य'–भद्रस्वभावत्वेन सकलजनाह्लादकत्वात्,

---

दसणे सुरूवे' हे भदत ! यह आश्चर्य है कि सुबाहुकुमार (इट्ठे) समस्त जनों के मनोरथ की पूर्ति करने वाला होने से इष्ट है । 'इट्ठरूवे' आकृति इसकी बडी ही मनोहर है इसीलिये इष्टरूप है । 'कंते' सबका सहायक होने से कान्त–अभिलषणीय है। यह तो कारणवश भी हो सकता है अत. कहते है कि यह 'कंतरूवे' रूप से भी कान्त है, 'पिए, पियरूवे, मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे, सोम्मे, सुभगे, पियदसणे, सुरूवे' यह सबजनोंके उपकार करने में परायण होने से प्रिय, सर्वाङ्गसुन्दर होने से प्रियरूप, प्रत्येकजन इसे अपने अन्त करण से सुन्दर मानते है, इसलिये मनोज्ञ, एव दर्शकजनके चित्त का आकर्षक होने से मनोज्ञरूप है । जो व्यक्ति इसे एकबार भी देख लेता है, वह इसकी आकृति का सदा स्मरण किया करता है इस-

---

સુબાહુકુમાર 'इट्ठे' સમસ્ત માણુસોના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર હોવાથી ઇષ્ટ છે (વહાલા છે) 'इट्ठरूवे' તેમની આકૃતિ બહુજ સુન્દર છે એ કારણથી ઇષ્ટ રૂપ છે 'कंते' સર્વને સહાયક હોવાથી કાન્ત છે (સ્વામી છે) ઇચ્છવા યોગ્ય છે, તે તો કારણ વશ થઇ શકે છે તેથી કહે છે કે તે 'कंतरूपे' રૂપમા પણ કાન્ત છે 'पिए, पियरूवे, मण्णुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे, सुभगे, पियदसणे सुरूवे' તે સૌ માણુસોને ઉપકાર કરવામા પરાયણ હોવાથી પ્રિય, સર્વાંગ સુદર હોવાથી પ્રિયરૂપ, પ્રત્યેક માણુસો તેને પોતાના અન્ત કરણથી સુન્દર માને છે તેથી મનોજ્ઞ, અને જોનારના ચિત્તનુ આકર્ષણ થવાથી મનોજ્ઞરૂપ છે, જે વ્યકિત તેને એક વાર પણ જુવે છે તે હમેશા તેની આકૃતિનુ

'सुभगे' सुभगः—कल्याणमार्गगामित्वात् 'पियदसणे' प्रियदर्शनः—दर्शनमात्रेणापि प्रेमाविर्भावात्, अतएव 'सुरूवे' सुरूपः=अपूर्वरूपलावण्यादिसम्पन्नः। एतादृशस्तु कस्यचिदेकस्यापि भवेदित्यत आह—'बहुजणस्स वि' बहुजनस्यापि 'भंते' हे भदन्त! अयं 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे जाव सुरूवे' इष्टः यावत् सुरूपः, अयं न केवल गृहस्थानामेव इष्ट इष्टरूपो यावत् सुरूप, किन्तु 'साहुजणस्स वि य णं' साधुजनस्यापि—संयमिजनस्यापि च खलु 'भंते' हे भदन्त! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'इट्ठे जाव सुरूवे' इष्टो यावत् सुरूपो वर्त्तते। 'सुबाहुकुमारेणं भंते' सुबाहुकुमारेण हे भदन्त! 'इमा'

लिये अथवा विपत्तिकाल मे भी सबके लिये सहायता पहुँचाता है इसलिये भी यह मनोऽम है, मनोऽमरूप यह इस अपेक्षा से है कि इसकी आकृति सकलजनों के मन के अनुकूल है, भद्रप्रकृतिवाला होने से समस्त जनों को इससे आह्लाद उत्पन्न होता है, अत. यह सौम्य है, हितविधायक मार्ग मे सदा इसकी प्रवृत्ति रहती है इसलिये यह सुभग है, जो व्यक्ति इसे एकवार भी देख लेता है, उसे इसके प्रति प्रेमका आविर्भाव हो जाता है, इस अपेक्षा से यह प्रियदर्शन है, अपूर्वरूप और लावण्य से यह अलकृत है इसलिये यह सुरूपवाला है 'बहुजणस्स वि य णं भंते! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' यह सुबाहुकुमार "इष्ट से लेकर सुरूप" पर्यन्त के सर्व विशेषणो से युक्त किन्हीं२ खाश जनों की दृष्टि से ही हो सो बात नहीं है,

સ્મરૂપ ઉર્યાજ કરે છે એટલા માટે અથવા વિપત્તિકાલમા પણ સૌને સહાયતા પહોચાડે છે તેથી પણ એ મનોમ છે મનોમરૂપ તે અપેક્ષાથી છે કે, તેની આકૃતિ તમામ માણુસોના મનને અનુકૂળ છે, સરલપ્રકૃતિવાળા હોવાથી તમામ માણુસોને તેનાથી પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે સૌમ્ય છે હિત થાય તેવા માર્ગમાજ હમેશા તેની પ્રવૃત્તિ રહે છે તેથી તે સુભગ છે, જે માણુસ તેને એક વાર જોઇ લે છે તેને તેના પ્રતિ પ્રેમ જન્મે છે તેથી તે પ્રિયદર્શન છે અપૂર્વરૂપ, અને લાવણ્યથી તે અલકૃત છે (સુશેભિત છે) તેથી તે સુરૂપ વાળા છે, 'बहुजणस्स वियणं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' તે સુબાહુકુમાર "ઇષ્ટથી લઇને સુરૂપ સુધીના સર્વ વિશેષણોથી યુકત કોઇ કોઈ ખાસ માણુસોની દૃષ્ટિથી હોય તે વાત નથી પરન્તુ હે નાથ! તે ઘણાજ માણુસોની દૃષ્ટિમા આ પ્રમાણે છે બીજુ તો શુ! 'साहुजणस्स वियणं भंते सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' એ તો સાધુ માણુસની દૃષ્ટિમા પણ એ પ્રકારેજ છે

इय 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना श्रेष्ठा 'माणुस्सा' मानुष्या=मनुष्यसम्बन्धिनी 'रिद्धि' ऋद्धिः=रूपलावण्यादि सम्पत्तिः 'किण्णा' कथ=केन कारणेन 'लद्धा' लब्धा=उपार्जिता' 'किण्णा पत्ता' कथ प्राप्ता=उपार्जिता सती कथ स्वायत्तीभूता 'किण्णा अभिसमण्णागया' कथमभिसमन्वागता=स्वायत्तीभूताऽपीयम् ऋद्धिः कथ=केन हेतुना-अभि= आभिमुख्येन सद्=साङ्गत्येन प्राप्तेः 'अनु' पश्चात् 'आगता' भोग्यतामुपगतेति । 'को वा एस आसी पुव्वभवे' को वा एष'=सुबाहुकुमार• पूर्वभवे आसीत् ? 'जाव अभिसमण्णागया' यावत्-अभिसमन्वागता, अत्र यावच्छब्दा देव पाठसग्रह• किं नामए वा किं गोत्तए वा कयरंसि णयरंसि वा गामंसि वा सन्निवेसंसि वा, किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता, कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अतिए एगमपि आरिय सुवयण सोच्चा निसम्म सुबाहुणा कुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सिड्ढी लद्धा पत्ता' इति ॥ तत्र किंनामको वा किंगोत्रो वा कतमस्मिन् नगरे वा ग्रामे वा सनिवेशे वाऽस्य जन्म सजातम् ? तस्मिन् भवे किं वा अभयदानसुपात्रदाना

किन्तु हे नाथ ! यह बहुतजनों की दृष्टि मे भी इसी प्रकार है, और तो क्या-'साहुजणस्स वि य ण भते ! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' यह तो साधुजनो की दृष्टि मे भी इसी प्रकार से है 'सुबाहुकुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभिसमण्णागया' हे भगवन् ! इस सुबाहुकुमारने ये उपलब्ध स्वरूपवाली -*सुबाहुकुमारमे पायी जाने वाली-उदार-प्रधान-श्रेष्ठ मनुष्यसबधी* ऋद्धिया-रूपलावण्य आदि सम्पत्तिया- किस कारणसे उपार्जित की, किस कारणसे प्राप्त की, अपने अधीन की, और किस कारणसे यह सर्व प्रकारसे इनका भोक्ता बना ? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव 'अभिसमण्णागया' पूर्वभव मे यह कौन था ? इसका क्या नाम था ?

'सुबाहुकुमारेण भते इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभिसमण्णागया' हे ભગવન ! તે સુબાહુકુમારમા આ જોવામા આવતી ઉદાર, પ્રધાન, શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય સબધી ઋદ્ધિઓ-રૂપ-લાવણ્યતા આદિ સપત્તિઓ કયા કારણથી મેળવી (અર્થાત્ તેને શી રીતે મળી) કયા કારણથી તેને પ્રાપ્ત થઈ, કયા કારણથી તે સપત્તિ તેને આધીન બની અને તેનો ભોકતા કેવી રીતે બન્યો ? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया' પૂર્વભવમા તે કોણ હતો ? તેનુ નામ શુ હતુ ? કયુ ગોત્ર હતુ, કયા નગરમા અને કયા ગામમા અથવા કયા

दिक 'दच्चा' दत्त्वा-वितीर्य किं वा अरसविरसादिकमाहार 'भोचा' भुक्त्वा किं वा शीलादिक 'समायरित्ता' समाचर्य-परिपाल्य, तथा 'कस्स वा' कस्य वा 'तहारूवस्स' तथारूपस्य 'समणस्स वा' श्रमणस्य=निर्ग्रन्थसाधोः 'माहणस्स वा' माहनस्य=द्वादशव्रतधारिश्रावकस्य वा 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'एगमवि' एकमपि 'आरियं' आर्यम्=आर्यसम्बन्धिक तीर्थंकरप्रतिपादितमित्यर्थ , 'सुवयण' सुवचन=पापनिवृत्तिरूप निरवद्यवचन 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य तद्वाक्यमादेयतया हृदयधार्य सुबाहुना कुमारेण 'इमा' इय=प्रत्यक्ष दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुसिड्ढी' मानुष्यर्द्धिः =मनुष्यसम्बन्धिरूपलावण्यगृहदारादिसम्पत्ति' 'लद्धा' लब्धा 'पत्ता' प्राप्ता-इति। 'अभिसमन्नागया' अभिसमन्वागता=स्वाधीनतया भोग्यरूपेणोपस्थिता ? ॥सू०४॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूद्दीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णाम णगरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थणं हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णाम गाहावई परिवसइ, अड्ढे० । तेणं कालेणं तेणं समएणं धम्मघोसा णाम

क्या गोत्र था ? किस नगर मे, किस ग्राम मे अथवा किस देश मे इसका जन्म हुआ ? इसने पूर्वभव मे कौनसा अभयदान सुपात्रदान दिया ? स्वय किस प्रकार का अरसविरस आदि आहार किया ? कौन कौनसे शीलादिक व्रतका आचरण किया ? किस तथारूप श्रमण निर्ग्रन्थके, अथवा १२ व्रतधारी श्रावकके पास तीर्थंकर प्रतिपादित पापनिवृत्तिरूप एक भी निरवद्य वचन सुना और अच्छी तरह उसका मनन किया ? जिससे इसने ये उदार प्रधान सर्वोत्त मनुष्यसबधी रूपलावण्यादि विभूतिया पाई हैं ॥ सू० ४ ॥

દેશમા તેનો જન્મ થયો હતો, તેણે પુર્વભવમા કેવા પ્રકારનું અભયદાન, સુપાત્રદાન કર્યું હતુ, અને તેણે કેવા અરસ વિરસ પદાર્થોના આહાર કર્યા હતા, કેવા પ્રકારના શીલાદિક વ્રતના આચરણ કર્યા, તથા કયા તથારૂપ શ્રમણ નિર્ગ્રંથના અથવા બાર વ્રતધારી શ્રાવકના પાસે તીર્થંકરે પ્રતિપાદન કરેલા પાપ નિવૃત્તિરૂપ એક પણ નિરવદ્ય વચન સાભળ્યુ અને સારી રીતે વચનનુ મનન કર્યું જેનાથી તેણે આ ઉદાર પ્રધાન સર્વોત્તમ મનુષ્ય સબધી રૂપ લાવણ્યાદિ વિભૂતિઓ પ્રાપ્ત કરી છે? (સૂ૦ ૪)

इय 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना श्रेष्ठा 'माणुस्सा' मानुष्या=मनुष्यसम्बन्धिनी 'रिद्धि' ऋद्धिः=रूपलावण्यादि सम्पत्तिः 'किण्णा' कथ=केन कारणेन 'लद्धा' लब्धा=उपार्जिता' 'किण्णा पत्ता' कथ प्राप्ता=उपार्जिता सती कथ स्वायत्तीभूता 'किण्णा अभिसमण्णागया' कथमभिसमन्वागता=स्वायत्तीभूताऽपीयम् ऋद्धि. कथ=केन हेतुना-अभि= आभिमुख्येन सद्=साङ्गत्येन प्राप्ते. 'अनु' पश्चात् 'आगता' भोग्यतामुप- गतेति । 'को वा एस आसी पुव्वभवे' को वा एष'=सुबाहुकुमार. पूर्वभवे आसीत्? 'जाव अभिसमण्णागया' यावत्-अभिसमन्वागता, अत्र यावच्छब्दा देव पाठसग्रहः किं नामए वा किं गोत्तए वा कयरंसि णयरंसि वा गामंसि वा सन्निवेससि वा, किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता, कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अतिए एगमपि आरिय सुवयणं सोच्चा निसम्म सुबाहुणा कुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सिइढी लद्धा पत्ता' इति ॥ तत्र किंनामको वा किंगोत्रो वा कतमस्मिन् नगरे वा ग्रामे वा सनिवेशे वाऽस्य जन्म सजातम्? तस्मिन् भवे किं वा अभयदानसुपात्रदाना

किन्तु हे नाथ ! यह बहुतजनों की दृष्टि मे भी इसी प्रकार है, और तो क्या-'साहुजणस्स वि य ण भते! सुबाहुकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे' यह तो साधुजनो की दृष्टि मे भी इसी प्रकार से है 'सुबाहुकुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभि- समण्णागया' हे भगवन्! इस सुबाहुकुमारने ये उपलब्ध स्वरूपवाली -सुबाहुकुमारमे पायी जाने वाली-उदार-प्रधान-श्रेष्ठ मनुष्यसबधी ऋद्धिया-रूपलावण्य आदि सम्पत्तिया- किस कारणसे उपार्जित की, किस कारणसे प्राप्त की, अपने अधीन की, और किस कारणसे यह सर्व प्रकारसे इनका भोक्ता बना? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव 'अभिसमण्णागया' पूर्वभव मे यह कौन था? इसका क्या नाम था?

'सुबाहुकुमारेण भते इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभिसमण्णागया' हे ભગવન! તે સુબાહુકુમારમા આ જોવામા આવતી ઉદાર, પ્રધાન, શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય સબધી ઋદ્ધિઓ-રૂપ-લાવણ્યતા આદિ સપત્તિઓ કયા કારણથી મેળવી (અર્થાત્ તેને શી રીતે મળી) કયા કારણથી તેને પ્રાપ્ત થઇ, કયા કારણથી તે સપત્તિ તેને આધીન બની અને તેનો ભોકતા કેવી રીતે બન્યો? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया' પૂર્વભવમા તે કોણ હતો? તેનુ નામ શુ હતુ? કયુ ગોત્ર હતુ, કયા નગરમા અને કયા ગામમા અથવા કયા

नाम गाथापतिः परिवसति 'अड्ढे०' आढ्य यावत्-अपरिभूतः=पराभवरहितः। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसा णाम थेरा' धर्मघोषा नाम स्थविराः, अत्रादरार्थे बहुवचनम्, स्थविराणां वर्णनमाह- 'जाइसपण्णा' जातिसम्पन्ना'=शुद्धमातृवश्याः, 'जाव' यावत्-'पचहिं समणसएहिं सद्धिं' पञ्चभिः श्रमणशतैः सार्धं 'सपरिवुडा' सपरिवृताः=श्रमणसमूहसहिताः 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा' पूर्व्यानुपूर्व्याचरन्तः=तीर्थङ्करीत्या विहरन्तः 'गामाणुगाम' ग्रामानुग्रामम्=एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तर 'दूइज्जमाणा' द्रवन्तः=गच्छन्तः सन्त 'जेणेव हत्थिणाउरे' यत्रैव हस्तिनापुर नगर 'जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे' यत्रैव सहस्राम्रवणमुद्यान 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति। 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिरूव' यथाप्रतिरूप=यथाकल्प साधुकल्पानुसारेण 'उग्गह' अवग्रह=वसतेराज्ञा 'उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य 'सजमेण तवसा

रहता था। 'अड्ढे०' यह धनादि वैभव सपन्न था तथा दूसरे अन्यजन इसका पराभव नहीं कर सकते थे। 'तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसा णाम थेरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा' एक समय उसी अवसर में धर्मघोष नामके स्थविर जो जातिसपन्न आदि विशेषणोंसे युक्त थे वे पाँचसौ अनगारों के साथ 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी-तीर्थंकर प्रतिपादित पद्धति से एक ग्रामसे दूसरे ग्राम विहार करते हुए जहा हस्तिनापुर नगर था और उसमें भी जहा सहस्राम्रवन नामका उद्यान था वहा पर आये। 'उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा

તથા બીજા માણસો તેનો પરાભવ કરી શકતા નહી 'तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसा णाम थेरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा' એક સમય તે અવસરમા ધર્મઘોષ નામના સ્થવિર (મુનિ) જાતિસમ્પન્ન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતા તે પાચસો અણગારોની સાથે 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' પૂર્વાનુપૂર્વી તીર્થંકર પ્રતિપાદિત પદ્ધતિથી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા જ્યા હસ્તિનાપુર નગર હતુ અને તેમા પણ જ્યા સહસ્રામ્રવન નામનો બગીચો હતો ત્યા આગળ આવ્યા. 'उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति' આવીને તેઓએ સાધુ

थेरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहसंववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति। तेण कालेणं तेणं समएण धम्मघोसाण थेराणं अंतेवासी सुदत्ते णामं अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मास मासेण खममाणे विहरइ ॥ सू० ५ ॥

टीका

भगवान् सुबाहुकुमारस्य पूर्वभव कथयति 'एव खलु' इत्यादि।

'एव खलु गोयमा' एव खलु हे गौतम! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेव जबूदीवे दीवे भारहेवासे' इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'हत्थिणाउरे णाम णयरे होत्था' हस्तिनापुर नाम नगरमासीत्। तत् कीदृशम् 'रिद्ध०' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, 'तत्थ ण हत्थिणाउरे णयरे' तत्र खलु हस्तिनापुरे नगरे 'सुमुहे णाम गाहावइ परिवसइ' सुमुखो

'एव खलु गोयमा!' इत्यादि।

गौतम के इस प्रकार पूछने पर प्रभुने कहा कि 'एव खलु गोयमा' 'तेण कालेण तेण समएण' उस काल मे और उस समय मे 'इहेव जबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णाम णयरे होत्था' इस जम्बूद्वीप के भरत क्षेत्र मे हस्तिनापुर नामका नगर था 'रिद्ध३' जो ऋद्ध, स्तिमित एव समृद्ध था। 'तत्थ ण हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णाम गाहावई परिवसइ' उस हस्तिनापुर नगर मे सुमुख नामका एक गाथापति

'एव खलु गोयमा!' ઇત્યાદિ

ગૌતમે આ પ્રમાણે પૂછ્યુ ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ કે –'एव खलु गोयमा' હે ગૌતમ! 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'इहेव जबूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णाम णयरे होत्था' આ જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા હસ્તિનાપુર નામનુ નગર હતુ 'रिद्ध' જે ઋદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતુ 'तत्थ ण हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णाम गाहावई परिवसइ' તે હસ્તિનાપુર નગરમા સુમુખ નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા 'अड्ढे' તે ધનાદિક વૈભવ સપન્ન હતા,

नाम गाथापतिः परिवसति 'अड्ढे०' आढ्य यावत्-अपरिभूतः=पराभवरहितः। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसा णाम थेरा' धर्मघोषा नाम स्थविरा', अत्रादरार्थे बहुवचनम्, स्थविराणां वर्णनमाह- 'जाइसपण्णा' जातिसम्पन्ना =शुद्धमातृवंश्या., 'जाव' यावत्-'पचहिं समणसएहिं सद्धिं' पञ्चभि श्रमणशतैः सार्धं 'सपरिवुडा' सपरिवृता.=श्रमणसमूहसहिता. 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा' पूर्व्यानुपूर्व्याचरन्त.=तीर्थङ्कररीत्या विहरन्त' 'गामाणुगामं' ग्रामानुग्रामम्=एकस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तर 'दूइज्जमाणा' द्रवन्तः=गच्छन्त. सन्तः 'जेणेव हत्थिणाउरे' यत्रैव हस्तिनापुर नगर 'जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे' यत्रैव सहस्राम्रवणमुद्यान 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति। 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिरूवं' यथाप्रतिरूप=यथाकल्प साधुकल्पानुसारेण 'उग्गह' अवग्रह=वसतेराज्ञा 'उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य 'सजमेण तवसा

रहता था। 'अड्ढे०' यह धनादि वैभव सपन्न था तथा दूसरे अन्यजन इसका पराभव नहीं कर सकते थे। 'तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसा णाम थेरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा' एक समय उसी अवसर मे धर्मघोष नामके स्थविर जो जातिसपन्न आदि विशेषणोंसे युक्त थे वे पाँचसौ अनगारो के साथ 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी-तीर्थकर प्रतिपादित पद्धति से एक ग्रामसे दूसरे ग्राम विहार करते हुए जहा हस्तिनापुर नगर था और उसमे भी जहा सहस्राम्रवन नामका उद्यान था वहा पर आये। 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा

તથા બીજા માણસો તેનો પરાભવ કરી શકતા નહીં 'तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसा णाम थेरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा' એક સમય તે અવસરમા ધર્મઘોષ નામના સ્થવિર (મુનિ) જાતિસમ્પન્ન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત હતા તે પાચસો અણુગારોની સાથે 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' પૂર્વાનુપૂર્વી તીર્થંકર પ્રતિપાદિત પદ્ધતિથી એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા જ્યા હસ્તિનાપુર નગર હતુ અને તેમા પણ જ્યા સહસ્રાભ્રવન નામનો બગીચો હતો ત્યા આગળ આવ્યા. 'उवागच्छित्ता अहापडिरूवं उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति' આવીને તેઓએ સાધુ

अप्पाण भावेमाणा विहरति' सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन्तो विहरन्ति। 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसाण थेराण अतेवासी' धर्मघोषाणा स्थविराणामन्तेवासी 'सुदत्ते' णाम अणगारे' सुदत्तो नामानगारः स कीदृशः? इत्याह-'उराले' उदार'-निस्पृहत्वात् सकलजीवैः सह मैत्रीभावात्। 'जाव तेउलेस्से' यावत्तेजोलेश्यः, यावत्-'घोरे, घोरव्वए, सखित्तविउलतेउलेस्से' घोर'=परीषहोपसर्गकषायशत्रुभाणाशविधौ शूर घोरव्रत. घोर=कातरैर्दुश्चर्य व्रत=सम्यक्त्वशीलादिक यस्य स तथा, सक्षिप्तविपुलतेजोलेश्य = सक्षिप्ता=शरीरान्तर्गतत्वेन सकुचिता विपुला=विशाला अनेकयोजनपरिमितक्षेत्रगतवस्तुभस्मीकरणसमर्थाऽपि तेजोलेश्या=विशिष्टतपोजनितलब्धिविशेषतेजोज्वाला

विहरति' आकर वे साधु कल्पके अनुसार वनपालसे वसति की आज्ञा प्राप्त कर तप और सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसाण थेराण अतेवासी सुदत्ते णाम अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मास मासेण खममाणे विहरइ' उसी काल और उसी समय मे उन धर्मघोष आचार्य के अन्तेवासी एक सुदत्त मुनि थे। जो सकल जीवों के साथ मैत्री की भावनासे उदार थे एव सासारिक पदार्थो से जिनके चित्त मे निस्पृहतावृत्ति होने से उदार थे। यावत्-'घोरे' परीषह उपसर्ग एव कषायरूप शत्रुओं के नाश करने में जो शूर थे, 'घोरव्वए' कातरजनो से दुश्चर्य ऐसे सम्यक्त्व और शीलादिकव्रतो के धारक थे, 'सखित्तविउलतेउलेस्से' अनेक योजन परिमित क्षेत्र मे रहने वाली वस्तु को भी भस्मसात्

કલ્પના નિયમ અનુસાર વનપાલથી વસતિની આજ્ઞા મેળવીને, તપ અને સયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसाण थेराण अतेवासी सुदत्ते णाम अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मास मासेण खममाणे विहरइ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે તે ધર્મઘોષ આચાર્યના સુદત્ત નામના અતેવાસી મુનિ હતા, તે સકલ જીવોના સાથે મૈત્રી ભાવના પૂર્વક વર્ત્તતા હતા અથાત્ તે ઉદાર હતા, અને સસારના પદાર્થો પ્રતિ જેના ચિત્તના નિસ્પૃહતા હતી તેથી તે ઉદાર હતા યાવત્ 'घोरे' પરિષહ-ઉપસર્ગો એવ કષાયરૂપ શત્રુઓનો નાશ કરવામા શૂરવીર હતા, 'घोरव्वए' કાયર માણસોને કઠિન એવા સમ્યક્ત્વ અને શીલાદિક વ્રતોના ધરનાર હતા, 'सखित्तविउलतेउलेस्से' જેણે અનેક યોજન પરિમિત ક્ષેત્રમા રહેવાવાળી વસ્તુઓને પણ ભસ્મ કરનારી તેને

यस्य स तथा, 'मास मासेण' मासमासेन=मासेन मासेन=मास मास व्याप्येत्यर्थ 'खममाणे' तीव्रेण तपसा काल यापयन् 'विहरइ' विहरति॥ सू० ५ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सुदत्ते अणगारे मासखमणस्स पारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ, जहा गोयमसामी तहेव धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुपविट्ठे । तए णं से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगारं एज्जमाण पासइ, पासित्ता हट्टतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ, ओमुइत्ता एगसाडिय उत्तरासग करेइ, करित्ता सुदत्त अणगार सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयहत्थेणं विउलं असण पाण खाइमं साइम पडिलाभेस्सामि त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिए त्ति तुट्ठे ॥ सू० ६ ॥

टीका

'तए ण से सुदत्ते' इत्यादि । तए ण से सुदत्ते अणगारे' तत खलु स सुदत्तोऽनगार. 'मासक्खमणपारणगसि' मासक्षपणपारणके 'पढमाए पोरि-

---

करनेवाली तेजोलेश्या को अपने शरीर के भीतर सकुञ्चित करके रखे हुए थे और जो मास-मास-क्षपण की तपस्या करते हुए विचरते थे ॥सू०५॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' इसके बाद 'से सुदत्ते अणगारे' वे सुदत्त अनगार

લેશ્યાને પોતાના શરીરની અદર સકુચિત કરીને રાખી હતી અને જે માસ-માસ ક્ષપણની તપસ્યા કરતા થકા વિચરતા હતા (સૂ૦ ૫)

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' તે પછી 'से सुदत्ते अणगारे' તે સુદત્ત અણગાર 'मासक्ख-

सीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्झाय करेइ' स्वाध्याय करोति, 'जहा गोयमसामी' यथा गौतमस्वामी=गौतमस्वामी यथा भिक्षाटनसमाचारीं प्रयुङ्क्ते, 'तहेव' तथैवायमपि तादृक्सामाचारी समाचरन 'धम्मघोसे थेरे' धर्मघोपान् स्थविरान् 'आपुच्छइ' आपृच्छति=भिक्षार्थमाज्ञा गृह्णाति 'जाव' यावत्-हस्तिनापुरे नगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु 'अडमाणे अटन्=भिक्षार्थं भ्रमन् 'सुमुहस्स गाहावइस्स गिह' सुमुखस्य गाथापतेर्गृहम् 'अणुप्पविट्ठे' अनुप्रविष्टः=गत । 'तए ण से सुमुहे गाहावई' ततः खलु स सुमुखो गाथापतिः 'सुदत्त अणगार' सुदत्तमनगारम् 'एज्जमाण' एजमानम्=स्वगृहमागच्छन्त 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' अनेन 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविप्पमाणहियए' इति सङ्ग्रहः । तत्र 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणदिए' हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः-हृष्टतुष्टम्=अतितुष्ट, यद्वा-हृष्ट=हर्षित तुष्ट=प्राप्तसन्तोष, तादृश

'मासक्खमणस्स पारणगसि' मासक्षपणपारणा के दिन 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम पौरुषी मे 'सज्झाय करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी' गौतमस्वामीकी तरह भिक्षा के समय मे 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोप आचार्यसे भिक्षा लाने के लिये आज्ञा मागें और 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविसइ' हस्तिनापुर नगर मे उच्च-नीच एव मध्यमकुलों मे भिक्षा के लिये घूमते हुए सुमुख गाथापति के घर पर पहुँचे । 'तए ण' और 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगार एज्जमाण पासइ' ज्यों ही उस सुमुख गाथापतिने सुदत्त अनगार को अपने घर पर आया हुआ देखा त्यों ही 'पासित्ता' देखकर 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' वह बहुत ही हर्षित हुआ, सुदत्त अनगार को

मणस्स पारणगसि' માસ ખમણ પારણાના દિવસે 'पढमाए पोरिसीए' પ્રથમ પૌરસીમા 'सज्झाय करेइ' સ્વાધ્યાય કર્યો 'जहा गोयमसामी' ગૌતમ સ્વામીના પ્રમાણે ભિક્ષાના સમયે 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' ધર્મઘોષ આચાર્યને ભિક્ષા લાવવા માટે પૂછ્યુ અને 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविट्ठे' હસ્તિનાપુર નગરમા ઉચ્ચ-નીચ એવ મધ્યમ કુલોમા ભિક્ષા લેવા માટે ફરતા ફરતા સુમુખ ગાથાપતિને ઘેર પહોચ્યા 'तए ण' તે પછી 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगार एज्जामाण पासइ' જ્યા તે સુમુખ ગાથાપતિએ સુદત્ત અણગારને પોતાના ઘર પાસે આવતા જોયા કે તેજ વખતે 'पासित्ता' જોઇને 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' તે ઘણોજ હર્ષ પામ્યો, સુદત્ત મુનિને જોઇને મનમા ઘણુજ હર્ષથી તૃપ્તિ

चित्त यस्य स हृष्टतुष्टचित्तः, अतएव आनन्दितःआनन्द प्राप्तः सजातमानसोल्लास इत्यर्थ । 'पीइमणे' प्रीतिमनाः=प्रीति'=तृप्तिः सुदत्तानगारदर्शनेन मनसि यस्य स तथा, तृप्तमानस इत्यर्थः, 'परमसोमणस्सिए' परमसौमनस्यितः=परमम्= उत्कृष्ट च तत् सौमनस्य=प्रसन्नचित्तता चेति परमसौमनस्य, तत्सजातमस्येति= परमसौमनस्यित मुनिदर्शने परमानुरागपूर्णमनस्क इत्यर्थः, हरिसवसविसप्पमाणहियए' हर्षवशविसर्पद्हृदय –हर्षवशेन विसर्पत्=परित उच्छलद् हृदय यस्य स तथा, सुदत्तानगारदर्शनादमन्दानन्दतरङ्गसमुच्छलितचित्त इत्यर्थः । 'आसणाओ अब्भुट्ठेइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति 'अब्भुट्ठित्ता' अभ्युत्थाय 'पायपीढाओ पच्चोरुहइ' पादपीठात् प्रत्यवरोहति=अवतरति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य=अवतीर्य 'पाउयाओ' पादुके 'ओमुयइ' अवमुञ्चति 'ओमुइत्ता' उवमुच्य 'एगसाडिय' एकशाटिकम्=एका अखण्डा स्यूतरहिता शाटिका=वस्त्र यस्मिन्नुत्तरासङ्गे स तथा त तादृशम्, उत्तरासग' उत्तरासङ्ग=यतनार्थं मुखोपरिवस्त्रधारण 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा गृहागत सुदत्तमनगार 'सत्तट्ठपयाइ' सप्ताष्टपदानि 'अणुगच्छइ' अनुगच्छति=सम्मुख गच्छति, 'अणुगच्छित्ता' अनुगम्य 'तिक्खुत्तो' त्रिवारम्

देखकर मनमे उसके खूब तृप्ति हुई, मुनिदर्शन से उसके हृदय मे असाधरण अनुराग जाग्रत हुआ । हर्ष के वश से उसका अन्तःकरण भर गया, आनद के मारे उसका चित्त उल्लसित होने लगा। वह शीघ्र ही अपने आसन से उठा और 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' उठकर पादपीठ से होकर वह उससे नीचे उतरा 'पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ' और उसने अपने पैरों से पादुकाएँ उतारी 'ओमुइत्ता' एगसाडिय उत्तरासग करेइ' पादुकाएँ उतार कर उसने एकशाटिक उत्तरासग–जीवों की यतना के लिये मुख के उपर एक वस्त्र धारण किया । 'करित्ता सुदत्त अणगार सत्तट्ठपयाइ अणुगच्छइ' वस्त्र धारण कर फिर वह सुदत्त अनगार के सामने सात आठ पग चला 'अणुगच्छित्ता

थई, मुनि दर्शनवडे तेना हृदयमा असाधारण प्रेम जागृत थयो हर्ष थवाथी तेनु अन्तःकरण भराई गयु, अने आनदने लीधे तेनु चित्त हुल्लासमा आवी गयु अने ते तुरतज पोताना आसनथी उठया अने 'अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ' उठीने पादपीठथी नीचे उतर्या 'पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओमुयइ' अने पोताना पगनी पादुकाओ उतारी 'ओमुइत्ता एगसाडिय उत्तरासग करेइ' पादुकाओ उतारीने तेणे एक शाटिक–उत्तरासग–जीवोनी यतना माटे मुख उपर एक वस्त्र धारण कर्यु 'करित्ता सुदत्त अणगार सत्तट्ठपयाइअणुगच्छइ' वस्त्र धारण करीने

सीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्झाय करेइ' स्वाध्याय करोति, 'जहा गोयम सामी' यथा गौतमस्वामी=गौतमस्वामी यथा भिक्षाटनसमाचारीं प्रयुङ्क्ते, 'तहेव' तथैवायमपि तादृक्सामाचारी समाचरन 'धम्मघोसे थेरे' धर्मघोषान् स्थविरान् 'आपुच्छइ' आपृच्छति=भिक्षार्थमाज्ञा गृह्णाति 'जाव' यावत्-हस्तिनापुरे नगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु 'अडमाणे अटन्=भिक्षार्थं भ्रमन् 'सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं' सुमुखस्य गाथापतेर्गृहम् 'अणुप्पविट्ठे' अनुप्रविष्टः=गत । 'तए णं से सुमुहे गाहावई' ततः खलु स सुमुखो गाथापति. 'सुदत्तं अणगारं' सुदत्तमनगारम् 'एज्जमाणं' एजमानम्=स्वगृहमागच्छन्तं 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठतुट्ठ०' अनेन 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविप्पमाणहियए' इति सङ्ग्रह. । तत्र 'हट्ठतुट्ठचित्तमाणदिए' हृष्ट तुष्टचित्तानन्दित.-हृष्टतुष्टम्=अतितुष्ट, यद्वा-हृष्ट=हर्षित तुष्ट=प्राप्तसंतोष, तादृश

'मासक्खमणस्स पारणगंसि' मासक्षपणपारणा के दिन 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम पौरुषी में 'सज्झाय करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी' गौतमस्वामीकी तरह भिक्षा के समय में 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोष आचार्यसे भिक्षा लाने के लिये आज्ञा मांगें और 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविसइ' हस्तिनापुर नगर में उच्च-नीच एव मध्यमकुलों में भिक्षा के लिये घूमते हुए सुमुख गाथापति के घर पर पहुँचे । 'तए णं' और 'से सुमुहे गाहावई सुदत्तं अणगारं एज्जमाणं पासइ' ज्यों ही उस सुमुख गाथापतिने सुदत्त अनगार को अपने घर पर आया हुआ देखा त्यों ही 'पासित्ता' देखकर 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' वह बहुत ही हर्षित हुआ, सुदत्त अनगार को

मणस्स पारणगंसि' માસ ખમણુ પારણાના દિવસે 'पढमाए पोरिसीए' પ્રથમ પૌરસીમા 'सज्झाय करेइ' સ્વાધ્યાય કર્યો 'जहा गोयमसामी' ગૌતમ સ્વામીના પ્રમાણે ભિક્ષાના સમયે 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' ધર્મઘોષ આચાર્યને ભિક્ષા લાવવા માટે પૂછયુ અને 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिहं अणुप्पविट्ठे' હસ્તિનાપુર નગરમા ઉચ્ચ-નીચ એવ મધ્યમ કુલોમા ભિક્ષા લેવા માટે ફરતા ફરતા સુમુખ ગાથાપતિને ઘેર પહોચ્યા 'तए णं' તે પછી 'से सुमुहे गाहावई सुदत्तं अणगारं एज्जामाणं पासइ' જ્યા તે સુમુખ ગાથાપતિએ સુદત્ત અણગારને પોતાના ઘર પાસે આવતા જોયા કે તેજ વખતે 'पासित्ता' જોઇને 'हट्ठतुट्ठ० आसणाओ अब्भुट्ठेइ' તે ઘણોજ હર્ષ પામ્યો, સુદત્ત મુનિને જોઇને મનમા ઘણુજ હર્ષથી તૃપ્તિ

परोपकृतिधारेया,-ऽवधांय वचन मम ।
भवत्पादरज पातात् पवित्रीकुरु मे गृहम् ॥ ३ ॥' इति ।

'वंदित्ता वन्दित्वा=पूर्वोक्तप्रकारेण स्तुत्वा 'नमसित्ता' नमस्यित्वा पञ्चाङ्गनमस्कार-पूर्वक नमस्कार कृत्वा सुमुखो गाथापति. सुदत्तमनगार पुरः कृत्वा 'जेणेव' भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भक्तगृह तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य सयह-त्थेण' स्वहस्तेन 'विउल' विपुल=प्रचुरम् 'असण ४' अशन पान खाद्य स्वाद्य 'पडिलाभेस्सामि' प्रतिलाभयिष्यामि चतुर्विधाहारदानेन लाभ ग्रहीष्यामीत्यर्थ. 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति मनसि विचार्य 'तुट्ठे' तुष्ट =सन्तुष्टमनाः, 'पडिला-भेमाणे' प्रतिलाभयमान =विपुलमशनादिक ददत् 'तुट्ठे' तुष्ट =प्रसन्नचित्त ,

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार कर अपने चरण रज के कण से इस मेरे घर को पवित्र करें ॥ ३ ॥

इस प्रकार स्तुति करके नमस्कार किया । 'वंदित्ता णमसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' पाचो अग नमा कर नमस्कार करने के पश्चात् जहा रसोई घर था वहा पर आया। 'उवागच्छित्ता' आकर 'सयहत्थेण विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिए त्ति तुट्ठे' जाकर वह दान देने के पहले 'मैं आज अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनपान खाद्य और स्वाद्यका दान दूँगा, ऐसा, विचार कर प्रसन्न चित्त हुआ फिर दान देते समय-अहो भाग्य कि आज मै मुनिराजको विपुल अशनादि दे रहा हू' ऐसा सोचकर प्रसन्न चित्त हुवा और जब दान दे चुका तब भी

હે પરોપકારી મહાપુરુષ ! આપ મારી પ્રાર્થનાને સ્વીકાર કરીને, તમારા ચરણરજના કણથી મારા ઘરને પવિત્ર કરો ॥ ૩ ॥

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને નમસ્કાર કર્યા 'वंदित्ता णमसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' વદન નમસ્કાર કર્યા પછી, જયા રસોડુ (રસોઇઘર-પાકશાળા-) હતુ ત્યા આવ્યા 'उवागच्छित्ता' આવીને 'सयहत्थेण विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामि-त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिएत्ति तुट्ठे' તે દાન આપવા પૂર્વે "હુ આજ મારા હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યના દાન આપીશ, એવી ભાવના-વિચાર કરી પ્રસન્નચિત્ત થયો, પછી દાન દેવા સમયે અહો ! ભાગ્ય છે કે આજ હુ મુનિરાજને પુષ્કળ આહારના અશનાદિ પદાર્થો આપી રહ્યો છુ એવો વિચાર કરી પ્રસન્ન ચિત્ત થયો અને જ્યારે દાન-આહાર-આપી ચુકયા ત્યારે પણ "આજે મારો જન્મ સફળ થયો કેમ કે-મારા

'आयाहिण-पयाहिण' आदक्षिणप्रदक्षिणम्=अञ्जलिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णान्तिकेन चक्राकारं त्रिः परिभ्राम्य ललाटदेशे स्थापनरूपं 'करेइ' करोति। 'करित्ता' कृत्वा 'वंदइ' वन्दते=स्तौति 'नमसइ' नमस्यति=पञ्चाङ्गनमनपूर्वकं नमस्करोति। स्तुतिप्रकारमाह—

'अद्य मे फलितो गेहे, सुरद्रु॰ कुसुमं विना।
अनभ्रा चातुला वृष्टि,-र्मरुस्थल्यां सुरद्रुमः॥ १॥
दरिद्रस्य गृहे हेम,-निचयः प्रकटोऽभवत्।
प्रीणितोऽहं त्वदालोकात्, पीयूषपानतो यथा॥ २॥

तिक्खुत्तो आयाहिण-पायाहिण करेइ' चलकर उसने तीनवार आदक्षिण प्रदक्षिणा की-अंजलि बांध कर दक्षिण कर्णमूल से आरंभ कर ललाट प्रदेश पर घुमाते हुए वामकर्णके अन्ततक चक्राकर घुमाकर फिर उस अंजलि को अपने मस्तक पर स्थापन करना उसको आदक्षिण प्रदक्षिण कहते है। 'करित्ता वंदइ नमसइ' बाद मे उसने उनकी वंदना-स्तुति की कि-

हे भदन्त! आज आपका मेरे घर मे पधारना मानो मेरे घर मे कल्पवृक्ष विना फूल के ही फला है, विना बादल के ही प्रर्याप्त वृष्टि हुई है, मरुस्थली मे कल्पवृक्ष ऊगा है॥ १॥

दरिद्र के घर मे मानो निधान प्रगट हुआ है। हे भदन्त! मैं आपके दर्शन से इतना प्रसन्न हू, जैसे कोई अमृतपान से प्रसन्न होता है॥२॥

પછી તે સુદત્ત અણુગારના સામા સાત આઠ પગલા ચાલ્યા 'अणुगच्छित्ता तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ' ચાલીને તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા કરી-બે હાથ જોડી દક્ષિણ-જમણા કાનના મૂળથી પ્રારંભ કરી લલાટ પ્રદેશ પર ફેરવી ડાબા કાનના મૂળ સુધી ચક્રાકારે ફેરવીને તે બે હાથ જોડેલી અંજલીને પોતાના માથાપર સ્થાપન કરવી તેને આદક્ષિણપ્રદક્ષિણ કહે છે 'करित्ता वंदइ नमसइ' પછી તેણે તેમની વંદના-સ્તુતિ કરી કે-

હે ભદન્ત! આપનું આજે મારા ઘરમા પધારવું થયું તે જાણે કે, મારા ઘરમા કલ્પવૃક્ષ વિના ફુલથી ફળ્યું છે, વાદળ વિનાજ જાણે-સંપૂર્ણ વૃષ્ટિ થઇ છે મરૂભૂમિમા કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યુ છે ॥ ૧ ॥

દારિદ્રના ઘરમા જાણે નિધાન-ભંડાર પ્રગટ થયો છે હે ભદન્ત! હું આપના દર્શનથી એટલો પ્રસન્ન થયો છુ કે જેમ કોઇ અમૃતપાન કરીને પ્રસન્ન થયો હોય ॥૨॥

परोपकृतिधौरेया,-स्वीकुरु वचन मम ।

भवत्पादरज,पातात् पवित्रीकुरु मे गृहम् ॥ ३ ॥' इति।

'वंदित्ता वन्दित्वा=पूर्वोक्तप्रकारेण स्तुत्वा 'नमसित्ता' नमस्यित्वा पञ्चाङ्गनमस्कारपूर्वक नमस्कार कृत्वा सुमुखो गाथापति सुदत्तमनगार पुरः कृत्वा 'जेणेव' भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव भक्तगृह तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सयहत्थेण' स्वहस्तेन 'विउल' विपुल=प्रचुरम् 'असण ४' अशन पान खाद्य स्वाद्य 'पडिलाभेस्सामि' प्रतिलाभयिष्यामि चतुर्विधाहारदानेन लाभ ग्रहीष्यामीत्यर्थः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा=इति मनसि विचार्य 'तुट्ठे' तुष्ट=सन्तुष्टमनाः, 'पडिलाभेमाणे' प्रतिलाभयमान=विपुलमशनादिक ददत् 'तुट्ठे' तुष्ट=प्रसन्नचित्त,

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार कर अपने चरण रज के कण से इस मेरे घर को पवित्र करें ॥ ३ ॥

इस प्रकार स्तुति करके नमस्कार किया। 'वंदित्ता णमसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' पाचो अग नमा कर नमस्कार करने के पश्चात् जहा रसोई घर था वहा पर आया। 'उवागच्छित्ता' आकर 'सयहत्थेण विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिए त्ति तुट्ठे' जाकर वह दान देने के पहले 'मैं आज अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनपान खाद्य और स्वाद्यका दान दूंगा, ऐसा, विचार कर प्रसन्न चित्त हुआ फिर दान देते समय-अहो भाग्य कि आज मैं मुनिराजको विपुल अशनादि दे रहा हू' ऐसा सोचकर प्रसन्न चित्त हुवा और जब दान दे चुका तब भी

હે પરોપકારી મહાપુરુષ ! આપ મારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરીને, તમારા ચરણરજના કણથી મારા ઘરને પવિત્ર કરો ॥ ૩ ॥

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને નમસ્કાર કર્યા 'वंदित्ता णमसित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ' વદન નમસ્કાર કર્યા પછી, જ્યા રસોડુ (-સોઇઘર-પાકશાળા-) હતુ ત્યા આવ્યા 'उवागच्छित्ता' આવીને 'सयहत्थेण विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामि-त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिएत्ति तुट्ठे' તે દાન આપવા પૂર્વે "હુ આજ મારા હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યના દાન આપીશ, એવી ભાવના-વિચાર કરી પ્રસન્નચિત્ત થયો, પછી દાન દેવા સમયે અહો ! ભાગ્ય છે કે આજ હુ મુનિરાજને પુષ્કળ આહારના અશનાદિ પદાર્થો આપી રહ્યો છુ એવો વિચાર કરી પ્રસન્ન ચિત્ત થયો અને જ્યારે દાન-આહાર-આપી ચુકયા ત્યારે પણ "આજે મારો જન્મ સફળ થયો કે મે-મારા

'पडिलाभिए' प्रतिलम्भित=मया दानलाभ॰ प्राप्तः 'त्ति' इति विचार्य 'तुट्ठे' तुष्टः=अतीव प्रसन्नता प्राप्तः ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं दायगसुद्धेणं पडिग्गाहगसुद्धेणं तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं सुदत्ते अनगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए, मणुस्साउए णिवद्धे, गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं, तं जहा–वसुहारा वुट्ठा दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए चेलुक्खेवे कए । आहयाओ देवदुंदुहीओ अंतरावि य णं आगासंसि अहो दाणं२ घुट्ठे य। हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु वहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ ४ धण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ॥सू० ७॥

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स' तस्य सुमुखस्य गाथापतेः तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, कर्त्तुः सम्बन्धसामान्यविवक्षायाः षष्ठी, 'तेण' तेन 'दव्वसुद्धेण' द्रव्यशुद्धेन=शुद्धद्रव्येण प्रासुकैषणीयमनोज्ञाशनादिरूपेण 'दायगसुद्धेण' दायकशुद्धेन=शुद्धदायकेन=उदार-

'आज मेरा जन्म सफल हुआ कि मैंने अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनादि प्रदान कर लाभ लिया है' ऐसा विचार कर भी प्रसन्नचित्त हुवा ॥ सू० ६ ॥

'तए णं तस्स' इत्यादि ।

'तए णं' उसके बाद 'तस्स सुमुहस्स' उस सुमुख 'गाहावइस्स' गाथापतिने 'तेण दव्वसुद्धेण' उस द्रव्य की शुद्धिसे, 'दायगसुद्धेण' दाय

હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશનાદિ આપીને લાભ લીધો," આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પ્રસન્ન ચિત્ત થયો ॥ સૂ૦ ૬ ॥

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'तस्स सुमुहस्स' તે સુમુખ 'गाहावइस्स' ગાથાપતિને 'तेण दव्वसुद्धेण' તે દ્રવ્ય શુદ્ધિથી, 'दायगसुद्धेण' દાયકની શુદ્ધિથી–ઉદારભાવ યુક્ત

भावयुक्तेन दायकेन 'पडिग्गाहगसुद्धेण' प्रतिग्राहकशुद्धेन=शुद्धप्रतिग्राहकेण निरतिचारतपःसंयमसम्पन्नेन, 'तिविहेण' त्रिविधेन शुद्धेन द्रव्यादित्रयेण, 'तिकरणसुद्धेण' त्रिकरणशुद्धेन=दायकस्य शुद्धेन मनोवाक्कायलक्षणकरणत्रयेण सुदत्ते अणगारे' सुदत्तेऽनगारे 'पडिलाभिए समाणे' प्रतिलम्भिते=भिक्षान्नग्रहणेन प्रतिलाभदानाभिमुखीकृते सति, 'संसारे परित्तीकए' संसारः परीतीकृतः परि=समन्तात् इतः=गत इति परीतः, अपरीतः परीतः कृत इति परीतीकृतः अल्पीकृत इति यावत्। 'मणुस्साउए णिबद्धे' मनुष्यायुष्कं निबद्धम्। 'गिहंसि य' गृहे च 'से' तस्य, सुमुखस्य गाथापतेः 'इमाइं' इमानि=वक्ष्यमाणानि पञ्च 'दिव्वाइं' दिव्यानि=देवकृतानि 'पाउब्भूयाइं' प्रादुर्भूतानि 'तं जहा' तद्यथा=तानि पञ्चदिव्यानि यथा 'वसुहारा' वसुधारा=सुवर्णवृष्टिः, 'वुट्ठा' वृष्टा देवैः सुवर्णवृष्टिः कृतेत्यर्थः १। 'दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए' दशार्धवर्णानि कुसुमानि निपातितानि, दशार्धवर्णानि=पञ्चवर्णानि कुसुमानि=पुष्पाणि निपातितानि देवैरर्पितानि २। 'चेलुक्खेवे कए' चेलोत्क्षेपः कृतः=

ककी शुद्धिसे-उदार भावयुक्त अपनी शुद्धिसे 'पडिग्गाहगसुद्धेण' प्रतिग्राहककी शुद्धिसे-अतिचार रहित तप और संयमके आराधक सुदत्त जैसे अनगारकी शुद्धिसे, इन तीन प्रकार की शुद्धियो से, एवं तीन करण की शुद्धिसे अर्थात् शुद्ध मन वचन और कायसे 'सुदत्ते अणगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए' सुदत्त अनगारको आहार दान देने पर अपना संसार अल्प किया। 'मणुस्साउए णिबद्धे' एवं मनुष्यायु का बंध किया। 'गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' मुनि के प्रभावसे उसके घर पर पांच दिव्य बातें देवकृत हुई। 'तं जहा' वे इस प्रकार हैं-'वसुहारा वुट्ठा,१ दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए, २ चेलुक्खेवे

પોતાની શુદ્ધિથી 'पडिग्गाहगसुद्धेण' પ્રતિગ્રાહકની શુદ્ધિથી-અતિચાર રહિત તપ અને સંયમના આરાધક સુદત્ત જેવા અણગારની શુદ્ધિથી, આ ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિથી એવં ત્રણ કરણોથી શુદ્ધિથી અર્થાત શુદ્ધ મન વચન અને કાયાથી 'सुदत्ते अणगारे पडिलाभिए समाणे समारे परित्तीकए' સુદત્ત અણગારને દાન-(આહાર) આપીને પોતાનો સંસાર ઓછો કર્યો 'मणुस्साउए णिबद्धे' એ પ્રમાણે મનુષ્યની આયુષ્યનો પણ બંધ કર્યો गिहंसि य इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं' મુનિને દાન આપ્યું તે પુણ્યના પ્રભાવથી તેના ઘરમાં પાંચ દિવ્ય વાતો-દેવકૃત થઇ 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે કે 'वसुहारा वुट्ठा१, दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए२, चेलुक्खेवे

'पडिलाभिए' प्रतिलम्भित=मया दानलाभः प्राप्तः 'त्ति' इति विचार्य 'तुट्ठे' तुष्टः=अतीव प्रसन्नता प्राप्तः ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेणं दव्वसुद्धेणं दायगसुद्धेणं पडिग्गाहगसुद्धेणं तिविहेणं तिकरणसुद्धेणं सुदत्ते अनगारे पडिलाभिए समाणे संसारे परित्तीकए, मणुस्साउए णिबद्धे, गिहंसि य से इमाइं पंच दिव्वाइं पाउब्भूयाइं, तं जहा-वसुहारा वुट्ठा दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए चेलुक्खेवे कए। आहयाओ देवदुंदुहीओ अंतरावि य णं आगासंसि अहो दाणं २ घुट्ठे य। हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ ४ धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई ॥सू० ७॥

टीका

'तए णं तस्स' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स' तस्य सुमुखस्य गाथापतेः तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, कर्तुः सम्बन्धसामान्यविवक्षायां षष्ठी, 'तेणं' तेन 'दव्वसुद्धेणं' द्रव्यशुद्धेन=शुद्धद्रव्येण प्रासुकैषणीयमनोज्ञाशनादिरूपेण 'दायगसुद्धेणं' दायकशुद्धेन=शुद्धदायकेन=उदार-

'आज मेरा जन्म सफल हुआ कि मैंने अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनादि प्रदान कर लाभ लिया है' ऐसा विचार कर भी प्रसन्नचित्त हुवा ॥ सू० ६ ॥

'तए णं तस्स' इत्यादि।

'तए णं' उसके बाद 'तस्स सुमुहस्स' उस सुमुख 'गाहावइस्स' गाथापतिने 'तेणं दव्वसुद्धेणं' उस द्रव्य की शुद्धिसे, 'दायगसुद्धेणं' दाय-

હાથથી મુનિરાજને પુષ્કળ અશનાદિ આપીને લાભ લીધો," આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પ્રસન્ન ચિત્ત થયો ॥ સૂ૦ ૬ ॥

'तए णं तस्स' ઇત્યાદિ

'तए णं' તે પછી 'तस्स सुमुहस्स' તે સુમુખ 'गाहावइस्स' ગાથાપતિને 'तेणं दव्वसुद्धेणं' તે દ્રવ્ય શુદ્ધિથી, 'दायगसुद्धेणं' દાયકની શુદ્ધિથી-ઉદારભાવ યુક્ત

'एव भासइ' एव भाषते=अहो! सुमुखो गाथापति–रीदृशः प्रभावशाली यस्य महिमा देवैरपि गीयते, इत्यादि विशेषवचनैर्वदति। 'एव पन्नवेइ' एव प्रज्ञापयति='दान स्वर्गापवर्गकपाटोद्घाटनसमर्थ–' मिति बोधयति। 'एव परूवेइ' एव प्ररूपयति=अभयसुपात्रादिदानमस्माभिरवश्य कर्त्तव्य' मिति बोधयन् कथयति, किं कथयती ?–त्याह–'धण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई' धन्यः=धन्यवादयोग्यः खलु हे देवानुप्रिया! सुमुखो गाथापतिः 'जाव' यावत्–यावच्छब्देनाय सङ्ग्रह –'सपुण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। कयलक्खणे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। कयविहवे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई। सुलद्धे ण देवाणुप्पिया! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' 'सपुण्णे ण' सपुण्यः=पुण्येन युक्तः खलु

गद्गद्स्वर होकर 'एव भासइ' इस प्रकार कहते हैं कि यह सुमुख गाथापति बडा ही भाग्यशाली है, देखो इसकी महिमा देवता तक भी गाते हैं। 'एव पन्नवेइ' इस प्रकार प्रज्ञापना करते ह यह बात–सच है कि–दान, स्वर्ग और अपवर्ग–मोक्ष के द्वार के कपाट को उघाडने मे समर्थ है। 'एव परूवेइ' इस प्रकार प्ररूपणा करते ह कि–हमलोगों का भी कर्तव्य है कि हमलोग भी सुपात्र दान दिया करें। फिर कहते हैं कि–'धण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई जाव त धण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई' देखो जब देवता तक सुमुख गाथापति की प्रशसा कर रहे हैं–तो हमलोगों की तर्फ से भी यह अनिवार्य धन्यवाद का पात्र है। यावत् शब्द से ग्रहण किये गये पद इस प्रकार है–'सपुण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया!

આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા કે–આ સુમુખ ગાથાપતિ મહાભાગ્યશાળી છે, જુઓ, તેનો મહિમા દેવતાઓ પણ ગાય છે 'एव पन्नवेइ' અને આ પ્રમાણે જાહેર કરે છે કે એ વાત સાચી છે કે સ્વર્ગ અને 'અપવર્ગ' મોક્ષ'ના દરવાજા ઉઘાડવામા 'દાન' સમર્થ છે, 'एव परूवेइ' આ પ્રમાણે પ્રરૂપણ કરે છે કે–આ ઉપરથી અમારૂ પણ કર્તવ્ય છે કે અમારે સૌએ સુપાત્રોને દાન આપ્યા કરવુ જોઇએ, ફરી પણ કહે છે કે, 'धण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई जाव त धण्णे ण देवाणुप्पिया! सुमुहे गाहावई' જુઓ, જ્યારે દેવતાઓ સુધીના સૌ સુમુખ ગાથાપતિની પ્રશસા કરે છે તો આપણા સૌના તરફથી પણ તે અનિવાર્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે, 'यावत्' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલા પદો આ પ્રમાણે છે "सपुण्णे ण देवाणुप्पिया!

वस्त्रवृष्टिः कृतेत्यर्थः ३। 'आहयाओ देवदुदुहीओ' आहता देवदुन्दुभयः देवदुन्दुभयो वादिता इत्यर्थः ४। अंतरावि य णं आगासंसि' अन्तरापि च खलु आकाशे=आकाशमध्ये 'अहो दाणं २' अहो दानमहोदानमिति 'घुट्ठे य' घुष्टं च=घोषितम् 'अहो! सुमुखगाथापतिना सुदत्तनामानगाराय परमोदार भावेन दानं दत्तम्, कोऽन्य एतादृशो दाता?' इत्यादि वाक्यैः दानमहिमा देवैरुच्चैः स्वरेण प्रकटीकृत इत्यर्थः ५। 'हत्थिणाउरे' हस्तिनापुरे 'सिंघाडग जाव पहेसु' शृङ्गाटक यावत्पथेषु-शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-महापथपथेषु-प्राग्व्याख्यातमेतत्। 'बहुजणो' बहुजनः=जनसमुदाय, 'अण्णमण्णस्स' अन्योऽन्यस्य=परस्परम् एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'आइक्खइ ४' आख्याति=आकस्मिक-देवदुन्दुभिनादश्रवणजनितहर्षातिशयेन सगद्गदकण्ठतया सामान्यतो वदति।

कए,३ आहयाओ देवदुदुहीओ,४ अंतरावि य णं आगासंसि अहोदाणं२ घुट्ठे य' आकाशसे देवोंने सुवर्ण वृष्टि की१, पांच वर्णवाले फूल बरसाये२, वस्त्र बरसाये३, देवदुदुभि बजी ४, और आकाशमे देवोंने सुमुख गाथापति भाग्यशाली है, जिसने सुदत्त जैसे मुनिको आहारदान दिया, इसके जैसा दाता और कौन हो सकता है?' इस प्रकार दानकी महिमा बडे ही उच्च स्वरसे देवोंने गाई। तथा 'हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ ४' हस्तिनापुरमे आकस्मिक देववाणी और देवदुन्दुभि का नाद सुनकर सबलोग तीन कोणे के मार्ग पर, जहां तीन मार्ग मिलते हैं, जहां चार मार्ग मिलते है, जहां बहुत मार्ग मिलते हैं ऐसे मार्गों पर और राजमार्ग तथा सामान्य मार्ग इन सब जगह परस्पर मे मिलकर हर्षातिरेकसे गद्-

कए ३, आहयाओ देवदुदुहीओ ४, अंतरावि य णं आगासंसि अहोदाणं २ घुट्ठे ५ य' આકાશમાંથી દેવોએ સોનાની વૃષ્ટિ કરી૧, પાંચ રંગના ફૂલ વરસાવ્યાર વસ્ત્ર વરસાવ્યા૩, દેવના દુંદુભી વાગ્યા૪, અને આકાશમાં દેવોએ "સુમુખ ગાથાપતિ ભાગ્યશાળી છે, જેણે સુદત્ત જેવા મુનિને આહારદાન આપ્યું" તેના જેવા દાતા બીજા કોણ હોઇ શકે છે? આ પ્રમાણે દાનનો મહિમા મોટા ઉંચા સ્વરથી ગાયો તથા 'हत्थिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स एवं आइक्खइ४' હસ્તિનાપુરમાં આકસ્મિક દેવવાણી અને દેવદુન્દુભીના અવાજ સાંભળીને ત્રણ ખુણાના રસ્તા પર-જ્યાં ત્રણ રસ્તા એકઠા થાય છે, જ્યાં ચાર રસ્તા મળે છે, જ્યાં ઘણા માર્ગો મળે છે, એવા રસ્તા પર તથા રાજમાર્ગ અને સામાન્ય માર્ગ-આ તમામ જગ્યાએ પરસ્પર તમામ માણસો ઘણોજ હર્ષ પામી ગદ્ગદ સ્વર થઇ 'एवं भासइ',

'एव भासइ' एव भाषते=अहो ! सुमुखो गाथापति–रीदृशः प्रभावशाली यस्य महिमा देवैरपि गीयते, इत्यादि विशेषवचनैर्वदति । 'एव पन्नवेइ' एव प्रज्ञापयति='दान स्वर्गापवर्गकपाटोद्धाटनसमर्थ–' मिति बोधयति । 'एव परूवेइ' एव प्ररूपयति=अभयसुपात्रादिदानमस्माभिरवश्य कर्त्तव्य' मिति बोधयन् कथयति, किं कथयती ?–त्याह–'धण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई' धन्यः=धन्यवादयोग्य, खलु हे देवानुप्रिया ! सुमुखो गाथापति. 'जाव' यावत्–यावच्छब्देनाय सङ्ग्रह –'सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयलक्खणे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयविहवे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । सुलद्धे ण देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' 'सपुण्णे ण' सपुण्य =पुण्येन युक्तः खलु

गद्गद्स्वर होकर 'एव भासइ' इस प्रकार कहते हैं कि यह सुमुख गाथापति बडा ही भाग्यशाली है, देखो इसकी महिमा देवता तक भी गाते हैं । 'एव पन्नवेइ' इस प्रकार प्रज्ञापना करते ह यह बात–सच है कि–दान,स्वर्ग और अपवर्ग–मोक्ष के द्वार के कपाट को उघाडने में समर्थ है । 'एव परूवेइ' इस प्रकार प्ररूपणा करते ह कि–हमलोगों का भी कर्तव्य है कि हमलोग भी सुपात्र दान दिया करें । फिर कहते हैं कि–'धण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त धण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई' देखो जब देवता तक सुमुख गाथापति की प्रशसा कर रहे हैं–तो हमलोगों की तर्फ से भी यह अनिवार्य धन्यवाद का पात्र है । यावत् शब्द से ग्रहण किये गये पद इस प्रकार हे–'सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया !

આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા કે–આ સુમુખ ગાથાપતિ મહાભાગ્યશાળી છે, જુઓ, તેનો મહિમા દેવતાઓ પણ ગાય છે 'एव पन्नवेइ' અને આ પ્રમાણે જાહેર કરે છે કે એ વાત સાચી છે કે સ્વર્ગ અને 'અપવર્ગ' मोक्ष 'ના દરવાજા ઉઘાડવામા 'દાન' સમર્થ છે, 'एव परूवेइ' આ પ્રમાણે પ્રરૂપણ કરે છે કે–આ ઉપરથી અમારૂ પણ કર્તવ્ય છે કે અમારે સૌએ સુપાત્રોને દાન આપ્યા કરવુ જોઇએ, ફરી પણ કહે છે કે, 'धण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त धण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई' જુઓ, જ્યારે દેવતાઓ સુધીના સૌ સુમુખ ગાથાપતિની પ્રશસા કરે છે તો આપણા સૌના તરફથી પણ તે અનિવાર્ય ધન્યવાદને પાત્ર છે, 'यावत्' શબ્દથી ગ્રહણ કરવામા આવેલા પદો આ પ્રમાણે છે "सपुण्णे ण देवाणुप्पिया !

हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयत्थे णं' कृतार्थः=सम्पादित• अर्थ•=जन्मान्तरेष्टसिद्धिरूप प्रयोजन येन स तथा, कृतवाञ्छितकार्य• खलु हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापति•। 'कयपुण्णे णं' कृतपुण्यः=पूर्वभवोपार्जित पुण्य खलु हे देवानुप्रिया• ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयलक्खणे णं कृतलक्षण'= कृत=सफलीकृत लक्षण=पुण्यरेखाजीवनरेखादिरूप येन स तथा। 'कयविहवे णं' कृतविभवः=कृतः=सफलीकृत सुपात्रदानरूपशुभकार्यकरणेन विभव•=ऐश्वर्यसम्पत्तिरूपो येन स तथा। अतएव 'सुलद्धे णं' सुलब्ध=शोभनप्रकारेण प्राप्त

सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया सुमुहे गाहावई ! कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया, सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा 'एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' इनका अर्थ इस प्रकार है–'सपुण्णे णं देवा०' हे देवानुप्रिय ! यह सुमुख गाथापति बडा ही पुण्यशाली है 'कयत्थे णं देवा०' इसने अब जन्मान्तर के लिए इष्ट की सिद्धि रूप प्रयोजन को सिद्ध कर लिया है। 'कयपुण्णे णं देवा०' इसने पूर्वभव में अच्छे पुण्य का उपार्जन किया है जिससे सुपात्र दान देनेका अवसर हाथ लगा 'कयलक्खणे णं देवा०' इसने अपनी पुन्यरेखा जीवनरेखा आदि शुभलक्षणो को सफल कर लिया है। 'कयविहवे णं देवा०' सुपात्रदान देने रूप शुभकार्य के करने से इसका धन पाना सफल हो गया है। 'सुलद्धे णं देवा०' धन्य है इस

सुमुहे गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई। कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे 'सपुण्णे णं देवा०' हे देवानुप्रिय ! ते सुमुख गाथापति मोटा पुण्यशाली छे 'कयत्थे णं देवा०' तेणे हालमा आवता जन्म माटे अर्थात जन्मांतर माटे इष्ट (इच्छित वस्तु) नी सिद्धिरूप प्रयोजनने सिद्ध करी लीधु छे 'कयपुण्णे णं देवा०' तेणे पूर्वभवमा सारा एवा महापुण्यने मेळवेलु छे, जेना वडे करीने आवा सुपात्रने दान आपवानो अवसर मळ्यो छे 'कयलक्खणे णं देवा०' तेणे पोतानी पुण्यरेखा, जीवनरेखा आदि शुभ लक्षणोने सफळ करी लीधा छे 'कयविहवे णं देवा०' सुपात्रने दान देवा रूप शुभ कार्य करवाथी तेने जे धन प्राप्त थयु ते पण सफळ थई गयु छे

खलु 'तस्स सुमुहस्स गाहावईस्स' तस्य सुमुखस्य गाथापते=तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, अत्र सम्बन्धसामान्ये षष्ठी। जम्मजीवियफले' जन्मजीवितफल जन्मनो जीवितस्य च फलम्। अनेन सुमुखगाथापतिना मनुष्यजन्मापि सफल कृत जीवितमपि सफल कृतमित्यर्थः, 'जस्स णं' अत्र तृतीयार्थे षष्ठी येन खलु 'इमा' इय=प्रत्यक्ष दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=ईदृशी 'उराला' उदारा=प्रधाना सकलसामग्रीयुक्तत्वात् 'माणुस्सरिद्धी' मनुष्यर्द्धि 'लद्धा' लब्धा-उपार्जिता 'पत्ता' प्राप्ता-उपार्जिता सति स्वाधीनीभूता, 'अभिसमण्णागया' अभिसमन्वागता-भोग्यतामुपगता इत्यर्थः। 'जेण एरिसो अणगारे, येनेदृश=तथारूप अनगार=सुदत्तनामा मुनि. 'पडिलाभिओ' प्रतिलम्भित'=भिक्षाग्रहणेन प्रतिलाभदानार्थमभिमुखीकृत., 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'धण्णे ण' धन्यः खलु सुमुखो गाथापति. ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सुमुहे गाहावई बहूइं वाससयाइं आउयं पालेइ, पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इहेव हत्थिसीसे णयरे

सुमुखगाथापति को जिसने अपने जन्म और जीवन का फल वास्तविक रूप मे प्राप्त कर लिया है, देखो तो सही, यह प्रत्यक्ष मे दिखती हुई ऐसी उदार मनुष्यभवसबधी ऋद्धि कि-जिसमे किसी भी वस्तु की न्यूनता नहीं है, सो इसे प्राप्त हुई है, इसे इस पर पूर्णरूप से अधिकार प्राप्त हुआ है-अब यह इसे निर्विघ्नरूप से भोग रहा है, इसीसे यह बात पूर्णरूप से सत्य प्रतीत होती है कि यह विशिष्ट पुण्यशाली है और इसी पुण्यके उदय का यह भी फल है कि जो इसे सुदत्त जैसे मुनिराजको आहारदान देनेका लाभ मिला। धन्य है इस माईके लाल को ॥ सू० ७ ॥

'सुलद्धे णं देवा०' તે સુમુખ ગાથાપતિને ધન્ય છે, કે જેણે પોતાનો જન્મ અને જીવનનું ફળ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે જુઓ તો ખરા ! આપણે નજરે જોઈ શકીએ છીએ તેવી ઉદાર મનુષ્યભવસબધી ઋદ્ધિ કે જેમા કોઈ પણ વસ્તુની ઉણપ નથી તેવી તેને પ્રાપ્ત થઈ છે, અને તે સમૃદ્ધિપર તેનો પૂરો અધિકાર પણ પ્રાપ્ત થયો છે, તેથી તે ગાથાપતિ તે સમૃદ્ધિને નિર્વિઘ્નપણે ભોગવી રહ્યો છે તેથી એ વાત તો સત્યજ છે કે-તે વિશેષ પુણ્યશાળી છે અને તે પુણ્યના ઉદયનું એ પણ ફળ છે કે જેને સુદત્ત જેવા મુનિરાજને આહારદાન આપવાનો લાભ મળ્યો, ધન્ય છે તે માતાના પુત્રને । (સૂ૦ ૭)

हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयत्थे णं' कृतार्थः=सम्पादितः अर्थः=जन्मान्तरेष्टसिद्धिरूप प्रयोजन येन स तथा, कृतवाञ्छितकार्य. खलु हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापति.। 'कयपुण्णे णं' कृतपुण्य.=पूर्वभवोपार्जित पुण्य' खलु हे देवानुप्रियाः ! सुमुखो गाथापतिः । 'कयलक्खणे णं कृतलक्षणः= कृत=सफलीकृत लक्षण=पुण्यरेखाजीवनरेखादिरूप येन स तथा । 'कयविहवे णं' कृतविभवः=कृतः=सफलीकृत सुपात्रदानरूपशुभकार्यकरणेन विभवः=ऐश्वर्यसम्पत्तिरूपो येन स तथा । अतएव 'सुलद्धे णं' सुलब्ध=शोभनप्रकारेण प्राप्त

सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया सुमुहे गाहावई ! कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया, सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा 'एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' इनका अर्थ इस प्रकार है–'सपुण्णे णं देवा०' हे देवानुप्रिय ! यह सुमुख गाथापति बडा ही पुण्यशाली है 'कयत्थे णं देवा०' इसने अब जन्मान्तर के लिए इष्ट की सिद्धि रूप प्रयोजन को सिद्ध कर लिया है । 'कयपुण्णे णं देवा०' इसने पूर्वभव मे अच्छे पुण्य का उपार्जन किया है जिससे सुपात्र दान देनेका अवसर हाथ लगा 'कयलक्खणे णं देवा०' इसने अपनी पुन्यरेखा जीवनरेखा आदि शुभलक्षणो को सफल कर लिया है । 'कयविहवे णं देवा०' सुपात्रदान देने रूप शुभकार्य के करने से इसका धन पाना सफल हो गया है । 'सुलद्धे णं देवा०' धन्य है इस

सुमुहे गाहावई, कयत्थे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ! कयपुण्णे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयलक्खणे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयविहवे णं देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, सुलद्धे णं देवाणुप्पिया ! तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स जम्मजीवियफले, जस्स णं इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે 'सपुण्णे णं देवा०' હે દેવાનુપ્રિય ! તે સુમુખ ગાથાપતિ મોટા પુણ્યશાલી છે 'कयत्थे णं देवा०' તેણે હાલમા આવતા જન્મ માટે અર્થાત જન્માતર માટે ઇષ્ટ (ઇચ્છિત વસ્તુ) ની સિદ્ધિરૂપ પ્રયોજનને સિધ્ધ કરી લીધુ છે 'कयपुण्णे णं देवा०' તેણે પૂર્વભવમા સારા એવા મહાપુણ્યને મેળવેલુ છે, જેના વડે કરીને આવા સુપાત્રને દાન આપવાનો અવસર મળ્યો છે 'कयलक्खणे णं देवा०' તેણે પોતાની પુણ્યરેખા, જીવનરેખા આદિ શુભ લક્ષણોને સફળ કરી લીધા છે 'कयविहवे णं देवा०' સુપાત્રને દાન દેવા રૂપ શુભ કાર્ય કરવાથી તેને જે ધન પ્રાપ્ત થયુ તે પણ સફળ થઇ ગયુ છે

शयनीये=शय्यायां 'सुत्तजागरा' सुप्तजाग्रती=किञ्चित्सुप्ता किञ्चिज्जाग्रती 'ओहीरमाणी २' निद्राणा २ पुनः पुनरीषन्निद्रामनुभवन्ती सती 'तहेव' तथैव पूर्ववदेव स्वप्ने 'सीहं पासइ' सिंहं पश्यति। 'सेसं' शेष=शेषवर्णनं नामकरणविवाहादि सर्वं 'तं चेव' तदेवात्र ग्राह्यं 'जाव' यावत् 'उप्पिंपासाय०' उपरिप्रासादावतंसके मानुष्कान् भोगभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति, 'तं' तत्=तस्मात्कारणात् पूर्वभवकृतसुपात्रदानप्रभावात् एवं खलु=निश्चयेन 'गोयमा' हे गौतम! 'सुबाहुणा' सुबाहुना-सुबाहुकुमारेण 'इमा' इयं=प्रत्यक्षं दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=शरीरसम्पत्त्यादिरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुस्सरिद्धी' मानुष्यकऋद्धिः 'लद्धा ३' लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता। श्रीगौतमः पृच्छति-

---

णं से धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीहं पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिंपासाए विहरइ, तं एवं खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' जब वह गर्भ में आया तब धारिणी देवी शय्या पर कुछ जगती सी और कुछ सोती सी निद्रा ले रही थी एवं इसने स्वप्न में एक सिंह को देखा। गर्भस्थिति पूर्ण होने पर इसके बालक का जन्म हुआ। उसका नामकरण, एवं विवाह आदि संस्कार सब-पहिले ही वर्णित किया जा चुका है। बालक जब बडा हो गया तब यह अपने भवन में रहकर उत्कृष्ट मनुष्य संबंधी भोगों को भोगने लगा। इस प्रकार हे गौतम पूर्वभव में कृत सुपात्रदान के प्रभाव से निश्चय सुबाहुकुमार ने यह प्रत्यक्ष दृश्यमान शरीरादि संपत्ति रूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसंबंधी ऋद्धियां प्राप्त

ઉત્પન્ન થયા 'तए णं से धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी२ तहेव सीहं पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिंपासाए विहरइ, तं एवं खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा३' જ્યારે તે તે ગર્ભમાં આવ્યા, ત્યારે ધારિણીદેવી શય્યાપર જરા જાગતી હોય તેવી રીતે સુતી અને નિદ્રા લઇ રહી હતી તે સમયમાં તેણે સ્વપ્નમાં એક સિંહને જોયો, હવે ગર્ભનો સમય પૂરો થતાં યોગ્ય સમયે બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામકરણ અને વિવાહ આદિ સંસ્કાર-તમામનું વર્ણન પહેલાં જ કરી આપ્યું છે બાળક જ્યારે મોટા થયા ત્યારે તે પોતાના ભવનમાં રહીને ઉત્કૃષ્ટ મનુષ્યસંબંધી ભોગોને ભોગવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! પૂર્વભવમાં કરેલા સુપાત્રદાનના પ્રભાવથી નિશ્ચય સુબાહુકુમારે આ પ્રત્યક્ષ નજરે દેખાતી શરીરાદિ સંપત્તિરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ મનુષ્યભવસંબંધી ઋદ્ધિઓ

अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तए णं सा धारिणी देवी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीह पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पिं पासाए विहरइ, त एव खलु गोयमा ! सुवाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३ । पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाण अतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइत्तए । हता पभू ! ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए ण से सुमुहे' इत्यादि । 'तए ण' तत. खलु 'से सुमुहे गाहावई' स सुमुखो गाथापति' वहूइ वाससयाइ' वहूनि वर्षशतानि 'आउय पालेइ' आयुष्क पालयति, 'पालित्ता' पालयित्वा कालमासे काल कृत्वा 'इहेव हत्थिणासीसे णयरे' इहैव हस्तिशीर्षे नगरे 'अदीणसत्तुस्स रण्णो' अदीनशत्रो राज्ञ 'धारिणीए देवीए कुच्छिसि' धारिण्या देव्या' कुक्षौ 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्र तया उपपन्न'=उत्पन्न । 'तए ण तत खलु सा धारिणी देवी 'सयणिज्जसि'

'तए ण से सुमुहे' इत्यादि ।

'तए ण से सुमुहे गाहावइ' उस सुमुख गाथापति ने 'वहूइ वास सयाइ आउय पालेइ' सैकडो वर्षोंकी आयु पाली 'पालित्ता कालमासे काल किच्चा' अपनी पूर्ण आयु भोगकर जब वह मृत्यु के अवसर पर मरा तो 'इहेव हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिसि' इसी हस्तिनापुर नगर मे अदीनशत्रु राजा की धारिणी रानी की कुक्षि मे 'पुत्तत्ताए उववण्णे' पुत्र रूप से उत्पन्न हुआ । 'तए

'तए ण से सुमुहे' ઇત્યાદિ

'तए ण से सुमुहे गाहावई' તે સુમુખ ગાથાપતિ 'बहूइ वाससयाइ आउय पालेइ' સેકડો વર્ષની આયુષ્ય પાળી 'पालित्ता कालमासे काल किच्चा' પોતાની આયુષ્ય પૂર્ણરીતે ભોગવીને જ્યારે મૃત્યુ સમયે મરણ પામ્યા તે પછી 'इहेव हत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिसि' આ હસ્તિનાપુર નગરમા અદીનશત્રુ રાજાની ધારિણી રાણીના ઉદરથી 'पुत्तत्ताए उववण्णे' પુત્રરૂપથી

शयनीये=शय्यायां 'सुत्तजागरा' सुप्तजाग्रती=किञ्चित्सुप्ता किञ्चिज्जाग्रती 'ओहीरमाणी २' निद्राणा २ पुनःपुनरीषन्निद्रामनुभवन्ती सती 'तहेव' तथैव पूर्ववदेव स्वप्ने 'सीह पासइ' सिंह पश्यति। 'सेस' शेष=शेषवर्णनं नामकरणविवाहादि सर्वं 'त चेव' तदेवात्र वाच्य 'जाव' यावत् 'उप्पिपासाय०' उपरिप्रासादावतसके मानुष्कान् भोगभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति, 'त' तत्=तस्मात्कारणात् पूर्वभवकृतसुपात्रदानप्रभावात् एव खलु=निश्चयेन 'गोयमा' हे गौतम! 'सुबाहुणा' सुबाहुना-सुबाहुकुमारेण 'इमा' इयं=प्रत्यक्ष दृश्यमाना 'एयारूवा' एतद्रूपा=शरीरसम्पत्त्यादिरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुस्सरिद्धी' मानुष्यकर्द्धि 'लद्धा ३' लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता। श्रीगौतमः पृच्छति-

ण से धारिणी देवी सयणिज्जसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तहेव सीह पासइ, सेस त चेव जाव उप्पिपासाए विहरइ, त एव खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' जब वह गर्भ मे आया तब धारिणी देवी शय्या पर कुछ जगती सी और कुछ सोती सी निद्रा ले रही थी एव इसने स्वप्न मे एक सिंह को देखा। गर्भस्थिति पूर्ण होने पर इसके बालक का जन्म हुआ। उसका नामकरण, एव विवाह आदि सस्कार सब-पहिले ही वर्णित किया जा चुका है। बालक जब बडा हो गया तब यह अपने भवन मे रहकर उत्कृष्ट मनुष्य सबधी भोगों को भोगने लगा। इस प्रकार हे गौतम पूर्वभव मे कृत सुपात्रदान के प्रभाव से निश्चय सुबाहुकुमार ने यह प्रत्यक्ष दृश्यमान शरीरादि सपत्ति रूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी ऋद्धियां प्राप्त

ઉત્પન્ન થયા 'तए ण से धारिणी देवी सयणिज्जसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी२ तहेव सीह पासइ, सेस त चेव जाव उप्पिपासाए विहरइ, त एव खलु गोयमा! सुबाहुणा इमा एयारूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा३' જ્યારે તે તે ગર્ભમા આવ્યા, ત્યારે ધારિણીદેવી શય્યાપર જરા જાગતી હોય તેવી રીતે સુતી અને નિદ્રા લઇ રહી હતી તે સમયમા તેણે સ્વપ્નમા એક સિહને જોયો, હવે ગર્ભનો સમય પૂરો થતા યોગ્ય સમયે બાળકનો જન્મ થયો તેનુ નામકરણ અને વિવાહ આદિ સસ્કાર-તમામનુ વર્ણન પહેલા જ કરી આપ્યુ છે બાળક જ્યારે મોટા થયા ત્યારે તે પોતાના ભવનમા રહીને ઉત્કૃષ્ટ મનુષ્યમ બધી ભોગોને ભોગવવા લાગ્યા આ પ્રમાણે હે ગૌતમ! પૂર્વભવમા કરેલા સુપાત્રદાનના પ્રભાવથી નિશ્ચય સુબાહુકુમારે આ પ્રત્યક્ષ નજરે દેખાતી શરીરાદિ સપત્તિરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ મનુષ્યભવસબધી ઋદ્ધિઓ

'पभू ण' प्रभु:=समर्थ =शक्तः खलु 'भंते' हे भदन्त ! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'देवाणुप्पियाण' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=गृहं परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारियं' अनगारितां-साधुतां 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुम् ? अनगारितां स्वीकर्तुं समर्थः किम् ? इति भावः। भगवानाह-'हंता पभू' हन्त ! प्रभुः-हे गौतम ! सुबाहुकुमारः संयमग्रहणे समर्थोऽस्तीति भावः। 'हन्त' इति उक्तार्थस्वीकृतिवाचकमव्ययम् ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ। तए णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइ हत्थि-सीसाओ णयराओ पुप्फकरंडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ। तए णं से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

की हैं और उन्हें अच्छी तरह से यह भोग भी रहा है। 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' श्री गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त ! यह सुबाहुकुमार देवानुप्रिय-आप के पास धर्म श्रवण कर द्रव्य एवं भावरूप से मुंडित हो घर का परित्याग करके प्रव्रज्या लेने के लिये समर्थ है क्या ? प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभुने कहा 'हंता पभू' हां ! गौतम ! यह सुबाहुकुमार संयम ग्रहण करने में समर्थ है ॥ सू० ८ ॥

પ્રાપ્ત કરી છે, અને બહુજ સારી રીતે તે ભોગવી રહ્યા છે 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' શ્રી ગૌતમ પૂછે કે-હે ભદન્ત ! તે સુબાહુકુમાર દેવાનુપ્રિય-આપના પાસે ધર્મ સાંભળી દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુંડિત થઇને ઘરનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) લેવા માટે સમર્થ છે? પ્રશ્નના, સમાધાન નિમિત્તે પ્રભુએ કહ્યું 'हंता पभू' હા ! ગૌતમ ! એ સુબાહુકુમાર સંયમ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે ॥ સૂ૦ ૮ ॥

टीका ।

'तए ण से' इत्यादि। 'तए ण' ततः खलु 'से भगव गोयमे समण भगव महावीर' स भगवान गोतम श्रमण भगवन्त महावीर 'वदइ णमसइ' वन्दते नमस्यति, 'वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' वन्दित्वा नमस्यित्वा सयमेन तपसा आत्मान भावयन् विहरति। 'तए ण' तत. खलु 'समणे भगव महावीर अण्णया कयाइ' श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् 'हत्थिसीसाओ णयराओ' हस्तिशीर्षान्नगरात् 'पुप्फकडराओ उज्जाणाओ' पुष्पकरण्डादुद्यानात् 'कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायवणाओ' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रमति 'पडिनिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'बहिया' बहिः 'जणवयविहार' जनपदविहार= देशविहार 'विहरइ' विहरति=विचरति। 'तए ण' ततः खलु 'से सुबाहु-

---

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' सुबाहुकुमार का वृत्तान्त सुनने के बाद 'से भगव गोयमे' भगवान् गौतम ने 'समण भगव महावीर वदइ णमसइ' श्रमण भगवान् महावीर की वन्दना की, नमस्कार किया। 'वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' वदना एव नमस्कार कर वे सयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'तए ण समणे भगव महावीरे अण्णया कयाइ हत्थिसीसाओ णयराओ पुप्फकडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायवणाओ पडिनिक्खमइ' किसी एक समय श्रवण भगवान् महावीरने हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरडक उद्यान में रहे हुए कृतवनमालप्रिय यक्ष के यक्षायतन से विहार किया 'पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहार विहरइ'

'तए ण से' ઇત્યાદિ

'तए ण' સુબાહુકુમારનુ વૃત્તાન્ત સાભળ્યા પછી, 'भगव गोयमे' ભગવાન ગૌતમે, 'समण भगव महावीर वदइ णमसइ' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વન્દના-નમસ્કાર કર્યા, 'वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' વદન-નમસ્કાર કરીને તે સયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'तए ण समणे भगव महावीरे अण्णया कयाइ हत्थिसीसाओ णयराओ पुप्फकरडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायवणाओ पडिनिक्खमइ' કોઇ એક સમય શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે હસ્તિશીર્ષ નગરના પુષ્પ કરડક નામના બગીચામા રહેલા કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષના યક્ષાયતન (નિવાસસ્થાન) થી

'पभू ण' प्रभुः=समर्थः=शक्तः खलु 'भंते' हे भदन्त ! 'सुबाहुकुमारे' सुबाहुकुमारः 'देवाणुप्पियाण' देवानुप्रियाणां=भवताम् 'अंतिए' अन्तिके 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=गृहं परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारियं' अनगारिता-साधुता 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुम् ? अनगारितां स्वीकर्तुं समर्थः किम् ? इति भावः । भगवानाह-'हंता पभू' हन्त ! प्रभुः-हे गौतम ! सुबाहुकुमारः संयमग्रहणे समर्थोऽस्तीति भावः। 'हन्त' इति उक्तार्थस्वीकृतिवाचकमव्ययम् ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तए णं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइ हत्थि-सीसाओ णयराओ पुप्फकरंडाओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ । तए णं से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

की हैं और उन्हें अच्छी तरह से यह भोग भी रहा है। 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' श्री गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त। यह सुबाहुकुमार देवानुप्रिय-आप के पास धर्म श्रवण कर द्रव्य एवं भावरूप से मुंडित हो घर का परित्याग करके प्रव्रज्या लेने के लिये समर्थ है क्या ? प्रश्न के समाधान निमित्त प्रभुने कहा 'हंता पभू' हां ! गौतम ! यह सुबाहुकुमार संयम ग्रहण करने में समर्थ है ॥ सू० ८ ॥

પ્રાપ્ત કરી છે, અને બહુજ સારી રીતે તે ભોગવી રહ્યા છે 'पभू णं भंते ! सुबाहुकुमारे देवाणुप्पियाणं अंतिए मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइत्तए' શ્રી ગૌતમ પૂછે કે-હે ભદન્ત ! તે સુબાહુકુમાર દેવાનુપ્રિય-આપના પાસે ધર્મ સાંભળી દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુંડિત થઈને ઘરનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) લેવા માટે સમર્થ છે? પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે પ્રભુએ કહ્યું 'हंता पभू' હા ! ગૌતમ ! એ સુબાહુકુમાર સંયમ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે ॥ સૂ૦ ૮ ॥

कुमार॰ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'चउद्दसट्टमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु चतुर्दश्यष्टम्युदिष्टपौर्णमासीषु 'उद्दिष्ट' इति अमावास्या प्रोच्यते, अन्यत् स्पष्टम्। 'जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'पोसहसाल पमज्जइ' पौषधशालां प्रमार्जयति स्वयमेव यतनया,–'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' उच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति निरीक्षते, 'पडिलेहित्ता' प्रतिलेख्य निरीक्ष्य 'दब्भसंथारगं संथरइ' दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, विस्तारयति, संथरित्ता' संस्तीर्य=विस्तार्य 'दब्भसंथारगं दुरुहइ' दुरोहति=आरोहति 'दुरुहित्ता' दुरुह्य 'अट्ठमभत्तं गिण्हइ' अष्टमभक्तं गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पोसहसालाए पोसहिए' पौषधशालायां पौषधिकः= गृहीतपौषधः 'अट्ठमभत्तिए' अष्टमभक्तिकः=गृहीताष्टमभक्तः कृतोपवासत्रयः 'पोसहं' पौषधं 'पडिजागरमाणे' प्रतिजाग्रत्=सेवमानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १० ॥

कयाइ' किसी एक समय 'चउद्दसट्टमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पूर्णमासी के दिन पौषधशाला मे आया। 'उवागच्छित्ता पोसहसाल पमज्जइ' आकर सर्वप्रथम यह पौषधशाला को स्वय प्रमार्जित किया–पूँजा 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' पौषधशाला को प्रमार्जित करके फिर यह उच्चार एव प्रस्रवण भूमि की प्रतिलेखना की। 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' इस भूमि की प्रतिलेखना करने के बाद फिर यह दर्भ का संथारा बिछाया 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' बिछाकर उस पर बैठा 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' बैठकर अष्टभक्त-तेले का प्रत्याख्यान किया 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' अष्टमभक्त

'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમયે, 'से सुबाहुकुमारे' તે સુબાહુકુમાર 'चउद्दसट्टमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' ચૌદસ, આઠમ, અમાવસ્યા અને પૂનમના દિવસે પૌષધશાળામાં આવ્યા 'उवागच्छित्ता पोसहसाल पमज्जइ' આવીને સૌથી પહેલાં આ પૌષધશાળાને પોતે પુંજી પ્રમાર્જન કર્યું 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' પૌષધશાળાને પ્રમાર્જન કરીને-પુંજીને પછી તે ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ ભૂમિનું પ્રતિલેખન કર્યું 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' તે ભૂમિની પ્રતિલેખના કર્યા પછી તેણે દર્ભનો સંથારો પાથર્યો–બિછાવ્યો 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' બીછાવીને તેના પર બેઠા 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' બેસીને, અષ્ટમ ભક્તના પ્રત્યાખ્યાન કર્યા (પચ્ચખાણ કર્યા) 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' અષ્ટમ-ભક્તના પચ્ચખાણ

कुमारे' स सुबाहुकुमारः 'समणोवासए जाए' श्रमणोपासको जातः=द्वादशव्रतधारी श्रावको जातः। कीदृशः? इत्याह- अभिगयजीवाजीवे' अभिगतजीवाजीव'= सम्यग्विज्ञातजीवाजीवस्वरूपः 'जाव' यावत्-'फासुयएसणिज्जेण असणपाणखाइमसाइमेण समणे णिग्गंथे'-प्रासुकैषणीयेन अशनपानखाद्यस्वाद्येन श्रमणान् निर्ग्रन्थान् 'पडिलाभेमाणे' प्रतिलम्भयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ९ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सुबाहुकुमारे अण्णया कयाइ चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ, पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ, संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ, दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ ॥सू० १०॥

टीका

'तए णं' इत्यादि। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहुकुमारे' स सुबाहु-

वहां से विहार करके ये देश मे विहार करने लगे। 'तए णं' इसी अंतर मे 'से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' वह सुबाहुकुमार श्रमणोपासक हो गया-१२ व्रतधारी श्रावक बन गया। जीव और अजीव तत्व के स्वरूप का ज्ञाता भी हो गया, और प्रासुक एषणीय चतुर्विध आहारों का निर्ग्रन्थ मुनियों को दान देता हुआ विचरने लगा ॥ सू० ९ ॥

'तए णं से' इत्यादि।

'तए णं से सुबाहुकुमारे' उसके बाद वह सुबाहुकुमार 'अण्णया

વિહાર કર્યો 'पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ' ત્યાંથી વિહાર કરીને તે દેશમાં વિહાર કરવા લાગ્યા 'तए णं' તે સમયે 'से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' તે સુબાહુકુમાર પણ શ્રમણોપાસક થઈ ગયા-બાર વ્રતધારી શ્રાવક બની ગયા, જીવ અને અજીવ તત્વના જાણકાર પણ બની ગયા, પ્રાસુક, એષણીય ચતુર્વિધ આહારોનું નિર્ગ્રન્થ મુનિઓને દાન આપતા વિચરવા લાગ્યા (સૂ૦ ૯)

'तए णं से' ઇત્યાદિ

कुमारः 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टपौर्णमासीषु 'उद्दिष्ट' इति अमावास्या प्रोच्यते, अन्यत् स्पष्टम् । 'जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'पोसहसालं पमज्जइ' पौषधशालां प्रमार्जयति स्वयमेव यतनया,–'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' उच्चारप्रस्रवणभूमिं प्रतिलेखयति निरीक्षते, 'पडिलेहित्ता' प्रतिलेख्य निरीक्ष्य 'दब्भसंथारगं संथरइ' दर्भसंस्तारकं संस्तृणाति, विस्तारयति, संथरित्ता' संस्तीर्य=विस्तार्य 'दब्भसंथारगं दुरुहइ' दुरोहति=आरोहति 'दुरुहित्ता' दुरुह्य 'अट्ठमभत्तं गिण्हइ' अष्टमभक्तं गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पोसहसालाए पोसहिए' पौषधशालायां पौषधिकः=गृहीतपौषधः 'अट्ठमभत्तिए' अष्टमभक्तिकः=गृहीताष्टमभक्तः कृतोपवासत्रयः 'पोसहं' पौषधं 'पडिजागरमाणे' प्रतिजाग्रत्=सेवमानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १० ॥

कयाइ' किसी एक समय 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पूर्णमासी के दिन पौषधशाला में आया। 'उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ' आकर सर्वप्रथम यह पौषधशाला को स्वयं प्रमार्जित किया–पूँजा 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' पौषधशाला को प्रमार्जित करके फिर यह उच्चार एवं प्रस्रवण भूमि की प्रतिलेखना की। 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' इस भूमि की प्रतिलेखना करने के बाद फिर यह दर्भ का संथारा बिछाया 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' बिछाकर उस पर बैठा 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' बैठकर अष्टभक्त-तेले का प्रत्याख्यान किया 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' अष्टमभक्त

'अण्णया कयाइ' કોઇ એક સમયે, 'से सुबाहुकुमारे' તે સુબાહુકુમાર 'चउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ' ચૌદસ, આઠમ, અમાવસ્યા અને પૂનમના દિવસે પૌષધશાળામાં આવ્યા 'उवागच्छित्ता पोसहसालं पमज्जइ' આવીને સૌથી પહેલા આ પૌષધશાળાને પોતે પુંજી પ્રમાર્જન કર્યું 'पमज्जित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ' પૌષધશાળાને પ્રમાર્જન કરીને-પુંજીને પછી તે ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ ભૂમિનું પ્રતિલેખન કર્યું 'पडिलेहित्ता दब्भसंथारगं संथरइ' તે ભૂમિની પ્રતિલેખના કર્યા પછી તેણે દર્ભનો સંથારો પાથર્યો-બિછાવ્યો 'संथरित्ता दब्भसंथारगं दुरुहइ' બીછાવીને તેના પર બેઠા 'दुरुहित्ता अट्ठमभत्तं गिण्हइ' બેસીને, અષ્ટમ ભક્તના પ્રત્યાખ્યાન કર્યા (પચ્ચખાણ કર્યા) 'गिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिए अट्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ' અષ્ટમ-ભક્તના પચ્ચખાણ

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सुवाहुस्स कुमारस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए ५, धण्णा ण ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा, जत्थ ण समणे भगव महावीरे विहरइ । धण्णा ण ते राईसर० जे णं समणस्स ३ अंतिए पचाणुव्वइय जाव गिहिधम्म पडिवज्जति । धण्णाण ते राइसर जेण समणस्स ३ धम्म सुणेंति । त जइ ण समणे भगव महावीरे पुव्वाणुपुव्वि जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विरहिज्जा तए ण अह समणस्स ३ अतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा॥सू०११॥

टीका

'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' ततः खलु 'सुवाहुस्स कुमारस्स' सुबाहो कुमारस्य 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिप्रथमचरण भागे 'धम्मजागरिय जागरमाणस्स' धर्मजागरिका जाग्रत 'इमेयारूवे' अय मेतद्रूप =वक्ष्यमाणप्रकार., 'अज्झत्थिए' अत्र चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणो-

तेलेका प्रत्याख्यान लेकर पौषधशाला मे तीन दिनका पौषध लेकर पौषधकी जागरणा करता हुवा विचरने लगा ॥ सू० १० ॥

'तए ण तस्स' इत्यादि ।

'तए ण तस्स सुवाहुकुमारस्स' एकरोज पोसे मे रहे हुए उस सुबाहुकुमार के 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' पूर्वरात्रि और अपररात्रि-पीछली रात्री के समय मे 'धम्मजागरिय जागरमाणस्स' धर्म जागरणा करते हुए के मन मे 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' इस प्रकार का विचार

लइने पौषधशाळामा त्रण दिवसना पौषध व्रत धारण करी पौषधनी जागरणा करता थका विचरवा लाग्या (सू० १०)

'तए ण तस्स' ઇત્યાદિ

'तए ण तस्स सुवाहुकुमारस्स' એક દિવસ પૌષધવ્રતમા રહીને તે સુબાહુકુમારે 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' પૂર્વરાત્રી અને પાછલીરાત્રીના સમયમા, ધર્મ જાગરણા કરતા થકા મનમા 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' આ પ્રકારનો વિચાર

गए सङ्कप्पे समुप्पज्जित्था' इति संग्रहः । तत्र-'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः= आत्मगतः अङ्कुर इव, तदनु 'चिंतिए' चिन्तितः=पुनःपुनः स्मरणरूपो विचारः द्विपत्रित इव २, ततः 'कप्पिए' कल्पितः=स एव व्यवस्थायुक्तः 'इदमेव सर्वविरतिग्रहणरूपं करिष्यामी' ति कार्याकारेण परिणतो विचारः पल्लवित इव ३ 'पत्थिए' प्रार्थितः=स इष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, 'मणोगए सङ्कप्पे' मनोगतः सङ्कल्पः=मनसि दृढरूपेण निश्चयः 'इत्थमेव मया कर्त्तव्यम्' इति विचारः फलित इव ५, समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत=समुत्पन्नः-'धण्णा णं ते' धन्याः खलु ते 'गामागरणगर जाव सण्णिवेसा' ग्रामाकरनगरयावत्सन्निवेशाः, अत्र यावच्छब्देन-'खेडकब्बडमडम्बदोणमुहपट्टणणिगमआसमसवाहसंनिवेसा'

उत्पन्न हुआ। यह विचार सर्व प्रथम इसके मन मे आया इसलिए अङ्कुर के समान होने से यह आध्यात्मिक कहलाया। पुनः पुनः स्मरणरूप होने से द्विपत्रित की तरह चिन्तित, व्यवस्था युक्त-'मैं अवश्य सर्वविरतिरूप चारित्र को अंगीकार करूँगा" इस प्रकारकी दृढ धारणा से समन्वित होने के कारण पल्लवित के समान कल्पित, इष्टरूपसे स्वीकृत होने के कारण पुष्पित के समान प्रार्थित एवं मन मे दृढरूपता से निश्चित होचुकने के कारण फलित के समान मनोगत संकल्प नाम से कहलाया। जिस प्रकार वृक्ष पहिले अङ्कुर रूप में पश्चात् द्विपत्रितरूप मे, फिर पल्लवितरूप में, बाद मे पुष्पितरूप मे, और फिर फलितरूप में होता है उसी प्रकार सुबाहुकुमार का विचार भी ठीक इसी तरह से हुआ, इसलिये चिन्तित कल्पित आदि पदो की व्यवस्था यहाँ घटित हो जाती है 'धण्णा ण ते गामागरणगर जाव

ઉત્પન્ન થયો, તે વિચાર સૌથી પ્રથમ તેના મનમાં આવ્યો તે માટે અંકુર સમાન હોવાથી તે આધ્યાત્મિક કહેવાયો, વારવાર સ્મરણરૂપ હોવાથી દ્વિપત્રિતના પ્રમાણે ચિન્તિત, વ્યવસ્થા યુક્ત-'હું અવશ્ય સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રને અંગીકાર કરીશ" આ પ્રકારની દ્રઢ ધારણા ગોઠવેલી હોવાના કારણે પલ્લવિત પ્રમાણે કલ્પિત, ઇષ્ટરૂપથી સ્વીકૃત હોવાના કારણે પુષ્પિતના સમાન પ્રાર્થિત, એવં મનમાં દ્રઢ રૂપતાથી નિશ્ચિત થયેલા હોવાના કારણે ફલિત સમાન મનોગત સંકલ્પ નામ કહેવાયા જે પ્રમાણે વૃક્ષ થવા પૂર્વ પ્રથમ અંકુર રૂપમાં પછીથી બે પાદડાના રૂપમાં, પછી પાદડાથી ખિલેલા રૂપમાં, પછીથી પુષ્પિતરૂપમાં, અને પછી ફળના રૂપમાં થાય છે, તે પ્રમાણે સુબાહુકુમારના વિચારો પણ બરાબર તે પ્રમાણે થયા, એટલા માટે ચિન્તિત કલ્પિત આદિ પદોની વ્યવસ્થા અહિં ઘટી શકે છે 'धण्णा ण ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा' ધન્ય છે

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सुवाहुस्स कुमारस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि धम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए ५, धण्णा ण ते गामागरणगर जाव सण्णिवेसा, जत्थ ण समणे भगव महावीरे विहरइ । धण्णा ण ते राईसर० जे ण समणस्स ३ अतिए पचाणुव्वइय जाव गिहिधम्म पडिवज्जति । धण्णाण ते राइसर जेणं समणस्स ३ धम्म सुणेंति । त जइ णं समणे भगव महावीरे पुव्वाणुपुव्वि जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विरहिज्जा तए ण अह समणस्स ३ अतिए मुंडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा॥सू०११॥

टीका

'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' ततः खलु 'सुवाहुस्स कुमारस्स' सुवाहो' कुमारस्य 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिप्रथमचरण भागे 'धम्मजागरिय जागरमाणस्स' धर्मजागरिका जाग्रत 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूप =वक्ष्यमाणप्रकार', 'अज्झत्थिए' अत्र चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणो-

तेलेका प्रत्याख्यान लेकर पौपधशाला मे तीन दिनका पौषध लेकर पौषधकी जागरणा करता हुवा विचरने लगा ॥ सू० १० ॥

'तए ण तस्स' इत्यादि ।

'तए ण तस्स सुवाहुकुमारस्स' एकरोज पोसे मे रहे हुए उस सुवाहुकुमार के 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' पूर्वरात्रि और अपररात्रि-पीछली रात्री के समय मे 'धम्मजागरिय जागरमाणस्स' धर्म जागरणा करते हुए के मन मे 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' इस प्रकार का विचार

લઇને પૌષધશાળામા ત્રણુ દિવસના પૌષધ વ્રત ધારણુ કરી પૌષધની જાગરણા કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા (સૂ૦ ૧૦)

'तए ण तस्स' ઇત્યાદિ

'तए ण तस्स सुवाहुकुमारस्स' એક દિવસ પૌષધવ્રતમા રહીને તે સુબાહુકુમારે 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि' પૂર્વરાત્રી અને પાછલીરાત્રીના સમયમા, ધર્મ જાગરણા કરતા થકા મનમા 'इमेयारूवे अज्झत्थिए ५' આ પ્રકારનો વિચાર

पर्वतनिखरस्थितजननिवास, समागतप्रभूतपथिकजननिवासो वा। सनिवेश - समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानम्।

ते ग्रामनगरादयो धन्याः 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' यत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरो विहरति=विचरति। तथा 'धण्णा णं ते' धन्याः खलु ते 'राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठिसेणावइसत्थवाहप्पभियओ' राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्य-श्रेष्ठि-सेनापतिसार्थवाहप्रभृतयः, तत्र-राजानः=चक्रवर्त्यादयः, ईश्वराः=ऐश्वर्यसम्पन्नाः-प्रभूतऋद्धिसम्पन्ना इत्यर्थः, तलवराः=सन्तुष्टभूपालदत्तपट्टबन्धपरिभूषितराजकल्पाः, माडम्बिकाः=ग्रामपतयः, इतरे प्रसिद्धाः। 'जे णं' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

आकर रहने लगते हैं। धन्य है वह संवाह-(कृषीवलों द्वारा धान्यकी रक्षा के लिये बनाया गया दुर्गभूमिस्थान अथवा पर्वत की चोटी पर रहा हुआ जनाधिष्ठित स्थल विशेष या जिसमें यहां वहां से आकर मुसाफिर लोग निवास विश्राम करें ऐसा स्थल विशेष) धन्य है वह सनिवेश-(जिसमें प्रधानतः सार्थवाह आदि बस रहे हों) पत्तन दो प्रकार का होता है-१ जलपत्तन २ स्थलपत्तन। जहां पर केवल नौका से ही जाया जाता है वह जलपत्तन, एवं जहां गाडी आदि सवारियों से जाया जाता है वह स्थलपत्तन है अथवा नौका एवं शकट से जो गम्य है वह पत्तन तथा केवल नौका से जो गम्य होता है वह पट्टन है। धन्य है वह पत्तन 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' जहाँ पर श्रमण भगवान महावीर विचरते हैं वे ग्रामादिक धन्य

ત્યાં રહેવા લાગે છે) ધન્ય છે તે સંવાહ-(ખેડુતો દ્વારા અનાજની રક્ષા પર રહેલું સ્થળ વિશેષ અથવા તો જ્યાં ત્યાંથી આવીને માણસો નિવાસ કરે એવું સ્થળ) ધન્ય છે તે સંનિવેશ (જેમાં ખાસ કરીને સાર્થવાહ આદિ નિવાસ કરે છે) પત્તન બે પ્રકારના હોય છે (૧) જલપત્તન, (૨) સ્થલ પત્તન જ્યાં આગળ કેવળ વહાણુ દ્વારાજ જઈ શકાય છે તે જલપત્તન છે અને જ્યાં ગાડી આદિ વાહનો વડે જઈ શકાય છે તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો નૌકા-વહાણુ અને ગાડાના સાધન વડે જઈ શકાય તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો કેવલ વહાણુથી જઈ શકાય તે પત્તન છે ધન્ય છે તે પત્તન। 'जत्थ णं समणे भगवं महावीरे विहरइ' જ્યાં આગળ શ્રમણુ ભગવાન

इति योजना, ग्रामाकरनगरखेटकब्बडमडम्बद्रोणमुखपत्तननिगमाश्रमसत्राहसनिवेशाः तत्र-ग्रामः=वृतिवेष्टितः। आकर-सुवर्णरत्नाद्युत्पत्तिस्थानम्। नगरम्=अष्टादशकरवर्जितम्। खेट-धूलिप्राकारपरिक्षिप्तम्। कर्बट-कुत्सितनगरम्। मडम्ब-सार्धक्रोशद्वयान्तर्ग्रामान्तररहितम्। द्रोणमुख-जलस्थलपथोपेतो जननिवासः। पत्तन=समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम्। तद् द्विविध भवति-जलपत्तन, स्थलपत्तन चेति, नौभिर्यत्रगम्यते तज्जलपत्तन, यत्र च शकटादिभिर्गम्यते तत्स्थलपत्तनम्। यद्वा शकटादिभिर्नौभिर्वा यद् गम्य तत् पत्तन, यत् केवल नौभिरेव गम्य तत् पट्टनम्, । उक्तञ्च—

"पत्तन शकटैर्गम्य, घोटकैर्नौभिरेव च।
नौभिरेव तु यद् गम्य, पट्टन तत् प्रचक्षते ॥ १ ॥" इति।

निगमः-प्रभूततरवणिग्जननिवासः। आश्रमः-तापसैरावासितः पश्चादपरोऽपि लोकस्तत्रागत्य वसति। सवाहः-कृषीवलैर्धान्यरक्षार्थं निर्मितं दुर्गभूमिस्थानम्,

सण्णिवेसा' धन्य है वे ग्राम (वाडसे वेष्टित प्रदेश) धन्य हैं वे आकर (सुवर्ण एव रत्नादिक की उत्पत्ति के स्थान) धन्य है वह नगर-(अष्टादश प्रकार के कर से रहित स्थान) धन्य है वह खेट (धूली प्राकार से वेष्टित स्थान) धन्य है वह कर्बट (कुत्सितनगर) धन्य है वह-मडम्ब (ढाई कोस तक जिसके बीच मे कोई ग्राम न हो ऐसा स्थान) धन्य है वह द्रोणमुख-(जलस्थल मार्ग से युक्त स्थान) धन्य है वह पत्तन (समस्त वस्तुओं की प्राप्ति का स्थान) धन्य है वह निगम (अनेक-वणिक्जनों से बसा हुआ प्रदेश)। धन्य है वह आश्रम-(तपस्विजनों के रहने का स्थान) यह स्थान पहिले तपस्वियो द्वारा बसाया जाता है, फिर पीछे से दूसरे और भी लोग वहाँ

ते ग्राम (फरती वाड होय ते-गाम कहेवाय छे) धन्य छे ते आकर (सोना अने रत्नादिकनु उत्पत्ति स्थान) धन्य छे ते नगर-(अढार प्रकारना करथी रहित स्थान) धन्य छे ते खेट नानु गामडु-धन्य छे ते कर्बट (कुत्सित नगर)धन्य छे ते मडम्ब (अढी गाउना प्रमाणमा वचमा कोई गाम न होय एवु स्थान) धन्य छे ते द्रोणमुख, (जल-स्थल मार्गथी युक्त स्थान) धन्य छे ते पत्तन, (तमाम वस्तुओ मली शके तेवु स्थान) धन्य छे ते निगम, अनेक वणिकजनोथी वसेलो प्रदेश) धन्य छे ते आश्रम, (तपस्विजनोने रहेवानु स्थान) ते तपस्विओ द्वारा पहेला वसाववामा आवे छे पछी बीजा माणुसो पण त्या आवीने

पर्वतशिखरस्थितजननिवास., समागतप्रभूतपथिकजननिवासो वा । सनिवेश – समागतसार्थवाहादिनिवासस्थानम् ।

ते ग्रामनगरादयो धन्याः 'जत्थ ण समणे भगव महावीरे विहरइ' यत्र खलु श्रमणो भगवान् महावीरो विहरति=विचरति । तथा 'धण्णा ण ते' धन्या. खलु ते 'राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबिय–इब्भ–सेट्ठिसेणावइसत्थवाहप्पभियओ' राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्य–श्रेष्ठि–सेनापतिसार्थवाहप्रभृतयः, तत्र–राजान =चक्रवर्त्यादय., ईश्वराः=ऐश्वर्यसम्पन्ना –प्रभूतऋद्धिसम्पन्ना इत्यर्थः, तलवरा'=सन्तुष्टभूपालदत्तपट्टबन्धपरिभूषितराजकल्पा , माडम्बिकाः=ग्रामपतयः, इतरे प्रसिद्धाः । 'जे ण' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

आकर रहने लगते है । धन्य है वह सवाह–(कृषीवलो द्वारा धान्यकी रक्षा के लिये बनाया गया दुर्गभूमिस्थान अथवा पर्वत की चोटीपर रहा हुआ जनाधिष्ठित स्थल विशेष या जिसमें यहा वहा से आकर मुसाफिर लोग निवास विश्राम करे ऐसा स्थल विशेष) धन्य है वह सनिवेश–(जिसमे प्रधानत सार्थवाह आदि वस रहे हों) पत्तन दो प्रकार का होता है–१ जलपत्तन २ स्थलपत्तन। जहा पर केवल नौका से ही जाया जाता है वह जलपत्तन, एव जहा गाडी आदि सवारियों से जाया जाता है वह स्थलपत्तन है अथवा नौका एव शकट से जो गम्य है वह पत्तन तथा केवल नौका से जो गम्य होता है वह पट्टन है । धन्य है वह पत्तन 'जत्थ ण समणे भगव महावीरे विहरइ' जहाँ पर श्रमण भगवान महावीर विचरते हैं वे ग्रामादिक धन्य

त्या रहेवा लागे छे) धन्य छे ते सवाह–(खेडुतो द्वारा अनाजनी रक्षा पर रहेलु स्थळ विशेष अथवा तो ज्या त्याथी आवीने माणुसो निवास करे एवु स्थळ) धन्य छे ते सनिवेश (जेमा खास करीने सार्थवाह आदि निवास करे छे) पत्तन बे प्रकारना होय छे (१) जलपत्तन, (२) स्थल पत्तन ज्या आगळ केवळ वहाणु द्वाराज जई शकाय छे ते जलपत्तन छे अने ज्या गाडी आदि वाहनो वडे जई शकाय छे ते स्थळ पत्तन छे अथवा तो नौका–वहाणु अने गाडाना साधन वडे जई शकाय ते स्थळ पत्तन छे अथवा तो केवल वहाणुथी जई शकाय ते पत्तन छे धन्य छे ते पत्तन ! 'जत्थ ण समणे भगव महावीरे विहरइ' ज्या आगळ श्रमणु भगवान

'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडा जाव पव्वयंति' मुण्डा भूत्वा-अगारात् अनगारितां प्रव्रजन्ति=दीक्षां गृह्णन्ति। तथा 'धण्णा ण' धन्याः खलु ते 'राईसर०' राजेश्वर० राजेश्वरादयः 'जे ण' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'पचाणुव्वइय जाव गिहिधम्म' पञ्चाणुव्रतिक यावत्-गृहिधर्म-पञ्चाणुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिक द्वादशविध गृहिधर्मं 'पडिवज्जंति' प्रतिपद्यन्ते। तथा 'धण्णा ण' धन्याः खलु ते 'राईसर०' राजेश्वरादयः 'जे ण' ये खलु 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिए' अन्तिके 'धम्म' धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षण 'सुणेंति' शृण्वन्ति 'त' तत्-तस्मात्कारणात् 'जइ

है। 'धण्णाण ते राईसर० जे ण समणस्स३ अतिए मुडा जाव पव्वयति' वे राजा और राजेश्वर प्रभृति भी धन्य हैं जो श्रमण भगवान महावीर के समीप मुडित होकर दीक्षा धारण करते हैं। यहा 'राईसर' पद से 'तलवरमाडवियकोडुविय-इब्भसेट्ठिसेणावइसत्थवाहप्पभियओ' इन पदो का भी सग्रह हुआ है। चक्रवर्ती आदि राजा, ऐश्वर्यसपन्न व्यक्ति ईश्वर, जिन्हें राजा सन्तुष्ट होकर लक्ष्मीपट्टबध देता है, ऐसे राज-तुल्य मानव तलवर, गाव के अधिपति माडम्बिक कहे गये हैं एव कौटुम्बिक आदि जन तो प्रसिद्ध ही हैं। तथा-(धण्णा ण ते राईसर० जे ण समणस्स ३ अतिए पचाणुव्वइय जाव गिहिधम्म पडिवज्जति' वे राजेश्वर प्रभृतिजन इसलिये भी धन्य ह कि जो श्रमण भगवान् महावीर के समीप पॉच अणुव्रत साम शिक्षाव्रत एव बारह प्रकार के गृहस्थ धर्म

મહાવીર વિચરે છે તે ગ્રામાદિક ધન્ય છે 'धण्णा ण ते राईसर० जे ण समणस्स३ अतिए मुड, जाव पव्वयति' તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણ ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરે છે તે ગ્રામાદિક ધન્ય છે 'धण्णा ण ते राईसर० जे ण समणस्स३ अतिए मुडा जाव पव्वयति' તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણ ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે મુડિત થઇને દીક્ષા ધારણ કરે છે અહીં "રાઇસર" પદથી 'तलवर माडविय कोडुविय इब्भ-सेट्ठिसेणावइ सत्थवाह-प्पभियओ' આ પદોનો પણ સગ્રહ થયો છે ચક્રવર્તીરાજા, ઐશ્વર્ય સપન્ન વ્યકિત ઇશ્વર, જેના પર રાજા પ્રસન્ન થઇને પટ્ટબધ આપે છે એવા માનવ તે રાજા જેવો છે તેને તલવર કહે છે, ગામના અધિપતિ તે માડમ્બિક કહેવાય છે, અને કૌટુમ્બિક આદિ માણસો તો પ્રસિદ્ધ છે તથા 'धण्णा ण राईसर० ज ण समणस्स३ अतिए पचाणुव्वइय जाव गिहिधम्म पडिवज्जति' તેજ રાજેશ્વર પ્રભૃતિ માણસ એટલા માટે ધન્ય છે કે જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસે પાચ અણુવ્રત સાત શિક્ષાવ્રત

ण' यदि खलु 'समणे भगव महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीरः 'पुव्वाणु-पुव्वि' पूर्वानुपूर्व्या=तीर्थङ्करपरम्परया 'जाव' यावत्-'चरमाणे गामाणुगाम' चरन्=विचरन् ग्रामानुग्रामम्=एकस्माद् ग्रामादव्यवहित द्वितीय ग्राम 'दुइज्जमाणे' द्रवन्=गच्छन् 'इहमागच्छेज्जा' इहाऽऽगच्छेत् इह=हस्तिशीर्षे नगरे पुष्पकरण्ड-कोद्याने आगच्छेत् यथाप्रतिरूपमवग्रहमवगृह्य सयमेन तपसाऽऽत्मान भावयन् 'विहरिज्जा' विहरेत् 'तए ण' ततः खलु=तर्हि अह 'समणस्स ३' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य' 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडे भवित्ता' द्रव्यतो भावतश्च मुण्डो भूत्वा 'जाव' यावत् 'अगाराओ अणगारिय' अगारात्=गृहात्-गृह परित्यज्येत्यर्थ अनगारिता=साधुता 'पव्वएज्जा' प्रव्रजामि ॥ सू० ११ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं समणे भगव महावीरे सुवाहुस्स कुमारस्स इम एयारूव अज्झत्थिय जाव वियाणित्ता पुव्वाणुपुव्वि जाव दुइ-ज्जमाणे जेणेव हत्थिसीसे णयरे जेणेव पुप्फकरडए उज्जाणे

अगीकार करते हैं 'धण्णा ण ते राईसर० जे ण समणस्स३ अतिए धम्म सुणेंति' वे भी राजेश्वर आदि धन्य हैं जे श्रमण भगवान महावीर के समीप श्रुतचारित्र रूप धर्म का उपदेश सुनते हैं 'त जइ ण समणे भगव महावीरे पुव्वाणुपुव्वि जाव दूइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विहरिज्जा तएण अह समणस्स ३ अतिए मुडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा' अत यदि श्रमण भगवान महावीर तीर्थंकर परम्परा के अनुसार विहार करते हुए जो यहा आये - इस हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरण्डक उद्यान में पधारें तो मैं उस प्रभु के समीप द्रव्य एव भावसे मुडित होकर भागवती दीक्षा अगीकार करूगा ॥ सू० ११ ॥

અર્થાત્ બાર પ્રકારના શ્રાવકધર્મનો અગીકાર કરે છે 'धण्णाण ते राईसर० जे ण समणस्स ३ अतिए धम्म सुणेंति' તે પણ રાજેશ્વર આદિ ધન્ય છે કે જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસે શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ સાભળે છે 'त जइण समणे भगव महावीरे पुव्वाणुपुव्वि जाव दुइज्जमाणे इहमागच्छेज्जा जाव विहरिज्जा तएण अह समणस्स३ अतिए मुडे भवित्ता जाव पव्वएज्जा' તેથી જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તીર્થંકર પરમ્પરા પ્રમાણે વિહાર કરનાર જો અહિં આવશે આ હસ્તિશીર્ષનગરમા પુષ્પકરડક બગીચામા પધારશે તો હુ એ પ્રભુની પાસે જઇ દ્રવ્ય અને ભાવથી મુડિત થઇને ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરીશ ॥સૂ૦૧૧॥

जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेणं तवसा जाव विहरइ। परिसा निग्गया, रायावि निग्गओ। तए ण से सुवाहुकुमारे तं महया० जहा पढमं तहा निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि, पडिगओ। तए ण से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ। निक्खमणाभिसेओ, तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव वभयारी। तए ण से सुवाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाण थेराणं अतिए सामाइयमाइयाइ एक्कारस अंगाइ अहिज्जइ, अहिज्जित्ता वहुहिं चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाण भावित्ता वहुइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाण भूक्तसित्ता सट्ठि भत्ताइ अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे ॥ सू० १२ ॥

टीका

'तए ण' इत्यादि। 'तए ण' तत. खलु सुवाहुकुमारस्य तादृश विचरणानन्तर 'समणे भगव महावीरे' श्रमणो भगवान महावीर 'सुवाहुस्स कुमारस्स' सुवाहो कुमारस्य 'इम' इम–पूर्वोक्तम् 'एयारूव' एतद्रूप=सयम

'तए ण समणे' इत्यादि।

'तए ण' इसके पश्चात् 'समणे भगव महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर 'सुवाहुकुमारस्स' सुवाहुकुमार के 'इम' पूर्वोक्त 'एयारूव' सयम

'तए ण समणे ઇત્યાદિ

'तए ण' ते પછી 'समणे भगव महावीरे' શ્રમણ ભગવત મહાવીર– 'सुवाहुकुर्मारस्स' સુબાહુકુમારના 'इम' પૂર્વોકત 'एयारूवं' સયમ ગ્રહણ કરવાની

ग्रहणवाञ्छारूप 'अज्झत्थिय' आध्यात्मिकम् अन्तरात्मगत 'जाव' यावत् चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत सकल्प 'विजाणित्ता' विज्ञाय 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्व्या 'जाव' यावत् चरन् ग्रामानुग्राम 'दूइज्जमाणे' द्रवन्=गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव हत्थिसीसे णयरे' हस्तिशीर्ष नगर 'जेणेव' यत्रैव 'पुप्फकरडए उज्जाणे' पुष्पकरण्डकमुद्यान 'जेणेव' यत्रैव 'कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खायणे' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतन 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिरूव' यथा-प्रतिरूप=सयममर्यादानुकूल 'उग्गह' अवग्रह=वसत्यादेराज्ञा 'उग्गिण्हित्ता' अवगृह्य=गृहीत्वा 'सजमेण तवसा' सयमेन तपसा 'जाव' यावत्-आत्मान भावयन् 'विहरइ' विहरति। 'परिसा निग्गया रायावि निग्गओ' परिषद् निर्गता राजाऽपि निर्गतः-भग-

को ग्रहण करने की वाञ्छारूप 'अज्झत्थियजाव' अन्तरात्मगत चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगतसकल्प को 'वियाणित्ता' जानकर 'पुव्वाणुपुव्विं जाव दुइज्जमाणे' तीर्थंकर परपरागत मार्ग के अनुसार विहार करते हुए 'जेणेव हत्थिसीसे णयरे' जहा वह हस्तिशीर्षनगर एव 'जेणेव पुप्फकरडए उज्जाणे' जहा वह पुष्पकरडक उद्यान था, और 'जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे' जहां कृतवनमालप्रिय यक्षका यक्षायतन था 'तेणेव उवागच्छइ' वहा पर पधारे। 'उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा जाव विहरइ' आकर सयम मर्यादा के अनुकूल अवग्रह (वसति में ठहरने की आज्ञा) लेकर सयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। 'परिसा णिग्गया रायावि णिग्गओ' प्रभु का आगमन सुनकर जनता अपने२ स्थान से दर्शनार्थ एव धर्मश्रवणार्थ निकली, राजा भी अपने

વાછનારૂપ, 'अज्झत्थिय' અન્તરાત્મગત ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત સકલ્પને 'वियाणित्ता' જાણીને 'पुव्वाणुपुव्विं जाव दुइज्जमाणे' તીર્થંકર પરપરાગત વર્ગના અનુસાર વિહાર કરતા-કરતા 'जेणेव हत्थिसीसे णयरे' જ્યા તે હસ્તિશીર્ષ નગર અને 'जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे' જ્યા કૃતવનમાલપ્રિય યક્ષનુ યક્ષાયતન-નિવાસસ્થાન હતુ 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યા આગળ પધાર્યા, 'उवागच्छित्ता' अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा जाव विहरइ' આવીને સયમ મર્યાદાને અનુકૂલ અવગ્રહ, (વસતિમા રહેવાની આજ્ઞા) લઇને સયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'परिसा णिग्गया रायावि णिग्गओ' પ્રભુનુ આગમન સાભળીને માણસો પોતાના નિવાસ સ્થાનથી દર્શન માટે અને ધર્મ

जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवा-गच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेणं तवसा जाव विहरइ। परिसा निग्गया, रायावि निग्गओ। तए ण से सुवाहुकुमारे त महया० जहा पढम तहा निग्गओ, धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि, पडिगओ। तए ण से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ। निक्खमणाभिसेओ, तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव वभयारी। तए ण से सुवाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाण थेराणं अतिए सामाइयमाइयाइ एक्कारस अंगाइ अहिज्जइ, अहिज्जित्ता वहुहिं चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहा-णेहिं अप्पाण भावित्ता वहुइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अप्पाण भूक्तसित्ता सट्ठिं भत्ताइ अणस-णाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे ॥ सू० १२ ॥

टीका

'तए ण' इत्यादि। 'तए ण' तत खलु सुवाहुकुमारस्य तादृश विचरणानन्तर 'समणे भगव महावीरे' श्रमणो भगवान महावीर 'सुवाहुस्स कुमारस्स' सुवाहो कुमारस्य 'इम' इम–पूर्वोक्तम् 'एयारूव' एतद्रूप=सयम

'तए ण समणे' इत्यादि।

'तए ण' इसके पश्चात् 'समणे भगव महावीरे' श्रमण भगवान् महावीर 'सुवाहुकुमारस्स' सुवाहुकुमार के 'इम' पूर्वोक्त 'एयारूव' सयम

'तए ण समणे ઈત્યાદિ

'तए ण' ते પછી 'समणे भगव महावीरे' શ્રમણ ભગવત મહાવીર– 'सुवाहुकुर्मारस्स' સુબાહુકુમારના 'इम' પૂર્વોકત 'एयारूव' સયમ ગ્રહણ કરવાની

मातापितरौ पृष्टवान्, 'तहा' तथा सुबाहुकुमारोऽपि 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'आपुच्छइ' आपृच्छति। 'निक्खमणाभिसेओ' निष्क्रमणाभिषेकः-निष्क्रमणोत्सवः 'तहेव' तथैव=मेघकुमारवदेव 'अणगारे जाए' अनगारो जातः। कीदृशः? 'इरियासमिए' ईर्यासमितः=ईर्यासमितिसम्पन्नः 'जाव बंभयारी' यावद् ब्रह्मचारी यावद् भाषासमितः एवं मनोगुप्तः, वचोगुप्तः, कायगुप्तः, गुप्तेन्द्रियः, गुप्तब्रह्मचारी नववाटिकाविशुद्धब्रह्मचर्यसंपन्नो जातः। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहू अणगारे' स सुबाहुरनगारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तहारूवाणं तथारूपाणां=तादृशानां बहुश्रुतानां 'थेराणं' स्थविराणाम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'सामाइयमाइयाइं' सामायिकादीनि 'एक्कारस अंगाइं' एकादशाङ्गानि 'अहिज्जइ' अधीते 'अहिज्जित्ता' अधीत्य 'बहुहिं' बहुभिः 'चउ-

मातपिता से दीक्षा लेने की आज्ञा मागी। उन्होंने जब आज्ञा दे दी तब इनका 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी' मेघकुमार की तरह दीक्षामहोत्सव हुवा, और ये अनगार हो गये। एवं ईर्यासमिति से संपन्न होकर नवकोटी से विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतके आराधक बन गये। इस अवस्था में साधु की समाचारी रूप भाषासमिति से, मनोगुप्ति से, वचनगुप्ति से, कायगुप्ति से, सुरक्षित बनकर इन्होंने अपनी इन्द्रियों पर विजय प्राप्त की। 'तए णं से सुबाहु अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ' दीक्षित होने के पश्चात् सुबाहुकुमारने श्रमण भगवान महावीर के तथारूप स्थविरों के पास सामायिकादि ११ ग्यारह अंगों का अभ्ययन किया। 'अहिज्जित्ता

મેઘકુમાર પ્રમાણે ઘેર આવીને પોતાના માતા-પિતા પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી તેઓએ જ્યારે આજ્ઞા આપી દીધી ત્યારે તે 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी મેઘકુમારના પ્રમાણે દીક્ષિત થયા અને તે અણગાર થઇ ગયા અને ઇર્યાસમિતિસંપન્ન બનીને નવકોટિથી વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રતના આરાધક બની ગયા તે અવસ્થામાં સાધુની સમાચારીરૂપ ભાષાસમિતિથી, મનોગુપ્તિથી વચન-ગુપ્તિથી, કાયગુપ્તિથી, સુરક્ષિત બનીને તેણે પોતાની ઇન્દ્રિયોના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો (ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યો) 'तए णं से सुबाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ' દીક્ષિત થયા પછી સુબાહુકુમારે ભગવાન મહાવીરના તથારૂપ સ્થવિરોની પાસેથી સામાયિકાદિ ૧૧ અગીઆર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, 'अहिज्जित्ता बहुहिं

यद्वन्दनार्थं परिषद् नगराग्निर्गता, राजाऽपि च वन्दनार्थं निर्गतः। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहुकुमारे' स सुबाहुकुमारः 'तं' तत् 'महया' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'जहापढमं' यथा प्रथम-यथा=येन प्रकारेण भगवतीसूत्रे श ९ उ ३३ जमालिर्निर्गतः 'तहा' तथा-अयमपि 'निग्गओ' निर्गतः-नवमशतकगत जमालिवद् रथेन निर्गत इत्यर्थः। 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः-भगवता धर्मकथा कथिता 'परिसा पडिगया' परिषत् प्रतिगता=धर्मं श्रुत्वा प्रतिनिवृत्ता 'रायावि पडिगओ' राजाऽपि प्रतिगतः=प्रतिनिवृत्त। 'तए णं से सुबाहुकुमारे' ततः खलु स सुबाहुकुमारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्मं धर्मं 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=हृदयवधार्य 'हट्ठ०' हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः हर्षवशविसर्पद्हृदयः 'जहा मेहो' यथा मेघकुमारः

महल से निकला। 'तए णं से सुबाहुकुमारे तं महया जहा पढमं तहा णिग्गओ' सुबाहुकुमार भी भगवतीसूत्र मे वर्णित जमालि की तरह प्रभु की वंदना एवं उनसे धर्मश्रवण करने की भावना से पहिले की तरह भगवान के समीप आये। 'धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि पडिगओ' प्रभुने समस्त परिषद एवं राजा को धर्म का उपदेश किया। उपदेश श्रवण कर परिषद एवं राजा सब के सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ' सुबाहुकुमारने श्रमण भगवान् महावीर के निकट धर्मश्रवण कर और उसे अच्छी तरह हृदय मे निश्चित कर आनंद एवं हर्ष से प्रफुल्लित हो मेघकुमार की तरह घर आकर अपने

શ્રમણ કરવા માટે નીકળ્યા રાજા પણ પોતાના મહેલથી નીકળ્યા 'तए णं से सुबाहुकुमारे तं महया जहा पढमं तहा निग्गओ' સુબાહુકુમાર પણ ભગવતી સૂત્રમા વર્ણન કરેલ જમાલી પ્રમાણે પ્રભુને વંદના અને તેમના પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરવાની ભાવનાથી પ્રથમ પ્રમાણે ભગવાનની પાસે આવ્યા 'धम्मो कहिओ परिसा पडिगया रायावि पडिगओ' પ્રભુએ સમસ્ત પરિષદ અને રાજાને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ સાભળીને પરિષદ અને રાજા સૌ પોતાના સ્થાનપર પાછા આવ્યા 'तए णं से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ' સુબાહુકુમારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ધર્મશ્રમણ કરી અને સારી રીતે હૃદયમા નિશ્ચય કરી આનંદ-હર્ષથી પ્રફુલ્લિત થઈને

मातापितरौ पृष्टवान्, 'तहा' तथा सुबाहुकुमारोऽपि 'अम्मापियरो' अम्बापितरौ 'आपुच्छइ' आपृच्छति। 'निक्खमणाभिसेओ' निष्क्रमणाभिषेकः-निष्क्रमणोत्सवः 'तहेव' तथैव=मेघकुमारवदेव 'अणगारे जाए' अनगारो जातः। कीदृशः? 'इरियासमिए' ईर्यासमितः=ईर्यासमितिसम्पन्नः 'जाव बंभयारी' यावद् ब्रह्मचारी यावद् भाषासमितः एवं मनोगुप्तः, वचोगुप्तः, कायगुप्तः, गुप्तेन्द्रियः, गुप्तब्रह्मचारी नववाटिकाविशुद्धब्रह्मचर्यसंपन्नो जातः। 'तए णं' ततः खलु 'से सुबाहू अणगारे' स सुबाहुरनगारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तहारूवाणं' तथारूपाणां=तादृशानां बहुश्रुतानां 'थेराणं' स्थविराणाम् 'अंतिए' अन्तिके=समीपे 'सामाइयमाइयाइं' सामायिकादीनि 'एकारस अंगाइं' एकादशाङ्गानि 'अहिज्जइ' अधीते 'अहिज्जित्ता' अधीत्य 'बहुहिं' बहुभिः 'चउ-

मातपिता से दीक्षा लेने की आज्ञा मागी। उन्होंने जब आज्ञा दे दी तब इनका 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी' मेघकुमार की तरह दीक्षामहोत्सव हुवा, और ये अनगार हो गये। एवं ईर्यासमिति से संपन्न होकर नवकोटी से विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतके आराधक बन गये। इस अवस्था में साधु की समाचारी रूप भाषासमिति से, मनोगुप्ति से, वचनगुप्ति से, कायगुप्ति से, सुरक्षित बनकर इन्होंने अपनी इन्द्रियों पर विजय प्राप्त की। 'तए णं से सुबाहु अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एकारस अंगाइं अहिज्जइ' दीक्षित होने के पश्चात् सुबाहुकुमारने श्रवण भगवान् महावीर के तथारूप स्थविरों के पास सामायिकादि ११ ग्यारह अंगों का अध्ययन किया। 'अहिज्जित्ता

મેઘકુમાર પ્રમાણે ઘેર આવીને પોતાના માતા-પિતા પાસે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી તેઓએ જ્યારે આજ્ઞા આપી દીધી ત્યારે તે 'णिक्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव बंभयारी' મેઘકુમારના પ્રમાણે દીક્ષિત થયા અને તે અણગાર થઇ ગયા અને ઈર્યાસમિતિસંપન્ન બનીને નવકોટિથી વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યવ્રતના આરાધક બની ગયા તે અવસ્થામાં સાધુની સમાચારીરૂપ ભાષાસમિતિથી, મનોગુપ્તિથી વચનગુપ્તિથી, કાયગુપ્તિથી, સુરક્ષિત બનીને તેણે પોતાની ઇન્દ્રિયોના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો (ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યો) 'तए णं से सुबाहू अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामाइयमाइयाइं एक्कारस अंगाइं अहिज्जइ' દીક્ષિત થયા પછી સુબાહુકુમારે ભગવાન મહાવીરના તથારૂપ સ્થવિરોની પાસેથી સામાયિકાદિ ૧૧ અગીઆર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, 'अहिज्जित्ता बहुहिं

त्थछट्ठम०-चउत्थछट्ठट्ठमदसमदुवालसेहिं' चतुर्थषष्ठाष्टमदशमद्वादशै.=चतुर्थादिरूपैः 'तवोविहाणेहिं तपोविधानै.=तप.समाचरणै' 'अप्पाण भावित्ता' आत्मान भाव यित्वा वहूइ वासाइ' वहूनि वर्षाणि 'सामन्नपरियाग' श्रामण्यपर्याय=चारित्रपर्याय 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'मासियाए सल्लेहणाए' मासिक्या सलेखनया 'अप्पाण' आत्मान 'झूसित्ता' सेवित्वा 'सट्ठिं भत्ताइ' षष्टिं भक्तानि 'अणसणाए' अनशनया 'छेदित्ता' छित्वा 'आलोइयपडिक्कते' आलोचितप्रतिक्रान्तः=आलोचित= गुरवे निवेदित यदतिचारजात तत्प्रतिक्रान्त गुरूपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणतया विशोधितं येन स तथा, 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः=समाधिभावमुपगत. 'काल मासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे= सौधर्माख्ये प्रथमे देवलोके उत्कृष्ट सागरोपमद्वयस्थितिकेषु देवेषु 'देवत्ताए उववण्णे' देवतया उपपन्न=उत्पन्न ॥ सू० १२ ॥

वहुहिं चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाण भावित्ता वहूइ वासाइ सामण्ण परियाग पाउणित्ता मासियाए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइ अण- सणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे' जव ११ ग्यारह अगो को ये पूर्णरूप से अच्छी तरह पढ चुके, तव अनेक प्रकार की चतुर्थभक्त, षष्ठभक्त, अष्टम भक्त, दशमभक्त, एव द्वादशभक्तरूप विविध तपस्याओं के विधान से अपनी आत्मा को भावित कर वहुत वर्षों तक इन्होंने सर्व- विरतिरूप चारित्र पर्याय की आरधना की । वाद मे एक मास की सलेखना से आत्मा को झूसित कर और अनशन से साठ भक्तों का छेदन कर, अतिचारो की गुरु के समीप आलोचना पूर्वक विशुद्धि

चउत्थछट्ठट्ठम० तवोविहाणेहिं अप्पाण भावित्ता वहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता मासियाए सलेहणाए अप्पाण झूसित्ता सट्ठिं भत्ताइ अणसणाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे देवदत्ताए उववण्णे' ११ અગીઆર અગોનો પૂર્ણ રીતે અભ્યાસ કરી લીધો, અનેક વિવિધ પ્રકારની ચતુર્થભકત, ષષ્ઠભકત (છટ્ઠ) અષ્ઠમભકત, દશમભકત, અને દ્વાદશ ભકતરૂપ તપસ્યાઓના વિધાનથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી, ઘણા વર્ષો સુધી સુબાહુ કુમારે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર-(મુનિજીવન) પર્યાયની આરાધના કરી પછી એક માસની સલેખનાથી આત્માને ઝુસિત (યુકત) કરીને અને માસિક અનશનથી સાઠ ભકતોનુ છેદન કરી, અતિચારોની ગુરુની સમીપમા આલોચનાપૂર્વક વિશુદ્ધિ કરીને સમાધિ

॥ मूलम् ॥

से णं सुबाहुदेवे ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता माणुस्सं विग्गहं लभिहिइ, केवलं बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता तहारूवाणं थेराणं अंतिए मुंडे जाव पव्वइस्सइ। से णं तत्थ बहूइं वासाइं सामण्णपरियागं पाउणिहिइ, पाउणित्ता आलोइय-पडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सणंकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ। तओ माणुस्सं, पव्वज्जा, बंभलोए, माणुस्सं, महासुक्के, माणुस्सं, आणए, माणुस्सं, आरणए, माणुस्सं, सव्वट्ठसिद्धे। से णं तओ अणंतरं उव्वट्टित्ता महाविदेहे वासे जाइं अड्ढाइं जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ। एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि ॥ सू० १३ ॥

॥ इति पढमं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'से णं' इत्यादि। 'से णं सुबाहुदेवे' स खलु सुबाहुदेवः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात्=सौधर्मनामकात् देवलोकात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण=

करते हुए समाधिभाव से काल कर सौधर्मस्वर्ग मे-जहा दो सागर की उत्कृष्ट स्थिति है वहा-देवकी पर्याय से उत्पन्न हुए ॥सू० १२॥

'से णं सुबाहुदेवे०' इत्यादि।

अब 'से णं सुबाहुदेवे' वह सुबाहुदेव 'ताओ देवलोगाओ' उस देवलोक से 'आउक्खएणं' आयु के क्षय से-आयु कर्म के दलिकों की

ભાવથી કાલ પામવાના અવસરે કાલ પામીને સૌધર્મ સ્વર્ગમા-જ્યા બે સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ત્યા-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા (સૂ૦ ૧૨)

'सेणं सुबाहुदेवे' ઇત્યાદિ

હવે 'से णं सुबाहुदेवे' તે સુબાહુદેવ 'ताओ देवलोगाओ' તે દેવલોકથી 'आयुक्खएणं' આયુષ્યનો ક્ષય થતાં-આયુકર્મના દલિકોની નિર્જરા થવાથી

आयुर्दलिकनिर्जरणेन, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवभवनिबन्धनकर्मणा गत्यादीना निर्जरणेन 'ठिइक्खएण' स्थितिक्षयेण=आयु:कर्मण: स्थितेर्वेदनेन 'अणतर' अन न्तर=तदनु चय=देवशरीर 'चइत्ता' त्यक्त्वा 'माणुस्स' मानुष्य=मनुष्यसम्बन्धिन 'विग्गह' 'विग्रह'=शरीर 'लभिहिइ' लप्स्यते, तत्र 'केवल' केवला=शुद्धा परिपूर्णा निरतिचारामिति यावत् 'बोहिं' बोधिं=जिनधर्मप्राप्तिरूपा 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते= प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता' बुद्ध्वा=बोधि प्राप्य 'तहारूवाण' तथारूपणा=तादृशाना बहुश्रुताना 'थेराण' स्थविराणाम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडे जाव पव्वइस्सइ' मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति–मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारिता प्रव्रजिष्यति=दीक्षितो भविष्यति । 'से ण' स खलु सुबाहुजीव. 'तत्थ' तत्र=तस्मिन् भवे सयमा वस्थायामित्यर्थ'। 'बहूइ वासाइ' बहूनि वर्षाणि 'सामण्णपरियाग' श्रामण्यपर्याय= चारित्रपर्याय 'पाउणिहिइ' पालयिष्यति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आलोइयपडिक्कते आलोचितप्रतिक्रान्त आलोचित=गुरवे निवेदित यदतिचारजात तत् प्रतिक्रान्त=

निर्जरा से 'भवक्खएण, ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिइ' देवभव के कारणभूत कर्मों की निर्जरासे, आयुकर्म की स्थिति के वेदन से देवशरीर का परित्याग कर मनुष्य सबधी शरीर प्राप्त करेगा। वहा 'केवलबोहिं बुज्झिहिइ बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध–परिपूर्ण–निरतिचार जिन धर्मप्राप्तिरूप बोधि को प्राप्तिकर तथारूप स्थविरों के पास द्रव्य और भावरूप से मुडित होकर अगारी से अनगारी बनकर प्रवज्या लेगा। 'से ण तत्थ बहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिइ' इस अवस्था मे वह अनेक वर्षों तक श्रामण्य पर्याय–चारित्र पर्याय का पालन करेगा। 'पाउणित्ता आलोइय-पडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे कप्पे देवत्ताए उव

'भवक्खएण ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिइ' દેવભવનો ક્ષય કરીને આયુકર્મની સ્થિતિના વીતવાથી દેવશરીરનો પરિત્યાગ કરીને મનુષ્ય સબધી શરીરને પ્રાપ્ત કરશે ત્યા 'केवल बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' શુદ્ધ પરિપૂર્ણ–નિરતિચાર જિન-ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિને પ્રાપ્ત કરીને તથારૂપ સ્થવિરોના પાસે દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુડિત બનીને આગારીથી અણગારી–(મુનિ) બનીને પ્રવ્રજ્યા લેશે–'से ण तत्थ बहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिइ' તે અવસ્થામા એ અનેક વર્ષો સુધી શ્રામણ્ય પર્યાય–ચારિત્ર–પર્યાયનુ પાલન કરશે 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ'

गुरूपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणप्रतिज्ञया विशोधित येन स तथा 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्त =शुभ यानमुपगत. 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'सणकुमारे' कप्पे सनत्कुमारे कल्पे=सनत्कुमाराख्ये तृतीये देवलोके उत्कृष्ट-सप्तसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु 'देवत्ताए उववज्जिहिइ' देवतयोत्पत्स्यते । 'तओ' तत. तदनन्तर तस्माद्देवलोकाच्च्युत्वा 'माणुस्स' मानुष्य जन्म ग्रहिष्यति, 'पव्वज्जा' प्रव्रज्या-तत्र प्रव्रजितो भविष्यति । तत काल कृत्वा 'बभलोए' ब्रह्मलोके=ब्रह्मलोकाख्ये पञ्चमे देवलोके उत्कृष्टदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । ततश्च्युत्वा 'माणुस्स मनुष्यजन्म-प्रव्रज्या च प्राप्स्यति । ततो मनुष्यभवात् 'महासुक्के' महाशुक्रे=महाशुक्राख्ये सप्तम देवलोके उत्कृष्ट-सप्तदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । तत. 'माणुस्स' मनुष्यजन्म, तत्र प्रव्रज्याग्रहण च भविष्यति । तस्माद् भवात् 'आणए' आनते=आनताख्ये नवमे देवलोके उत्कृष्टविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु

वज्जिहिइ' पालन कर के फिर वह आलोचितप्रतिक्रान्त होकर समाधि को प्राप्त होगा । अपने दोषो का गुरु से कथन करना आलोचना है, उनके द्वारा उन दोषो की शुद्धि के लिये प्रदर्शित मार्ग को स्वीकार करना और यह निश्चय करना कि "अब आगे मै इन दोषों से दूर रहूगा" इसका नाम प्रतिक्रमण है, शुभध्यान का नाम समाधि है । पश्चात् काल अवसर कालकर सनत्कुमार नामके तृतीय देवलोक मे, जहा जघन्य दो सागर और उत्कृष्ट सात सागर की स्थिति है वहा देव की पर्याय से उत्पन्न होगा । 'तओ माणुस्स, पव्वज्जा, बभलोए, माणुस्स, महासुक्के, माणुस्स, आणए माणुस्स, आरणए, माणुस्स, सव्वट्ठसिद्धे' वहा से च्यवकर फिर वह मानव पर्याय प्राप्त कर एव दीक्षित हो मर कर ब्रह्मलोक नामके ५में स्वर्गमे-जहाज घन्य सात और उत्कृष्ट १० सागर

પાલન કરીને પછી તે આલોચિત-પ્રતિક્રાન્ત થઇને સમાધિને પ્રાપ્ત કરશે, પોતાના અતિચારો ગુરુની પાસે જાહેર કરવા તે આલોચના છે ગુરુ પાસેથી તે અતિચારોની શુદ્ધિ માટે માર્ગ જાણીને જે માર્ગ બતાવે તેનો સ્વીકાર કરીને પછી તે નિશ્ચય કરવો કે "હવે હુ આ દોષોથી દૂર રહીશ" તેનું નામ પ્રતિક્રમણ છે શુભ ધ્યાનનુ નામ સમાધિ છે, પછી કાલ અવસરે મરણ પામીને સનત્કુમાર નામના ત્રીજા દેવલોકમા જ્યા જઘન્ય બે સાગર અને ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરની સ્થિતિ છે ત્યા-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થશે 'तओ माणुस्स, पव्वज्जा, बभलोए, माणुस्स, महासुक्के, माणुस्स, आणए, माणुस्स, आरणए, माणुस्स, सव्वट्ठसिद्धे' ત્યાથી ચવીને પછી તે માનવ પર્યાય પામીને દીક્ષિત થશે પછી મરણ પામીને તે બ્રહ્મલોક નામના પાચમા સ્વર્ગમા-જ્યા જઘન્ય સાત અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ દશ-સાગરની સ્થિતિ છે, ત્યા-ઉત્પન્ન થશે, ત્યાથી

आयुर्दलिकनिर्जरणेन, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवभवनिबन्धनकर्मणा गत्यादीना निर्जरणेन 'ठिइक्खएण' स्थितिक्षयेण=आयु कर्मणः स्थितेर्वेदनेन 'अणतर' अनन्तर=तदनु चय=देवशरीर 'चइत्ता' त्यक्त्वा 'माणुस्स' मानुष्य=मनुष्यसम्बन्धिन 'विग्गह 'विग्रह'=शरीर 'लभिहिइ' लप्स्यते, तत्र 'केवल' केवला=शुद्धा परिपूर्णा निरतिचारामिति यावत् 'बोहिं' बोधिं=जिनधर्मप्राप्तिरूपा 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता' बुद्ध्वा=बोधिं प्राप्य 'तहारूवाण' तथारूपणा=तादृशाना बहुश्रुताना 'थेराण' स्थविराणाम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडे जाव पव्वइस्सइ' मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति-मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारिता प्रव्रजिष्यति=दीक्षितो भविष्यति। 'से ण' स खलु मृगापुत्रजीव. 'तत्थ' तत्र=तस्मिन् भवे सयमावस्थायामित्यर्थः। 'बहूइ वासाइ' बहूनि वर्षाणि 'सामण्णपरियाग' श्रामण्यपर्याय=चारित्रपर्याय 'पाउणिहिइ' पालयिष्यति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आलोइयपडिक्कते आलोचितप्रतिक्रान्त आलोचित=गुरवे निवेदित यदतिचारजात तत् प्रतिक्रान्त=

निर्जरा से 'भवक्खएण, ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिइ' देवभव के कारणभूत कर्मो की निर्जरासे, आयुकर्म की स्थिति के वेदन से देवशरीर का परित्याग कर मनुष्य सबधी शरीर प्राप्त करेगा। वहा 'केवलबोहिं बुज्झिहिइ बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध-परिपूर्ण-निरतिचार जिन धर्मप्राप्तिरूप बोधि को प्राप्तकर तथारूप स्थविरों के पास द्रव्य और भावरूप से मुडित होकर अगारी से अनगारी बनकर प्रवज्या लेगा। 'से ण तत्थ बहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिइ' इस अवस्था मे वह अनेक वर्षो तक श्रामण्य पर्याय-चारित्र पर्याय का पालन करेगा। 'पाउणित्ता आलोइय-पडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे कप्पे देवत्ताए उव

'भवक्खएण ठिइक्खएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिइ' દેવભવનો ક્ષય કરીને આયુકર્મની સ્થિતિના વીતવાથી દેવશરીરનો પરિત્યાગ કરીને મનુષ્ય સબધી શરીરને પ્રાપ્ત કરશે ત્યા 'केवल बोहिं बुज्झिहिइ, बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' શુદ્ધ પરિપૂર્ણ-નિરતિચાર જિન-ધર્મ પ્રાપ્તિરૂપ બોધિને પ્રાપ્ત કરીને તથારૂપ સ્થવિરોના પાસે-દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુડિત બનીને આગારીથી અણગારી-(મુનિ) બનીને પ્રવ્રજ્યા લેશે-'से ण तत्थ बहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिइ' તે અવસ્થામા એ અનેક વર્ષો સુધી શ્રામણ્ય પર્યાય-ચારિત્ર-પર્યાયનુ પાલન કરશે 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे कप्पे देवत्ताए उववज्जिहिइ'

वासे महाविदेहे वर्षे 'जाइ अड्ढाइ' यानि 'महाविदेहेवासे' आढयानि=समृद्धानि कुलानि तेषामन्य तमस्मिन् कुले जन्म ग्रहीष्यति 'जहा दढपइण्णे' यथा दृढ-प्रतिज्ञः=औपपातिकसूत्रे यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्यः, तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोक ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते=सकलकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृत-विकाररहितत्वेन शीतलीभूतो भविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' सर्वदुःखा-नाम् – शारीरिक मानसिक दुःखानाम् = अन्त करिष्यति = नाश करिष्यति श करिष्यति–अव्याबाधसुखभाग् भविष्यतीत्यर्थः । एतत्पर्यन्तमुक्त्वा श्री-सुधर्मास्वामी माह–एव खलु हे जम्बू ः! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन यावत्–सिद्धिगतिस्था न सप्राप्तेन 'सुहविवागाण' सुखविपाकाना 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथमस्य सुबाहुनामकस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्त-

महाविदेहे वासे जाइ अड्ढाइ जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ ५' यह सुबाहु-कुमार का जीव सर्वार्थसिद्ध विमान से च्यवकर, महाविदेहक्षेत्र में जो आढयकुल है, उनमें से किसी एक कुल में जन्म धारण करेगा। औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का वर्णन है उसी तरह यहा इसका भी वर्णन समझना चाहिए। यहा से यह सिद्ध होगा, 'बुज्झिहिइ' विमल केवलरूपी आलोक से सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, 'मुचिहिइ' सकल कर्मों से मुक्त होगा, 'परिनिव्वाहिइ' समस्त कर्मकृत विकारोंसे रहित होने के कारण शीतलीभूत होगा और 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' समस्त क्लेशोंका नाश करेगा। 'एव खलु जबू! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' यहा तक कथन कर श्री सुधर्माने

ते सुणाहुकुमारनो જીવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જે આઢ્યકુલ છે તેમા કોઇ એક કુલમા જન્મ ધારણ કરશે ઔપપાતિકસૂત્રમા જે પ્રમાણે દ્રઢપ્રતિજ્ઞનુ વર્ણન છે તે પ્રમાણે અહિં પણ વર્ણન સમજી લેવુ ત્યાથી તે સિદ્ધ થશે 'बुज्झिहिइ' વિમલ-કેવલ રૂપી આલોકથી સકલ લોક અને અલોકના જ્ઞાતા થશે 'मुच्चिहिइ' સકલ કર્મોથી મુક્ત થશે, 'परिनिव्वाहिइ' સમસ્ત કર્મોના કરેલા વિકારોથી રહિત હોવાના કારણે શીતલીભૂત થશે, અને 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' તમામ કલેશોનો નાશ કરશે 'एव खलु जबू! सम-णेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते–त्ति बेमि'

देवतया उत्पत्स्यते । ततश्च्युत्वा 'माणुस्स' मनुष्यभवं तत्र प्रव्रज्यां च लप्स्यते। ततः कालं कृत्वा 'आरणए' आरणके=आरणकाख्ये एकादशे देवलोके उत्कृष्टैकविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया । उत्पत्स्यते ततश्च्युत्वा 'माणुस्सं' मानुषं=मनुष्यजन्म प्रव्रज्यां च प्राप्स्यति । तत्र-आलोचितप्रतिक्रान्तः समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा 'सव्वट्ठसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे' सर्वार्थसिद्धविमाने देवतयोत्पत्स्यते=सर्वार्थसिद्धविमाने त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । 'से णं' स खलु सुबाहुजीवः 'तओ अणतरं' ततोऽनन्तरं तस्मात्सर्वार्थसिद्धविमानात् 'अणतरं' अनन्तरम् 'उव्वट्टित्ता' उद्वृत्य-निस्सृत्य महाविदेहे

की उत्कृष्ट स्थिति है वहा-उत्पन्न होगा। वहा से च्यवकर मनुष्य जन्म ले, दीक्षित हो, मर कर जघन्य १४ सागर और उत्कृष्ट १७ सागर की स्थितियुक्त महाशुक्र स्वर्गमे, वहा से च्यवकर, मानव पर्याय धारण कर, दीक्षा ले, मर कर नवमा आनत नाम के देवलोक मे-जहाँ जघन्य २८ उत्कृष्ट १० सागर की स्थिति है वहा-उत्पन्न होगा, वहा से च्यवकर मनुष्यभव धारण करेगा एव दीक्षा लेकर ११ वें आरण नामके देवलोक मे देवकी पर्याय से उत्पन्न होगा। वहा की जघन्य २० और उत्कृष्ट २१ सागर प्रमाण स्थिति को भोग कर यह वहा से च्यवकर मानवके पर्याय मे जन्म लेकर दीक्षित होगा। वहा यह अपने पापकर्मों की आलोचना एव प्रतिक्रमण कर मृत्यु के अवसर में मर कर सर्वार्थसिद्ध नामक विमान मे अहमिन्द्र होगा। यहा ३३ सागर की उत्कृष्ट एव जघन्य स्थिति है, इसे पूर्ण भोगकर अर्थात् सब देव लोकोंमे उत्कृष्ट स्थिति भोग कर 'से ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता

ચવીને મનુષ્ય જન્મ લઈને દીક્ષાધારણ કરી મરણ પામીને જઘન્ય ૧૪ સાગર અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સત્તર સાગરની સ્થિતિ યુકત મહાશુક્ર સ્વર્ગમા જશે, ત્યાથી ચવીને માનવપર્યાય ધારણ કરીને દીક્ષા લઈ મરણ પામ્યા બાદ, નવમા આનત નામના દેવલોકમા-જ્યા જઘન્ય ૨૮ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૯ સાગરની સ્થિતિ છે ત્યા ઉત્પન્ન થશે, ત્યાથી ચવીને મનુષ્ય ભવ ધારણ કરશે અને દીક્ષા લઈને ૧૧ મા આરણ નામના દેવલોકમા, દેવના પર્યાયમા ૨૦ વીસ ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પન્ન થશે, ત્યાની જઘન્ય ૨૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ એકવીસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિને ભોગવી કરીને ત્યાથી ચવીને માનવ પર્યાયમા જન્મ લઈને દીક્ષિત થશે ત્યા આગળ તે પોતાના પાપકર્મોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરી મૃત્યુ સમયે મરણ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમા અહમિન્દ્ર થશે, ત્યા તેત્રીસ (૩૩) સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એવ જઘન્ય સ્થિતિ છે તેને પૂર્ણ ભોગવીને અર્થાત્ બધા દેવલોકોમા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભોગવીને 'से ण तओ अणतर उव्वट्टित्ता महाविदेहे वासे जाइ अड्ढाइ जहा दढपइण्णे सिज्झहिइ ५'

वासे महाविदेहे वर्षे 'जाइ अड्ढाइ' यानि 'महाविदेहेवासे' आढयानि=समृद्धानि कुलानि तेषामन्य तमस्मिन् कुले जन्म ग्रहीष्यति 'जहा दढपइण्णे' यथा दृढ-मतिज्ञः=औपपातिकसूत्रे यथा दृढमतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्यः, तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोक ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते= सकलकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृत-विकाररहितत्वेन शीतलीभूतो भविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' सर्वदुःखा-नाम् – शारीरिक मानसिक दुःखानाम् = अन्त करिष्यति = नाश करिष्यति श करिष्यति–अव्याबाधसुखभाग् भविष्यतीत्यर्थः । एतत्पर्यन्तमुक्त्वा श्री-सुधर्मास्वामी प्राह–एव खलु हे जम्बू ! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन यावत्–सिद्धिगतिस्था न समाप्तेन 'सुहविवागाण' सुखविपाकाना 'पढमस्स अज्झयणस्स' प्रथमस्य सुबाहुनामकस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्त-

महाविदेहे वासे जाइ अड्ढाइ जहा दढपइण्णे सिज्झिहिइ ५' यह सुबाहु-कुमार का जीव सर्वार्थसिद्ध विमान से च्यवकर, महाविदेहक्षेत्र में जो आढ्यकुल हैं, उनमें से किसी एक कुल में जन्म धारण करेगा। औपपातिक सूत्र मे जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का वर्णन है उसी तरह यहा इसका भी वर्णन समझना चाहिए। यहा से यह सिद्ध होगा, 'बुज्झिहिइ' विमल केवलरूपी आलोक से सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, 'मुचिहिइ' सकल कर्मों से मुक्त होगा, 'परिनिव्वाहिइ' समस्त कर्मकृत विकारोंसे रहित होने के कारण शीतलीभूत होगा और 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' समस्त क्लेशोंका नाश करेगा। 'एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते त्ति बेमि' यहा तक कथन कर श्री सुधर्माने

ते सुબાહુકુમારનો જીવ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જે આઢયકુલ છે તેમા કોઇ એક કુલમા જન્મ ધારણ કરશે ઔપપાતિકસૂત્રમા જે પ્રમાણે દ્રઢપ્રતિજ્ઞનું વર્ણન છે તે પ્રમાણે અહિં પણ વર્ણન સમજી લેવુ ત્યાથી તે સિદ્ધ થશે 'बुज्झिहिइ' વિમલ–કેવલ રૂપી આલોકથી સકલ લોક અને અલોકના જ્ઞાતા થશે 'मुचिहिइ' સકલ કર્મોથી મુકત થશે, 'परिनिव्वाहिइ' સમસ્ત કર્મોના કરેલા વિકારોથી રહિત હોવાના કારણે શીતલીભૂત થશે, અને 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' તમામ કલેશોનો નાશ કરશે 'एव खलु जबू ! सम-णेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते–त्ति बेमि'

मकारो भारः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः। 'त्ति बेमि' इति ब्रवीमि यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथा त्वां कथयामीति ॥ सू० १३ ॥

॥ इति श्री – विश्वविख्यात – जगदृल्लभ – प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक – प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक–
वादिमानमर्दक– श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त–'जैन
शास्त्राचार्य' पदभूषित – कोल्हापुरराजगुरुबालब्रह्मचारि
जैनाचार्य – जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री – घासीलाल
– व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीय-
श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया
व्याख्यायाम् 'सुबाहुकुमार' नामक–
प्रथमम ध्ययनं सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥१॥

जम्बू स्वामी से कहा कि–सिद्धगति प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरने हे जम्बू ! सुखविपाक के प्रथम अध्ययन का पूर्वोक्त भाव कहा है उनके समीप जैसा सुना उसी प्रकार मे ने यह तुम से कहा है ॥१३॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दु:खविपाक नामक
द्वितीय – श्रुतस्कन्धकी 'विपाकचन्द्रिका'
टीका के हिन्दी अनुवाद मे
'सुबाहुकुमार' नामक प्रथम
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २–१ ॥

અહિ સુધી શ્રી સુધર્માએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યુ કે સિદ્ધિગતિને પામેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે હે જમ્બૂ! સુખવિપાકના પ્રથમ અધ્યયનનો પૂર્વોક્ત (આગળ કહેવા પ્રમાણે) ભાવ કહ્યો છે, તેમની પાસેથી જેવુ સાભળ્યુ છે, તેવુ જ મે તમને કહ્યુ છે (સૂ૦ ૧૩)

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'सुबाहुकुमार' નામનુ પ્રથમ અધ્યયન
સમ્પૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૧ ॥

॥ अथ भद्रनन्दिनामक द्वितीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

वीयस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं उसभपुरे णयरे । थूमकरंडगे उज्जाणे । वण्णो जक्खो । धणवई राया, सरस्सई देवी, सुमिणदंसणं, कहणं, जम्मणं, बालत्तणं, कलाओ य, जोव्वणं, पाणिग्गहणं, दाओ, पासाया, भोगा य जहा सुबाहुस्स । णवरं भद्दनंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयाणं रायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, सामिसमोसरणं, सावगधम्मं, पुव्वभवपुच्छा, महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी, विजयकुमारे, जुगबाहू तित्थयरे, पडिलाभिए, माणुस्साउए निबद्धे, इहं उप्पण्णे । सेसं जहा सुबाहुस्स जाव महाविदेहे, सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ ॥ सू० १ ॥

॥ बियं अज्झयणं समत्तं ॥ २ ॥

टीका-

'वीयस्स' इत्यादि । 'वीयस्स' द्वितीयस्य-अध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेप = प्रारम्भवाक्यरूपो वाच्यः । स चायम् - 'जइ णं भंते !' समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते वीयस्स णं भंते ! अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं भगवया

भद्रनन्दिनामक द्वितीय अध्ययन

'वीयस्स उक्खेवो एवं खलु' इस द्वितीय अध्ययन का प्रारंभ वाक्य इस प्रकार है 'जइ णं भंते समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, वीयस्स

ભદ્રનન્દિ નામનુ બીજુ અધ્યયન-

'वीयस्स उक्खेवो एवं खलु' આ બીજા અધ્યયનનું પ્રારંભનુ વાકય આ પ્રમાણે છે "जइ णं भंते ! समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, वीयस्स णं भंते ! अज्झय-

प्रकारो भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=कथितः। 'त्ति बेमि' इति ब्रवीमि यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथा त्वां कथयामीति ॥ सू० १३ ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा
कलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन
शास्त्राचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरुबालब्रह्मचारि
जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल
-व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीय-
श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् 'सुबाहुकुमार' नामकं-
प्रथममध्ययनं सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥१॥

जम्बू स्वामी से कहा कि-सिद्धगति प्राप्त श्रमण भगवान् महावीरने हे जम्बू ! सुखविपाक के प्रथम अध्ययन का पूर्वोक्त भाव कहा है उनके समीप जैसा सुना उसी प्रकार मैं ने यह तुम से कहा है ॥१३॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दुःखविपाक नामक
द्वितीय-श्रुतस्कन्धकी 'विपाकचन्द्रिका'
टीका के हिन्दी अनुवाद में
'सुबाहुकुमार' नामक प्रथम
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २-१ ॥

અહિં સુધી શ્રી સુધર્માએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યુ કે સિદ્ધિગતિને પામેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે હે જમ્બૂ! સુખવિપાકના પ્રથમ અધ્યયનનો પૂર્વોકત (આગળ કહેવા પ્રમાણે) ભાવ કહ્યો છે, તેમની પાસેથી જેવુ સાભળ્યુ છે, તેવુ જ મે તમને કહ્યુ છે (સૂ૦ ૧૩)

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કધની
'विपाकचन्द्रिका' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'सुबाहुकुमार' નામનુ પ્રથમ અધ્યયન

पतिर्नाम राजाऽऽसीत्। तस्य 'सरस्सई देवी' सरस्वती नाम देवी=राज्ञी आसीत्। 'सुमिणदसण' स्वप्नदर्शनम्। 'कहण' कथन=भूपाय निवेदनम्। 'जम्मण' जन्म। 'बालत्तण' बाल्त्वम्। 'कलाओ य' कलाश्च द्वासप्ततिकलाग्रहणम्। 'जोव्वण' यौवनम्। 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाह। 'दाओ' दायः। 'पासाया' प्रासादाः। 'भोगा य' भोगाश्च। एतत्सर्वं वर्णनं 'जहा सुबाहुस्स' यथा सुबाहु-कुमारस्य तथा विज्ञेय, 'णवर' नवरम्, अथ विशेषः-अत्र 'भद्दनदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमार.। 'सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण' श्रीदेवीप्रमुखाणा पञ्चशताना राजवरकन्यकाना पाणिग्रहणम्। 'सामिसमोसरण=

का यक्षायतन था। 'धणवई राया' धनपति राजा इस नगर का अधिपति था। 'सरस्सई देवी' इसकी रानी का नाम सरस्वती देवी था। 'सुमिणदसण कहण जम्मण बालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहण दाओ पासाया भोगा य जहा सुबाहुस्स' रानी का स्वप्नावलोकन, स्वप्नका राजा से निवेदन, पुत्र का जन्म, उसका लडकपन, ७२ कलाओ का शिक्षण, यौवन का आगमन, राज्यकन्याओं के साथ पाणिग्रहण, दहेज का मिलना, राजप्रासादों का निर्मापण एव विविध भोगों का अनु भवन ये सब बातें यहा सुबाहुकुमार के वर्णन जैसी ही जाननी चाहिये। 'णवर' विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि 'भद्दनदी कुमारे सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नगाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण सावगधम्म पुव्वभवपुच्छा' इस राजा–धनपति के पुत्र का नाम भद्रनदी कुमार था। इसका धनपति राजाने ५०० राजकन्याओं के साथ पाणि-

(निवास स्थान) હતુ 'धणवई राया' તે નગરના અધિપતિ ધનપતિ રાજા હતા, 'सरस्सई देवी' તેના રાણીનું નામ સરસ્વતી દેવી હતુ 'सुमिणदसण कहण जम्मण बालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहण दाओ पासाया भोग्गा य जहा सुबाहुस्स' રાણીને સ્વપ્ન આવવુ, રાજાને સ્વપ્નની હકીકત જણાવવી, પુત્રનો જન્મ, તેનું બાળપણ, બહોત્તેર કલાનું શિક્ષણ, યૌવનાવસ્થાનું આગમન, પાચસો રાજ કન્યાઓ સાથે પાણીગ્રહણ–વિવાહ, પહેરામણી મળવી રાજમહેલોનું નિર્માણ, અને વિવિધ ભોગોના અનુભવ એ તમામ વાત અહિં સુબાહુકુમારના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવુ જોઇએ 'णवर' વિશેષતા માત્ર એટલીજ કે, 'भद्दनदीकुमारे सिरीदेवी पामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नगाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण सावग-धम्म पुव्वभवपुच्छा' આ ધનપતિ રાજાના પુત્રનું નામ ભદ્રનન્દી કુમાર હતુ. ભદ્ર-નદી કુમારના ધનપતિ રાજાએ પાચસો રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યા.

महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते ? । तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव वयासी, इति ।

जम्बूस्वामी पृच्छति-'जइ ण भते' इत्यादि । यदि खलु हे भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामधेय स्थान समाप्तेन सुख विपाकाना प्रथमस्य अध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्त., द्वितीयस्य खलु हे भदन्त ! अध्ययनस्य सुखविपाकाना श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सम्प्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः ? । तत खलु सुधर्माऽनगारो जम्बूमनगारम् एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'एव खलु' इत्यादि । एव खलु हे जम्बूः ! 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'उसभपुरे णयरे' ऋषभपुर नाम नगरमासीत् । तत्र 'थूभकरडगे उज्जाणे' स्तूपकरण्डक नामोद्यानम् । तस्मिन् 'धण्णो जक्खो' धन्यो नाम यक्ष आसीत् । तस्मिन्नगरे 'धणवई राया' धन-

---

ण भते ! अज्झयणस्स सुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते ? तए ण से सुहम्मे अणगारे जबु अणगार एव वयासी'– जबूस्वामीने श्री सुधर्मा स्वामी से पूछा कि हे भदत ! यदि श्रमण भगवान् महावीरने कि, जो सिद्धिगति मे विराजमान हैं, इस सुख-विपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कध के प्रथम अध्ययन का जो वह भाव कहा–है तो उन सिद्धिगति को प्राप्त श्री श्रवण भगवान महावीर ने द्वितीय अध्ययन के क्या भाव फरमाया है ? श्री सुधर्मा कहते हैं–हे जम्बू ! 'तेण कालेण तेण समएण' उसी काल एव उसी समय मे 'उसभपुरे णयरे थूभकरडगे उज्जाणे धण्णो जक्खो' ऋषभपुर नामका नगर था । उसमें स्तूपकरडक उद्यान था । उसमे धन्य नामके यक्ष

णस्स सुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते । तएण से सुहम्मे अणगारे जबु जणगार एव वयासी' જબૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછયુ કે હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જેણે સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત કરી છે અર્થાત્ સિદ્ધિગતિમા બિરાજમાન છે, જેમણે આ સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કધના પ્રથમ અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે તે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે બીજા અધ્યયનના શુ ભાવ કહ્યા છે ? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે, હે જમ્બૂ ! 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'उसभपुरे णयरे थूभकरडगे उज्जाणे धण्णो जक्खो' ઋષભપુર નામનું નગર હતુ, તેમા સ્તુપકરડક નામનો બગીચો હતો, તે બગીચામા ધન્ય નામના યક્ષનું યક્ષાયતન

पतिर्नाम राजाऽऽसीत्। तस्य 'सरस्सई देवी' सरस्वती नाम देवी=राज्ञी आसीत्। 'सुमिणदसण' स्वप्नदर्शनम्। 'कहण' कथन=भूपाय निवेदनम्। 'जम्मण' जन्म। 'बालत्तण' बाल्यत्वम्। 'कलाओ य' कलाश्च द्वासप्ततिकलाग्रहणम्। 'जोव्वण' यौवनम्। 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाहः। 'दाओ' दायः। 'पासाया' प्रासादाः। 'भोगा य' भोगाश्च। एतत्सर्वं वर्णनं 'जहा सुबाहुस्स' यथा सुबाहुकुमारस्य तथा विज्ञेय, 'णवर' नवरम्, अथ विशेष.-अत्र 'भद्दनदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमारः। 'सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण' श्रीदेवीप्रमुखाणां पञ्चशतानां राजवरकन्यकानां पाणिग्रहणम्। 'सामिसमोसरण=

का यक्षायतन था। 'धणवई राया' धनपति राजा इस नगर का अधिपति था। 'सरस्सई देवी' इसकी रानी का नाम सरस्वती देवी था। 'सुमिणदसण कहण जम्मण बालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहणं दाओ पासाया भोगा य जहा सुबाहुस्स' रानी का स्वप्नावलोकन, स्वप्नका राजा से निवेदन, पुत्र का जन्म, उसका लडकपन, ७२ कलाओं का शिक्षण, यौवन का आगमन, राज्यकन्याओं के साथ पाणिग्रहण, दहेज का मिलना, राजप्रासादों का निर्मापण एव विविध भोगों का अनुभवन ये सब बातें यहां सुबाहुकुमार के वर्णन जैसी ही जाननी चाहिये। 'णवर' विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि 'भद्दनदी कुमारे सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नगाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण सावगधम्म पुव्वभवपुच्छा' इस राजा-धनपति के पुत्र का नाम भद्रनंदी कुमार था। इसका धनपति राजाने ५०० राजकन्याओं के साथ पाणि-

(નિવાસ સ્થાન) હતુ 'धणवई राया' તે નગરના અધિપતિ ધનપતિ રાજા હતા, 'सरस्सई देवी' તેના રાણીનું નામ સરસ્વતી દેવી હતુ 'सुमिणदसण कहण जम्मण बालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहण दाओ पासाया भोगा य जहा सुबाहुस्स' રાણીને સ્વપ્ન આવવુ, રાજાને સ્વપ્નની હકીકત જણાવવી, પુત્રનો જન્મ, તેનું બાળપણુ, બહોત્તેર કલાનું શિક્ષણ, યૌવનાવસ્થાનું આગમન, પાચસો રાજ કન્યાઓ સાથે પાણીગ્રહણુ-વિવાહ, પહેરામણી મળવી રાજમહેલોનું નિર્માણ, અને વિવિધ ભોગોના અનુભવ એ તમામ વાત અહિં સુબાહુકુમારના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવુ જોઈએ 'णवर' વિશેષતા માત્ર એટલીજ કે, 'भद्दनदीकुमारे सिरीदेवी पामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नगाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण सावगधम्म पुव्वभवपुच्छा' આ ધનપતિ રાજાના પુત્રનું નામ ભદ્રનન્દી કુમાર હતુ. ભદ્રનદી કુમારના ધનપતિ રાજાએ પાચસો રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યા

भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनस्तत्र समागमनम् । 'सावगधम्म' श्रावकधर्म-भद्रनन्दि-कुमारो भगवत्समीपे श्रावकधर्मं स्वीकृतवान् । 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा=गौतमस्वामिना भगवत्समीपे भद्रनन्दिकुमारस्य पूर्वभवपृच्छा कृता । भगवत्कथनम्-'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'पुंडरीगिणी णयरी' पुण्डरीकिणी नगरी । तत्र 'विजयकुमारे' विजयकुमार आसीत् । तत्र तेन 'जुगबाहू' युगबाहुनामा 'तित्थयरे' तीर्थंकरः=विहरमानतीर्थंकरः 'पडिलाभिए' प्रतिलम्भितः । तेन 'माणुस्साउए निबद्धे' मनुष्यायुष्कं निबद्धम् । ततः कालं कृत्वा 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्नः=धनपतिभूपस्य सरस्वतीदेवीकुक्षौ भद्रनन्दिकुमारत्वेन समुत्पन्नः ।

ग्रहण करवाया था। उन में मुख्य श्रीदेवी थी। भगवान वर्धमान स्वामी का वहा जब समवसरण हुआ तब भद्रनंदी कुमारने उनके समीप धर्म श्रवण कर श्रावक के १२ व्रतों को धारण किया। गौतम स्वामीने भगवान से भद्रनंदी कुमार का पूर्वभव पूछा, भगवानने कहा 'महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निबद्धे' महाविदेह क्षेत्र में पुंडरीकिनी नगरी है। वहा यह विजयकुमार था। इसने एक समय युगबाहु तीर्थंकर को आहारदान दिया। उसके प्रभाव से इसे मनुष्य आयु का बंध हुआ। 'इह उप्पणे सेस जहा सुबाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' बाद में जब यह वहा से मरा तो धनपति भूपकी भार्या सरस्वती देवी की कुक्षि में पुत्ररूप से अवतरित हुआ। कालान्तर मे इसका जन्म हुआ।

હતા તેમા મુખ્ય શ્રીદેવી હતા ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીનું સમવસરણ થયું ત્યારે ભદ્રનંદિકુમારે તેમના પાસે ધર્મ સાભળીને શ્રાવકના બાર વ્રતો ધારણ કર્યા ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને ભદ્રનંદિ કુમારના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું, ભગવાને તેનો ઉત્તર આપતા કહ્યું કે, 'महाविदेहे वासे पुंडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहू तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निबद्धे' મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા એક પુંડરીકિની નગરી છે, ત્યા તે વિજયકુમાર હતા, તેણે એક સમય યુગબાહુ તીર્થંકરને આહાર દાન આપ્યુ, તેના પ્રભાવથી તેને મનુષ્યની આયુનો બંધ થયો 'इह उप्पण्णे सेस जहा सुबहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' પછી તે ત્યાથી મરણ પામીને ધનપતિ રાજાની રાણી સરસ્વતી દેવીના ઉદરમા પુત્રરૂપે અવતર્યા; કાલાન્તરમા તેનો જન્મ થયો 'તેનું નામ

'सेस' शेषम्-अवशिष्ट सर्ववर्णन 'जहा सुबाहुस्स' यथा सुबाहोः-सुबाहुकुमारवद् विज्ञेय 'जाव' यावत्-महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ, मुचिहिइ, परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति। एतत्पदपञ्चक सुबाहुकुमाराध्ययने व्याख्यातम् ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री - विश्वविख्यात - जगदवल्लभ - प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलितललितकलापालापक - प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक- श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन शास्त्राचार्य ' पदभूषित - कोल्हापुरराजगुरुबालब्रह्मचारि जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री - घासीलाल - व्रतिविरचितायां विपाकश्रुते द्वितीय-श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् ' भद्रनन्दि ' नामक-द्वितीयमध्ययन सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥२॥

भद्रनंदी कुमार इसका नाम रखा गया। बाकीका अवशिष्ट वर्णन सुबाहुकुमार की तरह जानना चाहिये। यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म लेकर सिद्धिगतिको पायेगा। 'सेत्स्यति, भोत्स्यते' आदि क्रियापदों की व्याख्या प्रथम अध्ययन मे कथित व्याख्या के अनुसार जाननी चाहिये ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दुःखविपाक नामक द्वितीय - श्रुतस्कन्धकी ' विपाकचन्द्रिका ' टीका के हिन्दी अनुवाद में ' भद्रनन्दी ' नामक द्वितीय अध्ययन सम्पूर्ण ॥२॥ ॥२॥

ભદ્રનંદી કુમાર રાખ્યુ બાકીનું તમામ વર્ણન સુબાહુકુમારના પ્રમાણે જાણી લેવુ, તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા જન્મ લઈને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે-'सेत्स्यति, भोत्स्यते' આદિ ક્રિયાપદોની વ્યાખ્યા પ્રથમ અધ્યયનમા કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે જાણી લેવી ॥સૂ૦૧॥

શ્રી વિપાકશ્રુતના સુખ વિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની વિપાક ચન્દ્રિકા ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદના ' भद्रनन्दि ' નામનું બીજુ અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૨ ॥

भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनस्तत्र समागमनम् । 'सावगधम्म' श्रावकधर्म–भद्रनन्दिकुमारो भगवत्समीपे श्रावकधर्मं स्वीकृतवान् । 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा= गौतमस्वामिना भगवत्समीपे भद्रनन्दिकुमारस्य पूर्वभवपृच्छा कृता । भगवत्कथनम्–'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'पुडरीगिणी णयरी' पुण्डरीकिणी नगरी । तत्र 'विजयकुमारे' विजयकुमार आसीत् । तत्र तेन 'जुगवाहू' युगवाहुनामा 'तित्थयरे' तीर्थंकरः=विहरमानतीर्थंकरः 'पडिलाभिए' प्रतिलम्भितः । तेन 'माणुस्साउए निबद्धे' मनुष्यायुष्कं निबद्धम् । ततः कालं कृत्वा 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्नः=धनपतिभूपस्य सरस्वतीदेवीकुक्षौ भद्रनन्दिकुमारत्वेन समुत्पन्नः ।

ग्रहण करवाया था । उन में मुख्य श्रीदेवी थी । भगवान वर्धमान स्वामी का वहा जब समवसरण हुआ तब भद्रनदी कुमारने उनके समीप धर्म श्रवण कर श्रावक के १२ व्रतों को धारण किया । गौतम स्वामीने भगवान से भद्रनदी कुमार का पूर्वभव पूछा, भगवानने कहा 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निवद्धे' महाविदेह क्षेत्र में पुडरीकिनी 'नगरी है । वहा यह विजयकुमार था । इसने एक समय युगबाहु तीर्थंकर को आहारदान दिया । उसके प्रभाव से इसे मनुष्य आयु का बध हुआ । 'इह उप्पणे सेस जहा सुवाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' बाद मे जब यह वहा से मरा तो धनपति भूपकी भार्या सरस्वती देवी की कुक्षि में पुत्ररूप से अवतरित हुआ । कालान्तर मे इसका जन्म हुआ ।

હતા તેમા મુખ્ય શ્રીદેવી હતા ભગવાન વર્ધમાન સ્વામીનુ સમવસરણ થયુ ત્યારે ભદ્રનદિકુમારે તેમના પાસે ધર્મ સાભળીને શ્રાવકના બાર વ્રતો ધારણ કર્યા ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને ભદ્રનદિ કુમારના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યુ, ભગવાને તેનો ઉત્તર આપતા કહ્યુ કે, 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहू तित्थयरे पडिलाभिए माणुस्साउए निवद्धे' મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા એક પુડરીકિની નગરી છે, ત્યા તે વિજયકુમાર હતા, તેણે એક સમય યુગબાહુ તીર્થંકરને આહાર દાન આપ્યુ, તેના પ્રભાવથી તેને મનુષ્યની આયુનો બધ થયો 'इह उप्पण्णे सेस जहा सुवहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमंत करेहिइ' પછી તે ત્યાથી મરણ પામીને ધનપતિ રાજાની રાણી સરસ્વતી દેવીના ઉદરમા પુત્રરૂપે અવતર્યા, કાલાન્તરમા તેનો જન્મ થયો તેનુ નામ

जक्खो' वीरसेनयक्षस्य यक्षायतनम् । 'वीरकण्हमित्ते राया' वीरकृष्णमित्रो राजा। 'सिरी देवी' श्रीदेवी=श्रीनाम्नी राज्ञी । तयोः 'सुजाए कुमारे' सुजातः–सुजातनामा कुमारः। 'बलसिरीपामोक्खाण पंचसयकन्नगाण पाणिग्गहणं' बलश्रीप्रमुखाणां पञ्चशतकन्यकानां पाणिग्रहणम्। 'सामी समोसरिए' स्वामी समवसृतः= श्रमणो भगवान् महावीरः समागतः। 'पुव्वभवपुच्छा' गौतमकृता पूर्वभवपृच्छा। भगवान् कथयति–'उसुयारे णयरे' इषुकारनामकं नगरमासीत्, तत्र 'उसभदत्ते गाहावई' ऋषभदत्तो गाथापतिः परिवसति। तेन 'पुप्फदत्ते अणगारे पडि-

सुखदायी उद्यान था। 'वीरसेने जक्खो' उसमें वीरसेनयक्षका यक्षायतन था, 'वीरकण्हमित्ते राया' वीर कृष्णमित्र यहां का राजा था। 'सिरीदेवी' श्रीदेवी इसकी रानी का नाम था। 'सुजाए कुमारे' इसका एक कुमार का नाम सुजात था। 'बलसिरी पामोक्खाण पंचसयकण्णगाण पाणिग्गहणं' सुजातकुमार का विवाह बलश्री आदि ५००- राजकन्याओं-के साथ हुआ था। 'सामी समोसरिए' भगवान महावीर स्वामी विहार करते हुए यहां पर आये। नगरनिवासी समस्तजन (राजा से लेकर प्रजा तक) प्रभु के वंदना के लिये आये। राजकुमार भी आया। धर्म श्रवण कर सब लोग वापिस गये। 'पुव्वभवपुच्छा' गौतमने प्रभु से सविनय राजकुमार का पूर्वभव पूछा। भगवानने उसका पूर्वभव इस प्रकार बतलाया 'उसुयारे णयरे' इषुकार नामका नगर था। उसभदत्ते गाहावई' इस में ऋषभदत्त गाथापति रहता था।' 'पुप्फदत्ते अणगारे

બગીચો હતો, 'वीरसेनो जक्खो' વીરસેન યક્ષનું યક્ષાયતન હતું, 'वीर कण्हमित्ते राया' અને વીરકૃષ્ણમિત્ર નામના ત્યાંના રાજા હતા 'सिरीदेवी' તેમના રાણીનું નામ શ્રીદેવી હતું, 'सुजाए कुमारे' તેમના એક કુમારનું નામ સુજાત હતું 'बलसिरी पामोक्खाण पंचसयकण्णगाण पाणिग्गहणं' તે સુજાત કુમારના વિવાહ બલશ્રી આદિ ૫૦૦ રાજકન્યાઓના સાથે કર્યા હતા 'सामी समो सरिए' ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આગળ આવ્યા નગરના તમામ માણસો–રાજા સહિત પ્રજા –સૌ મળીને પ્રભુને વંદન કરવા માટે આવ્યા, રાજકુમાર પણ આવ્યા ધર્મ ઉપદેશ સાંભળીને સૌ માણસો પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા 'पुव्वभवपुच्छा' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને સવિનય તે સુજાત કુમારના પૂર્વભવની વાત પૂછી ત્યારે ભગવાને તેના પૂર્વભવની હકીકત–આ પ્રમાણે કહી બતાવી કે 'इसुयारे णयरे' ઇષુકાર નામનું એક નગર હતું તેમાં 'उसभदत्ते गाहावई' ઋષભદત્ત ગાથાપતિ રહેતા હતા,

॥ अथ सुजातनामक तृतीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

तच्चस्स उक्खेवो । वीरपुर णयरं, मणोरमं उज्जाणं, वीरसेणो जक्खो, वीरकण्हमित्ते राया, सिरी देवी, सुजाए कुमारे, वलसिरीपामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहणं, सामी समोसरिए, पुव्वभवपुच्छा, उसुयारे णयरे, उसभदत्ते गाहावई, पुप्फदत्ते अणगारे पडिलाभिए, माणुस्साउए निवद्धे, इहं उप्पण्णे जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ ५ ॥ सू० १ ॥

॥ तइय अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'तचस्स' इत्यादि। 'तचस्स' तृतीयस्य सुजातकुमारनामकस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्य, स च द्वितीयाध्ययनोक्तवदत्रापि वाच्यः। तृतीयाध्ययनार्थविषये जम्बूस्वामिनः पृच्छा, ततः सुधर्मस्वामिन' प्रतिवचनम्-एव खलु हे जम्बू ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वीरपुर णयर' वीरपुर नगरमासीत्। तत्र 'मनोरम उज्जाण' मनोरम=मनोरमनामकमुद्यानम्। 'वीरसेनो

सुजात नामक तृतीय अध्ययन—

'तचस्स उक्खेवो'। जिस प्रकार द्वितीय अध्यय के प्रारम्भ करने का उद्देश्य प्रकट किया गया है, उसी प्रकार इस तृतीय अध्ययन के प्रारम्भ करने का भी उद्देश्य समझ लेना चाहिये। जंबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि हे जंबू ! 'तेण कालेण तेण समएण' उस काल एव उस समय मे 'वीरपुर णयर' वीरपुर नामका एक नगर था। 'मनोरम उज्जाण' उस मे मनोरम नामका एक सुन्दर एव सभी ऋतुओं में

સુજાત નામનુ ત્રીજુ અધ્યયન—

'तच्चस्स उक्खेवो०' જે પ્રમાણે બીજા અધ્યયનનો પ્રારભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય પ્રગટ કરેલો છે તે આ ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય સમજી લેવો. સુધર્મા સ્વામી જબૂ સ્વામીને કહે છે કે જમ્બૂ ! 'तेण कालेण तेण समएण' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'वीरपुर णयर' વીરપુર નામનુ એક નગર હતુ 'मनोरम उज्जाण' તેમા મનોરમ નામનો એક સુન્દર અને સર્વ ઋતુઓમા સુખ આપે તેવો સુખદાયિ

जक्खो' वीरसेनयक्षस्य यक्षायतनम् । 'वीरकण्हमित्ते राया' वीरकृष्णमित्रो राजा। 'सिरी देवी' श्रीदेवी=श्रीनाम्नी रानी । तयो' 'सुजाए कुमारे' सुजातः-सुजात-नामा कुमारः । 'वलसिरीपामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण' वलश्रीप्रमु खाणां पञ्चशतकन्यकाना पाणिग्रहणम् । 'सामी समोसरिए' स्वामी समवसृत = श्रमणो भगवान महावीर. समागत. । 'पुव्वभवपुच्छा' गोतमकृता पूर्वभवपृच्छा । भगवान् कथयति-'उसुयारे णयरे' इपुकारनामक नगरमासीत्, तत्र 'उसमदत्ते गाहावई' ऋपभदत्तो गाथापति परिवसति। तेन -पुप्फदत्ते अणगारे पडि-

सुव्वदायो उद्यान था । ' वीरसेने जक्खो ' उसमें वीरसेनयक्षका यक्षायतन था, 'वीरकण्हमित्ते राया' वीर कृष्णमित्र यहा का राजा था । 'सिरीदेवी' श्रीदेवी इसकी रानी का नाम था । 'सुजाए कुमारे' इसका एक कुमार का नाम सुजात था । 'वलसिरी पामोक्खाण पचसयकण्णगाण पाणिग्गहण' सुजातकुमार का विवाह वलश्री आदि ५०० राजकन्याओं-के साथ हुआ था । 'सामी समो सरिए' भगवान महावीर स्वामी विहार करते हुए यहा पर आये । नगरनिवासी समस्तजन (राजा से लेकर प्रजा तक) प्रभु के वदना के लिये आये । राजकुमार भी आया । धर्म श्रवण कर सव लोग वापिस गये । 'पूव्वभवपुच्छा' गौतमने प्रभु से सविनय राजकुमार का पूर्वभव पूछा । भगवानने उसका पूर्वभव इस प्रकार वतलाया 'उसुयारे णयरे' इपुकार नामका नगर था । उसम-दत्ते गाहावई' इस में ऋपभदत्त गाथापति रहता था । 'पुप्फदत्ते अणगारे

બગીચો હતો, 'वीरसेनो जक्खो' વીરસેન યક્ષનુ યક્ષાયતન હતુ, 'वीर कण्हमित्ते राया' અને વીરકૃષ્ણમિત્ર નામના ત્યાના રાજા હતા 'सिरीदेवी' તેમના રાણીનું નામ શ્રીદેવી હતુ, 'सुजाए कुमारे' તેના એક કુમારનું નામ સુજાત હતુ 'वलसिरी पामो-क्खाण पचसयकण्णगाणं पाणिग्गहणं' તે સુજાત કુમારના વિવાહ બલશ્રી આદિ ૫૦૦ રાજકન્યાઓના સાથે કર્યા હતા. 'सामी समो सरिए' ભગવાન મહાવીર સ્વામી વિહાર કરતા કરતા ત્યા આગળ આવ્યા નગરના તમામ માણસો-રાજા સહિત પ્રજા -સૌ મળીને પ્રભુને વદન કરવા માટે આવ્યા, રાજકુમાર પણ આવ્યા ધર્મ ઉપદેશ સાભળીને સૌ માણસો પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા ' पुव्वभवपुच्छा ' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને સવિનય તે સુજાત કુમારના પૂર્વભવની વાત પૂછી ત્યારે ભગવાને તેના પૂર્વભવની હકીકત- આ પ્રમાણે કહી બતાવી કે 'इपुयारे णयरे' ઇપુકાર નામનું એક નગર હતુ તેમા ' उसभदत्ते गाहावई ' ઋપભદત્ત ગાથાપતિ રહેતા હતા,

लाभिए' पुष्पदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितः, तेन 'माणुस्साउए निबद्धे' मानुष्यायुष्क निबद्धम् । 'इह उप्पण्णे' ततः कालं कृत्वा इहोत्पन्नः–सुजातकुमारो जातः । 'जाव' यावत्–'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति ५ ॥सू० १॥

॥ तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवो । विजयपुर णयरं, णंदणवणं उज्जाण असोगो जक्खो, वासवदत्ते राया, कण्हा देवी, सुवासवे कुमारे, भद्दापामोक्खाणं पचसयकन्नगाण पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो, कोसंबी णयरी, धणपाले राया, वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए, इहं उप्पण्णे जाव सिद्धे । ॥ सू० १ ॥

॥ चउत्थं अज्झयण समत्तं ॥

टीका

'चउत्थस्स' इत्यादि । 'चउत्थस्स' चतुर्थस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो'

पडिलाभिए' पुष्पदत्त अनगार को इसने आहार दान दिया था । इस प्रभाव से 'माणुस्साउए निबद्धे' इसे मनुष्यायु का बध हुआ । वहा अपना आयुष्य पूरा कर 'इहउप्पण्णे' इस भव में यह सुजातकुमार हुआ है । 'जावमहाविदेहे सिज्झिहिइ५' यह भविष्य में विदेह क्षेत्र में मुक्ति लाभ करेगा ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीय अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ३ ॥

सुवासव नामक चौथा अध्ययन–

'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थ अध्ययन का प्रारभ वाक्य कहना चाहिये

તેણે 'पुप्फदत्ते अणगारे पडीलाभिए' પુષ્પદત્ત અણુગારને આહારદાન આપ્યુ હતુ, તેના પ્રભાવથી તેણે 'माणुस्साउए निबद्धे' મનુષ્યાયુનો બધ કર્યો, ત્યા પોતાનું આયુષ્ય પુરૂ કરી 'इहउप्पण्णे' આ ભવમા તે સુજાતકુમાર થયા છે 'जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ' તે ભવિષ્યમા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા મુક્તિલાભ કરશે. (સૂ० ૧)

॥ ત્રીજુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૩ ॥

उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यम्। भगवान् प्राह='विजयपुर णयर' विजयपुर नगरम्। तत्र 'णदणवण उज्जाण' नन्दनवनमुद्यानम्। 'असोगो जक्खो' अशोको यक्षः। तस्मिन्नगरे 'वासवदत्ते राया' वासवदत्तो राजाऽऽसीत्। तस्य 'कण्हा देवी' कृष्णा नाम्नी देवी=राज्ञी आसीत्। तयोः 'सुवासवे कुमारे' सुवासवः कुमारः 'भद्दापामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण' भद्राप्रमुखाना पञ्चशतकन्यकाना पाणिग्रहणम्। 'जाव' यावत्-पुव्वभवो' पूर्वभवप्रश्नः। भगवत्कथनम्-'कोसवी

—उस काल एव उस समय मे 'विजयपुर णयर' विजयपुर इस नाम से प्रसिद्ध सुरम्य नगर था। 'णदणवण उज्जाण' इस मे बहुत प्राचीन एक सुन्दर नन्दनवन नामका उद्यान था। 'असोगो जक्खो' इसमे अशोकयक्ष का यक्षायतन था। 'वासवदत्ते राया' इस नगर के राजा का नाम वासवदत्त था। 'कण्हादेवी' इसकी रानी कृष्णादेवी थी। 'सुवासे कुमारे' राजा और रानी के प्राणो का आधार एक पुत्र था, जिसका नाम सुवासव कुमार था। 'भद्दापामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण जाव पुव्वभवो' इसका विवाह भद्रा आदि ५०० राजकन्याओ के साथ हुआ था। एक समय श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हुए इस नगर के उद्यान में पधारे। परिषद और राजा दर्शनार्थ प्रभु के समीप आये। राजपुत्र भी आया। प्रभुने सब के लिये धर्म का उपदेश दिया, सुनकर सब के सब अपने२ स्थान पर वापिस गये। गौतम ने राजपुत्र का पूर्वभव प्रभु से पूछा। प्रभुने कहा— 'कोसवी णयरी' कोशाबी

સુવાસવ નામનુ ચોથુ અધ્યયન

'चउत्थस्स उक्खेवो' ચોથા અધ્યયનું પ્રારભ વાક્ય કહેવુ જોઇએ, તે કાલ તે સમયને વિષે 'विजयपुर णयर' વિજયપુર એ નામથી પ્રસિદ્ધ સુરમ્ય એક નગર હતુ 'णदणवण उज्जाण' તેમા ઘણાજ પ્રાચીન અને સુ દર બગીચો હતો તેનુ નામ નદનવન હતુ, 'असोगो जक्खो' તેમા અશોક યક્ષનુ યક્ષાયતન-નિવાસ સ્થાન હતુ 'वासवदत्ते राया' તે નગરના, રાજાનું નામ વાસવદત્ત હતુ, 'कण्हादेवी' તેને કૃષ્ણાદેવી નામના રાણી હતા 'सुवासे कुमारे' રાજા અને રાણી એ બન્નેના પ્રાણુના આધાર રૂપ એક પુત્ર જેનુ નામ સુવાસકુમાર હતુ, 'भद्दापामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण जाव पुव्वभवो' તેનો વિવાહ ભદ્રા આદિ પાચસો રાજકન્યાઓની સાથે કર્યો હતો એક સમય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા આ નગરના બગીચામા પધાર્યા ભગવાનનુ-આગમન સાભળીને નગરના રાજા અને પ્રજા સૌ મળીને પ્રભુના દર્શન કરવા ગયા રાજપુત્ર પણુ સાથે ગયા, સૌને પ્રભુએ ધર્મનો-ઉપદેશ આપ્યો, પછી ઉપદેશ સાભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા આવ્યા. પછી ગૌતમે તે રાજપુત્રના પૂર્વભવ વિષે

लाभिए' पुष्पदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितः, तेन 'माणुस्साउए निबद्धे' मानुष्यायुष्क निबद्धम्। 'इह उप्पण्णे' ततः कालं कृत्वा इहोत्पन्नः-सुजातकुमारो जातः। 'जाव' यावत्-'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति ५ ॥सू० १॥

॥ तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवो। विजयपुर णयरं, णंदणवणं उज्जाणं असोगो जक्खो, वासवदत्ते राया, कण्हा देवी, सुवासवे कुमारे, भद्दापामोक्खाणं पंचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो, कोसंबी णयरी, धणपाले राया, वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए, इहं उप्पण्णे जाव सिद्धे। ॥ सू० १ ॥

॥ चउत्थं अज्झयणं समत्तं ॥

टीका

'चउत्थस्स' इत्यादि। 'चउत्थस्स' चतुर्थस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो'

पडिलाभिए' पुष्पदत्त अनगार को इसने आहार दान दिया था। इस प्रभाव से 'माणुस्साउए निबद्धे' इसे मनुष्यायु का बंध हुआ। वहां अपना आयुष्य पूरा कर 'इहउप्पण्णे' इस भव में यह सुजातकुमार हुआ है। 'जावमहाविदेहे सिज्झिहिइ५' यह भविष्य में विदेह क्षेत्र में मुक्ति लाभ करेगा ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीय अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ३ ॥

सुवासव नामक चौथा अध्ययन-

'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थ अध्ययन का प्रारम्भ वाक्य कहना चाहिये

तेणे 'पुप्फदत्ते अणगारे पडीलाभिए' पुष्पदत्त अणगारने आहारदान आप्युं हतुं, तेना प्रभावथी तेणे 'माणुस्साउए निबद्धे' मनुष्यायुनो बंध कर्यो, त्यां पोतानुं आयुष्य पुरुं करी 'इहउप्पण्णे' आ भवमां ते सुजातकुमार थया छे 'जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ' ते भविष्यमां महाविदेह क्षेत्रमां मुक्तिलाभ करशे. (सू० १)

॥ त्रीजुं अध्ययन संपूर्ण ॥ २ ॥ ३ ॥

टीका

'पचमस्स' इत्यादि । 'पचमस्स' पञ्चमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'सोगधिया णयरी' सौगन्धिका नगरी आसीत्। तत्र 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोकमुद्यानम् । तस्मिन्नुद्याने 'सुकालो जक्खो' सुकालो यक्षः । तत्र नगर्याम् । 'अप्पडिहयो राया' अप्रतिहतो राजाऽऽसीत् । तस्य 'सुकण्हा देवी' सुकृष्णा देवी 'महचदे कुमारे' महाचन्द्रः कुमारः आसीत् । तस्य 'अरहदत्ता भारिया' अर्हद्दत्ता भार्या तस्या अङ्गजात. 'जिणदासो पुत्तो' जिनदासः पुत्रः 'तित्थयरागमण' तीर्थकरागमनम् 'जिणदासपुव्वभवो' जिनदासपूर्वभव-

जिनदासनामक पचम अध्ययन–

'पचमस्स उक्खेवो०' यहा इस पचम अध्ययन का प्रारभवाक्य कहना चाहिये। उसी काल और उसी समय में 'सोगधिया णयरी' सोगन्धिका नामकी नगरी थी। 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोक नामका उद्यान था। 'सुकालो जक्खो' सुकालयक्षका यक्षायतन था। 'अप्पडिहयो राया' यहा का नरेश अप्रतिहत था। 'सुकण्हादेवी' सुकृष्णा देवी इसकी रानी का नाम था। 'महच्चदे कुमारे' राजा के पुत्र का नाम महाचद्रकुमार था। 'अरहदत्ता भारिया' उसकी भार्या का नाम अर्हद्दत्ता था। 'जिणदासो पुत्तो' अर्हद्दत्ता की कुक्षि से पुत्र उत्पन्न हुआ, जिसका नाम जिनदास रक्खा गया। 'तित्थगरागमण' कालान्तर मे विहार करते हुए यहा श्री तीर्थकर वीर प्रभुका समवसरण हुआ। पूर्व अध्ययनों की तरह सब नर नारी तथा राजा प्रभुको वदना के लिये उद्यानमे आये।

જિનદાસ નામનુ પાચમુ અધ્યયન–

'पचमस्स उक्खेवो०' અહીં આ પાચમા અધ્યયનનો ઉપક્ષેપ કહેવો જોઇએ, તે કાળ અને તે સમયને વિષે, 'सोगधिया णयरी' સૌગન્ધિકા નામની નગરી હતી, 'णीलासोगे उज्जाणे' નગરીની બહાર નીલાશોક નામનો પ્રાચીન ઘણોજ સુદર એક બગીચો હતો. 'सुकालो जक्खो' તેમા સુકલયક્ષનુ યક્ષયતન હતુ 'अप्पडिहयो राया' ત્યાના રાજાનુ નામ અપ્રતિહત હતુ, 'सुकण्हा देवी' તેના રાણીનુ નામ સુકૃષ્ણાદેવી હતુ, 'महच्चदे कुमारे' રાજાના કુવરનુ નામ મહાચદ્રકુમાર હતુ 'अरहदत्ता भारिया' તેની ભાર્યાનુ નામ અર્હદ્દત્તા હતુ, 'जिणदासो पुत्तो' અર્હદ્દત્તાના ઉદરથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તેનુ નામ જિનદાસ રાખ્યુ હતુ, 'तित्थयरागमण' કાલાન્તરમા વિહાર કરતા કરતા ત્યા શ્રી તીર્થકર વીર પ્રભુનુ સમવસરણ થયુ આગળ કહેલા અધ્યયનો પ્રમાણે તમામ નગર નિવાસી નર-નારી તથા રાજા પ્રભુને વદના કરવા માટે તે બગીચામા આવ્યા પ્રભુએ

णयरी' कौशाम्बी नगरी 'धणपाले राया' धनपालो राजा तेन 'वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए' वैश्रमणभद्रोऽनगारः प्रतिलम्भितः। ततः 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्नः-इह विजयपुरे नगरे सुवासवकुमारत्वेन समुत्पन्नः 'जाव सिद्धे' यावत् सिद्धः यावत् सकलकर्मक्षयं कृत्वाऽस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ चतुर्थमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ पञ्चमाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

पञ्चमस्स उक्खेवो। सोगंधिया णयरी, णीलासोगे उज्जाणे, सुकालो जक्खो, अप्पडिहओ राया, सुकण्हा देवी, महचंदे कुमारे तस्स अरहदत्ता भारिया, जिणदासो पुत्तो, तित्थयरागमणं जिणदासपुव्वभवे, मज्झिमिया णयरी, मेहरहो राया, सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ पञ्चमं अज्झयणं समत्तं ॥

नगरी थी। 'धणपाले राया'-धनपाल वहांका राजा था। "वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए' उसने किसी एक समय वैश्रमणभद्र मुनि को आहार दान दिया, उसके पुण्य प्रभाव से मनुष्यायु का उसे बंध हुआ। 'इह उप्पण्णे जाव सिद्धे' मरकर वह अब इस नगर में राजाका सुवासवकुमार नामका पुत्र होकर उत्पन्न हुआ है। यह अब इसी भव में समस्त कर्मों को काटकर सिद्ध-मुक्तिगामी हुवा।

॥ चतुर्थ अध्ययन सम्पूर्ण ॥२॥४॥

प्रभुने पूछ्युं त्यारे प्रभुએ કહ્યું કે 'कोसंबी णयरी' કૌશાંબી નગરી હતી 'धणपाले राया' ધનપાલ નામના ત્યાંના રાજા હતા, 'वेसमणभद्दे अणगारे पडिलाभिए' તેણે કોઈ એક સમયને વિષે વૈશ્રમણભદ્ર મુનિને આહાર-દાન દીધું, તેના પુણ્યપ્રભાવથી મનુષ્ય આયુનો તેણે બંધ કર્યો, પછી તે 'इह उप्पण्णे जाव सिद्धे' મરણ પામીને હાલ આ નગરમાં રાજાના સુવાસવ કુમાર નામથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયા છે, તે આ ભવમાં તમામ કર્મોનો નાશ કરી સિદ્ધ-મુક્તિગામી થશે

॥ ચોથું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

टीका

'पचमस्स' इत्यादि । 'पचमस्स' पञ्चमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'सोगन्धिया णयरी' सौगन्धिका नगरी आसीत्। तत्र 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोकमुद्यानम् । तस्मिन्नुद्याने 'सुकालो जक्खो' सुकालो यक्ष । तत्र नगर्याम् । 'अप्पडिहओ राया' अप्रतिहतो राजाऽऽसीत् । तस्य 'सुकण्हा देवी' सुकृष्णा देवी 'महचंदे कुमारे' महाचन्द्रः कुमारः आसीत् । तस्य 'अरहदत्ता भारिया' अर्हद्दत्ता भार्या तस्या अङ्गजात 'जिणदासो पुत्तो' जिनदासः पुत्रः 'तित्थयरागमण' तीर्थकरागमनम् 'जिणदासपुव्वभवो' जिनदासपूर्वभव-

जिनदासनामक पचम अध्ययन–

'पचमस्स उक्खेवो०' यहाँ इस पचम अध्ययन का प्रारभवाक्य कहना चाहिये। उसी काल और उसी समय में 'सोगन्धिया णयरी' सोगन्धिका नामकी नगरी थी। 'णीलासोगे उज्जाणे' नीलाशोक नामका उद्यान था। 'सुकालो जक्खो' सुकालयक्षका यक्षायतन था। 'अप्पडिहयो राया' यहा का नरेश अप्रतिहत था। 'सुकण्हादेवी' सुकृष्णा देवी इसकी रानी का नाम था। 'महच्चदे कुमारे' राजा के पुत्र का नाम महाचद्रकुमार था। 'अरहदत्ता भारिया' उसकी भार्या का नाम अर्हद्दत्ता था। 'जिणदासो पुत्तो' अर्हद्दत्ता की कुक्षि से पुत्र उत्पन्न हुआ, जिसका नाम जिनदास रक्खा गया। 'तित्थगरागमण' कालान्तर मे विहार करते हुए यहा श्री तीर्थंकर वीर प्रभुका समवसरण हुआ। पूर्व अध्ययनों की तरह सब नर नारी तथा राजा प्रभुको वदना के लिये उद्यानमे आये।

જિનદાસ નામનુ પાચમુ અધ્યયન–

'पचमस्स उक्खेवो०' અહીં આ પાચમા અધ્યયનનો ઉપક્ષેપ કહેવો જોઈએ, તે કાળ અને તે સમયને વિષે, 'सोगंधिया णयरी' સૌગન્ધિકા નામની નગરી હતી, 'णीलासोगे उज्जाणे' નગરીની બહાર નીલાશોક નામનો પ્રાચીન ઘણોજ સુદર એક બગીચો હતો. 'सुकालो जक्खो' તેમા સુકલયક્ષનુ યક્ષયતન હતુ 'अप्पडिहयो राया' ત્યાના રાજાનુ નામ અપ્રતિહત હતુ, 'सुकण्हा देवी' તેના રાણીનુ નામ સુકૃષ્ણાદેવી હતુ, 'महच्चदे कुमारे' રાજાના કુવરનુ નામ મહાચદ્રકુમાર હતુ 'अरहदत्ता भारिया' તેની ભાર્યાનુ નામ અર્હદ્દત્તા હતુ, 'जिणदासो पुत्तो' અર્હદ્દત્તાના ઉદરથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેનુ નામ જિનદાસ રાખ્યુ હતુ, 'तित्थयरागमण' કાલાન્તરમા વિહાર કરતા કરતા ત્યા શ્રી તીર્થંકર વીર પ્રભુનુ સમવસરણ થયુ આગળ કહેલા અધ્યયનો પ્રમાણે તમામ નગર નિવાસી નર-નારી તથા રાજા પ્રભુને વદના કરવા માટે તે બગીચામા આવ્યા પ્રભુએ

पृच्छेत्यर्थः। भगवत्कथनम्-'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी। 'मेहरहो राया' मेघरथो राजा। तेन 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए' सुधर्माऽनगारः प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धो भवत्॥ सू० १॥

॥ इति पञ्चममध्ययन सपूर्णम्॥ २॥ ॥५॥

॥ अथ षष्ठाध्ययनम्॥

॥ मूलम्॥

छट्ठस्स उक्खेवो। कणगपुर णयर, सेयासोए उज्जाणे, वीरभद्दो जक्खो, पीयचदो राया, सुभद्दा देवी, वेसमणे कुमारे जुवराया, सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणि-

---

प्रभु ने धर्मका उपदेश दिया। जिनदास भी सबके साथ उद्यान में धर्म उपदेश सुनने के लिये आया था। धर्म का उपदेश श्रवण कर उसे भी अपूर्व आनद आया। 'जिणदास पुव्वभवो' गौतम स्वामीने प्रभु से इसका पूर्वभव पूछा। पूर्वभव के विषय में प्रभुने कहा- 'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी थी। 'मेहरहो राया' वहा का राजा मेघरथ था। 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्ध' उसने सुधर्मा मुनि को आहारदान दिया था। इससे मनुष्य आयु का उसे बध हुआ। वह मर कर यहा जिनदास हुआ है। अब यह इसी भवमें सिद्ध हुवा॥सू०१॥

॥ पचम अध्ययन सम्पूर्ण॥ २ ॥५॥

તેમને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, જિનદાસ પણ સૌની સાથે બગીચામા ધર્મ-ઉપદેશ સાભળવા માટે આવ્યા હતા ધર્મનો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને તેને પણ અપૂર્વ આનદ આવ્યો. 'जिणदास पुव्वभवो' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યુ, ત્યારે તે કુમારના પૂર્વભવ વિષયની હકીકત પ્રભુએ કહી કે-'मज्झमिया णयरी' મધ્યમિકા નામની નગરી હતી, ત્યાના 'मेहरहो राया' મેઘરથ નામના રાજા હતા, 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' તેણે સુધર્મા મુનિને આહાર-દાન દીધુ તેથી મનુષ્યના આયુષ્યનો તેણે બધ કર્યો પછી તે મૃત્યુ પામીને અહિ જિનદાસ થયા છે હવે તે આ ભવમા જ સિદ્ધ થયા (સૂ૦ ૧)

॥ પાચમુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૨॥ ૫ ॥

ग्गहणं, तित्थगरागमणं, धणवई जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो, मणिवया णयरी, मित्ते राया, संभूतिविजए अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ छट्ठं अज्झयणं समत्तं ॥ ६ ॥

टीका-

'छट्ठस्स' इत्यादी । 'छट्ठस्स' षष्ठस्य अध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः । 'कणगपुरं णयरं' कनकपुरं नगरमासीत् । तत्र 'सेयासोए उज्जाणे' श्वेताशोकमुद्यानम् । तस्मिन् 'वीरभद्दो जक्खो' वीरभद्रो यक्षः । तस्मिन्नगरे 'पियचंदो राया' प्रियचन्द्रो राजा, तस्य 'सुभद्दा देवी' सुभद्रा देवी 'वेसमणे कुमारे जुवराया' वैश्रवणः कुमारो युवराज आसीत् । तस्य 'सिरिदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' श्रीदेवीप्रमुखाणां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं जातम् । 'तित्थगरागमणं' तीर्थंकरागमनम् । 'धणवई' धनपतिर्नाम 'जुवरायपुत्तो' युवराजपुत्रः । वैश्रवणयुवराजस्य पुत्रो धन-

धनपति नामका छट्ठा अध्ययन

'छट्ठस्स उक्खेवो' 'छट्ठस्स उक्खेवो' छठवें अध्ययनका प्रारंभ वाक्य। उसी काल और उसी समय में 'कणगपुरं णयरं सेयासोए उज्जाणे' कनकपुर नामका नगर था । श्वेताशोक नामका वहां उद्यान था । 'वीरभद्दो जक्खो' वीरभद्र यक्ष का इस उद्यान में यक्षायतन था । 'पियचंदो राया सुभद्दा देवी वेसमणे कुमारे जुवराया' यहां का राजा प्रियचंद्र था। इसकी रानी का नाम सुभद्रादेवी था। वैश्रवण कुमार युवराज था। 'सिरीदेवीपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' इसका पाणिग्रहण संस्कार ५०० उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ हुआ था। इन में मुख्य श्रीदेवी थी । 'तित्थगरागमणं धणवई जुवरायपुत्तो जाव

ધનપતિ નામનું છઠ્ઠું અધ્યયન-

'छट्ठस्स उक्खेवो' છઠ્ઠા અધ્યયનનું પ્રારંભ વાક્ય-તે કાલ તે સમયને વિષે 'कणगपुरे णयरे सेयासोए उज्जाणे' કનકપુર નામનું એક નગર હતું, શ્વેતાશોક નામનો ત્યાં બગીચો હતો, 'वीरभद्दो जक्खो' વીરભદ્ર યક્ષનું ત્યાં યક્ષાયતન હતું, 'पियचंदो राया सुभद्दा देवी-वेसमण कुमारे जुवराया' ત્યાંના રાજા પ્રિયચંદ્ર હતા, તેમના રાણીનું નામ સુભદ્રા દેવી હતું, વૈશ્રવણકુમાર યુવરાજ હતા 'सिरीदेवी पामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं' તેના પાણીગ્રહણ સંસ્કાર પાંચસો (૫૦૦) ઉત્તમ રાજાઓની કન્યાઓની સાથે થયા હતા તેમાં મુખ્ય શ્રીદેવી હતા

पृच्छेत्यर्थः। भगवत्कथनम्-'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी। 'मेहरहो राया' मेघरथो राजा। तेन 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए' सुधर्माऽनगारः प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धो भवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति पञ्चममध्ययन सपूर्णम् ॥ २ ॥ ॥५॥

॥ अथ षष्ठाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

छट्ठस्स उक्खेवो। कणगपुर णयर, सेयासोए उज्जाणे, वीरभद्दो जक्खो, पीयचंदो राया, सुभद्दा देवी, वेसमणे कुमारे जुवराया, सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणि-

प्रभु ने धर्मका उपदेश दिया। जिनदास भी सबके साथ उद्यान में धर्म उपदेश सुनने के लिये आया था। धर्म का उपदेश श्रवण कर उसे भी अपूर्व आनद आया। 'जिणदास पुव्वभवो' गौतम स्वामीने प्रभु से इसका पूर्वभव पूछा। पूर्वभव के विषय मे प्रभुने कहा- 'मज्झिमिया णयरी' मध्यमिका नगरी थी। 'मेहरहो राया' वहा का राजा मेघरथ था। 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्ध' उसने सुधर्मा मुनि को आहारदान दिया था। इससे मनुष्य आयु का उसे बध हुआ। वह मर कर यहा जिनदास हुआ है। अब यह इसी भवमें सिद्ध हुवा ॥सू०१॥

॥ पचम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥५॥

તેમને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો, જિનદાસ પણ સૌની સાથે બગીચામા ધર્મ-ઉપદેશ સાભળવા માટે આવ્યા હતા ધર્મનો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને તેને પણ અપૂર્વ આનદ આવ્યો. 'जिणदास पुव्वभवो' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછયુ, ત્યારે તે કુમારના પૂર્વભવ વિષયની હકીકત પ્રભુએ કહી કે-' मज्झमिया णयरी ' મધ્યમિકા નામની નગરી હતી, ત્યાના 'मेहरहो राया' મેઘરથ નામના રાજા હતા, 'सुहम्मे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्ध' તેણે સુધર્મા મુનિને આહાર-દાન દીધુ તેથી મનુષ્યના આયુષ્યનો તેણે બધ કર્યો પછી તે મૃત્યુ પામીને અહિ જિનદાસ થયા છે હવે તે આ ભવમા જ સિદ્ધ થયા (સૂ૦ ૧)

॥ પાચમુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૫ ॥

गरागमणं जाव पुव्वभवो, माणीपुर णयर, णागदत्ते गाहावई, इंदद्त्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ सत्तम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'सत्तमस्स' इत्यादि। 'सत्तमस्स' सप्तमस्य-सप्तमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेप.। 'महापुर णयर' महापुर नाम नगरमासीत्, तत्र 'रत्तासोगे उज्जाणे' रक्ताशोकनामकमुद्यानम्। तस्मिन 'रत्तपालो जक्खो, रक्तपालो यक्ष आसीत्। तस्मिन्नगरे 'वले राया' वलो=वलाभिधो राजा। तस्य 'सुभद्दा देवी' सुभद्रा देवी, 'महब्बले कुमारे' महानलः=महानलनामाकुमारोऽभूत्। 'रत्तवईपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नागाण पाणिग्गहण' रक्तवतीप्रमुखाना पञ्चशतराजवरकन्यकाना पाणिग्रहण जातम्। 'तित्थगरागमण' तीर्थकरागमनम्। 'जाव पुव्वभवो'

महानलनामक सप्तम अध्ययन—

'सत्तमस्स उक्खेवो०' सप्तम अध्ययनका प्रारभ वाक्य। उसी काल और उसी समय मे 'महापुर णयर' महापुर नाम का एक नगर था। 'रत्तासोगे उज्जाणे' उसमें रक्ताशोक नामका सुन्दर प्राचीन उद्यान था। 'रत्त-पालो जक्खो' उसमे रक्तपाल नामके यक्ष का यक्षायतन था। 'वले-राया' नगर का राजा वल था। 'सुभद्दादेवी' इसकी सुभद्रा नामकी रानी थी, 'महब्बले कुमारे' महानल नामका कुमार था। 'रत्तवई पामो क्खाण पचसयरायपरकन्नगाण पाणिग्गहण' राजा ने ५०० उत्तम राजाओ की कन्याओं के साथ इसका पाणिग्रहण कराया। इन ५०० स्त्रियो में रक्तवती मुख्य थी। 'तित्थगरागमन' कालान्तर मे विचरते हुए

મહાબલ નામનુ સાતમુ અધ્યયન—

'सत्तमस्स उक्खेवो' સાતમા અધ્યયનનુ પ્રારભ વાકય—તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'महापुर णयर' મહાપુર નામનુ એક નગર હતુ, 'रत्तासोगे उज्जाणे' તેમા રકતાશોક નામનો સુદર પ્રાચીન બગીચો હતો, 'रत्तपालो जक्खो' તેમા રકત પાલ નામના યક્ષનુ યક્ષાયતન હતુ તે 'वले राया' તે નગરના રાજાનુ નામ બલ હતુ, 'सुभद्दा देवी' તેમના સુભદ્રા નામના રાણી હતા 'महानले कुमारे' મહાબલ નામના કુમાર હતા, 'रत्तवइपामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' રાજાએ પાચસો (૫૦૦) રાજાઓની કન્યાઓની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો હતો તે પાચસો રાણીઓમા રકતવતી મુખ્ય હતી 'तित्थयरागमण' કાલાન્તરમા વિચરતા-વિચરતા ભગવાન તીર્થ કર-મહાવીર પ્રભુ ત્યા પધાર્યા પછી સૌએ પ્રભુ પાસે જઇને

पतिनामाऽऽसीत् 'जाव' यावत् 'पुव्वभवो' पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छेत्यर्थः। भगवान् तस्य पूर्वभवं कथयति–'मणिवया णयरी' मणिपदा नगरी। तत्र 'मित्ते राया' मित्रो राजा। तेन 'सभूतिविजए अणगारे' सम्भूतिविजयः अनगारः 'पडिलाभिए' प्रतिलम्भितः 'जाव सिद्धे' यावत् सिद्धः–अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति षष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥ २ ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

सत्तमस्स उक्खेवो । महापुरं णयरं, रत्तासोगे उज्जाणे, रत्तपालो जक्खो, बले राया, सुभद्दा देवी, महब्बले कुमारे, रत्तवईपामोक्खाणं पंचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, तित्थ-

---

पुव्वभवो' कालान्तर मे यहा श्री वीरप्रभु का आगमन हुआ। वैश्रवण कुमार का एक पुत्र था जिसका नाम धनपति था। इसका पूर्वभव भगवान से गौतमने पूछा, प्रभुने इस प्रकार कहा–'मणिवया णयरी मित्ते राया सभूतिविजए अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' मणिपदा नामकी एक नगरी थी, वहा का राजा मित्र था। उसने सभूतिविजय मुनिराज के लिए आहार दान दिया, उससे उसे मनुष्यायु का बंध हुआ। सो मरकर अवयह धनपति हुआ है। यह इसी भव मे सिद्ध हुवा ॥सू०१॥

॥ षष्ठ अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥६॥

'तित्थगरागमण धणवइ जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो' કેટલોક સમય ગયા પછી ભગવાન વીર પ્રભુ ત્યા પધાર્યા, વૈશ્રવણ કુમારનો એક પુત્ર હતો જેનું નામ ધનપતિ હતુ, તેના–પૂર્વભવ વિષે ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને પૂછ્યુ ત્યારે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યુ 'मणिवया णयरी मित्ते राया सभूतिविजए अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' મણિપદા નામની એક નગરી હતી, ત્યાના રાજાનું નામ મિત્ર હતુ તેણે સભૂતિવિજય મુનિરાજને આહાર દાન આપ્યુ, તેના પ્રભાવથી તેને મનુષ્યની આયુનો બધ થયો તે મરણ પામીને હાલમા તે ધનપતિ થયો છે, તે આ ભવમા સિદ્ધ થશે (સૂ૦ ૧)

॥ છટ્ઠુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૬ ॥

गरागमण जाव पुव्वभवो, माणीपुर णयर, णागदत्ते गाहावई, इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ सत्तम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'सत्तमस्स' इत्यादि। 'सत्तमस्स' सप्तमस्य-सप्तमाध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः। 'महापुर णयर' महापुर नाम नगरमासीत्, तत्र 'रत्तासोगे उज्जाणे' रक्ताशोकनामकमुद्यानम्। तस्मिन् 'रत्तपालो जक्खो, रक्तपालो यक्ष आसीत्। तस्मिन्नगरे 'बले राया' बलो=बलाभिधो राजा। तस्य 'सुभद्दा देवी' सुभद्रा देवी, 'महब्बले कुमारे' महाबलः=महाबलनामाकुमारोऽभूत्। 'रत्तवईपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नागाण पाणिग्गहण' रक्तवतीप्रमुखाना पञ्चशतराजवरकन्यकाना पाणिग्रहण जातम्। 'तित्थगरागमण' तीर्थकरागमनम्। 'जाव पुव्वभवो'

महाबलनामक सप्तम अध्ययन–

'सत्तमस्स उक्खेवो०' सप्तम अध्ययनका प्रारभ वाक्य। उसी काल और उसी समय मे 'महापुर णयर' महापुर नाम का एक नगर था। 'रत्तासोगे उज्जाणे' उसमे रक्ताशोक नामका सुन्दर प्राचीन उद्यान था। 'रत्तपालो जक्खो' उसमे रक्तपाल नामके यक्ष का यक्षायतन था। 'बले-राया' नगर का राजा बल था। 'सुभद्दादेवी' इसकी सुभद्रा नामकी रानी थी, 'महब्बले कुमारे' महाबल नामका कुमार था। 'रत्तवई पामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण' राजा ने ५०० उत्तम राजाओ की कन्याओं के साथ इसका पाणिग्रहण कराया। इन ५०० स्त्रियो मे रक्तवती मुख्य थी। 'तित्थगरागमन' कालान्तर मे विचरते हुए

મહાબલ નામનુ સાતમુ અધ્યયન—

'सत्तमस्स उक्खेवो' સાતમા અધ્યયનનુ પ્રારભ વાકય–તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'महापुर णयर' મહાપુર નામનુ એક નગર હતુ, 'रत्तासोगे उज्जाणे' તેમા રકતાશોક નામનો સુદર પ્રાચીન બગીચો હતો, 'रत्तपालो जक्खो' તેમા રકત પાલ નામના યક્ષનુ યક્ષાયતન હતુ તે 'बले राया' તે નગરના રાજાનું નામ બલ હતુ, 'सुभद्दा देवी' તેમના સુભદ્રા નામના રાણી હતા 'महाबले कुमारे' મહાબલ નામના કુમાર હતા, 'रत्तवइपामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' રાજાએ પાચસો (૫૦૦) રાજાઓની કન્યાઓની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો હતો તે પાચસો રાણીઓમા રકતવતી મુખ્ય હતી 'तित्थयरागमण' કાલાન્તરમા વિચરતા–વિચરતા ભગવાન તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ ત્યા પધાર્યા પછી સૌએ પ્રભુ પાસે જઇને

यावत्पूर्वभव=पूर्वभवपृच्छा गौतमेन कृतेति भाव'। भगवान् कथयति-'मणी पुर णयर' मणीपुर नगरम्। तत्र 'णागदत्ते गाहावई' नागदत्तो गाथापति रासीत्। तेन इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए' इन्द्रदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भित.। 'जाव सिद्धे' यावत्-अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति सप्तममध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

अट्ठमस्स उक्खेवो। सुघोस णयर, देवरमणे उज्जाणे, वीरसेणो जक्खो, अज्जुणो राया, दत्तवई देवी भद्दणंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहण, जाव

श्री तीर्थकर महावीर प्रभु का यहा आगमन हुआ। सब ने प्रभु के पास पहुँचकर धर्मामृत का पान किया। 'जावपुव्वभवो' महाबल कुमार के पूर्वभव को गौतमने प्रभु से पूछा। प्रभुने कहा-'मणिपुर णयर' मणीपुर नामका एक नगर था। 'णागदत्ते गाहावई' वहा नाग-दत्त नामका एक गाथापति रहता था। 'इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' उसने इन्द्रदत्त नामके मुनिराज को आहार-दान दिया। इससे उसने मनुष्यायु का बध किया। वही मर कर महाबल हुआ है। आगे यह दीक्षा लेकर इसी भव मे मुक्तिका लाभ प्राप्त किया ॥सू०१॥

॥ सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ७ ॥

धर्म उपदेश रूपी अमृत पान कर्यु 'पुव्वभव पुच्छा' महाबल कुमारना पूर्वभव विषे गौतम स्वामीओ प्रभुने पूछ्यु त्यारे प्रभुओ कह्यु 'मणीपुर णयर' माणीपुर नामनु ओक नगर हतु, 'णागदत्ते गाहावई' त्या नागदत्त नामना ओक गाथापति रहेता हता, तेणे 'इंददत्ते अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' ईन्द्रदत्त नामना मुनिराजने आहारदान कर्यु, ते पुण्यथी तेने मनुष्यना आयुष्यनो बध थयो, पछी ते मरण पामीने अहिं महाबल थयेल छे, आगळ पर दीक्षा लईने आ भवमा मुक्तिनो लाभ मेळवशे (सू० १)

॥ सातमु अध्ययन सपूर्ण ॥ ७ ॥

पुव्वभवो, महाघोसे णयरे धम्मघोसे गाहावई धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ अट्ठम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'अट्ठमस्स' इत्यादि। 'अट्ठमस्स' अष्टमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेपः। 'सुघोस णयर' सुघोषनामक नगरमासीत्, तत्र 'देवरमणे उज्जाणे' देवरमणमुद्यानम्। तस्मिन् 'वीरसेणो जक्खो' वीरसेनो यक्षः। तस्मिन्नगरे 'अज्जुणो राया' अर्जुनो राजाऽऽसीत्, तस्य 'रत्तवई देवी' रक्तवती देवी, 'भद्दणदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमारः। तस्य 'सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण' श्रीदेवीप्रमुखाना पञ्चशतराजवरकन्यकाना पाणिग्रहण जातम्। 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा। भगवान् कथयति-

भद्रनन्दीकुमार नामक अष्टम अध्ययन।

'अट्ठमस्स उक्खेवो' अष्टम अध्ययन का प्रारभ वाक्य। 'सुघोस णयर' सुघोष नामका नगर था। 'देवरमणे उज्जणे' उसमे देवरमण नामका उद्यान था। 'वीरसेनो जक्खो' वीरसेन यक्षका इसमे यक्षायतन था। 'अज्जुणो राया' अर्जुन इसनगर का राजा था। 'रत्तवई देवी' इसकी रानीका नाम रक्तवती था। 'भद्दणदी कुमारे' भद्रनदी नाम का कुमार था। 'सिरिदेवी पामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाणपाणिग्गहण' राजाने कालान्तर मे इसका विवाह ५०० राजकन्याओं के साथकिया। स्त्रियों मे प्रधान श्री देवीथी। 'जावपुव्व भवो' गौतमने प्रभुसे इसका पूर्वभव पूछा। भगवानने

ભદ્રનન્દીકુમાર નામનુ આઠમુ અધ્યયન-

'अट्ठमस्स उक्खेवो' આઠમા અધ્યયનનુ પ્રારભ વાક્ય-'सुघोस णयर' સુઘોષ નામનુ નગર હતુ 'देवरमणे उज्जाणे' તેમા દેવરમણ નામનો બગીચો હતો 'वीरसेनो-जक्खो' વીરસેન યક્ષનુ તેમા યક્ષાયતન હતુ, 'अज्जुणो राया' ત્યાના રાજાનુ નામ અર્જુન હતુ, 'रत्तवई देवी' તેના રાણીનુ નામ રકતવતી હતુ, 'भद्दणदी कुमारे' અને ભદ્રનદી નામે કુમાર હતો, 'सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' રાજાએ કેટલાક સમય પછી તેનો વિવાહ પાચસો રાજકન્યાઓની સાથે કરાવ્યો હતો, તે તમામ સ્ત્રીઓમા મુખ્ય શ્રીદેવી હતા 'जाव पुव्वभवो' ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વભવ વિષે પૂછયુ; તો ભગવાને તેનો પૂર્વભવ આ

यावत्पूर्वभव =पूर्वभवपृच्छा गौतमेन कृतेति भावः। भगवान् कथयति-'मणी पुर णयर' मणीपुर नगरम्। तत्र 'णागदत्ते गाहावई' नागदत्तो गाथापति रासीत्। तेन इददत्ते अणगारे पडिलाभिए' इन्द्रदत्तोऽनगारः प्रतिलम्भितः। 'जाव सिद्धे' यावत्-अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति सप्तममध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

अट्ठमस्स उक्खेवो। सुघोस णयर, देवरमणे उज्जाणे, वीरसेणो जक्खो, अज्जुणो राया, दत्तवई देवी भद्दणंदी कुमारे, सिरिदेवीपामोक्खाणं पचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, जाव

श्री तीर्थंकर महावीर प्रभु का यहां आगमन हुआ। सब ने प्रभु के पास पहुंचकर धर्मामृत का पान किया। 'जावपुव्वभवो' महाबल कुमार के पूर्वभव को गौतमने प्रभु से पूछा। प्रभुने कहा-'मणिपुर णयर' मणीपुर नामका एक नगर था। 'णागदत्ते गाहावई' वहा नाग-दत्त नामका एक गाथापति रहता था। 'इददत्ते अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' उसने इन्द्रदत्त नामके मुनिराज को आहार-दान दिया। इससे उसने मनुष्यायु का बध किया। वही मर कर महाबल हुआ है। आगे यह दीक्षा लेकर इसी भव में मुक्तिका लाभ प्राप्त किया ॥सू०१॥

॥ सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ७ ॥

धर्म उपदेश રૂપી અમૃત પાન કર્યું 'पुव्वभव पुच्छा' મહાબલ કુમારના પૂર્વભવ વિષે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યુ ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ 'मणीपुर णयर' મણીપુર નામનુ એક નગર હતુ, 'णागदत्ते गाहावई' ત્યા નાગદત્ત નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા, તેણે 'इददत्ते अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' ઇન્દ્રદત્ત નામના મુનિરાજને આહારદાન કર્યું, તે પુણ્યથી તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો બધ થયો, પછી તે મરણ પામીને અહિં મહાબલ થયેલ છે, આગળ પર દીક્ષા લઇને આ ભવમા મુક્તિનો લાભ મેળવશે (સૂ૦ ૧)

॥ સાતમુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૭ ॥

तस्मिन् 'पुण्णभद्दो जक्खो' पूर्णभद्रो यक्षः। तस्मिन्नगरे 'दत्ते राया' दत्तो राजाऽऽसीत्। तस्य 'दत्तवई देवी' दत्तवती देवी 'महचंदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्र कुमारो युवराज आसीत्। तस्य 'सिरिकंतापामोक्खाण पंचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण' श्रीकान्ताप्रमुखाणां पञ्चशतराजवरकन्यकानां पाणिग्रहणं सञ्जातम्। 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभव=पूर्वभवपृच्छा। भगवान् पूर्वभवं कथयति, 'तिगिच्छिया णयरी' चिकित्सिका नगरी। तत्र 'जियसत्तू राया' जित-

---

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन—

'णवमस्स उक्खेवो' इस नवमें अध्ययन का प्रारंभ वाक्य 'चंपा णयरी' चंपा नामकी नगरी थी। 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' उसमें पूर्णभद्र नामका उद्यान था। 'पुण्णभद्दो जक्खो' उस उद्यान में पूर्णभद्र नामका यक्ष रहता था। 'दत्ते राया' राजा का नाम दत्त था। और 'दत्तवईदेवी' इसकी रानीका नाम दत्तवती था। 'महचंदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्र कुमार युवराज था। 'सिरिकंतापामोक्खाण पंचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' ५०० राजकन्याओं के साथ जिनमें श्रीकान्ता मुख्य थी युवराज का विवाह हुआ था। 'जावपुव्वभवो' जब तीर्थंकर श्रीवीर प्रभु विहार करते हुए वहां आये तब गौतमने उनसे युवराज का पूर्वभव पूछा। प्रभुने युवराज का पूर्वभव इस प्रकार कहा- 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सका नामकी नगरी थी। 'जियसत्तू राया' जितशत्रु उसका राजा

મહાચન્દ્ર નામનું નવમું અધ્યયન ॥ ૯ ॥

'णवमस्स उक्खेवो' આ નવમા અધ્યયનનું પ્રારંભ વાક્ય-'चंपा णयरी' ચંપા નામની નગરી હતી 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' તેમાં પૂર્ણભદ્ર નામનો બગીચો હતો, તે 'पुण्णभद्दो जक्खो' બગીચામાં પૂર્ણભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો, 'दत्त राया' રાજાનું નામ દત્ત હતું, 'दत्तवई देवी' અને તેમના રાણીનું નામ દત્તવતી હતું, 'महचंदे कुमारे जुवराया' મહાચંદ્રકુમાર યુવરાજ હતા 'सिरिकंतापामोक्खाण पंचसयरायवरकण्णगाण' તેનો પાંચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ થતો હતો, તેમાં શ્રીકાન્તા મુખ્ય હતી 'जाव पुव्वभवो' જ્યારે તીર્થંકર શ્રી વીરપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને યુવરાજના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ યુવરાજના પૂર્વભવનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે કહ્યો-'तिगिच्छा णयरी' ચિકિત્સિકા નામની નગરી હતી તેમાં 'जियसत्तू राया' જિતશત્રુ નામના રાજા હતા, તેણે 'धम्म-

'महाघोसे णयरे' महाघोष नाम नगरमासीत्, तत्र 'धम्मघोसे गाहावई' धर्मघोषो गाथापतिः परिवसति। तेन 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए' धर्मसिंहोऽनगारः प्रतिलम्भित. 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ इत्यष्टममध्ययन समाप्तम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

णवमस्स उक्खेवो। चपा णयरी, पुण्णभद्दे उज्जाणे, पुण्णभद्दे जक्खे, दत्ते राया, दत्तवई देवी, महचंदे कुमारे जुवराया, सिरिकंतापामोक्खाणं पचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहण जाव पुव्वभवो तिगिच्छिया णयरी, जियसत्तू राया, धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ णवम अज्झयण समत्त ॥

टीका

'णवमस्स' इत्यादि। 'णवमस्स' नवमस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो' उत्क्षेप.। 'चपा णयरी' चम्पा नगरी। तत्र 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' पूर्णभद्रमुद्यानम्।

इसका पूर्वभव इस प्रकार कहा—'महाघोसे णयरे' महाघोष नामका नगर था। 'धम्मघोसे गाहावई' वहा धर्मघोष नामका गाथापति रहता था। 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' इसने धर्मसिंह नामक मुनि को आहारदान दिया सो इससे उसे मनुष्यायु का बध हो गया। वही मर कर भद्रनदी कुमार हुआ है। यह इसी भव में दीक्षा लेकर सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥८॥

પ્રમાણે કહ્યો, 'महाघोसे णयरे' મહાઘોષ નામનુ નગર હતુ 'धम्मघोसे गाहावई' ત્યા ધર્મઘોષ નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા, 'धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' તેણે ધર્મસિંહ નામના એક મુનિને આહારદાન દીધુ તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુનો બધ થયો પછી તે મરણ પામીને ભદ્રનદીકુમાર થયા છે તે આ ભવમા દીક્ષા લઈને સિદ્ધ થશે (સૂ० ૧)

આઠમુ અધ્યયન સપૂર્ણ ॥ ૮ ॥

तस्मिन् 'पुण्णभद्दो जक्खो' पूर्णभद्रो यक्षः। तस्मिन्नगरे 'दत्ते राया' दत्तो राजाऽऽसीत्। तस्य 'दत्तवई देवी' दत्तवती देवी 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्रः कुमारो युवराज आसीत्। तस्य 'सिरिकतापामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण' श्रीकान्ताप्रमुखाणा पञ्चशतराजवरकन्यकाना पाणिग्रहण सजातम्। 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभव:=पूर्वभवपृच्छा। भगवान पूर्वभव कथयति, 'तिगिच्छिया णयरी' चिकित्सिका नगरी। तत्र 'जियसत्तू राया' जित-

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन—

'णवमस्स उक्खेवो' इस नवमे अध्यय का प्रारभ वाक्य 'चपा णयरी' चपा नामकी नगरी थी। 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' उसमे पूर्णभद्र नामका उद्यान था। 'पुण्णभद्दो जक्खो' उस उद्यान म पूर्णभद्र नामका यक्ष रहता था। 'दत्ते राया' राजा का नाम दत्त था। और 'दत्तवईदेवी' इसकी रानीका नाम दत्तवती था। 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचद्र कुमार युवराज था। 'सिरिकतापामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' ५०० राजकन्याओ के साथ जिनमे श्रीकान्ता मुख्य थी युवराज का विवाह हुआ था। 'जावपुव्वभवो' जब तीर्थंकर श्रीवीर प्रभु विहार करते हुए वहा आये तब गौतमने उनसे युवराज का पूर्वभव पूछा। प्रभुने युवराज का पूर्वभव इस प्रकार कहा- 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सका नामकी नगरी थी। 'जियसत्तू राया' जितशत्रु उसका राजा

મહાચન્દ્ર નામનુ નવમુ અધ્યયન ॥ ૯ ॥

'णवमस्स उक्खेवो' આ નવમા અધ્યયનનુ પ્રારભ વાકય-'चपा णयरी' ચપા નામની નગરી હતી 'पुण्णभद्दे उज्जाणे' તેમા પૂર્ણભદ્ર નામનો બગીચો હતો, તે 'पुण्णभद्दो जक्खो' બગીચામા પૂર્ણભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો, 'दत्त राया' રાજાનુ નામ દત્ત હતુ, 'दत्तवई देवी' અને તેમના રાણીનુ નામ દત્તવતી હતુ, 'महचदे कुमारे जुवराया' મહાચદ્રકુમાર યુવરાજ હતા 'सिरिकतापामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण' તેનો પાચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ થતો હતો, તેમા શ્રીકાન્તા મુખ્ય હતી 'जाव पुव्वभवो' જ્યારે તીર્થંકર શ્રી વીરપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ત્યા આવ્યા ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને યુવરાજના પૂર્વભવ વિષે પૂછયુ ત્યારે પ્રભુએ યુવરાજના પૂર્વભવનો ઇતિહાસ આ પ્રમાણે કહ્યો-'तिगिच्छा णयरी' ચિકિત્સિકા નામની નગરી હતી તેમા 'जियसत्तू राया' જિતશત્રુ નામના રાજા હતા, તેણે 'धम्म-

शत्रू राजाऽऽसीत् । तेन 'धम्मरिरई अणगारे पडिलाभिए' धर्मविरतिरनगारः प्रतिलम्भितः । 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ नवममध्ययनं समाप्तम् ॥ ९ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं दसमस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं साएये णामं णयरे होत्था, उत्तरकुरु उज्जाणे, पासमियो जक्खो, मित्तणंदी राया, सिरिकंता देवी, वरदत्ते कुमारे, वीरसेणापामोक्खाणं पचसयदेवीणं पाणिग्गहणं तित्थगरागमणं, सावगधम्मं, पुव्वभवो य, सयदुवारे णयरे, विमलवाहणे राया, धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निवद्धे, इह उप्पण्णे, सेसं जहा सुवाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा, कप्पंतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ ५ । एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते २ ! ॥ सू० १ ॥

॥ दसमं अज्झयणं समत्तं ॥

था । 'धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' उसने एक समय धर्मविरति अनगार को आहार दिया सो मनुष्यायु को बांधकर वह मरा, वही इस नगर मे महाचंद्र हुआ है, यह दीक्षा लेकर इसी भव मे सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ नवम अध्ययन सम्पूर्ण ॥९॥

विरइ अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे' એક સમય ધર્મવિરતિ અણગારને આહાર-દાન દીધું તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ થયો પછી તે મરણ પામ્યો અને તે આ નગરમાં મહાચંદ્ર થયા છે તે હવે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લઈને આ ભવમાં મુકિતનો લાભ કરશે (સૂ૦ ૧)

નવમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥

टीका

'जइ णं' इत्यादि। 'जइ णं' यदि खलु 'दसमस्स' दशमस्याध्ययनस्य उक्खेवो उत्क्षेपः=जम्बूस्वामिपृच्छारूप प्रारम्भवाक्यम्। श्रीसुधर्मास्वामी प्राह-एवं खलुजम्बू एवं खलु हे जम्बू! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'साएये णामं णयरे होत्था' साकेतं नाम=सम्प्रति 'अयोध्या' इति प्रसिद्ध नगरमासीत्। तत्र उत्तरकुरु नाम 'उज्जाणे' उद्यानम्। तस्मिन्नुद्याने 'पासमिओ जक्खो' पार्श्वमृगो यक्षः। 'मित्तनंदी राया' मित्रनन्दी राजा। तस्य 'सिरिकंता देवी' श्रीकान्ता देवी, 'वरदत्ते कुमारे' वरदत्तः कुमारः। तस्य

वरदत्त नामक दशम अध्ययन-

'जइ णं दसमस्स उक्खेवो' दशम अध्ययन का उत्क्षेप इस प्रकार है-जम्बूस्वामीने श्री सुधर्मास्वामी से पूछा कि हे भदंत! सिद्धि गति प्राप्त भगवान् महावीरने सुखविपाक नामक दूसरे श्रुतस्कंध के नौ अध्ययन के ये भाव प्ररूपित किये हैं, तो उन श्रमण भगवान् महावीरने इस दसम-अध्ययन का क्या भाव निरूपित किया है? सुधर्मा स्वामी कहते हैं।-'एवं खलु जंबू! हे जम्बू! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल एवं उस समय 'सायेए णामं णयरे होत्था' साकेत नामका नगर था। वर्तमान में इसका नाम अयोध्या है। 'उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मित्तणंदी राया सिरिकंता देवी वरदत्ते कुमारे' उस में उत्तरकुरु नामका उद्यान था। पार्श्वमृग नामके यक्षका यक्षायतन था। मित्रनंदी इस नगर का राजा था। इसकी रानी का नाम श्रीकांता और कुमार

વરદત્ત નામનુ દશમુ અધ્યયન—

'जइ णं दसमस्स उक्खेवो' દશમા અધ્યયનના ઉત્ક્ષેપ આ પ્રમાણે છે જમ્બૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યુ કે ભદન્ત! સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત ભગવાન મહાવીરે સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કંધના નવમાઅધ્યયનના એ ભાવ પ્રરૂપિત કર્યા છે તો તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ દસમા અધ્યયનના ભાવ શુ પ્રરૂપિત કર્યા છે? સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-'एवं खलु जंबू' હે જમ્બૂ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાલ તે સમયને વિષે 'सायेए णामं णयरे होत्था' સાકેત નામનુ નગર હતુ, હાલમા તેનુ નામ અયોધ્યા છે 'उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मित्तणंदी राया सिरिकंता देवी वरदत्ते कुमारे' તેમા ઉત્તરકુરૂ નામનો બગીચો હતો, પાર્શ્વમૃગ નામના યક્ષનુ તે યક્ષાયતન (નિવાસ-સ્થાન) હતુ, મિત્રનંદી નામના તે નગરના રાજા હતા તેમના રાણીનુ નામ શ્રીકાંતા હતુ,

शत्रू राजाऽऽसीत् । तेन 'धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए' धर्मविरतिरनगारः प्रतिलम्भितः । 'जाव सिद्धे' यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥सू० १॥

॥ नवममध्ययन समाप्तम् ॥ ९ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं दसमस्स उक्खेवो । एवं खलु जंबू ! तेणं कालेणं तेणं समएणं साएये णाम णयरे होत्था, उत्तरकुरु उज्जाणे, पासमियो जक्खो, मित्तणंदी राया, सिरिकंता देवी, वरदत्ते कुमारे, वीरसेणापामोक्खाणं पंचसयदेवीणं पाणिग्गहणं तित्थगरागमणं, सावगधम्मं, पुव्वभवो य, सयदुवारे णयरे, विमलवाहणे राया, धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे, इह उप्पण्णे, सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा, कप्पंतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ ५ । एवं खलु जंबू ! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते । सेवं भंते २ ! ॥ सू० १ ॥

॥ दसमं अज्झयणं समत्तं ॥

था । 'धम्मविरई अणगारे पडिलाभिए जावसिद्धे' उसने एक समय धर्मविरति अनगार को आहार दिया सो मनुष्यायु को बांधकर वह मरा, वही इस नगर मे महाचंद्र हुआ है, यह दीक्षा लेकर इसी भव मे सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ नवम अध्ययन सम्पूर्ण ॥९॥

विरइ अणगारे पडिलाभिए जाव सिद्धे ' એક સમય ધર્મવિરતિ અણગારને આહાર-દાન દીધું તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો બંધ થયો પછી તે મરણ પામ્યો અને તે આ નગરમાં મહાચંદ્ર થયા છે તે હવે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લઈને આ ભવમાં મુકિતનો લાભ કરશે (સૂ૦ ૧)

નવમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥

कृतम्, 'कप्पतरे' कल्पान्तरे-अन्यान्यदेवलोके-सौधर्मादारभ्य तृतीये-सनत्कुमारे, पञ्चमे-ब्रह्मलोके, सप्तमे-महाशुक्रे, नवमे आनते, एकादशे-आरणे-देवलोके देवो भविष्यति, 'तओ' ततः तस्माद्देवलोकाच्च्युत्वा 'जाव' यावत्-तत्र-मनुष्यजन्म गृहीत्वा संयमं परिपाल्य कालं कृत्वा 'सव्वट्ठसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे-विमाने उत्पत्स्यते। 'तओ महाविदेहे' ततश्च्युत्वा महाविदेहे वर्षे 'जाव' यावत्-तत्र यानि आढ्यानि कुलानि सन्ति, तेष्वेकस्मिन् कुले जन्म गृहीत्वा सुबाहुवत् संयमं परिपाल्य कालमासे कालं कृत्वा तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ॥

दत्त कुमार हुआ है, 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ' पौषध में दीक्षाकर विचार किया अवशिष्ट वर्णन इस का सुबाहु कुमार की तरह समझना चाहिये। यावत् – दीक्षा लेकर प्रथम स्वर्ग में जायेगा। सौधर्मस्वर्ग से लेकर तृतीय सनत्कुमार, पंचम-ब्रह्मलोक, सप्तम-महाशुक्र नवम-आनत, एवं एकादशम -आरण, इन स्वर्गों में जन्म धारण करेगा। एक एक स्वर्ग से च्यवकर बीच २ में मानव पर्याय का धारण करना एवं प्रव्रज्या ग्रहण करना यह सब सुबाहुकुमार के समान ही समझना चाहिये। अन्त में यह सर्वार्थसिद्ध में जायगा वहां से च्यवकर महाविदेह क्षेत्र में जो आढ्य-संपन्न-कुल होंगे उनमें से किसी एक कुल में उत्पन्न हो दीक्षा लेकर तप की आराधना से काल अवसर में काल कर सिद्धगति को प्राप्त करेगा।

થયા છે 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे तओ महाविदेहे जाव सिज्झिहिइ' બાકીનું વર્ણન સુબાહુકુમારના પ્રમાણે જાણી લેવું યાવત્ દીક્ષા લઈને પ્રથમ સ્વર્ગમાં જશે, સૌધર્મ સ્વર્ગથી લઈને ત્રીજા સનત્કુમાર, પાંચમા બ્રહ્મલોક સાતમું-મહાશુક્ર, નવમું-આનત, એવં અગી આરમું-આરણ, તે સ્વર્ગોમાં જન્મ ધારણ કરશે પછી એક એક સ્વર્ગથી કરીને વચમાં વચમાં માનવ પર્યાયને ધારણ કરશે અને દીક્ષા ધારણ કરશે-આ તમામ હકીકત સુબાહુકુમાર પ્રમાણે સમજી લેવી અન્તમાં તે સર્વાર્થસિદ્ધમાં જશે, ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે આઢ્ય-સંપન્ન કુલ હશે તેવા કોઈ એક કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ દીક્ષા લઈનેતપ-સંયમની આરાધના કરી મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે

'वीरसेणापामोक्खाण पचसयदेवीण पाणिग्गहण' वीरसेनाप्रमुखाणा पञ्चशत देवीना पाणिग्रहणम्। 'तित्थगरागमण' तीर्थकरागमन सजातम्। तत्पार्श्वे 'सावगधम्म' श्रावकधर्म=द्वादशविध गृहिधर्म स्वीकृतवान। 'पुव्वभवो' पूर्वभव-गौतमेन भगवत्सन्निधौ तस्य वरदत्तस्य पूर्वभवपृच्छा कृता। भगवान् पूर्वभव कथयति-'सयदुवारे णयरे' शतद्वार नगरम्। तत्र 'विमलवाहणे राया' विमलवाहनो राजाऽऽसीत्। तेन 'धम्मरुई अणगार पडिलाभिए समाणे' धर्मरुची अनगारे प्रतिलम्भिते सति 'माणुस्साउए निबद्धे' मानुष्यायुष्क निबद्धम्। ततः 'इह उप्पण्णे' इहोत्पन्न। 'सेस जहा सुबाहुस्स' शेष=शेषवर्णन यथा सुबाहो॰=सुबाहुकुमारस्य तथा विज्ञेयम्। एवमेव 'चिंता'=चिन्ता=पौषधे प्रव्रज्याग्रहण विषयो विचारः सजातः। 'जाव' यावत्-'पव्वज्जा' प्रव्रज्या=प्रव्रज्याग्रहण

का नाम वरदत्त कुमार था। 'वीरसेणापामोक्खाण पचसयदेवीण पाणिग्गहण, तित्थगरागमण सावगधम्म पुव्वभवो' वरदत्त कुमार का मित्रनदी राजाने वीरसेना प्रमुख ५०० राजकन्याओ के साथ विवाह कर दिया। विहार करते हुए तीर्थकर महावीर प्रभु वहा पर पधारे। उपदेश श्रवणकर वरदत्त कुमारने उनके समीप श्रावक के १२ व्रत धारण कर लिये। गौतम गणधरने प्रभु से वरदत्त का पूर्वभव पूछा, प्रभुने कहा 'सयदुवारे णयरे विमलवाहणे राया धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे इह उप्पण्णे' शतद्वार नामका नगर था। विमलवाहन वहा का राजा था। उसने धर्मरुचि नामके मुनि को आहार दिया। उससे उसे मनुष्यायुका बध हुआ। मनुष्यायु का बध कर वहां से मर कर अब वह मित्रनदी राजा के यहा वर-

અને કુમારનુ નામ વરદત્ત કુમાર હતુ 'वीरसेणापामोक्खाण पचसयदेवीण पाणिग्गहण, तित्थगरागमण सावगधम्म पुव्वभवो' વરદત્તકુમારનો મિત્રનદી રાજાએ વીરસેના પ્રમુખ પાચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ કરી દીધો એક વખત વિહાર કરતા કરતા, તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ ત્યા આગળ પધાર્યા, ત્યારે તેમનો ઉપદેશ સાભળી વરદત્ત કુમારે તેમની પાસે શ્રાવકના બાર ૧૨ વ્રત ધારણ કર્યા, પછી ગૌતમ ગણધરે પ્રભુને વરદત્તના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યુ, ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ-'सयदुवारे णयरे विमल वाहणे राया धम्मरुई अणगारे पडिलाभिए समाणे माणुस्साउए निबद्धे इह उप्पण्णे' શતદ્વાર નામનુ નગર હતુ, તેમા વિમલવાહન નામના રાજા હતા, તેણે ધર્મરૂચિ નામના એક મુનિને આહાર આપ્યો-તેના પુણ્યથી તેણે મનુષ્યના આયુનો બધ કર્યો મનુષ્યના આયુનો બધ કરી ત્યાથી મરણ પામી મિત્રનદી રાજાને ત્યા વરદત્ત કુમાર

कृतम्, 'कप्पतरे' कल्पान्तरे–अन्यान्यदेवलोके–सौधर्मादारभ्य तृतीये–सनत्कुमारे, पञ्चमे–ब्रह्मलोके, सप्तमे–महाशुक्रे, नवमे आनते, एकादशे–आरणे–देवलोके देवो भविष्यति, 'तओ' ततः तस्माद्देवलोकाच्च्युत्वा 'जाव' यावत्–तत्र–मनुष्यजन्म गृहीत्वा संयमं परिपाल्य कालं कृत्वा 'सव्वट्ठसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे–विमाने उत्पत्स्यते। 'तओ महाविदेहे' ततश्च्युत्वा महाविदेहे वर्षे 'जाव' यावत्–तत्र यानि आढ्यानि कुलानि सन्ति, तेष्वेकस्मिन् कुले जन्म गृहीत्वा सुबाहुवत् संयमं परिपाल्य कालमासे कालं कृत्वा तत्र 'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति 'बुज्झिहिइ' भोत्स्यते 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति 'सव्वदुक्खाणमंतं करेहिइ' सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ॥

दत्त कुमार हुआ है, 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे, तओ महाविदहे जाव सिज्झिहिइ' पौषध में दीक्षाकर विचार किया अवशिष्ट वर्णन इस का सुबाहु कुमार की तरह समझना चाहिये। यावत् – दीक्षा लेकर प्रथम स्वर्ग में जायेगा। सौधर्मस्वर्ग से लेकर तृतीय सनत्कुमार, पंचम–ब्रह्मलोक, सप्तम–महाशुक्र नवम–आनत, एवं एकादशम –आरण, इन स्वर्गों में जन्म धारण करेगा। एक एक स्वर्ग से च्यवकर बीच २ में मानव पर्याय का धारण करना एवं प्रव्रज्या ग्रहण करना यह सब सुबाहुकुमार के समान ही समझना चाहिये। अन्त में यह सर्वार्थसिद्ध में जायगा वहां से च्यवकर महाविदेह क्षेत्र में जो आढ्य–संपन्न–कुल होंगे उनमें से किसी एक कुल में उत्पन्न हो दीक्षा लेकर तप की आराधना से काल अवसर में काल कर सिद्धगति को प्राप्त करेगा।

થયા છે 'सेसं जहा सुबाहुस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा कप्पतरे तओ जाव सव्वट्ठसिद्धे तओ महाविदेहे जाव सिज्झहिइ' બાકીનું વર્ણન સુબાહુકુમારના પ્રમાણે જાણી લેવું યાવત્ દીક્ષા લઈને પ્રથમ સ્વર્ગમાં જશે, સૌધર્મ સ્વર્ગથી લઈને ત્રીજા સનત્કુમાર, પાંચમા બ્રહ્મલોક સાતમું–મહાશુક્ર, નવમું–આનત, એવં અગી આરમું–આરણ, તે સ્વર્ગોમાં જન્મ ધારણ કરશે પછી એક એક સ્વર્ગથી કરીને વચ્ચમાં વચ્ચમાં માનવ પર્યાયને ધારણ કરશે અને દીક્ષા ધારણ કરશે–આ તમામ હકીકત સુબાહુકુમાર પ્રમાણે સમજી લેવી અન્તમાં તે સર્વાર્થસિદ્ધમાં જશે, ત્યાંથી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે આઢ્ય–સંપન્ન કુલ હશે તેવા કોઈ એક કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ દીક્ષા લઈનેતપ–સંયમની આરાધના કરી મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરશે

श्रीसुधर्मास्वामी उपसहरन् जम्बूस्वामिन प्राह–'एव खलु' इत्यादि। 'एव खलु जबू' एव खलु हे जम्बू! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन यावत् सम्प्राप्तेन 'सुहविवागाण' सुखविपाकाना 'दसमस्स अज्झयणस्स' दशमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थ'=पूर्वोक्तरूपो भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्त=प्ररूपितः। सुधर्मस्वामिनो वचन श्रुत्वा श्रीजम्बूस्वामी सविनय तस्य वचने श्रद्धा प्रकटयन्नाह 'सेव भते २' इति। तदेव भदन्त! तदेव भदन्त!=हे भदन्त! भवता मयि कृपा विधाय यत्प्रतिपादित तत् एवम्=एवमेव=सत्यमेवास्ति, यत् सुखविपाके दशाध्ययनानि रचितानि तानि यथार्थतया श्रद्धेयानि सन्तीति भावः ॥सू० १॥

दशममध्ययनम् समाप्तम् ॥ २ ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥

णमो सुयदेवयाए। विवागसुयस्स दो सुयक्खधा–दुहविवागो य सुहविवागो य। तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा

श्री सुधर्मास्वामी इस अध्ययनका उपसहार करते हुए श्री जबूस्वामी से कहते हैं 'एव खलु जबू! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठ पण्णत्ते' हे जबू! श्रमण भगवान् महावीरने–जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके है, सुखविपाक नामक श्रुतस्कधके इस दसम अध्ययन का यह वरदत्त का कथानकरूप भाव प्रकट किया है। श्रीसुधर्मास्वामी के इन वचनो को सुनकर श्री जबूस्वामी सविनय उनके वचनो मे श्रद्धा प्रदर्शित करते हुए बोले- 'सेव भते२' हे भदत! आपने कृपा कर जो सुनाया है वह इसी प्रकार है–सत्य ही है, इस सुखविपाक श्रुतस्कध में जो ये दश अध्ययन प्ररूपित हुए है, वे यथार्थत' सत्य हैं, श्रद्धेय हैं।

સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનનો ઉપસહાર કરીને શ્રી જબૂ સ્વામીને કહે છે 'एव खलु जबू! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પામ્યા છે તેમણે સુખવિપાક નામના શ્રુતસ્કધના આ દસમા અધ્યયનનો આ વરદત્તના આખ્યાન રૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યાં છે શ્રી સુધર્મસ્વામીના આ પ્રકારના વચનો સાભળીને શ્રી જમ્બુ સ્વામી સવિનય તેમના વચનોમા શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરીને બોલ્યા 'सेव भते २' હે ભદન્ત! આપે કૃપા કરીને જે સભળાવ્યુ છે તે આજ પ્રમાણે છે-સત્યજ છે, એ સુખવિપાકશ્રુતસ્કધમા જે આ દસ અધ્યયન પ્રરૂપિત કરેલા છે તે યથાર્થ–સત્ય છે અને શ્રદ્ધા રાખવા યોગ્ય છે

एक्कसरगा, दससु चेव दिवसेसु उद्दिसिज्जति। एवं सुहविवागोवि। सेसं जहा आयारस्स। एक्कारसम अंग समत्त ॥

॥ इति विवागसुय समत्तं ॥

टीका।

'णमो सुयदेवयाए' नम॰श्रुतदेवतायै। 'विवागसुयस्स' विपाकश्रुतस्य 'दो सुयक्खधा' द्वौ श्रुतस्कन्धौ स्तः, तथाहि–'दुहविवागो य, सुहविवागो य' दुःखविपाकश्च सुखविपाकश्च। 'तत्थ' तत्र=तयोर्मध्ये 'दुहविवागे' दुःखविपाके 'दस अज्झयणा' दशाध्ययनानि 'एक्कसरगा' एकस्वरकाणि=समानवर्णनकानि–सन्ति। दशसु अध्ययनेषु पापकर्मणा विपाकवर्णन प्रायः समानमस्तीत्यर्थः। तानि 'दशसु चेव दिवसेषु' दशस्वेव दिवसेषु 'उद्दिसिज्जति' उद्दिश्यन्ते=वाच्यन्ते। 'एव' अनेनैव प्रकारेण 'सुहविवागेवि' सुखविपाकेऽपि दशाध्यायनानि एकस्वरकाणि–समानवर्णनकानि, दशसु अध्ययनेषु पुण्यकर्मणा विपाक-

'णमोसुयदेवाय' श्रुत देव के लिये नमस्कार हो। 'विवागसुयस्स दो सुयक्खधा' इस विपाक श्रुत के दो श्रुत स्कध है। 'दुहविवागो य सुहविवागो य' १ दुःखविपाकश्रुतस्कध और २ दूसरा सुखविपाक श्रुतस्कध। 'तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा एक्कसरगा' प्रथम श्रुतस्कध के १० दश अध्ययन है। इसी प्रकार दूसरे श्रुतस्कध के भी १० दस अध्ययन हैं। इन सबका वर्णन प्राय एक सरीखा ही है। १ दुःखविपाकश्रुतस्कध मे पाप कर्मों के फलका विपाक का वर्णन है, तथा सुखविपाकश्रुतस्कध मे पुण्य कर्म के फलका वर्णन है। 'दशसु दिवसेसु उद्दिसिज्जति एव सुहविवागेवि' ये दोनो श्रुतस्कध १०–१० दिनो मे

'णमोसुयदेवाय' શ્રુતદેવતાને નમસ્કાર થાઓ, 'विवागसुयस्स दो सुयक्खधा' વિપાકશ્રુતના બે ૨ શ્રુતસ્કધ છે 'दुहविवागो य सुहविवागो य' (૧) દુખવિપાક શ્રુતસ્કધ અને (૨) બીજો સુખવિપાક શ્રુતસ્કધ 'तत्थ दुहविवागे दसअज्झयणा एक्कसरगा' પ્રથમ શ્રુતસ્કધના ૧૦-દસ અધ્યયન છે, આવીજ રીતે બીજા શ્રુતસ્કધના પણ ૧૦ અધ્યયન છે આ તમામનુ વર્ણન પ્રાય એક સરખુ જ છે ૧ દુખવિપાક શ્રુતસ્કધમા પાપકર્મોના વિપાકનુ વર્ણન છે ૨ તથ સુખવિપાક શ્રુતસ્કધમા પુણ્યકર્મના વિપાકનુ વર્ણન છે 'दशसु दिवसेसु उद्दिसिज्जति। एव सुहविवागेवि' આ બન્ને

श्रीसुधर्मास्वामी उपसंहरन् जम्बूस्वामिनं प्राह-'एवं खलु' इत्यादि। 'एवं खलु जंबू' एवं खलु हे जम्बू! 'समणेणं जाव संपत्तेणं' श्रमणेन यावत् सम्प्राप्तेन 'सुहविवागाणं' सुखविपाकानां 'दसमस्स अज्झयणस्स' दशमस्याध्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्तरूपो भावः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः=प्ररूपितः। सुधर्मस्वामिनो वचनं श्रुत्वा श्रीजम्बूस्वामी सविनयं तस्य वचने श्रद्धां प्रकटय्य प्राह 'सेवं भंते २' इति। तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त!=हे भदन्त! भवता मयि कृपां विधाय यत्प्रतिपादितं तत् एवम्= एवमेव=सत्यमेवास्ति, यत् सुखविपाके दशाध्ययनानि कथितानि तानि यथार्थतया श्रद्धेयानि सन्तीति भावः ॥सू० १॥

दशममध्ययनम् समाप्तम् ॥ २ ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥

णमो सुयदेवयाए। विवागसुयस्स दो सुयक्खधा-दुहविवागो य सुहविवागो य। तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा

श्री सुधर्मास्वामी इस अध्ययन का उपसंहार करते हुए श्री जंबूस्वामी से कहते हैं 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' हे जंबू! श्रमण भगवान् महावीरने-जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं, सुखविपाक नामक श्रुतस्कंधके इस दसम अध्ययन का यह वरदत्त का कथानकरूप भाव प्रकट किया है। श्रीसुधर्मास्वामी के इन वचनों को सुनकर श्री जंबूस्वामी सविनय उनके वचनों में श्रद्धा प्रदर्शित करते हुए बोले-'सेवं भंते२' हे भदंत! आपने कृपा कर जो सुनाया है वह इसी प्रकार है-सत्य ही है, इस सुखविपाक श्रुतस्कंध में जो ये दश अध्ययन प्ररूपित हुए हैं, वे यथार्थतः सत्य हैं, श्रद्धेय हैं।

સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરીને શ્રી જંબૂ સ્વામીને કહે છે 'एवं खलु जंबू! समणेणं जाव संपत्तेणं सुहविवागाणं दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' હે જમ્બૂ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધગતિને પામ્યા છે તેમણે સુખવિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના આ દસમા અધ્યયનનો આ વરદત્તના આખ્યાનરૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યાં છે શ્રી સુધર્માસ્વામીના આ પ્રકારના વચનો સાંભળીને શ્રી જમ્બુસ્વામી સવિનય તેમના વચનોમાં શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરીને બોલ્યા 'सेवं भंते २' હે ભદન્ત! આપે કૃપા કરીને જે સંભળાવ્યું છે તે આજ પ્રમાણે છે-સત્યજ છે, એ સુખવિપાકશ્રુતસ્કંધમાં જે આ દસ અધ્યયન પ્રરૂપિત કરેલા છે તે યથાર્થ-સત્ય છે અને શ્રદ્ધા રાખવા યોગ્ય છે

वर्णन प्रायः समानमस्तीत्यर्थः। तानि दशाध्ययनान्यपि दशस्वेव दिवसेपूद्दिश्यन्ते, इति भाव.। 'सेस' शेष=शेषवर्णन 'जहा आयारस्स' यथाऽऽचारस्य- आचाराङ्गसूत्रस्य तथा विज्ञेयम् ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूछत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचिताया विपाकश्रुते द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया एकादशमङ्ग समाप्तम्

सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

॥ इति विपाकश्रुत समाप्तम् ॥

वाचे जाते है। 'सेस जहा आयरस्स' शेष वर्णन ' आचाराग सूत्र की तरह समझना चाहिए। 'एकारसम अग समत्त' ११ वा अग विपाकश्रुत समाप्त हुवा।

॥ इस प्रकार विपाकश्रुत के विपाकचन्द्रिका टीका का

हिन्दी-भाषानुवाद सपूर्ण हुवा ॥

श्रुतस्कंधो दस-दस (१०-१०) દિવસોમા વાચવામા આવે છે 'सेस जहा आयरस्स' બાકીનુ વર્ણન આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે સમજી લેવુ ' एकारसम अग समत्त ' ११ અગીઆરમુ અ ગ વિપાકશ્રુત સમાપ્ત થયુ

" આ પ્રમાણે વિપાકશ્રુતના વિપાકચન્દ્રિકા

ટીકાનો

"ગુજરાતી" ભાષાનુવાદ સ પૂર્ણ "

